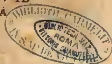

9
14E
19

SECVNDVS TOMVS

IO. LODOVICI VIVIS VALENTINI

OPERVM, QVO QVAE COMPLECTANTVR, VERSA facie cognoscere licet.

Convent. Carmelit. Urbis

S. Marie de Victoria Urbis

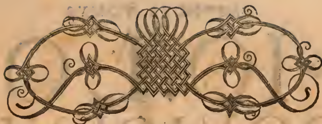
Τῆς ἐπιμελείας δοῦλα πάντα γίνεται.

Cum Gratia & Privilegio Cæsareo ad quinquennium, & Regis Galliarum in decennium.

BASILEÆ, ANNO MDLV.

Catalogus librorum Io. Lodouici

Viuis, qui in hoc secundo tomo continentur.

Omnia cum Indice, in quo nihil desideres.

AA,

IO. LUDOVICUS VIVES VALENTINUS, HERMANNO COMITI NOVÆ AQUILÆ, VIRO CLARISS. S. P. D.

CREDO NEMINEM FORE, QUI ME FERAT, si tuam istam tantam eruditionem, si probitatem incredibilem morum, quæ omnibus in illustri sunt, meis tentauero laudibus efferre, hoc est planè ἡλίῳ τὸ φῶς δανείζειν. Ideo & huic epistolæ præcipua illa deerit pars, quę esse solet in nuncupatorijs, de laudibus eius, cui opus dedicatur. Facies æqui & boni, ac æstimabis pluris uirtutes tuas per se omnib. esse probatas, quàm per alienum præconem. Ipsæ enim sese singulares, & planè diuinas suis actibus apud totum orbem prædicabunt atque ostendent, nec præcone indigebunt, ut olympionices illi, & cæteri Græciæ hieronicæ. Illud ergo solùm nunc dicetur, quum persæpe quæsierim occasionem, qua ostenderem tibi animum erga te meum, ea in re, quæ foret tibi gratissima, quam mihi iamdudum exploratum erat, librum aliquem futurum. Sunt enim unicæ quæ tibi placent literæ, oportunitatem mihi modò me nactum uideri, composito à me de Philosophiæ initijs, sectis, & laudibus, inter nugandum (ut soleo) opusculo. Quod ego, quo minus quamprimùm ad te mitterē, qualiscunq; operæ esset, nihil cunctandum duxi: non ignarus, quicquid tandem fuerit, modò literæ, te consulturum optimè. Probauit etiam institutum hoc, auxitq; animū Pascasius Berselius, homò mihi per quàm amicus, Doctorum omnium, ut est ipse longè doctissimus, sed in primis tui admirator, adoratorq;. Dico ergo tibi hac lege, ut scias libellum non ad te ire censorem Persium, sed amicum Lælium.

Vale.

LOVANII, ANNO 1518.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE INITIIS, SECTIS, ET LAVDIBVS PHILOSOPHIÆ.

NTER OMNES QVI ALTIVS MORTALI HVMIlitate exeruere sanctissima atque diuina capita, constat unam philosophiã munus illud esse, quod à dijs immortalibus maximum optimumque nobis donatum est, quæ sola homines reddere perfectos potest, & ad bene beateque uiuendum (quæ summa est uotorum omniũ) perducere. Hæc uerò siue donũ, siue munus, siue (ut alij uocant) inuentum deorum, quale omnino sit, difficillimũ explicatu. Veritas, ut Democritus aiebat, altissimo in puteo demersa latet. Quonam uerò modo ad nos usque peruenerit, rerum scriptores intricarũt, obscurumque reddiderunt, dum aut ad suam quisque gentem trahit tantorum gloriam initiorum, aut ad eam cui maximè fauet. Nobis uerò probatiores sequi autores, & uerisimiliora affirmare fuerit satis, quibus unusquisque contentus nimirum erit, qui tantam rerum usque adeò procul à nostra memoria positarum obscuritatem paulùm considerarit. Fuere olim primis illis renascentis terrarum orbis temporibus. Nam de mundi origine, usque ad eam inundationem, quæ ætate Noæ fuit, nihil attinet loqui, quarũ perexiguam quandam historiam, atque eam implicitam plenamque mysterijs ex arcanis gentis Hebrææ monumentis erutã, in quibus illa inerant, quæ in columnis duabus sunt à filijs Seth conscripta, literis ipse tradidit Moses. Fuere itaque per ea tempora magni quidam (ut credi par est) uiri, qui beneficio Dei res istas inferiores contemnerent tanquam instabiles, fluxas, uanásque: ac superiora, utpote nobilissima, multóque alijs præstantiora demirati, totum ad ea conuerterent animum, ut corpus hoc hic tanquam in domicilio deserentes suo, ætherea ipsa mente superuolarẽt, totique mente uiuerent. Quod hominum genus uarij uarijs nominibus appellauerunt. Apud Hebręos eius prophetæ nominati sunt, quasi futura uidentes. Apud Ægyptios uerò uates, sacerdotésque, semina, regiæ seminarium dignitatis. Habuere suos Druydas Celtę syluicolas mortisque amicos, uelut uiæ cuiusdam ad alteram immortalem melioremque uitam. Brachmanæ Æthiopiam incoluere. Indiam Gymnosophistæ, id est, nudi sapientes, quorum dogmatis Buddam fuisse principem ferunt. Hispanos tametsi de nomine parum liquet, antiquissimos tamen habuisse sapientes magni sunt autores qui tradant, & sapientiæ studio ante Græcos, cæterasque gentes, præter Hebræam, deditos fuisse. Persarum uerò fuere magi, quorum primus Zoroastres extitit, is qui fertur quo natus est die risisse. Magi, quasi sapientes dicti, quemadmodum etiam primi illi Græciæ Orpheus, Museus, Linus, Amphion, & ij qui à Thalete Milesio ad Pythagoram Samium rerum sese cognitioni dederunt. Illi uerò septem in primis, ad quos Apollinis responso delata est aurea mensa, ceu ad totius Græciæ sapientissimos, qui omnes de rerũ naturis multa licet hallucinatione differebant, prorogata sensim est eruditio. Ausus est Gorgias Leontinus maximo Græcorum conuentu rogatores omnes prouocare, nullum reformidãs, ut quæret quisque qua maximè de re audire uellet, responsurum sese ad omnia professus. Idem ludis Olympijs Hippias fecit. Deinceps uulgare fermè Græcorũ fuit: quorum omnium studij bona pars de cœlorum erat cognitione obseruata multis sæculis, traditáque à primis illis Chaldæis & Ægyptijs, apud quos Vulcanum, qui primordia aperuerit philosophiæ, è Nilo prognatũ affirmant Linum, item Eubœum à Mercurio & Vrania ob astrorum peritiam, lyræque inuentæ laudem, genitum perhibent. Nam Mercurius lyræ monaulique fuisse autor creditur, & Vrania apud Pœnos ipsa luna est, apud Græcos uerò Musa, cui de cœlestibus cantare munus obuenit.

Atlantem etiam Lybem sustinuisse humeris cœlum produnt,& discipulum Herculem ei successisse,quòd ille (ut Plinius scribit)astrologiæ sphæræq; fuerit inuētor,hic uerò discipulus,& inuentæ artis hæres. Quæ in Græciam postmodum adducta,multa magnáq; accepit incrementa.Endymion nanq; uariam illam atq; instabilem Lunę naturam scribitur primus deprehēdisse,captusq; ideo fertur eius amore,qui repudiatus primùm,pòst depastis eius albis gregibus, si fabulis credis,cum in Lamio Cariæ monte obdormiuisset,à Luna suauiatus est,necdum tamen ex eo somno est experrectus.Thales Milesius Cynosuram illam paruam notauit,

Quæ cursu interiore breui conuertitur orbe,
Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto.

Solis defectum Olympiadis octauę & quadragesimæ anno quarto futurū prædixit, qui fuit à Roma condita annus centesimus & septuagesimus. Eiusdem Solis cursus cōuersionésq; perscrutatus est,cuius Lunæq; contulit inter sese magnitudines. Huius uerò discipulus Milesius Anaximāder Lunam luce lucere aliena cognouit,obliquitatémq; signiferi docuit, hoc est, totius cœli aperuit fores, γνώμονα horologium σκιοθηρικὸν ad horas ex umbra distinguendas à se excogitatum aprica patentiq; Spartani fori parte,non sine magna omniū admiratione locauit.Huius porrò generis māchinulam Marcus Varro author est,non ante primum Punicum bellū Romæ uisam esse, translatam ex Catina Siciliæ ciuitate à Valerio Messala Conf. parum ad horas cōgruentibus in Latio hemisphærio lineis.Quamuis Fabius Vestalis Lucium Papyrium Cursorem horologiū primùm statuisse scribat ad ædem Quirini,quam à patre suo Dictatore uotam Conss. ipse uictis Samnitibus dedicauit,annis ante Messalam Conf. triginta. Sunt qui totam nauticam astrologiam eidem ipsi acceptam referant Thaleti.Pluribus Phœci fuisse Samij placet,cuius ciuis Pythagoras Vesperinaturam prodidit,obseruauitq; eundem esse ἕσπερον & φωσφόρον. Signa in zodiaco Cleostratus ostendit,primúmq; Arietis,à quo cœlestium rerum periti nouum suum auspicantur annum. Quantam æstimamus hanc fuisse oblectationē? Quales homines illos, quos rectius immortales dixerimus deos,qui supra tecta nostra,imò uerò supra corporis sui elementa sese extulerant. Et quod gygantes immani corporis robore assequi nequiuerūt,hi uiribus suorum ingeniorum nixi,cœlos ipsos penetrarunt. Quis credat ipsis totum hunc sublunarem non sorduisse orbem, præ diuino illo domicilio,in quo non modò quid rerū in uniuerso geratur mundo,sed quid etiam futurum sit,quibúsq; de causis prospexerūt,tradiderúntq; socijs suis mortalibus eruta ex sanctuarijs ipsius naturæ, tanquam antistites illius, consiliorúmq; eius participes. Macti este ingenio, cœli interpretes, totius naturæ rerum capaces. Quotum ingens excelsaq; mens cunctas Regum atque Imperatorum opes longè superat. Vos enim sine illis beatissimè uiuitis, illi uerò populíq; omnes sine uestris inuentis ne uiuere quidem possent.

Felices animæ,quibus hæc cognoscere primùm,
Inq; domos superas scandere cura fuit.
Credibile est,illas pariter uicijsq; iocisq;
Altius humanis exeruisse caput.
Non Venus,& uinum sublimia pectora fregit,
Officiúmq; fori,militiæq; labor,
Nec leuis ambitio perfusaq; gloria fuco,
Magnarum ue fames sollicitauit opum,
Admouere oculis distantia sydera nostris,
Ætheráq; ingenio supposuere suo.
Sic petitur cœlum,non ut ferat Ossan,Olympus,
Summáq; Peliacus sydera tangat apex.

His oblectamentis ut tantisper cœlum desisterent perambulare, ut tanto interquiescerent consensu,nec dulci tamen uacarent uoluptate,successit Musices,id est sonorum concentúsq; peritia, quam quum ad cælorum harmoniam inuenisset, quisquis

fuit ille tam mirandæ inuentor rei, siue Thubal, siue Dionysius. In rerum quoq; altissimarum contemplationem concentus illius dulcedine permulcti miro cum desyderio efferebantur, et ipsas res excelsas cæterasq; non minus admirabiles ex illis tamen profectas lyræ, citharæ, fistulæ sonis modulabantur. Sic Orpheus, sic Linus, sic Vergilianus: —Cithara crinitus Iopas

Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas,
Hic canit errantem Lunam, Solisq; labores,
Vnde hominum genus, & pecudes, unde hymber & ignes
Arcturum, pluuiasq;, hyadas, geminosq; triones,
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, uel quæ tardis mora noctibus obstet.

Atq; ita musicis oblectabantur, ut hæc illorum animos è corpore ferè educerent. Pythagoram ferunt quoties cubitum iret, quoties cubitu surgeret, lyræ sonis animum demulcere ac componere solitum, ut altius saperet humanitatem, quem morem ex Pythagoreis Pythagorici per manus excipientes diutinè tenuerunt. Hinc prima olim hæc sapientia credita est, qua, ut Horatius canit, molliti ac mansuefacti homines cicuriores ex efferatissimis redditi, in sententiam musici bene monentis iere, ut relictis specubus casisq;, quas seorsum singuli inhabitabant, coirent in conuentus iura communia ciuitatum, & in societate, ad quam sua sponte humanum ingenium fertur, uiuerent ueri iam homines facti. Tanto ex beneficio Orpheum lapides mouisse finxit antiquitas, & feras fecisse cicures. Idem præstitisse aiunt & Amphiona Iouis ex Anthiopa filium, cui citharæ inuentionem nonnulli attribuunt Pontico Heraclidi Platonis discipulo astipulanti, qui ex parente Ioue artem illum didicisse perhibet, quanquam Eusebius Zetum ipsius fratrem eius gloriæ participem facit: alij in Linum, pleriq; in Orpheum referunt. Et ne semper fabulas, quamuis neutiquam indoctas consecter, ad uires harmoniæ transibo. Timotheus Milesius modulis suis, quos uolebat, in Macedonem Alexandrum immittebat affectus, aliàs incitabat torpentem, aliàs incitatum atque adeò furentem reuocabat. Fama est & Empedoclem Agrigentinum cantiuncula quadam furibundum adolescentem nudoq; ferro hospitem impetentem suum compressisse atque sedasse. Verisimile quoque illud fuisse affirmant Apollinem certis quibusdam citharœdicis nomis à se inuētis uitam multis mortalibus produxisse, abstulisseq; feritatē. Et quamuis inuentio huius tam suauis tamq; amœnæ artis angustis primùm finibus fuerit cōclusa, diffudit se tamen breui quàm latissimè. Nam ex testudine ad uocum humanarum cantus itum est, in quibus tot modulaminum, tot subinde carminum genera excogitata, tam uaria & miræ tamen omnia suauitatis, cuius rei principes Linus & Anthes Anthedonius fuere, quorum ille lamentabile carmen scripsit, elegum quantum conijcio. Hic uerò hymnos, quibus nō ita multo pòst successere, Pierius, qui de Musis pleraque cecinit: Philamō & ab eo Thamira genitus, quem cum Musis certasse uetustas fabulata est, quiq; bellum Titanum uersu lusit. Demodocus item Corycæus, qui ante Homerum Iliada & Martis Venerisq; cantauit amores, uerùm in sonis, cum numeri egerent multitudine. In cœlis uerò, & ijsdem numeris & figurarum uarietate adiectæ sunt disciplinæ quæ de illis differerent, ac traderet. Arithmetica à numeris dicta, & Geometria, quæ à terræ mensura, cui etiam percommoda est, nuncupatur. Quæ porrò quatuor inter se artes quum tam uicinæ tamq; attiguæ sint, conflarunt unam studij atque oblectamenti rationē, quam dixêre Mathesin, quę nobis à discēdo disciplina nominata est. Quod ea essent una priscorum studia, quodq; certissima esset hæc sciendi uia. Nam philosophorū nationes & sectæ quum de rebus alijs ἐκ διαμέτρου dissentiāt, quum temerè ac fortuitò iactentur, hic omnes in unam eunt sententiā, & non similia, sed eadem omnino tradūt præcepta. Quin eam primam scientiā & scholarum, id est humanorum exercitamēta ociorum, ferūt hominibus discēda Ægyptijs à Theut, ut Platonis Socrates in Phedro refert, simul cum literis data. Quem ego Theut (uerius Abraamum esse crediderim) qui quum in Ægyptum ex Chaldæa transijsset literas illos, qua-

los,quatuorq; has matheseis edocuit,quæ à filijs Seth Adæ illius primi nepotibus in columnis duabus,lapidea una,lateritia altera,literarum cōsignatæ monumentis per Noam & Semum ad Hebræam gentem primùm peruenere. Ita literas, disciplinas, mores,leges,Abraam in Ægyptum secum inuexit,quæ omnia pariter & circūcisionem ex Abraamicę familiæ instituto Ægyptij accepere. At uerò sapientes deinde uiri ab eminētissimis illis rebus ad imas atq; adeò despicatissimā naturę partem sensim delapsi sunt.Ne quid in hoc esset uniuersi huius mundi horto,quod diuinus eorum animus tanquā solers quædā apicula non lustrasset atq; gustasset. Vnde diffinita philosophia est rerum & humanarū & diuinarum cognitio. In hac itaq; parte, quę in uentis,quæq; in mari fiunt,magno sunt ingenio percepta,hymbres, nubes, niues,grandines,fulgura,trabes,globi,faces,ardores,& reliqua serenarum spectacula noctium, uicissitudines lucis,tenebrarum,æstus,rigoris, nubili,sereni,effluxus, refluxúsq; maris,tempestatū,tranquillitatū. Tum & ad terram descensum,in qua admirandū naturæ seu Dei potius sapientissimi intellexerūt adorauerūtq; artificiū, uiriū scilicet herbarū,lapidum,metallorū,quæ tam stupendæ sunt,ut uix uel audiri,aut sine horrore aut sine summa admiratione queant. Hanc sibi medicina partē uendicauit, quòd medendis hominū corporibus, uires illæ à natura benignissima atq; indulgētissima matre tributæ uidentur, quæ mediusfidius res nō tam admirabilis est, quàm toti nostro generi salutaris. Obseruata atq; deprehensa partim magistris brutis ferisq;, partim audaci hominum experimēto, partim Deo monstrāte uiam. Hinc ars atq; inuentio eius in deos ipsos relata est. Ab Ægyptijs enim Mercurio defertur,atq; Api suis dijs,à Græcis Arabo Apollonis & Babylonis filio,quē nōnulli Æsculapiū fuisse existimant eum, quem ob Hippolytum uitæ redditum,fulmine ictum interijsse tradūt.

Nam pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumen surgere uitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.

Quanquam non desunt, qui negent hunc Æsculapium Apolline natum, illum quem fulmen interemit, sed alium quendā Valentis & Pheonidis filium Mercurij Tryphonij fratrem, cuius sepulchrum adhuc ætate Ciceronis uisebatur Cynosuris, qui etiam Cicero tertiū addidit Æsculapium Arsippo & Arsinoe progenitū, qui primus purgationē alui,dentisq; euulsiōnē inuenit,cuius in Arcadia nō longè à Lusio flumine sepulchrum & lucus ostenditur sed hos tres Æsculapios,ut & homines cōplures,& res alias permultas cùm longa uetustas,tum Græca scribendi licentia cōfudit. Æsculapij uerò filij Podalirius & Machaon bello Troiano uitalibus auris mortuos restituisse ferūtur, non alia de causa quàm quòd difficillimis et periculosissimis uulneribus præsentanea remedia adhiberēt,edocti ab Æsculapio parente, qui & ipse à Chirone Saturni ex Philiria nato, centaurorū æquissimo institutus erat:cuius inuentū medicinā herbariam atq; medicamentariā fuisse Plinio placere uideo. Non uacat fabularē historiam persequi,ac referre artem hanc ad Zoroastris illius tempora, qui Bractrianorū rex fuit,cuius opes Ninus fregit:nec Apis regis Ægyptiorū, de quo ipse modò memini,quem Phoronei,Argiuorū regis Pythonis filium faciunt. Quamuis hunc ego,quem eundem Osirin Serapinq; esse dicunt Apollinem, qui & idem Sol est, esse crediderim. At uerò etsi Pythagoras Samius, Agrigentinus Empedocles, Abderitésq; Democritus medicinæ haudquaquam ignari fuerunt. De illa tamen nullus Hippocrate Coo prior scripsit. Transeo quod hic Æsculapium Apollinis filium librum cui Naucuclæ nomen est,scripsisse affirmat. Verùm Hippocrates ipse mirè hanc artem auxit. Et ex uulneribus ad reliquis quoque morbis opem ferendam uocauit, orationéq; illustrauit & clara & copiosa, ut qui Gorgiam Leontinum, & Prodicum Chium maximos ætatis suæ rhetores diligenter audiuit. Eum secuti sunt eadem arte nobiles Diocles Caristius ætate & fama ipsi secundus, Praxagoras, Chrysippus, Herophilus, qui primus de arteriæ pulsu nonnulla obseruauit, Alcmeon Crotoniata, Eudoxus

Gnidius Pythagorici. Hi omnes maximo olim in precio habiti sunt, magnisq; à principibus donati stipendijs, quos secutus Erasistratus, Aristotelis ex filia nepos, is qui se ab experimētis ἐμπειρον siue ἐμπειρικόν cognominauit, à Ptolemæo ob Antigonum patrem sanatum talentis centum donatus est, drachmis uidelicet centū quinquaginta millibus, id est aureis numis nostratibus quindecies millibus: erant enim Syria talenta. Et Stertinius, qui fuit sub Neronibus, ignauia principum sestertijs quingenis annuis contentum se esse profitebatur, quæ sunt numûm nostrorum duodecies millia & quingenti. Par & fratri eius merces à Claudio Cæsare Drusi filio infusa est. At hæc ipsa quis miretur? Quippe quum duo sint, quæ optanda parandáq; præ cæteris uniuersis rebus sapientissimi quiq; duxerint, Mens sana in corpore sano. Malè enim affecto corpore, malè animo affecto, reliqua omnia, opes, copiæ, potentia, nihil planè sunt. Quæruntur ingenti opera corporis quàmplurima oblectamenta, at illis frui non licet, nisi corpore sano: quæruntur animi, at nec his nisi animo sano. Nam tum demum sentimus unumquodque illorum quantum in se habeat uoluptatis, cum sensus, cúmq; mens, iudex illius uiuens, syncerus ac purus dijudicat inter illud & aduersum. Quòd si magno negocio, multa cura, per tot pericula, per mortes etiam, diuitiæ, opes, copiæ, uoluptates, aliaq; eius generis tantum non innumera, ut delectemur, quæruntur, quis inficietur requirendam prius, parandam, retinendamq; maiore etiam labore, maiore cura sanitatem esse, quam & omissam restituit medica ars, & restitutam corroborat confirmatq;, uerùm quo est animus corpore suo excellsior diuiniorq;? Neque enim est in terris maius aliquid homine, nec in homine maius est quicquam ipsa mente: eo sanitas illius, sanitate huius: eo etiam medicina animorum, medicina corporum longè melior est. Quòd si huius inuentores pro dijs olim habiti cultiq; sunt, quales inuentores illius existimari, qualibus nos honoribus eos persequi par est? Hi sunt illi qui rebus familiaribus, qui publicis, qui populis gentibusq; sanctissimas saluberrimasq; tulêre leges, quarum beneficio unusquisq; quietissima & suauissima in pace, gratissima in tranquillitate benè beateq; perpetuò uiuit. Ex horum numero sunt sanctissimi illi uiri Mercurius Ægyptius, Rhadamantus, Minósq; Cretenses, atq; eorum æqualis Ioannes Hispanus, Draco, & Solon Athenienses, Lycurgus Lacedæmonius, Zeleucus Locrensis, Turius Charondas, Gnidius Eudoxus, Numa Pompilius Romanorum Rex, & alij, quos dubites homines ne, deós ne appelles, ut de Lycurgo dixit Pythia illa. Nam populos gentésq; suas ita prudenter, ita sanctè instituerunt, ut non ferendis solùm profuerint legibus, sed exemplo uitæ omnibus ad imitationem exposito, multo suis legibus augustiore. Neque enim soluti ijs legibus esse uoluerunt, quibus alios deuinxierant & obligarant, quin illi potius latiorem cæteris tulerunt uiuendi rationem & legem, quàm ipsi præscripserant sibi: ut reliquos solutos, ipsos uerò deuinctos dixisses. Sed quo te piaculo Theologia mater præteribo, suprema atq; purissima philosophię ne pars dixerim, an ipsa potius tota philosophia, quę nō corpusculis et caducis rebus intenta, sed in animis tota sita, tota totis animis uacas, eos detergis, eos multis perpurgas maculis sordibúsq;, illos insanissimos reddis sanitati. Quam prisci homines tanta sunt prosecuti uenerati one, ut non nisi paucissimi, atq; ij præstantes summo excelsóq; quodam animi uigore te attingere ausi sint. Nec ipsi uulgò notis uocabulis, sed mirabilibus uerborū inuolucris, & non tam aperuerunt quàm cōtexerunt, quàm ab iniuria & cōtaminatione prophanæ plebeculę subtraxerūt, ueriti ne à quoquam polluto cōtrectaretur nitidissima res. Sic Orpheus, sic Musæus, Plato, & reliqui de diuinis scripsere. timuerunt alij ne nō possent indignos homines ænigmatibus satis arcere, qui adhæreret aliquādo libro, aut temerarius, aut sceleratus lector, qui arcana detegeret, qui recōdita mysteria stultæ proderet plebeculæ, nihil Theologiæ sunt ausi scriptis posteritati relinquere, uerbis nōnulla in discipulorū sinus silentij fide data & accepta effudere. Hanc ob causam iubet Plato Syracusano Dionysio, ut epistolā quandā quam ad eum de diuinis rebus scribebat, simul perlegisset, e uestigiò cōbureret, ne fortè in parum dignas

manus

manus aliquando deueniret. Haec omnia admirabili ueneratione Theologiae, quam utpote rem praestantissimā atque sanctissimā nefas ducebant ab omnib. passim attingi. Nunquid iniuria? Tu enim diua mater es, quae nos religione separas à brutis. Tu ueram certamque uiam indicas bene & beatè uiuēdi, in eamque nos ducis. Tu Deum nobis exponis cognoscendum, quae uel ueritatis ipsius testimonio, unica est aeterna & felicissima uita. Tu à nobis integris accepta mentib. supra nostrā nos effers mortalē naturā, adiungis angelis, unū facis cum ipso Deo. O salue perfectissima sapiētia, quę ex ore altissimi prodijsti. Salue tanti momēti doctrina, ut etiam Deo docēte, nos te scire oportuerit. Neque enim nouisse potuissemus, nisi tanto magistro, et te tamē nosce necessariū omnino erat. Hactenus exposita est à me paucis ea philosophiae pars, quae de rebus ipsis inquirit. Illa superest, quę tota est de sermone, multoque est quam altera illa recentior. Nam quū ea in tria uelut membra sit secta, Grammaticā, Dialecticā, atque Rhetoricen. Haec quae sororū est natu maxima, cognita primùm est ab Empedocle Siculo, aedita uerò ab eiusdē insulae uiris Corace magistro, & Thysia discipulo, de quibus illa est in ambigua & inuoluta causa populi exclamatio, quae postmodū in prouerbium abijt, κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν. Dialecticae uerò artis posse nōnulla tradi praecepta, qui ante Aristotelē fuêre, deprehenderūt potius quàm uel ipsa tradiderūt, uel quae saltē esse possent, quaque uia et ratione explicuerūt. Quorū primus fuit Eleates Zeno ex Italica philosophorū natione, Parmenidis discipulus. Aristoteles totius eiusce artis et inuentor fuit, & cōsummator. Grāmatica quadā coepit primus Plato obseruare. Epicurus de illa ante alios omnes scripsit, quas tres artes haud dubiū est, ut reliqua ferè omnia, ex obseruatione deprehensas intellectasque esse, earū rerū, quae sunt in sermone uulgari. Nam quae in eo propriè rectèque dicta sunt, quibus oris sonis prolata, quibus literis cōsignata, ea docet grammaticus. Quae elegāter, quae splēdidè magnis orationis luminibus & fulgore, haec rhetorice. Quae uera, quae falsa, quae quib. adiūctis sint probabilia, quae pugnātia, quae cōsequentia, qua lege inueniēda, qua lege inuenta iudicanda docere, eae demum sunt dialecticae partes. Quae tres artes simul cum reliquis illis, de quib. paulò antea sumus loquuti, cōficiunt illū quem Graeci dicūt τὸν παιδείας κύκλον, unde illa est nobilis ἐγκυκλοπαιδεία. Omnis enim doctrina harum ingenuarū & humanarum artium uno quodam societatis uinculo continetur, ut praeclarè à Platone traditum est: cuius est etiā illa philosophiae sectio, quam ab Hebraeis eum accepisse uult Eusebius, ut essent quoque illius quasi tria membra: quorum primum, disquisitionem naturae rerum complecteretur, quę in coelo, quaeque toto in mundo essent: secundum, quod de uerbis disputaret: tertium, quod mores hominum componeret. Haec à me breuiter atque compendio de philosophiae initijs sint perstricta. Reliqua etiam de philosophiae nomine, de sectis, déque laudibus non multo à me dicentur prolixius, gratiámque superioris breuitatis etiam in sequentibus seruabo. Pythagoras ille Samius Philontē quum uenisset, sicut ab Heraclide Pontico memoriae proditum est, fertur à Leone Phliasiorum tyranno rogatus qua ipse arte maximè ualeret, & quo se nomine insigniret: se artem ille respondit habere nullam, uerùm esse philosophum: admiratus nominis nouitate tyrannus. Nam superiores, quorum erat Pythagoras similis, nec forte impari, σοφοὺς sese, hoc est sapientes appellarant. Pythagoras uerò nomen illud ipse sibi confinxerat. Rursus quaesiuit quid nam philosophus, quidque discriminis esset inter eum & sophum? Tum Pythagoras praeclarè reputans non magis ad sapientiam, quàm ad ueram beatitudinem mortalium, quenquam posse in uita hac peruenire, tantum nomen sapientis uelut inuidiosum, non ausum se contingere dixit, quum suas uires eiusmodi appellationi satisfacere non posse sentiret, imparque esset nomini tam augusto, idcirco sese φιλόσοφον nominasse, quasi amantissimum, uel quasi studiosissimum sapientię, non socium eius, quod priores utpote sophi profiteri uisi sunt, sed clientem atque sectatorem, sed eum qui ex illius praeceptis & institutis uiuere, qui edictis illius parere maximè gaudeat, secúmque actum praeclarè putet, si id assequatur. Ita uerecūdiore posthac maiorisque modestię, minoris inuidiae nomine appellatū est philosophiae studium, quod prius sophiae: & studiosi philosophi,

qui

qui antea sophi dicebantur. Ipse uerò, Pythagoram intelligo (nam sic eum discipuli nuncupabant) sui frequentissimo inter se ac firmissimo argumento αὐτὸς ἔφα, quod est, ipse dixit: quum in ea Italiæ ora, quæ nunc Calabria, magna tum Græcia dicebatur, ingenti & discipulorum frequentia & ciuitatum regionis illius omnium ueneratione philosopharetur, Italicam disciplinam dicitur instituisse. Ante id enim tempus Ionicam omnes sequebantur, quæ Thaletem Milesium principem habuit & authorem. Est nanq; Miletus in Ionia finibusq; Cariæ, Italica uerò disciplina à Thelage Xenophani Calophonio, ab hoc Parmenidi à quo Zenoni Eleati, ab eo Leucippo Abderitæ, à Leucippo Democrito ciui suo, à Democrito Nausephani, per manus tradita est, at Nausiphanes Epicurum docuit, in quo hæresis illa finem accepit. Ex Ionico autem Anaximander à Thalete ipso institutus est, à quo est eruditus Anaximenes, quem Anaxagoras audiuit, cui discipulus fuit Archelaus Physicus Socratis magister. Socrates primus philosophiam in cœlis elementisq; uersantem & diuagantem ad ciuitatum atq; hominum singulorum usus uitamq; deuocauit, ut ea primum mortales scirent, quæ scire & expediret, & oporteret, ne quum alia permulta magna quidem nossent & admirabilia, seipsos prætermitterent incognitos, quod maxime dedecorum est, contrariumq; illi Apollinis oraculo primo ad sapientiam gradui γνῶθι σεαυτόν. Turpe ducens ea non doceri, quæ nesciri summa sine turpitudine non poterāt. Neq; enim diuinus ille uir congruum existimabat ea magno labore quæri, quæ prætermissa nullum afferrent malum. illa uerò ignorari, quæ nesciti grande flagitium nefasq; esset. Et ne homines, moribus desertis, ad res illas naturales, quæ nostris animis magis arridere uidentur, propensiores fierent, quod & ante suam ætatem ubiq; factū erat, quum esset unus omnium consensu & approbatione rerum eiusmodi scientissimus, affirmauit tamen, se illotum omnium ignarum esse, nihilq; penitus scire, præter hoc ipsum: ut cæteri desperata tanto autore naturę arcanorum sciētia, illis relictis, ad morum compositionem (quæ non tam speciosa quàm in primis salutaris & necessaria res est) totos sese cōuerterent. Hanc ipse ob causam tanto Deo sententiam ferente habitus est totius Græciæ longè sapientissimus. Secuit se postmodum philosophiæ studium in uarias, quasi factiones et tanquā riuos quosdam à Socrate, uelut à sacro & augusto quodā fonte deriuatos. Alij enim philosophi dogmatici dicti sunt, quòd aliquid asserant doceantq;. Alij uerò nihil asserentes refellunt aliorum sententias, et opiniones, quod Socrates ipse fecit, quod noua etiam Academia, cuius principes Lacides & Carneades extitêre, ita differentes, ut comprehendi posse res negent: ac perinde neminem uel affirmare iure, uel scire quicquā posse, tum ex ipsa rerum difficultate, tum ex imbecillitate atq; caligine mentium nostrarum. Iam alij dici uoluerunt Platonici, de nomine magistri, alij Academici, qui ex eodem fonte manarūt, de nomine Academiæ, quod est ad Athenas gymnasium. Academiorum uerò non una, sed tres quasi familiæ traduntur. Nam quidā ueteres sunt à Platone & Xenocrate geniti, alij noui à Carneade, qui fuit acer subtilisq; disputator: alij medij, quos Archesilas, qui Crati successit, instituit: quamuis hi omnes longa licet progeniei serie in Platonem tamen Socratemq; sui generis exordia referunt, continuata disciplinæ uelut hæreditaria successione. Quippe à ueteribus medij, à medijs recentes orti sunt. Idcirco Cicero nō tres, sed unam facit Academiam, profectam à Socrate, repetitam ab Archesila, confirmatam à Carneade. Iam & ex eodem Socrate gentis authore Stoici sunt non ignobiles philosophi, quibus στοὰ quædam, id est porticus, in qua philosophabantur, nomen dedit. Pœcile hæc appellata est insignis pictura Miltiadis & Marathoniæ pugnæ, nobilis etiam philosophis illis, qui & Zenonij prius nuncupati sunt, à familiæ parente Zenone Cittico summò Socraticæ illius rigidissimæ uirtutis æmulo, quorum præter sanctitatem, innocentiam, uirtutemq; illam numeris suis omnibus absolutam, nihil erat finis bonorū, nihil extremum malum, extrema nihil præter uitium miseria. Stupidum saxum suum reddebant. sapientem firmitate animi incredibili, & omnium affectuum extirpatione. Admirandum mea sententia & diuinum potius eiusmodi sapientem, si modò ullus unquam inter eos fuit, cui ad unam uirtutem, quæq;

agat,

agat, quæcꝙ dicat, referātur, quam adeptus quum fuerit, tum demum se bene beateꝙ uicturū arbitretur. Nec minus beatus futurus sit, si in equuleo torqueatur, uel in Phalaridis tauro, quàm si maximis uoluptatibus hilariter ducat ætatem, nullum uteriorem hoc sapiente Christianum fore puto, persuasis ei præceptis nostræ religionis, quo facilius ne sit alter assensurus : haud sciam, aduersa fronte, atque infestis signis in istos pugnant Epicurei, quorum est ab Epicuro Atheniensi origo, qui dialecticen relegātes, ad res Physicas tuendas legionibus insectilium corpusculorum, quas uocant ἀτόμους in aciem prodeunt, & de summa rerum pro uoluptate dimicantes etiam præstantissimam & pulcherrimam rerum omnium uirtutem ei subijciunt, atque illam rerum dominam, brutali titillationi fœdè iubent ancillari. Prætermittam minus nobiles philosophorum sectas, quarum fama in obscuro est, Cyrenaicām cuius author Aristippus Socratis discipulus, cuiusꝙ fuit ultimus sectator Lybs Anyceris ille Egesiæ mortiferi auditor, cui Plato libertatem suam acceptam refert Eliacam, cuius institutor Phedon, Megaricam cuius Euclides, Eretricam, cuius Menedemus, de nominibus patriarum eorum à quibus constitutæ sunt, ita appellatas, Herilla uerò à principe ipso Herillo dicta est. Quæ omnes ui & disputationibus nobiliorum sectarum iam diu fractæ & extinctæ sunt. Instituit Cynicam Antisthenes Atheniensis prius Peripateticus, mox Cynicus appellatus. Cuius discipulus Sinopæus Diogenes admirationi toti Græciæ fuit, ob tantum rerum omnium humanarum contemptum. Ex huius ludo egressi sunt illustres Nomius Onesicritus, Crates Thebanus, cuius uxor Hipparchia, Metroclis soror, uirilem animum in muliebri corpore nacta, contra fœmineum morem spretis repudiatisꝙ opibus, disciplinarum & philosophiæ splendore præstincta, sordes mariti non uidit, Scholam ac uitam illam Cynicam sanè quàm duram, sedentarijs mollibúsque fœminarum artibus pertinacissimè prætulit, & dedignata plerosque nobiles procos, solus hic placuit, quia philosophus. Cratis istius auditor sectatorꝙ fuit Menippus Phœnix homo natus ad risum mouendum, plenus salium, plenus dicacitatis uiciorum summa cum gratia insectatricis. Hi etiam Stoici dicti sunt, uerùm κυνικοὶ, id est canini, ex ipsis moribus. Nam illi de quibus paulò antè loquebar, qui & ab his originem duxere. Zeno enim Cratem audiuit, utriles nuncupati sunt, quasi homines uerè saperent, atque eos non molles aut effœminatos, sed uiros. A Xenophane uerò Colophonio Cleanticum manauit dogma, quod Eusebius Ionio & Italico tertium addidit, quamuis Xenophanes, ut antè diximus, Pythagoricos habuerit præceptores. At uerò nostrates philosophi, quorum princeps idem philosophorum omnium facilè sapientissimus Aristoteles Stagyrites fuit, aut quòd deambulantes in Lycio differerent, aut quòd περίπατον, quod est siue deambulatio, siue deambulatorium fuerit eorum gymnasium, Peripatetici certè appellati sunt, qui de triplici illa philosophiæ parte, multo quàm reliqui omnes cunctorum consensione & sententia melius accuratiusꝙ disserunt, ac inquirunt. Partibus enim ex illis quam Peripatetici non attigerunt modò, uerùm copiose non sunt executi, plenè non absoluerunt. Si enim desyderantur naturæ arcana & secretissimæ rerum rationes, præstò sunt, tam multi, tamꝙ uarij Aristotelis de rebus physicis libri. Sin uerò dialectices subtilissimæ rationes ac formulæ, & callidi sophistæ astuta cauilla, adsunt logica eius uolumina, quæ ars ab eodem & incepta & perfecta est. Sin orandi & poesis uia atꝙ inuentio. Duo sunt de Rhetoricis opera, & unum de Poetica arte. si quis autem mores sibi poseit componendos, parata sunt ei moralium rerum uolumina uiginti. At gubernanda est siue respublica, siue res familiaris, conscripti sunt ad ipsum institutū libri de Republica octo, de Re uerò familiari duo. Verùm enimuerò aliquis quærat hæc omnia quo nam sunt tradita modo? an paucissimis præceptis, ut quidam fecere, quibus nihil ferè eius rei de qua præcipitur, sciri possit? an uerborum caliginosissimis inuolucris, & densissimo cortice, demersa re illa, de qua loquuntur, in profundissimo mari, ut lectoris ingenium, nisi sit planè diuinum, penetrare nequeat ad sensa, opusꝙ sit in tantis tenebris magna face, & ut dicebat Socrates, in tam

In tam alto pelago Delio natatore, qui progressus aliquantum obrutus non suffocetur. Quod prisci sese de industria facere profitebantur, ne passim ab omnibus intelligerentur. Nihil profectò istorum omnia copiose, omnia dilucide, perspicueq;. Torpor uerò ac negligentia nostra efficit, ut nōnullæ tenebræ in Aristotele esse uideantur, qui superioribus collatus, ipse quoq; meridie clarior est. Cedò ueterum philosophorum aliquem, quis nam nisi diuinans sensus ænigmatum illius extorquet, quæ mihi interdum ex his uidentur, quæ inter lusus pueri sibijnuicē obiectant. Videas in illis uocabula tam procul quæsita, ut non magis id declarent, ad quod notandum posita esse dicūtur, quàm anserem canis, aut asinum homo. At in Aristotele quid non appositissimè dictum est, quid non suis ueris expressisq; nominibus signatum. Desi dia mihi credite nostra, & ignoratio Græcarum literarum effecerūt, ut eum quibusdam in locis obscurè locutum existimemus. Est enim multo apertior, multo clarior, multo lucidior Græcus ipse, quàm Latinus. Nam interpres noster, cùm conatū singulis uerbis Græcis singula uerba Latina reddere, cespitat, inuertit, obscurat, cōfundit & dictionē totam, & sensa. Nam quæ bellè dicuntur Græcè, non ea semper eodem ordine, eadem figura, paribusq; nominibus, bellè dicuntur Latinè. Et ediuerso, quis hoc nescit in linguis omnibus usu uenire, sua sunt cuique idiomata, suæ loquendi figuræ. Sed ut de Peripateticis dicere pergam, nihil est aut quod ad cognitionem rerum, & naturæ oblectamenta, aut quod ad bene & dicendum & uiuendum, aut quod ad reliquis imperandum, legesq; ferendas pertineat, quin id ipsum Peripatetica schola consummatissimè sit executa. Vnde, quæso, nunc tam uariarum cognitio rerum, tanta omnium artium eruditio, nisi ex Peripatetico fonte? à quibus omnia ante sua tempora fluctuantia, temerè iactata, nullo ordine, nullis finibus composita & definita, dispersa, atque dissipata, certa in præcepta, certasq; formas redacta, ratione apta & connexa, suis quæque artibus, suis limitibus discreta, ac reddita sunt. Ex eorum enim scriptis & institutis, utar non meis, sed Ciceronis uerbis ac testimonio. Quum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum uarietas tanta est artium, ut nemo sine eo instrumēto ad ullam rem illustriorem possit accedere, ab his oratores, ab his imperatores ac rerum publicarum principes extiterunt. Vt ad minora ueniam, Mathematici, Poetæ, Musici, Medici denique, ex hac, tanquam ex omnium artium officina profecti sunt. Hæc & alia permulta in eandem sententiam Cicero Marci Pisonis persona libro de Finibus quinto, & plerunque alibi. Verùm laudes horum hominum huius diuinæ disciplinæ finem nunquam acciperent, & oratio tamen destinatum iam egressa modum, finem aliquando tandem inueniat necesse est. Idcirco redeo ad philosophiā ipsam studiumq; sapientiæ, quam diuinarum humanarumq; rerum contemplationem esse dixerunt, ut planè solutus hoc carcere corporis animus, per inferas, perq; superas sedes, liber expeditusq; spatiaretur, lustraretq; mentis aspectu uniuersa: neque mole ista corporis detraheretur, quo minus ab eo, quasi in repudio aut in diuortio coniugatorum sepositus uiueret. Idcirco Plato, mortis cogitationem eam uocat, quæ est corporis animiq; seiunctio ac dissociatio. Neque illam temerè Deum optimum, maximum inuenisse, donoq; hominibus dedisse aiunt, quòd tam excelsa, tam sublimis, tam recondita res est, ut nisi aditus ad eam ipse patefecisset, nequicquam noster sese attolleret animus, quamlibet per se uiuidus, quamlibet perspicax, industrius, solers. Non enim admirandæ inuentionem rei, nisi præstitis seminibus, nisi patefactis exordijs, nisi introductus ab artifice ipso, quasi per manum in uestibulum ipsum fuisset unquam assecutus. Sed uideo me iam in Philosophiæ laudes ingressum, quæ tam amplæ, tam magnificæ, uariæq; sunt, ut non uerear, ne hoc loco uel insanissimo cuiquam deesse possit oratio, uerear potius ne orationis modus atq; exitus haud facilē inueniatur. Illud uerò in primis à me efficietur, ut in arctum nonnullas uirtutes philosophiæ complexus (nam omnes quis possit) institutæ breuitatis rationē habuisse uidear: & nemo sit, qui non mente sua de hoc summo summi Dei munere, ex ijs quę dixero, intelligat & existimet maiora, quàm fuerint à me explicata. Atq; ego quidem ad hunc

ad hunc modum existimo, non posse breui sermone, qualis noster futurus est, dilucidius laudes philosophiæ declarari, quàm si summa quadam ostenderimus esse ipsam pulchrã, iucundámque animis humanis, esse commodã, & in primis utilem, atque adeò unam rerum omnium maximè necessariã usibus, totique uitæ nostræ. Illúdque ante omnia positum sit nobis oportet, quod nemo sapiens ignorat, non esse nos ad ludum iocúmque natos, non ad puerilem uitam, semper inter nuces, cæterósque agendam lusus, hoc est inter nugas atque ineptias à natura genitos, sed ad grauitatem & sapientiam: ad ea quæ non tam hac nostri corporis sarcina, quàm mentis nostræ præstantia, quæ est planè diuina, digna sunt. Quæso igitur, id ita si est, ut esse constat, quid animo nostro dulcius suauiúsque esse potest? quid quod maiorem afferat uoluptatem, quàm in illas ætherea sedes sese attollere? quàm lustrare ipsum, tanquã incolam quendã, domos illas admirabiles syderum? nosse quando defectus futuri solis lunæque? quo tempore coitiones, separationésque astrorũ? quando pluuiæ, uenti, niues, grãdines, tonitrua, fulgura, glacies, oceani æstus, uentorũ, marisque tempestates, brumæ rigor, æstatis feruor, flores, ac species illa tam grata ueris? quando autumni frugum omnium maturitas, et perceptio? ac nosse non quibus modò temporibus, sed quas ob causas hæc omnia futura sunt? Quid hac re pulchrius? quid admirabilius uel excogitari potest? ut cum cęteri homines tanquam bestiæ proni semper terram spectẽt, ipse unus uerè os habeas hominis sublime, cœlum uideas, et ad sydera tollas uultus: cumque alij uilia sint opum fortunæque mancipia, ipse solutus ac liber, uerus sis huius mundanæ spectator scænæ. Vult fortè sensim animus ad terram se demittere. Quantæ delectationi sunt auium, pisciúmque perspectatæ naturæ, cæterorũ animalium, aut fera, aut mansueta ingenia, actus eorũ omnes, quibus quique ex fontibus & initijs manãt? Accedet tum ad illam admiratione dignã naturę partẽ, de plantarũ, herbarum, arborũ, uirgultorũ, fruticum, florum, frondium, foliorũ, fructuum, radicũ uiribus. Tum ad lapides & metalla ipsa, id est opes humanas transibit, in quibus cognoscet, quàm uilia, quàm se indigna, homines summis laboribus per tot pericula quærant, quo modo rerũ uniuersarũ domini, erugini futilissimæ miserrimè seruiant. Tum ipse incipiet & inania mortalium desyderia misereri, & uana ridere gaudia, eritque ex illo præstantissimo genere hominũ, qui ad ludos Olympios, non lucro, quæstui aut gloriæ addictissimi serui ueniebant, uænibantque, sed eo solùm cõmeabãt, ut studiose quid ibi ageretur in tanto hominum cõuentu, in tanta rerũ uarietate, & quo modo, cõtemplarent: quibus ex rebus quãta sequatur utilitas, quantus fructus. Videtis, ut per hæc homo, qui despicatissimũ erat fortunæ mancipiũ, supra ipsam sese efferens, suæ ciuitati suisque natalib. restituat. Iam uerò et illa, commoda ne dicã, an in primis necessaria, ut sciamus cœli uias & sydera,

Defectus Solis uarios, Lunæque labores,
Tempora, quæ messor, quæ & seruet curuus arator.
Quæ oriantur cœli astra, quæ occidant, quantũ qualiúmque sit unumquodque uirium,
Quis sine nec potuere seri, nec surgere messes.

An putatis sine his uitam nostram ordinem aliquem seruare posse, quo minus temerè fortuitóque iactaretur, quum hæc ignoraretur certa dierũ noctiúmque partitio, mensium, annorúmque rati cursus, & in omni æternitate statutæ progressionum mensuræ? quando futura hyems, quando uer, quando æstas, quando autumnus nemo sciret: quando uerò sementem facere oportet, quando agrum colere, quando demetenda seges, agricolæ ipsi ignorarent? At hęc putatis tam uitę humanæ cõducere, quàm esse necessaria. Age uerò uiuat mihi aliquis, nisi animaliũ pernouerit ingenia, quæ cicurari possint, quæ perpetuò fera persistant natura, quæ in cibos inferenda, quę uirus exitiabile morsibus inspirent, quorũ oporteat rabiem declinare sęuitiẽmque, cum quibus, quo tempore, qua ratione sit homini certa pax. Tum & stirpes nihil uidelicet uitæ nostræ conferunt: atque usui sunt nihil dignoscere necessum est, qui salutares, qui letiferi, qui cibis apti, qui inepti, qui quibus malis, quo tempore, quo loco afferãt remedia, quibus interitum adducãt? At hæc omnia, quo (quæso) magistro accepimus, quo retinuimus, nisi philosophia? Iam & illa Deus immortalis, cuiusmodi sunt de

moribus uniuscuiusq; componendis, de gubernandis rebus & publicis & priuatis, sine quibus non uideo qua in re genus hominũ à beluis ferisq; ipsis abesset. Per hæc enim uita nostra humanitati suæ reddita est, per quæ docemur iusticiam, prudẽtiam, fortitudinem, adde etiam modestiam in omnibus rebus & temperãtiam, in dictis & factis constantiam atq; modũ. Hæc est illa Ethice philosophia, quæ mores uerè humanos in ciuitates, domos animósq; singulorum inuexit, imò uerò domos & ciuitates ipsa fecit, animos nostros cõposuit: sine cuius institutis atq; præceptis, non res ulla priuata, non resp. consistere, non ullus hominum cõuentus coli et celebrari posset: ac sicut medicina illa corporibus, ita hæc nostris affectißimis animis remedium medelámq; præsentißimam affert. Itaq; quum per totam rerum naturam latè fuerimus peruagati, illum tandem ex uisibilibus istis rebus, inuisibilem mundi principem, omnipotentem, æternum, immortalem inueniemus: quem quũ nouerimus, magno tum animo atq; excelso, quęcunq; uanis mortalibus inania afferunt gaudia, despiciemus. Tranquillitatem nostras in mentes adducemus tantam, ut nulla posthac agitari tempestatum procella poßint, nulla ui de loco illo suo quietißimo dimoueri, nullo fortunæ ictu placidißima queat turbari pax, uiuemus læti, uiuemus securi. Quę profectò, aut nulla est, aut hæc est una bene beatéq; uiuẽdi norma. Quod uniuersum genus humanũ semper in ore habet, omnib. omni tempore expetit uotis, ratio & uia, quæ ad illam ducit infinities meliorẽ sempiternã uitã, in qua animus diuina origine haustus, cui nec senectus ulla nec mors, onerosi corporis uinculis exolutus, ad sedes suas & cognita cognatáq; sydera, summa cum felicitate recurrit. Eant nunc alij, & suas titillantes uniuersas uoluptates, cum huiusce philosophiæ uel minimo conferant oblectamento: dicant opes uitæ humanę utiliores esse, quum absq; illis melius uiueretur, sine philosophiæ dogmatis, ne uiui quidem poßit. Afferant homini aliud quicquam magis philosophia necessariũ, quum sine cæteris rebus, homo equidem sit semper, absque philosophia uerò fera sit, non homo. Et dubitat quisquam in hac sapientia, in hoc tanto bono, quo amplius, quo præstantius, quo excelsius mortalibus adeò maximo dari uix poterat, totam impendere ætatem? quam non poßit uerè cõsumptam contritamq; dicere, sed ad fœnus ingens mutuatam. Est'ne aliquis, quum hęc uideat, qui nõ malit uel paucißimos cum hac uiuere dies, quàm sine ipsa diutißimè magnis alioqui comitatus opibus, magnáq; potentia: quum sit unus dies bene & ex præceptis huius actus, toti etiam immortalitati anteponendus.

DE PHILOSOPHIÆ INITIIS, SECTIS ET LAVDIBVS FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI, AD CATONEM MAIOREM, SIVE DE SENECTVTE CICERONIS, PRÆLECTIO, QVÆ dicitur Anima ſenis, ad abbatem S. Iacobi.

NTEQVAM Ciceronis Catonem enarrare incipio, deſcribam uobis, quàm potero aptiſsimè, ſenis animã, quę ſeſe mihi nuper obtulit forma, non minus admirabili, quàm iucunda & etiam grata. Nam quũ optaſſem plerunque (tametſi non ſum ſenex) annoſi tamen hominis animam uidere, quo poſſem nonnihil coniectari qualis illa ætate eſſem futurus, ſi ad eam uoluntate Dei peruenirem. Ac aliquãdo quum altius de ſenecta, multa cum animo meo reputarem, atq; repeterem, ecce rem quandam mihi uidere uiſus ſum, quæ interroganti mihi, Senis animam, ſe eſſe reſpondit. Credo quòd ex interiore illo animi uiſu, quemadmodum ſapientes dicunt, ſpectrũ quoq; exterior obtutus aſpicere ſibi uiſus eſt, cœpitq; mecum de antiquiſsimis actis & extra omnem gentium memoria poſitis, incultis, horridis, rancidis quibuſdam uerbis, uelut Appianis, Liuianis, Ennianis, Neuianis, Plautinis diſſerere, quib. facilè apparebat corpus illius iam ultra liminũ fati eſſe. Ego ut illis modũ poneret, exoraui, referretq; quid eſſet, quidq; picturæ illæ (quibus tam formoſa reddebatur) ſignificarent. Miror, inquit, illa hæc omnia te ignorare, ni te ſcire modò diſsimulas, qui ita multum Ariſtotelea ſapere te iactas, quando hæc omnia ab eo, ut fuit uir ille admirandæ lateq; patentis ſcientiæ, ſunt quàm optimè uarijs ſcriptis tradita. Sed audi, & quæ de me dicam, memoriæ manda, ut quũ ad ſenectam ueneris, ſi te illuc perduci fata Deusq; ſiuerint, re ipſa experiri poſsis, quæ nunc ex me diſces. Sum æquidem ego Senis anima, prouida, ſagax, multiplex, acuta, memor, plena rationis & conſilij, quam uos uocatis rationalem, idq; rectè. Sola enim ſum ex tot generibus animarum atq; naturis particeps & cogitationis, quum reliqua omnia ſint expertia. Quam in me uides partem demiſsiorem, qua corpori commiſta ſum, hæc eſt, qua nihilo à feris uideor differre, hic gaudiũ eſt, hic mœror, metus, terror, hic ſpes, ira, miſericordia, hic inuidia, hic libido, hic illud affectuũ æſtuoſum fretum, hic curæ cordis edaces, & illæ quas poetæ furias appellarũt. Hic, quoniam magnum rerum uſum habeo, atq; experientiam, falſaq; ſum ſæpius à pleriſq;, ut eſt ingenium hominum ſubdolum, uanum & fallax, omnia in peiorem partem interpretans multa eſt malicia. Suſpicor enim ſemper aliquid in re ipſa fraudis mali doli ſubeſſe: ſumq; incredula, neminem facilè in amicitiam meam recipio, neminem aut nimis amo, aut nimis odi, ſed ut præcepit ſapiens ille Græciæ, Odi ut amatura, & amo ut oſura. Remiſſoq; in me illo iuuenili calore, abieci quoq; iuueniles animos, nihil geſtio magnum, nihil ad faſtum & pompam, non ludos, non comœdos, non tragœdos, non mimos, non illos hiſtriones, ſcurras, paraſitos, circulatores, ſed ea ſola quæ ſunt ad uitam in primis neceſſaria, eáq; uix ſatis, cuminum etiam in duos uſus ſeco, boues non immolo, ſed paſſerculos, atq; utinam dijs ſatisfieri poſſet culicibus aut muſcis, illas captarẽ. Non uides, ut quemadmodum in uita, ſic nec in oratione hac mea ullæ ſint delicię, ulla ornamenta, ulli aculei, nõ ſpiritus, non nerui robúrq;, nec calor ille ſuperioris ætatis. Facit & me eadem ſanguinis tepefactio ſeu frigefactio, potius parcam, tenacem, auarã, quàm ipſam ob cauſam & genus omne mulierum auariſsimũ eſt. Adde etiam, quòd expertam me nõ fugit eſſe, opum longè difficillimum quæſtum. Iacturam uerò profuſionem facillimam, et paſsim ultrò ſeſe offerentem. Nuſquam non eſſe occaſionem impenſæ, lucri uerò rariſsimam eſſe. At feſto die ſi quid prodigeris, profeſto egere liceat, niſi peperceris. Quot poſſem ego commemorare, qui à ſe uel à maioribus ingen

tes copias opésq; ſummis laboribus, multo tempore partas & congeſtas, ſummis uigilijs auctas & conſeruatas breui ita dilapidarunt, ut ne teruncium quidem ſibi reliqui fecerint: quid opus eſt exemplis in re quam qui ignorat, is ipſe uitam cōmunem uſumq; omnem rerum & experientiam ignoret neceſſe eſt, quem admonere abundè ſatis poteſt illud prouerbium, quod apud ueſtrates frequens eſt, Auaro & congeſtori prodigus hæres. Iam propter eundem, quem dixi, caloris defectum, timida & uitare cuncta, quæ periculi ſpeciem præ ſe ferunt, intenta & parata ſemper ſum, nulliq; me quamlibet exiguo diſcrimini cōmitto, materq; mea ſecura mei quieſcere poteſt. Mater enim timidi, ut uulgò aiunt, flere non ſolet. Atq; hæc quidem omnia ex refrigerato proficiſcuntur cerebro, quæ cauſa & mulieres quoque timidas facit. Ad hæc quo magis capulo & ſepulchro inſto, eo fio uitæ & corporeæ ſocietatis auidior. Eſt enim abſentium rerum deſyderium, & earum maxime, quæ nobis expertis dulces uiſæ ſunt. Timor hic & puſillitas animi accuſandi, conquerendi, expoſtulandi, plus æquo ſtudioſam me effecerunt. Etenim exiſtimo canos meos ab omnibus deſpici atq; contemni, quod iniquiſsimo animo fero. Tum nimis quoq; laudo, cum res laudatur, nimis etiam uitupero, cum uituperatur, apud eos præcipuè, à quibus aliquid commodi me puto reportaturam, mutóq; & uultus & uerba (ut Gnato ille Terentianus) ad nutum motúmq; benefactoris: aucupantes enim uoces auium imitantur, pennisq; auium ſe inſtruunt, ut uenatores ceruinam pellem induunt. Inuerecunda ſum quòd nihil ex ijs quæ ago, puto ætatem meam dedecere. Huc ſpectat, quòd & utile plerunq; honeſto præfero. Nihil in me eſt ſpei, quia uidi omnia ferè

In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Viuo potius memoria quadam, quàm ſpe. Nanq; futurum uitæ mihi perbreue, præteritum multum eſt. Porrò ſpes futurorum, memoria (ut noſti) præteritorũ eſt. Reddor proinde multo quàm fuerim antè loquacior, quippe uoluptate affecta ex recordatione anteactæ uitę perſeuero ſæpiſsime præterita narrans, ut de Neſtore credo te apud Iliada Homeri legiſſe. Deferbuerunt iam in me priſcæ cupiditates, & mecum ſenuerunt. Auaricia uerò, & ardor habendi renata & iunior in me facta eſt. Nam, ut inquit ille apud Terentium Mitio, Ad omnia alia ætate ſapimus rectius, ſolum hoc unum uicium affert hominibus ſenectus, Attentiores ſumus ad rem quàm ſat eſt. Ne expectet quiſpiam in me κέρας (quod aiunt) ἀμαλθείας, unde poſsit uel lac gallinaceum haurire, citius è ſaxo, niſi ſi quis fortè putatur Darij ſimilis, ut experiamur, an continget nobis quod Solyſonti pro amiculo, Conda ſum, non proma. Pumex non æquè aridus eſt: aquam ploro, cum lauo, profundere: ſic facit quoque nepos meus Plautinus Euclio, qui famem etiam utendam, ſi roges, nunquam dabit, quiq; à prætore poſtulauit plorans, ut miluum liceret ſibi uadarier, qui pulmentum pridem eripuerat. At uerò ego ſicut dicere incœperam, querula maiorem in modum ſum, moroſa, ac rerum omnium impatiens, quocirca ſenium plerıq; pro tædio ſæpe dixere, Quoniam ſum faſtidio tædióq; alijs. Actius amici mortem ſenium ſibi eſſe dicit, & Turpilius nuptias ſibi ſenium uocat, nec iniuria. Ex ſenio enim tædium, & ex tædio ſenium fit, ut ex aqua glacies, & rurſus ex glacie aqua. Cuius documento eſt affectos tædio, etiam in flore iuuentutis caneſcere, ac rugari, uti hac ætate Iacobo cuidam Oſorio ueſtrati nocte una, qua in carcere fuit, canicies contingit Erigini. Contrà uerò quid eſt, quòd iuuenes ſenum ſodalitates tam fugiunt, niſi quia hi non modò ſibi, uerùm alijs omnibus odioſi ſunt. Ah quàm id uerum eſt, quum uenit (ut ait Boëtius) properata malis inopina ſenecta. Multa enim tunc ſenē, ut canebat Horatius, circũueniunt incommoda. Ea certè ſenectus eſt, de qua Auſonius dicebat,

Expectata diu uotisq; optata malignis.

Tunc omnia ſeni ſunt grauia, moleſtáq;, & ipſe omnibus omnium cōqueritur, & omnes ipſius. Non placet ipſi quiſq;, nec ipſe cuiquam. Hæc uerè ſenectus morbus eſt. Illa illa una eſt bona ſenectus, ut tuus Ariſtoteles ait, quæ cum tarde inuadit, etiam dolores non infert. Ea eſt quam Auſonius iuuentæ parilem gratam homini ex Lacedæmonij ſapientis ſententia cecinit. Nam qui citò conſenuit, & qui tardè, ſed non

abſq;

abſque dolore, uterque incommoda utitur ſenectute. Senium autem ſenectam,ac ſenectutem defectum naturalis caloris, & principis uitalis humidi eſſe diffinierunt. Idcirco qui atra bili abundāt,ſanguineis citius ſeneſcunt:illæ pariter animantes,quæ frequentem dant liberis operam, caſtis. Quamuis enim humorum ſenes ſint pleni, excrementa tamen illa ſunt pituitoſa, quæ nihilum natura conferant, auferant citius & obſint, putredoq; illa, quam Peripateticus philoſophus ſenectam dixit, cutem noſtram nigriorem efficit, quàm fuerat in iuuentute, ſicceſcensq; ſanguis,ut ipſe nigrior fieri ſolet, ita etiam formæ corporum noſtrorum nigritudinem dat. Is enim eſt, qui calore ſuo natiuo corpora noſtra intingit, uitaq; placidiſsimè fouet: quo fit, ut illo ſenſim conſumpto, anima ipſa quæ ab eo,tanquam uinculo quodam & copula detinebatur, ſoluta euolet:fiatq; illa corporis animiq; diſiunctio,quam uos mortem appellatis, cum ſit potius ingreſſus ad uitam quandam, non modò mortis, ſed morborum quoque expertem. Nunc uerò poſtquam partem meam inferiorem perſpexiſti, oculos tantiſper erige ad ſuperiora, & alteram ſuſcipe partem, quam tibi attento breui ſermone declarabo. Ea enim eſt qua me noſco, quod eſt in ſapientia primum:quę, uti decens eſt, habeor ab omnibus in precio, meq; ipſa in hac infirmitate ætatis conſolor. Vides tantam rerum cognitionem, tantum uſum, tantam experientiam, ut etiam callos in ea habeam, ut in manibus longo ex labore agricolæ, unde callida dicor, harum rerum beneficio ſum prudentiam conſecuta: quam, ut docuit Ariſtoteles, uix abſque rerum experientia nanciſci quis poteſt, propter quod & adoleſcentiores facile prudentes fieri poſſe negat. Hinc & ſapiens appellor. Nam ut uos palato eſcas,quales ſint iudicatis:ſic ego mente quæ ſint res & quales, dignoſco. Nec uerò refert, ſenex quis ſit moribus, an ætate, de quo forſitan ſi ſuppetierit tempus, poſtea diſputabimus. At illud in optimis & ſapientiſsimis quibuſque ex nobis uſu uenit, quod paucis, neſcio quibus Græcis, & in primis æquali meo Socrati ferunt contigiſſe. Omnia nos ut ambigamus, nihil ſcire putemus, nihil planè affirmemus, quærentes omnia, dubitantes plerunque, & nobis ipſæ diffidentes, forſitan omni ſermoni adijciamus, perpendamus cuncta, præſtò ſemper ſit illa aſſenſionis retentio, quæ ab Academicis ἐποχή dicta eſt. Nihil præproperè, nihil præcociter, ac immaturè agamus. Idcirco nec conſequitur conſilium noſtrum pœnitentia, quoniam callidum & præceps non eſt, ac ſumus conſtantes, grauesq; iudicatæ, multaq; nos principio uidiſſe, progreſſu exitúque rei apparet. Hæc de ſapientibus, & ſi ſunt inuentu perquàm rari, ſum locuta: quando is ipſe de quo dixit Socrates, ut eſt in eo ſermone, quem facit illum Plato loquentem pro morte, ita diſputat, utar potius uerbis Ciceronis, ut nihil affirmet ipſe, refellat alios: nihil ſe ſcire dicat, niſi id ipſum: eoq; præſtare cæteris, quòd illi quæ neſciant, ſe ſcire putent. Ipſe ſe nihil ſcire, hoc unum ſciat: ob eamq; rem arbitrari ab Apolline omnium ſapientiſsimum eſſe dictum, quòd hæc eſſet una omnis ſapientia, Non arbitrari ſe ſcire, quod neſciat. Certè equidem & ego, quanto magis ætate prouehor, tanto me pauciora ſcire deprehendo. Nam quum eram iunior, quid non me ſcire arbitrabar? Nihil planè. Sed redeo ad noſtram prouidentiam, prudentiam, ad noſtram ſapientiam: ob quas aptiſsimas regnorum prouinciarum, ac rerum publicarum rectrices, nationes omnes ad unam nos conſtituerunt: penes quas, quamdiu ciuitatum imperium manet, fauſtè feliciſsimeq; illæ gubernantur. Sit hoc tibi unum argumento, quòd Romanum imperium tam longè lateq; propagatum eſt, quoniam eius gubernatores, ut nomine (nam Senatores ſunt dicti) ita & re uera ſenes fuerunt: aut cura, aut ætate Patres appellati: uiri (ut ſcribit Saluſtius) quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia ualidum erat. At quum ſunt & moribus, & ætate iuuenes, pugnaces, contentioſi, uiolenti, ſeditioſuli, ambitioſi, aſoti, adulatores, furibundi, ſtulti, inſani, ut ſemel finiam, ad res alias omnes inepti, ad ineptias apti, in Senatum introducti: illa reſpublica, quæ conſilio in cœlum fuerat ſublata, temeritate illorum concidit, & funditus deleta eſt. Non uiribus, aut uelocitatibus, aut celeritate corporum, res magnæ geruntur, ſed conſilio, authoritate, ſententia, quibus non modò non orbari, ſed augeri

BB 3

olet senectus. Catonis est hæc Ciceroniani sententia, cuius similis est sanctissimi pronepotis apud Sallustium inquientis, Nolite existimare maiores nostros armis rempublicam ex parua magnam fecisse: si ita res esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus, quippe sociorum, atque ciuium, præterea armorum, atque equorum maior nobis copia, quàm illis est. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt: domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto neque libidini obnoxius. Hactenus ille. Vides uti regimen reipublicæ iure ad nos pertineat? Vnde nobis honor, nobis authoritas, unde dicta seniorum dicta sapientum dicuntur. Et reuerentiam nobis exhibendam ob tantam animi potestatem nemo non nouit. At qui non faciunt, ipsi causam uiderint, faciundum tamen non ignorant: ut senex ille de Atheniensibus questus est,

Credebant hoc grande nephas (ait Iuuenalis) & morte piandum
Si iuuenis uetulo non assurrexerat.

Et in quinto Fastorum Ouidius:

Magna fuit capitis quondam reuerentia cani,
Inque suo precio ruga senilis erat:
Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen & ætatis mite senatus habet.
Verba quis auderet coram sene digna rubore
Dicere? censuram longa senecta dabat.

Quid quòd Deus ipse in Leuitico, cano capiti assurgi iubet, & senilem personā honorari? quid etiam illud est apud Esaiam, Loquere grandior natu, decet enim te. Verùm quod inferiorem, quam uocant affectuum turbationum partem, ita multis infectam maculis me habere contemplatus es, nihil in sene prudente aut uariationis bonorum morum efficiet, aut minuet dignitatis maiestatisque. Conferrem ego iuniorum partem illi, ubi omnia aut in paruitate aut nimietate sita cerneres, quæ duo uitia uirtutem ambire dicuntur. Illic ingentes cupiditates, præcipuè libido uenerea, illic multa ira, multum odium, illic inconstantia & præceps consilium, illic nulla superiorum temporum memoria, illic spes uanæ, quædam & umbratiles, illic immoderata lætitia, temeraria exultatio, profusus risus, illic iactantia, & magna tragœdia commentitiorum honorum, quæ omnia subticeo, ne nostra uitia uestris stultitijs uidear tegere uelle. At uerò ut illa uiris iunioribus moderari datum est, & compescere, sic senioribus: quod quum faciunt, utrique uerè senes sunt appellandi: utrique autem iuuenes ac pueri, quum non faciunt. Honor quoque, reuerentia, dignitas, maiestas, authoritas, consultatio, non minus senibus sensu, quàm ætate tribuitur. Moribus uerò senem puerum sacræ litteræ execrantur, & sensu mentéque pueros ne faciant, Apostolus Paulus Corinthios deprecatur. Quàm turpis, quàm ridicula res est, ut inquit Seneca, elementarius senex: hoc est bis puer, ut est apud Varronem. Sunt enim huiusmodi grauissima censura notandi, qui positi ut posteris sequentibúsque luceant, potius cæcant, atque obtenebrant, ducésque præmissi uiarum per anfractus, per saxeta, per asperrimas ducunt rupes. Sed ex hoc diuerticulo in uiam quam instituera, ipsi nos reducamus. Dictura siquidem de senilis animi nobilitate eram, quod ut compendio utar, sic habe. Nihil annorum numerus, nec canorum albor, grauitatis autoritatis'ue credas afferre uiris, nec ex eo senes esse iudicandos: sed ex multa tamen in primis rerum quum experientia, tum memoria, ex insita quadam ad bonum honestúmque propensiore natura, ex morum & uictus probabili ratione, ex magnitudine consilij, & rerum quàm rectissima perpensione: quæ qui habent, hi demum uerè sapiunt, ut Thebanus ille uates apud inferos, cæteri non magis parui, quàm grandes natu, uelut umbræ uolitant: hos ego senes appello, hos assero, non alios, senatum, qualem optauit Roma, & Gerusiam Lacedæmoniorum posse constituere, quod itidem nomen à senectutis uocabulo sumptum est, in qua urbe maximè expedire senescere uulgatum est. Ideoque & poeta quidam, senes Stoicos nominauit, non dierum uel annorum numerositate, sed ijs rebus quibus maximè debent

bent senes alijs antecellere, consilio, temperantia, grauitate, moderatione, constantia, & animi propter uirtutem immobilitate,quæ omnia fuisse in Stoicis magna atq; admirabilia, nulla philosophorum familia inficiatur. At uerò cui non notus uersiculus ille apud Menandrum,

πολιὰ χρόνου μήνυσις, οὐ φρονήσεως.

Senectus enim,inquit Sapiens,uenerabilis est,non diuturna,neq; annorum numero computata.Cani em̃ sunt sensus hominis & ætas senectutis uita immaculata. Et idem eam senectutem coronã dignitatis esse dicit,quæ in uijs iusticiæ reperietur. Concionator etiam ille eodem allusit,quum coronam senum multam peritiam & gloriam illorum ait, esse timorem Dei: quocirca senectam morum inueniri etiam in pueris recte Ambrosius affirmat,& innocentiam infantium in senibus. Hæc quum ita sint,hominem meum ad hunc composui modum,ut fœdissimam in primis sibi putet libidinem, uoluptatem minimè persequatur: senior & melior sit, accedente senecta,ne,ut senex ille Plautinus obiurgatus,audiat uacuũ esse,Isthac te ætate his decebat noxijs: idemq; sibi cõtingere sciat,quod ibi Ægyptiæ aui ferunt,quæ eiectis in senectute superuacaneis quibusdam humoribus,& à tetra pituita perpurgata odorem spirat ore, qualem aromata contusa:ita & seniculus meus qui renunciauit libidini cæteris q; intemperantijs, haud dubiè suauissimè redolet. Felix ætas quę adueniens pellit ea,quę in iuuentute maxime reprehendũtur. At corporis labores minuat,mentis plurimum augeat:neq; enim tarda senectus

Debilitat uires animi,mutátq; uigorem,

Vt ait Vergilius:neq; quod iners senectus adiuuat baculo gradum. Et sicut est apud Ouidium,

Membra leuat baculis tardisq; senilibus annis

Doleat, quum tantum animi uigorem adeptus sit. Perspicias tum ipsum,tum ingentem meam formam & pulchritudinem,quamuis habeam

Deformem & tetrum ante omnia uultum,
Dissimilemq; sui deformi pro cute pellem,
Pendentésq; genas,& tales aspice rugas,
Quales umbriferos,ubi pandit Trabaca saltus,
In uetula scalpit iam mater simia bucca.

Vidisti,ut credo, & speciosos & robustissimos iuuenes. Interrogò te, num illorum aut uires aut pulchritudinem meis æquares, nedum præferres? Nam quo sum ego corpore præstantior, eò hæ meæ uires & pulchritudo illorum ualidis neruis & nitida cute antestant. Verùm tu alijq; tui similes iuuenes, quàm essetis dij immortales felices,si cum isto ætatis robore,cum ui & ualentia corporis hunc quoque animi uigorem,hoc robur, hanc sapientiam adiungeretis: quod uobis ne existimetis factu esse difficile, nihil enim facilius quàm studijs disciplinarũ rectis & bene compositis moribus huc peruenire. Vitia enim atque uirtutes & in iuuenta & in senectute, morum omnia sunt, non ætatum. Quid enim grauius, quid constantius Catone posteriore iuuene? quid prudentius,quid senilius Scipione Æmyliano etiam ante consulatum quem iuuenis admodum gessit? Quid crudelius Mario & Sylla senibus? quid fœdius obscœniúsq; libidine illa Tiberij Cæsaris uetuli capri? quid ineptius atq; stultius Claudio Cæsare etiam sexagenario? in quem iactũ est illud à Græculo, καὶ σὺ γέρων εἶ, καὶ μωρός, ut dubium nõ sit,nullam ætatem mores adducere, sed ab educatione, assuefactione,ingenio accipere. Hæc habui de mei descriptione,quæ tecum disserem. Cætera si nosse plenius aues,& Ouidij sequi præceptum,qui sic monet,

Venturæ memores iam nunc estote senectæ,
Sic nullum uobis tempus abibit iners.

Ciceronis Catonem maiorem consulo lectum relegas,in quo non solum senectutis moderandæ cedro digna consilia accipies, uerum etiam grauissimum censorium senem illum,quem sui temporis homines Portium Priscum uocarũt,de constituenda rep. quam ipse optimis artibus moderatus est,et qua maximè re,qua arte,quasi clauo

quodam salua felixq́ gubernetur: de animorũ immortalitate, ex Platonico Socrate: de fugienda corporis titillatione, quam uoluptatem uocant, cuius nunquã ipse specie atque dulcedine est tactus: de agricultura simplici illa et prima arte, quam hominum genus bona parens natura docuit: de fortitudine, de uiribus & ualetudine bona, quas ipse ad postremam usq; ætatem ingenti continentia uitæ, continuis exercita mentis integras perduxit: de contemnenda morte, cuius nunquam ipse metu est ab aliquo opere reuocatus maiestate sua disputãtem cum antiquitatis multa memoria, quæ in ipso quanta fuerit (origines eius testantur) uidebis. Idq; ad eum modũ, ut Catonis ne ea sint propter sermonis grauitatem, sententiarum pondus, et tam apte serua tum decorum: an Ciceronis, propter suauem dulcemq; eloquẽtiam, politiorem, atq; uberiorem orationis formam, nequeas diiudicare. Hæc cum dixisset, discessit. Ego admiratione, qua me ipsius affecerat sermo, solutus sum.

ANIMÆ SENIS, FINIS.

Ioannes Lodouicus Viues reuerendissi- MO D. ERARDO A MARCA EPISCOPO LEODIENSI, ET ARCHIEPISCOPO VALENTINO designato, S. D.

TRIS prius gratulabor R. Pater, princepsq́ illustrissime, quòd Valentinus Archiepiscopus factus sis, tibi ne an mihi, ciuibúsq; meis: utrisq; nanq; est gratulandum. Et tibi, cui is eõtigit episcopatus: qui tum animis populi tui, tum amœnitate regionis, nõ poterit tibi non iucũdissimus gratissimúsq; esse: multitudo enim illa est natura læta, alacris, facilis, tractabilis, obediens: in principes magistratúsq; suos fauore et beneuolentia singulari: ecclesiasticam rem incredibili curat diligentia, sacer dotum iussa neq; segniter, nec contumaciter exequitur. Nobilitas quæ est in ea ciuitate si in alia ulla numerosa, mire splendida, magnifica, comis humanáq; est, cuius familiaritatis & consuetudinis nunquam te uel odium uel satietas tenebit: iam ipsa regio illa est quam interluit ille, ut inquit Claudianus,

Floribus & roseis formosus Thuria rupis. Tam fertilis ager, ut nullum ferè sit usquam gentium uel fructũs, uel frugis, uel salutaris herbæ genus, quod non producat ac fundat uberrime: tam speciosus, atque amœnus, ut nulla anniparte non sint & prata & arbores complures frondibus, floribus, uirore, ac uarietate colorum uestitæ ac pictæ. Cœlum nitidum, purum, mite, clemens, neq; rigoribus concretum, neq; nebulis caliginosum, neq; uaporibus & ardore extenuatum incensumq́, quo temperamento usq; adeò admirabili prosperrima est, toto illo tractu uiuentium omnium ualetudo, uegetus, ac firmus uigor. Sed hæc forsan nec huius loci, nec huius temporis maiora sunt, quàm quæ epistola comprehendi uel possint, uel debeant. Et ego de patria mea tanquam de meis bonis uerecundius loquor, ne suspicio ulla iactantiæ de uerbis meis suboriatur. Verum nobis etiam & quidem permultum gratulandum est, quibus tu talis, ac tantus contigeris Antistes, quem speramus omnes, ita administraturum ecclesiam illam, ut hæc tempora posteris continentiæ, doctrinæ, charitatis, sanctitatis facibus præluceant, quas uirtutes non dubito te in nostra ecclesia adauctur ũ: idq; tuæ uitæ exemplo, quo nulla possunt esse sacerdotibus tuis efficaciora præcepta, fortiora iussa. Sed hæc nõ minus tibi uerecunde dico in os, ne ut illic iactãtiæ crimẽ, ita hic assentationis obtrectator aliquis nobis impingat, quũ utraq; tamẽ sint ex æquo uera atq; perspicua. Diuinãs itaq; ea secula quę et tu nobis, et aliĳ (sicut spero) aliĳs sunt reductur i tã felicia, tã totius uirtutis et lętitię referta, lusi ea de re somniũ quoddã, quod uice est præfationis in somniũ Scipionis, addidi et uigiliã meã in idẽ somniũ Scipionis, quo libello perfectus et absolutus in rep. princeps instituit,

atq;

atque formatur. Nullumq́ est in tota philosophia præstabilius opus, atque diutinius. Neque excogitaui sublimes, & magna pollicentes inscriptiones, Somnium appellaui, quo nomine quid potest inueniri minutius? quid humilius? quasi quis dixerit, nugas. Neque enim uolo pluris ea quæ ibi dico fieri, duntaxat si quis irascatur. Tum & Vigiliam, quod simile est illi Lucubrationem, quem titulum Bibaculus facetissimus poeta, suo indidit operi: & re uera uigilandum nobis fuit in enarrando illo Somnio, quòd multa uariaq́ sapientia sua & uigilantem, & bene sobrium interpretem coniectoremq́ sui exposcit. Vtrunq́ meum opus optimo iure tibi à me, princeps illustrissime, dicatur: prius quidem quoniam tu pro tua parte, eaq́ non exigua, autor & adiutor eris eiusce temporum felicitatis, quam ipse orbi prænuncio, quamuis somnians. Posterius quoniam recturo ecclesiæ nostræ rempub quam ego omniũ beatissimam esse uellem, meritò optimi & absolutissimi principis, uelut expressum simulacrum & exemplar proponi uelim, ad quod se cõponat, quodq́ (ut & ipse facis) imitetur. Vale. Louanij, quinto calendas Apriles, M. D. XX.

IO. LVDOVICI VIVIS
VALENTINI SOMNIVM, QVÆ EST
PRÆFATIO AD SOMNIVM SCIPIONIS
Ciceroniani.

HESTERNA nocte, studiosi iuuenes, quum de enarrando uobis Scipionis somnio cogitarẽ, Somnus me suam in ædem repentè induxit, ipsumq́ somniantẽ ostendit Scipionẽ, ex quo me iussit percontari totius illius lucubrati & uigilati somnij enarrationem. Operæpreciũ fuerit singula à capite ipso cognoscere, & describere uobis templum illius dei, cui uos tam crebrò tam libenter sacrificatis: ne ignoretis eum locũ, in quẽ pijs animis operaturi sacris sæpe cõuenitis. Arripuit me igit somnus, seu uerius ultrò secuturum placide blandéq́ aduocauit, & per angustas uias recessusq́ à luce & die remotissimos ad paludes Mæotidas perduxit, immersusq́ densiori caligini profundisq́ tenebris ibi me statuit, ubi tum perpetua nubiũ, imbrium, nymborũ, niuium, caliginis opacitate, tum altissimis montib. tum etiam subterraneis cauernis atq́ habitaculis, neq́ Sol, neque Luna, neq́ sydus aliquod aliud conspicit, gens illa Cimmeria nuncupat, quæ nostras istas dierũ noctiumq́ uicissitudines ignorat, una semper ipsa est eademq́ & sui similis mundi cœliq́ facies, nigra uidelicet. Ibi ferũt Noctẽ antiquissimã reginam regni sedem fixisse, quæ quũ ex Herebo liberos liberásq́ alterũ & uiginti suscepisset, amorẽ, gratiam, laborẽ, inuidiã, metum, dolum, fraudẽ, pertinaciã, egestatẽ, miseriã, famem, querelã, morbũ, senectutẽ, pallorẽ, tenebram, mortẽ, Charontẽ, diem, æthera, et hunc nostrũ Somnum ipsáq́ Nox, terræ filia regnũ maternũ obtineret, cæteras quidem regni ditionisq́ prouincias cum Die filio suo cõmunicauit, imperio ambobus æquato: nõ ut Q. Fabio et Minutio Ruffo, sed ut Æmylio Paulo & Varroni bello Punico secũdo, uicibus enim uterq́ imperat suis. certis uerò munerib. & officijs earundem prouinciarũ cæteros liberos suos præfecit: nullãq́ uoluit esse ciuitatẽ, nullũ oppidum, nullũ pagum, nullũ cõuenticulũ, ac ne quidẽ ullam domũ, in quam illi sui filij ius ac potestatẽ non haberẽt. ubiq́ enim est amor, ubiq́ labor, ubiq́ metus, dolus, miseria, egestas, inuidia, fames, querela, et reliquę: præter Louaniũ, à quo exulãt inuidia, dolus, fraus, pertinacia: amoris et gratiæ plena sunt omnia. Cimmeriã uerò regionem solã sibi nox seruauit, nec in ea ditio est diei ulla, in qua est tamẽ particeps regni atq́ imperij Somnus filius, quemadmodũ erat Titus Vespasianus cõsors imperij paterni.

Eo igitur

Eo igitur in loco regiã ſibi ædificauit ſomnus ex Hebeno conſtructã, neq; enim uel ipſi Somno, uel parẽti Nocti alius placet color quàm niger. Atrienſis & domus præfectus ſunt quies & ſilentium, qui procul à limine fragores, ſibila, ſuſurra, murmura, uoces omnes, ſonos, ſtrepitus, arcent: nulla humana illinc uox exauditur, nullus equorum hinnitus, rugitus leonum, latratus canũ, grunnitus ſuum, barrhitus elephantum, garritus auium, gallinaceus gallus ſi cõticeſcentiã illam & altiſsimũ noctis ſilentium ruperit, extẽplo ſacer eſt Nocti, gratiſſimáq; ei deæ mactatur uictima. Anſerum etiam illic non alius eſt uſus quàm in ſacrificijs, luſtrales enim iſtæ ſunt hoſtiæ, nec ranæ ullæ ſunt niſi Seriphiæ, nec cicadæ niſi Acanthiæ. Nullum ibi forum eſt, nulli cauſidici, nulli aduocati, non iurgia, non lites, nullus clamoſus rabula, nullus rixoſus zelotypus, & quamuis incolæ bonum bibant uinum, nullus eſt tamen præco, niſi ſiquis forſan eſt, qui geſtibus indicet, quale ſit uinum, nõ boatu. Ac ne ullus ſit cardinis ſtridor, nulla eſt in tam ampla domo ianua, neque enim fures illic timentur, nec ſunt aliquæ uigiliæ uel excubiæ. Vnus eſt autem perlenis ſtrepitus & gratiſsimũ Lethei fluminis murmur, decidentis inter lapillos & præterlabentis cum maxima inuitatione ſoporis, eiuſce fluuij aqua temperatur uinum, reliqua omnis aqua ominoſa illis gentibus, atque execranda eſt. Sed de culicibus præterij, admittuntur & ij à deo Somno poſt maiora conuiuia, quum uino & Letheo flumine madent omnia. Sed mites iſti culices inermésq; ſunt, ſine aculeis ullis, tenuiſsimóq; cum ſuſurro circumuolitant lectum ſomni. Eſt enim lectus ipſe dei etiam ex Hebeno contectus furuo, in quo ipſe iacet, cũ uxore ſua Securitate, proximóq; in thoro ſunt filiæ iam nubiles ignauia, inertia, torpor, obliuio, deſidia. Tertio in lecto magiſter ueternus altum ſtertens effuſus decumbit. Is quem ſerunt bonum atque opulentum fuiſſe ante Iouem natum regem potitúmq; rerum cum Saturno & Iano. Nunc ex quo Iupiter cœpit gerere bella, Græci contentioſum aperuere forum, Seruius Tullius æreum ſignauit nummum: Phædon & Lydij argenteum & aureum: Romani tot leges accumulauerunt: Accurſius, Bartholus, Baldus tot gloſſas: Cepola, tot cautelas: reliqui meras uafricies & malos dolos, exulat: & ſuo deuolutus regno tanquam alter Dionyſius inferior, aperuit ludum, docetq; ſomnum: & nonnullos ex noſtris ſpaciatoribus Louanienſibus Somnus ipſe interdum oſcitabundus oculis identidem conniuentibus ſurgit, ut domum ſuam componat, ut ius dicat. Non quòd lites ſint aliquæ aut accuſationes, ſed ut ſingulos quæ faciunt, facere perpetuò iubeat: quòd ſi lites ullæ afferrentur, nullus eſt hodie iudex æquior Deo illo. àrcta cognatione ac gentilitate iuſticiæ tenetur, nullus eſt illi noſtrarum perſonarum reſpectus, ſiue rex ſit, ſiue mendicus, ſeruus, liber, uir, fœmina, puer, ſenex, omnibus pro meritis ius reddit, ut ſi bona ſit quis ualetudine bene paſtus, bene potus, etiam ſi ſit ſeruus, humilis, abiectus, bene dormiat. Sin ſecus, etiam ſi ſit diues, & rex ipſe uigilet, & crucietur, omnesq; quandiu in illo uerſantur foro, pares ſint, nec aliquid inter beatiſsimum et miſerrimum interſit. Neſcio quid in ſomnum peccauerat C. Mecœnas, deprecabantur eius crimen apud Somnum, Vergilius, Horatius, Propertius, omnes poëtæ, Aſinius Pollio, Valerius Meſſala, omnes oratores, princeps etiam Auguſtus, Mecœnas ipſe ſacrum quotidie Somno cum tibicinibus & ſeruis ſymphoniacis faciebat, iacebat in ſacrificio tota illa domus & familia abiecta, ſordidata, mœrens & ſupplicans ad pedes Somni. Hæc omnia rigidam illam Somni iuſticiam nunquam flectere potuerunt, & quum per tres continuos annos innumeras immolaſſet uictimas, ne una quidẽ horula litare potuit, & pacem dei inuenire. Quæ quum ita eſſent, nec Somnus Mecœnatem ſuam in domum admitteret, ſoror ſomni Mors, aliquanto facilior, & quæ ſæpe numero adeſt non uocata, illum ſuum in regnum detulit. Hæc eſt cauſa cur reliqui poëtæ, ne crimen patroni in ſe quoque permanet, toties Somni laudes decantarũt, quas didicerant, à Somni ſacerdotibus Endymione Care, Epimenide Theologo Cretenſi: illi enim in ſacris deum ipſum aliâs uocant mollem, aliâs ſuauem, aliâs dulcem, placidum, benignum, nutricium, gratiſſimum deorum munus, mirabilium artificem: canuntq; ei uerſus illos, quos mihi uidetur Ouidius memoriæ mandaſſe,

Somne

Somne, quies rerum, placidissime Somne deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministerijs mulces, reparasq; labori.

Tum & laudant eum, quod tam mitis mansuetusq; sit, ut eos quibus sit propitius, tales reddat: alios quos oderit, præferoces, immites, inhumanos, refractarios, crudeles efficiat: quod intelligens exemplum illud Romanæ grauitatis & sapiẽtiæ Censorius Cato, seruos quantum uellent sinebat dormire, ne nimijs uigilijs animi atq; ingenia eorum efferarent̃. Hinc somnus deligit sibi ex tota rerum natura ministros. Primùm ut in istis maximis domibus fieri solet, ut sint pleriq; ociosi, oneri magis, honori dixerim, quàm necessitati: qui si rogentur, cui sint illic usui? respondere possint, ne domus sit infrequens, neque aliud agunt, quàm intrare, exire, spectare, & comedere. Ita somnus habet plerosque amplis in illis suis ædibus, tales, ij sunt omnia animalia: stirpes uerò, & ea quæ nihil sentiunt, excludunt̃, ut à domibus principũ ij, qui assentandi & adulãdi sensum nullum habẽt. Iam sunt ad secretiora munia famuli, qui feriati neutiquam sunt, hos habet ex hominibus infantes, quamdiu sunt in maternis locis, præter paucula quædã momenta, tum et recẽtes ab ortu. Ex reliquis animantibus, glyres hyemẽ totam: ursas XIIII. dies perpetuos à concepto fœtu: uitulos marinos, magna temporis parte: istis familiarius utit̃, quibus bona dat stipẽdia, reliquos uerbo tenus famulos satis habet, modò alat, nec omnes tamen in illis ædibus quamlibet spaciosis diuersantur. Sed ut uidemus in domibus istorum procerũ dispersi habitant, totosq; dies, noctes etiam uagant̃, malè feriati, ansati homines, trahentes prælõgos enses efferato uultu, interim bene cõpti, præsertim quũ amant magnificis promissis ac uerbis, tam inani crumena, q; cerebro insania differto: & quanq; se alere totam ciuitatẽ posse iactent, hora tamẽ prandij aut cœnę citius deserãt quoduis uadimoniũ quàm domini aulã atq; ollam, ita et somnus familitiũ suum permittit, quocunq; uoluerit loco habitare, modò tempore pabuli ne desint: alij famulorũ incolũt æditos mõtes, procceras arbores, alij terram, alij antra, & speluncas, alij nidulos aut sub terris aut in parietibus, alij aquas & ipsum mare, homines & quadrupeda clausis oculis et stertentia pascunt somnos, quos delphini & balenæ imitant̃ pisces, & insecta sola quies indicat pasci, et quamuis tantis sit familijs ac clientelis, nunq; tamen (quod raró inter nos cõtingit) bellum gerit. Nam si quis suis parẽre iussis, siue mortalis is sit, siue Deus, detrectat, protinus uirga illa sua tactũ uincit, prostràtq; : sic dedit manus aliquãdo Iupiter ipse, sic domita sunt pleraq; monstra Medusa. Argus & uelleris aurei serpẽs custos: illam eandẽ uirgam somnus Mercurio plerunq; accõmodat. Mercurius uicissim ipsi talaria sua, quo fit ut frequẽter Somnus nõ minus q; Mercurius, nũcius sit Iouis summi. Porrò domesticis reb. ita cõstitutis, somnus ipse se sibi breui deãbulatiuncula reficit, usq; ad hortulos spaciatus suos, in quibus mater Nox omne genus herbas soporiferas seuit primùm parentis suæ Cereris papauer perfusum Letheo liquore, hinc lactucas atras, et mandragoras, et ex leguminibus fabas, pisa, phasella: lentes uerò illic non crescũt, ac ne seruntur quidẽ, et si hostia cædit̃ uespertilio, protinus cauent ne domi siccet̃ caput. Nescio enim quas tragœdias ferunt illic esse excitatas, propter caput aridum cuiusdã uespertilionis. Itur hinc ad cõuiuium, in quo frequẽtes adsunt Bacchus & Silenus & M. Antonius & filius Ciceronis & Torquatus Tricongius & L. Piso curator urbis, & si qui alij sunt, qui capitale bellum indixerũt aquæ. Sedet ipse Somnus medius inter uitam & mortem, sed propior tamẽ morti q; uitæ: nec mirũ, quum mors sit eius soror germana, uita nõ sit germana soror, sed patruelis, idcirco ex familiaribus cõplures paruam eum mortẽ uocant. Somno postq; iuit cubitũ, cohors uigilum ad custodiã excubat, admirabiles rerum formæ, quæ cõmuni uocabulo Somnia dicũtur, id enim est gentile nomen, cognominibus & prænominibus ut Romani distinguũtur: eorũ enim est qui uocet̃ ἐνύπνιον, latinè insomniũ, cuius est munus ut falsa gaudia, tristicias falsas humanis animis ingerat, ut quod in uigilia optent uel timeãt, per quietem se consecutos sibi'ue accidisse putent. Hoc ἐνύπνιον regnum habet in eos qui amant, qui ipsi sibi somnia fingunt, in meticulosos, qui semper sua feriri dorsa

putant

putant,fugere persequentem,& sub linteaminibus delitescere male tutos:in auaros, qui singulis noctibus beneficio somni ditati,postridie maleficio diei & lucis paupe-res surgunt:in eos quibus non adeò uel uinum uel ceruisia displicet, qui sibi integra exhaurire quadrantalia,et iucundissime alios ad bibendū prouocare,prouocariq; ab eisdem,quum sunt insomni,domo putāt.Est ex satellitibus alter,qui uocatur φάντασμα. Cicero qui Latinè loquit̃,uisum dicit,quod sensibus nostris se offert semisomni-bus,quū nec uigilamus, nec planè somni obsequio totos adhuc nostros artus tradidi mus.Sed in confinio sumus duorū potentiū regnorū Somni Vigiliçq;.Hic filiam du cebat ponè sequentem ἐφιάλτην, quæ cum aliquē ex somni ministris & famulis com plectitur, & enim magnum scortum est, & cubitat libenter cum uiris, ita opprimit eum,ut sibi magnis turribus atq; pōderibus grauatus uideatur,nec inspirare,nec re-spirare queat,ac ne clamare quidem,uel quiritare, & opem fidemq; deorū atq; homi num implorare.Ad hæc est etiam grauis quidā & peritissimus Promethei cōsangui-neus,qui uocat̃ Morpheus,potētior etiam quàm ipse Prometheus. Nam hic ex luto finxit homines,sublato furtim igne illo cœlesti. Morpheus uerò de nihilo facit ho-mines,nec eos mutos aut nudos,sed ornatos sericis & aureis uestibus,loquentes,di-sertos.Oratores etiā,quū nunq; declamarint.Theologos,qui nec Louanij unq;,neq; Parrhisiis fuerint,nec scholas intrarint uel uiderint. Reges quoq;, principes, mendi-cos,seruos,dominos:eos q̃ sunt Louanij,facit cōuiuari Romę:qui Romę ius dicunt, medio in foro Louaniensi facit saltare:circulatores ipsi non sunt tales artifices,qualis Morpheus ille. Proximus huic est Icelos magnus auceps & uenator,incredibile di-ctu est, q̃ multa genera ferarū & auiū quotidie capiat, leones, ursos, capras, damas, ceruos,apros, lepores, cuniculos.Tum ex auibus siue ad esum ficedulas, perdiculas, turdos,anates,pauones,anseres,gallinas,pullos gallinaceos,capos,coturnices,turtu-res,colūbos,ites:siue ad cantū luciniolas,passerculos,merulas,ardeolas,cassitas : siue ad imitationē uocis humanæ psittacos,coruos, picas,sturnos,cardueles,monedulas, siue ad alias capiēdas,aquilas,uultures,circones, buteones, arsaloes,cymindes:si hic semel uenisset Louaniū, nunquam postea ad forū sancti Petri iretis ad emēdas aues, quāquam uenit,sed incognitus abijt.Postremò Phantasos sigilla habet rerum uniuer sarū quæ anima & sensu carēt,quanta regna hic habet dij immortales? quantas opes? Quàm multū auri,argenti,margaritorū,gemmarū,quæ opes hoc,ab ijs quas ueras ap pellare solemus distant,quod hæ ut ueræ sunt,ita ueros pariunt dolores & cruciatus non fictos.Illæ,ut sunt inanes fictæq;:sic gaudia sibi similia,inania uidelicet gignunt fictáq; : tametsi sunt qui ficta hæc & adumbrata ueris illis atq; expresis anteponant. Atq; his quidem omnibus sunt sua sacra, suæ ceremoniæ,sui sacerdotes, sunt oracu-lorum interpretes:nam etiā prædicunt uentura,multi quidē coniectores,qui ex som nijs admirabilia fata unico in manū accepto asse : asse autē immò sextante aliquo nu-mo,uel unciaria stipe pollicentur, quos nonnulli ὀνειροπόλους appellant.Sed honoratis-simi tamen ὀνειροκριτικοὶ Iosephus Iacobi filius, Amphictyon, Tiresias Thebanus, De-mocritus Abderites, quos ego aspexi interdū destomachantes & execrantes respon sa illa suorū deorū,deierātes, nihil esse ueri,nihil synceri,nihil certi,omnia mendacio rum & uanitatis esse referta : nullus mihi uisus est certior cōiector Tiresia Thebano, hic est seniculus quidā iucūdus, quē superba illa & rabiosa Iuno, quod iudicio quo-dam inferior discesserit,luminibus orbauit. Is quoties rogatur, illud præfatur, quod uaticinabor,aut erit,aut nō erit.Atq; eo modo nondū audiui eum mentitū. Versaban tur & in eadem somniorū cella medici plerią;,qui de ualetudine ex oraculis somnio-rum iudiciū ferebant, idq; non usq;quaq; male . Sed cuncta somnia erant adeò pota, ut mirareris quā funderent,nec cohærentia, nec uera, nec uero similia:interim tamen certiora etiam, quàm quæ interdiu uigilantes uidemus ac tangimus, ut de cane illo qui somniabat se fustibus cædi, & cædebatur : & de illo homine, qui quum de lecto deuolueretur,somniabat id ita accidere. Is quoq; Cornelium Rufum, qui cōsul cum M.Curio fuit,narrari audiebam,uisum amisisse,quum id sibi accidere somniaret.Sed hæc rara exempla; frequentiora illa, quod usq; adeò sunt somnia illa fallacia, ut nihil tam exi-

tam exiguũ sit, quod non ingens ipsa prædicent, de rebus quoq; quæ adsunt, quæq; sentiuntur, non erubescunt apertissime mentiri. Auditur ex illis aliqua uox, tonare, corruere montes, frangi & decidere grandes arbores, subuerti domũ ipsam dicunt. Ascendit ad palatũ aliquid dulcioris liquoris, quicquid est facchari & mellis te comedere canunt. Superest in gutture aliquid uini, aut cereuisiæ ex pridiana potatione, totos ceruisiæ culeos, solida uini dolia sesquicularia te bibere asseuerant: incaluerunt paulò plus solito certæ quædam corporis partes, circundatũ te ignibus & per uiuas ambulare prunas iurant. Hic de oraculis somniorum magnam uidebam in curia dissensionem, non inter senatores solum & doctos philosophos, ac uelut maiorum gentium patres. Sed inter minorum quoq; gentium, & conscriptos allectosq; consulebatur senatus à Manio Somnorino Consule inter curas uarias, inter spem atque metum sedent. Et quoniam in trepidis rebus sententiæ erant dicendæ, non acceptis pignoribus, sed datis per deos omnes, qui ei templo in quo senatus habebatur, præessent P.C. Consul obtestatus est, ut quod quisq; sentiret, quodq; è Rep. futurum existimaret, id fortiter constanterq; diceret. Primi igitur rogati sententiam uiri consulares, & multis maximisq; honorib. functi Pythagorici, Socrates, Plato, Platonici, Stoici, uerissima illa & sacrosancta uideri sibi oracula dixere: nec in eis uitij quicquam, in nobis culpam inesse omnem, qui cibo potuq; infracti & obruti quieti nos tradamus. Quo fit, ut ea pars animi, quæ mentem consiliumq; obtinet, sopita sepultaq; crapula iaceat cæca, nec intueri quicquam ualeat. Nam qui salubri & moderato cultu dicam Platonis sententiam Ciceronis uerbis, qui inquam eiusmodi cultu atq; uictu quieti se tradiderit, ea parte animi quæ mentis & consilij est agitata & erecta, saturataq; bonarum cogitationum epulis, eaq; parte animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec satietate affluenti, quorum utrunq; præstringere aciem mentis solet: siue deest naturę quippiam, siue abundat atque effluit illa etiam parte animi, in qua irarum existit ardor sedata atq; restincta. Tunc eueniet duabus animi temerarijs partibus compressis, ut illa tertia pars rationis & mentis eluceat, & se uegetam ad somniandũ acremq; præbeat, tum ei uisa quietis occurrent tranquilla atq; ueracia. In hanc sententiam non pedibus solum, sed manibus quoque & capitibus transierunt, ex Gręcis quidem Alexander magnus radiculã qua Ptolemæus sanatus est, manu gestans: Dionysij superioris & Phalaridis Agrigentini matres filiorum magnitudinẽ sæuitiamq; ostendentes: Xenophon præuisa per quietem militia ornatus insignisq;: Eudemus Alexandri Pheræi mortem indicans suumq; post annos quinq; in domum patriamq; reditum æternam: Sophocles Herculis admonitu magnificus. Simonides dilata nauigatione lætus & exultans: Crœsus Lydorum rex Atym maiorem filiorum hasta transfixum, lugens: Alcibiades Atheniensis amiculæ pallio inuolutus: Chrysippianus ille somniator inuento per oui indicia thesauro, diues repẽte factus: Himæra Syracusana, cuius nocturnum uisum Syracusæ magno suo malo nimis uerum fuisse expertæ sunt: Archas ille Stoicianus uindicasse mortẽ socij glorians. Ex Romanis uerò Tarquinius superbus, rex nimis magno impetu arietatum se ab ariete illo lamentans: P. Decius Mus, & T. Manlius Torquatus uictoriam de Latinis, & deuotionẽ pro patria suam subinde commemorãtes: L. Attinius homo de plebe, quem nescires tristiorem ne diceres amisso filio, an lætiorem recuperata salute: C. Sempronius Graccus in simile ruens fatum, inuitus & reluctans, quo Tib. frater. Arterius Ruffus eques Rom. ceu piacularis pro mirmillone trucidatus, & se minus monitis deorum parentem, & amicos nimis importunos execrans. Ciceronis nutrix, salutem reip. primumq; & uerum patriæ patrem à se alitum iactans. Calphurnia Cæsaris dictatoris uxor, coniugem suum multis confectum uulneribus, in gremio suo depositum eiulans & lugens. Cn. Octauius, & Accia Augusti parentes, filium mundi dominum succollantes. Artorius Augusti medicus, principem orbis uno insomnij sui oraculo seruatũ demonstrans. Ad hæc ex barbaris Hecuba Priami uxor incensam face sibi ostensa Troiam cum rabie cõmemorans. Cyri superioris mater Mandane utinam suam Asia tota tanquã matella exceptam præferens. Cyrus ipse uitæ suæ annos digestis in ordinem numeris colli

gens. Hamilcar Pœnus longe alio q̃ animo præsumpserat apparatu atq; affectu mœstus Syracusis cœnās. Captiuus Hannibal,itidē Pœnus tot prælia,tot Romanos,tot Italos partim cæsos,partim captos,tantā Italiæ uastitatē Romanis exprobrās. Multitudine uidebant & autoritate hi uincere,itaq; senatus con. in eorū sententiā iam incipiebat scribi,quum subito Volupius Epicurus,trib.pl.intercedere se profitet:quo factum est,ut Consul in exquirēdis patrū sentētijs pergeret.Ita rogatus Aristoteles longe sibi aliam esse mentē dixit, somnia ex se nihil habere ueritatis,sibi uideri: si quādo uerū prænunciēt,nō id protinus uera esse somnia,arguere quippe quū singulis somniemus noctibus,mirandū non est,si aliqua uerum dicāt, collimet aliquando,uel totius artis iaculandi rudis omnino ac ignarus necesse est, si totū diem iaculat. Quidq; nos uarijs interpretationibus pro libito nostro cōfictis efficimus, ut uerū prædixisse somnia uideant. Hinc Carneades cum magna Academicorū manu,quū assurrexisset:Et licet,inquit,Somnorine loqui de republica? negare pleriq; consulariū extra ordinē,ius esse cuiquā in senatu sententiā dicere timebāt,uidelicet inuictā illam hominis eloquentiæ uim,qua essent plerūnq; cōuicti & cōfutati:quem uirum tanti esse in disputando acuminis affirmabāt, tantæ artis, ut nullā unquam esse defenderit, quam non probarit:nullā oppugnarit,quam non euerterit. Consul uoluntatem principū secutus,quiescere illum iussit:appellat tunc ipse trib. Epicurū, qui quod esset Carneades legatus ad Romanos designatus,potestatem ei quæ uelit dicēdi facit,ille inuitis aduersarijs,in hunc modū disseruit, ut totā penè fidem oraculis somniorū adimeret. Si enim,inquit,uera somnia P.C.mittunt à dijs falsa à quibus mittuntur, an ab uulpeculis,quæ fallere & astu eludere consueuerūt, an potius uera sunt à Ioue deo ueraci, falsa uerò à Mercurio mendaciorū præside? Quòd si dij uoluntatem suam somniantibus declarāt, quanto magis eorū & maiestatem deceret, & beneficentiæ congrueret non dormientibus ea,stertentibusq; nunciare,sed uigilātibus atq; attentis. Quanto etiam beneuolentiæ illorū erga nos magis esset cōsentaneum,non obscuris & flexilibus signis, quæq; coniectore indigeant ludere genus humanum,suspensumq; cura & metu,ut tu nunc eas Somnorine irridere,uerū aperte & dilucide mentem nobis suam enunciare.Productus est ab eo sub finem orationis prothesaurius quidam Carboni inuentor,qui fletu & lachrymis suis magnopere senatū misericordia mouit, ingentemq; somnijs inuidiā fecit. Querebatur enim se de thesauro mane inueniendo somniasse,nō ambigiose & per inuolucra,ut fecerat ille Chrysippianus,cui per uitellum albumine contectū, aurum argento circundatū significatum est, sed simpliciter & aperte:at quum lætus surrexisset, inuenisse carbones quauis pice atriores. Siccine uos somnia iuuat nobis illudere,& ueteratorijs uestris artibus simplicitati nostræ imponere.Emerā iam apud me,ex thesauro mihi à uobis ostenso fundos, uillas, hortos, ædes:parauerам splendidā & delectabilem uitā:destinaram filiabus suas dotes, filijs amplum patrimoniū:iam me inter principes meæ ciuitatis, atq; adeò totius regionis cōnumerabā.En ad quantā inopiam fucis & mendacijs uestris hæc omnia reciderūt. Quis ergo post conditū æuum afflictus & prostratus poterit dici, si nō sum ipse immani calamitate de fastigio opum dignitatisq; deturbatus? si non sum unus ex omni memoria miserrimus,repente ex felicissimo factus:minuit hæc oratio apud plerosq; patrum, non mediocriter somniorum autoritatem. Pyrrho uerò & Herillus incertæ erant mentis,atq; sententiæ,multum animaduertebant,multum cogitabant, magnopere considerabant, diu cunctabantur quid essent acturi, in utram se partem prorepturi,modò istis decreuerant assentiri, & toto impetu in eorum subsellia transibant. Sed medio in cursu,nescio quo ipsos altrinsecus,quasi unco retrahente sistebant aliquantisper,& in diuersam se partem pòst paulùm conijciebant,neq; perueniebant tamen:nam utrinq; quantum trahebantur,tantum expellebantur.Quumq; id fieret paribus hinc inde uiribus,necesse erat eas uelut ferrum in conditorio Arsinoë suspensos,in medio consistere, ne quicquam alterutris se coniungere conatos, idq; non semel. Vix hæc fueram intuitus,quū uideo duos cātillantes uiros,alterū Græce,eumq; cæcum:alterum Latine,& cornua nescio quæ,ac elephantes prædicabant.

Græcus

Græcus dicebat,

Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων.
αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.
τῶν οἳ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος,
οἵ ῥ' ἐλεφαίρονται ἔπε' ἀκράαντα φέροντες,
οἱ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων ἔλθωσι θύραζε,
οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται.

Quos uersus Latinus poeta hunc in modum suos faciebat:

Sunt geminæ Somni portæ, quarum altera fertur
Cornea, qua ueris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad cœlum mittunt in somnia manes.

Ita asserebant fore, ut si per cornu illud quod splendorem lucemqꝫ admittit, facies illæ & formæ eorum, quæ in quiete uidentur, exirent, certa essent omnia perspicua, clara, indubitata: sin uerò per elephantem, cuius quamlibet tenuissima lamina densitate sua, lucem omnẽ excludit, confusa, turbata essent. Memini hoc dictũ uehemẽter esse à complurib. probatũ, sed dolebant cornua ista nusquã penè inueniri, nisi in illo cornucopię ubi etiam lactis gallinacei haustus esset, erant qui crederent de cornibus lunæ Virgiliũ loqui: qui sibi uidebantur facetiores de cornibus hominis currucæ, nescio quid cauillabantur. Æethiops quidã Iouis Hammonij sacerdos poëtas de Hammonis cornu loquutos censuit, quæ gemma est inter sacratissimas Æthiopiæ, colore aureo, quæ arietini cornu speciẽ reddit, quale est cornnu Iouis Hammonis, quem illi arietem esse putant, eam gemmam pro comperto habent, tradúntque: Æthiopes nocturna uisa oraculi modo, certa ueráque efficere. Dum hæc aguntur, rixoso altercatorum clamore excitatus somnus, quietem silentiũqꝫ grauiter increpat, quod tam garrulum genus hominũ intromisserint. Proinde antequã serio succenseat: amoliantur illud protinus, quies & silentiũ ante somnitorũ prouoluti culpã flebili uoce cum lachrymis deprecantur. Narrãt sophistas esse illos Parrhisiẽses, à quibus sibi esset infeliciter impositũ, quòd quũ nec græce loquerẽtur, nec latine, nec lingua aliqua, quam ipsi nossent, nouerant autem humanas omnes, diuinã uerò solã ignorarent, putarunt istos plus esse, quàm homines, deos planè quosdã, qui sic loquerentur, nõ potuisse aliter facere. Quin & reuerentissime eos, nõ ad ipsius quidẽ somni, sed ad somniorũ cubiculum, quò peruenire magnis conatibus cõtendebant, introducerẽt. Hic somnus, sit satis semel peccasse, posthac scitote illã non esse linguã humanã, multo etiã minus diuinã, sed strepitũ & interpellationẽ totius quietis, ejciantur hinc primo quoqꝫ tempore. Et quũ ipse Deus in se relaberet, dixit uerbũ quoddã, quod ego non satis potui percipere an esset Græce εἰς κόρακας, an Latine in cloacas. Simul ac auditum est iubere quietẽ, uerbis Somni ne intra neomenias mensis Pirocali, quæ erãt postridie futuræ, sophista ullus in Somni regia esset, pertumultuosa excitata est seditio: omnia propè somnia abitura se cum cõgerronib. suis professa sunt. Ibi sophistæ amplexari charissima sua somnia, & dicere illud amarũ ualete, somnia retinere amicissimos suos. O triste spectaculũ, cõfusus iam erat fletus: & utrinqꝫ exortus plangor horribilem reddebat audiẽtibus sonũ, ibi manifestò intellectũ est quàm grauis & acerbus esset amicorum discessus, & quasi diuulsio à sese. Fuere ex somnijs qui & Noctem & Herebũ & quicquid est deorũ iurarẽt se, nisi libere cum sophistis abire permitterentur, claustra ipsius regiæ refracturos. Somnus, modo aliqua ad ministeria necessaria obeunda superessent, alijs eundi quò uellent, fecit potestatem. Ita sophistę cum magna parte somniorũ, à quiete exclusi sunt. Quumqꝫ quærerẽt, quónam gentiũ essent omnes ituri: sophistæ responderũt se nihil magis ignorare, quàm mundũ quem incolerẽt, si in cœlo essent, nulla uia, nulla semita, nullũ compendiũ, oppidũ, uiculus, mons, flumẽ, palus, fons, lacus, ignorarent: omnia illa cœlestia tenere se in digitis. Quot autẽ millibus distet sanctus Dionysius à Parrhisiis id omnino se nescire. Ne ex Paruo quidẽ ponte satis cõpertum habere quâ uertendũ sit ad nostrę Dominę. Proinde orare atqꝫ obtesta

ri ſomnia,ut ſe ducant.Ex ſomnijs nonnulla in Bactra cõtendere,ad inueſtigandā Eumetridem gemmā ſilici nõ abſimilem,quæ dormientis capiti ſuppoſita certiſsima facit uiſa.Alia in Ægyptū profecta ſunt ad uenãdos crocodilos,quorū ſiniſtrū armum præſentaneā uim habet,ad immittenda quę uelis et quibus uelis ſomnia.Alia ea quidem quę ſimultates,partim occultas,partim etiam apertas cum quiete præfecta prætorij ſomni exercebant,quæſitū ierunt ſemen pygmocomi ad tumultus & turbas in quietē ſomni cõcitandas.Iam percurrerāt ſomnia orbem totū,reſtabat inſula Thaſos una ex Cycladibus,& Atlantici in Aphrica populi.Thaſii ſomnijs illis gentē ſuā infici nolebāt.uineas idcirco à ſole inuentas plantarunt,quæ omnia depellerent ſomnia. Sed nox tantā miniſtris filij ſui iniuriā fieri pati nõ potuit.Quo factū eſt,ut quæ uites interdiu plantarent, eæ ſomnia propellerēt:quæ uerò noctu, cõciliarent.Tum ad Atlantes feros homines,atq; adeò uix homines,nõ fuit conſiliū ire.Quumq; impenſius rogarēt ſophiſtæ,Quinā hominū eſſent Atlantes iſti: dictū eſt eis, gentē eſſe beluinā in Aphrica,quæ ritu humano non uiuat:ſolē & naſcentē execrent & occidentē,neq; nominibus proprijs ſignati & diſtincti ſint.Proh ſumme Iuppiter,inquiūt,cuiuſmodi genus hominū ad ponendos caſus, omnes poſſent uocari,a & b. Hæc eſt peregrinatio ſomniorū,in qua cum omnib.populis gentibusq; fœdus & amicitiā iniuerunt, præter ꝙ cum deteſtabilis illis Atlantib.Nec ſolū cum hominib. ſed cum beſtijs etiā pleriſq; iuncta ſocietas eſt.Declarāt hæc latratus canū dormientiū,caudæq; agitatio. Ex hominib. uerò aliarū gentium ꝙ Atlantice ſunt quidā,ingenio uſq; adeò cõtumaci,ut cõprehendi in amicitia illa & fœdere cum ſomnijs noluerint,quos interdū pœnitet ſui erroris,& pœnas dant illius,ſeras quidē,ſed permagnas:neq; enim cõcilientur niſi prægraui indicta multa,alijs uehementi aliquo morbo,alijs etiam morte ipſa: quā rem ad terrorē inimicorū ſcribi ab Ariſtotele iuſſerūt,& in publicū nundinis omnibus proferri.Atq; in hunc modum cõpoſitis rebus antequā hyeme opprimerētur, autumno cuncta ſomnia domū rediere:oſtēſa unicuiq; ex amicis & focijs uia, qua facillime eò peruenire poſſet.Magna erat in domo illa lętitia,reuerſis ijs,qui peregrinationem pro repub.ſuſcepiſſe ſe iactitabāt.Nam iactantiā didicerāt à comitibus ſuis ſophiſtis,quorū pleroſq; reliquerāt prope Athenas in Cynoſarge,eoſq; ſenes maxime. Nam iuuenes uſq; adeò cum ſomnijs cõplexi ac cõplicati erāt,ut citius ab igne calorem,quàm à ſomnijs ſophiſtas abſtraxiſſes. Et quanquā edixerat quies,ne ſophiſta ullus Somni aulā introiret:iuuenes tamen iſti uſq; adeò ſe totos ſomnijs tradiderant, ut nihil differre iam ab ingenio,natura, effigie ſomniorū uiderētur. ouum nõ eſt tam ſimile ouo,ꝙ iſti ſomnijs.Ita decepto cuſtode qui illos nihil præter ſomnia cernebat eſſe,ac propemodū nõ fallebatur,immò uerò planè nõ fallebatur, ſe illuc iuuenes inſinuarunt,ſenes eodē uti dolo nequiuerunt. Quoniam tametſi magna ex parte ſomniorum faciem induiſſent,tamen reliquerant detecta nonnulla,quę humana eſſe facile erat cuiuis deprehendere.Iuuenes uerò illi aſtutuli totos ſe à uertice ad pedes, intus,exterius ſomnijs ſe nõ modò ueſtierāt,ſed recõcinnarant,refinxerāt, reformarāt, maiore cū ſimilitudine, quàm uel illi Seruilij gemini, uel Menechmi Plautini,mater quos nõ internoſſet ſua,quæ mammā dabat.Neq; adeò mater ipſa quæ illos pepererat,ita ut dignoſci nulla ratione poſſet,iuuenès ne ſophiſtæ eſſent uerſi in ſomnia,an ſomnia potius in iuuenes ſophiſtas. Cæterum quomodo res cunq; haberet ſatis conſtabat,& iuuenes ſophiſtas eſſe ſomnia,& per conuerſionē ſimplicē ſomnia eſſe iuuenes ſophiſtas. Iam me incipiebat tædere tantæ in domo illa ſomni moræ. Et ſomnus ipſe in ſoporem totus reſolutus immemor iam erat mei,tum ad ipſum deum accedo per quàm reuerenter, præfatusq; pacem & ueniam,oro, uti mihi Scipio oſtendatur. Arriſit ſomnus,ut eſt deus humaniſsimus,& cum primis comis.Iam tibi,inquit, longa uidetur iſta in æde noſtra mora.Bona,inquam,uenia,ſecure ſomne oppidò quàm libenter domi tuę uerſor:Sed ſollicitum me reddit iuuentus Louanienſis,quę eſt me cras auditura,noſti hominum genus uigilantiſsimum.Apage,inquit,iſtud dictū,nulla iuuentus mihi eſt acceptior, nulla libentius miniſtrat nobis.Aſpice,inquit,ad dextram,et oſtendit mihi complures ex uobis,qui identidem annuebāt.Sed tu ἐνύπνιον

duc

duc istum Viuem ad cubiculũ tuum. Accepit me insomniũ, & quum attentius perspexisset, agnouit congerronem. Papæ, tu es Viues, inquit, cui ego soleo sæpe persuadere eum modò cum Cicerone, modò cum Quintiliano: tum Parrhisiis, tum Valentiæ, tum Athenis cum Aristotele, Platone, Socrate uersari & suauissime disputare? Ipsissimus, inquam. Sed ad Scipionẽ, quæso te, celerius. Patebat cubiculũ, ibi innumera iacebat turba, ex qua tota somniũ, quum alios permultos delegerat sibi collusores, compotores, compransores, confabulones, uelut Ochamũ, Suisethum, Gregorium quendam Ariminensem, Paulum Venetum, Hentisberum, conterraneũ meum Petrum Hispanum, Accursium, Bartholum, Baldum. Tum uerò ad singulares summasq́ delicias, Ioannem Scotum acceperat, quo homine ferebant somnium usq ad insaniam delectari. Nec Scotum ipsum fastidire somniũ, sed cum eo uersari longè libentissime, sociare cum eo sermones, conferre seria, ioca, tristia, læta, præterita, præsentia, uentura, lusitare, certare, luctari: somniũ uicissim credere ipsi sacra et prophana, publica & priuata, somniantes ei cõmittere & cõmendare: ut ueteranus somniator tyrones in eo ludo doceret, atq exerceret. Reliqui illi omnes iam huic, etsi sodali, etiam multorũ de illo cumulo magistro perditè inuidere, captare reprehendendi & detrahendi locum. Sed ille somnij artibus bene instructus, non tutus solum erat: uerum securus quoq, illosq contemnebat omnes præ se, & magno cum fastidio, oculis, ore, uerbis aspernabatur. Si instabant procaciores, unica ex somnianis nebulis, quàm poterat maximè uana obiecta illis ob os, non secus atq ostenso Gorgonæ capite, sic stupefaciebat, ut nec uocem emittere, nec anhelitũ recipere, nec annuere quicquam, & signis quæ uellent declarare possent. Nisi si qui fortè erãt, qui discussa caligine illa, & nebula, & uelut Ægide quadã Palladis, totius sapientię deæ obiecta, somnij cõmentum intrepidi ac sine periculo perspicerent. Cum his erant illi molestæ rixæ, contentio eiusmodi in pugnos fustesq solet exire. Erat hoc quidem spectaculũ iucundum. Sed mihi non uacabat singula dispicere. Ita quum somniantes alios lustrarem, quendam ex toga prætexta & seueritate uultus, ex querna corona, & gemina laurea, ex habitu toto corporis, & filo, alijsq non malis coniecturis deprehendo Scipionem esse: excitatusq à me, quum rogasset quis nam essem, rescissetq Viuem esse Hispanum. Viuem non agnouit. Hispanum uerò cum audisset, subueritus nonnihil est, ne Numantinus aliquis essem, qui pœnas deletæ patriæ à se repeterem. Quem ego bono esse animo iussi, et ut quę somniauerat declararet, rogaui. Ille indignatus, quod bono animo ut esset, dixissem. Abi hinc, inquit, cum tuo istoc uerbo: tot hostes armatos, totam concionem populi Rom. infestam non timui, timuissem te? Abi, inquit, quàm primum. Nam nec satis scio quæ somniarim, nec uacat mihi in præsentia, ut somnijs animum intendam. Totus sum in Papyria rogatione dissuadenda, obsistendoq conatibus Gracchi & Fuluij. Sed quum illum enixius orarem, indicauit hominẽ exerta aurea lingua, quem Arpini natũ pater tenerũ adhuc in Vrbem transtulerat, ut tantas dicendi opes colligeret, quantę satis essent ad regnũ occupandũ: quibus effecit ut & senatum, & forũ, & totã rempub. gubernaculo linguę uersaret ac regeret. Quumq homo esset imperiosus, nemo tamẽ nõ parebat ei uolens & libens, extorquebatq à subditis ui, quæ uolebat: illi orando impetrasse eum, se uerò sponte sua concessisse arbitrabantur. Hic mediusfidius, inquã, est Cicero ille, cum quo ego somnians iucundas sæpe noctes transigo. Cantillabat uersus nescio quos, quorũ principia teneo, cætera exciderunt: O fortunatam. Cedant arma. Principio æthereo. Tum & ex soluta oratione: O præclarã laudẽ mei consulatus. O solẽ ipsum beatissimũ: aliaq nõnulla, quæ dicens minimè consistebat, sed citato gradu nescio quò celerabat ire. Cicero, inquam, Marce Tulli, orator, princeps patronorum, rex forensis. Non respiciebat. Pergo eum alijs nominibus uocare, Consularis, Catilinicida, Imperator, Vindex coniurationis, Antonij proscriptor, patrię pater. hanc demũ uocem exaudiuit, conuersusq rogauit mox cuiàs essem, & quarum partiũ. Quæso te (inquam) Cicero, cuiàs tibi uideor? Mihi uerò, inquit, sermo tuus, nescio quam Romani faciem uidetur præ se ferre, uocis concentus peregrinũ quiddam resonat. Nihil est (inquam) Orator, quod ob eam rem

non iudices me ciuem tuum. Nam ipsi etiam nati hodie in umbilico Romanæ urbis
Gotthicum potius, aut Vandalicũ quippiam concinunt, quàm Latinum : uel quod
tu uis esse exactius & urbanius Romanũ. Omitte ista, quæso, inquit: dic potius, an ci
uis Romanus sis? Minimè, inꝗ, sed Valentinus. Latine, inquit, uoluisti dicere, quod
ego dixeram Græce: nec ignoro Romã nostram à Latina iuuentute Valentiam esse
olim nuncupatam. Verùm nunc ne rectà è Roma? inierunt consulatum D. Brutus &
Plancus? Quid moliuntur Brutus & Cassius, quid Sex. Pompeius? Filius meus non
parat uindicare mortẽ meam? L. Antonius amores et deliciæ Po. Ro. petit consulatũ?
Fusius Calenus dominatur in senatu? O tempora, ô mores, Ego uerò Ciceronem si-
ne meo ullo mẽdacio facile sum passus decipi, usuramꝗ illam opinionis & beneuo-
lentiæ erga me eius gaudens accepi. Ac quo maiorẽ ad eum gratiam captarem, Pom-
peianum me esse professus sum, obortisꝗ lachrymis et excitatis singultibus narro illi
interijsse D. Brutum. Lepidum Triumuirũ pro Bruto factum esse Consulem cum le-
uissimo homine Munatio Planco. Brutũ & Cassium magnos & instructissimos exer
citus habere. Sex. Pompeiũ ædificasse numerosam & fortem classem. Ciceronem eius
filium occidisse C. Antoniũ in castris Bruti. In hos quatuor reipub. animum, mentem,
oculos conuersos esse. L. Antonium designatũ esse Consulem, cum Seruilio Isaurico.
M. Antoniũ dies & noctes perpotare in uilla Fusij Caleni, in qua quũ M. Varro pro-
scriptus delituisset ab Antonio, in gratiam hospitis seruatus est. Hæc ut intueretur Ci
cero in domum fatorum repente proripuit se. Nam Zeno et Chrysippus Stoici, quo-
niam Cicero tam multa aduersum ipsos de fato & diuinatione disputarat, à Ioue mul
tis precibus impetrarant, quo disputatio tota finiretur, fidemꝗ haberet Cicero, ijs
saltem rebus quas conspiceret, ut liceret ei fata cernere, non ea solum quæ sub terris
uitas statusꝗ hominum, animantum, regnorum, populorum nent atque regunt, sed
illa etiam superiora cœlestia. Ex quorũ notis signisꝗ tum præterita, tum futura inco-
gnita uates canunt: assectabar & ego Ciceronem, quanquam non passibus æquis. Ia-
nitor arbitratus me unum esse de eius famulis me nõ exclusit. Ibi primũ ingressus in-
gentes audio clamores, acerba conuicia, spectabat res ad ferrũ & pugnã mirũ quàm
pœnitebat me inermẽ uenisse, nec tulisse mecum saltem meam semispathã. Quid est,
inquã, quid est? Tace tu, inquit quidã, ne sis domi alienæ tam ardelio. Clothò est, quæ
domi suæ insanit: tu quũ fueris in tua, euertas eam si uolueris, licebit tibi. Licebit, in-
quam, ne studere quidẽ per quosdam homines licet. Non licet sanè, inquit, magnis &
claris ingenijs, ne ab his facibus illæ candelulæ obscurentur, ac opprimantur. Tuo ue
rò ingenio stupido bardoꝗ, & quod ipsi suo non timent quiduis licet. Verũ, ut dixe-
rat ille, insaniebat planè Clothò. Nam persuadere Lachesi omnino connitebatur, ut
ne dissimilia unquã præsentibus fila traherentur. Atropos incredibili molestia & tæ-
dio sexcentorũ ac propè mille annorũ affecta, quibus omnia tam obscura, tam sordi-
da, uana, stulta, absurda, puerilia, indocta, iniqua, misera fuere, talia reuocari secula,
qualia ante mille fuissent annos uolebat. Multi mortales Clothò, multi Atropo faue-
bant: res maximis cõtentionibus studijsꝗ agebatur, intentusꝗ cunctus ille populus
erat, quem tandem euentum res ea esset acceptura. Ad suadendũ dissuadẽdumꝗ in-
numeri prodibant, obscuri homines, filij terræ, de Atlantũ (ut credo) genere, sine ordi
ne proletarij capitecensi cum Clothò faciebant: nihilꝗ clamabant aliud, quàm non
oportere aliquid mutari: nõ esse uetera propter noua relinquenda. Coierant apud A-
tropũ optimi & nobilissimi quiꝗ, Paulus apostolus, Hieronymus, Ambrosius, Au-
gustinus, Hilarius, Chrysostomus, Aristoteles, Plato, Demosthenes, Cicero, Vergi-
lius, Plinius, Seneca, Liuius, Quintilianus, omnes deniꝗ magni & clari primæꝗ clas-
sis uiri. Qui quum capita simul cum Atropo contulissent, communis uniuersorũ con
sensio atꝗ sententia Ciceroni mandauit, ut pro causa ipse publica diceret. Gaudebat
Cicero, quòd sibi optimo patrono non pro Gabinio aliquo, aut Vatinio, aut Horesti
no, sed pro optima causa dicendum esset. Ita ex consilio rectà ad rostra illa fatorũ di-
scessit, in quibus ubi primùm eum Clothici conspexerunt, magno cum murmure
cœperunt indignari, dehinc compellare eum grammaticum. Atque huic honorifico

quidem

quidem nomini,sed quod ipsi grande putarent esse conuitium, addebant alia, quæ reuera & conuitia & probra erant. Nam istorum hominum natura talis est, ut loqui nequeant nisi sui simillima.& clamabant identidem Clothò. Quod quum eloqui satis diserte non possent (sunt enim omnes partim infantes,partim blæsi,partim balbi) pro Clothò,Clodium sonabant.Ad quam uocem Cicero perterrefactus est, arbitratus aliud sibi iudicium Milonianū superesse,ac subinde circumferebat oculos, ut uideret an armis circumsepiri cœpio inciperet,sedere ut ue Pompeius ad Saturni. Hocq; quum uiderēt patritij,refectum prius eum ac recreatum,aut de scripto dicere more uetustissimorum Oratorum, more etiam quorūdam sententias in senatu dicentium, aut perbreuē orationē habere iusserunt,ut antequā iterum accla maretur,finiret. Hoc maluit Cicero. Et quum se ex terrore illo recepisset, aliijq; eum essent magnificis, sed nō minus ueris cohortati uerbis,præfatus solenne carmē ad hunc modū uerba fecit:

ORATIO CICERONIS AD LACHESIN.

IN omni repub. constitutione prouida & sancta, Lachesis, bonos mores in ciuitatem introduci duplicem fructum affert. Alterū, quod rei pub.status melior est,& ciuibus iucūdior. Alterum, quod magis est, firmus ac diuturnus. Quocirca in ordinatione hac nostræ reipub.magnopere uidendum est,ut optima quæq; eligamus prius, deinde teneamus. Duos uideo Coss. duas tibi Lachesis tuoq; populo promulgasse leges, easdem maxime diuersas ac contrarias. Clarissimus consul patritius Atropos constitui uult rempub. & leges illas ueteres in usum posterorum reuocari. Plebeius cōsul, sed homo multarum uirium Clothò nihil mutari sinit. Hic rerum status, hic tenor perpetuus uti sit,laborat. Prius de tota causa pauca loquar, hinc respondebo etiam breuiter strepitibus uestris boni Getę, qui pro Clotho conclamastis. Nunc uos Lachesii, quæ dicam, nō affectu me aliquo nec factione credatis dicere. Nam & plebeius natus,& inter plebeios altus sum, ideo eis nō possum male uelle: dignitatis tamen optimatum studiosus semper fui. Hoc enim temperamento existimaui me & placere & satisfacere omnibus posse, qua ratione uitæ per cunctos honorum gradus ad consulatum ipsum peruenī. Primum ergo memoriam nostrā ad uetera illa tempora referamus, præsentiaq; cum illis conferamus. Nam id dicunt esse hominū maxime prudentū. Est in illis multa sapientia, in istis mira stultitia & fatuitas est: in illis omne genus eruditionis, in istis unum aut alterū sophisma puerile: in illis cognitio linguarum & totius antiquitatis, in hoc uix quid heri factū sit scitur: lingua Latina ne de facie quidem est cognita, totáq; philosophia,& reliquæ bonæ artes cum seminario suo Latino Græcoq; sermone in tenebris obscuræ, ignobiles iacent. Si de religione libet loqui, de Christiana uidelicet, quā post Tiberij Cæsaris tyrannidē didici unā esse omnium uerissimā & optimā, illis temporibus pura erat, his turbata: illis uerū erat dictū illud Christi, Iugum meū suaue: nunc nihil uidetur insuauius tanto pondere addito. Tunc soluta erat mystica illa asina cum suo pullo. Nunc nodi illi Gordij nō sunt magis illigati & impliciti. Tum uerū erat finē esse impositū ceremonijs, nunc plures habemus, q̄ ulli unq; habuerūt Iudæi. Deniq; tum uigebat & ualebat Euangeliū: nunc mihi, nec Demosthenes Græcus, nec L. Crassus ex nostris persuaserit populū istum tuū sancta Clothò esse eum, qui ex Euangelij legibus & præscripto uiuat. Viuere tamen uerisimile est, quoniā se Christianos esse iactāt, quanq; satis interdū esse nōnulli putār, si intincti sacra illa & mysteriosa fuerint aqua. Proinde hoc mihi clarius illo, in quo superi uersantur die uidetur, melius esse illa tempora priora reduci, q̄ hæc manere tam infelicia, tam ex omni seculorū memoria reuelanda. Nunc considerare operæprecium est, quæ sit causa, quamobrem uos boni Getæ strepatis reclametisq; non esse faciendum, nisi oportere mutari inquitis. Nam & si uos non intellexi, istud ta-

men uoluisse uos dicere suspicor. Vos ergo, cur omnia per hos quingētos annos mutastis, atq; adeò inuertistis? cur eam licentiā accepistis uobis, meliorem facultatem et libertatē alijs cōcedi non uultis? Ne sequanē tumultus, inquitis. An mundus, quum ex luce in tenebras per uos immergi quiete passus sit, è tenebris ad lucē per alios uobis, si non meliores, certe nō peiores emergere, id demum ægre ferret? & turbas idcirco ciet? Quid quod uidetis hunc rerum statum diutius sine magnis turbationibus retineri à uobis non posse. Videtis Lachesim quamuis precibus Clothûs fatigatam, magis tamen ad uoluntatē Atropûs propendere, nec aliquis ex Lachesiis est, qui pati possit se eisdem obrui tenebris & sordibus, quibus ipsi & uos inuoluistis & inuolui posteros laboratis, ne meliore uidelicet cōditione sint quàm fuistis, quamq; estis ipsi omnes. Quid quod consuli Atropo magis in hac causa quàm Clothô credi consentaneum, aut necessarium potius est. Clothò enim quoniam sola præsentia hæc nouit, ea sola diligit, ea sola manere uult: nec mirum. Qui potest enim ea malle quę ignorat? longè aliter sensura, si prisca illa nosset: quæ quū sint Atropo explorata atq; perspicua, simul cum his recentioribusq; quæ sunt omnino Clothicis istis similia. Vtri per Christū Opt. Max. assentiri potius decet, atq; expedit? Nam quod dicitis, præferenda esse nouis uetera. Hoc si quale esset intelligeretis, si aliquādo cum Atropo uersati essetis, nunq; profectò effudissetis, quod unicū uerbum totam uestrā euertit causam. Vetera sunt ea quæ nos uolumus, cum cōmodo, cum æterno reip. decore redire. Noua sunt abiecta ista & sordida, quæ cum ignominia & macula reipub. manere cōtenditis. Quæ quū ita sint, te Atrope magnopere laudo, quòd aliquando reipub. tam bene consultū uelis, hortorq; ut in tua uolūtate persistas, perferendamq; legem quam cœpisti ferre, cures, & cōnitaris, nulliusq; minas & inconditos strepitus pertimescas. Ego atq; hi omnes opem, auxiliū, consiliū nostrū, quicquid deniq; in nobis uiriū est, id omne tibi ad hanc rem, sine qua respub. stare diutius nō potest, conficiendam pollicemur, & deferimus. Tu uerò Lachesi, quod faxis Christū ipsum uelim fortunare. Hæc oratio satis persuasisset Getis, ut sententiā mutarent, si uel audita, uel intellecta esset. Verùm ex Getis maxima pars audire nolebant, & aures obstruebāt, uelut ad incantatoris carmē. Alij reclamabāt & perstrepebāt, alij quicquid diceretur libenter audijssent, miselli non intelligebant. Quorum me miserebat uehemēter. Sed quid ad rem? Non canebaē hoc carmē ipsis desperatis iam & deploratis, sed soli Lachesi, de qua est tota spes. At uerò Clothò abiectis suis cōsultoribus Getis, à promulgatione sua destitit, dixitq;: si sui colligendi gratia aliquot sibi darenē dies, paucis mutatis assensuram collegæ suo Atropo. Sin properantius agerent, permissurā quidem se ut edictis Prætorum aliqua nouētur. Senatus tamen consultū quod in uniuersum de omnibus caueat, nullum futurum ante annum uicesimumquartum. Esse enim ex Getis aliquot Tribunos plebis, qui intercessionē suam se interposituros minati sint, quorum pertinaciores ante eum annum abibūt magistratu. Qui sunt mansuri, erunt faciliores, polliciti q; sunt in potestate senatus se futuros. Dolebant ex Atropicis complures, quòd per hos quatuor, qui superessent annos, cariturì essent usura melioris reipub. Cato Censorius hoc sermone illo mœstos consolabatur, abiectos excitabat.

SERMO CATONIS CENSORII AD SENATVM.

SI quatuor annos Patres conscripti, præsentem rerum statum pertulerimus, meliori deinde illo fruemur diutius & magis. Est enim maximis et pulcherrimis rebus proposita difficultas: ita uidemus à rerum natura comparatum, maxima animalia et diu uictura, tardius in utero absoluūtur. Flores multum uernaturi, lentius è suis tunicis erumpunt. Fructus qui in autumnū hyememq; cōdendi sunt, nūnquam leguntur præcoces: animalia eodem die inchoata & absoluta, etiam eodem die, auę postridie

postridie intereunt,ut illa ad Hypanim amnem:poma quæ falsa maturitatis specie lætificarunt agricolam,nihil tale adhuc sperantem,uel suspicantē,antequàm ad miraculum rei carpantur,concidunt putria:& fidem facit agricola uicino suo illa maturuisse, quia iam putruerunt. Tum & odi puerulum præcoci sapientia. Omnis denique nimis festinata maturitas suspecta mihi est.Quare,P.C.bono este animo,et pergite quò cœpistis,nec de uiribus aut consilio quicquam remittatis.quanquam certum habeo res ipsas suo se cursu & gradu confectū ituras. Nec est quod miremini,si uobis difficile sancti illi ueteres mores referri uidentur,minus quod mereatis. Etenim considerare opus est,cum quibus nobis est res,& quid conamur perficere.Saxa sunt P.C.in quæ nos uolumus imaginē hanc imprimi:facilius fieret in cera,atque ea emollita et eliquata fateor.Sed citius etiam elueret,atque euanesceret.Hîc uidebitis quàm tenaciter hærebit,quod semel adhæserit. At per deos omnes immortales,uos P.C.estis senatus ille,qui per tam uaria bella ærumnasque,quum tot non annis modò,sed seculis laborasset,is imperiū illud priscū ex minimis initijs, quale nō fuit post natos homines,effecistis,nunc longi uobis uidentur quatuor anni.Etiamsi antehac quidam fuerunt istis non absimiles? Cogitare debetis ad hoc imperium nouum constituendū laboribus opus esse,nec fieri sine turbationibus,tumultibus,seditionibus,intercessionibus tribunitijs posse:quemadmodum nec illud quod amisimus,eiusmodi carere rebus potuit,antequā ad eam magnitudinē perueniret. Quarum rerum causa durandū est P.C & non concidendū animis.Nam qui nec Porsenę occupato Ianiculo,nec Annibali obsidenti urbem,nec Gallis,quum solam nobis reliquissent arcem, cessistis,turpissimum esset à pauculis quibusdam fumosis deuinci Getis, atque ijs etiam nō uiris,sed infantibus.Quid quod non hortor uos ne bellum geratis:tantum ne in tempore uobis uestræque occasioni desitis,usque dum Clothò sententiam mutarit:retinete uestram dignitatem,manete in ordine,ne transeatis ad illos.Cætera ipsum tempus citra laborem,uel arandi,uel serendi afferet, proque hac breui admodum molestia,iucunditate fruemur sempiterna.Hæc quum dixisset,nunciatū est patribus Lachesim concessisse quatuor annos Clothi,ut quæ uellet de sententia mutaret Atropûs,modò rei summam relinqueret integram, neu tangeret caput illud de sanioribus iudicijs,clarioribus ingenijs,melioribus disciplinis.In quo iurauit per Styga Lachesis se nihil mutaturam,quo minus eisdem perferretur uerbis, quibus esset ab Atropo rogatū.Cæterę multitudini Getarum eadem est dies præfinita,antequàm liceret sine fraude in aliam sententiam transire,præterquàm rerum capitaliū condemnatis:uelut ingeniti stuporis,inflectilis duritatis,immedicabilis insaniæ,quos Lachesius populus transire ad se non sinet,quoniam plus tum officerent bonis,quàm antea.Quum ad eum populum hæc ferrentur,narrabant unum de Getis illis cōdemnatis,qui in cōcione aderat,succlamasse,Etiam si reciperetis nos,nō transiremus.Et cum dicto correptus tanto furore est,ut morsibus Lachesios impeteret.Sed cōtinuò datum est tragicis à populo negocium,ut ad Herculē,Oresten, Alcmæonē, & alios deduceret,ne solus esset,aut in Anticyrā deportaret.Ille se Orestem habere socium malle dixit,quàm ad Anticyram ire, ubi elleborum nasceret. Audito Lachesis decreto,totus Senatus populusque,& Atropicus,& Lachesius ingenti lætitia perfusus est. Vergilius arrepta cithara cecinit:

Talia secla suis dixerunt currite fusis,
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.

Seneca uerò tanto est percitus gaudio,ut exultaret,ut penè insaniret,quod ostendūt uersus quos tum repentè concinuit.Nam ex philosopho subitò factus est poeta.

Iam Lachesis redimita comas,ornata capillos,
Pieria crinem lauro,frontemque corona,
Candida de niueo subtegmine uellera sumit,
Felici moderanda manu,quæ ducta colorem
Assumpsere nouum:mirantur pensa sorores.
Mutatur uilis precioso lana metallo,
Aurea formoso descendunt secula filo:

Nec

Nec modus est illis, felicia uellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa:
Sponte sua festinat opus, nulloq; labore
Mollia contorto distendunt stamina fuso,
Phœbus adest, cantuq; iuuat, gaudetq; futuris,
Et lætus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat,
Detinet intentas cantu, fallitq; laborem.

Nunciatũ & istud est in cœlis, ad quos etiã permissu Iouis ascẽdit Cicero, admissusq; & ipse sum tanq; Ciceronis uel comes uel assecla. Cunctaq; sydera usq; adeò sententiam comprobarunt, ut eo ipso uicesimo quarto anno ad mundũ è sordib. illis tam inueteratis perpurgandũ constituerint magna ui aquæ terras alluere, ac mũdare, * quo tempore miseros illos quibus aqua est uenenũ. His omnib. conspectis, quũ Ciceronem iam paulò uiderẽ ociosiorẽ, oro te, inquam M. Tulli, quid sibi uult somniũ illud Scipionis, quod cõfinxisti? aueo ex te aliquid ea de re audire, si modò uacat, & si uis, idq; sine cõmento aliquo, sine fuco, sine colore, aperte, exposite, simpliciter. Tum ille, Nihil mihi cõtingere gratius potest, q; quũ in uita reipub. nostræ tantũ profuerim, etiam me mortuo ex libris nostris aliquã ad iuuenes nostros utilitatẽ, ad nomẽ Pop. Ro. dignitatis non parũ accedere. Quo fit, ut quũ monumẽta mea in manibus haberi, euoluiq; à uobis, cæterisq; hominib. audio, incredibili lætitia, uoluptateq; afficiar. Quare nec tibi id me roganti deero, nec ulli mortaliũ alteri: qui ex meis libris uel copiam facundiámq; sermonis nostri, quæ per nos, quantũ potuimus, tum exculta, tum aucta est: uel philosophiã, præceptáq; bene & beate uiuẽdi parare sibi studeant. Quę nos effecimus, ne inaudita ignoratáq; auribus nostri populi essent, neue quũ reliquis penè maximis & præclaris artib. Græcis essemus superiores atq; præstãtiores, hac una ab illis plurimũ uinceremur. Nam pro uirili parte mea opes illas literis & sermone Græcorũ recõditas & abstrusas, in nostrã ciuitatẽ transferre conatus sum. Ne quum alijs propè rebus omnib. nostræ Reip. consuluissem, hac sola ipse, qui inter alios non omnino nihil poteram, illi deessem. Et perfeci, nisi uehementer fallor, ne quicquid esset philosophiæ, solis Græcis literis cõtineretur, quæ iam uelut Romana ciuitate per me donata est. Qui nisi de ea scripsissem, tota etiã num apud Græcos remaneret, Latinóq; sermone elinguis & muta prorsum esset. Pro quo beneficio audio dementes, nescio quos, homines ne an beluas, & hominum prodigia atq; portenta, pessima mihi referre gratiam: qui nihil quod meum sit, philolosophiã esse uolunt, omnia grammatica esse unica sententia pronunciant. Ita est, inquam, ut dicis, sed nõ credo te ignorare, ex quo sint isti hominũ genere. Ex illo nempe Getico, aduersum quod dudum habuisti orationem, eorum iudicium mouere te nihil debet: quippe quum tua nec legant, nec intelligant, si legant. Ego uero, inquit ille, uel hac ratione insaniam eorũ molestius fero, quod indictam & inauditam causam damnẽt. Quid enim potest fieri iniquius, aut indignius? Perfer, inquam, tantisper quæso te M. Tulli, ut hortatus est uos Cato senior. Nam breui constituetur, quemadmodum scis, respub. & perge ut cœpisti. Quum igitur, inquit ille, philosophiã in nostram ciuitatem transferre multũ, diuq; cogitarem, non mihi minorum gentium philosophos proposui, quorum præcepta scriptáq; exprimerem, Latinisq; literis consignarem atq; mandarem. Sed principes illos, Platonem, Aristotelem, Zenonem, Theophrastum, qui omnes ex sacro illo, & perenni Socratico manarunt fonte, quumq; permulta ad eorum imitationẽ scripsissem, locum illum prætermittere non statui, qui est de formanda Repub. magnus & philosophiæ proprius, ab illis, quos modo nominaui, totáq; Peripateticorũ familia tractatus uberrime. Itaq; primis temporib. mei consulatus cum occulta essent adhuc consilia Catilinæ, coquereturq; secretò tanta coniuratio, tantum ciuile bellum appararetur, tanta pernicies strueretur patriæ, ego succisiuis horis, quantũ per immensas Reip. occupationes licebat, de Repub. cœpi scribere. Nec enim putaui ullũ esse posse aptius tempus, quo de ipsa uel scriberem, uel legerem, uel commentarer, quàm quum ea me totum ad suam curam tutelámq; imposita, cõsulis persona reuocabat & trahebat,

trahebat, moreq; ac modo Platonis, quemadmodum alijs in libris meis feceram loquentes introduxi eos, quos existimaui optime de eo ipso quod ageretur, posse disserere. Illosq; accepi, qui paulò antè, sed proxime, nostram memoriam fuissent ne hęc mea tempora & memoriam communium miseriarum attingere & tractare cogerer. Dedi igitur sermonē Scipioni Aphricano posteriori, & amico eius C. Lælio illi, qui cognominatus est sapiens, & Manlio, & Furio Pilo uiris consolaribus, quibus omnibus non tulit ullos Ro. ciuitas, aut gloria clariores, aut autoritate grauiores, aut humanitate politiores. Scipioni uerò ipsi nemo post conditam urbem fuit, siue prudentia, siue autoritate, siue innocentia, siue belli gloria par. Occasionemq; collocutionis accepi, quod quum Sempronio Tuditano, & Aquilio Coss. geminatus sol esset conspectus, quod portendebat oriri alterum in cœlo solem, pro eo quem nostra respu. perditura esset. Eo enim anno Scipio ciuitatis nostræ sol extinctus est. Ad id expiandum de consilij & pontificum sententia nouendiale sacrum est indictum, quibus ferijs fingo Scipionem in hortos suos cum Lælio secessisse, cum quo & seria & ioca & publica & priuata, domi forisq; tractare cōsueuerat, uenisse eōdem Manlium Pilum Tuberonem, Aphricani ex sorore nepotem, & duos Lælij generos Fannium & Scæuolam, ibiq; esse illos de optimo statu ciuitatis, deq; optimo ciue commentatos. Sermonemq; in nouem & libros & dies primum distribueram. Sed quum postea hi libri mihi in Tusculano legerentur, audiente Salustio nostro, non illo flagitiosissimo adultero, & turpissimo ganeone, qui historiam scripsit, quiq; probri gratia ordine nostro motus est, sed alio quodam probissimo ciue, amico nostræ familiæ maximo. Admonitus sum ab illo multo maiore autoritate illis de rebus dici posse: si ipse loquerer de repub. præsertim, quum essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis uersatus in Repub. rebus essem, quæ tam antiquis hominibus attribuerem ea uisum iri mirifica esse. Nam Oratorum sermonem, in libris de Oratore meis, Crasso & Antonio me asignasse neminem mirari, quod ad eos retulissem, quos ipse uidissem. Aristotelem deniq;, in ijs quæ de repub. & præstante uiro scribat, ipsum loqui. Cōmouit me, & eo magis, quod maximos motus nostræ ciuitatis attingere non poteram, quod erant inferiores, quàm illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem idipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens offenderē quempiam. Hæc me ambiguum nonnihil reddiderant, constitueramq; ipse loqui cum Q. fratre. Sed postremo redij ad primum consilium, nihilq; ex eo mutaui aliud, nisi quòd quum nimis multi, & dies, & libri illi uiderentur. Neq; enim fuisset uerisimile nouem continuos dies uiros illos fuisse simul, semperq; sermonem eorum in eodem argumenti genere esse uersatum. Idcirco dies ad tres contraxi, libros ad sex, quibus eo genere dicendi usus sum, ut dignitati illorū splendor & eruditio orationis defuisse non uideatur. Quod quanquam scire uos non potestis, ad quos temporum inuidia, ut alia permulta, tum mea, tum etiam aliorum, ita et illi sex libri nō peruenerunt. Ex ipso tamen Scipionis somnio, quod de tanto, uelut naufragio, submersis tot opibus solum enatauit, peruenitq; ad littus, cōiecturam facere satis firmam atq; certam potestis, in quod mihi tantum rerum, tantum sententiarum, tantum reconditæ & arcanæ eruditionis coniecisse uideor, quantum totidem uerbis capi & comprehendi, quauis ratione & uia poterat, dictionis formula. Quæ tantum habet maiestatis, quantum et res ipsæ de quibus agitur: & ipsi tres, Scipiones duo, & Paulus Æmylius, principes omni æuo nostræ ciuitatis, qui differunt. Cuius argumentum cum consilio meo breuiter accipe.

ARGV-

ARGVMENTVM SOMNII SCIPIONIS CICERONIANI.

ETsi professus sum, ne illos, à quibus aliquid sumpsi, dissimulem, reddamq; mutuū eis, à quibus acceperim me in his de repub. libris Platonis comitem esse. Multo tamen quàm ille aliam meæ ciuitati clausulam adieci, alia etiam hominum respectans ingenia. Nam si est unusquisq; homo animal uariæ ac multiformis naturæ, quanto magis in ipso humano genere diuersa & lōge dissimillima esse ingenia par est? Hæc enim ad uirtutem seruiliter metu trahuntur, seu deterrentur potius à uitijs: alia, ea quidem generosiora, præmijs inuitata sequuntur. Inuenias nonnulla præstantissima atq; excelsa, quæ suapte natura ad ipsum uerum & genuinum bonum propensa sunt. Quocirca Plato in ordinatione suæ ciuitatis homines à facinoribus atq; flagitijs absterret, ostensis ijs cruciatibus & pœnis, quæ malos homines uita iam functos manent. Ego uerò Romanorum animos nobiliores in spem sempiternę felicitatis erigo, ác tanta propósita mercede hortor, ut patriæ benefaciant, atq; in placidissima pace ciuitatem regant, & tueantur. Excitat à mortuis Plato Herum quendā Pamphylium militem, qui in acie ceciderat, quo sit dictis maior fides, eo narrante, qui uiderit. Ego grauissimas personas induco, Paulum Æmylium, & duos Scipiones Aphricanos: quibus sit penè nefas nō credi. Et ex ijs, quæ per quietem Scipioni futura prædicuntur, quorum ueritatem euentus ipse comprobauerat, ad sequentia fides captatur. Porrò ne inscitia uideantur errare, qui futura illa bona pollicentur, differūt ex intima philosophia de cursibus, & conuersionibus cœlorum, & syderum: de iusticia, de æquitate, ex quibus, uelut fontibus, uires suas recta, ueraq; fortitudo accipit. Ita ut non aliam ob causam uideatur hæc quæsita & parata, quàm ut bonum & sanctum suo in statu perpetuo contineri, atq; seruari possit. Nec debet alia res arma porrigere uiro forti, quàm iusticia, quàm in deos, in patriam, inq; totum genus humanū pietas. Cuius rei non opes & gloria sunt præmia, sed uita illa sempiternam felicitatem comitata. At uerò ne homines uideri quàm esse boni malint, totiq; ex populi sermonibus pendeant, quo fieret, ut sæpe ambitione transuersi agerentur, tota gloriæ cupiditas, qua plerunq; magni atq; excelsi animi accensi feruntur, ex mente Scipionis, qui ad diuinam illam uirtutem instruitur & formatur, fortissimis eluitur argumētis. Et ipse ueram expressamq; iubetur gloriam sperare, quæ & latissime patet, nec unquam casura est. Postremò ne si interitus ullus animorum timetur, inania uideantur hæc tanta promissa, & uanitatis plena, manifestis argumentis animæ immortalitas colligitur. Atq; obiter ne securitas, atq; impunitas malefactorum neglectum pariat uirtutis: ijs duntaxat animis, qui nihil altum, atq; excelsum cogitantes, præsenti corporum oblectamento sunt contenti. Cruciatus & pœnæ spurcis, flagitiosis, conscel eratis hominibus proponuntur: ut omnes aut uirtutem ultrò sectentur, aut à uitijs deterreantur.

SOMNIVM SCIPIONIS, EX CICERONIS LIBRO DE REPVBLICA SEXTO, excerptum.

CVM in Aphricam uenissem Marco Manilio consule, ad quartam legionem tribunus (ut scitis) militum, nihil mihi fuit potius, quàm ut Masinissam conuenirem regem, familiæ nostræ iustis de causis amicissimum. Ad quem ut ueni, complexus me senex collachrymauit, aliquantoq; pòst suspexit ad cœlũ. Et grates, inquit, tibi summe Sol ago, uobisq; reliquis cœlites, quòd antequã ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & in his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor: ita nunquam ex animo meo discessit illius optimi, atq; inuictissimi uiri memoria. Deinde ego illum de regno suo, ille me de nostra Republica percunctatus est, multisq; uerbis ultro citróque habitis, ille nobis consumptus est dies. Pòst autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus: cum senex nihil nisi de Aphricano loqueretur, omniáq; non solum eius facta, sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum discessimus, me & fessum de uia, & quia ad multam noctem uigilassem arctior quàm solebat somnus complexus est. Hic ergo mihi (credo equidem ex hoc quod eramus locuti. Fit enim ferè, ut cogitationes, sermones'que nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo uidelicet sæpissimè uigilans solebat cogitare, & loqui) Aphricanus se ostendit ea forma, quæ mihi ex imagine eius quàm ex ipso notior erat. Quem ut agnoui, equidem cohorrui. Sed ille, ades (inquit) animo, & omitte timorem Scipio, & quæ dicam memoriæ trade. Vides'ne illam urbem, quæ parere Reipub. coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? (Ostendebat autem Carthaginem de excelso, & pleno stellarum illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc uenis penè miles. Hanc hoc biennio consul euertes, eritq; tibi id cognomen per te partum, quod habes adhuc hęreditarium à nobis. Cum autem Carthaginem deleueris, triumphum egeris, censorq; fueris, & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciamq;, delegere iterum Cos. absens, & bellum maximum conficies, Numantiam excindes. Sed cum eris curru in capitolium inuectus, offendes Rempub. perturbatam consilijs nepotis mei. Hic tu Aphricane ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenij, consilijq; tui. Sed eius temporis ancipitem uideo quasi fatorum uiam. Nam cum ætas tua septenos octies Solis anfractus, reditusq; conuerterit, duóque hi numeri, quorum uterq; plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum, atq; in tuum nomen se tota conuertet ciuitas. Te Senatus, te omnes boni, te socij, te Latini intuebuntur. Tu eris unus in quo nitatur ciuitatis salus. Ac ne multa. dictator Rempub. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamauisset Lælius, ingemuissentq; cæteri uehementius, leniter arridens Scipio, quæso inquit, ne me à somno excitetis, & pax sit rebus. Audite cætera. Sed quo sis Aphricane alacrior ad tutãdam Rempub. sic habeto. Omnibus qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo ac diffinitũ locum, ubi beati sempiterno æuo fruãtur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quàm consilia, cœtúsq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. Harum rectores, & conseruatores hinc profecti, huc reuertuntur. Hic ego (etsi eram perterritus, non tam mortis metu, quàm insidiarum à meis) quæsiui tamen, uiueret'ne ipse, & pater Paulus, & alij quos nos extinctos arbitrabamur. Imò uerò, inquit, hi uiuunt, qui è corporũ uinculis, tanquam è carcere euolauerunt. Vestra uerò, quæ dicitur uita, mors est. Quin tu aspicias ad te uenientem patrem Paulum. Quem ut uidi, equidem uim lachrymarum profudi. Ille autem me complexus, atq; osculans flere prohibebat. Atq; ego ut primùm fletu represso, loqui posse cœpi. Quæso, inquam, pater sanctissime, atq; optime, quoniam hęc est uita, ut audio Aphricanum dicere, quid moror in terris? quin huc ad uos pro-

pero uenire? Non est ita,inquit ille.Nisi enim cum Deus is,cuius hoc templū est omne quod conspicis,istis te corporis custodijs liberauerit,huc tibi aditus patere nō potest. Homines enim sunt hac lege generati,qui tuerentur illum globū,quem in hoc tēplo mediū uides,quæ terra dicitur,hisq; animus datus est ex illis sempiternis ignibus,quæ sydera & stellas uocatis,quæ rotundæ & globosæ diuinis animatę mētibus circulos suos,orbésq; conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi,& pijs omnibus retinendus animus est in custodia corporis. Nec iniussu eius à quo ille est nobis datus,ex hominum uita migrandum est, ne munus humanum assignatum à Deo defugisse uideamini.Sed sic Scipio,ut auus hic tuus,& ut ego qui te genui, iustitiam cole & pietatem,quæ cùm magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est.Ea uita uia est in cœlum,& in hunc cœtum eorum,qui iam uixerunt,& corpore laxati,illum incolūt locū quē uides.Erat autē is splendidissimo candore inter flammas elucens circulus, quem (ut à Graijs accepistis) orbem lacteum nuncupatis, ex quo omnia mihi contemplanti præclara certè & mirabilia uidebātur. Erant autē eæ stellæ,quas nunquā ex hoc loco uidimus, & eæ magnitudines omniū quas esse nunquam suspicati sumus.Ex quibus erat ea minima,quæ ultima à cœlo,citima terris luce lucebat aliena.Stellarum autē globi,terræ magnitudinē facile uincebant.Iam uerò ipsa terra,ita mihi parua uisa est, ut me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus,pœniteret. Quam cum magis intuerer, quæso (inquit Aphricanus) quousq; humi defixa erit tua mens? Nónne aspicis quæ in templa ueneris? Nouem tibi orbibus,uel potius globis,connexa sunt omnia,quorū unus est cœlestis extimus, qui reliquos cōplectitur omneis. Summus ipse Deus arcens, & continens cæteros, in quo sunt infixi illi qui uoluuntur stellarum cursus sempiterni. Cui subiecti septē qui uersantur retrò contrario motu,atq; cœlum.E quibus unum globum possidet illa,quam in terris Saturniam nominant. Deinde hominum generi prosperus, & salutaris ille fulgor,qui dicitur Iouis. Tum rutilus,& horribilis terris,quem Martem dicitis. Deinde subter mediam ferè regionem Sol obtinet, dux & princeps & moderator luminum reliquorum,mens mundi,& temperatio,tanta magnitudine, ut cuncta sua luce cōpleat,& lustret.Hunc ut comites cōsequūtur, Veneris alter,alter Mercurij cursus. In infimoq; orbe luna radijs solis succensa cōuertitur.Infra autē iam nihil est,nisi mortale,& caducum,præter animos munere deorum hominum generi datos. supra Lunam sunt æterna omnia.Nam ea quæ est media,& nona tellus,neq; mouetur,& infima est,& in eam feruntur omnia nutu suo pondera. Quæ cum intuerer stupēs, ut me recepi.Quis hic,inquam,est qui complet aures meas tātus,& tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis,impulsu,& motu ipsorū orbium conficitur, & acuta cum grauibus temperans,uarios æquabiliter cōcentus efficit.Nec silentio tanti motus incitari possunt, & natura fert ut extrema ex altera parte grauiter,ex altera autem acutè sonēt. Quam ob causam summus ille stellifer cœli,cuius conuersio cōcitatior est,acuto, & excitatò mouetur:sono grauissimo autem hic lunaris,atq; infimus. Nam terra nona immobilis manens,ima sede semper hæret,complexa medium locum mundi. Illi autē octo cursus, in quibus eadem uis est duorū, septem efficiunt distinctos interuallis sonos. Qui numerus,rerum omniū ferè nodus est. Quod docti homines neruis imitati atq; cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alij qui præstantibus ingenijs in uita humana,diuina studia coluerunt. Hoc sonitu completæ aures hominum obsurduerunt.Nec est ullus hebetior sensus in uobis. Sicut ubi Nilus ad illa quæ Catadupa nominantur,præcipitat ex altissimis montibus: ea gens quæ illum locum accolit,propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic uerò tantus est totius mundi incitatissima conuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint,sicut intueri solem aduersum nequitis,eius radijs acies uestra, sensusq; uincitur. Hæc ego admirans referebam tamen oculos ad terram idētidem. Tunc Aphricanus: Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum, ac domum contemplari: quæ si tibi parua (ut est) ita uidetur, hæc cœlestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu

enim

enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam consequi gloriam potes? Vides habitari raris & angustis in locis, & in ipsis quasi maculis ubi habitatur, uastas solitudines interiectas: hosque qui incolunt terram non modò interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare posit, sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare uobis, à quibus spectare gloriam certe nullam potestis. Cernis autem eandem terram quasi redimitam & circundatã cingulis. E quibus duos maxime inter se diuersos, & ipsis uerticibus cœli ex utraque parte subnixos obriguisse pruina uides. Medium autem illum & maximum, solis ardore torreri. Duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistunt, aduersa uobis urgent uestigia, nihil ad uestrum genus. Hic autem alter subiectus Aquiloni, cerne quàm tenui uos parte contingat. Omnis autem terra quæ colitur à uobis, angustata uerticibus, lateribus latior, parua quædã insula est circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quàm sit paruus uides. Ex his ipsis cultis, notisque terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrũ nomen uel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit: uel illum Gangem tranatare? Vel quis in reliquis Orientis, aut abeuntis solis ultimis, aut Aquilonis, Austriue partibus tuũ nomen audiet? Quibus amputatis cernis profectò quantis in angustijs uestra se gloria dilatari uelit. Ipsi autem qui de nobis loquuntur, quàm loquentur diu? Quin si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscuiusque nostrûm à patribus acceptas, posteris prodere, tamen propter eluuiones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est: non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. Quid enim interest ab his qui postea nascentur sermonem fore de te, cum ab his nullus fuerit qui antè nati sunt, qui nec pauciores & certe meliores fuerunt uiri, præsertim cum apud eos ipsos à quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit? Homines autem annum tãtum Solis, id est unius astri reditum metiuntur, re ipsa autem cum ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius cœli descriptionem longis interuallis retulerint, tunc ille uere uertens annus appellari potest, in quo uix dicere audeo quàm multa hominum secula teneantur. Nanque ut olim Sol deficere hominibus extinguique uisus est, cum Romuli animus hæc ipsa in templa penetrauit, quandoque ab eadem parte Sol eodemque tempore, iterum defecerit, tum signis omnibus stellisque ad principium reuocatis, expletum annum habeto. Cuius quidem anni nondum uicesimã partem scito esse conuersam. Quòd si reditũ in hunc locum desperaueris, in quo omnia sunt magnis & præstantibus uiris, quanti tandem est gloria hominum, quæ pertinere uix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur alte spectare si uoles, atque hanc sedem & æternam domum contueri, neque te sermonibus uulgi dederis, nec in præmijs humanis spem posueris rerum tuarum; suis te illecebris oportet ipsa uirtus trahat ad uerum decus. Quid te de alij loquantur, ipsi uideant, sed loquentur tamen. Sermo enim ille omnis & angustijs cingitur his regionũ, quas uides, nec unquam de ullo perennis fuit. Et obruitur hominum interitu, & obliuione posteritatis extinguitur. Quæ cum dixisset: Ego uerò, inquam, Aphricane, siquidem benemeritis de patria quasi limes ad cœli aditum patet, quanquam à pueritia uestigijs ingressus patris, & tuis decori uestro non defui, nunc tamen præmio tanto proposito enitar multo uigilantius. Et ille: Tu uerò enitere, & te habeto non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque, is est quisque non ea figura quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse, siquidem est Deus qui uiget, qui sentit, qui meminit, qui prouidet, qui tam regit & moderatur & mouet id corpus cui præpositus est, quàm hunc mundũ ille princeps Deus. Et ut ipse mundum ex quadam parte mortalem, ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. Nam quod semper mouetur, æternũ est: quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. Solum igitur quod se mouet, quia nunquam deseritur à se, nunquam ne moueri quidem desinit, quin etiam cæteris quæ mo

uentur, hic fons, hoc principium est mouendi. Principio autem nulla est origo, nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest, nec enim id esset principium, quod gigneretur aliunde. Quòd si nunquam oritur, nec occidit quidem unquam. Nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit. Siquidē necesse est à principio oriri omnia, ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. Id autem nec nasci potest, nec mori. Vel concidat omne cœlum, omnisq; natura consistat necesse est. Nec uim ullam nanciscatur, quæ à primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur id æternum esse, quod à seipso moueatur, quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum enim est omne, quod pulsu agitatur externo. Quod enim est anima, id motu cietur interiore & suo. Nam hæc est propria natura animæ atq; uis. Quæ si est una ex omnibus quæ sese moueat, neq; nata certe est, & æterna est. Hanc tu exerce optimis in rebus. Sunt autem hæc optimæ curæ de salute patriæ, quibus agitatus & exercitatus animus, uelocius in hanc sedem & domum suam peruolabit. Idq; ocyus faciet, si iam tum cum inclusus erit in corpore eminebit foras, & ea quæ extra erunt contemplans, quàm maxime se à corpore extrahet. Nanq; eorum animi qui se uoluptatibus corporis dediderunt, earumq; se, quasi ministros præbuerunt, impulsuq; libidinū uoluptatibus obedientium deorum & hominum iura uiolauerunt, corporibus elapsi circum terram ipsam uolutantur. Nec hunc in locum, nisi multis exagitati seclis reuertuntur. Ille discessit, ego somno solutus sum.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI IN VIGILIAM SVAM IN somnium Scipionis, præfatio.

ON dubito futuros plerosq;, qui simul ac me enarrare Scipionis somnium, quæ est pars libri de Repub. Ciceronis sexti, uel uiderint, uel audierint, mox putent actā me rem agere, quum in illud ipsum somnium Macrobius eruditus sane scriptor, nec inelegans, duo iusta uolumina scripserit, quod & mihi iam à quibusdam amicis meis obiectū est. Quibus quum rationē cōsilij atq; instituti huius mei declarauero, si ea nō satisfecerit, minime moleste feram ipsos in eadem opinione persistere, audita causa, in qua erant prius quàm audirent me: certe causam dixisse, hoc demum iuuabit. Ego quum in Ciceronis libello, quo nullum scimus scriptum ab eo, neq; elegantius, neq; eruditius, me uellē more meo ludens oblectare, nō deterritus sum magnis Macrobij commentarijs. Tum quòd uideo ueteres permultos scriptores ausos esse in eodem uersari argumento, quod à prioribus erat iam uberrime tractatum. Nec id in hoc solum enarrandi munere, sed in orationibus, in philosophia, in omni genere artium & disciplinarum, ociosum esset in re aperta nulliq; ignorata exemplis uti. Tum quòd Macrobius certos quosdā sibi delegit locos, in quibus se effunderet & iactaret, multos prætermisit, quos alij tractare possent. Ad hæc, ex ijs quos ipse explicat, nonnulli sunt qui mihi aliter uidentur tractari posse: alij qui fortè melius. Neq; id dico, quòd obiectum & obtrectatū quicquam uelim memoriæ clarissimi & doctissimi uiri, quod quum nusquam alibi decet, tum uerò hîc esset turpissimum, nec inuidiæ careret suspicione, illudq; Hesiodium in mentem protinus lectori ueniret, Figulus figulo. Sed ut sciat lector relicta esse à Macrobio licet copiosissimo autore, quæ in Somniū Scipionis dici adhuc possint. Differo igitur ipse de ijs quæ Macrobius omisit: de quibus disputauit, aliter ego disputo, aliàs fusius, aliàs arctius & compressius. Et quia id dixi, ne quis

quis putet me ab illo esse pleraque mutuatum, profiteor me nihil ferè ab illo sumpsisse: quòd si fecissem, mallem (ut inquit ille) ingenue profiteri, per quẽ profecissem, quàm seruiliter in furto deprehendi. Postremò de me & Macrobio illud unum, mea quidem sententia, possum dicere, quod de se atque Homero Vergilius:

Illius immensos miratur Graecia campos,
At minor est nobis, sed bene cultus ager.

Cuius rei nulli mihi erunt iniquiores iudices, quàm qui uel me, uel Macrobiũ nõ legerint. Nam reliquis facilè me hoc probaturũ confido. Ac de Macrobio quidem hæc erunt, ut arbitror, in pręsentia satis. Nunc de hac mea enarratione pauca loquar. Non concidi eam minutim more aliorum interpretũ, sed perpetua oratione & unico uelut dictionis contextu, simul cum Ciceronis sensu ac uerbis progressus sum. Quod quũ ob alias nonnullas causas feci, quas paulò pòst ædam: tum uerò, ne ad reprehensionem obnoxia & obiecta duobus generibus hominũ esset, quorũ alterum minimè grãmaticum uideri uult, alterum nimis. Nostri enim recentes philosophi nullum scriptorẽ enarrare illa ratione cõmentarij potes, etiã si ex intima philosophia de recondi tissimis disputes rebus, quin opus tuum inauditum, incognitum, grãmaticum pronuncient, & tanquam rem uilem nimis abiectamque cõtemnant atque aspernentur. De qua ipse insolentia & loquar aliàs quàm plurima, & paucula quædã alijs meis operibus iam dixi. Grãmatici porrò nostræ ætatis, ut magna pars istorum hominum, uicio parum sani iudicij laborat, si quid prætereas, quod dici potuisset, necessarium tamen non sit, tam iniqui sunt & sæui rerum omnium æstimatores, segnem, dormitantẽ, oscitantem, sterilem interpretẽ appellant: sin alicui non satisfacias loco, hallucinatũ mox clamant. Si quo (ut nemo unus potest omnia) fueris falsus, ibi, dij immortales, quibus uerborũ ponderibus exaggerant rem, & ex leuissima faciunt grauissimam atque intolerabilem? Ibi tum Pericles omnes dicas, ita fulminant, & tonant. Quem non terreant ista? error fustuario dignus, erratum uix flagro eluendum, prodigium maioribus hostijs expiandum, insania cui nullæ Anticyrę suffecerint, hallucinatio carcere & exilio digna, cõmissum furca eluendum & cruce, & alia, quorum sola cõmemoratione horrescitanimus. Et quum grammaticus ille unum aliquod dictum diligentius se putauerit examinasse, atque excussisse, quàm tu feceris, uult maiorẽ sibi partam illo solo gloriam quàm tibi totis solidis cõmentarijs, in quibus multũ operæ, multumque olei non tam collocasti, quàm (siquidem tam iniqua refertur gratia) perdidisti. Quas ob res sæpenumero defleui conditionem miseram enarratium, quorum opera iam insanis & furiosis iudicijs subiecta essent. Et eram ipse in multos Ciceronis, Vergilij, Plinij, Quintiliani libro editurus cõmentaria, quę domi perfecta seruo, nisi tam me illarum dementiarum & rabiosarum annotationum tæderet pigeretque. Statim enim grandia annotationũ proferuntur uolumina, quibus interpretes miserrimè lacerantur, & omnium rerum ignorantiæ arguuntur. Quid uerò si uoculã aliquã deprehendant, quàm se apud aliquem ex antiquis scriptoribus parum meminerint legisse: ibi nulla excogitari possunt tam impio & nefando sceleri satis cõdigna supplicia, omnes apud inferos omnium & Sisyphi & Tantali & Ixionis & aliorum simul pœnæ non suffecerint. Hic, dij uestram fidem, quantæ excitantur tragœdię: liber ille cum autore suo ex toto consortio generis humani eliminandus est, & deportandus in insulam ubi solæ degeãt feræ, aut in illas Aphricæ desertas harenas, ubi nihil nascitur præter uenena. Quum interim uocabulum illud, aut loquẽdi proprietas, qua mouetur tam atrox tumultus, quo tota rerum natura confundi debet, apud Ciceronem sit, uel Cęsarem, uel Liuium, uel Plinium, uel Quintilianum, uel aliquem ex illis florum temporum, idque non semel. Neque est mirum: non enim potuit grammaticus ille omnia uel legisse, uel attentus legisse, uel complecti ac tenere memoria: multa sunt ei non lecta, atque utinã non plura quàm lecta: multa legit aliud agens, parum cõsiderans, parum animaduertens: multa excidunt partim ob tantam rerum & uerborum copiã, partim ætate, quæ aufert omnia. Sed argumentum hoc destinatum mihi est alijs uoluminibus quę spero me de lingua Latina æditurũ, ubi ostendã quanta nostris temporibus per recentes

grammaticos inuecta in Latinum sermonem superstitio est, ueterum autorum religioni aduersa atque contraria. Hæc uerò sint à nobis dicta ad nostros grāmaticos commonefaciendos, ut si fieri possit, ne uelint pro lege esse in Latino sermone, qui latius patet, quàm putent, quicquid ipsi se legisse non recordentur. Nunc ad id quod institueram redeo. Hoc ergo commentarij genus & philosophis non tam grāmaticum, & grāmaticis magis rhetoricum uidebitur, simul illi dignā rem existimabunt, quàm legant, simul hi minus dignā quàm reprehendant, utpote sua professione superiorem. Et quanquā non particulatim singula sum persecutus, nihil tamē tacitum dimisi. Lector si opus hoc meum separatim, solumque legat, facilè credat nouum esse argumentum à me excogitatum. Sin uerò cum Cicerone cōferat, tum demum intelliget, quid agam, illamque ad ipsum peruenturam cōmoditatem arbitror, quod sine tædio interrupti toties cursus orationis poterit hæc nostra percurrere, & precium operę referet, non solum ex narratione ipsius somnij Scipionis, sed forte aliquantum etiam ut spero ex stilo nostro, de quo mihi loquendum neutram in partē est, nec sine pudore tria illa uerba dixi. De hoc uerò somnio illud possum affirmare, Nulla unquā hominum memoria scriptum esse librum, sacros nostræ religionis semper excipio, in quo plus rerum, plus artis, plus eloquentiæ sit comprehensum atque infarctum. Nulla portio cuiusquam partis aut speciei philosophiæ in tantillo deest libello. Ratiocinationes, inductio enthymemata, cęteraque argumentationū genera uarie ex sedibus illis, & uelut probationum adytis producta, quæ sunt ex dialectica, passim sunt sparsa: sed illic creberrima & densissima, ubi animæ immortalitatem ostendit, moralem disciplinam ex professo, & quæ ad priuatos affectus conducit, quam dicunt ethicen, & quæ ad regendā rempub. quam politicen, tam pure, tam integre, caste, religiose, sancte tractat, ut incredibile penè uideatur ab Ethnico illa potuisse proficisci, quæ etiā à Christiano uiro dicta non possemus non admirari & adorare. Porrò naturę, summe Deus, quam partem non excutit? orsus à primo illo & altissimo cœlo non abrupte in terram desiliuit: sed gradatim singula quæque persecutus ac perscrutatus ad terram delapsus est, in qua non una resedit ciuitate uel regione, sed eam totā diuisit prius, deinde finibus suis atque limitibus descripsit ac definiuit. Nec ex Mathematicis artibus prætermisit aliquam astrorum rationem, totam percurrit. Multa sunt ex Musica, eaque præcipua, ex Arithmetica & Geometria quædam, cęterum recōditissima. At de dictione ipsa piaculum est aliud iudicium ferre, quàm illud unicū Ciceronis est. Hoc enim solo nomine quicquid artis, quicquid uirtutis dicendi posset explicari clauditur & continetur. Hunc igitur libellū uerius appellari cornu copiæ liceret, quàm illud capræ nutricis Iouis. In hoc nanque quicquid usquam est in tota rerum natura est confectū. Ita ut Macrobius uir eruditissimus, etiam si & aliud in tota non egisset uita, in qua re uera pro uirili sua literariæ reipub. bene laborauit. Sed si aliud præterea non egisset, quàm seruare nobis hunc omnis eruditionis thesaurū, optime de studijs omnibus fuisset meritus. Eius enim opera ad nostram usque peruenit ætatem. Nam alioqui cum suo corpore sex illis Ciceronis de Repub. libris uel intercidisset, uel certe lateret adhuc libellus, quem ego quidem & pręfero magnis multorū philosophorum libris, & aio difficiliorem multo esse uel intellectu uel enarratu, quàm totos octo de physica auscultatione Aristotelis libros, quamlibet intricatos & obscuros. Quos qui nostris in scholis audierunt, & philosophos se & consummatos quidem esse existimant, & pro talibus passim se defricta fronte rudi plebi uenditant. Nemo me suggillare Aristotelem credat, quem ego uniuersis philosophis nemine excepto antepono, sed illos pseudaristotelicos. Neque enim mihi consilium est ex uituperatione aliorum aliquid ad Ciceronem commendationis deriuare, inuidiosa enim est eiusmodi laudandi ratio. Ideo nec Platonis narrationem Heri Pamphilij, quæ est in eius uolumine de Repub. decimo, ad cuius exemplum Cicero somnium hoc tanquam coronidē, suis de Repub. libris adiecit, cum hoc nostro libello componam, & comparabo. Æmulatus enim est Cicero ferè ubique Platonem, multaque ex illis philosophia in suam partim reconcinnata & mutata, partim integra ad uerbum transtulit. Quod quum plerisque alijs in scri-

ptis

ptis suis fecit, tum in hoc ipso totus est Platonicus, præterquàm ubi de cœlis differit, in qua disputatione ad Pythagoram & Ægyptios magis deflexit de ordine syderum uagantium, & concentu cœlorum. Quocirca & ego ex Platone ipso, Platonicisque ad Platonis sententiam explicandam nonnulla mutuatus sum, nec quod ipse sentirem interdum protuli, sed quod uel Cicero, uel Plato, quem Cicero sequitur. Hoc nunc in principio admoneo, ut ne lector, quum omnino Platonice rem aliquam tractaro, quę melius forsan Aristotelice diceretur, consilium meum ignoret, quod in naturalibus potissimum rebus contingere aliquando arbitror. Nam moralia non poterant sanctius tradi quàm à Platone & Cicerone, in ijs quę nunc sunt in manibus, scribuntur. Quæ ego, ut fructus esset uberior & amplior, leuiter ad Christiana nostra accommodaui, non oblitus tamen quid agerem, & cuius personam induissem. Sed iam tempus est, ut hæc præfati P. ipsum Scipionem Aemylianum dicentem audiamus. Is enim uerba faciet solus, non qualis est in Somnio nostro Cicero, quem ego induco præsentium rerum non ignarum, utpote qui fata uiderit, sed qualis tunc erat paulò ante mortem, qualem eum Cicero fingit disserentem, ideo nec de re aliqua inferiore sua ætate atque memoria loquetur. Quum ergo nouendialibus ferijs C. Sempronio Tuditano, C. Aquilio Coss. in hortis Scipionis post colloquium duorum dierum, tertio die, posteaquàm multa de optimo reipublicæ statu essent ab ipso Scipione, C. Lælio (qui appellatus est sapiens) Manlio & Furio disputata iusticiæ causa esset à Lelio contra accuratam Furij orationem defensa, inuentumque longis esset disputationibus, iustitiam esse in primis in optima Repub. colendam. Tum de illius deque cæterarum uirtutum mercede ac præmio cœpit Lælius inquirere, mirarique quod P. Cornelio Nasicæ nullum esset datum præmium optimi illius facti, quo Rempub. seditione & tyrannide Tiberij Gracci liberauit. Aphricanus uidens Lælium ex uulgari illa & populari sapientia, non ex perfecta atque diuina, id quærere, ut quæ bonos uiros manent bene actæ uitæ præmia: quæ ipse non à mortali aliquo, & in tenebris corporis uitæque huius ignorantia laborante, sed ab immortalibus iam & diuinis Scipione Aphricano & Paulo Macedonico accepisset, doceret, huiusmodi orationem habuit.

PRÆFATIONIS FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS IN SOMNIVM SCIPIONIS, EX SEXTO DE REPVBLICA CICERONIS, VIGILIA.

VCIO Licinio Lucullo, Au. Posthumio Albino Coss. quum per Gulussam Masinissæ filium patribus nunciatum esset, delectus Carthagini haberi, ea causa satis magna iustaq́ Catoni uiro consulari atq; Censorio, Carthaginē siumq́ peracri hosti uisa est, propter quam bellum Aphricæ inferretur P. Scipio Nasica ille, qui iudicatus uir optimus, bis consul & censor fuit, ad pacē, misericordiā, clementiam magis propensus, nihil temere, nihil contra fidem & fœdera mouendum censebat. Ita is annus concertationibus patrum, dissensioneq́ duorum principum cōsulariū extractus est. Consules postea sunt creati noster hic M. Manlius & L. Martius Censorinus, quo anno quum nostris legatis Carthaginenses non paruissent, sed conteptis Senatus iussis prælium cum Masinissa amico uetere & summo nostro cōmisissent, Cato Senatui persuasit, ut per magistratum aliquem ad populum ferendum censeret de bello Carthagini inferendo, idq́ plebs iussit. His ego consulibus ex Hispania in Aphricā ueni missus à Lucullo, sub quo tribunus militum ad quartā legionē eram, nihilq́ in mandatis habebam aliud, q̃ ut à Masinissa ad Hispaniēse bellum elephantos aliquot nomine imperatoris mei peterem. Eodem die quo ad eius castra perueni, Hasdrubal imperator Carthaginensis cū Masinissa contulit signa Isq́ à rege ingenti prælio superatus est, duos uero potentissimos exercitus concurrentes secutus, ipse & lætus ex ædito colle uelut è theatro despectaui, ingentiq́ uoluptati spectaculū mihi illud fuit, digressum à bello Masinissam conueni uictorem, qui incredibile commemoratu est, quantū congressu nostro sit lætatus. Non aliam ob causam quàm quod me Aphricani amici sui nepotem uideret. Acceperat enim Regē hunc Aphricanus in amicitiā Populi Romani, nostraq́ Respub. & in pace & in bello bono ac fideli socio semper illo usus est. Nec degenerat à uirtute patris Micipsa hic qui Numidiæ nunc imperat. Erat igitur Masinissa multis beneficijs, ut scitis, affectus ab auo meo Scipione, reuerebaturq́ rex eum simul & amabat mirifice. Ita quum primū me uidit, complexus me arctissime cœpit præ ingenti gaudio collachrymari, pauloq́ pòst suscipiens ad cœlū gratias egit Soli, Lunæ, Ioui, Marti, cæterisq́ dijs & deabus qui cœlestia illa delubra incolūt & ornāt, quòd antequam ex hac uita ad eos cōmigraret, frueretur ea uoluptate, quam post discessum scilicet Scipionis ex Aphrica semper primā cōncupisset, ut uideret aliquem de familia & gente nostra, quam ipse ita tenere uniceq́ diligebat, ut nō modò Scipio ne aliquo, sed ipso solo audito nomine recrearet, & uelut repubesceret, usq; adeò hęrebat infixa eius memorię admiratio illa & amor Aphricani. Quo uiro nullū hęc respub. tulit meliorem domi, feliciorē in castris, ut ad conseruandū hoc imperiū natus fuisse uideatur. Hunc ego, quē tametsi iuuenē, non tamen iuueniliū rerū multa tenebat cura, sed nostræ Reipub. sed regnorū nobis sociorū nostrarūq́ ꝓuinciarū, rogaui primū, q̃ feliciter eius regnū ageret? Ibi de iniurijs illi à Carthaginensibus illatis plenius cognoui. Ille me uicissim de Senatu nostro, déque populo perconctatus est: ita dum ipse mihi de bello cum Carthaginensibus suo, ego illi de nostro cum Hispanis narro: quod superearat diei consumpsimus. In sequenti nocte eo apparatu sumus excepti, & qui reg ēuictorē decebat, & quem ille decere arbitrabatur, nepotem Aphricani, filium Æmylij Pauli, multa in eo cōuiuio locutus est penè nonagenarius ille senex. Sed de ijs rebus omnia, quæ Scipioni cōtigerāt. Sumus nos senes omnes natura loquaces, libēterq́ prçterita nostra facta, aut nostrorum amicorum narramus. Talis fingitur ab Homero Nestor, talis erat Panætius noster, talis Cato. Commemorabat igitur

igitur senex,nō facta modò Aphricani,qualis in pugna ad Trebiā fuisset,quum penè prætextatus in uno homine tot personas seruasset,ciuis,consulis,Imperatoris, patris clarissimi & sanctissimi uiri,ut quemā coronā repudiasset, quod officium se illo immortali facinore præstitisse,non beneficiū contulisse existimaret. Illi enim attulit uitam,à quo ipse acceperat. Quid post Cānensem cladem: quū iurare iuuenes nobiles coegisset,ipsos Italiam non relicturos,qualis Imperator in Hispania, qualis in Aphrica,quàm pius legatus fratris,quàm mitis in exilio,nō hæc tantùm facta referebat,sed dicta etiam,uelut illud, Nunquā sum minus ociosus,quàm quū ociosus: & alia permulta. Prouecta erat nox, & me,quamuis hominem non admodum somnolentum, fessum tamen de uia,& quia tantum post lassitudinē uigilaram,grauior solito somnus fatigabat. Discedere tamen non decebat me iuuenem,antequàm hospes meus,in cuius regno eram,senex uenerabilis suapte sponte cubitum cōcederet. Ille autem laborum patientia iuuenes omnes superabat.summa erat in eo corporis siccitas,admirabile neruorū robur:omnia Regis obibat munia,nihil ex ijs operibus,quę adulescens sustinere assueuerat,senex remisit:sed iam tādem cubitum discessimus,me altissimus somnus totum complexus est,placidissimoq; sopore ita sum perfusus, ut non mirer, quum tam uaria partim læta, partim tristia, partim admirabilia, partim horrenda per quietem uiderim,me non esse affectu aliquo excitatum:erant nimirum omnia somni uinculis bene illigata atq; districta,nec facile fuissent soluta. Ac quoniam uigilans de Aphricano fueram tam diu locutus,is mihi dormienti se ostendit. Hoc enim nulli nostrûm non usu uenit,ut si de re aliqua multum uigilans aut cogitarit,aut fuerit locutus,hęc ei res quiescenti in mentē ueniat,præsensq; obuersetur. Simile mihi quiddam Q. Ennius sibi narrabat contigisse,quem ego senem peradolescens interdum audiui. Nam quum natura sua ad carmen & poësim esset propensus, & si artem non multum in hoc populo honoratā,uelletq; nostrā linguā hac parte mancam non esse. Nam antea præter Liuiū Salinatoris libertum nullum habebamus:nisi quis Saliorum carmina,& quędā indigitamenta,& alia nonnulla,qualia Fauni,uatesq; canebant,multum ad rem pertinere credit. Dabat igitur Ennius multā Homeri operibus operam, ut di uitias illas Græcas in hanc,si posset,urbē transferret. Nam Liuij carmen relegebat ille quidē frequenter,quoniā scripturus erat:cōsulebat tamē nobis,qui non eramus scripturi,ne lectū relegeremus,nō esse tanti carmē,ut bis legeretur. Idē de quibusdā poematis Næuij censebat,quæ tum primū in apertum proferebantur. Itaq; quum per aliquantū temporis,nihil illi in ore,nihil in mente præter Homerū esset, uisus est sibi cū Homero in Parnasso Phocidis bicipiti mōte uersari: cuius alterū uerticem,quē Thitoreon uocant Græci,Baccho sacrū dicunt:alterū Hyampæum,Apollini. Totū uerò Musarū esse domiciliū,tum & potare se affatim de fonte illo Castalio existimauit,cuius liquorē ferunt poeticos illos spiritus atq; furorē infundere. Hocq; somnium tale fuit,ut postridie annales & præclara illa poemata,quę nunc sunt in manibus cœperit scribere,quod somnium scriptum uidetis illo carmine, uisus Homerus adesse Poeta, alijsq; deinceps uersibus permultis. Eodē penè modo & mihi Aphricanus est uisus, ea facie,ut illum esse potius ex statuis & imaginibus eius,quas in atrio uetere consuetudine habemus, conijcerem, quàm ex memoria ipsius à me uisi. Neque enim possum eius meminisse,qui anno post me natum obijt,L. Portio Licinio,P. Claudio Pulchro Coss. Catone censore. Quo anno mortuus est etiam Plautus. Et Annibal ueneni haustu seipse in Bithynia sustulit, quū ego natus sim Tuditano & Appio Claudio Coss. Sed ut Scipionem esse cognoui, non tam quòd mortuus homo se ostenderet, quàm ueneratione tanti uiri nō mediocriter cohorrui,ac perterritus sum. At ille, Nihil est quod hîc timeas Scipio,reuoca animum tuum, qui extra te est pauore perculsus,sis præsens,mandaq; memoriæ quæ tibi euentura prædicam. Erat uerò Scipio in altissimo quodam loco,non modò per sese claro, sed etiā admirabilibus illustrato facibus,illinc indicat mihi Carthaginē. Vides,inquit,urbē illā, quæ altero Punico bello,quod cōtra fœdus,contra æquum nobis Annibal intulit,à me uicta & subacta est, obedire nostræ Reipublicæ ac stipendium pendere Populo Romano,nunc pristina

illa

illa duo reuocat bella, nec sua pace contenta quiescere potest, nata ad exercendã uirtutem Romanam, ad rumpenda nostra ocia: ad eam tu nunc oppugnãdam uenis tribunus militum, hoc est paulò plus quàm miles. Quãuis in eo munere, ita te geres, ut sæpe saluti sis militibus nostris, nosterq́ consul Manlius cum suo exercitu magno ex discrimine per te liberetur atq́ seruetur, coronaq́ ab ipso & cohortibus eius graminea doneris, monumentum uitæ & salutis consilio & uirtute tua receptæ. Ita ut Catoni homini ingenio maledicentissimo illa uox de te exprimatur: Hic sapit solus, reliqui in Aphrica militantes umbræ sunt. Talisq́ erit in Vrbe sermo ac opinio de te, ut cõtra ueteres leges populus te cõsulem creare nitatur, etsi non perficiet. Nam Martius qui comitijs præerit, omnino in ea sententia perstabit, ut ne nomen hominis tam iuuenis recipiat. Ita consules erunt Calphurnius Piso, & Hostilius Mancinus. Proximo anno petitor ędilitatis descendes in campum, renuntiabere consul ingenti suffragiorũ consensu, non tribuum modò, sed singulorum etiam hominum, addito de plebe quidem collega: cæterùm ex honorata familia Liuio Druso, quem ob egregiam pro Senatu, proq́ optimatum dignitate aduersum nepotes meos operam, Patronus senatus uocabitur. Quumq́ de te ortæ fuerint contentiones, quòd contra legem Annalem factus sis consul, legibus te populus soluet, tibiq́ extra sortem Aphricum mandabitur bellum. Quo anno magna uirtute & summa disciplina militari atq́ imperatoria Carthaginem expugnabis, & urbem quæ à Phœnicibus condita, magna & in pace & in bello gloria per septingentos annos claruerat, euertes incendesq́. Durabitq́ decem & septem dies incendiũ illud. Tum nomen istud Aphricani, quod per filium meum, qui te adoptauit, simul cum hæreditate ad te transiit, erit tibi tua uirtute & armis quæsitũ. Tunc appellabere Aphricanus, etiamsi in familiã nostram ascitus non esses. Romam regressus C. Cornelio Lentulo, L. Mummio Achaico coss. incredibili omnium ordinum lætitia triumphum illum ages, quo imperium pop. Rom. certum atq́ securum confirmabitur ac stabilietur. Illa enim urbe deleta, nihil supererit quod nostris armis orbem inuadentibus, tanquam moles obijci possit, maria & terræ nobis patebunt, parebuntq́. Fies post hæc cum L. Mũmio, qui Corinthum euertet, censor. Et quamuis futurum sit, ut ita tuus tibi uileat & displiceat collega, ut in cõcione te omnia pro maiestate pop. Rom. in censura fuisse gesturum dicas, si tibi in eo magistratu collega datus aut esset, aut omnino non esset, cũ illo tamen magnæ cõtinentiæ uiro summa cum laude & gloria cẽsuram geres, lustrumq́ condes multis & factis & dictis insigne. At quum sublato eo populo, qui unus metum nostræ reipub. facere poterat, senatus populusq́ noster, orbis terrarum imperium mente & cogitatione inuaserit, nihilq́ nisi altum, nisi excelsum cœperit cogitare, quomodo leges uerè humanas cunctis gentibus & nationibus ferat, quomodo uictus & humanitatis rationem barbaris & efferatis populis communicet, quomodo linguæ commercio & tanquam uinculo dispersum genus humanum congreget & deuinciat. Mitteris ipse legatus ad Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciamq́. Nam quoniã Antiochus iunior Alexandri Asiæ regis filius aduersus Demetriũ bellum in Syria geret, cui bello Ptolemæus Euergetes rex Ægypti se immiscebit, uexabunturq́ Ionathas & alij Iudæi socij atq́ amici nostri, delatis istarum rerum querelis ad senatum. Mitteris tu ad eas regiones, eo quidem prætextu ut autoritate tua uideas componasq́ res sociorum: sed re uera uti prudentia tua speculeris, qualè nam genus hominum ea regna terrasq́ incolat, bellicosum an imbelle, armatum an inerme, simplex an uafrum & astutum, opulentum an inops, frequens an rarum: ut deliberari facile possit, quibus copijs atq́ exercitu debellari gentes illæ, nostroq́ imperio & Romanis legibus adiungi queant. Ibis ad legationem, comitatus unico amico Panætio, qui cum de grauibus disseris rebus, quem consulis, & si consilij minimè indigus, à quo philosophiam doceris, maximasq́, & præstantissimas artes:

—Qui cum benè sæpe libenter
Mensam, sermonesq́ tuos, rerumq́ tuarum
Comiter impartis.

Necnon,

Cui res audacter magnas, paruasq́, iocumq́
Eloqueris, quæ tincta malis & quæ bona dicto
Euomere, si quid uelles tutóq́ locare,
Quo cum multa uoluptas, ac gaudia clamq́ palamq́.

Vt noster, inquit Ennius. Comitatus quoq́ ad tuarum rerum necessarios usus seruis quinq́ proficisceris, è quibus quum unus morietur, alterum è domo ne tibi sit emendus, accerses: per totam enim tuam uitam, tanta futurus es parsimonia, cum pari grauitate coniuncta, ut nihil unq́ emas, nihil uendas, nihil alienes, nunquã cantes, nunquam saltes, hæredi libras argenti relinquas triginta, auri duas. Defunctus legatione, inuenies Remp. graui bello & ignominioso implicitam atq́ intricatam. Sedigenses, enim (qui est in Hispania populus) manus nostrorũ Imperatorum elapsi, ad Numantinos socios, ueterésq́ consanguineos suos refugiẽt. Est porrò Numantia in Vracis, sita, accliui colliculo, Sparthę Lacedæmonię uiris munimẽtisq́ urbis non absimilis, nisi quòd Spartha aliquanto maior est. Sed in utraq́ fortissimi sunt uiri, neutra turres habet, neutra muros. Hæc ciuitas quum Sedigenses illos hostes Pop. Rom. in urbem, domósq́ suas acceperit, illósq́ protexerit, rebus uniuersis iuuerit, armis etiam, Magara duce fuerit tutata, bellum ei à uestro Pop. indicetur, multósq́ annos ita à nostris illic pugnabitur, ut maxima cum ignominia & dedecore recedamus uicti, interdum (quod non minus horreo, q́ pudet dicere) à quatuor millibus triginta millia nostra fundentur, fugabuntur, adigenturq́ ad pacem fœdúsq́, quæ erit nota & macula nostræ Reip. diuturna, idq́ non semel, nec uno Imperatore fiet. Confugietur ad te, tanquã ad eum qui natus sis ad terrores Reip. tollẽdos, ad securitatem tuæ patrię parandam. obtrudetúrq́ tibi secundus consulatus recusanti obijcientiq́ legem Annalem, quæ eundem magistratũ, ni intersint decem anni, capi ab eodem homine uetat. Verùm ingẽti consensu, & una totius ciuitatis uoce, solueris iterum legibus, ut consul cũ Cn. Fuluio Flacco ignominiam labemq́ patriæ abstergas. ad bellumq́ in Hispaniã profectò tibi maior cũ tuis militibus quàm cum hoste certamen negotiumq́ erit, in illis ad ueram illam disciplinam militarem, qua nos tot reges, populos, gentes domuimus reducendis. Verũ nihil non perficiet & uincet tua uirtus, tuum consiliũ, ostendesq́ rem Romanã, scientia Imperatorum potius, quàm fortitudine miliũ stare. Eisdem enim illis uictis & profligatis à Numantinis, quiq́ antea nõ arma solùm, sed ne uocem quidem, & terribilem hominis Numantini aspectum sustinere poterant, tu Numantinos franges, urbem ipsam Numantiam per quatuordecim annos à quatuor uirorum millibus fortissimè propugnatam atque defensam dirues & incendes, triumphabisq́ iterum de gente post Carthaginẽsem ferocissima, & quæ fœdiores Romanis clades attulerit, q́ alia ulla. De gente, inquã, triũphabis, sed quòd nunquam antea contigerat, nunquã postea continget, nomẽ dũtaxat tecũ in Vrbem inuehes, non captiuũ aliquem, non aurũ, non argentũ, uel factũ uel infectũ, nõ prædæ genus aliquod, nihil denique pręter ipsius oppidi simulachrũ. Tuisq́ militibus usq́ adeò & uenerabilis erit tua maiestas, & ad imitationẽ proposita continẽtia, ut sedecim millia pondo à te post uictoriam eis omnibus diuisa satis sint. nec mirũ, quippe qui te Imperatorẽ suum prius conspicient, quũ munera à puero Antiocho Syriæ rege accipies, nõ illa more cæterorum occultare Imperatorũ, sed in publicas referri à quæstoribus tabulas iubere, professum ex ijs te fortes uiros donaturũ. Hic erit finis tuarum militiarum. Et ætas deinde tua, & usus necessitásque Reip. te ad res urbanas totũ uocabunt. Nam de duodecim liberis, quos Cornelia probissima & sanctissima filia mea ex minore T. Gracco illo, qui bis consul, bis triumphalis, & censor fuit, progignet. Duo illi qui supererunt uirilis sexus obliti & paternæ & meę uirtutis, ac gloriæ, quũ possent tum generis nobilitate, cõmendationéque, tum etiã eloquentia, bonisque artibus & ingenio, quibus imbuti ac prędīti erũt, magni & clari in Rep. esse, splendorẽq́ à maioribus relictũ suis gestis rebus augere: mallent tamẽ ita populares uideri, ut quietam & bene constitutã Remp. turbare atq́ labefactare connitantur rogationibus legum Agrariarum, quæ in nostra ciuitate & fuerunt semper & posthac

erunt

erunt magnorum motuum malorúmque cauſæ. Et maior quidem illorum Tiberius ab agnato & gentili noſtrò Scipione Naſica pōtifice maximo, in Capitolio pro Republica occidetur, te in Hiſpania gerente bellum, cædémq; eius uerſu illo comprobabis Homeri,

ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος, ὅτις τοιαῦτά γε ῥέζοι.

Cum minore Caio milite tuo propoſitum tibi certamē eſt, iuuene impigro, ſtrēnuo, factioſo, uehementiore & calidiore fratre ſuo. Cuius Caij in triumuiratu collega C. Papyrius Carbo rogationem Tr. pl. feret, ut eundem tribunum populo quoties uelit reficere liceat. Hanc tu grauiſſima oratione diſſuadebis, ſuaſuq; & hortatu Caij Gracci à tribuno, homine populari, turbulento, diſertiſſimo, ad inuidiam tibi atrocē concitandam rogabere. Quid de Tiberij Gracci nece ſentias? reſpondebis iure tibi uideri cæſum, reclamantem atq; obſtrepentem ferociter, ut nunquam aliàs, concionem uultus autoritate uoceque increpabis & ſedabis. Sed illud tuum de Tiberij cæde uerbum atq; iudicium altius in pectus Caij Gracci, Carbonis, Fuluij, uxoris etiam tuæ Semproniæ, Graccorum ſororis, aliorumq; affinium tuorum, quàm quiſquam ſuſpicabitur, deſcendet. Hinc Caius Graccus Tiberij fratris ſui ueſtigia ingreſſus, excitatis intermortuis illius reliquijs agrariam illam, per ueterem Licinium legem de quingentorum agri iugerum poſſeſsione, de centum maioris armenti capitibus, deque quingentis minoris olim à Licinio Stolone latam, addito capite, ut agri ad id tempus inique poſſeſsi ſimul cum fructibus ueteribus ueris germaniſq; reſtituantur poſſeſſoribus. Quam frater eius aliquot ante annis per ſummam contentionem atq; uim perferet, ita tuebitur: ut uir ipſe cum Flacco & Carbone turbet, atq; affligat domi foris'que omnia. Deque cauſis agrarijs cognoſcere ac iudicare cum collegis cōtra ius omne, contra bonum æquumq; uelit. Quis commemorare uel poſſit, uel ſuſtineat, quantas turbas, quos tumultus importuna illa tempeſtas in ciuitatem importabit? qua tempeſtate agitabitur & concutietur, non modò populus noſter, ſed uniuerſa etiam Italia, atq; omnes propè gentes & nationes? His tu fluctibus, hac procella oſtende Scipio patriæ noſtræ, quantus ſis gubernator, quanta ſit in te regendę in tempeſtate nauis perit̄ia. Nam te unum tuum ſapientiam, ingenium, conſilium, tanquam ſydus aliquod ſpectabunt omnes, te duce uelut Cynoſura illa, uel Elicē, omnes ſe nauigaturum, atq; hanc tempeſtatem euitaturum ſperabunt, ad te tanquam ad ſalutem, portum, aram unicam ſubſidij, uelut non minus ſalutarem, quàm Tindaridas illos Dioſcuros refugietur, in tuum ſinum tuámq; fidem tota ſe Reſpub. effundet & tradet. Verum hoc uitæ tuæ curriculi loco ita conſtitutam & diſpoſitam rationem ſyderū uideo, ut quū uitæ tuæ ſepties octo nos anfractus accliues arduóſq; aſcenſus & ambagioſos progreſſus, regreſſuſq; hoc eſt ambitus perfectos ſolis, quos ipſi annos appellatis, impleueris. Tunc à fatis præſcriptū tibi numerum uidearis attigiſſe. Sunt enim iſti duo numeri, qui in ſeſe aucti, magni foriſque ac ſapientis uiri, & in Repub. cum ſumma ęquitate, innocentia, laude uerſati ætatem impleant, pleni ipſi atq; abſoluti, quamuis nō eadem ratione pleni ſint ambo, ſed uterq; peculiari ſua. Octo enim ſoliditatem illam cuborum præ ſe ferunt ſine uacuitate ulla, ſine fucis, omnia oſtendentes atq; exponentes, recta, ſyncera, ſolida, expreſſa, nihil fictum, nihil adumbratum, ſubdolum, fraudulentum, uafrum, impoſtorium. Qualem ciuilem illum in Repub. principem eſſe decet, non aliud habentem ore promptum, aliud corde contectum, & occultum, pectus illud debet eſſe apertius cādidiúſq;, quàm togę illę candidæ, quibus nos comitijs noſtræ ciuitatis petere magiſtratus conſueuimus, qui color commonefacit nos, ſi quid modò eſt in nobis ſenſus, & pudoris, qualis animus ipſe debeat eſſe. Tum & in eo ipſo octonario numero diſtributio illa prima eſt ęquiſſima iuſtitiæ, ut in omnes partes ciuitatis fructus cōmodáq; deriuentur. Octo enim in duo ſecernitur quaterna, ſingula horum in duo bina, & hæc in pūncta illa inanitatis inſecabilia, quæ nec refugerent ſe alijs impartiri, ſi uel natura ſua pateretur, uel eſſent qui aut peterent, aut caperent, ſi daretur. Hæc eſt cauſa quamobrem à Pythagoreis iuſtitia eſt numerus hic appellatus. Iam ſeptenarius ille admirabilis myſterijs eſt, mirum

mirum quàm tota uestrorum corporum consummatio septenarijs constet, in locis maternis incremento, in ætatum moribus atq; ingenijs, in meatibus sensuum, capitis, geminis & auribus, & oculis & naribus, ore unico, quoq; omnia nō iniuria & à septem orriri planetis, & à uicibus ipsius Lunæ uideri possunt, quæ totæ septenis diebus con clusæ & contentæ sunt. Verum hæc forsan non usque adeò ad præsens institutum accommodata, ut illud quod numerus hic qui dicitur à Græcis ἑπτὰς, Mineruæ, hoc est fortitudini & sapientiæ sacer est, quas uirtutes per Mineruam intelligi mortales uoluerunt. Est enim unus infra decem, qui nec generatur à quoquam, nisi à monade, nec alium ipse gignit. Virgo enim fingitur Pallas ipsa, & de solius cerebro Iouis, unici dei summi principis rerum progenita. Huc accedit, quòd ex duobus numeris, ternario & quaternatio, muliebri hoc, masculo illo conflatus est. Porrò Minerua uirgo dicta & habita est, planè uirilitas ipsa & fortitudo, consilio, ratione, sapientia apta & temperata. His enim rebus Mineruam præesse studiosi uestri perhibent. Quum tu igitur ad fastigium ipsum probitatis, iustitiæ, sanctitatis, fortitudinis, sapientiæq; peruenris, quod anno tuæ uitæ sexto & quinquagesimo futurum est, Sempronio Tuditano, Aquilio Coss. sunt astra, quæ tibi uiuendi finem uiolente acerbeq; præstituant. Erunt siquidem in cœlo non minus quàm in ciuitate nostra syderum pugnæ, fatorumq; dissidia, quæ ostendet terris Sol ille geminatus, qui eo ipso anno mortalibus se ostendet. Nec uerò de illis ipse loquor fatis, quæ in mente sunt ac prouidentia rectoris huius uniuersitatis, quæ causis alijs ex alijs definitis atq; profectis sempiternam ueritatem continet. Nam hæc & non minus nobis iam hic summa in fœlicitate & rerum plurimarum, maximarumq; amplissima, certissimaq; agentibus cognitione, quàm uobis incognita sunt, nec lege ulla uel euitari queunt, uel immutari. In illis autem est hæc ambiguitas fatis, illorum est anceps duplexq; uia, quæ à uiribus orta cœlorum, ita constituta sunt, ut quamuis difficile possint, tamen arte aliqua & ratione uitari. Quæ re uera fata dicenda non sunt, sed potius, quasi fata quæpiam, solum enim imaginem quandam habent fatorum. Hæc ergo tempore illo egressum tibi ex ista mortali minantur uita. Sed quemadmodum in repub. nostra intercessione & unica illa Tribuni Plebei uoce, ueto, antiquātur rogationes, impediuntur leges, turbantur senatuscōsulta, tolluntur decreta iam & constituta, ita in cœlesti illa Repub. multorum astrorum certum propositum, consiliumq; unius stellulæ interuentu & tanquam intercessione euanescit. Interim dictator ille princeps mundi aliter fieri iubet, quàm minores magistratus statuerāt. Iussumq; illud uerè est γενικὸν fatum, reliquorumq; fatorum lex. Quod si beneficio aliquo & singulari in nostram rempub. siue astrorum syderumq;, siue optimi illius & summi Dei amore fata illa uiam nō exitium tibi corporisq; mortem portendentem, sed alteram illam fuerint ingressa, mitiorem ac benigniorē, totius nostræ ciuitatis salus ac uita, in te uno innixa siaq; erit, te unum tuúmq; præsidium S.P.Q.R. implorabit, in te tuúmq; nomen, autoritatē, consilium, uirtutem cunctus senatus, boni omnes, Sempronijs legibus [illegible] culsi atq; afflicti, Latini, socijq;, qui colonijs nouis prementur & uexabuntur, totum deniq; nostrum imperium se conuertet, desperatis & comploratis rebus omnibus, nisi tu salutarē opem afferas, sisq; omnibus propitium prosperúmq; numen. Ac ne multa hic mihi uerba consumantur, memoria reuocabitur dictaturæ, qui magistratus in principio libertatis ad graues & difficiles nostræ ciuitatis casus magnáq; pericula & discrimina inuentus, post bellum istud quod ego confeci Punicum intermissus, tibi mandabitur. Vt summo imperio instructa & adiuta incredibilis tua uis animi, atq; uirtus, Rempub. lapsantem ac propè cadentem sistat & fulciat, ægræ ac sauciæ medeatur, eámq; refectam & recreatam in pristinū illum dignitatis quietisq; gradū reducat, inq; eo reposi tam confirmet ac stabiliat. Si modò, C. Carbonis C. Gracci, uxorisq; Semproniæ, cæterorúmq; affiniū ac propinquorū tuorum, quos iudiciū tuū de Tiberij Gracci cæde exagitabit & accendet, manus atq; insidias uitare potueris. Quid sibi uult ista exclamatio, mi Læli? Quid uos Manili, Pile, alijq; ingemuistis? quid est Tubero? quid Muti? timetis mihi illas insidias, & doletis me in tantum uitæ discrimen alienissimo reip.

tempore uenturū? an non potius gaudetis aliquando tandē mea opera atq; industria reip. ſtatū fore meliorē & cōmodiorē. Verū ambo uos ne me ſtrepitu & clamore ueſtro à ſomno excitetis, patimini me diutius ſomniare, audite iam reliqua, pergit enim Aphricanus idē, uenitq; ad id, quod ut referrē uobis, idcirco altius ſomniū iſtud repetij. Quanta mala Tiberius Graccus in Repub. excitarit, quid attinet cōmemorare? quantā perniciē moliebat, non libet dicere: nolo uulnera illa male illigata ſoluere, & renouare. Cunctantib. ergo cōſulibus & tardius Reipub. quàm illū magiſtratū decebat cōſulentibus, Scipio Naſica priuatus ſenator ſequentib. patrib. in capitolio exitiū illud ſuſtulit. Quæ nam fuit igit̄ per Deos immortales, quærebas Læli, huius tam præclari facinoris merces? quo ipſe perpetuò hanc ſibi Remp. deuinxit, totamq; poſteritatē demeritus eſt, odiū intolerabile populi, legatio libera qua Aſiā petijt, ut oculos ingratotū ſuorū ciuiū uitaret, nec illi uiro locus in ſua ciuitate, quo ſepeliatur erit, per quem effectum eſt ne libertas totius populi uno horæ momento ſimul cum ipſa Repub. ſepeliretur. Quid ergo iuuat benefacere, quum maleficijs & ſceleribus præmia ſint opes, atque honores: beneficijs uerò dedecus, exiliū miſeria! Non eſt ita? Audite maximū magiſtrū Aphricanū. Sed ut ſis, inquit Scipio, alacrior ad defendendā tutandamq; Rempub. Nec te Naſicæ caſus terreat. Scito, non ſtatuas iſtas ueſtras, neq; magiſtratus, neq; honores, neq; poſſeſsiones, neq; diuitias, & opes eſſe uirtutis & benefactorū mercedē. Hæc putāt qui per exiguā iſtam ueſtrā ſolū curant uitā, nec de ſempiterna hac uita unquam cogitant. Illa enim omnia fluxa ſunt & caduca, quæ aut unica belli, ignis, inundationis, etiam uenti uis unicus impetus euellit & perdit, aut certè pauculi anni diſſoluunt, & abſumunt. Eſt ergo longe ſecus quàm populi uanitas arbitretur. Nam omnibus qui patrias ſuas, in extremis caſibus ac iam properuētes conſeruauerint, laborantes feſſaſq; adiuuerint, exiguas tenueſq; auxerint atq; inſtruxerint opibus, dignitate, iuſticia, pace, bonis legibus atq; inſtitutis, ijs ſua eſt certa merces, non cum laudibus S.C. non in celebri loco ſtatuæ: ſed certus ac cōſtitutus in hoc cœlo locus, in quo extra omnē ſortis uiciſsitudinē beati nō aliquot annis, ſed æuum immortale agant cum ſumma & perpetua lætitia. Princeps enim ille mundi, qui unicus omnipotens eſt parens, primū reliquarū mentiū & tanquā minorum deorū, deinde cœlorū hominumq;, Atq; huius quem uidemus uniuerſi mundi uoluntate ac iuſſis illis ſuis æternis hanc mundanā ciuitatē temperat, ac gubernat. Nec ulla res eſt tam exilis in hoc toto uniuerſo, cuius non ipſe curam agat, diuinæq; illi rationi, menti, legi, uoluntati, terræ, maria, uenti, cœli, mentes, homines, animantia cuncta, atq; inanima, omnia deniq; obtemperant, eius uniuerſum, hoc eſt templum & quidem natura non auſpicijs, neq; ſimilitudine. Quo circa ſancte religioſeq;, & ſacerdotū ritu ac more uiuendum illis omnibus eſt, qui ipſum ingrediuntur, in eo toto deus ipſe eſt, id totum ipſe complet, in eo toto adoratur, & colitur. Nihilq; illi gratius iucundiusq; in terris eſt, quàm quòd homines ipſius progenies parentis, quo ad eius fieri poſsit, imitari uirtutem, atq; conſilium, deriuata ad ſe parte aliqua illius æternæ legis & gubernandæ Reip. rationis ac prouidentiæ concilia ſibi & conuentus inſtituant, coagmentent, ac uinculo illo iuſticiæ copulent. Quod omnem ſocietatem & bonam reddit, & ſtabilem continet. Hæ enim congregationes ciuitates appellantur, quæ ad exemplum diuinæ huius ciuitatis, quam nos incolimus, formatæ & compoſitæ mirū quàm principi noſtro arrideant. Atque illæ demum ſunt, quæ uel immortales, uel profecto diuturnæ admodum permanent. Ii qui eas in tanta iuſtitia uel regunt uel conſeruant, non ad inferos, ut Poetarum dementia cōfinxit, populuſq; magnus erroris magiſter perhibet, ſed huc reuolāt, nempe ad domicilium ſuum ueram germanamq; patriam, ex qua ad terras uelut ad exilium quoddam deiecti ſunt. Eſt enim origo noſtrorum animorum cœleſtis, non ex terra, quos procreator ille mundi ex ſua mente et diuinitate genuit. Quo circa æquius multo eſt, ut boni uiri ad ſuam originem, naturalemq; locum ingenti cum gaudio tanquam ab exilio in patriam redeant, quàm ut in alienum maximéque à ſuo remotum detrudantur, hoc eſt, longius relegentur, ſintq; à patria ſua magis extorres, quod fieri niſi cum graui dolore cruciatúque non poſſet.

Nam

Nam cum eo maiorē percipiāt uoluptatē, quo propius ad hanc suā patriā accedunt: profecto mœror, quo longius abcesserint, erit grauior. Hæc cū dixisset, tametsi erā ipse cōmotus ac perturbatus, non mortis quidē metu, quàm scitis me toties contem psisse, sed quod tendi mihi insidias à meis indigne ferrem, dolebámque illos tam scelesta futuros mēte, tum & exemplum in rempub. induci perniciosissimū horrebam. Facinus deniq; impium, etiamsi nec à me, nec in me concipiendū esset, non poteram securus audire. Venit tamen in mentem mihi patris mei, qui me genuit, rogauiq; an ipse, an pater Paulus cæteriq;, quos nos mortuos extinctosq; dicimus, uiuerēt. Quęre, inquit, potius an uos uiuatis. Nam nos planè uiuimus, qui tenebris illis carcere ac penè continua corporis morte dono Dei exoluti sumus, ac liberati. Vos uerò nō omnino quidē mortui, sed nec prorsus uiui potestis appellari. Verū tamen mediū quoddam inter mortuos & uiuentes genus. Parum enim putas de uera uita detrahere sarcinam istam corporis uestri, uos scire nō potestis, quos illa ita premit, ut sensum aliarum rerū auferat, nos qui deposuimus, quibus sensus rerum omnium est acutior, liberior, certior scimus. Quid tu, non uides uenientē ad te patrem tuum Æmyliū Paulū? dij uestrā fidem, illum simul ac conspexi, quàm sum uarios ob affectus lachrymatus. Videbam uirum illum qui me genuerat, qui me tam unice dilexerat, tanta cum sanctitate & uirtute educarat, uirum, quo fortiorem & maiore excelsioreq; animo nunquam hęc Respu. habuit, qui mihi fuerat pater, nutricius, Imperator, magister, qui me semper in oculis ferebat. Ille me charissimū filium, quanto putatis cum gaudio, complexus & osculatus? Quid fles, inquit, mi Publi, an quòd sum mortuus? At qui cernis me uiuentē. Compressi, ut potui, singultus & ploratū, qui non uocē tantū, uerum & rationē mentemq; ita turbabāt, ut nec loqui possem, nec quid loquerer, scirē, tum ad patrem: Ego uero, inquam, pater mi sanctissime atq; optime, tibi et uitam istam felicitatemq; gratulor, & tecum perpetuò esse uellem. Desideriū nanq; tui diutius iam ferre non possum, uellem idcirco huc ad uos continuò uenire, tum ut tecum mi pater & & cum auo meo Scipione uersarer. Tum quod nostrisq; maioribus, sicut de eo modò audiebam, ista uestra sola est uera, non adumbrata uita, facile mortem ipse inueniam, quæ est uia, ut puto, quà huc ad uos uenitur. Est quidem mors, inquit ipse, uia, sed non quæuis, non illa uiolenta & accersita, quam ipse tibi obtuleris. Cæterùm illa, qua dominans ipse & moderator mundi te ad se reuocarit. Si in uigilia, aut in specula tione, aut in acie Lucullus te tuus Imperator locarit, auderes nisi idem iubeat, inde abire? Non, sic à te sum edoctus mi pater, inquā, hoc enim esset rumpere disciplinam militarem, prodere exercitum, remq; publicam. Macte uirtute, inquit: Ita à deo illo Imperatore uniuersorum, suæ sunt rebus singulis assignatæ stationes, duræ quidem illæ. Et enim tota uita uestra, grauis quædam est militia. Sed tamen necessariæ, & quas non sine magno periculo deseras. Sunt enim confecti & constituti homines ex duabus partibus diuersis, atque adeò contrarijs, animo corporeq;. Quorum illum habemus cognatum mentibus, naturæ ingenio astrorum, quorum forma & si interior ista, quam uos spectatis, quemadmodum & cœlestis caua est: exterior tamen, tumida est & globosa, quæ figura speciesque est, qua cœlos, ignésque istos æternos, præditos esse dicimus, quos ignes sydera uos stellásque appellatis, duobus nominibus, quorum illud, amplius est hoc, atque capacius. Sunt enim stellæ omnes sydera, signa uerò cœlestia singula, singulæ stellæ non sunt. Sydera sunt, quæ omnia ex purissima ætheris parte Deus ille mundi solertissimus effector procreauit, quæ nihil habent aduentitiū atq; alienum admistū, calidaq; sunt & perlucida, ignesq; illi uitales & salutares consortes mentis & diuinitatis. Idcirco ut illa non cessant micare, agitariq;, & perpetuò uiuere, neq; extinguuntur, uel intermoriuntur: ita nec animus noster interquiescit unquam. Quin dies & noctes siue uigilante corpore, siue dormiente, ipse continenter aliquid cogitet, meditetur, moliatur, agat, nec uicissitudines illas sentiat uel requirat, laboris requietisq;, quandoquidē nec eget quiete, cuius actuosa uita est, alimentum & cibus opus, motusq;. Mors autem esset ei cessare, sed nec cessabit unquam, neq; extinguetur, et tandiu futurus est quandiu gens illa, ex

qua ipse est astrorum syderumq́ uiuet, uigebit, cursus orbesq́ suos celeritate illa suâ conficiet, quod sine dubio ęternũ futurũ est. Altera hominis pars longe diuersi generis ingenijq́ grauis, molesta, pigra, tarda, de terra sumpta, & prouidæ terræ simillima, quæ toties intermoritur, toties resurgit, toties illustratur, toties obscuratur, planè carcer quidam, & uincula animis uestris circundata: qui animi ideo hinc ad terram delapsi sunt, definito unicuiq; & certo temporis curriculo in ea morantur, ut imperante domino illo & autore huius uniuersitatis excolãt, tueantͤ terrã ipsam, nec obsolescere & situ carieq́ cõtegi patiantur. Quæ terra in hac uniuersi orbis hominum deorumq́ cõmuni ciuitate, seu potius templo, nam omnia sunt sacra, media sita est. Itaq; ignis ille animorũ de cœlesti decisus cõseruat, alit, auget, sustentat uestra corpora, uitaq́ afficit & sensu. Siue igitur missi sunt animi nostri in corpora, tanquã legati ad munus aliquod peragendũ, siue tanquã milites ad custodiendũ & præsidendũ loco alicui, siue tanquã serui in uincula ergastuli coniecti & detrusi, manendũ ibi est, nec uoluntariò abeundũ, nec fugiendũ, neu perfringenda uincula, sed expectandũ quoad uel reuoceris uel à magistratu illo & legitima potestate emittaris eximarisq́. Ne uel tanquã legatus, qui delegatũ munus cõtempserit, uel miles qui locũ et stationem deseruerit, uel fugitiuus, quod omniũ miserrimũ est, ingentia supplicia luas, proq; loco illo quẽ turpiter siue dereliquisti, siue refugisti, siue uitasti, in aliũ trudaris (quod omen princeps auertat mundi) acerbiorẽ, in quo des æternas sceleris tui pœnas. Et dum uitã per uoluntariã corporis mortẽ quæris, in aliã incidas mortem ipsius animi quamlibet immortalis. Sempiternus nanq; apud inferos cruciatus, non is tibi satis magna uidetur animi mors? Quæ quũ ita sint, desine de uia illa cogitare mi Publi, quæ nõ huc ducit in deorũ conciliũ, sed præcipitẽ agit ingredientẽ in tenebras locumq́ tetrũ, calamitosum, horribilẽ. Persta in loco tibi à Deo cõsignato, neu cõtumaciter quicquã, neu segniter egeris, ac negligenter, sed quàm poteris optima fide, atq; industria officiũ tibi demandatũ exequere. Ac interim dum agis istic, in copula, & tanquã nodo humanæ societatis coniunctionisq; iusticia, qua eximia uirtute tota Respublica continetur, quæq́ uiuendi disciplinam mortales edocuit, te exerce: & ex ea, in illa præcipua eius seu parte, seu socia & comite pietate, quæ magna quidẽ est erga parentes atque amicos, sed multo profectò erga patriam maxima. Patria enim & parentes ipsos & amicos, & uniuersos ciues complectitur comprehenditq́, nec solum eos qui in præsentia sunt, uerum & posteros quoque, eaq́ una omnes omnium charitates pietatesq́ continet. Ita ut de nostris sanctissimis ueteribus fuerint, qui filios suos pro patria occiderent, alij seipsos certis uerbis deuouerẽt. Illos tu igitur in diligenda patria, in omni etiam iustitia imitare, quanquam nihil opus est domũ exeas, ut quos imiteris quæras, domesticis enim abũdas exemplis. Scis quanta continẽtia, quãta æquitate, quanta animi moderatione fuerit auus hic tuus, ut maluerit in exiliũ sua sponte Linthernum ire, quàm patriam turbare, & cõcitare. Ego uerò fili quid fecerim, tu ipse cõscius & testis es. Ex Macedonica Gaza Persa deuicto, quum ita Vrbem atq; ærariũ replessem, ut ab eo tempore tributũ solui desitũ sit, quid inde in domũ penatesq́ nostros, præter nomen gloriamq́ deriuauimus? Ex auctione meorũ omniũ bonorũ uix redactum est, unde dos uxori meæ redderetur. Duorum tuorum fratrum intra septẽ dies mortem, quod pro patria inuidiæ fortunæ obiecti uidebãtur, quanto animo tulerim, quid opus est dicere? quum ipse tu torusq; senatus & Pop. noster tam probe sciatis. His auus tuus, his ego uirtutibus, his alij, quum ex cæteris gentibus populisq́ permulti, tum uerò ex Romano quàm plurimi, in hoc nostrum unde decesseramus domiciliũ rediuimus. Hæc una nõ honores, non opes, nõ uani plausus, non superbia & fastus est huc uia: in has sedes, eorũ qui uita ista uestra optimè & innocentissime peracta, nunc uerè & beatissimè uiuunt, illumq́ inhabitant circum, quem uides, fulgentissimum inter astra illa flammasq́ cœlestes: qui quoniam est stellarum refertissimus, ideo tam insigni est præter cæteros splendore, nec mente solum cogitationeq́ capitur, & comprehenditur, ut illi paralleli, ut signifer, ut Orizon, sed oculorum sensu percipitur & notatur. Cuius latitudo ab eo profecta sydere, quam uos Cassiopeiam

dicitis

dicitis, ad caudam illius, quem Scorpium pertingit, longitudinem plerique à circulo cum boreali ad terminos tantum australes ambire rentur. Sed totum re uera circuit, cingitq; cœlum, non satis tamen uobis conspicuus, quoniam procul à sedibus abscedit uestris, quum in australes illos borealesq; se tractus immergit, γαλαξίαν Græci, Latini lacteum orbem à fulgore dicunt, tam denso ut lactis pręse speciem ferat. Quin et more illius gentis, ne nihil sit fabulis maculatum & fœdatum, commentum tradunt Iunonem Mercurio infanti insciam, quis esset, lac præbuisse, quem quum è Maia natum resciscet, subtraxissetq; subitò mammam, effudisse inter astra multum de lacte ubertim defluente, idq; esse illius uestigium quod uos serenis noctibus spectatis. Alij non Mercurio, sed Herculi fabulam attribuerūt, qui quum è Iunonis nouercæ mammā auidius sugeret, non capiente infantili ore tantum lactis in cœlum decidisse, quantum à nobis nunc cernitur. Sunt qui de Rhea & Ioue, nescio quæ, referāt. Sed ea omnia ociosis, ut puto, sunt auribus conficta. Quid mirum eiusmodi esse ab ijs inuenta, quorum totum erat studium uanitati & stultitiæ multitudinis seruire. Quum pleriq; philosophi, etiam de grauissimis, parum scite de eò ipso circulo diffinierint. Pythagorici nanq; uiam illam existimarunt esse, quā incendit errore suo Phaëton Solis filius. Primum rem asserunt commentitiam, tantisq; philosophis indignam. Deinde ut in gratiam illorum totam illam Phaëtontis fabulam ueram esse fingamus, si solis currus usq; adeò partem illam, qua aberrauit ualuit incendere orbita illa, qua Sol perpetuo per duodecim signiferi commeat signa, quamobrē non multo est incensior, multoq; candidior? Anaxagorici uerò & Democritici, ea quæ Sol splendore suo collustrat astra fulgentia micantiaq; esse perhibent, quæ secus, hæc uelut concretum obtinere lumen & ceu lacteum quēdam nitorem, qui est stellis omnib. propius, idcirco quem cœli tractum obiectu terrenæ umbræ Sol non aspicit, eum ita lacteum per noctem à nobis conspici. Verùm id quomodo fieri possit, non uideo. Tum quod terræ umbra supra eum non extenditur, quem Mercurium dicitis. Tum quod mutatio sole circulum ipsum lacteum aliò transferri necesse esset. Non sunt ergo hæ quas illi attulerūt, tam lactei splendoris causæ, sed ea cuius paulò antè memini, quod scilicet densissima sint eo loco minorum agmina stellarum. Hęc ille quidem dixit, ego uerò in eo me quū statuissem loco, cœpi & circumspectare & despectare singula, faciesq; ipsa mundi, tum demum mihi pulcherrima uisa est, & meritò iudicaui κόσμον à Gręcis dictum, quasi ornatum & elegantem, à nobis mundum, quasi lautum, purum, nitidumq;. Nihil erat obtutui meo, tanquam obex oppositus, non mons, non syluæ, & nemora, non nebula uel caligo, non terra ipsa, quæ exiguitate sua impedimento mihi neutiquam erat, quō minus ex illo excelso loco aduersum illum australem uerticē despectarem, omnia mihi erant exposita & patefacta. Itaq; eas stellas uidi, & quæ in inferiore hemisphærio fixæ conspici à nobis è terra non possunt, & quas etiam in superiore illo hebes noster obtutus nō cernit. Quum sint ipsæ uel quæ à nobis existimantur minimę, incredibili magnitudine & uastitate. Quis enim fuisset unquā suspicatus, minimam illarum omnium stellarum maiorem esse hac tota nostra, quam tot gentes populiq; incolunt, terra? At qui ita esse illic perspexi, risiq;, ut alijs plerisq; in rebus: ita & in ea ipsa Epicurū, qui solem stellasq; non multo quàm uideantur maiores esse uoluit, & ipsa terra perexigua mihi perq; angusta uisa est. Adeò, ut pœniteret, pigeretq; me maiores nostros, nosq; ipsos propter rei tam angustæ angustissimam tenuissimamq; partem, tot bella suscepisse, tot tumultus, labores, ærumnas perpessos esse. Hæc mecū reputans contemplabar terram, conijciebam oculos in Italiam, in Siciliam, Hispaniam, Aphricam, minorem Asiam, Illyrium, Græciam: quas ego uix in terra discernere poteram, quæ exilia puncta tot nobis mala peperissent, uidebamq; omnia non fuisse uel minimo bello, ex ijs quę gessimus, digna. Tum Aphricanus: Mi Scipio, inquit, etiam num te illa humana despicatissima tenēt, & ad se retrahūt? nec reputas tecum, quem in locum ueneris, in quæ tam ampla tamq; magnifica et augusta templa adductus sis, quæ nemo potest incolere, nisi sacris bonæ mentis & erectæ, illaq; uilia despicientis sit initiatus. Hic omnia sunt sacra, tu prophana illa adhuc spectas, ad illa fereris?

An non cõsideras,quibus ex rebus sancta hęc mundi domicilia cõstent,delubrumq́, hoc ex uniuersitatis natura compactum,quod totum Deus ipse progenitor eius dominúsq́ replet,in quo toto sacra illi & ceremoniæ perpetuę ac sempiternę fiunt. En, tibi omnia tanquam corpus unum ex nouem cõposita & connexa sunt orbibus,seu, ut aptius dicam,ex nouẽ sphæris siue globis. Latinè enim sic uocant qui formã hanc rotundã sortiti sunt,tanquã sibi cum primis decoram & cõgruam. Siquidẽ ea sola figuras omnes cõtinet,nihilq́ habet asperitatis,nihil offensionis,nihil inclusum angulis,nihil anfractibus,nihil eminens,nihil lacunosum. Neq; hanc æqualitatem motus, cõstantiamq́ ordinum in alia forma facile seruare posset. Primus est ille supremus nidus,ut ita dicam,totius naturæ rerum, atq; adeò natura ipsa,extra quem nihil omnino,intra quem sunt uniuersa,quæ ipse circunflexu & ambitu suo tegit,atq; souet,magnum & uenerandũ numẽ,tot stellis,hoc est animis,mentibusq́ diuinis atq; immortalibus ornatum & aptum,quod motu suo cæteros secum rapit & circũagit globos, uicissitudines diei noctisq́ ostendit,sparsam orbe toto naturã moderatur,ac temperat,uirtute illa sua immensa atq; admirabili per uniuersitatem orbis diffusa, & singulis rerum pro suo cuiq; captu distributa,in eo & cum eo torquenẽ,uertunturq́ sydera illa inerrantia, & fixa cursu æterno,nec quiescũt unquam. Quando ea est illorum ignium uis & natura,ut in uigore,motu,actione uiuant,extinguanturq́ si torpeãt,si cessent,si uel momentũ temporis resistant. Ab hoc summo globo,quem et mundum & cœlum uocant,septem illi cõprehensi sunt,qui quanquam illa insuperabili cœli ui quotidie rapiuntur,in occidentemq́ ex oriente supra uos,sub uobis ex occidente in orientem cõtorquentur & cõuoluuntur,suis tamen quisq; passibus,progreßibusq́ longè diuersa atq; adeò cõtraria itinera spaciaq́ conficiũt:uidelicet supra uos ab occasu in ortum,sub uobis ab hoc in illum,errantesq́ à nobis ex dicuntur stellæ,quoniam è Græco uertimus planetas, quum nihil minus agant,quàm errare. Certi sunt enim illarum syderum meatus definitaq́ lege & ratione cõprehensi, uerum errant,id est uagantur. Quod quum singula statis suis temporibus aliâs recedant,aliâs antecedant,aliâs abeant,aliâs subsequantur,aliâs celerius moueantur,aliàs tardius, aliâs ne moueri quidem,sed ad quoddam tempus insistere uideantur,fit ut tum inter sese coeant,tum se obliquè respectẽt,tum à se longis interuallis dißita et disiuncta sint. quis ipsorũ mos & modus causam Græcis,nobisq́ ea uocandi errantia præbuit:quorum altißimum, eamq́ ob causam minimũ uidetur illud,quum sit ingenti mole,etiam alijs collatũ,quod Saturni esse uos mortales dicitis. Talia enim nomina nos hîc in cœlo nõ noscimus,sed feriata Græcorum leuitas,non cõtenta templa illa uestra marmorea eiusmodi impijs fœdasse & cõspurcasse deliramẽtis,etiam hæc in nostra cœlestia uoluit penetrare,ne quid illa non cõtaminaret insania. Neq; uel Saturnus ille rex Cretæ,neq; eius impius in patrem filius Iupiter, neq; cruentus & crudelis Mars,neq; turpe illud scortũ Venus,neq; Mercurius ille fur,nec quis alius ex cœtu illo facinorosorum & consceleratorũ hominũ, non dico stellæ non sunt, neq; enim possunt,quum hæ sempiternis fuerint seculis,illi paulò ante excidium Troię uixerint,sed nec in has beatorum sedes cõscendere,ad quæ nisi optimis & innocentißimis uiris aditus nulli patet. Quòd si quis ueteres illos,et ut noster Ennius solebat appellare Cascos,tum nostros,tum Græcos aliquid nominibus illis intelligi uoluisse crediderit,quod uulgus imperitum ignoret,ut Panætius tuus reliquiq́ Stoici arbitrantur,libens eam prisci hominibus sapientiam in gratiam nostrorum maiorum tribui patiar:ita ut sit stella illa Saturnus,quasi saturans se annis,uel quòd inter uaga sydera plurimos ipse consumit annos, anteq; cursus orbesq́ peragit suos,triginta uidelicet. Vel quòd ipsum esse uoluerunt,qui rationes temporum contineret. Idcirco κρόνον esse dictum,quasi χρόνον. Ex se ergo natos annos uorat, quia consumit ætas temporum spacia, annisq́ præteritis insaturabiliter expletur:φαῖνων quoq; à Græcis uocatur,hoc est apparens, quod mirabiliter se aperiat atque occultet, modò antecedendo, modò retardando, modò uespertinis temporibus delitescendo, modò matutinis rursus se ostendendo, nec paucioribus per singulos annos diebus triginta nobis se subducit, nec plu-

ribus

ribus quadraginta: cuius candidus est fulgor liuore admisto, gelidæ ac rigentis naturæ, iratæ atque infestæ terris, & corporibus humanis. Hunc sequitur Iouis, ut populus existimat, siue Saturno & Ope genitus Cretensis ille, siue Arcas ille patre Æthere, siue alius Arcas item patre Cœlo, qui Athenis regnauit, populósque illos simulacra deis ponere docuit. Quorum nullius est stella illa, quam Iuppitrem multi uocant, quasi iuuantem patrem. Et utrunque enim est Iuppiter & Iouis, hinc sui sunt utriq; casus. Est enim haud dubie sydus illud iuuans pater, claro illo splendore benignum, amicúmque generi humano: duodecim annis percurrit spacia, uiamque ex æterna lege rectoris omnium præstitutã. φαίθων à Græcis hæc stella quasi lucens dicitur, adduntque fabulatores illi hunc fuisse pulcherrimum omnium eorum hominum, quos Prometheus de luto finxerit, idcirco immortalitate esse donatum. Solis filiũ alij perhibẽt, qui inscitia aurigationis de curru delapsus incẽderit maria & terras. Post hunc est rutilus ille atque igneus, uiolentusque Mauors, quasi magna uertens: inde elisis aliquot litteris Mars, & Marspiter uocatus: qui præsidere ui atque ardore suo bellis creditur, nec sine ratione magna uertens nominatur. Quę nanque res maiora uertit & con mutat quàm bellũ? Quid quòd nullius syderis minus est obseruabilis cursus, quàm istius? Et bello profectò est aliquid magis uarium, anceps, lubricum, præceps? Herculis esse nonnulli hoc astrum dicunt, quòd ille bellis, uiolentijs, raptibus, direptionibus, latrocinijs, & alijs quæ bellum fieri gaudet, multum delectatus fuerit, multũ infestarit orbem. Qui quum talis fuerit, quis nisi & ipse cum illo eodem Hercule insaniat, in hæc sanctissima domicilia & innoxiorum hominum sedes peruenisse credat. Neque enim per cruorem stragemque generis humani ascenditur in cœlum, quum humanitas benignitasque sola pene sit in hunc locum uia. Quocirca mihi maximè uersus illi displicent, quibus me loquentem Ennius facit:

Si fas cædendo mortalia scandere cuiquam,
Mi soli cœli maxima porta patet.

Quanquam non inscitè per conditionem quandam et ueluti addubitationem est locutus, nõ multo secus ac si diceret. Si latrocinando, si leges omnes iuraque & humana et diuina polluendo peruertendoque, fas est cuiquam cœlestia scandere: qui nanque fieri potest, ut officio illo suo hominũ generi à Deo commisso & mandato, is rectè fungatur homo, cuius facta quàm longissime ab humanitate, hoc est à natura ipsa hominum, distent. Inducti sunt in mundũ homines, ut alijs alij prosint, opemque et auxilium indigẽtibus ferant. Quomodo igitur potest uel homo esse is, qui tam multos lædit? uel non esse crudelis fera, cui est cum tanta humanæ gentis parte susceptum bellum, quique illi per magnã attulit iacturã cladémque? Neque uerò ipse tam multa Carthaginensium millia occidi: sed cum patriã tueri ac seruare conor, illi cæci atque furentes in mortem irruerunt, ut nocerent. Nihil enim mihi magis erat in uotis, quàm illos omnes, ad saniorẽ pręsertim reductos mentem, cõseruare. sed ipsi in mucronẽ gladij mei, quem pro patria tanquã murum opposuerã, neque enim alius proderat murus, ira atque odio dementati se coniecerunt. Cæterum ad stellam redeo, πυρόεις hæc stella à Græcis nominatur, quod exiguo corpore non dissimilis sit flammæ, ex cuius nimio ardore Saturnique frigiditate Iuppiter ille eis interiectus temperatur, fitque usque adeò mitis, mansuetus, beneficus Deus. Situs est in medio stellarum erantium loco, sanctus ipse Sol, cuius permagnam uoluit pater ille uniuersitatis in tota natura uim esse et potestatem. De quo astro nunquam possent pro dignitate satis multa dici. Accendit enim Deus ille summus solem, tanquam facem, non mortalibus tantum, sed uniuerso etiam mundo, ipsisque adeò syderibus cunctis. Omnia enim ab eo lumen mutuantur, etiam quæ ex sese lumine non carent. Ipseque Sol uelut ductare uidetur choream hanc cœlestem, ac moderari regereque hæc diuina lumina. Etenim tanquam præfectus mundi, terras, elementa, cœlos, tempora gubernat & tuetur. Ab eo uicissitudines istæ dierum & noctium, hyemis æstatisque, caloris, frigoris, frondium, florum, fructuum, mensium, annorum proficiscuntur. Hunc sapientissimi uiri meritò mundi esse animum, seu uerius mentem affirmarũt, omnia exaudientem, omnia intuentem, prouidentẽ omnia,

& lumine calorecꝗ illo suo masculo & saluberrimo uniuersę rerum naturæ consulentem. Ita ut nõnulli ex Græcis philosophis nõ aliam ob causam inductos esse in mundum mortales censuerint, quàm ut solem admirandum Dei opus intueantur, & contemplentur. Falsò quidem, sed tamen sic opinati sunt ex admiratione syderis. Sol dictus est à nobis, uel quia solus ex omnibus syderibus est tantus, uel quia quum est ortus, obscuratis omnibus solus extat & apparet. Græci multis uarijsꝗ eum nominibus nuncupant. Est enim Delius, quod omnia δῆλα, hoc est aperta & manifesta suo lumine et splendore faciat: et Phœbus, quod omnia φοιβᾷ, hoc est purget: et Nomius, quod uniuersa νέμει, hoc est uel pascat, uel suis certis temporibus distribuat: & Vlios apud Milesios, quod omnia ὐλῇ, hoc est sanet. Huic nostræ Vestales indigetant, Apollo medice. Sed Apollo, quod frequentius apud illos est, nominatur uarijs de causis, tum à iactu radiorum, quæ iacula illi confingunt esse, tum à pernicie, quam in peste affert animantibus. Ex tuis Stoicis sunt qui putent ἀπόλλυντα nominatum, quasi non plures ipse, uel alij similes sint, sed unus solummodo, ex quo fonte perhibent nonnulli à nobis esse solem dictũ. Sub Sole Venus est non Cypria illa è spuma procreata, flagitiosum & probrosum scortum, nec illa è Cœlo & Die nata, nec ex Ioue & Dione progenita, nec Syria Cirthóꝗ concepta, quæ dicitur Astarte. Ex quibus quæ fuerit pessima, deliberari non potest, omnes (ut puto) fuerunt nequitia & flagitio pares. Sed cœlestis illa hominum & diuûm uoluptas, quæ diurno exortu genitalem illum spargit rorem, quo non terrarum modò cõceptus implet, sed animantium quoque stimulet. Ideóꝗ etiam alma, ab alendo nuncupata. Conspicua magnitudine & luce: ita ut ad serum Lunæ, ad matutinum Solis æmula sit. Sequitur enim occidentẽ Solem, & tunc Vesperus uocatur, ut dicit familiaris noster Ennius, ut Plautus Vesperugo. Peruertit Solem orientem tunc Lucifer à nobis, à Græcis φωσφόρος. Claritas in hoc est tanta, ut unius huius stellæ luce umbræ reddantur, quæ fulgori emergentis Solis aliquandiu conspicua non cedat: neꝗ is nitor eiusdem est & ad uesperum coloris & ad mane. Matutinus nanꝗ est candens, & gratissimo refulgens albore, Vespertinus est rutilus, talisꝗ conspicitur, quoniam diurno Solis feruore aer ille uester incensus est. Græci astrum hoc alij Isidi, alij Iunoni dederunt, alij Veneri. Sunt qui nõ Venerem uelint esse. Cæterùm quendã Aurorę et Cephali filium qui de forma cum Venere certauit. Sed satis erat à serijs negocijs Græculis illis ocij, quum hæc cõminiscerentur. Proximum Veneri est sydus, ut uos dicitis Mercurij. Nos Mercurium illum ex Maiæ stupro genitum palestræ institutorem, furtorum deum, nunquam hîc uidimus. Neque enim furtis fauent dij. Minus eum cui Cœlum fuit pater, Dies mater, quo quid dici potest obscœnius? Nec impostorem hominum Triplionium, Valentis et Pherondis filium, Græci stellam hanc Stilbontem nominant: bene illi quidem, si modò à lucendo uel splendendo dictam putant. Sin uerò hunc è Dionysio et Proserpina productum uolunt, illum, qui in Nysa recens à patre cõdita educatus sit, tale est hoc qualia reliqua, ineptũ scilicet & puerile. Paruum est hoc astrum si cum Lucifero componatur, acuto & radiante lumine, uersatili ingenio atque natura. qualiscunꝗ enim fuerit comes quem nanciscitur, tale & ipsum cõtinuò redditur. Ea res locum aperuit fingendi nuncium esse Mercurium ministrumꝗ deorum, quando eorum uiribus potestatiꝗ obsequitur. Atꝗ hæc quidem duo sydera Mercurij & Hesperi ita comitantur Solem, ut quum tria reliqua interdum quarta, interdũ tertia signiferi circi parte, interdũ signis sex, hoc est, medio signifero, partibus'ue centenis octogenis à sole abscedãt. Vesperus uerò, nunꝗ pluribus senis, quadragenisꝗ, hoc est signo & medio. Sunt qui plures huic cumulo partes addant, sed nulli duo signa excedunt, ne attingunt quidẽ integra. Mercurius modò septẽ et uiginti: ut quum occidentalis est in Leone, modò duodetriginta, ut orĩetalis in Capricorno, in quo ipsi altissima absis est, nunquã longius partib. triginta, id est signo uno sese abducit, tum anteuertens, tum subsequens. Tantáꝗ hæc Solis uicinitas ab incursu turbinis terrenæ illius umbræ Mercuriũ tuetur. Itaꝗ deficere nulla ratione potest. Siquidem sol in aduersam sibi partem terræ umbram semper iaculatur: qua in parte nunquam Mer-

curius

curius inuenietur comes perpetuus solis et assectator. Vltima ex syderibus est Luna, instabilitate & mutatione perpetua sua pené monstro similis, à lucendo appellata. Ead m enim est Lucina, & Diana: quòd noctes quasi dies efficiat. Nam in remedium tenebrarum ab atchitecto mundi Deo inuenta est, quæ ex se nihil omnino lucis habet. Solida moles est densaq; admodum, sed læuis tota, æquabilis tersa. Quo fit ut uibratum in se splendorem, quoniam asperitatis nihil habet ubi hærere queat, totum refundat ac reuibret: quemadmodum in gladijs armisq; prænitentibus uidetis fieri. Accipit igitur, quicquid blandæ illius, & fœmineæ lucis ad nos transmittit à fratre suo sole. Hauriunt quidem & reliqua omnia sydera lumen ab hoc luminis copioso, puro, perenni fonte, sed non id totum quod habent. Luna uerò totum, nam ex se obscura est, quod uobis à terra sereno cœlo recentiq; luna attentius spectantibus cognitu perdifficile non est. Quumq; impari celeritate Sol & Luna meent, cum Luna Soli subijcitur, tum præuertens paulùm ab eo seponitur, tum aduersa illi est, tum sequens ad coitum redit, qui cursus Lunam tam multiformem mortalibus ostendit. Nam quum coëunt, Lunaq; silet, ea ipsius facies quæ uobis conspicua est, non illustratur, illa tota nitet, quam nos hinc intuemur, ut quintodecimo hinc die, quum è regione opposita aduersaq; omnino soli est, signisq; ab eo sex distat. Cœlestis facies obscura est, terrestris tota fulget. Interlunium porrò maius nunquam est duobus diebus. Tertio die nouam, formosamq; faciē ostendit terris, idq; ab occasu solis, nec unquam illa nocte integram horam sese fruendam præbet, quantumq; tunc uobis illuxit, tantum in singulos dies sibi ad moram uobis cum addit, usq; dum plena est: ita ut interim nascentis adiuuet solis lucem ex pleno suo orbe cōtrarijs gradibus, illis quibus uenerat, ad coniunctionem solis regreditur. Vnde fit ut cornua crescentis orientem, occidentem decrescentis spectent: auersa uidelicet à sole semper. Huius enim splendor in quam partem Lunæ incurrit, totam eam semicirculo maiorem ita collustrat, ut contingere se coniuideantur. Incidit enim lux ingentis globi in multo minorem. In altera uerò portio illustrata metas suas iacit, effigiemq; cornuum reddit, uulgoq; sic appellatis, intra quæ lux illa non penetrauit, quæ cornua, quum nulla putatis esse tunc nos uidemus. Neq; enim ullum tempus est, ac ne horæ quidem momētum, quo Luna omnes eas facies, quas uobis intra quindecim dies profert, non retineat, simul & corniculata, & æqua portione facta, & dimidio maior, & plena est, sed uarie uarijs in locis: nisi dum mucro terrestris umbræ in eam ingruit. Quo tempore, ut Sulpitius Gallus cōmilito in Macedonia tuus, patre hoc tuo Imperatore uos docuit, laborat, lumenq; amittit. Quo magis miror fuisse, non qui hæsitarint modò, uerū & qui affirmarint, Lunam terra maiorem esse, quum tota ipsa Luna terrestris umbræ inuerso turbine, etiam tam procul extenso, quū is quo longius abeat, hoc arctior atq; acutior fiat, comprehēdatur. Hoc est igitur sydus, quod quum sit remotissimum à cœlo mortalibus caducisq; rebus proximum, minus de uirtute illa & præstantia diuinitatis sortitū est. Ideo nec lucē ex se ipsa habet ullā, & qua beneficio solis ornatur, & instruitur, maleficio umbræ illius tenebrarūq; spoliatur et orbatur. Infra Lunam omnia sunt fluxa, decidua, senio, morbis, uitijs, casibus, mortiq; exposita atq; obuia. Nec natura eorū etiā si externa uis abesset, sineret illa esse admodū diuturna, ne dum sempiterna. Sunt enim ea cōditione ac lege progenita, ut suis statutis certisq; temporibus, uitā illam suā, tanquam mutuū deponant, & ei quæ credidit naturæ reddant atq; soluant. Soli humani animi, quoniā de mente illa æterni Dei desumpti sunt, etiā æternū perdurāt, & uiuūt, nō minus quàm ignes hi cœlestes, quorū gente et agnatione tenentur. Neq; enim fas est, nec unquā erit, partem aliquā diuinæ mentis & naturę interire. Essent em hi omnes cœli, omnia hæc astra in luctu, si quis ex gēte & familia sua extingueretur. At in hoc cœlesti templo, nō modò perire nihil, sed neq; mœror, neq; planctus, neq; lachrymæ, neq; affectus ullus tristis excitari potest. Hæc in terris sunt multa, & uaria, & perpetua: huc nemo uenit nisi purgatus earū rerū, nō tantū uolūtate, uerum facultate etiā ac potestate. Ecce tibi sedes & templa nostra, in quibus geniti sumus, ad quęu irtute duce remeamus. Hæc quū molitor ille ac fabricator tanti operis,

coniungere

coniungere connecterecꝙ cum terrena ſoliditate uellet,nullũ inuenire potuit aptius
uinculũ, quàm id quod proportione quadã ex ſe atꝙ ex ijs quæ copulat,unũ efficit.
Tunc enim demum perficitur,ut coniunctio ac cõſtructura diſſolui haudquaquam
facile poſsit. Quumꝙ unicum medium inter tam diuerſa extrema quæ coagmenta-
ri cohærerecꝙ deberent,nullam ſatis congruam proportionem obtinere poſſet,duo
ſunt media quæſita, & interiecta,aer & aqua,tam commodè inter ſe apta & commi-
ſta,ut ſi ex hoc loco in terram deſcendas,totum iſtud interuallũ unum dicas eſſe cor-
pus,quod ſenſim fit terra.Si ex terra huc aſcendas unum putes eſſe corpus,quod ſen
ſim fit cœlum,uſque adeò nihil ex abrupto cum alterius diſsidente natura compin-
gitur,& cõponitur. Suprema enim aeris pars raptu feruorecꝙ cœlorũ inflammata,
cœlum adhuc uidetur,ſed degenerans & tanquã nothum.Media non omnino ignis
exiſtimabitur,ſed neꝙ nebula prorſus,caligócꝙ infima denſitate ſua aquæ ſimillima
ſit. Extima porrò aquæ facies aer potius habeat,quàm terra.Aquæ illa pars,quæ ter-
ram attingit & lambit,ſic lutum eſt,ut citius terra uideatur quàm aqua.Hæc eſt mun
danæ uniuerſitatis atificioſa ſtructura, callidiſsima & ueneranda machina. Nouem
ſunt globi,cœleſtes octo,terrenus eſt nonus,aqua et aer & hic proximus cœlo ignis,
qui ſpirabilis naturæ pars eſt,ſed incenſa & ardens media ſiue uincula ſunt cœlorum
atꝙ terræ.Quæ mediũ locum totius mundi occupauit & inſedit, qui in rotunda for-
ma infimus eſt,quum ambitus ſit ſupremus: quacunꝙ enim ex parte terrã ſpectes,
humillima omniũ eſt. Cœli ſemper ſunt excelſi,ſublimes,ſummi. Idcirco undiꝙ ex
omni mundi parte res leues euolant aſſurguntꝙ in cœlum,pondera uerò ſuapte nu-
tu ad terram præcipitantur ac detruduntur, & utrunꝙ lineis rectis,paribus angulis.
Neꝙ enim per latera terræ altrinſecus grauia deferũtur,alioqui uel ad cœlum uſque
peruenirẽt,uel penſilia aere hoc medio ſubſiſterẽt, quod fieri nequit.At uerò moles
ipſa terræ in medio naturæ locata,ſempiterna quiete torpet. Nam moueri eam uel
antè uel ponè, uel ad læuam uel ad dextrã, uel ad id quod uobis uidetur,ſurſum,uel
deorſum,ingenium mundi non ſinit:quia quoquò uerſum inclinaret,aſcenderet.At
in ſe torqueri & reuolui parum cõuenit,quoniam ueſtigia hominũ cæterorumꝙ ani
mantium conſiſtere in illa continua uertigine firmàriꝙ non ualerent.Hæc mihi pro-
fectò omnia uſꝙ adeò magna mirabiliaꝙ uiſa ſunt,ut ſtupens & attonitus mei obli-
uiſcerer,dum ea contemplor. Quum ergo hæc dixiſſet Aphricanus,paulumꝙ inſti-
tiſſet,ego uelut eius excitatus ſilentio ac quiete: Scitis enim quibus ex tranquillita-
te & contiſcentia obrepſerit uel ſomnus, uel ſtupor,eos ſonitu aliquo ſolere exper-
geſieri,quibus ex ſtrepitu ac murmure eos expergiſci,ſi is ſtrepitus conquieuerit.
Quum igitur ex altiſsima illa admiratione ad me redijſſem,audiſſemꝙ concentum,
cum quo nullus ex noſtris iſtis mortalibus ſiue magnitudine,ſiue ſuauitate cõparari
ulla in parte poteſt.Rogaui,quis nam eſſet is ſonus? Hic eſt,inquit Aphricanus, qui
ex motu confrictuꝙ cœleſtiũ corporum excitatᷓ.Rerum enim ipſa natura fert,ut om
nia quum agitantur ac ſeſe contingũt corpora,ſonitum emittãt,ſiue ea dura ſint den-
ſaꝙ & compacta,uelut ferrea,aurea,argẽtea,terrea,ſaxea,lignea:ſiue mollia,raráꝙ,ue
lut aquea,aerea.Quòd ſi illud uſu ueſtris in prętenuibus,perꝙ exiguis cõſueuit mo-
libus cõtingere,quanto magis ex iſtis tantis magnitudinib.ſonus incredibilis redde
tur. Tanto profectò maior,quanto hæc & maiora ſunt,& celerius ꝙ illa agitanᷓ,maio
reꝙ ſeſe atterũt ui.At ſoni iſti,quum à diuinis corporibus orianᷓ,optimaꝙ diuina at-
que immortali naturę parte abſurdos eſſe,horridos, tetros, incõpoſitos,inconditos,
inconcinnos,exiſtimare fas non eſt,quum de crepitaculis,crotalis,cymbalis, fidibus
ueſtris dulciſsimi concentus oriantur.Nanque maximus ille uniuerſitatis huius au-
tor & ædificator inferiora iſta ueſtra abiectiſsima & deſpicatiſsima numeris quæꝙ
ſuis quum diſtinxerit,ſuauiꝙ conſonantia & harmonia, uti Græci dicunt,inſtruxe-
rit & decorauerit,pulcherrimas iſtas moles immortalibusꝙ & diuinis mentibus ani
matas ſine harmonia, ſine cõcentu, ſine cõpoſitione illa cum recta & undiꝙ ſecum
cõſentiente numerorũ proportione reliquerit.Quum ne corpora quidẽ ueſtra,quæ
ex terra uinculisꝙ temerè agitatis & caducis cõflata & cõcreta ſunt cõcentu hoc ca

rere

rere possint. Admirabilis enim cōcinentia est in corde, pulmone, cerebro, oculis, neruis, uenis, omnibus denique membris corporis & partibus. Quanquam consonantia hæc ab animo in corpus demanat. Quod uel ex eo manifestum apertúmque est, quod in cadauere totus hic concentus & tam apta sibi numerorum iunctio & cōstructura extincta prorsus atque dissoluta conspicitur. At qui animus ex hoc suo domicilio in terram corporáque hominū deturbatus ac depressus, & musicos motus certa ratione numeroque, quos, hinc secum detulit, seruat, in corpúsque transfundit, & musicis cantibus ita exhilaratur, atque excitatur, ut memor domus ortúsque sui, ad eum se redire existimet. Quod uehementius faciunt pueri, qui quum recentes hinc discesserint melodiam & concentū supra modum attenti auscultant admirantúrque. Nam quum simile quiddam illis sonis percipiūt, quos hic soliti erant audire: tunc uelut admoniti & tacti recordatione harum rerum, stupefactique cōprehendere & dignoscere nequeunt, quem in locum tam suæ naturæ alienum, atque contrariū, tam insolitum & perturbatum demersi sunt. Eóque magis animi nostri de hac sua patria cogitant, & memoria repetunt, quo & cantus illi cœlestibus istis similiores sunt, & ipsi animi generosiores & sublimiores sunt. Effert nanque cōcentus nobiles præstāteisque animos, abiectos uerò & colluuioni sordibúsque corporis immersos, ad uoluptates magis spurcitiásque detrudit, ac deprimit. In cœlis porrò omnis suauissimę symphonię, quę cōcludi & comprehendi inter acutissimū et grauissimū potest sonum, ratio modúsque inest. Princeps enim ille totius naturę stellifer orbis incitatissimo quum rapiatur cursu, acutissimum sua cōuersione sonitum elicit. Sic enim ingenijs rerum cōparatum est, ut quicque uelocissimè fertur, ita acutissimè sonat. Et cōtra, ut tardissimè & maximè lente, ita grauissimè atque hebetissimè. Quo fit, ut Luna ipsa, quæ omniū lentissima est, grauissimū sonitum emittat. Nam de terra, quam dixi dudū, nonam esse nihil attinet dicere. Quippe, quæ segnis omnino, muta surdáque est, hærens medio mūdi affixa loco, neque inde uel transuersum digitū abscedens. Ideo ad consonantiā hanc mundi que totius cantum conferre nihil potest, quū omnino nihil sonet, uel strepat. Ex istis autem cœlestibus globis, & si sunt octo, septē tamen duntaxat distinctæ rationes differentésque uocum sonorúmque moduli cōsurgunt. Sunt enim interualla hæc sonorū imparia. Nam si paria essent, una solùm ex illis & tanquā simplex incompositáque uox existeret, nec harmonia cōstaret ulla, quę in uarietate sonorū modorúmque propositione deuinctorum sita est. Quemadmodum ex Mercurio & Venere unicus modus tenorque nascitur soni. Hi ergo globi inæquales, illi quidem æqualitatē tamen comparatione proportionéque seruant inenarrabilē, ex qua dulcissimus ille et sempiternus concentus efficitur septem distinctus uocibus sonísque cōmistus, & temperatus. Nam in Mercurij Venerísque orbibus, ut dicere incipiebā, eadem est soni uis, idem modus. Idcirco una est dicenda uox, tametsi geminata. Ambitus conuersionesque eorum syderū hoc indicant, quorum Mercurius qui est inferior, nouem diebus ocyus quàm Venus peragrat & cōficit suum orbem. Tum & illa duo circuitu suo non ambiūt totam terram, sed eius tantum latus quodpiam circunscribunt, contrariásque habent reliquis syderibus absidas: nempe sub terras, hoc est domicilia uestra. Nam re uera supra terram semper sunt. Verùm enim uerò tantum de orbibus istorū ad austros est, quantū de alijs ad septentriones. Quo fit, ut quum reliquæ errantes stellæ quando à terra maximè sublimes se efferunt, tunc demū pigerrimo agantur motu, hæ contrà, tum demū incitatissimo. Illæ celerrimæ sunt in occasu uespertino, hæ nunquā, aliàs tardiores & segniores. Quumque illæ simul ac exortu matutino sunt defunctæ, reprimere motū festinationémque incipiāt, hæ tum primum addūt gradus & effusius sese cōcitant & cōuertunt. Quapropter una est ratio uocis sonique in utraque. In alijs singulæ sunt singulis, quas Plato uester Sirenes appellauit. Neque enim uidit quibus uocib. has ipsas posset conferre, nisi illis quæ uulgo dicunt esse omniū suauissimæ atque dulcissimæ: ita multum ut nauigantes ab instituto queant cursu auertere, & amisso periculorū sensu, in mille discrimina mortésque suauitate sua transuersos agere ac præcipitare. Hos uerò cœli sonos, ex quib. simul omnib. unus cōsurgit existitque cōsonans cōsentiensque cantus, Pythagoras

thagoras,aliiq́ permulti maximi & præstantissimi uiri neruis fidibusq́, quantum à caducis firmissima & sempiterna referri poterant,expresserunt,lenitiq́ dulcedine illa concentus ac demulcti. Ita dum inter homines agerent,uixerunt,ut sibi uiam munirent,qua ingressi,rectà in has sedes ueram germanamq́ suam patriam reuerterentur. Sicut & sibi eiusmodi fecerunt uiam ij,qui clarissimis & optimis ingenijs,in corpore inclusi quum essent,non corporalibus se studijs exercitamentisq́ dediderunt, non uoluptatibus,non affectibus,non uitijs,nõ sceleribus:sed ijs agendis,quę ex his cœlestibus animis nata,in eisdem alta & exculta, uestros quoq; istis gentiles decent animos, iustitiæ, continentiæ, prudentiæ, pietati, scientiæ,sapientiæ,quæ iure diuina studia nuncupant. Vides enim diuinas has mẽtes uirtutibus illis præditas, ornatásq́ esse, quod imitantur animi uestri, si modò non usque adeò in corporis naturam stuporemq́ ab hac sua pulcherrima degenerant origine. Nam ut quisque animus excellentissimus & generosissimus est, maximeq́ diuina mente præstans,cogitationiq́ multæ ac crebræ,loci huius ex quo profectus est, & à quo peregrinatur deditissimus: ita & plurimum uirtutibus illis dat operam, & citissimè atque facillimè huc redit. Nempe compendiariam in primis expeditissimamq́ gradiens uiam. Verùm sonitus hic quem admiraris,intelligi à uobis in terris non potest. Nam,ut audiatur à uobis,præstantior tamen est & subtilior, quàm qui à uestro stupidissimo crassissimóq́ capi dignoscíq́ auditu possit. Estis enim ad illum uelut asini ad lyram,sed quod magis credo nõ exauditur illa de causa,quòd facultas & uis auditus uestri exilis & perquàm angusta quum sit,nequit amplitudinem hanc sonorum capere. Neq; uerò sensus uestri possunt alia percipere & sentire,nisi quæ latitudine suarũ uirium cõcludere possunt & comprehendere. Reliqua quæ & ipsa maiora complecti & sentire uelint,neque assequuntur,quod capiunt. Et quum nequicquam fuerint cõmisi,ac tanquam colluctati,succumbũt. Ac tum uel magna ex parte debilitantur,uel interim etiam extinguntur atq; intereũt. Velut si quis fulgentem in meridie sudo serenóq́ æthere Solem intueri conetur,id diutius si fecerit,usque adeò oculorũ eius acies caligine ex immodico illo fulgore effusa retundetur & languescet, ut aliquandiu postea nihil possit cernere. Quòd si pergat id crebro facere,totã sine dubio cernendi uim uirtutemq́ amittet, peribitq́ sensus ipse. Quod cum in oculis uestris,quorũ tantus uigor est,ita eueniat,quid in auditu fieri credendum est? Quo sensu nullus est in uobis nec obtusior,nec imbecillior,magisq́ obnoxius ac expositus offensioni atq; iniuriæ. Apertus enim est,& puluere,stipulis,floccis, sordibúsq́ oppletus & obrutus. Tum uel uenti uel humoris lenis offensa illum ita lædit,ut sæpenumero hac sola de causa amittatur. Iam sonorum immaniũ uis atque impetus intolerabilis ei sensui est,non secus quàm alijs etiam omnibus suorum sensilium exuperans & supra modum uehemens uigor magnitudóq́. Omnes enim sensus non uitiantur modo & deteruntur,si ea quæ sentiunt captum excedant ipsorum,sed plerunque, tanquam uasta in eos cadente mole confringuntur & comminuuntur. De sonitu ut loquamur,quod ad rem nostram magis facit,quum alij permulti obsurduerunt uehementia intolerabili strepituum et fragorum. Tum tota gens quæ ad Catadupa Æthiopiæ partem habitet,hac una de causa surda est. Nilus enim nobilissimus amnis,qui Aphricam ab Asia disiũgit,postea quàm Meroën Æthiopiæ, quàm ipse diuisus insulã facit,prætergressus est,aquas omnes suas in eundem alueum recipit: tum impactus rursum insulis his obicibus,& quasi offensionibus irritatus fertur rapidissimo cursu, suisq́ iterũ coniunctus aquis, incitatissimus decurrit usque ad eam Æthiopiæ partem,quę ex re Catadupa Græco uerbo nominatur. Ruit enim Nilus ex illis scopulis atq; rupibus immenso ac terribili fragore. Gensq́ loci eius accola iam semel olim urbem sedésq́ ad fugiendum tantum incommodum mutarat: sed alij bonitate agri, cœliq́ inuitati,in eam regionem immigrarunt,quæ nunc tota natio inaudita est. Hæc quidem ex Nili sonitu accidũt. Considera tu nunc quid ex hoc cœlesti sono,tanto quàm ille sit maiore fieri par est. Et considerabam ipse,id quidem admirabundus, terramq́ identidem despectabam, mecum ipse cogitans & reputans, quàm essent hæc nostra uilia,abiecta,sordida,indigna non

gna non solùm quæ incoleremus, sed quę uel uideremus, uel etiam calcaremus cœlestibus illis composita & cōparata. Aphricanus uerò ratus me aliquo adhuc istarum rerum desiderio teneri: Video, inquit, te sedes illas humanas, terramq́ adhuc spectare. Quæ si quantā ipsam esse cernis, tanta etiam tibi uidetur, ne sis oro te tam exiguo atq; angusto animo, ut leuib. illis ac tenuib. rebus implearis. Erige animū mentemq́ ad hæc cœlestia, ea desiderato, ea cōcupito, quæ sola possint te & capere & implere, reliqua ne pluris facito, q̃ ipsa re uera sunt. Quod ut es natura summo & præstantissimo animo, facile te perfecturū nō dubito. Vnum est quod uereor, ne nō facile possis excutere & repudiare ambitionem illam et glorię cupiditatem. Quæ gloria quoniam nonnullam habet cum honestate similitudinem, formamq́ illius induit & præ se ostentat: idcirco ab excellentibus quidem ingenijs, sed quibus tamen nondum extrema est à uirtutibus manus addita, nondum perfectis atq; absolutis magnopere exoptatur & quæritur. Ac plerięq; omnes, qui nec opibus, nec imperijs, nec potentia, nec delicijs et uoluptatibus capiuntur, cupidine quadam glorię solent irretiri, molesteq́ ferūt, quum pro laboribus periculisq́, pro meritis & benefactis aliam omnem mercedem contempserint, gloriam non reportare. Quin & interdum nonnulli parum admodum uirtutis, & gloriæ intelligentes, dum nimia cupiditate rapiuntur ad gloriam, uitia & flagitia suscipiunt haud sanè parua. Qui & si sermonem celebritatemq́ hominum, quam tantopere expetierūt, consecuti sunt, non protinus gloriam sunt adepti. Neq; enim gloria de uitijs unquam nascitur, neque gloria est quod imperita multitudo stulta & leuis plebes iudicat, uel non iudicat potius. Quod enim iudicium esse potest, ubi nulla sanior est mens, sed qua parte plurimum ualet, loquitur? falsa est ea gloria, ficta, adumbrata, praua, ueræ gloriæ imitatrix. Vera nanq; gloria uirtutem semper tanquam umbra corpus cōsequitur, sermonibusq́ & uoce constat, eorum qui optimè de summis uirtutibus iudicant. Altera illa, inconsiderata est et cæca, quę ut temerè sine ullo iudicio multitudinis aura et rumusculis excitatur, Ita temerè silentio eiusdem tabescit & extinguitur, neque potest constans firmaq́ esse. Quippe quum de nihilo exorta nullis fundamentis innitatur ac sustineatur, nullis di xi, imò uerò innititur, sed contrarijs sæpe, & ijs quæ nullam structurā breui non subuerterent: nempe sceleribus & flagitijs. Quum uerum maximeq́ firmum gloriæ fundamentum sit uirtus. Quod quum ita sit, difficile est uiris excellēti præditis ingenio, postea quàm in uirtutis ueluti campo sese exercuerunt, hanc gloriam, quę ex illa proficiscit, negligere. Sed profectò illud est planè perfecti & consummati uiri, etiā ipsam gloriam cum cæteris humanis aut despicere, aut certe negligere. Estq́ illius qui non solùm suam ciuitatem, breuesq́ illos suæ regionis patriæq́ terminos secum reputat & spectat, sed orbem ipsum non terrarum modò, uerùm etiam cœli totiusq́ naturæ, qui quàm latissimè patet. Nanque is primùm ex latibulis unius ciuitatulæ egreditur ac effert sese, & tanquam de specula, uel æditissimo aliquo loco, qualis hic est, in quo nos sumus, totam sibi subiectam terram contemplatur. Videt eos terræ tractus, qui huic boreali uertici, illiq́ australi suppositi sunt, pari ratione æternis frigorib. immersos rigere, niuibus, pruinis, glacie perpetua infestari, quod & à cœlorum conuersione, motuq́ celerrimo, & à solis orbita duobus totius caloris fontibus quàm maximè remoti & segregati sint. Qui duo fontes subiectam sibi regionem continuis uaporibus exurunt, quæ certè regio non equidem parua est. Nam signifer ille circulus medio cœlo iacet obliquus, per quē ultro & citro Sol anfractibus suis ductibusq́ commeat, ascenditq́ nobis in solstitio usq; ad cancrum, bruma in capricornum nobis depressus, quicquid duobus his signis Solisq́ metis supra infraq́ contentum conclusumq́ est, & rapidissimo cœli ambitu, & perpetua solis torretur uicinitate. Quo fit, ut nec extremæ illæ duæ oræ uerticib. cœli subnixæ, præ nimio gelu atq; algore continuo, excoli atq; inhabitari ab hominibus queant. Quum neq; mitescere unquā cœlum, neq; frugem aliquam ædere ager, qui caloribus nunquam mollitur et fœcundatur, possit. Nec media illa celebrari & frequentari hominum cōuentibus cultibusq́ potest. Quoniam ut illæ prę nimio frigore sterilitatis damnatæ sunt, ita et hæc prę ni-

mio æstu. Neq; mortales in tanto feruore respirare, & uitaliq; tepido spiritu refrigerare possent. Ita subitò quũ æstuantes eos deficeret anhelitus, præfocarentur. Quæ mediæ porrò sunt inter torridũ rigentesq; tractus oræ duobus cõtrarijs calore & frigore, sensim tepefiunt & temperantur, sic ut quo magis ad extremos illarũ limites accedas, hoc magis naturã uicini uel æstus, uel rigoris sentias atque percipias, in medio sit summũ temperamentũ. Quod effecit, ut ubi commodas sedes mortale genus cæteraeq; animãtes, stirpes etiam possent statuere ac figere. Vbi tum uicissitudines sunt gratæ annorum, et temporũ, tum agri suis definitis statisq; temporibus concipiũt, foetificant, interquiescunt, ac uires uigoremq; recipiunt, ad futurumq; reficiuntur laborem. Tum homines clementia cœli ualent uigentq;, arare, serere, plantare, colligere, condere suis quæq; temporibus possunt. Hæc omnia nõ sine admiratione spectat & contemplatur perfectus ille (ut dicebam) sapiens, uidetq; tria esse quæ in gloria expetere soleatis. Vt quàm latissimè pateat, ut immortalis sit, ut apud quàm plurimos uersetur, eosq; quàm optimos. Angustias in quibus se uestra gloria diffundere & extendere conatur, considerat, & contemnit. Aspicit enim primùm terram ipsam, exiguum quiddam esse puncti instar, quod in globo hoc mundi mediũ defixum est, ut centrum. Ex illo puncto quinq; in partes, quæ cingula dicũtur, secto, duas solummodo humanis usibus à parẽte mundi esse attributas, quas uitæ uictuiq; uestro commistio illa rigoris ardorisq; benigniores præstat. In his duabus homines sibi conuentus, concilia, cœtus instituisse, urbes, oppida, pagos cõdidisse raros atq; in morem macularũ dispersos. Et quoniam tota terra globus est, ideo homines inter se partim sunt obliqui, quos periœcos, hoc est circumcolas Græci nominãt. Qui idem inhabitant cingulũ, sed contraria latera alteri ortũ spectantes, alteri occasum, subiecti hemisphærijs diuersis, seu aduersis potius, pariáq; agunt anni tempora, & pariter, uicibus tantum dierum noctiumq; distinguũtur. Dies enim his est quando illis nox, & econtrario. Tametsi non in uniuersum. Neq; enim quocunq; tempore dies alteris est, nox est alteris. Nam alioqui quum æstatem utriq; agerent, dies hi haberent breuissimos, longissimos illi, quod fieri non potest. Cæterùm de medijs omnia intelligi conuenit, ut media nox sit horum medijs, dum meridies est medijs illorum. Si quis extrema cum extremis conferre uoluerit, obseruata proportione, siue (ut Græci dicũt) analogia, facile quod quæsierit, assequetur. Partim etiam homines sunt transuersi, quos antœcos nominant. Qui in boreali australiq; cingulis, quæ incoluntur, uitam degunt. Teguntur tamen eodem hemisphærio, nec magis alteri alteris ad ortum uel occasum uergunt. Sunt autem propiores Aquiloni, uel Noto, hi quàm illi, pariaq; agũt anni tempora, sed nõ pariter. Vices tamen lucis tenebrarumq; simul habent, nisi quòd æstate uestra borealibus maior dies, australibus maior nox est. Contraria sunt hęc in uestra hyeme. Sunt & homines sibi aduersi atq; è regione collocati, quos antipodas uocant Græci: quod aduersis inter sese stent uestigijs, interpositumq; inter eos est terræ mediũ punctũ, quod centrũ dicitur, diameterq; terræ ab alteris ad alteros agitur. Quibus in uniuersum omnia sunt cõtraria, & plagæ cœli, & uices temporum dierumq;, hyems horum illis est æstas, nox horum illis est dies. Quæ omnia tum cõuersio diurna solis, tum annuæ descriptiones, ascensus & descensus eiusdem, tum rotunditas terræ efficit. Quæ quum sunt cognita atque perspecta ei, quem sapientia atque uirtus ad perfectionem adducit, tum is intelligit totum illum habitabilem Austri tractum, quem Græci ἀντίχθονα nominãt, ad suam gloriam nihil posse pertinere. Est enim exusta mundi parte, uastissimisq; solitudinibus, desertissimis & insuperabilibus harenis à uobis separatus & remotus, ut inhospitalis terra neminem peregrinum aut uiatorem admittat, qui à uobis ad australes illos aliquid de uestris præclaris rebus gestisq; perferre possit. Recisa est igitur ex duabus, quæ supererant humano cultui partibus una, in quam peruenire & penetrare fama uestræ uirtutis nequit. Superest una, ex qua quis possit dicere, quàm pauca inhabitentur, quàm plura sint inculta, deserta, uasta, uel montibus, uel paludibus, uel harenis. Age uerò, accipe ea quæ frequentantur, et celebrantur. In illis quàm lentè, quæso, rumor pulchrè factorum serpit? Tot

bella gesſimus,tot reges,ciuitates,regna,prouincias uicimus & cepimus. At fama & ſermo iſtarum rerum non potuit unquam uel altitudinē Caucaſi huius Aſiani montis ſuperare & prӕterire,uel hunc fluuium Gangem tranatare. Quum tamē arma noſtra Ægyptijs,Syrijs,Parthis etiam formidabilia iam ſint. Indis igitur Seribusꝗ ignoti omnino ſumus. Quis enim apud tam feros populos,tam à noſtris moribus,ſermone, cōmercio alienos atꝗ abhorrentes, tam tota ratione differentes & cōtrarios aliquid de nobis prӕdicabit. Quis pari ratione apud ultimos illos,qui uel occidentē ſolem uident,uel Vrſis illis Trionibusꝗ operiuntur,uel ad meridiē mundiꝗ feruorem ſunt expoſiti,nomē tuum laudesꝗ audiet? Quis illuc perferet,quis narrabit,quis intelliget, quis magnifaciet, quis admirabitur? Quibus omnibus ex tam breui terrӕ globo circumciſis & amputatis, quӕ uobis per optimum Deum area, quis campus relinquitur,in quo decurrere & diffundere gloria ſe ueſtra uelit,quibus dij immortales in anguſtijs conflictatur? Inter quàm arctos fines reuoluitur & ſudat,quàm de exigua poſſeſsione certat? At ſempiternam gloriam. Nam id erat ſecundū ex illis tribus,obtinere uos uel etiam diutinam,nec uoluntas hominum,nec rerum natura patitur. Aut enim nolunt homines quӕ à maioribus de cuiuſquam benefactis acceperunt filijs ac nepotibus narrare,partim odio,partim inuidia:aut obliuiſcūtur,quӕ audierunt,aut ſegnes torpentesꝗ illa negligūt,aut alijs intentis non uacat. Sed fac uelle,fac meminiſſe,fac uacare. Rerum certe natura, gentis regnaꝗ nunquam ſinit eſſe ſempiterna. Tranſeo bella,uaſtationes,populationes,quӕ humanis iniurijs et furore inferuntur. Certis uerò definitisꝗ temporibus coitiones aut ſeparationes ſyderum, tum nimiam humoris uim terris immittunt,coguntꝗ Oceanum ſolitos ſuos limites perfringere & inculta habitataꝗ à uobis inuadere. Tum uel fulminibus iaculatis, uel ui & ardore ſuo,uel ex leui ueſtrorum ignium ſcintilla in fomitem ſuum ſiccaꝗ excidente nutrimēta incendia ſuſcitant permagna,quale illud fuit quum Phaëthon ignotos currus inſciè ductaſſe fertur. Ita uel alluuie, inundationeꝗ merguntur urbes,regiones,homines, & cӕtera quӕ mortales chara habent,bona appellant, quum nihil ſint minus; Vel ignibus exuruntur, abeuntꝗ in cineres, non magis illa omnia quӕ dixi,quàm fama gloriaꝗ uniuſcuiuſꝗ noſtrûm extenuato uero humore,aut mitigato incendio,homines alij ad incolendas eas terras rudes,ignariꝗ earum rerum quӕ in illis aliquando factę ſunt,deducuntur. Quo fit,ut memoria prӕteritarū rerum non modò ӕterna eſſe nequeat,ſed ne diuturna quidem. Quid dicam,expetere uos celebritatem nominis inter eos qui poſthac erunt? Quum ignoti fueritis illis, qui antea uixerunt,in qua etiam re magna pars de amplitudine ueſtrӕ gloriӕ detrahitur. Nam illi nec pauciores fuerunt, quàm qui poſt hac naſcentur,& meliores ſine dubio fuerunt uiri, inter quos famam propagare id demum pulcherrimū omnium eſt. Magis enim multo gaudendum ab uno laudari (ut inquit apud Nӕuium Hector) laudato uiro, quàm ab infinita uulgi multitudine laude omni carentis atque honore. Quid quòd breues iſtӕ ueſtrę exiguӕꝗ temporū menſurӕ efficiunt,ut uobis quorundam hominum gloria aliquantum durare et manere uideatur. Pudet dicere quos ambitus circuitusꝗ temporū uobis deſcribitis,quos à conuertendo ac refluendo annos,quaſi anulos appellatis. Alij dies undetriginta, quem Lunӕ annum dicunt, & menſem à Luna quӕ ex Grӕco uerbo μήνη. Nec deſunt, qui ut annum uertentem, ita menſem quoꝗ uertentem dicant: ſicut in Perſa Plautus. Alij uelut Ægyptij, duorum menſium annum,qui fuit antiquiſsimus. Nam Piſò eorum rex quadrimeſtrē eum fecit. Additi ſunt longo poſt tempore tot dies, quot ad Solis abſolutum curſum congruerent. Arcades tribus menſibus ſuum annum claudunt, ſingulos annos,ſingulis anni ſolaris partibus:uerè,ӕſtate,autumno,hyeme. Sunt qui hoc numero duplicato uelut Cares & Acarnanes, Albanis & primis illis noſtris Romulo rege,decimo quoque menſe redibat annus,Calendis Martijs:quibus & Veſtӕ ignis,& laureӕ curiarū flaminumꝗ recentant. Eiusꝗ menſis Idibus uetere more atꝗ inſtituto, Vt proſpere & annetis,& perennetis,Annӕ perennӕ publicè priuatimꝗ ſacrificatis. Atqui Grӕci duodecim menſibus lunarem annum terminant,medio menſe addito fit ſolaris, hic

à nobis dicitur uertens. Quod tunc omnia in orbem acta redeant, hyems, æstas, uer,
autumnus, aratio, satio, maturitas, perceptio, et cõditio fructuum, frigus, calor, tepor,
glacies, niues, nebula, serena. Idcirco à renouando, sunt qui annum de Græcis uerbis
ἀιὰ & νῦ nuncupatum esse autument. Nisi quis ab ἔνος malit. ἐνιαυτὸς, interim ab il-
lis dicitur, eodem intellectu, quod in sese cõuertat, expliceteꝗ nobis, quæ secum con-
uoluerat, rursus implicans euoluta. Tum sequũtur magni anni, quales sunt isti, obse-
cro? Nam magnificũ nomen nihil non promittit. Apud Græcos menses quinꝗ & ui-
ginti, ut Lunæ ratio ad Solis cursum cõgrueret, qui sunt anni duo intercalati. In quo-
rum fine Thebis trieterica sacrum celebrabatur Baccho. Sunt & alij eo tempore ge-
minato, quas Olympiadas uocant, nostri lustra. In quorum termino, ludi illi fiunt, ma-
ximo totius Græciæ conuentu atꝗ apparatu, & nos censum agimus, lustrum condi-
mus. Aiuntꝗ illi cõmodiorem hunc magnum annum esse. Est et alius, ut ipsi uolunt,
uerè magnus, quantus tandem est? Olympiadis in se geminatæ octo annorum. Quę
quoniã uerè magnus est, multas religiones summis ceremonijs peragendas secũ re-
ducit, & tum Pythia solenne Apollini sacrum, ludiꝗ aguntur. Nugæ omnia quis ne-
scit? Nec Chaldæis suus deest magnus annus, qui ex uestris solummodo complecti-
tur duodecim. Sunt & magni quos Lunares dicunt, qui mensibus ducentis duobus
& triginta conficiuntur. Quanquam hi non omnino malo iure, magni Lunares dicti
sunt. Siquidem eo temporis spacio Luna Soli collata, ad eandem notam remeat, un-
de exisse eam uolumus. Quòd si sic & de alijs stellis syderibusꝗ existimaremus, ut
cursus ambitusꝗ omnium attenderemus, illudꝗ metiremur interuallum, quo ad So-
lis Lunæꝗ et quinꝗ errantium ad eandem inter se comparationẽ confectis omnium
spacijs est facta conuersio, hoc uerum est tempus. Is uerè possit annus uertens appel-
lari, in quo omnia, non similia modò, ut in isto uestro, quamuis in eo plura sunt dissi-
milia, sed eadem penè uertuntur et redeunt, eiusꝗ anni hyems summa est proluuies,
æstas summa terrarum inflammatio, in quo non dico quot ex istis uestris annis, sed
quot ex uestris seculis capiantur, et comprehendantur. Proferre uix audeo, ne fidem
oratio non admittere uobis uideatur, quippe qui seculũ, quod centum ex uestris an-
nis complectitur, magnam & longissimam rem esse ducitis, quo spacio nulla est tam
longa humana uita, quæ nõ finiatur. Quam ob causam in ludis Secularibus, qui cen-
tesimo quoꝗ fiunt anno, præco ad ludos inuitat, ut hoc anno, si Romę fueris, audies,
Ad ludos, uti cõueniant, quos nunquam antea spectauerint, nunquam pòst specta-
turi sint. At in hoc anno mundano, & si nõ satis inter mathematicos inueterata ipso-
rum consuetudine, quot sint secula, conuenit. Nam alij centum et octo, alij centum fe-
rè & quadraginta, alij trecenta & sexaginta, alij centum & quinquaginta præscribũt.
Sunt qui trecenta & sexaginta sex. Quanquam hi non mala prorsum ducuntur ra-
tione: singulis nanꝗ seculis & globus totus Solis & stellifer ipse orbis uniuersus par-
tem unam, quem dicitis gradũ promouet. Quum sint igitur toto in cœlo gradus tre-
centi sexaginta sex, totidẽ in magno illo capi teneriꝗ secula uerisimile est. Cæterùm
omnium uerissimũ est, esse centum & triginta plus minus, quæ à Sole uoluuntur. In-
terea dum stellæ omnes, & errantes & inerrantes orbibus suis, & ductibus sursum
deorsumꝗ conuersæ eisdem locis signisꝗ undecunꝗ uolumus eas decessisse, se si-
stunt & cõparent. Vt si quis ibi incipiat annũ, quum cõditoris nostræ urbis Romuli
animus ad hanc alteram meliorem & sanctiorẽ patriam magnis atꝗ diuinis in terra
perfunctus operibus redijt. Qui quũ anno, ut uos cõputatis à cõdita Roma, septimo
& tricesimo ad exercitũ ad Capreæ paludem recensendũ concionem aduocasset, su-
bitò exorta tempestate cum tonitribus, fulminibus, nimbisꝗ & densissima nubiũ ca-
ligine, sol interuẽtu atꝗ obiectu Lunę deficere mortalib. extinguiꝗ uisus est. Quum
re uera ipse nõ deficeret, nos potius lumine eius deficeremur. Ipse uerò rex inter hæc
sublimis ablatus, in has sedes immigrauit, nec amplius in terris cõspectus est. Quũ
igitur ad easdẽ quibus tunc erant loca syderibus omnibus reductis Sol rursum eo-
dem modo defecerit, tunc demum hic mundanus & iure uertẽs erit expletus annus.
Quo medio tempore sydera cursus omnes, coitiones, separationes, aspectus, respe-
ctus,

ctus,antecessus,progressiones,regressiones,ascensus,descensus, & ante, & ponè, & ad dextrã,& ad leuam,quas facere ulla ratione & natura sua possunt,peragent. Cuius anni nondũ uicesima pars confecta est,annus enim hic est ex uestris solaribus à condita urbe sexcẽtesimus tertius,à Romuli excessu quingẽtesimus septuagesimus plus minus,in quo sunt secula penè sex:aliquanto quidẽ minus,sed ad rei totius summam nonadmodũ refert.In hoc uerò nostro anno quum sint secula centum triginta,uides quinq; uicesimã esse partem è centũ,unum uerò nõ esse è triginta uicesimã portionẽ. Hæc est illa ampla uestra & præclara scilicet gloria,quæ unius anni minimã portionẽ uix durat.An ea uel præferenda sine impio scelere,uel cõferenda sine maxima temeritate atq; stultitia, cum hac nostra uita est? In qua omnia quæ expeti à magnis & excellentibus uiris possunt,abunde insunt:de gloria loquebamur,agamus de eadẽ hoc loco, cuius minima pars latius tota uestra terra patet,tota sese gloria diffundit atque extendit,quotquot enim hic sumus, noti inter nos omnes sumus.Nemo est, de cuius uirtute & præstantibus factis cuncti non audierint,quem alij non cognoscant,aperte sine fuco aliquo,sine prætextu.Neque enim corpora hîc sunt,quę multas animorum maculas & labes occultant,animi sumus omnes clari,conspicui, expositi, aperti. Ad hæc gloria ista immortalis est,quæ cũ cœlis ipsis sempiternis perẽnat,nec unq; intercidet. Quoniã nec animi,nec ipsi cœli,uel morbũ,uel casum, uel mortẽ timẽt,confirmari in æternitatẽ ab ipso naturę inuẽtore deo.Tum multitudo hęc mẽtiũ apud quas laus & fama meritorũ,recteq; factorũ uiget,numero & cogitatione capi ac comprehendi nõ potest:ad quam si mortales omnes quotquot usquã terrã incolũt,uel etiam incolent,atq; incoluerũt,cõparentur, uix uniuersi unus aut alter uidebunt. At cuiusmodi, quæso, mentes non barbarorũ hominũ,non operariorũ,non uesanarũ multitudinum,sed à quibus laudari longe dulcissimũ et gratissimũ est,optimas,sanctissimas, diuinas. Hic enim præter cœlestes istos,diuinis mentibus præditos sempiternos ignes,sunt et animi illi purissimi & optimi nostri,uidelicet maiores, Claudij,Bruti,Valerij,Fabij,Fabricij,Decij,Æmylij,Cornelij,Curij,Attilij.Sunt & Græci illi,Socrates, Platones, Aristoteles, Theophrasti, Zenones, Aristides, Solones, Codri, Lysandri, Lycurgi. Sunt & alij innumerabiles. Quorum omnium immortales cum incredibili uoluptate atq; felicitate in hoc templo uitas spectare si uolueris, si cœlos hos mundiq; uniuersitatem, nec incluseris te angustijs illis Italiæ,Hispaniæ, Aphricæ, sed totum mundum putaueris tibi unam ciuitatem esse. Atque has beatissimas sedes illas esse ad quas tibi reuertendum est,totum te absolutæ uirtuti formandum, componendumq; trades. Quæ cum corporeas istas uoluptates prauasq; uel diuitiarum,uel potentiæ cupiditates abluerit & absterserit,tum ultimam cupidinem mortalis gloriæ te exuet,persuadebitq; tibi sicuti se res habet,magnum & perfectum sapientem non benefacere ut laudetur,non expectare inanem inanis turbæ sermunculum ac plausum, quæ sæpe de nihilo,plerunq; de flagitiosis & sceleratis rebus ignorantia meliorũ excitatur,maximũ habere se acremq; iudicem,uigilantẽ arbitrum,uerissimũ et religiosissimũ suorum omniũ consiliorũ atq; factorũ testem conscientiã mentis suæ. Quam ab deo illo naturæ principe atq; opifice accepit,à qua una laudari se & plaudi sibi id pluris faciat,quàm iudicium uniuersi populi. Neq; enim uel præiudicia uel testimonia multitudinis recipit dominans & tanquam iudex mundi Deus,sed uni conscientiæ fidem habet, illius uel laudatione boni uiri in hæc remigrant domicilia, uel uituperatione ac reprobatione mali ab eis excludunt. Hæc quum perfeceris, totumq; te contemplationi & exercitamentis uirtutis dederis, cognosces formam illam honestatis tam omni ex parte pulchrã & speciosam,ut ea sola sua pulchritudine,quam nemo unquam malus uidit, sine ullis alijs præmijs atq; inuitamentis ad se colendã atq; tractandam allicere & pertrahere possit. hoc ipsum est uere germanumq; & non fucatum decus, non inchoatum honestum, sed omnibus suis numeris absolutum. Est enim facies illa uirtutis & decoris ex se perfecta atq; absoluta, unaq; rerum omnium pulcherrima maximè laudanda, admiranda, expetenda, quæ si oculis corporis cerni posset,dici nequit quantos amores excitaret sui. Quum gloria quæ tantã habet spe-

ciem simillitudinemq́ honestatis, quantam umbra corporis, tam multos sui sectatores, per æqua, per iniqua, per facilia, per difficilia habeat. Quis igitur futurus sit de te apud homines rumor, ipsi uiderint. Tu neglige, solam uirtutem cura, eam tibi præmium solatiumq́ tuorum laborum esse cogita, loquentur illi quidem necessario si bene feceris. Nam à uirtute gloria dirimi & auferri nulla ui potest, non magis quàm umbra à corpore. Neq; est ulla magis compendiaria uia, nulla expeditior ad consequendam gloriam semita, quàm per uirtutem, quam si tenueris, ut maximè fugies gloriam, ita te illa uelocissime persequetur. Verum ea gloria quæ in hominū sermonibus fundata & constituta est, & circumscribitur angustis, ut dixi, limitibus illius terræ perquàm exigui tractus quem uides, & de nullo diuturna admodum fuit. Opprimitur enim & interit cum populis, nationibus, urbibus, regnisq́ uarijs, tum naturalibus, tum fortuitis casus. Et segnis, ingrataque posteritas suorum maiorum, oblita gloriam eorum, silentio ac tenebris obruit, & sepelit. Tempusq́ uestris omnibus rebus inuidum aliquid quotidie derodens de splendore uestrę glorię atq; detrahens, ante pauca secula funditus eam consumit. Hæc ille quum dixisset. Tum ego quàm potui maximè modeste demisso nōnihil uultu blandaq́ oratione pauca hęc locutus sum. Profectò mi charissime aue, simul ac primùm per ætatem res tuas patrisq́ & aliorum de nostra Repub. cognoscere ac intelligere potui, eisdem uestigijs progredi ad bene faciendum patriæ cœpi, quæ tu & pater impressa ad ingentem gloriam laudemq́ reliquistis, neq; de hac tanta uirtutis mercede quicq; cogitabā. Neq; enim hoc esse tam amplum & diuinum præmiū ijs qui patriam tutarentur, eiq́ salutariter consulerent, propositum & paratum arbitrabar. Quod quum sciam, uideamq́ uirtutes illas, quas in Repub. exercemus, ad illas ducere perfectissimas & summas quę animum in hunc locum quàm ocyssime reuehunt, suæq́ pristinæ diuinitati restituunt. Nunc maiore conatu, toto pectore, quæ cœperam non inaniter facere, perficiam uti spero. Et ille: Tu uerò quàm poteris diligentissimè enitere. Neq; enim mortalia tibi curæ esse debent, sed immortalia, quum sis ipse immortalis, uenturus in hanc uitam, felicitatemq́ immortalem. Neque uerò casus & mors corporis te mouere uel tantulum debent: quippe quum non sis ipse corpus, sed animus. Nam neque ea quisq; est quæ extrinsecus apparent, & cernuntur, quoniā nec suæ uestis est, quibus induitur, minus etiam suum est corpus, quo uelut circumdatus, atq; amictus est. Est enim corpus hominis seu amiculū, seu uas, seu receptaculū, seu uincula, seu carcer, seu quo alio appellari libet nomine. Quod intellexit sapiens ille, quisquis fuit, qui posti ædis Apollinis, Nosce te, inscripsit. Cuius præcepti tanta uis est, tanta sententia, ut non ab homine aliquo profectū putetur, sed immortali Deo attribuatur. Neq; is iubet, ut quis staturā aut faciem suam, uel manus, pedes, crura, cor, pulmonē, cætera exta, reliquosq́ cognoscat artus, quæ omnia medicis insipientibus notiora plerunq; sunt, q̄ sapientib. uiris. Sed ut animi præcipuā noscat partē, quæ est diuina mens, in eamq́ frequenter intueatur, uideatque quibus instructa artibus, quibus ornata uirtutibus sit, quàm exercitata, quàm ad reuolandum breui tempore in has sedes & pristinum domicilium apta & parata, ut consideret & contempletur uim memoriæ, inuentionis, mentis, cogitationis, quibus sapit, iudicat, ratione colligit, assequitur & inuenit, & recordatur tam multa atq; admirabilia, quæ à nulla ex istis corporeis & concretis naturis fieri ullo pacto possunt. Sed à sola diuina, idcirco non modò te diuinum esse scito. Sed ut dicere ausus est Euripides, Deum. Quid enim non simile Deo tua habet mens? An uigere, sentire, intelligere, meminisse, prouidere, sapere, comprehendere, ac tenere cogitatione atq; intelligentia mundum ipsum rerumq́ totam naturam, id demum non diuinum existimandum est, sed crassum, sed commistum, & ex terra atq; illis quibus terra cœlumq́ cōnectuntur, coagmentatū & conglutinatū? Quid uerò, gubernare, mouere, agere, uegetare id corpus cui præfectus es, nónne simile est illius prouidentię omnia administrantis & regentis Dei? Præclareq́ à sapientibus uiris dictū est, id totū quod uos uocatis hominē, hoc est mentem animumq́ cum suo corpore, paruū esse mundum: ipsum uerò mūdum, magnū esse hominem. Mortale enim est corpus, tuum nimirum

mirum terræ,humori,animæ,igni simile,ex quibus cōpactum & conglutinatum est, quibus quatuor corporū principijs et causis,perpetuis uicibus semper aliquid dece dit,semper accedit,mortésq; & uitas,si non in se totis semel atq; in uniuersum,in suis certe sentiūt partibus,easq; cōtinuas. Animus porrò tuus immortalis & de diuina illa cœlorū desumptus natura,par est eis atq; cognatus. Mens uerò,qui est planè deus, ea & mortale corpus & animū ipsum temperat ac moderat̃:nō secus atq; optimus ille maximus genitor naturæ,tum fragiles illas caducasq;,tum stabiles has æternasq; mundi naturas & partes. Et quemadmodū architector ille mundi,cuius numine reguntur cuncta,nec natus & immortalis est:ita & animus tuus initio caret,nec fine ullo terminandus est. Immortalis enim ea uis est quæ semper mouet,id est,quę semper intelligit,cogitat,sentit,uiget,uegetat:hæc siquidem omnia intelligi uolo,cum moueri dico. Etenim quum sint nōnulla,quę ipsa alias quidē res mouent,sed ab alijs etiam mouentur:uelut in hoc magno mundo planetę mouent ipsi quidē elementa,sed mo uentur tamē à primo illo impulsu cōtorquentis omnia,secumq; rapiētis cœli. In paruo uerò mūdo calor & humidū illud atq; spirabile totū corpus salutari atq; uitali mo ti ucient cienturq; ab ipso animo uestro ac mēte. Hæc ergo quę quod alijs impartiun tur,ab alijs accipiūt,si quando beneficiū desinūt accipere,etiam desinūt conferre,& tunc deniq; marcescūt & pereunt,à quo periculo remotū & tutū est id,q̃d à se ipsum agitur ac mouet̃. Neq; enim metuendū est,ut ne ipsum à se deserat̃:quod si semper se mouet, semper uegetat,semper uirtutē, uigorē,uitamq; affert:mori igitur nunq̃ potest. Nam si quādo moreret̃,non semper sibi uitam ipse cōferret atq; motū. Quippe cum ea nō daret,quæ exanime iacēs atq; prostratū nō haberet,resolutū enim abijsset iam tunc,uel in nihilū,uel in alias certe species ac formas. Imperitū igit̃ & absurdum est affirmare aliquid perpetuò moueri,sed interire tamen nonnunq̃,hoc est moueri semper,sed quiescere aliquādo,quod de animo dicūt minuti quidā et plebei philoso phi,qui tam impia opinione reditum sibi hæc in loca præcluserūt. Neq; enim mundi dominus & gubernator admitti eos in ea loca sinet,ad quæ se uenturos desperarūt: desperarūt autem,imò uerò cōtempserunt atq; irriserunt,nullaq; putauerunt esse ijs qui bene ac sanctè uixissent parata,nostrosq; animos,tanq̃ capite damnatos morte mulctarūt,nō aliam ob causam,q̃ quod qualis animus sit corpore uacās,intelligere ac mēte & cogitatione cōprehēdere nequiuerint. Cuius rei nō animi nostri,sed ipsorū hebetes cogitationes et intelligentiæ in culpa sunt:q̃d si alia deerāt omnia,illa pro fectò Platonis philosophorū principis ratio facile eos ab errore atq; ignorantia reuo casset,si acumē aliquod habuissent ingenij. Omnibus enim quę mouent̃,quę uigent, uiuunt,sentiūt,intelligūt,meminerūt,motus huiusmodi anima origo et principiū est. Neq; enim hæc ab inanimi aliquo manare fonte possunt. Principio uerò prius nihil est,à quo gigni potuerit & procreari. Siquidē id ipsum prius,non hoc quod generat̃ principiū esset appellandū. Ea nanq; uis est principij,ea natura,ut cum à nullo genera tum sit,ipsum ex se alia progignat. Quo fit,ut nec interire possit,quoniā ortū nunq̃ est. Quæ'nā enim in æterno quod posthac futurū est tempore interitus eius causa po terit inueniri,quę nulla fuit in æterno tempore,q̃d peractū est? An nouę posthac rerū naturę procreabunt̃ quales antea nullæ fuerunt? accedit huc,q̃d si occidit principiū hoc,spes tota cæterorū omniū recisa est. Quando quidē quod à principio cōsumpto atq; extincto fluere & proficisci queat,nihil erit. Nec reperiet̃ ulla res,quæ id princi pium reparet,atq; reducat,quippe ingenerabile esse ostendimus. Est igitur motus,uitæ,uirtutis,sensus,uigorisq; principiū ac uera origo,in eo quod tū sibi hoc,tum alijs præstat,atq; largit̃,nec beneficio fruit̃ uel mutuato,uel precario. Illud porrò nec nasci potest,quoniā principiū est:nec mori,quoniā æternis nulla unq; accidet siue morbi, siue casus,siue infirmitatis,siue mortis causa. Alioqui fieret nōnunq;,ut cō cideret cœlū ipsum cū uniuersa natura rerū,quiesceretq;,& interiret,cessante ac quiescēte mortua etiā mēte illa excellsissimi cœli,cum ab eiusce mētis impulsu, quæ aut quiesceret, aut extincta esset,nec cœlū ipsum,nec reliqua natura motū,uim,uitā reciperet. Quòd si hoc de cœlis uel cogitare nefas est, quòd quieturi aliquando sint, atq; adeò,si dijs

placet, ruituri casuriq́, quoniam mentes illæ indissolubili uinculo & societate cum eis copulatæ atq; coniunctæ nunquam moueri desinent. Non minus profectò nefas est de animis nostris idem arbitrari, cum sint ex illarum mentiũ natura & gentilitate, quæ etiam est ratio, quamobrē animi & ex se mouent, & semper mouētur: neq; enim torpent, aut feriantur, aut interquiescunt, aut insistunt ullo temporis momento, quin semper cogitent, intelligant, contemplentur, imaginentur, meditentur, moliantur aliquid etiam corpore ipso somno presso et grauato, quo tempore ipse minime dormit animus, sed uigilans agit illa quæ dixi. Quæ omnia tunc longè liberius, facilius, dexterius, melius faciet, quũ corporis cōpagine ac pōdere laxatus solutusq́; erit. Quandiu enim in isto uestro est carcere, in istis tenebris, in isto somnio, quam uos uitam nominatis, sarcina corporis obrutus ac pressus cibi & alimoniæ, uaporibus, nebulis, caligineq́; offuscantis, tum cupiditatibus, affectibusq́; actus & incensus, nō potest mentis & cogitationis ui ac uirtute uti. Hic uerò quũ nec corpore impedietur, nec pastum sumet, nec affectibus perturbabitur: excussus nanq; & purgatus erit illis omnibus, faciet id quod uos in uita uestra cōsueuistis, cum et integra estis ualetudine, quum cibo somnoq́; non grauamini, & leuati curis, negocijsq́; uacui estis, tum publicis, tum priuatis, nec percellemini & conflictamini uel æmulatione, uel cupiditate, uel ira, uel metu, totũ uidelicet se perquirendis cōtemplandisq́; rebus dedet. Hæc omnia Plato quidem scripsit. Socrates uerò cum Phædro suo ad platanũ illam nobilissimā disputauit, aliaq́; eodem spectãria quàm plurima cum amicis eo disseruit die, quo è uestra uita innoxius ille & sanctus eius animus egrediens huc ad deos lætus alacerq́; remigrauit: ut non disputasse eum, sed uaticinatum esse appareat. Quemadmodũ solent ij, qui morti sunt proximi. Quæ ego poteram quidem pressius & spinosius more ac modo uestrorum Stoicorum dicere, sed malui tamen fusius Platonicam imitari orationem. Ex his itaq; omnibus dilucidè planum (ut arbitror) factum est animum, neque ortum esse, nec finem habiturũ. Quod si ita est, sicut re uera est, ne inquines obsecro immortalē ac diuinum atq; adeo Deum animum tuum mortalibus sordidisq́; curis atq; operibus: fac semper & meditare aliquid non abiecto & mortali, sed Deo sempiterno dignum, nec rerum funilium uiliumq́; teneat sollicitudo, quas omnes negligere te & aspernari oportet. De salute ac tutela patriæ, cura, quod opus longe est ei, qui uniuersitatem hanc fabricatus est principi ac præpotēti Deo gratissimum, qui animos in humana corpora sparsit atq; conseuit, ut essent qui terrā illam uestram tuerentur, creatiq́; estis natura & ingenio ad ciuilem cōciliationem apto, ad incolendas ciuitates, frequentandosq́; conuentus ficto & formato. Isq́; contra naturam pugnare, armaq́; aduersus humanitatem sumpsisse uidetur, qui suæ utilitatis gratia communem utilitatē negligit, & uiolat, societatemq́; humanam dissoluit: dignus, qui tanquam hostis ex illa pellatur, eaq́; ipsi negetur humanitas, quam alijs ipse denegauit. Illeq́; uerè est magnus in primis uir & omni laude dignissimus, qui commoda priuata sua cōmodis totius patriæ postponit, mortémq́; cum salute & emolumento patriç uitæ suæ cum aliquo illius damno præfert. Ideo iure & in nostra ciuitate uenerabilis est sanctaq́; memoria L. Bruti, Marci Curtij, duorum Deciorum, totidemq́; Scipionum, patris & patrui mei, aliorumq́; complurium, qui pro patria interempti sunt, & in hoc templo, tum illi ipsi, quos modò dixi, tum etiam Codrus & Lysander & Themistocles & Meneochus & Dion Syracusanus, & fratres illi Carthaginēses Phileni, ac reliqui permulti partim Græci, partim barbari, qui mori pro patria non dubitarunt, gradum habent dignitatis honestissimũ. Illæ enim de patria curæ tam secundũ naturam humanã sunt, ut ad naturalem hominũ locum reducant, illáq; ciuitas atq; illæ uestræ humanæ leges ad harum cœlestiũ exemplum cōpositę, seu hinc potius per sapientes & diuinos uiros in terrã deriuatæ, ueros suos cultores & seruatores ad fontem suum locumq́; unde ipsæ defluxerũt, reuehunt. Hæc igitur mirè est cōpendiaria in cœlũ uia, quæ etiam facilior breuiorq́; fiet, si animus uester tantisper dum in mortali uita agit, de hac subinde cogitarit, ad hanc se pararit, neq; se uoluptatibus corporis, cupiditatibus, libidinibus immerserit ac operuerit, sed abducens frequenter se à sensuum

à ſenſuum affectuumq́ conſortio, primum corpus egredi uideatur, & à mortuo non admodũ differre. Et enim illa, quæ à uobis uocatur mors, nihil aliud quàm diſceſſus ac diſſociatio corporis & animi. Tum ita ſuperior ſuo corpore efficiet, ut calcatis primum humanis rebus atq; deſpectis, quas omnes ad magnũ excelſumq́ uirũ nec pertingere, nec pertinere exiſtimabit. Et enim, res equidem ita ſe habet, deinceps corpus ſuũ, ita ſuum faciet, ut totum in manũ poteſtatemq́ ſuã redigat, eoq; non tanq̃ charo ſocio, ſed tanq̃ frugali mancipio utatur. Mox aderit eiuſmodi ſapienti pulchritudo illa interior, quæ nec cõmemorari, nec credi à malis, turpibus, terris hominibus poteſt; & cõcentus ille ſuauiſsimæ harmoniæ audietur in tam diuino uiro, quũ interioribus pulcherrimis exteriora cõſonabũt. Quod Socrates à Deo uniuerſæ naturæ optabat, ac uoto petebat. Quid iam ſupereſt homini tam expurgato & perpolito tamq; agili faciendum, niſi ut acceptis alis animi duabus, cupiditate ueritatis diuinæ inueniendę, cupiditate boni diuini nanciſcendi. Quandoquidem in ueſtra uita omnia mendacio, tenebris ignorantiæ, tum flagitijs, ſpurcitijs, ſceleribus ſunt ſepta & cõtecta, ac uelut in profundo puteo (ut dicebat Democritus) demerſa: ita ſeſe leniter pennarũ remigio ſublimem attollat, ut quum huc uſq; diuiſo illo craſſo & caliginoſo aëre perruperit & penetrarit, corpus quod in terra reliquerat, ualere ſinat: ipſe cõſortij eius deſiderio nõ tangatur, nec ad iſtam ueſtrã uitam curet remeare. Nam ſi uel uoluptatum, uel opum, uel libidinũ, uel alicuius ex uitæ humanæ uanitatibus & ſcelerib. memor eum deſiderat ac repetit, magno impetu ad terrã deturbatus alas frangit, quod ſi uel is hic ita iacens & cœno uolutatus ac inquinatus, uel alius quiuis eodem hęrens in luto, eadem infectus contagione iubetur tunc ab Imperatore mundi è uita quàm primũ excedere. Non poteſt in hæc beatorũ beata domicilia corpore egrediẽs aſcẽdere. Tum quia nihil immundũ & cõtaminatũ huc poteſt ulla ratione peruenire, tum quia pondus illud terreni cœni abſq; aliquo alarũ adiumento nõ patitur animos illos in altum exurgere, deprimit enim nutu & grauitate ſua, deijcitq; ad terram. Circa quam multis ſeculis uoluuntur & iactantur, pœnasq́ ſui erroris dant, alij quidem minores, alij uerò maiores, ut ſunt uitia cuiuſq;, omnes tamen ingentes & peracerbas. At ſi tam tetra ſunt aliquorum fœdaq; ſcelera, ut inexpiabilia ſint, nec elui ac purgari adeò concretę & infixæ eorum ſordes queant, quales ſunt patriæ, parentum, deorumq́ uiolationes, quas cum ſemel ſuſcepiſſent, nunquam illarum eos poſtea pœnituit: hi tanquã comploratì & conclamati in Tartarum deijciuntur, unde nulli unquam pòſt ad ſuperiora reditus patere poteſt. Alij qui minoribus peccatis ſe conturpauerunt, aut maioribus etiam, ſed pœnitentia acti, uel ignoſcentiam ſupplices petierunt, uel aliquo meliore opere damnũ iniuriamq; quam ipſi fecêre compenſarunt & reſarcierunt, ij purgationibus, emũdationibus, excoctionibus adhibitis puri, puti, idoneiq; huic diuorũ concilio redduntur. Sed ſupplicia quæ interea ſubeunt tam durà & grauia, tam etiam diuturna ſunt, ut maluiſſent quemuis in humana uita dolorem, quamlibet ſiue longum, ſiue aſperum & acrem perferre, quàm minimum ex illis cruciamentis quæ poſt mortem coguntur tolerare. Quod non ignorans ſapientiſsimus uir & iuſtiſsimus M. Attilius Regulus, ut fidem ſuam hoſtibus datam liberaret, retinẽtibus & ſupplicantibus filijs, cognatis, neceſſarijs ut ſe ipſum ſeruaret, quum ſine iactura ulla dignitatis poſſet quod ſuperat ſenectutis molliter & honorate & in ea Repub. traducere, de qua duobus conſulatibus magnis bellis rebusq; geſtis erat quàm optime meritus, conſtanti & inuicto animo non dubitauit ad ingentes pœnas & cruciatus redire. Quippe qui probè ſciret maiores ſe poſt uitam daturum, ſi magnũ fidei præſensq́ numen uiolaſſet, quę fides ſocia & indiuidua eſt iuſticiæ amica, ſeu uerius ſoror. Quæ quum ita ſint, Publi, ne feſtinato è mortali uita exire, neu tibi ea longa nimis uideatũ, quæ tota citius euolabit, quàm credas: ac te in ea, tanquam in hoſpitio, totum te huic tuæ domui, his penatibus, ad quos tibi ueniendum eſt, para & compone. Neu hoc tam exiguo tempore de uoluptatibus, de libidinibus, delicijs, opibus, flagicijs, ſcelerib. cogita. Quæ ab inſtituta in has ſedes domumq; auertunt uia. In ijs eſto totus, quæ expeditiſsime & facillime huc reducunt, in iuuanda patria, in benefaciendo tuis, primùm

ciuibus,

ciuibus,deinde cunctis mortalibus,in colenda iusticia,pietate, fide, in te instruendo ac decorãdo,tum hisipsis,tum reliquis illis summis & diuinis uirtutibus,quæ quum à te intellectæ fuerint & cognitæ, ipsæ per se sine ullis gloriæ stimulis ad sese pertrahẽt,additaq; tibi postrema ab illis manu omnia tua in te uno sita esse,duces,nec opes alias requires uirtutes,quæ in te erunt,nec alium sermonem de te præter illum quem recta tua loquetur conscientia. Cuius unius laude atq; elogio contentus eris,nec alia expetes:quæ si feceris,ut te facturũ confido, neq; uitiorũ fecibus squaloreq; pressus circum terram,ut mali uiri,torqueberis atq; affligeris,& purus expeditusq; eodẽ momento & corpus tuũ exanime in terris iacebit,& animus tuus suæ origini ad immortalem beatissimamq; uitam restituetur. Hæc quum dixisset Scipio, hortati etiam atq; etiam ambo, ne dicta hæc mihi unquam exciderent, discesserunt. Ego admirans ea omnia quæ uideram,quæq; audieram,somno solutus sum.

SEQVENTIS LIBRI CAPITA XII.

continentes DXCII introductiones.

IO. LVDOVICI VIVIS AD SAPIENTIAM INTRODVCTIO.

1 DE SAPIENTIA. 1

VERA sapiẽtia est,de rebus incorruptè iudicare, ut talem unamquanq; existimemus, qualis ipsa est:ne uilia sectemur,tanquam preciosa:aut preciosa tanquã uilia reijciamus: ne uituperemus laudanda, neue laudemus uituperanda.

2 Hinc enim error omnis in hominũ mentibus,ac uitium orit. nihilq; est in humana uita exitiabilius, q̃ deprauatio illa iudiciorũ, quũ rebus nõ suũ preciũ reddit.

3 Quocirca perniciosę sunt uulgi opiniones,quę stultissime de rebus iudicant.

4 Magnus erroris magister,populus.

5 Nec aliud magis laborandum est,quàm ut sapientiæ studiosum à populari sensu abducamus,& uindicemus.

6 Primùm omnium suspecta illi sint, quæcunq; multitudo magno consensu approbat:nisi ad illorum normam reuocarit,qui singula uirtute metiuntur.

7 Assuescat unusquisq; iam tum à puero, ueras habere de rebus opiniones, quæ simul cum ætate adolescent.

Et

8 Et ea cupiat,quę recta sint:fugiat,quę praua,ut assuefacto hæc bene agere,uertat ei propè in naturam:ut non possit,nisi coactus et reluctans,ad malè agendū pertrahi.
9 Eligenda est optima uitæ ratio,hanc consuetudo iucundissimam reddet.
10 Tota reliqua uita ex hac puerili educatione pendet.
11 Ergo in curriculo sapientiæ,primus gradus est ille ueteribus celebratissimus, Seipsum nosse.

12 DIVISIO RERVM. II.

HOmo ex corpore constat,& animo.Corpus habemus ex terra,& his elementis, quæ cernimus ac tangimus,corporibus bestiarum simile.
13 Animum diuinitus datum,angelis & Deo similem,unde censetur homo:et qui solus meritò esset homo appellandus,ut maximis uiris placuit.
14 In corpore sunt forma,sanitas,firmitas,integritas,robur, celeritas, delectatio:& his cōtraria,deformitas,morbus,mutilatio,imbecillitas,tarditas,dolor,& alia corporis seu commoda,seu incommoda.
15 In animo eruditio,& uirtus:& contraria,ruditas,uitium.
16 Extra hominē sunt diuitiæ,potentia,nobilitas,honores,dignitas, gloria, gratia: & contraria his,paupertas,inopia,ignobilitas,utilitas,dedecus,obscuritas,odium.

17 RERVM NATVRÆ, AC PRECIA. III.

REgina & princeps rerum omnium præstantissima est Virtus:cui reliqua omnia, si suo uelint officio defungi,ancillari oportet.
18 Virtutem uoco,pietatem in Deum & homines,cultum Dei & amorem in homines,uoluntatemq́ benefaciendi.
19 Reliqua si quis ad uirtutem hanc referat,non mala uidebuntur.
20 Nec qui primùm hæc nuncupauêre bona,sic de illis senserunt,ut nunc uulgus: quod ueros illos ac naturales significatus corrupit,unde & rerum æstimationes mutatæ sunt.
21 Sic enim sunt intelligenda hæc,quatenus censentur bona.Diuitiæ sunt nō gemmæ,aut metalla,non magnifica ædificia,uel supellex instructa:sed non ijs carere,quæ sunt ad tuendam uitam necessaria.
22 Gloria,bene audire de uirtute.
23 Honor,ueneratio ob uirtutem.
24 Dignitas,recta hominum opinio de magna uirtute.
25 Potentia & regnum,habere multos quibus probè ac rectè consulas.
26 Nobilitas, excellentia actuum esse cognitum: uel à bonis prognatum, similem parentum se præbere.
27 Generosus est,ad uirtutem à natura optimè compositus.
28 Sanitas,talis habitudo corporis,ut ualeat mens.
29 Species,lineamenta corporis,quæ animum formosum ostendant.
30 Vires & robur,ut exercitijs uirtutis sufficias,ne facile defatigeris.
31 Voluptas,delectatio pura,solida & diuturna, qualis capitur ex ijs solis, quæ ad animum pertinent.
32 Si quis hæc aliter,ut à populo uidelicet intelliguntur,discutiat ac expendat,reperiet inepta,uana,noxia esse.
33 Primùm externa omnia uel ad corpus referuntur, uel ad animum:ut diuitiæ ad tuendam uitam,honor ad iudicium uirtutis.
34 Corpus ipsum nihil aliud est, quàm tegumentum uel mancipium animi, cui & natura,& ratio,& Deus ipse iubent subiectum esse,ut brutum sentienti, mortale immortali ac Diuino.
35 Porrò in ipso animo eruditio in hoc paratur, ut cognitum uitium facilius fugiamus,cognitā uirtutem facilius persequamur, teneamusq́, alioqui superuacanea est.
36 Quid aliud est uita, quàm peregrinatio quædam, tot undiq́ casibus obiecta & petita: cui nulla hora non imminet finis,qui potest leuissimis de causis accidere.
37 Quare stultissimū est,cupiditate tā incertæ uitæ fœdū aliquid, aut prauū agere.

Et

38 Et quemadmodum in uia, sic in uita, quo quis expeditior, & paucioribus sarcinis implicitus, hoc leuius & iucundius iter facit.

39 Tum natura humani corporis ita cõstitutum est, ut paucissimis egeat: ut si quis animaduertat, haud dubiè insaniæ damnet eos, qui tam multa tam anxiè congerunt, quum sit tam paucis opus.

40 Diuitiæ nanq;, & possessiones, & uestimenta in usum tantum parantur: quem non adiuuant immensæ opes, sed opprimunt, ut nauem ingentia onera.

41 Nec aurum, si non utare, à cœno differt: nisi quòd magis angit eius custodia, & efficit, ut dum ubi uni studes, ea negligas, quæ maximè sunt homini curanda.

42 Est enim pecunia, idolorum seruitus, quum ei reliqua posthabẽtur, nempe pietas, & sanctum.

43 Vt transeam, quot insidiæ diuitijs tenduntur, quot & quàm uarijs casibus pereunt, in quàm multa uitia detrudunt.

44 Culta uestimenta quid aliud sunt, quàm superbiæ instrumenta?

45 Vtile indumentũ excogitauit necessitas, preciosum luxus, elegans uanitas: suborta est in uestitu contentio. hæc multa docuit superuacanea, & damnosa, dum homines etiam ex eo quod infirmitatem nostram arguit, honorem captant.

46 Ita diuitiarum pars maxima, ædificia, supellex numerosa & opulenta, gemmæ, aurum, argentum, ornamentorum omne genus, spectantium oculis & comparantur & exponuntur, non possidentium usibus.

47 Iam nobilitas quid est aliud, quàm nascendi sors & opinio, à populi stultitia inducta? ut quæ sæpenumero latrocinijs quæritur.

48 Vera & solida nobilitas à uirtute nascitur. Stultumq; est, gloriari te parentẽ habuisse bonum, quum sis ipse malus, & turpitudine tua dedecori sis pulchritudini generis.

49 Sed certè omnes ex eisdem constamus elementis, et idem omnium pater Deus.

50 Ignobilitatem contẽnere, hoc est Deum nascendi autorem tacite reprehendere.

51 Potentia quid est aliud, quàm speciosa molestia? in qua si quis sciret, quę sollicitudines, quæ anxietates insint, quantum malorũ mare, nemo est tam ambitiosus, qui non eam fugeret, ut grauem miseriam.

52 Quantum est odium, si regas malos? quanto maius, si malus ipse?

53 Honor si ex uirtute non oritur, prauus est: sin ex uirtute, hoc præstat uirtus, ut is negligatur. aliter uera non erit uirtus, si quid honoris facit gratia: sequi enim debet honor, non expeti.

54 Dignitates, quis potest sic appellare, quũ indignissimis quoq; hominibus contingant? nempe fraude, ambitione, præmijs, pessimis artibus quæsitæ?

55 Et gloria, est'ne aliud, quàm (ut ille dixit) aurium uana inflatio?

56 Ex qua, ut honore & dignitate, nihil omnino ad eum pertingit, de quo sunt: & incertæ, uagæ, iniquæ, momentaneæ sunt, similes parentis suæ multitudinis: quæ eodem die eundem hominem & commendat atq; euehit summè, & uituperat ac deprimit extreme.

57 Quid dicam nasci ex his rebus partim deridendis, partim stultis, partim sceleratis, sicut ludo pilæ, profusione patrimonij in comessationes, scurras, mimos: bello potissimum, hoc est impunito latrocinio, quo magis uulgi dementiam agnoscas?

58 Secedat in se unusquisq;, ac solus cogitet: inueniet quàm parũ ad se attingat ex fama, rumoribus, ueneratione, honore populi, de quibus gloriatur.

59 Quid in somno, quid in solitudine, inter summum Regem interest, & infimum seruum?

60 Denique sic unusquisque sentiat, nobilitatem, honores, potentiam, dignitates ex prisca hominum persuasione, quam Christus animis suorum ademit, nata & relicta esse: & in Christianos homines inuecta, tanquam lollium, quod hostis diabolus aspersit bonæ segeti Dei.

61 In corpore ipso quid est forma? nempe cuticula bene colorata, si intraria cerni

possent,

poſſent,quanta uel in corpore ſpecioſiſsimo cerneretur fœditas?
61 Lineamenta & corporis decor quid iuuant,ſi turpis ſit animus? & ſicut Gręcus ille dixit,In hoſpitio pulchro hoſpes deformis?
63 Robur quorſum pertinet in homine,quum res maximæ & homine dignæ,non uiribus neruorum gerantur,ſed ingenij?
64 Nec uires quantumcunq; augeantur,maiores erunt,quàm tauri uel elephanti: ratione illos,ingenio,uirtute ſuperamus.
65 Tranſeo quòd forma,uires,agilitas,& cæteræ corporis dotes, ut floſculi, celeriter marceſcunt,exiguis caſibus diffugiunt: uel una febricula ualidiſsimum quandoque hominem concutit,& ſummum decorem tollit.
66 Vt nihil accidat,certè neceſſe eſt illa omnia, cum ætate flacceſcere, ac decidere.
67 Nemo ergo poteſt externa iure ſua dicere,quæ tam facilè ad alios tranſeũt: nec corporea,quæ tam citò auolant.
68 Quid quòd hæc quæ multi admirantur,magnorum uitiorum ſunt cauſæ,uelut inſolentiæ,arrogantiæ,ſocordiæ,ferocitatis,liuoris, æmulationis, ſimultatũ,rixarum, bellorum,cædis,ſtragis,cladis?
69 Delectatio corporis,ut corpus ipſum,utilis ac pecudina eſt,qua ſæpius & uehementius & diutius pecora quàm homines perfruuntur.
70 Ex hac quum morbi pleriq; ad corpus redundant, & ad rem familiarem permagna damna:tum ad animum certa pœnitentia,& hebetudo ingenij,quod delicijs corporis extenuatur,ac frangitur:deniq; odium uirtutum omnium.
71 Nec apertè frui licet: nam ut dedecent generoſitatem noſtræ mentis,ita nemo tam perditus eſt,quin eas erubeſcat apud arbitros capere,pariunt enim ignominiam: idcirco tenebras & latebras quærunt.
72 Quid quòd ſunt fugaciſsimæ, & momentaneæ,nec retineri ulla ui poſſunt, nec unquam ueniunt puræ,cuiuſcunq; amaritudinis expertes?
73 Ergo excluſis uulgi ſenſibus, maximum malum putato,non paupertatem, aut ignobilitatem,aut carcerem,aut nuditatem,ignominiam,deformitatẽ corporis, morbos,imbecillitatem:ſed uitia, & his proxima,inſcitiam,ſtuporem,dementiam.
74 Magnum bonum credito horum contraria,uirtutem,et quę huic ſunt finitima, peritiam,acumen ingenij,ſanitatem mentis.
75 Reliqua uel externa,uel corporis,ſi habes,proderunt tibi ad uirtutem relata: oberunt,ad uitia.Si non habes,caue ne quæras,uel cum minimo diſpendio uirtutis.
76 Prolixus quæſtus eſt,pietas cum ſufficientia. Fama, tametſi nihil agendũ eſt ut uidearis, conſeruanda tamen eſt integra, quod interdum ea cura à multis nos turpibus cohibet,ſed præcipuè in exemplum cæterorum.
77 Vnde præceptum illud ſapientium & ſanctorum uirorum,Nec malum faciendum,nec eius ſimile.
78 Quòd ſi hoc aſſequi nõ poſſumus,conſcientia debemus eſſe contenti.& quum tam deprauati erunt hominum ſenſus, ut quæ ſunt optima, putent eſſe ſceleſtiſsima: tunc laborandum erit, ut interna & externa ſoli Deo approbemus, idq; abundè nobis ſufficiat.
79 Etiam mala,quæ dicuntur corporis,uel fortunæ,licebit in bonum uertere, ſi patienter feras: & tanto ſis ad uirtutem promptior, quo minus tibi in illis ſuccedit, ac proinde es expeditior.
80 Sæpenumero ex damnis corporis,uel externorum,magnæ ſunt acceſsiones uirtutibus natæ.

81 DE CORPORE. IIII

ET quoniam in hac noſtra peregrinatione animum geſtamus in corpore incluſum,maximasq; opes in uaſis fictilibus: non omnino repudiandum nobis eſt & contemnendum corpus.
82 Sic curandum tamen, ut ſe non dominum, non ſocium eſſe ſentiat, ſed mancipium:nec ſibi paſci,aut uiuere,ſed alteri.

83 Quo curatius est corpus, hoc animus neglectior.
84 Quo mollius habetur corpus, hoc acrius menti reluctatur, & ut equus delicatè pastus, sessorem excutit.
85 Grauis sarcina corporis, animum elidit: acumen ingenij, sagina corporis, aut indulgentia retunditur.
86 Cibi, somni, exercitationes, tota corporis curatio, ad sanitatem referenda est, non ad uoluptatē: ut animo promptè inseruiat, nec ferocia cultus insolescat, neu uirium inopia decidat.
87 Nihil est quod æquè & uigorem mentis debilitet, & robur ac neruos corporis infringat, ut uoluptas: quippe uires omnes & corporis & mentis, opere ac labore uegetantur, ocio & mollitie uoluptatis languescunt.
88 Mundicies corporis & uictus citra delicias aut morositatem, ad ualetudinem & ingenium confert.
89 Ablues subinde manus & faciem frigida, detergesq; mundo linteolo.
90 Repurgabis crebrò eas partes, quæ sordibus & recrementis ad extima corporis meatus præbent.
91 Hæ sunt, caput, aures, oculi, nares, axillæ & pudenda.
92 Pedes mundi & calidi foueantur.
93 Arceatur frigus quum ab alijs partibus, tum uel maximè à ceruice.
94 Ne statim edas à quiete, nec ante prandium, nisi tenuiter.
95 Ientaculū enim sedando stomacho, aut refocillando datur corpori, nō satietati.
96 Ideo tres aut quatuor panis buccæ sufficiunt, sine potione, aut certè exigua, atque ea tenui. salutare hoc non minus ingenio, quàm corpori.
97 In prandio & cœna assuesce non uesci, nisi ex uno obsonij genere: eodem simplicissimo, & quantum per facultates licebit, saluberrimo, quamuis multa mensæ inferantur: & si tua sit mensa, noli admittere.
98 Varietas ciborum homini pestilens, pestilentior condimentorum.
99 Munda & pura parsimonia, temperatis & castis animis congruens, conseruatrix rei familiaris: & quæ sola efficit, ne multis indigere nobis uideamur, nec suscipiamus pessima facinora quæstus gratia, quo gulæ morem geramus, irritatæ uel luxu, uel lauticijs, uel delicatis nimium & exquisitis cibis.
100 Tum præstat, ut quæ adsunt, non modò nobis sufficiant, sed ex eis liceat egentibus impartiri.
101 Ostendit hoc Dominus exemplo suo, qui post exsaturatam multitudinem, reliquias perire panum & piscium non est passus.
102 Natura necessaria docuit, quæ sunt pauca, & parabilia. Stulticia superflua excogitauit, quæ sunt infinita & difficilia.
103 Naturæ si des necessaria, delectatur, & roboratur, tanquam proprijs: sin superflua, debilitatur, & affligitur, tanquam alienis.
104 Stulticiam necessaria non explent: superflua quum obruant, non satiant.
105 Potus erit, uel naturalis ille, uniuersis animantibus in cōmuneā Deo paratus, pura & liquida aqua, uel tenuissima ceruisia, uel uinum bene dilutum.
106 Nihil est quòd iuuenū corporibus magis officiat, q̃ calidus cibus, aut potus. incendit enim & exurit eorum uiscera, agitq; in libidinem & temeritatē præcipites.
107 A cœna ne bibe: aut si id admonet sitis, sume humidum aliquid & frigidiusculum, aut perpusillum tenuis potiunculæ.
108 Inter eam potionem et quietem, interpone quum minimum, horę dimidium.
109 Leuaturus animum, fac cogites, quàm exiguum tempus datum sit uitæ hominum: ex illo non oportere multum descindi ad lusus, ad comessationes, ad puerilitates, ad ineptias.
110 Breue spacium esse uitæ nostræ, etiam si totum bonæ menti impenderetur.
111 Non esse nos à Deo creatos ad lusum, aut nugas: sed ad seria, ad moderationem, modestiam, temperantiam, religionem, omne genus uirtutis & laudis.

Morbos

112 Morbos corporis,morbis animi ne curaueris.
113 Exercitationes corporis non erunt immodicæ, cæterùm aptandæ rationi uale tudinis,in quo sequenda erunt medicinæ consultorum consilia.
114 Sic tamen,ne quid habeant turpe, immodestum,obscœnũ,flagitiosum. etiam in remissionibus & refectionibus animi,adsit aliqua memoria uirtutis.
115 Absit arrogantia,contentio,rixa,inuidia,cupiditas:quî enim conuenit crucia re animum,dum delectare studes?non aliter,quàm si fel infundas in id mel,quod cupis esse quàm dulcissimum.
116 Somnus sumendus est tanquam medicina quędam,curando corpori,tantummodo quantus sufficit.immodicus enim reddit corpora redundantia noxijs humori bus,segnia,pigra,lenta,& celeritatem mentis tardat.
117 Nec est existimandum uitæ id tempus,quod somno impenditur.uita enim uigilia est.

118 DE ANIMO.

IN animo duæ sunt partes:illa quę intelligit,meminit,sapit,ratione,iudicio,ingenio utitur ac ualet.Hæc pars superior appellatur,& proprio nomine,Mens:qua homines sumus,qua Deo similes,qua cæteris animantibus præstamus.
119 Est altera ex coniunctione corporis bruta, fera,atrox, bestiæ quàm hominis similior:in qua sunt motus illi,qui siue affectus,siue perturbationes nominantur,Grę cè πάθη,arrogantia,inuidentia,maleuolentia,ira,metus,mœror,cupiditas, stulta gaudia.pars inferior nominatur etiã Animus:qua nihil à belluis differimus, & quàm longissimè discedimus à Deo,extra morbum & perturbationem omnem posito.
120 Hic est naturæ ordo,ut sapientia regat omnia, pareant homini cætera quæ uidemus:in homine uerò corpus animo,animus menti,mens Deo.Si quid hunc ordinem egreditur,peccat.
121 Ergo peccatum est,in homine perturbationes illas tumultuari,sæuire ac trahe re ad se ius & ditionem totius hominis,spreta & contempta mente:mentem etiam re licta Dei lege,animo & corpori seruire.

122 DE ERVDITIONE. V.

IDcirco menti indita est uis intelligendi,ut singula expendat,sciatq́ quid factu bonum sit,quid secus:et uis uolendi summa,ut imperio huius nihil sit in animo,quod non pareat,si illa contendat,nec de iure decedat suo.
123 Ingenium multis artibus, & humanis & Diuinis excolitur & acuitur : instruiturq́ magna & admirabili rerũ notitia,quo exactius singulorũ naturas & precia cognoscat : possitq́ uoluntatem docere,quid sequendũ bonum, quid uitandũ malum.
124 Igitur fugiendæ artes illæ,quæ cum uirtute pugnant.quales sunt diuinatrices omnes,quæ à Græcis μαντεῖαι dicuntur:ut chiromantia,pyromantia,necromantia,hydromantia,etiam astrologia:in quibus est plurimum exitiabilis uanitatis,excogitatæ ab impostore nostro diabolo.
125 Tractantq́,& profitentur id,quod sibi uni Deus reseruauit, futurarum & abstrusarum rerum peritiam.
126 Nec inquirẽdum in Dei maiestatem, & arcana à cognitione nostra procul remota,à quibus Deus hominem arcuit.
127 Qui scrutatur maiestatem,opprimetur à gloria.
128 Et Paulus iubet nos nõ plus sapere, quàm oporteat:sed sapere ad moderationem.Hebræus quoq; cõcionator inquit:Altiora te ne quæsieris,& fortiora te ne scru tatus fueris:sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus.
129 Et arcana illa,quæ uidit,negat licere homini eloqui.
130 Vitanda ars omnis à dęmone tradita,cum quibus uelut Dei hostibus nullum debet nobis esse commercium.
131 Nec expedit uel philosophorum,uel hæreticorum opiniones, pietati nostræ cõtrarias, cognoscere : ne quem scrupulũ subtilis artifex diabolus in animos nostros

inijciat,qui nos nimium torqueat,etiam adducat in exitium.

132 Non attingendi autores spurci, ne quid sordiũ animo ex contagio adhæreat.

133 Corrumpunt bonos mores collocutiones malæ.

134 Reliqua eruditio munda est,& frugifera,referatur modò ad suum scopum,uirtutem,hoc est rectè agere.

135 Est diuina eruditio à Deo tradita,in qua sunt thesauri omnes scientię et sapientiæ reconditi, hæc est uera mentium lux. reliqua omnis ad hanc collata, densissimæ sunt tenebræ,& ut res hominum ludicra & puerilis.

136 Legitur tamen uel in hoc,quo tanquam ex comparatione fulgentior appareat nostra lux.

137 Tum ut testimonijs hominum aduersus eos utamur,qui diuinis parũ acquiescunt,ut uitiosi oculi auersantes solis splendorem.

138 Ad nos quoq; commonefaciendos,quum in multis gentilium tanta præstantia fuerit uirtutis, quantã esse cõuenit in homine Christiano, discipulo magistri Dei, cui ex luce pietatis,quam profitetur,magna est imposita necessitas bene uiuendi.

139 Suppeditant quoq; facundiam & usum, ac prudentiam uitæ communis, quia nonnihil interdum indigemus.

140 Tribus uelut instrumentis fabricamur eruditionem,ingenio,memoria,cura.

141 Ingenium exercitatione acuitur.

142 Memoria,excolendo augetur.

143 Vtrunq; eneruant deliciæ, bona ualetudo confirmat, ocia & diuturnæ remissiones profligant,exercitamenta ad manum & in promptu ponunt.

144 Siue legis ipse quid,siue audis,attentus id fac: nec uagetur mens tua,sed coge illam ibi esse,& agere quod adest,non alia.

145 Si incipit digredi,paruo murmure eam reuoca.cogitationes omnes ab studijs alienas,in aliud tempus differ.

146 Scito te operam & tempus perdere,si quæ legis,uel audis,non attendas.

147 Quæ ignoras,ne pudeat quærere.Ne erubesce à quouis doceri,quod maximi uiri non erubuerunt. erubesce potius ignorare,aut nolle discere.

148 Quę ignota tibi sunt,ne iactes te scire:sciscitare potius ab ijs,quos scire credis.

149 Si uideri uis doctus,da operam ut sis:nulla est cõpendiosior uia. quemadmodum non alia ratione facilius consequeris ut existimeris bonus,quàm si sis talis.

150 Deniq; quicquid uideri cupis,fac ut sis,aliter frustra cupis.

151 Falsa tempus infirmat,uera corroborat.

152 Nulla simulatio diuturna.

153 Magistrum semper sequere,noli præcurrere. & illi crede:ne repugna.

154 Ama illum, & parentis loco habe: putaq; uerissima & certissima esse, quæcunque dicit.

155 Attende,ut quod semel errasti, emendatus iterum aut tertiò,ne idem pecces: labora,ut proficiat emendatio.

156 Illorũ decet te præcipuè meminisse, in quibus falsus es,ne te rursum decipiãt.

157 Cuiusuis hominis est errare:nullius,nisi insipientis,perseuerare in errore.

158 Scito nullum esse sensum,per quem promptius docemur,quàm auditum.

159 Et nihil facilius,quàm audire multa,& nihil utilius.

160 Nec malis leuia,aut inepta,aut ridicula audire:quàm seria,grauia,prudentia.

161 Pari labore utraq; discuntur,quum sit adeò commodum dispar.

162 Ne labores quàm multa respondeas,sed quàm aptè,& in tempore.

163 Prandio tuo & cœnæ illos adhibe,qui te possint instituere, quiq; suaui ac docta collocutione pariter & exhilarent te; & peritiorem reddant.

164 Scurras,parasitos,imperitè loquaces aut spurcè,moriones,nugatores,bibaces, & id genus hominum aptum ad risum mouendum uel uerbis uel factis,nec honore mensæ tuæ digneris:nec illi te,dum reficeris,oblectent:potius iucunda aliqua,& ingeniosa confabulatio,

165 Non os modò à turpibus cohibe,sed etiā aures, tanquam fenestras animi : memor dicti ueteris,quod citat Apostolus:Corrumpūt mores probos cōfabulationes malę.
166 Siue ad mensam,siue alio quouis loco,diligenter quid quisque dicat ausculta.
167 Ex sapientibus disces,quo fias melior.
168 Ex stultis,quo fias cautior.
169 Quæ sapientes probarint,sequeris.
170 Quæ stulti laudarint,uitabis.
171 Si quid uideris à cordatis recipi, tanquā uel argutè,uel grauiter,uel sapienter, uel doctè,uel ingeniosè,uel urbanè dictum,retinebis,ut & ipse in occasione utaris.
172 Habebis librum chartaceum,in quo annotabis si quid legeris, uel audieris dictum festiuè,aut eleganter,aut prudēter:uel uocabulum aliquod exquisitum,rarum, utile sermone quotidiano,ut quum usus poscat,habeas paratum.
173 Annitere,ne sola uerba intelligas,sed præcipuè sensa.
174 Quę legeris,uel audieris,fac alijs narres,tū tuis condiscipulis Latinè,tum alijs lingua tibi uernacula:& conare, ne minus ipse uel lepidè, uel uenustè referas, quàm audieris,aut legeris:sic & ingenium exercebis,& linguam.
175 Est etiā tractandus & agitandus sępenumero stylus,optimus dicēdi magister.
176 Scribe,transcribe,rescribe crebrò,atque annota : cōpone alternis diebus, aut ad summū tertio quoque,epistolā ad aliquē,qui tibi respondeat:& tuā ostende instituto ri emendādam,mendarū,quas sustulerit,fac recordere,ne rursus ad easdē impingas.
177 Post cibum,uelut à prandio et cœna,cesset studium:sumpto prandio sede,con fabulare,audi aliquid suaue:aut sic lusita,ne nimium corpus exagites & concutias.
178 Post cœnam, quam uolo esse modicam, deambulato cum iucundo aliquo & docto confabulatore,qui te sermone oblectet,cuius uerba & sententias imitari cum decore posis.
179 Inter cœnam & quietem,uita omnino potum:nihil perniciosius simul corpori,memoriæ,ingenio.quum urgebit te sitis,si biberis,pone inter potum & lectum interuallum,quum minimum semihoræ.
180 Memoriam quiescere non sines.
181 Nihil est,quod æquè labore gaudeat,& augeatur.
182 Commenda ei quotidie aliquid.
183 Quo plura commendabis,hoc custodiet omnia fidelius : quo pauciora, hoc infidelius.
184 Quum aliquid ei crediderís,sine eam quiescere, & aliquanto pòst ab ea uelut depositum reposce.
185 Si quid uis ediscere,id de nocte quater aut quinquies attētissimus legito:hinc ito cubitum.de mane exigito à memoria rationem eius,quod pridie credideris.
186 Cauendum à crapula,à cruditate,à frigore,potissimum ceruicis.
187 Vinum,memoriæ mors.
188 Optimum esset,singulis noctibus,paulò antequàm cubitū concederes, in sella te sine arbitris sedentem,quæcunque die illo uidisses,legisses,audisses,egisses,in memoriam reuocare.
189 Si quid fecisses honestè, moderatè, prudenter, cordatè, cum decore & laude, gauderes:scires que id esse Dei munus,& similia pergeres facere.
190 Si quid turpiter, immodestè, flagitiosè, pueriliter, ineptè, uituperio dignum, scires ex tua malitia profectum,doleres,& uitares in posterum.
191 Si quid uel audisses,uel legisses elegans,doctum,graue,sanctum,retineres.
192 Si quid uidisses probatum,imitare:si quid improbatum,fugeres.
193 Nulla tibi abeat dies,in qua uel non legeris,uel audieris,uel scripseris aliquid, quod seu eruditionem,seu iudicium,seu uirtutem augeat.
194 Cubitum iturus lege,uel audi aliquid dignum,quod memoriæ mandetur, & de quo salubre ac iucundum sit per quietem somniare : ut etiam nocturnis uisis discas,& fias melior.

195 Studio sapientiæ nullus in uita terminus statuẽdus est, cum uita est finiendũ. semper illa tria sunt homini, quamdiu uiuit, meditanda: quomodo bene sapiat, quomodo bene dicat, quomodo bene agat.

196 Ab studijs arrogantia omnis arcenda est. nam ea quæ uel doctissimus mortalium nouit, non sunt minutissimũ eorum quæ ignorat. exiguum quiddam & obscurum & incertum est, quicquid homines sciunt, mentesq; nostræ in hoc corporeo carcere deuinctę, magna ignoratione et altissimis tenebris premuntur: aciemq; adeò retusam habemus, ut nec summas penetremus rerum facies.

197 Tum profectui studiorum plurimum nocet arrogantia: multi enim potuissent ad sapientiam peruenire, ni iam putassent se peruenisse.

198 Vitanda etiam contentio, æmulatio, obtrectatio, inanis gloriæ cupido: quum in hoc sequamur studia, ut illa fugiamus.

199 Nihil excogitari potest iucundius cognitione multarum rerum, nihil intelligentia uirtutis fructuosius.

200 Studia res lætas condiunt, tristes leniunt, temerarios impetus iuuentæ cohibent, senectutis molestam tarditatem leuant: domi, foris, in publico, in priuato, in solitudine, in frequentia, in ocio, in negocio comitantur, adsunt, imò præsunt, opitulantur, iuuant.

201 Eruditio pastus ingenij uerissimus, ut indignum sit, pasci corpus esuriente animo: ex qua uoluptates, & oblectamenta, & solida & perpetua: quæ alia ex alijs nascentia, & se renouantia, nunquam nos deserunt, nec lassant.

202 DE VIRTVTE. VI.

PRæstantissima illa rerum uniuersarum uirtus, neque dono ab hominibus datur, neq; accipitur: diuinitus contingit.

203 Idcirco à Deo suppliciter ac pie petenda est.

204 DE AFFECTIBVS.

SVmmum in literis omnibus atq; eruditione est ea Philosophia, quæ ingentibus animi morbis remedium adfert.

205 Magna cura adhibetur curando corpori: maior adhibenda est animo, quo huius morbi & occultiores, & grauiores, & periculosiores sunt.

206 Hi non iniuria tempestates, cruciatus, tormenta, flagra, faces, furiæ animi humani nuncupantur. maximam hi adferunt calamitatem, & indicibiles dolores, si regnent, si agitentur: incredendam tranquillitatem, & beatitudinem, si sedentur, & cohibeantur.

207 Huc tendunt, quęcunq; à maximis ingenijs de uita moribusq; acutissimè sunt excogitata, atq; perscripta.

208 Hoc est ingens præmiũ literati laboris, cuius uerissimus fructus est, ut non in admirationem, aut ostentationẽ uanam sit nobis magna illa rerum supellex collecta: sed ut transeat in usum uitæ, & primùm omnium prosit possidenti: nec in eius mente sit tanquam in pixidicula, unde petitur res alios iuuatura, ipsi uasculo inutilis.

209 Nec aliud conatur pietas Christiana, quàm ut serenitas humanos animos exhilaret: & tranquillitate animorum, compositisq; affectionibus simus Deo angelis quàm simillimi.

210 Remedia his morbis, uel ex rebus ac nobisipsis, uel ex Deo, uel ex Christi lege ac uita petuntur.

211 Natura rerum est, ut incerta & fluxa, & momentanea, & uicissitudinaria, & uilia sint omnia, præter animum: qui est unusquisq;, aut certe potissima eius pars. reliqua ab alijs ad alios transferuntur, ne quis extra animũ quicquã possit suum dicere.

212 Quæ habet, non donata esse putet, sed accommodata.

213 Quocirca ingentis dementiæ est, graue aliquod crimen, & magna luendũ pœna, ob res minutas suscipere.

214 Nec se quisquam efferat, quod aliquid de externis aut corporeis contigerit: quum id omne breue futurum sit, ac incertum. nec proprium, sed alienum: quod ut concessum

concessum est, sic etiam reposcetur, ad summum in morte, sæpe in uita ipsa.

215 Nec dolendum, si quod accommodatum ac uelut depositum est, repetatur: quin potius agendæ gratiæ, quòd tantisper uti licuit.

216 Intolerandæ ingratitudinis est, si sis aliquando affectus beneficio, iniuriam te credas accipere, quòd id non sit perpetuum: nec quid habueris spectes, aut quãdiu, sed quid, aut quamdiu non habueris.

217 Nec lætandum, quòd fortuita tibi accesserunt, aut amicis, adempta sunt inimicis: quum in omnibus tanta sit celeritas, & ambiguitas, ut plerunque inani lætitiæ proximis sit acerbus fletus.

218 Nec despondendus animus, aut cõtrahendus reflante fortuna: quippe aduersis matutinis, interdum succedunt prospera uespertina.

219 Iam quæ conditio corporum, quę ratio uitę fictis ex tam uili initio, tam fragili: quum sit anceps uita, septa tot undique periculis: & ut sit aliquantisper certa utique non est diu duratura: quid habemus, cur in tanta infirmitate ferociamus?

220 Quumque nihil sit aliud hæc uita, quàm peregrinatio, qua in alteram sempiternam tendimus, paucissimisque rebus ad hoc iter conficiendum egeamus.

221 Quid est quam ob rem his quæ huc atque illuc uolui & iactari cernimus, sollicitemur, aut omnino moueamur?

222 Cupiditati quare seruiendum est, quum sint futura incertissima, & præsentia paucis contenta?

223 Liber ille, qui cupit solùm, quæ sunt in ipsius manu: seruus, qui contrà.

224 Iam fortunæ muneribus expleri, quid aliud est, quàm peditem multis sarcinis impediri ac obrui?

225 Nemo est tam stupidè amens, qui non se illi ciuitati, ad quam tendit, & ubi morari destinat, potius quàm itineri adornet, componatque.

226 Vita hæc nostra, quum sit natura sua fugax, & arcta: maxima eius pars, ac ferè tota perturbationibus perit. neque enim uiuimus, quamdiu affectibus concutimur, & in primis mortis metu.

227 Quæ quum ex infinitis causis immineat, & appropinquet, expauenda non est ex una & altera: quum necessariò peruentura, fugienda nõ est per scelus, aut mœrendum quod accedat.

228 Quum sit uita innumeris tędijs ac miserijs referta, cur est tam arctè retinenda? quum ad alteram æternam proficiscamur, ita nos comparemus, ut rectà ad illam euolemus, plenissimam bonorum omnium.

229 Ergo premimur sæpius nostris erroribus, quàm rebus ipsis: quum magna mala aut bona censemus, quæ non sunt.

230 Natura & conditio, & uera rerum precia illa sunt, quæ initio posui, quo apparet, nihil præter uirtutem pulchrum aut magnum esse, aut etiam nostrum.

231 Nos uerò in consilium mentis amorem corporis, & cupidinem rerum uitę huius accersimus, quæ à multis uocari solent Amor nostri.

232 Hic animos uiriles eneruat, ut nulla res tam minuta sit, quæ in eos non penetret: nec ulla tam exilis aut tenuis, quin eos concutiat.

233 Hinc tenebræ oboriuntur oculo mentis. & ubi regnum affectus occupauêre, iam illis tanquam dominis blandimur, indulgemus, paremus.

234 Ita aliena mordicus tanquam nostra apprehendimus: & si detrahantur, lamentamur & afflictamus nosipsos.

235 Et nostra tanquã aliena negligimus, et auersamur profutura, ceu in primis noxia: & nocitura amplectimur pro utilibus.

236 Aliena mala nobis uidentur leuissima, nostra illis non maiora intolerabilia: & semper queruli nec aliena desideria ferimus, nec nostra.

237 Nec iam nobis placemus ipsi, nec hic mundus cum sua lege nobis satisfacit, immutatas uellemus rerum naturas: tanta est ex delicijs impatientia.

238 Quæ cruces possunt cũ his cõparari? nec sunt alia apud uita functos tormẽta,

239 Nec dæmones aliis supplicijs sunt miserrimi, quàm superbia, inuidia, odio, ira.
240 Cernere est uultus eorum, qui his affectibus tenentur, quàm uarij sunt, quàm anxij, anheli, truces, horridi: ad eundem modum & animi sunt affecti.
241 Ira, perturbationum omnium atrocissima, maximè hominem dedecet.
242 Naturam hominis in truculentam mutat feram.
243 Et quum quæuis perturbatio mentis aciem & iudicium omne obscuret, tum ira tenebras densissimas offundit, ut nec uerū, nec utile, nec decorum possit cernere.
244 Arrodit cor, & ualetudinem affligit.
245 Id cogit facere, quod illicò pœnitentia consequatur.
246 Iam in facie quàm turpis mutatio? quæ tempestas? oculorum ardor? dentium stridor? despumatio? & totius oris pallor? fœda in lingua titubatio, & clamor?
247 Vt ille qui iratum se ad speculum uidit, non sine causa dicatur se non agnouisse.
248 Ob hanc toruitatem uultus, atrocitatem dictorum, crudelitatem factorū, adimitur uiro omnis autoritas, omnis beneuolentia, diffugiunt amici, recedunt obuij, solitudo undiq;, omnes oderunt, omnes detestantur.
249 Quo fit, ut maximi uiri nihil uel cauerint magis, uel texerint, quàm iram, & ira tioperà adeò ut Naturæ etiam suæ repugnarint, ac uim attulerint.
250 Quid enim ridiculum magis, quàm tantulum, tam imbecillum animalculum, sic ferocire, ac furere?
251 Et tantas tragœdias, tam atroces, de uilissimis rebus excitare, ut de corporeis, de fortuitis, etiam, si Dijs placet, de uno uerbulo?
252 Iram facilè domabis, si illud animo perceptum & fixum tenueris.
253 Iniuriam nō fieri, nisi lædatur animus: cui à nemine noceri potest, nisi à possidente, introducto in eum uitio.
254 Hæc ad hominē, ex homine, nunc altius, nempe ex Deo, etiam si & illa quoq; ex Deo: sed hæc aliquanto expressius, ac propius.

255 DE RELIGIONE. VII

Nihil potuit hominum generi dari maius, aut præstabilius, quàm religio: quæ est cognitio & amor Principis & parentis uniuersitatis mundi huius.
256 In nullos homines æquè est beneficus Deus, ac in illos, quos docet, qui sit uerus sui cultus.
257 Idcirco Psalmista inter maxima Dei in populum Israeliticum munera, illud ponit, Qui annunciat uerbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israeli.
258 Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.
259 Per religionem Deus cognoscitur: cognitus fieri nequit aliter, quin ametur.
260 Vnus Deus est princeps, & autor, & Dominus uniuersorum, qui potest, qui scit omnia.
261 Mundus hic, est uelut domus quædam eius, uel potius templū: ipse ex nihilo in hanc faciem atq; ornatum protulit, unde nomen accepit apud Græcos, ornati.
262 Idem regit atque administrat, non minore conseruationis miraculo, quàm creationis.
263 Et quemadmodū in domo prudentissimi patrisfamiliâs nihil iniussu eius agitur: sic in omni mundo nihil iniussu Dei geritur, omnia potentis & scientis.
264 Illi angelos, dæmones, homines, animantia, stirpes, lapides, cœlos & elementa, cuncta deniq; curæ esse, ac parere.
265 Nihil fieri, nihil moueri, nihil contingere, ac ne stipulam quidem attolli ullam, aut floccum uolitare, extra illius præscripta & iussa.
266 Hanc esse uniuersi legem, non alium esse in rebus casum, non fortunam, aut sortem.
267 Omnia ab eo fieri cum summa æquitate & sapientia, tametsi uijs nobis ignoratis.
268 Quæcunque cuiuis contingunt, ad eius referri commoda, si sit bonus: non ad ista

ista pecuniolæ,aut mundi huius momentanei,sed illius æternæ salutis.

269. Ergo quæcunq; in hoc mundo accidunt, tanquam ab autore Deo profecta, æquis animis accipienda atq; approbanda sunt, ne affectu nostro, & tanquam iudicio consilium damnare uideamur,& improbare uoluntatẽ iustissimi illius & sapientissimi rectoris omnium Dei,quia non assequimur.

270 Ei nos obsequi ac subditor præbere,laudare atq; approbare cuncta quæ facit, fas piumq; est.

271 Nos pueri, & meliorum rerum inscij, quæ damnosissima sunt, deflemus non dari,tanquam utilissima:quæ utilissima,horremus tanquam aduersissima.

272 Vt nihil sit nobis sæpenumero pestilentius,q̃ fieri uotorũ nostrorũ cõpotes.

273 Quumq; in tantis tenebris ignorationis uersemur,sic Deo uisum est,ut nobis sola sit præstanda culpa,cætera omnia illius curæ remittantur.

274 Nobis,uelimus nolimus, exequendum est, quod de nobis statuit ac iubet rector huius tanti operis:quorsum igitur spectat malle cum lachrymis detrectantes & reluctantes trahi,quàm hilariter & ultrò duci?

275 Certè amicus omnis Dei,legibus & uoluntati amici obtemperabit.

276 Hæc potissima ratio est Dei amandi,sicut Christus inquit: Vos amici mei eritis,si feceritis quæ ego præcipio uobis.

277 Pacificator humani generis cum Deo, & autor salutis nostræ est Iesus Christus,homo Deus,Dei omnipotentis filius unigenitus,quem ad hoc ipsum Pater misit,quum ei uisum est misereri generis humani,quòd maximo suo malo inimicum se fecerat Deo.

278 Nullum excogitari potest malum pestilentius,aut exitiabilius,quàm per peccatum à Deo separari,à perenni bonorũ omnium fonte, ad perniciosissimam cõuerti miseriam,& à dulcissima uita in acerbissimam mortem.

279 In hoc inter cætera Christus uenit,ut rectissimam uiam nos edoceret,qua insisteremus proficiscentes ad Deum,nec ab ea uel pilum deflecteremus.

280 Hanc ipse & uerbis indicauit,ac patefecit,& exemplo uitæ suæ muniuit expeditissimam atq; certissimam.

281 Humana omnis sapientia, si cum religione Christiana conferatur, cœnum est & mera stultitia.

282 Quicquid graue,prudẽs,sapiens,purum,sanctum,religiosum: quicquid cum admiratione,exclamatione,plausu apud gentiles sapientes legitur: quicquid ex illis commendatur,ediscitur,in cœlum tollitur:id totum purius,rectius, apertius, expeditius inuenitur in pietate nostra.

283 Hanc nosse,perfecta est sapientia:iuxta hanc uiuere,perfecta uirtus:sed nemo uere nouit,qui non sic uiuat.

284 Vita Christi testatur humanam eius probitatem:miracula, omnipotentiam diuinitatis:lex,cœlestem sapientiam.

285 Vt ex probitate accedat exemplum ad imitandum, ex autoritate uis ad obediendum,ex sapientia fides ad credendum.

286 Probitas amorem eliciat,maiestas cultum,sapientia fidem.

287 Si quis quæ Christus præcipit expẽdat, comperiet omnia ad nostras utilitates referri,ut nemo nisi maximo suo bono sentiat se credere.

288 Vt nihil est homini gratius,quàm fidi sibi,ita nec Deo:nec quisquam bene de illo cogitat,cui timidè seipsum credit.

289 Fundamentum salutis est,credere Deum esse patrem, & huius filium unicum Iesum Christum legislatorem nostrum: & ex utroq; spirari sanctum illum afflatum, sine quo nihil agimus,nihil cogitamus excelsum,aut profuturum nobis.

290 Verus Dei cultus est,animum morbis & prauis affectibus perpurgare,& in illius quàm proxime possumus transformari simulachrũ,ut puri & sancti simus, sicut & ipse est,neminem oderimus,omnibus prodesse studeamus.

291 Quo magis te à corporalibus ad incorporea transtuleris, hoc uitã diuiniorem uiues.

Ita

291 Ita fiet, ut Deus cognatam & similem sibi naturam agnoscat, eaq; delectetur: ac uelut in uero & germano templo habitet, multo sibi acceptiore, quàm ista sunt lapidum & metallorum.

293 Templum Dei sanctum est, inquit Paulus, quod estis uos.

294 Tantus hospes conseruandus est: nec tetro peccatum fœtore expellendus.

295 Corporalia opera fatua sunt ante Deum, nisi conditura ex animo addatur.

296 In occultissimis recessibus, & procul ab omnium oculis, atque adeò in corde ipso, atque in animo tuo scito te habere Deum, arbitrũ, testem, iudicem omniũ, etiam cogitationum tuarum: ut illius præsentiam reueritus, nihil non modò facias, sed nec in animum admittas nefarium, aut turpe.

297 Charitas erga Deum hæc esse debet, ut illum cæteris rebus uniuersis anteponas, honoremq; & gloriam illius chariorem habeas, cunctis uitæ huius honoribus et commodis.

298 Et quemadmodũ amicus, quum amici memoria occurrit, beneuola quadam afficitur & pia lętitia: sic curare te decet, ut Diuina omnia amicissima tibi sint, & proinde gratissima, uerserisq; in illis multo libentissime.

299 Quoties nominari audis Deum, maius quiddam & admirabilius occurrat, quàm quod possit humana mens capere.

300 Quæ de illo & Diuis dicuntur, audi, non quomodo humana, sed cum magna animi admiratione.

301 De Deo ne quid temerè censeas, aut de illius factis pronuncies aliter, quàm uenerabundus & timide.

302 Impium, in res sacras iocari, aut dicta sanctarum scripturarũ ad lusus, ineptias, aniles fabulas, scommata conuertere: ceu quis medicinæ ad salutem paratæ cœnum aspergat: ad obscœnitatem autem trahere, id uerò nefarium & intolerabile.

303 Omnia decet illic esse admiranda: & cum ingenti dignatione in animos recipienda.

304 Sacris intersis attentè ac piè, non ignarus, quæcunq; ibi seu uides, seu audis, esse purissima & sacrosancta, spectareq; ad immensam illam Dei maiestatem: quam adorare facilè est, comprehendere impossibile.

305 Ita ut in Diuina illa sapientia altiora semper existimes latere, quàm quò possit uis ulla humani ingenij pertingere.

306 Dicta sapientum hominum etiã non intellecta ueneramur, quanto id æquius est Diuinis deferri?

307 Quoties nominari audis Iesum Christum, toties ueniat tibi in mentem charitas illius in nos inæstimabilis, & recordatio illius sit tibi dulcedinis & uenerationis plena.

308 Quum titulum aliquem, aut epitheton Christi audis, extolle te in eius contemplationem: & ora, ut talem se præbeat erga te. uelut quum clementem, mitem, placidum: ut talem illum experiare: quum omnipotentem, ut id ostendat in te, ex pessimo reddens optimum, ex hoste filium, ex nihilo aliquid: quũ terribilem, ut eos à quibus terrere, terreat.

309 Quum Dominum uocas, fac illi seruias: quum Patrem, fac ames, & te dignum præstes tanto patre filium.

310 Nulla res est in toto uniuerso, cuius si uel originem, uel naturam, uiresq; intuearis, non suppeditet, quo autorem omnium Deum admireris, & adores.

311 Nihil exordire, non inuocato prius numine. Deus enim, in cuius manu sunt progressus & exitus, optatos eos tribuit ijs actibus, quos ab ipso auspicamur.

312 Quicquid aggressurus es, finem spectato: et ubi tu rectum consilium pręstiteris, de euentu ne sis sollicitus.

313 Illi fide, in cuius potestate sunt rerum euentus.

314 Quandoquidem religio omnis sita est in intimis pectoris, preces da operã ut intelligas: & caue, ne ore tantùm permurmures, sed quum oras, totus & animo & mente

mente & cogitatione & uultu in hoc sis,ut omnia secum consentiant,& excellentissimæ respondeant actioni.

315 Execrantur illum cœlestia oracula,qui opus Dei facit negligenter.

316 Si in citharœdo turpe est,aliud ipsum ore,aliud fides eius sonare:multò est turpius,quum Deo psallimus,aliud linguam dicere,aliud animum cogitare.

317 Vota nostra sobria sint,& digna quæ à Deo petantur,& quę Deus det:ne stulta illum,aut inepta offendant.

318 Sumpturus cibum,recordare omnipotentiæ Dei,qui cuncta ex nihilo condidit:sapientiæ ac benignitatis,qui ea sustinet: mansuetudinis & clementiæ, qui etiam inimicos suos pascit.

319 Expende quantum illud sit, tot uitis uniuersitatis mundi huius, tam uariam quotidie alimoniam sufficere, conseruare omnia, & uindicare ab interitu, quò nutu suo tendunt.

320 Nullam neq; hominum,neq; angelorum sapientiam non modò hoc non posse præstare,sed nec intelligere.

321 Itaq;,quum scias te de illius bonis uiuere,cogita quàm execrandæ sit ingratitudinis,quàm perditæ temeritatis,audere te cum illo inimicitias exercere,cuius beneficio & uoluntate consistis:non amplius,si nolit,futurus.

322 Ad mensam sint casta omnia,pura,cordata,sancta:qualis ille est,inter cuius munera tunc uersaris.

323 Omnis detractio,uirulētia,atrocitas,crudelitas à mensa arceatur,in qua tu sentis incredibilem Dei erga te suauitatem & clementiam.

324 Quo intolerabilius est,eum te locum asperitate aut odio in fratrem contaminare,ubi tu benignam & largam in te lenitatem percipis.

325 Quod nec Gentiles ignorarunt,qui eam ob causam mensæ sacra nominabant læta & festa:ad quam triste aliquid aut atrox dici,fieri ue nefas erat.

326 Quumq; sis omnipotenti,sapiētissimo,largissimo Deo curę,tu immodicā sustentandi tui curam depone, tanquam bonitati illius diffisus:unicam curàm suscipe, quomodo illi placeas,ac satisfacias.

327 Stultissimum est,alimenti causa prauum ullum facinus admittere:& illum offendere,à quo solo alimenta ueniunt,ut eum tibi iratum facias,à quo aliquid contendis impetrare.

328 Præsertim quum non alimentis conseruetur uita,sed uoluntate Dei,quemadmodum Diuinis oraculis declaratum est, Non pane hominē uiuere, sed uerbo Dei.

329 Habemus syngrapham Iesu, uniuersorū in cœlo & in terra Domini:Nihil eorum, quæ opus sunt homini, defuturum ijs, qui quæsierint regnum Dei, & iustitiam eius.

330 Tum ex Dei donis, quæ ipse arbitrio suo & largitur, & tollit, quum is in te tam benignus fuerit,tu in fratrē tuum,illius filiū, malignus ne esto,reputans uos ex æquo esse Dei filios:nec Deum plus tibi debere, quàm illi : tantùm uoluisse te dispensatorem & administratorem esse,& à quo secundum Deum frater tuus peteret.

331 Nihil uerius datur Christo,quàm quod egenis datur.

332 Sumpto cibo,considera cuius sit sapientiæ,cuius potentiæ, uitam nostram ijs rebus quas edisti,sustentare,& ruentem fulcire.

333 Itaq; habeas Deo gratiam,non quantam haberes illi,qui tibi pecunia sua cibarium emisset:sed quanta habenda est ei,qui te & cibum ipsum cōdidit,& cibum propter te,& cibo te sustentat,non ui illius,sed sua.

334 Quum petis quietem,& quum surgis, reminiscere beneficiorum Dei, non in te solùm,sed in totum genus hominum,atq; adeò mundum uniuersum.

335 Cogita quantæ sint hostis hominum per licentiam quietis insidiæ,dum homo uelut cadauer iacet,impos sui:quo instantius orandus est Christus,ut nos tam imbecillos tueatur.

336 Nec ullo nostro peccato irritandus est custos & præses noster.

337 Et frons & pectus, crucis nota exterius muniendum: interius uerò, pijs precibus, & sanctis meditationibus.

338 Vbi iam lectum ingrederis, fac cogites, unumquenque diem imaginem esse humanæ uitæ: cui succedit nox & somnus, simulachrum mortis expressissimum.

339 Itaque rogandus est Christus, ut in uita & in morte adsit semper propitius ac fauens, illamque ipsam noctem præbeat nobis placidam atque tranquillam.

340 Ne ue insomnijs terreamur: semperque, etiam sopitis, ille menti nostræ obuersetur, illius solatijs recreati ad matutinum tempus, sospites & læti perueniamus, cum pia memoria sanctissimæ mortis ipsius precij, quo genus humanum redemptum est.

341 Cubile seruabis castum mundumque, ne ius ullũ in id inueniat autor ille & caput totius spurcitiei.

342 Signo crucis, & sacra aqua, & inuocatione Diuini numinis, sed in primis sanctis cogitationibus, & statuto cũstodiendæ pietatis, omnem ab eo diaboli ditionem pelles.

343 De mane surgens commenda te Christo: cui & age gratias, quod illius ope ac præsidio non es illa ipsa nocte oppressus dolis & inuidia immanis hostis.

344 Et quemadmodum de nocte dormijsti, postea euigilasti: sic nostra corpora recordare dormitura per mortem, hinc reddenda uitæ à Christo, quum apparebit iudex uiuorum & mortuorum.

345 Quem supplex obtestare, ut sequentẽ diem uelit ac faciat te in obsequio suo totum consumere, ne quem lædas, neu à quo lædatur tua probitas: sed septus undique ac munitus pietate Christiana, sospes et integer tot euadas retia, tot pedicas, quot per uias omnes & aditus humanos sparsit tetenditque insidiosus diabolus.

346 Sanctissimam Dei parentem Mariam, & reliquos diuos, diuasque uenerare, tanquam charos amicos Christi Dei, uiuentis in secula seculorum.

347 De illorum uita & actis crebrò uel legito, uel audito attentissimus & libentissimè, pio & uenerabundo animo, ut tibi ad imitationem prosint.

348 De illis sic senti, sic loquere, tanquam non iam hominibus, sed supergressis naturam omnem & fastigium humanum, diuinitati proximis & coniunctis.

349 Inter homines uerò quum tanta sit cognatio similitudinis in corpore, & toto animo, simusque omnes pari iure in mundum inuecti, ad societatem & uitę cõmunionem facti: ad hanc conseruandam lex est à Natura proclamata, Ne quis alteri fecerit, quod sibi factum nolit.

350 Hoc unũ instaurator ille Naturæ collapsæ suum esse dogma professus est, sed explicatum & illustratum.

351 Nam ut humanam naturam ad similitudinẽ Dei, quoad eius fieri potest, sublatam suis omnibus numeris consummaret, non modò mutuum amorem imperauit, sed eorum quoque qui nos oderunt.

352 Vt simus cœlestis patris similes, qui suos quoque inimicos amat: quod declarat beneficijs illos prosequendo, & quidem maximis: neminem odit.

353 Quid quòd hominum ingenium ita fert, ut beneuolos in se illos uelint, etiam in quos ipsi sunt maleuoli.

354 DE CHARITATE. VIII

SApientissimus uitę nostrę magister, nempe & autor, unicum dedit ad uiuendum documentum, ut amemus: gnarus uitam nostram, si amemus, fore felicissimam, nec alijs opus esse legibus.

355 Nihil felicius quàm amare: idcirco Deus & Angeli felicissimi, qui amant omnia.

356 Infelicius nihil quàm odisse, quo affectu miserrimi sunt diaboli.

357 Verus amor omnia exæquat. ubi is uiget, nemo alteri quærit præferri, nemo à dilecto rapere: quum apud se esse censeat, quæ apud illum.

358 Non litem mouere fratri charo, ac neque se unquam iniuria putat ab illo affici: ideo nec ultionẽ meditatur. nemo inuidet ei, quẽ amat: nec quisquã malis amici gaudet,

det,nec bonis indolet. contrà potius gaudet cum gaudentibus (iuxta dictum Apostoli) flet cum flentibus:idque non ficte aut simulate,sed ex animo. quoniam amor omnia reddit communia,suaque esse existimat,quæ sunt eius quem amat.

359 Documenti huius solidum & uerissimum exemplar oculis nostris ad imitationem propositum,sunt Christi actiones.

360 Venit enim Dei filius,non ut uerbis modò, sed exemplo uitæ suæ rectam nos doceret uiuendi rationem, ut illustratis sole illo suo animis nostris,apertè qualis quæque res esset cerneremus.

361 Primum exercitus per omne genus patientiæ, quantam ostendit animi moderationem,in quanta potentia? impetitus tot tam grauibus contumelijs,nemini remaledixit:tantū docuit uiam Dei,aduersam detestatus.uinciri se est passus,qui mundum euertere uel unico poterat nutu.

362 Calumniam quàm patienter tulit?

363 Denique sic gessit sese,ut nemo in eo potentiam nouerit,nisi ad iuuandum.

346 Rex & Dominus uniuersorum, per quem fecit Pater hunc mundum, quàm æquè tulit æquari se infimis mortalium? & propriam sibi domum, & charis suis ministris deesse alimenta?

365 Conditor rectorque Naturæ,malorum naturę nostræ expers non fuit,esurijt,sitijt,delassatus fuit,& mœstus.quorsum hæc,nisi ad exemplum nostrum?

366 Tam amicus pacis,concordiæ, charitatis, ut nullum uitium magis sit insectatus,quàm superbiam: & quæ illinc oriuntur, arrogantiam, ambitionem,contentionem,dissidia,simultates.

367 Ostendens nihil esse,cur quis uel ab externis sibi quicquam arroget,uel à corporeis,quum sint aduentitia & aliena.

368 Nec ab internis,& uirtute,quū à Deo dentur,& ob hoc ipsum tollūtur, quod quis eiusmodi muneribus sese efferat,nec fontem atque originem agnoscat:despiciens eos ad quorum utilitatem hæc à Deo accepit.

369 Et ad superbiam infringendam,ne quis tanquam ritè subditus religioni,& seruator legis Euangelicæ sibi placeat,audiuimus ab eo:Quum omnia quæ uobis præcepi feceritis,dicite,Serui inutiles sumus.

370 Quanta stultitia est eorum,qui se exactè Christianos gloriantur,&alijs in obseruanda lege sese anteponunt?

371 Quum nemo de se norit, an uirtutem habeat, utrū odio Dei an gratia dignus sit an ille,cui sese præfert,uirtute sit locupletior: an ascitus & destinatus in cōsortium cœlestium,quum sit ipse miserijs sempiternis assignatus.

372 Idcirco iudicium omne de homine homini ademit, cæco & ignaro recessuum cordis,ad se transtulit scrutatorem pectoris humani.

373 Exteriora enim quæ sola oculus hominis intuetur,infirma & incerta sunt interiorum signa.

374 Non ergo uno congressu, quod nonnulli faciunt temerarij, non centum, non longissimo conuictu, de ingenio,uitijs,aut uirtutibus cuiusquam,sententiam in totum feras.

375 Longissimę & obscurissimę sunt in humano corde latebræ,quę humana acies in tantam caliginem penetrabit?

376 Et quum Christus uniuersum genus hominū morte sua sibi asseruerit,tantoque precio de seruitute diaboli redemerit,nemo ausit contemnere,nemo ludere animam quam ita Dominus amauit,ut nihil cunctatus sit uitam suam pro illa effundere.

377 Pro uniuersis crucifixus est Dominus,& pro singulis.

378 Nec speres fore Christo rem gratam,si tu oderis,quem ille amat.

379 Hanc uult sibi referri gratiam, ut quemadmodum ipse Dominus nos seruos nequam & pessimè meritos amauit,ita & nos conseruos nostros.

380 Hic inchoauit mutuam hominum inter se & cum Deo charitatem, hoc est humanæ beatitudinis iecit fundamenta,in cœlo absoluit.

381 Hæc est uita & gratia Christi, sapientia humanum ingenium excedens: æquitate intelligentibus congruens, bonitate cunctos alliciens.

382 Nemo se Christianum esse putet, nemo se Deo esse charum confidat, si quem odit: quum Christus nobis homines omnes commendarit.

383 Hominem tibi à Deo commẽdatum, si dignus est, ama, quia dignus est quem ames: sin indignus, ama, quia Deus dignus cui pareas.

384 Non ieiuna, nõ erogatæ opes omnes in pauperum usum, hominẽ Deo gratiosum reddunt: sola hoc præstat, hominum charitas. hoc nos Apostolus eius docuit.

385 Nullũ uidebis hominẽ, quẽ nõ existimes debere tibi esse fratris germani loco, ut eius rebus prosperis gaudeas, aduersis doleas, iuuesq;, quantum erit opis tuæ.

386 Non natio affectum hunc minuat, non ciuitas, non cognatio, non professio, non conditio, non ingenium. unus est omnium pater Deus: quem tu edoctus à Christo quotidie patrem compellas, qui te filium agnoscet, si tu eius filios fratres agnoueris.

387 Ne sit tibi turpe fratrem illum habere, quem Deus non dedignatur filium.

388 Pacem & concordiam & amorem inuexit Deus.

389 Partes, & factiones, & priuatas utilitates cum alienis damnis, sicut etiam diffidia, rixas, contentiones, bella, diabolus, peritissimus horum artifex.

390 Deus, quia uult nos saluos, spargit beneuolentiam: diabolus, quia perditos, inimicitias.

391 Concordia etiam pusilla coalescunt, discordia maxima dissipantur.

392 Qui pacem, qui concordiam student inter homines uel conciliare uel conseruare sartam tectam, ij filij Dei uocabuntur, teste Christo: hi uerè sunt pacifici, de quibus ipse loquitur: qui uerò discordias serere, charitatem hominum inter se rescindere, ij filij diaboli.

393 Summum inimicitiarum, quo belluarũ feritatem omnium homo superat, bellum: scito rem esse non hominum, sed quod uerbum ipsum loquitur, belluarum.

394 Quàm detestatur natura, quæ hominem inermem genuit, ad mansuetudinem & communionem uitæ: auersatur Deus, qui penitus uult & imperat mutuam inter homines omnes charitatem.

395 Nec quisquam homo homini uel bellum facere, uel nocere potest sine scelere.

396 Si quem arbitreris iniquo aut infenso esse in te animo, nullum laborem aut operam refugias, dum illum quacunq; ratione lenias, & places tibi.

397 Neq; in ea re uel precibus, uel obsequio, uel fortunis parcas, modò tibi gratiã omnium pares, celerem uiam ad gratiam Dei.

398 Neminem irriseris, cogitans quod uni alicui accidit, posse cuiuis accidere. age potius Deo gratias, quòd te extra eam sortem posuerit: & ora, tum tibi ne quid tale accidat, tum illi sic afflicto saltem remedium aliquod, uel æquum animũ: & ipse subueni, si potes.

399 Crudelis animi est, alienis malis gaudere, & non miserari cõmunem naturam.

400 Esto hominibus misericors, & consequêre à Deo misericordiam.

401 Fortuna & casus humani, sunt omnibus communes, unicuiq; minantur, unicuiq; impendent.

402 Hoc amore hominibus debito, nihil existimato posse te facere aptius & congruẽtius, quàm si maximum bonum, hoc est uirtutem, eis procuraueris: si studueris, ut omnes si potes, utiq; quàm plurimos reddas bonos.

403 Nihil magis amori dissonũ, nihil damnosius aut deterius feceris, quàm si quos malos reddideris, uel suasibus, uel exemplo, uel ullo alio incitamento.

404 Primum omniũ & fœlicissimum est, si ames etiã odiosus: sed iucundissimum quoq; est, & maximè tutum amari.

405 Nullæ certiores opes, quàm certæ amicitię.

406 Nullum potentius satellitium, quàm amici fideles.

407 Solem è mundo tollit, qui è uita amicitiam.

Sed

408 Sed uera & ſolida & duratura amicitia, tantũmodo eſt inter bonos, inter quos facile amor coaleſcit.

409 Mali nec inter ſe amici ſunt, nec cum bonis.

410 Vt ameris, certiſsima eſt & breuiſsima per amorem uia: nihil enim ſic amorem elicit, ut amor.

411 Conciliatur quoq; uirtute, quæ natura ſua amabilis eſt, ut uel ignotiſsimos ad ſe amandam inuitet & trahat.

412 Tum etiã uirtutis ſignis, manſuetudine, modeſtia, pudore, humanitate, comitate, affabilitate: ſi nihil uel dixeris, uel feceris, quod arrogantiã, aut inſolentiã, aut petulantiam, aut obſcœnitatem reſipiat: omnia ſint dulcia, mitia, lenia & pura.

413 Amicitiæ uenenum, ſi ames tanquam oſurus: & amicum ſic habeas, ut putes poſſe inimicum fieri.

414 Salutare illud, Odi tanquam amaturus.

415 In amicitia nulla ſit inimicitiæ cogitatio. quem habes amicum, ne credas futurum unquam inimicum, alioqui infirma & fragilis erit amicitia.

416 In qua decet ineſſe fidem, conſtantiã, ſimplicitatẽ, ut de amico nec ipſe ſuſpiceris, nec ſuſpicantibus aut deferentibus aurem accommodes.

417 Vita, non eſt uita ſuſpicacibus aut timidis, ſed aſſidua mors.

418 Ne in alienas uitas inquiras, neue curioſius ſcruteris quid quiſq; agat: multæ hinc ſuboriuntur ſimultates.

419 Et qui hæc faciunt, ſuorum ſolent eſſe incurioſi, alienorum ſolliciti. Stultum eſt, alios tam probè noſſe, ſeipſum ignorare.

420 Nec amare tantum homines debes, ſed etiam quos æquum eſt uereri, ac inter eos honeſtè uerſari, & cum dedecore: in quo eſt officium uitæ communis.

421 Ne putes nihil intereſſe, ubi, cum quibus, apud quos agas.

422 DE CONVICTV HOMINVM. IX.

SIT tibi inter homines modeſtia, & moderatio in uniuerſo corpore: & præcipuè in oculis, ac ore toto, à quo abſit ſpecies omnis faſtidij & contemptus; abſit geſticulatio & laſciuia: ſerenitas illud & quietudo exornent, argumentum animi ad eum modum affecti.

423 Solum humanæ faciei tegumentum decorum in primis & fauorabile, modeſtia & uerecundia, qua nudis nihil dici poteſt fœdius aut deteſtabilius.

424 Deſperanda illius ſalus, quem deſiit pudere malefacere.

425 Nec uultus ſit in atrocitatem, aut ſeueritatem nimiam compoſitus: unde colligitur ſæuus & impotens animus.

426 Riſus, ne ſit frequens, aut immoderatus, aut cum clamore & conceſsione corporis, ne in cachinnum aut irriſum exeat.

427 Nullam eſſe rem talem exiſtima, quæ te tantopere queat exhilarare; ut ingentem attollere riſum cogat.

428 Sed riſus poteſt eſſe cauſa aliqua, irriſus nulla.

429 Irridere bona nefas, mala crudelitas, media ſtultitia, probos impiũ, improbos ſæuum, notos immanitas, ignotos dementia, deniq; hominem inhumanum.

430 Oculi ſint quieti, manus ne ludibundæ, ne geſticulatrices.

431 Nec aſſueſce quenquam cędere. ex talitro uenitur ad pugnum, hinc ad fuſtem & ferrum.

432 Solos bonos uero ac germano honore proſequere, qui ex ueneratione animi naſcitur.

433 Magiſtratibus exteriorem honorem exhibe, illiſq; audiens eſto, etiamſi grauia & moleſta imperent. hoc enim uult Deus, propter publicam quietem.

434 Diuitibus cede, ne irritati & tibi & alijs bonis noceant.

435 Seni aſſurge, reueritus ætatem & rerũ uſum, prudẽtiamq;, quæ in illa eſſe ſolet. Honorationi alienę non modò paria facito, uerumetiam iuxta pręceptum Apoſtoli, præuerte. Salutantem non reſalutare, nec fœliciter precanti fœliciter reprẽcari, ſi id

factum cognoscas, aut extremę barbariei est, aut incurię socordissimę. Quàm exiguę res sunt & nullius impendij, salutatio, affabilitas, comitas, honor: at quàm magnas amicitias conglutinanr exhibitę, dissoluunt prætermissæ: Quanta est bonarum rerum ignorantia, nolle multorum beneuolentiã tantulo redimere: Generosissimè ut quisque est & optimè educatus, ita se maximè mitem omnibus & comem præbet: ut fastidium & ferocia ex utilitate sunt, aut hebetudine, aut imperitia: unde in bonas artes eruditio, Humanitas, nuncupata est. Ipse si non salutare, aut resalutare, negligentiæ magis ascribito, uel inconsiderantiæ, quàm contemptui. Parum blandè aut honorificè appellatus, seu moribus, seu naturæ attribue, non malitiæ, uel odio. Hisce interpretationibus ac similibus, sanctam tibi ac iucundissimam parabis uitam. quippe omnes diliges, nec à quoquam te offensum arbitrabere. Vetus dictũ, Vt uerax, ne suspicax: hoc uerbis nouum, sententia priscum, Vt quietus, ne suspicax.

436 Neminem contemnere uidearis, non uultu, non uerbo, non facto aliquo.

437 Si inferiores, quis superiorum ferat se contemni abs te: si maior, iritas, & auertis minorem contemptu.

438 Intolerabilis est contemptus, propterea quòd nemo uidetur sibi tam uilis, ut contemptum mereatur.

439 Multi laborant, à contemptu se uindicent, sed plures ut de contemptu.

440 Nec quisquam tantus est, quem nõ aliquãdo fortuna indigere minimis cogat.

441 Præter hæc omnia, nullus est contemptibilis, quem Deus filium dignatur, nisi in hoc Dei iudicium contemnas.

442 Et sæpe quem homines contemptu dignum putant, si perscrutarentur, ueneratione & admiratione dignissimum comperirent.

443 DE VERBIS. X.

Linguam dedit Deus hominibus, ut sit instrumentum societatis communionis, ad quam natura hominem homini conciliat.

444 Hæ magnorum & honorum & malorum etsi causa, prout utaris. scitè Iacobus Apostolus assimilauit eam clauo nauis: freni sunt illi injiciendi, & cohibenda, ne uel alijs noceat, uel sibi ipsi.

445 Nullum est peccati ut facilius instrumentum, ita nec crebrius.

446 Nemini conuicium feceris, neminem execreris, nemini noceto, non modò in re, sed nec fama atque existimatione.

447 In neminem petulantius aut procacius debaccheris, uel effusius ac immoderatius inuehare, etiam lacessitus & læsus: magis enim te & apud Deum, & apud homines cordatos lædes, quàm illum ipsum cui maledicis.

448 Conuicium conuicio regerere, est lutum luto purgare.

449 Minitari, muliercularum est, nec probarum.

450 Nec sis tam tener, ut uerbulis transuerbereris.

451 Nec facundiam exerceas caninam, nec diserti laudem affectes in alienam contumeliam, in quem infantem & mutum esse satius est.

452 Alios reprehendere ne sis solicitus. hoc cura, ne in te sit, quod alij possint meritò taxare.

453 Verùm reprehendens ne utare acerbitate, aut atrocitate ulla uerborum. fac ut obiurgationis amarori aliquid admisceatur dulce, quod plagam leniat, si quam fortè facis.

454 Modò ne fructus pereat reprehensionis, dum rem studes nimium mitigare: neu in assentationem prolabaris.

455 Assentatio, deforme uitium: turpe illi, qui dicit: perniciosum ei, qui audit.

456 Nec putes rem ullam esse tantam, ut à recto & uero propter eam sustineas deflectere, non hoc abs te opes, non ullæ necessitudines, non preces, nõ minæ, non mortis metus, & certum periculum extorqueant.

457 Sic tibi & autoritatẽ parabis, & fidem, ut oracula putentur esse, quæcunque dicas, aliter despicieris, & indignissimus iudicaberis, qui uel audiare.

Ser-

458 Sermone utitor modesto, ciuili, comi, non aspero, non rusticano, uel imperito, sed nec accurato aut affectato nimis: ne, quum loquẽdum sit, ut intelligamur, sermoni tuo interprete sit opus.

459 Nec contumeliosum usurpes sermonem, aut reprehensorium, aut rigidum, sed neq; blandum, aut fractum, aut adulatorium.

460 Est quiddam mediocre, quod nec suam dignitatẽ abijcit, nec alienam tollit.

461 Lasciuia & spurcities à sermone extirpanda, ut à cibis uenenum.

462 Nec celeritatem in loquendo nimiam suscipias, nec ut cogitationem præuertant uerba: nec respondeas, antequàm qua de re agatur, plenè intellexeris: & quid ille cui respondes dixerit, senseritq;.

463 Rarissimum debet esse illud Ciceronis, Quicquid in buccam: & meritò soli Attico dictum: ac nescio an usquam admittendum, quum inter amicos cauendum sit, ne quid dicamus, quod amicitiam dirimat aut lædat.

464 Quàm turpe illud & periculosum, Lingua quò uadis?

465 Christus Dominus noster, sciens ex loquacitate plurima oriri mala, & illa in primis, quæ pugnant cum capite legis suæ, rixas, discordias, simultates:

466 Ad circumspectionẽ loquẽdi interminatus est: De omni uerbo ocioso, quod homines fuerint loquuti, reddituros eos rationem in disquisitione illa mundi.

467 Idcirco Psalmista inquit: Pone custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis.

468 Ne sis in sermone immodicus, ac ne multus quidẽ: neue audiri uelis solus. est enim in loquẽdo uicissitudo: etiam si cum imperitissimis agas, aut uilissimis, sed nec adeò rarus aut tardus, ut ipse te auscultare existimeris, idq; facere, quòd singula tua uerba singulæ tibi rosæ uideantur.

469 Inter prudentes præstat audire, quàm loqui. sed est locus ubi tacere tam est uitium, quàm loqui, quando non oportet. Nulla uoluptas est tanta, quę cõparari queat colloquio prudentis hominis ac diserti.

470 Ne sis nimius percontator: est enim molestum & odiosum. Noris & illud Horatij: Percontatorem fugito, nam garrulus idem.

471 In differendo ne sis contentiosus, aut pertinax. si uerum audias, hoc protinus silentio reuerere, illiq; tanquam diuinæ rei assurgito.

472 Sin non audias, nihilominus concede hoc uel amico, uel modestiæ tuæ: præsertim ubi nullum neq; probi mores detrimentum accipiunt, neq; pietas.

473 Superuacanea est contentio, si non adsit proficiendi spes.

474 Arrogantiam, aut iactantiam, aut superbam & fastidiosam autoritatẽ non ferunt homines, ne in maximis quidem uiris, & omnem laudem meritis.

475 Ne uerbis, quod scis ostentes, sed rebus te ostende scire.

476 Nec quicquid est iucundum tibi dicẽti, idem credideris esse alijs audiẽtibus.

477 Caue ne quid facias, quod securus non sis, nisi celetur: sed si fecisse contingat, nemini detexeris. quod taceri uis, prior ipse taceas: sin detecturus es, uide etiam atq; etiam cui. Arcanum quid, aut celandum, maxime amico, quum committis, caue ne iocum admisceas, ne ille iocum ut referat, occultum retegat.

478 Tibi uerò arcanum creditum, accuratius & fidelius custodi, quàm depositam pecuniam.

479 Nihil erit in humana uita tutum, si tollatur secretorum fides.

480 Si quid promiseris, præsta, etiam si res sit ardua in primis, & difficilis, saltem ut obligatam alteri tuam fidem soluas.

481 Si quid tibi sit promissum, ne exigas: acrior semper in te iudex, quàm in alios.

482 Existimare decet te, homines habere sensum, rationem, mentem, iudicium, ne speres te illis posse persuadere, malefacta esse benefacta, aut contrà. nec falli posse rebus simulatis, tectis, fucatis, adumbratis: quæ tandem produnt se, & fiunt tanto fœdiores ac inuisiores, quanto prius occultiores fuerant.

483 Infestis enim animis accipimus ea, quibus sumus decepti.

484 Ideo consultius est omnia esse aperta, nuda, simplicia.

485 Nam etsi aliquando ueritas initio odiosa sit, deinceps tamen nihil est amabilius aut gratius.

486 Laborat aliquando ueritas, nunquam opprimitur.

487 Nec mendacij utilitas solida est, ac diuturna: nec ueritatis damnum diu nocet.

488 A mendacio tanquam corruptela quadam abhorreto: nihil est enim humana conditione abiectius, ut quod illam procul à Deo separat, diabolo similem ac mancipium facit.

489 Deinde, seu tardè seu celeriter mendacium deprehenditur, uertiturq; mentienti in turpem ignominiam.

490 Quid despectius, aut uilius mendace?

491 Si mendacem te norint, nemo credet tibi, etiam si affirmes uerissima.

492 Contrà si ueracem, maiorem habebit fidem nutus tuus, quàm aliorum sanctissimum iusiurandum.

493 Si non uis loqui repugnantia, si uis inesse uerbis tuis constantiam, nihil opus est memoria, aut arte alia, quàm ut dicas semper, quod credis uerum esse.

494 Verum uero consentiens, falsum nec uero, nec falso.

495 Sed si uis in opinione tua uerum inesse, ne facile credas nisi comperta, uel magnam ueri faciem præ se ferentia.

496 Neu sis suspicax: unde illud sapienter dictũ, Si uis esse uerax, suspicax nõ eris.

497 Miserum illum qui id egit, unde extricare se non potest, nisi per mendacium.

498 Iurare ne consuescas. Sapiens enim ait: Vir multum iurans replebitur iniquitate, & non recedet à domo eius plaga.

499 Et Dominus in Euangelio suo uetat nos penitus iurare, tantùm affirmare, ita est: aut negare, non est.

500 Magna est Dei reuerentia, non illum passim, aut facile testem adducere. non hoc debet, nisi ab inuito & coacto fieri.

501 Qui facile in serijs iurat, in iocis iurabit: qui in iocis, & in mendacio.

502 Si qui tibi credituri sunt, æquè iniurato credent, ut iurato: si non credituri, magis etiam si iureiurando auertentur.

503 QVOMODO HOMINIBVS VTENDVM. XI.

INter homines est aliquod faciendum discrimen. Sunt enim ex eis alij domestici, alij noti tantùm, alij ignoti.

504 Domesticos uoco consanguineos, affines, & quibus cum in eadem domo & familia degis.

505 Omnes sunt diligẽdi, etiam in ignotos talem te ostendes, ut sentiant te in uniuersum toti generi humano amicum esse, omnibusq; bene cupere.

506 Non tamen te eũdem præstabis omnibus, ut lineam albam in albo saxo: alios adhibebis consilijs, alijs parebis & obsequere, alios reuereberis ac coles, alijs gratiam referes, si quod ab eis tuleris beneficium: & ijs potissimum, quorum opera usus es uti li tibi, aut diligenti, aut fideli.

507 In quo animus pro opere computandus est, non in multo peiore loco uideatur esse qui conatus est, qui uoluit prodesse, quàm qui profuit.

508 Operam si accepisti, ne sis minus de reddendo & compensando sollicitus, quàm si pecunias mutuas.

509 Nec putes minus esse operam dedisse, duntaxat honestam, & à sincero profectam animo, quàm pecuniam: quin hoc maius, quo cuiq; corpus quàm externa charius debet esse. Ne expectes, dum necessitates ad te suas familiaris deferat: tu illas odorare, & eis ultrò subuenias. Honestis precibus occurre, & antequàm oreris, exorare.

510 Parentes non amabis solùm, sed secundum Deum unicè uenerabere: illorum iussis tanquam diuinis imperijs obtemperabis.

511 Persuasus id quod res habet, illos uicem tibi referre in terris Dei, nec te uel chariorem cuiquam esse, uel maiori curæ.

His pro-

512 His proximi ſunt præceptores,pædonomi,tutores,deniq; quibus commendata eſt morum tuorum cura,quis nihil eſt in homine precioſius,aut præſtabilius.

513 Iſtos uelut alteros parentes ama & reuerere, his modeſtè,imò cum alacritate quadam pare, reputans quæcunque præcipiunt,non ad ſua illos referre commoda, ſed ad tua.

514 Quod quum ita ſit, peſſimam tu illis gratiam redderes,ſi ubi ipſi commodis tuis intentiſſimi ſunt,tu eis odium aut contumaciam pro tali beneficio reponeres.

515 Crede te illi eſſe charum,à quo amicè reprehenderis.

516 Nec unquam reprehenſionem obeſſe,uel inimici.nam ſi uera obijcit,oſtendit quod emendemus:ſin falſa,q̃d uitemus.ita ſemper uel meliores reddit,uel cautiores.

517 Quos familiares tibi facturus es,explora prius quibus ſint moribus,& quemadmodum ſe cum alijs amicis geſſerint,ne te poſtea neceſſitudinis pœniteat.

518 Ne familiaris illi fias,cuius familiaritatem bonos uides auerſari.Eos etiam uita,qui non te amabunt,ſed tua: quales ſunt paraſiti,& quorum conſuetudine,ac tanquam affrictu uel peior fies,uel labem aut periculum contrahes.Illos quoq;,qui amicis fœlicioribus inuident:tum qui iocorũ ſtudioſi,nihil penſi habent,in uitam & maximè arcana amicorum ludere,ac dicta dicere:aut innata loquacitate reticenda cum primis effutiunt,ſed illos potiſſimùm qui ob leuem rixulam grauiſſimas inimicitias cum chariſſimis ſuſcipiunt,acriúsque in eos ulciſcuntur, quos aliquando amarunt, quàm quos ſemper oderunt, Barbarica quadam perſuaſione,Minus ferendam eſſe iniuriam quæ fit ab amico, quàm quæ ab inimico. in quo ſe oſtendunt,nunquam amaſſe: alioqui non putarent ſe tam citò læſos. Eiuſmodi præſtat inimicos,aut certè ignotos habere,quàm amicos.

519 Eſto in admittendis ad familiaritatem cunctatior, in retinendis ſemel admiſſis conſtantior.

520 Familiares elige,non placituros tantùm,ſed & profuturos: non eos qui omnia loquentur ad gratiam,ſed qui ad commodum: nec qui ſuauiter aſſentabũtur,ſed qui uerè admonebunt.

521 Si conſueueris aſſentatoribus delectari,nunquam uerum audies.

522 Ex beſtijs exitiabiles maximè,inter feras inuidia,inter manſuetas adulatio.

523 Quàm amandæ ſapientia & uirtus,tam execranda aſſentatio,quæ impedit ne illuc perueniamus,dum ſuadet iam perueniſſe:tam diligenda recta admonitio,quæ illuc prouehit,dum quantum ſuperſit,& quemadmodum conficiendum ſit,docet.

524 Si reprehendi fers ægrè,reprehendenda ne feceris.

525 Miſerum illum,qui admonitorem quum eget,non habet.

526 Malorum hominum conſuetudinem non ſecus atq; ictos peſte deuita,utrinque enim metuendum contagium:

527 Niſi talis ſis,qui confidas te poſſe illos meliores reddere:

528 Sed huic fiduciæ non eſt nimis fidendum,præſertim quoniam natura noſtra in malum fertur prona:ad uirtutem autem,accliuis eſt atque ardua ſemita.

529 Explora & ipſe qui ſis,quo loco,qua conditione:nec putes rem ullam eſſe tantam,ob quam tibi plus quàm cæteris liceat.

530 Quo tibi plus cõcedẽte more licet,hoc minus retrahẽte moderatione libeat.

531 In minores præbe te comem,in maiores reuerentem,in pares facilem ac tractabilem.

532 Sic ut uitio ſis ſemper durus,rigidus,inexorabilis.

533 A potentioribus contemni te ne iniquè accipias,potiusq; id crede fortunæ uitio fieri,quàm hominis.

534 Si quid à minore proficiſcatur,quod tibi parum placeat, cogita non id protinus contumeliam eſſe,ſed libertatem.

535 Te etiã nimis eſſe delicatũ,cui leues titillationes,grandes uideãtur eſſe plagæ.

536 Nec,oportet,exiſtimes te ſolum eſſe hominem,reliquos pecudes,quibus nec mutire liceat.homo es,uiue æquo cum reliquis hominibus iure.

537 Immo uerò si sapientior es, si melior, hoc indulge, hoc concede magis de iure tuo cæteris: tanquam imperitioribus, aut imbecillioribus. tibi uerò minus uelis igno sci, cui tantum rubor sapientia & uirtus attulere.

538 Si uirtute non excellis, cur postulas uideri alijs potior? si excellis, cur affecti bus moderandis non plus quàm uulgus præstas?

539 Iniuriam accipere, quàm facere: decipi, quàm decipere, satius & præstantius: quod nec humana ignorauit sapientia, ut Socrates, Plato, Aristoteles, Seneca.

540 Memineris humanæ imbecillitatis esse falli, errare: ne te grauiter aliorum deli cta offendant, præsertim aduersum.

541 Ignoscere, generosi pectoris: iram retinere, atrocis, sæui, degeneris, uilis: quod & natura in mutis animantibus ostendit.

542 Quumque Deus nihil uel crebrius faciat, uel libentius quàm ignoscere, quis est tam demens, qui negare possit illud esse pulcherrimum atque excellentissimum, quo tam propè ad naturam illam accedimus summi & præpotentis Dei?

543 Eris in homines talis, qualem cupis Christum erga te.

544 Et est profectò æquum, ut eam tu des hominibus ueniam, qua in eisdem deli ctis, aut alijs non paulò leuioribus ipse eges.

545 Nulla oratio præstantior, aut efficacior apud Deum illa, quam edocti sumus ab eius filio Christo Domino: quæ idcirco Dominica nominatur.

546 At illam non potes uerè ac puro animo dicere, nisi toto pectore homini con donaris, quicquid ipse condonari tibi à Deo petis.

547 Hac lege remittitur nobis ingens debitum, si nos exiguum remittamus.

548 Quicquid unquam homo in hominem peccauit, minutissima pars est eius, quod quiuis hominum singulis momentis in Deum peccat. nimirum tantum, quan to maior & excelsior est homine Deus.

549 Si cui es iratus, fac iuxta monitum Apostoli, Ne sol occidat super iram tuam.

550 Concessurus cubitũ, omnes ex animo rixas, iras, offensiones, cupiditates, solli citudines depone: ut composito & tranquillo animo placidissimæ te quieti tradis.

551 Cui semel ignoueris, cura ut ille sentiat bona fide id esse actum, ut nec ipse in iuriarum memineris, & experiatur te amicum, si qua in re iuuare aut commodare il li potes.

552 Affectus iniuria caue, ne ultionem tuis manibus de quoquã sumas, nec eam ulli mortalium mandes. non est tibi ius in seruum alienum, imò in conseruum tuum. Domino tuo iniuriam facis, si non illi cognitionem relinquis de conseruo tuo.

553 Atqui Deus est omnium Dominus, uniuersi sumus eius serui: sit satis, te que stum: ac ne queraris quidem. oculus Domini singula intuetur: & iuxta sacrum uer bum, ipse nouit & facientem iniuriam, & patientem.

554 Idcirco sic ipse omnibus edicit: Mihi uindictam, & ego retribuam.

555 Nam quum in animo sit iniuria, non in facto, solus Deus scit, qui fuerit ani mus, & quod ei debetur supplicium.

556 Plerunque putamus eam esse iniuriam, quæ non est: ut sunt nobis affectus no stri nimis chari, qui non sinunt nos singula ritè examinare, sed ad iudicandum trans uersos ui sua rapiunt.

557 QVOMODO SE QVISQVE GERET ERGA SEIPSVM. XII.

Conuenit te non charum modò esse tibi ipsi, sed etiam uenerabilem præbere, ut pudeat te tui ipsius aliquid facturi uel ineptè uel imprudenter uel impudenter, fœdè, flagitiosè, scelerate, nepharie, impie.

558 Pluris facias iudicium conscientiæ tuæ, quàm uoces omnes ingentis multitu dinis, quæ imperita & stulta est: ignota temerè ut probat, sic & damnat.

559 Conscientia est, quæ turbata maximos affert animo cruciatus: tranquilla, ma ximam beatitudinem: cui nullæ opes, nulla possunt regna comparari.

560 Hoc est quod Dominus in Euãgelio pollicetur suis, multò plura etiam in hac uita recepturos eos, quàm quæ pro se repudiarint.

Fama

561 Fama nec profutura malo, nec læsura bonum.

562 Mortuus quid plus referes de fama, quàm pictura Apellis laudata, aut equus in Olympia uictor? nec uiuo quidē prodest, si eam ignorat: si nouit, nihil adfert aliud, nisi ut sapiens contemnat, insipiens sibi magis placeat.

563 Conscientia uerum & solidum & duraturum reddit testimonium, plurimum in illo Dei iudicio ualiturum, uitæq; huius magna est magistra. Et quemadmodum scitè ille dixit, murus aheneus, quo & tuti agimus inter innumera uitæ pericula, & securi: nec ullus est tantus terror, qui eum commoueat. est enim mente defixus Deo, illiq; fidit uni, ac ei se nouit peculiari esse curæ, cui scit parère uniuersa.

564 Turpe est alijs notum esse, ignotum sibi.

565 An non tibi sufficit, te & tibi notum esse, & (quod maximum est) Deo?

566 Qui tamen nominis curam abijciunt, ut audacius & securius peccent, ij dupliciter sunt mali, quòd nec homines reuerentur, nec Deum.

567 Et in conscientiam iniurij sunt, quam derident ac deludunt, tanquam ob id spreuerint famam, ut se conscientiæ suæ liberius uendicarent: quæ hac de causa effusius delinquit, quod iam nullo metu coërcetur.

568 Hoc est amare se, conari, laborare, magnis precibus à Deo petere ac contendere, ut excellentissima nostri pars ornata atque exculta sit ueris germanisq; ornamentis, nempe religione.

569 Non is amat se, qui opes, qui honores amat, qui uoluptates, deniq; quæcunq; siue extrinsecus sunt, siue in corpore: quum potissima hominis pars sit mens.

570 Nec amat se, qui ignoratione sui seipsum fallit, uel falli se ab alijs patitur: interdum gaudet, quum ea sibi persuadet interesse bona, quæ nulla insunt.

571 Hic non est in homine amor sui, ipse sit animus: sed amor corporis inconsultus, cæcus, ferus, perniciosus sibi & alijs.

572 Quem non iniuria caput esse ac originem malorum omnium Socrates pronunciauit: quippe tollit charitatem mutuam, unde in genere humano mala omnia nascuntur.

573 Nimirum qui se hoc modo amat, is nec alium amat, nec ab alio amatur.

574 Superbus mitibus discors, superbis multo etiam magis.

575 Seruator noster breui declarat documento, quid sit amare se, quid odisse: Qui odit (inquit) animam suam, nihil illi in rebus istis fortuitis aut perituris indulgendo, is uerè amat eam, & saluam cupit: qui uerò amat indulgendo, is odit, is uult perditam.

576 Laborem pro æterno & cœlesti præmio, quis nisi amens refugiat? quum nec caduca hæc & fragilia citra laborem acquirantur.

577 Hæc est lex eorum quibus pater est Adam, ut laborent: hæc eorum execratio, quibus mater Eua, ut affligantur.

578 Quanto præstat anniti, ut maxima merces opera nostra quæratur: quàm exigua, inlis & euanida, atque hinc sempiternus cruciatus & mœror?

579 Quid, quòd facilius & tutius & securius, ac proinde iucūdius leuiusq; est, bene agere: quum peccatum, timoris & sollicitudinis sit plenum?

580 Peccatum, hominis mors: ut iugulare seipsum uideatur, quisquis peccat. abducit enim se à Deo, uita nostra: & à quiete conscientiæ suæ, qua nihil est beatius.

581 Peccati sordes ablues lachrymis, pœnitentia, & inuocatione diuinæ clementiæ, multum huic confisus.

582 Occasio omnis peccandi, & causa, intentissima cura uitanda est. Sapiens ait: Quia amat periculum, peribit in eo.

583 Et imminet semper occasioni suæ diabolus, per quem nunquam nobis licet securis agere.

584 Semper est cum eo belligerandum, ut uerè Iob dixerit: Militia est uita hominis super terram.

585 Et quum sit hostis tam potens, robustus, uafer, tam callidus, ueteranus, exercitatus, tot uires habeat, tot strategemata: nulla ratione aut arte, aut ui nostra

propria

propria possemus pares illi, nedum superiores è conflictu excedere. idcirco diffisi nostris copijs, ad Deum accurrendum est, ad opem implorandam.

586 Hac causa Dominus ac magister noster suis illud subinde præcipit, orent, & religiosis affectibus à Patre omnium petant, ne in tentationem ducatur, hoc est in prælium, quo manus cum diabolo conserant.

587 Et in oratione, quam ipse nos docuit, illa est coronis: Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à prauo illo insidiatore.

588 Sic ergo amamus semper, tanquam in acie armati: uigilantes, accincti, intenti, occasionibus nostris non indormientes. & quū tanta sit uitæ fugacitas, in tanta incertitudine, ut ne crastinum quidem possit sibi quisquam polliceri, stultum est & periculosissimum, si spes nostras in longum tendamus, differamusq́ nos adornare futuro itineri, quò singulis momentis uocamur, insciȷ quando (uelimus nolimus) in illud pertrahemur. Quam ob rem pareinus nobis thesaurū ad futuram uitam, cui aliquid quotidie accrescat, quo instructi & confisi, nunquam per segnitiem aut socordiam inopinantes opprimamur, aut discedamus mœsti, sed parati abire, & uitæ huius pleni, agentes præ nobis magnam & optimam spem uitæ, innocenter sancteq́ transactæ per fidem filij Dei & pietatē, quam nos edocuit, quo munere nullum potuit homini Deo maius aut pulchrius dari: quò Deum noscimus, & quantum effici à mortali potest, æmulamur, sequimur, consequimur.

589 Sine hoc quid est homo aliud, quàm immortale pecus?

590 Vt unus dies humanæ uitæ præferendus est longissimæ ætati corui, aut ceruī: ita dies unus ex religione actus, hoc est diuinæ uitæ, toti æternitati sine religione anteponendus.

591 Hæc est uita æterna, inquit Christus Dominus, ut agnoscamus Patrē, & quem ille misit, Iesum Christum.

592 Hîc est cursus absolutæ sapientiæ, cuius primus gradus est Nosse se, postremus Nosse Deum.

Regi seculorum immortali & inuisibili, soli
Deo honor & gloria.

BRVGIS,
1524.

Ioannes Lodouicus Viues Valentinus
D. Mariæ Cambriæ principi, Henrici octaui Angliæ
regis filiæ, S. P.

OLITVM est Principibus adhiberi satellitium, quod pro custodia corporis ac uitæ illorum perpetuò excubet, recepto magis more, quàm sapienti aut probo: quum Principes eo ipso metum suum testentur, qui ferè ex conscientia nascitur: nec ulla certior custodia sit, aut fidelior, quàm innocētia, & populorum amor, qui non armis aut terrore extorquetur: amore, fide, diligentia, cura communium commodorum elicitur. Nec immeritò laudata est Agasiclis Lacedæmonum regis sapientissima uox, posse quemuis sine satellitio regnare, qui sic subditis imperaret, ut filijs pater. Sed si consuetudo tot annorum usu comprobata, tolli tam subitò non potest, ne custodibus corporis istius careas, parentes tui curabunt. Ego uerò à matre tua, inclyta & sanctissima fœmina rogatus, Satellitium circundabo animo tuo: quod te securiorem ac tutiorem præstabit, quàm hastati aut sagittarij quicunque. Nam hæc corporea

porea custodia, corrupta nonnunquam uel precio, uel metu, uel delicijs, Imperatorem suum aut deseruit, ut Neronem: aut prodidit, ut Galbam: aut etiam occidit, ut Pertinacem. Hi abs te semel bona fide asciti, pectora sua pro salute tua aduersus impetus assultusq́ue & insidias omnes obijcient. Est enim maius animo periculum à uiribus & astu uitiorum, quàm corpori ab externis aut intimis simultatibus: quanto cuique charior esse debet animus quàm corpus, & uitiorum callidiores insidiæ atque occultiores, & eorum tyrannis grauior, & interitus animi acerbior ac terribilior.

Accipies igitur Satellites ducentos, aut paulò plures, quos sic tibi facies familiares, ut nec noctu, nec interdiu, nec domi, nec in publico sinas à tutela tui uel latum unguem discedere, ne his, aut certè similibus destituta, prædæ sis diabolo: qui, ut Petrus ait, tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret. Symbola appellaui, quasi notas quasdam, cuiusmodi mos uetus erat Principibus se insignire, quod & fit hodie. Sed latius res patuit, ad uulgum etiam progressa: unde tanquam ex stultitiæ fonte manarunt illa stolidæ cuiusdam arrogantiæ, quæ hoc tempore Principes usurpant, indigna non modò Christianis, sed etiam Gentilibus: quibus illi omnibus minantur, omnes terrent: & sibi ipsi plus tribuunt, quàm homini est concessum, maioremq́ue in potentia sua fiduciam collocant, quàm in Deo. Intelligi potest, de quibus loquar, nec mihi explicatius quicquam dicere necesse est. Eiusdem ferociæ sunt insignia leonum, ursorum, pardorum, luporum, serpentum, draconum, molossorum, aquilarum, uulturum, gladiorum, ignium, & huiusmodi: tanquam pulchrum & magnificum, & uerè Principe dignum sit, talis esse ingenij, qualis sunt illa, atrocis, rapacis, sæui, cruentiq́ue. quanto præstaret, aliquid pro insignibus ostendere, quòd humanitate, comitate, lenitate, dulcedine alliceret, atque inuitaret, aut grauitatis & præstantiæ magnitudine ac maiestate detineret? Porrò symbolorũ hæc est lex, ut sententiã absoluant uerbis ad summum quinque, & quo breuiora sunt, hoc uenustatis plus habeant. quale est illud Augusti, Matura. Obscuritatis aliquid & allegoriæ symbolum condit, ut paulùm à naturali sensu deflectatur: modò ne tanta sit, quanta Pythagoras est usus, ut ab intelligentia dictorum suorum arceret imperitos, qui symbola sua longissimè uerbis abduxit illinc, quò sensus spectabat: adeò ut Tyrrhenos induxerit, illis citra omnem allegoriam parere, quum eam non assequerentur. idcirco & expositiunculas addidi, breues quidem pro rei argumento, sed in hoc tantum, ne te in multis ambiguitas uel remoraretur, uel falleret. Mihi pro hoc satellitio nolo stipendiũ aliud numerari, quàm ut lex Christi, unde sunt nobis hæc desumpta, ut q́ue ipsi uoluimus, in tota uita atque actionibus tuis regnet: magno exemplo priuatarum, si talis sis Princeps ipsa. quod facile consequeris, matris tuæ imitatione. Homini enim Christiano, quod potest amplius præmium aut præstabilius in hac uita contingere, aut ad futuram fructuosius, quàm uidere rectas suas admonitiones, non irritas cecidisse, & opera sua auctam aliquorum pietatem? Impartiat tibi Dominus Iesus spiritum suum, ut & fœlicissima quamdiutissimè uiuas, & fortunis omnibus probitatem anteponas.

BRVGIS,
Ad calendas Quintiles,
1524.

IO. LUDOVICI VIVIS SATELLITIA CCXIII.

PRIMUM SATELLITIUM.

CORPUS VITÆ CHRISTUS.

Sit hoc primum Symbolum, tanquam fœlix auspicium cæterorum, quo monemur, omnia referenda in Christum, & in eum dirigenda, ut iaculantium sagittas in scopum.

2 Pax Christi.

Hæc est, quæ in totum hominem placidissimā concordiam & quietem intuebit, ne quid in ipso tumultuetur: ne cum alio intus aut foris pugnet, uel dissentiat.

3 Murus æneus sana conscientia.

Impenetrabilis est enim, & qui maximè hominem tutatur. Ex Horatio: —Hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

4 Fœlicitas unica, intus nil strepere.

Fons humanæ fœlicitatis & miseriæ in animo est: qui si tranquillus sit, suauissimè agimus: sin commoueatur, insuauissimè. ut si fons turbetur, cœnosa est aqua: si quiescat, liquida, & gustui grata.

5 Bonis omnia in bonum.

Homo probus & sapiens, quæcunq; siue bona contingant, siue mala, ad suam utilitatem uertit, dexteritate sapientiæ. Deus etiam omnia, quæ dat charis sibi, conuertit in salutis instrumentū: sicut Paulus inquit, Diligētibus deum omnia redeūt in bona.

6 Suspicionibus securis.

Non indulgēdū suspicionib. non leuiter auertēdæ, sed securibus sunt rescindēdæ.

7 Virtus instar omnium.

Nulla enim re ad bene uiuendum indiget, qui eam habet, quod Stoici senserunt: & id sentire Christianos magis decet.

8 Virtus citra fortunam ualida.

Et hoc ex Stoicis, & Christianis.

9 Tibicen fortunæ uirtus.

Infirma sunt sine uirtute, quæcunque uel exterius contingunt, uel corpori: ideo sustentaculum fortunæ est uirtus, hoc est enim in ædificijs tibicen.

10 Sanus intus & exterius.

Iuuenalis ex Socrate: Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

11 Antidotum uitæ, patientia.

Horatius, Cuius dolori remediū est patiētia. hoc est uerum antidotum contra tot uenena uitæ huius, quibus undiq; intrinsecus & extrinsecus inuadimur, ac urgemur.

12 Sal uitæ, amicitia.

Insulsa est enim uita sine amicitia, & maxima quæque oblectamenta insuauia, ut Cicero in Lælio declarat.

13 Oculus uitæ, sapientia.

Sapientia, est rerum humanarum & diuinarum notitia: qua sublata, cæca esset uita nostra, & in densissimis tenebris destituta.

14 In uirtute oculi & manus.

Inspicienda enim uirtus, & agenda.

15 Multi nimium, nemo satis.

Habent, intellige. Ex Seneca: Fortuna multis nimiū dedit, nemini satis. Nam multi quum

ti quum plus quàm ſufficit,aut oportet,poſsideant, nondum tamen uidentur ſibi habere ſatis:quod ad cupiditatem uiuunt,quę inſatiabilis eſt.

16 Satis hoc contento.

Nihil tam exiguum,quod non ſufficiat ei,qui amplius non requirit.

17 Satis relicturo.

Quid iuuat tam multa congerere,aut tam anxiè cuſtodire: quę uelimus nolimus, relinquenda ſint?

18 Intus quàm exterius formoſior.

Vera pulchritudo eſt in animo, idcirco Stoici ſolum ſapientē uocabāt pulchrum. Cicero tertio de Finibus,et Socrates apud Platonem in Alcibiade de Votis,optabat, ut intus pulcher efficeretur.

19 Intus quàm exterius ornatior.

Ornamenta interiora ſunt uirtutes,eruditio,acumen: quæ excellentiora ſunt ueſtimentis,aut forma corporis.

20 Harmonia interna.

Vt nihil ab alio diſſonet, ſed ſit concentus in animo dulciſsimus, hanc ueram eſſe Muſicam dicebat Socrates.

21 Velle inſtar omnium.

Apud Deum ſufficit uelle,et gentilium ſunt illa celebrata:Si deſunt uires,tamē eſt laudanda uoluntas. &, Voluntas pro facultate.

22 Natura quis pauper?

Nulli poteſt deeſſe,quo ſe ſuſtentet:ſic enim prouidit Natura, ut facilè ſuppetat animantibus alimonia,modò ne quis putet ſe non poſſe uiuere ſine pane ſiligineo, & piſciculis ex mari Ægeo aduectis, aut auiculis multo parandis. Panis & aqua,uitæ ſufficit,interim ſolum olus.

23 Opinione quis diues?

Nemo eſt humanis opinionibus diues:quæ in immenſum noſtros uſus auxerunt, ut tam habeat multa,cui non aliquid deeſſe uideatur.quo fit, ut diues non ſit, quum aliquid requirit amplius. Ita ſi errorem cōmunem recipimus, nec ſua opinione quiſquam erit diues,nec aliena.

24 Nec malum,nec frontem.

Nec mali quid feceris,reueritus Deum: nec quod malum eſſe exiſtimetur, reueritus homines:tum ne alios offendas,aut exemplo ſis ad malum.

25 Sapiens ſolus longæuus.

Vita enim ſtultorum, non eſt uita: ea demum eſt uita, quæ per ſapientiam agitur. ita præferendus eſt dies unus ſapientis,longiſsimæ æternitati ſtultorum. ex Cicerone quinto Tuſculanarum quæſtionum.

26 Nocere promptum,ut peſſimum.

27 Prodeſſe abſtruſum,ut optimum.

Nihil eſt tam imbecillum,aut tenue, quod non poſſit aliqua nocere. ſed prodeſſe difficillimum,non eſt hoc cuiuſuis. & nocere peſſimum, nempe diabolicū: prodeſſe uerò,utpote diuinum,præſtantiſsimum. idcirco nemo explicare debet uires ſuas nocendo,quum aranei morſus poſsit hominem necare.ſed iuuando,quod rarum eſt,& pulcherrimum,diuinæq; naturæ cognatum.

28 Pauper egens,non carens.

Non eſt pauper, qui caret: ſed qui eget, qui deſiderat. Socrates forum ingreſſus, Quàm multis ego,inquit,non egeo?

29 Alienis lachrymis cautior.

30 Alieno riſu lætior.

Non eſt gaudendum alienis malis,ſed danda opera,ut illis fiamus cautiores, ne in illorum cauſam incidamus: nec inuidendum alienæ lætitiæ, ſed gaudendum, tanquam ſi tibi contigiſſet.

31 Cor canum in iuuenili corpore.

Vt sit prudentia senilis in iuuenta: cor enim sedes est ingenij & mentis, unde cordati homines.

32 Pedica nimia fiducia.

Decipitur facile, quisquis nimium fidit alijs: sed potissimum, qui sibi ipse, ne uirtuti quidem suæ: unde facile nascitur arrogantia, & uanitas, quæ sæpissimè uirtutibus succrescit.

33 Columbi oculus in serpentino corde.

Hoc ex Euangelio: Estote prudentes ut serpentes, & simplices ut colūbæ. Decet enim nos corde sapere, sed oculo in iudicando uti minime maligno, aut uafro.

34 Oculus in sceptro.

Nulla uirtus magis decet principem, quàm prudentia. Quid enim aliud est potentia in stulto, quàm gladius in manu furentis? Istud sumptum ex Hieroglyphicis Ægyptiorum.

35 In uirtute delphinus.

Narrant nullum animalium celerius esse delphino. Admonemur non debere nos differre bene agere, sed uti in eo aggrediendo magna celeritate.

36 In ultione Callipedes.

Suetonius in Tyberio refert, hunc seu hominem, seu animans aliud, quum diē totum se cōmouerit, non promouere tamen cubitum unum, ut tarditas illa in prouerbium uenerit. Significat symbolum, lentissimos debere nos esse in ulciscendo.

37 Temporis minister.

Allusio ad uetus oraculum, Tempori pare: de quo Plato & Cicero, & Seneca. Accommodare se debet unusquisque tempori, nec speret coacturum se tempora, ut suis rebus seruiant: ipse potius præsenti rerum statui subseruiat.

38 Tempori parcus dispensator.

Et istud uetus, Tempori parce. Nihil charius debet nobis esse. quippe nihil est aliud tempus, quàm uita, quam unusquisque tantum se amare profitetur, quū nullius rei magis sit prodigus quàm temporis. Seneca de breuitate uitę, eódem spectat.

39 Magno uendendum tempus.

40 Gloria Crocodilus.

Animal est in Nilo, amne Ægypti, cuius hanc ferunt naturam, ut persequentes fugiat, fugientes persequatur. sic gloria quęrentes fugit, negligentes sequitur. Salustius de Catone: Quo minus gloriam petebat, hoc eam magis assequebatur.

41 Hemerobia uana gloria.

Aristoteles scribit, ad Hippanim Scythiæ fluuium nasci bestiolas, quę ad perendinum diem nunquā perueniant, quę hac de causa dicuntur ἐφημερίδες & ἡμερόβια, quasi diariæ: sic inanis gloria citò extinguitur, nec diuturna esse potest.

42 Disce uiuere.

43 Disce mori.

Vtrunque ex æquo discendum, & rectè uiuere, & rectè mori. nemo rectè moritur, qui non rectè uixerit. hoc est totius uitæ exercitium, ut bene uiuamus, nec iniquo moriamur animo.

44 Viue, ut pòst uiuas.

Sic est hîc uiuendum, ut ad alteram perueniamus meliorem, atque adeò ueram uitam. nam præsens uita, quid aliud est, quàm peregrinatio?

45 Virtus exercetur, non perit.

46 Generosa uirtus flatu accenditur.

47 Virtus, inimicitijs fortunæ crescit.

Eódem pertinent, Virtutem maiorem fieri aduersis, tanquam materia suorum incrementorum. Medium referri potest, uel ad flatum iratæ fortunæ, uel ad laudem.

48 Extorquet quies.

Nullum imperium grauius aut potentius quieto, in quo inest plus autoritatis & maiestatis, quàm in uehemēti & turbulēto: tale describit Vergilius primo Æneidos, Acuc-

Ac ueluti magno in populo. & Claudianus de consulatu Manlij Theodori. Imperiũ concitatũ ut multũ habet impetus, sic minus uiriũ: citius contẽnitur, facilius frãgitur.

49 Terret imperium.

De imperio uehementi, quod metũ quidem incutit, sed debilitat subditorũ uires.

50 Blandum imperium imperiosum.

Maiores enim habet uires, & fortius cogit. Ausonius: Blando uis latet imperio.

51 Domitrix omnium patientia.

Vergilius, Vincenda omnis fortuna ferendo est. Fortuna & casus humani, & impetus hominum retunduntur, si opponatur moles patientiæ: quod ostenderunt martyres nostræ pietatis.

52 Nobilitatem non dat unus dies.

Nemo est nobilis, quòd his aut illis parentibus natus sit: nec sors nascendi, quæ uno die cõtingit, facit nobilem, sed præclari uirtutis actus. Iuuenalis:

Tota licet ueteres exornent undiq; ceræ Atria, nobilitas sola est atq; unica, uirtus.

53 Generositas uirtus, non sanguis.

At idem tendit. Inductione ad eam rem utuntur. Quis equus generosus? quis canis? nonne qui optimus? & sic in cæteris animantibus, ac stirpibus. Ergo & generosus homo non alius, quàm optimus.

54 Fortuna nimis blanda, hamata.

Publius in Mimis: Fortuna quum blãditur, captatum uenit. Nulla est alia fortuna, quàm Deus: sed admonemur, non efferri, non fidere corporis aut diuitiarum successibus: hi enim fortunæ nomine solent intelligi, nec Deus nos fallit: ipsi nos fallimus, stultè utentes rebus.

55 Fortuna fallacior, quo blandior.

Quod ego ad moderationem animi Cardinali Cronio dederam: sed non tam symbolum id fuit, quàm uaticinium: nam quum se effusissimè fortuna in illius & Ceruiani patrui sinum effudisset, repentè utrunq; absumpsit: sed Cardinalem adolescentem adhuc, alterius & uiginti annorum.

56 Stabilissima fortuna stultissima.

Idem Mimus: Fortuna nimium quem fouet, stultum facit. Adimit enim mentem, & tantis successibus insolescit animus humanus, ut iam nec alios ferre possit, nec se. Memini matrem tuam sapientissimam fœminam dixisse mihi, quum à Sion ad Richemundiam cymba ueheremur, Se quidem temperatã & mediam quandam fortunam malle, quàm uel asperrimam, uel lenissimam: alterutrum tamen optandum si esset, electuram citius tristissimam, quàm blandissimam. infœlicibus non deesse consolationem, fortunatissimis deesse mentem. Quod dictum uerè pudici pectoris, & sapientis, ego apud multos in hac regione celeberrimum feci.

57 Corpus excors fragile.

Horatius: Robur sine consilio, mole ruit sua. & apud Ciceronem sæpe, Nihil esse uires citra consilium.

58 Cor uel incorporeum firmum.

Consilium magnas per se habet uires, etiam si corporeæ uires desint. quod ostendit natura in formicis, & apiculis. Sallustius: Non uiribus, aut uelocitate corporum res magnæ geruntur, sed consilio, autoritate. Eadem est sententia Ciceronis in Catone maiore.

59 Fideli nullæ feræ.

Omnia ei concreduntur, nihil est ei clausum. Theognides: O Cyrne, argento fidelis præstat & auro. Contrà, infideli nihil est satis clausum.

60 Autoritas rerum gerendarum, telum.

Plura perficit autoritas, quàm uires, aut etiam cõsilia. Declarari hoc potest in principibus, qui magnas res gerunt, non tam opibus aut sapientia, quàm autoritate & maiestate. Bella, dicebat Cæsar, fama plurimum confici. multum quoq; interest, quis dicat, honoratus an inhonoratus: ut ait apud Euripidem Hecuba.

61 Veraci creditur,& mentienti,
Propter autoritatem,& præceptam fidem.

62 Mendaci non creditur,& iurato.
Aristoteles interrogatus,quid lucrarētur mendaces,respondit, Vt quum uera dicant,nemo credat.

63 Magnes amoris,amor.
Nihil est quod sic eliciat amorem,ut amor.Martialis: Hoc non fit uerbis, Marce, ut ameris ama. Est naturalis quædā in rebus coniunctio & harmonia, ut nemo illum oderit à quo diligitur.De hoc Plato,Seneca,& alij.

64 Philtra amor.
Itaq; non est opus alio poculo amatorio ad amorem exprimendum,quàm amore.

65 Magnum satellitium amor.
Claudianus:Non sic excubiæ,nec circumstantia pila, Vt tutatur amor. Sallustius: Non arma,aut opes præsidia regni sunt, sed amici.nemo enim uult nocere ei, quem amat.Simile est quod sequitur,

66 Firmissimæ opes amor.
Non modò impia, sed stulta est etiam in rebus mundanis illorum uox, qui aiunt, omnia in pecunia esse constituta, amorem parum posse: quum uideamus maximas opes propter odium subuersas: minimas uerò & infirmas,in amicitijs constabilitas. Hinc uerbum uetus: Vbi amici, ibi opes. Apud Germanos & Scythas nullæ fuerunt olim opes aliæ.

67 Vbi terror,ibi timor.
Necesse est eum timere,qui terret alios.Ex uetere sententia, apud multos celebri:

68 Vbi uber,ibi tuber.
Apuleius in Floridis: Nihil quicquam homini tam prosperum Diuinitus datum quin & tamen admistum sit aliquid difficultatis, ut etiam in amplissima quaq; lætitia subsit quæpiam uel parua querimonia, coniugatione quadam mellis & fellis: Vbi uber,ibi tuber.

69 Omnia proposuit labori Deus.
Horatius:Nil sine magno Vita labore dedit mortalibus.& Vergilius:Labor omnia uincit improbus.Ferunt fabulę,Iouem hominibus omnia uenalia exposuisse,precium esse laborem.Dici non potest,quantum in re omni ualeat quantulacunq; sedulitas,ut de formicis scribit Plinius.

70 Immodica imbecilla,

71 Modica firma.
Quum Theopompus rex Lacedæmoniorum Ephoros regio imperio opposuisset,querenti uxori,quòd minorem filijs potentiam esset traditurus, quàm à patre accepisset.Atqui firmiorem,inquit.Modicū uerò cum mediocre est, tum moderatum, utroq; dictum pertinet.Et in omni uita res mediocres iucūdiores ac stabiliores sunt, quàm uastæ atq; immanes. unde illud Hesiodi:Dimidiū plus toto,quia mediocritas nimietate præstabilior.& Claudianus:Viuitur exiguo melius.

72 Magnus ope minorum.
Nemo ad magnitudinem peruenit, nisi auxilio minorum: quo grauius est illum infirmiores despicere, quorū adiumento eò euectus est,unde hoc ipsi facere liceret.

73 Vicit uim uirtus.
Virtus ut Deo cognata,uires omnes hominum infringit.

74 Strauit fortunam uirtus.
Multis exemplis ostensum est,potentiorē esse uirtutē opibus & casibus fortuitis, ut magni & excellētes uirtute uiri humanos casus sublimes & intrepidi calcarint: & quibus opes succubuissent,ea uirtus superauit,uelut carcerē Socrates, Rutilius exilium,inimicitias potentum Cato:sed atrocissima dictu nostri martyres.

75 Fortitudo in fortunam,non homines.
Non est fortitudo,cædere,sternere,cladem hominibus afferre,hoc belluarum est, non

non hominum. Vera fortitudo est, uitia cohibere, fortuita despicere, nihil nisi probitatis timere iacturam.

76 Optima, cibus inuidiæ.

Inuidia non arrodit nisi excelsa & optima: humilia, abiecta, uilia negligit, non sunt illi esui: molestum est inuidiam ferre, & tamen molestius, nihil habere inuidendum.

77 Inuidia sibi & alijs uenenum.

Alia perimit, sed primùm se ipsam: in cæteris, inuidia est iniquissima: in hoc, æquissima: quod & illum tanquam ueneno consumit, in quo est: & eum ulciscitur, quem impetit.

78 Inuidia, uipera.

Ferunt hanc edi, arrrosis matris lateribus: ita priusquàm exeat, matrem perimit. sic inuidia, primùm omniũ enecat eum in quo gignitur, tum prodit uenenatissima fera.

79 Quod Deo, & homini.

Æquum est nosipsos uoluntati Dei præbere morigeros, ac obsequentes: nobisq; idem placere, quod Deo. ne quis indignetur, aut improbet, res sic aut aliter euenire, quum autor omnium sit Deus: nos quorsum tendant ignari.

80 Da cæcus.

81 Accipe oculatus.

Decet eum qui dat, non meminisse beneficij: nec multum spectare cui det, certè cõtinuò oculos auertere: ne exprobrare aut imputare uideatur, aut laudem quærere. eum uerò qui accipit, intueri non tam munus, quàm dantem, & semper meminisse gratiæ. Idcirco fingunt tres esse Gratias, duas nunquam retrospicere, tertiam semper priores intueri.

82 Bonus bonis & malis.

83 Malus nec malis, nec bonis.

Bonus & admirabilis & charus est bonis & malis: malus uerò, neutris.

84 Præsidium in innocentia.

Inter tot uitę huius pericula, quũ reliqua omnia iniuriæ obnoxię sint, innocentiæ noceri nõ potest. tum & reliqua fluxa, & euanida, & infirma sunt: sola innocentia efficit, ne aliqua uiolari possimus. nec quisquã alia re magis fidere, aut alia debet comparare suæ salutis munimenta, quis non tutus modò agat inter pericula, sed inter maximos terrores securus. Innocentia humanorũ summum, inquit Plinius in præfatione.

85 Matura.

Quod aliter dicitur, Festina tarde: Augusti uerbum apud Suetoniũ. Per quod intellige, debere in negotijs gerendis celeritatem tarditati admisceri, nec quicquam nimis properanter agi, nec nimis lente. Hęc duo, uerbo unico significari putant, Matura: ut apud Sallustium, Nam prius quàm incipias, consulto: & ubi consulueris, maturè opus est facto. Quanquam in consulendo uelim suscipi plus tarditatis: in agendo autem, modò sit satis grauiter deliberatum, plus celeritatis.

86 Ciconiæ beneficium.

Ciconiæ hic est mos, ut unum è pullis relinquat ei domui, in qua est nidulata. tum & parentes senio defectos tandiu & nutrit & gestat humeris, quàm ipsa eis fuerat paruula atq; imbecillis educata. unde ἀντιπελαργεῖν. Ita optimè in eam collocatur beneficium, & in homines gratos, qui eius significantur nota: tametsi commodandum est, cuicunq; possis. Quod uulgò nostrates dicunt: Benefac, nec spectes cui, sed gratis, potissimum propter exemplum.

87 Comœdia, uita humana.

Est enim ceu ludus quidam, in quo unusquisq; agit personam suam. Danda est opera, ut moderatis affectibus trãsigatur, nec cruenta sit catastrophe, aut funesta, qualis solet esse in tragœdijs: sed læta, qualis in comœdijs: ideo additur,

88 Ne uita tragœdia.

In qua turbulenta, & sæua sunt omnia.

89 Confide rectè agens.

Neminem metuc innocens. Nam probo animo nemo poteſt nocere: & ſi corpori noceat, hactenus nocet, ut animam ex eo, tanquam è carcere, in libertatem emittat, uerámque uitam.

90 Veritas, temporis filia.

Verum quod diu latuit, procedente tempore exiſtit & apparet, ne quis fidat mendacio, uel putet in occulto ſemper ueritatem forc. Cicero, Opinionum commenta delet dies, naturæ iudicia confirmat.

91 Lupus mendacio tempus.

Vorat enim, & abſumit.

92 Veritas premitur, non opprimitur.

Laborat uerum, ſed eluctatur tandem.

93 Mendacio comites tenebræ.

Tandem enim obſcuratur: tum & amat tenebras, quibus tueatur ſeſe.

94 Veritatis ſplendor comes.

95 Exilium inter malos.

Non eſt exilium, à patria abeſſe, ſed à bonis, & inter malos agere. Relegarant Sinopenſes Diogenem Cynicum: & illos relegaui, inquit Diogenes: quum hic Athenis uiueret, illi in Pontica barbarie.

96 Ne hilarem inſaniam inſanias.

Ex Seneca. quum quis mente abiecta, uel ſubmerſa, uoluptatibus ſe & delicijs mancipauit.

97 Inter ſpinas calceatus.

Admonet, non incautè agendum inter inimicos: quumq; inimicis ſepta ſit hæc uita, circunſpectione & magna cautione opus eſt ad eam tranſigendam.

98 Deum ſequere.

Vetus dictum, ἕπου θεῷ. poteſt ſic dici Deus dux: ut illius & ductui atq; auſpicijs te totū in hac uitę militia permittas, & imperijs obtemperes, & exemplum æmuleris.

99 Fama pluris quàm opes.

Et iucundior eſt & utilior: multos uidemus magnis ſpoliatos opibus, propter aduerſam famam: alios propter ſecundum & fauorabilem rumorem locupletatos.

100 Virtus pluris quàm fama.

Res ſolida & firma, & perennatura, pluris æſtimāda eſt, quàm ficta, atq; adumbrata: & corpus quanto maioris quàm umbra?

101 Virtutis umbra gloria.

Ex Socrate. ideo compendioſa eſt ad gloriam per uirtutem uia.

102 Oculos in pectus.

In pectore eſt cor, ſedes cogitationum. Perinde eſt ac ſi dicas, Noſce teipſum.

103 Non extorquebis amari.

Claudianus in Panegyrico ſexti conſulatus Horatij. Cætera extorquētur ui, amori non poteſt uis inferri.

104 Tempus edax rerum.

Ouidij in Metamorph. xv. & Ariſtoteles: Omnia tempore contabeſcunt, & decidunt, præter Deum, & ſpiritus, quibus ille immortalitatem communicauit.

105 Subiecta Dei manu conſiſtimus.

Nec angeli, nec animæ noſtræ ſunt natura ſua immortales, ſed uoluntate Dei: nec res ulla uel momentum duraret, niſi eam regentis Dei cura ſuſtineret. quo intolerabilior eſt in tanta infirmitate ſuperbia, aut ingratitudo, ſi non agnoſcas cuius munus ſit uita, & ea quibus intumeſcis.

106 Gloria uento diſcutitur.

Quum aliud non ſit, quàm flatus quidam.

107 Propter inuidiam uela opulentiam.

Inuidia, inquit Salluſtius, ex opulentia orta eſt. ideo opes celādę ſunt, ne inuidiam nobis pariant. graue eſt enim eam ſeruare, quamuis innoxiam.

Ho-

108 Honores, onera.

Multæ curæ & sollicitudines suscipiendæ sunt, multi labores adeundi constitutis in dignitate, aut honore: maximè quum illum student conseruare. Non minus erit uenustum si dicatur, Fasces fasces. Erant fasces magistrátuum Romanorum insignia, sunt & fasces sarcinæ ac onera.

109 Virtutis radices altæ.

Ad stabilitatem uirtutis pertinet, quum reliqua uix summo solo hæreant.

110 Mortalibus mortalia præferenda.

Vt uirtus & eius æternum præmium, diuitijs aut honoribus, aut quibusuis humanis affectibus.

111 Alata ætas.

Celerrimè enim auolat: & fugiunt freno non remorante dies. Et hoc citius, si sit bona ætas, nam mala diutius immorantur, & premunt.

112 Fidens, non confidens.

Sperandum est bene, sed non stolidè, aut imprudenter: quumque incerta sint omnia futura, nec in fœlicitate attollendus est animus, nec in aduersis contrahendus: nec id tamen sperandum aut aggrediendum, quod maius sit uiribus, aut uerecundiæ terminos excedat.

113 Cuius pudebit, pigeat.

114 Ne feceris, quod factum nolis.

Finis in re omni spectandus est: stultumque est id agere, quod postea multo redemptum sis, ne feceris, quum parum proderit pœnitentia.

115 Stulta de alienis superbia.

Videtur enim absonum, si ob eas te res extollas, quæ tuæ non sunt: porrò quid sit alienum, declaratur proximo symbolo.

116 Alienum, quicquid adimitur.

Quod tolli potest, nostrū non est, ut fortuita & corporea: solus animus est noster.

117 Quod commodauit fortuna, tollet.

118 Quod mutauit natura, repetet.

119 Quod parauerit uirtus, retinebis.

Commodata uidentur à fortuna, quæ eadem redduntur: mutuata à natura, quæ similia, non eadē. sed utraque non diutius futura sunt apud nos, quàm creditor aut commendator permiserit. At uirtutis præclara facinora (quemadmodū inquit Sallustius) sicuti anima ipsa, immortalia sunt.

120 Princeps priuatis sublimior sentiendo.

Non decet principem aut opibus modò aut potentia priuatis excellere: sed sensu quodam, & opinionibus, supra popularem captum sapientissimis. ut non moueatur exiguis & uilibus reculis, sicut plebecula: sed sit in eo ut dignitas, ita sapientia quædam singularis. indignum enim est eos, quibus cæteri parent, nō melius de rebus censere, quàm uulgus imperitorum hominum.

121 Princeps multis consulendo.

Hoc demum est principē agere, publicas utilitates suis anteponere, existimareque neminē esse inter subditos, cuius cura peculiariter ad se non pertineat. Itaque princeps officium suum implet, propria commoda & proprios affectus exuendo, induendo communes. Idcirco enim electi sunt principes, ut essent, qui satis priuatis soluti curis publicis excubarent. Licebit & sic dicere: Officium est imperare, non regnum.

122 Tu tibi uenerabilis.

Ne quid turpe uel agas, uel cogites, reueritus teipsum.

123 Malum occultum, perniciosissimum.

Non enim potest aut pœnitudine deleri, aut castigatione tolli, aut explicatione leuari, aut consolatione leniri, siue sit delictum, siue affectus aliquis.

124 Non quàm diu, sed quàm bene.

Ad uitam & actiones omnes pertinet. Multis breue tempus seu uitæ contigit, seu

quid aliud agendi: nemini adempta est in quantulocunque tempore facultas rectè se in eo gerendi, quod instituit: ideo non refert, quanta sit ei diuturnitas, sed qualis administratio: nec uitam ut sit bona, longam esse oportet: uel in uno momento sanctissimè licet uiuere.

125 Nomen præ opibus.

Pluris enim faciendum est bonum nomen, quàm diuitiæ multæ, iuxta sententiam Solomonis.

126 Odiosus, modò immeritò.

Ne cures, quòd odio habearis, modò id culpa tua nō contingat, quòd aliquid ipse feceris odio dignum.

127 Ingratitudo multis immerentibus noxia.

Cessant enim homines benefacere, si in ingratos inciderint: ita gratos recusant experiri, ab ingratis læsi: idcirco lex erat in Græcia aduersus ingratos, quod id uitiū uideretur communioni & societati hominum uehementer damnosum.

128 Iniuria obliuione ulciscenda.

Non est uerior aduersus iniuriam ultio, quàm si obliuiscaris eius: sic enim nec animum uret, nec magis lædet, quàm si facta non esset.

129 Præcipitis consilij assecla pœnitentia.

Multum enim cogitandum & deliberandum est, antequàm statuas. sententia ex Platone sumpta.

130 Quod uni, & omnibus.

Pari sumus omnes creati lege. quicquid uni euenit, potest & omnibus euenire: ne quis quum aliena uidet mala, securus agat.

131 Ne ferrum igni.

Non est ira ferro armanda. ex Pythagoræ symbolis.

132 Lachrymis ignis extinguendus.

Iram contra te lachrymis, & pœnitentia, & petitione ueniæ placato, non solum Dei, sed etiam hominum. nō est turpe ueniam precari: turpe est, Deum aut hominem habere inimicum.

133 Fastigio caput summitte.

Potentiæ cede: ne cum opulentiore, aut maiore, aut meliore contendito.

134 Falso nomine non gaudendum.

Fluxum est enim, & momentaneum: nec iuuat, qum reclamet conscientia.

135 Amicus, ut non alius.

136 Inimicus, ut non idem.

Amicus sic amandus est, sic colendus, sic cum eo uersandū, ut non putes posse inimicum fieri: inimicum uerò sic oderis, tanquam aliquando amicus sit futurus: in quo damnatur à Cicerone sentētia Biantis Prienæi, quam sequutus est in Mimis Publius.

137 Quod uideri uis, esto.

Nulla uia facilior. non idem ualent fucata & simulata, quod uera & solida, magna inest istis uis, infirma sunt illa.

138 Oculum in metam.

Spectandus est in rebus omnibus finis & exitus, ne præsentibus periculose decipiamur.

139 Nocens metuit pœnam.

140 Innocens nec casum.

Nocens stimulante conscientia, metuit paratam legibus pœnam, innocens fiducia conscientiæ nec humanos casus pertimescit: quum sua omnia in se uno, hoc est in animo & uirtute, posita esse ducat: tum & illum sequitur, illi fidit, in cuius manu casus omnes.

141 Excusanda seruitus sub necessitate.

Non dico honesta, ut Publius: sed excusanda: causam enim probabilem potest afferre, cur seruiat, quia necessitate impellitur: sed multum interest, quam quisque fingat sibi

gat sibi necessitatem.

142 Ne à pudendo uincaris hoste.

Vt uoluptatibus,libidinibus,cupiditatibus,ira,& cæteris uitijs.

143 Turpibus ne seruito.

Vt uitijs, & malis hominibus, quorum consuetudine sis peior, & eorum sceleribus uideris esse administer.

144 Amicum inimicum fugito.

Hoc est assentatorem,fucatum amicum,& eum qui sub amicitiæ nomine odit,aut contemnit,aut inuidet.sunt enim qui amicos infelices diligunt, fœlicibus inuident. Tum illos potissimè fugito,qui amorem simulant, quum insidientur probitati & uirtuti:aut qui familiaritate ostensa, labem & ignominiam afferunt: quiq; ad flagitia & facinora uel exhortantur, uel incitamento sunt exemplo sui.

145 Ne lingua mente celerior.

Cogitandum prius,quid loquaris: uelocissimus datus est animus, ne quid possit eum præuertere,si uelit:debet hic esse linguæ clauus.

146 Bellum cum uicijs.

Non cum hominibus debet geri bellum,nec uires ac robur in eos ostentandæ:sed in uitia,qui sunt ueri hostes,nobis exitiabiles.

147 Diuitiæ,iniuriæ pignora.

Ex Eucherio Lugdunensi,Multis fit iniuria,tantum ut tollantur opes: expilantur à furibus,spoliantur à latronibus,& cæduntur.in hos calumniatores inuadunt,in hos iudices acriter cognoscunt, & animaduertunt: præsertim in ijs criminibus, ob quæ fortunæ adimuntur.in quibus nulli tutiores sunt,quàm qui quod perdant nō habent, nulli periculo propiores diuitibus.

148 Bona ad benefaciendum.

Non conuenit bona uel animi, uel corporis, uel externa data esse homini ad nocendum, nec ad malefaciendum tributa sunt: quod nomen ipsum indicat, ut & sibi prosint, & alijs.

149 Maximæ opes,prodesse.

Nihil iucundius ipsi, qui id facit:nihil eidem tutius, nam qui profuit multis, hunc tuentur multi.

150 Thesaurus gratia boni.

Magnus est thesaurus gratia,quam uir bonus debet pro beneficio.

151 Quod uides,non diu.

Quæcunq; in uita cernis,non diu cernes:aut enim illa interitus auferet,aut te.

152 Vt uerax,ne suspicax.

Ex Eucherio.qui enim suspicax est,facilè quæ comperta non habet,affirmabit: ita mentietur affectus impulsu.

153 Non diues,ni contemnas.

Ex Seneca.Nemo enim suis diuitijs ut oportet,utitur, nec fructū ex eis ullū capit, qui noctes & dies pro illis est sollicitus: qui uerò possidet tanquam alienas, hic demum tanquam suis fruitur. nullum bonum iuuat animū, nisi ad cuius amissionē ipse præparatus est.hinc illud Mimi: Despicere oportet,quod possis deperdere.

154 Expende.

Singulorum pondus & precium æstimandum,tum quæ dicturus, quæq; acturus, exordia,progressus,exitus rerum.

155 Sine querela.

Viuendum ita,ut non sit cur,uel de te quisquā cōqueratur, uel ipse de quoquam, aut de fortuna:nec ipse cuiquam facias iniuriā, nec factā tibi credas,Seneca de Tranquillitate uitæ.Assuescendum itaq; conditioni suæ, & quàm minimum de illa querendum, & quicquid habet circa se commodi apprehendendum. Nihil tam acerbū est, in quo non æquus animus solatium inueniat.Hoc est symbolum nostrum.

156 Frenum in lingua.

Ne soluta dicat,quod noceat:unde infrenes nominantur.

157 Ne bos in lingua.

Allusio ad uetus prouerbium. Bos moneta erat nummi Attici, & hinc ipse nummus sic appellabatur. Qui tacebant precio cōducti,dicebantur loqui nō posse,quòd bouem haberent in lingua.Simile est illud, quod in Demosthenē mercede tacētem, quum anginā causaretur,quidam dixit:Non anginam patitur,sed argentanginam.

158 Accuratè cogita immutabilia.

Multum deliberandum est,antequàm facias,quod factum mutari non poterit: ut ducere uxorē, sacris initiari, aut bellū suscipere, aut prœliū committere. Potest etiam aliò referri:ut multum de æternis illis post uitā cogitemus,quo sanctus hic uiuamus.

159 Longius,modò tutius.

Ad uitam spectat,ad tempus etiam, ne sectemur dispendiosa compendia uel in eruditione,uel in parandis opibus,aut eiusmodi. Augustus solitus erat dicere: Sat citò,si sat bene.

160 Populo cede,non pare.

Non est cum multitudine pugnandum, belua multicipiti: sed nec eius opinionibus assentiendum.

161 Et pilo sua umbra.

Nullus est tam contemptibilis, qui non & prodesse in loco, & quod facilius est, nocere possit: ideo nemo contemnendus.

162 Hospes ne curiosus.

In aliena domo,in aliena ciuitate decet unumquenq; modestè se gerere,nec curiose se interponere in administrationē. multo magis conuenit nos in hoc mundo minimè sollicitè aut curiosè agere,in quo planè hospites sumus,seu exules uerius.

163 Cæde,modò doce.

Ex amore sciendi dictum à Diogene Antistheni,quum is sustulisset baculum, ut discipulum cæderet,molestum sciscitatorem.

164 Magnum hospitium,magni hospitis.

Non potest esse exiguum hospitium, quod implet magnus hospes: nec contemnendum id corpus,quod inhabitat excellens animus.

165 Tota uita,dies unus.

Ex Quintiliano in Mathematico. Si omnia uitæ huius diligenter excutiatur,quid aliud est uita tota,quàm dies unus? aut quid est in uniuersa uita, quod non sit in quouis die? ut mirandum sit,non exsatiari homines eisdem toties redeuntibus?

166 Diarij omnes.

Ex superiore pendet,& ad breuitatem ætatis refertur.

167 Ex usu,non collatione,fortuna.

Vt sis diues,non spectandū est tibi quantum alij possideant,sed quanto tu egeas.

168 Maiores superbus,minores mœstus.

Ad minuendam superbiam spectet quisq; prætātiores se,in eo de quo intumescit: ad leniendum mœrorem,infeliciores,in eo de quo tristatur.

169 Foris Argus,domi talpa.

In eos,qui in alienā mirè oculati sunt,ad sua cæci. Argus centoculus fuit, talpa est cæca. Fabella est de manticis apud Æsopum & Persium, quarum altera dependet ad pectus,in qua sunt aliena uitia:altera ad tergum,in quā nostra. Potest etiam dici: Domi Tiresias,foris linx.

170 Ne nimium scrutare.

In eandem sententiam & sic,Ne molestus percontator.

171 Certum in incerto.

Nihil est uita incertius,in hac paranda est uirtus, certissima possessio: intuenda altera illa immortalis. cogitanda mors, qua nihil est certius: uanæ & incertæ spes & sollicitudines dimittendæ, quibus (quemadmodum Manilius inquit) dum quærimus æuum, perdamus.

Volupta-

172 Voluptates specta abeuntes.

Nam quum adueniunt, delectant: ideo pulchræ iucundæq; existimantur, recedentes, turpitudinem ac fœditatem suam produnt. Posset sic afformari, In uoluptate dorsum, non faciem. Videbis fœditatem earum, & pœnitētiam, quam relinquunt, sic fiet, ut eas auerseris, ac detestere.

173 Voluptas, malorum esca.

Platonis sententia: Malus capitur uoluptate, bonus consilio. Bono uiro Deus est lex, malo cupiditas.

174 Falle uiuens, sed non te.

Vetus erat, λάθε βιώσας. Putant fuisse dictum Epicuri, de quo Plutarchus, & Horatius: Nec uixit male, qui natus moriensq; fefellit, addendum tamen, ne quis seipsum in uita ignoret, & si ab alijs ignoretur.

175 Non refert quà, sed quò.

Nihil refert quà transeas in hac peregrinatione uitæ, sed quò peruenias. In omni loco, in omni fortuna licet rectè agere, & illò peruenire, quò intendimus.

176 Scopulus in undis.

Vt sit in animo tanta firmitas, quam undæ omnes & fluctus humanorum casuum concutere non ualeant, semper immobilis, & altior fortuna.

177 Miserrimum pendēre.

Inter spem & metum suspensum esse, miserrimum.

178 Ne bis puer.

Antiquum prouerbium, Bis pueri senes: de senibus deliris & dementibus. admonet, ne in grandiore ætate uiuamus aut sapiamus pueriliter.

179 Ne laborem citra præmium. &,
Ne laborem laboris præmium.

Laboris in res mundanas uel præmium est nullum, aut certè uanitas. uel alter labor honestior quidem, sed molestior: ut qui dignitates dignitatibus mutant. sic clamat Hercules ille in Tragœdia, Finis unius mali, gradus est sequentis. Interim præmium horum laborum est, sempiternus cruciatus. sicut Paulus inquit, Stipendia peccati, mors.

180 Pertuso dolio nihil infunde.

Allusio ad dolium Danaidum apud inferos, ut habent fabulæ. Ad multa tendit, ne quid des prodigo & profuso: ne rimosæ auri & loquaci arcanum credas, ne cupiditatibus inseruias, ne uoluptatibus obsequaris, ne insatiabilibus largiri assuescas.

181 Turpe gigantem in nano.

In tam pusillo corpore, quantum natura dedit hominibus, tam fragili & infirmo, turpissimum est esse tam ferum & superbum animum, qui stultitia & superbia cœlos etiam contingat.

182 Difficilis gloriæ custodia.

Quàm multa perferenda sunt studioso gloriæ, ut paretur, ut parta cōseruetur. maior perpetienda est seruitus, quàm emptus de lapide: quum gloria nisi fundamentis uirtutis innitatur, fugacissima sit.

183 Malus potentiæ custos metus.

Fragiles opes, quas multi metuunt, ac proinde oderunt. Sentētia est omnium ferè sapientum, quam tractat in Officijs Ciceronis.

184 Nescis quid uesper serus uehat.

Futura incertissima, ne quis nimium uel confidat, uel desperet. dictum est Varronis, qui sic Satyras aliquot suas inscripsit. Eódem refertur, Inter os & offam.

185 Faciem ne aperias.

Tecta est facies humana uerecundia, quod solum uelamentum reliquit ei natura: non est exuenda tam honesto tegumento. nihil enim uerecundia detestabilius.

186 Manum per frontem ne ducito.

Allusi ad illud, Perfricare frontē, siue faciē, siue os, de ijs dictū, q pudorē excutiunt. Splen-

187 Splendor summus non intuendus.

Solem si sereno coelo intuearis, nocet oculis, interdum excæcat: sic si diuinitatis fulgorem tentes contemplari, oculos mentis amittes. Qui scrutatur maiestatem (inquit Sapiens) opprimetur à gloria. non capiunt angustiæ mentis humanę rem tam sublimem atque amplam. Non uidebit me homo, & uiuet: ait Deus. Adoranda sunt hæc, non scrutanda.

188 Linguas ne præscinde, sed caue.

Non est libertas hominibus tollenda. nam sicut Augustus dixit: Decet in liberis ciuitatibus liberas esse linguas, sed sic uiuendum, ne sit cur homines suam in te libertatem uelint exercere.

189 Ora uirtute obtura, non metu.

Eôdem spectat. Non claudenda sunt ora metu, operculo fragili & inualido: bene agendo efficies, ne quis male de te sentiat, ac proinde nec loquatur.

190 Cogitatus liber.

Nemo prohibere potest quenquam cogitare.

191 Cogitatus quis coget? uis ueritatis.

Hęc enim suspiciones omnes tollit, & tanta est, ut ultrò in mentes hominum se insinuet: efficiatque, ut nemini aliter libeat cogitare, sæpe nec liceat, ideo rectè agendum est. non aliter assequemur, ut omnes de nobis rectè sentiant.

192 Homo homini par.

Ne quis supra hominem se efferat, ne contemnat, ne despiciat, ne se pręferat alteri, quum simus omnes à Deo parente omnium æquo iure conditi, & in hanc uitã missi. Potest etiam ex Seneca sic dici: Deo imperium, homini consortium.

193 Suauissimus post laborem fructus.

Sic demum frui iuuat, quum res labore quæsita est, ut molestia præterita usu præsenti leuetur. Vulgare est, Parta labore iuuant.

194 Animo corpus fulciendum.

Non succumbendũ operibus honestis. & deficiẽtibus corporis uiribus, animi conatus tantus sit, ut labens ac decidens corpus sustentet. ex Seneca lib. de Vita beata.

195 Nocens se iudice nunquam absoluitur.

Semper enim accusatur & condemnatur à conscientia mentis suæ, Iuuenalis:
Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet autori: prima hæc est ultio, quòd se
Iudice nemo nocens absoluitur.
De hac re Cicero in Pisonem & pro Roscio Amerino: & Seneca multis in locis. apud Quintilianum est illud prouerbij loco, Conscientia mille testes.

196 Ebrietas nec madida, nec sicca.

Ebrietas madida est, quæ fit ex uino aut ceruisia: sicca uerò, quæ affectu aliquo immodico, quum is uim omnem mentis & iudicij consopiuit, ut ira, lætitia, metus, insolentia, ex immodicis fortunæ successibus: arrogãtia, uoluptates, & omne delectamentorum genus, quam ebrietatem Græci uocant ἄοινον, quasi inuinam. utraque cauenda, utraque hominem extra se pellit, & impotem sui reddit.

197 Potentiorem in te ne admittito.

Consuetudo uitiorum, & qui à philosophis habitus dicitur, à Græcis ἕξις, uiolentissimus est tyrannus, quum animum occupauit. ideo magnopere laborãdum est, ne quis talis in nobis inualescat. non erimus nostri iuris illo admisso. idem dicendum de multis perturbationibus, ut ira, ut auaritia, sed potissimùm ludi cupiditate, amore, & uoluptate.

198 Precibus emptum, carum.

Vulgare dictum. Cicero: Emere malo, quàm rogare. idem Apuleius in Florid. Magnum precium sunt preces, quippe illis additur uerecundia. Sic igitur te compara, ut paucis egeas, quo pauca roges. & rogatus magnum te credito accepisse preciũ eius, quod rogaris, ne sis exoratu difficilis.

199 Quiesce nihil acturus.

Dictum Attilij, quod citat Plinius Nouocomensis: Satius est ociosum esse, quàm nihil agere. Nihil agere, est rem inutilem, aut non successuram tractare. consultius est quiescere, quàm id agere.

200 Ingenium inexercitatum, torpidum.

Cato ingenium hominis dicebat ferro esse simile, quod ex usu splendescit: at in ocio rubigine obducitur, & exeditur. Exercendum semper ingenium: ocia enim feracissimum uitiorum seminariũ: sed honesto aliquo & pulchro opere, uelut eruditione & uirtute. nam rebus flagitiosis, aut turpibus exercere, hoc uerò non exercere est, sed corrumpere: de quo est sequens symbolum,

201 Ingenium situ pereat, non sentibus.

Præstat ociosum degere, quàm malis exercitamentis occupari.

202 Nullus sine linea dies.

Ex uetere dicto, & more Apellis Coi pictoris, qui tanta fuit in arte sua diligẽtia, ut nullus præteriret dies tam alijs rebus occupatus, in quo non ipse saltem lineam aliquam penicillo duxisset. Et erat olim maxima pars artis, in lineis tenuissimè ducendis sita. admonet, non debere diem ullum abire, in quo non aliquid dignum homine egerimus: opus uidelicet ingenij, uel ad eruditionem, uel ad prudentiam, uel ad probitatem & pietatem spectans, quem dicunt fuisse Censorij Catonis morem. Iis uerò qui alijs artibus uitam quærunt, aliquid esse in sua cuique arte quotidie exercendum.

203 Calumniæ morsui remedium nullum.

Nullum ferè est tantum malum, cui natura remedium non parit, saltem fuga. atqui calumnia & clàm mordet: & antè occidit, quàm sentiatur.

204 Beneuoli multi, consiliarij pauci.

Ex Salomone. Multis bene & uelis, & facias. arcana tua ne cuiuis committas, nec quemlibet consule. delige, quo possis in hanc rem tutò & cum fructu uti.

205 Iusticia gratuita.

Ex Cicerone, primo de Legibus: Nihil est iniustius, quàm iusticiæ præmium quærere. & qui mercede est uir bonus, mercede etiam erit malus.

206 Misericordia uenalis, crudelis.

Crudele est, eum qui sic affectus est, ut misericordia indigeat, cogere aliquid pendere, quo subleuetur. est enim acerbus & immitis animus, quem non flectit hominis calamitas, sed suum commodum.

207 Bonorum rector, malorum uictor.

Ex Seneca, Epistola octuagesimaquinta. In sequundis rebus regendum est, in aduersis pugnandum: fortuna prospera gubernanda arte, consilio, prudentia, ingenio: irata, retundenda magno robore, & inuicto animo superanda & calcanda.

208 Quod inuenisse pigeat, ne quæras.

Satius est ignorari, ut probrum domesticum, tristem sortem à diuinaculo: quæ si prædicatur, nihil aliud quàm angit assiduò cor.

209 Tantum scis, quantum operaris.

Ferunt uerbum hoc fuisse frequens Diuo Francisco. Ita est. Verius scit uir bonus & rudis, quid sit uirtus, quàm malus & doctus: & in rebus sacris, Christi spiritus copiosissimè præbet se pijs. Quid prodest malo sciẽtia? nec uerè scit, tametsi argutè disserat: nam in peccato semper inest cæcitas. An non melius nouit quid sit pingere, qui imperitè de pictura disputãs, peritè pingit, quàm qui doctissimè disputans, indoctissimè & lineas ducit, & colores inducit?

210 Persona publica priuatam depone.

Cui magistratus, aut imperium, aut principatus mandatur, is sciat iam non sibi suas utilitates quærendas, sed populi, cui præest. sic optimè publicum officium administrabit, alioqui fiet tyrannus. Deberet pro curiarum foribus dictum aliquod in hanc sententiam inscribi, quo admonerentur magistratus, & eorũ consultores: Huc ingrediens, personam priuatam relinque in limine, publicam sume.

211 Paruo fames constat, magno fastidium.

Naturæ paucis rebus satis fit, fames exiguo cibo placatur, & tollitur. ingẽtes mensæ fastidium afferunt, & morbos.

212 Vnum est necessarium.

Verbum Domini & Seruatoris nostri Christi, ad augendam curam pietatis, & minuendam sollicitudinem rerum periturarum: procuratio & cibi, & potus, & rei familiaris, in qua Martha uersabatur, utilis quidem homini ad tempus: at sedere ad pedes Domini, & uerbum illius puris animis haurire, quod erat Magdalenæ munus, id demum necessarium, & quod nunquam aufertur. Quum omnia siue ingenij decora atq; ornamenta, siue corporis atq; externa commoda expẽderis, intelliges unum esse homini necessarium.

213 Mente Deo defixus.

Hoc symbolum tam fausto omine ponetur ultimum, quàm illud primum, Scopus uitæ Christus. ipse est initium, ipse finis, ab ipso proficiscuntur omnia, in ipsum tendunt. Huic oportet nos affigamus, si uolumus beati esse, non alio clauo, quàm mente ipsa. Possunt alia permulta symbola deduci ex Platone, Cicerone, Seneca, Horatio: sed præcipuè sacris literis, fonte ut copiosissimo, ita liquidissimo ac purissimo: & scriptoribus nostræ religionis adsunt prouerbia tot, & metaphoræ, & allegoriæ, fabulæ quoquè & historiæ, quæ suppeditare magnum numerum possunt: & nostra hæc mutari, atq; in alias uerti formulas licebit, & ex scholiolis alias desumi. quocirca nec illa attigi, quę sunt omnibus in ore: Nosce te ipsum, Ne quid nimis, Sponde, iactura præstò est, quę dicuntur tria Apollinis oracula: et Dimidiũ plus toto, quod Hesiodi: tum, Sustine, & abstine, quod Epicteti. Hæc quæ posui, sufficient siue ad sententiarum copiam, quæ omnes penè his sunt conclusæ, siue ad rationem ostendendam, quemadmodum alia possint innumera excogitari.

Ioannes Lodouicus Viues Valentinus

Ioanni Briardo Attensi Theologo, Louaniensis Cancellarij Vicario S. D.

VETVS consuetudo est, à gentilium iam usq; ducta temporibus, Calendis Ianuarijs amicos amicis dare, strenas, indices mutuæ beneuolentiæ. His ego Calendis Ianuarijs, quas perferrem strenas Briarde Theologe sapiẽtissime, tibi uiro simul mei quàm amantissimo, simul longè doctissimo cum reputarem, optima deprehendi cõiectura, id tibi fore longè gratissimũ, quod tu summa tractares obseruantia, & in quo plurimũ ualeres. Quare quum te unum (absit uerbo iniuria, absit inuidia) sacrarum literarum huius gymnasij noscamus studiosissimũ enarratorẽ: quæ res omnibus in cõfesso est, tantum abest, ut eam dubiam uideamur affirmare. Strenulas ex agro Christianæ religionis collectulos flores mittimus. Nam hisce diebus, quum prophanis in literis nõ satis pium uersari duceremus, quo mens, inquies (ut dicebat Liuius) opere pasceretẽ, neć ingeniũ sineremus ocio diffluere, cõiecimus hæc paucula in unum, ut saltẽ in sacris nobis uersari uisi, cõscientiæ scrupulũ non injceremus. Christi Iesu fecimus γενεθλιακόν, eò duntaxat tempore quo & ipse natus est, & alij rerum humanarum passim fata prænunciant. Decreueram id ludere carmine, sed modò uariæ, interim etiam frigidæ occupationes, modò tarditas mea atq; infelicitas stili in uersibus scribendis propositũ auertunt. Adieci tamen in fine nonnullos uersiculos, quibus assigno cantantes pastores, ex quis uersificationis meæ gustum accipies, & agnosces me sanum esse poeram. Quæ tu omnia cum leges, dabis mihi hanc ueniam, si non satis multa dixero pro ratione suscepti argumenti. Nam ipsum arduum est, & præter quàm quòd mihi ingenium est perexiguũ, nondum ego multum sum uersatus in istis sanctissimis studijs. Idcirco non assecutis nobis, nullũ existimo fore

uituperium,

uituperium. Voluisse, laudem fauoremq́ merebitur. Ita & si nihil est, cur expectem opus ipsum tibi probatum iri, de instituto tamen nō diffido: quod unum uelim oblatum tibi, hoc in libello censeas. Vale.

IO. LVDOVICI VIVIS
VALENTINI ΓΕΝΕΘΛΙΑΚΟΝ
IESV CHRISTI.

VVM è plaga mediterranei maris ad nostram Valentiam spectante, quæ paulò ad orientem inclinatior è cōspectu Lybiæ fretum ad occidentem relinquit Herculeum, munita naui soluissemus ora, perpetuo cursu Baleares, Sardiniam, Siciliamq́ præteruecti, Asiaticam Cretam adnauigauimus, ubi cōmeatibus pauculis comparatis, nō uiso Dictæo mōte, Gnoso, incunabilis Iouis, & tota illa impia fabula insalutata, regresis quos miseramus in insulā, aura secunda ad dextram uiam, quā sese Nilus hostijs septem in mare mergit, flectebamus: quum ecce turbines uentorum furentesq́ austri, & uis ingēs tempestatis paulò ante Canopum sistere coëgerunt. Vah gentem immundis cæremonijs pollutissimam, quam tot Niliacæ inundationes perpurgare non potuerunt. Illic & si comi, ut præferebant, benignoq́ hospitio nos receperunt, nescio tamen quid uafriciei in fraudulentissima ac mendacissima gente latêre deprehendi: iussiq́ nautę, quę breuiuscu læ alioqui nauigationi usui fore sciret, emere: rem absq́ negocio quàm citissimè peregerunt, & nos ad maris littus iter agentes, Canopum profectos (turpissima Serapidis celebrabantur sacra: idcirco quamuis inuiti, impudentissimos tamen canentium saltantiumq́ cōspeximus cœtus Alexandrinos) postero die gens colona multijugis uehiculis in Palæstinam adduxit. Derelictus ego à socijs uarijs negotijs complicatis serena nocte eo cœlo (quo prisci philosophi magna ex parte astrorum cursus deprehenderunt) quæ orirentur sydera, quæ mergerentur, quæ ue mediam obtinerent cœli plagam, intentius perscrutabar, commodum mediam noctem & tenebræ ad diei speciem maiorem in modum illustrantur. Nihil ad tantam lucem illa, quæ momenta nea, halitu quopiam cōflagrante Cn. Papyrio, & C. Cæcilio Coss. in Gallia uisum est, quo tempore Cimbri & Teuthones Alpes sunt transgresi, aut quæ Romæ M. Lepido Munatio Planco Coss. fulsit, ut Iulius Obsequēs, tradit. At ego ex ædito quodam colliculo circumspectare singula diligenter incipio, mihi ipse ob tam ingentem rei nouitatem uix satis certus utrum dormitem an uigilarem, quippe ipse mihi uigilare uidebar: ac res, quæ si crebrò soleret euenire, grandem mentibus atq́ sensibus hominum lætitiam ingeneraret, sui tam absona nouitate eximium mihi terrorem incussit, primumq́ ad fabulas me cōuerto, utpote fabulosissimam regionem paululum prætergressus, caderet ne iterata aurigationis ignoratione Phaëton ille antiquus, Sole prognatus? An pater ipse Iuppiter, seu ex dijs aliquis cum suo ad nos astro delaberetur? Sed ad me rediēs quæ in sacris legeram literis, unico in aduersis casibus, eodem maximo perfugio atq́ solatio reputabam. Gentium populus, inquit Esaias, qui ambulat in tenebris uidit lucem magnam, habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est. Et Psalmistes, Exortum est in tenebris lumen, rectis misericors & miserator Dominus. Quare aduenisse tunc horā illam existimaui: neq́ sum falsus, quæ uideret Gentes expectatum sæculis omnibus assertorem, ex inuisibili factum uisibilem, ex intractabili tractabilem, ex altissimo infimum, ex rege seruum, opus ex authore, & quem uniuersa rerum moles nō circumscribebat, uterus caperet puellaris. Hæc mente cogitabundus uersans, casulam uix pecori accōmodam fortè conspicor, ruinosam

male materiatam, quam longe maxima claritas collustrabat, & cōcentus inde dulcissimus toro illo sese diffundens tractu aures meas sono gratissimo replebat. Ad eam opilionulos nescio quos quum cernerem properare, celeri cursu ad eos cōtendo. Et bona (inquā) uenia, pij uiri, quò pergitis ire? Ad hoc (inquiunt) tuguriolū, ut uerbum qui factus est homo, uideamus. Si uenire nobiscum uolueris, maximum uidebis numen, quod ut nobis angeli eius administri modò nunciarunt, partuos confluxit in artus, mundiꝙ repertor pars iam est humani generis. Et quid, inquam, libentius ego, quàm istud tantum miraculum uiderim? ac me comitem illis addo. At ipsi fidenter patentem casulam ingressi, occinere incipiunt infantulo uagienti, ego etiam à quopiam illorū per manum ductus, metus atꝙ admirationis plenus, intrò uocatus sum. Illic primum Iosephum contemplor stupentem, illic deinde uirginem tam præclari facinoris cōsciam, castam, puram, pudicam, uirgineo pudore affectam, ruboreꝙ perfusam, quod in oculis totius cœlestis militiæ tanto se honore cœlorum soliꝙ rex affecerit, quodꝙ in se factum hominem ab humanis incommodis rueri non posset: non secus ac qui de se humiliter sentiunt, si magno à rege quopiam in conspectu uel exercitus, uel maxima tū afficiantur honore, rubore nimio suffunduntur: aut si ad se principibus declinantibus, quo illos, ut decet, excipiant, parum habent. Aspicio deinceps circunuolitanteis (ut sic expromam) sanctissimos illos spiritus, omnes infantuli uoluntati famulantes. Ipsum deniꝙ cœlorum authorem & terræ, non nisi conniuentibus oculis audeo cōtueri, quòd in obtutu ad tantam lucem, quæ ex ipso dimanabat, longè magis quàm ad Solem oculi præstringebantur caligabantꝙ mei. Nec mirum cum illa infinities sit maioris, quàm Sol ipse fulgoris, ita ut eam demum expressam & germanam lucem, Solem hunc nostrum, qui mundum illustrat pictum, quinimo ac tenebrosum dicas: etenim re uera Sol iste ex illa splendorem hunc totum suum ita mutuatur, ut ab ipso Luna. Adde etiam quòd terrebat me scelestū hominem, uel infantuli seuerissimus uultus. Verum ad blandā benignamꝙ matrem conuersus: Quā tibi dulcis & sacra uirgo placeret, inquam, si ex astris quid sit tuo isti filio fati euenturum prænunciarem. Illa uerò me tam delirantem limis nonnihil intuita (qui uirginis mos semper fuit) in uiam reducere breui ac facili compendio uolens: Et qua, inquit, hunc putas natum coniunctione? quibus signis? Tum ego: Dicam equidem, tametsi uarietas uisa est in cœlis nocte hac astrologis uix comprehensa, partim enim iam decanum Virginis primum aiunt ascendētem, partim uerò Libræ tertium, alij & qui ueritatem propius uidentur accedere, decimam Libræ partem affirmant, quæ Veneris domicilium est, cuius pottioni Iuppiter illucescit, Veneremꝙ in Aquario sitam, & Martem in Ariete domo quidem sua. Alij sic cecinerunt:

Nox erat & Capro iunctus tellure sub alta,
Sol gradiens nostro radiabat sidera cœli,
Cancer in excelso stellati cardine mundi
Stabat in occasu, qui fert in uertice delta.
Dux signorum Aries, Libræ duo brachia in ortu.

Non desunt, qui Martem esse asserant in mortis contubernio, idcirco hoc momenti natum, cruci candidatam præfantur. Tum illa ingenio mitissimo puella: Et quam, inquit, toto (ut dicitur) erras cœlo? an tu solus ignoras huius esse utranque genesim inenarrabilem, ineffabilē? de cœlesti qua genitus est à Patre, quid attinet loqui? quum rerum natura, totusꝙ cœlestis exercitus uel solo stupescat auditu, uisaꝙ illa summa incomprehensibili generatione summittat hastas, corruat pronus adorabundus, non sustinens directum intuitū tantæ maiestatis. At uerò hanc quam uides temporalem, ne salutiger quidem angelus Gabriel in pacificatoria legatione mihi exponere sciuit, sed negocium spiritui sancto remittēs interroganti mihi, quónam modo res ea quam in mandatis afferebat, esset gerenda: Paracletus in te superueniet, respondit, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Quid quòd cognatus meus Ioannes Baptista super omnes mulierum natos, hoc ipso afflatus diuino spiritu negabit se calcei fibulam scire diffibulare? quasi diuinæ ac humanæ usiæ, quónam fuerit modo facta

connexio,

connexio,non capiat.Admiratur Natura, me nullo ex uirili semine, absque quouis sensu doloris, illæsa omni tempore, uirginea textura filium ædidisse. Deinde quod nouo & inaudito prorsus coniugationis modo Deus ipse,cuius nutu ac ditione sola terrarum & hic uniuersus regitur orbis, humanum sibi asciuerit corpusculum, quo & Deum credamus quem cernimus hominem,increatum quem creatum,immortalem quem oculis nostris uidebimus morientem.Hic ego inter utrasq; manum uolas, compresis temporibus,deflexo capite,simul admirabundus, simul rei perterritus, nouitate gnara, præsertim matre referente ac cõprobante:Quæ ista sunt,inquam,quę narras uirgo? Tum illa: Atqui nouum nunc cœlum creatum est, & noua terra, noua sidera,noui cursus, & coitiones:et si scire uis,quę sit in cœlo coniunctio planetarum, quæ itidem horoscopum occupent signa, audi. Quis enim melius me huiusmodi referre queat? quæ una uirum noua super terram facientem fœmina circundedi.

Nam qui non spacijs terræ,non æquoris unda,
Nec capitur cœlo,nostros confluxit in artus.

In supremo igitur cœlorum, imò supra omnem uniuersi orbis ambitum, ubi & illæ fuerunt stellæ ac luna, quæ quoniam in conspectu eius non sunt mundæ, illinc deturbatæ sunt, nunc uero illa inhabitant,Deum perenni uoce laudantia, astra matutina. Inaudita sæculis omnibus signa sideraq; descendebant, & ascendebant. Nam supracœlesti solum influxu,id est,sua ipsius sola uoluntate ducitur, qui cœlos omnes creauit,supra quos habitat.Illic (ut per typum quendam tibi etiamnum paruulo rem tantam aperiam) totius præsides mundi, quum sese negocium tractaturi longè grauissimum in conclaue recepissent, arcuerunt ab illo res alias uniuersas, ne tanti secreti particeps ulla fieret,& uerum illum zodaicum, qui uitam rebus omnibus largitur, circumagere incœperunt. Oritur primùm eo conuersionis in illo hemisphærio pax quædam inter Deum & hominem æterna,occidit tam atrox inter eosdem bellum:oritur beatitudo hominisq; finis, ad quem erat creatus, occidit summa miseria, & rei tantopere expetitæ frustratio:oritur adoptio filiorum Dei, fieriq; particulones regni cœlorum, occidit adoptio filiorum diaboli & particulones inferni pœnarum:oritur certissimæ uiæ cognitio,occidit tam cæcus mortalium error:oritur mentis illustratio nostræ, occidit fuliginosissima offuscatio:oritur dies,occidit atra nox: oritur lætitia, occidit mœror: oritur spes, occidit timor: oritur charitas, occidit liuor: oritur securitas, occidit metus: oritur cautio, tamen occidit calliditas: oritur requies, occidit labor: oritur risus, occidit fletus: oritur satietas, occidit fames: oritur fons aquæ uiuæ, occidit sitis: oritur animi sanitas, occidit ægritudo:oritur uirtus, occidit uitium: oritur fortitudo, occidit ignauia: oritur firmitas, occidit imbecillitas: oritur huius hominis luctus,occidit uester: oritur huius inedia, occidit uestra: oritur huius lassitudo, occidit uestra: oritur huius labor,occidit uester: oritur huius mors, ut uestra non modò cadat, uerum consumpta penitus intereat, & denique occidit ipse atque descendit,ut uos ascendatis,& oriamini. Hæc sunt emergentia signa,hæc se condentia. Coniunctio qualis à mundi primordio nunquam fuit,nunc est planetarum. Summus Rex omnium Deus, huius à me nati corpus,& anima sic eodem tempore coierunt, ut ex meo integro, puro, casto sanguine,uerum ueri hominis corpus membraretur.quod omnis prorsus esset labis exors,quod animaret anima omnibus dotibus, quammaxime fieri potest, refertissima, innocens, insons, pura, sacrosancta, nullius maculæ capax, existentium præteritorumq; conscia,futurorum præscia, qualis nunquam creata est, nunquam creabitur, & tamen duplex non secus ac aliæ ob corporis implicationem ingenium admittens, immensæ uidelicet particeps rationis,& fluctibus obnoxium primarum subitarumq; perturbationum. Hæc siue animi pars siue natura numularijs in templo, & hebeti scholæ succensebit. Hæc Lazari morte, & periturae ciuitatis aspectu mœrebit, lachrymasq; dabit casum illius miserata. Hæc in horto impense tristis mire expauescet, hæc ærumnarum pertæsa tam acerbissimum interitum deprecabitur. Abeant Græci philosophi, nescio qui, sola decretorum &

uitæ nouitate admirabiles. Stoicos mihi uidebantur illos appellare, qui omni animi affectione sapientem hominem uacare suis placitis statuunt. Nam si animal est, animales humanosque motus habeat, est necessum. Neque enim naturam suæ formæ potest exuere quamdiu in ea fuerit, erit autẽ in ea, quoad uiuet. Hoc itaque corpus, hanc animam sic apta atque coniuncta Deus optimus, maximus, qui æternum in sinu patris est, eo modo complectitur, quo nullum creatorum potest aliud creatum, quamuis similitudinem quampiam à rebus crassis mutuabimini, quo uos lippis uestris oculis hæc utcunque procul posita, uidere possitis. Nec inuenietis tamen aliquam tantam similitudinem in hac mundi uniuersitate, quæ non complures longeque distantes habeat uarietates. Est itaque sic Deus huic animæ, corporique coadunatus, ut uerè dicamus eum corporeum, uerè animalem, uerè rationalem, uerè hominem, uerè passibilem, creatum, mortalem, uerè grauem, loco definitum, esurientem, sitientem, timentem. Ac e diuerso totus dicatur incorporeus, inuisibilis, increatus, impassibilis, creator, immortalis. Mutuant sibi Deus & homo nomina sua, dat homini Deus suam immortalitatem, nec eam amittit: dat homo Deo titulotenus suam imbecillitatem, quam sibi retinet, ea tamen lege, ut nec accedente, nec discedente, sed solo nutu desistat is homo esse, qui prius: nec tamen Deus mutetur: quique prius fuerat immortalis, Deus increatus, inuisibilis, incipiat solùm mortalis, creatus, & uisibilis homuncio esse: & qui fuit homo, afflictionibus casibus, morbis, morti denique obnoxius & expositus, desistat hoc ipsum esse, sit tamen idem: & quemadmodum animæ præsentia corpus uiuit, ualet, uiget, persistitque in essentia specieque sua, sic assistente Deo, homo hic est Deus, & immortalis. Illa esse dat naturali corpori, Deus huic inauditæ ὑποστάσει, quæ tota homo est, ut totus homo sanetur: tota Deus, ut totus Deus homini permaneat reconciliatus: filius ipse Dei est, imago, & substantia patris, ut per quem fecerat sæcula, per quem hominem, per eundem, & hominem & sæcula instauraret prolapsa. Ad hæc nunquam Deus hunc deseret hominem, ne forte qui hominem ad hominis salutem sibi coniunxerat, suspicionem relinquẽs daret, non sibi postea homines esse curæ, quod ab eo longe alienum est benefico totique nostro generi salutari. Sed quoniam semper adoptione futuri sumus filij Dei, semper naturalis filius homo erit, uelut strenuus antesignanus spem confirmans, ut ipso naturali Dei filio existente ac homine, nos de adoptione saltem filiorum Dei minime desperemus. Hæc est tantorum trium planetarum coactio. Hoc tres illi paulò antea soles bis uisi significarunt, qui paulatim in unum coierunt, quasi trium illorum in hac hypostasi connexio, & patris, filij, ac paracleti in summa triade una simplex deitas, breui ad posteros esset diffamanda. Tu nunc his signorum ortibus, & obitibus, his uagantium fixorumque syderum coniunctionibus, uarijsque aspectibus, quis erit puer hic, si uales, conijcito. His ego: Quamuis mihi, ô sacratissima uirgo, hominem ingenio monstrares celerrimo & perspicacissimo, & si nonnihil sane diuinam hausisset sapientiam, eum ego haudquaquam puto uel mediocri modo enarrare posse, quantus infantulus iste tuus futurus sit: tantum abest, ut ego uir nihili, neque litteras doctus (ut aiebant) neque narrare, ea ipsa contingere ac penetrare satis tutò mysteria queam. Atqui, inquit illa, ne hinc nihil tecum deportans discedas, attentis auribus accipe, & quæ prius diximus, identidem reputa. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & uocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis: multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis, super solium Dauidis, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio & iusticia. Posthac usque in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hæc. Vides pacem, quam ita multum priores expetebant. Fiat, precabatur Dauid, pax in uirtute tua, & dabis requiem temporibus meis. Vides eam, inquam, iam cõcessam & firmatam. Orritur enim in diebus huius iusticia & abundantia pacis, donec auferatur Luna. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Quid, quæso, sibi uult Iani Quirini,

seu

ſeu potius monſtri cuiuſdam tertiùm ab Octauio clauſa noſtris diebus porta? uelut
non mox ſæuiſsima bella Romanis ſequutura ſint. Hinc, hinc pax orietur ex humili
lutea caſula, nõ uaſto marmore, auro ac gemmis refulgenti Romano capitolio. Non
uocant hanc regiam, at naſcitur in ea Rex Iſraëlitici populi: non prætorium, at naſci-
tur in ea prætor uiuorum & mortuorum: naſcitur in ea, imperatur & Dominus ille
Deus exercituum, qui non bello Punico non Macedonico pyratico, aut ciuili Qui-
ritium finem imponet, ſed bello plus quàm ciuili: bello in quo nec uictoria erat, nec
ſpes illius, qui militibus ſuis præſtantiſsima donatiua largietur, poteſtatem nimirum
filios fieri Dei, fieri deos, & filios excelſi omnes, ac ſubinde uitam ſempiternam. Ipſe
lux erit eis, & pedibus illorum ingens lucerna. Ipſe illis erit in exemplo, quà ingre-
diantur uia, ueritas in promiſsis. Fidelis eſt enim, & quicquid pollicetur, optima fide
præſtat, uita erit in præmio, ac bene peractæ ſtationis ſtipendio, quæ eſt uita cum per-
petuo gaudio æterna. Via eſt profectò non fallens: ueritas non errans, nulli affinis
mendacio: uita non deficiens, ſine fine ac morte ulla. Ipſe primus uincens mundum,
fiduciam alijs dabit, qua & ipſi ad illum uincendum connitantur. Iugum eius ſuauiſ-
ſimum erit, & onus eius leue. Ac erit uſq; adeò manſuetus, benignus, pius, clemens,
miſericors, ut ne calamum quidem quaſſatum conterat, & linum fumigans nõ extin
guat. Ipſe erit panis angelorum, qui de cœlo deſcendit (quocirca & in Paneo tugu-
riolo naſcitur) quem qui manducauerit homo, in æternum non morietur. Ipſe fons
aquæ uiuæ ſalientis in uitam æternam. Ipſe non homo ſolùm, nec ſolùm Deus, ſed
θεάνθρωπος admirabilis quidem, ærumnas omnes ſubire non recuſabit, ut quàm gra-
tiſsimus patri effectus, ab omni nos ærumna explicet atq; labore. Hic primum in nu-
da humo deiectus iacet, ut uides, pedibus manibusq; deuinctis flens, ut nos longè à
ſolo erecti ſolutiq; libere rideamus: alget, ut nos algentes caleſcamus: ieiunabit, ut ſa
tiemur: habebitur odio, ut nos peroſi diligamur: cõprehendetur, ut nos comprehenſi
ſoluamur: ægrotabit, ut nos ægroti ſanemur: pauper erit, ut pauperes diuites reddat:
nudabitur, ut nos nudi contegamur: ſitiet, ut nos ſitientes potemur: in eſcam eius da-
bitur fel, & in ſiti eius aceto potabitur, quo eſculenta noſtra melle ſint dulciora, & po
culenta quouis ſuauiſsimo ſuauiora uino. Eſaiam ueriſsimum uatem auſculta, quem
dubites Prophetám ne, an Euangeliſtã appelles. Nam non magis uidetur tanquam
diuinans futura prædicere, quàm uelut rerum ſcriptor præterita narrare. Non eſt, in-
quit, ſpecies eius neq; decor, & uidimus eum, et non erat aſpectus, & deſiderauimus
eum deſpectũ, et nouiſsimũ uirorum, uirum dolorum et ſcientem infirmitatẽ, et qua-
ſi abſconditus uultus eius, et deſpectus, unde nec ęſtimauimus eum. Verè languores
noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portabit. Et nos putauimus eum quaſi le-
proſum, & percuſſum à Deo, & humiliatũ. Ipſe autem uulneratus eſt propter iniqui-
tates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra, diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, &
liuore eius ſanati ſumus. Omnes nos quaſi oues errauimus, unuſquiſq; in uiã ſuam
declinauit: & poſuit Dominus in eo, iniquitatẽ omnium noſtrûm. Oblatus eſt, quia
ipſe uoluit, & nõ aperuit os ſuum: uelut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus
coram tondente ſe, obmuteſcet, et non aperiet os ſuum. Heu quàm illam uocem iam
nunc timeo, quàm iuſtus Simeon proferet, nihil ſanè mihi præſagiet noui, cladẽ mi-
hi tantam futuram non ignoro: uerùm quaſi attrectatione quadã teneri uulneris do-
lorem exulcerabit meum, pendulis brachijs bimeſtrem uix ſuſtinẽs infantem, ſermo-
nem illum ſenilem ad me ſuum diriget: Ecce poſitus eſt hic in ruinã, et in reſurrectio-
nem multorum in Iſrael, & in ſignum cui contradicetur, & tuam ipſius animam per-
tranſibit gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Putas & hunc infan
tulum, quem in ſolo uagientem uides, eorũ quæ in ſe futura ſunt ſenſum habere nul-
lum? habet profectò, & uerſantur ipſi ob oculos aſsiduò quę futura ſunt: neq; uerò il
li eſt exiguo talis cogitatio cruciamento, non ſecus nimirum, quàm graui mortis ge-
nere morituro, atq; id ſcienti reputatio eiuſce rei longè acerbiſsima eſt. At unum mi-
hi matri ſupereſt tantæ miſeriæ ſolatium, quod ni eſſet, haud ſcio quo'nam modo a-
gere uitã diutius poſſem? Et quid tandem iſtuc eſt, inquam? Ad hæc illa: Poſteaquàm

hic meus dulcissimus filius ob mortem uestram, mortem obierit, illo mihi quàm amarissimo die, spiritus ad infernas descendet sedes. Decumbet in duro tumulo mortuum cadauer. Hoc tamen iuxta atque illa Deo ipso operosæ mundanæ molis fabro comitata, non enim quod semel assumpsit, unquam dimittet: diei tertij aurora rutilante multo ipse pulchrior illa uiuus, & morbis affectibusque nostris iam posthac nunquam obnoxius exurget, corpore longe, non lucifero solum, cum quo pariter redibit, sed sole etiam nitentiore, splendentiore, agillimo, & quum uolet spiritibus ipsis subtiliore, ac penetrantiore ipse primus è somno surget, ut sopitis alijs uiã faciat, ipse erit omnium resurrectio: & tunc innumeris penè hostibus fusis, fugatis & cæsis præclarissimum in patriam triumphum referet. Quanta deuictarum urbium fercula? quàm decorus ipse inuictus fortissimus candidis quadrigis inuehetur trium uerborum titulo adiecto? ut de C. Cæsaris Pontico triũpho narrant: ille, Veni, uidi, uici. hic uerò, Ego uici mundum. regni eius posthac non erit ullus finis, quippe quod est regnum omnium sæculorum. Quoniam hic est Deus noster in æternum, & in sæculum sæculi, & ipse reget nos in sæcula. Rebelles imperiose reget in uirga ferrea, & quasi uas figuli confringet eos. At mansueti qui terram hæreditate possidebunt, non esurient, neque sitient, neque percutiet eos æstus, aut Sol, quia miserator eorum reget eos, & aquarum fontibus potabit eos.

Ipsi enim erunt artes, pacisque imponere morem,
Parcere subiectis & debellare superbos.

Hic ille est, qui uenturus est, nec alium futuræ sperent ætates. Ipse hic est expectatio gentium, ligans (ut uaticinatus est Iacobus moribundus) ad uineam pullum suum, & ad uitem ô fili mi, asinã suam: lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuæ pallium suum: pulchriores sunt oculi eius uino, & dentes eius lacte candidiores. Sub uini prætextu credibili quidem, sed non intelligibili mysterio uerus eius sanguis latebit, ad quem quasi ad uacerram alligati (si ea dici ligatio rectè potest, & non potius solutio, & summa libertas) affatim depasti saginabuntur, uetustescentem sanè asinam tam inuolutam explicabit, & solutum pullum populum Ethnicorum maiestate imbuet sua, gentes proinde petijt hæreditatem suam, & possessionẽ suam terminos terræ. Tu uerò gentili populo salutiger esto, perfer ad eos nuncium quàm gratissimum, Natum iam esse, in quem ipsi sperabunt: natum iam qui futurus est pater multarum gentium: natum qui gentes in terram cœlestem diriget: natum luculẽtissimum illum in cuius lumine gentes ambulabunt, & reges in splendore ortus ipsius: natum illum cuius gloriam gentes propediem uisuræ sunt, qui ponet in eis signum, mittet ex eis qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam, tenentes sagittam in Italiam & Græciam, ad insulas longe, ad eos qui nomen ipsius nequaquam audierant, & gloriam ipsius gentibus nunciabũt: natum eum, qui auream referet ætatem, & Saturnia regna. Nam

Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo,
Iam redit & uirgo, redeunt Saturnia regna.
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.

Vergiliũ nescio quem poëtam magni apud Romanos nominis, his & similibus, Sibyllinis uersibus multa de Salonino Pollionis filio ferunt promisisse, quæ omnia quàm fuerint in eo uana, præcox & repentinus interitus miselli ostendit infantis. Hic ego: Quo'nam uis modo, ô uirgo, gentibus mortuorum audeam suscitationem affirmare? quæ hoc ita multum exhorrescunt. Vis ut me tanquam ridicule insanum sectentur, pueri exhibilent, explodant ex hominũ conuentibus atque cõsortijs grandiores natu uelut sensu cõmuni carentem, iubeant omnes ad animi morbũ sanandum Anticyras relegari? Quid ita, inquit illa? iniuria quidem, mea sententia. nonne & ipsi Iouis illius flagitiosissimi beneficio Archadẽ Calistonis filiũ concisum, & pro epulis iam tũ appositũ asserũt reuixisse? nõ & Hippolytũ nouercali scelere ab equis discerptũ, quod etiã nomẽ sonat, & Glaucũ Minoe natũ, & Pollucẽ Tyndaridã, Æsculapij opera? & aliũ quendã, cuius nomẽ nõ est proditũ, cõploratũ, & tantũ nõ in rogo iam

positum

positum Asclepiadis beneficio. Non & Plato Herum Pamphilum quędam militem in acie interemptum pôst diem decimum uitæ redditũ affirmat. Sed ut hæc quæ plerisq;, ut sunt, ita etiam uidentur fabulosa, prætermittamus, Heraclides certè celebris apud Græcos author, fœminã tradit post diem à morte septimum reuixisse. Bello Siculo, quòd patris mei memoria inter Octauium Cæsarem, & Sex. Pompeiũ Magni F. gestum est, Gabienus Cæsaris classium fortissimus à Pompeianis militibus captus incisa ceruice & uix cohærente iacuit in littore diem totũ, quumq; tenebræ fieri den siores inciperent, gemitu precibusq; congregato uulgarium cœtu, petijt uti ad se iuberent Pompeium quàm primum uenire, se autem ab inferis remissum habere quòd nunciaret. Misit ex familiaribus Pompeius cõplures, quibus Gabienus dixit, Inferis dijs placere Pompeij causas, & partes pias. argumẽtum fore ueritatis, quòd peractis mandatis protinus expiraturus esset, idq; ita euenit. Accedit huc quòd uiginti uiris agros apud Romanos diuidẽtibus, Capuæ, quæ urbs est Campaniæ prima, quẽdam qui feretro efferreẽ, domum pedibus perhibent remeasse. Hoc idem Aquini accidisse. Romæ quoq; quendam funeris choragio locato reuixisse, & aliquanto pôst funeris locatorem ab eo ipso elatum. Huc spectat quòd Xanthus herba quadam cui nomen est halin, & leonis catulum occisum & hominem à dracone interemptum uitæ redditos scribit. Iuba quoq; est autor, in Aphrica quendam ope cuiusdam herbulæ reuixisse. Hæc & innumera similia quàm uera sint, non ad uiuum (ut inquiunt) rese co: id uerò his omnibus satis fuerit me illis persuasisse, non adeò exanimatorum ad spiralem auram reuocationem contingere non posse, ut ipsi arbitrabantur. Si enim immortalis anima est, ut eorũ optimi & sapientissimi quiq; fatentur, quid obstat quo minus seiuncto semel spiritu, rursus à corpore ceu à uagina gladius recipiatur? Hermotinij Clasomenij animam relicto corpore multas lustrare solitam regiones perhibent, & quæ uiderit referre, quæ nisi à præsente nosci minimè poterant, corpore interim semianimi, donec eo cremato hostes qui Cantaridæ uocabanẽ, remeanti animæ, quasi postliminio quodam uelut uaginam ademerũt. Quid mortis similiusq; quàm somnus? at uiuit in eo anima, sensusq; omnes sunt sopiti. Verum quum exurgimus, ijdem sumus qui ante soporẽ, Iacet enim corpus dormientis, ut mortui, quemadmodum inquit M quidam Cicero, uir apud Romanos consularis & oratorum (ut aiunt) princeps, pater huius, qui nunc Asiæ præest. Viget autem & uiuit animus, quod multo magis faciet post mortem, quum omnino è corpore excesserit. cur tantũ in illa ad uitam reditione, hæremus, quũ hanc tam simillimã uideamus? Exuitur cubiturus ue stimẽtis unusquisq;, quasi internus homo corpore externo, & sub thoralibus pernoctem requiescit, posteroq; die recipit indumenta: quo quid posset effingi conuenientius? Quid de semine dicam prius moriente antequã in tantã herbæ, florũ, frugumq; speciẽ reuiuiscat? Quid de fruticibus & arboribus autumno languentib. hyeme penè extinctis reuiuentib. uere nouo maiorem in modũ uegentibus sub solstitium? Verũ, quæso, maius est ex nihilo aliquid creare? an creata seiũcta cõponere? quod uos quidẽ facitis, cum in studijs opera, nescio quæ, conflatis, seu cõpilatis potius. Possunt resurgere apes, si intra tectũ totam hyemẽ asseruenẽ, deinde uerno Sole tostæ & ficul neo cinere sint solidũ per totç diem, & nõ post gelidã mortẽ potest reuiuiscere homo, quando mundo cum quodã insolito uere renouato ad iustitiæ Solem torrebiẽ unusquisq;. Resurgẽt mortui, præcinit Esaias, & qui sunt in tumulis suscitabuntur, & spiritus Domini per Ezechielem nudis aridisq; ossibus neruos, carnem, uitamq; promit tit, quo tempore seuerissimus hic (quem nunc clementissimũ & benignissimũ con tueris) adueniet iudex cum senatoribus terræ. In igne Dominus ueniet, & quasi turbo quadriga eius. Reddet in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis: quia in igne Dominus dijudicabit, & gladio suo omnẽ carnem, & mul tiplicabuntur interfecti à Domino: uidebit eum omnis oculus, & qui eum acriter an tea pungent. Quã uel ego ipsa regi tam proxima (quid alij si modò sapiũt, sensum' ue ullum mentemq; habent, facient) diem illum exhorresco,

—Quo cum compage soluta

Sæcula tot mundi ſuprema coēgerit hora,
Antiquum repetens iterum chaos, omnia miſtis
Sydera ſyderibus concurrent, ignea pontum
Aſtra petent, tellus extendere littora nolet,
Excutietq; fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata diem poſcet ſibi, totaq; diſcors
Machina diuulſi turbabit fœdera mundi.

Illic inſontes Chriſto per aera apparebũt, illic flagitioſiſsimi rei, illic actores acerbiſſimi, teſtes & iudex irrefragabiles: patronus ſola meritorum & bene actæ uitæ recordatio, nulla perſuadebit eloquẽtia, nulla pecunia corrumpet, nullus amor flectet, nullus à rectiſsimo iudicio detrahet terror. Erit malis pro ſegni turpiq; ſtatione exagitatio innumera cruciatuũ, terror & mors immortalis perpetuò necans. Erit bonis pro fideli opera cõſummatiſsima merces, ſecurum gaudium, uita perennis. Hæc omnia, ut percenſui fore dubitet nemo, nec impedire quicquam iſtorum, quominus efficiatur, nec cœlum ipſum poſſe, neque elementa omnia cunctusq; orbis. Hæc ſunt prognoſtica certiſsima, quoniam ex certiſsimis aſtris, certiſsima obſeruatione ſunt deprehenſa, quorum ſingula diligenti attentione perpende, quando ne minimum quidem uerbum ſum locuta, in quo myſterium quodpiam complexa non fuerim. Quę quum diſſeruiſſet, admirabundus ego ſuſpirium partim ex gaudio noui mundi partim ex admiratione ac perturbatione ingens ædidi. Paſtores etiam aliquanto poſt ſermonem ipſum ad ſe redeuntes. Nam ſtupefacti & attoniti ijs quæ tam miranda uirgo narrabat, extra ſe erant, tenuibus & ſemiruptis auenis modulantes, ad hunc cecinere modum:

CARMEN PASTORVM,
AD DEVM.

MAgne Deus, genitor, Verbumq; ex mente parentis
Æternum naſcens ante omnia ſæcula mundi,
Hocq; die genitum, claudit qui tempore cuncta,
Sanctum & ab utroque procedens pneuma Deusq;,
Quem non humanus potuit comprendere ſenſus,
Non mens, non animiq; uigor, naturaq; tota:
Sed tu te nobis monſtraſti ſumme magiſter,
Quòd ſis mundi huius pulchri pulcherrimus author,
Qui mare, qui terras, ſtirpes, animalia, cœlum,
Quiq; animos noſtros, omnes qui denique mentes,
Cuncta tuo rector contorques numine ſancto:
Da Pater, æternis nos ducere legibus æuum,
Vtq; tuæ ſemper ſit conſors noſtra uoluntas.

AD CHRISTVM RECENS
NATVM.

SAlue ſancte puer, ſummi pulcherrima proles
Ætherei Patris, ſanctaq; ex Virgine natus,
Summus & ipſe Deus, ſæcli melioris origo:
Qui genus humanum miſerando in carcere clauſum
Morte tua ſolues, patriam dabis ipſe uidere,
Æternam ac tecum felicem ducere uitam:
Nos eſſe ut facias ex illis, Chriſte, precamur.
Diuorum ad ſedes, quos tu poſt fata uocabis,

Ad

AD DIVAM VIRGINEM.

Virgo,quæ magnum generas tonantem,
Nec tuus candor maculatur unquam,
Quam theanthropos uocitat parentem,
Quam colet orbis.
Alma,quæ totum genus ipsa nostrum
Actibus uincis superasq; uita,
Sola quæ patri placuisse summo
Virgo uideris.
Diua,tu nobis petimus,precamur
Supplices,natum facias amicum,
Crimini ut nostro ueniam det,atque
Viuere secum.

GENETHLIACI IESV CHRISTI FINIS.

Ioannes Lodouicus Viues Valentinus

Seraphino Centelli Comiti Oliuæ, uiro clarissimo,
S. P. D.

ITTO ad te Herôs præstantissime,duo mea opuscula,tanquã ad eum qui in urbe nostra cum summa nobilitate summisq; opibus summã quoq; adiunxit eruditionem.Quod principes omnes facere si pergerent,foret haud dubie breui,ut pulchra illa Græcorũ Romanorumq; redirent tempora,in quibus ijdem erant genere,opibus,et disciplinis insignes.Qui et nomen ingenuitatis libertatisq; suę,in artes etiã quibus ualebant,transfuderũt,unde illæ liberales ingenuęq; appellatę sunt.Et quoniam memoria rerum gestarum, quæ est præcipua prudentiæ mater, prudentissimus ipse, pariter & sanctissima religione tu pientissimus oblectaris,uterq; libellus admistam cum historia habebit pietatem,ut religionis fructus dulcedine comitatus, historiæ altius legentis animũ penetret. Prior est de pace in qua natus est Christus, cui tu quietissimæ ac placidissimæ uirtuti iam inde ab adolescentia deditus studiosusq; fuisti, utpote quę tuo,mitissimo maximè cõgruebat ingenio.Et existimo te eo magis nunc esse illius uirtutis cultorem, quo grandior ista & maturior ætas à bellorũ tumultibus magis quàm iuuenilis ardor abhorret. Alter uerò libellus descriptionem continebit clypei Christi, ad cuius arma tua omniumq; Christianorum arma aptanda sunt. At si quis operum solam spectet molem,scio nihil esse quod tua uideat magnitudine dignum.Sin uerò & animum meum & ipsius argumentum rei,neminem fore arbitror, qui meam hãc dedicationem improbet.Tu hæc duo posteriora spectato,& animum scito meũ tibi esse tuas ob egregias dotes & propè singulares uirtutes,quàm deditissimum. Vale.Louanij,mense Decembri,
M. D. XVIII.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI, DE TEMPORE QVO NATVS EST CHRISTVS.

ANCTVM sanctorum, Regumque Regem Christum Iesum summa pacis, tranquillitatis nasci, pacis authorem conueniens fuit. Descripsimus prius saeuorum tempestates bellorum, ut insecutam sub ipsum Christi natalem, admiremini pacem. Nec id altius repetam, ne historiam potius Pop. Rom. scribere uideamur, quàm de natali loqui Christiano. Tacebo de acerbissimis bellis ciuilibus, quae à duobus Marijs, patre & filio, L. Cornelio Sylla, Cornelio Cinna, Carbone, Bruto, Norbano, Scipione, Perpenna, Octauio, Lepido, Sertorio, & Pompeio gesta sunt. Praetereo bellum seruile, coniurationemque L. Catilinae. Nihil dicemus de luctuosissimo, & exitiali bello ciuili inter Pompeium Magnum & Iulium Caesarem, quòd ardore suo Italiam, Hispanias, Graeciam, Aegyptum, totam Aphricam, totam Asiam, omnia maria incendit. A Caesaris dictatoris caede initium dicendi faciam. Quem inciuiliter nimis et impotenter dominantem in curia Pompeiana C. Cassius, duo Bruti, Decius & Marcus, Caius Trebonius, Seruilius Casca, Tullius Cymber, alijque complures Romanae libertatis uindices quum confodissent, ue lut ipso Pompeio scelerum poenas exigente, ex eius uulneribus semina bellorum, quae terrarum orbem ad interitum ferè generis humani uexarunt, exorta sunt. Mox enim Antonius in spem principatus erectus, pro rostris Caesarem uita functum quum laudasset, Pop. Romanum furore accensum in bona, possessionesque tyrannicidarum immisit, totaque Vrbe ingens metus & trepidatio exorta. Ipse paulò pòst inimicitijs acerbis cum Cicerone acceptis, Romam egressus est, & ad occupandam Galliam citeriorem, unde tanquam ex arce signum daret bello ciuili, animum adiecit, Deciumque Brutum, qui Senatus iussu prouinciae prius à Caesare sibi datae praeerat, Mutinae acri obsidione premit. Hinc agente aduersus eum apud Patres populumque, eodem Tullio Cicerone homine patriae suorumque amantissimo ciuium, & immensa ui eloquentiae & summa authoritate, quam ei consulatus & detecta nefaria Catilinae coniuratio perpetuaque togae dignitas, multique eius opera defensi pepererant, hostis est à Senatu iudicatus. Missique ad eum opprimendum infoelicissimi consules duo, Hircius & Pansa: additusque est C. Octauius adolescens pro praetore cum his legionibus ueteranorum, quae nomine patris Caesaris ad eum confugerant. Iuit totus populus eodem suadente Cicerone ad saga, ne consularib. quidem exceptis, quibus gestus honor uacationem illius cultus dabat. Ac coepit orbe toto saeuus Mars flagrare, et uarijs ubique confligi praelijs. Nam fortuna, quae plus quam sui ferant mores, successus tolerauerat Pop. Rom. nulla potuit ualidiore arte imperium tantum comminuere, quam efficiens, ut illud suas in se uires couerteret, & remp. duorum fortissimorum consulum affligeret orbitate, commissa ad Mutinam ab Antonio pugna prius cum Pansa, mox cum Hircio, extincta sunt duo libertatis lumina. Nihilo tamen his Antonius praelijs felicior, soluta obsidione in Galliam ulteriorem ad M. Lepidum contendit, tanta rerum omnium inopia, ut Imperator ipse, arborum corticibus uesci cogeretur, & uoluptuosissimus alioqui homo aquam coeno turbatam potaret. Per idem ferè tempus Dolobella C. Treboniū, quem Senatus Asiae praefecerat, Ephesi noctu de repente oppressum atrociter interemit. Ob tam immane facinus hostis & ipse iudicatus, Cassio & Bruto datum negocium ut Dolobellam persequerent. Tum ut facilio re uteretur fortuna, compendio acerbitatis inuidiae suae aduersus populum foelicissimum explendae, ne quae pro constantia inconstantiam pertinacissimè tenet, culpari posset suis ipsam legibus non stare, duos consulares exercitus C. Octauio tradidit, et ipsi puero talem

ro talem mentem ut cum hoste nefario nefandissimum iceret fœdus. Admouit tum ipse ad patriam legiones, in patriæ subsidium conscriptas. Et trepidatione ac terrore puer pædagogo & flagris dignior, patriam, penatesq; cōpleuit: ita ut nec Cicero, qui erat illi tanquam pater, nec Acciæ matri & Octauiæ sorori, tutus fuerit habitandi in Vrbe locus, turbatione rerū, quam suis prauis conatibus faciebat. Tum Decius Brutus desertus ab exercitu, quem in Græciam ad partes ductabat à latronibus fœdè interfectus est, consul designatus Pop. Rom. Et adiuncti Lepidus Plancusq; et Ventidius Antonio, formidabilem eius potentiam effecere. Ita conflatus est ille Octauij, Antonij, & Lepidi triumuiratus, id est exitiabilis furia, fax, & pestis ciuium omnium Romanorum. Quod lupus ille per mediam uagatus Vrbem præmonuerat. Ingressi triumuiri Romam, non tam metu animos hominū concusserūt, quàm defixerunt stupore. Nam malum tantum, quantū ne cogitatione quidem uisum ullum fuerat, sensum omnem abstulerat humanum. Proponuntur in foro tabulæ proscriptionum, simul et præmia ijs qui ad triumuiros damnatorum retulissent capita. Hîc iam ulterius comprimi nulla ui publicus dolor potuit. Mutatæ passim uestes, luctus ingens totius promiscuè populi exortus, matronarū, uirginum, uirorum, puerorū, canum insoliti latratus, ipsum quoq; sanguinis sitientissimū Antonium modò flectebant, modò terrebant. Fuere qui sibi fuga consulere tentarint, sed aditus omnes, portæ, flumina, pontes præsidijs exercitus triumuiralis obsidebant, ut nemini effugium ab illorū armis pateret, nisi unica à seipso illata morte, quam & illustres pleriq; uiri sibi arcessiuēre ultrò, uexationi atq; ignominiæ se subtrahentes. Cicero sanctissimus ciuis in Formiano suo à Popilio Lenate, quem capitis reum olim defenderat, contrucidatus est, uotaq; eius impleta, ne superstes reipub. esset. Caputq; sacrum & manus tot insigniū operum authores, Antonius ex mensa in rostra deferri iussit. Quæ membra populus quum uidit, lachrymis illi & summo planctu postremos funeris fecit honores.

Tum redeunt animis ingentia consulis acta,
Iurataeq; manus, deprehensaq; fœdera noxæ,
Patritiumq; nephas, est tunc & pœna Cæthegi,
Deiectusq; redit uotis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus pleni, quid honoribus anni
Profuerunt? sacris & uita quid artibus acta?
Abstulit una dies æui decus, ictaq; luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Vnica sollicitis quondam tutela, salusq;,
Egregium semper patriæ caput, ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusq;, togæq;.
Publica uox eius æternum obmutuit armis,
Informes uultus sparsamq; cruore nefando
Caniciem, sacrasq; manus operumq; ministras
Tantorum.

Et quum immensus ille cupiditatis M. & L. Antoniorū Oceanus impleri tot proscriptis non posset uiris, ad sexum ab omni semper uexatione damnoq; uel sæuissimis imperantibus tyrannis, immunē, crudelitas uersa est: clarissimæ fœminæ quadringentæ sunt proscriptę. Num non etiam Sol ipse tantam generis humani cladem horrere uidebatur? quum toto illo anno malignam lucem mundo reddens, tetro sese ac horribili pallore operiebat. Tum in Græciam exercitus traducti, ut Cassium & Brutum qui ex uera illa Romana generositate supererant, absumeret quoq; fortuna. Erat in armis Libya, quam Cornificius & Lælius Cassianarum partium obtinebant, missus est aduersus eos Sextius auxiliantibus Arabione Regulo et Sittio Romano, Laodiceæ Dolobella, acerba obsidione inclusus à Cassio tenebatur, qui Dolobella paulò pòst à seruo quodam Marso, ipso iubēte, iugulatus est. Cassius interfecto Dolobella Rhodijs Lycijsq; bellū intulit. Triumuiri in Macedoniam exercitum transportabant. Mucro uerò et Domitius Ænobarbus Brutianarum partium, & Sextus Pompeius Gn. Magni filius, totum mare infestū reddebant. In Macedonia

igitur quũ eſſent Bruti & Caſsij caſtra Antonij & Octauij caſtris collata, ceu parum
pinguiſſent Theſſalici campi nobiliſsimo ſanguine Latino, Cæſare & Pompeio bel-
lum gerentibus, rurſus paruis pleriſꝗ certaminibus, duobus deinde iuſtis prælijs am
pliore cruore ſunt irrigati. C. Caſsius prior, celeri deſperatione rerum, ſeruo ſe inter-
ficiendum præbuit. Dehinc M. Brutus multa prius conqueſtus de patriæ fortuna, de
Antonij ſcelere & flagitio, de caſu tam pulcherrimæ reip. teſtatis Deos per ſe non ſte
tiſſe, quo minus priſtinæ dignitati Senatus populusꝗ Rom. reſtitueretur, ſuis præ-
claris conatibus ſucceſſus defuiſſe, ſanctum illud pectus auunculi & ſoceri uirtutem
æmulatus transfodit. Ita impendentibus libertati Romanæ fatis, tales ciues à ſcelera-
tis latronibus uicti ſunt. At neꝗ Hieroſolyma, Iudęa, totaꝗ Syria per id tempus quie
tæ erant. Nam Herodes Antipatri parentis necem ulturus, Hieroſolymam cum exer
citu irrupit, Malchumꝗ unum ex ciuitatis principibus interemit. Mox aduerſus An
tigonum egreſſus cum eo in Galilææ finibus conflixit, ipſumꝗ fuga in Iudæos mon-
tes compulit. Qui ad Parthos confugiens, cum magna Barbarorum manu in palæſti-
nam regreſſus Hieroſolymã occupauit, medioꝗ in foro cum Herode ac Phaſelo fra-
tribus ſæpe atrociterꝗ dimicauit. Phaſelus paulò pòſt & Hircanus Pachori Parthi
iuſſu, in carcerem coniecti ſunt. Herodes uerò ſibi ſuæꝗ multitudini fuga, nec tamen
incruenta, conſulit, regia tota deflagrauit, urbis bona pars ab equitatu Parthorum fœ
dè direpta eſt, & cum exigua barbaræ auaritiæ urbana uideretur præda, ſuburbana re
gio miſerè eſt omni cladis genere afflicta. Ipſe Phaſelus quũ ex grauibus ſe euaſurũ
uinculis deſperaret, capite ſæpe parieti illiſo animam egit, Hircano auriculæ ab Anti-
gono præciſæ, ne idoneus pontificatui foret, quem antea geſſerat. Herodes Romam
profectus Antonio egregiã operam nauante ſenatuſcon. iuſſus eſt in Iudæa regnare.
Ita illuc regreſſus, ad Hieroſolymã copias admouit, eamꝗ corona cinxit, preſſamꝗ
per æſtatem graui obſidione hyeme reſpirare paſſus eſt. Nam milites ut in hyberna
deducerentur, neꝗ obſcure neꝗ ſegniter plerunꝗ flagitauerant. Ipſe Herodes ne ni
hil ageret, ſoluta obſidione Hiericonta primo impetu occupat, & fratri opem aduer-
ſus Antigonum fert, qui ſolutus nõ multo pòſt in inſidias incautus quum incidiſſet,
ab hoſte confoſſus eſt. Herodes ex Antonij caſtris ſubito nuncio perculſus, tumul-
tuaria exercitus parte collecta hoſtes perſequutus, eos tota ex Galilæa expulit. Mul-
tis deinceps prælijs cum Antigono conflixit, ſæpius feliciter, niſi quòd interdum gra
uiter ſaucius pugna excedere coactus eſt. Rurſus uere appetente obſidio in Hieroſo
lymos eſt uerſa, maioribus operibus quàm ſuperior fuerat, ut eo terrore ciues ad de-
ditionem inclinarent. Supplementum ab Antonio frequens erat Herodi miſſum. Iu
dæi obſtinato animo Regem alienigenam tanquam lege uetitum pollutumꝗ auerſa
bantur, & creber aries murum feriebat, & cuniculi permulti in urbem acti, nihil profi
ciebant. Anno uerò qui ex gentis uetere inſtituto dicitur requiei, urbs in poteſtatem
Herodis uenit. Cędes per omnes ętates ſexusꝗ latè uagata in gentem Iudęis ſtragem
dedit, & tam miſeranda clades totam ciuitatem deformauit. Ita iudæum regnum gra-
uiter prius afflictum Herodi tandem ſtetit, quinquaginta ex proceribus diuerſarum
partium morte palàm mulctatis ſummo cum dolore totius populi. Atꝗ hęc quidem
in Iudæa ſic ſe habebant. Ex Philippenſibus uerò pugnis Antonius ad orientem con
tendit, & inde ad Cleopatram delicias mox ſuas. Octauius uerò ad occiduum ſolem
atꝗ ipſam urbem copias reducit. Et ut appareret omnibus tam infauſtã nefariamꝗ
ſocietatem non futuram diuturnam, incęperunt pullulaſcere magnorum occaſiones
bellorum. Fuluia in Octauium Leuirum Lucium triumuiri fratrem cõcitauit, homi-
nem per ſe fratris ſimilem, temerarium, cupidum rerum nouarum, & in apertum bel
lum ſimultas proceſsit. Compulit Lucium Antoniũ per id tempus conſulem Octa-
uius Peruſiæ, quæ urbs eſt in Hetruria, ſeſe includere, qui ad poſtremum fœda fame
fatigatus deditionem fecit. Ipſi fœdifrago & ſceleri authori in fratris gratiam igno-
tum eſt, urbs crudeliter prius direpta uexataꝗ, ingenti mox incendio ad ſolum exu-
ſta eſt, opibus olim florens, & nobili uetuſtate gentis inſignis, multiꝗ mortales con-
trucida i, Hoc illud eſt, quod in ſuburbano bos illa locuta ſignificauit, quam aratori
inſtantius

instantius operas urgenti dixisse ferunt, Frustra sese urgeri, breui nõ frumentum defuturum, defuturos qui illud edant homines. Non minorẽ accepit Antonius apud Parthos cladem, qui Labieno Pompeianarũ partium impulsore, discordia ciuili freti, fines imperij ingressi, Syriam ferro igniq; uastarant, Didióq; Saxa Hispano M. Antonij legato oppresso totam occuparant prouinciam, quorum impetum Antonius per Ventidium legatum repressit: illum inquam Ventidiũ, cuius triumphus & consulatus, quid aliud quàm fortunæ ludibria fuere? Deinde M. ipse Antonius imperatorijs artibus ab impudicis amoribus extinctus, temerè in Parthiam irruit, unde fœde pace dedecora, parum etiam duratura pacta, pedem referre coactus est. Et in insidias præcipitatus, exercitũ sua insania & fami & temporis sæuitiæ, & hostium obiecit ferro. Ibi sanguis Romanus abundè sparsus est. Coëgit inedia herbis quoq; ignotis, nam notas cõsumpserant omnes, exercitum uesci, inter quas inuentum est cuiusdam genus, quod homines dementatos prius et defodiendis lapidibus intentos, eiecta uomitu cholera subitò necaret. Nec Romæ quidem, quæ alere urbanam posset multitudinem, annona erat, ut quibus pepercerat fatigatus gladius, eos absumeret fames. Nam Sextus Pompeius, cui maris imperium, ut olim patri, erat decretum, mare infestum reddẽs, cõmeatus intercluserat omneis. Quæ res causa fuit magnorum in Vrbe motuum. Latrocinia non noctu modò, sed in clara luce medioq; foro fieri: ita non Vrbem eàm diceres, ex qua sint natæ leges, & quæ iura toti reddiderit orbi, sed nemus crudelium prædonum. Et quamuis multa inimicitiarum semina inter triumuiros iam altius hæserant, radicesq; egerant, non, tamen dirimere simulatam & inuitam societatem uacabat, homines externa mala in tam diuturna qualibet fragili amicitia detinebant, ac malè cohærentem toties resartam gratiam exterus metus utcunq; focillabat, ut prius quàm in apertam irrumperent dissensionem, ireturq; ad arma, remedium quacunq; possent tantis malis adhiberẽt. Sextum Pompeium constituunt sibi conciliare. Fictæ erant amicitiæ, pacis, fœderis, induciarum, societatis nomina, nihil suberat ueri, nihil solidi, non fides, non ueritas illa priscorum temporum Romanorum. Metiebantur hæc omnia non religione iuramenti aut probitate, sed commodis suis: eatenus idcirco durabant, quatenus suadebat ratio utilitatis. Amicitiam igitur Sexto triumuiri obtulerunt, ut hominis impetum retardarent, eiusq; etiam comminuendi cõmodiora sibi intetim tempora captaturi. Amicitiam Pompeius nõ recusauit. Sed ut primùm ciuitas inopia illa leuata recreataq; est, rupit protinus Octauius fœdus contra omne ius æquumq;. Quod fuisse iniquissimè factum, uel ipse Antonius utilitatis particeps, homo alioqui iniquissimus, non dissimulauit. Ibi ergo utraque ex parte sæpe nauali certamine dimicatum, multis nauibus mari insolita tempestate disiectis, magna hominum ui fluctibus absumpta. Terra etiam magnæ acceptæ sunt clades. Postremò Sextus patris fratrisq; ultimã secutus fortunã, et copijs & imperio ac dignitate exutus, fœdè in Asiã profugit, ut illic interiret, quũ pater in Aphrica, frater in Europa mortui sint, ut domus illius totus orbis exciperet ruinã. Quę paulò antea orbi etiam toti à se triumphato imperauerat. Parturiebant odijs aduersus sese turgida triumuirorum pectora bellum inter se futurum acerbum: & apparebat, quod euentu comprobatum est, uictis adesse finem. Non enim poterat orbis, tribus eiusmodi parẽre dominis, sed necessariò imperium totum uni, quicunq; ille tandem futurus esset uictor, cessum erat. Neque enim tres illos impurissimos & omni flagitio delibutos gladiatores orbis diutius capere poterat, qui clementem socerum & modestissimum generum non cœpisset. Erupit igitur primum ex Lepidi pectore odium tam diu malè dissimulatum, & exceptus ab Octauio fortunæ alumno totus eius conatus protinus cõpressus fractúsq; est, dignitate Lepidus spoliatus Circeios, cum ex triumuiro priuatus remissus est. De tribus uno semoto inter Antonium & Octauium nemo ignorabat breui de summa rerum sine dissimulatione apertis odijs magno decertatum iri bello. Trahebat nepotinis conuiuijs & luxuriosissima uita tempus Antonius cum sua Cleopatra, quum Octauius adiecto ad Antonij potentiam oculo, undiq; ocasiones sanctæ illius societatis tot ciuilibus sancitæ hostijs di-

rimendæ captans mittit ad Antonium sororem suam Octauiam illius coniugē, haud dubius quin ab Antonio in gratiam Cleopatræ reijceretur, unde ansam dissidij, si non ueram iustamq̃, at fucatā saltem arriperet. Dum uxor nihil horum scia, ad uirum in Ægyptum contendit, ne ab armis ulla intercessatio fieret, Octauius in Dalmatas mouet, & bellum à Cæsare patre aliud in tempus dilatum absoluere instituit. Docleatæ, Carni, Narisii bello sunt primùm impetiti, secundum hos Melitini & Corcyræi iuuentute armis apta, tota ad unum ferro absumpta, cætera multitudo sub corona miserabili spectaculo uænijt, iuxta hos cum Salassis lapidibus, Segestanis, Dalmatis, Darisiis, Pannonibusq̃ immaniter pugnatum, nullo crudelitatis genere prætermisso. Quædam ex his gentibus funditus sunt excisæ, ut ne ad semen quidem sit ullus relictus, ex alijs uerò urbes pleræq̃ ad solum cum tota multitudine igni ferroq̃ absumptæ. Neq̃ uerò sine lachrymis & cruore hæ Romanis stetere uictoriæ. Nam gentes illæ sanguinem suum bene prius ultæ ceciderunt. Ita flerunt uictores, interiêre uicti. Ipse Imperator utrunq̃ brachium & alterum crus saucium ruina pontis retulit. Dein de genu in Setoniæ oppugnatione saxo est grauiter percussus, ex quo morbo simul ac conualuit, Romam reuersus est ad consulatum petendum, ut in magistratu Antonium opprimeret. Tum repudiata ab Antonio Octauia matrona & prudenti & casta, nactus est quam tamdiu optarat Octauius occasionē. Comparataq̃ ingenti classe magnisq̃ copijs in Epirum ad oecurrendum Antonio ire pergit.

Hinc ope barbarica uarijsq̃ Antonius armis
Victor ab auroræ populis & littore rubro
Ægyptum uiresq̃ Orientis & ultima secum
Bactra uehit, sequiturq̃ nefas Ægyptia coniunx.

Ita coactis ex orbe toto copijs, ad Actium Ambraciæ promontorium ambo gladiatores compositi sistunt. Et ruptis totius amicitię affinitatis, fidei legibus instruunt classes suas, parati decertare,

Quem dominum mundi facerent ciuilia bella.

Ambo non poterant, unum esse oportebat, qui solus rerum omnium potitus aut terrarum orbem pro libito laceraret, aut suis certè lacerandum nefandissimis hæredibus per manum traderet. Stetit pro alumno suo, ut semper antea, fors: & fractis Antonij & Cleopatræ opibus, eos Octauius in Ægyptum fugiens persecutus est. Antonius à suis desertus, seipsum ferro interemit: Cleopatra morsu aspidis, cui nudatum brachiū porrexerat, fato est defuncta. Tunc apparuerunt uera tam multa de Octauij magnitudine prænunciata. Abiecta senatus authoritate, cœpit grauissimus ordo seruiliter principi adulari, tradito Augusti cognomento, & in anno mense eidem consecrato, qui proximus erat paterno. Peperitq̃ tandē natura Pop. Rom. Regem quem tandiu parturierat. Per eosdem dies tam uehementi Iudæa terræ motu afflicta est, ut ædium ruinæ ad quinq̃ millia hominū oppresserint. Arabes rati oportunum esse Iudæos tanta concussos clade bello lacessere, usq̃ ad Iordanem armis late omnia populantes progressi sunt. Illic occurrens eis Herodes, iusto prius superatos prælio, ad quinq̃ millia eorum occidit. Dehinc reliquos ad deditionem faciēdam compulsos, domū cum ignominia remisit. Erant adhuc in armis, Bastarni, Mæsi, Thraces, Daci, Sarmathæ, Hispani, Salassi, Græci, tota Germania, Rheti, Norici: quas omnes gentes Octauius partim suo, partim legatorum ductu, Crassi, Lentuli, & Furnij, partim per Tiberium & Drusum priuignos domuit, cruentis sanè uictorijs & multo Romano emptis sanguine. Accedebat terrarum orbi pulcherrima rerum omnium pax, ut gentes tot bellis fatigatæ nonnihil interquiescerent. Sed mortales tam multis assueti bellis, nondum illam perferre poterant. Desciscunt igitur Germani post Drusi mortem, à quo subacti & in prouinciæ formam redacti erant. Ac sine dimicatione ulla Quintilium Varum cum toto exercitu, qui ex tribus constabat legionibus multisq̃ auxilijs ad unum cædunt. Et ut maior cura Romanum Imperium premeret, Illyrici quoque defecerunt, qui tanquam belli morientis acerrimus fuit morsus, sicut de quibusdam bestijs rerum naturæ periti tradunt. Sunt qui bellum hoc grauissimum extremorum

morum post Punica fuisse affirment. Argumento est quindecim legionibus pari etiam auxiliariorum numero rem in Illyrio à Tiberio Nerone geri oportuisse, omissa tota per id tempus de Germania pacanda, cura, sæpe ad desperationē rebus adductis, ita ut difficultate belli summaq; frugum inopia deterritus Augustus priuignum plerunq; ad Vrbem ex Illyrijs reuocarit. Nec ante triennium uarijs belli casibus prouincia illa perdomari, redigiq; in ditionem potuerit. Germaniam biennio haudquaquam facile in priorem prouinciæ formam Tiberius idem restituit. Parthi suo more in Armeniam excurrerunt, eamq; sibi occuparunt, qui post nonnullas minoris momenti dimicationes, fœlicitati Augusti & temporum tranquillitati cædentes, Armenia excesserunt, signis in cladibus Crassana & Antoniana ab eis captis, Tiberio restitutis. Scythæ ac Indi, ne quid ad concordiam generis humani deesset, in Cæsaris & Pop. Rom. amicitiam per legatos petitam recepti sunt. Incredibili pace toto orbe terra mariq; parta, restinctis tot bellorum ardentibus facibus, clausa est tertiùm porta illa Iani bifrontis, quam bellorum pacisq; Pop. Rom. indicem rex Numa Pompilius, qui Romulo in regno successit, ad infimum constituerat Argiletum. Edixit secundum hæc Imperator, ut quando tranquillæ res toto in imperio gerebantur, non solum Romæ census haberetur, sed toto etiam in orbe, qui Romano imperio parebat, ut illius summa quadam uires cognosci possent. Et ut censum unusquisq; suam in ciuitatem profiteretur, Cyrenius Syriæ præerat, quum Iosephus Mariam desponsatam sibi gerentem uterum, uiro tamen incognitam, in Bethleē oppidum tribus Iudæ, mil libus ab Hierosolymis duobus distans, ducebat. Nam ex illa erant ipsi ciuitate, utpote progenies Dauidis regis. Iam eo in loco erant, iam in eo erant tempore, in quibus omnia prophetarum futurum Messiam pręcinuerāt oracula. Micheas enim ad hunc prædixerat modum: Et tu Bethleem Ephrata, paruula es in milibus Iuda, ex te mihi egreditur, qui sit dominator in Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Et erat equidem congruum, ut qui stirpi gentiq; Dauidicæ secundus ille expressus & uerus Dauid, cuius prior fuerat figura, promittebatur, in eadem quoq; nasceretur ciuitate, quę ille. Tum et hebdomades illæ Danielis absolutę iam erant: regnumq; de Iuda in Herodem, cuius pater Ascalonita fuit Antipater, mater uerò Cypris, Arabica, translatum iam erat, quòd nō futurum moribundus Iacobus præuiderat, antequàm Christus Domini ueniret. Itaq; & plenitudo tum erat temporis omnium earum rerum, quę à uatibus cæterisq; sanctis hominibus de Messia uenturo conscripta erant: quem & Zacharias ille, captus alioqui his corporeis oculis, oculo tamen mentis mul to penetrantiore uidit, quum filium aduentus proximi iam regnis nuncium metatoremq; prophetico carmine destinauit. Cognouit & sanctus Simeon, qui postrema licet in senecta, sperabat tamen in uita sua, quam fore perbreuem non ignorabat, se Christum Domini uisurum, quem simul ac primum est in templo contuitus, nihil se postea mortem morari professus est. Pax erat non Romæ solum, sed toto in genere humano, quanta omnium seculorum memoria nunquam fuerat:

Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non ensis erat, sine militis usu
Mollia securæ peragebant ocia gentes.

Quod futurum aduentante Christo Sibyllæ uatesq; uniuersi præsignificarant. Atq; equidem eius regnum nullo alio notatur quàm Pacis titulo. Est enim ipse Salomon ille rex pacificus, & Melchisedech, quod est rex pacis: in cuius temporibus futurum Dauid præuiderat, ut iustitia, & pacis oritur æterna copia. Hic nanq; ille est, qui pacem secum in orbem,

Aureaq; retulit sæcula, quo ferrea primum
Desiit, ac toto uenit gens aurea mundo.

Nemo itaque per illos dies ipsum nasci dubitabat. Nanque omnia in id ipsum tempus, inq; eum erāt locum, uatum oracula collata. Quum sine solutione illa uiscerum, quæ incredibilem parienti afferre dolorem solet, inuiolata uirginitatis maternæ textura, Christus Iesus alma ex uirgine, cui Mariæ nomen fuit, toti orbi salutaris natus

est. Adeò Deus ipse æternus genitus, & ab homine genitrice homo in tempore ortus, lucis authorem lux etiam ipsa secuta est, & ut huius cœli atque orbis, ita & humanæ mentis tenebræ insolita atque admirabili claritate discussæ sunt. Quem rerum omnium parentem humano contectum corpore satius erit pia uenerari cogitatione tacentes, quàm nostris uerbis qualis quantusque sit, enarrare. Illud enim possumus, hoc uerò is unus potest Deus, qui solus suam diuinitatem nouit, quam ingenia capere nostra non ualent.

DE TEMPORE QVO NATVS CHRISTVS, FINIS.

Ioannes Lodouicus Viues Valentinus

uenerando admodum patri Ioanni Curuimosano, abbati Sancti Iacobi apud Leodios, S. D.

EXIGIT haud dubie amicitia nostra ex communibus studijs pro tua benignitate, facilitate morũ atque modestia, primo congressu non conciliata modò, sed etiam summopere aucta, ut pignus aliquod, atque id litterarium, mutuæ inter nos charitatis monumentum à me accipias. Scribo idcirco tibi amplissime pater, duas prælectiones meas: quarum una est in meum Christi triumphum, quam appellaui Fucatam ueritatem, ab argumento: eam ego Parrhisiis feci, ut iuuenes quosdam uanæ & spurcæ poësi deditos ad sanctiores musas disciplinasque pleniores & fructus & pudicitiæ reuocarem. Musas ibi non damno, quarum ego studio mirificè teneor, & uix homines eos credo qui ab illis penitus abhorrent. Sed ab eis retraho, quæ nihil habẽt præter inania nomina sceleratorum hominum, quæ etiam, ut Paulus ex Menandri sententia inquit,

φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Altera prælectio est in Catonem maiorem Ciceronis, qui est de Senectute dialogus. Hanc festiuitate nominum ludens, ex argumento etiam rei, Senis animam nuncupaui, quam ego noui, qua parte sapientissima atque optima est, tuæ persimilem esse. Quo in opusculo stylũ, quamuis non ignoro quàm sit mihi penè nullus, quantuscunque tamen est, demisi, nec instruxi pigmentis lenocinijsque orationem, ut senilem frigiditatem etiam dictione ipsa exprimerem. Hęc utraque qualiaqualia sunt, grauissima tibi fore certò scio: non tam ipsum ob munus, quod alioqui est exiguum & leuioris operæ, quàm quod ab amico datum est. Neque enim istis exterioribus oculis muneris tibi inspiciendum est præmium, sed interiore illo mentis multo acutiore certioreque oculo dantis animus intuẽdus, qui unus maioris est, quàm multa magnaque dona. Vale. Louanij, calen. Aprilis, M. D. XIX.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI IN SVVM CHRISTI TRIVMPHVM PRÆLECTIO, QVÆ DICITVR Veritas fucata.

I quis, iuuenes, fortè nūc adsit umbratilis, inanis, & mendax, miret profectò quid sit, quòd in suggesto, in gymnasio, ubi ab hinc multos annos, annos certè etatis suę, non Christianum nomē additum: omnia Ioue, Iunone, Mercurio, Marte, Hercule, Ituphallo, Cupidine, Venere, & fœdissimis id genus nominib. referta, nihil uerūs omnia cōtecta mendacio: nunc uerò principes, capita, lumina nostræ religionis Christum & Mariam, tam sedulo, tam crebro à nobis nominari. Quum audierit ueritatem fucatā quandā loquentem, & desinet mirari, & subfusus rubore (si quid sensus habet) nostrā hanc scholam exibit. Vidistis uos unq̃ iuuenes apud uestrates fucatas mulieres? Hę nanq; sunt deformes quædam in primis, quæ quum uolunt uiris uideri pulchriores, quū uolunt uniuersorū oculos in se cōuertere, quum uolunt à singulis quibusq; expeti, id nanq; præcipuū est quod quærūt, antimonio, minio, cerusa inunctæ, reticulis, mitris tenuibusq; ac melitensibus flammeis capite redimitæ, collo monilibus & torquibus, margaritis, unionibusq; insertis, auribus inauribus, brachijs armillis & dextrocherijs, digitis annulis, manibus chirothecis ornatis, ad ludos, ad templa, ad conciones, ad nuptias, ad cōuentus, ad celebritates hominū uadunt: sic sese in eminētibus cōspicuisq; locis, in fenestris, pergulis, protectis, podijsq; transeuntibus ostentāt: si quis fortè illac præteriens intentus aliò eas nō uidet, tunc uicinis altius loquuntur, ut ille conuersus scernat: flabellū in manibus assiduo gestant, ne nimio æstu minium, cerusaq; liquefiat. Siquidē concreta illa retinēt frigidiusculo spiritu. Ad speculū sese quàm frequentissimè conferunt, ibidemq; contemplantur, ut si quid uel minimum natiuæ cutis perspiciatur, fucent quàm primū. At nocte aqua gelida fucum delētes, totam faciem sapunculo, nescio quo (sic enim unguinem illum ipsæ appellant) illiniunt, quo sit postridie ad fucum recipiendum aptior. Intempesta deniq; nocte, dum cubant cum uiris ob corruptum sapunculi fœtorem ab illis è cubili deturbantur, & propelluntur. Hi uerò molestissimam agunt noctem, in qua opus erat quiescere, quod & sensum fœtore grauatum habeant, et mentem conuitijs maledictisq;, & suis, & uxorijs. Hæc est descriptio atq; imago mulieris fucatæ, ad cuius speciem cacodæmones quidam (nam homines uix possim eos appellare) nobilissimam ueritatem fucarunt. Fuit enim, cum Deus mundum, & hanc uniuersi faciem attingens à fine usque ad finem fortiter, suauiter, disponeret rudibus formam, confusis ordinem, sedesq; daret, quædam formosissima puella, quam tum Dei sapientiam, tum Dei ueritatem, tum Dei uerbum, Deum quoque ipsum appellant. Erat hæc, uti & adhuc est, sereno, liberali, regio, benigno, affabili quodam uultu: in quo scripsit calamus ille scribæ uelociter scribentis, Candor hic est lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis. Oculos habet uiuacissimo, acutissimo obtuitu, omnia circumspicientes, omnia circumlustrantes. Spiritus quem naribus efflat, & anhelitus oris, uapor est uirtutis Dei, & emanatio quædam claritatis omnipotentis. Brachia illi sunt robusta longeq; fortissima, quæ Regem, uinum, ac mulierem uincebant. In illis legitur, Hæc brachia Dei uiuentis robusta, fortissima, omnia aggredientia, omnia uincentia, atterentia omne falsum. Manusq; candidissimæ, sine maculis, sine rugis. Teretes digiti, & extensi ad pyramidem conotenus leniter cum decore turbinati. Vngues semper nitidos, onyces credas. Hæ manus illæ sunt, quæ cœlum terramq; crearunt, quæ solæ mirabilia

ſtupenda faciunt. Hi digiti, in quibus Moſes miracula coram Pharaone agebat. Hi digiti, quos Ægyptij magi horrebãt. Hi ſunt tanquã illi multicipites Mercurij, regiarũ indices uiarũ, hi deducunt iuſtos per uias rectas. Eſt et illi lingua diſertiſsima, qua loquente omnia tacent, cuius ſunt uerba æternæ uitæ, qua nihil eloquẽtius, nihil facundius, nihil dulcius, ſuauius nihil. Illa lingua & calamus ſcribæ, de quo modò loquebar, uelociter ſcribẽtis. Vox eius eſt candida, lenis, clara, elata, ſuauis, nihil habẽs horribile, nihil aſperum, nihil triſte, quæ unumquenq; quid agendum ſit docet, qua inſonante mouetur terra, cœli & elementa reſpondent, et uere immaniſsimæ beſtiæ ſemper flectuntur atq; conſiſtunt. Pedes eius tempus uocarunt, quo haud requiſita tempore ad nos ueniat, Ciceronianus erat locus in illis ſcriptus. Opinionum commenta delet dies. Dorſum eius præſtantiſsimũ quidem illud, ſed nihil ad faciem & pectora ipſius. Hanc ab ore altiſsimi ferunt prodijſſe primogenitã ante omnem creaturam. Scitis iam aduerſa agentia quæ ab ſe producũt, atq; efficiunt contraria aduerſaq; eſſe. Dæmon itaq; Deo Deiq; amicis publicus hoſtis, etiam improbiſsimã quandam filiam ueritati oppoſitam & infeſtam genuit. Hanc alij ſimulationẽ, alij diſsimulationem, alij fraudem, alij impoſturam, alij commentũ, alij dolum malum, alij (& aptius) mendacium uocarũt. Ea non erat fœmina, non uir aliquis, non noſtri uel generis uel ſanguinis, ſed horrendũ quoddam & formidandũ monſtrum, ſine pedibus, ſine capite, inane corpus, & nihil habens ſolidi, umbilico tenus crus unicũ obſtrictum habebat, quo tardius Callipede mouebat, unde apud quoſdã uulgare illud eſt, Citius cõprehendi mendacẽ quàm claudum. Calore ueritatis, luceq; aduentante liquefiebat è ueſtigio, ac euaneſcebat tota. Simulachrum nephandiſsimi parentis ſupra pectus geſtabat exaratũ inſcriptione teſtante: Hic mendax eſt, & pater meus. In pectore legebatur elogiũ monſtri, Gentiũ & orbis terræ peſtis acerba. At uerò quàmplurimi ſanguine cacodæmonũ nati, uano illo corpore permultũ delectati, ueritate uiſa ita turbabant & inhorreſcebant, ut capitũ eorum capilli dirigerent, atq; in iſtricis ſetæ modum dureſcerent, cumq; eſſet ab eorũ authore atq; parẽte imperatũ, uti ueritatẽ omnes colerent, ueritatẽ omnes diligerent, ueritatẽ omnes intuerent, uenerarent, ſectarentur, ne candidiſsimã illam et ſplendentẽ faciem ſimpliciter ſine medijs ueloq; aſpicerent, quo forſitan illius fulgore molles ac obtuſi oculi eorum liquefacti caligarẽt, illam cõſanguineo mendacio fucare decreuerũt. Ipſamq; ita nõ ornatã, ſed deformatam, atq; equidem reclamantẽ utcunq; receperũt. Hanc ſic fucatam ueritatẽ, ad hunc modum loquentẽ, conquerentem, atq; expoſtulantẽ audite. De rebus ipſa magnis locutura ſum, & aperient labia mea, ut recta prædicent, ueritatem meditabitur guttur meum, & labia mea deteſtabunt impiũ. Iuſti ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis prauũ quid, neq; peruerſum. Ego ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis, antequàm terra fieret: nondum erant abyſsi, cum ego iam concepta eram, necdum fontes aquarum eruperãt, nec dum montes graui mole cõſtiterant, ante omnes colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat et flumina, & cardines orbis terræ: quando præparabat cœlos aderã, quando certa lege & gyro uallabat abyſſos, quãdo æthera firmabat ſurſum, & librabat fontes aquarũ, quando circundabat mari terminũ ſuum, & legem ponebat aquis ne tranſirent fines ſuos, quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, & delectabar per ſingulos dies, ludens coram eo omni tempore. Me genuit altiſsimus omnipotens unam omnium formoſiſsimam, amictam Sole, & Luna ſub pedibus meis: Soli nanq; comparata, inuenta ſum prior: mecũ ſunt diuitiæ & gloria, opes ſupernæ, & iuſticia. Si enim diuitiæ appetuntur in uita, quid me locupletius? quippe cuius ſunt uniuerſa, quæ ſum egomet ipſa fabricata, iudicata itidem ſum in Eſdra meo rerum omnium fortiſsima, cuius brachium inferos ſpiritus potentiſsimos, mendaciſsimósq; proſtrauit atque contriuit. Scientiam ac doctrinam quis me habet copioſius, quis fœcundius? Quæ doctrix ſum diſciplinæ Dei, & electrix operum illius? Quid quòd omnes ſcientiæ, me tanquam ſignum ſibi proponunt, me ſolam intuentur & quærunt. Hinc & Ariſtoteles mihi amiciſsimus, quem ego docui, & optimi quique alij mei uiri, ueram rerum noticiam ac euiden-

ac euidentem ſapientiam appellarũt. Eſt enim in me(ut compendiario ſermone lau-
des meas quoquo modo tempus patietur,cõplectar)non uanitatis,nõ iactantię gra-
tia,quæ omnia ex diametro à me diſtãt,tam uerè, tam ſimpliciter, quàm ipſa ſum ſim-
plex ueritas. Eſt ergo ſpiritus intelligẽtię ſanctus,unicus,multiplex,ſubtilis,diſertus,
mobilis,incoinquinatus,certus,ſuauis,amans bonũ, acutus,qui nihil uetat beneface
re,humanus,benignus,ſtabilis,certus,ſecurus,omnem habens uirtutẽ,omnia proſpi
ciens,& qui capiat omnes ſpiritus intelligibiles,mũdus,ſubtilis. Quum primum igi-
tur animal quoddã pater meus inter cætera prętantiſsimũ creaſſet, quem hominẽ ra
tionalemq́ nuncupauit. In eo ut ſui noſtrámq́ effingeret ſpeciẽ,memoriã, mentẽ,uo
luntatemq́ afformauit, intellectus ſiue mentis, circa quam uerſetur materiã,me eſ-
ſe uoluit. Quocirca Ariſtoteles meus, intellectus argumentũ me eſſe perſæpe tradi-
dit,& ſcientias omnes pariter atq́ fidẽ penes me eſſe demõſtrauit. Hinc quũ ſit uelle
patris,uelle meũ,ac paracleti,uolui homines inter quos uerſarer,& delicię meæ ſunt,
eſſe cum filijs hominũ. Vos uerò procelloſiſsimæ huius tempeſtatis mortales,cum
me ita ueſtro fuco deſormaritis,malè meritos de me eſſe omniũ patri Deo conteſta-
bor & querar,plus fuci formã, quàm meam dilexiſtis,quando me purã uidere,ger-
manam atq́ expreſſam noluiſtis. Ac niſi noſcerẽ me uniuerſa quàm rectiſsimè calle-
re,etiã num (fateor) hæſitarẽ. Sitis'ne uos eiuſdẽ generis homines,cuius illi,quos pri
mus parẽs meus in mundũ inuexit? Cognouerint'ne genus ac rationẽ ingenij ueſtri
priſci & graues illi philoſophi,qui hominis mentẽ rationemq́ natura uerum quære-
re,atq́ id ſolum aſſeuerarunt? Quàm uos malè ſeductos dæmones habent, qui cum
ſint mihi & ego illis hoſtis capitalis, mendaciũ filiam ſuam,pro me uobis ſupponũt,
fertisq́ id longè libentiſsimè. Neutiquam uos de illorum ſanguine ortos ego dicere
poſſem,qui nihil nec loqui,nec audire uultis,niſi mendacia immiſceatis. Quando e-
nim homo fit Dei ſimilior(ut reſpondit rogatus Pythagoras)niſi uera quũ loquitur?
quando principis tenebrarũ ſimilior, niſi quũ mendacia & uere mẽtiũ tenebras ex
ſe fundit? Dæmonũ cibus ſunt(inquit Hieronymus meus) carmina poetarũ,illorum
quidẽ qui & ſibi mentiri didicerũt,& alios docent,authore illo ad mentiendũ (ut ait
Dion Pruſenſis)ſtrenuiſsimo cæco & inſano ſene Homero,quem ſemper mendacio
delectatum hoc erit indicio, quòd Vlyſſem illum erronem delicias ſuas,omnia ferè
mentientem inducit: & hunc,ſi dijs placet, eius ſimiles homines uaniloqui,inge-
niorum & fontem & parentẽ appellant. Non ualetis itaq́ (utar Boetij mei uerbis tan
tiſper) oculos tenebris aſſuetos ad lucẽ perſpicuæ ueritatis attollere,ſimilesq́ ijs aui
bus eſtis,quarũ intuitũ nox illuminat,dies cæcat. Nos uos patrũ ueſtrorũ uera proge
nies eſtis, qui in hoc mihi ſacrato gymnaſio,in hoc meo domicilio florẽtes, me purã,
ſyncerã,ſimplicẽ ſemper coluerũt,qualẽ ipſi à prioribus acceperũt,qualẽ poſteris tra
dere ſunt conati. Quis uos in domũ meam induxit mendaces? qui hoſtem mihi men
dacium uobiſcum detuliſtis? qui cum mei nihil ſapiatis,mendacia obiectãtes aliquid
ſcire uultis uideri? Atqui hoc malum excitatum ab eo tempore uideo,quo neſcio qui
poetaſtri,tanq́ porcus Troianus referti anilibus fabellis huc migrarunt. Et quàm ue
reor,ne poſteriores,uelut ſimiæ,illos uelint nõ imitari modò,ſed etiã mentiendo uin
cere,quod iam paſsim fieri uideo,atq́ adeò ut ipſa domo mea prorſus expellar. Vbi
nunc uos iacetis philoſophi, quibus hoc conſtitutũ gymnaſiũ fuit, quibus ſolis hæc
parata eſt palæſtra? Quin ex domicilio ueſtro iſtos poetiſtas & uanos homines auel-
litis? uosq́ ueſtram hanc nobiliſsimã rempub. mundam,florentem,nulla fece homi-
num cõtaminatam & pollutam,in pace & iuſticia gubernatis? Nam et me Iuſticiæ fi-
liam, Tullius Cicero meus fecit. Quàm Platonicum illud, ut alia eiuſdem permulta,
uerum eſſe experior, Beatas fore reſpub. ſi eas uel philoſophi regerent,uel earum re-
ctores ſapientiæ contingeret ſtudere. Vtinam huius hominis, & diuini illius Socra-
tis nunc ualeret authoritas, qui Homerũ,& mendaces hos poetas,tanquã publicos
morũ corruptores,è ſua ciuitate propulerũt: quos etiam à ſacris certaminibus arcen
dos Heraclitus Epheſius cenſuit. Quid in me maculę,miſeri mortales uidiſtis,ut me
ſitie fuco nolitis recipere? quæ ſum una res omniũ pulcherrima,& eo quidem fuco

quæ

quæ uestri non mei eximia est (mihi credite) corruptela, Fuco qui non modò inutilis est, nullum enim mendacium est utile, uerum longe perniciosissimus. Nam quū sint quædam mendacij genera quę non admodū in se occultant mali, hoc profectò mendacium, quo me fucastis, omniū pessimū est, quippe flagitiosam & nephandā secum impietatem affert, in quo si quid boni est, illud sine tanto malo & tradi & accipi non potuit? quasi uerò medicina dari non posit, nisi commista ueneno. Coëgistis me uti apud uos flabello, ut charitatis Dei calorem à fuco mendacio semper fugarem. Nam nisi uestra tanta cura fucus hic reneretur, ego uno momento totū dissoluissem. Quod & faciam, uel uobis inuitis, ut noctu sapunculo ungerer, coëgistis, quo uobiscum postea intempesta nocte, id est, mortis hóra cubitū iens fœtidissimè adflarem, uósque propterea ob que infestationes diabolicas in morte quiescere nequeatis. Discite ideoque me solam simplicem, puram, expressam complecti mortales, quo nihil facilius: discite me solam loqui, quo nihil nobilius nihilque ingenuū magis: discite me semper uelle audire, quo nihil solidius, nihil suauius, dulciusque. Ego uobis amictus ero, ego fortissima lorica, ego clypeus, quo tuente nocebit nihil: ego uos per uias rectas ducam, & memetipsam tandem ostendā uobis, in quo uno felicitas, in quo status cōsistit omnium bonorum aggregationis perfectus.

Ioannes Lodouicus Viues Valentinus amplissimo patri Bernardo Mensæ, antisti Helnensi, S. D.

OVI ego plerosque uenerande præsul, qui si opus aliquod tibi dicare constituerent, oppidò quàm erubescerent, tam exigua mole id dare, quàm meum conspicis. Nam & si eorum (ut ipsi dicerent) ingeniolum rem maiorem nescisset excogitare, negarent tamē eam fore operam tanto uiro dignam, quamuis cedro crederent digniorem. Arubi materiam ingentem in gurgustium quoddam nugarum cōiecissent, uideres eos etiamnum sese quàm plurimum excusare. Si non est quale decens te esset, suadere non muneri respiciendū, sed uoluntati. Inducere denique uulgares ex Plinij præfatione locos, Nec ulli fuisse uicio, quoquo modo posset deos colere, mola sal salitare, quibus non essent thura. Quum tamē opinentur ipsi nusquam nec masculinius nec odoratius thus quàm in eis inueniri. Quæ omnia procul à me aberunt. Nam & maxime aliter atque sentio, loqui abhorreo, & id uellem ab alijs omnibus in primis uitaretur. Est enim hoc hominis planè liberi atque ingenui, contrarium uerò dolosi cuiusdam ingenij fallacis, & nebulonis. Ego itaque de nostro Dei opt. max. triumpho sic sentio. Argumentum est in quo noctu & interdiu uersari Christianus meus, potius quàm in mendacijs pernoscendis deberet. Sanctum est & quolibet homine sine discretione dignum. Nam si Titi Liuij, Lucani, Suetonij libri legendi relegendique iudicantur, transeo Q. Curtium, Cheronensem Plutarchum, Tacitum, Trogum, & id genus alios. Quòd bella, quòd triumphos, quòd gesta uirorum fortium narrant, quid de nostri Christi, de nostri Dei, de nostri liberatoris? quid de parentis optimè de nobis meritæ bellis, ouationibus, & triumphis censebimus? Num erunt reijciendi? num aures cum legentur, aut oculos, quum offerrent sese, quasi uenenum quodpiam uel mera deliramenta occludemus. Atqui eorum nugis & stultitijs, ipse id iudico faciundum. Verum paruus est liber, inquis: & eum unica manus capiet, fateor. Quin quod intus habet perscrutare? Introeas, nam & ibi dij sunt deæque omnes. Chartæ certè copiam si desideras, à bibliopolis tibi quantilibet comparato. Cæterùm bona materia inuentu est perquàm rara. Iactant se quidam equestri ac pedestri oratione, plura quàm credi posit, scripsisse. Esto sanè. Et tabelliones quidem, innumeras habent in singuli cuiusque anni fine, schedas à se scriptas, quibus minimè (ac neque debent)

debent) gloriantur, Et grammatistæ nostri calendis octobribus gymnasiorum atria, atq; impluuia ineptissimis carminibus refertiũt. Hoc igitur opus tibi dicamus, quòd illud & istum tuum Christianum animum & istam dignitatem in primis decere puto. Vale. Parrhisiis, mense Aprili, anno Domini M. D. XIIII.

IOANNIS SALMONII MATERNI carmen.

HEus qui Romuleos gestis spectare triumphos,
Et Capitolino lata trophæa Ioui,
Victoremq; togæ clarum palmaris amictu,
Cinctum laurigeris undiq; militibus,
Sublimen sceptro populiq; per ora superbum,
Dum trahitur niueis currus eburnus equis:
Isthæc, quæso, pedem retrahens nugalia temne,
Sunt etenim gerris uana magis Siculis:
Ante tuos sit magni oculos uictoria Christi,
Et partæ domitis hostibus exuuiæ:
Hæc tibi Romano cecinit modulamine nuper
Hesperiæ Viues gloria uiua plagæ.

IO. LVDOVICI VIVIS
VALENTINI, CHRISTI IESV TRIVMPHVS.

FESTVS est resurrectionis dies Christianis, ubique terrarum celebratus: isq; quàm maximè, quòd resurgẽs à mortuis Iesus eo die redemptoriũ opus exegerit, & nos omnes fecerit immortales, uitæ participes. Postquàm igitur ante meridiem operã sacris dedissemus, ego & Ioannes Fortis contubernalis meus, ac Petrus Iuorra Philosophi sanè quàm acuti, cõuenit inter nos uti in eodem templo, quod pomeridiano tempore supererat, diuinarũ lectionum, et legeremus, et audiremus. Quibus peractis quàm optimè à nobis potuit, ciuitatem obambulantes Gasparem Laxem Sarigiençum præceptorem nostrum in gymnasii uestibulo offendimus, uirum ingenio quàm acerrimo & memoria tenacissima, quem quum (uti decens erat) salutassemus, isq; nos resalutasset, adiecit, ut est omni in re, cum primis officiosus, cœnám ne secum agere nobis liberet, quam renuimus primùm, deinde illi subinde suadenti obsecuti sumus. In eius uerò cubiculum quum nos recepissemus, Michaël Sanctus angelus Frangensis, & Franciscus Christophorus ciues meus horarium deferentes, quod Laxi ostensuri erant, aduenêre: inuitati uerò ut cęnarent, & annuentes discubuere nobiscum. Inter cœnandum autem quum eum librum sæpius ego cõtemplarer, ageremusq; de ipso miniando, Et hîc, inquam, Cæsaris Dictatoris triũphus est depictus. Præstantius multo (Lax ait) fuisset, si Christi nostri opt. max. pro C. Cęsaris uiri haud quaquã boni foret. Mirantibus aliis quòd Christi triumphum dixisset, mihiq; quis ille fuisset, subinde roganti, Parcite paululum, inquit, cibis animosq; mihi attentiores exhibite.
Cœpitq; differere ad hunc modum:

ORATIO LAXIS.

BEllum inter Christum & hostes eius, arbitror, audistis plerunq;, quàm fuerit omnibus copijs, omnibus uiribus, terra mariq;, ac aëre ab hostibus gestum: quantumq; tempus durarit. Annos enim treis & triginta bellatum est, quæ fuit nostri imperatoris ætas, & constitutus terminus inter mortales uiuendi. Militia est profectò uita hominis super terram. Porrò bello cõfecto, quòd iure triumphorũ debeat triumphare, sic ego colligo. Lex enim triumphandi hæc est, consensu & approbatione Senatus Populiq; Romani lata. Si imperator hostium quinq; millia ceciderit acie una, maioremq; exercitus partem saluam reportarit, triumphato. Perhibetur à Suetonio Tranquillo, itidem à Plutarcho, Iulium Cæsarem dictatorẽ bella quinq; gessisse, ob quæ feliciter peracta quinquies clarissimè triumphauit. Bellum illi fuit Gallicum unum, Alexandrinum alterum contra puerum Ptolemæum, Ponticum contra Pharnacem regem tertium, quartum Aphricanum, postremum Hispaniense. De ciuilibus nulla mentio, in his nanq; non triumphabatur. Fuit & Christo nostro eximio imperatori bellum in dæmonas primum, alterum contra mundum, tertium contra carnem, in Iudæos quartum, in mortem postremum, quæ omnia ad hunc esse gesta modum scitote. Dæmon simul ac primum fortem quendam imperatorẽ sibiq; uel aspectu solo formidabilem, nostrum uidelicet, armari uidet: an is esset cum quo apertum bellum gerebat nescius, optimum factu ratus dolis insidijsq; illius ingenium pernoscere, ac animum totum intus, ut aiunt, & in cute explorare. Quod cum aggressus esset, nihilumq; illa uia profecisset, rem infeliciter tentatam paulisper reliquit. Ipsius uerò animus nihilo secius inquies & callidus, quæcunq; credebat instituto satisfacere posse, excogitabat, certus extrema omnia experiri. Itaq; quos sibi familiaritate coniunxerat antiqua sollicitat, uti technis, dolis, omnibus modis, breui quis sit tantus imperator exploret: si is, cum quo sit sibi publicum ac per fecialem & patrem patratum indictum belllum, foret. omnibus detrectandum conflictũ omnino censet, nec conserendam unquam cum eo manũ. De summa enim tunc rerum dimicatum iri, uictosq; absq; spe aliqua se et socios omnes futuros. Sin alius quispiam, strenuum certè fatebatur, qualem nullum inuenisset inter barbaros imperatorem, nullũ apud Græcos, nullum, quod fortissimũ est, apud Romanos uictores orbis optimos & probatissimos uiros caduceatorem ad eum mittendum, qui ad ineundam cum tantis principibus amicitiam, fœdusq; percutiendum inuitaret, aut collatis utrinq; signis denunciaret esse dimicandum. Quod cum in manibus esset negocium, sępius, multum, uarieq; tractatum, nunquam optatum finem obtinere potuit, nunquam quis esset dæmonei socij, ne ipse quidẽ dæmon sagacissimus tuncq; diligentissimus dignoscere potuerunt: nec mirum, Quis enim eum inuitum cognoscet? quo nolẽte, seipsum nemo unquam quid sit, dijudicabit. O immensam tuam Christe Iesu potestatem, quæ omnes alias, & eam nullæ de gradu uel deijcere, uel dimouere possunt. His difficultatibus circumseptus atq; impeditus dæmon, nihil cunctatus socios ad pugnandum propédiem expediri hortatur. Nunciatur à sancto sacro illo spiritu nostro imperatori prælij destinatus dies. Monet tunc ipse primùm suam uoluntatem, ut in tantum patiatur se conflictum adduci, cuius læuã manum natura sua infirmam & meticulosam, pugnæ ingentem acerbitatẽ expauentem, et dulcissimo sermone consolabat̃ nuncius minister mœstam, & conturbatã excitabat reficiebatq;. Ipse noster imperator summus alioqui & fortissimus homo, patrẽ tamen identidẽ cõfusissimo cũ pauore ac cõsternatione deprecatur, ne tam atrocẽ sinat se pugnã subire. Quòd si minus id impetrari posset, pro patris uoluntate, nõ pro sua euenire omnia erat cõtentus. Ac ne parum multa prauis mortalib. immensi patris charitas in nos fuisse uideret̃, quã esse summã certissimũ est, néue causandi cuiq; offerret̃ unq; ulla quãlibet iniqua occasio, filio ipse suo minime pepercit, sed eum pro nobis omnib. tradidit. Delectus itaq; & armorũ, & loci, Pilato extero uiro creditus esse uidebat̃, cuius ministri mastigophori in eo certamine fuêre, ipse agonótheta: qui etsi Iudæus nequaq; erat, partib. tamen & dęmonis, & mundi, & carnis fauebat, territus una circunstantis uulgi succlamatione, quæ Tyberij Cæsaris

inimicitias

inimicitias illi minabatur, ni pro his partibus faceret. Cum uerò apud Caluariũ montem omnes constitissent, iudicium tunc erat mundi, mox princeps mundi huius erat foras eijciendus. Ecce conseritur utrinq; manus, acrem caro refert dolorem spiritui, Mundus nuditatis, ac indignissimi supplicij uerecundiam obijcit. Ferit graui telo, quam ita multum diligebat Iudæa: Si filius Dei est, inquit, descendat de cruce, et credimus ei. A diabolica fraude & astutissima pharetra iaculum hoc emissum erat. Nil aliud iure poscis imperator, nisi ueram gentis Hebrææ fidem: eam nos pollicemur te habiturum, si ab hoc certamine desistis. Instat terribilissimũ omnium mors, quæ uinci uere nequibat, ni prius uictrix discedere uideretur. Quæ omnia ubi nequaquam dæmon aspicit proficere hilum, assequiturq; maiore & certiore coniectura Imperatorem illum esse, cuius mors esset uictoria eius futura. Quemadmodum de Codro Decijsq; narrant. Ad eam quæ totius causa belli extiterat, confugit. Qui labor cum in cassus nihilo secius esset, exitum belli decreuit intentius expectare, & more strenui Imperatoris nõ prius ex acie excedere, quàm esset depugnatum. Mundus, caro, atq; Iudæi iam ceciderant. Mors sola luctabatur adhuc, qua in lucta, cum erectissimam dæmon agnoscit ducis, quem fore iam pridẽ suspicabatur sagittam charitatis (cuius ardebat ignem) plenam, Sitio: cuius ingens calor est causa, intra suæ urbis mœnia furens ac rabidus sese recepit. Miserum militibus suis casum exponit, qui omnes dentibus stridentes, frendentes frementesq; in se inq; suum execrati caput deierabant, si à principio cognouissent, fore ut nunquam Christus crucifixus fuisset. Verum præterita corrigi non facile posse, prospiciendum esse, ne quid detrimenti sathanæ regna caperent. Duces itaq; admouendas muris machinas curant, obserari fores, & æneas cataractas demitti iubent. Ad hæc præsidia pro singulis arcibus locari. Timebatur enim uictor in ipsorum excidium quàm primùm uenturus. At Christus dux noster opt. max. quum planè hostes omnes superatos uictosq; esse uidit, ac debellatũ esse, signum receptui dedit, cõsummata omnia dicẽs. Post quæ etiam in tentoriũ sese contulit, ut amicula quæ supra modum & lacera ictibus, & adhuc sanguinantia educebat, reficeret, absterget, longè pararet insigniora triumpho, quippe ex sago & lacerna prætextam, trabeam, togamq; palmarem fecit. Interim mussitantes adhuc Iudæi eorum summis labijs spiritus male hærens, Christum mortuum quoque arbitrantes (omnes enim mortuis moriuntur) Pilatum uti castrorum locum in quem se imperator noster receperat, obsignari iubeat, custodesq; adhiberi obsecrant, ne tyrones illius, futuri olim fortissimi ueterani, cadauer inde furentur, asserantq; etiam dum auras uesci. Stulta sanè, mea sententia, petitio. Si enim solum extaret cadauer, quo argumento, quo testimonio milites imperatorem uiuere possent probare. Relictis uerò in castris sago, caligis, abolla, paludamẽto, cæterisq; uestimentis, expeditior Plutonis confestim adit regna. Disturbat præsidia, effringit & machinas, & portas, & cararactas. Expugnat Vrbem, ferit omnia suo illo incredibili fulgore: recipit, educitq; ex seruitute eos, pro quorum libertate bellum gestum erat. Triduum uerò antequàm triumpharet, de more triumphantium in Vrbem suam non introiuit. Tertio tandem die immortalis ipse togam pictam indutus, omnis expertem mortis, ingenti pompa præclare triumphans ciuitatẽ ingressus est. Ea sanè ciuium est (ut nostis) conuentus, quem diui tyrones cum sanctissima uirgine constituebant. Atqui mors, quæ sola uictricem ex toto prælio persistere se putabat, uictam plus cæteris se agnouit. Mortis uerè mors fuit & morsus. Resurgens nanq; Christus à mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabatur. Milites igitur tantus in omni genere belli imperator domum incolumes uniuersos reduxit, quando neminem ex his qui dati sibi fuerant, perdidit, quin longè quàm domo discesserãt præstãtiores, opulentioresq; redierunt. Hostium quoq; quinq; millia una acie interemit, illos uidelicet quinq;, quorum unusquisque mille ualebat hostes, quippe qui mille occidere poterat. Saul enim (qui est abutens) occidit mille, quinq; illi planè omnibus abutentes. Nec uerò hic, de quo disserimus, triumphus impediri, differri aut turbari calumnia potuit, ut Horatij, ut Pauli Æmylij, ut L. Luculli, Metelli, Marci regis, aut aliorum, cum in Christi regno omnia et tran

quilla sint & quieta, iustitia certaq; ubique uniuersa regantur pace. Quamobrem quum & omnia triumpho necessaria, ut uidetis, extiterint, & nulla res quo minus triumpharet, obstiterit. Leo ille de tribu Iuda, qui uicit, & Cæsare quidem quàm iustius, tam etiam clarius, triumphauit. Hæc postea quàm Gaspar Lax disseruisset, rursus ad epulas reditum est. Ipse tamen plurimum Michaelem Sanctum angelum obtestabatur, ut idipsum argumentum persequeretur, quòd uir esset in sacris litteris non parum eruditus: uerum Michael (ut est in huiusmodi rebus impiger) nihil cunctatus, sic exorsus est:

ORATIO SANCTI ANGELI.

Vellem mihi nunc quantum eligerem oratio in tanta re enarranda suppeteret, dareturq; mihi quicquam oratorij dulcoris, quo mellita essent etiam uerba quæ de re tam dulci prolaturus sum. Nec uerò nunc Laconica gauderem breuitate & Menelai pauciloquentia, qua sum alibi plurimum delectatus, sed Ciceronis oratio, seu Vlysis, & id Asiaticum dicendi genus copiosum ac luxurians quodammodo mihi mutuaretur, optarem. Verùm si defuerit oratio, efficiam tamen ne animus defuisse uideatur. Christus resurgens à mortuis, uita nostra, penetranti, agili ac immortali corpore sensuali animæ portione ab affectibus omnibus & perturbationibus libera, famis, sitis, æstus, algoris, doloris, fatigationis expers ascensurus templum illud supernum, quasi cliuum uiamq;, quæ ad capitolium rupemq; Tarpeiam ducit: templum profectò, quàm rectè nostri maiores triumphantem ecclesiam appellarunt, quum hanc militantem dixerint, quòd primus Christus in hac militarit, triumpharit in illa, quòd nos etiam sumus facturi curru quadrijugo, ut mos ueterum fuit imperatorum, uehebatur, indutus purpura, multo tamen uiuacioris cuiusdam fulgoris, quàm aliorum. Vnde occurrentium complures admirati, rogabant, Quis est iste qui uenit de Edom tinctis uestibus de Bosra? Quatuor candidissimi equi currum triumphantis trahebant, in quibus filij quatuor insidebant. In prudentia enim militantis ecclesiæ regimen & status. In iusticia pax quædam & tranquillitas interna. In fortitudine martyrium, constantia in tentationibus, in aduersis animus excelsus, humillimus uerò prosperis in rebus. In temperantia diuinæ legis obseruatio, continentia, & quasi quidam ornatus uitæ, modestia, omnisq; sedatio perturbationum animi: in omnibus denique optimus modus. Virgines aliæ præcedebant, aliæ sequebantur omnes, triumphalem uocem, Sanctus, Sanctus, Sanctus personantes. Milites & priores & posteriores, quoniam utrique manus hostium per illum euasere, Benedictus qui uenit in nomine Domini, clamabant. Cunctis uerò crucifer præibat, qui signifer dicebatur. Eum qui minora portabant sigilla, sequebantur, uelutì clauos, hastam, flagra, columnam, arundinem cum spongia, & id genus cætera. Argentum aurumq; signatum tantum in ærarium inuexit, ut inde nostra respub. aliena pecunia nunquam tempore belli indiguerit, nec (si esset in æternum duratura) egeret. Ciuitatum quas uicit, simulachra itidem præcedebant. Ea erant haud dubiè & cœlorum & terræ effigies, quorum quippe deuicit, data est illi omnis potestas. Qui ab eo sunt saluati, currum clarissimi uiri sequebantur. Qui mos etiam in alijs triumphis Romæ est obseruatus, ut de Terentio Culeone Senatore: in Aphricani de Annibale, Carthaginensibusq; triumpho, memoriæ proditum est. Egressi sunt illi obuiam grauissimi consiles duo, Pater, & Sanctus paracletus. Senatores deinde Cherubini, Seraphini, atque Throni. Hinc equites per arua diffusi, Dominationes, Virtutes, Potestates. Plebs denique, quæ maxima turba est, Principatus, Archangeli, Angeli, omnes faciem optimi conseruatoris intueri desyderantes. A consulibus uerò postquam est à patribus cōscriptis et plebe receptus salutatusq;, Pater patriæ appellatus est. Spolia quòd essent opima, utpote apud inferos detenti maiores, Deo opt. max. dicauit, sicut Ioui Feretrio Romulus, & Aurelius Cossus. Postridie epulum senatoribus & plebi dedit, innocens, immaculatum, sanctum corpus suum, panem angelorum quem manducauit homo. Vinoq; plenos apposuit calices. De imperatoris calice, terræ Senatores biberūt: ij quidem pij discipuli, quorum successores Senatus nobis Romani antiqui

tiqui illius, quem ex regibus constare dixerunt, speciem reddunt. Et imperatoris suc cessor Romanum dictatorem siue principem refert. Ad haec ut in honorem Furij Ca milli recepta Roma plurimi & arcus, et obelisci hominum memoriam in tantum bel lum inducentes sunt extructi incisumq; in illis omnibus Patriae assertori: sic in tantae rei memoriam indelebilem, ne bellum tam strenuè, ac feliciter gestum unquã iniuria aeui obrueret obliuio, templa, arcus, statuae, columnae, obelisci plurimi sunt erecti, in- cisae literae diuinae uirtutis testes sempiternae, in his Patriae conseruatori, in illis Paren ti patriae, alijs uerò quod maximè placet) Patriae saluatori, ac liberatori. Nunquam de tanto beneficio grauissimus sermo conticescet, nunquam non erit recens tam singu- laris et admirandae rei memoria. O felix mors, quam talis uita & tam immarcessibilis gloria est consequuta. Excrescit mihi admodum saliua (quod aiunt) cõsumeremq; in hoc sermone diem hunc totum, & tempus me citius quàm oratio deficeret. Itaque si quis uestrûm aliquid quod dicat habet, proferat. Nam & ego postmodum si tempus suppetet, de hac ipsa re agam.

ORATIO FORTIS.

EGo uerò, inquit Ioannes Fortis, uir ingenio probo ac uerè philosophico, id est, sa pientiç amatore. Mallem tuam orationem, mi Angele, non tenebrarum quidem, sed sanctè audire, quàm meas forsitan ineptias audiri, quanquam tu aliquid putas esse nugas meas. Hoc tamen unum me reficit, & recreat, quod de re tam pia loquutu rus, non uereor, & si nutem, decidere. Quippe qui uidere mihi uideor Deum opt. max. de quo loquimur, porrigentem manum unicuiq;, religiosa mente huiuscemodi tractanti materiam. At quando tu Christi triumphum exposuisti, ne quid uerò militi ac imperatori illi defuisse, quod in militia decorum sit, ostendamus. Narrabo uobis, quae ego ipse mecum saepius reputaui, quum Auli Gellij noctium Atticarum com- mentaria legerem, author est uobis notus, et probatus omnibus. Is ut pleraq; alia op- pidò quàm bellè, ita de militaribus coronis, quç in honore apud Romanos gentium uictores fuère, disserit. Eas ego longè uerius, longè praestãtius Christo Iesu sentio co n uenire. Triumphales, inquit, coronae sunt aureae, quae imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur, id uulgo dicitur aurum coronarium. Hae antiquitus è lauro erãt, pòst fieri ex auro coeptae. Triumphauit certe dux noster, ut uos dudum ostendistis, missaq; est illi & aurea, & laurina corona. Laurina profectò: nam & ea animarum & corporum omnium pesti saluberrimũ exhibet remedium, contraq; daemonum tem- pestates ac fulgura immensam uim habet. Cuius est oleum incredibili illa charitate calidissimum. Maiorem nullus nimirum habet charitatem, quàm qui animam suam pro amicis ponit. Aurea itidem nõ minus donari debuit corona, quàm is qui primus tali est insignitus honore. Ab Au. Posthumio Latinorum castris apud lacum Regil- lum expugnatis, ut L. Piso refert. Illa corona est, quae sola tartareo igni, quae sola mun dano sali, & aceto mortis acori domitoribus omnium resistit. Atq; in hoc fortunae in- cendio, nihil illi deperit, tutoq; durat materia, quin imò quo saepius çrumnis aduersis arsit, proficit ad bonitatẽ. Auriq; huius experimento infirmitas, labor, ignisq; casuum est. Tum magis ardore rubet rerum diuinarum, fitq; tandem purissimũ ac syncerissimum obrizum, nihil fecis habens, nihil alienae commistum materiae. Quod cum sit cunctorum fortissimum metallorũ, inuicti insuperabilisq; Regis saeculorum, inuisi- bilis ac immortalis, nullum tamen in humanos usus laxius benigniusq; uenit, in ba- ctreas strigilesq; ad ornatum, & numorum usum discinditur, minutum concisum à paruulis sese sinit attrectari. Sinite (inquit) pueros ad me uenire. Purum deinde ac immistum uelut lana netur, & texitur, quasi idem semper ac immutatus omnipotens componi, ut libet amicis suis, minime refragetur. Altera militaris corona, obsidiona- lis dicta (ab his qui obsidione premebantur) datur liberatori, solitumq; obseruari, ut è gramine fieret, quod eo loco productum esset, intra quem (qui obsidebantur) clausi erant. Eam imperatorem nostrum mereri, hoc est indicio, quòd cuiusq; ani- mam à daemone, à mundo, à carne, à morte intra corpus obsessam liberauit. Non erat contentio de imperio, uti cum à Romanis Hannibalis oppressione solutis grami-

nea corona Q. Fabij Maximi capiti imposita est. De patria planè, de omnium fortunis, de monumentis maiorum, de uita deniqꝫ tunc agebatur. Ipsam coronam offert anima Christo, omnium ex affectuum pace ac tranquillitate, quæ in corpore ubi obsidebatur, nascitur, compositam. Verum gramen, in quem locum humanus sanguis ceciderit, admodum crescere C. Plinius testatur. Eam excrescere plurimum quis nō uidet, si uel stilla una Christi sanguinis corporis cutem penetrarit. Videtis quàm omnia perfunctorie attingam. Tempus enim nos cogit summatim solùm paucula quædam dicere. Tertiam uerò coronam, ciuicam uocant, quam ciuis ciui, à quo seruatus est in prælio, testem uitę salutisqꝫ perceptę dat, quæ fit è querna fronde. Hanc primus liberatus in cruce latro, patres deinde apud inferos mœsti, sperantes Christo exhibuere, quam sine controuersia dignus recepit. Siquidem & duos hostes in ea pugna interfecit, & quem semel occupauerat locū, nunquā amisit. Non enim est Deus, ut homines, mutabilis. Constans est semper, & in accepto semel proposito firmus, quo eodem manente, cœlum & elementa mundi mutantur. Accedit huc, quod ab ortu suæ humanitatis accepta cruce, in cruce semper uersatus, in cruce prælium confecit. Erat optimo maximo Ioui quercus ab antiquis dicata. Nunc Christo nostro illo meliori, illo maiori, modo bonus ille fuerit ac magnus. Victus diu fuit ueterib. glans fructus, ceu iusti tunc fide & spe uenturi uictoris uiuerent. Nunc uerò mitiore diuinitus tradito cibo, pane illius, seu illo potius, quem qui purgato stomacho manducat, nunquam moritur. Huius nostræ quercus folia & baccæ, utpote fides ac spes bona, per quam fructus expectatur. Cortex item quæ operit multitudinem peccatorum, charitas. Succus quoque, mens sibi conscia recti, quæ dulcoris sempiterni præmij liquorem gustat, sicut scribit Augustinus, contra toxica prosunt. At muralia castrensiaqꝫ serta ei dantur, qui uel primus hostium murum conscendit, uel aduersa in castra pugnans irrumpit. Nullus antea mortem, aut dæmonem ex equo iaculis multis ac magnis deijcere, ne ut referret quidem pedem, ualuit. Nullus eius castra potuit ingredi pugnans, sed uictus. Hic uerò liberator primus muros hostium ascendit, oppidum populatus, castra, ut opinio erat, munitissima atque inexpugnabilia, funditus disiecit atque deleuit. Non est hæc pessimi spiritus terrestris potestas, non est aquarum, non aeris; non ignis; non cœli, quæ omnes (ut dixit Iobus) uestræ uix sunt comparandæ, supercœlestis est, & diuina, quam tanto uestro malo in uobis sentitis, & contremiscitis, grauius, ualidiusqꝫ (ut spero) etiamnū sensuri, ni ab isto uestro pertinaci atqꝫ proteruo in nos liuore, qui nostri generis est πανωλεθρία, quod aiunt, desistitis. Auro ea corona fieri consueuit, utpote metallo humano cordi lætitiam afferente. Quanta enim istius inuisi oppidi expugnatione, quanta molestorum castrorum excisione lætitia captiuis, proximum inhabitantibus oppidū, afflictum sæpius à castris uicinis, posteris itidem, qui sine mœtu securi ac tuti poterunt terræ labori quantumlibet operari. Locus est in uisionibus diui Ioannis, qui hæc testatur, quem (quia soleo plerunque illo delectari) referam. Et absterget, inquit, Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors non erit ultra, neqꝫ luctus, neqꝫ clamor, neqꝫ dolor erit ultra, quæ prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. O nos mortales iam nunc felices, quos antiquissimi ac perquàm fessi mundi nouatorem, quos monstrorum & pestis humani generis extirpatorem, quos post immortalis animæ gloriā corporum etiam nostrorum, quę corpori claritatis Dei configurabuntur, reformatorem præcedere contigit. Hunc ego uerum Herculē solitus sum appellare, non illum uiolentum ac furentem, quem in cœlo Iouis filium ueteres collocarunt, quòd defecato mundo esse de humano genere benemeritum assererent. Postremo nauali corona donabatur, qui primus in hostium nauem ui armatus transilibat. Nauis totius generis humani ecclesiam refert. Vnde Petri nauicula scribitur periclitata, quæ est Christi ecclesia. Idolorum itaqꝫ pyratica quædam nauis in uilissimam seruitutem, quoscunque ex alienis ratibus corripere poterat, redigebat: plerosqꝫ autem tum alliciebat, tum ad se blandè illectos præstigijs quibusdam & hallucinationibus oraculorum (quæ sub sacri prætextu, qui fucus est mendacijs aptissimus reddebantur) detinebat. Mitto si

qua

qua forte Dei præcepto (quo Christo testimonium perhiberent) dabantur. Aut ueritatis uirtute coacti, ipsam uel inuiti sunt confessi. Nam quicquid agant, quicquid ue dicant cacodæmones, decipulas hominum fore existimant. Nullus itaq; opes has maritimas confregerat, nullus prælio nauem illam, quæ terras omnes & maria peius quàm ulli unquã Cylices infestabat, armatus fuerat ingressus. Eam uerò cui dæmon præsidebat, Christus ad certamen prouocauit, à qua primùm prætoris consilia ac strategemata expulit, ei perpetuo imposito silentio. Deinde quum singulum quenq; de nauis robore ac firmitate suum traheret iudicium, nec omnium ne duorum quidem eadem foret uel sententia uel uoluntas, cumq; in eo periculo cui parendum esset nesciretur, discordia inter ciues orta, quando & erat nauis tota offricta, & fragilior illa solutili Neroniana, clauus carie consumptus, carbasa & dolones laceri, sentina multis iam inde ab annis non purgata intolerabilẽ spirans fœtorẽ, fori carina, transtra friabilia, tota supellex quassata & rubiginosa, rudentes atque cameli computrefacti, nauis primo ac leui certamine in ditionẽ nostram uenit, primusq; qui in eam armatus desiliuit Christus Iesus naualia serta reportauit. Quam postea nauem suo illo ex ligno concinnaram, sua instructam supellectile, ac communitam, commeatibus sui panis uiniq; attributis, mirum quàm fortem, inexpugnabilemq; reddiderit. Admonet me dies hic suo discessu tenebras iam nobis relinquẽs, ut finem imponam sermoni de re tum illustri, tum immensa. Quod eo libentius faciam, quoniam nunc primum hoc argumentum tractamus, idcirco nolim in eo admodum uideri uerbosus. Eruntq; hæc ceu præludia quædam eorum, quæ aliàs copiosius, ut spero, à nobis dicentur.

IO. LVDOVICI VIVIS
VALENTINI, CLYPEI CHRISTI DESCRIPTIO, AD SERAPHINVM CENTELLVM, COMITEM Oliuæ, uirum clarissimum.

DECET eum, qui Christum summum imperatorem, dominum exercituum, pugnantem, uincentẽ, triumphantemq; scripturus est, illius scutum priùs depingere diuino fabrefactum ingenio, quemadmodũ Vergilius Æneæ clypeum describit Vulcani opus, non fabrili solum subtilitate ac arte, sed uaticinio quoq; insigne. Itaq; Imperatori nostro militiam introeunti clypeus quidã simplici cõfectus ex corio ab opt. max. Deo datus est. Qui ut sua mole consistens uniuersa fulciebat, & tuebatur, ita etiam imagines, formasq; rerum omnium complectebatur, reddebatq;. In eius enim posteriore parte cuncta priscorum patrum progenies, quibus omnia in figuris contingebant, expressa erat. Illic uirorum fortium prophetarum & sanctorum hominum dicta & facta. Illic cœli terræq; semina, & origo. Maximus uti Domini spiritus chaos illud primum incompositum, informe, perambulans mundiq; seriem & ornatum architectans attingensq; à fine ad finem fortiter, suauiter omnia disponebat. Homo deinde ad similitudinem atq; imaginem Dei erectus, cui uni, data est religionis cognitio, cui os sublime, quiq; cœlum tueri

Iussus, & erectos ad sydera tollere uultus.

Cui soli tributa mens & ratio, quum cætera animalia huiuscemodi tanto munere sint expertia. Tum uiro socia fœmina ex eodẽ genere copulata, ne solus uiueret, sancti quoq; concubitus, & dulces, secundũ quos spiritu Adam cognouit ecclesię sponsum fore Christum Iesum. Respexit tum ipse auersans hominum angelorumq; princeps delictum, propter quod illi candidissimas sunt exuti uestes, hi nunquam in-

duent. Vnde tanquam è quodam perenni fonte, alia cuncta scelera dimanabāt. Huic malo proximos concubitus uetitos et nefandissimos, quos hominum, pecudum, pictarum uolucrū, ferarum genus omne, præter paucissimos uniuersa delens inundatio excipiebat. Ignorationē postea religionis, & optimi Dei, hoc est hominū degenerationem in beluas scelusq; nefandissimū. Quod linguarum tanta uarietas sequebatur, quæ homines magis multo alienos facit à sese quàm à bestijs suis, duntaxat ciuitatis. Iuxta hæc fidens ille erat Abrahamus, ex cuius semine coriū clypei ortum erat, qui monita secutus supera patriā reliquit, ciues, gentem, larem, propriosq; penates, quiq; decimas regressus à cæde regum, pientissima mente Melchisedech & sacerdoti & regi pacis atq; iustitiæ obtulit. Hinc desideratū Isaacum gaudente nascentē domo uideres, eundē postmodū oblatam omniū patri hostiam, nec hæsitantē futurum caput multarū gentium aliquid utilius mentem diuinā moliri, constantiq; animo ac firmo stirpem, in qua saluas fieri multas gentes promissum erat abscindere properantem. Sequebatur senem filius fasce onustus adolescentulus ætate, sed donatus iam senum sapiētia, parentē ne quoquā modo sacrificiū detrectet hortans, esse nanq; sensum Domini hominibus incognobilē & uias illius non uestigabiles. Quibus dictis cruciat filius patrem præter opinionē, quippe quum uideat sapientissimā prolem dignissimā uita à se auferri, quamuis ipse repeti potius credat, quàm eripi. Sed hæc omnia lætiora fecit diuina benignitas. Parentis enim filijq; probata & percognita fide uterq; sospes gaudensq; domū regressus est. Additur & Iacobus electus, Esau uerò repudiatus. Nascuntur ex Iacobo duodecim illa designata capita multarū gentium, populiq;, quem nemo poterit dinumerare. Charissimæ uerò Rachelis filium imaginem suam summa cum uoluptate Christus aspicit. Ægyptijs negotiatoribus uenditū, clarissimoq; loco ac dignitate in Ægypto honestatū, eiusq; agnitionē à fratribus triticū petētibus habitā, descensum quoq; Iacobi cum liberis numerosaq; domo propter filium in Ægyptū. Vbi senex in lætissimo congressu ubertim præ gaudio lachrymatur. Quippe qui ad inferos cum luctu & mœrore canos suos descensuros quum arbitraretur ingenti & quiete & lætitia ituros iam auguratur. Nonnullis postea uertentibus annis liberam gentem gratumq; Deo populum ignorata stirpe Ægyptij Pharaones onerosæ atq; amaræ seruituti addicunt, ut genus illud per multas ærumnas afflictum perderēt. Coniecti sunt alij in latumias, alij in calcarias fornaces, alij in harenarias: multi laterem coquebant, molliebant gypsum, argillam lutumq; cum stramine conciso macerabant: plures accepta sociorum opera conuehebant in urbem, alij operoso labore domos, mœnia, reliquaq; ædificia cōstruebant, urgentibus miserè operas regijs architectis & redemptoribus. Donec misertus Dominus generis Abrahami, Mosen tribui Leui donat, qui educatus in aula, ab eo qui est, dux eligitur populi sui. Quo per mare rubrum sicco pede traducto, currus cum exercitu Pharaonis Chencris undis turbineq; obruit aquarum. In syluis uerò, saltibus desertisq; Arabiæ cœlitus missis populus pastus est cibis: sacerdotiumq; ac totius ministerium templi constitutum atq; formatū, tanquam arra quędā uenturi amplioris melioris æterni etiam sacerdotij secundum ordinem non Leui neq; Aaron, sed Melchisedech. Quod mysteriū sub panis uniq; specie peragat. Secundum hęc Iosues Mosi successio uisebatur. Tum fortissima bella, tum fata fortunæq; uirûm, moresq;, manusq;. Præstitit Deus Abrahami ęç stirpi quod olim pro autoribus gentis fuerat pollicitus, Palestinamq; & Syriam Iudæus colonus incolit. Iudicum prima fuit administratio, pòst uerò leuis ille, inquietus & stultus populus cæterarum gentium more regem sibi efflagitauit. Datus Saul, mox electus ex multis fratribus Dauid secundum cor Domini, delectaq; Hierosolyma ciuitas magni regis ubi regnaret, promissumq; uti Hierosolymis Dauidis domus cunctis esset annis dominatura, Et nati natorum & qui nascentur ab illis.

Tum fortissimos conspicit reges ac populos dominosq; Prophetas, tam multa de illo suo uaticinantes clypeo,

Et simul heroum laudes & facta parentis
Iam legere, & quæ sit, uoluit cognoscere uirtus.

Seruiebat

Seruiebat rursus populus ille Babylone, liberabatur rursus à merita seruitute, Domini benignitate atque clementia. Stabant Romanorum amici fortissimi, Machabæi, ne uetitos ederent cibos crudelissimè concisi. Quæ omnia iam olim eo facta fuerant, ut in corio illo describerentur, et absoluerent. At priorem clypei partem uertit: ea nanque erat, quæ ictibus & toto conflictui erat obijcienda.

Hic genus antiquum Christi pulcherrima proles,
Magnanimi Heroës nati melioribus annis.

Hic illi a uetustissima æternitate præsciti niueas omnes induti uestes, nonnulli purpura respersas. Ostendit se primus Petrus, qui caput princepsque aliorum, uoluntate ac uoce Dei electus est, pro fide instanter ardenterque clamans, nihil arduū, nihil difficile, quod esset pro Christo suscipiendum iudicās. Inde grauissimus Paulus assiduò cum gentibus rem agebat: quas modò argumentis fortissimis uincebat, modò suaui, sed efficaci ad se ducebat persuasione, modò uitæ suæ exemplo editisque miraculis ad Christum, cui seruiebat uni, pertrahebat, Nemini adulator, & omnibus charus, liber & seuerus, & omnibus seruiens propter Christum. Ne obiurgationi quidem parcēs aduersus Petrum ipsum pro libertate nostra, ne cibis alligaretur uera pietas. Hostis sacræ ecclesiæ Herodes Iacobum Zebedæum, quo plenius uiueret, necat. Romanus ipse princeps Senatus, populus, plebs, Roma, orbis terræ domitores arma contra imbelles discipulos ne quicquam cient. Et qui gentes uniuersas uicēre, à XII. inopibus, imbellibus, adiuuante ueritate uincuntur. Hinc duorum luminariū corpora Romæ, id est, per id tempus in domicilio omnium tenebrarum extincta, quę post suam hanc mortem caliginem illam Romanam discusserunt, lumenque ipsi clarum attulere, atque perenne. Adduntur ad extremos Garamantes & Indos, ad ultimam Tulen indefatigabiles peregrinationes. Super quæ omnia Diocletianus Salonæus post afflictum à Domitiano, Seuero, Maximino, Decio, Christianū nomen ac tantumnō extinctum, uolens ipse funditus illud delere, eo quo Christus mortuus est die, omnia quæ sub Romana ditione erāt, uerę pietatis templa demoliri iussit & interfici Christianos innumeros. A bellis deinde exterorum ad internas intestinasque discordias & oppugnationes sese conuertit, quæ multo ualidius quàm illa postes, ecclesiæ, bases, totum ædificium cōcussere. Hic Arrium attollentem se in Alexandriæ præsulem Alexandrum intuetur, ac ipsum Dei filium patre minorem creatumque, ac incœpisse quandoque esse, per cōpita, per uias, per templa, per scholas, per ganeas, per tabernas diuagans prophano uulgo persuadentē. Et inuaserat pestis illa cōplures sacras personas, sed proxima erat tanti mali medicina Nicena corona pręclarissima, gratusque cōsessus. Vbi acutissimos dialecticos, eximios Philosophos, uiros omni sapientia mundi præditos illiteratissimi quique, cæterùm sancti & diuini homines disputatione deijciunt, deque suis erroribus deturbāt. Hic magnus Athanasius manifestius quid credendum sit, reddit Christicolis: hic Eusebius & Theognius facilitatē exorabilitatemque sanctissimæ concionis experti, habita de pœnitētia mentione, in gremiū cōplexumque pientissimę matris recepti sunt. Postea Nestorius ac si ab homine hominem seiungeret, aut equū ab equo, sic à Christo Deum auferebat, id est, planè Deum à Deo. Heu quàm flebat acriter, quàm ubertim lachrymabat, hæc singula reputās quantū impendere uidebat excidiū suę gentis? quàm multos à mensa, à libertate sua charissimos, tunc filios auelli, subijcique crudelissimi tyranni seruituti, fieri denique perpetuos sibi inimicos? Quàm sese ad patris genua assiduus deuoluebat, ne nauicula hæc, quæ tot iactabat fluctibus, submergeret. Ego (inquit) rogaui pro te Petre, ut ne deficiat fides tua. Sed hoc leue uulnus præ illo grauissimo Sergiano ac Mahometęo acerba peste generis humani. Verùm ad læviora oculos uertit, fortissimumque Imperatorē Constantinū Maximū pro uexillis crucem ducentem, clauos pro amuletis cernit, & eam quæ prius erat supplicium latronum, positā in frontib. Imperatorū. Hic aras, hic templa à pio principe tanta cum religione cōstructa, tam magnificè donata decorataque. Ipsum orbis caput subditū sibi: & quod olim ignominiæ summæ ducebat, iam Christianum factum, surgentes ipse alacriter fortissimos milites ad pugnam aduersus dissimulatos hosteis hortatur, inui-

ctisq; stylis pro gladijs hastisq; uti. Tubam illam Hieronymianam tam multilinguē, tam disertam, hominem uerè polyhistorem, dulciloquum Cyprianum, acutum doctumq; Augustinum, facundum Ambrosium, Ciceronem Christianū Lactantium, aurei & uerbi & oris Ioannem, duos eruditissimos Gregorios, Nyssenum et Nazianzenum, Magnumq; Basilium, aliosq; complures tam ingenij acumine uarijsq; conspicuos disciplinis, quàm sanctitate uitæ. Tum mundi dominam Romam, sui uicarij pedibus subiectam quàm placidissimè aspicit: hic adorantē se alumnam terrarū Italiam, hic se fortissimam Hispaniam, hic se nobilem & amœnam Galliam, hic se robustam Germaniam, diuitem formosamq; Britanniā, gemmis auroq; fertilem Indiam, hic gentes alias ad ueri Dei agnitionem ducere has cōnitentes & quidem proficientes. extabat ultra Oceanum occidentalem, ubi nihil esse nostri maiores arbitrabātur, alter quidam orbis nostris inuentus diebus, & uera pietate continuo institutus. Post hæc omnia perfidum & pertinacem Iudæum iam meliorem supplicem baptisma petentem uidit & recipit. Neminem enim aspernatur ad se cōfugientē. Tum & librum ex quo sacra leguntur quæ ad læuam sunt, & ad dexteram collegisse. Fieriq; ouile unum unumq; pastorem, ac orbem totum intra septa caulasq; ecclesiæ cōtineri. Mox eminebat ipse ueniens in immensa maiestate uiuentes & mortuos uniuersos iudicatum. Vbi & erant cōscientiarum omnium libri aperti, & manifestum singulis reddebatur quàm quisq; uel bene uixerat, uel malè. Ipse super Cherubinum sedens, senatoribus terræ comitatus, cum bonis bene agi, cum malis uerò malè iubebat. Postremò fœlices electos interna beatitudine intuitu Dei, cui omnia insunt fruētes, ubi æuum ducunt nunquam terminum accepturum: in quo nihil molestiæ, nihil inuidiæ, nihil tædij, aut iræ, nihil aut belli aut laboris. Omnia huiusmodi uita contenta, omnia in quiete, omnia in placidissima pace, omnia in perfecto gaudio atque lætitia æuum agunt sempiternū. Hic est Clypeus ille, copula totius generis humani, ædificijq; orbis terrarum, columna, & lapis angularis. Cuius si spes omnis, uestigiumq; tolleretur, non secus mundus ipse rueret, quàm collaberentur deciderentq; parietes, si Ancon in quem ipsi innituntur, aut columnæ scaphus auferretur. Est profectò Clypeus hic lapis ille, qui uelut inutilis prius ab architectis & officinatoribus reiectus, paulò pòst parietum uersura, id est princeps in toto ædificio factus est. Hic clypeus est illa columna nubis, quæ nepotes Israelis in eremo protegebat. Illa in qua descendit Dominus, in qua est thronus gloriæ ipsius, columna ecclesię Dei uiui, firmamentum ueritatis, columna templi Dei facta, quia uicit. Hic ille est sermo Dei, clypeus ignitus omnibus sperantibus in se. Hoc est scutum, quod homini qui est in tutela omnipotentis Dei, à ueritate ipsius aduersus nocturnos terrores circundatur. Hoc est fidei scutum, quod ad extinguēda omnia ignea dæmonis in nos iacta tela nobis accipiendum est. Hic est clypeus qui excepit plagam illam, quam iratus Deus mundo suo acerbissimam inferebat, quæ toti uniuerso miserandum interitum attulisset. Et ipse innocens, optimus, sanctissimus, nostrum ob scelus pœnas luit, afflictusq; est. Hunc ergo clypeum summus ipse atque fortissimus Dei filius, lætus alacerq; humero attollit: ac genus nostrum propugnaturus, magna cum fiducia, certissimaq; uictoriæ spe, bellum aduersus dæmonas aggreditur.

IOANNIS

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI VIRGINIS DEI PARENTIS OVATIO.

VM Franciscus Christophorus, qui sub Forte proximus sedebat, sermonē excepit. Video uos (inquit) expectare, optimi uiri, ut & ego de ipsa re quid sentiam, exponam. Atqui de sacrosancta illa Dei parente, quando de Christo disputatum à uobis est, utdetur modò mihi meritò esse à me dicendum, non ea cuncta, quę de illa possem huc afferre, sed solùm quæ temporis angusta patientur spacia. Nam & si uos omnes ad audiendum paratos conspicio ac animatos, noui tamen me satis superque facturum, si pauca dixero, si multa perquàm parum, quippe superficietenus rem tractans, interiora ingredi noluisse uidebor. Secretiora tamen attingens & referens pedem immenso territus pelago dicar reuertisse, ignorasseque, quanta esset, quam susciperem prouinciam, immemor præcepti illius boni magistri Flacci: Et uersate diu, quid ferre recusent, quid ualeant humeri. Primùm itaque scitis scripsisse Liuium Patauinum secundi Punici belli historiam, in qua M. Liuium Salinatorem de Asdrubale Hannibalis fratre narrat triumphasse: at Claudium Neronem consulem Salinatoris collegam de eodem Asdrubale ouantem Vrbem introijsse. Strenuè certe uterque, & utriusque miles sese in eo cōflictu gesserat, uterque eodem fungebatur magistratu. Cæterùm quòd fuerit in prouincia Liuij certamen commissum, quòd detulerit suos secum milites Liuius, non Claudius Nero, triumphus à Senatu illi decretus est, huic ouatio. Sanctissimi filius atque mater multis laboribus, multis ærumnis in cōmunem omnium hostem felicissimè tam diuturnum bellum gessere. Non pro se pugnabāt, quibus licebat, nec lacessito à se hoste, nec lacessiti ipsi ab eo liberè agere. Pro obsessis, pro afflictis pugnabatur: nullus excogitari poterat ad salutem aditus, nullū in militia stratagema quod pro ciuium liberatione non exequerentur. Desinant Gręci sua mendacia passim nobis obiectare, à quibus & Latini poëtæ mentiri dedicerunt, Panthesilæam Martis & Eutroiæ filiam, quasi omnia subeuntem appellantes.

Ducit Amazonidum (ait Vergilius) lunatis agmina peltis
Panthesilæa furens, medijsque in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque uiris concurrere uirgo.

Atqui nostra hæc uirgo uerius Panthesilæa, quæ Amazonum, hoc est, sine mammis mulierum est ductatrix. Ea siquidem prima hanc uirginitatis uiam & inijt & fecit, quam ingentes puellarum copię sine mammillis sunt sequutæ, sorores omnes angelorum, de quibus ipsi cantant apud Salomonem, Soror nostra paruula est, & ubera non habet. Hæ omnes ductatricem illam Deiparam uirginem quòcunque ierit comitantur, ut in Apocalypsi Ioannis centena illa & quater undena millia Christum agnum in monte Sion. At hæ castissimæ peltas gestant lunatas, quasi pudicitia & carnis integritate, quibus Lunam perhibent maximè delectatā, tueantur. Princeps candidissima quædam arma, in quibus ne maculæ quidem ullum uestigium extabat, induta, charitate incredibili erga nos ardens inter confertissimos hostes se immiscet, mirandam eorum efficit stragem. Serpentem illum humani generis antiquū pestem, qui uirginis calcaneo assiduus erat insidiator, qui mulierem, quæ masculum peperit insectabatur, acribus uulneribus cæsum, agentem pœnæ animam reliquit. O uates Deus optime, maxime perquàm uerax, qui atrocissimo nequissimoque serpenti cōtrituram illius caput mulierem prædixisti. O puellam, ô nuptam, ô uiduam, ô parentem

semper

semper uirginem hosti nostro multum inuisam ac formidabilē,dulcem nobis et persuauē,quàm delectabilis, quàm plena uoluptatis tui memoria,quàm fortis nobis clypeus tuus,quàm tutum in te nobis refugium nostrum. At uerò inter pugnandū eum solum uirgo dolorem accepit,qui ex acri filij conflictu ad se dimanabat. Tuam animam (præuidit,mater,iustus Simeon) doloris gladium transuerberaturum. His tantis bellis confectis,postquàm à consulibus et patribus cōscriptis in Vrbem sacra parens aduocata est. Primùm quod in prouincia,quam Christus liberādam sibi assumpserat,esset dimicatum. Deinde quòd nullum secum militem duceret,quum tamen strenuè ac fortissimè rem gessisset,Ouatio illi decreta est.

At quoniam Iuorram nostrum quodam die de hac ipsa re plurima disputantē audiui,uelim quid de illa habeat, explicet nobis,si uacat,& si uult.

ORATIO IVORRÆ.

NOn sum,inquit Iuorra,nec haberi uolo uir, quem omnium horarū (ij qui exoptant paulò elegantiores uideri) appellant,qualē ueteres Asinium Pollionem dixerunt esse. Nihilo secius tamen rem quam aliquandiu tractauerim, uideor mihi posse alijs (absit uerbo inuidia) in centesimum annum recēsere. Quare si nihil aliud uos nunc negocij habetis,mihi certe uacat. De te quidem (inquit Franciscus) mi Petre,non modò id compertum habemus,sed et diuino quodam pollere ingenio et esse moribus probatissimū,bonarum artium studio admodum deditum,& ut omnem penè uirtutem more priscorum Romanorum uno complectar uerbo,frugalem. Verùm Gasparis præceptoris nostri memoriam soleo frequenter cum hoc Viue admirari. Sum enim plerunque expertus uetustissimas quasdam res ab hominum memoria obliteratas, illum eo quo actę fuerunt ordine,eadem serie retulisse,ut eiusce rei etiam minutissima quæq; non anxiæ memoriæ mandasse,sed literis cōsignasse uideatur,atq; ea recitare. Vnde nec satis quanta uerborum in Q. Hortensio rerum,in Themistocle Atheniensi,utrorumque in L. Lucullo omniū,in Simonide poeta memoria fuerit, cogitare ac comprehendere queo. Sed tu interim Iuorra perge,nam de hoc alias. Sabinus,inquit, ille Massurius apud Aulum Gellium pedibus ingredi ouanteis in Vrbem, scribit,sequentibus eos non militibus, sed uniuerso Senatu. Ego uerò nostram ouantem non pedibus, sed equo pulcherrimo atque fortissimo inuectam affirmo. Nec idcirco ouandi leges ac morem quoquo modo uiolasse,prȩsertim quum plerīq; id afferant in ouationibus fieri licere: & Claudius Nero,de quo paulò antea sermo erat, Vrbem Romam insidens equo legatur introisse. Hic profectò uirginis alatus equus, ut Pegasus ille apud Iulium Higinium & Aratum, Neptuni & Medusæ filius,rerum omniū humanarum & sui ipsius est contemptus,per quem duas alas assecuti,frequentem diuinorum meditationē, perpetuumq; eorum ardorem terrestria præteruolamus,idem ferè cum Deo facti in luce illa inaccessibili cum eo quiescētes. Qui manet,inquit Ioannes,in charitate,in Deo manet,& Deus in eo. Hoc solum erat illud pernicibus alis animal,quod unum mundi laqueos superare posse Antonio eremitæ in solitudine monstratum est. In hoc equo imperatrix puella sedens, myrteam de triumphantium more institutoq; coronam gestabat. Scitis enim de Sabinis Posthumium Tubertum ouantem ea corona (primus enim fuit) donatum esse,quasi ramo Veneris uictricis coronarē. Militares præclari complures ab hostibus manu captum, siue oppidum, siue ducem aliquem ob rem feliciter fausteq; gestam solent eo loco insculptum secum deferre,qui omnibus conspicuus obuiusq; sit,quo notior sua industria strenuitasq; fiat. Inde sunt trophæa uiris fortib. data. Hinc etiam nomina de prouincijs urbibusq; à se deuictis,sicuti Aphricanorum. De hostibus quoque trucidatis,uelut Drusorum. Hinc uinctū Iugurtham Lucius Syllam in annulo gestabat,& torquem militis Galli Manlius. Deipara nostra castissima, quū prima de Venere esset triumphatura, quo celebrior clariorq; inauditi ac plus q̃ heroici belli ad posteros fama dimanaret, Venerea insignia suo capiti superposuit,ut intuētes cęsam Cythereidē et signis armisq; noscerēt spoliatā. Hinc est ramus ille, qui nullo anni tem pore

pore flaccescit. Virorem illum spei fidei uel in maximis algoribus nō amittit. Quum in discipulis omnibus, sicca frigeret fides, in Virgine nihil de illa amissum, nihil mutatum est. Non eras in eo albo imperatrix, in quo discipulos omneis suos filius tuus Iesus se negaturos scribebat. In huiusce myrti oleo inesse quiddam uiui saporis perhibet C. Plinius: dulcissimæ uirginis contemplationes atque refectiones, quarum uirtus est non secus quàm olei, contra frigus extinctarum uirtutum munire, sanguinē Christi sapiunt: simillima nanque sunt omnino. Adde quòd uirgæ myrtorum gustatę, uiatori prosunt, apud eundē Plinium, longo itinere pediti. Quis nobis uerior uiator, qui extra patriam omnem positi, irrequieto patriam repetimus cursu. Quis itidē nobis uerior pedes? quibus omnes peræ, sarcinæ nostrę omnes, super nos ipsos portandæ sunt: quibus pedibus, id est, bonis operibus & immaculata conscientia rectum hoc iter peragendum est. Nobis igitur uerè gustata uirga, hoc est, amarore primo uirtutis & Venereæ titillationis interitu proderit. Nam nec huic malo alia est adhibenda medicina, quàm ipsa myrtea uirga de radice Iessæ, quæ inguinum tumori medetur. Obuiam itaque ouanti, duo illi cōsules prodiere, charissimus quoque filius prætor designatus iurisdictionis mundanæ uiuorum & mortuorum. Qui tres, seu unus potius, post sacratissimos complexus, & oscula tenerrimæ adolescentulæ, uirtutem mirati, eam paulò se inferiorem consistere iusserunt. Transeo populi plebisque cœlestis immensam lætitiam, cantus, salutationes, plausus, acclamationes, & omnium sine liuore ullo congratulationes. Tunc ad eam, omnium Pater fatus est hæc: Euge fortissima imperatrix, quam neminem rebus gestis in meo futurorum speculo uideo superare: qua nemo difficilius iter aggressus, nullusque mortalis ita strenuè iter quodquam exegit. Quisquis ideòque piam gestorum tuorum memoriam recoluerit, age fac tu pro illo uerba, nos in tui gratiam eius uotis annuemus. At ipsa quum per hæc uerba adhuc staret, postquàm mundi Princeps perorauit, sedem nulli parem sortita est. Supra eam nanque, solum Dei tribunal: sub ea uerò, cætera cuncta persistunt: soluta uerò concione, à ministris strata incredibili gloria cathedra sedit, æternumque sedebit.

Hæc habui de Virginis Ouatione, quæ dicerem facturus finem, nisi uiderentur mihi referenda nunc uobis quę Valentię in nouo gymnasio pręceptor olim in grammatica tuus, Ludouice, Daniel Siso de hac ipsa re disseruit. Locus est in primo scholarum aditu, qui facilè pluuia, puluere, frequentiaque scholasticorum fit cœnosus: eum ubi paulum superaueris, altas offendes schalas, quæ ad ornata cubicula, aulasque ferunt, in quibus docetur. Paratissimum certè optimis institutoribus, uti spero, uenturis locum. Vestibulum, est sæpe subobscurum, at porticus non inamœnæ lapis, ingens est, sub schalas ceruleus, ad quem interpolæ plerique, si quid noui habent, confluunt, ut libros, tanquam seruos, de lapide uendant. In illum, cum se Daniel reclinasset, ad eum Michaël Ariguus & Parthenius Touar poëta accesserunt: uenerat enim ille paulò antea è Sagunto. Ego qui tum eram admodum adolescens, Parthenium affectabar. Scis tu Christophore, scis & tu Viues, quàm sit uir ingenuus, grauis, & facundus poëta, nec multò inferior cognomine illo suo, quem sibi Tiberius Cæsar imitandū proposuerat. Is ergo quum multa de Tyndaridis, Polluce & Castore, omnia singulari quadam & plane Romana eloquentia disseruisset, id in primis, uti essent plerunque in bellis Romanorum & Græcorum opem ferentes uisi. Vtebatur testimonijs Titi Liuij, Trogi, Plutarchi, Maximi, uerissimorum historicorum, ut fidem nondum credentibus faceret. Addebat illud Græcorum prouerbium, ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ σάγρᾳ, cuius autoritate Lucilius Ciceronianus idem persuadere contendit. Dæmonum, inquit Daniel, præstigiæ illæ erant, nec credendum sanè cuipiam Castorem & Pollucem: quamlibet Dioscorides, apud inferos impotentes sui sese cruciantes, generis humani, & suum quidem interitum exoptantes, suppetias aut Græcis aut Romanis uenisse. Atqui ego uerius nostrum Castorem, nostrumque Pollucem, Christum nostrum, atque parentem in hoc perenni bello nobis uel maxima subsidia præstare, ne ruamus, censeo. Quis enim, ni adiutrices porrigerent

rigerent ipsi manus, aduersus satanam ualeret subsistere. Illæ duæ sunt oliuæ, & duo candelabra, quę Ioannes apostolus uidit in cõspectu Domini terrę stantes. Duę profectò oliuæ, cuius oleum stomachum conscientiæ malè digerentis lenit laxatq; uentrem, & emittuntur feces: hinc clariores cum exteriores, tum uerò interiores oculos reddit, malam febrem mundi huius pellit, diuturnam sanamq; præstat uitam humano corpori perfusum. Infirmatur quis in uobis, cõsulit Iacobus, inducantur ipsi presbyteri ecclesię, & orent super eum, ungẽtes illum oleo in nomine Domini. Hæc duo candelabra inextinguibili luce, noctu & interdiu semitas, imò regias uias ueritatis, quo ab unoquoq; perspiciantur, illuminant. Recisamentum seu radius quidam est illius perennis splẽdoris ea, quam synth
eresim nos Græco uocabulo, sed uulgò ita uocamus. Legite precor, cũ Attilij Reguli, Themistoclis, Camilli uitis: Iudæ, uiri fortissimi gesta duobus libris inter sacra narrata, ibi pugnaturo cum Dei hostib. Iuda Machabæo cõfitentẽ & se percutientẽ intelligo (utar enim Hieronymi interpretatione) Hieremias & Onias per quietẽ apparuerũt, filius certe altissimi, & mater illius, quorum alter Onias uidelicet, id est mœrẽs Domino, uir bonus, benignus, uerecũdus, ut su modestus, moribus, eloquio decorus, qui à puero uirtutib. est exercitatus: tale est honestæ uirginis filum & ingeniũ, si quam uidistis, & si sunt inuentu perq; raræ, supinas ad Deum tendit palmas. Expectabas, ut ad sydera dicerẽ. Atqui est supra sydera cuncta, & pro populo sancto semper orat. Hæc filiũ cõplexa, sanctissimos susceptos labores profuturos nobis per immẽsam maiestatẽ obtestat̃, & obsecrat. Nec credatis accepisse unq; parentem à filio repulsam. At uerò sublimitas Domini, ait Hieremias; splendor gloriæ & figura substantię eius, per quẽ fecit & sæcula, per quẽ & in quo est Deo patri uniuersorũ sublimitas, honor & gloria: Iudæ aureũ gladiũ, qui fortissimo cuiq; resistit, tradit, dicẽs: Accipe sanctũ gladiũ, munus à Deo, in quo deijcies, cædes aduersarios populi mei Israel. Gladius hic spiritus, quod est uerbũ Dei, uiuus & efficax, penetrabilior omni bipenni, omni romphæa, & pertingẽs usq; ad diuisionẽ animæ ac spiritus, cõpaginis quoq; ac medullarũ, & discretor cogitationũ & uoluntatũ, omnia aggredit̃, nihil exterorũ timet, omnia sperat, omnia penetrat, omnia superat & uincit. Hinc quæcunq; nobis erunt agenda, in uerbo Domini perfici iubemur Caco dæmones (pia mens hæc ni faciat) maria ac terras cœlumq; profundum. Quippe ferant rapidi secum, uertantq; per auras. Versus si calumniaris Partheni, delitescam in authoritate, utpote qui sunt Æneadis Vergilianę. Hæc, uir bonus ille, et grauis theologus, uerendo quodam uultu ac gestu pientissima quadam mente pronunciabat.

Iam, inquit Gaspar Lax, ut est urbanus, age Viues, tuas fabellas audiamus: tuas, ut tu soles appellare, gerras. Erunt ex Virgilio, an ex Ouidio, an forte ex Valerio Flacco. Nam Græcorum historias, ubi uix est delectus, taceo. An ex illo insano sene Homero, nugarum omnium parente? Quin potius, inquam, ex Apuleio Milesiæ illæ sine affabulatione aliqua, affectatissimis & rancidis uerbis depictæ, quas si narrare incœpero, intelligetis homini illi bonam materiam, quam scriberet defuisse, dum illa ageret. Verùm haud scio an sit Christiano uiro disputatio ulla dignior ea, qua de saluatore, de Domino, de Deo nostro Christo Iesu, deq; suauissima Virgine & matre, quorum memoria renouat triumphos nostros, agimus. Tractet obscœnas res quilibet, & quas sola uerecundia debuit obliterasse. Intendat carminis & eloquentiæ neruos, dum scelestissimos quosq;, cæterùm opulentos laudat, & pancratiastes luctatur cum laruis. Tempus enim quo à ueritate aures auertent, & ad fabulas conuertentur, quis appetere nequaq; prospicit? Atq; utinã nostrę tempestatis principes, eos præceptores admitterẽt, qui Christi & Deiparæ triumphos imitãdos cuiq; esse monerent. Habet quidem suum Adrianũ noster princeps: utinã frater eius Fernandus Erasmũ Roterodamũ amicum meum probatissimũ & eruditissimũ uirum nancisceret̃. Qui unus, pace aliorũ dixerim, nostra ætate mihi uidet̃, qui summã illam indolem in puero tantæ spei posset educare. Verùm nos de triũpho dicere pergamus. Conaris triũphum in patriam qualẽ Cæsar, qualem Scipio, qualẽ Pompeius, qualẽ Paulus Æmylius de Persa, qui celebratissimus fuit, reportare: quod præclara, quod digna uiro for

ti, quod

ci, quod præstantium fuerit imperatorum, desine de ciuibus tuis, de corpusculis, de compagine elementorum uelle triumphare, Christi regis regum summi imperatoris triumphos & honores æmulari studet. Hos tibi uelut album sagittariorum ad quod collineas, in omnibus negocijs præstitue, ac destina: in quo si spiculũ fixeris, amplam & indelebilem gloriam sine tergiuersatione nanciscere. Et ut compendio, Socratico more concludam, sic arctius perstringam. Longè clarior est triumphus, frequentior de uirtute sermo quum pugnacissimũ hostem & munitum armis quis deuicit, quàm quum inermem aliquem & effœminatũ, ut de triumphato Romano Macedone uel Partho milite maior gloria, quàm de Asianis & Persis uoluptuosis, effœminatis, seruire solitis, aut thuriferis mollibusq; Sabæis. Qui uerò affectus & renascenteis curas, qui mundi fallacissimum florem, qui dęmonicas artes & calliditates, cui quę comparetur potestas non est super terram, subigit, lònge ualidiorem hostem eo cædit, cui ratio est cum terra, quæ nunquam imperium recusat: utar uerbo Catonis, cum hominum corporibus quę cãtharides morsusq; muscularũ necant. Gloriosior ergo triumphus, honor, pompa ex illis, quàm istis subactis. Adde huc, quod omnium maximum est. Nam hic triumphus tres durat ad summum dies, momẽtaneum planè quiddam, etsi quid est minus. Cæterum ille totam æternitatem. Hæc & similia si uos principibus referre ueremini, palpones, assentatores, certè non ueremini dolos, & tam animorum quàm corporum corruptelas: finite saltem dum rebus Venereis & perditis essent occupandi, hæc legant, graues autem sanctosq; præceptores (cum admonitricem habent, bonam mentem, deiq; zelum) submonuisse non oportet. Quippe qui his magno diuini amoris feruore procerum aures ferè obtundunt, & hæc sedulò exhibent, quum legenda, tum imitanda, in quorum numero primus est magnus uir, de quo modò memini, Hadrianus Florentius Traiectẽsis Caroli principis nostri institutor. Hæc quũ essent dicta, surreximus: reliquumq; tempus ante obscurã noctem per diuæ Genouefæ ad Marcellina suburbia deambulationibus consumptum est.

Ioannes Lodouicus Viues Valentinus

Gulielmo Croio, designato Archiepiscopo Toletano, & nostræ religionis Senatori, S. D.

INcredibilem accepi meæ diligentiæ, quum uoluptatẽ, tum uerò fructum, mi suauissime patrone: quum eam tibi, cui uni dicabatur, placuisse cognoui: quanquam quod elegantissima epistola tua de illa dicis, hoc non agnosco, sed tuæ in præceptorem pietati tribuo: & spero pro ingenio tuo, pro eruditione tam indies in te crescente, breui fore, ut quæ in me modò admiraris, nulla prorsus sint, si cum tuis conferantur. Tu semper esto macte ingenio, macte cœptis studijs atq; uirtute. Quod uerò me hortaris, precarisq;, ut nonnulla in sex quoq; reliquos Psalmos agam, quis id recusare possit? quum adeò modestè petas, ut immodestissimus ego sim, si à me non impetres. Tum etiam nefas existimarem tuo isti tam sancto desiderio deesse, isti iussui tam uerè episcopali non parêre. Quare succisiuis sacris' que temporibus in reliquos quoq; sex psalmos paucula hæc, quæ ad te nunc mitto, meditatus sum. Et quoniam non uno eodemq; tempore sex hæ meditationes sunt à me conscriptæ, idcirco stylus nonnihil, inuentio uerò multum in unaquaq; aliarum dissimilis est. Nam perinde ut mihi pro tempore in mentem aliquid ueniebat, ita id protinus scripto mandabam, quanquam pleræq; in modũ forensis orationis factæ sunt. Cuius hæc est causa, quòd quum eo tempore inter oratores uersarer, frequenterq; de rebus alijs profanis in genere iudiciali declamarẽ, ad ista stylum quum uerterem, ille ad assueta sibi ferebatur, digressus interdum sum ac mihi indulsi, & in amœnioribus quibusdam locis expatiatus aliquantum me oblectaui. Sed non tamen ita, ut instituti obliuiscerer psalmi, quod nec mihi facere licebat, ac ne fortè uel tu, uel lector aliquis, si modò huius rei

quisquam fuerit alius quã tu lector, miretur se hoc in opere nouum quippiam inuenire, aut à me locum aliquẽ expositũ non eum ad sensum, quem ipse Psalmista fuisse credat, paucula quædã, antequã ad ipsam rem uenio, sunt mihi præfanda. Quum psalmorum liber à Hieronymo ad id exemplar, quod hebraicam ueritatem appellant, sit ex Hebræo sermone, quo ab ipso Dauide decantatũ est, ad nos uersum, deinde iuxta septuaginta etiam interpretes ex Græco, quæ est ea latina interpretatio, paucis admodum mutatis, quam uulgo ecclesia in ore habet. Tum & extet Latinum Psalteriũ ex Chaldæo Targo traductum, quod ex Hebræa lingua in Chaldæam Ionathan Abenu zielis filius non sine numine, ut Iudæi arbitrantur, uertit, ac ideo eiusmodi interpretatio summa est apud illos in ueneratione, cui haud multo minus, quàm ipsi Hebraicæ ueritati tribuunt, quamuis non tam interpretem ille uerborum egerit, quàm Paraphrasten. Has ego traditiones omnes non diffiteor me legisse, non equidem aut hebraicæ, aut chaldææ, quæ mihi linguæ planè incognitæ sunt. Sed latine & græce: nec dissimularim me plerunq; ad Hebraicam, ut uocant, ueritatem & Chaldæam paraphrasin allusisse. profiteor tamen mihi semper magis probari, quod Græca illorum septuaginta senũ perhibet interpretatio, atq; eam cæteris ferè prætermissis me sequi, quæ, ut dixi, exceptis pauculis quibusdam uerbis: cætera eadem est cum illa, quam Latina quotidie personant templa, cuius rei causam grauissimam profectò, non est hic explicandi locus, alias eam, ut spero, declarabo. Nec uerò sum sensa cõmentariorum anxie consectatus, sed pro exiguo captu meo, quę mihi uidebãtur explicui. Consulet boni benignus lector illud considerans, non uni sensui spiritus sancti uerba esse alligata sacras literas, idcirco agrum appellari semper uernãtissimũ, feracissimũ, uberrimum, quod sensus in eis sint plures admirabiles, & ueri tamen omnes, idq; in eodem spiritu, qui illas dictauit. Quod si hoc non satis lectori probatur. At saltem relicto siue enarrationis, siue expositionis nomine appellentur sanè meditationes, quasi quis dixerit uel cogitata, uel exercitamenta. Titulos uerò seu inscriptiones psalmorum quas græci ἐπιγραφὰς uocant non attigi, quia illæ sepositæ sunt à Prophetæ uerbis, mihi uerò ipsum Psalmistæ sermonem una perpetua cõtexere oratione in animo fuit, in qua paulò cautius lectori eundum est, nec uarietate loquentium personarum fallatur. Modò enim loquor ego, modo Psalmista, modo peccator, modo alius quispiam, tametsi in his omnibus discernendis paruum admodum mediocri ingenio erit. Illud uerò nunc ante operis initium hortor, & obsecro, ne orator artificiũ, elegantiam, splendorem, copiamq; orationis, concinnitatem uerborum, & sententiarum, ne acuta dialecticus argumenta, ne captiones dolosus sophista, ne scholasticus Theologus argutias anxie expectet, subtilesq; disputationes exquirat, agnosco nihil hic tale esse, quod ipsis, in id solum intentis aut satisfacere possit, aut placere. At uir Christianus unam Christianam spectet mentem: accedat benignus, & quid dicatur animo accipiat pio: quomodo dicatur, solicitius ne quærat. Quòd si quisquam est, qui operi non propter ipsum, sed propter me, parum fauerit, me magnum illud in rebus humanis solatium, recta conscientia candidus esset animus sanctumq; institutum, quo hæc scribo, consolabuntur, recreabunt, atque reficient: pro quibus scio paratum mihi esse à Domino pretium multo amplissimum, atq; eo amplius, quo minus me ab hominibus accepisse sensero, quin etiam ex fidelibus Domini promissis fuero perquã beatus, si humanum odium pro benefacti gratia reportaro. Tu uerò mi dulcissime patrone accipe opus hoc, eo animo, quo petijsti, & ex profanis oratoribus atq; philosophis, tanquã ex gradu quodam, ad diuina hæc ascende, quæ animum nõ in perturbationes affectusq; homine Christiano frequẽter indignos rapiunt, sed in illos euehũt, adeò excelsos, adeò sublimes, ut in ipsam etiam Dei sedem penetrẽt, quæq; reddunt mentes animosq; nostros tam pio charitatis igni ardẽtes, quã ipsi illi sunt supremi ac deo proximi Cherubini: quorũ uos ordinẽ, in hac nostra ecclesiastica militia refertus, amicti purpurea illa palla indicio planè absolutissimę charitatis, quam in actibus totàque uita præstare debetis, ut sicut dignitate, ita uirtutibus uobis sit nemo superior. Quæ omnia te & non ignorare, & probè exequi, spero toti orbi ante multos menses decla-

declaratum iri. Eruditionem tuam, monumenta tuorum studiorum, indolem, mores tuos, quamuis copiose possem, quippe res ipsæ tam amplæ materiam orationi fertilem suppeditarent, hic certè non laudabo, ne quis maleuolus, cuiusmodi hominum plena sunt omnia, me assentari discipulo putet: quod assentationis uicium, quum in quouis homine turpe est, tum in præceptore, qui modice ac raro laudare, quem instituit, debet, est multò turpissimum, multòque perniciosissimum. Ista enim tua, quæ quotidie moliris, quum in apertum proferentur, abunde magna erunt præconia laudum tuarum. Vale. Louanij, M. D. XVIII.

IO. LVDOVICI VIVIS MEDITATIONES IN SEPTEM PSALMOS, QVOS VOCANT POENITENTIÆ.

MEDITATIO PRIMA IN HVNC PSALMVM SEXTVM.

OMINE, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripies me.

Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum: sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

Et anima mea turbata est ualde: sed tu Domine, usquequo?

Conuertere Domine, & eripe animã meam: saluum me fac, propter misericordiam tuam.

Quoniam non est in morte, qui memor sit tui: in inferno autem, quis confitebitur tibi?

Laboraui in gemitu meo: lauabo per singulas noctes lectum meum: lachrymis meis stratum meum rigabo.

Turbatus est à furore oculus meus: inueteraui inter omnes inimicos meos.

Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem: quoniam exaudiuit Dominus uocem fletus mei.

Exaudiuit Dominus deprecationem meam: Dominus orationem meam suscepit.

Erubescant & conturbentur uehementer omnes inimici mei: conuertantur, & erubescant ualde uelociter.

AVCOS admodũ esse arbitror, qui simul ac psalmi huius prima uerba legerunt, si modò quicquam ingenij habent, non illud intra sese taciti admirentur, iram Deo furoremque à Propheta tribui: quum nihil minus conueniens uideatur, quàm quietam illam & sanctam maiestatem concitari, perturbarique affectu illo sapientibus etiam homini bus indigno: uerum si res ipsę diuinę ita nobis notæ essent, ut sunt humanæ, possemus illas tam appositis certisque uocabulis nominare, quàm nominamus nostras, & tunc singula essent nec minus certa, nec minus perspicua, quum de Deo loquimur, quàm quum de mortalibus. Nunc quia diuina illa per collationem ad nostra utcunque imaginamur, idcirco & ea uerbis male cum rebus ipsis cohærentibus à nobis proferuntur. Sed loquendum est tamen, & uocabula si non propria, proxima saltem usurpanda. Itaque quemadmodum sapientem sanctumque iudicem succensere atque irasci dicimus, quum homines consceleratos uerbis castigat, quum tortori carnificique iubet, ut in eos lege agant, quoniam hæc tametsi absque perturbatione illa, tempestate, procellis, tenebris animi immodica ira perculsi, quæ tanta ira mentem de

statu dimouet suo fieri possunt, sine ulla tamen iræ scintilla exigua, licet leuiter etiam animum mouente non possunt. Quis enim nocenteis, modo sit ipse bonus, absque ullo prorsus animi motu uidet? idcirco iram rerum naturæ peritissimi cupiditatem esse ulciscendi diffinierunt, motumque animi ad coercenda peccata insurgentis. Sic Deus ipse mitissimus, optimus, quũ flagitiosos homines patientia sua tam diu uidet abusos ut amplius non sint ferendi, tempusque iam esse censet, ut pro malefactis suis plectantur, nõ equidem sicut nos tenuiter modiceque permotus, sed immotus omnino in sua illa placidissima & æterna tranquillitate iratus dicitur. Quòd si pœnas ingentes à nefandissimo quopiam exacturus est, hæc tam æquissima nocentissimi hominis plectendi cogitatio, hic animus nulla quantumuis leui commotione affectus, furor appellatur, qui est uelut ipsius iræ fastigiũ. Hinc iratus, hinc furens, hinc terribilis Dominus. Ad quem accedenti peccatori meliorem ad mentem redeunti, causam de criminibus tam multis dicturo, nec integrum est procemio ad conciliandam beneuolentiam uti tam iniqua tam turpi in causa, nec uacat se prece aliqua insinuare, quippe qui timet, ne priusquam primum protulerit uerbum, furore omnipotẽtis Dei corripiatur, quæ cuncto igne longe ardentior est & omni acutissima romphea penetrabilior. Principio igitur ut reliqua liceat commodius agere, ut tempus sit flectendi eius quem offendit, auerti tantisper obsecratur furorẽ Domini. Simul ne prius illo rapiatur, quàm pœnituisse possit sceleris: simul ne tanto terrori sit, ut pœnitentiam agere nequeat, ueniæ spe sublata. Quid est quod exorabilem optat iudicem? nisi ut in pœnitentiæ labore spe placabilitatis eius confirmetur, quæ tota aufertur, si Dei furorem spectemus solum, nullam uerò clementiam. Obsecrat itaque sibi tempus induciasque concedi, in quibus commissa mœrore ac luctu expiet, quæ facere certum ipsi est, sed in spe. En quantus est Domini terror? ut Iobus ille fretus sanctissima conscientia quum disserere cum Domino aggreditur, dicat: Auferat à me uirgam suam, & pauor eius non me terreat, loquar & non timebo eum, neque enim possum metuens respondere. Faciamus hinc coniecturam, si iustum Dei terret ira, quanto acrius hominem conturbabit malum? qui iam uel una conscientia, nulla alia agitante, pauet suam ipse mentem, & est ei mille testes unica scelerum recordatio. Verum mouet, deinde à persona sua commiserationem Psalmistes: & patri rerum omnium Deo, filij obijcit infirmitatem. Amant enim parentes debilitates natorum, amplectuntur illum morborum suppliciorumque pallorem: & in uires charitatis accrescit ipsa miseratio. Miserere, inquit, mei (pater) afflicti, sana me (maxime medice) infirmũ, cuius sunt ossa cõturbata. Nec uerò mirum est illius esse ossa conturbata, in quo rectus ordo conturbatus est. quid est quod interturbantur ossa tua, & locis suis abeunt? nisi quod sensus non paruit rationi, minor maiori, inferior superiori: & miraris quod in ossibus tuis dextrum est, fieri sinistrum, quod anticũ posticum, quod summum imum: quum ipse tu quod sua pte natura superius est, feceris inferius, & econtrario, quod fortius esse debueras, uinci ab imbecilliori siueris. At quid tandem est, quod ossa peccator ita multum turbata sentit? Nam credibile est in tanta ossium affectione neruos carnemque non melius ualere, bases ipsæ sui corporis sentit dimoueri, uno uoluit uerbo complecti, nõ multum fuisset ædificium turbari, firmo fundamento, carnem minui, & pòst augeri, adhærere pellibus ossa, debiliores fieri neruos, & restitui pristino uigori, uires etiam postea augeri, hæc omnia uulgaria sunt. At uerò morbus ubi ad ossa penetrauit, ubi hæc praue affecta sunt, certum est peius ualere neruos & carnem, hominemque ipsum uita periclitari, acerbum peccati uirus, ut celerrime, ut uno etiam momento & extima corripiat, & intima quæque penetret: hoc satis fortè fuisset ad ægrotationem suam manifestandam, sed animam ipsam affectam etiam dicit, ut intelligamus nihil in eo sani superesse, facilè clari sapientia plerique corpore se non bene ualere passi sunt, modò animo ualerent optimè. Plato enim sanctissimus philosophus Academiam, quæ est ad Athenas uilla, cœlo habituque loci minus salubri, sibi scholam delegit, ne nimia sanitate luxuriaret corpus, præcepsque ferretur in libidines omnes & uoluptates, neue nullo mentis imperio cohiberi contineríque posset. Ita sanitatem animi, etiam corporis morbo

morbo mercabatur. At noster peccator nec corpore ualet, & animo insanissimo est, quod est istud ueneni tam præsentaneum uenenum, ut mox totum corpus atque adeò animam ipsam inuadat? Nam aspidum, cerastum, basiliscorum, dipsadum, neparum, bufonum, uiperarum morsus, uirus utique malum inspirant: illud tamen sensim per uenas, perque alios corporis latêtes meatus serpens, uitalia tandẽ exitiali inficit humore,

Atque subit uirus tacitum, carpitque medullas
Ignis edax, callidaque incendit uiscera tabe.

At uenenum istud quale est obsecro? quàm horrendum, quàm terribile? ut simul ac infusum in corpus est, summo cum dolore, uno temporis puncto hominem letho affligat amaro. Illud quid sit, uno accipite uerbo, una intelligite nota, ut perpetuò uitetis. Peccatum est corporis & mentis humanæ diuæ, alioqui pestilentissimus morbus, pulcherrimæ macula uultis (quod miremini) audire? immortalis mors, idcirco ut animo properanti nihil satis festinat, ne forte si diutius tardetur remediũ, corpus simul cum anima duplici morte intereat, clamore inuocat medicũ: quousque expectet, quæxit, festinanter uenire precatur, expostulat, quòd absentia sua in longum trahat acerbissimos cruciatus, in dolore est, uritur, qui tam anxie, tam instanter accurrere medicum orat. Fert tamen peccator acrem hunc dolorem tantisper, ut iterum non tam facilis te cõijcias in culpam, sentias tardatione medelę morbi acerbitatem, & intelligas in quam incideris uoraginem, ut semel inde explicatus, uites, quæ ad illam perducũt uiæ, non te Dominus deseret. Sed quid cęcus feceris, uult nunc uidens intuearis, nec uerbum irritum faciet suum, qui ita promisit: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Aperi iam per pœnitentiam oculos tuos paulatim, & intelligas quid sibi admirabilia admirabilis Dei uerba uelint. Putás ne auerti à te Dominũ, quum tu auerteris sorde flagitij tui ab illo? ut quemadmodũ tu prius uirtute in eum obtutum defixum habebas, peccato desistis contineri, alioque aspicis, ita & ipse te cesset intueri, uertatque sese ad alia quæpiam? Bona uerba, id tu forsitan uoluisses quum peccabas, ne te uideret malorum uindex: nescio an interim, quum subinde peccare pergis, optaris illum non esse, ut flagitiosissimi quique ex philosophis deum suis opinionibus aut sustulere, aut talem reliquere, ut à non Deo nihil abesset, ac de uotis suis astruxere commenta sectarum, & solatium malæ conscientiæ fecerunt credere id futurum impune: ut quam uolebant, uoluptas esset: quæ oblectaret, non esset aliquis, qui male acta puniret Deus. Est utique Deus unicus, nec dij cum eo, optimus, iustissimus, ut simul & premium complectamur & supplicium. Is te intuetur assiduo, non ut humanus oculus, nõ ut Argi, aut lyncis, sed ut seipsum animus tuus, melius etiam. Nam quàm multa in tuo sunt animo, quæ is non uidet? sunt'ne prompta tibi semper tam multa, quæ memoria tua complectitur? minime. Nam asseruas illic recondita tanquam in thesauro, at illa omnia semper intuetur maximus Deus, scitque quid habeas, quum tu ignores, quumque is æternum eodẽ tenore persistat immutabilis, tu mutaris, quo uno motu auertis te ab illo. Et ille proinde nihil tamen motus à te, conuertere ad eum, & quę tua solueras disiunctione, rursus tua coniunctione copulabis, ipse eodem uestigio persistit: in te uno est, ut ad te uertatur, si tu te uerteris ad ipsum. Iam igitur cognoscit pœnitens in quod nemus inciderit, inter quos prædones, dum descendit ab Hierusalem in Hiericonta. Audite uocem eius iam saucij, dum identidem maximis plagis feritur, eripe animam meam. Quid loquitur iste de anima? scelcratissimi sunt prædones isti, quibus nulla est de pecunia, nulla de uestimentis cura, quæ ultrò aiunt ipsos offerre uiatori, corpori nonnulla quidem, sed animæ certe maximam inferunt uim. Idcirco psalmista, nõ regni opes, quę erant (ut traditum est memorię) numerosissimę, non clientelas, nõ familias, non denique corpus, sed animam Domino ex tanto uiolentissimorum periculo grassatorum commendat, ut inde eripiat. Et ne ab hoc periculo liberans in aliud forte maius transmittat, sed ut sic auferat hinc, ut omnino saluam in perpetuum faciat, obtestatur non per iustitiam illam ultricem, nihil peccatori, ac ei qui fassus est crimen, cum ea, deprecatione utitur, miserationem implorat, ne se ita deserat, ut mors prior, & mox secunda sequatur, qui est infernus, in quo quis Domi-

num agnoscit? quis illi confitetur? ubi nulla spes est, sed simul cum supplicio certa desperatio euadendi, ita Domino utilitatem proponit, quæ consequatur ex uita, memoria & cõfessione ipsius, ut Ezechias rex ille, ex hoc ipso Dauidico sanguine ortus, eadem utilitatis utitur prece, inquiens, Quoniam non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in lacum ueritatem tuam: uiuens, uiuens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie, pater filijs notam faciet ueritatem tuam, sciebat propheta noster hanc unam esse itidem iustam causam cur tam differret uindictam suam Dominus in peccatores, ut scilicet ad meliorem redirent frugem, sicut scriptum est, Misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam. Idcirco ipse alio quodam loco ait: Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Sed nos qui uiuimus benedicimus Dominum. Hæc est causa, quare prauos homines finit Deus uiuere, quod quandiu uiuant usque ad extremum spiritum, resipiscere certè possunt, uel minimo momento. At eorum semel in infernum morte deiectorum, nulla postmodum est spes: quæ inquit idem propheta, utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? hæc ego cogitans ut uel tantillum temporis impetrarem, ne me tanquam leo raperet furor iste tuus, nec esset qui eriperet, sudo, laboro, gemo, ploro, peto mihi licere aliquot dies procrastinare: & quum magnitudinem uindictæ tuæ, non ad scelera mea collatam, sed simpliciter reputo, turbatur non modo oculus exterior, sed interior ille mentis, cuius amaritudine, cuius lachrymis abluí, dissolui & concreta constipataq́ nimis crebro usu, oblectamenta, uoluptatesq́ delicti mei in noctibus disfraraui, dissipauiq́, quum semotus à frequentia, quæ non affert aliquid pœnitenti, cum nihil mihi lucet exterius, sedeo in tenebris, & mœrore. Obsecro te Rex Israel, quæ est istius tuæ tantæ mœsticiæ causa? cur tu in angulo solus mœres totos dies, & planctu consumeris? quid est, quod te matutinus flentem conspexit Eous,

Et flentem paulò uidit post Hesperus idem?

Quod nimia peccandi consuetudine inter uitia prauos homines, sathanam & cacodæmonas inimicos meos consenuerim. Et dum unumquodq; flagitium minoris æstimari facit proximum, plurima tandem coadunata consenescere delinquentem inter uitia, coegerunt scelerum onus non sentientem. Asciscit enim nephas socium ac contubernale sibi aliud nephas, & constructo semel exercitu parum referre uidetur quid admittatur, ut quod semel canis ulcus ipso principijs non obsistente possederunt muscæ crotonesq́, non sentit deinde incrementum illorum. Etiam si uel acutissimæ uespæ sese intermiscerent: at sentit aculeorum cessationem, & tyrannidis leuamen, si abeant: hoc est quod uult, hoc quod clamat, hoc quod se in libertatem uindicat, discedere iubens omnes quotquot iniquitatem exercent, & diuina miseratione diuina adiutus ope armatusq́ expellit de sua ciuitate tyrãnum occupatorem. Admisisti tu quidem in tuam rempublicam inuadentem tyrannum, corruptus largitionibus, & inualuit multo te potentior: ita non potis es educere, quem inducere potuisti. Videas ergo posthac cui, quo precio uendis tuam libertatem, seu uideas potius ne ullo unquam uendas precio, ne cogaris seruire peccato peiori te, nec queas te in libertatem eadem pecunia asserere iam nexus. Et quem non aduocasti in uendendo, eum implores, dum redempturus es: discedite, inquit, à me omnes qui agitis iniquè uox sancta, uox strenui, uox magni & excelsi animi, uox tyrãnicidę, uox Hermodij & Aristogitonis, uox Arati Sicyonij, Thrasybuli, Dionis Siculi, uox brutorũ. Sed quibus tu tandẽ armis ita resurgis tam ualens? qui iacebas paulò antè in humilitate, uinctus in ergastulo, in squalore, in situ ac pedore miserrimæ seruitutis. Sunt ne hæc tua? unde modo tibi, quæ paulò antè nõ habebas? q́ si habebas, cur nõ cognosce bas? si cognoscebas, cur nõ utebaris? cur per ignauiã, perq́ secordiã tuã seruire malebas, q́ imperare? Exaudiuit, inquit, Dominus preces meas, Dominus orationẽ meam accepit. Agnosco quantũ in me erat ipsum, me perpetua dãnasse seruitute, tradidisse arma ambitioso tyrãno corruptũ uoluptate, quę præsens erat, dum q́ latebat grande malum, non considerabam; sed fleui, sed clamaui, sed precatus sum; implorauí eum

qui

qui pecuniam unus habet huius redemptionis amplissimam, qui locupletissimus est, qui benignus. Nam præsto adest implorantibus se in ueritate, qui est dapsilis, apud quem copiosa redemptio, ijs suis uirtutibus, quum in eo maius nihil esset, quàm ut posset, neque melius quicquam, quàm ut uellet. Adfuit & surrexi ab humilitate, roboratus ab imbecillitate, manicis compedibusq; solutus restitui emptori precium pro uoluptate quam dederat, mœrorem, & inermis antea, mox armatus. Iam par crudeli domino factus, cœpi cum eo congredi, multumq; aduersus illum pugnando inualescens, gloriosum refero de crudeli ac impotente tyranno triumphum. Audi uocem exercitus obsessi, quum misso extrinsecus subsidio, intrinsecus uerò collectis uiribus longam post obsidionem eruptione facta multa uirtute repellit, fundit, fugat, persequitur hostem, & militari strepitu inclamat: Erubescant & conturbentur hostes isti, persequimini, comprehendite quàm primum, resistentes cedite, capite se dedentes, & uincite, ut gratiam illis referamus, ut patiantur à nobis, quę immanitate sua nos perferre coegerunt, ut acceptas dent ipsi modo pœnas. O uera lætitia, ô uera exultatio uincentis, quæ superat omne toleratæ militiæ fastidium: imò quæ delet omnem memoriam tot grauium exantlatarum ærumnarum, tot perpessorũ tædiorum, non est qui pugnare nollet, si certa esset uictoria. Sed quoniam hæc certissima est, caueamus, ne faciamus ea, propter quæ bellum nobis grauissimum necessario sit suscipiendum, & adeundum de illa periculum: uiuamus contenti, uiuamus securi, si quidem licet. sit satis semel pugnasse, non semper temeritas fœlix est. Et ne curemus toties arma tractare, toties discrimẽ subire prælij, ut experiri aliquando cogamur, quàm amarum sit (quod auertat Deus) in perpetuum uinci.

MEDITATIO SECVNDA IN HVNC PSALMVM XXXI.

EATI, quorum remissæ sunt iniquitates: & quorum tecta sunt peccata.

Beatus uir, cui non imputauit Dominus peccatum: nec est in spiritu eius dolus.

Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea: dum clamarem tota die.

Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua: conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina.

Delictum meum cognitum tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi.

Dixi, Confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino: & tu remisisti impietatem peccati mei.

Pro hac, orabit ad te omnis sanctus: in tempore opportuno.

Verumtamen, in diluuio aquarum multarum: ad eum non approximabunt.

Tu es refugiũ meum, à tribulatione quæ circumdedit me: exultatio mea, erue me à circumdantibus me.

Intellectum tibi dabo, & instruam te, in uia hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos.

Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus.

In camo & freno, maxillas eorum constringe: qui non approximant ad te.

Multa flagella peccatoris: sperantem autẽ in Domino, misericordia circumdabit.

Lætamini in Domino, & exultate insti: & gloriamini omnes recti corde.

HRISTVS uita nostra in Euangelio, inquit, neminẽ ad se uenire posse, nisi pater Deus, & Dominus rerũ omniũ traxerit eũ. Non esse igit hoc aut uolẽtis aut currẽtis, sed Dei miserẽtis, certũ est. Cuius rationẽ ut inquirat infirma mortalitas quãtũlibet, certè nõ inueniet. Et tamẽ nihil à deo fit absq;

maxima ratione, quàm qui assequi nequiuerunt, nullam esse dementissime dixerunt, quasi finem illic res omnes caperent, ubicunque scientiæ nostræ subsistit infirmitas, & angustijs mentis humanæ diuina immensitas concluderetur. Heu miserrimos illos, qui cum suæ mentis non agnoscunt exiguitatem, maximum aspernati Deum, traditi sunt in reprobum sensum. Et ne pateret illis reditus ad salutem, obstruxerunt sibi aditum omnem ad illam scelere maximo, nolle cognoscere scelus. O quanto sunt feliciores illi paruuli, illi stulti, qui sine prudētia mundi adepti sunt diuinam sapientiam, quæ absque discretione personarum prȩsto est implorantibus se, quin & dignos se ipsa circuit quærens: qui aliud nihil sapiunt nisi Christum, & eum crucifixum, Iudęis quidem scandalum, gētibus uerò stultitiam. Sed quid dixi? aliud nil sapiunt. Quid aliud saperent, qui omnia sapiunt? An non uniuersa sapit, qui Deum uniuersorum sapit? quales sunt, qui fide pleni charitate ardent, spe fouentur, decidunt utique, nam septies cadit iustus in die, cæterum toties confessione, toties pœnitenuia resurgunt. Vere beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum peccata tecta sunt charitate, quæ operit multitudinem peccatorum. Qua una Domini commiserationem mouent, & iuxta fidele promissum, Misericordiam consequuntur ipsi misericordes, quibus nec imputat Dominus peccatum. Nunquid non illi uerè sunt beati qui flagitiorum consequuntur ueniam antequam rei agantur illorum? Quæ potest maior esse beatitudo, quàm ubi peccaris, ignosci ubi ante iudicium. Et cuius criminis alius sit reus, de te nullam quæstionem fieri, quum idem feceris. Cur tu ita beatus? Cur tu gallinę (quod aiunt) filius albæ? quod non est in tuo spiritu dolus, quod non, ut populus ille prauus, uerbis honoras Dominum, cor autem tuum longè est ab eo, quod non iuras uerbo (ut ait Græcus nescio quis) mentem uerò retinēs iniuratam. Et Romanus alius, non aliud clausum in pectore, aliud promptum in ore geris: quod idem intus es, qui exterius. Et iuxta præceptum Apostoli, corde credis ad iustitiam, ore autem confessionem facis ad salutem. Tu idcirco uerè beatus, uerus Israelita, in quo dolus non est: tu tam simplex, tu tam unicus confitens. Audi quàm duplex, audi quàm multus sit peccator? Tacui, inquit, & clamabam tota die. Quis tacet? peccator. quis clamat tota die? peccator. Auscultate hoc dialectici, audite philosophi. Clamat hic tota die, & nō clamat, quoniam tacet: quod prodigium istud est, Aristoteles? En tibi duo contradicentia duo uera. Scio tamen quid respondetis omnes, non unus est, multiplex est, multi sunt. Alius est, qui clamat, alius qui tacet: bene dicis. Nam conscientia scelerum domesticus testis, & delator assiduis delationibus, assiduis furijs, assiduis rugitibus ira furorisque plenis ac plusquam leoninis, clamat scelestum flagitiosum. At mala caro tacet, peccata occultat, de lege Domini nihil loquitur, nihil meditatur, obduruit, occalluit ad sanctissima monita, & tacita fruitur assiduo suo scelere: hęc est quasi diuisa respublica dissidens magna seditione, dum intercedentem bonum plebis tribunum non audit consul iniquus, non audit sęuissimus dictator, sed graue seruitium populo nefarie inducit. Hæc est lex, quam Paulus in suis membris sentiebat obsistentem æquissimæ illi legi mentis. Ita putrefacta carne malum uirus protinus ossa corripuit, carieque consumpsit, quod tum demum cognouit, quum tetigit furor Domini se peccatorem, non is quidem, qui ex iudicio postremus sine uenia punit, sed qui ex affectu Patris sopitum altissimo ueterno suscitat, pungens grauiusculo aculeo, ut ad se tandem aliquādo redeat. Et putatis aliquem esse læthargum, qui huic peccatoris somno possit comparari? Non papauera, non ipsum Letheum in fabulis flumen gustauit, aliud maius, aliud prodigiosius est, peccatum scilicet, quod qui hausit, non clausis corporis oculis, sed uidens, ambulat: sentiens ita dormit, ut parentis Dei, ut sui ipsius obliuiscatur: mortuum dicas, si speculeris hominem attentius. Glires ferunt solidam dormire hyemem, ursas diebus quatuordecim, tanto implicitas ueterno, ut ne uulneribus quidem excitari queant. Et putatis minorem hunc esse somnum peccatoris? quem non tot sanctissima monita, non exempla, non spes proximæ fœlicitatis, non mortis, inferni que terror, excitent? quoad acrius instat Dominus, & ignem admouet charitatis, ut eius saltem suscitetur sensus.

Qui

Qui quum aduenit suauissimus ille, non absumens sed fouens efficit unus, quod non fecerant ferrum & uulnera, quæ nihilo secius tam graui ueterno adhiberi necesse fuit. Hoc est quod dormiens peccator sentit, hoc est quod patiēs ille querebatur, inquiēs, Miseremini mei, miseremini mei, quoniam manus Domini tetigit me. O quàm miræ, quàm uariæ uirtutis omnipotens manus? Hæc est, quæ cœlum & terram ex nihilo fecit, hæc eadem sustinet, regit, moderatur, hæc uitam dat, hæc adimit, hæc fouet, hæc sanat, hæc tamen tangit & afficit, hæc flagitiosos excitat terrore, consolatur in pœnitentia spe, hæc cum excitat pungit. bene sentit Psalmistes, qui ex usu rei energia multa exponit, dum configitur (inquit) hæc pungens spina, conuersus sum in dolore meo, nunquid non hoc uidimus omnes? Si quem iacentem pupunxerint sentes, totus confestim uertitur, si deambulantem quis retro imprudētem percusserit, mox eo respicit: ita hominem ipsum ad se semper aduocat dolor, oculus semper ubi dolor, manus in uulnere, in dolore assiduus est: huc ergo sese totum conuertit, quum tabificus quidam humor lethalisq; in corpore sanies æstu hoc admoti amabilis ignis exiccatur, & tanquam summa in æstate spina confrigitur, torreturq; ac discussa huius caliginis densa nebula fumoq; perquam spisso, quo sensus obducti perpetuò in somno erant, salutaris ille solus uitalisq; relictus est humor suauissimo calore temperatus & fotus, reliquū malum uirus uehementi saluberrimi ignis calore absumptum est. Audite maxima excitationis huius opera, uidete quàm mox sanari uelit, uidete quàm protinus detegat uulnera. Vulgare enim est, si operam medici expectes, necessum esse morbum ut detegas tuum, prius itaq; ipsi summo medico Deo uulnus aperit, & se curari petit. Nedum tacitus plagam solutam, incuratam diutius celat, increscat tabifica sanies, quæ toto corpore serpens extremum afferat periculum. Audi maximum fidei, maximum conuersionis ad Dominum fructum, sanatus es uel eo ipso, quod te ita ægrotare uerè doluisti, & sanari petijsti. surge, surge paralitice, tolle grabatum tuum & ambula, & curre semper proficiens, ut uirtutum omnium in horas accipias incrementum: ac ut lætior hic tibi sit nuncius, ita sanatus es ab hoc supremo medico, ut hoc isto quo nunc liberatus es morbo, nunquam posthac sis ęgrotaturus. Nam remissa est tibi in perpetuum iniquitas criminis tui, non est hæc tua cum Domino reconciliatio, ut cum hominibus, apud quos simul ac malè sarta gratia cœpit rescindi, præteritæ omnes in memoriam redeunt iniuriæ, & nouissimæ quæq; inimicitiæ superiores omnes complectuntur: tua uerò hęc tam firma mansura est, quam tu uolueris: & ut scias, quid actum ea sit, nunquam de his tuis sceleribus, quorum tibi modo uenia data est, quantumcunq; fias rursus inimicus, mētio ulla fiet. & quod magis mirere, is qui nihil obliuisci potest, criminum istorum in æternum non recordabitur. Nondum fortè mihi credis: syngrapham huius tāti beneficij à Domino petis, accipe, quod dictū est ab spiritu sancto: si egerit impius pœnitētiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, & custodierit omnia pręcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam, uita uiuet, & non morietur: omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor, in iustitia sua quam operatus est, uiuet. Admiraris scio, & rationem quæris, qui fieri possit, ut is rem aliquam obliuiscatur, cuius ante oculos sunt semper omnia nuda & aperta. aliâs scies, nunc à tanto magistro rationem ne requirito, una tibi authoritas dicentis satis sit, an illud ignoras αὐτὸς ἔφα. Sed heus tu Dominum interim audi, quid te facere iubeat: uade, & ostende te, inquit, sacerdoti: quanquā huius psalmista memor præcepti, illud secundo loco facere cōstituerat, ut prius peccatum Domino suū aperiret, deinde sacerdoti eius. Neq; uerò se putat manifestare, tanquā antea nesciēti, tanquā nō uidēti: uidet profectò Deus, uidet iugiter hominū peccata, qui unus renes cordaq; nostra scrutatur. Ostensio tamē hęc est non tam Deo, q̄ tibi. Nam queadmodū ostensuri medico uulnus, illud soluunt, ut & ipsi quoq; uideāt, ita & hic profers ulcus, ut tuū tu tibi flagitiū ostēdas, detegas, uideas: quod nō uidebas, cognoscas: quod non cognoscebas, q̄ turpe sit, q̄ uile, q̄ malū, & fecisse doleat. Dein de fecisse fatearis sacerdoti, nō tanq̄ homini, sed tanq̄ auri diuinæ cōfiteris iniustitiā

tuam Domino. Perge psalmista, uideamus quid sequatur? audiamus isthæc tua tam modulata uerba, tam uerè carmen ad numerum appositissimum. Dixi, Confitebor aduersum me iniustitiā meam Domino. Et tu remisisti impietatē peccati mei. O uere salutiger nuncius. O uerba lætissima. O semper nobis in ore & corde tractāda. Quis est hic animo tam pusillo, qui desperat? quis est tristis iste, qui mœret? qui non potius exilit lætitia, exultat. Videte quàm pauxillum exigit iudex. uidete Domini facilitatem, gustate iam obsecro, & uidete, quàm suauis sit Dominus. non uult, nisi ut sibi dicamus confessuros ipsos aduersus nos iniustitiam nostram. Et confestim peccati supplicium remittet nobis. Quis Dominum dicit asperū iudicem? quis seuerum? quis non mitissimum? quis non clementissimum patrem? Magna tua confessio uis. Nondū te facere cœpit, facturum promittit pœnitens: & iam illi Dominus ueniam tribuit delicti. Hæc est ad quam impetrandam omnis quālibet iustus, quamlibet sanctus orat, quum resurgit septies in die, quoties ceciderat, nec finit copiosius affluere scelera, cæcutit, imbecillis est, iam est partim lubrica, partim etiā scabra & saxosa, uestigia nequit figere. Cadit, sed mox tempestiue dum erectio prodesse potest, resurgit. Non desidet in casu, non uult in cœno, dum exiguum est, dum ipse uiuit uigetq́, iacere, & uolutari, ne forte copiosiore hymbri accedēte operiatur fœdiore cœno, tum frustra sese conetur attollere. Protinus itaq́ inde abit, lutum excutit, conscendit altiora, & ex casibus surrectionibusq́ gradum sibi facit ad excelsa, ut etiam adueniens seu ex mari uehementior æstus, seu ex cœlo largior hymber nequeant ei nocere, nequeant eum contingere. Hoc est quod præcipi debet in primis ipsis hominibus, ne in imo sibi domicilia construant, id est inter mundi delicias & pestes, atque eas marinis fluctibus obnoxias: sed ut transmigrent ad montem uelut passeres, ad eum, in quem ascendens Christus Iesus discipulos sæpe docebat, quem non pertingit uis Oceani erumpētis, nec nocet maior aquarum copia è cœlo delapsa, quæ fertur tota deorsum, quæ utraque in colentibus camporum plana nocent. Despicit ille ex loco celso miseros stultosq́ mortaleis tot malis affictari, dū mordicus mundi huius delicias tenent. Ipse uerò in monte, in Christo, in refugio, ad quod ex calamitate, ex afflictione, ex ærumnis confugit, exultat maxima in spe futuræ fœlicitatis æternæ. Et si non abnuo, non eam ita iam euasisse periculum, quin possit & detrudi ad imam uallem, & affligi maximis miserijs, quibus quamdiu hic ambulat, circumsæptus est. Hoc est quod ipse nondum ante cursus consummationem securus interdū anxie Dominum implorat, Erue inquit, me à circundantibus me, ne quisquam ita se omnia supergressum pericula putet, dum uiuit, ut nullum supersit, quod timeat. Non patitur quenquam Deus sic agere secure, ut desideat, ut curam rerum omnium negligat & abijciat, nullā metuens necessitatem. Ita ut agamus, ut uigeat animus, & ingenium, aculei necessitatis nobis suppositi sunt, quæ una rerum omniū doctrix est.

Et labor ingenium (ait quidam) miseris dedit, & sua quenquam
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo.

Sed uerba ipsa prophetæ diligentius attendamus. Erue, inquit, me, à circundantibus me. En quam prope adest necessitas, quàm non procul uidetur? ne longe absens pariat securitatem, à circundantibus me, inquit. Ita ut si à monte descendat, adsint, propiores, frequentiores, maiores, acriores. Sin aut ad dextram abeat, aut sinistram, antè procedat, aut retrocedat, incidat in eas, unus patet apertus semper locus, unus extra ab obsidione, loco scilicet superiore, quem petendo magis liberamur, à quo omnis liberatio, auxilium omne. Conetur idcirco illac euadere, is quē circundat, quem obsidet oppugnatq́ hic exercitus nefarius, illuc sese attollat, efferat primum oculos in montes, in quibus cum fuerit mox in cœlos, ut propior factus Domino, qui in cœlis habitat, facilè exaudiatur, impetret copias auxiliares à Domino exercituum, quibus uim omnem possit hostilem uincere ac cōtemnere. Quæ nimirum sunt intellectus, instructio in uia, qua gradiatur, firmatio oculorum Domini super eum. Deus immortalis qui tres duces, seu qui potius tres exercitus tā fortissimi, quib. insipiētiā propul-
semus,

femus, quibus lætißime & sanctißime uitam agamus, uel omnibus circunsepti hostium copijs. Prima sunt illa in sapientiæ uia, intelligere cuius donum ea sit, agnoscere, te indigere, scire quomodo assecuturus sis. Idipsum est quod sapiens inquit, & hoc ipsum erat sapiētia, scire cuius esset hoc donum, adij Dominum & precatus sum illum. Hæc fuit causa cur cæci illi, qui cum sibi sapientes uiderentur, & lyncei, in maxima licet luce, ambularent tamen misselli in tenebris cimmerijs, ac in ipsis etiam lolio (quod aiunt) uictitarent & stultißimi essent, quomodo quum nescirent, quis sapientiæ dator esset, ab eo solum petierunt, qui dare non poterat, ab ingenio uidelicet suo, in quo uno cōfidebant. Idcirco uoto frustrati, nihil assecuti sunt & impēsam cum opera perdiderunt. Quàm uerè perdidit Dominus sapientiam sapientum, & scientiam scientum reprobauit, quàm mirè apprehendit sapientes in astutia sua, & posuit humiles in sublimi: audiamus tamen à quo, & quonam modo hęc sit petēda sapientia. domini discipulus Iacobus ex præceptis scholæ illius sapientiæ Dei sic tradit: Si quis uestrûm indiget sapientia, postulet ab eo, qui dat, à Deo certè, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. En à quo petenda est, intelligamus iam quomodo sit petenda? Postulet, inquit, fide nihil hæsitans. Mira domini liberalitas, ut non aliud ipse largiturus pro suo à nobis exigat munere, quàm ut petamus, nullam sibi aliam referri gratiam, quàm ut fidentes petamus. Quis non peteret à ditißimo? quem sciret non magis dando cunctaturum, quàm nos petendo. Atqui uides, & quid petas, & à quàm locuplete, & quàm det affluenter, quàm simpliciter, & qui nunquam donum exprobraturus postea sit, ut homines faciunt, qui tam frequenter commemorant ijs quibus bene fecerunt, sua beneficia. ut (iuxta prouerbium) uinum perdant aqua infusa, id est benefacti gratiam meritò amittant, superfusa isthac frigida commemoratione, & quasi exprobratione beneficij. Audi deinde, quid quum fueris adeptus sapientiam sequatur: ut instructus à Domino & munitus gradiaris uiam hanc solitudinis, peragas iter hoc uiæ ad hospitium, imò ad patriam uitæ. Diriget enim ad te oculos, quos tu sequeris duces, ut illorum nutu certißimo tramite, facillimo compendio ambules. Nec ad mala diuerticula iniquasq; semitas, quæ tam multæ auocant ab hac uia, delires. Hoc est quod ipse Psalmista alio loco precabatur, inquiens, Ne auertas faciem tuā à me. Isti sunt oculi Domini, qui super iustos sunt semper. Istæ lucernæ sunt pedibus sanctorum, quandiu hic peregrinantur, ambulantes per fidem ad patriam ab exilio. Hæc est illa maxima fax, quæ illuminat omnem hominem ueniētem in hunc mundum. Hæc est illa luminis ardentißimi lucerna, quam afflictus Iobus à se abijsse lamētabatur. Quis, inquit, mihi tribuat, ut sim iuxta menses pristinos secundum dies, quibus Deus custodiebat me, quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris? Iam intelligit, cui hæc diuina lux affulsit, quàm uile sit ad uoluptatum istarum sordes abijci, quàm id sit planè equum & mulum agere, ut uiliora, ut despicatiora transeam animalia, sit suis auribus habitus honor, immundißimum suem, & stolidum asinum, in quis omnibus non est ille intellectus, quem Dominus pœnitēti dedit, ut se noscat, quæ una est æterna uita. Exuite istas belluarum species, induite hominem, accipite intellectū, cognoscite quàm uana sint omnia, quàm mala sine Domino. Quónam modo istæ diuitiæ, opes, copiæ, honores, gloria, stultißima, uanißima sint sine hoc intellectu? magnum ingenium capax tenax'que memoria, uigor & amplitudo animi, hebetißima omnia sunt, quæ suum, non ipsa noscunt authorem. Philosophia & omnis mundi sapientia, mera est inscitia, amentia, insania, furor, quum eum, quem primum cognosci decet ignorat. O uerè equi, ô muli, ô asini omnes illi, qui capite semper in terram deiecto, non coluerunt, non agnouerunt parentem rerum omnium Deum. Hæc est causa, cur tradunt Nabuchodonosora septem annos in belluam deformatum, quòd Dominum Deum'que ignoraret, quòd supra se nullum alium esse existimaret, quod est ex homine in bestiam degenerare. Et Antonius ille eremi cultor præuiderat, multo antequā contingeret dementiā Arrianam, specie mulorum altare deijcientium. Pote

rat

rat aptius uideri quicquam, quàm mulorum forma: illi omnes, qui à uera Dei absunt religione, qui Dei negligunt legem. Idq; non aliam ob causam, quàm quòd, qua ratione lata sit, homuli isti ex argilla hebetissimo suo humano ingenio non capiunt, retusissima suæ mentis ui non penetrant. Horum, tu Domine, cõstringe maxillas, in freno & camo, qui non accedunt ad te: rege illos ut belluas, quos quum homines creasses, ipsi sua non intellecta sorte belluinam potius elegerunt. Hi sunt homines, quibus quũ tribuerit Dominus amplissimas, & animo & corpore dotes, ingratissimi non intellexerunt, nullam habuerunt gratiam. Hi sunt comparati iumentis insipientibus, & tam similes facti sunt illorum, ut nihil intersit inter ipsos & illa, præter membrorũ formam, quos etiam Dominus tanquam iumenta, tanquam tardissimos asellos, non modò capistro & freno, uerùm & flagello durissimo iracundiç suæ agitabit: sed nos istos cum sua infelicissima & ignoratione & insana cæcitate faciamus missos. Sit exitus nostri Psalmi, qualis esse reliquorum solet, consolatione ac lætitia pœnitentis plenius, quem quoniam in Domino sperauit, pro exercitu illo, quo prius se lamentabatur cinctum, obsessum: nunc illo profligato circundabit misericordia, illa quæ ab omnibus tuetur hostibus, ab omni ui, impetu, afflictione, in pace, in quiete placidissimè continet. Quocirca lætentur iusti, non in aliqua re huius uanissimi seculi, sed in Domino. Et omnes recto corde, in eo solùm glorientur, quòd sciant, & noscant eum.

MEDITATIO TERTIA IN HUNC PSALMUM XXXVII.

DOMINE, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me.
Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.
Non est sanitas in carne mea, à facie iræ tuæ: non est pax ossibus meis, à facie peccatorum meorum.
Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum: & sicut onus graue, grauatæ sunt super me.
Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ.
Miser factus sum, & curuatus sum: usq; in finem tota die contristatus ingrediebar.
Quoniam lumbi mei, impleti sunt illusionibus: & non est sanitas in carne mea.
Afflictus sum, & humiliatus sum nimis: rugiebam, à gemitu cordis mei.
Domine, ante te omne desideriũ meum: & gemitus meus, à te nõ est absconditus.
Cor meum conturbatum est: dereliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum.
Amici mei, & proximi mei: aduersum me appropinquauerunt, & steterunt.
Et qui iuxta me erant, de longe steterunt: & uim faciebant, qui quærebant animam meam.
Et qui inquirebãt mala mihi, locuti sunt uanitates: & dolos tota die meditabantur.
Ego autem, tanquam surdus nõ audiebam: & sicut mutus, non aperiens os suum.
Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.
Quoniam in te, Domine, speraui: tu exaudies me, Domine Deus meus.
Quia dixi, Nequando supergaudeant mihi inimici mei: & dum commouẽtur pedes mei, super me magna locuti sunt.
Quoniam ego, in flagella paratus sum: & dolor meus, in conspectu meo semper.
Quoniam iniquitatem meam annunciabo, & cogitabo pro peccato meo.
Inimici autem mei uiuunt, & confirmati sunt super me: & multiplicati sunt, qui oderunt me iniquè.
Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi: quoniam sequebar bonitatem.
Ne derelinquas me, Domine Deus meus: ne discesseris à me.
Intende in adiutorium meum, Domine Deus salutis meæ.

Si pecca-

I peccatores omnes Dominus ostensione furoris sui terreret, quàm multos abiectissimus quidam pauor retraheret à flagitio, quos non reducunt benignissima parentis monita? Naturaliter enim apud plerosque plus ualet malorum timor, quàm spes bonorũ. Idcirco ijs animis tam humilibus, tam abiectis, tam fractis, ne quicquam inculces crebro redamandum Deum, qui nos ita multum amat, ad eum potius parentem adeundum, quàm ad hostem generis humani diabolum, eiusque ministros sociosque, uoluptates, mundi dolos, & reliqua scelera. Frustra coneris in spem summorum bonorum attollere animum in ipso penè tartaro iam obrutum atque sepultum. Non persuadebis dormienti & luscioso, ut sua sponte ful gentissimos solis radios intueatur, tanquam Cerberus extractus à tenebris infernis, ut est in fabulis. Vnica est serui huius utilissimi medela, ut quoniam generosum animum non habet, qui rectius ducitur, quàm trahitur, plagæ illi & flagella commostrentur. Videat compedes, uideat pistrinum, ostendantur illi tristes latumiæ. Sentiat hæc, irascatur Dominus eius, cognoscat ille furorẽ, audiat minas, loquatur: loquatur paulisper ei in ira sua, & in furore suo conturbet illum. In illo inquam, in illo furore, qui transfert montes: & nescierunt ij, qui subuertuntur in ipsis, qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur. Fiat plagis melius nequissimum istud mancipium. Hic est furor Domini, quem non horret, nisi qui non noscit, quem non habet semper præ oculis, nisi quem aliquādo uere tetigit. Sciebat hoc probe Psalmista, qui iam semel principio cuiusdam alterius sermonis quum esset Dominum deprecatus, ne terreretur illo, nunc iterum eodem pauore canit idem. Miratur quispiam? appellat quis prophetā, & regem istum timidū? appellet sese potius temerariū, qui nihil consideret, nihil æstimet. Nam Dauidem nostrum constat fortissimum fuisse uirum, uel qui nō cessisset strenuitate aut fabulosis Hectori & Achilli, aut superbissimo Alexandro, aut immani Annibali, aut Atheniẽsi Cabriæ, aut Lacedæmonio Leonidæ, aut cuiuis ex amplissimo Romanorum numero. Sed audi, obsecro, num hæc timēda non sit ira? num hic non horribilis furor? descendit Deus ipse in igne rapacissimo, quatit cœlorum ordinem, & compaginem elementorum dissoluit, immittit austros furentissimos, uentorumque cohortes inter sese pugnantes. Opacat densissima caligine hoc solis & diei lumen, laxat maris habenas, & reserat signatas abyssos, concutit terram, & tremore maximo dimouetur, totaque in altissimos pauores dehiscit. Infert animātium omnium animis confusissimum pauorem, et absonos illorum clamores, nec ipsa per ferunt durissima saxa. Deserit catulos leæna, fugit agnum ouis ipsa, errāt per syluas et montes animalia, & in solitudine magis turbantur. Irrumpunt agminatim feræ in ciuitates, confunduntur magis insolito urbis aspectu. Errant per uicos fugientes, et rugitibus atque ululatibus cuncta commiscent. Ac dum exitum ab urbe petūt, discursibus magis penetrant intima urbis. Ardet atra flāma pars uniuersi, quod nō absumit ignis, late inundat Oceanus, fremunt furentes uentorum tempestates, fremunt insani fluctus marini, crepitat uorax flamma per agros et urbes. Ædunt uarias uoces animantia, tonitruis crepitat cœlum horrẽdis, et ex tam dissono rerum omnium strepitu cuncta replet terribilis exortus fragor. Rogo te, ò uir fortissime, quæ tibi est in his omnibus mens? non tutantur homines ab horrore tecta domorū, & intra penitissima conclusi ædium maiore sternuntur pauore. Auget terrorem mœsta solitudo, auget societas, id est metus alienus, additus proprio. Hic est ille diuinus furor, qui superat, qui frangit omnem temeritatem. Non pugnat hic ut homines, eminus & ferro, à quibus uel interiectus tutari nos potest seu murus, seu clypeus & arma defendere, aut potest certe celerrima fuga parere salutem. Intrat ille animum tuum & complexus te inermem nullum interpositioni aut muri aut clypei dat locum, & quò libuerit abeas, semper illum feres tecum, citius à te tu ipse fugeris quàm ab illo. Quid, quòd ne si uelis quidem, magno perire animo, sinet totam enim ipsam animi uim ac uirtutem, simul ac te complexus fuerit, prorsus extinguet, & quem animum germana sua Dei benignitas excelsum tibi fecerat, illum ipse prosternet, eiusque cursum & uitam comprimet atque retardabit, infixis sagittis ueneno intinctis, ut in apris ceruisque duri

faciunt uenatores. Idcirco propheta alio loco ceruo animam suam compatauit. Saucius enim ille accurit ad fontes aquarum, saucia hæc ad fontem illum aquæ uiuæ salientis in uitam æternam, qui Deus est. Et si is uulnerauerit, etsi graui percusserit manu, ita ut non summo tenus solum & in transcursu impegerit ictu præceleri, unde nec caro adliuescat, nec uibices attollantur, sed librata & confirmata manu, plagam incusserit, ut descenderet altius. O grande uulnus, quid totum transegit corpus, quod totum affecit, quod à toto abstulit sanitatem. Percurre omnes tui corporis particulas tu, quem tetigit terribilis ira Dei, uide sit ne aliqua immunis uulnere sana, integra, ualens, an ipsa sint ossa quieta? Audi responsum tu temerarie, qui non curas furorē Dei, audi sus philosophorum Epicure, insane Lucreti audi, tu qui de Deo dicis,

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Vide quid expertus dicat, & oculato tu crede testi.. [illegible]n est inquit, sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Intellextin'? uis loquamur forte Romanius. Scelera tuis similia sunt, quæ concitarunt irā furoremq; Dei omnipotētis, qui uindex fuit illorum tam acer, ut ne minimam quidem in scelesto reliquerit particulam sanam, & hærens etiam ossibus malum hoc, quietem ab illis abstraxerit. Num id immerito in homine factum est? cuius flagitia tam multa fuerunt ut obruerint, ut sepelierint eum copia sua. Cœperunt paulatim circunsæpire ipsum, & inualescentes numero & magnitudine supergressæ caput illius, immerserunt eum in se, tanquam in altissimo pelago. Vbi ita eum oppressere, ut ne gemere, ne suspirare, ne respirare quidem posset pressus onere tam immani. Neq; hic tantum finis tanti mali, nam stipatus undiq; & inuolutus ueneno tam tetro cœpit mox confici tabe. Putrescere cœperunt & nonnulla uulnera, quæ priorū etiamnum peccatorum supererāt male sana recrudescere, & sanies inde tetro fœtore profluere. sed cuius hæc est culpa peccator? num medici Dei, qui tua uulnera, qui tuas contritiones alligauerat ualidissimis fascijs, optimisq; colliuerat medelis? tua insipientia est in causa, qui te iterum passus est feriri, qui relaxasti pannum bene alligatum. I nunc idcirco miser incuruus & nouis uulneribus acceptis, & exulceratis ueteribus. I tam pressus pondere flagitiorum. I mœrens tam ægrotus, tā omnibus membris affectus. Fer sic hūc diem, qui iam in uesperem uergit, iam accēdit lumina serum, iam prima noctis fax, quo ad nouus ille matutinus rutilante aurora lucifer seu sol potius exoriatur. Quum tu noctem hanc in maximo licet dolore prætergressus conualesces, & renouabitur tua iuuentus ut aquilæ. Erunt interim haud dubie properanti tibi ad salutem graues in animo inferiore pugnæ. Succurret carni tuæ uoluptatum dulcis consuetudo, eritq; perquàm amarum antiquos socios, id est delicias, & peccata relegare. Idcirco uide in mœstissima hac pœnitētiæ nocte, quomodo te geras? Nam illusiones miræ miseræq; animum sollicitabunt, torquebuntq; tuum, affliget carnem tuam Sathan, & ad solitam ipsa uitā suo nutu relabi nitetur, lactaberis his fluctibus in dolore. mox ucrò dejjcies superbissimum istum animum tuum, ac uere tum pœnitebit tuis te manibus in quietam alioqui & pacatam domum tuam induxisse tam nefandum, tam atrox, tam cruentum bellum. Ingemisces, suspirabis, confugies potentissimum illum, qui nihil nec maius habet, nec libentius largitur, quàm pacem, quas unas opes terris decedens filijs suis pro hæreditate reliquit. Audite sanctissimum testamentum: Modicum, & iam nō uidebitis me, quia uado ad Patrem. Quas tu igitur locupletissimus relinquis hæredibus tuis opes? Pacem, inquit, meam do uobis, pacem meam relinquo uobis. loquere iam tu paulisper pro te peccator, ætatem habes, uideamus quid in hac tristitiæ ac pœnitentiæ nocte ad Dominum loqueris? ad quem sunt omnes sermones tui, audiamus quid dicat? Possem equidem, inquit, uel tacens expressisse tibi renum mentiumq; humanarum exploratori Deo, quæ sentio, quæ gemit cor meum, quæ desidero. Poteram uti silentio, & compendio facere istorum uerborum, quippe loquor tibi, cui desideria curæ, gemitus, affectus, cogitata nostra, nos ipsi notiora sumus omnia, quàm sibi ipsa. Volo tamen mihi, satisfaciendi gratia, dolores meos infelices, afflictiones, miseras calamitates, apud te parumper lamentari. Scio te antequàm

uerbum

uerbum proferam,non ignorare,sed ita demum contentus abscedam, si me audiente quasi arbitro quodã explicuero. Iuuabit uel hæc totius rei summa Domino me fuisse loquutum. Loquar igitur ego,cuius cor,cuius animus,cuius deniq; mẽs ipsa conturbata est,cuius ratio infirmata,cuius extincta tota ingenij uis.Nam tota uirtus corporis atq; animi me deseruit.Procul enim à te fonte illorum omnium discessi. Et miror deesse huic meæ piscinæ dulcissimum liquorem totius boni? qui meatus illius tu bi,per quos à fonte huc ueniebat,fecibus uiciorum meorũ intercluserim? Mirer potius tam crassum,tam uiscosum,tenaxq; cœnum posse mundari,& restitui me in pristinum illum uigorem,ex hac uirium omnium & neruorum defectione atq; imbecil litate,ex hac,oculorum omnium & horũ exteriorum & interni illius cæcitate. Quæ dum nihil cerno,pręcipitem me exigit in casus miserandos.Fugerunt ab hac tam foetida,tam tetra camarina amici mei omnes, & quam decebat me complecti, me exoscularі uxorem meam,halitum ea meum exhorruit.Accedebant quidem ad me proximi mei,sed tam pestilẽti odore,qui ex sentina corporis mei exhalabat, arcebantur, sistebant in uestigio, & tanquam densissimus paries mihi erat putrefactio ueterum peccatorum,ne illos ad me sineret peruenire. Retulerunt continuò pedem, qui propius accesserant, afflati spiritu putrium corruptarumq; cicatricum & uulnerũ recentiore tabe ac saniе confectorum.Nemini tam charus eram, quem ex uomicis perpetuo profluens & aspectu & olfactu insuauissimum pus non offenderet, non procul fugaret. Ita intolerabilis quum omnibus essem, mortem quoties mihi sunt imprecati? quoties uim inferre animæ uoluissent meæ? Alij ut nõ essem, quem perire uoluissent uel muscum,amaracinum,balsamum olentem: alij ut molestia liberarentur, qui nec discedere audebant,nec accedere poterãt.Ita illi odio mei,hi uerò sui amore quęrebant,quodammodo animam in complexu corporis sui hærentem, & in suo uolutantem se luto, tanquam in rosis & suauissimis floribus inde cõuellerent. At ego inter tot intus ac forinsecus mala nihilominus fœda uiuacitate durabam,et in omnium inuidiam dies proferebam longissimos,nihilq; minus cogitabam quàm mortẽ. Mussitabant illi,altius interim clariusq; loquebantur uanissima. Et ad quem tandẽ finem reseruas nobis istud silicernium? istud omnium fœtidissimarum sordium receptaculum? plenum sputis,plenum excreationibus,muccis,excrementis,hirco,odore latrinali,ac plusquam tartareo,morosum,querulum,intolerabile. Vincet'ne cornicis & Nestoris senectam? quæ malùm ista est tanta uiuacitas? Viuet ne mortuum istud cadauer ultra linas? quod aiunt,an cõtinget nobis hic alter Mathusalem, alter Priamus? qui nos omnes sepeliat iuniores malis diebus,quos hic perferimus,enectos. Vellem iam tandem strangularet eum sua ista nobis omnibus tam molesta,tamq; perennis pituita. Aut quum descẽdit,ascendit'ue,deuolueretur per scalas. Aut id,quod in ista senectæ ariditate superuitalis uaporis, depasceret breuis aliqua febrecula. Aut deniq; quauis uia liberaret nos Deus ab isto supplicio. Perueniebant nonnullæ ex his uocibus ad me,sed ego nullum putabam aptius illis esse responsum,quàm silentium. Calorem multorum uerborum temperabam taciturnitatis refrigeratione. Sapientum plerisq; hæc,ut arbitror,fuit causa cur sese surdastros esse simularent, qui quamuis acutissime audirent, expedire tamen censebant multa nos audijsse dissimulare, ut & non uidisse complura utile est. Cato minor quum esset Vticę cum exercitu, quem ex reliquijs partium Pompeianarum collectum contra Cęsarem ductabat, & milites ad deditionem essent propensiores, uoces quibus id se uelle significabant, audire sese dissimulabat,surdastrumq; se finxit,cum illas ita claras uel ipsi audiuissent surdi. Prudentissimus uir id satius duxit agendum,quod aiunt uulgo, stultis uerbis surdas aures. Ita & ego illos omnes, tanquam surdus me audire dissimulabam, & perinde tanquam mutus nihil eiusmodi respondebam dictis. Ne parum apte personam egissem, si lingua mea calliditatem detexisset ingenij, & quod aures se non audijsse uolebant persuadere, aurium mendacium lingua testata fuisset. Fiebam tanquam ij, quos natura surdos ex matrum utero in lucem produxit, qui quum inauditi sint, etiam uoces humanas ediscere nequeunt. Ita surdi perpetuò sunt atq; muti. Ideo nec à me proma

ledictis acrem reportarunt obiurgationem,& solatio mihi erat,eos aliquando facturos finem dicendi. Fruebar ego scelere meo, retinebam in sordibus animam turpissimo corporis complexu,allatrabant mihi catelli mei,quid ad me? siquidem non mordebant. Emeritum ferunt equum militia longa.in lętissima immissum prata, opera uacuum,ut pro laboriosa iuuenta quiete frueretur senectutis, illum quum clamoribus ac strepitu abigere conarentur, uiatores quidam iusto curiosiores:nihil enim ad eos in illis pratis,equus pascebat,nihilq; mouebatur,adueniens forte dominus miles ueteranus. An non(inquit)uos inepti estis,qui militari tumultui assuefactum equum, uoculis uestris à pastu conamini deterrere?Sic & ego in medijs ipsis flagitiorum uoluptatibus aure durissima,qui iuniorum ardentes sæpe audiueram expostulationes, & querelas eiusmodi,nihil erat quòd moueret illis,& nisi spes hæc tui tam me iuuisset,in duritie mea,uelut marmor obriguissem, perijssemq;. Verum inter inimicitias tam graues,inter uitia mea cumulum ualidissimo numero indies augētia,spes nescio quæ in tenebris lucens,& mortuis rebus omnibus sola superstes effecit,ut tu me mutum alioqui audires. Quum ad te uox interna clamauit. Effecit te,ut misereret mei,ut excitatus,ut uitæ potius redditus ac officijs sensuum,inciperem & uidere,& audire, & clamare ad te,ne unquam uotis faueas inimicorum meorum,ne intempestiue moriar etiam iam senex,& annosissimus,antequàm ueros hominis canos assequar,& ætatem senectutis uitam immaculatam. Hoc precor,hoc peto, hoc unum omnibus uotis ac precibus exposco, ne de ruina mea gaudium præbeas meis inimicis. Prospectant illi mi Deus hanc meam supplicationem,& si forte fortuna labitur, nutat,commouetur pes meus,confestim extrema quæque loquūtur, ominantur de me,iam decidit,iam derelictus est à Deo, nunquam resurget,posthac actum est de ipso. At qui ego mi Deus culpam deprecor,pœnam nullam recuso,redire cupio tecū in gratiam quālibet magna indicta mulcta,dolebit perpetuò,feram flagella,nihil quod tibi pro redimenda gratia placuerit detrecto,libens accipio. Habes uoluntatem, quæ peccauit,habes reum confitentem crimen,qui de flagitio perpetuò cogito,perpetuò de illius euētu sollicitor angorq;. Qui abdico,qui nuncium mitto delicijs,uoluptatibus, opibus,honoribus,cæterisq; mundi uanitatibus,atq; decipulis. Quæ qui possident, eos ex socijs amicissimisq; mihi facio inimicos propter te. Qui uiuūt hic,qui uigent, augentur,qui soli terra fruuntur,regna,imperia penes ipsos sunt, rerum ipsi potiuntur,& me tanquam contrariarum partium & transfugam odio iniquissimo oderunt. Isti sunt, qui me persequuntur, qui non bonum pro malo, quod optimorum maximaq; uirtute præstantium est,referunt:non item bonum pro bono,quod etiā faciunt homines mali,sed malum pro bono pessimi ac nefarij reddunt. Audi summam istius odij,quia sequebar bonitatem:usq; adeò inuisa est hæc pulcherrima omnium res, ijs quibus non inest,ut quiduis pati potius sint parati, quàm illam non insectari:ut malint interim sui similes prauos socios esse sibi, quamuis nocituros sciant, quàm dissimiles sui bonos,etiam profuturos. Si diligentius perquiras,non illos hominem infestum habere comperies, sed probitatem, dum nimio sui amore acti, inuisum est eis quod ipsis abest:maluntq; in uitio persistentes odisse bonos,quàm illorum exemplo prouocati imitari,ac eniti, ut eos uel superēt uel æquent. Hoc erat pulchri ac excelsi animi,non pati se uinci uirtute. Non erat certādum cum diuite diuitijs. nec factione cum factioso,sed cum strenuo uirtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia,ubi uinci non turpe est,modo tu nihil remiseris de tua uirili, & superare præclarum. Et quoniam non est hic locus deplorandi.quàm sit uirtus ubiq; inuisa,quàm semper fuerit ab inuidia primi fratris,eritq;, quoad mundus iste totus ab irrequieto labore quiescat:quid tandē tam multis obtinere uelim uerbis?epilogo perbreui claudam. Duo tantummodo petam,unum ne facias,alterum ut facias. Prius est,ne deseras me in hoc acri cōflictu,ne uel latum unguem abscedas à me,ne imbecillitate mea, ne (ut uires meæ exiguæ sunt) uel minima concidam plaga. Alterum,ut tu,qui unus es Dominus meæ salutis,in mei semper prospicias auxilium,mihi consulas,atque in hac

hac uita lumine tuo mihi perpetuo præeunte sic deducas, ut ex his tenebris ad æternum tuæ beatitudinis lumen expeditissimo compendio perueniam.

MEDITATIO SECVNDA IN HVNC PSALMVM L.

DIALOGVS.

VIVES, PSALMISTA.

ISERERE mei, Deus: secundum magnam misericordiam tuam.
Et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam.
Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.
Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper.
Tibi soli peccaui, & malum coram te feci: ut iustificeris in sermonis tuis, & uincas quum iudicaris.
Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.
Ecce enim ueritatem dilexisti: incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.
Asperges me, Domine, hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor.
Auditui meo dabis gaudium & lætitiam, & exultabunt ossa humiliata.
Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates dele.
Cor mundum crea in me, Deus: & spiritum rectum innoua in uisceribus meis.
Ne proijcias me à facie tua: & spiritum sanctum tuum ne auferas à me.
Redde mihi lætitiam salutaris tui: & spiritu principali confirma me.
Docebo iniquos uias tuas: & impij ad te conuertentur.
Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meæ: & exultabit lingua mea iustitiam tuam.
Domine, labia mea aperies: & os meum annuntiabit laudem tuam.
Quoniam, si uoluisses, sacrificium dedissem: utique holocaustis non delectaberis.
Sacrificium Deo, spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum, Deus, non despicies.
Benigne fac, Domine, in bona uoluntate tua, Sion: ut ædificentur muri Hierusalem.
Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta: tunc imponent super altare tuum uitulos.

IVES. Volo paulisper cum Psalmista sermonem instituere, quem tãto cum dolore gementem uideo, deprecantemq́ (quantum conijcio) culpã suam. Quid tu tam mœres, ô Rex sapientissime? quid opertus sacco sedes in cinere, à ploratu non interquiescens? Non hic mihi mors regum esse uidetur. Vbi tibi purpura illa? Vbi cõuiuium instructissimum, & adipalis cœna? Vbi tam multi scurræ, qui cõuiuas exhilarãt? Vbi profusus risus regis usq; ad cachinnos? Vbi purpurati, longaq́ ministrorum series, magnus cõcursantium strepitus? Vbi funalia illa lychniq́, qui tenebras nocturnas instar diei collustrant? Atqui tu in tenebris sedes, lucem, hominumq́ conspectus aspernatus & fugiens: tibi lachrymæ tuæ panes sunt toto die lamentabili uoce. atq; eiulatu potius non exhilaras te, sed tristificas. Insueta hæc quis non miretur? quis causas non requirat?

PSAL. Si ferret magnitudo doloris mei, ut aliquid de se loqui possem, aut sceleris mei pudor sineret, ut auderem, facile fieret, non ut minueretur mihi quicquam ex

mœrore(nam id nefas esset optare)sed ut ego complures haberem,qui meum casum mecum dolerent,foretq; diuturnior dolor. quem multi augerent, quantus modò esse non potest, omnibus illum minuere conantibus, multis nitentibus me consolari. Desineres etiam tu cum plerisque mirari, nec mihi exemplum obijceres cæterorum Regum. Quid enim ad uirum sapientem, considerare quæ stulti faciunt, nisi dedita opera,ut illa uitet, & ex uitio alterius emendet suum,cui tamen attentius perspiciendum est,quomodo sapientes uiuant,ut imitetur. Quòd si hæc quæ in me modò conspicis insueta tibi,in alijs Regibus uidentur, in me certe non sunt. Num tu solus non audisti, uersatus quantum intelligo,in Hierusalem,quàm multis ego iam indeà pueritia mea fuerim aduersis exercitus? quomodo semper finis unius calamitatis principiũ fuerit sequentis? Non accepisti nunquam me in securitate comedisse panem? Ad quem inter cæteros homines spectat, quod Deus Adæ comminitans dixit, forè ut sudore uultus sui pane suo uesceretur. Homo agricola ego sum, quoniam est Adam exemplum meum ab adolescentia mea.

VIVES. Hæc ego omnia satis abundeq; audiui, uerum accepi etiam te his & proximis diebus regiam id est,uere deliciosam uixisse uitam tranquillè & sine cura,ut aiebant,cum tua illa Bersabee.

PSAL. Heu heu attigisti uulnus,& exulcerasti dolorem,hoc ipsum est,adulteratus sum,atq; interfeci,& nunc reus capitis agor.

VIVES. Reus tu? & apud quem iudicem? Apage. Rex & reus capitis? hoc quàm iniquum sit, nescio. inusitatum certè,usque adeò est, ut ante hunc diem non sit auditum. An apud regem alium? qui te nullus est maior, nullus bello potentior. Decerne bello, quàm multa capitum millia cadent, an tequàm ad tuum perueniatur. Sin apud aliquem ex ijs qui tibi parent in regno,nónne insanus is erit, qui contra te pronunciarit,minare illi minare actori, occide illos omnes? Non hoc tibi humanum uidetur: at corrumpe auro, quo abundas, iudicem:facile id erit factu. Quòd si tam sanctus ille fuerit, ut corrumpi nequeat ,sine, pronunciet,faciat quidlibet,dic te postea nolle sententiæ ac iudicio stare,quis coget?

PSAL. Bene tu illa quidem,si res ista se haberet,ut existimas. Verum est alius quidem iudex,multo me maior,multo fortior,cuius uel minimus minister totum meum exercitũ,quamlibet magnum,quamlibet ueteranum & robustum,horæ momento occideret occidione. Qui me fecit,qui me sustinet, quo uolente nullus ulterius futurus sim. Intelligis iam,quisnam sit?

VIVES. Admirabilem iudicem narras,Deum mihi uideris dicere. Durum,ut credo,sontibus est istud forum. Sed quid? nulli ne in regno tuo patroni optimi? qui pro te dicant apud illum iudicem,qui defendant crimen, qui in alium transferant, homicidium præcipuè. Quum tam callide iusseris illum Vriam in prima acie collocari, ut uix uel criminis suspicio tibi obijci posit. Ego si pro te dicturus essem, istis equidem agerem : Esse stultum Regem aut Imperatorem homicidij accusari eorum omnium, qui occidunt in prælio:quid insanius? Nam quod aiunt te literas scripsisse, nõne tibi licet,in prima acie quem uolueris constituere,quem uolueris in media,quem in postrema? Quòd nõ modò tibi,sed & Ioabo licet,præfecto militiæ tuæ. Volebas in fronte consistere uiros fortissimos, ut primus hostium impetus ualenter frangeretur, ubi est totum uictoriæ momentum. Idq; nõ eo fine , ut ab hostibus trucidaretur ille:quid enim à te uito humanissimo ac benignissimo magis alienũ? quid tibi regi minus utile,quàm amittere talem tam strenuũ militem, qui unus,quod euentus docuit, instar erat multorum. Postremò quis unquã regem postulauit? quòd interfici iusserit subditum,quocunq; tandem modo id fuerit transactum,quacunq; de causa,quis? quòd sit adulteratus. Nunquid non Reges Domini sunt? licentq; illis omnia quæcũq; collibita fuerint in subditos: occidere, quos nocentes existimant reipublicæ,regnoq; suo parum commodos . Oblectare se cum liberis uxoribusq; inferiorum. In usus regni exigere solito ampliorem pecuniam quæ placeant,uestes, agros, domos, possessiones aut blanditer elicere,aut artibus callidis exprimere,aut quũ id nequeũt,quod postremum est, ui rapere. Quòd si hæc regi non licerent,nõ uideo qua in re à priuato differret

differret, quin & tāto pondere regni grauatus infelicissimis homūculis infelicior esset futurus, si nō liceat ei paulò plusq̃ reliquis. Quid tā subinde gemis? quid suspiras?

PSAL. Quia te uideo deliramenta colligentem, neque ijs tamen culpam meā minui, nec causam fieri meliorē. Sapientiq̃ ista quæ dixisti, non Israeliticum quippiam, neque regium, sed gentilitium planè quiddam, atque tyrannicum. Et tu oppidò iuuenis es, & inexpertus rerū, putasq̃ in hoc foro ita agi, ut te docuit magister in schola: Quàm tu faceres facile defensionibus criminum ex optima causa malam: Et ignoras hunc iudicem, ne uoluntatem quidem, qua quicquam actum sit, ignorare: Nec affectibus moueri, nec callidis argumētationibus falli, testibus nec alijs indigere, nec alijs uti, quàm conscientijs scelerum uniuscuiusq̃ scelesti, quarum unamquanq̃ non iniuria mille testes, prouerbio dicunt esse.

VIVES. Quid igitur, certùs ne iudicij euentus damnari? In hoc tandem foro absolui nullos contingit reos?

PSAL. Quàm uellem ut singultus hi gregatim erumpentes paulisper interquiescerent, aperirem tibi quæ ignoras, sed quoniam impedit me dolor, eloquar ut potero, paucis tamen. Est rerum omnium quascunq̃ mortales agunt, seu in abditissimis tenebris paucis comitati, seu ipsi soli, quas etiam secum intra se cogitant, spectator atq̃ idem iudex Deus Opt. Max. Is tamen æquissimus, adeò ut ne ad tribunal quidem eius adducantur rei, nisi euidenter nocentes, & iam antè ipsa flagitiosissima uita damnati. Nullus enim adhuc tot annis in foro illo insons cuiusquā criminis accusatus est. Ac quoniam est tam sanctus, tam incorruptus iudex, non est apud eum respectus ullus personarum nostrarum. Regibus, seruis, summis, imis, opulentis, mendicis, æquus idemq̃ est. Nam & hæc nomina re uera inania sunt, atq̃ ab humanis stulticijs inuenta, & est tanta iudicis magnitudo, tam immensa, tam incredibilis, ut inter nostras magnitudines & exiguitates ad illā relatas nulla sit prorsus discretio. Qui igitur illic causam dicunt, uoluntq̃ crimina sua tueri (nam inficiari nullo modo possunt) & legibus iurisq̃ stare, hi protinus causa cadunt: nam pertinaciter malunt errorem non agnoscere, quàm delicti ueniam petere: cuiusmodi sunt illi, qui sibi inaniter uerba cōfingunt maliciæ ad excusandas excusationes in peccatis. Qui aut non esse peccata pueriliter cauillantur, aut sibi illa facere licuisse asseuerant. Idq; propter susceptam personā uelut regiam, uelut diuitis. Quemadmodum principes terræ, qui quo sunt potentiores, idcirco sibi putant plura licere, quàm inferioribus. Perinde acsi apud iudicē illum ullus esset altero uel superior, uel interior, & non potius omnes æquales. Faciūt non secus ac si in scena histrio, qui regem agit, putaret, quòd personam illam induerit, licere sibi plura quàm socijs, qui pauperum personas induerūt. Velletq̃ illos pulsare, uexare, interficere, uiolare ipsorum coniugia, liberos parum pudice tractare, domos uispoliare, existimans id abiturum impune. Quòd si hæc insanissima esse, uel ipsi (ut uocantur) ueri reges insanissimi plerunq̃ sciūt, sciant se non saniores esse, quum eadem illa in minores sibi putant licere, & scelestissimos, in primisq̃ nefarios, quum agunt. Heu nefas, sui ego aliquando tanto correptus furore, ut illa agerē, & putant me inmeritò tam uehementer modò pœnitere, quū nondum sciā, quis me maneat iudicij horrẽ sceleruin exitus. Itaq̃ sicut de illo dicere incœperā, qui tam sapiunt ut defensiones nihil tandē profuturas omittant, confugiantq̃ ad deprecationem, qui confitentē confestim crimen, & petūt illius ueniam uero dolore, uera pœnitentia, rj demū absoluūtur. Mirumq̃ quàm illud iudici placeat: mirū q̃ ea sola re flectatur clemētissimus ille, qui ut est, ita & ab omnibus clementissimus, mitissimusq̃ uult existimari. Nec alia in re considerere eos, quàm in sua clæmentia & misericordia. Quam si tibi explicare incœpero, si referre, quantam in se sint omnes nationes, populi, gentes, ipse orbis expertus, quantam quàm incredibilem ego in me ipso, dies me deficiat, & uerba. Citius percurram historiam cœlorum, elementorum, totius naturæ, quæ admirabilis est, quàm miserationes, quàm clementias, quibus ex quo mundum creauit, usus est, ut taceam, quibus est usurus. Nam sunt ab æterno in æternum. Quæ certe superioribus nec pauciores futuræ sunt: neq̃ minores: neque uerò est in eo maius quippiam nec admirabilius, nec melius, quàm quod & misereri omnium potest, & uult. Quo-

circa nec ego quicquam cithara, psalterioq; libentius psallo, quàm eius miseratio-nes innumeras, immensas, admirabiles, paratas, obuias, quæ sunt super omnia ipsius opera, quibus uiuimus, quibus durat hoc uniuersum, quibus nos, quibus nostra omnia debemus accepta referre. Quod uel unam horulam uiuimus impij, quod ualemus, uigemus, gaudemus: quòd in hominum scelestißimorum alioqui quæcunque tandem in hoc mundo progenita sunt, ueniunt usus: quòd non totum genus nostrum simul cum ipso mundo concidit, quid aliud est, quàm misericordia illa immensa, diuina? Quamobrem ad illam ego meam orationem aptaui, qua sum modo usurus in iudicio.

VIVES. Audirem ego illam longe libentißime, sed uereor ne sim tibi iusto molestior.

PSAL. Eam ego tibi pronunciabo, ut te instituam me multo minorem, ut si quid tibi usu uenerit huic simile, quod nolim, quod quantum poteris, fuge: si tamen acciderit, edoctus iam sis, sciasq;, quidnam sis acturus.

ORATIO PSALMISTÆ.

SI magnitudo siue clementiæ, siue misericordiæ tuæ ignota mihi foret Deus Opt. Max. nihil esset, quod aut oratione aliqua uellem apud te agere, aut sperarem impetrare ueniam tãtorum scelerum meorum. Quæ neq; negare possum, nec aliquo tegere colore. Sed quum sciam, ante quem iudicem sim constitutus, cuius tot recolo misericordiæ opera, quot non generationes modo, non homines, sed quot momenta fuerunt à condito orbe, tam innumeras uenias peccatis nefandißimis tributas, non putaui causam esse, cur unus ego desperarem, cur me esse existimarem in peiore conditione, quàm cæteros. Non quod flagitia mea, aliorum flagitijs minora esse credam, quo mihi de uenia fiducia crescat, sed quòd uideam mensuram clementiæ tuæ capere tam ingentia flagitia, quam non modo ab homine non committi, sed ne excogitari quidem possunt. Is ergo deterreatur, qui considerans solum, quæ tu hominibus tribueris, delicta uideat sua esse illis omnibus maiora. Nam qui non ea, quæ feceris modo, sed etiam quæ & possis, & uelis contẽpletur, erit tam ab omni sensu, ab omni mente alienus, ut desperet? Qui sciat (neq; enim scitu difficile est) etiam si totus hic mundus in scelera conuertatur, nondum tamen superaturum misericordiam tuam, non impleturum, non absumpturum, non peruenturum ad fundum: non effecturum, ut nullus aditus pateat ad ueniam, ad ignoscẽtiam, ut inexorabilis fias, ut ad preces obsurdescant aures tuæ. At latet apud te forsitan hæc tanta clementia, hæc misericordia ociosa, nihil habet ipsa negotij, nihil nobis prodest? Absit, ut rem tam impiam quisquam uel imagine sibi fingat, quamuis ei nõ assentiatur. Nam id qui crederet, is ne dignus quidem esset, qui experiretur quantum ipsa ualet, quantum nobis prodest. Vixisset ne uel temporis punctum parens ille primus Adam gustato pomo, nisi præsto ipsi adfuisset propitia diuina siue clementia siue misericordia. Cui cum fuisset cõminatum moriturum eum, idq; ipso te Deus tuis uerbis ferẽte legem, edictum pronunciante, sciens & uidens uitam cum morte unum ob pomum commutabat. Superstitisset diluuio genus humanum? & non potius cunctas animantes simul cum ordine tenoreq; ipsius uniuersi: sic aquarum uis, sempiternis sæculis obruisset, ut spirabilis hic aer, aquæ terræq; circundatus est. Exisset unquam Iudæus populus miseram illam Ægyptiam seruitutem? transisset mare rubrum? superfuisset uel unus in deserto uiolatis toties diuinis legibus usque ad defectionem ad idololatriã. Si tantisper interquiescere, ac à suo munere solito cessare misericordia uoluisset, potuissent pares esse tot fortißimis exercitibus, pauci, ignaui atque inermes? Extaret modo uel uestigiũ huiusce gentis? uenirent gentiles, qui à Patre Deo ad suum ipsorum hostem diabolũ desciuerunt? cui & seruiũt, nisi hæc omnibus esset propitia, fauens, benefica misericordia. Quę tam magna est, tam capax, ut omnia cõplectatur tam copiosa, tam infinita, ut impartiens se omnibus nunq; tamen minuatur: tam fortis, ut quotidiano usu non

ſu non debilitetur, non fatigetur, non atteratur, tam erga nos amica, mitis, benigna, ut innumeris noſtris aduerſum ſe offenſis non fiat nobis uel pilo auerſior. Tam facilis, ut paucissimis egeamus precibus ad eam nobis reconciliandam. Quin ſemper ipſa ſe nobis offert. Vſque eo nobis indulgens, nos patiens, ut à nobis contempta, ſpreta, repudiata, ferat tamen æquo animo, parata quo ad nobis tandem aduocetur. Venit que tum non querula, non muſſitans indignabunda, non offenſa, quod à nobis fuerit uſque adeo contempta. O miſericordia dulcis, ô benignitas admirabilis, ô clemens patientia, ô patiens clementia, quam nec ſcio quomodo adorem: nec ſcio, quo nomine appoſitiſsimo nominem. Intelligere te uellem, ſed præſtinguis lucernulam mentis meæ ſolari tuo lumine. Diffinirem lubens, ſi poſſes ullis terminis concludi, ſi aliquid te ſuperius fieri poſſe intelligerem. Illud tamen unum eſt, quod quum habeam, reliqua non me magnopere ſollicitant, quod tametſi comprehendere te non poſſum, frui tamen te certe poſſum. Tu quidem ſancta & humani generis ſoſpitatrix perpetua, ſemper fouendis mortalibus munifica, dulcem matris affectionem miſerorum caſibus tribuis. Nec dies, nec quies ulla, ac ne momentum quidem tenue tuis tranſcurrit beneficijs ocioſum, qui mari terráque protegas homines, & depulſis uitæ procellis ſalutarem porrigas dextram. Ad hoc aſylum, ad hanc ego aram, mi Deus Opt. Maxim. qua neſcio an ſit in te maius quippiam, confugio. Huius magnitudinem imploro, per huius multitudinem te precor ut mei miſerearis, ne qui tã innumerorum es miſertus, in peiore me facias eſſe ſorte, quàm reliquos omnes, ne de te præbeas ſuſpicionem, aut fatigatum iam eſſe te bene faciendo, aut tuam miſericordiam non omnibus paratam eſſe, qui petunt, qui ad eam refugiunt, quæ duo quàm à te ſint aliena, nemo ignorat, qui te uel de nomine duntaxat nouit. At obijciunt mihi aduerſarij immania crimina, illa ego libenter aut negarem facta, ſi in hoc foro aliquid ignorari poſſet, aut aſſeuerarem recte facta, ſi poſſes, tu ſapientiſsime Deus, aliquo argumento falli. Quare quid mihi faciendum ſupereſt? niſi omiſſa controuerſia, omnem orationem ad miſericordiam tuam conferre. Nihil hic ad ueniam impetrãdam ſcio tã ualere, quàm delicti ſyncerã confeſsionem cũ dolore, qua una abſtergũtur ex flagitij turpitudine ſordes animo hærẽtes. En igitur laua me largiter, aufer iniquitatẽ meã, mũda me à peccato meo. Siquidẽ agnoſco crimẽ, confiteor delictũ, tam dolens, quòd fecerim, quàm lætus, quũ faciebã. Adeò ut nihil magis nũc ſit aduerſum, nihil magis inuiſum, quàm & illud peccatum & ipſius recordatio, nihil quod me magis angat, cruciet, diſtorqueat, enecet, quàm cum in memoriam eius incido: incido autem quàm frequentiſsime. Nam ferè uerſatur mihi ob oculos. Quoniã enim nihil magis profuturum ſciebam, ne tu noſtrorum memor eſſes ſcelerum, quàm nos eſſe perpetuo memores. Idcirco manticas illas, quæ ſunt uulgo in prouerbio, inuerti, ut errores mei ante pectus mihi aſsiduo dependerent, reijcerentque aliena peccata ad tergum, quæ nihil mihi profuit, ante pectus praua curioſitate conſpicua mihi ſemper geſtaſſe, uidiſſeque in alienis malis tam acutum, quàm aut aquila, aut Epidaurius ſerpens, ne lippis quidem oculis mea conſpiciens. Cuius erat illud in primis in cauſa, quòd & regiæ opinionis ſtoliditate & perditiſsimo applauſu adulatorum, nulla in re mihi uidebar malefacere. Quod nulla lex eſſet, quæ in me delinquentem animaduerti iuberet, & in faſtigio rerum humanarum à te conſtitutus, quia pœnæ obnoxius non eram, culpa me uacare credebam. Nihil de te mi ſumme Deus, cogitans, cui uni regi omnium ſæculorum rerum uniuerſarum temporaneus, ego regulus paucorum corpuſculorum peccaui, & quod mecum animo reputantem maximo afficit pudore, quæ coram hominibus, qui me non erant punituri, facere erubeſcebam, feci te ſpectante eodem & teſte & iudice, nec ſum ueritus ſanctiſsimos tuos oculos mea turpitudine offendere, quin turpiſsimos alioqui homunculorum oculos refugiebam. Verum quum tu ſolus meus iudex ſis, & qui me unus peccaſſe noris, nihil eſt quòd iſtas ſtulte plebeculæ uoces uel pili facias. Fremit, inſanit more ſuo. Negat mihi ad tuam gratiam patere regreſſum, reciſa eſſe ait pacta promiſſa omnia mihi tua, quid ad te, obſecro, cum his uerbis? Num ego ſubditus multitudini

maleuolorum? & non potius beneficio tuo illa mihi? num coram illis peccaui? numnon coloribus argumentis maximis crimen ego meum defendere poſſem, ſi illa diſceptante eſſet agendum? Ignoſce modo tu unus mihi, qui unus potes, cui uni, ante quem unum (heu me) peccaui, ne ſint, oro, irrita illa promiſſa mihi tua tam magna, tam admirabilia. De huius hærede regni, de templi conſtructione, de Chriſto meo, & alia permulta quàm maxima. Tum nec illa toti hominum generi, de uenia flagitiorum, quibus pollicitus es te peccatorum noſtrorum ſordes ablututum. Iuſtifica igitur me in his ſermonibus tuis, & emunda, emacula, perpurga me, quum omnia iudicabis: nec tunc in illa rerum omnium cenſura immundo mihi triſtiſsimam aliquam notam inuras, nec efficere poſsint ſcelera noſtra, quo minus tu ſtes promiſsis, nec idcirco tu pactis nihil actum putes, quòd noſtra ex parte infringantur. Neu uelis perfidus haberi, quòd nos ſimus infidi. Non enim mutaris tu, ut homo: non es uti nos, leuis, inſtabilis, qui tam facile à propoſito ſuſceptoꝙ conſilio diſcedimus, quam tu neſcis unquam diſcedere. Noli eleuare criminis mei grauitatem, quam mihi ſum conſcius tantam eſſe, ut uerbis eam conſequi nemo poſsit. Quum te immenſe Deus contemplor, in quem deliqui, ego ipſe tam nefaria mea ſcelera exhorreſco, & ad tuam magnitudinem illa referens nullas inuenio cogitatione pœnas, quibus expiari poſſint. Quod niſi tua mihi præſto eſſet clementia, deſperarem poſſe tibi ſatisfieri, actum eſſe de me exiſtimarem. Dicam tamen, non deriuandi criminis gratia, ſed ut tu ipſe ſcis rem ſe habere, qui nos finxiſti. Miratur quiſpiam nos tam crebro, tam facile peccare? conſideret ex quibus initijs in lucem prodijmus. Et miretur potius eſſe aliquem tam tibi charum, qui beneficio tuo poſsit & à parentum moribus & ab illis noſtræ conflationis rudimentis degenerare, totam uitam ſanctiſsime atque innocentiſſime traducens, nulla parte ab amuſsi, quod aiunt, deuians. Quis non miretur leones mites? quis non immanes oues? quis non lupum à grege manum continentem? quis non ſimplicem uulpem? mutas luſcinias? uocales piſces? Vſque adeo ualent in unoquoque plurimum & ingenium & parentum mores, & educatio. At in nobis non modo parentes pleni ſceleribus, ſed ipſa etiam conceptio in flagitio. Ipſa noſtri corporis maſſa quum corporatur, quum membratur, quum animatur, & quaſi pinſitur, peccato maceratur, ſicuti maſſa tritici aqua. Vt cauſatius miretur quiſpiam, nos aliud olere, aliud ex nobis reddere, aliud ſapere, quàm prauitates, flagitia, facinora nefanda. Quis hæc non credat? quis ignoret? quum ipſe tu dixeris, ſenſus cogitationesꝙ omnes humani cordis iam inde ab origine ſua pronas in malum eſſe. Quo ex uerbo certum habeo nos apud te magna ex parte purgatos eſſe, quippe qui ingenio malo prauoꝙ nos omnes eſſe cognoſcis, non educatos modo inter mala, ſed factos, non inſtitutos, ſed imbutos. Neque enim illa prima originis noſtræ peccata didicimus, ſed accepimus, non fecimus ipſi, ſed adhæſerunt nobis, & ſaporem duximus nobiſcum, quo infecta erat mulctra in quam mulcti, in qua coacti, in qua formati, ex qua iam abſoluti in hanc lucem eiecti ſumus. Idꝙ quanta cum miſeria? quantis cum ærumnis? Quanto cum planctu affulſit & nobis & parenti noſtræ natalis ille dies? Vt uere cognoſcas conceptum fuiſſe in peccato, quem ſic pœnas dantem pœnas dans parit ipſa mater. Transeo quanto infeliciter natum, infelicius educatur? quomodo uitam totam lõge infeliciſsimam agit? Et ut nihil ſit homine admirabilius, ita nec miſerabilius quicquam. Et dignum tamen ducis tantillum animalis, quod tecum uerſetur. Vt pacta, ut fœdera cum illo ſancias, ut promiſſa omnia præſtes, quippe qui nihil magis diligis, quàm ueritatem, quum ſis ipſe tu ueritas. Vt illum doceas arcana ſapientiæ tuæ, quæ mundus, quæ tota natura non capit, & ſtupet. Longum eſſet illa omnia percenſere, quæ tu homines docuiſti, quæ etiam ſi complecti uellem oratione, tam poſſem, quàm ſcire, quæ unuſquiſque hominum te doctore didicerit. Quod ſane impoſsibile eſt, utpote immenſum. Loquar tamen de me ipſo, non mei iactandi gratia: quid enim hic conuenit minus? ſed ut animum meum quomodo poſſum, tibi gratum oſtendam, nec oblitum, quanto me ſis honore dignatus. Quem decueris ſtupenda myſteria diuinitatis tuæ citra ſtudium ac literaturam. Ad quæ immenſis laboribus &

iugi

iugi scholarum sudore ne aspirare quidem possunt huius sæculi sapientes. At tu me ex abiectissimo rudissimoq; opilione & Regem tantum fecisti, & sapientissimum prophetam, quippe cui ostēderis, quòd sis pater, quòd filius, quòd Spiritus sanctus. Quod filius hic tuus Deus ipse olim hominē induet, quem nasciturum meo ex semine mihi es pollicitus. Qui multis in uita innocentissima exercitus laboribus docebit humanum genus admiranda tuæ sapientiæ secreta. Ac post summos cruciatus indignissimam feret mortem insontissimus & sanctissimus rerum omnium Rex, & Dominus. Cuius pientissimi cruoris effusione & nos omnes è tenebris liberamur infernis, & reconciliabitur tibi summo omniū Deo inimicum genus humanū. Nascetur & nouus quidem populus in noua ecclesia, nouaq; lege, multo purior, multo sanctior, multo tibi gratior isto duræ ceruicis atq; incircunsi cordis Iudæo. Te igitur ego summi patris fili, te Deus futurus, & filius & Dominus meus, per carnem illam quam ex genere meo assumpturus es, oro & opto, miserere canorum meorum, miserere aui & serui fortunis omnibus & capite periclitantis. Adsis ô agne immaculatissime, & tuo illo sanguine futuro precio mundi, laua me, munda me abundè, uel una aspersione illius, quo signatæ fores domunculæ meæ nihil paueant angelum percutientem. Idq; hyssopo facies illo, quo sine neq; apud nos neq; apud gentiles fiat ulla maxima expiatio. Intelligis quid loquar, qui meos omnes contueris cogitatus, nec me tamen continebo, quin faciam planius, quod uolo. Illo inquam hyssopo, illo humili corpore tuo, quod usq; ad probra, contumelias, calamitatesq; omnes uitæ propter nos deijcies. Illo quod inter petras apostolos tuos crescet, adhærens tenaciter radicibus petræ diuinitati tuæ, in quam fundamenta iacies stabilis in perpetuum Ecclesiæ tuæ, à qua hyssopum illud nunquam ulla ui diuelli poterit. Illo, quod fructus lectioni, maturos atq; tempestiuos in æstate summæ charitatis facit, qui pectoris nostri sordes omnes repurgat, quas sordes ex frigitate contraximus. Illo hyssopo stomacho, intestinis, dentibus, auribus, toti capiti, toti homini salutari, quod hydropisim aufert, lumbricos necat, liuorem mundat, colorem faciei nostræ nitidissimum affert. Hoc me, oro, asperge hyssopo Domine tam saluberrimo, animæq; meæ postibus pauculis guttis tui sanguinis consecratis, totus mundabor. Immergam me inibi totum & in sanguine lotus, nihilo minus tamen albior emergam ipsa niue. Nam ut nigrius nihil est anima ipsa, atra scelerum fuligine infecta, ita nec aliquid candidius est ipsa suæ puritati suo candori, suæ probitati restituta. Age igitur clementissime Deus, audiam ex te illud plenum gaudio, plenum immensa lætitia uerbum: Remittuntur tibi peccata tua. Et surgam ex hoc cinere, exuam saccum & cilicium, ut eam tibi gratulatum. Tunc ossa tunc intraria omnia mea perfundentur tanta lætitia, ut etiam exultent, quæ tu terrore, minisq; concussisti tuis, quæ attriuisti, quæ penè comminuisti. Ita ut etiamnum non dico tua præsentia, quam isti omnes spiritus sanctissimi ministri tui tremunt, sed tuo solo nomine horrore miro concutiantur. Et ipse quidem ego totus in solito tremore perturbor, quum magnitudinem iusticiæ tuæ considero. Pudore summo, quum te arbitrum meorum scelerum, me non erubuisse succurrit. Quàm ego beatus, si aut tantisper, dum peccabam, temporaneos sumpsisses oculos carneos, hominum oculis similes, qui crassos parietes, qui densas tenebras non penetrassent, quos multa latere, multa præterfugere, multa fallere potuissent. Aut nunc oculos illos tuos acutissimos, uiuacissimos nunquam conniuentes, qui extantia, qui futura, qui præterita, qui possibilia omnia cernunt, nec possunt non cernere, à meis auerteres peccatis, & ea tanquam nunquam fuissent, futurà ue essent inter possibilia solum contuereris. Nam in eo cumulo parum ad rem attinerent. Sed quid ego? Absit mi Domine, ut optem aliquam rem de tua magnitudine detrahi. Augeri potius uellem, si posset. Nec te, aut mea peccata, quum fiebant, non uidisse: aut nunc facta, non cernere optarem: ne aut non omnium esset tibi curæ, aut pœna carerem, qui culpa prorsus non careo. Sed quod inter cæteras meas molestias ea est una præcipua quòd tua mandata transgressus, læserim maiestatem tuam: & quòd sisà me offensus, à quo minime decuit. Hoc est, quod me angit: hoc est quod me ad laqueum impelleret, si non tanta

tanta me docuisses,de clementia,de benignitate, de misericordia tua. Hæc est causa, cur paulò antè optabam ea,quæ forsitan ne loqui quidē fas est,ignosces inscitiæ nostræ.Nam quum te uix ultra,quàm de nomine noscamus, tuas res admirabiles accōmodamus ad nostras,iactamus temere quàm plurima,& in cimmerijs tenebris etiam Andabatæ disserimus. Heu dementiam eorum, qui homuli ex argilla & luto ficti,de te tuisq; rebus admirande Deus, tanquam secretarij tui, nihil se nescire putant, nihil non audent temerarij affirmare. Quas præstat adorare silentio,quàm stulta loquacitate contaminare.Inuitus facio,ut tam multis uerbis apud te utar,qui me tacēte,quic quid dicere uelim intelligis:sed dandum est etiam aliquid coronæ, quod & tu iubes, quæ me non capiet,nisi aliquanta oratione,quæ sentio,fuero elocutus.Dicam igitur quàm potero rectissimis maximeq; proprijs uerbis, quæ fuerit satius optare, quæ te precari, quæ contendere supplicijs omnibus à te impetrare. Non potes non uidere scelera mea. At in me qui feci,ne animaduertas. Non potes non cōtueri,at ea tanquā non scelera contuere.Sint sane scelera nata, sed tanquam in aliam iam translata naturam,tanquam ea quæ quum fiebat,mali colore erant intincta,nunc colorem illum in alium commutarūt.Vultis hæc spectatores manifestius explicem? Vultis clarius uos cœlites audire? Nam tu mi Deus,etiam antequàm fari inciperem, me capiebas,ignosce tu mihi Domine,& ea peccata,quæ te prius offendebant, propter quod tam tetrū odorem spirabant,tam tristi erant colore, tam tartareum sapiebant gustū, non te post modum offendent,amittentq; saporem, colorem,odorē illos, quos habebant antea tam execrabiles & pestilentes.Aspicies tum quidem illa inter præterita,sed quemadmodum flagitia multorum,quibus iam nihil offenderis. Quæ effecisti, ne plus uiriū in authores suos haberent,quàm si facta nunquam fuissent. Itaq; non peto ut infecta facias,ut non aspicias,sed ne tu illis offendaris,& proinde ne noceant mihi. Hoc modo iniquitates omnes meas delebis. Non equidem ne fuerint, sed ne hoc impurissimo iniquitatum indumento uestiantur. Et ne cui uestrûm nimis dialectice loqui uidear,accommodabo meam orationem magis ad populares aures forēsemq; loquendi consuetudinem.Fuerunt quidem,fuerunt heu me illa flagitia mea,abierunt,nō extant.Petere modò ab hoc summo iudice,ne unquam fuerint,nescio an liceat? At spirant etiam num tartareum quendam odorem, quem ex se tanquam uestigium reliquerunt.Ille extat,ille hunc Deum,hunc iudicem benignissimum offendit. Hoc certe petere licet, ut tu omnipotens odorem illum teterrimum destruas, illum nihil esse facias:illum,si libet,fuisse facias,modò etiam facias nō esse. Sine quo nulla est uis pec cati mei,nullæ sunt inter te & me inimicitiæ.Me miserum,quòd illa una est detestabilis causa exitij mei,quòd illa una,quæ me fortunis omnibus,bonis,uita,me deniq; ipso spoliat, quæ omnia eo die amisi, quo tibi Deus inimicus factus sum: recepturus, quum primum me tibi reconciliaueris,creato in me corde quodam alio carneo pro hoc saxeo ferreoq;,quod à te potuit desciscere,alio blando,miti,benigno,obsequēti, pro hoc duro,ferino,reluctante,rebelli.Atq; utinam illud faceres ex alia massa,quàm ista est nostra,omnium peccato macerata,essetq; illa,& quæ posset satis dolere tātum delictum,& quæ nihil parēti suo Deo præferret unquam. Nam uis uerum,mi Deus, libere fatear, spero me pro tua erga nos patria benignitate,tibi reconciliatum iri, enitar:certum mihi est nihil aduersus tuas leges unquam committere,sed uereor,ne parum obsistere ualeam huius mei cordis prauissimo ingenio, parum eius facinorosos conatus retardare,flagitiosam naturam comprimere huius cordis,quod dedisti mihi ex genere illius terrestris Adæ,cuius sensus,mens,oculus,ardor animi,desiderata,optata,totum ingenium ab ortu origineq; sua,pessima quæq; spectant,& ad ea toto suo feruntur nisu.O si ex carne illa tui secundi hominis,mi fili,mi Deus,mi Domine, decisa particula quadam mihi corculum quoddā confingeres, nō me suo nutu,ut nunc meum hoc terrestre, ad infima deijceret,sed cœleste ad originem suam,ceu alæ quædam efferret. Nihil nisi altum saperem, nihil nisi cœleste, nisi planè tuum meditarer. Non uererer,ne impedimento mihi esset custodiæ iussorum tuorum. Haberem socium,haberem adiutorem,atq; adeò hortatorem,ac ducem sanctissimæ uitæ. O paraclete

raclete, quem spirant pater & filius, unus Deus, uterque Deum eundē, quique illos nobis suppeditas spiritus, quo nil sapimus non rectissimum, qui dictas nobis prophetis, quæ admiranda mortalibus uentura præcinimus. Cuius afflatus umbra gentes de uerissimo te Deo concipiunt mente, quæ non intelligentes attonitæ demirantur. Tu me nouo quodam recto spiritu obsecro affla, tu me noua quadam mente indue stabili, fixa, in uirtute sanctitateque confirmata ac roborata, quę nil unquam pręter rectum, præter bonum cogitet, nunquā casura. O mi fili, ô mi Domine, nihil nō desidero, non exopto. quoniā nulla re non careo, quæ equidē uere bona sit, & egeo multis. Quàm uellem, ut Adæ restitueres hoc suum corpus, ex cuius semine ortum est, & tu mihi ex illo tuó, quod ex mea gente pollicitus es nasciturum, fingeres nouum quoddam, istudque miraculum ageres prægrande, ut ex illo corpore mihi corpus circundares, cuius auos sum ego generaturus, & esset mihi genus à posteris meis. In quo esset cor rectum, in quo sana illa & integra uiscera, in quo spiritus mundi simplices, synceri, recti, stabiles, in quo diuina omnia. Quòd si minus tibi dignus uideor, in quē tantum beneficium conferas, at saltem etiam atque etiam obsecro Domine, ut ne auferas à me quod semel tribuisti, ne me nunc regem despicias et repudies, qui me iacētem, sordidum opilionulum ad solium et regiam usque purpurā subleuasti. Ne me à facie tua reijcias in fastigio rerum humanarum constitutum, qui me tam benignè oues agentem contuitus & complexatus es. Ne dicas me tibi modò non placere, quem unum in tota gente nostra dixisti te inuenisse ex animi tui sentētia. Eheu quàm multo satius fuerat gregem paternum me inglorium, licet tibi tamen gratiosum perduxisse, quàm ad Israeliticum regnum euectum tam turpiter ex illo culmine inuisum tibi deturbari. Si tu me reijcis, dic quæso Domine, quò ibo, quò confugiam, ubi mihi uel minima salutis spes appareat? Iubes ne ut ad domum Saulis me conferam? quæ nunquam finem facit imprecandi mihi quicquid est malorum, quem uiolentum, prædonem, atque occupatorem nefarium sui regni, suæque possessionis nominat. Ad populum'ne meum? qui me iam prouerbio raptorem ouis, occisoremque pastoris appellat. Qui unus sum illi in ganeis, tonstrinis, tabernis omnibus atque conuenticulis fabularum argumentū. Qui tantum abest ut mihi benefaceret, ut te mihi benefacere iniquum & existimet, & clamet. At confugiam ad regem aliquem uicinum? quis tandem est, quem te imperante bello grauissimo non lacessierim? Hanc ipsam occasionem iam olim inimici omnes expectant mei, ut abs te excludar & abijciar. Quàm simul ac primum resciuerint, frementes furentesque in me irruent, existimantes fore nullū, qui me tutari, qui me ex manibus eripere suis possit. Ne obsecro Domine, tam mecum agas crudeliter, ut à facie tua in qua una est mihi refugium & salus, me supplicem atque abiectum reijcias. Ne primus ego experiar quanta infelicitas sit, aditū ad faciem tuam præcludi uenienti. Quem enim auersatus, quem aspernatus unquam es? qui ad te toto animo, tanquam ad unam summamque spem salutis, ex multis casibus & calamitatibus sese conferret. Recordare te, oro Domine, illius felicissimi temporis, quum me unum tibi placere profitebaris: quum citra scholas & humanos præceptores docebas me tam admiranda tuæ diuinitatis arcana: quum mecum tam amicè colloquebàris: quum mihi tanta pollicebaris, quanta uel optare uix sani hominis esset: quum carminibus illis, quę mihi dictabas: quum mea cythara tam te aiebas oblectari: quum nihil non placebat, non quàm maximè uoluptati erat tibi, quod meum esset, cuiusmodi amicorum omnia amicis esse solent: quum unus ego eram deliciæ tuæ: quū mihi tum putassem nocituram unquam infelicitatis procellam, quàm existimassem tantam fore uim, quæ me ab arctissima illa diuellere ualuisset amicitia? Quoties illa intra me tacitus cogitaui? in perpetuum ab hac tanta felicitate non dimouebor. Felicior sum quàm uel intelligere, uel credere possint, qui me uident. En regnum tam sublime, tam prosperum: en imperium tam amplum, tam forte. Hostes pauci atque imbecilles. Intus forisque festa pax. En ego propheta unus omniū sapiētissimus, quique plura uiderit Deo mōstrante. En ego apud Deum longè gratiosissimus, amicum, integrum, candidum, stabilem, firmum, qui nunquam mutatur. Quid ad hanc tantam

felicitatem uel cogitatione addi poteſt? O ſpes fallaces, ô inanes cogitationes, & contentiones peccantium. O gaudia ſceleratis inſtabilia. Nunc ego bonis illis omnibus ſpoliatus, non de fortunarum iactura, non de maxima diminutione illius cumuli felicitatis, ſed de uita, de anima ſollicitus extrema perhorreſco malorum. Ne qui tibi eſſe ſolebam familiariſsimus, à facie tua reijciar, indignumque ducas qui tecum redeam in gratiam, neue ſpiritum illum ſanctum tuum illam uiarum mearum magiſtram tui luminis lucernam auferas à me, traditumque in reprobum ſenſum relinquas occæcatum in perpetuis tenebris. Ne Domine, ne tantum aduerſum me odium exerce, ut exuncto illo, quod mihi dediſti lumen, nequeam in uijs tuis ambulare, ne aufer à me obſecro ducem illum meorum omnium operum bonorum ſpiritum tuum. Heu ſi feceris, ad quid tandem me de matris utero eduxiſti? Ad quid me ſuſcepit egredientem aura uitalis? quin ego potius natali die uterum cum ſepulchro cõmutaui? Nónne fuerat melius, aut non naſci, aut aboleri quàm citiſsime, quàm orbatum lumine, ſine duce, inter tot miſerias uitæ, inter exitiales uoragines ſolũ deſtitui? Quanta premit cor meum cura? quanta anxietas? quàm omnes ſpiritus aciemque meorum oculorum obſcurat grauis ex mœrore atra bilis, & tam triſtis harum rerum cogitatio miſerè urit, coquitque animum, ſpiritum, cor meum, ut ne momento quidem liceat mihi reſpirare, compreſſo anguſtiſsimo mœrore, & conſternato pauore confuſiſsimo, abiecerimque animum in tam uehementiſsima triſticia, dormitaritque anima mea præ tædio immemor omnino ſui? Vbi nunc illa eſt alacritas, mea illa lætitia, in qua toties exultaui, de Chriſto tuo, meo generi promiſſo? Vbi de ipſo plenæ ſapientia, plenæ gaudio cantiones? Redde mihi, obſecro Domine, alacritatem & lætitiã illam ipſius, in quo uno Iudæorum & gentium omnium ſalus futura eſt. Redeant cantus, redeant uiſiones, pręcinamus ut ſoliti ſumus, hominibus uentura, ſpirituque illo tuo generoſo, forti, potenti, cui nihil reſiſtere poteſt: confirma me, ita ut ad optimam illam priorem frugem redeam, nec putreſcam unquam, ſed ſpiritu tuo tanquam cedro & balſamo oblitus, integritate ſuauiſsima perdurem. Te non offendam odore tetro, ſimque ſocijs meis mortalibus gratiſsimus, pariter & utiliſsimus. Qui cum fraganti odore ducti acceſſerint, dulciſsima ego uoce modulabor illis mirabilia ſapientiæ & bonitatis tuę, quæ mihi monſtraueris. Quantus tu es, quàm immenſus, omnipotens, generique noſtro ſalutaris? quanta mecum te geſſeris clementia? quónam modo maior nulla ſit ſtultitia, quàm ueniam ſceleris ſui quenquam deplorare, quàm ingens miſerandumque malum à te diſcedere, quàm inæſtimabile bonum tibi amicum eſſe. Nemini non patêre aditum ad tuam amicitiam. Nullos apud te magnos eſſe præter bonos, nullos paruos præter malos, in quorum etiam manu eſt, ad te redire, quum uoluerint. Redire autem quàmprimum, longe præſtare, atque adeò expedire. Neminem tam crudelem eſſe, tam inhumanum, tam alterius hoſtem, qui ſi sciret, quantum malum ſit inimicum eſſe tibi, non maximè miſereretur illius, qui in eiuſmodi triſtiſsima conditione eſſet, qui non eum hortaretur, iuuaret, conaretur uijs modiſque omnibus, ut quàmprimum à tanta miſeria ſeſe extricaret: ſiquidem tam cito id licet, quàm libet, quàm ſaltem uera pœnitentia ducti, implicitos ſe fuiſſe dolent, explicari ſuppliciter petunt. His atque alijs eiuſmodi docebo iniquos uias tuas. Nec uerò in caſſum ſcio me docturum, non ſurdis canam, expertus ſum quantus ſit rex in populo aut erroris magiſter, aut bene uiuendi. Nam qualiſcunque is eſt, talis & tota continuo ciuitas efficitur. Is enim unus exemplo ſuo bonos fere omnes reddit, quum bonus eſt: aut malos, quod facilius frequentiuſque eſt, quum eſt malus. Scio quàm grauiter delinquant principes mali, uel hoc præcipuè nomine, quòd ipſis magiſtris diſcunt tam multi male facere. Nec ſolùm principes uicia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in ciuitatem: neque obſunt modò, quod illi ipſi corrumpuntur, ſed quod etiam corrumpũt, pluſque exemplo quàm peccato nocent. Ita ſi ego docuero, habebit plus energię minimum meum uerbum, quàm totæ prophetarum et ſapientum orationes, longiſsimique clamores. Quid quòd etiam ſi tacuero, ſola mei imitatione plurimos reddidero bonos, ſi bene uixero. Locaſti enim principes in eminentiſsimis conſpicuiſque locis, ad

cuius

cuius mores, ſuos quoque multitudo ipſa componit. Nec ſi edicta omnia hominum ſenſus inflectere poſſunt, ut regentis uita. Mutatur enim ſemper, ut choræa cum muſicorum cãtibus, ita cum ſuo principe mobile uulgus. Qui princeps aut tanto totius orbis bono ſapit, aut tanto malo inſanit. Hæc erit igitur utilitas mei reconciliati, uteris me Deus optimè, poſteaquàm mihi peperceris, certè non minore præcone rerum tuarum, non minore inſtitutore plebis tuæ, quàm quouis alio propheta. Redibo ad priſtinam illam tibi gratiſsimam uitam, & quum uerbis meis, tum exemplo mei prouocati atque inuitati impij, tum uel maximè facilitate, benignitate, miſericordia tua ad te cõuertentur. Tuæ igitur partes erunt, mi Domine, mihi parcere, ueniam tribuere meis tam nefandis delictis, abluere me totum aſperſum humano cruore, quem fudi. Meæ uerò poſtmodum & uerbis, & regia uita docere, quónam modo in uijs tuis ambulandum ſit, quomodo ex auijs ad illas redeundum, ne malè pereant errantes. Tum accepta cithara, & modulatis meis carminibus cantans, ſublime feram ad ſydera iuſtitiam hanc tuam huius fori, adeò temperatam, adeò coniunctã, & indiuiduam, ſociamq́ clementiæ, ut & tum clementiſsimè iudices, quum ſeueriſsimè: & à iuſtitia non diſcedas, quum uteris clementia. Ita ut quum nuſquam nec maior nec uerior ſit iuſtitia, quàm in hoc foro, nunquam tamen hic iudicatum ſit ſine ſumma clementia & miſericordia, nunquam pronunciatum ſummo iure quicquam, nunquam parcitum alicui, niſi longe iuſtiſsime, nunquam damnatus diſceſſerit quiſpiam cum quo clementiſsime non ſit actum. Hanc igitur tam clementem iuſticiam, hanc tam iuſtam clementiam miſericordiamq́ cantabit lingua mea, & quantum poterit uoce contendet, ut quicquid uſquam eſt, atque auſim polliceri, quicquid uſquam erit populi tui exaudiat. Cæterùm niſi & me ab hac tam atroci fœdaq́ cæde fortiſsimi atque innocentiſsimi uiri, ab his ſanguinibus quibus ſum pollutus & inquinatus tuo pijſsimo ſanguine lau[illegible]is, niſi os mutũ aperueris, non auſim aliquid de tuis laudibus prædicare. Quippe ſcio ſolos rectos decere collaudationem, & dulciſsimum plenumq́ oblectationis eſſe tibi carmen tuarum rerum ex ore iuſtorum: ſcio munda non debere attrectari, niſi à mundis. Album pannum contingere non audent, niſi qui prius manus lauerint, ne quid ſordium hæreat nitori, & tuas puriſsimas, tuas candidiſsimas laudes illotus & ſordidus contrectabo, & contaminabo potius? Abſit. Nam & horreo uehementer illam diſquiſitionem, illud acre iudiciũ tuum, illam increpationem, illam comminitantem caſtigationem peccatoris. Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Tu uerò odiſti diſciplinam, & proieciſti ſermones meos retrorſum. Os tuum abundabat malitia, & lingua tua concinnabat dolos. Quis tam ferreus, quem hæc tua uerba non moueant? quis tam temerarius & pertinax, quem non arceant, ne laudes tuas impia mente conquirat? uiolatis oculis legat, inquinata lingua proferat, contaminatis & impuris manibus attrectet. Ita Domine ut ad priores redeam mores, & redeant cantus illi quàm ſuauiſsimi. Ignoſce flagitijs meis, aperi labia mea carminibus tuarum rerum, iam propter mea ſcelera deſueta, qui illa eadem rudia & inſueta prorſus tam mire aperuiſti ac docuiſti. En me ad pedes tuæ maieſtatis prouolutum, ſupplicem tuæ miſericordiæ, ſeruum poteſtatis. En ſacrificium tibi longè gratiſsimum, cor peccatoris contritum atque deiectum. Vt eum pœniteat qui peccauit, non credo te poſſe melius placari alio ſacrificio, quàm meipſo, qui deliqui. Nam ſi ſanguine taurorum aut uitulorum placareris, ſi facinora mea cruore pecorum ablui atq́ expiari poſſent, per millia ante tuas aras cecidiſſent, repleſſet fumus, repleſſet nidor non urbem ſolam Hieroſolymam, ſed Iudæam uniuerſam continuis multorum dierum uictimarum ſacrificijs, quoad nullum ſuperfuiſſet pecus in tota Paleſtina, in tota Syria. Cæterùm noui parum ad rem facere cruorem, & corpora cæſa pecorum, quæ nihil commerita ſunt, quum is interim qui commeritus eſt, ſpectet ridens atque ſecurus. Quare meipſum offero hoſtiam pro peccato meo, ut is lugeat qui peccauit, ne de alieno corio ludat, ſed ut peccare metuat, qui ſciat de ſuo corio ſe pœnas daturum. Atque illud demum ſacrificium eſt, quod ſcio te non deſpicere, ut cor præfractum & æneum, quod potuit diſcedere à te, redeat ad

te contritum,mollitum,carneum mœrens,quòd à te parente suo defecerit,ad diabo-
lum capitalem hostem generis nostri. Habes clementissime iudex confitentē reum,
pœnitentē, humilem, demissum, sordidatū, opertū sacco, oppletū cinere, ieiunantē,
affligentē sese, stratum, abiectum, supplicem, ad pedes tuos prouolutū, ad tua genua
porrigentē, optime pater: has olim tuę uoluntatis, nuper flagitiorū ministras manus,
petentem scelerum suorum ueniam, quod est tibi longè gratissimū sacrificium. Per
istud oro Domine, ignoscas mihi: per filij tui sanguinem te obsecro, ut me illo ipso
aspergas, illo laues: ne me à facie tua absterreas & excludas. Respice, precor, & tu fili
canos aui tui. Respice meam senectutē, cuius tibi iuuenta tam grata fuit, cuius uox ti
bi iucundissima hominibus, tam multa de te prædixit: cuius mansuetudine nihil tibi
erat inter mortales acceptibilius: cuius cithara cantuq́ nihil suauius: cuius omnes
deliciæ, omnia solatia casuum, curarū leuamenta in tui cogitatione semper fuerunt.
Quando uenturus? quomodo uicturus? quàm multa mirabilia acturus? quàm im-
mania passurus innocens tormenta? quomodo redempturus nos omnes esses? Mise
rere obsecro auitæ senectutis, miserere simplicitatis meæ. Valeat apud te præteritæ
amicitiæ aliqua recordatio. Quæ amicitia si dulcis aliquando uisa est, ut aiebas, igno
sce mihi, & redeamus ad eam. Redde mihi integros, sanctos, simplices, sapientissi-
mos illos tuos spiritus: restitue mihi tui lætitiam. Nihil nouum nunc à te peto, nō for
tissimos exercitus, non uictorias gloriæ plenas, non regna, non immensas opes. Hæc
mihi, hæc tum dabas quum eram ego deliciæ tuæ, nunc unicam salutem meam peto.
Erraui benignissime Deus, temere feci clementissime pater, pœnitet: ad misericor-
diam tuam, delicti ueniam peto, ut ignoscas oro. Si pauci impetrarunt, arroganter pe
to, si omnes quotquot petierunt, tu idem fer opem, qui spem dedisti. Quod unum si
dederis, quo nil facilius, nil libentius facere soles, abundè omnia mihi à te tributa exi
stimabo. Age igitur, clemētissime Deus, age benigne cum Sion, nec cassa sit promis-
sio illa tua de templi ædificatione, deq́ incremento & murorum & urbis huius Hie
rosolymæ typi atque imaginis tuæ illius maioris & melioris Hierusalem: cuius tem-
plum licet ex lapidibus & cæmentis huius, extra hanc tamen paruam ueterem syna-
gogam ædificabitur, in area hominis Iebuzei, id est populi gentilis, quum incipiet re
gnum filij mei regis pacis in placidissima pace illa insolita, quam mirabitur orbis, in
tranquillitate illa incredibili, quæ tot sæuas tempestates sequetur, initio temporis fe-
licissimi, quum incipient sæcula noua, & mundi melioris origo. Construentur muri
huius Hierosolymæ super calcem & harenam ex mortuis lapidibus: at illius tuæ su-
pra tuam, seu potius supra te petram, ex uiuis lapidibus & saxo quadrato. Tum uerè
in illius templo acceptabis illud iustiticę sacrificium, nunquam non tibi multo gratis-
simum corporis huius filij tui, precij, quo uenditus seruusq́ mundus redimēdus est,
asserendusq́ est in libertatem. Illic erunt tibi summæ iucunditati oblationes, non ex
nidore pecorum, sed ex mentibus syncerissimis atq́ sanctissimis, in quibus unis est
tota religio, tota pietas. Oblectaberis holocaustis illis, animis prorsus ardētibus igne
illo charitatis, ad quem orbi immittendum charissimus filius tuus, & si hoc tibi pla-
cet, meus ad nos descendet: qui tam accendet uiuas illas hostias, animos nostros, ut
nihil crudum, nihil non maximè tostum & redactum in cineres relinquat. Quis refe
rat quàm ille tibi placeat nidor, quanto sit tui uerior ille cultus, quàm pecorum mor-
tes, quàm perpetua cruoris bestiarum aspersio, quàm (ut uno dicam uerbo) anima-
lium laniena. In illo tuo sanctiore templo uituli offerentur multi, sed longè præstan-
tiores quàm isti nostri: ille in primis rufus, cuius sanguine semper litabitur, fientq́ ue
rissimæ peccatorum omnium expiationes, summus sacerdos sua sponte oblatus ne-
ci, ut nos omnes à nece subripiat, fugetq́ mortem morte sua. Cuius uituli, cuius agni,
& (ut sine translatione loquar) cuius θεανθρώπου filij tui morte nullum tibi oblatū est,
nullum offeretur unquam gratius sacrificium, nullum maioris uirtutis. Imitabuntur
& huius præceptoris exitum alia multa uitulorum millia, qui uituli ad aras non tra-
cti, non ducti, sed ultro uenient, non claudicantes, aut lento gradu, sed currentes at-
que alacres, existimantes agi secum præclarè, quòd ex se fiat tibi summe Deus sacri-
ficium.

ficium. O templum, ô pacis fæcula felicissima, ô noua Hierusalem demissa de cœlo, excitata atque constructa ab optimo illo architecto sponso tuo, ornata diuitijs & opibus inauditis, incredibilibus. O pompæ, ô triumphi tam uictricis ciuitatis, quæ tot exercitus, tot imperatores ex te ad dulce bellum dimittis, quot milites. Bellū inquam contra naturam reliquorum expertis, dulcius quàm inexpertis, in quo certa uictoria, si quidem minimo negocio pugnatur, & uincitur. O qui me ad illa usque tempora reseruaret? Viderem ego semel gloriam, uictorias, pacem, atque ocium illius ciuitatis: uiderem magistratus, consilia, statum reipublicæ populi gentium Domini. Viderem sacrificia & cæremonias illius templi, et postmodū æquo animo, atque adeò libenti, plenus gaudij, securitatis gratias agens ad mortē irem. Quid loquar ego de tertia Hierosolyma illa quæ semper fuit eritque in cœlis sæculis infinitis, ad quam itur per hanc, de qua modò dicebam, O uoces, ô sermones, ô linguæ omnes & hominum & angelorum? Quibus ego uerbis, qua oratione uti possem, uel de illius uestibulo dicturus? Nam quæ intus sunt bona, nec uidit oculus humanus, nec auris unquā audiuit, nec in cogitationes ullas uenerunt, parata omnia iam inde ab æterno felicissimis illis, qui te Deus amantes metuent, & metuentes amabunt. Hic tu me principem in terra, hic me tu regem, hic supremum esse uoluisti. O si me in ciuitatem illam ascriberes: non regem, non magistratum, non ex primoribus, nō ex nobilitate, sed plebeium ciuem, sed capite censum, proletarium, inglorium, in turba prostremū & infimum, agentem in angulo quopiam, quamlibet ignobili, æterna cum quiete, gaudio, & absoluta felicitate uitam immortalem.

PRÆFATIO AD GVLIELMVM CROIVM CARDINALEM, EPISCOPVM CAMEracensem.

CAMERACI cum essem, mi suauissime Patrone, eò ieiunio, quod uocamus quadragesimale, et noctu cōclusus domi, prӕter Gallicū quędam librum nihil (quod animum leuaret) haberē, decreui, quatenus nihil mihi erat alieni fœtus, quo oblectarer, ego mihi ipsi aliquid parere. Septem pœnitentiæ psalmos recitabam frequenter, & delectabar in primis ipso quinto: eum aggressus sum ludi cuiusdam uice interpretari. Eo animo, ut si processisset, forsitan modò per occupationes liceret, persequerer: sin minus, in ocio saltē honesto & sancto, horas illas collocassem. Placuit prima pagella, & ductus magnorum uirorum exemplo unum sciunctum ab alijs omnibus psalmum interpretatus sum, in quo nec omnia dixi quæ potuissem. Nam si ducente orationis filo scripsissem, uolumē in immensum excreuisset. Res enim est ipsa Christiana religio, sunt sacræ literæ, tam undique sibi consonæ, tam concolores, tam ex omni sui parte aptæ atque connexæ, ut si de aliquo ipsarum loco sermonem incipias, tanquam si caput perpetui traxeris fili, totæ ultro sequantur. Satis mihi fuit uelut capita quædam præcidere, & periclitari stylum in eo scribendi genere, cui nos aliquando totos sumus tradituri. Tum si fauerit uoluntas diuina, sine qua ne unum quidem uerbum loqui de his possemus, tendemus uela, et credemus nos latiori pelago. Neque uerò sum aliquem eorum qui de hac ipsa re scripserunt ęmulatus, quippe qui nullum uiderim, & forsitan longè ab illis diuersum sectatus sum iter. Nemo mihi hanc ob rem succenseat, qui sciat tam latos, tam spatiosos esse campos sacrarum litterarum, & perinde tam multiuios, tam fertiles etiam agros, tam uberes fundos, ut ubique uarij flores nascantur, uarij accipiantur fructus, hinc interpretes tot, & sensa tot, neque tamen reprehendenda. Spiritus enim est intelligentiæ sanctus, unicus & multiplex. Qui uerò me interpretem aut sterilem, aut aliqua mei parte parum copiosum contempserit, meminerit se in ocio stipatum libris hæc dicere, & se unum multorum scriptis atque inuentis fertilem esse, me uerò & negociosum, & sine libris, parum etiam adhuc uer-

satum in commentarijs sacrarum literarum, sub secundarijs & pauculis quibusdam horis hæc lucubrasse. Quòd si neq; hæc ualere potest apud eum excusatio, damnet sanè diligentiam atq; opus, modò pium probet institutum. Debetur hic tibi, qualiscunque tandem est fœtus, mi Patrone: tum quòd ego ipse, qui illum peperi, tuus planè sum tum quòd in solo tuo natum, Cæsareo iure tu tibi uendicare potes. Reddo ego tibi, ut quod boni uiri est, debitum bona fide soluam.

MEDITATIO QVINTA IN HVNC PSALMVM CI.

OMINE, exaudi orationem meam: & clamor meus ad te ueniat.

Non auertas faciem tuam à me: in quacunq; die tribulor, inclina ad me aurem tuam.

In quacunq; die inuocauero te, uelociter exaudi me.

Quia defecerunt sicut fumus, dies mei: & ossa mea sicut cremium aruerunt.

Percussus sum ut fœnum, & aruit cor meum: quia oblitus sum comedere panem meum.

A uoce gemitus mei, adhæsit os meum carni meæ.

Similis factus sum pellicano solitudinis: factus sum sicut nicticorax in domicilio.

Vigilaui, & factus sum sicut passer, solitarius in tecto.

Tota die exprobrabant inimici mei: & qui laudabant me, aduersum me iurabant.

Quia cinerem tanquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miscebam.

A facie iræ indignationis tuæ, quia eleuans allisisti me.

Dies mei sicut umbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui.

Tu autem, Domine, in æternum permanes: & memoriale tuum in generatione & generationem.

Tu exurgens, Domine, misereberis Sion: quia tempus miserendi eius, quia uenit tempus.

Quoniam placuerunt seruis tuis lapides eius: & terræ eius miserebuntur.

Et timebunt Gentes nomen tuum, Domine: & omnes reges terræ gloriam tuam.

Quia ædificauit Dominus Sion, & uidebitur in gloria sua.

Respexit in orationem humilium, & non spreuit precem eorum.

Scribantur hęc in generatione altera: & populus qui creabitur, laudabit Dominū.

Quia prospexit de excelso sancto suo, Dominus de cœlo in terram aspexit.

Vt audiret gemitus compeditorum, ut solueret filios interemptorum.

Vt annuntient in Sion nomen Domini, & laudem eius in Hierusalem.

In conueniendo populos in unum, & Reges ut seruiant Domino.

Respondit ei in uia uirtutis suæ, Paucitatem dierum meorum nuncia mihi.

Ne reuoces me in dimidio dierum meorum, in generatione & generationem anni tui.

Initiò, tu Domine, terram fundasti: & opera manuum tuarum, sunt cœli.

Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes, sicut uestimentum ueterascent.

Et sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem ipse idem es, & anni tui non deficient.

Filij seruorum tuorum habitabunt, & semen eorum in seculum dirigetur.

FACTVRO

ACTVRO uel ad concionem uel iudicem aliquē uerba, profanus iubet orator, ut auditorem exordio & conciliet sibi, & reddat futuræ attentū orationi. Frustra enim alioqui conetur, frustra multa dicat & clamet, aut inauditus, aut non intellectus, aut certe non persuasurus. Ingerit se tum ille modulata oratione, & pollicitus de rebus summis, de nouis, de admirabilibus, de cōmodis seu reipub. seu rei familiaris uniuscuiusq; se disserturum, detinet rudem plebeculam, dennet sollicitum iudicem de ore pendentem suo: deinde comminiscitur, aut commemorat uera multa uel suorum uel sua in populum aut iudicem beneficia. Docet in ijs unis spem se repositam habere rerum suarum. Queritur miserū, imbecillē, circumuentum à potentioribus, bonum atq; fortem obiectū inuidiæ improborum, & alia in eum modū penè innumera. Quibus continuò flectitur animos audientium, & parat sequenti orationi, quales optat. Dicturo nostro sancto prophetæ ad designa tum iudicem uiuorū & mortuorū, parū esset tota oratio profutura, nisi et aures præberet iudex, & benignior quæ ille petit persuasus concederet. Hic tamē longè aliud est artificiū, quàm in prophana dictione seruandū. Non hic iudex res summas aut nouas admiratur, cui antiquissimo nihil nouū, cui maximo nihil magnū, cui rerū omniū architecto nihil admirabile. Non hunc iudicē flectunt lenocinia illa, quę homines. Preces hic solæ prosunt, precibus audit, precibus flectitur, precibus eum aggredit Psalmistes: Domine exaudi orationē meā, et clamor precū mearū ad te ueniat: neq; solum ut orationē audias meā obsecro, uerùm etiā ut exorere, ut efficias quę peto per ipsam. Esto mihi benignus, esto cōciliatus, dilige me, neq; à me tanq; ab exoso diuertas aliò faciē tuā. Non curat, nō aspicit, quæ quis cōtemnit aut odit, præsertim quū minor est qui habet odio. Mirū enim q́ is tum uilescat: defixo tamē oculo atq; aspectu intuetur quæ diligit. Illuc enim feruntur oculi quò amor aspexit: ita Deus ad Abelem, utpote ad gratiosum, & ad munera eius. Non aspexit ad Caim, quippe quē minus diligebat, nec ad munera ipsius. Hæc deducta similitudo ab affectibus nostris, qui motu faciei, qui uultu, qui oculis maximè, aspectuq; ipso quæ animo intrinsecus gerimus, exprimimus, indicamusq; ac declaramus. Munera sibi non grata offerentē minus charū & uilem non aspicit Deus: ab ijs auertit faciē suā, uti & à precibus eorū aures. Idcirco ne in cassum clamet Psalmista principio suæ orationis tam uehementis, ut sit uersa in clamorem, petit in quacunq; die angatur, afficiatᷓ aduersis, inclinari ad se aurem Dei. In die calamitatis est refugiū ad unū Deum, qui eam affert, & auferre solus potest in eo die quo plus ad Dominū clamaturus est: precatur, aures ut sibi porrigat secundas. Et ne ostenderet solum se eo die Domino indigere, neque eo solum ad Dominum preces dirigere, etiam in quocunq; alio inuocauerit, Dominum orat ut sine mora exaudiatur. Nam in die malorum precamur, ut illinc auferamur, ducamur ad bona: in die uerò bonorum deprecamur, ne illinc auferamur, neque retrahamur ad mala. Hactenus exordium est consequentis orationis, qua ostenditur humanæ breuitas uitæ, & diuinæ æternitatis stupenda duratio, transitusq; est ad proximam continuatamq; dictionē, ex eo quod dixit, Velociter exaudi me. Nam ni quàm celerrime accurreris, parum proderit paulò pòst ferre suppetias. Dies enim nostri uelut fumus defecerūt. Dies humani fumi speciem præ se ferunt, qui ab igne egrediens tenui aura dissoluitur, existit paulùm, & sensim disgregatur, ut si aduerteris oculos, uideas paulatim euanescere: si auerteris, & mox requiras, mireris, quò tam celeriter aufugerit? Dies hominum igneo stomachi calore fouentur, fumus sunt, qui prodeunt ab eo, cuius breue alioqui tempus mirum quàm fugax extrema sua præcipitet, Et fugiant freno nullo morante dies: ut ait quidam poeta. Omnis enim nos hora per tacitos fallentesq; cursus applicat fato, & in hac turpissima perpetuitatis cogitatione districti, per exigua festinantis æui momenta præmorimur. Dies itaque nostros si abeuntes considetes, mireris tam alatis uolare pedibus. Si prætergressos requiras, doleas tam alatissimis auolasse. Nam præterquàm quod est omnibus breue tempus uitæ, est etiam irreparabile. Percutiuntur dies nostri tanquam fœnum à messore, & quod pauculis ei euerat mensibus, id totum breuissima deciditur horula. Quàm planè omnis caro

fœnum est, et omnis gloria eius quasi flos campi. Hominem sanctus ille patiens, flori comparauit. Non enim cuiusquam rei inueniri potest breuior ætas. Nanque dum immaturum exterior alligat cortex, nondum dixeris florem, paulatim deinde uiuidiore succo tumescit uterus, & albentes accipit rimas, necdum tamen flos est. At quum se ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt, et uelut fixa in orbem, iamque eorum uidetur maturitas, & ignotus occasus est. Etiam sine uentis quoque soluta natura labitur gratia floris, qui aurora pulcherrimus nascens, accedēte sole exiccatur, occiditque absorpto humore. Sic & cor nostrum arescit, sic & ossa medullis exiccatis tanquam phrygium & tirio quidam fiunt. Sed attentius de peccatore consideremus hæc dici, qui toto uitæ tempore nihil aliud neque cogitans, neque agens præter uanitatem, transigit dies suos sine liquore ullo diuinæ charitatis. Atqui sanctus Iobus ait, Vitam & misericordiam tribuisti mihi, et uisitatio tua custodiuit spiritum meum. Iustus enim non tam uiuit uita, quàm misericordia, quàm fide. Non tam alitur pane, quàm uisitatione, quàm omni uerbo progresso ab ore Dei. Hic uerus est panis, qui plus satiat, quàm ille saturat. Conscelerato itaque homini aruerūt ossa et cremiis, ligni ue exiccatissimi similia reddita sunt: quia nullus in erat nē ue bonorum operum, nē ue misericordiæ liquor. Aruit cor & induruit, quia non erat in eo dulcis roridaque Domini uisitatio. Et ipse peccator oblitus erat uerum panem comedere, idcirco nō uiuebat, sed uidebatur hebetibus oculis uiuere, sepulchri similis, culta extrinsecus, nitidaque cute, aridus putridusque intrinsecus. Quin etiam terrena ista sitienti atque suspiranti curis cordis ædacibus atque furiis agitato, marcidæ carni adhæsit os siccum. Arefacto enim pinguiusculo humore macræ uiscosiorique carni adhæret os, quod equidem contingit, cum anhelans flagitiosus, exardensque desyderio mundanæ, aut oculorum, aut carnis concupiscentiæ atque libidinis, aut superbiæ uitæ, non quiete sumit cibum, nō dulces accipit somnos, non sinit escam intus concoqui, macrescit, liuidoque colore est, fœtusque ueneno æstuat, atque aliena oculis bona limat acutis, turbatus atque anhelus uestigat opes, uestigat delicias, uestigat honores & inanem quandam populi auram. Horum est cor quasi mare feruens, quod quiescere non potest: horum, est illa uox, Lassati sumus in uia iniquitatis: hic gemit, suspiratque, uana edoctus à populo, magno erroris magistro, qui isthæc tanquā præclara atque admirabilia suspicit: hinc etiam impio osseus uigor, ossea uirtus carnis delicijs prorsus affixa sunt. At uerò iam conuersus per pœnitentiam, amarumque dolorem noster peccator, quonam modo inter improbos se gerat, quidque agat ostendit, attingitque triplicem diei partem, & operto ac miro artificio indicat quid interdiu in luce, quid in sero ad ipsum crepusculum, quid noctu in tenebris agat. De die itaque hominum fugiens consortia per latos campos solus, perque auia rura recogitās Domino annos suos in lachrymis, planctu, amarore animæ suæ, fit similis pellicano aui soliuagæ, luctuosæ, querulæ, gemebūdæ. Ad uesperū autem regressus domū, illic uisitur tanquā nicticorax, hora inter lucem & tenebras dubia: tunc ingressus conspicitur, tunc nonnulla canit hominibus, tristi licet atque lamentanti uoce: tunc ea, quibus infirma humanitas indiget, disponit atque constituit: sed mox in penitissimum cubiculum secedens à cōmercio & consortio gentium abducēs secum uxorē, paruosque liberos quos instituat, uigilat, & fit quasi passer à uicinis socijsque noctu segregatus in nido sola cum cōiuge paruisque pullis. Hæc erat causa cur bonus ipse nullū ferè uerū haberet amicū, quòd longè paucissimi sint boni, inter quos solos uera est amicitia. Maximum enim est in ea uinculū, morum similitudo bonorū. Oderunt hilarem tristes, tristemque iocosi, Sedatum celeres agilem, nauumque remissi. Ita hominum pars aperti erant eius inimici, pars adulatores fictique amici. Illi exprobrabant quæcunque ageret: hi aduersus eum conspirabant coniurabantque. Apertis inimicis nullus est cōiurandi locus, quippe cauemus illos: simulatis amicis et familiaribus, ipsis denique ciuibus opportunitas adest cōiurandi: non cōiurabant Pontici aduersus Romanos, nō Parthi, aut Indi: cōiurabat Piso, cōiurabant Lentulus, Cethegus, et Catilina, & denique pestilētissimi inimici hominis domestici eius. Neque uerò aliā ob causā cōiurabant aduersus hunc nostrū pœnitentē, nisi quia fiebat bonus,

bonus, quia uiam ipsorum relinquebat, quia cinerem amarum pœnitentiæ, & ipsum panem manducabat subcinericium. In cuius fortitudine ambulauit Helias quadraginta dies, & totidem noctes usque ad montem Domini Oreb, itidem & quia potum suum lachrymis aspergebat diluebatque, memor assiduus malæ actæ uitæ, & metuens iram indignationis domini. Quippe qui eleuans peccatores ac omni honore, copia, gloria sublimans, postmodum uidens insolentiores superbioresque effectos neque homines, ne se quidem Deum curare indignatus eorum non ferendam arrogantiã atque temeritatem altos deturbat, alliditque ad petram & conterit. Tolluntur in altum, Ut lapsu maiore ruant. Hoc est tam anxiæ prosanorum philosophorum quæstionis manifestum responsum. En paucis uerbis explicuit Psalmista, quod illi tam multis uerbis exponere contendebant. Quærebant enim si Deus est, unde mala? sin uerò non est, unde bona? Ecce tibi & unde bona, & unde mala, quum tamen Deus sit. Fusior est huius rei Psalmus septuagesimus secundus, ubi & hanc quæstionem aliquot uersibus prosecutus diuina etiam solutione concludit. Indulserat Deus Psalmistæ pluribus annis, successusque præbuerat peccati rerum omnium ad uotum, quo ipsum postea causatius puniret. Lento nanque gradu ad uindictam sui diuina procedit ira, tarditatemque supplicij grauitate compensat. Dies idcirco peccatoris ceu umbra sine corpore, sine solida substantia aliqua, ficta ac adumbrata uita declinauerũt. Stulti enim corporum umbras uera existimant esse corpora & res inanes tanquam solidas quærunt et persequũtur, ut ij qui in illa spelunca desidebant aduersis dorsis apud Iamblichum Platonicum nota est fabula. Horum dies in pompis, in fastu, in uanitate, tanquam umbra declinant, euanescunt, non in ijs gloriæ corpus, solida & expressa uirtus, non ulla recta cogitatio, sed solutus in omnem stoliditatem animus, quorum uitam pecuniæ simillimam, mortem iuxtà existimari par est. Hi etiam tanquam sterile fœnum, quàm primum arent, neque adolescunt in sanctam aliquam frugem. Hic iam conuersus pœnitens in persecutione constitutus, uti narrare cœpit, orare incipit, non utique pro sui liberatione, sed pro totius ecclesiæ tam uexatæ libertate ac quiete, quemadmodum præcipitur. Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem, & tanquã ciuis optimus, reipublicæ bonum præfert suo familiari, quanquam ipsius reipub. bonũ cum suo ipsius, & cum quouis priuato coniunctum indiuiduumque est, uti & malo participes omnes sunt, quemadmodũ ij qui eadẽ in naui uehuntur. Et à fece ista humanæ miseriæ, à sui cõtemptu assurgit ad diuinorũ meditationẽ. Homo sanctificatus atque mundatus, cui quisquilia istæ nostræ uilescũt, effert in rerũ altißimarũ contemplationẽ, fitque unum cum ipso Deo, ex humano diuinus, ex immortali mortalis, qualis est ipse Deus, qui ab æterno in æternũ perdurat, nullã sentiens temporis mutationem, acta consequentiaque ita intuens ut præsentia. Quamuis nos cum de Deo loquimur, instanti præteritoque abutimur, cum sit nullũ horũ in Deo, sed adsint omnia aperta & nuda corã illis oculis diuinis, tam perspicacibus, tam circumspectis, ut nihil nec eorũ quę fuerũt, nec quæ sunt, nec quæ erunt, ne eorũ quidẽ quæ esse possunt, illorũ obtutũ subterfugere queat. Oculus est Deus, omnia uidens: auris, omnia audiens. At tam clemens, tam benignus, tam orbi beneficus, et salutaris, ut ipsius beneficio durẽt perstentque omnia. Et ipsæ hominũ generationes singulę, innumeros & amplißimos misericordiæ eius fructus acceperint, quas miserationes, quos fructus narrat filio pater, & auus nepoti, & hic ijs qui à se nascuntur. Hæc memoria miserationum Domini, tum monumentis literarum sempiternis consignata, tum tradita quasi per manus filijs à parentibus, perdurat à generatione in generationem usque ad consummationem huius uniuersi. Ob has usque adeò immensam clementiã, quæ in te Deus nunquã sentietur uel cõsumpta uel cõminuta. Et siquidẽ perstas æternus aliquando tandẽ exurgens, non quòd dormias, nõ quòd iaceas aut sedeas, sed quòd uim brachij tui terrẽus aliquãdo nõ sentit gens hostilis, opẽ auxiliumque brachij tui nos sublimãtis aliquando nõ sentit populus tibi deditus, & in te uno fidens: ideo tu exurgẽs externa iudicatione pręclare efficies utrunque, quũ alterũ effeceris: misereberis enim Sion, id est, ecclesię tuæ nascentis oppugnatæ tam uaria persecutione. Tempus est nanque iuuandæ illius tam afflictæ. Iam enim

enim sentis, iam percipis ab ea inundata alioqui ac pene oppressa innumeris calamitatibus tantam frugem, ut ipsi etiam lapides, ipsi parietes placeant & sanctis tuis in cœlo & angelis qui ibi perpetuò ministrant. Lapides sunt uiua quædam membra huius ecclesiæ, cuius Christus est caput, ex quibus tanquam lapidibus conflatur & constituitur. Qui mirum in modum angelis placent, quibus incredibile dictu est, quàm oblectetur, usque adeò ut terræ, ut solo illi super quod fundata est, utpote martyrio iam multæ sanctissimi sanguinis effusioni misereantur cupiantq́ & obsecrent, ut iam aliquando tandem pacatè & tranquillè castissima pudicissimaque mater nostra & uirgo transigat æuum superatis tot millibus hostium, deuicto & calcato uastissimo Romano imperio superemineat sponsa tua sancta, integra, inuiolata, domina gentium. Quòd si benignitas brachij tui hoc effecerit, ostensa est potentia & uirtus illius. Te unum stupebunt gentes, tuum nomen in quo tanquam in gladio spiritus illa pugnauit, timebunt: quin etiam neque reges terræ suum fastum, sed tuam gloriam admirabuntur, quippe qui ipse operosæ mundanæ molis author ædificaueris Sion, fuerisq́ uisus in gloria maiestatis tuæ, quam quis uidere poterit, & huic mundo uiuet? Ignis est comburens, & gladius penetrabilior omni mucrone rompheæ, machæra, bipenniq́ qualibet acuta. Quòd si permiseris te uideri in gloria tua, te unum ipsam tuam ineffabilem gloriam horrebunt principes terræ, non suas sarissas, non sua gesta, non pila, quæ omnia contra humillimos & infimæ sortis homines præualere non potuerunt, non quòd fuerint ipsi per se satis aduersus illa confirmati atque muniti: uerùm quia acceptasti, quia grata tibi fuit humilium oratio, nec abiecisti, nec contempsisti preces eorum. En quàm multum est preces nostras à Domino exaudiri? Ecce cur prouidus Propheta in exordio huius sermonis exaudiri precabatur orationem suam. Siquidem propter eos, quorum sibi grata est oratio, tam ipse agit stupenda, atque eo magis timebunt nomen gloriamq́ tuam, quo uiderint te per infirmiora mundi uicisse fortia. Hæc tam multa tamq́ ingentia admirabilia consignabuntur monumentis literarum sempiternis, mandabuntur æternæ memoriæ in generatione noui populi Christiani, qui procul bellis auersis quietus, amotis propulsisq́ aduersitatibus & erroribus, respirans aliqua libertate, liberè ac pleno, quòd aiunt, ore, laudabit Dominum. Hæc una est libertas, hoc unum regnare est. Verum enim uerò attentius consideremus hanc dulcissimam libertatem, hanc placidissimam quietem, hoc in gentes inq́ dæmones imperium assecutam Dei ecclesiam continuis precibus, multis lachrymis, profundis gemitibus atque suspirijs: quæ omnia nisi audisset Dominus, frustra clamassemus, frustra gemissemus, nequicquam lachrymas profudissemus, uana fuissent suspiria. Dominus itaque despexit de sancto excelso loco suo, de igne, de caligine, de luce illa quam habitat, inaccessibilem admouit aurem, ut gemitus uinctorum ecclesiæ audiret. Seu hi sunt in carcere martyres, seu in claustro monasterij uincti compedibus disciplinæ, uinculis catenisq́ intellectus & sapientiæ, quæ sapiens concionator protectionem fortitudinis, bases uirtutis, stolam gloriæ, & salutis alligaturam esse affirmat. Aspexit itidem Dominus de cœlo in terram, ut libertate donaret filios martyrum. Hi nanque interempti pro Christo sui uerbi persuasione, sui sanguinis uirtute, suæ uirtutis exemplo atque incitamento plurimos filios progenuerunt. Pro patribus tuis (dicitur ecclesiæ) nati sunt tibi filij. Quum igitur bella ab sponsa sua Christo placuit auferre, aduertit oculos, admouit brachipotens, ut quos interempti martyres generant filios, proximos etiam forti parentū solueret restitueretq́ libertati, ut hi liberius, securius, tutius in ecclesia clament, annuncientq́ admirabilia Domini Christi Iesu, & uirtutem magni eius nominis tetragrammaton. In ciuitate uerò sancta, in conuentu regum congregatis principibus terræ, libera ecclesia, uti nunc, cōuenientibus in unam sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, ut obediant & seruiant Domino, doceant eos illi martyrum filij laudem magni domini Dei nostri. Hoc fecit Deus, ut & filij martyrum sint etiam testes, sint nuncij, annuncient in ecclesia nomen Domini, id est, Iesu: annuncient quæ ille ad eruditionē nostram egerit, dixerit, passus fuerit

fuerit. Et reges congregenẽ cum populis, ut seruiãt ei de Christo Iesu, cui dedit Deus omnem potestatem in cœlo & in terra: quocirca dominus est uiuorum & mortuorum. Hoc caput est huius ecclesiæ, cuius nos sumus membra, quæ à calamitatib. externis ac internis persecutionib. liberata, posita iam medio in cursu felicitatis, in uia uirtutis, in uia uigoris & fortitudinis suæ: anxia tamen etiamnum paucitatẽ dierum huius felicitatis suæ ab sponso supplex petit prædici sibi, utpote quę tot aduersa perpessa, respirans aliquandiu timet rursus breue intra tempus reuocari ab illa. Tum etiam doctisima sponsa & uirgo abhinc multos annos præsciuerat, postremis suis diebus instare tempora periculosa. Idcirco trepidula, memor adhuc accepti uulneris, quando sit finis futurus tranquillæ felicitatis percontatur, obtestaturq;, ne medio in prospero cursu iterum ad carceres reuocetur, neue in illo tam acri cruciamento futuro destituat se, sinatq; animam efflare, ac penitus interire. Hæc itidem ipse ad terram prouolutus, ad pedes immensæ patriæ maiestatis filius & sponsus Christus Iesus Deo supplicat lachrymis & clamore ualido, ne unquam deficiat fides ecclesiæ, et exauditus propter suam reuerentiam. Audite, quódnam reportat à patre respõsum: Calix fili mi charisime tuus, calix est noui et æterni testamẽti, nihil est quòd in hac re ipse uerearis. Ego enim uobiscum sum usque ad consummationem seculi: quibus uerbis difficile dictu est, quàm se consoletur nostra dulcisima omnium mater, quæ alioqui pauida tremensq; supplicabat, ne se medijs huius nostri sæculi diebus in perpetuum reuocates, nõ reducturus unquam in ullis hominum ætatibus, in ulla generatione generationũ huius anni tui, huius temporis à te creati. In cuius initio tu Domine terram fundasti, quemadmodum à Mose in Originibus mũdi nobis traditum est, qui in principio creasse te cœlum & terram refert, quam terram tu fundasti in stabilitate sua, & manus tuæ cœlum fecerunt. Verbo enim tuo manus et potẽtia tua cœlos firmauit. En maximum inter nostrum uerum Deum, commentitios uanosq; gentilium deos discrimen. Hi enim in cœlum multis antea sæculis factum introducti finguntur, domum iam tum ædificatam inuenerunt, quam (ut dicunt) possederunt meritis. At noster optimus, maximus Deus cœlum longam post suæ æternitatis æternitatem quum creasset, nõ meritis adeptus est illud, sed bonitate sua dignatus est illam sedem esse suæ infinitæ maiestatis. Hinc iam frequenter Psalmistes Deum nominãs, addit: Qui fecit cœlum et terram. Neq; uerò hæc atq; alia quæcunq; sunt creata subsisterent, nisi fouerentur, nisi ab interitus iniuria, cura diligentiaq; regentis defenderentur. Quæ uniuersa & si perirent, permaneret tamen artifex ipse, neq; posset nõ esse. Et equidem ut induimus uestimenta noua, quæ usu atterunẽ, & interpolamus reficimusq; illa: ita facies hæc uniuersi, ueterascet longa die, obsita situ & carie, amisis senio uiribus, quod deprehendi quotidie in frugum terræ uirtute, & perinde in uita, in corporibus, in uirtutibus animalium cunctorum. & Vriel angelus Domini sacerdoti Esdræ ostendit, & multis antea sæculis cõqueri cœperunt rerum scriptores. Verùm parantur hæc omnia renouanda instaurandaq; purgatorio igni, qui præcedet diem illũ magnũ uenturi iudicis Christi Iesu. Tunc apparebit nouũ cœlũ, tum noua terra: quippe immẽsus Deus iudex, ille qui super thronũ sedet, noua se omnia facere profitetur. Quod non modò populus Dei monstrante Deo nouit, sed etiam fatidicæ quædam mulieres Ethnicis prædixerunt, & eorum philosophi maximè timuerunt.

Esse quoque in fatis (ait ille) reminiscitur affore tempus,
Quo màre, quo tellus, correptaq; regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

At uerò tu magne Deus in hac tanta rerum mutatione immobilis immutatusq; perstas, neq; alius Deus, nec aliud quidpiã unq; es. Tu fons perennis, purusq; omnis essentię, nihil quod aut non sit essentia, aut nõ sit mera essentia receptãs, in eadem æternum persistis: hoc enim extanti utendũ est tempore, ut noster propheta facit: quoniã rota in æternitate nihil est Dei aut fore aut fuisse, sed esse. Ecce quanta in his pauculis uerbis mysteria? Cœli, inquit, uelut uestimentũ ueterascẽt, & uelut amiculũ mutabis eos & mutabuntur. En nobis tempus futurũ, quo fiet illa cœlorũ instauratio. At tu, ait,

ait, permanes, & idem ipse es. Iam uerò ne quis putet desiturum aliquando Deum, immensam Dei post hac durationem illo futuro cōcludit, dicens: Et anni tui nō deficient. Nunquid anni tui, quærit afflictus ille Iobus, ceu humana sunt tempora, quæ aut deficiūt, aut certè deficere possunt, quippe quæ ex corruptibili principio utpote cœlis defluunt? Quos inquam cœlos filij seruorum tuorum posidebūt? hæc pars & hæreditas eorum, ipsi in sempiternum habitarunt in illis. Nouus is profectò est populus Christianus, qui seruis tuis Iudæis tanquam filius patri succesit. Et noua nostra ecclesia, ueteri synagogæ semen eorum sunt, qui ab ipsis orti pro patribus nascuntur quotidie filij ecclesiæ. Perinde ac id Psalmista diceret, quod Poëta quidam:

Hic genus istorum cunctis damnabitur annis,
Et nati natorum & qui nascentur ab illis.

Quin etiam ut patrum similes solent esse prognati, ita & angelorum muneribus atq; ordinibus illius triumphantis ecclesiæ similes sunt nostræ militantis exercitus atq; acies. Ideo et Christiani, filij sunt seruorum Dei, id est, angelorum, qui omnes sunt administratores spiritus maiestatis Dei, cui asistūt decies centena millia, & cui millia millium ministrant. Talis exitus perennis gaudij absolutis rebus omnibus decebat hunc Psalmum, utpote peruagatum, per peccatorē, per pœnitentem, per militantem ecclesiam, per ipsam Dei maiestatem. Ad quam unam intuendam & creatus est homo, & per tot ærumnas, perq; tot exercitus aduersa rectè, honestè, sanctèq; hic uiuit, ut tandem tanto donatus præmio in quiete, in omnium, quę ne excogitari quidem possunt, bonorum copioso cumulo agat æterna letitiæ secula.

MEDITATIO SEXTA IN HVNC PSALMVM CXXIX.

DE profundis clamaui ad te, Domine: Domine, exaudi uocem meam.
Fiant aures tuæ intendentes, in uocem deprecationis meæ.
Si iniquitates obseruaueris, Domine: Domine, quis sustinebit?
Quia apud te, propitiatio est: & propter legem tuam, sustinui te, Domine.
Sustinuit anima mea in uerbo eius, sperauit anima mea in Domino.
A custodia matutina usq; ad noctem, speret Israël in Domino.
Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio.
Et ipse redimet Israël, ex omnibus iniquitatibus eius.

MVNDVM hunc uniuersum esse, unam communemq; & deorum & hominum ciuitatem Platonica & Stoica schola testata est. Nos spiritus sanctus docuit, omnia hæc inferiora propter hominum corpora, superiora illa propter angelos animosq; nostros facta esse. Angeli equidem illam incolunt huius ciuitatis præstantissimam partem, ab omni turbine, ab omni tumultu, ab omni miseria seiunctissimā. Animi uerò nostri tanquam serui, hic in ergastulis quibusdam corporis et teterrima mundi habitatione, non tam uitā agere dici possunt, quàm perpetuò affligi et discruciari. Nam præterquàm quòd sarcina corporis mens nostra obruitur & premitur, agit hic in terra, in quam fertur uelut in sentinam quicquid est fœtens, quicquid immundum, quicquid sordidum in toto mundo. Huc uenti, huc niues, imbres, pruinæ, gelua, rores, fulgura, grandines, huc rigores, huc æstus, huc ariditates, lues, sterilitates, huc puluis, huc lutum, huc alia quàm plurima solo dictu fœda: & quòd omnium infelicissimum est, quum hic Deus ille rerum omnium cōditor & parens hominē creauerit rectum, sese ipse quæstionibus miris immiscuit. At quanq; locati sumus in loco turbinis pleno, in loco caliginoso, sentibus uoraginibusq; horribili, ducem tamen nobis Deus tribuit talem, ut eum sequi si uelimus, aberrare nullo nobis

nobis liceat modo. Bene beateq́ uiuemus, & expeditissimo compendio ad beatitudinem ad quam totis uotis ferimur perueniemus. Dedit naturam bonæ rationi coniunctam, & de facie illa sua, quæ omnem hominem illustrat uenientem in hunc mundum, accedit nobis lucernam quandam, quæ synthereſis dicitur, à qua nos duci si sineremus, si ducentē perpetuò sequeremur, nec esset cur nos hîc creatos quereremur, & liberati ab ergastulis restitueremur nostræ ciuitati. Quin ne cuiquam ulla præberetur occasio causandi, quam legem ipse in cordibus nostris scripserat, eandē uoce excerta claraq́ apud totum mundum pronunciauit. Verùm nos ita hac in diuersorio, in carcere morula abutimur, ut unde nobis confestim discedendum est, ibi relicta tota patriæ penatumq́ cura sedem figamus, & contra leges omnes peregrini & aduenæ immisceamus nos diuersorij negocijs, et pro familiaribus domesticisq́ nos geramus. Ita capimur ineptis opibus, stultis & uanis honoribus, atq́ adeò perniciosis illius turpissimi carceris, cum amplissimos illos uerissimos & perpetuos patriæ non recordamur. Quam sibi rem maximæ iniuriæ loco ducūt ciues illi nostri angeli, & Deus princeps uniuersorum, qui præest illi ciuitati, ex qua nos sumus cum uident præferri suæ reipub. uanissimum nescio quid diuersoriolum, seu potius ergastulū tetrum atq́ horridum, ex quo sumus postridie migraturi: cuius quantalibet mora nobis deberet esse odiosissima, ut primo quoq́ tempore ad libertatem, ad nostram rempub. ad dulcissimam patriam, nostramq́ originem reuolaremus. Idcirco ut ij, qui sua ciuitate contempta atq́ spreta in aliam sese scribendos curarunt, in suam ij redeant, non recipiuntur. Neq́ enim licet cuiquam duarum esse ciuitatū ciuem, ei duntaxat, qui sua meliore aut despecta, aut illa non contentus, in minorē peioremq́ transiuit. Ita & qui illam supernam diuinamq́ unde nostra est cognatio, unde genus nostrum, despexerunt, & in hanc mundi asciscendos sese optarunt, quum ex hac in morte migrant, nō in sedes illius cœlestis, sed in profundā tartaream noctem, quæ sunt dignitates, honores, & stipendia huius, recipiuntur, quāuis hæc non uno simpliciq́ modo agantur. Neq́ enim omnes eadem metiri decempeda æquum est, distinctè quadratimq́ tractantur. Nam quidam sunt, qui ita ciuitatem commutarunt, ut eos facti nunquam pœnituerit, ac perinde neq́ crimē agnouerint, neq́ Deum principem melioris illius ciuitatis clementissimum, & suorum omnium ciuium amantissimum, unquam tantum scelus fuerint deprecati. Hi edicto immutabili luent flagitij sui perpetuas pœnas, & sunt

—Æternos damnati ad ignes,
Quos spes nulla fouet, quos nulla piacula soluunt:
Hi sunt, qui scelerum moriuntur opacis
Impliciti tenebris: hi sunt, qui tartara & altum
Præcipites Acheronta petunt.

At sunt nonnulli, quib. melior aliquando mens datur, quos facti pœnitet, agnoscūt crimen, & ad meliorē redeunt frugem, ueniamq́ delicti sibi ab illo benignissimo Deo petunt. His quamuis ignoscatur, pœnam tamen aliquam superesse necessum est, qua & ipsi mulctentur, & reliqui admoneantur deterreanturq́, ne eiusmodi facere pergant. Et enim si omni prorsus supplicio carerent, uerendum esset, ne hac facilitate principis Dei quamplurimi atq́ adeò omnes abuterentur. Et hæc quidem tradita à spiritusancto Israeliticæ familiæ, Philosophi & Poetæ, ut etiam alia permulta, acceperunt. De his enim animis ad hunc modum Vergilius loquentem facit Anchisem:

Ergo exercentur, pœnis, ueterumq́ malorum
Suplicia expendunt, aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad uentos, alijs sub gurgite uasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisq́ suos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur Elysium, pauci læta arua tenentes,
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumq́ reliquit
Æthereum sensum, atq́ aurai simplicis ignem.

At quum in illis sunt purgatorijs pœnis, operepreciũ est audire quibus utantur apud Deum precibus, quas utcunq; referam, non uersibus cuiusquam poetæ, quales fuerunt hi quos paulò antè adduxi ex Vergilio, non carmine uel Orphei, uel Mercurij, uel illius Apollinis uersuosissimi, sed diuina cantione sanctissimi Regis Dauidis, de quo in Græcorum monumentis ad hunc modum scriptum est:

Orpheũ iam reticeto, lyram confringito & Hermes,
 Tuq; tripus sortes Delphice conde tuas:
Nam citharam Dauid cœlesti pectine pulsans,
 Æterni nobis pandit operta Dei:
Plurima & antiqui signat miracula sæcli,
 Inq; Dei laudem cuncta creata canit:
Imbutos omnes sacris custodit & auget,
 Erigit & lapsos, atq; albare uetat:
Iudicium reserat uenturi iudicis, idem
 Sordentes animas elui ab igne docet.

Harum ita atq; animarum dum dignę parantur illi cœtui diuorum cœlestium, ita precantem unamquanq; inducit diuinus Deiq; persamiliaris Rex & Propheta.

ORATIO ANIMÆ IN PVRGATORIO.

Egressam me ex illo ergastulo mundi, in quo inter umbras uolitans, quæ credidi uera esse corpora, nimium oblectata prætuli uanissimas res solidis, ueris atq; expressis, iusto tuo Deus iudicio in hanc abyssum detrusisti, in quam coniecta cœpi ob acerbissimum dolorem atq; eum insuetum lachrymoso eiulatu clamare. Neq; enim uisus mihi est dolor apud superos homines ullus tam acer, tam uehemens, tam penetrans, tam intolerandus, tam penè singulis momentis enecans. Nam si illic qui secantur, qui uruntur, quid hæc dico, qui punguntur, qui uellicantur, qui calcantur, qui premuntur, clamant dolore affecti: quantum putas fuisse clamorẽ meum in his tormentis? ad quæ illa mortalium si conferantur, picta esse uidebuntur, non uera, & hæc corpora, illa uerò corporum umbrę. At quid eiulaui? quid clamaui? non quę homines in uita, minima quaq; mali opinione tecum ceu cum minore se grauissimè expostulantes, te blasphemantes, tibi maledicentes, non ut qui sunt in perpetuo tartaro inclusi faciunt: te, me, parentes, omnia denicq; sum execrata. Sed illam auxilij uocẽ summis in periculis, calamitatibus, ærumnis, angoribus, mi Deus, mi domine. Non aduersus te, mi Domine, non de te quicquam, non aut aduersus alia, aut de alijs, aut ad alia, sed ad te, ut orationẽ meam, ut uocem hanc plenã amatoris audias, ut mihi subuenias, quo quàm primùm ex hac abysso ad te mundata euolem, ut aures illæ tuæ tam coniunctæ misericordiæ tuæ, ut nihil illæ audiant, cui non hæc præstò adsit, adhibeantur orationi meæ. Vt quãuis ego ex profundissimo clamem loco, ex ipsa infima abysso & medio terræ quæ à cœlis & domicilio glorię tuæ quàm longissimè abest, tu tamen ex sede maiestatis, ex luce illa quam inhabitas malis inaccessibili, quam prauorum prauæ non penetrant uoces, me exaudias. Ne ego hic tam diuturno cruciatu affliciar misella atq; distorquear. Vt citò mihi eam ciuitatem tua clementia reddas, quam meis ego flagitijs amisi. Neq; enim congruum est te Deus, quicquid ipsam commisi ad inquisitionem reuocare, & acri perpendere examine, omniaq; exactè persequi. Non decet tè summo nobiscum agere iure, ut de tuo multum remittas necesse est, ne istud tuum sanctissimum tribunal tristis atque acerbus reorum scopulus nominetur. Nam si tu singula nostra delicta apprehendere, punireq; uolueris, non satis unus is erit in pœnas, qui peccauit, ille tibi in multos transformandus, imò in innumeros erit, ut æquas condignasq; suis sceleribus tibi Deus det pœnas. Nolumus hanc ἀκριβοδίκην, nolumus hoc, tam exactum ius, cuius opera, ut Sapiens inquit, quis annunciabit, aut quis sustinebit? Quòd si tu uoce tua nos increpare tentaueris, quũ uix paruam stillam sermonis tui audire ualuerimus, quis poterit tonitruũ magnitudinis tuæ intueri? Non dico, aliqui nostrûm, sed ne uniuersa quidem terra sermones tuos poterit sustinere. Quid terram dixi? ne angeli quidem, uel temporis momentum te increpante consi-

stere

ſtere potuerunt. Tam enim ualet idem iſtud tuum uerbum ad conuellenda omnia in
ira tua, quàm ualuit ad omnia in tua benignitate creanda. Non enim gladijs aut haſtis
eum qui tibi non placet, deijcis, ſed uno tui oris ſpiritu interficis impium. Tuum nu-
tum uniuerſus ſpectat orbis à quo numen tuum ſua ſumma prudentia cuncta guber-
nat, & torquet. Itaq; quum is tu ſis, ut nos omnes ad te collati non penè nihil, ſed pla-
nè nihil ſimus, non decet te ad diſquiſitionem noſtrorum omnium ſcelerum deſcen-
dere, nec aduerſus nos te tantum ſæuire, iramq; & potentiam tuam exercere. Ne di-
camus omnes, contra folium quod uento rapitur, te oſtendere potentiam tuam, & ſti
pulam te perſequi ſiccam. Fac itaq; quod benigni maiores in minores, quod parẽtes
erga liberos: caſtiga, mulcta nos, ſed non quantum commeriti ſumus. Fac quod peri-
ti muſici, qui diſſonantes chordas non continuò aut reijciunt, aut concidunt, ſed pau
latim modò tendentes, modò remittentes ad harmoniã accommodant. Verùm quid
ipſa loquor? ſum'ne ſana? quid ago? quem moneo? An non eum qui aliud agere de
more nõ habet, quàm id quod ego hortor? An fuit unquã aliquis, qui ſeueriſsimam
illam tuam mi Deus iuſticiam ſit expertus? qui admirabilibus tuæ benignitatis cle-
mentiæ beneficijs non ſit uſus? Adſint illi, qui tua in ciuitate feliciſsimã atq; æternam
agunt uitam, an hi uel minimã partem ſuæ beatitudinis meritis ſuis adepti ſint? Quæ
omnia ſi ad bilancem reuocentur, adde etiam uniuerſa noſtra uiuentium merita, futu
ra illa gloria, quæ reuelabitur in nobis, pondere ac ualore uincet. At nos quæ hîc tor-
quemur ſummopere, quę purgamur, quis dubitet, quin ingratiſsimę ſimus, niſi tuum
erga nos immenſum beneficiũ agnoſcamus? Num præſentes pœnæ flagitijs ſatis ma
gnæ? nũ digna merita certiſsima illa futura beatitudine? Quid quòd ipſi ſempiternis
ſupplicijs addicti, miſerrimi illi quidem, ſed quamuis ſecum agi peſsimè credant, teq;
iniuſtum, te crudelem iudicem ſemper querantur, clementia tamen incredibili tua
utuntur. Vix enim pro milleſima portione commeritorũ pœnas luunt: infinities nan
que maior eſt ſceleris eorum culpa, quàm pœna. Eſt enim apud te mira noſtri indul-
gentia, dulciſsima noſtrorum criminum uenia, gratiſsima et fructuoſiſsima propitia-
tio, facillima expiatio noſtri. Tuum eſt illud propitiatorium templi aureum atq; pul
cherrimum, ſuper quod ſtabant duo aurei Cherubini gloriæ tuæ, qui ſeſe atque pro-
pitiatorium contuebantur, iuſtitia ſcilicet tua & miſericordia, quibus omnia modera
ris, omnia temperas. Suntq; illa tua, quæ eadẽ eſt ratio, ſapientia, benignitas: eſt etiam
lex illa æterna, quæ neq; hominum ingenijs eſt excogitata, neq; ſcitum eſt aliquid po
pulorum. Quæ ſæculis omnibus fuit antequàm ſcripta lex ulla, aut quàm omnino, ci
uitas conſtituta. Sed eſt admirabilis illa tua uoluntas ſummæ ac perfectiſsimę rationi
commiſta, quæ uniuerſum mundum regit imperandi prohibendiq; ſapientia, quam
duo Cherubini referebãt ardentiſsimi charitate, ut intelligamus legem ueriſsimam,
tuam legem eſſe ſummæ clementiæ, ſummæ benignitatis & miſericordiæ, ſummæ æ-
quitatis, ſummæ quoque charitatis. Quæ quoniam operit multitudinẽ peccatorum,
quoniam promittit uel nefandiſsimorum ueniam ſcelerum: idcirco te, quem in furo
re uniuerſus orbis non ſuſtineret, ego planè nihil in tanta clementia, lenitate, manſue
tudine ſuſtinui. O lex ſacra, lex mitis, lex benigna, cuius beneficia, cuius opem homo
neq; ſperare, neq; optare per ſe auderet, niſi tu tecum & inuentũ, & inuenti fiduciam
attuliſſes. O lex admirabilis: ſiue tu es mandata ſermoq; Dei uiuus & penetrantior
omni acutiſsimo mucrone: ſiue teſtimonium à prophetis, qui uiderunt exhibitum:
ſeu teſtamentum Chriſti, quod ipſe ſanguine ſuo ſanxit: ſeu Dei uolũtas, cui noſtram
aptari id demum eſt bene beateq; uiuere: ſeu iuſticia Dei, ad quam reliquæ ſi confe-
rantur, iniuſticiæ eſſe uidebuntur, cui parentem ſanctiſsimæ ac certiſsimæ legi, iuſtè
ac legitimè neceſſe eſt uiuere: ſeu iuſtificationes illæ pientiſsimæ, quæ iuſtificant im-
pium: ſeu iudicia Domini, quæ omnia ſunt ex æquo et bono miſericordię plena: ſiue
tu es uia, quæ per te ingredientem nunquam fefelliſti, quæ in patriam exules expedi-
tiſsimo compendio reducis, quam ſe Chriſtus eſſe teſtatus eſt: ſeu ueritas, quæ eſt ini
tium uerborum Dei: ſeu pax illa quam reliquit eccleſiæ ſuæ hæreditariam Chriſtus,
quę omnem exuperat ſenſum humanum: ſiue tu illa es dilectiſsima uinea quæ iucun

dißimos palmites,et gratißimã frugem Domino attulisti,cuius torcular quod Christus calcauerit solus, nec fuerit de gentibus uir cum eo,idcirco rubrũ est indumentũ eius,et uestimenta ipsius uelut calcantium in torculari:seu tu es,quod magis experimur,misericordia Dei tam lata,tam magnifica,cuius munere factum est ne simul omnes interierimus.Quoquo nomine te inuocare ius fasq; est,certè diuino quodam & sacrosancto.Tu illa es,ob quam unam nõ desperamus,quæ nos quocunq; in loco simus,reficit recreatq;,cuius nutu ordo consistit,atq; perennat huius uniuersi.Nec aliquid prorsus quamlibet magnum,quamlibet minimũ usquam agitur,quod tuo ex præscripto nõ administretur.Te satius erit adorare tacentes,id quod certè possumus, quàm narrationẽ aggredi tui,quod utiq; tam fieri potest à nobis,quàm rem immensam mensura nostra finita atq; exigua metiri. Non ut te exprimeret, optabat regius propheta oculos aperiri suos.Nam id ne facere quidem potuisset,nisi ipse idem fuisset Deus,cuius tu mens,cuius es tu uolũtas,uerùm ut consideraret mirabilia tua,quę tam est dulce contemplari,quàm sunt illa & summa, & intermina, & gratißima dulcißimaq; nobis.Quibus nos nihil diffidere iubemur,nihil non sperare in eo qui potens uolensq; est,omnes in sese confidentes à crudeli morte saluos facere.Quæ nisi fuisset assidua mea meditatio,forsitan in humilitate mea perijssem.Videbam enim te summum,me infimam:te omnipotentem,me imbecillißimam:te iudicem,atq; eundem æquißimum,me uerò nocentißimam ream ante te,imò aduersus te adductam: quæ mihi poterat esse ueniæ spes?quum idem esses & testis, & actor,& iudex, atq; is sine prouocatione,quem ego scelere meo offendissem.Audi tu inauditam ô terra misericordiam,audi tu orbis incredibilem benignitatem.Accusat hic,testatur, sedet iudex,è cuius manu nihil est quod eripere posit. Et tamen cum primum incipio agnoscere crimen,& deprecari,iubet me animo esse bono,futurum se patronum meum,se ignoturum mihi,non recordaturum flagitiorum meorum. O misericordia,ô clementia,ô benignitas,ô lex, ô uerbum Dei toti nostro generi prosperum & salutare. Hoc est uerbũ quod uult Deus,hoc quod nobiscũ paciscitur:hoc quod iurat,et eius postmodum neutiquam pœnitet. Hoc quod procedit de ore eius,nec facit irritum. Hoc quod mittitur, & ad te Deus uacuum nunquam regreditur,sed quicquid ipse tu uis subitò peragit.In hoc ego uerbo speraui, in hoc ego hîc inter tam acerba uiuo, & me ipsa cõsolor:in hoc confido fore,ut nos breui liberes,adducasq; in sedes illas beatas. Tum & in illo tuo uerbo fiducia mihi ingens,quod unum est tecum in excelsis fons sapientiæ & à te perpetuis æternitatibus generatur,

—Quod fundis ab alta

Mente pater,tanti & donas consortia regni.

quod uerax est & fidele,quod nos sanauit, quod grauem conglaciatamq; liquefecit nostram pituitam,quo nos tanquam face præeunte profecti sumus,quod misisti Domine Iacob,quod egressum est ex Hierusalem, qui sanctus sanctorum ob unum nostri amorem Summo delapsus olympo,

Et Deus humana lustrans sub imagine terras.

exemplo suo docuit,iussitq; confidere,quòd innocentißimus pro nocentibus oblatus mundum primus ipse uicerit. Et quoniam tam strenuè ueterem hostem bello fudit fugauitq;,ac impotentem et nefarium tyrannum hærentem tam multis annorum millibus in possessione mundi huius in tartara detrusit, nosq; omnes asseruit in libertatem.Ideo data est ei potestas omnis in cœlo et in terra.Princeps est pacis,pater futuri sæculi, mundi melioris origo & Dominus uniuersorum. In hoc nos omnes uerbo sustinuimus,in hoc nos omnes Domino sperauimus: in hoc & patres illi nostri, qui sub nube atq; adeò sub caligine & nocte fuère, ambularunt & castramentati sunt: in hoc & nouus ille, pulchrior populus oriẽte procedẽteq; die creatus, idest in ista tua luce Deus,quæ mentibus hominum densißimis in tenebris repentè affulsit. In ista luce,quæ ambulantibus in mortis umbra subitò exorta est,incredibilemq; lætitiam,uitam,salutem attulit,omnes inquam in hoc sperauerunt,neque sunt suo uoto frustrati. Circumfusa enim tota turba,& quæ anteibat & quę sequebatur,eadem clamabat uoce trium-

ce triumphi, quam perpetuò in cœlis angeli illi tui uoce quadam humana maiore personant, Sanctus sanctus, sanctus. Itaq; & à die illa clarissima, in qua primus creatus est Adam in multarum magnarumq; rerum certissima gratissimaq; luce ac cognitione, quam originalem natiuamq; iustitiam nominant, a qua ipse nos secum trahens, tam turpiter te exclusit, ad exitum usque noctis mundi huius obscurissimi, in te uno perfugium, in te oculi, spes, uota, desideria omnium coniecta. Nos quoq; ab exortu nostro, quo in lucem eiecti sumus, ad hanc usq; noctem, quam dormiunt corpora nostra, usq; ad sæculi innouationem atque instaurationem, et hîc in tantis tormentis iugi ac propè intolerabili dolore, quid aliud quàm una tui pascit spes: quæ excussis rebus omnibus in fundo solo superstat, quæ si cum alijs quoq; rebus euolaret, actum de nobis omnibus esset. At nos ne hoc quidē loco tam acerbi mœroris pleno diffidimus, in hac quoq; nocte, quòd tu per tuum sanctum prophetam iussisti, te laudamus, tibi bene precamur, & supinas ad te manus tendimus in sancta, quod est sacrificium uespertinum, in quo sacrificio filius charissimus tuus, manus suas in crucem leuans occisus est, agnus immaculatus: & ceremonijs deuinctissimo populo finem imposuit, ut solueretur in postrema mundi ætate asina illa ad acerram miris modis deuincta. O salue admirabilis Deus homo, sæcli melioris origo. Salue omnium animis desyderate rex, immortalis omniumq; sæculorum, cuius regnum finem nunquam accepturum est. Salue tu quoq; regnum immensē, pacis, quietis, clemētiæ, & omnium miserorum diuinum asylum, tutissima ara. Quod Christus ipse, ut alieno tyranno seruiens redimeret, suæq; pristinæ restitueret libertati, in eaq; te firmaret, non unam atq; alteram sacrosancti sui sanguinis stillam impendit, quæ satis superq; fuisset ad quantumuis precium persoluendum: sed tanquam riuos liquescentibus uisceribus omnibus, ardentissimo charitatis igne quicquid diuini sanguinis inerat, profudit, ne quid in sanctissimo superesset corpore, quod adhuc dari potuisse quisquam causaretur. Tam enim eam rem seriò ipse agebat, tam optabat liberam hanc suam ciuitatem uidere, ut neq; operæ, neq; sumptibus ullis pepercerit, modò aurea illa libertas rediret, uera & sæculis omnibus permansura. Quis desperet ciuium? quorum princeps tam unumquenque dilexit, ut quod pro uniuersis, etiam pro unoquoque haud dubiè fecerit. An aliquis uel tam ingratus est, uel tam stupidus, qui quum hæc uideat, de principis benignitate, clementia, ope desperare possit? Et tu quoq; mitissime Princeps, clementissime Rex, indulgētissime Pater, charissime frater, salutaris liberator seruatorq; noster, eodem illo precio nos populum Israeliticū à te redemptum ex nostris omnibus sceleribus breui perpurgato, mundatasq; ex illa carceris superioris fece, sordibus, squalore, ex labe concreta, quam è uolutatione in fœdissimo contraximus cœno, excusso quicquid ex terra graue adhæsit, quod suo pondere morari conscensum posset, tributis alijs duabus nos libratas, leues agileisq; per mundi huius plagas perq; cœlos candidas candentibus togis amictas, in cœtum illum beatorum spirituū inducito. Atq; in ciuitatem nostram quasi postliminio restitue, ut cum cęteris nostris ciuibus unum factæ omnes, sicut tu paterq; unum estis, immortali fœlicitate fruamur.

MEDITATIO SEPTIMA
IN HUNC PSALMUM CXLII.

OMINE, exaudi orationem meam: auribus percipe obsecrationem meam: in ueritate tua, exaudi me, in tua iustitia.

Et non intres in iudicium cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.

Quia persecutus est inimicus animam meam: humiliauit in terra uitam meam.

Collocauit me in obscuris, sicut mortuos seculi, & anxiatus est super me spiritus meus: in me turbatum est cor meum.

Memor fui dierum antiquorũ, meditatus sum in omnibus operibus tuis:in factis manuum tuarum meditabar.

Expandi manus meas ad te:anima mea ſicut terra ſine aqua, tibi.

Velociter exaudi me, Domine:defecit ſpiritus meus.

Non auertas faciem tuam à me:& ſimilis ero deſcendentibus in lacum.

Auditam fac mihi mane miſericordiam tuam, quia in te ſperaui.

Notam fac mihi uiam, in qua ambulabo:quia ad te leuaui animam meam.

Eripe me de inimicis meis, Domine: ad te confugi: doce me facere uoluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Spiritus tuus deducet me in terram rectam:propter nomen tuum, Domine, uiuifi cabis me in æquitate tua.

Educes me de tribulatione animam meam, & in miſericordia tua diſperdes omnes inimicos meos.

Et perdes omnes qui tribulant animam meam, quoniam ego ſeruus tuus ſum.

MENTEM diuinam, æternam eſſe, non modò nos quos ipſa eadem docuit, ſcimus, ſed unicuiuis hominum ex rerum natura exploratum eſſe poteſt. Neque enim aliquid tantum ante ipſam fuit quod eam producere, progi gnereq; ualeret, ſed ipſa potius poſt æternam ſuę illius æternitatis partem mentes ſui ſimiles. Deinde cœlos, elementa & decorem ornatumq; huius ornati uni uerſi creauit. Locarat in puriſsima mundi parte, ab omni ſepoſita turbine, in eminen tiſsimis cœlis mentes illas:unde contemplari deſpectareq; reliqua poſſent, & ſecum beatiſsimè ſempiterno æuo fruerentur. Verùm iſtarum maxima pars oblitæ ueteris il lius præcepti, quo ſe unuſquiſq; noſſe admonetur, perſonam ſolùm exterioremq; ſui faciem conſiderantes, ſeſe non inferiores eſſe parente rerum omnium Deo, ſtultiſsimè arbitratæ ſunt. Et inter conſceleratas illas protinus coaluit nefandiſsima coniuratio, ut ex æquo mundi regnum inter ſe ac principem Deum diuideretur, & par eſſet utriq; parti rerum adminiſtratio. Aut hæc Deo, hæc illis coniuratoribus obuenirent, & ſuo utriq; in regno imperarent, ut Q. Fabius prudens dictator, & eius temera rius magiſter equitum Rufus Minutius, ſeu ut legitimus Micipſæ filius mitis Adher bal, & nothus nepos, immanis Iugurtha, uel quemadmodum (ut fabulantur ueteres) tres illi Saturnij fratres orbem ſibi ſunt partiti. Aut alternis diebus moderarentur, ut apud Cannas nobiliſsimus uir Æmylius Paulus, & ſeditioſus atq; ignobilis Terentius Varro. Quo ruitis dementiſsimæ mentes? quid moliris Lucifer cõiurationis iſtius nefariæ princeps, crudelior Catilina, & quouis immaniſsimo immanior gigante? Partiri certè non potes orbem, monarchiæ enim eſt. At uelle diebus alternis imperare, quis iſte furor eſt? ut tuo ſecundo quoque die parens ipſe tuus omnipotẽs Deus tuis dictis audiens ſit, & quod uel ipſo dicto horrendum eſt, pareat tuis iuſsis, & nefaria exequatur imperata. Vix reſcierat princeps ille rerum omnium Deus hac eſſe perditiſsimos iſtos ſpiritus mente, quum caput concepti flagitij pariter et ſocios omnes magna cum ignominia è cœlo deturbat, cœleſtibus traditis ſedibus alijs illis melioribus. qui ſuas ſecuti fuerant ſanctiſsimas partes, atq; in illis edicto perpetuo confirmatis. Ad eas ei Deus ipſe fatur hæc: Vos qui deorum ſatu orti eſtis, attendite, quorum operum ego parẽs effectorq; ſum. quæ per me facta non ſunt, diſſoluta, me inuito, quanquam omne colligatum ſolui poteſt, ſed haudquaquam boni eſt ratione uinctum uelle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis, immortales uos quidem eſſe indiſſolubiles non poteſtis. Nec unquam tamen diſſoluemini, nec uos ulla mortis fata prement, nec fraus uiolentior quàm conſilium meum, quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem ueſtram, quàm illa quibus eſtis cum gignebamini colligati. Vos itaq; in ſumma atq; eadem ſempiterna felicitate, agite hic mecum immortalitatem, & ut bene cœpiſtis, parete ſemper æquiſsimis ſanctiſsimisq; uolitis ac iuſsis meis. Cæterùm ut ſupplementũ aſciſcamus huic ciuitati, quam ego abſolutam quum creaſſem, magna eius pars, ut uidiſtis, pelli ex ea in infernas ſedes merita eſt. Statui animal

quoddam

quoddam duabus ex partibus,corpore scilicet atque animo componere,quorum illud quidem ex elementis istis conflabo,animum uerò uestri,non absimilem mei uerò imaginem,uti & uos estis,faciam.Hoc erit mihi huius ciuitatis seminarium.Homines appellabo. Huc ego post bene peractam stationem meritisque stipendijs militiæ cuiusdam,quam illi uitam appellabũt, eos transferam, donabo ciuitate,sociosque adiungam uobis. Dixit, & læti hæc omnia meliores illæ mentes audiuerũt.Extitit confestim homo ipse animal pulcherrimum et diuinum,quod diui spiritus simul conspexerunt, extemplo sunt ipsum utpote agnatum suum complexi & exosculati. Nam gentiles ipsi omnes sunt:homines enim illorum agnatione ac gente tenentur. Tum etiam suum futurum ciuem non poterant non amare, & illi omnia precari bona, ut ortus esset ipsi faustus & felix, ut breui in una communi ciuitate lætarentur omnes. At quàm erat homo gratus mentibus illis bonis, tam erat inuisus mentibus malis: quippe quem eo fine creatam uidebunt,ut suis possessionibus,quas ipsæ per nefandissimum scelus amiserant,is frueretur.Tum itaque constituit dæmon inimicitias atroces,capitales & ἀσπόνδους cum illo gerere, bellumque penitus internecinum, in quo se quouis Lacedæmonio Archidamo acerbitate sæuitieque superiorem futurum minatus est. Et quo iure,quaque iniuria, quocunque possit loco,quocunque tempore,quauis arte,quouis dolo,fraude,astutia,palàm,clàm, hominem fallere decreuit,homini nocere, hominem lædere. Quin & si possit de promissa et expectata ciuitate depellere, ac in suas secum deuoluere horribiles sedes,ut illic non minus, quàm ipse,pœnas,simul omnes æternùm dent. Hæc praua mens quæ nostrũ genus perpetuò insectatur atque infestat,est Ata illa,quam ex sacris literis,ut alia pleraque,Homerus mutuatus est, et solo nomine mutato rem ipsam tradidit.Facit enim hanc deam dæmona generi hominum infensissimũ,qui turbas omnes,dissidia, noxas nostris rebus immittat,quem deturbatum quoque de cœlo canit,inquiens:

Protinus abripuit speciosis crinibus Atan
Iuppiter,adiuratque instinctus sanctius ira,
Haud iterum posthac stellantis culmina cœli
Scansuram esse deam,quoniam esset noxia cunctis,
Ilicet hoc dicto superis ibi feruidus Atan
Sedibus exturbat,mortalia lapsa lacessit.

Et siue ex eodem sacro fonte,siue ex dæmonum narrationibus,qui suos ipsi frequenter casus ijs hominibus quos societate sibi ac familiaritate deuinctos habent,inuolucris quibusdam referunt, Ægyptij suis in mysterijs perhibent, Iouem impuriores dæmonas è cœlo deiecisse,qui & homines pro uirili secum quoque ad ima demergere cõnitantur. Pherecides etiam Syrus plurimos ab Ioue rebellasse dæmonas tradit, quorum exercitus ductor ὀφιονεὺς, id est serpentinus appellatus sit. In hunc itaque modum quum continuas dæmon hic insidias homini pararet,plagasque quacunque is ingressurus esset tenderet, incidit ille illaqueatus, & miserè in leges edictaque patris Dei commisit.Ibi continuò exultat dæmon,& grandi ac uirulenta conscripta dica fit ilico diabolus,eamque parenti & iudici rerum omnium porrigit,reumque hominem factum amarissima postulat accusatione. Cuius summa erat,hunc hominem non esse meliorem conditione quàm ipse fuerit dæmon,se nobiliorem unum ob crimen depulsum de felicitate illa cœlesti:hunc etiam hominem,multa quum commiserit flagitia,in eadem peiore etiam debere sorte esse,quàm ipse sit. Non fore Deum iudicem æquum,nisi eidem adiudicet pœnæ eum,qui idem cõmiserit facinus. Postulare omnibus modis,ut socius fieret homo suarum pœnarum, qui socius fuerit criminis. Ibi trepidare,ibi tremere reus,destitutus iusticia et ueritate,quibus antea instructus,quibus patronis innixus, tam potens pollensque erat.Ibi flere,ibi ad iudicem supplices tendere manus,ibi agnoscere,sed deprecari scelus.
Postremò in hunc modum ipsum pro se locutum accepimus,

ORATIO HOMINIS REI.

QVanquam adductus ſum in hoc forum Pater, ſi te hoc à me nomine compellari fas eſt: ſin minus, Domine, reus tantorum criminum, quæ nullus me cōmiſiſſe ignorat, ut indicta cauſa, damnationem me commeruiſſe confitear. Illud tamen à facilitate benignitateꝗ tua me impetrare nō iniquum eſt, ut antequàm ſententiam proferas, me paucula pro meipſo uerba faciētem audias, qui accuſationem aduerſus me diaboli, audire non dedignatus es. Illud quoꝗ in primis mi Pater, mi Domine, peto, ut quod tuum maximè propriū eſt, ſtes promiſsis. Et quoniam aduerſarius iuſticiam implorauit tuam, ego illam non recuſo: imploro etiam, modò quæ de ueritate filio tuo, in quo uno mihi omnis ſpes ſalutis ſita eſt, in ueritate apud te iam inde à tua æternitate conſtituiſti, mihiꝗ ac meo generi es pollicitus, rata ſint omnia. Et quamuis ego in aduerſarium nihil peccarim, qui nunc inuſitata & noua omnino cura in ſolito tui zelo me, quod aduerſus te commiſerim, accuſat. Tu tamen Pater & Domine, in cuius leges ego me miſerum peccaſſe agnoſco, ad quem unum accuſatio huius criminis pertinebar, ne deſcendas oro in iudicium cum ſeruo tuo, noli tu me huius criminis agere reum, ne contendas mecum, ne ſis aduerſarius mihi. Conſtitutus es iudex, age ſuſceptam perſonam: noli ex iudice fieri actor. Nam ſi tu aduerſus me cauſam agere uolueris, nō dico ego, qui nihil ſum, ſed nec ullus mortalium, nec cœlum, nec terra poterit te accuſante abſolui, nihil non amariſsimo capitis iudicio protinus damnabitur. Quæ res erit tibi ſatis munda? ſatis innocēs? ſatis iuſta? Ecce luna etiam ante te non ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu tuo. Quanto minus homo, & putredo, & filius hominis uermis. Nunquid iuſtificari poteſt homo comparatus Deo? aut apparere mundus natus de muliere? Nunquid homo Dei comparatione iuſtificabitur? aut factore ſuo purior erit uir? Ecce qui ſeruiunt ei, nō ſunt ſtabiles, & in angelis ſuis reperit prauitatem, quanto magis qui habitāt domos luteas, qui terrenum habent fundamētum. Sede igitur diſceptator iudexꝗ, ne ſis aduerſarius, et ex iuſticia tua de cauſa hac cognoſce, atꝗ pronuncia. Modò admiſceantur ea, quę de immenſa tua erga nos miſericordia, in ueritate tua promiſiſti. Quamuis quid attinet hoc precari? quum ſumma iuſticia ſummaꝗ clemētia tua ita ſociæ, ita germanæ ſint, ut nuſquā non ſint coniunctæ, ac perpetuò indiuiduę. Neꝗ uerò illud me quoquam modo perturbat, quòd dico apud eum de facinore, contra quem commiſſum eſt: re enim apud nos iniquum eſt: nemo enim ferè eſt, qui de negocio ad ſeſe ſpectante iudex non ſibi ſe æquiorem, quàm reo præbeat. Sed quum te penitus recognoui, quid eſt cur expaueſcam? quum ſi[illegible]d tuam ſapiētiam rectiſsimamꝗ iuſticiam clementia miſericordiaꝗ temperatā, quàm æquiſsimū. Illud uerò me maximè mouet, quòd accuſat me diabolus iſte, qui eſſet iuſtius à me omnibus accuſandus legibus. Quippe qui uijs, artibus, fraudibus, conſortis dolis uniuerſis me aggredi non deſtitit. quouſꝗ me impulit in facinus hoc, quod aduerſus tuas leges commiſi. Nam is quum me ſuo in loco ſubſtitutum à te pater uideret, uſꝗ adeò mihi meisꝗ illis pulcherrimis dotibus, quibus me totum ornaras, inuidit, ut nullam prætermitteret occaſionem perſequendi animam meam, alliciendi mei, ut ex Hieroſolymis deſcenderem in Hiericonta, ubi ſpoliatus opibus tam copioſis, uulnera lethalia reportarē. Atꝗ hæc omnia, ne meliore eſſem conditione, quàm ipſe eſt. Num non hic à me cauſatius accuſandus eſſet? cuius ego callidiſsimis dolis, cuius latentibus plagis in hanc incidi inexplicabilem uoraginem, qui mihi & cauſam & damnum hoc capitis & fortunarum dedit. Quis enim dubitet, quin damnum ſit ei imputandum, ſine quo non accidiſſet. Illam quoquè uitam meam, illam tam gratam, tam ſpecioſam immortalitatem, quanta à me fraude eripuit? quomodo in terram, ex qua ſumptus ſum, me deiecit? Quomodo effecit, ut qui puluis eram, ſed tuo beneficio immortalis, euectus à te tantum ad honorem, ut prius ipſe fecerat, ita & ego, neque te, neque me noſſem, ac ſimilis belluarum factus, in puluerem redirem? Nam tunc fit homo mera bellua, quum te ac ſeſe ignorat. Neque uerò huius inuidiæ hic meus tam turpis caſus ſatis fuit, quæ ſummum inimicum ad miſericordiam reduceret, non ſpoliatio ueritatis,

tis,iustitiæ,mentis eruditisimæ atq; optimæ,mulctatio uitæ perpetuæ. Non hæc isti satis,quorum fui ego author,fuit suasor & impulsor ipse,nisi et me in carcerem illum tetrum atq; miserrimum infernum cum primis illis sceleratis socijs suis cõijcere,fua nitatur accusatione.Non est hac corporis,quod erat alioqui futurũ immortale,morte contentus,de animæ quoq; secundo peiore illo interitu agit.Non quòd eum iuuare, quod prodesse tantulum modò posit, sed quia submersus ipse pedem arripit, & constringit meum,ut & ego secum quoq; sub undas ferar, ut detrudat me inter reliquos dæmones mortuos à principio mundanæ originis in æuum sempiternum demersi in tartareas tenebras,

Vnde non unquam remeauit ullus.

Vnde nunquam uitalibus auris restitutus quisquam est.Quæso te nefandisime dæmon quæ erit tibi uoluptas?quæ utilitas in sanguine meo,si descendero in corruptionem interitumq; posteriorem multo priore peiorem?An societate mea minuentur tibi iuges illi dolores,perpetua cruciamenta,quæ in æternum lege nõ abrogabili,neq; antiquabili sententia, rescindi enim mutari'ue ex ordinatione uniuersi latisq; mundo legibus non potest,tibi destinata sunt? An uel fient minores pœnæ uel tu quum me socium tui acerbisimi tormenti feceris,solatium aliquod in leuamen doloris accipies? nihil istorum.Quid igitur tua ista tam amara insectatione,tam capitali odio tibi,uis? quum ne uerbo quidem sis à me uiolatus? An ego de cœlo te deturbaui? an ego in tartareum carcerem te conieci? minime. Credo tamen, quòd te illud solum urit, quòd sis me tua in sede locatũ uisurus. Ideò tam sollicitè tam anxiè laboras,non modò ut ego hac frustrer tanta spe,sed ut pro supernis illis sedibus beatisimis, istas tuas infernas miserrimas consequar. Hęc me reputantem ita deficit spiritus,ita turbatur mens, ita angitur summum ob mœrorẽ cor,ita quantus quantus sum,ingenti tremore concutior,ut interdum uix sciam,ubi sim, quid agam, ante quem dicam,ut mirer etiam num me uel tria uerba dicere potuisse. Quòd si ille,quoniam uirgultum ex quo rubicundi humoris stillæ defluebant,uidit, de se affirmat uir (ut aiunt) fortisimus,tertio Æneidos,

—Mihi frigidus horror
Membra quatit,gelidusq; coit formidine sanguis:
Obstupui,steteruntq; comæ,& uox faucibus hæsit,

Alter,quòd solum uertere cogitur. Ouidius in Tristibus,

Non aliter (inquit) stupui,quàm qui Iouis ignibus ictus
Viuit,& est uitæ nescius ipse suæ.

Aliús ne dominum mutet,cœlum terramq; confundit, postremò manum sibi affert ipse. Quis miretur me tot modò cõpijs,tot opibus affluentem, sanum, sospitem, immortalem uno momento illis omnibus spoliatũ atq; afflictũ,ita mente turbari,ita animo deijci.Nam qui modò eram is,cui nemo se neq; honore,neq; gratia,neq; fortunis anteferret,repente nullũ uestigiũ retineo pristinæ dignitatis.Teipsum dæmon calumniator expletũ contentumq; his tantis meis miserijs oportuit. Quid enim erat mali, quòd mihi spoliato honore,fama,fortunis deesse uideretur? aut cui nouæ calamitati locus ullus relictus est? Verum urget idem hostis,qui cœpit odio plus q̃ nouercali, plus quàm Vatiniano,repetit nouũ membrũ. Non patitur me calamitosum uno modo afflictum,uno in luctu perire. Vult me per innumeros singulis temporis punctis cruciatus morte secunda cõfici,morte quæ quũ per omnia momẽta summo cum dolore enecet, in eodem tamen homine semper quod occidat,uiuẽs aliquid sentiensq; inuenit.Quid est quòd me à desperatione à laqueo aut ferro temperare persuasisset? nisi foueret me inter tot calamitates una spes,in qua miserã & afflictã animam traho. Nisi inter tot densisimas tenebras lux quædam tua mihi procul exorta esset.Repeto enim memoria & cogitatione qualis eram,quũ primùm è tuis sum manib. egressus, quũ in me erectũ spirasti spiritũ uitæ. Quàm pulcher, quàm formosus, q̃ intus, q̃ exterius speciosus.Animal summe Deus,tot uirtutib. tot dotib. immortalitate etiã conspicuum,hominẽ gentilẽ,agnatũ,ciuem angelorũ. Erepta sunt hæc omnia, superse-

dco

deo modò repetere. Quod tamē diabolus in tot malis reliqui fecit, ut tua etiamnum misericordia pateat, ut impetrare liceat, ne cum mortuis ab exordio huius sęculi in tenebris collocer. Hoc pacem ueniamq; petēs supplex oro, hoc per te ipsum iterū atq; iterum obsecro. Id ne mihi eripias pater, obtestor, quæ una est in tot malis spes. Memini enim quum recolo, quæ tu me meliore illo tempore filium tibi charissimum docebas, meditatum fuisse annos æternos, dies illos antiquos, dies qui formabantur, et nemo in eis meditatum sedulò omnia quæ creasti, quæ ex nihilo in tantam eduxisti pulchritudinem. Ex quibus à mundi origine inuisibilia tua, quæ tum, quæq; æternū fuerunt, & quæ posthac erunt, te magistro conspexi. Ac uidi operam hanc mundi huius, quem oculis contuemur figuram umbramq; esse illius melioris, quem solo mentis inspiciemus obtutu. In quo secundus ille Adam de cœlo cœlestis, hunc priorem de terra terrestrem adiudicatum tantisper uinculis ac custodiæ publicæ soluet, liberatumq; in suam restituet ciuitatem, secumq; in suo triumpho ex seruitute uindicatum ducet. Sequeturq; ille liberatorem suum gaudens & exultans, quem (ut par est) tota sua uita, quæ sempiterna erit, colet. Mortem illius, seu soporem potius, quo nos omnes à morte soluemur, ego sopore meo cognoui. Ad hunc ego filiū tuū, qui & idem est quod ipse tu, manus supplices tendo. Huius sanguinem copiosum maximiq; precij, huius gratiæ humorem, huius tormentorum affluentem fontem sicca anima mea expetit, dissoluta in aridum puluerem, exciccata tota uirtute, hunc fœtiferum rorem sanè quàm desyderat. Hoc mi pater, hoc mi Domine, quàm primum effice, irriga me aqua tua perquàm salutari, illa Iordanis aqua quę leprosum mundat, illa natatorij Syloe, quæ diei huius ac luminis usum fructumq; cęco pręstat. Nam alioqui arefactis uitalibus omnibus meis, defecto in me spiritu, qui per corporis meatus diffusus tepido uapore uitam continebat, ne spera me uel momētum uiuere posse. Agam confestim animā, nisi mihi misericordia tua uitam tribuerit, et uisitatio tua reddiderit, custodieritq; spiritum meum. An non uides ut occupet ora pallor? ut membra omnia quatiat frigidus horror? ut ob oculos obuolutū mihi glaucoma sit? afflatus nullus, nullus reflatus, moribundoq; similis sim. Quoniam spiritus miserū me simul ac tua iussa prætergressus sum, me defecit. Te idcirco pater summopere oro et obtestor, ut ne misericordiam illa tuam incredibilem, ne bonitatē, quam omnia expectāt intenta, in quam uniuersa intueri uehementer cupiunt: illam, quæ uitam cunctis rebus præstat, à me auertas. Nam alioqui sine ulla spe ueniæ mei criminis, quod horret animus dicere: quod ipse tum omen auertas, similis essem illorum, qui in tartareū lacum æternamq; noctem descenderūt: ita & te (quod procul absit) uoto tuo diabolus iste fraudare, potens esset, ut quem tu destinatum patrię ciuem creasses, eum illic suis dolis in exilium ageret sempiternum, ex quo nullum in patriam unquam reuocari continget. Hæc tu mi Pater, cuius tanta est potestas, quanta uoluntas, obsecro ne sinas ut fiant. Quin potius noctem hanc & obscurissimas peccati tenebras primo quoq; tempore illustra. Oriatur Phosphoros ille matutinus: reddat nobis ablatum diem Eous: accedat rosea illa & pulcherrima aurora, ueniat uirgo casta, uirgo munda, alma salutis parens, & uiri nescia, pariat nobis admirandæ lucis Solem, qui mundo caligine afflicto, mundo tenebris obruto & oppresso, salutiferū gratissimumq; diē adducat. In hoc tu (mi Pater) matutino tempore, quod precor q̄ citissimè desyderanti orbi ostendas. In hac aurora iucundissima quæ cœli mœstitiā discutiet, lætā restituet faciē, da mihi filiū istum tuū audire, qui sui non miserebitur, ut omniū tu miserearis. Qui quoniam efficiet ut ne quisquā in te spes suas frustra collocarit, en ego cogitationes omnes cunctas spes meas in te unū tuamq; probitatem confero. Peccaui, mi Domine, grande scelus flagitiumq; cōmisi, fateor, agnosco. At ego qualis tandē cumq; sum, qualis fui, nocēs, innocens, bonus, malus, tuus, tibi deditus semper fui. Etiā dum peccabā, mihiq; in mentē ueniebat tui, de tua clementia benignitateq; nihil desperabā, in tua misericordia cōfisus audebā uiuere. Miserere mei miserrimi, illumina meos oculos, qui cæcus, quā ingrediundū mihi sit, non uideo. Accende rursus lucidissimā illam intra me lucernam, quam ego in tuas æquissimas leges peccans extinxi: quæ me clara in luce ambulare faciebat,

faciebat, quæ notas apertasq́ omnium meorum gressuum uias reddebat, angulosq́ omnes non publicarum modò uiarum, non compitorum, sed domus quoq́ meæ mihi illustrabat. Et quoniam tantam ducem acerba mea sorte, & ut apertè dicam, mea insanissima culpa amisi, at saltē uias, oro, me (Pater) edoce, quibus mihi ambulādum sit. Ne dum cæcus uiarumq́ ignarus ingredior, ut sunt omnia scrobibus, uoraginibus, innumerisq́ periculis plena, qui antea uidens sciensq́ tam fœdè corrui, nunc in calamitosum aliquem inexplicabilemq́ & extremum incidam casum, in quo & solus, et cæcus, et imbecillus uitam miserrimè finiam. Et quod miserabilius multo esset, hanc animam quam ego tibi commendo soli, quam ad te semper erigo, perpetuum ad supplicium e corpore emittam. Quis mihi tam hostis est, cui hoc possit esse iucundum spectaculum? qui uoluptatem ex tantis calamitatibus meis fructumq́ aliquem accipere possit? qui non potius lachrymas det misericordia uictus, quum res paulò ante florentissimas, modò tam afflictas uideat. Verùm si à diabolo non impetro ut opibus dignitatibusq́ meis ab ipso per nimiam fraudem ademptis contentus sit, animam ne petat. Si ille adduci non potest ut quum ademerit mihi omnia, quę tua in me benefica patria charitas contulerat, ne lucem quoq́ hanc & spem exiguam uitæ eripere cupiat. Si non satis habet odium in me suum meis tantis malis expellere, nisi etiam me æternis addictum uelit supplicijs. Vnum perfugium, mi Pater, una spes reliqua mihi est, tua illa perantiqua bonitas & misericordia. Quæ si manet, ut ego maneré certum habeo, saluus etiam nunc esse possum. ad istam igitur immensam misericordiam, ad hunc tutissimum tranquillissimumq́ portum ex tanta tempestatum ui, ad hanc unam salutis aram confugio, mi Pater. Ad te unum uenio, tanquam ultimam eamq́ maximam uitæ salutisq́ spem. Qui si eieceris, actum est de me, nemo recipiet: ad te perfugio, ut tu unus defendas, & tuearis, quē tua benignitate creasti: cui rationem, cui dedisti notitiā summę tuæ maiestatis, quē ad id fecisti, ut ciuis tuæ essem ciuitatis. Ad te consulē ciuis confugio, ut mihi cōsulas: ad te parentē patriæ, ut pater filio prouideas: ad te Imperatorē, ut obsesso militi tuo feras opem subsidiumq́, ut ex manibus cruentissimi hostis liberes, & eripias quàm primùm, gloriosamq́ ciuicam reportes. Et quomodo tu meus es Imperator, te precor, ut tua me doceas edicta. Omnium princeps, obsecro, tuas mihi leges ostendas. Quoniam Deus, obtestor, ut uoluntatem tuam indices mihi, desq́ modum, des cōsilium, des etiam uires facultatesq́, quibus me totum illi tuæ uoluntati possim aptare, dictis parère, iussa libens alacerq́ capessere, & omnia ita exequi, ut tibi, cui maximè studeo placere, grata sint. Procul à me tam nefarium scelus aberit, ut exciderint mihi, quanta sint à te mihi collata. Scio neminem unquam tam impudentē fuisse, qui à te, optime, maxime Deus, tot & tantas res tacitus auderet oprare, quot et quantas tu mi Pater, ad me cōtuleris. Teneo etiam memoria, me aliquando tam occæcatum præcipitem fuisse, ut tuis iussis contra ire fuerim ausus. Verùm quòd etiam num spes superest, quòd uerba facere ausim, tibi imputabis: tu enim præstas, qui benignitate & clementia tua hanc mihi audaciam præbes, qui nobis aditum ad misericordiam ueniamq́ nostri delicti aperuisti, qui modò nos criminis pœnituerit, bono esse animo iussisti. Quòd si hoc diabolum hostem meum malè habet, si se nobiliorem natura quàm ego sum, peiore cōditione esse queritur, si te iniquum iudicem appellat, uno uerbo huic ego dicto occurrā. Faciat idem ille, quod modò ego, qui feci antea, quod ipse: & idem is quoque speret, quod ego quoque spero, quod peto, quod requiro: uide quid dicam fretus benignitate ac clementia tua, postulet ipse, quod & ego meo quasi iure nunc postulo, & confidat se assequuturum, quod ego confido. Neq́ enim æquum est ut uenia prosit illi, qui se peccasse aliquid non agnoscit, ueniamq́ non requirit, qua se non credit indigere. Tu ergo idem fer mihi opem calamitoso, qui opis spem dedisti. Adsit modò tu illa misericordia mihi precanti, quæ occurrere miseris afflictisq́ solet, nullius oratione euocata.

O me

O Me fortunatum, ô me uerè beatum, uerè felicem, ô bono & fausto illos die natos, qui suarum omniũ rerum spem & rationem in te uno ponũt. Miserrimos illos, qui à te fonte dulcissimo totius boni, totius salutis, totius felicitatis scaturigine, ad alias ussissimas, friuolas & momentaneas diuertunt regulas. Quantum me pœnitentiæ meæ fructum, quantam uoluptatem cœpisse putatis? Per eum qui mihi tam inenarrabile gaudiũ tribuit, per eum qui me uno suo ueniæ nutu beauit, iuro, me orationem nullam habere, qua uel minimam tantæ lætitiæ partem queam explicare. Ita exulto, tanta sum uoluptate perfusus, tam mihi sunt modò uniuersa iucunda, cui paulò antea nihil non displicebat, nihil non erat molestissimum. Nulla est in uita delectatio, nulla sanitas, nulla iucunditas, nihil dulce, nihil gratum, quod mihi nunc adesse non uideatur, meq; ita oblectamentis adeò multis frui, ut extra me mihi positus esse uidear. Neq; hanc credo me mortalem uiuere uitam, sed cum angelis inter illas hominibus incognitas delicias. Proh mi pater, mi Domine, mi Deus, mi liberator, omnia mea. Tu ergo mihi quicquid optaui præstabis, eo amplius, eo copiosius meliusq;, quo tu nobis omnibus melior, quo nostri diligentior es, quàm nos tui. Spiritus ille tuus omnium bonorum operum author, illa charitas, illa lux, ille totius felicitatis salutisq; dux, per exilium hoc in terram meam, in patriam, in ciuitatem reducet: ex hac terra tenebrosa caliginisq; oppleta, ad terram illam quam tuum perenne collustrat lumen: ex terra in qua

Carduus & spinis surgit paliurus acutis, quæ
Infelix lolium & steriles producit auenas.

ad illam, quæ mollem uiolam purpureumq; procreat narcissum: ex terra quæ data est in manibus impij, ad terram in qua tu dominaris omnium optimus: ex hoc aspero saxeto in amœnissimos & uberrimos campos: ex hac terra uallosa, montosaq;, curua, obliqua, turbinis & tumultus plena, ad rectam illam quietissimam, in qua tu me hic mortuum uiuificabis, atq; ita uitali restitues luci, ut mori postea nulla ui, nullis dolis, nulla fraude queam. Confirmatus enim iudicio illius tuæ humanis mentibus incomprehensibilis iustitiæ, ita firmus in sede meæ ciuitatis constituar, ut auelli eradicariq; inde non possim. Etiam si orbis iste totus, & quæcunque in eo sunt, ad me de loco exturbandum meo conspirent, nisi tu uoluntatem consensumq; tuum illis adderes. Quod futurum uerendum mihi non est, quippe uolita illa tua ut æterna, ita & sunt immutabilia. Itaq; de ærumnis, de miserijs, de calamitatibus, de tempestatibus peregrinationis & somni huius, quam nos uitam appellamus, animam meam ad te reuocabis, hoc est è tenebris ad lucem, è nocte ad diem, à morte ad uitam. Atq; hunc istum diabolum tu mei misertus, in suas tartareas sedes profligatum ita cõuincies, ut maleficiorum suorum dei perpetuas pœnas. Nec filios ciueisq; tuos unquam posthac uerbis lacessat, artibus suis infestet, inuidia odioq; suo uexet. Videbo ego uindictam horum, quæ ipse mihi attulit malorum, & eum qui me miserum calamitosumq; esse uoluit, talem ego conspiciens lætabor, securusq; in eius luctu ridebo. Et ipse ego à te in tuam clientelam receptus, in quam me perpetuò dedo, deuoueoq;, tuas illas inhabitabo ædes, in quibus fruar placidissima pace, fruar gratissima tranquillitate & ocio, fruar omnibus gaudijs, omnibus uoluptatibus, ero undiq; lætitia constipatus. Quócunq; oculos circumtulero, nil non gratissimum dulcissimumq; occurret. Omnia erunt iucunda, omnia suauia, omnia plena illo florenti semper & immarcescibili oblectamento. Quæ uniuersa in tui unius (mi pater) cõspectu sita sunt, atq; alia permulta his omnibus longè augustiora, longè præstantiora. Quæ quoniam nec uidimus, nec audiuimus unquam, & excogitare cunctæ mentes humanæ non possunt, idcirco nos illa, quę aut quanta sint, nec explicare dicendo, nec animo & cogitatione hîc cõsequi ualemus. Qui tamen eiusmodi rerum post uitam hanc bene sanctéq; actam, in altera illa meliore ac immortali compotes fiemus.

Amen,

IO. LVDOVICI VIVIS
MEDITATIO ALTERA IN PSAL. XXXVII.
DE PASSIONE CHRISTI.

OMINE, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me.

Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.

Non est sanitas in carne mea, à facie iræ tuæ: non est pax ossibus meis, à facie peccatorum meorum.

Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum: sicut onus graue, grauatæ sunt super me.

Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ.

Miser factus sum, & curuatus: usque in finem tota die contristatus ingrediebar.

Quoniam lumbi mei, impleti sunt illusionibus: & non est sanitas in carne mea.

Afflictus sum, & humiliatus sum nimis: rugiebam, à gemitu cordis mei.

Domine, ante te omne desiderium meũ: & gemitus meus, à te nõ est absconditus.

Cor meum conturbatum est: dereliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum.

Amici mei, & proximi mei, aduersum me appropinquauerunt, & steterunt.

Et qui iuxta me erant, de longe steterunt: & uim faciebant, qui quærebãt animam meam.

Et qui inquirebãt mala mihi, locuti sunt uanitates: & dolos tota die meditabãtur.

Ego autem, tanquam surdus non audiebam: & sicut mutus, non aperiẽs os suum.

Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.

Quoniam in te, Domine, speraui: tu exaudies me, Domine Deus meus.

Quia dixi, nequando supergaudeant mihi inimici mei: & dum commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt.

Quoniam ego in flagella paratus sum: & dolor meus, in conspectu meo semper.

Quoniam iniquitatem meam annunciabo, & cogitabo, pro peccato meo.

Inimici autem mei uiuunt, & confirmati sunt super me: & multiplicati sunt, qui oderunt me iniquè.

Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi: quoniam sequebar bonitatem.

Ne derelinquas me, Domine Deus meus: ne discesseris à me.

Intende in adiutorium meum, Domine Deus salutis meæ.

Væcunque in hac uniuersitate mũdi condidit author ille, & Princeps huius immensi operis, subdita esse uoluit ijs naturis, quæ ualerent ui cognoscendi atque intelligendi, qua nihil est in toto ipso mundo præstantius. Nam ea demum uidentur & debere imperare, & posse: quæ sensu, & intelligentia sunt prædita: ut inter homines ij sunt imperio, & cæterorum excellentia digni: qui plurimum inter eos acumine, iudicio, consilio ualent, pollentque. Oculus enim dux est corporis. dux oculi mens. dux mentis sapientia: tanquam præstantissima, & regina omnium. Quæ quum sit in Deo absoluta & infinita, hunc decet meritò mundi regnum obtinere: & obtinet quidem: nam ei à bonis defertur, quia est optimus: à malis uerò, quia potentissimus: ita omnia regnum illius in se experiuntur, quæ uolentia libentiaque, mite & mansuetum, nempe probissimi: quæ irata & repugnantia, graue & durum, nempè potentissimi, atque

æquissimi . tametsi potentiæ sic admista est bonitas, ut nemo alteram sine altera sentiat. Sed nulla res tam facilis est, quin fiat difficilis, quam inuitus facias. Imperiũ hoc, quamuis huic quoque cœli, elementa, stirpes, saxa denique uniuersa obtemperẽt: ipse tamen mauult peculiare quoddam & proprium in ea quæ sentiunt, quæque ratione, intellectu, iudicio sunt ornata, instructáque obtinere, & uelut ipsis Regibus imperare. magnum utique & stupendum: mutas, insensatas res præcipienti esse dicto audientes, ut quò uelis, transeant montes, tibi maria sternantur, ad tuum nutum uel surgant uenti, uel furorem ponant. Sed maius animos sentientes, intelligentes, liberos, diuinę naturæ uicinos ducere, & trahere: tua illos uolita, siue ultrò, siue inuitos exequi: te intueri, te admirari, te uenerari, & sequi. Si uoluntario, tui sunt ciues: sin repugnãtes, tui serui, tui quocunque pacto. Sed tu ciues, quàm mancipia mauis: & filios patris tui, & cohæredes tibi. Idcirco hominem, qui à gratia tua desciuerat (etsi à potentia non poterat) tanta tu cura quærendum, & reducendum censuisti. Inimicitias cum illo susceperat, in cuius semper potestate erat, uellet, nollet, futurus. triste uulnus ipse inflexerat sibi, & ei ciuitati, quam tu cõstitueras: in qua uolebas æquam esse omnibus, honestissimamque libertatem: seruire neminem. Et quoniã eum amabas uerè, ac ex animo, hoc uehementius doluisti, ipsum sibi tantam esse manibus suis miseriam fabricatum: tantoque magis misertus es, quòd dolis & uafrramentis captũ esse intelligebas, ipsumque se falsum deceptumque esse, maximopere ingemiscere. Idcirco dignum qui restitueretur, duxisti: idque per hominem tam gratum tibi, quàm ille qui te offenderat, inuisus & inimicus erat, quum tua iussa negligeret. Ergo adiunxisti ipse tibi hominem, peccati omnis & culpę immunem, quem patri pro noxio et conscelerato dares. & quum ad continendum eum statum, in quo reponebatur homo, pura & immaculata illius esset uita opus: tulit, per quam sancte uiueret, legem autoritas diuinitatis tuæ, hortamenta uerò, exempla humanitatis, & eæ humanitatis, quæ nõ quod esset numini adiuncta, idcirco nostrorum malorum expers fuit: sed quæ infirmitates, & incommoda naturæ nostræ grauius, quàm nos ipsi, perpessa est. nec in se peccata nostra solũ transtulit, factusque est peccatum, & conuicium, & execratio, ut omnia extingueret cum suo corpore: nempe qui quæcunque nobis erant noxia, cruci cum carne sua affixit, ut omnia abolerẽtur, ibique interirent, unà cum morte: etiam & mors ipsa. Verè languores nostros in corpore suo tulit, & morbos nostros ipse portauit. Vidimus eum alienum à maiestate suæ diuinitatis, & planè reconditus erat decor ille natiuæ faciei. Existimauimus illum uelut leprosum, & percussum à Deo: ipse autẽ uulneratus est propter scelera nostra, cæsus est propter iniquitates nostras. Omnes nos sicut oues derrauimus, unusquisque uiam suam longè à recta diuersam ingressus: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm: tantumque accessit innoxio illi uiro, & piaculari hominum hostiæ ex infœlicitate nostra oneris: ut penè intolerabili pressus pondere, infimus & despicatissimus hominum omniũ cẽseretur, ut nemo per id temporis fuerit Hierosolymis tam abiectus & uilis, qui non recusasset sortem suam sorte filij Dei cõmutare. Vel latrocinij condemnatus, & iam in arbore infœlici pendens, illum præ se contemnebat, conuicijs & contumelijs afficiens. ipse etiam inter tot cruciatus, & mortem ignominiosam, desertum sensit se uirtute illa, quæ à diuinitate solita in hominem demanare, mortem omnem propellit, uitę origo & conseruatio: idcirco uicinus supplicio, supra modum conturbatus, & confuso pauore perculsus, à patre suo intentissimis precibus postulabat, ut liceret alio quouis modo hominẽ redimi. quin & in morte ipsa, quæ omnem humanam fidem doloris facibus excedebat, derelictum se à Deo questus est: ingentique cum clamore spiritum patri cõmendauit, concussa & debilitata carne: desertus à mundo, irrisus à suis, scandalum Iudęis, ludibrium gentibus: ut iam non putaretur homo, sed uermis, & fex infimæ atque extremæ plebis, ac quisquiliæ reiectæ, quas ne calcare quidem essent dignati, quos mundus honestos habebat. ipse sui quidem securus, de ijs, quos in corpore gestabat suo sollicitus: non sibi, sed oneri timens, iram & furorem Domini deprecatur: hinc conijciens se filium tam charum, quòd in se peccata populi sui recepisset, sic esse acceptum. Quid futurum

nobis

nobis uilibus, & infrugiferis mancipijs: quum in eum tam ualida & certa manu, infixæ essent sagittæ iracundię Dei, quas ille in culpas nostras eiaculabatur? In ipso, à uertice capitis usq; ad pedis uestigium, nulla est sanitas. omnia fame, siti, æstu, algore, flagris, sputis, colaphis, calcibus, ictibus, plagis contusa & confracta. Non multa in illo corpore uulnera, sed totum corpus pro uulnere uno. In corpore uerò, cuius ipse est caput, omnia inualida, & innumeris scelerum formis fœdata: omnes à recta, & uera defleximus uia: nullus in tot milibus utilis: nullus qui rectè agat. inter ipsos nulla charitas, nullus respectus humanitatis. Iudęi gentium contemptores, gentes uicissim Iudæorum: apud utrosque mira uel generis, uel rerum gestarum arrogantia: tota in humanis uiribus fiducia. Dei nulla mētio: imposturæ ac fraudes diaboli latè per orbem sparsæ, & efficaces. Iudæi ad quæstum, uanitatemq; honorum conuersi, desertis Dei edictis: gentium sapientes in inquisitione naturę multi, ad plausum & admirationem theatri. totam Philosophiam transtulere. Inter hæc honor omnis, & gloria, & uirtus, & rectè ac præclarè facta bello, multas nationes, gentesq; strauisse, ac deleuisse. Nulla sanitas in humano genere: nulla pax, nec inter patrem & filiū, nec cuiquam secum: quum unusquisque in peccatis habeat inimicam conscientiam. Hoc Christus metuit, & iustæ iræ Domini occurrit: quum uideat redundātiam scelerum humanæ gentis, quæ ipse in se transtulerat, ipsum quoq; obruere & superare, ni subueniat altitudo diuinitatis: ipsum illis opprimi, tanquam iniquo fasce, ni uires suppeditet maximum illud, quod in pectore latebat, numen. Diuturnum erat uulnus generis humani, & curatum male, sanie ac purulentia intolerabile: & siquid in eo pœnitentia, sacrificijs, cultu Dei & religione erat cicatrice, uel splenio obtectum: id totum recisum est, discessu à cognitione & obseruantia Dei: ceu uerò parum fuisset hominum gēti Deum, quem nouerat, offendisse: nisi etiā illum uel omnino ignoraret, uel si tenuiter nosset, tamen sperneret: & sic ageret, ut eius obliuisceretur. qui dicūt Deo, discede à nobis: scientiam uiarum tuarum nolumus. & (quòd omnium impientissimum, ac scelestissimum est) debitum Deo cultum uel ad mortuos detulerunt, uel ad res mutas, brutasq;. Hæc est prima & summa insipientia: fontem atq; originē sapientiæ totius ignorare: ut absoluta sapientia, illum nosse: quem si teneas, nullus ex hoc fonte manans riuulus ignotus erit. Quæ poterat esse humano generi spes à Deo, quem nec nouerat, nec uolebat nosse? nec illo fidebat, sed uiribus, lacertis, sarissis, pilis suis, & disciplina militari: ut is esset potentissimus, quem reliqui ex iniuria timerent? Hæc gentiles. Iudæi quoq; non parum bellis gloriabātur, sed in primis notitia præceptorum Dei: quæ quum scirent, nec exequerentur: tanto erant deteriores, quàm qui ignorabant. Propter hæc hominum scelera percussus est filius à patre in mundum demissus: ubi ijs rebus, quas mundus primas censet, inferior esset infimis hominum futurus: diuitijs, possessionibus, uestimentis, amicis, clientelis, genere, honoribus, dignitate: ut, quum uulpeculis non desint foueæ, & uolucribus cœli niduli, regi & Domino seculorum deesset non domus modò, sed uel cubile humani moris. Proh mundi pudor, quum Tiberio hominum impurissimo superessent aurei & eburnei lecti: in quibus eius canes cubarent: tibi angelis meliori lectus defuit humanus. Sed nec mirum, te humana non capiunt, humanum omne fastigium supergressum. transi ad angelos, imò ad Deum: cuba hodie, dum inter mortales agis, in grabbatulo durissimo crucis tuæ: & ab ima rerum humanarum humilitate, magno saltu angelos transcende. ibi quiesces, ibi sedebis, eorum, & nostrum, & uniuersorum Dominus: regnumq; tuum nullo fine terminabitur. Despicis tu nostras opes, quas Dei scis esse dare, non uti. magnumq; imitari uolentibus circumfers exemplar: per earum contemptum ad angelorum consortia perueniri. talis quisq; est qualem se facit. fortuna suis cuiq; fingitur moribus, cuius est (ut ille dicebat) faber sibi unusquisq;. Ille uoluptatibus uult stipari, & circunfundi: referetur inter pecudes. alter opibus, imperio, potentia excellere, numerabitur inter homines. hic calcata fortuna, ad uirtutem, sanctitatem, diuinam quandam sese attollit uitam: ad filios Dei perueniet. Sic tu pleno gradu ad regnum æternitatis uadis, & dum regnum in orbe contemnis: orbem ipsum, cœlos, ange-

los consequeris.ibi corroborabuntur lacerti tui: & quemadmodum de te scriptum est,ardens splendensq; eris sub lumbis,& supra lumbos: quos lumbos nunc iste populus tuus,tam fractos & inualidos gerit,ut elumbata sit omnis nostra fortitudo.Roboris,continentiæ,temperantiæ symbolum,esse iubes lumbos accinctos.hac de causa discipulus tuus Petrus hortatur: Succincti lumbos mentis uestræ,sobrij, perfecti sperate in eam,quæ uobis offertur gratiam, per reuelationem Iesu Christi, tanquam filij obedientiæ. non in morem priorum ignorantiæ uestræ desyderiorum:sed secundum eum,qui uocauit nos,sanctum, ut & ipsi in omni conuersatione sancti sitis: sicut scriptum est:Sancti eritis,quoniam ego sanctus sum.Nos multo diuersius: soluti lumbis,& incontinentia uitæ, in quos imperium concessimus Sathanæ (sicut Iob inquit) fortitudo in lumbis:polluimus primum nosipsos: deinceps genus nostrum, quod illinc propagatur.Hinc sumpta ex uiribus nostris temeraria confidentia,stulti filij sapientiam patris pro nihilo ducimus.unde uox illa: Amplior est digitulus meus lumbis patris mei. sic in genere ignominia, sic in infirmitate nostra derisio; dum in tanta imbecillitate tantam ferociam ostentamus.Hæc tua caro,Christe: hoc tuū corpus, qui nos sumus, nihil sapit sani: ut meritò uereri posses, ne solus relinquere caput sine corpore: consumpto hoc & sublato tanquam mortuo, & iam nullius sensus à patre tuo, indignato propter superbiam intolerabilem in nobis diarijs animalculis. Quo te rapit beneuolentiæ uis, mundi princeps: ut in te causam tam parum fauorabilem transferas:& ipse tantum flagitiorū,facinorum,turpiū rerum & abominandarum reatum in tuum purissimum caput admittas: ut in tam fœda causa & terra,nihil allegare posis, præter uires amicitiæ? Sed honestissimus est hic prætextus: & dignus, ob quem à quocunque iudice absoluaris, potissimum à Deo patre tuo: qui cur huc ueneris, cur hæc mala nostrorum uitiorum subeas, & perferas, non est ignarus.scit te nihil esse commeritum: imò uerò, uirtute, & dignatione tua meritum terræ & cœlorum principatum, qui tibi dabitur.amicitiæ autem, charitati, beneuolentiæ hoc tribuere.ergo uiuant tui: non quia meriti,sed quia tam fortunati,ut talem sint nacti amicum. exaudiris propter immensam tuam maiestatem. Ascendant, fiant magni, & excelsi isti tui homuli, contempti antea & spreti: quandoquidem repererunt tantum Deum,qui pro ipsis se demittere,& contemni sustinuerit. & ita te deiecisti princeps,ac Domine uniuersorum,ut acerbissimum supplicium, exquisitos cruciatus, ignominiosissimam mortem uolens & lubens adieris: non tamen citra perturbationes sæuas animo tuo, atrocesq;. Cor tuum, sedes & caput uniuersæ sapientiæ,agitatum,& concussum,ac suo penè loco diuulsum est. ipsa lumina, imò duo patentissima charitatis & misericordiæ ostia conclusa sunt, & quemadmodum oculi nostri immodica luminis uiolentia extinguuntur: sic illi tui inualescente immensa ui amoris ac miserationis nostri,tanquam ab igne quodam exusti sunt.Ibi perijt tuus ille decor,qui spectantes in sui admirationem ducebat.ibi angelis celsior,pendentibus latronibus inferior uisus es: cornua in manibus tuis: ibi abscondita est fortitudo tua.corpus tuum animis tui populi simillimum:afflictum,cæsum,raptatum, tractum.in quo nulla pars erat, quæ nouam posset plagam recipere, arcuit & fugauit à te non modò turbam illam toties à te cum tanto miraculo paucissimis alimentis saturatam: sed discipulos sic indulgenter habitos, pro quibus etiam pectus tuum opponebas.Consanguinei & affines obstupuerunt tam probrosa morte: nec ausi sunt accedere,ne ipsos contagium læderet sanguinis tecum communis. ministri præfecti & Pontificum,autorem suæ uitæ neci dedebant. Te Pharisæi & Pontifices, & principes populi,à quibus accusatus & traditus Pilato fueras, irriserunt: tanquam de illo triumphantes,qui arcana ipsorum scelera, sæuámque ambitionis & auaritiæ coniurationem retegeret: quique ab ipsis multitudinem ad Deum traduceret. & hoc, ubi primum mundo cœpisti illucescere,fulgentissimus sol,& sanis oculis clarissimus dies,egerunt: ut te penitus,antequàm per orbem lux ista spargeretur, opprimerent: mundique auerterent salutem: nec nouus illustratus populus nasceretur: nec ceremoniæ ipsorum,& sacerdotium, & nox legis finem inueniret: sed te hærede sublato,

lato, hæreditatis, iure quodam usucapionis ad ipsos deuolueretur. In hoc cum alio tempore, tum maximè quum reus esses, ac etiam condemnatus, & supplicio admotus: operam intenti ac solliciti nauabant. Tu autem magis illorum uicē, quàm tuam dolebas. nam tu id peragebas iter, quod tibi erat æternis legibus præstitutum. Ipsi odio & inuidia cæci in te, incidebant lapidem offensionis, positum in Israel, propter eos qui se morbis animi excæcauerunt. In hunc si quis ceciderit, confringetur: sin hic in aliquem, comminuet eum. Et quandoquidem eo loci nihil erat admonitio profutura: silentio & dolorem tuum testabaris, & innocentiā approbabas. Nec maledicentibus remaledicebas: nec comminabaris cædentibus (quum posses omnes uel unico nutu perdere) sed mansuetissimus & clementissimus de tortoribus & percussoribus tuis anxius, ueniam illis à patre postulasti inter ingentes cruciatus, in nuditate, in dedecore, in cruce pendens. sollicitus uidelicet, ne in illos primum, tanquam grauissimo sceleri alligatos, patris animus iniustam filij mortem atrociter uindicaret. Siccine hominum meministi, oblitus tui? declaras non ad tua negotia te huc esse missum, sed ad nostra. iudicaris, & condemnaris, & occideris, tanquam non audias, tanquam mutus ab ortu suo, tanquam is qui reuincere calumniantes, & opprobrantes refutare nequeas. atqui potes tribus uerbis planum facere, te honore ac gloria esse dignissimum: illos uerò à quibus cruci adfigeris, mille cruces esse meritos. ergo quum nec respondes, & indignissima perpeteris: ostendis te non inuitum ad mortem trahi. Nemo eripit tibi animam tuam: nec cuiquam est in te inuitum ius, aut potestas. ipse eam ultro ponis, ipse tibi per te resumis. non uenisti, ut quenquam iudices, aut condemnes: nec gloriam tuam quæris. habes in cœlis patrem, qui quærat, & iudicet, & damnet. Quid opus est tibi responso ullo, quum talem habeas patronum tuæ causæ? Ipse pro te respondebit, & actorem in te confutabit, & examinabit testes, & iudices ipsos grauissime nota censoria ob iudicium corruptum inuretur. autores incitatoresque mortis tuæ diabolos seuerissime comprimet, ac puniet: nec sinet illis lætam esse necem tuam, quam tanta diligentia procurarunt. nec bene eis uertet, quod tam magnificè & locuti sunt, & sperarunt: quum te cernerent tanquam à Deo derelictum, & repulsum. Largiris tu quidem libenter animam pro eo populo, quem tuendum suscepisti: sed is dolor infixus, tuis hæret præcordijs: quod hostes tui de peccatis hominum tuorum crescunt: magnique sibi uidentur esse, & uelut dilatasse pomœria suæ ditionis, si multos in similitudinem sui, & cōsortium pertrahant uitæ turpissimæ, atque fœdissimæ: si quàm longissimæ abs te abducant. Putant te inimicum sibi, si hos seruas: quasi malefacere sit, obuiam ire iniurię. At tu nec illos odisti. nam aliter uiuere uel momentum, non possent, ipsi te oderunt, quia qui potentiorem læsit, timet: qui timet, odit. & quia sic te oderunt, nihil possunt præ se amare. quę est infelicitas extrema. Adiungunt se his, qui affecti sunt abs te tot beneficijs, qui eam tibi gratiam referebant: ut pro saturitate, famem ac sitim: pro sanitate, omnis generis morborum supplicium & plagas reponerent: mortemque tibi indignissimam afferrent, quibus tu salutem & uitam attulisses. Illi mortem meriti, uitæ sunt tua ope restituti, tu uitam sic meritus, uitæ autor, durissima ab illis morte per tot cruciatus mulctaris. Neque hoc est eis satis. tanto ac tam seruili supplicio conuitia & contumelias addunt. Fungeris legatione à patre mandata, incorruptus & altior fortunis, ac mundo ipso: doces mortalis uiam patris tui: nec potentia regum, nec minis pontificum, nec autoritate sacerdotum deterritus, aut ab instituto cursu retardatus. addis doctrinæ tot in promiscuum populum, in reges, in principes sacerdotum beneficia. nullus à te excluditur, qui uti uelit. Sentiunt te in iuuando esse omnipotentem, cætera mansuetissimum & innoxium: tantum quòd homines ab hominibus ad Deum conuertis, & extollis. Non cares, qui tua maligne ac impie interpretētur, qui te premant testimonio capitali: qui, quum sic affectus esses, ut hostibus quoque misericordiam & lachrymas posses elicere, probris & irrisione tuam mortem prosecuti sunt. Hi sunt planctus tuæ Iudęæ. Hi honores in tuo funere extremi: desertus à discipulis, ludibrio habitus à popularibus, illusus à gentibus, execratus à pontificibus, precario de cruce

deponeris, sepulchro es illatus alieno. Sed mirum non est, te sepulchrum tuum in morte non habuisse, qui mortalem uitam sine domo transegeris: & multominus sepulchro eges, in quo seruetur depositum mortalitatis tuæ usque in diem tertium, destinatum tanto mysterio. Commendas animam tuam Domino, & in diebus carnis tuę imploras illum, qui potest te seruare à morte: & exaudiris pro tua reuerentia. Sine lachrymis & funere contumulaberis: sed irrisa fata tua admirationem olim totius humani generis, laudesque immensas excitabunt. Nec tibi planctus, & luctus deerit, planget seipsam Iudæa super te, idque ueris lachrymis funditus excisa & eiecta. Plangemus & nos omnes tui te, non tua, sed nostra culpa tale supplicium adijsse. Exaltaris à terra: ideo trahis ad te omnia, non recusasti sanguinem, uitamque pro peccato impendere: longissimam idcirco & felicissimam stirpem uidebis: translatusque in cœlum ad regnum & beatitudinem te dignam: tanto es angelis maior, quanto hic in morte minor hominibus uidebare. Precamur te Princeps, & Pater noster cœlestis, nos soboles tua feliciter à te regenita: quę ab Adam illo mortalium primo infeliciter genita fueramus: ne peccatis nostris, quibus te toties in animis & pectoribus nostris cruci affigimus, irascare, ne nos furore tuo nocentes punias: sed mansuetudine tua minis expurges. Agnosce nos filios tuos: nam nos agnoscimus indignos essenos, quos ipse agnoscas. Sana mentes, & conscientias nostras: ut iam hic incipiamus gustum quendam accipere cœlestis tuæ beatitudinis, & centuplum illud etiam ante mortem: quod ijs refunditur, qui aliquid in tui gratiam contempserint. Hæc obsecramus, non per nostram erga te pietatem, sed per tuam charitatem erga nos.

BRVGIS, ANNO M. D. XXIX.

VITA HOMINIS CHRISTIANI.

I

MEmoria beneficiorum Dei perpetua.

II

Gratitudo erga benefactorem.

III

Amor erga optimum.

IIII

Veneratio erga potentissimum & sapientissimum.

V

Ex amore Dei, amor hominum.

VI

Amor Dei, retractio à uanitate, stimulus ad sancta opera.

VII

Amor hominum, retractio à nocendo, stimulus ad beneficentiam.

Ioannes Ludouicus Viues Valentinus

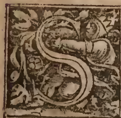
Ioanni Barroso, inclyti Regis Lusitaniæ à negocijs Indicis, Viro clarissimo S.

ISTINEMVR omnes adeò curis & cogitationibus alienis à pietate, ut cuiq; nostrûm opus sit crebra reuocatione animi, tanquam militis emansoris, & in officio suo cessantis, ut cõsuescat homo se ad cœlum atque originem suam attollere. Quisque existimet dictum sibi à Domino, quod Marthę, Sollicita es, et turbaris circa plurima, porrò unum est necessariũ. Quocirca exercitamẽta reliqua, occupationis sunt à nobis quæsitæ, hoc unum est necessitatis à Deo indictæ, ad illum exitum, cui est homo missus in uitam. Eam ad rem composui mihi pridem libellum, quem quo tempore uisum fuit communem multis facere, habuit apud me amplam atque honorificam tui mentionem, Christophorus Mirandius meus: declarauit nobilitatem tui generis, tum ingenium, eruditionem, probitatem, quę ego ex opusculo quodam tuo uestrati lingua conscripto facilè perspexi, non potui non complecti, & suspicere dotes animi, exercitas inter negotia tam uaria & magna. huiusmodi ingenia uehementer gratulor Lusitaniæ: & prudentiam bonitatemq; Regis, quum alijs argumentis colligo permultis, tum quòd tales uiros publicis muneribus præficit. Adiecit idem Christophorus de studio erga me tuo summo & propè singulari, testato & quasi consignato literis tuis ad Andream Xuarium, hominem tui amantissimum. Quibus de rebus omnibus alius erit commodior dicendi locus: nunc angustijs excludimur Epistolæ dedicatoriæ. Quapropter Libellus hic, qualiscunq; fuerit, certè maximis de rebus, maximeq; necessarijs, sub tuo nomine prodibit: nec tu aliter dedicationem hanc accipies, quàm amoris inter nos mutui pignus. Vale. Antuerpiæ, mense Augusto, anno M. D. XXXV.

IO. LVDOVICI VIVIS

EXCITATIONVM ANIMI IN DEVM PRÆFATIO.

ANCTA illa & præpotens natura, quem Deum appellamus, & in sui admirationem magnitudine nos rapit, bonitate ad beneuolentiam inuitat, & quotidiana beneficentia ad gratitudinem. Tum naturæ nostræ imbecillitas, necessitatesq; non quotidianæ modò, sed singulorum quoq; momentorum, uti ad illam confugiamus, nos docent: quoniam is unus potest omnia, immensa ui ac potentia prędítus: de bonitate autem illius nihil non speramus, toties experti. Itaque siue contemplamur præstantiam, siue accendimur ad amandum tantam bonitatem, illũmque, qui prior amore prouocauit, seu quid poscimus necessarium, siue compotes uoti gratulamur, attollir se animus ad Deum. Hæc, oratio seu precatio dicitur, per quam tacentibus nobis, uel uerba in ore formantibus, cor nostrum Deo loquitur. Ille autem qui scrutatur renes & corda Deus, uerba sermonemq; eiusmodi intelligit. Sed sapientem oportet esse precationem nostram, & sale conditam: ne nos Deum faciamus hominis similem, ut illum capi & delectari existimemus audiendis suis laudibus, & tanquam

rebus gestis, ut quòd sit omnipotens, quòd cœlum & terram condiderit, quòd magna ædiderit atque admirabilia, quæ nemo unquam mente & cogitatione consequi ualeat, nedum dicendo explicare. Hominum est hic affectus, nec planè sapientium. At non pauci, quando Deum orant, interrogati quid agant, respondent, Laudo Deum. Quid tu Deum esse uanum aliquem principem censes, te autem assentatorem illius, & quasi parasitum, qui adularis, & subblandiris, ut aliquid impetres? Precatio omnis non Dei gratia reperta est, sed nostra, ad quorum utilitatem refertur. Nam & petitio ad necessitates nostras pertinet, ut sciamus, quis sit omnium largitor: gratiarum autem actio, ut agnoscamus beneficium, & amemus beneficium: consideratio bonitatis, & charitatis, ad redamandum adducit: magnitudinis autem, ad cultum & reuerentiam, adde etiam ad amandum illum, qui quum sit tantus, dignatur nos tamen respicere, & in partem admittere magnitudinis, & beatitatis suæ. Itaque quum potentem nominas, quum uniuersitatis authorem, uenerare maiestatem, ama in tanta magnitudine, tantam bonitatem, benignitatem' que effusissimam. Quocirca oratio, quæ ad Deum fit, eò spectat, ut contemplatione magnitudinis & bonitatis nascatur, & adolescat in nobis charitas erga Deum, cultu & reuerentia admixta, quasique contemperata. Charitas, quoniam certissima est uia, atque adeò unica ad nostram beatitudinem, maximopere est è re nostra, ut augeatur quotidie. quòd fit, recordatione & cogitatione crebra, atque intenta. etenim si rarò aut segniter ueniat in mentem, flaccescet utique ignis, & extinguetur prorsum. Hac de causa, qui multiplicare in orando uerba prohibuit, & longum facere de eo quod petamus sermonem, idem nos filios suos monet, atque hortatur, ut semper ac continenter oremus, hoc scilicet orationis genere, quo mens nostra per contemplationem Diuinæ uirtutis maiores indies concipit amoris flammas, magnoque & pleno gradu ad felicitatem suam contendit. Nihil est ergo maius, nec homini Christiano utilius, quàm precari Deum: nihilque in prima illa, & uera Christianitate uel factū est crebrius, uel ardentius, quod Pauli epistolæ indicant, & conciones sacræ, quibus hodie quoque unimur, recepto ab priscis illis ritu ac more. Nec dubium, quin inter epulas, inter studendum, in opificio quocunque exercendo, in sequundis, in aduersis rebus idem factitarint, nihil sit denique absque numinis imploratione transactum. Sed quibus tamē rationibus ac modis attollamus nos in hanc contemplationem, ad amoris flammas suscitandas, maioris est speculationis & ocij, aliudque in tempus differamus. Hoc uerò loco de petitionibus tantùm dicemus. Vult nos Dominus omnia ab se uno expectare ac poscere. In quo uno fontes sunt atque origines bonorum omniū. nec nobis potest nocere, quicquid ab illo in nos manarit, nempe optimo, & nostri amantissimo: nec est quod præstare non ualeat potentissimus. Non habet eam facultatem angelus, ut sit omnipotens: nec dæmon in eo quod efficere potest, probam uoluntatem, qui pessimus est, & hostis noster. At homo infirmus & miser, nec potentia ualet, & uoluntate incertus est, ac mutabilis. Iubet ab se peti Dominus, non ut gratiam habeamus benefactori, sed quia nostra ipsorum interest, ut amare illum condiscamus, à quo sunt nobis bona uniuersa. Protrahit interdum ille uota nostra, ne apud imperitiam atque inconsiderantiam nostram, quod leui opera exorauimus, uilescat: sed ut munus diu desideratum, & quasi emptū carò, magnifaciamus, ac proinde etiam largitorem: quod nobis uehemēter cōducit ad cultū & amorē comparandū. Quocirca non est desistendū illicò, nec inter primas cōtinuò petitiones, si differamur, abijciēdus animus, tanquam non impetraturis: imò uerò ad petendū instantius ardētiusque cōsurgendū, exemplo uetulæ illius, quod nobis magister noster ad imitationē proponit, quę sedulitate sua iniquū & deorū atque hominū neglectorē iudicem, ut de sua causa cognosceret, perpulit, & sententiā ferret secundū ipsam. Quapropter reputans ego cum animo meo petitionem, si amore, atque eius comite fiducia cōdiatur, ualidam esse indubiē, ut uoti compotes fiamus, tum Precationem Dominicā canonē precationum omnium commentariolo mihi extēdi, tum alias inde preces deriuaui, in quibus petitio esset haud nuda prorsum, sed reputatione uel maiestatis, uel bonitatis, uel infirmitatis nostræ adiuta.

adiutum, non quo sic Deo existimarem persuasurum me facilius, quæ cupiam: quæ enim esset cogitatio dementior, aut insanior? sed ut me purgatione ac sublatione animi aptiorem ad impetrandum exhiberem. Breues precatiunculas confeci, siue quia interdũ iustis, & à Deo attributis occupationibus distinemur, per quas non licet longis precationibus immorari. Aliasq; animus noster pondere hoc corporis obrutus, & retardatus, longa intentione delassatur, & flaccessit. Imitatus sum in hoc ueteres illos sanctos patres, quos in solitudine uitam transigentes, & operi manuum intentos, Cassianus refert, breues quasdam precationes, & tanquam amentata iacula solitos ad Deum transmittere, dum animus incalesceret, continuò pòst redire ad opus. Poterunt hæc mea locum inuenire inter preces illas, quas composuerunt homines ingenij ac peritiæ nullius, frigidè atq; ineptissimè, sine ulla prorsum tantis in rebus uel uerborum uel sententiarum dignitate: & leguntur tamen à plurimis, allicefactis solo orationum titulo, qui pensi nihil habent, ut ad Deum se animis sustollant dum precantur, sed ut grãdem profundant uerborum aceruum, quomodocunq; collectum. Equidem non arbitror referre, quibus ores uerbis, sed quàm te ad Deum orando erigas. Itaq; quæcunque id demum præstat oratio, apta est & conducibilis, neque enim spectat Dominus eloquentiam dicentis, aut artificium, quæ in nobis, quod ad Deum pertinet, infirmissima & caliginosa sunt: sed precantis mentem, quam unam ille exaudit, etiam prius quàm incipiat fari. Sed illa tamen uidentur esse eam ad rem uerba accommodatissima, quæ menti lucem aliquam, de eo quod poscit, adferunt, & exuscitant affectum iacentem, quod me, quantum pro uirili parte mea potui, & pro instituta breuitate secutum profiteor. Adieci excursiones quasdam, seu indicaui uerius, in quas animus precatione excalfactus expaciari posset, si uellet, quamdiu salubertima illa pietatis aurula spiraret, quæ ut plerisq; nostrûm raro contigit, quia nec uotis eam accersimus, nec illi excipiendæ ac detinendæ nos paramus, ita quum datur non est prætermittenda, quin fructus ex illa colligamus, quàm possimus uberrimos, pareamusq; adiurationi sponsi in Canticis, ne soporatam dulcissimo & salutari somno sponsam ad uitæ huius occupationes & curas excitemus, donec ipsa ultro expergiscatur. Itaq; ut copiosior ad meditandum suppetat materia, prẹter orationes, in quibus est haud sanè parua, excursiones habebit paratas, quasi quædam ad expaciandum diuerticula. Præmissa est ad orandum præparatio, quoniam ad hoc tantum & tam præcipuum opus pietatis, magna est animi purgatio necessaria, ut propius ad Deum accedentes exaudiamur, in cassum alioqui clamaturi. A primo uni mihi hæc composueram, quibus me præter lectionem sacrarum literarum, in rebus æui huius asperis consolarer, quæ permultæ quotidie tum extra nos, tum in corpore, atq; animo accidunt: opem à Deo poscerem, in hac iugi necessitate mortalitatis nostræ. postea uisum est communem facere hanc meam operam, si cui etiam alteri prodesse queam, ad promouendum in pietate gradum, quod ego ingentis quæstus loco deputo. Primum enim est, ut ipse sis bonus: proximum, ut alios facias. Indigemus iam olim profectò Christiani omnes, humi perpetuò repentes, stimulis & incitamentis ad mentes nostras erigẽdas, quæ abiectę prorsum in aspectum rerum uilissimarum, quas calcare cõueniebat, ita expetunt, ut immortalitati ac beatitudine anteponant.

¶ Sequuntur Excursiones CXLVII,

Pro animi præparatione. 117

Et pro accessu ad orandum. 30

PRÆPARATIO ANIMI AD ORANDVM.

1

D diuinam maiestatem contemplandam, quum se animus accingit & præparat, id faciat liber ad tantum ascensum, atque expeditus: nempe iussis tātisper curis uitæ huius absistere, & motibus animi sedatis.
2 In quiete est locus Domini, non in commotionibus.
3 In illam contemplationem sublatus, ne te impudenter aut temere ingeras, ne cum ignominia & damno repellaris.
4 Nec singulorum causas inquiras, quæsitæ sunt in diuina sapientia, quam ne angeli quidem assequuntur.
5 Quòd hominibus sapientibus tribuimus, ut impares fateamur nos illorum rationibus ac consilijs, quanto reuerentius concedendum est Deo.
6 Qui scrutatur maiestatem, opprimetur à gloria: non aliter, quàm qui intentis & in conniuentibus oculis, serenum solem intuetur.
7 Nolite plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapite ad sobrietatem.
8 Altiora te ne quęsieris, fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ pręcipit tibi Deus, ea cogita semper, & in pluribus eius operibus ne fueris curiosus.
9 Non est enim necessarium tibi ea, quæ abscondita sunt, uidere oculis tuis.
10 In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter, & in pluribus operibus eius non eris curiosus.
11 Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi. Multos enim supplantauit suspicio illorum, & in uanitate detinuit sensus eorum.
12 Ergo de diuinis rebus senti reuerenter: fac ueniat tibi in mentē, te esse puerum, & sapientiam Dei non assequi, qui etiam in humanis passim cæcutias.
13 Esse rudem, nec arcana Dei didicisse, quum etiam humana te propè omnia lateant.
14 Esse angustum, & amplitudinem diuinorum pectore tuo non capi.
15 Esse malum, ideo hæsitare, & malitiam uelut pondus trahere te à Deo ad se, ab spiritu ad carnem, à sublimitate cœli ad terræ humilitatem.
16 Esse suspicacem, & ex te alia metiri: diuina ex humana mensura censere, sæpe etiam ex tua ipsius, hoc est parua & praua.
17 Quum contrà, si Dei opera cum eius facultate & potentia cōpares, minima tibi uidebuntur, & longè illi factu faciliora, quàm tibi cogitatu.

Summitte ergo te maiestati omnipotentis, iussis omniscij, monitis amantissimi ac beneficentissimi.
18 Illæ sit scopus uitæ tuæ, ad illum rectà tendito, siue calcandæ sunt opes, siue deijciendus & prosternendus, uel obstans filius, uel parens.
19 Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quòd Iesus Christus uenit in mundum ad peccatores seruandos.
20 De Iesu Christo cogitabis, nō ut de bono quopiā & sapienti uiro, sed tanquam de uirtute & sapientia & bonitate Dei, quem pater dedit reconciliationem & salutem hominum, magistrum atque exemplar generis humani.
21 Illius fiducia, erit lapis ædificij firmissimus.
22 Vita eius pro antidoto cuiusuis morbi, atque affectus: supplicijū pro solatio incommodorum, & calamitatum uitæ: resurrectio pro spe uerorum bonorum.
23 De diuis senties tanquam de egresis mortalem sortem, iunctis Deo, & (ut sic dicam) membris Dei.
24 Ad coniunctionem Dei, hoc est ad summam beatitudinē & finem humanum uenitur per charitatem Dei.
25 Quæcunque sunt in mundo, cœnū esse duces præ charitate & gratia Dei: fœlix si illam

si illam conciliaris tibi,etiam rerum quæcunq; in mundo optari possunt iactura.

16 Sine illa nihil est dulce,nihil lætum:cum illa nihil amarum,aut triste.

17 Peccatum auersio est & separatio à Deo,id est à fonte uitæ,ac boni uniuersi.

18. A peccati actione,occasionibus,causis,etiam imagine & specie longissimè fugito:id est,quàm proximè fieri poterit,accedito ad Deum.

29 In tentatione ne cõfidas tuis uiribus:nec cum tanto potẽtiore,quàm tu es,congrediare,te uno fretus.

30 Sed illius opem implora,qui dixit:Confidite,ego uici mundum.

31 Itaq; tibi diffisus,ad sapientiam crucis te recipe,ac uerbo fidei te sepi,tanquam ualida armatura.

32. Noueris te ipsum,quàm infirmus es corpore,quàm inscius corde,quàm prauus uoluntate,quàm seruus eorum possessor quæ habes.

33 Itaq; modicè,ac potius demisse de te senti,conscius infirmitatis tuæ:hæc est uera animi modestia,non illa quæ in gestu aut cultu,aut uerbis est sita. uera cuiusq; animi demissio ante Deum est,ut illum intuitus,planè intelligat illũ esse omnia,se ipsum uerò nihil penitus:aut si quid sit,minimum quiddã esse,& uelut guttulã,atq; eam ex immenso illo mari destillatam,nec futurã diutius quàm dum ab illo conseruetur.

34. Quandoquidem à Deo sunt bona omnia,nec aliunde ueniũt,quum quid feceris boni,ilicò erige te ad recordationem unde sit bonum illud,eiq; habeto gratiam, qui eas tibi dignatus est uires impartiri,quibus rectè ageres: alioqui immemor iudicaberis beneficij,ac proinde ingratus.

35 Caueto etiam atq; etiam,ne tibi in mẽtem ullo modo ueniat,posse te Deo prodesse.neu tibi de bono opere blandiaris,tanquam eo sis tibi Deum promeritis: quæ cogitatio pestilentissima est,& sæpenumero optimorum operũ corruptela,ad quam tollendã Dominus noster dixit:Posteaquàm hæc omnia feceritis,dicite,Serui inutiles sumus.

36 Reputa cum animo tuo,te Deo nec cõmodare posse,nec nocere. siue enim bonus siue malus fueris,tibi eris,ne tua rectè facta tanquam ad rationẽ cum Deo ineundam in cogitationem reuoces,& ad expensionem precij cuiusquam,unde tibi uana & perniciosa fiducia nascatur,qualis Pharisæo illi Euangelico.

37 Acutus tibi uideris: tanto peior,ni & bonus.

38 Hebes:tarditatem Christus boni consulit,modò adsit uoluntas recta.

39 Doctus:frustra,nisi tibi prosit doctrina tua.

40 Nequicquam sapit sapiens,qui sibi non sapit.

41 Rudis:atqui Christo magna est eruditio,facere,quæ ipse iubet.

42 Tantum scis,quantum operaris.

43 Animosus:aude igitur contemnere,quæ alios terrent,fortuita.

44 Timidus:imò nimis audax,si uiolare audes Dei leges, hoc est,inimicitias cum Deo suscipere.

45 Formosus:frustra,si deformis insit animus.

46 Vide,ne in formoso hospitio habitet hospes deformis.

47 Deformis:Christus solam spectat formam animi.

48 Sanus:quorsum,si mens insana?

49 Æger,admoneris tuæ mortalitatis.

50 Et hàc ibis illuc,ubi nullis deinceps morbis attingere,sempiterna erit sanitas.

51 Perfrueris delicijs ac uoluptatibus:delicatè alis grauem tyrannum.

52 Laboribus exerceris,sic uinces,& domabis hostem tuum.

53 Ærumnis premeris,ea est uia expeditissima ad fastigium uirtutis.

54 Validus es,exercere robur tuum ad maximum præmium.

55 Inualidus:uirtus animo eget,non lacertis.

56 Celer:effuge ergo uitium,quod te persequitur.

57 Tardus:satis celer es,si animo coelos transcendis usq; ad Deum.

58 Longæuus:solus uiuit diu,qui bene.

59 Vitæ breuis:tam facile in cœlum itur per breuem, quàm per longam uitam.
60 Morbos,casus humanos,mortem neque tibi neque alij cuiquam optaueris,uel timueris:sed æquo animo expecta, quid Christus,cui sumus curæ,de nobis statuerit. & id quicquid fuerit,ferendum moderatè,considerantibus à quo mittantur,non sine causa nostri boni.
61 Quid iuuat anxium esse de morbo,aut morte,nihil profecturum? quod ergo te inuito euenturum est,eueniat libente.
62 Laborandum est tota uita,non ut ne moriamur, nam id nec fieri potest,nec optari debet:sed ut ne malè moriamur.
63 Fratres ama,uel quia digni sunt,uel quia commendati à Christo:illisq; opta, ac pro uirili procura maximum illud bonum,Dei gratiam ac fauorem,& ea per quæ illud facile nanciscantur.
64 Malos noli perditos,sed emendatos.
65 Non mentiendum cuiuscunq; lucri gratia,non assentandum.
66 Non irascendum,quicquid contingat: nemini succensendum,non malè dicendum,non obtrectandum,non execrandum,quæ omnia sunt contra hominis naturalem habitum.
67 Ambigua aut incerta ne in sinistram interpretationem rapias, quod est uoluntatis prauæ.
68 Non insolenter aut arroganter uel sentiendum, uel loquendum, quod est & Deo & hominibus odiosum.
69 Nemini immortalia inuidendum, quod est hominis non reputantis fragilitatem & fugacitatem earum rerum.
70 In ignominia memineris quid obiectum sit Christo in os: & ea non rarò exhibetur tanquam morbi alicuius medicina,ut Dauidi.
71 In laude fac animo succurrat,quæ habes bona,non tua esse, commēdari à Deo, huic habendam gratiam.
72 Mala tua sunt,bona autem Dei.
73 Quòd si homines guttam admirantur quandam, quid facerent, si ad illum se fontem uberrimum contemplandum erigerent?
74 Iam uerò reflecte in te ipsum oculos:uidebis quàm exigua res sit homo, quàm leuia humana omnia,& nulla prorsum laude digna.
75 Fac ueniant tibi in mentem lapsus tui frequentes, siue in uirtute, siue in sapientia, & ingenio : qua cogitatione uelut frigida suffusa, dilues fallacem laudationis ebrietatem.
76 Ne illa uel sumas,uel optes in uita,quæ occupatione ac cura sui abducere à cultu pietatis solent:ut uaria & grauia negocia,procurationes rerum asperarum, grauium,difficilium,intricatarum.
77 Quid prodest homini,si uniuersum mundum lucretur, animæ uerò suæ detrimentum patiatur?
78 Nobilis tibi uidere,utinam uirtute & decore bene parto:sed ut ita sit,aliena certè uirtute nihil mereberis.
79 Ignobilis:non potest esse ignobilis,cui Deus est pater.
80 Boni nominis:non es,si male à Christo audis.
81 Infamis,Christus uidet an meritò:& da operam,ut illi te approbes.
82 Affectus iniuria:fortasse amore tui nimio falleris,sed Deus ultor.
83 At tu potes ipse ulcisci : melius te ulciscetur Deus, sine tuo periculo, et ubi lædenti dolebit magis. Sed noli optare alteri ultionem, ne in te redundet. An tu putas nihil commisisse te ultione dignum?
84 Gratiosus:unus est uerus & sempiternus amicus Deus.
85 Inuisus:si tua culpa,corrige:sin minus,acquiesce Dei amicitia.
86 Desertus ab amicis:at(si modò uis)non à Deo,firmissimo amico.
87 Refrixit amicorum amor desuetudine: optimè,quod semper Christus nobiscum

cum uersatur,nec desuescit.

88 Charus potenti, sæpe homini pessimo:sed quid hoc, si inuisus Christo, potentissimo,summo,æterno?

89 Inuisus potenti:at potentibus dominatur Christus.

90 Diues:uide ne ad paucos dies diues,ad æternitatem pauper ac miser.

91 Pauper, & pannosus:nō est ad longum tempus diuitijs, & eam personam non respicit Christus.

92 Famelicus: non alit nos panis, sed uerbum Domini. Et satur es, si pastus pane, hoc est doctrina Christi.

93 Opulentus,potens:uoces tantum audis circumstrepentium, non cōscientiam tuam,quæ clamat te esse inualidissimum atq; infirmissimum.

94 Sed quid potes?malefacere magis quàm benefacere,lædere potius ꝙ prodesse.

95 Et in quos potes? in eos ipsos,qui si obsequium subtrahant,nihil poteris.

96 Iam quale est,in alios posse,non in teipsum?

97 Amicitijs fultus, memineris amicos omnes esse homines, id est mutabiles, & mortales.

98 Sed quid iuuat infirmorum & miserorum animantium beneuolentia, nisi & ab illo ameris,euius te amor potest beare?

99 Propinquos habes,et cōsanguineos multos,ac magnos.an nō iniuriā facis deo, qui talē habēs patrē, cōsanguineos de quibus gloriere quæris,mortales miserrimos?

100 Refertur tibi pro beneficio gratia:si ea gaudes, quàm bene Deo creditur, qui nunquam non remuneratur,& prolixissimè.

101 Memineris tu uicissim referre,quam potes Deo,cui tam multum debes.

102 Non refertur:optime Deo fiditur,qui semper refert.

103 Et caue,ne committas ipse,quod culpas in alio.

104 Viuis in patria:imò in exilio,ni adsit Deus.

105 In exilio:nusquam est exilium,ubi adest.

106 Deus,qui est nobis omnia.

107 In ædibus splendidis:tanto tu deterior,si locum nitidum flagitijs contaminas. In sordidis ædibus,in carcere:at in mundo Dei templo,& quod ille uniuersum præsentia sua complet.

108 Morieris:hâc ad illum ibis,qui te amplius non sinet mori.

109 Per cruciatus:eo libentius ad immortalitatem illam reuolabis.

110 Omnia si habes præter gratiam Dei,perniciem habes,non bona.

111 Qui eam habet,huic nihil bonorum deest.

112 Eam si nactum te credis, caue ne efferaris animo. nam sublatus à teipso,amittes illam.

113 Tu qui stas,uide ne cadas:ne iudices fratrē tuū,ne tu peior eo fias,ille te melior.

114 Ostendam tibi ô homo,quid te oporteat facere : facere iudicium & iusticiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo.Non propter illius morositatem, aut difficultatem,quæ nulla est:sed propter tuam fragilitatem,quæ maxima.

115 Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cœli non sunt mundi in conspectu eius.

116 Quanto magis abominabilis et inutilis homo,qui bibit quasi aquā iniquitatē.

117 Agnosce ergo teipsum malum,ô homo:Deum autem bonum,& bonitatis, si quam habes,authorem.

ACCESSVS AD ORANDVM.

1 SPiritus adiuuat infirmitatem nostram.

2 Nam nos quid oremus,sicut oportet,nescimus.

3 Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

4 Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.

5 Sacrificate sacrificium iustitiæ,& sperate in Domino.

6 Accedenti ad orandum Deum, cogitanda est in primis tanti principis maiestas, qui nos finxit, qui etiam cogitata nostra intuetur, & oblita nobis recordatur, conferenda cum nostra humilitate, ut meritò possimus dicere, Loquar ad Dominũ Deum meum, quum sim puluis & cinis, & putredo consumenda.

7 Quoniam quidem actionum nostrarũ omnium spectator est Deus, sic te gere, ut illius oculis dignum est.

8 Memineris non esse linguam quæ precetur, sed mentem.

9 Quid si mens aliud agit? quæcunq; uerba lingua pronunciet, nihil oras.

10 Inanis est strepitus, & proinde Deo ingratus.

11 Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.

12 Oratio, collocutio est cum Deo, in eum oportet esse mentis nostræ oculum intentissimum, non aliter quàm oculum iaculantis in album, ut collimet: alioqui in diuersum, quàm quò destinarat, abibit.

13 Fructus ueræ, atq; in id quod conuenit intentæ orationis amplissimi sunt atq; uberrimi. refert enim ad nos bonorum omnium, quæ optamus, copiam.

14 Si oculũ à Deo uel ad tuos affectus, uel ad aliena iudicia deflectas, ô quantam facis iacturam? quàm leui re ac uana, quàm solidam & perennem commutas?

15 O quàm excellentis operæ, quàm uile precium proponis? quum liceret, si uelles, maximum & præstantissimum consequi.

16 Idcirco Dominus noster præcipit nobis filijs suis, ut quũ quis nostrûm ad tam sacrum colloquium se accingit, secedat in seipsum prorsum, hoc est in penitissimum pectoris sui conclaue, in altissimum mentis suę silentium, quò nec adfectus admittat suos, nec respectum alieni iudicij. Ibi seclusus omnibus, solum Deum cogitationũ & uotorum suorum conscium roget. Hunc uerò, qui uni sibi uiderit fundi preces ac uota, nec aures oculós ue spectari hominum, remuneraturum puram illam simplicitatem cordis plena manu. Alioqui perit ingẽs ab oratione fructus, homini te approbari concupisti: habes quam expetieras mercedem, quid aliam uel expectas à Deo, uel quæris?

17 Quiescant omnia, & cedant operi, quo maius nullum esse potest in uita, nec præstabilius.

18 Abscedite uiles ac degeneres curæ: cum principe atque authore omnium loquendum est.

19 Discede malitia, nam ad optimum accedo.

20 Abi odium, nam ad amorem ipsum.

21 Cessate nugæ ac res leues, nam ad seria & solida, & permansura uadimus.

22 Meditationi nostræ magna insit attentio, cum pia ueneratione.

23 Petitioni magna fiducia, non ex meritis nostris, sed ex illo qui sic iussit nos facere, cuius in hanc sententiam sunt syngraphæ.

24 Petite, & accipietis.

25 Quæcunq; orantes petitis, credite accepturos uos, & fiet.

26 Omnia quæ petieritis in oratione, credentes accipietis.

27 Si uos, quum sitis mali, nostis bona dona filijs uestris dare, quanto magis Pater cœlestis dabit spiritum bonum petentibus à se?

28 Si manseritis in me, & uerba mea in uobis manserint, quodcunq; uolueritis, petetis, & fiet uobis.

29 Sed addamus tamen ad cautionem: quod est apud Iacobum.

30 Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, ut in concupiscentijs uestris insumatis.

PRÆPARATIONIS ANIMI AD ORANDVM FINIS.

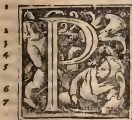
Ioannis Lodouici Viuis Valentini ad Commentarium in orationem Dominicam Præfatio.

AVLVS Iesu Christi Apostolus negat scire nos, quemadmodum sit orandum, quid petendum à Deo, quibus uerbis: uidelicet in maxima uersamur ignoratione tum Diuinæ naturæ, tum nostri ipsorum, & rerum futurarum. Itaq; metientes Deum ex nobis ipsis, non aliter sæpenumero infinitam illam maiestatem adimus, quàm ex nostris principibus quempiam, cui abblandimur et adulamur, ut auferamus quę cupimus, tum illi bene optamus, ac precamur, et saluum esse iubemus adeuntes, & ualere discedentes, à quo uno salus est omnis & ualentia. Iam quę nobis ipsis optemus profutura & salutaria, profectò nescimus. Multa enim facimus uota, usque adeò nobis noxia, ut execrationes potius uideri possint. Postulamus à numine ingenium, literas, facundiam, robur, animum, formam, sanitatem, diuitias, opes, connubia præclara, potentiam, liberos, dignitatem: nec sunt ista hominum uera bona, & plurimis sæpe exitio fuerunt. Quocirca, ut religionis, ita etiam precationis, quæ religionis cultus præcipua est pars, is demum esse author & magister potest, qui naturam & nostrã & diuinam pernorit, ut quid homini salutare sit, teneat, quid à Deo expetendum, dignum & Deo ipso & petente: iam quibus uerbis, non tam Deo congruentibus (ille enim uerborum omnium uim & significantias excedit) quàm dicentis animo, ut quemadmodum ritè sit de Deo sensurus, non ignoret, amorq; nascatur ex intelligentia, & confirmetur. Magister cœlestis sapientię, imò cœlestis ipsa et Diuina sapientia, in nouitate suæ gratiæ nouam precandi Deum formulam suis præscribit. Erant quidem in Lege preces, haud sanè paucæ: erant Psalmi, sed in illis omnibus sapor quidã inerat ueteris ruditatis & caliginis. Dominus autem uerbum abbreuiatum suis protulit, purgatum nouitate luminis transcœlestis, in quo uerbo inessent thesauri sapientiæ, deprompti ex libro illo septem sigillis signato, quem ipse solus dignus inuentus est qui aperiret. Oratio hæc qualis tandem sit, quid opus est coniecturas inquirere? Illa una sit instar plurimarum, quod à tali sit authore profecta. quid enim potest ab illo exire non summum, & suis omnibus numeris cõsummatum? At uerò si uirtutem atq; excellentiam precationis huius, quantum ingenium nostrum sinit, uelimus expendere, animaduertamus primum breuitatẽ: nam quando uniuersis uelut quædam exhibeatur regula, conueniebat breue esse, ut capi & contineri posset à pueris, à senibus, ab ægrotis, à mulierculis, ab occupatis, à rudibus, à tardis, ab obliuiosis, à segnibus. Iam uerò nullum est uerbum, in quo non innumera occultentur mysteria, nimirum à Diuina sapientia dictatum. Contempletur quiuis attentè ac piè, sentiet uerum hoc esse. nam profani, qui uerba hæc frigidè ac oscitanter, atq; aliud agentes pronunciant, qui possunt in recondita penetrare? utiq; haud magis quàm in alio quocunq; seu Aristotelis seu Platonis opere, seu cuiusuis alterius hominis ingenio atq; eruditione præcellentis. Quàm multa sunt de explicatione orationis huius à sanctis uiris, à magnis ingenijs perscripta, nec tamen uarietatem et multitudinem sensorum potuerunt exhaurire? quotidie inueniuntur, quæ dicantur noua, nec unquam pertingetur fundum. Est ad hæc precatio moderata, digna certè, quę ab opere dicatur opifici suo. Quid enim in illa poscimus à Patre, quod non auderet quiuis ab extraneo postulare? quid poscimus à beneficentissimo, quod erubesceret quis à durissimo rogare? Age porrò, quę desideria, quàm nobis utilia, quàm digna, quę apud Deum exponantur, qualis eorum ordo atq; descriptio? Vota & desideria omnia humani pectoris ad bonum feruntur, ueluti ad scopum quendam ipsis propositum: fugiunt uerò malum atq; aspernantur. Hic à Domino, & postulamus bona & mala deprecamur. Primum omniũ qui rogat, cum spe ac bona fiducia quo exoraturus sit, debet rogare: alioqui

ut ne uerbum quidem omnino faciet, aut quod proximum est, frigide petet, ac subdubitans: quæ causa est, cur multi, quod optant, non assequantur. Fiducia autem, ex consideratione duarum rerum nascitur, quod is à quo aliquid expectamus, & potest facere, & uolet. Voluntas in paternitate declaratur, potentia in sede cœlesti. Prior uerò est paternitas, ut pium nomen bonitatis nos alliciat, antequàm deterreat magnitudo, & de uoluntate sumamus fiduciam prius quàm de potestate cogitemus. Sublati ad celsitudinem potentiæ statim maiestate illius imbuimur, & proni ueneramur, atque adoramus excellentiam naturæ. Sanctificetur nomen tuum: quo uerbo sanctum illius regnum testificamur, & nos illi cum angelis perlubenter subijcimus. Extemplò autem precamur, ut faciat nos ex illo regno felicitatis, qui nos profitemur esse ex regno potentiæ. Postquàm ueneratí sumus maiestatem, adimus bonitatem: à qua postulamus, uti nos efficiat tales, qui uerè ac bona fide sanctificemus nomen Domini. Tum ut ille in nobis regnet solus, quo nos abdicata nostra uolūtate inscia, praua, perniciosa nobis ipsis, induamus uoluntatem illius rectam, sapientem & nobis salutarem. Hactenus bona mentis, iam bona corporis, ut non sinat nos necessarijs ad hanc uitam rebus deficí: in quo etiam subest sensus spiritalis, ut sancto & salubri pane doctrinæ suæ pascat animos nostros. Sequitur malorū euitatio, ut à malis præsentibus purgemur, ut condonentur nobis noxiæ in Deum: nec ab ijs purgemur duntaxat, quæ aduersus Dei leges parauimus, sed à noxia uoluntate contra proximum, ut liberi atque expediti ab ira, odio, liuore, similes fiamus diuinæ probitatis, quo chariores illi simus, nempe propinquiores uirtute. Tum ut deuitemus uētura mala animi in hac uita, oramus ne nos adeò inualidi oppugnemur ab hoste tam forti ac potente. Postremò rogamus, ut à malis uitæ huius, quæ mentem nostram perturbant, liberemur, & à consortio illius mali, qui destinatus est igni ac supplicio sempiterno. Nihil reliqui fecimus, quod non petierimus, utique quod nobis expediat: & ostendimus obiter, nihil habere nos à nobis ipsis, omnia et corporalia et spiritalia ab uno Deo expectari à nobis, ac rogari. Possumus quidem alijs uerbis orare, ut psalmis, hymnisque: sed quicquid rectè dixerimus, hinc ceu riuulus è fonte dimanabit. Sermonem quidem usurpabimus alium, sensus uerò ac mens, idem erit prorsum. Quòd si nos quid petendum, aut quemadmodum orandum sit, ex nobis nescimus, hæc certè oratio sapientissima est, quoniam ab ipsa Dei sapientia præscripta, non est hic periculū, ne illud ab eodem ipso Dei filio audiamus, Nescitis quid petatis: uel quod apud Iacobum legitur, Petitis, & nō impetratis, quoniam in id petitis, uti ex animi uestri libidine consumatis. Ille scit, quid petí conueniat, errare tanto duce, falli tanto magistro non possumus. Quid uerò tutius, quàm ut illum ipsum adeamus, & compellemus ijs ipsis uerbis, quibus se à nobis appellari uelle nos docuit, & præscripsit? exaudiri nos necesse est, quandoquidem uerba sunt eius ipsius, qui est exauditurus: nos eo sermone utimur, quo uti nos ipse idem iussit, ut exoraremus. Illum ergo tanquam ex sua ipsius formula cōuenimus, addamus modò uelut ex nobis ea, sine quibus oratio omnis fatua est atque insipida, attentionem, fiduciam, & pro uirili parte accensum igne diuino spiritum. Nulla est precatio æque à nobis attentè ac diligenter uel proferenda, uel meditanda, atque hæc. singulæ particulæ, singula sunt expendenda uerba, atque adeò literulæ ipsæ atque apices Referta sunt mysteriorum omnia, sicuti & ipsæ, & tota eius uita, omnesque illius actiones, qui dictitauit. Exponemus nos quidem in præsentia, quę ille in pectus nostrum instillauerit, infinitæ sapientiæ tenuem portiunculam. non dubium, quin ex uena tam diuite multi alia eruent, & plura & præstantiora: sed nos tamen aliquid ex Dei munere ad communem usum protulisse, abundè magnum fuerit curæ atque studij precium.

IO. LVDOVICI VIVIS IN IPSAM PRECATIONEM DOMINICAM COMMENTARIVS.

1 ATER noster, qui es in cœlis, sanctificetur Nomen tuum:
2 Adueniat Regnum tuum:
3 Fiat Voluntas tua, sicut in cœlo, ita in terra.
4 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie:
5 Et remitte nobis Debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris:
6 Et ne nos inducas in Tentationem,
7 Sed libera nos à Malo, Amen.

PATER.

MNIS paternæ appellationis ratio & causa, in nullum competit uerius, quàm in te, Pater Deus. Nam & qui progenuerunt, & qui aluerunt, & qui educant, tum qui instituunt formantq; animorũ cultum, parentes nuncupant. Es tu Domine pater uniuersorũ, quæ in hanc eduxisti pulchritudinem, non de aliqua prius essentia ut homo, sed prorsum (quod nemo alius potest) de nihilo. Tu alis & cõseruas casura alioqui statim in suum nihil. Tu gubernas, doces, instigas unũ quicquid ad suum bonũ. Condidisti tu quidẽ omnia, idcirco omniũ es pater: sed specialius hominem, quem ad imaginẽ & similitudinẽ tuam. Regis quidẽ cuncta, & gubernas, sed tanquã mancipia: hominẽ autem, ut filiũ. Largitus es de tua immensa copia alijs animãtibus munera, homini uerò ampla manu, quũ alia quàm plurima, tum mentẽ, qua nihil est præstabilius, quodq; unũ instar est aliorũ uniuersorũ. Pungis reliqua omnia cæco & latenti quodã stimulo, nos autem doces, atq; instituis. Trahis cætera, nos ducis præceptis, admonitionibus, consilijs. In hisce omnibus paternitatibus & potentiã tuam admiramur, & adoramus sapientiã. Sed alia restat paternitas, quam nos dulciter contemplamur, uidelicet utiliorem nobis, nempe bonitatis tuę, qua nos in numerũ filiorum sortemq; per Iesum Christum adoptasti, filium omnipotentis essentiæ ac naturę tuæ. Mira Christi bonitas, & dulcissima charitas erga nos: nõ timeri uult, nec præscribit, ut te patrẽ suum Dominũ nostrũ appellemus, quod est nomen potestatis: sed patrem, quod est amoris, subticet de magnitudine, demonstrat probitatẽ, per quam elicitur beneuolentia. Quis nostrûm & abiectissimã naturã suam, & prauissimã uoluntatem ritè contuitus, patrẽ te auderet uocare, nisi abs te iussus? Quis seruus nequam, & extremæ conditionis regem suum appellarit patrem, nisi fortè ebrius, aut insanus? At quanto inter te ac nos discrimẽ ingentius, quàm inter hominẽ Regem, ac seruum, qui sola distant non Naturæ conditione, sed Fortunæ? Nos uerò abs te in Natura collati, quàm longè recessimus? Tu res, & res summa, infinita: nos planè nihil. In cõditione uerò dignitatis, nos mancipia, & quidẽ (quod est indignissimũ) peccati, & diaboli pessima ac miserrima, ut heri nostri: tu omniũ Dominus, et beatissimus. Nos ignorantia & tenebræ, tu sapientia & lux. Sed nullus unquã foret uel nominãdi excellentias & decora tua, uel probra nostra modus. Maius est inter te ac nos siue in natura interuallũ, siue in cõditione, quàm uel fingere posset humana mens. Sit ergo finis in commemoratione mea, quum non sit tamen in ueritate. Sed nos ad paternæ nuncupationis fiduciã erexit filius tuus unicus, qui eam appellationis dignitatẽ, quam ipse solus natura sua possidet, uoluit, ut per fauorẽ suũ cõmunis esset nobis adoptione. Quanto iam propius ac uerius pater es baptizatorũ in nomine tuo, & purgatorũ per sanguinem Christi tui, quibus reconciliatis tecum, & in tuam repositis gratiam, arrabo-

nem sempiternæ beatitatis dedisti, charitatẽ tui, & ingentẽ de te fiduciã, eaq; de causa gaudiũ mentis. O quoties paternitatis huius indulgentiã maximo cum nostro bono sentimus, atq; experimur, quum præfers nobis facẽ in tenebris, ruentes impete in mala, abducis, auertis, transfers ad bona, inq; eis constabilis, ac conseruas. Quid iuuant nos reliquæ paternitates, quæ in nomine solo subsistunt? per quas nihil habemus aliud, quàm quòd serui aut mercenarij, alimenta præsentis usus. Hæc demũ est uera, & de qua iure gloriemur, paternitas, per quam patris hæreditatẽ cernimus. O admirabilis filij tui candor, qui nobis eam dignitatẽ, quæ est ipsius propria, nõ inuidit. Quid iam non largiatur filijs suis pater, quod quidẽ utile ac salubre illis futurũ arbitretur? Maximũ adepti munus sumus, ut tu Pater noster dici à nobis dignareris, & esse. Reliqua sunt in prono, affectus paternus, educatio & tractatio liberalis filiorũ, prospectio hæreditatis. Hæc quidẽ nobis ex te paterna munera. Sunt etiam patres alij exemplo atq; imitatione, qui nobis propositi sunt ad æmulandum, de artis aut uirtutis cuiuspiã excellentia. Est & hoc quoq; nomine pater Deus, quem sequendũ atq; exprimendũ, quatenus immortalẽ mortalis potest homo Deum, docet ac præcipit nobis Christus, charitate uidelicet, qua una perficiũtur animi, ut amemus non amicos modò, uerum etiam inimicos: ex qua uolũtate probè affecta, nascitur in nobis diffusa in uniuersos beneficentia, quo simus perfecti, & illius patris similes, qui diligit omnia, nec odit quicq; eorũ quæ sunt, quiq; pluit super iustos & iniustos, & solem suũ tam bonis, q; malis quotidie profert. Cæterùm nullius harum paternitatũ filij nomẽ quisquam meretur, qui non se pro uirili parte sua dignum præbet filium tanto patre. Solicitè uti nos ipsi obseruemus, ac custodiamus, cõuenit, ne quid uel in cogitationem subeat, propter quod illum immeritò patrem nuncupemus, eiq; faciamus contumeliam, qui eiusmodi filiorũ uel dicatur Pater uel existimetur, qui indigni sint, ut uel homines habeant patres. Quid quòd sicuti nos illum patrem iniuria nominabimus, ita nec exaudiet sic uocatus atq; imploratus, nisi & affectũ filialem sumpserimus, ut honoremus, ac ueneremur Patrem uerbis et operibus, quotiescunq; res poscet, sed corde potissimũ, ut amemus bonitatẽ illius, redamemus charitatẽ, grati erga beneficia? Postremò, ut cuncta nostra fiducia in illo uno sit nobis collocata, illumq; beneficentissimum atq; indulgentissimũ esse censeamus, omniaq; in nobis ad nostras illum utilitates efficere. Qua ex reputatione nascetur id, quod est etiam uerè filiorũ, ut & iussis eius libenter alacriterq; obtemperemus, ut leue ac suaue fiat quicquid ille iniunxerit, siue quia ille præcipit, seu quia nihil est amori difficile. Quum castigarit, æquo feramus animo, persuasi, quod uerissimum est, id demũ nobis uehementer expedire. Quis alioqui Patrem nominabit Deum, qui se illum actionibus suis testetur non habere pro Patre? O Pater, oramus te, ut paternam hanc erga nos indulgentiam patefacias, præstesq; dignos, qui te iure Patrem nominemus: & quemadmodum tu paternum affectum cœpisti, ita filialem in nos, atq; isti tuo congruentem infundas.

NOSTER.

DVo uerba, Pater & Noster, quę nos recolendo ad incredibilẽ tui rapiant amorem. Quid maius tua paternitate, quid optabilius? Nam si nos filij sumus Dei, deos quoq; esse necesse est. Si tu Pater noster, omnes ergo quorũ tu et pater, fratres sumus, quo propinquitatis nexu iam nõ cum hominibus modò, sed cum angelis quoque ipsis deuincimur. Quid dixi Angelos, cum ipso quoq; Christo Iesu, cuius solius est dicere, Pater mi? Illum tu enim ex tua essentia progignis, nos autem fecisti opifex, receptos per adoptionẽ in consortiũ nominis illius. Parens es, colẽdus igitur, amandus, uenerandus: homines, fratres, mutuum ergo amorẽ debemus, & ex amore subsidium mutuũ & benefica opera, qui riuuli sunt ex beneuolẽtię scaturigine dimanantes. Nemo enim adeò impudens fuerit, qui amare se affirmet: quum uerò usus postulat, nõ benefaciat, si possit: haud aliter, quàm si ignem aiat quis inueniri non ardentẽ. Quocirca nemo uerè ac meritò potest tibi dicere Pater noster, qui reliquos eadẽ ratione ac iure, Dei filios, fratres esse suos uel nõ putet, uel dedignet. Sed quis tamẽ fuerit tam proiectæ insolẽtiæ atq; arrogantiæ, qui fratres eos aspernetur, quos non asper

natur

natur Deus filios? nisi fortè conditionis suæ oblitus, & uel magnitudinis tuæ, uel humilitatis suæ immemor? En tota Lex et Prophetę primis duobus uerbis Pater noster concluduntur, quibus pietas declaratur erga Deum patrem, erga homines fratres. Et quandoquidem amoris nodo uniuersi cōnectimur, iam non diuersi sumus, sed unius corporis membra, atq; adeò res una. Ideoq; quod pro semetipso unusquisq; nostrûm abs te optat, pro illo et precatur, quem charitas alterum ipsum reddit. Magister amoris totius ac miserationis, ut ipse cunctorū delicta in corpore suo pertulit, & secū affixit cruci, ita et nos esse eodē inter nos animo uoluit, ut nos mutuis iuuaremus operis, aliorumq; noxias pro nostris ipsorum haberemus, quo nō minus oraremus pro illis Patrem, quàm pro nobis ipsis. Pro se orare quenq; cogit necessitas, singulis nos urgens ac premens momentis: pro altero autem hortatur charitas fraternitatis. Gratiores autem sunt preces ac lachrymæ, non quas necessitas nostra exprimit, sed quas elicit amicitia, tam dulci nomine cōmendatas. Remolli Domine durissima nostra corda, fac ex lapideis carnea, ex immanibus humana, ut initia inter nos omnes gratia mutua, non falso te nomine Patrem nostrum appellemus.

QVI ES IN CŒLIS.

TV solus es, nos nō sumus. Et si modo aliquo sumus, hîc sumus in terra, idest inter medias tempestates, & fluctus calamitatum omnium ac miseriarum ingentes, reciprocos, perpetuos. Tu autē & uerè es, & in cœlis es: hoc est, in loco, ad quem nullus labor, nulla molestia potest pertingere. Non inuocamus progenitores horum corporum, uel iam defunctos uita, uel inualidos, quiq; ipsi sibi opem et subsidiū afferre, quādo egent, nō queunt. Non ad eos accurrimus, qui cura, qui functione atq; administratione publica, uel decursa iam ætate, patres nominantur: non minus, quàm priores illos infirmos, atq; imbecilles. nō Patrem Iouem, aut patrem Neptunum, aut Liberum patrem, aut alios deos patres, quos in orbem inuexit hostis maiestatis tuæ, quos uel nominare, penè grande est nefas, figmenta magnitudini bonitatis ac sapientiæ tuæ opposita. Est, qui Patrem suum putat esse diuitias in arca repositas, aut in possessionibus collocatas, obnoxias mille casibus & periculis. alius potentiam, in consensu & fauore subditorum: quibus nihil est instabilius. alius gratiā sui principis, hominis, & natura mortalis, & potentia infirmi, & uoluntate mutabilis. Quisq; sibi patrem fabricatur eam uanitatem, qua stultè cōfidit. Nos uerò, quos tu per amplissima tua munera ad filialem dignitatē uocas & inuitas, in cœlum oculis sublatis, te patrem dicimus, atq; imploramus, qui es in cœlis. Cuius quidem pręsentia uniuersitatē mundi adimplet: Regni uerò sedes propter loci excellentiam in cœlis fixa esse dicitur, & constituta qui cœli forma & decore suo, tum ordine stato atq; certissimo, enarrant sublimitatem essentię tuę, amplitudinem potentię, immortalitatem naturæ. O miseros, qui te tantum nacti patrem, ad alios adhuc patres, de quibus uel erubescant, uel glorientur, respiciunt. Tu te nobis patrem offers: taceamus de reliquis, qui uel contecti iam sunt humo, & computrefacti, uel humi etiamnum reptant, graui corporis sarcina oppressi ac miserabiles. Cęci, quid humanos patres iactamus, à quibus infirmitas, malitia, miseria omnis est nobis? à te autem uerè Pater potentia, bonitas, beatitudo. Omnia, inquit tuus Apostolus, possum per illū, qui me corroborat. & alio in loco, quum de sua imbecillitate quereretur, audit ex oraculo tui numinis: Sufficit tibi gratia mea, nam uirtus mea in infirmitate tua perficitur. Tu nobis es semper in cœlis, ut patrem nostrum illic sciamus esse, & ibi paratū nobis refugium, quò nec fraus ulla penetrat, neq; uis inimica: omnia sunt secura & tuta, quia tu illic Rex es magnus, & Deus magnus. nam hîc in terra multis neq; Rex tu es, neq; Deus: sibi quisq; regem & Deum affingit, pro libito cupiditatis. O Pater, qui es in cœlis, conditor eorum, & Dominus sempiternus, exaudi nos, qui in terra fluctuamus, atq; agitamur coloni & inquilini, non temporarij solum, sed plerunq; etiam momentanei. In cœlis est Pater noster, ibi ergo hæreditas nostra & felicitas. Quid in terra quærimus, nisi id, quod illa suapte natura profert, morbos, curas, sollicitudines, ærumnas, cruciatus, tormenta? Sunt quidem hi cœli, qui ambitu suo tegunt, arcentq; uniuersa, sedes excellentiæ tuæ re-

galis. Sed habet quoque tua bonitas alios, quos inhabitet, cœlos. Primum sanctos tuos, quos tu adhuc in corporis huius carcere inclusos eo fauore complecteris, adeò es in illis charitate tecum cōiunctis et unitis, ut in rebus alijs omnibus, quęcunque uel cernunt uel tangunt, si cum illis cōferantur, non uidearis esse. Cœli sunt isti, quorum mens, cogitatus, ardor animi, uota, desideria, uita denique ipsa, & cōuersatio nō hîc est in terra, sed in cœlis. Sunt item cœli, sancti tui, iam eò recepti, unū tecum cōmunicatione tuæ beatitatis, ut in rebus alijs non existimeris esse præ illis. Ad hæc uerò cœli sunt, sempiterna illa tua bona, quę nobis in cœlis parasti. Ibi te quærimus, quoniā ibi potissimū es nobis. Ibi te inuocamus, quoniā qua es nobis, in tantis es bonis. Ibi te amamus, ac colimus, quia bonitas tua, quę nos ad te amandū allicefacit, ac inuitat, quę tua erant unius, proposuit nobis cōmunia. Ibi ergo & bonitas est tua, amoris author, & beatitas, amoris fructus. Docet nos filius tuus, & consuefacit sursum spectare, eò semper uota & desideria nostra mittere, ubi sunt amores nostri, et ueræ ac proprię deliciæ. Rapiunt quenque amores sui: miseri, qui in noxiorū amorem inciderūt: fœlices, qui in bona. Grande in nos Christi beneficiū doctrinæ, qui uera nobis demōstrat bona & permansura, in quibus cum magna nostra fœlicitate animos amoresque nostros defigamus. O Pater noster, erige nos ad cœlos tuos, inijce nostris pectoribus ardorē, ut bona illa tua toto cōcupiscamus animo, tota sequamur uolūtate, quorū bonorum magnitudinem atque præstantiam nec cogitatione quidem ulla possumus capere.

SANCTIFICETVR NOMEN TVVM.

VErum cuique nomen, atque aptū est, quo illius declaratur uis & ingeniū. Quis tibi Domine cōgruens indet nomē, cuius magnitudo essentiæ, & infinitas naturæ, mentes omnes & hominū & angelorū transcendit? Sed est tamē nobis nomē tuum, quo tu utcunque cogitationibus nostris exprimeris, uel potentiæ consideratione, uel probitatis, uelut omnipotēs, conditor, immortalis, Rex & Dominus uniuersorū, iustissimus, sapientissimus, optimus, beatus, beneficus, seruator. Sanctificetur Pater nomen istud tuum in nobis, ut nihil existimemus uenerabilius, nihil sanctius aut sacratius: hoc reuereamur solū, huic soli nos summittamus: reliquis aūt propter illud, ut ad nomē salutis nostræ Iesu, quod excellsius est quocunque nomine siue seculi huius, seu uenturi, omne genu flectat, cœlestiū, terrenorū, et subterraneorū. Declaratur et nobis uis tua per res cōditas, ita in mysticis tuis literis, & petra es, & ignis, & colūba, & lux. Omnis tui memoria & recordatio cum ingenti dignatione animos nostros subeat. Tuum itidem nomē gratia est, fauor, præsidiū tuum, quod in rebus duris ad tutelā nostri inuocamus. Immitte nostris pectorib. tuum lumē, ut te unū semper imploremus, à te solo expetamus opem ac subsidiū, nec alijs rebus fidamus caducis, fluxis, perituris, fallacibus, nisi te uno, qui solus & potes, & uis, & soles seruare. Est item nomen tuum auxiliū, est uia qua nobis ad te proficiscētibus est eundū, quam bonitas tua beatitudini nostræ muniuit, pietatis forma, & sacramēta, quæ nos per charitatem Christi tui recōciliant tecū: ad hæc salutis disciplina, ac præcepta, quę tu sanctis tuis dictasti, quibus præceptis incredibili bonitate & amore dignaris præbere te nobis ducē uiæ huius, magistrū uitæ. Effice Pater, ut ea sancta sint nobis, idque nos cuncto expetamus uoto, nihilque eorū sumamus, nisi uenerabūdi, et puris animis, siue dum illa tractamus, siue dum de illis uerba facimus, omnia exequamur seriò, et cum ingenti reuerentia. Nam qui hæc contemnit, aut deridet, quod est indignissimū: uel qui neglectim attingit, quique ad nugas cōuertit, aut risum captandū, sanctū tuum nomē, per se quidē incōtaminabile, ipse in se cōtaminat, aut (ut aptius dicā) sese per illud, quia & sapiētiam tuā, quæ illis continet, despicit, & bonitatē aspernat. Omnino Domine sic nos geramus erga illa, ut nihil sit nobis sanctius, utque per ea ipsa, quæ uerè sunt sancta, sancti et ipsi reddamur. Profer, atque exhibe nobis ad nostrā ipsorū sanctificationē lumē mentibus ad aliorū doctrinā efficacē linguæ facundiā, ad exemplū uerò actionib. atque operibus uires, ne deprauata nostra & cōscelerata uita, malè audiat in gentib. sanctū tuū nomē, atque admirabile: neu malè de tua pietate sentianr, qui illā ex nobis censent, prauamque esse suspicantur, quia nos illius professores praui sumus. Sed ita luceat lux nostra

stra coram hominibus,ut intueanť opera nostra bona,& laudēt,suspiciantq́ te patrē nostrū,qui in cœlis es.Nam si propter res in hoc mundo uel specie sua abblandiētes, uel utilitate nostra,ad uenerationē diuinæ uirtutis animi cōsurgunt,quanto id eos facere impensius est credibile,quū alios homines fauore tuo sanctos,& quasi semideos animaduertūt. Dicunt enim,aut certè intra se rectè statuētes cogitant,O adorandam Dei potestatē,quæ rem usq́ eò humilē sic potest euehere:ô amabilē bonitatem, quæ uult.Neq́ nos soli sanctificemus tuū nomē,sed adiunge ad hanc nostrā fœlicitatē alios q̄ plurimos. Expande lumē tuū super genus humanū,illumina mentes,accende affectiones,ut omnes sicuti par est, nomē tuū sanctificēt:nō professione tantū,sicuti nos mali,sed cultu quoq́ pietatis tuæ,tanq́ unicę sanctæ ac salutiferæ. Tum demum sanctificabať nomē tuum,quū filius tuus Iesus Christus,quæ est gloria tua, omnibus erit cognitus, ac proinde charus. Accedūt his tuis nominibus imagines aliæ probitatis ac maiestatis tuæ, uelut quæ relucet in angelis & sanctis hominibus, in principibus,et magistratibus,quosq́ tu regendis tuis populis publicè pręfecisti:tui enim sumus omnes,siue quia cōdidisti,siue quia cōseruas & tueris.tum in ĳs,qui nobis priuatim præsunt,à te etiam cōstituti,parētes,educatores,nutritĳ,magistri formādis animis asciti. Hosce omnes cōuenit nobis uenerabiles esse ac sacrosanctos,ob hoc unū, quòd nomen tuū referūt,nempe uicarĳ tui. Bonis tribuemus beneuolentiā illis debitam,rectoribus aūt honorē atq́ obtemperantiā,cuiq́ pro sua portione,eo scilicet maiorem,quo tibi quisq́ uicinior fuerit,ac propinquior. Qui hos contēnit,qui cōtemerat simulachrū tui,hoc est nomen tuum cōtemerat, sibi ipse iniurius ac perniciosius, nō tibi. Sic ab illo sumus edocti,quē doctorē hominū misisti,tum ab uniuersa illius schola. In te Deus laudāda, & sanctificāda omnia tam plena maiestatis,ut quocunq́ modo animis occurras, nefas sit nō illos cōtinuò in genua procūbere: hoc eñ debeť tibi à quo sunt bona omnia,nō quia tibi expedit,qui nō eges,sed quia nobis magnopere. laus et gloria nominū humanorū cassa & inanis est, absq́ ullo fructu, nec ei qui laudať prodest,neq́ laudanti. Laus uerò nominis tui,& sanctificatio fructuosissima, quia per illā sanctificās sanctificať,& salutē immarcessibilē cōsequiť, ac sempiternā.

ADVENIAT REGNVM TVVM.

TV solus Domine regnum mereris,qui unus cōditiones habes regno idoneas, sapientiā,& æquitatē. Tu regna in nobis,rege tu nos.nam sub te nō possumus nō agere fœlicissimè. Regis tu quidē omnia,sed tanta clementia,ut ea sæpenumero mali et demētes homines abutanť,deq́ te ac regno tuo subdubitēt,quòd nō more ipsorū impetuosus sis,et ultor absq́ dilatione. Tu uerò mansuetudine tua perfers omnia, reseruans in futurū prōmiscua atq́ incerta,quoad iusticia tua conuertatur in iudicium. Profer Domine,atq́ ostende specimen aliquod tantæ magnitudinis ac imperĳ, quatam mali q̄ boni regnū tuū intelligāt,et agnoscāt. Mali egent,ut te exhorrescāt,quem non diligūt:& metu pertrahātur,quò nolūt uenire blandè inuitati. Boni hoc rogāt,et expetūt malorū charitatē,ut omnes tandē fiamus tui ultrò ac uolētes potentię tuæ iustissimæ subditi,quam effugere non possumus, quamlibet repugnātes. Habes & regnum alterū sempiternū,potissimū,maximeq́ expetendū, in quod filios tuos à mundo condito cœpisti recipere. ibi tu regnas extra repugnantiam omnem carnis,extra cōtradictionē satanæ,absq́ solicitatione inuentę à nobis uanitatis,quem mundū appellamus. Hic nos regimur,imò undiq́ uexamur tyrannide,ac premimur à cœlo,à solo,ab aquis,ab igne,à feris,à uenenis,ab hominibus,à nostris ipsorum corporibus, à nostris affectionibus,nos nostris possessionibus seruimus. Nos subditi sumus ĳs rebus,quæ & natura nobis sunt,& conditione subiectæ. Omnia nobis resistunt,omnia reluctantur. In illo tuo regno absunt prorsus uitæ huius miseriæ,fames,sitis,nuditas,labor, infirmitas, morbus, infamia, inopia, odium, inuidia, simultas, bellum,calumnia,senium, mœror, metus, luctus, fletus, mors, omnia læta, & gaudĳ referta ac constipata.salus ubiq́,& pax, & copia, & quicquid expeti atq́ optari potest promptum paratumq́. Illud ad nos perueniat tuum regnum precamur, in quo deuicta morte, & sub nostros pedes satana per fortitudinem Christi prostrato, tum reformato

mato corpore mortalitatis nostræ,ad imaginẽ corporis præstantiæ filij tui,certi ac se curi æternitatẽ totam tecum regnabimus.Ea bona tam immensa,tam ineffabilia,qua lia nec oculus uidit,nec auris audiuit,nec fingi animo & cogitatione queunt:ea sunt inquam,quorũ reputatione ac spe sola fulcimur hic inter tot assultus,& uim,atq; impetum hostis perpetui:quin & æquis animis damna æui huius,incommoda,& mole stias perferimus. Vilescũt nobis præ recordatione regni illius,sordentq; omnia,quę cunq; in orbe hoc uel pulcherrima iudicantur,uel maximi precij. Tolerabiles atq; etiam leues fiunt nobis dolores corporis,ægritudines animi. & dicimus cum Aposto lo tuo,quãtula res,sunt tandẽ calamitates omnes & afflictiones curriculi uitæ huius, præ magnitudine sequuturæ mox beatitudinis? Ad istud tantũ regnum tamq; optabile,per regnum uitæ huius temporariũ uenitur.Nam si tu hic in nobis regnaris,nos illic tecũ regnabimus per te.Regnas tu in nobis,quum in animis nostris nullus respe ctus dominat̃ uel præstigiarũ mundi huius,uel uoluptatũ,dolorum,necis corporis: non dæmonis fraudes atq; astus,sed tui unius respectus ualet,ut omnia faciamus tua gratia:quoniã te plus q̃ nos ipsi diligimus.Hoc regnũ mite ac salutare,omnẽ à nobis tyrannidẽ depellet. Non regnabit unquã Christus,ubi & satanas. Si in nos uolumus Dei regnum inducere,eijciendũ est prius regnũ satanę,regnũ carnis,superbiæ quoq; uniuersum apparatũ & quasi armamentariũ, opes,honores, dignitates,famã,decus, gloriam. Libera est ciuitas principatui Christi relinquẽda,qui cõsortiũ in regno suo nõ patitur cum alienis,nedũ cum hostibus.Sed regnũ illud tuũ,quò oculi nostri spe ctant,quò animus,quò mens & cogitatio nostra fertur, regnũ est filij tui, quia hæres tuus unicus,seu uerius cõsors:is iudicaturus est permissũ tuo,qui sint regno illo tuo digni,qui cõtrà.Rex est Christus,sed eum dæmones oderũt,& procuratione dæmo num mortales nõ pauci aspernant̃,clamantq;: Nolumus hunc regnare super nos. Ve niet aliquando manifestus,ut inuiti agnoscant Regem,cui noluerũt se ultrò subijce re.tunc erit tempus uniuersę rei,quę omnes in futurũ seruant̃ incertę:& statim finis, quum tradiderit regnũ tibi patri Deo,et aboleuerit omnẽ principatũ,et omnem po testatẽ.Regnum hoc expectat creaturæ anxiũ desideriũ,ut liberet̃ à seruitute corruptionis.Regnũ hoc optãt,atq; ingemiscũt boni,tum ut fiat corporũ suorum instaura tio,tum ut de omniũ hoste consumet̃ uictoria,& palàm ostendant̃,qui ad regnũ hoc pertinẽt filij tui.Hoc nos etiam imploramus atq; optamus,ut absoluti ab hac laborio sa statione,immortalitatẽ cum Christo degamus. Veniet quidẽ regnũ illud, uelimus, nolimus:sed obsecramus te Pater, ut ueniat nobis, non contra nos. Veniat nobis Iudex amabilis,non formidãdus,ut fœlicitatẽ illius regni sentiamus,non uim et poten tiam.O quãta imponit̃ nobis bene uiuẽdi necessitas,qui hoc regnũ docemur optare atq; inuocare,ut ita nos illi paremus,ne criminũ nostrorũ quęstionẽ trepidi cum ter rore expectemus, sed cũ gaudio & bona spe,uelut cursus nostri metã,uelut præmiũ certaminis,et salutarẽ ex undis ac tempestate portum,in quo cum illo cõiungemur, quẽ tantopere amamus. O Pater, libera nos ab hac tyrãnide impotentissima,quam nostris capitibus scelus nostrũ imposuit. Adapta nostris ceruicib.mite iugũ filij tui, nostris humeris onus leue:regna tu hic in nobis,quo & nos æternũ regnemus in te.

FIAT VOLVNTAS TVA.

EST in te Domine uoluntas quædã omnipotẽs,cui nihil omnino potest obsiste re,fiet quicquid illa iusserit,uel inuito mundo uniuerso,nedũ nobis homũculis miseris atq; infirmissimis. Rogamus atq; obsecramus te,ut nobis gratia tua opituleris,quo uolũtate acquiescamus tua, quodq; euenturũ est, quia tu uis eueniat quoq; secũda nostra uolũtate. Est et altera tua uolũtas,quã magnis atq; euidẽtibus signis no bis patefacis ac declaras,nõ potẽtiæ,sed bonitatis & amoris,qua uis ut homines om nes ad finem,cui eos destinasti,perueniãt:quem in finem donasti nos mente et cogni tione tui,ut te amemus:misisti ad nos eruditorẽ filium,qui nos uoluntatẽ hanc tuam edoceret,& quem in modũ perfici posset,ostenderet.Impleat̃ in nobis Domine hæc tam sancta tamq; salutaris uolũtas tua,ut per fiduciam filij tui iustificat,per charitatẽ illius, & quoad eius fieri posit, nostram, tecum iungamur. Da Pater eam mentem,

ut non

ut non modò effectũ huius uelimus ac desideremus,quę nobis tantopere conducit, sed illius quoq; maiestatis tuæ ac sapientiæ,idq; prorsum absq; ulla exceptione. nec partiri tecum euentus rerũ fas iusq; est,ut alia fiant,quia tu uis:alia,quia nos. fiat omnino quicquid tu iubes,nõ in nobis modò,sed in rebus uniuersis,nobis uolẽtibus,in lumine,ui,& uigore,in signis cœlestibus,in salubritate ac temperie aeris,in tempestatibus,tranquillitate, alluuionibus aquarũ, in cultu terræ,in percipiendis ex ea frugibus,in omnibus nostris alimentis,et medicamẽtis:quacunq; uerò elementorũ parte, in ualetudine,uictu,cultu,uestitu,habitatione,statu,cõditione uitę,qua publicè,qua priuatim,in alienis,in ijs qui nos oderunt,in amicis, propinquis,necessarijs,parentibus,uxore,liberis,familia,subditis,in omnibus ubiq; et semper.Tribue hoc nobis,ut quicquid tibi placuerit,fiat nobis non inuitis,non gemẽtibus,non qua possimus reluctantibus.Est hoc profectò uehementer congruens, ut uoluntas nostra & scientia cæca,& desiderijs praua,sequatur per omnia uoluntatem tuam,qua nihil uel fingi sapientius pòtest, uel melius: & quæcunq; de nobis statuit, etiam quæ nos remur esse aduersissima,ad exitus spectant maximè nobis utiles, si modò non recusemus obsequi.Suscipe me Pater,uolentẽ:in me uerò nulla est parẽdi mora. Duc quò tibi libuerit,libentem.nam certum habeo,non ducturum te,nisi ad ingentia mihi bona.

SICVT IN CŒLO, ITA IN TERRA.

ANgelis tuis,Domine,nihil est antiquius & sanctius, nihil etiam gratius, quàm imperium tuę uoluntatis,cui illi alacres atque expediti parent,quid capessunt atq; obeunt dicto citius, ut aiunt. Voluntas tua est,ut homines fiant beati. ea iam per fecta est in sanctis illis,qui te sempiterno æuo perfruuntur. utinam non minus perficiatur in nobis,terrenis adhuc,quàm in cœlitibus . Sunt & hic inter nos quidã, quos cœlestes non iniuria quis nuncupauerit: illi uidelicet uera & solida pietate præditi, quorum cogitatus & curæ omnes in cœlis sunt, ueluti contrà, terrestrissimos habemus quosdam,quorum mens & cupiditas omnis animi in rebus est terrenis posita, & defixa.Est & in unoquoq; nostrûm mens,à cœlesti ac diuina tua sede ad nos demissa.Est & corpus,de quo scriptũ est:Finxit Deus hominem de terræ puluere . O si quàm facilè ac libenter boni uiri dicto tibi sunt audientes, tam etiam mali ac terreni sublati ad te,& quasi ardore tuæ charitatis abrepti.ut uapor à syderibus,sanctã tuam uoluntatem intelligerent,amarent,exequerentur.O si caro hæc exuta uetere Adam, qui de terra factus est, subderet se uoluntati tuæ tam promptè, q̃ homo ille interior, qui profitetur quidem cõsentire se ac delectari lege Dei sui,sed lamentans conqueritur impediri ac irretiri se à carne sua uelut manicis & pedicis,quo minus quod bonũ esse intelligit,quodq; tantopere cõcupiscit exequat.O si uinctũ hunc & cõpeditum fracta et debilitata ui carnis solueres atq; extricares,ut summoto eo quod cõsensum cum uolũtate tua retrahit ac retardat,nihil omnino essemus aliud,quàm quod tu uis. O Pater,utinam nos terra onustos atq; obrutos efficias cœlestes,ut sanctificetur nomen tuum sicut in cœlo & in terra:ut optemus aduenire regnũ tuum,sicut in cœlo et in terra:ut uelimus uoluntatẽ tuam perfici sicut in cœlo et in terra:ut incipiamus iam hic esse in terra,quod in cœlis aliquando sumus ex tua munificentia futuri.

PANEM.

FInxisti nos autor noster,& coagmentasti ex corpore & animo utrunq;,quoniam in nobis uiuit,alimento,quo sustentet̃,indiget.Antiquissimum & præcipuũ homini,fundamẽtumq; aliarũ epularũ est panis, uel quod panis uicem obtinet. Idcirco panis nomine id declarat̃,quo necessitates uitę huius ineuitabiles tolerant̃,siue in ijs quæ edimus,siue quibus tegimur,quibus fouent̃ membra nostra,& ab iniuria uel rigentis cœli defendunt̃,uel ardentis,quibus à morbo cõualescimus,aut certè ad morbum ferendũ suppetũt uires. Reliqua superuacanea sunt,quæ inuexit partim superbia,partim uoluptas,et ex ea ortæ delicię.Nos illa abs te poscere, quę cura atq; ebrietate sua obliuionẽ tui humanis mentibus infundũt,nefas est.Nihil in hunc mundum intulimus,utiq; nec auferre quicq; possumus:habentes ergo quibus alamur atque amiciamur, ijs contenti simus. Quid opus peregrino sarcinis & impedimentis? Iter

hoc uitæ

hoc uitæ facilius ac iucundius peraget liber atque expeditus. Sed neque in his ipsis ne cessitatibus opem imploraremus tuam, qualicunque rerum statu acquiescentes inten ti semper in te, nisi nobis illæ pondere suo ac molestia ita plerunque diuexarent corpus, ut animũ à tui contemplatione inuitũ quidem et repugnantem, sed certè abstrahant ac diuellant. Petimus ergo abs te Pater, panem necessitatis uitę huius, nõ quem ipsi nobis uanitate ac peruersitate nostrorum ingeniorum sæpenumero nobis confingimus, sed quem ipse scis esse talem, qui tanto nos melius nouisti, quàm nos ipsi. Hic quidem corporum est panis. Est & mentium alter quidam, sine quo minus ualeat animus noster uitam propagare, quàm corpus absque illo: nempe doctrina filij tui, & esus carnis ac sanguinis illius: per quem unum, & lux accedit ingeniorum nostrorum tenebris, & animorum morbis salus, & tempestatibus quies, & libertas seruituti, denique morti reuiuiscentia. Hic est magis necessarius mentium panis, quàm ille corporum: hunc potissimum petimus, hunc in primis præbe Pater, uel solum, si ita tibi uideatur. Nam alterum illum, si non porrexeris, quid fuerit tandem periculi? certè extinguetur corpus. at si hoc careamus, peribit anima: quanto grauiore casu, & magis horribili quàm si corpus intereat? Corpus hoc, uelimus nolimus, morietur tandem, uidelicet mortale: at uerò anima immortalis non potest secundã mortem sine acerbissima infelicitate experiri. Aperi Pater locupletissime, uberrima illa sapientiæ tuæ horrea: da uiaticum affectis nostris animis, ne in hoc itinere auxilij collabantur, sed refecti ac refocillati ad te perueniant, patriam nostram, in qua nulla erit amplius esuries aut sitis.

NOSTRVM.

AMbo hi panes, tui tantum sunt munere, nostri tantum usu, quia nostri tantum necessitate. Illis tu nõ eges, omnibus perfectionis & abundantiæ numeris plenus, atque absolutus: neque angeli & dæmones, corporalibus incorporei. Institutio autem filij tui ad beatitudinem adducit, quam angeli iam sunt adepti. Dæmones uerò scelere occæcati, quod esset illis maximè cõducibile, non recipiunt. Noster igitur est panis corporatus, qui sumus corporati. Noster etiam panis, & cœleste uiaticum, qui soli sumus ad cœlũ uiatores perpetui. Da Pater paruis tuis liberis panem nostrum, quo maximè est nobis opus: quo remoto, perficere iter institutum non ualemus. Hic demum panis noster est. nam superflua uanitatis sunt, non nostra: quæ si detinemus, planè usum aliorũ de illis occupamus, ac auertimus: eaque de causa fures sumus, quod alienum est rapientes arcentesque. Publica sunt abs te procreata omnia: dominum facit, non ius possessionis, sed necessitas usus. Tu Domine nihil cuiquã debes, qui omnibus affatim largiris, nemo tibi. Panem hunc nõ debes nobis, cui nos debemus nosmetipsos. Quid enim efficere nos possemus, ut tu quicquam deberes? Sed tu ad depellendam nostram socordiam, non sinis nos esse ociosos: iubes ut per sudorem uultus nostri uescamur pane nostro. & Paulus apostolus tuus denunciat, ne in ecclesia tua edat is qui non laborat: & Rex uates, Beatum illum pronũciat, qui ex laboribus manuum suarum quæsito pane uescatur. Vis ergo, ut quodammodo noster dicatur is panis, qui labore & recta legitimaque nostra industria sit paratus: noster est opera, tuus munere, tribuentis quia uis, non quia debes. Panis ergo, quem nos, quum utili in commune solertia, & iusto ac legitimo labore possemus quærere, si blanditijs elicimus, si precibus & cõmiseratione conquirimus, odio atque importunitate exprimimus, fraude auferimus, astu interuertimus, impostura aut malis artibus surripimus, uiolentia extorquemus, noster non est, sed per iniuriam raptus. Quid de illo dicam, qui nec ulli omnino operi admouere uult manum, nec ulli probæ cogitationi applicare animum, sed alienis sudoribus frui postulat, segnis atque ociosus, tanquam fucus insidens apum diligentię, graue atque inutile terræ pondus? Quomodo hi omnes rogant te panem uel tuum, uel suum? Iniqui sunt, & in consortium iniquitatis suæ cupiunt te precibus adducere. Tu uerò, ô Pater noster, da nobis panem, qui uerè dici possit noster, ne nos alienus non pascat, sed strangulet.

QVOTI-

QVOTIDIANVM.

VNusquisq; dies, imago est uitæ, cui succedit nox, & somnus, quo nihil est morti similius. Itaq; reducti à somno in uigiliam, ueluti à morte reuocamur in uitam, in qua statim primum omnium cibum poscimus, quo carere nos diutius non patitur præsens hæc necessitas, semper urgens. Quod de die petimus, de uniuersa est uita intelligendum. Nec solum pastus hîc corporum à nobis quæritur, sed medicina exterior & interior, ut utrumq; uiuat. quod alimentũ, quoniam quotidie uexamur, quotidie animo deficientes, & corpore, quotidie dari nobis postulamus. Interpositio est nox, & interuallum lucis, quod in nostris accidit mentibus, quum illæ à te conditore Deo ad res abs te procreatas uel æstimatione descendũt, uel beneuolentia & delectatione auertuntur. At quum hîc rursum Christi beneficio in Deum reuocantur, orto Diuino sole dies illis renascitur, in quo refectionẽ nostram, ac uelut demensum diurnum continuò petimus, doctrinã filij tui, per quam nobis lux reuertitur. Reducit nos in auroram ex noctis tenebris Christi pacificatio. Sed ille tamẽ pascit semper, et quiescit in meridie, plenus lucis & ardoris, non retinens præcedentis uel caliginis uel frigoris uestigia, nunquam tendens in occasum. Est hic panis præcipuus, egregius, summus, peculiaris, hoc est ἐπιούσιος, excedens substantias omnes nobis necessarias, his enim carere omnibus possumus, hoc non possumus: de quo Seruator noster pronunciauit, quòd unus ille esset necessarius. Da pater, ut panẽ hunc esse nobis necessariũ, & à te petendum uno, planè intelligamus.

DA.

TV unus potes dare, tu unus soles: & hoc tuum unius esse munus, uis nos non ignorare, haud quidem ad promerendã à nobis gratiam, qua non indiges, sed quia nobis ad consequenda, quæ opus sint, à quo quicquam petendum est, scire, et quemadmodum, prodest. Postulet (inquit Iacobus) fide, nihil hæsitans. Certus amor certam parit fiduciam, quæ dubitationem omnem de animo extrudit. Da panem hunc Princeps ditissime, ac munificentissime, qui largiris omnia, à quo uno speranda sunt omnia: non modò spiritalem illum panem summũ, & te patre spirituum perquàm dignum, sed hunc quoq; corporatum, corporibus nostris congruentem. Frange tu pater panem filijs, da tu nobis, ne sumamus ipsi. Nos enim iudicio nostro, uel libidine potius inducti, nec in tempore sumimus, nec quantũ, uel quatenus, uel quemadmodum expedit. Rapimus nos in nostras cupiditates, in auaritiã, in superbiã, in luxum, & prauas animi libidines: hoc est, semota utilitate sumimus in nostrã perniciẽ, haud secus quàm qui intemperanter uel epulis, uel uoluptatibus abutuntur. Si tu dederis, dabis in loco, dabis in tempore, dabis qua conuenit mẽsura, non poterit non esse suauissimus ac saluberrimus. At multi & materiatum habent panem, & spiritalem, nempe opulentiam, amplamq; eruditionem: sed nihil eos hic panis iuuat, quia tu non das. Scilicet nec nutriet dapibus hoc corpus, nec cognitione doctrinæ tuæ nostra mens, nisi tu porrexeris, atq; annueris. Edit nobis terra frumentum, tradũt magistri cultum animorum, sed quò hæc nobis? nisi enim uerbum tuum uiuificans accesserit, neque corpus sustentabitur cibo, neq; animus disciplina. Quocirca sanctis tuis muneribus, ut ea nobis prosint, gratia & numen tuum precamur accedat.

NOBIS.

DA Pater non carni huic brutæ, mancipio nostro nequissimo, profusuræ in uoluptates et spurcas delicias: non cęcis ac temerè incitatis animorum nostrorum motibus, qui nacti uel occasionem, uel incitamentum, ingentes toto homine tempestates concitarent: non menti arrogantia turgidæ, uersurę antidotum in uenenum, salutem in exitium. Non ita nobis, ut per nos ad alios sine utilitate nostra transmeet, tanquam per infundibulum. Tribue Pater indulgentissime, ac prouidentissime, panem necessarium menti nostræ intelligenti, placidæ, gratæ, quæ & munus & largitorem agnoscat, quæq; te opitulante panem, quem ipse porrexeris, ad usum sibi salutarem accipiat. Sunt quos tu uelut nutritios atque educatorés, pani nobis infantibus frangendo ac distribuendo præfecisti, quum homines locupletes, tum magistros inge-

niorum,& morum formatores. Aperiat munificentia tua immensos istos sapientiæ ac diuitiarum tuarum thesauros, impartire illis largam & puram facultatis copiam: adde ingenium,ut sciant animum,ut uelint in nos,qui egemus,transfundere: nobis quoq; eam tribue mentem,qua et alacres ad suscipiendam doctrinam,et dociles reddas,tum aduersus beneficia beneuolos ac gratos.

HODIE.

PRæsens uita quid aliud est cuncta, quàm dies unus? nihil habet plus longũ seculum,quàm breuis dies:nec minus hic, quàm illud. diei elementa sunt uesper & mane, sicut & in mysticis literis scriptum, Factum est uesper & mane, dies unus. Vtrique haud alia sunt mensium,annorum,æui totius uel elementa,uel partes. Quid iuuat seculum dici longum? nos certè in die sumus, atq; in eius perexigua quapiam particula. In hoc æui nostri die, panem hunc poscimus semper necessarium, quo carere nulla ætas,nullum tempus,nullum momẽtum potest,ab ortu ad occasum. Hoc etiam die petimus,qui cursu uno & cõuersione solis efficitur, non extendẽtes in crastinum curas & sollicitudines nostras. Sicuti ab unigenito filio tuo iussi,atque adeò edocti sumus,quoniam cura sustentandi nostri, curam pietatis uehementer è pectore depellit. Quid porrò peteremus ad incerta? ignari an uiuemus cras,cur quicquam ad crastinum petemus? Quid,quod qua de causa curam extenderemus in posterum diem,eadem in dies ac annos plurimos, ita semper animi penderemus, nunquã acquiescentes præsentibus? Ideoq; ut animus anxietate hac solutus,et metu,ad pietatis exercitamenta uacet,iubetur à sapientia tua,hodiernis contentus esse. Iam qui modò aduenire cœleste tuum regnum optabamus, in quo spes nostras & omnia desideria collocauimus,intenti ac solicitè expectantes diem illum,quorsum quæremus crastinum? quid nobis cum futuris uitæ huius? odiosæ sunt peregrino quæcunq; moræ uiarum,qui charissima amoris pignora in patria reliquit.

ET REMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA.

DEbemus celsitudini tuæ uenerationem, debemus paternitati obedientiam & obsequium, bonitati beneuolentiam,ut amantem redamemus: debemus pro beneficijs atq; amplissimis muneribus gratitudinem,debemus ueraci fidem,optimo ac potentissimo fiduciam. Hæc quoties non præstamus,quum res poscit,& poscit quàm creberrimè:debitum non dissoluimus,sed alienũ detinemus. Verùm quis hæc præstat omnia? nemo est,qui non multa,& multum singulis momentis debeat. Si dixerimus,quòd peccatum nõ habemus (inquit discipulus tibi charus) ipsi nosmet seducimus,& ueritas in nobis non est. Et qui proposuit nobis hanc formulam cunctis communem, cunctos pronunciat obnoxios esse debito, hoc est peccato. At si quis non esse sibi cuiusquam delicti conscium dicit,audiat is alium Apostolum, Nihil mihi conscius sum, sed non protinus iustificatus sum. Oret autem is pro occultis cum Psalmista, Ab occultis meis munda me Domine,et ab alienis parce seruo tuo. Quòd si cui remissa sunt peccata omnia,de peccato tamen propitiatio uult nos sapiens non esse citra curam:precetur pro seminario noxiarum & scelerum,quod unusquisq; nostrûm secum circũfert,ut radix illa execrabilis cohibeatur,ne suppullulet. Et quemadmodũ pro peccatis suorum orauit Christus, quæ ipse in mysticis literis sua uocat, omnia scilicet inter caput & membra cõmunicante charitate: ita & nos pro delictis fratrũ deprecemur cõmunem patrem,transferente illa in nos amore. Christus caput est nostrum,quod nobis amore copulatur:nos uerò inuicem membra,simili nos beneuolentia aptante & compingẽte. Exemplum est nobis Christus charitatis,exemplum sit etiam operum,quæ ex charitate nascuntur. Oramus te Domine,ut bonitas tua ad delicta nostra conniueat. quæ si ad examen uolueris reuocare,nullus uel iustitiæ tuæ mansuetudinem,nedum seueritatem sustinebit. Subueniat nobis tua misericordia, quos multorũ esse iam à iustitia scelerum damnatos agnoscimus. Purga nos igne fauoris tui,repone in tuam gratiam,recõciliare nobis. nanq; hoc demum est,remitti nobis abs te debita nostra.

Sicut

SICVT ET NOS REMITTIMVS DEBITORIBVS NOSTRIS.

DEbitores sumus tibi, non reddimus,quod est tuum. debitores sunt nobis,qui idem aduersum nos peccant,quod nos in te. Debemus alij alijs beneuolentiã & charitatem, debemus pietatem, obsequium, beneficentiam,tributum,uenerationem,mercedem,mutuum,nec persoluimus tamen. Non desunt,qui nos lædunt cogitatione,uerbo,consilio,opere,exemplo,in fortunis,in corpore,in animo,in amicis, in existimatione. Priores illi non reddunt quod nostrum est,isti eripiunt,utrique debitores sunt. Quid faciemus istis debitoribus Pater? Cedò, quid uultis uobis à me fieri,ô filij? Pater ignosce nobis,fac nobis gratiam debitorum. Filij,facite & uos gratiam uestris fratribus,eorum quæ uobis debentur. Quid istuc est Pater? non satis intelligimus. An non uis reuerentiam impendi ijs quibus debetur,non pietatem,non beneficiũ? Id uerò ego uolo,et disertis uerbis præcipio, iubeo,impero. Sed quid uultis uos intelligi,quum ut remittam uobis uestra debita,oratis? an recusatis exhibere mihi cultum,qui sum Deus? amorem,qui sum bonus? quiq; uos amo? gratum animum,qui grandibus uos quotidie beneficijs prosequor? non idem sum præteritorum ignoscentia, & peccandi licentia in posterum: non conuenit ad maleficium exacui animum benignitate facientis gratiam,sed inuitari ad probitatem ac gratitudinem. Admoue Pater sapientissime tuum lumen,aperi nostras mentes,& institue. Homo quidẽ homini & facere potest gratiam & debiti, & parcere, & ignoscere,si quid aduersum se uel cogitauit, uel tentauit, uel etiam perfecit, & potest inimicus inimico, & remissa est pœna,manente in uoluntate odio mutuo. Deum uerò ignoscere, & remittere nostra debita, nihil est aliud, quàm reconciliari nobis, recipere nos in suam gratiam. Itaque remittere nos fratrum debita, est illos ad beneuolentiam nostram admittere: & si quid irati illis sumus ob iniuriam,deponere animum,eisq; bene cupere. neque enim fuerit ignoscere, integra intus maleuolentia, testari se uerbis gratiam iniuriæ facere. Nos dicimus, Pater,repone nos in tuam gratiam,à qua per delictum excidimus. Respondet ille,Repone & tu in tuam gratiam fratrẽ tuum. Optimam ostendis artem reconciliandi tui, si nos fratribus reconciliemur. O amabilem tuam bonitatem,ô amorem tuum Domine dulcissimum: & tuo loco hominem reponis, & hominis loco teipsum. quis Rex id faceret, homo de hominibus? quàm in obuio atq; exposito aditum ad pacem, ad ueniam, ad beneuolentiam tuam collocas? Non in cœlis,non in extremis terrarum,aut maris, sed iuxta te ô homo,atque in uicinia, atque in teipso, quod homini feceris, fiet à Deo tibi: ut acceperis fratrem, accipieris à patre. Quantulum est, quod à te poscitur? quantum tu poscis? quantulum quod tu das? quantum quod recipis? Accipe tibi thesauros immensos, da modò nummulum. Age porrò, quid tu tandem petis à patre? gratiam & fauorem illius. Atqui ipse idem pater,à quo tu id postulas,uicissim abs te tuum erga fratrem fauorem ac gratiam requirit,da mihi lutum pro auro,da stipulam & accipe margaritam. O tenebras earum mentium,ô cæcitatem deplorandam,quæ commutationem hanc aut non intelligunt,aut recusant. Num non pudet gratiam Dei petere, quituam denegas homini? Quid es tu præ Deo? quid Dei gratia præ tua? Dementissime omnium miserorum, ubi tu in gratiam receperis hominem, quid illi contuleris? quid illi beneuolentiæ tuæ arrogantissimum somnium profuerit? At tu in gratiam Dei repositus, ea ipsa de causa perditus antea, & mortuus, ad salutem uitamq; reduceris. Expeditam,Pater, certamq; ad amorem tuum monstras uiam,ut nos per patientiam & amorem fratrum purgatis animis, grati fiamus tibi, quia similes. es enim tu Deus pacis, concordiæ, amoris, nihil odisti eorum quæ sunt, foues & seruas omnia. Quàm mirè & negocium nostrum agis, & omnium? omnibus proponis hanc precandi regulam, omnibus ea est utendum, & quidem quotidie, quia tua. Itaq; deuincis omnes mutuæ & innocentiæ & charitatis necessitudine, ut qui fratri irasci ac malè cupere perseueret,non pro salute sua tibi supplicet,dum hæc pronũciat,sed caput suum diris atq; execrationibus deuoueat. Quid, quod reconciliatio ei,qui ponit iram,utilissima est? euehit enim animum ad perfectionẽ suam, quam per solum Dei

amorem nanciſcitur. Simul & fratribus conſulis, ut ij à nobis ueniam, quietem, pacem, amorem, ſubſidium accipiant per te, & quo nihil eſt omnibus iucundius ac ſuauius, placidè inter nos quieteq; conuerſemur. Da pater mitiſsime, ac placidiſsime, ut nos uerè atq; ex animo offenſas noſtri omnes deleamus è pectore, faciamusq; earum gratiam noſtris debitoribus, non hæc ad uulgi trutinam & carnis normam æſtimantes, ut offenſas eſſe arbitremur, quæ ab inimico animo non ueniunt, quæq; ad nos nihil attinent, tum leuia fortunarũ incommoda, uerba parum grata, aut quod peius eſt, ipſa etiam magna ſæpenumero beneficia, ueluti admonitiones, correctiones, cõſilia ſalutaria. Ad hęc, ne pro debitoribus habeamus, qui nihil renuerũt, nihil eripuerunt noſtrum, atq; adeò quibus ipſi nos debemus, ut quos ipſi affecimus iniuria, ijsq; quibus quod pro accepto nocumẽto ultrò ſupplicatũ non ueniũt, indignamur, quodq; gratias nõ agunt pro dãno. Nam ſunt nõ pauci, qui iniuriã ſe credunt accepiſſe, quod pro libito ſuo nõ fecerint. O fons luminũ, errorẽ et tenebras haſcę noſtrorũ cordium prolato ſole tuo diſcute: da ſimplicem & mitem animum, ut uerè debitores noſtros non ad repoſcendum debitum agnoſcamus, ſed ad remittendum.

ET NE NOS INDVCAS IN TENTATIONEM.

MAgnum, & atrox, et horrendum pręlium inſtructũ eſt contra nos: artes quoq; blanditiæ, tum minæ promiſsis mixtæ, terror ſpe confuſus, ut abs te deſciſcamus, à bono ad malum, à ſalute ad perniciem, à uita ad mortem. Dæmon hoſtis noſter perpetuus, ruditati ac fragilitati noſtræ innumeris dolis atq; artibus tendit inſidias. Pandit latiſsimè quoquo uerſum ſua retia, & indagine nos circumcludit. Adfert ſecum, et ſubinde ſenſibus noſtris hanc mundi ſcenam oſtentat, cõmodis atq; incommodis permiſtam. Iam nos ipſi corporis titillationes uoluptatesq; nobiſcum circumferimus, aut rurſum cruciatus & dolores. Itaq; perlicit nos ſuauitate, terret aſperitate, ut pertrahat reluctantes, quos ultrò non poſsit ducere, hæc non uno aliquo uel loco, uel tempore, ubiq; per ſingula momenta mira calliditate & aſtutia. Ab his nos urgemur improuidi, impellimur imbecilles, his ſuccumbimus dementes. Sed inter tot diſcrimina illud eſt ſolatium unicum, illa fiducia, quòd machinæ omnes & tela uniuerſa nihil poſſunt aduerſa tua uoluntate, inualida ſunt prorſum: quę etiamſi ad nos pertingant, nocendi tamen uim amiſerũt. Non ergo ad hoſtes confugimus, tanquam inſperabiles, ut per conditiones pacis utamur eis placatioribus, qui miteſcere neſciunt. Non iam illos ueremur, ſed te, qui unus potes omnia: nec in noſtra deditione ſalutis collocamus fiduciam, ſed in ope tua ſeriò imploranda. Ad te unũ pater confugimus, ne ſinas nos in tam anceps prælium deſcendere, in quo imbecillitati noſtræ caſus eſt paratus certiſsimus: ne auxilio deſtituti tuo, uel inimici fraudi conſentiamus decepti, uel uiolentiæ cedamus afflicti. Ne ſinas nos deuenire in tentationem, uel faciendi malum, uel, quod proximum eſt, non faciendi bonum. Quòd ſi omnino ut manum conſeramus, ſtat ſententia, ne diſcedas latum à nobis pilum, accende in noſtris mentibus lumen tuum, ut inimici quò pertineant inſidiæ cernamus, quantum bonum ſolicitet nos leuiſsima umbra commutare. Suggere uires, ne nos robore ſuo proſternat. Auge in rebus lætis conſtantiam ſanæ mentis, in triſtibus fortitudinem. Inſtrue & circumualla nos charitate erga te, qua nullo modo ſinamus nos abs te diſiungi. Sed ſimili fiducia dicamus qua Apoſtolus tuus: Ecquis nos ſeparabit à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu? certosq; eſſe nos ac perſuaſiſsimos, nullam eſſe uel in ſuperis, uel in imis, uel in medijs tantam potentiam, quæ id poſsit perficere.

SED LIBERA NOS A MALO.

MAla ſunt in hoc æui decurſu permulta, ſed ea ſunt hoc pręcipuè nomine conſignanda, quæ adeò urgent corpus, ac premunt, ut à recordatione tui nos abripiant. Huiuſce generis ſunt neceſsitates quotidianæ, eſuries, ſitis, nuditas, æſtus, algor, tum morbi, & cruciatus corporis, uel in nobis, uel in rebus uoluntatis nexu nobiſcum coniunctis. Ad hæc animi motus concitati ac perturbati, tum tenebræ & cæcitas mentis. Libera nos Pater, ab his malis, quæ uiolentia ſui uel contrahunt animum, uel auertunt, uel opprimunt, ut de te non queat, ſicuti expedit, cogitare. Es tu

quidem

quidem solus bonus: quæq; fabricatus es, bona, quia tu illorum creator. Sed is qui tibi perpetuò aduersatur dæmon, prauus ac malus est. Hostis est tuus, & ea ipsa de causa noster quoq;, quia nos habes pro filijs. Nocere ille quidem tibi nulla potest ratione ac uia: nobis uerò & potest uariè, & uult, semperq; exitio nostro imminet, nunquam occasioni suæ indormiens. Quis nostrûm ulla ex parte resistendo illi erat par? Siue enim res agatur uiribus, robustissimus est, nec inuenitur in terra potentia, quæ illi queat, sicut Iob ait, comparari: sin uerò astu, callidissimus, etiam fauorem & charitatem erga illos simulabit, quos maximè perditos cupiet, quibusq; momentis omnibus pestem machinatur: quin & ueritatis uirtutisq; approbationem præ se feret, quas grauissimè odit, & probitatis se magistrum profitebitur, damnans prauos mores, quorum ipse author est & caput: quod auebit, toto se nisu significabit aspernari, ac defugere: quod abominabitur, uehementer affectare, quo facilius nos ex animi sui sententia capiat. Illius artis est, commemoranda tua iustitia ægritudinem animo importare, & desperationem suadere: contrà uerò, ostensa tua clementia, confidentiam & segniciem, ex consideratione suæ cuiusque dignitatis inducere arrogantiam, & contra legem tuam, hoc est cōtra teipsum, odium, quod carnis cupidinibus aduerseris. Quòd si operta fraude ac dolis nihil profecerit, uniuersam suam officinam terroris explicabit, inferet fortunis, amicis, corporibus, animis nostris damna: aget, rapiet, trahet, diuexabit, quodq; omnium horribilissimum est, offundet ob oculos nostros caliginem, ut uel uerissimis cogat abrogare fidem, uel de certissimis dubitare. Quis tenebit Protea tam uersipellem? quis tam subtiles & occultas insidias deprehendet? quis uitabit tam minuta retia, & obtutum omnem subterfugientia? quis tantam lædendi uim expectabit intrepidus? Nos ô maxime ac potentissime pater, nos pusilli, inualidi, imperiti, imbelles, inermes, in fidem nos & præsidium tuum recipimus. Tu solus adferre nobis suppetias potes, qui illo infinities plus polles ualesq;: qui es optimus, ut ille pessimus: ut ille fraudulentissimus, ita tu sapientissimus. Ille hostis capitalis, tu pater amantissimus nostri: & si quid habet uiriū, te uno habet sinente. illum enim, quoties tibi est collibitum, manibus & pedibus arctissimè constringis, commouere se ut non ualeat. Libera nos pater à praui huius sæuo dominatu, à tyrannide, quam propter peccatum nostrum in nos exercet: auerte immanem illius truculentiam à nostris capitibus, & oppugnationem, cui tantopere sumus impares. Ne permittas ullum nobis esse cum eo in hac uita commerciū, siue expressum, & nobis cognitum, seu occultum & fallens. Libera nos à consortio conditionis illius æternæ, qua igni est inextinguibili destinatus.

AMEN.

EN pater, uerba nostra qua potuimus balbutie expressimus, ut nos ipsi intelligeremus, quid abs te petamus, quid speremus, quid accipiamus ad gratitudinem animi, ac beneuolentiam. Functa est infans nostra ratio suo munere, quoad eius facere potuit, exprimendi uerbis. nunc uniuersum ad te desiderium semel sine uerbis effundimus, ut tuo nutu approbes, quæ abs te nobis euenire optamus. His uti annuas precamur, non indignitatem nostram intuitus, sed dignitatem IesuChristi filij tui Domini nostri, quem unicum filium unicè amas, quemq; participē esse uoluisti diuinitatis & regni tui æterni, cum spiritu illo ineffabilis amoris, qui ex uobis procedit mutuò, estisq; uos tres unus atq; idem Deus, sine exordio ullo & fine sempiternus.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI PRECES ET MEDITATIONES DIVRNÆ.

¶ Quum expergiſcimur.

EVS, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, quem nemo niſi ex tuo ipſius munere cognoſcit, effice, ut ad alia ingentia tua erga me beneficia, accedat hoc quoq; maximum, quod generi hominum præſtari poteſt: ut quemadmodum corpus ſomno conſopitum excitaſti, ſic & animum à ſomno peccatorum et tenebris mundi huius liberes: quodq; ex ſomno ad uigiliã reuocaſti, poſt mortem reddas uitæ. nam eſt ſomnus tibi, quæ nobis mors. Oramus atq; obſecramus te, ut per benignitatem tuam ſocium ſit corpus in uita hac, atq; adminiſtrum pietatis animæ, quo ſit & in altera illa uita particeps beatitudinis ſempiternæ. Per Ieſum Chriſtum filium tuum Dominum noſtrum, per quem omnia nobis tribuis bona & ſalutaria.

Exurge qui dormis, & ſurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus.

¶ Excurſus ad meditandum.

Reuocanda in mentem lætitia illa, & beatitas reſurrectionis æternæ: tum clariſsimum & ſplendidiſsimum illud mane, & lux noua corporum poſt tenebras, quæ omnia plena ſunt gaudiorum.

2 ¶ Ad primum intuitum lucis.

LVx maxima & ueriſsima, unde lux iſta naſcitur diei ac ſolis, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: lux, cuius nulla eſt nox, nulla ueſpera, meridies clarus ſemper, ac ſerenus, ſine qua denſiſsimę ſunt tenebrę, per quam ſunt omnia lucidiſsima: mens & ſapientia tanti Patris, illuſtra mentem meam, ut tua tantum uideam, cæcus ad reliqua: & per tuas uias ingreſſo, nihil præterea mihi luceat, aut ſit gratum.

Illumina Domine oculos meos, ne unquam obdormiam in mortem: ne quando dicat inimicus meus, Præualui aduerſus eum.

¶ Excurſio contemplationis.

Quanto potior lux animi, & præſtabilior mentis oculus, quàm corporis? quàm conuenit magis curare, ut acutius cernat mens, quàm corpus, oculum corporis beſtiolæ habent, mentis autem ſoli homines, & quidem ſapientes.

3 ¶ Quum ſurgis.

PRimus parens ex præclara & præcellenti ſublimitate, deuoluit ſe in cœnũ ignominiæ, & abyſſum flagitiorum ac ſcelerum, ſurrexit manu abs te Chriſte ſublatus. Ita & nos, niſi abs te ſuſtollamur, in perpetuum iacebimus. Chriſte, generis humani patrone indulgentiſsime, ut graue hoc onus beneficio tuo erigis, ita & animos noſtros ad cognitionem amoremq; euehe tuæ ſublimitatis.

¶ Excurſus ad meditandum.

Quàm acerbus caſus Adæ propter peccatum, tum etiam cuiuſq; noſtrûm à faſtigio gratię Dei? Quantũ beneficiũ Chriſti, cuius ope toties quotidie à caſu ſurgimus.

4 ¶ Quum exuis ſubuculam.

NAſcimur graue ac moleſtum induti onus, primi hominis terreſtris, qui per delictum ad partes carnis defecit. Exue nos Chriſte, uetere hoc & corrupto Adam qui peccato maceratus, in animi formatur perturbatiões, morboſq; à te alienos, cum tota illa ſua tentatrice Eua, quæ ab obſequio patris tui auertit.

Quum

5 ¶ Quum induimur.

INdue me Christe te ipso, homine secūdo, qui per iustitiam factus es Deo patri tuo adiuratissimus, ad exuendas concupiscentias omnes, & crucifigendum regnum carnis. Tu nobis aduersus frigus hoc mundi esto indumentum, quo foueamur: qui si absis, omnia fiunt protinus torpida, infirma, mortua: sin adsis, uiuida, tuta, fortia, ur-gentia. Et ut corpus amiculo hoc circundo, ita tu me totum, sed animum potissimū, te ipso uestias.

¶ Excursio.

Quomodo incorporamur Christo, ille nos induit, et regit, et fouet, ut sub alis eius seruemur, & regnemus.

6 ¶ Indutus pro auspicio diei.

DEus & Domine Iesu Christe, tu scis, imò tu docuisti nos, quanta sit hominis imbecillitas, quàm nihil possit absq; tua ope. Si ipse sibi fidat, et credat, necesse est ruat in mille exitia. Miserere Pater infirmitatis filij tui, adsis propitius & dexter, ut te illuminante uera bona uideam, te hortante expetam, te ducente cōsequar: mihi diffisus, me cunctum tibi uni trado, commendoq;.

¶ Cogitatio cuiusq; intra se, pro auspicio diei.

1 Conditus sum homo ex corpore terreno, caduco, mortali: ex animo cœlesti, firmo, immortali.

2 Præditus mente, hoc est intelligentia, ratione, iudicio: quibus intelligam supremum bonū, qui est Deus: intellectum amem: amore coniungar ei, fiamq; unum cum illo, immortalis, beatissimus.

3 Ego uerò tantum bonum negligo.

4 Ad cupidines corporis uergo.

5 In rebus uilissimis omnem uim mentis consumo.

6 Obruo me terra, & ex cœlesti fio terrenus, ex diuino belluinus.

7 Non deest mihi Deus, qui primùm uocauit me in partem sui regni, & maximo eius munere ablutus sum aqua, in fide ac nomine Iesu Christi. Illi gratia pro tanto, tamq; ineffabili suo beneficio. Neq; hoc illi satis. etiam lumē suum offert singulis penè momentis, ut uideam: accendit pectus, ut amem.

8 Ego uerò mihi desum ipse, surdus & cæcus & saxeus nihil sentio.

9 Ingratus, tantis beneficijs non utor, aspernor.

10 Malo abiecta, & peritura, in illis uersor, & me cunctum occupo.

11 Ducit me Deus, ego auerto meipsum: porrigit manum, & reijcio: trahor, & repugno.

12 Ingredior quandoq; uiam, & continuò pòst respicio, cesso, procrastino.

13 Age anime expergiscere, erige te, ne semper in cœno uolutemur: sume uires aduersus prauam consuetudinē: aude contemnenda despicere, abiecta calcare: summa, præclarissima, optima appetere.

14 Vocat Deus, audiamus: ducit, sequamur. nam ad sua bona perducet, offert se ac sua, accipiamus. Monstrat maximorum bonorum uiam, ne auertamus faciem, quin illac ingrediamur.

15 Sint hæc semel certa & deliberata, ne sint uani & inefficaces cogitatus, exequamur re ipsa.

7 ¶ Egrediens domo.

INter laqueos à dæmone & ministro eius mundo extentos, gradiendum est mihi, & circumfero stimulos carnis meæ, duc me certissime Dux, ac tuere à plagis atq; insidijs, ut quæcunque occurrent, non pluris faciam quàm ipsa sint, in te unum aspiciens, ac intentus sic pergam, ut unumquidq; eatenus à me sumatur, quatenus ad te referendum est.

Vias tuas demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.

¶ Egressio ad contemplandum.

Quàm uana est occupatio filiorum Adæ, quàm uariè distinetur ac distringitur,

quomodo mentes suas ad cognitionem & cogitationem sui maximi boni tributas, in tam diuersa dissecant & dissipant, ut eius quod primum & potissimum est obliuiscantur, ut alij alijs sint offensio, & Satan.

8 ¶ Ingrediens iter.

PEregrinatio est hæc uita nostra, à Domino discessimus, ad Dominũ tendimus, sed inter uoragines, & præcipitia: quæ malus ille hostis per uiam fabricatus est nobis, peccato exoculatis. Porrige nobis manum Christe, uerus, certus, uidens, amicus & fidelis dux. Aperi oculos nostros, illustra regiam illam uiam, quam tu primus ingressus ex hac corruptibilitate uitę, ad immortalitatẽ alterius muniuisti. Tu es hæc uia, ducnos ad patrem per teipsum, ut omnes simus unũ cum illo, sicut tu & ille estis.

¶ Altera.

MIsericors Pater, tu sanctis hominibus, qui puro & simplici corde tibi placent, mittis angelos custodes, à quibus ducantur, tanquam imbecillioribus filijs filios natu grandiores, ac magis ualidos. omnes enim & angelos & homines, paterno affectu complecteris. Ita Thobiæ probi patris filio modestissimo, iter ingressuro Raphaelem ministrum tuum misisti uiæ comitem. nobis uirtute quidem Thobię longẽ inferioribus, sed bonitate tua confisis mitte sanctum angelum tuum, qui nos & magno animo esse faciat, quoniam te fidimus, & per uias deducat tibi gratias.

¶ Digressio.

Quomodo peregrinamur à patria, à domo, à nostra origine, nempe Deo? quàm libenter immoramur & intricamur in peregrinatione, hoc est in miseria, immemores bonorum.

9 ¶ Sumpturus cibum.

ADmirandum mysterium operis tui fabricator & rector mundi, ut cibis istis hominum & animantium uitas sustentes, profectò non est in pane atque obsonijs ea potentia, sed in uoluntate & uerbo tuo, quo uno uiuunt & cõsistunt omnia. Tum & illud quantum est, te in annos singulos sufficere, unde tot animantibus alendis sit satis? quod sanctus Propheta tuus in enarratione laudum tuarum dixit, Spectare ad te omnia, ut des sibi escam in tempore opportuno: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Hæc sunt mirabilia omnipotentiæ tuæ opera. Rogamus te Princeps et Pater munificentissime, ut qui uitam nostris corporibus subministras cibis per uerbum tuum, animos quoquè nostros gratia per idem uerbũ tuum uiuifices, ut digni simus, quos meritò, tanquam pater charissimos filios, saluberrimis alimẽtis enutrias, donec ad perfectionem illam uentum sit filij tui Iesu Christi, in qua mortale hoc induet immortalitatem, nec amplius alimoniæ indigebimus, facti unum cum te ipso.

¶ Digressio animi.

Quantæ potentiæ, condidisse nos: quantæ sapientiæ, tueri ac conseruare: quantæ bonitatis, immerentes? Quàm multa data nostris usibus: quàm admirabile, sustentari illis uitam: quanto admirabilius, animæ uitam ad immortalitatem propagare solo suo nutu.

10 ¶ In conuiuio.

BEnignissime munerũ tuorum distributor, qui donas bona omnia ad utendum, purus pura, sanctus sancta, fac adsit nobis auxiliũ tuum, ne prauẽ abutamur ijs, quæ tu ad nostros rectos usus condidisti. non te amemus, quia illa das: sed illa diligamus, quia ueniunt abs te, & ad tempus sunt nobis necessaria reuertentibus ad te. sobriè, purè, moderatè, sanctè uersemur inter tua dona, qui es talis: ne, quæ tu largiris nobis tanquam medicinam uitæ corporeæ, nos in uenenum conuertamur mortis animæ, quin potius rectè ea sumendo, & animo grato, fiant nobis corpori ac animo salutaria.

¶ Egressio.

Ad usum data esse illa nobis, non ad abusum: ut prosint, non ut noceant: nõ nobis solis, sed alijs etiam per nos.

11 ¶ Sumpto cibo.

Corporalibus cibis corporalem uitam fulcis ruentem. grande hoc opus: sed illud utilius, & sanctius, quod gratia tua, Christe Iesu, mortem nostrarum animarum arcet. multum quidem pro æuo hoc debemus tibi: & quoniã id muneribus tuis prorogas, habemus atque agimus tibi gratias. sed hæc modò uia est ad æternam illam, quam obsecramus te per mortem tuam, ut beneficio quoque tuo immortali beatitudine dones. hic pro re temporaria gratias quidẽ agimus, sed temporarias, uidelicet ut possumus: illic pro æterna, agemus æternas. Rogamus te, ut huic uoto annuas, qui uiuis cum patre & spiritu sancto, Deus in æternum.

12 ¶ Reuertens domum.

Nihil est, Domine, tuæ illi sanctæ naturæ similius, quàm animus in tranquillitate compositus. Tu nos ex mundi tumultibus in quietem illam et pacem tuam uocasti, ceu ex tempestatibus in portum, pacem qualẽ dare mundus non ualet, quæ omnem exsuperat hominum sensum. Domicilia nobis constituta sunt, in quæ confugeremus ab iniuria cœli, à sæuitia belluarum, à fluctibus turbæ, & mundi negocijs. Fiat Pater indulgentissime, tuo maximo beneficio, ut in hæc se recipiat corpus nostrum ab externis actionibus, quo sese animo præbeat morigerum: nec reluctetur, quo minus hic se in quietem illam tuam altissimam extollat, nihil obstrepat, nihil obturbet, omnia sint per pacem illam tuam placida & tranquilla.

Pax Christi huic domui, & omnibus habitantibus in ea.

¶ Excursio animi.

Qualis, & quàm lætus erit reditus in domum illam sempiternã, quietissimam, beatissimam: molestia omnis abest. si quid est hic lætum & iucundum, umbra est præ illis uoluptatibus.

13 ¶ In occasu solis.

Miseros, quibus sol tuus occidit Domine, ille sol, qui sanctis tuis nunquam occiduus est, meridianus semper, serenus, ac fulgens. Grauis nox etiam in meridie incubat illorũ mentes, qui abs te discedunt. at ijs, qui tecum uersantur, nunquam non est dies lucidissima. Habet sol hic uices suas: tu, si te uerè diligamus, non habes. Vtinam obicem hunc peccati à nobis remoueas, quo sit semper in nostris pectoribus dies.

¶ Digressio.

Non dolere nos quòd sol occidat, quia rediturũ scimus: ita non dolendũ discedere animam è corpore, quam scimus esse reuersuram.

14 ¶ Quum accenduntur lucernæ.

Magnæ ac densissimæ animos nostros premunt tenebræ, nisi tua lux eas dispellat. fax est corporali mundo sol tuus, artifex sapientissime: fax spiritali mundo sapientia tua, per quam animorum & corporum lux est orta. Post diem succedente nocte, in remedium tenebrarum lucernas dedisti: post peccatum in remedium ignorantiæ doctrinam tuam, quam ad nos filius tuus nostri amantissimus detulit. fac nos author & magister totius ueritatis utraque luce ea cernere, quibus caligo mentium depellatur.

Signatum est super nos lumen uultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo. Lucerna pedibus meis uerbum tuum, & lumen semitis meis.

¶ Excursio.

Lucernas huius noctis esse scientiam & sapientiam à Deo hominibus traditã. quibus ea cernant in hac corporum nocte, quæ ipsis expediant: quantopere doctrinam huiusmodi optandum esse, & ubi contigerit, diligenter ac piè amplectendum.

15 ¶ Quum exueris.

Corpus hoc per peccatum, fluxum & malè cohærens, sensim dissoluetur, ac reddetur terræ, de qua sumptum est: ibi erit finis uanitatis huius, quam nos stultitia nostra nobis confinximus. Sic dissolue me Pater mitissime, qui & compegisti, ut dissolui me sentiam, & à quo uictus fuerim recorder, & quò eundum mihi sit considerem, ne imparatus rapiar ad tribunal tuum.

¶ Excursio.

Non ponimus uestes grauatè, quas sumus recepturi transacta nocte: sic corpus post hanc noctem curriculi seculorum resumendum, ne posuerimus inuiti.

16 ¶ Quum intras lectum.

PEracto die, tradimus nos quieti de nocte. sic uita hàc finita, quiescemus in morte. Nihil uitæ similius, quàm quiuis dies: nec morti, quàm somnus: nec sepulturæ, quàm lectus. fac Domine præses, & propugnator nostri, ut & nunc iacentes nos, ac nostri impotes, ab astu & incursibus crudelis hostis tueare: et tunc finito uitę curriculo, magis adhuc inualidos, non meritis nostris, sed clemētia tua ad te uoces, ut tecum semper uiuamus, æternumq́ uigilemus. Nunc uerò obdormiscamus in te. tu solus, tua illa bona ingentia, incredibilia, per uisum nobis obuersentur, ut ne dormientes quidem à te absimus: quæ somnia tum cubile ipsum, & corpora nostra pura conseruent, tum animos exhilarent beata illa tua lætitia.

In pace in idipsi m obdormiam, & requiescam.

¶ Excursio.

Peracto tumultuoso hoc die, succedit nox & quies, & lectus, & somnus dulcissimus, qui summos reges & infimos seruos pares facit: sic post tumultus & tempestates uitæ huius, fidentibus Christo, portum & quietem gratissimam esse paratam.

17 ¶ Quum obdormiscis.

SVscipe me tuendum Iesu Christe, præsidium nostrum. fac, ut sopito corpore, animus in te meus uigilet, & felicem illam lætissimamq́ cœlestem uitam, lætus atq́ alacer contempletur, in qua tu es princeps cum patre & spiritu sancto. Angeli uero, & puri sanctiq́ animi, sunt ciues ad æternitatem beatissimi.

PRECES ET MEDITATIONES GENERALES.

1 ¶ Pro uenia peccatorum.

CELERVM nostrorum is est cumulus & uarietas tanta, ut nisi quis se ad considerationē attollat tuæ bonitatis, desperet necesse est. Te nos offendimus, tibi flagitijs nostris inimicitias indicimus, potentissimo, nullius rei indigo, & cui nocere nihil potest: & tamen abs te pacis, ac reconciliationis initium. Nulla re magis egemus, quàm medicina indulgentiæ tuæ, quia nihil crebrius nobis accidit quàm in hunc morbum incidere: eam uerò tu semper obuiam offers nobis atque expositam. Da mitissime ac placabilissime Pater, ut mala nostra, & remedia malorū agnoscamus, eaq́ abs te uno, uti conuenit, petamus, quæ tu rogatus tam facile soles elargiri.

¶ Altera.

CLementissime Iesu Christe, qui factus in similitudinē carnis peccati, peccatum nostrum in te portasti, ut mala nostra omnia, morte tua deleres, nosq́ purificatos nouam instaurares creaturam Deo gratam, absterge nos à maculis, quas candori, quem per te sumus nacti, nos ipsi uitijs nostris quotidie aspergimus, & repurgatos iam in ea nos mundicie gratia tua conseruet, quo digni simus, ut tui dicamur professione ac nomine.

Ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo.

¶ Alia.

DEus pater indulgentissime, atq́ optime, oro te, ne malitia mea alijs noceat, sed aliorum potius bonitas mihi prosit. Tu es metuēdus, ille Deus zelotes, qui reddis iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, ijs qui oderūt te: es uicissim exorabilis, & mansuetissimus, qui facis misericordiam in milia ijs, qui diligunt te, & custodiūt præcepta tua. Ad ingentē tuam munificentiam istud quoq́ accedat,

accedat, ne in me patrum carnalium noxiæ redundēt: sed Christi filij tui, qui pater est noster, benefacta mihi subueniant. ne mihi propter eos, qui genuere corpus hoc, irascaris: sed propter Iesum, qui animum regenuit, sentiam te placatum.

¶ Alia.

ANte actam uitam respiciētibus, quantum se pandit subitò errorū, flagitiorū, scelerum barathrum, ut nullus sit, quem sui non pudeat, quum in semet reuertitur, quiq; non exhorrescat de sceleribus sequentis ætatis. Nam quis erit nobis sponsor, aliam fore hanc, quàm quæ præterijt? tuam uerò Pater clementiam admiretur ac adoret, qui ultionem tuam tam diu distuleris? Accedimus ad te perterrefacti, magne iudex, & supplices obsecramus, ne illorum uniuersorum cumulata iam uindicta in nos redundet, sed ea operiat tua erga Iesum Christum charitas, filium tuum unicum, Dominum nostrum, cuius gratia nobis extrema commeritis ignoscis. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit?

¶ Excursio.

Quanto accuratius paremus humanis legibus, quàm diuinis, quum in his sit tanto maius præmium obsequij, & pœna delicti? Quantam consuetudinē duximus peccandi, ut penè iam nec aliter possimus facere, nec quod admittatur facinus, sentiamus? quàm pro nihilo habemus? iacemus humi in cœno, in sterquilinio, nec unquā nauamus ullam operam, ut saltem erigamus caput, ne omnino cōputrescamus. Quis pater, ferret nos, toties contemnentes sua iussa? fert tamen Deus, et dissimulat peccata hominum, ut bonitas & tolerantia illius ad resipiscendum nos alliciat.

2 ¶ Pro fide.

EXcæcatus est homo à peccato: sed miseratione patris tui, appositus es tu Christe dux huic cæco, magister rudi. Illud tamen atrocissimum in cæcitate hac, & ruditate malum, quod subinde trepidamus, ac mutamus, aliàs optima præceptoris monita non capimus, aliàs hæremus, & ambigimus de ueritate. Miserum cæcum, quomodo paratam perniciem euades, si te subtrahis? si nec ipse nosti uiam, nec fidem habes monstranti? Christe ueritas pura & sempiterna, dignare ita pectoribus nostris illabi, ut te, ac tua omnia, sicuti ueriora sunt, ita pro certioribus habeamus, quàm quæ uel oculis nostris cernimus, uel digitis contrectamus, fallacibus corporis sensibus, quibus stolida & bruta caro tantopere confidit: seda & compone motus istos carnis, detrudentes nos subinde ad mutationem eius, quod firmissimum atq; stabilissimum oportet esse apud animos nostros. donum est luminis tui fides, hoc tu Christe benignissime ita cordibus nostris instilla, ut uitiosi isti oculi, uel reluctantes & inuiti, cogantur illud aspicere.

Credo Domine, sed tu adiuua incredulitatē meam: Domine, adauge nobis fidem.

¶ Egressio.

Quàm facile credimus homini malo, mendaci, inscio? quàm ægrè & cunctabundè Deo, optimo, ueracissimo, sapientissimo? & credimus homini de ijs quæ nobis non expediunt, non credimus Deo de salute nostra. Homo nihil potest, Deus nihil non potest. sensus sequimur toties deceptos, dubitamus de Deo, qui nec fallere potest, nec falli.

3 ¶ Pro fiducia in Deum.

INitium ruinæ hominis, sibi fidere: initium reparationis, sibi diffidere, Deo confisum. Optime ac sapientissime dux, qui uerè ac bona fide credentes semetipsos tibi rectissimo cōpendio deducis ad immortalem beatitudinem, fac, ut quemadmodum reipsa cæci sumus atq; inualidissimi, ita & esse nos putemus. ne hoc nobis sumamus, ut ipsi nobis uelimus prospicere: hactenus uerò uideamus, ut intueamur te unum: hactenus possimus, ut te & præcedentem uelimus sequi, & uocantem adire, & parere ducenti, concredamusq; nos cunctos tibi. ut tu, qui solus, quà eundū sit nosti, ea nos deducas uia ad uota nostra, quam nos sponte nostra nunquam ingrederemur.

¶ Digressio animi.

Quemadmodum offert se nobis, qui potest omnia, & uult, nos cunctamur sequi, & conuer

& conuertimus nos ad ea quæ nec possunt ex sua imbecillitate, nec uolunt ex sua malicia: fiduciam in illum habeamus qui offert, qui libentius dat quàm nos accipimus. Recole animo, quoties hortatur, monet, incitat, ut petamus fidenter, quicquid nobis expediat. quàm placet illi fiducia, displicet diffidentia.

4 ¶ Pro charitate Dei.

MEntes nostras ita condidisti author naturæ, ut pronæ ferrentur ad pulchrum, qui affectus amor dicitur. O utinam dignareris oculos nostros aperire, ut cerneremus te unum esse ueram, summam, absolutam pulchritudinem. Reliqua omnia, etiam quæ nos deformia admiramur, & suspicimus, deformissima esse, si tecum conferantur. Effice pater, ut hæc, sicut reuera sunt, ita & sentiamus, & sint nobis persuasa, quo rebus alijs cunctis pro nihilo habitis, & contemptis, in te uno mens, animus, cogitatus, affectus noster omnis sit defixus.

¶ Altera, pro amore Dei.

INitium fœlicitatis est, te optimum amare: absoluta fœlicitas, tecum optimo ita cõiungi, ut unum fiamus tecum, etenim hic est amoris finis. Ergo auspicamur hic nostram beatitatem in amore tui, absoluimus in cœlo in coniunctione tecũ. O Christe amicissime, utinam tanta erga te charitatis corripiamur flamma, ut in te penitus absorpti & consumpti, quemadmodum pater & tu unum estis, ita simus nos tecum, non iam nos, sed tu: non homines, sed dij quodammodo, quoniam quidem unum cum Deo, quæ est summa & perfecta beatitudo. Deus charitas est: qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

Viuo ego, iam non ego, uiuit autem in me Christus.

¶ Excursio.

Rem esse penè incredibilem, ut Deus uelit à nobis diligi, ut summus, & Dominus, & fabricator mundi huius postulet, exigat amicitiam nostram: ut non immeritò exclamet Psalmista, Quoniam uidebo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti. Quid est homo, qu memor es eius? Nos uerò tardi & uecordes, ad tantam coniunctionem uel non accedimus omnino, uel lenti, et quasi repugnantes trahimur, & non quamcunque occasionem, rebus omnibus prętermissis arripimus. Qui amorem dat, seipsum dat. Nos damus nosmetipsos rebus nobis inferioribus & uilioribus, quæ uel exitium nobis afferunt, uel certe frustrantur nos, & eludunt Deo uero minimam nostri partem, & sæpe nullam impartimur, à quo, & in quo sunt bona omnia.

5 ¶ Pro charitate proximi.

ILlumina Domine ac edoce mentes nostras, ut unumquidque suo precio æstimemus: nihil pluris faciamus te, quando nihil potest fieri melius te. secundo loco sit nobis homo, quo nihil est in rebus mundi huius præstabilius, illum secũdum te diligamus, siue quia simillimum nostri, siue quia filium tuum, ideoque fratrem nostrum, siue quia destinatum ciuem communis patriæ. & mutua charitate meditemur iam hic cœlestem illam uitam, à qua procul exulat odiũ, omnia sunt amoris, ac proinde gaudiorum referta.

¶ Egresio.

Quanto dignius est amari à nobis similem nobis, & parem, quàm inferius, & dissimillimum? Quanto precio amamus hominem? ita ut Deus cultum & sacrificium suum, humanæ beneuolentiæ iubeat posthaberi. Quàm dulce, amare, & homini congruens? quàm acerbum, odisse, quamque ab homine alienum?

6 ¶ Pro misericordia proximi.

REmolli cor hoc nostrum Domine, ut necessitatibus & incommodis proximorum non aliter moueamur, quàm si ad nos, aut ad res nobis cõiunctissimas pertinerent, & charissimis nostris existimemus accidere. misereamur in illis nostri ipsorum, & in communi calamitate communis sit erga alios quoque miseratio, ut qua de causa misereamur nosmetipsos, eadẽ ipsa moueamur erga illos, quos eisdẽ uidemus aduersis premi. O Christe mitissime ac misericordissime, afflla nos quæso spiritu man

suetudinis

ſuetudinis & bonitatis tuæ, ut quemadmodũ te miſericordia noſtri ad cruciatus impulit,& mortem amariſsimam,ita nos proximorum miſeratio ad eis pro uirili ſuccurrendum adducat.

¶ Egreſsio.

Quàm contra naturam hominis eſt odiſſe? quanto inhumanius,non miſerari afflictum,quum etiam belluæ irritatæ & ſauciæ proſtratis parcant,& quæ ſenſu omni amoris & manſuetudinis carent,miſericordiam præſtent.

7 ¶ Aduerſus mundi uanitatem.

HEu quibus ludibrijs præſtigiator hic mundus debiles noſtros atq; obtuſos oculos ludificatur, quales oſtentat procul rerum ſpecies, ut magna appareant, & expetenda,quæ ſunt re uera parua, inania,contemnenda: ut formidanda,in quibus nihil eſt periculi:fugienda,quæ conueniret appetere.uocat,inuitat,allicit,abblanditur.quum hac parum proficit,terret,impetit,uexat. O lux fulgentiſsima Diuinæ ueritatis,ſimul nebulas has diſcute & diſsipa,ſimul ſenſus noſtros illumina,ne alia deuitemus,quàm tibi contraria, hoc eſt planè nobis noxia, & pernicioſa,neu alia ſequamur uel appetamus quàm ſolida & uerè magna ac pulchra, nempe te unum,perennem atque æternum fontem totius bonitatis ac beatitudinis. Omnis caro fœnum,et omnis gloria eius quaſi flos agri:exiccatum eſt fœnum, & cecidit flos,quia ſpiritus Domini inſufflauit in illud.

¶ Excurſio animi.

Quàm citò tranſuolant omnia? nullum ueſtigiũ poſt ſe relinquũt, niſi tædium & moleſtiã,nullius ſunt omnino fructus. quàm parũ alijs profuerũt,tam tibi proderũt. Qualis fuit uitæ pars tranſacta,talis erit quæ reſtat, & peior indies,uitio ætatis, non tales feciſſe Deum has res,ſed nos ſtultitia noſtra in uſus prauos detorſiſſe.

8 ¶ Aduerſus cupiditatem opum.

HVmanæ diuitię quid queunt nos iuuare,niſi tu Pater benigniſsime,tuas in nos effuderis? Aperis tu liberalem manum tuam,& imples omne animal affluentia.Quorſum parãtur nobis tam multa, quibus pauciſsima ſunt opus? Quid ſumus anxij de futuris, quæ tu præſtare potes ſolus? O inſtitutor & conſeruator uitæ noſtræ, tu qui unico tuo uerbo nos finxiſti, eodem unico nos ſuſtenta, illuſtra mentes noſtras,ut cognitis umbris te unũ concupiſcamus,in quo ſunt theſauri omnes ſcientiæ & ſapientiæ. tuam gratiam exoptemus,qua una cuncta perſeuerãt,& uita noſtra propagatur.

Non ex ſolo pane uiuit homo,ſed ex omni uerbo quod procedit de ore Dei.

¶ Altera.

O Maximam mentium noſtrarum cæcitatem, ut noxia tam ſollicitè expetamus, fugientia perſequamur,retineamus inuita, quę nos in exitium noſtrum ſumus commenti.& dum alimenta quærere nos putamus, illum offendimus, qui nos alit,à quo ſolo pendet uita noſtra,haud aliter quàm tenuiſsimo filo alligata. O tutor,& altor noſter,da noſtris cordibus ad cuſtodiam legis tuæ curam,ad nos uerò alendos ſecuritatem: quandoquidẽ curam hanc ipſe & in te profiteris recipere,& remitti ad te iubes,ne nos de euentu ſimus ſoliciti,quem tibi ſoli reſeruaſti.

¶ Alia.

QVoniam tu nos abs te diſcedentes reliquiſti,& neceſsitates ſunt in immenſum auctę,quia procul abs te omnia inualida atq; infirma,ſine te in nihilum ſuum recidunt,& quia orbatos nos ſenſimus tuo præſidio,creuerũt neceſsitatum metus, ex metu autem maior neceſsitatum opinio.Reuoca,et reduc nos ad te,Pater clementiſsime:& tanto muniti auxilio,neq; neceſsitates nos impetent,& neceſsitatum formidines tollentur: ita omni alia cura explicati & ſoluti, id ſolum curabimus,ut amicitiam tuam,quantum erit uirium noſtrarum,conſeruemus,eamq; curam tu adiuuabis.qui ſi deſis,nihil poterit conſiſtere. Et benignitas tua conatibus noſtris manum ſtatim porrigere conſueuit.

¶ Alia.

QVotidiana corporis necessitas animum ad se trahit,ac detrudit.Mitte nobis Pater,cui scimus esse de nobis curam,panem illum quotidianum,quem nos abs te iussit & petere & sperare unicus tuus Christus:da necessarijs contentos uiuere,superuacanea aspernari,ut nos neq; ineuitabilis necessitas uincat,neq; obruat affluentia.Atq; ea ipsa necessaria ita mitte,ne per offensam tui paremus,quā nos grauiorem & magis censeamus deuitandam,quàm huiusce corporis mortem.

Melius est modicum iusto,quàm diuitiæ peccatori multæ.

¶ Alia.

QVo mihi ad tam breuem uitam tantum uiaticum? & quo minus restat uiæ, hoc uiaticum uel solicitius quæro,uel arctius complector. O quanta mihi perit occasio ex ærugine hac non mea,fœlicissimum mihi et immortalem thesaurum quęrendi.Confirma me fortissime Domine,ac corrobora,ut magno animo audeā nihil profutura contemnere,perniciosa reijcere. Fac me,sicut tu admonuisti,ex mammona iniquo parare amicos,qui me recipiant in æterna tabernacula.Transfer cor meum à seruitute idolorum,ad seruitutem tui:cui seruire,regnare est. nam diuitijs seruire, ea est seruitus conditionis extremæ.Immitte pro cupidine harum diuitiarum, quæ & tempori.& iniuriæ hominum,& casibus sunt obnoxiæ, cupiditatem tuarum, quæ sempiternæ & inuiolabilis semel acceptæ posidentur.

Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Non tuebantur nos diuitiæ in die ultionis. In imagine pertransibit homo,& frustrà conturbatur. Thesaurizat, & nescit cui congregat. Et relinquet alienis diuitias suas: & sepulchra eorum, domus illorum in æternum.

¶ Alia.

QVis est hic furor? quid uolo? quid requiro? ut conspectum & uerecundiā Dei, charitatem hominum,libertatem meam, quietem animi,uitam,quū hanc temporariam & breuem, tum sempiternam illam, cui sum à Deo conditus posthabeam ærugini uilissimæ, cuius usus uel nullus futurus est prorsum, uel prauus & noxius. Redde mihi oculos Pater, & fons luminum,da & necessitatibus subuentum, & animum acquiescentem præsentibus.

Nihil intulimus in hunc mundum,utiq; nec sumus quicquam ablaturi. Habentes igitur quibus alamur,& uestiamur,his contenti sumus.Magnæ diuitiæ sunt,pietas,et præsentibus acquiescere.

¶ Contra superbiam.

QVid facit mihi animos? Externa incerta sunt, & ad breuem usuram accommodata.Corpus caducum,putre,fragile,fœtidū:animus prauus,mens cæca. Quicquid habeo meum, malum est: si quid boni,quod est prætenue, atq; utinam aliquid, id uerò alienum est. Tantæ meæ infirmitatis conscius, cur me extollo, cur alijs me antepono? certè non peioribus me: scilicet, quia huc me protrudit caro peccato coinquinata, nisi tu feras opem . O Christe,in tanta potentia mansuetissime, & in tanta excellētia demisse,ac tua sponte humilis, imparti mihi animum, atq; spiritum tuum, ut agnoscam infirmitatem meam malitia fermentatam, & exemplo tui moderatus sim, qui nullam habeo efferendi mei causam, quum ipse tu Dominus cœlorum ac terræ, cui tantum sese licebat extollere,ad infimam te hominum deiectionem submiseris.

¶ Altera.

O Pater sapientissime atq; optime, qui semper excogitas quemadmodum nobis prosis:quum nos semper cogitemus, quemadmodum te offendamus: dedisti humano generi superbissimo,indomito,rebelli, cœleste filij tui exemplum moderationis,atq; obedientiæ.Conuerte mentes nostras ad te,atq; illud tuū exemplū,ut nos tam demisse nos geramus,mali atq; imbecilles,q̄ ille optimus atq; potentissimus.

¶ Egressio.

Percurrat homo per ea quæ subdunt ei spiritus: expendat,inspiciat origines, progressus,

gressus, exitus: intelliget quàm sint leuia & indigna, ut de ijs nos extollamus. Vera bona in animo sunt, de quo nullus hominum potest iudicare, sed solus Deus. Ita superbia ex animi tenebris nascitur, nempe uel hebetudine, uel ruditate, uel inconsiderantia & temeritate.

10 ¶ Contra inuidentiam.

TV Domine repertor & conditor es omnium, tu munerum tuorum distributor, quæ pro immensa tua libertate elargiris, nemini non tribuens plusquàm meretur, nemini non quantum sufficit. quæ ergo inuidendi causa nobis relinquitur, quando tu omnibus das de tuo, & immerentibus das, & unicuiq; quod est ad beatitudinem suam satis? Adde pater hoc quoq; ad cætera, beneficiorum tuorum iudicio & distributione acquiescere. Pro ijs quę accepimus, agamus gratias. Pro ijs, quę in alios contulisti, ne tacitè apud nosmetipsos, & sacram tuam uoluntatem damnemus, & consilium non inuestigabile. Sed amemus potius, & in bonis aliorum tuam munificentiam, qui tam es in omnes benignus, nullius rei egens, à nullo nec accipiens quicquam, nec sperans.

¶ Excursus.

Quàm uile uitium, & ignobile, quàm inutile: nec tu ideo habes melius, nec inuidiosus peius. Immo tu peius, qui arroderis præcordijs, & exhauriris toto corpore, nec tamen confiteri audes morbum, considera quid inuides, uilia, caduca, breuia, miseranda, potius quàm inuidenda.

11 ¶ Contra iram.

CÆca hæc nostri indulgentia, quantum in animos nostros errorum importat, ut iniuria existimemus fieri, quod fit iustissimè: ut in eo alijs denegemus ueniam, in quo nos singulis momentis labimur. & uenia indigemus, ut nobis ultionem sumamus, pueri, dementes, furiosi, iniusti: & præripiamus illi, qui solus sapiens est & iustus, quem & propter sapientiam nulla res fallit, & propter æquitatem nihil abducit à recto. O Christe mitissime, exemplar moderationis, fons mansuetudinis, aliquid in nos asperge de lenitate ista tua, quo nos imitatione tui conuitijs impetiti, iniurijs affecti, calumnijs & contumelijs oppressi atq; afflicti, beneficium tamen pro maleficio rependamus.

¶ Altera contra iram.

QVid dignum ira existimari par est, nisi quo lædimur? quum ergo potissima nostri pars sit animus, quo censemur uno, quæ animo illæso possunt adimi: ea uero tanquam nihil ad nos pertineant, negligamus: nec damno ducamus affici nos, seu ablatione fortunarum, seu incommodis corporis, aut doloribus. O Christe, secundum Adam, qui conditus es in similitudinem terreni, sed cœlestis: aufer iudicium hoc, quod peccatum primi patris nobis indidit: immitte nostris pectoribus tale de rebus iudicium, ut lædi probitatem nostrã, id demum iudicemus malum, atq; ira dignum.

¶ Digressus.

Quàm alienum uitium à mansuetudine humanę conditionis, ut in feram uideatur degenerare homo: quàm obscurat mentem, ne quid cernat. Et ideo quot malorum causæ, quot dolores adfert, & irato, & alijs permultis, quantam & quàm perpetuam pœnitentiam consilij præferuidi.

12 ¶ Aduersus prauos omnes affectus.

SVbieceras nobis author prouidentissime, affectus animorum nostrorum, tanquam praua & nequam mancipia. Sed nos peccatum, quod à te separauit, subiecit illis tyrannis impotentibus. meritò libertatem, imò dominatum amisimus, dum à te discessimus omnium Domino, cuius unius fauore regnabamus. Nunc nos ad te reuertentes suscipe Pater mitissime, & à ceruicibus nostris tam durum & sæuum iugum depelle. Reddat nobis tua bonitas, quæ malitia ademit nostra, ut mens tui simillima in regnum totius hominis reposita, regat iuxta præscriptum tuum, quæ in nobis sunt, uolentia & libentia, ut subdita tibi mens, subditos sentiat sibi quoscunq; pectoris sui motus.

¶ Excursio.

Homo, ex mente est homo, ex affectionibus brutum: qui ergo iuxta mentem uiuit, homo est, & ratione utitur, & ea agit quæ sunt digna homine: qui uerò iuxta affectus, brutum, nec ratione utitur, & ea agit quæ sunt à Deo alienissima, in uiliorem & peiorem naturam degenerans. Miserrimæ seruitutis uitam deges, si tu sis in manu affectuum: felicissimæ autem libertatis, si illi in manu tua. Hoc est semper & sedulò elaborandum, ut motus nostrorum animorum quàm minimum habeant uirium.

13 ¶ Aduersus carnem.

Alligata est caro spiritui, brutum & spurcum ratione prædito, sed ratio præstabat spiritum dominum, in innocentia: nunc scelus à primis parentibus hæreditarium, rebellem carnem dominæ atque imperatrici menti obiecit. O si tu Christe, qui solus potes facere mundum de immundo conceptum semine, restitueres nobis benignitate tua, quod nos malitia nostra nobis ipsi detraximus, ut uel pareret rationi rectæ atque incorruptæ caro alacriter ac libenter: uel certè quamlibet belligeraretur et repugnaret, maiores essent rectæ rationis uires, & robur potentius, ut id domaret in nobis, ac cogeret, quod duci se ac gubernari indignatur.

¶ Excursio.

Ingratissimum & nequam mancipium corpus quo habetur indulgentius, hoc fit deterius & nequius: plagis, ac dura tractatione emẽdatur, & fit frugalius. si obsequamur illi, in exitium nos detrudet, auertẽs à Deo ad terram & putredinẽ suam. Quàm est pudendũ nobis illud certamen, quo mens cum carne, hoc est dominus cum mancipio suo commissus, de uictoria & præstantia contendit, interdum uincens, plerunque uictus. nec potis est serui nequissimi audaciam cohibere, proteruiã atque insolentiam retundere, quia nimis illi, & diu, & sæpe indulsit.

Quanta fœditas, quàm spurca & obscœna? ut homo obbrutescit, debilitatis fractisque & corporis & ingenij neruis? Quàm momentanea uoluptas, tam carò hic empta, tanto in altera uita carius?

Momentaneum est quod delectat, æternum quod cruciat.

Qui in carne sua seminat, inquit Paulus, de carne metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam.

14 ¶ Contra diabolum.

Iesu Christe Domine Deus noster, hostis irruit in nos, qui nisi tu subuenias, facile nos & astu suo fallet, & uiribus prosternet, et sæuitia dilaniabit. Sed si tu uel procul appareas, qui illum fregisti, solo aspectu tuo perterritum fugabis. dignare nos in tutelam tuam recipere, infantes, inualidos, imbecillos, imperitos, ne nos tam truculẽta & immanis fera discerpat. crucem uexillũ tuum, crucem trophæũ tuum, in hac pugna præferimus, ac ostendimus, ut hostis sciat ductu atque auspicijs tuis rem geri.

Per signum sanctæ crucis, ab inimicis nostris libera nos Domine Deus noster.

¶ Excursio.

Hostis noster est, quicquid fingat, quicquid simulet, dissimulet, perniciem nobis machinatur, cauendus est, quicquid uel apertè suadeat, uel clàm instillet animo: & circumspectissimè agendum, ne quà irrepat, & inualescat.

Aduersarius uester diabolus, tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide.

15 ¶ Contra tentationem.

Qvàm imbecilla arx, & caduca, tot impugnata atque impetita machinis: sed unico tuo Christe robore munita, inexpugnabilis persistet. Fuisti & ipse tentatus, ut eos qui tentantur, scires miserari. Expertus es, quæ iaciantur tormenta. infirmitatem nostram non es expertus, sed neque ignoras. Ne sinas nos oppugnari, quandoquidem tantum subimus discrimen, ne prosternamur. Quòd si ita iustissimæ uoluntati tuæ uideatur, ut omnino sit dimicandum, sentiat unusquisque nostrûm opem illam, quam Apostolus tuus de te audiuit: Sufficiat tibi gratia mea. nam uirtus mea quàm sit ualida, in tua infirmitate declaratur.

O guber-

O gubernator nauis huius, tam agitatæ & concussæ, ne nos deseras.

Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia, & in timore, & præpara animã tuam ad tentationem.

¶ Egressus.

Nullas habemus uires, ideo quantum possumus, fugiamus pugnam: ne credamus nos periculis, quia sumus tam imbecilli, & imbelles.

Quanta est dementia, inermem & debilem ultro iter appetere inter gladios & tormenta?

Qui amat periculum, peribit in eo.

16 ¶ Pro gratia Dei.

NAtura nostra fragilis ex se, atq; imbecilla, dictu acerbum, quantam à peccato accepit plagam, quantum amisit neruorum ac uirium: non attollere se, non insistere, non ingredi ualet, sine ope atq; auxilio tuo. Neq; efficax est, aut cuiusquam momenti, quicquid seu cogitat, seu extruit humana mens, ni subsit fundamentũ fauoris tui. Nihil ualidum est, nisi tua beneuolentia opituletur. omnia absq; illa ruunt protinus: illa nos purgat, & detergit sordidos, corroborat infirmos, artifices reddit uirtutum omnium peritissimos. Obsecramus te Domine, ut ea nobis adsit semper tua gratia, quo nec excogitari potest donum ullum maius, nec tu aliud promptius aut libentius largiris, ac proinde crebrius. Ipsa in nobis efficiat, ut quantum sui indigeamus agnoscentes, et in petenda simus uotis assidui, et in conseruanda pijs operibus soliciti.

¶ Excursio.

Quantum præsidiũ in solo fauore Dei, in quo sunt nobis omnia. labores nostros omnes irritos esse, si Deo non simus amici, & chari. consumuntur enim in rebus inanissimis, & nulla opera, nec cura dignis. Nos uerò per delictum fracti prorsum, & debilitati, nihil præstare possumus sine fulcimento gratiæ Dei.

17 ¶ Pro imitatione filij Dei.

PEr filium tuum Domine ostendisti, quantæ tibi essemus curæ, qui illum dedisti nobis salutis nostræ inuentorem perditę, reparatorem lapsæ, magistrum pietatis, exemplar uitæ, innocentia atq; integritate animi, patientia sæuissimorũ cruciatuum, obsequio tuorum imperiorum. Tribuat hoc nobis tua bonitas, quæ tanta nobis singulis momentis elargitur, ut nos per nomen illius baptizatos, & insertos sancto illius corpori, ad incredibilium uirtutum illius imitationem aliquam, quantum præstari à nobis poterit, nos componamus, sitq; nobis admirabilis eius uita, exemplar cogitationum atq; actionum nostrarũ omnium: ut eadem insistentes uia, qua ille, ad eandem qua ipse perueniamus hæreditatem, & simus, quemadmodũ hic membra eius, ita etiam illic regni cohæredes, felicitatis eius adoptatione participes, quam ille possidet per naturam.

¶ Excursio.

Quanta bonitas Dei, quanta benignitas, & nostri indulgentia, quoniam exempla hominum uel praua erant, uel nos aspernabamur: nec diuinam naturam facile est reddere atque exprimere. humanam assumpsit Deus, nostræ infirmitati parem, quum ad alia multa, tum ut in ea haberemus certissimũ & rectissimum exemplum, quod non dubitaremus imitari: & nefas esset non imitari, nempe optimum & exactissimũ. Nec est ulla uitæ pars, siue ad minuendam arrogantiam, siue ad consolationem ægritudinum, siue ad actionum directionem, ad quam non inueniamus exemplum, et disciplinam in Christo Iesu.

Venite post me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & discite à me, quòd mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris.

18 ¶ In lætis gratiarum actio.

SI pro singulis tuis erga nos beneficijs gratias tibi essemus acturi, Christe Iesu benignissime, ac beneficentissime, tota esset in eo uno uita consumẽda, ut nulla alia de re conueniret nos cogitare. à te sunt læta nostra, à te bona omnia: da nobis Domi-

ne hoc & firmiter credere, & sæpe meminisse. sed pro eo quod hoc tempore uisum est, sacro tuo consilio largiri, ago gratias. Fac oro te, ut ne lætitia hæc, læuis sit remuneratio exigui benefacti, sed potius uelut gustus quidam immensæ tuæ lætitiæ, ac fœlicitatis sempiternæ.

¶ Egressio ad contemplandum.

Si nos hęc exhilarant læta, quid illa quorum hoc est uelut exemplum ex infimo, et abiectissimo decisum? Et si suauia sunt foris læta, quid lætitia, sanæ mentis, nulliusq; sibi delicti cõsciæ? Hæc læta, diluta, et breui peritura: illa læta, solida, sempiterna. quid opus est tanta lætitia in re tam leui, & tam citò peritura, incertò quid posthac sequetur? ne efferaris de rebus caducis.

19 ¶ Pro acceptis muneribus.

QVid habemus, quod à te non acceperimus? imò uerò quid sumus, nisi per te? quid staturi, si non manu tua fulciremur? Tu hactenus dignatus es nos conseruare, tu mactos tuis sanctis muneribus effecisti quum in corpore, tum (quod optabilius est) mente. Da nobis Domine, nõ tam agere gratias tibi, quàm habere: hoc est, benignitatis ac munificentiæ tuæ erga nos continenter recordari: ut quum nos experiare non ingratos, pergas dona tua in nobis augere, quousq; per hæc tua ueniamus ad te fontem bonorum omnium perennem, & totius beatitatis.

¶ Altera.

DOna tua Domine, quoniam à te sunt maximo & uberrimo fonte bonorum omnium, quantumcunq; uoraginem nostrarum cupiditatum non impleant, non possunt tamen non esse amplissima. Itaq; infunde nobis moderationem animi, ut illa accipiamus læti, & gratiam habentes, uersemur inter ipsa hilari: quoniam ea tu nobis tribuis munificus magnificè parens libenter, sapiens & bonus accõmodè, & cõducibiliter simus boni ex tuis bonis, ne tua bona malos nos reddant culpa nostra, quemadmodum salutares cibi noxij sunt ægrotis: ne illud abs te exprobrãte audiamus, cur te mea bonitas malum facit, & benignitas mea te exasperat? Sed illud potius, Euge serue bone ac fidelis, qui in modico fuisti fidelis, super multa te constituam.

¶ Excursio.

Quàm multa nos singulis momentis à Domino accipimus, & transglutimus sine sensu, sine grata recordatione, nihil damus, aut quàm minimum ijs, quibus ille uult dari de suo. Si propter hæc munuscula bonus Dominus, quid propter magna illa, & uerè ipso, ac nobis digna? Sed consideremus rationem largiendi, qua ille utitur, ut uerius magisq; ex animo habeamus gratiam. utar Annei Senecæ uerbis: Non uoluntatem tantum iuuandi habet, sed cupiditatem. accipere uidetur beneficium, qui dat. largitur autem tanquam non recepturus, recipit tanquam ipse non idem ipsum dederit occasionem, qua prodesse posit, & occupat, & quærit.

20 ¶ Pro rectè factis.

NOs nutu carnis nostræ in præceps ferremur procul à te, hoc est ad uitia, & extrema nostra mala. Tu nos erigis iacentes, tu illustras tenebris obrutos ac oppressos, aperis clausos oculos, & non rarò cęcos. Tu addis animũ, & suggeris facultatem, ut agamus, quæ tibi placent: id est, quæ nobis conducunt. Tuum est id munus, tibi acceptum referendum. Agimus tibi, & habemus gratiam, qui nos sponte nostra malos, bonitate tua dignatus es adiuuare, atq; instruere, ut aliquid ageremus boni.

Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis tanquã ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

¶ Excursus.

Nos malos, & in malitiam pronos, Deus docet bonitatem: admonet, ducit, stimulat, impellit, reducit, retrahit. quis pater tantũ indulget filio unico? quid nobis in uirtute arrogamus? nostrum in ea opus quantulum est? penè nihil: scilicet non aspernari, recipere & admittere animo, ac uoluntate, quæ ille largitur. & tamen ea ipsa, quorum ipse est autor & tributor, tanquam nobis accepta referet, & sua ipsius munera remuneratur. quantum illi debemus quia dat? quãtum uerò, quia quæ dat, tanquam

si ipsi

si ipsi daremus, tam ingenti præmio compensat. quin etiam hoc ipsum agnoscere tantum Dei beneficium grato animo, Dei munus est.

21 ¶ Contra hypocrisim.

OPera humana omnia quid aliud esse possunt, quàm qualis est quisq; hominum ineptus, uanus, puerilis? Quanto uaniora, si ad eam conferantur æternitatem beatitudinis, qua tu pater munificentissime illa ipsa opera remuneraris, sicut Apostolus tuus dicit: Non sunt cōdignæ afflictiones æui huius uentura ista tua beatitate. Sed tua bonitas & amor erga nos efficit, ut aliquo habeas in precio quæ alioqui ex se nihil habent, & præmiuṁ proponas incredibile. O quanta cæcitas mentis, quis furor animi, ut opera nostra, quæ tu tanti facis, quibus nos parare possumus regnū immortalis beatitudinis, conuertamus ad quæstum rerum momentanearum, uilissimarum, inanium, uelut pecuniæ, laudis, existimationis. & qui seruientes tuis unius oculis maxima cum mercede possumus operari, seruiamus humanis oculis frustra. O Christe, bonitas uera, solida, sine simulatione & ambitione, inspira nobis eam mentem, ut tibi uni uelimus nos approbare, nec alium spectatorē & iudicem quæramus nostrarum actionum, nec curemus.

22 ¶ Ad tristia.

VIta hæc nostra peregrinatio est, ad patriā ab exilio, hoc est, ad te beatitudinem ab omni miseria quæ longissimè recessit à te. Ac ne detineat nos dulcedo, uel amœnitas uiæ, quo minus ad te rectà & celeriter contendamus, excitas nos stimulis, pungis spinis, ut concupiscamus requiem, & finem itineris. Sunt ergo morbi, fletus, luctus, mœror, deniq; aduersa omnia, uelut calcaria, quis urgetur segnis iste equus, uel uerius asinus, ne uelit semper in uia subsistere. Fac nos Domine obliuisci uię, meminisse patriæ. & si adijcis pondus aduersorū, adde etiam robur, quo nec succumbamus oneri, sed fortiter portemus, ad te perpetuò intenti & erecti. Cæterum tua sunt Domine omnia, fac de omnibus sine exceptione, quod inscrutabili tuo consilio cordi fuerit. hoc dempto, ne me tibi inimicum esse patiaris.

¶ Altera.

TVum est Domine oraculum, uisitare te, ac castigare quos diligis. quid potest nobis contingere felicius? quàm ut tu uelis paternā erga nos curā exercere, eamq; ostendas nobis signis euidentissimis? quid potest tanto beneficio comparari? ut te adeò tangat cura nostri, qui per nos ipsos penè nihil sumus, ad te uerò collati planè nihil: non minus debere nos sentimus pro hoc munere, quo nos à uitijs subducis, quàm quum læta concedebas, quibus & tui & nostri ipsorum non rarò obliuiscebamur. Oramus te Pater optime & clementissime, ut pergas nos paterno affectu ad uirtutem instituere ac erudire, tollas per quæ simus peiores: tribuas sanè aduersa, si per illa tanquam per amaram medicinam sumus purgandi, modò etiam efficiat in nobis tua gratia, ut admonitiones hæ à quo ueniant, & cui sint usui agnoscamus, ne nobis per ignorantiam tam utilis rei fructus pereat.

Non sunt dignæ res tristes æui huius uentura illa beatitudine, quæ manifestabitur in nobis.

¶ Excursio.

Nihil est quòcunq; te uertas, quod nō sit in uita hac graue ac molestum, etiam ipsa quæ iucundissima, quæ oblectamenta nuncupantur, possessiones, pecuniæ, opes, dignitates, fama, gloria, liberi, uoluptates. Si leuamen ex his rebus petimus, est lutum luto purgare, & ardentissimum caminum sulphure, aut oleo uelle extinguere. inferius pungūt omnia, & solicitant: in Deo quies certa, & uera, ubi bona omnia sine termino, sine mixtione contrarij.

¶ Altera excursio.

Iudicium nostrum falsum, quoniam non ex mente rectè instituta iudicamus, sed ex affectu ignaro & prauo. Quòd si res omnes ex fine & usu censendæ sunt, non res sunt aduersæ & tristes, quæ lætissimos habent exitus, uel saluberrimos effectus, ut

morbus & inopia & ignominia,per quæ fimus meliores,hoc est amiciores Deo,maximoq; in posterum sunt bono.

23 ¶ Ad omnia uitæ huius incommoda.

CONdideras tu quidē nos autor naturæ rectos,simplices,sinceros,integros:collocaueris in uia latißima ac rectißima, qua placidè ingrederemur & perueniremus ad te. Nos uerò ultrò digreßi ad auia,miseris calamitatum ambagibus nos implicuimus. Et quoniam abs te receßimus, qui unus es nostrum bonum,in uaria & multiplicia mala corruimus. Attenuatum & debilitatum corpus nostrum,etiam leuißima & minutißima ferre non potest:iritati & efferati affectus statim ad reclamandum & resistendum rationi consurgunt. Eò deuenimus, ut nulla humana solertia ad cauendum sufficiat,nulla uis ad propugnandum ualeat. Nos quidem nobis ipsi accersimus tanta hæc mala,& manibus nostris sumus fabricati. Sed in culpa nostra ad te,ut solemus,accurrimus,ut tu morbis medearis,quos ipsi fecimus:quæ nos deprauauimus,tu corrigas:quæ corrupimus, instaures. Nos destructores,tu constructor: nos sæui & crudeles aduersum nosmetipsos,tu mitis,misericors,clemens. O Christe beneficentißime,& collapsæ naturæ reparator, fer opem,& uel in priorem illam reducito uiam tutißimam, à qua aberrauimus:uel auia hæc salebrosa & durißima explana,& faciliora redde.

Renuit consolari anima mea,memor fui Dei,& delectatus sum.

24 ¶ In morbo.

OBliti sortis mortalitatis nostræ, admonemur Domine abs te per infirmitatem nostri corporis,quæ est uelut acceßus quidam ad finem:docemur patiēter ferre incōmoda, & assuescimus non tam charū habere hoc corpus,unde tot nobis existunt dolores,atq; acerbitates. Da nostris animis eam mentem,ut quemadmodū læti ac alacres sanitatem è tua manu accipimus, ita quos tu morbos nobis mittis,æquo animo perferamus: nec minus persuasum sit nobis, quàm sancto Iob, esse afflictiones de manu tua bono animo tolerandas, qui res prosperas libenter accipimus, te largiente.

¶ Excursio.

Affligitur quidem & debilitatur animus in morbo, confirmatur autem & roboratur mens prudentia & sano iudicio,quoniam in se ipsam redit corpore inualido.quæ temerè uagabatur sano corpore, & quasi aqua illa cogitationum, effusa & sparsa in alueum cogitur ægrotatione. Illud quoq; in damnis corporis reputandum,quod est apud Apostolum:Seruatorem de cœlis expectamus Dominum nostrū Iesum Christum,qui reformabit corpus humilitatis nostrę,configuratum corpori claritatis suæ.

25 ¶ Mulier prægnans.

IN omnibus tuis operibus quàm relucet Domine tua sapientia,& potentia? quanto uerò sunt illæ & perspicuæ magis,& admirabiles in formatione hominis, ex quàm paruis initijs,quantum & quàm admirandum animal infusa in illud mente ex cœlesti origine,ut eòdem cupiat semper reuerti, tanquam in patriam. Quod me dignatus est facere officinam tam insignis operis,habeo gratiam:& precor,ut qui facultatem dedisti concipiendi,prębeas ad perfectionem fœtus uires,quo gestare poßim incolumis,& parere. Tua quidem bonitas Pater optime,facile nobis instituerat hoc opus enitendi ad propagandū humanum genus,sed peccatum nostrum fecit ærumnosum,& periculi plenum. O artifex clementißime,reficiat tua clementia,quod delictum corrupit: & uel detrahe de labore, ut non sit opus tot uiribus, tanta sedulitate ac industria: uel auge uires, animum, mentem, quibus facile laborem omnem superemus.

26 ¶ Pro sanitate corporis.

VEra atque unica est salus, id ualere in nobis, quod nostri est pars potißima, tuiq; Domine simillima. hoc est fieri eam, quoad eius perfici queat, cultu atque amore uicinam coniunctamq; tibi, qui solus es salus nostra. Sed ea ipsa mens, quatenus

quatenus corpori est annexa, sentit illius affectiones, atque eis commouetur. pharmaca, & medicinæ omnes, ex iussu tuo ac nutu prosunt: superflua atque inania futura, nisi tu annueris, & illorum & naturæ uniuersæ opifex. Voluntas tua unica author est uitæ ac mortis, ualetudinis prosperæ & aduersæ, quam tu sæpius immittis nobis propter castigandum & cohibendum corpus hoc, effundens se in libidinem rerum omnium proiectissimam, ueluti belluam immanem ac effrenem, quod uiribus et felici habitudine obliuione nos obruit ueræ salutis. Da pater, ut rectè ualeamus corpore, quo integra & sana sit mens. Aut si bene esse corpori non est è re nostra, tribue saltem fortem animum. præbe uires ac robur, ut morbum possimus tolerare, ne corporis dolor atque infirmitas in ipsam mentem redundet.

¶ Egressio.

Occasio præclarorum operum, quam nos sinimus è manibus elabi, sine fructu, & sine sensu, nec deprehendimus nos uiuere, sed uixisse. Quàm simus quotidie differendo minus apti, & habiles ad res necessarias, nempe uel segnicie indurati, uel in utilibus occupationibus detorti.

27 ¶ Pro sana mente.

PRopheta quidam tuus Domine dixit, Excæca cor populi huius, ut uidentes non uideant, audientes non audiant. O lux & doctrina nostra, ne à nobis discedas, ne nos deseras: duc ad te uolentes, trahe reluctantes, quales plerique nostrûm sumus. Nos uerò simús ne cæci, an cernamus, equidem haud scio. Certè in apertū ac manifestum exitium luce media, uidentes, uigilantes, prudentes ruimus. Vadimus ultrò quò non expedit, & quod facimus damnamus, nec tamen sistimus, adeò nos ludificatur caro: deprimit graue hoc onus, auertit abs te peccatum. Itaque, quod uideo bonum aspernor, & fugio: quod uideo malum, sequor: qui gemitus, quæ suspiria ijs, qui tantam infelicitatem sentiunt? Profluuia aquarum effuderūt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam. Miserum me, quis me liberabit è corpore hoc mortis? Beneficium Domine fauoris tui, quem nobis assiduò impendis larga manu per charitatem filij tui Iesu Christi. O maxime medice, tantum hunc animi morbum, et tam penè deploratum, sana tu, qui solus potes.

¶ Digressus.

Dicunt uulgò, fortunas omnes nō esse cum sanitate corporis comparandas: satius esse carere quouis alio sensu, quàm uisu: nihil esse miserius, quàm orbari luminibus, et meritò dicunt. Quòd si præcipua & uera hominis pars est animus, & in animo mens, ut propèmodum ea sola mereatur dici homo: quantum erit sanam esse mentem, hoc est bene institutam, ualente ratione, solidam iudicio, rectè & sanè statuentem de rebus? Quantum erit, illo oculo acutè cernere? ut nihil miserius, quàm caligo ac tenebræ illius.

28 ¶ Pro Ecclesia sancta catholica.

OAmicissime nostri Christe, ô sponse, cui est unicè chara tua ecclesia, quique pollicitus es te illi nunquam defuturum, auge eam, & fac lætissimā bona sobole patris simillima, nempe tui: fac nos omnes idem & de te sentire, et in te: ut simus uerè unum corpus illud, cuius tu es caput, cōglutinati & compacti charitate mutua, de tuo illo perpetuo igne accensa: qui ita nos amasti, ut sanguinem et uitam tuam pro nobis impenderes. O Christe, author & suasor charitatis, pacis, beneuolentiæ, emolli durissima nostra pectora, & planè ferrea, calefac corda nostra glacie concreta & durata, ut mutuò bene cupiamus: quo agnoscant omnes, discipulos tuos esse nos, & iam nunc incipiamus uitam illam cœlestem exprimere, in qua nulla est dissensio, nullū odium, sed pax & amor omnium inter omnes.

29 ¶ Pro pace & coadunatione populi Christiani.

VNum corpus est Ecclesia, à Christo capite, per membra omnia descripta & coagmentata, compagine charitatis mutuæ membrorum inter se, et cum ipso capite, grande mysterium diuinæ bonitatis. O caput, ô parens noster, tibi uni eæ suppetūt uires, quibus quodcunque cordi tibi fuerit perficias. Congrega nos dispersos, coniunge tot

ge tot opinionibus dissidentes, dissectosq́. Vni, quos odia & inimicitiæ reddunt diuersissimos: fac ut nos omnes, qui baptismate nominis tui regeniti atq; innouati sumus, uerè in unum corpus coeamus, dignum te tanto capite, quo uel fingi nihil potest melius, aut maius: unũ sentiamus omnes, unum sapiamus, nempe te unũ Deum omnipotentem, & nostri beneuolentissimũ, hominem mansuetissimum, affixum cruci propter scelera nostra, redemptorem humani generis, instauratorem mundi uniuersi. Seda Domine tot fluctus, quibus nauigium hoc tuum tam uariè impetitur & concutitur. Expergiscere Christe Iesu, serua nos, quia instat atq; urget naufragium atrox: nullæ iam hominum uires, nulla sapientia, nullæ opes possunt opem ferre, nulla restat remedij spes, solus aspectus tuus propitius procellam hanc sæuissimã serenare potest, & tranquillare.

¶ Egresio.

Quantum bonum est charitas, & coniunctio, et pax, tantum malum dissensio: unde odiũ. Illius author Deus, huius autem dæmon. Quid potest fingi beatius, quàm ecclesiam terrestrem imitari concordiam cœlestis? nihil miserius contrario, quæ est imago inferni.

30 ¶ Pro ijs qui nos regunt.

Regentium omnium tu es solus Domine exemplar, quod æmulentur, quod studeant referre, quippe qui es optimus, ac sapientissimus, eaq; de causa nec errare potes, nec alia facere quàm bona. Eos Christe, quos tuo loco regendis tuis populis, tanquam ouium pastores, dedisti, lumine tuæ claritatis illustra, igne tui amoris accende, ut luce præeunte quæ sunt optima uideant, & amore sancto incensi ea concupiscant: in teq; unum semper intenti, non quod ipsis collibitũ sit sequantur, sed quod tu præcepisti, omniaq; sua ad te propositum exemplar dirigant, ut & ipsi probè fungantur munere abs te mandato, & nos sub illis quietam piamq; uitam transigamus.

¶ Digresio.

Ii sunt inter nos, quod clauus in naui, quod cuiq; oculus in corpore, mens in animo. Ideo fauendum eis ope, auxilio, uotis: et optandum, ut sint sapientes, optimi, non aliter quàm menti nostræ & oculis. Multum utilitatis ad res pulcherrimas adferunt boni principes, multum lædunt mali: sub bonis principibus uirtus, & bonæ artes omnes uigent: sub malis iacent hæ, regnant uitia & scelesta facinora. Deinde quantum onus sustinent bene administrãdi cœtus hominum, cuius reddituri sunt Deo rationem, quum nos illius curæ ac periculi immunes simus. Ideo ope, opera, cura, consilio adiuuãdi, tum etiam prosperis ominationibus apud Dominũ, ut is adsit illis propitius, & dexter.

31 ¶ Ad concionem iturus.

IN tantis nostris tenebris, uarijs tu modis Domine lucem tuam præfers nobis ac ostendis: sed nusquã efficacius ac copiosius, quàm per Apostolos tuos, & eos qui eorum muneri successerunt. Messis quidem magna, & ampla, ut tu ipse dixisti, operarij autem pauci. Pleriq; omnes ignari, pleriq; cæci in caligine: qui uerè doceant sicut oportet, paucissimi. Rogamus te Domine messis, ut mittas operas in messem tuam: mitte Domine doctores ad nos abs te edoctos, & spiritu sapientiæ ac bonitatis tuæ instructos, ut non se ac res suas, sed te unum & prædicare uelint, quia boni, & sciant, quia sapiẽtes. Largire huic de sapientiæ tuæ thesauris, quod in nos ad salutẽ nostram transfundat. In nobis uerò aperi cordis nostri fenestras, ut lumẽ tuum sanctissimum & saluberrimum admittamus: & quod in nos inciderit bonum semen, ne præfocetur sentibus, neu exarescat siti, nec diripiatur ab auibus cœli, sed germinet in terra bona, & ad frugem uberrimam perueniat.

32 ¶ Pro fratribus in calamitate positis.

VItam hanc singulis penè momẽtis experimur calamitatibus refertam, quæ unicuiq; uel ex carne peccati suppullulãt, uel ex malitia sua, aut aliena. In hoc quoquè indulge nobis Pater indulgentissime, ne ad res nostras tristes ex amicorum aduersis accedat tristitia. Exime illos è calamitate, ut & ipsis quietioribus cogitare de te uacet,

te uacet, & nos munere tuo non parua solicitudinis leuemur parte. Quòd si hoc uel illis non expedit, uel nobis (nam quid cuique expediat, tu nosti solus) at certè da illis uires in animo, firmitatem in corpore, quo res duras & graueis facilius ualeant perferre, ne corpore sint impares dolori, neu animus succumbat ęgritudini, unde uel per impatientiam, uel per desperationem aliquid faciant, dicant, cogitent, parum tibi gratum, ipsis pestiferum.

¶ Egreßio.

Aliena calamitas exemplũ est nostræ, cuique enim potest contingere, quod uni alicui: & nos similibus casibus sumus obnoxij, qui eisdem cõstituti elementis, inter eadem pericula uersamur. ideò miserendum illorum, & orare debemus pro eis, memores nostri, ut talem illi sentiant Deum erga se, qualem ipsi uellemus erga nos.

33 ¶ Pro egenis.

INtricati & distenti necessitatibus huius corporis, nec tui Domine meminisse possunt: & non assecuti quòd tam ualidè cupiunt, deijciunt ac despondent animos in ægritudinem. Miserere illorum Pater mitissime, & incredibili tua opulentia subleua eorum miseriam, ut semota necessitate adeò premente, ad te possint mente consurgere. Tu quidem Domine, largissima & benignissima tua manu cunctis prospicis, nos tua munera de bonitate ac munificentia tua communia, malicia & diffidentia nostra reddimus priuata & propria. Corrige tu, quod nostra læsit iniquitas: suppleat bonitas tua, quod nostra malicia subtraxit. Præbe cibum famelicis, potum sitientibus: solare mœstos, confirma territos, corrobora debiles, libera captiuos, adde spem & animum desperatis. O Pater misericordiarũ, miserare tantam miseriam. O fons bonorum omnium, & totius beatitudinis, uel gutta una istius tuæ aquæ, tam uarias, multiplices & magnas miserias nostras elue.

¶ Excursus.

Nulli debet Deus: quod uni dat, omnibus dat per illum. Nos peius inter nos uiuimus, quàm belluæ, qui bona ad usum omnium à Deo condita & proposita occupamus, & recondimus, nec subleuamus necessitates, quas in fratribus nostris uidemus. adiuua tu pro tua parte, de reliquo ora Dominum ut ferat opem: miserere tum egestatis inopum, tum crudelitatis eorum qui nesciunt in tanta calamitate proximorum miserescere: utrique enim miseri sunt, & misericordiæ indigui.

34 ¶ Pro ijs, qui nobis male uolunt.

IVssisti nos pro ijs orare te Pater mitissime, qui nobis et male cupiunt, & quatenus possunt, male faciunt: idque tu non uerbis solum, sed factis etiam tuis sanxisti, ad imitationẽ nobis proposítis. Oramus te ut spiritum nobis infundas tuæ mansuetudinis, quo inimicorum & maleuolentiã & maledicentiã & maleficia patienter toleremus, sicuti & fecisse te accepimus, & quotidie facere animaduertimus: nec opere reponamus iniuriam, nec uerbis ultionem usurpemus, nec optemus animo & cogitatione, tantumque à uindicta absimus, ut etiam cõmodemus illis, adiuuemusque eos, quantum sit uirium nostrarum, illisque optima cupiamus, & precemur, et à te petamus, ut eis bonam mentẽ tribuas, quæque ipse nosti utilia illis fore ac salutaria: ut uerè filij tui simus, qui non probis modò ac gratis, uerum ingratis illis quoque & scelestissimis beneficẽtiam tuam impartis, ut germani simus discipuli tui, qui patrem tuum orasti, ut iniustissimis carnificibus tuis ignosceret.

¶ Altera.

MAnsuetissime & clementissime Pater, qui nihil odisti eorum quæ creasti, qui sustines & suffers hominum delicta, dissimulans ea propter pœnitentiã, etiam atque etiam te precamur supplices, ut inimicis nostris ea largiaris plena manu, quæ scis illis profutura: in primis uerò sanam atque integram mentem, qua noscant te, & quærant uera charitate, ac toto pectore. nos autem filios tuos diligant tua causa, ne illos odium nostri lædat, ne'ue nos quodammodo nocumento illis simus, qui nequam & imbeciles adiumento esse non possumus. ne perdas illos Pater, propter odium nostri, sed serua propter preces nostras. emendationem illorum cupimus Domine

mine,non ultionem. ne separes illos à nobis supplicio,sed coniunge & coaduna clementia. & quandoquidem nos omnes uni ciuitati æternæ destinamur ciues,iam hic per amorem mutuum incipiamus eam uiam ingredi, quæ rectà illuc perducit.

¶ Digressus.

Malitia aliena ne reddat nos malos,neu quia ille est æger,qui te odit, uelis tu item ægrum esse.qui te odit,quia es filius Dei,filium Dei odit:quo quid potest esse miserabilius?quàm crudelis es,si tantam ei calamitatem optas,uel ea gaudes.

35 ¶ Pro fratribus uita functis.

AMicissime ac benignissime Christe, qui ades tibi fidentibus, & illos ab omni eximis periculo,cuius miserationes & infinita bonitas uniuersa hominum scelera exuperat: quæ omnia si quis in clementiã tuam coniiciat,uelut igne ualidissimo consumentur.animos fratrum nostrorum corpore solutos maculis deterge.quæ illis ex uitæ huius actionibus adhæserunt.Frigus eorum, quod illos à te arcet, ac separat, sanctissimo charitatis tuæ igne dispelle.ure atque accende illos flammis tuis, ut emundati,ac perpurgati, celerrimè ad te reuolent, tecumque ad sempiternam beatitudinem uniantur.

¶ Excursio.

Quàm graue & laboriosum,differri spem,& quod ualde cupias,non assequi:sic illis asperrimum est, spem suam prolatari & arceri ab eo bono, quod ipsi supra quàm credi possit,desiderant.quàm cupiunt,& implorant opem omnium, quotquot ferre possunt:adiuuemus nos eos, quando alia re nequimus, certè uotis nostris, & faustis ominationibus.

36 ¶ De morte.

QVid agimus aliud quotidie in uita,quàm delictis delicta accumulare, facinoribus facinora aggrauare?ut peior sit semper posterior dies priore, augemus offensarum cumulum,& indignationem contra nos. Elapsi uerò ex hac corporis custodia,si semel nos ad contubernium tuum receperis, securi erimus de immortalitate salutis. non peruenient ad nos morbi, egestas,labor. non, quod horribilius est, animi uitia quæ absunt procul à cœlis omnia.Admoue pater fidei lumen,ne in rebus uerissimis titubemus. da charitatem tui,per quam istuc uenitur. confirma per charitatem fiduciam, quæ uicissim incrementa sæpe præbet charitati, nosque in exequendis pijs operibus fulcit,ac corroborat. Et quoniã quidẽ statio hæc nostra,cõstitutaque ad grande præmiũ militia morte finitur, nosque ignari sumus futurorũ,ut qui illa pernosti, eo me potissimum tempore hinc euoca,quo maximè conducat exire de uita.

¶ Egressio.

Cogitatione mortis uelut tenebræ obuoluuntur animis, & opprimimur, quia solam corporis noctem in mentem reuocamus,obliti lucis animi,et resurrectionis.Sed si,quæ postea bona sequuntur,uera & certa fide consideremus,transitus ille à calamitate ad fœlicitatẽ leuior nobis erit,atque optabilior. Haud aliter quàm medicina, quæ reddit uitam: & partus,quo infans in amplam hanc mundi lucem prodit ex gurgustiolo uentris.

37 ¶ Pro desiderio alterius uitæ.

CArcer est animi hoc corpus,& quidem obscurissimum ac teterrimũ. Orbis exilium,uita ærumnæ,ac miseria. Vbi tu es Domine,patria & libertas,& beatitudo sempiterna. Vellica subinde mentes nostras ad recordationem tantæ fœlicitatis,instilla nostris pectoribus rerum optimarum desiderium,ac proinde maximè expetendarum, præbe tranquillitati mentis gustum iam nunc aliquem tuorum gaudiorum, per quem sordeant & fastidio sint nobis ista,in quæ tanto impetu ruimus,quæ nacti confertis brachijs amplectimur, compressis manibus retinemus, ut auersati atque aspernantes hæc tam aspera & amara,nihil æque concupiscamus,ac dulcedinem tuæ familiaritatis,sub qua una bona omnia continentur.

¶ Egressio.

In altera uita non unum aliquod bonum cogitandum, quo fruamur,ut in hac: sed omnia,

omnia,& pariter,quæcunque & cogitari,& non cogitari possunt. quoniam Deus est, quo fruemur, qui unus est uniuersa·amor uerò nos faciet unũ cum Deo, ita uelut dij quidam erimus. O quando erit finis afflictionis huius, initium illius lætitiæ? quando desinam uiuere,cum malis,cum odiosis,molestis,inimicis?incipiam uiuere cum commodissimo,optimo,& amantissimo mei Christo.

38 ¶ Ad angelum custodem.

QVantum debeo communi nostro Domino,& parenti,qui te mihi dedit, ut duceres uidens cæcum, sapiens stultum, fortis imbecillẽ, gnarus uiæ ignarum,& quidem inter tot pericula,& præcipitia. O quoties me discriminib. exemisti,quoties in perniciẽ ruentẽ seruasti. Maximas tibi ago gratias pro eo,quod præstas mihi quotidie. Et uehementer peto,ac obtestor,ut seruare me pergas,ac perseueres, abducas à malo, retrahas ad bonum. coge etiam nolentem,adiuua uolentem, impelle euntem: denique sic ducito,ut tandem ad beatitudinem perducas, qua tu semper iam frueris: ut quemadmodũ hic uel pupillus fui tuus,uel cliens,sim illic ciuis et socius:gaudeasque, creditum commissumque tuæ curæ,tam fœlici portui appulisse.

¶ Digressus.

Cogitemus qui simus ipsi,qui mundus,qui dæmon:inuestigemus ex quàm multis nos eximunt periculis Angeli nostri,nos cæci,mundus tenebræ,hostis acer,uigilans, astutus,ubique tendens insidias capitales. quis tanta discrimina euaderet,nisi ductus à uidente,ac forti? Quantę curæ sumus Deo,ut ducem & custodem homini apposuerit angelum, tanto & natura & conditione status potiorem,prǽstantiorẽ,fœliciorem homine, ut quasi hominis ministrũ fecerit angelum . quis hoc præstitisset nobis, nisi amor,& ex amore miseratio?

39 ¶ Coram imagine Christi crucifixi.

CVius hominis imaginẽ intueor,toto corpore sanguinolenti,undique liuentis uibicibus,undique tumentis & cõcussi,capite præ imbecillitate ad humerum pendenti,spinis coronato, perforantibus craneum usque ad cerebrum, cruci affixi clauis? quod potuit esse uel huius tam graue scelus,uel iudicis tanta sæuities,uel carnificum tam immane facinus, & animus crudelissimus?memoria reuoluo,non agnosco quis sit. Christus est. Tu'ne es ille speciosus forma prę filijs hominum,in cuius labijs diffusa est gratia,& quidem plenissima Dei manu? Vbi ergo species tua?ubi gratia labiorum?non inuenio,non uideo. nimirum oculi carnei non capiunt tantum mysterium: sume oculos mentis,accede propius ad lucem diuinã,& contemplare intentius. Hic est Iesus Dei filius,agnus immaculatus,sine scelere,sine flagitio,sine noxa:qui scelus tuum in se recepit,ut tu liberatus & purgatus scelere,in gratiã redires cum Deo,abiectus surgeres,exul reuerterêris in patriã, & compos fieres finis, cui eras conditus: quod tu merebaris,hic pertulit:quod tu nunquam ualuisses consequi, hic tribuit. O mi redemptor, ô uindex, ô seruator, trahe me ad te, ut huius tuæ mortis semper memor,hac tua tanta bonitate cõfisus, indicibili beneficio non ingratus,particeps fiam tanti muneris, ne ingratus & alienus à tuo corpore, frustra sis mihi natus, frustra tot cruciatus sponte tua susceperis,& mortem acerbissimam.

¶ Altera.

VIdeo tuum corpus pro animo meo cruci affixum, ô si me quoque tecum crucifigeres:si uiuerem ego,iam non ego,uiueres tu in me Christe,quis daret mihi,ut et ipsi tecum morerer,quo resurgerem in uitam sempiternam? Tu pro me moreris,ego per te uiuerem. Crucifixa est caro tua,crucifige tecum Christe regnũ carnis,quod in me dominatur, ut exutus priore Adamo, in te secundum Adamum ad nouitatem uitæ transformer,concussa & fracta iniquitate, incredulitate, & rota tyrannide Satanæ.sit mihi per crucem tuam,& iugum tuum mite,& onus leue,ut libens ac lætus sequens te eódem perueniam,quò tu,nempe ad patrem Deum beatissimum atque immortalem,unde nos deinceps nihil possit separare.

¶ Alia,de cruce.

O Sublimitas obedientiæ, qua caput tuum innumeris cruciatibus, mortique acer-

bissimæ ac probrosissimę, quia patri placuit, subiecisti. O profunditas moderationis, quum Rex & Dominus uniuersorum, infra infimos te homines demisisti. O meridies ardoris tui, solisq; nunquam in occasum uergentis, ostende nobis ubi pascis in meridie, ubi arces oues tuas ab omni frigore. ô aquilo rerum asperrimarũ, in quo fluctus omnes in te redundarunt, utinam transformari liceret nobis in crucem istam, ut habitares Christe per fidem in cordibus nostris, radicatis fundatisq; in charitate: ut possemus cõprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit crucis tuæ longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum, quæ uires, cunctamq; mundi sapientiam excedunt.

¶ Alia.

ADmirabilem cerno speciem amoris. caput inclinat tua celsitudo, ut nos exaudiri & possimus, & speremus: porrigo osculum ad pacem & reconciliationem, quam tu offensus, læsusq; nobis offers ultrò, qui fecimus iniuriam. expandis ad complexum brachia: ostendis perforatas manus, ut omnia dilargiaris, nihil retineas. Apertum est latus cordis tui, ut illuc nos recipias, si uelimus per ostium patens ingredi. fixos habes pedes, ut sciamus nunquam te à nobis recessurum, si ipsi non recesserimus. O pater noster & Domine, uides duritiam nostri cordis, nedum lentitatem. non satis est nos tam blandè, tam dulciter, tam amicè allici atq; inuitari, trahe, rape nos, finge nouum cor, & obsequens: nam hoc nostrum lapideum est, nullas sentit blanditias, nulla ingentium bonorum spe mouetur.

¶ Excursus ad contemplandas afflictiones Christi.

1 ERat olim homo Deo coniunctus fauore, & maximo numinis beneficio erga illum. Auertit uerò se à Deo, & nexus ille delicto, uelut gladio quodam discissus est. Peccata uestra, inquit Esaias, diuiserunt uos à Deo uestro.

2 Et quoniam à bono discessimus, in omnia mala incidimus quum animi, tum corporis: illud tamen grauissimum & atrocissimum omnium, quod inimici facti sumus Deo.

3 Sed Dei bonitas ultimæ ac deploratissimæ nostræ miseriæ miserta, recõciliatorem ad nos pacificatorem misit de cœlo, Iesum Christum filium suum.

4 Huic pater dedit mandatum, ut causa nostra in se translata & recepta, grauem asperamq; uitæ mortisq; conditionem, quam noxia nostra merebatur, subiret.

5 Ille & amore nostri eximio, & obsequio atq; amore in patrẽ incredibili, tam triste & amarum ministerium non æquo solum animo, uerum libenti complexus est.

6 Excepit non corpore modò, uerum animo quoq;, morsus & faces doloris asperitatisq; inæstimabiles: ita per ingentes cruciatus & animi mœrorẽ occisus est agnus purus, immaculatus: resurrexit ad beatitudinẽ nostram leo fortis, & triumphator de tribu Iuda.

7 Expendamus singula ad nostras utilitates, ut gratias agamus Patri, & Domino nostro Iesu Christo, ut amore accendamur in tam inenarrabilem bonitatem, & beneuolentiam nostri.

8 Nec quicquam possumus gratius Deo facere, quàm filij sui ærũnas ac tormenta ipsi offerre, pia grataq; nostra memoria recolendo ac retractando.

9 Hic est salutaris calix, quem nos pro magnis infinitisq; acceptis muneribus retribuimus Domino, cum inuocatione nominis & auxilij ipsius.

10 Hic est arcus fœderis, inter Deum & homines.

11 Hæc arca & propitiatorium legis ac templi.

12 Hic sine magnis inuolucris significationum serpẽs ille æneus, in cuius aspectu & meditatione sita est salus lætaliter saucijs, nobis scilicet omnibus, qui inter nepas & uiperas quotidie ingredimur, uersamur, uolutamur.

13 Ne igitur ista leuiter aut perfunctoriè decurrerimus, sed subinde insistentes, immorantes in singulis beatitudinis nostræ gradibus.

14 Princeps Dei & bonitas & charitas in eo se exeruit, quòd charissimum suum tradidit pro inimicis, filium unicũ pro seruis, optimum pro pessimis ac nequissimis.

15 Neq; uerò quantũ, quamq; eximium sit hoc Dei munus, facile quisquam intellexerit,

lexerit, nisi qui reputauerit humanitatem ipsam Christi chariorem esse Deo, cæteris omnibus rebus conditis. Quod ex æstimatione & precio corporis cuiusque nostrûm facile fuerit conijcere: cuncta enim dabit homo pro uita sua, sicuti legimus apud Iob.

16 Iam quanta filij mansuetudo, benignitas, amor in patrem, & ex amore obedientia, ut difficilē prouinciam, quam ei pater imposuerat, subiret: Vt cognoscat, inquit, mundus, quòd diligo Patrem: & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Quanta charitas erga nos, ut pro nobis mortem oppetierit.

17 Maiorem charitatē nemo habet hac, quàm ut animā suam ponat quis pro amicis suis. Quis non diligat tantam bonitatem? quis non redamet talem amorem?

18 Pro omnibus tales cruciatus & mortem indignissimam obijt Dominus, iustus pro iniustis, filius pro seruis: nos nec pro fratribus nostris, nec pro ipso eodem Domino, cui tantum debemus, non dico mortem, non graues dolores, aut molestias (nam hoc ne audire quidem sustinent aures nostræ delicatæ) sed nec inediam horæ unius, non remissionem iniuriæ, non abstinentiam ferremus breuis uoluptatulæ, non iactu ram exiguæ pecuniæ.

19 Habemus in Christo salutem, reconciliato nobis patre. Habemus exemplum uitæ, solatium incommodorum, doctrinam formandis moribus: quid amplius dari nobis potuit, aut maius? dicat aliquis, si quid addi potuit: sed nemo certè inueniet.

20 Genus mortis illius & tormenta si quis recolat, cuncto profectò corpore & animo cohorrescet, & miseratione censebit dignissima uel in latrone, & seditioso, & incendiario: quanto magis in ipsa eadem bonitate, unde manat? si quam aliquis nostrûm habet.

21 Præterea illa, quæ considerare est ab ipso nato per totam uitam, famem, sitim, algorem, æstum, lassitudinem, fugam, infamiam. Veniamus ad noctem illam, quæ præcessit diem magni mysterij.

22 Proditoris nomen exhorrēt & detestantur omnes iure optimo. Quàm miserandum ducimus, proditos esse nos à familiaribus, ab amicis, quib. benefecimus? quàm imploramus ad ultionem tanti facinoris fidem deorū atque hominū? At Christus à discipulo est proditus, quem eodē honore, eadem charitate prosecutus fuerat, qua reliquos, & quidem amicum eum uocat, quum uenditum se ad talem mortem cerneret.

23 Exiguo autem prodi precio, auget atrocitatem sceleris Iuda, quanti indicas naturæ Dominum, quanti addicis? triginta denarijs, hoc est minus selibra argenti, uix quadrante. At ille, quę cernis, quæque cōtrectas omnia, in tuum omniumque usum protulit, et ipse pro te paratus est non solùm metalla terræ uniuersa, sed sanguinem & uitam suam impendere.

24 Vehementer tristis est digressus amicorum, & quidem eo acrior, quum de illo in eorum cœtu inter epulas aut hilaritate quapiam uenit in mētem. Dominus noster postremam illam cœnam fecit cum discipulis, quos habebat unicè charos, & de transitu suo meminit, & inter dapes & calices quis esset sibi paratus cibus, quis calix recordatur, & immane sibi supplicium imminere prædixit, & discipulos deserto magistro fugam capturos, & ex eis non defuturum à quo eiuraretur.

25 Quis erat Domino nostro sensus, quum ex tormentis, quæ se passurum præuidebat, tum ex metu, & fuga, & perturbatione suorum, quibus ille erudiendis & constabiliendis tantum impendisset temporis, tantum operæ insumpsisset?

26 Venit horror noctis, & tenebrarum.

27 Nox attributa ad somnum & quietem omnibus animantibus, à famula Domini nostri natura, electa est ab inimicis, in qua sensus Domini, impendente tanta ui dolorum, grauius percellerentur. Est in unoquoque nostrûm, quod & in Christo Domino, corpus & animus: & in animo pars superior robusta, & foris, quæ mens dicitur: tum inferior delicata, & mollis, in qua sunt affectus animi. habet ille plusquàm nos omnes diuinam naturam. Hæc sublimior est mundo uniuerso, omnipotens, sempiterna: mens quoque rectissima est, & inconcussa, nempe adhærens semper & adfixa diuinitati.

28 Corpus,& inferiorem animi partem reliquit Deus expositam assultibus, incursionibus,ictibus,plagis Sathanæ,ut tantum ea diuexaret,quantum posset. data est ei à Deo potestas: & odium illud dæmonis in Christum inexplebile, quod propugnatione diuinitatis erat alligatū, solutū est, ut in agnū desæuiret.Hæc est,inquit Dominus,hora uestra,& potestas tenebrarū. Hinc dolores & tormenta,& cruciatus in corpore:in animo uerò solicitudo,mœror,pauor,angor,perturbatio & consternatio.

29 Quæcꝫ passus sit Dominus noster,plus quàm cæteri unquam hominum, quod sensit supra cæteros homines, hoc & charitatem illius docet erga me, & quantum ei debeam ostendit,& ingratitudinis me arguit,si non habeam gratiam.

30 Nam quid ille pro me egisset magnum,aut quid illi deberem, si non aliter ictus illos & uulnera corpore suo excepisset, quàm quum aliquis nostrûm clypeo,uel thorace impenetrabili?

31 Plurima & maxima sunt,quæ debeo Christo, quia ille pro me plurima & acerbissima pertulit.

32 Memetipsum debeo Christo, quia ille semetipsum pro me impendit. Qui emptus est, non suus est, sed alienus, atque eo magis emptoris,quo emptus carius.Nos Christus nō emit liberos,sed redemit seruos,& redemit se toto.Quod si illius sumus, non iam cogitare debemus,quæ nostra sunt,sed quæ ipsius. Tametsi rectè expendentibus satis hoc liquet,nō alia esse illius,quàm nostra:nec aliud nobis expedire, quàm quod illi placet.quæ præcipit,quæ iubet,quæ imperat,omnia propter nos, non propter ipsum.

33 In horto orans dicit tribus discipulis,quos de duodecim elegerat,Tristis est anima mea usꝫ ad mortem. Homo altior humanitate nostra, cuius omnia solatia erant in colloquijs cum Deo,qui curas suas omnes & cogitationes solitus esset ad Deum solum referre,uictus immanitate ægritudinis,discipulis suis conqueritur, & ne ab se discedant,postulat.Ecquando hoc lectum est in ullo alio Christi incommodo? in siti,in lassitudine,in alijs infirmitatibus naturæ? ad alium ne ipse referret sollicitudines suas,quàm ad Deum?

34 Quantum ergo existimamus fuisse tunc in Domino nostro pauorem? Ah quis terror erat,quæ confusio animi,quæ contractio,quæ anxietas,quod tædiū,quę æstuatio?ut hæc sola,omnes in corpore doloris faces,quantumuis acerbas,superarent.

35 Quæ potest cogitari tristitia & angor animi maior,quàm qui sudorem sanguineum exprimit? En unquam hoc fando est de alio auditum?

36 Sed confortatus alloquio angeli, processit ad cohortem satellitum,captus est, uinctus. Quàm indignum factu est,uirum bonum & honestum, uitæcꝫ inculpatæ capi publicè,& uinciri,& trahi ad causam capitis è uinculis dicendam? at Dominus noster illa est perpessus.

37 Facinus capitale, deseri in periculo patrem à filijs, dominum à subditis, magistrum à discipulis,patronum à clientibus,ille in se expertus est omnia:desertus, eiuratus,abnegatus,& quidem ab eo,qui conscius tot miraculorum, & ostensæ in monte beatitudinis,& professæ diuinitatis filij Dei, negat iureiurando discipulum se illius esse,ac ne nosse quidē illum, damnans eum præiudicio suo, tanquam uir sit nefarius & impius,cuius ipse nec assectator uelit esse,nec notus.

38 Tractus est, raptatus est proteruitate & petulantia famulorum, stoliditate atcꝫ insolentia militari.

39 Sistunt eum non ad unū aliquem iudicem,quod ipsum per se satis est odiosum: cui enim reo non molestus sit iudicis conspectus,& auersandum tribunal?

40 Et uni quidem iudici non desperant multi innocentiam se suam posse approbare.tot uerò,& tam diuersis ingenijs quis sperauerit, quum præsertim quod uni rectè factum uideatur, damnet alter. Ad absolutionem consentire omnes erat necesse, ad condemnationem uerò sufficiebat uideri uni illorum.

41 Age quid in homine causæ illis inuisæ, magnisꝫ & euidentibus odiorum notis prædamnatæ?

42 In homine tenuis fortunę, uel nullius potius, sine ope, sine præsidio humano, sine patrocinio cuiusquam, ac ne suo quidem ipsius.

43 Latet diuinitas, afflicta est humanitas: ipse tanquam agnus ad occisionem ductus est, & quasi ouis coram tondente se obmutuit.

44 Rapitur ergo primùm ad Annam, hinc ad Caiapham, tum ad Pilatum, inde ad Herodem, ab hoc rursum ad Pilatum: iudices omnes uel iniquos affectu, uel de humilitate rei negligentes, ac securos.

45 Quis ferat, iudicem ipsum descendere ad partes actoris? circumquirere testes, & in reum subornare? Tales fuerunt pontifices in Dominum nostrum.

46 Exercuit tandem caput uipeta calumnia, & mortiferum infixit dentem.

47 Nemo non miseretur patientis calumniam: quisqꝫ nostrûm miscet cœlum terræ, si sit calumnia impetitus.

48 Dominus noster ad manifestißimum accusationis mendacium tacuit, nec dolor uocem expreßit: sed obsequium erga patrem linguam cohibuit. Ego uerò tanquam surdus non audiebam, & tanquam mutus non aperiēs os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones. Posui ori meo custodiam, quum consisteret peccator aduersum me: obmutui & humiliatus sum, & silui à bonis, & dolor meus renouatus est.

49 Iuuat & ad rei ipsius pulchritudinem atque honestatem intuendam, & ad regimen nostrorum animorum in rebus difficilibus, contemplari, quemadmodum Pontificibus & Pilato responderit. Inter tam confusas uoces, inter tam absonos clamores accusantium & deposcentium ipsum in pœnam, in tanta inuidiæ ac calumniæ rabie, inter plagas atqꝫ ictus, impendente tanti supplicij atrocitate & morte probrosißima, quam oderatione semper est loquutus, quanta sapientia? Non exacerbarūt eum indignißima quæ perpetiebatur, & infanda, ut aliquid ex eius ore prodiret immodestum, arrogans, durum, insolens, cōtumeliosum, maledicum. Non detraxit iudicibus suam autoritatem, non suam ipsius extulit. Nec fregit ac debilitauit eum tantum pondus ærumnarum, ut in preces, lachrymas, supplicationes sese abijceret, aliquidqꝫ uel ageret humiliter, uel diceret. Quo temperamento est semper usus? qua prudentia in sensis? qua circumspectione in uerbis? quantum satis est respondet, nec amplius, ut dicta eius neque asperitate aut arrogantia offenderent, neu deiectione uilescerent & sorderent. Dehinc sequūtur fœda denudatio, & flagris concisum corpus, coronatio, spinis craneum perforantibus, colaphi, sputa, irrisio, illusio, alia super alia, & omnia simul & pariter.

50 Contemni se, derideri, affici contumelia, quis non indignetur, & quidem à potenti? Herodes cum cohorte sua, & amicorum & prætoria, Dominum spreuit, & talem regno suo destinari pro nihilo habuit, ac risit, eumqꝫ in contumeliam regalis nominis purpura iußit indui, quod est regium insigne: ut contemptibilius esset illius supplicium, qui regio cultu indutus raperetur ad crucem.

51 Ecquis unquam audierat, aut uiderat Dominum nostrum petere, aut affectare regiam potentiam, quis de illa unquam loqui? Recidunt in inuidiam eius, quæ dixerunt aut fecerunt alij.

52 Quàm enim præter dignitatem & decentiam illius fuisset, ut de regno Iudaico aut Herodis tetrarchia uerbum ullum is faceret, cui Pater cœli ac terræ dedisset principatum?

53 Iam illud quàm plenum extremæ ac intolerabilis indignitatis? præferri Domino cœlorum ac terræ Barabbam latronem, sicarium, seditiosum? ut illum Iudæus populus mallet saluum esse, quàm Iesum.

54 At quis populus? mitto quàm indulgenter acceptus habitusqꝫ à patre Domini nostri, sed quomodo ab ipso eodem Christo?

55 Ingratitudinem omnes maximi sceleris loco ponunt, adeò ut (quemadmodum sapienter quidam arbitrantur) non sit huic tanto crimini pœna legibus constituta, quod maius sit, quàm ut ab homine poßit uindicari: ad ultionem Dei remittitur.

56 Vbi quis aliquem in se expertus est ingratum, audire est uociferationem & clamores, rumpi præ iracundia & indignatione, execrari eos qui benefaciāt, deierare se nunquam ulli commodaturum. quod tandem ob beneficium? paulùm pecuniæ datum, aut remissum, exceptū aliquoties prandio uel cœna, donatam tunicam uel pallium, aut aliquid eius notæ.

57 Populus Iudaicus, quæ à Domino nostro acceperit beneficia, quis ualeat recensere? In corpore pastus est cibo nouo & suauissimo, bibit uinum ex aqua factum exquisitissimi saporis. tot inter illos sanati à cæcitate, à surditate, à lepra, à paralysi, à febribus, à morbis deploratis, reuocati à morte ad uitam, liberati à dominio et horribili uexatione noxiorum dæmonum: filij, fratres, propinqui, necessarij efflagitantiū ad crucem, & fortasse inter ipsos eosdem aliqui, adeò beneficia Christi late patebant.

58 Sed in animo certè, acceperūt omnes doctrinam sanam, ueram declarationem legis obscurissimæ: illustratæ sunt illorum tenebræ, annunciatum regnum cœlorum: & hæc omnia gratis, ac libenter, & Iudæis solis, tanquam filijs & fratribus. nam nec ipse unquam Dominus prædicauit nationibus, nec passus est suos ante resurrectionem suam ad illos adire, ut tam egregium & singulare beneficium solius Iudææ limitibus clauderetur.

59 Horum omnium compēsatio quæ tandem erit? agatur in crucem, & moriatur, qui uitam, qui salutem plurimis attulit: soluatur Barabbas, uiuat latro, pergat occidere, & concitare ciuitatem O mentes cæcas, in exitium suum cursu ruentes.

60 Prodit Iesus, crucem humeris suis baiulans, hoc est trophæum fixurus uictoriæ sempiternæ.

61 Etiam latrones, qui maria & terras infestarūt, qui multos abduxerunt captiuos, multos iugularunt, quum ad extremum supplicium trahuntur, parcitur eorum infirmitati, subleuatur lassitudo, porrigitur sitientibus optimum, quod sit ad manum poculentum. Dominus noster defatigatus raptatur, truditur, impellitur, conculcatur, sitit, & datur ei acetum.

62 Erigitur patibulum grande, angelis et hominibus futurum spectaculū, in quod sustollatē humani generis salus, ut nō unius ciuitatis mœnibus, sed per gentes se omnes posit diffundere. attollitur sublimis, ut ad uniuersa sciant omnes eam salutē pertinere, tum alta, tum humilia, quo & hæc ascendant ad illa, & illa istis adæquentur.

63 Expansa brachia, protensa & protracta crura suspenduntur in cruce, manus & pedes clauis acerbissimis configuntur.

64 Quis uel cogitatione posit assequi, quanta sit dolorū immanitas & sæuitia, uolis manuum et pedum transfixis clauis? quanto maior, pendente & innixa mole uniuersi corporis in manus & pedes sic affectos.

65 Accesserunt corpori ad eum modum excarnificato, ægritudines animi nō paucæ, nec sanè exiles.

66 Delectus est ad suppliciū illius dies festus & celebritas Iudæorū, quo hilares Iudæi ac læti ferias suas agerent, ipse uerò in publica lætitia affligeretur: & quo die alijs parcitur, accusaretur, atq; impeteretur: tum eriperetur ei uita, quando alijs donatur.

67 Expectatum est tempus, quo ex orbe toto cōfluerent Iudæi ad celebrationem Paschæ, ut spectaculum necis Christi esset frequentius.

68 Ibi occurrebat animo illius, se qui paucis antè diebus receptus esset, tanquam Rex & Messias, qui habitus fuisset propheta magnus, cui oblata dignitas regni, quē multi adorassent, nudum in arbore execrationis pendere, mediū inter duos latrones, quasi eiusdem criminis conuictum & manifestum, spectantibus attonitis necessarijs, confusis & pudefactis cognatis ac propinquis, astante discipulo charissimo, pleno lachrymarum & mœroris extremi, astante matre: quis posit dicere, quanta mœstitia perculsa? cruciatus filij materna uiscera uelut grauissimo telo cōfauciant. matris dolor dolorem filij renouat, exulcerat, exacerbat.

69 Quid restat? quid aggregari ad hæc potest? Pontificum & Pharisæorum odium ex inuidia conceptum, et rabies teterrima, nondum satiata pœnis et tormentis, nihil

nihil poteſt iam apponere cruciatibus corporis,addit opprobria et ſubſannationem. Quem tu (inquit) percuſsiſti,perſequuti ſunt,& ſuper dolorem uulnerum meorum uerba adiecerũt.Chriſto uerò aſperior ex illorum praua uoluntate erat dolor,quàm ex iniuria conuitiorum. uidebat enim illos, quos etiamſi crucifixores & carnifices ſuos, diligebat tamen, perditum ire ſeſe inimico erga ipſum animo. quum maledicerctur,non maledicebat: quum cæderetur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti ſe iniuſte.

70 Pendet in cruce corpus illud corporum omnium ſupremum:corpus diuinitati annexum,pendet colliſum,tortum,cæſum,luxatum,flagellatum,fœdum cruore:plagis autem,uibicibus,tuberibus,liuore,uulneribus horrens. Quis in tanta deformitate ſpecioſiſsimum agnoſceret totius uniuerſitatis,quis in illa humilitate Regem ſeculorum,in tanta ignominia gloriam patris, filium Dei, principem mundi? Cornua in manibus eius,ibi abſcondita eſt fortitudo eius.

71 Et Eſaias propheta de illo inquit,Non eſt ſpecies ei,neq; decor. Vidimus eum, & non erat aſpectus:& deſiderauimus eum,deſpectus eſt, & abiectiſsimus uirorum habitus, uir dolorum, & infirmitates expertus: auertimus faciem ab eo, contempſimus illum, & pro nihilo habuimus. Verè languores noſtros ipſe tulit,& dolores noſtros ipſe portauit: & nos exiſtimauimus eum plagis illis percuſſum à Deo,& deiectum.Ipſe autem conſauciatus eſt propter flagitia noſtra, attritus eſt propter iniquitates noſtras.Caſtigatio pro pace noſtra ſuper eum,& liuores eius ſanitas noſtra.

72 Si quis cum animo ſuo diligenter reputauerit,quanta ſit diabolicæ conditionis poteſtas, à Deo illi in origine naturæ ipſius attributa, næ is apertè perſpiciet, nullum calamitatis & afflictionis genus non eſſe in Chriſti corpus, & teneram animi portionem profuſum,utique extra peccatum,& ea incommoda,quæ certorum ſunt hominum,non naturæ.

73 Solutus fuit dæmon à Deo,expedita eſt tempeſtas tenebrarum, cui nulla inuenitur ſuper terram,quæ poſsit comparari,ſicuti Iob inquit. Permiſſum illi, ut tantum ſæuiret in Chriſtum, quantum uellet & poſſet:uoluit autem quantũ potuit, qui multo plus poſſe uoluiſſet.

74 Nam quemadmodũ nihil magis amat Deus ſecundum ſe, q̃ hominẽ Chriſtũ, nec quicq̃ magis Deũ quàm Chriſtus,ita nihil infenſius odit diabolus, q̃ Chriſtum.

75 Et oſtendit mihi Dominus,inquit Zacharias,Ieſum ſacerdotem magnum,ſtantem coram angelo Domini,& Sathan ſtabat à dextris eius,ut aduerſaretur ei. dexteram Chriſti oppugnabat Sathan, id eſt bona illius præcipua, Eccleſiã ſponſam eius, & regnum illius ſempiternum.

76 Sed de hac impugnatione ſecurus erat Chriſtus, ſepimento uallatus opis diuinæ, de qua ipſe idem dicit in Pſalmo:Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper,quoniam à dextris eſt mihi,ne cõmouear:ſiniſtram partem,quæ ad inferiora humanitatis deuergit,infeſtauit dæmon.

77 Itaq; uelut inundatione ac proluuio quodam proruerunt in Dominũ labores, ærumnæ,dolores,cruciatus,tormenta,plagæ, tædium, ægritudo, perturbatio, æſtuatio,horror,anxietas,amaritudo.

78 Permiſſa diabolo hac poteſtate à Deo,meritò conqueritur Dominus noſter patri,illum omnes ſuos fluuios induxiſſe ſuper ſe. Tentatus per omnia in ſimilitudinem abſq; peccato.

79 Si in quenquam noſtrûm aliquod tantorum malorum ingruat, quæ commiſeratio ipſi ſuimetipſius? quanta aliorũ erga illum? accurrunt,opem ferunt omnes qua quiſq; poteſt:alius iuuat re,alius conſilio,alius procuratione,alius cõſolatione, alius uotis,& bene precando. Quis eſt tam infimæ inter nos ſortis, aut tanto popularium ſuorum odio grauatus, cui hæc deſint ſubſidia & alleuamenta? At Dominum noſtrum quis dignatus eſt uel grato aliquo uerbo, ſi non aliud, certè ad cohortationem animi, ut fortiter ferret tam immites cruciatus? conſolationis loco fuerunt grandia conuitia,execrationes,illuſiones,deriſus.

80 Ecquis erat in Iudæa uniuersa adeò egenus & inops,& miseriæ extremæ ac deploratissimæ,qui sortem conditionis suæ,si esset data optio,cum filio Dei commutasset? uel ipse latro eidem addictus supplicio,pendens iam in cruce,& moribundus illum irridet,oblitus sui.

81 Formosa facies,ait uetus uerbum, muta commendatio: quis non erga formam egregiam afficitur? quis non miseratur uirentem ætatem decuti,uelut florem quendam formosissimum,uel flatu aquilonis,uel ex conculcatu pedum languentem et emarcidum? Rapitur Iesus,speciosissimus uirorum omnium in primo iuuentę uigore. & quo maior esset ijs qui eum nouerant,miseratio:ea fuit diritas tormentorum,ut nec formæ iam,nec ætatis gratia appareret.

82 Ponit tandem animam suam Dominus,et inter dolores cruciatusq; nulli tolerabiles,obit mortem uoluntariam.Nemo,inquit,animam meam à me aufert,sed ego ultrò pono illam.nimirum eadem potentia deponit,qua resumet.

83 Reliqua iam usq; ad resurrectionem conformia sunt uitæ superiori.sine foco & lare uixerat,ne in morte quidem sepulturam habet,nisi alienam. ut sepeliri autem liceret,precibus impetrarat à præside Iosephus Arimathites.

84 Tum ad mortis confirmationem confixus est à milite quodam lancea inter costas,unde statim defluxit sanguis & aqua.

85 Adæ dormienti educta est cōiunx de costa.Christo item dormienti (quid enim aliud fuit mors illius,quàm somnus quidam) prodijt sponsa Ecclesia de latere.

86 Aspersa est Ecclesia aqua & sanguine Domini nostri. aqua purgatio est Ecclesiæ. sanguis autem participatio laborum Christi,& per labores regni ac beatitudinis.

87 Hoc est graue atq; immane supplicium Iesu Christi,morborum omnium humani animi,quorū iniri profectò numerus non potest:panaces quædam certissima,modò id non simpliciter solùm ad consideratione͂ sumatur, tanquam de iusto aliquo & insonti narratū: sed ad nostros quoque usus relatum:etenim quæ de illo erant,finem acceperunt.extincta est humilitas mortalitatis,uiuit regnum sempiternum.

88 Nos tamen ad hunc intra nos ipsi modum cogitemus. Non est sibi passus Christus,qui nihil eorum erat commeritus : nos illi tantorum cruciatuum, mortisq; indignissimæ fuimus causa.

89 Nam quod nostram personam,causamq; in se transtulisset,etiam mala,quæ nos per delictum nobis contraxeramus,in illum absq; delicto redundarunt.

90 O quàm ualidæ sunt uires charitatis. nō immeritò illud dicitur, Vinci ab amore omnia:nec esse quicquam in animo nostro potentius. quid est tam magnum,tam arduum,horribile,quod amor non peruadat,& superet? si alia omnia desunt documenta,sufficiat hoc Christi unum,imò uerò taceant omnia præ isto.

91 Quæsitum est inter patres,an filius Dei carnem induisset,si homo permansisset in fauore numinis? non constat hoc quidem inter omnes. illud constat,non fuisse illum molestias, labores, ærumnas, angorem, tormenta,necem acerbissimam subiturum,si puri atq; integri perseuerassemus.

92 Nostrum ergo peccatum in hominem illum innocentissimum, tantorum malorum cumulum importauit.

93 Placatus est per amorem & obedientiam filij Pater,imò Patris & Christi amor mutuus in nos omnes redundauit.

94 Amat quidem nos omnes Deus uerè,ac planè (quod dici solet) bona fide: nos illum,sicuti oportet,non redamamus. Frigus hoc nostræ uoluntatis à gratia nos illius seiungit,arcet ab aditu. Christi autem charitas immensa,huius nostræ defectum supplet per fiduciam sui,ut qui ipsi non tantùm habemus amoris, ut accedere per eum possimus ad Deum,accedamus per charitate͂ filij,adhære͂tes ei,quanta maxima possumus fiducia,gratitudine,beneuolentia.

95 Hoc est ingens & diuinum meritum Christi, quod in locum nostri meriti succedit:hæc illius solutio pro nobis, quam nos per nosipsos non ualebamus præstare. Ex hoc patris et Christi amore mutuo,grandi,flagrātissimo,inæstimabili,nata est magna illa

gna illa & uniuerſalis reconciliatio, cuius amoris reſpectu & cauſa maiores fuerunt Chriſti afflictiones, quàm omnia omnium peccata meruerant, & merebũtur. etenim amoris illius complexus ingentem immenſamq; dignitatem affert perſonæ.

96 Verè igitur appoſiteq; de Chriſto ſeruatore ſunt uerba illa Iobi, Vtinam appẽderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas quam patior, in ſtatera, quaſi harena maris hæc grauior appareret.

97 Ex hac uerò reconciliatione generali ſingulares oriuntur recõciliationes in noſtris offenſis, quas nos omnibus temporis punctis admittimus.

98 Sublatæ ſunt inimicitię noſtræ cum Deo, deleta eſt Chriſti ſanguine ſyngrapha ſeruitutis Adæ, quam Chriſtus ſecum ſuſtulit in crucem, reliquit in ſepulchro, ut reſurgeret nouus Adam, aſſertus in libertatem.

99 Inæſtimabilis magnitudo redemptionis, liberationis, reſtitutionis, reductionis in patriam, repoſitionis in gratiam numinis, unico ſacrificio peracta, ſed nimirũ propter infinitam excellentiam & ſacerdotis, & hoſtiæ.

100 Surrexit unica cruoris aſperſione humanum genus proſtratum, excitatum eſt dormiens, reuixit emortuum: ut mirandum non ſit, prodidiſſe olim quoſdam è patribus, cranium Adæ primi hominis in eo ipſo monte ſepultum fuiſſe, quo Dominus eſt actus in crucem ſub ſcrobe, in qua ſtetit crux ipſa. cruorẽ autem Domini defluentem os illud contigiſſe, unde ſanata ſit per primum parentem gens humana, quæ fuerat per illum lethaliter conſauciata. Verùm quia id ab alijs reijcitur, nec nos contendamus, ſed aſcendamus altius à monte, ab ſcrobe, ab oſſe, quæ non ſunt nobis neceſſaria: omnia ſunt enim in Chriſto cœleſtia, ſpiritalia, diuina.

101 Illud certè indubitatum eſt, ut per unum hominem Adamum mors intrarit in orbem terrarum, ita per unum hominẽ Chriſtum reconciliationẽ & gratiam eſſe redditam. & ſicut per inobedientiam unius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi, ita per unius obeditionem iuſtos conſtitui multos.

102 Quanta eſt latitudo, longitudo, profunditas myſteriorum ſupplicij & mortis huius, quæ Iudæis eſt offendiculũ, nationibus dementia & irriſio, ſanctis autem Dei amicis ſapientia admirabilis, atq; adoranda?

103 In hac, & per hanc nacti ſumus condonationem delicti inueterati, purgationem nouorum, regreſſum in patriam, acceſſum ad principem et Patrem, hoc eſt principatum æternæ beatitudinis.

104 In illa habemus doctrinam & exemplum. Quippe Chriſtus paſſus eſt pro uobis, inquit Petrus, uobis relinquens exemplum, ut ſequamini ueſtigia eius.

105 Videlicet ut quæcunq; in uita hac euenerint aduerſa, firmiore & æquiore animo feramus, memores, grauiora paſſum eſſe Chriſtum immerentem pro nobis, quorum ſceleribus quid pœnarum eſſet ſatis?

106 Quis tam ægrè ferat accidere aliquid ſibi ex ijs, quæ tam multa in filium Dei ſunt congeſta, & quidem ita, ut nullæ noſtræ calamitates & ærumnæ cum illis ualeãt comparari? ne quis tractari ſe durius poſſit conqueri, quàm filium unicũ hæredem, qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.

107 Pudeat nos querulos agere de conditione noſtra. Pudeat ſeruos non parere Domino in rebus leuiſſimis, qui recordemur filium in grauiſſimis paruiſſe uſq; ad talem exitum mortalitatis.

108 Quin & læti debemus agere, inter moleſtias ac incommoda, reputantes quòd Domino & capiti noſtro aliqua ex parte conformamur: quo nihil eſſe pulchrius poteſt, aut expetibilius: ut ſimilitudo nos paulatim coniungat, coniunctio faciat unum, facilè enim & citò cohærent, atq; uniuntur ſimilia.

109 Hæc autem ſimilitudo tanto eſt propinquior & cõformior, ſi nos etiam conſimili de cauſa affligamur, nempe propter obediendum patri noſtro Deo, propter iuſtas leges à ſuperiore impoſitas, propter multorum ſalutem, pro tuenda ueritate ac iuſtitia. Nam occaſio mortis Chriſti, ob prædicationem ueritatis ac religionis quæſita eſt ab ijs, quibus ea ipſa ueritas odioſa erat, ac inuiſa. Chriſtus autem atrociſsima

ſtla tormenta & ſæuiſsimos cruciatus maluit perpeti, quàm deſerere ueritatis ac pietatis patrocinium, quod maximopere nobis conducebat. Itaq; per omnia ſe ſaluti noſtræ deuouit, tormentis & neci.

110 Exeũdum quoq; nobis eſt cum Chriſto extra ciuitatem, ſi cum illo uolumus crucifigi, hoc eſt, extra omnem carnis & uitæ huius reſpectum ac concupiſcentiam, deſpiciendę uoluptates, delicię, blandimenta, poſthabendi propinqui, affines, neceſſarij, contemnenda ambitio honorum & opum, dignitatis, potentiæ, alioqui non extra caſtra cõerucifixi erimus cum Chriſto: ſed in ipſo caſtrenſi fremitu ac tumultu rapiet nos ſecum diabolus in crucem. habet enim diabolus crucem ſuam longè à Chriſtiana diuerſam, cum pugna quidem, tormentis, dolore, ac morte: ſed ſine uictoria, ſine reſurrectione & beatitudine.

111 Pugnandum eſt item nobis eiſdem, quibus & Chriſtus pugnauit, armis: nempe agninis, patientia, tolerantia, moderatione, manſuetudine, benignitate, beneuolẽtia, quibus Chriſti imitatione ualidus & efficacius uincemus, quàm iracundia, pertinacia, contumelijs, ferro, erudelitate, impatientia.

112 Lauandæ ſunt ſtolæ noſtræ in ſanguine agni, ut ab illo puriſsimo atq; immaculatiſsimo purgemur. at ij demum lauãt, qui illum ſequuntur: ſequuntur uerò ſoli, qui imitantur operibus. hæc enim uia animis. nõ pedibus initur. qui dicit ſe in Chriſto manere, debet, ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare.

113 Hæc eſt enim gratia, docet Petrus Apoſtolus, ſi propter Dei cõſcientiam ſuſtinet quis triſtitias, patiens iniuſtè. quæ enim eſt gratia, ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? ſed ſi bene facientes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum.

114 Et tamen laborum atq; ærumnarũ Ieſu Chriſti talis eſt uis ac potentia, qualem ineſſe ferunt cornui monocerotis, ut quantumuis uenenatas & peſtiferas aquas purget, ſi attigerit. quanquam quid opus eſt exemplis aliunde petitis, quum habeamus in ſacris hiſtorijs appoſitiſsimum? lignum iniecit Moſes in amaras aquas, quæ ilicò redditæ ſunt ſuauiſsimæ. Ita ſi incõmodorum damnorumq; uitæ huius, etiam quæ contracta ſint noſtra culpa, cogitationes ad contactum reduxerimus afflictionum Chriſti, quas in mentem cum beneuolentia & gratitudine reuocantes inducamus animum fortiter ea pati, quod ſimilia quãdoq; ſit paſſus Dominus noſter, noſq; ea de cauſa imaginem quandã induimus illius, profectò damna illa non ſolùm fiunt nobis leuia & tolerabilia, ſed in grandia quoq; cedunt emolumenta. nam & ad ſolatium ea contemplatio proficit, & ad purgationẽ mentis, incrementaq; pietatis: quippe qui prius merito tuo affligebaris, incipis de iuſticia & meritis Chriſti in te deriuare: & conerucifixus antea, cum latrone tranſis ad crucem Chriſti, confixus iam eiſdem clauis quibus ipſe, moriens cum illo, cum eodem ſurrecturus.

115 Habent & fortunati homines doctrinam, ne fœlicitate ſua efferantur, atq; inſoleſcant, neu illam magnifaciant, quam uident recuſatam ab eo, in cuius manu et uoluntate ſunt omnia: ſuſpectaſq;, atq; adeò plerunq; inuiſas quoque habeant ſuas res proſperas, & ex animi ſententia uotoq; cedentes, per quas uident ſe diſsimiles fieri conditioni filij Dei in hac mortalitate.

116 Olim ſemel eſt illa omnia Dominus noſter à Iudæis & gentibus paſſus, à nobis autem quotidie, et omnibus penè horis, et quidem grauius, & leuioribus de cauſis. Nos illum prodimus, nos uendimus, & plerunq; quàm Iudas minoris. Sed quod tandem precium æquari poteſt Chriſto & ſaluti noſtræ? Quid opes queunt iuuare perditos ac deſperatos? imò illis iam nullæ ſunt omnino opes. Nos deſerimus illum, abnegamus, eiuramus, non utiq; mortis metu, ut Apoſtoli, et Petrus, ſed propter nummulum, propter uoluptatulam, propter moleſtiolam, propter uerbulum, per luſum & iocum, interim ſine ulla penitus cauſa, ſed ex nefaria conſuetudine malefaciendi. Nos illum irridemus, pro nihilo ducentes illius iuſſa & doctrinam: nos auerſamur, deſpuimus, impingimus colaphos. Nos agimus in crucem, & producimus crucifixum populo ad ludibrium, quum non pudet publicè contrauenire ſacris illius præceptis, quæ ipſe ſanguine & morte ſua ſanciuit. Nos ingerimus crucifixo conuitia,

quum scelera nostra honore uerborum prosequimur, & subsannamus leges, quibus illa facere uetamur, aspernantes ac maledicentes ijs, qui nos Christi nomine atq; autoritate dehortantur, ne quid tale committamus. Deniq; ne singulis recensendis immorer, nos illum intra nosmetipsos occidimus, & sepelimus, quũ perit in nobis propter respectus omnis illius.

117 Est & altera Christi consideratio ex unoquoq; hominum. Nam ut ille uniuersorum constitutus est à Deo caput, ita & membra sui corporis omnia compage charitatis coagmentauit, ut unumquodq; sensu alterius tangeretur.

118 Nec uoluit solum quenq; nostrum ipsum fieri per amorem, sed semetipsum loco uniuscuiusq; substituit, ut hominem, quemcunq; cernimus, Christum ipsum esse existimemus. Amicorum enim sunt cõmunia omnia, & amicos idem esse facit amor.

119 Quocirca quemcunq; sic afflictum aspexeris, ut aliqua ex parte, Christi sit similis, ipsum Dominum tuum uidere te credito: & affectum illum, quem tantis beneficijs debes, in hunc transfer, seu huic potius communica, qui tibi Christum ipsum refert, quasiq; ob oculos ponit.

120 Nec ipse aliter accipiet, quicquid in hominem egeris, quàm in seipsum, siue ad remunerationem beneficij, siue ad ultionem prauæ uoluntatis.

121 Si proximum tuum aspernatus eris, Christum irrisisti. si nõ benefeceris, si non iuueris, si non ab eo prohibueris iniuriam pro uirili, si non eris consolatus, Christum neglexisti. si afflixeris, uexaueris, cæcideris, Christum sustulisti in crucem.

122 Hę demum crucifixiones debent nobis esse multo acerbissimę, & uera cordis mœstitia lugendæ. Hæ nostræ sunt pernicies, quum prima illa fuerit salus: has timere nos conuenit, & cauere.

123 Has deflere, quum accidunt non fictis utiq; lachrymis: & nauare statim sedulam operam, ut resurgat, qui in nobis cruci est affixus & mortuus.

124 Moriatur caro nostra in Christo, uiuat Christus in animo nostro. Nihil uiuit in frigore, omnia in calore, & charitate. Viuit amãs in amato, & uicissim amatũ in amante: ita nos, si Christum tanta pro salute nostra perpessum uerè & ex animo dilexerimus, si proximum, qui nobis exprimis Christum præsentem, beneuoli erga eum & benefici, uiuet Christus in nobis, & nos in illo, & per illum, quia ipse solus nostra est uita interminabilis ac beatissima.

40 ¶ Coram imagine Christi seruatoris, siue in cœlo regnantis.

O Frater noster, ô fili naturalis eius patris, cuius nos facti sumus filij adoptionis per te, ô caput nostri corporis, uidemus te regem cœlorum: ne obliuiscaris terræ tuæ, in quam te deduxit amor nostri inæstimabilis. tu ex loco isto spem nobis tuis membris præbes, posse nos eòdem peruenire, quò tu es euectus. ô munimentum, & præsidium nostrũ, quid nocere iam nobis poterit in te confisis? miserrimi, qui te non norunt: fœlicissimi, qui in te semper intuentur. Beati, qui te hîc agnouerũt in diebus carnis & mortalitatis tuæ: sed beatiores, qui te in cœlis uidẽt, ac uidebũt regnantẽ in potissimis bonis patris tui. O amor & delicię generis humani, ô fiducia nostra unica, amplectere nos tuo fauore, osculare nos, et infunde in nostra pectora tuum spiritum, fac ad grande solatium nostrum, ut tu occurras mentibus nostris creberrimè. Erige nos iacentes humi, aperi oculos nostros, & attolle ad te. aperi os tuum, ut nos uoces: aperi aures nostros, ut te audiamus: ut te uno nobis pro signo uitæ totius proposito, quæcunq; agimus, dicimus, cogitamus, in te dirigantur.

¶ Altera.

ARces ab osculo tuorum pedum Magdalenam, quoniam illius iudicio nõdum erat exaltata caro tua, & uiuẽtem quærebat etiamnum inter mortuos, nec eras illi patri æqualis. Idcirco uel pedibus tuis non passus es imprimi osculum, indignum tua maiestate. Tu nobis rex omnium sempiterne, iam surrexisti à morte, iam ascendisti ad patrem tuum & patrem nostrum, iam sedes ad dextrã Dei omnipotentis. sine nos propius ad te accedere, uel potius accede ipse, deosculare nos osculo oris tui.

quòd

quòd si panxeris, multis alijs nos osculis atque amplexibus dignos facies, & regni tui cohæredes.

Quandocunq; occurret Christus aliquid agens,aut dicens,aut perferẽs, si prospe ra,roga,ut te admittat in id consortium:sin tristia,ut te inde abducat,& auertat.

¶ Excursio.

1 Peruenit Christus ad regnum cœleste,per ignominiam terrestrem.

2 Ad æternam maiestatem,per breuem huius æui abiectionem.

3 Sublimata est caro,quoniam deiecta & irrisa,& conculcata fuerat caro.

4 Sic oportebat Christum pati,& ita intrare in gloriam suam.

5 Christus factus est pro nobis obediens patri usq; ad mortem, mortẽ autem cru cis:propter quod Dominus exaltauit illum,& donauit illi nomẽ,quod est super om ne nomẽ,ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestiũ,terrestriũ,& infernorum.

6 Quod ascendit autem,quid est,nisi quia & descendit in inferiores partes terræ?

7 Habent hæc quoque disciplinam & exemplum nobis,ut si ascendere uolumus cum Christo,descendamus prius cum illo,subiecta nostra omni uoluntate,uolunta ti patris nostri Dei.

8 Ita per obedientiam similem Christi,pater exaltabit nos cum Christo.

9 Crucifigamur,ut sublimemur.

10 Moriamur,ut resurgamus.

11 Participes laborum,participes erimus solatij.

12 Per carnem deiectam & afflictam,ad excelsam & regnantẽ carnem ueniemus.

13 Si Christus afflictus, exemplar nostrum fuerit in uita mortali,Christus regnãs, exemplar nostrum erit in uita sempiterna.qui imago fuerit terrestris, erit & cœlestis quoquè.Vides,quò peruenit Christus,ut hac uia,quò perueniatur, nec ignores,nec dubites.

14 Habet nunc Christo in cœlum recepto uniuersitas mundi caput suum,habet fa milia primogenitum suum, habet ciuitas suum regem,habet Ecclesia suum Pontifi cem,habet interpretem & pacificatorem inter ipsam & Deum.

15 Nunc stabilita est uerò ciuitas,constitutum regnum,templum extructum,posi tus lapis in capite anguli.

16 Regnum eius,regnum omnium seculorũ. In cuius uestimento & fœmore ad scriptum est,Rex regum,& Dominus dominantium.

17 Et pater de filio suo dicit,Ego primogenitum ponam illum,excelsum præ regi bus terræ.

18 In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentũ meum fidele ipsi.

19 Et ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli.

20 Et thronus eius sicut sol in conspectu meo,& sicut luna perfecta,et testis in cœ lo fidelis.

21 Nihil proficiet inimicus in eum,& filius iniquitatis non apponet nocere illi.

22 Inimicos eius induam cõfusione, super ipsum autẽ efflorebit sanctificatio mea.

23 Iam nos depulsa omni tyrannide et hostili uiolentia,tuti,securi,læti sub tali agi mus Rege,cui omnia data sunt à patre,nec quisquam potentiæ illius ualet resistere.

24 Hic est agnus occisus, dignus aperire librum mysteriorum, clausum signaculis septem.

25 Hic leo de tribu Iuda,hostis nostri uictor & triumphator.

26 Christus resurgens à mortuis, iam non moritur,mors illi ultrà non dominabit. quod enim mortuus est peccato,mortuus est semel:quod autem uiuit,uiuit Deo.

27 Hic nos & fortitudine sua tuebitur,& mansuetudine reget,& beabit bonitate.

41 ¶ Contemplatio audituri Sacrum.

NOs omnes debitores sumus Deo, filij iræ ac supplicij. Christus pro omnibus dependit ac satisfecit Patri.Hoc tantum sacrificium et beneficium generale,in clusum in mysterio,celebrat quotidie Ecclesia,alioqui ingratissima futura. Nos quo què pijs animis & gratis adeamus ad memoriam tanti boni,tantæ lætitiæ:sed puri ad pura,

pura,ut per sancta sanctificemur, non inquinemur. Quicquid ibi uideris, uel audieris,repræsentatio est diuini illius beneficij. Quàm animus tuus est excellens,immortalis,ad æternitatem cœlestemq; beatitudinem conditus. Quàm item Deus summus, omnipotens,infinitus,tam te hîc existimare conuenit omnia esse præstantissima maximeq; sublimia,ut in animum tuum cum ingenti dignatione admittantur. Delectare spiritu ijs quæ intelligis,uenerare etiam quæ non intelligis,attentus semper ad omnia:& da operam ut intelligas,non ad curiositatem,sed ut ames ardentius. Amandi enim boni origo & causa, est cognoscere. Si Christus non cessauit in bono tuo, nec alias res egit,quum illud operaretur,cedò quantam te adhibere curam par est in tuo ipsius bono? Ille tantum præstitit operæ,præsta tu aliquid cogitatione: ille effectu,tu saltem affectu,& in tuo tanto bono esto cooperator Christi.

42 ¶ Ad mysterium corporis & sanguinis Christi.

O Admonitio eius rei,quam nos nunquam obliuisci conuenit,quam præsentem semper ob oculos nobis obuersari unicè nostra interest,nempe supplicij ac mortis Christi,qua redempti liberatiq; sumus è uinculis mortis,restituti primæ innocentiæ,redditi uitæ. Pignus est hoc amoris illius, erga sponsam suam Ecclesiam. Nexus charitatis,& cum Christo,& inter nos mutuæ,qui eodem cibo uescimur, non tam utique corporali, qui ex lubricitate materiæ cursu suo breuiter effluit, quàm spiritali, quo spiritus nostri quamdiu uolumus, connectuntur. Symbolum corporis Christi mystici,quæ est Ecclesia,in qua iam nemo sibi uiuit,sed contusis & commixtis granis fide aquæ baptismatis,tum cocto pane igne charitatis, iam nullum amplius apparet granum,sed una est panis massa. eundem in modum acinis uuæ pressis, unum fit uinum. talis est Ecclesiæ totius compago per charitatem, ut uiuat quisq; iam non ipse, uiuat autem in eo Christus. Incorporatio hæc, est nostrorum animorum in Christo, quum illum intra nos sumimus. Quietatio animi cuiusq;,quū non solum mente, sed corpore quoq; sentit in se Christum habitare. Salus & uita est uniuscuiusq;, quia uitam intra se recipit. Hic est Christi Domini nostri corpus,quod à Patre pro nobis est traditum,quod ipse idem obtulit pro nobis. Esse certum est,quod docet fides: esse expedit nobis,quod docet charitas. Esse non magis dubitandum, quàm Christum esse bonum, & nobis amicissimum. O memoriam rei nobis ad recordationē dulcissimæ & iucundissimæ, quia per illam uera & certissima salus est reddita. O mors Christi, precium humani generis captiui, comprehende me redemptione tua, & adoptione filiorum Dei.

¶ Excursio.

1 Nihil est Christo post Deum iucundius aut charius, quàm sponsa sua Ecclesia. Ideoq; memoriam sui sempiternam, quamdiu ea peregrinatur in terris, non in rebus alienis,sed in semetipso reliquit, & cōmendauit. neq; uoluit ullam esse talem tantāq; rem,quæ inter ipsum & suam Ecclesiam ad memoriā mutuæ beneuolentiæ interponeretur,præter seipsum.

2 Hoc est uicissim ingens gaudium,& perenne solatium Ecclesiæ,quo ut ipsa constat ex corpore ac spiritu,ita nō spiritaliter modò,sed corporaliter quoq; habet sponsum suum,eundem illum,qui sedet ad dexteram Patris.

3 Quomodo illic sit Christus, quomodo à nobis sumitur, excedit sensus nostros, tum corporis, tum mentis: sed considerato tamen quid non sensus nostros in natura uniuersa superat,& transcendit? qui sunt limites nostri ingenij quàm breues, & angusti? non miraberis hoc extra illos esse,intra quos sunt tam pauca.

4 Omnia sunt in hoc mysterio plena charitatis,fide uerò (si quis ad illum oculos attollat mentis,qui potest omnia) non est opus tanta.

5 Quòd si ad nos referamus Diuina, nihil non erit difficile, atq; incredibile: sin ad Deum,omnia facilia,plana,credibilia.

6 Ipsa institutio huius sacramenti,amorem Christi erga nos testatur.

7 In cœna nouissima trāsiturus Christus à mundo ad Patrem, inter eos,quos tenerrimè amaret,pignus hoc reliquit sui,infixum memoriæ nostræ sempiternæ.

8 Hoc si tanquam panem comederis, nec plus tibi proderit, quàm panis, & oberit quod quum medicinam non ut talem sumpseris, nec obseruato tempore, nec modò in uenenum conuertisti, iudicium tibi manducas, & bibis, quòd inter corpus Domini, & quemuis alium cibum nullum ponis discrimen.

9 Sin uerò ut medicinam capis, sanabere: si ut salutem, seruabere. ergo prius sume animó Christum, quàm palato.

10 Prius quidem est, ac potius, spiritaliter sumere, quàm corporaliter.

11 Sed Christus, qui prius apud Patrem in æternitate merus spiritus fuerat, charitate nostri adductus, descendit in terras corporeus, & corporeum sui monimentum testamento nobis legauit: is amor inuitat nos, ut & spiritu sumamus, & corpore.

12 Amor quoq; noster erga Christum ex prouocatione illius natus, atq; ideo charitatis illius quadãtenus similis, non contentus rebus solis spiritalibus foras, dimanat ad sensus, cunctum se undiq; cupit in amatum immergere.

13 Spiritalis sumptio ad hoc corporale conuiuium inuitat. Corporalis autem refectio auget & accendit spiritalem refectionẽ, per gratam tanti beneficij memoriam.

14 Et queãdmodum Dei filius spiritus fuit semper, atq; erit, in tempore autẽ carne est indutus: ita spiritalis sumptio crebra debet esse, quotidiana, diuturna, & propè perpetua, ut quantum facere possimus, æternitatẽ spiritalis illius imitemur. Corporalis uerò habet sua tempora, atque interualla.

15 Sumitur ergo intra nos Christus corporaliter, ut spirituũ coadunatio per hanc corporum exprimatur. Et quàm sitis tu & Christus amici, intelligas qui pariter intra eiusdem substantiæ limites habitetis: iam non amas illum, qui procul abest à te, non illum, qui extra te, sed qui in te ipso.

16 Vide uerò, ut ames, & fidas nam & sic retinebis, nec aliter: hisce enim xenijs delectatur hic hospes, hisce epulis detinetur.

17 Quàm gratum esse cõuenit, quod detur ab amicissimo, quod legatur testamento? quod ultimum commendatur? quod ad memoriam mouẽdam relinquitur, ut ea crebrò tam dulcis beneuolentiæ recordetur? si charus, si gratus, si suauis est amicus, chara utiq; sunt, grata & suauia amicitiæ monimenta, & eo chariora, quo sunt coniunctiora ipsi amico, magisq; nos in memoriam illius reducunt. quid autem, quũ est ipsius amici pars uiua & uigens, nec solum propter mutuam amicitiam amabilis, sed quia salutifera, expetenda, nullum profectò inueniri aut cõmendari poterat præstabilius genus mnemosyni, quàm istud, quod est maximè mansurum, & minimè mortale.

18 Hic in æui huius decursu sumimus nos mortales Christi corpus, memoriã mortalitatis eius: in illa autem æternitate, sumemus efficaciam & fructum resurrectionis eiusdem. Christus per mortalitatem suam transijt ad immortalitatẽ, per ærumnas ad beatitudinem, per deiectionem ad regnum omnium seculorum. Ita & nos per piam afflictionum eius recordationem, sumentes hic mysterium corporis illius mortalis, transferemur ad uitam sempiternam: & coniuncti cum Diuinitate, atq; uniti, similes fiemus corporis claritatis illius. Itaque temporaria hæc, gradus sunt sempiternorum, imagines, simulacra, quibus & deificationem nostram intelligamus animo, & re consequamur, impleaturq; quod est Christus ipse pollicitus: Sicut misit me uiuẽs pater, & ego uiuo propter patrẽ, & qui edit me, & ipse uiuet propter me. qui comedit meã carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam.

¶ In sumptione Sacramenti.

VEneror immensum Sacramentum, ago gratias pro munere inæstimabili. Tu solus potes purgare: purga, ne ego mihi noceam, sumens inutiliter. Quid iam potest mihi nocere, tali recepto hospite? certus sum habere me corpus Christi: fiducia autem efficit, ut habeam totum Christum.

¶ Ad diuam uirginem Mariam.

O Quæ gaudia, quanta tibi lætitia, uersari cum tali filio? in quem desiderant angeli intueri. tu non intuita solùm es, sed baiulasti utero, ædidisti mundo, atque hominum saluti, contrectasti, nutriuisti tuorum uberum fontibus sacratissimis, fruita es

osculis, fruita es amplexibus. tu primam balbutie ridens ac læta excepisti, balbutiem eloquentiæ Dei patris summi, sapientissimi, immortalis: subditus fuit tibi, tibi inseruiuit, tu ius habuisti iniungendi ministeria tuorum usuum, cui mundus uniuersus ministrat. Tu ergo angelis hoc iure potior, huic enim angeli obtemperant, hic tibi: & ut prima fuisti coniunctione ac familiaritate, ita princeps es fauore ac gratia. O merito igitur felicissima & beatissima generis humani, impetra nobis à filio, ut gustum & nos percipiamus aliquem istius felicitatis, quam tu adeò largiter hausisti, quo nobiscum etiam uersetur Christus, nosq; præsentia sua tueatur semper, & exhilaret.

¶ Altera.

POssumus nos quidem animo Deum concipere, corpore autem concipere & parere: id uerò decus tuum unius, ô uirgo. Sed & te corporaliter peperisse euidenter ostendit, neminem unquam mortalium tam plenè atq; excellenter genuisse spiritu. Tu ergo ingenti super omnes præstantia & sponsa spiritalis es, & mater: sola uerò mater, quæ tectum humanitate paris. O uerè germaneq; heroina ac semidea, quæ filium habes Deum: hoc apud illum nobis confice, ut qui & animo & corpore est tuus, aliqua certè tuarum uirtutum æmulatione fit etiam noster.

¶ Ad memorias martyrum.

O Quæ uestra certamina, quàm grauia & difficilia: quæ pugnæ tam atroces, ex quibus uos per patientiam & tolerantiam uictores discessistis, per mortem uenistis ad uitam? fractum & dilaceratum est uestrum corpus & concidit: at animus strennuus uictor, ad originem suam lætus alacerq; reuolauit. Nunc ueritatem, quam uita estis ac sanguine testificati, perspicitis, exuti tenebris sempiternam intrastis lucem. Nunc præmio & decore tantæ uictoriæ perfruimini. Labori proposuit Deus omnia: æquissimum uidetur, ut quisque assequatur, pro quo magna contentione laborauit: felicissima uestra mors, quæ Naturæ debita, pro Christo est potissimum reddita. O fortissimi athletæ, ô milites inuictissimi, utinam nobis à charissimo uobis Christo aliquantulum constantiæ & patientiæ uestræ, pauxillum promptæ uoluntatis impetraretis, ut tum crucem istam uestram magnam atq; excellētem cuperemus uobiscum portare, tum minutas has, quæ in hac uitæ nostræ quietudine ac securitate quotidie incidunt, auidè complectamur libenter, & sine detrectatione gestemus, ut quatenus nobis conceditur, laborum atq; ærumnarum Christi temporariū quoddam sumamus experimentum: ut regni illius, quod ipse per crucem suam assequutus est, consortes simus in æternitate.

¶ Ad memorias diuorum.

BEati qui soluti hoc carcere teterrimo, læti securiq; reuolastis in patriam, qui nec malis urgemini amplius uitæ huius, nec infestamini à Sathana, nec sollicitamini uarijs artibus, ut desciscatis à Christo, quibus iam licet intrepidè ac securè exclamare, Quis nos separabit à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu? Nos hîc iactata tot casibus, fluctuamus inter undas præsentissimi periculi: uos isthic certi securiq; de beatissima uestra sorte, æuum cum summa lætitia degitis: orate Patrem cœlestem, cui estis iam inseparabiliter coniunctissimi, ut nos isthuc quoque uocet, & siue ultrò, siue renitentes pertrahat, ut unum & uobiscum simus & cum illo.

¶ Egressio.

1 Consideratio amicitiæ sanctorum cum Deo, quæ auget uehementer dignitatem personæ: unde enim eam censeri conuenit, nisi ex propinquitate numinis? quæ maxima, immo sola est in amicitia illorum.

2 Iam & similitudo diuorum cum Christo multis uijs occurrit menti, quòd sunt filij Dei, quòd imitatores uirtutum illius, quòd explent ipsi ea, quæ deerant afflictionibus Christi, ut ait Paulus. Par enim est, ut labores capitis redundent in membra: & postquàm afflictum est caput, restat ut in corpus quoq; afflictiones permanent.

3 Quod lumen Ecclesiæ, diffundenda saluberrima doctrina? quod exemplum uita & actionibus imitari uolentibus? quàm multos uerbis atq; oratione, quàm multos exemplo uitæ, quàm multos precibus adduxerunt ad meliorem frugem, & lucri

fecerunt Christo, seu (ut loquar appositius) lucrifecerunt ipsis Christum.

4 Quantum erat solatium, hominibus in rebus suis aduersis, uel ex sola eorum presentia & conspectu? quum se innixos illis populi existimarēt, quasi columnis firmissimis, & habere se quodammodo Christum ante oculos corporis.

5 Nec falsi sunt opinione sua: quoties enim illi precibus suis & ultionem auerterunt iusticiæ Diuinæ, & impetrarunt populis suis bona ingentia ab illo, apud quem propter fiduciam & charitatem nihil non poterant.

6 Quid dici potest conformius Christo? aut quæ illius expresior imago?

7 Agendæ sunt sanctis gratiæ de tot eorū beneficijs, tam grandibus, tam assiduis.

8 Amanda tanta bonitas, ueneranda tam excellens atq; ornata mens, mundo uirtutum omnium.

9 Adoranda in illis similitudo Domini & Dei nostri Iesu Christi: hoc est, ipse in eis Christus adorandus.

10 Recepti autem cœlo, & coniuncti Deo, atq; (ut sic loquar) deificati, excesserunt humanum omne fastigium.

11 Adoramus & in illis Deum, & illos absorptos in Deo, magna cū fiducia, quod qui benefici & salutares fuerunt in hac mortalitatis egestate ac miseria, multo erunt largius ac prolixius in illa copia æternorum bonorum: & qui tales se exhibuerunt planè homines, quid nunc erunt semidei? Enimuero non restrinxit benignitatem eorum melior conditio, sed auxit, ut nunc in abundantia & facultate illa bonorum omnium constituti, prodesse tantum possint, quantum uelint.

12 Quòd si mulieris, quæ sanguinis defluxu uexabatur, affectio erga uestem Christi adeò fuit grata Domino, ut sanitatem illi adferret, qualem putamus fore nostram erga sanctos Dei? quàm gratam ipsi, quàm acceptam, quàm ad impetranda quæ poscimus, ualidam atque efficacem? Neq; enim coniunctior est, nec charior Christo sua uestis, quàm suus apostolus aut martyr.

47. ¶ De Martyribus.

Quæ diritas tormentorum? quæ carnificina insontium corporum, quanta sæuitia atque immanitas & imperantium tam atrox ministerium, & exequētium? quantus in martyribus suimetipsorum neglectus, imò aspernatio? ut non aliter corpora sua respicerent, quàm lapides aut ligna, animo & cogitatione uniuersa in Christum semper intenti, tanquam oculus iaculantis in album, ad collimandum. Quàm uerè testes ueritatis, non eam asseueratione sola sancientes aut iureiurando, sed suometipsorum sanguine, ac uita, & asperitate cruciatuum intolerabili. Et tamen in illis tam immodicis ærūnis, quibus nos uel in memoriā reuocandis cuncto corpore atq; animo cohorrescimus, quàm moderatè ac modicè seu demissè uerius de se sentiebant? reputantes intra se quod Dominus præcipit, Quum hæc omnia feceritis, cogitate, serui inutiles sumus: & Apostolus illius, Tu qui stas, uide ne cadas, sed time. Itaq; solliciti semper & anxij exercebant se ad pietatē, & implorabant fauorem Christi, sine quo in cassum laboratur à nobis, & contenditur. Quid ergo fiet nobis, qui uitam in omni mollicie ducimus, in delicijs, in uoluptatibus desides ac securi? qui intolerabile censemus, si quid duriusculum acciderit, aut contra animi sententiam, corpora & animos gestamus delicatissima? nihil est tam leue à quo non impatientissimè percellamur. Qua tandem freti fiducia Christi nomen audemus ferre? & illum appellare patrem? & tribunalis illius expectare censuram? Si non coronatur, nisi qui legitimè certarit, ecquam tandem nos coronam uel petim[us], uel speramus? qui nunquam certamus, qui certamen non aliter defugimus, atq; exhorremus, quàm rem omnium longè miserrimam. Hi martyres & profuerunt olim testificatione ueritatis constantissima, & prosunt quotidie exemplis, ad cohibendos effrenes animos, & proiectos in uitia, ad excitandos iacentes dormientesq; in omni genere laudis.

48 ¶ Quum ad ad studium nos paramus.

Nos & in tenebris densissimis uersamur, & tenebras nobiscum circumferimus: tu Deus es lux nostra, illumina mentem meam, ut ueritatem, quæ tu ipse es, cognoscam,

gnoscam, sequar, teneam: fac me sapientiorem, & meliorem, ut in alios quoq; de isto tuo lumine transfundam, quod mihi impartiris: quæ uerò me docueris, da eam mentem, ne in uana ostentatione consumam, néue alios bonos reddã, memetipsum arrogantem & malum, sed primum ad meam utilitatem conuertam, deinde proximorum, ut lucis ac beneficij tui effectum in me potissimum sentiam, à me in alios dimanet, quos tu per me institui iusseris.

40 ¶ Quum quid aggredimur.

NOs in obscurissimam caliginẽ à peccato deturbati, futurorũ improuidi, quidq; nobis expediat ignari, opus hoc quidem aggredimur tanquam nobis conducibile. O immensitas diuinæ bonitatis, lucis, sapientiæ, cui sunt uniuersa cognita & perspicua, quod mihi, hoc est menti meę potissimæ parti mei uideris officere, id oro atq; obsecro te, amoueas, meq; inde quàm longissimè uel abducas sequentem, uel etiam repugnantem abstrahas, & auellas: quæ uerò profutura sint, ad ea me impelle, me cunctum & inscium trado, commendoq; tibi scientissimo, & cæcum uidenti, & optimo ac præpotenti malũ atq; infirmum, ut te tanto moderatore, & rectore, omnia ritè instituam ac pergam.

BVRGIS, ANNO
M. D. XXXV.

Ioannis Lodouici Viuis Valentini

illustrissimæ Principi Margaritæ Augustæ, Maximiliani Cæsaris filiæ, &c. S. P.

QVANDO in calamitatibus nostris omnibus, in quacunque sollicitudine ac morbo, accurrendum est ad unicam humani generis medicinam ac salutem Christum Iesum: nihil mihi uisum est congruentius, quàm in hoc tam subito, tam horribili malo, quod nuper regionem hanc penè totam, cui tu praees, inuasit, pharmacum illud cœleste implorare. Nam si in istis communibus morbis, illius consilium opemq; postulamus, qui aliquando sit in se illos expertus: cuius potius petamus prę sidium in hoc sudore, quàm illius diuini ac æterni medici, qui ipse nostra causa sudauit sanguineum sudorem? Cuius rei memoriam cuperem singulis annis à nobis pie recoli, ac celebrari: siue remedium precemur malo urgenti (quod ipse clementia sua auertat) siue antidotum, ne inuadat, siue gratias agamus periculo liberati. At uellem in tota hac ditione iuberes fieri. Scripsi diurnum sacrum de Christo sudante, adieci concionem, dicaui tuæ celsitudini: quando nullum mortalium magis tangit cura regionis huius, quàm te: quæ illam administras pro Carolo Cæsare, fratris tui filio, hoc est, filio tuo. Principibus nihil potest offerri uel exiguum, uel illis indignum, quòd sit de illo Principe Principum Christo. Quòd si naturalẽ medendi morbi huius rationem non dubitaret tibi medicus aliquis offerre: cur ego dubitem de cœlesti medicina, tanto, quam naturalis est, efficaciore saltem admonere? Neq; enim tu existimas corpora esse tibi tantum credita & commissa, non item animos ac mores. Si hoc sacrum placuerit, uteris: si non placuerit, habes hic plurimos: quicquid iniunxeris, præstabunt maiore tum iudicio, quàm ego: tum eruditione, ac pietate. Ipse enim ad te affectum tantum, ac uotum meum adfero, ad alios uerò incitamentum. Vale.

BRVGIS, X. NOVEMBRIS,
ANNO M. D. XXIX.

IO. LVDOVICI VIVIS

SACRVM DIVRNVM DE SVDORE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

AD MATVTINVM.

NVITATORIVM. Recipe nos Christe, in participatum laborum tuorum.

Psalmus 94. Venite exultemus Domino.

HYMNVS.

CHristus est, quem rex sacerdos
Ad futurum protinus
Infulatus concinebat
Voce, chorda, & tympano,
Spiritum cœlo influentem
Per medullas hauriens.
Facta nos etiam probata
Pangimus miracula:
Testis est orbis, nec ipsa
Terra, quod uidit, negat,
Cominus Deum docendis
Proditum mortalibus.
Corde natus ex parentis,
Ante mundi exordium,
Alpha & O cognominatur,
Ipse fons, & clausula
Omnium, quæ sunt, fuerunt,
Quæq; post futura sunt.
Ipse iussit, & creata,
Dixit ipse, & facta sunt.
Terra, cœlum, fossa ponti,
Trina rerum machina,
Quæq; in his uigent sub alto
Solis, & lunæ globo.
Corporis formam caduci,
Membra morti obnoxia
Induit, ne gens periret
Primo plasti ex germine,
Merserat quem lex profundo
Noxialis tartaro. Hucusq; Prudentius.
Gloria tibi magne rex,
Nostros labores sustinens,
Cum patre, & sancto spiritu,
In sempiterna sæcula.

Antiphona, Qui sunt isti labores tui, ut guttas sanguinis sudes?
Psalm. 15. Conserua me, Domine: quoniam speraui in te.
Antiphona, Ne miremini me sanguinem sudare, qui laborem uniuersorum hominum solus sustineo.
Psal. 16. Exaudi Domine, iustitiam meam.
Antiphona, Quis est iste qui uenit de Edom, tinctis uestibus de Bosra? Esa. 63.
Psal. 17. Diligam te Domine, fortitudo mea.
Vers. Et factus est sudor eius.

Resp.

Responſ. Sicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram.
Benedic. Puriſſimus ſanguis Ieſu Chriſti à uitijs nos abluat, ac delictis.

LECTIO I.

FRatres, depulſo torpore omni, ac ſomno, attenti alacreſq; auſcultate, quæ de ſalute & uita communi omnium ſumus dicturi, quæ nos crebrò cogitare ac recolere, tam eſt animæ cuiuſq; ſalutare, quàm cibus & potus corpori fulciendo. Vnigenitus Dei filius & Dominus uniuerſorum, quum ad reconciliandũ patri humanum genus, humanam ſe hoſtiam facere ſtatuiſſet, corpus mortalitatis noſtræ induit, ut per ſimilitudinem carnis peccati, peccatum in ſe hominũ aboleret. Sed ad maiorem naturæ ſuæ puritatem, ex matre naſci uoluit ſine uiro patre. Nefas enim erat, ut uir aliquis eſſet illius pater, qui patrem haberet Deum immortalem atq; inuiſibilem, qui eſt ſanctus & benedictus in ſæcula ſæculorum.

Tu autem Domine, miſerere noſtri.

Responſ. O miranda amoris uis, Deum fieri hominem, & hominem Deum: nec hominum, nec angelorum mens capit.
Verſus, Id effecit amoris copula, ſalua utriuſq; naturæ ſubſtantia.
Responſ. Quod nec hominum nec, &c.
Benedic. Labores pro nobis à Chriſto ſuſceptos, faciat nobis prodeſſe Pater, qui eos iniunxit.

LECTIO II.

ITaq; corpus illud redemptoris noſtri ex ſanguine puriſſimæ ac tenerrimæ puellæ deſumptum, ipſum quoq; fuiſſe puriſſimum ac tenerrimum neceſſe eſt. Quo fiebat, ut quantuluſcunq; in eo doloris morſus longè eſſet acerbiſſimus, grauiusq; cruciatibus urgeretur, quàm craſſa hæc noſtra corpora uulgaria, peccato corrupta, & ex denſitate ac ſpurcitie materię in torpidum ſtuporem uergentia, & in peiorem degenerantia naturam. Hoc erat ſacrificium patri multo gratiſſimum: dum uideret filium nihil quamlibet aſperum recuſare, ut illi obtemperaret. Hoc auget debitum meum erga Chriſtum, hoc charitatem patefacit illius erga nos omneis ingentem, immenſam, indicibilem. Quid enim mihi magnum præſtas, ſi quæ ſunt alijs amariſſima, ipſe perfers, ſed extra ſenſum doloris? Maiorem charitatẽ nemo habet, quàm ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. At tu animam tuam ponis pro me, Chriſte: neq; uerò ita quemadmodum ueſtem, ſed cum incredibili cruciatu. Hoc eſt amoris robur, ut aſpera omnia, & dictu atrocia ſuperet, uincat, proſternat: nec aliter in ſe abſorbeat, quàm ualidus ignis aſperſas in ſe aquæ guttulas. Tu autem, &c.

Responſ. Debuit dolorem ſuſcipere, ut uinceret. Neq; enim habent fortitudinis laudem, qui ſtuporem magis uulnerum tulerunt, quàm dolorem.
Verſus, Vulnerum enim umbras patiuntur, non uulnera.
Responſ. Qui ſtuporem magis uulnerum tulerunt, quàm dolorem.
Benedic. Per mœſtitiam tuam Rex Ieſu, duc nos ad beatitudinem regni tui.

LECTIO III.

ADfers ſimul ad caſus humanos exemplum, ut me fortis extremæ homulũ craſſum, & ſceleribus penè belluam, non pigeat propter Deum Dominum meum aliquid tolerare: quum tu filius, & natura hæres inſons, inculpabilis, tanta perpeſſus ſis, dum patris obedis. Teneritudini Dominici corporis, & ſenſui adeò delicato accedebat intelligẽtia, ac cognitio futurorum. Videbat appetentem ignominiam, nuditatem, ſubſannationes, flagra, uerbera, crucem amariſſimam atq; atrociſſimam. Ea ſcientia metum carnis ita confundebat, ut illa contraheret ſe: & tam acerba guſtatu refugeret ac reformidaret. Mens quidem ſubinde conabatur erigere decidentem carnem, ad obſequium paternæ uoluntatis. Aderat angelus, qui conſolaretur afflictam, & præſentiæ diuinitatis admoneret. Sed Chriſtus qui homo eſſet, infirmitates quas culpa contraxerat, ipſe ſine culpa geſtabat: unde tanta eſt in carne orta conſternatio, ut in diſcrimen imminens prorſus intenta, in eum ſudorem reſoluta ſit: unde ex toto corpore, uelut ſanguineæ guttæ in terram diſtillarent. Quippe &

periculi magnitudo quod prouidebat,& corporis puritas uniuersam firmitatis compagem diuellebant. Tu autem.
Respons. Quantum oportet fuisse debitum,quod sic exigebatur,ut sponsori sanguine esset,ac uita dependendum?
Versus, Securi sunt,qui debent:laborat,& sudat,qui fideiussit.
Respons. Sponsori sanguine est,ac uita dependendum.

IN SECVNDO NOCTVRNO.

Anti. Tu sudas in morbo nostro, nõ ut tu reualescas sanissimus,sed ut nos ægroti.
Psal.38. Dixi,custodiam uias meas.
Distillans in terram cruor tuus,antiquum serpentem interemit in herba occultum.
Psal.40. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem.
Hic est sudor ueteris morbi,medicina noua,remedium sempiternum.
Psal.56. Miserere mei Deus,miserere mei.
Versus, Disciplina pacis nostræ super eum.
Respons. Et liuore eius sanati sumus.
Benedic. Qui per sudorem suum sanauit humanum morbum, nos semper sanos ac incolumes conseruet.

LECTIO IIII.

QVanta erat futura supplicij crudelitas, ut sola cogitatio sudorem in eo sanguineum,exprimeret,qui appropinquare sciebat? Sed sudor hic pestilẽtissimam humani generis febrem sanauit.In morbis,sudorem appellant medici,crisin:hoc est, iudicium ualetudinis.Inde nanque natura ostendit,quas habeat uires aduersus inimicum. Quid porrò aliud fuit sudor Domini,quàm iudiciũ morbi nostri discedentis? Incumbebat in exitium humani nominis serpens ille,magna potentia,& magna astutia fretus, congressus cum illo est leo noster potentissimus. Nunc, inquit, iudicium est mundi:nunc princeps mundi huius eijcietur foras. Declarauit natura satis se habere uirium præsidio diuinitatis adiutam,ad hostem pellendum.Sanatus est hoc sudore magnus ille ægrotus, qui in morbo immedicabili quinquies millesimũ annum iacuerat.Sed alieno sudore,& eius qui nũquam ægrotauit. Verè languores nostros ipse tulit,& dolores nostros ipse portauit.Surrexit ergo humanum genus, non modò sanum & ualens,uerum etiam liberum ac solutum: quamuis & morbus illius nihil erat aliud,quã miserabilis captiuitas, & seruitus postremæ indignitatis. Tu autẽ.
Respons. Hoc demum est pastorem,& Regem agere:unum pro omnibus esse sollicitum,unum omnium subire laborem.
Vers. Pastorem bonum animam suam decet pro ouibus suis ponere.
Respons. Vnum pro omnibus,&c.
Benedict. Mentis & corporis sanitatem per infirmitates Christi consequamur.

LECTIO V.

IN monte legitur dominus noster sudasse, & sacratissimis corporis sui liquoribus agrum oliuis consitum irrigasse.O herbæ,ô flosculi,ô uirgulta & arbores,ô solum felicissimũ sparsus est.Quid producetis? Quid progerminabitis?Non rosam ex candida factam purpuream,fabuloso nescio cuius sanguine: non uiolas aut hyacinthos inutiles,celebritate magis nominis expetitos,quàm re:sed salutem,uitam,beatitudinis æternam copiam hominũ,quotquot uoluerint uti. Vbi sunt sancti illi,qui aspergi se,qui irrigari siccitatem suam suauissimo aliquo rore postulabãt? Vbi sunt isti nostri aridi in æstu mundi,siticulosi & siti perituri?Omnes sitientes uenite ad aquas, & qui non habetis argentum,sine argento accipite,bibite,ut fugiẽtem iam, & amissam recuperetis uitam. Tu autem,&c.
Res. Debemus ergo tibi Christe uitã,debemus salutẽ,medelã,doctrinã,exemplũ.
Versus, Quando,aut quemadmodum poterimus gratiam referre, cui omnia debemus?
Respons. Medelam,doctrinam,exemplum.
Benedic. Morbis & ægritudinibus nostris dignetur adesse medicus æternus.

Lectio

LECTIO VI.

ARethusas, Eurotas, Alphæos, Hebros, Meandros, & nescio quos fontes, quæ flumina implorant poetæ seculares, mirari desinite. Miseri, quid umbras conse ctamini, relicta ueritate rerum? Illa omnia nec sitim uestram sedant, & ægris periculosa sunt. O si quis sub hac distillatione iacuisset, qua terra & cœli fœcundantur? Et æger continuo reualuisset, & rediisset ad uitam mortuus, & uiuentem nec mors unquam attigisset, nec morbus. Sed accedamus modo. Nam quando cunque eo peruene rimus, recentem adhuc madentemque inuenimus liquorem illum, pharmacum, & ueri ssimam panacæam ad morbos omnes. Tu es Christe, tu solus es uita populi tui, tu salus: te uno fisus habet omnia, quæ expeti, quæ desyderari possunt. Sine te nihil iucundum, nihil tutum, nihil salutare: tenebræ, ac mors sempiterna. Si cui sit eundum, tu es uia. Si sapiendum, tu es ueritas. Si uiuendum, tu es uita. Tu autem.

Respons. Non est nobis committendum, ut quum Christus nobis omnia abunde suppeditarit, nobis ipsi defuisse uideamur.

Vers. Sanati ergo, opera exerceamus sanorum, non ægrorum.

Respons. Ne nobis ipsi, &c.

IN TERTIO NOCTVRNO.

Antiphona, Obediamus patri, ô caro: ille nos liberabit, qui solus potest.

Psal. 72. Quam bonus Israel Deus.

Antiphona, Absterge sudorem tuum uictor athleta: & in patriam coronatus, ac triumphans inuehete.

Psal. 71. Deus iudiciũ tuũ regi da, pater meus laborẽ meũ uertet in requiẽ uestrã.

Psal. 88. Misericordias Domini.

Vers. De angustia, & de iudicio sublatus est.

Respons. Generationem eius quis enarrabit?

Bened. Qui uicit diabolum & mundũ, is subiiciat pedibus nostris regnũ Satanæ.

LECTIO SANCTI EVANGELII secundum Lucam.

IN illo tempore egressus Iesus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum: secuti sunt autem illum & discipuli. Et quum peruenisset ad locũ, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et reliqua.

Homilia de eadem lectione.

LECTIO VII.

IN sinu patris gratia, & pax, & felicitas æterna, absque ulla uicissitudine: foris autem peccatum, & miseria. In sinu patris erat filius, dum ad nos egressus est, ut eodẽ nos secum reduceret. Neque enim aliter poteramus ingredi, nisi quis illinc exiret, qui nobis oppessulatum ostium reseraret. Sed ita egreditur ac descendit, ut redeat tamen iuxta consuetudinem suam ad montem paternæ celsitudinis, ad sublimitatem suæ diuinitatis: in qua semper quidem habitat Deus, homo uero in diebus carnis, & afflictionis suæ, ab illo fastigio se demiserat: ad quod tamẽ interdum reuertebatur. Nam & gloriam eius discipuli uiderunt in monte, gloriam quasi unigeniti patris Dei omnipotentis. Sequuntur ascendentem discipuli, quantum humana ualet imbecillitas. Neque enim beatitudinem unquam assequentur, nisi unicum beatitudinis ducem sequantur Christum. Quumque iam in alto uiderentur cõsistere, nempe in monte etiam uberi (oliuis enim erat consitus) admonet eos Dominus, ut ibi se per orationem firment, ne per tentationem deturbentur. Et tum potissimũ à tentationibus cauendum significat, quum ipse est parumper ab eis discessurus. Tu autem.

Respons. Coctus sum amore generis humani, & liquefactus est sanguis meus admotis facibus ardentissimis.

Versus, Adiuro uos filiæ Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, nuncietis ei: quia amore langueo. Cantico cantic. 5.

Respons. Admotis facibus ardentissimis.

Benedi. Det nobis Deus solam iram suam nobis esse formidabilem.

Lectio

LECTIO VIII.

Discedit à suis Dominus,sed non procul,quantum iactus est lapidis. Lapis quis alius est, quam Christus? de quo scriptum est in sacris carminibus: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes,hic factus est caput anguli.A Domino factum est istud,& est mirabile in oculis nostris. Hæc est dies, quam fecit Dominus. Iactus est lapis ab ijs,qui ædificabant, non secundum Deum. Tandiu ergo Dominus reliquit suos,dum hic iactus mortis,& sepulturæ suæ finiretur: donec animam, quam ultrò propter infirmitatem nostram posuerat,per potentiam suam resumeret. In hoc lapidis proiectu orat,qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad eum, qui possit illum saluum facere,cum clamore ualido,& lachrymis offerens,exauditus est pro sua reuerentia.Sed nec orat tamen,ut cogat: non ut uiolenter extorqueat, omnia remittit ad paternam uoluntatem. Tu autem,&c.

Respons. Proposuit Christus,uolentibus imitari exemplū,imitantibus præmium.
Vers. O exposita omnibus beatitudo: quando in exemplo ipso imitationis,est etiam præmium conatus.
Respons. Volentibus,&c.
Benedic. Participes uictoriæ suæ ac gloriæ faciat nos,qui pro nobis uicit.

LECTIO IX.

Vt appareret sub tanta deiectione cœleste regnum occultari,soli ac deserto cœlestis minister adest.angelus de cœlo uenit cōfortans eum. Vnus uenit ex illis, quorum milia milium ministrant ei, & decies centena milia à dextris illius: omnes sunt spiritus ministri regni illius.Nam eorum, qui illum noluerunt regnare super se, ciuitas est subuersa. Sed ueræ diuinitati uerus erat homo adiūctus:& in uerò homine,uera caro:non alia, quàm hæc est nostra caro peccati, sed sine peccato. quandoquidem uniuersalis peccati erat expiatio,non tamen sine metu,sine mœrore, sine affectibus mortalitatis nostræ. Hæc ergo caro quum intelligeret iam immane supplicium non auferri,imò nec differri quidem,perculsa subito ac confuso pauore,nō potuit uitales humores intra se continere: foras sunt omnes eliquati, qui cohiberi intra corpus non quiuerunt, ita sudor profluxit sanguineus. Hoc est tanti agonis exordium: in quo statim admirabili commutatione exeruit se ex debilitate potentia, ex humilitate maiestas: & ex illa consternatione, gloriosa uictoria de hoste antiquo, sæuo,potente.Ne committamus fratres,quin saltem pia tanti in nos beneficij memoria,ingratitudinis notam deuitemus. Tu autem, &c.

Respons. Adoranda nobis charitatis natura, qua & ad nos Dei filium pertraxisti, & nos ad illum euehes,sublatum iam super cœlos,& super angelos.
Versus, Si modò participes simus afflictionis,ut simus etiā cōsortes regni Christi.
Respons. Sublati super cœlos.
Gloria patri, &c.
Versus, Hic lauit nos in sanguine suo.
Respons. Vbi candidiores niue sumus effecti.

LAVDES.

Antiphona, Torcular calcaui solus,& de gentibus non est uir mecum.
Psal.26. Dominus illuminatio mea.
Antiph. Lauaui per singulas noctes lectū meū, stratū meū lachrymis meis rigaui.
Psal.6. Domine ne in furore tuo.
Salus nostra in tempore tribulationis. Esaie 33.
Psal.138. Domine probasti me.
Antiphona, Cruore suo purgauit,& sanauit nos. Abacuc 3.
Psal. Domine,audiui auditionem tuam,& timui.
Antiphona, Laudent te creaturæ omnes,tuo sanguine instauratæ.
Psal. Laudate Dominum de cœlis.
Capit. Quis est iste,qui uenit de Edon, tinctis uestibus de Bosra? iste formosus in stola sua,gradiens in multitudine fortitudinis suæ. Esaie 63.

Hym-

HYMNVS.

Ecce quem uates uetustis
Concinebant sæculis,
Quem prophetarum fideles
Paginæ spoponderant,
Emicat, promissus olim,
Cuncta collaudent eum.
Cantharis, infusa lympha,
Fit falernum nobile:
Nunciat uinum minister
Esse promptum ex hydria:
Ipse rex sapore tinctis
Obstupescit poculis.
Membra morbis ulcerosa,
Viscerum putredines
Mando, ut abluantur (inquit)
Fit ratum, quod iusserat,
Turgidam cutem repurgant,
Vulnerum piamina.
Tu perennibus tenebris
Iam sepulta lumina
Illinis limo salubri,
Sacri & oris nectare,
Mox apertis, hac medela
Lux reducta est orbibus. Gloria tibi, &c.

Prudentius, in suo καθημερ ινῶ.

Versic. Venite ad me fessi & arentes.
Respons. Et sudore meo perluti, quiescetis.
Antiphona, Quid nobis esset futurum miserius, si in ueteribus semper sordibus essemus uolutati?
Psal. Benedictus Dominus Deus.

PRECES.

Deus, cuius unicus & sacratissimus filius, mœstitia impendētis grauissimi supplicij, in sanguinem sudorem resoluit: da nobis, ut per consortium crucis eius, ad consortium gloriæ ueniamus: Qui uiuis, & regnas, &c.

AD PRIMAM, HYMNVS.

Increpas uentum furentem,
Quòd procellis tristibus
Vertat æquor fundo ab imo,
Vexet & uagam ratem:
Ille iussis obsecundat:
Mitis unda sternitur.
Extimum uestis sacratæ
Furtim mulier attigit:
Protinus salus secuta est,
Ora pallor deserit,
Sistitur riuus, cruore
Qui fluebat perpeti. Gloria tibi, &c.

Prudentius.

Antiphona, Scuto circundabit te ueritas eius, non timebis à timore nocturno.
Psal. 76. Voce mea ad Dominum. Psal. 90.
Psal. 3. Domine quid multipl.
Psal. 85. Inclina Domine aurem.
Capit. O uis peccati nostri horribilis: qui hominē solo uerbo fecerat, nunc eum sine sudore non reficit, & quidem sanguineo.
Ver. Et factus est sudor eius, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Luc. 22.

PRECES.

Concede Domine, ut sicut filius tuus pro hominum quiete laborauit, ita nos beneficio laborum eius, ab omni inquietatione quiescamus.

AD TERTIAM, HYMNVS.

Exitu dulcis iuuentæ — Prudentius.
Raptum ephebum uiderat,
Orba quem mater supremis
Funerabat fletibus:
Surge, dixit: ille surgit,
Matri & astans redditur.
Sole iam quarto carentem,
Iam sepulchro absconditum
Lazarum iubet uigere,
Reddito spiramine:
Fœtidum iecur reductus
Rursus intrat halitus.
Gloria, &c.

Antiphona, Quasi morientes, & ecce uiuimus. — Paulus.
Psal. 93. Deus ultionum.
Psal. 100. Misericordiam.
Psal. 51. Quid gloriaris?
Cap. In disciplina perseuerate. Tanquam filijs offert se uobis Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater?
Vers. Ego, quos amo, arguo, & castigo. — Christus.
Respons. Æmulare ergo, & age pœnitentiam.

PRECES.

Fac nos Domine intelligere meritò nos à te castigari, & castigationum tuarum perpetuò memores, ut sint nobis tanquam antidotum uitiorum.

AD SEXTAM, HYMNVS.

Ambulat per stagna ponti, — Prudentius.
Summa calcat fluctuum,
Mobilis liquor profundi
Pendulam præstat uiam:
Nec fatiscit unda sanctis
Pressa sub uestigijs.
Suetus antro bustiali,
Sub catenis frendere,
Mentis impos efferatis
Percitus furoribus
Prosilit, ruitq; supplex
Christum adesse, ut senserat.
Gloria, &c.

Antiphona, Vt castigati, & non mortificati.
Psal. 14. Domine, quis habitabit?
Psal. 74. Confitebimur tibi.
Psal. 19. Exaudiat te.
Cap. Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos: non multo magis obtemperabimus patri spirituum, & uiuemus?
Versus, Dum iudicamur à Domino, corripimur.
Respons. Ne cum hoc mundo damnemur.

PRECES.

Deus, cuius iram scelera nostra merentur, interpone filium tuum inter te ac nos, tanquam clypeum nostrum: in quo tibi acceptissimo furor tuus mitescat.

AD NONAM, HYMNVS.

PVlsa pestis lubricorum Prudentius.
Milleformis dæmonum,
Corripit gregis suilli
Sordida spurcamina,
Seq; nigris mergit undis,
Fit pecus lymphaticum.
Fertq; qualis ter quaternis
Ferculorum fragmina,
Affatim referta iam sunt
Accubantum millia,
Quinq; panibus peresis,
Et gemellis piscibus. Gloria,&c. Matth.11.
Antiphona, Venite ad me omnes qui laboratis,& onerati estis,& ego reficiã uos.
Psal.118. Beati immaculati.
Psal. Retribue seruo.
Psal. Legem pone. Duplices omnes. Ioan.11.
Cap. Ego sum uia,ueritas,& uita:qui credit in me,etiam si mortuus fuerit,uiuet.
Vers. Non est aliud nomen super terram. Actor.2.
Respons. In quo oporteat nos saluos fieri.

PRECES.

Da Domine, ut nos ad unigenitum tuum Iesum Christum, qui uera est morborum omnium medicina:firmo,ac fidenti animo,facias in omni difficultate cõfugere.

AD VESPERAS.

Psal.109. Dixit Dominus Domino meo.
Psal.103. Benedic anima mea Domino.
Psal.117. Confitemini Domino.
Psal.107. Paratum cor meum.
Psal.131. Memento Domine.
Antiph. Portans omnia uerbo uirtutis suæ,redemptionem peccatorum faciens.
Cap. Ex toto corpore Domini profluens sudor,quid est aliud, quàm significatio laborum ecclesiæ illius,cuius ipse est caput?

HYMNVS.

TV cibus,panisq; noster, Prudentius.
Tu perennis suauitas,
Nescit esurire in æuum,
Qui tuam sumit dapem:
Nec lacunam uentris implet,
Sed fouet uitalia.
Clausus aurium meatus,
Et sonorum nescius,
Purgat ad præcepta Christi
Crassa quæque obstacula:
Vocibus capax fruendis,
Ac susurris peruius.
Omnis ægritudo cedit,
Languor omnis pellitur,
Lingua fatur,quam ueterna
Vinxerant silentia,
Gestat & suum per urbem
Lætus æger lectulum.
Quin & ipsum,ne salutis
Inferi expertes forent,

Tartarum benignus intrat,
Fracta cedit ianua,
Vectibus cadit reuulsis
Cardo dissolubilis.
 Illa prompta ad irruentes,
Ad reuertentes tenax,
Obice retrorsum pulso,
Porta reddit mortuos,
Lege uersa,& lumen atrum
Iam recalcandum patet. Gloria tibi,&c.
Vers. Et posuit Dominus in eo.
Respons. Iniquitates omnium nostrorum.
Antiphona, Maximum oportet fuisse mœrorem Christi, qui erat cuncti generis humani. Magnificauit.

PRECES.

Precamur te Domine pater clementissime,ut idē filij tui cruor, qui morbos humani generis pepulit:& animorum sit,& corporum nostrorum medicamentum.

AD COMPLETORIVM.

Psal.4. Quum inuocarem.
Psal.30. In te Domine speraui.
Psal.70. Qui habitat in adiutorium,&c.
Psal.133. Ecce nunc benedicite.
Antiphona, Et enim quæ de Christo sunt, finem habent, ut possessiones ueniant in regnum omnium sæculorum.
Cap. Si laborantem & sudantē oportuit Christum ingredi in gloriam, nos quoq; propter gloriam alienā,quæ nobis cōmunicabitur, ne pigeat laboris aliquid subire.

HYMNVS. Prudentius.

AD breuem se mortis usum
Dux salutis dedidit,
Mortuosq; olim sepultos
Vt redire insuesceret,
Dissolutis pristinorum
Vinculis peccaminum.
 Hunc patres,sanctiq; multi
Conditorem præuium
Iam reuertentem secuti,
Tertio demum die,
Carnis indumenta sumunt,
Eq; bustis prodeunt.
 Cerneres coire membra
De fauillis aridis,
Frigidum uenis resumptis
Puluerem tepescere,
Ossa,neruos,ac medullas
Glutino cutis tegi.
 Pōst,ut occasum resoluit,
Vitæ & hominem reddidit
Arduum tribunal alti
Victor ascendit patris,
Inclytam cœlo reportans
Passionis gloriam. Gloria tibi,&c.
Versus, Non sunt condignæ passiones huius uitæ.
Respons. Ad futuram gloriam,quæ reuelabitur in nobis.

Antiphona,

Antiphona, In tanta imbecillitate uirium nostrarum, ad potentissimum est confugiendum.

Nunc dimittis. Lucæ 22.

PRECES.

Deus, cuius unigenitus filius in nocte sudauit da nobis, ut illius sudor nocte ac die nos & à morbis tueatur, & purget à delictis.

MISSA.

INTROITVS.

Christi redemptoris nostri sudor, pro laboribus gentis suæ susceptus, quietem & salutem adfert omnibus, quoscunque attingit.

Vers. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. Ps. 126.

Gloria, &c. Kyrie eleison. Christe eleison.

PRECES.

Largire clementissime Pater, ut cuius unigenitus filius Iesus Christus, pro salute hominum sanguinis guttas sudauit, illius sudor sit nobis ad morbos omnes animi corporis, & prementes remedium, & aduenientes antidotum.

EPISTOLA, ESAIÆ LXIII.

Quis est iste qui uenit de Edom, tinctis uestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & uestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, & de Gentibus non est uir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super uestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. Dies enim ultionis in corde meo, annus redemptionis meæ uenit. Circumspexi, & non erat auxiliator: quæsiui, & non erat qui adiuuaret. Et saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcaui populos in furore meo, & inebriaui in indignatione mea, & detraxi in terram uirtutem eorum. Miserationum Domini recordabor, laudē Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, & super multitudinem bonorū domus Israel, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum.

Respon. Si Christus solus sudauit pro suis omnibus, ad illum nos recipiamus: ne sit nobis sudandum, sed ille nostras ærumnas pertulerit.

Vers. Hostia piacularis pro populo, litatio uniuersalis sacrificij, interpres pacis, finitor belli, autor uitæ.

Respon. Agnoscamus saltem tantum beneficium, & conemur præbere nos, ad illud recipiendum idoneos.

EVANGELIVM LVCÆ XXII.

Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum. Secuti sunt illum & discipuli. Et cum peruenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis quātum iactus est lapidis. Et positis genibus orabat, dicens: Pater, si uis, transfer calicem istum à me. Verumtamen nō mea uoluntas, sed tua fiat. Apparuit autem illi angelus de cœlo, confortans eum. Et factus in agonia, prolixius orabat. Et factus est sudor eius, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Et cum surrexisset ab oratione, & uenisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem. Credo.

OFFERTORIVM.

Suscipe mentes, & corpora nostra, quæ tibi offerimus, Christe: & quæ per se ipsa tē non sunt digna, tu fac per sanguinem tuum digna.

SECRETA.

Viuifica Domine populū tuum, & ab afflictionibus quas meretur, redde securum: animosque illorum lumen gratiæ tuæ ad te conuertat. Nam non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendūt in infernum. Sed nos abs te uiuificati, & per sa-

lutare tuum uiuentes, laudamus te: & unigenitum filium tuum, redemptionem nostram, cum Spiritu sancto, unum Deum, uiuentem, & regnantem per omnia sæcula sæculorum.

PRÆFATIO.

Qui unigenitum tuum pro nobis tradidisti, quumque languores, & ærumnas nostrûm omnium in illo posuisses, sanguinis guttas in agonia mœroris sudauit. Nec tamen illa nostra causa tantum recusauit supplicium, cuius uel solus ingressus & cogitatio, talem sudorem exprimebat. Per hunc, maiestatem tuam laudant angeli, &c.

POST COMMVNIONEM.

IN sudore uultus tui, uesceris pane tuo omnibus diebus uitæ tuæ: donec reuertaris ad terram, de qua sumptus es. Genesis 3.

PRECES.

Da quæsumus omnipotēs pater, ut qui unigeniti tui sudore sumus refocillati, per eiusdem mortem in æternum tecum uiuamus.

CONCIO DE SVDORE NOSTRO, ET CHRISTI.

Vantum uos ad attentè audiendum excitat, atque accendit uox illa: agi de cuiusquam salute, capite, uita: tantum præsens oratio debet ad attentionem erigere. in qua nō modò de uita hac breuiter peritura, sed quàm nos tam arctè complectimur, ita diligimus, imò ardentissimè ac unicè amamus, ut nihil existimemus horribilius, quàm uel mentionem ullam de amittenda fieri: non solùm, inquam, de hac loquemur. Scitis enim qua de causa hodiernum sit sacrum institutum, & quid nos huc congregarit ad memoriam sudantis Christi celebrandam. Verùm altius uos spectare conuenit: etiam de uita uitæ huius, de salute sempiterna temporariæ salutis huius est agendum. Quid sunt opes sine corpore? Res, quæ utilitate sui, nomen non inuenit. Quid corpus sine anima, id est, uita sua? mortuum cadauer: res non abiecta modò & despicabilis, sed tetra quoque & abominanda. Quid porrò anima sine sapientia, sine uirtute? Tale mōstrum: quòd si oculis corporis cerni posset, non aliter intuentes fugaret, quàm basiliscus, aut aliquod ex illis portentosis Africæ uenenis. Hæc anima peccato deprauata & corrupta, trahit secum in corruptionem corpus sine coniunctione societatis, sine iure possessionis, sine deriuationis natura. Nam ex anima defluit sensus, ac uita in corpus: & legem quam aduersus rectorem suum Deum statuit, continuò domi suæ sentit in subdita carne. ut quemadmodum se anima parum morigeram Deo exhibet, ita caro reluctetur menti, consilia eius spernat, iussa paruifaciat, imperia reijciat, clamores irridcat & contemnat. Ita fit totus homo, uelut segnis quidam & torpēs equus. equus uerò, imò asinus tardissimus, ac pigerrimus: qui subinde est calcaribus, fuste, uerbere officij admonendus. Rector mundi huius ac Princeps omnium, cui præcipuè curæ sunt ea, quibus ille de suo lumine, lumen est rationis impertitus: admirabili artificio, seu paterna uerius indulgentia uariè nos admonet ac stimulat in officio necessario cessantes. & illas potissimùm parteis pungit, quibus nos à cura rerū æternarum semouemur. Nam quemadmodum euangelica est similitudine demōstratum, à conuiuio regio, hoc est, à cœlesti fœlicitate alios abduxit recens fundus, alios nouum pecus, alios suæ, uel alienæ nuptiæ. Quomodo potuit appositius inanes nostras curas effigiare? Sunt quibus sollicitudine augendæ rei familiaris impeditis, nunquam de cœlestibus uacet cogitare. alios amici, alios uxoris, filij propinqui, alios anxia tuendi corporis cura ab intētione auocat: finis illius, cui est homo destinatus. Nunquam nec qui ipsi sint, nec quæ hæc uita, nec quò ituri sint, considerant. Feruntur cursu effusissimo, ignari quò sit eundum, uel quà: uix in ipsa cursus meta memores sui. Hoc est unum illud, quòd se uir sapiēs inuenisse ait, quòd Deus fecerit hominem rectum, & ipse innumeris se immiscuerit quæstionibus. Quid mihi est in cœlo? exclamat Psalmista,

mista & à te quid uolui super terram? Cuius uersiculi sensum Diuus Augustinus sic explicat: mirari Regem illum stultitiam, ac uæcordiam hominum: qui talibus nugis, & uanissimis impedimentis sinant se super terram irretiri, quibus talia sint à Deo in cœlis bona præparata. Ergo nō secus quàm sapiens pater filio puero, lusionibus dedito, & propterea ludum literarium fugitanti: ne uana illa occupatione, & cura infrugifera, à potioribus abstrahatur, frangit nonnunquam bacillos, spargit nuculas & talos, adimit strigmenta, proijcit pilas, & alia quibus ad ludendum ætas illa capi consueuit. Ita Deus lusus hos nostros fortunarum, necessitudinum, sanguinis, corporis, non minus quidem quàm pueriles illos & uanos & ineptos, sed magis tamē noxios ac nefarios, uel diminuit, uel prorsum tollit, ut sic reducat nos ad id unum, quod est necessarium, superuacuis resectis. Vnum est necessarium, ait Dominus noster: quod sibi munus Magdalena desumpserat, ut sederet iuxta pedes Domini, & audiret uerbum illius. Verbum, quod cœlum ac terram stabiliuit. uerbum, quod multi Reges & Prophetę desiderarunt audire, non tamē audiuerunt. uerbū, quod qui uerè semel, ac bona fide auscultat, dicit deinceps, Quò ibo abs te? uerba uitę æternę habes. capitur non tanquam à Sirenibus, ut fallatur: sed tanquā à maximo bono, ut beetur. Hæc est uita ęterna, ut cognoscant te Pater, & quem misisti Iesum Christum. Quid alijs est opus? superuacanea sunt omnia, in quæ Martha turbabatur, de quotidiano alimento, ac ministerio sollicita. Quæ si ea causa uerbum audire omittat, & in eiusmodi opere euagetur, & tanquam mandatam sibi stationem deserat, conuicio ac fuste admonetur flagitij. Nihil necesse habemus ueterum rerum gestarum monumēta euoluere, aut rogare à senibus, quid sua, & auorum memoria sit actum. Res nostri temporis, res nostræ memoriæ repetamus, in quibus plurima inueniemus Dei flagra, atque ea atrocissima, patribus & auis nostris noua, atque miranda. Ecquando per hos triginta annos Europa à bello cessauit? Quod genus improbitatis, inhumanitatis, sæuitiæ est prætermissum? Mitius pugnasset homo cum fera, quàm cum homine, & quidem fratre suo: quando fratres omnes efficit communis parens Christus, & per eius sanguinem innouatio creaturæ. Vidit nostra ætas ultima crudelitatis exempla, incēdia urbium, populationes agrorum, uastitatem regionum, fontes ueneno infectos, assos pueros, depapillatas fœminas, tortos inhumanissimè homines, ut pecuniam proderent, sæpe quam non habebant: omissam, imò uerò irrisam uerecundiam, & despectum sacrorum, sexus, ætatis, ualetudinis. omnia promiscuè uexata, compilata, rapta, uiolata, cæsa, & (quod superat indignitatē omnem) ab ijs, qui dum illa agerent, Christum & implorabant ipsi, & implorari ab ijs, qui patiebantur, audiebant. Turcica pestis discordia nostrorum principum ad suas utilitates abusa, paulatim uiscera Christiani orbis depascens, quātam partem exedit, & à nobis auellit? Accesserunt fames: ut, quo nihil est auditu horribilius, homines in publico præ inedia sternerentur mortui, & bucceam panis implorantes, spiritum exhalarent: nec erat qui dimidio pane uitam hominis uel posset redimere, uel uellet. Mox paulò integræ ciuitates terræmotu sunt absorptæ. Et ne quis esset à periculo immunis, morbi uniuersi sunt Europam peruagati. non illi modò ueteres, & peruulgatæ febres, pleuritides, lues epidimiæ, synanchæ, & alij iam usu facti notiores medicis: sed noui, insoliti, inusitati, horribiles, abominabiles. Primum scabies Indica, quam aliæ nationes in alias nominatione reijciunt. Sed quid iuuat, si re non ab se deijciunt, ac depellunt? Nam ira Dei effecit, ne cuiusquam sit peculiaris: omnium est communis facta. Quàm est fœdus morbus? quàm contagiosus? quātum in eo fastidij, molestiæ, periculi? quàm infinitus? Quando auditum erat homines perire tussi? At perierunt, annos ab hinc circiter uiginti in Gallia, ubi tum ipse eram. Quæ monumenta, quæ literæ medicorum non sudorem, uelut rem omnium saluberrimam commendarunt? Quid lætius audiebant, quibus curæ erat salus ægri, quam sudare eum? quod signum prosperum magis, & faustum? At nostro sæculo medicina uersa est in uenenum, salus in perniciem, uita in mortem. Nihil tristius, nihil formidabilius, quàm sudare eum, qui nobis sit charus. Equidem non ignoro exercuisse aliquādo Dominum Ecclesiam illam suam meliorem, quam

multo habebat charissimam: obiecisse eam saeuitiae atque immanitati principum, qui eam ferro, igne, bestijs, noui & exquisiti generis supplicijs, ac cruciatibus sunt persecuti. Sed ita illa omnia tum contingebant, ut appareret blandiri, ac indulgere Deum, non punire. Exercebatur patientia sanctorum, corroborabatur fides, augebatur in Deum fiducia. Fiebant in horas, in singula momenta chariores, atque acceptiores imperatori suo Deo. Currebant alacres in mortem, currebant laeti, tanquam ad breuissimum sempiternae beatitudinis gradum. O foelices, ô magnanimi heroes, nati melioribus annis, ut ait de saeculo, poeta nescio quis. Illi exercebantur, ut filij à patre, nos punimur, ut serui nequam à Domino, toties per nos offenso atque irritato. Illi ceu in nobili quodam agone certabant spectaculum: quemadmodum Paulus inquit, angelis & hominibus. nos tanquam in uilissimo ac sordidissimo pistrino molimus, ac ferimur: peiores quotidie ac nequiores. Non persequitur nos tyrãnus Christo inimicus, propter Iesum Christum. Beati essemus, si id fieret: quemadmodũ promisit in Euangelio suo Christus ipse. Sed coelum, sed elementa, omnis nos denique creatura urget, ac premit: irata filijs immorigeris, mãcipijs nequissimis, subditis rebellibus, affectis tanto beneficio, & ingratissimis. Sanctis illis martyribus certamen exacuebat uirtutem, ignis purgabat aurum obryzum. Nos calamitates indurant, & callum obducunt consuetudini peccandi: ne castigationes sentiamus, & fructum amittamus diuinae reprehensionis. Humanum genus miserius est indies, & peius. O fratres: utinam uel nos essemus nati illis temporibus, uel haec nostra in illa mutarentur. Non quòd optem ecclesiae persecutionem, in qua scio esse tam multos male firmos: sed ex uoto & animo meo, ac quorũdam loquor, ut id nobis eueniret. Mallem enim uitam hanc, quam uelim nolim naturae debeo, quam natura singulis penê horis, tot casibus, tot discriminibus, tot morbis, tot doloribus armata & minabunda, à me reposcit, Christo potius reddere, quàm naturae. O foelix mors, exclamat disertus ille, quae naturae debita pro patria est potissimum reddita. Nostra autem patria, quae alia est, quàm coelum? noster princeps, libertas, beatitudo nostra, quae alia quàm Christus, & pater Domini nostri Iesu Christi? Non beabit me Caesar, aut Pompeius Romae consul: non Themistocles, uel Alcibiades Athenis Archon: non Athenae ipsae, aut urbs Roma: in quibus plerique omnes erant mali, ac proinde serui miserrimi: sed coelum, et immortalitas, & Deus, fons bonorum omnium. Venit ad nos filius ipsius. Vidimus illum, & diuinam eius maiestatem non remittentem modò peccata, id est, sanantem animos, uerumetiam omnibus morborum generibus ac modis praesentissima remedia adferentem. Nihil illi opus pharmacis & fomentis, non diaeta, non cauterijs, & carnificina chirurgica: sed unico uerbo oris sui. Nimirum eodem illo uerbo instaurabat hominem, quo condiderat. Vidimus non confirmantem modò tristem, ac profligatam ualetudinem: sed mortuum, deploratum, sepultum, iam escam uermium, iam obliuioni traditum, integritati restituentem & uitae. Quid alium quaerimus medicum? quid alia remedia, praesertim in morbis? quibus ille testatum uult nobis esse irasci se, mores sibi nostros uehementer displicere. In eiusmodi morbis profugere ab illo, nihil prodest: perfugere ad illum, hoc demum prodest. O dies illos atros ac funestos, quum uiri animosissimi, relictis domibus ac familijs, fugerent: nec quà, nec quò fugerent, uidebant. fugiebant tantum uiri, quorum plerosque scio quantumlibet periculosum, & graue praelium nihil cunctaturos aggredi: qui & circa se strages hominum peste absumptorum aliquando uiderant: qui se peste ictos non semel: qui etiam in Britannia bis, ter sudauerant. Quid ergo illud erat? Nimirum & in bello terrent homines, & in alijs pestilentijs natura. hic terror non humanus erat, non naturalis, diuinus erat: Deus tantae continuationi delictorum infensus, non oculos modò, & sensus omneis corporis indignatione sua hebetabat: sed fortes animos, atque animosos spiritus debilitabat, ac prosternebat. Quae formido? qui discursus? quae anxietas? quae tenebrae? quae nox circum oculos, circum animos, ac mentes? ut nemo unquam uerius deprehendisset, quod scrutator quidam naturae

rerum

rerum dixit:Nulli animantium pauorem esse confusiorem, quàm homini. Sed perterrefaciebat eos ille terribilis,qui aufert spiritum etiam principum;fuga undiq;. Sed quid iuuabat, si non effugiebant? uidelicet quod & seipsos circunferrent, quos debuissent effugere,& ab ipso fugerēt suffugio. Vitabāt urbes & frequētias:abdebāt se in agros,in solitudines,ac deserta loca,sed illa tam aperta,& frequētia erāt persequēti Deo,q̄ fora & tēpla,& celeberrimæ urbiū partes.Quò ibo à spiritu tuo?aut quò à facie tua fugiā? Si ascēdero in cœlū,tu illic es:si descēdero in infernū,ades.Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris,Etenim illuc manus tua deducet me,& tenebit me dextera tua.Et dixi:Forsitan tenebræ occultabūt me:Et nox, illuminatio mea in delicijs meis.Quum ille nos castigat,quum ferit,non ab se repellit:sed ad se reuocat.Quid ergo uitamus accersentem? quid reformidamus inuitantem?quum irascitur,ne humanis fidamus uiribus,non naturæ totius; sed illius infinita bonitate,& clementia paterna. Quis est enim, qui nos de manu eius possit eruere?quis resistere uoluntati eius?Non cœli,non elementa,non angeli,nō cunctus hic mundus in unum consentiens,ac conspirans: qui nutu & uoluntate illius conditus, eadem uoluntate perseuerat:nec punctum quidem temporis amplius futurus,si nolit.At dicunt quidam fugiendam esse iram dei,quòd ego ita esse faciēdum & fateor, & admoneo, & uehementer exhortor: si modò rectè intelligatur quid sit iram Dei fugere,aut quomodo fugienda sit. Ne quis diuinæ ultioni ita subducturum se arbitretur,ut humanæ.Nam homo quamlibet princeps, & opinione sua,atq; adulatorijs nuncupationibus potens,nos iratus uel in saltu aliquo,& solitudine latentes non inueniet,uel alienam ditionem atq; imperium ingressos non capiet,uel receptos à maiore aut pari potestate non audebit lædere,uel non poterit. At Deo mundus hic uniuersus,& quem uidetis,& quem non uidetis, minutissima est portio illius regni, ac potestatis infinitæ. Cœlum & terram ego impleo: dicit Dominus. Consyderate quemadmodum in iram eius estis ingressi,facile quemadmodum egressuri sitis,scietis.Animi flagitia & delicta inimicos uos illius fecerunt,uirtutes amicos faciēt. Violatio diuini iussus hominem reddit filium iræ, custodia eiusdem iussus reconciliat cum patri suo. Vos amici mei eritis, inquit Christus, si feceritis, quæ ego præcipio uobis.Sic effugitur ira Dei per pietatem,quam per impietatem lacessiuimus. Hæc una est ab eius ira declinatio, hoc solum effugium: obsequentes nos præbere illius monitis uerius,quàm imperijs.Non loca,non pharmaca,& medicamenta,& antidota,non natura quanta quanta est, ab eius ira præstabunt nos tutos: sed gratia & pax illius,quam conseruabimus, si simus filij obedientes, imitatores illius filij naturalis, qui factus est obediēs patri usq; ad mortem: amittemus uerò, si rem ullam creatam uoluntati illius prætulerimus.An non æquum est,ut quisque eius rei opem & auxilium imploret,atq; expectet,quam habet potissimam? Si, cui nihil est in uita potius, quàm Deus, Deo fidat: Deum sibi præsidem postulet ac precetur: indubie aderit. Sin pecuniam,aut uanum honorem,aut affectum suum,aut amicum,aut filium Deo antepesuit:ab illis speret salutem,quæ habet:quàm Deum,priora & antiquiora.Humanum genus in rebus bonis quotidie segnius,atq; inertius, mirum quàm in malis omnibus proficiat.Omnes bonæ artes ac disciplinæ,ingenijs & sapientiæ profuturæ iacent: inculriores sunt hodie, quàm quum primum proferrentur. Videas illa omnia (sicut ait Poeta) In peius ruere, & retro sublata referri.

Omnes prauæ artes,& in mutuam perniciem ab hominibus excogitatæ,augentur, excoluntur, uigent: inueniuntur semper magistri earum, semper discipuli alij alijs succedunt, imò uerò magno prouentu succrescunt. Sapientia & pietas desertæ ac neglectæ: nisi paucorum quorundam opera & diligentia fulcirentur,prorsum conciderent.Ergo nouum uirtutis genus iam pridem nullum extitit.noua uitiorum, flagitiorum,scelerum genera quotidie:etiam,quum rem credebāmus ad ultimum esse perductam: nec locum esse amplius nouo inuento. Quot sunt sæcula, quum maiores nostri conqueruntur ad fastigium scelera peruenisse? At proximum quodque seculum demonstrauit, ne ad medium quidem ascendisse: quum superiores in

cacumine clamarent consistere. At hęc ætas prioribus ostendit, nimis præmaturè illos esse conquestos: uix cœpisse nasci flagitia, quum ipsi tanquam adulta deflerent. Quotidie nouæ uitiorum, improbitatum, scelerum facies sunt cum magno bonorum gemitu spectandæ. Nouæ statim morborum formæ subsequuntur. Nimirum morbi, qui in humanum genus propter humana delicta inuaserunt, non aliter quàm delicta ipsa existunt. Nouitatem horum trahit illorum nouitas, copia copiam, atrocitas atrocitatem: ut nullum esse possit certius aut euidentius argumentum scelerum, quàm ualetudo per gentes tam affecta. Taceamus in præsentia de pestilentia, de fame, de terræ tremoribus, de bellis. Quemadmodum noua & insatiabilis libido, Indico est malo punita: ita sudore hoc læthifero duo uitiorum genera uidentur mihi esse uindicata, noua, effrena, inexplebilia, infinita: Gulæ intemperantia, & Auaritia, quæ duo mala diuersissima, ac propè contraria & inimica, mirum quanta hoc tempore consensione sint sese mutuò complexa. Brutas omnes animantes condidit Deus capite in terram deuexo, abiectas ad curam uentris & corporis. hominem erexit ad suspectum cœli, ad cultum animi, ad captum diuinitatis, & proinde ad immortalitatis curam. Quale est, quàm contra naturam, animalia omnia pastui nata & condita, obuijs esse ac à natura paratis cibis contenta: & potu illo, quem idcirco uidemus esse ubiq; promptum, atq; expositum? Solum hominem aspernatum salutaria naturæ, seu Dei potius munera, ex ultimis terris ac mari accersisse: quòd lassum atq; languens palatum non satiet, sed irritet: uellicet ac lacessat, non confirmet: & magis se declarare natum esse ad corporis seruitutem, quàm pecora: quæ (ut inquit ille) natura prona, & uentri obedientia finxit. Non sufficit quicquid est in cœlo uolucrum, quicquid in terris quadrupedum, siue ferarum, siue cicurum in esum nostrum, & patinas uenisse: nisi etiam uarijs, & subinde nouis condituris atq; apparatibus mensæ inferantur. Non periculum tuetur pisces, non locus in extremo mari, non labor aucupandi aues, non cursus leporem, non defendunt apros sui dentes, non ceruos cornua, uel pes in uenere perniciosus, nō serpentes uenenum, omnia scrutata est ingluuies insatiabilis: nec contenta uel luxuriam suam satiasse, uel oculorum cupidinem, herbas conquisiuit undiq;: & ex alio orbe extra solis & cœli uias, attulit piper, cinamomum, zinziber, macidem, nuces muscatas, gariofilos, ad condimenta. Quid facturi, si hæc essent aut uilia, aut salutaria: sic præsertim quemadmodum à nobis sumuntur? Quid sibi uult tanta ciborum diuersitas & aduersitas: ut iam non necessitati, uel delectationi, sed ostentationi comedamus. Miseri, hæc omnia uel aspectu solo satiant. Minus ex multis ferculis comeditur, quàm ex uno, & salubrius uno uiuitur. Nihil aliud clamant literæ medicorum, quàm uarietatem ciborum homini esse pestilentem, pestilentiorem condimentorum. Quid sunt factura tot aromata in corpore? Non cibum coquent, sed iecur & pulmones inflammabūt. Age uerò, cuiusmodi accedit potio? Aqua, credo, saluberrima ex puro uel fonte hausta, uel gurgite: ut quòd sufficit bestiæ, sufficiat homini tanto minus corpori dedito. Quid æque & ad refrigerandos ardores illos ciborum conueniret? & ad eluendam tantam uariarum rerum colluuiem, quantum in stomachum congessimus? Procul absit is furor: ne uinum quidem dilutum: & modicum, quale Paulus Timotheo indulget propter stomachum, & infelicem ualetudinem. Nihil tale, imò igni ignis additur, flamma flammis accenditur. Primùm generosissimum & fortissimum uinum ex Creta, uel Chio, uel Bethica aduectum: quod satis sit etiam glaciei accendendæ. Tum accedunt Gallica, & Germanica: quæ quoniam sunt tenuiora, & minus putantur habere roboris, uitiantur melle, calce, sulphure, alumine, & alijs rebus dictu detestabilibus: ut pugnatiora uideantur: id est, citius inuadant caput: nec restingant sitim, sed accendant: ut tanquam si aquam intercutem patiare, sitis irritetur potu. Pręterea quę per ebrietatē in pocula ingerūtur: caseus recens coactus, lac, poma, caro concisa, pisciculi: ut appareat nihil magis laborare illos, q̃ ut miserrimè pereāt. At sunt loca, in quibus uites nō proueniūt, ibi excogitarūt ceruisiā: sed quam coquūt ex lacuna, & obscœnissima urbis totius aqua: in q̃ plurimæ cloacæ, atq; etiā foricæ influant. Nam eam demū in primis

primis probant. Quòd si quà sit fluens, & paulò niuidior: quemadmodum equos ferunt non solitos de flumine bibere, ni prius aquam pedibus turbarint: ita isti arte, quod est liquidum incrassant, & quod purum, corrumpũt fimo, lotio, & rebus alijs, non sine honoris præfatione nominandis. Addunt ea, quæ ceruisiam non minus ualidam ad inebriandum reddant, quàm quodcunque uinum ubicunq; natum. Tum se uerè beatos rentur, si eo se genere uini aut ceruisiæ expleant & infarciant, ebrietatem sibi eiusmodi potionis imprecantur. Olim ebrietates legimus apud sæculum prius, sed paucorum: quæ commemorabantur tanquam monstra: & ij uinum bibebant merum, non meras pestes, ut nostri isti. Qui quum plurimum potent, uiuere tamen sibi nõ uidentur, nisi etiam potent sępissime. At quomodo se mutuo accipiũt? Nisi discedant omnes ita distenti, ut parum absit, quin rumpantur: nisi ita uino obruti, ut nihil sit in toto homine, quod officium suum possit facere, non sibi amicus satis pro amicitia uidetur amicum excepisse: id est, nisi belluam remittat, qui homo uenerat. Tum tristis demittit tristem, & ille in posterum non satis humanus ac scitus conuiuator iudicatur: quam notam non minus timent, quàm mali uiri. At uerò si sub mensas conuiuas suos omneis constrauerit, ut ibi totam eam noctem stertant, & semisomnes iam multo die surgant, potum poscentes: is demum optimi, atq; humanissimi domini meretur nomen: illum ut magnum uirum reuerentur: ab illo inuitari, ducunt felicissimum. O pudendam mentium cæcitatem. Tam speciosum est hominem exire de potestate mentis, exuere hominem, induere belluam, imò uerò stipitem & saxum? O gulam desperatam, ut in uentrem uenena illa inijciant, mori non recusant. At qua morte? cruciatuum, & perpetui supplicij plena. Hinc enim totum corpus, uelut grauissimo in illud tormento adacto concutitur, & tremit: caligant oculi, obsurdescunt aures, caput in uertiginem rotatur, impletur corpus aqua intercute, dissoluitur paralysi, innodatur ac frangitur morbo articulari, cadit morbo comitiali, scatet fœdissimis papulis, pustulis, ac ulceribus teterrimis: ut non immerito sit à multis dictum, Plures gula perire, quàm gladio. An ulla est cuiquam mortalium uoluptas tanti, ut eam non recuset, qui sciat certissimum cruciatum statim post illam secuturum? At isti qua hora illis sunt tam acerbis doloris facibus liberati, ad potum recurrunt. Si quis ad necessaria uocet officia, si operam illorum roget, excusant ualetudinem: manus & pedes ostendunt fascijs deuinctos: & se commiserantur. Sin ad ganeam aut popinam, portari se illuc gestatorio iubent, qui ingredi non ualent: in lectum paulò pòst recasuri, & medicorum imploraturi opem: graues sibi, uxori, toti familię: impotes sui, inepti ad omnia uitæ munia. Negant se propter hęc omnia incommoda tanta uoluptate priuari uelle. Tanti ne tantulam delectatiunculã? quam equidem in illis compotationibus nullam perspicio. Nam donec sedata sit fames, donec sublata sitis, sit sanè aliqua ex desyderio naturalis uoluptas. At postquàm est naturæ desyderãti factum satis, quæ potest esse ex superfluo delectatio? utiq; (mea sentẽtia) non maior, quàm si quis pannos aqua madefactos in os ingerat, quod genus est in carcere quęstionis. Itaq; alios credo ad potandum consuetudine adduci, ut ad aleam inuitentur: alios inflammari laude (nam est huic furori apud quosdam suus honos) alios specie quadam comitatis: quod inhumaniter uideãtur facturi, nisi in conuiuio largius potent: scilicet quòd sic obtinuit grauis tyrãnus consuetudo, ut in conuiuio & dominus ad potandum inuitet, & alij pareant: ut iam cœnæ istorum, ac prandia, humanum conuiuij nomen continentiæ, ac moderationis admonitionem prorsum amiserint: monstra sunt, non uno digna nomine. Compotationes primùm, hinc conuitia, postremò insaniæ, & degeneratio ab homine. Deniq; nullam esse uoluptatem uel hinc licebit cognoscere, quòd post medium conuiuium sine sensu uorant, non edunt: glutiunt, non bibunt: nec aliter in corpus ingerunt ceruisiam & uinum, quàm lapides in puteum. Quid sentianr, qui mentem iam omnem & sensum crapula demerserunt, ut nihil eorum existat? Istós ne ego credam delectari unquã? Non magis utiq; q̃ lapides, aut ligna. Etiã si omnis Dei cesset ultio, atq; indignatio: & naturæ unius uirib' res tota administretur: an nõ hæc satis sunt, ad creãda quotidie noua, grauissima

uiſsima,execrabilia morborum genera? Miramur nunc demum ſudorem hunc na-
tum? Ego uerò miror hos centum annos non continenter regionem hanc uexaſſe,
atq; afflixiſſe. Quis furor eſt tam cæcus ſe ire perditum? nec exiſtimare ſe eſſe homi
nem,niſi quotidie fiat bellua? ut tranſeam rixas,cõtentiones, plagas,cædes, quæ per
ebrietatem quotidie deſignantur:cæſas uxores,liberos,inquietatam familiam ,pro-
fuſa patrimonia,dirempta connubia,iacturam pudicitiæ,adulteria:& alia fœdiſsima
facinora,quæ homo in ebrietate perpetrat,dum ſibi uidetur ludere.Magiſtratus nõ
deberent ſic de ſuo ſentire munere,ut ſe ad tuendas modò ciuitatis pecunias creatos
cenſerent.Non ſunt Conſules,non Senatus,cuſtodes pecuniæ:cuſtodes ſunt ciuita-
tis, in qua præcipua pars, ſunt animi:hinc corpora, minima & poſtrema, cura pe-
cuniæ.Itaq; quem rerum ordinem in natura hæc obtinent,eundem in cura deberent
obtinere:ut præfecti ciuitatibus adminiſtrandis,ac populis, primum omniũ darent
ſtrenuam operam,ut uiris bonis imperarẽt.Quid enim operoſius,aut grauius,quàm
malos regere? Tum ut ſana, & ualentia eſſent corpora in cœtu illo ac multitudine.
Nam quid poteſt recte geri afflictis corporibus,& triſti ualetudine profligatis? Quis
ſanus non admiretur adulteratum,& corruptum numulum,hominem diro,atq; im-
mani incendio tradere: uitiatorem uerò & corruptorem eſculentorum ac poculen-
torum ſecurum eſſe,atq; adeò, ſi Deo placet,honoratum quoq;? Quãtulum eſt nu-
mus præ ijs,quæ ingrediuntur in corpus? Nulli nocet adulterinus numus, ſi in taber
nis admittatur:at cibus,aut potus ſimul corruptus in corpus admiſſus,lædit:& id læ-
dit,propter quòd pecunias expetimus tantopere.Et quum in utroq;,nempe cibo &
potione,magna eſt adhibenda diligentia, ne quid ſit corruptum, ne quid noxium:
quod uidemus à ueterum prudentia factitatum:& fit in Italia atq; Hiſpania:tum ue-
rò in ijs,quæ bibuntur, exactiore ſunt omnia cura ac prouidentia animaduertenda:
propterea quòd noxius cibus nocet quidem, ſed lẽte:ita ut antequàm uim illã ſuam
animantis naturæ inimicam queat omnino exerere atq; explicare, occurri poſsit ar-
tis beneficio,& uis illa graſſans nondum in totam poſſeſsionem corporis admiſſa,ſa
lutarium aduentu pelli:at potio ſtatim in uenas penetrat, ſtatim in uitalia, & conti-
nuo præliatur:ut incautum atq; inopinantem hoſtem opprimẽt,antequàm ſubueni
ri poſsit.Ad hæc dabunt magiſtratus operam monendo,hortando,exemplo,minis,
pœnis,ne ciues habeant uinolentos,id eſt,non ciues,ſed ſaxa in foro,aut ædibus af-
fixa.Quid enim intereſt, quum ebrium habes domi, talem ne habeas hominem, an
ſtatuam mutam è marmore? niſi quòd ſtatua, & minus adſert moleſtiæ, & non mi-
nus habet hominis. Tum etiam curabunt: ne opifices, quicquid in tota hebdo-
made aſsiduo labore congeſſerunt, una hora, in caupona effundant: quum inte-
rim uxor, & parui liberi inedia contabeſcant domi, & ipſe quum morbus inuaſit,
ilico ad emendicandam ſtipem manum impudenter porrigat. Naſcitur ex tam im-
modicis atq; immanibus uoluptatibus,ex tam profuſo proiectoq; gulæ luxu,auidi-
tas pecuniæ inexplebilis,immenſa,furor & rabies mera potius,quàm auaricia.Nam
ut nullus eſt edendi,potandi finis,nec onerandi menſas omnibus: quæ uſquam ter-
ra,& mari,& cœlo proueniunt: hæc tanta corporis cura iuxta ueterem ſapientũ ſen-
tentiam,maximam animi incuriam parit:relinquitur animus deſertus,incultus, ſpi-
nis & ſqualore obſitus ac horrens:corpus & caro excoluntur, illis indulgetur, om-
nia in illorum ſeruitutem occupata.Hinc,quòd caro potiſsimum requirit,atq; effla-
gitat,totus hominis amor in illam conuertitur,ne quid emicet,atque exiſtat foras:fit
quiſq; carnis ſuę amator,oſor aliorum.Extincta hominum charitate inter ſe,& incen
ſa ardentiſsima face in cuiuſq; pectore erga ſemetipſum, imò erga id quod uilius ac
obſcœnius eſt in unoquoq;, ut illi ſatisfiat quęruntur undiq;,& conuehuntur inſtru
menta uoluptatum corporis:nempe pecunia,& quicquid pecunia parari conſueuit.
Vnde acquiratur,unde rapiatur,nihil ad rem cenſent facere:prædas undecunque a-
gunt (tanquam in hoſtico uerſentur,quum iam nullus ſit amicus)ex alienis, ex ciui-
bus,ex neceſſarijs,ex propinquis, ex parentibus, ex filijs, ab uxore,à marito, à ſua
quiſq; mente, ſi quid poſsideret: quanquam etiam id quod poſsidet, ſeruire uolu-

ptatibus

ptatibus ancillæ carnis coguntːnempe iudicium, rationem, artes, & conſilia omnia: A diuitibus clàm ſurripiunt, pauperes propalam ſpoliant:non aliter, quàm latrones in ſaltu. Vt quiſq; eſt opulentiſsimus, & ad pellendam, & ad referendam iniuriam paratiſsimus: ita eſt maximè in hoc latrocinio tutus. Lupus non eſt lupinam, nec coruus coruinam, ut eſt in prouerbio. Quibus nullæ ſunt uires ad amouendam ab ſe, ac declinandam iniuriam: hi ſunt uenationis huius præda certiſsima: ut lupis oues, & uulpibus gallinæ. Cibus diuitum, inquit Salomon, ſubſtantia pauperum: id quidem ſemper. ſed nunc tamen ea eſt negociandi excogitata ratio, & rei faciendæ: ut diuites in immenſum augeant ſuas opes, & omnia ad perpaucos quoſdam contrahantur. Nam quiſque quam per facultates poteſt, latiſsime tendit retia: pauperes uerò breui tempore nihil omnino habeant. Et qui ſemel cœperit labi, eum nullæ humanæ opes poſsint ſiſtere. Nulla ærugo, nulla gangræna, quod inuaſerit, ita exedit: ut horum temporum negociatio, quem ſemel cœperit arrodere. Ergo tenues homines diuitibus ſunt iam, non pro hominibus: ſed pro aſinis, aut bubus: atq; utinam pro his, nam aſino & boui ad meridiem & ſerum quieſcenti ab opere datur pabulum: pauperi poſt aſsiduam & grauem operam: & cibus adimitur, & cogitur cum uxore, ac familia fame confici, ac interire. Quis hoc unquam audiuit, operam, ſimul & famem indici? Chriſtiani, ubi eſt Chriſtus ueſter? ubi charitas legis? ubi manſuetudo gratiæ? ubi exemplum Dei noſtri ut ſic diligamus inuicem, quemadmodum ille dilexit nos? qui quantum potuit, pro nobis dedit, nempe ſemetipſum totum: ut nullam particulam reſeruaret, quæ non in tolerandos cruciatus perferretur noſtra cauſa. Tranſeo leges ciuiles, mores, atq; inſtituta maiorum, ius ciuitatis, præcepta philoſophiæ, hæc non audiſtis, quamobrē patior. (Nam ignorare literas, imò nihil ſcire, alij nobilitatis eſſe ducunt, alij opulentiæ) Certe baptiſati eſtis. Chriſtiani nominamini: Euangeliū profitemini: hæc diſsimulare non poteſtis: baptiſmi igitur uos admoneo: Chriſtum in memoriam reduco, ad Euangelium aduoco, omnia hæc ſunt referta charitatis: proximus eſt cuiq; alter ipſe. Cur ergo quiſq; ſeipſum arrodit, exedit, conſumit? Sed uos clamante auaricia, tinniente numo, nihil auditis: fulgente auro, nihil cernitis. Perijt in uobis humanitas, reſpectus omnis charitatis, uerecundia Chriſti, metus potentiæ numinis: omnia ſunt unica uoragine auariciæ, & uelut charybde quadam abſorpta. Pater filio, filius patri, uir uxori, uxor uiro propter pecuniam renunciat: nullum charitatis pignus, nullum adeò ſacrum beneuolentiæ nomen, quod non ſeparet, dirimat, diuellat ſordidiſsima hæc terræ ærugo, unde pecunia cuditur. Qui habet ſubditos, exugit, deglubit eos: & quum poteſt, etiam deglutit: poſſeſſor agri exprimit & uexat ſuum colonum: colonus exhaurit oppidanum. Negociator, tanquam hirudo, quemcunq; arripit: non mittit cutem, niſi plenam cruoris, ut poeta dicit. Idem ut ſe expleat: non ſolum ipſe edit, & uorat: ſed alios quoq; à cōmunibus herbis & paſcuis expellit, ut iuuenis & robuſt[illegible] uetulum ac ſtrigoſum. Iam non ſolū mercimonium parit numu[illegible]mum: quod eſſe contra naturam res ipſa clamat, & gentilium philoſophi intellexerunt. Nuper nomina quærebantur, quæ prætenderentur tantę impudentiæ, tanquam Deus tam hebeti eſſet uiſu, ut ſic tecta non cerneret: paulatim inualeſcente auri fame, excuſſus ac proiectus eſt omnis pudor, & nomina detracta. Falces, ſunt falces nominatæ: ficus, ficus. Pater filiò non iam numulum unum ſine ſpe fœnoris mutuaret, & quantum ſit ſorti acceſſurum, diſertis uult uerbis in literis poni: ex ijs, qui ea ſunt auſi facere, non defuere qui optarint licere: ex ijs qui optarunt, inuenti ſunt, qui auderent pronunciare licere. Sic uidelicet pleræque, imò omnes priuæ, ac nefariæ opiniones ex deſyderijs ortum habent. Quomodo poteſt inter Chriſtianos licere, quod eſt contra charitatem, contra Euangelium? Quomodo poteſt inter homines licere, quod eſt contra ciuilem ſocietatem, contra naturam? Sed nō eſt opus longa confutatione: quoniā ea res non tā ignorātia clauditur, quàm prauo affectu. Vobis quidē oculos cupiditas obſtruit, imò etiā eruit. Cæci eſtis: ſed Dominus ueſtras uidet inſanias, ueſtras fraudes. Vos ſurdi: ſed Dn̄s audit gemitus pauperum, & querimonias de uobis. Dominus ultor eſt uiduarum, domi-

nus

nus tutor orphanorum, protector pauperum. Ille uos castigauit, ille terruit, sed adhuc ut filios pater. Sudorem immisit: quomodo potuit clarius ostendere, quid puniret? Sudant distenti crapula, sudant distenti sudore. An non uultis eos resudare, qui sudorem comederant, & biberant: non suum, sed alienum, sed pauperum iniuriæ obnoxiorum? Labores manuum tuarum, quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. At uos labores manuum alienarum, quia manducastis, miseri estis, & male uobis erit. Dominus humano generi operam iniunxit pro cibo: In sudore uultus tui uesceris pane tuo. Vos uerò in sudore alieni uultus uescimini pane uestro: tametsi nec uestro, sed alieno, nempe rapto, & cuius uos iniqui estis possessores. Sed uos quicquid semel domui uidistis uestræ, uestrum dicitis: & iniuriã non ferendam interpretamini, non modò si quis repetat, sed si quis uel audeat suum nominare. Cogitis diuitias, quæ satis sint non uni homini, non uni ætati, sed uiginti: nec spes uestra usquam sistit: in longissimum, in infinitum eam mittitis. Quot putat se unusquisq; uestrûm esse: aut quamdiu uicturum? credit'ne diuitias à morte uindicaturas, aut profuturas post mortem? Occupati conquirendis, quæ uel in corpus inijciant, uel in arcam: nunquam de uilitate sui corporis, de incerta æui celeritate recordantur. Declarat Deus hoc morbo, & eum qui sese ingurgitat: præsentaneum uenenũ in corpus immittere: & qui trans maria & montes accersit, quòd per gulam transmittat: eum operosum laborem ac irritum uermibus & putredini suscipere, nõ sibi ipsi. Et cui, quum unicus sit alendus uenter, unum uelandum corpus, mille patrimonia non sufficiunt, debitores habet, quorum tantum nouit nomina, pecuniam suam per terras omnes uexat, & maria. precia numorũ, & mercium totos dies speculatur, & cõputat, semper in manibus aduersarium habet uel calendarium: tantum in synthesi uestium, in abaco argenti, redituum, prouentuum ex inquilinis, ex colonis, euerriculum substantiæ pauperum: huic ostendit breuissimę eum uię longum & molestum uiaticum parare: de quo est illud in Psalmis elogium: Et relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra eorum domus illorum in æternum. Et in Parabolis Solomonis: Non proderunt diuitiæ in die ultionis: imò uerò lacessent, ac irritabunt ultorem pauperum, quum illorum iniuste ac uiolente rapta spolia penes diuites aspexerit. Et ne quis me hæc, propter augendam rei atrocitatem, de his duobus potissimum uitijs dixisse suspicetur: ostẽdamus in sanctis quoq; literis hæc mala esse, cum suis originibus, ad euitandum indicata. Apocalypsis Ioannis, id est, uenturorum temporum præmonitio sic refert: Et quartus angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi æstu affligere homines, & igni. Et æstuauerunt homines æstu magno: causam subdit: Blasphemauerunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam, ut darent illi gloriam. Quæ autem blasphemia uerior, aut maior, quàm auaritia? quæ iuxta Dei doctrinam Idololatria est, id est, seruitus idolorum. Et quum multa essent per Iudæam facinorosorum, ac flagitiosorum hominum genera: nulli tamen cœlestem Christi doctrinam, nisi pharisæi, deriserunt: causam Euangelista non tacuit: quod essent, inquit, auari. Neque agit scelus hoc pœnitentiam, contrà uerò quotidie inualescit, quotidie fortius fit, ac durius. Ad omnia alia ætate sapimus rectius, inquit ille in fabula, illud malum senectus adfert hominibus: attentiores ad rem sumus, quàm sat est: cadente corpore excitatur ac inardescit habendi sitis: & quo minus restat uiæ, hoc sollicitius uiaticum paratur. Iob paulò quàm Ioannes apertius atq; explicatius: Iuxta multitudinem adinuentionũ suarum sic & sustinebit: quoniam confringens nudauit pauperis domum, rapuit, & non ædificauit eam, nec satiatus est uenter eius. Et quum habuerit, quæ concupierat, possidere non poterit. Non remansit de cibo eius, & propterea nihil permanebit de bonis eius. quum satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, & omnis dolor irruet super eum. Quę pictura tam ad uiuum nostra hæc tempora potuisset exprimere? Quid Paulus scribens ad Corinthios? nónne declarat solere duo illa flagitia coniungi, & coniuncta morbis & morte à Deo configi, ac uindicari? Narrat enim, non pudere quosdam, & crapula se in ecclesia Dei opplere, ac obruere: quòd est intemperantiæ: & esurienti

fratri,

fratri dereliquijs nihil mittere, quod est inhumanæ auaritiæ. Quod ille tum à paucis fieri indignabundus fremit, hoc in plerisque omnibus hodie deprehenderet: ut inebriare se in ecclesia, in cœtu fratrum, in locis sacris inuerecunde audeant: & esurientem fratrem non modo cum despectu prætereant cibo & non potu distenti, uerum etiam irrideant, ac illudant. Quid porrò addit? Ideo inter uos multi infirmi, atque imbecilles, & dormiunt multi. Sunt & alia uitia, que ex his, tanquam ex duobus capitibus nascuntur. Nam ut omnes uirtutes connexione quadam iunguntur, quemadmodum est à sapientibus proditum: ita uitia, tanquam annuli in torque, mutuo se deuinciunt. Quis satis deploret hominum inuidiam, & superbiam diabolicis pene iam pares? quis rabiem irarum, & impotentes in Deum blasphemias? quis fraudes, impo sturas? de queis omnibus in præsentia non uacat sigillatim dicere. propter quæ tot mala orbis quotidie patitur, dum Deus alios præsenti pœna punit, alios periculo castigat, alios aliorum exemplis admonet ad frugem redire. Nemo hic cœlum, nemo aerem alleget, neu in uires naturæ, morbi huius originem referat: quod non aliud esset, quàm si quis eum, qui sit ab homine iugulatus gladio, à ferro occisum diceret, nõ ab homine: tam sunt omnia & cœlum, & elementa, & natura, uniuersa instrumenta Dei, quàm nobis gladius: & ea, quibus opera exercemus, ad autorem refero, quæ aguntur, non sisto in instrumentis. An non esset in eodem salutis ac uitæ libro? An nõ fomenta his morbis, & tantis malis sunt monstrata remedia etiam? Audite. In libro Paralip. ij. orat Rex ille sapiẽs, seu potius uotorum formulas præscribit: Fames si orta fuerit in terra, & pestilentia, & ærugo, & aurugo, & locusta, & bruchus, & hostes uastatis regionibus, portas obsederint ciuitatis, omnisque plaga & infirmitas præcesserit: si quis de populo Israel fuerit deprecatus, cognoscens plagam & infirmitatem suam, & expanderit manus in domo hac, tu exaudies de cœlo, de sublimi scilicet habitaculo tuo. Relinquamus ergo fratres iter nostræ infelicitatis, ac sempiternæ miseriæ rectissimum ac breuissimũm. Transeamus ad iter beatitudinis æternæ, hoc est unum medicamentum. Dominus uocat nos, eamus. Quò propius accesserimus, hoc erimus ab eo uerberante tutiores. Similitudine id uobis explicabo. Quemadmodum si quis feriatur prælongo baculo, quo se magis ferienti coniunxerit, minus lædetur: ita quum à Domino cædimur, cuius uirga longissima est, & manus eius per mundum totum, & extra mundum, quãto nos magis in eius sinum receperimus, eo uerberabimur leuius, & minus graues erũt plagæ. Accedamus igitur, imò cursu nos proripiamus illuc ad eũ, in eius sinũ: nõ solũ nos, q hic relicti & seruati sumus in hac Belgica: sed eæ regiones etiã, ad quas uerberis huius plaga nõ peruenit, quas Dominus noster Iesus placatior iam suo generi humano liberas hac tanta consternatione, & immunes uelit persistere. omnes & nos, & illi alienis exẽplis moneamur: &, quod est discendi genus felicissimum, alienis periculis simus cauti. Nos hic meminerimus continenter tam repentinas nostrorum propinquorum, necessariorum, parentum, liberorum mortes, ut quibus cum pauló eramus antea collocuti, & iucundissime conuersati, paucis pòst horis contumulauerimus. Illi absumpti sunt in exemplum nostrum, quibus optime precemur. Nostra hæc regio exemplo sit alijs: nisi uelint ad se quoque increpationem domini transire, tanquam segniter ociosos, & ad proximas uoces surdos, atque ad uicinum periculum securos. Nam hic morbus Angliam primum iampridẽ inuaserat. Nos tam propinqui Anglis, qui exiguo ab eis freto dirimimur, illorum non mouebamur discrimine, ut inde ad meliorem mentem reuocaremur. Sed eramus quemadmodum annosus ille asinus, & durus apud poetam: qui in pastum ingressus, quantumlibet à pueris fustibus, calcibus cædatur, pungatur aculeis, non discedit tamen: ut qui occalluit ad uerbera, & præ dulcedine edendi, plagas uel non sentit, uel negligit. ita nos in res inanes uitæ huius, & breui casuras intentos & abiectos, tam uicina documenta nihil mouebant. Repetijt Angliam idem morbus superiore anno. nos cæci & surdi, imò cautes meræ nihil sensimus. Clamabat Dominus: adsum pro foribus. & quidem iratus, armatus, ulciscens. Mille mundanarum rerum curæ obturabant nobis aures, ne quid exaudiremus. Ergo transijt ad nos, & ieti

git quod sentiremus:amicos,necessitudines,corpus unice charum. Sentiant aliæ nationes,priusquàm tangantur. Sentiamus nos,& meminerimus uulneris. Optime fuerit nobiscum actum,si uirgæ huius ictus tales reddiderit, ut eam deinceps & metuamus,ut amaram:& ferientis indulgentiam pia recordatione usurpemus: ne sit cur in nobis Dominus eandem habeat in posterum repetendam plagam. Castigatione domini nihil est utilius:signum est faustum, & bene auspicatum. declarat enim Dominus se adhuc paterno esse in nos affectu:nos sibi esse curæ ut filios. Sic testatum est diuinis oraculis. In reuelationibus Ioannis scribitur:Ego quos amo, arguo, & castigo. Et in epistola ad Hebræos:Quem diligit Dominus,castigat:flagellat autem omnem filium,quem recipit. Gratulabatur Thobias Deo, quòd esset ab illo castigatus: & Psalmista memor deliquisse se,antequàm humiliaretur ait:Bonũ mihi quia humiliasti me,ut discam mandata tua. Demus tamen fratres operam, & in hoc strenue incumbamus,ne crebrò simus castigandi,ne toties ad eundem impingamus lapidem. Bona est castigatio,modò proficiat:alioqui nihil interest, castigetur homo, an silex: & uertitur castigatio in uindictam & punitionem, à qua nõ est receptus in gratiam: Siquidem furor fit,læsa sæpius patientia. Caueamus,ne quos non excitarunt clamores hi domi,non stimuli,non punctiunculæ, & uellicationes: excitent pugiones, & cauteria. Vehementer metuo, ut callum obduximus consuetudini delictorum, ne breui tempore grauiorem sentiamus manum Domini:aut etiam (quod est omnium tristissimum atq; amarissimum, & quicquid est ominis in eo, procul auertat Christus)ne penitus reijciat nos, & repellat ab se,tollens in totum castigationem à nobis suam, tanquam insanabilibus, & quos indignos ducat, qui à se corripiantur ut filij: donec in die iræ puniantur ut serui,atq; adeo inimici: & exhæredemur atq; abdicemur: quemadmodum filij, quos nulla arte ad sanitatem potest pater retrahere: aut equus, cui se impotenti cursu abripienti sæpius illum remorari sessor nequicquam conatus,indignatus tandem habenas laxat,& premit calcaria. Dicite fratres,quid futurum censetis,si tot monita, minæ, correptiones,castigationes,uerbera alia super alia tandiu nihil proficiant? An non timetis,ne alterum duorum nobis accidat: aut ne ullam in posterum castigationem Domini simus sensuri, tanquam ab eo repudiati, sed admisso equo,& solutis habenis decurramus in mortem sempiternam:aut ut aliquàm sentiamus plagam,qua uniuersum hominũ nomẽ deleatur, ut uita indignum. Graue est de re tanta statuere. Sed mihi non uidentur leuiora nunc nostra crimina, quàm quum dixit Deus: Pœnitet me fecisse hominẽ,delebo eum de facie terræ. O uocem acerbissimam, & terribilem,quis nõ animo cõsternetur, quum eam recolit? Nos fratres in hoc communi metu,ne spem nostram,aut fiduciã,in ulla humana ope collocemus. Vana est enim salus hominis,non in cœlis,non in elementis,non in herbis,& omnibus pharmacopolarum lenimentis,fomentis, & quicquid illi in narthecia digestum ostendunt:sed in Christo,qui est diuinus, atque æternus medicus, qui est medicina,qui est salus, qui est asylũ, & perfugiũ ab irato patre. Quid aliud docet nos sancta Euangelij historia,quàm pacificatorem huc uenisse nostri belli: & maximè ægroto, qui iacebat in terris,maximum medicum descendisse de cœlis? Quid ille tota uita agit aliud, quàm medicamentum, & remedium ualidissimum adferre morbis animorum,morbis corporum ueteribus iam & deploratis, & à quibus homines medici manum sustulerant:ne opera & impensa cum artis opprobrio periret? Nec solum morbis habemus eum salutarem,sed casibus,& calamitatibus nostris omnibus ducem,exemplar,solatium:ut per omnia sic nos geramus mali, quemadmodum ille optimus: nos serui, ut ille filius, & quidem primus, & unicus, ac proinde multo charissimus. Christus,inquit Petrus, passus est pro nobis, ut sequamur uestigia eius. Habent eum pauperem pauperes,afflicti afflictum, exules exulem. Caret quis domo:& ille caruit,etiam conductitia:quum tamen uenisset in propria:nempe & Deus in mundum, & homo de familia Dauid in Israel: exercitus per famem per sitim, & per labores omnes Accesserunt his ignominia & dedecus: ut etiam

con-

consanguinei tentarint ei manus iniicere, & ad tutelam, & curam suam reducere: etiam uincire, ac cōstringere, tanquam furiosum, & qui exisset de potestate, de mente, de ratione, de consilio: potestas, & mens, & ratio, & consilium patris Dei æterni ac præpotentis. Tot iniurijs, tot conuicijs impetitus, tam atrocissimis: quod blasphemus esset in Deum, uiolator legis, socius dæmoniorum, & consors: quem ipsis dæmonibus uidebāt bellum indixisse. Patitur quis calumniam: graue id quidem, (nam quid intolerabilius, quàm immerentem accusari, & culpari inculpatum?) sed & hi habent accusatam bonitatem Dei, & reum illum, quem pater constituit iudicem uiuorum & mortuorum. Nec tamen humana malicia intra calumniam quieuit. uinxit eum, nudauit, irrisit, flagris cæcidit, posthabuit seditioso latroni, affixit cruci, sepultus est traditus alienæ. Quid quærimus aliud solatium nostris casibus? quid aliud remedium? ex hoc fonte tam nitido, copioso haurite, quotquot uel bibere uultis uel ablui, & purgari. Quàm egregie Paulus: Habentes pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum filium Dei: teneamus spei nostræ confessionem. Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absq; peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, ut misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Si merentes aduersi quid patimur, (quis enim non est extrema meritus?) accurramus ad eum: ut qui innocens pro nobis est passus, nocentibus opem & auxilium ferat. Sin uerò insontes, accurramus nihilominus ad eum: ut nos similitudine exempli consolemur, & similitudinem precemur euentus. ut quemadmodum illum ad regnum mundi euexerunt immerita supplicia: sed quę ille fortiter tulit obsequens patri: ita & nos faciat magno animo perferre propter se. & qui participes sumus laborum, non per nostra, sed per eius merita, simus etiam mercedis. Audiuistis fratres aquas, quæ erant amarissimæ in Marath, iniecto ligno factas esse dulcissimas: sic nihil non sit nobis in hac uita suauissimum, si lignum illud crucis & supplicij Christi addatur ceu condimentum. Idem si auferatur, amarissimæ sunt aquæ, nec possunt gustari. Hæc quidem ubiq;, hæc semper: sed in præsenti tempore, & in hac regione, sudantes tanto cum periculo accurramus ad eum sudantem: propter tantum periculum, uicinum morti dirissimæ atq; amarissimæ. Etiámne huic morbo, Christe, tam raro, tam nouo, insolito, inuiso, inaudito, tam multis annis post te futuro prospexisti: ut haberent homines ad quam medicinæ partem, per exempli similitudinem confugerent? Videlicet non unus tibi dies, aut alter, quemadmodum miseris & momentaneis hominibus: sed æternitas tota curæ est. Totam uides præsentē, & oculis tuis subiectam totam complecteris, toti cō sulis infinita tua & immensa prouidētia. Sed iam fratres à malis nostris ad bona ascendamus, & sacra Euangelij uerba audituri, altius animos erigite, ac in maiorem componite pietatem. Nam melius hæc assequitur pia contemplatio, quàm scrutatio curiosa, & superba. Narratio Lucæ sic habet: Egressus cœnationem Dominus, secedit in locum à frequentia remotum, ad orandum, in montem oliuis consitum, quemadmodum consueuerat. Consuetudo ostenditur orationis: siue ea significetur in monte, tanquam in solitudine: siue post epulas, ut refectionem corporis, animæ subsequatur refectio. Et quo magis in se oraturus se colligeret, totumq; traderet, ac dedicaret Deo, exemplum ostendens nobis, seiūxit se à discipulis, quantum iactus est lapidis, ut non uideatur in totum eos relinquere, sed aliquantulum separari, & iubet ut in nocte, & soli, ac deserti, & tentatione impendente, orent: ut per orationem propinquiores Deo effecti, discedant à diabolo, & eius retia euitent. Tum & hoc orent, quod in calce dominicæ orationis ponitur, ne intrent in tentationem, incerti an euadent. Et ipse positis genibus orabat. Mens quidem parata erat ingenti alacritate subire mortem tantæ utilitatis: caro autem, quæ se unam aspiceret, recusabat supplicium tantæ immanitatis. Spiritus erat promptus, caro infirma: & tamen in pauore illo ad paternam uoluntatem omnia remittebat, nihil reseruabat suæ. Scibat quamuis perturbata, & confusa, se non posse errare: si iustissimam esset

secuta uoluntatem, qualis est Dei. Ideo ait: non mea uoluntas fiat, sed tua. Et ne meticulosa caro desertam se interpretaretur: adfuit Angelus de cœlo, qui eam consolaretur, qui confirmaret cœlesti præsidio demonstrato. Illa tamen (quæ est hominum infirmitas) ab omni alia cogitatione in discrimen iam proximum, iam premens conuersa, maximopere deiecta & consternata est: ac solutis præ terrore cõpagibus, commaduit Christus, & sudoris unda ex eius corpore profluxit, qui & crassitie sua sanguis uideri magis posset, quàm sudor: & colore sanguineo erat tinctus. Nam apertis meatibus tam teneri corporis, credibile est etiam sanguinem esse exudatum. Subiecit manum diuinitas cadenti homini, & iam collapso: ita resumptis uiribus rediit ad discipulos, qui & inuitante tempore, nempe intempesta nocte, & premente mœrore, somno erant impares. Dominus instante tentatione, docet nõ esse dormiendum: orandum potius, & ante illam ne intremus: & quum inuaserit, ne succumbamus. Audiuistis fratres euangelica uerba? Nunquid non etiam annotastis sacramenta? Innumera sunt in singulis, non solum sententiis & uerbis, sed syllabis quoq;, & apiculis. Egressus (inquit) Iesus. Vnde ille egressus, nisi à patre? de quo dicitur: Exultauit ut gigas ad currendam uiam: à summo cœlo egressio eius. Et in uaticiniis Micheæ: Et egressus eius ab initio, à diebus æternitatis. Sed ipse idem, unde egrediatur, & quò regrediatur, nos docet: Exiui, inquit, à patre, & ueni in mundum: & iterum, Relinquo mũdum, & uado ad patrem. Quid est aliud mũdus, quàm homo? quid aliud homo, quàm mũdus? de quo scriptũ est: Vniuersa uanitas, omnis homo uiuẽs. Et enim alia suis cursibus uadunt, nos à uia deflexìmus. In nobis duo sunt: peccatum nobis intimum, & uisceribus nostris hærens, atq; affixum. tum propter peccatum, natura uitiata: ut aer ab ægro corruptus. quæ sic affecta, multa importat & animo incommoda, & corpori: molestiam, metum, ægritudinem, sitim, esuriem, algorem, æstum, lassitudinem. Egreditur Christus, fratres, à Deo ad nos, iterum à nobis ad Deum rediturus: prodeundum est illi obuiam, ut & nos in illius occursum à nobis exeamus. Ille ponit maiestatem, & felicitatem suam: & per incredibiles suas uirtutes, usq; ad incommoda nostræ infirmitatis progreditur. Ne expectemus, ut interius ueniat ad malitiam nostram, exuamur & nos malicia nostra: ut per infirmitates nostras, ad uirtutes illius ueniamus: ad charitatem, obedientiam, mansuetudinem. ut ille per calamitates nostras ad uirtutes suas, & inde ad patrem, unde uenerat, reuertens, nos quoq; secum eadem uia reducat. Orat Dominus à cibo, ut ne saturo & refecto corpore, animam esurientem relinquat, sed utriq; præbeatur suum pabulum, quo sustentatur. Verùm non ita orat post cibum sumptum, ut nos: qui in frequentia conuiuii, feruente adhuc sermone, risu, impudentia, atq; etiam non raro impudicitia, excitamus puerum aliquem, qui male intellectas preculas peius pronunciet. nos interea aliud agimus, & uerba illa non audimus, sed ferimus, defungendi tantum gratia: quod id ad officium existimetur pertinere. Quid aliud possumus facere, demersi epulis & potione, ignari nostri, commotis ac effusis uniuersis animi perturbationibus? Sobrium & castum Christi conuiuium facile dimittit, imò hortatur hominem ad precandum. Itaq; Dominus uere ac serio se orare uelle declarat: nam in montem ascendit, & à suis se abducit. Quid est eum, qui oraturus sit, montem conscendere? Nõ debere circa res humiles orationem uersari: non hæc terrena tantum & caduca, & statim peritura poscere. Ascendendum est in montem oraturis. Quærendum est primùm regnum Dei, & iustitia eius, tum illa, alia adiicientur nobis. Oranda est pax Dei, roganda gratia, postulanda charitas, magna sunt illa, & celsissima petẽda. Et tum demum uere orat mens, quum ascendit: quum non orat, cura infimarum rerum grauata & depressa. At in quem montem ascendemus oraturi? non in illam sterilitatem Gelboæ: in quem nec ros propter execrationem cadit, neq; pluuia: sed in montem oliuis plenum, quod est argumentum soli præpinguis & feracis. Oratio nostra fratres sit fertilis, adferat fructum in nobis: ne ita per animos nostros trãseat, ut aqua per marmor, aut ferrum delapsa, quæ perparum humectat. Ne ueniamus ad posteriorem orationem, tanquam nihil

nihil sit priore actum, relinquat in nobis unaquæque oratio impressum uestigiū. Attente recitetur: consyderemus, quid dicamus: admiremur magnitudinem Dei, ueneremur potentiam, amemus bonitatem: & prior oratio tradat sequenti mollitū ac subactū animū, paratiorē pietati. Sequūtur discipuli. Quid sequuntur, nisi, quòd est nobis omnibus sequendū, exemplū? Quomodo enim peruenient quò intēdunt, & quò Christus antecessit, nisi Christū sequātur, qui est solus dux uię, & uia ipsa? Quod uerò relinquit eos oraturus: quid mōstrat, nisi quod dicitur, Sedebit solus, & extollet se supra se? Nō parum ad bonā mentem conducit, hominem interdū esse solum: in seipsum se recipere, secum loqui, & in se respicere quid sit: quò iturus, cuiusmodi sint quæ cupiat, quæ sequatur: orare tum Dominum, ut applicet nostris tenebris suum lumen, nostræ debilitati tam oppugnatæ suum auxilium. Simul doctrinam tradidit, quomodo sint amici, quomodo propinqui, & affines possidendi: quomodo opes, parentes, & alia præsentis necessitatis. ea enim omnia ad usus uitæ huius habes: illis utere, quum est opus. At quum oras, quum ad Deum accedis, quum de Deo agitur, quum diuinū nobis negotium, relinquito humana negotia: sed quantum est iactus lapidis: id est, tādiu, & tam procul, dum Dei opus, in quo tum uersaris, nō impediāt. Positis orat genibus: ut doceat quanta debeatur Deo reuerentia, quàm modesto, & demisso sit à nobis animo adeundus, quum omni alio tempore, tum uerò quum oramus, quum ab eo aliquid petimus, ac precamur. Iam orationis quanta doctrina nostra? ingens, utilissima, multum ad totam uitam profutura: quid sit, & quemadmodum orandum, quo quid potest cogitari fructuosius? ut sciamus, quid ab illo petendum sit, qui habet omnia, qui potest omnia. ne pro utilibus & salutiferis, noxia & pestifera postulemus. Nos enim, quemadmodum orandum sit, nescimus: ut Paulus testatur. execrationes sunt sæpenumero, quæ nos remur esse uota, ea optamus, & Deū poscimus: quæ si impetremus, nihil sit futurum nobis calamitosius. Solus Deus nouit, quid simus petituri. Pater, inquit, fiat uoluntas tua. Quod aliquando discipulis præcipiens dixerat, nunc confirmat actione sua, & tradit in exemplum. Nos qui nescimus quid nobis ipsis expediat, quid nominatim rogabimus? Tu qui scis, dato quę nobis conducunt. Neque uerò nesciebat Christus quid sibi expediret: qui est patris sapientia. aut si uoluntas patris fieret, non fiebat & filij, qui est unum cum patre. Sed homo tum orabat: & pro hominibus, institutionem nobis dabat, & exemplum: ut imperfectio nostra imitatione operum perfectionis illius corrigatur. Fiat, inquit, uoluntas tua, non mea. Voluntas nostra, quæ cæcum habet ducem, nempe mentem nocte & tenebris obrutam, cęca est. Tum delicto macerata & corrupta, mala est. Quid ergo conducibile potest uidere cæca? quid boni optare mala? Dei uoluntas & sapientissima est, & optima. Videt quæ sunt utilissima: uult quæ sunt bona. Si nostra uoluntas fiat, tam expediet nobis, quàm cæcum in præcipitio deseri solum. Si fiat in nobis uoluntas Dei, tam erit utile, quàm ad uiam difficilem ducem esse nactos nos, & uiæ gnarum, & bonum, & nobis amicissimum. Quod additur, Angelus de cœlo uenit confortans eum: consolatio est, & subsidium quod cœlitus mittitur ijs, qui uoluntatem suam diuinæ uoluntati subijciunt, & euentus rerum patienter Deo permittūt: nec anteuertere ac præcurrere Deo uolunt, ut, quod illius est modò, præripiant. Dominus autem in atrocitatem ilicò secuturi supplicij intentus, sudauit tāquam sanguinis guttas in terrā decidentes. Quousque prouexit te amor nostri, Christe: ut eam mortem subires, cuius uel sola reputatio sanguineum tibi sudorem exprimebat? Sed neque ex metu modò supplicij erat is sudor. horror eum toto inuasit corpore ex eo, unde plus angebatur, quàm ex cruciatibus & morte. Horret Dominus tantum esse peccatum filiorum Adæ: ut tanto innocentis sit supplicio expiandum. Quid futurum, si illis ipsis qui peccarant, per seipsos fuisset satisfaciendum? Dolet in futurum, & mœret tantos suos dolores, illud supplicium immanissimum pro toto humano genere perlatum, non toti humano generi profuturum. etenim unius animulæ iactura magis mouebatur, quàm omnibus clauis, & coronis spineis, & crucibus, quippe qui

etiam propter unam animam descendisset. Ne nobis fratres tam uilis sit una quæuis anima, quam Christus Deus noster tanti æstimat. Iam Christi corpus quid est aliud, quàm ecclesia? Sudor uerò ex labore nascitur. Itaque sudore illo, ærumnæ sunt ecclesiæ totius præmonstratæ. de quo Paulus dixit: Omnes qui piè uolunt uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Augustini est hæc interpretatio his uerbis: Orans etiam cum sanguineo sudore Dominus, significabat de corpore suo toto, quod est ecclesia, manatura martyria. Ergo quam pœnam Deus Adæ pro delicto indixerat, Dominus noster propter delictum pertulit: ut in sudore uultus sui uesceretur pane suo. omnibus est uescendum in sudore uultus nostri pane nostro: & Adam, & nobis, & Christo. Panis est quo nutritur corpus, & panis quo reficitur animus. Corpus sustentatur pane, labore brachiorum quæsito, ac penè extorto: fodiendo, arando, seminando, occando, metendo, terendo, molendo, pinsendo, coquendo. Panis nostrorum animorum, est Christus: de quo ipse ait: Ego sum panis uerus, qui de cœlo descendi. Et est granum illud frumenti: quod cadens in terram, quia mortuum fuit, fructum attulit uberrimum. Panis Christi, est obedientia paterni præcepti, & impletio tanti operis suscepti: de quo inquit: Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius, qui misit me: & perficiam opus eius. Christũ panem edunt mentes nostræ, in sudore uultus sui: id est, per consortium laborum Christi: quum nos aliquantum sudamus: quandoquidem ille plurimum, & grauissimè sudauit. Iam & uultus noster, quis est alius, quàm qui est & caput Christus? quàm ille, qui est etiam uultus Dei? de quo referti sunt libri sanctarum literarum. In illius sudore nos illum ipsum comedimus panem Angelorum de cœlo ad nos missum: quum ex eius medicina remedium quærimus nostris malis: tum exempli cõsolatione, tum innouatione gratiæ per pacificationem illius. Per eundem sudorem Christus paret patri: & comedit eum panem, quem ei pater manducandum apposuit: & bibit calicem, quem ei dedit bibendum. omnes ergo diuino obtemperamus edicto: & in sudore uultus nostri uescimur pane nostro: præter istos, qui in sudore uultus alieni, uolunt uesci pane suo. Fratres, non possumus, quod est in prouerbio, alienis dentibus uuam acerbam mandere: non alienis sudoribus sustentari, nisi uelimus nobis esse statim pòst tanto tristius & periculosius sudandum. Præmium alieni laboris ne cõuertamus in rem nostram. quoniam cessante omni humano uindice, Dominus iudex & uindex est. Ad panem hunc quærendũ, quo breuissima uita hæc producitur, labore et unusquisq; suis manibus, ut pater noster Adam. Audiamus (quæso) non unum quemlibet de uulgo, sed Apostolum doctorem gentium in fide & ueritate. attendite singula uerba, quæ ab illo scribuntur ad Ecclesiam Thessalonicensium. Nam & quum essemus apud uos, hoc denunciabamus uobis: quoniam si quis non uult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter uos quosdam ambulantes in quiete: nihil operantes, sed curiose agentes. His autem, qui eiusmodi sunt, denunciamus, & obsecramus in Domino Iesu, ut cum silentio operantes, suum panem mãducent. Hæc apostolus. Neq; enim satis est operari, si opere tuo alienum panem iniquè ad te pertrahis. Tuus est tibi panis meritò per laborẽ quæsitus, cum silentio comedendus. Panis uerò cœlestis, quo uno mens reficitur, ac uiuit: sudore nobis est parãdus, & uultus nostri. Si uolumus uti sudore uultus nostri Christi, ille supplebit, quod nobis deest. Sin nolumus, sudandum erit nobis, & frustra: & longe alio sudore, quàm Christus sudauit. Illius sudor est saluberrimus ac fragrantissimus. noster odoris tartarei pestilentissimus. illius sudor omnes sanat, & seruat. noster contaminat & occidit. Si ad illius sudorem pio accedamus animo, ut membra efficiamur, quo ex salute capitis aliquid in nos descendat: is sudor iam est illi exsiccatus, regnumq; ac nomen peperit, quod est super omne nomen. Etenim quæ de Christo sunt, finem habent, semel mortuus per infirmitatem pro peccato, per potentiam uitę redditus, amplius nõ gustabit mortẽ. Christus resurgẽs à mortuis, iã nõ moritur: mors illi ultrà nõ dominabit. Quod ẽm mortuus est peccato, mortuus est semel: q; aũt uiuit, uiuit deo. Sed nobis idẽ sudor adhuc madet, adhuc recẽs & uigẽs: nõ quemadmodũ herbę istę nostrę paulatim exhalãt uim suã, & ꝓcedẽte tẽpore penitus amittũt,

ille

ille in totã æternitatem ad publicas utilitates idem eſt, ac ſui ſimilis: uiuidus, efficax, præſentiſsimus. Quod uerò rediens ad diſcipulos, dormientes inuenit: quid eſt, niſi naturam corporis noſtri pronam ſemper, in terram uergere ad cupiditatem eorum, quæ ex terra orta ad exiguũ nobis tempus florent, atq; adblandiuntur, ſtatimq; pòſt ad originem ſuam recidunt: id eſt, ad nihil? Dominus adductus habenis equi huius adeò ſegnis cohibet eum: ne capite contingat terram, ne cadat. Quòd ſi paululũ modò abſit Dominus tanquam ſeſſor, ſi uel tantulum remittat lora: nutatio ilicò, & ſomnus, & ruina. A quibus enim parumper ipſe diſceſſerat, reuerſus dormientes deprehendit. Orandus eſt Dominus (quod illi fecerunt diſcipuli, qui ibant Emauntem) ut maneat nobiſcũ, quoniam adueſperaſcit. Semper enim, quãdiu hanc uitam agimus, ueſper eſt nobis nocti uicinus, ſemper imminet, ſemper incumbit nox, mane nobiſcum Chriſte lux meridiana: quando nox appetit, & minatur ſomnum: nam ſi ulterius tranſeas, magno diſcrimini indormiemus. Dominus reuertens, iubet eos ſurgere. Quoad capite nutamus, & ceruicem demittimus in terram, aſpectu & cupidine harũ rerum: quas propter ſui humilitatẽ, proni magis intuemur, quàm recti: aſcendit ſuper nos ſpiritus poteſtatem habens, & incumbit in totum corpus noſtrum. Quòd ſi nos Dei gratia atq; auxilium de terrenorum deſyderio, ad cœleſtia erexerit: excutietur imperium maligni ſpiritus, qui in nobis per occaſionem noſtræ ſtultitiæ dominabatur. Surgite, inquit, ſuſcipite ea, quę uos ſuſcipere ille uoluit, qui rectos creauit: & orate, ut ne intretis in tentationem. Hoc monet, qui tum noſtras, tum hoſtis noſtri uires habet cognitas, & perſpectas. Scit, quemadmodum ſcriptũ eſt in libro Iob: non eſſe poteſtatem quæ comparetur diabolo ſuper terram, qui factus eſt ut nullum timeret: omne ſublime uidere illum, & eſſe regem ſuper omnes filios ſuperbiæ. Nouit infirmitatem & fragilitatem noſtram: conſulit, ſuadet, hortatur, ut omnino refugiamus, ac reformidemus congreſſum cum hoſte tam ualido, tanta potentia armato, tot artibus inſtructo. Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem: ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores, tenebrarum harum: contra ſpiritalia nequitiæ in cœleſtibus. Hoc eſt quod quotidie precamur (ſi modò uocem ipſimet noſtram audimus, ne inducamur in tentationem. Nõ debet tanta hominum imbecillitas in tam graue periculum ultrò deſcendere, aut leuiter impulſa ſe deijcere. Fugite fratres: auerſamini manibus, pedibus, toto corpore: toto niſu recuſate, ne admittatis tentationem, ne qua ſe in ueſtra pectora inſinuet, quam ſtatim auget ſuis artibus, & efficit ualidiſſimam ſerpens aſtutiſſimus. Vitate quantum in uobis erit, aditus tentationem. Claudite oſtia ſenſuum, cogitationum. Ne ſit uobis ludus uenenum guſtare, gladij aciem in iugulo experiri. orate ne qua irrepat tentatio. Si irrepſerit: tum inſtanter & anxiè orate: petite, ne uos uincat: ſed ut eam uos uincatis auxilio Domini, & fiducia illius, qui iubet nos bene ſperare ac cõfidere. quoniam ſicut ipſe uicit diabolum & mundum: ita omnes, qui ſe in præſidium & tutelam ipſius receperint, eoſdem hoſtes uincẽt in ipſo, qui eſt unigenitus Dei filius Rex regum, benedictus in ſæcula, Amen.

BRVGIS, MENSE NOVEMB.
M. D. XXIX.

Ioannis Lodouici Viuis Præfatio.

AGNAS & graues admodum plagas accepit humanum genus per primum illud primi hominis Adę peccatum, non in corpore solùm, quod tum factum est imbecillum, & morbis, senio, mortiq; obnoxium: sed etiam in animo, parte hominis longè diuiniore. & quod supra modum dolendum est, grauissimum uulnus accepit in ipsa uoluntate: quæ quum antea rectà ferretur in amorem summi maximiq; conditoris, tum demum auerti cœpit ab illo uero perfectóque bono, & ad res uanas nihiliq; deflexit. Tum in mente, suprema hominis ueluti specula, caliginem quãdam tenebricosam, hoc est ignorantiam cæcitatemq; contraxit, ut iam inde per sese non satis perspicere ualeret quid rectum sit, & quò debeat pertingere. Ex qua rerũ ignoratione subinde nascitur in hominibus suspicio, ut etiam si a præstãtioribus admoneantur meliorum, ea tamen eiusmodi esse non credant, neque facilè pareant: ac ne tum quidem, quum Deus ipse quidpiam docet aut imperat. Nam uel non credunt homines Deum tale quiddam præscripsisse, uel obliuiscuntur, uel certè negligunt: aut sese non satis intellexisse suspicantur, qualia sint quæ de cultu sui ipsius Deus in uetere nouoq; Testamento nos docere non est dedignatus. Ad quas res quum alij planè sint increduli, alij suspicaces & dubij, nunquid erit operęprețium, ut eas humanis ratiocinationibus fulciamus ac corroboremus? ut ad credendum adducantur ij quibus sola Dei dicentis authoritas non uidetur ad persuadendum satis adferre momenti. Nam sunt pleriq; uel inter Christianos, quorum fides ueluti pictura quædam exoleta uidelicet uetustate, ualidioris persuasionis penicillo renouãda uideatur. Admirabuntur fortasse nonnulli, quum audierint diuinas prę̨scriptiones rationibus fulciri, quasi diuina rebus humanis tueri cõstituerimus: & iactabunt, fidei meritum fermè tolli & abrogari, si humana ratione firmetur ac corroboretur. Sed intelligant, rationes quidem fore humanas, quibus in hoc opere sumus usuri, sed tamen ex diuino fonte sumptas atq; petitas. Tales enim sunt, ut nemini unquam quãtumuis ingenioso, quantumuis erudito uenissent in mentem, nisi pro sua ingenti misericordia Deus ipse nos ueritatem iam tum in abstruso, & (quod aiunt) in Democriti puteo delitescentem, per Seruatorem nostrum Iesum Christum docuisset. Verùm tradita iam & patefacta ueritate, resolutisq; signaculis illis septẽ, quibus olim obsignatus erat liber ille mysteriorum, quem solus agnus ille immaculatus dignus est habitus ut aperiret, iam non admodum difficilè est rationes quoq; ad eam ueritatem explicandam adhibere: non sic tamẽ ut humanis diuina fulciamus, quid enim uideretur absurdius? sed ut pro uiribus ostendamus, quàm sint hæc inter sese conformes atq; concordes. Nihil enim est aliud humana ratio, quàm radius quidam diuinę lucis: ut regius ille Psaltes meritò dixerit Deo, Signatum est super nos lumen uultis tui Domine. Non igitur dissident, neq; sibi mutuò aduersantur, si quis aptè norit excutere ac peruestigare. Nec uerò metuat quisquam, ut fidei meritum sit amissurus, si hæc nostra perlegerit. Non enim rationes adferentur eiusmodi, quæ perhibeant (ut inquit ille) experimentum sensuum. Et tamẽ inter has quædam sunt efficacissimæ: in spe tamen & charitate maius esse meritum fatendum est, quàm in sola fide. Nam uel dæmones, ut Lacobus ait, credunt & contremiscunt: sed nec sperant, nec amant. Neq; uerò timeat quispiam, quòd hic de fidei ueritate disputetur: sic enim melius apertiusq; dignoscẽtur diabolicæ fraudes atq; præstigiæ, quibus irretire & abducere in gehennam miseros cupit. Quòd si spiritũ illum sanctum omnes haberemus, & sacram illam unctionem spiritalem, quæ nos omnia doceret, hoc ipsum satis esset, nec ullis opus esset rationibus. Quòd munus quum tam sublime sit, ut nec omnibus, nec omni tempore detur, utamur sanè huius loco exquisitis rationibus: quod nec primi, nec sine exemplo facimus. Sic enim hactenus plurimi uirorũ uitæ sanctitate nobiliũ facere cõsueuerunt, quorũ dicta, ueluti sequẽtes post terga messorũ, in manipulos collegimus, & in hunc usum

usum coaceruauimus. Nec uerò quisquam existimet, fidem humanis hisce rationibus perfici, aut in nobis posse generari. Isagoge tantum est, siue introductio quædam, ut ab ipso summo atque optimo Deo fidem postulemus, quę prorsus est donum Dei: ut non sine causa dixerint apostoli, Domine adauge nobis fidem. Quanquam illud nobis certum ac firmum esse debet, minimeque dubitandum, quin det illam omni petenti, beneficentissimè simul ac liberalissimè. Fides profectò donum est altissimi. At nos his libris omnibus nihil aliud egimus, nihil conati sumus, nisi ut ueluti manu duceremus, & ostenderemus; à quo ea sit petenda, quomodo postuletur, & per quē, nempe Christum Dominum. Nec ista scripsimus, ut extolleremus Christianam fidem, quæ nullius commendatione aut præconis indiget: tantum abest, ut nostris operis egere uideatur. sed ad fratres confirmandos, & exteros quoque perducendos ad tanti boni communionem: id quod nescio quàm magno cum fructu, optima certè spe, atque animi promptitudine fecimus. Quanquam uideamus hodie rem potius affectibus geri, sicut in partibus & factionibus ciuitatum, quàm ratione ac iudicio. Sic Iudæus adhæret mordicus suæ sectæ, sic Saracenus, & cæteri, quoniam eas à parentibus acceperunt: nec excutiunt, quò mens & ratio si aptè in consilium adhiberentur, eos essent tādem perductur ę. Nos autem in hoc Opere uniuerso dedimus operam, ut argumenta quibus utimur, quiuis etiam possit intelligere, si mentem aduerterit. Nam quædam nimis uel intricata, uel arguta, circulis scholarum relinquimus, quibus ea uidebantur magis conuenire. Vtinam autem liceat nobis omnia tam commodè, tamque dilucidè prorsus explicare, ut ab optimo quoque possint intelligi. Lactantius ille Firmianus ad hisce similia differenda, dari sibi optabat eloquentiā Tullianæ proximam. Ego uerò longè aliter de M. Tullio Cicerone sentio: qui si de hisce rebus aliquando dicturus pulpitum cōscendisset, intellexisset profectò, quanto facilius esset de causis forensibus, de bello & Republica coram populo Romano in alteram partem dicere, quàm de summo rerum omnium parente Deo, & rebus ab hominum sensu remotissimis persuadendis, apud uniuersas orbis terrarum nationes cum dignitate disputare. Sed iam ad rem ipsam accingamur, precati in primis Christum optimum maximū, ut ipse manum admoueat operi, ne sine fructu tantum laboris frustra suscepisse uideamur.

PRÆFATIONIS FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS DE VERITATE FIDEI CHRISTIANÆ LIBER PRIMVS, QVI EST DE HOMINE ET DEO, SIVE DE FVNDAMENTIS TOTIVS PIETATIS.

DE FINE RERVM OMNIVM.

NTER multa quibus sapiens ab insipiente distat, illud est præcipuum, quòd sapiens quæcunque siue agit, siue dicit, in finem aliquem certum refert: stultus uerò, & demens fertur temerè, nec quorsum euasurus sit, considerat. Ac de ipsis sapiêtibus quo quis acutior est, ac cordatior, eo certiorem habet in re omni finem, magísque fixum: et quoad eius potest perficere, minimum relinquit casui. De quo est illa Aristotelis celebratíssima sententia, Vbi plurimum ualeat prudentia, ibi fortunam minime ualere. scilicet quòd illius ditioni atque arbitrio non multum permittit, quisquis rerum exitus diligêter prouiderit, & expedierit consilia. Est enim proprium maximè uiri sapientis ordinare ac præscribere omnia, quoad eius fieri possit. id autem nunquam assequetur, nisi oculos & mentem coniecerit in finem, tanquam in album iaculator. Quocirca quum authore mundi nihil sit sapientius, nec fas est aliter de illo existimari, fieri profectò non potest, quin singula ad suos quæque exitus ac uelut scopulos direxerit: neque inueniri in natura temerè quippiā factū, aut frustra sine ullo metæ respectu, ad quam tenderet. Quod iam olim ab excellentibus ingenijs deprehensum, magna argumentorum ui ostensum ac patefactum est, ut superuacaneum sit eorum hîc à me rationes repeti: in promptu est ex eorum libris cognoscere, adeò ut nihil in physico aiant esse turpius, quàm dicere, factum quid esse sine causa. Grande utique piaculum esset humanum ingenium de illo sentire atque existimare, quisquis uel cōditor est huius tanti operis, uel rector, quod est de homine sapiente penè nefas, ut aliquid aggrediatur temerè, hoc est nulla ut destinata causa opus suscipiat, atque in eo uersetur. Admonent ac docent nos cursus conuersionesque cœlorum, tum uices rerum statæ ac indubiæ, omnia in genera & formas separata descriptaque similitudine nascentium per uices & cadentium perpetua atque inuariabili, ut ratas firmasque esse singulorum causas pro certo habeamus, siue condantur, siue conseruentur, siue intereant: alioqui uel non fierent hæc, uel non perseueraret tanta constantia. Non enim fit ma esse possunt ac stabilia, quæ mittuntur temerè, nec in certum exitum diriguntur. qua de re in prima philosophia est à nobis disputatum, & mox nonnulla attingemus. Sapientia igitur finem statuit certum ac solidum, bonitas autem bonum ac utilem. Neque enim uel sapientis est incertos aut leuiculos fines sibi proponere, instituenti actionem aut opus: neque eos persequi, in quibus præmium sit opera indignum. Nec boni est, fines rerum proponere animo suo malos & noxios. quippe si hoc fecerit, desinit iam bonus esse. sin uerò prius illud, sapiens: ut cuius uel mens in stultitia uersetur, uel uoluntas in malitia. Quum autem nihil sit Deo sapientius, nihil melius, utique omnia is in exitus certos parauit & magnos & solidos & rebus ipsis cum primis salutares: quales scilicet & sapientia & bonitate illius digni sunt. Quòd si docent nos uel sensus ipsi, magnos atque admirabiles esse rerum minutarū fines atque usus, quantum esse hominis ipsius existimari par est, tanto reliquis omnib. præstātioris? Agens quū machionē ingreditur, finē sibi præstituit, à quo ad agendū uelut stimulo quodā instigatur, & detinetur in opere. id nemo nō quotidie tū in seipso experiē, tum in alijs. Nam qui pecuniæ cupiditate nauigationē suscipit, hūc pecunia animo proposita & in nauē deduxit,

deduxit,& in naui retinet. Ad metam hanc uel agens ipse perducit opus, nec relinquit donec sit eò peruentum: uel uires & facultatem attribuit, quibus ipsum idem se perducat. Moles statarias ac torpentes artifices ipsi perficiunt, machinis uerò necessaria apponunt adminicula, quibus motus suos cursusq; conficiant. Statuam ut quæ immobilis est, nec consummare seipsam potest, plastes aut fusor absoluit. Horologium aut pistrinũ opifex suus usq; eò deducit, ut decurrere iã deinceps per seipsum ualeat. Motus & actiones quódnam initium habeant,& uelut fontem unde proficiscantur, nomina ipsa declarãt,& quasi tacitus generis humani consensus. Sunt enim motus alij naturales, hos edit naturæ uis ac potestas. Sunt uoluntarij quidam, qui & humani nuncupantur: hos homo, seu quæ in eo pars est potissima, uoluntas. Illos ergo facultas naturæ ad finem peragit, hos facultas hominis seu uoluntatis. Cuius potestatis munus est supremum in homine imperium, omnia in illo regere ac temperare. Summæ potestati adiuncta est mens, tanquam consultrix. Eius porrò qui consulit, nihil est tam proprium, quàm ea tenere ac nosse, de quibus solet cõsultari, alioqui nullo pacto rectè consulet. Quare mens hæc, cuius uolũtas consilio utitur, quæq; illam quid sequendum tenendumq; sit docet, quid contrà fugiendum atq; aspernandum, nihil aliud est quàm lux animi, in qua necesse est finis eius cui sumus cõditi, informatam atq; ingenitam à Deo inesse notitiam & comprehensionẽ quandam. Nam si secus foret, parum magister hic atque consultor sufficeret, quærendusq; esset alius magis idoneus, qui nos de re adeò necessaria edoceret, quam unam nescire grauissima esset pernicies ac pestis. Nec credi ullo modo licet, magistrum hunc qui uoluntati nostræ tanquam pædagogus sit appositus, mancum & destitutum ab ijs esse rebus quæ nos scire prorsum oporteret. Nec absoluisset opus suum Deus artifex sapientissimus, cui non adiecisset à quo duceretur ad finem quem ignoraret. Nos quoq; ab scopo nostro deflectere nullius esset culpę, nẽpe ab eo quod naturaliter nesciremus. Verùm nos qua tandem cõditione missi in uitam simus, mutæ animantes facilè declarant: quas omnes quum ad finem suum abũde instructas ornatasq; uideamus, nimirum necesse est copiosius esse homini collatam facultatem metæ suæ pertingendæ. Maior est utiq; finis hominis,& potior, quàm rerum cæterarum, quanto scilicet excellentior is quàm reliqua omnia. Quapropter si fini suo consequendo parum res aliæ fictæ essent idoneæ, leuis fortasse foret iactura: grauissima autem, si homo tum in uniuersitatis ratione, cuius princeps cõditus esset optima & præcipua sui parte mancus: tum in diuino opificio, cuius sapientia notam reciperet,& in ea desideraretur aliquid. Si reliqua igitur uires ad destinatam sibi causam sunt sortita, quę sunt creata hominis gratia, nimirum homo ipse omnium caput, princeps, causa: maiorem ut sit facultatem nactus necessum est, ne frustra sit cõditus,& cum aliqua sui authoris (quod absit) querela. An in ijs quæ ad tuendum corpus, uitamq; hanc temporariam propagandam pertinent, tantam curam diligentiamq; Deus adhibuit: tot stirpes, animantes, fructus edidit certo ac stato tempore, in ijs quæ immortalitatem nobis pariunt, fuerit parcior,& non plenius nos copiosiusq; instruxerit? Itaque cùm de Deo omnia par sit credi, imò pro certo ac comperto haberi summa optima perfectissima: etiã pro comperto exploratoq; est habendum, hominem cæteris rebus quę cõstant corpore potiorem, potiore ac præstabiliore cõditione esse præditum, ut uoluntati propensio sui finis sit indita,& menti doctrici ac consultrici uolũtatis, informata cognitio illius ipsius finis. quæ cognitio augetur & profert se usu, experimentis, doctrina, consideratione mundi huius,& reputatione eorum quæ sunt in homine, quæq; extra. nec aliter indita illa cognitio per hæc adolescit & prodit foras, quàm semẽ à solo & cœlo adiutũ, herbas, flores, fruct⁹ producit. Nec uelim mihi de nomine moueri cõtrouersiã, siue ingenita cõprehensio nominetur, siue semen, siue lux, seu facultas, seu naturalis pronitas, qualis est in ingenio ad manifestissima, quæ etiã quũ primũ offerũtur, statim arripim⁹: ut totũ esse dimidio maius: si ab ęqualib⁹ ęqualia detrahãtur, quę restãt esse ęqualia, illis enĩ ita pueri cõsẽtiũt, ut appareat informatã eos habere de illis ueritati-

ueritatibus notitiam: quodcunque horum nominum placuerit, res tamen erit eadem. Apostolus Paulus quemadmodum seu semina illa nostrarum mētium augescant & prodeāt, seu lux in animo quę necessaria sunt mōstret, seu facultas exerceat, & actionem suā educat, docet scribēs ad Romanos: Inuisibilia (inquit) Dei per ea quæ foras edita sint, conspici intellecta. idque non à Mose usque, uel Abrahamo, sed à prima mundi origine: nec illa tantùm inuisibilia prima, & ceu exposita, uerùm illa quoque intima, & tanquam in recessu de sempiterna ui numinis ac potentia, ut excusari nemo possit, deflectens à signo proposito. Vitio enim peccamus non naturæ, sed uoluntatis, quæ uel relictis bonis monitis applicat se ad deterius, uel monitorem suum ducemque aspernatur, aut negligit, nec curat exerceri in ijs quę est docturus, ne per ignorantiam aberrans à uia in præcipitia & exitium certum ducat. quorum uitiorum hoc est ignorantiæ, illud uerò alterum prauitatis, ut monitori suo non obtemperet. Cæterùm neque ignorantia purgat flagitium, quæ desidia tua, uel alienatione ad res leues, inanes, superuacaneas contracta est: non magis quàm si in leges humanas delinqueris, quas per socordiam ac segnitiē ignores. Hæc enim mentis facula, quam Dei munere accepimus, uel otio languescit, uel cum ad res uiles cuncta conuertitur, obtenebrescit, nec metam ostendit, nec uiam quà ad illam itur: & semen malignitate soli, aut quia sentibus, uel quia lapidibus obruitur, præfocatur. Vnde praua & perniciosa consuetudo inuadit animum, non assurgendi ad contemplanda necessaria, sed superflua modò & nihil profutura. Quòd si mens negligentia uel uitijs obducatur, & tanquam syluescat, præcluditur aditus luci: iam non in auium transferunt nos tenebræ, sed in contrarium prorsum, & planè in exitium. Animaduertere est errores, & quàm perniciosi existant quotidie in hominum uita, quum cæca mens ducit cæcam uoluntatem.

QVANTVM EST DOCERE FINEM.

QVod olim magni illi uiri reputantes, qui Dei beneficio maiorem adepti sunt uim illā, facultatemque mētis, de qua modò loquebar, quàm alij, eamque ipsi usu & exercitatione expoliuerunt auxeruntque, aggressi sunt densissimam hanc syluam repurgare, & luci præbere aditum, quo tandem homo aspiceret quid esset, qua gratia missus in uitam, quò illi & quà contendendum. Hoc opere nullum duxerunt pulchrius se aut pręclarius posse efficere, nec quo amplius aut uberius demererētur sibi uniuersam hominum gentem. Nec fallebantur indubiè. nam quid est in quaque re maius aut pluris faciendum, quàm usum illius monstrare, & qua causa sit parata? Homo enim, si quamobrem positus sit in uita, nesciat, neu quò eundum sit sibi, an non frustra uidebitur procreatus? Meritoque consensu omnium laudatur Socrates Atheniensis, qui primus philosophiam in cœlis atque elementis naturę immersam ac errantem deuocarit in terrā ad inquisitionem uirtutis, & in ciuitates domosque introduxerit ad usum hominum, & ut quisque, qua tandem causa esset cōditus scrutaretur. Non ille philosophiam detraxerat è cœlo, si modò ueram germanamque uirtutem tradidisset, sed potius uagantem ac uolantem temerè, magnasque ambages nequicquam suscipientem in cœlum retulerat, ut eam ibi homines quærerent, quò essent per illam reuersuri. Neque enim tributa est hominibus diuino munere uis ueri intelligendi ac inquirendi, ut in scrutatione rerum infructuosa consumatur, sed ut nos in cœlum reuehat, hoc est ad nostram originem. Hinc factū est, ut caput & cardo uniuersæ philosophiæ existimetur sententia de finibus bonorum & malorum: qui ea discreparēt, tota secta iudicarentur diuersi. Illa erat ceu nota, qua nationes inter se philosophorū distinguerentur ac dignoscerentur: idque optimo iure. quippe si philosophia lex est uitæ ac ratio, necesse est eam esse uiam quà ad metam peruenitur: ubi diuersæ ac cōtrariæ propositæ sunt metæ, non potest uia esse unica. Exculpserunt isti non pauca, ad quæ peruenisse eos facilè quiuis nostrûm admiretur: quoniam naturalem lucem uel nacti sunt maiorem, uel repurgarunt atque exercuerunt diligentius. Sed in plerisque hallucinati sunt & lapsi, & in ijs propter quæ uicissim mirandum sit, authores atque inuentores rerum maximarum & pulcherrimarum non uidisse ea, quæ ex illis ipsis

sequebantur quæ iam inuenissent, ita ut uocem ipsi suam non exaudisse uideantur, & casu potiùs incidisse in uerum, quàm ingenij solertia eò peruenisse. Sed falsa est hu mana infirmitas, partim tarditate cordis ac torpore, partim inscitia atq; inexercitatio ne, tum ab alijs prauè instituta, uelut à parētibus, educatoribus, magistris ipsis huma nitatis, et formatoribus animorum, à consuetudine publica, et receptis uulgò opinio nibus, quas perdifficile est in totum reijcere, ubi semel inhęserunt. Accessit his quoq; contradicendi studium, & proferendi nomen, ut & ipsi in inuentoribus haberentur. Fuerunt qui ex uotis ac desiderijs suis opinationes & disciplinam confingerent, ut homines facinoribus, sceleribus, flagitijs mancipati, nollent esse Deum ullum uindicem malefactorum, ex quo affectu per uitiorum illecebras eò delabuntur, ut nec cre dant esse. Tot machinis impugnata atque impetita humana imbecillitas ruit: sed casu uel ignoscendo, uel certè miserando. Hinc discissum sapientiæ studium in tot discipli nas & philosophias, atque adeò in tot sapientias, nam unaquæque gens illorum & fa ctio apud se unos sapientiam esse clamat & contendit: unde tot rixæ inter illos & digladiatio, atque ex omni parte rationes acumine ingeniorum exculptæ: magnam ue ri speciem præ se ferentes, quæ oculis mentis præstigias facerent, & tenebras humani ingenij condensarent, incertioresq; studiosos ueritatis domum ab schola remitterent, quàm acceperant. Nam ingenij uis tota dum in hoc solum incumbit, ut malum esse bonum, falsum esse uerum euincat, excudat aliquid necesse est, quo id nonnullis uideatur perfecisse. In his cæcæ ignorantiæ fluctibus multum & diu est iactatum humanum genus, donec Deus dignatus est nos respicere, & ueritatis suæ lucem puriorem humanis oculis patefacere. Abrahæ primum, propter magnitudinem & constan tiam fiduciæ: tum illius stirpi, per Isaac & Iaacob: procedente autem tempore posteris Iaacob ual de aucto in Ægypto, data per Mosen lege, sed id paucis. Illi enim quota hu manæ gentis erat portio? Postremò autem aperuit thesauros bonitatis suæ, quos uniuersis hominum nationibus proponeret, misso in terras filio suo Iesu Christo, quæ est ipsius ueritas & sapientia. Hunc humanitate nostra uestitum, dedit nobis magistrum & ducem uitæ, exemplum uitæ, expiatorem scelerum, interpretem pacis, authorem sa lutis. Sed impij ad tam lætum & salutarem nuntium obturant aures, & quod illis sicut & alijs omnib. fuerat maximè optabile, uotisq; omnibus expetendum, reijciunt, & bonitatem ac miserationes Domini repudiant, quibus tantopere indigent: atque ex seipsis metiuntur Deum, ut quia ipsi sunt & immites, & inuidi, & mali, non alium esse Deum credant. Hi ex uia recta, quæ unica est omnino ac simplex, in auia recesserunt: quorum iniri numerus non potest. Fecit enim sibi unusquisque uiam qua ingre deretur, relictoq; duce Deo, ducem seipsum sibi constituit: neque uerò meliorem sui partem, nempe mentem puram purgatamq;, sed prauas animi cupiditates, uel rationes turbulentas ac infirmas.

RATIONIBVS AGENDVM.

Medelam quam Deus humano generi saucio attulit, literis consignarunt sancti uiri, dictante spiritu Dei: eaq; demū uera sunt oracula cœlestia. Sed neq; huic rei fidem habent impij, qui eas literas ut alias quaslibet inuentum esse hominum suspicantur, ad quos parum proficient sacra dicta. Et tamen dandum est operam, ut hi quoque ad intuendam ueritatem, quoad eius fieri posit, adducantur: ut ministri simus Dei, qui uult omnes homines uenire ad agnoscendam ueritatem, nempe seipsum. Nihil ergo restat aliud, nisi ut qui ad nouam hanc lucem claudunt oculos, utantur uetere illa & prima, quam homo ingratus naturalem & suam uocat, quasi non etiam à Deo acceperit, sicut hanc alteram, sed quia facultatem eius ab utero secum educit, communisq; est omnibus, non agnoscit authorem illius: ut non frustra uidean tur admonere nos sententiæ ueteres, Beneficium in puerum non collocandum, non enim meminerit. & altera: Qui uniuersis benefaciat, à nemine reportare gratiam. Sed supersedeamus nunc de impiorum loqui ingratitudine: neque enim hic est locus. Naturali ergo luce uerum indagabimus, quando hæc sola inter nos & repugnantes relicta est, tanquam uia qua insistamus ad aliquam uestigationem ueritatis. Cæterùm

priuſquàm id aggredimur,reſpondendũ eſt quibuſdam piorum hominum,qui nefas eſſe ducunt rationes adhiberi fidei, aut fidem rationibus confirmari. & adducunt illud ſermone uulgi protritũ, Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Quod quemadmodũ intelligatur, permagni refert. neq; enim in totum uel rectè dicunt, uel à recto diſcedunt. Ante omnia conſtet nobis quid ſit ratio, quid fidem rationibus fulciri, à quibus & quatenus. Ratio, ut alibi alio modo exponatur quid ſit, in præſentia ſic commodiſsimè declarabitur,ad hoc utiq; inſtitutũ. Ea eſt uelut radius quidã, quem Deus de fonte illo perenni ſuæ lucis in humanã mentem deriuauit. de quo Ioannes dicit in Euangelio, quòd illuminat omnẽ hominẽ uenientem in hunc mundũ. Eſt ergo noſtra ratio ueluti riuulus è fonte Dei. quo is amplior ex fonte manat,eo decurrit plenior: quo eſt propior, eo purior: ut quum malignus fluit & cœnoſus, euidentiſsimum ſignum ſit longè à fonte ſuo diſcedere,parumq; illi ſuppeditari ex ſancto illo humore. Ita quo ratio eſt apertior & dilucidior,hoc propinquiorem & conformiorẽ origini ſuæ Deo eſſe manifeſtũ eſt:quo minor & obſcurior, tanto longius diſcedere,ac proinde diſsimiliorẽ fieri. Quòd ſi propinquior ſit,melius ac facilius cernet diuina, quæq; ſunt uera de Deo. Experimentũ huius rei nõ eſt procul petendum. docti enim homines multo plus de rebus diuinis aſſequuntur,quàm uulgus. Nec poteſt uerũ ullũ à ratione eſſe alienum,quod eſt conforme Deo,fonti rationis:imò ab eodem fonte uerum & ratio ſcaturiunt,idemq; Deus lux eſt & rationis & ueritatis,ut quum ipſe contrarius ſibimetipſi non poſsit eſſe, nec unquam uera ratio quantacunq; hominũ aut dæmonũ calliditate atq; aſtutia peruertatur, atq; obſcuretur,ueritati poteſt repugnare. mutuò ſe potius adiuuãtes fulciunt,ut per rationem facilè perueniatur ad ueritatẽ,per hanc autem purgetur ratio. Illud nemo ignorat, quæ ſint de Deo uera,innumera eſſe & ampliſsima:ingenij autẽ noſtri captum anguſtum, in quod cœleſtis illa infuſa eſt rationis lux ad eius menſuram. ita fit,ut in noſtra mente non poſsit eſſe eadem ueri ac rationis menſura. Maior eſt ueritas rerum,quàm noſtra ratio:ſed non quod rationẽ noſtram ſuperat,protinus eſt & contrariũ,inimicum repugnans. Multo eſt aliud ſuperari,quàm aduerſari. Quocirca quę contra pietatem noſtram finguntur rationes,uel uanę ſunt prorſum,& primo ipſo aſpectu deridiculę & contemnendæ,uel doloſa aliqua et fraudulẽta ſpecie contectæ atq; inuolutæ. Porrò Dei myſteria quantũ quidẽ ad captum noſtrũ attinet,duorum ſunt generum. Altera ad noſtrã ſalutem pertinent,hoc ęſt,illorũ cognitio neceſſaria eſt huic conficiundo itineri,quod ad felicitatẽ noſtrã ducit:altera ſunt arcana,recondita,quorum intelligentia non eſt nobis neceſſaria. Ita ſumus à Deo indulgenter tractati,etiã poſtquam ab illo diſceſsimus,meriti pœnas & ſupplicia grauiſsima, ut ad minimè neceſſaria minimũ quoq; lucis acceperimus: contrà ad ea quæ nobis noſſe expediebat, plurimum haud aliter quàm utiliſsima nobis in natura in promptu ſunt cunctis,cœlũ,aër,aqua, fruges,animantes cicures,aditus eſt cuilibet ad illa non operoſus:ſuperuacua uerò ſe poſuit Deus longiſsimè,raras aues,piſces exquiſitos,feras,purpurã, gemmas, metalla. De abſtruſis illis myſterijs dicitur, Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne fueris ſcrutatus. tum illud, Scrutator maieſtatis opprimetur à gloria. & Paulus iubet non plus ſapere,quàm oportet ſapere. De neceſſarijs uerò eſt apud eundem Apoſtolum: Quod notũ eſt Dei,manifeſtũ eſt illis, Deus enim illos edocuit. Operępretiũ eſt animaduertere,cuiuſmodi à Platone,Ariſtotele,Cicerone, Seneca ſunt ſcriptis prodita, quæ in tenebris illis reperta admirari ſatis non poſſumus, nimirũ ſapientia Dei, quæ eſt eius ratio & filius,illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Iam de ratione non eſt definiendum ſimpliciter. Homo enim quum è manibus egrederetur ſui opificis,pulcherrimus erat,inſtructus,ornatusq; ijs rebus omnibus quibus eſſet opus ad uitam, nimirũ ut tanto authore dignum erat:mentẽ illius incredibilis fulgor lucis opplebat,quę illi monſtrabat quicquid expediret. At ubi ſeparans ſe à Deo lapſus eſt in hanc calamitatẽ,obſcurata eſt lux illa,cæcitas & caligo menti obducta,ut nec uera nec utilia ſatis perſpiciat:et ſi quando intueatur,confeſtim oborta nubes uel affectuum,uel ignorantiæ, uel inconſiderationis denſiſsima, conſpectum omnem adimit.

dimit. Quocirca rationes de pietate tantopere sibi necessarias, iam ex se non inuenti, aut inuentas per tenebras animi non intelligit, aut omnino aspernatur, carne obruta, aut motibus animi concussa & afflicta. interdum quoque ab affectu & tarditate cordis prauissimis consultoribus transuersa impellitur, ut faciliùs adhæreat & assentiatur ijs quæ stant pro malo contra bonum, sicut quæ pro falso contra uerum. Ex qua mentis caligatione non iniuriâ dixit Aristoteles, multa falsa multis ueris esse probabiliora. Sed non protinus ratio est illa, quæ armata est contra uerum & pium, quod à mente nostra proficiscitur, & rationis specie quadam contegitur, sed rationis inane simulachrum: nec riuus ex diuino fonte, sed aqua cœnosa ex lacunis dimanans nostræ cæcitatis. Nam quemadmodum oculis corporis usu uenit, ut magnum lucis splendorem intueri non sustineant, caligentque, & tenebris inuoluantur: ita oculis mentis in fulgore ueritatis. nec tamen desinit esse lux, quia oculus in eam nequit intueri, aut tenebræ fiunt, quia oculis ita uidetur: ita nec ueritas aut perit, quod eam humana mens non assequitur, aut fit falsitas, quia menti uideatur. Missus est ad nos cœlitus Christus Iesus magister ueritatis, repurgator tanti cœni, corrector prauitatis, instaurator naturæ lapsæ, qui hominem puritati illi atque innocentiæ primæ in sentiendo & sapiendo restitueret. Depulit ergo è mentibus suorum ignorantiam & caliginem, quam inuexerat peccatum, & restituit ueros illos atque integros sensus naturæ synceræ atque incorruptæ. Ergo apertis semel à Christo thesauris ueritatis, ex deinceps rationes ab ijs qui doctrinæ illi cœlesti paruerunt, sunt de pietate inuentæ tam liquidæ, tam apertæ, ualidæ, efficaces, inexpugnabiles, ut miremur non incurrisse illas in oculos eorum, qui inter gentes sapientiam profitebantur. Sed nimirum lux addita est rebus à Christo, quam ille cœlitus ad nos detulit, quæ lux illis deerat: quæ si affulsisset, maiora & pulchriora indubiè quàm nos excogitassent, ut erat illorum in disciplina omni tum solertia, tum studium ardentius. quod ex ijs licet colligere, quæ sine hac luce inuenerunt. Adhibita enim rebus luce, facile est quid quæque res, & cuiusmodi sit dicere, & pro ijs quæ dixeris argumenta congerere. Parit, sicuti paulò antea dicebam, rationem cognita ueritas, & ueritatem confirmat adhibita ratio. Quòd si nihil est fide nostra uerius, quid rationes reformidamus? quarũ nulla est contra nos, omnes stant à nobis. Rationis quidem umbra & imago pugnare quandoque in nos potest, ratio ipsa non potest, & illas umbras leui momento lux nostra dispellet. Aurea est pietas nostra, aurea, non deaurata. quo magis scarificatur & retegitur, hoc pulchrior & præstantior existit. puriorem ac nitidiorẽ illam reddit bellum quàm pax aduersus gentes, aduersum hæreticos, qui scoria & rubigine conabantur eam obducere. puritatem excellentiæ suæ magis ostendit, quo est acriùs agitata & concussa. Hæc est sapientia quam Dominus daturum se suis est pollicitus, cui artes, ingenia, calliditates, fraudes, atque astutiæ omnes hominum non possent obsistere. Non est ergo nobis metuendum, ne pietas nostra detractis uelamentis fœditatem ullam oculis contuentium ostendat. Metuant hoc aliæ religiones falsæ, atque umbratiles, in quibus nihil est solidi, ideoque attingi sese non sinunt. Iudæus grauatur cum Christiano de lege sua conferre. Mahumetes de secta sua disputari omnino uetuit: ne attingatis uitrum tenuissimum, falsum, inane, leuissimo contactu statim friatur. Nostra religio intus etiam est quàm exteriùs formosior, solidior, firmior. Accedat quiuis, tractet, agitet, scalpat, modò cum ingenio & iudicio: thesauros inueniet latentes sub specie egestatis, sapientiam in simplicitate, diuinitatẽ in humanitate. quod & planũ fecerũt multi alij, et spero me Christo Domino & magistro meo propititio, hisce libris patefacturum.

Refert præterea non parum, qui utantur hisce rationibus, et quemadmodũ, ut sunt hominum ingenia & mentes diuersissima. Alij sunt segnes & tardi, alij imperiti, alij ratione infirma, alij uitæ negotijs (quæ plurima nos confinximus) occupati, alij pueri, senes, ægri, mulieres, inexpertes rerum: ij nec inuenire rationes has de quibus iam dudum loquimur, nec inuentas possunt intelligere: sed tanquam in excelsis locis, ita in rebus tam sublimibus turbantur illorum oculi, & intuendo tam fulgentem solem perstringitur eorũ acies. quumque multitudo ex crassis hominibus, & ad usum ratio-

nis inexercitatis constet, ea de causa sancti authores ab hac tantarum rerum inquisitione illam arcuerunt:haud aliter quàm affectis oculis præcipiunt medici,ne surgentem aut cadentem solem inconniuenter aspiciant,ne uisus hallucinetur,& detrimentum accipiat.Nos tamen non fiducia ingenij aut eruditionis huc adduxit, sed exercitationis tantùm, quæ beneficio Dei aliquoties tentata non infeliciter cessit. Simul ut experirer,an aliquam rei utilitatē præbere possem hominibus iuuandis: & in hoc gratificarer Patri illi cœlesti,cuius uoluntas est,ut omnes homines ad sese ueniant.In ijs quoque qui rationibus huiusmodi utuntur, non parum est positum.Res enim optima et saluberrima,si aliter sumas quàm oportet,nocebit,atque in contrarium uertet naturam & uim cui est parata. Vel ex ipsis mysticis literis originem errorum multi traxerunt.Sunt qui non minus rationem in abstrusis illis mysterijs,parumq; (ut dixi) ad nos pertinentibus requirant, quàm in ijs quæ nosse ad pietatem spectat:imò uerò in illis quæ nostra non sunt, curiosius & subtilius scrutantur, quàm in hæc quodammodo nostra,in quo non pauci nostrorum theologorum culpa non carent.Sunt qui parem in omnibus rationem efflagitent:quodq; indignius est,non plus de religione crediturí,quàm ratio euicerit. & quod in disciplina earum rerum quæ sub sensus cadunt non facerent, exigunt in pietate, ut ratio sit fidei mensura. Quid, quòd eorum multi non lucem & rationem diuinam ad diuina hæc uolunt adhiberi, sed humanam istam tot infectam & deprauatam sordibus, ut ea sit uelut fundamentum totius pietatis. Hinc nata est importunissima illa distinctio de lumine fidei, & lumine naturæ, ut quòd alia uera sint hoc lumine, falsa in illo:alia è contrario. quis hæc re & natura coniuncta discreuit, nisi homo aliquis impius & imperitus? An est in rebus nisi una ueritas? Hanc si naturæ uiam ingressus non assequor, an protinus alia existet ueritas, quàm naturæ lumen confinget? Age uerò quis est tanto ingenio, tanta eruditione & usu rerum, qui metas possit naturæ assignare, ut confirmare certò audeat non ulterius naturæ uiam se porrigere? Ridiculum est, in quo ingenium alicuius perscrutantis sistat,ibi ut naturam dicas etiam sistere,& imbecillitatem humani ingenij transferre in uires naturæ:de qua dementia nihil satis dici potest pro indignitate.Quem porrò uolunt esse mensuram tantæ rei? Platonem,at is ab Aristotele deprehenditur. Aristotelem,at is Academicis & Stoicis non placet,& acriter redarguitur. atq; hæc omnia non in lumine fidei, ne quis quid causificetur, sed in naturali, ut loquuntur. Sed redeamus ad alias causas percensendas. Ex disputationibus & contentionibus circulorum scholasticorum orta est pertinacia,& irritatio omnia scalpendi. progressi sunt quidam longissimè, & ratiunculis sophisticis, uanis, inualidis, magnum pondus rebus grauissimis detraxerunt.Nostrum hoc institutum multò est aliud. nam de diuinis solùm disseremus mysterijs, quorum cognitione ac fide salus nostra continetur: tum ex luce quam Dominus noster attulit suis, cuius illustratione omnia redduntur perspicua & certissima.nec postulabimus ut canon & norma fidei sit nostra ratio,sed tantùm introductio quædam exteris,& quibusdam nostrorum stabilimentum.Hoc uidemus iam inde ab ipsis Domini nostri temporibus in hunc usq; diem actitatum. Christus ipse rationibus egit cum Iudæis,ad eis persuadenda quædam, quibus satis non erat tanta rerum admirabilium multitudo & uarietas: uelut se esse Christum filium Dei,maiorem Dauide rege,inimicum dæmonibus,amicum Deo. Petrus Apostolorum princeps paratos nos uult agere,ut possimus de spe ac fiducia nostra rationem reddere,& quidem omni poscenti.Paulus grande columen Ecclesiæ non in humanæ sapientiæ uerbis ad persuadendum idoneis fuisse prædicationem suam ait, sed in spiritu Dei & uirtute.Planè ita congruebat fieri ut lux quæ ad intuendam fidei ueritatem adhibebatur, non ex rhetorum pigmentis & coloribus, non ex humana illa sapientia cœno et fimo uiciorum corrupta desumeretur,sed ex uirtute et spiritu Dei, quæ est doctrina Christi Iesu,de qua subdit:Sapientiam autem loquimur inter perfectos.sapientiam autem non huius seculi,quæ perit:sed loquimur Dei sapientiam,mysterio inclusam & reconditam. Ex hac schola haustis rationibus agebat cum Iudæis & Gentibus,euincens Iesum esse Christū Domini, & alia quæ sunt pietatis:quod est in eius

in eius Epistolis uidere. Timotheo præcipit, ut episcopus potens sit doctrina sana, &
eos qui contradicant refellere. Equidem non ignoro paucissimis, & penè nullis ratio
nibus nobis forè opus, si Dominus dignaretur nobis eas uires in sermone dare, quas
per spiritum suum dedit suis Apostolis, & ijs qui ab Apostolis erant edocti. Quàm
plana, quàm simplicia erant illa quæ à primis Ecclesiæ proceribus fuerunt tradita: at
quàm efficacia ad persuadendum, quod effectus demonstrauit. Nimirum inerat in il
lorū uita & uerbis uigor spiritus diuini, addebantur quæ naturę uim superarent pro-
digia. ea erant ualidiora quàm innumeræ rationes. Posteriores autem, quibus diuina
illa facultas defuit, quia eorum uita ab Apostolica & martyrum degenerauerat, coa-
cti sunt plures coaceruare rationes, & pro fulcimento uitæ ac miraculorum quo de-
stituebantur, ingenij uires atq; exercitationē substituere. quo in numero fuerunt Ter
tullianus, Irenæus, Iustinus, Origenes, Anastasius, Chrysostomus, Gregorij, Basilius,
Eusebius, Lactantius, Hieronymus, Augustinus, Cyrillus, Thomas Aquinâs. Hinc
recentiorum theologorum cœtus & scholæ omnes, quorum nos & sequemur exem
plum, & tuebimur nos authoritate contra istos uel immodicè atq; interdum quoq;
imprudenter pios, & in pietate meticulosos, uel malitiose aut arroganter deterrentes
alios. quorum pars ita de se sentiunt magnificè, ut credant quò ipsi non penetrarint,
in uia esse reliquis omnibus. pars nollent ab alijs proferri in lucem, quæ ipsos latuis-
sent. hi uerò ignominiam suam interpretantur, Dei ergà alios beneficium. Sed quis
possit tandem dubitare: quo minus inter eas quæ humanæ facultates uiresq; nomi-
nantur, ad ducendos homines in eam quam uelis sententiam, maximum robur ha-
beat ratio? quæ sola flectit humanam mentem, liberam alijs uiribus omnibus, atq; in-
uictam, quæcunque admoueantur. Quid, quòd aliquot interdum locis & tempori-
bus, & apud nonnullos hominū efficacior est quoq; quàm fides prodigiorum? Hæc
enim in controuersiam uocari aliquando possunt, atque etiam in calumniam: ratio in
oculos atque in ipsum animum ut lux se ingerit, omnia peruadit ac uincit, modò ne
quis uenientem excludat, & uelut oculos claudat ad splendorem. Ergo sicut facul-
tas uegetabilis ad sensus est uia, hi uerò uelut gradum substernunt quò ascendamus
ad mentem: ita humana hæc & naturalis ratio manum præbebit exteris, ut ad diui-
nam lucem contuendam sese erigant & confirmentur: ut postquàm potentia & bo-
nitas Dei ostensæ illis & percognitæ fuerint, ad illum solum suspiciant, omnia inci-
piant de illo credere, ac bene sperare optima, pulcherrima, salutifera, perfecta. Stirpis
uitæ succedit in nobis brutalis, post hanc humana: humanæ adiungetur hæc diuina,
finis unius, initium est sequentis: quę ita se contingunt, ut unum prorsum esse uidean
tur extrema. Humanā rationem quid appellem, ex superioribus liquere potest: eam
quæ homini relicta est post casum miserabilem. Quapropter necessariç sunt rationes
ingressuris, sicut ingressis superuacaneæ, si modò uerè ac bona fide introierunt: quē-
admodum alibi docebo. Tametsi rationes sobrias, & magno iudicio expensas, ar-
bitror multis etiam Christum professis bona fide non fore inutiles, & ad corroboran
dos imbecilles, & ad delectandos firmiores. Libenter enim intelligimus quæ cre-
dimus, & fortius assentimur. Legantur modò piè ac prudenter, sine curiositate ac
scrupulis, non ut his censeamus uel confirmari fidem, uel crescere, sed aperiri ac de-
clarari. Vtinam orbis uniuersus uerè cognosceret atque intelligeret Deum, & Dei sa
pientiam ac bonitatem Christum Iesum, nihil esset alijs opus rationibus atque argu-
mentis quàm quod ipse dixit. Sed immensus hominum numerus filium Dei & salu-
tem suam partim non noscit, partim non agnoscit: qui sunt extra Ecclesiam. In ipsa
quoq; Ecclesia quàm multi infirmi & nutantes, partim hoc ipsi non dissimulant, par-
tim (quod magis est dolendum) etiam profitentur. alij sic se gerunt in uita, ut aliter
appareat eos sentire, quàm loquantur: nec ea uideantur seriò habere persuasa, quę de
bonis malisq; æternitatis sancta docet religio. Itaq; uidetur mihi in pietate uicijs ho-
minum inualescentibus, illud usu euenire inter eos qui Christo dedimus nomina,
quod in speciosa quidem & scitè depicta tabula, sed tamen peruetusta, quæ lucem il-
lam & nitorem coloris primi sensim amisit, locisq; aliquot est subdeleta. quæ si non

est pingenda denuò, est certè & puluere ac situ deterso illustranda, & quod interlitum est, instaurandum. Multum obscuritatis & caliginis induxit prauorum morum diuturnitate consuetudo radicata, consensusque multitudinis in scelera tam pertinax & obstinatus, tum negligentia atque imperitia doctorum Ecclesiæ, omissa ueræ ac germanæ religionis cura inuectæ superstitiones plus quam aniles. Iam dissensiones & cum hæreticis, & inter nos ipsos plurimis de rebus, dici non potest quantũ in animis nostris attulerunt detrimenti. Postremò authoritas Ecclesiæ diminuta: & uerbum Dei, aliàs neglectũ, aliàs etiam suspectum, turpissimo initiatorum exemplo, ut oratio eorum careret fide, quorum esset uita exosa, grauem nostris pectoribus plagam inflixit. Renouanda est fides, hoc est corroboratio ueritatis illius producenda atque ostendenda, ut hoc tanquam nouo nitore uetus color resplendescat: nec solis iam diuinis oraculis standũ, ut olim quum firmissima esset, altasque in mentibus sanctorũ hominũ radices egisset. Expendat hoc quisque in seipso, & ijs quibus cum uersatur. intelliget non me frustra admonere, negotiumque maioris esse quàm pro hominũ opinione momenti. Equidem aggredi me arduum opus, & longè uiribus meis impar non ignoro: sed indicibilis tantæ rei fructus ingẽtes animo meo faces subdit, cogitque bene sperare de Domino Iesu, qui adesse huiusmodi conatibus consueuit propitius et dexter, sine cuius ope nos omnino nihil possumus, imò nihil sumus. Itaque iam nunc operis initio doctorem illum diuinæ sapientiæ, hoc est suipsius, imploro & obsecro, uti lucem illam suam dignetur admouere propius, tum mihi ad ea quæ conducant inuenienda & tradenda, tum lectoribus ad eadem ipsa intelligenda, ut ego & illi consentiamus ueritati. Et sancta fides ita in nostris cordibus stabiliatur, ut artes omnes impetusque hostis nostri ad eam siue reuellandã, siue etiam commouendam, minimũ habeant roboris ac uirium. Quòd si fauorẽ hunc uel excludunt mea scelera, uel extrudunt, ego uerò nihilominus iam nunc initio profiteor, sententiã mutaturum me edoctũ meliora. Ecclesiæ uerò iudicio & sto & stabo semper, etiam si mihi pro parte contraria apertissima uideatur facere ratio. Ego enim falli possum, & fallor sæpissime. Ecclesia, in his rebus quæ ad summam pietatis pertinẽt, nunquàm fallitur. Vos autem fratres qui hæc legitis, per immensam Christi beneuolentiam erga nos oro & obsecro, ut negotium fraternæ charitatis iniunctũ nobis à Domino, reducendi aberrantes in uiam, purè ac simpliciter cũ concordia mecũ geratis, ne quis in personas respiciat, sed in rem ipsam tanti momenti. In alijs disputationibus de natura, de rebus gestis, de dicendi ratione, de cognitione literarũ, contentiones & humani affectus tollerentur sanè: quia quod fit ex controuersiis iacturæ leue est. In pietate deuitent prorsum, quia perniciosissima.

QVALES ERVNT NOSTRÆ RATIONES.

ARgumenta omnia uel ex rei essentia petuntur, uel ex adiunctis, quæ inhærentia nominantur, uulgò accidentia. Et quoniam mens nostra non ad omnium essentias æqualiter penetrat, neque accidentia planè ac liquidò cognoscit, fit ut rationes de rebus omnibus non queant esse pares: quod quum est ab Aristotele traditum, tum facilè res ipsa animaduertenti monstrat. Neque enim in scrutatione naturæ tam euidentes probationes afferuntur, quàm in mathematicis: nec in prima philosophia, quæ est de reconditis naturæ, ut in secunda, quæ de expositis sensui disputat. Sed in prima tamen philosophia fortiores sunt probationes, quàm in disciplina morum. de qua meritò Aristoteles dicit, Satis abundeque illi factum, si rationes adducantur uerisimiles, atque in speciem probabiles: nam perspicuæ atque inuincibiles non possunt. Ita in disputatione hac de pietate, erit quum argumenta inducemus euidentia, atque inconfutabilia, erit quum probabilibus tantùm coniecturis debebimus esse contenti. Nec quisquam adeò fuerit uel impudens, uel excors, ut sensui subiecta uelit esse ea quæ de tantis arcanis traduntur, quod in nulla omnino arte aut disciplina potest præstari. Hoc sensit ille, qui noluit fidem habere humanæ rationis experimentum, hoc est sensuum euidentiam: & Paulus, res quæ per fidem sperentur, negauit sensibus apparere. Erunt autem in summa rationes omnes nostræ longè manifestiores ac fortiores, quàm quæ pro parte contraria possent afferri, uel in maximè reconditis & sublimibus

ſublimibus myſterijs. Quin etiam adeò erunt plurimæ illarum probabiles ac intui-
ctæ, ut nec tot, nec adeò firmæ ſint pleræque earum, quibus freti magni philoſophi
dogmata & principia ſcientiarum immutabilia conſtituunt: quæ adeò cenſent natu-
raliter eſſe hominum ingenijs perſpicua & certa, ut hominis appellatione indignum
eum ducant, qui refragetur. Nec ſunt pauca in pietate noſtra adeò congruentia cum
hominis mente atq; ingenio, ut cognita ilicò amplectatur, ut ſola illarum expoſitio
ſufficiat nuda & quaſi inermis. Plurimos arbitror non ſe nobis aggregare hac una
de cauſa, quòd de fide noſtra uel nihil prorſum audierunt, uel perparum. De quibus
Paulus ait: Quomodo credent ei, de quo non audierunt? quomodo audient, ſine do
cente? Cæterùm boni ac ueri unica eſt uia, mali & falſi innumeræ, uidelicet quot-
quot ab illa unica aberrant. Quocirca nec uacabit mihi, nec operępretium lectori fue
rit, omnes omnium uel recenſere opiniones, uel refellere. Nam quę cuiq; uenire poſ-
ſent in mentem, curare aut perſequi infinitum eſt, & hominis nimium otio ac ſtudio
ſuo abutentis. Sunt enim quamplurima minuta profectò & cura indigna: quæ ut ra-
tione nulla fulciuntur, ita nullo in aduerſum impellente argumento ipſa per ſe conci
dunt. cuius generis ſunt quæ à nonnullis ſine argumento ullo, ſine probabilitate ia-
ciuntur, in hunc modum, Fortaſſe ita eſt, fortaſſe ſecus, quis ſcit, quis nouit, fieri poſ-
ſet, neſcio, ſuſpicor. Quę ſi in humanis ut temerè dicta exploduntur atq; exibilantur,
quanto magis in ijs quę cœlitus tradita fulciuntur diuina authoritate, captumq; om-
nem excedunt humanum? Quare illa ſolùm deſumam mihi ad confutandum, quæ
minimum ſunt peruerſa & corrupta, ſpeciemq; rationis aliquam præ ſe ferūt, tametſi
fictæ & fallaces. Hinc, quæ ad multos recepta ſunt, de quo genere ſunt celebres ſe-
ctæ, & hominum de colendo numine inuenta. Tum, quæ ad paucos, ſed eos præſtan
teis, magnæq; de ſapientia authoritatis: qualia ſunt philoſophorum placita. Neque
perſequar ex ijs niſi ea tantum, unde uidero iacturam religioni importari, uel ut fri-
geat, uel nutet, uel omnino cadat. Nam abolita iam, uel ſatis à maioribus exploſa &
profligata, ne attingā quidem: ut de Ioue, de Iunone, de Hercule, de Venere, de Mar-
te, alijsq; huiuſce notæ. Quis enim adeò nunc inſanit, ut illos eſſe deos ſuos credat,
quales nemo uelit habere liberos aut ſeruos? Et ad errorem illum conuincendū ſatis
ſunt olim à ſanctis uiris dicta multa, quum is adhuc hominum animos occuparet. In-
terdum quoq; prætеritis ſilentio aduerſariorū opinionibus, pro noſtris diſputaſſe ſa
tis habuero, quippe corroborandis noſtris quę cum ueritate ſunt cōiuncta, ruent alie
na quæ à ueritate diſcedunt. Nec poſſunt omnia cōmemorari ſigillatim, nempe infi-
nita. Veritate poſita & conſtabilita, facilè huius contraria cadent atq; euaneſcent. Et
in negotio, quo uno uera & permanſura cōtinetur ſalus generis humani, nihil agam
uafrè ac aſtutè, nullo utar doloſo aut captioſo argumento, nō aſſeuerabo niſi quæ ſint
mihi primum perſuaſiſsima: nec contendam ut ratio recipiatur ulla, niſi quę priùs mi
hi fuerit probabiliſsima. non aliter alijs conſulam, quàm ut mihi priùs conſuluerim.
Enimuero quid eſſet immanius alieniusq; ab omni humanitate, quàm fraudē ac falla
ciam in eo ſtruere, quod tantopere omniū intereſt ſciri, & ſine cuius notitia ſalui eſſe
nullo modo poſſumus, imò miſerrimi ut ſimus neceſſe eſt. Nec illa inducā argumen
ta uel intricata & nimiæ ſubtilitatis, uel cauilloſa & fucata, cuius generis excogitata
ſunt in circulis & diſputationibus noſtrorum hominum plura quàm deceret. Omnia
erunt, ut ſpero, facilia & dilucida, quæ intelligi à quouis animaduertente queāt, quan
tumq; à me utiq; præſtari poterit, efficacia. Atq; utinam operis huius non niſi doctus
atq; ingenioſus mihi lector contingeret. Citius enim et promptiùs ſperauerim me ab
huiuſmodi impetraturū argumentis meis aſſenſionē & fidem. Cùm imperitis et craſ-
ſis hominibus plurimum mihi proſpicio futurum negotij. Videlicet creduntur ægrè
quę non ſatis intelliguntur. Quòd ſi nec eruditione multum ualuerit lector, nec cor-
de, at ſaltē ualeat diligētia: præbeat ſe attentū diſputationi, in qua de ſalute agitur ſem
piterna. Et quandoquidem Deus in humanos animos de ſua luce lucem deriuauit,
etiamq; poſt naturæ caſum tantum reliqui fecit nobis, quantum ſi conſeruaretur &
excoleretur, in uia nos profectò ſiſteret ſalutis, pro comperto à nobis ponetur, quod

uniuerso hominum generi in commune iudicatur ita esse. Rectè Cicero, De quo (inquit) omnium natura consentit, id uerum esse necesse est. Nam quemadmodum mutis animantibus concessi sunt à natura stimuli quidam, instinctusque, quibus ad utilia impellantur, retrahantur à noxijs: ita in hominum mentibus inditas atque informatas esse notiones credibile est, quibus ad ea quæ sibi profutura sint, adducantur. Neque enim peior est belluarum conditio quàm nostra, etiam nunc post ruinam illam miserabilem. Quæ res efficit, ut iuxta Pauli sententiã excusari malitia hominum non possit: quæ nimirum esset excusabilis, si non ad ueritatẽ bonitatis instructi satis, informatique essemus in uita, natura duce ac magistra. Quo suapte sponte leones omnes feruntur, id dicimus leonibus naturale: quo canes, canibus. eundemque ad modum in cæteris. Quid ergo dici potest probabilius, quàm esse hominibus naturale, quò nutu suo omnes homines ferantur? Quòd si est naturale, non ergo falsum. nam falsum nos inuenimus: natura non indidit, caligo atque hebetudo nostrorum ingeniorum illud peperit. Quæ ueritas humani generis in sententia de uniuersalibus intelligenda est. Nam in singularibus falli potest. Communes enim illæ animorum conceptiones de generalibus sunt. Secundo loco uidetur posse poni, quod parti maximæ probatur, quod optimę, quod sanctissimę, id est ijs qui lucem animi uel cõstitutione suorum corporũ hauserunt maiorem ac puriorẽ, uel ipsi deinceps studijs, doctrina, meditatione, experimẽtis, usu rerum probè ac diligenter annotato repurgarũt: quorum interdum utemur testimonijs ad nostra confirmanda, ut qui humanis tantùm fidunt, libentiùs & securiùs acquiescãt, quum rationem nostram ijs uidebũt consentire, quæ naturę sunt uiribus per excellẽtes uiros exculpta: & eo utemur crebriùs, quo potiores rationes in suam illi sententiã attulerint, ut ratione stemus magis quàm homine, ne eligere uideamur nostro arbitratu suffragatores: atque ea de causa si manifesta ratio illorum dictis reclamauerit, corruptũ illorum iudicium ostendemus. Quòd si humanæ sapientiæ sectatores inter se dissenserint, quod faciũt sæpissime, & ratio à ueritate stabit, & nos secundum rationem pronũtiabimus de causa. Aliquibus enim dissentiẽtibus, ut uerum nullus eorũ teneat, quandoque euenit, ut autem plures quàm unus teneat non euenit. quia uerum unicum est, falsum uariũ & multiplex. Quæ porrò sensibus sunt obiecta, ea ratione non indigent, sed experimento, prouiso, quod doceri à philosophis solet, ut sensoriũ sit bene affectum, tum sensile ac medium ad sensionem cõgruentia. Postremò rationes eas in pietate debemus pro potioribus recipere, ad quas potiora & meliora consequuntur: eas autem reijcere, ad quas mala & damna. Nam ut de Deo optimo optima quæque debemus cogitare ac sentire, ita credibilius est fieri ab eo semper quę nobis sint utilia, quàm quę damnosa et noxia: et ut opus illius est natura & rerum ueritas, utrique cõformius est quod bonũ sit & cõducibile. Sunt in rebus diuinis penitissima quædã mysteria, ipsi soli Deo nec alteri cuique explorata, ad quorũ rationẽ et causam humana mens nõ assurgit: uelut de generatione filij, de processu spiritus sancti, quomodo mundus in hanc pulchritudinẽ & admirabilitatẽ extitit è nihilo: quomodo sustentaẽ, cur non prius cõditus, cur nõ pòst. tum in ijs quę sub sensus nostros ueniũt. Quî fit, ut grauia deorsum, sursum ferantur leuia, non potius è diuerso: tot cœli, tot sidera, nõ plura aliquot, neque pauciora? quamobrẽ homo sit editus, cur imbecillo corpore, et tot rebus indigo, sollicitatus animi affectionibus & cõmotus? & alia, quæ sunt Dei unius, ingeniũ nostrum excedunt. Sapienter Socrates, Quæ supra nos, nihil ad nos: id est, quæ humana mens capere & inuestigare nulla arte potest, prætermittamus. Hæc tamen quæ rationẽ omnem excedũt, ea dicentis authoritas, quum fuerit ostensa & confirmata, faciat credibilia. Quid, quòd sæpenumero non succurrit animo ratio in ijs quæ altissima & supra omnem ingeniorum aciem credebantur, postea offert se ultrò non quæsita. Sed in his adeò occultis suffecerit & contrarios refellere, & dilucidè exponere nostra, quantum quidem res ipsa patietur. Diuini consilij, si quam attulerimus nonnunquam coniecturam probabilem, erit uelut gratuitum auctariũ. Nam quum homines & angeli omnes, tum cœli ac mundi uniuersitas opera simus Dei, non possumus per nos ipsos sanctum illud consilium

consilium assequi, quod creationem rerum antecessit. Eò enim ad res producendas adductus est Deus. Quę uerò priora sunt re quaq́, ea non potest res illa comprehendere, nisi doceatur ab eo qui ipsam præcesserit. Quapropter diuina illa intima nō attingit suis facultatibus nostra mens, non modò hæc quæ nunc est uitijs deprauata, & oppressa densa caligine, sed nec illa purior, quæ principale scelus admisit. Si quid peculiarius à Deo traditur, id cum actione gratiarū accipimus, reliqua in occulto sunt nobis, Deo soli summo & præpotenti exposita & aperta. Mosi petenti diuinam ad cōtuendum faciem & maiestatem responsum est cœlitus: Non uidebit me homo, & uiuet: posteriora mea uidebis, faciem autem meam uidere non poteris. Posteriora Domini, opera sunt illius, per quæ alij alijs sublimiùs aut demisiùs ad cōtemplationem illius quandam, uelut per gradus ascendimus. Solem si rectà intueamur, caligabimus: sin obliqui illius utamur splendore, cernemus facilè quæ cupimus, & ipsum eundem considerabimus sine offensa nostri. sic Deum nemo rectè intueatur, ne à fulgore ingenti amplitudinis & maiestatis opprimatur. Per res ab ipso conditas, in cognitionem illius quampiam non difficulter perducemur. Quæcunq́ enim ab authore fiunt aliquo, ad imaginem illius existunt, qui edit: siue ea sit corporalis similitudo, ut in gignente animali, in igni comburenti, & eiusmodi: siue inhærentium corporis, ut quū quid ab alio calefit, aut refrigeratur: siue spiritalis ea sit imago, qualis est in pingente, in ædificante, & quæ sunt eius generis. Loquor de ijs quidem qui in operando non feruntur temerè, atq; ut sors tulerit, uelut pueri & dementes: sed qui aliquid animo suo præstiterunt, quod sequantur & petant. Non quòd domus animo sit architecti similis, sed ei formæ ac figuræ quam ille animo concepit, sibiq́ uelut exemplar proposuit, ad quod externam structurā accommodaret. Quapropter quum nihil sit, quod sapientius quæcunq; est collibitum instituat & peragat, quàm Deus, fit, ut nec finis certior sit cuiquam, nec magis destinata. idq́ si ita est, omnia quæ ab illo exeūt, ut cogitatibus illius respondeant, & similia sint necesse est. At cogitatus illius non sicut in nobis inhærentia sunt, sed ipse idem. nihil enim est in illa sancta natura, nisi ipsa eadem pura simplicissima, sui semper & ubique similis, nihilq́ est in Deo nisi Deus. Illius ergo similia sunt omnia, expressius quidem aut dilutius aut alijs alia, sed certè quidem similia, & uero. haud aliter quàm quæ imagines ab eodem sigillo & in cera, & in luto, & in membrana, & in argilla imprimunt, & si non æquè perspicue omnes, sigillum tamen uerò referunt. Licet ergo ex conditis rebus conditorem aliquatenus cognoscere atq; intelligere, ut patrem ex filio, corpus ex imagine, pictorem ex tabula, architectum ex domo. Et quæ de mundo hoc sumuntur ad Deum argumenta, eiusmodi sunt ad ueritatē Dei, quales rerū imagines sunt Dei, tenues certè ac obscuræ, sed tamen ueræ: tametsi turbatur crebrò mens nostra in hac collectione, dum uel non satis quod cōueniat attendit, uel parum rectè iudicat de rebus creatis. Nam qui collecturus cogniturusq́ est per effecta causam, si in natura effecti fallatur, et in causa uti fallatur necesse est, quoniam prauum fundamentum posuit. Vnde tot errores de Deo, quòd in censendis illius operibus uehemēter est erratum. ut quòd cœlum agat omnia, quòd fortuna multum dominetur, quòd nō prospiciat Deus rebus humanis, & huiusmodi absurdissima: propterea quòd cœli & hominū & siderum naturas atq; ingenia non satis cognita haberent & explorata. Hęc Dei per opera ipsius intelligentia & consideratio augetur luce admota, & arte quæsita, uel acumine ac bonitate ingeniorū, uel doctrina & institutione, uel usu & experimentis, uel Deo ipso docente, His enim Dei muneribus maiores inueniuntur & efficaciores rationes, tametsi nunquam ad plenū & perfectū. Nam quis perfectionē cognitionis in tanto interuallo potuler, quæ non est in ijs quæ cernimus, quæq́ manibus contrectamus & uoluimus? ausuri tamen spondere certiora fore quæ in hac disputatione afferemus, quàm quæ in omni philosophia asseuerant: quæ philosophia nō opinionib. se & cōiecturis gloriatur niti, sed scientia & cognitione certissima et cōpertissima. Quòd si furori existimatur, proximum pro falso & uano repudiare quicquid in disciplinis uel naturæ, uel rerum humanarum non assequimur, quanto erit in rebus diuinis furiosius? Nihil est

quidem

quidem in fide nostra reconditum adeò & abstrusum mysterijs, pro quo non sint rationes magnæ, multæ, ualidissimæ: sed nos parem ad omnia lucem non accepimus. Meminisse quoque lectores uelim, me et hominem esse, & unum hominem: nec omnia per me assequi, nec omnia quę alijs Deus ostendit legi aut recordor: ne plus à me uel sperent uel exigant, quàm ab homine mediocris ingenij atque institutionis: neue tantam tamque indignam faciant iniuriam ueritati, ut illius uniuersæ, unius ingenium uelint esse mensuram. Itaque fieri poterit, ut rationes aliquando inueniat lector in hoc opere nō satis animi sui expectationi respondentes: non erit hoc pietatis uitium, sed uel meum proprium, uel tenebrarum humanæ mentis.

CONSIDERATIO HOMINIS ET RERUM HUMANArum ad inueniendum finem.

HÆc præfati paulò fusiùs quæ in rem uehementer erat prædixisse, aggrediamur iam disputationem ipsam, Christo propitio. Ad hominis uerum germanumque inueniendum finem, operæpretium fuerit, ut hominem ipsum, humanaque omnia singulatim euoluta atque explicata proponamus nobis ante oculos. Primùm omniū nasci hominem uidemus, tum ali, & crescere, quod uiuere nuncupatur: hoc ei est cum stirpibus cōmune, distinctum à non uiuentibus. Vis ergo & facultas est in eo aliqua, per quam uiuit, quæ ijs negata est quæ non uiuunt. Ad hæc utitur sensibus externis & internis, in quo à belluis nihil differt, differt à stirpibus. Aliquis ergo in eo est uigor, cuius ope actionibus illis fungitur, qui nō inest plantis & herbis. Veniamus iam ad ipsius proprium. utitur consilio, ratione, iudicio, sermone, quæ belluis non sunt attributa, uti est à philosophis declaratum, et res ipsa ostendit. Aliquid ergo habet, quo carent reliquę animantes: per quod animal est hoc rationale, cætera sunt bruta, muta, & rationis expertia. Ea uis & facultas Mens dicitur, seu Ratio, qua una homo censetur, alijs omnibus non dissimilis rebus tanto ab homine interuallo separatis, saxis, arboribus, belluis. Habet in mente functiones duas: alteram, qua in bonum tendit, uoluntatem: alteram, quam huius uelut consultricem esse nuper diximus, iudicium, siue ingenium, quę quid uerè et bonum & malum sit, inquirit. Voluntas ex se qualitatem habet nullam, talis fit omnino quale id quod amplectitur: si bonum, bona: sin malum, mala. Illic est uirtus, hic uitium. In ingenio succrescit, quum non exercetur, ignorantia, quæ est uelut tenebræ. quum autem probè exercetur, peritia, quę est tanquàm pura lux. quum autem prauè, peruersitas & corruptela, quæ est ceu lux quæ in lucerna ex oleo ardens medicato, uarias rerum imagines obijcit oculis, ut capita asinina, uitulina, uineam per parietem expansam, fallitque intuentes ea ipsa quæ uera deberet ostendere. In animo, quem communem fecimus cum bestijs, sunt sensus interni, imaginatio, phantasia, existimatio, memoria. hinc affectus uarij de opinione boni & mali, præsentis ac uenturi, lætitia, mœror, cupiditas, metus, & alia quæ subtiliùs exequi non est loci huius. Iam in corpore sunt sensus interni, in illis integritas & uigor. tum integritas membrorum, sanitas, uires, robur, species, habitudo, & per sensus uoluptas infusa. Foris ad nos ueniunt quibus conseruetur corpus, ea ex quibus est concretum & coagmentatum. Sumimus enim ex terra, aqua, aëre, & igne, quæ huic tuendæ ac fulciendæ compositioni conducant, tum quibus recuperetur sanitas amissa uel nutans, & dubia confirmetur, quibus singuli sensuum uoluptatibus & delicijs sibi congruentibus titillentur motu quodam suaui et iucundo. Hæc prębuit natura. Nos adiecimus nostra, primùm pro teneritudine atque imbecillitate corporum necessaria, indumentum, habitacula, instrumenta exercendæ terræ, & quodammodo cogendæ, ut fructus fundat, ac ueluti debitor reddat creditum: tum quòd uires nacti essemus perexiguas, addidimus nobis adiutores, socios, amicos, administros, tum ex bellorū rabie feruos, & alioqui nati et cōpositi eramus à natura ad societatē, quā beneuolentia et sermo indicāt. Iam ad procreationē sobolis stimulat nos natura, ut cōseruet genus, itaque uxores asciuimus, unde nati liberi. ab uxorib. affinitates ortæ, à liberis cōsanguinitates & propinquitates, & charitatis mutuæ nexus. ex sociabilitate cœtus & cōgregationes hominū concelebrati: unde pagi primùm, inde oppida urbesque extiterunt non

non solùm amore coniungente homines, sed interdũ malis et necessitatibus, dum cogunt se in unum, ij quorũ alij alijs usui possint esse. Ex malitia et iniquitate hominum leges sunt ortæ, & ad legum æquitatisq; conseruationem magistratus cum potestate constituti ad cõprimendam audaciam malorũ, ad propulsandam uerò uim hostilem & iniuriam externam arma inuenta sunt, & multitudo armata effecit bellum. Qui coetui & multitudini illi profuisset, honore afficiebatur, tum ad referendã ipsi gratiam, tum ad exemplũ aliorum. Communicationi autem rerum à primo seruiebat cõmutatio, in cuius locum quum res esset uisa impedita & inexplicabilis, successit numus, qui omnia exæquaret. Tum ut homo inter homines agebat ex naturali quadã Dei similitudine, quam nos deprauauimus, orta est cupiditas excellẽdi: sed excellentia degenerante ad res inanes ac falsas, dum corruptè de bono decernimus. alij enim bonũ posuerũt, ac proinde præstantiã in forma, alij in robore, alij in animositate. fuerũt qui in rapinis & cæde hominũ, qui in lusionibus, qui in honestate generis, qui in nihil sapiẽdo, et uita belluarũ proxima. alij etiam honorẽ captarũt, non in sua solùm ciuitate, sed procul apud exteros: nõ suo tantũ æuo, sed ad posteros, quæ gloria nuncupatur. Signa honorũ & excellẽtiæ excogitata permulta, in uerbis, in nutu, in gestu, in toto corpore, in loco, dum sedemus, dum assurgimus, ambulamus, transimus. In his omnibus immersit se & iudicandi prauitas, & cupiditas insatiabilis permiscuit omnia, confudit, torsit ad fines tum à natura ipsa, tum à recta inuẽtione hominum alienissimos. Non possum persequi singula, quod esset operis immensi, & in præsens minimè necessarij. Quis hic non cogatur exclamare: O hominem miserum iumentum, quis te adeò onerauit? sed non est ei onus ab alio impositum, ipse sibi asciuit, & suis manibus imposuit. Hic est homo, hæc humana. Dispiciamus iam ubi est eius finis. Finem uoco, ad quem referuntur cætera omnia, ipse ad aliud nihil. Quod ut exemplo fiat manifestum, præparationi nauis finis est nauigatio, sed non postremus: neq; enim ibi sistit destinatio animi. nauigationi proposita est pecunia, neq; hæc postrema, quam uideli cet alterius rei gratia quærimus: nempe ut uestẽ paremus & alimẽta, alijs uerò, ut seruos, domos, rem familiarẽ amplam: alijs ut gerant bellũ, uel decus sibi concilient & autoritatẽ, ut est cuiusq; animus & cupiditas. Et cibũ expetimus, quò rectè ualeat corpus, aut animus: et rectè uolumus habere, ut probè fungamur actionibus quas cupimus, & hæ aliorsum tendunt, uel unde uenerant reflectũtur. Non sunt itaq; hi fines, quos hic quærimus, sed ultimũ illum in hominũ actionibus inuestigamus, ad quem tanquã summum & præstantissimũ tendunt omnia: ipse sui tantùm gratia quæritur, non aliorum, qui finis bonorũ nuncupatur. Olim qui philosophiã profitebantur, partim cõtradicendi studio, partim sui ostentandi, partim quòd non eodem omnes modo cõsiderarent hominem, uarios depinxerũt fines. Fuerunt qui uoluptatem ponerent, quòd ad eam bestiæ omnes, ut & nostra animalis pars, ceu nutu suo ferrentur pronæ. Adiecerunt alij indolentiã, eamq; præcipuã esse uoluptatẽ dixerũt: alij sanitatem. Quidam sensu magis populari, nihil esse potius aut præstabilius arbitrati sunt opibus, honore, potẽtia. Alij penitius inspexerũt hominis naturã, finemq; in animo esse oportere statuerũt, nempe uirtutẽ, qua componitur ac formatur animus, ne in motus illos ineõditos ac turbulẽtos intumescat ac tumultuetur: hi fuerunt Stoici. Aristoteles altius ascendit ad mentem, et quod in ea existimet esse optimũ, uidelicet cõtemplationem rerũ maximarũ, id postremũ esse censet in bonis. addit uelut appendices corporis & animi, & uitæ seu bona, ut ipse uocat, seu cõmoda, ut Stoici. Hæ duæ nationes ex disputationibus Socratis sunt natæ, quas literis mandauit discipulus eius Plato, qui in cõstituenda beatitudine hominis uarius est et incertus, tametsi quibusdã locis plus uidit quàm reliqui omnes philosophi. Ait enim alicubi, uirtutem doctrinamq; præcipuũ esse bonũ: alibi uerò, cõtemplationem optimi, nempe Dei: alibi sublimius elatus, amorẽ eius atq; imitationẽ esse affirmauit. quod dictũ quia ueritati est proximum, ad postremum disputationis reseruabimus. Reliquæ omnes opiniones ac sectæ iam olim aliæ aliarum telis confixæ, & argumentationibus refutatæ sunt. Facilius enim cuiq; fuit contra falsum dicere, quàm uerum inuenire. Eorum rationes huc

adferre

adferre, operosum esset nimis, & superuacaneum. Attingam tantùm aliquas non ex illis subtilibus atq; intricatis, sed cuiusuis captui aptas et congruentes. Constat homo (uti nullus ignorat) ex animo et corpore. Finis ergo illius in externis rebus nō potest situs esse, quæ nec sunt in homine, nec quicquam sunt hominis. Et ea cum hominis gratia sint quæsita & parata omnia, non possunt profectò finis esse hominis, contrà potiùs homo est illorum finis & causa. Neq; enim uel pecuniam uel possessiones & opes alias quærimus propter seipsas, nisi quod adferunt uel delectationem, uel decus, uel usum aliquem ad necessaria. Hæc igitur ulterius posita sunt, q̃ diuitiæ. Quòd si hæc absq; numis liceat consequi, pauci numos attingerent: ut reges & proceres magnanimi, quibus cum pecuniarum usus omnis abundè suppetat, ipsi pecuniam nec contrectant unquam, ac ne uident quidem. Quòd si externa quia homini seruiunt, eiusq; gratia sunt inuenta, non sunt cursus huius meta & scopus actionum, eadem ipsa de causa nec in corpore utiq; situm erit hoc de quo loquimur bonum. Corpus enim omnino seruit animo, ut uestis corpori, & animi gratia corpus curatur. Eleganter Salustius: Animi imperio, corporis seruitio magis utimur: alterum nobis cum dijs, alterum cum belluis commune est. Et uolumus bene ualere corpus, & sensus habere integros, uoluptatibusq; perfrui, ut meliùs & suauiùs sit animo, & liberiùs ac rectiùs fungatur suo munere mens. Quis est enim qui quid dementia, si non ignorans, si daretur optio, eligeret firmissimam ualetudinem, uoluptates & oblectamenta sensuum omnium cum dementia, quiq; non multò malit rectè sapere quàm rectissimè ualere? imò consensu generis humani constat nullum esse grauiorem morbū quàm insaniam animi, & morbos omnes animi sæuiores atq; atrociores esse, quàm corporis, magisq; deuitandos. Denique uel ipso aspectu hominis & leui animaduersione eorum quæ agat, perspicuum fit cuilibet, in animo esse dominatum, in corpore ministerium. Quòd si corpus mancipium est uel administrum, uel (ut alij loquuntur) instrumentū animi, quis in eo quod uilius & abiectius est, beatitudinem collocet præstantioris? Porrò si animi gratia sunt corporalia, finis horum animus erit, non è contrario. Sed finem profectò cuiusq; rei proprium ad eam pertinere partem oportet, quæ est cuiq; rei maximè propria. nam si in re cum alijs cōmunis esset positus, idem esse posset diuersarum rerum finis, & communis illis cuiq; illarum proprius, quod fieri nequit. Itaq; finem homini peculiarem & proprium ex ea est quærendum hominis parte, qua homo est homo à cæteris rebus omnibus distinctus. Hoc potest exemplo commonstrari si cui uersato in uita cōmuni, homini acuto et prudenti, qui nunquam tamen cultellum aut gladiū uiderit, cultellus offeratur, nec ullo indicante quærat gladij usum, & quem in finem instrumentum illud sit paratum, non in eo ponet usum quòd sit oblongus, non quòd mucronatus (nam & multi bacilli sunt tales) sed in eo quod ei est proprium, nempe in acie: sic in homine quis statuat ultimum bonorum in corpore, quod cùm sit ei cum belluis commune, etiam beatitudo hominis brutorum esset beatitudo. quod ijs accidere necesse est, qui indolentiam, qui ualetudinem rectam, qui uoluptatem fecerunt extremum in bonis, ut in beatitudine belluas & homines æquarent, quos natura tanto interuallo seiunxerat. Est ergo summum bonorum ad mentem pertinens, & in ea collocandum. Quid magis conuenit, quàm ut id quod homini est supremum & optimum, in eo reponatur quod est in homine optimum & præstabilissimū? Id satis intellexerunt Aristoteles, Academici, Stoici, & alij, qui in animo reposuerunt hunc finem. Stoici, uirtutem dixerunt esse qua mores componuntur, & reguntur prauæ animorum perturbationes: sed hæc in parte humili uersatur animi, quę nobis communis est cum belluis. Nec uirtus esse potest ultimum bonorum, qua nihil est propter uitæ incōmoda laboriosius, ærumnosius, calamitosius. Bonum enim in quiete situm est, & delectatione. Aristoteles speculatur aliquanto sublimiùs & longiùs. Huic duas esse placet beatitudines, ciuilem & politicam unam, alteram sapientis priuatam: & tria bonorum genera, animi, corporis, & uitæ, seu externa. Summum illud sapientis bonum, quodq; nomen hoc mereatur sine addito, perfectum suisq; omnibus numeris constans dicit esse in mente, quę excellentissimum est

in homine

in homine,& maximè diuinum.Huius uerò pręcipuum opus est contemplatio.hanc ergo esse summam fœlicitatem cōcludit. Aliquid fortasse diceret de animis corpore solutis: sed loquitur de hac uita, in qua quid tandem potest contemplari animus tanta mole corporis onustus & obrutus, tam densis tenebris oppressus? quanto minus pulcherrima illa & præclarissima,præsertim quum eius ipsius uox sit in prima philosophia magno applausu ab omnibus comprobata,aciem mentis nostrę non aliter ad manifestissima naturæ caligare & hallucinari, quàm noctuæ oculos ad fulgorem solis. Iam quantumlibet uel contemplari conniteris,uel uirtutem sequi,auertunt,aut saltem interpellãt te molestissimę necessitates corporis ineuitabiles,quibus succurrendum est uelis nolis. Ita speciosa illa & fœlix contemplatio uel exercitatio uirtutis rebus abiectissimis cedit, & cogitur de culmine illo beatitudinis uel deuolui, uel descendere. Quàm uerò consentaneum est in eo ponere fœlicitatem, quod est penè nullius? & in primo libro Moralium dicere, non dari beatitudinem à fortuna, quòd beatitudinem par sit communem esse humani generis, & ad omnes pertinere? Quòd si tibi Aristoteles in mente fœlicitatem collocare est uisum, cur uoluntatem solam desertamq; omittis? præsertim quum ipse fatearis cognitionem omnem propter appetitum esse à natura tributam,tam in bruto quàm in homine. cognoscimus enim bona & mala,ut hæc auersemur,illa expetamus. Stoici noluerunt bona appellare, quę corpori essent utilia: & quæ sunt reperta à nobis in uita,commoda nuncuparunt, & utilitates. Sed à Cicerone & alijs satis est ostensum,quæcunq; usurparent nomina, rem tamen eódem recidere. Quòd si in hac uita uelut concentus quidam & harmonia exigitur omnium bonorum ad fœlicitatem, talem utiq; fœlicem confingũt, qualis nondum quisquam fuit,nunquam erit,ac ne esse quidem potest. Quippe fœlicitas hæc et consummatio bonorum in uita hac, nulli potest euenire: et si quis hominem intus ac foris inspexerit,facilè intelliget finem nullum habere in uita homine dignũ,et in quo posisit conquiescere. Quòd si quæ fine carent ipsis congruenti frustra sunt parata, necesse est profectò aut hominem frustra esse à tanto authore Deo cōditum, & in hanc uitam quasi in peregrinationem missum,aut in exilium. Vana sunt quæ usum sui atq; utilitatem uel nullam pręstant,uel perexiguam,req; ipsa indignam,quæ nihil habent intus quod prosit,nihil quale præ se foris ostendunt,ut uanæ bullæ fontium, & auenæ, & lusus pueriles. quid creatum esset à Deo uanius & inutilius,si præter uitã hanc nihil haberet? id uerò si de sapientissimo Deo nefas est existimare,alibi ergo quærendus est hominis finis,non hic: & ne res uerbi ignorantia claudatur,finem ex consensu omnium philosophorum (quod res ipsa docet) appello, quod perfectum hominem ac beatum reddit. Huius conditionis sunt hæ, ut sit homini proprius, ac ea de causa in optima illius & præstãtissima parte situs,ut qui unus satis sit ad fœlicitatem: quod autem fœlicitatem beatitudinemq; allaturum, maximas ut delectationes importet sine ulla molestia uel perturbatione necesse est. Adde his,ut sit perpetuus,nec auferri potest. Nam si quis metus interueniat ne amittatur, is metus fœlicitatem diluet & corrumpet. Ideo in sua cuiusq; manu positum esse oportet,aut certè illius de quo exploratum habeamus, daturum eum quoties nobis libuerit. Si quis hominem contempletur in hac uita,inueniet nihil minus assequi finem suum, quàm illum. Corpus est imbecillum fortitus,fragile,et morbis ac mortis generibus innumeris obnoxium: æui breuis ac incerti,cui exitus singulis momentis plurimis & uarijs de causis impendet. Brutis uerò firmiora sunt corpora, minus concussa morbis, & ætas diuturnior: quæ fuit Theophrasti,& quorundam aliorum querela, dum in sapientiæ curriculo multas paterentur moras, & interciperentur priusquàm metam attingerent. Forma opinionibus constat.unicuiq; animanti sacra est sua forma,& omnium pulcherrima: uetusq; dictum est,Suum cuiq; pulchrum. per quod significatur, non consentire inter se hominum iudicia in statuendo de pulchritudine. Quòd si res coloribus censetur,pauonibus cedamus,& multis auicularum, atque etiam uermiculorum. Deinde quænam fœlicitas est, quæ minimum prodest possidenti, plus delectat spectantem quàm habentem? Quid,quod est res momentanea, corrumpitur mille casibus, mor-

bo, ætate, plaga, hulcere, papula, à sole, à uento, ab æstu, à rigore. Voluptates corporis breues, & planè momentaneæ, nec unquam meræ, semper molestia commistæ ei con temperatæ. Relinquunt uerò post se mœrorem & morbos. Bruta illis & pluribus & maioribus et diuturnioribus perfruunt: quippe quæ undiq; uoluptates conquirunt, & abiectiores sunt ad eos sensus quibus ponsimùm uoluptates capiuntur, nempe gustum & tactum. Adde quòd eas sumunt securè, sine reuerentia, sine respectu Dei & hominū, sine repugnantia mentis, quæ prauis cupidinibus reclamat. Quòd si in il lis esset fœlicitas, fœlicior fieres quo eis & diutius & crebrius utereris. Atqui tum fis miserior. frangitur enim & debilitatur corpus, animus autem in belluinam naturam degenerat: ut fœlicitas tua nihil sit aliud, quàm uerti in pecudem. Nec illos ipsos suos sensus delectatione afficit uoluptas, nisi moderatus sit eius usus, & rarus: quemadmo dum est apud quendam poëtarum, Voluptates commendat rarior usus. Cuiusmodi porrò sit uoluptas existimanda, declarauit consensus generis humani, qui tegi illas, qui dissimulari atq; occultari uoluit, nec est ullus qui de gulæ aut libidinis perceptis uoluptatibus glorietur: nisi fortè insanit, & pudorem omnem excussit, hoc est (ut Ci cero dicit) nomine sit homo, non re. Nam quisquis humanum habet sensum, quærit tenebras, & ubi delitescat, etiam in ijs quæ sunt lege ac iure permissæ, ut quum coniu ges dant operam liberis. Quinetiam philosophi Epicurei, qui in uoluptate beatitudi nem summam collocarunt, & si à primo de corporeis uoluptatibus loqui ac sentire se essent professi, ut Epicurus ipse, non tamen & aliorum philósophorū uexationem & uerecundiam humanitatis sustinuerunt. Itaq; uelum ei addiderunt honestę matro næ, præcipuas, & ueras, & solidas esse uoluptates animorum: de illis se loqui, non de hac abiecta & bruta. Contra quos disputant quum alij, tum M. Tullius. Sed ad nos ni hil, quibus satis est corporeæ uoluptati pretium & dignitatem detraxisse. Iam come dere ipsum, & bibere, quàm res est molesta, toties, tam diu repetendū: & ubi finitum est, abit delectatio, relinquuntur ructus, excreatio, meiere, excernere, grauitas somni, in quo nihil homo differt ab arbore. Si nimium ederis, aut biberis, aut naturæ parum cōgruentia, labor, molestia, morbus, dolor, mors. Ædificatio, res ridicula, lapidem la pidi superponere, tignum tigno addere, bacillum bacillo, stipulam stipulę. Vestes pu dori consulunt. Quod bonū esse potest in eo, quo fœlicius careremus, si liceret? Hæc enim nostra infirmitas inuenit, nō præstantia. Quanto sunt meliore conditione, qui bus hæc non sunt opus? Deniq; quid potest esse circa corpus, aut in corpore bonum aut expetēdum, quum ipso nostro corpore nihil sit turpius, nihil tetrius & fœtidius? Tollat quis cuticulam, uidebit quanta subitò existet fœditas, quæ undiq; per omnes corporis meatus, tanquam per cloacas continenter scaturit. Quæ externa sunt præ ternaturalia, quæ naturalia perpauca sunt & exigua, nempe quis corpus alitur & te gitur: cætera humana uanitas inuenit, & nos deinceps delicijs & prauo usu auximus in immensum, & effecimus utillis indigeremus. Multæ gentes his dementiæ nostræ inuentis non utuntur, nec indigent, faciliusq; ac fœliciùs ætatem degunt tanti ponde ris expertes. Nam opes, honores, dignitates qui quærunt, aut qui quæsitas tueri stu dent ac conseruare, quàm multis & uarijs sese molestijs inuoluunt? Quid, quòd non sunt in manu & potestate possidentis, fortuita sunt: qui desiderat & affectat, plerunq; non consequitur. Confluunt uerò ad negligentem, atque etiam interdum aspernan tem. Adde his, quàm multarum inimicitiarum sunt causæ ac fomenta, inuidia com petitorum. Vnde non singulorum modò hominum turbatur quies, sed uniuersæ ci uitatis, ac regni, & prouinciæ totius. minoribus uerò quanto sunt odio, qui se ab illis premi censent?

Age uerò, quibus tandem de rebus est tanta digladiatio, tam acerba contentio? de leuissimis ac minutissimis, de pecunia. Atqui ea per se nihil est. alibi est ex auro, alibi est ex argento, ex ære, cupro, orichalco. fuit aliquando ex soleis calceorum, est in qui busdam Orientis ciuitatibus ex fabis, certo numero distributis arbitrio magistratus aut principis. Et modò usus sit idem, quid refert quæ sit pecunia? quæ ad paranda ea est excogitata, quibus corpus quotidie indiget. Nam & gemmis prima conciliatio

pretij

pretij dicitur fuisse, quòd uim dicuntur habere salubrem corpori. Itaque in multas medicinas adhibentur. Ergo semoto usu, nihil refert aurum habeas an saxum, adamantem an scrupum ex glarea sumptum. Quòd si instrumentum est pecunia, res est utique quum ibi sistitur inanis: ut si quis pennas coaceruaret diligenter multas, & uarias, nunquam scripturus. Vsus porrò necessarius, exiguus est. Quid faciunt centum millia ducatorum, ubi duo aut tres sufficiunt? Vsus superuacaneus prauitatem demonstrat iudicij. Quisquis enim superuacaneum dicit, eo ipso nomine uanitatem coarguit uacantem & redundantem. Accedit honor, quid rei hoc est? nam euanescit protinus, si quid ex ea coneris attingere. Aperiri caput, de uia cedere, blandè appellari, duci, & reduci, hæc nihil sunt. Stulta opinio & inconsiderantia efficit, ut aliquid esse credantur. Adde quòd alieni prorsum sunt arbitrij, nempe populi, belluæ multorum capitum. is, ut uariè de præstantia iudicat, ita honorem quò non decet applicat, unde non decet detrahit. Quę potest esse fœlicitas in alieno arbitrio sita, atque eo rudi, crasso, ac proinde iniquo? De nobilitate uerbum nullum faciam: quoniam nihil puto ab hominibus stultius & inanius excogitatum, quodque minus haberet solidi quod apprehendas. Magistratus cura est & solicitudo, si uelis esse uir bonus: sin malus, quæ potest esse fœlicitas in tyrannide & odio plurimorum? Si sunt hi hominum fines, si ad hæc est homo conditus, quid eo potest fingi miserabilius? quantò beatius uiuitur sine his? quæ aliud prorsum non sunt, quàm fontes omnium curarum, molestiarum, cruciatuum animi perennes & copiosissimi, contra quæ sigillatim multa sunt ab excellentibus ingenijs collecta, ut operæ sit superuacaneæ illa persequi. Quæ sunt cuilibet obuia. Denique omnia hæc quæ ad uitæ huius excogitauimus subsidia, quomodo beabunt nos, quum ne tueri quidem possint à morbis, doloribus, molestijs, anxietatibus, fame, siti, algore, æstu, morte? Hæc circa corpus, aut in ipso corpore. Scrutemur, si placet, animum. In cuius parte ima, & ea quæ corpus attingit, sunt motus illi, perturbationesque, qui affectus uocantur. His uerò quid turbulentius, atrocius, sæuius? qui minimo excitantur flatu, sæuasque tempestates in toto homine concitant, ut non uideatur iam homo esse, sed planè pecus aut fera: uitamque uniuersam tantum abest ut beatam efficiant, ut reddant prorsum insuauem atque amarissimam. Omnisque moralis philosophiæ in hoc uersatur cura & labor, ut sedentur, ut conquiescant hi motus. Altera superior pars ac melior, mens dicitur. Quæ sunt illius bona? Duo, uti & functiones duæ. In intelligentia est peritia, in uoluntate uirtus. In intelligentia humana tantæ sunt tenebræ, ea nox, ut quod acutissimus & peritissimus homo assequitur, non multum abesse uideatur ab eo quòd nocte obscurissima cernimus lucernis remotis. Scilicet memoria est angusta, fluxa, infidelis, acumen autem ingenij retusissimum, segnis diligentia & tarda? Quomodo constitues in eo fœlicitatem, quod uel nullum est prorsum, uel adeò tenue atque exiguum, ut pro nihilo sit habendum? Quo magis Aristotelis sententiam miror, qui quum non ignoraret quàm infirmæ essent etiam circa corporalia quæ sub sensus ueniunt ingenij nostri uires, finem hominis in contemplatione posuit rerum supremarum, & quidem in hac uita: ut nihil uideatur fecisse aliud, quàm excitare hominibus cupiditatem eius rei, quam consequi non ualerent. Ecquis tandem in cæco, aut homine uisus hebetissimi dicat fœlicitatem esse, multa acutè cernere? hoc irridere potiùs fuerit uitiū, quàm ostendere quid habeat optimum natura. Quanto sapientius Plato? qui fœlicem eum uocat, cui uel in senectute contigerit, non ut scientiam habeat, sed ut rectas opiniones de rebus. Altera pars est uoluntas, atque ea potior. Huius perfectio est uirtus. quocirca in excelso loco residere dicitur, domina & regina omnium. Equidem ad uirtutis nomen non possum non assurgere, & multum ei deferre. Agnosco rem esse unam omnium pulcherrimam & præstantissimam, cui omnes meritò plurimum tribuant: sed ipsam non propter se, uerùm propter beatitudinem illam sempiternam, ad quam per uirtutes uenitur. Nam si ad hanc uitam referantur omnia, nec ulla sit alterius spes, memoria, respectus, profectò nihil est uirtutis nomine inanius, nec aliquid intus continet, nisi fortè apud callidos astutiam commodè ac suauiter uiuendi. Virtutes censen-

tur hæ, Iustitia, fortitudo, continentia. Accedit prudentia, quę magis rectrix est & moderatrix uirtutum, quàm uirtus ipsa. Non eripis cuiquam suum, reddis depositum, non fraudaris, non circumuenis, pręstas pietatem patriæ, parentibus, propinquis, necessarijs, benefactori gratiam, iustus es ad hunc eundem modum in actionibus aliarum uirtutum. subis pericula intrepidè, perfers incommoda fortiter, obijcis te morti animose, fortis es. Si hęc facis omnia, ut uir bonus habearis, ut sis in pretio, ut beneuolentiam, ut honorem, ut decus colligas, quibus ex rebus dignitas, opes, & uita iucundissima comparatur: ex contrarijs autem ignominia, dedecus, damna, pœnæ legibus constitutæ án non uirtus tua cautio est, seu cauponatio uerius, non aliter quàm nauigatio & negociatio, & bellum quod milites mercede perferunt? Ita habebo in bono opere uoluntatem pessimam, nec minus assequar: imò magis multò quàm is qui simpliciter habet optimam, & sequitur bona fide rectam conscientiam. At dices, hic est uerè uir bonus, non ille: uanæ sunt uoces. Quid est enim uir bonus, si hęc uita sola spectetur, nisi inane nomen? quis est iudex, quis est uindex rerum intra cuiusque pectus occultarum? Non minus diu uiuit uir malus quàm bonus, & magis ex animi sui sententia ac uoto. Confecto autem cursu, nihil utrinque remanet: imò sæpenumero mali hominis restat fundatum patrimonium astutia & calliditate honestati, liberi etiam fama illius tanquam boni ac præstantis uiri. Sed natura tamen & imago ueritatis adeò sunt apud animos nostros fortes, ut uel falsam & degenerantem uirtutem propter ueræ similitudinem quandam & uelut umbram, non possimus non admirari, quia uerę uirtutis uenerationem ac beneuolentiā Deus humanis pectoribus indidit. Itaq; contra ueram uirtutem, cuius ope sempiterna bona consequimur, nihil dici potest: contra fictam hanc & adumbratam, plurima acutè ac uerè. Nanq; si ad hoc solum æuum respexeris, utique uita nostra, uita erit corporum. At corpori nihil est perinde inimicum, ac leges & præcepta uirtutis, per quam omnia illa prohibentur & interdicuntur quæ corpori allubescunt: ut non immeritò carnem & uirtutem in duabus lancibus statuerint, quarum altera alteri conaretur prægrauare quantum posset. Quòd si corpori uirtus est contraria, & huic uitæ: si huic uitæ, profectò & ipsi homini. Equidem de ijs qui omnia uita concludebant, libens audierim, quorsum illæ uoces pertinent magnificæ sanè & amplę. sed uelut bullæ: si deos atque homines speremus posse nos fallere, nihil tamen agendum iniustè, nihil prauè, nihil non ex uirtute. Cuius tandem rei gratia? Vt simus (inquiunt) boni. Quorsum ea bonitas? quis eius fructus? Nam bonitas molestia est, cui corpus & animi affectiones repugnant. Atqui nihil molestum secundum naturam, & proinde nec efficiens beatitudinis. Sin ea captatur bonitas, ut compositis animi affectibus iucundius uiuatur, ea certè spectatur & captatur iucunditas, non uirtus: quæ negligetur prorsum, si iucunditatem hanc consequi detur sine uirtute. Dicunt præterea: Nónne sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minimè uerò. Non enim est mihi uita mea utilior, quàm animi talis affectio, neminem ut uiolem commodi mei gratia. Mirum est, eos quibus spes est post hanc uitam nulla, non ridere, quum hæc scribunt aut loquuntur. Quid, quæso, tantopere profutura est talis animi affectio sapiēti, ut mortem is malit subire, quàm illam uiolare? aut quomodo est magis contra naturam, quæ uocatur iniustitia, quàm mors, quum prima naturæ cōmendatio sit cuiusq; erga semetipsum? Sed pergunt loqui magnificè: Præstare diem unum bene, & ex uirtutis præscripto transactum, quàm totam immortalitatem uirtute seposita. Tum adhortantur nos, uel relictis rebus omnibus sequamur uirtutem, & citò sequamur, & satius esse aliquando tandem serò, quàm nunquam. Omnia hæc sunt uana, & infructuosa. Cedò, paucis antequàm morior diebus renuntio uoluptatibus & uitæ deliciosæ, dedo me seueræ atque asperæ uirtuti, paulò pòst decedo è uita, quid nanciscor ex uirtute? quis fuerit illius fructus? In tauro Phalaridis (inquiunt) exclamabit sapiens, Non curo, non sentio: quorsum id, si ilicò totus moritur? profectò fundunt uoces inanes, & uidentur uelle grandia quædam effundere, ut in tragœdijs quæ populus admiretur. Quantò rectius apud Xenophontem Cyrus, & sensui communi appositius? Equidem,

dem, inquit, ita sentio, nullam ab hominibus exerceri uirtutem, quo nihil magis habeant probi, quàm improbi. Quicq; uoluptatibus ad tempus abstinent, non id ea gratia faciūt, quo ne unquam postea delectentur, uerùm ut per huiusmodi cōtinentiam amplioribus deinceps uoluptatibus perfruātur. Sic ille. Quapropter cordatiores ex philosophis satis intellexerunt, uana & infrugifera esse omnia, si huc modò referrentur: ideoq; uirtutum & uitiorum præmia ad alteram uitam remiserunt, ut Socrates, et hunc sequutus Plato, & Platonem Cicero, et alij complures. Quod quia natura duce ac magistra probabile erat in uulgus, poëtę quoq; tenuerunt. Sed hæc ita sunt leuiter dicta ac frigidè, ut idem ipsi non satis uiderentur credere quæ affirmabant, quemadmodum alibi docebo. Sed profectò ita est, nullū habet homo finem in hac uita se dignum. Quòd si nec haber in altera, frustra est. non est autem frustra: conditus est ergo ad alteram, & ibi est quies, & finis, & beatitas illius.

QVI SIT HOMINIS FINIS, EX IPSO HOMINE perscrutatio.

VErùm ex homine ipso probe attenteq; considerato, non fuerit profectò operosum, quis illius sit finis, aut quæ certè eius ratio, inuenire. Nō aliter quàm si quis in extremis illis Oceani insulis, ubi nullum est ferrum, gladiū uideret ab aliquo nostrorum hominū allatum, multum uoluendo & uersando, & ad rem aliquam accom modando atq; experiundo, usum tandem illius inueniret, in quem esset paratus. Sic homo inspiciatur diligenter intus ac foris. Quæ in se, quæq; extra se habeat recensuimus paulò antea. Ex naturæ præstantia & ratione usus facilè intelligetur, non huc eum spectare, neque huic esse uitæ conditum. altior enim est naturæ conditio, quàm pro his rebus, nec usus earum tam præstans instrumentum postulat, nec usus instrumenti huius hisce est rebus aptus & accommodatus. Dicamus hæc apertius & explicatius, ut ab omnibus possint intelligi, modò mentem atque intentionem adhibeant. Nihil unquam assumitur in usum & finem alterius, quod sit potius & præstabilius eo propter quod sumitur. Id nec in uita contingit unquam inter sapientes, nec in natura, quæ summa sapientia regitur. Semper enim quod alterius gratia ab aliquo expetitur, minus est illi quàm id quod expetit, alioqui contrario potius modo expeteret. Omnes pecuniam damus propter cibum, & hunc uolumus propter uitam. uita ergo melior cuique quàm cibus, & hic quàm pecunia. nam qui uitam impendit propter honorem & famam, charior & melior est huic fama quàm uita. Appetitus enim noster natura sua in id fertur, quod sibi censet esse bonum. Quo ergo melius & potius existimarit, eo ferretur pronius & uehementius. Itaq; in quod potissimum, & propter quod aliud faciet, id censebit sibi esse omnium optimū. Quòd si sit uoluntas sapientis, non fallerur: & id re uera erit optimum, quod maximè omnium expetet, & in cuius gratiam sumet alia. Natura ergo quæ est sapientissima omnium, nempe à sapientissimo composita, constituta, instructa, ea quæ re uera sunt præstantissima & optima statuit summo loco, et horum gratia cætera, nō uice uersa. Creauit ergo quicque, & ei attribuit hunc finem, ut bene sit illi. hoc enim non potest dari aliud potius aut melius, & in eo cuiusque rei appetitus conquiescit, dignumq; id est in quod sumantur & referantur alia. Sensuum ergo corporalium finis est, ut bene sit eis: mentis uerò, ut bene sit illi. Sensus meritò in rebus uitæ huius occupantur, in esu, potu, calefactione, refrigeratione, & huiusmodi: quoniam per hæc bene est ipsis, integriores sunt enim, acutius noscunt, & perfruuntur suis uoluptatibus. Mens uerò si in rebus uitę huius occupetur, quis erit fructus? non ei bene erit, ut quæ nec clarius intuebitur res excelsas uel abditas, nec perfruetur uoluptatibus cognitionis: imò longius aberit ab intelligentia rerum se dignarum, quo attentius & diligentius innauauerit rebus uitæ huius, nempe parādis ijs quę postulat corpus. Itaq; quod melius est, fieret instrumentū deterioris, nempe mens corporis: & sensibus seruiret intelligentia. cum omnibus è cōtrario potius natura informationē hanc indiderit, extrema esse cōdita propter corpus, hoc propter animum: & in animo quæ sunt inferiora propter superiora, uidelicet propter meliora sunt minus bona. Adde quod est huic uitæ orga

num minimè necessarium mens. Sensibus quidem est animanti opus ad uitam, homini eundem in modum ad parandum uictum: nihil aut quàm minimum eget intelligentia, certè non maiore quàm habet uel canis, uel elephas. argumento sunt fatui homines, qui non minus uiuunt, nec minus perfruuntur uitæ gaudijs, quàm sapientes, nec illis mente est opus: imò si uitam hanc solam spectes, non iniuria dixerit Græcus ille, In nihil sapiendo uita iucūdissima. Vbi enim multa scientia, ut inquit Salomon, multa afflictio, & curę, & cogitationes, et sollicitudines graues ac molestę, queis dementes carent. At necessaria est intelligentia (nam hoc dicet quispiam) ad hunc uitæ cultum, in uestibus, in conditúris ciborum, in poculentis, in habitatione, in supellectili, in nauigatione, in uecturis, etiam (si Deo placet) bello ad honores & dignitatem; & alia quæ sunt huius generis. Hæc non dedit natura, sed excogitauit uanitas, graue onus super filios Adam. Imò hæc ipsa sunt de quibus conqueror, quę auertunt mentem à cognitione sua, & cogunt ancillari rebus indignissimis, & quod erat in res altissimas consumendum, consumitur circa uilissima. Profectò opus est ad illa intelligentia, sed misera, & de excellentia sua deturbata. Si quis Melitense lintheum, ut olim dicebant, aut quod hodie Hollandicum dicitur, tenuissimum & candidissimum uiderit, num existimabit paratum ad cœnum inuoluendum, aut uerrendum pauimentū? minimè uerò, sed ad usum honestiorem corporis. sic intelligentiā mentis nostræ si quis attentius contempletur & consideret, erit'ne tam ab intelligentia & mente alienus, ut usum existimet fuere calceum, macerare piscem, extruere lapides? Quid, quòd nec opulenti & primores dignantur illa facere aut scire, & sapiētes aspernantur, excutientes curam illarum rerum omnium, ut uacent potioribus. An ne tanta rationis & cogitationis uis eò est homini tributa, ut paret metalla, ut cædat lapides & ligna, quærat alimenta & tegumenta corpori, ut paret per quæ alij assurgant ipsi, & nudent caput, & cedant de uia? O miseram & deplorandam conditionem uitæ. Homo res omnium nobilissima, & princeps mundi sublunaris, occupatur toto die in conficiendo calceo, in tondendo crine, in uerrenda toga, in coquendo cibo, in uoluendo secum uel ultionem, uel fraudem, uel cædem & stragem. Vah miserum genus seruitutis. huccine te conditum existimas? Quid ergo? dicet aliquis. nihil omnino agemus, ut Indi illi otiosi sine habitationibus, sine cultu agrorum, pecorum more? Est quidem uita illa suauissima, & procul ab omni cura. Sed eam natura damnat, quæ nos actuosos condidit. Nec istis hominibus opus erat mente. Itaque nec hi utuntur mente, ut nec nostri bene utuntur. Perget forsan urgere: Erit quod (ait Aristoteles) exercebitur mens, in cōtemplatione ac scientia rerum maximarum. Quorsum id uerò, nihil profuturæ? Luctabitur cum difficultatibus ingenij sui, cum quo durissima erit illi contentio. Itaque magis se torquebit, quàm delectabit, nec finem unquam & requietem inueniet in eo quod inquiret. Sed rectà spectemus iam hominem. in eo est corpus, cui seruiunt externa. non ergo in externis finis, quandoquidem non ibi sistitur: sed ulterius est progressus, nempe ad corpus, hoc est sensuum gratia. non ergo ultimum, corpus. Sensus ad animum referuntur, quæ in animo ad mentem. mentis autem est cognoscere: erit ergo ex notitia appetitus aliquis menti coniunctus. Nam cognitio omnis in animali propter appetitum est. Non enim expetit quis ut norit, sed nouit ut expetat. incognita enim expetere non possumus. Is appetitus mentis uoluntas nominatur, cuius est ipsa mens consultrix & ductatrix. In uoluntate ergo tanquam postrema & summa est finis, & uoluntatis finis, hominis est finis. At uoluntatis finis & beatitudo est, illi esse optimè. Non est autem ei optimè in cessatione ab omni actu, alioqui torpenti & dormienti melius esse posset quàm uigilanti & agenti. Quòd si cessanti esset optimè, quorsum spectat uis, & uigor, & uita, & motus, & pronitas ad actionem, quæ sunt naturæ munera pulcherrima, quæq; nos meritò tanti facimus, ut uicissim torpor, & stupor, & otium, & cessatio turpissima ac deuitanda sunt, illorumq; munerum orbitas ac priuatio. Nec ad eam fœlicitatem quæ esset per torporem, opus esset mente, & cognitione, & uoluntate, sed saxo aliquo. Quum'que à uolendo sit uoluntas dicta, quomodo optimè erit ei, si desinat

si desinat uoluntas esse? Velle ergo melius ei quàm desidere,& melius uelle quàm nolle. Velle enim, uoluntatis actio ad suum bonum, nolle auersio à suo malo. Itaque & amare, quod est uolendo adhærere, melius quàm odisse, quod est nolendo auerti. In amore igitur, optima & præstantissima uoluntatis actio. Amor autem desiderium habet coniungendi & fruendi re chara. Quòd si uoluntas assequitur, acquiescit, & bene sibi esse putat. Quale ergo fuerit quod amat, & quo fruetur, tale erit bonum eius, et talis fiet ipsa. Non ergo optimè erit ei, nisi fruatur re optima, et quæ implere possit amplitudinem desiderij eius. Nihil autem implere desiderium illius potest, nisi solus Deus. Reliqua enim quibuscunque potest capi & teneri, uilia sunt, diluta, breuia, momentanea, exigua. In coniunctione ergo sola & fruitione Dei optimè est illi. ibi ergo finis eius, & proinde finis hominis. Ex cognitionis quoque ratione idem ipsum potest colligi. Habet homo sensus corporis, per quos facies rerum externas præsentes cognoscit. Habet sensus internos, per quos res easdem, sed absentes. Habet rationem, quæ per causas & abditissima naturæ totius uagatur, & discurrit, per cœlos, per elementa, per mista & compacta ex elementis, per effectiones rerum, per ea quæ corporis sunt immunia, spiritalia nominantur. Dicant mihi, an hæc cognitio, quæ est pulcherrima, aliquid ad uitam hanc degendam faciat? nihil profectò. Iam homo erectus super res conditas transcendit cœlos, & uniuersitatem mundi, usq; ad authorem omnium Deum. Maligna quidem & perobscura notitia, sed tanta quanta satis est ad consulendum uoluntati, & eam excitandam, ut sic erga quæque horum efficiatur, quale ipsum sit. ita & ex ijs omnibus cognitionibus amores nascuntur, nempe rerum corporaliũ præsentium, rerum corporalium absentium, rerum spiritalium, Dei denique ipsius. Deus est ergo optimum & præstantissimum quod mens assequi potest, quodq; ostendere potest uoluntati, & huc tendunt omnes cognitiones. nam cognoscimus præsentia, per quæ uenimus in cognitionem absentium: cognoscimus corporalia, ex quibus transitur ad incorporalia. cognoscimus composita, ex quibus ad simplicia, ex mortalibus ad immortalia, ex rebus conditis ad conditorem. Summum ergo cognitionis est simplex, incorporeum, immortale, conditor, nec est quicquam ulterius, & hoc implet solum. nam reliqua immensum relinquit uacui. Porrò id efficit beatum, quod implet, & satiat, & quietat, idq; est optimum & supremum, quod illa potest amare. Et quemadmodum per cognitiones alias ad Deum ascenditur, ibiq; sistimus, ita per amores aliarum rerum ad amorem Dei, supra quem nullus est alius. Quòd si amare potest Deum mens nostra, quia cognitum amare debet, quia optimum (amor enim ad bonum semper tendit) assequi profectò potest: alioqui uanos appetitus indidisset natura menti nostræ, & in præcipuis defecisset. Neque enim amor beatum facit, nec quiescit, nisi per coniunctionem fruatur re amata, torquet uidelicet absentia & desiderium. Nihil reliquorum nos satiat, inter manus elabuntur, quum possidentur: quum delectant, diluta sunt & diffugiunt, ut in eis bonum illud quod quærimus non possit esse comprehensum. Atqui coniunctio cum Deo non potest esse in hac uita talis, qua efficiamur beati. Restat ergo altera uita, in qua sit. Quippe in uita hac, propter magnas huius corporis tenebras: nec tantum nouimus Deum, nec tantum amamus, quantum esset opus: & subinde à notitia & amore reuocat nos corpus uel esuriens, uel sitiens, uel dormitãs, uel languens, uel dolens, uel delassatum. Nec fruimur bonis illis Dei: imò quo ardentiùs hic amamus, eo torquemur acrius desiderio coniunctionis. Illic uerò deposito corpore, aut mutato, & clariùs cernemus, & ardentiùs amabimus, & coniunctissimi erimus, & perfruemur bonis incredibilibus. Hic est hominis finis, aut nullus est alius. Atqui ostensum est esse aliquem, hic certè est. Ergo & argumentum hoc, quo conficitur, non esse hic hominis bonum, & aliquod utique esse, tantum est, ut multos philosophorum coëgerit affirmare post hanc uitam futurũ bonum quod experimus, tametsi timidè, & quasi diffidenter. Adstipulatur huic nostræ sententiæ corporis nostri status rectus, et spectans in cœlum, tanquã in patriam ex peregrinatione aut exilio. Iam uitæ nostræ ratio quæ nusquã sistit, nec acquiescit præsentibus, intẽta semper & pro-

na in futurum. Bestiæ acquiescunt præsentibus, & fruuntur hac uita: quod sensus nostri declarant, qui præsentibus sunt contenti. mens uerò perennis in modum fluminis nusquam subsistit, semper in futurum agit suspensa & anxia. Pueri parāt se iuuentæ, hæc ætas, senectuti, senectus ulteriùs mittit cogitationes. nulla ætas sibi prospicit, sed uenturæ. Patres de filijs sunt solliciti, hi de nepotibus, hodiernus dies seruit crastino, hæc hora seruit sequenti, hoc momentum alteri momento. Etiam in medijs uoluptatibus si quid cogitationis & mentis admiscemus, nunquam præsentem carpimus nisi cum expectatione continuò mox secuturæ, quousque est penitus consumpta. Ita priùs recessit, quàm desiit sperari. Omnino quæcunque in uita cogitamus, dicimus, molimur, agimus, non stant recta in præsens, sed prona in futurum, & pendent ex spe: arare, serere, scribere, legere, comedere, bibere, & reliqua omnia: ut sciamus peregrinari nos atque aliquò tendere irrequieto motu, nō huc pertinere. Iam uerò natura summi illius, in quo est finis bonorum, omne malum excludit, ac proinde curas, mœrorem, dolores, quod contingere in uita non potest. uel ipsa certè cogitatio si cui bene sit, illud tamen mutari posse aut finiri oportere in morte, non sineret uitam esse iucundam, nedum beatam, nisi quis obliuionem uellet animo infundere, ne unquam de uarietate casuum & exitu uitæ ueniret in mentem: quod fieri non potest in tot exemplis quotidianis, & sicut corpus erectum admonet nos cœli, ita compactio molestiæ ac uanitatis huius. Habemus corpora multarum rerum indiga, obnoxia casibus, morbis, molestijs, uarijs de causis, & penè quotidie. Quid animum? perturbatum, irritabilem, mentem ignaram: quæ potest inter hæc esse fœlicitas? Illa quoque est insita persuasio toti ferè generi humano, aliquid aliud futurum post mortem melius hac uita: & id commune desiderium expectat, ut existimari necesse sit à natura esse inditum.

DE VITA VTERI, ET DE HAC NOSTRA, ET ALTERA.

QVemadmodum in matris utero paramur huic luci ac uitæ, ita in hac uita (quæ ad alteram relata similis est utero) angustia & tenebris illi alteri paramur sempiternæ. Quam sentētiam nemo existimet elegantiùs esse uel subtiliùs excogitatam, quàm ueriùs. Quippe in stirpibus uitam inesse unam deprehendimus, quæ uegetatrix appellatur, qua nutriuntur & augentur: in brutis duas, illam ipsam uegetabilem, & alteram sensus: in homine tres, illas scilicet duas priores, & rationabilē, quę est mentis. Et in mente gemina est actio, siue intelligētia, quemadmodum Aristoteles docet, & cæteri studiosi sapientiæ, resque ipsa ostendit. altera est quæ in faciendo uel agendo est occupata, uelut in artibus quæ manuum exercentur opere, & in prudentia, & circumspectione locorum, temporum, personarum, quibus quæque res aut negotium accommodari conuenit: hæc rationem adhibet ijs, quæ sensuum cognitione percipiuntur. altera est superior, & excellsior, quæ naturæ causas, & abditas procul à sensibus ueritates inquirit, scrutatur, eruit, cōtemplatur, quę θεῖον nominatur, hoc est diuinū quiddam. Ea uerò rationem & iudicium adhibet ijs quæ sensuum limites excedūt. Videmus hominem aliquādo degere uitam uegetabilem in locis maternis, hinc egressum uitam sensualem, hoc est bruti. Progressus autem ætate discit artes, exercet se in re priuata aut publica, & usu atque experimentis colligit prudentiā. Restat ut aliquādo proficiat homo ad diuinā illam mentis suę portionē, quod nunquam fit in æui huius decursu. Paucissimi enim mentē excolunt, aut de illa prorsum cogitāt. plerique omnes habeant mentē nec ne uix sciunt. qui uerò ad curā mentis aliquā magna ui et cōnisu sese erigunt, nō sistunt ibi, sed retrahente mole corporis relabunt ad curas et cogitationes uitæ huius. Qui paulisper sistunt, impediente corporis caligine densissima nihil uident, nihil assequunt. Vita ergo hæc alterius est æui melioris ac præstantioris, alioqui frustra esset nobis concessum tantum bonum. Quòd si rerum uiliorum usum & perfectionē aliquam uidemus, utique huic adeò excellenti deesse sua perfectio non potest, neque enim peritior aut melior est Deus artifex in paruis ac uilibus, quā in magnis & præcellētibus: aut uilia perficit, præstabilia relinquit manca & inchoata. Et quemadmodum homo quum in utero formatur, quia uiuit more plantę, clauditur angusto gurgu-

gurgustiolo, quod eiusmodi uitæ generi sufficit: ita egressus ex utero, quia sensibus est usurus, prodit in amplitudinem & lucem functioni atque officijs sensuum necessariam: sic etiam hinc discedens, quia usurus mente transit in tanto maiorem & præstantiorem lucem, quanto est mentis cognitio amplior & capacior & excellentior quàm sensuum. Nascēs fœtus deponit inuolucra, quibus erat tectus in utero, & ea per quæ alebatur, exit nudus: sic homo abiens ex uita deponit hic illa sua ceu inuolucra. moriuntur fœtus nascentis inuolucra, moriuntur & hominis ad alteram uitam migrantis. Nascitur infans quasi inuitus cum labore & cruciatu, ita et qui ab hoc corporis domicilio discedit. Egressus autem infans longè alia utitur uitæ ratione, quàm priùs: sic animus relicto corpore. Cæterùm sic habitudo ac tota penè uitæ huius ratio ex illa in matris utero formatione & constitutione ducitur, ut tali quisque sit corpore, habitudine, ualetudine, statura, forma, uiribus, qualem in prima illa fictione accepit. sic etiam uitæ sequentis conditio plurimùm ex actionibus huius sumitur, ut talis sit illic deinceps animus, qualem se formauit & instruxit in uita corporis, nempe humilis, abiectus, miser, si cœno & sordibus se dedit corporis, aut prauis cupiditatibus ac libidinibus: sublimis autem erectus, cœlestis, fœlix, si menti praeclaris cognitionibus uirtutibusque excolendæ. Conspicit infans modò natus lucem, & in ea formas rerum nouas sibi & inusitatas, eoque admirabiles. Conspicit item animus renascens, hoc est discedens è corpore lucem, & in ea nouas omnino atque admirabiles rerum facies, quales nunquam hic esset antea suspicatus. Et in utero quidam fœtus adeò sunt uiuidi uigentesque, ut subinde se commoueant, & quasi sensum quendam uideantur præ se ferre: alij torpentes, penitus immobiles, nunquam aliter sentiuntur, quàm timore. ita & in hac uita, alij nullum ostendunt alterius uitæ sensum, caligini huius immersi, & tanquam obruti alto gurgite: alij intelligentia & uirtutibus innixi, iam hic quales postea futuri sint declarant, & gustum quendam nobis præbent æui uenturi. Huius quoque & in sequentis uitæ magnam quotidie cernimus imaginem in ijs quæ per somnum, quæque per uigiliā aspicimus & cognoscimus. In quiete regnum est phantasiç, illa sursum & deorsum uersat, miscet, confundit, perturbat omnia, quales sunt uitæ huius cogitationes, desideria, cupiditates, in quibus omnibus sensibus ducimur, ac proinde phantasia & ratione ualde tenui, atque ea turbulenta. Ad quam cōfusionē & tenebras si hæc conferas, quæ uigilantes cognoscimus atque intelligimus, in promptu erit colligere, quàm alia futura sit altera illa uita mentis, quàm hæc nostra sensuū. Somnus est hæc uita nostra, nec aliter transit quā somnus, & similiter prætereūtia hæc aspicimus, ut quæ animo per quietē obuersantur. Multa etiā uidemus somniantes, quç non minus certò & efficaciter iuremus nos intueri & agere, quàm quæ spectamus uigilātes ac gerimus. Itaque & qui somniauit, putat se uidisse: et qui uidit, somniasse: uidelicet nō minus uigilantibus densa offundit animis caligo, quàm dormientibus: & memoria nostra nō pauca in se cōdita reseruat, quæ nesciat cognitio dijudicare dormiēs ne illa aspexerit an uigilans. adeò sunt pleraque omnia in nostris animis pressa obscuritate, & confusa. In sequēti uerò æuo lux erit maior, & mentis cognitio atque exercitatio expeditior atque liberior, eoque erunt omnia perspicua magis, distincta, certa.

QVID SIT DEVS.

Paranti mihi explicare amoris huius uim & rationem quo cum Deo coniungimur, obijciūt se mihi quæstiones aliquot: quas priùs cōuenit summouere, quàm ad alia pergamus, ne sint nobis in uia impedimento. Multa diximus, & bonam fecimus spem de uita altera immortali, tum de Deo ipso summo & præpotenti. Quærat aliquis, cuiusmodi hic sit Deus: tum, an aliquid remanet nostri post fata? Nam si nihil plus restat quā oculis cernimus, quomodo esse altera uita poterit? De Deo dicamus prius: nā id exposcit ordo disputationis. Multa sunt nobis in prima Philosophia aduersus eos disputata, qui de summa illa & infinita natura parū rectè sentirēt. Hic dicemus, quantū proposito satis erit: reliqua illinc petent. Agemus hoc loco simpliciùs & apertiùs: quippe disputatio illa doctorum erat accommodata auribus, hæc uerò etiam uulgi. Primùm omnium, de Deo facilius est quid non sit, dicere, quàm quid sit: superat

superat enim ingenij nostri captum. meritoq; responsum Simonidis commendatur, qui quid esset Deus interrogatus à Hierone Syracusano, dies aliquot dicitur ad cogitandum postulasse. his transactis, alteros tantò plures: ita duplicasse subinde numerum. quum tyrannus cur id ageret admiratus quæsiuisset, Quoniam, inquit, quo magis inquiro, eo minùs inuenio. Plura indies occurrunt animo, & difficiliora. uidelicet ingreditur mens nostra pelagus immensum, in quo nullæ prorsum apparent terræ, sed quemadmodum Poeta inquit, Cœlum undique & undique pontus. Et tamen magnos & perniciosos errores ignoratio diuinitatis parit in hominum uita, non quidē inscientia quid sit, sed uel ignorātia socors prorsum & secura de numine, ut non libeat illud qua datur cognoscere: uel praua opinio eius quod nō est. quę pernicies latè per humanum genus sese diffudit. Nos tamen ex rebus ab eo conditis utcunq; illum inuestigabimus, nempe authorē ab opere, uti aliàs diximus, & ex ijs rebus quæ nō est id quod est eliciemus: obscurè sanè ac tenuiter, sed quantū nobis satis erit ad eum & colendū & amandum. nam hoc ut necesse est nobis, ita etiam sufficit. Quæ porrò erimus cōsecuti, expromemus uerbis nostris. Nam propria quibus uerè aptèq; essentia illa declaretur, nulla habemus nec mirandū est non suppetere homini uerba, in eo quò eius intelligentia non peruadit. Eas quidē quæ hic inter nos animaduertimus excellētias attribuimus Deo, ille autem excellētias nostras omnes longissimè sub se relinquit. Nec protinus falsæ aut reijciēdæ sunt nominationes nostræ, quæ nobis cōgruentes sunt, & ad qualēcunq; intelligentiā de illo nostrā appositæ ac sufficientes, certè ad illam quæ illi amando sit satis. Sit hoc principiò nobis positū, quicquid in specie aliqua seu forma, seu quo alio nomine appellare libeat, quicquid inquam in ea sit naturale, id imaginē aliquam uel similitudinē uel uestigium authoris sui referre. quod in nostris opificib. annotamus, ut quæ arte aut ingenio ab illis sunt perfecta, imagines sint interiorū animi cogitatuū. Iam primū Deum eorū omniū quę sunt præcipuū quiddam esse ac summū aimus, nec eo aliquid posse maius esse. Quippe si quid inueniri maius posset, nō iam hic Deus esset Deus, sed illud alterū amplius atq; prestātius. Aimus quoq; esse unicū. Hæc nanq; est summi ratio, ut unū sit ac solū, nec essentiarū pluralitas uel entiū uel rerum. Exponenda sunt hæc uarijs uerbis, quo intelligantur facilius. Hæc igitur pluralitas in natura illa et regno esse non potest, ut à multis est ostensum. quomodo autē, aut quæ sit illic pluralitas, mox aperiemus loco suo & proprio. Omnia uerò siue naturalia, siue quæ arte constant, referri, quoad eius facere possunt, ad unitatem cernimus. Entia naturę sectio ac diuisio tradit corruptioni, ideoq; quoad eius possunt efficere, coniungunt sese ac coadunant, atque in unione ad sui tutelam persistūt. uidelicet hoc indidit eis opifex natura, ut norint quodāmodo in unione positam esse salutē, contrà in distinctione perniciē. Quin & ea quæ ex seipsis plura sunt numero, ad unitatē quandam redigūtur, ut ligna et lapides in domo uel in cumulo, & grana in aceruo. Domus ad unum familiæ patrē reducitur, ciuitas ad unum principē, etiam quæ aristocratia uel democratia utuntur, unum nihilominus sibi præficiūt magistratum temporariū: aut si plures, hoc certè spectant, ut conformitate sententiarū ac uoluntatū, plures illi unum fiant. Quòd si quemadmodum corporibus, ita & mentibus diuersi sint, intereat ciuitas necesse est, excitatis in ea factionibus atq; intestina discordia. Belli gerendi ratio quæ exactam cōseruandi exercitus disciplinam præcipit, imperatorē unum requirit, ad quem rei totius summa referatur. Quòd si sint duo, uel partiūtur exercitum, ut Q. Fabius, et Minutius: uel alternis diebus imperāt, ut L. Paulus & Terentius Varro: uel cōmuni utuntur cōsilio & uno, ut alij permulti. Hic autem Deus unicus, qui mundo quem condidit, præest, potentia maximus est ac summus: & quemadmodū unus mundus, ita & rector illius unus, ac uice uersa, sicut unū corpus uni animæ, & una anima uni corpori. Neq; est aliquid quod Dei uiribus queat obsistere. Est item omnipotēs, ut omnia quæcunq; sit collibitū, possit perficere. Nam si nō efficeret, in eo esset impedimentū, aut in rebus. Ipse quidem sibi non repugnat, qui simplex est, & sui ubiq; similis: neque ex rebus conflatur uel aduersis, uel diuersis. Porrò si est in entibus resistentia, aliquid foret ei

par,

par,quod nefas est cogitare,neque esset maximus & supremus omnium. Quid,quòd in rebus omnibus resistentiæ causa & ratio hinc oritur,quia contra naturam suam aliquid patiuntur. At qualem Deus quamque rem iubet esse,& uult,ea est cuiusque rei natura,uis, pronitas, neque enim aliud est natura. quicquid ergo is in re quapiam uult fieri,id fit secundum rei ipsius naturam, non quidem iuxta hanc consuetam ordinariam,sed secundum extraordinariam naturam,tamen non ergo uiolentè, nec adhibita ulla resistentia. Cæterùm illius omnipotentia in eo sita est,non ut patiatur quod nolit,sed ut efficiat quod uelit. Neque enim corpus esse potest,aut moueri, cædi, dolere, augere,minui,deiassari,obliuisci,cogi,uim pati,uinci,interire. Non sunt hæc potẽtiæ, sed imbecillitatis, quippe nihil horum pateremur nos,si possemus. Sed neque illa sunt potentiæ,facere aliquid,& esse & non esse album pariter ac nigrum, quæ Plinius Secundus non posse Deum facere cauillatur,unde ineptè se contra eius omnipotẽtiam collegisse aliquid autumat. Hoc uerò inconstantiæ foret, non uirium,nempe eodem temporis puncto uelle ac nolle,approbare & improbare. Nam si quid facit currere, uult id currere.sin idem ipsum sedere,non uult currere. Nec potest duos habere motus uoluntatis contrarios:& duo aduersa iudicia, faciendum & non faciendum,hoc tale & non tale. Sed nec potest agere,quod non potest uelle,ut seipsum occidere,aut miserum facere.non enim accidere quid potest, ut id uelit. Quòd si omnipotens est, nec aliquid ei uel nocere potest, uel obsistere, nec uoluntatem habere potest ut intereat,immortalis certè est,tum etiam æternus. Nam si quis hunc creasset Deum,ille utique Deus fuisset & mortuus. quod est nefas. Hic item Deus beatissimus est,& bonis omnibus cumulatus. Nam si quicquid uult efficit,quid causæ unquã fuerit,quo minus beatissimus sit? Miseria est enim in ijs quæ aduersa nostra uoluntate accidunt, nec re ulla extra se indiget,per se sufficiens & plenus:alioqui esset quod fœlicitatem eius posset impedire,nempe res illa exterior:nec esset beatissimus, cuius beatitudinis fons atque origo non in ipso eodem esset,sed foris adueniret,quod in homine nemo concederet, ut beatum eum quæ exterius sunt reddant, quanto minus in Deo. Accedit his summa sapientia. Nouit enim omnia, nec ulla cognitioni illius interponitur nubecula,quo minus omnia liquidò prospiciat. Quòd si sapientissimus nõ esset,neque omnipotens, aliquid uidelicet posset uelle, quod perficere per ignorantiam non ualeret,quemadmodum pueri,aut rudes atque inexperti,aut etiam homines prudentes,quos tamen latent & fallunt permulta. Et quia beatissimus est, fit ut sit optimus quoque,hoc est beneficentissimus ac munificentissimus absque omni prorsum inuidia nec res ulla naturam illam potest peruertere, ut sit malus, hoc est,noxius ac maleficus.tales enim sumus uel irati quia læsi,uel metuentes ne lædamur, uel ex malitia,uel errore mentis. Deum nihil potest lædere,beatissimum & omnipotentem,& magnitudinis suæ probè conscius nihil timet. Quid,quòd uel ipsa lædendi cogitatio acerba est animo,& quietem illius interrumpit. At quemadmodũ infinita illa sapientia non fallitur,ita nec potest fallere.fallunt enim qui aliquid concupiscunt,quod obtinere nisi à deceptis non queunt. Bonitatem uerò habet, quam singulis momentis experimur:quam quod ab alio non acceperit,fit, ut natura sua habeat. neque enim à rebus conditis potest accipere,quæ posteriores sunt illo, quæque omnes ab illo acceperunt.nihil dederũt ei,pleno per se,& perfectionis numeris omnibus absoluto: nec ante illum præcessit Deus aliquis, cuius tanquam hæreditatem adiret sapientiæ aut bonitatis. Cui uerò bonum est naturale,malum erit profectò cõtra naturam.nihil autem facit contra suam naturã:id enim faceret inuitus & coactus,& uim patiẽs, quod cõtingere non potest. Et quoniam Dei uoluntas causa est rerum,uoluntatemque eius mouere non potest malitia,sed bonitas omnia facit, ut prosit,ut iuuet,ut benefaciat. Itaque ex eius operibus atque effectibus quos uidemus, colligere est rationem uoluntatis illius,quòd ita decebat moderante sapientia,quòd ita expediebat hortante bonitate. Ex alijs ad alia uenietur quasi per gradus,quorum omnium erit bonitas suprema.

QVOD

QVOD DEVS CONDIDIT OMNIA, QVOD'QVE PROuidentia omnia reguntur.

NOn capit humanæ mentis cogitatio, rem ullam fecisse semetipsam: facta est igitur ab alio. Neque uerò extitit fortuitò, & casu quodam: cui cōmento Epicureorum ordo & constantia uniuersitatis, magna uoce reclamat: & consensus generis humani hoc attestatur, eum qui summus sit in mundo, authorem parentemque esse omnium. Ratione sunt certè condita omnia, & maxima ratione: qualis in eo est solo, qui est maximus. Sapienter M. Tullius: Non solùm ea quæ sunt in mundo, ut fierent, ratione eguerūt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione nō possent. Hunc qui hæc omnia confecit, par est esse æternum, ut superius diximus, à nullo æditum. & immensæ potestatis. Etenim eum qui omnia hæc quæ intuemur in hanc faciem & pulchritudinem produxit ex nihilo, uirium esse oportet infinitarū. Quippe à nihilo ad aliquid interminabile est siue spatium, siue interuallum: sicut uicissim terminabile est ab aliquo, quantumcunque maius sit, ad aliquid quantulumcunque minus. Quo autem res est separatior & longinquior, hoc maiore opus est ui ad eam perducendam quò agens destinauit: ut maior est uis adhibenda ad lignum crassum & uiride uel accendendum, uel secandum, quàm stipulam arentem. Quocirca præter diuinam potestatem nulla omnino potest de nihilo aliquid producere, quod nostri creare uocāt. Sed ea operatio, qua ens à non ente prodit, ut maxima & summa, ita est etiam summi agentis ac potentissimi. Sed non in his tantùm, uerùm in alijs etiam permultis hallucinati sunt homines mundanæ sapientiæ studiosi: quorum alij omnia reuocarunt ad sensus corporeos, tanquam mentis penitus expertes: alij uiribus ac limitibus naturæ huius, claudunt ea quæ sunt diuinæ omnipotentiæ. quæque naturam hanc omnem excedunt. Vetustissimi philosophorum nihil considerarunt aliud, quàm mera corpora. itaque omnia existimabant è corporibus fieri ac constare, mutatis solùm inhærentibus: uelut Democritus, Leucippus, Anaxagoras. Democriti sententiam Epicurus est secutus: posteriores, uelut Plato & Aristoteles paulò plus habuerunt mentis, hoc est hominis, studioque et industria penetrarunt introrsus ad contemplationem effectionum, quæ εἴδη nuncupantur, formæ à nostris, siue effectiones: de quibus in prima Philosophia disputauimus, sicut & illud est à nobis eodem loco tractatum, nihil in mundo temerè aut fortuitò agitari, omnia diuinæ mentis geri consilio: quod etiam maximi & nobilissimi philosophorum docuerunt. Nam casus & fortuna ab ijs est nata, qui causas rerum uel non perpendunt, uel non assequuntur: quæ plurimorum est origo errorum in omni uita & cognitione. Hi uerò quam cæcitatem in ingenijs suis gestant, transferunt ad regimen naturæ, ut nulla ex causa fieri opinentur, quorum ipsi causam non inueniunt, terminisque suæ ipsorum ignorantiæ administrationem mundi diffiniunt: haud aliter quàm pueri aut fatui, de operibus sapientum censent. Sed meritò, qui deos aut nullos posuerant prorsum, aut segnes ac torpentes, casui & fortunæ permiserūt omnia, ne dij meliores habeant ministros, quàm sint idem ipsi. Nam si mentem aliquam & rationem attribuerent administram, hanc certè omnes mallemus Deum esse. Et quemadmodum qui particulam quampiam magni regni contemplantur, quia non omnia uident euenire, quemadmodum ipsis expedit, damnant ilicò procurationem & consilium regni illius, quum tamen optimè & saluberrimè, & sicuti uniuerso corpori conducit, gubernetur: quique unum aut alterum diem accepti sunt hospitio in ædibus prudentissimi ac ac diligentissimi patrisfamiliâs, animaduertunt nihilominus aliquid quod parùm probent, damnant ilicò apud se cōstitutionem illius familiæ, quum rector domus non ad unum illum aut alterum diem referat rationes & constitutionem domus suæ, sed ad totum annum, aut longius tempus: ita qui portionem aliquam mundi ad breue quoddam tempus considerant, aut ad utilitates seu libidinem potiùs aliquorum referunt, sic improbant, ut agi temerè arbitrentur & sine numine: quum diuina illa sapientia non omnia ad unum aliquem angulum, uel ad certos aliquot homines, nec in unum annum aut seculum describat & referat sua opera, sed incredibili ratione ac consilio ad omnes regni sui

partes

partes in æuum omne. quæ si perpenderemus, si interrogaremus sapientes, & priscam consuleremus memoriam, multo iudicaremus tantis de rebus & uerecundiùs & cordatiùs. Nunc uerò pueri nati heri aut nudiusterrius, imperiti, inexperti rerum, inexercitati, pleni prauis studijs atque animi affectionibus, uacui atque inanes ab omni doctrina & eruditis cogitationibus, sententiam ferimus de maiestate tanti opificis: & quos pudere oportebat de rebus humanis uerbum ullum facere, non pudet de diuinis quicquid collibitum est statuere, abrogare Deo regnum mundi, & tribuere fortunæ temeritati, quam nullã quidem uiderunt in mundo, sed ex inconsiderantia suarum actionum, ex impatientia euentuum inuexerunt, ut meritò illos satyrica maledicentia Iuuenalis perstringat, dicens:

Nullum numen habes, si sit prudentia: sed te
Nos facimus Fortuna deam, cœloque locamus.

Et Aristoteles: Vbi plurimum sit prudentiæ, ibi minimum fortunæ. Sicut rursum, Ibi fortunæ plurimum, ubi prudentiæ perparum. In multis ea est superbiæ atque arrogantiæ impotentia, ut curã omnem terrarũ in se unos conuerti oportere censeant. si quid ipsis accidat quod nolint, continuò faciant ingens Deo conuitiũ, imò ipsum præesse mundo negent, aut prauè atque iniquè res administrare, et audent illum iurgio lacessere. Prætereo insanorũ regũ dementias, ut Xerxis & Caligulæ, qui simultatẽ sumebant cum Ioue & Neptuno, quos esse Deos rebantur. Lucanus uerbis Cæsaris dictatoris, quàm aptè ad arrogantiam principis ex fœlicitate insolentis?

—Nunquam se cura deorum
Sic premit, ut uestræ uitæ, uestræque saluti
Fata uacent, procerum motus hæc cuncta sequuntur:
Humanum paucis uiuit genus.

Quasi uerò regi naturæ, cuius leges sunt fata, aliquid sit in mundo uniuerso magnũ, aliud paruum, nedum in hominum reculis ac negotiolis. Ille enim immensus, infinitus, æqua proportione excedit reliqua omnia quæ sunt definita, magnum, paruum, humile, excelsum, nostra sunt hæc omnia inuenta, non illius: quæ non solùm ipse non nouit, sed nec eius ministra natura in plurimis. cui tam facile est aurum producere, quàm plumbum, ligustrum quàm rosam: sicut pictori æquè est leue togam sericam pingere, ut laneam: & in hominibus creandis tanta difficultate nascuntur plebeij, ut nobiles, ex eisdem omnes constamus elementis. Regit quidem Deus ciuitates & populos per principes ac proceres: sed non minus priuati hominis cura tangitur, quàm principis. & si præsentius ostendit se adesse rebus principum, non propter eos, quorum quiuis unus est homuncio, sed quia illis tam multa hominum millia continentur. Et tamen si quis expendat uniuscuiusque priuati hominis uitæ cursum, manifestam deprehendet curam Dei de illo. Quidam uerò nollent esse Deum tam ubique præsentem, prouidentem omnia, cernentem omnia, testem, iudicem ac uindicem malorum, tanquam obseruatorem quendam actionum nostrarum, uerborum, cogitatuum. & quemadmodum mali facinorosique homines libertatem esse ducunt abolitionem magistratuum & legum, ne à quoquã scelerum suorũ pœnas expectent aut metuant: ita & hi libertatẽ incredibilẽ fore sperant, si nullum consiliũ præsit mundo, sed omnia casu & temerè ferant, & sine arbitris peccent. Ea mente Lucretius Carus poëta Epicureus, Epicurũ ait magno metu liberasse humanas mentes, quòd superstitiones sustulerit, et fortuitu geri omnia cõfirmarit, deos ipsos nempe beatissimos, nec habere negotij quicquã, nec exhibere alijs: scilicet in diuis adeò delicatis interruptum iri quietem illã beatissimã, si quid rerũ molirent. Age uerò, ánne est libertas ciuitati, nullum habere à quo regatur? est libertas naui, sine clauo et gubernatore undis ac uento permitti? libertas ergo erit, nullũ esse in schola præceptorẽ, nullum in domo patrẽ familiæ, nullam mentẽ in homine, sed solas cupiditates, miscere ac turbare omnia pro libito. Id uerè nec pecudes cuperent, quarũ interest pastores habere, à quibus deducantur in pascua, atque in eis defendant ab iniuria ferarũ. Deniqꝫ dicant mihi, cuius cœtus libertati cõducat sine magistratu, sine rectore, sine consilio & legibus uiuere. Ita sanè

magno metu liberauit Epicurus humanas mentes, sed pessimas & flagitiosissimas. Nam bonis quid nuntiari potest acerbius, quàm Deum terras non respicere, nec homines curare? quanta licentia prębetur malo ad omne facinus, quanta desperatio bonis omnibus, quòd careant eo, cui mentem & conscientiam suam sint approbaturi: quam hominibus approbare uel nō possunt, uel non curant. Vir bonus siue exuler, siue expiletur, siue affligatur, siue pro beneficio maleficium recipiat, quanta est illi & quàm efficax cōsolatio, scire præesse mundo, qui falli nō possit, optimus ac potentissimus, cui mentes nostræ apertæ atque expositæ sint, sub illius oculis atque arbitrio fungi se officio probi uiri, illos mali. At molesta res superstitio est, fateor: eam sustulit Epicurus. Rectè Cicero, quasi difficile sit tollere superstitionē, ubi religionē sustuleris. perinde ac si quis dicat, Liberaui hūc profusione, auarū enim reddidi, liberaui temeritate, quia timidū. liberaui dolore, nam occidi. Sed opinio hæc minutorū est philosophorum. illi uerò quasi maiorū gentium, Socrates, Plato, & Socratici omnes, asserūt diuinæ mentis procuratione terras & cœlos gubernari, nec quicquam ferri casu aut fortuitò. Nam quid magis temeritati fortunæ aut casus contrarium atque inimicum, quàm ordinis perpetui series & constantia? In toto uerò mundo uidere est ordinem inuariabilem atque admirandum. Facies uniuersi qualis est nunc, talis fuit omni hominum memoria. Non aliam uidêre patres, aliámue nepotes Aspiciēt: inquit Manilius. Motus cœlorum & actiones sui semper similes, rerum inferiorū species eodem modo procedunt. Nam & si in singulis rerum uarient nonnunquam inhærentia, ut in aliquibus hominum, in aliquot frugibus, hoc aut illo tempore uel loco, in uentis, inundationibus, incendijs: natura tamen speciei eadem est perpetuò, & inuariabilis, eædem formæ, eædem facies rerum, eædem cupiditates, appetitus, actiones, opera. Vbi ergo est casus, ubi temeritas in natura, in qua est tanta & tam perpetua constantia, tam omnia certis adeò legibus descripta & constituta? temeritatis enim & fortuiti casus propria sunt uarietas, inconstantia, mutationes crebræ sine causa, & diuersissimæ. Nam si tu quòd uenti mutētur, quòd facultates & fortunæ hominum & regionum, pronius casum colligis: casu etiam dices fieri, quòd in æstate aliud sumas palliūm, quàm in hyeme, & alijs utare ciborum generibus. Ad eundem modum casum esse affirmabis mutationes quatuor anni temporum: non enim semper est idem habitus cœli & soli, quum nihil ordinatius cogitari possit aut descriptius. mutantur enim rerum perpetuarum & immutabilium actiones, prout expedit ijs ad quæ referuntur. Quàm illud prudenter & magno est ab Aristotele iudicio animaduersum, si quis ex tenebris prodiret in hanc lucem cœli & mundi, quem nunquam antea conspexisset, nec de illo audiuisset, consideraret autem cursus & actiones rerum, nullo penitus modo dubitaturum hunc, quin hæc omnia cura consilioque tenerentur principis sapientissimi et potentissimi. Addam his Marci Tullij argumentum: Quæcunque consilio reguntur, melius & aptius reguntur quàm quæ sine illo, nihil uerò melius, nec pulchrius mundo regitur: consilio ergo non fortuitò regitur. Assignet uerò mihi aliquis quippiam in mundo uniuerso, quod non ordine & sapientia procedat, siue cœlos, elementa, siue animantes, herbulas, plantas, & alia quæcunque: omnia suos habent cursus, suos fines destinatos ac certos. Regere autem est, rem in finem dirigere, & quasi cursum eius moderari, quo finem pertingat. hoc idem est gubernare, ut nauem aut equum. Quis ergo uerius res conditas regit ac gubernat, quàm qui condidit, qui metam assignauit, qui uires attribuit, quibus ad metam perueniāt? an non regit equum, qui illum in uia dirigit? non nauem, qui clauum torquet & moderatur? Vnde sunt initia, progressus, fines, uires, facultates rerum, si non à seipsis? ab aliquo ergo summæ uirtutis atque artis, quæ temeritatem omnem excludit. Is ergo summæ potentiæ, seu uerius immensæ, conditor est, rector, gubernator, moderator omnium. neque enim temerè reliquit ab se condita, sed attribuit cuique uires, quibus se tuerentur, & actiones exercerent, sibi utiles, ut uiuerent, uigerent, ualerent. Videmus annis tribui à Deo, per quæ uita propagatur, per quæ sensus oblectantur, mentes pulcherrimo atque admirabili spectaculo detinētur. Age porrò ponamus Deum

qualis est à nobis euidentissimis rationibus descriptus, quęramus iam ab aduersarijs, quid causæ esse dicant, quo minus qui sit eiusmodi, non regat, & procuret mundum. An deerit ei regendi scientia, qui est sapientissimus? an uis & potentia, quæ est in illo immēsa atque interminata? Quid ergo? cœlum, aut fortuna, aut casus poterit & sciet mundi procurationem sustinere & exequi, princeps mundi tanta illa ui & sapientia nesciet, aut non ualebit? Quidam Epicureo more, nimis occupatum fore Deum atq; anxium causantur, si in eius humeros uniuersitatis administratio incūbat. quā ratione prouidentiam Iouis deridet Lucianus Sophista, & Plinius Secundus, in regnum mundi frigidissimis cauillis uterq; ludens. Idcirco pœnas euenire maleficijs seras ait Plinius, quòd princeps naturæ occupatus tanta regni mole, non potest omnibus pariter consulere. Omitto Lucianum, hominum & deorum subsannatorem. nam irridere omnia, multo est facillimum. Loquar de Plinio: An non uidetur uobis homo grauissimus in re tanta scurrari? Si Deus est homini similis & par, & ad normam nostrarum uirium diuinas metimur, iure prouidentiam Dei rident, & illius miserentur, in quam tanta premat regni moles, atque adeò molestia. Sed quis fingit sibi cogitatione talem Deum, nisi qui nec cogitationem, nec mentem omnino habet ullam? Aristoteles quoque nõ minus inepte ac absurdè in libello de Mundo, si modò eius est hoc opus, cuius phrasis reclamat titulo: sed cuiuscunque est, is Deum facit similem magno Persarum regi, Xerxi puta, uel Cambysi, uel Dario, qui ipse per se maxima & pulcherrima regni obeat munia, minora & sordida mandet alijs, indignum ducens, tantum principem manus ollæ, aut scopis, aut strigili admouere. Ita principem naturę affixum cœlo extremo per ministros procurare hęc terrena, à quibus certior fiat quid agatur. Cui simile est illud apud Ciceronem 2. de Nat. Deorum: Magna dij curant, parua negligunt. Malè profectò agitur cum pietate numinis, quoties humana infirmitas ad Deum transfertur: non enim fit homo Dei potentissimi ac optimi similis, sed è contrario creditur, Deus malus atque imbecillis homini similis. Hic est error Homeri & poëtarum de dijs, confutatus à philosophis, explosus atq; eiectus illustratione ueritatis, quam Christus attulit secum è cœlis. Ecquid tandem simile aut commune habet Deus cum Xerxe? Xerxes homo delicatus, uitam quandam instituerat uoluptariam: quam lædi & interturbari autumabat, si ipse uel culinam suam, uel equile aspiceret, uel uestes suas detergeret, aut se ipse pecteret. ille ita agebat. Cyrus autem rex eiusdem gentis, multo aliter: & Fabricius, & Annibal, & Marius, & Cæsar, & Alexander, qui primi in exercitu duris & difficillimis operibus admouebant manus, & quid militi agendum esset exemplo sui edocebant. Sed quid hæc tamen ad Deum? quasi illi quicquam sit maius aut minus, sordidum uel nitidum, & spiritui æquè munda. At indigna sunt tanto principe eiusmodi ministeria. Quis fecit indigna? Nam digna et indigna, non natura separauit in Deo, sed superbia in hominibus. Indignũ est, ut locuples malus & inscius uerrat cubiculũ: non est indignũ, si uir bonus & sapiens pauper id faciat. Vides esse prauitatis iudicij, & superbiæ, quæ ex opulentia nascitur. Sed quæ tandem sunt istæc sordida atque indigna manibus Dei, ne coinquinentur? sublunaria scilicet uaga, fluxa, inconstantia, mille mutationibus per horas singulas obnoxia, tum ortibus & casibus perpetuis. Ceu uerò non supra lunam motus sint incitatiores, & mutationes crebriores, quàm sub luna. Nasci autem & interire multa, ea est mundi huius ratio: sicut oriri solem & reliqua sidera, tum abscondi, coniungi, & separari. Nec magnitudo & sapientia minus elucet in his paruis, quàm in illis uastis corporibus. Quanta est admiratio artificij diuini, & ueneratio maiestatis, ex contemplatione apiculæ, aut formiculę? quod idem ipse Aristoteles in libris de Animalibus fatetur. Quid, quòd cœli & sidera stabilitate sua, constantisq; authoris sui legibus uadunt, ut parum uideatur esse opus prouidentia. Hæc uerò quæ tu fluxa, & uaga, & inconstantia nuncupas, nisi magno consilio & prouidentia temperentur, confundentur breui & peribunt: ut magis se quotidiana Dei prouidentia in infernis quàm supernis proferat. Non ergo sunt indigna Dei procuratione, quæ illa tantopere indigent, quæq; sapientiam procurantis ad cultum & ue-

nerationem illius euidenter præ se ferunt & monstrant. At regit hæc, & nouit per interpretes. Difficile est cogitare, quemadmodum illa perfectè notit. Si aliorum relatu intelligit, quis terminauit scientiam illius? qui locus, quæ regio potuit impedire, ne illius cognitio progrederetur ulterius? Hæc præscribere homulum aliquem, & definire, quantæ & quàm proiectæ est insolentiæ? Tu ergo quum ingenio tuo coneris penetrare terras & maria, etiam cœlos ipsos transcendere, diuinam mentem cœli carceribus coercebis? quanto esset congruentius, affirmare alias omnes mentes per illum nosse, quæ nouerint, quàm è diuerso illum per eas? aut sic ipsum in se nosse omnia, & alias mentes in eo, & per eum quantum ipse permittat. Quamuis ipsum ministris uti uerum est, attestante diuino oraculo: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. & alio in loco: Millia millium ministrabant ei. quemadmodum instrumento cœlorum inferiora hæc gubernari, opinio est multorum. Ille tamen qui omnium est conditor, nullis instrumentis indiget. Nam si id continuò fit, quicquid ipse uult, uelle illius erit author atque instrumentum, nec magis ad hęc regenda astris indiget, quàm quum luto aperuit oculos cæci: sicut refert historia Euangelica. Lutum enim magis uidebatur obturaturum oculos quàm aperturũ. Sed ipse ostendere nobis uoluit omnem naturam esse sibi instrumentũ ad quiduis, quantumcunque alienum. Itaque si princeps ille naturæ uellet, tam regeret mundum saxis quàm sideribus. Archimedes Syracusanus mathematicus sphęram composuit automatam, quam multi adhuc imitantur. Poterit ergo sine angelis mouere sphæram suam homo, non poterit Deus? Ministros ergo ad ordinem & concinnitatem naturæ Deus condidit, non ad necessitatem suam. Neque enim est Deus uel imperitus, uel inualidus, ut homo. Quas res ipse per se absque instrumentis creauit, eas res solus potest tueri ac regere. Quàm alienum esset ab omni ratione, ut quod maius est, posset, impos eius quod esset minus ac leuius. Iam uerò quæ ipse per ministros suos, quæque per instrumenta sua gerit, num non ipse idem dicendus est gerere, ut princeps à quo iussus minister aliquid agit? An non ego scribo, quia penna in scribendo utor? Quocirca curat terras, qui per ministros, quique per instrumenta curat: non aliter, quàm qui horologium & quamcunque machinam automatam instruit. uires enim & motus instrumenti ab eo ipso sunt. De scientia & potestate diximus, restat de uoluntate: quæ etiam duabus illis prioribus propemodum est manifestior. Quid enim potest despicere, aut sua cura indignum ducere, qui procreauit omnia? Non enim procreasset, quod inter opera sua nollet reponi: non conseruaret, quod indignum duceret sua cura. Quis enim uel obsistere eius uoluntati potest? aut ab eo rationem reposcere, cur ita agat? qui omnia agit iustissimè, refertque omnia ad utilitates nostras, nihil ad suas, quas nullas prorsus habet. Cedò autem, quid ille usquam condidit tam abiectum nostra existimatione, & despicatum, in quo non uarijs modis reluceat similitudo sapientiæ, maiestatis, bonitatis ipsius? ut appareat nihil ab eo contemni atque sperni, quod tanto artificio crearit. Ad hæc causæ omnes effecta sua curant, & quantum est uirium suarum conseruant: atque eò diligentius, si cognoscendi facultate sint præditæ quod quum sit naturale, profectò ad aliquam Dei similitudinem est rebus insitum. Neque enim aliunde sunt naturæ nostræ omnes, quàm ab eo: omnia illuc se dirigunt & referunt, ut quantum efficere possint, Deum in se reddant ac repræsentent. Accedit huc, quòd opifex omnis sapiens, opus quod fecit quamdiu approbat conseruat, si potest: certè ad curam suam censet pertinere. Deus uerò non solùm sapiens est, sed etiam optimus: omniaque illius opera, quoniam illius bona. At quo quis excellit probitate, eo pluribus uult prospicere, & plura in curã suam recipit, eáque dexterè & scienter tractat gubernátque, si bonitati adiuncta sit industria. Adde quòd amor causa fuit condendi mundum. Amat Deus omnia, quia sua, & idcirco bona. Quid porrò amatur, quod non etiam curetur, & quidem sedulò? Quòd si curat omnia, si nihil omittit penitus, si etiam procul (ut sic loquar) dissita, & tenue sui uestigium referentia: quanto magis & peculiarius hominem, qui magna de causa quum reliqua sint opera, is unus propter communicationem mentis filius

dici illius posit? Itaque in sacris literis non solùm dicitur conditus ad similitudinem Dei, quod est commune omnibus, sed ad imaginem quoq;. quumq; illi uni ex rebus omnibus quæ corpore essent uestitæ, curam indiderit colendi & amandi sui, manifestior est cognatio Dei ac hominis, à quo uult nosci se, coli, diligi, eumq; idcirco peculiari esse etiam Deo curæ. Quòd si quæ magis amantur, curantur diligentius: profectò apparet, magnam curam gerere Deum de rebus hominum. Quid enim manifestius ostendit se Deus diligere, quàm nos, quibus omnia hęc inferiora tanquam domesticam supellectilem parauit? Nam si quis brutorum uitę rationem, conditionem, mores contempletur, facilè deprehendet illas non domi suæ habitare, sed nostræ, illasq; propter nostros usus esse conditas: & si quid habent suum, hactenus habent, quia nobis inseruiunt, sicut in Psalmo scriptum est: Qui dat iumentis fœnum, & herbam seruituti hominum. Nec aliquid sumunt ex mundo ad uitæ cultum, sed in diem uiuunt, atq; adeò in horam: & ea solùm capiunt, quæ sustentando corpori sufficiant: omnisq; illorum opera & labor, & fructus usibus nostris seruit, non eorum: ut canum, ouium, equorum, boum, apum, uel quæ noxia existimantur, usum sui aliquem uel in edulijs præbent, uel in medicinis. At uerò cùm curam Dei dico, loquor hominum more: nam proprijs & appositis uerbis diuina illa exprimi à nobis non queunt. non enim cura est in Deo, qualis in nobis, cum labore, anxietate, defatigatione: ne maior aut minor de alijs rebus cura. Sed de rerum euentis transferimus in Deum ea quę sunt propriè nostra, ut aliàs declarabitur. alioqui nemo posset rectè de diuinis uerbum unum uel proferre uel intelligere, sicuti dudum dicebam. Curæ autem præcipuæ ac beneuolentiæ Dei erga hominem hæc sunt signa, quòd monet, quòd docet, quòd assuefacit eum uiæ quà peruenturus sit ad se, hoc est ad immortalem beatitudinem, cui est conditus. Docet ad se unum accurrere in prosperis gratulatum, in aduersis remedium, in necessarijs opem atq; auxilium petitum, ab illo enim sunt nobis bona omnia. Nam si Deus terras negligit atq; aspernatur, quò tandem miserum hominum genus confugiet? quanta in calamitatibus afflictio, imò desperatio? si rex naturæ nos non exaudit, si est inexorabilis, quid nobis opus est tali Deo? qui (ut rectè dicit apud Ciceronem Cotta) si nulla gratia, nulla in nos charitate tangitur, ualeat. Accurrere autem ad Deum in rebus difficilibus, eiusq; fidem atque opem implorare, tam est uerum ac naturale, ut omnes afflictione presi ad cœlum statim, monstrante natura, oculos attollant & manus. illic enim propter loci excellentiam residere putant sanctam illam & omnipotentem maiestatem. qui si non audit nos, nec precibus & affectibus nostris tangitur, sed sedet durus atq; indeprecabilis, quid potest hominibus tristius accidere, uel acerbius? an non meritò cum eiusmodi Deo sic expostularet homo? Siccine deseris nos rerum omnium parens & author sanctisime? siccine ualere nos iubes fœturam tuam? Cedò igitur, cui nos tandem tradis? temeritati'ne casuum & fortunæ? quid cogitari potest crudelius? Genuisti hominem, quo pulchrius aut præstabilius nihil esse uoluisti inter omnia quæ cernuntur, & tam excellentem fœtum tuum tradis educandum non nutrici probæ, non sapienti pædagogo, sed stultisimæ fortunæ & casui dementisimo, per mille pericula & calamitates miserè iactandum, casui, inquam, quo nihil est magis sapientiæ tuæ contrarium. Iubes coli te, sectari uirtutem: quorsum, si nihil inde præter ærumnas expectamus? nam uitæ huius commoda impij, conscelerati, audaces occupant: istis fortuna est blandior atq; indulgentior, quàm probis & moderatis hominibus, hoc est tui similibus. Quas ergo agemus tibi gratias, quòd in mundum inuexeris, quos necesse sit uel malos esse, uel afflictos, rectricemq; omnium nostrarum actionum temerariam fortunam esse iusseris? Hæc quidem querela iusta est de istorum Deo: in nostrum uerò non competit, qui nos egregia & singulari conditione misit in uitam, inq; ea conseruat, ut summo suo beneficio facile sit nobis, si uelimus, dij esse unà cum illo. Porrò quidam ex istis dilemma se adferre putant sanè quàm acutum & indissolubile, quo homines de ui & mente diuina incertos dimittant. Si Deus est, inquiunt, unde mala? sin uerò

non est, unde bona? Versiculus est Græcus, quem citat Cicero in eandem propè sententiam: Si curent dij, bene bonis sit, malè malis. Quid potest dici in uerborum contrarietate concinnius aut uolubilius? quum nihil liti inanis in sensu. Quænam sunt tandem bona ista, & mala? Bona uocant nostris corporibus utilia, nostro appetitui congruentia: mala autem, contraria, ut eluuiones, incendia, pestilentiam, sterilitatem, famem, bella, euersiones urbium, captiuitatem, paupertatem, infamiam, dedecus, dolorem. morbos uocant mala, & miseriam. Rursum affluentiam, diuitias, libertatem, gratiam, decus, dignitatem, prosperam ualetudinem, bona & beatitudinem: ut bona dicantur utilia, mala incommoda & noxia, non menti, sed corpori, & ijs qui affectu annexi sunt motibus animorum inconsultis. Creat hæc quidem Deus omnia, sicut Esaias uerbis illius dicit: Ego sum Deus creans lucem, & faciens tenebras, bonum & malum: hoc est, & aspera & iucunda sensui. Sed refert consilio suo inæstimabili in finem aliquem nobis utilem, ut nos uel meliores reddat, uel à sceleribus deterreat, transferatq; ad frugem meliorem. Non enim copias, uel sterilitates agrorum, propter animantes mutas creat. Nunquid curæ est Deo de bubus? inquit Paulus. Ad nos ea cura dirigitur, non ad boues, equos, asinos, qui in usum nostrum sunt conditi, quemadmodum modò declarabam. Quid, quòd mundi rector non uni aut alteri anno prospicit, sed diuturnitati seculorum. Prouidentia illius ad longè pòst uenturos se porrigit, ut diutina continuatione in aliquem egregium exitum perueniat eorum, qui digni sunt illa ipsius cura: nempe hominum bonorum, à quibus amatur, & quos redamat: hisq; omnia per ambages & circuitus admirabiles in bonum semper, atque id quod ipsis maximè conducit, uertit: non ad ineptias præsentium utilitatum, sed ad sempiternam fœlicitatem, quod unum est hominis bonum, certum & uerum. reliqua enim, sicuti philosophi uocant, ἀδιάφορα, seu neutra, ut uerò Paulus, nihil. Non malè Cato senior, stultos dixit multum sapientibus prodesse, quòd ab ijs cautiores ac meliores fierent: prudentes nihil conferre stultis, qui illorum rectè facta non animaduerterent. Quæ qui considerauerit attentiùs, inueniet, quocirca nullum esse cupiam querelæ locum relictum, ut bonis mala, malis bona eueniant: quod dictum, ex malorum & bonorum ignorantia est natum. in quo sapientes à uulgo uehementer dissentiunt. Vulgus enim omnia metitur corpore, sapientes animo. ideoq; inter illos mira diuersitas, dum aliàs populariter, aliàs philosophicè loquimur. Aiunt enim, Socrati Atheniensi & M. Regulo in medijs tormentis ac morte non malè fuisse, nec Sardanapalo regi Syriæ in rosa bene. Sed de horum in loquendo & sentiendo inconstantia, infinitum esset dicere. Nimirum uersabantur in tenebris: Christo gratia, à quo deducti sumus in lucem & diem. Itaque homines qui in tantam latitudinem consilij non mittunt oculos, nec bona & mala, uera regula dignoscunt, statim ex uno uel altero exemplo, quod ipsis parum probatur, damnant in uniuersum cuncta. tanto autem protectius & desperatius, si ipsis, aut ijs quibus bene cupiunt, contra sententiam res cedant: quemadmodum pueri delicati, quum quid à parentibus eorum fit, quod ipsis displiceat, ilicò in eis & prudentiam requirunt, & charitatem erga se. Nihil est in rebus quidem, quæ sub cognitionem nostram ueniunt, regno mundi similius, quàm uita, quæ corpori nostro ab anima præstatur. Nam ut anima corpus uniuersum singulasq; eius partes sustentat, uegetat, uiuificat: ita Dei præsentia salutē uitamq; adfert rebus omnibus. magnumq; Dei simulachrum, mundum gubernantis, est humanus animus, corpori suo uitam & sensum tribuens: atque adeò hic ad imaginem illam est conditus Dei mundum temperantis, sicut angelus ad imaginem Dei, seiuncti à cura mundi corporalis, de quo mox loquemur. Et quandoquidem ille præsens est omnibus, omnia intuetur, uidetq; non solùm corpora, sed animos item quos ipse condidit: isq; est demum uerus & iustus iudex, cuius sapientiam nulla res potest fallere, cuius æquitas singula perpendit, cuius potentiæ nemo poterit eximi. Nam humanis legibus & magistratibus potest fieri fraus atque impostura per uafros & callidos homines, illi non potest.

potest. Cato apud Aulum Gellium in oratione quam habuit pro Rhodiensibus, ne-
gat legibus puniri uoluntatem, sed actionem: nec legibus ad hunc modum caueri, si
quis tantum agri uelit posidere, ea mulcta esto, sed si quis posideat. At Cicero & a-
lij philosophi, peccata multa sola uoluntate fieri, non negant: quale est illud secunda
Actione in Antonium: Si occidisse Cæsarem scelus est, & uoluisse erit scelus. Dic mi
hi, quis erit sceleratæ huius uoluntatis iudex & animaduersor, nisi is solus qui eam
intuetur? nam homo externa tantùm cernit. Sunt etiam quædam crimina, quæ illi ad
Dei ultionem remittunt: ueluti apud Senecam ingratitudo, primo libro de Benefi-
cijs, & Cicero de Legibus secundo: Ad diuos adeunto castè, pietatem obseruanto,
opesa mouento: qui secus faxit, Deus ipse uindex erit. Atqui uindicare hæc omnia
non potest Deus, nisi cogitatus perspiciat, & nostrarum rerum cura tangatur, & im-
perium habeat in uita functos. Ita est profectò: alioqui nihil fuerit uita hominum, ni-
si merum latrocinium, aut uirtutum simulatio, suorum commodorum causa. P i-
nius in Historia naturæ ait, Deorum numine cuncta agi, ex usu esse uitę, ut credatur,
ideoq; inductum per homines sapientes. O proditorem generis humani. Nam si id
secretum tanti refert nostra ignorari, tu qui profers, an non prodis nos omnes, &
uinculum illud dissoluis, quo societates cœtusq; hominum continentur? Valerium
quendam Soranum doctissimum togatorum in crucem esse actum, scribit Macro-
bius, quòd uerum urbis Romanæ nomen enuntiarit: tu Plini, qui tantum & tam sa-
lutare arcanum euulgas, quàm multiplici dignus es cruce? Impij sunt, & dijs sacri,
qui mysteria Eleusinæ Cereris in Attica terra diuulgant: tu qui tantum mysterium
profanas, quam tandem mereris pœnam? Sed non est mysterium, nec arcanum, ne-
que ab ingeniosis uiris excogitatum ad utilitatem uitæ, sed à natura insculptum, &
infixum omnium animis. Quid tu, an censes tam malè agi cum genere hominum, ut
homines esse homines nisi per mendacium non possint? Neq; enim relinquitur in ui
ta quicquã homine dignum, si Deus à cura nostri est auersus. An iustitia, an charitas
hominum inter se, & amicitiæ, an pietas in patriam, in parentes, an gratitudo in be-
nefactores? Quid opus est illis omnibus ficta simulatio? pro illis omnibus suffece-
rit, quantum rebus atq; usibus tuis expediat: ut mercaturæ sint uirtutes omnes, non
uirtutes. Quorsum enim aliud, quandoquidem nemo est qui animum spectet, aut iu
dicet? An non pudet philosophos, post sublatam prouidentiam uerbum ullum de
uirtute & pietate facere, aut omnino eam nominare: quæ nulla omnino sit amplius,
si Deus nos in suam curam non recipiat? sed pergunt ineptire: Etiam si nulla sit (in-
quiunt) remuneratio uirtutis, si nullus sit Deus, tamen quietiùs & iucundiùs & secu
riùs uiui secundum uirtutem, quàm secundum uitium. O uoces hominũ seipsos non
exaudientium uæcordes. Si nihil habiturus sum unquam aliud quàm uitæ huius cur
sum: si nullum respicio qui cõscientiam meam speculetur, aut norit, iubetis me relin-
quere mea commoda propter res fictitias? quod satis est à nobis superius ostensum.
Est etiam qui pronuntiet, nullum ueriùs colere uirtutem, quàm qui misit famam bo-
ni uiri, ne amitteret conscientiam. Hoc nihil potest dici uerius, sed parum congruen-
ter, si Deus nõ sit scrutator cordium. Quid enim hoc illi prodest, aut quem habet fru-
ctum, aut cui se tempori reseruat? Sequitur enim solùm speciosa quædã nomina, sed
inania, & flosculos amœnos sine fructu. At iucundiùs uiuitur cũ uirtute, & securiùs:
ita planè, cum simulatione uirtutis, cum externis actionibus ad obsequiũ humanarũ
legum accommodatis. Neq; enim pœnam metuis, quia leges non uiolas, & haberis
uir bonus. Vnde accedit tibi pretiũ, & decus, & bona opinio. Fidunt tibi omnes, cre-
dunt & cõmendant negotia publica & priuata, itaq; ars ea quæstuosa est: uolũtatem
qualem inter hæc geras, nihil refert. Quid, quòd si uirtutem sequeris, ut iucundiùs &
quietiùs & securius uiuas, iam ut alij opes ad quietem suam, alij rura & hortos parãt,
alij uxores diuites & industrias, alij sacerdotia: ita tu uirtutem consectaris, tanquam
quietis tuæ instrumentum, ut appareat, nundinari te uirtutem, & pluris facere quie-
tem, quàm illam. Ita apparet, si aliter quietem & securitatẽ posses nancisci, te longum

uale dicturum uirtuti,qua dicis nihil esse in mundo pulchrius,amplius,præstabilius. Est hoc planè eneruare in animis hominum Dei & pietatis respectum, si uirtutem censeas debere parari ad uitæ certissimā utilitatem, etiam si nō esset Deus qui nostra cerneret. refrigescit enim cura Dei colendi,& uirtutem omnem non ad animi probitatem,sed ad ostentationem quandam transfers.

Quid,quòd multi non bene agere uirtutem esse hanc censent,quę laboriosa est & difficilis: sed nemini malefacere,ne uicissim mali quid accipias, quæ uirtus non est, sed ad uitæ quietem cautio & calliditas:de quibus etiam uolumine quinto dicemus. Iustitia ergo,& pietates omnes & amicitiæ,& gratitudines, & fortitudo, & cōtinentia,& quæcunq; sunt in hominibus magna & præclara,respectu Dei cōtinentur atq; exercentur quemadmodum decet:quæ omnia uana,stulta,ridicula sunt,illo semoto.

QVOD MVNDVS ESSE ALIQVANDO CŒPERIT.

CÆterum nonnulli ut concedant facilè Deum omnium cōditorem rectoremq;, negāt tamen mundum aliquo temporis initio incœpisse,sed esse æternum,conditori suo parem. Huic sententiæ Aristoteles accedit, instructus suis axiomatis: Ex nihilo nihil fit:cuius est generatio,est interitus:& eiusmodi. Quàm stultū est de mundi creatione ex legibus naturæ huius statuere, quum creatio illa naturam antecesserit? tum enim natura est cōdita,quando & mundus:nec aliud est natura,quàm quod iussit Deus.alioqui minister esset Deus naturæ, non dominus. Sed progressus mundi apertè nobis illius originem ponit ob oculos, quo progressu uidemus eum haud aliter quàm hominem unum uel populum aliquem adolescere. Reuoluamus ueterem omnem memoriam,& seriem ac continuationem rerum:uidebimus liquidò ab hinc tria annorum millia hominum genus adeò rude atq; impolitum,ut à feris non multum distaret.Habitabatur in speluncis,in solitudine,sine rege,sine lege, sine iure ullo, & confœderatione æquæ consociationis: seorsum quisque per se, aut ad summum cum uxore & liberis,erexerunt paulatim tentoria è ramalibus arborum,& cœperunt casas & tabernacula conserere. Vnde uici & pagi extiterunt:qualis fuit habitatio non ferarum modò & barbararum gentium, sed ipsorum Græcorum per tempora Troiani belli, sicut Thucydides refert. Apud scriptores Græcos inuenio heroas illos, qui exercitus Græcorum ductarunt ad Troiam, literas nesciuisse, ac ne fuisse tum quidem,nisi rarissimas:quod Homerus subsignificat in tesseris eorum,qui singulari certamine erant cōgressuri cum Hectore.Certe ante Homerum ipsum nec scriptores fuerunt ulli penè gentilium, neq; literæ, nisi apud Hebræos: quemadmodum ex ratione temporum manifestò colligitur.Secutæ sunt urbes, & ingenia literis disciplinisq; exculta:& quotidie noua prodeunt inuenta,ut in re bellica,in ædificijs. Chalcographiā habemus, gentes & insulas inuenimus cunctæ uetustati incognitas & inauditas,& reliqua eiusmodi permulta,tanquam mundo semper proficiente, ut homine quantumuis sene. Augetur quotidie uniuersus uitæ cultus atq; expolitur. Videlicet mundus,ut homo senex, pluribus indies uitæ instrumentis indiget. Olim, ut iuuenis, facilè se quocunq; cultu uictuq; tolerabat. Iam & morbi sunt plures, & corporū infirmitas indies maior, eoq; necessitates etiam grauiores ac plures. Quid, quod rerum omnia inuenta, quorum sint,annotatū est memoriæ:quæ omnia in mundi æternitate,non nunc primùm, sed ab infinito tempore oportuit reperta,aucta,exculta. Adde huc,quòd si æternus est mundus, & gentes nationesq; æternæ erunt,uelut Italia, Hispania, Gallia, Germania. Atqui nos origines earum gentium, auctus progressusq; nouimus, & ex inuentis quàm non diuturnæ fuerint, facilè deprehenditur.In Italia rarissimę erant literæ,quo tempore cœperunt Romam Galli Senones. eodem tempore nullæ erant uites in Gallia. Quàm multarum rerum notitia atque usus in Gallia, in Hispania natus est memoria patrum, aut nostra,in uestitu,in habitatione,in uictu,in omni denique cognitione rerum necessariarum,in herbis,in animantibus.Pueri sumus, planè nunc incipimus: omnia hæc cum infinita diuturnitate pugnāt. Et infantia, quam in multis mundi partibus annotamus,quid aliud testaē, quàm

quàm mundum ipsum non modò infinitum non fuisse, sed nec admodum uetustum? Hominum in istis nouis insulis uictus nihil differt ab illo qui erat toto orbe ab hinc tria millia annorum, supra quod tempus nulla est historia gentilium. Vnde refutatur Chaldæorum & Ægyptiorum uanitas, qui tot millia annorum confinxerunt: in quibus si quid gestum dicerent Græci scriptores, ut alia ab Ægyptijs, ita & res eas gestas cupidissime sumpsissent & retulissent in literas. Sed anni illi erant inanes, & somniati. Nam antiquissima Ægyptiorum de Phoroneo & Iside, non multum ante Troiana bella contigerunt. Quid, quod lingua Hebræa, quæ multis & euidētibus rationibus ostenditur fuisse de primis, mōstrat clarissimam infantiam mundi. ea enim similis est linguæ puerorum, plerisq; uerbis amphibola parum diserta, non benè coniungit partes, & uerborum tempora confundit. Quin & ex ea quæ est antiquissima, licet sumere testimonium antiquitatis mundi, quam ipsa non ante quinq; millia annorum ponit. Dicunt infinities eadem esse reperta, & toties cōcidisse nationibus sublatis, apud quas illa uigebant, partim incendijs, partim eluuionibus, quæ statis temporibus ad motus & progressiones siderum necesse est accidere, ita hominibus extinctis perire illa inuenta, rursum usu, atque ingenio paulatim reparari ac redire. Quiduis potius, quàm ut cum pietate consentiant: & quam semel arripuerunt opinionem, tuentur, mordicus per fas & nefas. Commentum hoc ad eludendas inuincibiles rationes est excogitatum. Quæ enim apertissimè de condito aliquando mundo proponuntur, quæq; coguntur ipsi admittere sine mutatione sententię, per eluuiones et exustiones recipiunt: ut hoc non ad ueritatis inquisitionem excogitarint, sed ne de sententia cogantur discedere. Primùm, qui sciūt necesse est esse eluuiones illas et exustiones euenire ex cursibus siderum? Vt donem illis, coniunctiones aut separationes errantium siderum modò ad humoris redundantiam uergere, modò ad siccitatem & incendia. qui scient tamen hæc fore uniuerso orbe, ut id possint asseuerare tam intrepidè? nam cōstare inter eos uideo, qui huiusmodi rerum cognitionem profitentur magis quàm præstant, certa quædam orbis loca coniunctiones has respicere, & illis uel bona uel mala portendere, non cuncto orbi. At fortasse experientia duxit eos ad hoc affirmandum. Nihil minus. Quam enim eluuionem orbis, aut incendium uiderunt, aut legerunt, aut est omnino traditum ulli memoriæ? Nos ex sacris literis unum habemus diluuium, quod plerisq; gentilium ignorant. Postea eluuiones & terræmotus & incendia contigerūt, non orbis, sed regionis cuiuspiam: ut in diluuio Ogygis inundata est Attica & Bœotia, sub Deucalione Achaia. Lugdunum Neronis temporibus una nocte cōflagrauit: Delphi in Batauia paucis horis. Similes deinceps calamitates multas legimus, uel audiuimus. Sed his casibus superfuerunt earum regionum atq; urbium plurimi, qui secum literas artesq; ac memoriam inuentorum conseruatam & exercerent ipsi, & posteris traderēt: ut iactura facta esset ædificiorum & diuitiarum, non artium, neq; inuentorū humani ingenij. Illud quoq; Noë diluuiū non siderū commistionibus assignatur, sed ultioni numinis. Verùm isti solita temeritate sub certū horoscopum reducunt eluuiem illam orbis, & similem horoscopum contigisse ferunt anno uicesimo quarto, qui annus orbem ferè totum insanis istorū prædictionibus terruit, quum nullus annus memoria eorum qui uiuerent aut mitior aut serenior fuerit, aut suis omnibus partibus tempestiuior? Primùm in tāta uarietate, tamq; incertis ijs qui annales scribunt, quem annum possunt ipsi annotare qno diluuiū cōtigerit? Ita non dicunt hoc euenisse, quia hic erat astrorum coitus: sed quia id contigerit, talem affirmant fuisse. Hoc uerò non est ab experimentis scientiam colligere, sed ad tuendam temeritatem assertionis confingere sibi experimenta. Verùm irrisit istos natura, qui quo tempore natatura in aquis omnia erant minati, serenissimi ut si quando antea fulserunt soles, et uer fuit omniū amœnissimum. Iam ut nos eluuionem unam terrarum ostendimus, proferāt ipsi uel alteram, uel exustionem terrarum quampiam. An uerò nulli erunt tanto malo superstites, án ne aliqui? Si nulli, quomodo reparabitur humanum genus nullo semine? hoc difficilius erit explicare, quàm mundum non esse conditum. Sin aliqui, hi certè de suis maioribus, de artibus atque ingenijs illorum posteros

steros edocebūt. quod & fecit Noë, qui posteritati suæ mūdi exordia usq; ab Adam ipso patefecit. Etiam si hi qui remanserunt, ignorarent eas artes, certè fuisse eas non poterāt ignorare, & hoc saltem tradidissent posteris. Quid, quòd literarū usus, quem necesse est in mundi æternitate æternum fuisse, non siuisset uitę mores ac consuetudines ignorari. ex quarum tamen narrationibus apparet, mundum adhuc nouum ac rudem fuisse. Conchas marinas dicunt longissime à mari repertas: Mela & Ouidius id tradūt. Quid inde colligitur? mare illic fuisse aliquando. Quid tum? Præterea, quòd in montibus possunt fieri crustæ aliquando conchis similes, & quòd illæ potiùs sunt diluuij, de quo sacræ loquūtur literæ, uestigia atq; indicia. Quid uerò sequitur, etiam si mare demus illic fuisse aliquando, ubi nunc agri ingētes à mari procul reducti? an hoc arripient pro argumento æternitatis mundi? quasi uerò non quotidie hoc uideamus in Galliæ huius Belgicę æstuarijs cōtingere. Quid, quòd terrę motibus sæpe est factum, ut ingentes amnes exaruerint, cōciderint montes, ex quorum ruinis repletæ sunt ualles, alibi uerò montes subitò extiterūt. Requiruntur hodie mōtes, fontes, amnes, urbes, maria, quæ ueteres in mūdi descriptione posuerūt. nec est opus ad tantam mutationē seculis infinitis, una uel altera ætate contingūt. Quærunt tamen de nobis isti, si Deus ante mundi fabricationem æternus fuit, quid agebat immensa illa æternitate? quid moliebatur rerum? quid ei derepente non accidit, ut quod nunquam antea nouam mundi molitionem susciperet, cur non antea multis seculorum millibus mundum protulit, cur nō pòst. Maximum additur impietati & falsis opinionibus robur, si homini ad confirmandū negandúmue quicquid libuerit, satis est cōtrariam rationem non assequi, aut non inuenire. Tu ergo quia tantum diuinę uolūtatis mysterium non capis, ilicò in aduersam transibis partem, ut eundem habeant limitem ueritas & ingenium tuum, quodq; indignius est in rebus diuinis. Non est fas homini causas & rationes scrutari, quibus Dei uoluntas uelut adducitur ad agendū: nam scrutator maiestatis, ut inquit Sapiens, opprimetur à gloria: sed uelle & parere & adorare quicquid illa iusserit. Verùm hoc tamen quod in præsentia à nobis quæritur, non relinquemus dubium & alligatum, ne homines queruli & iniquè suspicaces deesse rationes putent ueritati, quas illorū quæstionibus opponat, tametsi deesse nobis quis posset mirari. Quòd nō intelligamus diuina, ea pręcipua causa est quòd de Deo sentimus nimis humanè, & illius tempora metimur ut nostra, & cōmotiones animi adiungimus ut nostris principibus, & indigentia uel necessitate premimus. Nisi quis enim se ad cōsiderationem erexerit æternitatis, ut illam uniuersam quatenus fieri potest complectatur cogitatione ac mente, impiè in multis sentiet, et non dignè ad illam sempiternam maiestatē ac naturam. In æternitate nec prius est, nec posterius, nec antè, nec pòst. omnia sunt, nunc etiam multo magis quàm explicari sermone ullo humano potest: quin etiam hoc nostrum Est, uix Deo cōgruit, ut Plato affirmat in Timęo. Qui hoc ergo in animo suo reputat, non habet quod tempus ut durationem ullam in æternitate partiatur, ut quædam sint antè, alia pòst: sicut in uacuo illo immenso atque incōprehensibili quod est extra mundum, neq; est hic, neq; illic. Nanq; ad eundem modū quæri posset, cur hìc potiùs mundus positus quàm alibi? hæ nanq; loci & temporis distinctiones in mundo sunt solò, & cum mundo genitæ, antè aut extra illum nullæ sunt. Quod uerò quæritur, quid agebat antea? idem rogari posset, quid agit Deus extra mundum? Non erat antea, sed si quod antea, tu imaginaris homo in tempore genitus & uiuens. Agebat ante mundum, et sine mundo, quod nunc cum mundo, in sua fœlicitate seipso contentus, & sufficiens, plenus bonorū omnium, & ab æterno cōstituit mundum procreare, atq; ea condere, quibus beatitudinē communicaret suam: sed tunc, non antea, nec pòst, quia sic illi est uisum. Quòd si nos uix aut nullo penè modo quæ ab illo sunt condita intelligimus, quomodo rationem uoluntatis eius capiemus anteq; conderet, sed iam in illa reuoluimur Dei æternitate indigna. Et mundū ab æterno esse compositū ac constitutum magis defendebatur olim philosophorū concertationibus, quàm persuadebatur populo. Simul primùm Christus aperuit quis creasset, quando, quomodo, id cōtinuò ab uniuerso est humano genere

nere receptū,non Christianis solùm,sed Iudęis,Agarenis,etiam philosophis de mundo. Facit ad Dei magnitudinem,scire mundum esse à Deo aliquando cōstitutum,ut intelligamus quid & quantum sit,quod ille posset agere.Quis enim potentiam illius queat expendere in æternitate? quæ æternitas uires authoris abscondit,quasiq; obruit. Quid, quantum,quatenus, quomodo fabricatus sit singula, latent omnia,hæc in æternitate,uastissima altitudine demersa:nec quantus ipse per se esset,satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet quoq; ad Dei bonitatem,existimari aliquando conditum,ut intelligamus quemadmodum se uoluerit communicare. Nam in æternitate necessitas quædā includitur, quæ pretiū bonitati detrahit. Aristoteles, quum mundum æternum affirmasset, Deum supremo affixit cœlo naturaliter operantem, pressum necessitate, ne quid aliter possit agere, quàm sicut agit, ut fata & leges non ipsum minus quàm res astringant,& sit quod Poëtæ dicunt,

Fato stat Iuppiter ipse. Et Lucanus:

Se quoq; lege tenens,& secula iussa ferentem.

Adimit Deo Aristoteles id quod in entibus ratione atq; intelligentia præditis est optimum,libertatē:& ex principe mundi facit ministrū naturæ, cui in agendo seruiat. At uerò ubicunq; sunt actio naturę & uoluntatis,potior semper atq; antiquior est uoluntaria:ut in homine.At tantus rerū scrutator,quod potius est & melius Deo detrahit,cogitq; in ordinem,non saltem à seipso admonitus cùm politica scriberet, regem non esse legibus subditum:quam sententiam à iure & cōstitutione iustitiæ,ipse idem acuta ratione quare id fieri oporteret,communiuit. Quòd si par est humanū principem ignorationi, imbecillitati, mutationibus subditum, non teneri legibus, quanto minus decet illum teneri sapientissimum,omnipotentem,& in bono immutabilem? Iam quòd sepsit necessitate,abstulit ab eo cultum omnem,charitatem,gratiam.Quis enim ei quicquam debeat,qui quæ agat,non possit aliter agere? quis igni habet gratiam,quod carnes coxerit,& aquam feruefecit,aut aquæ quòd nos humectarit ac refrigerarit? naturalia sunt eorum opera,nec possunt aliter agere.Coco & ministris gratiam habemus,qui quæ poterant non præstare si libuisset,præstiterunt tamen nostra causa.Si quis Deum illum Aristotelicum imploret atq; oret supplex, ut quid uel tribuat commodi uel auertat damni,quid censetis illum responsurum? Tu uerò frustra consumis tempus & uerba,qui mihi supplicas. Non enim ea quæ tu poscis, in manu mea est tribuere,legibus definitis præfixisq; uado,nec minore premor necessitate in agendo,quàm tu in patiendo.Si quæ largiar,proderunt tibi,utere:sin secus,fer tu necessitatem tuam æquo animo,sicut ego fero meam magno.O fortem natura & maiestate Dei indignam. Et cæteris quidem mentibus inferiores cœlos Aristoteles attribuit: Deo uero summo, præpotenti, immenso octauum,hoc est supremum, eam illi quasi prouinciam delegauit, quàm inæquali proportione? Quanto enim maiore interuallo excedit Dei natura reliquas mentes,quàm opus Dei opera aliarum,& orbis Dei orbes reliquos? Quod nec poëta Homerus non animaduertit,qui Iouem suum facit denuntiantem reliquis dijs omnibus,ut si restim è cœlo demittat, è qua dij omnes pendeant,se unum tracturum in cœlum restim cum uniuersis dijs. Sed ab Aristotele libens quæsierim, si mentes cœlorum motrices sunt finitæ, quomodo mouent tempore infinito,quandoquidem sempiternus & fuit mundus, & erit posthac? Sed hæc magis ad philosophiæ disputationem pertinent, quàm pietatis, sicut illa de numero mentium. Dicat aliquis forsan, Quid uos? num non Deum ab æterno statuisse omnia affirmatis? ergo aliter non possunt euenire. Statuit quidem, uerùm libere, ut hoc posset agere & diuersum. Hic est quæstio de fato & necessitate. Si enim ille fatur, omnia necessariò euenient. nam quis poterit mutare? si præuidet, necessariò eueniant, alioqui falletur:nihil ergo est medium, ut Cicero concludit in secundo de Diuinatione. Hæ opiniones de fato & fortuna & necessitate,adeò sunt in tota gentilitate uariæ ac pugnantes,ut quid dicendū de illis aut sentiendum sit,non possis elicere. Vulgus aliter sentit, quàm poetæ, hi aliter quàm philosophi,isti inter se discordes. Democritus necessitate censet omnia euenire. Peripatetici idem propè aiunt,

casum

casum enim & fortunam nō rerum esse, sed nostrarum actionum ac deliberationum. Plato necessitatem ponit, & fatum, & casum. Stoici nō admodum ab hoc discrepant. Epicureis fortuita placent omnia. Facilè in tanta discordia magnam uersari ignorantiam deprehendas, & alij alios suis telis confoderunt. nimirum quæ esset Dei natura & uis ignorabant, idcirco tantis in tenebris alios alias uias esse ingressos, mirandum non est. Nos uerò Deum ostendimus authorem esse uniuersorum, & liberè actiones suas obire, & exequi: tum esse sempiternum, in cuius æternitate si quis more nostro, ut dudum explicabam, fuisse aut fore contempletur, in multos & graueis errores incidat, necesse est. Neq; enim est in illo aliud quàm solum esse, & uix illud ipsum. Quo circa omnia sunt Deo præsentia, nec egit aut aget, nec uidit aut uidebit, aut prauidet, sed agit aut uidet, ne quis semel illum iussisse arbitretur, deinde seposuisse curam, quam in naturam cœlorum & elementorum reiecerit. Qui ad hanc se cogitationem atq; intelligentiam non sustollit, nec cogitet quidem de fato aut de prouidentia Dei, aut uerbum omnino faciat. nam perniciosum hoc ei fuerit, si humana mensura, aut etiam angelica Deum uelit metiri. Et quandoquidem ille agit omnia siue solus, siue per instrumenta, minimè tamen necessaria, quid aliud potest esse fatum, aut fortuna, quàm eius uoluntas, quæ naturam rebus statuit? Sed urgent odiosius. Atqui ex hoc ipso fit, omnia necessitate euenire. Necessitas autē uel est id quod nulla prorsum ratione fieri aliter potest: ita nihil naturale, nec solē oriri, nec cœlos uerti est ex necessitate. sed ea tantummodo quæ sunt Dei, ut esse illum bonum & beatissimum & æternum: ostendimus enim ipsum liberè in suo uersari opere, et posse aliter agere, si sit col libitū. Vel necessitas est id quod ille iussit, definiuitq; in ordine naturæ ac cursu, quæ sic semper solent procedere, & perpetuis naturæ causis constant. ita cursus hic naturæ necessarius est: mutatur tamen, etsi rarò, at nōnunquam, ut solem sistere, mortuum resurgere, lucem rursus eum aspicere cui sint oculi effossi. Necessitas etiam est in eo quod aliter non solet euenire, etiam si possit, ut non ningere sub æquinoctiali. Adde huc necessitatem conditionis: ut si homo, habere rationis facultatem. Necessitas quoq; naturæ gemina est. altera simplex ex prima constitutione, ut solem uolui in zodiaco: altera ex causa, quum causa parit causam, uelut delassari qui ualde laborarit, ira sci eum cui sanguis efferuescat. In ordinatione naturæ uoluntates nostræ liberę sunt, ut cogi à nulla omnino causa possint, non ab his inferioribus, nec à cœlis ipsis, quia origo nostra excellior est, sicuti mox differemus. Et loquor, tanquam cœli agant, regantq; hæc inferiora. nam quidam hoc aiunt. contrà alij significare solum, sunt qui neutrum: quæ disputatio non est huius instituti. Itaq; cogi non possunt mentes à causa inferiore ipsis, licet possint incitari & sollicitari, ut à corpore ac sensu. Libertas uerò nostræ uoluntatis ipso experimento ostenditur. quam ad rem pertinet uis consultandi & eligendi, quam Aristoteles iure quasi superuacaneam damnauit, si non sit libera humana mens. Nec esset ulla seruitus maior aut grauior quàm animi humani, si non haberet imperium in eo quod est propriè ipsius, nempe in intima uoluntate. Non enim tam est seruire nihil possidere in fortunis, nihil habere iuris in suum corpus, quàm non habere in uoluntate. Qui mœror, quanta desperatio, si nos teneri & alligari nodis insolubilibus crederemus, ut non essemus quales uellemus, sed præpe diremur plagis necessitatis, ut belluæ: quibus hoc molestum non est, quia non intelligunt. & ex hominibus quo quis ingenio & iudicio minus ualet, hoc alligatiorem habet uoluntatem, minusq; libertate utitur, sed fertur plerunque, rarò ipse sua sponte ingreditur. Quapropter uoluntas nostra ex necessitate naturæ, hoc est certis constitutisq; naturæ legibus libera est, & liberè se huc applicat, uel in diuersum. Itaq; multa eueniunt, quæ possent non euenire: quæq; solent euenire, neutra sunt, uel indifferentia. Falletur, inquiunt, Dei scientia & prouidentia, si quid homo agat quod possit non agere. quippe si Deus uiderit nauigaturum Paulum cras. is uero non intret nauim, falsus est Deus opinione sua: imò uerò falsus est, quisquis futurū attribuit Deo. Non enim uidet Deus aliquid euenturum, sed iam esse. Quo fit, decipi ac errare ut nullo possit modo, nec continuò ex necessitate id euenit, utique non magis quàm

quum

quum te deambulantem cerno, aut necessitatem ipse tibi adfero, aut tu mihi deceptionem. Deambulas tu, & potes quiescere, & utrunque Deus intuetur, nempe actum tuum & potestatem. Nec quia prædixit Christus fore aliquid, ideo contigit: sed quia futurum nouerat, prædicabat. Hæc quum ita se habeant, nihil profectò est in rebus fortuna. nectuntur enim causis causæ. nec quicquam accidit sine ulla causa. Nos uerò ex causarum ignorantia fortunam finximus, sicut quod euentus rei aliquis non erat nobis destinatus, casum: ut fodientem incidisse in thesaurum. causa enim fuit, reconditum illic fuisse thesaurum & me ligonem aut palam in eum impegisse. Nam & quæ à nobis proficiscuntur, quæ uoluntaria nominamus, causis carent, nempe nostrum uelle. hoc uerò aliàs magnas, interdum & graues, nonnunquam leues, sed aliquas tamen non necessarias, uerùm quas uoluntas tanquam sibi expedientes approbat, quum possit diuersas, aut etiam aduersas. Preces etiam fiducia erga Deum quantum proficiant, intelliget liquidò, quisquis ad ueram Dei considerationem se sustulerit. ille enim in statuendo rerum cursu pias preces multis pòst annis futuras, iam cernit præsentes sibi, ideoq; accommodat ad eas nō pauca, quæ rogatum iri à se amicos suos uidet. Mutantur quoq; ad preces ea quæ ex naturæ causis erant sequutura, quemadmodum in Ezechia contigit, rege Iuda, cui quòd naturales causarum progressus mortem minabantur, dictum est à Propheta Dei, Morieris, & non uiues. sed is decursus naturæ ad regis preces mutatus est, & mutaturum se Deus præuiderat, et non tum moriturum regem, id quod in serie rerum posuerat, sed quasi diuerticulum à trita atq; usitata naturæ uia.

QVÆ FVERIT CONDENDI MVNDI CAVSA, & de spiritibus.

QVi magnitudinem & sapientiam Dei, maiestatemq; illam Dei immensam consideret. tum corporum uilitatem, sordes, abiectionem, eaq; sola inter se conferat, quo magis ea uersarit et compararit, eo minus causam inueniet condignam, cur conditus sit à Deo mundus tanta solertia, tanta molitione, tam uisendo atque admirando opere, quid aliud in eo reperiet quàm uanitatem meram? Sicuti duo sapientissimi homines exclamarunt, Solomon & diuus Paulus. Maior ergo aliqua & Deo dignior erat causa, quæ illum ad talem adduxit structuram. Nempe quod quum esset optimus, uideretq; se beatissimum, uoluit eam beatitudinem communicare alijs. Natura nempe boni est, ut se diffundat & impartiatur multis. Præbet ergo sese Deus ad bonitatis & beatitudinis participatum uniuersis entibus, quantum cuiusque uis & capacitas capere ac sustinere potest. Sed communicatio rerum uita carentium prætenuis est, adeò ut nulla esse uideatur: quæ autem mutis animantibus, exigua & leuis, & in qua exprimi atque apparere non queat tantæ beatitatis communitas. Alia ergo procreasse illum est necesse, capaciora suæ fœlicitatis atque aptiora, quibus se uerius tribueret ac pleniùs, & in quibus imago existeret illius tanti boni expressior ac manifestior. Dei beatitudo nihil est aliud, quàm ipse Deus. neque enim ita est ea cōsideranda, ut quam in hominibus beatitudinem appellat uulgi ignorantia, pecunias, possessiones, amicos, patriam, decus, quæ extra beatum sunt. neque beatus esse Deus potest re ulla ab ipso aliena, ut per se non esset plenus perfectusq;, sed per accessum rei alterius. Quòd si ipse est sua beatitudo, seipsum communicando, communem facit sortem illam suam & conditionem fœlicissimam. Communicatio autem hæc fieri non potest partitione aliqua, quam Deus nullam habet. Vnus est enim simplex, absque omni prorsum mole. Communicat igitur, quum sibi adiūgit & applicat, ita ut in se qui est infinitus absorbeat, ut sic loquar, & unum secum reddat. Tum enim simillimi effecti naturæ ac conditionis diuinæ, quasiq; deificati, uerè participes fiunt fœlicitatis illius inæstimabilis. Et quoniam quidem non est Deus corpus, nec molem aliquam habet, uel magnitudinē, non tangitur per partes, nec adhærere quicquam parti alicui potest, in quo nullæ sunt partes. Condidit ergo entia idonea huic coniunctioni, seu unioni uerius. Vnionem hanc facit similitudo naturæ, quæ duplex est: in essentia, & in qualitate: in essentia, ut simplicia sint

& ſpiritalia,quemadmodum Deus ipſe: in qualitate autem, ut eam habeant qualitatem, quæ maximè & arctiſsimè ſpiritus coniungit, & facit unum. Corpora quidem multis modis uinciuntur, ſpiritus autem uno tantùm, nempe amore: quemadmodum uiciſsim odio diſtinguuntur & diſſeparantur. Et entibus quæ erant amatura, rationem & mentem dedit, unde amor & charitas naſcitur. nam quæ eſt brutorum charitas, cęcus eſt potiùs impetus, quàm certa & iudicio deſtinata beneuolentia. Explicemus ſingula eorum quæ propoſuimus, paulò diffuſiùs. Congruebat res condi ſpiritales, ut creationis circulus ab ſpiritu Deo per corpora rediret ad ſpiritus qui Deo coniunguntur atque uniuntur. Tum ubi erant tenuiſsimæ ac confuſiſsimæ opificis imagines, par erat edi alias expreſſas, & quaſi ad uiuum affictas, quæ ſunt ſpiritales, et ratione pręditę. Etenim igni huic maior eſt cum igne altero ſimilitudo, quàm cum ſuo ipſius calore. Similitudo autem diuinæ mentis duplex eſt: altera Dei in æternitate ſine mundo, altera eiuſdem mundum gubernantis. illam angeli referunt incorporei, hanc humani animi corpore ueſtiti, cui præeſt. Angelis cœlum attribuit, dignum locum illa excellentia. hominibus, quamdiu in corpore agunt terreno & corruptibili, locum illis congruentem, nempe terram, quoad reparetur atque inſtauretur ſpiritalius & Deo digniùs. Omnia deprehendimus horrere & torpeſcere, niſi habitentur, atque excolantur. Annotare eſt in omnibus mundi huius partibus uitas eſſe poſitas & conſtitutas, non dubium quin & cœlis uitas quoque attribuerit author naturæ, à quibus habitentur tantò præſtantiores alijs uitis, quantò locus eſt amplior ac præſtabilior. Deo uerò nihil opus eſt cœlo, nec ullo loco, fœliciſsimo in ſeipſo & perfectiſsimo. Nec eſſet cauſa congruens extendendi ſuprà nos cœli tanti operis, quod uidendo & contemplando exatiari non poſſumus, ſi nullus eſſet eius alius uſus quàm ut his reculis inferioribus ſeruiret, gignendis pluuijs, uentis, tempeſtatibus, frugibus, atque eiuſmodi. rei certè maiori & excellentiori tanta & tam ſpecioſa moles eſt parata, angelis ſcilicet, & animis noſtris, item corporibus noſtris puris & defæcatis per renouationem uniuerſitatis mundi. Non eſſe ergo res alias quàm quas uſurpamus ſenſibus, omni profectò mentis iudicio repugnat. Nam ſi Deus eſt author horum, non eſt opus dignum tanta potentia & ſapientia. ſin rector, non eſt hoc regnum illius maieſtati congruens, & condignum. Vel ipſe intuitus cœlorum abundè teſtatur, non ſeruire tantam pulchritudinem huic deformitati, nec humilitati excellentiam. Nos quoquè ipſi ad utrum mundorum ſpectemus, in promptu erit iudicare, ſi quis animum aduertat. Sunt enim ſenſus ex hoc mundo corporali, mens autem ex illo ſpiritali. Oſtendunt hoc appetitus, cognitio, & delectatio. Senſus expetunt, cognoſcunt, delectantur ijs ſolis quæ materia ſunt & corpore ueſtita. mens autem ad ea ſemper fertur, quæ nuda ſunt molis: in ijs libenter uerſatur, eorum cognitione & quaſi uſu delectatur magnopere, quod uidere eſt in præſtantibus & generoſis mentibus. Nam quæ in peiorem naturam degenerarunt, non præbent iudicium ingenij, & naturalis ſuæ qualitatis: quemadmodum in natura uel belluæ cuiuſquam, uel ſtirpis, uel radicis, uel floris, uel fructus inquirenda & perueſtiganda, non facimus cenſuram ex ijs quæ in deteriorem conditionem degenerauerunt, ſed quæ in illa ſunt nota perfectiſsima. Ex horum etiam duorum ſenſus mentiſq; comparatione licet colligere, quantò eſt incorporeus mundus excellentior, quàm etiam humilia & abiecta ſunt craſſa hæc, circa quæ ſenſus occupantur? quantò altiora & nobiliora, quibus mens ornatur? Quæ opes ſunt illæ noſtri ingenij, collectæ ex mundo ſpiritali, & quidem tenuiter ac malignè, tanquam aquæ pluuiæ guttatim deſtillantes? quid fiet quum ex pleno & uiuo gurgite hauriemus? Declaratur quoquè mentem noſtram non hinc eſſe, ſed è mundo incorporeo, quod in hoc corporali poſita tanquam in loco alieno, non poteſt quieſcere, ſemper aliquid deſiderat & requirit, uelut deſerta & deſtituta: intelligit ſibi deeſſe aliquid, ſed ignorantia & tenebris huius corporis ac mundi obſtupefacta, quid illud ſit nō aſſequitur, quoad lux ei admouetur aliqua quæ caliginem illam diſcutiat, & ignorantiam edoceat: tum demum ſe totam ubi ſit, unde uenerit, quò tendat ſpectetq;, recognoſcit, & magna hæc, ſub-

limia

limia admiranda tanquam cognata sibi intuetur, ad quæ sensus non modò non penetrant, sed tanquam fabulas, & rem impoßibilem aspernantur ac derident, quoniam eò non possunt ulla ui assurgere. non aliter quàm si leonibus, aut ursis, aut lupis, aut alicui brutorum nationi daretur loquendi facultas, & sermonis aliqua intelligentia. si quis in eorum cœtu de rebus hominū, de eo quod mente iudicio ratione consequuntur & conficiunt, dissereret, irrideretur, ac reijceretur tanquam fabellarum incredibilium confictor, nimirum à metientibus homines ex sese. At spiritus & angelicos & humanos amore coniungi Deo, seu potiùs unum cum illo fieri, id uerò existimarit quispiam tale esse, quale quum medicorum quidam ad curationem morbi difficilis ac penè deplorati, iubent nos herbas aut ossa animantium ab extrema India uel Scythia petere. Quomodo unientur tam diuersa, angelus & Deus? & quod plus est, homo & Deus? dicet aliquis. Cæterum Deus non ideo à nobis procul abest, quia non cernitur, quia in cœlis dicitur habere sedem suam: ille autem re uera ubique est præsens, atque adest: nec minus est cuique nostrûm intimus, quàm anima ipsa qua uiuimus, atque etiam penitior. Neq; uerò nobis tantum est præsens, sed cœlis, sideribus, elementis, arboribus, animantibus, quippe qui magis uita cuiusque & essentia, quàm animæ uel effectiones, per quas quicque est id quod est. Nihil ergo loci interuallum obstat. Ratio autem connectendi spiritus, & nodus aptißimus est amor: sicut uicissim resoluendi & discindendi, odium. Omnis enim facultas quæ cognoscit, ob hoc ipsum cognoscendi uim est nacta, ut si quid iudicarit esse bonum, appetat & sequatur: sin malum, auersetur & fugiat. quæ diffuse sunt in amoris natura explicita: non enim sunt loci huius. Appetitio hæc boni, uocatur amor: mali autem auersio, est odiū. Quæ expetimus, assequi uellemus, ut coniunctio illius desiderium nostrum impleret. quæ odimus, ab illis uellemus fugere, ne per præsentiam illius torqueremur. Amor ergo applicandi et connectendi ūim habet, quod non tantùm in hominibus, sed inferis quoquè ipsis animaduertimus, quæ sobolem suam diligunt, nolleńtq; ab ea discedere. Feræ bestiæ, in syluis & solitudine natæ atque educatæ, hominem, quia metuunt, tanquam sibi noxium oderunt: & quia oderunt, defugiunt ac deuitant. cicures autem, ut feles & canes, quia nos diligunt, uersantur inter nos placidè: & si quò recedamus, sequuntur. Homines etiam quid coniungit, quid detinet, nisi amor? quid separat, nisi odium? ita ut absentiam instar mortis esse ducant, quumq; absunt, quantum possunt efficere, reducunt se in præsentiam memoria, literis, mentione: & quem odimus, de eo non libenter meminimus. Sed hominis amor qui ratione est præditus, longè diuersę est rationis, quàm brutorum. horum enim charitas uel ex impetu est quem natura indidit, uel ex delectatione sensuum. & in hominibus qui non aliter uiuunt quàm belluæ, amicitia amorq; omnis ex eodem fonte manat, nempe sensuum, absq; iudicio rationis. Qui uerò amor ex consilio & mente oritur, ex eo bono trahit originem, quod mens iudicauit esse tale. ideo liber est amor, & scit quid amat: & quum amico suo fruitur, nouit quantum est quo fruatur, et quale: nec est ulla satietas, ut in sensu. Iam amor mentis ut est in intimis, ita ad intima amati penetrat. amor sensuum exteriore hac facie est cōtentus, sicut in mutis animalibus: nec quale quidq; intus sit considerat, nec alijs uult coniungi quàm externis, non intimis. Ideo canes, feles, & homines aspectu tactuq; acquiescunt. Mentis autem amor ad unionem ducit. uellet enim amici animus in amicū immigrare. Scienterq; ficta est à uiro sapiente fabella, Vulcanum reperisse amicos duos, qui optimè inter se cuperent. eo amore delectatū Deum, obtulisse illis quicquid optassent. illos respondisse: O Vulcane, tu qui faber es deorum, fac ex nobis duobus unum prorsum. Aristoteles acutè amicum amico alterum ipsum esse dixit. Huiusmodi charitas est coniunctioni cum Deo & beatitudini illius idonea, non charitas sensuum. Primùm rationem, mentem, iudicium, cōsilium Deus largitus est spiritalibus naturis, per quæ intelligerent quod tandem esset uerè suum bonum, ut illud expeterent, expetitum sequerentur, & cuperent cum eo copulari atque uniri: ad quod sequitur æterna beatitudo, quam adepti, scirent quantum essent

a sequuti, & uere fruerentur coniunctione Dei. nam ubi non est hoc iudicium, nec ratio atque expensio tanti boni, quæ potest esse beatitudo? Quid, quòd beatitudo illa quum sit Dei incorporalis, non congruit solis sensibus, qui corporalibus solùm capiuntur, sed mentibus: & amor qui efficit unum, is demum est qui spiritus beatos reddit, nempe unione cum beatissimis, in qua redeunt ad illum spiritus eadē uia qua erant profecti. Amore scilicet impulsore nos condidit, amore reuocat ac reducit, amoris ianua ab illo exiuimus, eadem ipsa est reuertendum. Nam gignendi mundi causa non fuit aliqua indigentia authoris Dei, sed copia, affluentia, diuitiæ summæ & incredibiles: quòd quum se beatissimum uideret, bonitas adduxit eum, ut conderet res illius beatitudinis: quo in opere & bonitas apparet communicantis sua, & amor erga illa quibus tanta bona statuit largiri, haud secus quàm declarat mater charitatem erga fœtum quem gestat in utero, quum illi parat crepundia, nutricem, cunas, ludicra, & alia quæ ætati illi censet conducere. Amor autem creationis patefit in conseruatione. Quæ enim non amaret, neque conseruaret. uoluntas illius omnipotens, & creatio est, & conseruatio. Aliquid horum procul aspexerunt uetustissimi sapientes, Mercurius, Orpheus, Hesiodus, Parmenides: qui amorem antiquissimum dixerunt esse rerum omnium, à se ortum, consultissimum, & locatum in sinu Chaûs antequam mundus conderetur. Cum quibus Plato consentit in Timæo, & in Conuiuio. Habemus connexionis & coadunationis rationem ac modum. Eam uerò nos posse consequi, argumento est qualitas ipsa & conditio mentis nostræ, quæ ita est facta & informata, ut naturaliter in bonum & pulchrum feratur: qui motus, ut dixi, amor nuncupatur. Quòd si data est homini intelligentia Dei obscura quidem & maligna, sed aliqua tamen, cognoscit utique nihil cogitari posse pulchrius, præstabilius, maius, melius. Ergo in eum qui talis esse iudicetur, accenditur statim amor. nam si has nostras leues & dilutas uel probitates, uel formas diligimus, quid de fonte, de origine, de copia decoris, bonitatis, sapientiæ, potentiæ infinita existimandum est? Hunc si amat, coniungi profectò cum eo cupiet. id uerò si assequi nulla queat ratione ac uia, non superuacanea tantùm fuerit eiusmodi cognitio, sed molesta quoq; & acerba. Quorsum attinet gladium ad scindendum diligenter exacuere, si nihil potest scindi? Quid famelico aut sitibundo edulia uel potiones proponere, tanquam Tantalo, quæ non ualeat attingere? Tale esset hominem condi cum intelligentia, & ex eo, desiderio æternę felicitatis, si peruenire ad eam non posset, quid foret aliud, quàm eum crudeliter eludere? monstrare quæ expetat bona, & in quæ toto nisu feratur, arcere tamen à possessione & usu illorum. Bestijs quòd est datum illis bonis frui, ideo nec desiderare, illis se bonis carere non ferunt grauiter, ac ne intelligunt quidem. Illud porrò animaduertisse operæpretium fuerit, nos & per calorem esse in utero matris paratos huic luci ac uitę, & in ea per calorem uiuere ac conseruari, & per calorem ad alteram illam redire: sed ut hæc uita est corporalis, per calorem hic corporalem, ad alteram uerò quę spiritalis est, per calorem mentis. Homo à Deo prodit per amorem, admonetur, ut ad eum se conuertat luce adhibita. Si id faciat, accenditur positis ob oculos tantis bonis. Accensus autem, toto nisu illuc fertur, ut uniatur. Vnitus, fit beatissimus, quia uelut Deus quidam. Conuersio est amoris ortus, illustratio est amoris alimentum, accensio est amoris incrementum. sequitur actio animi ipsius in expetendo, in unione uerò est absolutio bonorum omnium.

DE SPIRITVVM IMMORTALITATE.

SEd quando spiritus omnes ad sui cognitionem et amorem, indeq; ad unionem et participatum sempiternæ suæ felicitatis Deus condiderat, immortales quoque esse uoluit, quæ est in beatitudine illa non exigua gaudij pars, scire se nunquam nec bona illa sibi defutura, nec se illis bonis. Nec fas erat, ut qui semel ad tantam unitatem coniuncti essent cum Deo, ampliùs ab illo ad interitum diuellerentur, qua affectione uniuersa penè dilueretur beatitudinis lætitia. Creauit ergo Deus mentes sui capaces immateriatas, ne quid haberent inimicum aut contrarium, cuius uiolentia perimi

possent,

possent, nisi idem ille Deus uellet, qui procrearat. Quemadmodum Plato loquen-
tem inducit Deum supremum dijs minoribus atque inferioribus, quos ipse procrea
rat, futuros illos uoluntate sua æternos: quæ uoluntas Dei maius sit uinculum ad eo-
rum perpetuitatem, quàm illa quibus essent quum gignerentur connexi & colligati.
Eadem est humanæ mentis conditio & natura, quæ non ut reliquæ brutorum animę
cum suo cadit corpore, sed proprio ac peculiari munere ad æuū est immortale à Deo
condita mens ac spiritus, ut superiores illi cœlestes. Sed hæc tamen disputatio mole-
stior est facta, atque intricatior, ex hominum partim ignorantia, partim malitia & pra
uitate, qui omnia corporis sensibus metientes, induxerunt animum nihil credere, ni-
si quod sub illos caderet. Alij delicijs immersi ac uoluptatibus, omnia cuperent cum
illis pariter concidere, hoc est cum corpore, nec esse ullum iudicem, qui uitæ huius ra
tionem à nobis reposceret. Sed nos quando locus hic in uniuersa uita & pietate, imò
in hominū beatitudine aut extrema miseria tanti est momenti, fusius paulò eum pro-
sequemur: neque est attingendum leuiter, quod periculosum est non perfici. Nec pi-
gebit me disputationem integram in libris de Anima à me tractatam, hîc retractare.
Si solis sensibus habetur fides, & intra illorum limites concluduntur omnia, ut qui-
busdam uidetur nimis crasse de rebus statuentibus, nec animas tribuemus mutis ani-
mantibus, quippe quas nec cernimus, nec sensu ullo percipimus: neque effectiones
siue formas esse in rebus naturæ censebimus: nihil denicp præter molem, quam aspi-
cimus & attrectamus. quod est disciplinę omni contrarium, tum ab omni iudicio hu
manę mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri si uideant armatum pa-
trem, postea ea ipsa arma constituta recta in stipite, existimant esse eundem ipsum pa-
trem, adeunt, colloquuntur, & non moueri ac respondere admirantur, terrentur, in-
dignantur, denique etiam in fletum prorumpunt. Pueri ijdem, & homines fatui. pi-
ctas imagines in tabula uel tapete uiuos esse homines iudicant, & ad loquēdum pro-
uocant, & ad epulas inuitant, et de cibis offerunt ut edant. Idem iudiciū est de bestijs,
ut ficta & simulata pro ueris accipiant. Alios quoque fallit circa hæc communis lo-
quendi forma. Nam ut populus est sermonis dominus, et ducitur magis sensib. quàm
iudicio mentis, fit, ut ex præscripto sensuum loquamur. Itaque picturam hominis, &
cadauer hominis, hominem dicimus: & iam multi eum uestitum qui totum corpus
amiciat, eum ipsum uocāt qui uestitur, & iacere illum cùm iacet uestitus. Verùm qui
in statuendo de abditis rebus sensibus tantùm ducuntur, ab infantibus & morioni-
bus nihil distant, ne dicam à belluis, qui corpus hoc torpēs ac brutum hominem es-
se aiunt: & quum cadauer proiectum aspiciunt, nihil fuisse aliud hominem suspican-
tur, tametsi oculi & sensus isti corporei, quomodo aliquid in clauso loco deprehen-
dunt latēre, nisi ex ijs quæ foràs prodire conspiciunt: ut ignem ex fumo, animans ex
uoce, morticinum ex fœtore. Quis uerò non annotat, quantum sit inter hominem et
brutum interualli, ut inferiora alia præteream. Homo tot artes manu exercet, tam ua
ria profert, tot opera admiranda magno ingenio inuenta et exculpta: uagatur mente
per naturam uniuersam, habet rationem & sermonem, in quîs omnibus diuini inge-
nij uis quædam atcp imago elucet. Quòd si hominem propter similitudinem corpo-
ris parem in nascendo et moriendo facimus belluis, necesse est, ut propter mentis tan
tam tamcp euidentem differentiam, faciamus præstantiorem. Etsi renuntiatur tanto
bono immortalitatis, renuntiandum est quocp ingenio, rationi, menti, per quam su-
mus immortales: & si ea uidemus signa in homine, quæ testantur illum cœlestis ac di
uinæ esse originis, consequens profectò est, ut aliquid in eo insit maius ac præstabi-
lius, quàm quod spectari possit oculis, aut manibus tractari.

Nullus, inquiunt, redit ad nos ex altera illa uita, qui nos certiores reddat, qui sit
illic status rerum, quid agatur. Hoc quidem dicit uulgus, aliquid se acutum inuenis-
se ac protulisse existimans: sed hoc est, qualia eius ferè omnia. Transeo quòd multæ
animæ fato iam defunctæ, in sua sunt reuersæ corpora, aliæ uiuentibus sunt locutæ,
& aliquid eis significarunt, quæ sunt nostræ pietatis, hoc est supra naturam. Cæterùm

si nullus in Indiam commearet, nullus ab Indis ad nos, nec India esset protinus, neque Indi? tot annorum millibus usque ad hanc ætatem nemo ad nouum istum orbem nauigauit, nec ullus ad nos eorum, neque ultro & citro alteri de alteris audiuimus, aut cognouimus: quid mirum, si nec inter animos corpore solutos, & nos corporeos nullum sit consuetudinis commercium? Magna quidem & uaria & difficilis inter nos & nouos istos homines uia: sed confici tamen potest, & est confecta. Inter nos uerò, & cœlos, aut inferos, naturæ legibus impossibilis. Inter corporea & incorporea nulla esse potest conuersatio, neque nos illorum conditioni apti sumus, quàm diu corpore hoc claudimur corruptibili. Adde quòd mortuorum animi maioribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis, quàm ut de rebus terrenis, hoc est de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quòd nos alij nolunt reuisere, alij non possunt. Si quis in sua ciuitate factus esset magistratus, nollet utique ad exilij sui insulam reuerti. itaque hic non expetit. qui uerò in carcere aut ergastulo detinetur uinctus, non potest. Sed sanè quócunque nos conuertamus, sursum deorsum, circum circa, omnia docent, testantur, clamant immortalem esse animam humanam: natura & necessitas causarum, proportio & similitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas, utilitas nostra ex illius beneficentia. Principiò rerum omnium ueræ germanæque essentiæ ipsæ per se non cognoscuntur à nobis, abditæ latent in penitissimis cuiusque rei, quo mens nostra in huius corporis mole & tenebris uitæ non penetrat. Ex inhærentibus & actione potissimum, quid & quale quicque sit, ratio nostra colligit. Nam sicuti est ab Aristotele animaduersum acutè, res omnis sic habet se ad esse, quemadmodum ad operari, eius uidelicet opera et actus qualitatem quantitatemque & ingenium essentiæ declarant. Primùm omnium actiones ipsas animæ perpendamus. de quibus actionibus prima est cognoscere: id uerò est quodammodo capere, comprehendere, concipere, hisque nominibus consignatur. Nulla est porrò cognoscendi facultas, & uis quæ id cognoscat, quod proportionem non habeat cum natura sua aliquam. Cognitio enim uelut imago est quædam rerum in animo expressa, tanquam in speculo. Non potest autem reddi ab speculo corporali quod sit spiritale, aut quæ aliorũ sunt sensuum quàm uisus. neque id exprimetur, quod proportione est ipso speculo maius. ut mons totus proximè admotus. nisi procul recedat, ut ex interuallo nascatur proportio: neque id, quod non est ei obiectum è regione. Sensus nostri externi, nempe extensi & præditi quantitate, non capiunt quæ sunt quantitatis immunia: nec quæ molem habent ampliorem, quàm pro eorum ambitu, neque absentia. Sensus interni non capiunt spiritalia, nempe angelos & Deum. Mens ergo quę hæc capit, cognoscit, comprehendit sola ex rebus sublunaribus, spiritus est, ut illa ipsa: & quæ intelligit illorum immortalitatem, immortalis quoque. alioqui nullo caperet modo id, à quo infinita amplitudine excederetur. Apertiùs hoc ostẽdit, quod ex uniuersa æternitate illam, quæ immensa duratione nos præcessit, non possumus cogitatione comprehendere, & obruitur magnitudine mens nostra. hanc uerò quæ interminatis post seculis sequitur, facilè capimus & intelligimus: ut liquidò appareat illam uastiorem esse nostra anima, nec illam habere cum ea siue proportionem, siue analogiam: hanc uerò alteram habere. illi non esse aptam, huic esse. Ex eodem cognitionis fonte facilè colligitur, plantarum & brutorum animas ex ui & potentia materię aptas instructasque produci, mentẽ nostram peculiariter à Deo gigni in corpusculo supra uires materię ac naturæ huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo accipit essentiam & uires. alioquì nõ iam ab illo acciperet, sed à priore aut ulteriore aliquo, in quo tenderet. Sensus nostri interni atque externi, tum belluæ, quæ illis sunt solis præditæ, nihil cognoscunt aliud, quàm quæ sunt naturæ huius quã cernimus, non ascendunt superius. Mens nostra non contenta cœlis, syderibus, angelis, usque ad Deum ipsum peruenit: nec ulteriùs potest progredi. Quid hoc arguit aliud, quàm animas mutorũ à natura hac progigni, supra quã se nõ attollũt: nostrã uerò à deo supra naturę huius potestatẽ? Itaque animę nostrę contingit, quod de aqua fontana dicitur, ut tam altè assurgat, quàm descenderat, nec possit altiùs.

tiùs.Nec aliter quàm mens nostra nõ modò intra Dei cognitionem sistit,uerũ etiam
multò inferius.Sic sensus multùm infra naturæ huius opera subsistunt,neq; intima il-
lius penetrant,sed in extima semper facie uersantur.Moses in mundi originibus non
obscuris uerbis uidetur hoc significasse. Nam quum alia omnia solo Dei dicto nar-
ret esse condita,ubi ad hominem uenit,non naturæ eam tribuit potentiam, ut homi-
nem procrearet,sed Deo soli. dicit enim,Faciamus hominem ad imaginem & simili-
tudinem nostram.& paulò pòst,Inspirauit Deus in faciem Adæ spiraculum uitæ. per
utranq; sententiam & originem à Deo propriam, & animorum immortalitatem de-
notauit. Cæterùm ne quis in hoc fallatur, tametsi supra uires naturæ huius siue ele-
mentaris,siue cœlestis,siue angelicæ sit,animam hominis à Deo creari, naturaliter ta
men creatur à Deo,hoc est lege ab illo ordinata atq; statuta,non secus quàm alia om-
nia. Non enim quoties homo conditur,nouum edit Deus miraculum, hoc est præ-
scriptæ legi uel contrarium uel diuersum:nisi quis fortè naturæ huius miraculum uo
cet,in quo non dissentio, ut nõ immeritò Mercurius Trismegistus,siue quis est alius,
magnum miraculum esse hominem dixerit. Deus in materiam præparatam iam atq;
aptam immittit animã, supra materiæ ipsius & opificis naturæ uires, sed lege ab ipso
statuta.Quocirca & genitis in adulterio ac fœdo incestu animas tribuit, quoniam hi,
quanquam contra bonum & pium,non tamen contra legem illam à Deo positam gi
gnuntur. quod fieret,si cinædis id quoq; concederetur,aut eiusmodi. Et animam no-
stram non à naturæ facultate,sed Dei unius procreari beneficio,nõ solum est uerum,
sed interest humani generis uerum esse: & quia interest, uerum est indubiè. Inducta
enim anima in corpus, non naturæ ope,sed propriè ac peculiariter à Deo, debet ho-
mo præcipuam & potissimam partem sui non naturæ,sed Deo, illumq; tanquã uni-
cum mentis suæ parentem agnoscit,quam soli ipsi deuoueat,& cõsecret,neq; in eam
iuris quippiam alteri ulli impartiatur, quàm Deo, summo & præpotenti patri spiri-
tuum unico.Multum in corpus hoc & sensus omnes uendicant sibi potestatis & iu-
ris parentes corporum, tum liberi, natura ipsa,patria, necessarij.mens uerò solius est
Dei,eamq; sibi uni reseruari iubet ad fœlicitatem nostram, quoniam illius ipse unus
est author & progenitor. Quòd si anima non à natura hac Dei administra & opifice
profertur,sed à solo Deo, consequens profectò est, ut nihil in natura sit, quod eam
possit extinguere, solus id potest Deus. Non est autem credibile Deum ipsum per
se condere,quod mox sit perempturus. quid enim attinebat id fieri? Quin potius hu
manæ animæ & progignendæ & corrumpendæ, sicut aliarum animantium poten-
tiam naturæ concedebat? cur sibi uni reseruabat, quod communi legi ac conditioni
erat subditurus? Hæc de cognitione,iam de appetitu.Cognitio omnis, ut aliâs est sæ-
pe & à nobis,et ab alijs ferè demonstratum, propter appetendum aut fugiendum est
animanti indita.Esse nunc sensus nostri capiunt,quemadmodum et muta.Nam qua-
le sit belluarum ingenium,et quemadmodum sint affecta,ex nostris tum externis sen
sibus,tum internis,certissimam coniecturam licet sumere: uidelicet quos habemus
cum illis communes,ac prorsum similes.Itaq; feruntur pecudes solùm ad nunc.appe
titus enim conseruationis est in illis non ex cognitione rerum, sed ex artificio natu-
ræ.Ideo facultas progignendi non est principalis officij,nempe cognoscentis,sed ue-
getantis,hoc est infimi.Homo autem esse interminabile cognoscit, quod quia uidet
cõducibile sibi esse ac bonũ,expedit quoq;.Itaq; naturalis est hic appetitus.si natura-
lis,ergo de re nobis cõgruente atq; apta,nec frustra ingenitus. Expleri igitur potest,
& ut expleaĩ aliquando necesse est,alioqui nõ solùm inanis est tanti boni ostẽsio,sed
crudelis.Expetitionis huius essentiæ perpetuæ, quę nunq; intermoriatur,indiciũ est
auiditas prorogãdi nominis in omnia secula pòst uentura.quòd adeò est à natura in-
situm humanis pectoribus,ut etiam qui extingui omnia arbitranĩ cum uita,famã ni-
hilominus affectẽt,& bene audire uelint iam sepulti. uelut signifer impietatis Epicu-
rus,natalẽ suum diem celebrari testamento cauit,& epulũ sectatoribus suis dari luna
uicesima.Naturalis enim illa uerę immortalitatis cupido infecta et corrupta tenebris

mentis prauis animorum cupidinibus in hanc alteram degenerauit cupidinem famæ:haud aliter quàm quum bonum semen in solum uitiosum incidit. Affectus item ipsi, qualis sit & mentis nostræ & sensuum natura, declarant: quodq; sit inter illos discrimen, & sensus dico tam internos quàm externos. Si enim incipiat animus de morte sua cogitare, sensus interni & phantasia modò longam uitam hanc fore imaginentur, de altero illo interitu nō admodum permouentur, imò facilè eiusmodi cogitationem sine sensu aliquo deglutiunt, mens uerò ipsa ijs tenebris inuoluitur, tantopere cōfunditur, ut nihil magis expauescat, & refugiat. Vel ipsi illi qui in maximis uersantur malis, & impetu quodam animi cæco mortē appetunt, cuperentq; sese aboleri penitus, si paulisper à desperatione in se uacaret redire ac conquiescere, deq; animi extinctione cogitarent, damnarent prorsum sententiam priorem, interitumq; illum horrerent, maiusq; id esse malum ducerent, quàm illa omnia quibus uexantur atq; affliguntur. Contrà uerò quum de hac morte corporis uenit in mentem, sensus omnes ilicò percelluntur: mens uerò si sana sit & quieta, stat immobilis, & errorē trepidationemq; illam sensuum ridet & castigat. Idcirco apud Platonem in Apologia acutissimus philosophorum Socrates, ad iudices & populum Atheniensem uerba faciens de morte sua, quòd multitudo sensibus ducitur, in incerto reliquit animæ immortalitatem, dilemmate tantùm usus. Si non moritur animus, maiora me expectant bona: sin moritur, nihil sentiam. In carcere uerò inter discipulos rerū cognitione excultos, et sapientiæ studiosos, nihil posuit in dubio, sed constanter, multisq; argumentis conatus est euincere, ac persuadere, animos nostros corporibus suis superstites perseuerare. Quid ex his efficitur? an non manifestò mortem mentis contra ipsius naturam esse: idcirco illam eius mentionē reformidare ac exhorrere: sensus uerò de hac tantùm uita esse solicitos. mortem hanc corporū ad mentem nihil pertinere: corporis esse, & eorum quæ sunt corpori annexa, sensuum uidelicet internorum ac externorum. Quid, quod mens in prauo habitu corporis, uelut si affectu sit perturbata, phantasmatis confusa, imperita, flagitiosa, scelesta, impia, magis ad recordationem corporeæ mortis concutitur, quàm quum sobria est, sana, serena, quieta, docta, innocens, pia. Quæramus iam utrius iudicium certius sit ac uerius, perturbatæ an quietæ, ægræ an sanæ, indoctæ an eruditæ, in recto corporis statu an prauè affecto, sceleratæ ac impiæ, an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quoq; essentia deprehenditur humanæ mentis. delectationes enim eo sunt maiores, suauiores, diuturniores, magisq; stabiles, quo res eæ quæ uoluptatem adferunt, similiores sunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremq; cum illa & uicinitatem & proportionem habent. Quum de genere est aliquo uel forma iudicandum, ab ijs sumitur specimen ad pronuntiandum, quę sunt in illo genere optimè affecta et constituta, id est, maximè secundum generis eius ueram atque incorruptam naturam. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio, qui uoluptatibus sensuum capiantur unicè. sed nos prę stantissimas ac generosissimas mentes contemplemur. Illæ uerò plus delectantur internis sensibus quàm externis, plus mente quàm phantasia: & ex mente potissimùm contemplando, et ex rebus quas contemplantur: illæ eas iucundissimè capiunt, & diutissimè tenent, quæ sunt supremæ, quæ corporeæ molis expertes, quæ æternæ. has enim animus auidiùs expetit ac retinet, minusq; illis perscrutandis atque intuendis defatigatur. Hæ igitur spiritales res & sempiternæ, cōformiores sunt menti, quàm corporales. Illarum naturæ ac ingenij magis est consors & particeps, quàm istarum. in illis enim mirificè acquiescit, tanquam suis similitudine ac proportione: quemadmodum interiores & exteriores sensus rebus corporatis capiuntur, nec alias uel coniectando assequi possunt. Quòd si mens tam esset quàm sensus mortalis, nō minùs mentes excellētissimę & diuinis proximæ, caducis rebus tenerentur ad uerā & solidam uoluptatē, q̃ sensus ipsi. Iam ipsa corporū nostrorū cōstitutio, et facies in cœlū erecta, cœlestes nos esse testificatur, intentos semper illuc tanq̃ in patriā, ad quā proficiscimur. Et corpus ipsum quemadmodū se habet animus, ostēdit. erectus est enim hîc et sublimis magis multò quàm

quàm corpus,ascendens per gradus rerum inferiorum,nec conquiescens,donec ad cœlestia & diuina peruenerit: ibi demum sistit & acquiescit,ut ex motu,& ex quiete manifestum fiat,quemadmodum in rebus omnibus naturæ,quis sit ei locus naturalis. Cæteræ animantes,ut terrestres,terram semper intuentur,in qua est bonū ipsarum.nostrum uerò bonum,si non est in illa cœlesti æternitate,quorsum pertinet excelsum caput in homine,& oculi in cœlum suspectantes? an ut in tanta uitæ huius calamitate, & asperrimis rebus locum illum speciosissimum,atq; à miseria omni remotum intuentes,magis nos uita discruciet,& exacuatur uanum illius fœlicitatis desiderium? atque eò uehementius & acrius,quo quisque ingenio uel eruditione plurimum est præditus atque excultus,uel uitæ huius incommodis ac miserijs pressus, et diu uexatus.nam fortasis hominum aliqui,pecorum more sine sensu hæc prætereunt,siue ex mentis torpedine,siue ex ebrietate fauentis fortunæ. Et de nascendi modo in hac mortalitate intelligi potest,qualis sit modus ille renascendi in æternitate. Nam sicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo,ita in hac luce paratur illi alteri,præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt,& nox obscurissima. Nec aliter quàm quum tempus nascendi appetit,flaccescit uita uteri,quasiq; infans emoritur.illo utique uiuendi genere.ad eundem modum quum homo è uita orbis huius excessurus est,& tanquam pariendus ad uitam alteram,moritur ac uitæ ratione,ut uiuat altera tanto præstantiore,quanto hæc est lucis huius melior,quàm illa uteri.Itaque paramur in utero uitæ corporis,in corpore autem uitæ mentis. Horret animus discessum ex hac uita, propter ingentem mutationem:& sic est affectus,quemadmodum infans nasciturus,si ei sensus aliquis daretur noscendi & cogitandi. Exit enim & infans nascens,& homo moriens,uterque in lucem nouam,faciemq; rerum admirandam.qua nouitate uterque perterrefactus,nollet ex suo gurgustiolo prodire,nisi urgeretur artificio naturæ. Non est profectò dubitandum, quin hominis mors magnam habeat cum ortu cognationem & similitudinem, propter eam imperfectionem quæ est infanti in utero, & homini in hac uita. Nam si perfectus esset suis omnibus partibus, atque absolutus infans in locis maternis, nihil ei esset opus ortu: sed quum ei sensus sit tributus,& facultas cognoscendi,quæ exercere non potest in utero, egreditur in hanc spatiosam lucem, ubi sentire posit & cognoscere. Hactenus quidem communia nobis omnia cum belluis. At uerò quia belluæ hic funguntur muneribus suis omnibus et facultatibus à natura inditis,hic uiuunt ac intereunt.homo,cui donata est mens,qua nihil aut parum utitur in hac uita,profectò ortū alium habet,in qua mentis obeat munia, quod in libris de Anima docuimus. sicuti & de illo quoquè disputauimus, si anima sit mortalis,omnia ad uitam hanc pertinere, frustraq; hominem esse conditum: quandoquidem nullo penitus fine proposito, uel non eo certè qui excellentia eius sit dignus, atque adeò res omnes in casum essent à Deo productæ. Quorsum enim creare attinebat? scilicet ut postea quàm paulisper sese ostendissent,subducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptuetur, nihilq; absit à bestijs, longè etiam quàm illæ miserior? qui quod potissimum ipsi est, atque optabilissimum, nunquam assequitur: quod Aristoteles & Theophrastus fatentur. Quòd si homo, cui corporea sunt parata omnia, qui solus uti potest,& uult, & nouit,frustra est inductus in uitam: quanto magis ea omnia quæ illius sunt gratia procreata? Vana ergo omnis creatio,& Dei maiestate immensaq; sapientia indigna. quod absit. imò nec ulla est rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt connexa & coniuncta existimatione ac persuasione, diuelli ac dissociari,ut nullo modo nec posint, nec fas sit, Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immortalitas. Quisquis unum istorum tentarit labefactare, aliorum quoquè fidem concutiet. Nam si animæ non sunt immortales, bene aut secus factorum nullæ sunt pœnæ, nulla præmia. Hæc enim omnia in decursu præsentis æui permista & confusa cernimus,ut nihil aliud sit hominum uita,quàm merum latrocinium. Nulla est ergo Deo cura de nobis. Quòd si nos non curat, quorsum à nobis coletur? uana & stulta per-

ta persuasio fuerit religio Dei ac pietas. At nos tamen homines omnes & nationes quantumcunque barbaras, & ab humanitatis institutione alienas atque abhorrentes, animaduertimus adduci naturaliter ad religionem aliquam, laudare ac probare modestiam, moderationem, gratitudinem, pietatem, mansuetudinem, patientiam, æquitatem. Fieri ergo non potest, quin hæc sint bona, & contrarijs potiora. cuius rei nulla est ratio, si Deus non sit spectator ac iudex. testantur igitur nos illi curæ esse, & pietatis præmium alibi expectandum. Quòd si illic est uirtutis pretium, & hominis finis, anima profectò illic uiuet, & retro idem ualet: si anima illic uiuet, finis hominis illic est. finis enim ad ultimum & perfectissimum pertinet, qui ea de causa nominatur finis. Quòd si plurimorum & sapientissimorum hominum authoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis consensum, habemus expressum alterum & manifestum. quandoquidem non solùm doctis & ab humanitate instructis nationibus, sed feris ac barbarissimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc nouū orbem tam diu sepositis & latentibus, persuasissimum est, animas hominum hinc in alia emigrare loca, digna ijs rebus quæ in uita gesserint. Ex professoribus autem sapientiæ ignobilissimi, & qui in delicijs extremum bonorum suorum posuerant, animam fecerunt mortalem, scilicet ijdem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipsos funditus extirpauerunt. Post hæc autem per prauam persuasionem euersa, non erat animorum immortalitas incolumis mansura, quæ coniuncta & complicata est cum causa prouidentiæ & pietatis. Sapientissimi uerò & sanctissimi philosophorum nunquam sustinuerunt animam mortalem affirmare, & quasi damnare capitis: ut Pherecydes Syrus antiquissimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius discipulus, Socrates, Plato, Zenon Stoicus, & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarūt. Socratis unum ex argumentis est in Phædone Platonis, naturale esse hominibus desiderium sciendi et sapientię: quæ quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurum esse absque dubio, ut desideriū hoc alibi expleatur. Quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneum, non potest. Nam quemadmodum frustrà essent oculi astructi animalibus, si nunquam daretur cernere semper in nocte ac tenebris uitam acturis: ita et cupiditas ueritatis, si nunquam essemus illam assequuturi, superuacanea res esset, ac deridicula. Qua in reputatione ac persuasione certissima cessat Theophrasti querela, quòd natura longissimam mutis animantibus uitam cōcessisset, quarum nihil interesset diu uiuere: homini uerò perbreuem, cui tantum expediret longam uitam degere, ad assequendam sapientiam, maximum hominis bonum. Nunc uerò cum incipimus sapere, morimur. non hæret in diuinam sapientiam & bonitatem iusta ulla querimonia. Satis longam ætatem accepimus, ut hic quantum conueniat discamus. in altera erit copia sapientiæ, & satietas. In hoc enim æuo quantulum esset, quod in sapientiæ curriculo promoueremus, etiam si quadruplicaretur nobis uita, & ad quingentos aut mille annos perueniret? Non perfert sapientię fulgorem mens nostra, angustijs huiusce corporis & obscuritate oppressa, haud aliter quàm noctuæ oculi lumen solis: quę est Aristotelis magistri similitudo. Quocirca tantus philosophus non accusatione naturæ, hoc est Dei sapientissimi & optimi, debebat sistere, sed ex ea admoneri sapientiæ huius, cuius tantum & tam acre desideriū humanis pectoribus natura indidisset, alibi profectò esse locum, & explendę auiditatis oportunitatē. De Aristotele, quid senserit, nihil habeo dicere. obscurus est, lubricus, uafer, in hoc etiam, ne à more suo discedat. Vno in loco dicit, Si intelligere potest mens absq; phantasia, separari potest ab ea: sin secus, non potest. quod ab eo non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore nō potest nisi corporaliter omnia intelligere, hoc est per corporea instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus. Interior autem imaginatio, non aliter, quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quàm ut illud sinit uitrum. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco. In hanc præ-

stantissimorum philosophorum, imò philosophiæ totius sententiam optimus quisque mente ac sensu uadit. Nam mortalem esse animam malis & desperatis hominibus optatur, & expedit: boni auersantur, & tanquam noxium refugiũt. Si enim (quod paulò antea dicebam) cogitatione reuoluat quis, absumi prorsus omnia in morte, quasique in perpetuas tenebras absorberi, quis bonus & generosi cordis non exhorreat mortem? quæ huic consolatio suffecerit, aut animatio, quo minus mortem reformidet, & refugiat modis omnibus, eamque cum summa impatiẽtia expectet, & perferat, quum necessitas coget? Vel in ipsis medijs cruciatibus, quum in uotis est mors, & inuocatur tanquam portus è tantis tempestatibus, est tamen quies in illis aliqua, & intercessatio, & concitatus animus mortem inclamat: qui ubi paulùm resedit, consolatur semetipsum spe, uel quòd cessabit dolor, uel quòd tempus & assuefactio leuiorem reddet.

Denique grata est quomodocunque lux hæc, etiam miserrimis. quid illis, qui nullis corporis aut uitæ incommodis uexantur? Age porrò, quę desperatio homini probo, si ueniat illi in mentem suorum rectè cogitatorum aut factorum, qui nullum in uita præmium ceperit: imò contrà, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut paupertatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, supplicium, nullam uirtutis compẽsationem reliquam esse post uitam, nec plus eum accepturum, quàm improbum & sceleratũ? Nam memoria nominis ne semper contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & gloriam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indignissimum est) dedecus. Nec ampla est propter diuersitatem ingeniorum, morum, sententiarum in nationibus. alijs enim alia uidentur pulchra, & laudabilia. Nec diuturna esse potest, omnia consumente uetustate. Nec quicquam ad uita functos pertinet. Nec Achilli prodest sua gloria, uel Socrati. Nec Catilinæ aut Thersitæ nocet sua ignominia. Quid porrò? postea quàm uir sapiens per cœlos, per sidera, per elementa omnia sit animi intentione ac uigore peruagatus, per stirpes, animantes, homines, angelos, usque ad regem mundi, per res ueteris memoriæ quæ gesta sint, quæ contigerint, quid illi acerbius potest nuntiari, aut quod minus consolationem admittat, quàm si in hac tanta pulchritudine, tam amœno atque admirabili spectaculo extinguenda sit mens tantarum diuitiarum spectatrix, receptaculum, thesaurus? ut nullo amplius futura sit sensu, nullo in loco, non magis quàm bruti animus abiectus, uilis, torpens, nulliusque capax excellentiæ? Quis est qui post hanc considerationem mortem non pertimescat, etiam in grauissimis uitæ malis positus? Contrà uerò, quanta bono & sapienti consolatio ad casus omnes uitæ atque infortunia, scire paratum esse locum quietis, non priuationis atque orbationis omnium, ut somniarunt stulti (quomodo enim quod non est, quiescit?) sed fœlicitatis constitutæ à Deo æquissimo, potentissimo, optimo? quam eis largietur, qui ad bene & sanctè uiuendum bonam uoluntatem attulerint uerè atque ex animo. Hæc quæ de hominum sententijs atque authoritate attulimus, eò pertinent, ut fiat liquidum, ab ea parte naturam & uerum stare, à qua stant boni & sapientes, nempe à nostra. Rectius uidelicet atque integrius est horum iudicium, quàm malorum aut dementiũ. Accedit iudicio & maximorũ hominũ & maximæ partis humani generis iustitia, probitas, religio, & uirtutes omnes, quæ omnia immortalitate animæ nituntur. Ad hæc quam in partem inclinãt, & ueritatẽ eòdem inclinare necesse est. pro his enim citius faciet ueritas, quàm pro sceleribus, flagitijs, improbitate atque impietate: quæ mortalitatis animæ comites sunt certissimæ. Sed nec mirandum est magnopere, in definienda atque statuenda animę natura falsos philosophorum quosdam minutos, ut inquit Cicero, ac ignobiles, quum alij amplioris nominis in ijs quæ sensibus usurpamus, tam fœdè sint prolapsi, ut quòd nix esset nigra, quàm uiderẽt candidissimam: quòd ignis frigidus, quo nihil tangerent ardentius. Illud porrò est uitæ negotijs sententijsque miserrimum, & non fictis lachrymis deplorandum, quòd ad uerum & bonum nulli sunt authores satis locupletes, & firmæ fidei: ad falsum & malum quiuis sufficit. Vt nõ iniuria sit illud à Mimographo dictum, Ad tristem partem

strenua

ſtrenua eſt ſuſpicio. Nimirum, ut Ouidius inquit, quòd nos in uitium credula turba ſumus: mali uidelicet, & obſcuri, idcirco ad falſum & malum tanquam noſtri ſimile procliues. Quàm multi ſunt, qui Epicurum derident, Plinium refellunt, imperitos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ, uel naturæ adferrent, non ſatis habere explorata. At eoſdem ipſos quum prouidentiam & religionem tollunt, ijdem illi amplectuntur & collaudant: adeò inualuit in eorum mentes caligo uitiorum & ſcelerum. Sunt qui aiant eſſe è re uitæ, credi animam eſſe immortalem, quemadmodum etiam deos eſſe, quòd aliter homines nec conſeruaturi eſſent ſanctam ſocietatem, nec quicquam rectè facturi, niſi cohiberentur metu illo: reſtare alteram poſt hanc uitam, & deos uindices: quos ideo à metu θεοὺς eſſe nominatos, quaſi δεοὺς. Quid dicitis? Magno igitur mendacio opus eſt, ut homines uelint benè agere. O miſerandam conditionem uirtutis, ſi nõ poteſt hominibus, niſi per ingens mendaciũ perſuaderi: quum nullæ duæ res tam ſint inter ſe amicæ & concordes, quàm uirtus & ueritas: nempe germanæ à Deo genitæ, & humanis mentibus, ſicut uuliſsimæ, ita etiam integris iucundiſsimæ. Ergo Deus potentiſsimus, ſapientiſsimus, optimus, ea lege & conditione creauiſſet hominum genus, ut induci per ueritatem ad bene agendum non poſſet, ſed per mendacium: & tantus artifex ad perfectionem operis ſui inſtrumentum non è domo atque opulentia ſua ipſius deſumpſiſſet, ſed ab inimico ſuo diabolo mendacium, quo nihil eſt à Deo alienius: qui eſt mera ueritas. Quid reſtat igitur, niſi ut qui ingenij aut doctrinæ bono deprehendiſſet mendacium, uelut qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti ſoluti eſſent eo metu, quo priùs alligabantur: & ut quiſque eſſet doctiſsimus uel acutiſsimus, ita & peſsimus quoquè, quando ſuperſtitione iam eſſet liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquam niſi pœnas legum. Ita quo propius accederet ad hominis perfectionem cultu ingenij atque inſtitutione, hoc & ad malitiam & ſcelera eſſet armatior ac procliuior: quippe cui arcanum eſſet detectum, ficta & ſimulata eſſe omnia, quæ præciperentur de uirtute ac probitate. Atqui exiſtimatio hæc maxima, eſt humani animi corruptela, & à perfectione auertit. Ideóque ſententia hæc ſemetipſam refringit, ut quo quis ſit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturæ ferarum ſimilior, & ab homine remotior. En quanta rationum acies pugnat pro nobis, id eſt pro ueritate. Nam nos quid ſumus? Veritas eſt fortiſsima, maximis uiribus fulta & communita. Quid expectamus? An ut animas ipſas exilientes cernamus è moribundis corporibus, tanquam fumum è flamma? Neque tum deeſſent, qui præſtigias ſe dicerent metuere, & impoſturam oculis ſuis fieri: ut quum niuem albam cernerent, & ignem ardentem. Quid enim ſatis fuerit ei, qui animo obſtinauit non aſſentiri? ut iam non agatur res apud tribunal rationis, ſed affectionis prauæ, ac pertinacis. An tot unquam adducta ſunt à philoſophis argumẽta ad id corroborandum, quod tam exploratum certumque nos habere credimus, quàm ea quæ manibus contrectamus, aut cernimus oculis? Si decima argumentorum pars ſtaret ab aduerſa parte, quis poſſet iſtorum ſuſtinere importunitatem atque inſolentiam, qui nunc inopes ac deſtituti ab omni ratione, iudicio, mente, magno tamen adhuc faſtidio nos aſpernantur & contemnunt, noſtramque ueritatem quaſi ſtultitiam derident, quòd rationibus habemus fidem? quum illi nihil aliud pro ſe habeant, niſi Forſan non ita eſt, ſuſpicor, aut credo non ita eſſe. Quibus de cauſis & rationibus adducor, ut exiſtimem ſententiam hanc de animæ immortalitate, quum ſit tanti ponderis, totius probitatis ac religionis fundamentum, non eſſe inter fidei articulos relatam, quod ſcientia poſsit comprehendi. Nam quibus tandem, aut quot argumentis aſſequemur ſcientiam, ſi hæc non ſuffecerint? Quidam affectantes uideri philoſophi, aiunt in fide pietatis animam eſſe immortalem, in lumine autem naturæ mortalem. Quo quid dici poteſt imperitius aut dementius? Quaſi nos quid uideatur diſputemus, non quid ſit. Nos uerò nec fidei lumen, nec naturæ inquirimus, ſed ueritatem ipſam: quæ non gemina eſt, ſed unica. Age uerò, quid eſt naturæ lumen? num non humana ratio? Cedo, an plures aut euidentiores inuentæ rationes ſunt pro ijs quæ ſcire nos

arbitramur

arbitramur ex causis naturæ, ut sententia nostra fert, certissimis ac perspectissimis? & adferri aliæ possent permultæ, & allatas esse ab alijs non dubitandum. Latissima enim res est, ueritas. Sed ego eas tantùm posui, quæ mihi in mentem uenerunt. Velim autem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, paucissimis & leuissimis coniecturis fulta, recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur. Et illa quidē stabilia atque indubitata nobis esse, nostra nihil interest: hoc unum tam ualde interest, quantum est iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim esse aliquam homini infestam atque inimicam, quæ ueritatem nobis tam necessariam procuret uertere in controuersiam, à cuius perniciosissimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immensa.

DE FIDE HOMINIS.

INuentum est tandem quod tantopere & quæsierunt ueteres, & sciri totius humani generis interest, qui sit finis cui conditus est homo. Hunc demonstrauimus cum esse, qui sit animæ, & ex anima qui sit mentis, & ex mente in uniuersum hominem dimanet. Mentis autem est id, per quod fit beata. Beata uerò effici non potest à rebus istis sublunaribus, caducis & diarijs, quum sit ipsa immortalis. Porrò nec ea immortalia, quæ ipsa in se beatitudinem non habent, reddent eam beatam, ut cœli & stellæ. quomodo beata fiet coniunctione illius quod beatum non sit? Sed nec angelus potest ei suam beatitudinem communicare, quam ipse per se nō habet suam, sed alieno beneficio. neque enim angelus aliunde est beatus, quàm ex coniunctione atque unione cum Deo. quòd nisi eam ipsam unionem communicet, nec beatitatem poterit communicare. quòd si coniunctionem impartiatur, non iam angelus eam fecerit beatam, sed Deus per coniunctionem suam. Quumque & cœli & angeli finitas uires habeant, non poterunt mentis nostræ captum implere, qui ad recipiendum immensus est. Neque enim quantolibet terminato ac finito expletur. Quod uidere est in multis, qui maiorem potioremque fœlicitatis conditionem expetunt, quàm angelicam: dij fieri cuperent, & si quātus est Deus possent dimetiri, etiam plus appeterēt. certè expetunt, quo amplius non possunt cogitare. Condidit Deus hominem non propter superiora, quæ illo non indigent: nec propter inferiora, quod esset indignum: nihil ergo inter hominē & authorē suum est interpositum. Creatus est igitur homo propter seipsum, ut à solo conditore suo bonum omne ipsius & beatitudo dependeret. Quocirca solus Deus, qui solus implet mētis nostræ limites & excedit, ipse animam nostrā potest beare qui est beatissimus, qui immortalis, qui infinitus, qui quam beatitudinem habet, ex seipso habet, non nactus aliunde: & communicare potest, nec communicans deperdit. Et in omni peregrinatione quasique exilio reditus in patriam dulcissimus est atque optabilis, eo magis si molesta sit peregrinatio & turbulenta, uel exilium turpe ac difficile, patria autem quieta & suauis. Animi nostri in hanc uitam ceu in peregrinationem & exilium à Deo egressi, quàm multa perferunt grauia, iniqua, laboriosa, acerba, & dignitate sua indignissima? ut philosophorum quidam non iniuria corpus hoc uincula & carcerem animi nuncuparint. In Deo autē quieta omnia, pulcherrima, beatissima, plus quàm possumus non eloqui modò, uerùm etiam optare. Illuc ergo mirè cupit animus reuerti, & suspirat, & clamat. Sed interdum nec potest diserte quæ sentit proferre, neque seipsum intelligere, obrutus densissimis tenebris ignorantiæ. Quòd si eò perueniat, compos fit uoti, & expletur eius desiderium, nec potest aliter. Adde his, quòd quę opera authori suo possunt esse similia, eorū operum perfectio est, illi effici multo simillima. Nos uerò mentes sumus ad intelligendū & amandum idoneæ, ad beatitudinem aptæ, ut author noster: nostra ergo absolutio est, ijs ipsis dotibus, intelligentia, amore, & ad postremū beatitate, deo fieri perquàm similes. Ad hæc motus circularis perfectissimus est omnium. Nos non à natura eximus, ut est superiùs ostensum, sed à Deo ipso. Quòd si ad illum eundem reuertamur, perfectum utique cursum confecerimus. Cæterùm nec similes possumus Deo fieri, neque ad illum redire, nisi cum eo iungamur, & unum fiamus (sicuti demonstratum est) & quasi dij: quod supremum est eorum quæ uel optare uastissimus atque ardentis

simus appetitus potest. Is est ergo hominis uerus finis & dignus, quum eo recipiente, tum largiente authore ac principe uniuersorum.

DE MVLTITVDINE SPIRITVVM.

QVæstionem hanc Peripatetica schola nobis obijcit, Quot sint angeli, quot animæ? Aristoteli haud plures esse placet, siue mentes, siue (ut nostri homines loquuntur) intelligentias, ipse appellat νοῦς, quàm quot sint orbes & motus cœlorum. Quasi in hoc unum conditi sint angeli, ut cœlos circumuoluant. Ipsi uerò, quemadmodum & homines, ad immensam illam beatitatem sunt ex authoris bonitate progeniti. Angeli autem ex ministerio, quod regi suo præbent, nuncupātur. Omnes sunt administratores spiritus, inquit Paulus, propter eos qui hæreditatem accipiunt salutis. Quamdiu enim durat cursus æui huius, angeli sunt, & famulantur in negotijs regni huius. Id uerò non est naturæ illorum finis, sed functio temporaria. Numerum illorum & munus multò meliùs expresit Daniel, qui uidit. Millia, inquit, millium ministrabāt ei (de Deo loquitur) & decies centena millia à dextris illius: de quo sanctus Dionysius sic inquit, Supremos humanos numeros in semetipsos replicans per hos cœlestium ordines mentium, numerabiles nobis non esse docet. Hæc tam numerosa multitudo Aristotelicos offendit, sed multò magis animarum, si sint immortales. Quò enim abit tanta illarum multitudo, nascentibus & cadentibus tot corporibus in morem foliorum, quum uestiuntur & exuūtur arbores uere atq; autumno? Quòd si mundus æternus sit, ut autumant, infinita erit animarum multitudo: quod est principi sectæ contrarium, qui negat infinitam esse multitudinem posse entium per se existentium separatorum. Primùm non esse æternum mundum, iam est à nobis demōstratum. Deinde magna est & intricata in scholis disputatio de axiomate illo Aristotelico, nō posse existere interminatam entium summam: quod ad corpora, non ad spiritus referri, consensus est penè omnium. Sed tanta animarū multitudo obruit illorum animos: & Deum ipsum obrueret, si esset eorum similis. Verùm non confidetant, infinitati Dei quantamcunq; multitudinem esse exiguam. Nam & istos nostros reges, propter quandam humani animi cū Deo siue cognationem, siue similitudinem, & si tenuissimam & longinquam, quantumcunq; magna regna non exatiant. Quis eorum non putat se regni amplioris capacem? quis non optat, & quantum est uirium suarum, procurat? Alexandro in regno Macedoniæ nato, hoc est Græciæ angulo, orbis hic non erat satis. Illachrymasse dicitur ad mentionem plurium mundorum, quum de hoc ipso philosophi apud eum disputarent. At philosophi illi qui nō plures modò mundos, uerum infinitos quoq; in infinito posuerunt uacuo, quanto uerius & propius Dei magnitudinem conceperūt animo, quàm hi nostri pusilli, qui multitudine hac animorum perturbantur? quasi solliciti & anxij uicem Dei, ne nimium sit occupatus & districtus tot animorum cura. O stulti, in regno agitis illius, cuius potentia & sapientia nullos terminos habent. Etiam si infiniti sint spiritus, pauci sunt Deo. Prætereo intimam illam uim & magnitudinem, cuius uel portio tenuissima omnes hominum & angelorum intellectus exuperat. Quiescant mentes nostræ quando tam crassæ sunt & segnes. Attollite in cœlum oculos corporis, ac reputate cuius multitudinis sit capax tanta moles, quæ orbe hoc quem incolimus ea proportione est uastior, cuius iniri numerus nō potest: nec unum est cœlum, sed multi: quātò magis, quòd spiritus loco non indigent, ac ne ipsa quidem corpora, si Deus uelit illa ubicunq; uisum fuerit constipare.

DE PECCATO ANGELI ET HOMINIS.

VT autem spiritus illi amarent uerè, atq; ad beatitudinem quam illis parauerat, congruenter dedit illis parens omnium Deus mentem, qua cognoscerent, intelligerent, iudicio & consilio uterentur, & ex libertate consilij ac deliberationis sequerentur quod amandum censuissent, nempe sibi bonū & conducibile. Is demum & uerus est amor (nam sine libertate impetus est potiùs quàm amor) & aptus beatitudini, ut nec inuitus reluctāsq; teneat in bonis, & sciat quāta sint ea bona. Scire enim, & libenter

& libenter morari, facit beatos: inuitos autem detineri, uel in summa fœlicitate faceret miserrimos. Verum & naturalem amorem, quiq; delectare summè possit, & ex Deo beatos reddere, ex iudicio cuiusq; amantis nasci est necessum. Si humanum animum Deus ad se amandum cogeret, non is amor esset, sed animi uiolentia: quemadmodum contingit in amoribus per philtra & artes maleficas extortis, nec talis amor delectationem posset amanti adferre, ut qui non oritur ex iudicio rei pulchræ, delectabilis, expetendæ, sed cæco impetu rapitur: nec gratus esse Deo posset, qui non elicuisset, sed extorsisset: sicut nec hominibus cordatis & intelligentibus rerum gratus est amor, quem amatoria pharmaca expresserunt, ex nostro autem sensu de diuino possumus facere coniecturam. Qui amatur ex iudicio, gaudet amatorem suum existimare bona ipsi inesse amari digna, eaq; reputatio allicit ad redamandum eum qui ita de nobis sentiat. Illud uerò iudicium non est in eo qui impulsus, qui tractus, qui coactus amat. Quid quòd etiam circa belluas eadem ualet ratio? quæ quum erga nos sunt bene affectæ, uelut canes, feles, pulli gallinacei, aut columbini, equi, muli, placēt nobis, quia ideas aliquo cum iudicio facere arbitramur: uidelicet quòd credant bonos esse nos sibi, & aliquam à nobis ad ipsas manare utilitatem. Quòd si quæ alienæ & ignotæ nobis blandiantur, minus est id gratum, quia casu & errore id scimus contingere. Itaq; & angelis & homini tempus aliquod attribuit Deus, in quo iudicij ac deliberationis usum exercerent, quid sibi foret bonum & expediēs, quid persequendum, ubi adepti essent tenendum ac conseruandum. Non dubium quin homini maius multo concessum sit tempus, quanto mens nostra segnior est & tardior, quàm angelica. In eo ipso tempore quantulumcunq; fuit (nam neq; nos scimus, neq; scire attinet) edocti sunt à Deo atq; illustrati, ut magnam admirabilemq; illam naturæ diuinæ maiestatem, uim, sapientiam, bonitatem, quantum suarum esset uirium conciperent animo atq; intelligentia: ut eum solum ducerent esse suum bonum, illiq; magno amoris ardore adhærerent, ut unum fierent cum illo. Expediebat & angelo & homini nusquam omnino oculum mentis diuertere, quin in lucem illam & bonitatem intentissimum haberent sine conniuentia: quousq; tantas concepissent ardoris flammas, per quas Deo suo unirentur immortali æuo beatitudinis, nec usquam ampliùs possent diuelli. Sed homo & angelorum non pauci oculos à Deo in semetipsos reflexerunt, intuiti autem excellentem suam naturam, grande conceperunt ex sui contemplatione gaudium: unde à Deo in semetipsos amorem conuerterunt, amoti à luce oculi, prolapsi sunt in tenebras, & excæcati sunt, ut Dei obliti, fœlicitatem quam à Deo erant expectaturi, naturę & uiribus suis arrogarent: & quum quātus esset Deus iam eorum animis excidisset, pares se illi esse sunt rati. Amor ea coniungit inter quos commeat, angelus amorem suum si in Deum misisset, iunctus fuisset illi: misit ad se, iunxit se sibi, separauit à Deo. Abiunctus ergo à luce, collapsus est in tenebras, abiunctus à Deo bono & beato, in malitiam & miseriam. Idem accidit homini, ut pòst dicetur. Alij uerò angeli nihil de se cogitarunt, sed de suo uero bono, illum semper habuerunt præ oculis, & plusquàm seipsos amauerunt. Hi sunt immortaliter beati, illi autē immortaliter miseri: qui deprehensi in cæcitate illa mentis atq; ignorantia, in prauo & peruerso amore sui, in eo manent perpetuò, nec unquam resipiscunt, nec se peccasse agnoscunt. Habent quidem illi ad alia acumen ingenij magnum, cognitionem atque intelligentiam rerum promptam, & amplam: sed quoties amor ille sui furiosus opponit se ante uigorem mentis, rapit eos transuersos ad prauissimas sententias, ut quoties de Deo cogitant, & de seipsis, ita enim se amant, ut adduci non possint ad agnoscendum scelus, nec ut se uel malos fateantur, uel aliquid commeritos, tantæq; illius suæ cladis culpam non sinit amor sui, ut in seipsos cōferant, sed in Deum. ab illo iniuriam sibi fieri conqueruntur, eumq; uocant iniquum, & quantum possunt conantur uoluntati illius resistere: & homines quos Deo uident gratiores quàm se, infestare uexareq; multis malis ac incommodis, partim odio, partim inuidentia erga nos, aliàs quoq; rabie quadam aduersus Deum, ex qua res uniuersas oderūt, quia ab

illo conditas. In casu autem illo è cœlis alij remanserunt in aere, alij in aquis, alij ad ima terrarum detrusi sunt. Nocent quacunq; illis permittitur, & homines ad desciscendum à Deo in mille scelera sollicitāt uarijs & incredibilibus astutijs atq; artibus. Norunt enim uel naturæ suæ solertia, uel diuturno ac uario usu rerum atque experimentis uim cuiusq; herbæ, arboris, lapidis, animantis. per hæc mouent humores humani corporis, per quos mouetur phantasia, à qua solicitantur ratio & uoluntas. Ipsi quoq; ut spiritales in facultates inferiores animæ, occultas quasdam actiones possūt inuehere, quod in libris de Anima fusiùs declaratur. Hæc uerò infestatio & sollicitatio ad deficiendum, tentatio à nostris nominatur, Hæc ita contigisse, ita est ab ultima uetustate traditum per manus humano generi, ut dubitari non magis posſit, quàm de re gesta, qua nihil existimetur certius. Homerus antiquissimus scriptor Atan ponit, hoc est Damnum deam, turbantem cœlum: eamq; ob causam deiectam illinc à Ioue in terras, ubi infestat & inquietat hominum genus. Ægyptij in suis mysterijs perhibent, Iouem impuriores dæmonas è cœlo eiecisse, qui & homines pro uirili parte sua, secum quoque ad ima conantur detrudere. A Plutarcho quoquè ponitur Typhon quidam dæmon Ægyptius, qui terras ac maria infestarit. Pherecydes Syrus scribit fuisse dæmonem serpentem, qui maxima terris damna attulerit, eúmque nominatum ὀφιογενῆ. Hunc casum uel à primis authoribus humani generis patres quasi per manus tradiderunt filijs, uel ipsi ijdem dæmones ijs quibus essent familiares, ut alia de se ac natura sua permulta, & hoc quoq; retulerunt. At quidam totam eam rem derident, quia Homeri & poëtarum fabulis sit similis: ipsi magis ridiculi, qui ignorant id quod doctorum omnium consensu est receptum, fabulas omnes ex rei gestæ ueritate ortas esse, nec aliud esse fabularum poëticarum fundamentum, quàm uerum. Quàm uerò esset peruersum & ineptum aliquid fabulosum existimare, quia fabulam uideat ei similem: quasi ueritas pro mēdacio habenda esset, quia mendacium ueritati est plerunque simile. an non ea quæ finguntur & simulantur ad imaginem, quantum efficere authores possunt, & ceu normam ueritatis accommodant? Ita ergo si quis uirum aliquem fingat magna sapientia, probitate, rerum contemptu, quæ de Socrate scribuntur, fabulosa erunt, quia fabulæ illius similia: aut quæ de patientia & moderatione probæ alicuius matronæ dicentur, uana erunt, quia fabulę de Gryselide similia, quam Boccatius est commentus. Nec Homero & alijs scriptoribus hæc potuissent in mentem uenire, ad fingendum rem tantam, tam reconditam, tam admirabilem, nisi aliqua auditione eam à suis maioribus accepissent. Sed dimittam⁹ poëtas & fabulas. Plutarchus & Pherecides philosophi sunt. Addo his Euclidem, Platonem, Ciceronem, Apuleium, Iamblichum, Plotinum, Porphyrium, Martianum Capellam, & uniuersam gentilitatem, cui dæmones fuerunt familiarissimi. Spiritus omnes gentilitas, & philosophorum scholæ dæmonas nuncuparunt, hoc est sapientes, medium quoddam genus inter deos & homines. Horum duo fecerunt genera, ἀγαθοὺς δαίμονας & κακοὺς δαίμονας, bonos ac malos. bonos colebant ut prodessent, malos, ne nocerent. Eidem generi sunt nuncupati & lares, & manes, tam boni quàm mali. Euclides: geminum cuique genium attributum esse ait, bonum & malum, malus importat quæ potest damna, bonus à uiolentia mali tuetur. Plutarchus refert, M. Bruto in bellis ciuilibus apparuisse uelut faciem Æthiopis terram & horribilem: quam quum Brutus rogaret quisnam esset, respondérit, se illius esse malum genium, quem uisurus esset in Philippis Macedoniæ, ubi commissum est prælium, & Brutus uictus. Cacodæmones sunt lemures, & terricula nocturna, quę turbis miscent omnia, & tumultibus: quorum philosophi omnes meminerunt, & in unaquaq; ciuitate sentiuntur, ut nihil sit notius atq; exploratius, ut mirum sit esse aliquem qui dubitet, nisi qui nihil esse credat, prętei id quod ipse uiderit aut senserit. In insulis fortunatis, quas Canarias uocant, priusquàm in ditionem Christianorū uenirent, dæmones in idolis apertè loquebantur populo, & se iubebāt adorari ac coli. In nouo hoc orbe recens inuento nihil est tritius aut uulgarius, quàm nō de nocte solùm, sed medio die ac luce occurrere manifestò dæmonem in urbe, in

agro

agro, qui aliquid loquatur, iubeat, uetet, infestet, terreat, feriat? Quid inter nos? an non omnes sæpenumero uidimus homines à nefario dæmone arreptos, loqui linguas alienißimas, quorum ne uerbum quidem noscent sibi restituti? Qui rem ignorant, furori atque agitationi mentis concitatißimæ tale monstrum aßignant: quod nulla ratio patitur. nam loqui unum aut alterum ignotum uerbum, fuerit sanè mentis emotæ: eloqui uerò totum sermonem, atque etiam comptè, & uersus in eo facere, & sensum & numerum, maioris est potentiæ seruare, quàm furoris humani animi. Dæmon est, qui per instrumenta illius edit uoces illas tanquam per fistulam. Miretur porrò aliquis cur Deus, è cuius solo nutu pendent omnia, patitur hos suos inimicos uiuere. Si tam Deus illis esset inimicus, quàm ipsi sunt Deo, punctum profectò temporis non perseuerarent. Sed dæmones quidem oderunt Deum, Deus illos non odit. abest enim à sancta illa & beata natura odium, affectus tam teter & deformis. Nocere illis Deus potest, sed non uult: illi contrà nocere Deo cupiūt, quod non possunt. Amiserunt illi quidem, quantum discesβione à Deo poterant amittere, nempe magna & æterna bona: retinuerunt autem, qua essentiæ naturæ illorum Deus erat in ipsorum origine elargitus, ut essent ingeniosi, & immortales. Quæ ergo acceperunt damna & detrimenta, à seipsis acceperunt, non à Deo: qui quum sit mera bonitas, prodest omnibus, lædit neminem. Malus est dæmon, & mala eius opera omnia, & de Deo male cogitans. Deus tamen artifex sapientißimus, malum hoc in bonum eorum conuertit, qui ipsi sunt amici. Corporalia seruiunt spiritalibus, spiritalia omnia propter participationem beatitudinis suæ cōdidit Deus. eos ergo habet charißimos, qui eiusce sunt beatitudinis consortes. Ideóque omnia propter istos sunt, & bona & mala, qui hæredes sunt æterni boni: bona istis prosunt, & mala in bonum cedunt, Deo procurante, & ipsis præbentibus se obsequentes, sicut à Paulo apostolo scriptum est: Diligentibus Deum, inquit Paulus, omnia cooperantur in bonū. Quocirca habent sancti angeli ex dæmonum ruina gaudium ingens, quod in partibus Dei permanserunt. Habent hîc homines exemplum, ne à Deo desciscant: habent iusti, à quibus eorum exerceatur uirtus: & quum uident se manus cum tam ualido hoste conserere, diffisi suis uiribus, quæ nullæ sunt, discunt Deo confidere, ad eum confugere, illius opem seriò ac bona fide implorare, seque illi magis & magis adiungere, agnoscere auxilium, & illum diligere, qui nos à sæuitia tam potentis atque immanis hostis propugnat. Et quoniam opera Dei omnia iustitia & bonitate sunt temperata, in sanctis elucet eius bonitas, in sceleratis iustitia.

DE HOMINIS CORPORE ET PECCATO.

CReatio rerum talis fuit, qualis impreßio sigilli in multis materijs, ut prima quæque maximè referret annuli figuram, postremæ dilutißimè. Ita Deus ab angelo sibi propinquo progressus est ad molem illam inconditam atque informem, quæ est à Deo remotißima, proxima nihilo. Et quū se omnibus uellet impartiri, communicauit se plenè spiritibus, qui erant eius capaces. ut si autem materialibus etiā, quantum eorū uis & facultas caperet, communicaret, adiunxit materiale corporali, nēpe hominis corpus animæ: quod sanè corpus omnē rerum naturā, materialium quidē, in se cōplectitur, ignē, aërem, aquam, terrā, uitam uegetabilē, cui additus est sensus. Itaque in hominis beatitudine uelut beata redditur tota uniuersitas. Et hominē Deus à principio unum procreauit, cui nomen fuit Adam. ex costa eius eduxit uxorem Euam, sicut antiquißimæ Hebræorum literæ referūt, de quibus statim loquemur. Ex his duobus reliqui homines promanarunt, nam materiæ huius ratio generationibus est apta. Porrò qui apti essent ad generandum, eos non oportebat condi uniuersos pariter. nam superflua fuisset generandi facultas attributa. Angeli, quibus gignere datum non erat, uno sunt uelut partu editi. Accedit huc, quòd homines quoniam geniti erant rationales, & ad amorem idonei, coniungi inter se amore congruebat. Huic porrò nexui resistit corpus. ideo ex uno uelut trunco producti sunt omnes, ut tanquam propinqui & iuncti sanguine omnes inter se bene cuperent, nec ullæ uide

rentur esse naturales inimicitiæ. Hic conditus est homo, & data ei uita corporalis, tum quòd esset corporatus, tum quòd par erat ut uiueret quoque corporeum inter corporea, postea spiritus inter spiritalia cum Deo. & qui amore erat unum futurus cum Deo ut angeli, huic quoque tempus est afsignatum, in quo intelligentia amorem extimularet, amor autem inflãmaretur, plus temporis homini quàm angelo propter affectus & corpus, quæ impedimento sunt rationi: non utique tãto ut nunc, sed alicui certè impedimento erant. quod quidem hinc nascitur. Conditor enim ut omnium est parens, omnia diligit, omnibus se uult impartiri, quantum uniuscuiusq; essentiæ uis & facultas capere ac perferre potest, quúmque sit ipse spiritus, ut id fieret faciliùs, aptiùs, pleniùs, corpus adnexuit spiritui, nẽpe animæ rationali, quæ Deum intelligeret, amaret, caperet, quæ beatitudo redundaret in corpus. Animæ cœlestes sunt, & diuinitati propinquæ, spiritus scilicet: corpora uerò crassa & densa à cœlo & diuinitate remotißima. Fertur quicque ad suam naturã & originem. Anima spectat sursum ad res cœlestes ac diuinas: corpus in terram, & procul à diuinitate animã detrahit, & quantũ potest detrudit. Affectiones autem, quæ uelut mediæ sunt, & quasi nexus inter corpus & mentem, ad partem corporis deflectunt. unde tanta in animis nostris procliuitas ad corporalia, id est ea quæ sensibus corporis usurpantur, tanta segnities ad pulcherrima & cœlestia quæ sola mente comprehenduntur, tanta sollicitatio ad desciscendum à lege spiritus, hoc est Dei, ad concupiscentias corporis & uitæ huius: & eo maior, quo grauius est pondus noxiarum, ut post peccatum, & inualescentibus in humano genere uitijs. Ergo tametsi appetitus erat tum ante delictũ menti subditus, non tamen adeò, quin haberet obiectum suç delectationis aut auersionis, quo incõsulta mente impetu impelleretur. Nõ enim mutata est prorsum essentia naturæ, etsi deprauata & prolapsa longißimè à puritate atque excellentia primæ originis. Sed si tum mens aliquid iussisset, fuisset ilicò appetitus audiẽs dicto: quod nunc est multo secus. Et erat homo conditus ea lege, ut quemadmodum quum ex utero post nouẽ menses in nouam lucem uenit sine morte, ita & tum postquàm hic aliquãdiu uixisset, transferretur in cœlum. In hac uita ut assuesceret conditorẽ suum nosse & amare, multa sunt ei ostensa per quæ ad illũ se erigeret. Varietas rerum cõditarum propter illius corpus: quod ut est compactum ex uarijs, ita uarijs eget, siue ad usum, siue ad delectationẽ. Tum mens ex illa uarietate faciliùs authorem intelligit. ille enim est tantus, & in simplicitate tam multiplex, ut unico opere nõ posset humanæ menti declarari. Pluribus opus fuit & ad manifestationem atque expresionem illius naturæ: & tanti támque uarij artificis fuit multa fabricari, quoniam multa animo conceperat. Illa autem animi similitudo exprimenda fuit operibus. Tota quidem fi i o exprimitur: sed quantum sat illi est uisum, per res creatas, in quarum unaquaque impresit uestigium aliquod sui, hoc est bonitatis, potentiæ, sapiẽtiæ. Horum autem corporalium usus nõ est illis datus qui non indigerent, ut angelis. Sed neque ijs qui uti nescirent, ut belluis. Ei ergo solùm cui esset opus, ut homini ex corpore: quiq; uti sciret ex mente. Quocirca propter hominis usum hæc sunt condita omnia. illum Deus præfecit dominum principémque horum omnium, cuius gratia sunt ex nihilo producta. quibus de causis amor in Deum, & reuerentia, & cultus nasci atq; augeri poterat: quòd tam bonus Deus, qui tã multa condidisset propter ipsum: quòd tantus & tam admirabilis, qui de nihilo protulisset, & conseruaret. Ex tam multis sensui obuijs, tum causis occultis, quas industria sua humanum ingeniũ inuestigat, meliùs se hominis contemplatio attollit ad cognoscendum Deum, ut amet & colat, quàm faceret ex una aliqua, aut altera: propterea quòd cognitio nostra, ut corpore inclusa, sequitur corporis naturam. Ex uarijs meliùs subsistit & roboratur, quàm ex aliquo uno: ex uariorum atque sparsorũ collectione faciliùs peruenit quò intendit. Et quia nõ expediebat hominis seipsum scrutari, ac pernosse, nec quantum uel posset uel nõ posset in se ac res alias expendere, ne (quod dæmoni acciderat) ex ea reputatione insolesceret, solummodo autem uniuersam suam intelligentiam in authorem suũ conuertere, ita demum futuro beatißimo: uetitus est de fructu arboris scientiæ gustare,

ſiue is fructus eam habebat uim, ut ad conſiderationem rerum conferret, ſicut multa ſunt etiamnum quæ ſpiritus cordis & cerebri dilucidant, & mentis ſubtilitatem pariunt: ſiue illud ſubmonebantur, ne à Deo ad dotes ſuas contemplandas, rerumq; ſibi ſubditarum experimentum animum deflecterent: debere confirmari primùm in cognitione Dei, ut illum amaret ſolum, hinc ad uſum rerũ aliarum tranſiturus, quum eſſet iam extra periculum. Sed ille inſtigatus eſt arte mali genij, qui ſerpentis forma illum aggreſſus, ex guſtu pomi ſcientiam & magnitudinem Deo parem promittebat: nec aliam fuiſſe aiebat Deo uetandi cauſam, quàm ne in regno naturæ uelut ſocium habere hominem cogeretur. Calumniatur apud homines Deum, apud Deum homines, ideo *διάβολος* dictus. Verba ſtulta, ſed apud animum cupidum tantæ magnitudinis facilè nacta ſunt fidem. Iam uxor re ipſa acceſſerat conſilio dæmonis, & pomum ęderat, offerebatq; coniugi Adæ. Ita ſuperbiæ adiungebatur amor ſocietatis. Nam Euam ex coſta Adæ dormientis Deus eduxerat, dederatq; ei uelut adiumentum uitæ, forma ac ingenio ſimilibus, adiumenta enim diſsimilia habebat haud ſanè pauca. Ergo gemino ſtimulo inſtigatus Adam, conſenſit in partes & factionem contra Deum: tanto præmio opinione ſua propoſito, guſtauit de pomo ſcientię, hoc eſt, uertit oculos à Deo ad ſe, ut dæmon fecerat, ilicò obtenebratus eſt, & ſe dilexit oblitus Dei. Quo admiſſo, ſeparauit ſe à complexu illo diuini fauoris. Conditio erat dicta in lege, ut quacunq; hora ex uetito fructu ederent, morerẽtur. quod ita contigit. Nam ſi quis hominem nunc cõſideret, planè uideat grauiſsimo laborantem morbo & inſanabili, ut iam deſperatus & deploratus ſit. Corpus infirmum, omnium rerum iniuriæ obnoxium, morbi ſingulis corporis partibus cum acerbiſsimis dolorum facibus horis omnibus minantes atq; impendentes: mens ſicut in extrema ualetudine inualida, cæca, improuida, nec ſe illuſtrari ſinit uoluntas, ut palatum ægri noxia ſemper appetens, profuturis inimica, ſananti aſpera atq; intractabilis: affectus commoti omnes. ipſe homo ſeruus rerum quibus eget, quarum erat natura dominus. In hac ægrotatione paucos annos moribundi agimus, donec omnino efflamus animam, quod mori dicitur: quum uerius ortus ipſe dici poſsit mors, ut acutè dixit Manilius,

Naſcentes morimur, finiſq; ab origine pendet. Talis mors data eſt Adæ pro ſupplicio ſceleris acerbior multo, quàm ilicò extingui corpus. Statim peccatum, hoc eſt cognitio ſui, oſtendit ipſis, non eſſe tales eos quales rebantur: nam qui ſe excellentiſſimos eſſe exiſtimabant, eos puduit ſui ipſorum, & erubuerunt ſuam nuditatem: tales ſe eſſe iudicarunt tam fœdos & turpes, ut exiſtimarent alios libentiùs ipſorum tegumenta conſpecturos, quàm ipſos eoſdem. decerptiſq; folijs ex arbore, texerunt ea quæ ab illo tempore fuerunt pudenda, priùs nõ erant. & intelligentes ſe peccaſſe in legem authoris ſui, inter arbores confertiſsimas abdiderũt ſe, fugientes illius conſpectum. Clauſi erant priùs eorum oculi ad alia, præterquàm ad Deum: nunc clauſi ad Deum, aperti ad alia. amiſſa eſt ſimplicitas illa innocentiæ. & iam qui ſolùm curaturi erant Dei iudicium de ſe, relicto diuino curant humanum. operiunt pudenda: & qui erat antea in mundo liber, incipit alienis iudicijs ſeruire. ſequitur caligo, & tenebræ mentis. fugiebant Domini conſpectum, obliti omnia eſſe nuda & aperta coram oculis illius, uimq; illius omnia regere, omnia replere. hoc enim ante miſerabilem illum caſum non ignorabant. Tum Deus denuntiauit homini, amiſiſſe illum poteſtatem in res inferiores, & laborioſe quæſiturum neceſſaria. terram ipſam pro bono ſemine, pro mercede laboris repenſuram ei ſpinas & tribulos, res prorſum inutiles atque inſuaues. Quæ noxa non ſolùm de terra intelligenda eſt, ſed de ijs omnibus in quæ patet humana diligentia, aqua & aëre, ſiue naturaliter proueniant, ſiue arte fiant atq; induſtria. omnibus propoſitus eſt labor & ſudor, ſi uelit uti. Et quoniam parens eſt Adam omnium mortalium, in eo fuit uitiata natura noſtra, ut nunquam deinceps integra ueniret ad poſteros.

QVOD HOMINVM NATVRA EST CORRVPTA.

CORruptam eſſe naturam noſtram, tam manifeſtò ipſamet oſtendit & clamat, quàm ægrotare ſe quum tenetur graui morbo. Quę enim condidit Deus, ea in

usum aliquem parauit, nam quid minùs cadit in sanctam illam & æternã sapientiam, quàm temerè & sine fructu & sine ullo quicquam procreasse? In familia bene institu ta nullus uacat officio, ut est uetus uerbum. uacabit in mundo, quo nihil est sapien- tius descriptum atq; ordinatum? Porrò usus non potest esse, nisi eius qui & indiget, & potest uti. Deus nulla prorsum re indiget, extra se angelis qui meri sunt spiritus nullus est usus mundi corporalis. Belluæ uerò paucis contentæ, nempe satisfecisse uentri, reliquis omnibus nec uti sciunt, nec possunt, ac ne curãt quidem. Homini er- go sunt parata hæc, qui eget propter corpus, & mente ac ingenio præditus sciet uti. Sapiens & optimus artifex Deus, homini, cui ex bonitate sua mundum suum attri- buebat corporeum, ex eadem ipsa bonitate facultatem quoq; erat largitus, ea inter quæ uersabatur accommodandi ad usus suos, nempe cognitionem & scientiam eo- rum, imperium quoq; in illa ipsa & dominatum, quo non minus aptè posset uti qui- bus uellet, quàm facile & quandocunq; libuisset. Dominum ergo illum cõstituit eo rum quæ propter ipsum creauerat. Quale enim esset hæreditatem filio parare, eamq; ita recondere, ne uel inueniret, uel postquàm inuenisset, eam addere difficultatem possesioni, ut capere & tenere uix posset? Tale esset omnino munus à Deo homini concessum plantarum, animantium, lapidum, si ipse quid & quatenus ex ijs sumen- dum haberet, quum usus posceret, ignoraret. Iam autem ut sciret assequi illa, non pos set tamen magnis uiribus renitentia ac repugnantia. Est ergo diuinæ bonitatis ac sa- pientiæ, omnia hæc muneri homini tradita cum facultate, hoc est scientia & domina tu. Atqui nos & misera illorum omnium cæcitate atq; ignorantia ab usu eorum ex- cludimur atq; arcemur, tum ea ad quæ peruenimus capere & posidere non possu- mus, quia procul disita, quia recondita, quia reluctantia, quia damnum nobis mor- temq; adferentia. Dicunt, Voluit nos Deus exercere, imò quantumcunq; exercea- mur uniuersi, minimam partem eorum quæ ignorabimus, nõ assequemur. At saltem necessaria sciremus, ut belluæ. Quid, quòd non solùm ea non obtemperãt uoluntati nostræ & iussibus, sed insidiantur omnia, ut noceant, si qua posint. Æstus & rigor cœli nobis, frugibus, & animantibus nostri usus, ignes, incendijs, aquę eluuionibus, ædificia quæ nos ad tutelam nostram extruimus ruina sua nos opprimimur, in mari mergimur dum piscamur, dum aliquò traijcimus, uestes arrodit tinea, puluis & hu- mor corrumpit metalla, rubigo cõsumit. Nullæ sunt fruges quibus terra eadem non producat hostem, à quo suffocentur & pereant. Aues, talpæ, mures, formicæ, uermiũ incredibiles formæ fructibus & frugibus pestiferæ. Feles & canes inter nos educati penum uniuersam diripiũt, insidiantur corti martes, uulpes, mustelę, caulibus lupus: ut transeam rariores feras, leones, ursos, apros, tigres, pardos, pantheras, nobis & no- stris gregibus hostes capitales. Quid referam uenena tam multifaria, tam præsentis exitij? Ex homine uerò quanta homini mala? plura ex illo uno, quàm ex cæteris om- nibus, domi, priuatim, publicè, in ciuitate, calumnijs, pugnis, digladiationibus, fur- tis, rapinis, mutilatione. Postremò foris bellum, quod unũ omnes facies & formas cru delitatis, immanitatis, inhumanitatis complectitur, ut id solùm euidentisimo atque efficacisimo sit argumento deprauatæ ac uitiatæ naturæ nostræ. Quę animantes in- ter se turmatim ad internecionem concurrunt? nullæ sanè: sed, ut Plinius inquit, Con gregari uidemus, & stare contra disimilia. Quæ fera tanta rabie sæuit in feram sui ge neris? nimirum manet in illis primigena illa natura, in nobis degenerauit in peius. Ita que non nos domini sumus rerum, sed illæ nostri: & nos illis seruimus, quanto labo- re, quàm asidua sollicitudine? ut hominum plerisq; nihil sit omnino aliud negotiũ in uita, quàm quærere quæ futura sint usui corpori, & quæsita cõseruare, uel ne perdã tur, uel ne pereant. Quòd si amittantur, quis dolor, quanta afflictatio? ita nihil minus quàm id agunt, ꝓpter quod missus est homo in hanc uitã: & sicut Ennius loquit̃, præ ter ꝓpter uitã uiuitur. Aliquid ergo egimus, aliquid cõmisimus, propter quod amis- sa sunt ea munera, quæ excellenti naturæ nostræ fuerãt ab authore cõcessa. Iam uerò in re omni est aliquid optimũ & præstantisimũ, unde res ea nomẽ speciei suę sumit. Bestię omnes statim ut natæ sunt, uel breuisimo pòst tẽpore pręstãtisimũ illud sitę

naturæ

naturæ usurpant,& opera edunt illi præstantiæ cōformia,& ut quædā paulò diutius tardent,usurpant certè tandem, & re ipsa demonstrant se huius esse naturæ ac ingenij. Quòd si non faciūt, certè indubitatum facimus iudicium, corrupta ea esse ac deprauata ex causa aliqua uel interna uel externa. Homo autem quandiu bona mente non utitur? quàm pauci aliquando, quàm multi nunquam? ut appareat, à rectitudine naturæ suæ declinasse. Quid, quòd animantes omnes statim uergunt quasi nutu quodam ad inclinationem perfectionis suæ, soli homines à sua sunt auersi & abhorrent, nempe à cultu mētis & sapientia. Bestiæ naturæ ductu nollent uiuere uitā plantarū,& ne illuc relabantur exercent semetipsas. At quàm multi hominū cupiūt uitā brutorum agere, immersi delicijs & corporeis uoluptatibus, sine ulla cura aut respectu mentis, ac ne cogitatione quidem, sit ne mens aliqua, an nihil homo distet à bestia. Quòd si sibi ipsi homo permittatur & commendetur semota educatione ac disciplina, quomodo ferretur pronus præcepsq; ad ea quæ minimè sunt hominis? Cuius rei statim ab ortu suo tota infantia & pueritia manifestissima edit signa. Quid enim quærit aliud quàm delicias, uoluptates, lusus, indulgentiam? Quid ei magis est instar mortis, quàm prima illa ad literas & formandos mores institutio? mens nostra natura expetit uera, uoluntas bona: adeò ut Quintilianus mirandum esse ducat, malos esse tam multos, quòd sit contra naturam. At quanta est facta inclinatio à ueritate ad fabulas, à bono in malum? Degenerauit ergo natura nostra à recta sua conditione ac uia. Age uerò, quæ tandem natura integra expetit interitum sui? Atqui in solo hominum genere sunt qui sibi manus adferant, multi qui mortem optēt & inuocēt, plurimi sani & ualētes, tædio uitæ ob leuiculam agitationem bilis. Accedit his, quòd homines positi sumus à principe naturæ inter bestias & angelos, propinquiores tamē angelis mente ac intelligētia, propinquiores brutis corpore. At uidere est, quàm maiore nos interuallo superant angeli, quàm nos bruta. Et loquor de angelis in sua natura, nec miseria deiecta, nec sublimata beatitate. Corporis uerò dotibus à multis bestijs superamur, integritate, uiribus, celeritate, agilitate, ualetudine, uita, sensuum acumine ac uigore. Deinde nō est credibile, à Deo optimo & nobis amicissimo cōditum esse de principio hominem tam infirmo corpore, obiectum tot incommodis uitæ, & animam nobilissimam intrusam in uincula, ubi torqueatur perpetuò: sed esse indubiè quod sapiens ait, se id solùm inuenisse, à Deo esse factum hominē rectum, syncerum, integrum, & ipsum se his calamitatibus inuoluisse quibus premitur. Aliquid istorum uiderunt in suis illis tenebris Pythagorici, & eos sequutus Plato, ut solet, quum dixerunt corpus hoc sepulturam esse & carcerem animæ, eamq; hic deuinctam dare magnorum scelerum pœnas. Hîc uideo adesse quosdam multis quæstionibus, tanquam tendiculis instructos. Atqui Adam peccauit solus, cur in nos redundat flagitij illius supplicium? Planius est faciendum hoc quod de primæua noxa & principe dicimus. Mens hominis & illustrata erat magna luce Dei, & amore accensa, ut sursum ferretur: caro uerò beneficio illius lucis & ardoris subdita menti, & omnia homini. Homo uerò per peccatum auertens se à Deo, trāsiit à mente in carnem. Caro, cuius natura est deorsum trahere, nempe ad suam originem, procul à Deo trahit, nempe ab spiritu. Habet enim caro natura atque ingenio suo desideria sua & cupiditates alienas ab spiritu, sed quæ beneficio fauoris diuini reprimebantur. Ita amisit homo ea munera, quæ gratia numinis erat nactus, & ex spiritali ac diuino factus est carnalis terrenúsque. Inde caro omnis ex illa carne desumenda, damnata, tanquam Deo inimica: & caro omnis propter consortium & coniunctionem cum illa inimica Dei carne, non tam facta est inimica quàm aliena. Ita in Adā propter peccatum, tanquam in semine uel radice omnis humana caro damnata est. Et quemadmodum, uitiato semine aut radice omnes deinceps fructus nascuntur uitiati, sic in uitio Adæ, quoniā ex eo omnes sumus. Quapropter generatio hominis facta est pudenda: quod ostēdit naturalis pudor in ostēsione genitaliū: ideoq; ea solùm texerūt Adam & Eua. Nanq; ubi senseru it uitium, de illis erubuerūt. Atqui sacris oraculis est proditū, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: pater nō portabit iniquitatē filij. Ita

est,

est. Sed omnes quodammodo in Adam peccauimus, non aliter quàm omnes futuri fructus uitiati sunt in uitio seminis aut radicis. Iustitia autem illa prima quæ originalis nuncupatur, non erat munus à Deo Adæ peculiariter tributum, sed humano generi. Ideoque cum ij qui erant tum humanum genus, facinus commiserunt, uniuersum humanum genus beneficium illud perdidit: quemadmodum quod ciuitas pusilla adhuc & infrequens decreuit ac statuit, eadem mox aucta & numerosa seruat, & pauci, patres copiosam suam in posterum sobolem obligant & deuinciunt. Adde huc, quòd qua peccamus ratione, consimili punimur, nō acrius. Omnes quidem in Adam hactenus peccauimus, ut fauoris & gratiæ Dei, dona amitteremus, per quæ ad coniunctionem illius uenitur. Cares tu illis, non cruciaberis propterea, sed carebis illa coniunctione. Nihil fit ergo iniuriæ cuiquam, quandoquidem non punitur acerbo sensu, qui ipse peccandi sensum non habuit. Quærit alius, Si Adam uno crimine tam immanem fecit casum, cur nos tot flagitijs, tot sceleribus cooperti & obruti, non grauiùs multo cadimus, quàm ille? Quia unicuique rerum dedit Deus eam naturam, per quam esset res illa: quam si tolleret, non iam ampliùs ea res esset, sed alia quæpiam diuersæ formæ. ita dedit Deus homini, quo esset homo: tum ornauit eum atque instruxit amplissimis donis, ut diximus, scientia & cognitione rerum, latissima ditione in res omnes, sano & integerrimo corpore, & uita pro libito diuturna, prima illa debebantur naturæ hominis, sine quibus homo non esset: hæc autem posteriora gratuita sunt, ex fauore conditoris. Quo ergo die à gratia & fauore principis sui homo est deuolutus, eodem ipso amisit ea quę gratia & fauor dederant, & conseruabāt, qui enim ab igne calorem recipit, si abscedat refrigescit. Itaque cecidit Adam ex fastigio illo beneficiorum Dei: nos qui humi iacemus, nullam habemus unde cadamus altitudinem. amisimus enim dona gratuita, ideoque alterum Adæ flagitiū, si quod admisit, non nocuit nobis: nec nostra ingenium tollunt naturale, tametsi non pauca important incommoda, grauia profectò & peracerba, obscurationem mentis, & quandam uelut in belluas degenerationem, morbos, debilitates, procliuitatem ad pessima, tarditatem ad optima, quæ omnia uidemus indies gliscere, ea uerò scelerum esse supplicia dubitari non potest. Quantum est enim, & quàm dolendum, circuncludi hominem tenebris ignorantiæ, & quidem rerum maximè necessariarum? uinciri manibus & pedibus morbo & debilitate, auerti innumeris cogitationibus à cura colendi & amandi numinis, angi tantarum rerum quas quotidie augemus solicitudine? Sed pergunt quidam interrogare, an non peccatum omne uoluntatis est? Ita planè, & peccatum hoc uoluntatis fuit in Adam, hoc denigrauit illius animam, & corpus contaminauit. Huius autem corruptio dimanauit ad posteros, & orbatio puritatis illius, quam nostri iustitiam originalem uocant. Quocirca priuatio magis est in alijs boni, quàm contractio mali seu culpæ, & animę infectio ex cōtagione corporis quia illi iungitur, ut corpus nostrum in aerem pestilentem ingressum, noxam sibi à loco accersit. Quærunt hic alij: Quid ergo fiet de ijs qui fato sunt defuncti ante annos quibus possent Deum cognoscere? Ad sempiternam beatitudinem non peruenitur, nisi per charitatem Dei, ut anteà dixi. Pueri qui hanc beneficio Christi non sunt adepti arcentur ab æternis illis bonis: nec ulla tamen fit illis iniuria, si nō assequuntur, quod nec illis est promissum, nec sentiunt tamen plus incommodi, quàm ex sutore aut fabro natus si non fiat rex, aut homo quòd alas & pennas non habet. Fruuntur tamen, ut credibile est, amplissimis bonis: nempe naturalibus liberis atque expeditis. Non enim uersantur in malis, graui & tetro corpore exuti: uigent animæ cognitione libera, gaudent contemplatione aperta rerum omnium & dilucida. Additur aliud quæsitum: Peccatum Adæ nocuit tantopere, quid illius reconciliatio? cur non per reconciliationem eximuntur ea noxa quam propter delictum merebantur? Si execrabiles filij Adam, cur bonorum uirorum filij grati? Quia in reconciliatione Adæ non est execratio carnis sublata, sed anima à seruitute carnis liberata, & reposita in gratiam cū Deo. Ita cōtigit ei quod alijs bonis uiris, ut manente uitio in semine, fructus sit ad meliorem odorem aut saporem concinnatus. Ascendunt quidam altiùs, & se in

pene-

penetralia diuinæ ſapientiæ ac uoluntatis temerariò ingerunt. Cur, inquiunt, dedit Deus homini præceptum, quod ſciebat iri ab ipſo uiolatum? Simile eſt illud, Cur eos creat quos malos fore prænouit, & ſibi inimicos? Hoc uerò nimis eſt impudenter, Deum ad reddendam eorum quæ agat rationem accerſere: quod à principe aut uiro prudentiſsimo facere reformidares, deterritus uel magnitudine uel authoritate. Tu uerò in rege mundi omnipotenti & ſapientiſsimo, nec magnitudinem reuereris potentiæ, nec ſapientiæ authoritatem? Peccat homo non uoluntate Dei, ſed ſua ipſius. belluis libertatem non dedit mentis, homini dedit, & ante eum propoſuit uitam & mortem, ad quodcunque uoluerit porrigat manum. Sed nec deſunt qui bonum hoc libertatis animi, quo amplius aut præſtabilius dari nullum potuit, calumniētur, quaſique Deum in ius uocent, quòd id dederit per quod peccamus: quaſi uerò non etiam bona omnia, ut mentis intelligentiam, phantaſiam, ſenſus, ualetudinem, robur, diuitias, potentiam, decus in peſsimos uſus cōuertamus. Nihil ergo dediſſe fuerat ſatius, quia nos bonis & bene attributis prauè abutimur: & quod ingentium eſt ex ſe bonorum inſtrumētum peruertimus malorum omnium. Sic ille Ciceronianus Cota quaſi deos uocat in ius, quòd hominibus rationem ſint largiti, quam multi tanquam in artificium uertunt ſcelerum & flagitiorum. Eſt ne author in culpa, ſi tu inde es malus, ſine quo eſſe bonus non poteras? Et dæmonibus naturæ excellentia occaſionem præbuit miſeriæ. Culpet igitur diabolus Deum, quòd ſe tam excellentem condiderit. Atqui ſciebat, inquit, me malè uſurum. Atqui & alios ſciebat bene uſuros, idcirco dedit omnibus eiuſdem generis eadem: & malos tolerat propter bonos. omnia enim ſunt propter hos, qui hæreditatem accipiunt ſalutis, ut Paulus inquit. Sed oculi noſtri in comparatione noſtri temporis & æternitatis non ſolùm caligant, uerùm denſa nebula inuoluuntur. Imaginandum eſt, in illa æternitate perinde eſſe Deum facere aliquid & præſcire, ut nos agere aliquid, & actum uidere. Trado tibi gladium, hoc prius eſt natura: tu traditū uertis in tuam perniciem, hoc poſterius eſt: tum uideo te malè uſum. ſic Deo prius eſt dare tibi ampliſsima munera, poſterius te illis abuti, & eum hoc cognoſcere nō quidem tempore, ſed curſu quodam rationis, & uelut gradibus naturalibus exiſtit ad poſtremum. Quid ergo tam ſæuus eſt punitor Deus, ut tanta bona unius illicò præcepti tranſgreſsione eripiat? hæccine eſt illa à uobis nunquam ſatis deprædicata bonitas? Non eſt conſiderandus Deus, ut iudex aliquis humanus, qui maleficium punit. Homo enim infligit pœnam, & ira percitus, uel abductus odio ſcelerum in corpus noxium exercet legem, aut exerceri imperat. Deus uerò mitiſsimus, māſuetiſsimus, optimus eſt: qui ut uerè & appoſitè loquamur non dederat præceptum Adæ, & pœnam addiderat: ſed ut pater amantiſsimus præmonuerat, ne ab ipſo oculos deflecteret ad res alias: futurū ſi id fieret, ut in maximas calamitates & miſerias ſeſe induceret. haud ſecus quàm qui uoraginem digito indicat, in qua ſit præſentiſsima pernicies cadentibus. Itaque Adam prauitate & dementia ſua in id exitium incidit, à quo præmonitus fuerat ut caueret. Non finxit Deus præceptum, nec ante pedes Adæ tetendit ut pedicam: neque poſt tranſgreſsionem impulit Deus illos in tantas calamitates, tanquam uiolatores ſuæ legis: ſed ipſi quia ultrò receſſerunt à bono, neceſſariò in malum inciderunt, quoniam à beatiſsimo in miſeriam, quod oſtendit ſacræ narrationis ſeries. Nam ubi de uetito guſtaſſet fructu, ſtatim ſenſerunt quid admiſiſſent, & antequàm Deus illis loqueretur, & fœdum facinus exprobraret ad manifeſtationem ſupplicij, iam inter ſe ſupplicium experiebantur, & præ ſe ferebant. Nec Deus damnauit terram & carnem, ſed damnatio ſecuta eſt ex peccato, & diſceſſu à Deo ad diabolū. Sacræ uerò literę humanis uerbis & more hominibus loquūtur: & præſertim uulgo gentis Hebrææ, quod erat ad altiora myſteria cōſequenda tardiſsimum. Et tamen ruinam hanc adeò miſerabilē & acerbā, pater indulgentiſsimus Deus in grande illi bonū cōuertit. Nā homo perculſus morbo grauiſsimo, quo per amorem ſui cæcū atque immodicum à Dei amore ac fiducia diſceſſerat, quo alio erat curādus modo, quàm ne in ſui amorē recideret, & ad amorē Dei aſſueſceret redire? Cæca mēs, multiſque tenebris obruta admonent atque ſtimulant eum, ut ſibi

ut sibi diffisus quærat ducem uiæ, magistrum actionum suarum omnium, qui nec falli posit, nec uelit fallere: nempe Deum, cui uni fidat. animus tanta perturbationum tempestate concussus, cogitur sedatorem & tranquillatorem implorare, & quietem optare aliquam, qualis contingere in hac uita non posit, in solo Deo est speranda. Corpus infirmum, tot morbis & doloribus afflictum, uita tot molestijs impetita adducit hominem, ut minus se amet, assurgat fiducia atque amore ad illum, à quo dabitur nobis requies tantis malis, etiam inter has spinas, inter tam grauia incommoda multi uitam hãc mordicus tuentur, & ab altera abhorrent, & in Dei cognitione rarissimi sunt ac segnes, in amore autem frigidissimi. Quid facerent, si hic & corpus esset firmissimum, dolorum & defatigationum expers, & delectationes in uita plurimæ ac perpetuæ, omniaque ad uoluntatem nostram fluerent? Si ergo sanari se hic æger cupit, quomodo erat aliter sanandus? pater amantissimus quod aliud potuisset remedium excogitare præsentius? Quærunt, Cur si peccatum Adæ tantam inuexit cladem & ruinam, reconciliatio Christi nõ eximit nos ea noxa, & in pristinum statum reducit? Christi aduentus & reconciliatio reddidit quod expediebat, nempe uiam ad æternã bona: non reddidit ea bona quæ non expediebat nos recuperare. Si enim homo esset solùm ad uitam hanc conditus, bonus & beneficus Deus tum Adæ ipsi iam reconciliato, tum alijs qui ipsi se peccato suo nõ cõtaminassent, prima illa sua excellentissima munera reddidisset. Sed quoniam nos ad cœlestem immortalitatẽ Deus creauit, bonus & liberalis Deus specimẽ etiam horum bonorum in primo homine protulit, fecit illum non solùm dignitate naturæ admirabilem, sed instruxit & ornauit amplissimis uitæ bonis, & sic illum posterosque eius reliquisset, si in Dei gratia perseuerasset. Sed Adam tam celeri defectione à Patre ac Domino, fecit & angelis & hominibus postea nascituris manifestum, non conducere & illi & nobis omnibus tantam patris indulgentiam: melius nobis esse omnibus, ut hic tanquam peregrini uersemur, non tanquam ciues in patria, ut alteram illam ueram & perpetuò duraturam patriam toto pectore concupiscamus & quæramus: ne si bene sit nobis peregrè, patriæ nos non solùm capiat obliuio, sed neglectus & auersatio. In illo enim rerum statu tam fœlici, & tam undique bonis constipato & accumulato, quotusquisque uel cogitasset ad cœlum se esse factum & appositum? uel curasset uel expetisset, nisi uis mentis magno conatu altè spectãtis, sensum tantæ fœlicitatis sub se reliquisset? quod fuisset factu difficilimum in tanta dulcedine rerum uitæ. Itaque experimentum sumptum est in uno, quid uniuersis expediret: & Christus Dei filius iacturam quam nos in casu Adæ fecimus, resarcijt: non reposuit ea bona quæ & illi fuerunt causa ruinæ, & nobis omnibus fuissent: reponet tamen, cùm iam ampliùs non poterunt esse ad noxiam occasio: nempe quum euecti in cœlum ita erimus cum Christo, & per Christũ cum Deo, ut nullus sit deinceps casus timendus, nec uis ulla posit nos à Deo diuellere. Occurritur hìc à pertinacibus alia quæstione. Quandoquidem ad cœlestem uitã est homo factus, cur Deus hìc eum posuit in terra, hoc est in peregrinatione, & non in patria ubi erat permansurus? quorsum opus erat hoc decursu uitæ? quorsum hoc corpore tanti & tam mirabilis artificij? Hoc uerò perinde est ac si quis quærat, Cur format nos Deus priùs in locis maternis, & non potius in hac luce in qua sumus uicturi? cur creat flores ante fructus, cur fructus crudos ante maturitatem? cur animalia oriuntur paruula, sensim deinceps adolescũt? quæ persequi esset infinitũ. Voluit Deus res quæ materiam haberent, & contineri dimensu loci, & fluxu temporis procedere. Corpus autẽ ad hãc uitam magnum & mirificum habet opificium, uidelicet omnia deinde opera etiam minutissima solertiam sapientiamque testantur conditoris. Miramur artificium huius corporis ad uitam, id est, ad rem temporariam: quãtum est artificium fœtus in utero ad nouem menses? quantum formicæ & muscæ, & papilionum, & flosculi eodem die perituri quo nascuntur?

LIBRI PRIMI FINIS.

Ioan-

IO. LVDOVICI VIVIS DE VERITATE FIDEI CHRISTIANÆ LIBER II. QVI EST DE IESV CHRISTO.

OVVM mihi oritur uolumen cum aduentu Dei, & Domini nostri, in quo ostendendum est, quemadmodum lapso homini Deus statuerit subuenire. Quantopere afflixerit Adamum acerbissimus ille casus, reputare quiuis facilè per se potest: quum ex eo uideret se ingentibus Dei tam corpore quàm animo donis orbatum, & incredibili cum ægritudine transegisse ætatem, calamitatem reputantem quum suam ipsius liberorum & coniugis, tum illam quam in cunctam suam posteritatem inuexisset. Mouit eum acerrimè inter alia mors Abelis filij, quæ fuit in hominum genere prima, posita ob oculos imagine tam horribili speciei illius, quam quisque esset propter delictum illud suum subiturus. Sed consolata est eum Dei bonitas, ostensa procul mentis oculis reparatione atque instauratione tantæ ruinæ amplissima & copiosissima: qua spe fretus maiore animo ferebat tantum pondus laboris, eamque ipse spem & fiduciam filijs ac nepotibus quasi per manus tradidit, simul cum aliqua ratione pietatis, quæ illi tanquam stellula inter nubes densissimas conseruata est: Deum unicum qui uniuersa condidisset, colendum esse ac reuerēdum, huic obtemperandum, hunc amandum, in illo inesse bona omnia, procul autem ab illo calamitates, labores, cuncta mala. Sed posteri illius cùm ruditer æuum degerent, sine disciplinis & cultu animorum, solis corporis sensibus ducebantur, quumque nec præsens numen aspiceret, neque ea per quæ intelligi posset, considerarent, subijt in eorum mentes grandis obliuio Dei, tum & iustitiam illius neglexère, eadem causa qua etiamnum plurimi, quòd non cernerent paratam illicò malefactis ultionem. Ergo uelut repagulis omnibus pudoris ac diuini respectus amotis, effusissimè se in flagitia omnemque turpitudinem proiecerunt, non illa quidem animi flagitia, arrogantiæ, odij, iracundiæ, inuidentiæ, quæ apud illos nondum inualuerant: & hæc enim orta sunt & aucta cum hominum cœtibus, opulentia, honore, dignitatibus: sed in ea quæ corporis libido expeteret. In has obscœnitates & maximi & minimi, uelut facto agmine irruerunt, adeò ut & qui nomihil ingenio ualerent, haberéntque eas animi dotes, quibus se ad Dei cognitionem cultúmque facilè extollerent, quos angelos & Dei filios appellant mysticæ literæ, etiam cum alijs obbrutescerent sectandis uoluptatibus. Depressa uiomni mentis ac iudicij, & quasi demersa in corpus, longissimè à similitudine Dei recesserunt: eaque fuit continuatio flagitiorum, ut quum nihil restaret amplius bonæ spei, ultione numinis deleti sint uniuersi laxatis aquis undique, supernè, infernè, à mari, à fontibus, à fluminibus. Cuius inundationis gentium quoque scriptores meminère, uelut Pomponius Mela, qui Ioppen Ægypti conditam ante diluuium tradit, quod de diluuio uel Deucalionis uel Ogygis accipi non potest, quorum neutrum attigit Ægyptum. fuerunt enim utraque in Græcia Deucalionis in Achaia, Ogygis in Bœotia, & huic uicina Attica. Repertus est tamen in tanta multitudine Noë, qui à rationibus uitæque aliorum instituto longissimè recederet, & numen purè ac sanctè coleret. Hunc cum uxore & tribus filijs, ac totidem nuribus à clade illa Deus seruauit: unde postea humanū genus reparatum est, tanto breui prouentu, ut quingentis annis pòst & amplæ urbes sint frequentatæ, & magni exercitus ad bellum gerendum collecti. Sed hoc non de quingentis modò annis, uerùm nec de ducentis fuerit mirandum, si quis ad comparationem reuocet, quanta posit ex uno cōiugum pari breui tempore multitudo procreari. Ab uno intra uiginti annos, ut paucissimè dicam, uiginti: à uiginti post annos totidem, quadringenti: ab ijs deinceps ea turba, cuius iniri iam numerus non possit. & hęc ante annos sexaginta, quod facile est computatione colligere. Verùm dubitarit aliquis, quemadmodū ex hac nostra regione culta & habitata ad diuersam, seu aduersam potiùs, transierint homines per loca inuia, exusta perpetuis cœli ac soli ardoribus. Sed ea quæ

ctio ex uetere ignorantia nascitur. Ostensum est enim nostra ætate, uniuersam terram cum ipso Oceano adiri & penetrari posse, etiam sine difficultate, nec obstare uiam illam sub signifero à sole semper tritam & accensam. At sunt etiam homines in mari, sicut in terra: quod pro indubitato est habendum, uiuere homines integros in mari, sicut Plinius tradit: quorum unus captus est ante annos duodecim in Batauia, quem uiderunt plurimi: etenim detētus est supra duos annos mutus, & incipiebat iam fari, quoad ictus bis pestilentia in mare est remissus gaudens & exiliens. Sed isti quoque ex terrestribus sunt hominibus progeniti. Nam sunt in quibusdam locis maritimis homines maximopere dediti natatui, cui exercitationi assuefaciunt pueros suos, ut hi diutissimò possint durare sub aquis. Filij horum in aquis penè geniti, nati, educati, habitatione huiusmodi non aliter delectantur quàm pisces. ita quemadmodum alij homines in arido, sic hi uiuunt in mari. cuiusmodi esse in extremis illis insulis Oceani, locis calidissimis, ex ijs quæ relationibus nostrorum hominum accepimus, coniecturare licet. Raphael Volaterranus refert, fuisse in Apulia ab hinc annos ducentos iuuenem quēdam, assuetum ab infantia in mari agere. Itaq; inter marinas belluas complures dies uersabatur, & cōsuevebat illæsus, haud aliter quàm si una esset ex eis. penetrabat maris intima & remotissima, reuertebatur sæpe ad litus & nautas dē futuris tempestatibus præmonebat: Nicolaus prius dicebatur, postea Colapiscis, quasi Nicolaus piscis. Sed ad cursum redeamus historiæ.

DE RELIGIONE PRISCORVM HOMINVM.

PORrò Noë filios suos quam ipse à suis accepisset maioribus pietatem, & colendi numinis rationem edocuit. Sed illi cum liberis & familia ad diuersas mundi partes digressi, quod erat naturale facilè retinuerunt: colendum quidem esse numen modum tamen & uiam mutauerunt, quisque arbitratu suo, unde deorum & religionum tanta multitudo ac uarietas exorta. Religionem uerò à natura esse humanis pectoribus inditam, ostendit consensus generis humani: dicam hoc uerbis Ciceronis, lib. de Legibus primo. De ipsis quidē hominibus inquit: Nulla gens est, neq; tam immansueta, neq; tam fera, quæ non etiam si ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Deprehensum est hoc non solùm in nationibus terræ huius nostræ, quam cōtinentem uocant scriptores, sed in nouo hoc orbe, ad quem magnis nauigationibus Hispani penetrarunt. Inuenerunt enim nostri homines gentes permultas, quæ sine literis, sine legibus, sine rege, sine republica, sine artibus æuum degerent, non tamē sine religione. ut appareat uerius esse ex natura religionem, quàm reliquas hominum artes atq; inuentiones. Nam sicut facultates omnes atq; appetitus animi & corporis inditas à natura censemus, quoniam tametsi non eadem semper appetunt aut agunt, aliquid tamen & agunt & expetunt: ita de religionis est cura sentiendum, non eadem omnibus religio, aliqua tamen cuiq;. sicuti non omnes eadem comedunt, nec omnes rebus eisdem capiuntur & delectantur: quia tamen esse omnes ac delectari animaduertimus, id esse naturale pronuntiamus. eundem in modum religio naturalis est in genere, species autem formæ, qualitates hominum sunt. Olim religio sola habita est pro sapientia, nec sapientes alij, quàm qui illam mortalibus traderent atque explicarent, apud Æthiopas, Indos, Ægyptios, Græcos, Romanos, quorum catalogum longum esset recensere. Nec Deus de sui cognitione humanis mentibus plus concessit ac reliquit, quàm quod pietati satis esset. Pessimè Lucianus Samosatenus sophista, qui adimens hominibus ueterem ac receptā religionem, non saltem reponebat nouam aliquam. Quod irrideret antiquas dementias ac insanias, rectè id quidem: sed alia debebat substituere potiora. Sublatis enim prorsum religionibus, quid aliud quàm hominem sine humanitate relinquebat? Sed quid aliud decebat Epicureum facere, & eum qui à luce se in tenebras recepisset? idem faceta rabie philosophiam irrisit, & curam omnem uirtutis. Cedò si potes aliquando loqui amoto ioco, quid tandem uis homines facere? tollis deorum cultus, subsannas eruditionem, etiam uoluptates corporis quas secta tua profitetur insectaris, quam humano ingenio relinquis occupationem? & tamen hic nonnullis (si Deo placet) sapiens

piens uidetur, nempe ijs qui magna inuidiæ rabie oderunt quicquid nõ habent, aut per quod alios magnos & claros effectos esse uident: ut Lucianus ipse, quem ad insectationem & proscindendam philosophiam inuidia Plutarchi Cheronensis impulit, quem in magno esse honore apud Traianum Cæsarem inuitus & dolens cernebat. Ergo ut ad propositum sermonis reuertamur, pietatis cura indita est naturaliter homini. Quòd si ita est, monstrum profectò est hominis non homo, qui sine religione ulla uiuit. Sed posteri Noë homines crassi ac rudes, non Deum illum naturæ dominum uenerati sunt, quem non uiderent, sensibus tamen omnino ducerentur, sed quæ intuitu pulchra atque admirabilia in orbe spectarent, aut utilia deprehenderent, iudicio illo suo hebetissimo ac tardissimo pro dijs habuere. Is error à parentibus manauit in posteros, & actus indies, magnas de uetustate uires accepit: cui ætates insequutæ nefas existimarunt repugnare. nam posteri maioribus suis tanquam filij patribus eam se reuerentiam censent, debere. Ergo alij propter speciem & magnitudinem cœlos, sidera, elementa adorauerunt: alij animantes brutas, à quibus aliquid commoditatis acciperent, sicut Ægyptij boues, & feles, & ibes: alij homines quos honoribus diuinis uel ob beneficium, uel ob metum atque assentationem affecerunt. Hæc omnia magna & miserrima humani generis calamitate in deorum numerum atque existimationem uenerunt. Ita indies augendis huiusmodi insanijs religionum, magnum densumque sibi homo murum circundabat, ne ad uerum Dei cultum perueniret, & ad uiam suæ beatitudinis. Eos uerò qui uel bonitate aliqua ingeniorum, uel disciplina atque informatione humanitatis uidebat dæmon ad saniorem mentem posse peruenire, magnis occupationibus propositis auertebat ab ea cogitatione ac cura, Græcis & Romanis ingenijs dedit poësim, historiam, studium bene dicendi, cognitionem naturæ, mathematicas, exercitamenta corporis, bellica negotia, nobilitatem, rem publicam, rem priuatam, opulẽtiam, decus, dignitates, ambitionem, famam, gloriam. Inter hæc tam multa & uaria ecquæ tandem esse poterat religionis cogitatio, & cura seria & bonæ fidei? Assentiebãtur modò receptis iam olim opinionibus de dijs, & eorum cultu, reliquas omnes cogitationes ijs occupationibus impendebant, quę satis essent quibuscunque ingenijs distringendis & obruendis. Lõgo æuo post Noam extitit Abraam Chaldæus, qui cœli numen & naturæ regem coluit, adorauit, illi obsequutus est, ac toto fidit pectore. Erant indubiò ætate illa, & prioribus fuerant, qui more ac ritu Noë Deo cœli offerrent sacrificia, uelut Melchisedech, qui in primis illis Hierosolymorum fundamentis regnabat, sacerdos Dei excelsi: sed quę esset Deo habenda fides, quanta fiducia, quæ charitas, fortasse nec præstarent, nec assequerentur. Primus inter illos Abraam deprehẽdit authorem rectoremque uniuersitatis mundi, non solùm externis sacrificijs colendum, sed amore & fiducia, ut illum chariorem habeas quàm teipsum, illiusque uerbis & bonitati fidem non minorem præstes, quàm ijs quæ cernis aut tangis. Qui quum ea esset mente abominatus deos patrios, & magna inuidia apud populares suos fuit, & Deus illum colloquio suo dignatus est. à quo monitus, ut domum & rem familiarem transferret. sine ulla cunctatione Deo se se cunctum concredidit, & cum uxore ac familia transiit in Mesopotamiam priùs, inde in Palæstinam. Hunc tantum uirum, tam promptum obsequio, tam fiducia constantem ac stabilem delegit sibi Dominus, ex cuius progenie nasceretur Christus, salus orbis perditi ac profligati. quumque ex Sara uxore sua nullos genuisset liberos, dedit ei seni admodum, & coniugi sterilitatis siue natura à principio damnatæ, seu ex æuo iam decurso, filium Isaac quem patris non absimilem uehementer dilexit Dominus. Hunc duo fuerunt gemini precibus à Domino impetrati, Esau, & Iacob, qui postea de lucta nominatus est Israël: hic fuit uir quum auitæ imitator pietatis, tum uerò mansuetudinis incredibilis, quæ illum magnopere commendabat Deo. Itaque ex duobus, & si erat Esau natus paulò antè quàm Iacob, tamen hic est à Domino electus, ad propagationem sanctæ sobolis. Huic filij fuerunt duodecim mares, cum quibus urgente publica annonæ penuria, in Ægyptum migrauit, pastoritiam uitam agens cum filijs: quod uitæ genus Marcus Varro ex Dicæarcho scribit anti-

quissimum fuisse, priorem quàm agricolarum. Vnde apparet uetustissimam esse Hebræam gentem, quin & Hebræum nomen nonnulli existimant à pastura pecudum deductum esse. Cæterùm Iacobi propago mirificè est multitudine aucta, adeò ut terrori iam esset Ægyptijs, edixissetque is Pharao, qui tunc Ægyptum tenebat, ne mares Hebræorum tollerentur, sed abijcerentur in Nilum. Et Hebræi ipsi quotidianis substructionum operibus, suprà quàm dici possit premebantur, erigendis ut puto insanis illis regum extructionibus, quarum multa est mentio apud rerum scriptores. Contraxerant illi quoque ex Ægyptiorum conuictu, plurimum impietatis: & oppressi laboribus, intentique semper præsenti necessitati, longa hauserant obliuia Dei illius, cuius religionem à suis maioribus acceperāt. Quumque maturum iam con silio diuino uideretur, & Palæstinam stirpi Abraæ sicuti erat pollicitus tradere, & po pulum suum à seruitute corporum atque idololatria liberare, Mosen Hebrǽum de tribu Leuitica delegit, ducem sui populi. Hic Pharaonem tum prodigijs & portentis uictum, tum damnis & afflictione fatigatum atque obrutum, coëgit populo ueniā dare, ut ad sacrificandum Deo suo Ægyptum egrederetur. Quumque ad mare rubrum peruenissent, mutata subitò Rex sententia, decreuit illos reducere, & ingenti armata manu persequutus eos, quum uestigia illorum urgeret, ingressus per siccas iam mari rubro apertas uias, Hebræis iam in aduerso litore consistentibus, ipse Dei nutu inuolutus est, mari in priorem cursum reuerso. Hæc omnia, tametsi huic rerum statui, ac proinde captui nostrorum ingeniorum grandia atque admirationis plena, quantula sunt tamen, si spectetur is à quo fiebant? nempe ille qui nutu solo suo cœlos atque elementa & de nihilo protulit, & conseruat, ne ad nihilum, hoc est originem suam relabantur. In Arabiæ desertis, quadraginta annos sub tētorijs transegēre, & legem acceperunt quam Dominus Mosi dedit. Postea duce Iesu filio Naue ingressi sunt Palæstinam Syriæ, quam possederunt usque ad Nabuchodonosorem regem Chaldææ, qui populum illum Babylonem traduxit, unde septuaginta annis post domum sunt edicto regis Persarum reducti. Ibique manserunt usque ad Vespasianum imperatorem, à quo gens illa est penè internecioni data. Sed res tanto temporū decursu gestas longum esset breuiter enarrare, quæ quum à profanis compluribus, tum à sacris authoribus memoriæ sunt mandata, nostra uerò aliò properat oratio. Annis autem aliquot ante captas & dirutas Hierosolymas, misit Deus filium suum Iesum Christum, per quem hominis miserabilem ruinā fulciret ac repararet. Qui humano generi lucem, sapientiam, redemptionem secum è cœlo attulit. Is Christus & homo est & Deus, Dei filius, patri æqualis & par, eadem cum illo essentia & natura.

DE DIVINA TRINITATE.

IS ad nos cœlitus ueniens attulit ea, quæ nec habebat in se homo, nec in terra erat inuenire. Illud inter cætera, qui & cuiusmodi sit Deus in sua illa intima essentia, quòd sit pater, filius, & spiritus sanctus: hoc nulla unquam hominis ratio, nullum iudicium, nullius mentis uigor esse per se consequutus, Christus edocuit. Iuxta diuinam Ioannis Apostoli sententiam, Deum nemo uidit unquam: qui autem esset, tradidit nobis filius, & quidem unus, conscius paterni secreti: quippe qui habitat semper in sinu patris, id est, in intimis & recōditissimis arcanis illius, quò ne angelis quidem est accessus. Ne expectemus dum hæc nobis ab humano ingenio demonstrentur, credamus ei qui loquitur de proprijs. Quod enim maius solet esse inter nos argumentum, aut fortius, quàm si quid uir bonus de rebus suis affirmet? Nec desunt tamen pro hac tam abstrusa ueritate rationes, & quidem complures: quæ illam efficiant aduersarijs probabiliorem. Anteaquàm ueritatem eam Christus retegeret, neque ueritatis, neque rationum uenisset ulli unquam hominum in mentem. Sed postquàm ueritatem à cœlesti, seu potius magistro Deo accepimus, rationes se nobis cœperunt ostendere atque aperire, quarum nos aliquas ex grandi numero proferemus. Qui conscij causæ suæ malæ, rationibus suis diffidunt, dant operam sedulò ut perturbent iudicium lectoris, & tenebras offundant ei ob oculos, ut ne possit quid uerum & rectum sit, iudicare. Nos ueritate confisi, contraria uia insistimus. Attentionem postulamus,

stulamus,& ut expergiscatur quicum disputamus, hortamur, & præmonemus periculum, ni uigilans & attentus expendat quæ attulerimus. Sit nobis positum ante omnia, quod est superiore uolumine declaratum, res omnes conditas aliquid authoris sui referre. Deum scholæ omnes sapientium merum esse actum confirmarunt. Potestas enim in quocunque sit ente, imperfectionē quandā in eo notat, quæ procul abest ab excellentia diuinæ essentiæ. Quòd si merus sit actus, nunquam cessauit. Egit ergo quandiu fuit. in otio enim & cessatione statim potestas locū inuenit. Iam inde igitur à tota æternitate (quando quidem est æternus) egit aliquid. In Deo autem est natura, nempe uis & uirtus. Est etiā facultas, seu quo alio placet consignare nomine, quo res intelligatur, per quam naturam agit iuxta intimam & propriam uim ac potentiam. Est etiam in eodem Deo uoluntas libera, per quam agit ubi & quādo uult. Huius rei ad declarationem de homine potest sumi exemplum, qui uim & naturalē habet, & liberam, seu uoluntariam. Vi naturali quotiescunque possumus agimus, & agimus non statuto modo ad arbitrium nostrum, sed magnitudinem mensuramque facultatis ac potentiæ. Vi autem uoluntaria agimus loco, tempore, & modo, quibus nobis est uisum. Eodem modo actio naturalis Dei sempiterna est, quia sine potestate est actus merus, & non solùm tempore infinita, uerùm modo quoque seu mensura. Itaque quod ab eiusmodi actione existit, seu ipsa potiùs actio, uel actus, & æternum et infinitū esse necesse est, id uerò quod eiusmodi sit, quid aliud esse quàm Deus potest? Habemus ergo iuxta Dei naturam Deum de Deo. Pergamus ulterius. Deus mentem habet, imò est mens ipsa, qua nouit omnia. ex cognitione nascitur uoluntas posterior, sicut est in quauis mente. Ergo sapientissimus, & qui errare nulla ui, nullo casu potest, diligit naturaliter se, quia nouit naturaliter se, & uidet atque intelligit nihil seipso melius uel fieri uel cogitari posse. Duo hi actus, in Deo cognitionis & amoris sui, uoluntatis scilicet ac mentis, naturales sunt Deo, ac proinde sempiterni atque infiniti. Cessare enim nō potest natura illius diuinæ mentis. Sunt ergo actus duo in deo, illi coæterni, & (ut sic dicam) coinfiniti: eaque de causa Deus est uterque illorum, ut Deus ipse. Nec enim in Deo uniusmodi & simplicissimo res ulla potest esse alterius naturæ & essentiæ, quæ esset mistura & compositio, qualem in immensam illam naturam posse cadere sapientes omnes negauerunt. Neque tamen plures sunt dij, ut nec plures essentiæ in illa simplicissima & unica. Non enim per aliud intelligit, aut amat, quàm per seipsum, ita nec quod ex uolūtate & mente in ipsa nascitur, aliud unquam erit, quàm idem ipsemet. Vnica igitur est siue essentia, siue natura: & in illa tres sunt eiusdem essentiæ, ipse intelligens & intellectus & amor, qui sunt non essentia distincti & diuersi, sed actionū rationibus intelligentię ac amoris. Sed nec plures esse possunt. Nam & si extra Deum plurimæ sunt Dei actiones uoluntariæ, in Deo ipso intimæ ac naturales. Plures esse quàm duæ nō possunt, intelligere & amare: sicuti nec in mente nostra, quæ Dei est certa & expressa imago. Memoria enim quæ est in nobis, potestas est potius quàm actus, cuius actus est intelligentia. In deo autem semper est actus, ut quæ est memoria in nobis, intelligentis dei sit imago, unde intellectus nascitur, & ex duobus amor: primus dicitur pater, alter filius, tertius spiritus sanctus: personæ seu hypostases tres, una essentia, natura, quæ Græcis est οὐσία. Vnde uerò ea illis indita sint nomina, hæc est causa. In ijs quæ cognitionis munere sunt prædita, quod quicque eorū ad sui effigiem atque imaginem producit, id ei est filius. Intelligentia uerò intelligentis se Dei tantopere est ei similis & compar, ut nihil inter res conditas tam sit parenti suo. Se enim deus per semetipsum intelligit. filius est igitur intellectus, nec illi appositius inueniri potuit nomē, quàm quod dedit Ioannes Euangelista, λόγος, quod nostrùm alij uerterunt sermonem, alij uerbū. Est etiam eadem uox oratio, & computatio: sed nulla uoce exprimitur Latinè quidem tam aptè, quàm si rationem dixeris, aut mentem. Appellatur quoque patris sapientia. Vbi enim sapientia est cuiusque, nisi in mente? Amor uerò qui est in Dei simplicitate, & in deitatis unitate tertius, nomen ex operibus accepit, ut Spiritus sanctus nuncupetur. Amor enim Dei erga se per bonitatem eius & candorem rebus creatis cōmunicatur: unde fit, ut fauorē suū & dona

largiter impartiatur angelis & hominibus. Et quia intus in mēte hæc inſpirantur nobis amoris diuini beneficio, idcirco Spiritus ſanctus nominatur, non autem filius ut intelligentia. Tametſi enim unius ſunt omnes οὐσίας, hoc eſt eſſentiæ, quia tamen intelligentia magis rem ipſam effingit, exprimit, repræſentat, quàm uolitio, non amor dictus eſt filius, ſed λόγος. Adde, quòd ut cognitio ſeu intelligentia uolitionem antecedit, ita filius prius conſideratur genitus, quàm ſpiritus procedens: non quòd alter alterum anteceſſerit tempore, qui ſunt coæterni, ſed cognitionis noſtræ ratione quadam, & naturæ ordine, ut ſi initium uterque ſumpſiſſet, antiquior eſſet filius futurus. Naſcitur autem amor ex amante per cognitionē, ita ſpiritus à patre oritur per filium. ſed ab hoc quoq; eadem ratione oriri dicitur, ſed procedere, qua ex cognitione uoluntatem profectā dicimus. Tenenda ſunt in tanto myſterio recepta iam olim ab Eccleſia uocabula, quæ ſola à diuina ſapiētia edocta ſemper & gubernata, quemadmodum loquendū ſit ſola nouit, apposite non ad rem ipſam (quæ enim hominū uel angelorū linguæ id ualerent?) ſed ad diſciplinā certè & pietatē noſtrā. Filius nō gignit alium filiū, nec ſpiritus alium ſpiritum profert, quoniā nec filius aliam habet intelligentiā, quàm eam ipſam qua Deus ſe cognoſcit, qui eſt ipſe filius: nec ſpiritus alium amorem, quàm quo Deus ſe amat, qui eſt ipſe ſanctus ſpiritus. Vna eſt enim eſſentia diuinitatis, ideoq; & intellectus, qui ex eſſentia illa de ſe naſcitur unicus, & amor qui erga ſe unicus. Pater intelligens ſe λόγον illū ſiue intelligentiā parit, qui eſt filius. Hic uerò non extrà egreditur, ſed ad patrē ſeſe conuertitur, & ſiſtit in beatiſsimo. qua de cauſa nec generat, quoniā ad patrē conuerſus, nec aliorſum poteſt reſpicere. Generatio uerò eſt ulterior proceſſus ad ſequentia. Ex hac conuerſatione, & quaſi intuitu mutuo naſcitur amor eorū mutuus, & tanquam connexus quidā, qui eſt ſpiritus ſanctus. Hæc eſt Dei eſſentia, natura, ſubſtantia intima à ſe & in ſe, nec aliud quicquam poteſt interuenire. Prouidendū eſt diligenter, ne diſcindatur unitas ac ſimplicitas eſſentiæ, nec numerus perſonarū confundatur. Nam quæcunq; in illis uocabulis ſeparantur, ad relationē quandā inter illas hypoſtaſeis pertinent, ut gignens, genitū, procedens, pater, filius: cætera quę eſſentiæ ſunt, nomina unica ſunt, ut Deus, Dominus, Conditor, & huiuſmodi. Et quēadmodū opus omne imaginē quandā & ſimilitudinem refert ſuis opificis, adeò ut ex opere qualis ſit opifex, et ex opifice quale ſit opus futurū in promptu ſit intelligere: ita in rebus omnib. animaduertere eſt diuinæ trinitatis effigiē, in unitate ſubſtantiæ. Eſt enim in qualibet rerū eſſentia quaſi pater, unde oritur potēntia, hoc eſt filius, & ex utriſq; actio, hoc eſt ſpiritus ſanctus. In animātibus autē paulò dilucidius, in quibus quicquid gignit, rem gignit ſuæ ſpeciei ac formæ, alioqui monſtrū eſt error naturæ. Tum charitas genitū & gignens copulat, ac cōglutinat. Sed in mentibus eo eſt expreſsior imago, quāto illæ propinquiores ac ſimilores ſunt Deo, nempe etiā menti. eaq; de cauſa Moſes in hiſtoria creationis mundi, cùm ad hominē uenit, uerbis Dei inquit: Faciamus hominē ad imaginē & ſimilitudinem noſtrā. idē de angelis dicturus, ſi de illis eſſet apertius loquutus. In mēte autē ſiue angeli ſiue hominis, eſt mens ipſa tanquā pater, eſt intelligētia quę ex mēte ꝓficiſcitur, hoc eſt filius, tū ex ambabus uolitio ſpiritus ſanctus: nec plura ſunt, neq; pauciora, & in homine aut angelo. Diſputatur à ſcrutatorib. naturę rerum, an tria illa eiuſdem ſint ſubſtātiæ ſeu eſſentiæ, propterea quòd in hominē aut angelū uidentur poſſe cadere qualitates, ſeu inhærētia alterius naturæ uel eſſentiæ, q; eſt mentiū. de quibus multæ & uariæ ſunt, & ualde inter ſe diſcrepantes ſententiæ. In Deo autē quæſtio & diſputatio huiuſmodi non poteſt locum inuenire, in quem nulla competit compoſitio, nulla eſt in eo qualitas, nullum adiacens ſeu appoſitum. unica eſt in illo eſſentia ſimpliciſſima, & uniuſmodi, ut Deus ſit ipſe, & idem Deus, quicquid eſt in ipſo. Tranſeo alias in rebus ſimilitudines cōplures, quas ſancti olim patres annotarūt. Hi tres in orbis creatione ſunt deſignati: pater opifex: filius ſapiētia ceu inſtrumētum quoddam: ſpiritus ſanctus, hoc eſt, amor & cauſa quæ ad opus adduxit atque incitauit. Sancti & ſapientes ex Iudaiſmo, intelligentiam quandam, exiguam quidem & malignam, ſed nonnullā tamen habuerunt huius ſanctæ Triadis, quod quarto huius

operis

operis uolumine Christo adiuuāte ostendemus. Illuxit quoq; & gentilitati ueritatis huius radiolus. Zeno Stoicæ scholę inuentor, λόγον dicit factum & necessitatem, & Deum, & animum Iouis. Plato in sexto de Republica, quendam esse ait boni ipsius filium, ei simillimum per omnia. bonum uerò esse tanquam solem, filium autem eius ceu uidendi uim, quam per solem habemus. Et in Epistola ad Herniam: iurantes, inquit, studio Musis apto, & sorore studij eruditione, per Deū ducem omnium quæ sunt, quæq; futura sunt, itidem per ducis & causæ omnium patrem dominum. Et in Epinomide meminit λόγου τῶν πάντων θειοτάτου, hoc est rationis omnium diuisimę. Tertium quoq; dicit ineffabile. De filio etiam Dei, multa apud Trismegistum mentio. Poëtæ uero qui philosophis sunt antiquiores, resq; uetustissimæ memoriæ inuolucris fabularum operiunt, Mineruam suam habent deam ingeniorum & totius sapientiæ, atq; adeò eam ipsam sapientiā, quæ sit Διὸς νοῦς, hoc est Iouis mens: eamq; ex Ioue solo prognatam sine matre, & quidem ex suprema Iouis parte, nempe ex cerebro. Sed hæc sint obiter perstricta paucis, quæ solùm ob id unum attigi, ut ij quibus diuina sunt incredibilia, quia incomprehensibilia, magis se nobis tractabiles & æquos præbeant ad mentionem ac disputationem diuinæ trinitatis. Philosophi certè, qui post Christum fuerunt, diuinæ trinitatis mentionem non omnino exploserunt: quam quum animaduerterent maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ consentaneam, conati sunt à nobis ad Platonica commenta detorquere. Sed ueritas sub fue to non diu latet, ea semper præ se fert domini sui signa, & cuius sit testificatur. Etenim Plato, & alij omnes, si quid de filio dicebant, loquebantur magis, quàm quid loquerentur sciebant, uel intelligebant. Cognitio mysterij huius doctrinæ est non gentilitatis, sed Christianæ. Verum enimuero utinam res esset iam eò progressa, ut doctrina plenè admissa & approbata à nostris aduersarijs, non ampliùs de ueritate illius dissideremus, sed de authore.

QVOD DEVM CONVENIEBAT AD NOS VENIRE.

SI quis hominem penitius consideret, tantum in eo dignitatem inueniet naturæ, tanta miseria peccati infectam & contaminatam, ut mirandum non sit, dignatum esse Deum respicere opus suum adeò pulchrum & præstans, & quando restitui collapsum poterat, dedisse operam ut instauraretur. Quibus hoc alijs modis fieri à Deo potuerit, non est humanæ mentis perscrutari. certe quemadmodum factum est, congruentissimè ac sapientissimè factum animaduertimus, nec quicquam nos excogitare commodius possumus, ac melius: nisi fortè uniuersam rerum naturam & mundi huius leges uellemus inuersas & sublatas, atq; id optaremus quod fieri uel nō potest, uel fas non est. Itaq; ordinem, rationem, causas, quemadmodum actum gestúmque sit quicq; inspici, curę profectò ac studij magnum pretiū fuerit. Per semetipsum uoluit nos Deus redimere captiuos, erigere iacentes, seruare perditos: nec aliter fieri uel par erat, uel expediebat nobis. Ipse nos per se creauerat ad suam fœlicitatē, nos ab ea per delictum nostrum discessimus. Maius & amplius bonum est ad illam beatitudinis æternitatem reduci, quàm omnino esse procreatos: quoniam grauius & intolerabilius est in sempiterna illa miseria iacere, quàm omnino nihil esse, quemadmodum de Iuda Dominus noster pronuntiauit. Gignit infantem parens in utero, natura ex utero educit in lucem hanc & uitam, plus facit in eo natura quàm parentes, & plus puer naturæ debet, quàm parentibus: hi enim in gurgustio posuerant, & tenebris, natura in id pfert quod est sine ulla cōparatione præstabilius ac melius. Quòd si hominis perfectio est in beata illa immortalitate, quanto plus ei confert qui ad illā deducit, quàm qui in hanc imperfectionem ac calamitatem exilij & ergastuli? Quòd si nos per se Deus in hāc misisset uitam, alius uerò ad alteram deduceret, quod pulchrius & magnificētius est, hic dedisset nobis, & huic quod maius atque optabilius est deberemus, Deo autem quod uilius & minus. Quum Deus hominem cōderet, tam excellentē naturā, ipse per se uoluit creare. ideo dicitur, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostrā. & quotidie humanas animas, quēadmodū superiùs demōstrauimus, ipse infūdit corporib⁹. Quod ergo p se nō dedignat facere, nefas est

existimare, non dignari per se reficere. Nobis id quoque uehementer conducebat, & obfuisset aliter. Humanus nanque animus infectus & coinquinatus est superbia, quam per delictum contraxit, à qua stimulatus dedignatur subijci & parere homini: tum quòd habet hominem aliàs de ignorantia suspectum, aliàs de affectu prauo: idq; uel ex seipso colligit, uel ex aliorum experimentis. Quòd ignorantem esse suspicatur, ne non satis quæ dicit, explorata habeat & cognita, subdubitat ac ueretur. Ex peruersa autem affectione illius, suspicatur eum uelle fallere, dicere hoc aut illud, ut aliquid sibi comparet pecuniæ, potentiæ, gratiæ, authoritatis, admirationis: uel rapi transuersum odio, inuidia, amore, spe, metu, Enimuero sensurum aut dicturum aliter, si esset nostro loco, si diues, si pauper, si seruus, si princeps, si miles, si opifex, maritus, cœlebs, parens, filius, æger, senex, puer, pressus necessitate, peregrinus, captiuus, exul, & huiusmodi quæ sunt infinita. Quis unus hominum, imò qui homines tot causificationibus obuiam ierint, ac satisfecerint? Itaque populus Israëlites Mosi detraxit, & obloquutus est tantæ uirtuti charitatiq; erga gentem ipsam, excussa memoria omni, eiecto tantorum prodigiorum respectu. Horum posteri à Deo uero ad cultum idolorum desciuerunt, irriserunt, insectati sunt, occiderunt prophetas. Philosophos suos gentilitas subsannauit, partim quòd doctrinam sapientiæ non caperent, partim quòd inuoluti flagitijs & sceleribus disciplinam melioris mentis odissent. aliàs quòd philosophos ipsos aliter ac præciperent uiuere animaduerterent. quibus de causis non in philosophos modò multa sunt dicta, agitata, conscripta: sed nec defuere, qui totam ipsam philosophiam uituperarent ac condemnarent. Habet homo multos ad uerum doctores, cœlum, sidera, elementa, stirpes, animantes: omnia nos de conditore suo docent, si uelimus præbere aurem, sicut in Psalmo dicitur: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiant firmamentum. Sed homo ab ijs omnibus auertit aurem, mentem, cogitationem. datus est homini homo institutor, & hunc aliàs neglexit, aliàs contempsit, aliàs habuit suspectum. Iam ergo nulla nobis proderat doctrina. bonitatis ergo Dei fuit, rebus tam desperatis opem per semetipsum ferre, quam frustra per res alias tam multas tulerat. E re ergo nostra fuit ipsummet nobis loqui, nec aliter conueniebat fieri. hunc certè nosse omnia nemo potest dubitare, nec libidine ulla animi aut prauis cupidinibus impelli, nihilq; ad sua commoda referre, qui non eget, omnia ad nostra, qui sit bonus. Accedit huc, quòd motus nostrorum animorum ilicò aduersus legem sibi contrariam insurgunt, cuiuscunque tandem sit hominis, eàmque ut prægrauem ac iniquam accusant, & quoad facere possunt, reijciunt, tanquam pueri, quæ à magistris, aut parentibus, aut uiris sapientibus aduersus eorum lusus & affectiones iniunguntur: de quibus si inter æquales pueros conquerantur, omnes continuò sapientem illum, difficilem ac morosum pronuntiant, non rarò etiam stultum ac imprudentem. Ratio uerò inter tot clamores, & tantam repugnantiam animorum cedit plerunque & transit in sententiam peruersæ cupiditatis. Quòd si quis affirmet se à Deo missum, non id credit sinistra nostra interpretatio, & suspicatur aliquid illum affingere de suo, nec mandata explicare bona fide. Quum uerò dicitur, Eum ipsum qui argumentis compluribus signis'que euidentissimis Deum se esse patefecerit ac demonstrarit, hoc præcipere atque imperare, commouetur quidem animi affectus, & nonnihil detrectat, sed erubescit tamen, & retunditur contumacia superbiæ, quia pudet Deo rebellare, & uidet esse periculosum. Ratio interea quietior ac liberior iudicat de eo quod præcipitur, & inuenit nihil esse iustius, sanctius, congruentius. Adde his quod olim philosophi, quoniam nullum ferè uirtutis præmium pollicebantur, paucos qui obtemperarent, inueniebant: ut non immeritò exclamarit quidam: Quis enim uirtutem amplectitur ipsam, præmia si tollas? Quis est fructus uirtutis, quis finis religionis uerus, & quo acquiescat sapiens homo & bonus? sempiterna beatitudo. Quis hominum præmium hoc posset polliceri, ut fidem impetraret, nisi idem ipse Deus, cuius coniunctio beatitudinem illam efficit? Nam de hominibus quis descen-
dit

dit de coelis, ut ea referat? quis tantæ rei author esse & sponsor potest? Ideóque nec Moses alia quàm terrena, etiam Dei uerbis ac nomine popularibus suis promisit. Et quæ philosophi de altera uita disputabant, nec ipsi explicabant quæ dicerent, ut qui non satis intelligerent: nec pro certo confirmabant, sed iactabāt fortuitò, quæ ipsis eisdem & incognita erant, & uehementer ambigua: alijs uerò partim ridicula, partim uel falsa omnino, uel magnopere suspecta. Accedit huc, quòd humana uita ut non potest agere sine recto iudicio, ita nec sine recto amore, ut amemus & auersemur unumquicq; pro merito ac dignitate. alioqui non solùm in miserandis tenebris cæci ac ignari omnium uolutabimur, sed in asperrimis cōflictabimur calamitatibus, quod uoluntatem in loca indignissima abiecerimus, ubi non fruatur eo quod cupit, sed torqueatur & det pœnas, quod praue quę non oportebat, concupierit: relictis & pro nihilo habitis, quæ complecti maxime è re fuerat. Atqui amores rectos, ut iudicia recta solus potest tradere, qui falli non potest: solus uult tradere, qui est optimus. Quapropter hoc demum magistro potuimus quę essent necessaria discere. Is lucem attulit hominum tenebris, & ueritati sub dubietate compulsæ ac inclusæ claritatem inuexit, detraxit uelum, & confirmauit prophetarum dicta: & si quid rectè gentiles philosophi monuerant, hoc magistro enucleata, hoc authore approbata & recepta sunt. Lex Iudæorum erat magna, & obscurissima caligine cooperta: is eam caliginem dispulit, & quæ erant in arcano illius mysteria reclusit & protulit, tanquam author totius ueritatis, & dominus uniuersorum. Ad hęc naturæ legem situ obductam detersit, & omnium oculis spectandam proposuit, nitidam iam & decorā. Lex enim bona & recta, insita erat à Deo humano cordi, quæ quòd primis humani generis initijs fuerit æqualis, naturalis est nuncupata. per primum autem delictum, & per reliquorum delictorum continuationem inualuit sęuus dominatus iræ, ac concupiscentiæ, sub quo tanquam sub tyrannide bona lex uim & uigorem suum amisit, obscurata est, oppressa, afflicta ab iniquitate. Itaque necessum fuit, ut idem ipse naturæ legem repurgaret ac confirmaret, qui condiderat, nec sufficiebat alius. Omnes enim & homines & angeli sub natura sumus, nec tantarum uirium, ut quæ fracta, debilitata, laxata, inuersa sunt in natura, componere, consolidare, reparare possimus. Deus solus supra naturam est, conditor illius & dominus. hoc magistro legem naturæ integram accepimus, hoc eodem accipere conueniebat nos detersam, emaculatā, instauratam: alioqui humana & ignoratia & suspicio semper an ea esset lex naturæ subdubitasset, quibuscunq; humanis magistris edocta, nunquam secura, quemadmodum ante Dei aduentum accidit: neq; id est mirum. Nam humana quantumcunq; magna & fortia, imbecillia sunt, quòd ab imbecillo & corrupto uase prodeunt, & debili brachio infiguntur. Deus autem potens est, & dat uoci suæ robur ualidissimum. Docuit ergo nos Deus quæ esset malorum uitæ huius origo & causa, nempe natura per primam culpam uitiata, & diabolus instigator solicitus & uafer. quod philosophi quum ignorarent, unde in hominibus tata existeret cupiditas ad flagitia, quum ingenium humanum naturaliter ad bonum deuergat, magnopere demirati sunt. Poetæ furias quasdam confinxerunt, quibus agitari dicerent homines consceleratos. Attulit Deus remedium contra dæmonem, fiduciam sui: contra naturæ autem uitium, donum spiritus sui. Philosophi ignorabant prorsum quæ esset ad Deum uia: de gratia & spiritu illius, de fiducia erga illum, altum apud illos silentium. Recentiores Platonici, ueluti Plotinus, Iamblichus, Porphyrius, uirtutes quasdam posuerunt purgatiuas, sed spurias atque adulterinas, scilicet alienum fœtum surreptitium: illa enim scriptoribus nostræ pietatis erant suffurati. nanque eiusmodi uirtutum nulli omnino ante Christum meminerant. Surripit nostra diabolus, inquit Basilius, & suis ea largiri conatur, ut scrupulos in hominum mentes inijciat, tanquam philosophia sufficiat ad omnia, & superuacanea sit religio. Sed hæc tanta quæ nos manifestissimis rationibus communimus, nulli unquam mortalium uenire potuissent in mentē, nisi Deus humanos oculos aperuisset, & latentē abstrusamq; ueritatem in lucem cōspectumq; hominū protulisset. Lex Iudaica data est uni populo,

ideo

ideo per hominem illius populi, quæ autem uniuerso humano generi dabatur, meritò per omnium authorem est promulgata, qui omnium nosset ingenia, qui unam haberet normam, quam omnibus appositissimè attemperaret: atque accommodaret. Indignatur Lucanus, quòd Ammon oraculum delegerit sibi in extrema Africa, Ut caneret paucis, mersitq; hoc puluere uerum. Aliquem igitur existere è re fuit omnium, qui ueritatem uniuersis demõstraret, ac uelut ἐνθουσιασμῷ, uidetur sectatoribus suis præcepisse, standum eatenus suis decretis, & obtemperandum præceptis, quoad sacratior aliquis homo appareat in tertiis, qui fontẽ ipsum aperiat ueritatis, quem omnes sequantur. Ergo uenire ad nos Deum magistrum præceptoremq; ueritatis, & erat bonitatis illius, & salutis ac beatitatis nostræ.

QVOD FILIVM CONVENIEBAT VENIRE.

EX tribus autem personis diuinitatis filio potissimum congruebat instaurationis huius munus, & functio: id est ei proprietati, per quam Deus est filius. Filius quidem ipse ad nos uenit & nos asseruit, sed Deus ea ratione non est, qua est pater aut spiritus sanctus, sed qua filius, de quo prius est tractatum. Nam per quod genus hominum est procreatum, per idem par fuit recreari. Filius Dei mens & sapientia est patris sui, uti declarauimus: per hanc sapientiam genus humanum est conditum, per hanc eundem erigi & fulciri debuit lapsum, omnia enim sapiẽtia sua, uelut quodam (ut ita dicam) instrmento, Deus procreauit. Quid quòd omnia producta sunt à Deo ad imaginem quandam filij sui, quippe qui est primogenitus patris, patri unieus: reliqua sunt opera, quæ ex hac primogenitura dependent. Primus enim actus & initium actuum omnium, est Dei filius. Quæ autem forás prolata sunt ab opifice, similia ijs sunt quæ prius erant intus in animo. quod in nobis licet deprehendere, qui sic operamur quemadmodum animo concepimus. Intelligentia autem patris est filius. omnia igitur eius esse similia necessum est, quæcunque sunt creata. Quòd si ita est, exemplar profectò erat adhibendum ad corruptam & deprauatam imaginem instaurandam. Adde his, quòd peccatum omne in hominibus fit per auersionem humanæ mentis à diuina sapiẽtia, sicut rectè factum omne fit per cõuersionem ad eam. Nam Dei sapientia illuminat & docet unumquenq; quid agendum sit. qui illam sequitur, ingreditur quà oportet: qui ab ea discedit, errat, & uagatur temerè per deuia, & obtenebratur ei mens, ne uideat quæ conducunt, & leuissimas commoditates bonis ingentibus anteponat: ut dubitandum non sit, quin prauis omnibus actionibus error & obscuritas, & ignorantia sit admista. Itaq; quisquis ex orbe uniuerso, siue inter Iudæos, siue inter Græcos, Romanos, Scythas, Indos, & quascunq; alias nationes rectè agit, sapientiæ Dei hoc debet: neq; enim alio magistro utitur. Atqui ea est Dei filius, de quo Ioannes ait, illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Per filium ergo decens erat fieri reconciliationem, hoc est purgationem peccatorum, ut conuersio ad eum gratiam fauoremq; pareret Dei, sicut auersio peccatum & culpam importauerat. Huic ergo Dei filio salutem suam debet, quisquis est assequutus, quocunq; loco, quocunq; tempore. Missus est autem filius à patre non aliter, quàm cùm in eadẽ anima uolũtas mittit ingenium ad cõtẽplandũ & cognoscendũ.

QVOD CONGRVEBAT EVM HVMANITATE uestiri.

VEnit autem ad nos Dei filius humanitate, ut sic dicam, uestitus & tectus: quo nihil erat aptius & congruentius, nihil magis expediebat ei operi quod agebatur, nempe saluti nostræ. Parcere Dei non est ut hominum. homo enim homini gratiã potest facere iniuriæ, manente in utroq; inimica inuicẽ uoluntate: Deus autẽ non ignoscit homini, nisi is cum ipso in gratiã redeat, quod fit beneuolentiam & charitatẽ. hoc uerò, quoniã homini nõ est alterius animus perspicuus, Deo patẽt omnia. Sed neq; homo homini ignosceret, si iratũ eius in se animũ, & malè cogitantẽ inspiceret. Charitas, hæc & recõciliat nos Deo, & cõiũgit ad unionẽ, ut superiore libro declarauimus. Hanc uerò charitatẽ quod humanũ genus onustũ hoc corpore peccati, ad libidines & cõcupiscẽtias suas prono & magno põdere incũbenti, tũ curis uitæ huius distractũ non.

non potest tam habere idoneam,& congruentem, ut cum Deo iungatur: uenit homo qui unitus Deo, & illi gratißimus, suppleret in ijs qui se illi uerè ac toto animo applicarent atq; adiungerent,quod illorum amori ad beatitudinē deesset,ut illos incorporatos in Christo, & iam quasi eius membra Pater haberet charos ex charitate immensa filij.Itaq; hoc desiderabat natura ipsa & ratio reconciliationis,salutis,fœlicitatis nostræ.Iam uerò homines cum Deo iunguntur charitate seu amore,& ea quę amoris est comes fiducia. Amor autem & fiducia quū ex bonitate illius elicitur qui amandus est,& cui fidendum,tum ex amore illius in nos. Hunc uerò affectū Dei erga nos homo non intelligebat,propter distātiam naturarū humanæ ac diuinæ.Deus factus homo ostendit nobis,& ob oculos posuit amorem Dei erga nos, ut eum iam non solùm mente,sed oculis quoq; corporis cernamus.Præter hæc delictum hominis impulerat ipsum in tria mala ingentia, infirmitatem,ignorātiam,malitiā, per quæ ineptus factus est ad uirtutem diuinam imitandam,ad ueritatem cognoscendam,ad bonitatem amandam. Venit Deus homine indutus,ut se homini præberet iam imitabilem, cognoscibilem, amabilem: quod facere commodiùs non potuit,quàm ex propinquo,ex uicinia,ex similitudine eiusdem naturæ.Pertinebat hoc quoq; ad robur & uires doctrinæ illius,id est ad nostras necesßitates, ut qui agenda præcipetet, idem ipse manus admoueret operi primus,& exequeretur quæ iubebat,minore alio qui futuro pōdere in doctrina.Nam si dissimilis uenisset nobis,hoc est in fotma Dei, unusquisq; nostrûm imparem se esse Deo causaretur, nec posse illa obire quæ is iniungeret.Apparuit ergo homo,per omnia cuiq; nostrûm similis & par,quantum uti que ad naturalem constitutionem pertinet: & præbuit uitæ exemplū indubitatum, quod nec cunctaremur æmulari & deberemus:optimum,quia solus non potest fallere:certißimum,quia nec falli. Homo enim per peccatum corporalis factus,& carneus,Deum iam(ut sic dicam)carneum,facilius & capere ac intelligere potest, & sequi.Accedit huc,quòd quū beatitudo nostra sit unio cum Deo,grande attulit Christus exemplum,& incitamentum fiduciæ,ut uidentes hominē Deo unitum in Christo,de unione nostra incipiamus optimè sperare, & sempiternam eam futuram sciamus, qualem in Christo ipso animaduertimus.Maior quoq; est reconciliationis nostræ cum Deo fiducia, qui interpretem illius, & pacis nostræ sequestrum habemus Christum Dei filium.De cuiuscunq; alterius hominis gratia cū Deo possemus subdubitare,& subuereri, omnis enim homo mutabilis, unde magna fiduciæ debilitatio.De Christo non possumus, qui inseparabiliter Deo est unitus, sedens ad dexteram patris sui. Adde quòd cuius charitas uniuersorum erat suppletura charitatem, eum & amare & amari infinitè par fuit:quod cadere in alios non potest, quàm inter Deum patrem & Deum filium. Nec ullus merus homo in eum posset diuini fauoris gradum conscendere,ut omnia quæcunq; optaret,posset à Deo impetrare: cuius rei magna habemus exempla in sanctis & prophetis,& ijs qui Deo gratißimi atque intimi fuerunt,Mose & Abraam.Crescit hæc nostra fiducia,& amor in Deum accenditur,quòd uidemus nos Deo esse curæ,qui pro salute nostra filium suū nobis exhibuerit,filium pro seruis,charißimum pro inimicis.Quibus de causis Deū & hominē oportebat esse uindicem,assertorem,instauratorem nostrum, ad doctrinam & exemplum,& solutionem à uinculis peccati & mortis.Quicquid de Christo detraxeris,siue humanitatem,siue diuinitatem,de bonitate Dei,de consilio sapientię illius,de salute nostra detrahis.Iustißima hoc loco occurrit quæstio, quo ex genere, aut qualis omnino sit illa Dei & hominis in Christo coniunctio: difficilis sanè explicatu.nam nihil est hîc in rebus conditis,quod coniunctionem illam per omnia referat. Similis est tamen,ut D. Athanasius dixit,copulæ animæ rationalis & corporis, ut diuinitas in Christo sit,ut est anima in corpore aliorū hominū,humanitas autem ut corpus.Et queadmodū in hoc hominis nexu tot⁹ homo ,ppter animā dicit̃ rationalis, ex corpore aūt mortalis & infirmus:sic quę sūt diuinitatis & humanitatis in Christo,toti Christo attribuunt̃,ut sit de⁹ omnipotēs cœli & terrę cōditor,homo edēs,bibēs,dormiēs,

lassus

lassus, passus, mortuus, & sepultus. Similis est etiam hæc coniūctio amoris nodo, & ipsa est ex genere quodam amoris. Nam quemadmodum patrem & filium in diuinitate immensus ille amor iungit, qui item est Deus, ita Deum & hominem amor iungit in Christo, altioris & excellentioris notæ, quàm quæ humana cogitatio ualeat consequi. Ergo sicut amor omnia reddit communia, & amicum facit alterum ipsum, ut Aristoteles diffiniuit: ita connexio hæc quę amicitiā omnem cunctasq; charitates excedit, transfert diuina ad hominem, & humana ad Deum: Ita homo dicitur Deus, immortalis, omnipotens: & Deus passus, ac mortuus. Ne commoueantur ad hoc dictū aures imperitę, nihil patitur Deus in sua essentia, nec pati potest: sed nec Christi humanitas condidit cœlum & terram. In coniunctione hac integer manet Deus, integer homo. Non facta est hæc connexio, ut alterutri quicquam de dignitate, de maiestate, de essentia, de natura sua detraheretur ac periret: non ut minor esset Deus, sed ut homo excellentior, non tamen supra suam naturam. Nec Deus in homine conclusus, ut anima in corpore: citius est homo conclusus in Deo. Sed sicut anima exit extra corpus per intelligentiam, & per orbem uniuersum se expādit: ita quòd Deus essentia & præsentia sua complebat ante Mariam, complet adhuc post partum Mariæ, nempe totum quod est, & quod non est. In nexu ergo & coniunctione est hæc communicatio diuinarum atq; humanarum rerum, non in naturis humana, & diuina. Dicat aliquis, si essentiæ re uera sunt distinctæ, nodo tātùm deuinciūtur, cur quæ sunt unius, transfertis ad alterā? Quia nō aliter coniunctio illa posset à nobis aptè exprimi, nisi per eiusmodi communicationem attributorum denotaremus unum prorsus esse illa duo. hoc & uult Deus. & nobis expedit ad efficacius immensam Dei erga Christum, & per Christum in nos omnes charitatem exprimendam, qua sibi hominem dignatus est adiungere, ut ei nos omnes per illum uniamur.

DE ADVENTV IESV CHRISTI.

ADuentus Christi, uita, mors, doctrina, & ea quæ postea sunt consecuta, fœta sunt sanctis mysterijs, & diuinitatem illius manifestò ob oculos ponūt, si quis uelit attentionem adhibere. Non misit Deus filium suum statim post delictum, nec medicinam nascenti morbo adhibuit, quę quòd fuisset incognita, parum admodum habuisset gratiæ, ac proinde efficacitatis. Homo enim quod tam citò, tam liberaliter esset oblatum, uel fastidisset, uel duxisset pro nihilo. Reliquit Deus hominem ad longam suimetipsius experiētiā, ut uideret, an qui malitia sua ceciderat, posset se uiribus suis erigere. Nam in Genesi Mosis, quum Dominus crimen obijceret homini, nō uertit se homo ad Deum ad agnitionem sceleris, ad precādam ueniam ac pacem, sed reiecit culpam uir in uxorem, uxor in serpentem. Accedit huc, quòd tributa sunt homini à natura corpus, animus, mens: & hæc duplex, prudentiæ altera, altera sapientiæ. Initio exercitus est homo rebus corporis, uenationibus, agricultura, prima illa & antiquissima ætate, sine artibus uitæ, planè carnaliter: eaq; de causa obruit eos eluuio aquarum. Erexit se animus post diluuium in bellis, & honore fortitudinis, in potentia & imperijs. Succesit his prudentia, artes uitæ, administratio ciuitatū, facundia, scrutatio naturæ. Omnia hæc occuparunt quidem hominem, sed nihil eorum illi profuit ad cōsequendam eam fœlicitatem, cui erat destinatus. Venit filius Dei, ut hominem solueret ac liberaret, quem dæmon & peccati premebat seruitute, & obsidebat opibus, potentia, honoribus, bello, humanis artibus, inquisitione naturæ, ut non posset caput erigere. Christus superiorem hominis partē liberauit, edocuit, instruxit, ut ad Deum sese cōuerteret ac sustolleret. Dei enim cognitio, & colendi scientia, quæ religio dicitur, uera est sapientia, & habita semper ab omnibus fuit nationibus. Itaque homo iam sibi ac ingenio suo diffisus, in quo tam parum inesse præsidij cerneret, à quo uno petendum haberet, opem intellexit. Hoc quoque est obseruatum, ut Rex pacis, pacis tempore nasceretur: quæ tum erat in uniuerso imperio populi Romani, quo maxima orbis pars tenebatur. Addūt nostri, tum uenisse Christum in terras, cùm ad summum peruenisset hominum malitia, & ita corruissent mores, ut differri iam non posset amplius correctio atq; instauratio. Hoc quidem in incerto est: sed il-

lud

lud profectò certius, uenisse illum mundo maximè edocto excultoq; scientijs, disciplinis, usu, experimentis, notitia rerum omniũ, ne quis imposturã simplicitati factam esse posset suspicari. Magnam rem consecutũ esse Romulũ scribit Cicero, qui non rudibus & incultis temporibus, sed eruditis habitus sit pro Deo. Quod miror equidẽ ab homine profectum antiquæ memoriæ callẽtissimo. Quid enim erat illis Romuli temporibus Romæ præsertim imperitius? factus est deus à conuenis illis scelerosis latronibus, aut nequã mancipijs. At Dominus noster in media Græciæ philosophia, in ipsa Italia referta literis, ingenijs, artibus prædicatus est. Nihil in eius aduentu debetur astris. opus est enim illud cœlis & sideribus maius, ac excelsius: ideoq; non ab astrologis prædictus est Christus, sed à Sibyllis gentium, & uatibus Iudææ nationis. Tanta res est aduentus Christi, tam utilis uniuerso hominũ generi, adeò necessaria ut prænũtiari expedierit, quo præcedentes expectarent cum fiducia, proximi pararent sese, præsentes agnoscerent, sequentes euenisse iam crederent: ne quẽ præteriret aut falleret ea medicina, quæ saluti omniũ in commune promebatur. Nihil enim tristius, uel acerbius, quàm graui morbo teneri, medicinam autem ignorare.

DE VETERE TESTAMENTO.

SEd Sibyllarũ carmina uetustas ipsa fortè aboleuit, nec attinebat conseruari obscura, multisq; absurdis superstitionibus: quales erant ab ijs receptæ, inter quos uiuebant implicitæ atq; inuolutæ. tametsi illa interpretes eorũ aliorsum sæpenumero tendentia, ad sensus quos uellent detorquebant: cui rei magnã illis facultatẽ & licentiam præbebat obscuritas sermonis, & sententiarũ ambiguitas. Iudaica uaticinia sanctiora & excelsiora multo, ad omniũ utilitatẽ reseruata sunt, quę hunc se in modum habent. Deus quum hominẽ condidisset, edocuit illũ sine uoce & literis. Sed per peccatum irrepsit ignorantia, oblitus est magnæ illius eruditionis. duo tamen illi Deus reliquit, alterũ ad spem ac solatiũ, alterum ad utilitatẽ uitę. Prius fuit, uenturũ Christũ ad redimendum humanũ genus. Alterũ, legis naturalis uestigia: quæ si sequeretur, rectà insisteret quà oporteret. Vtrunq; quia homini necessariũ, ideo datum homini à Deo creditur, quòd Deus & bonus est qui uoluit, & potens qui potuit. neq; enim ignorauit homo se non posse per seipsum assurgere: nam si hoc credidisset, nõ minore superbiæ se inuoluisset scelere, quàm priùs. Et inualiditatem suam multis experimentis deprehenderat, quàm nihil posset, nihil sciret, nihil esset. Sin autem redemptum se iri desperasset, quantus mœror? Itaq; de Christo Domino primus uates fuit Adam. Hoc uerò uenturũ aliquando à Deo redemptionis beneficiũ, non solùm patres tradebant per manus filijs, sed adumbrabat subinde multis euentis rerũ, ad solatiũ præsentiũ malorũ, ut in morte Abelis figura Christi, in arca Noë figura baptismatis & ecclesiæ. Tum lex naturæ multis actibus confirmabatur, qui exitus manerent pios, qui impios: uelut in Cain, in diluuio, & eiusmodi. Sed inualescente ignorantia, & per hæc malitia, cæci homines ad omnia, nihil considerabant. Tum misertus hominũ Deus, excitauit spiritum sanctorũ suorum, qui scriberent admonendũ atq; edocendum hominẽ, quis esset omniũ horum conditor, quomodo peccatum sit in homines natum & propagatum, quomodo Deus punierit malos. Huius rei historiam habemus à Mose conscriptam, siue is est illius primus author, siue ab Abraam acceperit, quem opinio quorundam est, illis de rebus nonnulla Chaldaicis literis consignasse. Etiam filios Seth in columnis duabus generationẽ exposuisse cœli & terræ, tradit Iosephus: fides sit penes illum. Genesis autem mundi ita est à Mose descripta, ut maximi deinceps uiri & admirati sint in ea profunditatẽ sapientiæ, & ueritatem narrationis amplexati. Pythagorici, & hos secutus Plato in Timæo, procreationẽ illam mũdi æmulati sunt, interdum quoq; eisdem penè uerbis. Postquàm autem totum ferè genus humanum à Deo discessisset, illum qui bona fide Deum quærebat, elegit Deus, in quo homine ostendit magnitudinem bonitatis & retributionis suæ: & elegit progeniẽ eius, per Isaac & Iacob, unde ipse nasceretur, & qui alijs exemplo essent ad religionem: & consideraret homo, quàm esset pronus in malum, quàm subinde erigeretur manu Dei, quàm autem pleno fauore adesset, si quis se præberet ducenti obsequentẽ. Tum horum acta,

ad pietatem, & spem Mesiæ, & adumbrationem illius uitæ iussit scribi: persecutus est ea idem author, qui superiora, Moses. Et quando homines carne immersi non curabant bonitatem, sed uires & potentiã, ostendit eis qua potẽtia uteretur ipse quum uellet. Eduxit posteros Iacob ex Ægypto, tot signis & portentis & brachio forti deiecit gentes Palæstinæ, ut ibi eos collocaret, in terra quã promiserat patribus eorum. & hæc item omnia tradita monumentis literarum, ad pietatem posterorum. Dedit illis eam legem, quæ & in præsens auerteret eos à flagitijs & sceleribus, & si uellent se in spiritum attollere, quales omnino essent futuri, intelligerent. Tum perscripta sunt facinora illius populi. Sub Iosue ingressus in terram promissam. Iam in illa terra sub ducibus & iudicibus. Creatio deinde regum, captiuitas Babylonis. Omnia hæc ad doctrinam, spem, fiduciam in Deum: & simul imagines erant maximarũ rerum, quæ mox essent euenturæ, & quasi umbræ corporũ. Misit propheras tanquã magistros, & admonitores populi, per quos uelut uisitaret Dominus gentẽ illam. Hi & in præsens docebant legem, atq; explicabant, & hortabantur ad eius custodiã: tum exemplo suæ uitæ sanctissimæ multos admonebant atq; inuitabant. Prædicebant quoq; nationi illi euentura uel tristia, quum rebus prosperis lasciuiret, aut oblita esset Dei: uel læta ad eius consolationem, ut doctrina legis & uitæ probitate quam cernerent, fidem haberent ijs quæ illi promittebant. Accessit moralis informatio, qua homines illi uterentur in uita communi: cuius authores sunt Iob, Solomon, & Iesus filius Sirach. addunt quidam Philonem Alexandrinum, quem authorẽ uolunt libri Sapientiæ, quæ non est instituti huius quæstio. Et quia uniuersa uita pij hominis meri sunt amores, habet anima nostra delicias & amores suauissimos cum sponso suo Christo in Canticis, quæ colloquia referunt eorum qui purè amant. Constat ergo uetus instrumentum historia rerũ gestarum ad exemplũ & doctrinã, lege ad obseruationẽ, prophetia ad præparationem uenturorũ, præceptis morũ ad uitæ officia. Habent quidẽ hi libri intelligentiæ difficultatẽ propter ambiguitatẽ Hebræi sermonis, & tropos uetustate obscuros, tum de Deo ut loquitur hominibus crassis, omnia sunt ad hominũ mores ac similitudinẽ translata, aliter illi nõ intellexissent. Dionysius rectè ait in cœlesti Hierarchia, Congruentius esse, ut res diuinæ exhibeantur sub metaphora rerũ corporalium et uiliũ, quàm nobiliũ. Primò, quòd per hos liberatur magis humanus sensus ab errore, manifestũ enim est, quòd hæc non secundũ proprietatem dicũtur de diuinis: quòd unũq; posset esse dubium, si sub figuris nobilissimis corporaliũ describerentur, apud illos potissimũ, qui nihil maius corporibus nobilibus excogitare nouerũt. Accedunt huc phrases, quæ multos offendunt, nempe alienæ ab ijsce linguis quibus assueuerũt, habent etiã translationes illis hominibus & temporibus gratas, nunc frigidas, nempe ab operis actionibusq; illorũ hominũ. erant enim ferè agricolæ & pastores: nos aũt bellatores, amatores, litigantes. sicut antiquissimæ translationes latinæ rusticæ erant, postea castrenses aut forenses. Sed cõsiderare par est hoc usu euenire in linguis omnibus, etiam maxime cognatis & uicinis, ut in latina & græca, in latina & hispana. Repetitiones tam crebræ illius sunt æui: quod est uidere in Homero, in quo sunt plures & molestiores. Tum in Canticis sunt collaudationes & translationes longissimè petitæ, quibus nihil æque refert animũ amore percitũ & inflammatũ, qui per totam naturã peregrinus, quod amato cõferat longissime adducit. Tametsi linguæ illius periti, uenustatẽ, gratiam, proprietatẽ eius miris laudibus efferunt, maximamq; habere grauitatẽ & maiestatẽ aiunt, simul etiã profunda mysteria. Sunt tamẽ quidã, qui à sacrarũ literarũ lectione abhorrent, non ob difficultatẽ intellectus, & recondita mysteria, quæ nunquã ipsi attigerũt: sed quemadmodũ delicati quidã aut deprauati stomachi, non possunt uel maxime salutaria recipere, nisi cõdituris sint & intritis concinnata. hi nisi adsit sermonis ornatus & deliciæ, nihil possunt audire, uel in animum admittere: ita ut malint fabellas eleganter narratas, quã simplicẽ ueritatẽ. nec delicias quidẽ orationis ferunt, nisi quibus assueuêre. Nam alioqui si quis scrutetur, multas et magnas inueniet in sacris literis. Omnia enim insunt genera schematũ & troporũ illorum naturaliũ, quæ nouitatis gratiã nullo seculo amittũt, sicut Homerica. Sed non negamus

negamus esse simplicitatem sermonis. An par est, ut conuiuiũ quod omnibus instruitur ac paratur, unius solùm aut alterius attemperetur palato? an istis æquũ uidetur, ut Deus homini loquatur subtiliter & argumentose, quo paret sibi fidem: an, quemadmodum loquitur Seneca, qui semper uidetur sibi uersari in schola declamatoria, argutijs, acclamationibus, argumentatiunculis contortis, alijsq; huiusmodi flosculis uerborum & sententiarum, quo nomine placet plurimis. Non sic par est Deum loqui homini, sed ut dominũ seruo, ut patrem filio, ut principẽ subdito, ut magistrum discipulo. Apud Senecam sunt multæ sententiolæ magis concinnæ, & magno impetu dictæ, quàm ueræ: uelut, Vir bonus maior est Dijs, Deus est extra patientiã malorum, sapiens supra patientiã: & controuersiam facit dijs de fœlicitate. Sed nec Seneca istis satisfacit, quoniam nimis seuerus exactor uirtutis. Quid quod ipse Aristoteles, tantus & bene dicendi, & rectè sentiendi magister, tradit res grauissimas nitore atq; ornamentis orationis immodicis deformari, & tanquam corrumpi. Ita res nostræ pietatis nulla in phrasi maiestatẽ illam referre quam habent in sacris literis. Sunt qui historias Abrææ, Isaac, Iacob aspernãtur. Quid ita? non' ne in illis magna est uarietas casuum, & series rerũ, & alia quæ legentes uel audientes detinent? Ita planè. Sed dicunt esse pastorũ, & priuatorũ hominum. Vide hominũ ineptorũ delicias. An non pastor fuit Apollo, Paris, Pan? quorũ nón dico historias, & res gestas, sed fabulas confictas tam libenter cognoscitis. Quid illa pastoricia Vergilij & Theocriti, quàm suauiter legitis, et cantillatis? Vtra est uel iucundior narratio, uel fructuosior, de uenatione apri Calydonij, an de Iosepho filio Israëlis? At fuerũt pastores. At ij pastores meliores fuerunt quàm quiuis reges, & præstantiores, nempe chari Deo. Age uerò de Iudicibus & regibus, quid decit huic historiæ? Quid tu malis legere de Nerone crudelissimo, an de Dauide mitissimo? de Caligula stolidissimo, an de Solomone sapientissimo? Sed mouent istos opes. quænam uerò ampliores aut admirabiliores quàm Dauidis, & Solomonis? Cæterum cur de Fabijs, cur de Fabricijs, Curijs, & Quintijs, Coruncanis legunt, de Aristide, de Miltiade, de Phocione, de suis philosophis? Quid, quod in illis narrationibus sunt affectus simplices, ueri, sinceri, atq; ea de causa magis capiũt: nec desunt casus uarij, subiti, inexpectati, grandes, admirabiles, omnia deniq; quæ in cursu rerũ gestarum legentium animos solent tenere. Fuit memoria patrũ Romæ Petrus quidã Calaber, adeò deditus linguæ Quirinũ Romanorũ, ut Græcã nõ ausus sit attingere, ne qua peregrinatione cõtaminaret Latinam. hinc incipite æstimare hominis iudiciũ: quasi uerò nõ ut quisq; olim Romę fuit Latinissimus, ita non etiam fuerit Græcissimus. tantus admirator illius Romanæ uetustatis, ut Petri nomen mutarit in Pomponium, quasi uerò sit in nòminibus aliquod discrimen: nisi fortè, quòd Pomponius, propter P & M grandius quiddã sonat. ita nõ significatu uocũ, sed ipsis uocibus mouentur, ut belluæ. Sicut alius quispiã exclamauit, O te felicẽ P. Maro, cui non fuerit in carmine Petrus aut Paulus inserendus. O homines pueriliter delirantes. an non Paulus nomen est Romanũ, & Marius, & Maria? Petra dicis: quin etiam Petrus. Num non hæc nomina literis & syllabis consignantur, et constant temporibus? Nisi fortè illud sentiebat, deorum gesta & heroum & hominum scelestissimorũ atq; impurissimorũ aptiora esse carmini, quàm in sacra: in quo illi assentior. nam pia hæc grauitatem suã desiderant: illa crudelitatis, tumultus, auaritiæ, iactantiæ, libidinum, motus illos recipiunt inconditos ac procellosos. Sed altius latet hoc hulcus. impietas affixa est præcordijs, quæ non solùm insipidam eis reddit pietatem, sed etiam inuisam. Verùm de Pomponio Læto, uti cœperam. Celebrat natalẽ urbis, & colebat Romulum, & se dictatorem nominabat: Phædrum autem, alium eiusdẽ metalli magistrum equitum, & alia quæ nescias impiáne an ludicra nomines. Is autem quoties marmor aliquod uetus effodiebatur ex ruinis urbis illachrymabat. rogatus cur id ageret, Admonitu (inquit) temporum meliorum. O hominem, ut ipsi uocant, excerebratum. Ecquæ tandem existimabant meliora tempora? An sub Maximino, sub Caracalla, Commodo, Domitiano, Nerone, Caligula, Claudio, Tiberio? qui uirtuti omni bellum indixerant? an ulterius, bellis ciuilibus Antonij, Pompeij, Marij, Syllæ, quibus

nihil toto terrarum orbe miserabilius urbe Roma. Age uerò an non malis opus aliquod legere Ciceronis de philosophia, Senecæ, Plutarchi, Platonis, quàm carmē Valerij Flacci? Qui istud? quia de philosophia & moribus. Atqui ea quæ hic traduntur, de moribus sunt, & non hominum magisterio, sed Dei. Angelus Politianus totam sacram lectionem aspernabatur. Domitius Calderinus ne missam quidem uolebat audire, & quum ab amicis eò duceretur, dixisse fertur, Eamus ad communem errorem. Sciamus quæ tandem erant occupationes istorum, præ quibus sordebant eis sacra & pietas: nā maximas & præclarissimas fuisse oportet. Domitius erat occupatus in exponenda Priapeia Vergilij, seu Ouidij potius: quid potest dici fœdius, ac detestabilius? Politianus quærebat, dicendúm ne esset Carthaginensis an Carthaginiēsis, scribendum primus an preimus, Vergilius an Virgilius: & de hisce nugis instruebat centurias, quibus ordinandis defessus, transferebat se ad cōponendum festiuū aliquod epigrammation de mascula Venere Græcum, ut haberet plus Veneris, & Latini nō intelligerent. O hominum curas, propter quas meritò pietatem uel cōtemnerent, uel negligerent. Sunt tamen quidam, qui in Vetere instrumento offenduntur illis legis præscriptis, tam indignis Dei maiestate. Ego uerò nō miror hoc aliquos mirari. Nam lex Iudæorū, ut quæ pueris dabatur, in specie quam Iudæi erant tunc nisuri, & quam solam etiamnum sustinent intueri, puerilis est, & planè indigna Deo. Imò nisi Christus eam à Deo affirmasset traditam, multi ex nationibus nō potuissent adduci, ut id crederent. credunt tamē tanto testimonio: tum patefactis à Christo corporibus, quæ latebant sub imagine & uelo, ostensaqꝫ ea facie legis, quæ digna est legislatore Deo, nempe ut omnia ad spem futuræ redēptionis & salutis pertineant. Christus enim est finis legis & prophetarum. Itaqꝫ Moses incognitus antea, & multis irrisus, cœpit beneficio Christi non solùm nosci à gentibus, sed illis placere, atqꝫ allubescere. & hoc ingratissimi Iudæi Iesu Christo debent, nec agnoscunt. Ergo quæ legem præcesserūt, uarijs modis Christum præfigurabant, eiusqꝫ actiones, uitam, mortem, regnum, & ecclesiam, ut in morte Abelis insontis, in diluuio, et reliquijs humani generis à Noë seruatis: in fide Abrahę, in obediētia Isaac, in simplicitate Iacob, in inuidia & exaltatione Ioseph, in agno phase, in egressu Ægypti, in transitu maris rubri, in introductione ad terram promissam patribus. Quæ omnia quòd umbræ essent regni Christi, idcirco tam diligenter est ea Moses persecutus. Lex autem tota, umbra est, & delineatio eius ueræ legis, quam daturus erat Christus, dignam Deo dante, & homine accipiente, de quo aduersus Iudæos disputabo. Historiæ autem quæ sacro canone leguntur, figuræ sunt Christi certissimæ. Ostendit hoc, quòd reliqua eorundem regum dicta & facta, quæ ad imaginem salutis non pertinerent, in alios sunt prophanos libros reiecta, de quibus est illud subinde in libris Regnorum & Paralipomenōn: Reliqua autem sermonum huius aut illius Regis, & omnia quæ fecit, nónne hæc scripta sunt in libro uerborum dierum regum Israel? Prophetæ omnes quicquid de rebus præsentibus loquerentur, admonerent, reprehenderent, laudarent, statim se ad cōtemplationem sustollebant æternæ salutis ac fœlicitatis. & de iustitia, de maiestate, de beatitudine Messiæ aliquid commemorabāt, uel ad consolationem afflictionum, incitationemqꝫ ad uirtutem & laudem: uel ad retundenda uitia, & impietatem coërcendam, nec aliter quàm amatores quicquid dicant, agant, cogitent, quicquid uideant, quicquid occurrat, protinus ad amores suos cōuertunt: sic prophetæ quacunqꝫ ex reatque actione, occasionem capiebant loquēdi de Messia sibi charissimo, in quem mentes eorum semper ferebantur, adeò ut interdum seipsos pro Messia substituant. Credas de semetipsis loqui, quum de Messia sit intelligendū, eodem prorsus modo, quo amicus quum de rebus amici loquitur: & in plurali, multum hodie egimus, multum profecimus: & in singulari, perfeci negotium, non perfeci: de his, in quibus qui dicit non est uersatus, sed amici res pro suis habet. Sunt autem prophetæ difficiles & perobscuri multis de causis, siue quòd admiscent præsentibus cognitis uentura ignota, siue quòd intuentes animo et cogitatione res maximas & præclarissimas euenturas, nec satis aptis uerbis enūtiare poterant, quæ sub sensus non ueniūt, quæqꝫ ipsi nonnunquam

nunquã parum intelligebãt, quod & uatibus gentilitatis accidebat. Adde quòd ut ea cernebant mente tanquã speculo, interdũ uelut præsentia, aliàs ut uentura, aliàs quoque ut præterita iam & transacta expromebant, quæ adhuc erant secutura. mutant enim crebrò personas. Has omnes obscuritates illustrauit Christus, & figuris atq; umbris suũ corpus ostendit uerũ germanumq;, ut quum corpus hoc habeamus, nihil sit opus amplius imaginibus et adumbratione. Iudæus literã adhuc tanquam corticem mandit durissimum, & exuccum: & ea complectitur, quæ nec Deo digna sunt, nec homine. Christus salutarem nucleum protulit. ille est sal & uita & lux Veteris testamenti, qui mortuis rebus uitam attulit, & saliuit insipida: de quo argumento alio uolumine differetur. nunc ad id quod instituimus.

DE EVANGELII SCRIPTORIBVS.

VMbris ergo & caligini Veteris testamenti tanquam nocti tenebræ succesit sol Christi, & dies Euangelij. in quo quæ de Christo perhibentur, grandia de immenso, & de Deo diuina, mirantur quidam à solis esse Christianis prodita, non item ab aliquibus ætatis illius uel gentilibus, uel Iudæis. Tertullianus, & Lucianus Antiochenus, & Eusebius Cæsariensis, authores sunt, multa esse tum à præsidibus Syriæ ac Palæstinæ, tum à Cæsaris procuratoribus ad Senatũ & ad Principem scripta de actis Christi, quę scriptores illi affirmant, suis etiam temporibus in ærario seruari inter alia scripta publica Po. Ro. nec credi aliter potest, quin res tantas, quę publicè agerentur, multi mandarint memoriæ, partim libris & commentarijs, partim epistolis ad suos. Documẽto est caput illud Iosephi in libro Antiquitatum decimooctauo, in quo Iudæus homo de Iesu filio Mariæ facit mentionẽ ad hunc modũ: Fuit autẽ eisdem temporibus Iesus, sapiens uir, si tamẽ uirum eum nominare fas est. erat enim mirabilium operum effector, & doctor hominum eorum qui libenter quæ uera sunt, audiunt. Et multos quidem Iudæorũ, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit. Christus hic erat. Hunc accusatione primorũ nostræ gentis uirorũ, quum Pilatus in crucem agendum esse decreuisset, non deseruerunt hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim eis tertia die iterum uiuus, secundũ quod diuinitus inspirati prophetæ uel hæc, uel alia de eo innumera miracula futura esse prædixerant. Sed & in hodiernũ diem, Christianorum, qui ab ipso nuncupati sunt, & nomen perseuerat, & genus. Hęc ille. Sed libri, & epistolæ & acta Po. Ro. uetustate & inclinationibus temporũ interciderũt, ut alia maiore etiam cura custodita: sicut Ciceronis multa, & Varronis undecunq; doctissimi penè omnia. Menandri, quem omnes ediscebant, nihil extat, nec Ennij, Actij, Pacuuij, Taciti Cornelij, quem imperator Tacitus, quod se de illius stirpe satum iactaret, toties iubebat describi, & in publicis bibliothecis collocari, multi nihilominus desiderantur libri. Sibyllina carmina penitus interciderunt, Romanis sacrosancta: & leges duodecim tabularũ, quas etiã pueri pro elementis ediscebant. ut transeã, quod philosophorum, qui tam multi Athenis claruerũt, præterquàm Platonis, Aristotelis, Theophrasti, nihil prorsum ad nos peruenerit, quum immensam librorũ multitudinem dicantur reliquisse. Rerum Romanarũ scriptores, qui soli extant, tantum persequebantur publica illius populi, & acta principũ. Grauiter de scriptoribus rerum gestarum Latinis et Græcis conqueritur Cornelius Tacitus, quod Arminium tantũ ducem Germanorũ, quiq; Varum Quintiliũ tam insigni clade affecerit, uelut ignotum præterierint. Iam uerò quę in Iudæa cõtingebant, aspernabantur gentiles omnes, tanquam uanæ & anilis superstitionis, nec ea curabant cognoscere. Tacitus & Suetonius coguntur interdũ uerba de Iudæis & Christianis facere, quia narrationis ductu necessariò in eos incidebãt. at ita de ijs loquunt, tam falsò, & negligenter, tanquã si nihil de illis audiuissent, nisi à pueris inter lusus. Erant uidelicet illis Iudaica omnia & Christiana tanquã in altero quodã orbe acta, & ab alio humano genere, referebantq; illa uel ad magiã, uel ad impietatẽ uanam & maleficã. Insecutis deinde temporibus, quum Christi nomen tanquã sol quidã latiùs radios suos inciperet diffundere, excitato plurimorũ odio contra inuisam ueritatẽ, multa à uarijs de Christo cõscripta, suppressa sunt & abolita ab ijs qui & Christi nomen cupiebant & conabantur abolere.

Non defuerunt qui de Christo quum non malè sentirent, tacuerint tamen omnia ea quę nec improbare poterant, nec probare audebant. Age uerò, quid tandem, etiam si soli Christiani res Christi & discipulorũ suorũ literis mandassent? An quia Iudæi soli Iudaica scripserunt, protinus sunt habendæ pro suspectis? Soli Græci scripserũt Græca, soli Romani sua illa prisca, quis ea de causa res illas uocat in controuersiã & ambiguitatẽ? quasi uerò uel alienis tantũ, uel inimicis liceat certa atq; indubitata tradere: & nõ promptius sit ueritati periculũ uel à maleuolentia & iniquitate inimici, uel ab ignorãtia & negligẽtia alieni? Quid, quod plurimũ interest inter scriptionẽ uitæ atq; actionũ Christi, & aliarũ cuiuscunq; nationis, sectæ, disciplinæ. hæc enim omnia scribi & tradi possunt ab exteris, qui nõ sint eius ritus, moris, legis, instituti, uoluntatis. Res autẽ nostræ pietatis nemo potest uerè ac diligẽter mandare memoriæ, quin ilicò ad nos transeat, & fiat Christianus. Intelliget enim eam esse doctrinã, & Dei cultũ, in quo uno sita sit hominũ salus, extra quẽ indubitata pernicies. Quid de scriptione aut cõmentatione loquor? sola auditione, sola meditatione, sola pietatis huius cognitione, & uno quasi intuitu, quàm multa millia dederũt Christo sua nomina, neglectis semel ac pro nihilo habitis uniuersis uitæ huius utilitatibus, etiam uita ipsa? Cæterùm quantumcunq; profani homines de Christo scripsissent, nõ passus tamen esset Deus pietatẽ suã extraneorũ testimonijs niti. sic enim illi fuit cordi, ut summa nostræ fœlicitatis non nisi à sanctissimis optimisq; uiris traderentur: ne rei huius, quã esse firmissimam certissimamq; uniuersorũ interest, aliquid authoritatis decederet ex indignitate authorũ. Christus ipse nihil penitus scripto reliquit: quia nõ uenerat, ut legẽ suam in tabulis aut membranis exararet, sed in humanis cordibus, quemadmodum idem ipse in mundi initio legẽ uirtutis in hominũ pectoribus insculpserat: eamq; ob causam spiritũ sanctũ hoc est patris & suũ misit, qui uelut perpetuus esset cõmonefactor suę doctrinę, et magister præsens. nec cõueniebat ut alibi Deus scriberet, quàm in ijs ipsis quos docebat, in ipsis eisdẽ cordibus quæ ipse finxerat, ne diuinę uoci tanquam parũ efficaci scriptura opitularetur, ac suppleret quod uiribus illius deesset. Nec personæ Christi congruebat, ipso in cœlũ sublato, aliquod ostendi posse ipsius scriptũ, ne in eo humana infirmitas peccaret, alij nimio cultu, alij offensione: quòd (ut sunt hominum ingenia diuersissima) aliquibus uideri potuisset nõ omnibus suis partibus & numeris absolutissimũ, hoc est Deo dignũ & cõgruens. Satis Christo fuit, egisse quæ alij meminissent, aut si uideret, aut opus esse existimarent, consignarent chartis ad recordationẽ. Doctrina quidẽ Christi in cordibus exarata est, qualẽ gerit ecclesia Christi sponsa, spiritus sancti discipula, insculptã in suo corde, atq; infixã. Sed quoniã diuinæ uocis homo obliuiscit, & diuini spiritus fauorem ac monitus malitia sua uiolat, ac extrudit, placuit diuinæ benignitati ut ex Christi actionibus ea mandarentur literis, quorũ cognitio ad hominũ sufficeret salutẽ: & mandarentur ab ijs, quorũ fides meritò approbaretur ab Ecclesia. Qui uitã atq; actiones Christi, qui prodigia, qui doctrinam erant humano generi traditur, eos & uidisse conueniebat singula, & diligenter obseruasse, atq; annotasse, tum etiã uersatos esse cum eo familiarius. non poterat hæc præstare turba populi, cuius sententia & testimoniũ incertũ est, plerunq; uanum, uagum, inconstans. Christus ergo quũ plurima ageret, & potissima publicè, non tamen multitudinis testimonio acquieuit, septuaginta delegit sibi uiros. quibus uerò propius cõmunicaret sua, & tanquã intimorum amicorũ cohortem, duodecim, qui cum eo domi & foris, in publico & priuato familiarissime cõuersarent, & consilia eius sacratissima cognoscerent. Si quid hoc ad rem existimatur facere, numerus hic duodecim deorũ iam olim apud gentes sacer erat, sacrumq; hoc collegiũ principũ diuorũ pietatis nostræ uidebatur adumbrare. Duodecim fuerunt dij Athenis, duodecim dij selecti Romæ, & duodecim dij Consentes. Apostoli sunt nominati, quòd tanq; nuntij cœlestis regni à Christo mitterentur. fuerũt hi homines de plebe rudes, literarũ & magnarũ artium ignari, simplices, qui nec fingere aut dissimulare, nec astu ac uafricie ulla scirent uti: lenti et tardi, nõ solum ad percipiendũ res maximas, sed etiã ad credendum, de quorũ tarditate ac duritie cordiũ sæpenumero Dominus est cõquestus. Tales

les uoluit conscios & testes esse suorum actorum, ut postquã intellexissent, & credidissent, fides esset & in illis stabilior, & apud reliquos certior, nõ aliter quàm signum in dura materia impressum. Ad exhibendas humanas doctrinas, nempe naturales, opus est lumine naturali, hoc est ingenij acumine & cultu: ad cœlestem autem & diuinam, uidelicet supernaturalẽ, supernaturali lumine, quod diuinitùs infunditur. Tales fuerunt Apostoli. rudes illos ac tardos accepit Dominus, sed quod ad pietatẽ altissimaq́ attinet mysteria, doctissimos & sapientissimos reddidit, taliq́ instruxit ingenio & prudẽtia, ut sapientiã illorũ omnes admirarẽtur, nec quisquã falsos eos in illis rebus fuisse posset suspicari. Scire autem illos quę asseuerarent & compertissima habuisse, non affirmatione, aut iureiurãdo testificati sunt, sed iactura omnium quæ existimantur chara in uita, insuper etiam perferẽdis doloribus, tormẽtis, morte acerbissima, & probrosissima. Quis credat eos indignissima, & malorũ extrema subire non recusasse pro eó quod haberẽt incertũ? nam pro certissimis et cõpertissimis quotusquisq́ uel existimationis, uel fortunarũ discrimẽ adire sustineat, nedum mortẽ oppetere, & tam acerbam? Iam uerò quisquis mentit, aliquod sibi proponit animo emolumentũ mendacij, alius pecuniã, alius uoluptatẽ, alius famã aut decus, alius ultionẽ, alius ut animi prauam aliquã cupidinẽ expleat. Apostolis autẽ Christi doctrina prędicanda et propaganda quid optabile uel uiuẽtibus quærebatur uel uita functis: uiuentibus quidẽ ea omnia, propter quæ deuitanda et propulsanda mentiri homines consueuerunt, inopia, labores, sitis, fames, cruciatus, ignominia, extremũ suppliciũ, post mortem uerò infamia, & si doctrina uera ac cœlestis nõ erat, pœnæ apud inferos tam impij mendacij. His credo illicefacti præmijs, facilè essent ad mentiendũ adducti. Iam uerò cuius sæuitiæ fuisset atq; immanitatis, discipulos Christi, tum semetipsos periculis, tormentis, ignominiæ, morti crudelissimæ obijcere: tum id tanta cura & diligentia agere, ut tanta generis humani pars, per rei falsę & cõfictę persuasionẽ, in eadẽ mala protruderetur? Ex ijs ergo qui Dominũ agẽtem hic in terris comitati sunt, & propius ac familiarius nouerunt, quidã facta & dicta illius prodiderunt memoriæ, consignatis locis & temporibus, quibus quęq; res essent actę, etiã nominatis ijs qui affuissent, ut certior esset atq; indubitatior ueritas. nec ausi fuissent illa sic scribere, si quid fingerent, uiuentibus etiamnũ multis qui uidissent Dominũ, à quibus potuissent refelli, si quid mentirentur: præsertim quum essent plurimi, qui nihil magis euperent ac laborarẽt, q̃ ueritatem nostrã quacunq; possent uia & ratione cõuellere ac labefactare. Ex omnibus tamen ijs qui acta Christi & doctrinã literis mandarũt, antiquissima illa & prima Ecclesia illorum temporũ penè æqualis, solos quatuor tanquã sacrosanctos & firmissimæ fidei ac ueritatis approbauit, ac retinuit: Matthæi & Ioannis, qui rebus omnibus interfuerunt: Marci, ex relatione Petri: Lucę, tum ex Pauli reuelatione, tum relatu aliorum qui erant cum Domino uersati. Sapienter Augustinus: Ac ne putaretur, inquit, quod attinet ad percipiendum ac prædicandũ Euangelium, interesse aliquid, utrum illi annuntiẽt qui eundem Dominũ hic in carne apparentẽ secuti sunt, an alij qui ex illis comparata fideliter crediderunt, diuina prouidentia procuratum est per spiritũ sanctum, ut quibusdã etiam ex illis qui primos Apostolos sequebantur, nõ solum annuntiare id, uerum etiam scribendi Euangelium tribueretur authoritas. Sic ille. Has historias & necessarias duxerunt esse, & sufficere: in quibus recipiendis duo potissimum secuti sunt, tum ueritatem rei, de qua facti erant uel ab ipsis eisdem Apostolis, uel à discipulis Apostolorum certiores. Itaque tum recepta approbataq; est Euangelicæ historiæ ueritas, quum adhuc superessent, qui Dominum ipsum in sua mortalitate cognouissent, aut qui eos audiuissent, qui illi fuerant familiares: tuncq; & conueniens fuit, & conducibile, approbari quod sequentes ætates tenerent pro indubitato, quum omnes acta illa & doctrinam non tam ex scriptura cognoscerent, quàm ex traditione eorũ qui ipsi uidissent ac interfuissent, hi demum iudicare poterant, quid in illis rebus probandum esset ac tenendũ, quid contrà refellendum, ac reijciendum. Secuti sunt etiam patres illi iudicium spiritus san-

cti, qui eos docuit Euangelia hæc maiore sapiẽtia atq; spiritu esse cõposita, quàm humano, diuinitùs esse illorũ pectoribus infusa: de quo statim disseram. At quatuor illi nonnunq; inter se dissentiũt. Huic quæstioni sic respondet Ioannes Chrysost. Paruæ interdũ in Euangelijs dissidẽtiæ argumentũ præbẽt ueritatis, ne ex cõposito uideanẽ scripsisse, si per omnia cõsentirẽt. Fuit Ioannes apostolus Ephesi eodẽ tempore quo etiam Paulus, alter tamẽ nullam in suis epistolis de altero mentionẽ facit, nec multum cõueniebant & colloquebanẽ, postquã satis erant ab spiritu Dei edocti, instructi, & quasi armati, ne de cõmunicata sententia & cõsilio uiderentur annũtiare Christum, sed ex ipsius Christi doctrina & monitis cœlestibus. Ergo in fundamẽtis & summa nusquã discrepant, nempe Christũ esse Dei filium, natum de Maria uirgine, edidisse miracula ingentia, docuisse contemptũ rerum mundi huius, fiduciam et charitatẽ erga Deum et homines, uocasse cunctos mortales ad sempiternam fœlicitatẽ, passum, mortuũ, surrexisse, ascendisse ad cœlos, sedere ad dexterã patris sui, uenturũ iudicem hominũ uniuersorũ. hæc una uoce, una sententia cõstanter referunt, & docẽt. Discrepant quandoq; in circũstantijs, quas Græci περιστάσεις nominãt, quæ rei summã non uariant. hic astrictius rem narrat, ille fusius: hic perhibet sanatos duos, alter tres: unus in egressu portę, alius in ingressu. quod illa de causa sæpe euenit, quod est tanta miraculorũ Christi multitudo, ut quæ sunt diuersa, nos tamen propter aliquã inter se similitudinẽ eadem esse existimemus. Eundem in modũ usuuenit in dictis & sentẽtijs doctrinæ. eadem dixit Dominus uarijs locis, uarijs urbibus: hic refert quæ hic dixit hoc modo, ille quæ illo in loco paulũ diuerse. colligũt uidelicet centones concionum & uerborũ Christi, quæ ad institutionẽ & salutem nostrã facerent. Et ut congerunt acta Christi, magis eorũ habentes rationẽ, quàm ordinis temporis, uidentur sæpenumero alia quæ sunt eadẽ, et eadem quæ sunt diuersa. Hoc uerò etiam scriptores seculares soliti sunt facere, quale est illud (ut unũ pro plurimis exemplis ponã) apud Verg. in undecimo: Vidimus ô ciues Diomedẽ, Argiuaq; castra, Atq; iter emensi casus superauimus omnes. Tale etiam apertis uerbis apud Lucam in Actibus Apostolorũ: Et sic, inquit, uenimus Romam. Et inde quum audissent fratres de nobis, prodierũt nobis obuiam usq; ad forum Appij & Tres tabernas. Vsus quoq; uerborũ nonnunquam præ se fert uarietatẽ, dum alius idem uocabulũ alia in significatione ponit. quarum rerum omnium manifesta sunt exempla legenti Euangelium, huc autem adducendi nõ est locus. huiusmodi enim melius demõstrantur in re præsenti, & oculis subiecta.

DE VIRTVTIBVS ATQVE EXCELLENTIA EVANGELII.

CÆterùm si quis Euangelij uirtutes gratiamq; admirabilem propius attentiusq; cõtempletur, intelliget haud dubiè nõ hominis esse opus, sed Dei, nec potuisse ab humanis ingenijs sine proprio & peculiari numinis afflatu cõponi. Vtinam mihi res nunc esset cum ijs qui attentius diligentiusq; librum illum uersassent atq; inspexissent: intelligerẽtur melius quę dicerent, & facerẽt non mediocre cõpendium uerborum. Omnia habet, quæcunq; par est habere diuinũ librum, hoc est humanæ salutis. Primũ omniũ nõ de humanis artibus atq; opificijs, nõ de speculatione causarum, non de circũspectione & prudẽtia uel publica, uel priuata, præcepta continet, sed de immortalitate, ac bonis æternis. Idcirco Euangeliũ nuncupatur, hoc est bona & læta annũtiatio. Disciplinę alię sapiẽtię, artes quæcunq; ac prudẽtię mundi huius nuntiãt uenire ad imperiũ, ad regnum, ad opes, ad potentiã æui huius fragilis ac breuissimi, ad epulas opiparas, ad ludos, ad uoluptates, ad decus, ad laudem, ad rigidam atq; inanem uirtutis umbram, ad terram fluentẽ lacte & melle, ad puellas formosissimas, & quotidianas compotationes. Euangelium autem Christi uenire celeres atq; expeditos ad amandum Deum, ut cum illo ad æternitatem iungamur, unde existet beatitudo inæstimabilis. Hinc ut Deus homines omnes absque ulla exceptione aptos idoneosq; condidit suę fœlicitati, ita & legem quam ipse traderet, hoc est fœlicitatis huius uiam certissimam communem esse omnibus uoluit. nulla ab ea ætas excluditur aut repellitẽ, nullus sexus, natio, conditio: eaq; de causa catholica est fides nuncupata. Quòd si omnibus sine discrimine tradebatur tanquam ægris medicina, par fuit, ut ab omnibus

omnibus etiam capi teneriq; posset, ad rectam obseruantiã & cultum. Non est traditum Euangeliũ obscurum & difficile ad intelligendũ, tanquam paucissimis profuturum, sed facile, dilucidũ, apertum, expositũ omnibus, ut nemo esset quin petere illinc posset, & tanquã de fonte haurire, quæ saluti suæ expedirent. Pythagoras, Parmenides, Heraclitus, Plato, & alij ueterũ, si quid sibi de diuinis, uel abstrusis in natura rebus uiderentur exculpsisse, occultabãt sedulò: uel si ederent, paucis admodũ cõmunicabant, ijsq; amicissimis & adiuratissimis, non cõmittebãt monimentis literarum: aut si id facerent, obuelabant uerbis raris, exquisitis, obscuris. Plato scribens Dionysio de quibusdã sacris mysteriolis, iubet ut epistolã è uestigio concerpat, ne deueniat in manus indignorum. Alij philosophi atq; oratores locuti sunt excultiùs, ornatiùs, subtiliùs in omni genere artium: uidelicet nõ scribebant omnibus, aut ex ingenio uel facundia decus & gloriam captabant. ergo illa ipsa tam elaborata pauci adeunt, pauciores intelligunt. Nihil est scilicet periculi, si illa tenebris obruta sub ignorantia delitescant. At quod scire omnibus expedit, et est necesse, quod extremæ calamitatis est nescire, utique congruum est, ut ab omnibus quantum sat est inelligatur. Deus enim non solum ingeniosorum, aut doctorum, aut diuitũ est pater, & rector, sed omnium promiscuè, omnium miseretur, omnes ad se uocat atq; allicit, omnibus uult optimè consultum. ideoq; Dominus noster magistris ecclesiarum præcipit. Quod clàm audiuistis, palàm diuulgate. Homines hominibus inuident, aut ad suam gloriam, aut suas utilitates referunt, quæ dicunt: Deus non sua spectat commoda quum nobis benefacit, sed nostra ipsorum simpliciter ac benignè. Quæ causa est, ut quum rationes de Deo multæ sint & efficacissimæ, ingeniorum naturali ui ac facultate deprehensæ, uoluerit tamen Deus omnia nobis conducibilia doctrina sua comprehendi, facili & aperta. Nam quùm ad rationes illas non penetrẽt & perueniãt, nisi homines ingeniorũ acumine præditi, idq; post longũ studiũ & usum, tam sano & ualido iudicio ne fallant: quid ijs fieret, quibus nondũ licuit studere per ætatẽ, nõ licet per morbos, per imbecillitatẽ, per negotia & curas uitæ necessarias, nõ licebit per ingeniũ torpẽs & segne, uel auersum pronitate naturæ suæ & alienum ab eiusmodi cõtemplatione? Quapropter diuina institutio statim omnibus proponitur, & semel tota ea quam scire expedit, ex illius authoritate qui nec falli potest, nec fallere: ne si rationibus & speculationi ingeniorũ relinqueretur, graue homines adirent periculũ in ea re, sine qua salui esse nõ possunt. Rationes enim & argumenta nõ semper ex ui sua efficiunt, sed prout est ingeniũ in quod inciderunt, ut semen in terrã. Alijs ratio fortissima suspecta est, sunt qui uerisimilẽ pro certissima atq; indubitabili recipiũt. Proposita est autem Dei disciplina ea facilitate, quę apta esset omniũ ingenijs, quã omnes facilè caperent, simplici uidelicet narratione, exemplisq; & similitudinibus sumptis de rebus notissimis. At in hac ipsa facilitate & simplicitate tã utili, tam cõgruenti quibuslibet, quanta occultatur altitudo mysteriorũ, quæ diutissimè exercere possint magna atq; sublimia ingenia, ac pascere bona ac religioni dedita? Nullũ est in Euangelio uerbũ, quo non tegatur grande aliquod & admirabile arcanũ. Qui librũ illum nõ euoluistis diligenter, & considerastis subtilius? credite expertis, aut certè uos ipsi experimini. Atq; hoc ipsum q; manifestò ex Dei operib. quæ omnia hoc maximè artificio sunt magna & miranda, quòd sub specie facili & aperta ingentes utilitates adferũt, ita res occultãt profundissimæ speculationis, & quæ ingenia quantumuis excellentia ingenti defigant stupore, nec unquã exatient cõtemplando. uelut in formica, in apicula, in rebus minimis, in cœlo, in sole, in astris, in elemẽtis, & rebus magnis, in brutis, in stirpibus, in humano corpore, & rebus mediocrib. quibus omnib. nihil pulchrius, amœnius, iucundius, nihil utilius ac cõducibilius: ad scrutationẽ aũt & uestigationẽ quid profundius aut remotius? Sic in Euangelio quæ nobis sunt necessaria, obuia sunt omnia & ad manũ: cõtemplatione illarũ rerũ nihil animo gratius, inquisitione uerò et perscrutatione nihil excelsius aut admirabilius, nihil quòd diutius sublimes mentes pascere ac detinere possit cum summa uoluptate et fructu, ut pręclarus ac generosus animus nihil necesse habeat alibi pastũ præstantiæ suæ cõgruentẽ quærere. Grandia sunt hæc

quæ

quæ dixi, sed profectò dignitate ac magnitudine illarū rerum minora: hoc etiam sine experimento, sine attenta sacri Euangelij lectione facilè quiuis assequetur manifesta coniectura. Nam si nihil est penitus à Deo profectū, quod non sit refertū secretis & admirabilitate, quanto esse magis par est Dei in humano corpore & in terris uitam, functionē, administrationemq́ humanæ salutis ac beatitatis, qua homines (ut sic loquar) deificant, quēadmodū Deus ipse est humanatus. Iam quantæ admirationis est in toto Euangelio, & quidē ab imperitis humanæ sapientiæ conscripto, non inueniri quæ in monimentis maximorū ingeniorū, magnaq́ eruditione & cognitione rerum atq́ usu excultissimorū, ut aliquid sit uariū & pugnans, ut aliquid ineptū, puerile, frigidum, absurdū, ridiculū, & ubi scriptori danda sit uenia quòd dormitarit: quemadmodum de Homero inquit Horatius. Nihil in eis tale: ut appareat rectorē moderatoremq́ illarū mentium & manuū fuisse Deum, illisq́ id beneficiū esse collatum, quod nulli humanorū ingeniorū, naturæ quidē relicto. Quanta in illis narrationis constantia, qui tenor perpetuus, facilitas autē inaffectata, et ubiq́ sui similis. Grauitas uerò et seueritas diuinis rebus cōgruens, nihil in illis prorsum iocosum, aut ridiculū, non delapsi sunt ad ullā sui ostentationē, non ad citandos eruditos nationū, non ad aliquid inferendum ex sapientia mundi, quæ tum maximē erat in pretio, nō ad descriptiones regionum ac locorū, nō ad inanes ullas atq́ otiosas digresiones, aut quæ amœnitate sua detinere possent lectorē. nihil in illis uacans, aut aliorsum pertinens, nullū est uerbum quod ad summā instituti nō pertineat, hoc est ad rationem pietatis, & quum in his quæ mediocria possent existimari, sic eluceat diuini consilij effectus, minus erit profectò mirandū nihil in eis esse obscœnū, & turpe, ut in Alcorano Mahumetis, & apud gentiū uates: nihil anile, delirū, blasphemū, ut in Thalmud Iudæorū, & apud plerosq́ philosophos. In expositione autē eorum quę Christus uel dixerit uel egerit, eadem admirabilitas maiestatis quæ in cæteris, seu potius amplior & sublimior. Nam Dei ratio & filius naturā sibi hominis assumpsit, qua uelut instrumento uteretꝰ nostrę doctrinæ, exemplis redemptionis, quo peracto munere uoluit eam oculis humanis subducere, ne ibi amor suorū sisteret, sed transiret ad diuinitatē. Quocirca ut manifestum omnib. fieret opus hoc Christi cœleste esse, nō terrenū, ad Deum spectare, non in res mundi huius: de Christi maioribus modice memorarunt, contenti solùm ostendisse, referre illū genus suum in Abraham et Dauidem, quibus erat priuatim promissus. De matre autem quàm pauca? at de qua matre, quàm digna, ut de illa longè plurima mandarentur memoriæ? Ipse porrò matrem & fratres suos affirmat, qui patris sui cœlestis uoluntati iussisq́ obedirent: non repudians quos haberet ex sanguine, sed illos potiores sibi docens, qui per spiritum accederent: atque adeò consanguinei qui illum sunt secuti, non prælati sunt alijs nexu corporis, sed cognatione spiritus, hoc est excellentia uirtutum. De ipso autem Christo nihil retulerunt qua esset statura, qua facie, qua forma, qua uoce, quomodo indueretur, incederet, esset, biberet, quiesceret, quæ solent terum scriptores etiam de uiris mediocribus memoriæ posterorum tradere: eoq́ accuratius ac subtilius, quum propriè de illis suscipiūt narrationem. quod altissimo Dei consilio effectum est, ne quæ de rebus filij Dei corporalibus haberemus, ea putarentur summa, & absolutissima, & in rebus neutris ac indifferentibus propè sola, sic uestiri, sic comedere, aut hæc uel illa sic loqui, sic ingredi. Inde quanta illis obseruandis, & quàm accurata superstitio, quàm placeret sibi qui sic ageret: & eo magis, si essent sibi naturalia, ut cognationem uideretur habere aliquam cum filio Dei. quæ cura negligentiam eorum importaret, quæ uerè sunt Deo grata: qua planè sisteretur in homine, non transiretur ad Deum. Niciam Atheniensem ducem ferunt manumisisse seruum, quem dicerent Baccho esse similem: tactus est scilicet religione, quòd nefas existimaret mortali seruire, qui similitudinē haberet cum immortali. Quid fieret inter nos de ijs qui Christum facie uel uitæ actionibus naturalibus referrent? Nec uicissim deessent, ut sunt hominū uaria & pugnātia iudicia, qui res illas Christi nō putarēt esse summas & perfectissimas: unde offensio de Christo, qua nihil est humanis & angelicis mentibus pestilētius. Nihil scripserūt prorsum quod nostra non

non referret cognosci, nihil omiserūt quod referret. nam quicquid è re nostra est nos scire, euangelijs est explicatum: curiosa, hoc est quæ ad salutem nostram non faciunt, prætermissa sunt. Et hæc omnia non tractant tanquam encomiū, sed narrationis modo purè, simpliciter, nudè: ex qua promptissimū sit iudicare, illum et uirum fuisse optimum, & Deum ipsum summum ac præpotentē. Quibus de causis & rationibus hoc possum affirmare, non minus audacter quàm uerè: Si cuncta humana sapientia conspiraret, ut hominem aliquem Deum esse uellet ostendere, & eius opera & dicta diuina, fingeretq; de illo homine quicquid animo esset collibitū, & in id quod finxisset adhiberet orationis cultū, differendi uim, & acumen rationū, non posset tamen Euangelium unum quale est nostrum cōponere, hoc est conscribere, quo id posit euinci, ac persuaderi, quemadmodū Euangelistę nostri fecerunt solo historiæ cōtextu, detractis quibuscunq; humanę sapientiæ uiribus atq; ornamētis. Hoc uerò ut profanis atque imperitis fortasse uideatur incredibile, aut nō satis probabile, quisquis tamen altius in Euangelij sensa penetrarit, facile mihi assentietur. Homerus finxit arbitrio suo in Achille optimi seu principis seu imperatoris effigiē, in Vlysse uiri prudentissimi: quid exijt? Achillem fecit sæuum, sanguinariū, immanem, inhumanū: Vlyssem astutum, fraudulentū, mendacem. Xenophon Cyrum maiorē ad imaginē, ut inquit Cicero, iusti ac moderati imperij: & dixit quæ uoluit, quæ omnes sciebant in regem illum non cōpetere. quid tandem protulit? principē bellacem, bella ex bellis serentem, artium pacis uel oblitum, uel negligentē. Philostratus Atticus rhetor Apollonium Tianeum describit in odium Christi, uirum diuinitate plenū: qua narratione nihil est fabulosius, incōstantius, nihil à mente omni & ratione inanius: & profert tandē nobis magum uanissimū, arrogantissimū, & iactantissimū. cuius mendacia & dementiam quum Eusebius Cæsariensis paucis uerbis patefecit, tum nemini sano non est facillimum perspicere. Sed ad saniores redeamus: nam Philostrato illa scribenti nemo est tam absurdo iudicio, qui non intelligat mentem omnino & sanitatem defuisse. Plato rempub. est commentus, irrisam atq; explosam ab omnibus. Minos Cretensis leges suas à Ioue se accepisse finxit, Lycurgus Lacedæmonius ab Apolline: quę à Platone, Aristotele, & maximis quibusque philosophis sunt reprehensæ ac consutatę. Cicero ipse reipublicæ iustæ ac legitimæ imaginem, quasiq; idæam ab illa republica Romana uetere mutuatus est, quæ fuerit per bella Punica, & paulò antè: qua ciuitate nulla unquam fuit post hominum memoriam iniquius, aut certè turbulentius instituta. At qui uiri hæc fingebant? quibus ingenijs, qua eruditione, prudentia, facundia? sed apparebat protinus humanum esse opus, hoc est debile, & ruinosum. Hic undiq; relucet ars & consilium Dei. Idem M. Tullius qua cura, qua anxietate animi, quanta molitione consecraturum se ait memoriam filiæ, omniumq; excellentium ingeniorum & Græcis & Latinis monumentis effecturum, ut pro dea habeatur? qua solicitudine scribit ad Atticum, ut ager sibi ematur loco celebri, in quo fanum extruatur Tulliolæ? Quid sequutum est? Scripsit libros duos de morte filiæ, quibus, ut credibile est, profusis ingenij illius tanti tamq; in dicēdo exercitati opibus, argumētis, schematis, cultu et ornatu orationis conatus est persuadere posteritati Tulliolam esse deam. sed inepti patris aniles lachrymas & commentum fragile præsentes posteriq; deriserunt. Redeamus iam ad libros omnes sacros, ueteres ac nouos. Princeps & caput & regula diuinorum oraculorum, & salutiferæ ac necessariæ ueritatis est Christi Euangelium, quo cæteri sacri libri omnes censentur, & pretium accipiunt tam ueteris instrumenti, quàm noui. Epistolæ apostolicæ uelut explicatio quædam sunt aliquot sententiarum Euangelij, & earum fusior expositio per spiritum sanctum dictata, ut eius spiritus doctrinā Euangelio conformē & consonam, seu ut aptius dicam, unam atque eandem in Apostolis incipiamus deprehendere & agnoscere. Acta apostolorum primum est ædificium surgens super Christi fundamentum, quod sequens Ecclesia imitetur, quoad peragatur ædificium hoc in reditu Domini, quantum quidem fieri posit per tempora, regiones, & statum Ecclesiarum. Hi omnes sunt libri fœderis pactiq; Dei cum hominibus, quod testamentum Hebraica loquendi proprietate

tate

tate nominatur. est enim fœdus diuinæ misericordiæ, & reconciliationis eius cum humano genere. Vetus instrumentum huius confœderationis umbras continet eius corporis, quod est in nouo explicatum, atque ostensum. Nouum enim ad cognitionem apertam ueritatis est datum, uetus autem ad præparationē noui, ut haberent homines in nocte illa, quoad sol oriretur, doctrinam cultus diuini, speculationem rerum altissimarū sub caligine infimarum latentem, exempla Dei bonitatis ad fiduciam, & magnitudinis ac seueritatis eius ad timorem, ut uagi & fugitiui timore tanquam iniectis compedibus detinerentur: ne uerò desperarent, parata essent illis tot opera miserationum illius. In uetere sermo est & sententię puerorum, in nouo autem uirorū. Tametsi interdū Christus loquutus est discipulis suis, nempe adhuc Iudæis, Iudęorū uerbis, ac more, de mensis in æterna beatitudine, de epulis et cōuiuio, alijsq; eiusmodi nonnullis, licet perpaucis. Formabat scilicet Dominus pueros suos puerili ter primum, nec uoluit eos ad plenum perfectumq; doctrinæ perducere, ut fulgor illis ueritatis proponeretur ante oculos, quoad absoluto humanę uitę decursu tantam iam authoritatem apud illorum animos parasset, ut splendorem illum ingentium mysteriorum intueri & cuperent & inciperent posse. Ille quidem semina uniuersæ ueritatis & sanctæ doctrinæ in illorum pectoribus iecerat: quæ illi parum à primo intelligentes, edocti mox ab eodem spiritu Christi, manifestò sunt postea intuiti. Non attulit spiritus sanctus nouam apostolis doctrinam, sed explicationem acceptæ, de quo sumus antea loquuti. Homo ratione ac mente præditus, ad disciplinas cultumq; animi factus, aptusq;, disciplina aliqua indiget, ne otio ac situ uis illa animi actuosissima obtorpescat. Ad peritias disciplinasq; non sunt omnes eodem modo appositi: alij alijs uel tenentur, uel sunt dediti, una est quæ uniuerso hominum generi congruit, necessaria uidelicet. Necessarium uoco, sine quo uiuere ac tueri se non possit. Nam quemadmodum ad corporis uitam, etiamsi artes actionesq; omnes homini adimas, tum illa omnia quæ uel delectationi sunt, uel utilitati comparata, alimentum certè ut relinquas est necessum, si modò uis eum uiuere. sic una est disciplina, unus animi cultus, sine quo animi uita non posit fulciri, propagari, quum absque reliquis uniuersis possit. ea certè est ars, qua homo post uitam hanc corporis breuissimam, alteram illam æternitatis consequitur, & finem illum ad quem ex bonitate authoris sui est conditus. Hæc est scientia colendi Dei, quæ pietas nuncupatur, ea uerò libris diuini fœderis explicata est. Qua pietate quoniam homo plus indiget, quàm cibo, bonitas illa & benignitas eius qui cibum prouidit ac parauit, non neglexit, quod tanto erat magis conducibile ac necessarium. Ea enim est Dei bonitas et sapientia, ut nemo dubitare possit, quin & ille prospiciat nostris necessitatibus, & remediū illarum sit ab eo. Quæ ergo uel delectamentorum sunt disciplinę, uel ornamenti, uel usus huius temporarij, ac fugacissimi, ingenijs sunt hominum inquisita, & tradita, fluxa atq; incertæ authoritatis. Hoc uerò quod certum esse oportet, sine quo salui esse non possumus, Dei esse par fuit, cuius sapientiæ infinitæ, nec falsæ, nec fallentis authoritas certa, indubitata, firmissima est. Fundari ergo conueniebat super immobilitatem æternæ ueritatis: quod nisi esset stabile, grauissima consequeretur perturbatio, & pernicies acerbissima. Quapropter quisquis sacris literis detrahit, quisquis eis derogat, detrahit ac derogat bonitati ac benignitati Dei, fiduciæ atq; amori erga illum nostro, id est, saluti & bono nostro supremo & unico, haud aliter cogitans aut faciens, quàm si quis in graui & periculoso morbo unicam medicinam à sapientissimo & amicissimo medico oblatam, uel tanquam noxiam calumniaretur, uel tanquam inutilem sperneret ac refutaret. Tametsi hoc quod tantopere nobis expedit firmum esse, certum, stabile, liquidum, plurimi sunt qui uel malitia concutere atq; exagitare tentant, uel errore obscurant, & obruunt tenebris, ut inter tot conantes deprauare, periclitetur ingenij nostri imperitia atque infirmitas. Eiusdem bonitas qui illa dictauit sanctis suis, reliquit normam & lucernam duraturam usque ad extremum æui huius, quæ dux sit nobis in tenebris, & in dubijs atque incertis mensura. Ea uerò est Ecclesia, cui in æternum præfecit magistrum & ductorem spiritum suum, ut per illius regimen

gimen uerè fit Ecclesia (quemadmodum Paulus ait) columna & fundamentum ueritatis. Illa scrutatur, examinat, expendit libros mysticos, probat aut reprobat singula uerborum sensorumq́ per spiritum sanctum, alioqui confusissima sequeretur rerum omnium perturbatio. Ecclesia uerò solos libros illos qui in sacro continentur canone, tanquam saluti nostræ necessarios recepit atque approbauit, quoniam eorum autores spiritu Dei dictante scripsisse, ab eodē illo spiritu est edocta. multos alios com probauit, ut utiles, non tamen necessarios, de quorum spiritu incerta est: qui etiam si magisterio sacri spiritus sint in scribendo usi, à quo sunt dona omnia sancta, non tamen ea spiritus in hoc dictauit, ut uellet aut perpetua esse, aut omnibus ad salutem immortalem necessaria.

DE ACTIS IESV CHRISTI.

ACcedamus iam propius ad acta & uitam Iesu Christi, ut intelligant omnes, diuino eam fuisse consilio rectam, nec conuenisse aliter in illa quicquam fieri, nec humanas omnes cogitationes meliorem salutis rationem formamq́ posse inuenire. Primùm omnium poterat sibi Dominus corpus nouum omnino è terra confingere, quale Adæ. sed qui charitate nostri adductus in terram descenderat, sanguine & cognatione uoluit nobiscum iungi, quum ad maiorē inter nos & ipsum conciliandam gratiam, tum ut uerius peccatum in se ipso deleret, quod infixum carni nostræ adhęrebat: ad exemplum quoq́ nostrum, quod ualidius est in eo, qui homo à natura cæterorum hominum non differret. Itaq́ electa est uirgo de tribu Iuda, & familia Dauid, Maria, quæ Christum Dominum pareret, non dubium quin magnitudine uirtutum ad tantum munus euecta. Nam cui facultas erat deligendi ex omnibus quam uellet, dubitandum nō est, quo minus eam delegerit, quæ omni uirtutum & pietatis genere esset præstantissima, nempe sibi quantum fieri poterat simillima. Hæc desponsata erat Iosepho, eiusdem tribus & familiæ uiro, ut custos esset uirginis, & sexus infirmi, in quo non castitati modò uirginis est prospectum, sed etiam famę, ne quis extra coniugium puerum natum, statim ut adulterinum abominaretur. Sed illa ante humanas nuptias admirabilem illum hominem concepit, inscia prorsum uiri. Nam qui ad testificationem ueniebat totius integritatis, non decebat hunc integritatē in matre dissoluere ac uiolare. tum ad significationem spiritalis nostrę regenerationis. Sicut enim de uirgine matre nascitur nostrum caput, ita & nos de uirgine renascimur Ecclesia. Et desponsata fuit uirgo Maria, in hoc quoq́ similis Ecclesię, quę & uirgo est & sponsa. Virgini mysterium est ab angelo declaratum. Quàm consentaneum erat rem tantam ab angelo nuntiari, quando minores olim res patribus nuntiabantur per angelos. Virginem quoq́ id non ignorare decens erat, ne intumescente, ignota de causa, utero, pauore percelleretur cōfusissimo. Et ad uirginem par erat mitti angelum similis conditionis, ac proximæ: ad hæc, ut sciret non rem agi uulgarem, quæ sic cœlitus denuntiaretur. Iosephus quum ad conspectum increscentis Mariæ uteri perturbaretur, admonitus est diuinitus, quid rei Dominus pararet humano generi. Itaq́ uir per omnia & iustus & pius, reliquo omni tempore abstinuit ab ea, nihiĺq fuit aliud in domo, quàm prætextus famę uirginis, minister infirmi sexus & tenerę ętatis pueri. Non est quòd quisquam continentiam hanc Iosephi & Mariæ miretur: fecerunt hoc idem multa coniugum paria, quæ memoriæ sunt prodita, uelut Iulianus martyr & Basilia, Chrysanthus & Daria Alexandrini, Henricus Cęsar & Sinegunda, Amos, Malchus, & alij penè innumeri, qui literarum monumentis non sunt mandati. Exemplum Mariæ peperit imitationem, imitatio confirmat fidem exempli, ut quia fecerunt illi maximi, ad faciendū incitati sint minores: & quia hi fecerunt, non dubitetur de illis. Quòd si in minoribus causis constat fides, cur in maioribus hærebitur ? uerisimilius est potuisse id contingere in matre Christi, quàm in uxoribus seruorum. Siue id erat Iosepho iam tum, quum illam sibi desponderet, fixum & destinatum animo, non commisceri fœminæ, sed ab eius contactu conseruare se purum, ut Deus cuius consilium ad grande illud arcanum deducebat uirginem, talem illi socium applicarit: qui illi ut in uita omni, sic in proposito animi esset cōcors. Siue ille uir religiosus horrore diuinæ

maiestatis, non ausus est turpitudinem in locum sacrum inferre, in templum uideli-cet longè quàm illud Hierosolymorum sanctius & sacratius. Siue utrunque est, & propositum firmauit occasio. Philippum Macedoniæ regem memoriæ traditū est, quum haberet persuasum, Apollinē draconis imagine cum uxore sua Olympiade cubuisse, non est deinceps ad eam ausus accedere. Quiddā de Platone Atheniensi haud absimile accepimus: nisi forte hoc de Philippo, & Platonis patre, sit credibile, non sit de Iosepho: & ualidior sit apud stultorum animos superstitio, quàm religio uera apud sapientes: & umbræ pietatis apud impios, quàm apud pios solida ipsa & uera. Sed certè leuissimum erat numini, matrem conseruare integram. Desponsam autem esse Dominus uoluit uirginem: noluit enim ex infamata nasci matre: maluit aliquos de origine sua, quàm de matris pudicitia dubitare. Quippe originem ipse suam magnitudine atque admirabilitate operum facilè erat asserturus atque approbaturus. Nitori autem uirginis non conueniebat, ullam prorsus quantumuis leuem maculam aspergi: quæ res puellarem animū suprà quàm dici potest conturbasset & confudisset. Quid, quòd ij qui filium Iosephi faciunt Dominum, ut Iudaicus furor ac rabies, Mariæ castitatem non putant se accusare, ut quæ nihil censeatur fecisse contra legem: qui uerò de uirgine malè sensissent, etiam Christi infamassent originem, ita uirginis dedecus commune fuisset ambobus. De Christi uerò patre dubitatio nullam alterutri parit ignominiam, quia nihil existimatur commissum contra legem coniugij. Pertinet hoc quoque ad exemplum Ecclesiæ, ne aliæ fœminæ opinionem de se negligant, tanquam in hoc matris Domini sui non dissimiles, quæ de pudicitia malè audiuissent. Cæterùm ex matre sine patre nasci, grandi hoc mysterio nō carebat. Alioqui cur fuisset turpius patrem habere quàm matrem, cum præstantior sit uir, quàm fœmina? Sed nefas erat, ut homo quisquam diceretur eius pater, qui patrem haberet Deum. Theologia poëtarum ex antiquissimis auditionibus profecta, Mineruam refert Iouis filiam, ex cerebro illius natam, ἀμάτορα, hoc est Dei sapientiam: & Bacchum, id est mundum hunc, ex Iouis crure, quæ est illius pars infima: & Vulcanum ex sola Iunone genitum, ἀπάτορα, quæ est Christi humanitas. Partu appropinquante, edixit Cæsar Augustus, qui tum orbi Romano imperabat, ut in sua quisque ciuitate censeretur, unde esset illi origo. quumque essent illi familiæ Dauidicæ, Bethleemum uenerunt, antiquam illius gentis patriam. & cum non inuenirent locum in diuersorio, redundante ibi multitudine illius familiæ, quæ eadem de causa eò conuenerat, peperit Maria filium suum Christū Iesum, octauo calend. Ianuarias: & pannis inuolutum reclinauit in præsepi. Sensit statim infans frigus & inopiam, hoc est incommoda eius naturæ, quam sumpsisset. Angeli cum grandi è cœlo splendore, pastores ad gratulationem inuitant nati numinis. Stella uerò magos eòdem adduxit. Ad Iudæos pastores angeli mittuntur, qui alloquijs angelicis essent assueti. Magis autem gentilibus si angelus esset loquutus, suspicionem præbuisset dæmonij, hæc enim loqui & uersari consueuerūt cum gentilibus, non angeli lucis. Itaque de cœlo eis signum ostenditur manifestum, & propter ipsos, nempe homines in rerum cœlestium perscrutatione uersantes: sunt enim apud Assyrios magi, quod philosophi apud Græcos. & propter rem ipsam, ne terrenum, aut ex hoc elementari mundo negotium esse crederent, sed cœleste & diuinum. tum etiam nouæ rationis, speciei, decoris stellam, nouum mundo natum numen scirent portendere, homines in cognitione cœlorum & naturæ totius exercitati. Sed altius contemplantes, quid est hoc totum aliud, quàm de populo Iudaico accessuros ad Christi adorationem & cultum pastores, hoc est homines simplices ac rudes, eosque Ecclesiæ pastores futuros: de nationibus uerò magos, hoc est sapientiæ affectatores, homines magno ingenio ac doctrina: & prius Iudæos uenturos, hinc gentes: utrosque autem à cœlesti lumine adductos. Et ad magorum ingressum turbatum & trepidatū esse Hierosolymis, siue zelo, quod in gratiam Dei reciperentur gentes: siue admiratione multiplicationis Ecclesiæ: quorum utrunque in Actis Apostolorum legimus. Attentè considerate singula, nam sicuti à principio præmonui, nullum uerbum uacat grandi mysterio. Circunciditur puer solutus lege, & ad purificationis solenne adducitur, mundus

dus ipse,quiꝙ alios omnes erat purgaturus: ut doceat nos patrijs legibus obedire, nec cuiquam uel querimoniæ,uel suspicioni locum faceret. Imponitur ei nomen rei congruens Iesus, hoc est σωτὴρ, quod nos seruatorem possumus dicere. Rex autem Herodes,quum se à Magis frustratum uidit,timentis successorem regni,occidi iussit pueros omnes Bethleemiticos intra bimatum, in quibus & filius est eius comprehensus. quod Augustus Cæsar quum cognouit, ioco notauit immanitatem: Satius esset,inquit,Herodis porcum esse quàm filium.alludens ad Iudaicum ritum,quo porcinam esse uetabantur.Rem magnam, admirabilem, metuendam sibi uidisse atꝙ audiuisse de Magis Herodem oportet, ob quam nihil sit cunctatus sæuitiem non in ciues solum tantam exercere,sed in suum quoque filium naturalem. Ad hanc deuitandam cladem angeli monitu Iosephus in Ægyptum cum puero & matre secessit. Docet nos Dominus,persecutiones, quoad salua iustitia & pietate licuerit, defugere:& per Christi pueri persequutionem,nascentis Christi Ecclesiç persequutio denotatur. Quærebat Herodes Christum,ut occideret:at is euasit.iugulati sunt infantes,flosculi martyrij. Vbi uerò accepisset Iosephus,fato esse Herodem defunctum,angeli iussu in Galilæam reuertit. Duodecimo ætatis suæ anno remansit in templo, inscijs matre & Iosepho:& contulit cum magistris Hebrçorum de lege & Messia.quod ille maximis de causis fecit.primùm ut patefaceret se iam tum ad quid uenisset scire,& quç à patre mandata accepisset: & suppetere sibi, si docere uoluisset,sapientiam: nec temerè aut subitò ad ingentia opera delectum ac ascitum,ut Mosen,& alios permultos,nec fortuitò in id munus docendi incidisse: ideoꝙ & in eius ortu tot sunt edita prodigia, ut iam tum sciretur hunc esse illum à Deo ad mundi reparationē electum, destinatum, missum. Vsque ad annum tricesimum, nihil legimus egisse Dominum publicè, non docuisse,non signis & portentis diuinitatis suç maiestatem detexisse:non minoribus hæc,nec paucioribus de causis,quàm reliqua omnia:ne si à puero tanta illa tamꝙ stupenda essent acta,suspecta fuissent quàm plurimis,alijs auersantibus & abominantibus uelut magica, alijs irridentibus & illudentibus tanquam puerilia:& ad posteros dimanasset suspicio, ne temerè fuissent illa à præsentibus accepta atque approbata. ad hæc sublatus fuisset immaturò tempore,nempe priusquam plenè docuisset, priusquam maturum sui exemplum potuisset relinquere: ne quis res magnas ante iustum ætatis tempus aggrederetur agere. Denique decebat amplitudinem tanti officij, ut à uiro exerceretur. Et qui huc uenerat exemplum allaturus omnibus,omnem uiuendi rationem legitimam quidem expresit,austeram,& solitariam,& comem,& ciuilem: nec se tamen opificio ulli,uel arti addixit. Illa enim uitæ genera uirum bonum, quiꝙ multis sit in commune profuturus,obire congruit,artes autopificia non item. Præuidebat etiam futurum,ut si qua esset usus arte, existerent plurimi qui eam arriperent, constituentes in eo pietatē. Hoc ergo deuitauit, quod imitati essent multi cum damno. Prius illud alterum non deuitauit, cuius imitatio atꝙ expresio nihil adferret incommodi. Seruauit perpetuam castitatem, neꝙ uxorem duxit. non erat fas eum habere sponsam mulierem,cui desponsata esset Ecclesia,cui singulæ nostræ animæ:nec gignere corporaliter liberos,qui tot gigneret quotidie spiritaliter. Decebat quoque hominem spiritalem castitas,& mundities corporis. Adde quod uenerat ut homines non terrestres faceret,sed cœlestes:& à contagio liberaret carnis,ad cœlestem puritatem & munditiem traductos. Postremò noluit discrimen aliquod inter sobolem naturalem & adoptatam relinquere,omnes uoluit spiritaliter creare:ut sciant omnes ad gratiam se atque adoptionem hæreditatis filij Dei pertinere, non ad naturam. Quid ergo,dicat aliquis, exemplúmne præbet omnibus ut cœlibes uiuant & casti? Præbet certè, quantum quisque potest consequi. sed quemadmodum ipse idem de castitate dixit,Non omnes capiunt uerbum hoc,nisi quibus est cœlitus à patre concessum. Incurrunt in uitam uniuscuiusque multa temerè et fortuitò,multa alieno acta consilio, multa priora à posterioribus consilijs & rationibus aliena atꝙ contraria. Vitam Domini nostri si quis uel cunctam cōtempletur,uel per partes,intelliget totam esse consilio & ductu actam suo ipsius,hoc est diuino, & liberrima eius uoluntate, adeò om-

nia sanctè & sapienter sunt acta, & prima cum medijs, media cum postremis consentiunt: ut appareat ab eadem mente instituta fuisse superiora, à qua etiam sequentia. Principiò natiuitas ipsa, quæ non est in manu nascentium, in Domino nostro quàm consona cum austeritate totius uitæ? media bruma, de nocte, in exiguo & frigido oppidulo, atque in eo non in diuersorio, sed in casa uel tuguriolo, & reclinatus in præsepi. In eadem natiuitate, sicut in reliqua uita, animaduertere est humilitatem terrenam cum maiestate ac gloria cœlesti coniunctā, hoc est hominem cum Deo, ad præsepe, & inter pastores cantant & ministrant mentes illæ cœlestes: summittunt se magi, hoc est mundi sapientia. Nato Domino continuò aduersus eum consurgit persequutio, & pro eo timor ac terror, & eius custodum fuga & trepidatio. hinc cædes infantium ab Herode rege facta, dum Christus quæritur ut opprimatur. Quid conformius, aut quæ expresior imago tum uitæ eius, tum Christi in sua Ecclesia nascentis? Conspiratur à potentia mundana aduersus Christum Domini, occiduntur martyres à principibus & regibus molientibus Christum opprimere. Christus autem subductus est à parentibus, hoc est à patre suo, positus in tuto, collocatus scilicet in cœlis ad dexteram ipsius. Propter puerum mactantur pueri, propter uirum uiri, propter innocentem innocentes. Offertur templo, præsto illi adsunt testimonia sanctorū, & non minus fœminæ quàm uiri. Quo autem consilio ignaris parentibus in templo remanserit, quàm profundo & admirabili, paulò antea explicaui. Iam uerò per totam uitam nihil eum possedisse legimus ex ijs quæ bona nominantur, non agrum, non uillam, non pecuniam, non domicilium uel suum uel conductitium. Non decebat illum aliquid habere peculiare cuius essent uniuersa, ac ne uestem quidem habuisset, si decorè potuisset inter homines uersari nudus. Cuius consilij fuit posse præstare, ne quid ab ortu ad interitū suum possideret. Non desunt, qui adulta ætate abijciunt à se procurationem & possessionem rerum omnium uitæ: hi tamen aliquid aliquando habuerunt. Nihil autem unquam habuisse non emptum, non donatum, non relictum, non conductum, iam inde ab ipsa infantia ad extremum uitæ diem, ac ne in morte quidem sepulturam, certi fuit consilij, quod uitam totam moderaretur. Quid illa, quòd nec ullam uitæ artem aut opificium exercuit, nullum habuit nec magistrum peritiæ, neq; actionum uel admonitorem uel consultorem, quod adulti quidem præstare fortasis posint, quia ita placet: in puero autem quantum est, non deductum esse à matre, à Iosepho, à propinquis ad aliquod opificium, aut ad literas? neminem in Galilæa extitisse, qui uel ex coniunctione sanguinis, uel ex publico munere, uel ex curiositate reciperet puerum edocendum? neminem qui adulto iam & confirmato consuleret, quæ facto essent opus, cuius admonitioni ille auscultaret. imò contrà si quis tentabat monere, in contrarium monebat eius rei, quàm exe qui negotio illius diuino conueniret, eoq; seuere ab ipso repellebatur: quod est annotare in sacra Euangelij lectione. Non utique fuisset nefas doceri hominem ab homine, & admoneri, & consilium capere. Nam Moses, cui Deus & loquutus est, & legem ac sapientiam dedit, tum à sacerdotibus Ægyptijs est institutus, tum admonitus à socero, & consilium accepit à senioribus Israel. Sed grande nefas erat, Dei sapientiam ab humanis tenebris uel doceri, uel etiam quantumuis leuiter admoneri.

DE DOCTRINA CHRISTI.

ORsus autem docere, initium disciplinæ suæ sumpsit à refutatione receptorum errorum, de opibus, de uoluptatibus, honore, dignitatibus, gratia, potentia: quæ omnia spernere suos, ac pro nihilo existimare iussit, tanquam fluxa, uana, conmentitia, breui peritura. Caput doctrinæ suæ & fundamentum uniuersæ suæ pietatis, amorem esse dixit erga Deum & homines, in quo ostendit homini, quis esset finis & exitus bonorum omnium, & quemadmodum petendus. Amor enim Dei quia nos iungit Deo beatissimo, beatos efficit. Amori erga Deum amores rerum istarum officiunt, inter quæ uersamur. minus enim amat singula, qui amat plura: & sensus usu aut uoluptate rerum mundi huius citerioris delinitus, à rerum altiorum amoribus mentem quasi manu iniecta retrahit. Contemnenda sunt igitur hęc quæ uidemus & contre-

contrectamus,si uniuersum amorem nostrum in eo quod oportet collocare cupimus:non est charitas nostra in res plures partiēda,quæ tota ipsa adeò est exigua.Christi ergo disciplina fuit hæc, omnia ita esse à nobis possidenda & sumenda, ne in animum penetrent:non debere uoluntatem ad se pellicere, quæ præsenti tantùm necessitati seruiunt, & subinde nos à cura æternitatis abstrahunt:cui curæ quicquid noceret,rescindi atque abijci imperauit,opes,honores,amicos,parentes,& liberos,si esset necesse,& proprium corpus.quicquid eam adiuuaret,asciscì & amplecti, sobrietatē, patientiam,tolerantiam,animi æquitatem.Ex Dei amore amor proximi nascitur,tanquam filium necessariò amet, qui patrem. & eædem res utrique charitati simul sunt noxiæ,atque utiles.Ex opum,& potentiæ,& claritatis cupidinibus nascuntur lites, rixæ,iurgia,pugnę,cædes,odia.ex illarum neglectione quies,et pax,& amicitia. Vicissim quoque magnum est argumentum charitatis Dei,charitas hominum. Et quoniam quidem ad cœlestem illum amorem ficti ac instructi sumus, uetat nos hic Christus odijs & simultatibus assuescere. uult amore iungi, ut immortalem illam uitam iam nunc incipiamus meditari.Nec solum redamādum esse amicum,sed non habendum inimicum odio: quod præceptum arduum nimis, & factu asperū inueteratæ nostræ consuetudini, unumque ex difficillimis Christianæ pietatis. Fractæ quidē & corruptæ naturæ sententijs atque opinionibus id uidetur.Nam sensui naturæ integræ, quam Dominus restituit,nihil est probabilius, nec æquius, nec facilius factu. Quicquid enim est affectum contra naturæ suæ rationem atque habitum,prauum est,distortū, & in uitio.Mentis nostræ habitus est,ut ad ueritatem directa sit semper,& spectans:uoluntatis,ut ad amorem,charitatem,beneuolentiā.Deprauata ergo est mens, quæ in falsum tendit:uolūtas item praua,quæ ad maleuolentiā & odium. Est enim odiū uoluntatis distortio,& quasi morbus quidam,sicut mendaciū,mentis. Qui ad errorē igitur,qui ad prauitatem,ad peccatū ex humanis pectoribus rescindendū uenerat,nō debebat hunc tantū & tam graue omittere,hærens in potissima hominis parte,& præstantissima,quod etiā tale esset,ut hominē assuefaceret cōtrariæ uiæ, atque illa est quà in cœlū, & ad Deum ipsum peruenitur.At dicis,Ille odit me,et malè uult mihi,malè precatur, quacunque potest nocet. Vis ergo,quia ille est malus,tu etiam malus esse? Vis insanire tu,quia ille insanit? an sanabit tuum morbū morbus illius? & quasi non sit satis unum esse malum,uis esse duos? Quid furiosius,quàm te arietare caput ad parietē,quia inimicus tuus arietat? an non hoc est contra mentem,contra rationem,contra iudicium naturæ rectæ? Christi Domini nostri uita conformis fuit doctrinę,admirabilis,& planè diuina.Nec possedit ullas opes,nec ambijt,contentus tegmentis corporis,et uictu in diem quæsito,qualiscunque contigisset.Oblatum est ei regnum,spreuit & reiecit, nullam uoluptatem unquam captauit,nullum in uita eius crimē,nulla criminis suspicio uel leuissima,inter tantam inuidiam & odium. Nulli est unquam assentatus, nec loquutus ad gratiam, semper rectum ac uerum, etiam cum præsentissimo periculo & capitis discrimine. Vel Marthæ, quæ ipsi & discipulis eius ministrabat & parabat cibum atque hospitium,officium Magdalenæ prætulit,nullam aliam in rem intentæ, quàm ut illum audiret. De modestia & mansuetudine illius infinitum esset dicere, quanta æquanimitate & excepit iactas in se contumelias, & pertulit quæcunque euenissent. nemini maledicenti remaledixit, nec mordentem remomordit. Asperius interdum increpauit uitia,non sua causa,sed publica:imò eorum ipsorum quos ita obiurgaret,ut nihil uel utilius uel lenius esset tali asperitate. Nulli in eius sermone admisti ioci,nulli uel in dictis uel in factis lusus,omnia semper (quod Deum decebat) seria & seuera. Magnitudinem suam & paternum in nos affectum patefecit,quòd in loquendo captui se illorū accommodauit, cum quibus ageret. nec dixit quicquam ad ostentationem suæ sapientię:quod fecisset,quisquis in tam nouis & mirabilibus pręceptis uitæ captasset authoritatem & fidem:quod fecerunt Mahumetes in Alcorano, Rabini Iudæorum in Thalmud, & philosophi gentium. Quicquid uerò diceretur mundanum,Christus ad negotium salutis nostræ referebat, propter quod unum

uenerat. Vt quum narraretur ei de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum eorum sacrificijs: & de octodecim illis, quos ruina turris Siloë oppresserat: non est illorum casus miseratus, aut execratus impij hominis sæuitiam, sed erexit suos ad meliorem mentẽ: Putatis, inquit, nullos fuisse in illis oppidis peiores homines, quàm interfectos? ita & uos omnes graue exitium manet, ni resipiscatis. Et cùm rogatus esset, an liceret Iudæis populo Dei, tributum Cæsari pendere, homini profano, ostenso tributi numismate: Si Cæsari (inquit) redditis quæ dicitis esse Cæsaris, reddite Deo quę sunt Dei. Interrogantibus quoq; superuacanea uel curiosa, respondit profutura: ut Petro de conditione mortis Ioannis Euangelistæ, & discipulis alijs de regno eius.

DE CHRISTI DIVINITATE AC MIRACVLIS.

Socrates, Plato, Seneca, & alij de nationibus uiri præcipui, modice ipsi de se loquuntur, ac promittunt, interdum quoq; plusquam oportet demisse: Christus autem contrà, qui amplissima et maxima de se dixit, & est professus inter cætera autem, quòd salus esset hominũ, missa cœlitus in terras à patre: & se quoq; esse Deum cum patre suo, qui cœlum sit & terram fabricatus. Sed homines decet de se modice sentire ac loqui, Deum uerò decet quis & quantus sit nos docere. Homo de homine & humanis rebus potest iudicare: & quantuscunq; sit aliquis, semper inuenietur alius, qui de eius magnitudine ac præstantia queat censere ac æstimare. Itaq; qui de se est loquutus moderatè, posteaquam est uirtus eius intellecta, maior ac præstantior existimatur, & modestia illa in gloriam ei cedit tanto maiorem, quanto prodit uirtus inexpectatior. De Deo autem nisi idem ipse aperiè enunciet qui sit, & quantus, quis omnino uel hominum uel angelorum id assequi ualeat ac deprehendere? Ergo in priscis eius oraculis sunt illa, Ego Deus omnipotens, &c. Et ex ijs qui Christum tantùm uidebant, quotusquisq; esset qui reputans Dei magnitudinem atq; excellentiam naturæ, hunc hominem cernens, adduci posset, ut crederet Deum esse summum illum & omnipotentem? In quo graue impenderet periculum. Nam Socratẽ, & Senecam, & Platonem præteriri non intellectos, sine damno & iactura contingit generis humani: at Deum non cognosci & ignorari, à quo proficiscantur tam ingentia beneficia, omnibus periculosissimum est. Incidit enim homo in ingratitudinem, non habens benefactori gratiam: nec amat ut fas est illum, à quo nescit tot se momentis singulis, accipere beneficia: & minus paret præcipienti, ignorans esse Deum. Deo autem nihil est opus honore & existimatione ex modestia, sicut homini: nobis est opus cultu illius, reuerentia, timore, charitate ex scientia & cognitione potentiæ ac bonitatis illius, quas nemo unquam sicuti conueniret intueretur, nisi illo ipso monstrante. Itaque Christus & in futurum maxima de se & sua Ecclesia est pollicitus, de quorum euentu certus erat. Alioqui in tam nouo tamq; admirabili instituto, támque à communi hominum sensu abhorrenti, si aliquid falsum esse fuisset deprehensum, reliqua omnia tanquam uana et fictitia irrisa essent, ac explosa. In pręsens autem Deum se Dei filium dixit: quod quia erat stupendum, in eius rei confirmationem res quoq; edidit stupendas, quæ illum Deo esse amicum declararent, per quæ authoritas esset comparata, ut non esset credibile tantum & tam nefarium de se mendacium talem hominem fuisse dicturum. Addita sunt autem ea prodigia, quæ ab animaduertentibus promptum esset intelligere, ab eo solo posse effici qui Deus esset, author & dominus naturæ: & tanto intelligerentur melius, & crederentur certius, quo quis esset sapientior, & uirium facultatisq; naturæ rerum consultior. In cæcitate & surditate natis, uidendi & audiendi usum non quem amiserant reddidit, sed largitus est omnino nouum. Deambulauit super tumentes undas, ut nos super solidam terram: imperauit uentis, mari, tempestati, & paruerunt dicto. Expulit dæmones ex humanis corporibus, abstulit lepram, roborauit membra & compages humani corporis dissolutas, sanauit omne genus morborum. Reddidit lucem & uitam mortuis. Multis modis miraculũ superat potentiã naturę: in ipsa actione, ut solent sisti, uel retro agi ab occidẽte in oriens, lapidẽ uel hominis corpus tolli in cœlũ, graue in aqua

non

non demergi:tum in subiecto actionis,ut cæco reddi lumen,mortuo uitam. Lumen enim & uitã natura potest tribuere,sed nõ his. In ordine quoq; ac ratione qua fit,ut repentè sanari ægrum,sereno cœlo dari pluuiã,subitò sterni uentum & mare turbatum:hinc in agente, ut hominem inspicere hominum cogitatus : uel in instrumento, ut luto sanari cæcitatem. Omnis generis acta sunt à Christo prodigia,ut si cui unum illorum,ut sunt hominum mentes diuersissimæ,uel suspectum esset,uel non plenè satisfaceret, addita sunt tam multa & uaria, ut iam omnis dubitandi materia & occasio sit sublata. Et egit uarijs modis. Aliàs solo iussu,ut se ostenderet regem naturæ: aliàs inuocatione patris, ut indicaret à quo haberet omnia, tum calumniæ occurreret eorum qui in Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia illum aiebant expellere. Interdum re aliqua adhibita, ut luto uel sputo : ut ostenderet quemadmodum Deus operetur quandoque solo uerbo & nutu,aliàs tactu uestis eius : quandoq; instrumentis quibus uult, etiam parum aptis, ut luto ad curandam cæcitatem. Sed illi naturæ domino nullum est ineptum instrumentum, qui nec instrumentis indiget. Nonnunquam manu imposita:interdum absens solo iussu. Nec unquam occasionem ipse edendi miraculi captauit,semper usus est oblata:non ad usum artis suæ cepit tempus aut locum,quod præstigiatores faciunt,sed subitò semper, & pro re nata. Nec utilitatem suam,aut commoda sua unquam spectauit,sed aliorum:ut appareret nõ illum gloriæ suæ seruire in miraculo,sed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent,ut homines fidem habere sibi & Deo assuefaceret. Nec ullum unquam egit miraculum corporale,quod non magnas significationes haberet spiritales:quod sigillatim referre hic esset longum & superuacaneum,præsertim quum hisce de rebus nostrorum hominum libri sint referti.

DE MIRACVLIS DÆMONVM.

Miracula quæ sunt à Deo, multis notis distinguuntur à fictis miraculis dæmonum. Nam dæmon, ut qui Deum odit, & nos à Deo uellet auertere, omnia quæcunque potest diuina æmulatur : & tanto accuratius miracula,quòd uidet eam rem maximè ad potentiam diuinitatis accedere,quæ est supra naturam. Itaque ut est uiribus suis naturalibus potentior quàm homo : tum uirium & facultatis naturæ rerum consultior, facilè sensus nostros eludit ad nos fallendos & abducendos à uero. Itaque & edit opera stupenda, & se (quod est etiam diuinitatis) conscium fingit rerum abstrusarum, præsentium, præteritarum, & uenturarum, uel ipsorum quoque cogitatuum:quum Deus dicatur scrutator cordium, ut homo in contemplanda diuina potentia titubet & uacillet. Est enim ueritati res damnosissima (ad nos quidem) mendacium specie ueritatis tectum. Itaque fidem uerorum miraculorum & diuinorum magnopere eleuant ac diminuunt falsa miracula, per dæmones & dæmonum ministros ædita. Quo execrabiliores sunt,nempe satanæ similes,ij qui in templis nostrorum diuorum fingunt miracula propter quæstum. efficiunt enim, ut quum eorum uanitas est patefacta, de ueris miraculis incipiant homines dubitare. Ergo miracula has habent notas rei ipsius,ueritas essentiæ,qualitas,modus actionis, causa efficiens,causa mouens ante rem,finis. Ad hos tanquã ad lapides Lydios examinanda sunt miracula,tum Christi & sanctorum, nempe diuina:tum ficta & diabolica,qualia sunt uel quæ per semetipsum facit Satan,ut quũ non uisus loquitur:aut aliquid agit,ut quũ affligit aliquem morbo, & sanat,quũ pluit sanguine,carne,quum in aëre cõmittit armatas acies,uel quum assumpto aëreo corpore exhibet se conspiciendum hominibus,ut passim in hoc nouo orbe, & antea in Canaria, & insulis illis Fortunatis. uel quum loquitur in idolo,ut quondã gentilibus:aut in arbore,ut quercus Dodoneæ : uel in homine,ut in sacerdotibus templorum uiris ac fœminis. Habet quoquè suos ministros magos, incantatores, lamias, ueneficas, & omnia genera diuinaculorum, augures, aruspices, interpretes somniorum & omnium, chiromanticos,geomanticos,hydromanticos, & alias dicendi de rebus occultis impostu ras,quæ numerum nõ habent. Ex quibus omnibus collecta sunt ab scriptoribus gentium miracula,quibus dæmon & à ueritate abducit animos, & in sua fallacia confir-

mat ac detinet. Sed in his primum est cōsiderare, quòd eorum multa non habent ueritatem essentiæ, sed præstigias & illusionem oculorum, ut non uerè ægrotare eum qui uideatur, non uerè uiuere: sicut ferunt magos quosdam certis incantamentis effecisse, ut cadauera sine anima ambularēt, loquerētur, & alia uiderentur obire uitæ munia. Alia non sunt miracula, propterea quòd ui naturæ fiunt, herba uidelicet adhibita, aut osse, aut lapide: quę occultè potest dæmon admouere. Et multa quæ sunt peritis naturæ cognita, ab imperitis pro miraculis haberentur: qualia sunt quæ per eam magiam fiunt, quæ naturalis nominatur. Alia ineptissimis fiunt modis, & planè ridiculis, ut satis appareat à quo fiunt. Nam dæmon ne quis ea naturæ potentia fieri suspicetur, iubet adhiberi uerba à re alienissima: ut si est sanandus equus, dicatur, Mare est falsum, & in hyeme congelatum, aut aliquid absurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam, uult addi uerba ex sacris literis, uult uersum aliquem Psalterij, aut etiam (si Deo placet) sentētiam ex sancto Christi Euangelio quampiam, aut recitari missam uel missas, & sub sacro linteolo poni fabas aut cicera certo numero: aut funiculum tot nodis astringi, quoties recitatur nomen Iesu in passione. Gratia Deo, qui non sinit nobis tam occulta ab hoste nostro tendi retia, quin ratione aliqua possint ab attendentibus deprehendi: nec sinit tentari nos supra id quod possumus. Alia fiunt per eos, qui etiam si uera exhiberent miracula, eorum tamen indignitas fidem illis detraheret, per flagitiosos, per cōsceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitet facere imposturam. Alia fiunt nemine postulante, alia sine ullo condigno, siue solum ob quæstum, ut à magis & ueneficis: uel ludicrum aliquod & risum, aut lucem admirationem ad delectandum, aut etiam ad terrorem, ut quæ fiunt in aëre: uel ostentationem, ut quæ à Philostrato scribuntur de Apollonio Tyanæo, de Brachmanibus, & nudis sapientibus, cuiusmodi quotidie patrantur à magis, à lamijs, ab incantatoribus, qui inter nos uersantur: ut lac ex una uacca transire in aliam, segetem ab agro in agrum, quod antiquissimis temporibus solitum fieri, & Vergilius significat, & aperte carmen duodecim tabularum, Ne ue alienas segetes auerteris excantando. Prætereo alia maleficia, quę in infantes exercet dæmonis crudelitas per lamias.

In prædictionibus & patefactionibus rerum abstrusarum nō minus manifesta est satanæ uanitas & fraus. Res quidem præteritas facilè potest nosse, quibus ipse interfuit, & præsentes eadem ratione. Cogitatus mentis nostræ solus nouit Deus: sed dæmon ex coniecturis exterioribus illos colligit, ex uultu, ex gestu, ex phantasia quoque, quæ illi est peruia. certi tamen nihil habet: quemadmodum in rebus uenturis, quas ille in magnis coniecturis uenatur, astrorum peritia, qualitatibus elementorum, quod faciunt agricolæ & nautæ cum admiratione eorum qui ea ignorant. tum multas prædictiones rerum futurarum tradunt philosophi naturales, multa in sua arte medici. Cursu rerum & experimentis, ut ex prioribus colligat sequētia, ut faciunt inter nos prudētes: de quibus est illud, Qui bene coniecerit, hunc tu uatem perhibeto optimum. Aspectu etiam sanctorum angelorum, quibus similes sunt in natura, & comprehendendi intelligendiq; ratione. & ut sunt omnia coniecturis & notis collecta, sunt eis incerta, & reddunt responsa ambigua: ut,

Aio te Æacida Romanos uincere posse. Et,

Crœsus Halim transiens.

Modus autem quo exequūtur has diuinationes, ineptus est, & meritò à maximis ingenijs etiam inter tenebras derisus: per garritus aut uolatus auium, per pastum pullorum, per exta animantium, per stridorem soricum, per uoces temerè iactatas.

RVRSVS DE DIVINITATE CHRISTI.

Tria consideranda sunt in Christo, sapientia doctrinæ, probitas uitæ, & diuinitas essentiæ. Sapientiam satis declarat doctrina, quæ breuis, dilucida, explicata omnibus philosophorum scholis & disputationibus silentium imposuit. Bonitatem declarat uita acta innocentissimè. Miracula quæ essent supra hominum captum, uiderentur tamen, ei sunt probandæ rei data, quæ captum quoq; hominū transcenderēt,

nec tamen uiderentur. Ipsa quidem miraculi occasio semper hominum utilitates spectauit, sed per hæc à maximo & sapientissimo artifice Deo maius quiddam & hominibus cunctis in cōmune salubrius parabatur, nempe & diuinitatis & doctrinæ Christi confirmatio atq; approbatio. quantulum enim est, hunc aut illum hominem uel sanitati reddi, uel uitæ? ceu uerò non multa quotidie millia & affligentur morbis, & defungantur fato. Illud maximum, uniceq; expetendum, ut per fidem doctrinæ Christi immortales animæ seruentur. Christi miracula tanta & tam manifesta fuerunt orbi, ut nulla unquam gens fuerit uel tam impudens, uel tam Christo inimica & infensa, ut ea sit negare ausa. Itaq; gentiles, Iudæi, Agareni, omnes grandia & mirabilia esse à Christo edita opera confitentur, sed alij alias in causas referunt. Agareni Deum authorem illorum fatentur, Iudæi & gentiles dæmonem. Sed res ipsa clamat apertissimè Deo authore atq; approbatore illa omnia esse acta. Qui enim primi relictis patrijs ritibus ac lege, qui abiectis & repudiatis rebus omnibus, quæ solent esse hominibus in uita gratissimæ & charissimæ, Christum sunt sequuti, qui illi noua atq; admirabilia dicenti fidem tribuerunt, grauia, dura præcipienti obedierunt, denique ceruices suas obtulerūt pro illius doctrina & gloria, aliquid certè in eo maius & excellius animaduerterunt humana sapientia & potentia. Nam ob communem uitæ rationem, & quæ nihil super cæteros haberet egregium, quis sanæ mentis renuntiaret suis omnibus, nulla proposita spe, nisi paupertatis, calamitatis, ærumnarum, infamię, ac mortis? Istud uerò quod in loquendo & agendo maius erat humana sorte, à ui & potentia necessum erat proficisci, quæ fortior ac ualidior esset quàm humana. Tales esse duas tantum comperimus, diabolicam malam, & diuinam bonam. Positum sit nobis quod de diabolo est receptum, & à nobis declaratum superiore libro, esse illum natura angelum, uoluntate Deo inimicum. Sub diuina potentia angelos bonos comprehendo, qui sunt Dei administri. Diaboli mens, animus, desiderium, ardor mentis est, Deo resistere, quatenus potest efficere à Deo homines auertere blandimentis, astu, fraude, præstigijs, illusionibus, minis, terrore: nihil omittere, dum ne homo Deo se adiungat. Quæ Christus ostendebat miracula, perinebant ad authoritatem personæ, & proinde corroborationem doctrinæ. Doctrina erat, ut omnes rebus omnibus uitæ huius sine exceptione repudiatis, contemptis, pro nihilo habitis, Deum sequerentur, illi suos animos, mentes, corda deuouerent & consecrarent, quicquid hoc impediret aut remoraretur abscinderent atq; amputarent, quicquid esset adiumēto arcesserent ac fouerent. diabolum tanquam Dei inimicum odissent, abominarentur, exe crarentur, nihil cum illo haberent consuetudinis ac commercij, quicquid ab illo esset putarent uenenū & pestem, caput esse omnis mendacij & fraudis. Dicat iam aliquis, an possit quicquam diabolo cogitari magis infensum atq; inimicum Deo? Ad huius ne doctrinæ robur & stabilimentū uires & artes suas adiungeret diabolus, & accommodaret, quæ doctrina & uitæ institutio tantopere cum desiderijs suis pugnaret? Malus quidem est diabolus, sed non stultus aut imprudens, ipse ne, ut præstigias suas & fucos concederet atq; accommodaret, ad fulciendam disciplinam suis cupiditatibus tam aduersam? Dicet forsan aliquis malitiosissimè suspicax. Adiuuabat Iesum dæmon hac sola de causa & spe, ut insideret in hominum animis ea blasphemia & impietas, hominem illum esse Deum. Dictum hoc plus habet malæ uoluntatis, quàm mali nocumenti. longissimè non à uero tantum abest ea coniectura, sed à ueri similitudine. Nam si Christus nō est Deus, haberi à nobis pro Deo pia est blasphemia, nec diaboli desiderijs utilis, nec Deo inimica. Primum Christus nihil nos iubebat indignum Dei maiestate credere, aut sentire. Doctrina Deo erat conformis, mundabat nos uitijs, ornabat uirtutibus, erigebat à carne ad spiritum, à mundo ad Deum, Deo uni & summo nos cunctos cōsecrabat. Quæcunq; ageret magna & mirabilia, & ipse in Deum referebat authorē, & illi ut gratias agerēt adhortator erat atq; incitator: uti de populus nō rarò ad gratulationē Dei extollebat, quod prophetā magnū suis diebus excitasset, per quē uideret suum populū. Quid in his omnibus Deo nō dignissimum? Humanitatem quam uidebant, nunquā dixit Deum esse, aut Dei filium, sed filium

filium hominis. Iunctum uerò Deum esse homini ad liberationem nostram, ad salutem omnium, quis possit blasphemiam nominare? an non rebus omnibus Deus est iunctus & intimus? huic uerò homini ita esse annexum & applicatum, ut idem sit Deus & homo, quæ tandem est blasphemia? nónne salua manet utriusque natura, substantia, dignitas? Nihil indignum patitur Deus, tantum ad communicationem diuinæ excellentiæ humanitas erigitur. hoccine est impium, quod arguit bonitatem Dei, & amorem erga nos ineffabilem, quod fiduciam nostram de uita & salute sempiterna adauget & corroborat? Imò quid est pietas, si hæc non est. id de Deo sentire ac existimare, per quod crescat mihi de illo fiducia, & amem illum ardentius? Hiscine deseruiebat dæmon? quo fine, qua sua utilitate, quid cupiebat, quid petebat? Nam dicere Christum sese esse Deum, si non erat, ea uerò iniuria est Deo facta à Christo, ad nos nihil pertinet prorsum, qui per eius doctrinam & exemplum meliores & sanctiores simus, recedimus à diabolo, accedimus ad Deum cultu, charitate & imitatione uirtutum. Quis hoc credat de diabolo, uoluisse illum, conatum esse, perfecisse, ut tantam in regno & ditione sua plagam acciperet, quo inter Deum & hominem unum inimicitias fereret? In Iudaico populo nihil quærebatur dæmoni. Christus enim nunquam uetùit cuiquam ne pareret legi, sed ut uerius magisq; ex animo Deo obsequeretur, nec fiduciã collocaret in corporali actione, sed in bonitate mentis. In nationibus autem utro tempore florentius fuit regnum diaboli, ante Christum cognitum, an postea? Nec ignorabat dæmon, Christi doctrinam idololatriæ subuersionem esse. His omnibus accedit, quod miraculorum ratio ac modus aduersus prorsum & cõtrarius est dæmonibus, ut modò explicaui. Et quemadmodum Christus longissimè abduxit suos à commercio dæmonis, ab imitatione mentis prauissimæ ac scelestissimæ: ita inuicem dæmones quacunq; potuerunt arte ac uafricie cohati sunt homines à fide in Christum abstrahere, ac diuellere. ubi dæmonum authoritas suspecta erat & inuisa, ut apud Iudæos, ibi eum illi commẽdabant & laudabant, ut fidem illius eleuarent: ubi multum ualebant authoritate, ut apud gentes, ibi uituperabant atque insectabant. Quòd si non fauebãt ei dæmones, imò erant infensi & inimici & hostes capitales, restat ut fautor & adiutor illius in rebus tantis Deus fuerit. Quòd si Deus, quum Christus ipse Deum se esse profiteretur, Deus ergo erat. alioqui enim nullus unquam maior, nullus infestior fuisset hostis Deo. Quantulum enim fuisset diaboli crimẽ præ isto? diabolus Dei tantum æqualitatem expetiuit, hic essentiam et naturam usurparet. Quòd si angelus tam grauiter est punitus de affectata Dei æqualitate, quid factum esset usurpatori illi & raptori substantiæ ac essentiæ ipsius diuinitatis? Dei ergo est filius, eiusdem qua ille naturæ ac essentiæ, missus in mundum ob salutem nostram. Hoc uerò nihil dubitabo addere atque affirmare, si falsi & decepti sumus in Christo, Deus nos fefellit. is enim tribuit Christo tantã sapientiam doctrinæ, tantam probitatem uitæ, opera tam mirabilia, negotium tam salutare omnibus, tam dignum Dei bonitate, ut si falsi sumus, meritò conqueri possimus nos à Deo falsos, sed nec fallere Deus quenquam uel uult, uel potest: nec nos falsi sumus, quoniam Christus, quo uno confidimus, Dei filius est, & Deus, doctor & author salutis ac beatitatis nostræ nunquam terminandæ.

DE TORMENTIS ET MORTE CHRISTI.

SI homo in prima illa integritate mansisset, qua erat à parente suo Deo in sua origine donatus, nihil ei fuisset gratius, nihil iucũdius lege Christi, nec quod libentius accepisset. Sed obtenebrata & concussa mente, excitata lege cõcupiscentiæ, & temerario ac uiolento regnò carnis, nihil uisum est ei inimicitius quàm id quod ipsi maximè expediret, ut lux assueto in tenebris degere, & ægro medicina. Itaque & dæmon antiquissimas suas inimicitias est persequutus, & homines inconsultis animorum motibus dediti ac mancipati, quod eis esset contrarium, non solum repudiarunt, sed persequuti sunt: nec aliter in Christum insurrexerunt, quàm si quis lusciosis hominibus in obscuro sedentibus, fenestras derepente ad solem admittendũ aperiret. Fugerunt

gerunt ab eo uoluptarij homines,irriserunt diuites,persequuti sunt ambitiosi ac superbi, hoc est planè diabolici: ij potissimùm qui quũ dignitates & honores amplissimos specie sanctitatis captarẽt,nihil sibi magis rebantur obstare,quàm doctrinam & castigationẽ Christi,quæ illis personam illam theatricam detrahebat, & proponebat eos populo spectandos nudos, & in ea cuius opinionem uenabantur sanctitate infimos ac postremos,ne quis eos uellet imitari,tanto apud Deum peiores,quo se hic nomine maximæ ac præstantissimę uirtutis uenditabant.Itaq; simulatores hi pro bitatis odio et rabie obcæcati,tametsi magna eius cernerent et admiranda opera,uarijs sunt eum insidijs aggressi,uarijs modis conati sunt eum è medio tollere.Sed nec ante tempus,nec alio in loco,aut alio modo passus est se occidi,quàm ut essent omnia illi à patre præscripta et definita:hoc est,ut saluti nostræ expediret.In tempore expectatum est dum absoluisset instituendi ac docendi prouinciam, dum ea edidisset miracula,quæ stabiliendæ pietatis suæ fidei sufficerent, dum oraculorum quæ de se præcesserant pręstaret fidem,& expleret umbras figurasq;,quæ de se auorum memoria præcessissent. Mortuus est in iuuentæ uigore, hoc est annos treis & triginta natus,ut magis charitatem erga nos ostenderet,& paternis iussibus obsequentiam. tum enim posuit uitam,quum erat uiuere iucundissimum.Sed nec cõgruebat,ut ulla in sacro illo corpore existeret diminutio ætatis,uirium,ualetudinis:idcirco est his omnibus integris & ualentibus sublatus. Demonstrata est quoque in specie sanctissimi corporis qualitas nostræ resurrectionis.tales enim resurgemus,qualis ipse:nos per reformationem corporum nostrorum,ille per naturæ suæ cursum.In loco autem placuit, ut Hierosolymæ deligerentur: ibi enim peractum est uetum hoc & summum sacrificium,ubi reliqua legis sacrificia,umbræ istius. Sed extra ciuitatem. nam quorum animalium,ut inquit Paulus,infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra: propter quod & Iesus,qui sanctificaret per suum sanguinem populum,extra portam passus est,ne illius tanti beneficij fructus ad unam ciuitatem existimaretur pertinere, sed in commune ad orbem totum. Et cruci affigitur extra conuersationem ciuitatum,& uanitatis ab hominibus inuentę,ad nostrum exemplum:sic enim debemus nos concrucifigi Christo,cura & amore harum rerum abdicato. In ligno moritur Dominus,hoc est mysterium peregit salutis, quoniam & lignum perniciem ac mortem attulerat. & de ligno multæ sunt in Vetere lege figuræ, ut in disputatione contra Iudæos explicabitur. Genus est etiam mortis non solum ignominiosum, sed durissimum, & propè intolerabile.Crucifixus est inter duos latrones,ad maiorem ignominiam: & hoc auget atrocitatem calumniæ, & immanitatem inuidentium. Eorum latronum alter est ad beatitudinem seruatus à Christo,alter perijt magno & exemplo & mysterio. Quid magis uniuersis hominibus conduxit, quàm certos esse nos in extremis nostris rebus ac penè deploratis,salutẽ esse paratam per solam fiduciam in Christum,si nos illi uel puncto uno temporis uerè ac ex animo commendemus? Datum est eius rei certissimum ac manifestissimum exemplum in altero latronum. in altero uerò ostensum est, nihil proficere societatem laborum & crucis Christi, nisi adsit etiam fiducia in illum. Nihil iuuat crucifigi cum Christo, si Christum non diligis. Hi latrones duo, significatio sunt totius generis humani, quod uniuersum propter sua scelera pœnas pendit. in eo alij sunt boni, qui adhærent Christo, ijsq; Christi mors est salutifera. alij sunt mali, qui corpore quidem afflicti cum Christo,ab eo se auertunt animo: his Christum esse crucifixum nihil prodest. Cessit Dominus noster uita sua haud aliter, quàm si ueste aut calceo cessisset. In nobis quæ sunt naturalia,uolũtatis arbitrio non subduntur: quoniam nos ipsi intra limites naturæ uiuimus. Voluntati autem Christi ut natura erat subiecta, ita naturalia illius omnia sub eius arbitrium erant posita: itaque & relinquere animam, & resumere relictam, in eius manu fuit ac potestate. Idcirco clamans expirauit, quod admiratus est Centurio. Nam alij acti in crucem, profuso sanguine tormentis & cruciatibus fracti, afflicti, pessundati, per silentium cedunt è uita, ut mortui iam credantur multo antea quàm expirarint. Dedit

Dominus in se locum & potestatem causis mortis, passusq; est in se fieri quæ in alijs mortalibus, ut ea ipsum occiderēt quæ alios occidissent. alioqui quid magnum fuisset, conseruare ipsum sibi uitam, qui alijs amissam reddidisset? Quid, quòd facillimū illi fuisset uel è uinculis discedere? uel quod aliâs fecerat, occultare semetipsum non in remoto loco, sed palàm medio foro & die, caligine ac tenebris cōspicientium oculis, ne ipsum cernerent, offusis? nam ipsi ad edendum miraculum nec instrumentis erat opus, nec tempore. uerùm id hominum saluti non cōducebat. Admirabile est planè, & aliorum eius operum simile, quemadmodum se in accusatione & damnatione sui habuerit semper in sua potestate, quàm manserit mens eius diuinitati concors & obsequens: ut appareat planè ipsum nō tractum, sed ultrò ad necem suam uenisse. In uinculis indignissimis, in calumnia mendacissima atq; impudentissima raptus, ad inimicos & iniquissimos iudices, inter tot accusantium clamores, & deposcentiū eum ad supplicium tractus, raptatus, cæsus, irrisus, quantam & quàm planè diuinam moderationem animi præstitit: non se proiecit in lachrymas & eiulatus, non in afflictionem sui ipsius, in supplicationem iudicum, in deprecationem pœnarum. Nec uicissim indignitate contumeliæ ac iniquitatis irritatus atq; incensus est, ut maledictis calumniatores, aut iudices, aut satellites incesseret: nihil prodijt ex sacro illo ore asperū, cōtumeliosum. Neq; in ostentationē uel loquutus est grandia & admirabilia, uel edidit prodigiū aliquod, præsertim apud regem Herodem, qui id tantopere tam diu desiderauerat. non longam de se, ac rebus suis, & accuratam habuit orationem, non abiecit suam ipse dignitatem, nec ademit iudicibus suam, incredibili temperamento usus in rebus tam angustis & difficilibus. Quum nihil se profecturum uideret, tacuit: quum autem opus fuit, respondit rogatus paucis & modestè, ne silentiū in contumaciam raperetur. néue allegare ignorantiam ullam possent, declarauit quis esset, sine cuiusquā iniuria. Quum autem raperetur ad supplicium, non fuit concionabundus, nec de cruce loquutus est ad circunfusam turbam purgans se, & testes accusatores iudices culpans. Hæc illi in tanto tumultu, in tanta rerum omnium perturbatione confusissima suppetijt sapientia, modestia, moderatio, constantia, ut facile regi omnia diuinitùs appareret & mandatum se habere à patre, cui nefas esset non obtemperare, ut ita se gereret Et quemadmodū animam suam ultrò relinquebat, ita se offerebat tormentis & neci, certus rerum suarum et præscius, quem essent omnia exitum habitura. Nam quis unquam inermis, paruo comitatus grege inermium, imbellium, ignobilium, indoctorum, ignauissimorū, quos ipse diffugituros prædixisset, incumbentibus in eius & doctrinæ ipsius perniciem cum odio sæuissimo & capitali pontificibus & principibus Iudæis cum populo, qui procerum uoluntate ac nutu mutabatur: quis, inquam, talis sperare esset ausus futurū, ut se sublato existeret quispiam deinceps, qui auderet nō dico prædicare, sed illum uel nominare omnino, uel fateri fuisse se illi notum? Nam uel eo uiuente, quod sacris interdiceretur, quisquis illum Christū esse diceret, non desuerunt, qui & doctrinam, & familiaritatem, & notitiam illius abnegarent. At Dominus nunc uicinus morti & Euangelium suum diuulgatū iri, prædicatumq; toto orbe prædixit, & testamentum suum fore æternum.

DE MYSTERIIS PASSIONIS ET MORTIS CHRISTI.

HÆc est illa crux Christi, Iudæis quidem, ut Paulus inquit, scandalum ac detestatio, gentibus autem dementia: uera tamen sapientia cœlestis, & ijs qui seruantur salus. Neq; est aliud æquè mysterijs & contemplatione rerum celsissimarum uel plenum, uel altum. In ipso Christo ostensa est & approbata obedientia erga patrem, qua non solum carnem induit, et se quodammodo exinaniuit Dominus, indutus forma serui, sed paruit usq; ad cruciatus & necem indignissimam. propter quod pater exaltauit illum, & præfecit angelis, hominibus, dæmonibus, ut omnes illius nomini ac potentiæ se summittant in cœlis, supra et subter terram. Declarata est charitas Dei aduersum nos, qui filio suo non pepercit, sed pro nobis mancipijs nequissimis & scelestissimis tradidit unicum suum unicè charum. Declarata est item Christi charitas, qui in illa omnia tam aspera & acerba, quoniam nobis conducebat, uolens & libens consensit.

consensit, neque enim iniuncta illi & imposita essent, si noluisset. Cognoscitur liberationis & redemptionis liberalitas, & benignissima magnitudo. Noster enim reditus in gratiam cum patre ex amore patris & Christi est ortus, cuius amoris immensa copia quod nostro deerat suppleuit. Addita est tanta filij obtemperatio, tam immane & ignominiosum supplicium nostri gratia. Ne si paruo & leui essent omnia labore transacta, parum fortasse nos debere existimaremus Christo, cui non magno stetissemus. Nunc uerò debemus illi gratiam immensam, qui tot in suo innocentissimo corpore cruciatus pertulit nostra causa, tanto grauiores, quo illud corpus tenerius erat, & delicatius. Debemus nosmetipsos illi, qui semetipsum pro nobis impendit. Augetur inuicem charitas nostra erga Deum & Christum, à quibus nos tantopere intelligimus amari, & tantæ esse illis curæ. Crescit fiducia, non posse nos non esse Christo charos, qui nos tanto pretio redemit, & asseruit, qui tantum pro nobis egit. Naturale est enim, ut beneficus eum diligat, in quo beneficium collocauit: & eo ardentius diligat, quo plura & ampliora dederit beneficia. Oritur erga proximum charitas, pro quo uidemus Christum tantum dependisse, nempe seipsum, ne pro nihilo ducamus animam, pro qua Christus mortuus est. Norimus quanta sit peccati uis, quæ turpitudo & macula, quæ sic fuerit eluenda, & quidem ab homine iustissimo, & flagrantissima apud Deum gratia. Seruemus nos à uitijs puros, ne rursum crucifigamus in nobis filium Dei. Sciamus nos à seruitute diaboli extrema & abiectissima per sanguinem Christi esse liberatos ne rursus in tam miseram conditionem relabamur. Fracta est diaboli tyrannis & potestas, in humanum genus minus iam habet uirium, non tantum illi permissum in nos sæuire atque insultare. Vbicunque diuulgatum est Euangelium Christi, cessarunt continuò illius imposturæ: ut in Græcia, Asia, & uniuersa continente, simul audita est sancta illa uox Apostolorum, scriptores illorum temporum omnes conqueruntur cessasse oracula, desiisse deos dare responsa admirantur, quia causam ignorant. Auorum memoria in Canaria & alijs insulis Fortunatis dæmones uarijs formis exhibebant se illis populis conspiciendos, & eos alloquebantur, inducebantque ad multa genera sacrificiorum sæua & horrenda, ut ad paruos filios iugulandos, exurendos, & alia huiusmodi: posteaquàm deuicti sunt armis Hispanorum, & Christiana pietas illis est audita, fraudes illæ omnes tanquam caligo luce immissa discussæ sunt, atque euanuerunt. Sed ne quæramus exempla superiorum ætatum: nostra hac memoria in insulis occidẽtalibus, & Nouo hoc orbe Hispanis nauigationibus reperto, dæmones per uias omnes & compita frequentissime homines illos alloquebantur, & quæ fieri uellent admonebant: ubi uerò Christianæ doctrinæ magistri eò uenerunt, magnum ilicò silentium omnium, magna fuga. Videlicet tenebras dispellit lux, mendacium ueritas. Et quia doctrina inualida est, quum aliter uiuit præceptor ac loquitur, & mores sunt doctrinæ contrarij: ualidissima autem est, cùm ipse qui præcipit actionibus suis eam constabilit & sancit: par fuit, ut Christus, sicut in disciplina salutis doctorem se exhibuit, ita in uiuendi ratione exemplar, ut qui antea de alijs imitandis dubitabamus, de hoc isto amplius non possimus dubitare, sed sequamur intrepidè optimum & sapientissimum, ut eadem uia insistentes, eódem quò ille perueniamus. Itaque proposuit se Christus exemplar nostrum, ut nihil cunctemur aspera omnia & grauissima adire ac perferre, ut obediamus Deo, ut illius in nobis amor augescat, ut proximo commodemus. Offenduntur quidam, quòd Deus in tanta humilitate ac deiectione uenerit, qua de causa multis præteritus sit ignotus, ut ipse idem causam uideatur præbuisse erroris ac impietatis erga se. Quàm uerè id ignorantia & cæcitas affectionum loquitur, non rectum iudicium rationis, ipsi idem quid dicant non intelligunt. Primùm quid uocant humilitatem, quid sublimitatem Dei? Si enim in sua ipsius forma atque specie uoluissent eum uenire, uniuersa id natura non cepisset, incomprehensibile illud est etiam angelis. Demisisset se ad ingenium & conditionem angelorũ: at hi nec apti sunt humanis conuersationibus, nisi corpore contecti: nec exemplum nobis possunt adferre, quum sint formæ superioris. At ex hominum qualitate ac conditione uoluissent isti, ut detulisset secũ opes, uires, potentiam,

exercitum, nulla esset passus incommoda, mortem deuitasset. Tum quidem agnitus fuisset prauis cupidinibus, incognitus rationi & iudicio mētis. Quid fuisset uel Christo uanius uel humano genere miserius, si ille exhibuisset se talem? Qui enim ueniebat, ut homines à cupiditate peruersa, à malis libidinibus, à tumultu & tempestate rationum, ad modestiam, sobrietatem, continentiam, ad æquitatem, tranquillitatem, pacem mentis reuocaret: idem ipse uita, actionibus, exemplo sui ad dementiam à sana mente reuocaret ac retraheret? Nihil pulchrius uel optabilius omnibus, quàm fieri quantum concedatur Deo similem. Si ille mundanas secum opes inuexisset, quid aliud quàm exacuisset nostras cupiditates? unde & obliuio religionis, & superbia, arrogantia, inuidia, rixæ, simultates, odia, pugnæ, & cædes uel inter fratres, dum illas uel paramus, uel retinemus, uel ne amittamus, sumus solliciti. Ita Deus nos in mala hæc omnia procliues alioqui per nos ipsos, & propendentes præcipitasset. Qui spiritus, quæ arrogantia diuitum, pro dijs uoluissent coli: quæ desperatio pauperum? Iam uerò quid nos Christo deberemus, si comitatus uenisset tanta potentia? si placidè, si molliter, si inter uoluptates ac delicias, quod erat æui huius à patre iniunctum, transegisset, quid de nobis esset benemeritus? Minuis profectò, seu potius tollis prorsum gratitudinem erga Christum nostram, & proinde beneuolentiā et charitatem. Quanto ille melius ac sapientius? qui cùm esset mundi dominus, & rex uniuersorum, ut & bonitatem suam et amorem in nos ostenderet, demisit se ad nostram humilitatem. Tum demum uere amor sese profert & declarat, quum æqualitatem facit inter summa & ima, ut quemadmodum in legibus amicitiæ ait Cicero, Minor ascendat, maior se summittat. Non benè conueniunt, inquit Poëta quidam, nec in una sede morantur, maiestas & amor. Si rex posita personæ maiestate casulam uel tuguriolum subeat amore ductus puellæ, tum demum & se amare declarat, & multum ei puella debet. Deum, qui tantus est, adiunxisse sibi hominem hominis amore, summi, singularis, immensi est amoris signum, & homo illi seipsum debet, nec erit unquam soluendo. hoc uere coniungit nos cum Deo, non opulentiæ & diuitiarum arrogans ostentatio. Iam uerò ad exemplum. non considerant isti aptum esse exemplum non posse, quod accommodatum non sit ei qui sit imitaturus. omnes quotquot docent, ad captum sedi scentium summittunt. In Domino nostro, omnium animi morborum medicina est prompta, atque ad manum exposita omnibus incommodis consolatio. Is in se expertus est frigus, æstum, lassitudinem, famem, sitim, uigilias, paupertatem, inopiam, persecutionem à suis, ab alienis, ignominiam, contemptum, conuitia, sinistras benefactorum interpretationes, insidias, proditionē etiam à familiari, desertionem à suis, uincula, calumniam, flagra, uerbera, irrisionem, sputa, alapas, nuditatem, cruciatus, crucem, mortem, depositionem de cruce precariam, alienam sepulturam: & hæc innocentissimus, qua patientia, æquitate animi, modestia, moderatione, silentio? quanta existit hinc consolatio miseris? quantū frenum fœlicibus? quæ utrisque disciplina sapientiæ? Hæc est uia & disciplina, & salus, & uita generi humano, non quod stultitia affectionum sibi confingit, quæ & diluit amorem Christi, & bonitatem eleuat, & pietatem nostram diminuit, et salutem sempiternam impedit ac auertit. Sed uolo iam undique hanc stolidæ cupiditatis amentiam apertius patefacere, & liquidum facere penitus quàm desipiat. Aio enim, quòd si Christus uenisset in opulentia, minus fuisset agnitus à rectè statuentibus. Metalla enim & uestes & mancipia & honor & dignitas & potentia, illa omnia humanæ sunt ambitionis, unusquisque expetit, & quantum potest ad se rapit & trahit, per fas, per nefas. Non est hæc Dei possidere, sed contemnere. Cedò, quod regnum dedisses Christo, qui dominus est omnium regum? credo Israeliticum, in quo est natus. Maius ergo regnum habuisset Augustus Cæsar, maius Alexander Macedo. Non decuisset Christi dignitatem, ut regnū sibi aliquod eligeret in terra, cuius esset terra ipsa & cœlum. Et in potētia nec iustitia, nec charitas, nec obedientia illius potuissent perspici & cognosci: omnia sub illa potentiæ uoragine, ut in nostris principibus, fuissent contecta et obruta: nec qua de causa quicque uel loqueretur, uel ageret intellexissemus. Sunt enim & uerba & cōsilia principum obliqua. Omnia

in Christo

in Christo oportuit esse simplicia, plana, explicata, ne quid esset tectũ, & simulatum, omnia essent ei qui uoluisset animaduertere obuia & facilia Iam uerò de potentia & magnitudine Christi audet quisquã conqueri, quòd occultata sit, & quasi celata? ecquid tandem apertius, aut manifestius? Quæ tandem fuit Alexandri potentia? adolescens egressus patrium regnum, comitatus quadraginta millibus delectissimorum militum, uicit Darium, cepit Asiam. Quę Iulij Cæsaris? milite Romano ueterano, uincere semper assueto, decem annorum bello Galliam subegit: mox imperator exercitatissimus in cursu uictoriarum superauit Cn. Pompeium, desuefactum bellis longa pace, & tyronem eius exercitatum: uicit Ptolemæum, Scipionem, filios Pompeij. At quæ Christi potentia? Venit iuuenis, filius Mariæ, sponsæ Iosephi fabri, solus et inermis, solo nutu suo quotiescunq; uoluit sanauit morbos omnes, expulit dæmones, minimo cibo saturauit multa hominum millia, reuocauit mortuos in uitam, imperauit uentis & mari, & obtemperarunt, etiam mortem eius cœlum atque elementa luxerunt. Quę est hodie, aut fuit unquã potentia huic similis, nedum par? huic quisquam potentiæ compararit uniuersas quæ sunt, erunt, fuerunt? Si hoc non est infinitam & diuinam potentiam ostendere, atque ante oculos ponere, dicant mihi quid erit? Doceant isti quemadmodum uerius declarari queat potentia. An omnia sita esse ducent in numis et in armis, quorum possessores miserrimi sunt homines, propter motus animorum & tumultus concitatissimos. Alexandrum Macedonem (ut de hominibus loquamur, qui istis mirificè placent) quum Parmenio illi diceret, si essem Alexander, hoc aurum acciperem, quod pro uxoris & filiæ redemptione offert Darius: respondisse ferũt, Et ego, si essem Parmenio: sed ego memini me esse Alexandrum. Ita Deus si esset istorum similis, uenisset qualem ipsi cuperent, sed ille se Deum esse recordatur, hoc est ut potentissimum, ita mitissimum et benignissimum: ideoq; potentiam illam tantam prodigiorum nemo est suo malo expertus, omnes utilem sibi & salutarẽ senserunt. Ecce iam uobis Christum non in humilitate, non in occulto, nõ ut ansam prębuerit ignorantiæ, sed sublimem, potentissimum, manifestum, ut prætendi ignoratio à quoquam nulla amplius possit, quod ipse idem est testatus: Si non uenissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationem nullam habent de peccato suo. Vita eius testificata est bonitatem et innocentiã, doctrina sapientiam, miracula potentiã. Agite quem tandem iudicem nobis fertis? nullum recusabimus: Ad cuius censuram & iudicium, magnitudinem, potentiam, sublimitatem Iesu Christi uultis æstimari? Vultis sensus iudices? uidete miracula. Vultis mentem? expendite doctrinam. Vultis affectus? si ullus est in uobis erga pulchritudinem iustitiæ, probitatem innocentiæ, considerate dicta eius & facta. Manifestius ergo Dominus uenit, sed uitiosis oculis, sed imperitiæ aut inconsiderantiæ nimium opertus: ut alia omnia quantumlibet magna & excellẽtia, si absq; attentione prętermittas, uelut cœlum, solem, stellas, naturam ipsam rerum & eius opera.

DE SACRAMENTO IN CŒNA DOMINI INSTITVTO.

QVum uerò præsentiam suam discipulorum oculis esset subtracturus, quid magis illum decebat, qui tam nos tenerè atq; indulgenter diligeret, quàm eam sui memoriam nobis relinquere, quæ nos & amoris illius erga nos obliuisci nunquam sineret, & solatio esset, uelut parente destitutis, quæq; illum nobis quoad fieri posset, exhiberet, ac repræsentaret? ea uerò animis nostris est spiritus Christi, qui idem est & patris Dei: qui ut inuisibilis, cum inuisibili Ecclesiæ mente semper maneret, monens & docens eam quæcunq; sint opus. Quoniam uerò non solam habemus mentium cognitionem, sed etiam sensuum corporalium, istis admonitio relicta est Christi sub signis, quę in sensuum notionẽ caderent, panis scilicet ac uini: ut tam intus quàm foris uerum sit quod ipse pollicetur. Ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Irridemur hic à profanis, & incessimur acriter, quòd panis crustulam corpus esse Domini nostri asseramus, & uinum eius sanguinem. Quid non miraculo fuit, quum primùm proferretur? ut inquit Plinius: Nihil est quod non uideatur absurdum ignoranti modum, rationem, causas eiusce rei. Nihil tam graue, se-

tium,excellens,quod non ad calumniam et irrisionẽ pertrahi posšit,si tu ex eo solùm colligas,quod est stultitiæ aut absurditati quadátenus simile. Sic Dei prouidentiam, ordinem uniuersi,religionem omnem,ortus,occasus, decursus mundi huius,quæ ui dendo nunquam exatiamur,semper admiramur: Epicurei,homines ipsi maxime ridiculi,quia non intellexerũt,derisere,& Lucianus Epicurisšimus subsannauit: quasi uerò non etiam nos rideremus, si talis esset Deus, si talis mundus & uniuersorum ordo,qualem ipse confingit. Sed reuertamur ad propositum. Ad uenerationem tanti sacramenti,ad habendam pro tali munere gratiam, causæ sunt explicandæ,& tota ratio negotij. Sapienterq; atq; etiam piè olim factitatum est à patribus, ut mysteria hæc non paterent nisi ijs qui edocti iam essent, quæ nam sit cuiusque illorum uis & natura. Primùm considerandum est,hoc esse ab illo institutum, cui nihil nõ solum impossibile, sed nec difficile uel arduum. Corpus Christi in eo est sacramento, modo quodam nobis incomprehensibili. nec mirum. quota enim quæque est res ex istis naturalibus quas cognitione sensuum usurpamus, & contrectamus manibus, quarum essentiam,rationem,qualitatem,uires intimas assequamur? Tributum est sacramẽtum hoc ab amante ad memoriam sui,à patre ad consolationem desolatorum ac quasi orphanorum, à miti ac misericorde ad fiduciam trepidantium, à medico ad salutem ægrorum. Idcirco & corpus ipse suum reliquit,ut hæc omnia essent certiora ac firmiora: nec enim res posset inueniri alia,quæ ita & memoriam ipsius cõseruaret integram, & affectionem uigentem. Quis enim erga rem ullam quantumcunque excellentem et admirabilem ad eum posset modum affici propter Christum,ut erga corpus ipsius met Christi? Nec par erat, ut qui tantum Ecclesiam amaret, alia in re fundaret recordationem amoris,ac beneficiorum suorum,quàm intus in suo spiritu,foris in suo corpore. Quiq; sic nos diligebat, & illo tenebatur zelo, ut nos ad se unum traheret, & per se ad patrem, ne quóquam aliò animi nostri deflecterent, nunquam profectò sustinuisset, ut in alias res:ad cultum, ad uenerationem, ad renouationem charitatis intenti essent animi nostri, quàm ad eum ipsum. Indubiè ita est, quia sic esse & Deum decet,& nobis expedit. Formæ autem electæ sunt panis & uini,quoniam sunt res maximè puræ,tum quòd eas intra nos sumimus, ut sumpsisse nos sciamus Christum: ut quod amanti maximè est optabile,non solum nobiscum,sed intra nos habeamus rem unicè charam. Habent etiam hæ duæ substantiæ rerum altisšimarum significationes, & tanquam simulacra duo:alterum materiale, quòd sunt alimentorum præcipua: alterum spiritale: quod fiunt, panis quidem ex granis contusis tritici, uinum autem ex uuæ acinis presšis. Priore declaratur, præcipuum quoquè & saluberrimum omnium alimentorum esse sacramentum hoc,quod uitam immortalem adferat,& suffulciat ritè sumentibus. Posteriore autem intelligimus charitatem corporis Ecclesiæ & membrorum inter se: ideoq; à Græcis synaxis nominatur,à nobis communio. corpus enim hoc ex nobis omnibus componitur,ut panis ex granis, uinum ex acinis,sed contusis prius & presšis charitate,ut iam nullum existat granum,nullus acinus. sic in communitate hac Ecclesiæ nemo est suus,sed aliorum: nemo suum per se habet sensum & affectum,sed alienum,id est,conuersum in substantiam corporis communis. Itaq; ad alias sacramenti huius utilitates accedit hæc, quòd docemur qualis sit Ecclesiæ compago,& cuiusmodi esse unumquenque nostrum decet,& quomodo affici erga cæteros homines.

DE RESVRRECTIONE, ASCENSIONE, MISSIONE Spiritus sancti.

NOn erat congruens,ut corpus illud Christi sacratisšimum, tam obsequens animo & rationi instrumentum diuinitatis ad tantum bonum, iaceret in puluere & putrefactione: nec ullo prorsum modo expediebat nobis ad uenerationem atque amorem in Christum. Quis enim æque reueretur,aut diligit mortuum, ac uiuentem? ad spem uerò nostram quum in Christum,tum resurrectionis corporum nostrorum, ut nos haud aliter speremus redituros ad uitam,quàm uidemus salutis nostrę authorem atq; inuentorem. Christi enim resurrectio initium est nostræ. Nam Deus Christi humani-

humanitatẽ excitauit à mortuis,quæ ipsi est proxima: per hanc ad remotiora,hoc est ad alios homines ueniet. Ostendit Christus potentiam suam morti inimicam,authorem salutis & uitæ,quæ non solum alijs uitam largiretur,sed sibiipsi.etenim ipse idem nullius ope aut procuratione adiutus,reddidit sese uitæ,& refellit conuitium Iudæorum: Alios saluos fecit,seipsum nõ potuit saluum facere. Resurrectio enim spõtanea, mortem quoque spontaneam fuisse ostendit manifestò. Sepulchrum Christi nouum prorsus, & grande saxum ad ostium obiectũ,tum custodia militaris, argumenta sunt certa resurrectionis, & corporis ad immortalem beatitudinem commutati. Nouum sepulchrum declarat,non esse alium qui ad uitam surrexerit. Vastum saxum declarat, nihil iam illius corpori quo minus penetret quácunque libuerit obstare. Militaris custodia,illum si collibitum sit,non posse perspici. Sed illud certissimum uitæ eius argumentum, quòd ostendit se uiuentem discipulis, collocutus cum illis sæpe, uersatus, contrectatus. Ideoq; qui illum post resurrectionem uiderunt, ceruices suas indubiè morti obtuserunt pro fide resurrectionis eius. Quòd si non apertissimè conspexissent eum discipuli uiuentem, renuntiassent uitæ instituta, inuisæ mundo, fucum suspicati & fraudem inesse. Quis illorum adeò uecors fuisset & insanus,ut mortem non dubitaret oppetere pro fide resurrectionis illius, qui spem esset eorũ frustratus? quid enim expectaret amplius,à quo se delusum in tanto promisso recordaretur? quis potius nõ execraretur eum,qui hominibus in negotio pietatis sic imponeret? At non exhibuit se post resurrectionem oculis multitudinis spectandum,ut antea. Vulgus enim rude, & tantorum mysteriorum ignarum,credidisset uel phantasma aliquod esse, uel magicis artibus ac præstigiatorijs deludi oculos suos. Nec discipulis id prędicantibus eam habuisset fidem, quæ si ipsi soli quum uidissent, & contrectassent eum, tormentis & nece sua confirmarent. alioqui enim suspicax in deteriora populus, se quoquè aspexisse diceret, sed non sibi illum esse uisum, aut fucum aspectui esse factum. Et quum expediret Christum ad patrem ascendere,nihil conueniebat minus, quàm relinquere suspicionem de resurrectione sua ullam. ideoq; ut alijs in rebus,ita in hac quoq; testimonium in sequentes ætates propagandũ noluit esse promiscuæ multitudinis,quod inconstans & temerarium est,ne leuitatem in eo posteri possent suspicari. nec ulli uoluit apparere,qui postea esset dubitaturus,eamq; dubitationem extensurus tanquam contagione in uenturas ætates: nec ulli qui non esset postea paratus, sanguinem & uitam pro eiusce ueritatis testimonio profundere. Quid, quòd resurrectionis persuasio non conspectum requirebat modò, sed collocutionem, conuersationem, contactum, ut Thomas dixit. at ea non poterant uulgò fieri: multóque erat aliud se natum hominem,uiuentemq; omnibus ostendere, quàm à morte suscitatum. Ad prius enim paucissimis est opus argumentis, ad hoc uerò alterum permultis. Quapropter illud datum est turbæ, hoc uerò paucis, atque ijs selectis. Non conducebat nobis, Christum hîc in terris post resurrectionem suam agere, & inter suos uersari. magis enim de illius præsentis magnitudine dubitassemus. Non facilè capit humana mens, ut quẽ hominem sibi similem conspicit, Deum esse credat, qui omnia condiderit & sustineat. Nec erat iam corpus illud beatissimum diuturnæ inter homines consuetudini idoneum. Expedit uobis, ut ego uadam, dicebat Dominus suis: quippe si non abiero, paracletus non ueniet ad uos. Nam nisi enim desijssent apostoli uidere Dominum, non facti fuissent apti & capaces spiritus sancti. nunquam enim se ad illius sustulissent diuinitatis contemplationem, capti præsentis humanitatis conspectu iucundissimo, permansissent in amore rerum corporalium, nec se ad spiritales erexissent. Apud oculum corporis absorbetur Christi diuinitas in humanitate, apud oculum uerò mentis humanitas in diuinitate: sicut si hominem oculus corporis intueatur, totus uidebitur corporeus, & animus delitescet sub aspectu corporis: sin uerò oculo mẽtis, nihil tam existet, quàm animus, & mens, ut corpus non iam ex homine uideatur esse, sed uelut tegmen quoddam & appendix. Eodem se res habet modo in contemplatione Christi Dei & hominis. Itaq; ascendit is in cœlum, ut eò assuescamus mentẽ, desiderium, uota nostra omnia, ubi ipse est, mittere: & monstretur uia, quà nobis est eundum, &

perueniendi fiducia. Melius quoque nobis est, ut Christus in cœlo ad dexteram sedeat patris, unde plura & maiora ad nos bona euentura facilius confidimus, quàm si hic semper moraretur in terris. Ascensu Christi reseratum est sanctis animabus cœlum, quod ante illum erat clausum. Neque ullus patrum illuc ascenderat. hic est aduentus Christi, & redemptionis ac liberationis nostræ fructus amplissimus. Æquum erat etiam, ut qui ad homines in cœlum mittendos huc uenerat, primus ipse in tanto bono esset dux reliquorum, nec cuiquam alteri fas est eam gloriam & decus tribui, quòd primus hominum in cœlum intrarit, ut qui princeps uiam aperuerat, instruxerat, munierat, primus ipse ingrederetur, primus aperiret ostium, ne si quis alius prior ascendisset, illi uel uiæ factę, uel referati ostij beneficium posset imputari. Primus ergo Christus in resurrectione, primus & caput Ecclesiæ, primus in beatitudine. Reliquis autem dux ipse, & author, & causa. Cæteri ut ab illo, & per illum, ita post illum. In rebus alijs humanis facilè quiuis Christum præcesserit: in suis autem ipsius bonis, in sua hęreditate, nefas est. Ascendens in cœlum Christus, discipulos suos manere Hierosolymis iussit, donec cœlesti ab se missa uirtute confirmarentur & corroborarentur. Ante id tempus erat illis Christi præsentia maximo solatio, qua una acquiescentes nihil requirebant aliud. hanc quum expediret ab eorum oculis subduci, missus est illis spiritus sanctus, qui præsentiam illam suppleret docendo, admonendo, consolando, inflammando eorum corda. Noluit eodem momẽto temporis aut die mittere, ut assuescerent patienter expectare opem Domini, & illi fidere, etiam si differenti & procrastinanti. Spiritus sancti effectum in Apostolis manifestò sentimus, in doctrina mentium eorum, & animorum confirmatione: adeò ut etiam si de eo nulla esset scriptura, indubitabilis esset & certissima cõiectura. Discipuli enim ante Domini mortem tam indociles, post eius resurrectionem tam docti & sapientes magistri orbis terrarum: quumque admiranda eius cernerent opera, trepidi tamen semper & diffidentes in periculo deseruerunt eum: atque etiam qui uidebatur animosissimus & constantissimus, iureiurando abnegauit: post resurrectionem ultrò se pro illo offerebant, & gloriosissimum existimabant sanguinem pro eo profundere, uitam ponere. Indubie multum effecit resurrectio. nam ubi uiderunt eum uitæ sese reddidisse, reuocarunt in memoriam ingentia & diuina illius opera. unde magna erga eum reuerentia, fiducia, & charitas. Sed nec tam facilè essent omnia recordati quę ab eo audierant, nec intellexissent ea, quorum multa quum ab eo dicerentur, præterierunt nõ intellecta: nec tam consormiter fuissent firmi et constantes in tuenda fide, quam ab eo acceperant, etiam per infamiam, damna, cruciatus, mortẽ, nisi uirtute aliqua diuina & edocti & corroborati. Res facta ostendit liquidò suam causam. Tum illis decem diebus, quibus dilatus est spiritus sanctus, agentes in eisdem ædibus trepidi, & extrema metuentes malorum, cœperunt sui met ipsorum experimentum, quàm nihil essent omnino sine præsidio diuino, & condiscerent illum expetere uotis omnibus atque implorare. Pòst uerò præsidio illo muniti, quàm fortes atque animosi euaserunt? Magna est hęc ad ingressum diuini spiritus animorũ nostrorũ purgatio, si agnoscamus nos nihil esse, Deum in nobis esse omnia, ut nos ipsi contẽnentes atque aspernati, ad Deum solum nos cunctos conferamus ac recipiamus, illum unum inuocantes atque implorantes magna cum fiducia & charitate. Quæ Christus suos edocuit, ea ipse ut magister & dominus tradidit. At spiritu sancto mittendo uoluit nos cognoscere, & ad intelligentiã doctrinæ omnis opus esse cœlesti lumine, et ad executionẽ præceptorũ cœlesti ui ac uirtute. Pertinebat spiritus sancti missio ad doctrinã uenturæ Ecclesiæ, ut consuesceret sursum spectare. inde mentẽ sanam, inde uoluntatẽ rectã optare: & se quemadmodũ apostoli accepissent, accepturã certũ haberet: nec quia Christo ipso immortali non erat magistro usa protinus abijceret animũ, memor, se posse habere spiritũ sanctũ eundẽ, quem apostolorũ doctorẽ & tutorẽ post magisteriũ & tutelã suam Christus esse uoluit. Et quemadmodũ in primitijs Ecclesiæ expositor, doctor, admonitor, conseruator fuisset eorũ quæ tradidisset Christus, ita in sequenti Ecclesia esset futurus, ut nullo unquam tempore uel magistrũ mutaret Ecclesia, uel doctrinã, sed eandem ab exordio peregrinationis suæ

suæ retineret usq; ad terminũ, eundẽ institutorem, quia à Christo exhibita suggereret semper atq; explanaret. Quid magis ad cõsolationem nostram, ad institutionẽ pietatemq; conseruandã, ad salutẽ deniq; cõgruebat? Quid aliud à tanto amico erat expectandũ à tam pio & indulgenti patre? Datus est spiritus sanctus sensibiliter apostolis, ut & ipsi accipere se scirẽt & reliqui deinceps accepturos se saltem spiritaliter non diffiderent, quod alios sensibiliter accepisse uidissent, uel audiuissent. Magnarũ enim rerũ, fidẽ manifestiorẽ esse inter initia cõuenit, ut inde in reliquũ ad occultiora proficiat. Apparuerũt super singulos igneę linguę, inquit Lucas. Ignis ad inflammandum & illustrandũ facit, lingua uerò ad explicationem eorum quæ mente conceperis. Ad opus Euangelistę Christi necessaria est mens, quæ capiat mysteria, & animus, qui intrepidè admoneat: & lingua quæ diserte. Linguarum uerò donum ad uarietatem nationum edocendam est tributum. Fides enim, ut Paulus inquit, per auditũ, tum ex linguarum pronuntiatione, & accipienti manifestus fiebat spiritus Dei, & audienti.

DE APOSTOLIS ET MARTYRIBVS.

QVæ post Christi in cœlum ascensum, postq; spiritus diuini missionem sunt consequuta, non minus Christi diuinitatem nobis ponunt ob oculos, quàm quæ præcesserunt. Nam si quis quæ facta cernimus, futura prædixisset, nemo habuisset fidem, nisi ope ac opera peculiari Dei, ac propria, factum iri haberet persuasissimum. Tanta enim sine humanis ullis uiribus nec ingenij, nec corporis, nec uitæ, quanta Christus, nemo potuisset profectò perficere, nisi esset Deus. Principiò, quæcunq; facit Dominus, iusta sunt: nec quisquam ei potest dicere, Cur ita facis? Sed quoniam homini mentem atque intelligentiam tribuit ad libertatem uoluntatis, placuit ei hactenus se approbare, ne quam in eo occasionem relinqueret querelæ uerisimilis. Ergo ne qua conqueri posset natio non ex senatum Dominum, non se ab eo edoctam, & nasci ex ea uoluit, quæ cognitionem ac legem accepisset Dei: nec ad gentes est egressus, quibus regnum Dei annuntiaret. si qui enim Christum audiuerũt è gentibus, intra ipsos Iudææ terræ limites audiuerũt. Quin nec se uiuo passus est discipulos, quos ad salutem nuntiandã hominibus quoquò uersum dimittebat, ad ciuitates gentium proficisci. Rediturus tamen ad patrẽ iussit, ut apud omnes immortales sine exceptione ulla uel discrimine diuulgarent Euangelium regni cœlorum, Deum esse omnium patrem, nullam apud illum distinctionem fore, illum esse eundem omnibus. Christi pietatem & gratiam iam non ad unum aliquem pertinere populum, ut legem Mosis, sed ad uniuersum humanũ genus. neq; enim cadẽ est hominis unius, & filij Dei causa. Moses bonus fuit minister Domini, sed populo Israelitę. Filius Dei, qui & idem est Deus, omnium est dominus, omniũ pater, æqualis ad omnes, idem semper & sui similis. Qui ergo Deus intra fines unius populi non cõcludebatur, huius misericordiam non oportebat illi soli populo patere, sed tam latè se extendere ac propagare, quàm potentiam & sapientiam. Ideoq; fides Christi catholica nuncupatur, hoc est uniuersalis, quòd omnium sit gentium, omnis sexus, omnis conditionis, continens quæcunq; sunt saluti adipiscendæ necessaria, nunquam cessatura. Et quo facilius prædicatio hæc apostolorum per orbem sese diffunderet, maximam orbis partem ditioni uni atque imperio subiecit, Romano scilicet: quæ res facilem præbebat inter nationes transitum, commeatum, communicationem omnium inter se. Adiuuabat eam rem linguę communio. plurimi enim sub Romana ditione loquebantur Latinè, plerique Græcè, ita breui tempore fama rerum omnium atque auditio latissimè se diffundebat. Elegit Deus Apostolos suos ad tantum & tam admirandum opus, quibus nulli omnino uideri poterant minus idonei: sed elegit infirma mundi, sicut Paulus inquit, ut confunderet fortia. Scientissimi atque apertissimi est artificis, malo & inepto instrumento idem efficere, quod alius aptissimo atque appositissimo uix possit. sicut Apellem carbone de foco sumpto, ita eum à quo esset ad Ptolemæi prandium inuitatus expressisse tradunt, ut omnes inuitatorem illum ad primam delineationem agnoscerent. Sed mirandum non est, Deum quæ uelit incongruentibus

præstare instrumentis, qui instrumentis omnino nullis indiget, quicquid fingere statuerit. Itaque misit paucissimos ad quàm plurimos, rudes ad peritissimos. erat enim mundus ingenijs atque artibus excultus, si unquam aliâs: ne quis fucum factum, aut dolo captos esse homines possit suspicari. misit infantes ad disertissimos atque eloquentissimos, misit simplices ad astutos, inermes ad armatos, imbelles ad bellicosos, inopes ad imperium populi Romani. Expediebat tantam esse in primis illis ædificij huius extructoribus humilitatem, ne ipsi humanis uiribus artibusq; aliquid tribuerent, aut in eis spei quicquam aut fiduciæ collocarent: sed sibi penitus diffisi, ab ope ac præsidio penderent Dei. Tum ne quis stultè ac dementer aliquid ex ijs quæ facta essent, humanæ potentiæ attribueret. Ne ipsi quoq; apostoli humilitatem ullam possent aspernari, memores suę. Discerent mansuetudinem & misericordiam alijs impartiri, quam à Deo essent consequuti. Ciuitas hæc est Christi, regis mitissimi ac mansuetissimi: nihil conueniebat primis illius fundamentis, ac ædificio, ex cemento contrariæ ciuitatis, nempe diaboli, admisceri superbiæ atque arrogantiæ. cuius ipse author est, inuentor, caput. Et ut magis & ipsi ad Dei opem subinde implorandam confugerent, & uerum doctrinę purior existeret, ac purgatior, aduersarios dedit discipulis principes, proceres, milites, philosophos, orbem penè cunctum. Pugnabāt multi aduersum paucos, omni præterquàm diuino præsidio destitutos & desertos: pugnabant (inquam) odijs, inuidentia, rabie, maledictis, insectatione, tormentis, occidione: proposita erat ijs qui institutum amplecterentur Christianum infamia, dedecus, paupertas, cruciatus, mors, ignominia toti generi ac posteritati. Et quemadmodum electum est ad prædicationem apostolorum imperium Romanum, ita & ad cruciatus ac martyrium, ne regulos habeant Christiani ad quos confugerent, sed ab irato principe Romano nullum relinqueretur suffugium. Quis enim ausus esset tutari, quos omnium dominus rerum capitalium damnasset? Prædixerat hæc eis Christus omnia, ne quum acciderent terrerentur, sed memores eius à quo essent præmoniti, forti animo subirent pericula. Quanto & quàm diuino consilio hæc sunt acta omnia: ne quid suorum incrementorum deberet pietas mundo, ex Deo penderet tota, quæ sciret originem suam, auctus, progressus, exitus, omnia habere se ex solo Deo, uel uniuerso mundo inuito ac repugnante. Initiò quum sanctæ pietati fundamenta iacerentur, satis est diligenter procuratum astu & calliditate sathanæ, ut Christus secum coniungeretur: ut in aliquam uel societatem, uel portionem admitteretur sancti regni, effecit, ut Tiberius Cæsar Senatui Romano scriberet de Christo inter alios deos recipiendo. idem edicto Adriani, idem uoluntate Alexandri Seueri tentauit: nihil profecit. non potest sathan coire societatem cum Christo, non congruit, non expedit nobis. Quòd si tum Christus pro uno ex dijs esset habitus, beneficiaria uisa esset illius diuinitas, data ab imperatoribus Romanis: nec ea quæ summa est religio & sola, non talis fuisset credita, sed una ex bonis. Conueniebat ergo ad eius uirtutem atque excellentiam cognoscendam, per omnem contradictionem examinari. Quo ore commendant philosophi tolerantiam: & eius rei ad nos cohortandos, paucula quædam colligunt præcepta, atque ea fortium uirorum, nempe philosophorum, aut militum, quos ætate in laboribus durisq; rebus exercitata, mirandum non erat aliquid in patientia corporum super cæteros præstare. At nos permulta possumus exempla nostra inducere, quibus sanguinem suum profundentibus sancta & constabilita est nostra pietas. nec hi sunt solum fortes ac robusti uiri militares, uel philosophi, per cogitatus & exercitamenta animo ac corpore indurati, nam his quoquè abundamus: sed fœminæ, pueri, puellæ, senes. At qui cruciatus? qui ad sui miserationem impellebant eos, qui Christianos aiunt extrema omnia commeritos: ut Tacitus Cornelius. ut inter cætera miracula non sit illud habendum in postremis, potuisse à teneris corpusculis tam immania tormenta perferri. Sed quod natura nullo prorsum modo ualuisset, perfecit Deus. Tulerit Caius Marius, uel Alexander Macedo, aut uir aliquis bellis & laborum patientia obduratus, ictum unum

atq;

atque alterum lethalem: quid puella tenerrima, quid tam multos toties cum acerbissimis doloribus morsibus repetitos? Nec frustrà cruor ille sacrosanctus fundebatur. Nulla in terram cadebat gutta, ex qua multi Christiani cōsurgerent: ut expressa in ueritate uideatur fabella de serpentis dentibus à Cadmo in Bœotia sparsis, unde armatæ acies nascerentur. O magna uis ueritatis, exclamat eorum Cicero, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraq; fictas omnium insidias facilè se per seipsam defendit. Ita Christiana religio, quo acrius & rabiosius est oppugnata, hoc è prælio fortior, præstantior, gratior excedit. Planè est quod ille pronuntiauit, Veritas est rerum omnium fortissima. Itaque discesserunt nostri martyres, etsi mortui, uictores tamen. Nec uideatur hoc uobis absurdum, qui M. Attilium Regulum necatum à Carthaginensibus, in tormentis uictorem dicitis eorum ipsorum, à quibus iniquè & immeritò tortus fuerit, & neci deditus. Idem affirmatis de Zenone Eleate, & de alijs uiris præstanti uirtute, qui iniqua sunt morte sublati. Quanquam uos, sicut modò dicebam, paucissima potestis commemorare exempla eorum, qui mortem ultrò pro ueritate & iustitia obierunt: & in ijs alij effugissent si licuisset, ut Zeno. Nam Anaxagoras fuga sibi consuluit, alij seruierunt suæ gloriæ, ut Attilius. Socrates quid de dijs sentiret, criminationi apud iudices respondens, dissimulasse creditur. Maccabæi fratres propter patriam legem, mortem obierunt: ut Philenij fratres pro patriæ terminis defodi se uiuos passi sunt, sicut Salustius & Valerius Maximus tradunt. Curtius quoquè in lacum medio foro Romano se coniecit, & Decij in medias acies. hæc pietate patriæ. At pro pia ueritate mortem constanter perferre, non subterfugere, nō dissimulare, institutum est quod Christus è cœlo ad nos detulit, accensis suorum pectoribus incredibili charitatis flamma erga Deum, ut omnia, etiam uitam suam & sanguinem Deo posthabeant. nec id unus excepit, aut alter, sed tot millia: ut totidem homines in id consensisse, pro grandi esset habendum miraculo. Post nostrum uerò martyrium, profani aliquot in re falsa imitati sunt, quod nos in uera. scilicet nauat diligentem operam dæmon, ut in id suis malis exprimat, quod in suis bonis operatur Deus: sed ille inefficaciter, sicut omne genus uirtutis & specimen ingentis pietatis conatur effingere. Verùm quales tandem sint diabolici martyres, quales Christi, à fructibus utrorumque non obscurè dignoscitur. Quid dicemus, quantum miraculum est, quàm planè Dei opus, quod martyres nostri præstiterūt, siue dum ipsi inuicti tam immania supplicia perferūt, siue dum homines priuati, humiles, imbelles, imperiti, infantes, ab ijs omnibus quibus uis aliqua fit homini destituti ac inermes, præter quàm diuino præsidio, doctis indoctisq; persuaserunt res adeò sublimes? Quum philosophi difficile persuadeāt moralia, difficilius multò naturalia, arte, eloquentia, exercitamentis, atque usu instructi & armati. Nunquam eam habent uim ficta, quæ uera. si res simulata esset nostra fides, atque adumbrata: non eum in humanis pectoribus effectum, siue ad credendum, siue ad agendum, siue ad patiendum, ostenderet tot seculis, tot hominum millibus, non coactis, sed ultrò uenientibus, quum tam multa in contrarium à nobis retraherent. Videamus iam quàm contra ius & fas omne, tam grauia pertulerint supplicia. Meritò & sapienter, quisquis dixit: Si accusari suffecerit, quis erit innocens? At Cornelio Tacito satis grande & legitimum est præiudicium, damnatum fuisse Christum à Pontio Pilato præside Iudææ. Quæso te Publi Corneli, si ita est, quid fiet Socrati? quid tuo Ciceroni? quid Rutilio? quid historiæ tuæ numinibus Heluidio Thraseæ, Senecæ? quid alijs multis? Audiamus crimina, prodeant actores, sedeant iudices. Actores multi sunt, & crimen non unum, sed pro ingenio cuiusque. Philosophis displicet, quòd suis principijs contradicitur, & natura neglecta altius sese humanus animus attollit: ut Athenis irrisus est Paulus ab Stoicis & Epicureis, ad mentionem resurrectionis mortuorum. Mordebat illud acrius, quòd inuecta meliore doctrina, uidebant se minore in pretio futuros, & contemptum iri suam caliginem luce fulgente. Superbo infensum est, honores & decus & fastum conculcari: diuiti, pro nihilo haberi opulentiam, Principi odiosum est, maiorem potentiam allegari,

legari, & ostendi alium esse, cui sit potius parendum: quem affectum superbissimum adhuc in quibusdam est deprehēdere Christianis principibus, qui non parum æquis auribus de diuina omnipotentia accipiunt, præsertim quum de illorum humana est mentio. Voluptarius adimi sibi suas delicias fert moleste: Pontifices & sacerdotes, decus, authoritatem, opes. Parentes indignantur liberos suos honore, nobilitate, hæreditate, cōnubijs, pro nihilo habitis ac spretis, ad nudum & pauperem, & humilem Christum, tanquam ad certissimum asylum confugere. Sed quis sigillatim persequatur singula? quum non defuerit Ephesi statuarius, qui in Christianos populum concitaret, quòd idola tollerent, unde ipse magnum faciebat quæstū. Quenque suæ rapiunt scelerata in prælia causę, inquit Poeta. Prætextus tamen communis omnium erat, uiolari religiones patrias, & cōtemptum esse numen deorum immortaliū. Hoc uidelicet erat ad omnes speciosissimum. Tacitus & Tranquillus nihil profectò eorum legerent, quæ tam temerè damnarent, sequuti uulgi opinionem ac uóces. Et satis apparet, eos curam omnem suorum studiorum in excolenda lingua, non mente consumpsisse. Quomodo enim religionem nostram uocant maleficam, cuius caput est omnibus bene uelle, bene consulere, bene facere? Quod, inquam, in commune Christianorum aliud est unquam crimen intentatum, nisi quòd Iouem non colerēt? Nam quædam rabiosissimè & acerbissimè conficta sunt, & tradita pueris legenda, ediscenda, cantillanda publicè: sed quia falsa & conficta, non hæserunt in nobis, ipsa per sese dissoluta sunt. Audite sodalem uestrum Plinium Cæcilium, qui huius criminis inquisitioni præfuit, dum Asiam prouinciam regeret: nam uos ex populari uociferatione iudicatis. Plinius ergo in epistola quadam ad Traianum sic inquit: Propositus est libellus sine authore, multorum nomina continens, qui negant se esse Christianos, aut fuisse, quum præeunte me appellarent, & imagini tuæ, quam propter hoc iusseram cum simulachris numinum adferri, thure ac uino supplicarēt, præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re uera Christiani, dimittendos putaui. Alij ab indice nominati, esse se Christianos dixerunt, & mox negauerūt: fuisse quidem, sed desijsse, quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante uiginti quoque. Omnes & imaginem tuam, deorumque simulachra uenerati sunt, ij & Christo maledixerunt. Adfirmabant autem hanc fuisse summam, uel culpæ suæ, uel erroris, quòd essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum inuicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, & innoxium. Quo magis necessarium credidi, ex duabus ancillis, quæ ministræ dicebantur, quid esset ueri et per tormenta quærere. Sed nihil aliud inueni, quàm superstitionem prauam & immodicā. Hæc ille. Sed erat tamen præter iam dictas alia causa, cur scriptores illi de Christianis non sine ignominia facerent mentionē. Exarserat enim tantopere & principum et uulgi odium aduersus nouam pietatē, ut quisquis de illa paulò moderatius meminisset, in suspicionem raperetur, antequā uideretur fauere ei, cui nō malediceret, quamque non proscinderet graui conuitio. Qua calumnia ut se omnino scriptores liberarent, cum probro & contumelia nominabant Christianos, quoties in eorum mentionem inciderent. Quod etiam hodie fieri à quibusdam animaduertimus in damnatis opinionibus, quas multi non audent absque præfatione contumeliæ nominare, ut se probent longe ab illarum factione abesse. Quòd si priscis receptisque maiorum cultu religionibus contrauenire tantum erat nefas, cur impuniti relinquebantur philosophi, qui nō solùm ueteres illos ritus cultusque irridebant et damnabant, sed eorum multi ne deos quidem esse arbitrabantur: alij animas nostras affirmabant mortales esse, & deorum curam ad terras ac res humanas nunquam se demittere: quibus dictis religiones omnes, non illæ solùm fictæ, & ab errore humanæ ignorantię introductæ, sed quæcunque aliæ ueræ ac sanctæ funditus extirpabant. At qui ea disputabant atque asserebant, nō solùm magni erant in ciuitatibus, & honorati,

ſed eorum libri in pretio & manibus omnium. Quòd ſi noſtri contra religiones anti quas loquebantur,at audiſſent ſaltem quas alias afferebant,& utraſque inter ſe conferrent ac reputarēt. Nihil tale,ſed clamore impetuq; multitudinis damnati ſunt,exo ſi uoluptatibus,diuitijs,potentiæ, honoribus,dæmoni,quis omnibus bellum indixerant,ut homines per horum inimicitias ad amicitiam Dei ſuſtollerent. Cedò autem qui iudices cōdemnarunt,& addixerunt ſupplicijs,ſancti & incorrupti? Primus omnium Nerò,hinc Domitianus,Seuerus,Maximinus, Maxentius,Diocletianus,Decius,& eorum miniſtri. Iſtis uidelicet curæ erat deorum religio,quos gentiles ipſi fatentur deorum fuiſſe contemptores: aduerſus homines autem teterrimas belluas & crudeliſsimas,flagitijs & facinoribus ſæuiſsimis coopertos & obrutos,hoſtes uirtutis omnis,probitatis,honeſtatis,laudis:ut euidentiſsimum argumentum ſit,fuiſſe bonum,quicquid illis diſpliceret. Vel ex ipſo iudice,cōdemnati rei colligatur innocentia. Habebant hi principes,ut fieri ſolet,ſimiles ſui præfectos prouinciarum,& miniſtros. Torquebantur & dilaniabantur martyres immaniter, partim à ſæua iudicis natura,partim ambitione quadam,ut ſe principi ſuo uel ad multitudinem uenditarent, tanquam ultores publici odij,& edictorum principis ſui diligentes exequutores:alias quoque pietatis odio,quæ cum eorum moribus grauiter diſsideret ac pugnaret: alias contentione quadam,uter uinceret,uiolentia iudicis,an patientia martyris. Voluit Chriſtus,ut quemadmodum ſuo ſanguine,ita & ſuorum,quam ille de cœlis attuliſſet pietatem,ſanciri. Primùm,quòd par erat,ut labores atq; ærumnæ capitis redundarent in membra,ita implentur quæ deſunt afflictionum Chriſti,ut inquit Paulus, tum ut certius confirmaretur pietas,quam non uerbis modò,& inani cōtentione afferent,qui adferebant,ſed morte probroſiſsima & crudeliſsima, haberent quoque exemplum ſequentes,quid facere illos patiq; oporteret pro diuina ueritate.

DE CVRSV ECCLESIÆ SANCTÆ CATHOLICÆ.

HIc de curſus Chriſtianę Eccleſiæ perpetuus erit,quoad tota hæc terreſtris in cœlum ſit translata,& ex mortali facta ſit immortalis:ex afflicta,beatiſsima. D. Auguſtinus,& Ioannes Picus,referunt fuiſſe qui terminos quoſdam ſtatuerent ætati Eccleſiæ, qui omnes iam olim præterierunt,māgna illorum uanitate atque ignominia, qui limites uolebant ponere in eo quod Deus iuſsit eſſe ſempiternum. idq; illi ex poſitu ſiderum uolebant colligere,quum nec religio,nec hominis uoluntas cœlo ſit & ſideribus ſubiecta. Neque ulla eſt ſiderum coitio,quæ efficaciam ſuam in tot regiones tam diuturno tempore poſsit extendere. Argumenta pia ſuper ea re hæc ſunt. Cœlum quandoquidem à Deo bono regitur,non poteſt eſſe malarum legum atque impietatis cauſa, eorum denique quæ bonitati ac ſapientiæ Dei contraria ſint atque inimica. Contemplari eſt in uniuerſa natura,qui ordo,qui conſenſus,quàm ſapiens inſtitutio. quàm abſonum ergo fuerit, ut quæ ratio naturæ nollet fieri,ab ijs tamen procurentur ſedulò quæ partes naturæ ſunt magnæ, potentes,optimæ,principales. Quòd ſi uirtute magnæ alicuius coniunctionis religio aliqua naſcitur: abolita illa uirtute,aboleri quoque religionem eſt neceſſe. Nulla autem ſiderum eſt coniunctio,cuius uirtus durare per tot annos fingatur etiam ab aſtrologis,quot annis & cultus idolorum, & Moſaica religio, & Chriſtiana perdurant. Triplicitates uerò ſiderum quæ olim erant,hodie ſunt: etiam quas authores eſſe religionum Ptolemæus ponit. Qur igitur nemo nunc colit idola, ut olim? Sed hac de re non uidetur mihi neceſſarium eſſe anxiè diſputare, poſtea quàm oſtenſum eſt authorem religionis noſtræ eſſe Deum, hunc uerò bonum & clementem, qui benignitatem ſuam in uniuerſas generationes effundit uſque ad conſummationem generis humani. Si quid ille naturaliter eſt acturus,ut in cauſis,ſic in naturalibus informatum concedi poteſt. Sin uerò ſupra naturam eſt acturus,nihil neceſſe eſt,ut ſit in cauſis naturalibus,nempe cœlo & ſideribus uel inſertum uel indicatum. Sunt qui miracula etiamnum ad confirmationem ſuæ fidei requirant, ſeu ſi apertius auderent loqui, ut credant omnino, dubij plus nimio & incerti in perſuaſione ſanctæ ueritatis. Primùm miracula dubium non eſt quin ſint facta innumera,quorum plenę ſunt hiſtorię,& fatentur ue inimici

inimici nostri, quarumcunque sint sectarũ, Iudæi, gentiles, Agareni. Alioqui hoc esset maius omnibus miraculis miraculum, ut ait quidam, Sine miraculis adductum esse mundum inuitum & repugnantem ad opiniones, adeò à receptissimis & inueteratis alienas & contrarias, per tantam repugnantiam & persequutionem potentium. Nec dubium, quin edantur quotidie ex fiducia petentium: sed non scribuntur omnia, non omnia perferuntur ad nos. Multa etiam scribuntur, sed suspicio falsorum miraculorum aspergit ueris ambiguitatem. Auaritia enim quorundam, falsas miraculorum imposturas comminiscitur, ex quibus deprehensis ac manifestis, quæ ueriisima sunt redduntur incerta: quod est in religione pestiferum, & execrandi qui ea confingunt, maioresque pœnas meriti, quàm qui adulterant pecuniam, aut antidoto admiscent aconitum. Cæterùm qui tandem exigunt prodigia? qui indigni sunt qui uel uideant naturalia, prono semper in terram capite, ritu beluarum: aiunt se uelle intueri etiam supra cœlestia, qui nunquam cœlum aspexerunt. Rapi uolunt in altum porten tis, ut inquit Ficinus, non uirtutum gradibus ascendere. Nunquam utuntur ratione, & uolunt quæ rationem superant intueri. Nam si ratione, si consilio, si iudicio uterentur, aliquando hæc essent eis ad confirmationem pietatis pro magnis & admirandis prodigijs. Illud est in hac miraculorum postulatione ridiculum'ne an indignandum maximè, quòd insani homines ita à Deo poscunt ad religionis firmamentum miracula, quasi negotium agatur Dei in eo, ut ipsi ueræ pietati accedant: & non potius eorum ipsorum, qui ex miserrimis & perditissimis ad salutem & fœlicitatem transeunt. Simile est hoc dicto illi principis cuiusdam, Sufficiat Christo, quòd nos principes illi exhibemus fidem. Quantæ erant in eo qui id dixit tenebræ inconsiderationis? isti Deum sibi fingunt, ut unum aliquem de nostris regibus, cui expedit fidem sibi haberi, se diligi & coli à subditis. Miraculorum satis est factum, credat qui uolet: suam rem aget, non Dei. Adde quòd miraculorum fides seu fiducia est effectrix. Vbi est nunc ea in nobis erga Deum fiducia, quæ impetrare possit à Deo, ut miraculum uel faciat, uel accipiat? quanquam si quis rectè expendat, non desunt nobis miracula in rationibus pietatis, si quis ad exactum iudicium referat. Nec dubium quin sancti illi patres, Ecclesiæ nascentis crescentisque proceres Apostoli ac martyres, rationibus sint potissimum usi, intermistis nonnunquam miraculis uelut gemmis, quæ fides & feruor tum prædicantis, tum concionis ipsius impetrabat, sed illa oculis dabantur, rationes autem menti. Nam quum homo cognitionem habeat sensuum, quæ est ei cum mutis animantibus communis, & cognitionem mentis, quæ est ipsi propria, magis decet illum rationibus mentis formari ad uirtutem ac cultum diuinũ, quàm prodigijs, quæ oculis alijsque sensibus ostenduntur, in admirationem stuporemque impelli. Hoc est quod Abraham diuiti illi nepoti petenti, ut aliquis ex mortuis resurgeret, qui uiuentes admoneret meliorum, respondit: Habent Mosen & prophetas, si illis fidem non adhibuerint, nec si quis illuc à nobis reuertatur, credent. Validior certè est ratio rectè reputanti, quàm miraculi subita admiratio. Miraculum enim & suspicionem & calumniam patitur, tanquam impositum sit sensibus: uera ratio non patitur, quæ quo magis tractatur, expenditur, excutitur, eo inuenitur firmior, solidior, certior. Dedit ergo olim Dei benignitas prodigia, dat quotidie, dat cuique quod ualidius sit prodigijs ad colendam sanctam pietatem, nulli probetur excusatio malitiæ. uitio quisque suo est malus, beneficio Dei bonus.

DE RESVRRECTIONE NOSTRORVM corporum.

DEmonstratum est antea multis uerbis hominem à Deo esse ad sempiternam beatitudinem conditum, eos igitur homines, qui ipsi fiducia & charitate adhæserint, beatos efficiet. Quòd si homines beati atque immortales erunt, animi redderentur corporibus. non enim solus animus est homo, aut solum corpus, sed quod ex ambobus conficit. Alioqui nihil attinebat corporatos cõdidisse homines: spiritus suffecissent nudi, ut in angelis, si corpora semel in morte occũbentia nunque essent surrectura. Adde quòd nos in homine animaduertimus uitam uegetantem in utero matris,

uitam

uitam sensuum in infantia, uitam affectionum & rationis inferioris reliquo uitæ huius decursu. restat uita mentis & rationis superioris, quam quia hic non uidemus, alicubi certè futura est non solum in anima, sed in ipso etiam toto homine, in quo & reliquæ sunt ostensæ ac exercitæ. Rectè Athenagoras: Appetitus æternitatis quoniã toti est homini insitus, fit, ut totus homo immortalis sit, reddetur ergo corpus luci ac uitæ. Et hominem totum non in alienum usum Deus retulit, sed ad actum procreauit naturæ suæ intimum & congruentissimum, ut deum amet, imitetur, fruatur. Corpus autem & anima communiter sunt in his operata, aut in contrarijs: communiter igitur uel pręmium accipient, uel pœnam. Quòd si homo integer non resurgeret, frustra esset anima à corpore impedita, & corpus ab anima: hæc dum regit corpus, illud dum paret, Vnde multa utrinque & grauia extiterunt, & permolesta. Itaque dura conditione alterum esset alteri alligatum, & uenirent corpora in societatem malorum, non bonorum. Adde quòd leges in commune sunt corpori & animo impositæ. Iam uerò uniuscuiusque rei certus est finis: hominis nullus quidem certè est, nisi fœlicitas: homo ergo totus eius est capax, & ea fruetur. Sic colligit Athenagoras, sapiens in Ecclesia Christi adolescente. Cæterùm non esse posibilem resurrectionem contendunt, qui Deum ipsum summum ac præpotentem limitibus naturæ huius concluserunt, & tanquam carceribus coërcuerunt: absurdissimumque id uisum est philosophis Athenis, Paulo de religione disserente. Atqui redditos uitæ permultos ex Christianis, annalibus constat. Hos nõ admittunt, admittamus nos suos ipsorum. prætereo fabulas, ut Calisthonis filium in uitam esse reductum à Ioue, tum etiam Pelopem: Alcestem, ab Hercule: ab Æsculapio multos, uelut Hippolytum, qui dictus est Virbius, Glaucum Minois filium, & Pollucem Tyndaridem. Sed Plato Herum quendam Pamphylium reuixisse ait, in extremo de Republica. Idem Plato ex disciplina Pythagorica μετεμψύχωσιν ponit, genus quoddam resurrectionis. Theopompus scribit Zoroastris fuisse opinionem, omnes aliquando reuersuros in uitam. Plinius in lucẽ redisse tradit plurimos, quorum duo exempla subiecisse suffecerit. E duobus fratribus equestris ordinis Corfidio maiori accidisse, ut uideretur expirasse, apertoque testamento recitatum hæredem minorem funeri institisse: interim eum qui uidebatur extinctus plaudendo concinuisse mysteria, & narrasse à fratre se uenisse commendatam sibi filiam ab eo. Demonstratum præterea, quo in loco defodisset aurum nullo conscio, & rogasse ut ijs funebribus quæ comparasset efferretur. Hoc eo narrante, fratris domestici properè annuntiauere exanimatum illum, & aurum ubi dixerat repertum est. & paulò post: Bello Siculo Gabienus Cęsaris classiarius fortissimus captus à Sex. Pompeio, iussu eius incisa ceruice, & uix cohęrente, iacuit in litore tota die. Deinde quum aduesperauisset, cũ gemitu precibusque cõgregata multitudine petijt, uti Pompeius ad se ueniret, aut aliquem ex charis mitteret: se enim ab inferis remissum, habereque quod nuntiaret. Misit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit: Inferis dijs placere Pompeij causas, & partes pias. Proinde euentum futurum quem optaret, hoc se nuntiare iussum. Argumentum fore ueritatis, quod peractis mandatis, protinus expiraturus esset. idque ita euenit. Non disputo de horum ueritate, satis est his exemplis non oportere uideri impossibile: & gentiles quidem quum illa dicebant, nemo commouebatur. nos quum dicimus, non possumus ferri. Audiamus iam causam, cur nemo potest mortuus in uitam remeare. A priuatione in habitum impossibilis est regressus. Axioma fragile, ad quod fulciendum sexcentis esset opus tignis. an non à tenebris ad lucem est regressus, à somno ad uigiliam, à quiete ad actionem, à cæcitate ad uisum? Sed cauillantur, non à priuatione ad eundem habitum, quid refert, modò ad simillimum, ut idem prorsum uideatur. Qui enim amissum recuperat uisum, recepisse dicitur alioqui nec uisum meum hodie eundem esse dixeris qui heri fuit. Argutiæ sunt istæ ineptæ ac pueriles. Quòd si possibilis est reditus à priuatione ad eum habitum qui perijt, aut certè simillimum, quanto erit magis à disiunctione ad coniunctionem? neque aliud est mors, quàm disiunctio, & dissociatio: uita autem, cõiunctio & nexus, itaque manente anima & corpore, perinde est ac si lapides

in pila separentur, postea rursum componantur. Velim isti intra se reputēt atq; expe- dant, utrum est difficilius dare animam nouam ei corpori quod antea nunquam habuit, an reddere illam ei quod habuit. Sed isti quia alterum uident contingere, alterum non experiuntur, sine cogitatione rationis sequūtur sensus, & prius ducunt facillimum, alterū impossibile. Atqui philosophi est, ratione magis moueri quàm sensu: quam rationem si imbecillitas ingenij eorum nō potest exculpere, certe studium sapientiæ oblatam atq; ostensam debet amplecti. Sed quorsum attinet ex principijs naturæ disputare de eo, quod naturæ omnem latitudinem excedit? & quidē ex principijs non manifestò naturæ, sed quæ sibi homo aliquis confinxit uerisimiliter ad id quod se assequi existimabat. Quæstio autem illa multos torquet, an idem resurget homo, eadem ne materia, eadem facie ac forma. Qui fieri potest: inquiunt. nam forma sæpe est in homine eodem mutata: materia uerò fluit in modum amnis. quæ erat ab hinc annos quatuor, iam non est. successit alia atque alia, ut aqua in flumine, & transit ad diuersas formas: ut quum ex cadauere fit uermis, ex uerme anguis, ex angue lutum, ex luto herba, rursum ex herba comesa ab homine caro humana, & homines alij alios deuorarunt, & quotidie in quibusdam regionibus deuorant. Hæc & alia permulta congerunt quidam, partim admirantes quónam corpore redibimus ad uitam, partim de uniuersali resurrectione multum ambigui. Verùm omnia, ut aliæ ferè quæ de ueritate suboriuntur ambiguitates, originem capiunt ab ignorantia. non enim considerant quid satis sit. ut idem dicatur homo uarijs temporibus, quod sermo communis non nescit. Idem est homo exhausta per morbum carne, colore diluto, cæcus & surdus, qui prius succi plenus, colore uiuido, compos uidendi atque audiendi sensu. Itaq; formæ ac faciei uariatio, tum mutatio materiæ ac corporis, non efficit alium hominem, nisi alius ad adhærentia referatur: quemadmodum alius dicitur qui sententiam mutauit, aut affectionem aliquā. Redibit igitur eadem anima ad materiam quam Deus dabit, & erit idem homo qui prius quàm moreretur. materia autem erit eius rationis ac generis, cuiusmodi est humanorum corporum, nempe ex quatuor primis qualitatibus confecta, hac facie & figura, his sensibus, his membris internis ac externis, hac compositione, contextura, proportione, harmonia, intus & foris, qua nunc sunt homines. alioqui non essent idem homines, ac ne homines quidem, sed aliud quoddam genus. Audiamus Paulum, conscium maximorum arcanorum, de quo philosophus Æneas sic loquitur: Paulus similitudinem adfert de semine, ut quisq; ex eo quod uidet, intelligat quod nō uidet, & qualis sit à Deo quotidiana generatio, talis erit illa extraordinaria. ex semine arbor nascitur & animans, sic ex parua cuiusq; corporis parte crescet corpus, ut ex costa Adæ corpus Euæ. de quo uir dicit: Ecce nunc caro ex carne mea, & os ex ossibus meis. sic ille. Iam & in illo hæretur, quid ijs fiet qui sensum adhuc habebant exiguum, ac propè nullum? an ita reuertentur in uitam, quales sunt infantes & fatui? Infantes uelut in herba habent suum sensum, accipient qualem erant in iusta ætate habituri, quasiq; herba ad frugem perducetur, & uiriditas ad maturitatem. fatui uerò, stupidi, dementes, non habent nullam mentem, sed oppressam, atque impeditam: soluetur ac liberabitur, quemadmodum oculi reddentur cæcis, & manus ac pedes mancis. perfecti homines resurgent omnes. hoc nemini debet uideri admirabile, qui consideret authorem illius resurrectionis. Quippe imperfectiones corporum, atq; inde sensuum, & mentium humanarum in hac uita, uel existunt ab imbecillitate artificij naturæ, uel à casu aliquo, uelut morbo aut læsione. Si ad uitā illam reduceremur à natura ipsa, & obnoxij essemus iniuriæ uariorum casuum, talesq; haud dubiè essemus, quales hîc. Sed sine ministerio naturæ reddet nobis corpora & humanā uitam rex ille & dominus naturæ, in quem non cadit ignoratio, non infirmitas, supra casus omnes. quocirca nihil eorum nobis tum accidet, quæ hîc uel ab infirmitate, uel à casibus eueniunt. Et mutatum iri humana corpora in conditionem longè hac nostra potiorem, reputanti status illius excellentiam manifestissimum est. non enim magnitudo beatitatis animorum infirmitate, horum corporum uilitate, miseria posset contineri & consistere. Quid, quòd nec
cœlestis

cœlestis ille locus quem sumus habitaturi, hanc ignobilitatem & turpitudinem corporum posset perferre.

DE CESSATIONE VICISSITVDINVM.

CORpora nostra immortali deo in sempiterna beatitudine unita, immortalia erũt ut animæ ipsæ. Homo enim ex corpore constans & anima, medius inter mentes illas qui angelis dicuntur, & corpora sublunaria: ut angeli, ita & ipse ab animo immortalis est conditus: à corpore autem, quemadmodum hæc subcœlestia: caducus & mortalis, quo ad uaga hæc infirma & peritura: sub cœlestia statuentur firma, stabilia, sempiterna: tum & nostra corpora, sicut res illæ unde est desumptum fictumq́ firmabitur in æternitate uitæ. Nec beati essemus, si rursum esset nobis in uitam reuertendum. Nam uel morituri reuerteremur, & iterum surrecturi, uel post mortem nunquam reuicturi amplius, si rursum exurgeremus eadem ratione & sæpe & infinities, quod est ridiculum. Sin absumptis corporibus soli remanerent animi, iam non homines essemus, sed animi corporibus exuti. Quòd si ad eadem essemus uitam reuersuri quid miserius, quàm iterum eosdem labores, easdem calamitates subire? si ad aliam incertam, quid posit illis mentibus nuntiari tristius, quàm uenire rursum in aleam infœlicitatis, in qua incertus sit exitus, utrum ad eandem reuolabunt fœlicitatem, an in eam detrudentur miseriam, qua uident inimicos Dei plecti? Hinc quum non possent se Pythagorici extricare, & philosophi alij, qui reditus animorum in hanc uitam illis authoribus posuerunt, uelut Plato & Platonici, ijsq́ non pauci poëtarum assensi, flumen Lethęum excogitarunt apud inferos, ex quo bibētes animi, obliuionē haurirent omniũ rerum actionumq́ transactarum, rursus & inciperent in corpora uelle reuerti. Itaq; quoniam beati illi animi si se à beatitate illa casuros scirent, non possent plena fœlicitate perfrui, nescire illos hanc sortem, uoluerũt. Quæso cuius est impudentiæ, affirmare mentes illas corporibus, hoc est tenebris atq; ignorantia exutas, in illa rerum omniũ luce ac scientia nescire quid sit sibi euenturũ: nos in tanta caligine, seu uerius cæcitate ad omnia, profiteri nos, quæ est hæc tam proiecta ad mentiendũ impudentia, scire? quis id edocuit? quis nuntiauit? Sed fortasse non omnino nec sciũt neq; nesciunt, sed dubitant. atqui uel ea ipsa dubitatio gaudia illa tam immensa diluit. Et si alios uident ad uitam hanc redire, ex illis possunt de se indubiam cōiecturam capere. Quæro iam, quod ob crimen ex tantis illis bonis, rursum ad ergastulum hoc, extremæq́ miseriæ conditionē deuoluuntur? nam nullo eorũ cōmerito, nõ est credibile ab optimo Deo in mala hæc à fœlicitate illa deturbari. Delictum omne ex ignorantia aut imbecillitate nascitur in illis animis purissimis ac purgatissimis, quæ in scientia rerũ omniũ uersentur, in quibus nullæ sunt prauæ cupiditates, nulli affectus qui uoluntatem sollicitent contra rectũ, ubi nulla ignorantia, nulla infirmitas in statu rerũ, quo nullũ neq; possent meliorē optare, neq; uellent, quæ potest subire uel occasio peccandi, uel causa? Adde his, quòd reditus animorũ in hanc conditionem corporũ ac uitæ, cōtrarius uidetur esse rationi & causæ, cur Deus hunc mundum condiderit, de qua sumus superiore uolumine loquuti: quæ quidē est, ut mentes multas participes facere suæ beatitudinis. quod ubi esset iam perfectum cuius foret libidinis puerilis ac lusus, rursus infectũ facere, & ita uicibus cadendi & surgendi fœlicitatis ac miseriæ capi ac delectari? uelut quum pueri domunculas ex bacillis & ruderibus cōponunt, quas subinde cōstruunt & diruunt, atq; in uarias facies conformant, quarum nulla diu placet. Quòd si nostra corpora immortalia erunt in cœlis, & Deo immortali summo ac præpotenti iuncta, quasiq́ in eo absorpta, in quo uno sunt bona omnia, non indigebunt profectò fulcimentis uitæ, nec ad crescendũ, nec ad morbum propulsandum, nec ad mortem uel deuitandam uel differendã. Cibus enim & medicina propter uitam sunt reperta, quæ uita si propter coniunctionē cũ ipsa immortalitate nunquã est defectura, nec externis alimentis aut adminiculis indigebit. Quocirca quæ ad uitæ huius nostræ transigendæ usum ac rationem pertinent, stirpium, animantiũ, florum, frugũ, ortus, maturitates, interitus, opportunitates arandi, serendi, metendi, uigilandi, dormiendi: hæc cessabunt omnia, uidelicet quie-

cet opus fine sublato, finis enim natura & conditio est, agentem instigare ut insistat & perseueret in opere. Nihil ergo opus uere, æstate, autumno, quæ ad percipiendas res hisce usibus necessarias spectant: non die, nec nocte, quæ ad actionem & quietem horum corporum. Cursus ergo & conuersiones cœlorum sistent. neq; enim erit opus amplius ijs quæ per eiusmodi motus fiunt uel ab uitæ necessitatem, uel ad contemplationem ingeniorum, ut inde qualis esset author & rector uniuersorum intelligerent, eumq; reuererentur piè ac colerent. Ea uerò non abolebuntur, quæ nō sunt nostra, sed mundi, ut cœlestia corpora & eorum species ac ornatus, tum elementa mundi inferioris. Quale autem nunc cœlum perdurare cernimus, talis erit post resurrectionem uniuersalem mundus sublunaris. In cœlis enim iam est munere conditoris sui essentia immortalis cum qualitatibus mortalibus, nempe motibus & uicissitudine conuersionum, sub cœlo autem semina sunt tantum immortalitatis, quæ tunc in stirpes & fructus consurgent, quum erit Deus (sicut Paulus inquit) omnia in omnibus, id est, Dei uita atq; immortalitas per omnia communicata & diffusa. Quòd si mortale ad immortalitatem adducetur, purum certè ac defecatum, & in sua naturali essentia constituetur, detractis sordibus. eluit quidem aqua, & emundat, sed extima: ignis uerò etiam intima perpurgat, ut experimur quotidie in aqua, uino, oleo, metallis, carnibus. Emundatio igitur horum elementorum à permistione sordium, quas ex perpetuis generationibus & corruptionibus contrahunt, eo instrumento fiet, quo mundissimè perpurgantur omnia, nempe igne. Tunc erit quies cœlorum, siderum, elementorum: & quemadmodum ille inquit, maximorum arcanorum conscius, liberabitur creatura omnis à seruitute corruptionis, id est ab eo labore, quem propter res corruptibiles perpetitur. Exustionis huius mūdi sublunaris odor quidam etiam ad gentes manauit. Panætius Stoicus (ut Cicero tradit) metuebat, ne ad extremum mundus ignesceret. Et Plinius ait, Vergere mundum iam in uices ignis: & Ouidius, ex fatis indubiè Sibyllinis ait, sed poëticè,

Esse quoq; in fatis reminiscitur, adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

DE IVDICIO IESV CHRISTI.

IN uita hac, & mundi huius decursu, omnia uidemus permista & confusa, bona malis, parua magnis, bonis damna accidere, malis commoda, & uice uersa. quæ res magnopere multorum perturbauit iudicia: adeò ut de prouidentia, qua uniuersitas continetur, malè existimarent, & inducerent pro æterna illa & immensa sapientia fortunam, & casum, & temeritatem. Par est ergo, & sapientiæ æquitatiq; rectoris omnium ualde congruens, ostendi hominibus, angelis, dæmonibus, distinctionem aliquam bonorum ac malorum: itaq; iudicium illud extremum & uniuersale. Iudicauit quidem Deus initio mundi huius sathanam, & totam eius factionem, conscijs quidem angelis, sed non conscijs hominibus. Iudicat unumquenq; statim à morte, sed in occulto. Aliquod ergo restat iudicium uniuersis mentibus manifestum, ut boni iustitiam Dei laudent, mali de illa non possint conqueri. & in eo iudicio patefaciet Deus omnibus, quo consilio ea egerit, quæ stulti homines reprobabant quum non intelligerent. tunc simul ipse de uniuersis iudicabit, simul ostēdet quàm prauè sit de se à multorum dementia iudicatum. Conscientiæ omnium omnibus patebunt, ita momento temporis unusquisq; de se pronuntiabit. bonus accedet ad Dominū cum fiducia, malus autem metuet Deum, & ex metu oderit: odium autem inducet mœrorem, inuidiam, rabiem: & odiū hoc nunquam restinguetur, quia in tāta acerbitate ac diritate tormentorum nemo ad se unquam reuertetur, nec ad reputationem suorum scelerum, & diuinæ iustitiæ. sed quod uidemus hîc inter nos contingere, ut nemo sit tam nocens ac nefarius, qui in tormentis & cruciatibus meminerit legum, iuris, æquitatis, tum suorum commissorum scelerate, impiè, nefariè, se iniustè torqueri clamat, & conqueritur: ita & dæmones, & impij dæmonum socij, in tormentis illis iniuriam sibi à Deo fieri clamabunt, & illum uelut iniquum incessent conuicijs, ac ode-

oderint. Odium uerò æternum, æternam quoq; pœnam efficiet. Res hæc est horrore plena, non solum illis miserrimis, sed nobis etiam, quorum exitus est incertus. Iesus Christus uelit nobis adesse propitius & misericors, qui est futurus iudex uiuorum & mortuorum, cui pater dedit omne iudicium, multis de causis. primum, quia ipsi pater subiecit omnia, & dedit eum caput uniuersitatis rerum, tanquam dominus igitur & princeps, & caput iudicabit reliqua. Ipse redemit humanum genus à seruitute diaboli. libertos ergo suos iudicabit patronus. Ipse est legislator supremus, de custodia suarum legum iudicabit. Veniet iudex corporalis ad iudicandos corporales: ueniet homo ad homines, ut similis natura similem possit iure arguere, absoluere & condemnare, non ignara eorum quæ soleant in eiusmodi natura incidere. Sed quid fiet ijs, quibus non est Euangelium prædicatum? aut quibus propter uetustatem excidit, iam pronepotibus, nec aliud audiuerunt quàm mores patrios? Hāc quæstionem proponunt homines curiosi, qui relicto penso sibi iniuncto respiciunt ad aliorum labores. Audi Sapientem: Altiora te ne quæsieris. Tantum quę præcepit tibi Deus, ea cogita semper, &c. Dominus in Euangelio huic curiositati prospexit. Nam quum dixisset Petro, Sequere me: is conuersus, uidit discipulum quem diligebat Iesus, & dixit ei, Domine, hic quid? reprobauit curiositatem eius Dominus, nec respondere dignatus est, quid de illo esset futurum: sed, Si sic eum uolo manere, donec ueniam, quid ad te? tu me sequere. Quomodo autem in iudicio quisq; tractabitur, non est ingenij nostri dicere. Dominus ait, quòd remissibilius erit Tyro & Sidoni in die iudicij, & Niniuitis, &c. Non dubium est, quin auditores & neglectores uerbi grauius punientur. Paulus quoq; ait: Gentes quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex. Omnes seruat filius Dei, uel sine humanitate, uel cum humanitate, per amorem & fiduciam in se.

DE PRÆDESTINATIONE.

Magnus scrupulus & magna querela multorum, soli electi consequuntur beatitudinem. Sunt quidam prædestinati, alij reprobati. Sicut scriptum est à propheta: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Magna disputatio apud Paulum ad Romanos. Quid ergo prodest mihi labor, si non sum prædestinatus? nihil proficiam. Et cessanti offeretur beatitas, si sim prædestinatus. Hęc omnia, ignorantia inuoluuntur. De hac quæstione loquutus sum libro superiore. Verba nostra pauca cōgruunt deo, fore & fuisse non est in eo, omnia sunt præsentia, cui hoc esse nostrum uix competit, ut Plato, & Gregorius Nazianzenus, dicūt. Opera quæ nobis sunt ignota, nēpe futura post decē annos, Deo sunt iam pręsentia. Itaq; elegit Iacob, quia uidet eū bonū: reprobat Esau, quia uidet malum (dicit Propheta) quum nihil adhuc boni aut mali egissent ante Deum: id est quum nascerentur, & nondum quicquam uel egissent, uel cogitassent. Locutio est Hebraica. Mundo erant paruuli, Deo iam senes: sed ante Deum dicitur fieri, quod foràs prodit. Omnes ergo uocat Dominus. quoniam omnibus ostendit, & proponit magna bona. Electus autem, prædestinatus, præscius, nostrorum sunt operum. Deus omnibus se offert, hæc est uocatio: si quis utitur, est electio: si usq; in finem, prædestinatio: si quis reijcit, induratio. Ex euentu ergo ista iudicantur, ut quum dicimus iram Dei, furorem Dei, pœnitentiam Dei, &c. ex effectis. Tu ergo te facis prædestinatum, electum, aut præscitum, induratum. &c. At gratia Dei est quæ agit. Ita est, sed ea parata est omnibus. Ego sto ad ostium, & pulso. Et illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Non quin aliquibus offeratur maior gratia propter publicas utilitates, ut Paulo, & apostolis: sicut nonnullis perspicacius & fœlicius ingenium, corpusq; ad uirtutem flexibilius, ut qui sortiti sunt animam bonam. Omnibus tamen tantum offertur, quantum si excolerent, & gratia dei in eis uacua non esset, ad perfectiora eueherentur, ut Abraam, & Centurio. Naturalia uaria sunt, & ea quæ uocantur indifferentia, alij sunt claudi, alij cæci, alij muti, alij longæui, alij breuis uitæ. Quantum autem ad necessarium illud attinet, omnibus est prospectum. Deus enim omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Sed in his omnibus satius est Domini consilium adorare, quàm scrutari,

ideo Paulus confiderãs nostrorum ingeniorum tenebras atq; imbecillitatem, quanta autem firmitate & contentione mentis, tum etiam luce opus esset ad hæc reputanda, seuerè reiecit eos qui se temerariè ingerebant in eam quæstionem. Cuius conclusio est, O altitudo diuitiarum.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IO. LVDOVICI VIVIS DE VERITATE FIDEI CHRISTIANÆ LIBER III. QVI EST CONTRA IVDÆOS QVOD IESVS EST MESSIAS.

DIALOGVS. CHRISTIANVS, IVDÆVS.

OLESTA pars huius operis & perplexa sequitur, disputandi aduersum Iudæos, genus hominum impudentissimæ peruicaciæ, quam odium exacuit contra nos & Iesum Christum Dei filium. Ea uerò difficiliùs retunditur propter obscuritatem sanctarum literarum Veteris testamenti: in qua tamen obscuritate postulant illi atq; exigunt, ut à nobis ex prophetarũ uaticinijs & patrum figuris fiat liquidum, Iesum Mariæ filium esse Christum à lege & uatibus promissum: nec patiũtur nos quicquam iudicio ac ratione adhibita interpretari in illis oraculis, sed ut doceamus aperte & disertis ac simplicibus uerbis citra figuram id esse expositum & declaratum. In quo facilè quiuis rectè statuens intellexit, stomacho illos atq; odio ferri, non mentis iudicio aliquo & sententia. Ita enim obstinarunt animis aduersari Christo Dei, ut ad fulgorem lucis occludant oculos, & quæ apertissimè ac manifestissimè sunt dicta nolint audire, ne cogantur id confiteri quod abominantur. Capti uerò & deprehensi, in mille sese formas conuertunt ut euadant, comminiscuntur nouas lectiones scripturarum, admittunt atq; asseuerant absurdissima, & Deo ac lege sua indignissima, modò uel contra nos faciant, uel ne pro nobis. Operosum est hos sanare, qui & medicinam oderunt, & medicum non aliter detestantur, quàm carnificem aliquem ad occidendum inductum. Nos tamen de causa ita disputabimus, ut si quis non sit aliorum similis, malitia & maleuolentia sua perditus & deploratus, reduci ad mentem meliorem possit. Et quo manifestior fiat nostra ueritas, Christianum introducemus & Iudæum, sectam suam quàm fieri poterit, acerrimè ac fortissimè propugnantem: sic tamen, ne obstinarit animo pernegare omnia etiam ueritatis manifestæ, sed qui cedat apertæ rationi. & homo cum homine humana ratione ac iudicio disceptante contendat. CH. Quisnam est liber iste, quem habes in manibus? IV. Est liber ueritatis, liber sanctus, lex nostra Hebraicè scripta. CH. Intelligis'ne quæ isthic legis? an est liber tibi clausus, quemadmodum ille apud Esaiam: Et erit uobis uisio omniũ prophetarum sicut uerba libri signati, quem dabunt scienti literas dicendo: lege nunc istum. & dicet, Non possum, quia signatus est. IV. Nauo certè operam, & id quanto possum studio laboro, ut aliqua intelligam. CH. Si eò usq; perueneris, ut uerè & quemadmodum decet intelligas, illicò eris Christianus, & baptismum petes, ut sis de grege Ecclesiæ catholicæ. IV. Qui isthuc? CH. Quoniam abs te & Iudæis omnibus nihil equidem aliud requirerem, quàm ut de Deo non sentiretis aliter quàm & illum decet, & uosmetipsos, qui estis homines. IV. Rem tãtam promittis, ut uix mihi uel audisse, uel intellexisse credam. Dic quæso te denuò, & explicatius. CH. Aio & confirmo unicam rem obstare, quo minus ad professionem Christianæ fidei accedatis, quòd de Deo non sentitis ut dignum est illo, & ut dignum est homine mente ac ratione prædito.

IV.

IV. Atqui Deus id nobis iniungit, & nos id studemus, & præstare nos arbitramur. CH. Equidem præcipuam esse errorum atque impietatis uestræ causam reor, quòd de Deo indignè ad maiestatem illam sentitis. Nam si uti par est sentiretis, quis uestrûm ferret literas ueteris Testamenti ad humillimos atque abiectissimos sensus inuitas ac repugnantes esse detrusas? quis librum Thalmud, quo nihil excogitari potest in Deum contumeliosius? Cedò uerò, quid tu censes esse hominem? IV. Id quod uides. CH. Facilius ac melius tu respondebis mihi docenti, quàm simpliciter roganti. An non homo ex corpore constat & animo? corpus est hoc concretum & aspectabile: animus est qui non uidetur, nisi per actiones quas edit in corpore magnas atque admirabiles. IV. Ita est. CH. Penes animum est ratio & imperium uoluntatis, in corpore autem seruitium. IV. Facilè est hoc animaduertere. CH. Nemo est qui hæc non possit & euidentibus rationibus declarare, & multis uerbis extendere: idcirco à me dicentur breuius, quia nulli dubitata. In ipso uerò homine non annotasti aliquando motus illos & tempestates iræ, inuidiæ, mœroris, odij, metus, cupiditatis, quæ perturbationes uel affectiones nominantur? IV. Quis non hæc singulis momentis & in alijs cernit, & in semetipse experitur? CH. Potest'ne inueniri aliquid miserius aut calamitosius, quàm sit iactari & agitari illis intemperijs, & quasi furijs? IV. Nihil planè, quoniam quidem nihil potest beatius fingi, quàm illis carere, sedata & trãquilla esse prorsum omnia in humano pectore. CH. Est ita ut dicis. Eaque de causa sapientes quidam de gentibus, humanam beatitudinẽ in pace & quiete animi collocarunt, quàm illi Græco uerbo ἐυθυμίαν nominabant. IV. Nos quoque ex uetustissimo patrum nostrorum more nihil possumus cuiquam optare fœlicius, quàm pacem, existimo de cordis pace esse intelligendum. CH. Quid corpus, quale uidetur tibi esse? IV. Fex & sordes. CH. Planè olidum sterquilinium pellicula contectum. quanta in eo miseria, quàm uaria, quàm singulis urgens momentis, quàm inexplicabilis necessitas edendi & bibendi, egerendi, dormiendi, morbi, debilitates, mutilationes, infirmitates? Talis est homo. Qualem porrò censes esse angelum, an ijs miserijs subditum? IV. Non sat scio. CH. Atqui ratio ipsa facilè te deducet ut scias. Angelos nónne illos esse existimas, qui in cœlis astant Deo beati iam, & de sorte sua certi ac securi? IV. Eos uocant angelos sacræ literæ non uno in loco. CH. Si Deo sunt proximi in cœlis, & ea causa beati, iam ad eos non potest malum pertingere, nec ulla ex nostris his miserijs: futuros alioqui non beatos, sed miseros, uti nos sumus. Non ergo sentiunt corporum nostrorum incommoda, non animorum sæuos motus atque agitationes. Ascendamus iam ad cognitionem Dei aliquam. Quanto uos illud ore detonatis, Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Atqui pudet dicere, sapientius & religiosius philosophi quidam gentiũ sentiunt & loquuntur de Deo, quàm Rabini uestri. Nam plerique uestrûm Deum sibi fingunt, regem quendam paulò potentiorem Alexandro aut Iulio Cæsare, paulò sapientiorem Salomone, paulò meliorem Abrahamo uel Dauide. Sunt etiam qui hominem esse arbitrentur, & humanis membris compositum, & sedem eius esse in cœlis supra Hierosolymas, quæ sint terræ umbilicus, ut olim apud gentiles Delphos. Quòd si corporatus est, imaginem habet. contrà est apud Esaiam: Cui assimilastis (inquit) Deum, & quam illi imaginem ponetis? Cur autem uetamini simulachrũ ullum in templo uestro ponere, nisi quia solum Deum iussi estis colere? Huius autem nulla est facies, nulla forma, qui spiritus sit corporis omnino exors. Quæram autem de ipsa forma. Non dubium, quin dicetis esse humanam, iuxta illud, Creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. quòd si ea sit figura & compositione corporis, quid reliqui est, quo minus sit homo, & hominis imago grata sit illi, & sub ea coli & adorari se non uetet, nempe simili essentiæ ac naturæ suæ, quæ' que ipsum uerò ac propriè referat, & ad memoriæ uestræ monitionem tale simulachrum ne rejciat, neque dedignetur? Quomodo autem sedet super Hierosolymas, qui dicit per Hieremiam: Cœlum & terram ego impleo? IVDÆVS. Isthuc quidem certè ad uim & potentiam illius pertinet, quæ se per mundi uniuersitatem latè pandit, ut Regis per regnum. CH. Si uis & ma-

iestas præpotentis Dei per cunctum orbem se tendit, cur peculiariter sedere dicitur super Hierosolymas? quid refert ubi sedeat? nisi forte in potentiæ immensitate melius auditurum eum aut uisurũ opinemur de propinquo, quàm de longinquo: quod est dementissimum dicere. Quomodo enim gubernator esse mundi posset idoneus, aut iudex omnium rectus, si non se æqualiter in omnia impenderet? multa profectò uelut derelicta prætermitteret, & negligentius curata: nec iudicare de omnibus posset æqualiter, qui non omnia æqualiter cognosceret. audiret ille scilicet & uideret exactè & subtiliter quę agerentur, dicerenturue Hierosolymis, crassius & neglectius quæ Romæ, aut in Persia: quod cadere in uim illam sapientiamq́ infinitam, non dico philosophi & homines ingenio aliquo prædici, ne aniculæ quidem imperitæ, aut rudes pueri existimarent. Quorsum uerò attinet sellam illi ponere? nunquàm ne stat, non deambulat, non à sede discedit sua, nunquam se commouet? Quę autem magnitudo corporis infinitæ illi naturæ conueniet? finitum est enim, quicquid limitari ac determinari potest. Equidem uehementer miror in eo falli multos uestrûm unius ueri Dei cultores, qui legem ab eo & præcepta accepistis, qui tot habuistis prophetas, & sanctos uiros, in quo gentiles non falluntur, homines sine Deo & pietate. IV. Quid uos, an non idem sentitis? CH. Deus meliora. IV. Nonne Christum hominem Deum esse dicitis? CH. Ita plane. Verùm membra illa humana non Dei sunt, sed humanitatis Christi: nec Deus habet corpus, sed adiunxit sibi corpus, non ut eo uestiretur, quemadmodum hominis anima, sed ut haberet sibi applicita atque admirabili quodam nexu coniuncta, liber tamen illis & solutus per se. IV. Verisimilius est quod dicis de spiritu Deo, & immensa illa maiestate condignius. CH. Pergamus porrò, an non est uirium ac potentiæ interminabilis? IV. Sic uidetur, quia fecit cœlum & terram, & quæcunque uoluit. CH. An non regit & gubernat omnia? IV. Quid ni? CH. Inspicit ne cogitatus hominum? IV. Scrutans corda & renes Deus. CH. Ergo est sapientiæ immensæ. IV. Magnus Deus noster, & magna uirtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. CH. Audi Esaiam, ut una concludamus sententia. Deus, æternus Dominus, qui creat terminos terræ, non deficiet, nec laborabit, & non est inuestigatio intelligentiæ eius. Quòd si omnia potest, nihil ad eum accedet mali, nihil incommodi. ille enim potest auertere, ne ad se perueniant. Nam quibus mala contingunt, ex imbecillitate ac potentia contingunt. quippe nollent ea perferre: sed non tantum habent uirium, ut ualeant deuitare aut resistere. Si uerò est sapientiæ infinitæ, præuideret omnia. IV. Mille anni in conspectu Domini sicut dies hesterna quæ præterijt. CH. Præuidet ergo, & prouidet, ne damna ulla ad se perueniant. Malum ergo & incommoda & damna, & res tristes, quæ omnia sunt ex infirmitate, longissimè absunt ab illa infinita ui & facultate. Nemo sibi accersit malum ultrò: at inferre illi malũ inuito, qui sit immensus potentia & uiribus, nulla res potest. sicut scriptum est, Voluntati eius quis resistit? IV. Nõ uidetur aliter posse uel fieri, uel cogitari. CH. Ergo quæ sunt infirmitatis ac miseriæ humanæ, non cadunt in Deum: contrahi mœrore aut odio, dilatari lætitia, exultare, efferuescere in iram, contabescere liuore, extolli superbia & arrogantia, quæ nos miserrimos ac infœlicissimos efficiunt. IV. Non uideretur beatus, si hisce tempestatibus quateretur, quibus nos. CH. Hæc quæ posuimus omnia si uera sunt, si maximè rationi consona, & ingenijs rectè de diuina illa natura statuentibus, quomodo animi uestri ad Thalmudi blasphemias atque impietates non cohorrescunt, in quo libro describitur Deus propemodum miserior homine, dolens, flens, lachrymas, pœnitens, affligtans se, iratus, sæuus, pœnitet propter mala Israelis, & lachrymatur semel quotidie. An non ipse sciebat ea euentura? & si sciebat se tantum doliturum, cur permittebat? quæ erat ignorantia, si nesciebat? uel imprudentia, si non norat modum euitandi? uel impotentia, si ultrò in eam se miseriam conijciebat. modò præsenti animi impotentiæ obsequeretur? Et iracundus est Deus, semel quotidie irascitur, quũ galli crista expallescit: quia legitur apud Iob, Quis dedit gallo intelligentiam? Qualis est autẽ sapientia, quotidie aliquid legere in Thalmud tanq̃ discipulũ, nempe primis quatuor horis diei: & quũ Hierosolymis templũ fuit

euer-

euersum,non remanserunt Deo nisi tres cubiti soli,aut quatuor,ubi sederet lecturus in Thalmudo. Ergo uel rabini qui Thalmud conflarunt, sapientiores sunt Deo: uel Deus obliuiosus est,qui non recordatur, quæ ipse illis inspirarit. Additis Deo inuidentiam & metum,ut quum reliquit foramen ad Septentrionem ad experimentum diuinitatis,si quis alius se Deum esse iactaret: ut iuberet lacunā illam implere. Quid referam uos Deum dicere mētitum, & peccasse,quòd lunam minorem fecisset sole? Descēdit eadem cæcitatis procacitas ad angelos,ad cœlos,& lunā facitis calumniam de sole ad Deum detulisse,unde sit lumine diminuta. Tum de Adam, quòd fuerit geminæ naturæ, & quòd rem habuerit cum omnibus animantibus: quòd uerò nullum esset ingenio suo satis aptum, creatam esse fœminam. de zelotypia corui aduersus Noam in archa,quę portenta uos non pudet in literas sacratas mittere,me in hac dissertatione pudet referre. Et transeo nugas plusquàm pueriles, ut de conuiuio omnium circuncisorum,quæ omnia breuiter præcurro: nam tibi multo sunt quàm mihi notiora.tum historias rerum, & rerum narrationes nō solùm apertissimè mendaces, sed ineptissimè ac stultissimè narratas: uelut de Og rege Bassan, de Tito Vespasiano, déque excidio Hierosolymorum. & ad hæc adeò ridicula non ueremini detorquere maiestatem sanctarū literarum. Congeritis loca ex Iob, Esaia, Psalmis, & quæ sancti homines per metaphoram,ut mos erat tum loquendi,ad spiritalem referebant intelligentiam,uos in cœnum carnalitatis impiè atque impudenter detruditis. quæ ne pueris quidem aut uetulis possent persuaderi, nisi consuetudo & affectus recto iudicio officeret. Et hæc non docent cerdones,aut culinarij,aut fæx uulgi, quod uix esset tolerabile: sed proceres & rabini,ingenti supercilio atque arrogantia, de qua nemo possit satis loqui pro dignitate rei. Fuerunt enim inter uos rabini,quos in ueneratione atque admiratione habetis,fatui,temerarij,impudentiæ proiectissimæ,qui auxerunt impietatem & tenebras uestras,blasphemi in patriarchas,in prophetas,in sanctos omnes,in legem,in Deum ipsum. alij tradiderunt prophetas mentitos, alij se audiuisse Deum plorantem. alius uidit eum affligentem se, quòd iurarit se nociturum Israëli, & quærentem à suo iuramento absolutionem. alius se ait adeò iustum & sanctum esse,ut posset in die iudicij diuini liberare mortales omnes,qui post se essent nati.quòd si unà iungeret Ionathan Vziel, possent genus humanū uniuersum seruare, ab Adam usque ad postremum hominem. Esset'ne inuenire furiosos, mente captos in uinculis,quibus in uiolentia furoris talia uenirent in mentem? qualia hæc uidentur tibi? IV. Per Deum pudenda. CH. Vide quid facit affectus, & quantopere iudicium inflectat. nullus est Iudæus, qui quum hæc audit in synagoga in calore illo animi, in flamma odij aduersus Iesum & Christianos,à quo sacrificia uestra omnia auspicamini, non suspiciat & adoret. eadem si ardore illo refrigerato foris audiat, suffundetur rubore,quod huiusmodi recipiat & approbet. Profectò si quid haberetis mentis ac iudicij,si quid in priscis scriptoribus legissetis, si ingenium haberetis in re aliqua sublimi ac præstanti uersatum & excultum,is unus liber Thalmudi satis esset ad animos uestros à Iudaismo auertendos, & à doctrina & fide uestrorum rabinorum. Sed uos ad omnia estis cęci & surdi, præterquàm ad quæstum pecunię. Leuior mihi & expeditior esset cum gentili concertatio. adferunt hi ad disceptationem ingenium, iudicium,cognitionem rerum uariarum, omnis'que memoriæ antiquitatis notitiam, attentionem animi ac moderationem: uos nihil nisi obstinatam pertinaciam, ignorantiam uniuersorum, & rabiem cuncta damnandi. IV. Omitte ista, quæso,odiosa: & ad institutum reuertere. CHRIST. Colligamus ergo nos ipsos. Est æternus Deus,immensæ potestatis, sapientiæ, bonitatis, sibi per se sufficiens, bonis'que uniuersis ex se cumulatissimus,atque hac de causa summè beatus: maior denique & melior per omnia, quàm uel cogitari ab humano possit animo. Si optimus est, nemini inuidet: nec est causa cur inuideat. Si potentissimus, & cuius uoluntati nihil potest obsistere, obtemperant cœli ac terra. Mitissimus est igitur, & mansuetissimus. Quòd si est optimus, uult benefacere omnibus; & quia potest & uult, pro-

 fectò

fectò benefacit ijs omnibus, qui se illius beneficijs nõ subtrahunt, liberalis est, igitur & mitißimus. Quæ omnia non ut de homine dicuntur aliquo, sed de natura infinita infinitè, non admistione contrarij cuiusquam, ut in nobis, sed pura sunt illic omnia, nec aliusmodi esse possunt. non enim optimus est Deus, ut homo, in quem aliquid incidit malitiæ. uel potest incidere. pura sunt in illo omnia, & perfectißima. talia fuerunt ab æternitate, talia perseuerabunt seculis interminabilibus. an non talis uidetur tibi infinita illa & suprema natura? IV. Ita profectò. CH. Nec aliud est dignum de illa uel sentiri, uel cogitari, uel existimari. I V. Mea quidem sententia nefas esset inexpiabile, aliter de illo cogitare. CH. Planè grande nefas. Sed nec te rem credas maximam præstare, quòd ita de Deo sentias, ut par est. fecerunt hoc idem non pauci de gentibus, quorum patribus nec erat Deus loquutus, ut uobis, nec legem tulerat. IV. Atqui res est mihi utique non parua, ut sunt plerique nostrûm in hac de diuinæ substantiæ sententia crassi, & nonnihil, uti iam intelligo, si modò eloqui liceat, impij ac in Deum blasphemi. CH. Atqui pietatis totius fundamentum primum & basis est, de Deo, uti dignum illo est, sentire: tum de homine, de quo quid existimes, peruelim audire. I V. Quid existimarem aliud, quàm de animali infirmo & misero? quemadmodum Iob eum describit: Homo natus de muliere, breui uiuens tempore, repletur multis miserijs. CH. Etiam, sed aliquid maius esse ac præstabilius oportet, de quo idem uir Dei dicit: Etiam super hunc aperuisti oculos tuos, & me adduces in iudicium tecum. Et Dauid: Quum uideo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu es fabricatus: quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis quòd uisitas eum? Res est profectò excellentissima, cum qua Deus dignatur loqui, uersari, legem ei ferre, pactum & fœdus cum eo ferire. Cedo, ex quibus tandem partibus homo est compositus? an non homo ex animo & corpore? IV. Nemini hoc est dubitatum. CH. Corpus nónne caducum est, & mortale? I V. Ita planè est. CH. Animus an non sempiternus? IV. Nondum id quidem inter nostros satis constat, propter dictum illud Solomonis in Ecclesiaste: Quia exitus est filiorum hominum sicut exitus brutorum. CH. Totam ipsam sententiam mihi excute, & expende diligentius, quæ altius repetita sic habet: Et uidi amplius sub sole, in loco iudicij impietas, & in loco iustitiæ iniquitas, quod quum ad rationis æquitatisq; normam reuocarem, intellexi non esse diuinæ iustitiæ hæc ita præterire, sic confusa. itaque iustum & impium, quos humana censura non distinguit, sed permiscet, Dominus ipse iustißimus iudicabit. & ueniet tempus, quum de singulis rebus pronuntiabitur iustum iudicium à iusto Deo. Interea uerò dedit Deus homines in uita hac similes brutis, ut qui rem oculis tantùm corporis animaduertat, nihil existimet inter hominem & belluam interesse ortu, occasu, progressu, nec post mortem uidet spiritum filiorum hominum ad conditorem suum redire. cogitatio hæc, tentatio est Domini, ut uideat an homo sic reputans supra belluam se eriget, an abijciet se in uoluptates corporis, & in curam solummodo rerum præsentium. Hic quidem uidetur mihi esse sensus loci illius. nam idem Solomon in eodem opere apertius, & quidem ubi se colligit, & loquitur iam sine personis & dialogismis: Et reuertetur (inquit) puluis in terram unde fuit, & spiritus reuertetur ad Deum, qui dedit illum. Itaque de animæ immortalitate non quæro quid aliqui ex plebe uestra delirent, sed quid ipse cum sanioribus uestrorum rabinorum sentias. IV. Animos profectò nõ interire cum corporibus, ex pietate nostra est. Nam in aduentu Messiæ resurgent pij omnes, & in terra promißionis affluent copijs bonorum omnium, uiuentq; tranquillißimè ac beatißimè. CH. Quid mali, non etiam resurgent? I V. Non omnes, sed quidam ex illis, ut sit iudicium Domini, & uideant mali beatitudinem bonorum, qua crucientur. quemadmodum est in Psalmis: Peccator uidebit, & irascetur. CH. Multa uideo esse in ista opinione absurdißima & impia. Primùm quòd Solomon in Ecclesiaste, sicut dicebam modò, posteaquàm uniuersa dixisset esse confusa in hoc æuo & permista, ad postremum ait reseruari omnia ad iudiciũ Dei futurum, quod nõ posset esse uniuersale & æquum, si aliqui malorum resurgerent, non omnes. & in Psalmo sexagesimosecundo, Tu Domine reddis cuiq;

iuxta

iuxta opera sua. Quid uerò necesse est malorum aliquos reduci in uitam, uidelicet ut spectatores sint fœlicitatis bonorum? an non plurimi semper erunt adhuc mali & profani, ritus impios sectantes. qui id uideant, si quid, hoc ad rem facit? Iam & malos istos, qui uiuent Messiæ temporibus, qui persequentur pios, & illorū fœlicitate torquebuntur, quando iudicabit Dominus? Adde his. quòd si omnes qui aduentum Messiæ uestri expectarunt, reuersuri sunt ad hanc lucem, ut fruantur uitæ bonis cum Mesia, quæ Palæstina illos capiet, etiam si constipentur, ut fici aridæ, uel uuæ passæ in fisco sparteo? quæ alimenta illis suffecerint? nec minus caperet mundus malos, si multi eorum redderentur uitæ. Age uerò, quid facient boni in terra promissionis? I V. Fruentur bonis. C H. Quibus tandem bonis? I V. Voluptatibus per uniuersum corpus, copijs rerum omnium, auro, argento, domibus, supellectile, et instrumento domestico, cibis, iucundissimè sine ulla interpellatione per summam quietem & securitatem. C H. Atqui sancti & prophetæ & optimo quisque ingenio ac præstantissimo, eiusmodi corporis uoluptates maximè sunt semper aspernati: unde amplissimam assequuti sunt & laudem apud homines, & apud Deum commendationem: ut Hieremias, Esaias, Heliseus, Daniel, & alij quamplurimi. Quòd si illa est hominis beatitudo, profectò Deus in hac uita gustum eius aliquem charis illis suis præbuisset, ut scirent iam nunc quid essent ab eo post fata expectaturi. Quæro autem, an in illis hominibus, qui bonis eiusmodi fruentur cum Messia, mensurá ne sit hæc naturæ conditio, an penitus sint immutandi? I V. Hæc eadem. C H. Ita uidetur, nam alioqui non ducerentur ijs rebus, quibus nunc natura hæc nostra capitur, ac delectatur. Si ergo ingenium hoc idem in illis erit, necesse est ut exurgant animorum motus, in alijs arrogantiæ, in alijs inuidiæ, in alijs prauæ cupiditatis, aut iracundiæ, quæ interturbēt requiem illam & beatitudinem. I V. Non erit ita. nam omnes erunt boni. C H. Quantumuis sint boni, non erunt meliores quàm Adam, cuius tamen probitas & recta ratio ab animi perturbatione uicta & prostrata est. Age uerò, num non existimas Mesiæ temporibus futuros aliquos in alijs sectis & religionibus, qui cum animi quiete maximis uitæ huius bonis perfruantur? num non & inter uos esse aliquos censes? Isti ergo fœlices sunt sine Messia, & aliæ res possunt dari homini, maximum illud quod uos per Messiam unicum assequuturos uos speratis. I V. Quid uos de Christo uestro? nónne conceditis posse seruari aliquos, qui nihil de illo audierint? frustrà ergo uenit. C H. Nihil hoc habet cum eo, quod dicebam, commune. Nam qui seruatur, Dei munere ac ope seruatur, qui Deus est Christus noster. ita quod nos colimus apertius, ille colit obscurius & tectius, quid simile habet in illis uitæ copijs Messias uester? De fœlicitate autem bonorum Esaias dicit, quòd nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor & cogitationes hominum ascendunt, quæ suis præparauit Dominus. Sūnt ne hęc corporalia, quæ nec cogitatione possumus consequi? Sed Mesias tamen iste uiuet perpetuò, an morietur aliquando? I V. Nostrorum est sententia, moriturū eum, sed progeniem illius ei fore persimilem, quæ in illis nos bonis tuebitur ac cōseruabit, ad quę Mesias nos adduxerit. C H. Atqui in psalmo septuagesimoprimo dicitur, annos illius per omnes generationes duraturos, ut in perpetuū sedat coram Domino. Quid uerò obstat, quo minus & posteri illius sint etiam Mesiæ? quandoquidem non parum est, parta semel bona conseruare. Quòd si Mesias morietur, non dubiū est, quin sitis uos etiam tum morituri. non enim meliore eritis cōditione, quàm ille. I V. Nihil dubium. C H. Quæ ergo est fœlicitas hæc, diluta metu amittendi? Iam ergo & erunt illic connubia, & ortus ac interitus: quid attinebit mortuos in uitam reuocare, quū progenies per generationem posit reparari, ut in hoc mundi cursu? & de mortuis redibit eadem quæstio, & tota res eódem recidet, ut inter uitam hanc, & alteram illam sempiternam, superflua sit illa resurrectio ad edendum ac bibēdum, ceu quis ex suaui & continuo somno surgat de media nocte ad potandum, ut rursum obdormiscat. Animus enim post hoc Mesiæ regnum nónne permanebit in omnem deinceps æternitatem? I V. Sic credunt multi nostrorum rabinorum. C H. Necesse est omnes id

credere

credere, quod est sacris literis apertè traditum & explanatum. in Psalmis enim dicitur, iustos in perpetuum uicturos, & pretiosam esse in conspectu Domini mortem sanctorum eius, & mortem peccatorum pessimam. Cur hæc pessima, si nihil postea sequitur? aut cur illa pretiosa? Imò uilissima est, si non aliter iustus extinguitur, quàm animal mutum, cuius nihil restat. Daniel quoq; duodecimo, Et multi dormientes in terræ puluere expergiscentur, hi ad uitam æternam, illi ad opprobrium & contemptum sempiternum. Balaam item gentilium propheta, nõ delicias uitæ huius optat, sed, Moriatur (inquit) anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia. Postremò ex consideratione humanæ conditionis ac præstantiæ, tum diuinæ magnitudinis ac potentiæ satis declaratur, non in corporis huius cõmodis sitam esse beatitudinem, sed in eo quod in homine est potissimum ac excellentissimum, nempe in animo: & nõ in uitæ huius curriculo laborioso atq; ærumnoso, sed in bonis sempiternis: idq; magnitudinem illam & munificentiam Dei amicis suis dare pro pietate erga se, æquius est ac decentius. IV. Nullum ne præmium dabitur corpori, socio atq; administro laborum animi? CH. Dabitur sanè. sed teipsum uelim consultũ, quale præmium dares corpori obsequundãti animo suo in omni probitate ac religione? nónne quod esset ei optimum & optabilissimum? IV. Quid ni? CH. Perpende quæso, utrum sit corpori melius esse, bibere, dormire in hac conditione uitæ uilissima ac miserabili, an solui iugo isto seruitutis, transire ad conditionem uitæ liberam, sine afflictione morborum, absque necessitate edendi & bibendi, ut se tueatur? Quis est hominis sensu præditus, & animo ad humanitatem informato atq; imbuto, qui non uideat hoc esse potius atque optabilius? Viuet igitur uitam beatiorem quàm ut cogitari possit, non in cura & solicitudine uersabitur, quo prementibus hisce necessitatibus satisfaciat, & expleat inanes semper uoluptates, sed tranquillissimè, & suauissimo quodam sensu in æternitate sua perseuerabit, non amplius mãcipium animi sui, sed socium & compos fœlicitatis. Huic animi & corporis beatitudini est ne aliquid quod possit comparari? sicut Esaias scripsit, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec assequi mens potest, quæ Deus amicis suis præparauit. IV. Non uideo quid possit dici sublimius aut præstabilius. mihi uerò præclarè uidentur hæc dici omnia, atq; etiam optabiliter. CH. Isthuc ergo maximum est & excellentissimum, quod homini dari à Deo potest munus. IV. Ita uidetur. CH. Iam ne intelligis, nihil tam conuenire uel hominem à Deo beneficentissimo poscere, ac sperare, uel Deum amicis suis tanquam beneuolentiæ suæ summum ac absolutissimum donum promittere, atq; elargiri, quàm uitam illam in cœlis immortalem: & hoc est utroq;, tum dante, tum accipiente, dignum. cætera inferiora sunt multo et hominis dignitate, & maiestate Dei: haud secus quàm si quis à maximo & potentissimo principe pro ingentibus suis erga illum meritis ac officijs, uel fiducia regalis munificẽtiæ fretus, calceos aliquot poscat ueteres ac detritos: rex uerò in eo concedendo munere intentus esset atq; occupatus. Quid enim humana omnia uitæ huius prę illa immortalitate sunt aliud, quàm nobis ueteres calcei, aut panni uilissimi, quæ Deum promittere pro religionis præmio, uel hominem postulare, quid aliud est, quàm & diuinam & suam dignitatẽ conculcare, atque habere pro nihilo? IV. Repugnant quidem nostri, & fortẽter reclamãt, sed mihi certè isthuc fit probabilius. CH. Hæc ergo crebrò apud animum tuum recole, reuolue, reputa. Nam si tenueris, maxima erit tibi ad Christianismum uia confecta. IV. Teneo equidem, sed eam istam de Christianismo uiam nondum perspicio. CH. Faciam ut uideas. Nónne ponebatur nobis dudum, spiritum esse Deum simplicissimum, incorporeum, nullius omnino rei indigum: rerum autem uniuersarũ, quarum conditor est & gubernator, potentem? IV. Positũ est. CH. Quòd ergo ut ne uescaris porco, néue linum & lanam consuas præcipiat, quæro an referat ad utilitatem aliquam & usum suum? IV. Absit, ut ille his uel utatur, uel indigeat. CH. Quid porrò ad tuum usum, illum dico præstantiæ tuæ, hoc est animi ac mẽtis tuæ immortali ac propè diuinæ congruentem ac condignum? Tu æternæ beatitudinis es conditus, illuc tendis: illuc ut peruenias, Deo te adiũgis cultu & amore. quæso te, quid ad iter illius

fœlicitatis uel esus porcinæ facit, uel lana lino assuta, & alia quæ sunt in lege uestra eiusmodi innumerabilia? Nam si è dignitate & decentia est cum magnitudinis & bonitatis Dei immensæ ad beatitatem illam uocare, tum hominis ratione præditi, & ad immortalitatem facti, eam quærere ac sectari, reliqua sunt infra dignitatem. Ista profectò quę ad fœlicitatem illam nihil omnino pertinent, uilia atque abiecta sunt, & cura Dei præcipientis indigna: nimis enim hominem deijcitis, nedum Deum ipsum, si occupatũ utrunq; in re tanta quanta est immortalis & sempiterna beatitudo, Deum ut tradat, hominem ut accipiat, ad res reuocatis ac retrahitis à tanti boni cura alienas atque abhorrentes, & quidem sub specie religionis, quæ uia est ad immortalitatem unica. Quòd si Deus tantus est, quantum eum existimari fas iusq; est, non de rebus uilissimis aut superuacaneis tradiderit uobis præcepta pietatis, sed de maximis, & se, & uestris animis, qui immortales sunt, dignus. Hoc si ita est, apparet profectò illa omnia de sue, de lepore, de cibis, de uestimentis, non corporaliter esse accipienda, sed spiritaliter, non ad carnem, sed ad mentem referenda: ita demũ fiunt & Deo apta, & homini. IV. Atqui utile est non uesci porco, ex cuius esu fiunt homines leprosi. CH. Ridiculũ prorsus, quasi de eo quod corpori est utile, uel noxium, constituta sint præcepta religionis summi Dei. Mitto disputare de esu porcinę, quam Hippocrates, Galenus, & medici super cæteras omnes commẽdant: & alius est sapor porcinæ in alijs regionibus, alia utilitas. Quid de lepore, quid de alijs auibus & piscibus? sed prætereo hæc, quæ medicorum sunt præscribere. Neq; enim tradebat uobis Deus rationem uictus, sed legem mentis, qua ipsum coleretis. Quid dicam de oblationibus, de cæremonijs? quæ consideret quis quantum uoluerit, & uertat omnem in partem, nullam rationẽ inueniet, cur ita potius præceptum sit quàm aliter: nec Deo sunt accommoda, nec animis nostris ad probitatem conducunt, nec ad ualetudinem corporibus, nec in ullum uitæ usum ualent, nisi interpretatio altior & sublimior spiritalis accesserit, quę faciat bonis nostris cõgruere, Deo & mẽtibus nostris esse cõsentanea, quæ antea ex crasso literæ sensu, ne pueris quidem erant uel digna uel congruentia.

DE INTELLIGENTIA SACRARVM literarum.

IVD. Atqui nolo ego in uerbis Domini mei inquirere, sed obseruare ea quæ scio mihi esse à Deo tradita: nec uolo rationem meam efficere mensuram & normam uerborũ Dei, sed subdo eam Deo. Nã Deus est sapientissimus: ego uerò, sicuti est in Psalmis, Vt iumentum factus sum apud te. CH. Ista tanta simulatione modestiæ uel socordi, uel uafra ac subdola (nam non ad modestiam spectat, sed ad odium nostri, uel ut corpori ingeniorum uestrorum in rebus præclaris indulgeatis) efficitis, ut dum timetis ne aspiciatis illicita, nec necessaria. Nullo modo potestis legere sacras literas, quin adhibeatis mentem, & iudicium, & rationem tanquã ducem intelligentiæ. Alioqui non esset legere, sed ludere puerorum more, qui grandia trutinant uerba sine sensu ullo. IV. Nos seruamus ea ut iussa sunt nobis, & tradita. Nolumus interpretatione humana, diuina uerba quò nobis libitum est detorquere. CH. Dictum ridiculum, & eo magis, si ex animo diceretis, & non temporis gratia. Cur ergo apud maiores uestros fuerũt scribæ & pharisæi, qui legem enarrarent? cur deinceps tot rabini? ex quibus collectum Thalmud: quorum si interpretationes persequi cœpero, fiet infinitum. Quisque uia sua insistit: & qui inter eos paulò sunt saniores, Christianizant. Ergo inter uos sacrę literę admittunt ex iudicio sapientum enarrationẽ, ad nos non admittunt. Num non sentitis loqui uos ex animi libidine, non ex ratione? At uerò cuiusmodi in lingua non uultis explanationem adhiberi? Primum an non in uestra, sicuti in quauis alia, uocabula sunt rara & inusitata, quæ non omnes capiunt? ea uerò an non egent explicatione? Iam loquendi formulæ obscuræ, iam distinctio, & interpunctio. Quid, quòd olim carebatis uocalibus, in quarum loca successerunt punctula, tanta ambiguitas, & tam breuis transitus ad significationes uerborum diuersissimas, notula una uel elemento addito, detracto, inuerso. Quid orationis concisio & infantia? adde his translationes tam crebras, adde ænigmata, quæ si sunt in lingua

tilla, maximè in uestra. Quo fit, ut nulli ferè duo Hebræi in sensu sacrarum literarum paululum obscuro consentiant. Hæc omnia simpliciter sunt recipienda, & nudè, explanatione quacunque ac declaratione detracta & reiecta? Quid autem illa figurata, quę si simpliciter, & naturaliter, et sine tropo intelligantur, nihil sit non modò absurdius, sed nec magis impium, nec causa plurium errorum & maiorum. Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Habétne Deus imaginem hominis similem? Brachium, oculus, auris, digitus, cor, ira, pœnitentia, labor Domini: quoties in sacris literis occurrunt, intelligemus isthæc omnia simpliciter, naturaliter, sine figura? IV. Omnia illa sunt per translationem intelligenda. CH. Ita est planè, & hoc solùm uolebā ex te audire. Ergo est opus sanctis literis explanatione aliqua. IV. Ita planè uerborum, non sensorum. CH. Ex quibus uerò, constant sensa, nisi ex uerbis? Quid autem, an non in sensu est obscuritas plerisque in locis? ut in illo ipso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: &, Pœnitet me fecisse hominem: Laborare me fecistis in uestris excogitatis, fessus sum. & alia, quæ in Deum nullo modo possunt competere: gladius Domini, arcus Domini, sagittæ Domini. An etiam gladium habet Deus omnipotēs, & arcum, & pharetram cum sagittis, ut Cupido gentilium? Quòd si brachium Domini per translationem dicitur de eius potentia, & oculus de scientia rerum uniuersarum, & gladius de iustitia & ultione, qui scis an etiam quum uetaris uesci porco, porcus pro immunditie sumatur, sicut leo pro atroci, lupus pro uoratore? IV. Non sumitur. CH. Qui scis? quæ norma distinguet hæc? IV. Magistri sunt qui docent. CH. Magistri isti nonne docent adiuti ratione, iudicio, doctrina, quæ ratione elicitur? IV. Etiam. CH. Sensim ad me deflectis. Hæc ipsa erit dux in sacris literis intelligendis. IV. Atqui debet ratio nostra subdita esse rationi diuinæ. CH. Etiam profectò, dum de ratione diuina cōstat, deque eius sensu. Sed interea dum non constat, non habemus aliam seu intelligendi uiam, seu normam, quàm mentem nostram. IV. Vin' tu ergo rationem tuam mensuram rationis diuinę facere? CH. Absit. Nolo ut ratio mea plus ualeat apud me, quàm ratio Dei. Sed in omni præcepto considerantur duo, intelligentia & causa. Vt, Diliges inimicum tuum: quid sit diligere, & quis inimicus, si Deus disertè non explanauerit, ratio me mea docebit. Cur uerò diligam, & cur mihi præcipitur, non inquiram. IV. Atqui ego tanto melior atque obsequentior, qui pareo ijs quæ non intelligo, nec inquiro in rationem Dei. CH. Quomodo ergo scis te Deo obtemperare, si non intelligis, & ratio repugnat esse à Deo? Age enim, si dicat tibi Deus nunc esse medium noctis, oculi uerò tui uident esse medium diei, quid facies? IV. Non credam esse Deum, qui id dicat. CH. Fac constare tibi non minus, quàm constat, Deum dedisse legem uobis per Mosen. IV. Quæram ex eo dicti sui intelligentiam, sensum, mentem. CH. Fac recessisse statim, sicut data lege, ne sit amplius facultas conueniendi. IV. In angustias me redigis. CH. Age uerò, quum dicitur tibi uerbis Dei, Populus hic in tenebris ambulat, quid intelligis? an ambulare illos in nocte obscura sine lucernis & facibus? IV. Nihil tale, sed cæcitatem & ignorantiam mentis. CH. Sic illud intelligas par est, esse mediam noctem, tenebras uersari in animis densissimas. IV. Quid ni? CH. Quis te id docet? IV. Video quò me adegeris, ratio. CH. Hæc est ergo doctrix, hæc uia, index, canon. Id autē minus eris admiratus, si scias quid sit ratio nostra. IV. Quid tandem est? CH. Radius quidam immensæ illius diuinæ lucis deriuatus in nos. Eaque de causa quo hic radius purior est & copiosior, hoc conformior fonti suo: & quo conformior, hoc ad ueritatem propinquior. Ita mens exercitata & exculta recta institutione altius se attollit, quàm deiecta & torpens. Atque eo magis, si affulgeat aliquid diuinæ lucis, quæ se per uniuersum genus humanum spargit. Sicut in Psalmo dicitur, Qui docet hominem scientiam. qua sciētia bene usi multi extra Israelem ad fauorem Dei peruenerunt, sicut Iob, & princeps omnium Abraham. IV. Atqui uetant sacræ literę, ne quid uel addatur, uel detrahatur uerbis Dei. Vt in Deuteronomio & Prouerbijs & Esaia. CH. Cur ergo Thalmud auxit præcepta ad numerum centum et septemdecim quę seruatis accuratius, quàm diuina illa expressa in lege? IV. Et uos quid fecistis? an non ad Euangelium adiecistis quàm plurima?

CH.

CH. Multo diuersa est nostra causa, neque nunc id agimus. De illa enim, quum uoles. Nunc de uestris pergamus dicere, sicut instituimus. Nos quidem fatemur, mente & iudicio, & ratione opus esse ad nostra intelligenda atque inuestiganda, quemadmodum ad res alias omnium artium & disciplinarum quascunque. Expende porrò uerba ipsa legis uestræ: Non addetis, néue detrahetis ad uerba hæc. Interpretatio uerò & declaratio dicti alicuius nihil addit, nihil detrahit, nec sensum mutat, sed explanat, & intelligentiam obscuritate oppressam profert in lucem, quo melius quod iussus es facere exequaris. Si quis enim dicat, tege caput galero, ignoret alter quid sit galerus, si ego id explico, uideórne tibi apponere aliquid præcepto, uel auferre, & non potius præceptum clarius reddere, & ad obeundum expeditius? Si quis dicat procliui in uoluptates ac libidines filio, ne fias porcus: explano ego, ne fias sordidus, obscœnus, immundus: non muto consilium, sed efficio, ut possit prodesse exposita intelligentia. Deus enim, qui populo uestro dedit legem per Mosen, & nobis gratiam suam per filium suum, idem dedit homini mentem, & opus mentis præcipuum rationem. Itaque præcepta sua, quum dicat ea menti (loquitur enim ad cor) uult ut mens non examinet atque expendat mensura suæ intelligentiæ, sed ut intelligentia tanquam manu porrecta accipiat, ratione recolat, meditetur, tractet, uerset, & in opus quum usus poscit, transferat. Quoties ipsæ uestræ sacræ literæ uos coarguunt, quòd capite in terram deiecto more pecudum, non uultis mentes ad intellectum diuinorum præceptorum attollere? Quod uelut conquerens Dei nomine ac persona dicit Dauid: Intellectum tibi dabo, & instruam te in uia hac qua gradieris, & firmabo super te oculos meos. Quoties Deus & sancti eius prophetæ intelligentiam suorum dictorum in uobis desiderant, & conqueruntur de uobis, quòd oculis quidem uidetis, & auribus auditis, intelligentia tamen caretis eorum quæ oculis & auribus non percipiuntur, sed sola mentis agitatione atque exercitatione? Id si quando aliàs, hoc certè tempore maximè in uos competit. Dominus per Esaiam dicit: Propterea captiuus ductus est populus meus, quòd non haberet scientiam: & populus gloriosus eius, populus famelicus: & multitudo eius, populus aridus siti. Et per Oseam 4. Succisus est populus meus, quia est absque scientia: quia tu sacerdos scientiàm repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Quanti uerò facienda sit scientia atque intelligentia sacrorum oraculorum, per Hieremiam Dominus demonstrat, qui magni muneris loco promittit: Dabo uobis pastores iuxta cor meum, & pascent uos scientia & intellectu. Et quidem de tempore Messiæ hoc dicitur. Prius enim dixerat: Conuertimini filij rebelles, dixit Dominus, quia ego dominatus sum uobis, & assumam uos unum de ciuitate, & duos de familia, & introducam uos in Sion. An non affirmatis uos futurum iuxta Esaiæ & Hieremiæ uaticinia, ut in aduentu Messiæ omnes sint docti à Deo, nec proximus necesse habeat proximo suo dicere, doce me. Omnes enim cognoscent Dominum, à maximo ad minimum. Ergo interea dum ille uenit, hac doctrina mutua & intelligentia caretis. Quomodo illius particulam potestis aliquam aliter consequi, quàm ductu rationis? quæ quum sit hominis maximum in hac uita bonum, profectò si cui est usui tributa à Deo, non tam ad cibum aut potum, ad tegumenta & ædificia paranda pertinet, quàm ad scrutationem inuentionémque rerum maximarum & excellentissimarum. Quorsum enim datur optimum instrumentum, nisi ad optima? Quid uerò est inter res præstantes religione præstabilius? Huc ergo ratio, uis, claritas est humanæ mentis applicanda & accommodanda, ut illud probè intelligamus, quod intelligi exercerique tantopere nostra refert. Quid dicam, quòd prophetæ ipsi uisiones suas uix intelligunt? Daniel enim ait: Et audiui, & non intellexi, & dixi, Domine quid in nouissimo horum? & dixit, Vade Daniel, quia clausa sunt & signata uerba usque ad tempus finis. Nónne inter uos alij alijs plus ualent ingenio, plus iudicio, studio, industria, diligentia? quos uos tanquam magistros & doctores aliorum recipitis: & quæ omnes in synagogis uestris de lege Domini auditis, illi interpretantur, explanant, & iudicio uestro lucem obscuritati adferunt. IV. Vera sunt hæc omnia. Sed quorsum pertinent? CH. Ad rem

Mm 2

maximam, ut ratione & explanatione uerisimili adhibita legantur tractenturque sacræ literæ, non rudi illa intelligentia uerborum, qua nihil potest fieri absurdius. Et hæc fuit causa cur nec uos nec patres uestri agnoscitis Messiam, quia non uultis erigere uos ad considerationem rationis spiritalis, sed hærere crassitie literæ puerilis ac ineptæ, contra id quod decet hominem ac Deum. Quòd si tantum malum patribus olim uestris accidit cæcitate uoluntaria, quum adhuc obtinerent Hierosolymas, & haberent peritiam legis, & doctores, qui dies ac noctes in scrutatione sanctarum literarum uersabantur, in patrijs sedibus, præsentibus ac integris tribubus, quid fiet uobis in isto exilio dispersis tribubus, ac penè extinctis, in ignorantia quæ uos premit, imò opprimit? præsertim quòd post Iesum Christum, & Hierosolymorum excidium, non dederunt operam Rabini uestri, ut explanarent sacros libros, & dilucidiores traderent legentibus, sed ut omnia detorquerent, ne quadrarent in Iesum. Is fuit scopus interpretationum ac declarationum omnium. Quòd si in hoc unum operam suam impenderunt, ut dictis per se obscuris caliginem atque obscuritatem offunderent, cogita tu quantas effecerunt illas tenebras, quàm deflexerunt quæ erant recta, & quæ explicata intricarunt? præsertim quod exoleuit paulatim inter uos lectio sanctarum literarum, illas tanquam rem uetustate exanguem & languidam reliquistis, amplexi enarrationes commenta & somnia uestrorum rabinorum, ex quibus conflatum est Thalmud, quod maioris esse apud uos authoritatis cœpit, quàm ipsa Dei oracula. Et inter cætera ignorantiæ ac malitię uestrę inuenta, illud est unum, nullum esse locum in mysticis literis, qui non possit septuaginta modis exponi. Accessit tantis dementijs authoritas rabini Salomonis Galli, hominis non solùm stulti, sed etiam furiosi, qui interpretatiunculis partim impijs, partim ridiculis libros omnes sacros fœdauit. & aiunt uestri, non posse illos intelligi sine huius explanatione. Hæc quum scias esse uera omnia, quo ore audes à me poscere ac exigere, ut ex dictis sanctarum literarum sine ulla interpretatione, sine coniectura uerisimili, seposita ratione omni, euincam ea quæ proposui? Si ergo meministi te esse hominem, ad mentem debes reuocare tua omnia, quæ est optima & præcipua tui pars, & ex qua sola omnia in homine nascuntur bona & mala. Si rectè sentitis de Deo, ad spiritalem intelligentiam debes attollere eius uerba, non ad carnalem ruditatem, ac crassitiem. quanto esset pulchrior & magnificentior perscrutatio mysteriorum sanctarum literarum ad sensum excelsum & cœlestem, in quo ipsa inquisitio cum admirabili delectatione ac fructu pasceret animos? Quòd si uir sapiens, aut matrona casta aliquid dicat uel humile, uel ineptum, uel subobscœnum, denique sua dignitate inferius, iniuriam nos illi remur facere, nisi id ad saniorem altioremque sensum transferamus: quod & uos facitis in Canticis Salomonis, sicuti par est. quàm id congruentius est in ijs agere quæ à Deo ipso dicuntur? Græci Homerum suum, quòd tanti facerent, à fabellis & rebus leuiculis ad grauissimas sententias traduxerunt, ut redderent admirabiliorem, & ostenderent iure ab se amari ac suspici. uos parem uenerationem diuinis uerbis negatis, in quibus quæ per metaphoram sunt dicta, accipitis ad literam, & simplicem intellectum: imò detruditis in cœnum. sicuti quod est apud Michæam, Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris: id uos re uera putatis futurum, déque eo celebratis festum mense Septembri. Et quia dicit Psalmus: Omnia mea ossa dicent, Domine, quis similis tibi? concutitis totum corpus in quadam solennitate festi. Philo Iudæus in libro de Contemplatione, acumen Christianorum in intelligentia scripturarum uehementer commendat, atque admiratur: quas beneficio Apostolorum melius intellexerunt Iudæi, qui illis temporibus uixerunt, nondum confictis absurditatibus Thalmudicis.

Quomodo

QVOMODO DISPVTANDVM.

IVD. Vehementer probatur mihi istud uelut proludium sermonis nostri, quem una ex causa mancum fore atque impeditum timeo. CH. Qua tandem? IV. Quia uideo te à cognitione linguæ Hebraicæ inermem. CH. Quid tum? IV. Quomodo poteris citare loca ex sacris literis, quæ lingua sunt hebræa conscriptæ, & consignatæ? CH. Faciam quod solent homines, qui per nationes alienas peregrinantur, ut secum aliquos ducant interpretes, qui & ipsorum & aliorum linguas norint. illi eis hoc præstant, ut ex ignorantia sermonum illarum gentium nihil incommodi accipiant. IV. Ita est planè. sed nescio quo pacto si tu me non intelligas, ægre inter nos poterit uel contractio uel communicatio procedere. CH. Non est id quidem dubium. sed interpretationis beneficio fit, ut nihil sit intelligentia uerborum impedimenti. ut si tu de barbaro quopiam uel sericum, uel aromata empturus, roges quanti? ille uerò lingua sua dicat, piper octo denarijs in libras singulas: interpres tibi id tua lingua referat, pretiumque uideatur tibi immodicum, & liceare denarijs quinque aut sex, eritne de intelligentia controuersia, an de re ipsa? IV. De re, non de sensu uerborum. CH. Ad eundem modum, quum citandi erunt sacri libri, asciscam mihi interpretes doctissimos quosque, & diligentissimos in scrutatione sermonis uestri, quantum quidem ego assequi potero. nam neque hoc iudicare rite potest, nisi in eo ipso eruditus. IV. Isthuc quidem probè, sed quos tandē scies tu esse peritos linguæ nostræ, cuius ipse es ignarus, in tantis præsertim illius obscuritatibus, ac difficultatibus, quæ senes etiam & ueteranos illius magistros plerunque irretiunt ac confundunt? CH. Tu quidem obscuritates uocas sanctorum librorum, ego uerò tenebras, & obscuram noctem. non animaduertisti quàm occurrant in eis passim loca dura, difficilia, intricata dicta, obliqua, ambigua, ad uarios & diuersos sensus flexibilia? unde inter rabinos uestros tantam uides discordiam, tot controuersias, tot discrepantes sententias, imò repugnantes, maximéque contrarias? IV. Equidem aduerti animum quandoque, & miratus sum nostros hæc non cogitare. CH. In uia igitur tam ardua, difficili, obliqua, uaria, cœlo obscurissimo, quomodo censes esse ingrediendum? IV. Nimirum face aliqua prælucente, & duce præeunte. CH. Planè uideris mihi respondisse, ut homo bene uersatus in usu uitæ communis. Quale uerò uideretur tibi, si tenebris adderemus tenebras? IV. Conducibile hoc quidem, si uelis lōgius aberrare. CH. Ergo quum ea uia incedimus tam tenebricosa, auferendæ sunt procul animorum tenebræ, ira, odium, inuidia, arrogantia, pertinacia, quæ etiam rebus dilucidissimis, atque in ipso meridie tetram caliginem densasque tenebras offunderent. Hæc in primis necesse est iubeamus cōquiescere, imò abesse quàm longissime, dum de sanctis oraculis differimus. Nec incendaris animo, quòd Christianus aliquid dicat contra receptas uobis opiniones, contra uestrorum rabinorum dogmata. si non iubet statim assentiri, neque id ego abs te exigo: at sustinere paulisper, & audi æquo animo, ut possis expendere, quid sit quod dicatur, & quale. IV. Video summota impedimenta, quæ nam nunc adiumenta adfers? CH. Nempe de luce ac duce loqueris. IV. Etiam, de his ipsis. CH. Lux & dux, quando uerba ipsa non sufficiunt, erit nobis illa, quam dudum dicebam accensam in nostris pectoribus ex diuino illo & sempiterno igne rationem, siue examen iudicij. Hanc dedit nobis Deus pro ingenti munere ducem ac lucem actionum omnium uitæ. & in rebus perplexis, intricatis, obscuris, arduis. difficillimis aliam rem nullam esse inter nos non reperio, qua possimus pro luce & duce uti, quàm rationem uel nostram, uel alienam: & in aliena quoque nostra est opus. neque enim aliena nobis persuadebit, nisi congruat cum nostra. IV. Nostros quidem homines, ut sunt in rebus eiusmodi duri atque inexorabiles, haud sanè experireris in istis quæ postulas ualde cōmodos. sed mihi tamen uidentur ista quæ posuisti æqua in primis, & ad ueri inuestigationē apta & conducibilia. CH. Planè est ita. nam quis, malum, furor est, in dicto obscuro & difficili dicere, Ego sic intelligo: nullam adferre aliam intelligentiam? Exquisitio, expensio, ratio, nugę, blasphemię, impietas. Si tam uos Deus formauit homines quàm nos, si uestra (ut uultis) meliora sunt quàm nostra, si ratio ipsa recta est, & æqua, nempe à

Deo nobis indita tanquam re præstãtissima, & diuina, quid quæso causæ est, cur suspicemini rationem potius à nobis stare, quàm à uobis? imo tanto plus causam uestram adiuuabit, quanto & ea est melior, uerior, sanctior: & ratio eisdem qualitatibus prædita applicabit se, uidelicet ratio ad similem sibi naturam, eamq; amplexabitur, tuebitur, fouebit.

DE FINE AC PRÆmijs Legis.

Redeamus igitur, si placet, ad propositũ. IV. Redeamus. CH. Via ergo ad Christianissimum certissima atq; expeditissima, ut dicebam, hæc est, hominẽ à Deo optare, quod sit excellenti suæ naturæ & sublimibus desiderijs conueniens, & sperare ab illo, déque illo se accepturum confidere id minus, quod magnitudine & potentia illius cõdignum sit: nempe à fœlicissimo fœlicitatem, ab immortali immortalitatem. quibus rebus duabus fictus, appositus, natus est homo. in quo & animus ratione est ornatus, & uoluntas capacissima. quǽque nullis possit rebus conditis impleri, solo Deo acquiescit, & cuius natura atque essentia sempiterna est durationi apta. IV. Cur non hæc apertis eloquebatur uerbis? cur semper terrena promittuntur in lege? CH. Quia loquebatur pueris rudibus, nondum capacibus rerum cœlestium. & ita uestra lex in corde puerilis est, intus latet nucleus spiritus, quem Christus protulit ac osten dit mundo. Pueros enim ad literas primaq; illa formandorum morum exercitamenta, non allicimus ostendendo opes, decus, & ampla illa quæ uirtutem sequuntur præmia: sed pyro aliquo, aut panis crusta mellita, aut pollicendo calceos elegãtes. ita uos allicebamini ad culturam legis, rebus sensui expositis: nos uerò Christus assuefecit æternitatem beatitudinis intelligere, cupere, sperare. IV. Promittitur corporalis res, & temporaria, quomodo igitur res spiritalis rependitur, & sempiterna? CH. Quia & puero laganum pro studioso labore proponitur, per quem laborem grande postea decus & magnæ opes comparantur. Adducit Deus pater indulgẽtissimus & sapientissimus homines corporeis rebus assuefactos, promissione illarum, ut postea id largiatur, quod uix essent ipsi ausi optare. IV Id si ita est, quid causæ est quo minus aperte dixerit? CH. Nõ est ea dubitatio ingenio tuo digna. nam si ei qui supra sensus & res corporales se non erigit, de spiritalitate dicatur, quid aliud fuerit quàm semoto colore quo alliciebantur sensus, fructum omnem sermonis perdere? mens illa nondũ capit: detractis autem ijs quibus tenebantur sensus, nihil superest iam quo res nitatur, ita concidat per se ipsa necesse est. Si tu quum pusioni tuo pyra & laganum ostẽdis, ut itet ad ludum literariũ, pariter de opibus, de uirtute, deq; ingenti uirtutis præmio facias mentionem, quid profeceris aliud, quàm ut parua contemnat, & magna non assequatur? ita confundas omnia. nec ille quod tu cupis efficiat: quia nec grandia intelligit, & parua iam pro nihilo habet. Ita si uobis spiritaliter esset locutus Dominus, excæcasset uestros oculos, uelut prolata luce fulgentissima. ideo dixistis Mosi, Ne loqua[illegible] bis Dominus, loquere tu. & in eius signum uelũ faciei suæ prætendit Moses, [illegible]m faciem radijs fulgentem intẽderet, oculi uestri non ualebant. Auscultate Esaiam manifestis uerbis de uobis testantem: Quem docebit, inquit, scientiam, & quem intelligere faciet? quod audiuit, ut pueri sunt ablactati à lacte, auulsi ab uberibus. Nam ut mos est pueris, datur eis præceptum post præceptum, præceptum post præceptum, linea post lineam, linea post lineam, parum ibi, parũ ibi, quia balbutientibus labijs & lingua altera loquetur propheta ad populũ istum. Hactenus Esaias. Si proponebantur uobis rudia & crassa, quia spiritalium non eratis capaces, quæ ratio fuisset enuntiandi spiritalia? IV. Nullus ne tandem erat tum capax, omnes erant pueri? etiam Moses, etiam Dauid, Helias, Helisæus, & alij prophetæ? CHRIST. Erant quidem in illo populo nonnulli, qui aliquid spiritalius de Deo, uti par est, saperent: sed populus tamen nihil supra sensus assurgebat. quod ostenderunt in deserto, quando in tanta multitudine nemo inuentus est idoneus, qui loqueretur cum Deo, pręter Mosen. ille autem, ac prophetę, qui erãt sapiẽtiores, quibusq; se apertius cõmunicabat numen, altius intuebantur quàm populus: de qua sciẽtia dicit Dauid,

Incerta

Incerta & occulta sapientiæ tuę docuisti me. & in alio Psalmo: Retege oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Et in eodem Psalmo: Super senes intellexi, quia mandata tua dilexi, & ad ueram legis custodiam da mihi intellectum, & custodiam legem tuam, & custodiam toto corde. Et quum Esaias dicat, daturum Dominum sperantibus ea quæ solus scit ipse Deus, humanum uerò oculum nunquam uidisse: non dubium est, quin nonnulli de tantis illis bonis & cogitarint, & bene sperarint. Sed quum uobis loquebantur sapientes illi, planè uerbis & sermone suo toto demonstrabant uos esse pueros. Puerilia promittunt pro exequutione diuinarum præceptionum, & ea dicunt de Deo tam crassa, tam absurda, ut uos intelligatis, quæ saniores philosophi gentium erubuissent dicere: omnia humana membra, omnes affectiones ac miserias nostras Deo tribuunt. nónne hoc est ad pueros uerba facere?

DE ABROGATIONE LEGIS.

IVD. Vt fatear peccare nostros in legis intelligentia, certè uos multo peccatis grauius, qui legem hanc non seruatis, quum esse à Deo datam confiteamini. CH. Quia lex ea erat temporaria usque ad Mesiæ aduentum, qui illam præsentia & doctrina sua illustratam sustulit, reposita alia multo excellentiore, magisque & ad hominis excellentiam accommoda, & ad Dei maiestatem. IVD. Atqui lex hæc nostra sæpenumero à Deo ipso æterno nominatur & fœdus perpetuum, & pactum sempiternum, quasi nunquam finiendum. CH. Magis tu mihi argumentum istud obijcis, uel perturbandi mei gratia, qui ignarus sum uestræ linguæ, uel ut tu mihi elabaris, quàm ut ualidum esse arbitrere. neque enim potes tu ignorare id de quo uideo inter omnes constare, qui quidem Hebraicè norint, uocem illam לעולם, quod nostri aliàs in æternum, aliàs in sempiternum, aliàs in seculum uertũt, non simpliciter dici de tempore, cuius finis sit nullus, sed uel de longa duratione, uel indefinita, uel de eo quod continenter durarurum est sine interpolatione: cuiusmodi sunt item apud Latinos & Græcos, perpetuum, perennè, iugè, infinitum, de quo multa sunt in sacris literis exempla, ut Exodi uigesimoprimo: Seruiet ei in æternum, nempe quamdiu uiuet, uel usque ad annum Iubilęi. & Hieremię uigesimoquinto de migratione Babylonica: Ponam (inquit) in his regionibus solitudinem sempiternam, hoc est, uel diuturnam, uel perennem usque ad reditum è Babylone. nam statim addit, Seruient gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis, & continuò posteaquàm fuerint impleti septuaginta anni, uisitabo regem Babylonis, & gentem ipsam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & terram Chaldæam, & ponam illam in solitudines sempiternas. Isthæc autem uestra sacrificia æterna nominantur, quasi quamdiu durabit lex, nunquam cessatura, nec intermittenda suis temporibus, quamdiu essetis ubi liceret exequi. Alioqui Babylone cessarunt, etiã tot annorum centenis inter uos: & Daniel capite duodecimo, prædixit. IV. Quid ergo est uarietas in Deo atque inconstãtia? CH. Vnde id colligis? IV. Quia præcipit quod abolíturus est, fert legem quam ipse idem sit abrogaturus. CH. Est inconstantia in medico, si hodie iubeat ægrũ sumere cassiam, cras aloën? est in te inconstantia, si discedens domo præscribas ministro, ut computet rationem hebdomadis, postea lectum sternat, tum uerrat cubiculum, inde paret prandium? Est uarietas aut mutabilitas in Deo, quòd nunc arbores & stirpes omnes frondent ac florent, post quatuor menses erunt nudæ? IV. Non sunt hæ inconstantiæ, quæ sub eadem constitutione comprehenduntur. CH. Eundem in modum sub eandem Dei constitutionem uenit, ut uobis traderetur lex aspera & dura, umbra spiritalitatis uobis congruens, postea daretur spiritalitas uniuerso hominum generi. nec aliter in hoc adolescit mens & sapiẽtia humani generis quàm in unoquoque hominũ, qui Dei constitutione primũ infãs est, hinc puer rudis atque imperitus, tũ uir ingeniosus, eruditus, prudẽs. IV. Explicatius aliquid & dilucidius uellẽ audire de ratione ferẽdę legis: nam mirari satis nõ possum tradi legẽ à Deo, quam ipse sit mox abrogaturus. CH. Non possunt hæc paucis uerbis doceri, quæ ingẽtia in se atque admirabilia claudũt mysteria: ingenio est opus, & sedula attẽtione. IV. Ecce me attẽtissimũ, & cunctũ in hoc ipsũ. CH. Missurus deus Mesiã suũ, hoc est, seruatorẽ redẽptorẽque humani generis, uoluit esse

populum aliquem peculiarem sibi, in quo nasceretur & educaretur, & uitam transigeret mortalem. Hunc autem populum instrueret ornaretque cognitione sui, & cultu, ut quum is solus esset uera sanctaque religione prædítus, nulla relinqueretur alijs populis querela, quod ex se orta non esset salus Domini, non apud se educata, non se docuisset. ille enim populus ad hæc omnia eminebat, & erat aptus præ cæteris, in quo uno esset ueri Dei cultus ac pietas. ideoque Dominus noster natus inter Iudæos, reliquas nationes fecit in hoc æquales, ut ipse nullam omnino adiret, professus se ad solas uenisse oues, quæ aberrassent ex domo Israëlis: apostolos deinde suos misit in orbem uniuersum. Vos autem ut sibi essetis populus & hæreditas, non elegit ex omnibus tanquam optimos. scis enim quoties illi maiores uestri peccarint, quæ sint & quàm acerbæ in sacris literis de duritia cordis uestri, de impietate uestra querimoniæ: quas nihil attinet referre, passim sunt cuique obuiæ. Placuit autem illi fides Abrae, probauit integritatem Isaac, grata fuit simplicitas & mansuetudo Iacob: propter eos stirpem Iacob sumpsit sibi tanquam gentem sibi dicatam & sacram: quemadmodum propter memoriam Dauidis noluit omnino tollere regnum è familia Salomonis, ut maneret lucerna Dauid. Deut. quarto. Quia dilexit patres tuos, & elegit semen eorũ post eos. & quarto Regum: Misertus est Dominus Israëlis, & reuersus est ad eum propter pactum suum, quod habebat cum Abraam, Isaac, & Iacob. IVD. Cur ergo tulit hanc legem, & talem legem tam duram & temporariam? CH. Imò id maximè decebat Deum optimum, ut temporaria esset lex, quæ & dura. primum omnium uoluit uos tanquam oues signo suo aliquo notare, & à cæteris gregibus separare, ideo legem tulit. tum quia ex ignorantia & prauitate morum maiores uestri in Ægypto non unum habebant Dei colendi ritum ac morem, & ad prauas cæremonias delabebantur plerique, præscripsit septa quæ non egrederemini. Maxima tamẽ legis ferendæ causa fuit, incredibilis Dei fauor erga uos, qui uos tanquam filios charissimos aberrantes uoluit in uiam reducere, & imperitos erudire. Olim maiores uestri, quòd deus esset locutus progenitoribus gentis, & circuncisionem fecisset uelut fœdus quoddam inter se ac illos, illa freti fiducia, omnia se abundè cõsecutos in religione existimabãt, nulla erat mentio de imploranda Dei misericordia, reliquas nationes aspernabantur tanquam prophanas & impias, se esse existimantes sanctos Dei & sacrosanctos. hanc tam stolidam arrogantiam uolens illis Deus adimere, & instituere ad sapientiam, dedit eis legem: quam cùm uiderent se non custodire, intelligerent quãtum deesset sibi ad perfectionem iustitiæ, & uerum cultum diuinitatis: diffisi humanis facultatibus, confugerent ad Dei opem & misericordiam, implorarent Messiam, & auidè expectarent, per quem fieret reconciliatio, & assequerentur salutem sempiternam. Et loquutus sum de lege illa, facili, miti, expedita, decem præceptorum: quæ cùm sit expedita & facilis, maximeque conformis naturæ, eamque ipsam non possitis præstare, docet uos quantopere Dei gratia egeatis, tum illo per quem reditus nobis patet semper ad gratiam Dei. Nam illa alia de ritibus & cæremonijs, tam multa, tam uaria, grauia, molesta, intolerabilia, non sunt uobis data ut per ea fieretis meliores, sed ne peiores, scilicet procliues in idololatriam, & cultum pessimorum dæmonum: ut ab ea nefaria consuetudine abstraheret, iussit quem cultum idolis eratis præstaturi, sibi uni præstaretis. alioqui enim quorsum opus est immolationibus naturæ illi summæ & omnipotenti? Quis sanæ mentis existimet placari illum sanguine, & nidore animalium? quod ne ignoretis, satis superque traditum est uobis, & inculcatum, eiusque rei prophetarum omnium sunt referti libri. In Psalmo enim quinquagesimo dicitur: Quoniam non uis sacrificium, nec dabo, holocaustum tibi non placet: sacrificia Dei spiritus contritus, cor contritum & confractum Deus non despicies. Et in alio Psalmo: Holocaustum & sacrificium pro peccato non postulasti. & Psalmo quadragesimonono: Audi popule mi, & loquar Israël, & testificabor aduersum te: Deus Deus tuus ego sum, non super sacrificia tua arguam te, nec super holocausta tua, quòd non fuerunt coram me semper: non accipiam de domo tua iuuencũ, & de septis tuis hircos: & quæ sequuntur. Tum ad impium conuersus, osten-

ostendit non placere sibi malos quantūcunque in lege ac præceptis eius sedulos: Ad impium uerò dixit Dominus, Quare tu prædicas legem meam, & fœdus meum labijs tuis uersas? Esaias quoque dilucidissimè, & quidem initio statim sui uaticinij, tanquam lapidem fundamenti huius ponit: Audite uerbum Domini principes Sodomæ, auribus percipite legem Dei nostri populus Hamorrhæorum, Quorsum mihi offertis multitudinem uestrarum uictimarum? dicit Dominus. Satur sum. holocausta arietum, & adipem bubalorum, & sanguinem uitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Quum in conspectum meum ueniretis, quis hæc de manu uestra requisiuit, ut sic atria mea conculcaretis? ne pergatis simulatum sacrificium offerre. Suffitus abominatio mihi est. Neomenias & sabbatum, quibus cœtus iniquos conuocatis, ferre non possum. Neomenias uestras & solennitates uestras odio habuit anima mea, onerí mihi sunt. Laboraui, ut sustinerem. Quid ergo postuler Deus ab homine, audite: Lauamini, mundate, auferte malitiam operum uestrorum, desinite malè facere, discite benefacere, quærite iudicium, dirigite oppressum, iudicate pupillo, iudicate uiduæ. Idem Esaias in capite duodesexagesimo: Interrogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo uolunt. Quare ieiunauimus, & non es intuitus? afflixímus animas nostras, & ignorasti. Ecce in die ieiunij uestri, quicquid est uobis animo collibitum facitis, & debita uestra repetitis, litigatis ieiunantes, & contenditis, & inuicem iniquè cæditis. Ne ieiunetis uti nunc, quum in excelsis auditur clamor uester. Non est id genus ieiunij, quod est mihi cordi, affligere hominem in die animam suam, incuruare ueluti runcum ceruicem suam in sacco & cinere sterni. Nunquid istud appellatis ieiunium, & diem Domino acceptabilem? An non hoc potius est ieiunium quod elegi, ut soluas colligationes impietatis? Tum addit alia, quæ ad Dei & hominum charitatem faciunt: quæ quoniam tibi nota esse scio, non adiungam. Idem agit capite sexagesimo sexto. Michæas quoquè capite sexto, quum adhortatus esset populum, ut gratum se erga Dominum pro ingentibus beneficijs exhiberet, & iustitiam intelligeret ac sectaretur, ut ueram doceat gratitudinem ac iustitiam, dicit: Quo placabo Deum? curuabo'ne me Deo excelso? nunquid placabo eum holocaustis & uitulis anniculis? Nunquid uolet Dominus millia arietum, & decem millia torrētium olei? Nunquid dabo primogenitum meum pro præuaricatione mea, fructum uētris mei pro peccato animæ meæ? Nuntiabo tibi, ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirit à te: utique facere iudicium, & diligere misericordiam, & humiliare te, & sequi Deum tuum. Psalmista crebrò nos admonet, ut sacrificemus sacrificia iustitiæ. IV. Illud tamen adhuc me torquet, cur hæc qualiscunque lex est, quum sit Dei, antiquetur? CHR. Facilem mea quidem sententia, & explanatam quæstionis huius rationem tibi edam.

DE VOCATIONE GENTIVM.

QVid tu de gentibus & nationibus censes, an non & illi sunt homines haud secus quàm uos? IVD. Quis de hoc ambigat? CHR. Præditi sunt ratione, iudicio, consilio, uoluntate, amore, perpetuitate animorum. Illorum Deus conditor est & pater, ut uestri. IVD. Id quoque constat. CHR. Credibile est igitur, Deum, qui sit optimus, beneficentissimus, nemini inuidens, & istos quoque ad gratiam suam & æterna munera uelle asciscere. quod oraculis est sanctorum prophetarum testatum. Iacob moriens prædicit Messiam futurum expectationem gentium. Et in Psalmo idem Messias precatur, Libera me à populo contradicente & repugnante, statue me caput gentium. Cui pater respondet per Esaiam capite quadragesimonono. Et dixit Dominus, inquit, exiguum est ut sis mihi ad suscitandas tribus Iacob, & ad conuertendos desolatos in Israël. Dedi etiam in lucem gentium, ut sis salus mea usque in extremum terræ. Non potest locus hic de alio quàm de Messia intelligi, in quo deus uelit ostendere opulentiā suæ misericordiæ, & magnitudinē suæ potentiæ. Ideo dicit leue & exiguū opus esse, si id modò illi tribuatur, ut ueniat ad utilitatē solius Iudææ gētis: ad uniuersitatē humani generis mitti eū cōuenit. Et id decet deū illum, qui autor est paterque hominū cunctorū. Hac ipsa de re sunt & alia in eodē capite, ut illic: Ecce ego

leuabo super gentes manum meam,& super populos exaltabo uexillum meum. Tibi uerò homini in sacris literis adeò exercitato, satis est locum uel digito designasse. Nec solùm prædicunt prophetæ uocandas esse nationes ad Dei ueri & summi pietatem,sed prælatum iri uobis. Esaias capite sexto & quinquagesimo, uerbis Domini promittit eunuchis & alienigenis,qui Dominum ritè coluerint, potiorem locum in domo Dei,quàm ipsis filijs & filiabus. IV. Minatur se Dominus ad gentes transiturum,ut nos adducat in zelum. Vt apud Esaiam, Propter peccatum Iudæ,dicit Dominus,quærere me feci ab ijs qui non interrogauerunt, inuenire me feci ab alijs qui non quæsierant me.Dixi,Ecce ego, ecce ego, ad gentem non uocatam meo nomine.CH.Atqui hæc non comminatio est,sed prophetia rei euenturæ,ut aliæ de quibus sumus locuti.Sed uos uelletis Deum misereri uestri, quum sitis pessimi: non uultis aliarum nationum misereri,non peiorum quàm uos estis.IV. Si ut nos adducat in zelum,transit Dominus ad gentes,non transisset, si nos illi non peccassemus: uel certè cùm illi reconciliabimur,repudiabit gentes tanquam pellicem, & cunctus ad sponsam suam synagogam reuertetur.CH.Faceret hoc quidem Deus,si uestri esset similis: uos non faceretis,si illius essetis similes. Quæso te,credis tu cadere in Deum tam uilem & abiectum affectum,qui in bonum & sapientem uirum non cadit,ut ex æmulatione,aut inuidia,aut ira bene faciat,ut alteri doleant oculi, cui malè uelit? Natura est ille beneficus,& munificentissimus,& omnibus largiter commodat, non ut alterum lædat,sed ut omnibus prosit.Itaq; si uos non peccassetis, non utiq; nõ transisset Deus ad gentes,& extendisset misericordiam suam in omnia,quorum est Deus. Sed uos fuissetis principes,reliqui autẽ uestra uelut accessio. Nunc contrà contigit. Nam si qui ex uobis seruantur,is ad gentes accedit,sicut in Deuteronom. scribitur: Si auscultaris domino Deo tuo,ut custodias omnia præcepta eius, ponet te Dominus sibi populum sanctum,& ponet te Dominus in caput,& non in caudam,& eris supernus,non infernus. Quòd si non obedieris uoci Domini Dei tui, peregrinus qui est in medio tui, erit te superior, tu uerò illo inferior. Ipse mutuabit tibi, non tu illi. Ipse erit caput,tu cauda. Hæc & alia ibi Moses uerbis Domini. Quum autem reconciliabitur uobis Deus, non desinet esse misericors in eos qui quærunt eum, sed erit tum & in uos.

RVRSVM DE ABROGATIONE LEGIS.

QVòd si Deus gentes quoq; ad suum complexum,ad amicitiam gratiamq; suam asciscit,par est ut ea lex eis feratur quæ sit omnibus apta & congruens, qualis certe non est lex uestra. Lex uestra erat'ne uniuersalis omnibus nationibus ac gentibus,an peculiaris uni populo? IV. Vniuersalis,quia Dei,qui est dominus uniuersorũ. CH. An si medicus sit aliquis publicus,ea de causa quia publicus, quicquid uni ęgro præscripserit,ad ægros omnes credetur pertinere? IV. Non arbitror. CH. An quia dominus aliquid præcipit uni seruorum,idem protinus alij omnes præceptum sibi esse debent interpretari? IV. Minimè uerò. CH. Ita Deus medicus & dominus uniuersorum,medicinam applicat unicuiq; congruentem,quæ ad alios non pertineat. De uestra autem lege expresse scriptum est: Qui annuntiat uerbum suum Iacob, præcepta & iudicia Israeli. Non fecit taliter omni nationi,& iudicia sua non manifestauit eis: & in alio Psalmo: Notus in Iudæa Deus,& in Israel magnum nomen eius. Si lex erat uniuersalis,cur non iussi estis eam explicare omnibus? Volo ex te audire, an uos diuulgetis uestram legẽ? IV. Minimè. CH. Prædicastis'ne Babylone,aut Romæ? IV. Non. CH. Imò nec uersabamini inter gentes,ut eos possetis docere. An ijs qui uiderunt uos, & agnouerunt Deum uerum colere,suasistis ut ad uos transirent? Moses socero suo Iethro nunquã suasit,ut secum permaneret,sed in patriã illum remisit,sacerdotem idolorum. Vt antea Solomon nõ suasit reginæ Sabba,ut fieret Iudæa: nec Daniel Nabucodonosori,aut Dario: nec septuaginta senes Ptolemæo, à quo tãti fiebant. Hoc isto tẽpore mysteria uestra occultatis: & diris deuouetis, si quis enũtiet tantũm odo. pertinaciter asseueratis nõ esse salutẽ,nisi inter uos. Quid q; omnia per quę lex & cęremoniæ uestrę exercentur,declarant apertè ad unũ tantùm populũ illa omnia pertinere?

ea

ea uerò sunt, sacerdotium ex una certa tribu, unum templum in una ciuitatum, omnia definita & descripta ad terrā illam promissionis & duodecim tribuū. Ex peculiaribus item præceptis satis colligitur, ingenio uestro esse accōmodatam legem. Nam quòd estis natura zelotypi, permissus est uobis libellus repudij: ut citius ejceretis uxores, quàm occideretis. Quia proni ad usuram, permissum ut fœneraremini extero, modò abstineretis à fratre. Quia creduli in malum, uoluit uos abstinere Deus à commercio idololatrarum, ne illi pertraherēt uos in suos ritus. Tu medicinam hanc ei adhibeas, qui postquam edoctus fuerit unum esse Deum, uana esse idola, periculum nunquam sit, ne in cultum falsorum deorum reuoluatur? & si cum alijs impijs uersetur, ipse faciliùs eos ad suam pietatem transferat, quàm ad eorum impietatem transeat: quod inquam plurimis Christianis compertum est experimento, ut unus solus uniuersum sæpe populum ad suam pietatem traduceret. Iam quid opus est lege de zelotypia, uel fœneratione, ei genti quæ nec zelotypa est natura, neque fœneratrix? Lex quæ datur uni populo, conformis debet esse ingenio illius, ad mores illius reddendos meliores. Lex quæ uniuersis datur, conformis debet esse toti generi humano. Nihil porrò istorum exteriorum accommodari uniuersis potest, propter diuersitatem ingeniorum in diuersis regionibus ac temporibus. Ergo Dei est, qui author est naturæ, unusq; regiones, tempora, hominum ingenia pernouit, eam ferre legem, quæ apta sit omnibus ætatibus, sexibus, regionibus, temporibus: qualis est lex Christi, quæ omnibus congruit: idq; argumentum est, eam esse generalem. In qua illud uelim te animaduertere, nullum esse præceptum, quod nō uniuersis congruat, nullum ei posse excipi ætate, sexu, loco, tempore, ualetudine. IV. Qui isthuc fieri potest? an non habetis uos ieiunia, & dies festos, & præcepta de connubijs, & alia permulta, à quibus excipitis multa hominum genera? Et uestri pōtifices multos uel pecunia, uel gratia soluunt legibus & canonibus. CH. Fando tu quidem nonnulla de legibus atq; institutis nostris fortassis audiuisti, sed nihil (ut uideo) exactius uel accuratius. Christi præcepta sunt, ut de se omnia speremus, & fidamus, qui patri Deo pro omnibus satisfecit: hinc ut amemus Deum plusquam nosmetipsos, & proximum non aliter quàm nos ipsos. Hæc est summa legis Christi, à qua nullum genus hominum, nulla conditio potest excipi. Patres deinde & rectores ecclesiarum quasdam attulerunt regulas, quæ uelut manu ducerēt ad fastigium hoc pietatis, ut de ieiunijs, de otio feriarum, de audienda missa, de precibus, de coniugijs. Lex diuina, ut sapientissimi authoris omnium, omnes comprehendit, omne tempus, omnem locum. Lex humana, ut hominis non omnem capacis ac prouidi, multas exceptiones uel ipsa ex se recipit, uel ab eo ipso patitur qui legem sanxit. Sed attende quæso, & intelliges quantum inter leges nostras & uestras intersit. Quis est uerus Dei cultus? IV. Quem Deus ipse præscripsit & statuit. CH. Ecquem Deus statuit? IVD. Quem legis in libris Mosis. CH. An non paulò antè ex psalmis & prophetis docuimus, ueram religionem esse animi puritatem, & iustificationem, non uictimas atq; immolationes animaliū? Cedò, est ne aliquid quod ego tibi possim gratius facere, & per quod magis tibi concilier, quàm si dem operam, ut tibi fiam quàm simillimus? IV. Nihil, ut uidetur. CH. Poteris tu me magis diligere aliqua ratione & uia, quàm si uelut teipsum in me contempleris? IV. Quorsum id tandem? CHR. Quia nulla est religio, nullus cultus Deo acceptior, quàm si te illi efficias similem, quantum quidem præstare possis. similitudo autem hæc in sanctificatione non corporis, non rerū exteriorum, sed animi existit. Sancti (inquit) estote, quia ego sanctus sum. Quale hoc tibi uidei? Nam si quid in eo uel hæres, uel requiris, satisfaciemus tibi, priusquam progrediamur ulterius. IV. Non uidentur mihi absurda, nec à recto iudicio aliena: & multas in sacris libris sententias memini legisse me, quæ hoc ipsum testificentur. CH. Similitudo igitur parit beneuolentiā inter te & Deū, & is Dei cultus multò optimus, imò uerissimus ac solus. Scito igit amorē ipsum maiorē similitudinē gignere, & magis copulare animos, & ex duobus unū prorsus efficere. IV. Hæc sunt nimiū profunda. CH. Etiam uos quibus data

est lex terroris, de amore nihil unquam auditis, quæ coniungant & deuinciant corpora, multa sunt: quæ uerò animos ac spiritus, quid tandem est? IVD. Nescio. CHR. Credo. nihil enim scitis uel acutum, uel reconditum, uel excultum expolitumq́, uel ab ingenijs, uel ab eruditione, à qua uelut dedita opera lōgißimè abestis. Nunquàm ne audiuistis, amicitia coniungi homines, ut amicus amico sit alter ipse? amor igitur non solùm efficit animos ac spiritus similes, sed unum prorsum. Quòd si uerus Dei cultus est, ut eius fias similis, & ex similitudine gratior, nihil est quod maiorem gratiam conciliet quàm amor. Amore enim amor gignitur. Quòd si ames, redamaberis. Amor hic nexus est animorum. Fies unū cum Deo, ac proinde uelut Deus quidam. Hęc est ęterna hominis beatitudo. Vel apertè, uel tacitè huc uota omnia humani cor dis tendunt. Confer iam leges. Vestra nunquam ferè de amore loquitur: & si quando, breuiter id & obscurè, semper de metu ac terrore. Deus uobis est magnus dominus, pugnator, ultor, zelotes, quæ omnia in seruilem affectum deijciunt animos. Nobis omnia sunt de amore dei & proximi. Noster Deus mitis, misericors, blandus, indultor, pater: quæ omnia in filialem habitum componunt animos nostros. Quæcun que in Euangelio præcipit Christus, ad amores istos pertinent, quæ rectores Ecclesiarum ad uerum Dei cultum referunt. Ieiunamus enim, ut spiritus se ad dei contem plationem extollat: precamur, ut incendamur charitate: feriamur, ut animus curis uitæ huius solutus, liberius de Deo cogitet: intersumus missæ, ad memoriam redemptionis nostræ. IVD. Quid uerò leges pontificiæ de sacerdotijs, de initiationibus? CHR. Non disserimus hic de politicis legibus, quarum usus est in foro, & ciuitate, sed sacris ritibus ac cæremonijs, quæ ad cultum diuinum sunt constitutæ. Profer huc uestra. Non uesci porco, non lepore, non anguilla, non adsuere lanam lino: quam similitudinem Dei adfert, quam iustificationem, aut purificationem mentis, quam bene uolentiam conciliat cum Deo? Iam uerò quantū interest, ostendere simpliciter uiam, quà ad Deum peruenias, per amorem scilicet, quod fecit Christus: & onerare miserum animum immensa præceptorum multitudine, quæ satis sit negotij uel memoria posse continere. Quod contigit uobis per manum Mosis, in quo planè estis tractati ut nequam mancipia, quæ plagis emendantur, ita præceptis minæ sunt atroces additæ: & uobis, quia non bene committebatur otium, datum est negotium, quo distine remini, longum, uarium, molestum, odiosum: non eo fine ut id ageretis, sed ne contraria: non ut Deum coleretis, aggerata sunt tot præcepta tam minacia: sed ne uacaret uobis relabi ad idololatriam. ita circumsepsit uos Deus suis præceptis, ne locus pateret alienis. IVD. Hæc indigent magna speculatione. CHR. Nec omnino nulla, nec fortasse tanta, quanta nunc tibi uidetur. comprehendisti ne memoria? IVD. Etiā. CH. Videris tibi facile retenturus? IV. Ita planè. CH. Domi ergo solus per otium recolito. IV. Faciam. CH. Itaq; cùm apertæ fuerunt ianuæ diuinæ benignitatis, ut per eas ingre derentur gentes, lex uestra antiquata est, & data noua à Deo ipso toti humano gene ri, congruens uniuersis, ut olim uobis, quæ apta ingenio esset uestro. id quum ratio ut factum sit euincit, neque aliter de suprema est illa sapientia cogitandum, tum oracula sunt prophetarum. Malachias enim dicit primo capite: Non est mihi uoluntas in uobis, dicit Dominus exercituum, & munus non uolam de manu uestra. Ab ortu enim solis usq; ad occasum eius, magnum est nomen meum inter gentes, & in om ni loco incensum offertur nomini meo, & oblationem mundam offeretis, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Perpende prophetiæ huius singulas sententias. accessum gentium ad Dei cultum prædicit, in quo iam uos cum uestris sacrificijs, ritibus, cæremonijs ostendit minimè placituros, nec munus iuxta legem Mosis gratum futurum: sed si in illo Dei cultu uniuersali uultis placere Domino, offerte (inquit) non immundum sacrificium adipis, sanguinis, medullarum, sed oblationem mundam. Quid enim potest dici immundius, quid tetrius aut fœdius, quàm illa tanta & tam iugis tot animalium carnificina? quid erant aliud pontifices & sacerdotes olim uestri, quàm lanij perpetui & coqui? Itaque mundum sacrificium, ad munditiem & animorum pertinet & manuum. Nec uideo quod in

tempus

tempus referri possit, quod Esaias inquit capite sexagesimo sexto, quàm in hoc, quum tantis uotis expectatis Messiam, & fingitis uobis reditum in Palæstinam, & tanto molimine apud animos uestros & sermonibus inter uos ædificatis templum: Sic dixit Dominus, inquit, cœlum est solium meum, & terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi? & quis est locus quietis meæ? omnia hæc manus mea fecit, & extiterunt hæc, dicit Dominus. Hinc subdit quod nos dicimus, purum & sanctum animum uerum esse Dei templum: & cum toto hoc, inquit, respiciam ad pauperem, & contritum spiritu, & trementem super uerba mea. De sacrificijs autem, per quæ uos in æde illa ingentem apud illum gratiam quæsituros confiditis, pergit dicere: Qui immolat bouem, ac si interfecisset uirum: qui immolat pecus, perinde est ac si deceruicasset canem: qui offert oblationem, est ac si offerret sanguinem suillum: qui suffire facit thus, est ac si bene diceret idolo, & abominationibus suis anima illorum delectata est, sic ille. Et Hieremias uerbis multo apertioribus cessationem legis denuntiat: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & feriam cum domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum, non secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum in die quum apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti, quia ipsi irritum fecerunt pactum meum, & dominatus sum eis, dicit Dominus. Sed hoc erit fœdus quod feriam cum filijs Israel: post dies illos (dicit Dominus) dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et quidem hæc prædicit futura post dispersionem Iudææ gentis, & post exilia per orbem totum, & post illud magnum & nouum, quod Dominus facturus est super terram, ut fœmina circundet uirum. IVD. Istud ad Messiam nostrum pertinet. CH. Nondum de Messia disputo, sed de legis cessatione, quam uides aperte prædici, tanquam medicamentum ad tempus aptatum morbo uestro. Et ne te defatiges, deq; Dei constantia & stabilitate in proposito sis anxius, neu legem tuam deplores tanquam reiectam prorsus & extinctam, scito abrogationem illius esse factam ad sensa literæ, non ad sensa spiritus. IV. Quid ego audio? CH. Dicam apertius. Lex quam populo Iudæo dedit Deus per manus Mosis, diuina est adhuc, & perdurat, & ueri Christiani eã obseruant. IV. Estis ergo Iudæi ut nos. de quo est igitur controuersia? CH. Vos legem illam corporaliter obseruatis, qualem exhibuit Moses: nos spiritaliter, quemadmodum Christus, & eius discipuli enuclearunt. & abstinemus nos etiã porco & lepore, & offerimus hostias in lege præscriptas, sed ad sensum diuina tum magnitudine, tum etiam præstantia, humana dignum. Abstinemus enim porco, id est, immunditia carnis: & mactamus Deo pecudes, id est, belluinas nostras affectiones. sed longum esset persequi singula. Et ueri Christiani sunt Iudæi spiritales, & filij Israëlis, & semen Abrahæ, progeniti ab illis non secundum opus belluini corporis, iuxta quod genitus est etiam Ismaël & Esau, sed excellentiore parte, nempe ab animo, per imitationem uirtutum illorum. Ergo ostensa est eadem lex uobis quidem à Mose tecta uelo, nobis autem retecta & reuelata à Domino nostro Iesu. IV. Quomodo potestis uos obseruare, quæ non modò negligitis, sed etiam contemnitis? persuasum enim est uobis, legem nostram nõ modò mortuam esse cum uestro Iesu, sed etiam post eius resurrectionem mortiferam. CH. Nos id sentimus de lege uestra carnali, seu simpliciter sumpta, & sine figuris: spiritalis autem adhuc uiuit. IV. Atqui uulgus Christianorum & doctorum ex uobis uel plerique, uel non pauci, ritus & cæremonias nostras ignorant: quomodo possunt quod nesciunt, uel scire quorsum pertineat, uel rectè obseruare? CH. Qui ex nostris hominibus significationes illas sublimes & mysteria legis uestræ non intelligunt, obseruant nihilominus quæ sunt præcepta: quia quæ uobis in mysterijs sunt & arcanis tradita, planioribus sunt nobis uerbis iussa, & retectiore sententia. ut si nescio quid sit porcus, nec quorsum pertinet non uescendum porco in sensu spirituali, obseruabo nihilominus præceptum, si dicatur mihi non esse pascendam mentem, hoc est inquinandam obscœnitate atq; immunditijs, quales bruta & abiecta caro expetit. Non meministi te ali-

quando didicisse literas in syllabas coniungere, syllabas autem in uerba? IV. Non satis commemini, sed in multis pueris id obseruaui. CH. Non animaduertisti quot formulæ, quot uiæ ostenduntur eis à ludimagistris, ut rectè elementa inter se applicent? ea omnia ubi iam perdidicerunt, legere obliuiscuntur, & nihilo secius expeditius legunt, quàm cum illis formulis: quas omnes & si aliud agentes, nec animum ad eas aduertentes, obseruant tamen in legendo. Puerum quoque imprudentem aliquid acturum multis instruimus consilijs, & præceptis, & cautionibus: quæ omnia unica illi prudentia, quum eam tempore atque usu rerum parauit, suppeditat, sic præcepta & formulæ uiuendi, & ratio colendi numinis multis uerbis explicantur, & proponuntur ijs qui carent spiritu Dei, hoc est fiducia & amore erga Deum, quæ uniuersa Dei amor latenter docet, & quum usus poscit subministrat. Quòd si multa illa præcepta atque instituta eò pertinent ut ritè colatis numen: numen autē similitudine illius optimè colitur, quia sic conciliatur amor: supremum autem est amor: qui efficere potest ut amemus, is optimam uerissimamque colendi Dei rationem tradit, & quicquid alijs uerbis, ritibus, institutis, cæremonijs explicari potest, concludit & comprehendit. Nostra uerò lex eò tendit tota, sic nobis proponit Deum, sic nos afficit, ut uerè & toto pectore amemus. Nec ullus uestrorum rituum datus uobis fuisset à Deo, si & illum, & proximū uestrum uerè atque ex animo dilexissetis. Quæso te, ut liber aliquando & solutus curis expendas atque examines uim omnem præceptorum uestrorum, & legis uniuersæ, tum dicta, monita, cohortationes prophetarum: inuenies ad hos duos uelut scopulos dirigi amorem Dei & proximi. qui tamen ita sunt duo, ut in unum coëant & coniungantur. IV. Isthæc omnia noua sunt mihi prorsus atque inaudita, difficile est mihi de eis quicquam statuere. CHR. Id uerò magis mihi placet, ut per otium exactiore iudicio adhibito ista perpendas. Nam quæ fortasse prima auditione propter nouitatem absurda & à ueritate abhorrentia tibi uiderentur, ea si accuratius altiúsque scruteris, inuenies uerissima esse & sanctissima. neque hunc tantum locum uelim sic abs te recoli & retractari, sed cunctam hanc nostram dissertationem.

DE EXILIO IVDÆORVM perpetuo.

EXilium quoque istud uestrum ab auitis sedibus, manifestò ostendit legem quam obseruare solebatis, quamque adhuc tuemini, & retinetis mordicus, esse antiquatam, sacra enim, ritus, cæremonias, concluserat Deus una regione, & ex ea una in ciuitate, uno in templo, sub uno summo sacerdote, ex tribu Leui, ex familia Aaron. Templum est dirutum, ciuitas subuersa, uos arcemini procul à Palęstina, clausit deus omnia isthæc uestra definitis limitibus loci, ut loco uobis penitus adēpto, illa etiam omnia sciretis adempta, quæ illic continebantur. Accedit his, quòd simul cum lege constitutus est summus sacerdos, qui sit uelut præses, custos & tutor legis. eum autem uidetis sublatus, ex quo licet intelligere, & legem esse abolitam. quod Dauid prædixerat, constitutum esse Mesiam sacerdotem à Domino, & quidem iureiurando, & quòd nunquam sit mutatutus, & sacerdotem sempiternum non secundum ritus Aaron, sed Melchisedech. IVD. Bona uerba. Quid tu de exilio nostro æterno loqueris? Nos uerò uatum nostrorum oraculis cōfisi, restitutum iri nos speramus. fiet aliquando, etiam si e[illegible] consilio inscrutabili differatur. CH. Ipsa expulsionis causa & ratio liquidò ostendit, uos nunquam restitutum iri. Quæro enim, quamobrem exulatis tam diu? IVD. Propter idololatriam in deserto. Nam ea de re Exodi tricesimo secundo sic scribitur: Ego autem in die ultionis, uisitabo super eos peccatum eorum. CH. At uide quid sequatur: Percusit ergo Dominus populum, eo quòd fecerant uitulum, quem conflarat Aaron. Num non propter scelus illud occisa sunt tot millia? num ingressus est aliquis eorum in requiem Domini? non Moses, non Aaron, nullus præter Iosue & Caleph. Quale uerò est, post centum generationes meminisse sceleris, quum aliæ omnes mediæ euaserint pœnam? Ego sum (inquit) Deus fortis, zelotes, uindicans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem,

rationem, ijs qui oderunt me: & faciens misericordiam in millia, ijs qui diligunt me. non dicit, in centesimam generationem. Quid, quòd uos non uidemini ex ijs qui illum oderunt, sed qui amant & colunt: fertis patienter exilium tam longum, & sustinetis illum, expectatis dum dignetur uos respicere, non estis idololatræ, quin ergo facit misericordiam uobiscum? Iam uerò quum totus Israël desciuisset à Domino, idq; tanto tempore, omnes reges Iuda idolorum cultui dediti fuerint, præter Dauidem, Ezechiam, & Oziam, ducti estis Babylonem, habuistis nihilominus illic iudices uestræ gentis & prophetas, qui uos consolarentur: mansistis ibi annos septuaginta, & reducti estis in patriam antiquam. nunc agitis per orbem dispersi, subditi, serui, extremæ ac miserrimæ conditionis, nullum habetis prophetam qui uos cōsoletur, quum non commitatis tam graue scelus idololatriæ quàm olim, non sacerdotes, non annotationem & distinctionem tribuum, ut sciatis unde Mesias sit nasciturus. Sed nec est opus amplius. at quàm diligenter erat annotatum ante Christum? Quid, quòd Cæsares Vespasiani iusserunt interfici omnes eos, qui superessent ex familia Dauidis? Vos ad hæc omnia estis cæci & surdi, non uno aut altero anno, sed mille quingentis. Ecquod tandem nefas non fuisset tanto tempore expiatum? Illud quoq; uelim mihi dicas, si non est molestum, cur non sollicitat uos nunc dæmon ad idololatriam, sicut olim patres uestros? inter quos tantum fuerunt tres reges obseruatores legis Domini, quos modò commemoraui. IV. Quia non sumus tam acuti, nec tam solertes, quàm olim patres nostri. CHR. O egregium acumen, ô solertiam prędicandam, scire à Deo ad pessimos dæmones desciscere. Igitur Achaz acutior, qui idolis seruiuit, quàm Dauid, qui Deo soli. Stupiditas est uidelicet, & dementia, uera pietas: nollem tale unquam dictum uenisset tibi in mentem, nedum, ut protulisses. IV. Quid ergo dixerimus esse in causa? CH. Securus est de uobis diabolus, satis putat uos esse in partes ipsius pertractos: nec ulla esse potuit maior idololatria, quàm spreuisse ipsum Dominum & authorē uniuersorum, qui uobis salutem adferebat. Inspicite iam quales eratis, quum deleuit regionem uestram Titus Vespasianus. A reditu è Babylone non fuerat inter uos cultus deorum alienorum, conformiter & constanter Israël colebat Dominum. Occidistis Iesum, qui se dicebat Christum. Is uerò si non erat Messias, quemadmodum ipsi affirmatis, nullum poteratis opus facere Deo gratius, quòque amplius demereremini fauorem illius, quòd hominem sustulissetis in crucem contumeliosum in Deum, & in Messiam eius. Nam si Phineæ filio Aaron confirmatum est sacerdotium à Deo propter zelum Domini, quem in uno filio Israëlis ostenderat puniendo, quibus præmijs eratis uos digni, crucifigendo eum qui Messiam se diceret, quum non esset? quin & dicit per prophetam Dominus, Saluos faciam uos, non propter uos, sed propter me: ne dicant gentes, quòd dominus eorum non potest eos saluos facere: quanto magis nunc, ne dicant quòd occidistis Christum Domini, qui non erat? At uerò post mortem illius uexati estis fame sub Claudio, latrocinijs, discordia præsidum, Fœlicis & Festi, tum bello sub Nerone & Galba, excidio acerbissimo sub Vespasiano, rursum cæsi estis ab Adriano, iterum à Gallo expulsi patrijs sedibus, excisa urbe & templo. Crudelius egerunt uobiscum Romani, quàm cum alijs urbibus captis, ut appareat ultione Dei esse factum. At dicitis uos habere regnum ultra montes Caspios. ô quàm multa extruxistis uana, ut excluderetis lucem ueritatis. Quis uidit? quis tradit? Sub Macedone Alexandro factum est. Hoc falsum. Nam quum estis deuicti à Tito, omnes duodecim tribus erant in Palæstina. Sed uos estis adeò impudentes, ut sine uerecundia aliarum nationum asseueretis id quod reliqui omnes manifestum esse mendaciū sciunt: nec reueremini memoriam gentium, nec apertum illarum contra uos testimonium: omnes habetis pro canibus, non illorum merito, sed procacitate uestra, & impudentia deplorata. Pulsi ergo estis in tam extremum exilium, quod quemadmodum dixit Christus, non cognouistis tempus in quo Dominus ipse ad consolationem uestram uos inuisebat. de quo Hieremias queritur capite octauo: Etiam ciconia in cœlo cognouit tempus suum, &

turtur,& grus,& hirundo custodierunt tempus aduentus sui: populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Iosephus Iudæus ait, suspicari quosdam mortem Iacobi fuisse in causa. An est credibile, propter mortem unius hominis quamlibet iusti, gentem uniuersam esse cæde primùm & clade, hinc exilio tanto mulctatam? Mors enim Iacobi, mors Christi, si non erat Mesias, quid aliud erant, quàm mors hominis prophetæ? Propter mortem autem Zachariæ, aut Esaiæ, aut Hieremiæ non estis è patria excisi. Audite Amos caput secundum, Super tribus præuaricationibus Israël, & super quarta non parcam ei, eo quòd uendiderint argento iustum,& pauperem propter duo calceamenta. Pretium uile significat, sicut olim numo sestertio, nunc frusto panis. Quis est iustus hic, cuius uenditionem tanti æstimat Deus,& ita eam ulciscitur, nisi Iesus Christus, qui uenit ad uos sub pauperis imagine, mitis, demissus,& sine ullis opibus? Prophetæ uestri, si uoluissetis oculos aperire, satis apertè exposuerunt uobis,& exprobrarunt grande illud & nefarium facinus. Esaias dicit capite octauo: Dominum exercituum sanctificabitis,& ipse timor uester,& ipse pauor uester,& erit in sanctificationem,& in lapidem offensionis duabus domibus Israël, in laqueum & rete habitantibus Hierosolymis, & impingent in id plurimi,& cadent,& conterentur, & irretientur, & capientur. Idem propheta capite tertio, populum dicit eiectum, excisum, & relictum sine duce, & principe, & bellatore,& propheta, quia linguis & operibus suis irritauerunt Dominum, nec peccatum suum celauerunt, sed apertè professi sunt. Ecquod tandem peccatum apertè profitemini, nec uos pudet, nisi de morte Domini nostri Iesu? & addit uates: Væ animæ eorum, quum reddiderunt sibi ipsi malum, nempe quum dixerunt, Sanguis eius super nos,& super filios nostros: quo nihil est euidentius, quàm ita esse. tum adijcit: Quum tamen in ea sis calamitate, ut nec scientiam habeas, nec regnum, nec libertatem, nec iustitiam, qui te beatum dicunt, an non te seducunt? ij te fallunt, & uiam semitarum tuarum perdunt. Quid, an non id hodie non cernimus impletum, quum rabini uestri persuadent uobis uos solos beatos esse. nempe qui soli uerum colatis Deum,& ueram sanctamq; sectemini spem de Mesia? ita perdunt uias uestras: nam coguntuos insistere uia prauta, nec uelle ab ea egredi, quam existimetis rectà ad beatitudinem ducere. an potuit apertius describere, etiam si fuisset historicus, non propheta? In Deuteronomio exilium hoc uestrum,& extremæ conditionis seruitus describitur. inter cætera enim dicitur: Percutiet te Dominus amentia,& cæcitate,& stupore cordis, & palpabis in meridie, quemadmodum palpat cæcus in caligine. Expendite totum illud caput octauum & uicesimum, uidebitis nunquam potius execrationes illas quàm ad hæc pertinere tempora, nunc ergo cæci estis. Atqui deos alienos nō colitis: & si unquam aliàs, zelatores estis legis. cæcitas ergo uestra est. Christum Dominum non cognoscere. Hieremias apertè dicit, maius esse uestrum peccatum, quàm peccata patrum uestrorum. A die (inquit) qua egressi sunt patres uestri è terra Ægypti usque ad diem hanc, misi ad uos omnes seruos meos prophetas, per diem surgendo de mane,& mittendo,& non audierunt mihi, nec inclinauerunt aurem suam, sed indurauerunt ceruicem suam,& peius faciunt quàm patres eorum. Si hoc peccatum est grauius, quomodo propter uitulum dicitis uos puniri? At explicatius capite quinto: Scrutamini in plateis Hierusalem, & uidete nunc, & scitote, & quærite in plateis eius, an inueniatis uirum, an sit qui faciat iudicium, qui quærat ueritatem,& parcam ei. & si, Viuit Dominus, dixerint, uerè mendacium iurabunt: Domine, oculi tui nónne sunt ad res stabiles? percussisti eos,& non doluerunt: consumpsisti eos, renuerunt accipere disciplinam, duriores fuerunt facies eorum petra, renuerunt reuerti. Ego autem dixi, forsitan pauperes sunt, stulti facti sunt, quia non nouerunt uiam Domini, iudicium Dei sui. Ibo ad maiores, & alloquar eos: ipsi enim cognouerunt uiam Domini, iudicium Dei sui. sed ipsi simul confregerunt iugum, ruperunt uincula. Sic ille. Quibus uerbis apertissime status horum temporum uester describitur. Depicti estis, quod aiunt, uestris coloribus, uos ac rabini uestri. Idem propheta paulò pòst exilium uestrum prædicit, & excisionem à sedibus, sed ita ut non

non penitus soboles uestra intereat,& simul causam adijcit, cur à fauore Domini exciderītis. Ascendite (inquit) muros eius,& dissipate, consummationē autem ne faciatis, auferte minas murorum eius, quia non sunt Domini, quia præuaricando præuaricati sunt in me domus Israel,& domus Iuda, ait Dominus, negauerunt Dominum, dicentes, quòd non sit. quem uerò dixerunt esse illum qui esset, nisi solum Iesum Dei filium? Idem Hieremias capite duodecimo, de causa desolationis terræ loquens ad Dominum: Nam & fratres tui, & domus patris tui, ipsi præuaricati sunt contra te, ipsi cōgregati uociferati sunt in te. Ne credas, quum loquuti fuerint tibi bona. Tum uerbis Domini: Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius, fuit mihi hæreditas mea tanquam leo in sylua, dedit contra me uocem suam, idcirco odi eam. Idem capite decimosexto: Et erit, postquàm annuntiaueris populo huic omnia uerba hęc,& dixerint tibi, Quamobrem minatus est nobis Dominus tam graue malum hoc, & quæ tanta nostra iniquitas, aut quod peccatum nostrum quod peccauimus Domino Deo nostro? Dices ad eos: Propterea quòd dereliquerunt patres uestri me, ait Dominus, & abierunt post deos alienos,& seruierunt eis,& incuruauerūt se illis,& me dereliquerunt, nec legem meam custodierunt: & uos peiora perpetrastis quàm patres uestri. Sic ille. Tum addidit historiam horum temporum: Et ecce uos ambulatis unusquisq; post duritiem cordis sui mali, ut non audiatis mihi. Et expellam uos de terra hac, quam nec uos nec patres uestri cognouerunt, ubi dijs alienis seruietis die ac nocte, quia misericordiam meam non impartiar uobis. Quomodo poterat explanatius declarare, uos esse à misericordia Domini repulsos, nec Deum uerum ac uiuentem colere, sed falsos deos, quos uobis confinxistis? Dicite, quæso, quod in tempus ista competunt, nisi in hoc? Immensum esset, si in singulis uelim pro dignitate immorari. Tu ipse omnia examinato, quem uideo uersatum esse in studio sanctarum literarum. Quintum caput Threnorum eiusdem Hieremiæ, est Iudæi populi misericordiam petentis: in cuius extremo hæc sunt uerba: Vt quid in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudine dierum? Conuerte nos Domine ad te,& conuertemur: innoua dies nostros sicut ab initio. Sed reprobando reprobasti nos, iratus es contra nos uehementissimè. Ea est libri clausula, qua status hic rerum uestrarum significatur. Adde his, quòd si Deus communicaturus est seipsum uniuersis gentibus, ut sacra oracula testantur, hoc est, legem daturus uniuersalem, quid opus est ista uestra? sub illa scilicet altera uiuetis & uos. Hanc uerò uniuersalem si legem esse Messiæ dicitis, quid opus est uobis reductione? quid templo, & Hierosolymis? Vbiq; potestis uiuere secundum eam legem: quæ si uniuersalis est, non alligabit utiq; ad unum templum,& unam ciuitatem. Quæro autem, an Messias legem istam uestram sit confirmaturus, an inducturus aliam? Hanc uestram oracula testantur abrogatum iri. quòd si aliam adferet, quid de Iesu Christo conquerimini, qui non aliam intulit, sed hanc istam ad sensus homine & Deo dignos transtulit, seu potius erexit. Quòd si paulò attentiùs uelitis animaduertere, non erit uobis difficilia inuenire,& cur olim sitis electi ad peculiarem Domini hæreditatem, cur conseruati, cur postea reiecti, & repulsi. Omnium causa est Iesus Messias. Voluit Deus, ut paulò antea dicebam, aliquem unum esse in mundo populum, qui Deum cognosceret, apud quem essent illius ritus, cæremoniæ, leges & præcepta, ex quo filius suus nasceretur, & in quo uersaretur, ad excludendum querelam aliarum omnium nationum. Ex hoc populo quę tribus de duodecim esset electa ad Messię generationem, etsi aliquid attigerat Iacob moriens, incertum tamen erat usque ad Dauidem. Huic enim propter mansuetudinem renouata est promissio, quemadmodum facta olim fuerat Abraæ propter fiduciam. Itaque populus electus est Abraæ per Isaac & Iacob, tribus Iudæ, & familia Dauidis Regis. Quomodo erudijt uos Deus, admonuit, castigauit, tulit usque ad Messiam? Expleto autem usu instrumenti, abiectum est instrumentum, tanquam deinceps inutile. Additi sunt uobis quadraginta anni, ut resipi-

scentes transiretis ad uniuersalem uocationem cunctarum gentium. Postea consequuta est confusio atque abolitio fortunarum omnium & diuini cultus, ciuitatis, templi, sacrificiorum, sacerdotij, tribuum. An non ex his aperte intelligitis, nullum esse amplius uestri usum? Hieremias rabinos & sapientes uestros sic obiurgat, capite octauo: Quomodo dicitis, sapientes sumus, & lex Domini est nobiscum? uere mendax est stylus, frustra sunt scribę, pudore affecti sunt, sapientes perterriti sunt, & capti sunt, uerbum Domini reprobauerunt, & sapientia in eis nulla. IV. Magnas adfers rationes. Et sic à nostris rabinis accepi, uestra omnia perualidis esse fulta rationibus per homines ingeniosos, quales habuistis inter uos quàm plurimos. CH. Quàm malitiosam calumniam, ut quando res ipsæ claro meridie se oculis uestris ingerunt, lucem ipsam accusetis, quoniam aliud non ualetis. Primùm habuisse nos in religione nostra, acutissima ingenia quàm plurima, an exiguum est argumentum uera esse quę nos recipimus, quando quidē à talibus sunt ingenijs approbata? Deinde ratio num non res est æqua, uobis & nobis par, pro ueritate semper fortior ac manifestior? si pietas nostra non esset uera, nullæ suffecissent rationes, nulla ingenia ad eam fulciēdam, scilicet falsa & conficta ipsa per se paulatim laberentur. Opinionum commenta delet dies, ut inquit sapiens quidam de gentibus: recta iudicia confirmat. Quid, quod rationi conforme est, non discrepat à Deo, ueritate, & unde manat ueritatis omnis ratio. Audisti etiam cuiusmodi genus hominum Christus sibi asciuerit, quàm non aptum excogitandis pro se rationibus. IV. Atqui nos sumus populus Dei, & sic semper uocamur, uel in ipso exilio, & hæreditas illius, & uinea electa. CH. Sic uocamini propter primam electionem. Sicut apud Esaiam: Israel me non cognouit, & populus meus non intellexit. An estis populus eius, quum eum non nostis? De uinea autem legite quę sunt apud Esaiam cap. 5. quomodo exciderit eam Dominus. Et Hierem. 2. Ego autem plātaui te optimam uitem, totam ipsam semen uerum, & quomodo conuersa es mihi in sarmentum uitis alienæ? IV. Atqui reditio in domū multis cœlestibus oraculis nobis promittitur, ut in Deuterono. & apud Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, Amos, & alios, tam multis locis, ut ignorari non possint, nec sit eos huc adferre necessariū. CH. Nihil necesse habes ea recēsere, satis cōmemini. De quibus antequàm differo, uelim mihi dicas, quænā sit futura reducendi uestri causa. IV. Vt sacrificemus Domino, per quæ sacrificia fiemus grati deo, uiuemus in libertate, in otio & quiete, in copia rerum omniū, in delicijs. uel ipsa Esaiæ uerba mirificè animos delectant: Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiducię, & in requie opulenta. CH. Duo esse uideo quæ uos in reductione hac speratis, gratiā & fauorem Dei per sacrificia, tum uitæ opulentiam, & fortunarum omnium copiam, quāta uel optari possit. IV. Hæc ipsa. CH. Dicamus prius de sacrificijs. Non credo excidisse tibi, quòd dudum inter nos constabat, maximum & pręstabilissimum quod homini Deus possit præstare, esse beatitudinem æternam: eam uerò coniunctionem esse cum Deo: coniunctionem autem fieri amore, amorem conciliari similitudine animorum. Vos ergo per uniuersam custodiam legis quid amplius aut excellentius potestis à Deo consequi, quàm ut sitis illi amici? IV. Nihil sanè neque maius, neque optabilius. CHR. Quòd si sacrificia hoc uobis dabunt, qur quum maximè uigebant illa Hierosolymis, plurimi erāt sceleratissimi, paucissimi sapientes, pauciores prophetæ? Quid, quòd multo plures fuerunt iusti uiri ante sacrificia, quàm illis constitutis? Tu uerò nunc quum non sacrificas, nònne bonam spem habes te posse diem unum uitam propagare? tu nescis, an possis tibi Deum amicum facere, & sustines uiuere. Sed consolabor ego te exemplo Hieremiæ, Ezechielis, Danielis, Ananiæ, Azariæ, qui & sancti, & sapientes, & prophetæ fuerunt sine Hierosolymis, sine templo, sine sacrificijs & cæremonijs. Quid, quòd à sacrificijs estis soluti permissu Dei, dum exulatis, aut peregrinamini. Esto igitur, non bono tantùm animo, sed magno quoquè potes Deo amicus fieri absque sacrificijs, sola uolūtate bona. Quòd si ita est, ut ratio & exempla & prophetæ docent ac ostendunt, nihil aut perparū facient externa sacrificia, ubi uolun-

uoluntas intus fuerit uel à Deo aliena, uel cum eo coniuncta. Quòd si aliud nihil est uobis Messias largiturus, quàm ut quietè sacrificetis, atque otiose, frustra nimirum talem, & tantã, & tam tumultuosam operã sumet. Nihilo enim plus dabit, quàm nunc existimatis uos habere, ut fauorem Dei possitis promereri iustificatione mentis. Iam de libertate, de diuitijs, de opulentia, & uoluptatibus. Indignissima sunt hæc de quibus fiat mentio, dum de rebus cœlestibus & diuinis loquimur, quæ non rarò separant à Deo, & ad diuinum amorem impedimento sunt. IV. Nunquam id nobis accidet, quia erimus iusti omnes, sapientes, prophetæ: quemadmodum non nocuerunt diuitiæ Abraham, Isaac, Iacob, Dauidi, Ezechiæ. CH. Eritis uos perfectiores quàm Adam? At illum legitis unico desiderio abstractum à Dei tanta illa amicitia. Quid fiet uobis inter tam multa & uaria desideria? Et istis quos nominasti, an nõ putas impedimento aliquãdo fuisse opes, quo minus agerent quod decebat tam sanctos uiros? relege illorum uitas, uidebis dissensisse Abraham à Loth. Dauidem ea commisisse, quorum illum postea grauissimè pœnituit. Ezechiam opes suas ostentasse legatis Assyriorum, de quo est ab Esaia reprehensus. An non etiam sine diuitijs maximos illos & sanctissimos uiros futuros fuisse censes, ut Heliam, Heliseum, Hieremiam, & alios prophetas? IV. Esto sanè ita, sed num non præstat bonitati adiungere libertatem & diuitias? CH. Atqui Salomon dicit, mundana omnia esse uanitatem. Quid ergo utilitatis adferent uana? aut quomodo diuini cultus pręmium erit res uana? An non tu, si esset optio, libens deligeres uitam Heliæ sancti & pauperis? IV. Rogo te, ne mihi uia ulla paupertatem impreceris, qua nullum est malum grauius. Hæc Minoritis aut Carthusiensibus tuis cane. CH. Videlicet cura rerum uitæ huius tam acris, tam intenta & uehemẽs, non sinit uos oculos sursum attollere: & dum prolixè sit prospectum arcæ, reliqua facilia esse ducitis, & quæ uirtutis sunt aut uitij negligitis, subinde prouerbium illud usurpantes, Omnia aspera pane leniuntur. Hinc fit, ut quales uos esse uelitis, tales fingatis & Messiam & Deum. Prophetas quoquè eosdem faceretis, nisi quòd in his aperta ueritas refragatur. Deus autem nõ cernĩtur oculis corporis: Messias uerò uenturus est. Vbi certè potestis, infigitis mendacium tanquam cuneum, affectionibus uestris seruiens. Itaq; audi attentissimè, quod tua aliorũ omnium gentis tuæ tam interest scire. Quod tu existimas esse maius aut acerbius exilium, procul abesse à Deo, an à patria ubi nati sunt maiores tui? IVDÆVS, Quis de hoc possit ambigere? Malo multo exulare à patria, quàm à Domino. Sed si sim in patria illa, propinquior ero Deo. CHRISTIAN. Id uerò est quod Dominus per Hieremiam conqueritur: Nunquid Deus de propinquo ego sum, dixit Dominus: & non Deus de lõginquo? Dominus & propinqua & lõginqua, & aperta & tecta contuetur, tam his adest quàm illis, ubi est illud, Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Propinquior erat Deo Daniel Babylone quàm multi in Iudæa & Hierosolymis. Itaque uerum & lugendum exilium est, reiectos esse à Domino, procul ab illo agere: uera patria, & sacrificia, & pietas, & felicitas, cõiungi cum illo puritate animi, fiducia, charitate, quem ostẽdimus esse cultum uerissimum, & Deo dignum, qualem sancti uiri pręstiterunt in suis peregrinationibus: ut ij quos modò cõmemoraui, Hieremias, Daniel, Ezechiel, Ananias, Azarias, & alij cõplures. Illa ergo optãda est uobis in patriã reditio, ut Deo coniungamini animis, qui unus & pater est uester, & patria. Quòd si abesse à Deo exilium est germanum & uerum, accedere ad eum in patria uiuere, utique prophetæ & sancti uiri Deo pleni, qui præcipua quæque & uerissima hominibus tradebant, ab spiritu diuino illis insita & dictata, quod non inopiam uestram, aut seruitutem humanam, aut peregrinationem deplorarunt, & spem fecerũt uobis facilioris status & conditionis: sed quod erat & ipsorum sanctitate ac sapientia, & humana excellentia & diuina maiestate dignum, acerbissimũ exilium à Deo, grauem seruitutẽ sub peccato, qua seruitute iã olim grauamini, deplorarũt, & lætissimã promiserũt reductionẽ, non in Palæstinã, & ad mensas & lectos, cæterasq; corporis uoluptates, belluinis magis corporibus q̃ humanis mentibus, hoc est planè cœlestibus aptas & congruentes, uerùm in gratiam & fauorem Dei per iustificationẽ cordiũ ue

strorum. Hæc religio, & æternum religionis præmium est, terra illa promissa cœlitus Abrahæ & patribus uestris, terra manans lacte & melle, id est bonis omnibus, quæ humana mens rectè instituta posset exoptare. Dum uiuebatis sub lege nondum abolita, eratis quidem domestici, sed serui: nunc alieni penitus, seu hostes uerius. Conuersi autem ad Deum per uirtutes mentis, eritis liberi & filij. Hoc etiam Esaias prædixit cap. 10. Et erit in die illa, non adijciet ultrà residuum Israel, & qui euaserit ex domo Iacob inniti super percutientē eum, sed innitetur super Dominum sanctum Israel in ueritate. Residuum Iacob conuertetur ad Deum fortem: quia si fuerit populus tuus Israel uelut arena maris, reliquæ conuertentur. Ex eo bona spes est de reditu uestro ad meliorem mentem, licet sera. In quo uelim annotes, non dixisse prophetam, cunctum Israelem saluum fore, ut uos speratis per resurrectionem & reductionem in Iudæam: sed reliquias, nempe illas quæ agnoscent Iesum Christum. Considera tu nunc, quanto est reuersio hæc ad Deum melior & optabilior, quàm reuersio ad diuitias Palæstinæ? Quanta est in sanctis uoluminibus mentio de misericordijs Dauidi fidelibus, de ueritate Dauidi promissa stabili ac æterna? quanto hæ sunt ueriores misericordiæ, & utilior ueritas, reconciliari & coniungi Deo per Christum, quàm manere regnum soboli Dauidis, & conseruari illius lucernam?

DE MESSIA IVDÆORUM.

AVeo iam ex uobis intelligere, qualem tandem Messiam tot annorum millibus expectetis. IV. Non expectamus ea quæ sunt nobis à uatibus prædicta, & Dei nomine promissa, qui fallere non potest. quę quod nondum uidemus completa, pro indubitato habemus euentura, quantumcunque differantur. Non sunt diuino consilio præfiniendi ab homine termini. CH. Rectè dicis. sed quæ tandem sunt ista? IV. Dicam ex Esaia, Hieremia, Ioele, & alijs prophetis, tum traditionibus nostrorum rabinorum certissimis: uenturum è genere ac stirpe Dauidis regis ducem, qui magna potentia, & ui armorum, omnes qui supererunt ex progenie Israelis, reducet in terram patribus promissam. Ibi in libertate, imò in regno, in otio, in opibus, in rerum omnium abundātia & copia reædificabimus templum Hierosolymis, & celebrabimus sacra, cæremonias, dies festos. omnes erimus sapientes, omnes prophetabimus, non solum patresfamiliàs, & prouectæ ætatis, sed filij nostri, & filiæ nostræ, etiam serui & ancillæ nostræ. omnes enim erimus edocti à Deo, nec opus erit ut quisquam dicat alteri, doce me, aut ueni docebo te legem Domini, omnes erimus in ea probè instituti. Huic siue regi, siue duci subdentur cæteri omnes reges ac nationes, uenient'que illorum plurimi iuxta legem Domini sacrificatum Hierosolymas, & à Iudæis docebuntur. Hic est fidei nostræ decimustertius articulus, sine quo salui esse non possumus. CHRIST. Discutiamus, si placet, singula, & pedetentim, ne quò impingamus. Neque enim ignoras quàm obscuri & difficiles sint prophetæ uestri, ut uates omnes: quam etiam plerunque, nisi ex acri iudicio adhibeatur recta intelligentia, ut sic dicam, inepti. Potentem quidem faciunt illum prophetæ, sed diuina ui & potestate, & humanis opibus planè alienū. Vt Esaias: Ecce seruus meus inuitat eò, electus meus, cōplacuit in eo anima mea, dedi spiritū meum super eū, iudiciū gentibus in lucē proferet: non clamabit, neq; uociferabit, neq; foras proferet uocē suā: calamū quassatū non conteret, & linum fumigans nō extinguet. Et Zacharias: Exulta ualde filia Sion, iubila filia Hierusalē, ecce rex tuus ueniet tibi mansuetus, seruator, humilis, æquitans super asinum & pullum asinæ. Oseas quoq; expressius: Domus Israel, inquit Dominus, miserebor, & saluos faciam eos in Domino Deo suo, & non seruabo eos arcu & gladio & bello, equis & equitibus. Iam de terra illa quā expectatis, audi Esaiam octauo capite: Et transibit per terram induratus & esuriens: & erit, quum esuriet irascetur, & maledicet regi suo & Deo suo, & respiciet sursum, & terrā intuebitur, & ecce calamitas & tenebræ, & obscuratio, & angustię, & densę caligines. Locū hunc uelim examines diligēter. Nā quæ dicunt à prophetis, ad uos pertinēt potissimū, uidelicet dicta uestri, uel cōmonefaciēdi gratia, uel castigādi ac corripiendi,

uel edocendi. In isto rerum uestrarum statu unusquisque uestrûm transit per terram peregrinationis huius, de qua nihil potuit dici aptius quàm transire. peregrini enim sumus omnes, ut et patres nostri. Transit itaq; Iudæus induratus & pressus incommodis uitæ. esuriens autem, id est, in arctum rei familiaris adductus, nec Deum agnoscet, nec Mesiam suum, omnes negliget & execrabitur, qui sibi non aliam in rem sperat fructuosos, quàm ut plena manu largiãtur diuitias. Suspiciens autem terram: quæ est terra quæ transitur, nisi hæc saxosa & lapidosa? quæ autem illa quæ suspicitur, nisi cœlestis patria communis omnium? de qua est in Psalm. Spero uidere bona Domini in terra uiuentium. ad intuitum autem illius, id est, ad considerationem uerorum bonorum, statim oboriuntur uestris animis caligo densa, & tenebrosa nox. Sed audiamus alia. Vbi tandem futura est isthæc tam desiderata sacrificatio? IV. Hierosolymis. CHRIST. Vós ne cum uniuersis nationibus gentium? IVDÆVS. Omnes pariter. CH. Quæso te, quale uidetur tibi, cogi orbem terrarum uniuersum intra ciuitatis unius mœnia, intra templi unius parietes? qui clamores, qui strepitus, boatus, balatus, mugitus, quæ cædes, quæ carnificina, qui cruor, quod fastidiũ, quæ nausea cruoris & sordium tot animantiũ mactatarum, quæ confusio tot nationum, ætatum, sexuum? Sed si alibi uos exaudiri nefas esse ducitis, certè definitus ac determinatus est Deus uester loco aliquo, qui dicit, Cœlum & terram ego impleo: nec uidetur uoluntate sua liberrima concessurus in ea quæ ab illo supplices postulabitis, sed quasi coactus & incantatus, ut aliter facere nõ posit, quando iam sitis in loco illo. IV. Atqui sic est præscriptum in lege. CH. Etiam, sed duodecim tribubus Israelis, ne si fortè copia esset facta seorsim sacrificandi, ædiculas, & cellulas, & idola uobis constitueretis, ut ille egit in libro Iudicum. Adde, quòd ut arca fœderis erat uobis admonitio beneficiorũ Domini, uoluit ad conseruationẽ recordationis uestræ, ac proinde gratitudinis, ibi sacrificaretis Domino, ubi illa esset. ea uerò non nisi uno in loco esse poterat, eoq; ad unum locum conferebantur sacrificia. Qua ex ratione & causa satis potestis edoceri, in cultu omni ac ueneratione Dei non tam sacrificia postulari, quàm gratam memoriam beneficiorũ illius, unde beneuolentia gignitur. Sacrificare enim quouis loco erat facile: sed quia id quod memoriã & conseruabat, & renouabat, unũ erat, nempe arca, & quæ ex uetustis miraculis in arca continebantur, uirga & manna, ad illius præsentiam cultus est omnis redactus. Mesias autem adhuc expectatur. is si uenturus est, ubi sunt sancti & prophetæ, nuntij illius ac præcursores, quales omni habuistis tempore ante Iesum Christum? per illos enim reuisit Dominus, & consolatur, & corroborat suum populum. Itaque in Psalmo, uel ex metu ac terrore, uel ex uaticinio horum temporum uestrorum dicitur: Iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius. Quotquot autem inter uos de uenturo Mesia post Iesum attentarunt aliquid prædicere, deprehensi sunt, ut par erat, uanissimi & impostores, adeò ut iussi sint omnes conticescere: & quidam exclamarit de uobis, Væ animabus definientium tempus Mesiæ. Colligere ex his quæ diximus facilè potes, quàm exiguæ rei, quàm immanis sit uestra expectatio de Messia: ut non immeritò competere in hoc negotium posit illud de fabula:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Noster uerò Mesias, quàm ampla, quàm expetenda sunt quæ nobis attulit? solutionem à sceleribus, mentem meliorem, reconciliationem cum Deo, spem certissimam æternæ fœlicitatis. Et idem uos diceretis de uestro illo, nisi nos de nostro dixissemus, ne ulla prorsum de re nobiscum consentiatis. Sed hoc beneficium conueniebat adferre secum illum, qui sic promitteretur, sic expectaretur: alioqui, quid erat opus tot oraculis, tanto apparatu, tam longa & diuturna prædictione? nõ est profectò tanti redire Hierosolymas, sed amicum Deo fieri, & in sempiternam beatitudinem adscribi: hoc nimirum tanti est, & pluris etiam. Quid, quòd Esaias apertè de Mesia dicit, Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.

DE NOSTRO ET IVDÆORVM MESSIA.

SEd ut manifestius utriusque Messiæ cognoscatur discrimen, uestri quem somniatis,

niatis, & noſtri qui abhinc annos plus mille & quingentis uerſatus eſt inter homi-
nes, conferamus eos inter ſe, ut appareat Meſsiæ rationem & cauſam in ueſtrum nul
lo prorſus modo conuenire, conuenire per omnia in noſtrum. Principiò quid eſt
Meſsias? IV. Meſsias eſt apud nos, qui lingua ueſtra unctus, & Græcè (uti accepi),
Chriſtus. Vnctio uerò hæc eſt regiæ dignitatis ac imperij nota quædã, & ſtabilimen-
tum. CH. Omnis ergo rex unctus dicetur Meſsias? IV. Omnis. Sed peculiari quadam
appellatione, & uelut propria dicitur Meſsias ille, qui promiſſus eſt olim patribus à
Deo, qui tam diu expectatus Iſraeli. CH. Oportet igitur maximum hunc eſſe atque
admirabiliſsimum regem, & utilitates quas adferet Iſraeli dignas eſſe, cum tanta ex-
pectatione totius gentis, tum uerò quod amplius eſt, multoq; pluris faciẽdum, pro-
miſsione Dei. quantum enim futurum ſperari conuenit, quod Deus ipſe promittat
toties, tam multis, tam uariè? Vos uerò quod potiſsimum opus Meſsiæ fore creditis?
IV. Reductionem triumphantem & fœliciſſimam in patriam. CH. Quam in patriam?
IV. Iudæam. CH. Atqui opus noſtri Meſsiæ eſt peregrinatio atque exilium huius terræ,
& reductio in patriam cœleſtem. IV. Itidem ille noſter faciet, quia ibi ſtatuet ubi ritè ſa
crificabimus, & erimus boni. CH. Quanto reductio noſtri Meſsiæ melior atque opta
bilior, qui Adam, Abraham, Dauidem, Danielem, & alios non reduxit ad uanitatem
huius uitæ, ſed ad bona ſempiterna? Quæro autẽ, ubi agunt pàtres interea dum Meſ-
ſias iſte ueſter latet? ſi in cœlis cum Deo, quàm grauis eſt iniuria, illinc eos detrahere
ad uitæ huius commoda, hoc eſt rem adeò inanem, ut dixit Salomon. Quòd ſi in cœ
lis non ſunt, certè ubicunque agunt meliore ſunt conditione, quàm illa eſt Palæſtini-
ca edendi & bibendi, & mactandi pecora ad ſacrificia. IV. Redibunt fortaſſe ad glo-
riam Meſſiæ. CH. Videlicet & qui hinc diſceſſerant homines tenues, frugi, fortunarũ
rerumq; uitæ huius omnium contemptores ſtrenui, reuertentur accenſis in altera ui
ta cupiditatibus, & incipient iam expetere cibos delicatos & exquiſitos, ornamenta
elegantia, ædificia, ſumptuoſa, & alia ſeruitutis huius corporis uilia miniſteria. nimi-
rum ſument pharmacum aliquod, quo illis iam ſapiant quæ prius ſolebant illis eſſe
fatua & inſipidiſsima. Iam uerò quæ eſt gloria hæc Meſsiæ ad quam honeſtãdam, or-
nandamq; remittentur huc ſancti patres? Gloria & decus comitatus noſtrorum eſt
morum, non cœli. Neque enim illa in cœlis ſpectantur, cum multis quis ueniat, an
cum paucis, cum quo hominum genere, quàm culto & ueſtito, quæ inter nos homu
li conſiderant, & magni faciunt: nõ illi quidem cordatiores paulò, ſed de medio uul-
go: nec decus aut gloria eadem illic æſtimatur formula, qua apud nos. Deo eſſe gra-
tiſsimum, cæteris rebus omnibus detractis, unica eſt illic gloria. comitatu nihil eſt o-
pus. Sed quæ tandem eſſet æquitas, ſanctos patres propter alterius decus aut hono-
rem, ſuo ipſos iure defraudari? Non ergo non introibant in cœlum, ut cum Meſsia
redirent ad hanc lucem, ſeu uerius ad noctem hanc & tenebras, quemadmodum uos
fingitis: ſed arcebat eos ædituu cœli peccatum, nec aliud poterat obſtare, quo minus
in cœlum fato functi reuolarent. IVD. Atqui non pauci eorum immunes prorſum
fuerunt omnis noxæ, ut Hieremias, Helias, Daniel, & Ioannes, ſicut uos aſſeritis.
CHRISTIANVS. Neque id nos negamus: ſed uel hinc colligas licet, non ſolum
abluendis maculis, quæ quiſque uoluntate ſua in ſe contraxiſſet, promiſſum eſſe in-
ſtauratorem, & ſeruatorem: ſed illi potiſsimùm, quam primus parens Adam in u-
niuerſam ſuam poſteritatem diffudit. ob quam dictum eſt, Deteſtabilis terra in ope-
re tuo. Quibus in uerbis, ſi acutius uelis ea examinare, deprehendes naturæ eſſe
corruptelam ſignificatam. Ex Pſalmo etiam licet idem colligere, in quo de homi-
nis natura integra dicitur: Quid eſt homo, quòd memor es eius? &c. Cui tandem
hominum ſubiecta ſunt omnia? imò nulli propè minus. Sed locus hic diffuſe eſt à
me tractatus in diſputatione cum Gentilibus: illinc petes, quum uoles. Hinc & re-
liquis patribus oſtenſa eſt ſpes de reditu in gratiam cum Deo. bonum ſunt animum
habere iuſſi, per eum qui eſſet patri gratioſiſsimus. Vides generalem fuiſſe me-
dicinam, ut intelligas morbum item fuiſſe generalem, & expectationem ſalutis
omnibus

omnibus fuisse iucundissimam, quia nemo erat damni expers. omnes indigebant instauratione ac reparatione, quia omnes ceciderant, & omnes memoria promissionis fulciebantur ac recreabantur. Esaias nō obscuris uerbis expiationem hanc peccatorum exposuit: Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui reuelatum est? Et ascendit sicut uirgultum coram eo, & sicut radix de terra deserti. Longus est sermo huius prophetiæ, sed nō grauabor referre: quoniā adeò in Christum nostrum competit, ut non tam uideatur pęnuntiasse uentura, uelut uates, quàm pręterita descripsisse, ut historicus. Itaque pergo dicere: Non est forma ei, neq; decor. & uidimus eum, & non erat aspectus: & desiderauimus eum. Despectus est, & abiectus inter uiros, & uir dolorum, & expertus infirmitatem; & abscondebamus faciem ab eo: despectus, & non reputauimus eum. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit, & nos reputauimus plagatum, percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem uulneratus est propter præuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis. Omnes nos tanquam oues errauimus, unusquisq; ad uiam suam conuersi sumus, & Dominus peruenire fecit ad eum pœnam omnium nostrûm. Oppressus est, & afflictus est, & non aperiet os suum. Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum. De clausura & iudicio sublatus est; & generationem illius quis enarrabit? quia abscisus est è terra uiuentiū: propter præuaricationem populi mei, plaga fuit ei. Et dedit cum impijs sepulturam eius, nec dolus fuerit in ore eius: & Dominus uoluit conterere eum, ægrotare fecit. IV. Atqui rabini nostri, quod uos tam apposite congruere in Iesum uestrum creditis, de populo Israelitico afflicto & percusso à Domino exponunt. CH. Facile est quiduis confingere, si non sis rationem, cur id facias redditurus. An competunt in gentem uestram illa, Verè lāguores nostros ipse tulit? Quis enim illic sic loquitur, nisi Esaias, qui est ex eodem populo? & gens Iudaica percussa est à Domino propter sua scelera, non propter aliena. propter quod dicitur: Ipse autem uulneratus est propter pręuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Cedò uerò, & id quod sequitur. Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis: an hoc quoquè de populo Israelis? etenim nationes aliæ nihil emolumenti accipiunt ex uestris calamitatibus ac afflictionibus, utiq; haud magis quàm quum malus quiuis punitur, quòd uident iustitiæ diuinæ experimentū quoddam. Iam qui sunt illi: Omnes nos tanquam oues errauimus? nónne propheta, & prophetæ populus? ut appareat manifesto, qui datus sit in pœnam pro omnibus, alium esse à populo Israelitico. Illud autem, Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum: tantum abest ut uobis conueniat, ut à uobis nihil dici possit alienius; qui estis impatientes, maledici, diris atque execrationibus deuouentes uniuersos à secta uestra alienos. Postremò apertissimè Propheta subdit, Propter præuaricationē populi mei uerberatus est. quæ sententiola com[illegible] omnia manifestò confutat. Declarat enim esse alium quàm popu[illegible] qui sit propter populi delicta percussus. Nec credo uos tracturos ad uosipsos dictum illud, Eo quòd iniquitatem non [illegible]cerit, nec dolus fuerit in ore eius: quum paulò antè de uobis dictum sit: Propter flagitia populi mei cæsus est. Sed multo fuerit facillimum discrimen inter nostrum Messiam, & uestrum, tam diu expectatum, inspicere: si, amabo, inter se contulerimus. Primùm ex te quæro: Messias an erit Deus? IVDÆVS. Absit, quorsum enim futurus esset Deus? CHRISTIANVS. Quia sicut quum dabat uobis legem peculiarem, dignabatur signis quibusdam ostendere se præsentem, ac uelut conspicuum: ita quum daret legem uniuersalem, propius adesset nostris sensibus, & illum non iam per ignem & tonitrus conspiceremus, sed corpore indutum, & unicuique nostrûm similem. Esaias dicit uerbis Dei: Propterea cognoscet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qu[illegible]quebar ecce adsum. Nō possunt hęc de alio quàm de Deo intelligi, qui olim loqu[illegible]s est patribus, cuius

uoces

uoces & tonitrua audiuistis in signa.postea uersatus est inter homines, homo factus. quod & Baruch dicit,propheta non paruæ apud uos authoritatis: Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum . hic adinuenit omnem uiam disciplinæ, & tradidit illam Iacob puero suo,& Israël dilecto suo.Post hæc in terris uisus,& cum hominibus conuersatus est.IVD.Atqui scriptum est, Non uidebit me homo, & uiuet.Esurire autem & sitire,algere & æstuare,hæc in Deum non competunt:impium est,Deo hæc attribuere.CHR.In loquendi ratione sita sunt illa, non in ratione intelligendi.Vos soletis dicere, septuaginta animæ descenderunt in Ægyptum, & multæ animæ perierunt,atqui nec anima perit,nec ascendit aut descendit quoquam:sed loquendi consuetudine aliàs pro homine toto anima sumitur,aliàs pro corpore,interdum pro uita.Sic in Christo nostro natura una est Deus,altera est homo:quemadmodum in homine pars una est corpus,altera est anima. Quod in Christo oculis intuentium erat expositum,non erat Deus:sicut quod cernimus in homine,non est anima. Deus ergo nec esuriebat,nec algebat,sed homo ille Deo iunctus. De parte autem redundat appellatio tum in partem alteram,tum in totum:quemadmodum homo dicitur esurire ex corpore, & rationalis ex anima. IVD. At quæ aures possunt ferre Deum esse actum in crucem,& mortuum?CH.Si non assueuisses huic loquendi modo de homine, quæ aures ferrent dicere animas esse uenditas, & animas percussas pro homine ipso,& hominem esse claudum,cuius sit solus pes claudus?Re explicata adeò nihil est in intelligentia absurdi,ut mirer esse,qui illa loquendi ratione offendantur:probent tamen eam,quæ est de homine,quòd si & illum loqendi morem inusitatum uestris auribus tantopere abominamini,nos certè in uerborum controuersia molesti uobis non erimus:utinam tam facilè de rebus inter nos conueniat, quàm conueniret de uocibus.IV. Ostende mihi in hoc libro, prædictum esse Messiam fore Deum.CH.Ostendi aliàs congruere ut ita esset, multis mea quidem sententia & magnis argumentis,quæ(si uis)uel ex eo petes libro,uel hîc aliqua attingamus.IV.Mihi argumentis nihil est opus:explica mihi librum hunc sacrum,& doce.CH.Quomodo possem efficacius docere,quàm demonstrando ita congruere, ita oportere? quando quidem Deus non agit,nisi quod maximè & congruit,& oportet.Si tantum uos haberetis contra nos rationum,quantum nos contra uestras inanes persuasiones, quo ore,quibus uerbis rationis uim,præstantiam,diuinitatem exaggeraretis? de literis sacris ne mentionem quidem fieri pateremini.Sed ex ipsis tamen sacris oraculis depromam tibi testimonia meæ ueritatis. Quid porrò si id quod confirmem, mysticis non esset literis expressum?an non plus est,scriptum esse à deo in cordibus nostris,quàm in saxis aut membranis?IV.Non arbitror.Nam est hic liber,liber ueritatis & uitæ: ut quod in hoc libro non sit,nec pro ueritate haberi debeat,nec pro uita.CH. Quisquilias & minutias quàm acutè cernitis in fraudibus,in imposturis, in sordidissimis lucellis captandis,ad res magnas planè cæci.Si hic liber ueritatis est,fit,ut nihil in eo sit falsum:quod planè ita esse,est mihi persuasissimum. Non consequitur autem , quòd nulla sit extra illum ueritas. Volumina enim prophetarum liber sunt ueritatis, multa sunt tamen uera extra illos: ut in libris Mosis, in Psalmis, Parabolis, & eiusmodi. quin & uos extra canonem sanctarum literarum , multa creditis esse uerissima in libris Thalmud.IV.Omitte nunc ista,& ex libro hoc perfice quæ instituisti.CH.Vaticinia adferam sanè non pauca, quibus si peruersas & peruicaces interpretationes addere animo obstinaueris, nihil est quod non posis ad sensus alienissimos longissimè detorquere,etiam in Latinis & Græcis scriptoribus, non solùm in lingua uestra, cuius obscuritas & intricatio in uerbis, in tropis,in sententijs, & tota dictione magnam tibi ad coactas interpretationes ansam & facultatem præbebit. quo iniquius facis,dum contendis à me, ut lucem tibi puram & purgatam tantis è nebulis & caligine proferam. Quapropter admouēda est his tenebris nostra lux,maligna quidem illa, & prætenuis,sed adiumento tamen futura in hac obscuritate.IV.Et quæ tandem est lux ista nostra,quam diuinis rebus prætēdemus?CH.Oblitus'ne es conuenisse inter

ter

ter nos dudum, lumen humanæ mentis de luce illa summa & sempiterna deriuatum, rationem esse. hanc nos in nocte ista sanctarum scripturarum accendemus, ut uideamus quis sensus maximè congruat prophetæ uerbis, dictis & præcedentibus & sequētibus, quis sit aptissimus mysterijs & rebus sacratissimis, de quibus illic agit: ne celsissimas & diuinas sententias, quales sunt in sanctis oraculis, ad infimas, ineptas atque aniles interpretationes deflectamus, dum stomacho seruimus, nō intelligentiæ. An non tibi hoc uidetur esse sacras literas intelligendum peraccommodum, & ex ma iestate sermonum Dei? Quid taces? IV. Quoniam elegantiam orationis audio, dicta autem uerborum Domini non audio. CH. Non potes de eo ipso conqueri, nam & audiuisti hactenus satis sæpe, & audies (uti spero) posthac: sed res ipsa coegit me hæc præfari, quæ non dubito, quin ipse approbes. IV. Nondum de eo constitui. CHR. Approbasses, si dixisset rabinus, & laudasses, & esses admiratus, sed non iniuria illud dicunt, Longe aliter fauorem sentire, quàm offensionem. Tu uerò quantum uoles induc in animum tuum eas affectiones, quibus ad rectam omnem rationem cæcum & surdum & saxeum omnino redactum cor: ego nihilominus exequar reliquum propositi. Vtinam uelles animi æquitatem ad pauculas horas sumere. Sed nec præfatio hæc sola suffecerit, ut sunt uel uestra ingenia, uel obstinatio contra ueritatem. Non arbitror te dubitare, quin scopus uaticiniorum omnium sit Mesias, ad illum omnia quæ recta quæ obliqua pertinere, per quem Deus promittit se Israëli missurum salutem, & prophetæ ipsi personam sæpenumero induunt Mesiæ, sicut etiam Dei, quod est in linguis omnibus commune, ut amici amicorum nomine sæpenumero de ipsis loquantur. Dicit qui negotio non interfuit, magnam rem peregimus, multum profecimus: uel contra, nihil potuimus impetrare, repulsi sumus, contumeliam accepimus: de amico sentiēs, quem unū existimat secum, amicitia illos uniente. Hoc ut frequens est apud prophetas, & psalmistam, de rebus Mesiæ: ita mirandum non est, quia uulgare admodum in quacunque sermonis & linguæ ratione. IV. Satis id mihi quidem uidetur probabile. CH. Incipiamus igitur pedem conferre. Negas Mesiam futurum Deum, erit sacerdos? IV. Ne hoc quidem ipsum, nam ex tribu Iudæ, non Leui. CH. Atqui psalmus centesimus decimus illius diuinitatem & sacerdotium declarat, in quo Dauid, qui fuit rex Israëlis, ex cuius stirpe erat Mesias nasciturus, dominum eum uocat, dicens: Dixit dominus domino meo. Maior ergo est hic dominus, quàm homo & rex, & pater suę humanitatis, quantuscunque enim fuisset, si modò homo solū, propheta & rex Israëlis, & progenitor suus filiū illū potius appellasset, quàm dominum, quemadmodum in psalmo 44. quum post regis mentionem, quem regem & dominum & Deum uocat, cōuertit se propheticus sermo ad reginam, quòd humanitas tantum in illa inesset, amplissima quidem & excellentissima, nempe quæ astitit coniunx ad dexteram regis cum aureo diademate, in uestitu uariegato, non tamèn diuinitas, filiam illam nominat: Audi filia, & uide. Audiamus iam quid Dominus dicat Domino: Sede à dextris meis. Leue dictum, si caput in terram deijcias, ut pecus: sed grande atque admirabile si paululum erigas, si sursum tollas. Eccui tandem homini dixerit Deus, Sede à dextris meis? Nulla est tanta uel hominum uel angelorum magnitudo, quæ assidere possit Domino, & assidere ad dexteram. Cur enim cecidit lucifer, qui manè oriebatur, ut est in Esaia, nisi quia dixit: In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, & sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, & similis ero altissimo, quod erat uelle Domino assidere. Nullus ergo sedet ad dexteram Dei, non homo, non angelus, nisi is qui diuinæ est particeps naturæ. De sacerdotio autem subdit, constitutum esse illum à Deo sacerdotem, & quidem iureiurando, cuius nulla sit unquam futura pœnitentia: & non secundum ordinem Aaron, ne de tribu sis sollicitus, sed secundum ordinem Melchisedech. Sacerdotium Iudaicum es tribu conferebatur, & ex familia. in sacerdotio autem Christi non familia nec tribus spectata est, sed dignitas sacerdotis: & ut apparet ueteris pontificatus abrogatio, & sub pontificatu legis quoque & cæremoniarum, prætermissa est mentio Leui & Aaron: & allega

tus est ritus sacerdotis, qui ante legem & prophetas sacra faciebat Deo cœli. Hic uerò in Salem regnabat, quæ postea dicta est Hierusalem: & Abraæ ex cæde regum ex Pentapoli reuertenti bene precatus est, & panem ac uinum obtulit. Cui & decimas omnium quæ possidebat, dedit Abraam patriarcha. Melchisedech, quod tu melius nosti, interpretatur rex iustitiæ. Rex autem Salem, est rex pacis: sacerdotium eius nō sanguine & dilaniatione pecorum exercebatur, sed iuuandis mortalibus cibo faustisq; ominationibus, quæ omnia mirificè in sacerdotium Christi congruunt. Huic se sacerdoti summittit Abraam, pater non tam Iudæorum, quàm omnium credentium, & sibi ab illo fœliciter precari magni beneficij loco ducit, decimasq; bonorum suorum suo & posteritatis suę nomine illi impartitur. & Abraam fidei ac pietatis exordium, sacerdote alium nec nouisse legitur, nec esse ueneratus præter hunc, in quo supremi ac unici sacerdotis adoraret imaginem, explicatam postea uerbis Psalmistę. De Christi etiam sacerdotio sunt illa apud Malachiam: Et scietis, quòd misi ad uos mandatum hoc, ut esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum. Diligenter ea quæ subduntur animaduertito: intelliges non ad carnalem legem referri, sed ad spiritalem. Non enim in nationem Leuitarum competunt hęc: Pactum meum fuit cum eo uitæ & pacis, dediq; eas illi propter timorem, & timuit me, & à facie timoris mei contritus est. Lex ueritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulabit mecum, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Hæc Malachias. Quæ nec de Aaron dici possunt, nec de Phinees filio eius: nec ullo unquam tempore tam sancta fuit familia sacerdotalis, ut magnitudo huius sententiæ in eam conueniret. Nec solùm sacerdos est Mesias noster, sed etiā doctor, ut Ioëlis secundo: Filiæ Sion exultate, & lætamini in Domino Deo uestro, quia dedit uobis doctorem iustitiæ. Sed ad Christi diuinitatem reuertamur. Psalmum quadragesimū quartū, non dubito quin sæpe recites: uideris enim mihi esse religiosus. Illius singulas non modò sententias, uerum etiam uerba uelim expendas. Est enim & ad regem, & de rege, hoc est de Mesia: ad quem sunt uerba illa, Sedes tua Deus in sempiternum, uirga æquitatis est uirga regni tui. Quòd autem de Mesia dicantur illa, hoc est de alio quàm de Deo patre, nihil potest esse manifestius, ex sequenti uersu: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Dominus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Vides hîc apertissimè duas diuinitates expressas, alteram sedentis & regnantis in æternum, alteram ungentis hunc regem, & quinto uersu pòst: Concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus Deus tuus, inflecte te illi. Esaiæ nono: Paruulus natus est nobis. & filius datus est nobis, & erit principatus super humerum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, princeps pacis. IVDÆVS. Sumitur quandoque Deus in sacris literis pro principe, uel iudice, uel duce: sicut in illis, Aaron erit Deus tuus, Deus sedit in synagoga deorum, & dijs non detrahes. CH. Vides apertè grauem obscuritatē & densas tenebras linguę uestrę, ut opus sit ingenij ac fulgentissima luce mentis ac iudicij. Nā nisi rationē adhibeamus ducem ac magistram, quomodo scietur, quando per Deum intelligendus sit Deus uerus cœli & terræ cōditor, quando homo princeps uel iudex, quādo per Israelem Iacob filius Isaac, quādo eius progenies, quādo decē tribus, quādo electi & Ecclesia sancta: aliàs etiā Israel est Christus, sicut Dauid: & est filius Iesse, & est Christus ipse promissus, sicut sæpenumero in Psalmis & Prophetis. Quis hęc & similia distinguet sine lumine iudicij? & quidē quoad eius fieri potest perpurgato, & q̄ proximè admoto? Quæramus ergo in uaticinio Esaię, intelligēdúmne sit de deo sūmo & ęterno, an de homine principe. Nā si de principe Propheta loquitur, quid magnū de Mesia dicit, q̄ est tam multis cōmune? Quid, quòd additur Fortis, ad differentiā aliorū, qui sunt infirmi atque imbecilles. Ideo & fortis pro Deo omnipotēti in sacris literis sumitur. ut in Psalmo: Sicut iurauit Domino, uotū uouit forti Israelis. IV. Sunt certè quædam sacræ literæ, quibus nomē ipsum ueri Dei & summi scribit, nec aliud ullū quàm quod à uobis tetra-

tertagrammaton dicitur, à nobis autem Semhamphoras. CHR. Non est istud perpetuum. sed & periti uestræ linguæ sic scribi in loco illo Esaiæ affirmant: quemadmodum Hieremiæ trigesimoquinto: Hoc est nomen quod uocabitur Deus noster. IV. Non habetur Vocabitur, sed uocabit. CH. Nullus est sensus in uerbo actiuo, & uestri aiunt, posse ac solere impersonaliter uerti, eumque in modum sunt interpretati. & Thargum Chaldaicum apud Esaiam sic legit: Vocabitur nomen eius deante admirabilis, consiliarius, Deus fortis, permanens in secula seculorum Mesias. IV. Sunt ex nostris qui illud ad Ezechiam referunt. CH. Referetis uel ad mulos & asinos, modò ne quid in Christum nostrum sinatis congruere. Quomodo potest Ezechiæ accommodari id quod sequitur, Multiplicabitur principatus eius, & pacis non erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, iam nunc usque in sempiternum? Et quadragesimoquinto capite eiusdem prophetæ: In compedibus transibunt, & tibi incuruabunt se, teque deprecabuntur: tantùm in te est Deus, nec est alibi quàm in te. Vere tu es Deus latens, Deus seruator Israëlis. Quis uerò est Deus iste se abscondens? an non Deus olim satis se proferebat, magisque & uarijs signis testificabatur Deum esse se? Et paulò antea dixerat, Vt sciant ab ortu solis usque ad occasum, quòd non est præter me, ego Dominus, & non est amplius. Christus autem noster Deus est oculis corporum abditus. Nec inueniri alius potest, in quem dictum illud cõgruat. Porrò ad tollendam sensuum persuasionem confirmat Propheta dicens, Vere tu es Deus. Et quemadmodum Esaias uocat illum patrem sempiternum, sic Michæas egressum eius esse dicit ab initio à diebus æternitatis. Et Esaias quadragesimo octauo, loquens de purgatione & sanctificatione Israëlis, attentionem ingentem postulat: Audite me Iacob serue, & Israël uocatus à me, Manus mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cœlos: uoco eos, stabunt simul. congregate uos omnes, & audite, quis inter eos annuntiabit ista? appropinquate ad me, audite hos. Non à principio in abscondito locutus sum, à tempore quo fuit ipsa prophetia ibi eram: & nunc dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quis est hic missus, qui fuit à tempore prophetiæ? non Israel: nam nec fuit, nec missus est, sed ad eum mittuntur prophetæ. Surgens (inquit) de mane mittebam prophetas meos ad illos. Duplex autem natura Christi exposita est à Daniele, dicente: Videbam in uisione noctis, & ecce in nubibus cœli tanquam filius hominis ueniebat, & usque ad antiquum dierum peruenit; & coram eo appropinquare fecerũt eum; & dedit ei potestatem & gloriam, & regnum, & omnes populi tribus, & linguæ seruient ei. Potestas eius potestas æterna, & regnum eius quod non corrumpetur. Non potest hoc ullo modo intelligi de eo qui sit solùm Deus, nec qui sit solùm homo: sed apertè duo designantur, quorum alter planè sit Deus, alter ex humanitate & diuinitate constans. Quem ideo tanquam filium hominis uocat. IV. Quid ergo, essent multi dij? CH. Non essent, sed unus tantùm. Nam qui gignit & qui genitus est, diuersi sunt non essentia & natura, sed persona. Et huius sempiternæ generationis nec ignari fuerunt sancti patres, nec eam tacuerunt. In Psalmo enim duodecimo dicitur: Narrabo fœdus Domini mecum: Dominus dixit mihi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. in quo significatur naturalis generatio, non adoptionis, filius enim qui adoptatur, non procreatus à patre, asciscitur in iura familiæ: qui autem à patre genitus est, naturalis est. Nec aliud significare uoluit propheta, quàm hunc cui Dominus sit locutus, filium esse: sed longe alia ratione, quàm alios sanctos homines, qui gratia & fauore Dei facti sunt filij illius, hic autem generatione. Rursum in Psalmo septuagesimosecundo: Perseuerabit nomen eius in æternum, ante solem filius est nomen eius. Vertunt alij genitus, alij nascens. Simile est quod Zacharias ait: Ecce ego adducam seruum meum orientem, siue germinantem. Accedit huc, quòd sanctum illud nomen tetragrammaton significat esse, uel essentiam. Vt in Exodo, ad Mosen: Ego sum ens, siue Ego sum quod est: &, Quod est misit me ad uos. tum etiam generationem. In Parabolis quoque Salomonis, quod nomen est eius, & quod nomen filij si nosti: per quod ostendit, appellationem filij Dei esse ineffabilem. hoc est humanis mentibus impos-

sibilem cognitionem essentiæ illius. Nomen enim cuiusque rei uerum & accommodatum est, per quod cuiusque rei natura & ingenium explicatur. Sicut in Genesi. Adduxit Deus omnem belluam ad Adam, ut singulis nomina imponeret. Et ut quicquid ille appellauit, ita est nomen eius. Aliorum autem filiorum Dei, qui plurimi sunt approbatione uirtutis, nec nomen, nec essentia, nec qualitates incognoscibiles sunt. Multitudinem autem essentiæ Dei attribui, non debet uideri tibi uel impium, uel nouum, qui tam es diligenter in sacrorum librorum uersatus lectione. In Genesi enim dicitur, In principio creauerunt dij cœlum & terram: quum constet, uniuersa esse à solo Deo summo & omnipotente condita, impiumque esset aliter existimare. sicut in Psalmo trigesimosecũdo dicitur: Verbo domini cœli fundati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Et in eodem libro Geneseos: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. De quo paulò pòst, Et formauit Deus hominem è puluere terræ. IV. Mos est loquendi regum, ut plurali numero utatur quum de uno loquuntur. CH. Est quidem, ut dicis, mos principum, sed longè post Mosen repertus & introductus. Neque enim in Pentateucho, aut in reliquis sacris uoluminibus, quæ omnia post Mosen fuerunt scripta, eam tu sermonis formam inuenies. Sed alia adijciam his loca. Malachiæ primo. Si Domini ego sum, ubi est timor mei? & in Psalmo centesimo trigesimoquinto: Confitemini dominis dominorum. Et adduco hæc tibi, non quemadmodum uerterũt nostri, sed sicut uos in Hebræo legitis. & apud Hieremiã capite tertio & uigesimo Peruertistis uerba deorum uiuentium, domini exercituum Dei nostri. & secundo Regum: Quæ est gens ut populus Israel, propter quam iuerunt dij ut redimerent sibi populum. & in Deuteron. Scito hodie, & cum animo tuo reputa (qua præparatione uerborum grande aliquod mysterium prolaturum se significat, quod esse oculis solùm mentis cernendum, nempe quod sequitur) quòd Dominus ipse est dij in cœlo suprà, & in terra infrà, & non est alius. Peto abs te, ut iterum atque iterum consideres, quid illud tibi uelit Geneseos decimo octauo, quod quum Dominus Abrahæ apparuisset, ille tres uiros uidit, & tanquam unum adorauit, & unitatis numero compellauit. Domine. Idem patriarcha missurus præfectum domus suæ ac capiendam uxorem Isaac filio suo: Pone, inquit, manum tuam super femur meum, & adiurabo te per Dominum cœli, & Deum terræ. Quid hìc audimus? diuinum aliquid est in femore Abrahæ, ut id tangentes, tanquam si arcam teneant fœderis, iurent per deum, non quemuis, sed dominum cœli & deum terræ. Si hoc ad fidem & sanctimoniam refertur uiri dei, cur non potius tangitur manus dextera, uel pectus sedes cordis, uel ipsum caput? Nihil tale: sed id tangitur, unde origo est Messiæ, in quo est Deus terræ, & Dominus cœli. Non iurando nominatur, aut demonstratur, nisi Deus, uel id in quo Deus habitare pro certo habetur: alioqui nefas est, & genus idololatriæ. In Esaia cantio Seraphinorum erat: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus exercituum, plena est omnis terra maiestatis illius. Trinitatis sancta expressa est, & dominus exercituum est Christus, cœlestiũ & terrestrium copiarum caput & dux. In quibus uerbis nisi grande atque inæstimabile mysteriũ fuisset conclusum, non fuisset uox Seraphinorum, ordinis cœlestium spirituũ supremi. Quid, quòd nomen illud Semhamphoras, siue tetragrammaton, Rabini uestri accurata & recondita religione, dignis tantũ discipulis, explicant per nomina duodecim & quadraginta literarum, quod sic expositum significat patrem, filium, & spiritũ sanctum: & adhuc clariùs & apertiùs, per nominationes quadraginta duarum literarum, quæ sensum hunc conficiunt, pater deus, filius deus, spiritus sanctus deus, unitas in trinitate, trinitas in unitate IV. Nouum est hoc omnino mihi. & inauditum. CH. Quære ex doctissimis uestrorum rabinorũ. & nostri qui hæc de intimis uestris monumentis depromunt, affirmant esse peruetus, obseruatum antequam omnia deprauaretis rabie & acerbitate odij erga nos. Vos autem nunc esse fere antiquitatum non alienarum modò, ut aliàs semper, sed uestrarum quoque ignaros constat. Si Iesus negâsset se esse Deum, uos asseuerassetis Messiam debere esse Deum, & dicta hæc à me citata, aliaque numero amplissimo collegissetis. Sed quia ille Deum se esse dixit, abominatur.

tur hoc odium uestrum, & Messiæ diuinitatem omnino tollitis.

QVOMODO IESVS IMPLEVIT FIDEM VATICINIORVM DE MESSIA.

SEd percurramus iam breuiter Christi uitam, & conferamus cum uaticinijs quæ erant de ipso, liquidùm profectò fiet, fuisse illum Messiam qui omnia ut erãt promissa præstiterit. IV. Si talis fuit Christus, qualem Euangelistæ uestri referunt, plurima indubiè uatum nostrorum oracula in illum competunt. sed nos historiam illam Euangelistarum uelut falsam reijcimus, uel ab ipsis pro arbitrio cõfictam. CH. Vestri rabini antiqui non negant uera fuisse quæ traduntur à nostris de Christo, sed in illum non congruere prophetias contendunt. Arguere autem Euangelistas uanitatis, recentiorum est, crescente odij aduersum nos rabie. quæ opinio si non est antiqua, unde potuerunt uestri isti diuinare, falsam esse ab Euangelistis contextam narrationem de Iesu? Quid, quòd Euangelistis non fuisset integrum quæ uellent confingere, uiuentibus etiam tum compluribus & Iudæis & gentilibus, qui nouerant Iesum, à quibus potuissent coargui. ita tota fabula, uelut ridicula, fuisset explosa. Nec pro re falsa & ficta uoluissent subire damna, cõtumelias, infamiam, tormenta, mortem. Quòd si fingere illis erat in animo, non eum finxissent, in quem uaticinia quadrarent, alia obliquè, alia obscurè: sed in quem rectè omnia, apertò, manifestò, ut nullus uel contradictioni relinqueretur locus, uel dubitationi. IVDÆVS. Audiamus quæso, quas habes pro te prophetias? CHRISTIA. Primum omnium, Deus fœmina concluditur: de quo est Hierem. 31. Nouum creauit Deus super terram, fœmina circũdabit uirum. si non de uiro illo magno atq; admirabili, qui in se diuinitatem continet, intelligitur, quid poterat dici ineptius, aut puerilius? num non uir omnis de fœmina nascitur, & à fœmina nouem mensibus gestatur? & prodit uir ille non communi more de fœmina ex uirili semine, sed de uirgine, spiritu Dei authore. Hoc erat imagine quadam expressum in Ezech. cap. 44. Et redire fecit me (inquit) ad uiam portæ sanctuarij exterioris, quæ spectat ad orientem, & erat clausa, & dixit ad me Dominus: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & uir non ingredietur per eam, quoniam Dominus Deus Israëlis ingressus est per eam. Cedò iam, quis alius est Deus Israëlis ingressus per portam clausam, quàm Iesus Christus? Deus enim in æterna illa sua & omnipotenti essentia ac natura nec ingreditur, nec egreditur, spiritus immotus, implens & continens omnia. Hoc est quod Salomon sibi dicit esse absconditum, Prouerb. 30. Via uiri in uirgine sua, quomodo in eam ingressus, quomodo ex ea egressus. Sed expressioribus uerbis Esa. 7. Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel. IV. Non est in Hebræo uirgo, sed Aalma, quod est puella. CH. Periti linguæ uestræ Aalmam dicunt significare uirginem adolescentulam absconditam, & sedula parentum cura custoditam, nec usquam in sacris literis Aalma de nupta dici. Sed quæ tandem erat puella hæc, aut quis sensus uaticinij? IV. Fore ut puella quædam, quæ erat in palatio Achaz, ferret uterum, & pareret. CH. O sensum tanta prophetia dignum. quàm uerum est illud, iram & odium oculos non habere. modò alij noceat, sibi non parcit. dum uultis uaticinia auertere à Christo, detruditis in cœnum & cloacas. Quæso expendamus ordinem prophetiæ. Perrexit deus loqui ad Achaz, dicens: Posce tibi signum à Domino Deo tuo, siue attollens te ad excelsa, siue in inferiora demittens, & dixit Achaz: Non petam, & non tentabo Dominum, & dixit: Audite ergo domus Dauid, nunquid pro nihilo est uobis molestos esse hominibus, nisi si etiam molesti sitis & Deo meo? ideo Dominus ipse dabit uobis signum. Animaduertite singula diligenter. Dominus offert signum Achaz, siue in excelsis, siue in imis, quumque ille signum omne uel aspernaretur, uel subterfugeret, conuocat propheta non unum aliquem de plebe infima, sed domum uniuersam Dauid, & eos ad audiendum atque intelligendum hortatur & excitat. & quando rex signum sibi non petierat, nec uolebat, affirmat Deum ipsum daturum signum populo suo, rem grandem oportet subijci post conuocatam domum Dauid, signum admirabile quod Dominus ipse ultro daturus sit illis. quod tandem est? prodeat. Ecce puella illa quàm uidetis, concipiet & pariet filium. Imò uerò parturient montes, &

parient murem ridiculum. O clausulam tantis præfationibus absurdam & inconcinnam, si is est sensus. si non est, ô uos Iudæos plusquam sacrilegos & blasphemos, qui ita contaminatis sanctas scripturas. Virginem concipere, & parere Mesfiam liberatorem Israelis, hoc est demum signum dignum Deo dante, dignum ijs quibus dabatur, nempe domo Dauid, dignum quod præcipuus propheta annuntiaret mundo uniuerso. Quid porrò sequitur? Et uocabitur nomen eius Emanuel, quod est nobiscum Deus. & hoc non periti uestræ linguæ dicunt esse scriptum literis illis, quibus nomen summi & ueri Dei consignatur. Additur: Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Et istud quorsum pertinet? quare per esum mellis & butyri sciet eligere bonum, & reprobare malum? an non omnes pueri illis uescuntur? IV. Edet dulce & amarum, ut eligat dulce, reijciat amarum. CH. Vtrum bonum est amarum? IV. Butyrum. CH. Non certe in hac regione, nec usquam. sed de Domino est intelligendum, qui uocabitur Deus nobiscum conuersans, conuescens, agens. & ut sciant omnes uerum esse hominē, uiuet non nouo & alieno & delicato quopiam more, aut cœlesti, sed communi humano: & aletur puer eisdem alimentis, quibus reliqui pueri, melle & butyro: sine discrimine uersabitur, ut experimento rerum nostrarum in se sumpto, depellat à nobis mala, adferat bona. Nam idem Propheta capite quinquagesimo tertio dicit, expertum illum esse infirmitates. Sed pergamus. Nascitur sub Herode, quod tempus erat prædictum Mesfiæ à Iacob moriente. Gene. 49. Non recedet sceptrum à Iuda, & legislator è medio pedum eius, donec ueniat qui mittendus est, & ad eum erit expectatio gentium. Herodes Ascalonita fauore ducum Romanorum transtulit in se regnum Iudæorum, quum esset externus, Idumæus. Herodes filius eius dictus Antipater, sustulit Iudæorum sanhedrim, hoc est ordinarios iudices populi, ac legis interpretes & authoritatem puniendi legis transgressores, qui erant ferè de tribu Iuda. His temporibus natus est Dominus noster fœlicitas summa, & qui erat promissus, & in eo gentes sperauerunt. Videtis enim quanta est multitudo gentium in nostram Ecclesiam ingressa. IV. Atqui ante natum Iesum Machabæi tenuerunt res Iudaicas, qui fuerunt ex tribu Leui. CH. Ex materno genere fuerunt de Iuda. & non ignoras quod scriptum est 4. Regum, tribus regalem & sacerdotalem fuisse commistas. Quid quòd legumlatores & iudices, de quibus modò loquebar, non defuerunt usque ad Herodem, qui concilium LXX. prudentum sustulit, iam inde à Mose constitutum, qui erat uelut senatus principi additus: quod quum etiam in Babylonia captiuitate perseuerarit, ab Herode abolitum est. Idem Herodes post occisos pueros iussit occidi proceres omnes de familia Dauidis. Multis annis pòst Vespasiani pater ac filius, qui ex sanguine Dauidis restarent, omnes sustulerunt, ne quis superesset ex regia stirpe. Hebdomades Danielis septuaginta ad tempora Iesu Christi pertinent: & de Mesfia esse prædicta, ne uestri quidem dubitant. Prophetæ uerba hæc sunt, ex reuelatione Gabrielis: Hebdomadæ septuaginta definitæ sunt super populum tuum, & super ciuitatem sanctam tuam, ad consummandum præuaricationem, ad abolendum peccatum, & expiandam iniquitatem, & adducendam iustitiam sempiternam, & finiendam uisionem & prophetiam, & ungendum sanctum sanctorum. Hæc omnia tanta & tam magnifica non possunt nisi in Mesfiam competere, & quidem in nostrum, non in uestrum. Nos enim nostrum esse dicimus sanctum sanctorum, & illius fauore ac gratia apud Deum delicta expiari, inque illo eo finem accipere prophetarū oracula. Porrò 70. hebdomadæ de annorum hebdomadis sunt intelligendæ, quemadmodum Ezechielis 4. & Leuitici 25. Numerabis septē hebdomadas annorū septies septem annos, & erunt tibi dies septem hebdomadarum annorum, 49. anni. Sed inter nos & eruditos uestros satis conuenit, de septenarijs annorū locutum esse Danielē. Quomodocunque autē hebdomadæ istæ cōputentur, siue à Cyri, siue à Darij temporibus, ad tēpora pertinent Christi nostri. Et quū tam multa prophetarū uaticinia in tēpus illud cōgruerent, persuasissimū fuit Iudæis ętatis illius, Mesfiam tum esse uenturū. & multi ex occasione tēporis, Mesfias se esse sunt professi: ut Iudas Galilæus, Ioseph Benzara, qui sub Mesfiæ nomine

aufus

ausus est aduersus Adrianum Cæsarem rebellare, cúmque Iudæorum plerique sunt sequuti. hunc in Bitera Adrianus fregit, & Iudæos omnes repulit procul à cōspectu Palæstinæ. instaurauit Hierosolymam, & de suo nomine uocauit Heliam. Fuit alter Barcozibas, dux rei militaris peritus, qui propter uictorias creditus est Mesfias. in qua opinione diu perseueratum est. quousque illum Adrianus idem propter scelera puniuit. Habes etiam apud Iosephum uestrū de multis, qui sub specie Mesfiæ seduxerunt populum, quos omnes Felix præses Iudææ deleuit. Idem author gētis uestræ Iosephus scribit, ætate illa repertū in sacris libris oraculum, quód illo tempore quidam ex Iudæa gente orbi esset dominaturus, cuius etiam uaticinij Suet. Tranquillus meminit. quod in alium cōpetere non potest, quàm in Iesum Christum. His tam multis támque euidentibus oraculis conuicti rabini uestri, ad figmenta sua confugiunt, natū quidem fuisse Christū sub Herode, sed propter peccata populi occultari: ut alij dicunt, in Sion cum angelis: ut alii, ultra montes Caspios: ut alij, per orbem mendicare, proditurum se, quum Deo erit uisum. Quod est, aut his mille annis frigintantum uestrum piaculum, ut propter illud Mesfias uester lateat? reuolue memoriā omnem superiorem, nunquam inuenies uos minus aduersus præscripta deliquisse legis Mosaicæ, minus procliues fuisse ad cultum idolorum, magis zelatores fuisse legis, quàm hisce annis mille. Si peccata uestra illum à uobis arcent, & iustitiæ sunt reductura, iam pridem oportebat eum uenisse. Ac ne in Christi tempora conferatur prædictio Iacob de regno tribus Iudæ confingitis regnum habere uos ultra montes Caspios, septum undiq; montibus arduissimis, qui transcēdi non possint. Facile est de ijs quæ nemo unquam uel uidit uel audiuit, mentiri: nec est ullus qui impudentiam uestram possit confutare. Sed ne tam licenter mendacia nobis obtruderetis, redarguunt uos prophetæ uestri, ut Amos 9. Ecce oculi domini in regnū quod peccauit, & disperdā illud de superficie terræ: uerūtamen non delebo prorsum domum Iacob, dicit dominus. & Ose. 3. Dies multos manebunt filijs Israel absq; rege & absq; principe & sine sacrificio & sine idolo & sine ephod & seraphim, postea reuertētur filij Israel & quærent dominū deum suum & Dauid regem suum & pauebunt dominū & reuertētur ad eum & ad domum eius in nouiss. dierum. Sic Oseas, quæ ad hæc referri tempora manifestū est, nam in Babylone nec multis annis māserunt, nec defuerunt eis principes, nunc uerò neq; regem habetis neq; principē neq; sacrificiū nec ornamēta pontificia nec ornamēta sacerdotalia nec idololatriā, & in nouiss. temporib. conuertimini ad deum & ad Messiam eius. Fuerunt ex uestris qui eò dementiæ sunt prolapsi, ut Danielem prophetā uirum desideriorū tantæ sapientię & sanctitatis, cętera quidē bene dixisse affirmēt, in hebdomadib. falsum esse. Hæccine est tanta uestra ueneratio erga legem & prophetas? Sed uos modò ne nobiscū cōsentiatis, parati estis ab his dissentire, qui uobis sunt sacrosancti tanto uidelicet est odium uestrū erga nos acrius quàm beneuolentia & pietas erga uestros. Quidā terminos omnes Messię assignatos confessi sunt præterijsse, redemptionēq; & liberationē Israelis in sola pœnitentia restare. Alij execrati sunt eos omnes, qui aduētui Messiæ terminos ponerēt quid facerēt miseri? Magni & longi sunt errores eorū, qui quod nusquā est quærunt & uestigant. Veritatis uia unica est, & simplex: falsum uerò multiplex, uastum, infinitū. Ante Iesum Mariæ filium, nemo ausus est profiteri se Messiam esse: decus illud Iesu Christo seruatū est integrum. post illum uerò multi dignitatem illam ausi sunt impudenter usurpare, quod cognoscere est promptum ex monumentis ueteris memoriæ. Vel dæmon quidam innumeram uestrorum multitudinem in mare demersit, quos professus Messiam esse se, aiebat se è Creta in terram promissionis transferre. Quid quæris? Tertio ab hinc anno Carolus Cæsar Iudæum quendam in Italia exussit, qui se constanter Messiam esse uestrum affirmaret, & inter uos quotidie est audire, natum esse Messiam, uel nescio qua in regione se patefecisse, uel aduentare, uel cōgere magnam manum ad bellum gerendum. Sed reuertamur ad institutam narrationem de uita Iesu Christi. Mater illius fuit è tribu Iudæ, & familia Dauidis Regis: ideo illa & Iosephus in censu illo uniuersali, qui sub Augusto factus est, uenerunt Bethleem, quæ ciuitas est

Dauidis,ad professionem nominum. Dauidi enim erat promissus, idcirco & in Bethleem natus est, de quo Michææ 5. Et tu Bethleem Ephrata, parum est ut sis é millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Quæ uerba conferri non possunt in Dauidem, qui uixit multis annis antea: nec de illo dici potest, quòd egressus eius sit à diebus æternitatis. Puer autem octauo die est circuncisus, & appellatus est Iesus, quasi seruator. & quemadmodum Iesus Naue populum Iudaicum in terram promissionis corporalem & temporalem introduxit, ita Iesus Christus pios omnes in æternam illam cœlestem, ut corpori respondeat imago. Sed in scripturis sæpenumero Christus progenitorum suorum nomine signatur, nam & appellatur Dauid, & Israel, & Adam. Sicut quum dicimus, ex hoc Ænea multi Æneæ nascentur. & apud Virgilium: Si quis mihi paruulus aula Luderet Æneas: quæ est loquendi phrasis linguis omnibus communis. IVD. Nomen hoc Iesu multi habuerunt ante filium Mariæ, multi cum illo, & multi post illum. Atqui Esaias dicit, Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini declarabit. CH. Gaudeo aliquando tandem dictum esse abs te aliquid acute. Præterea quod quidam uestræ linguæ eruditi affirmant, aliter scribi nomen Iesu Christi quàm Iesu Naue, aut Iesu Sydrach, aut Iesu sacerdotis, uel aliorum. Illud tamen conuenit in memoriam reducere, de quo non est meũ disputare, qui Hebrææ linguæ sum prorsus ignarus, nomen cuiq; aptum & uerum esse, per quod illius essentia uel intimæ qualitates explicantur. Nomen quidem exterius præcipuæ Christi actionis est Iesus, hoc est seruator. sed essentia illius appositissimè declaratur, si quis dicat eum Dei omnipotentis filium, Deum & hominem: hoc nomen omnino nouum est, neq; unquam antea est illo quisquam nominatus. & os domini illud declarat, qui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te: nec possumus tantum mysterium nisi Deo reuelante cognoscere, excedit enim captum mentium humanarum. Post dies autem quadraginta oblatus est templo, sicut Aggeus promiserat: Et ueniet desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus exercituum. maior erit gloria domus huius nouissimæ, quàm primæ. Velim dicas mihi, si non est molestum, qua in re est maior gloria templi huius, quàm prioris? IVDÆVS. Alij ex rabinis nostris dicunt gloriam esse ampliorem, quòd decem annis plus durauerit, quàm alterum. alij, quòd melius esset ædificatum. CHR. In utroq; uerò, perexigua est gloria: neque enim in gloria domus, uel structura, uel ædificatio, sed qui eam inhabitant. Sed nec uerum est, melius fuisse constructum. nihil enim structura templi posterioris ad prioris diuitias & magnificentiam quæ tanta fuit, ut prophanis legentibus penè uideatur impossibile. Et apud Esdram legitur, senes, qui Babylone redeuntes prioris templi meminissent, quum structuras & operis totiusq; sacri instrumenti magnificentiam copiamq; inter se compararent, illachrymasse atq; ingemuisse. Quòd si spectetur author, maior est prioris gloria, quàm posterioris. illius enim fuit Salomon, huius autem Zorobabel, & Iesus filius Iosedech. Sin opes & templi uasa, nihil fuerunt posteriora omnia præ prioribus. Sacrificia autem in prima domo multo plura, & quòd ad rem magis facit, sanctiora & quæ signis euidentibus approbarentur, ut igne cœlitus misso ad consumptionem holocaustorum. Gloria igitur maior secundi templi, de qua Propheta loquitur, ad Messiæ aduentum pertinet, qui præsentia sua amplius & augustius reddidit templum, quàm Salomon opulentia & miraculis. Abductus est puer à parentibus in Ægyptum, ad Herodis sæuitiam deuitandam. illic mansit annis plus minus decem, & quemadmodum pueritia corporalis Israelis, hoc est populi Israelitici nascentis illic in Ægypto est transacta, sic & spiritalis Israelis transigeretur: & quemadmodum ex Ægypto uocatus est Israel corporalis ad terram libertatis corporum, uocaretur etiam Israel spiritalis ad libertatem animorum. Oseas capite undecimo inquit: Puer Israel, & eum dilexi, & ex Ægypto uocaui filium meum. Si dictum est de uero Israele, is est Christus: sin de carnali, figura est quæ uim habet prophetiæ, ut mox dicemus. Sed de CHRISTO esse intelligendum, uerborum contextus declarat, quem animaduertas quæso,

Mane, inquit, succidendo succissus est rex Israelis. Conqueritur Deus, quòd Messias rex Israelis statim initio pueritiæ suæ, hoc est in suo mane & aurora, quæsitus sit ad cædem, & profligatus ex Iudæa. Iam hoc facto meruerat Iudæa gens illum amittere, uerùm Dominus non quid ipsi meruissent recordatus, sed quantum gentem illam propter eius maiores semper dilexisset, reuocauit filium suum ex Ægypto & ex gentibus, & in Iudæam reduxit: quem reditum sic optat Esaias cap. 16. Mitte agnum dominatoris terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion. Reuersus uerò cum parentibus, habitauit cum illis in Nazareth Galilææ, unde & Nazarenus appellatus est. in quo Samsonis imaginem expleuit, qui Samson uita & actibus suis Christum Iudææ genti repræsentabat. Hunc angelus Domini ad eius parentes missus priusquã gigneretur, iussit esse Nazarenum Domini. & apud Esaiam loco illo cap. 11. Et egredietur uirga de semine Iesse, & ramus de radicibus eius crescet. pro ramo seu flore aiunt uos in Hebræo legere, Nazaræus de radicibus eius crescet. IV. Est quod uelim tibi obijcere, antequàm pergas ad reliqua. CH. Quid tandem? IV. Quod non uidentur multa prophetarũ oracula fidem accepisse in uestro Messia. nam Esaiæ 2. dicitur de Messiæ tempore: Et conflabunt gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerari non nitentur. quod ait futurum in nouissimis diebus. In eandem sententiam cap. 11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, & uitulus & catulus leonis, iumentum & bubalus simul, & puer paruulus ducet eos, & uacca & ursa pascentur simul, accubabunt proles eorum, & leo sicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens super foramen aspidis, & super cauernam reguli ablactatus manum suam extendet, non nocebunt, & non perimentin uniuerso monte sancto eius, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris inundantis. In eandem sententiam Micheas quarto capite. Addit etiam Esaias, quòd montes humiliabuntur, & ualles extollentur: quæ omnia non uidemus in Messiæ uestri aduentu esse completa. CH. Dicamus paulatim de singulis. Primùm, de tempore non ignoras illud: Anni mille in conspectu Domini, sicut dies hesterna quæ præterijt. Nouissimi autem dies de ætate mundi, postrema intelliguntur: in qua nos sumus, non tam certa quadam & descripta annorum supputatione, quàm separatione rerum in tempore gestarum. Sic enim mundi ætates distinguũtur. Sunt etiam apud Prophetas dies nouissimi, extremum tempus gentis & regni Iudaici in Palæstina. Erit ergo, inquit Esaias, in postremis diebus non mundani temporis. quid enim gratia profuisset tam diu dilata? certe paucissimis, sed in ultimis diebus prophetiæ & regni & sacerdotij, quæ tria cessauerunt post Iesum Christum. Reliqua autem de pace, de concordia belluarũ, de montibus & uallibus, intelligis tu hæc omnia corporaliter, & non spiritaliter? IV. Ego uerò simpliciter, quemadmodũ lego: & religio est mihi, in uerbis Dei ac Prophetarum nimis esse curiosum. CH. Quid ego audio? putás ne per Messiæ aduentum mutatum iri hanc rerum naturam, ut leo ferociam suam & sæuitiam deponat, basiliscus uenenum. nec futuros montes, neque ualles? quid ergo illud est quod in Psalmo dicitur: Deferent montes pacem populo, & colles iustitiam. & Esaias idem: Mons Domini eleuabitur super montes. & in capite trigesimo: Erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui aquarum. Vides hìc montes futuros & colles etiam in die illa, quum erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis septemcupla, in die qua alligauerit Dominus contritionem populi sui, & percussuram plagæ eius sanauerit. Esaiæ 41. capite dicitur: Ecce posui te, ut traham, uel ut tribula noua habens ora, triturabis montes, & comminues colles, sicut quisquilias pares. Vis'ne hoc in sensu literali intelligere, sicut Amos nono cap. Ecce dies uenit, dicit Dominus, & accedet arator cum messore, & calcator uuarum, comportantes semen, & stillabunt colles mustum, et omnes colles liquefient. et Micheæ primo: Ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ, & liquescent montes subtus eum, & ualles scindẽt se sicut cera à facie ignis, sicut aquæ effusæ in præceps. & illud in Psalmo: Flumina plaudunt manũ, simul montes exultabunt. Quantũuis simplicitatẽ præ te feras, & obtẽdas religionem

intel-

intellectui sanctarum literarum, non arbitror te tamen adeò esse stupidum, ut hæc omnia eo sensu dicta accipias à prophetis, qui sensus etiam mulierculis & pueris esset ridiculus. Sed simulas temporis gratia, quia mecum disputas, tanquam cum prophano, inter tuos apertius sententiam tuam proferres. IV. Quorsum igitur sentes hæc pertinere? CH. Ad significandam æqualitatem, concordiam, & admirabilem sub Christi regno pacem. IV. Atqui pax non est sub uestro Messia perpetua. CH. Imò si animum uelis aduertere, inuenies sub illius regno maiorem & præstantiorē, magisq́ exoptandam omni hac pace corporum, quàm regna inter se & nationes pactis & fœderibus sanciunt. nónne pax consensio est & conformitas? hæc autem uel corporū est, quum quiescunt, nec inuicem contratendunt: uel animorum, quum inter se non concordant, & bene uolunt. Vtram harum ueriorem cōsensionem esse existimas? IV. Posteriorem hanc, quæ animorum est. nam altera illa corporum simulata res est, atque adumbrata. CH. Illam ergo ueram & germanam pacem multo est congruentius à Deo & peti, & dari. In ipsis porrò animis nostris unquam ne sando de affectibus & perturbationibus aliquid audiuisti? IV. Audiui non pauca. CH. Nulla est dissensio, nullum bellum grauius, nulla tempestas horribilior, quàm quum affectus illi in animo tumultuatur. Atrox est bellum inter uicinas nationes, atrocius, inter ciuitates eiusdem prouinciæ ac gentis: superatur hoc immanitate ac crudelitate à bello in eadem & intra eosdem muros, quod est ciuile. Quid si intra eundem sit hominem, atq; intra eundem animum? appellatione caret tantæ atrocitati satis apta. Non exiguum adfert hominibus beneficium, qui illorum corporibus quietem inter se, & consensionem conciliat. Maiorem autem pacem inducit, qui in humanis pectoribus reciprocum amorem indit. Qui uerò tranquillitatem affectibus importat, is pacem incredibilem & unicuiq; hominum cum semetipso infert, & hominibus inter se, quippe ex hisce animorum motibus existunt dissensiones omnes, lites, iurgia, bella, cædes: ut meritò pacem hanc Christus noster uocet, Pacem quam mundus dare non potest, sed solus Deus. Attulit igitur Christus pacem, quoniam amoris mutui legem in cordibus suorum instruit, qui animos affectusq; nostros obtemperare supremæ rationi ac ueritati docuit: quibus ex seminibus pullulat pax & concordia inter homines firmior multo atque stabilior, quàm pactis omnibus scientissimè & cautissimè præscriptis, & sanctissime iuratis. Idcirco Psalmista eam pacem sub Christo orituram prædixit, quę duret quoad auferatur luna. Non mutabit leo seritatem ingenij sui in aduētum Messiæ, non complanabuntur montes, neq; ualles intumescēt: sed homines qui leonina sunt ferocia, audacia, crudelitate, si iugum Christi lene & molle super ceruices suas recipiant, hoc est Christi doctrinam admittant in sua pectora, exuent naturam, & mores leoninos, habitabunt quietè & concorditer cum omnibus, hoc est cū mansuetis & simplicibus: inductaq; per Christi doctrinam charitate mutua, montes, hoc est proceres populi superbia deposita infimis se patientur adæquari. Quam tu pacem excogitare posses ueriorem, aut maiorem? ad quam ex prioribus signis denotandam, natus est Dominus noster tempore pacis uniuersalis, quemadmodum ueteris memoriæ monimenta referunt. Quocirca quod Propheta dicit, Non exercebuntur ultrà ad prælium: manifestam habet intelligentiam, hoc est, ubicunque Christus regnauerit, ibi uerus erit amor, qui dissensiones omnes & bella excludit. & in qua lege præcepta omnia atque admonitiones tendunt ab beneuolentiam, nullum conueniebat esse de bello, aut belli exercitatione præceptum, quemadmodū sunt in lege uestra: ut Iudic. 3. cap. Cedò autem de regno Messiæ quid uos sentitis? IV. Quid aliud quàm quod est in Psalmo 72. Et adorabunt eum omnes reges. omnes gētes seruient ei. CH. Quomodo ergo in alio Psalmo dicitur, Dominare in medio inimicorum tuorum? Isthuc quoquè an ad literam, ut regnum Christi super omnes homines exteriore significatione se diffundat, & pareant ei omnes, quemadmodum populus Israelis Dauidi aut Salomoni fuit audiens dicto? quod Deo ipsi nondum contigit, cuius exterioribus iussis nunquam gentes omnes obedierunt. Ita maiorem regem faceret Deus Messiā, quàm seipsum. Sed dic mihi, quomodo tantū regnū Messias parabit? IV. Ingēti ui armo-

armorum, Deo adiuuante. CH. Mahumetes quoq; de se dicit, missum se à Deo per uirtutem armorum, Christum uerò missum per uirtutẽ signorum & miraculorum. Sed opus quod est multis commune, non creditur unius proprium: & quod assecuti sunt latrones atque homines sceleſtiſsimi, Deoq; inimici, non est credibile esse id quod Deus charissimo sibi homini tanquam peculiare & amplissimum donet munus. VI armorũ multos scimus ualuisse homines impuros ac impios, cursumq; uictoriarum illorum nunquam esse interruptum: uelut Alexandrum, Cæsarem, Achillem, Syllam, Dionysium. & humanis uiribus uideri posset asſignandum esse tantum opus Dei, sicut de incrementis imperij Romani, quæ fuerunt maxima, & quantumcunq; Christus egisset ingentia miracula, semper ad posteros manasset suspicio, secutos illum homines fuisse uel metu tantæ potentiæ, uel spe maximarum utilitatum. Quid, quòd bellũ genus immanitatis omne ac sæuitiæ superat. Ea igitur re tam tetra atq; atroci, credibile fit tibi Deum euecturum fuisse, quem unicè haberet charum? Nam quòd gens olim uestra cœlitus adiuta est bello, factum id est propter scelera illarum gentium ad quas transibat. Adde, quòd carnales & dubij & meticulosi Iudæi, nisi uires bellicas sui Dei sensissent, ad alios statim deos defecissent, quos existimassent magis bellaces, ac proinde potentiores: sicut fecit Achaz. Quanto ore intonatis uos, Deus sabbaoth, Deus fortis in prælio: at nos dicimus, Deus pacis, Deus totius consolationis. Quanto uerius ostenditur opus & auxilium Dei, si, quod est illius proprium, ex rebus paruis magnas proferat, ex infirmis fortia, ex abiectis sublimia: quod in Christo est declaratum, quem ex tanta humilitate euexit ad regnum incredibile: ut libere in animis dominetur potius, quàm ut cogat corpora. Vtrum tu tandem existimas maius esse regnum, ac uerius, diuinoq; illi similius, in belluas, an in homines: IV. In homines: quia sunt liberi. CH. Vtrum maius in corpora hominum, an in animos: IV. Eadẽ ratione in animos. CH. Iure. Nam arma cogunt corpora, animos non cogunt. quippe usu euenit plerunq;, ut pareant corpora, animi sint auersissimi atq; inimicissimi. amplius ergo & excellentius regnum tributum est Christo à patre, ut in liberas mentes dominetur, quàm esset uester Messias habiturus, aut Mahumetes habuit commune cum tot latronibus. Dominatur ergo Christus noster in illorum mentibus, qui gratiæ illius fidunt. corporum etiam omnium est dominus, quemadmodum dæmonum & malorũ hominum qui illi aduersantur, per hæreditatem quam à patre accepit. De hoc testificatur psalmus 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem & possessionem tuã terminos terræ. Nec solùm in mẽtes omnes & humana corpora accepit imperium, sed in ipsas naturæ leges, quas mutauit quoties fuit ei uisum, numerosa multitudine & uarietate miraculorũ, quæ ille ad salutem omnium edidit, ut ostẽderet se ad homines corpore & animo seruandos uenisse & de exteriori beneficentia interiorem colligerẽt, amoreq; accenderentur erga deũ tam benignum. de quibus tam admirandis portentis prædixit Esaias: Dicite stultis corde, confortamini, ne timeatis, ecce deus uester cũ ultione ueniet, & uidebitis retributionem dei. Ipse ueniet, & saluos faciet uos. tũc aperientur oculi cæcorũ, & aures surdorũ patebunt. Tunc saliet sicut ceruus, claudus, & laudabit lingua muti, quia sciſſę sunt in deserto aquę, & torrentes in solitudine. Res omnes Christi & altæ sunt & profundæ, ut cœlũ: quod & si inferius uidetur esse sub nobis, ipsum tamen ex se ubiq; est excelsum. sic Christi sublimitas fuit nõ possidere pecuniã, nõ arma, nõ agros, nec familiã, neq; domum, neq; illis ullo modo indigere, sed uiuere animũ illum excelsissimũ in se reductum, & seipso contentum. Multi ei contradixerunt, multi affecerunt conuitio, insidiati sunt, detraxerunt: in quibus omnibus declarabatur firmitas magnitudinis, quæ nullo moueri posset impulsu, & altiorem esse illum quàm ut ad eum possent illa pertingere. Neque uerò Dominus noster cursum uitæ suæ ad propheturũ oracula temperauit atq; accõmodauit. Nõ enim sic uixit, & magna illa egit atq; admirabilia, quia fuerũt de se à uatibus prædicta: cõtrà potius prædicta fuerunt, quia ille erat acturus. Non seruit similitudini aut imagini ueritas, nec corpus umbrę, sed ẽ cõtrario. Idcirco interdũ dissrepãtia est aliqua inter prophetiã & actionem Christi, quanta esse solet inter corpus & um-

& umbram siue imaginem. Alia est igitur quærenda ratio actorum Christi altior & præstabilior, quàm quòd ea essent de eo scripta. IV. Non uenit unquam inter nostros in controuersiam, quo minus facilè credant magna esse à Christo edita prodigia, ad persuadendum mundo rem adeò nouam & insuitatam, & tam pugnantem cum opinionibus receptissimis. CH. Quid tu de eiusmodi miraculis censes? nam ego libro quodam meo manifestissimis rationibus uideor edixisse, non ui atque ope malorum dæmonum esse acta, sed Dei. IVD. Quidam ex nostris doctoribus longè diuersam afferunt rationem & causam miraculorum Iesu. CH. Quam tandem? IV. Vereor eloqui, ne tu mihi fortè irascaris. CH. Noua modestia. Dic omnia quantum uoles apertè. Nam ueritas hominū, cæmenta nō reformidat. IV. Alij asserunt magicas artes illum in Ægypto didicisse, quū esset puer. Alij narrant, fuisse in tecto tēpli Salomonis margaritū quoddā ibi à Salomone collocatū, in quo rex arte & sapientia illa sua nomen Dei uerū insculpserit, quod legere quidē quisque poterat, sed addita erat in eū execratio qui exscripsisset aut didicisset. Excubabāt quoque leones duo pro tēpli foribus catenis alligati, quòd ibi rex idē posuerat, obseruātes nū aliquis edidicisset. Quòd si fecisset, ita rugiebant atrociter, ut ille expauefactus obliuisceretur: sin uerò exscripsisset, partim ex leonum rugitibus, partim ex grauissima detestatione rumpebatur ilicò medius. Iesus autem ben Ioseph, & ben Mariæ, pro nihilo execrationem habens & leones, descripsit nomen illud in schedula, & ne ab scrutantibus inter uestimēta deprehenderetur, discidit scalpello aliquantulum ex pelle suræ, ibique consuit, & quamuis in templi exitu supra solitum leones rugirent atque indignarentur, ille nihilominus magna usus animi constantia, euasit illorum uim atque ferociam, & deinceps ope diuini nominis adiutus admiranda illa perfecit. CH. Lepidissimam profectò fabellam narrasti. rogo te, tu credis hæc? IV. Quid ego credam nihil attinet dicere, scripta sunt hæc quidē certè in libro magnæ authoritatis ac fidei. CH. In quo? IV. In Thalmud. CH. Sed reuertamur ad calumniosas uestras suspiciones. Magiam dicitis Dominum nostrum in Ægypto didicisse, & ex ea cognitione esse miracula quæ egit. Crimen hoc magis in uestro Mose posset locum inuenire, quàm in nostro Iesu, nō quod Mosem uirum Dei insimulare uelim, aut præstringere, quod esset nefas: sed de iniquitate uestra conqueror, & damno uecordiam, qui id nobis obijciatis, quod in uos potius competat. Multa facta sunt supra naturæ uires per manū Mosis, multa à Christo. Moses cōscripsit sua, scripserunt de Christo ij qui uiderunt, quique acceperunt ab ijs. qua igitur ratione Mosen Dei amicum creditis, non Christum? neque enim certius habetis atque euidentius argumentum eorum quæ Moses de se prodidit, quàm quæ sunt de Iesu memoriæ mandata. Quid quòd Christus grandiora egit, & propinquiora diuinitati, & quidem sine humana doctrina: quum Moses omni Ægyptiorum sapientia legatur institutus, & ab Ægyptijs insimulatus magiæ. quod facilius est credere de illo, qui in Ægypto natus, & educatus in regia, tempus omne usque ad ætatis maturitatem, quum à Domino uocatus est, in Ægypto trāmiserit, quàm qui infans in Ægyptum ingressus, septimo ætatis suæ anno illinc discesserit. Confer utriusque & res gestas, & doctrinam inter se, propiorē inuenies magiæ Mosem quàm Iesum: tum etiam uitam innocentiorem, & puriorem doctrinam, ac magis cœlestem. IV. At contradicit Mosi. CH. Num non satis longo sermone patefactum est, non illum Mosi contradicere, sed Mosem approbare, sed spiritali legis illius declaratione augustiorē ac diuiniorem reddere? Expende autem, quemadmodum Dominus noster prodigia ediderit. nihil unquam fecit ut magus, non ex præparato, non ficiè & impostura oculis facta, nō quod magi solent, ad auram popularem captandā, & ad proferendū nomen, uel ad quæstum aliquē pecuniæ. Omnia illius miracula ad utilitatem aliorum spectauerunt, & in rebus necessarijs fuerunt edita. Quòd si Christus puer adhuc, annorum septem, eam magiam in Ægypto accepit, per quam tam stupēda opera proferret, cur senes uniuersa uita in studio Ægyptiacæ sapientiæ detriti, nihil illorū poterant præstare? Non Pythagoras, & Eudoxus, & Plato, & reliqui Græci philosophi, qui Ægyptum institutionis gratia penetrarunt: non ijdem ipsi Ægyptiorum numinum

num sacerdotes. Iam uerò Christi miracula ex magia sunt, quid apostolorum miracula, & martyrum, quorum iniri numerus non potest? nam illos quoque grandia & admiranda patrasse opera necesse est, alioqui Christo digresso tota paulò pòst eius authoritas & prædicatio refrixisset. Quomodo magia hæc ab alijs ad alios tradita est quasi per manus? Quod porrò magiæ genus hoc, aut quæ utilitas, omnibus temporis momentis uenire propter Christum in periculum capitis & fortunarũ, uitam per exquisitissimos cruciatus amittere? Quod si Christus hac fretus magia, uetere Mosis uia relicta nouã instituit, & semetipsum extulit ac celebrauit, cur non & martyres quoque eandem peritiam nacti, ad se atque ad sua commoda magiam hanc referebant? quin malebant ipsi beati uiuere, quàm atrociter pro Christo interfici. Sed transitis ad opem nominis diuini: non potestis duo hæc pariter uincere, ut per magicam artem, & per dei nomẽ operetur. Tametsi fabellam istam de nomine dei, equidẽ non refutarem, nisi legeretur in libro tantæ autoritatis, & proferretur sæpenumero à multis uestrorũ contra nos, tanquam res uel certa uel ingeniose saltẽ ficta. Primum omniũ quæro ex uobis, quomodo tota hæc fabula nata est post Christi aduentum? cur antea tam præclarũ margaritũ ignorabatur? & leones adeò zelatores decoris ac maiestatis templi, rẽmne tam grandem tam inusitatam tam publicam nullis esse unquã literis proditã? quid leones illi, eránt ne immortales? tot annis potuerunt perdurare, quot inter Salomonẽ & Christum fluxerunt? quid illis factũ est, cum caperentur Hierosolymæ ab Ægyptijs & Babylonijs? cur non tunc rugiebant ualidissimè, quũ Ægyptij, quum Assyrij, quum Macedones, quum Romani ingrederentur, & polluerent omnia, & quum sola relinqueretur Hierosolyma? An leones illi semper ante templum excubabant? Iam margaritum illud nulla ex tot templi illius direptionibus sublatum fuit? Sed quid erat, quòd lector nominis illius facere poterat miracula Salomon, qui tam probe nomen illud nouerat, nullum legatur edidisse? Imò contrà, deerrasse ad postremum à recta pietate, & quam pater Dauid cõstanter fuerat secutus, ad idololatriã. Quæ autem erat inuidia Salomonis, prohibere, ne quis nomine Dei adiuuaretur, quũ Deus uelit beneficia sua omnibus patêre? An si Deus aliquid condidit in communem usum, non est is inuidus, & scelestus, qui arcet alios? Quid incommodi nasceretur, si inuocatione diuinæ opis res admirandæ fierent? an non maior dei apud homines authoritas & reuerentia, & auerterentur multi ab idololatria? Quòd si extrà non licebat nomen illud efferre, sed in templo legere, ibi certe miracula fuissent à quouis passim acta: quod non fuit ita. Iam si alijs rugitu leonum territis sacrũ nomen excidebat, quod edidicerant, cur non & Christo? Si alij crepabant medij execratione illa, quin & Iesus? tanto peius usurus illo nomine, quàm alij omnes, nempe ad abrogationẽ legis diuinæ? Age uerò, utrũ deus facit miracula propter nomen, an nomen propter deũ? èstne deus nomini suo alligatus, ut inimico & hosti suo capitali faueat, uelit nolit, solum quia nomẽ illud pronuntiauit, & mutet naturæ ordinem? ea uerò incãtatio esset, nõ inuocatio: si certis præscriptisq́ sonis mouetur deus, ut canis, uel equus, quo nihil est magis impium. Vides fabellam malè concinnatam, seipsam dissoluere. IV. Præstabit, ut arbitror, de sacris literis loqui, quæ nobis sunt uobiscum cõmunes, quàm de ijs quæ sunt nobis peculiaria & propria. CH. Loquamur sanè, nam id malo. sed non sum tamen passus ignorare te qualia essent, quibus tanto applausu assentiremini. Cum miraculis Christi cõiuncta est illius doctrina, uos Messiam uestrum nõ dicitis docturum. IV. Non puto. CH. Videlicet, nimium erit occupatus castrensi exercitatione, regno ordinando, iuri dicũdo, & alijs quæ sunt regię potestatis. Sed de Messia tamen Esaias scribit: Spiritus Domini super me, eo quòd unxerit Dominus me. Ad annuntiandum mansuetis misit me, ut alligarem contritos corde, ut prædicarem captiuis libertatem, & uinctis apertionem carceris: ut prædicarem annum uoluntatis Domino, & diem ultionis Deo uestro, ut cõsolarer omnes lugentes: ut ponerem lugentibus Sion, ut darem eis gloriam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu stricto, & uocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, ut glorificer. Quid uerò est euangelizare pauperibus, nisi afflictis &

miseris,& à ueris illis ac sempiternis bonis inanibus adferre nuntiũ,uenisse redẽptionem ac salutẽ,ut per fiduciam & amorẽ redemptoris iungantur cum Deo, & abundent ueris bonis ac maximè optabilibus? quanto hic nuntius melior, quàm ille, Redite Hierosolymam,affluetis auro & argento,tritico,uino,lacte,melle, multis pecoribus,quæ possitis & in templo mactare,& deuorare ad saturitatẽ. Pergo autem interrogare:Quis erit rerum status Messiæ uestri,quæ conditio uitæ? IV. Beatissima, in omni abundantia,& copia earum rerum quæ desiderari possunt in uita, opibus, uoluptatibus,honore,potentia,de quo scriptum est in Psalmo: Gloria & diuitiæ in domo eius. CH. Iam sæpe de eo uos reprehendi, quòd nimis carnaliter omnia intelligitis. Agnoscetis'ne illum quum uenerit? IV Etiam,& quidẽ lætitia incredibili perfusi. CH. At psalmi & libri uestrorum prophetarum nihil ferè loquuntur aliud,quàm Messiam laborum atque ærumnarum omni genere afflictum iri:& quæ Dauid,Esaias,Hieremias,& prophetæ reliqui de mœstitijs & calamitatibus dicunt, ad Christum referuntur omnia,&de illo scribuntur sub persona,neque in illos ipsos qui dicunt,possunt competere. sed sancti uiri ex zelo transferunt in seipsos, quæ uident passurum Christum:&tanquam ipsi eadem patiantur,sic scribunt. quod annotare est in multis psalmis Dauidis regis. Ex eodem zelo sunt execrationes illæ & ultiones, quas à Domino petunt de ijs qui tot afflictiones Messiæ erant adducturi,neque enim fuisset uel probitatis,uel mansuetudinis illorum,& potissimum Dauidis regis, qui de mansuetudine potissimum Deo placuit,ut inimicis & hostibus suis tam dira imprecarentur. Et quòd non sitis Messiam cognituri,uestri uates prænuntiarunt. ut Esaias:Cur ueni,& non erat quispiam:uocaui,& non erat qui responderet?& Hieremiæ decimoquarto: Expectatio Israël seruator eius in tempore calamitatis, quare futurus es ueluti peregrinus in terra, & tanquam uiator qui declinat ad pernoctandum? quare futurus es ueluti uir attonitus, tanquam fortis qui non potest saluum facere? Tota eius uita inter pauperes, & homines simplici ac demisso corde transacta est. hoc est quod dicit Esaias:Ad annuntiandum mansuetis misit me. illi enim gratiores semper fuerũt deo, hoc est,legibus & monitis diuinis accipiendis aptiores, quàm de opibus uel potentia turgidis,uel de literis,aut ingenio. Appetente autem supplicij tempore, quod ei erat à patre scriptum,Hierosolymas est ingressus asello uehens:cui obuiam processit uniuersa multitudo,& regia illum pompa excepit. de quo est illud Zachariæ: Exulta filia Sion,ecce rex tuus uenit tibi mansuetus,sedens super asinam. IV. Cuiusuis erat id facere,soluere asellum, qui pro porta castelli alligatus erat in usum publicũ, & insidentem in eo Hierosolymam ingredi. CHR. Si tam leue id tibi uidetur,& cuilibet factu facile, quid magnum aut animaduertendum prænuntiat Propheta? Est quidem cuiusuis asino uehi,sed non cuiusuis ita mouere animos totius multitudinis, ut recipiatur more regio. Et hoc est magnum illud quod in prophetia continetur, quum filiæ Hierusalem promittitur rex suus mansuetus, asinæ insidens. Sed quum ille uiam ueræ pietatis ostenderet,& humanum supercilium concuteret, multaque in eos diceret qui pro diuinis legibus inuenta & traditiones suas populo seruandas proponerent, exarsit in eum atrox illorum inuidia, qui populum prætextu religionis obnoxium sibi habebat:nempe sacerdotum,pontificum,scribarum & pharisæorum. ab illis igitur captus est,& ad Pilatum præsidẽ adductus. Iosephus scriptor uester,18. Antiquitatum disertis uerbis scribit,inuidiam procerum synagogæ causam fuisse mortis Christi. IV. Nulla'ne fuerunt crimina? CH. Quę nam uos dicitis fuisse? IV. Hæc,quòd se dei filiũ faceret,patri ęqualẽ. quòd ad uenerationẽ alterius Dei homines hortabatur, & legẽ Mosi datã abrogabat,cõtradicebat patrũ traditionibus,uiolabat sabbatum:in eo enim sanabat morbos,& quendã sanitati restitutũ iussit grabbatũ suũ,in quo ęger decubuerat,portare in sabbato. professus est posse templũ dei soluere,& triduo illud reædificare. CH. De diuina generatione satis disputauimus,dicamus sigillatim de reliquis. Primum quidem crimen graue,& morte dignum,si modò uerum. sed ipse semper eum à quo Moses legẽ accepisset, uerũ atque unicum esse Deum constanter affirmauit,illũ esse patrem suum,illũ se uenerari & colere, illũ esse ab omnibus & amandum,

dum, et colendum. Quid tu dicis de alio Deo colendo, aut de lege Mosaica antiquanda? esset hodie quisquam in uniuerso genere humano præter uos, qui legem uestrã tam rigidã, asperã, immitem, & multis locis ad literã puerilem, adduci posset; ut crederet esse à Deo datam, nisi hoc Christus affirmasset? quem mentiri nefas est. Non alium Deum docebat colere, sed hunc ipsum uestrum & nostrum rectè colere: non aliam legem abrogabat, sed huic isti uestræ lumen & solem adferebat, ut Deum uerè & ex animo coleretis, non intenti in hæc uitæ commoda, sed ad bona illa cœlestia & sempiterna. In tota Euangelij historia nusquam reperietis dictum, aut iussum, à Christo, ut aliquid quod in lege contineretur, quantumlibet leue, non obseruaretis, quin ad euitandam eiusmodi calumniam noluit ipse per se legem aduētu suo superfluam iam & mortuam abrogare, sed post ipsum cœlo receptum, apostoli eius docente spiritu sancto soluerunt genus humanum intolerabili iugo uestræ legis. Traditiones uerò patrum nec reijciebat, neque infirmabat, sed querebatur & reprehēdebat, quòd homines illis magis tribuerent, quàm præceptis ipsius Dei: & quòd quum essent tam multa à Deo iussa, homines improbi atque importuni grauius adderent onus ex suis inuentis, quæ inuenta non illi ad custodiam pietatis, sed ad gloriam & quæstũ suum excogitassent. Tum demonstrabat, quum res posceret, non esse traditiones huiusmodi magnopere curandas, quę spirituum puritati conuenirent, maioris semper habenda momenti, quàm omnia corporalia. De sabbato uelim mihi dicas, an sanare in eo sit sabbatum uiolare. quod enim opus potest in sabbato fieri excellentius, quàm hominis summæ necessitati opem ferre? an non tu edis in sabbato? IV. Non possem aliter uiuere. CH. Facilè posses uiuere cum inedia unius diei. IV. Fortassis adirem periculum salutis & uitę. CH. Maius adit periculũ, & minus potest uiuere, nisi sanetur. quid, non deambulas? non uestiris? non loqueris in sabbato? an hæc sabbatum non uiolant, sine quibus uiuere & saluus esse potes? summam opem & salutem alicui adferre, uiolat? In sabbato ipso nónne tu ægroto tuo & cibum & pharmacum porrigis ad morbum curandum? tibi hoc licet, & non licebit illi hunc totum morbum curare ac tollere? & tu id facis pharmacis & manuum opere, ille solo uerbo. IV. At quidã in sabbato lectulum suum gestauit, illo iubente. CH. Tu fers ut Christus tantopere sit Deo gratus, ut naturæ leges iubente illo mutentur: & non feres, ut possit in sabbato aliquē iubere lectulum suum tollere. quid si tibi erepta fuisset toga, & restitueretur in sabbato, nónne reciperes & tolleres? non tu in sabbato admoues sellam mensæ ubi sedeas? & postquã pransus es, aut cœnatus, surgis, & deponis? Sed puerilia sunt hæc, nec intelligitis quòd sabbatum estis iussi tam diligenter obseruare, & qua sanctificatione: nempe requiem illã, qua post labores istos uitæ necessarios conquiescens animus & sedatus, assurgit ad Dei contemplationē & amorem. de quo est illud in Psal. Vacate & uidete, quoniam ego sum Dominus. Postremũ crimen est, quod dixerit: Possum destruere templum hoc, & tribus diebus instaurare. Equidem non uideo quid atrocitatis aut inuidiæ habeat dictum illud, ut pro crimine possit arripi cruce dignũ. quis unquam uerbi iactantiã, quæ sine Dei blasphemia, aut seditione diceretur, capitaliter uindicauit? Si præstare Christus poterat, quod promittebat, admirandũ erat uerbum potius, quàm insectandum: si non poterat, irridendum. Iussissent uidelicet pontifices, & alij, quibus erat inuisus, ut minus aliquod templum extrueret anno uno, quod ni fecisset, triumphassent de illo inimici sui, tanquam de homine uano & iactabundo, & omnem ei ad uulgum authoritatem detraxissent, quo nihil erat illis magis in uotis. Sed uerbũ illud quem in sensum diceretur, parũ intellexerunt in pręsentia qui audierunt. nam quum ingressus esset Iesus templũ, & turpem illinc mundi nationem eiecisset, rogarunt eum Iudæi, ut signũ aliquod præberet argumentũ fiduciæ & potestatis suæ. Iesus more cùm prophetarum omniũ, tum suo, signum illis demonstrat nõ friuolum, non tēporarium, aut humile, quale ipsi poscebãt, sed magnum, admirandũ, sempiternum, de resurrectione sui corporis futura triduò post eius mortē: quod quidē corpus uerius & sppositius erat tēplum, quàm saxeum illud Hierosolymitanum, in quo corpore propius & præsentius numen habitabat. Hæc quidem ad

crimina, quæ inimici quidē eius requirebāt diligenter. Sed maximū & grauissimum erat crimen, excellentia sanctitatis & doctrinę, quibus & illorum coarguebat uitam, & iniquā autoritatē eleuabat. Sed quum tantæ esse uulgo existimationis, non temere audebāt in illum manus inijcere. Obseruāta est occasio, qua id posset tutè fieri. Vnus ex illius discipulis triginta argenteis illum prodidit, nec istud tacuerunt oracula, Esaiæ 11. Et appenderunt mercedem meā triginta argenteis. & dixit Dominus ad me: Projice illos ad thesaurarium, ad magnificentiā gloriæ qua preciatus sum ab eis. Captus autem desertus est à suis omnib. de quo Zacharias idem: O gladie, suscitare super pastorē, & super uirum socium meum, dicit Dominus: Percutiā pastorem, & dispergentur oues. Manifestum est, nō de quolibet pastore dici, sed de Messia pasto re maximo, & Deo cōiunctissimo. Ex lamentationib. Hieremiæ si hoc uacat animad uertere, quod tanti esset momēti, prima duo capita ad Ecclesiā uel animā pertinēt, tertium ad labores et ęrumnas Christi, cuius exordium est: Ego uir uidi afflictionem in uirga afflictionis eius. quā afflictionem humani generis uir ille princeps uirorum miseratus, caput suum molestijs & calamitatib. huiusmodi subiecit; & se pro hominib. quorum esset caput, quasi uicarium tradidit, de quo dicit: Me duxit, & ire fecit in tenebras, & non in lucem. profectò cōtra me conuersus est, uertit manum suā tota die, consumpsit carnem meā & pellem meā, cōfregit ossa mea: & quæ sequuntur, in nullum alium quàm in Christum cōgruentia. inter quæ sunt, Fui subsannationi toti populo meo, cantilena eorum tota die, dabit percutienti se maxillā, saturabitur opprobrijs. & in quarto cap. describit excisionē Hierosolymitanā, quā lamentatur accidisse propter peccata prophetarum eius, et iniquitates sacerdotum eius, qui effuderunt in medijs Hierosolymis sanguinem iustorum: Mouerunt se, inquit, ut cæci in plateis, polluerunt se in sanguine, ut non possent qui tāgere uoluissent, cōtingere uestimentum eorum. Istud de posteriore excidio intelligendum est, nam prius illud regis Babyloniæ, omnes ad unum fatentur cōtigisse propter idololatriā regum Iuda. Iste uerò effusus cruor, quo se Iudæi polluerunt, Christi est, & apostolorum eius, propter Christum. Itaq; & clausula tantę calamitatis hæc est: Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in foueis eorum. de quo dixeramus, Sub umbra tua uiuemus inter gentes. uidelicet Iudæi ipsi exciderunt sibi maximā illā patrum omnium spem de salute Messiæ, qua una ita cōfidebant, ut munimēto illius nihil uideretur esse tam graue & atrox, quod formidarent. Christi & Domini multi sunt, sed Christus Dominus spiritus oris nostri unicus est Deus, per quem unum uiuimus ac spiramus. De Osea intelligi non potest, qui captus nō fuit. Zedechias autē non is erat, quem Hieremias propheta tam sanctus & tam liber, spiritum oris nostri uocasset. Deniq; de illo Christo propheta loquitur, quē in foueis populi Iudaici captum fuisse, causa fuerit excisionis totius gentis. Post captiuitatē & carcerē secutæ sunt irrisiones, cōsputationes, alapæ, & cōtumeliæ, ac uexationes aliæ: de quibus est Esa. 50. Corpus meū dedi percutientibus, & genas meas uellentibus, faciē meā non abscōdi cōtumelijs & sputo. De quo tandē hæc dicuntur: an de propheta ipso, qui nihil tale passus legitur, & harum uisionum tēpore in magno erat honore apud reges Iuda? Sed præcedentia testantur de illo esse, qui dicit, Cur ueni, & nō erat quispiā: uocaui & nō erat qui respōderet: nunquid ad redimendum debilior facta est manus mea? aut non est in me potentia ad eruēdum? Actus est in crucem, à ligno enim sæpe extitit apud patres salus, imago & uaticinium ligni huius: ut in arca Noē, in arca fœderis, in uirga Mosis, & in ligno iniecto in aquā amaram. Eleuatus est, & quasi ostensus uniuersis gentib. ad salutem intuentium & confidentium: quēadmodum Moses serpentē in deserto proposuit sublimē & conspicuum uniuerso Israël, ad remedium eorum qui essent à serpentibus lethaliter sauciati. Tunc humanitas Christi abiectissima uisa, & hominibus infimæ cōditionis inferior, ita ut absterriti & pudefacti fugerent propinqui ac necessarij, sicut in Psalmo dicitur: Fugasti à me notos meos, posuisti me abominationem illis. Procul auertisti à me amicum, & notos meos in tenebris, & formosissimus omnium uirorum adeò tempore illo gratiā pulchritudinis amisit, ut esset illum cognoscere multo difficillimū, quēadmodum Esa. prędixerat: Ecce intelliget seruus meus, exal-

exaltabitur,& eleuabitur,& sublimis erit ualde. Queadmodum admirati sunt super te multi,sic corruptus est præ uiro aspectus eius, & forma eius præ filijs hominum. Sic asperget gētes multas,super eum claudēt reges os suum:quia ij quibus nō est narratum,uiderunt:& qui nō audierunt,intellexerunt. Et paulò pòst: Non est ei forma, neq; decor:et uidimus eum,et non erat aspect⁹:despectus est,et abiectus inter uiros.

IV. Vaticinium hoc in Israelem nostri cōferunt,nō in Messiā. CH. Cōfingunt uestri & asseuerant quicquid est collibitum. sed rationē & audiri & ualere æquius est, quam asseuerationem uestrorum quantumcunq; acrem & pertinacem. de eo quod capite Esaias 53. iam antea disputaui,satisq; multis uerbis,quod erat facillimum, demonstraui,nō posse illud ad gentē uestrā conuenire. Neq; istud alterum quod est Esa. 52. obscurius est,quādo enim admirati sunt multi Israelem,hoc est populum Iudaicum? Imò semper inuisi et exosi fuistis cunctis nationib. maximeq; omnium uicinis. Quid grauius Ægyptij oderunt,quàm uos,quum illic peregrinaremini? In deserto non minus Palæstinæ populis abominabiles atq; detestabiles, quàm ipsi Deo. In Palæstina exosi,uexati, pressi à finitimis ciuitatib. deinceps magnarum nationum præda uilissima,contempti & irrisi ab omnibus. Reuolue maiorum tuorum ueterē memoriam, nullum unquā inuenies tempus,in quo admirationi fueritis nō dico multis, ut est in uaticinio,sed uni aut alteri homini. Sed neq; uos unquā admirationē meruistis. nunquā enim coluit Dominum Deum suum ad præscriptum legis Mosaicæ. Pontifices & principes populi magna conuitia & subsannationes fecerunt in Iesum cruci affixum,sicut prędidit Oseas: Ego redemi eos,& ipsi locuti sunt cōtra me mendacia. super triticum & mustum collegerunt se,rebellauerūt cōtra me: ego erudiui,roboraui brachiū eorum,& contra me cogitauerunt malum. Reuertentur non ad altissimum, fuerunt tāquā arcus dolosus. & Esa. 31. Quemadmodum rugiet leo & catulus leonis super prædā suā,contra quem clamatur à congregatione pastorum,à uoce eorū non formidabit,& à multitudine eorum non demittit animum: sic descendet Dominus exercituum ad præliandum cōtra montem Sion,& cōtra collem eius. & in Psal. 34. Subsannauerunt me subsannatione,frenduerunt super me dentibus suis. De manibus autem Domini,& de latere lancea cōfixo Zacharias dixit: Effundam super domum Dauid,& super habitatores Hierusalem spiritum gratię & precationis,& aspicient ad me quem cōfixerunt,& plangent super eum ueluti planctum super unigenitum. Nec aliter hunc Dominum quem confixerunt respiciet Iudæa gens, quàm per spiritum gratię,quem Dominus illis impartiet,& ipsi precando augebunt, nō repugnantes monitis cœlestibus, sed faciles se præbentes diuinæ uocationi obsequēdo: alioqui cæci sunt,nec unquā illum quem confixerunt,intuebuntur. Et planget,inqt, super eum Iudæi in sua pertinacia & cæcitate. Christi mortem plangunt propter pœnā consecutā. qui uerò ad frugem meliorem se receperunt,plāgunt nefarium facinus maiorum suorum. Et in hoc Zachariæ uaticinio,si attentius libet animaduertere, geminā Christi naturā,humanam & diuinā deprehēdes. Qui enim loquitur,Dominus Deus est qui uerò cōfigitur,homo Iesus. Moriente autem illo,obductum est cœlum tenebris circiter meridiem: tanquā si sol deficeret, quum esset tamen luna quintadecima,hoc est,plena. Tremuit ingenti motu terra,de quo Ioelis tertio: Sol & luna obtenebrati sunt,& stellæ splendorem suum retraxerunt, & Dominus de Sion rugiet, & ab Hierosolymis emittet uocem suam & contremiscent cœli & terra. Hęc uerò futura dicit propheta eo tempore, quo effundet Dominus spiritum super omnē carnem,& quo cōuertet captiuitatem Iuda & Hierusalem. & Amos 8. Et erit in die illa, dixit Dominus Deus,occumbere faciā solem in meridie, & tenebrescere faciā terrā in die luminis. Si quęris quo tempore id futurum sit,ex propheta ipso cognosce: qui ait euenturum hoc,quum uenerit finis super populū Israelis, nec adijciet Dominus ut ultra per eum transeat:& quum conuertet festos dies uestros in luctum, & omnia cantica uestra in planctum. quod cœptum est fieri paucis diebus post Christi mortē, & adhuc uidetis perseuerare. Perpēde etiā,an eòdem possit referri, quod est Zacha. 14. Et erit dies unus,ipse est notus Domino,non dies integer,neq; nox integra,et in tēpore uesperi erit lux. Crucifixus est Dominus extra portā, queadmodū hostia illa

quę ad purgationē & sanctificationē populi immolabatur, extra castra deducebatur à multitudine filiorum Israelis, sicut scriptum est 16. cap. Numer. Vacca enim rufa in conspectu omniū mactabatur, ex cuius sanguine cinerib. & aqua fiebant emundatio nes. lege diligenter caput, & inuenies ad hoc Christi sacrificiū admirabiliter cōuenire. Est & altera figura, seu prophetia uerius, de celeritate supplicij Domini Iesu, qui captus de nocte & ad pontifices ductus, postridie mane raptus ad tribunal præsidis, sub meridiē cruci est affixus. Iubebantur filij Israelis festum illum & salutarē agnum egressuri de Ægypto comedere stantes, & celeriter: nec est ouum (quod dicitur) tam ouo simile, quàm agnus ille paschalis Seruatori nostro Iesu. erat enim masculus sine macula, & sanguine illius intinctæ fores habitatorē à plaga tuebātur. nihil erat ex eo edendū crudū, nec aqua coctū. sed igne assum. nulla Dominici corporis pars nō est ingentibus doloris facibus assa atq; exusta. Vorauerunt eū filij Israelis cum lactucis agrestibus, hoc est animo amarissimo, & immolatus est à cuncta multitudine filiorū Israelis. quod factum est Hierosolymis cōsilio & uoluntate pōtificum & procerum, id sine dubio factum uidetur ab uniuerso Israele, confixę sunt clauis manus & pedes illius, latus uerò hasta perforatum. Os tamen in eo confractum non est, nec uescitur ex agno isto immundus, & incircuncisus: sed circuncisus, id est animo purgatus, & receptus per fidem in familiam Domini. Postremo eodem die immolatus est, quo agnus ille solitus erat immolari, umbra & imago istius corporis. Et quemadmodum agni illius sacrificium gratū fuit Domino, & post illud eductus est populus ex Ægypto: ita per Christi sacrificium reconciliatum est Deo humanū genus, & ex diabolica captiuitate assertū in libertatem. Tātæ huius sanctificationis & pacificationis figuræ, seu uaticinia potius fuerunt sacrificiū Noe, propter quod negauit Dominus perditurum se rursus ea quæ uiuerent in orbe: sacrificium Abrahæ, propter quod constitutus est pater gentium innumerabilium: & alia sacrificia quæ in lege cōtinētur permulta, ad purgationē peccatorū, & repositionem in gratiā cum Deo. Depositus de cruce, situs est in sepulchro: de quo est in Psal. 87. Obruta est malis anima mea, & uita mea ad sepulchrum peruenit: Annumeratus sum ijs qui descendunt in lacum, sui sicut uir cui nulla est fortitudo, inter mortuos liber, quales sunt dormientes in sepulchris, & quorum amplius nō est memoria, qui à manu tua abscissi sunt. Posuisti me in lacu inferiore, in tenebris profundis. Et dum corpus exanime iacet in monumento, anima descendit in eum locum ubi patres asseruabantur, liberādi per sacrificium mortis ipsius. Zacharias locutus de Christi māsuetudine, de pace illius addit: Etiam tu seruata es Hierusalem, in sanguine enim fœderis tuis emisi uinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua. Considera singula. Qui à Christo redempti & liberati sunt ante illum mortui, nonnulli quidem ex nationibus fuerunt, sed pleriq; tamen omnes ex Israel. ideo dicit, Vinctos tuos filia Sion. & per sanguinem fœderis Christi sunt liberati, non ui & armis, ut uos speratis. Et profunditas foueę siue ergastuli, in quo patres detinebantur, significatur, quum subdit, In quo nō erat aqua: ut alterius generis significet esse, quā nostra hæc subterranea, quæ horribiliora sunt, quum tenebris accedit etiam aqua. Mansit corpus Domini in sepulchro eam partem sexti diei, qua iam incipiebat esse sabbatum, uacatione ab operibus in populo uestro, hinc sabbatū totum integrum. quo finito, multum mane resurrexit: ut manifestum faceret, se Iudaicū sabbatum secum cōsepeliuisse, & rediisse ad uitā in nouitate pietatis & recōciliationis cum Deo, uetere synagoga relicta in sepulchro, & noua Ecclesia excitata cōstituta. Idcirco Dominus ante mortē suā nō abrogauit legē Mosaicā, quum ob alias causas quas alibi attigi, tum quod nondum sabbatum detulerat secū in mortē et sepulturā. Quod autē nō esset in monumento diu mansurus, Dauid cecinerat in Psal. 15. Caro, inquit, mea fidenter cōquiescet, quoniā non relinques animam meam apud inferos, nec permittes ut sanctus tuus uideat corruptionem. Quod ad Dauidē ipsum referri nō potest, qui est in sepulchro suo corruptus. Albescēte autē die prima sabbati, redu xit semetipse in lucē et uitā, quę fuit lux nostra, et resurrectio à morte sempiterna. Et ex psona Ecclesię Christianę dicit Oseę 6. Venite, et reuertamur ad Dominū, qa ipse rapuit et sanabit nos, pcussit & alligabit nos. Viuificabit nos post duos dies, die tertia susci-

suscitabit nos, & uiuemus in conspectu eius. efficiemur sapientes, ut sequamur & cognoscamus dominum. Compatitur & condolet Ecclesia Christo, postmodum intelligit & praedicat salutem, quae ex plagis & morte illius orta est, simul eruditionem & scientiam uerae pietatis, quae est dominum cognoscere & sequi. Historiā Ionae inter prophetias computatis, uelim ex uobis discere, ecquod sit illic uaticinum aliud, quàm simulachrum resurrectionis Messiae? nam exposuisse illum Niniuitis domini mandata, prophetia non est, sed rei gestae narratio: nec illa Niniuitis acciderunt quae ipse denuntiabat, neq; iam ad uos pertinebant, neq; ad Messiam, nec ad tēpora pòst futura: ut causa nulla sit prorsus, cur in prophetis habeatur, nisi quòd à pisce esse illū absorptum, in cuius uentre diebus tribus, & tribus noctib. manserit, postea eiectus est à pisce in arenā, & coelo huic ac luci redditus. Expressissima est adumbratio Christi, positi in monumento, & reducti in uitam. Eaq; est prophetia, quae Ionam efficit prophetam. Neq; enim uaticinia & praedictiones prophetarum simplices semper atque uniusmodi fuerunt. plerunq; enim illi uerbis quidem praenuntiabant euentura, sed interdum aliàs notis rerum ipsarum, partim in alijs. Vt Hieremias iubetur abscōdere lapides grandes in luto, capite tertio & quadragesimo. partim in semetipsis, ue luti quum Ezechiel radit capillum ac barbā, quum Oseas ducit moecham. Et si quis prophetarum uerba acutè perpendat, intelliget nimirum in solo signo aut imagine sitam esse prophetiam. nam quod additur, explicatio est potius uaticinij, quàm uaticinium. uidelicet prophetia uisio est, quae in rebus potius uersari solet quàm in uerbis. Sed qui uisiones suas explicant, solis nonnunquam utuntur uerbis, quibus interpretantur quorsum rerum illarum spectaculum pertinebat. Teneamus ergo, quod res ipsa nos manifestò docet, prophetias & uerbis exponi, & figuris, umbris, notis rerum futurarum. Ne tu sis admiratus, quum historiam & rem apud patres gestam audis, quae pro uaticinio à nostris hominibus adducitur. pleraq; enim illorum ad Messiam alludebant, & umbrae ac simulachra erant Messiae, qui fuit uelut corpus illorum omnium. quam enim in rem par erat referri acta illa patrum, quàm ad summam, praestantissimam: nempe non Israelis modò, sed hominum uniuersorum salutem sempiternam? IV. Non usq; adeò uidetur imago illa de Iona cum corpore suo cōgruere. Ionas enim trib. dieb. & trib. noctib. mansit in uentre ceti: non item Iesus uester in suo monumēto, sed tātùm uespere parasceues, die sabbati, & parte exigua primae sabbati. Quidam ex nostris perhibent corpus Iesu surreptum ab apostolis è sepulchro fuisse, & in herba proximi prati occultatum, repertum paulò pòst ab exploratoribus, quos pontifices miserunt. CH. Non cohaerent artes, mēdacij male conficte. Sepulchrū enim erat obsignatū, & militaris custodia à praeside missa pro sepulchro excubabat. Iam uerò cur pontifices cadauer non suspendebāt in foro? abolita fuissent statim omnia. Sed fabulā hāc quo modo est à recentib. rabinis uestris inuenta, nec ullus eam ueterum scriptorū tradidit? Quòd si prisci authores, & illius memoriae equales nihil de hoc mandarunt literis, quomodo post mille & trecentos annos est primùm nata? manifestò apparet, totam esse cōmentitiam, & ab odij acerbitate confictam. Velim porrò mihi dicas, an censes uel Christi apostolos, uel ullos omnino homines eò dementiae ac furoris posse delabi, ut à patrijs moribus, à diuinis ritibus ac legibus recedant? Labores, afflictiones, aerumnas, cruciatus, mortem acerbissimam atq; inimicissimā magno atq; inuicto animo perferant, pro fide resurrectionis ac uitae illius, cuius ipsi haberent cadauer? Quadragesimo post suam resurrectionem die reuersus est in coelum ad patrem suum, ad cuius dextram sedet in omnes aeternitates, unde ad discipulos suos & in sequentem deinceps Ecclesiam misit spiritum sanctum magistrum & gubernatorem. de qua ascensione Psalmista dicit in Psal. 67. Ascendisti in sublimia, triumphasti de captiuitate nostra, accepisti dona pro hominibus. De sessione autem idem Psalmista: Dixit dn̄s domino meo, sede à dextris meis. Dextera autē patris, sunt praecipua illius bona, beatitudo, clemētia, bonitas, munificentia, in quibus Christus sedet dispensator & distributor, & regnū illius & liberalitas tantorū bonorum super sanctas & beatas mentes, angelicas & humanas. de quo in Psal. 15. Dn̄s pars haereditatis meae & calicis mei, tu es qui haereditatē meā tueris mihi: haereditatē nactus sum in

præclarissimis, & hæreditas mea pulcherrima est mihi. Spiritus quidem sanctus perpetuò apud Ecclesiam manet inuisibilis, sed ad apostolos decimo die post ascensionem domini missus est conspicuus in linguis igneis. Hic spiritus & apostolis, & deinceps uniuersæ Ecclesiæ reducit in memoriam, quæ Christus ipse docuit. Idem explanat atq; interpretatur ex illis quæ uidentur intellectu difficiliora, & controuersiā posſunt aliquam parere. De spiritu hoc præuidit Ioel propheta, inquiēs: Et erit post hoc, idest postquā acceperit Israel doctorem iustitiæ, ut quæ ille docuerit & recordentur homines, & intelligant: Effundam spiritum meum super omnem carnē, & prophetabunt filij uestri, & filiæ uestræ: senes uestri somnia somniabunt, iuuenes uestri uisiones uidebunt. Ita scilicet factum est, super omnem carnem effusus est spiritus domini, non singulatim, sed generatim, super Iudæos, gentiles, senes, iuuenes, uiros, fœminas, seruos, liberos, rudes, eruditos. Neq; enim uos putatis futurum, ut quotquot in Palæstina fuerint Israelitæ, Messiæ temporibus habeant spiritum dei, & donum uaticinandi: sed erit, quemadmodū Esaias inquit, qui relictus fuerit nationi, & residuus in Hierusalem, sanctus uocabitur. Omnis uiq; qui scriptus est in uitam in Hierusalē. Nam quod idem propheta dicit, Erunt omnes docti à Deo: de illa doctrina manifestò intelligitur, quam cōsequi ab humanis magistris nūquam ualuissemus, deus ipse per se nobis illam tradidit. Itaq; non docebit ulterius unusquisq; fratrem suum dicēdo, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum usq; ad maximum, ait dominus. Olim homo homini faciebat se authorem, ducem, magistrum pietatis, ut inter philosophos nationū: nunc uerò & si homo hominem docet cultum diuinitatis, non suam, sed diuinam esse doctrinam profitetur. & nemo est baptizatus in nomine Christi, qui quidem per ætatem & ingenij captum possit consequi, qui ignoret caput & metam uniuersæ philosophiæ, nempe quis sit hominis finis, quæ sit uera beatitudo quam expetit, quomodo cōsequetur; & quorsum pietas omnis pertineat: quod in gentib. nullus penè sciebat, in uestro autem populo paucissimi. Quæ maior aut præstabilior institutio, quàm hæc? aut etiam efficacior? Neq; enim doctutus erat suos dominus quæ essent elementorum qualitates & commixtiones, nō tropos & figuras rhetoricas, non deniq; uel disciplinam ad agendum aliquam, uel artem quæ exerceatur manibus: sed quod est summum & caput uitæ uniuersæ, & sine quo salui esse non possumus, quod nec ignorarunt gentium sapientes, quorum eruditionis summa ad fines bonorum & malorum referebatur.

DE HIS QVÆ POST CHRISTVM.

PErcurrimus breuiter uitam & mortem Iesu Christi, adiūximus singulis partibus uaticinia pro facultate & cōpia non rei ipsius, quæ est amplissima & uberrima, sed ingenij nostri atq; eruditionis, in sacris literis. Sequitur deinde Ecclesiæ decursus in peregrinatione hac, quā ad Dominum tendit. De discipulis Domini, & horum sectatoribus, Esaias uerbis Christi prædixit: Ecce ego & pueri quos dedit mihi dominus, ut sint signa & portenta in Israel, à domino exercituū, qui habitat in mōte Sion. Quod portentum maius, aut signum euidentius, quàm apostoli, & eorū opera? pauxissimi numero, imbelles, imbecilli, atq; imperiti, & alia quæ de illorum infirmitate exaggerari possunt: ediderunt miracula stupenda, & conuerterunt ad se ac suam pietatem ora atq; ingenia hominum. Hi sunt filij qui Ecclesiæ dati sunt pro antiquis patribus, sicut Psalmista inquit: Pro patribus tuis erunt tibi filij, constitues eos principes in uniuersa terra. Ecclesia autem tametsi patres primosq; extructores habuit ex Iudaismo, ipsa tamen potissimū ex gentibus congregata est, ex grege illo sterili prorsus ac inutili, de quo Esa. 54. Lauda sterilis quæ es ut mulier quādo peperit, decanta laudem, exulta quæ es ut mulier quæ non parturiuit, quia plures sunt filij desolatæ, quàm filij maritatæ, dixit Dominus. Dilata locum tabernaculi tui, & cortinas tabernaculorum tuorum extendent: ne prohibeas, elonga funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad meridiem enim & aquilonem dilatabis te, & semen tuum gentes hæreditate accipient, & ciuitates desolatas inhabitare facient. hæc Esaias. Idē uerò cap. 60. Pro eo q; fuisti derelicta & exosa, & nō erat qui trāsiret, ponā te in gloriā perpetuā gau-

gaudiũ generationis & generationis. Parua familia erit in die illa, & parua familia erit in gentem fortẽ. Ego dñs, in tẽpore suo accelerare faciã illud. Synagogæ uestræ, & sterilis huius quę ecclesiam Christi suo fœtu auxit, figuram habetis non obscuram in duabus uxoribus Helcanæ, Phenenna & Anna. Phenennæ, quæ de fœcunditate insolenter gloriabatur, & sterilitatẽ Annæ opprobrabat, liberi extincti sunt ignobiles, & clausus est eius uterus: Annæ autẽ sterili nati sunt filij, & uixerunt, quorum primogenitus fuit propheta & iudex in Israel. Istud uerò de duab. mulierib. quorsum pertineat, in cantico Annæ, quę est uenturæ ætatis uaticiniũ, non perplexè declaratur: Nolite (inquit) loqui magnifica, & ueteres sermones discedant ex ore uestro, quia Deus scientiarum est dñs, & ipsi cognitæ sunt cogitationes. Arcus fortium confractus est, debiles autem accincti sunt robore. qui saturi solebant esse, pro pane deinceps locauerũt suas operas: famelici autem saturati sunt, quoad sterilis peperit plurimos, & fœcunda filiorum reddita est effœta. Suscitat è puluere pauperẽ, & de luto extollit mendicum. De his autem uestris & Ecclesię nostræ temporib. uaticiniũ est hoc apud Esaiam. Nam posteaq; ruinam calamitatemq; populi Israelitici descripsisset ingentem, addit, Et apprehendent septẽ mulieres uirũ unũ in illa die, dicẽtes, Panem nostrũ comedemus, & indumentis nostris amiciemur, tantũ inuocetur nomẽ tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. quo dicto dedec' & opprobrium grãde significatur uestræ gentis. At uerò inter hãc uestrã calamitatẽ qd futurum prænuntiat? Erit (inquit) germen dñi in decore & gloria, & fructus terræ sublimis in gloriam assertoris Israelis. Duplicem hic uides Israelem: alterũ carnalem, qui adeò erat oppressus & afflictus, ut septẽ mulieres apprehendant uirũ unum: alterũ spiritalem, qui liberatur & seruatur à germine dñi. In quo annotabis obiter, Messiã appellari germen dñi, & fructum terræ, iuxta utranq; generationem. Targum Chaldaicũ, p germine dñi, uertit Messiã. De uobis autem idem propheta cap. 9. Excidit dñs ab Israel caput & caudam, ramum & iuncũ die una, senex & honorabilis uultu ipse est caput, & propheta qui docet mendacium ipse est cauda, & erunt qui beatum dicunt hunc populum, ipsi errorem inducent & perdent eum quem beatum dicent. Vos autem cæci estis non solum superstitione, sed odio & rabie contra nos. inde execrationes illæ & diræ uestræ in nos acerbissimæ, quæ sunt à bonis & pijs uiris multo alienissimę, & ab ingenio dei, quem uos existimatis solos uos colere, qui per Hieremiã iussit olim patres uestros, migrantes Babylonem, ut pro pace illius gentis rogarent. Quanto nos aliter? qui pro salute & redẽptione uestra precamur deum nostrum, cùm uos habitetis in regnis nostris: nec ignoremus, quid de nobis & sentiatis, & loquamini, quid scriptis mandetis, quid liberos uestros doceatis de Christo & uniuerso nomine Christiano. In superstitione autem, essetne inuenire furiosos, mente captos, uinctos, qui in uiolentia furoris talia ex cogitarẽt? O Christe Iesu, habemus tibi gratiã, qui nos ab hac tãta cæcitate ac insania liberasti. An non ista satis arguunt, non relictos modò, sed repulsos uos esse penitus à deo, homines qui hæc de deo loquuntur & asseuerant? Vos ne talib. à pueritia opinionibus imbuti & immersi, Messiam agnosceretis, si rediret? Etiã si alius ueniat, qualem uos Messiam expectatis? oracula uestra sunt, à gentib. receptum iri, à plerisq; uestrûm non cognitum, reiectum, abominatum. Et ad illum conuersio gentium, prædixit Iacob: quod iam factum est in Christo Mariæ filio. ad illum em̃ conuersa est multitudo gentium, & in eo sperauit, quantum uos ad Messiam uestrum non putatis conuenturam. Ad Mahumetem uerò non facta est conuersio, sed cæca attractio, & uiolenta: qualis ad uestrum Messiam fieret, si talis ueniret aliquis, qualem uos depingitis & speratis. Hodie quoq; omnes qui aliquid de Iesu audiuerunt, præter uos, bene illi cupiunt, & illum uenerantur. Agareni, hæretici, idololatræ, exleges. Nec ullus poterit uenire, in quem tam conueniant prophetarum uaticinia, quàm noster. Quòd si est ille à uobis ignoratus & repulsus, eundem in modum respueretis, quemcunq; deus mitteret: qua de re Amos dicit, Væ desiderantibus diem Domini, ut quid hoc nobis, Dies Domini? hæc tenebræ, & non lux. Et addit causam: Quia replebit eos pauore & confusione, & erit eis petra scandali: quomodo si fugiat uir à facie leonis, & occurrat ei ursus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua parieti, & mordeat eum

eum coluber, nónne tenebræ est dies domini, & nō lux? & caliginosa, & nō est splendor ei? quod ad caliginem & tenebras mentis pertinet, de ijs qui nō agnoscunt diem uisitationis & beneficij domini, quum filium suum misit ad salutē cunctorum. nā ijs qui receperunt dei liberalitatē, dies ille splendor est, ac lætitia. Dic quæso, quid displicet uobis in Mesſia nostro, quo minus & uos eum amplectamini, & ueneremini? Imò quid in illo est, quod non sit dignisſimum illo nomine & maiestate & promisſione Dei? Primum natus est ex uobis, inter uos altus atq; educatus. sanctitas uitæ, etiam inuidiæ omnē calumniæ occasionē captanti inculpabilis: dignitas & authoritas in sermone & præceptis: potestas multo maior quàm uos etiā fingēdo Mesſię uestro tribuitis. ostēdit enim se dominum elementorū & naturę, miraculis tot, tā uarijs, tam stupēdis. Legis uestræ non abrogatio, sed illustratio: ut ex tenebrosa fieret lucida, ex uili præst[illegible] ex aspera leuisſima. Doctrina omnis dco congruens, pretium religionis homini optabilisſimum. Gentes & nationes omnes ad illum conuersæ, uestra lex chara illis & sacrosancta propter Christum nostrum: quid tandē annotatis in eo Mesſia indignum? nihil certe, nisi quòd non est similis uestri, auarus, ambitiosus, uoluptarius, quòd nō splēdebat bysso, serico, auro, argento, gemmis, quòd nō comitabantur eum satellites & ministri purpurati, quòd nō promittebat delicias & oblectamenta corporis. At quāto amplius est q̄ ille promisit? Sed ne speretis uēturum à deo aliquē, qualem uos fingitis. Nā deus spiritus est merus, & spiritalibus delectatur bonis. corporalia ista, quæ brutis magis cōgruunt, quàm homini, negligit, auersatur. Exēplo sint uobis prophetæ uestri, qui misſi uobis à deo in excellentia mentis, & humilitate carnis, ea ipsa de causa offenderunt animos maiorum uestrorū, & ab eis malè accepti mulctatiq; sunt, quorum factū an non uos reprehenditis, atq; abominami ni? uidelicet non ignoratis, mitti à deo homines, fastus & instructionis uitæ huius ac corporis contēptores, similes illius à quo sunt misſi. Sed in potentia etiā corporeis oculis conspicua ueniet in fine seculorum, iudicaturum uniuersos homines. Salomon in Ecclesiaste, quum sæpe siue sua, siue aliena persona questus esset, omnia in uita hac esse permista & confusa: nec quicquam inter bonum & malum, inter sapientē & insipientem, pium atq; impium interesse, omnia omnibus similiter euenire: satisfacit huic querelæ, q̄ nunc tēpora sunt uariarum rerum uaria, futurum aliquādo tempus unum rerum omniū, quo censebuntur à deo humana opera & actiones. & libri clausula est, Occulta quidē nobis esse hic omnia, dominum uerò adducturum omne humanum opus ad censuram suā, & quæ nos latent retecturum, siue bona seu mala. Esaias autem cap. 3. duo ponit dei iudicia: Stat ad iudicandum dominus, & stat ad iudicandum populos. hoc est iudicium quotidianum uniuscuiusq; à morte sua, q̄ diuinitatis est. ideo dicit, Stat. Sequitur autem quod erit humanitatis Christi, dominus ad iudicium ueniet cum senibus populi sui, & principibus suis. Assessores enim dantur Christo prophetæ & sancti, ad pudefaciendam & frangendā contumaciā malorum. diuinitatis autem assessores dare, fas nō est. Et quia prius iudicium quotidie exercetur, idcirco propheta dicit, Stat: posterius, quia semel aliquando continget, dicit Veniet. Terribilem diem illum futurum, propheta idem significat, dicens: Vlulate, quia prope est dies domini, ueluti præda ab omnipotenti ueniet, ecce dies domini uenit crudelis, & indignatio & ira furoris, ut ponat terram in solitudinem, & peccatores eius disperdat ex ea. Quoniam stellę cœlorum & orion eorum, nō lucere facient lumen eorum. Obscurabitur sol quando egredietur, & luna nō splendere faciet lumen suum. & uisitabo super orbem malum, & super impios iniquitatem eorum, & cessare faciam superbiam superborum, & superbiam fortium humiliare faciam. Pretiosiorem faciam hominem magis quàm obrizum, & hominem magis quàm aurum Ophir. Idcirco cœlum mouere faciam, & contremiscet terra de loco suo, propter iram Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius. Hæc ille. Vides quàm inuite prophetias uestras ad Mesſiam quem uos fingitis uestre inuitas, ad nostrum uerò quadrare. Quòd si quis non adducitur, ut Iesum esse credat Christum promisſum in Lege, nisi ei uideat scripturas omnes apertè & exactè in illum conuenire,

in tan-

in tanta obscuritate & perplexitate illarū literarū, nihil prorsum ex lege Iudaica credat necesse est, nec deū esse qui illa oracula dictarit, nec euenisse, aut euenturū quicq̃ ex his quæ prophetæ prænuntiarint. Cæterum ex manifestis firmat de obscurioribus coniecturā, rationis luce ac iudicij adhibita. Iterum admonebo te eius quod in principio posui, ne signum aliquod aut alterum, aut etiam tria uel quatuor ex sacris literis loca, quæ non ita sunt à nobis tractata, ut tu cuperes, nec tibi satisfaciunt, ne protinus disputationem omnem reijcias, in qua non tam singulæ spectandæ & perpendendæ sunt partes, quàm summa ipsa rei totius. quam nolim ex hac sola auditione censeas, ad eam uel abijciendam uel approbandam: sed quod in re tanti momenti fieri par est, eam totam ad subtile ac exactum iudicij examen crebrò reuocato.

IO. LVDOVICI VIVIS DE VERITATE CHRISTIANÆ LIBER QVARTVS CONTRA SECTAM MAHVMETIS.

PRÆFATIO.

ANTA pars generis humani stultitię Mahumeticorum somniorum est addicta, ut nihil sit rem attentius perpēdenti miserabilius, quódque sit magis mirandum, seu miserandum uerius. Ea sunt illis persuasa, quæ uel sola confutentur relatione. ipsa enim semetipsam contundit, & cōfringit: neq; nos adeò cum ea pugnamus, ut ipsa secum. Vtinam tam facilè uelint auscultare, quàm facilè coarguerentur.

DIALOGVS. CHRISTIANVS, ALFAQVINVS.

QVàm tibi uisæ sunt hæ deambulatiunculæ iucundæ? quàm gratū huius fluuioli murmur inter scrupulos placidè decurrētis? AL. Iam olim nullo aspectu sum æque recreatus: ò admirabilem cœli faciem, & admirabilem picturam soli. CH. Nempe admirabilis opificis opus. AL. Indubiè. CH. Quanto arbitrare tu illum præstabiliorem hoc suo opificio? AL. Quantum æstimare nemo potest. CHR. Quid tu tantum esse authorem illum rerum omnium, censes? AL. Ego uerò, nisi me iudicium fallit, maius esse, amplius, melius Deū esse reor, quàm quod cōprehendere ualeat humana mens. CH. Si ita est, oportet illum infinitum esse, & essentia & potentia. AL. Ita planè. CHR. Et optimum & sapientissimum & beatissimum, & hæc omnia supra quàm cogitari possit. AL. Est ille profectò isthæc omnia: quid an tu non idem de illo iudicas? CH. Ego uerò nihil me tenere uerius aut certius censeo. sententiā tamen tuā audire uolui, quam facito, ut in sequenti collocutione memineris ac teneas, nec ab ea ullo prorsum modo discedas. AL. Nihil erit periculi. Sunt enim ista animo meo iam inde à pueritia impressa & infixa, quę à magistro quodam meo accepi, homine multæ ac uariæ peritię, quiq; non nostris modò, uerum etiam uestris, & Iudaicis erat imbutus. CH. Quod est sanè inter uos perrarum. Sed tu probè facis, & non leuiter gaudeo te aliquid foris uidisse. De homine uerò ipso quid sentis? AL. Idē ille meus institutor referebat, Abdalam quendam è nostris sapientem interrogatum, quid maxime uidisset mirabile? respondisse, maximū in orbe miraculum uisum sibi esse hominē. in eo esse præcipuam partem mentē, siue rationē, tum affectus, hinc corpus hoc esse animę uel instrumentum, uel habitaculum, uel ut sapientibus quibusdam ex antiquis sit uisum, carcerem. Affectus seu perturbationes animi cōmunes nobis esse cū belluis: quæ nisi regantur à ratione, nihil inter hominē & belluā interesse, degenerare hominū in mille species ferarum. CH. Oportet magistrum illum tuum egregie fuisse in cognitione naturæ rerum philosophatum. Quid porrò dicebat esse in mente? AL. Voluntatem dominam omnium, ex cuius actibus uel boni dicamur, uel mali: intelligentiam, qua quid in re quaque uel uerum sit, uel falsum, bonum aut malum prouideamus: hinc memoriam tanquam thesaurum omnium, quæ res anteactas respiciat. CHRISTIAN. Perge porrò, nam mirifice me sermo iste tuus delectat. Quid de morte ipsius hominis sentiebat? Vtrum uim illam & facultatem adeò excelsam & planè diuinam

interire unà cum corpore affirmabat, an uiuere corpore relicto? AL. Tum demum uiuere, esse immortalem. CH. Quam ob causam, & quem finem existimabat hominem esse à Deo conditum? AL. Vt bene illi esse per obedientiam diuinæ legis. CH. Vt bene illi esset hic, an in futura immortalitate? AL. In altera. nam in ista, permista & confusa esse omnia, & bonis & malis tum bona tum mala eueniunt. CH. Probè dicis. nam & hominis immortalis bonum conuenit esse immortale, id autem esse nisi in immortalitate non potest. Sed ad immortalem hanc beatitatem qua tandem uia licebit peruenire? AL. Cultu Dei, & obseruationes legis illius. CH. Ecquæ tandem est lex illius? nam nos Christianam esse dicimus, Iudæi Mosaicam, uos Mahumeticam. Quid dicebat præceptor tuus? AL. Ille uerò Mahumeticam probabat, & uetabat nos ex iussis Mahumetis ipsius quicquam de illa disputare, aut inquirere, sed tenere firmiter traditiones patrum. nec ab illis uel latum unguem esse deflectendum. Pater meus fuit Mahumeticus, ego illum sequar. CH. Si existimarem te hominem esse ingenio uel tardo, uel iacenti, quales sunt plerique omnes uestræ sectæ, uerbum unum dictis non adderem, ne tempus & operam inaniter consumerem. Sed quum te & acutum esse hominem animaduerto, & non omnino eorum quæ sunt in uita & natura rudem atque imperitum, non grauabor paulò diffusius tantis de rebus tecum colloqui.

QVOD SIT DISPVTANDVM DE RELIGIONE.

Assideamus quæso in hac herbula, sub hac diffusa arbore. AL. Id quidem pro arbitratu tuo, sed me in disputationem de lege nostra ne uoces, quod uehementer legislator noster uetuit fieri. CH. Nolo disputare ego nunc tecum de secta uestra, quādoquidem (ut ais) tam accuratè, tam minaciter est uobis à uestrò legislatore prohibitum. tantum abs te peto, ut communiter quæramus rationem, cur ille uobis disputationi omni tam diligenter interdixerit. nam non est credibile, sine causa eum id fecisse. AL. Indubiè, non sine causa. CH. Quam tandem esse illam existimari conuenit? AL. Quia sunt in populo permulti, ac plerique potius imperiti, tardi, excordes, à quibus si ratio exposceretur rerū adeò sublimiū, perturbarentur, & iniiceretur eis scrupulus, facerentque pietatis suæ iacturam. An non uos etiam uetatis de fide uestra disputari? CH. Non est profectò quod negem periculosum esse, rudes atque ignaros homines de mysterijs religionis disserere. sed id eruditi & prudentiores & cordatiores in populo sine periculo tum possunt facere, tum etiam debent. AL. Quis esse tam doctus & tam cordatus potest, qui consilia Dei & arcanas illius actiones norit? CH. Dic mihi. in pingendo, in suendo, in extruendo, nónne ingenium hominis quædam assequitur, alia restant ad quæ non pertingit? AL. Etiam. CH. In domo & familia, in ciuitate gubernanda alij plus, alij minus usu & experimentis sibi cōpararūt, nemo peruenit ad summum. AL. Ita est. CH. Quid naturę opera nónne sacra sunt & reōcdita? cursus cœlorū & siderum, mutationes elementorum uitæ, uires plantarum & animantium, aliaque innumera: exercet se in ijs ingenium humanum: progreditur quantum potest, quę abstrusiora sunt dimittit. eundem in modum contingit in omni arte, disciplina, prudentia, cognitione. AL. Ita uidetur. CH. Et quum ratio uel petitur ab ingenio, uel redditur, ea est quam uis mentis optimam & purissimam potest exculpere. Sic omnino de religione quum ratio illius postulatur, non id petitur quod certissimum est atque absolutissimum, sed quod humana ualeat solertia consequi. Cedò uerò, nónne sunt multa quæ primo aspectu animus nō uidet: intentione autem, diligentia, usu, tandem perspicit? AL. Etiam. CH. Quæro ex te, magna attentione & diligenti, & collatione rationum quid excuditur, uerum an falsum? AL. Dic explicatius. CH. Si oculus in uidendo, & auris in audiendo remissius agant & segnius, an non in multis fallentur, ut uel uidisse se uel audiuisse credant, quæ nec uiderunt, nec audiuerunt, uel non tantum, uel non tale? AL. Sæpenumero. CH. Sin uerò expergiscantur, & attentè uel intueantur uel auscultent, nónne omnia uidebunt & audient certius, minimeque patientur? AL. Non est dubium. CH. Attentio igitur & inquisitio ad inueniendam ueritatem ualet, mendacium uerò in segnitie ac negligentia subrepit. fit ergo ut ingeniū si remittas, si de re quapiam non inquiras, nec scruteris, facile subeat deceptio: sin speculeris, & rationes cau-

nes causasq; inquiras ac conferas, ut ueritas sese proferat enucleata tanquam detractis putaminibus. Quòd si quis nouum aliquod inuentum adferret ac ostenderet tibi, iuberet tamen te illud conniuentibus oculis aspicere, imò propè clausis & obturatis auribus audire, quid tu de commēto illo posses suspicari? an non fraudem subesse aliquam? AL. Magna esset suspicio. CH. Quid si adferens legis ac uiuendi formam, rationemq; colendi numinis nouam, atq; à superioribus diuersam, nihil dicat aliud, nisi, Hæc sunt uera, credite, deus iubet: quemadmodum Mahumetus facit in Alcorano loquentem ad se Deum, Si quis tecum uoluerit disputare, dic te faciem tuam ad Deum, eiusq; sequaces conuertisse, quod agendo tam periti legum quàm ignari bonam legem sequentur. Hæc uerò quis impostor aut scurra non posset dicere & asseuerare, si id solū sufficit? AL. Atqui sunt ex deo, idcirco ratio nō est petēda. CH. Quomodo constat esse ex deo? non rationes admittit, non fulcit miraculis, non signis efficacibus, quæ nulla egit, & se non missum cum potestate prodigiorum fatetur. Quis est qui ad omnia sua figmenta nō possit addere, Hoc est uerum, certum, ex Deo est, nolite dubitare, nolite inquirere. Tutissimum mentiendi genus est, nolle rationem eorum quæ dicas reddere, & ueritatem dictorū ad Deum referre authorem, quem nemo de ueritate possit interrogare. AL. Putas tu tam proteruum atq; impiū hominem fuisse Mahumetem, ut mendacium sub Dei persona poneret? an non metueret graue pro tali noxia supplicium? præsertim quum dicat, Quis mortalium uel nequior uel peior, quàm qui Deo mendacium attribuit, & se nuntium esse ab eo missum confirmat, qui missus non sit? An non aperte ostendit se à tali mendacio abhorrere? Et alijs in locis mendaces maximè detestatur. CH. Nimium es simplex, si modò ex animo loqueris, uel rusticus potius. Quid'nam aliud dicunt mendaces omnes, quàm se esse ueracissimos, & abominantur mendacium, & grauibus conuitijs mendaces impetunt? pœnā autē sceleris tanti uel nullam credebant futuram, uel nolebant in mētem reuocare, leuissimorum commodorum gratia plurimi in uobis ac nobis facinora capitalia suscipiunt, & se inexplicabilibus delictis inuoluunt. Quid Mahumetes ageret regni causa, pro quo solo uiolādum esse ius quidam dixerunt? Vtinā nostris temporibus non haberemus tam multa & sæua exempla. Ad intelligenda omnia quæ à Deo sunt condita, quatenus quidē nobis cōducit, attributa est homini à Deo, quod & tu dudum præclarè dicebas, lux ingenij, & facultas cognitionis; tum præsentium rerum, tum præteritarum. hisce muneribus homo instructus, multa in his inferioribus assequitur, & ex inferioribus ad superiora se sustollit: sicut uidemus in cursu ipso studiorum & uitæ totius, ut exercitatio ingenij perducat à paruis ad magna, ab humilibus ad sublimia, ab apertis dilucidisq; ad obscura & recondita. Qui ergo ueritate sua fidit, nihil reformidat examen ingenij: imò aduocat, & quātum potest exacuit. Vester autem legislator conscius quam legem ferret, quam uitæ ac pietatis formulam induceret, non solum à cogitatione & consideratione uos arcuit, sed mutuos & cæcos & saxeos effecisset, si potuisset. Ille uos de legibus non patitur disserere, aut quid & quamobrem quicq; dicatur expendere. proceres sectæ uestræ à literis uos & omni generosa speculatione arcent, nec memoria rerum gestarum concedunt, tanquam mutæ essetis animantes, sine mente, sine memoria. Sed Mahumetes idem magna uti solet inconstantia. alio in loco dicit: Omnes homines, præter malos, honestis uerbis disputando semper alloquere. disputationem igitur non omnino respuit. Velim autem ex te audire, quandoquidem non es prorsum expers sapientiæ, quid esse existimes oculo gratissimum & congruentissimum? AL. Intueri uiuidos, uarios, eleganter compositos colores. CH. Quid auri? AL. Audire sonorum concentum, aptum & concinnum. CH. Habet ergo unaquæq; animantis facultas certum aliquid, maximè naturæ suæ conforme ac consentaneum, quo unicè capiatur. AL. Habet. CH. Quid dicemus habere memoriam? AL. Res gestas. CH. Quid ingenium? AL. Veritatē in quaque re. CH. Cur ergo & memoriam in rebus superioribus non exercetis, & ingenium in rerum perscrutatione? Sed nimirum intelligunt principes uestri, & præcipui Alfaquinorum, historiā, artes, disciplinas, omnē deniq; cultū ingenij, Alcorano uestro

esse contraria atq; inimica, ideo procul uos ab illis abducunt. Nostri religioni nulla ars, nulla cognitio cōtraria est, amica est potius, utilis, accōmoda: quoniā ueritas ueritati nunquam aduersatur, consentit semper, & subseruit: uestrum autem mendacium ab omni ueritate oppugnatur, quo fit, ut eruditissimi in nobis sint religiosissimi: in uobis autem si qui paulùlum literas & peritiam rerum aliquam degustarunt, hi continuò à recepta in uobis persuasione desciscunt.

DE MAHVMETE.

EXcutiamus primùm dignitatem legislatoris, inde enim prima authoritas legibus: ut facile intelligatur, missus sit à Deo institutor, magisterq; uitę mortalium, an à seipso potentiæ atq; imperij auidus affectator. Prima ætate Mahumetes fuit pauper, & exercuit latrocinia, tum nactus opulentas nuptias, militauit sub Heraclio Imperatore, inter populares suos Arabes, in ea militia occasionē principatus ac potentiæ inuenit. Nam quum Arabes irati Heraclio, discessionē ab eo fecissent, hic se ordinibus iratorum militum admiscuit, eorumq; animos aduersus imperatorē exacuit, et in defectione confirmauit. Tum creatus est à parte quadam militū dux Mahumetes, quēadmodum hi solent in omni seditione extolli, qui praua multitudinis cōsilia cōprobant, potentesq; & principes insectantur. Humilitatem generis, & uitæ prioris sordes multi in nouo duce aspernabātur. ipse ut ab illo se contēptu uindicaret, quod est apud stolidā plebē facillimum atq; efficacissimum, diuinitatē suis actibus prætendit: nō iam se ducem & principē ferens militari fauore electum, sed prophetā & nuntium Dei omnipotentis, ut obtentu diuinitatis omnes haberet dicto audiētes. Quis enim audeat cōtrauenire cōsilijs & uoluntati Dei, & illi quem fabricator cœli ac terræ dignum duxerit sua legatione? Vetus ea ars est, exercuerunt eam Minos, Lycurgus, Numa, Scipio, Sertorius. AL. Nihil horum norat Mahumetes. CH. Facilè credo, & quidem iniurato. non ergo ex illorum arte cōmentum sumpsit, sed quod nebulonibus & latronibus, quādo aliud deest quo se tueātur, nihil est æquè promptum. Ætate nostra uidimus in Hispania duces seditionum, qui se diuinitus ad id missos cōfirmarent, & agi diuinis præceptis, nihilq; nō ex Dei præscripto aggredi. Sed istis inuentum cessit infeliciter, Mahumeti felicius. Caput uerò negotij erat, Deum misisse primo humano generi Mosem, hinc Christum Iesum, instructos facultate prodigiorum, homines illis non se præbuisse obsequentes, statuisse Mahumetem mittere sine miraculis, armatum, ut quos non mouissent miracula, cogerent arma: se esse postremum nuntium, nec futurum postea alium, prædictum à Christo in Euangelio, prænuntiatum luce admirabili, quæ ab Eua per successionem generis in omnes mulieres transierit usq; ad matrem suam. Nónne hæc sunt in Alcorano? AL. Sunt, & quidē uerissima omnia & sancta. CH. Alia deinceps paulatim attingemus, nunc de istis.

DE ARMIS.

ARma quorsum pertinēt? AL. Ad uim, et ad cogendum. CH. Quòd si Deus aliquē uult cogere, quid illi opus est armis? an non qui cōdidit & sustentat, flectere & cogere potest, quomodocunq; fuerit collibitum? Vtrum est præstabilius, adducere animos in suā sententiā persuasione, an cogere corpora? AL. Persuadere. CH. Lex cui datur, corpori an animo? AL. Animo. CH. Et ex animo cui parti? memoriæ'ne, an intelligentiæ, an uolitioni? AL. Huic tertiæ. CH. An uerò possunt arma aut ullæ uires humanæ cogere? AL. Minime. CH. Quomodo ergo adducitur? AL. Monendo, suadendo rationibus, signis. CH. Nihil potest dici eruditius. est ergo Dei legem statuentis, nō uiolentia armorum cogere corpora, sed miraculis & suasionibus adducere animos. Hoc fecerunt Moses & Christus. Nā quod Mahumetes dicit, homines illis nō obediuisse manifestissimum est mendacium: quippe & Mosi dicto audientes fuerunt Iudæi, & totus penè orbis Christo, ut nunc plurimæ adhuc gentes, & quum Mahumetes uiueret, pleræq; nationes. Rogo te quomodo manifestius poterat demonstrare à Deo esse missum se, quàm si ea ageret quæ solus potest Deus, quęq; illis solis tribuit quos ipse ad salutem hominum mittit? Nam quod ait, incredulis nulla miracula prodesse: se ipse nō intelligit, ut in alijs suis dictis. Quos enim uocat incredulos? si illos q nullo

modo

modo sunt credituri,ad istos nō modò miracula,sed nec arma quicquā profecerint, sin increduli sunt qui non credunt,aut quibus difficile persuadetur, istis certè efficaciora fuerint miracula quàm arma: & mundus admirabilia Christi atq; apostolorum opera resipuit,nō ad uictorias Persarum aut Romanorum. Sed Mahumetes cōscius sibi nō habere donum illud cœleste,efficiendi quæ naturæ uires superarent, quod erat in promptu,missum esse dixit se ferro munitum. Atqui armatus hic uictus est aliquādo,& luculentum uulnus in ore accepit. unde molares aliquot & dentes amisit, & in fossam est deiectus,et uictus turpiter,& quidē quū pridie uictoriā sibi et suis ex cœlesti oraculo promisisset. quin etiā quum adhuc esset latro, cæsus sæpe est à Drianitis,quorum camelos inuadebat Mecha redeuntes, & ciuitas illa quæ nunc eum adorat,capitis eum aliquādo dānauit,ut latronem perniciosum: & præmium proposuit,si quis in potestatē uel uiuum uel mortuū redigeret. Hic est miles ille Dei, latro primū,mox seditiosus miles, & transfuga, tum imperator exercitus defectoris. Sed fac fuisse inuictum: quid plus habet quàm Alexander,uel Iulius Cæsar, uel alij multi duces inuicti? quorum tamen gloriā militarē & præclara facinora Mahumetes, qui arma ex cœlo acceperat,nunquam æquauit. Quid,quòd in armis sæpenumero uidemus accidere,ut peior causa uincat meliorem? ut intelligas non esse diuinæ æquitatis bella,sed humanæ malitiæ. Verùm non ignorauit Mahumetes,māsuetudinē, clementiā,humanitatē esse potius diuina arma,quàm ista ferrea & chalybea, fabrorum manibus cōflata.idcirco ait: Missus sum à Deo ad homines cum pietate & misericordia.Item persuasionem esse potius diuinitatis,quàm uiolentiā,& coactionem. idcirco alio in loco inquit:Nulla uiolentia est in fide. & rursum: Vim nequaquā propter legē inferatis,quum recta prauaq; uia patefactæ sint.Sed nimirū si hoc ipse seruasset, inualidum fuisset regnū prophetæ,& desertus principatus. Persuasione enim nemo esset unquā ad assentiendum sectæ inductus,tā absurdæ ac puerili.At ferri quis fuisset usus,si nemo cogeretur: & res nō esset gladijs gerenda,sed rationibus. Idcirco tanquā sui oblitus,alibi dicit:Nisi meā scripturā receperis,et credideris cœlitus eam esse ad me missam,meq; cōfessus fueris prophetā esse Dei legatum, diripiā substantiā tuā omnem,uxorem & liberos tuos captiuos abducā,teq; ipsum interficiā. & item: Viri boni,quid uobis est cum illis incredulis cōmercij? cum nemine illorum contrahatis uel negotium,uel societatē,uel amicitiā, nisi prius recta Dei uia pugnatum aut prædatum uobiscum exeat. quòd si facere recusarit,eos si fieri possit, ubicunq; inueneritis occidite. Hęc illæ. Quid potest dici uel Deo uel prophetæ cōgruentius? deoq; lingua uestra eo nomine appellatis eos,qui uobis se adiungunt,quo denotatur, illos se ac rem suā & familiā cōseruasse Mahumeticę legis professione. Sed quid si nō possit pugnare aut prædari,senex aut inualidus? quid si nolit & abhorreat à sanguine & cæde? nō in illius arbitrio id ponitur ut faciat,sed in uestro,ut cogatis eum facere. Hæc est illa securitas et negligentia,qua negat se quenquā trahere inuitum,omnia relegat ad autoritatē uoluntatēq; illius à quo sit missus. nō intelligis, nō solū uerba cum factis pugnare,sed etiā cū ipsis uerbis: ut nec in loquēdo,quod est facilius,seruare constantiā potuerit. Missurus rex nuntium aut legatum aliquem,nónne eum deligit potissimum ex suis omnibus,qui maximè sit ex sua dignitate? AL. Planè. CH. Quem ergo cōuenit mitti à Deo,nisi qui Dei sit simillimus sanctitate,innocentia uitæ, sapientia, & alijs uirtutib. quæ in Deo sunt eximiæ & infinitæ? qualis fuit Moses, & Mose melior Christus,uel uestri legislatoris testimonio. Mahumetes ipse antequā ad legationem Dei nomine obeundam ueniret,pessimus: in legatione ipsa peior fuit. Ipse homo apertus & simplex profitetur quæ negare non poterat, quum tot haberet conscios & testes suorum flagitiorum,peccatorē se à primo fuisse, & hominem facinorosum,sed cōdonata sibi esse à Deo peccata. Quæ tandem fuerunt priora illa scelera? erat prædo,raptor uiolentus,homicida,adulter impurus. eadem illa postquam è cœlis descendit,obtinuit,nec quicquam mutauit de solita impuritate ac crudelitate. denique talis fuit,qualem tu filium tuum esse nolles. Quis credat à Deo esse electum aliquem ad munus tantum,nec ab eo esse meliorem redditum? potest quicquam tanta bonitas cōtingere,quin bonū faciat? potest tāta puritas,quin purget? At uerò ne quis

scelera & flagitia, quæ palam propheta designabat, auderet carpere aut uituperare, au thoritatem diuinã omnib. interposuit, & se a deo iussum id facere confirmauit: bella, cædes, rapinas, adulteria. Nec satis illi fuit malũ & scelerosum esse, nisi etiam nequitię ac scelerum suorum authorẽ causamq; deum faceret, patrẽ bonitatis & iustitiæ, osorem uitiorum. Mouet bella, agit, rapit, occidit, ait se cum potentia bellica à Deo missum, incestat, adulteratur, polluit uirgines & maritas, facit deum lenonem suum, & ait sibi datam à deo uim generãdi quãtum hominib. quadraginta. Quid potest dici obscœnius? quorsum hæc generãdi tã immanis potestas, nisi ut nõ solùm impune ac licenter, sed cum aliquapiã religionis cognitione à muliebri simplicitate & superstitione admitteretur ad cõcubitum, sinente marito aut patre, atq; etiã authoritatẽ numinis reuerẽte, à quo esset illi tale munus cõcessum. AL. Furari nonne tu turpe ducis? CH. Etiã. AL. At deus filijs Israelis id permisit, cùm ex Ægypto egrederẽtur. Potuit igitur & Mahumeti in libidine indulgere. CH. Multũ inter furtum & uenerem interest, quæ semper habet immunditiẽ, & si in muliere est aliena & obscœnissima. & hæc auri atq; argenti surreptio in aliquem usum digniorem concedebatur, nempe ut illinc tabernaculum cõstrueretur domino. Immodica autẽ illa Mahumetis libido, & effrenatissima, quem erat fructũ habitura, prǽsertim cùm nihil unquã præter filiolã genuerit? Et erat furti illius significatio sublimior, ut qui ab Ægypto ad terram promissionis, hoc est à carne traducuntur ad spiritum, spolient carnem ijs omnib. quæ deseruire ac prodesse possunt spiritui. Quod si à deo munus illud cõcessum est Mahumeti, tãto nuntio ac prophetę, cur nulli unquã aliorum prophetarum nõ dico tantum, sed nihil omnino est permissum tale? Quod si donum est hoc & deo dãte & propheta accipiente dignum, nemo non deberet expetere, & se in cœnum illud fœdissimum immergere. Quod si uos diuinæ naturæ atq; ingenij uel minimam ac tenuissimã particulam mente ac cogitatione cõprehendissetis, agnosceretis cõtinuò, qualis esset uester iste diuinus nuntius, qui uim illã & facultatẽ tantæ turpitudinis, & licentiã adeò pecuinã ac effrenem à deo se accepisse gloriaretur. Si tã propinquus, tã acceptus, tam charus erat deo, impartitus illi fuisset deus nõ cupidinẽ opum, nõ uoluptatum, nõ rapinarum, sed de sua excellentia uirtutum, queadmodum Mosi, Christo, Ioãni, & alijs, quos uos ipsi charos fuisse deo perhibetis. AL. Nõ negant quidã nostrûm, nequam & proditũ hominẽ fuisse nostrũ nuntiũ. Sed deus eligit quos uult, nõ est ab eo ratio eorum quæ agit reposcenda. CH. Absit. sed certe tanta cum angelis & cum deo familiaritas, tam crebra colloquia, lex ipsa cœlitus ipsi missa, fecissent eum sanctiorẽ. Quale autẽ est, formulã rectè uiuendi, pietatis, sanctitatis dare deum hominibus, per hominem ab illis uirtutibus a... ...ssimum, ut nihil magis à norma illa discreparet, quàm ui ta legati? Quid uerò potest esse æquius, quàm ut homines ad exẽplum se illius cõponant, quem uideant admitti ad consortia angelorum, ad colloquia dei, præfici mũdo à deo ipso, ad leges uitæ & sanctitatis cõdendas? Cuius tandem uitã & mores imitabuntur homines, si hunc respuunt, & cõtemnunt? Quàm stulta autem & impia cum fabella illa de luce: quæ si in Alcorano contineretur, multis à me cõfutaretur uerbis, sed quia inuentum est quorundã ex uestris, breuiter attingã. Narrant lucẽ conditam esse in Adam incredibilem, semen atq; originẽ Mahumetis. Hanc, cùm esset genitus Seth, transisse in Euam, ab hac in Seth, ab illo in uxorẽ, cõcepto illo qui propagaturus esset genus, ita deinceps ordine per genitores usq; ad Mahumetẽ: & hanc lucem tantã fuisse, ut omnes animantes eã sint admiratæ. oportet igitur maiorẽ fuisse, quàm lucẽ solis. Nam hunc solarem splendorẽ nõ admirantur brutæ animantes. quis unq; rei tam inusitatæ, tamq; stupẽdæ meminit? uidelicet prætermisisset tam grande miraculum Moses, qui de patrib. etiam minutissima persequitur. prætermisissent scriptores alij penè infiniti, qui à condito orbe fuerunt ad ortũ Mahumetis. Quid uerò luce opus fuit ad Mahumetẽ declarandum? quasi Moses & Christus nunq; dei nõ fuerint & sine luce. Quum autẽ uẽtum est ad Abraam, non ad Isaac migrauit splẽdor ille per Saram, sed ad Ismaelẽ per Agar. Atqui soboli Saræ factæ sunt promissiones, non generi Agar: & ex Sara per Isaac traxerũt originẽ Moses & Christus, quos Mahumetes ipse maiores se & sanctiores fuisse confitetur. Tandẽ lux hæc peruenit ad matrẽ Mahumetis,

humetis, à qua in Mahumetē prorsum demigrauit, ibiq; cōquieuit. Si hæc lux à parētibus fuit Mahumetis, quō puer fuit idololatra & grassator? quin potius à conceptu ipso sanctus & uenerabilis? quis nō illū adorabat, ut cœlitus demissum, in quo tā admirabile signum conspiciebat fauoris diuini? quid opus illi fuit alijs miraculis, aut alijs argumētis diuinæ legationis? Negat se instructū diuinitus potestate miraculorū: quod miraculū isto maius, aut euidentius? Sed de luce hac satis: quod adeò est puerile ac absurdum, ut nō dubitē, quin plerisq; uestrûm attentius rem perpendētibus tale uideatur. Venio ad id quod dicitis, Promissum fuisse à Christo Mahumetē, id uerò erasum à nostris. Nam illo loci, quo dicitur, Et mittā uobis spiritum consolationis: Mahumetē erat adscriptum, deletum autē à nobis, odio uestri. Quæro ante omnia, quinam eraserunt? priores Mahumete, an posteriores? Prioribus nulla erat causa: nesciebāt enim quis aut qualis Mahumetes erat futurus, imò credituri erāt optimum & diuinum prophetam futurum, qui esset à Christo nō solum cōmendatus, sed iussus expectari. Posteriores nō fecerunt: nā Mahumetes ipse iā de eo conqueritur. Quid, quòd extāt Euāgelia scripta ante Mahumetis ętatē, nec ulla est in eis mentio Mahumetis, nec ulla eo loci erasio. Tot scriptores Christiani præcesserunt Mahumetē, tam diuersi opinionibus, sectis, affectibus, quis unquam illorum meminit Mahumetis? Quòd si Mahumetē Iesus Christus iussisset expectari, tantū nobis fuisset nefas, illum priusquā ueniret nō expectare, & postquam uenisset non recipere, quàm Christum ipsum abnegare. Magnum & atrox uideo esse inter uestrā gentē & nostrā odium. alteri alteris nō sumus pro hominibus, sed pro canibus, exuta omni humanitate. Idem nobis & Iudæis contingit, idē Iudæis & uobis. Mahumetes ait Mosen missum esse à Deo, Iesum uerò uerbum Dei natum ex Maria uirgine. putaret aliquis uestrûm fas sibi esse aliter sentire, aut loqui? A L. Imò grāde nefas. C H. Vtiq; non amore nostri, aut Christi, sed propter testimonium uestri prophetæ. A L. Ita est, nā si propheta noster nō esset testificatus, nihil tale crederemus. C H. Idē ipsum de nobis existimare te, par est. Nos ueteris instrumēti libros legimus, ueneramur, oracula esse dei omnipotētis pro certo habemus. Mosen uirum Dei, prophetas sanctos homines fuisse credimus ex testimonio Iesu: qui si Mahumetē nobis cōmendasset, sanctior etiam nobis esset illis omnibus. quēadmodum Ioannes Baptista, de quo elogium fuit Christi: Inter natos è mulieribus nō surrexisse maiorē. nec aliter expectatus & desideratus fuisset à nostris Mahumetes, quàm spiritus ille cōsolationis ab apostolis, qui decimo post Christi ascensionem die diuinis muneribus apostolos repleuit.

QVOD CHRISTVM CONVENIEBAT VENIRE POSTREMVM.

VOs dicitis, postremum Dei nuntium fuisse Mahumetē, nec post eum alium futurum, illum attulisse pietatis formulā consummatā & uniuersalē: nihil in posterum ei addetur, aut detrahetur. nónne? A L. Ita est. C H. Est ergo legatio Mahumetis ut postrema, ita præcipua & cōsummata. A L. Est planè. C H. Quæso te, in omni prudentia & usu uitæ, iudicio, ratione, præstantissimā legationē cui conuenit tribui, nisi præstātissimo legato? Quum res est absoluenda ingens & maximi momenti, & ad summā regni pertinens, quis mittitur, nisi regi proximus & intimus? uel interdū rex ipse uenit in colloquium cum ijs quibus cum agitur. primùm enim res per inferiores tractatur: ad ultimum uerò, ut plena sit in cōsummatione authoritas, per eum qui summæ sit authoritatis. Conferamus iā Christum cum Mahumete, nō ex nostra prædicatione, sed ex Alcorano & secta uestra. Christus uerbum Dei, Mahumetes homo merus. Christus Messias, promissus patribus, nuntiatus ab angelo uirgini excellentissimæ: Mahumetes obscurus, & ignobilis. Christus semper sanctus: Mahumetes aliquādo profanus, & erro, & latro, & idolorum cultor. Christus doctor sapiētissimus, Mahumetes omnis eruditionis prorsum expers, nec suum ipsius Alcoranum intelligēs. Christus de se & de suis certus: Mahumetes incertus, ut ipse in Alcorano cōfitetur. Christus uiuens, uel ut uos dicitis, raptus in cœlum à Deo: uel ut nos, reductus in uitā: Mahumetes mortuus & computrefactus. Denique nec Mahumetes negat, multo se esse inferiorē Iesu Christo. Vtri ergo par erat postremā legationē mādari, in

qua sigillum esset addendum normæ pietatis & uitæ totius? conueniebat profectò uel Mahumetem, si nuntius esset Dei, cum reliquis prophetis uenisse ante Iesum, uel post Iesum neminē mitti. Accedit his, quòd Christus ad diuinæ suæ legis cōfirmatio nem ea adferebat, quæ uidentes dubitare non possent diuinitus fieri, & facultatē naturæ omnē superare. Vos enim de illo testificamini, quòd reddiderit lumen cęcis, sanitatē leprosis, surdis auditum, mortuis lucem & uitā, & alia innumera. propheta uester nulla se ait miracula fecisse, quum id tamen sit pręcipuum diuinitatis signū: nempe ostendere uel se, uel eum à quo sit missus, maiorē & potiorē esse naturæ legibus. quod & uos quantumcunque ignari, etiā incōsiderantes, satis tamen assequimini, qui prophetæ uestro, utcunque neget se miracula edidisse, aut sibi eam uim à Deo concessam, miracula nihilominus aliqua attribuitis, sed absurda aut inepta, quæ satis appareat esse conficta: ut fractā aliquando fuisse lunā, & partē eius decidisse in manicam Mahumetis, ipsum uerò eam partem cœlo reddidisse, & lunā integrasse: & quod camelum fœminā loqui fecerit, & quidem noctu, quem in usum? lupum quendā ex ululatu cognouit principem esse aliorum luporum. quis posset ad hæc risum continere? AL. At post Christū dicitis uos missum esse spiritum sanctū, alius ergo uenit post eum. CH. Non est hic alius, sed idem Christi spiritus. & hic uenit non ut Mahumetes, statim pòst discessurus: sed qui perpetuò maneret in Ecclesia doctor & consolator, suppleretque absentiā humanitatis Christi. Itaque lōgè alia est spiritus paracleti ratio, quàm Mahumetis. id enim pręstat nobis ille spiritus, quod pręstare Mahumetes nō quiuisset.

DE ALCORANO.

VEniamus ad legem quam sibi dicit cœlitus traditam, ut cōmunicaret hominib. in qua est mira eius cōstantia. aliàs enim dicit se gentem habere peculiarem, cui sit missus: & neminem intellecturum suum Alcoranum, nisi sit Arabs, aut sciat Arabicè. aliàs dicit, omnib. se gentib. ferre leges. AL. An non Iesus uester dicebat se nō uenisse, nisi ad filios Israelis? CH. Simia uoluit esse Mahumetes Christi Iesu, quia hoc ille dixerat, & Mahumetes gentem sibi peculiarē sumpsit. Christus uenit ad filios Israelis, quia ipsis promissus meritò progenitorū Abraam, Isaac, Iacob, Dauidis: & quia unica gens erat in orbe terrarum, quæ Deum nosset. ad Arabes autē quo merito ueniret peculiaris nuntius Dei? & Christus, quod dixit, præstitit: nullis prædicauit nisi Israelitis, discipulos autem misit per uniuersum humanum genus. Vide autem quantum inter Euāgeliū nostrum, & Alcoranum uestrum intersit. Vestrum obscurū, difficile, intricatum, nemo intelliget nisi Arabs. nostrum uerò planū, facilè nihil fieri potest in quacunque lingua dilucidius, ut ea philosophia aperta esset omnibus, quę saluti omnium euulgabatur. Quid quòd & ipse idem Mahumetes ait se nō totum Alcoranum intelligere, nec alium præterquā Deum intellecturum. quis ergo est futurus usus eius hominib. quod homines nō intelligunt? Rogo te, quum uir sapiēs loquitur rudioribus, & præcipit ut aliquid agāt, accōmodat' ne ad suā excellentē intelligentiā quæ dicit, an potius ad captum eorum quibus loquitur? AL. Nimirum ad captum istorum, ut par est. CH. Deum ergo, quum hominib. loquitur, quomodo censes & uerba & dicta usurpare? utrum ea quæ cōgruentia infinitæ suæ sapientiæ nemo sit intellecturus, an quæ apta & cōuenientia sint humanis ingenijs? AL. An tu causas intelliges diuini consilij, & cur quicque à Deo fiat assequeris? CH. Aliud est multo, in causas diuinorum operum penetrare mentis nostræ uim: aliud, quæ illæ nobis dicat, intelligere. Quòd si de causis & ratione qua quicque à Deo fiat, scribebat Mahumetes, quis eum ita loquentem intellexisset? sed id non est Alcorani proprium, in omni naturæ actione atque opere, quis potest causas exculpere de cœlis, de elementis, de animantibus, de nostris corporibus. Verùm Mahumetes nihil pensi habet quid loquatur, aut quomodo: quemadmodum procedente sermone fiet tibi liquidùm.

DE CORRVPTIONE VTRIVSQVE TESTAMENTI.

AL. Non est mirandum discordare Alcoranum à uestris libris, quos uos corrupistis & deprauastis. CH. Quis hoc dicit? an Mahumetes? AL. Non ille quidem, sed nos deprehendimus post eum. CH. Videlicet hoc argumēto: Alcoranū et utrunque testamentū inter se dissentiunt. Alcoranum necesse est esse uerū, integrum, sincerum:

utrunque ergo testamentum necesse est esse deprauatum & inuersum. AL. Argumento nimirum inuincibili. CH. Quin potius in cōtrariū reflectebatis: Alcoranū & utrunque testamentum discrepant inter se: utrunque testamentum deductum à primis originib. manet integrum atque inuiolatum, ac proinde uerum: Alcoranum igitur est deprauatum, detortum, falsum. AL. Nefas est nos sic colligere. CH. Nefas est uobis sic colligere, & nefas est alijs sic collectum admittere. AL. Agareni alios non curant. CH. Non ergo ueritatis uia deducit uos in eam persuasionem, sed uestra superstitio. Verùm ad rem accedamus. Dicitis utrunque instrumentum esse deprauatum. loquamur prius de Euangelio. Dominus noster nihil ipse scripsit: quæ inter homines gessit, mandarunt literis non unus aliquis, sed quatuor diuersis & temporibus & locis: quæro an ab istis corruptum est Euangelium? Isti non potuerunt corrumpere, quoniam ab ipsis manauit, & ipsi authores fuerunt. alioqui ubi est istud Euangelium, quod Mahumetes uocat librum uitæ salutis directionis? neque enim ante hunc librum Euangelij alius fuit, ut possit dici hunc esse deprauatum, illum uerò alterum fuisse librum salutis. Adde quòd scripta sunt hæc Euangelia uiuentibus adhuc permultis, eorum qui Dominū nostrum nouissent, essentque cum eo uersati, nec in deprauationem potuerunt cōsentire, tot, tam uarijs locis & temporibus scribentes. Quid, quòd euangelia hæc scripta sunt & approbata ab ijs uiris quos Mahumetes commendat, dicēs: Iudæos fuisse erga Christum incredulos, uiros tamen quosdam in albis uestibus secutos fuisse illum in nomine Domini: de apostolis sentiens, & Petri, & Iacobi, & Iudæ epistolis, qui ex uiris illis fuerunt candidatis, & cum quatuor Euangelijs consentiunt. Quòd si ante Mahumetem corruptum est utrunque testamentum, cur ad testimonium suorum dictorum remittit uos ipse ad legem & Euangelium? cur non certiores reddebat suos, curruptos haberi eos libros? & admonebat, cauerent, ne illorum fraude caperentur? Post Mahumetem autem non potuerunt corrumpi, nam omnia quæ ante Mahumetem à nostris sunt scriptoribus prodita, conformia sunt huic Euangelio. quod nunc habemus: nec tanta librorū multitudo, tot locis dispersa, potuit uno consensu uitiari. Quid quod Euangelia extant etiamnum scripta ante Mahumetē linguis plurimis, Græce, Latine, Chaldaice, Syriace, Persice, etiam Arabice, ne elemento quidem uno ab ijs discrepantia, quibus nunc utimur, quod quidem ad rei summam pertineat, & ad sententias fidei necessarias. uel in ijs regionib. quæ iam inde à Mahumete sub imperio & ditione gentis uestræ fuerunt, reperiuntur uetustissima Euangelia, qualia sunt hæc nostra quæ uersantur in manibus. Ne existimetis Mahumetem adeò uel negligentem fuisse, uel uerecundum, ut si corruptum censuisset utrunque testamentum, fuisset id silentio præteriturus, quod ad rem suam tantopere conueniret. Quòd si Euangelium nos uerum non habemus, ubi est liber hic directionis & salutis, tantopere à propheta uestro commendatus? AL. In Alcorano. CHR. Quomodo ergo eos qui Alcorano fidem non haberent, remittit Mahumetes ad testimonium Iudæorum & Christianorum? Vides rem à seipsa confringi: & quoniam pietas nostra inimica est prorsum regno ac potestati diabolicæ, semper hostis noster quibuscunque artibus potuit, oppugnauit eā atque infestauit. multas inter nos seuit dissensiones ac discordias, suscitauit sectas, & absurdissimas de fide opiniones, qui has tuebantur, odio & rabie plusquam capitali ferebantur in eos qui rectius sentirent, & argumenta omnia conquirebant ad fulciendam sectā. nemo illorū obiecit nobis, Euangeliū esse corruptum: de sensu uerborū fuit cōtrouersia, non de uerbis ipsis. & si una secta aliquid uitiasset, parati erāt aduersarij, qui illos falsarios esse criminarentur. Iam uerò deprauādi euāgelij quę potuit esse causa, qs fructus? an sciētes & prudētes deprauassent illi eam scripturā, pro cuius uno quolibet dicto, una qualibet sententiola sanguinē & uitā erāt parati profundere? & si erāt aliquid mutaturi, ea mutassent potissimū, quib. ipsi uel cōmodius agerēt, uel facilius alios in suam sententiā pellexissent: nēpe laxiorē uiuendi rationē, magisque ad oblectamenta & uoluptates appositā statuēdo: uel ea dicēdo de Christo quę minus hominū aures offenderent, & magis pronis aurib. reciperentur. Vos uerò è cōtrario in ijs maxime arguitis nos Euāgelium deprauasse, quę & nobis maius odium hominum cōciliarent, & plurium animos à religione nostra auerterēt:

nempe de diuinitate & morte Christi mutassent ea, in quibus uidentur inter se Euangelistæ dissentire, uel à sententia ueteris testamenti, quæ fuit inimicis nostris materia insectandi nostri. Sed ea ipsa quasi dissonātia, ualidius argumētum est, integra, sincera, intacta esse Euangelia, per ætates omnes iam inde à primis originib. ad nos perdocta, magnaq; religionis obseruatione omnia esse integra & immutabilia conseruata.

DE HISTORIIS ALCORANI.

NEc minus securè infinita mendacia in Alcorano confingit, partim ex Thalmut Iudæorum, quæ tamen ipse magis corrupit, ut de Adam, de Cain & Abel, de prædicatione Noe, de morte Mosis, de Pharaone, qui iussit sibi ædificium usq; ad cœlum extrui, ut uideret deum Mosis: de Salomone, quòd haberet exercitum hominū, dæmonum, & auium ipsum glorificantium: de Dauide, cui montes & aues obediebant. Iam quæ sunt apertè planis uerbis in uetere testamēto explicata, ipse deprauat, & narrat falsò, ut de Mose, de Pharaone, de Gedeone & Saule, de Noe & arca, de Abraam & Loth, de Ioseph, de quo relaturus historiam, ita præfatur, & quidem uerbis dei: Nūc omniū uerborū tibi missorū pulcherrimū enarrabo. qd ad ipsum qd dicat? fundit sine mente sonū. Cur hoc reliquis est pulchrius? quid habet pulchrius quàm illa admirabilia quæ egit deus, cum educeret populū de Ægypto? De nouo autē testamento narrat falsò natalē dñi, & de Ioanne Baptista. Dixit (inquit) deus ad Zachariam, habebis filium nomine nunquā antea cuiquam imposito. id falsum esse, si quid in sacris literis legisti, satis intelligis. & addit, super Ioannē fedisse salutem dñi in die natiuitatis, mortis, & resurrectionis eius. Quādo, quęso, Ioannes resurrexit? Nec solū de utroq; testamēto tam licenter mentitur, sed de historijs gentiū. Alexandro, ait, tributam à deo scientiā rerum omniū. quis unquam id tradidit inter tot latinos scriptores & græcos, q illius uitam & res gestas memoriæ mandarūt? Fieri profectò non potest, ut Mahumetes legerit utrunq; testamentū. Nam & si ego de illo pessime sentio, non tamen arbitror fuisse tā excordē, ut sic aperte mutaret & detorqueret quæ nihil ipsi oberat, integra relinquere: in quib. etiā si fuisset error, nō tamen erat is tanti, ut diuina correctione indigeret. Sed de utroq; testamēto partim ipse fando audiuerat nō nulla, quæ praue retinuerat: partim Christiani & Iudęi persuaserāt sic habere. Itaq; ea scripsit, p quę manifestò uanitas & imperitia illi⁹ se patefaceret, & ueritas esset ad percipiendum nō difficilis: nec ipse quid sit Euangelium nouerat, quanquam sæpe dicit Christo esse datum librum Euangeliū à deo: an putat ita deum Christo dedisse Euangelium, ut ego tibi trado hunc flosculū? Nullum librum deus dedit Christo, nec ipse Euangelium scripsit, sed lætissimum nuntiū attulit generi humano, reconciliationē fieri hominis cum deo, & placatam iram dei, cessare ultionem, reditum ad gratiā patēre: quo nullus est nuntius melior. Euangeliū enim bona est annuntiatio. Eiusdē notæ est & illud quod ait, Dauidi missum esse Psalterij librum: quum ille sigillatim Psalmos compo suerit, & cecinerit dño. At quo ore, quāta impudentia, quasi nihil mutasset? Si quid (inquit) dubitatis in his, quæ rite ab ijs qui librū legerunt ante nos, quærite ab ijs qui legem & Euangeliū legerunt, hoc est à Iudæis & Christianis. Hūc tu putes uel frontem habuisse, uel cor? Necesse est uel illum nihil legisse, sed quæ accepisset ab alijs, habuisse pro indubitatis, in quo eius tarditas & socordia ostenditur: uel si quid legit & nouit, non proiectæ solum & profligatæ, sed dementissimæ est impudentiæ, eos pro se testes adducere, quorū testimonio sciat se condemnatum iri. Profectò alterū necesse est, uel ipsū belluā fuisse, uel eos quib. loquebať habuisse p belluis.

DE DEO.

VIdeamus iam qualem facit Mahumetes Deum, quàm absurdum, quàm non solum alienum ab eo qui ipse est, sed omnino diuersum & contrarium. Primùm facit corporalem, quod est contra rationem omnem, & philosophiam. nam dicit eum habere manum, & uectari ab octo angelis in sella gestatoria. Manu ait se à Deo tactum, quę erat frigidissima. Atqui satius fuisset, eam calidissimam dicere. Deus enim in cœlis, in lumine, in charitate, citius fuerit calidus quàm frigidus: & in sacris literis dicitur, Deus noster ignis consumens est. Iam quemadmodum Plutarchus scribit, Pythago-

Pythagoram ex proportione pedis Herculis ad alios pedes, deprehendisse quãto esset Hercules maior quàm reliqui homines, & stadiũ quod decurrisset stadijs alijs longius: ita si deus habet manum, ex ea colliget, quantũ sit reliquum eius corpus: quantumcunq; autem fuerit, non erit infinitum: finitus ergo erit deus. cuius cõtrarium, si rectè meministi, initiò posuimus. Finitũ quoq; esse, ex angelis qui illum baiulant, potest colligi. Nam & si magni sunt angeli illi, uasti, immanes, finiti sunt tamen. quod si finiti, & finitum esse illud necesse est quod ipsi possunt portare. nam inter finitum & infinitum, nulla est neq; uirium, neq; magnitudinis, nec ullius mensuræ proportio. de deo autem uerbum Mahumetis est sacrosanctum, & quasi tetragrammaton illud Iudæorum, ut mirũ sit non diffindi lapides & montes, quoties profertur ab ore duntaxat alicuius in religione uestra præcipui: Non est deus nisi deus. quid potest fingi ineptius? quis hoc nescit? quis Iudæus, quis Christianus, quis gentilis non idem diceret & fateretur? imò uerò nec est homo nisi homo, nec asinus nisi asinus. At quicquid animo Mahumetis est collibitum, id ad deum authorem & iussorem refert, bella sua, rapinas, libidines, incestus, uiolentias: ut non uideatur alium in usum habere deum, quàm ad prætextum flagitiorum suorum ac scelerum, quemadmodum regem puerum aut dementem rector & administrator regni improbus. Et deum hunc, cui censet impijssimum dare socium, inducit loquentem sæpenumero plurali, diximus, iussimus. AL. Est mos loquendi regum. CH. Si Mahumetes hæc scripsisset, foret aliqua excusatio. nunc deus scripsit hæc, quem decet maxime proprie loqui. nam numerus hic pluralis modestiæ causa ponitur à regib. & priuatis. Nec potest de deo & angelis intelligi. sunt enim quædam quæ ad solum conueniunt: ut, Diximus angelis ut adorarent Adam, nos creauimus cœlum & terrã, & iustificamus impium, & misimus Iesum Christum Mariæ filium. At qualem huic deo suo affectum tribuit? nimirũ qualem ipse idem gerebat, sæuum & sanguinariũ. Infidelium, inquit, non nisi lapsum & præcipitium diligit deus. Quanto aliter Paulus noster, & bonitati diuinæ congruentius: deus uult omnes homines saluos esse & ad agnitionem uenire ueritatis? Quod si infidelium nõ nisi præcipitium diligit, cur nuntios suos ad illos mittit? & Mahumetus idem præceptum sibi esse ait, ut legem suam prædicet infidelibus. Et de remissione delictorum, eius est sententia: deum grauia peccata hominibus non condonare. audierat uidelicet de commisso in spiritum sanctum, de quo dicit dominus noster, quòd nec in hoc sæculo, nec in altero condonatur. Quærendũ ex eo restat, quę tandẽ uocat grauia peccata, quod ipse nunquã definiret. atqui homicidia, rapinæ, incestus, adulteria, periuria, idololatriæ, omnia sunt plurimis hominum à deo remissa, ut patet ex sacris libris: nec Mahumetes negat, qui ait in se esse expertum. Quæ sunt ergo ista delicta grauia, ueniæ omnis expertia? Atqui Mahumetes ipse alio dicit loco: Gens quæ nefanda peccata perpetrauit, ne desperet. Sed huic homini nihil uidetur fuisse suauius, quàm asserere pugnantia. Et in mysticis literis habetur, deum, quum iureiurando amicis suis uellet nonnulla confirmare, quod nihil esset eo maius aut sacratius per quod iuraret, per semetipsum iurasse, ut Abrahæ. At deus Mahumeticus iurat per uentos, & angelos, & montem Sina, & per stellam matutinam, quemadmodum dij gentiles iurabant per Stygiam paludem, Dij cuius iurare timent & fallere numen: & Ægyptij per canes & catos.

DE CHRISTO.

NEgat Christum esse dei filium & Deum. Nihil (inquit) præter opinionem suam sequuntur, dicentes deum sumpsisse sibi filium, quo non indiguit. an habent rationes quibus id possint euincere? an deo quod nesciunt imponunt? sic ille. Argumentum hoc in uniuersum Alcoranum potest rejici: an habet Mahumetes rationes, quibus tot & tam manifesta mendacia non dico demonstrare possit, sed tueri? Verũ audiamus ipsius acumen dialecticum. Filius deo tribui non potest: neq; enim habet deus uxorem, ut possit procreare. & in hoc argumẽto mirifice sibi placet, tanquã id sit ad quod ne hiscere quidẽ nos possimus, quũ nihil uel ineptius dici queat, uel puerilius. AL. An nõ tibi satis rectè uidet dici gignere neminẽ posse nisi q habeat uxorẽ? CH. Quid si sit cælebs, nõ progignet? AL. Etiã, sed nõ sine fœmina. per uxorem autẽ intelligas oportet omnem fœminã: sed honestius uxor dicitur, quũ de deo loquimur.

CH.

prædicassent, quem deū esse nescirent? primò magnū fuisset nefas, diuinitatē ei attribuere, qui deus non esset. nec se religiosissimos omniū mortalium tam nefario scelere passi essent alligari, qui uitam libenter amittebant, ne quid uel facerent uel dicerent seq; ac deo indignū. Quid, quòd fauorabilius fuisset ad Iudæos & nationes omnes, nullam distinctionem, nullas personas in deo ponere: sed ueritas pro qua moriebantur, cogebat eos id asseuerare. AL. Christus nusquam se esse deum dixit. CH. Quis hoc ait? AL. Mahumetes. CH. Si proferamus loca ex Euāgelio, dicetis nos illa deprauasse. Erit ergo Mahumetes idem testis, actor, iudex: & quod ille cōtra nos dixerit, absq; ulla cōtradictione uerum erit. quæ potest esse maior licentia fingēdi quicquid libuerit, quàm ubi cōtradictio non sit locum habitura? Quid ais tu, Christus nunquam se affirmauit deum esse? Cedò, istud quomodo examinabitur, si dicis, Satis est me hoc dicere, quid opus est pluribus? Si aliqua restat discutiendi uia, uideamus quęnam sit? Christus iam cōueniri atq; interrogari à nobis non potest: eorū qui illum audierunt, nemo iam olim uiuit; restat unicum refugiū, memoria antiquitatis cōsignata literis: Ea uerò si non est apud Euāgelistas & apostolos illius, ubi tandē erit? unde illam Mahumetes hausit? quo'nam remittit eos qui fidē non sint sibi habituri? Sed fac Christū nunquā dixisse se esse deum, quid erat opus illi prædicatione de semetipso, ubi opera id apertissimè declarabant, quæ nemo edere poterat, nisi esset deus? Itaq; si qua est adhuc apud uos fides Euāgelio, quā esse magnā Mahumetes ipse est uobis author, & operibus Christi, & sua ipsius prædicatione deū illum esse docemini. Dicitis uerbum dei esse Christum, & uerbo dei omnia esse cōdita. Si quis Mahumetē ipsum de hoc interrogaret, subtilius nō magis se ex eo suo dicto posset extricare, quàm ex alijs permultis, quæ ponit absurda & puerilia. Quod uerbum est Christus, utrùm corporale, quod prolatū dissipatur & trāsit: an mentale, quod conceptū in animo, ibi imprimitur ac manet? Corporale uerbum non potest esse Christus, qui est natura permanens: nec Deo est attribuendū tale uerbum. Negatis enim uos deum habere filium, quòd nō habeat uxorē, multominus habebit uerbum & spiritum, qui non habet pulmonem, collum, fauces. Quid quòd si corporale est, ex deo & Dei substātia prodijt? Quid autē est in dei substātia, quod non sit idem deus? An etiā deum cōpingetis ex rebus diuersissimis, atq; inter se cōtrarijs, ut hominē, uel caprā? Quòd si spiritale est uerbum, & mētale, apparet profectò, & semper in mente manere patris, nec aliud esse quàm naturā eandē atq; essentiā, quæ est pater. AL. Christus est uerbū dei, quia per uerbum ab eo productus. CH. Acuta interpretatio. Erit ergo sella hęc ascia & dolabra, quia per illa instrumēta effecta est à fabro. & pictura erit penicillus. Quòd si uerbum dei est Christus, quia per illud genitus, & pisces & arbores & lapides eandem habebunt dignitatē. Omnia enim per uerbum domini sunt condita, sicut sacræ literæ testantur. AL. Quomodo poterat esse deus, qui edebat, bibebat, dormiebat? CH. Leue est telum istud, & obtusum. qua parte erat deus, nec edebat, nec bibebat, nec dormiebat; sed qua homo. sicut nec rationabilis est, qua parte edit ac bibit: sed quia corpus id facit, totus homo dicitur id facere, actionibus & qualitatibus à parte ad totum, uel à parte ad partem, uel à toto ad partem loquēdi more translatis. AL. Non est credibile, tātum uirum, quo maior in genere humano fuit nullus, cruciatus illos & mortē acerbam quā uos dicitis, & ignominiosam uoluisse perferre à Iudęis, hominū genere deterrimo. CH. Quid de hoc sentit uester Mahumetus? AL. Nihil eū esse tale perpessum, sed Iudificatū Iudæorū odium & malitiā, substituisse aliū loco suo, ipsum uerò in cœlū se subduxisse: alterū uerò illū passum esse omnia illa, quæ uos de Iesu Christo traditis, & Iudęos falsos sęuitiā suā in supposititiū illum exercuisse. CH. Nimirū Mahumetes, cui omnia erāt posita in corpore & rebus uitæ, huius si labores & ęrūnas tribuisset Christo, quē tantopere laudibus euehebat, & si infra meritū, nō satis uisus sibi esset cōstare; Nā si illū, quē dei nuntiū fuisse affirmabat, & quidē ex prima & suprema nota exercitum perhibuisset afflictionib. & tormētis, admirati fuissēt alij, cur ipse alios persequeretur ac interficeret, & nō potius tolerantiā mansuetudinēq; illius imitaretur & pręstaret. Non uult aliquid esse passum incommodi, quia tam charus & proximus erat Deo.

Cur

& terram, terra autem erat uasta atq; incomposita,& tenebræ erãt super faciem pro-
funditatis illius,quam iussit Dominus lucẽ existere. Sed nihil hoc ad rem:neq; enim
tenebræ ex luce nascũtur,ut ex sua origine:nec lux ex tenebris,utiq; nõ magis quàm
uel bonum ex malo,uel malum ex bono,uel cæcitas ex lumine,aut lumen ex cæcita-
te. Nisi fortè consecutio uicissitudinis intelligatur. quo pacto nõ minus ex tenebris
nascitur lux,quàm ex luce tenebræ:sicut dies ex nocte,& nox ex die. Hic autẽ de ori
gine,& quasi manatione, tanquam ex fonte,aut elementis. Sed quid hæc ad uos,aut
uestrum legislatorem? Tu quidem homo ingeniosus,& aliqua luce doctrinæ perfu-
sus,uides uerè hæc à me dici:ille autẽ uester risisset hæc omnia,& classico interpellas-
set sermonẽ tam odiosum. Cogitatio,inquit, de hyacintho,hyacinthus de præcepto.
Dixit ille hæc quidem, uos quærite qualia sint.Sed nec nostra refert inquirere.sint re
liquis illius lusibus similia.Audi alia.Ait Iudæus,Quid post hæc operatus est Deus?
respondit,Tabulã & calamum.ait,Quam tabulã, & quem calamum? respondit, Ta-
bulam in qua scriptum est,quicquid fuit, est, & erit in cœlo & in terra. Codex est rei
familiaris,qualẽ habere solent diligentes patresfamiliâs, ne quid eos fallat. prudẽter
facit,frugi est: sed molestũ est tot folia & flores subinde asscribere & expungere. Ca-
lamum uerum de luce clarissima.ait,Quæ longitudo calami? respondit,Itineris quin
gẽtorum annorum, latitudo uerò itineris octoginta annorum.Cui? pediti,an equiti?
ueredario,an spaciatorio? parum diligens interrogator erat Abdias Iudæus, & si Ma
humeti nõ parum sæpenumero molestus . Sed pergit insanire.Qui calamus octogin
ta dentes habet, qui nõ cessabunt scribere quicquid fit in mundo, usq; in diẽ iudicij.
ait,Et tabulæ unde? respondit,de smaragdo.uerbum eius de margaritis, dorsum eius
de pietate. Talia narrant uetulæ pueris,quum uolunt eis somnum inducere.Si talem
mẽte cõcepisses Deum, Mahumetes qualis est, quãtum quidem captus est humanæ
mẽtis,nihil uidisses huic opus esse tot calamis & pugillaribus.memoria illi æterna at
que immensa instar est omnium chartarum,& omniũ calamorũ.Ait Iudæus,Cœlum
istud uestrum dic unde creatum est? respondit:Primum de aqua uiridi,secundum de
aqua clara, tertiũ de smaragdo, quartum de auro purissimo, quintum de hyacintho,
sextum de nebula lucida,septimum de splendore ignis.Ait,Quid super cœlos septẽ?
respondit,Mare uiuificũ.ait, Et deinceps quid? respõdit, Mare nebulosum ait,Prose
quere per ordinẽ usq; ad summum.respõdit,Procedit desuper mare aërium,desuper
mare lapideũ,desuper mare tenebrosum,desuper mare solatij,desuper luna, desuper
sol,desuper nomẽ Dei,desuper supplicatio, desuper Gabriel,desuper pergamenum
rasinum,desuper mare plenum,desuper 70.interualla lucis,desuper 70.millia inter-
ualla uirtutis, desuper septuaginta millia mõtium, desuper mille spatia,in unoquoq;
septuaginta millia turbæ,in unaquaq; turba quinq; millia angelorum nunquã cessan
tium laudare Deum, desuper interualla de margaritis, desuper interualla gratiæ,de-
super interualla potẽtiæ,desuper interualla deitatis,desuper interualla dispẽsationis,
desuper scabellum , desuper solium, desuper domus uniuersitatis. Hæc neq; potest
quisquã dicere seirò,nec audire.sicut illud, Vbi sol? respõdit:In fonte calido,fons cali
dus in colubro,coluber in interuallo, interuallum in mõte Caff.Caff autem in manu
angeli tenẽtis mundũ usq; in diẽ iudicij.Iam & illud, Dic deinde quis modus deferẽ
tium sedem Dei? respondit:Capita eorũ sub sede dei,pedes sub throno.Tãta siquidẽ
ceruicis amplitudine sunt,ut si cõtinue uolaret auis,uix mille annis ab una aure per-
ueniret ad aliã. Cornua sunt capiti eorum implicata: quorum prima acies, cuius di-
midium nix,dimidium ignis.nõ tamen ignis niuem cõsumit, uel nix ignẽ extinguit.
Secunda acies,cuius dimidium tonitruus,dimidiũ fulgur: immista tertia, cuius dimi
dium unda,nõ tamen uel unda glebã diluit,uel undã ebibit gleba. Quarta,cuius di-
midium uẽtus,dimidium imber,incõmota ibi ad inuicem . Quinta,cuius dimidium
ferrum,dimidium ignis,inconfusa ad inuicem Sexta, cuius dimidium aurum , dimi-
dium argentum.Septima,cuius dimidium laus,dimidium gloria.Octaua,de fulgen-
tissimo splendore.Dic quid sub mõte? respondit,Terra. ait,Quod ei nomen? respon
dit, Vuile.ait,Quid sub ea? respondit,Mare.ait, Quod ei nomẽ? respondit, Alliason.

ait, Et quid infrà, ut omnia per ordinem edisseras? respōdit, Terra Alioulem, infrà mare Zeyt, infrà terra Heribet, infrà alia terra nomine Agiba, alba ut lac, redolens ut muscus, mollis ut crocus, lucida ut luna, super hanc cōgregabit Deus omnes iustos. infra hanc mare Albimliam, infrà piscis nomine Albelbijt, cuius caput in oriente, cauda in occidente, supra cuius dorsum terræ & maria, tenebræ, aër & montes usq; in finem seculorum. Infra piscē, uentus piscē sustinens: infrà mons, infrà tonitruus, infrà fulgur, sub his mare sanguineū. Infrà infernus cōfusus, infrà mare igneū, infrà opacū, infrà mare potētię, infrà mare nebulosum, infrà laudes, infrà glorificatio, infrà solium, infrà tabula, infrà calamus, infrà maius, nomen Dei. ait, Et quid infrà? respōdit, Infinita quærendo prosequeris Abdia. quis ultrà potest, præter quod æqualis est undique uersum omnipotētia Dei? AL. An nō similia sunt permulta in prophetis, & Apocalypsi uestra? CH. Sunt quidē, sed dissimiliter posita. illi enim uisiones referebāt, uester autē descriptionē naturæ rerū exponit, illi res sibi ostensas narrabāt: hic uerò naturā, originē, situm, faciē rerū profert, & quasi depingit. Iam quas formas, quas uastitates atq; enormitates angelorū ostendit? monstra sunt hæc, nō angeli. & tū hæc quæ sunt absurdissima, & exsomniatæ stoliditatis, citius inueniunt fidem apud rudē plebeculam, q̄ ipsa ueritas naturæ. Multitudo enim, ut affectibus ducitur: & mentis principatum parum habet acrem ac uigentē, iudicio est ad deprehendendā ueritatē inualido. & ut de principibus uiris, de sapientibus, de angelis, de Deo sentiunt (uti par est) magnificē, omnia illorū existimāt esse immodica, inusitata, immania. si quid de illis nares moderatum, & ab humanarum rerum uel forma uel cursu nō abhorrens, sordet hoc illis, nec uerum esse rentur, tanquā dignitate & maiestate illorum inferius. sin ea quæ omnē rationē modumq; & fidē excedāt, quæq; fieri non possint, ea demum ample ctuntur tanquā opiniōni de illis suę apta & congruentia, ijs demum amplitudinē eorum existimant impleri, illā quam sibi animo cōfinxerunt: quum eos in illa ipsa uana & fictitia magnitudine angustissimos sibi proponāt, neq; enim inde eos contemplantur & censent, unde magni ingētesq; sunt: sed eam sibi fingunt magnitudinem, quam solā norunt uel ex mole corporis, uel ex pecunia, uel ex familia, ex robore & uirib. celeritate, pugnis, uictorijs, regno. AL. Vis tu populum esse sapientem? CH. Vellem equidem, fieri si posset: sed certe uos populi præsides, legislatorē ipsum & Dei nuntium, uelim. Addit aliud sui simile, q Deus seuocato Adamo tradiderit rerum omnium uocabula, tunc prouocauit angelos ad disputādum cum eo. cui cùm pares nō essent, iussit eos reuereri atq; adorare illum. q fecerunt quidē omnes, Beelzebub autem renuit, & defecit à Deo. Quàm paucis uerbis, q̄ multa flagitia? Est uidelicet Deo contentio aliqua cum suis angelis, aut factio, qui docuit Adamum? Deus summus & æternus, an nō idem angelos edocuit, quorum omnium & author est, & pares? quid habet homo quod à Deo nō acceperit? quid angelus quod nō ab eodem? & hoc utrique libenter agnoscunt, ac præ se ferūnt. Naturā uerò angelicā quis ignorat tanto esse humana uel dignitate uel sapientia & cognitione rerum excellentiorē, quāto est humana quā belluina præstātior, idq; etiā Dei munere? Poterat Mahumetes admoneri dicto Psalmistæ, si modò psalmū ullum unquā legit: Quid est homo, q memor es eius, aut filius hominis, quoniā memor es eius? minuisti eū paulò minus ab angelis, gloria & honore coronasti eum. nec cōueniebat, ut quē Deus ipse excellentiorē cōdidisset, subijceret postea naturæ inferiori absq; ulla causa. Sed fortasse audierat Paulū scripsisse ad Hebræos: Et quum iterum introducit primogenitū in orbē terræ, dicit: Adorent eum omnes angeli eius: existimauit Mahumetes primogenitū introductū in orbē terræ esse Adā: quæ dici ab Apostolo de Christo, manifestius est quàm disseri debeat. ea enim quæ præcedunt, & quę sequunt, liquidò id docent. Iam illud quàm impiū, quòd Deus uelut gloriosulus quidā pædagogus & magister, instruit alumnum suum ad certamen, ut inde ad eum honor aliquis redeat.

DE IIS QVIBVS PERSVASIT SECTAM SVAM.

INter eos quorum erat dux, alij erāt idolorum cultores: & quicquid quiuis de uno Deo dixisset, uerisimilius esset uisum & decentius, quàm idololatria, queadmodū in istis

in istis nouis insulis, leui ostensa pbabilitate transit, & quidē populariter, à uano illo cultu simulachrorū, ad pietatē unius Dei. Alij erant intincti tantū & imbuti leuiter Christianismo, qui ut discesserāt à Romano imperatore, in odium illius nihil fuit illis proprius, q renuntiare etiā pietati, quā ille tueretur. AL. Quid etiā si gerebatur bellū cum homine, decebātne cōtinuò geri cū Deo? CH. Minime omniū decebat quidē: sed ita fit sæpe, cum odiū exacerbatur, ut cùm artē fabrilē in odiū fabri alicuius, aut philosophiā offensi philosopho odimus: quod usu uidemus quotidie euenire. Tribus Israelis cùm defecissent à domo Dauidis ad Roboā, paternā itē legē spreuerunt, & à cultu Dei unius ad inuocationē dæmonū trāsierunt. Afizini quoq in Asia, cùm pietatē nostrā & baptismū recepissent, miserunt Hierosolymā legatos ad patriarchā, qui eos de fide exactius institueret. in reditu, cùm legati essent spoliati & uiolati à Christiano quodā, in eā irā exarserunt, ut pietati & baptismo renuntiarent propter unius Christiani iniuriā. Deniq eos habuit Mahumetes auditores rudes & crassos, qui de bello & armis facilius iudicarent, quàm de lege & mysterijs Dei, de ueritate, de sapiētia, de iustitia. Si qui inter eos fuerunt paulò cordatiores, cōmēto perspecto, à Mahumete discesserunt: quod tradunt illius ætatis scriptores. Sed nihil necesse habemus uetera citare testimonia. hodie quoq prudētiores inter uos, qui paulū modò legē uestrā accuratius expendunt, parum rectè de illa sentiunt: nulliq sunt pertinaciores in secta, quàm cæci & surdi, qui nihil omnino neq audire uolunt, nec uidere. Nec solū tales nactus est ille auditores, tam dociles & idoneos suis figmētis, sed in tempora incidit ipsi apposita, nobis infœlicissima. Erat ætas illa, & fuit deinceps post illum, plena inscitię, extincta luce omni literarum, Christianorum armis afflictis & implicatis bello grauissimo, aut prorsum quiescentibus & cōsopitis, ut in Hispania ex longa pace ac desuetudine inualuit ille sine repugnantia ingeniorum & lacertorum.

DE SOCIIS EIVS.

IPse homo illiteratus prorsum, habuit magistros & consultores Christianos duos, Sergium Arianū, & Ioannē Nestorianum: quib. postea superuenit Iudæus Thalmudista. unusquisq horū ubi uidit materiā in Mahumete, plurimos mortalium traducēdi in suā opinionē, instillauit ei suā sectā: nec aliud quisq eorū existimauit Mahumetē traditurum suis, quàm q quisq admonuisset. Sergius pertinaciā Arianā, Ioannes Nestorianā, Iudæus cōmenta Thalmudica. Ipse ratus se nō solum socijs gratificaturum, sed pellecturum facilius ad se omnes nationes, omnia est cōplexus. Ita ex Iudæo tradidit circuncisionē, ex Christianis frequētes ablutiones, & quasi baptismata, & Christū negauit esse Deum, etsi Dei uerbum esse fateatur. Et quoniā à Mose & Christo discebat, quòd circuncisionem tū statueret, legē suā uocauit legē Abraæ. nō est ergo lex cœlitus data Mahumeti, sed lex Abraæ. Quid ad ipsum q̄modo loquat? lex ergo est Abraæ propter circuncisionē, sit itidem lex Mosis, quod à porco abstinetis: & lex Nazarenorum, quia à uino: & cuiuscunq erit præceptum aliquod, illius no minetur uniuersa lex. Quid, quòd nec legem obseruatis circuncisionis, quæ data est Abraæ: cui dictum est, ut octauo die amputaretur præputium pueri. AL. Nos circuncidimus anno 14. quoniā ea ætate circuncisus est pater noster Ismael. CH. Quàm stulte hoc, ut cætera. Lex de octauo die sancita est: Ismael autem nō potuit circuncidi octauo die, quoniā quatuordecim erat annorum, cùm præceptum à Deo datum est patri eius Abraæ, si fuisset octo dierū, tunc esset circuncisus. quoniā uerò lex deprehendit eum anno 14. ea ætate circuncisus est, sine derogatione legis. nec enim factum illius tollebat uim legis: citius dubitari poterat, an ipse esset legitime circūcisus, quàm ut eius anno decimoquarto circuncisio infirmaret legē, quæ disertis uerbis de octauo die iubebat. Sed Mahumetes uester, qui legem ferebat ijs qui nihil essent inquisituri, nihil in contrarium audituri, securus de istis omnibus loquebatur.

DE LEGIBVS ET VITA SARRACENORVM.

IAm inspiciamus, si lubet, quas leges dixit sibi datas et quidem à Deo ipso summo, potentissimo, iustissimo, beneficentissimo ac benignissimo, quas uniuerso generi humano sanctas & perpetuas esse uellet: Ipse uerò eas tulit, quibus maxime gratifi-

caretur desiderijs eorum apud quos captabat principatū, nẽpe Arabū. Hominib. e= genis, & rapto uiuere assuetis, rapinas permisit, & ultionẽ etiā lege sanxit. Inferentẽ, inquit, uobis iniurias & molestias, cõsimilib. malis afficite. Atqui nõ solùm sacra & māsueta pietas, sed philosophi ipsi gentium docẽt, melius esse ac sanctius lædi quàm lædere, iniuriā accipere quā facere. qualis author pacis & cõcordiæ, quàm Dei simi= lis? quo nihil fieri potest clementius. Quãdo ergo finis reraliandi, aut inimicitiarū & uindictæ modus, si cuiq; permittitur, ut dolorẽ suum ulciscatur, quẽ unusquisq; sem per maximum grauissimumq; esse iudicat: quo fit, ut iudex esse illius ęquus nõ possit ad reponendā iniuriā. Multas uxores permisit, moræ Africæ totius peruetere: & di= uortium leui de causa, & reditionẽ in domum perfacilem. De uxoribus leges ciuiles quod est ipsis uisum statuerunt. Romulus Romæ uoluit, uiro licere omnia, mulieri nihil: Germani uxores suas habent pro ancillis. Dei uerò nuntiū nõ decebat specta= re quid maiorum cõsuetudine, quid legib. tāta in re esset receptū, sed quid decorum ac pium postularet, quid uniuerso humano generi cõueniret: quoniā quidem leges uniuersis ferebat Dei nomine, cui uir & fœmina pares sunt: utriusq; iustitia est ei ex æquo grata, & ingrata iniquitas, qui deus est pacis. AL. An non tibi scitè ac prudenter cautum uidetur illud de uxoribus, primùm ut plures sint uni uiro? unus enim mul= tas potest implere, q; fructuosius est quàm perire semen. Tum, si qua sit parum mori= gera, aut cõmoda in cõuictu, nõ retinetur inuita ab inuito, sed lege diuortij pellitur domo. Iam si illa ad meliorem se frugẽ postea recepit, aut impetu animi eiecta est à ui ro, patet ad reconciliationem uia. quid potest dici aptius? CH. Nihil quidem in caupo na, non tñ domi, atq; in re familiari. AL. Ede ergo causas, quibus tam cõmodā institu= tionem nõ probes. CH. Faciā equidem lubens ut cetera, & meminero me nõ cum sue aliquo, hoc est homine usus omnis & doctrinæ experte loqui, sed cum eo qui iudi= cio est præditus, nec rerum usu omnino caret. Tu qui initio sermonis huius tam scien ter hominem expònebas, ignorare nõ potes, homini esse appetitus quosdā qua par= te est animal, alios uerò qua est homo. & animales illos longè esse humanis inferio= res ac debiliores, inter quos est appetitus sobolis procreandę. de quo sapienter dixit quidā ẽ gentilibus, interrogatus quando esset coeundum: Quum uoles (inquit) fie= ri te inferior. & in hoc quidem appetitu uel delectatio tantum spectatur, uel ipse fi= nis, qui est propagatio generis. Delectationi, utpote beluinæ, nullus est modus, nec ratio. huic non solùm quatuor aut quinq; aut decem nõ suffecerint, sed ne mille qui= dem, aut decem millia. Ex humanis expetitionibus est societas cõuictus, ad beneuo lentiā & opem mutuā. in quo genere primum locum obtinet cõiugium, sicut à Mo= se scriptum est in Genesi, dixisse Dominum, non conuenire Adamum solum agere, quærendam illi coadiuuā ipsi similem. Tam appetitus hic uitæ cõmunionis, quàm il le alter propagandi generis, ostendit manifestò, uni uiro unā fœminā cõnubio debe= re iungi, & uni fœminæ uirum unum. Primùm forma ipsa cõiunctionis ad procrean= dum, admonet duos tantùm esse, nec tertium aut quartum posse interuenire. Quòd si ita uisum esset regi uniuersitatis, ut uiris singulis quaternæ aut quinæ & denæ & ui cenæ associarentur fœminæ, eam in natura legem tulisset, ut longè fœminarum ma= ior esset quàm uirorum prouentus, & numerus fœminarum summā uirorum sescu= plo atq; etiā decuplo excederet, quod nõ uidemus euenire. Societas autem tum be= neuolentiæ, tum auxilij & ministerij mutui, uerissima ac certissima est duorum: maxi masq; & fidissimas amicitias inter duos semper cõsistere & audiuimus, & usus uitæ nos docuit. Atqui legislator uester etiā quieti domus uoluit prospicere. Tot (inquit) habebitis uxores, quot poteritis alere, ac tueri facultatibus, & manu regere ac coer= cere. Cõcordiā uidelicet sancit in domo, sine qua uita omnis & publica et priuata mi serrima est. Sed quæ potest esse intra eos parietes concordia, in quibus sit inuidia & zelus, & inde rixæ perpetuæ? Duorum inter se amor optimus & trāquillissimus est, duorum autem, aut plurium ad unum, ęmulatione nõ caret. Et in amicitia plurium unusquisq; unum quenq;, uel quisq; alios omnes respicit, & eorum singulos, nõ om nes unum, tanquā dominum famuli, sed quasi in rep. cõmunione quadā iuris & uitę

usus.

usus.duos uerò aut tres ad unum spectare,ea uerò nō amicitia est æqualis,sed riualitas aut dominiū alicuius in multos:unde inuidentia solet existere,& simultates,cùm quod euenire est necesse,uel fauor à multis expetitus,uel certe fauoris signum magis unā aliquā in partē inclinat.Mulier in quā maritus uidetur animo propēsior,tanquā uictrix aliarum,insolescit atq; insultat eis,nec habet pro socijs,sed pro ancillis.ea uerò cui non tam fauetur,inuidet alteri,etiā si æqualiter omnibus bene uelit uir,omnes tueatur,curet,omnibus benefaciat,quod est tamen factu perdifficile,non potest tamen id persuaderi illis.Non solùm uxores,sed nec famuli qui agunt sub eodem domino,nec filij sub eodem patre,ut maxime tractentur æqualiter,non tamen se æqualiter tractari credunt:ut est quisq; in seipsum q̃ in alterum propēsior.hinc odium inter ipsas,& rabies,quæ in caput quoq; mariti ipsius redundat.nec rem familiarē,nec liberos curabit mulier œstro illo zeli percita,quasiq; furijs & intēperijs agitata,nec priuignos uolet nouerca alere aut educare,sed illis quātum poterit incōmodabit:atq; eo magis uiuente matre,qu ā habebit nō pro socia,sed pro pellice. Quòd si exēplum & tanquā naturalē constitutionē quærimus,in exordio generis humani,uni uiro unam fœminā dominus applicauit,Euam Adæ,quem morē deinceps insecutæ gentes omnes seruauerunt,præter Afros.Et de Eua dixit Adam:Ecce nunc os ex ossib.meis,& caro de carne mea:hæc uocabitur uirago,quia de uiro sumpta est,propter hoc relinquet homo patrē & matrem,& adhærebit uxori suæ,& erunt duo in carne una.Quę so animaduertas in hisce uerbis,quæ sunt ueluti lex cōiugiorum in orbis primordio lata,nō habetur,tres aut quatuor fore in carne una,sed duos tantùm:&sicut Adę una data Eua,ita Noe,et ijs qui arcam illam sunt ingressi ad reparationē humani generis singulis singulę sunt uxores attributę,ut in Gen.Mosis legitur.AL.Quid olim patres Abraā,Iacob,Dauid,Salomō,& alij,hos an non habuisse plures legimus?CH.Habuerunt ex eis nōnulli parum sanctè,ut Salomon,qui ad exēplum uocandi nō sunt,quoniam eorum factum improbatur:de alijs quorum sanctitas spectata,credimus nihil egisse intēperanter,sed sine aliquo præstantiore quàm humano.Abraā promissæ stirpi seruiebat:Iacob multiplicatiōi electæ gētis:Dauid ut familia esset illa quàm numerosiss.quæ & ad regnum gentis esset delecta,& ad Messię generationem.AL.Quid diuortium?an ne in officio cōtinet fœminas?CH.Id uerò non minores adfert & rei familiari clades,& uitę trāquillitati,quàm uxorum multitudo.Vxor nō est seruitij nomē,sed societatis & amoris.Diuortiū efficit,ut uir seruilē in modū uxore abutatur,minitās subinde quod minari solemus famulo,se illā domo exacturū.q amor potest coalescere inter eum qui ita despicit,& quæ ita despicitur? quòd si non cōtemnat,suspicax est genus fœminarum,omnia in tristiorē partē deflectit. Olim dixit quidā de gētibus:Ama,ut osurus,q̃ à sapientibus alijs uehementer est reprehensum,tolli enim aiebāt eo dicto beneuolentiā,omnemq; usum & societatē c uita.nam quē tandē diligā bona fide,si cogitem posse illum mihi fieri inimicum? Ita est in diuortio cōnubij,quem uerè & ex animo amabit maritū uxor,si illud reputet secum,posse se rixula aliqua,aut mariti animo perturbato pelli è penatibus,nec amplius illum maritū sibi futurum?Sed neq; rem ipsam familiarem tanquā suā tuebitur,nec liberos ut suos educabit,quæ omnia relinquenda sint illi,simul primùm marito collibuerit.Iam quot eijcerentur immeritæ,uiris aut à sua libidine,aut à praua aliqua animi perturbatione cōcitatis & impulsis? Nec solū hæc quæ sunt in re familiari ac uniuerso uitæ usu ex repudio cōmoda.sed ipsa cōiugij apud omnes gentes ratio omnē aduersus diuortiū aditum uidetur præsepire.Primùm cōsensione uoluntatū,qua efficitur peculiariter in cōnubio q̃ futurū Adā prædixit,ut sunt duo in carne una,hoc est in homine uno,iuxta morē loquendi Hebræū.Sequitur q̃ uidemus omnes,cōplexus maritalis,qui penè ob oculos repræsentat unitarem illā hominis,tum cōmunio rerū ac fortunarū uitæ uniuersæ.postremò pignora liberorū: quæ ita rursum cōiungunt & cōglutināt parentes,ut nullo prorsum modo patiātur diuelli.quomodo enim discindentur filij,si parentes disiungantur?AL.Patrē sequitur soboles.CH.Etiam iure ciuili,sed nō iure naturę,nō æquitate ipsa & iustitia,ex duobus pariter genitus est infans,duorū est pariter.AL.At multa paria non sunt apte ad gignendū cōposita.CH.Non spectant leges

paucitatē, sed uniuersitatē. & quemadmodū prudens quidā dixit, nulla lex satis commoda omnib. est. Nec matrimoniū pro meta sua & tanquā albo præstituit sibi generationē, sed uitæ amicā atq; indissolubilē societatē. de qua dictū est à Deo: Nō est bonum solū agere Adam, faciamus ipsi socium ipsi simile. AL. At fructuosius est nō perire semen illud. CH. Habes tu domi equum uectorē, & equum admissarium, admissarium cupis esse q̃ fœcundissimum. quid, de uectore ésne adeò sollicitus? AL. Nō perinde. CH. Quod in hoc curas potissimū? AL. Vt sit ad uehendum maxime idoneus. CH. Quid ut progeneret? AL. Si id cōtingat, nō ægrè ferā. CH. Sed non ea erit tua cura. AL. Imò interdum, atq; adeò plerunq; à generando arcebo illum, ut melius me uehat. CH. Quid in uiro? quid spectabis, quid curabis? utrū ut quàm plurimas fœminas impleat an ut sit prudens, moderatus, sapiens, doctus, pius? AL. Hæc nimirum quæ sunt hominis propria. CH. Si gignat liberos, non aspernaberis: si nō gignet, feres facile. imò ut de equo dicebas, à danda liberis opera sæpe abduces, ut melius hominis munerib. fungatur. Nam probitatē, modestiā, pudorē, pudicitiā, deniq; uirtutē omnē frangi ac debilitari necesse est in tā profusa libidine. nec de pietate & sanctimonia & ulla re summa atq; excelsa cogitare potest is, cui tantus uxorū & ancillarum numerus sit & curandus, & quod obscœnissimum est, implendus. Sed uide quæso quantum ad multiplicationē generis attinet, quàm estis in hac uxorum multitudine decepti. frequentiores sunt eę regiones, in quib. cōiugia sunt duorum, quàm uestrę: ut Europa, quàm Africa uel Asia. atq; adeò Asia ipsa, quæ nunc est Turcia, minus est urbibus & cultoribus celebris posteaquā senas & septenas uxores quisq; accipit, quàm olim quū singulis erant cōtenti. AL. At multorum cōiugia uidemus male cohærere ob diuersitatē ingeniorū & morū, nō uis illi succurri separatione, nullū relinquis remedium? CH. Legislator noster Christus uult suos modestiæ ac moderationi assuescere, tum magnitudini animi, qua facile si quid molestiæ incidat in uitā, deuorent, ac trāsmittāt. non sinit eos esse querulos et morosos, quiq; passim inueniāt spinas quib. pungātur, & lapides in quos impingant. instruit eos mutua beneuolentia, quæ est magnanima & patientissima, nec sentit quaslibet offensiones. istis tolerabile fit ac leue, quod alijs uidetur grauissimum. Iubet nos Deus noster esse mites, & inuicem offensas facile cōdonare, & ad parua errata cōniuere. tum quæ uidētur esse grauia, facere nobis leuia charitate uel hominis, uel certe Dei. Non ergo assuefacit nos ad leuissimam quanq; offensiunculam resilire, & nodum beneuolentiæ rescindere, quod facit uester: sed ferre, & animum incommodis illis assuefacere, quæ ferēdo multum indies amittunt de odio atque asperitate sua, & merces laboris magna est, remunerante Deo. AL. Quid si ea sit discordia & dissensio uoluntatum inter coniuges, ut animi tranquillitas perturbetur penitus, & pietas detrimentum accipiat? CH. Rebus tam afflictis remedium est ab Ecclesia paratū politicis cōstitutionibus. At de uestra reconciliatione, quum coniuges dissociati decreuerunt in gratiam redire, nolo quicquā loqui, ne pudefias, quid enim potuit cogitari spurcius? te quidem puderet: illum, ut qui ageret inter belluas, respectumq; exuisset Dei atq; hominum, nihil pudebat. Transeamus ad ieiunium, quod uester legislator quum statuit, apertè ostendit se, ut nec reliqua omnia, sic neque ieiunium scire quid esset, aut in quem finem paratum. Quæso, quid est ieiunium? AL. Abstinentia à cibo. CH. Nihil respōderi potuit simplicius, aut naturalius. sed hanc stato tempore à cibis abstinentiā, quo fine indixit Deus hominibus? an ut medicus, quia utile est nō nisi hac aut illa hora uesci: an ut magister animorum, quia expedit bonę menti hoc aut illo tempore nihil sumere? AL. Illud crediderim potius. CH. Alimentū autē qua parte officit menti? an qua alit & uegetat corpus? AL. Minimè uerò hac: imò & mentē ipsam exhilarat, ac fulcit. CH. Qua ergo ratione? AL. Qua uel immodic° ac redundās, uel qualitate sua corpus afficiēs, mentē obtundit ac pturbat, ne possit de Deo, de cultu eius, de pietate & uirtute omni cogitare. CH. Erit ergo ieiuniū animis nostris cōducēs, ab ijs se incōmodis homines abstinere. AL. Nimirū. CH. Et hoc indicere, nuntio & ꝓpheta Dei est dignū. q̃modo ergo legislator uester ad crapulā uos & ingluuiē quasi adhortaē & instruit? Primū iubet cibis abstinere usq; ad serum, uespere autē quasi detractis frenis & sublatis repagulis emittit edēdi auidos ad pręsepe

sepe belluinũ. Edite (inquit) & bibite usq; ad aurorã. quid potest dici immoderatius, aut magis pecuinum, quàm stratos mensis accumbere à sole occidẽte ad orientem? hæc non est ieiunij lex, sed saginæ magisteriũ & officina. AL. Quid inter uos nõ fiunt similia? CH. Fiunt quidem plura quàm cõueniret. Sed nos hic nõ quærimus quid nostri faciant, aut uestri, sed quid legislator iusserit. nam q; nostri homines legi non obtemperant, culpa est eorũ, non legis. Quòd uerò facitis uos, ex præscripto legis facitis, ut culpa iam legis sit, seu legislatoris potius, nõ uestra, nisi quòd malæ ac impuræ legi paretis, sine ulla mente. At ebrietatẽ uitat, uinũ detrahit suis. cuius causam produnt quidã, quòd ipse aliquãdo uino madẽs ea designarit facinora, quorũ postea per uitã uniuersam pœnituerit. Sed addit more suo fabellam sanè quàm lepidam. Ait Abdias Iudæus: Quum in paradiso uinum esse describas, quid operis ibi habet, si uinum illicitũ est? Si autẽ licitũ, cur in hoc seculo prohibes uinũ? respõdit: Tam argute quæris, ut una interrogatione geminã necessariò responsionẽ extorqueas. Vtrunq; ergo exponam, & illic esse licitũ, & hic illicitũ. Erant enim angeli dei duo. Horroth & Maroth, missi olim à deo de cœlis in terrã, gubernãdo & instruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occiderent, aut iniustè iudicarent, nec uinum biberent. Multo itaq; tẽpore sic habiti, cùm noti essent iudices uniuerso orbe, uenit ad eos quadã die mulier præ cunctis fœminis omnimode pulcherrima, causam habens aduersus maritum. quæ ut causę suę accõmodaret iudices, quadam die inuitauit eos ad prandium: quib. epulantib. ipsa epulas & pocula uini apponit, astat ministrans, offert crebrò, instat ut sumant. quid plura? Vicerũt blanditiæ mulieris. Inebriati poculis in hospitam formosam incaluerunt, uicti accubitum petierunt. Spõdet cõditione, dũmodo alter uerbum doceat per quod ascẽdebant in cœlum, alter uerbũ per quod descendebãt. placet cõditio. cùm ergo didicisset, eleuata est subitò, & ascendit in cœlos. q; cùm uidisset deus, explorata causa, posuit eam Luciferũ, ita pulcherrimã inter stellas, ut fuerat inter mulieres. Illis in iudicium euocatis, proposuit eis deus, ut eligerent inter pœnas seculi huius, & alterius. elegerunt hanc. Suspensi sunt ergo, per catenas ferreas, demissis capitib. in puteo Behil, usq; in diem iudicij. Quid ergo Abdia, nõnne sufficiens uidet causa, cur in paradiso licitũ sit uinũ, & hic illicitum? ait, Vera satis, & meritò. Sic ille. Quid primũ aut potissimũ ex tã multis flagitijs ac insanijs reprehendã? defessus sum seriò refutandis ijs quæ per ludicrum dicta uideri possunt. Quis eñ nõ existimet hæc fabellas esse ad trahẽdum tẽpus & risum mouẽdum cõficta? Angelos dicit regendo humano generi præfectos: & ut sciatis illum rẽ certã & exploratã adferre, etiam addit nomina. quis unquam hæc scripsit, quis dixit, quando auditum aut lectum? res tanta quomodo potuit obliuionis tenebris tam diu obrui, & deleri nomina prætorum generis humani: cùm hominum regum, imperatorum, consulum, prætorum unius cuiuspiam ciuitatis omnium nomina memoriæ sunt mandata? Iam uerò edunt angeli, & bibunt, & quidem re uenerea utuntur: agunt ergo hæc eadem in cœlis? Quòd si illic non agunt, nec possunt agere, quę conditio mutauit eos, ut hic agerent quod esset contra illorum habitum naturalem? nescio quid Mahumetes responderet, qui ait nullum oblectamenti genus in cœlo defuturum. Habẽt ergo & illi suas dapes, & sua conuiuia, & suos concubitus, & alij sunt uiri, alij fœminæ & uirgines: nisi fortè ad nostras fœminas ueniunt, & eam iniuriam faciunt uiris hominibus. Apage impiam obscœnitatem, quam nec Mahumetes quidem posuisset, cùm nihil omitteret, quodcunq; somniasset. Sed quid sequitur? Capti sunt uino, & exarserunt: uinum ergo prohibendum. quid potest fingi acutius? etiam capti sunt forma mulieris: uetãda igitur. Placet ne usu omni interdicere eius rei, quęcunq; aliquo modo potest lædere? Nihil relinquetur: panis, lac, caseus, carnes, fructus, aqua, omnia possunt nocere, & nocent sumentibus modo ac tempore quo non expedit. Vinum modicum utile est, immodicum lædit, ut panis, ut alia omnia. quid maiora attulit damna hominibus quàm aurum in causa, & ferrum in effectu? cur aurum expetis, & ferro uteris? Sed quid opus est in loco immorari adeò noto omnibus? quis ignorat, non protinus rem aliquam damnari debere ac tolli, quòd eius usus possit esse noxius? rectus usus demonstrandus est, non res auferenda. Quòd si uino interdicis,

quòd angeli inebriati sunt, cur non etiam mulieribus interdicis, & maiore de causa, quia propter mulierem id contigit? Sed Mahumetes mulierosus erat, non uinosus: & ipsi & Arabibus leuius fuisset à uino abstinere, quàm à mulieribus. Et factū hoc cùm ante Mosen contigisse fingatur, cur non uetuit Moses uinum in lege, cur non Christus in Euangelio? Ebrietatem uterq; prohibuit, uinum reliquit ad multa non solùm utili, sed nonnunquam etiam necessarium. Quale autem illud, quòd certis prolatis uerbis putat angelos inter cœlum & terram ultro & citro commeare, quasi non ui naturæ suæ ascendant & descendant, sed carmine aliquo tanquam incantatiuncula: & Deus tam inscius est eorum quæ geruntur in mundo, ut illi inopinanti obtulerit se in cœlo mulier derepente.

DE DIE IUDICII.

EX narrationib. praue & auditis & intellectis, collegit diem iudicij, quo nihil inculcat crebrius. facit hoc enim ad incutiendam animis religionem. de hac audiamus fabellam, more solito. Ait Iudæus, diem iudicij oro planè describas. respōdit: De illo mādabit deus angelo mortis, ut omnē creaturā spiritum habentē interimat, tam angelos omnes quàm omnes diabolos, omnesq; homines, oues, pisces, belluas & pecora. sic enim ait in Alcorano: Omnia mortua præter deum. Post hæc uocabit angelum mortis, dicens: O Adriel, est'ne quid superstes ex omni creatura mea? dicet, Nihil domine mi, præter me seruum tuum imbecillē. Tunc dicet ei: Quoniam omnem creaturam meam occidisti, abi hinc inter paradisum & infernum, & postremò occide teipsum, & moriere. Abibit infœlix, atq; in præscripto interuallo proiectus humi, alis suis inuolutus suffocabit seipsum cum tanto mugitu, quo & cœlestes spiritus, & terrena animalia si uiuerēt exanimaret. stabitq; totus mūdus uacuus per 40. annos. Post hæc cœlum & terrā pugno cōtinens dicet deus, ubi nunc reges, principes, & potentes seculi huius? cuius est regnū, imperium, & rerū potētia? dicite, si ueridici estis. & his uerbis ter repetitis, Seraphuelem suscitabit, dicetq; ei: Accipe tubā hanc, & descende in Hierusalē, & clange. Tunc Seraphuel accepta tuba, cuius lōgitudo itineris 50. annorum, stans in Hierusalem insufflabit tubā, & efflabit ex intus omnes animas iustas, quæ euolantes in omnē terrā, quæq; ad corpora sua ubicunq; sint dispergentur, atq; ad primum hunc sonitum omnia ossa cōgregabuntur. Transactis 40. annis iterum sonabit, ad quem sonitū ossa carnem assument. atq; inde post 40. annos, cùm tertiò sonuerit, omnes animę suo corpore induentur. Sic facto, ignis ab occidēte sue census omnes creaturas Hierosolymā agitabit. quò cùm omnes peruenerint, cessabit. hic ergo cùm per 40. annos in sudore suo natauerint, expectātes iudiciū, tot tandem miserijs affecti, appellabunt Adam, dicētes: Pater Adā, ad quid nos genuisti huiusmodi tormentis atq; miserijs? Ita'ne pater filios sub incerto inter spem & metū fluctuare pateris? Planè interpella deum, ut planè finiat de nobis, quicquid inter paradisum & infernum facturus est. Respondebit Adā. O filij, scitis quòd suadente diabolo dei præcepto inobediēs fui, idcirco ite ad Noe. Cōuersi ad Noe dicēt: Intercede pro nobis electe dei pater Noe. respōdebit, Feci quod potui, saluaui uos in diluuio, hic mihi nihil superest officij, sed ite ad Abraam. Appellabunt ergo Abraam, dicentes: Pater fidei & sanctitatis Abraam, respice nos miseros, & miserere. Quibus Abraā. Quid me petitis? Non recolitis, quòd diu uagabundus idololatra, incircuncisus errauerim? Non sufficio, sed appellate Mosen. Appellabunt Mosen, dicētes: Dilecte dei nuntie & propheta, famule dei audi nos respondebit, Quē appellatis? Nónne uobis legem dedi, miraculis confirmaui, nec tamen credidistis? Si mihi credidissetis, facerem quod postulatis. sed ite ad Iesum Christum. Conuersi ad Christū dicent: IesuChriste, spiritus. uerbū & uirtus dei, moueat te pietas tua. & intercede pro nobis. Tūc dicet eis: Quod à me petitis, ipsi amisistis. Missus quidē uobis fui in uirtute dei & uerbo ueritatis, & aberrastis, & me plusq; ego prędicauerim uobis, deum uestrum fecistis. hic itaq; beneficium meum amisistis. Sed ite ad ultimum prophetarum. hunc significās cum quo loqueris. ô Abdia. Ad quē cōuersi dicent: O nuntie fidelis & amice dei, quàm malè quidē peccauimus, & ideo q tibi nō credidimus, exaudi nos pie ꝓpheta, spes una superstes, nā post te nō est in quo sperabimus. exaudi nos potentia tibi

tibi à deo collata. Aderit itaq; Gabriel, nec impotentē sinet amicum suum: procedēt socij ante faciem Dei, dicetq; eis deus: Scio ad quid uenitis. Absit itaq;, ut fidelis nuntij mei uotum in aliquo cassem. Hic ergo pōte facto super infernū aderit statera, qua libratis uniuscuiusq; factis ambulabunt super pontem. Sancti ergo transibunt, damnati in infernum decident. Attingamus breuiter nōnulla. Mādabit deus angelo mortis, ut omnem creaturam spiritū habentē interimat. quid opus est morte animarū & angelorum, qui immortales sunt conditi? Sed audierat Paulū dicere, morituros omnes, idcirco & angelos, & ea quę sunt à deo condita immortalia, morte una inuoluit. quemadmodū quòd de tuba Paulus fecisset mentionem, tubam dedit angelo immanem, qualem horreant facilè imperiti, docti derideant. & facit angelum mortis, ut habeat deus suum carnificem, quemadmodum prætores nostri. Quid opus est angelo mortis, cùm nullus sit angelus procreationis? & maiore de causa deberet esse generationis, quàm interitus. Naturæ legib. nascitur quicq;, adolescit, senescit, interit, nō admiscetur angelorum ministerium, nisi si quid à deo fit priuatim extra naturę cursum, & hoc de angelo mortis & Mose, est narratiuncula aptissima ad terrendum puerulum aliquem proteruum. Moses (inquit) cùm solus per desertum uagaretur, fortè sepulchrum inuenit apertum & uacuum, rectè ad quantitatē suam effossum, quod admirās cœpit ad propriā staturam metiri. Interea angelus mortis uenit ad interficiendum Mosen, quē cùm cognouisset Moses, quæsiuit, Ad quid uenisti? respondit, Missus sum pro anima tua. cui Moses, Quomodo ergo putas eā eripere? per os enim nō poteris, quo locutus sum cum Deo: neq; per aures, quib. uocem dei audiui: neq; per oculos, quibus faciem dei uidi: neq; per manus, quib. donum dei recepi: neq; per pedes, quibus montem Sinai ascendi. habes iustas causas, ob quas per membra illa non posset mors irrumpere. Sed si miser Moses odorem aliquem præstantē & ex illis diuinis esset odoratus, non habuisset mors qua in illū penetrasset. His ergo auditis, abijt angelus domini: formaq; mutata, attulit pomum de paradiso. quod cùm olfaciendo porrigeret, recepit Moses, quumq; narib. apponeret, arripuit eum angelus tanq; bubalum per nares, per quas tanquā emungens animam eius extorsit. sic māsit corpus eius in sepulchro nunquam reperto. Sed mirandum est odorē sacri suffitus in sacrificijs non illi esse opitulatum, nec odorem fumi resilientis ab igne, in quo Dominus descenderat in Sina. Quòd si ille quib. partib. cum deo esset uersatus, mortē non poterat recipere: quomodo mortuus est Mahumetus, qui uidit, audiuit, allocutus est dominum, & quidem tetigit eum dominus? qui tactus, non morbum debuit illi importare, ut uos dicitis, & cerebri debilitatē, quod est deo indignum: sed q uita & salute omniū fas est credi, salutē atq; immortalitatem. Sed ad iudicium reuertamur, & interitum rerū cunctarū. Et tanq; ingenti edito facinore, inducit gloriantē deum, Vbi sunt reges & principes & potentes seculi huius, quasi prius fuissent, & exuti corporibus adhuc in regno & principatu perseuerēt. aut quasi nō plus sit illa omnia cōdere & cōseruare, quā interimere. quòd si tantum est facinus abolere, etiā ad angelū mortis aliqua pars gloriationis pertinebit, uelut ministrum tāti operis. Quid uerò necesse erat deo iactabunda illa exprobratione uti, quasi sit aliquis qui nesciat, id deū posse facere quoties uelit? Sed nimirum Mahumetes, q ipse in pręlio fecisset, existimauit facturum deum, & bellum semper somniabat, in quo pulchrum & decorū habetur interfecisse quàm plurimos. Quàm uerò egregia ratio reparādi animas, & deo digna, exsufflari eas ab angelo tanquam plumas per tubam? Qui nam uerò sunt isti qui expetunt iam tandem diem iudicij? non uidentur esse boni, sed mali. nam ita responde tur eis à Mose & Christo tanquam malis, & qui adduci ad credendum nequiuerunt. quomodo ergo rigorem sententiæ isti expetent, quib. satius esset in suo sudore natare? Sed Moses & Christus non exaudirentur pro incredulis, exauditus est Mahumetes tanq; uir melior, quem imparem Mosi & Christo bonitate & coniunctione cum Deo neque uos negatis? Cæterum cur Moses & Christus denegant suam operam? utrum propter suam indignitatem, an propter duritiem cordium aliorum? AL. Propter hanc ipsam duritiem. CHR. Quid? etiam Mahumeti defuerunt, qui fidem non haberent. quòd si incredulitas & prauitas aliorum Mosen & Christum quasi cōstringebant,

gebant, ne Deum interpellarent, quid causæ quin etiam Mahumetem? Sed nimirum non apud deum uolebat esse Mahumetes fauorabilior quàm Christus, sed apud suos exercitus quàm Heraclius. Surgent omnes in statura Adæ, in forma Iesu Christi, inquit. Audierat Paulũ dicere de plenitudine ætatis Christi, addidit ipse de suo similitudinẽ Adæ. Sed quomodo istuc? nam ipse narrat discipulos rogasse Christum, ut narraret sibi de arca. etenim ait: Nam Iesus Christus dum rogaretur à discipulis, ut modum arcæ Noë habitumq; superstitis in ea generis humani exponeret, rogantes audiens formulam ex luto inter manus suas confectam proiecit humi, & ait: Surge in nomine patris mei, & surrexit homo canus. Cui Christus, Tu quis es? respondit, Ego sum Iaphet filius Noë, cui Iesus: Ita'ne canus mortuus es? respondit: Nequaq;, sed in ipsa hora putans me ad diem iudicij surgere, metu canus effectus sum. Si ille metu falso incanuit, quid alij facient uero? Dabitur liber cuiq; de suis actis, & iudiciũ durabit quinq; millibus annorum. Si ea examinatio cuiusq; criminum debet fieri illic, quæ in nostris foris, non est mirum durare iudicium non dico quinq;, sed quingentis millibus annorum. At quomodo placat iram iudicis? Tunc (inquit) Mahumetes dicet deo: Domine, omnes isti recta facie librum hũc accipere properarunt, quasi uerò nesciat, aut oblitus sit deus qui sint iusti, admonetur à Mahumete tanquam assessore. Sed captat gratiam suo libro, tanquam clypeo fortissimo aduersus iratum deum. Postremo (inquit) mutabitur mors in arietem, adduceturq; inter paradisum & infernum. Quid hoc puerilius? & quòd populus paradisi, metu mortis optabit mortis interitum: quasi uerò de sua immortalitate illi non essent certi iam & securi.

DE BEATITVDINE.

Eam beatitudinem posuit, quæ magis porco quàm homini cõuenit. Paradisi (inquit) solũ aureum smaragdis & hyacinthis crebrò interpositis est distinctum, omni fructifera conitum arbore, decurrentib. per amœna fluentis: quorũ alia quidẽ lac, alia mel album, alia uinum purissimũ fundunt. Nescio qua naturæ parte statuat paradisum. nam hæc de cœlo dicta absurdissima sunt. Dies (inquit) unus erit mille annorum, annus 40. millium annorũ. quæ proportio inter diem & annum tam docta, & ex astronomorum regulis desumpta, ut non amplius quàm quadragies maior sit annus die. Sed quæ potest in cœlis esse nox. ubi semper splendeat sol, nec se unq; illinc aufert uel recondit? Dies autẽ si solis est præsentia, semper est in cœlo dies: sin cõuersio cœli naturalis, horis 24. conficitur. Addit: Vestientur illic omni colore, præterq; nigro. Primus missus in mẽsa erit iecur piscis Albisbusi, credo q palato Mahumetis erat gratissimus, sed nõ est omnib. idẽ palatũ, nec idẽ sapor. Quid illis fiet qui à pisce omni abhorrẽt? quid uerò opus est alimẽto ijs, qui sunt immortales? quid re uenerea ijs qui nõ progignunt? & uoluptates illæ gustus, tactusq; in uitio, sunt nẽpe intẽperantiæ, nisi ad necessitatẽ referãtur propagãdæ uel uitæ, uel sobolis, eamq; ob rem inditæ sunt illæ nobis à natura, ita ut delectationes gustus tactusq; nõ sint actionib. sed suum illorũ finis, sed cõtrà potius actiones sunt delectationũ metæ, & quasi scopi. nõ enim ut oblectemur, gustum & tactũ fabricata est natura in animante, sed delectationem ingenuit, ut uelit ea agere, quib. ipsum se sustentet, & simile progeneret. Quãto acutius Epicurus? qui cùm beatitudinẽ in delectationẽ posuisset corporis, animã fecit mortalẽ. uidit enim eiusmodi uoluptates locum nõ habere in immortalitate. Sed nimirum ista placebãt crassis illis militib. & talia post mortem optabãt, & homines stultissimi, quænam aliæ possent esse delectationes, nõ assequebantur. Quid porrò? nullus'ne erit edendi & bibendi & amplexandi fœminas finis aut modus? nunquam erunt saturi, semper noui & appetentes accumbent? an erunt saturi, & fastidient aliquando, & erunt crudi, & languebunt? Quomodo autem concoquẽt & excernent? ubi erunt foricæ, ubi fæces? Mahumetes medicus solers prospexit huic labori: Per sudorem (inquit) emittentur excrementa. Quantum illic sudabitur? & periculum est, ne quis à sudore algeat, si se denudarit. Iam uerò si uiris erit beatitudo ex multitudine uirguncularum, quæ erit fœminis? nisi fortè fœminæ quæ Alcorano paruerint, non sint futuræ beatæ. Quòd si ista sunt beatitudinis cœlestis, cur prohibentur in hac uita? quin mores æui huius, quantum præstari potest, ad illos immorta-

litatis

litatis accommodamus? Quid potest dici melius aut præstabilius, quàm cœleste uitam exprimere, & per similitudinem illius ad eam peruenire? atqui tu ipse ea perhibes in uita hac tanquam flagitiosa, quorum maximam copiam esse in altera uita doces. Ergo Christus, & diua uirgo, & prophetæ, & sancti omnes, qui sobrij, moderati, casti fuerunt in hac uitæ huius uilitate atq; imperfectione, in illa cœlesti perfectione erunt ebrij, & libidinosi, & intemperantes, alioqui non futuri beati. & qui hic uixerunt innixi mente, illic erit eis à mente descendendum ad corpus, & à qualicunq; hominis perfectione transibunt ad imperfectionem. At dicit, nullum oblectamenti genus illic defuturum. Quid ergo, etiam iaculabuntur multi, & ludent aleam, & erunt illic balnea & funambuli & petauristæ? nam his multi delectantur. Musicę autem est oblitus, cuius non est delectatio postrema. sed fortasis ipse, & Arabes, homines militares & crasi, non capiebantur musica: ut rex ille Scytharum, qui hinnitũ equi malle se audire dixit, quàm citharœdum Philippi regis. Quid, quòd etiam illic erunt textores? nam uestientur panno. & infectores: nam omni colore præterquã nigro. quid, omnes'ne laneo, an etiam serico & byssino? & alij alijs inuidebunt uel colorem, uel texturam, uel materiam. Quid potest dici anilius? Indumentum repertum est aduersus iniuriam cœli, æstus aut rigoris, uel ad uelanda ea quæ patefacta pudorem incutiunt. illic nullus erit pudor, nec rigor, aut feruor. Quid opus erit in illa beatitudine indumentis, quæ terræ sunt, non cœli: & infirmitatis nostræ, non illius perfectionis? uidelicet nec Adam & Eua antequam peccassent induti erant, sed peccatũ quod pudorem & debilitatẽ atq; infirmitatẽ attulit, & omnifariam miseriam, uelamenta dedit corporibus. Et homo consultissimus naturæ rerũ in cœlis dicit, dies futuros mille annorum, & annos 40. millium annorũ: quasi uerò illic sit nox. Quòd si dies est una cœli cõuersio, annus autẽ cursus solis. nec maior nec minor erit dies aut annus in cœlo quàm in terra. quadragecupla solum proportione maiorem facit annũ quàm diem. Quid autem hic curat quid loquatur? eodem loci erãt illis quatuor, quo 40. At quasi homo totus esset corpus sine mente, nihil reliquit menti, in qua una sunt præcipuę delectationes in homine dignę, solidæ, puræ, perpetuę. Nullum genus oblectamenti aberit. ita planè, si ad mentem refers uoluptates. eæ sunt enim in mente delectationes, quæ instar sint omniũ quæcunq; uel expeti uel cogitari possint. Et uestri sapientes, Auerrois atq; Auicenna, confessi sunt meliorem & ueriorem beatitudinem tradi ab Aristotele gentili, quàm à uestro legumlatore: nempe mentis actionẽ circa res maximas & pulcherrimas. Nam in eo quod est in homine optimum, par est statui illud quo nihil est homini melius, nẽpe fœlicitatẽ: non in parte fœda & brutali, & qua homo nihil differt à bellua. AL. At Christus etiã de sempiterna fœlicitate uerba faciẽs, de corporis oblectamẽtis loquitur. CH. Primùm nunq; de reb. uenereis. quas semper in uitio ponit, prɇter cõiugales, quę uitę huic seruiunt. de quib. dicit, ꝙ in cœlo homines non cõtrahent matrimonia, sed abolita lege sexuum erunt sicut angeli dei. Ciborum autẽ abstinentiã & sobrietatẽ omnẽ cùm ipse præstitit seuerissimè, tum discipulis suis indixit. De mensa uerò regni cœlestis meminit interdum, ex recepta apud Iudæos cõsuetudine, qui per esum illum spiritales ac sempiternas delicias significabãt. Ipse tamẽ loqui se figuratè, sæpe est testatus: & illo potissimũ loco, Multa habeo quę uobis dicã, sed eorum nõ estis in præsentia capaces, spiritus autẽ paracletus docebit uos omnia. ita post receptũ ab apostolis spiritum sanctum, omnia fuerunt explicatiora. tunc intellectum est, per cibum in uerbis Domini intelligi eum fructum, quem quisque ex operibus suis colligit, ad quem nos ipse hortatur: Operamini cibum qui non perit. &, Ego alium cibum habeo edere, quem uos ignoratis. Vester autem Mahumetes sine translationibus, sine figuris, simpliciter & naturaliter refert omnia se ita habere, tanquam qui rei historiam contexit. Nec mirum est, eum talem finxisse beatitudinem, qui cœlum facit ut aulam magni alicuius principis, in quo omnia gerantur more humanæ conditionis. Dicit dæmones olim solitos cœlum conscendere, exploratum quid ageretur in consilio Dei. Deum uerò quum aliquoties patefacta sentiret hostibus sua arcana, iratum deprehendisse fraudem. tunc apposuisse custodes & ianitores diligentes, qui excubarent, ne quis dæmon posset

in po-

in posterum fallere. & creasse stellam lucidissimam, quæ exploratores dæmones patefacit & persequitur. Quid fingi crassius potuit, & minus deo conueniens? quasi falli possit Deus ratione ulla, aut ignoret quid angeli & homines cogitent, non solum agant? aut ianitoribus ille indigeat, aut dæmones in cœlum conscendant post casum: aut deus ita de rebus agendis cōsultet, ut qua de re deliberet, aut quid statuerit, cognosci posit. Sed illud ad risum mouendū perfestiuum, reputare quemadmodum insidiatores dæmones cœlum clanculum ascendant, suspensoq; uestigio ingrediantur, quomodo fallant custodes: alia ex parte deum iratum, & dubitātem, & quærentem intra se, num quos habeant in consilio parum fidos. Aliā quoq; narrat fabellam more suo. Ait quippe Iudæus: Vbi est quem deus euocabit post diem iudicij? respōdit: In medio inferni est uallis, in ualle gurges, in gurgite puteus, in puteo arca, in arca uinctus catenis, adstrictus cōpede suo, qui stans per mille annos incessanter dei misericordiam appellabit. ait, Quid ergo faciet ei deus? respōdit, Post mille annos faciet eum sibi adduci. dicetq; ei, Quid tibi uis miser, qui aures meas inquietare non finis? quæ te fiducia ducit? quo merito speras? Respondebit gemens: Domine Deus meus, ego non habeo præter te, qui misereatur mei. Tu satis habes præter me ubi uindices iram tuā. Miserere mei domine, miserere mei. Sed deus iubebit eum reddi inferno. Abducetur ergo, nec adhuc misericordiā dei inuocare cessabit. Misertus tandem deus, eripi eum præcipiet. Quumq; pice nigrior infernalis eum tingat color, interrogabunt angeli qualiter paradisi incolis misceri posit. Tunc lauari eum præcipiet deus in fonte aëreo, fietq; albus totus, præter maculam in fronte. Mūdatus ergo incedet per paradisum, in publico conspectu omnibus notabilis. Hic ergo asignabunt eum inuicem omnes uidentes, ereptumq; inferno quasi improperando hincinde murmurabunt. Ille uerecundans in tantum pudore uincetur, quousq; dicat, Mallem reddi inferno, quàm huiusmodi probra longius ferre. Dicit itaq; deus angelis, ut iterum illum quinquies lauent in fonte eodem. quo facto tolletur macula, redderurq; paradiso, & cessabit opprobrium. Vides hic sanctos illos spiritus factos à Mahumete tuo irrisores & inuidos & superbos, quales nec boni uiri sunt inter nos, & quod flagitiosius est, damnantes consilium & uoluntatē & misericordiam dei ac domini sui. Iam quid opus erat fonte ad eum abluendum? aut ubi est is fons in cœlo? quàm uerò aptè rogat: Mortuus ego non habeo præter te, qui misereatur mei. tu satis habes præter uindices iram tuam. quasi in hoc sit intentus deus, tanq; sæuus latro, aut tyrannus carnifex, ut iram suam expleat ultionib⁹. Sed si hęc ceperimus expēdere, nullū exitū inueniet oratio. Plen⁹ est istis Alcoranus.

DE ALCORANO.

DE quo loquar nunc paucis, postquàm ostendi qualia contineret. Hic est uester Alcoranus, cuius uel caput unum negat Mahumetes, posse ab hominum uniuersorum & dæmonum ingenio confici, etiam si cuncti pariter conspirarent: & prouocat omnes dei uerbis, ut id faciāt. Sed quis nam erit iudex? tuus ensis. Tametsi nō dubito quin uerū sit quod dicit. Nemo enim adeò insulsum, falsum & sibi repugnantem librum cōscriberet. Planè non est humanæ sapiētiæ talem librum cōponere, sed stultitiæ & impudentiæ. AL. Atqui dicit, Adferte librum meliorem isto, & beneuole sequar. CH. Quis erit iudex? ipse uult se esse iudicem, & reum, & actorem. Si homines non admittis, saltē sit ratio naturalis iudex, & effectū est. non auferemus Euangeliū, nec eo dedecore illud afficiem⁹, sed minimū cuiuslibet gētilis philosophi opusculū. Pergit porrò, & quidē ut solet, uerbis dei. Si librū hunc super montem aliquem misissemus, uidisses eum flecti præ deuotione. Atqui hoc nec de Euāgelio, nec de Vetere instrumento, aut Psalmis est unq; dictū. Cur uerò id nō faciebat? ingentem sibi parasset authoritatē. & addit: Si mendaciū unum in eo inueniretur, aperte ostendi nō esse à deo. Atqui nos quàm multa esse in eo ostendimus, quot repugnātes locos? nimirū mendacem oportet esse memorem. Sed audi egregiam clausulā: si hic liber à deo nō esset, quàm multas contrarietates contineret? quasi uerò scribi liber sine contrarietatibus non posit, nisi à Deo sit missus. ingenij est, diligentiæ, attentionis, solertiæ, sibi contrauenire. Nec fuerunt adeò fatui omnes uestri Alfaquini, ut non intelligerent

esse

esse falsa multa & pugnantia, idque confessi sunt. Et Mahumete mortuo, Agareni à secta desciuerunt, tanquã friuola, retenti sunt tamẽ armis successorũ. qui facere ad stabiliendã potentiã suã sunt rati, si eum principatũ populi crederẽt institutũ fuisse à nuntio Dei omnipotentis. Quid, quod Alcoranũ correctũ est, & mutata in eo multa à sequentibus? Liber enim ille cœptus est à Sergio monacho, continuatus à Iudæis, postea ab ipsis eisdem Iudæis mutatus sub Hali filio Abitalib: ita plenus est fabularum similium Thalmudicis: & inducit disputans Iudæus cum Mahumete, omnia concedens, etiã stultissima, de Deo, de angelis, de rerũ natura, & ad postremũ quòd Iesus Mariæ filius sit Messias. quod etiã si est maxime uerũ, non sunt tamen à Iudæo admittẽdum. alioqui quid causæ erat, quin Iudæus ille efficeret cõtinuò Christianus, si agnosceret Iesum esse Messiam à lege & uatibus promissum? At uerò, si mutata esse in Alcorano multa confitemini, ubi est liber ueritatis, missus à Deo ad salutem hominum?

QVOD HOMINES POSSVNT IN QVAQVE LEGE SERVARI.

SEd ut suos in opinione sua confirmaret, deuitaret autẽ molestias disputationum & quæstionum ab alienis, ait unumquenque posse in lege sua seruari. præterquam si ab Alcorano desciscat ad aliam legẽ. Sciẽdum esse illud, inquit, quòd in uniuersum omnis rectè uiuens, siue Iudæus, siue Christianus, seu lege sua relicta in aliã transiens, indubiè diuinã charitatẽ assequitur. & ut Christianis sacerdotibus utatur sibi faciliobus, dicit, Christianorũ sacerdotes ac præsules nõ indignantes aut arrogãtes, quum uerbũ audiunt positũ super prophetas, ueritatemque cognoscũt, lachrymant, & dicũt, ô Deus, nos cum illis bonis hominibus credentes, te nos illis associaturos summè speramus. hoc aũt uerbo paradisum merẽtur. sic ille. Si Christiani scirẽt uerbũ Domini factum super Mahumetẽ, quæ causa esset indignationis? num in Deũ stomacharentur, & illius iudiciũ ac uoluntatẽ reprehenderent? Indignantur autẽ, quia Mahumetes id fingit, & mendacia spargit sub Dei titulo. Iam uerò si Alcoranũ est sola ueritas, si ueritatem cognoscãt, nõ Christiani erunt, sed Agareni. Quid uerò est illud, Nos cum illis bonis hominibus credentes? si credunt id quod uos, an nõ Mahumetici sunt ut uos? nõ ergo beneficio suę legis ingrediunt paradisum, sed uestrę. Quid quòd dicitis alias omnes leges esse deprauatas, uos solos habere legẽ purã & integrã? Quomodo autẽ potest quisquã seruari, nisi in uero Dei cultu? uerus aũt Dei cultus quomodo esse potest, nisi in ueritate, ut ita de Deo, et rebus diuinis sentias, quemadmodũ res habet? Si enim aliũ ego esse Deũ existimo, quàm ut est, quomodo potero eũ rite colere? atqui nos & uos cõtraria de Deo sentimus, num potest ergo utrunque esse uerũ. quod si alterutri uersamur in mendacio de Deo quomodo rite & uere eum colemus? Iam nos & uos quantũ à gentiliũ sententia, ritu, sacrificijs distamus, quomodo possumus omnes bene colere numen, quod nos unũ credimus, illi multa? Quòd si omnes naturaliter seruamur, qui sunt isti, qui in iudicio extremo condemnabunt? quid opus fuit legibus, institutis, sacrificijs? Quid Mose, quid Christo, quid Mahumete & Alcorano? Nam si id nõ est aliquid certi & ueri & explorati, esse oportet in diuino cultu, cuius beneficio ad immortalitatẽ reuolemus? Sed hæc eò tendunt omnia, ut nec Iudæus aut Christianus negotiũ facessat Agareno: nec Agarenus de meliore pietate sollicitus sit, securus de sua, et alij homines uelut cõmuni bono applaudãt. Tametsi in hoc eadẽ est quę in alijs inconstãtia, seu uerius dissensio. nam alijs locis ait, uiros legibus imbutos & fide, nõ posse ad perfectionẽ peruenire, nisi testamenti & Euangelij & Alcorani pręceptis obtemperent: tum filios Israëlis ob duritiẽ animi repulsos à Dei beneuolentia, sicuti testificatus est Deus per linguã Dauidis regis, et Christi Marię filij. quasi uerò de Iudæorum repulsa nõ plura Esaias & Hieremias dixerint, quàm Christus & Dauid. Sed quàm ista sint conformia superioribus, ipse iudicato.

MVLTI AGARENI.

HÆccine potuerunt capere ac detinere tantã portionẽ generis humani, & quidẽ post ostẽsum lumen? profectò oportet fuisse ultionem scelerũ, quòd homines relicti sunt suæ sententiæ, quemadmodũ in gentilitate: sicut Paulus inquit, Qui in priscis temporibus passus est gentes ingredi uias suas. Quid aliud quàm exclamemus

Ss

cum eodem Paulo, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & uiæ illius inuestigabiles. AL. Atqui uides sectæ nostræ incrementa admirabilia, ut appareat eam diuina ope esse auctam. CH. Multitudo non arguit bonitatē, plures fuerunt olim gentiles. absurdiora quandoq; genus humanum uniuersum credidit. & in insulis istis nouis, quas ab Hispanis quotudie inueniri audis: & quod magis admireris, decem tribus Israēlis post receptam à Deo legem, & cognitionē unius Dei, ad quam alioqui satis propendet ingeniū humanū, odio regis Iudaici ad cultum dęmonum et rerum insanissimarū transiit, uocante rege Roboam, & multis pòst annis plurimi Iudæorum coacti armis Antiochi à patria lege defecerunt. Inter ipsos gentiles, inter Christianos, inter uos Agarenos, quanto sunt boni quàm mali pauciores? Meritò quidam è gentilibus sapiēs dixit, Nunquam tam bene agi cum rebus humanis, ut meliora pluribus placeant. Et in uestra secta alij tenentur errore quodā tradito per manus à maioribus, & ignorantia meliorū: alij metu, alij cupiditate opum, alij illectamentis uoluptatū. Sunt enim omnia quæ ille præcipit eiusmodi, ut homines nec pœnis legum possint ab eis auerti ac coërceri, ut mirandū non sit crassos illos & rudes ad id se quod suadet libido adiunxisse. Et quemadmodū imperiū ui atq; armis retinetur, ita etiam secta. Quod præuidens uester legislator, dixisse fertur, tam diu legem suam duraturā, quàm diu uictoriā suorū. Scilicet cōscius erat sibi, nō in rectā persuasione illam esse sitam, sed in uiolētia. Idcirco qualē ferret legem perpendens, quatuor illam uallis sepiuit, ne aditus pateret ad eam subuertendam. Primum, quòd iubet eos interfici qui Alcorano contradicerent. Alterū, quòd uetat cum hominibus diuersæ sectæ disputatione congredi. Tertium, ne credant cuiquam nisi Agareno. Quartum, ut segregent se prorsum ab alijs, & dicant: Mihi lex mea, tibi tua: uos ab eo quod ipse operor estis liberi, ego inuicem ab eo quod uos operamini. Quibus munimentis tuta erit cuiuslibet scurræ, aut lenonis, aut tyranni institutio.

IO. LVDOVICI VIVIS DE VERITATE FIDEI CHRISTIANÆ LIBER QVINTVS, QVI EST DE PRÆSTANTIA DOCTRINÆ CHRISTIANÆ.

VLTI, quum genus hominū, tot dissectū opinionibus sententijsq; de religione contemplantur, attoniti ac dubij exclamant, quidnā horum est uerum, quid sequendū? Sunt qui in discordia contraria sententiū coarctati, quasiq; in magnas adducti difficultates, dum non ferunt pondus aliquod cogitationis & considerationis, ut cognoscant quid in quaq; insit opinione ueri, damnant omnia, nullū ritum colendi numinis uerum esse, & pietatem ipsam fictum esse nomen pronunciant, absq; re ulla: & eos qui rationem aliquam pietatis tradiderunt hominibus, uafros fuisse homines atq; impostores, ut Mosen, Iesum, & Mahumetem. Mosen fucum fecisse filijs Israelis, Christum nobis, Mahumetem Arabibus. Nec populos regi posse, & quò uelis adduci, nisi specie quadam religionis: cuius rei plurima sunt exempla, uelut Minois, Lycurgi, Sertorij, Africani maioris: eamq; ad rem utilem esse formam religionis aliquam. Ad quod dictum non ratione impelluntur ulla, sed rabie quadam & odio aduersus cultum omnem diuinitatis. De Mahumete paulò pòst. Certe Moses non tam per desertum continuit populum illum contumacem religionis obtentu, quam illi toties spernebant, quàm ui et admirabilitate prodigiorum. Quòd si Mose, ac Iesus Christus impostores fuerunt, omnes ergo quotquot ad religionis rationem aliquam homines sunt adhortati, eodem concludentur uitio: quoniam religio nihil est, nec Deus curat res humanas. Itaq; philosophi omnes deceptores, tum & ij quoquè qui uirtutem docent, animosq; formāt ad rectum & ad humanitatem. quippe amota pietate, & quod ad eam sequitur Dei prouidentia, quæ potest uirtus post rectum superesse? imò nec animus ipse est aliquid: & si quid habemus ingenij, id totum consumendum est in conque-

cõquirendis corpori utilitatibus & uoluptatibus. Legum latores igitur, parentes, educatores, magistri, non impostores modò, sed sæui ac crudeles, qui libidines animi coërcent, & unumquenque ita formãt finguntque, ut publico bono magis seruiat, quàm proprio. Sed quid homines ad æstimationẽ reuocamus? Deus ipse primus deceptor, & maximus, qui religionis cupiditatem respectumque humanis mentibus indidit. Sed istis ut religio & mens nihil sunt, ita nescio an aliquod sit numen. Qui nam igitur restant uere sapientes, laude omni digni, quibusque humanum genus nunquam sit soluendo, duces ad omne bonum? Apitius uidelicet, qui de cupedijs scripsit: Ouidius, qui amatoria: M. Ambiuius, et Menas Licinius, tum C. Mutius, quibus studiũ fuit, ut inquit Columella, pistoris & coqui, nec minus cellarij diligentiam suis præceptis instruere. Adde his mimos, scurras, seruos atque administros cupiditatum corporis. hoc boues dicerent & sues, & isti qui se nõ alio ducunt loco quàm boum & suũ. At Mahumetes obtẽtu religionis Arabas suos fefellit. quid tum? An quia uir malus bonum est aliqua in re æmulatus, imitatio protinus mali uiri bonũ uirum malũ reddet? Pharmacis utitur bonus medicus ad salutẽ ægri, eisdẽ utitur malus ad perniciẽ. num ea res uitio uertet bono medico? citius tu Mahumetem bonũ feceris, quia in re aliqua bonum Christũ effinxit, & si dissimillime: quàm Christum malum, quia illum Mahumetes malus uoluit imitari. Non æmulat ueritas mendacium aut uitium probitas, sed contrà potius uitium & mendacium probitatẽ & ueritatem: nõ filium pater, sed è cõuerso. prior est enim filio pater, & falsitate ueritas, & probitas uitio. Nec dicimus, ueritas mentit fallaciã, sed fallacia ueritatẽ. quod sit in uniuersum dictum de omni bonorum ac malorum similitudine. Nam quod aiunt, nõ aliter gubernari populos & gentes religionis specie, quàm equos freno & calcaribus, eumque in usum conducibilẽ esse religionem: hoc uerò religionis uim & naturã nõ tollit, sed cõfirmat. ostendit enim, adeò esse religionis respectũ humanis pectorib. insitum, ut uel sola religionis specie homines ducantur, sicut facie uirtutis, & arte prudentiæ. Quòd si quis dicat, sine prudentia regi cœtus hominum & cõtineri nõ posse, quid cõsequitur? an ideo prudentiã esse omnino nihil? quis sic colligat? imò potius prudentiã esse magnã ingenij humani uim, lucem, facultatem. Itaque naturalis est homini pietas: sed humana ignorãtia, ut rectæ prudentiæ alijsque artibus aliquid admiscet praui, quo uitiantur: ita & religioni, quo illa in superstitionem sæpe degenerat. Sed pergit impius quærere, & putat se urgere grauiter: Iudæi asseuerãt ritus illos suos esse à Deo: Agareni, maior pars humani generis, suos præferunt: uos Christiani in uestra sola pietate salutẽ esse sitã, alij alia iactant. quod tandem istorũ est uerum? cui accedã? Si mens uestra sustinere posset exiguũ cogitationis ac reputationis laborem, nõ fieret uobis quæstio hęc adeò difficilis. Quid ageretis si inter accusatorẽ & reum sederetis iudices? an suspensam teneret sententiã uestrã, quòd actor affirmaret, negaret reus? et tanquã in angustias redacti exclamaretis, hic ait factũ, hic negat factũ, quid tenebo? quò me uertã? pro quo pronuntiabo? Demẽs audi, cõsidera, cõfer, perpẽde rationes utriusque, tum inuenies uerũ facilè, et rectè iudicãdi facultatẽ. Ad eundẽ modũ in dissensione sententiarũ de pietate, uide quas tandem rationes pro se adferãt Iudæi, quas Agareni, quas Christiani: & si iudicium uolueris adhibere, nõ erit operosum profectò. quid uerisimillimum sit inuensre. Nam huic parti facilè nos superioribus libris satisfecisse confidimus.

EPILOGVS SVPERIORVM.

ET si libris superioribus quatuor, satis aduersus peregrinas doctrinas est à nobis disputatum, illarumque sententiæ atque opiniones cõfutatæ: posita autem est nostra, & cõstabilita: tamen uolumine hoc operis huius postremo quædam ex antè dictis, ueluti epilogo quodam in memoriã reducemus Lectori, adiectis nonnullis quę pertinere uidebuntur ad rem propositã. Itaque considerare conuenit ante alia omnia, qualis sit Dei natura & uirtus. Esse illum qui præsit mundo optimum, maximũ, æternum, infinitum, beatissimum, ita est humanis animis insitum atque informatum, ut nõ à magistro ullo & doctrina acceperit, sed id secum eduxerit ex matris utero, insculptum à natura ipsa in corde uniuscuiusque. Secundum hoc cõsiderandum est, qui nos

simus:hoc est quæ res tãdem sit homo ipse, constans ex corpore & animo, potiorem illius partem esse animum, ideoq; ad huius cultum & curam præcipuas eius cogitationes debere referri. Animum autem immortalẽ esse diuinæ beatitudinis capacem, ad quam cõsequendam omnes neruos uiresq; debet intendere. Assequi autem eam non potest, nisi cum Deo ita iungatur, ut quodam modo fiat Deus. Coniunctionem hanc nullum glutinum potest præstare, nisi solus Dei amor. Quòd si religio uera ad coniunctionem cum Deo debet tota spectare, ut homo per eam uelut Deus quidam fiat, & beatitate diuina fruatur æuo sempiterno: fieri non potest aliter, quin religio uera uniuersa, qua rectà, qua obliquè, ad Dei amorẽ pertineat: nec quenquã posse uiam hanc religionis tradere, hoc est colendi numinis, & se illi applicandi & coniungendi, nisi is qui probè & hominem norit et Deum, & sciat quo nodo possint connecti, qualis est solus Deus: nec quenquam posse æterna illa bona polliceri homini, qui sit locuples satisdator, nisi Deum. Idcirco Deũ ipsum amore nostri adductũ uenisse ad nos, ut esset tanti boni magister: & legem amoris tulit charitatem resonantem, charitatem spirantem, charitatẽ accensam & inflammatam. & quo uerius & meliore fide amaremus Deum, ostendit Christus se & patrẽ suum mitissimos ac lenissimos, non potentes, non ultores, ut in lege Mosis: non uult terreri nos, quia scit quanta animorũ pestis sit odium Dei, ut in dæmonibus & damnatis. At uerò quia tantũ amorem nullus habet mortalium, qui ad coniunctionem cum Deo sit satis, Christus miseratus hominũ genus uenit, ut amorẽ illum suppleret in ijs, qui in ipso uerè confiderent. Finis autem amoris huius tanti, non est temporarium aliquod in uitæ huius celeritate præmium, sed summum in cœlis, atq; immortale. Hæc est pietatis nostræ summa.

DE RELIQVIS DOCTRINIS.

Reliquæ autẽ doctrinæ qualẽ faciunt Deum? Transeo illos qui nullum ponũt, ut quos Græci uocant ἀθέους: tum & illos qui talem faciunt, ut præstitisset in totum tollere, uelut Epicureos. Plinius post multas de dijs cauillationes, ad extremũ ita concludit: Deus est, mortalẽ mortalem iuuare. Miser Plini, qua tandem re potest mortalis mortali prodesse, ut meritò sit illi pro Deo? potest dare ingeniũ, uirtutẽ, sanitatẽ, uires, ea deniq; quæ sunt potissimũ expetenda? Quid aliud potest dare, quàm pecuniã, aut præficere prouinciæ, quod tibi Vespasianus cõtulit? si id sensit uir doctissimus, quid sceleratius? si dixit, ut imperatoribus suis blandiret, quid in homine (ut ferunt) graui, turpius & flagitiosius? Egregiã nimirũ uitæ & gubernandi formã imperatoribus suis tradebat, si illos in hãc adducebat opinionẽ, esse ipsos deos, nec ullos habere alios supra se. Cicero tolerabilius, in Officijs: Quum uerò iurato dicenda sit sententia, meminerit se Deũ adhibere testẽ: id est, ut arbitror, mentẽ suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Quid erat necesse reuerentiã iurisiurãdi & totius pietatis transferre illum à Deo ad mentẽ uniuscuiusq;, id est ad unũquenq;? quasi uerò magis se ipsum sit homo reueriturus ne peccet, quàm Deũ iudicẽ et ultorẽ. Alij sapientiæ scrutatores, Deũ fingũt plenũ humanis affectibus, sæuũ, ultorẽ, sanguinariũ, horribilẽ: ex quo metu facile in odiũ transitur. in quo genere sunt Iudæi. Alij ceptũ necessitate ineuitabili, ut Aristoteles. Rectè qui dixit, Aristotelis doctrinam facere impios, Platonis uerò superstitiosos & dæmoniacos. Nos Deũ omnipotentẽ esse dicimus, & ultro ac uoluntate sua talẽ largitorẽ bonorũ omniũ. Sunt qui ab eo opes & fortuita expetant, & expectent: uirtutẽ, bonã mentẽ, & alia in homine præstantissima, nõ à Deo, sed à semetipsis, ut qui dixit: Fortunã Iupiter, uirtutẽ egomet mihi ipse parabo. Et Scipio Aphricanus, respondens legato Antiochi regis, sententiã ponit & contumeliosam in deos, & homine in illis ritibus perquã religioso indignã. Romani, inquit, ex ijs quę in deorum immortalium potestate erant, ea habemus quæ dij dederunt: animos, qui nostrę mentis sunt, eosdẽ in omni fortuna gessimus, gerimusq;. Sed quid mirũ eos talia dicere, quũ Tullius (ut Augustinus inquit) philosophaster, posuerit in tertio libro de Natura deorum: Quis agit Ioui gratias quod sit bonus? hoc enim sibi debet. Quomodo de Deo suo poterãt sentire abiectius, qui illũ facerent uelut œconomũ fortunę, distribuentẽ res uiles & despicabiles: maximas autem & præcipuas unumquenq; sibi parare

rare,ac debere,non illi principi domino rectori uniuersorũ?O cæci, quid magis conueniebat illius beneficijs acceptum referre?Contrà enim fuisset satius dicere, fortuna illum negligere,magna & excelsa largiri. hoc certè fuisset Deo dignius. Sed cedò,unde habes corpus?an non ab illo?unde animũ,unde mentẽ?nonne ab illo?unde pronitatem ad bonũ?unde facultatẽ?An non uidere ab eo habes,qui est oculos in te fabricatus?Eundẽ in modũ usus uiriũ animi illius est,à quo mentẽ accepisti.Sed quemadmodũ uidere debes naturæ,non uidere autẽ quum libet,tibi ipsi: ita etiam uirtutẽ & sapientiã,& alia quæ per animi facultates assequeris,Deo debes,à quo sunt illę facultates:non uti autem illis,aut prauè uti,tibi ipsi,quod nec isti ignorant. Nam qui dixit, Fortunã Iuppiter: idem ipse alio loco,uelut sui oblitus,dicit: Orandũ est,ut sit mens sana in corpore sana.Et idem Cicero:Eam illi mentẽ dederunt dij. quod frequens est apud Homerũ,ut seruis dimidiũ mentis Iouẽ eripuisse. Sed Plato in Memnone expressius ait,uirtutẽ nec parari exercitatione,nec disciplina,sed Dei dono. Nos à Deo expectamus fœlicitatem æternam,rem & dante & accipiente dignã.alij ob corporis commoda Deum colunt, ut appareat eos ea ipsa commoda chariora habere, quàm Deum:sicut propter opes & copias uitæ,principes affectantur & colunt.

CHRISTVS ATTVLIT LVCEM.

HÆc & multa alia absurdiora dicuntur ab impijs,& dicebantur longè plura ante aduentũ Christi.Sed Christus, ut sol,non modò hemisphæriũ suum cõpleuit luce,hoc est Ecclesiam suam,sed partẽ alterius,hoc est hominum aliarũ sectarũ.Poëtæ enim post Christũ pudefacti ineptijs & dementijs superiorũ poëtarum,ad altiores sensus conati sunt illorũ nugas traducere.De Platonicis hæc dicit Æneas quidã illorum affectator. Posteriores Platonici multũ à mente & sententia Platonis discesserunt,& quæ uident absurdè esse dicta à Platone,uelut de transitu animarũ ex corporibus in corpora,uelant interpretationibus,& aliquid sacratius latère docẽt,nomina mouentes,sensus miscentes:ueteres autem nihil mutauerunt. sic ille. Veteres uocat,qui ante Christũ fuerunt.Itaq; dicunt iam ea,& gentiles & Iudæi, quæ nunquã illorũ maiores ne somniarãt quidẽ:ut de animæ immortalitate, quòd unus sit Deus princeps omnium, quòd illi curæ sunt omnia,homines potissimũ,quòd is optimè colitur puritate animi & sanctimonia,quòd prȩmiũ pietatis sit uita sempiterna.Philosophorũ ueterũ quàm perplexa sunt omnia, & solis acutis atq; exercitatis hominibus congruentia, & præter hæc etiam obscura,dubia,incerta? nunc reconditissima mysteria scitu digna & necessaria melius nostræ mulierculæ intelligunt, quàm maximi olim philosophi. Quæ sapiẽtia potest esse maior quàm ea.quæ sic tum res abditissimas exposuit,tum mẽtes reddidit ad maxima et sublimissima capienda perdociles?nõ longo tempore & cum maxima difficultate,sed facile,sed breuiter,sed cõfestim.Quid,quòd lex ipsa naturæ adhuc ignoraretur, propter corruptissimos mores,qui erant apud nationes omnes recepti:Christus eam ipsam legẽ repurgauit,spectandamq; præbuit omnibus.Ergo quam prius multũ & diu quæsitã non inueniebamus, purã & sincerã nunc oblatam oculis agnoscũt omnes,atq; amplectuntur,ingrati aduersus authorẽ tanti beneficij. Non docuit nos,Christus singula per se,sed prolato in uniuersa splẽdore suo, omnia sumus contuiti.Sapientes ex seculo alij alia tradiderunt de cursu cœlorũ et siderum, de causis in natura occultis & latentibus,de uiribus herbarũ & lapidũ,de morbis,de ædificijs, de emendo, uendendo,cõtrahendo,de arãdo & serendo,de sutoria & textoria,deq; alijs quæ sunt encyclopædię.Magister cœlestis sapientiæ ad ea sola tradenda uenit,sine quibus extrema in miseria maximisq; malis uiueremus,quemadmodũ uidelicet ad æterna illa rediremus bona,unde decideramus,hoc solũ decebat illum exhibere. cætera humiliora quæ ad uitæ huius decursum pertinerent,humani ingenij solertiæ reliquit.

DE IIS QVÆ SVNT IN ANIMO.

COntulimus ea quæ à nostris, quæq; ab alienis sentiuntur dicunturq; de maiestate numinis & fine bonorũ. descendamus nunc ad singula hominis ac uitæ. De mente Aristoteles dicit,pluris æstimare nos si quid sumus in altissimis aut reconditis rebus assecuti,quàm in istis obuijs atq; expositis. Quæ igitur contẽplationes æquari

possunt ijs quæ habentur de Deo, de rebus diuinis, maximis ac sempiternis? Iam alij alias artes ac scientias reijciunt, ut Epicurus dialecticen et mathematicas. Agareni prohibent disputari de suis placitis. nobis scientiæ omnes sunt apertę, omnes licet * propterea quod cùm uerũ sciamus nos tenere, nullũ aliud uerũ reformidamus. uerum enim uero non est contrariũ. Sunt ex impijs qui obijciant nobis, fuisse in religione nostra uiros cõplures ingenijs & doctrina præcellentes, per quos nostra omnia ualidis sint rationibus fundata & communita. id uerò nos libenter agnoscimus atq; amplexamur, fuisse permulta magna & præstantia ingenia tum naturæ acumine, tum doctrinis exculta & prædita, quæ pietatem nostrã sint uenerata. Ecquod argumentũ efficacius, nostra esse ueriora? & in alijs sectis ac religionibus, quo quis uel ingenij acumine, uel beneficio peritię longius cernit quàm alij, eo minus religioni suę tribuit: in nostra uerò, ut quisque est illius callentissimus, ita & Christianissimus. Et post fidem nostram auditam & propagatã, eruditio omnis et excellẽtia ingeniorũ ad nostros homines demigrarũt. qui enim ex nostris fuerũt doctissimi, ijdem fuerũt totius humani generis, sua utiq; ætate. Iam uerò quid maius aut amplius dici potest pro nostra ueritate, quàm firmã omnem & ualidã rationem cum ea cõsentire? Post ingeniorũ cultum affectus sequunt, magnæ humani animi & atroces tẽpestates: quas ideo Stoici conati sunt prorsum reuellere. sed hi hominẽ ab homine tentabant separare. Nulla potest res affectiones tollere, nisi illa quæ hominẽ extra humanã conditionẽ ponat, nempe demẽtia aliqua, uel stupor animi perpetuus. Ast alij quàm uarijs rationibus occurrebant hisce motibus, ne sæuirẽt? quot adhibebant remedia morbo tam multiplici, tam multis locis tam uariè uexanti atq; erumpenti? sed dum singulis nituntur mederi, res facta est infinita, ac proinde desperata. Si quis autẽ inter affectus existat, affectus potentissimus, is cohibet sub se reliquos omnes, ac cõtinet si is sit bonus, sub bona erunt gubernatione cæteri: sin malus, sub mala. Qui ergo affectũ hunc animo immiserit bonum, is nimirũ certam expeditamq; medicinã tot morbis semel attulerit. Quæramus igitur qui sit affectus ualidissimus, quiq; maximas in animo uires obtineat, & regnũ firmissimum. Constat inter scrutatores animi atq; ingenij, omnium animantiũ hunc esse amorem, qui alios omnes ex se parit, ad se trahit, in se continet, moderatur, regit. Quis autem amor, Dei amore fortior, aut firmior? aliarũ enim rerum dilutus esse potest: quippe in unaquaq; est aliquid quod possit displicere, & illius diluere charitatẽ. In Deo autem omnes amandi insunt causæ, & quo plus noris, magis atq; ardẽtius amabis, nec ullus esse potest ex illo amãdi finis. Amore aũt Dei quid sanctius, purius, rectius, compositius? qui est ueritatis & sapientiæ & rectitudinis cultus ac dilectio? Pietas igitur Christiana, quæ amorem hunc inserit humanis pectoribus, ea profectò affectibus medetur omnibus, eosq; in recto & legitimo officio continet. Cui erit ergo unicè charus Deus, in eo erunt illi deliciæ omnes & bona cõstituta, omniaq; quæ expeti possunt: nec in animũ poterit subire aliquid quo sollicitetur aut perturbetur, sed mira erit quies & tranquillitas, quę uera est εὐθυμία. Nam illa quam ueteres philosophi nominabãt magis quàm præstabant, ex hoc solo amore, nec aliunde potest nasci. nec ulla est uirtus, nisi in amore hoc. Virtus enim coli non potest bona fide ab homine, quem respectus alicuis numinis non tangit. Enimuero seipsum et cõscientiam suam non reuerebitur, qui deos & homines non curat. Ideoq; inefficaces sunt philosophorum præceptiones de uirtute, quod nõ firmis solidisq; fundamẽtis innitatur. Et hæc medicina animorũ, hoc studium sapientię, nõ ijs præceptionibus traditur, ad quas paucissimi possunt pertingere: sed ita explicatè & cõmodè, ita ad humani ingenij naturã uimq; aptè & appositè, ut in promptu sit nõ uiris modò, sed pueris & mulierculis, largissimè ex hoc haurire fonte uberrimo, & quantum uelint philosophari.

DE OPIBVS.

Opes sunt agri, uillæ, domus, serui, ædificia, metalla, uestes, gemmæ. hæc omnia Iudæi & Agareni mirificè cõsectantur, & quærũt: philosophi nationũ spreuerũt, tanquã inutilia sectatori sapientiæ. Sed nec hi, nec illi, facti sui possent rationem causamq; probabilẽ reddere: quippe qui certum fixumq; scopum non habeãt, in quem dirigãt cogitationes cõiecturasq; animi sui. Quantum enim ad philosophos attinet, multi

multi egregiè sunt in studijs literarũ uersati, probè opulenti et numosi, ut Aristoteles, Seneca, Cicero, Plinius. Multis uicissim obfuit inopia. Sed ut philosophis fortasse sint ista impedimẽto, nõ erunt certè hominibus politicis. Iudæi aũt et Agareni ita uersantur in uitę huius cõmodis, tanquam corpus solum habeant, non animã: adeò extrema est, uel nulla potius, eorũ quæ ad mentẽ pertinẽt, cura. Nos aũt pietas sancta edocuit, homini, quod esset corporatus, corporalia hæc esse à Deo cõdita et tributa, ut eis uteretur: homine aũt in uita hac siue peregrinari, siue exulare, tendentẽ semper ad uitam alteram, hoc est ad patriã. Idcirco nõ aliter debere nos quæ sint huius uitæ utilia sumere, quàm quę sunt uiæ, necessariũ uidelicet usum, reliqua uel prætermittẽda omnino, uel neglectim possidenda: ut in domũ quidem admittas, nõ in animũ. nec sic illis implicemur atque irretiamur, ut à recta nos uia & à cura reuersionis in patriam abducãt. quemadmodũ nos hortatur Paulus: De reliquo fratres, tempus breue est, superest ut qui habent uxores, sint tanquã qui non habent: et qui plorãt, tanquã qui non plorãt: & qui utunt mundo hoc, tanquam qui non utuntur. Quàm laudat illud quod Catoni seni adscribit M. Tullius? Ego, inquit, sic exeo è uita, tanquam è diuersorio. nõ addit tamen quod erat maius, & ad sciendũ cõducibilius, quò tenderet. Quanto sapiẽtius noster Paulus? Non habemus hîc ciuitatẽ manentẽ, sed futurã inquirimus. Nos ergo soli his rebus uitæ rectè utimur, qui quorsum pertineat nouimus: quod ignorant prophani. Iudæi & Agareni nobis obijciunt, cum hæc omnia propter hominẽ sint creata, quorsum attineat repudiari? Nos uerò nõ repudiamus, sed rectè utimur, sumimus ad necessitatem, nõ admittimus in affectũ. imò addã aliud, quod illi magis admirent: nos qui usum illarũ rerum capimus, magis illis frui, et suauius, quam qui anxiè quærũt & complectunt. torquent enim illi, nõ fruunt: & sollicitus semper animus & intẽtus uel in quæstum, uel in custodiã, non potest gustare, quę sit in utendo iucũditas. Nec nos possessiones nostras uel ad uanitatem cõuertimus, uel ad superbiã, uel ad obscœnas uoluptates: quod qui faciũt, rectum usum corrũpunt eorũ quæ Deus est homini largitus. Sed nec in quantitate opulẽtiæ sita est illarũ utilitas. usus enim naturales exigui sunt, facile naturæ satis fit, ut opinioni ægerrimè. Mea nihil refert, si cùm ego pane uno indigeam, sumam ex panario ubi duo sint panes, an ubi sexcenti: uno certè est opus.

DE PROSPERIS ET ADVERSIS.

ET hæc quidem ad eas necessitates pertinent, quas imposuit natura. Sunt necessitates aliæ, quas ipsi cõfinximus, genus, dignitas, honor, potentia, gloria: quæ alij simul admirãtur uehementius, simul expetunt auidius, quàm necessaria naturę. Aduersus hæc multa dixerũt sapientes nationũ, et conati sunt aures suorũ ad uoces has populi, tanquã ad cantus Sirenarum obturare, sicut Vlysses fecit. Sed quorsum hæc deuitãtur omnia, si nihil est præter hanc uitam? Dicunt, ut hic uiuas quietiùs. Quid si cum his uiuam quietè? doce tu me in tranquillitate animi uiuere, reliqua erunt facilia, siue caream, siue possideam. Dolor corporis grauiter omnes percellit ac commouet, hunc quàm frigidè adorsi sint philosophi lenire, dici non potest. Tertius est Tusculanarum quæstionum Ciceronis, in quo ille ueterum remedia collegit ad sedandum dolorem, quod citius certè ex officinis medicorũ perfecisset, quàm philosophorum. adfert enim ea quæ neminẽ possint iuuare. Ad curã nos honesti reuocat, nõ esse uiri gemere, aut afflictare se in dolore: quasi in cura honoris & decoris uersari possit animus, cùm acerbi dolorum fasces admouentur corpori. Ferre autem dolorem grauiter aut patienter, non ex præceptis est aut monitis philosophiæ, sed ex corporis uiribus, uel diuturna assuefactione. Ita ut urgens cruciatus in corpore imbecillo ac tenero facile in desperationem ageret animum, nihil altius quàm hæc humana reputantem. ut minus mirandum sit, fuisse in gentibus tam multos, qui uitæ renunciarint ex dolorum impatientia, ut sibi manus uiolentas intulerint. Nos autem, quos Christus noster intentos semper esse in patriam, hoc est in Deum iubet, prospera uitæ omnia tanquam superflua nihili pendimus: quid potest accidere in hac peregrinatione uitæ, quod nobis uel attollat animos, uel deijciat, modò de reditu ad immortalitatem bona & firma sit spes in nostris pectoribus? Prospera & aduersa illi habent, qui affectus in rebus æui huius defixerunt: nobis talia esse nequeunt,

qui animos gerimus alibi fixos & cōstitutos, nempe in Deo, re firma, stabili & sempiterna, & de qua malū nuntiū audire nō possumus, qui animos nostros conturbet, nisi nos ipsi ultro faciamus. In doloribus autē quod lenimentū, quanta cōsolatio, immitti eos à sinente Deo, patre nostro indulgentissimo? interdum quoque approbante & iubente, ad nostras utilitates ingentes, ut corpore & uita hac despecta atque etiā inuisa, de altera cogitemus crebrò, eamque optare cōsuescamus. Plurimos terrent incerta futurorū, ita ut alij ad magos & Chaldæos cæterosque diuinaculos confugiant, alij angoribus cōficiantur suspensi noctes et dies, intentique in exitū suarum rerū, aut eorū quos habent charos. Nos uerò magister & legislator noster iubet diligentes quidem & assiduos esse in rebus præsentibus, & nauare quā possimus operā: sed curā eorum quæ euentura sint, ad se unū remittere. nam in nobis uana esset, & superuacanea: se unum uentura cognoscere, et posse qualia uelit præstare: nosque peculiari sibi esse curæ, à quo sumus in hanc corporis animique præstantiā educti. Quòd si tantæ sumus curæ parentibus, qui corpus hoc genuère: quanto illi oportet nos maiori esse, qui eam parētibus facultatē tribuit, & corpus ipsum formauit, & indidit animum, qui alit quotidie, qui sustinet, cuiusque ope uitam propagamus? Dicat mihi iam aliquis, in qua tandem philosophia, in qua religionis specie tam excellentia sint ad uirtutem omnem præcepta exhibita, tam ualidæ consolationes in aduersis, tam præsentia morbis remedia, tam certa efficacia, expedita ad summi boni consecutionem consilia.

DE MORTE.

Sed uitæ exitus grauissimè omnes perterrefacit: nec quicquam est homini horribilius, quàm è uita discedere, eaque de causa innumera sunt à philosophis excogitata munimenta, quibus nos aduersus tantos terrores sepirent: sed omnia tamen, mea sententia, infirma & ruinosa, qua de re quoniam maximi est momenti, uolo paulò quàm in cęteris, diutius immorari, & diffusius locū hunc tractare. Nam si de alijs uitę cōmodis aut incōmodis longè profanos omnes rectè præcipiēdo superamus, in hac certè cōsolatione maximis eos interuallis à tergo relinquimus. Sic ergo illi dispután, & has adferūt cōsolationes. Primū ex hac uita, quòd morbos & cruciatus uel iam urgentes, uel certe impendentes per mortē effugimus, tum senectutem, quæ & ipsa nō iniuria morbus nominat, & in quam uelut in sentinā defluit quicquid potest in corpore incommodorū excogitari, affligi ualetudinē, debilitari sensus, tolli memoriā, hebetari iudiciū, frangi uires, denique nō secus concuti hominē totū quàm infirmā domū, si ingenti sit tormento icta: hinc morositatē nasci, et cōtinuas querelas, odiumque aliorū & suimetipsius, ut omnibus sit & ipse sibi intolerabilis. An nō, inquiunt, eripi tantæ imminenti tempestati, & in portū subitò transferri, ingentis beneficij loco reponēdum est? Addunt humanos casus, qui in longā uitā incurrūt, egestatē, infamiā, odiū, luctus suorū, seruitutē, exiliū, carcerē, metus. In ipsa quoque uita quamlibet iucunda, docēt quòd multo sint plura amara quàm dulcia, ut momentaneæ sunt uoluptates, ac diuturnæ ægritudines corporis & animi. Iam quærūt quid moriens metuat, an ea quę ante mortem, an quæ post mortē. Ante mortem est uità, in morte leuis est uelut obdormitio: ut multi sint in uita maiores cruciatus, quàm mors ipsa. Post mortem uerò est æternitas, in qua si omnia cadant simul cum corpore, infœlices non sumus futuri: nec aliud erimus quàm eramus antequam nasceremur, nec aliter illa sentiemus quàm profundum aliquem sine insomnijs somnum. sin animus immortali sumptus origine immortalis perseuerat, magna nos & expetenda manet fœlicitas, ad quam celerrimo esset cursu properandū. Hæc illi, quæ dilatant, amplificāt, exornant, repetunt, retractāt, infigunt: sed hæc tamen summa est omnium, quæ amplis uoluminibus sunt à maximis ingenijs cum summa facundia tradita. Sed illi quòd procul à uero abessent lumine, coniecturas quæsierūt in tenebris, quæ nihil essent magis ualituræ, quàm ut in affectum cuiusque animi incidissent: & tantū haberent ponderis, quantū quisque apud se habere pateretur. Excutiamus, si placet, singula. Non esse refugiendam mortem ais, quòd morbis & corporis doloribus subducit. Quid dices ei qui bene ualet, qui est iuuenis, solido & firmo corpore? Is certè respondebit tibi: Atqui sine me uiuere quàm diu hoc in me robur manet, quo ad hoc corpus, hic animus uiget: morbis ingressis cedam

lubens è uita. Senectutem autem quum appetentem è proximò uidero, si tantum est quantū prædicas malum, lubens morte cōmutato. Quanquā quid est quod senectutem tantopere extimescamus, quum in ea uideamus cōplures integris et uegentibus fuisse corporibus? non proferā tibi magnos illos, Gorgiā, Isocratem, Sophoclem, Catonem, nō ipsum eundē Socratem, qui apud Xenophontem libenter se de uita exire dixit, ut incōmodis senectutis subtraheretur: ibiq; ea percenset multa sanè & horribilia, sed quorū senex ipse septuagesimū prætergressus annum nullum senserat adhuc. De uulgo in urbibus, in uicis, uillisq;, ostendā tibi octogenarios permultos tam integro corpore, quàm quum uicesimum agerent annum. An non celebre est apud uos illud Gorgiæ, credo, dictum? à quo quum esset quæsitum, cur tam diu uellet uiuere: Nihil habeo, inquit, quod senectutem incusem. ne iubeas me propter senectutis incommoda senectutem morte commutare: doce potius sobriè ac temperanter uiuere, quo minus in illas senectutis molestias & uoragines incurram. nam intemperans iuuenta corpus tradit effœtum senectuti. Libellus est M. Tullij, qui Cato inscribitur, in quo senex ille apud adolescentes Scipionem & Lælium causam senectutis defendit: tam referius bonarū rerum, ut Græcis uisum sit illum in suam linguam uertere. Itaq; Græcè nunc habetur. Eum librum si quis legit, satis sibi uidetur aduersus mala senectutis armatus. Quid, quòd natura eo singula artificio composuit, ne quid in contraria subitò transiliret, nec ullam admisit repentinam rerum mutationem. non ignem aquæ admouit, sed medium interiecit aërem, ita descendentem ab igne ut sensim fiat aqua, ita ascendētem ad ignem ut sensim fiat ignis. Nec Decembrem sequitur statim Iunius, sed uer est mediū: cuius prima pars hyemi est simillima, postrema æstati, media ex utroq; est uelut cōmista & temperata. Sic in uita hac nostra non transitur à uigore illo iuuentæ ad ariditatem senectutis, uno gradu: sed ita senescimus, ut senuisse nos intelligamus, non sentiamus senescere. Itaq; extrema pueritia assuefacit nos primæ adolescētiæ, hæc mediæ, media ultimæ, tum hæc firmæ ætati: paulatim ad senectutem progredimur tanta similitudine uicinitatis, ut quęcunq; duo cōiuncta, non duo esse uideant, sed unū. Cùm ergo tam faciles sint, mollesq; gradus, priora semper sunt adminiculo sequentib. ut illis assuefacti minus hęc dura sentiamus. Accidentia uerò senectutis eleuauit copiose Cicero, & quas secū utilitates adferret, exposuit. Itaq; cū causa illa perorata sit à tāto patrono, & quidē assignata Catonis personę, ego liberatū me hoc onere existimare debeo senectutis defendēdæ. Liber em est in omniū manibus. Casus nobis humani ob oculos proponunt. Quid facias illis qui procul à ciuitatū inuidia et fauore in agris et solitudine uiuūt, suo acquiescētes, eoq; minimo? quiq;, ut Vergilius inquit, Nec doluit miseras inopē, nec inuidit habēti. Sed ut metu istorū accidentiū mortē nō reformidet is, quē uos adhortamini, oportet efficiatis, ut hæc illi grauia & propè intolerabilia uideat. Ergo frustra consumpta est uobis tāta oratio, dū persuadere omni ingeniorū ui cōtenditis, hęc mala nō esse, & recipiēda à sapiēte si eueniāt: & nō solū æquis perferēda esse animis, uerū etiā lætis atq; alacrib. q̄d si fecerit, & ita animo & corpore assueuerit, nō plus iā hęc uestra posterior oratio perfecerit, q̄ si conemini persuadere ne mortē expauescat, quòd illa eum liberabit à deambulatione uel sessione: neq; enim homini oratione uestra persuaso & permoto, alio erūt loco mala illa, quàm sedere uel ambulare, inter media enim posuistis. Certe qui mala dixerunt, ferenda uoluerūt esse magno animo & libēti. nec ab ea sentētia Epicuræi discrepāt, milites uoluptatis. Age uerò, an nō meministis totā hominū uitā spe fulciri, uelut fundamēto quodā? ruitura protinus si spes detrahat. Metuēda est egestas, at sperādæ etiā opes. times infamiā, spera decus: formidini exilij, carceris, orbitatis, seruitutis, oppone fiduciā dignitatis, in patria, uitę tuorū, libertatis. Quorū est dictū illud, an non à uobis profectū? Senex diu uiuēdo multa uidet quę nō uult, at & multa quæ uult. Hic audio exempla eorū quos lōga ætas uertēti fortunæ tradit. Priamus cōmemorat, Cyrus, Pōpeius, Crassus. quasi uerò nō in utrunq; fini infinita exēpla eorū, & qui in senecta ex fortunatis facti sunt infœlices, & qui rursum ex infimis abiectisq; ad fortunæ culmen sunt euecti. Marius post exiliū & paludes consul Romæ fuit, & proscriptor

poſtquàm proſcriptus Sylla itidem proſcriptus proſcripſit. Auguſti fœlicißima fuit
ſenecta, poſt tot in ipſum cõiurationes. Tyberius à Rhodienſi exilio ad imperium ue
nit. Claudius aulę ludibrium, princeps fuit orbis. Claudius poſt Neronis inimicitias,
imò contemptum, imperauit. Sic uiſum eſt res humanas temperare illi, qui quum ni-
hil ſine maximo faciat cõſilio, nos tamen Fortunam nominamus, quòd conſilia non
aſſequimur. Non ergo immeritò exclamat Tragicus ille,

Nemo confidat nimium ſecundis, Nemo deſperet meliora lapſis:
Miſcet hæc illis, prohibetq; Clotho Stare Fortunam, uerſat omne Fatum.

Iam uerò qui eſt fortunatus, iſtis tuis ad mortẽ exhortationibus illud unum reſpon-
ſum opponat: Quę nunc habeo bona uideo, ſentio, fruor, et maiora ſpero, certe puto
hæc me conſeruaturum: illa quæ tu oſtendis mihi mala, in incerto. cur iubes me certa
& præſentia deſerere metu incertorum, & quæ fortaſsis nunquam contingent? An
non eſt ignauus miles, qui prædam relinquat incerto metu hoſtiũ, quum adhuc nul-
lum uideat, nec ſpeculator aduentare nuntiarit, ſed tantum uulgarit rumor poſſe ue-
nire? adde etiam ſi tibi hoc placet, ſolere? Egó ne ut metu incommodi ſpem commo
dorum abijciam? & metu ne ſim infœlix, ut certã & præſentem fœlicitatẽ uidens pru
densq; deponam, & moriar metu mortis? uideam ſaltem hoſtes, ſatis tunc fugiam in
tempore, quum pugnare cœperimus, quum nullam proſpiciam reliquam ſpem ſalu-
tis. nam illa quæ tu mihi horrenda proponis mala, quorũ euitandi gratia iubes me a-
lacri & fidenti animo mortẽ oppetere, ſi quo uel fortunæ beneficio, uel conſilio, uel
arte humana detur effugere, iſta ipſa uelut condimenta ſuauiorẽ mihi in poſterũ red
dent fœlicitatẽ, ut cœli ſerenitas poſt nubila & tempeſtates tetras longè gratior eſt.
Hæc ſi quis illis reſpõdeat, quid poterunt ipſi adijcere, niſi hominem hunc eſſe uolu
ptarium, non ſatis fortem, inſipientẽ? Sed pergunt nos cõfirmare: quid times, quod
ante mortem? Ego uerè id non timeo, imò amplector & amo. Mortem ipſam timeo,
& magis quod mortẽ ſequitur, quomodo metum mihi hunc eximitis? Mortem ue-
lut obdormitionẽ eſſe dicitis. Neſcio, non credo, abominor, intolerabiles uideo eſſe
cruciatus, quũ anima ab una aliqua corporis parte ſeparatur: quanto acerbiores eſſe
oportet, quum tota à toto corpore diuellitur? Quòd ſi in ſene fortaſsis leuis eſt diſſo
lutio, quia naturalis: in iuuene uerò non poteſt non eſſe atrocißima, quem uos ipſi
cõfitemini ſic mori, quomodo poma uiridia adhuc & immatura, ui quadã ex arbore
euelluntr: quum matura, hoc eſt ſenes ipſi, decidãt ſponte ſua. Iam poſt mortẽ magno
me iubetis eſſe animo, hoc dilẽmate: Aut ſenties aliquid, animusq; immortalis erit:
aut penitus cum corpore extinguetur, ut ſimul ſenſus omnis intereat. Miror homi-
nes adeò ingenioſos & doctos, hoc eſſe dilemma magno conſenſu amplexatos. nihil
ne eſt tertium, ut aliquandiu poſt corpus maneat, & morti ſit obnoxius? quod Stoi-
cis uideo placere. ut ſi iungat ſe cœlo purus, ſit immortalis: ſin impurus & ſcelere ma-
culatus, aetem hunc perrũpere nõ poſſit, det pœnas, poſtea moriatur. Hanc ſecundã
mortẽ magis adhuc timeo, quàm priorẽ. Iam quid ſi nihil ſentiã? non eris infœlix, nõ
magis quàm anteq; naſcerere. Hoc dicere homines ſapiẽtiæ profeſſores? Antequàm
naſcerer, nullũ habebã uitæ ſenſum: nunc poſteaquàm ſum natus, expertus ſum non
ſolùm uitã, ſed ea quibus uos ipſi affirmatis nihil eſſe maius aut præſtabilius, ſenſus,
mentẽ, rationem, iudiciũ, hanc mundi uarietatẽ & pulchritudinẽ ſum cõtemplatus,
hoc admirandũ naturæ theatrum uidi, tetigi, mente & ratione multa ſum cõſecutus,
& conſequor: iſtis me orbari tantis bonis, hoc uerò ita mihi uidetur malum, ut nul-
lam inueniã conſolationẽ. Puero, uel dementi, ijs deniq; qui uita ſolùm corporea u-
ſurpãt, & uoluptatibus dediti uiuũt, fortaſsis nõ moleſtum fuerit eodẽ eſſe loco poſt
mortẽ, quo ante uitã fuerint. mihi uerò, qui ratione, qui iudicio innixus uiuo, intole-
rabile, nõ quod tum poſt mortẽ, uelim nolim, ſi nullus eſt ſenſus, alia futurus ſim con
ditione: ſed quòd nunc mihi reputãti nullum poteſt ſolatiũ adhiberi, niſi ſaltem in ui-
ta manere quàmdiu licet, & bono iſto tam ſimili diuinę naturę quàm diutißimè per-
frui. An neſcitis duriorẽ eſſe egeſtatẽ ei qui aliquando fuerit diues? nunc uitæ dulce-
dinem experto, quam ſapientes maiorem percipiunt quàm ſtulti, miſerrimũ uidetur

in illas

in illas incidere tenebras,in quibus bonis istis omnibus priuet,imò nihil futurus sim repente ex tanto & tam admirabili:cogito quid tandē illud futurū sit,quum nihil sentiam.Chaos uidetur mihi esse horribile:nō assequor,terretur animus uel solam cogitationem refugit ac reformidat,nec pati potest. Quanto magis aditū? At somni species est suauissimi sine insomnijs,à quo nemo uellet libēs excitari. Quis id dicit? Socrates.Miror,ubi?in foro,ad iudices.Credo quanto aliter in carcere ad discipulos,homines sapientiæ studiosos,quàm ad prophanam & uoluptariā plebem?Quis enim sapienti laudaret longum somnū, & quidem sine uisis ullis atq; insomnijs:qui sciat & persuasissimū habeat, uitam uigiliā esse,& quo diutius uigilet, hoc se magis uiuere? somnū abhorrere,uelut morti simillimū,ut in uita homines sint sapientes,Deo proximi:in somno nihil distent ab stirpe,aut saxo.Negat Cicero esse ullum qui Endymionis uitam uelit uiuere,uidelicet quòd actionem tanquā rem iucundissimā amplexamur,perpetuā illam & æternā quietem non secus ac maximū quoddam malum refugimus.An Socrates ipse quatuor dies sic uoluisset dormire suauiter sine insomnijs: qui etiam eo in ipso foro uitam se ea lege accepturū negat,si sibi quiescendum sit,nec instituendū ciuitatē? Verùm quid si sentiā,& immortalis sit mens,maxima proposita gaudia,nō uides te ad æternā quandam beatitudinē migrare.Nulla est in hoc dubitatio?an nō sunt ijs qui pessimè uixerūt,supplicia?Non dissimularūt esse,sed ita tradiderunt,ut hæc fabulosa sint eorum sapientibus uisa.Ixion,& Sisyphus,& Theseus,& Phlegias poetis sunt relicta,à philosophis reiecta & irrisa:nec inuenerunt fidem,quę Plato & alij quidā philosophi de præmijs uirtutis,de pœnis scelerū balbutierūt.Ipsi enim ijdem nō satis suis ipsorū uerbis & doctrinæ assentiebātur.Cur Cicero inter tot consolationes nunq; illa sua utitur sentētia,è sexto de Repub. Omnibus qui patriam cōseruauerint,adiuuerint,auxerint,certū esse & definitū in cœlis locū,ubi beati sempiterno æuo fruantī? quia uidelicet,ut alia permulta,dixerat ore,non pectore.Declamatum est à magnis oratoribus ætate Senecę,an Cicero roget ab Antonio uitam.omnes sunt in hoc toti,ne faciat:& proponunt ei ob oculos gloriam . Quid homini,qui duos libros de gloria scripsit,seu potius contra gloriā,cum gloria?Curnullus eorum ex suis Ciceronis uerbis Ciceronē ad uitæ contemptū,& alterā uitam expetendā erigit & cōfirmat,quibus qui patriam cōseruarint,adiuuerint,auxerint? Quocirca relicta est consolatio philosophorū de morte, latroni grata,bono uiro suspecta.Quid enim magis gaudeat homo nefarius,quàm per mortē uel adimi sensum scelerate uitę, uel facinoribus suis paratam fœlicitatē sempiternā? bonus uerò uir quū dubie uidet proponi dilemma,et sub cōditione,non tam de propositis præmijs lætatur,quàm de suspi cione interitus animi sui solicitus est ac mœstus.Ergo istorū sapientū consolatio aptior est homini sceleroso,ad eum in facinorosa uita cōfirmandum,quàm probo uiro ad solatiū exitus de uita. Quid enim aliud latroni & parricidæ dicas, quàm si eum nutantē uideris,parantē ad meliorem se frugem recipere metu supplicij?Quid tu homo ignauissime supplicium times? quod uel liberabit à maximis malis,si totus moreris:uel ad incredibilia bona transferet,si tui melior pars remanserit.Quemadmodum ferunt Dionysiū Syracusanū,quum uideret bouē à coquo suo mactari,& tam celeriter extingui,dixisse:Propter rem adeò breuē ut est mors,deponemus tam pulchrum imperiū & regnum? Nulla est ergo uera & certa bonis cōsolatio,nisi quæ sumitur ex spe alterius uitæ:quòd Deus mundi præses & iudex omniū afficiet præmijs immortalibus uirtutē,supplicijs autem uitium.Itaq; illa Pauli ad Thessalonicēses est uera & sapientissima cōsolatio:Fratres,nolumus uos ignorare de dormiētibus. Si enim credimus, quòd Iesus mortuus est & resurrexit,ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. Hæc una tam breuis,tam simpliciter proposita,omnia omniū philosophorū tam acutè excogitata & inuēta superat. Quum autem ad mortem uentum est,quantū solatiū, quæ tranquillatio animi,quū recordamur Christū pro nobis depēdisse,illum esse interpretē & deprecatorē nostrū apud patrē efficacissimū,illius fultos uera fiducia ad æternitatē & patriam nostrā nos reuerti? Quid adferēt uniuersæ philosophorū scholæ,nō dico huic simile,sed quod ulla sit ex parte cōparandum?
Ergo

Ergo quod scimus pijs hominibus sempiternæ beatitudinis locũ esse in cœlis paratum,nõ quidẽ uitam odimus,aut reijcimus,sed nõ auidè amplectimur ac retinemus, desiderantes cõiunctionẽ cum Deo.Hæc demũ est una maxima cõsolatio in egestate,in exilio,in carcere,in morbo,in cruciatibus,ingrauescente per senium corpore.

DE REPVBLICA.

OPeræpretiũ est expendere,quàm de rebus nostris homines impij non modo & ratione,sed stomacho pronũtiant.Nam quum eos mores lex nostra in animos hominũ inuehat,quos descripsimus, ipsi tamen ineptos aiunt esse nos ad Rempub. hoc est ad cœtus & cõgregationes celebrãdas & colendas. Alij grande in nos maledictum rentur se facere,quòd idoneos esse negent bellis gerendis: quia nostra lex nihil iubeat accuratius quam amorem & patientiã,prohibeat odia atq; ultiones. perinde ac si dicant,nos parum esse ad exercenda latrocinia accõmodos. quid enim aliud est bellũ,si res examinetur subtilius? Sed quæstionẽ hanc in præsentia omitto,quòd nõ est instituti huius. loquar de ciuitatibus,hoc est de hominũ consociatione. Cuius originem,progressus exitusq; si quis animaduertat,nihil aptius uidebit illi posse excogitari,quàm legem nostrã,& homines nostra lege edoctos instructosq;.Non congregantur homines propter uitæ necessitates, ut est à philosophis animaduersum præclarè,sed quòd homo est à Deo conditus animal societati aptissimũ.idq; duabus potissimũ rebus declaratur,beneuolẽtia & sermone.Deinde cõgregati iam,& domicilijs collatis,quoniã affectus in animo tumultuãtur,prauæq; cupiditates corda exagitant,necessaria fuit iustitia,quæ omnibus in cõmune cõsuleret,motus illos animorum temerè cõcitatos cohiberet,,& parere cogeret rectæ rationi.Iustitia autem & legibus est explicata,& prudenti alicui ac bono uiro cõmendata est,ut illam adhibitis publicis uiribus ac potestate tueretur.Atq; ut maximũ ciuitatis bonũ est pax et concordia,ita maximũ est malũ dissensio & odia publica & priuata. unde nascunt simultates,inimicitiæ,lites,iurgia,& illatio manuum ad pugnam et cædes. Odia autem nascuntur uel ex superbia, & inuidentia, uel ex praua rerum cupiditate. Quæro iam, qui'nam erunt ad uitia hæc procliuiores? ij'ne qui solutos habent affectus ab imperio rectæ rationis,extimulatos autem immodico amore suimet ipsorũ,& infinita cupiditate rerum omnium:an ij qui ex lege sua peregrinos se esse in uita meminerũt & reputãt,cupiditatesq; habẽt uel omnino nullas,uel perexiguas,intenti semper & incumbentes in reditũ ad patriam? Quid uerò ij qui reliquis omnibus hominibus conglutinati sunt beneuolẽtia? Christus in amore Dei & hominũ dicit legem suam uniuersam esse sitam,iubet nos Deum plus amare quàm nosmetipsos, homines uerò ut nosipsos,nec solùm amicos redamare,sed diligere etiã & bene cupere inimicis, quiq; in nos infestissimo sunt animo,et opera exhibẽt quoad possunt malefica.Hoc est præceptum cui maximè repugnat caro & reluctatur, seq; uelut indignissimis deuinciri cõpedibus clamat: Egòne illum,qui me infestat,urget,lædit,placidè ut aspiciam,& nõ referam gratiã quando possim,aut saltem pessimè cupienti non malè uelim? adeò ut quidam cõtra naturam omnẽ esse præceptũ illud causificẽtur. Sed certè naturalissimum est,reductũ à Christo Domino,et reparatũ cum natura ipsa.Quid enim est in quod fertur nostra mens,& quo fit præstantior atq; excellẽtior? an non lux & cognitio? quid quo uolũtas,an non amor? nam odiũ carnificina est illius,& tyrannus.Tam ad naturã est uoluntatis amor,& odium contra naturam,quàm intelligẽtiæ nostræ cognitio & ueritas,tenebræ autem & falsitas contra naturam. Videtur ergo tibi naturæ esse cõsentiens ac conforme,uelle me in ignorantiam & caliginem incidere,quòd alius alius incidit? an imperfectionẽ mentis meæ in sua ignoratione tollet aut excusabit aliena ignorantia? uitium alterius nõ diluit meum,nec purgat:qui odit in uitio,in morbo est uolũtatis. An non contra naturã est uelle ægrotare,quòd inimicus meus ægrotat? & quoniam is qui mihi malè uult abijcit perfectionẽ suæ mentis,tanquã ita mihi satisfiat,abijcere me etiã meã? Furor est hic potius,quàm ultio: uel uolũtas praua,infligere te tibi ipsi magnã plagam,quia id uoluit alius facere: & cupere te miserũ esse,quia sit tuus inimicus. Ergo uocat nos Christus,sed reuocat uerius,ad integritatem

tem naturæ nostræ,ad similitudinẽ patris sui & nostri Dei:quem & si oderũt dæmones,atq; hominũ multi,ipse tamen nihil odit,omnia diligit,rebusq; omnibus quantũ per ipsas licet,benefacit.Charitate hac tam diffusa,tamq; late patẽti stabilita inter homines,quæ leges erunt opus in cœtu omni & cõmunicatione uitæ? Rectè Boëtius: Quis legem dat amantibus? maior lex amor est sibi. Matri nullæ sunt humanæ leges aduersus filium, quoniã natura indidit eius pectori talem amoris legem,ut reliquæ omnes sint superuacaneæ. Cupiditatibus,inuidiæ,iracundię,superbiæ,rapacitati,ambitioni hominum iniecti sunt legum freni. ubicunq; amor uiget,absunt hæc omnia: quo fit,ut leges sint minimè necessariæ. Quis irascit ei cui bene uult ex animo? quis postulet ei antecellere,quis ulcisci se de illo,cuius bona & mala pro suis ducat? quis ab eo rapere,quis iudicio repetere quod dicat suũ esse,quũ omnia quæ posidet putet esse illius,nec minus credat esse apud se quæ apud illum,quàm quæ habet domi & in arcis clausa:ut iam ea nõ uideatur esse ciuitas,sed domus una,fratrũ optimè consentientiũ. Optabat Plato,quo firmius in ciuitate cõstabiliretur cõcordia,ut duo illa uerba ex usu uitæ tollerentur penitus,Meum et tuũ.hoc non perficient unquã leges, aut humana solertia,amor perficiet:quem indit animis nõ præcepta & uoces philosophiæ inanes,quia fundamẽto carent,nec quid aut quamobrẽ sequamur ostendũt,sed præceptum Christi,quod & naturale id esse docet,& propter Deum fieri iubet,maximumq; esse propositũ præmium demõstrat. Videlicet Epicurei erunt meliores societati,qui nec Deos reuerent,ac ne habẽt quidẽ,& omnia ad uoluptatẽ & ad sua commoda referũt. Quo magis miror fuisse olim plurimos qui id genus philosophiæ ac uitæ profiterentur cum gloria,nec esse ab hominũ cœtibus & cõmunitatibus eiectos. quæ enim iustitia potest esse in ijs,qui amicitias,pietates omnes,qui sanctum omne ac iustũ ad utilitates & delectationes referrent,haud quidem suorũ animorũ,sed corporum? Qui ergo aptiores ad societatem et cõmunicationẽ,quàm qui nec nocebũt ijs quos oderunt,et proderũt ijs quos amabũt? est enim amor animo et frenum,ne uelit malefacere:& stimulus,ut adiuuet ac subueniat. Erunt quidẽ leges in hac Repub. & uita,nõ quibus cohibeatur malitia,quæ nulla erit,sed quibus interdũ gubernetur ignorãtia. Hoc est uerè seculũ aureum,nõ illud Saturno rege. existit enim hoc nõ ex abundãtia & soluta rerum omniũ licentia,ut olim fabulãtur:sed ex animis puris,candidis,pulcherrima flamma incensis ad concordiã,pacem,hilaritatẽ,gratificationẽ,et beneficentiã. Hæc,uel ridicula uidebunt,uel difficilia plerisq; mortaliũ.ut nunc sunt mores hominibus frigidissimis, quos nulla unquam sancti amoris scintilla calfecit. Non dubito quin multi sint admirati,cur in Christianis ciuitatibus non est inuenire concordiã istam,& mutuam beneuolentiã,aliasq; eximias uirtutes,quas nos tantopere ex lege nostra prædicamus: ut uideatur nostra Respub. esse similis Platonicæ, quæ tota sita est in legibus & præceptis,non in re & usu uitæ. Scio dubitatione hac multorũ animos uehemẽter angi. Nos quidem non de his moribus atq; hisce hominibus loquimur,sed de illis moribus quos lex Christi in animos inuehit,& de ijs hominibus qui se legi præbent obsequẽtes,quales multi sunt in unaquaq; ciuitate, & si minus apparent in tanta malorũ turba & multitudine:quales etiam fuerunt in prima illa nascente Christianitate, quum in pectoribus piorum ferueret adhuc sanguis Domini,de quibus est in Actibus apostolorũ,quòd credẽtium erat cor unum. Gliscente autem ecclesia,& populatim recepta pietate,magna hominũ fæx est admissa,qui secum uitia gentilitatis in cœtus religiosos importarũt,quæ nõ solum retinuerunt atq; exercuerunt ipsi,sed in alios quoq; quasi cõtagie transmiserũt. Et lex quæ animis datur,facilius uiolatur,quàm quæ sita est in certis cõstitutisq; actionibus externis. Animos enim habemus magis cõtumaces,minusq; obsequẽtes imperio rationis,quàm actiones & operas:minoreq; negotio assuefacimus corpus ad quodcunq; est collibitum,quàm animum ferocẽ,turbulentũ,plenum motibus temerarijs. ideoq; humanis legibus,quæ exteriores actus indicũt,citius diutiusq; obtemperamus,quàm diuinę, quæ regimen inducit in turbas illas affectuum. Accedit huc,quod magna & diligẽti procuratione dæmonum efficitur,ut mores Christianorũ sint & publicè & priuatim

praui ac corruptissimi, impiorũ autem integri, & laudabiles: ut si quis cõmunitatem uitæ, totamq; cõsociationem multarum ciuitatum hominũ profanorum cõferat cum nostris, sceleratissimi omnium mortaliũ, maximeq; immanes atq; inhumani præ illis censebimur, quod est annotare quum in cœtibus & congregationibus olim gentiliũ, tum hac etiã ætate inter Agarenos, & insulas illas, continentemq; huius Noui orbis. Sed dæmon qui est hostis Dei & hominũ, illud præcipuè laborat, ut homines ab amicitia & cõiunctione Dei q̃ longissime amoueat. quumq; nulla sit maior hominis & Dei disiunctio, q̃ impietas, cuius caput est Deum uerũ nõ agnoscere & colere: hunc potissimũ errorem cupit dæmõ hominum animis iniectũ. idq; si perfecerit, nõ est de reliquis uitijs & sceleribus admodũ sollicitus. quoniã quidẽ hoc erroris iacto fundamento, quicquid proborum morum uirtutumq; superstruxeris, nihil prorsum ad immortalẽ beatitudinẽ confert. Itaq; sinit eos bonis naturę uti, imò adiuuat sæpenumero: quemadmodũ è contrario impedit nos atq; interturbat, ut profanorũ moribus totaq; uitæ ratione cum nostra collata, ubi conspicitur illos antecellere, & nostri offendantur, inijciaturq; eorũ animis scrupulus de lege nostra: & alieni nos despiciant atq; abominentur, confirmenturq; in sua superstitione atq; impietate, nostrã uerò religionem tanquã uanam & inutilẽ respuant, quæ professores sui non possit meliores efficere. Sed profitemur nos quidẽ, quod non possum sine graui dolore dicere, profitemur Christi legem, nõ præstamus. quæ lex in quibus animis obsequiũ inuenit, efficit eos quales declarauimus. Non solũ sic se inter seipsos gerunt homines uerè Christiani, in eadẽ ciuitate & consociatione, sed erga homines alios cuiuscunq; gentis beneuolentiam exercent, & opera benefica. Olim uidebantur, homines ex patria contrahere inimicitias naturales, ut Asianus cum Europico, Græcus cum Barbaro, Iudæus cum gentili, inter quos non uidebatur posse interuenire recõciliatio, imò fas et pium erat inter illos odisse mutuò, nefas conuersari, cõuiuere, colloqui. Christus lege sua distinctiones istas omnes sustulit, & septa quibus gentes separabãtur diruit, hominem quemcunq; cuicunq; alteri coniunxit & conglutinauit bona uoluntate: docens fratres illos esse omnes inter se, qui filij essent eiusdem patris Dei. Inter Socratis oracula illud refertur, quòd interrogatus cuiàs esset, non Atheniensem se esse responderit, sed mundanũ: quod indignũ duceret, hominẽ sapientem, mundi ciuem, mœnibus ciuitatis unius includi: humanę menti mundũ ipsum esse patriam, per quem uagatur libere tanq; per suam ciuitatẽ, seu potius domum. homo Christianus mundanũ se esse existimat, non contemptu ciuitatis suæ tanquã exiguę, sed amore pectoris sui in cunctos se homines diffundente. Ante Christum quàm molestæ disputationes de comparatione honesti ac utilis, quàm operosa deliberatio? propterea quòd nec honestũ norant, nec quod uerò esset utile, quàm uarij ac incerti fines bonorũ, qui humanas mentes distinebant ambiguas? Omnia expediuit atq; explicauit Christus. nouimus iam uerum finem, scimus quę uia ad illum ducat, quid honestum sit, quid utile, quid damnosum: deliberationes apertæ sunt, perspicuæ, facillimæ.

DE FUNDAMENTO FIDEI CHRISTIANÆ.

HÆc est fides nostra, certissima atq; indubitabilis, quia certissimum atq; infallibile habet fundamentum, nempe bonitatem, sapientiam, & potentiam Dei: tum nostrorum animorum excellentiam, quibus nihil est neq; uerius, nec humanis mentibus certius. Atqui uirtutibus illis Dei fides nostra innititur, & reputatione ad res nos esse factos nõ caducas & uiles, sed diuinas & sempiternas. Nam si sapiẽtia est in Deo, & bonitas, prospicit humanis rebus: si prospicit, est cultus illius aliquis in humanis animis, & religio: si religio, hæc nostra. nulla enim alia inueniri potest aptior & congruentior, quæ uiam & finem statuit religionis maxime, & religioni aptos, & homini conducentes. Si enim Deus beatus est & bonus, uult nos participes esse suæ beatitudinis, & nos illius sumus idonei ac capaces. Si autem uult, dat modum optimũ, quem ipse nouit solus. Non est autem excogitare modum meliorem hoc, quem tot rationibus atq; argumentis declarauimus. iste est igitur: & in diuersum res quoq; idem efficit. Si hunc non uult, nec est alius hoc melior, & Deo dignior: nullum uult ergo, nec

nos

nos beatos.quo fit,ut uel nesciat modum,quod est insipientiæ: uel nolit nos beatos, quod non est bonitatis,nec amoris:uel non potest, quod est infirmitatis. quæ omnia quum à diuina illa maiestate procul absint, necesse est profectò & scire illum, & uelle,& posse.unde nascitur,ut & fiāt quoq;,& fieri tam sit uerū,certū,indubitatū, quàm illa quæ prius dicebā,sapientiā,bonitatē, & potentiā esse in Deo, & præstantiā animi humani.Itaq; cōplicata & cōnexa est fides nostra cum ijs quæ dubitari nō possint ab homine,nisi exuerit humanitatē. Iam ex uita ipsa Christiana potest sumi argumētum ad constituendā & stabiliendā fidem.est aūt ea uita,purgatio animi ad capiendū atq; amandum Deum.quo quum sit nihil sublimius,nec Deo propinquius,à falso uenire non potest:quippe falsum est à Deo alienissimum, nec Deus per fallaciā induceret in humanos animos tale & tam excellens uitæ genus, nec fraudi ac mendacio faueret aduersus bonos, simplices,ipsiq; simillimos,& quatenus fieri potest proximos. Quo quis Christianior, hoc Deo similior, ac proinde melior ac diuinior. optimus ergo & diuinus Christus, caput illius,author, exemplar. Hæc fides talis est, ut quēadmodum expedit generi humano Deum qui mundo præest esse optimū,sapientissimū,potentissimum,& optabile est esse talē,etiā si quis crederet nō esse ita,& fidē nostrā utilissimum est humano generi esse ueram:atq; etiam si de illius ueritate aliquis ambigeret, optare tamē deberet ut esset uera. Alioqui enim miserrimū est humanū genus, quòd ad finem qui est se indignissimus sit cōditum. O cæci & dementes, uult uobis Deus diuitias bonitatis & sapientiæ suæ ostendere ac cōmunicare : uos reijcitis. Sine Christo,uniuersa uanitas est omnis homo uiuens.ut inquit Psaltes. per Christū,nec infans unius horæ cadit in terram,tanquā tener flos à Borea deiectus. is enim cui mens talis cōtigit.nihil ut à bruto differat,seruatur tamen per Christum. Quanta uerò omnium cōsolatio,quæ quietatio animi, quum uentū est ad exitū uitæ? quum reputamus ætatem in uitijs,in flagitijs,in sceleribus transactā, seruari tamen & fieri cōpotem fœlicitatis sempiternæ,per fiduciā in illum qui pro nobis omnibus dependit, & patri satisfecit. Hoc tantū munus reijciat aliquis, nisi insanus? hoc nō amplectatur? saltem uoto hoc non optet esse uerissimū ac certissimum? Quòd si expedit omnibus,profectò factum est ab illo potentissimo & optimo, qui bonitate sua nobis omnibus bene cupit. Post rationes quę factæ sunt de fide, qui iam credit, quum scrupulus subibit aliquis de ijs quæ sunt habenda pro certissimis, ne laboret passim adhiberi rationem, et quasi punctioni quantulæcunq; malagmata apponere: quod esset quum infinitū, tum etiā periculosissimū. propterea quòd hostis noster astutissimus est,& callidissimus, nec unquam quiescit, quiq; nō solum intentus est ac imminet semper suæ occasioni, quum nos illā damus, sed facit ipse sibi occasiones mille modis per singula temporis puncta. Huius ars est, eiusmodi dubitationes crebrò excitare, ut subinde cum eo in discrimen certaminis ueniamus. sperat enim, ut si sæpe prælietur, uincat aliquando. Quocirca receptæ iam & cōfirmatæ sententiæ acquiescendū, & standū firmiter: proponenda ob oculos, quæ fas est unumquenq; sentire de Deo & homine, quod est fidei nostræ stabilissimū fundamentum. cogitandū etiam, bona omnia esse à Deo. Etsi alia ex illius bonitate ac munificentia nobis cōtingunt, quanto hoc magis rectę persuasionis,tantum, tam excellens, tam homini necessariū? Itaq; ad eum cōfugiendum est,& rogandum ut largiatur hoc donum,& conseruet, & in tentatione (quod instar est prælij) ut adsit & tueatur, illustretq; mentes nostras luce illa sua, quæ nos fulcit & firmiores efficit, quàm rationes humanæ qualescunq;. Nam non rarò accidit, ut qui rationibus de pietate assentitur, postea de illarum ipsarum ui & firmitate dubitet. à Deo est opem implorandum: quod fecerunt Apostoli, qui post cœlestis magistri doctrinam, & tam stupenda prodigia, petunt tamen, Domine adauge nobis fidem. Hęc autem scripta sunt nobis, ut fidem Christianā sciamus uerā esse, & uelimus à Deo petere, qui dat omnibus abundanter, nec unquam exprobrat, ut Iacobus inquit. Maximas attulimus rationes, quę omnes perpendēdæ sunt, & cōsiderādæ. Nam quēadmodum Deus ex collatione multarū rerum ab eo conditarū facilius cognoscitur, uelut ex ordine toto uniuersi, ex decursu anni, & eiusmodi: ita ueritas Christianæ fidei, non ex uno aliquo est loco, sed ex ipsa tota elicienda, partibus inter se collatis : & Christi

diuinitas ex ordine uitæ illius,& Ecclesiæ. Sed quantumuis perspicuas & ualidas rationes attulerimus,nō deerunt à quibus fidem non impetrabimus,partim inueterata consuetudine audiēdi et credendi cōtraria,partim stupore cordis,& mentis hebetudine:tum uitijs in diuersum torquentibus.de quibus dicitur in Psalmo: Vir insipiens non cognoscet,& stultus non intelliget hæc Dei opera admirabilia. Hi sunt,in quos pars illa dominatur,quę est nobis cōmunis cum brutis:quos Paulus animales homines nuncupat,nec intelligere ea quæ sunt spiritus Dei,esse enim illis stultitiā. Mira dictu res,quū tot habeat ratio argumenta pro ueritate,ut obliuiscatur omniū una leuissima coniectura tentationis,uidelicet inuisam habet rationem affectus ideo nihil est tam paruū,quin sufficiat ad concitationē eius aduersus rationē, ut in bello ciuili quiuis constituitur dux,modò contra aduersarios aliquid loquatur. Illudq; est in rebus pietatis miserrimū,& quod magna arte curat noster hostis,ut ijs qui si quid quacunq; de re loquantur,ridebunt omnes,de cœlis,de elementis,de moribus,de ciuitate,sine literis,sine ingenio & iudicio omnia inepta & stulta, si quid dicāt aduersus pietatem, auscultant multi,& scrupulis se torquent. Alij magnā sapientiæ opinionē captant,nihil credēdo,alij filij huius seculi,in rebus uitæ acuti,in religione nihil cernētes, quam alij eis tribuunt de ingenio existimationē in rebus uitæ,tribuunt in rebus pietatis. De nulla re audet pronuntiare,nisi doctus,exercitatus,prudens: de pietate quilibet,qui nec habet exercitiū,nec spiritum. Alij nollent audire:qui,sicuti est in libro Iob,dicunt Deo,Recede à nobis,scientiā uiarū tuarū nolumus. Sunt,quibus Deus huius mundi per præstigias suas & dolos fascinauit corda,& odio sanctæ religionis,quam rationē in alijs rebus erubescerent petere,efflagitant in mysterijs diuinis. Vtcunque res se habeant,nos,quantum fuit facultatis nostræ,lucem protulimus. Si qui uel claudent oculos,uel non proferent,quo minus sit illis usui,nec nostra fuerit culpa,nec ipsius lucis:non tamen sine dolore nostro. Dominus Iesus,qui cæcorū oculos aperuit,dignetur sanare oculos omniū,atq; aperire,ut sanctā suam & saluberrimā intueantur lucē.

Io. Lodouici Viuis Præfatio ad Franciscum ducem Beiaris, comitem Belalcazaris,&c.

VLLA est rei alicuius uel præstabilior cognitio,quàm de Anima, uel iucundior uel admirabilior, quæq; tantum adferat ad res maximas utilitatis. Nam quòd Anima excellentissima sit omniū, quæ sub cœlo sunt condita,atque adeò cœlis quoquè ipsis potior atq; excellentior,fit,ut quæcunq; de illa possimus assequi, permagni æstimentur. Accedit tanta in illa uarietas,is concentus ornatusq;,ut nec terræ ipsæ,nec cœli adeò sint depicti & descripti. Est quoquè ipsa tam admirabilium uitæ totius operum inuentrix & artifex, ut spectari nec sine ingenti uoluptate possit, nec sine grandi admiratione. Iam uerò quod illic fons est atque origo bonorum omnium nostrorum,& malorum, nihil est conducibilius,quàm probè nosci:ut purgato fonte, puri dimanent riuuli omnium actionum. Neq; enim poterit animum gubernare, & semetipsum ad rectè agendum habere in sua potestate,qui se non explorarit. Artifex uidelicet est noscendus ante omnia, ut sciamus quæ simus ab illo expectaturi opera, quibus rebus siue agendis,siue patiendis sit idoneus,quibus contrà. Idcirco uetustum illud oraculum toto orbe celebratissimum,in progressu sapientiæ primum poni gradum illum iubebat,ut quisq; sese nosset: haud utiq; ossa & carnem,& neruos,& sanguinem,quanquam & hæc quoq;:sed animi naturam,qualitatem,ingenium,uires,affectiones præcipiebat inspici,& tam uarios & longos recessus ambagesq;, quantum fieri possit,explorari. Quibus de causis uisum est mihi, tanta de re commentari nonnulla:atq; eo magis,quòd recentes Philosophi,ut in cæteris disciplinarum argumentis,ita & in isto segniter sunt uersati,contenti ijs quæ essent à ueteribus relicta. ipsi uerò ne nihil omnino agerent, eas addiderūt quæstiones,quas tum explicare esset propè impossibile,tum explicatæ nihil adferrent fructus:tanta erat libido in rebus prorsum inanibus se defatigare. Porrò antiqui in rebus tam recōditis statuendis,magnis se inuol-

se inuoluerunt atq; intricarunt absurditatibus. Nec mirandum profectò est de anima illos prauè sensisse, quæ sub nullum corporis sensum cadit: qui ineptissima de ijs rebus affirmarint, quas sensibus usurpamus. Stoici molestissima loquacitate infinita deblaterarũt, dum omnia cupiunt definire, & ad subtiles redigere captiunculas. Aristoteles more suo tectus est, & uafer. Ego, quæ sentiam, tradam explicatius, ad normam non luminis naturalis, quod imperiti somniant: sed ueritatis, quæ & in natura, & supra naturam unica est, nõ duæ. De quo errore & loquutus sum de Corruptis artibus disputans diffuse satis, & loquar in libris de Veritate fidei Christianæ. Itaq; nec in refellendis falsis de Anima opinationibus, quæ plures sunt quàm in alia quacunque quæstione, operam sumam: quod esset laboriosum admodum, & immensum, plusq; adferret spinarum, quàm fructus. Cum uerbis autem nõ solùm à populo inuentis receptisq;, sed usu etiam doctorum tritis, multum fuit nobis negocij: dum parum congruentia, aptare tamen conamur nostræ structuræ. Nam ut nihil est magis quàm anima reconditum, magisq; ad omnes obscurum atq; ignoratum: minimè omnium quę res ad illam pertinerent, accõmodis potuerunt uocabulis exprimi, ac cõsignari. Nos tamen quædam tolerauimus, alia expoluimus, & adaptauimus, nõnulla sustulimus, ut maximè discentium uidebatur referre. Opus hoc tribus uoluminibus explicatũ, de Anima brutorum, de Rationali, & de Affectionibus, nomini tuo dicare constitui Francisce, Dux præclarissime, me, non tam ob tua in me beneficia, magna alioqui, & (quod ego pluris facio) plenissima egregiæ tuæ in me uoluntatis: quàm quòd excellens ingenium tuum huiusmodi tractatione admirabiliter delectari solere noui. Adde, quod est de Affectibus speculatio, quæ tertio libro continetur, fundamẽtum uniuersæ moralis disciplinæ, siue priuatæ, siue publicæ. qua tu una disciplina, quod ex te ipso, quum Bruxellæ unà essemus, intellexi, præter cæteras caperis, ac teneris: iure id quidem optimo. nam nec alia ulla est æquè uiro Principi conueniens, ad se ac suos, totamq; rempublicam ritè gubernandam.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE ANIMA ET VITA LIBER I.

VÆ nec sunt adhærentia cognitioni sensuum exposita, neq; ijs ipsis adhærentib. teguntur, cognosci à nobis possunt ex solis operationibus. Cernere est in rerum natura quædam torpida, motus sui penitus expertia, non ali, aut crescere, non loco sua sponte cedere, sed perpetuũ in suo uestigio fixa, quomodo à prima sua origine sunt ab autore suo condita: nisi quod extrinsecus uel accessione aliorum fiunt maiora, uel detractione minuuntur, sicuti est à nobis in Prima philosophia explicatum. Alia uidemus nutriri, augeri, decrescere intrinsecus. Sunt quæ ui sua atq; impete mouentur. sunt quę præter hæc sensus habent externos & internos. postremò quæ ratione utuntur, ac mente ualent. Prima illa, quia ui & uigore prorsum carent, nõ dicuntur uiuere. reliqua propter internam illam uim censentur uiuere: quorum gradus quatuor annotãtur. Nam quæ solum nutrimentũ recipiunt, idq; ad uitam propagandã & augendã molem in corpus diffundunt, uitam siue facultatẽ altricem nutriẽtemq; dicũtur sortita: quo in genere stirpes omnes cõtinent. Quę uerò præter eam sensus quoq; sunt nacta, hæc ad uitã referunt sensilem siue sentientẽ. huiusmodi sunt spõgię marinæ, cõchæ, & quæ stirpanimãtia dicunt, Græcè ζωόφυτα. Alia porrò uitam cogitatiuã habent, quę præter externos sensus ui quadã animi sunt prædita ad memoriã & cogitationẽ, sicut aues & quadrupedes. Vita rationalis seu humana, summa est inter uitas, media inter spirituales natu-

ras & corporales, qua solus est donatus homo, quo aũt nomine insignitur uita, eodẽ & anima, ut sit in alijs anima alens, in alijs sentiens, in alijs cogitans, in hominẽ rationabilis. Dicamus sigillatim de unaquaq;. Nutritio, est cõuersio nutrimenti qua est potestate corpus animatũ, in corpus iam re ipsa animatum. Potestas hæc facilis & propinqua debet intelligi, quæ ex effectione & qualitatibus cõsideratur materiæ: quæ aptæ sunt, ut ad eam mutationẽ utatur illis facultas ea, quę est uiuẽti indita ad se alendum. neq; enim aridum lignũ uel cineres eius sunt rationis, tametsi per transitus actionum Naturæ aliquando in herbã & fruges posśint conuerti: sed eiusmodi potestas procul est sita, & iam alia prorsum res essent, quàm prius. Vitæ huius seu animæ altricis duo sunt instrumenta præcipua in corpore, calor & humor: tametsi ex his duobus calor propriè ad uim altricem pertinet, humor ad calorem. Anima omnis cõseruatur in corpore per calorem: hoc est illius instrumentũ potisśimũ. sicut uita nostrorũ animorum calore quoquè propagatur, nempe charitate Dei. Torpent scilicet omnia, et emoriuntur, calore semoto. & quoniam hic uelut alimento quopiam indiget, ne euanescat subitò, et restinguatur, idcirco additus est humor uiuentibus corporibus, uelut frenum caloris ad prorogationẽ uitæ. Arripit humorem calor, & exugit: uicisśim humor refrigerat calorem, & rapiditatem eius retardat, ac cohibet. nec alia est reductio aquæ ad frigiditatem, quam Philosophi aliqui cõminiscuntur, qua dicũt aquam excalfactam referre sensim se ad qualitatem suæ naturæ, hoc est ad frigorem, utiq; nõ magis aqua, si ab igne separetur, ad frigus sese recipit, quàm uinum & oleum, & quicunq; humor alius. humidum enim ui naturæ suæ calorem refrenat primùm: hinc, si nimius est, consumit: unde humidum omne quamlibet facultate calidum, amoto extrinsecus calfaciente, refrigescit. Sed redeamus ad corpus animantis. Si in eo inualescat calor, nascitur sitis: quæ est humidi & frigidi appetentia, contrarij scilicet: tum confirmandus est humor, ad sedandos ardores. Sin calor in humorẽ, & hic in illum agens delassentur, refocillatione utriq; est opus, & subministratione uiriũ. ea fames nominatur, appetitus calidi atq; humidi: nisi quòd humor, quem sitis expetit, tenuior est, quàm quem fames. Sin uerò immodicè auctus sit humor, flaccescit calor, & desiderium alimenti languet, reparandus est fomentis: tametsi nutrimentũ omne quodammodo fotio est, ac medicina: sed nutrimentum reparat animans, medicina autem instrumenta facultatis, quæ sunt ulterioris contemplationis. Appetitus autem inditus est uiuentibus ad cõseruationem sui, nempe ut sequatur utilia, fugiat à noxijs. itaq; is in libramento humidi & calidi conseruatur, dum uel æqualitatẽ obtinent, uel eam inæqualitatẽ quę facilè posśit æquari cibo indito aut potu: quæ profectò inæqualitas gratisśima est, quippe naturalium uoluptatum, & incitamentum ad eas expetendas, & cõdimentum, ut uideantur suauisśimę. Ex his quæ diximus perspicuum fit, familiaribus nos et similibus nutriri, contrarijs curari. nam si quod potestate est hoc, facilè transit in reipsa hoc, quo potestas erit propinquior, eo etiàm expeditior nutritio: ideoq; animantes recens natæ congruenter lacte nutriuntur, quod est ei moli quàm simillimum, unde habent coagmentata corpuscula. Constant naturæ corpora ex elementis naturæ, quæ quatuor esse in confesso est: ignem, spiritum, aquam, terram. hisce omnibus alimur, uel in eorum natura, uel in facultatum ratione. aqua & aëre per se, in similitudine autem rebus aqueis, spirituosis, calidis, solidis, & duris: uelut ceruisia, uino, oleo, carnibus, fructibus, aromatis. Et sicut animantis corpus solidum esse oportet, ut quæ à facultate uitæ in eo exercentur contineat, ne diffugiant ilicò, & dilabantur omnia: ita in cibis conuenit aliquid esse solidum, quasiq; terreæ qualitatis, quod alia cohibeat liquida, & in quo hæreat uis caloris, transeatq; in molem animantis: alioqui semper animans appeteret, nec finis esset edendi ullus. In mari pisces alij alijs uescuntur: & quæ marina aqua sola putantur sustentari, ut mænæ, crasśiusculũ ex ea sumunt. unde etiã est in cõchis & ostreis feces deprehẽdere, quod acidulus sapor manifestò prodit. Stirpes solo affixæ, terrenũ succũ per radicẽ sugunt: ex cuius parte subtiliore sunt frondes & flores, ex densiore fructus, ex densisśima radix, truncus & brachia. Obseruatum est etiã, nationes omnes pane uti & obsonio, uel re aliqua quæ panis uicẽ im-

pleat:

pleat:nempe castaneis,glandibus,radicibus,piscib.exiccatis.Et inter animata,ut quęq; sunt crassissima,ualidioremq; habēt in densa materie calorem:ita rudissimo est eis & crassissimo alimēto opus,ut sub septētrione,et equi et asini,quin equus potutus aquā pede turbat,si forte sit liquidior:scilicet nō est cōueniēs ei alimentū adeo tenue.Asianorum quidā solis odorib.frugū dicunt uiuere.& nostri Hispani frequentes moriuntur in insulis Noui orbis,& altera parte cōtinentis,ob cœli & alimentorū subtilitatē: unde solida corpora,aere & cibis densiorib.assueta,nō queunt uitā producere. Eadē de causa aqua pura nō dicitur alere,sed eluere.nec potus per se in rationē alimēti uenit,nisi ex adiuncto,quū alia immiscentur,quę excogitauit partim necessitas,partim gula.& alia genera potionū sunt inuēta,succis uarijs e frugibus expressis:uelut uuis, pyris,malis.Sed hic potus noster est,naturæ uerò est ille, quo promiscue animātes utuntur omnes,& homines,qui sine artib.solo naturę nutu ac magisterio regunt.idcirco uidemus eum in cōmune uitis uniuersis largissimè propositū.Et sicut humor calorem detinet,ita calor quoad potest efficere,carpit atq; exorbet humidū,coquens dissoluensq; ui atq; operatione naturę suæ. Inter coquendum separat utile corpori à redundanti,ac proinde noxio. Vtile corpori est,succus corpori cōgruens, quia similis: noxiū est,uel arida materia,uel succus alienus,& ideo saluti corporis officiens. Vtile distribuitur primū in mēbra,hinc cōuertitur in corpus animātis,quod uis animæ cōplectitur,quasiq; agnoscit,ut partē iam sui corporis.Huiusce altricis facultatis multa sunt munia,& tanquā particulares functiones,quæ illi uniuersali subseruiūt: nempe uis attrahēs alimentū ad se,quā etiā in stirpib.deprehendimus, quæ fibras radicū uelut digitos quosdā quoquò uersum porrigūt ad capiendū, quo se alant. ideoq; radix omnis uim habet quandā perrumpendi,atq; aperiēdi à natura insitā: ut quando quidem humi est affixa,in duris & densis locis possit sibi locū facere, tum ad se dilatandum,tum ad sorbendū,si quid est alimenti in uicino.Sed facultas hæc arripiendi non multum prodesset,si quod admissum est,cōtinuò efflueret. itaq; retētrix additur, quę cōtinet alimentum,& cohibet, donec perfecta sit cōgruens eius mutatio per potentiam coctricē.Huic adiuncta est purgatrix,quæ purū ab impuro secernit, impurū uerò expultrici,ut foras eijciat,traditur:purū uerò distributiuę,ut diffundat in membra. Postrema omniū est,quæ succū illū siue alimentū cōuertit,& incorporat in ipsum uiuens:incorporatrix sanè nuncupetur.Hæ functiones mutuò expectant,& adiuuant. prius enim alimentū coquitur,quàm discernat: & hoc, antequam expellatur noxiū: neq; attrahēs suo fungetur munere,ni euacuatū sit corpus:nec coctrix,nisi prioris cibi facta sit expurgatio,sed si qua earum cesset in officio, statim in alijs quoq; sentitur segnities quædā & desidia:tanta est inter illas conuentio, & cuncto corpore diuinitus temperata proportio,quæ facile nos in admirationē duxerit tanti Artificis, cuius opus tale est,ut nō dico imitari (id enim nulla potest alia uel uis,uel sapientia) sed uel mente & ratione assequi,magnum & pulcherrimū sit.Hæ facultates non certas habēt sedes in animato corpore,ut unaquæq; in aliquo uno sit mēbro,non in alijs. fusæ sunt enim in omni parte & membro,tametsi in alijs maiores,& magis annotationi nostræ expositæ:in alijs minores,et magis obscurę,adde etiam diuersarū rationum. Cernere est in perfectis animantibus,in quorum uentriculo concoctio fit in modum ptisanę, in iecore uerò sanguinis, in membris autē substantiæ animantis.Et primùm quidem substantia est uniformis,ac sui similis:tum diuersa ac dissimilaris:nec est unquam coquendi,& purgandi,et pellendi finis,aut ocium aliquod,calor enim cōtinenter feruefacit humidū:nec ullum est adeò purū,quin habeat feces,quæ separētur. Idcirco uniuersum animātis corpus meatibus est quasi perforatū,& peruium expulsioni purgamentorū,quæ fit dies et noctes,primùm per patentes illas cloacas suprà et infrà,ore, naribus,auribus,oculis:dehinc ijs,quæ uocantur emunctoria sub alis,& ad inguina. cuncto deniq; corpore exhalant subtiliores feces: quod declarāt capitis furfures,& scabricies,ablutio quoq; manuum,quæ semper inuenit quod eluat.ad eundem modum in pedibus,et in omni parte corporis.Hac de causa toties necesse habet animās cibum sumere,ut quod perpetuò perit,instauretur. Hæc facultas nutriens prima est, & simplicissima omnium,ad sustentationem animantis à Deo tributa.

DE AVCTRICE FACVLTATE.

Viuentia omnia aliquousque uidemus crescere, & plurima illorũ gignere sibi simile. Itaque nutrici facultati addita est auctrix quidẽ in omnibus, generatrix in plerisque. Auctricẽ ut omnibus inesse diximus, ita nõ semper. nam & sistunt aucta, & relabuntur retrò. minuuntur enim, quasique cõtrahuntur, quemadmodũ augendo sese exporrexerant. Generatrix certo aduenit tempore, adultis uiribus: quæ uicissim decremento potentiæ debilitatur omnino, ac perit. Altrix ergo potentia, perpetua est in uiuente: auctrix uerò, & quæ simile generat, temporaria. auctrix statim ab ortu, usque ad certũ limitẽ: gignens uerò, posteaque ad certam magnitudinẽ & uires peruenit. De augente dicamus prius. ea nõ est additio extrinsecus, ut quum lignorũ et lapidũ aggregatione surgit domus, & uestis assuendis pannis: sed eodem tacito atque occulto artificio, quo nutrimur, nempe cõuersione alimenti per intima extẽditur quantitas extrinsecus. Itaque uis hæc ex nutriente manat, & cibus nutrit, qua est substãtia cõgruis qualitatibus prædita: & auget, qua moles. ideo animantiũ corpora in spõgiæ modum finxit Deus: & si alia densiora alijs, minusque perforata, omnia tamen poros habent, per quos alimentũ se insinuet, et moles se diffundat. Sunt qui metalla inter res numerent anima prǫditas, quòd uideamus ea crescere, & quidẽ intrinsecus, ut appareat nõ fieri absque alimento. quæ opinio haud prorsum est absurda. neque est quod prohibeat, illa quoque recipi inter uiuentia. nec ea suis carent meatibus, tametsi illorum auctus ad applicationem molis possunt magis referri, quàm ad actionẽ altricis. quemadmodũ crescunt fontes ac fluuij humore accedente: saxa item in imis terræ, & scrupi ac lapides in superficie. Ignem quoque uiuentẽ esse existimarũt olim quidã, unde religio eum extinguere apud ueteres Romanos (uti Plutarchus tradit) scilicet ali eum, & crescere autumabãt. sed profectò nõ tam est ignis animãs, quàm quiddam altrici uirtuti, et augenti simillimũ: nempe earum facultatũ in corpore animato nõ causa utique, sed instrumentum. nam causam nõ esse, probè Aristoteles colligit. quoniã quidem ignis incrementi nõ habet terminũ: extenditur, quantũ suppetit, quod cõburatur. animãtis uerò meta, est aliqua ex ratione animæ: alijs aũt citerior, alijs ulterior, pro ui & magnitudine caloris et humoris, tum naturaliũ et primorũ, quos in ipsa corporatione natura insenuit: tum eorũ quæ postea ex alimẽti, & loci, & habitudinis qualitate accessẽrũt. hæc omnia intra certos limites Conditori Deo cognitos, naturǫ autem à Deo ipso prǫfinitos: de quibus facilius nobis fuerit statuere, qui nõ sint, quàm qui sint. neque enim ulmi aut quercus proceritatẽ homo unquã pertinget, nec formicǫ exiguitate humana anima cõtinebitur, suis quidem facultatibus & instrumẽtis apta atque adornata. Legi, qui statim in ortu pueri, quam sit habiturus staturã prædicant. sed id magis in generibus quantitatis, quàm in definito aliquo puncto: ut ex membrorum cõstitutione & ossibus, & totius proportione dicant, pusilla statura eum fore, aut media & iusta, aut longa atque enormi, quadrato corpore, & bene compacto, aut è cõtrario. Quid, quòd illa quæ deinceps accedũt, aliquid sæpenumero eam ad rem faciunt? ut nutriri aridis, an humidis: in calido & siticuloso loco, aut frigido & humenti. humor enim auget corpora: eoque maiores sunt marinǫ beluæ, quàm terrestres: & hæ, quàm uolucres: & in locis humidis ampliores homines, quàm in arentib. ut ad septentrionẽ quàm ad meridiẽ: et potus magis extẽdit corpora, quàm cibus. Hæc augendi functio ad perfectionẽ uniuscuiusque uiuentis est tributa. Visum est enim autori omnium, eas leges operæ suæ naturǫ imponere, ut quæ ex his elementis mundi inferioris in apertũ edat, adolescãt paulatim ex paruis initijs, tum adulta iam et quasi plena sistant paulisper gradum, hinc recidant sensim in suam originem: quemadmodũ bis per singulos dies animaduertere est in motu Oceani. Hæc productio rerum à natura facta, imago est mundi à primo conditi. Non potest natura, res è nihilo procreare: solus id potest Deus. producit autem tam tenui principio, ut iudicio nostro non ualde uideat abesse à nihilo: tum productum sustentat, atque auget. in quo admiramur & bonitatem & potentiam Conditoris in ea, quæ est uelut secũda creatio. Tum exhaustis uiribus, quum iam sustinere se non potest, quod creuerat, diminuitur. est enim cuiusque rei cursus & duratio uelut factus quidam, sicut in Prima philosophia est declaratũ. Hàc uadunt omnia, quæ sub

luna

luna cernimus,& cōtrectamus,tum Dei opera,tum hominū inuenta.Prima illa corporis animati constitutio,et cōtemperatio caloris humorisq́,opificio naturę indita, postq̃ se totā ceu inuolutā euoluit,atq; explicauit,pugnātibus in eam loci & alimentorum qualitatibus deteritur indies,fitq́ imbecillior,quousq; succūbit manibus aduersantiū,hoc quidē naturaliter. Nam casus permulti intercurrūt,qui nō sinunt eam cōstitutionē aliàs euolui,aliàs sistere,aliàs paulatim relabi:sed subitò,aut breuiter,certè uiolētia sua opprimunt.Fit etiam nō rarò,ut ea cōstitutio imbecilla sit admodū,materia nō satis obsequente actioni naturæ: uel quia parua & malignè suppeditata,uel quia infecta noxia qualitate.Instrumentum animæ altricis et augescennis est calor,pastus caloris humor. est aūt calor quidē à natura ingenitus,est etiā humor ei additus: qui fusus quidē est per cunctum corpus,sed fundamentū habet in neruis,in ossibus. Hic multus est initio. quæ causa est,ut infantes inualidi sint,ne sensib.& ingenio utantur,tum somno indigeāt diuturno.hunc calor paulatim carpit,et emendat.Sed ad uim caloris auertendā,ne breui tempore totū humidum cōficiat,tribuit Deus esculenta & poculenta.humidum tamen illud indies fit minus:calor autem ut in sicco acrior,quoad fatiscat deficiente alimonia,unde & uires corporis flaccescunt.ita relabitur deorsum paulatim corpus eisdem ferè gradibus,quibus ascenderat.

DE GENERATIONE.

POstea quàm adoleuit corpus uiuēs,incipitq; interitus appetere,ne genus rei pēreat,concessit Deus Naturæ,ut uim generādi sibi simile,& propagādi genus uiuentibus posſit indere.Primum natura initijs rei,unde est officium nutriēdi,tum incrementis augendi,postremò conseruandi singula,quandiu potest,certæ speciei per procreationē similis:ita generationē uidemus esse opus animantis,iam pleni & adulti.hoc nō solum in animalibus est annotare,sed etiā in stirpibus.Veris enim tempore tota uis est in radice,hinc in folijs et ramis,postea in flore & fructu,ad postremum in semine,ex quo sato prodit planta priori similis. Itaq; generatio est cōuersio animati corporis,quod re ipsa est semē,in aliud simile illi,ex quo fuit desumptū,& quoniā nutriri,adolescere,gignere,ex alimento sunt : idcirco sub animæ uegetantis nomine clauduntur,eamq; Aristoteles definiuit facultatē,quæ alimentū in corpus animatum cōuertit ad eius salutē,& ex eo auget ad cōplendā iustam eius molem:& generat corpus animatū suæ formæ ac rationis. Semen in parua molis portione uim effectionis suæ cōtinet:quæ nacta congruentē materiā,profert se atq; explicat.Itaq; magis id ad rationē effectionis pertinet,q̃ molis.Ideoq; postremū accedit,uidelicet posteaq; uis uegetatiua functa est suo munere in augendo corpore.tunc enim uacat ei de ijs qualitatibus,quę animā in corporis administratione cōtinent,multū exiguo in loco colligere.unde mox similis effectio arcessatur,quantū quidē materię qualitates patiunt. nam quum hæ repugnātes sunt ijs qualitatibus,quæ effectioni cōgruunt,degenerat quod producit:ut in terra,quū diuersi generis stirpes edit ab ijs,unde erat semen desumptū:& in mōstris animantiū, & in muliere,quū pro puero edit beluam nō unius formæ.quod frequēs est Neapoli Italiæ,& in Flandria Belgica:in quarū mulierū locis gignuntur beluæ multiformes,sæpe solæ,aliàs cum infante,interdū puero à belua uel semeso uel exucto.Crassissimo uidelicet, maximeq; putri humore eiusmodi mulieres abundāt ex alimētis brassicarū,& ceruisiarū potu.nec secus eiusmodi procreātur in illis beluę,q̃ lumbrices in utero pueri ex crudis fructib.prauitas ēm receptaculi adfert uim facultati specificę seminis,& cogit uel nō producere rem suę speciei,uel aliquid aliud cū ea.Mola quoq; ab eadē est causa.Ex semine nō raro ꝓuenit degeneratio,quū est corruptū deprauatione interna,in sua productione:uel externa,à loco, tempore,uel adiecto aliquo. De uiuentib.alia generationē habent spontaneā,ut muscę,culices,formicę,apes:quę nec sexū ullum habent.Alia ex cōmixtione sexuū prodeunt: ut homo,equus,canis,leo.Sunt quæ ambiguam habēt procreationem,ut mures.nam eorum alij ex sordibus sine cōcubitu,alij ex cōcubitu proueniūt.Stirpes omnes spontaneam habent originem : primùm ex suo ipsarum semine,deinde etiam ui terræ,in quam sparsit mundi Conditor semina herbarum omnium,fruticum,arborum.Alia alijs locis,nam frumēta & uineta,quę tanta nostra cura excolunt,naturalia sunt.

ſunt,et à primo ſponte ex terra orta.neq; enim ipſi fecimus.Ferunt in Sicilia triticum ultrò prouenire,abſq; hominũ cura:nos tamen induſtriã adhibuimus,ut uſui noſtro aptiora fiant.Idcirco qui cultũ hunc uel excogitarũt,uel alios docuerũt,pro inuentoribus eiuſce rei celebrantur:uelut Ceres tritici,uini Noe,oleæ Minerua.Sunt quædã arborũ,nec fructũ ferẽtes,nec ſemẽ,ut tamarix et populus:quę ideo infelices appellãtur.ſed quę non propagant ſemine,ĳs pro ſemine eſt ſurculus ex ipſis decerptus,aut terræ natura ac uis. Quæ cõmixtione ſexuũ procreãt,in ĳs eſt mas,unde ſemẽ deciditur:et fœmina,quę illud in ſe recipit.ideo generatio perfecto iam animãte aduenit,ut ſit unde ex mare ſine damno poſsit ſubtrahi,et fœmina ſine incõmodo ſuo excipere, deq; ſua ſubſtãtia alere atq; augere.Quod eſt in uiuẽte corpore pręcipuũ,quaſiq; animę proximũ,ex ſemine patris ſuborit:quod aũt craſsius,ex materia matris.eamq; ob cauſam mas calore præſtat,tum ad expellendũ ex ſe ſemẽ,tum illis ſpiritibus cõmunicandis:fœmina aũt frigidior eſt & humidior,ad cõtinendum ſemẽ,alendumq; fœtũ. nec aliter uiri ſemẽ,et materia fœminæ ſe habẽt,quàm granũ ſeminis ſtirpis alicuius, & terræ ſubſtãtia.uis enim procreãdi hoc genus arboris,eſt in ſemine:moles aũt,qua arbor alitur augeturq;,ex facultate terræ.itaq; expromit ſe atq; explicat uis & natura ſeminis in materia,quam terra ſuggerit.Differentia autem inter ſexus parua eſt.nihil enim aliud eſt fœmina,quàm mas imperfectus:nempe cui iuſta fuit caloris menſura. itaq; ex inopia uidetur naſci fœmina.Sed ea eſt tamen principis naturæ inſtitutio,ut utroq; ſexu ſit opus in animantibus,alter ex uiribus naſcatur, alter ex imbecillitate: nec deſit unquã utraq; cauſa ad utrunq; procreãdum. & qui ex malis nouit bona elicere,idem profectò ex infirmitate educit robur:tanta eſt huius Conditoris ſapientia. Quæ animalia proportione ſuæ corporationis multũ de paterno acceperũt ſemine, ualẽt ſpiritibus,agilitate,uiribus,ſubtilitate animi : quæ cõtrà plus de matris materia, tarda ſunt,& laxa.In ſtirpiũ propagine magna eſt inter genitũ et gignẽs ſimilitudo figurę atq; ingenĳ,minor in animalibus,ſed maior in brutis q; in hominibus:propterea quòd in illis ſtabilior eſt imaginatio,quàm in nobis.nos enim magis uagamur animo.Genitricis facultatis hæ ſunt uires particulares.Expultrix in mare,qua ſemen effunditur,& in fœminã immittitur:in fœmina aũt,cõtinens & aſſeruans.tum immutatrix,quæ ſemẽ maris cum materia matris cõmiſcet & temperat,quatenus et corporis et cuiuſq; membri cõtemperationi cõducit.formatrix,quę membra format et ſignat: poſtremò,quæ ſtato naturæ legibus tempore fœtum excudit.Hæc eſt anima uegetatrix,cum ſuis functionibus:quæ quoniam ſunt tot,tam uarię,par eſt ut uaria ſint ei inſtrumenta & loci,quibus exerceãtur:unde partes in animãte exiſtunt,et membra,nõ uniuſmodi,& ſimiliaria,ſed facie & qualitatibus uariè atq; admirabiliter diſtincta.

DE SENSIBVS.

HÆc uitæ ratio,& plantæ & animalibus eſt cõmunis. ſed in animalibus quiddã uidemus ineſſe,cuius plantæ ſunt expertes : nempe cognitionẽ,intueri,audire, tangere,guſtare,odorari,quæ ad externa pertinẽt:quũ tota plantæ uita introrſum ſpectet,exterorũ orba & ignara. Cognitionis tria ſunt genera:unum,quod nouit corpora tantummodo præſentia:alterũ,quod etiam abſentia:tertiũ,quod res incorporeas. Primi generis cognitio,ſenſio uel ſenſus nuncupat̃,et ſi nomine parum apto.quippe quod nõ minus patet latè,quàm ipſa cognitio.Sed utendum erit receptis uerbis.niſi fortè planius fiat,ſi quis corporalẽ ſenſionẽ dixerit : q̃d equidẽ nõ impedio.Ea uerò eſt cognitio animæ,per extremũ corporis inſtrumentũ.Animaduertimus in animali oculos,per quos cernit:aures,per quas audit:nares,per quas odorat̃:palatũ,quo ſapores dĳudicat:& totũ corpore ſenſum quendã diffuſum calidi & frigidi,humidi & aridi.hæc ſenſoria uocãtur,quaſi organa & inſtrumẽta ſentiẽdi,uel ſenſionũ receptacula:in quibus uis illa ſentiendi artifex,& effectrix ſenſus nominet̃.q̃d uerò ſentitur, ſenſile dicitur.Ita ſunt in ſenſione duo prima,uigor & ſenſoriũ,hæc utiq; naturę poteſtate. ut uerò ea poteſtas ſe exerat,addit̃ aliquid in q̃d,obiectũ ſcilicet,ac ũelut ſenſionis materia.Iungunt̃ ergo ſenſus et ſenſile,ad ſenſionẽ. Quæ porrò in natura iungunt̃ diuerſa.medio aliquo utriq; cõſentaneo applicãtur:ut quũ os carni annectit̃ per cartilaginẽ.medium eſt ergo,quod & ſenſili cõgruit et ſenſui:ut in uiſu uel auditu,aere

aut

aut aqua. Habet quoq; mediũ causam aliam, ut sensile quodammodo extenuetur distantia, minusq; ueniat materiale ad sensoriũ, magisq; sensus naturæ congruens, quæ est spiritalior, quàm ipsum sensile. Consentanea uerò exigitur distantia. nam si procul absit, extenuatur siue missa à sensili imago, siue ea uis quæ in sensu imprimitur à sensibili, nulla ut iam sensio possit existere. Cuius imaginem intueri licet in sigillo ceræ impresso: quæ si sit crassa, non adeò in medio eius hærebit forma atque in summo, quod est annulo proximũ. Sed distantia non simplex est, & ubique eadem. alia enim est alibi pro portione sensus, & sensilis, & qualitatis medij. Oportet item siue analogiam siue proportionem esse aliquã inter uim sentientem, & suum sensile: ut hoc intra limites illius concludatur, nec sit tamen adeò tenue ut fallat: quemadmodum minuta grana, molare saxum effugiunt in moletra.

DE VISV.

De uidendi sensu primùm est differendum. is enim simplicissimus est, ac notissimus, adeò ut eius appellatio ad reliquos sensus, adq; animi cognitionẽ extendatur. Vides ne, inquiũt omnes, quàm suaue pomum, q̃ graue æs, quàm dulcis cõcentus, quàm teter odor atq; auersandus, ut acutè confectum est argumentũ: ita reliquæ omnes notitiæ ex hac una intelligũtur, & oculi sunt in animo nõ minus quàm in corpore: et quę de uisu dicunẽ, ut acutus sit uel hebes, ad cęterorũ quoq; sensuũ functiones accõmodantur. Autor rerũ omniũ lucẽ suam per uniuersum mundũ diffudit, spiritalẽ in spiritalia, corporalẽ uerò in ea quæ essent corporata, ut eius beneficio & spiritus intelligerent, & oculi corporei cernerẽt. sic in angelo spiritalis est lux Dei, in sole aũt corporalis. Lux hęc, quę corporis in modũ per moles est recepta, cùm in raro hęsit corpore, efficit illud pellucidũ, ut cunctũ possit cõspici: uelut uitrũ, aquã, aerem, q; *διαφανὴς* Græci nuncuparũt. quũ uerò densiorẽ nacta est materiã, exclusa ab intimis hæsit circa summa: eaq; tenuis lux, quod in extima facie cõspicitur, uocatur color. nõ quin colorata sint etiam corporũ intima, sed coloris effectus in superficie est. Color aũt pro lucis portione uariè temperatur. nam uel plurimum lucis retinet, quod uocatur albũ: uel minimũ, quod atrũ. in quo sunt etiam distinctiones, & ceu gradus quidam. nam est album & candidũ, est atrum, nigrũ & fuscũ: ex quorum cõmixtione & temperamento, alij atq; alij colores apparẽt, quidã albo, quidã nigro uicini: alij tanq; in meditullio amborũ. quæ omnia esset recensere penè infinitũ. Nam sub ipsis formis sunt aliæ uelut minores formæ, quas non sit persequi numero. Declaratur hoc, quòd in solo uiridi nulla est herba, nulla arbor, quæ non proprium quendam habeat uirorem, & suum ab alijs omnibus distinctũ. Sensorium uisus exterius quidẽ sunt oculi, interius uerò duo nerui à cerebro pertingentes ad oculos. Itaq; exterior lux cum illa oculorum cõiungitur, ad notitiã uidendi: sicut lux spiritalis cum luce mentis, ad intelligentiã. Nec uideri quicq; & discerni potest, ni adsit certius quidã uel lucis uel luminis modus, pro ui & potẽtia oculorũ. neq; enim quantuluscunq; sufficit, ut de nocte. sicut rursum immodica lux obruit oculorũ uires: ut si quis nostrorũ solem serenũ occidentem cõspiciat, quod incõmodum aquila nõ sentit. Lux uerò, seu lumen, quod hic nõ distinguo, haud adeò est necessaria propter interuallum oculi & uisilis, quàm propter ipsum uisile, ut tenuis lux à maiore adiuuetur. nam si circa uisile non sit lux, tametsi in reliquo sit interstitio, sint tenebrę: circa uisile autem lux, cernetur. itaq; qui de nocte faces aut laternas gestãt, ipsi uisi ab alijs, nõ uident eos. Quapropter res quę plus participãt lucis, facilius in tenebris cernũtur. ut prunę, adamãtes, pyropi, nix, specula, aurũ, argentũ, cuprũ, orichalcũ, læuigata & polita, & animalcula quæ cicindellæ nominãtur: quorũ omniũ lux diei splendore obruitur, de nocte existit, ut aliorum minorũ luminũ in maioribus. Nec solũ sibi ipsa suppeditãt hæc lumen in tenebris ad sui cõspectum, sed impartiunẽ uicinis rebus. Spaciũ autem oportet esse aliquod, et quasi interuallũ, inter colorem & oculũ. oculus enim nihil cernit primum & per se, nisi lucem: ideo hunc absq; interuallo intuetur. Quòd si color oculo superponatur, nõ cernet eum: quia excluditur lumẽ, cuius ope fit notitia uisus. Sin uero longius color recedat, nõ intuebitur: siue quod uisus potentia imbecillior est, quàm ut eò pertingat: siue quod radij qui à uisili ad oculum tendunt, tanta loci intercapedine cõtabescunt.

Princeps

Princeps uisile,uti modò dicebam, est lux: & quæ uidentur reliqua,modo quodam rationeq́ lucis cernũtur,nempe radiatione in formã pyramidis:cuius basis est quod spectatur. conus autem attingit pupulam, sæpe non totus:neq enim rei magnæ uniuersus conus sub magnitudinem pupulæ potest cadere.ideo pupula diligenter se cir cumuoluit,mira celeritate,ut omnes lineas coni,quoad eius facere possit, perlustret. Qua de causa uisile quod agitatur, minus certo cõspicitur, quod lineæ coni non tàm fixè feriunt centrũ pupulæ,quàm ad uisionẽ conuenit. Turbatur quoq uisus in com motione interualli,ut in aëre: sed manifestius in ijs quæ densiora sunt, uelut aqua & uitro. Qui oculo hebeti sunt uisu, ijs maiore opus est cono ad uidendũ: idcirco procul nõ uident.adhibẽtur pro remedio cõspicilla, ut res appareat maior, quò ne debilem aciem subterfugiat. Alij quũ quid intentius uolunt intueri,contrahunt genas, ut simul uis oculorũ in sese recepta fit efficacior,simul imago rei arctius coacta,ne se effundat,sed amplior sensorio imprimat,atq stabilior:quod in speculis atq oculis animaduertimus usu euenire. specula enim, & oculi cõcaui imaginẽ cõcipiunt maiorẽ: tumẽtia uerò specula,& oculi extantes,minorẽ. Oculi nullũ ex se habẽt colorẽ. nam si quẽ haberẽt,omnia putarent esse eiusdẽ coloris: ut qui per uitrũ ceruleũ intuentur, aut rubeũ,omnia iudicãt eius esse coloris. & in uehementi atra bili multa esse censentur nigra, & in iracundia sanguinea uel lutea,quæ non sunt. Ergo primũ uisile est lux, secundum color,tertium adiacẽtis gratia,quod luce aut colore est cõuestitum. Tametsi ea quæ solam obtinent lucem,uelut aer rarus & liquidus,non dicuntur spectari, propterea quod quale sit,nemo facile dicat:sicut aquã uel uitrum dixeris,in quibus densior materia lucem reddidit,ad naturam coloris propius accedentem.

DE AVDITV.

Est & alter sensus,quo percipiuntur soni.neq enim oculis sonos dinoscimus. Sonus quid sit,difficile est explicare. Gignitur ex plaga duorum corporũ,qua aer pellitur usq ad aurem. Sit'ne aer ita impulsus sonus,an ea corporum cõmissio,an aliquid adhærẽs essentiæ,difficilis ad explicandũ quæstio,& minimè necessaria. Nec aliter in aere fit sonitus,quàm orbes illi in aqua,iacto in eam lapide: & in orbem sonus porrigitur,magis ac magis sese extenuans & hebescens.qui orbes si frangãtur,prius quàm ad aurem pertingãt,imperfectus auditur. ideoq molẽ esse solidã,duramq est necesse,qua pellatur aer:nam molles nõ habent eam uim,ut linũ & lana. Leuior aũt, & latior & cõplanatior materies, si duritiem adsit, ualidè aerem ferit, & procul pellit integrum:ideo latius sonat,ut in aere. latius adhuc,& integrius,si sit caua:sicut in lebetibus & cymbalis,propter crebrum repercussum. plaga enim cõgeminatur. Aspera uerò superficies aerem diffringit,& raucum cõfusumq quiddã sonat. Oportet aũt aerem tum impelli,tum nõ dissolui. Itaq simul & ictu est & celeritate opus,ne si remisse cõmittantur corpora,lentus aer circulos suos cõtinuò dissipet. præuertẽda est ea dissipatio celeritate plagæ:ut quum uirga aut scutica aer intẽtè cæditur,uelocitas ictus nõ patit orbes aeris disturbari,existitq sonus,in quo percussus aer est pro mole icta: proximus uerò,interualli habet uicẽ. Sensorium est exterius quidem auris,& crassus quidã in ea aer,quasiq humor:interius uerò,nerui ab auribus ad cerebrũ pertinentes. Hic aer auricularis cum externo illo cõiungitur,qui est uerberatu corporũ pulsus:unde fit auditio,sicut ad uisum lux cum luce. Naturalis huius aeris indiciũ esse aiunt,quod si quis auriculã manu cõpressẽrit,sentiet intus strepitũ,scilicet moto il lo aere. Cæterùm si quis sit illic aer, quem ego potius tenuẽ humorẽ ac spongiosum esse arbitror:sed is tamẽ motu omnino caret,& sonitu,qui de reliquis est sonis cogniturus. bombus uerò ille ex aere est externo,qui admota manu cõclusus inter auriculæ mæãdros sinusq,& exitũ quærẽs,sonũ illum ædit,quemadmodũ in tetorta buccina. In aqua etiã audiri,sunt qui affirmẽt,q pisces audiãt sonitus:quod mihi uerũ non uidetur. neq enim pisces in aqua audiũt,sed motũ aquę tactu sentiũt. Non quod abnuam audire pisces aliquos,quorũ annotamus ad officiũ audiẽdi perforata capita in modũ auriũ:et extra aquã sonitus exaudiũt,quos attentè auscultãt,aliàs admirãtes,aliàs territi,aliàs quoq illicefacti. uerùm naturæ arcana sunt,nobis incõprehensibilia. Fieri potest ut pisces aliqui sub aquas audiant,& hoc sit illorum ingenium:itaq hoc sit re-

sit relictū in medio.in cæteris aūt,quà nō est aeri aditus,nec sono:ut per densissimos parietes. Vidi tamen in cemeliarchio Menciæ principis Zeneticę globū aureū absq; ulla rima operis tęmistitanici,qui intrinsecus edebat sonum ab scrupulis,uel auri bra ctęolis,sed auri lamina exterior erat prætenuis,quæ ab scrupulis internis icta,ipsa ae rem uerberabat,unde existebat sonus. Aër ictu moliū dissiliens,si occursu solidi cor poris integer reflectatur,unde uenerat,fit sonus reflexus,siue reciprocus,qui à Græ cis ἠχὼ nominatur. quanto uerò uicinius est,quò impingit,& integrius resultat,tanto fit maior echo,& plenior: minor autem & confusior, quo uel corpus est longius,uel confractior est aer. & quia postrema impingūt potius quàm prima,idcirco echo sem per quod ultimū est soni, explicatius reciprocat. Reflecti semper aerem percussum, ideoq; semper etiam echûn fieri,merito Aristoteles affirmat:sed non percipi à nobis, propter tenuē reflexionē.aer enim,etiam si nullū corpus solidū occurrat,non impel lit aerem uicinū, quin ab illo uicissim repellatur: sed uincit aer cæsus proximū aerem quietū,impete ac uiolentia, quam ei corporū concussus dedit. quo fit,ut ualidis uen tis spirātibus,minus soni audiant,noctesq; sint ad audiendū aptiores q̄ dies: quippe in motu uenti aer cęsus,nō se perinde expādi,sicuti quū quieta sunt omnia. q̄d cerne re est in aqua fluctuāte,in qua orbes iactę rei cōtinuò disturbant. Sonus est,sensile au ditus:corpora aūt,quæ sonāt propter sonū.ita quæ corpora sonū non emittūt,ut lana & linū,inaudibilia nuncupant. Sonus in actione ipsa uel tardus est,uel celer:in sensio ne autem acutus aut grauis,& quę sunt inter hęc duo interualla graduum complura.

DE TACTV.

CONstitutio prima naturalis corporis,elementa naturæ cōplectitur. quorū quali tates ac uires principes ac simplicissimę sunt,calidū,frigidum,humidū,aridum: ex quibus aliæ coniugationes existunt, duri ac mollis,asperi & læuis, grauis & leuis. Hæc qui dignoscit,unus est sensus,isq; tactus nominatur,diffusus per omnes corpo ris neruos,uel per ea quæ uice sunt neruorum. Communicatur ea tangendi uis carni quoq; ex uicinitate,sed tenuius atq; hebetius. Interuallū quidē tactus & tactilis per se est caro,sed ipsa quoq; cōmunitate quadā sensoriū,si quid superponatur carni, sen tiet quidem per illud nerui spiritus,in quo est tangendi facultas:ut calidum uel frigi dum, durum aut molle per chirothecam, sed nō prius quàm ad carnem penetrarit ea qualitas. Verùm ex illis tactilibus, quæ de communi omnium sententia posuimus, si quis rem subtilius expēdat,inueniet solas primas qualitates elementares ad hunc sen sum propriè pertinere:reliquas autem,ad uires & robur.itaq; alia alijs & molliora,& duriora censeri: sicut magis aut minus,uel grauia uel leuia. Asperū autem & læue ex arido sunt & humecto,per æqualitatem aut inæqualitatem superficiei. Vnus ergo est tangendi sensus,et unum tactile:nempe elementaris qualitas,cuius ope naturale cor pus compingitur. Eæ uerò qualitates,quoniā ex proportione ac congruentia uel no xiæ sunt, uel salutares corpori animantis, idcirco ad eas noscendas tactus est uniuer sis animantibus tributus, & per uniuersum corpus, quo facilius declinetur damno sum. Sed in homine in extremis potissimū digitis manuū:non quòd illic caro sit mol lissima,sed partim ex cōtemperatione,partim ex assuefactione. atq; eo naturaliter du cimur, ut digitis illis prætentemus, & faciamus periculū primarū qualitatū: quod ut expeditissimū est,ita & leuissimi detrimenti,si quid accidat. Adiecit hoc quoq; bene ficium natura,ut moles quæ tanguntur,segnius iritarent sensum quàm uisile, uel au dibile:nè quoniam ipsæ per se tangunt animal,nocumentum esset ab illis paratius & grauius. quod enim corpus uidetur,uel auditur,nō attingit ipsum per se oculum, uel aurem. Est & beneficium aliud, quòd breuioribus terminis actiones tactus gustusq; sunt circumscriptæ,quàm auditus & uisus. celerius enim tangēdo gustandoq;, quàm uel cernendo uel audiendo delassamur. Nam quod tactus & gustus ad essentiam ani malis pertinent,non item auditus & uisus:moderatio est illorum actionibus adhibi ta à Natura,ne per effusas operationes corrumperetur sensus,& periret animal,quod periculum alijs ex sensibus non impendet.

DE GVSTV.

NOn omnia quæ natura ex solo profert, esui sunt animantibus, sunt quædam il

lis congruentia,ut fructus et panis triticeus homini,gramen pecori. Sunt quędam aliena,ut lutum uel ligna:quorum alia sunt omnino fatua & insipida, aliá prorsum aduersa atq; inimica,uel insuauitate,ut fel & absynthiũ:uel damno,ut uenena. Quæ nocumento essent futura,ijs qualitatem indidit gustui inimicã sicuti contrà salutaribus, congruam & placentem. salutaria autem uoco, non tam affecto corpori, quàm recte habenti.nec refert,si qui ex peculiari quodã ingenio, uel assuefactione, amaris rebus aut fatuis,aut alienis gustatui capiũtur:sicuti homines uoraces & ebriosi, & mulieres prægnantes,& qui laborãt atra bili. Qualitas hæc quæ gustui uel allubescit,uel displicet,sapor nominatur. Gustatus sensoriũ,est neruus supra linguam expansus,ad quem sapor peruenit,ductus à saliua. & quemadmodum in extremis digitis acutissimus est tangendi sensus, ita in extrema lingua gustandi propter subtilitatem spiritus nerui: non tamen per se (nã uerus ac certissimus sensus fit in radice linguæ,qua palato coniungitur :) sed quia quod linguæ mucronem attigit, celerrimè ad palatum perfertur. Humor saliuę uelut medium quoddam uidetur sensionis,isq; à sapore immutatur,ut reliqua media à suis qualitatibus. est enim ex se saporis cuiuscunq; expers, ut omnes facile recipiat. idcirco quum lingua est arefacta, nihil gustamus : tum si saliua sapore ullo imbuta fuerit,non recte alios recipiet,ut in febri:quemadmodum omnia uidentur cerulea,intuentibus per uitrum ceruleum. Addunt etiam nonnulli medium alterum paulò penitius & coniunctius cum ipso sensorio, carnem linguæ:quæ sit potius sanè organi pars,quàm medium. Quæ animata lingua carent, hæc ore illo suo gustãt aut ea certe parte,quę illis est oris uice,nempe qua alimentum recipiunt. Et quandoquidem saliua est medium,eo sola gustantur,quæ traducere saliuam possunt ad suam qualitatẽ:nempe calida atq; humida. ex resolutione nanq; humidi à calido, fit sapor. calor enim saliuam extenuat,ut subtilius accipiat humidum rei sapidæ. Qua de causa sapidissima sunt contémperata ex calido & humido; uelut saccarum & uinum.mel uerò,& si efficacitate abstergit atque arefacit,habet tamen multum humoris in materia.quæ uerò plurimum caloris obtinent,humoris parum,acutius gustantur propter causam,quam modò attigimus: uelut piper,gariophylli,cinnamomũ,et aromata.quę humoris multum,& parum caloris,insipida sunt,hebetemq; reddunt gustũ:ut aquosa.incrassatur enim saliua,unde sensio fit obtusior:ut uisus in caligine,aut nebula.stupa & ligna arefacta non afficiunt gustum,sicuti nec aqua,si qua modò est purum elementum:illa quòd humore penitus careant,hæc quòd calore.

ODORATVS.

MVlta sunt in natura, quæ uel gustata ingentem protinus adferunt perniciem, atq; etiam pestem interdum capitalem,sicut uenena præsentanea.ea gratia data est animantibus odorandi facultas, ut quæ congruerẽ, quæ secus uiderentur,prænunciaret gustui ante periculum,ne animal aut edendi auiditate in discrimẽ ueniret uitæ, aut suspicione ac metu à salutaribus abstineret. Ita hic sensus magnã habet cum gustu non solum confinitatem,sed & congruentiam.nam cuiq;,quæ bene sapiunt,bene olent:& quæ male sapiunt,male etiam olent : & si non,uice uersa.multa enim odorifera gustus auersatur,neq; est hoc in utilitate perpetuum. Sunt enim in gustatu atq; odoratu utilitates,sunt delectationes,& hæ aliàs utilitatibus conducunt, aliàs aduersantur:non in morbo tantum,ut absynthium & aloe,sed in recta etiam ualetudine. In quo educatio & consuetudo multum detorsit naturã. Olim nihil habebatur suauius, quàm odor messis, odor campi uerni:sicuti nunc hominibus rusticanis nihil perinde allubescit, & senibus odor panis triticei recens cocti. postmodum quæsita sunt alia, amaracinus,muscus,nardus,& aquę ex floribus distillatę,itum arte mista & confecta, præ quibus sordent iam naturalia. Eundem ad modum in epulis:ut quum sit nihil naturæ inimicius,quàm popinaria,multi tamen nequeant iam sine illa uiuere. Qui à dulcibus abhorrent, nec odorum præstantia delectantur:adeò ut nõ paucis suauissimus odor grauiter offendat caput.quod accidit etiam in quibusdam ex imbecillitate cerebri,aut uiolentia caloris,quo abundant odores excellentes : ut thus, cupressus, muscus. Sensorium est in caruunculis narium, aut quod in alijs animantibus uicem earum obtinet, unde nerui ad cerebrum pertingunt. Odores alij sunt suaues & blandi, alij

acres.

acres.quemadmodũ in coloribus ſunt grati quidam,ut uiridis:alij excellentes,ut candidiſsimus & præfulgens.In ratione ſenſilis præſtãs eſt prior, ſicut lux:ſed in fine ſenſorij ſuaue,quoniam ad guſtum refertur.Quod odori congruenti aduerſum eſt,uocatur foetor:ſicut amarum,quod dulci.& ut arida et frigida non guſtantur,ita nec olent: tametſi olfactus magis ad calida & ſicca uergit,quàm guſtus. calida enim euaporatio acerrimum odorem gignit,ut in aromatis: & Æthiopiæ Arabiæq; ſtirpes omnes odoratiſsimi ſunt.

DE SENSIBVS IN GENERE.

SVnt ergo perfectorũ animaliũ ſenſus quinq;,uidendi,audiendi,tangendi, guſtandi,odorandi:qui à Deo tributi ſunt animali ad ſalutẽ ipſius.Nam quod corporeũ eſſet omne animans,& inter corpora uitã acturũ,uoluit ei deus notitiã quandã indere corporũ,ut ſalubria appeteret,deuitaret nocitura.Quæ intra quanq; rem ſunt abdita,ea per externa noſcuntur. ſenſus ergo ſunt dati,in quibus eſſet omniũ exteriorum inhærentiũ cognitio.nullũ enim uidetur exterũ adhærens reſtare, quod ſub horũ ſenſuum notitiã non ſit cõprehenſum:ut appareat,nec pauciores debuiſſe ſenſus abſoluto animãti tribui,nec oportuiſſe plures.quanq; definitio hæc ſit ſanè noſtræ coniecturæ,cum ueneratione ſapiẽtiæ ac potentiæ Dei,qui ſolus nouit quid expediat,& quatenus.Sed pergamus infirmis noſtris ac tenebroſis uti collectionibus.Ex ui & qualitatibus quatuor elementorũ,uires quinque ſenſuum ſumus ſortiti,ut ex proportione quadã ac ſimilitudine ſingula ſentiamus. Terreus eſt tactui uigor, ſpiſſus uidelicet & tenax,fortiusq; apprehendens: aqueus,guſtus. ex craſſo aere eſt odoratus,qualis eſt fumus:qui quoniã ui caloris ab humido exhalat,ad partẽ igneã retulerunt principes ſcholæ Peripateticæ, Ariſtoteles & Theophraſtus. fundamentũ quidem illud eſt, & quaſi origo:ſed in euaporatione ſitus eſt odor ipſe,qui eſt uelut aer denſior. Auditus eſt aereus,uiſus igneus.oculi quidem certè corporatio aquea eſt,uis aũt & efficacitas ignea:& quæ ſunt ijs naturis conſentanea,melius ſentiunt. Primus ſenſuũ eſt tactus, poſtremus uiſus:quę prima eſt cõiunctio,ſimilis mundanę illi materiali,quo ignis & terra principes coierunt,reliqua ſunt deinceps interiecta. Diſtinctio & ſeparatio ſenſuum ex ſenſilibus uidetur ſumenda.omnis enim facultas eò referretur, in quo ſe exercet.ut ſi ſunt ſenſiliũ quædã aliquot ſenſib.cõmunia,uelut motus, magnitudo, numerus,figura ſeu forma,& ſitus,aut in loco poſitio,& quæ ſub his claudunt:quæ ferè ſunt uiſui & tactui cõmunia,quandoq; etiã auditui.Quę uerò ex horũ ſenſuũ cognitione facultas interior elicit,nihil ad ſenſus pertinent:ſicut pulchritudo in forma, aut fœditas,ſimilitudo & diſsimilitudo. quemadmodũ in pomo prius guſtato saporẽ oculus uidetur iudicare,& in igne calorẽ. Sed nõ eſt is qui hoc cenſet, uerũ animus ex memoria.nam ſi deſit memoria, rurſum ad experimentũ cuiuſq; ſenſus redibitur: ut in pueris, & quibuſdã animantiũ. Hæc quidẽ ſunt germana & uera ſenſilia,quæ καθ' αὑτὰ nominãtur,hoc eſt per ſe. nam ſubſtãtia per ſuũ inhærẽs ſentitur:ideo aliena ſenſione, quæ magis eſt mentis q̃ ſenſus. eaq; de cauſa qui minus ualent mente, ægrius penetrant per inhærentia ad ſpeculationem eſſentiæ:ut belluæ & rudes homines,ac tardi.Nam illa iam in infinitũ abeunt,quæ coniecturis & ratiocinatione colliguntur: intueri me hominẽ muſicum,et regem quidem intueor.ſed notitia muſici ac regis nõ eſt oculi,haud magis quàm concentus,etiamſi libros aſpiciam cum notis muſicis.ſed loquendi conſuetudo obtinuit,quam ut in ſermone non obſeruari abſurdum fuerit, ita in iudicando nihil eſt neceſſe ualere pro lege,aut regula:nec finis unquã eſſet,ſi illam adeò uicioſam ubiq; uellemus diſtinctiunculis, aut nouitate nominum tueri, ac fulcire.Iam ad alias tranſeamus loci huius quæſtiones. Dubitatum eſt, an'ne ſpecies aliquæ à rebus uenirent ad ſenſoria.quæſtio non tam neceſſaria,quàm rixoſa: ideoq; circulis ſcholarum,& loquacitate contentionum mire plauſibilis. Senſus noſtri omnes ita ſunt à Deo compoſiti inſtructiq;,ut ceu receptacula quædã eſſent eorum,quę foris inciderent.hauriunt enim illi manifeſtò extrinſecus,non emittunt. hoc oſtendit forma ipſa organorum omnium caua,excipiendis quæ foris appellerent accommodata. nec aliter in ſenſibus uſu uenit, quàm in animo: qui ipſe nihil foras mittit, ſed aliũde ad ſe attrahit, quod cognoſcat,atq; in ſe agat.Facile eſt hoc animaduertere in

ipsis sensorijs. qui si occupati fortè sint extrà mittendo, nõ funguntur sua sensione: ut gustus si expuat, odoratus si respiret, oculus si lachrymet. Enimuero si sensiones extrà mittendo fierent, nimis defatigaretur animãs actione tam continua. at in illa receptione, delassatio est longe minor, et reparatio leuioris operę. Quòd si in cognitione omni, ut existimatur, cognoscens fit ratione ac modo quodã cognitũ, ut speculũ obiectæ rei imago, uel sigillum cæra: hoc certe nõ extrà prolatio, sed intrò receptio præstabit. idq; uideo satis cõuenire, quod ferè natura ipsa docet, siue constitutione sensorij, siue actionibus sentiendi. Restat cõtrouersia, an aliquid ex se emittãt sensilia ad sensum, quæ species dicantur. Venire aliquid ex sensilibus ad sensoria manifestissimũ, & quidẽ cum ipsis corporibus in quatuor sensionibus, ad nares suffitum, ad palatũ saporem, ad tactum qualitates illas principes, ad aures aerem motũ, ad oculos uerò luces seu lumina, cuiusmodi superius ostendimus. nec est dubitandum, quin hę sic pertingant ad pupulã oculi, quemadmodũ ad speculũ: et uidemus effectum cõsimilem. Istę sunt species, nec alias esse necessarias intelligo. Dictu quidẽ mirabile, uenire aliquid à corpore ad oculũ tanta celeritate, ut momẽto temporis uideatur longissima spacia penetrare. quæ cõsideratio multos perturbauit: sed motus hos pro cuiusq; elementi qualitate ac ingenio oportet existimari. Maior est in uidẽdo celeritas, quàm in audiẽdo: quia illud est igneum, hoc aereũ. ignis aũt rapidissima est cõcitatio: & quẽadmodum colores nominamus luces tenues, ita lucis natura colorũ naturã explanabit. lux enim simul ut apparuit, puncto temporis immẽsa spacia percurrit, & cõplet. tali sunt ingenio colores, quali est lux, fons illorum & parẽs. Quæ animãtia & pluribus rebus ad se tuendũ indigent, & pluribus sunt nocumẽtis obnoxia, plures acceperũt sensus: tanquã instrumẽta uel quærẽdæ salutis, uel pestis euitãdæ. Tactus tributus est omnibus, item gustus, quoniã necessarij sunt ad uitã propagandã: ideoq; et mediũ eis astructum est intestinũ. gustatu enim utile atq; inutile nutrimentũ discernit, tactu uerò perimens & innoxiũ. qua de causa nõ uno aliquo in loco tactus est à natura collocatus, ut cæteri: sed sparsus per corpus uniuersum, ut partes singulæ ad sui conseruationem tanquã in statione excubarent. Gustui odoratus est utilis, idcirco & illũ antecedit, ut quid cognouerit renunciet, alliciẽs eum, uel auertens. nõ erat is admodũ necessarius in sciẽtia rerũ, idcirco homini hebetissimus contingit: pro quo est notitia epularum. quin & facile in nobis tum obstupescit sensus hic, defluxu humoris crassi: tum etiam corrumpitur penitus. itaq; multi eo carent, haud parua sanè molestia liberi, præsertim ut nunc sunt mores priuati & publici. Quæ animalia procul erãt uictũ petitura, hæc auditũ & uisum acceperũt: qui sensus alias quoq; utilitates præbent cõplures. Visus monstrat faciẽ ipsam uniuersitatis ac naturæ, dux & magister suus cuiq; domesticus: ideo præstãtissimus habetur. quod testatur locus in capite celsissimus, tanquã in specula: & charissimus cuiq;, quòd ex eo ad uitã omnẽ ingentes cõmoditates capiũtur. hic autor atq; inuẽtor fuit omniũ ferè disciplinarũ, et artiũ: cuius demonstratione cognoscimus corporũ et in proximo, et procul dissitorũ lucem, colorẽ, magnitudinẽ, figurã, numerũ, situm, motũ. Auditus ad transfundendã ab alijs ad alios peritiã aptissimus, ideoq; sensus disciplinæ nominatur: quo quæ animãtes carent, nec doctrinæ intelligendæ sunt idoneæ, ut uermes. Quibus sensum aliquẽ natura detraxit, dictu incredibile quàm sedula sit in cõpensando, partim in aliorũ sensuũ uigore, partim in cognitione interna: ut cæcis ac surdis dedit acumen tactus, celerẽ ac firmã memoriã, intelligentiæ subtilitatẽ. accedit etiã necessitas, cuius stimulo ingeniũ expergiscitur. Et quoniã uisus & auditus cognitioni seruiũt interiori, nõ est eos in omni animali reperire, ut reliquos tres, qui corpori. Magnã habent uisus & tactus cõmunionẽ, quasiq; amicitiã, ut alterius errores alter corrigat, in sensili utiq; ambobus communi. ut in pictura oculus sibi eminentias quasdã uidetur cõspicere: tactus uerò accedens, qui est sensus in homine certissimus, errorem hunc eximit, si modò oculorum est ea fraus, et non animi. Nam & illud à Philosophis disputatur, possint'ne sensus falli: uetus quæstio, iam inde ab Stoicis, Epicureis, & Academicis tractata. Sed mihi nõ uidentur sensus posse falli, & si possunt fallere. fallitur enim, qui falsum recipit pro uero, aut è cõtrario. uerum porrò & falsum in cõpositione sunt ac diuisione, quę in sensus nõ cadunt: qui

qui sensus sensilia sua simpliciter cognoscunt, absq; adiectione illa, quod hoc aut illud sit tale, aut non tale. isthuc enim cogitationis est. Qua mente existimo dictū illud esse olim, abstrahentium nō esse mentiri. sensuū uerò notitia, receptio tantū est quædam, ac uelut imaginis impresio, sicut annuli in cæra, aut formæ in speculo. Sed reliqua est iam illa dubitatio, an ex sensuū nunciatione possit animus decipi. In sensione insunt, sensoriū, sensile, & mediū. fallit sensoriū, prauè affectū: ut lippus, aut lusciosus oculus. fallit obiectum longinquum, uel agitatum, uel repentè oblatum. fallit mediū, non satis consentaneum: ut fumus, nebula, aqua, aer commotus, uitrum colore infectum. Quòd si omnia in recto naturæ constent habitu, sensoriū bene affectum, sensile commodè oblatum, tempore ac loco medium congruens: non fallet animū attendentem, quod in reliquis omnibus contingit, ut quæ integram sequuntur naturam minimum aberrent. Additum est, animum attendere oportere. nam is si aliò sit intentus, rectè quidem fungetur sensus suo munere, animus tamen ipse prauè statuet: sicuti quum nuncius uerum refert, non audienti. ita existimamus nō uidisse nos, quæ uidimus, aut aliter uidisse. Hoc esse in animo facile intelligitur. nam quidam audientes quæ nō animaduerterūt, sine intelligentia dicti tacent: paulò pòst uelut à somno experrecti, repetunt illud idem à memoria, & declarant se audiuisse atq; intelligere.

DE COGNITIONE INTERIORE.

PRæter hanc rerum præsentiū exteriorē notitiā, aliam intus esse rerum absentium manifestò deprehenditur. nam & dormientes multa cernimus, & uigilantes ab omni prorsum functione sensuū abducti cogitatione uoluimus, quæ uidimus, audiuimus, tetigimus, gustauimus, olfecimus: quæ sunt uel in mutis ad animaduersionem exposita, et perspicua. Et quemadmodū in altrice facultate uidere est inesse uim quandam, quæ cibum recipiat, aliā quæ cōtineat, aliam quæ conficiat, quæq; distribuat & dispenset: ita in animis & hominū & brutorū est functio, quæ imagines sensibus impressas recipit, quæ inde Imaginatiua dicitur. est quæ cōtinet, hæc memoria: quę conficit, phantasia: quæ distribuit ad assensum aut dissensum, extimatrix. Sunt enim spiritalia imagines Dei, corporalia uerò spiritaliū quędā ueluti simulachra: ut mirandum nō sit, ex corporalibus spiritalia colligi, ceu ab umbris aut picturis corpora expressa. Imaginatiuæ actio est in animo, quæ oculi in corpore, recipere imagines intuendo: estq; uelut orificiū quoddā uasis, quod est memoria. Phantasia uerò cōiungit, & disiungit ea, quæ singula & simplicia imaginatio acceperat. Equidē haud sum nescius, cōfundi duo hæc à plerisq;, ut imaginationē phantasiā, & uice uersa hanc imaginationem nominēt, et eandē esse functionē quidā arbitrent. Sed nobis tum ad rem aptius, tum ad docendū accōmodatius uisum est ita partiri: propterea quòd actiones uidemus distinctas, unde facultates censentur. tametsi nihil erit quandoq; periculi, si istis utamur promiscue. Accedit his sensus, qui ab Aristotele cōmunis dicitur, quo iudicantur sensilia absentia: et discernūtur ea, quę uariorū sunt sensuū, hic sub imaginationem & phantasiā uenire potest. Phātasia est mirifice expedita & libera: quicquid collibitum est, fingit, refingit, cōponit, deuincit, dissoluit, res disiunctissimas connectit, cōiunctissimas aūt longissime separat. Itaq; nisi regatur, & cohibeā à ratione, haud secus animū percellit ac perturbat, quàm procella mare. Administratio hæc à sensibus mouetur, tum à corporis affectione, qua uia spiritales essentię, ut angeli boni & mali, insinuāt sese ad uim illā cōcitandā, effectib. rerū naturaliū subtilissime, quiq; facile & sensuū & iudicij nostri cognitionē frustrētur, adhibitis. Habēt quoq; mētes illæ actiones quasdā nobis incognitas, ut homines inter se, quas bruta nō capiunt. nam quemadmodū homines alij aliorū & phantasiā cōmouent, & mentē, uerbis, nutibus, gestibus, literis, signis, quod brutorū cognitionē excedit: sic spiritales essentię phantasiam nostrā possunt agitare, actione aliqua sibi solis propria & cognita, mota prius facultate imaginatrice. Colligata est admodū imaginatio cum corpore: nam & à sensib. mouetur, & mirabiles uires edit in corpore, ut quicquid in alterutro imprimatur, redundet in alterū. corpus enim eam recipit, & reddit formā actionemq;, quam imaginatio cōcepit. quod in rebus Venereis, sed manifestissimū atq; expressissimū in prægnātibus fœminis animaduertitur: in quib. ea efficit imaginatio cōcitata, quod facere nul-

la intelligentia aut ratio possent. Extimatiua autem facultas est, quæ ex sensilibus spe ciebus impetũ iudicij parit. Iudiciũ hoc ad profuturũ aut læsurũ tendit: quippe ad salutem retulit natura, uel cognitionẽ sensorũ, uel stimulũ suum. Itaq; iudicatur prius, quale quidq; in se existimetur: hinc quàm cõgruens aut damnosum. In priore censura sequitur animus sensum, uel uisum: in posteriore occulto naturæ stimulo agitur, & rapitur impetẽ, ut cùm ouis fugit lupũ nunq; antea uisum, & gallinaceus aquilã uel accipitrẽ, et homo draconẽ ac monstra rerum: quin etiam ad primũ quorundã hominum aspectũ cõgressumq; cohorrescimus. De memoria mox dicetur. Sensa exteriora dubiũ nõ est, quin proportionẽ quandã, hoc est analogiã habeant cum interiorib. sunt enim crassa & terrea, subtiliũ atq; spiritaliũ imagines: & animo nihil est perinde sensibus simile, atq; oculus. itaq; imagines animi proportione rerũ tales uidẽtur illic esse, quales externæ. istę in oculis imprimũtur, interiores illæ in lucido spiritu, qui eas & retinet diutius, et offert animi oculo purius ac manifestius: quę impressio ceu passio quædã est. at cùm in eas animas cõponendo aut diuidẽdo incũbit, actio fit illius. Hisce facultatib. diuersa attribuit natura instrumẽta, & ceu diuersas officinas in cerebri partibus. nam in anteriore cerebro dicũt esse sensuũ fontem sedemq;, ibiq; imaginationẽ constituĩ: in medio phantasiã, & extimatiuã: in occipitio memoriã. idq; inde colligũt, quod ut quæq; harum partiũ afficitur, ita & illa functio, reliquis nõ mutatis, haud aliter quàm in corporis membris experimur. pede enim læso ambulare nõ ualemus: quoniã & si ingrediendi principiũ & uis est in animo, in pede tamẽ est instrumentum & fabrica. Ex cognitione censuraq; noxij et benefici, appetitus nascitur cõgruentis, fuga autem damni & auersio: tum motus animi de bono præsenti, ac malo, deq; eisdẽ uenturis aut iam appetẽtibus. qui affectus dicuntur, seu perturbationes, Græce πάθη, de quibus diffuse est à nobis separatim disserendũ. Appetitus qui est in aliquid, & auersio quæ ab aliquo, ut animum cõmouent, ita etiam corpus motu illo suo, ut uel ad utile feratur, uel ab obfuturo discedat. id fit ingressu, uolatu, natatu, serpendo. Sunt tamen animantes imminutę, quæ affixæ semper in uestigio, quoniam quod sibi expediat, alibi non quærũt, expertes sunt horum motuũ: uelut conchæ & spongiæ. contrahuntur tantum, & extenduntur, quatenus satis est illarum saluti. Palpitatio autem in quocunq; animali, non est motus ex appetitu proficiscens, sed nutritionis, dum calor agit in humidum: quod cernere est in ijs, quæ igni sunt admota.

DE VITA RATIONABILI.

HÆ sensuũ siue exteriorũ siue interiorũ facultates supremæ sunt in brutis, in homine uerò menti deseruiũt, quæ innixa cognitiõe imaginatiõis & phantasiæ, altius sese erigit, nempe ad intelligentiã rerũ spiritaliũ: et assequitur, se clausam obscuro carcere, obseptamq; tenebris, eoq; à rerũ plurimarũ intellectu arceri, nec posse planè intueri ac cognoscere, quæ uellet: siue essentiã rerũ materia contectarũ, siue qualitatẽ ingeniumq; immaterialiũ, nec posse per hanc corporis caliginẽ acumine ac celeritate sua uti. huc usq; uerò nulla uis animantiũ se attollit, quę nec in se unquã reflectitur, nec quicquã supra sensus corporis cogitat, aut cõsiderat. Ex hac cognitione rerũ supremarũ, atq; in natura excellentissimarũ, ita ut etiam ad autorẽ omniũ mens pertingat, oritur amor erga illas. Vnde pugna & cõtentio inter mentẽ ac phãtasiam, dũ hæc deorsum trahit animũ ad corporea, mens ad superna et res præstãtissimas erigit: et fertur mens ad ea quæ neq; sensu ullo, nec phantasia cõprehendũtur, errantemq; & diuagantẽ longissimè per deuia phantasiã cohibet, atque in uiam reducit. Neq; est uniuersus eius nutus ad præsentẽ utilitatẽ aut noxã pronus: sed præterita recordatur, & futura cõiectat, & ueri falsiq; censurã inquirit: quod bruto nõ est curæ. tantũ quid expediat corpori, quidq; illud lædat, cõsiderat, actus solo raptu phãtasiæ. Ex hoc mẽtis uigore manat sermo, eorũ quę mẽte capiũtur index: quo munere, nõ minus carẽt bruta, q̃ mẽte ipsa, origine sermonis ac fonte. ideoq; muta nominanẽ: quę sigillatim in sequẽtib. explicabimus. hoc em̃ ordine sunt ista declarãda, ne difficiliũ atq; abstrusarũ rerũ intelligẽtia cõfundat. Hęc est uita mẽte prędita, id est, cõsilio, iudicio, ratiõe, quę λογική nuncupat, à nobis aũt rationabilis: quę cognoscẽdo deo, ac proinde amãdo cõdita, finẽ per hos gradus habet immortalẽ beatitudinẽ.

QVID SIT ANIMA.

HActenus de uita animantiũ. dicamus nũc quatenus inuestigari à nobis poterit,
quid illud sit, per q̃d quidq; uiuit. Repetamus q̃d initio est à nobis positũ, hisce
uitæ ac uigoris actionib. liquidò patefieri, aliquid in his uiuẽtibus inesse, quod desit
torpentib. scilicet q̃d uitã illis præstet, nõ item his alteris. Id uerò fieri nõ potest, ut sit
ea moles, quæ sylua seu materies dicitur. hæc enĩ æquè est in uniuersis corporib. bru-
ta, semper torpẽs, & sui similis, nec ullas ex ingenio & natura sua uires sortita. Quòd
si facultatẽ illam materia tribueret, ubi materia abũdaret, largius quoq; de eiusmodi
facultate esset inuenire, q̃d multo secus usu cõperimus. Nam nõ minus est & animi
& mẽtis in mediocri corpore, quàm in uasto ac enormi. Quid q̃d nec minus esset ho-
mo corpus extinctũ, quàm dum uiueret, sed neq; uires illas tantas adhærẽs potest ali
quod præstare: quippe q̃d extremũ & tenuissimũ est rerũ omniũ cunctę naturæ, pro
ximũ nihilo, ac penè nihil ipsum, sæpenumero etiã nihil prorsum, sola mẽtis nostrę co
gnitione cõsistens. Porrò ex ui & facultate hac uitæ admirabilia cernimus proficisci
opera quæ etiã à substantia existere magnũ sanè est ac mirandũ, ut nõ immeritò homi
nes sapientissimi illud à quo hæc tanta ederenẽ, in supremo substantiarũ ordine repo
suerint. Est ergo ab omni ratiõe alienũ, ab inhærentib. ea nasci, quæ uel de celsissimis
uenire substãtijs iure miramur. Cedò uerò, quæ tandẽ sunt ista inhærentia? qualitates
elementorũ, quæ nominãtur primæ seu principes, tum membrorũ intus ac foris con
formatio. At uerò nõ quo quis habet plus caloris, aut frigoris, eo etiã plus mẽtis. Nec
quæ ex illa qualitatũ diuersitate cõstat, nexus atq; harmonia potest esse effectio natu
ræ. illa enim et augeri potest, et minui. effectiões porrò eædẽ semper sunt, ac uniusmo
di: alioqui uariari posset ratio ac natura speciei, quod nulli unq; philosopho uenit in
mentẽ affirmare. Compositio autẽ & figuratio corporis, nihil ad hoc faciũt: quippe
quæ est in cadauere & uiuẽte eadẽ. Adde q̃d maior est sensus, & humano uicinior, in
quibusdã quæ longissimè ab hominis formatiõe recesserũt: uelut in elephãto, quàm
in sue, quo ferũt nihil esse homini similius intrinsecus, & cõtemperatiõe carnis: quod
declarat gustus. nam quidã in extremis rebus pasti cadaueribus, retulerũt eam carnẽ
saporis esse suillę. Ad hæc, mens nostra nõ solùm nõ sequitur naturã corporis, sed re-
git illud, & flectit, & torquet quò uult, repugnatq; affectionibus, quæ maximæ ex illa
molis uelut pinsione existunt. Quid quod sentiẽdi uis omnẽ corporis & adhærentiũ
uim ac potentiã excedit, ut illius actiones nulla corporis facultas possit exprimere,
quanto magis functio illa in nobis suprema intelligẽdi. Scienter Empedoclẽ Aristo-
teles interrogat, quid tandẽ illud sit, quo adiũcta illa uniuersa ad tantã functionũ ua-
rietatẽ contineãtur in corpore, & quasi coerceãtur, nisi substãtia quæpiã, & quidẽ nõ
de postremis generibus essentię. Manifestum est etiam in diuersis animantiũ corpo-
ribus eadẽ esse, siue primæ, siue secundæ notæ inhærennia, siue etiam tertię, ac infimę:
operationes tamẽ longè diuersissimas annotari, uelut in puero & simio, in leone et fe
le, in coruo et gracculo. rursum diuersa esse adiuncta, cùm actiones sint persimiles, ut
in sene & iuuene. Sed isti qui ad insensiliũ rerum scrutationẽ aliquã non se attollũt, fa
cile ad inhærẽtia referunt, quicquid altius & recõditius est sensuũ iudicio. Itaq; super
flua istis fuerit omnis effectio, imò uel materia ipsa, ut relinquatur eis solùm moles
quæpiam de genere quantitatis, cuiusmodi sunt geometricæ. Neque uerò hanc sen-
tiendi atque intelligendi uim corpus esse dixeris, ex materia & effectione cõflatum.
nam quod primùm in uiuente mouet illud ad operationes uitæ, est uitæ fons ille at-
que origo, de qua iamdudũ uerba facimus. Atqui in omni corpore initiũ & origo a-
ctionum, est ipsa effectio. fuerit igitur satius, effectionem esse id, per quod uiuimus,
quàm corpus ex materia & specie. quippe corpus eiusmodi animatum citius qui-
uis appellarit, quàm animam: nempe per suam effectionem uiuens, sicut candi-
dum per candorem est tale. Ex his quæ diximus, facile est colligere, quid non sit
anima: deinceps uerò quid sit, aperiamus. quod quidem fieri non potest recta, id est,
ipsa rei essentia denudata, ac uelut ob oculos proposita: sed uestitam, & quasi depi-
ctam, quàm fieri per nos poterit, aptissimis maximeq; proprijs coloribus, propo-
nemus spectãdam ex illius actionibus. ipsa enim sub sensus nostros non uenit, opera

autem omnib. peni[illegible]nsibus & internis & externis cognoscimus. Profectò benigni
tas Domini Naturę erga nos magnis se undiq; argumẽtis profert, q̃d nobis expedit,
& in prõptu posuit, & in copia: nullumq; est signũ euidentius, nobis non cõducere,
quàm remotũ esse, rarum, difficile paratu. Anima quid sit, nihil interest nostra scire:
qualis aũt, & quæ eius opera, permultũ. nec qui iussit, ut ipsi nos nossemus, de essen-
tia animæ sensit, sed de actionibus ad cõpositionẽ morũ: ut uitio depulso, uirtutem se
quamur: quę nos eò perducet, ubi sapiẽtissimi atq; immortales beatissimũ æuũ dega
mus. Sed ut de eo quod propositũ est, pergamus dicere: neq; de ijs ipsis operationib.
potest semel in totum definiri, ut quæ paulatim se per partes ad intelligentiam totius
proferant. Ergo brutæ materiæ, ac inerti, addidit effectiones Deus: siue illas species
nuncupare sit collibitũ, seu formas, de quibus est alibi à nobis disputatũ. Eæ sunt par
ticipes diuinæ præstãtiæ, una quæq; pro modo suo et captu, ut uideri possint, tanquã
radij quidã sempiternæ illius et infinitæ lucis. Suprema Dei excellẽtia, est cõditio ui-
tæ illius æternæ, omni felicitate cumulatæ, quæcunq; uel excogitari potest, uel opta-
ri. Hanc ille bonitate sua impulsus cõmunicare uoluit cum mentibus, quas in id con
deret tanti boni capaces. Itaq; in rebus cõditis, uniuersæ perfectionis uelut extrema
quædã manus est beatitudo. Secundũ hanc uerò bonitas, per quã uelut instrumentũ
quoddã beatitudo & cõmunicaĩ nobis à Deo, & à nobis accipitur. Ea enim & illũ ad
cõmunicationem induxit, & nos ad participationẽ extollit. Bonitas aũt esse nulla po
test, ubi nõ sit cognitio eius quod faciendum est: uidelicet quod tenendũ, & à quo fu
giendũ. Ad hæc tanta et tam excelsa fastigia per effectiones ascẽditur, tanquã per gra
dus inter se cõiunctos, cõnexosq;, nihil ut inane relinquaĩ inter extrema à Deo dis-
iunctissimis ad cõiunctissima. cõiunctionẽ & propinquitaĩẽ uoco, similitudine ma-
gis præstãtiæ ad nostra iudicia, quàm applicatione essentiæ. ut cõiunctio hæc & sepa
ratio nõ simpliciter sumanĩ, sed ad quippiã: nempe collatiõe nõ ad Deum, uerùm in-
ter res cõditas ex participatione diuinæ excellẽtiæ. Quapropter sunt, quibus res ui-
uunt effectiones siue species uiuentiũ. sicut id per quod res hæc est charta, est chartæ
effectio: per quod adamas, per quod lana, lapis, effectio speciei cuiusque. haud aliter
per humanã effectionẽ ego sum homo, per equinã hoc est equus, per caninam illud
est canis. Quæ effectio nomẽ ex singulis rerũ generibus sumit, quæ genera et partes
seu formas ratio ipsa effectionis facit: uelut adamãtina, chartacea, lapidea, per quas
sunt adamãtes, chartæ, lapides. Hanc in animãtibus liceret uitam nominare, nisi uer-
bum hoc usus cõmunis ad actionẽ potius uertisset, quàm ad speciei essentiã. Nec ali
ter anima est suo corpori uel cõnexa, uel (sicuti quibusdam placet) annexa & adiun-
cta, quàm reliquæ formæ suis materijs, nisi quod in nexus ratione ac modo perma-
gnum est discrimẽ, quale est in naturę ordine, quo superiora inferiorib. iungũtur, ter-
ra aquæ, hæc aeri, aer igni, ignis cœlo, cœlestia supercœlestibus, ac quodãmodo diui-
nis. Quæ in natura cõiunguntur & colligantur, ea omnia medio quopiã deuinciun-
tur. id uerò est, uel participatione essentiæ extremorũ, quo nodo cõnectuntur corpo
ra, terra aeri per aquam, aqua igni per aerẽ, caro ossi per chartilaginẽ. uel cõgruentia
quadã functionis atq; operationis, ut artifex operi suo per instrumẽta: uelut pictor ta
bulæ per penicillũ uel carbonẽ, faber ligno per asciam & dolabrã. sic effectio omnis
artifex est in sua materia. instrumẽta sunt qualitates, & cõformatio materiæ: per has
unitur species moli. nec aliter anima corpori inuestitur, quàm lux aeri: in quo cõple-
xu fit aer lucidus, utrunq; uerò & lux & aer integrũ manet. nõ enim miscentur ut ele
menta, in misto naturali, uel ut herbæ pulueres, ac oleum in pharmaco. Sed in alijs ef-
fectionibus nexus est substantiæ utriusq; partis uicinior, in anima distat longissimè.
Cuius naturæ sit quæq; species, ex eius officijs atq; actionibus intelligitur. Saxa & la
pides nihil habent omnino, nisi frigidũ & torpẽs ex terra: & aqua est illis effectio, ne
xus aũt ex earundẽ ingenio et qualitatib. plumę & stipulę, aereæ naturæ quiddã sunt
nactæ. anima uerò, quæ altrix dicitur, ignea est, omniaq; eius munia sunt uis igneæ.
brutorum animi superiores sunt, cœlestes scilicet: ideo & sensus, & notitiã quandam
sortitæ, qua uices cursusq; cœlorum & siderum non sentiunt modò, sed quadante-
nus etiam intelligunt: ut diei ac noctis, hyemis & æstatis, nec est facultatis horum ele
mentorum,

mentorum,sensum & cognitionē præbere: cœlestis est potentiæ. Homo uerò supra cœlos etiā ascendit ad Deum ipsum,diuina est ergo illius origo. Materies in imo omnium iacet,nulla potest ad eam effectio descendere,nisi rapiat secum media: nempe earum formarū,quę in medio sunt,cōditionem atq; ingeniū.ita species animalis uim animæ uegetabilis cōtinet,humana uerò uim utriusq; simul cum inferiorū quoq; elementorum uiribus. In sensibus hoc idem annotamus.ignei sunt oculi,aures aereę,nares itidē,gustus aqueus,tactus terreus. Cui sunt oculi concessi,huic & sensus reliqui: cui gustus & tactus,nō protinus & auditus & aspectus. Nec immeritò illud ferè placuit, hominē paruum quendā mundū appellari,quod uim naturamq; rerum omniū sit cōplexus.nō est tamen ignorandū,uitas inferiores nō esse superius agendi principia & origines,ut ex inferiorib.superiores nascātur: sed adminicula quædā, & uelut gradus,per quos superiora & descendāt, & ascendāt. ut uegetatio nō est sensuū origo,sed gradus,per quē sensus uenit ad corpus, & paulatim ad functiones suas scādit. habet enim unaquæq; uita originē ex se suā, & metā in qua sistit. Instrumētotum animæ alia sunt liquores,ad certā quandā rationē & legem temperati:alia uerò membra siue interna,siue externa,ad hunc uel illum modum cōformata & descripta:quæ illi, prius quàm sese corpore induat,eatenus à natura aptātur, quatenus perficere id ipsa per se nō ualeret.reliqua enim quæ præsentiæ suæ uiribus potest,illi ceu primū relinquuntur munus,in quo se exerceat & occupet,antea quàm functiones illas suas præcipuas explicet:sicuti res nos docet in paruulis animātibus. Liquet igitur ex his, animam esse agens præcipuū,habitās in corpore apto ad uitā. Declarāda sunt horum singula paulò apertius: & ratio,cur quidq; sit à nobis positum, breuiter reddēda. Agens nominat, & quasi artifex.nam quod agit quippiā per instrumenta,in eo ipso uis inest agendi illud ipsum:ut in pictore pingēdi,in me scribēdi.tametsi nec pictor sine penicillo pingat & coloribus,nec ego sine penna & atramēto scribā, in quo enim non est uis & facultas aliquid agendi,nec instrumētis adhibitis illud aget. An uerò aliqua sit animæ actio,quam illa hisce armis semotis exequeretur,cōmodius differemus in sequentibus. Præcipuū aūt additur.nam si quis calorē,uel humorē, uel spiritus aliquid dicat agere in corpore,sciat illa omnia non per se agere,sed ab anima id habere, ut agant:ueluti quod atramentum hasce literas effingat, & penna exaret,à me est,non ab ipsis. Est ergo anima ipsa artifex,est agens,nō aliunde in eo utiq; corpore uim suā mutuans. Habitare dicitur in corpore,nam Deus in illo est corpore,nō tamen habitat: & dæmon se insinuare potest in corpus animantis. sed habitat anima,quod illic eius est mansio,tanquā in ædibus,cum tota sua supellectile & domestico instrumento. Cæterum corpus hoc aptum descriptumq; esse cōuenit, quemadmodū illius speciei effectioni cōsentaneum est. neq; enim promiscuè in quacunq; forma & figura corporis, quæuis anima posset hærere,ad uitæ operationes edendas, hoc certe naturæ ordine, & his legibus,quas Autor uniuersitatis à cōdito orbe sanxit. Sed contēperatio liquorum & qualitatū,quia in corpore & ipso naturæ opificio penitior est,idcirco appositius est animæ organū, & maior artificis nexus cum illo : ut siue hoc deficiat, recedit anima:siue recedat anima,cōtinuò illud deficere sit necesse. Membra aūt post animę abcessum manēt.conformatio enim membrorū, & internorū & externorū remotior est, & separatior:cōmixtio uerò humorum in illis,intima. Quid quòd qualitates illæ membrorū administræ sunt,et ceu instrumentorū instrumēta. per has enim anima utitur membris. quæ si absint,nulla est membrorū utilitas ; ut in aridis, aut tumefactis, seu quo alio affectis morbo. est enim membrū ad exteriorē exercitationē idoneum. cōtemperatio aūt humorū,ad organū illud in ea aptitudine continendū. Qua de causa humores illi semper sunt in motu,nō item membra. semper enim debēt continere membrū actioni,si usus poscat,paratū. Qui artifices unicū & simplex exercent opus, ijs unum instrumentū sufficit:uelut ad aquā de fonte hauriendā,urna uel urceus:ad scindendū gladius,ad serrandū serra.q uerò multa, aut unū uariū,ijs opus est plurib. sicut ijs qui cælāt & pingūt,aut qui ædificāt. Eodē modo de anima est sentiendū, cui & membra sunt foris attributa ad externas molitiones, & liquores ad uitæ munera. Confert sanguis ad salutarē irrigationē corporis,unde exhalēt spiritus, uelut auraulæ

ex

ex fluuijs & fontibus ſalubtes. atra bilis ad ſiſtendos uagantes ſpiritus, cohibēdoſq;
ne ſubtilitate ſua nimium diſrarati, cõtrà quàm corpori expedit, euaneſcāt. flaua bilis
ad cõcoctionem redundantiũ humorum, & incitationē corporis, ne obtorpeſcat. Pi
tuita alimentũ eſt rapacitatis igneę, et quaſi frenũ, ne cuncta ilicò corripiat. Nec aliter
quàm opifex uarijs ferramentis uaria exequitur opera, nõ idem omnibus, nec tamen
uarijs ſemper uaria: ſic in corpore animantis ſunt quędam actiones, quæ anima certis
quibuſdã partibus exercet, ſunt quæ diuerſis, ſunt quæ indifferenter omnibus, nec in
uarijs tamen uiuentibus eodē modo, ut ſentire, & ali, & creſcere, fuſum eſt per uniuer
ſum corpus: oculo aũt cernimus, aure audimus. Iam in arboribus alij rami amputati, ſi
terræ infigãtur, reuireſcunt, & radices iaciũt: alij emoriuntur, ſicut in animalibus. ſunt
quorũ partes exciſæ uiuãt per ſe, ut in inſectis, quæ ἔντομα dicũtur: cuiuſmodi ſunt uer
mes, apes, formicæ. in alijs uerò quicquid eſt è corpore auulſum, continuò amittit ui-
tam. Et ſicuti inſtrumentũ, magnũ momentũ eſt ad opus recte perficiendũ, aut ſecus:
ſic in humoribus, & membris corporis, nõ parũ poſitũ eſt, ut uitæ & ſenſuũ & cogni
tionis & intelligētiæ actiones probe exequamur. quemadmodũ ad denſationē, uel
diſrarationē aeris purior ſubtiliorq;, aut cõtrà denſior maligniorq; fit lux: qua ſimili-
tudine in hoc negocio Gregorius Nyſſenus utitur. Sed & omnia organa animæ ſunt
parata uelut artifici, & ipſa ſola eis utitur. ut planè appareat, aptationis huius corpo-
ris animãtis, in quo tam ſedula & ſolers uerſatur natura, perfectionē & abſolutionē
eſſe ipſam animã: meritoq; Ariſtoteles, & acute, ut ſolet, animã nemo nuncupauit no
mine ἐντελέχειαν, quaſi perfectionē ſecum adferentē. Prius quàm ad alias profligãdas
quæſtiones tranſeamus, diſputandũ uidetur, quot ſint in uiuentiũ genere uitarũ ſeu
gradus, ſeu rationes ac formæ. Sed plurimũ intereſt, qua uia ad effectionũ inueſtiga-
tionem inſiſtamus: nam ipſæ per ſe adiri nõ poſſunt. actiones uerò niſi proprias ger-
manaſq; ſumpſerimus, ægrè ad id peruenietur quod inquirimus. Hac de cauſa gene
ra ſunt à nõnullis & multa cõſtituta, & uaria. nam alij motũ earum ſpectarũt: ita fece-
runt natantia, ingredientia, ſerpentia, uolãtia, alij ſtatum corporis: unde ſunt bipeda,
quadrupeda, apoda, erecta, proiecta, recta, curua. quidam habitationē et ſedem: hinc
terreſtria, aerea, aquatilia, ambigua, quę Gręcè ἀμφίβια. Sed hęc omnia exteriora ſunt,
quæ ingeniũ effectionis leuiter & obſcure oſtendunt. Intima uerò & propria, & quæ
abſcedere non poſſunt, ſine detrimento nõ tam entis illius, quàm ſpeciei: ea demũ cu
iuſmodi effectio ſit, arguũt. Nos ergo cõgruenter, ad id quod erat opus, de uitę actio
nibus ſuprà diſſeruimus: Eſtq; à nobis demonſtratũ, eſſe quaſdã actiones uitæ uege-
tantis, alias uitæ ſentientis, alias cognitionis, alias rationis ac mentis. Hæc ſunt opera
penitiſsima animarum, quæ adeò ſunt cum ipſis cõnexa, diuelli ab earum ſubſtantia
ut nõ poſsint: impediri quidē poſſunt obice aliquo, tolli nõ poſſunt, quo minus obi-
ce adempto redeãt: ut nõ uidere, nõ audire hominē in mania, aut apoplexi, aut ebrie-
tate, aut iracundia, uel pauore, ratione & mente nõ uti. Quapropter quot ſunt actio-
nes illæ, tot ſunt animarũ genera: nempe uegetatrix, ſentiens, cognoſcēs ſiue cogitãs,
rationabilis. Quorũ generũ aliæ quoq; ſunt portiones, ac formæ. uegetatrix enim ſtir
pium eſt omnium, & quodammodo ad metalla quoq; ſe porrigit, quę in terræ uiſce-
ribus nutriuntur, & adoleſcũt. Vita hæc omniũ inferiorũ effectionũ uires cõtinet, ad
ſenſum nõ pertingit. Senſum uerò, non item cognitionē habent ea quæ Græcis ſunt
ζωόφυτα, mediæ cuiuſdã inter animalia & plantas naturæ: plantanimes, & plantanima
lia uerti poſſe, nõ abſurde dixit quidã. Hoc in genere ſunt oſtrea, ſpongiæ, cõchę mul
tarum formarũ, quę guſtu et tactu ſunt prędita, cogitationis expertes, & cognitionis
internæ. & ſi propius ad animalis naturã accedit cõcha, quàm ſpongia. Interiorem co
gnitionem habent animalia, in qua etiam nota non deſunt diſcrimina. quippe, quædã
non omnibus ſunt ſenſibus prædita, & interiorem cogitationem leuiſsimam ſunt ſor
tita, ut nulla uideatur eſſe: ſicuti inſecta. tametſi in quibuſdam naturalem prouiden-
tiam ſolertiamq; admiramur: ut in ape, & formica, & araneo, & bombyce. Itaque
quod difficilis horum eſſet diſcretio, maneant ſanè in genere animalium, hac diſtin-
ctione, quod inchoata nominentur. Perfecta autem ſunt animalia, in quibus ſenſus
ſunt quinque: ex quibus colligi eſt facile, cognitionem aliquam interius inſidere.
uiſus

uisus enim ad cõtemplationem est datus: & auditus, ut antea dicebam, disciplinæ est sensus. Supremum locum obtinet anima, quæ ratione utitur: nempe humana, quę inferiores omnes ui sua cõtinet, de qua nobis reliquus est deinceps futurus sermo. Sed prius duæ sunt nobis attingendæ quæstiones. Prior est, quum in homine & uegetationem, & sensum, & cognitionem illam brutalẽ inesse cernamus: in animali uerò sensum, & cognitionẽ, & nutritionẽ: utrũ sit una in animali anima, una in homine: an potius totidẽ, quot functiones? præsertim quòd eas & locis animaduertimus discretas, & temporibus: ut in oculo est uisus, in cerebro cogitatio & mẽs. tum infans, dum corporatur in utero, nihil ferè distat ab stirpe: natus aũt, à bruto. & quemadmodũ Paulus inquit, uiuit prius quod est animale, hinc quod est ratione præditum. Sed unica est in singulis animalibus anima, ut in quoq; corpore naturę una effectio corporis, per eam uiuentis: uiribus tamẽ & functionibus distinguitur. ut multi magistratus, aut artes in homine eodẽ, quas ille & uarijs locis & uarijs temporibus, & diuersitate instrumentorum ac ministeriorũ exhibet. Quin & diuersitas organorũ, atq; actionũ inter se repugnãtia, arguit unũ esse opificẽ, & ab eo promanare omnia: qui arte sua regat & moderetur singula, ut cõueniat uiuẽti. Quòd si actiones, & opera, & instrumẽta diuersas esse animas demõstrarent, nihil esset quod nõ multas haberet species. quid enim est, quod nõ multiformia edat opera? nec ullus esset effectionũ modus, magnaq; in scrutatione naturę sequeretur cõfusio. Verũ quũ accedit prǽstantius, cędit inferius: quod in omni cursu & naturæ & intelligentiæ cõtingit. & in perfectione nostræ beatitudinis sempiternæ cessabũt inchoata hæc atq; imperfecta, quũ erit charitas Dei consummata. Ob hãc tàm multiplicẽ artificis solertiã, & peritiã, attributa sunt illi à Deo arma tam uaria, diuersæ formę, substantiæ, naturæ: quibus singulis enarrãdis, multos libros magna ingenia dicauerũt. Altera quæstio est, quænã in corpore sit sedes animæ. Anima in uniuerso est corpore, haud aliter quàm unaquęq; effectio in cuncta sua mole: in cuius parte aliqua si nõ adesset anima, pars ea nõ uiueret, ut in membro prorsum arefacto. Cæterũ per oculũ uidet, per aurẽ audit: quemadmodũ agricola aratro findit terram, rastris farrit, cylindro ęquat, ligone aut pala repastinat. nec aliud uidetur mihi esse, quàm si quis roget, in quo potissimũ illorũ ferramentorũ sit agricola. Itaq; aptius sic putãt se quidã interrogare, quod sit animę præcipuum instrumentũ: neq; hoc satis prudenter. ad uidendũ enim oculus, ad audiendũ auris: ut præcipuũ agricolæ instrumentũ est, ad arandũ quidẽ aratrũ, ad farriendũ autem sarculũ. Intelligentiæ quidẽ & cognitionis omnis, cerebrũ, & in eo spiritus quidã tenuissimi, ac pellucidi: uitæ autẽ fons est cor. Multa quidẽ in animante sunt membra & intus & foris, adeò necessaria, ut nõ possit animal uiuere uno illorũ quolibet exempto: cuiusmodi sunt caput, cor, hepar, & alia nõnulla. nõ tamen ideo fontes sunt uitæ illa omnia, sed cor, quod primũ in corporatione animãtis uiuit, tanquã fons primo scaturiens: ultimũ emoritur. quasi uita cum illo & initiũ capiat, & terminũ. reliqua membra sauciari & affici possunt, sine interitu animantis: cor nõ potest. Itaq; uidemus illud in medio sitũ, tanquã in præcipua sede corporis, tectum munitumq; tanto præsidio thoracis, intestinorũ, præcordiorum, ceu atcem & præsidiũ uitæ corporis. illinc etiã, uelut ex castello aquę riui ad omnes corporis partes salutares dimanãt, per quos uiuũt & uigent omnia, imò, si uel minimũ incõmodum propius ad illud accedat, etiamsi non attingat, ilicò uniuersum animãs languescit, atq; exanimaẽ, quantũlibet animosum: atq; adeò nihil aliud efficit illud animosum, nisi cor bene constipatũ, quasiq; armatũ sanguine & calore, ne quid incõmodi facile illuc peruadat. nam quę cor habẽt ab illis destitutũ, meticulosa sunt, & leuiter quocunq; aliorũ membrorũ dolore linquunẽ animis, nõ propter membra, sed propter imbecillitatẽ cordis: ut apertè fateanẽ, & clamẽt illic esse uitã, illinc ad se uenire. Itaq; sensum illũ natura indidit omnib. hominibus, ut de se loquẽtes, aut seipsos innuẽtes, manũ admoueãt ad pectus. quod annotatũ à Chrysippo Stoico, nequicquàm à Galeno medico exagitaẽ: præsertim quod nõ pro euidẽti atq; inuicibili argumẽto sumẽdum hoc est, sed pro cõiectura, nõ omnino respuẽda. Nullũ est mẽbrũ, quo nõ aliqua animalia careãt. sunt quæ pedes, quæ caput, quæ pulmones nõ habeãt: quæ cor nõ habeat, nullũ est: aut aliquid saltẽ, quod uicẽ obtineat cordis: uel in ipsis quoq; stirpib.

IO. LVDOVICI VIVIS DE ANIMA ET VITA, LIBER SECVNDVS.

OMINI, quòd ad ſempiternum illud bonum ſit cõditus, facultas eſt tributa boni expetendi, ut bono ſe cupiat applicare atq; adiungere: quæ facultas, uoluntas nominatur. Non expetet autem, niſi intelligat: unde altera exiſtit facultas, quæ intelligentia nominatur. Quoniam uerò animus noſter non ſemper eadem in cogitatione inſiſtit, ſed ad actus alios ex alijs tranſit, receptaculo fuit illi opus, in quod priora cogitata, alijs ſubeuntibus, conderet, ceu in theſaurum rerum abſentium: quas res, quum uſus poſcat, repetat, ac depromat. huic muneri, memoria eſt nomen. Ita hominis anima, quà eſt hominis, ex tribus cõſtat præcipuis, ſiue functionibus, ſiue facultatibus, ſiue uiribus, ſiue muneribus ac officijs, ſiue (ut alij appellant) potentijs ac partibus, non quòd partes habeat id, quod eſt inſectile, ſed partes pro officio ac munere uſurpamus. Hæ autem ſunt, mens, ſiue intelligentia, uoluntas ac memoria: in quibus relucet imago diuinæ Trinitatis, ſicuti à ſanctis patribus demonſtratum eſt. Quæ ſint harum facultatũ actiones, quot, quales, qui earum ortus, progreſſus, incremẽta, decrementa, occaſus, perſcrutari longè arduiſsimũ ac difficillimũ, pleniſsimumq; intricatę obſcuritatis: propterea quòd ſupra mentem hanc nõ habemus aliam, quæ inferiorem poſsit ſpectare ac cenſere. quemadmodum mens ipſa, de ſenſibus & parte uegetabili facilè iudicat: nempe inferioribus. Deus quoq; facultates has nobis magis cõceſsit ad uſum noſtrum, quàm ad earum notitiam. quales ſint, ipſe nouit, autor illarum: nos opifices eius ſumus, per illas. Sed pulcherrimũ tamen eſt (quia de re pulcherrima ac præſtantiſsima, adq; animum cõponendum in primis conducibile) quæ ſit mentis noſtræ qualitas, uis, functiones, opera, quatenus licuerit, perſcrutari ac eruere. quicquid ea exercitatione fuerit excuſum repertumq;, grande profectò & ſtudij precium fuerit, & ſpeculationis. nihilq; proferetur, quamlibet tenue ac exiguum, quin pro magno habendũ ſit. Porrò facultates, quod uox declarat ipſa, ad faciendũ ſunt paratæ. quocirca ex factione facultates diſtinguũtur: nempe operatione, & opere. quæ quidem ab eſſentia rei deriuentur, non ab inhærentibus, aut ijs quę extrinſecus accidunt: cuius rei eſt in ſenſibus exemplũ. oculi enim facultas eſt uidere, non hunc colorem aut illum, hoc aut illo modo: ſed ſimpliciter, ac nudè. Intelligentiam facimus duplicem. nam & in uniuerſum eſt mens tota, et functio quædam illius particularis. Mentem autem noſtram annotamus intelligere, quę foris ueniant, et intellecta uelut in capſulam quandã ad tempus reponere: unde quum opus ſit, repetat, repetitio hæc, & quaſi ſcrutatio, cõſideratio appelletur: inde in recordationem uenitur. Videmus dehinc illa quæ intellexerit inter ſe cõferre, hinc ad alia diſcurrere: quę ubi perfecerit, cenſet, ſtatuit, iudicat quid uerum, quid falſum, quid bonũ, quid malũ, hinc uolũtas, quod eſt bonum, aſciſcit: quod malum, repellit. Atq; huc ſuperiores facultates actionesq; referũtur, quæ etiam ab hoc ultimo ad primum eiſdem gradibus recurrunt. uolũtas enim nihil ſequitur, aut fugit, quod iudiciũ nõ cenſuerit prius bonum eſſe, aut malum. Nihil porrò ſtatuit iudiciũ, quod non ſit cõfectum ratione: nec conficitur, niſi collatum. conferri autem non poteſt, niſi conſideratum, & repetitum à memoria: nec hærebit memoriæ, niſi prius cognitum atq; intellectum. Offeruntur autem abſentia cognitioni, quod non in ſolis rebus præſentibus ſit appetitus uolũtatis noſtræ, aut auerſio. tum diſcurritur, propterea quòd excelſa & procul diſsita expetit, ad quæ eſt per gradus & longa inueſtigatione ueniendum. Poſtremò quæ nouit, quæ elicuit, quæ expetit, aut declinat, quieta interdũ cõtemplaſ, quæ eſt uelut quies quædam animi. Ergo ſunt hæc in anima rationali munera: uoluntas, memoria, mens, & ſub mente ſimplex intelligentia, conſideratio, recordatio, collatio, diſcurſus, cenſura ſeu iudicium, contemplatio, de quibus ſigillatim eſt diſputandum.

SIMPLEX INTELLIGENTIA.

EST prima & ſimplex apprehenſio eorum, quæ menti proponuntur, nec aliter ſe habet in mente, quàm oculus in corpore, imaginatio in animo. Neq; uerò ſimplex

plex nominatur ideo, quòd simplicia tantum cognoscat, hoc est singula rerum, ut sensus: sed quod nihil aliud quàm comprehendit, ac uelut intuetur, quę offerũtur. ea uerò quantumlibet uaria, composita, connexa: ut ratiocinationes, sermones longos & multiplices, uisa confusissima. Quum quid animo offertur simplex, & sine compositione, si id præsens est, imaginatio recipit eam figurã, quæ est oblata sensibus: sin absens, ut quum de eo fit in sermone mentio, si res est quæ cadit sub sensus, & memoriæ impressa, phantasia repetit formam à memoria. quod si ea sit res, quæ cognosci à sensibus non queat, esse quidem aut nõ esse, hoc aut illo modo colligit ratione mens: imaginem tamen ei affingit phantasia, ex rebus sibi notis desumptã. sic effigiat Deum, angelos, mentes nostras, & quæ sunt eiusmodi. Idem facit in rebus corporalibus, quas ignotas ex notis sibi depingit: ut leonem, elephantum, Romam, Lutetiam, et eiusmodi quæ nunquam antea uiderit. Vniuersale nullũ est in imaginatione, sicuti nec in natura: tantũmodo à ratione discurrente attingitur, sub imagine cõfusissima ac tenuissima, dum mens, quantum efficere potest, phantasiæ se notis exuit. Difficile dictu est, quas habeant in animo effigies, qui cæci sunt nati. Et ut necessarium est ad cernendũ, ut sit oculus apertus: ita & intelligentiæ ad intelligendum, necessaria est attentio, seu aduersio quædam animi, quod Græcis dicitur προσέχειν τὸν νοῦν. hæc est uelut mentis quædã apertio, ad recipiendũ quod offertur. Intelligentiæ huius impedimenta sunt, uel intrinsecus ab alia cogitatione uehementiore animo occupato & abstracto, uel à cogitationum tumultu, dum aliæ alias subinde extrudũt. transit enim mens ad diuersas, nec in ulla sistit: tum uoluntas mẽti imperat, ut alias res agat, eamq; à præsenti negocio abducit. quod nec fit, nisi animus, quo uoluntati morem gerat, uenientem intelligentiam alia cogitatione tanquã pro foribus obiecta excludat. Extrinsecus causa est in corpore, in frigidis & crassis humoribus, qui spiritus gignunt densos et tardos, ac proinde ad percipiendum non satis idoneos. Foris quoq;, quum sensus alijs rebus sunt ualde occupati, ab aliarum rerum attentione mentem auertunt. sed hoc ad illud refertur, quod alijs cogitationibus alias uel pelli diximus, uel excludi. neq; enim sensus quicquam officerent, nisi illis se mens accommodaret, & tanquã præberet aurem loquentibus. tametsi interdũ uehemens, & laboriosa sensuum corporalium actio impedit intelligentiam, quod spiritus auertit aut deuincit, qui sunt mentis instrumentũ præcipuum, ut in morbo & dolore. Qui sic cogitationibus iactantur, animo uelut peregrinantur semper, nec unquã sunt in re præsenti. aliud agentes nuncupantur, quibus magna uitæ pars inutiliter transigitur. Sunt qui priorem sermonis partem nõ intellexerunt: ex intelligentia aũt posterioris, quid sibi prior uoluerit, rectè coniectant: uel ex uestigijs exiguæ intellectionis superiorũ, uel ex collatione coniecturarũ à negantibus ad aientẽ, non est uerisimile hoc esse, nec illud aut illud: igitur quartum hoc, quoniam nullum restat aliud. Itaq; duæ sunt in totum causæ non intelligendi, uel quũ occupatus est artifex, uel quum instrumentum nõ subseruit. in quo & delassatio comprehenditur ingenij, quæ ab ipso non est, sed ab instrumentis. Mens enim nostra non habet uim infinitam, nec quantam uult in actione præsenti, uel in materiam obiectã: sed in duratione temporis, & continuatione operis. quocirca in suis istis actionibus, nunquam sua ipsius imbecillitate deficit, sed organorũ. Reparatur intentio fessis uel quiete, uel sola auersione animi ad aliud, ut in defessis: & eo facilius, si à re graui ad leuem, à molesta ad iucundam. tum exhilaratione sensuum, uelut amœno spectaculo, harmonia, refectione cibi et potus, sessione si steterit, aut stando si sederit, uel inambulatione, excitatione noui affectus, lætitiæ, mœroris, cupiditatis, ultionis, ut cuiusq; est procliuitas: deniq; re quacunq;, quæ recentem spiritum sufficiat.

DE MEMORIA ET RECORDATIONE.

MEmoria est facultas animi, qua quis ea, quæ sensu aliquo externo aut interno cognouit, in mente continet. Itaq; actio huius tota est introrsum conuersa, est enim memoria uelut picta tabula, quę ut aspectu oculorum efficit actum notitiæ, sic illa intuitu animi intelligentis, aut cognoscentis: quę notitia nõ est simplex. nam consideratio est, quũ inquirit & scrutatur: recordatio uerò, quũ ad id peruẽtum est, quod uolumus. Est & in recordatione recultus, quũ animus insistit in recordatione rei ali-

cuius,multum eam retractans cogitatione, & reuoluens, quod recolere nominatur. Quæ recordatio simplici gignitur intuitu animi in memoria, ea communis est nobis cum beluis:quæ autem fit per gradus quosdam & discursum à rebus,quę ante animũ obseruantur,ad ea quæ subterfugerant,hominis est propria,qui solus discursu utitur: reminisci à philosophis nuncupatur. Neq; in hoc nobis cõuenit cum usu cõmuni loquendi.nam Vergilius de equo dixit:Dulces reminiscitur Argos . Sed teneamus ad cõmoditatẽ differendi,uocabulũ usu scholarũ tritum : & sit nobis reminiscẽtia,quod Græcis ἀνάμνησις,quæ est in recordationẽ reductio, quasiq; recordationis recordatio. Habemus igitur memoriã,recordationẽ,reminiscentiã . Memoriæ sedes ac uelut fabrica,in occipitio est à Natura collocata,admirabili sapientia, quod præterita cernat. ita illic uelut oculũ habemus quendã multo præstantiorẽ, quàm si corporalis aliquis esset astructus:qualis in frõte,quod in fabulis est de Iano. Memoriæ,sicuti & manus, duæ sunt uires,apprehendere & retinere.apprehendũt facile, qui humido sunt cerebro.Est quidẽ cerebrũ omne humidũ,sed supra modũ intelligi cõuenit.ut sigillũ celeriter in humore fluido imprimitur,sed nõ diu hęret,nisi in arefacta materia:ita biliosi ad retinendũ sunt aptiores,ubi semel apprehenderũt.Temperamentũ aũt ad utrunq; est idoneũ:quod in quibus est pueris,bonitatẽ ingenij arguit, ut Quintilianus annotauit.adiuuatur eñ ingeniũ à memoria,ut & percipias facile quæ uelis:& celeriter ac fideliter reddas,quum sit opus. quæ duæ partes,ilicò,& bona fide repræsentare,illius sunt,q̃d retinere nominaui.Nam sunt qui cõtinent quidem,sed in reddẽdo quasi deposito uel tardi sunt,& diu laborãt quærẽdo, uel reddũt mala fide:nempe aut nõ integre,aut cõfuse,et perturbate.quod qui faciũt,ingenia habent inuersa atq; infelicia.Iuuenes propter calorem,& humores puriores,plus pollent memoria, quàm senes.Primùm in quod ætas inuadit, inquit Seneca,est memoria:nec ullũ senectutis certius signũ,quàm memoriam labascere. remittitur enim ætate calor, & spiritus cõdensantur. Cæterũ memorię loco,magnũ substituit Deus bonũ senibus:prudentiã,usu rerũ collectam,& iudiciũ acrius & efficacius.Nec memoriã habent omnes pariter ad omnia. sunt qui uerba,sunt qui res meminerũt facilius:ut Themistocles rerũ,Hortensius uerborũ recordatione dicuntur ualuisse. quod exemplũ positũ sit,pro toto & hominũ & rerũ genere.Nam alij curiosa,alij recta & simplicia,alij publica,alij priuata,alij uetera, alij noua,alij sua,alij aliena,alij uitia,alij uirtutes recordãtur citius & melius, ut est cuiusq; ingenij pronitas,& attẽdit ad hęc aut illa libentius. Attentio enim memoriã confirmat,ut statim dicam. Et quemadmodũ in pictura,non omnia quę expressa sunt,uel cernimus,uel animaduertimus,uel cùm quærimus ocurrũt:ita in memoria multa habemus nobis incognita,& quę nos nõ habere credimus,cùm habeamus:sicut à contrario.tum quæ habere scimus certo,multũ tamen quæsita, indagata, inuestigata non cõparent:quę si quis offerat,statim agnoscimus,ut in loquendo.Nam pleriq; linguas intelligunt auditas,quas loqui nesciunt. loquẽdo enim quærimus, audiẽdo aũt offeruntur,& recognoscimus . Memoriæ plurimũ cõfert naturalis cõtemperatio corporis, quali fuisse præditos illos credibile est, quorũ magnitudo memoriæ monumẽtis literarũ celebratur: Themistocles,Cyrus,Cyneas,Hortensius.Adiuuatur tota ratione uictus,cibis,potionibus,exercitamentis,quiete,somno moderatis, & ad facultatis illius instrumẽta accõmodis.Sunt quædã quæ peculiariter prosunt memoriæ,alia quæ obsunt,obseruata medicorũ cura, & libris consignata . Et quemadmodũ non imprimitur in aqua fluenti signũ annuli,ita neq; in memoria res cognitæ,cerebro uehemẽter agitato. quale est in pueris infantibus,propter cõtinua incremẽtia corpusculi:tum in ebrijs & ægrotis,cùm ualida uis ardoris spiritus omnes rapit secũ,cõuoluitq;. Difficile item recipiũt,qui in occipitio frigidos habẽt humores,ac proinde duros,quorũ est natura ad impresionẽ saxea : tales sunt senes,& tardi, & torpentes . Qui uerò sani sunt & integri,sed celeres habẽt spiritus,apprehendũt quidẽ citò, sed nõ adeò continent : cuius sunt generis biliosi . Lenta ingenia,inquit Aristoteles, recordationis fide ualent,acuta autẽ reminiscentia. Tenacior est memoria in tardo, sicut diuturnius sigillum in saxo aut ferro: redeunt tamen celeres facilius in recordationem . Alte descendunt in memoriam,quæ attentè sunt à primo accepta,& cum cura. quo fit,ut ingeniosissimi

ſiſsimi ſæpe homines, et bono memoriæ prolixe inſtructi ornatiq́;, nõ tam recordentur multa, quàm qui illis non ſunt pares his dotibus: quod neglectim multa uident, legunt, audiunt. Si ſe adſectus aliquis cõcitatus, primæ rei cuiuſq; memoriæ admiſcuit, recordatio eſt deinceps facilior, promptior, diuturnior: ut quæ cum maxima lætitia uel dolore ſunt in animũ ingreſſa, horum longiſsima eſt memoria. eaq; de cauſa mos eſt quarundam gentium, in ſtatuendis agrorum limitibus acriter cædere pueros qui adſunt, ut firmius & diutius recordentur illorum finium. Exercitatione & meditatione crebra magnum memoria ſumit robur. fit enim & ad accipiendum prompta, & ad plura capienda latior, & tenacior ad continẽdum: nec eſt ulla in toto animo functio, quæ perinde cultum ſui deſideret. Ingenij munia non fiunt quiete ac ceſſatione deteriora, ſæpe etiam renouantur, & præparata plus uigoris acquirunt. Memoria, ſi non exerceas, hebeſcit, ut tardior fiat indies, & ſegnior ocio ac quietudine. Obliuiſci autẽ triplici ratione dicimur: uel quum imago illa in memoria depicta eraditur prorſum ac deletur, uel quum interlita eſt atq; interrupta, uel quum quærentẽ ſubterfugit: uel quum obrupta eſt, & quaſi uelo quodam contecta, ut in morbo uel affectu cõcitato. prima eſt uera, & maximè propria obliuio: ſecunda eſt obſcuritas, ſeu litura: tertia & quarta, occultatio. quæ deprehendere eſt in tabula, cuius imaginum alia eſt deleta, alia eſt interlita uel interciſa, alia nos fallit, alia eſt operta uel exoleſcens. Obliuiſci etiã dicimur eorum, quæ à natura ipſa accepimus, quum de primis illis & naturalibus informationibus dubitamus, quæ euidentiſsimæ & certiſsimæ ueritates nuncupantur. perinde eſt enim, ac ſi eas aliquando didicerimus, naturæ inſtitutione. Prima obliuio, noua prorſum cognitione indiget: quarta detectione, ut ſanitate corporis aut animi: reliquæ duæ inſtauratione, ut ueſtigatione & quaſi gradibus ad id ueniatur, quod quęrimus, ut ab annulo in aurifabrum, ex hoc in monile reginę, hinc in bellum quod geſſit uir eius, à bello in duces, à ducibus ad eorum progenitores aut liberos, hinc ad diſciplinas quibus ſtudebãt: in quo nulla eſt ad ſiſtẽdum meta. Gradus hi per omnia argumentorum genera latè ſeſe diffundunt, à cauſa ad effectum, ab hoc ad inſtrumẽtum, à parte ad totum, ab iſto ad locum, à loco ad perſonam, à perſona ad priora eius & poſteriora, ad contraria, ſimilia: in quo diſcurſu non eſt finis. & ſunt tranſitus quidã longiſsimi, imò ſaltus: ut ex Scipione uenio in cogitationem potentiæ Turcicæ, propter uictorias eius de Aſia, in qua regnabat Antiochus: ex nomine Ciceronis uenit in recordationẽ Lactantius, qui fuit eius imitator: ex hoc de chalcographia. nam is liber dicitur formulis æneis excuſus uel primus, uel de primis. Reminiſcentia hæc uel naturalis eſt, cogitatione ultro ab alijs ad alia tranſeunte: uel uoluntaria, ſeu iuſſa, quum animus in recordationem rei alicuius conatur peruenire. Facilia ſunt ad recordationẽ ordine notata, & præſcripta: in quo genere præcipuæ ſunt mathematicæ traditiones. Verſus quoq; ad memoriæ fidelitatem conducunt, propter ordinem compoſitionis, & ſtructuram non temerè uagantem ſparſamq́;, ſed certis limitibus concluſam, ut animum non patiantur aberrare uia, ceu repagulis quibuſdam utrinq; munita & obſepta. uiciſsim temerè effuſa, uel diſſolutè congeſta, difficile eſt & capere, & continere. Quocirca & qui recordari aliqua cupiunt, diligenter attenteq; ordinem eorum animaduertunt, quæ mandant memoriæ: & artis huius magiſtri, loca quædam diſcipulis ſuis ediſcenda exhibent. Nam quæ ſimul ſunt à phantaſia comprehenſa, ſi alterutrum occurrat, ſolet ſecum alterum repræſentare: unde ſedes illę exiſtunt in artificio memoriæ, quippe ad aſpectum loci de eo uenit in mentem, quod in loco ſcimus eueniſſe, aut ſitum eſſe: quando etiam cum uoce, aut ſono aliquo quippiã contingit lętum, eodẽ ſono audito delectamur: ſi triſte, triſtamur. quod in brutis quoq; eſt annotare: quæ ſi quo ſono uocata gratũ aliquid accipiunt, rurſum ad eundẽ ſonũ facile ac libẽter accurrunt: ſin cædantur, ſonitũ eundẽ deinceps reformidãt, ex plagarum recordatione. qua in recordatione gemina illud uſu euenit, ut ex re minore ueniat nobis de maiore in mentem ſæpius, non è cõtrario. Maius uoco melius, pręſtabilius, rarius, precioſius, charius, deniq; quod nos pluris facimus. ut quoties aſpicio domũ, quæ Bruſſellæ eſt è conſpectu regiæ, uenit mihi in mentem Idiaqueus, cuius illud erat hoſpitium, & in qua nos ſæpiſsime, quantũq; per illius negocia licebat, diutiſsimè ſumus collocuti de

rebus utriq; iucundissimis: non tamē quotiescunq; Idiaqueus obuersatur animo, de ędibus illis cogito. notabilior est scilicet animo meo Idiaquei recordatio, quàm illarũ ædiũ. Eundē in modũ de sonis, de sapore, de odore. Puer quũ Valētiæ febri laborarē, & deprauato gustu cerasa edissem, multis post annis quoties id pomũ gustabā, toties non solum de febri meminerā, sed habere mihi illā uidebar. Quapropter nuda esse oportet ea loca, quæ memoriæ mouendę assignātur, ne si quid habeāt insigne, aut illustre, hoc est nobis notabile, obruāt quod eis fuerit cōmendatũ: non aliter recordatione insigne illud rapiēte, atq; in eo occupata, reliquorũ oblita, ꝙ uentriculo de multis cibis eo qui naturæ suæ maxime est congruens, alijs neglectis. Et quoniā similitudo ex multis uelut unũ reddit, facilis est & usitatus, nō memoriæ solum, sed cogitationis quoque error, ut à simili transeat ad simile. pro Gregorio sumimus Georgium, pro enthymema problema, Pindarus pro Pandarus: quæ similitudo est in uerbis ex medio, principio, fine. tum in rebus, ex eo quod in illis attentio considerat: ut Xenocratē pro Aristotele, in philosophia & disciplina Platonis: Scipionē pro Q. Fabio, in bellis Punicis: Irum pro Codro, in paupertate: Demosthenē pro Cicerone, in eloquentia: Narcissum pro Adonide, in pulchritudine: alliũ pro cepis, in odore. Eodē modo de loco, tempore, de actionibus aut qualitatibus, quorũ exempla patent latissime. Similitudo perturbat memoriā, ut oculos corporis, ne iudicium possit recte statuere de eo, quod est ad se delatum confuse. Hoc uitiũ uel in prima attentione nascitur, quod intelligentia non satis animaduertit, quæ offeruntur, ut integra ea distinctaq; posset memoriæ commendare: quo in genere sunt aliud agentes, uel in ipsa memoria, quæ parũ syncera fide custodijt: uel in secunda cōsideratione, quæ est attentio, quum perperā ea, quæ integra erant in memoria reposita, depromit: quod aliàs negligētia uel socordia quadam accidit, aliàs cōmotione animi, ut in ebrijs, iratis, metuentibus, amantibus, inuidentibus, exultantibus, & huiusmodi. Sicuti quum depositũ non tale redditur, quale traditur, in uitio est aut accipiens, aut custodiens, aut repræsentans. Perturbatur item consideratio, quũ iussæ aliquid quærere, aut depromere, obijcitur extrinsecus diuersum quid, uel alienũ. Salutauit me heri in foro Petrus Toletanus, nec satis animaduerti, nec satis memini. si quis ex me quærat, quis te in foro heri salutauit? si nihil addat, facilius respōdero, quàm si dicat, Io. Manricus'ne, an Lod. Abylensis? Si quæratur, quis fuit Socratis pater? citius occurret memoriæ, ꝙ si addatur, Num nō Democritus? magis intricat adhuc considerationē, quum res est in uicio similitudinis posita. Dum eñ consideratio aliquid scrutatur, unicũ munus arripit, in ꝗd solũ incumbit. quũ uerò aliud est obiectũ, additur occupatio refellendi eius. ita labor fit duplex: prior, reijciendi quod nō conuenit: alter, eius quod conuenit, reponendi. Distinctio temporũ reminiscentiæ, est necessaria, alioqui cōfunderentur imagines: ut in tabula, si aliæ super alias absq; interuallo depingātur. Quæ uacuo animo & tranquillo accepimus, facilius hærent in mente, suiq; uestigiũ imprimũt diuturnius ac expressius, si modò attente animũ applicamus. qua de causa quæ prima ætate uidimus atq; audiuimus, ea diutius recordamur, & integrius. est enim tunc soluta curis & cogitationibus mens. tum etiā attendimus diligenter: quippe ætate illa admiramur omnia, tanq; noua. at quæ admirationē nobis mouent, ea sollicite spectamus, alteq; in animũ descendunt: itaq; & expressius sunt in memoria depicta, facileq; occurrũt recordationi, & distincte depromuntur. Senes præterquàm ꝙ uitio ætatis difficilius capiunt ac retinēt, (spissantur enim eorũ spiritus, nec facile imagines recipiunt) occupatio quoq;, & in res uarias intentio tumultuatur intus, ut nec quietè quicq; admittat, nec quum quæritur, sinat inuenirí. Deterunt quoq; imagines in memoria insculptæ, unde recordatio existit manca, & quæ aliquid semper uideatur requirere. exciderunt enim circũstantię loci, temporis, personarũ, quod est primũ memoriæ per ætatē labascentis uitiũ. Consideratio est, quæ scrutatur ea, quæ sunt in memoria recōdita. Imagines rerum, quas memoria conseruat, in lucido spiritu sunt impressæ: qui ut est calidus & agilis, nunquam conquiescit. quā uerò illius partē attingit acies considerationis, hoc est spiritus seruiens considerationi, eam intuetur, eoq; non semper omnia recordamur, nec ea quidē ipsa quę uoluntas imperat, nam sæpe quęrimus, quę non inuenimus, quæq; postmodum

sese ultrò offerunt, etiã per quietẽ: ut quibusdã, quã solutionẽ argumenti, aut nomen rei diu multumq; uigilantes inquisierant, in somnijs reperiunt. Quædã recipit intelligentia prima illa simplex, quæ est de ijs quæ extrinsecus obueniũt per uidendi uel audiẽdi sensus, quæ non animaduersa tradit statim memoriæ. attentio uerò, uelut exurgens considerat in memoria, & intelligit interdum continuò pòst, nonnunquã longo interuallo: haud secus quàm si quis uel à somno excitaretur, uel ex alienatione mentis ad se ipsum rediret. Hi sunt uel ingenio tardi, aut animo peregrinantes, aut intenti ualde aliò, quod etiam in uisu & auditu euenit, quum sensus communis aliud agit, sicuti est antea declaratum.

DE COMPOSITA INTELLIGENTIA.

SVbstantiæ puræ, hoc est adhærẽtibus denudatæ, nulla est in animo imago, sed tantummodo adiacentiũ, quę illã conuestiũt ac operiũt. Recepta aũt prima illa imagine, ac simplici, quę est per sensuum ianuas ingressa, addit ei phantasia simulachra & formas alias ex ijs qualitatibus uel actionibus, quæ hauriuntur sensibus. Ratio uerò accedens, confert illa inter se, esse talia uel nõ talia, agere sic aut illa, uel secus. Hinc ea quæ nullis cognoscunt sensibus adiungit, quæ in schola syncategoremata nominantur, hoc est consignificantia. ideoq; hæc plura sunt & aptiora, quo magis augetur ratio: ut in uiris quàm pueris, in ingeniosis q̃ stupidis, in doctis q̃ imperitis. Phantasia nihil coniungit, aut separat per copulã, uelut hoc est tale, aut nõ est tale, sic agens aut non agens: sed sic coaceruat hoc tale non tale, hoc uel illud agens, hoc modo aut illo, uel è contrario. quod ostẽdit puerorũ et rudiũ et crassorũ hominũ sermo, qui multum cõiunctiones omittũt in loquẽdo, congerũt tantũ rerũ nomina absq; nexu. Transit ratio ab adhærentibus ad substantiã, & exculpit non iam quale sit quicq; solummodo, aut qd agat, sed quid sit aut nõ sit: quorũ aiens uocatur cõiunctio, negans aũt separatio.

RATIO.

QVę intelleximus, considerauimus, contulimus, omnia sunt parata in usum rationis: ea uerò est collationis progressio ab uno in aliud, uel à quibusdã ad aliud uel alia. Ideoq; etiã discursus nominatur, & reputatio: quod sicut in uite putantur sarmenta inutilia, ita in ratione, ut solũ utile retineatur purũ (quod dicitur) & putũ, quoad eius quidẽ pręstari possit. Nec perturbet nos, quod discursum diximus. nam interdũ ratio nõ tam cursu ingreditur, quàm salticulis per diuersa delibãdo. est enim ratio alia per suos gradus cõtinua serie discurrẽs, est alia transiliens, et medios aliquos gradus intermittens: uel ex ignorãtia recti ac congruentis progressus, uel quod illos attingere minimè existimat necessariũ. Phãtasia nullã sibi potest figurare imaginẽ, nisi ex ijs quæ prius usurpauit sensibus, siue aliqua talis sit in natura rerũ, siue ab ipsa conficta, ex una aliqua aut diuersis. Ratio autẽ tanta rapiditate uolitat per eas imagines, ut uel nullã omnino in se cõcipiat: uel adeò leuiter, ut ferè nulla esse uideatur. nihil ẽm sumit de inhærẽtibus singularib. Ideoq; aspicit procul quidẽ, abiungit se tamẽ à uisis, quantum potest efficere. nam si illis sese inuolueret atq; implicaret, haud aliter q̃ torrente raperetur, ut in ebrietate & furore: & eum ad modũ cerneret, quo quũ per conspicilla depicta & uariegata. Ideoq; magna sanitate mentis est opus, ad bene discurrendũ per ea quæ cõuenit. mens enim, quæ uisis agitata nõ ualet sese sistere, similis est ei, qui per lubricũ descendit. Opus nihilominus est ad expeditum discursum ministerio phantasiæ, si nõ dissolutæ, at solutæ tamẽ ac liberæ. Vtitur quidẽ ratio phantasmatis, nõ se illis admiscet. Sensus ergo inseruit imaginationi, hæc Phantasiæ, quæ intellectui & cõsiderationi, cõsideratio recordationi, collationi recordatio, rationi uerò collatio. Sensus est uelut umbrę aspectio, phantasia seu imaginatio imaginis, intelligẽtia corporis, ratio effectionis ac uiriũ. Est discursus quidã rationis, iussus à uolũtate, ut aliquid uel rerũ inquirat menti, uel bonũ ipsi uoluntati. Est alius ultroneus, suapte sponte procedens, ui mentis libera ac soluta, quæ quiescere nõ potest. Spontanea ratio non tam ex certis & notis principijs aggreditur opus suũ, quàm iussa: quoniã negligentius scrutatur, quid sit in quaq; re ueri & falsi, boni & mali. Notitia humana est ab ijs, quæ sensibus sunt cognita, ad ea quæ animo & mente: nẽpe à singularibus ad uniuersalia, à materialibus ad spiritalia, ab effectis ad causas, à promptis & patẽtibus ad recõdita. Deo

autem omniũ opifici atq; autori, causæ priores sunt ac notiores quàm effecta, uniuer
salia quàm rerum singula. In nobis quoq;, ut quisq; maximè uel ingenio ualet, uel re-
rum usu, uel doctrina, magis uiã naturæ, hoc est Dei, sequitur in cognoscendo & col-
ligendo: qui aũt crassiores sunt, hanc sensuũ uiã tenẽt. Discursus aũt rationis, per om-
nes locos argumẽtorum uersatur. Fit etiã uel à negatione ad affirmationẽ, ut non est
hoc, nec illud, ergo illud: qui est discursus obliquus, uel à negatione ad negationẽ, ne-
que hoc, nec illud, nec aliud, incertũ ergo quid: qui est spurius, seu νόθος. est rectus a-
lius, & legitimus, à re ad rem: ab affirmatione item ad negationẽ, hoc, ergo non illud.
Ratio data est homini ad inquirẽdum bonũ, ut id uoluntas amplectatur. bonũ bruti
apertũ est, nempe in corpore: nostrũ in mẽte occultũ. ideoq; nobis opus fuit uestiga-
tione ueri in tenebris, illi tenebras nõ habent. illorumq; extimatiua, ad bonũ tantũ &
malũ fertur: nostra aũt etiã ad uerũ & falsum. Vnde duplex existit decursus: ratio spe-
culatiua, cuius finis est ueritas: & ratio practica, cuius bonũ. prior sistit ibi, altera tran-
sit ad uoluntatẽ, et speculatrix nõ est simplex. nam est uel in ueritatibus, quę sensu aut
phantasia, aut ex ijs collectis rationibus licet cõsequi, quæ uocatur inferior: uel in ijs
quæ sunt seu altiora, seu magis abdita, quæ superior. In quîs duabus nõ æqualiter ho-
mines uel ualent, uel se exercẽt. nam ut sunt qui melius cernũt uesperi, quàm in meri-
die: sic quidã bene ratiocinãtur de ueris, nõ item de agendis. quidã uice uersa, quod agen
di ratio in experiundo uersatur, sciẽdi uerò in acie mentis: & alij in artibus manuarijs
sunt præstantes, ut ingenij uis huc uel illuc sponte naturæ inclinauit. Ratio eorũ quæ
aguntur in bono, est prudẽtia: eorũ aũt quæ exercentur in utilibus uitę huius exterio
ris, ut Aristoteli placet, est ars. Quoniã uerò certius operatur expertus, quàm sciens,
idcirco ad prudentiã uel artẽ nõ sola scientia satis est, experimentis etiã est opus, me-
moria & recordatione cõprehensus. eamq; ob causam inexperti nec probi artifices
sunt, nec prudẽtes satis: ueluti iuuenes, & qui manũ operi, quod didicerũt, nõ admo-
uere. acies enim mentis doctrina exacuitur & expolitur, uis aũt agendi atq; operandi
exercitatione. Rationis meta in cõtemplatione, est ueritas: in agendis aũt, bonum. po
sterior hæc ex collatione uerorũ & bonorũ profert iudiciũ. Collatione hac uerorũ &
bonorũ carent beluæ, ut quæ ad primũ oblatũ bonũ rapiuntur. Nostrũ porrò iudiciũ
cunctatur, atq; ambigit, & sistit, & reuocat sese. Nec est tamẽ dubitandũ, quin ut muta
animalia pronitates, & quasi regulas ad bonũ suũ quasdã à Deo acceperint, ita & ho
mo ad bonũ suũ, et propter bonũ, ad uerũ. nõ enim meliore cõditione existimandum
est fuisse procreatũ à tanto artifice, id quod deterius est, quàm id quo nihil est sub cœ
lo præstãtius. Sed menti nostræ magnas & densissimas nebulas scelus offudit. itaq;
deprauati sunt recti illi canones. Ex ignorantia multi errores nascũtur, quum ex illis
uniuersalibus ad species, et rerũ singula iudiciũ deducimus. Sed restant nihilominus
in nobis reliquiæ illius tanti boni, quæ satis testãtur, quantũ id fuerit quod amisimus,
hæc à uulgo theologorũ synteresis nominatur, quasi cõseruatio: Hieronymo est con-
scientia, Basilio naturalę iudicatoriũ, Damascenus lucẽ mentis nostræ uocat. Philoso
phi quiddã tale sunt procul intuiti, qui anticipationes tradũt, & naturales informatio
nes, quas non didicimus à magistris, uel usu: sed hausimus, & accepimus à natura, ta-
metsi alij alijs pro magnitudine ingenij plures certioresq; sunt has regulas sortiti: tum
excolũntur, elimanturq; usu, experimentis, disciplina, meditatione. Hæc mentis no-
stræ siue lux, siue censura, qua recte, qua obliquè, semper tamen ad bonum & uerum
deuergit, & fertur prona. Vnde existit approbatio uirtutũ, & improbatio uitiorum:
atq; hinc leges & præcepta morum, & intus in unoquoq; cõscientia, quę delicta ipsa
sua arguat, reprehẽdat, damnet, nisi penitus sensu humano careat, & degeneret in bru
tum. Ex his quæ diximus, difficultas explanatur, quã Plato attingit in Menone. nam
is ut colligeret cõditas esse humanas mentes, nõ rudes, sed magnis scientijs artibusq;
instructas & ornatas, illud adducit argumentum: Alioqui, inquit, non magis primis
certissimisq; assentiremur axiomatis, quàm contrarijs: nec ea quum primùm propo-
nerentur, ilicò agnosceremus: haud magis utiq;, quàm si quis seruum fugitiuũ, quem
nunquam antea uidisset, quærens, si is occurrat, agnoscat, aut apprehendat. Verùm
non habet mens nostra ante corpus eruditionem: sed quum conderetur, accepit pro-
pensiones

pensiones ad uera potius, quàm ad falsa: & ex propensione ac cõgruentia canones siue formulas, quas si disciplinarũ omniũ semina libeat nuncupare, nihil equidẽ repugno. Nam, quemadmodũ in ipsa terra semina sunt à Deo indita stirpiũ omniũ, quos ipsa ultrò quidẽ proferat, solertia tamẽ diligentiaq́ hominũ excoluntur, redduntur q́ ad usum aptiora: sic in mente uniuscuiusq́ semina sunt initia, origines artiũ, prudentiæ scientiarũ omniũ. quo fit, ut ad omnia nascamur idonei. nec ulla est ars, aut disciplina, cuius nõ specimẽ aliquod mens nostra possit edere: rude quidẽ et malignũ. sed aliquod tamen. Perficitur autẽ id, cui doctrina & exercitatio accessit: ut in stirpib. ij sunt meliores alijs, quibus agricolæ addita est manus ac industria. Et loquor de cognitione rerũ natura constantiũ. nam ea quæ sunt prorsus hominũ excogitata ingenijs, sine præceptore & doctrina nõ possunt percipi: ut lingua aliqua, Latina puta, aut Græca, aut Hispana. Ergo, quod brutæ animãtes primã illã sequuntur naturã, integrã adhuc atq́ intemeratã, non errãt in suis necessarijs: homo qui suas cõiecturas sectatur, aberrat per eas semitas, quas ipse sibi fecit, regia uia relicta. & bruta eiusdẽ speciei, eodem agunt modo: nempe eandẽ sequentes naturæ institutionẽ, & monita. homo, quia uarie iudicat, diuersissime agit, atq́ aduersissime. Hoc loco quæstio illa iure occurrit, utantur'ne bruta ratione, an discurrãt, & ignota colligãt ex notioribus? quę multos ueterum nõ tam cõclusione sui torsit, quàm tractatione. ferè enim in eam omnes discedunt sententiã, carere illa rationis bono. Plutarchus libellũ scripsit, cui fecit titulum, Quòd mutis animãtibus insit ratio: declamatorio magis stylo ac more, quàm philosophico. nõ enim ualidis ullis nititur argumentis, ac dignis schola philosophiæ, sed populari tantummodo elusione: magisq́ de probitate ac uitiositate morum cauillatur, quàm de ratione. Laurentius Valla in Dialectica, ratione præditas esse argutatur. sed in eo opere, studio cõtradicendi et arguẽdi cæcus, rapitur in multas ineptias atq́ absurditates transuersus. Alij rationabiles dixerũt esse, ex ignorãtia, quę nam res esset ratio, & quibus ornata qualitatibus: quod iam aperiamus. Si discursus est transitus alicuis ab aliquo in aliud, dubitandũ nõ est, quin discurrãt muta: sin per collationẽ à minus notis progressus ad magis nota, uel ab uno ad aliud, ex illo dependẽs aut sequẽs, manifestũ est nõ discurrere. à notis enim nõ proficiscunt ad ignota, quorũ omnia iudicia sunt de singularibus: nõ ut à generalibus ad specialia descendãt, inde ad singularia, uel ascendant rursum hinc ad illa, ad exculpendũ uerũ. Sed neq́ norũt absentia, ut ab ijs uel ad alia ueniãt absentia, uel ad præsentia, aut è cõtrario: nec alia ex alijs in eorum transitu dependẽt, aut nascuntur. nam in ijs quę cognoscũt præsentia, et singularia, manent ilicò cum approbatione uel reprobatione. Discursus aũt nõ status est, sed progresio. Itaq́ nostrũ iudicium, dum collationes cõponuntur inter se in curriculo rationis, non acquiescit, sed pendet incertũ. sed nec exordiuntur bruta ab a (ut exemplo loquar) ut inde transeãt in b, ad cognoscendũ c: nec ab a, ad b tanquã coniunctũ, & progrediens ab a. sed quia non placet a, quærunt aliud, incidunt q́ in b: ueluti quũ canis herum suum, uel feram uestigat. odoratur enim hunc hominem, uel aspicit: si odorem aspectumq́ heri referat, acquiescit in eo, etiam si non sit herus. sin secus, eo relicto confert se ad alium, inde ad alium, nullo nexu cohærentem cum priore, quoad in eum incidat, quem quærit. Accedit huc, quòd brutũ sequitur id quod uel sensu est simpliciter cognitũ, uel à phantasia copulatũ compactumq́, uel ab extimatrice stimulatum, tanquã tacito calcari naturæ. homo autẽ componit ac diuidit, et ab alijs ad alia transit, cõferens ea inter se, ex quibus aliquid pariat atq́ eliciat. Et animas brutorum orbas esse rationis, ex figura ipsa formæ, totoq́ corpore facile est colligere. Oculorum humanorum aspectus quoquò uersum circumactus intentusq́, multa nos docet: illa uerò abiecta sunt semper in terram. adde his, quòd sortita sunt etiam corpora ad artes exercendas inepta. Deus autem, quibus facultatem rei alicuius agendę attribuit, eisdem quoq́ organa adaptauit, ei actioni accommoda: uidelicet sapientissimi artificis hoc est munus. Sed nec egent animantes ratione, quæ in illis esset superuacanea. nam ad bonũ suũ impetu naturæ suæ uadũt: proq́ rationali intelligẽtia indita est illis speciatim naturalis quædã solertia ad se tuendũ, cõseruãdumq́, quę abunde sufficit. quod admirati aliqui, rationẽ nominarint: ut in ape fauorũ & mellis cõstructio, in

formica ciborũ prospectio,in araneo textura,& uenatio in cane: in equo, in simio,in elephāto,multa humanæ intelligētiæ similia.quæ si quis ideo rationē uocet,quòd ma gna sanè sunt,& admirabilia, quid obstat quo minus quæcunq; naturaliter fiunt ad-miranda,à ratione profecta esse cõfirmet? Proficiscũtur quidē illa à ratione nõ rei na turalis,sed naturæ,hoc est autoris Dei,neq; enim magnũ aliquid fieri sine ratione po test,si modò rationis nomē in diuinā illam sapientiā cõpetit. Itaq; & herbas stirpesq; omnes,& lapides plerosq;,& aquas multas,et alia quorũ mirãdos uidemus effectus, ratione esse donata arbitrabuntur. Ad hæc carere beluas quacunq; religionis specie, grande profectò est argumentũ irrationabiles esse,& mortalibus animis præditas.fru ctus enim & fons pietatis, non est in uita hac mortali positus: ergo est in altera,quæ hanc cõsequitur.Ratio porrò nostra,quæ tantũ est munus,tamq; excellēs,nõ est pro pter res tam uiles & momētaneas cõcessum,quàm eæ sunt, in quibus hominum uita uersatur,& se occupat: (quãto adhuc uiliores sunt,quibus uita traducitur mutorũ?) sed ut Deum cognoscamus,colamus,amemus, quo nihil est maius, aut præstabilius, digniusq; ratione,re omniũ excellentissima.hæc uerò est religio,cuius bruta sunt pe nitus expertia:quemadmodũ cõtrà nullus est hominũ, qui nõ religione tangatur ali-qua.Et quemadmodũ lapidi assignata nõ est uita arboris,quod & sufficeret sua essen tia torpens,et in uestigio semper immobilis:nec arbori sensus aut phantasia,quod ad uitā illā nihil esset istis opus:sic neq; mutæ animãti tributa est ratio, quoniã ad eius ui tam atq; essentiā tuendā,imaginationi adiuncta extimatio abunde magnũ esset præ-sidiũ.Iam uerò & nõ loqui illas,defectũ rationis ostendit. nam si ratione intus duce-rentur,quid illis deesset ad loquendum? Haud quidē,quòd sermo sit discrimen inter hominē & beluã essentiale,quod quibusdã placuit, non satis in quo sita esset essentia cõsiderantibus:sed nascitur ex illo discrimine,ratione scilicet,tanquam riuus è fonte. At in brutis alia alijs præstãt ingenio,acumine,prudentia.nam hoc dicet aliquis.Non sunt hæc quidē talia,sed similia:in nobis enim solis ingeniũ est & prudentia.quemad modum stirpium quosdã annotatũ est ea agere,propter quę sensu esse prędítos credi possit,& lapides nõnullos simulachrũ quoddã referũt uitę,quũ cõstet nec plantis ul lum inesse sensum,nec lapidibus excisis præsertim uitã.umbræ sunt ista,nõ uera cor-pora.Et quemadmodũ homines omnes rationis facultatē accepimus,sunt tamen in-ter nos magna in eiusmodi facultate discrimina,omnes tamē sumus rationabiles: sic beluæ naturæ doctrinã hauserũt omnes,sine ratione:sed alia alijs doctrinã hanc sorti ta sunt,uel purius uel largius,quũ sint tamē omnes irrationabiles.Hoc fecit omnipo-tens ille autor omniũ,ut serie quadã rerũ gradus inter se applicaret, quibus ad supre-ma ab imis ascēderetur,quēadmodũ in Prima philosophia docuimus.Verũ nõ esse il la ratiõis opera,hinc est intelligere,sicut Gregorius Nyssenus annotauit:qd eadē spe ciatim agũt,neq; illorũ operatiões uariãtur multitudine dissimili,sed iuxta maius aut minus:ita,ut si qua animãs paulo operetur diuersius q̃ cæterę eiusdē figurę,alteri ,ptí nus speciei adiudicetur.Accedit his,q̃d ꝑrationis discursum erigit se homo supra sen sus & phantasiã,inclusumq; sese illis teneri assequi, sicut qui clausus est in cubiculo: etsi alia nõ usurpet sensib. q̃ quæ sunt in illo,intelligit tamen multa esse extra eũ locũ. brutũ uero,haud se habet aliter q̃ infans,qui ꝑ uitrũ ceruleũ aut rubeũ intuēs,ex igno rantia unde id fiat,omnia quę cernit,existimat esse illius coloris.Sed iam ad alia tran-seamus.nã hũc locũ arbitror abũdè esse planũ factũ. Discursuũ magna est uarietas, ut sunt diuersissima in hominib. ingenia:partim ex cõstitutione ipsa naturali, partim ex doctrina,assuefactione,& huiusmodi,de quib. pòst loquemur. Sed ut summatim di-cã,est discursus quidã acutus circa rē aliquã,penetrans illius intima:est alius sagax ex paruis cõiecturis,aut ꝓcul dissitis,perueniēs quò intēdit:alius est latus,multa cõple-ctens.est enim in quibusdã tanta mentis amplitudo,ut uno uelut intuitu,cuncta cir-cumspiciãt quæ ad rē faciũt:his & phãtasia expeditissima est,& apertus memorię the saurus,& expedita cõsideratio,et recordatio integra,uigensq;.lęta enim phãtasia,aut memoria obserata,aut cõsideratio cessãs,aut recordatio imbecilla,tardũ infelicemq; discursum efficit:ut in infantibus,ægris,cõmotis,magno affectis senio. In intelligen-tia est ceu aspectus quidam eorũ quæ uidemus,uel audimus: iste est simplicissimus.
est

est alius, quũ procul quasi intuemur, quò quidq; pertineat. istud ex discursu rationis petitur in rebus ignotis, aut assuefactiõe in notis: qualis est in canibus, equis, elephãtis, qui aliquid usu, aut disciplina nostra perceperũt. Discursus finis est inuẽtio, seu cõclusio rei, siue collectio. Non assequimur autẽ quod petimus, eisdẽ de causis, quibus canis amittit ferã, quã persequitur. uel quia discursus tardus est natura, res aũt procul dissita, ut nõ habeat satis uiriũ ad perueniendũ: uel segnis est uoluntario, ut quũ nõ libet attẽdere: uel sequitur, quà nõ cõuenit, ut qui uiã nõ tenẽt, quà sit insistendũ, seu infelicitate ac tenebris ingenij, seu perturbatione aliqua temporaria, ut in affectu cõcitato, & uarijs cogitationibus, quæ obturbãt mutuo: uel quia præteruolat, ut in nimiũ acutis, et qui celerrimã habẽt phantasiã. hi enim ulterius transcurrũt, quàm ubi res est posita: ita quod oportet à tergo relinquentes, in res minime necessarias incidũt, ut ineptias, absurditates, dementias, res deniq; ab eo quod cõuenit alienissimas. oportet enim ilicò post discursum, phantasiã & scrutationẽ memoriæ sistere, ut mens quod sectata est, commode apprehendat, ne aliò rapiat eam concitatio illa uelocissima.

IVDICIVM.

IVdiciũ est censura, hoc est approbatio & improbatio rationis, discursus uidelicet & clausulæ: quod est in mente uelut amussis quædã & norma, aut ut examen in libra. Itaque dum ratio est in actione sua, quiescit iudiciũ: ea ubi functa est suo munere, exurgit censura, & iudicat primũ de cõnexione, hinc de discursu: quẽ si approbet, nõ potest reprobare clausulã. Hæc si absurda uideatur, & receptæ infixæq; prius sententiæ cõtraria, hæret iudiciũ, seq; falsum esse suspicatur. Sin aũt nihil metuit fallaciæ, transit in sententiã diuersam, ui argumẽtationis impulsum. eaq; est maxima uis, seu unica potius, quę potest menti adferri, si uerisimilis ratio ostẽdatur, ad reliquas omnes uiolentias immobili. Quòd si nõ recte esse discursum, & quà oporteat, arbitratur, cõtinet ac cohibet se, nec quoquã inclinat. quod frequẽs sapienti accidit, propter magnã uarietatẽ, & difficultates in omni probabilitate, quæ citius docti hominis & cordati cogitationi occurrũt, quàm rudis & stulti. nec malè, qui prouerbiũ finxerũt, ab stulto iudice præcipitari sententiã: pauca enim circumspicit. Et sicut ratio utitur formulis dialecticis, quæ sunt de probabilitate, ita iudiciũ ijs quæ de argumẽtatione, in quibus ob ingenij nostri tenebras sæpe fallitur. bene enim cõfici putat argumentationẽ, quæ est praua: unde in imperitis præferuidisq; ingenijs, definiendi ac pronunciãdi existit temeritas præcipitata. Non raro etiã post rectũ exactumq; discursum obijcitur attentioni cõcludendi ac iudicãdi quædã uelut nebula, qua iudiciũ hallucinatur, aliudq; pro alio sumit. quod accidit ualde biliosis, etiã exercitatis & sapientibus: atq; eò magis, si uel metu, uel iracundia, uel pudore percellantur. quocirca rectius hi de scripto disserent, quàm loquẽdo. Sunt qui ipsi apte ratiocinãtur apud semetipsos, uerũ molles ac lubrici facile se ab alijs sinũt auferri, siue ex affectione, siue qui non multũ sibi fidunt. Iudiciũ rectũ & sanũ est, quod apte circumspicit, quid ex quo nascatur, quid cuiq; sit cõsequens, quid alienũ, quid repugnans, quid congruens et consentaneũ. hoc bono nullum est maius ad disciplinas atq; artes omnes, deniq; ad uitã uniuersam. Non usu, nõ cognitione rerum multarũ & uariarũ, non acumine, nõ eruditione & scientia disciplinarum atq; artiũ, sed hoc solo distãt maxima et pręstãtissima ingenia ab infimis, aut mediæ notæ. Veritas res est menti congruens, ut bonũ uoluntati: mendaciũ autẽ, aliena atq; inimica, ut malũ uoluntati. alijs quoq; sensibus, sunt quę cõuenientiã cum eis habent, sunt quæ inconuenientiã. Itaq; si iudiciũ censeat cõclusionem esse uerã, illi se applicat, & eam complectitur tanquam sibi congruentem: quæ complexio, assensus, seu opinio, atq; existimatio dicitur. sin falsam, auersatur, quę est dissensio. Est assensus quidam firmus: hæc fides nominatur, quam Cicero in Partitionibus finit, opinionem esse firmam. est alter infirmus, quę est suspicio: ut sit hoc neutrum, nec in bonum uergẽs, nec in malum, mediũ inter assensum & dissensum, est dubitatio, seu ambiguitas. Credulitas & incredulitas magis habitũ mentis significãt, quàm actionẽ. Creduli sunt, qui cupiunt, qui metuũt, simplices, mites, beneuoli. Increduli sunt, qui rationes, causasq; cuiusq; rei non assequũtur, aut non intelligunt: qui cõtrarias habent rationes, quibus uarie distinentur: qui nollent, qui cupiunt immodice, experti res non

ita

ita esse,aut euenit.Sunt naturaliter ingenia quædam praua & maleuola,prona ad incredulitatē uniuersalem,quæ cōglutinationem omnem applicationemq́ ad alia ingenia refugiūt,nihilq́ uolunt credere,nisi quòd ipsa uel inuenerint,uel attulerint.Suspicacitas,habitus est animi in deteriorē partē,tales sunt inuidi,auari,ambitiosi,malitiosi,maleuoli,experti mala multa,damna,fraudes:uelut senes,& qui in negocijs dolosis sunt uersati,aut inter ueteratores,aut fraudulētos. Suspicio gignitur,cùm leues quidē remur esse cōiecturas,nō tamen nullas,& quæ satis sint ad mouendū: utpote quum in contrariū uel nullæ omnino sint,uel tales quas plus uirium habere existimemus q̃ diuersas. Assensus facilius in securitate elicit,quàm in cura & solicitudine.citius enim eum capias,qui nihil timet,ac proinde nec cauet. Quocirca prōptius fabellæ cōsentimus simpliciter narratæ,quàm argumētis ex præparato ad pugnam certamenq́ instructis:eoq́ ad fidē uulgo faciendā utilior est rhetorica,q̃ dialectica,uti est à nobis alio loco demonstratum.

DE INGENIO.

VNiuersam mentis nostræ uim,de qua sumus hactenus loquuti,ingenium nominari placuit,quod se instrumentorū ministerio exerit & patefacit. mens enim est in hoc corpore,sicut qui clausus in cubiculo,nō aliam habet fenestram,per quam foràs prospiciat,quàm uitream:is profectò nec alia potest,quàm quę uitrum patitur, intueri.quòd si nitidum sit ac pellucidū,clarius:sin puluere obductum ac situ,obscurius cernit.Est item sicuti sapiēs in domo stulti,nempe à sedibus sensuū:ab illis quippe ducitur.Et quemadmodum conclusus cubiculo,non ignorat obstare sibi uitrum, quo minus res clarius cernat ac apertius:ita mens nostra in corpore.quæ,tametsi ducitur à sensibus,eos tamē ipsa corrigit. Hieronymus in Iouinianū,mentem nostrā in sensibus similē facit sedenti in equo.Nusquā it sessor,quin uehatur ab equo:sed regit tamē equum.atq́ hoc est inter hominē et beluam discrimē,quod homo fulcit sensuū imbecillitatē,et crebros lapsus,fallaciamq́ illorū per rationē assequitur: brutum autem,quod rationis sit egenū,nihil horum intelligit. Hæc est mentis nostræ abductio à materia,quòd supra materiam,supraq́ ea omnia quæ sunt materię atq́ imaginationis,se sustollit.nō quod sine instrumēto materiali aliquid hic possit,dum inter concreta & corporalia uersatur,uti iam diximus.Quo fit,ut sæpenumero ab actionibus suis retardetur,cùm minus se instrumentū illius facultati obsequēs præbet.Cuperet quidem mens plerunq́ optimis ac præclarissimis cogitationibus se oblectare:sed impediunt eam organa,auertuntq́ inuitam ac repugnantē,& traducunt ab excellentibus cōtemplationibus ad lusus,ad ineptias,& res leuissimas,quibus facilia se & tractabilia exhibent instrumenta. Sed functionis rationalis organa sunt in cerebro,spiritus quidam tenuissimi & lucidissimi,quos illuc exhalat sanguis cordis.ij sunt organa intima cognitionum omnium.Qui quum frigidi sunt,à sanguine frigido circa cor euaporati,segnes existunt actiones mentis,& languidæ:unde homines fiunt hebetes ac torpentes.quod subsignificat Vergilius,quum in Georgicis dicit:

Sin has ne possim naturæ tangere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis.

Rursum cùm calidi sunt spiritus,celeres & cōcitatæ sunt actiones. hinc fit,ut cordis habitudo atq́ affectio,ad cogitationē atq́ intelligentiā nō parum cōferat. Vnde homines uel cordati nominant: uel cōtrà,excordes & uæcordes. et Corculū Nasica ille appellatus,q́ esset sapientissimus.ut cor etiam pro mēte ipsa sumai,hac eadem de causa:uelut in sacris literis,De corde ꝓdeunt cogitationes.& Deus,spectator cordiū:appellatione peculiari nūcupatur,ac ꝓpria. Et quanq́ fons atq́ origo omniū actionū animi fixa sit in corde,officina tamē est in capite.nec enim intelliget mens,aut irascetur,metuet,mœrebit,pudebit,prius q̃ spiritus illi à corde exilientes ad cerebrū peruenerint.Documento est,q́ quantūuis sanguis ferueat circa cor,nisi is ipse feruor caput attigerit,nulla exurgit animi perturbatio:ut in uiris animosis & moderatis,in quib. sanguis efferuescit in præcordijs,nullam tamen eduntiratorū significationē,quòd cerebrum nondum sit excalfactum. Sanguis & spiritus sequuntur quatuor principū qualitatum uim & naturam,prout quæq́ in commixtione inualuit:pituita humores gignit crassos,functionesq́ intelligētiæ lentas;bilis flaua,subitas & celerrimas:sanguis,moderatas. In infa-

nis &

nis & furiosis exardescũt liquores omnes, in stupidis refrigerantur, ac cõdensantur. Quo fit, ut utriq; ualentes sint corpore ac robusti, furiosi ad agendũ propter feruorẽ, qui est in actione præualidus; fatui ad patiendũ propter frigus, quod est firmæ patientiæ. Calor & humores cõtemperati, faciunt ad acumen et sanitatẽ ingenij. Cogitationes ex flaua bili cõcitatas & uagãtes, temerè sistit atra bilis, ut in id q̃d agũt, intendãt; quin etiam eadẽ bilis fusca, nempe densa materia, si accendaẽ, plus ignis calorisq; cõcipit. idcirco nõ uolitat per summã rerum faciem, ut flamma ardens in stuppa, uel paleis: sed penetrat intima, & profunda. Accenditur porrò melãcholia ex agitatione cogitationũ uel affectionũ calidarũ. Oportet aũt eam esse alijs humorib. admixtã, præcipuè flauę bili, tanq̃ frenũ, ne illa ex ingenio & natura sua instabilis, quò minimè cõuenit, sese proripiat. Nam si sola sit atra bilis relicta ex adustione humorũ omniũ, multa & obscura inuadit cerebrũ, densat atq; offuscat spiritus: unde furiosi & maniaci euadunt: tum exugitur corpus, ac debilitaẽ. quod in omni etiã cõtingit uehemẽti cogitatione, atq; intẽtione mentis. Nam in illa cerebri atq; spirituũ actione, aduocaẽ mirabili naturæ artificio à uentriculo & uitalib. calor ad caput, tanq̃ ad eam partẽ mittatur subsidio, ubi plurimũ laboratur. qua ex causa cruditas existit, noxiorumq; humorum redundãtia, & debilitas neruorum, deniq; corporis uniuersi infirmitas atq; afflictio. Quòd si subtilib. & claris spiritibus admixta sit nigra bilis, dexteritatẽ parit rationis, iudicij, prudẽtiæ, sapientiæ. hi enim descendũt altè, excuduntq; atq; inueniũt præclarè q̃ plurima. Huc pertinet Platonis dictũ illud, ex Democrito Abderita sumptum: Nullum excellẽs ingeniũ sine mania, hoc est furore, qui furuæ bilis effectus est. Quocirca uini naturã refert atra bilis, ut ex ratione corporis, in q̃d infundiẽ, actiones producat: quemadmodũ est fuse ab Aristotele in Problematis tractatũ. Sunt ergo omnia hæc mentis instrumẽta. nec aliter quàm cùm artifex instrumẽta disponit, aptatq;, nõ potest operi faciũdo intẽdere: ita et facultas rationabilis in infantia, circa liquores atque spiritus occupata penitus, nequit illas ad functiones suas cõuertere. est enim in aptatione & accõmodatione illa tanta permixtio cõfusioq; omnium, ut ratio quoq; perturbeẽ, atq; obruaẽ ipsa, quo minus exequi munus suum ualeat: ut in officina quapiam perturbata. tum motus ille atq; agitatio materiæ, nõ sinit rerũ effigies hærere in phantasia. Et quemadmodũ in infantiã non utiẽ ratio suis organis, quia nõdum sunt apta: sic neq; in decrepita senecta, quia iam desierũt esse apta, magno scilicet usu detrita & corrupta. Ex hisce humorib. atq; spiritibus, nascitur ingeniorũ nõ uarietas solũ ac diuersitas, sed aduersitas quoq; tanta, quãta est inter hominũ facies. de quo sum loquutus nõnulla in opere De tradẽdis disciplinis. Quidã habẽt uires ingenij ualidas ad laborẽ ferendũ, & insistũt operi: ut melãcholici, uel phlegmatici. Loca & tempora eiusdẽ qualitatis ad idem faciunt, cùm non omnino caloris uigorẽ frigiditas debilitauit, nec restinxit lucem obscuritas, ideoq; hi artibus manuarijs sunt apti, in quibus opus est patientia experimentorũ, & frustrationi operis non indignari, neq; ex offensione materiã de manib. abijcere. Alij leues atq; infirmas habent uires, nec diu possunt durare in opere: ut biliosi, & calidè sanguinei, tum populi feruentiũ regionũ, & alij per æstum. ualent enim impetu, nõ cõstantia. Alij refugiunt laborẽ attentionis, ex graui et crassa materia. alij ex delicijs, aut insuetudine uel desuetudine. Alij nõ patiũtur se alligari, nec quicquã possunt augere ex pręscripto, sed pro libito animi sui liberi ac soluti: magnosq; labores ipsi ultro suscipiãt facile, leuissimos autem indictos atque impositos non ferant. Celeriter currunt quidã, sed non longè, ita ut in progressu admirabiliter mutẽtur, & multo alij sint, quàm de principio. Nonnulli ut lentius, ita & longius perueniunt. Multis est crebrò cõquiescendum, recipiendusq; de integro impetus: qui facile delassantur, quibusq; caligo ob aciẽ mentis offunditur. hos enim semper uenire recentes cõuenit: ut uerecundi, meticulosi, iracundi. omnis quoq; animi affectio commota uelut nebulam offundit ingenio. Sunt quidam imperturbati, & sibi cõstantes, quibus statim uenit in mentem, quicquid est opus siue lacessendo, siue respondendo: quibus omnia sunt ad manum, & ingenium habent in numerato, sicut de Vinicio dixit Augustus. Aliqui in uno quolibet acutissimi in multis perturbantur, & tanquã obruũtur copia. Alij quócunq; intenderint rectà, perspiciũt acutè.

acriter, subtiliter: non circumferunt tamen oculos ad ea quæ ad dextrã, uel sinistram obiacent. qui acuti quidẽ sunt, sed imprudentes, & iudicio carent. Mutantur ingenia quædã in melius, ut cholericorũ, quum deferbuerũt: mutantur in peius, ut in pituitosis, quibus humore illo frigido inualescẽte, extinguitur calor. Itaq; obbrutescũt, qui in primo ætatis curriculo uidebant cordatissimi. Mutantur item ex cursu naturę suę: alias quoq; ex natura loci, uictus, ocij uel negocij. Sunt qui crebras recipiunt uarietates, ut ingenia sui dissimilia. sunt qui per longa interualla, ut in flexu ætatis, in iuuenta, in senecta, post morbum aliquem grauem. Expedit ijs, qui tenuissimos habent spiritus, incrassari à loco, uel uictus ratione: qua de causa melancholiam biliosis & sanguineis utilem diximus. Dictu mirum, esse quosdam sano ad omnia ingenio, præterquàm ad aliquod unum. ut Horatianus ille haud ignobilis Argis,

Qui se credebat miros audire tragœdos, Cætera quæ uitæ seruaret munia: & quæ sequuntur. In materia quoq; permagna est diuersitas. quorum ingeniũ altè penetrat in ima rerum, ij multũ ualent in rebus grauissimis ac solidissimis. qui uolitant per summa, sunt arguculi ac dicaculi et cauillatores nõ solidi, intuẽtur minutias quasdam minimè necessarias, quas alij negligũt: aciem habent scalpelli, nõ ensis, ut facile dissecent pilum latum, rei tamẽ duræ si admoueantur, retundunt. alij sunt disciplinis pręstantes, alij prudentia rerum agendarum, alij artibus manuarijs. Ex disciplinis autem, sunt quidam natura sua poetæ, alij ad linguas perdiscendas appositi, in reliqua eruditione reluctantes atq; infelices. Videas quosdam ad dicendum natos fictosq;, quorum orationem simplicẽ nullã arte adhibita admireris: & artificiosissimè dicunt, absque arte. horum propriæ sunt mathematicæ, illorum medicina, aliorum ius ciuile, aliorum mysteria scrutari. Hæc est distributio donorum Dei. nemo potest gloriari se accepisse omnia, nemo conqueri se accepisse nihil.

DE SERMONE.

Democritus sermonẽ aptè nominauit riuũ rationis: & Græcis eadẽ uox λόγος, & sermonẽ et rationẽ signat. sermonẽ autem et uerba nõ solùm ea uolo intelligi, quę ore proferunt, sed quæ scribunt etiam. ex uniuersa aũt mente, tanquã ex fonte fluit sermo: & simplicia uerba, ex simplici intelligẽtia, cõposita ex phãtasia. apta uerò & cõnexa ex ratione cõiungente & separãte. sermo integer ex ratione discurrente, et iudicio aptante clausulas. Quocirca animaduertere est eos, in quibus parum uiget ratio, tanq; in pueris & fatuis, omnia simplicib. atq; incõiunctis uerbis exprimere, q̃d uitiũ in linguis quoq; infantib. annotat: & quanquã ex animo profluãt uerba, non tamen eadẽ est illic cõpositio quæ in uerbis. multa enim simplicia explicãtur cõposite: multa quæ erant simpliciter foras prolata, animus nõ simpliciter accipit, sed aliquid adiũgit, et affingit, ex celeritate phãtasię coaceruãtis pingẽtisq;, multis desunt uerba: opus est longo circuitu qui hebetes sunt, phãtasiamq; habẽt impeditã, & recordationem lentã segnemq;, ægrè quę sentiũt eloquũtur. Quibus est ratio ac iudiciũ citum, sed inefficax, ij loquaces esse possunt, eloquẽtes aũt nullo modo. Eloquẽtiam uoco, absolutã expreßionẽ eorũ quæ mente cõceperis, aptis atq; accõmodis uerbis: quod positũ est in perfecta cuiusq; linguę cognitione. tum cõnexione sermonis cõgruenti, & rationibus appositis. quod est iudicij nõ solùm acutissimi, sed etiam solidi, & circumspecti. Sallust. de L. Catilina bene expreßit: Satis loquẽtiæ, sapiẽtiæ parũ. et multos uideas facũdos in narrãdo, in argumẽtis planè infantes: sicut è cõtrario. Expensio hæc eorũ quæ dicẽda sunt, & circũspectio illorũ quę adiacẽt, loci, temporis, personarum, atq; huiusmodi, tardiloquos sæpe ac pauciloquos facit magni ingenij. leues aũt & acutuli, q̃d nihil pensi habeãt quid profundãt, uerbosissimi sunt. Cogitatio dissoluta, quæ nullis rationis frenis cohibetur, ut in fatuis & insanis, loquacissimos facit. ita enim profundũt omnia, ut ueniũt in buccã. Penetratio quoq; acutissima in rerũ intima, & lata multarũ magnarumq; rerũ cogitatione cõplexio, infantia nõnunq; reddit præstantissima & clarissima ingenia: nõ enim apta inueniũt uerbs, quibus exprimãt res tantas. qui uerò de rebus istis, quæ quotidie uersantur in manibus, locuturi sunt, ijs & uerba & sensa accõmoda facile ac copiose suppetũt. Eget quoq; sermo doctrina atq; exercitatione: nec mirũ est, acutos interdũ, & multis amplisq; disciplinis homines

mines eruditos esse infantes, qui linguam parum didicerint, uel parum exercuerint. Memoria loquendi facultatem uehementer adiuuat: & qui ea pollent, facile linguas perdiscunt, loquunturq; expedite, tanquā thesauro benigne suppeditāte, quæcunq; sint opus. nec immerito peritia linguarū inter exēpla memoriæ reponitur, ut in Cleopatra Ægyptia, & Mithridate Pontico, & Themistocle Atheniensi. qua de causa melius omnes quamcunq; linguā intelligimus, quàm loquimur. In loquēdo enim quærimus, quæ proferamus: quæ sæpe nos latent, nec se diu quæsita ostendunt. in intelligendo autem, tātummodo agnoscimus oblata. exiguus porrò est hic labor, præ illo. Inuenias tamen nonnullos, qui quod loqui sciant, idem ipsum si audiant, non intelligent. scilicet cùm loquūtur, quærunt ipsi uoces per ocium, & fingunt: cùm uerò audiunt, celeritas sermonis præcurrit attentioni. quo fit, ut intellectio perturbetur. quo de genere sunt ij potissimùm, qui ex lectione didicerūt magis linguā, quàm audiendo. Vehementius autem admirere, si uideas, qui quod loqui sciant, loquētibusq; alijs facile intelligant, idem illud eos fallere, si legant. hi sunt ad attentionē segnes. qui bus loquentib. uel audientib. calor ille orationis excitat attentionem: uersis autē ad legendum, & refrigeratis, remittitur attentio, & torpet intelligentia. Sunt qui melius loquantur, quàm scribant: quod de Galba tradidit Cicero. idq; euenire ait hominib. ingeniosis quidem, sed parum doctis: qui ardore illo dicendi remisso, cùm arte non adiuuentur, impares sunt sibiipsis scribendo. docto autem homini pro feruore animi esse industriam. Sed ars tamen non multum proficit, cùm uigor ingenij languet: si cut in erudito delassato, aut ægro, aut perturbato. Alij cùm usum ab eruditis acceperint, nec satis tamen norint cur quicq; dicatur, translati ad scribendū uolunt aliquid efferre politius atq; elimatius, discedunt à recto illo usu ad prauum sermonē atq; imperitum. At quādoquidem sermo ex ratione oritur, tam naturalis est homini sermo, quàm ratio, ubicunq; enim est fons, ibi & riuus. Nullus tamen certus est ac naturalis, omnes sunt ex arte, unde distinctæ sunt linguæ, quarum tractatio alterius est speculationis. Sermo omnis uel scriptis uerbis cōstat, uel prolatis uocibus, quod etiam nomen ad scripturam quoq; accommodatur. Vox est quidem sonus quicunq;: sed aptius & peculiarius, quem animans editore ad aliquid significandum. Articulatus autem sonus & distinctus solius est hominis, ad cuius imitationem auiculas quoq; & instrumenta musica, quæ sonus edunt sine iudicio atq; intelligentia, uoces emittere dicimus. Voces in homine signa sunt animi uniuersi, & phantasiæ, & affectuum, & intelligentiæ, & uoluntatis: in belluis autem tantummodo affectionum, quemadmodum in nobis uoces inconditæ, quæq; à Grammaticis interiectiones nominantur. Admirabile est, tātā humani oris sonorum diuersitatē, tam paucis potuisse literis cōprehendi, unde confecta est uerborum, sermonis, linguarū tanta uarietas & copia.

DE DISCENDI RATIONE.

DOctrina est traditio eorum, quæ quis nouit ei qui non nouit. Disciplina est, illius traditionis acceptio: nisi quod mens accipiētis impletur, dantis uerò non exhauritur. imò communicatione augetur eruditio, sicut ignis motu atq; agitatione. Excitatur enim ingenium, & discurrit per ea quæ ad præsens negociū pertinent: ita inuenit atq; excudit multa, & quæ in mentem non ueniebāt cessanti, docenti aut differenti occurrunt, calore acuente uigorem ingenij. Idcirco nihil est ad magnā eruditionem perinde conducens, ut docere. Disciplina est duplex. altera est appositio qualitatis in animo: ut cùm lingua noua traditur, quod fit in hominum inuentis. altera est eductio ingenij, de potestate in actum. sicut in scientijs artibusq;, quarū est materia res naturalis. illarum enim omnium, sicuti antea diximus, semina sunt naturaliter menti nostræ indita, uelut stirpium ipsi terræ: ut nihil uideatur aliud docens agere, quàm quod sol, cùm ui sua profert ex seminib. germina, prodituraalioqui per se, sed nō tam feliciter, nec tam citò. Docent bruta sobolem suam, ut citius faciāt, quod per se nihilominus facerent: ut auis pullū suū uolare, felis uenari mures, ut quàm citissimè uideant eos sui similes. hoc est in sua specie perfectos. nos uerò docemus illa. ut quod uel nunquam facerent. uel aliter, faciant uti nos uolumus. neq; aliud est nostra in eis doctrina, quàm assuefactio ad nihil ferè aliud, quàm ad corporale exercēdū ali-

qd,ut loqui,currere,aut modo aliquo corpus seu corporis partē aliquā mouere. Brut tum ad sua edoctū est magisterio naturæ: nos indigemus & nostra exercitatione, & admonitione aliena,ut proferamus ꝙ est inditum. Cursus discendi est ex sensibus ad imaginationē,ab hac ad mentē:qualis est & uitę & naturę. Itaq; à simplicib.ꝑgresio fit ad cōiuncta,à singulari ad uniuersale.ꝙ est annotare in pueris, qui(ut du dū dicebam)primùm exprimūt partes separatas singularum rerum,deinceps cōiungunt & copulant. Vniuersalia etiā singulari uocāt nomine,ut fabros omnes nomine eius fabri,quē primum nouerunt:&omnes carnes,capum aut bubulam,si eam primùm nominari audierint,cùm incipiunt formare uerba.tum ex singularibus mens colligit uniuersalia,unde ad singularia rursum ex uniuersalibus reuertit. Itaque primi magistri sunt sensus,in quorum domo est cōclusa mens,è quib.princeps est uisus:qui,ut Aristoteles inquit, plurimas nobis rerum species patefacit, autorq; ad inuestigationem fuit sapientię,quēadmodum præclare scripsit Plato.nā ex aspectu nata est admiratio, ex qua animaduersio,& scrutatio,studiumq; sapiētiæ. Post cognitionē autem rerum inuentā,artesq; cōstitutas,audiendi sensus tum plura & maiora,tum celerius docet. accipimus enim breuißimo tēpore,quæ tradens parauit lōgo, nec immerito sensum hunc Aristoteles disciplinæ nominauit:quæq; animātes eo careāt, disciplinæ nō esse capaces. Quo magis miror fuisse mutum& surdum natum,qui literas didicerit.fides sit penes Rodolphū Agricolā,qui id memoriæ prodidit, & se illum uidisse affirmat. Quanq; in arctis ingenij nostri limitib. admirabilis est latitudo facultatis ac uirium. Quàm bene egit deus cum homine,ut ꝙ necessarium esset, ram in obuio ꝓposuerit. Nihil utilius quàm multa discere,nihil facilius ꝙ̃ multa audire. Ipsum quoq; ingeniū in quibusdā hominum, natura sua dextrum & felix, uel tenuißima ope extrinsecus adiutum mirifice sese extendit & dilatat, suiq; ipsius magister est atq; institutor. nec perinde à sensib. doceri, aut etiā interdum ab homine magistro potest, ut docetur à semetipso:unde sunt illi αὐτομαθεῖς. Ingenium felix habēt primū, qui rerum imagines eorum quæ loco uel tēpore cōprehenduntur,facile atq; apte cōcipiunt,quos Græci ἐυφαντασιώτοι uocāt,ut Quintilianus tradit. hi sunt ad describēdū & narrādum aptißimi,unde & argumēta facile colliguntur efficacia.tum qui uel natura sua,uel arte celeriter discurrunt, & rectè colligunr, & solerter cōiectant. in quo numero ponuntur naturales Dialectici,& potißimum qui cuiusq; rei ultimā originē dextrè inuestigāt: quales fuerunt Aristoteles & Galenus. Iam quib.nullo admonente,omnia quę opus sunt,ueniunt in mentē: quos Hesiodus in primo genere excellentiæ collocat, qualē fuisse Themistoclem tradit Thucydides. Grādia & præstantißima quocunq; in genere disciplinæ ac cognitionis ingenia sunt naturæ beneficio,quæ insito quodam uelut impetu ad res maximas præclarißimasq; impelluntur, & sortita sunt in mēte imaginem rei exactißimā,ceu canonē,ad quem & quæ ipsi & quæ alij agant in eo genere,accōmodent uelut ad normam:quo fit,ut tum sua,tum aliorum uel errata, uel rectè facta deprehendant acute,ac dijudicent. Ideas Plato formas eiusmodi nuncupauit rerum agendarum uerißima & certißima exemplaria,quæ si extrinsecus doctrina & usu adiuuentur, dictu incredibile quanta sit eiusmodi ingeniorum magnitudo & excellentia. Iuuat mirifice ad eam rē,uersari cum ijs diu & multum, legere etiā attente ac diligenter eorum monumenta,qui tantum hoc bonū sunt nacti.necesse eṁ est,ut aliquid ex asiduo illo uelut affricatu adhærescat. Accedit celeritati huic mētis & acumini,meditatio atq; usus cuiusq; disciplinę,quę illā auget magnopere.neq; eṁ tam scitur,ꝙ tacita contēplatione est acceptū,quàm ꝙ in exercitamentū usumq; trāsmittitur,in artib. actionū & externorū operum, in uirtute, in musica, eloquētia, fabrili arte, pictoria, & reliquis huiusmodi:tantoq; est profectus maior, si perseueretur in opere sine offēsione,aut indignatione animi. durandū est,& persistendū: ꝙq; hac nō successit,alia tentandū. luctari oportet cū opere,nō indignari. In scientijs aūt cōtemplationis,ꝓ meditatione atq; exercitamēto est tacita cogitatio atq; expēsio,qua altius in rei notitiā penetramus,quàm disputationib. uel altercationib. quæ plus sæpenumero obruunt iudiciū,quàm exacuunt. etiā ingenia mediocria,quę nō adeò sunt fortunis illis à natura instructa,quātumcunq; maximorū ingeniorū adiuta monimētis,
non

non tamen tãtum efficient, quãtum illa excelsa, & uelut grãdi quodam numine affla ta. deest enim illis superiorib. q maximũ est, exẽplar illud rei bene atq; excellẽter exe quendæ. Hæc quidẽ interna. Externa sunt, magister & instrumẽtum. Magistro nõ sa tis est, bene quæ profitetur scire, nisi expedite ea possit explicare, & artẽ dexterita temq; eam ad rem adiungat. q si cõtingat, breuiter in magnã eruditionẽ docilis disci pulus euadet. Docilitatẽ adiuuat diligens atiẽtio, cùm animus in eo est cunctus, q ui det, quod audit, nec alijs sese cogitationib. procul abducit. Breuiter etiã proficiunt, qui recolunt singula, & reputãt secum. Adde his, quos nõ pudet discere qua de causa superbi disciplinę uiã prauo illo affectu lare sibi interrũpunt. Magnũ profectò omnis impedimentum, dicebat Bion esse arrogantiã. Si fueris discẽdi cupidus (inquit Isocrates) eris breui eruditissimus. Adde istis illos, qui non arbitrãtur se multum in eruditione promouisse. Præclare Seneca: Puto, multos ad sapientiã potuisse peruenire, nisi se iam peruenisse credidissẽt. sistat enim necesse est, qui nihil existimat restare amplius, in quod tendat, & tanq; ad extremum pertigerit, quiescat. Sunt qui docentem præcurrunt: sunt qui sequuntur, doctrinamq; satis capiunt, & ea acquiescunt. hi sunt intelligentia præditi: nolunt tamẽ, aut nesciunt in ea perscrutari, quod discursum habent rationis lẽtum, aut uim mẽtis non in sua potestate, sed dissolutè effusęq; diuagãtem. Ex his autẽ qui præcurrunt, alij faciunt id dexterè, qui ratione ac iudicio pollẽt: ineptè alij, qui ad coniectãdum sunt inidonei. Eorum quæ traduntur ab institutore, receptaculum ac thesaurus quidã est memoria, quæ illa omnia conseruat. Superuacaneus est labor disciplinis impẽsus, nisi sit quo accepta contineas. si effluunt omnia, perinde est ac si in dolio pertuso aquã haurias, ut de filiab. Danai est in fabula. Idcirco puerilis ætas accipiẽdis quæ traduntur est appositissima, propter liberã memoriã expeditamq;, nec alijs impeditam cogitationibus & curis. grãdiores enim natu adferunt secum alios cogitatus, qui non facile uenienti doctrinæ cedunt. Huc accedit, q pueri non reputãt laborẽ sedendi, attendẽdi, legẽdi, scribendi, ediscendi, operãdi, idcirco minus delassantur: adultos uerò non parum defatigat operæ ac laboris expensio. Greci apposité, quos bene rẽ aliquã edoctus uolebãt significare, nominabãt παιδομαθεῖς, quasi à pueritia institutos. quanq; seniori in locum facultatis discendi succedit iudicium certius, & prudentia experimẽtis collecta, hoc est industria pro uiribus. Alterum præceptoris officium est, emendare ac corrigere: quod nõ est minus utile, quàm umbratilis explicatio præceptorũ. & eo magis, si corrector cur quicq; uel probet, uel reijciat, tũ norit ipse, tũ sciat tradere, & uelit diligẽter explicare. Vitamque enim damnata: pergimus, quà uidemus eũ præire, ac nos ducere. Quòd si solidi sit & exacti iudicij præceptor, plus ab emẽdatione paratur iudicij, quàm ex alijs omnib. scholæ exercitamẽtis. Collatio cuiusq;, & secũ procedẽte tẽpore, & cũ alio, ponit ob oculos quantũ simus progressi, quid acquisitũ est, quid deest. Accedũt hisce omnib. instrumenta, nõ parua utiq; artificis pars. Natura homini artificũ omniũ in hoc mũdo præstantissimo, instrumentũ externum est largita, cui nullũ potest omnino cõparari, manũ scilicet: de cuius aptitudine, cõmoditate, utilitate longũ esset differere, nec huius tractationis. ipsa etiã uerborũ uicẽ supplet: quod uidere est in mutis hominib. & ijs qui inter se sunt barbari. illos enim sine gesticulatione manuũ nõ tã facile intelligeremus. Tametsi usum tã apti, tamq; cõgruentis instrumẽti supra modũ perita solertiaq; artificis adiuuat & regit, & haud scio an artificis excellẽtia tale reddat instrumẽtum ipsum. quippe hoc quotidiana experientia facile demonstrat, quo quis polleat uel ingenio uel arte aliqua, eo paucioribus. & leuiorib. minusq; accõmodis instrumentis pulchriora atq; exactiora opera perficere. nec credere, nisi qui uiderunt, possint, quid homo sinistra manu agat, præcisa dextra: quid ipsis pedib. cùm caret manib. cibum ori admouere, scindere, suere, texere, acuente uim mẽtis necessitate, ut in cæcis & mutis. Nihil est mẽti similius, quàm oculus corporis. Eruditio est menti, quod lux oculo: & mẽs eruditionis ope speculatur, ac cogitat, & oculus ope lucis intuetur. Ac quemadmodũ splendidissima lux præstringit oculos, ferunt tamẽ illã paulatim ualidi, opprimuntur imbecilli atq; infirmi: sic eruditionẽ sustinẽt magna ingenia & solida, parua atq; inania nõ sunt ferẽdo, sed sub illa tanq; onere iniquo frãguntur, & cõci

dunt,ut oculi ad magnũ fulgorẽ cernendi uim amittũt. cùm aũt perpauci sint firmis solidisq́ ingenijs præditi, fit ut in opificijs omnib. uitæq́ artib. plurimi multũ ꝓmoueant, & celeriter: in excellẽti uerò eruditione rarissimi, leniè, prætenuiter. Ingeniũ ẽ que ipsum inferioris notę, assuetũ in fulgorẽ illũ eruditionis intẽdere adeò stupescit, ut nec scientiã ipsam cernat, nec iã ad res alias trãslatus inueniat idoneũ & cõgruens, quẽadmodum oculus magno aliquo hebetatus splẽdore. Quin & ipsi quoq; probe ac feliciter instituti, cùm subito se ad res istas uitę inferiores, quę uelut in obscuro sitę sunt, sese trãsferunt, uidẽtur cęcutire, ut qui à lucido loco derepẽte in tenebrosum ingreditur. quod multi nõ cõsiderãtes, admirãtur homines doctissimos nõ adeò esse in re publica aut familiari prudẽtes, ut imperitos, qui in illis sunt exercitati. Et cursus eruditionis lẽtus est, tardoq́ ad metã gradu ꝑuenitur: in alijs aũt uitę exercitamẽtis, plerique omnes multũ assequuntur breuissimo tẽpore, & acutiores existimantur, aptioresq́ ad omnia negocia. nimirũ studia sapiẽtiæ posita sunt in arduo, affliguntq́ ac debilitãt ingenia, quoad assueta iã respirẽt, ac recipiãt uires, cùm quidẽ sunt natura sua firma & robusta. Iam uerò reliquæ artes cognitionesq́ breuissimis sunt limitib. cõprehensæ, quos pertingere haud est sanè operosum, ita indocti felicissimè uidentur in suis negocijs uersari. Sapiẽtia lõgissimos habet fines, aut nullos potius, & diutissimè est decurrẽdum, prius quàm in tanta curriculi uastitate aliquid uidearis promouisse. Sed postquàm eruditus homo cõfirmatus, & paratis ex studio scientiarum opibus, applicat animum ad uitæ administrationem, bona utique fide, quod rari à se possunt impetrare, neq; enim tãti esse ducunt, sed cùm applicat tamẽ, lõgissimè alios omnes antecellit, ostenditq́ manifestò, quãtum inter ruditatem & peritiam intersit.

DE COGNITIONIBVS SEV NOTITIIS.

PRima ergo cognitio est illa sensuũ simplicissima, hinc reliquæ nascũtur omnes, aliæ ex alijs, & crescũt augẽturq́. quod nõ solũ in artib. disciplinisq́ experimur, ut Aristoteles in Resolutorijs docuit, sed in ipso uitæ totius cursu. Rerũ aliæ cadunt sub sensus, quæ foris sunt expositæ, seu obuię: alię sunt recõditæ; tũ ex obuijs quædã sunt præsentes, quædã absentes. Res expositas præsentes cognoscunt sensus, absentes aũt imaginatio. cõsideratio autẽ mentis opes scrutatur, & mentẽ quasi in seipsam reflectit, ut recognoscat quid cõtineat, quale quãtumq́ sit. ratio aũt ex obuijs cõcretisq́ recõditas & uocãtes corpore eruit, ex singulis rerũ generalia: quæ omnia tradit suæ intelligẽtiæ, ac deinde contẽplationi, si uacat. Et quẽadmodũ oculi corporis indigent lumine exteriore ad cernendũ: ita oculus mẽtis lumine interiore ad intelligẽdũ & cognoscendũ. Res uel sunt naturæ huius mutabilis ac tẽporariæ, uel illius immutabilis ac ꝑpetuæ. ad hæc intuẽda opus est lumine supernaturali, cuius cognitio Sapiẽtia nominat. Si est naturę huius fluxę ac instabilis, uel est in ea uariabile, ut quę de singularib. cognoscuntur: uel de uniuersalib. quidẽ, sed quæ nõ obtinẽt cõstantiã perpetuã, opinabilia nuncupãtur à M. Tullio. Eorũ claritas sit sanè uerisimilitudo, siue (ut alijs placet) opinio, uertentib. è Græco δόξαν. Vniuersalia, cuiusmodi ferè sunt, filiũ à matre diligi, huic morbo hãc aut illã herbã mederi, sic affectos animo hæc aut illa uel cupere uel aspernari, hoc habitu cœli hęc cõtingere: quę exceptiones recipiũt, & uarietatẽ. Tametsi in his magnũ est inter singularia discrimen, & qualiacunq; uniuersalia. Nã de generalib. statui possunt regulæ ac præceptiones, unde ars existat aliqua, & disciplina: de singulis, utpote infinitis, & infinitè uarijs nulla. neq; eñ est ingenij humani ea ꝑsequi, quorũ iniri numerus nõ possit. quapropter Plato in infimis formarũ meritò iubebat cõquiescere descẽdẽtes, prius quàm ad insecabilia peruenirẽt. Sed reuertamur ad ꝓpositũ. Restat tertiũ, quod est in natura mutabili ꝑpetuum & constans: qualia sunt, quę semper eadẽ atq; uniusmodi persistere animaduertimus, uelut cœlestia: & in his sublunarib. quæ naturalia sunt generi alicui, aut formæ. Huius lucẽ habemus à natura inditã, sicut prius loquebar: ex quis alia permulta colligit ratio, cuius cognitio Sciẽtia uocatur. lumẽ aũt secũdi est, lõgissimus quidã ex naturali lumine splẽdor, auctus solertia, institutione, meditatione, exercitatione. de ipsa, quæ ultrò adfert multa in primis illis naturalib. ijsq́ quę sunt primis proxima, idest quę ex principib. breuissimo atq; apertissimo tramite ducũtur: sed lõgius tamẽ progressis tenebræ

bræ obuoluuntur ilicò, nō à reb. ſed à noſtris ingenijs, quæ graui hac corporis mole onuſta, & rarditate impediūtur, uel nube aliqua intericcta perturbātur, atq; hallucinantur. Itaq; modus cognitionis luciſq; in aſſequēda ueritate, noſtrarū eſt mētiū, nō rerū. Nā ſunt qui in reb. apertiſsimis cæcutiunt, & tenebræ illis offundūtur etiā in claro meridie, uel ex ignorātia, uel ex torpedine. alij obſcuriora clarius cernūt beneficio ingenij uel naturalis uel exculti. Quo plus ergo eſt lucis, plꝰ ſciētię: quo minus, plus dubitationis. ſi nihil ſit prorſum, aut ita parū, ut ꝓ nihilo ducendū ſit, ignorātia ſe diffundit tanq; dēſa in nubila atq; illuni nocte obſcuritas, ſine ſciētia, ſine ueriſimilitudine, ſine ambiguitate. Quocirca nec ſciētia, nec ueriſimilitudo eſt erroris cauſa, ſed caligo luci admixta: quæ lux nulli cōtingit pura, obūbrante corpore: quō enim poſſet ignorātiā ſciētia parere, aut errorē peritia, aut nebulā fulgor? Nec aliter quàm mutatur luminis qualitas & uis ex obiecta mole, ut alia plus aut minus admittat claritatis: ita illuminatio mentis ex multarū rerū in uita hac quaſi obiecta, admirabiliter redditur uaria, ut diuerſiſsime homines tū colligāt, tū iudicēt, & ſtatuāt ſiue de bono, ſiue de uero. Sunt aūt hę tes, corporis cōſtitutio, ętas, ualetudo, robur, aſſuefactio, integritas, affectio præſens ex qualitatib. tēporarijs, quas gignunt alimēta loci & tēporis, tum actiones, atq; externa: tametſi hæc uariant, ꝓut cuiuſq; eſt animus, & mores. In animo affectiones omnes: in mēte tarditas, celeritas, acumē, hebetudo, doctrina, ſecta inueterata, aut certe perſuaſio quæ prior adhæſit, mores, cōſuetudo, autoritas alterius. unde tāta in ſentiēdo & ſtatuendo, & tam crebra uarietas atq; aduerſitas, non ſolum hominibus inter ſe, uerum etiam cuiq; ſecum: ut ſequens temporis punctum, prioris ſententiam decretam omnino & fixam damnet penitus, ac tollat.

DE CONTEMPLATIONE.

SEquitur poſt actionē quies Ratio eſt ueluti ſcrutatio: iudiciū, electio: cōtemplatio aūt, inſpectio quieta & tuta omniū, quæ à ratione ſunt collecta & exculpta, à iudicio aūt recepta atq; approbata. nō eſt in ea ratiocinatio ulla, in qua omnia ſūt certa iā, atq; expoſita. & qn delectatio omnis naſcitur ex ꝓportione quadā, cōgruētiaq; obiecti cū facultate, nihilq; eſt mēti cōgruentius quàm ueritas, fit ut in cōtēplatione magnæ ſint delectationes mētis noſtrę. In quo tn̄ ſpectātur ueritas & ingeniū. Nā ueritates tā ſunt gratiſsimæ, quàm certiſsimæ, maximeq; defecatæ, ꝓlatę ſimul cum ſuis originib. primiſq; cauſis. Id uerò ſi nō cōcedatur, ſecundū eſt, ut ad ueritatē quàm ꝓxime accedāt, ſimillimæq; ſint. Nemo eſt tā torpenti & abiecto in terrā animo, q non excitetur ad hāc uocē, Ego tibi huiuſce rei cauſā pateſaciā. adeò inſitū eſt à natura humanis pectorib. cauſas uelle cognoſcere: ut meritò felicē illū Poeta ꝓnunciarit, q potuit rerū cognoſcere cauſas. Ingenia uerò ſimilitudine ac ꝓportione delectātur, ſumma & pręſtātiſsima reb. excellētiſsimis, & alia deinceps, ut eſt cuiuſq; gradus uſq; ad infima & deſpicatiſsima, quæ uiliſsimis ac nugaciſsimis reb. tenētur. Voluptas hæc cōtemplationis tāta eſt generoſis mentib. quæ illā ſemel deguſtarunt, ut renunciaſſe gētiles multos reb. humanis uniuerſis ꝓpter eā ſolā, mirādum nō ſit. Hoc uel incredibile ſanè, uel abſurdū uideatur ijs, q ſpiritales illas dulcedines nunq; guſtarūt. His de cauſis beatiſsima omniū erit illa in cœlis cōtēplatio, quippe de deo, quo nihil excogitari poteſt amplius uel excellētius: tū dimota omni nebula, nō ueriſimiliter, ſed ueriſsime, certiſsima ueritate oſtēſa, cauſiſq; rerū omniū in ipſo autore perſpectis & cognitis, liberatis quoq; noſtris mentib. ab obſcuro hoc & tenebroſo carcere, cùm nulla erit amplius diſtinctio & differētia iudiciorū, ut alia alijs placeāt, idē erit omnib. iudicium. Quæ ad ſciendū tātummodo faciunt, manēt in cōtemplatione ipſa, nullū habent foris uſum: quæ uerò ad bonum de agendis ſunt, foras ſe proferunt, in quibus quæ certas fixaſq; habēt præceptiones, uel perpetuas atq; inuariabiles, uel admodū uniuerſales, arte cōtinētur. Eſt eñ ars, collectio generaliū formularū, ad uſum aliquē tendentium. quæ uerò circumſtantijs ſeu negocijs uariantur (eæ ſunt enim περιστάσεις) hoc eſt locis, temporibus, perſonis, & eiuſmodi, circumſpectionis ſunt, ſeu prudentiæ, quam multi iudicium appellant. ſed in his nominandis magno in errore uerſatur communis ſermo, de quo ſum ſæpius conqueſtus.

VOLVNTAS.

COgnitio omnis propter bonũ expetendũ est tributa, sensualis propter sensuale, mentalis propter mentale, ut cognitum bonũ expetat, expetendo autem sequatur, donec se illi adiungat, quantũ quidẽ fieri possit, & congruat. sic enim illi erit bonum, nec aliter. malum uerò, quod bono sit contrariũ, auersetur & defugiat, ne se illi applicet, quo fiat ei malũ. Facultas quæ id exequitur in brutis, appetitus est sensualis, seu uoluntas. Est igitur uolũtas, facultas seu uis animi, qua bonũ expetimus, malũ auersamur, duce ratione. nã mutæ animantes duce natura, quæ sensus extimulat. Sũt ergo in uolũtate actus duo, propẽsio seu amplexus boni, & auersio mali. orbatio est utriusq;, cùm illa ociosa neutrã in partem inclinat. Voluntas quidem ipsa domina est omniũ & imperatrix, sed per se nihil habet lucis. illuminatur à mente, hoc est à ratione ac iudicio, quę apposita est illi uelut cõsultrix ductrixq;, nõ ut regat aut torqueat sed ut dirigat, & meliorũ admoneat. Itaq; nihil uoluntas appetit, aut deuitat, nisi à ratione præmonstratũ. Quocirca actus uoluntatis à uoluntate quidem producitur, à ratione autẽ iudicatur & suadetur: atq;, ut sic dicam, à ratione gignitur, à uolũtate paritur. Magistra est igitur, & præceptrix uoluntatis ratio, nõ domina. Voluntatẽ enim humanã liberam iussit esse autor suus, & quasi sui iuris ac mancipij. obtemperat quidem illa semper rationi, sed nulli uni est alligata: sequitur autem, quamcunq; libuerit ex propositis. Liberam quidẽ animo inter actũ & orbationẽ, uelle nõ uelle, nolle nõ nolle, nõ inter duos actus cõtrarios. qñ enim uis hæc nihil potest uelle, nisi sub aliqua boni facie: nihil nolle, nisi sub mali: ostensa boni specie, nõ mali, potest quidẽ nõ uelle, sed non potest nolle, hoc est auersari & odisse. uicissim quoquè obiecta mali specie, non boni, potest nõ nolle, sed nõ potest uelle, hoc est amplecti & amare. Declaratur autem ius libertatis huius & dominij uolũtatis, multis modis. Primùm quòd libera est ante cõsultationẽ: licet enim illi referre ad mentẽ, de quo deliberet, & nõ referre. Tum in ipsa deliberatione licet uel iubere rem differri, uel in uniuersum silentium indicere, intentionemq; mentis aliorsum cõuertere: nõ aliter quàm princeps, qui cõsultari de negocio quopiã imperat, uel omitti prorsum, uel rejci. Quin etiã posteaquàm est decretũ, potest ipsa se uoluntas cohibere, nec id expetere, quod iudicatum est à cõsultore esse bonũ. Ipsa quoq; cõsultatio ex libertate est, quod nõ rapimur fixo atque immutabili naturæ impetu, uelut beluæ: sed ratio disquirit, quò sit eũdum, aut unde declinandũ: & expendit quid in quoq; uel boni insit, uel mali. Potest item uoluntas ulteriorẽ deliberationẽ indicere, & quasi amplius ꝓnunciare, ne ibi sistatur, sed inquiratur, an quicquã inueniri queat potius, & cõducibilius. Multis quoq; ꝓpositis ostensisq;, etiã si efficax & ualida ratio unum aliquod probet, ac suadeat, si quod aliud tñ faciem præ se fert boni aliquã, quãuis tenuissima potest huc sese flectere, & ex sola suspiciũcula hoc sumere, altero repudiato, in quo insit permagna boni & species & essentia. q; in rẽ magnã ei ansam præbet, ꝙ res nostræ omnes mistæ sunt bonis ac malis, tũ ex nobis ipsis, qui ex reb. diuersissimis cõstamus: multaq; sunt nobis circũspiciẽda & respiciẽda in animo, in corpore, in externis. In tãta aũt rerũ uarietate nihil uenire potest sub consultationẽ, in quo rationis uis nõ & bona & mala deprehendat, quæ suadeat, quæ dissuadeat, pro locis, temporib. personis, qualitate, & eiusmodi. Sæpe etiam ut se ostendat uolũtas esse dominam, rejcit ac spernit omnia, haud aliter quàm princeps, qui ne uideatur à quoquam regi, salutaria omnia cõsiliariorũ suorum monita excludit & respuit, fitq; (quod dicit ille in satyra) Sic uolo, sic iubeo, sit ꝓ ratione libido. Tametsi neque hoc sine boni forma. nihil enim potest uolũtas expetere, aut agere: nisi eo proposito, ꝙ ratio aliqua bonũ esse censuerit. Illud porrò statuit sibi esse in eo bonũ, quo mouet, ut potẽtiã suã & libertatẽ noscãt omnes, ꝙ princeps interdũ pluris facit, quàm cõsilia omnia præsenti rerũ statui utilia. Adolescentes etiã nõnulli, quo se liberos esse declarẽt, nec obtẽperare cuiusquã iussis, quæ uel parẽtes, uel pręceptores ꝓbè monẽt, fastidiose & contumaciter aspernantur. Hæc quidem in libertate actionis internæ, in externis quoq; patefit libertas. Nam ubi rẽ approbauit, potest nõ exequi, aut postea quàm capessiuit, cessare: nec tãtũ pręstare, quãtũ ei licet: nec tã celeriter. Bruta nihil horũ habẽt. naturalis eñ facultas agit semꝑ quãtũ, & quã

citò

citò per uires ei cõcedit. Nã ꝙ mutæ animãtes agãt fortius & celerius uno tẽpore ꝗ̃ alio, nõ est hoc ꝙ uolũtariò remittãt uires, aut intendãt: sed extimulata partim foris à qualitate loci aut tẽporis, partim intrinsecus à corporis habitudine uel animi affectu excitãt atq; exacuũt uires, & reddũt maiores ac uegetiores: ut ignis oleo iniecto, uel sufflatus, aut arida materia subdita. uel ubi repugnãtiã frigoris aut humiditatis deuicit, fit acrior. semper autẽ, ut hic ardet pro uirib. præsentibus, ita belua agit, aut patitur: quippe quæ fertur cæco & latenti quodã siue raptu, seu uectione. Quin & ex hominibus ꝗ̃ quis in beluę naturã atq; ingeniũ degenerauit, tã sine cõsultatiõe rapitur ad actiões suas pręceps. Sũt quędã animalia ad simulationẽ et dissimulationẽ à natura facta, ut uulpes, et felis quũ uenatur murẽ: quę cautio nascit̃ ex metu, ne quid patiatur aut amittat. nã in bruto, cũ ad suũ obiectũ ruẽti offertur periculũ, retardatur prior impetus ab altero cõtrario. nõ est ea cõsultatio, sed impedimentum prioris motus: ut quũ pila missa ex aduerso repellitur, uel inhibetur. tandẽ quæ ualidior est concitatio, abripit secũ obsistentẽ. In hominib. autẽ quũ affectus duo aduersi pugnãt, uehementer cõcitati, etiãsi feruore illo animi opprimitur mẽs, non est tñ nulla deliberatio. qui enim ex illis uincit, nõ sine ulla omnino uincit ratione, tametsi perexigua: sed quæ iudicio ab affectu decepto efficacissima uideatur in præsentia, dignissimaq; cui obtẽperetur. eaq; est peccantis ignorãtia: qui quod expetit, existimat esse bonum in præsenti, nõ cõsiderãs aliud esse melius etiã nũc: & futurũ bonũ, quo sperãt se malũ hoc cõpensaturũ, incertũ est. Grãde Dei munus est libertas uoluntatis, qua ille nos filios suos cõstituit, nõ seruos: & in nostra posuit manu, quales nos uellemus effingere, opitulãte illius fauore ac gratia, alioqui nihil quod ad excellentiã uirtutis attinet, inter nos & beluas distaret, si tam omnia in nobis ageret potentia quædã naturæ necessaria atq; ineuitabilis, quàm in brutis. Et uoluntatẽ nostrã mouent eadẽ illa, quæ iudiciũ cõtactu quodã. sicut qui primũ annulũ trahit in torque, & secũdũ & tertiũ trahit, ob eorũ inter se connexionẽ. Instigatur quoq; à mentib. superiorib. ut angelis & dæmonibus: à Deo autẽ potissimũ, à quo solo potest cogi, uidelicet à ꝗ uno accepit non libertatẽ modò, sed esse. quũ uerò est à ui & potestate maiore cõcitata, assurgit supra modũ naturæ ac facultatis suæ: atq; eo magis & euidẽtius, quũ à Deo ipso. editq; ea opera, quæ ipsa eadẽ, ubi facta sint, admiretur: & si uelit animaduertere, euectam se à ui superiore facile intelligat. Sunt qui humanã uoluntatẽ cœlo penitus subijciant, & astris ab illis nos impelli & cogi prorsum asserant, nedũ admoneri uel instigari: quo de genere sunt mathematici. uidelicet agunt isti, ut mos est ferè eorũ, ꝗ uni se arti alicui penitus tradiderunt, aut qui ex ea magnũ uel nomẽ uel quęstũ uenantur. uellent quæcunq; sunt in mundi uniuersitate, sub illius scientiæ materiã & limites uenire. Id uerò plerunq; nõ tã artis amore immodico, quàm sui ipsorum: ut id scire ac tenere uideãtur, quod in orbe sit nõ præcipuũ modò, uerũ etiã penè solùm. Sed profectò cœlum ut inanime, nõ aliter potest nos mouere aut impellere, ꝗ̃ per sui simile, hoc est ꝑ cõstitutionẽ corporis. Quòd si cœli naturales sunt facultates ad agẽdũ ex una facultate & causa nõ poterunt effectus existere cõtrarij. atqui sub unoquolibet sidere uoluntatẽ hominis, etsi ad hoc aut illud sollicitetur, uidemus nihilominus ad utruncunque fuerit collibitũ se applicare. quod est ualde pugnãs cũ actione naturali, quæ certum unũ aliquod effectũ necessariò producit: nec est quicquã magis à necessitate alienũ & distãs, quàm libertas. Itaq; si in cœlis ac sideribus est necessitas, in uoluntate autem sicut ostendimus libertas, apparet profectò res esse inter se diuersas admodũ & repugnantes, cœlum & humanã uoluntatẽ. Alij autẽ in Dei & præuidẽtia, & prouidentia perturbantur, quẽadmodũ cũ illarũ ueritate cõstare uolũtatis nostræ possit libertas, ut quod pręuiderit Deus futurũ, mutare uoluntas humana possit sua libertate, & Deũ uel fallere, uel mendacẽ facere. Cæterùm Dei præuidẽtia nõ magis libertatẽ mihi meã adimit, quàm aspectus tuus, dũ me aliquid agẽtẽ intueris. sed neq; prouidẽtia: quippe est præuidẽtia mẽs diuina cuncta præcognoscẽs, uel (ut aptius loquar) noscẽs pręsentia. nihil est enim illi pręteritũ aut futurũ. Prouidẽtia est uolũtas, cõsilio immẽso uniuersa gubernãs. atqui uolũtas hæc diuina, uolũtates angelicas & nostras

liberas esse iussit. Itaque quod liberè agimus, per illam agimus, idest illius præscriptione ac beneficio. Ille aūt falli posset, aut mentiri, si quid esset ei uenturū, aut transactū, ut nobis. nunc autem, cùm ei sit æternitas tota præsens, nemo sit de illius sapientia ac ueritate solicitus. In uolūtate actus sunt duo, approbatio & reprobatio, ex quib. actus exteriores proficiscūtur. Approbatio, quæ est de bono, parit executionē ad illud consequendum: reprobatio aūt, quæ de malo, uel insurrectionē ad illud superandū, uel cōtractionem & fugam ad euitandū. Multi approbant iudicio & uoluntate, sed langui da ac inerti, quæ foras nō exit: de quib. est illud Salomonis, Vult & nō uult piger. est enim uoluntatis alter actus, qui priorē illū impedit: nempe difficultas in exequēdo, quā uoluntas pro malo ducit, & illi bono quod ipsi eidē placuerat, opponit. Illud est admirationi cōplurib. quid causæ sit, cur magis uoluntas nostra erga uetita accendatur atque stimuletur, quàm erga libera, quæque permittūtur & licent. An in multis, quia uulgaria & cōmunia uō uetantur, sed rara & preciosa, idcirco prohibitione rei alicuius suspicio statim suboritur rē esse expetibilē, unde cupiditas excitatur, atque irritatur. Alij curiositate cognoscendi adducuntur: quod nō dubitant, quin sit cognitione dignū, à quo arcetur cognitio. An uerò in ijs, qui quod uetatur, quid & cuiusmodi sit, nō ignorant, desideriū solutū ac liberum remissius est, tanquā uētus in plano dissipatus: qui si cohibeatur in angustias, ilicò inualescit, & sumit uires ac impetum: ita uoluntas soluta lenta est, astricta uehementior fit & cōcitatior. Quæ in nobis naturalia sunt, non auscultant uoluntati, ut rectè ualere, aut secus: & si sunt in nostro corpore nō pauca, quorum facultates quidē à natura accipimus, actus aūt eorū ex uoluntate oriuntur. ut posse audire, loqui, comedere, naturę sunt munera: audire aūt, uel nō audire, loqui aut non loqui, comedere aut non comedere, ad libertatem referuntur. Quòd si uoluntas imperatrix est humanorum actuum, penes ipsam est bene aut male facere, uirtus & uicium, laus & uituperatio, præmium & pœna.

DE MENTE IN VNIVERSVM.

EXpositæ sunt nobis pro uirili parte nostræ actiones humanæ mētis: restat, quænam illius sit essentia inuestigare. Ipsa quidem illius essentia per se ignoratur: sed quū in hoc est à Deo cōdita, ut cum ipso ad immortalitatē beatitudinis iungatur, nihil possumus definire aptius, quàm si eius esse dicamus substātiæ, quæ & capax sit diuinitatis, & iungi cū ea possit: tā capax utique diuinitatis, ut cognitio pariat amorē: adeò aūt iungatur, ut æuo infinito sit beatissima. Dicamus ergo humanā mentē spiritū esse per quē corpus, cui est cōnexus, uiuit, aptus cognitioni dei propter amorem, atque hinc coniunctioni cū eo ad beatitudinē æternā. Nam mens nostra sicuti à summo ad imum descēdit, quod est corpus, per amorē dei autoris erga illā, qui descēsu eiusmodi cōmunicare uult suā beatitudinē & illi, & reb. omnib. quib. ipsa est applicata, atque annexa: ita ipsa rursum per cognitionē atque amorē suū erga Deū, ad originē sese suā erigit, & reuertitur. uenit à summo ad imum, rursum ab imo ad summū extollitur. Hic cursus in uita ipsa declaratur. homo enim de principio uiuit uitā stirpis, hinc beluæ, tum hominis: & cùm se magis expurgauit, erexitque supra res terrenas, fit angelus: postremo unitus deo, quasi deus quidā. Ascēsus nostri gradus sunt à materia ad sensus, ab his ad imaginationē & phantasiā, ab hac ad rationē, tū ad cōtemplationē, postremò ad amorē, descēsus cōtrarius est omnino. Nec aliter peruersus est animus, cùm affectib. cedit iudiciū, uel ratio phantasiæ: quàm corpus, si capite in terrā posito, & erectis sursum pedib. tentet ingredi. Anima in unoquoque homine una est: officia autem eius in ipsa illius essentia sunt sita. ut munia uel publica uel priuata in homine, & artes aut sciētiæ. Ideo cùm in aliquod opus est prorsum intenta atque occupata, in alia se immittere haud facile potest. ut cùm dolet, nō potest cōtemplari: si acriter quid cogitet, aut cōtēpletur, nihil cernit: cùm est acriter in intelligēdo, uel inquirēdo, uel admirādo intenta, nō iudicat, ut in rei nouitate. admiratione aūt, aut inquisitione subsidente, exurgit iudiciū: quod uidem⁹ cōtingere, sublata nouitate rei. Ideoque monumēta ingeniorū uetera, quę ętatē pertulerūt, hoc est multorū iudicia & cēsuras, iure pręponunt recentib. in quis nouitas obstat iudicio. Tū & illi meritò sunt in admiratione, qui pariter se in multa ingenij opera eodē tēpore potuerūt impēdere, ut Cæsar Dictator: &

qui

qui intentionẽ ab ijs quæ exterius incurrunt,ad intimas cogitationes possunt reuocare, ut solitum se facere in balneo & theatro scribit Seneca, & de Plotino Porphyrius,circa negotia uitæ communis.Tum qui dolent aut laborant,si intentionem animi à præsentis molestiæ cogitatione auocent,minus eam sentient. Omnis autẽ animæ intenta & uehemens exercitatio, debilitat instrumẽta: quod est ei cum cæteris opificibus cõmune.ita uidemus oculum defixẽ intuendo,et aurẽ intẽtẽ audiẽdo defatigari; atq; eo magis,quum est dura atq; impenetrabilis materia, queãdmodũ scriptio in charta scabra retundit pennã,& scissio nodi in ligno cultellũ uel cuneũ.Quocirca nõ excellẽs sensile corrũpit sensum,ut placet Peripateticis: sed difficile, & superans uim sensorij.eodẽ modo in intellectionib.quæ à reb.arduis fatiscunt, & hebescunt:sicut oculus fulgore spectãdo.Et quoniã mens nostra est actus, quiescere omnino ab actione sua nequit,nisi potestate ualidè renitẽte, hoc est oppositio obice in instrumẽtis:uel ut quũ à mole obruitur in locis maternis,à crapula in ebrietate, ab inimicis uaporib.in attonitione:quæ omnia,& similia,uiolenta sunt,naturæq; illius repugnantia.unde quum emergit,cessante potestatis uiolẽtia, statim reducit se in actũ suum:neq; eã ad rem externæ ullius opis indiget,sed solùm impedimẽto submouendo,quòd si sit sublatum,nõ potest mens ullo pacto ociari: necesse est aliquid meditetur,& secum uoluat.eamq; illius motionẽ,si quis conetur sistere (ut sunt qui uolunt nihil prorsum cogitare)perinde fecerit,ac si cohibere uelit ignẽ, ne ardeat, cõceptus in apta materia:alterutrum profectò sequetur, aut ut ignẽ extinguat, aut ut uis ignis ualidior ac uiolentior erũpat in obicẽ,sic uel corrumpetur uita tam uiolenta contentione,uel pro una cogitatione,quam uelis opprimere,magna cogitationum & uisorum perturbatio coorietur,hoc est planè amentia.

DE SOMNO.

POst actionẽ dicamus de quiete,hoc est somno,qui est requies ac cessatio,non animi utiq; uniuersi,sed tantũmodo sensuum:ea uerò animãtium est propria. Annotamus enim,animãtes oẽs aliquãdo uti sensib.aliquãdo ab eo munere cessare omnino,quasiq; feriari:hoc somnũ appellamus,illud uigiliã. Sõnus uidetur concessus à natura,quoniã actioni sensuum finitæ quiete aliqua est opus.egẽt itaq; somni animãtes oẽs:& quia egẽt, habent quoq; nam benigna est in necessarijs natura.Sed in alijs quies hæc breuior est,in alijs lõgior.Ex euaporatione alimenti nascitur somnus. Incrassantur enim qui sunt circum neruos spiritus,ut sensuum impediatur functio.Solutio sensuum est uigilia,somnus alligatio. Ascendit uapor hic ad cerebrum, ibi nactus humidã & frigidã materiã,humectatur magis, & densatur, unde nubis in morẽ defunditur per totũ corpus. Ideoq; animal dormiẽs, impos sui cõsternitur:q; neruis cõsopitis,quorũ est origo in cerebro,sensus & mẽbra omnia officio suo nõ funguntur.cerebro autẽ degrauato,crebra fit in dormitatiõe mutatio. Anteriorẽ capitis partem,quæ est humectatior,plurimum inuadit somnus. unde & in oculis potissimum apparet,qui in somno omnib.clauduntur animantib. præterquàm lepori, & hominum nõnullis.in lepore timori asscribitur,quod obdormiscẽs nõ audet oculos claudere:ita deinde dormienti iã obrigescere.tum humore musculos genarũ premẽte,fit ad eum depellẽdum oscitatio.Sensum etiã cõmunẽ, qui in anteriore capitis portione situs est,obruit atq; opprimit somnus.Non est itaq; somnus attonitio, uel stupefactio animalis,ut in deliquio animi uel morbo:sed quies sensuum externorũ, ex euaporatiõe alimẽti in uẽtriculo bulliẽtis cerebro deuincto atq; impedito.in somno sensoria tantùm quiescit placidè:in attonitione autẽ, uel deliquio,animus & mens ipsa uiolẽtè opprimitur. Reficitur corpus somno,tanquã stirps salubri quadã irroratiõe. in uigilia nanq; extenuantur agendo spiritus,reuocantur introrsus per somnum, refrigeranturq;,unde est conspissatio.atque eo modo reparantur iterum labori uigiliç. Qua de causa dormientes frigent magis exterius, & in extremis corporis partibus, quàm uigilantes.Ad hæc crassa & frigida,somnifera sunt:crassa quidem ex se,frigida uerò propter crassitiem ac densitatem. Quies & solitudo, & silentium, inuitant somnum. tunc enim bilis conquiescit,& humores refrigerantur. Optimáque est in somno concoctio, quoniam recipit se introrsus calor,quemadmodum in hyeme: & uegetatrix animæ facultas,melius munus suũ exercet per quietẽ,quàm in uigilia.nõ

enim

enim dormiens actionibus sensuum auocatur, & delassatur. Itaq; animæ facultates uniuersæ, nutrienti cõcedunt. Elegãter Plinius Secundus somnũ esse dixit, animi in mediũ sui recessum. Obrepit itẽ somnus ex defatigatiõe, q̃niã fessi neruus statim cedũt sopienti humori: ad hæc, quia plus est frigoris attenuato per exercitamenta & consumpto calore. quod ad animi quoq; defatigationẽ potest transferri. ut in studijs, in mœrore, post metum. idq; euenit propter laborẽ & delassationẽ corporis, in illis animi concitationibus. Quòd si exiccatum atq; incẽsum sit corpus, nõ tam facile obdormiscit, sicut in morbis, quocirca infantes multũ somno indulgent: senes uerò non itẽ, quanquã frigidis humoribus infestantur, quia deest illic calor, qui humores illos feruefaciat ad euaporationẽ atq; irrorationẽ. Qua de causa biliosi homines, si abunde humiditas suppetat, somnolenti sunt. scilicet multa est euaporatio ex multo humore cui ualidus est ignis subiectus. Nec aliud perinde biliosos reficit, ut somnus: quẽadmodũ de Alexandro Macedone perhibent. Rationẽ qualitatũ corporis sequuntur qualitates loci ac tẽporis: ut pluuio tẽpore longior est somnus, itẽ in humidis regionib. & postquã fumus largius inuitatus. Excitatio à somno uel est à nobis ipsis intrinsecus, uel foris incurrit. Expergiscimur nostra spõte, resoluto uapore tanquã uinculo, adeò ut liberũ relinquatur cerebrũ ad actiones suas: tum pungimur, atq; excitamur uel dolore corporis, aut inquietudine morbi cuiuspiã, uel animi agitationibus, uelut metu, aut cupiditate. Sed quæ affectiones calidæ sunt, citius adimunt somnũ, ut ira, amor, cupiditas: q̃ frigidæ, cuiusmodi sunt metus & mœror. nã sæpenumero ex metu aut tristitia delassati obdormiscimus. quale est illud in Euangelio: Quum uenisset ad discipulos suos, reperit eos dormiẽtes pꝛę mœstitia. Metus tamen uim adfert somno, qualisq; manũ illi inijcit, subinde illud interrũpens cura ac solicitudine. Foris autem cõtingunt motus, strepitus, punctiones, uellicationes, plagæ. hæc enim omnia densitatem humoris disrarant. Sed nisi sit euaporatio ad certum quendã modũ discussa, nõ cessat dormituritio, id est lucta somni cum actionibus sensuum. Non potest quidẽ tolli omnino ea effumigatio, quæ à uentriculo ascendit ad caput: sed eius densitas ad certum aliquẽ modũ efficit somnũ, subtilitas uigiliã, hoc est solutionẽ sensuũ. Et uariatur hoc autẽ pro qualitate & cõstitutione corporum, ut alijs alio sit necessaria. uoluntas quoq; renitens, aliquò usq; potest somnum cohibere at impedire. Somnus est animali propter uigiliã tributus, ut mox nauiter uigilet, promptiusq; & alacrius uitæ munia capessat. Vita enim, ut ille dixit, uigilia est: somnus autẽ, imago quędam mortis, uel interliminium uitæ mortisq;: ut qui dormit, nec dici possit mortuus, nec uideatur uiuere. Hac de causa Dominus noster, & Apostolus eius Paulus, quos reliqui mortuos ipsi dormientes nominant: quod aliquando expergiscendi sint, & surrecturi ad uitam.

DE SOMNIO.

Dormiente corpore non consopitur animus, cuius facultates omnes interiores continẽter sua ministeria obeunt: eaq; actio Somniũ nominatur. est enim somniũ, actus animi interior, corpore à somno occupato. Aristoteli non placet, quicquid animo per quietẽ obuersetur, nominari somniũ, sed tantũmodo phantasmata. Ea uerò mihi uidetur esse quæstio de uerbo, quę scrutantẽ naturas rerũ nõ debet torquere. multo facilius est ac prõptius, ut quicquid animo mẽtiq; p quietẽ obuersetur, ad rationẽ somniorũ referatur. Sõniãt ea omnia, in quib. est sensus interior, q rerũ simulachra possit p quietẽ intueri, quæ res sensib. sunt per uigiliã obuersatæ. Itaq; somniant animãtes penè oẽs: quoniã phãtasia nõ cessat. Nec in homine mẽs dormit, multo minus q̃ animus in mutis. quiete enim cõpositi, multa & inquirunt, & scrutãtur, & colligunt, & solutiones illis quæstionũ occurrunt, quæ uigilãtes fallebãt. & qui uigiles sunt indiserti, ijs nox & quies facũdiã largit. Sed qa phãtasia est per id tẽporis à cẽsura ratiõis soluta, haurit ex memoria, sine modo ac ordine. inde existunt tã multa in quiete stulta, absurda, male cohærẽtia, sicut in morbo q caput inuasit. Sõnia declarant manifestò, esse intus aliqͥd aliud à corpore, et ab anima uegetatrice, & sensorijs corporis, q res absẽtes sentiat, & cognoscat, quasiq; uideat atq; audiat. In spiritib. cerebri nascũtur uisa, q spiritus à corde ueluti à fõte suppeditãtur capiti. Itaq; & illorũ spirituũ, & uaporũ unde spirit⁹ temꝑãtur, qualitatẽ sępenumero referũt sõnia eorũ potissimũ,

quí in ea uía occurrunt ſpiritui aſcendenti,nempe in gutture,aut pectore,aut quo a-
lio loco.quumq; halitus craſſi ſenſorium commune per quietem occupent,non po-
teſt id de ſenſilibus rectè iudicare, nec de ſenſuum actionibus . Eoq; quũ quid ineſt
in gutture humidæ pituitæ,uiſa obuerſantur de aqua:quum quid ſanguinis , de ſan-
guine:ſi atræ bilis,de rebus triſtibus:ſin flauę,de rixis & litibus.ideoq; de huiuſmodi
liquorib.medici ex ægrorum ſomnijs recte iudicãt.Fit etiã nonnunquã,ut ſucceden
tibus inuicem liquorib.contrarijs,de rebus quoq; cõtrarijs eodem ſomno uiſa imagi
nemur.Eadem prauitate de officijs corporalium ſenſuum communis ſenſus iudicat.
nam ſi exiguum audiamus ſonitum,ingentes eſſe fragores remur:ſi caleſcimus,inflã
mari atq; ardere,ſi quid relictum ſit humoris in gula uel arteria,natare in ingẽti flumi
ne,atq; etiã demergi:ſicut quę per nebulã cernuntur,aut uitrum denſum,apparẽt ma
iora.Et quia motum cordis ſequitur corpus,ſi uapore aliquo ſuſtollatur cor,aſcende
re nos ſomniamus:& quidẽ uel ſcalas uel collem arduum atq; infeſtum,cùm uapor
ille extenuatur,& ſenſim cor ſubſidit,deſcendere:cùm ſubitò euaneſcit,& celeri mo
tu in locum ſuum redit cor,cadere ac ruere per præceps,& arripimus uel toralia uel
ceruical.ſin humore multo ac denſo cor occupetur,angimur,et magnum pondus ſu
pra pectus uidemur nobis ægrè ſuſtinere : unde multis grauia in ualetudine incom-
moda,nunquam etiam mors.Quòd ſi cum difficultate humor reſoluatur , aut com-
moueatur,uidemur nobis conari currere,aut aſcendere:detineri tamen atq; impedi-
ri magna aduerſa ui. Somniamus crebrò quæ eodem die uel egimus uel uidimus:
quod ideo contingit,uel quia recens eſt phantaſia & libera, nec alijs imaginibus di-
ſtricta,uelut in pueris:uel quia eiuſmodi cogitatione occupati, tradimus nos quieti,
quæ ſe ſtatim ſpiritui cõſiderationis offert,in illoq; ſeſe imprimit.quod etiam uſu ue
nit in ijs uiſis,quę ualidior uis aliqua altè impreſſit,uelut crebra & cõtinua cogitatio
uel affectus quiſpiã concitatus,aut diuturnus:ut metus,amor,cupiditas,ira, inuiden
tia.ea enim phantaſia ſpiritum ſenſus communis attentioniſq; celeriter arripit , co-
gitq; ſibi uni dare operã,cæteris omiſſis. quod uſu amantibus euenit & ijs omnibus,
in quos dominatur perturbatio animi aliqua uehemens.Sunt nonnullis ſomnia fra-
cta & perturbata,alijs integra & ſedata,alijs terribilia,alijs iucunda. Pura & ſyncera
exiſtunt ſimulachra,quũ ſanguis eſt à ſordidis humoribus defecatior : ſicuti ſub au-
roram,peracta cõcoctione in nocte.eaq; de cauſa priſci Philoſophi ea uiſa pro uerio
ribus habebant.Poſſunt quidẽ illa integriora eſſe,& magis cõpoſita deſcriptaq;:ue-
riora tamẽ non ideo erunt, haud aliter quàm ex fabellis fictis alia eſt alia elegãtior &
ordinatior,quũ nulla ſit uera.Si ſit uapor tenuior & temperatior, fit ſomni curſus ma
gis integer & cõtinuatus:placide enim fertur phantaſia,ueluti lenis fluuiolus. ſin ef-
fumigatio ſit præferuida,rapitur phantaſia,diſcurritq; immodica celeritate per phan
taſmata in modũ rotæ cõcitatiſſimæ.magna tum conſequitur permixtio & confuſio
temporũ,locorũ,perſonarũ:Romã cum Lutetia miſcemus,Cęſarẽ & Pompeiũ pro-
ducimus in hæc tẽpora , idẽ homo rex eſt & ſeruus , cõponimus & diſiungimus ab-
ſurdiſſima,incredibilia,impoſſibilia.quæ inſomnia perturbata ſunt, &(quoniã à tan-
ta cõfuſione nõ ſolùm cogitatio atq; intelligẽtia, ſed phantaſia quoq; ipſa abhorret)
moleſtiſſima:et auerſamur ſomnũ,ne in eiuſmodi uiſa recidamus,qualia ſolẽt in mor
bo aut dolore corporis,aut motu animi cõcitato et graui cõtingere deniq; quoties ce
rebrũ eſt male affectũ.Reflectiĩ in ſe nõnunquã ſomniũ,& nos uel ſomniare , uel nõ
ſomniare reputamus. ꝙ euenit ferè uel in lętis admodũ,cũ timemus ne ſit inane ſpe-
ctrum:uel in ualde triſtibus,quũ uellemus falſum id eſſe.Et quẽadmodũ phãtaſias ui
gilãtium ſequuntur imagines ſomni,ita è contrario:uelut in pueris,& ægrotantib.&
male affectis.qui territi ſimulachris ſomniorũ,eadẽ ſe expergefacti credunt aſpicere:
itaq; clamant,& fugiunt,& ſe occultant.Eſt dormitatio medium quiddam inter ſom
num & uigiliam , in qua uidemur nobis ſomniare , quæ reuera aſpicimus uel audi-
mus,licet tenuiter ac malignè:eodemq; modo in alijs ſenſibus, ut uocem loquentis,
uel candelã ardentẽ,uel motum deambulãtis in cubiculo, uel tãgere rem aliquã aſpe
rã,aut læuẽ.id fit,cùm nõdũ ſenſus cõmunis eſt omnino cõſopitus . Et ex eadẽ cauſa
cùm dormientes ſtertimus,ſi paululum ſe cõmunis ſenſus explicarit, percipit quidẽ
ſenſile:

sensile:sed quia non omnino liber,prauè de eo statuit.censet enim sonũ illum esse tubas,aut buccinas,aut clamores,deniq; immanes aliquos strepitus.Sæpe etiã uidetur sibi loquẽtem aliquẽ audire,nec satis uoces discernere aut intelligere.Literas quoq; imaginamur nos legere,quas non bene distinguimus:in quo laboramus,& male afficimur.conatib.enim nihil succedit.Id uerò inde fit q; phãtasia non sumit ex memoria notiones satis impressas ac cõsignatas,uel memoria non suppeditante,uel phantasia lente nimis accipiẽte,ac maligne.Vicissim etiã existimamus nos exteriorib.usurpare sensib.quç obseruani considerationi iam dormientib.Ex uisis nocturnis alia se ita imprimunt memoriæ,facile ut recordemur experrecti:alia leuiter, sed quorũ possimus reminisci:alia tenuiter adeò,ut memoria aboleatur prorsum,uelut in ægris & ebrijs. Accidere etiam potest tanta uaporum atq; spirituum incrassatio & perturbatio,ut nihil somnietur.uinciuntur enim instrumenta officinæ animalis, sicut in magna alluuione ebrietatia;& in infante,uel recentissimè edito,uel(si hoe quibusdã non probatur) certe in utero.Gentes quasdã tradunt orbis descriptores, nocturna uisa non habere.Homines noui,qui se affirmarent nunquam somniasse,nec crederent somniare alios,sed animi gratia id confingere ac referre, ut fabellam ad oblectationem narrantis & audientis:quod euenit,quia quæ per quietem offeruntur animo, non adeò infiguntur memoriæ,recordari ut possint expergefacti.ciua uerò duæ sunt causæ, uel duricies spirituum,quæ non recipit: uel fluor qui non retinet, ut signum nec in saxo imprimitur,nec in aqua.De prænotione somniorũ magna est & uetus quæstio,quæ etiamnum meticulosos animos, & de futuris anxios multum torquet,an sit in somnijs ad res euenturas ueritas aliqua,an ex coniectatione illorum quæ quiete cõpositi uidimus, quæ euentura sint possimus prænoscere. Multa sunt iam olim utranq; in partem disputata,de re nec difficili admodum,nec obscura.Id de quo dubitatur, nõ simplicem habet sensum.nam intelligi potest,uel ut somnia sint signa, uel ut sint causæ præsentium rerum,præteritarum,uenturarum, quemadmodũ de astris quæritur. Somnia causaa non esse,indubitatum est: signa uerò sunt uaporum humorumq;, ut dixi,tanquã affecta suarum eausarum,nec ullius rei alterius utiq; naturaliter.Omnia enim in natura metas suas habent defixas, ad quas tendunt,siue recta insistant, siue oblique.Non sunt autem animantibua tributa à natura somnia,ut per illa retegantur nobis,quæ occulta sunt & abstrusa:sed somniamus, quia uis animi aptum organum nacta,etiã corpore quiescente nescit quiescere. At exeunt tamen insomnia nonnunquam uera.fortuito id quidem certe,& per adiacens, non per naturalem eorum qualitatẽ:quemadmodum affectu territi uel illicefacti somniamus de periculis, quæ urgent:aut de bonis,quæ aduentant.tum ubi uehemẽs est animi intentio, inq; aliquod unum,quod facere destinauimus,incumbens,id uersatur in cogitatione dormientis. Postremò,sicut Aristoteles rectè dicit,quum quotidie tam multa,tam uarie somniemus,mirandum non est,incidere nos aliquando in id quod futurum est, aut fuit, sed nobis incognitum,ut qui crebrò iaculatur,collimet aliquando necesse est,etiã si artis illius inscientissimus.Immittuntur quandoq; à mente superiore somnia, eadem arte & ui, qua mouetur ab eis phantasia. Quæ somnia cœlitus ueniunt, hoc est à sanctis mentibus,pertinent ad nos de magno aliquo bono cõmonefaciendos, seu publico, seu priuato cuiusmodi leguntur in Sacris literis somnia Pharaonis,Nabucodonosoris,Iosephi.Nec malè apud Homerũ Nestor iubet animaduerti diligenter, & experiendi somnium Agamemnonis,qui imperator esset exercitus Græcorum:aliorum uerò non esset tam curanda sõmnia. A dæmone ingeruntur uisa, fallendi gratia, de rebus aut flagitiosis,aut uanis & superfluis:ut nullũ sit signum euidentius,esse à noxia mente,quæ nobis per eiusmodi illecebras ludificatur.Ex fine censeri potest somniũ, unde sit:tametsi naturale est plerunq;, quod nos affectui aut temerariæ persuasioni indulgentes,uel cœleste,uel hostile esse suspicamur.

HABITVS.

EX facultatibus nascuntur actiones.quo fit,ut ad omnia quæ agit anima, facultates acceperit naturæ dono.Sed sunt tñ actus quidã,qui statim sequuntur naturã potentiæ cùm ea iam opportunitate sua quasi maturuit, factaq; est sui cõpos.suntq;

actus illi, nō minus q̃ facultates ipsæ, naturales: ut audire ac uidere, quū ij sensus absoluti sunt à natura, ut in puero postquā est natus, & in catulo canis post nonū diē ab ortu. His actionib. nihil est opus meditatione aut exercitatiōe aliqua, ut rectè exeāt: sed uigore maturo iam, & bene affecto. ipsa enim natura magistra est magna & efficax. Sunt autē actus alij, qui usu indigent, & exercitamētis, quo prōpte & rectè edantur: ex quo usu nascitur assuefactio, in qua insunt & facilitas ad agendū, & pronitas. uocaturq; Græco uerbo ἕξις, à nostris ad uerbū trāsferentib. habitus seu habitio: quæ est pronitas ad similes edēdos actus ijs, ex quib. est genita. Nec ad actiones solas pertinet hæc assuefactio, sed ad passiones quoq;, quæ etiā quodāmodo actiones sunt in facultatib. animalis, ut quæ patiēdo uim suā exercēt: quocirca actionē pro utroq; usurpabimus. Fit porrò interdū, ut genus actiōis naturale sit: species uerò uel adiectū, aut circunstantia sit exercitationis. uelut sensus quidē naturę spōte accepimus, uidere, audire, gustare, olfacere, tāgere: at posse facile perferre species absurdas, fœdas, formidolosas, sonitus absonos, horribiles, sapores acidos, amaros, & alia huiusmodi, in cōsuetudinis partes cedit. Ex hac consuefactione, pronitas & facilitas est in opifice, aptatio autē in instrumento. queādmodū exercitatione fit faber aut pictor prōptior ac peritior, organū autē habilius, uelut manus: interdū quoq; externū instrumētum, nisi quū ex relistētia materia deteritur, ut penicillus, ascia, serra, dolabra. sic habitus in animo, & illū doctiorē reddit, & spiritus aptiores ad exercitamēta eadē: qui tn̄ immo dico quādoq; usu deterūtur, ac proinde deprauātur. Trahit ad se cōsuetudo hæc animū, in quo inhæsit, quæ pronitas nuncupatur: ita ut quū est habitio lōgo usu cōfirmata, uires propèmodū obtineat naturæ. eò enim ferimur nō ultrò solùm, sed libēter, & familiaria fiunt nobis iucunda. nec solùm in his quæ agimus, sed in illis etiā quæ patimur, quæq; sunt ingenio nostro inimica, cōsuetudo minuit molestiæ ac laboris sensum: ut morbus & dolor leuiores sunt à familiaritate. Idcirco sapienter, qui præcepit deligendā esse optimā uitæ rationē, eam cōsuefactione futurā suauē. & Plato nō parum ait referre, queādmodū quisq; iam inde à puero sit formatus atq; assuefactus. Radicatio hæc habitus data est animo nostro, ut alia omnia, ad bonū ipsius. Nam quod bene & ut cōuenit agere, usu & exercitatione esset parandū, nisi cōtinuatio & tēpus cōfirmaret facultatē, quo liberius deinceps atq; expeditius posset, aptius sciret, libentius uellet eundē in modū operari, frustra esset labor omnis susceptus, & animus noster ad prçclaras suas actiones semper ueniret rudis, nec quicquā excellenter ageret, quod nihil esset illi tēpore profectū. hæc quidē in his quæ nos agimus uoluntario: at in ijs quæ inuiti patimur, quàm misera esset uitæ cōditio, si inter tot aspera & acerba positi, nihil adferret leuamēti assuefactio. Habitus ut creuit, cōfirmatusq; est tēpore, ita tempore quoq; minuitur, desuetudine, uel aliqua ingenti uiolentia perrūpēte: uel intrinsecus, ut ueneno, aut morbo: uel extrinsecus, ut plaga, aut uulnere. queādmodum ferunt quosdā literarū cognitionē ex ægrotatione amisisse, alios ex ictu saxi uel baculi: quæ uidentur mihi instrumenti habitū afficere magis, quàm artificis. Nam hi quibus talia accidunt, cōualescunt postea, & ad pristinā peritiam reuertuntur. quod non fieret, si impressa sibi ab assuetudine uestigia artifex ipse amisisset.

DE SENECTVTE.

ANimę corpus subiturę aptat materiā Natura in formā mēbrorū. iā uerò ingressæ paulatim accōmodat interna instrumēta, quousq; ad perfectionē eā perducat utiq;, quam materiæ qualitas & cōstitutio possit recipere, ac sustinere. Hęc autem instrumēta ad summū sui iā ꝑducta, deterūtur usu ipso, & relabuntur paulatim in torpedinē prioris molis: postremò corrūpuntur penitus, ac intereunt. Aptatio mēbrorum fit in utero, accōmodatio uerò spirituū ac humorū in infantia. Iuuētus est uelut uigor quidā, et usus ꝑfectionis organorū: senectus est detrimētū: corruptio uerò atq; inhabilitas instrumētorū, mors. hæc quidē, sed naturali cursu, sine uiolentia. Nec male, qui hominis ætatē & diei & anno assimilarunt, ut pueritia sit tēpus matutinum & uer, iuuentus meridies & æstas, senectus serū & autumnus, mors autē hyems et nox. Calor pręcipuū est uitæ siue adminiculū, siue instrumentū. is in infantia sensim accipit uires ac robur, cōsumenda humoris redūdātia, quā infans ab utero eduxit: cuius

indiciũ est somnus ferè perpetuus. Redacto aũt humore ad eum statũ, qui alẽdo fouendoq; sit calori satis, non obruẽdo, ardet ac uiget calor: quæ est animãtis iuuenta. ideoq; calidiores animãtes, si alimentũ calori congruẽs suppetat, lõgius iuuentã extendunt. Languescit aũt calor, quũ exiccatur succus, nõ quiuis, sed ipsi cõueniẽs. nã in senib. tametsi in extimis partib. redundãt humoris excrementa, unde sunt excreationes, lemæ, lippitudo, mucci, distillationes: intima tñ ardiora sunt, nerui ac medullę. & quę pituita extrorsum promanat in senib. ex debilitato calore accidit. is enim fatiscens & defessus, humores illos nõ ualet cõcoquere. Quocirca in contẽperatione calidi & humidi sita est iuuẽtus: senectus aũt, ubi alterutrũ deficit. citò enim senescũt exucci, tũ & uuidi, ac frigidi. Senectutis comites sunt, caluitiũ, canicies, rugæ. Caluitiũ ex siccitate prouenit cũ humore cõsumpto eradicantur capilli, haud aliter quàm stirpes ex arena. eaq; de causa crispi celerrimè caluescunt. et in parte anteriore capitis fit caluities, quoniã ea minus est solida atq; spissa, quàm posterior: sicut Aphrodisęus inquit, in Problematis, seu si quis est alius eius operis autor. Caniciei autẽ pituita est causa, ideoq; in temporib. primũ capilli incipiunt albescere: hinc in brechmate ac ceruice, quod eæ partes humectiores sint, quàm occipitiũ. pueri autẽ tametsi uuidiores quàm iuuenes, nõ canescunt tñ, q; ex frigido liquore gignãtur cani: non ex eo, qui sit caloris ardore feruefactus. Rugæ autẽ certius sunt senectæ argumentũ, quàm uel cani, uel caluities. cõtrahitur enim cutis, humore illo salutari arescente: quod potissimũ in ijs cõtingit, quorũ constitutio multũ bilis collegit, seu uitellinæ, seu nigræ: sed potius nigræ. nã & uitellina in hãc tandẽ, procedẽte tẽpore, cõcedit. quippe deuergens ætas ad eã qualitatẽ solet inclinare: queadmodũ autũnus anni, & serũ diei. Nec solùm qui ita sunt naturaliter cõpositi, celeriter senescunt (est enim cõtẽperatio maxime iuuentuti cõtraria) sed qui uel morbo, uel animi motu, uel loco, aut exercitamẽtis, in atræ bilis tyrannidẽ incidunt, breuiter cõsenescunt, & corrugãtur: ceu qui laborãt febri quartana, qui anguntur metu, odio, inuidia, & potissimũ ægritudine: qui habitãt loca obscura, dediti continuis acribusq; studijs, & uehementi speculationi.

DE VITÆ LONGITVDINE.

Vita est cõseruatio eorũ instrumentorũ, quib. anima utitur in corpore. Præcipuũ autẽ illorũ est calor, & propter calorẽ humidũ calori cõgruens, pastus & cõseruatio illius. quę igitur uiuẽtia duas has qualitates diutissime possunt cõseruare, uiuacissima sunt. Prima diuturnitatis ratio & causa posita est in cuiusq; cõstitutione, ut ea calida sit atq; humida in neruis, medullis, liquorib. spiritib. Secunda est, ut eiusmodi cõtẽperatio diutissime perseueret. multũ ad eã rẽ faciunt alimẽta, locus, exercitationum actionumq; modus, & ratio. Nã qui calidis admodum reb. uescuntur, succum illũ salutarẽ corpori exarefaciunt, & euaporat calor, ut extenuatũ cor uires oẽs amittat, atq; adeò breui quoq; uitã ipsam: nisi fortè tam sint pituitę abundãtes, ut ea illis uictus institutio cõducat. Qui itẽ feruidas regiones incolunt, haud facilè librationem illam calidi ac humidi retinent. exhalãt uidelicet plurimi spiritus, & exuitur corpus, unde senectus acceleratur & mors. Qui itẽ in uuidis locis & palustribus habitãt, multis uarijsq; infestãtur morbis, ex redundãtia pituitæ. Morbi autẽ, uia sunt ad mortem expedita, utiq; quum infestãt uitalia. nã alij sunt, qui uitã nõ cõtrahunt. Ergo in locis subfrigidis & arẽtibus puriora sunt, ac proinde uegetiora corpora, atq; æuum productius. quippe calor frigidiusculo conseruatur cœlo p antiperistasin, sicut in hyeme magis quàm æstate: & siccitas cœli ac soli putres humores discutit. huiusmodi est habitatio in collibus, locis editis & patentib. qui auris subfrigidis assiduò perflãtur. aër itẽ apertus ac liber purgat corpora, nec sinit cõtabescere, & sub dio alacriores fiunt animãtiũ spiritus. Exercitatio quoq; tẽperata accersit & auget uires, quoniã calorem excitat, & neruos corroborat. ideoq; quæ exercẽt se, lõgius ducũt ætatẽ, quàm ociosa. Sed labor tñ immodicus uires debilitat, & frangit corpus. Mares in omni genere, quia plus caloris sortiti, uiuaciores sunt natura, quam suæ fœminæ: sed Veneris usus nimius æuum illorũ decurtat, ut fœminæ sint illis superstites. Rectè Hippocrates: Cibus, pot⁹, somnus, Venus, exercitatio, omnia mediocria. Minuta animalia, quæq; minus habẽt caloris, ętate sunt breuiora quàm magna, uelut apri quàm canes, aut oues.

& ex ijs ut quæq; sunt plus solidi caloris nactę,ætate lōgius proferunt,ut apes quàm uespæ,hæq; muscæ,muscæ quàm culices. Accedit his,quòd exigua animalcula iniuriā tēporū nō sustinēt,feruoris,rigoris,humorū,ariditatū. queadmodum nec herbæ, propter exiguū calorē,& raritatē materiæ. Arbores autē,quæ desiore sunt mole,multas æstates & multas hyemes pferunt:& ex arborib. maximè omniū palma,quia calidissima est inter arbores. Quòd autē cōstipatior est arborū materies quàm animaliū, minorq; inter qualitates earū pugna,diuturniores sunt illæ quàm animātes. Non ergo quæ corpora salubriora sunt,ea lōgius æuū propagāt:nec quæ morbis affecta,citius intereunt:sed ex caloris humorisq; huic cōgruētis examine & cōseruatione usu id euenit,tum generatim,tum sigillatim.

DE MORTE.

CORruptis instrumētis,aut deficiētib. cessat uita,sequitur mors. queadmodū detritis aut amissis malleo,incude,forcipe,& alijs armamētis,cessat fabrica,& indicitur ociū fabro. Itaq; mors est defectus instrumentorū animę,per quę uita prorogatur,& discedit anima,nō ex incōuenientia quapiā corporis cū ea: sicut nec animā & corpus proportio aliqua & cōuenientia copularat. neq; enim est proportio inter me & pennā,qua hæc exaro.nisi quis fortè cōgruētiā uelit esse inter opificē,quà est opifex,& instrumētum habile:de quo equidē nihil pugnauero. Vita omnis sita est in calido,queadmodū sæpe dixi:& propter calidū in humido quoq;. Mors est naturalis, quū humore,hoc est caloris pastu arescente flaccescit calor, & ad postremū extinguitur,ut lucerna oleo absumpto. Est autē mors uiolenta, quàm gentiles præter fatū dicebāt esse,quū casu aliquo uel humor detrahitur, uel calor extinguitur oppressione quapiā,siue interna,ut in ueneno,ingluuie,& alluuione immodica potus, queadmodum quū nimiū olei in lucerna infunditur: siue externa,ut spiritus cor refrigerātis in arteria uel ore cōpressio,quale est quū ignis lapidib. aut multo cinere derepente obruitur,ac opprimitur. Omniū qualitatū cōmixtio,quasiq; contēperatio necessaria est uitę animātis,aliarū per se,aliarū autē propter alias. una quęlibet earū qualitatū si desit,nō potest uita produci.sed omniū potissima est calida et humida,quę sita est in sanguine,cuius exhaustione animās quàm citissimè extinguitur. De mēbris autem sunt quædā principalia,sine quib. animal nō possit conseruari. omnium præcipuū est cor: hoc primum uiuit,ultimū omniū emoritur. sicut uicissim oculi incipiunt postremi uiuere,& primi moriuntur. tum quæ sunt cordi proxima,iecur,pulmones, præcordia: ea deniq; omnia,quæ hac de causa,uitalia nominantur:cerebrū quoq;,et caput. Sunt alia mēbra uiliora,quasiq; infimi ordinis,quib. amputatis remanet nihilominus uita: ut manus,brachia,pedes,crura,oculi,nasus,auriculæ,nates. Animalia uerò insecta,discissa uiuūt nihilominus,ut uermes,uespę,apes:quod illis est cōmune cum stirpibus. Verùm inter bruti & hominis mortē hoc interest,quòd bruti anima, queadmodū & sensuū nostrorū uigor, perit omnino in morte:nostra autē anima superstes est suo cadaueri. Itaq; mortē hominis ita licebit definire. est animę à corpore disiunctio,seu discessus:de quo aggrediamur iam dicere.

DE ANIMÆ HVMANÆ IMMORTALITATE.

ANimæ nostræ an extinctę suis corporib. sint superstites,nec ulla ui fati perimātur, quæsitū est à ueterib. sapientiæ sectatorib. Quæ disputatio molestior est facta atq; intricatior,ex hominū partim ignorātia,partim malitia & prauitate : qui omnia corporis sensibus metiētes , induxerunt animū nihil credere , nisi quòd sub illos caderet alij delicijs immersi ac uoluptatib. omnia cuperent cum illis pariter cōcidere,hoc est cum corpore:nec esse ullū iudicē, qui uitæ huius rationē à nobis reposceret. Sed nos quādo locus hic in uniuersa & uita & pietate, imò in hominū beatitudine,aut extrema miseria,tanti est momenti,fusius paulò eum prosequemur:neq; est attingendū leuiter,quod periculosum est nō pfici. Si solis sensib. habetur fides,et intra illorū limites cōcluduntur omnia,ut quibusdā uidetur, nimis crasse de reb. statuēdibus,nec animas tribuemus mutis animantib. quippe quas nec cernimus , nec sensu ullo percipimus:neq; effectiones siue formas esse in reb. naturę censebimus,nihil deniq; pręter molē hāc,quam aspicimus,et attrectamus:q; est disciplinę omni cōtrariū, tum ab omni iudicio humanæ mētis uehemēter alienū ac abhorrēs. Parui pueri si uideāt armatū patrē:postea ea ipsa arma cōstituta recta in stipite,existimant esse eundē

bitu,necq absentia.Sensus interni nō capiunt spiritalia,nēpe angelos & deū. Mēs ergo quæ hæc capit,cognoscit,cōprehendit sola ex reb. sublunarib. spiritus est, ut illa ipsa:& quæ intelligit illorū immortalitatē, immortalis quoq; alioqui nullo caperet modo id,à quo infinita amplitudine excederetur.Apertius hoc ostendit,quòd ex universa æternitate illā,quę immēsa duratione nos præcessit, nō possumus cogitatione cōprehēdere,& obruitur magnitudine mens nostra:hāc uerò quæ interminatis pòst seculis sequetur,facile capimus,& intelligimus.ut liquidò appareat,illam uastiorē esse nostra anima,nec ullā habere cū ea siue proportionem,siue analogiā, hāc uerò alteram habere:illi non esse aptam,huic esse.Ex eodem cognitionis fonte facile colligitur,plantarum & brutorum animas ex ui & potentia materię aptas instructasq; produci, mentem nostram peculiariter à deo gigni in corpusculo, supra uires materiæ ac naturæ huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo accipit essentiam & uires. alioqui non iam ab illo acciperet, sed à priore aut ulteriore aliquo in quod tenderet. Sensus nostri interni atque externi, tum beluæ, quæ illis sunt solis prædita,nihil cognoscunt aliud,quàm quæ sunt naturę huius,quam cernimus:non ascendunt superius.Mens nostra nō cōtenta coelis,syderibus,angelis, usq; ad deum ipsum peruenit,nec ulterius potest progredi.quid hoc arguit aliud,quàm animas mutorū à natura hac progigni,supra quam sese nō attollunt:nostrā uerò à deo supra naturæ huius potestatē?Itaq; animæ nostræ cōtingit, q de aqua fontana dicitur, ut tam alte assurgat,quàm descenderat,nec possit altius. nec aliter quàm mens nostra non modò intra dei cognitionē sistit,uerū etiā multo inferius:sic sensus, multū infra naturæ huius opera subsistunt,necq; intima illius penetrant, sed in extima semper facie uersantur.Moses in mūdi originib.nō obscuris uerbis uidetur hoc significasse. nā cùm alia omnia solo dei dicto narret esse cōdita:ubi ad hominē uenit,non naturæ eam tribuit potentiā,ut hominē procrearet,sed deo soli.dicit enim:Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostrā.& paulo pòst:Inspirauit deus in faciē Adæ spiraculū uitę. per utrāq; sententiā & originē à deo propriā,& animorū immortalitatē denotauit.Cæterum ne quis in hoc fallatur,tametsi supra uires naturæ huius siue elementaris, siue coelestis,siue angelicæ sit, animā hominis à deo creari,naturaliter tn̄ creat à Deo,hoc est lege ab illo ordinata,atq; statuta,nō secus quàm alia omnia.nō enī quoties homo cōditur,nouū edit deus miraculū,hoc est præscriptæ legi uel cōtrariū uel diuersum, nisi quis fortè naturę huius miraculū uocet,in quo nō dissentio:ut nō immeritò Mercurius Trismegistus, siue quis est alius,magnū miraculū esse hominē dixerit. Deus in materiā præparatā iam atq; aptam immittit animā,supra materiæ ipsius & opificis naturæ uires, sed lege ab ipsa statuta. Quocirca & genitis in adulterio ac foedo incestu animas tribuit,quoniā hi quanquā cōtra bonū &pium,nō tn̄ cōtra legē illā à deo positā gignūtur:q fieret,si cinædis id quoq; cōcederetur, aut eiusmodi. Et animā nostram nō à Naturæ facultate,sed dei unius procreari beneficio nō solū est uerū,sed interest humani generis uerū esse:& quia interest,uerū est indubie. Inducta enim anima in corpus nō Naturæ ope,sed ꝓprie ac peculiariter à deo,debet homo præcipuā & potissimā partē sui non Naturæ,sed deo,illumq; tanquā unicū mētis suæ parentē agnoscit,quā soli ipsi deuoueat, & cōsecret:neq; in eam iuris quippiā alteri ulli impartiatur,quàm deo,summo & præpotēti patri spirituū unico. Multū in corpus hoc & sensus omnes uēdicāt sibi potestatis & iuris,parētes corporū,tū liberi,natura ipsa, patria,necessarij,mēs uerò solius est dei,eamq; sibi uni reseruari iubet ad felicitatē nostrā:quoniā illius ipse unus est autor & ꝓgenitor. Quòd si anima nō Natura hac dei administra& opifice proferetur,sed à solo deo,cōsequēs profectò est, ut nihil in natura sit,q eā possit extinguere:solus id potest deus nō est autē credibile,deū ipsum perse cōdere,q mox sit peremptúrus. quod enim attinebat id fieri?quin potius humanę animæ,& progignendæ & corrūpendæ,sicut aliarū animantiū potentiā Naturæ cōcedebat?cur sibi uni reseruabat,quod cōmuni legi ac cōditioni erat subditurus?Hęc de cognitione:iam de appetitu.Cognitio omnis,ut aliàs est sæpę & à nobis, & ab alijs ferè demonstratum,propter appetendum aut fugiendum est animanti indita. Esse nunc sensus nostri capiunt,quemadmodum & muta. nam quale sit beluarum in-

geniū,& quemadmodū sint affecta,ex nostris tū externis sēsibus,tū internis,certissimā cōiectationē licet sumere:uidelicet quos habemus cū illis cōmunes, ac prorsum similes. Itaq; ferūtur pecudes solum ad nunc:appetitus enim cōseruationis est in illis nō ex cognitione rerū,sed ex artificio naturæ. Ideo facultas progignēdi nō est principalis officij,nempe cognoscētis,sed uegetātis,hoc est infimi. Homo autē esse interminabile cognoscit:quod quia uidet cōducibile sibi esse ac bonum,expetit quoq;. Itaq; naturalis est hic appetitus:si naturalis,ergo de re nobis cōgruente atque apta,nec frustra ingenitus.expleri igitur potest, & ut expleatur aliquādo necesse est: alioqui non solū inanis est tanti boni ostēsio, sed crudelis. Expetitionis huius essentiæ perpetuæ, quæ nunquā intermoriatur, indiciū est auiditas prorogādi nominis in omnia sæcula pòst uentura,quod adeò est à natura insitū humanis pectoribus, ut etiā qui extingui omnia arbitrātur cum uita,fāmā nihilominus affectent, & bene audire uelint iam sepulti,uelut signifer impietatis Epicurus natalē suum diem celebrari testamēto cauit, & epulū sectatoribus suis dari luna uicesima. Naturalis enim illa uerę immortalitatis cupido infecta & corrupta tenebris mētis,prauis animorū cupidinibus,in hanc alteram degenerauit cupidinē famæ, haud aliter quàm cùm bonū semē in solū uiciosum incidit. Affectus itē ipsi, qualis sit & mētis nostræ & sensuū natura, declarāt:quodq; sit inter illos discrimen, & sensus dico tam internos quàm externos. Si enim incipiat animus de morte sua cogitare,sensus interni & phantasia modò longā uitā hanc fore imaginētur,de altero illo interitu nō admodū permouētur, imò facile eiusmodi cogitationē sine sensu aliquo deglutiunt.mens uerò ipsa ijs tenebris inuoluitur, tātopere cōfunditur,ut nihil magis expauescat,& refugiat. uel ipsi illi qui in maximis uersātur malis,& impetu quodā animi cæco mortē appetūt, cuperētq; sese aboleri penitus, si paulisper à desperatione in se uacaret redire, ac cōquiescere, deq; animi extinctione cogitarēt,damnarēt prorsum sententiā priorē,interitūq; illū horrerent, maiusq; id esse malū ducerēt,q̄ illa omnia quib. uexantur atq; affliguntur. Cōtrà uerò quū de morte hac corporis euenit in mentem,sensus omnes ilicò percelluntur: mēs uerò si sana sit & quieta,stat immobilis,& errorē trepidationemq; illā sensuū ridet & castigat. Idcirco apud Platonem in apologia acutissimus philosophorum Socrates ad iudices & populum Atheniensem uerba faciens de morte sua, quòd multitudo sensibus ducitur,in incerto reliquit animæ immortalitatem,dilemmate tantum usus: Si non moritur animus,maiora me expectant bona:sin moritur,nihil sentiat mali. In carcere uerò inter discipulos rerum cognitione excultos,& sapiētiæ studiosos,nihil posuit in dubio,sed constanter,multisq; argumentis conatus est euincere ac persuadere, animos nostros corporibus suis superstites perseuerare. Quid ex his efficitur? an non manifestè,mortem mentis contra ipsius naturam esse? idcirco illam eius mentionem reformidare,ac exhorrere:sensus uerò de hac tantùm uita esse solicitos. mortē hāc corporū ad mentē nihil pertinere:corporis esse,& eorū quæ sunt corpori annexa,sensuū uidelicet internorū ac externorū. Quid quòd mēs in prauo habitu corporis, uelut si affectu sit perturbata,phantasmatis cōfusa,imperita,flagitiosa,scelesta, impia, magis ad recordationē corporeę mortis cōcutitur, quàm quū sobria est,sana,serena,quieta, docta,innocens,pia? Quæramus iam utrius iudiciū certius sit, ac uerius,perturbatæ an quietæ,ægræ an sanæ,indoctę an eruditę:in recto corporis statu,an prauè affecto: sceleratæ ac impiæ,an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quoq; essentia deprehenditur humanæ mētis. delectationes enim eo sunt maiores,suauiores,diuturniores,magisq; stabiles,quo res eæ quæ uoluptatē adferunt similiores sunt facultati animi,quæ oblectatur,maioremq; cū illa & uicinitatē & ,pportionē habēt. Quū de genere est aliquo uel forma iudicandū,ab ijs sumitur specimē ad ,pnunciandū,quę sunt in illo genere optime affecta & cōstituta,id est maximę secundū generis eius uerā atq; incorruptā naturā. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio,q uoluptatib. sensuū capiātur unicè:sed nos præstātissimas ac generosissimas mētes cōtēplemur. Illæ uerò plus delectātur internis sensib. q̄ externis, plus mēte quàm phātasia:& ex mēte, potissimū contēplādo:& ex rebus,quas contēplantur,illæ eas iucundissime capiunt, & diutissime tenent,quæ sunt supremę,quæ corporeæ molis expertes,quæ æternæ.has

anima

enim animus auidius expetit,ac retinet,minusq́ illis perscrutādis atq; intuendis defatigatur. Hæ igitur res spiritales & sempiternæ,conformiores sunt menti,quàm corporales:illarū naturæ ac ingenij magis est consors & particeps,quàm istarū.in illis enim mirificè acquiescit,tanq; suis similitudine,ac proportione:quemadmodū interiores et exteriores sensus reb.corporatis capiunt,nec alias uel coniectādo assequi possunt. Quòd si mens tā esset quàm sensus mortalis,nō minus mentes excellentissimæ & diuinis proximę,caducis reb.tenerentur ad uerā & solidā uoluptatē,quàm sensus ipsi.Iam ipsa corporū nostrorū cōstitutio, & facies in cœlū erecta, cœlestes nos esse testificatur,intentos semper illuc tanq; in patriā,ad quā proficiscimur. Et corpus ipsum,quemadmodū se habeat animus,ostendit.erectus est enim hic, & sublimis magis multo quàm corpus,ascēdens per gradus rerū inferiorū,nec cōquiescens,donec ad cœlestia & diuina peruenerit:ibi demū sistit,et acquiescit.ut ex motu,et ex quiete manifestū fiat,quemadmodū in reb.omnib.naturæ,quis sit ei locus naturalis. Cæteræ animantes,ut terrestres,terrā semper intuentur,in qua est bonū ipsarū. nostrū uerò bonū,si nō est in illa cœlesti æternitate,quorsum pertinet excelsum caput in homine,& oculi in cœlū suspectātes,an ut in tāta uitæ huius calamitate, & asperrimis reb. locū illū speciosissimū,atq; à miseria omni remotū intuentes, magis nos uita discruciet. & exacuatur uanū illius fœlicitatis desideriū:atq; eo uehemētius & acrius, quo quisq; ingenio uel eruditione plurimū est præditus atq; excultus, uel uitæ huius incommodis ac miserijs pressus, & diu uexatus.nā fortassis hominū aliqui pecorū more sine sensu hæc prætereūt,siue ex mentis torpedine,siue ex ebrietate fauentis fortunæ. Et de nascendi modo in hac mortalitate intelligi potest, qualis sit modus ille renascendi in æternitate. Nam sicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo,ita in hac luce paratur illi alteri,præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt, & nox obscurissima. Nec aliter quàm cùm tēpus nascendi appetit,flaccescit uita uteri, quasiq́ infans emoritur illo utiq; uiuēdi genere,ad eundē modū,cùm homo è uita orbis huius excessurus est, & tanq; pariēdus ad uitā alterā, moritur hac uitæ ratione, ut uiuat altera tanto præstātiore,quāto hæc est lucis huius melior,quàm illa uteri. Itaq; paramur in utero uitę corporis,in corpore autē uitę mentis. Horret animus discessum ex hac uita,propter ingentē mutationē:et sic est affectus,quemadmodū infans nasciturus,si ei sensus aliquis daretur noscēdi & cogitādi. Exit enim & infans nascens,et homo moriens,uterq; in lucē nouā,faciemq; rerū admirandā: qua nouitate uterq; perterrefactus,nollet ex suo gurgustiolo prodire, nisi urgeretur artificio naturæ. Nō est profectò dubitandū quin hominis mors magnā habeat cū ortu cognationē & similitudinē, propter eam imperfectionē quæ est infanti in utero, & homini in hac uita. Nā si perfectus esset suis omnib. partib. atq; absolutus infans in locis maternis, nihil ei esset opus ortu:sed cùm ei sensus sit tributus, & facultas cognoscendi, quæ exercere nō potest in utero, egreditur in hanc spaciosam lucē,ubi sentire possit, & cognoscere. Hactenus quidē cōmunia nobis omnia cū beluis.at uerò quia beluæ hic funguntur munerib.suis omnib. & facultatib.à natura inditis,hic uiuūt ac intereunt: homo cui donata est mēs,qua nihil aut parū admodū utitur in hac uita,profectò ortū alium habet,in quo mētis obeat munia, quod in libris de Veritate fidei Christianæ docuimus.sicuti & de illo quoq; disputauimus,si anima sit mortalis,omnia ad uitā hāc pertinere,frustraq; hominē esse cōditū:qnquidē nullo penit⁹ fine,pposito,uel nō eo certe q̄ excellētia ei⁹ sit dign⁹,atq; adeò res oēs in cassum effetā deo pducta. Quorsum eñ creare attinebat:scilicet ut posteaquàm paulisper sese ostēdisset, subducerent:ut bibat homo,edat,dormiat,uoluptuet,nihilq; absit à bestijs, lōge etiā q̄ ille miserior: q̄ φ potissimū ipsi est, atq; optabilissimū, nūq; assequit:φ Aristot. & Theophrastus fatent. Quòd si homo,cui corpora sunt parata omnia q̄ solus uti potest, & uult, & nouit,frustra est inductus in uitā:quāto magis ea omnia,quę illius sūt gratia pcreata.una ergo omnis creatio, & dei maiestate immensaq; sapiētia indigna: quod absit.imò nec ulla est rectoris mūdi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt connexa & coniuncta existimatione ac persuasione, diuelli ac dissociari,ut nullo modo nec possint,nec fas sit:Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immortalitas, quisquis unum istorū

tentarit labefactare,aliorũ quoq; fidẽ cõcutiet.Nam si animæ nõ sunt immortales,be ne aut secus factorũ nullæ sunt pœnæ,nulla præmia.Hæc em̃ omnia in decursu præsentis æui permista & confusa cernimus:ut nihil aliud sit hominũ uita,quàm merum latrocinium.Nulla est ergo deo cura de nobis.Quòd si nos nõ curat, quorsum à nobis coletur? uana & stulta persuasio fuerit,religio Dei ac pietas.At nos tñ, homines omnes,& nationes quantumcunq; barbaras, & ab humanitatis institutione alienas atq; abhorrentes,animaduertimus adduci naturaliter ad religionẽ aliquam, laudare ac probare modestiã,moderationem,gratitudinem, pietatẽ,mansuetudinẽ, patientiam,æquitatẽ.Fieri ergo nõ potest,quin hæc sint bona,& cõtrarijs potiora:cuius rei nulla est ratio, si deus nõ sit spectator ac iudex. testantur igitur,nos illi curæ esse, & pietatis præmium alibi expectandũ.Quòd si illic est uirtutis precium,& hominis finis,anima profectò illic uiuet:& retrò idem ualet,si anima illic uiuet,finis hominis illic est.finis enim ad ultimũ & perfectissimũ pertinet,qui ea de causa finis nominatur. Quòd si plurimorũ & sapientissimorũ hominũ autoritatib.aliquid tribuimus,prȩter tacitum illum humani generis consensum,habemus expressum alterũ & manifestũ. quandoquidẽ non solũ doctis & ab humanitate instructis nationib. sed feris ac barbarissimis, ut Getis,Scythis,Indis, & in hunc Nouum orbẽ tamdiu sepositis, & latentibus,persuasissimũ est animas hominũ hinc in alia emigrare loca,digna ijs rebus quæ in uita gesserint.Ex professorib.autẽ sapiẽtiæ ignobilissimi,& qui in delicijs extremum bonorũ suorũ posuerant,animã fecerunt mortalem: scilicet ijdem illi,qui religionem omnẽ,qui cultũ & amicitiã diuorum, qui prouidentiã,qui diuos ipsos fun ditus extirpauerunt. Post hæc autẽ per prauam persuasionẽ euersa,nõ erat animorũ immortalitas incolumis mansura,quæ coniuncta & cõplicata est cũ causa prouiden tiæ ac pietatis. Sapientissimi uerò & sanctissimi philosophorũ nunquã sustinuerunt animã mortalẽ affirmare,& quasi damnare capitis,ut Pherecydes Syrus, antiquissimus in Grȩcia mẽtis cultor,Pythagoras,eius discipulus Socrates,Plato,Zenon Stoicus,& innumerabiles qui ab his ueluti fontib.dimanarũt.Socratis unũ ex argumentis est in Phædone Platonis,naturale esse hominib.desideriũ sciẽdi & sapientiæ,quȩ cùm in uita hac cõtingat exigua,uel nulla potius, futurum esse absq; dubio, ut desiderium hoc alibi expleatur. quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneum non potest. Nam quemadmodũ frustra essent oculi astructi animalib. si nunquàm daretur cernere.semper in nocte ac tenebris uitã acturis:ita & cupiditas ueritatis,si nunq; essemus illã assecuturi, superuacanea res esset ac deridicula.Qua in reputatione ac persuasione certissima cessat Theophrasti querela, quod natura longissimam mutis animantib.uitam cõcessisset, quarũ nihil interesset diu uiuere: homini uerò perbreuem,cui tantũ expediret longã uitã degere,ad assequendã sapientiã maximum hominis bonũ.nunc uerò cùm incipimus sapere,morimur. nõ hæret in diuinam sapientiã & bonitatẽ iusta ulla querimonia.Satis longã ætatẽ accepimus, ut hic quantũ cõueniat,discamus.in altera erit copia sapientiæ,& satietas.in hoc enim æuo quantulũ esset,quod in sapientiæ curriculo promoueremus,etiã si quadruplicaretur nobis uita,& ad quingentos aut mille annos perueniret? Non perfert sapientiæ fulgorem mens nostra, angustijs huiusce corporis & obscuritate oppressa: haud aliter quàm noctuæ oculi lumen solis, quæ est Aristotelis magistri similitudo. Quocirca tantus philosophus nõ in accusatione naturæ,hoc est dei sapientissimi & optimi debebat sistere,sed ex ea admoneri sapientiæ huius,cuius tantũ & tã acre desideriũ humanis pectorib.natura indidisset,alibi profectò esse locũ,& explendæ auiditatis opportunitatẽ. De Aristotele,quid senserit,nihil habeo dicere.obscurus est,lubricus,uafer,in hoc etiã,ne à more suo discedat.Vno in loco dicit,si intelligere potest mẽs absque phantasia,separari potest ab ea:sin secus, nõ potest. quod ab eo non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere,hoc est per corporea instrumẽta,quæ exteriora sunt, sensus: interior autem imaginatio, non aliter,quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quàm ut illud finit uitrum. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco.

In

In hac præstãtiſsimorũ philoſophorũ,imò philoſophiæ totius ſententiã,optimus quiſque mẽte ac ſenſu uadit.Nã mortalẽ eſſe animã malis & deſperatis hominib.optatur, & expedit:boni auerſantur,& tanquã noxium refugiunt.Si enim quod paulò antea dicebã,cogitatione reuoluat quis,abſumi prorſus omnia in morte, quaſiq; in perpetuas tenebras abſorberi.qs bonus & generoſi cordis nõ exhorreat mortẽ: quæ huic conſolatio ſuffecerit, aut animatio, quo minus mortẽ reformidet, & refugiat modis omnib.eamq; cum ſumma impatiẽtia expectet & perferat,cùm neceſsitas coget:uel in ipſis medijs cruciatib.cùm in uotis eſt mors,& inuocatur tanq; portus ẽ tãtis tempeſtatib.eſt tñ quies in illis aliqua, & interceſſatio , & cõcitatus animus mortẽ inclamat:qui ubi paululũ reſedit,cõſolatur ſemetipſum ſpe, uel quod ceſſabit dolor , uel quod tẽpus & aſſuefactio leuiorẽ reddet: deniq; grata eſt quomodocunq; lux hæc, etiã miſerrimis. quid illis, qui nullis corporis aut uitæ incõmodis uexantur?Age uerò quæ deſperatio homini probo , ſi ueniat illi in mentẽ ſuorũ rectè cogitatorũ aut factorũ,qui nullũ in uita præmiũ ceperit:imò cõtrà,quod ſæpius euenit, malã pro beneficio gratiã,uelut paupertatẽ,infamiã,dolores,morbos,cruciatus,ſuppliciũ, nullã uirtutis cõpenſationẽ reliquã eſſe poſt uitã,nec plus eum accepturũ quàm improbũ & ſceleratũ.Nam memoria nominis nec ſemper cõtingit,& iniqua eſt,quę & prauis facinorib.laudẽ & gloriã tribuit,& uirtuti ac probitati uel neglectum,uel(quod indigniſsimũ eſt) dedecus.nec ampla eſt,propter diuerſitatẽ ingeniorũ,morũ,ſentẽtiarũ in nationib.alijs enim alia uidẽtur pulchra & laudabilia:nec diuturna eſſe poteſt,omnia cõſumente uetuſtate. Nec quicquã ad uita functos pertinet . nec Achilli prodeſt ſua gloria,uel Socrati:nec Catilinæ , aut Therſitæ nocet ſua ignominia. Quid porrò, poſtea quàm uir ſapiens per cœlos , per ſidera ,per elementa omnia ſit animi intentione ac uigore peruagatus, per ſtirpes, animantes , homines, angelos , uſq; ad Regem mundi, per res ueteris memoriæ quæ geſta ſint , quæ cõtigerint, quid illi acerbius poteſt nunciari,aut q; minus cõſolationẽ admittat , quàm ſi in hac tãta pulchritudine, tã amœno atq; admirabili ſpectaculo extinguẽda ſit,mens tantarũ diuitiarũ ſpectatrix,receptaculũ,theſaurus?ut nullo amplius futura ſit ſenſu,nullo in loco, nõ magis quàm bruti animus abiectus,uilis,torpẽs,nullius q; capax excellẽtiæ.Quis eſt qui poſt hãc cõſiderationẽ mortẽ nõ pertimeſcat,etiã in grauiſsimis uitæ malis poſitus?cõtrà uerò quãta bono & ſapiẽti cõſolatio ad caſus omnes uitæ atq; infortunia, ſcire paratũ eſſe locũ quietis,nõ priuationis atq; orbationis omniũ,ut ſomniarũt ſtulti:(quõ em q; non eſt,quieſcit) ſed felicitatis cõſtitutæ à deo æquiſsimo, potẽtiſsimo, optimo:quã ijs largietur,q ad bene & ſanctè uiuendũ bonã uoluntatẽ attulerint uerè,atq; ex animo.Hęc quę de hominũ ſentẽtijs atq; autoritate attulimus,eò pertinẽt, ut fiat liqdũ ab ea parte naturã & uerũ ſtare, à qua ſtãt boni & ſapiẽtes,nẽpe à noſtra. recti' uidelicet atq; integrius eſt horũ iudiciũ,quàm malorũ, aut dementiũ. Accedit iudicio & maximorũ hominũ,& maximę partis humani generis iuſtitia,probitas,religio,& uirtutes omnes,quæ omnia immortalitate animæ nituntur: ac hæc quã in partem inclinãt,& ueritatẽ eodẽ inclinare neceſſe eſt.p his em citius faciet ueritas,quàm pro ſcelerib.flagitijs,improbitate,atq; impietate,quę mortalitatis animæ comites fũt certiſsimæ.Sed nec mirandũ eſt magnopere,in definiẽda atq; ſtatuẽda animę natura falſos philoſophorũ quoſdã minutos,ut inquit Cicero,ac ignobiles:cùm alij amplioris nominis in ijs quæ ſenſibus uſurpamus , tam fœdè ſint prolapſi, ut quòd nix eſſet nigra,quã uiderent candidiſsimã:quòd ignis frigidus,quo nihil tãgerẽt ardẽtius. Illud porrò eſt in uitæ negocijs ſentẽtijsq; miſerrimũ,& nõ fictis lachrymis deplorandũ,q; ad uerũ & bonũ nulli ſunt autores ſatis locupletes , & firmæ fidei: ad falſum & malum quiuis ſufficit,ut non iniuria ſit illud à Mimographo dictum, Ad triſtem partem ſtrenua eſt ſuſpicio : nimirum , ut Ouidius inquit, quod nos in uicium credula turba ſumus, mali uidelicet & obſcuri , idcirco ad falſum & malum tanquam noſtri ſimile procliues. Quàm multi ſunt, qui Epicurum derident, Plinium refellunt, imperitos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ uel naturæ adferrent, non ſatis habere explorata. at eoſdem ipſos quum prouidentiam & religionem tollunt,ijdem illi amplectuntur & collaudant : adeò inualuit in eorum mentes caligo uiciorum & ſcele-

rum

rum. Sunt qui aiant esse è re uitæ, credi animam esse immortalem, quemadmodum etiã deos esse, quòd aliter homines nec conseruaturi essent sanctam societatem, nec quicquã recte facturi, nisi cohiberetur metu illo, restare alteram post hanc uitam, & deos uindices, quos ideo à metu θεοὺς esse nominatos, quasi δέους. Quid dicitis? Magno igitur mẽdacio opus est, ut homines uelint bene agere. O miserandã conditionem uirtutis, si nõ potest hominibus, nisi per ingens mendaciũ persuaderi, cùm nullæ duæ res tã sint inter se amicæ & cõcordes, quàm uirtus & ueritas: nẽpe germanæ à deo genitæ, & humanis mẽtib. sicut utilissimæ, ita etiã integris iucundissimæ. Ergo deus potentissimus, sapiẽtissimus, optimus, ea lege & cõditione creauisset hominũ genus, ut induci ad bene agendũ per ueritatẽ nõ posset, sed per mendaciũ: & tãtus artifex ad perfectionẽ operis sui instrumentũ nõ è domo atque opulentia sua ipsius desumpsisset, sed ab inimico suo diabolo mendaciũ, quo nihil est à deo alienius, qui est mera ueritas. Quid restat igitur, nisi ut qui ingenij aut doctrinæ bono deprehendisset mendaciũ, ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti soluti essent eo metu, quo prius alligabantur, & ut quisque esset doctissimus uel acutissimus, ita & pessimus quoque, quãdo superstitione iã esset liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquam nisi pœnas legũ: ita quo propius accederet ad hominis perfectionẽ cultu ingenij atque institutione, hoc & ad maliciã & scelera esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanum esset detectũ, ficta & simulata esse omnia, quæ præciperentur de uirtute ac probitate. Atqui existimatio hæc maxima est humani animi corruptela, & à perfectione auertit. Ideoque sentẽtia hæc semetipsam refringit, ut quo quis sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturæ ferarũ similior, & ab homine remotior. En quãta rationũ acies pugnat pro nobis, idest pro ueritate. nã nos quid sumus? ueritas est fortissima, maximis uirib. fulta & cõmunita. Quid expectamus? an ut animas ipsas exilientes cernamus è moribũdis corporib. tanquam fumũ è flãma? Neque tñ deessent, qui præstigias se dicerẽt metuere, & imposturã oculis suis fieri: ut cùm niuem albã cernerent, & ignem ardentẽ. quid enim satis fuerit ei, qui animo obstinauit nõ assentiri? ut iam nõ agatur res apud tribunal rationis, sed affectionis prauæ, ac pertinacis. An tot unquã adducta sunt à philosophis argumenta ad id corroborandũ, quod tam exploratum certumque nos habere credimus, quàm ea quæ manibus contrectamus, aut cernimus oculis? Si decima argumentorum pars ab aduersa staret parte, quis posset istorum sustinere importunitatem atque insolentiam, qui nũc inopes ac destituti ab omni ratione, iudicio, mẽte, magno tñ adhuc fastidio nos aspernãtur, & cõtemnunt, nostramque ueritatẽ quasi stultitiã riderẽt, quòd rationib. habemus fidẽ: cùm illi nihil aliud pro se habeãt, nisi forsan, nõ ita est, suspicor, aut credo nõ ita esse. quib. de causis & rationib. adducor, ut existimem sententiã hãc de animæ immortalitate, cùm sit tãti põderis, totius probitatis ac religionis fundamẽtũ nõ esse inter fidei articulos relatũ, quod sciẽtia possit cõprehendi. Nam quib. tandẽ, aut quot argumẽtis assequemur scientiã, si hæc nõ suffecerint? Quidã affectantes uideri philosophi, aiunt in fide pietatis animã esse immortalẽ, in lumine aũt naturæ mortalem: quod quid dici potest imperitius, aut demẽtius. quasi nos quid uideatur disputemus, nõ quid sit. nos uerò nec fidei lumẽ, nec naturæ inquirimus, sed ueritatẽ ipsam, quæ nõ gemina est, sed unica. Age uerò, quid est naturæ lumen? nũ nõ humana ratio? Cedò, an plures aut euidentiores inuentæ rationes sunt pro ijs, quę scire nos arbitramur ex causis naturæ, ut sentẽtia nostra fert, certissimis ac perspectissimis? & adferri aliæ possent permultæ, & allatas esse ab alijs nõ dubitandũ. latissima enim res est ueritas. Sed ego eas tantũ posui, quę mihi in mentẽ uenerunt. Velim autem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, paucissimis & leuissimis coniecturis fulta recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur. & illa quidem stabilia atque indubitata nobis esse, nostra nihil interest: hoc unum tam ualde interest, quantum est iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim esse aliquam homini infestam atque inimicam, quæ ueritatem nobis tam necessariam procuret uertere in controuersiam: à cuius perniciosissimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immensa.

IO. LVDOVICI VIVIS DE ANIMA ET VITA, LIBER TERTIVS.

EQVITVR pars animę de affectionibus,ad cognoscendum & difficillima propter uarietatē,& necessaria,ut tantis malis adferamus remedium,morbisq; tam sęuissimis medicinam.estq; tractatio hęc nō satis diligenter à ueterib.sapientiæ studiosis uel animaduersa,uel tradita.Stoici,quos Cicero secutū se profitetur,omnia hęc argutijs suis peruerterūt.Aristoteles in Rhetoricis tantū de materia hac exposuit quantū uiro politico arbitratus est sufficere.Nos pro uirili parte nostra,singula argumenti huius subtilius exactiusq; persequemur. Cōdidit omnia Rex naturæ, ut illis de suo impartiretur esse,quo essent:de sua uerò beatitudine,ut bene essent, quantum quidem cuiusq; uis caperet,ac natura ad quæ sua assequenda & cōseruanda munia, attribuit facultates:ad esse quidē,pronitatē,ut se quicq; ab iniuria tueatur corrūpentis,quoad eius posset efficere:ad bene autē esse,appetitū boni,auersionem à malo,ut in bonum feratur appetitus,à malo declinet & fugiat. Quocirca cognitio tū sensuū, tum interior omnis,propter iudicandū est animanti addita: iudiciū uerò,ad nos uel impellendos,uel retrahēdos.Retractio autē ipsa,boni alicuius fit gratia:quippe quæ est discessus à malo in bonū.Quapropter omnia,boni causa facimus,similes Autoris nostri,qui est optimus.nā & à malo fugimus propter bonū,& bonū propter seipsum expetimus.Sed in boni electione,magni nos in uita errores uersant. Bonū est simpliciter,quod ꝓdest simpliciter:bonū cuiq;,quod ei prodest.huius è regione situ est malum,quod nocet.Bonū ut natura est unum,ita etiā nobis:nempe illud,quod uere est tale,cuiusq; participatu nos & boni simus, & ea de causa beati. Cæterum cæca ignorantia,multa in nos inuexit bonorū genera,in animo,in corpore,in externis: quæ nō est hic percensendi locus,à multis sunt fuse enumerata atq; explicata,& sæpe à nobis alibi Ego istarum facultatū, quibus animi nostri prædití à Natura sunt ad sequendū bonū,uel uitādum malum,actus dicuntur affectus siue affectiones, quib.ad bonum ferimur,uel cōtra malum,uel à malo recedimus. Bonum & malū in præsentia id uoco,non tam quod reuera tale est, quàm quod quisq; sibi esse iudicat.nam quid bonū esse existimemus,quid malū,iudicij est:eoq; tāta circa hæc opinionum fraus, quoniā multæ sunt,& prædēsæ in iudicio nostro tenebræ.tametsi in hac quoq; parte semina quædā habemus à natura ueritatis ingenita,ut antea posuimus:sed ea tñ admodū uniuersalia,uelut ex duob. illis dei munerib.bonū esse,cōseruationē suipsius,& beate uiuere.cùm uerò ab hoc capite ad partes descēditur,multi statim existunt lapsus,grādia præcipitia.Sunt quidā animorū motus,seu impetus uerius naturales, qui ex affecto corpore cōsurgunt: ut edendi cupiditas in fame,bibēdi in siti, mœror in morbo, uel premente atra bili,exhilaratio in liquido & puro sanguine circa cor, offensio ad plagā,ꝗ iudicio anteuertunt:reliqui omnes quātumcunq; celeres & prærapidi,iudicij sententiā sequuntur.nō enim mouetur animus,nisi præiudicatū sit bonū esse, aut malū, id ꝙ est obiectū: idemq; in brutis usu euenit, in quib.nō sola imaginatio parit affectum,nisi & existimatio accesserit,quæ illis iudicij cuiusdā locum obtinet.Sed & mētis nostræ agitationes incitatissimæ sunt,nec requirunt ea tempora,quę utiq; nos facile deprehēdamus atq; annotemus idcirco pręuertere nonnunquā animi motus iudicio putātur.Mente ergo aliter atq; aliter edocta atq; instituta,mutantur affectus augmēto & decremēto,uel tollūtur prorsus, atq; in aliorū uim & quasi ius cōcedūt. Quæ iudiciū moueat,inq; uarias sentētias traducāt,dictū est à nobis superiore uolumine.Cōsequēs etiā est,ut eadē illa ad cōcitādos sedādosq; animi motus ualeāt. sed nō semp ad affectū excitādū opus est iudicio illo, ꝙ ex rationū collatione de reb. statuit:illud sufficit,& est frequētius ꝙ imaginationis mouetur uisis. Itaq; sola phātasia trahente ad se tumultu suo speciem quandam opinionis & iudicij, quod bonum sit, aut malum quod est ei obiectū,in omnes animi perturbationes uersamur, timemus, lætamur,flemus,tristamur:quo fit, ut manifestò ad partem corporis uergant, in quo tātopere dominatur phantasia.Quamobrē affectus omnes in prę sentia,in easdē illas qua-

qualitates tribuemus, ex quib. corporis natura cōstat:ut alij sint calidi, alij frigidi, alij humidi, alij aridi, alij ex horū aliquib. cōmixti:nā humani corporis cōtemperatio, ex his ipsis qualitatib. efficitur, & cuius quisq; affect⁹ est naturæ ac ingenij, in simili corporis natura facile tū nascitur, tū augetur:in cōtraria nō perinde. Hę aūt corporis tēperationes aliàs incitant atq; exacuuntur, aliàs cōprimūtur & coercent internis atq; externis reb. internę sunt, affect⁹ ipsi. nā tristitia facit frigidos & aridos, lętitia calidos & humidos. Affect⁹ ēm ratione corporis nō recipiūt modò, sed pręstāt. corporis aūt sunt cib. & potus, ætates, morbi:nō utiq; perpetuo, nec per omnia, sed plerunq;. Hæc multū mutant in corpore:unde etiā affectus uariantur, in ijs præcipue, qui se animo suo auferēdos permittūt, nec rationis exactiq; iudicij clauo seipsos moderantur. His accedunt cogitationes crebræ, studia magna, difficilia, ardua:reddunt enim melancholicos. Sentētiæ quoq; de rebus:ut Democritus semper ridebat, tanq; in perpetuis hominū stultitijs atq; ineptijs:Heraclitus semper flebat, tāquā in cōtinua hominū miseria. Hinc sunt externa:tēpus naturale, ut quatuor anni partes, & diei horæ: tum nostrum, quo cōtinetur status rerū, seu publice, seu priuatim. locus itē naturalis, noster: quæ omnia sunt alibi fuse explicata. In loco est habitatio, & uestitus, & comites. Iam negocia & actiones intentæ, uehemētes, laboriosæ, deliciosæ, molestæ, difficiles, placidæ, leues. Cæterū affectionū nō est simplex appellatio. nā facultatē naturalē in animo dilatandi sui ad bonū, & cōtrahendi à malo, affectus sunt:& earū actiones in animo eodē censentur nomine, cōsuetudines quoq;, quæ ex actionib. inualuerunt, quæ ἕξις Græco uerbo nominātur, hoc est habitus:quæ omnia tenenda erūt deinceps, ne fallamur. q aūt horū usurpabimus, facile de sensu intelligetur. Et quādoquidē animus erat habitaturus in corpore, indita est animāti ab admirabili artifice deo facultas hęc affectionū, ut quibusdā ueluti stimulis excitaretur animus, ne iacens penitus obrutusq; mole corporis, ueluti segnis asinus torperet perpetuò, bonisq; suis indormisceret, & in eo q illi ualde expediret, cessaret. itaq; uarijs tanq; calcarib. hinc inde subinde excitatur:aliàs aūt cohibet freno, ne ruat in noxia. Homini etiā ijdem isti nō desūt stimuli ac fręni, qua parte est animās, cui sūt eisdē de causis necessarij. Sed nos nimiū & exacuim⁹ hosce stimulos, & grauia fecim⁹ hęc lupata, dū leui atq; expeditę necessitati immane pōdus adiecimus superfluitatū. At uerò, queādmodū in maris motib. est alius auræ tenuis, alius cōcitatior, alius uehemēs, quiq; horrida tēpestate mare omne à fundo uerrat cū arena ipsa & piscib. sic in his animorū agitationib. quędā sūt leues, quas uelut initia quędā dixeris surgētis motus:alię sunt ualidiores, alię animū uniuersū cōcutiūt, deq; rationis sede ac statu iudicij depellūt. quæ uere sūt perturbationes, & impotentiæ:quod quasi iam animus sui nō sit cōpos, sed in alienā potestatē reciderit:& cæcitates, quòd nihil despiciat. nā primas illas, affectiones rectius dixeris: alteras, cōmotiones, seu cōcitationes, quæ Græci πάθη nominant, quasi passiones. patitur enim animus uniuersus illo uelut ictu & agitatu: qui cùm est uiolentior, fit confusio. Qui autē affectus usu inualuerunt, uitia & morbi animi rectè nuncupantur: q aptius cōpetit in affectus prauos, de quib. alia est tractatio. Et sunt affectus nonnulli in transitu, tanquā pudor ex uerecundia, metus ex inani sonitu:alij manēt, ut metus aut reuerentia, diutinè cōfirmata:omnis deniq; affectus, uel usu radicatus, quiq; consuetudinem frequentia actuum duxit, uel diuturna & ualida quapiā actione influxus. Sunt quidam à natura inditi, ex constitutione corporis:& si longa quoq; assuefactio in uires naturæ migrat. Affectus ut sunt in parte animali carni adiuncti atque adhærentes, quo iudicium est contagio corporis infectius, magisq; immersum carne, hoc surgunt & grauiores & plures:nec solū internos animi sensus perturbant ac peruertunt, sed externos quoque. Ita amantes, irati, metuentes, cernere sibi & audire uidentur, quæ nusquam sunt. certe omnes qui amāt, ipsi sibi somnia fingunt, inquit Poeta. quo est autem purius iudiciū, & celsius, eo pauciores & magis leues affectus admittit:tanto scilicet accuratius despicit, quid quaque in re sit bonum & uerum. ita fit, ut cōmoueatur tum rarius, tum lentius. Nam ingentes illæ agitationes & præturbidæ ab ignorantia sunt & inconsideratione, aut à falso:quod bonū malum'ue maius censemus esse, quàm reuera sit. nimirum per nebulam intuentes imperitię, nec in unum

aliquod bonũ; quale oportet, intenti ac defixi agimus: sed bonorũ & fines & media, plurima & uaria nobis præstituimus, quæ subinde locis occasionibusq; mira inconstantia permutamus. Adde quòd nõ considerãtes surgentẽ motum, nec nos habẽtes in nostra potestate, obijcimus nos ipsi tempestati auferendos, nõ quò ipsi uolumus, sed quò ei libuerit, quumq; nõ statuto mentis iudicio res aggrediamur, & obeamus, sed arbitratu Naturæ: tantũ cõmouemur, quantũ Natura potest. sunt enim actiões naturales nõ ex limitib. uoluntatis nostræ, sed ex facultatis cuiusq; summa ui ac potẽtia. Multò sunt omnia in sapiẽte diuersa. is eñ nec in eligẽdo bono fallit, & unũ aliquod sibi proponit, paucasq; ad illud uias, easq; exploratas ac certas: nec permittit se regẽdum negocijs, sed regit ipse negocia, habetq; se in suo iure ac potestate, ut surgentem ui naturæ affectum, statim rationis freno compescat, cogatq; recto iudicio cedere.

ENVMERATIO AFFECTVVM.

Motus omnis animi de bono est, aut de malo, quatenus cõtrariũ est bono. estq; uel ad bonũ, uel à malo, uel cõtra malũ. Bonum aũt et malũ, uel præsens est, uel futurũ, uel transactũ, uel posibile. absentia boni pro malo est, mali aũt pro bono. Bonum simulatq; est mẽti cognitũ, allubescit cõtinuò: primaq; est ea uelut surgẽtis motus aurula, quæ allubescẽtia nuncupatur. ea uerò cõfirmata, fit amor. Motus autẽ de bono præsenti, q̃d sumus assequuti, lætitia: de bono futuro, cupiditas nũcupat̃, quæ intra amoris limites includitur. Primus motus de malo est offensio, allubescẽtię contraria: quæ cõfirmata, fit odium: de malo præsenti mœror, de futuro metus. Motus in malũ præsens, ira, inuidia, indignatio: in malũ futurũ, fiducia & audacia. Sub amore sunt, fauor, reuerẽtia, misericordia: sub lætitia, delectatio: sub cupiditate, spes: sub mœrore desideriũ. Superbia mõstrũ est ex multis mixtũ, ex lætitia, & cupiditate, & fiducia. Extendunt se hi omnes affectus ad præteritũ. itaq; & odimus, & amamus, & misceramur iam olim uita functos. ad posibilia etiam, & ad tanquã præterita: sicut in fabulis, quas esse falsas scimus. & ad futura, tanquã præsentia: iam nunc odimus Antichristum. & tanquã futura: ut si narretur fabula, fore aliquem uirum uirtute et magnitudine rerum gestarũ præstantisimũ, amamus. et ad præterita, tanquã futura: ut quũ historiam legimus, tenent suspensum animũ spes ac metus, quem tandẽ exitũ res capiẽt. Illud anotandũ, quoniã affectus sunt animorũ motus, uel actu, uel potestate ac ui, non haberi p affectibus æquanimitatẽ, & tranquillitatẽ cordis, ut mansuetudinẽ, securitatem: quippe quæ non sint motus. nec opera affectus nuncupari, nec nasci ex iudicio, contrà quàm Stoicis placuit: sed esse naturalia, prout quisq; est animo habitus: ut fletum in mœrore, exanimationẽ in metu, exultationẽ & gesticulationẽ in lætitia immodica. Affectuũ alij sunt natura sua ualidi, ut amor atq; odiũ: alij de causis extrinsecus illis additis, id est foris aduenientibus. Sed omnes tamẽ ex cõstitutione corporis pręcipuas nanciscũtur uires, sicuti dudũ dicebã. In affectibus, quemadmodũ affectuũ inter se alij ex alijs facile suppullulãt, ita & alij ab alijs coercentur, & restinguntur. Ex amore inuidia oritur, & odium atq; ira: si quis rem charã oderit, aut læserit. sicut ex iracundia cupiditas ultionis, & lætitia uindictæ. & si quis quid amat, euenturum cupit, & sperat, ut eo potiatur: non euenturum timet. si eueniat, lætatur: si nõ eueniat, quum cogitabat, atq; expectabat, in mœrorem se abijcit. Vicissim magna lætitia mœrore diluitur. inuidia à misericordia, uel metu: & alio mœrore premẽte, alius maior aufertur, uel metu dolor, aut ægritudo, ut in pugna, & præsenti discrimine. currit enim claudus, hoste urgente. Itaq; sunt hæ tempestates instar undarũ & fluctuum, quorum sequens modo priorẽ auget, aliàs minuit, & opprimit. Nec secus quàm in ciuili dissensione, nemo meliori auscultat, sed potẽtiori: ita in dissensione affectuũ, nullus iustiori paret, sed ualentiori, illi scilicet qui sui iuris uniuersum animũ fecerit, cuiusmodi esse incitatus amor consueuit. nam quòd quis ob metũ cedit uictori aut latroni fortunas, uxorem, liberos: id facit, quia plus amat se quàm illos. nanq; qui contrà mauult mori in uestigio, quàm aliquid tale perpeti, & qui hostem ex odio, uel inimicum ex iracundia, uel inuidiosum ex inuidia acriter persequitur, & acerbe accipit, etiam cum suo magno discrimine hoc facit: quia semetipsum amat uehemẽtisimè, & in eo sibi obsequitur, atq; adeò indulget, imò uerius seruit. nam qui se ipsi non tam tenerè diligunt,

minus sunt in asperitate actionũ pertinaces, nec tanto rapiũtur impetu ad explendas animorum cupiditates.

DE AMORE.

QVod bonũ esse iudicatur, simulac uoluntati est oblatũ, mouet eam continuò, & allicit ad sese cõgruentia quadam naturali: qualis est ueri cum mente, formosi cum oculo. Motus hic uolũtatis est exhilaratio illius quædã, & tanquã frontis exporrectio, atq; arrisus, quo uoluntati placet illud quasi bonũ, & sibi cõgruens. Allubescẽtia sit nobis appellata: quam exteriorib. signis testantur muta, saltibus, uocibus inconditis, adulatione. homo uerò placiditate uultus, exporrectiõe supercilij, exhilaratione, risit. deniq; iam homo quàm bellua ad primũ boni cõspectum deponit feritatẽ, si quam habet, et incipit illi admansuescere. Allubescẽtia cõfirmata est amor. hunc licet intelligere uolũtatis siue inclinationẽ, siue progressum ad bonũ. exit enim uoluntas obuiã bono uenienti, ut id cõplectatur: unde nascitur coniunctionis expetitio, quę si propter nos est, ut per bonũ illud bene sit nobis, imò uerò nõ alia de causa iudicatum est bonũ, quàm quod nobis cõducibile, beneq; esse nobis p illud potest: amor hic cupiditas, seu cõcupiscentia nuncupatur, quę duas habet partes. nam si bonum expetimus, quod nondũ possidemus, de futuro est, uocaturq; desideriũ. sin de eo quod cõsecuti iam sumus, in præsenti nominaĩ appetitus cõseruationis, seu retẽtionis. Hunc in modum diligimus omnia, quæ utilia esse existimamus, atq; iucũda animo, corpori, fortunis: quin & Deum hac ratione non pauci, quòd autor largitorq; sit ingentiũ bonorum. Est quũ res propter seipsam amatur, quia in se bona, detracto respectu omni nostrarũ utilitatũ. Verus est hic & germanus amor, qualis amicorũ inter se. cuius specimen omniũ manifestissimè cõspicimus in parẽte erga filium. Ex amore amicitia nascitur, quũ id quod amatur, redamat, & reciprocatio est in beneuolẽtia. Bonum hoc, in q̃d amor fertur, nõ extãtis est modò temporis, sed in transactũ recurrit: ut erga uiros ea uirtute insignes, quam nos plurimi æstimamus, & quæ inuenturã se porrigit. adde etiã ad res fictas & fabulosas, propter imaginationẽ ueritatis, de quo suprà disserebã. Bonitas ex operibus colligitur. Bonos censemus eos, qui probè sunt officio suo perfuncti erga Deum, patriã, parentes, principẽ, herum, amicos, liberos, necessarios, propinquos, familiares, socios, ciues, peregrinos: quæ officiorũ ratio in humano genere patet latissimè, quando ut rectè est à M. Tullio scriptũ, nulla uitæ pars seu publica seu priuata, carere potest officio. Habentur pro uiris bonis, qui quàm plurimis profuerũt, prosunt, proderunt. Et quia unusquisq; sibi est charissimus, amat eum qui ipsi benefecit, aut ijs quos ipse amat, ut filijs, aut amicissimis. amor enim omnia reddit unũ. Nam qui nobis, aut ijs quos habemus beneuolẽtia coniũctos profuit, eum rite fungi suo officio ducimus, et bonum esse uirũ, qui amet, quod amari est dignum. quisq; enim uidetur sibi & bonus & dignus, qui ametur. nec cõseruare se ac tueri cuperet, ni hunc in modũ esset affectus. etiam qui ipse sibi manũ uiolentã adfert, charitate sui hoc facit, ut se uel urgentib. uel impendentib. malis subtrahat. Ex hoc amore nostri oritur amor erga filios nostros, tanquã partẽ nostri: erga cõsimiles, erga opera nostra. Similitudo enim amoris est causa, tanquam in alterum ipsum: quoniã similitudo idem quodãmodo efficit, eoq; animãtes omnes ad similes sibi formas facile aggregãtur, & pueri cõplectuntur, ac deosculanĩ specula, in quibus imaginẽ sui aspiciũt, quoniam inesse intus arbitrãtur puerulũ aliquẽ, sibi similẽ. Quantam existimari cõuenit fuisse illam amoris flammã, quæ in animo Adę ad primũ Euæ conspectũ excitata est? in qua ille uelut semetipsum est intuitus, aspectu nouo penitus. Sed ad amorẽ conciliandum fortior est animorũ similitudo, quàm corporũ. ea uerò ex eadem cõstitutione corporũ existit, & pari proportione cõtemperationis, ex ijsdem studijs doctrinæ, persuasionibus, uitæ institutis ac moribus. Vsus quoq; & assuefactio animũ animo adaptat: unde amicitiæ inter consanguineos, necessarios, ciues, condiscipulos, conse ctaneos, familiares, domesticos. Est in quibusdã hominũ admirabilis animorum congruentia, quæ illos occulto quodã naturæ cõcentu statim cõiungit nexu uoluntatũ, ut quos antea nunquã uideramus, ad primũ conspectũ diligamus: sicut contrà incõueniẽtia & aduersitate quadã animorũ, auersamur, & odimus quosdã prorsum ignotos: alios etiam de nobis bene meritos adduci nullo pacto possumus, ut bona fide diligamus.

ligamus. Non tam est hæc interdũ similitudo temperamẽti corporei, quàm cõpetentia quædam animorũ inter se, ad constituendã harmoniã, qualis est sonorũ in concentu musico, & proportionis humorũ in sano corpore, ut alter alterũ non propter similitudinẽ appetat, sed ob proportionẽ: quo quasi absoluta fiat ea cõiunctione harmonia, & gratus quidã existat sonus, idem scilicet uelle, & idem nolle. quo fit, ut nõ rarò homines diuersissimis ingenijs, maximeq́ cõtraria corporum constitutione, firmissimas tamen inter se colant amicitias. De hoc amore meritò Plutarchus inquit, nescias unde uenerit, aut quomodo irrepserit. At quemadmodũ ex operibus interiorẽ bonitatem iudicamus, sic imaginẽ animi existimamus esse faciẽ: hac de causa formosos naturaliter diligimus. Formosa facies, inquit Mimus, muta cõmendatio. nisi fortè expertisumus improbũ animũ, & tanquã deformẽ hospitẽ habitare in formoso hospitio. Commendabilior est facies nõ adeò speciosa, ut uenusta & grata, atq; in modestiã ac moderationẽ cõposita: hoc uidelicet certius est animi rectè cõstituti argumentũ. Sed sunt tamẽ causæ aliæ, cur amorẽ ad se pulchritudo attrahit, ut paleas succinũ: quas ex Platone & Platonicis desumemus. Nam ut mundus per amorẽ ex informi factus est non formatus modò, sed formosus quoq;: ita et amor infusus per mundũ, ad pulchritudinẽ rapitur, ut sit fonti illi unde deriuatus est conformis. Adde quòd pulchritudo omnis uelut radius quidã est, & uestigium immensæ illius ac diuinæ pulchritudinis, eoq́ pro magno bono accipitur, illamq́ admiramur. et quemadmodũ diuina species ueros amores elicit, ita imago illius imaginem quoq; amorũ. Quid quòd pulchritudo corporum, pulchritudinem nostrorum animorũ refert, atq; exprimit, et quasi proponit ob oculos cõcinnitate, elegantia, proportione, concentu seu harmonia: perfectio enim interior, perfectionem exteriorem gignit. illa uocatur bonitas, hæc pulchritudo: quæ ueluti flos quidã uidetur esse bonitatis, quasi seminis sui. unde est illa Græcorum καλοκαγαθία. Itaq; animus noster in formositatẽ tanquã in similem propendit, in qua nõ sine admiratione ac beneuolentia corporaliter expressum cernit, quod ipse spiritaliter à Deo tributum possidet. Consimilem ergo naturam amplexatur animus, aspernatur deformitatẽ tanquã dissimilẽ, & à se alienã. est enim in animo cuiusq; species quædã uel à natura, uel ab arte, uel à cõsuetudine depicta bonitatis ac pulchritudinis, uel contrà maliciæ ac deformitatis. Pictura rei exterior picturã illam interiorem contingens, si congruit cum nostro bono & pulchro amatur: sin cum malo & turpi, reijcitur. unde existit tãta in iudicijs boni & mali, pulchri & deformis uarietas & dissensio. Hanc animorũ congruentiam cum corporibus, licebit intelligere ex opere & operis imagine in opificis animo. His accedit, quòd bonitas autoris omnium adduxit illum ad creationẽ huius tanti operis. pulchritudo autem radius est bonitatis per uniuersa diffusus: ut quicq; plurimum eius accepit, ita est amabilissimum. Nam amoris parens est bonitas: ut pulchritudo & amor, ex eadem uideantur parente progenita. ex quo fit, ut non una sit decoris ratio. Primus enim in rebus condendis radius in mentem incidit, ornans eam intelligentia, & cõtemplatione, quæ est suprema speciositas. secundus fertur in animam, illustrans eam cognitione. tertius in effectiones graduum inferiorum, fœcundans illas seminibus ad propagãdum genus, infimus etiam ualde turpidus, ad molẽ materiæ pertingit, delineans depingensq́ illam uarietate formarũ. Hæ sunt pulchritudinũ omniũ notæ ac rationes, diuinæ illius ac immensæ lucis splendores. Intelligẽtia ad duos primos illos amorum gradus scandit: imaginatio autem sistit in posterioribus. inde sunt amores corporũ, & cupido gignẽdi in pulchro, uel de pulchro: ut formã educat pulchro similẽ, erga quod est affectus. Amoris efficacitas ultima & suprema est, ex multis unũ facere, ex diuersis idem. Quocirca qui amato bene uel cupit, uel facit, & amãti uidetur idem præstare: atq; eo magis, si illius causa, ut in commendatione, eadẽ ratione & illos diligimus, quos charos esse scimus ijs, quos amamus. Amor enim ut natura sua est coniunctor & copulator, quocunque se cõuertat, adnectit semper & adiungit: sicuti odiũ econtrario disiungit, dissoluit, separat. Cauendũ tamẽ, ne quod amatur ex eo sit genere, quo uelis solus potiri. tunc enim riualitas existit, & inde maleuolentia. Vertitur crebro amor cõcupiscentiæ in uerum. Amo sanitatis causa medicũ: eam postquàm is reddidit, amo illũ uerè, atq; ex animo,

tanquã uirum bonũ.quo aũt bonũ, quod accepi,est mihi præstabilius,& frequẽtius, hoc magis gliscit amor.Ideoq maximus & ardẽtissimus est in Deum,si quis naturã illam beneficẽtissimã rite cõtempletur.Amor omnis,qui originẽ ex debita gratia sumit,eo est flagrantior, quo uel nos minus sumus remunerati,uel qui profuit,minus expetiuit,aut expectauit: quo in numero præcipui sunt parẽtes humani,sed omnes excedit Christus.Pro beneficio est malũ auertisse,ac depulisse.sicut pro maleficio,impedimentũ atq obex boni.Sed nõ est purus amor,& uerus,quousq utilitatis respectus omnis sit abolitus. & quemadmodũ amatur beneficus,ita & benefaciens amat eum,cui profuit,non secus quàm opus suum:ut filium pater,et magister discipulum. Quin etiam plerunq euenit,ut iuuãtis et benefaciẽtis charitas sit ardentior,quàm eius qui usus est beneficio.amor enim illius est ex bonitate,huius ex necessitate.in illo est decus & gloria,tanquã in maiore,& potiore:in hoc autem uelut inferiore,quidam (ut sic dixerim) pudor. Ergo fortius habet & præstabilius amoris principiũ,benefaciẽs:nempe uoluntatẽ suam,& bonitatẽ.amor aũt ut est de bono,facilius & fortius proficiscitũ ex bono in bonũ,quàm ex necessitate in bonũ.benefaciens agit,quia uult:qui recipit aũt,quia eget.recteq illud dicũt uulgo,Amorẽ etsi naturę igneę,descẽdere,nõ ascẽdere.Magis amat parẽs filiũ,magisrer discipulũ,tutor pupillũ,quàm contrà:maximusq & ardentissimus amorũ omniũ est Dei erga nos,quem sapiẽtissimè diuus Ioannes nõ amantem, sed amorẽ ipsum nominauit. & Dionysius in Sacris nominibus:Confidẽter id quoq uerissima ratiõe dicemus, quod ipse Autor omniũ pro bonitatis magnitudine omnia amat,omnia operatur,omnia perficit,omnia cõtinet,cõuertitq ad se omnia. Verùm inter omnia quibus amor elicitur,nihil est amore fortius,ac ualidius:nihil amorẽ æquè cõciliat,ut amor:nulla certiora sunt aut potẽtiora philtra.Hoc non fit uerbis,inquit ille in Epigrãmate:Marce,ut ameris,ama:modò uerè tamẽ,ac bona fide.nã ficta & simulata nihil obtinẽt uiriũ,ac neruorũ.Ignis in tabella pictus nõ calfacit,nec rugit aut sæuit leo marmoreus. Hæc amoris reciproca generatio,siue occulto quodã naturæ tactu accipit semina,& deuinctione illa rerũ omnium inter se,quod nõnullis philosophis placuit,ita ut si unũ aliquod attigeris,paria & similia moueantur:ut in chordis testudinis.siue quòd à quo nos amari cognoscimus,hunc bonũ esse uirum arbitramur,debitumq officium cõgruenter exequi,qui quod amandum sit amet:eaq de causa,ut bonus redamatur.qua de causa sæpenumero amans non redamatur,quòd amatus amari se non sentit. Platonici rei huius altius radices inquirunt.aiunt enim magnam amoris parentem esse similitudinẽ, propterea quòd quum quisq sit sibi ipse à natura conciliatissimus,similitudo autem est ceu natura quædam in plurib.eadem, alterũ ipsum simsilitudo efficit.quòd si tu sis mei similis,ego necessariò sum tui:hinc sequi,ut quæ similitudo te ut me ames inducit,eadem ipsa me ad te amandũ adducat. Accedit huc,q amãs amati faciẽ atq imaginẽ in animo suo insculpit ac imprimit.qua de causa amãtis animus speculũ quoddã redditur,in quo amati relucet forma.Quum ergo amatus in amãtis sese animo intuetur,& recognoscit, amare illum cõpellitur, in quo quasi se habitare intelligit, quẽadmodũ infantes imagines suas in speculis deosculãtur.Ad hæc amãs semetipsum sibi aufert, & dedit ac mancipat amato.hunc ergo iam amatus,ut rem suã,charã habet,curatq. Si cõspici à nobis uoluntas ipsa posset,ex ea de amore iudicaremus:quod solus facit Deus,scrutatot cordiũ.Sed quoniã uolũtas nostra magnis & multiplicib.est inuolucris cõtecta,ut ad eam nec oculorũ,nec mentis nostrę acies penetrare ualeat,ex operibus de illa statuimus,prout sunt hæc magna,crebra,gratuita,prõpta. Quòd si quis nõ potuit opera præstare,at dedit sanũ & præsens cõsiliũ,declarauit se conari uel tentando,uel manifesta indicatione affectus alicuius,qui uoluntatem patefaceret, ut si. quos ipsi odimus,oderũt:amãt,quos amamus:irascũtur,quibus irascimur:lætãtur in nostra lætitia,tristãtur in nostro mœrore, & lachrymas dant,quæ ad manifestationẽ interioris habitus uolũtatis præualidæ sunt.Ergo qui nobis obsequũtur,qui laudãt nostra omnia,quibus boni uiri uidemur,eos dignos amore atq amicitia nostra ducimus. Obsequiũ amicos,ait Comicus,ueritas odium parit.qui curãt nostra oblectamenta,qui auertũt tristia.Contrà aũt,reprehẽsores,& in cõtrariũ tendẽtes,quiq nos

pudefa-

pudefaciũt,auersamur,& deuitamus.nã in illis idẽ uidetur affectus inesse,in his cõtrarius ac repugnãs,ijs quidẽ,qui speciosa utilibus præferũt,aut uanas delicias solidis & mansuris emolumentis:quales sunt adolescentes,et uiri uoluptatibus assueti,quibus gratior est leno,aut scurra,aut aleator,aut corruptor bonorũ ingeniorũ, quàm uir sapientissimus & prudentissimus. nimirũ mauult sus lutũ, quàm amaracinũ. Ab omnibus amorẽ impetrãt simplices illæ & mansuetæ uirtutes,æquitatis, modestiæ, moderationis,frugalitatis:siue ob innoxiã excellentiã,seu ꝙ inferiorẽ omnes amplectimur, superiore grauamur,specie quadam libertatis, quæ in deprauata Natura tanquã solo uiciato in arrogantiã degenerauit. Accedit huc,quòd modicis & moderatis,& blandis,& mitibus,atq; obsequentib. existimamus nos bonos uiros uideri,honore & beneuolentia dignos:grauibus aũt, censoribus,castigatorib. multò secus. Inter mansuetas uirtutes est sobrietas,taciturnitas:tales diligimus. minime aũt loquaces, aut futiles,aut in malis amicorũ scrutatores,quæ improbi homines nõ ad ferendã opẽ inquirunt,sed ad curiosam quandã cognoscendi auiditatẽ, plerunq; etiã ut habeant quod cum notis possint garrire,ac arrodere:de quibus est illud Horatij:

Percunctatorẽ fugito,nam garrulus idẽ est. Hi sunt in perquirendis familiariũ damnis uehementer solliciti,in prosperis uerò remissi ac securi. Aptos quoq; ad amicitiã remur,qui iniurias facile uel obliuiscũtur,uel remittũt,ut rursum odiosi sunt,qui recordari præ se ferunt. His accedunt,qui beneficia nõ exprobrãt. Illius quoq; amicitia ualde expetitur,cuius sit erga amicũ fides ac beneuolẽtia spectata: quemadmodũ Dionysius Siciliæ tyrannus tertiũ se addi optauit amicitiæ Damonis & Pythiæ,philosophorũ de schola Pythagorica,quorũ monumẽtis literarũ celebrata est fides in capitis periculo. Et ut iucũdi sunt anteacti labores,sic etiã illi iucũdissimi,qui in ipsis laboribus nos nõ deseruerũt,sed adfuerũt ꝓ uirib.unde illud,Amicus certus in re incerta. Ex quo affectu Dominus noster dicit suis discipulis: Vos estis,qui permãsistis mecũ in afflictionib. meis. Quos metuimus,amare nõ possumus:ut uiros potentes,nõ item bonos,& prudentia sine iustitia,suspecta est. astutia enim,& fraudulentia censetur. Fiducia de aliquo ex eadẽ pullulat radice,qua & amor:nempe iudicio boni. Itaq; amor auget fiduciã,& fiducia nascenti amori multũ adminiculatur. Est amor affectus calidus,& in calidis cõstitutionibus atq; ingenijs facile cõcipitur:tum circumstantijs calidis,loco,tempore,actionibus.sed pleriq; calidorũ leuibus de causis amorem deponunt,partim quia facile offenduntur,partim quòd subeunt affectus alij,uelut spinæ, quæ amorẽ præfocẽt:inuidia,ira,superbia. Transeunt quoq; ex lubricitate ac leuitate ad alios amores,qui priores excutiũt. Quòd si sanguis sit tenuis,& spiritus rari,extinguitur leui motu flamma,in leui materia cõcepta. Sin uerò densa sit materia,& firma, nec facile mutationibus cedens,in calida cõtemperatione ualidissimẽ amor dominatur:nisi quòd periculũ est ab alijs præferuidis affectionibus, ira & arrogantia & inuidentia. Minus offenduntur tẽperati,et sanguinei,eamq; ob causam amorẽ diutius & fidelius cõseruãt.est enim in his amor nõ tam ardens quidẽ,sed plus tamẽ habens fomenti. Priores illos ceu stupas quasdã dixeris,hæc ligna.impetus quidẽ in illis maior est,in his perseuerantia. Videre est iuuenes amicos,quorũ alter pro altero uitam euidenti discrimine obiecerit,quod pater uix auderet pro unico suo, & quidẽ ex uulgari amicorũ nota:sed stupa est hæc subita flamma correpta.patris autẽ amor maior est, solidior,diuturnior. Frigidi ergo lentius amãt,& segnius:sed si in eis semel amor eualuerit, amant flagrantius & constantius. accenditur uidelicet densa & sicca materies, magnus diutinusq; igni fomes,ut ferrum.

CVPIDITATES.

CVpiditas est appetitus boni,quod cõducibile uideatur, uel assequendi, si absit: uel cõseruandi, quũ adest. Conducũt bona partim ad esse, partim ad bene esse. Ad esse pertinent necessitates uitæ tuendę ac propagãdæ,quæ naturales nuncupantur,cibus,potio,medicina,ignis,tectũ, indumentũ:qui appetitus potius dicuntur, ꝙ cupiditates,in quibus impetu rapitur animus tacito naturæ stimulo punctus,atq; incitatus trãsilit iudiciũ,neq; illi auscultat,ut in siti,& fame,quę ideo malesuada dicitur: & in prægnãtium appetẽtijs,quæ picæ nominãtur. Vt bene aũt sit nobis, accersimus tum cõmoditates,ut cibũ apte paratũ,uinũ uel ceruisiã in potionẽ, lanã & linũ textũ,

adiumenta extrinsecus à beluis & hominibus: tum uoluptates & delicias per sensus omnes, quę longius petūtur. nos alia cōfinximus, ut nobilitatē, decus, famam, dignitatem, opes, gloriam: & hæc omnia nō solum numero, sed ingēti mole ac magnitudine adauximus. unde examē erupit cupiditatū, sine termino ullo, ac modo: ut meritò Plinius Secundus dicat, nulli animantiū libidinē esse rerum omniū maiorē, quàm homini, quū alioqui paucissimis indigeat. Homini cupiditas est astructa, ut quod bonū sibi esse credat, expetat, sequaturq;: adeptus uerò retineat, & cōseruet. Bonum aūt hominis uerum & solidū, est Deus. itaq; usq; ad Deum concupiscendū se extendit. qui quoniā est immēsus, fit ut & cupiditatis quoq; nostræ laxitas immensa sit, nec re alia expleri queat, præter quàm Deo ipso, ibi demū sistit, & cōquiescit. Quo res nobis uidetur cōducibilior, hoc acrius expetitur, & diligētius asseruatur. Sed in conducibili uariant hominū sententiæ. Iuuenili animo conducibilissimū uidetur uoluptas, uiro decus, ægro sanitas, seni uictus, principi gloria, cuiq; ut est uel corpore, uel animo affectus: de quo suprà diximus. Calidi acutas habēt cupiditates, & uehemētes, & quas celerrime uellent expleri: sed mirabiles & uarias, sicut de amore diximus. frigidi aūt, pauciores et segnes, sed pertinaces, intēti in illā unam, quamcunq; sibi delegerūt, uel quę animū inflammauit. Fiducia cupiditates minuit, timor auget. Qui securi sunt, nō defutura quæ sint opus, ij nec in parādo, nec in cōseruando sunt anxij, uelut adolescētes, & uiri animosi, & ebrij, quibus multus & præferuidus est sanguis circa cor. adde etiam necessitatū inexpertos: et qui quemadmodū uel acquirātur utilitates, uel amittantur, ignorāt. Qui uerò metuūt ne desit, auidè tum quærūt, tum custodiūt, ut inualidi, ægri, mulieres, senes: deniq; quibus sanguis est ad cor exiguus, rarus, tepidus. naturaliter enim hi anxij sunt & solliciti, ne desit, haud quidē argumēto aliquo, uel coniectura uenturæ necessitatis, sed metu & sollicitudine premēte cor. quo fit, ut ex lautissima et profusissima iuuēta, nascatur sæpenumero senectus præparca nimis et sordida: & qui sani ac ualentes erant liberales, in morbo attendāt ad rem nimis abiectè, ut cibos quoq; salutares auersent, si carius sint empti, quàm uellēt. sobrij quoq; auari liberales fiunt, ubi incaluerūt mero. Præter hos omnes, qui quod cōcupierant non absq; difficultatib. sunt adepti, arctius id retinēt: seu timore suscipiēdi rursum laboris, seu q; ægrè parta chariora sunt, quasi magno empta, ut gnauo & laborioso negociatori sua pecunia, matri filius: & nos Christo, qui redemit nos uniuerso suo sanguine. sicut uicissim, quæ facile obuenerūt, negligūtur: ut ferè hæreditates. Ad assequēda quæ cōcupiscimus, addita est homini cura, & sollicitudo, & audacia: ad retinendū aūt, et custodiendū, met⁹, & cautio, & cōtra nocumentū inuadēs audacia. Cupiditates acceperūt ex rebus nomina particularia: uelut ex ære auaritia, ex honore ambitio, ex gustu gula, ex Venereis libido, et alia quę sunt infinita, et sua cuiq; genti ac linguę, in quo Græci copiosi sunt. sed potissimū annotātur ea in usum uitæ, in quibus uel uitiū uersatur, uel uirtus: sicut de pecunia, et honore ac dignitate, quæ sunt iustitię: de gustu et tactu, quæ cōtinentiæ: de cognoscēdo et sciēdo, quæ curiositas. Nam indifferētia, ut cupiditas equorum, uenationis, spectaculorum, & alia, infinita sunt: ideoq; sub artis præcepta non ueniunt, neq; ullum fuerit ea persequi operæprecium.

DE UTROQUE AMORE MIXTIM.

Dicamus nunc de amore in genere. nam falsus fictusq; cupiditatis amor, uerū amorem actionib. suis crebro æmulatur, atq; exprimit. Gignitur amor omnis ex bono, & in bonū tendit. boni aūt natura fert, ut cum eo cupiamus cōiungi, propter illius congruentiā nobiscum: unde existit delectatio, & beatitas. Idcirco amoris meta extrema est, coniungi usq; ad unitatem, quoad eius effici posit. quo uerò uincitur arctius, & in eandē essentiā, hoc amor uerius perfectiusq; finem suum nanciscitur, et in absolutionē cōsistit ingenij ac naturæ suæ. Scitè admodū & aptè à Platone ficta est fabula, q; quū Vulcanus duob. inter se amicissimis occurrisset, quiq; amoris mutui magna ederēt signa, delectatus illorū inter se beneuolētia, iussit ab se petere donū Dei munificentia dignū. Cui responderūt illi: O Vulcane faber deorū, oramus te, ut tuis istis instrumentis & camino refingas nos ambo, & ex duobus unū facias. Ergo coniungūtur homines propter cōmunia cōmoda, quib. eadē sunt profutura, & noxia, ad

illa

illa cõsequenda, hæc autem depellenda, modò ne impediant inuicẽ: alioqui offenderentur citius, & resilirẽt. huiusmodi sunt, qui cõmunes habẽt inimicos: de quibus est uetus uerbũ, Coniungũt homines mala. tum qui eadẽ uehuntur naui, quiq; eandem urbem incolũt, qui eidem nauigio cõmiserunt suas merces. Est amor precij, quo maxima bona plurimi facimus, & maximas utilitates & ex utilitatib. ut quanq; plurimi æstimamus, ita habemus charissimam. ac proinde qui eam nobis procurat, hunc magnopere diligimus. Iuueni uoluptates atq; oblectamenta corporis sunt bona præcipua, senibus opulentia, alijs sanitas, alijs honor, fama, decus, gloria. ut Romano existimatiores gratiores q;, qui fines dilatarũt imperij, quàm qui ad uirtutẽ iuuenes ipsorũ formauerũt. & uulgus eas uirtutes magis diligit, quæ in cõmune prosunt: ut humanitatem, iustitiam, affabilitatẽ, liberalitatẽ, commoditatẽ, simplicitatẽ: quàm recõditas illas, quamlibet uenerabiles & admirabiles, animi magnitudinẽ, constantiã, firmitatẽ, integritatẽ, ac sanctitatem uitę. Itaq; fauorabiliores erant populo Rom. Pompeius & Cæsar, quàm Marcellus & Cato, etiamsi hic uenerabilior. hac de causa uirtutes quæ alijs profuerũt, propter earum similitudinem quæ nobis prosunt, beneuolẽtia prosequimur: ut pietatis officio esse functũ erga patriã, parentes, propinquos, necessarios: seruasse fidem, etiam hosti datam. quod fecit Attilius Regulus. Auersamur aũt officij negligentes, aut immemores. uelut ingratos, impios, inhumanos. Rex Alfonsus Aragonius quũ esset multis Neapolitanorũ procerũ inuisus, & potissimũ Andegauẽsi factioni, diligi est cœptus, postea quàm deprehenderũt eum uenantẽ in sylua, adiuuisse sua manu carbonariũ, asinum suũ in fossam delapsum subleuãtẽ. Sed in amoris æstimatione nõ est simplex ratio. est enim preciũ aliud perpetuũ & fixũ, aliud quod præsens animi motus suadet ex eo, quod nobis in præsentia bonũ uidetur, siue in utilitate, siue in specie à nobis ficta. Longe pluris sanitatẽ facio, quàm cibum, uel cõdimentum mensæ appositũ. impetus tamen me rapit, ut cibũ non perinde salubrẽ ac sapidũ comedã cum iactura ualetudinis. in quo facto aut nõ uenio in cõparationem reputationemq; saporis & sanitatis, uel spero nõ tantopere fore damnosum corpori, aut me facile adhibiturũ remediũ. Eodem modo multi uiri haudquaquam mali, detrimentum faciũt diuini fauoris, propter aliquod in rebus uitæ cõpendium: nunquã id admissuri, si quid agerẽt, considerarẽt. sed uel subit animos eorũ obliuio ingentis boni, uel se id recuperaturos confidunt. Amoris uires atq; actiones hæ propemodũ sunt. Primùm uoluntas est animi uniuersi dominatrix & rectrix, uoluntatis amor. rapit enim illam amor ad suum bonũ, qui motus est omniũ incitatissimus: quoniam celerrimus per se, & in præcipiti uolũtatis. nascitur enim & gliscit uolente ipsa ac libente, ut tanquã impelli uideatur per pronũ. quocirca affectionũ omniũ amor fortissima est, & potẽtissima: ut meritò sit illud cõsensu tot seculorũ approbatũ, Amori cedere omnia tanquã uictori. Et alioqui si quis subtilius perscrutet, ex amore inueniet, quemadmodũ antea dicebã, affectus omnes profluere. sequimur, & cõcupiscimus uidelicet, quę amamus: fugimus et odimus cõtraria ijs, quę amamus. ut morbũ, quia diligimus sanitatẽ: dedecus, quia diligim⁹ decus: ideoq; qui nõ norũt bona, nec ea diligũt, neq; ijs aduersa mala uel oderũt uel reformidãt, ut pueri gladios, aut præcipitia: et ille Satyrus, qui quũ igne uolebat ludere, nunq; antea sibi uiso, ignarus nocumẽti illius. Nec reformidãt rudes homines ignorantiã, nec uiri mali sua flagitia: grauiora mala, quàm quibus corpus affligit. quoniã quantũ sit & scientia & uirtus bonũ, nec nouerũt, neque considerant. Et sicut amor ex iudicio pulchri aut boni surgit, ita ubi uires est nactus, idem ipsum iudiciũ cõfirmat: ut iam amplius statuere nõ possit de bono aut pulchro, q̃d amat, nisi uehemẽter sit immutatũ, et adeò subito, deprehendi ut mutatio in deterius queat. nam si lentè ac paulatim cõmutetur, opprimit mutationis sensus sub amoris potẽtia uiolẽta. Postea uerò q̃ amor latè per animũ extẽdit regnũ suũ, transit quoq; eadẽ censura ad alia. ut bona iam et pulchra amãti in amato uideanẽ, quę nõ uidebanẽ prius. unde amor cęcus dicitur. Eoq; amãs semper apud animũ suum et amati bona auget, & uicia uel deformitates extenuat. Strabonẽ, inquit Horatius, appellat pater filium pætum: et pullũ, male paruũ: hunc uarum, distortis cruribus. Patres noui, qui insignes filiorũ deformitates, & quidem in oculis & facie, iurarint se nunquã

animaduertisse.alios qui rectissima esse omnia,maximeq́ decentia affirmarēt, in no-
tabili prauitate. Hinc fides erga ea,quæ amatus dicit.habet hic enim in amātis animo
iudicē,secundū ipsius causam semper pronunciantē. Est interdum amor prævalidus
cum iudicio aliarū rerū.ut qui filiū amat,uel uxorē,quā esse deformē aut rudē,aut tar-
dam satis uidet.quia tamē charitas eò nō pertinet,sed ad uxoris aut filij personā,non
refrigescit ardor.Sed illud tamen præstat beneuolentia,quòd tolerabilia iudicat hæc
uitia in charo capite. Amor quandoquidē ex iudicio boni oritur, in manu nostra est
eum nō admittere. nihil est enim tam excellēti & pura bonitate aut decore præditū,
quin admistū habeat aliquid,quod nobis possit displicere,aut nō expedire,unde mi-
nus censeatur nobis bonū,ac proinde appetendū.qua in ratione Deum solū excipio,
quem si,nō ut ipse est (nam id factu nō esset possibile) sed ut humana mens corpore
hoc clausa potest,cōtemplaretur, cōcitatius in amorē raperetur illius,quàm mens ad
cōplexum certissimarū ueritatum. cerneret enim bonū absq; nocumēti ullius admi-
stione.Cætera omnia aliquid semper aut præ se ferūt,aut inclusum cōtinent, propter
quod possint uel ab examine iudicij reprobari,uel à libertate uolūtatis rejci. Quid,
quod quantumcunq; aliquid bonū iudicetur,possumus nihilominus ab eius intuitu
atq; intelligentia,auertere animi attentionē? Potest uoluntas iudicij oblationē segni-
ter accipere,aut in ea prorsum cessare. Quocirca elici amor potest,ut ille dixit:expri-
mi nō potest.et Claudianus,Non extorquebis amari. At uerò ubi semel amor est do-
minatū nactus,& se quasi in uolūtatis possessione cōstituit, excutere eum non est in
manu nostra,quū libet. Amor animi arbitrio sumitur,nō ponit,inquit idem Publius
mimographus. Egregiè Plutarchus: Amor sensim illabitur,sed ingressus nō facile di-
scedit,etiā si alatus. Cogit uidelicet de re chara subinde cogitare.cogitatio crebra effi-
cit omnia illius familiaria.ita arridēt,probātur,allubescūt omnia:et quo magis allube
scunt,hoc altius radices agit amor in pectore. Nec crebrā tantū cogitationē facit a-
mor,sed intentā quoq;,ut uelit omnia amati perscrutari ac nosse. Charitas,inquit san-
ctus Apostolus,omnia scrutatē, etiā profunda Dei. Amor corporis corporaliter uult
iungi,amor animorū animis,ut sit in duobus corporib.animus unus:quæ est maior,
& uerior,& diuturnior copula.unde existit idem uelle & idem nolle,& amicus est al
ter ipse. Aptè Horatius,dimidiū animi sui Vergiliū appellauit, cui erat amicissimus.
Ergo quæcunq; ad amicū pertinent,amicus uocat sua. Vnde Pythagoricorū lex,ami
corum esse cōmunia omnia.& sæpenumero quæ amicorum sunt,diligētius amici cu
rant,quàm sua ipsorum,recordanturq́; illorū,obliti sui. Amor est appetitus fruēdi bo
no,id est se illi adiungendi:ut & ipsum amans amati,hoc est boni con[illegible] fiat bonū.
Amor concupiscentiæ applicari & adiungi uult ea coniunctione,qua [illegible]tis fiat uel de
siderio,uel retētioni.uinū bibo,cibū edo:quod olfacturus sum,nō tam propè admo-
ueo:lōgius etiā sonos,& quæ aspicimus:uestē applico corpori,aut seruo in uestiario:
pecuniā in arca,aut eo loci,unde me capturū confidā,quū libebit.est qui se diuitē iu-
dicet ex nominibus codicis:est qui ex mercib.in nauigijs,aut in manibus sociorū,aut
procuratorū.nō est eadē in rebus omnib.charis applicatio apud homines omnes: ea
modò quærūtur,quæ uel ad usum sufficiāt,uel pariāt uoluptatē. Amici,qua datur,cō
iunguntur præsentia corporū,cōspectu,alloquijs,cōuersatione,mentione,memoria,
quumq; nō possunt,quantū cupiūt,unà esse,ac cōuersari,sequitur molestia et mœsti-
tia:atq; eo maior,si parū sit,q̄d coniūctioni obstet.ita quo absunt propius,& distinē-
tur,hoc ægrius atq; impatiētius ferūt separationē. Quin etiā qui functos uita diligūt,
quatenus datur,cū illis uersantur,crebra illorū cōmemoratione ac recordatiōe,uisen
do loca ubi soliti erant cōuiuere,& cōgredi,aspectu deniq; earū rerū,quæ memoriā
illorū renouent.quę omnia erga absentes amicos facimus. Hæc in amore cōiunctio-
nis expetitio data est homini,ut cum uero suo bono uelit uniri,qui est Deus:quo ue
lut Deus quidā effectus,ut sic loquar,consors sit sempiternæ beatitudinis illius.hæc
demū uera est,solida et fructuosa cōiunctio,amorisq; preciū amplissimū:cōiunctio-
nes aūt reliquæ inanes sunt,et absq; fructu.ut si quis ad examē reuocet,quid amici in
mutuo illo amore expetāt,nihil inueniet esse magis uacuū: nempe esse unà,cōspice-
re sese,colloqui. Amor cum fruendi desiderio torquet,non ex amore,quo nihil fieri
potest

poteſt ſuauius:ſed ex deſiderio,quod cũ differtur,affligit animũ.Sed ſi ſpes affulgeat fruẽdi aliqua,nõ ſolatiũ modò,ſed delectationẽ quoq; adfert.nam ſicut amor in fruitiõe magnã habet oblectationẽ,ita in ſpe nõ paruã,imaginatiõe uelut in rem præſentem adducẽte.Quo fit,ut cupidorũ pleriq; uanas ſibi ſpes cõminiſcant:& alijs pollicentib.rei expetitæ ſucceſſum,facilè adhibẽt fidem.hac uia auari homines crebrò capiuntur à fraudulentis.Amor cupiditatis,intrò reſpicit ad ſe:amicitię autem,foras ad eum,quem amat.& amans paulatim moritur in ſe,uiuit aũt in ipſo amatũ.Viuo ego,iam nõ ego (ait Apoſtolus) uiuit aũt in me Chriſtus.Deſinit enim de ſe cogitare,ſe curare,ſibi proſpicere:de amato cogitat,amatũ curat,amato proſpicit.Hæc eſt quæ uocatur Ecſtaſis,quũ amans oblitus prorſum ſui,totus extra ſe eſt,totus in amato,& amatus in eo.quòd ſi flamma illa intrò ſe cõuertat ac recipiat,minus ardebit foris.Ita euenit,ut qui ſeipſos amant acriter,frigide alios diligant,omniaq; ad ſemetipſos referant,& ad ea quæ ſibi putant bona:ueluti uoluptates,delicias,honorẽ,dignitatẽ,potentiam.Videas quoſdã nec uxori,nec liberis,nec alijs chariſsimis nominib.parcere,dum cupiditatibus ſuis ſeruiũt:uidelicet ſeipſos flagranter amant,ad reliqua tepidi,ſeu gelidi potius.Amor cõcupiſcentiæ bona optat amato,propter ſemetipſum:ut dulcedinẽ & generoſitatẽ uino,robur & agilitatẽ equo,formã atq; elegantiã amicæ,opes benefico:itaq; optat ea,quæ bona eſſe ſibi cenſet.Longè aliter amor bona omnia amato cupit & procurat propter ipſum,non propter ſe:neq; germanus amor eſt unquã mercenarius,nõ petit præmiũ ſui,non expectat,quod eſſet cõtra amoris ingenium.nam ſi expeteret,iam nõ amaret illud quia in ſe bonũ,ſed quia ſibi expediens.Conſiderationẽ boni habet amor,unde naſcatur:non utilitatis,quò tendat.exemplũ eſt manifeſtũ in filijs,quos parẽtes abſq; ullo prorſum reſpectu ſuarũ utilitatũ,mercedis,fructus,amãt propter ipſos tantũ.Talis eſt amor Dei erga nos,talis eſſe debet noſter erga illum.Nam coadunationẽ non deſiderat amor,tanquã operæ mercedẽ:ſed eſt meta,quò ille naturæ ſuæ ſponte fertur.Quemadmodũ enim non amas te,ut tibi proſis:ſed prodes,quia amas.ſic non amas,ut uelis coniungi,ſed uis cõiungi,quia amas,nec deſideras cõiungi,ut delecteris:ſed ad id tamẽ ſequitur delectatio,ex tactu boni noſtri,& tanquã poſſeſſione ac cõplexu.is eſt amoris fructus,& finis eius deſiderij,qui amorẽ ante unionẽ comitat̃.Amor aũt ut cõnexor eſt,ita etiam æquator.æqualitatẽ enim adfert,quantũ naturæ rerũ ferunt,quas cõiungit,ut ſuperiora demittant ſe ad curam inferiorũ,ſicuti Dionyſius docet ex Hierotheo:æqualia inter ſe conſociẽtur,inferiora aũt ad ſublimiora & præſtãtiora erigantur.Amor pro ijs quos charos habet,meticuloſiſſimus eſt,& anxius:ut ebrioſus,ne pruina noceat uinibus:amator ne amicam æſtus aut rigor lædat:negociator pauet tempeſtates,amicus amico timet,pater filijs,maritus uxori,uxor marito.& caſta illa matrona,

Quãdo ego nõ timui grauiora pericula ueris? Res eſt ſolliciti plena timoris amor. Idcirco moleſtus eſt amor omnis erga homines,ac res humanas.nihil eſt enim cui non multa timeãtur,quamlibet cõtra fortunæ caſus circũſepto et munito.iucundiſſimus eſt erga Deum,de quo nulla ad nos poteſt redire cura uel moleſtia.omnia ſunt illic tuta,omnia gaudiorũ et felicitatis ſempiternæ plena.in alijs amoribus plurimũ eſt moleſtia,in amicitia ſollicitamur metu continuo,in cupiditate curis & anxietatibus,in conſeruatione ſollicitudine:in libidinoſo aũt quæ ſunt incõmoda,non eſt enarrare.Amor in periculo,ſi ſperat ſe facile poſſe euadere,cautus eſt,& formidoloſus:ut Thyeſtes dicit filijs apud Senecã,Vos me facitis meticuloſum.ſi ꝓpoſita ſit difficultas,fiat audaciſsimus.Amor nunq; eſſe ocioſus poteſt.ſtimulus eſt enim uoluntatis,quo illa ad actiones & opera inſtigatur.ſemper molitur aliquid,& excogitat,quod gratũ fore amato putet,quod proſit nõ amato ſolùm,ſed ijs quibus amatus uelit proſpectum.quòd ſi opera nõ poſſit pręſtare,at uotis,deſiderijs,bene precãdo,fauſtis ominationib.amati cõmoda proſequit̃.optimè ei cupit,& eueniſſe gaudet:& nõ eueniſſe omnino,aut cõtra animi ſententiã eueniſſe dolet.Ex amore cõcupiſcentię naſcitur riualitas,& inuidia.Expetũt enim multi,quòd unus poſſidere ſolus cupit:ut in amica,& locuplete amico,& quæſtu.Ex amore animorũ naſcit̃ candor & cõmunicatio.Qui bonũ uirũ amat,riualẽ nõ timet,imò multos uult habere ſocios affectꝰ ſui.ut

qui

qui Deum amat, omnes uellet adducere in cõsortium talis amicitię: miserrimos\q; esse ducit illos, qui sunt ab ea alieni. Amicus aũt, qui solus uellet charus amico esse, nõ uerè ac perfectè amat, sed expetit aliquid sibi utile: nempe ut solus fruatur amici colloquijs, eruditiõe, diuitijs, opibus, fama, gloria, & eiusmodi. Cupit amãs offerri grande aliquid & arduũ, quod in amati gratiã obeat, gaudetq; si id cõtingat. Ibant discipuli gaudẽtes à conspectu concilij, quòd digni essent habiti contumeliã pati propter nomen Domini Iesu. Nihil recusat amor subire, nõ graue, nõ difficile, nõ humile & abiectum, siue sit supra uires, siue præter dignitatẽ & autoritatẽ personæ. omnia ducit sibi leuia, omnia decere, quibuscunq; gratificaturũ se amato credat. Nec solũ dulcis iucũdusq; est amatus amanti, sed omnia quę sunt illi grata: ut filij, propinqui, amici, etiam famuli, et canes. unde est illud: Diligit canem, qui & herũ eius. quicquid deniq; memoriã refricat illius, gratum est: ut uestes, sudariola, imagines, loca, & huiusmodi. Nisi fortè amori admixtus sit mœror, tum tristia sunt amati monimẽta, ut filij, quum obijt immaturè, uxoris, mariti. Et quatenus amãs in perpetua est cogitatiõe de amato, & cura, auocatur calor à uentriculo ad cerebrũ, unde sequitur cruditas, & sanguinis exhaustio, et in ore pallor, ac toto corpore: anhelitus item cõpressio, tum ex intentione uehemẽti animi suspiria, potissimũ uerò ad aspectum, aut mentionẽ rei charæ, tanquam uideatur spiritus ceu graui onere leuari. Accedũt quoq; nõ rarò lachrymę, quoniã ex calore illo capitis colliquescit humor à cerebro, distillãs per oculos. Cantillant sæpe ad refocillandũ animũ, cõtentione imaginatiõis defessum: intentissimè atq; incõueniẽter spectant rem charã, nec aliò deflectũt oculos, utiq; nec cogitationẽ. Variant in facie rubor & pallor, ex accessu aut discessu sanguinis. eadem de causa modò feruẽt, modò rigent: nesciunt loco cõsistere. iactatio membrorũ crebra atq; immodica, perpetua querimonia, laudationes importunæ atq; ineptæ. In amore aũt Cupidinis subita indignatio, procacitas, petulãtia, crebræ suspiciones, ac uanæ. In amore, inquit Terentius, hæc omnia insunt: iniuriæ, suspiciones, inimicitiæ, induciæ, bellũ, pax rursum. & quæ ab alio Comico in Cistellaria describuntur amoris actiones & opera. Credo, inquit, ego primum amorẽ apud homines carnificinã commentũ, iactor, crucior, agitor, stimulor, uertor in amoris rota miser: & quæ sequuntur. Ac ut diutius amantes sint unà, detinet alter alterũ inani loquacitate, narratiũculis & fabellis undecunq; petitis: ut mireris, unde tanta uis uerborũ possit profluere. Sunt quib. uel perturbata, uel nimiũ intenta mens nõ sinit longos sermones facere: unũ aut alterum uerbum dicunt, longis interuallis. ut, O amores, uita, spes, suauitas, ô formã cœlestẽ ac diuinam. Amores omnes cõcupiscẽtiæ abblandiũtur: laudãt, atq; in assentationẽ transeunt, etiam homines grauissimi, si quid ualde cupiũt, seruiũt indignis, & fortissimi timent, & impudẽtissimi reuerentur, & auari mittũt munera, & demittũt se superbi. cupiunt enim quacunq; ratiõe animũ explere, & desiderio satisfacere: inq; hoc unũ intenti, nec personæ, nec ingenij sui habẽt rationẽ. per molestias & asperitates ad uoluptates cõtendunt, ut ambitiosi per abiectionẽ & seruitutẽ ad potentiã. Dominari ut possint, inquit Ausonius, seruire uolunt. quales sunt, qui in principũ comitatibus miserrimã perpetiũtur seruitutẽ, ut aliquãdo tandẽ in gratiã, partemq; potẽtiæ aliquam euadãt. reges quoq; ipsi exercitibus suis, hominib. insolẽtissimis atq; impurissimis seruiunt: ut per illos tum latius possint regnare, tum magis ex libidine animi sui. Amor ex calore illo ingenti impellit ad grandia opera edenda atq; admirãda, quæ uires, ingenium, facultatẽ excedunt. aggrediunt res magni animi, seu ultrò capescẽdis periculis, seu fortiter sustinẽdis. profundũt patrimonia, nec pluris faciũt quàm stipulas. Et si dederit homo uniuersam substantiã suam pro charitate, sicut est in Canticis Solomonis regis, hoc uerò pro nihilo æstimabit. Auget idem calor ingeniũ, excogitãt ratiões acutas, inueniũt cõsilia præsentanea, fundũt uersus, existũt derepente facundi: quorũ omniũ nihil sunt prorsum, si amor restinguat. Augetur amor & crebra cogitatiõe de re chara. affigit enim, & inhæret animo altius: nihilq; est perinde amori inimicũ, atq; obliuio. Quòd si quo magis cogitatur, hoc plura occurrãt bona, accenditur tanto acrius beneuolentia, quemadmodũ euenit in Dei charitate: idem contingit, si qua insperata atque inopinata existant bona, quamuis prætenuia, ea enim pro ingentibus habentur,

habentur,quia præter expectationẽ:atq; eo magis,si contra id quod expectabamus. ut si cõputare sciat, quem solum arare posse autumabamus:& ingeniose respondeat, quẽ nos tardũ esse suspicabamur.scilicet tantũ amatur bonũ,quantũ de illo possumus intelligere.Cognoscitur aũt res primũ,ut ametur:sed cognitionẽ esse oportet tantã, ut quæ ad eliciendum amorẽ sufficiat. Vbi uerò cum re chara sumus connexi,melius eam nouimus,nempe propius. & tunc fruimur. Ex priore cognitione credimus esse bonũ,in posteriore experimur: quod ualet in omni amore. quocirca amoris fructus fruitio est,qui est delectationis actus,nõ solũ uolũtatis, sed etiã intelligẽtię ut in Deo. Itaq; amor medius est inter cognitionẽ inchoatam,& plenã,quæ est in unione:in qua desideriũ semper aboletur,nõ semper amor. imò inflammat acrius,quo plura & grandiora bona in unione inueniuntur,quàm obtulerãt se primæ cognitioni, quæ amori dederat originẽ. Consuetudo etiã quæ mala reddit leuiora, uel molestias ipsas interdum iucundas,causas amori contrarias extenuat.itaq; ex ea amor & purior fit, & flagrãtior. Assuetos minus offendũt incõmoda,nõ mẽtis modò,sed etiã corporis, quorum præsentẽ pręcipimus doloris ac tędij sensionẽ. Nec tantũ frequẽter recolẽdo gliscit amor, uerũ amãs quæcunq; uidet,auditq;,ad amatũ refert, siue cõparatione, siue similitudine, siue recordatione aliqua obliqua:semper est uidelicet in cõsideratione, & quasi aspectu amati.Crescit item amor,cum quod amari iudicamus dignũ,nõ amatur ab alijs.cogit se amor in amãtis pectore,& ualidiores uires colligit:ut calor in puteis,& animantiũ corporib.hyberno tempore. Sic mater exosum alijs filiũ,impotentius amat.nam si ab alijs etiã diligatur,uidetur uel diuidi et secari in plures,uel motus ille animi accẽsus indignitate rei cõquiescere.ita fit amor minus acer ac uehemẽs. Nisi fortè id amemus, quo uelimus potiri soli: ut in amore cupidinis. Augetur itẽ amor ex cõmiseratione, ut parentum erga liberos paruos,inualidos,ægros,pauperes. miseros,peregrinãtes,periclitãtes:ut in bello,aut nauigatione, aut itinere graui ac difficili. Quo plures sunt causę,quo maiores,hoc amorem,qui inde nascitur,par est magis intendi: ut si cuiusquã bonitati accedat paternũ hospitiũ, propinquitas,familiaritas,& alia eiusmodi. Cupiditates rerũ naturaliũ terminũ habẽt aliquem. eorũ uerò quæ nos excogitauimus,nulla est meta,nullus modus: uel ut diuitiarũ,opũ,honorũ,potentiæ, gloriæ. quod nõ ex illorũ contingit ingenio, sed ex falsa nostra de illis existimatione. Nos enim illa inuenimus,ad trãquille,placide, beate uitã degendã. illa uerò tũ quòd animũ ipsum nõ attingũt,idcirco nec iuuare possunt:tum quòd ut maximè applicentur,leuia sunt,inania,nec tantum animi profunditatẽ explere ualẽt,tantũ abest ut nos beatos efficiãt,ut animus in illis tũ excogitãdis,tum parãdis, tum etiã tuẽdis incredibiles miserias subeat. Ergo incitatę semel uanis indicijs auaritia atq; ambitio,exeũt in immẽsum. Ita enim reputat apud se animus,si uel pecuniã uel honorẽ quẽ expetit nãciscatur,iucũdissimè se ac beatissimè uicturũ. nactus aũt, eodẽ loci uidet se cõsistere, ac nõ rarò etiã peiore : neq; illuc mittit cogitationem,res ipsas nõ posse id natura sua præstare,quod ipse ab eis postulat:sed uitiũ in magnitudinẽ rei trãsfert, q; nõdum sit tantum cõsecutus, quantũ satis sit,ut uoti fiat cõpos. quare ad alia acquirẽda se accingit:quę adeptus,eodẽ errore inuoluitur. ita cupiditas nullum inuenit exitum,nusquã cõsistit:ut iure conquestus sit Psaltes Israelis, Vniuersa uanitas omnis homo uiuens. Qua de causa nõ uitæ necessitates ueræ pariunt,& augent cupidines, sed falsa nostra de illis persuasio. quemadmodum in senibus,quos Cato Ciceronianus meritò obiurgat,quòd parẽt eo plus uiatici,quo minus restet uiæ:sed metus id facit, ut opinio necessitatum. Conseruatio autẽ harum rerũ,quę extra nos sunt positę,ex eodem manat fonte:& iudiciũ extendit se nõ solùm ad necessitates incumbẽtes,aut quas existimamus euẽturas,sed quæ possent accidere:tum ad uoluptates, ad quas multi & opes & potentiã referunt,quod per illa parare oblectamenta possint, quęcunq; cõcupiscant. Delectatio quoq; iam degustata detinet nos in diuitijs : in imperijs,potentia, gloria: nempe honor, obsequium aliorum, omnes dicto nostro esse audientes, nos nemini. Cupiditas cõseruandi refrigescit, quum id quod possidemus,adeò est exiguũ, ut nõ sit ullis necessitatibus futurũ remedio. quod faciunt, qui ad inopiã reciderunt, aspernantur,& effundunt id pusillũ quod restat, de quo est uetus uerbũ, Serã esse in fundo

parsimo-

parsimoniã. Minuitur amor inter initia haud magno negocio: ideo amorum magister principijs monet obstare. & in tragoedia: quisquis primò obstitit, pepulitque amorẽ, tutus ac uictor fuit. Et sicut ualida & crebra cogitatione augetur, ita auersione animi aliorsum deteritur, ut in occupationibus & negocijs uarijs. Ocia si tollas, inquit, periere Cupidinis arcus. Quòd si in scrutatione rei charæ, aut quũ ex uicino inspicitur, malicia insignis occurrat intuẽti, aut deformitas, refrigescit ardor, & retardatur impetus. Exoritur quidẽ nonnunquam amor temerè, nullo uel exiguo saltem iudicio: sed si deinceps iudiciũ accedat exactius, dissoluitur, nisi in amato causæ amoris inueniantur. atque hoc penitius amor reuellitur, quo foedius in eo uiciũ deprehendimus: uelut quũ ex ijs uicijs, quæ nos maximè abominamur, uel quũ est cupiditatibus nostris contrarium, et noxium: ut quũ ad ambitiosum honorẽ denigrat ad auarũ nocet rei familiari, segni & pigro adfert laborẽ ac molestiã. Itaque filij occiderũt patres, & patres filios, regni causa: et auarus pater sumptuosum filiũ domo exigit. Lacęna filiũ interemit, quòd è prælio domũ redisset fugiens: & ebriosi homines uxori ac liberis detrahunt necessarium uictũ, si non est aliunde quod potẽt. Ad hæc si uiciũ eò sit situ loci, quẽ nos pulcherrimũ esse credebamus, et unde amor fuerat progenitus, uehemẽter nos offendit: ueluti si deformitatẽ in eo deprehendimus, quẽ de specie amabamus: aut si infantiam in eo, quẽ de facundia: imperitiã in eo, quẽ de eruditione: infidelitatẽ in eo, quẽ de fide: uersutiã in eo, quẽ de simplicitate: adque hunc modũ in cæteris. nam sicut bona inexpectata amorẽ pariunt, atque augent: ita expectatorum frustratio diminuit, et abolet. Quapropter in amicis, quo meliores sunt, hoc magis roboratur amicitia, quæ diuturna est maximè inter bonos: inter malos aũt, non est amicitia, sed familiaritas, & consociatio, aut conspiratio, atque ea infirma & breuis. Nec solũ mala amorẽ restingunt, sed bona etiã, quũ minora sunt expectatione, aut alterius generis: ut quũ habet quis multa quidẽ amanda, sed nobis inutilia, quæ nos utilissima fore sperabamus. Diluitur itẽ amor crebris offensionibus, & eo citius ac leuius in iracundo, & superbo, qui nõ tam se redamari cupit, quàm honorari. Amici felicitas amicũ inuidũ abs se arcet, ac fugat. nam sunt qui amicos miseros ualde diligũt, foelices oderũt: præsertim ubi quis est dignitate euectus. plerique enim inferiorũ amicorũ suspicanẽ ab altiore se despici, ac pro nihilo haberi. Amantiũ iræ (inquit ille in fabula) amoris est redintegratio: quod de amore uenereo dictum, non rarò in amicitias cõuenit. quoniã in recõciliatione renouati animi ualidius inflãmatur, tanquã resumptis uiribus ex interuallo offensionis: ut terra foecundior est à quiete, & caminus ardet fortius guttulis aquæ aliquot aspersis. Accedit, quòd sensus dulcedinis iucundior est post acerbitatẽ, aut asperitatẽ. tum dolemus nos offendisse eum, quẽ habere oportuerat placatũ. ita maiore animo redimus ad amicitiã, & diligentius in posterũ cauemus, ne quid existat molestũ in amore: qua ratione confirmatur. discordiã tamẽ esse oportet breuẽ, & de re non grauis alioqui dirimitur concordia. ut si diutina fuit offensio: uel dixit alter eorũ, aut fecit, quod alterũ quoties recordatur, male pungat. Eiusmodi irę non solùm amorẽ extingunt, ut copia aquæ ignẽ: sed quãdo inualuerũt, solẽt in graue odiũ & rabiẽ exire. sicut arctius aqua conglaciat, quæ frigori exposita est calens. Amatori, cuius est præ impotẽtia affectus mens emota, opus est ut paulatim animus tanquam ex peregrinatione domũ reuocetur per musicen, per conuiuia, & epulas exquisitè & lautè apparatas, per uinũ clarũ & liquidũ, etiã si sit opus usque ad ebrietatẽ (ut nõ immeritò dixerint ueteres, sacra Liberi pertinere ad purgationẽ animi) per omne genus lusionũ & exhilarationis, folijs, taxillis, fritillo, cõtemplatione tapetũ, tabularũ, spectaculorũ, amoenitatũ, ædificiorum, agrorũ, fluminũ. piscatione, uenatione, nauigatione, fabulis, narrationib. festiuis, admirandis, occupatione, labore magno usque ad sudorem, ut corporis meatus ad expurgationẽ pateant: ita ut etiã aperiri uenã conducat, quo prior sanguis effluat, succedat nouus, unde & noui spiritus. alio quoque affectu uehemẽti summisso, ut cupiditate opũ, honoris, metu, indignatione, ira. & hęc oportet esse diutina, donec animus in alteram partem inclinans cõfirmetur, ne in priorẽ amorẽ statim relabatur. Hæc de amore quę potuimus: cuius uires, ut sunt magnæ, ingentes, incredibiles, ita & nobis inexplebiles. Amore sumus cõditi, amore perficimur, amore beamur. Maxima sunt amoris, pro

fundissi-

fundissima, reconditissima & incomprehensibilia mysteria. Sint tamen hęc à nobis in præsentia satis dicta.

DE FAVORE.

PRoximus amori est fauor, nasciturq; ex iudicio boni alicuius, & est quædã bene uolentia: ita ut nullus sit amor absq; fauore, fauor aũt esse aliquis sine amore possit, quũ alicui, quẽ non amamus, cupimus tamẽ benefactũ. Fauor ergo cum amore fortior est & diuturnior, leuior aũt & breuior extra illũ. Est enim fauor, amor inchoatus. nã incipimus amare illũ, de quo bene sentimus, & quẽ dignum re aliqua bona censemus. & uicissim erga quẽ est in animis nostris umbra amoris aliqua, uel gradus, huic fauemus: ut propinquis, consanguineis, ciuibus, socijs, familiaribus: notis item, magis quàm ignotis. nã notitia ad amorẽ est aditus. Ac quemadmodũ fauere linguis, est uocibus bene precari: sic fauere animo, est bene optare ac cupere. Iudiciũ hoc de alicuius dignitate uel simplex est, & uniuersale ad omnia, unde fauor uniuersalis oritur: qualis est erga simplicitatẽ atq; innocentiã, ueluti aduersum pueros. illi enim ætati fauetur ab omnibus, sine inuidia. & aduersum animantes omnes nouas, in qua ætate etiã lupis, & leonibus, & uulpeculis parcimus atq; blandimur. Est idẽ iudiciũ de formosa facie, quæ est, ut habet Mimus, muta cõmendatio. Deniq; causæ omnes, quę ad amorem, ad fauorẽ quoq; ualent. Est alterũ iudiciũ de dignitate ad unã rem aliq;, ex quo fauor nascitur circa illud unũ: uelut in cõpetẽtia, de magistratu: in ludo, ut quis quid adipiscatur, quo eũ censemus uel dignũ simpliciter, uel cõpetitore digniorẽ. Eaq; de causa fauor nõ rarò ex odio suboritur, ut in aduersarium eius quẽ odimus inclinet, uel in eum cui nõ fauet inimicus noster, aut cõtra illũ cui fauet. Existit itẽ fauor ex misericordia: ut quum quis est ab aliquo iniuria affectus, qua non est dignus, alia in re cupimus illi id detrimentũ resarciri. Olim Athenis dux quidã capitis reus præturã petijt, ut post repulsam magistratus facile iudicio absolueret, tanq; animi ex satietate ultionis in misericordiã uersi ob repulsam, inciperet iam fauere. Eodẽ è fonte est, Iniquũ petendũ, ut æquũ auferas. Sed in alijs quoq; miserandis exempla sunt innumera. Fauor quũ non est amore fultus, res est quæ leuissimis de causis tollitur: & eo citius, si cõtra rem nostrã aut nostrorũ tendat, sicuti si quid in eo fauore insit uel damni, uel periculi, uel molestiæ. Quod iudiciũ de dignitate temerè est, exiguaq; de causa susceptũ, leuissimè quoq; ponitur. Cui enim precio inducti fauimus, huic uel persoluto precio tanquam causa sublata, desinimus fauere: uel non persoluto, ex indignatione male uolumus. Si cui ex odio aut inuidia alterius fauimus, residente illo animi motu, flaccescit fauor: quæ quotidie in certaminibus, & ambitione ciuili contingunt.

VENERATIO SEV REVERENTIA.

VEneratio ex iudicio magni boni oritur, quod bonũ nobis nõ nocet. nam si nocere existimemus, aut nociturum, metus est. Habet nihilominus ueneratio omnis metus aliquid, pudorisq; admistũ. est enim compresſio seu contractio animi, ex cogitatione magnitudinis bonæ, aut certe nobis innoxiæ. Posita est aũt ueneratio in collatione magnitudinis cum paruitate uel suametipsius, uel aliena, quam nos tamen nõ habemus pro exigua: quippe uenerationi omni est admiratio adiuncta. quæ non admiramur, ea neq; reueremur. Et sicut ex reputatione suæ ipsius magnitudinis dilatatur animus, ita ex reputatione alienę cõprimitur. Vnde nascitur suimet detractio æstimationis & despectus, qualis est nostri ipsorum, quum ad diuinæ maiestatis reputationem mens se sustollit. Scitè Ouidius:

Protinus intrauit mentes respectus honoris:

Fit precium dignis, nec sibi quisq; placet.

Porrò honor nõ est, sicut Aristoteles existimauit, et eum pleriq; gentiles sequuti, precium uirtutis: sed testificatio, qua testamur nos sentire atq; existimare uirtutem in illo inesse, quẽ honoramus. Ea uerò exterior est significatio, qua declarat animus summittere se celsitudini, uaria apud uarias gentes. nostris quidẽ, poplitẽ flectere, genu ponere, quæ sunt deijcientis se: caput aperire, quod est Græco et Romano more seruitutis indiciũ, sicut pileus libertatis: loco & uia cedere, assectari, deducere, reducere, quibus fatemur illũ esse potiorẽ: silentiũ, quo uel audientiã damus, uel metuimus reprehensionẽ: uerba nostra, quæ pręstantiã illius declarẽt. Sed nulla est tamẽ amplior, quàm quum admiratione excellentiæ ani-

mus ita obstupescit, nullā ut significationē exteriorē possit edere, attonitus, & extra seipsum raptus. stupefacit enim animū ingens ueneratio, & cogit sui ac debitorū officiorū obliuisci. Ita corā senatu uel multitudine prestantiū uirorū, aut apud magnū aliquē principē dicturi sæpenumero sibi exciderūt, ut ne uerbū quidē possent proferre eorū quæ cogitarāt. Tum insignē aliquē aut præcellentē uirū salutantes, obliuiscimur crebrò & alijs qui adsunt debitū honorē impartiri, intēto prorsum animo in unicā uenerationē illius. Sed hæc bonorū amplitudo pro cuiusque animo censetur. alij aliter existimant, ut in omni uita. In Deo præter cæteras excellentias duæ sunt maximæ potentiæ, ac bonitatis. sub potentiā uenit sapiētia: quæ in terris imaginē referūt potentiæ, pariūt uenerationē: quæ bonitatis, charitatē. Est potentia ad agendū bona, est ad resistendū malis. In externis bonis, quo in genere sunt principes & homines opulenti: in corporeis, cuiusmodi sunt ualentes & formosi, propter coniecturā naturalē, similē intus habitare animū. unde est illud: Species digna imperio. In animo sunt animosi: in mente sunt prudentes, facūdi, eruditi, sapiētes: in uoluntate sunt iusti, moderati, fortes, cōstantes, & inuicti à casibus, insultuque eius quā uocāt fortunā. Bonos aūt, hoc est iustos, moderatos, tēperantes diligimus magis quàm reueremur: etsi quidam, qui reliqua bona omnia non magnifaciūt, plurimū istis reuerētiæ deferūt. Maiestas est supremus honor erga summa bona, à maiori dicta: quasi honor in mediocribus uersetur, maiestas in maximis. & si honor maiestate est latius quiddā, nēpe genus. sed sermone cōmuni distinguuntur. Poetæ festiuiter finxerūt Honoris & Reuerētiæ filiā esse Maiestatē, quā fabulā Ouidius in quinto Fastorū, facetissimis uersibus persequitur. Ex reuerētia amor prodit, si magnitudinē censeamus bonitate temperatā: qualis est in Deo, qui ut est maximus, ita & optimus. timor aūt, & hinc odiū, si noxiā nobis uel esse suspicemur, uel fore: qui affectus tenet eos, qui solā Dei potentiā reputāt, iudicijque seueritatem extra clementiā. Acutè ille: Qui apud te audent Cæsar dicere, magnitudinē tuam uidentur ignorare: qui nō audēt, bonitatē. Admiratio tuetur reuerentiā, itaque admiratione consumēda deteritur ueneratio, ideoque usus & familiaritas uenerationē adimit. quemadmodū fuerunt in Apologis de uulpe, quæ ad primū leonis conspectū exanimata, tertio iam congressu cœpit cum illo familiarius lusitare. adeò ut apud homines rudes & crassos nō solum pereat familiaritate reuerentia, sed transeat sæpenumero in contemptum, sicut ille ait in Comœdia. Conseruatur nihilominus in usu & cōsuetudine ueneratio, si ij cum quibus uersere, intelligentes sint ueræ magnitudinis, quā eo colunt ardentius, quo propius admotā certius ac subtilius contēplantur, uel si quotidie aliquid se nouū proferat in magnitudine, uel si tanta ipsa sit, ut facile semetipsa à contemptu uel neglectione uendicet. Verba & facta grauia, uirilia, constantia, sublimia, sine uanitate & manifesta arrogantia, qua nihil est inuisius, magnitudinē decentia, tuentur uenerationē: contrà eleuant eam uerba & facta puerilia, muliebria, ludibunda, scurrilia, lasciuia, leuia, uana, inconstantia, demissa, abiecta, ab excellentia illa aliena atque abhorrentia: tum etiā arrogantia, fastidiosa, iactabunda, iracunda, minacia. Non bene cōueniunt, nec in una sede morantur, Maiestas et Amor, ait Poeta quidā. uidelicet amor officij sui & dignitatis oblitus abblanditur, precatur, deijcit se, ineptit, nugatur: inter quæ ueneratio prorsum eliditur, quę alioqui tenues admodū & debiles iacit radices, quæque leui motu extirpentur. Tollitur enim ueneratio, sublata opinione eius excellētiæ, unde fuerat orta. Ea porrò opinio facillimè diminuitur, propterea quòd omnis hominum præstantia utilitate est cōmixta, quæ ex imbecillitate nostra citius sese foras profert, quàm lenta excellentia. Nostra etiā iudicia ex deprauatione naturæ, quæ uitiosa sunt, aut mala, celerius apprehendūt, tanquā sibi cognata, & similia. Ad hæc amor cuiusque erga semetipsum incōsultus, unde superbia capit originē, efficit ut et cupiat, & libenter credat se ab altero non excelli. Affectus penè omnes cōcitati uenerationē impediūt, & cogūt cōquiescere: ut ira, inuidia, odiū, amor, nō solū erga uenerabilē, sed etiam aduersus alios. scilicet perturbatur iudiciū, ne possit aut nolit rectè de præstantia statuere: adeò ut præsente uel inimico, uel despecto, signa reuerentiæ in alium cōsultò omittamus, ne uideamur eum, quē odimus, aut cōtemnimus uenerari. quod fecisse Æneam sacrificantē ferunt, qui prætereunte Diomede adorationis cultusque diuini exteriores

exteriores notas intermiſit, ne honorē eum hoſti habuiſſe uideretur: quod contingit crebrò in uita cōmuni. Niſi fortè alius affectus maior urgeat, ꝗ nos ſigna illa cogat cedere: uelut cupiditas, aut metus. ut quū timemus, ne illa nobis officij prætermiſſio noceat, aut ſperamus aliquid uel cupimus ab illo, quē ueneramur. Vitiū & uilitas in rebus alijs, quàm unde cœpit ueneratio, quàm eſt cū excellētia illa iudicio noſtro cōiuncta, tam deterit uenerationē. Si enim ex iudicio eſt nata prudētiæ, infirmitas corporis, aut ignobilitas nihil eā lædit: deterit autē ſermo ruſticanus, educatio parū urbana, iracūdia. Et ſi ſunt quidā, qui in uno aliquo ſtatuētes fontē bonorū omniū, ei qui ſit fontis huius expers, nullū credāt ineſſe bonū poſſe præſtās, & ueneratione dignū: ut quidam in claritate nataliū, quidā in eloquentia, alij in grammatica, aut ſcribendis uerſibus, alij in decore formæ, plerıꝗ in diuitijs. Multi ſtultè ac iniquè diuerſiſsima cōiungunt, uelut ueſtitū, ingreſſū, ſeſsionē cum eruditione: ut qui illa nō habeat ſatis ad ipſorū arbitriū cōpoſita, hunc nec eruditū eſſe iudicent, ſicuti nec magnatē, qui non loquatur ſuperbè, & prauè ſcribat: nec bonū militem, qui non ad uerba ſingula deieret.

DE. MISERICORDIA ET SYMPATHIA.

MIſericordiā Ariſtoteles finiuit dolorē de malo, quod nobis uidet accidere indigno. id uerò malū dicit eſſe φθαρτικόν, ceu quis dicat corruptiuū, aut corrumpens: quales ſunt morbi, mors, fames, ſitis, tormēta, plagæ, ſpoliatio, & quæ ſunt eiuſmodi, quod fortaſſe ab eo poſitū eſt, quia nō de rebus Naturæ diſſerebat, ſed de præceptis ciuilibus. reliquarū enim rerū cōmiſeratio in curiā & forū nō uenit, ſed omnia malorū genera in hanc affectionē incidūt. miſeramur deformes & mancos & tardos & rudes & ſtultos & improbos. Indigni ſunt malis noſtra opinione boni uiri, & qui recte functi ſunt officio, tum innocentes ad eam pœnā quā perferūt: & homines uniuerſaliter innoxij & ſimplices, ut infantes & pueri & mente capti: tum qui malis illis ſunt impares, ut mulieres, ſenes, ægri, delicati, laboribus magnis & ærumnis: adde ijs, qui magna ſunt fortuna deturbati, illi etiā, quibus nō licuit bonis ſuis frui: ut quū uir magni ingenij in medio ſtudiorum ſuorū curſu tollitur, ſicut Io. Picus: uel deſtinatus magnis opibus, ante obitā hæreditatē obit mortē, uel deſignatus magiſtratus nō potuit honorem capeſcere. Eo eſt aūt miſeratio intentior, ſi pro bonis ſperatis incidit in mala inopinata: ut regni hæres in captiuitatē & ergaſtulū. quale eſt quod impiorū animis quotidie accidit, nec nos miſeret. Qui fortiter & uiriliter perferunt ſuas calamitates, magis uident illis indigni: eosꝗ ſæpius miſeramur, qui miſericordiā nō implorāt. Pericula, quoniā malis ſunt proxima, miſericordiā mouēt: ut in bello, & nauigatione, & uia latrocinijs infami. Si qui ſibi ac ſuis malum accidiſſe putāt, in mœrore ſunt potius, quàm in miſeratione. quòd ſi quis indigno ſibi, aut chariſſimis ſuis accidiſſe exiſtimet, adiuncta eſt mœſtitiæ miſeratio: quod licet deprehendere ex uerbis, quibus conqueruntur immeritò ſe malis illis premi: quæ eſt ſuimetipſorū cōmiſeratio. Similitudo & ſympathiā efficit, & miſericordiā mouet, ut erga ſimiles ætate, moribus, conſtitutione, ſtudijs, dignitate, genere. Sympathia eſt uelut tactus unius facultatis, cui aliæ facultates ſimiles concinūt, quemadmodū ferūt in duas chordas diuerſarū lyrarū ad eundē tonū extentas, alterā alterius tactui accinere, & reſpōdere. Plurimū animus afficitur ijs alienis malis, quæ tanquā ex uicino cōtemplatur ſibi etiā imminere. Inter ſimilia aūt tranſitus eſt facilis. uidelicet quæ longius ſpectat animus, negligit, tanquā ad ſe nō pertineāt: ut mediterraneus homo graue naufragiū, uel monachus ærumnas militares. Feſtiuè philoſophus quidam & acutè, rogatus à quodā quaſi per contumeliam, cur homines diuites citius cæcis & ſurdis & claudis elargirentur, quàm philoſophis egentibus, illosꝗ multo facilius miſerarent, quàm philoſophos: Quoniā, inquit ille, diuites homines citius ſurdos ſe & cęcos fore exiſtimāt, quàm philoſophos. Ideo & qui per ebrietatē magnæ felicitatis exēptos ſe humanæ ſorti arbitrantur, immiſericordes fiūt: uidelicet nō putāt caſus humanos ad ſe peruēturos, qui ſe loco tutiſsimo arbitrātur cōſiſtere. Qui in extremis quoꝗ malorū uerſantur, aut in eorū malorū magno diſcrimine, nullorū eos miſeret. Non enim timēt ſe peius habituros, & aſperitas malorū ſenſum illis humanitatis adimit: tenerumꝗ illud animi ac molle amiſerunt, in quo eſt cōpaſſio. Nihil æque eſt ſecundū hominis naturā, ut afflictos miſerari. quē af-

fectum miror Stoicos in bono uiro conatos reuellere, quod fieri nec potest, & cõtra rem est humani generis. quippe nascitur ex similitudine quadã, congruentiaq́ humanorũ animorũ inter se: nec aliter potest animus facere, quàm ut dũ aliena mala intuetur, uel de seipso cogitet, se quoq; illis ipsis malis obiectũ, atq; obnoxium uiuere, uel certe cõpatiatur, & similẽ sui naturã illis affligi incommodis doleat. Quòd si amor omnia reddit non solũ cõmunia, sed unũ, quomodo potest amicus nõ dolere dolente amico? quomodo potest idẽ animus dolere in uno amicorũ, non dolens in altero? Si ergo sapientiæ ac bonitatis præceptũ est, ut amore inter se homines deuinciantur, tanquã nodo sacratissimo, eamq́ ad rem ficti & appositi à natura sumus: profectò & natura, & sapientia, & bonitas misericordiã nobis indunt, atq; indicunt. Iam uerò sublata misericordia, quid in eius locũ ac uicẽ reponis? duritiã, immanitatẽ, crudelitatẽ, inhumanitatẽ. hoc scilicet expedit humano generi, ut humanitate exuta crudelitatem induat? At dicit Seneca: Possum adiuuare afflictũ, et misero opẽ ferre, sine dolore illo, & miseria animi, quam uos misericordiã nuncupatis. Potes tu forrasse aliquando, nõ poteris semper, nõ poterunt alij, quibus opus est interno ad progrediendum calcari. Quid quũ non habes, quo opituleris, an nõ saltẽ animus tuus alienis malis flectetur, & ad te quoq; mala illius pertinere declarabis? Non est opus longiore disputatione, hæc est clausula, non potes adiuuare, nec opẽ ferre afflicto potiorem, quàm si dolenti cõdoleas, nihil est quòd animi ęgritudines & mala grauissima perinde alleuet ac cõsoletur, ut cõmunicatio doloris: nullũ est auxiliũ uel gratius, uel efficacius. Quid potest miserabilius cuiquã, aut desperatius in uita contingere, quàm existimare se nulli esse miserabilẽ? quid gratius potest uidere miser, quàm alienas lachrymas cũ suis consociatas? Sed Stoicos dimittamus, qui se, quos natura homines cõdiderat, scholasticis cauillatiunculis saxa uoluerũt reddere: nec sunt tamẽ assequuti. Exequamur, quæ restant propositi. Affectus est misericordia mansuetissimus, & hominũ generi magno suo bono à Deo tributus, ad opẽ mutuã & consolationẽ uariorũ casuũ, qui incurrunt in uitã, in quibus amoris defectũ supplet misericordia. Quod de malis, quibus nos uicini sumus atq; obnoxij, est dictũ, idẽ ad propinquos, & necessarios, & charos nobis transferatur. cõpatiuntur enim facile, ac miserentur, qui uxores, aut liberos, aut nepotes, aut sibi amicissimos haberẽ eisdẽ malis obuios, & quasi obiectos. ideo senes misericordes sunt, quia omnia timẽt suis. Mollicies cordis sympathicos & misericordes efficit, adeò ut quidã eos quoq; miserentur, qui in malis uersantur, quæ sunt cõmeriti: ut pueri & mulierculæ, quos latronũ & parricidarũ miseret, uel quũ cæduntur uirgis. Contrà duricies cordis miserationem restinguit, ut in ira, in militia, in latrocinijs, in ijs qui minus considerãt quid sit malũ, uel ex hebetudine naturę suæ, quales sunt rustici: de quib. non immeritò dixit autor eorũ Vergilius: Nec doluit miserans inopẽ, aut inuidit habenti. uel ex cupiditate eorũ, quæ sibi censent bona. Imprudentes & inexperientes facile ac multũ exiguorũ malorũ miserentur. Generosi quoq; animi & simplices, ualde misericordia tangũtur: ut adolescentes, & principes. Experti uerò, & prudẽtes magnorũ, parua pro nihilo ducũt: ut sancti uiri, iacturã animarũ in populis grauissimã censent, de corporibus utcunq; commouentur, sed propter animas: fortunas autẽ negligunt, ac rident. Opera misericordiæ amoris operibus sunt similia, & misericordia ex amore profluit: uicissim amor misericordia inualescit, ut matris erga filiũ ægrũ, aut afflictũ, aut peregrinantẽ. Nullus affect⁹ adeò habet prõptas lachrymas, ac miseratio: adeò ut qui suis malis nõ illachrymẽt, ad aliena quasi uicti lachrymẽtur. quorũ utrunq; est mirificè decens, honestũ, liberale. Fit etiã persæpe, ut quidã qui alienis malis dant lachrymas, suis non possint, tanq; oppressi magnitudine ægritudinis ac doloris. quemadmodũ tradunt Amasin Ægypti regẽ uetustissimũ, amici mortẽ defleuisse, non filij. Dicũt misericordiã oculis maxime cõmoueri, quemadmodũ Horat. inquit:

Segnius irritant animos demissa per aurem,

Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus. Idcirco olim Romę ad captandã misericordiã parui liberi producebãtur in forũ, aut concionẽ, & prodibat reus sordidatus, & atrati amici: & ostensæ sunt plagæ, aut cicatrices in pectore denudato, & uestis cruentata, & imago rei gestæ in tabella depicta. Non dubiũ quin hæc ad uulgus plurimum

rimũ ualeát,quippe quod ſenſibus ducitur. qui uerò magis cogitatione ac mente,hi citius cõmouentur apta et congruenter expreſſa narratione rerũ.Nec pauci ſunt,qui fabula uel hiſtoria mouentur: in re ipſa,ſi coràm contingeret,penè immoti.Scenicis actoribus,inquit M.Fabius,eadẽ uox,eadẽ prõnũciatio, plus ad mouendos affectus ſub perſona ualet:ſcilicet adiuuatur affectus audiendo,phantaſia,& cogitatione.Proficit res ipſa miſerabilis ad eliciendũ affectũ,adhibita dicẽtis arte,uelut explicata malorũ grauitate,indignitate illius qui ſit perpeſſus:quanto dignior bonis,quàm malis: multo minus dignus hiſce malis,ab his,hoc tempore,hoc loco,quæ ſunt ex fontibus probabilitatis.tum admonenẽ auditores filiorũ,uxorũ,rerũ chariſsimarũ, deniq; ſuimetipſorũ & cõmunis ſortis.Præcipiũt artis magiſtri, ut quæ miſeratio dicentis arte, non naturæ ſuæ uiribus lachrymas elicit,ſit breuis: nihil citius areſcere eiuſmodi lachrymula.

LÆTITIA ET GAVDIVM.

LÆtitia eſt motus animi ex iudicio præſentis iam boni, uel pro certo appetentis. Auerſio mali,pro bono eſt.niſi quòd in bono ſemper eſt lætitia, in diſceſſu autẽ mali nõ ſemper:ut quũ ſolũ ægritudo incũbens tollitur,nõ ſubit aũt contraria lætitia: aut ſi ſubit,læuis eſt,quę hilaritas nuncupatur. eſt enim hæc lętitia remiſſa. Ex iudicio uero uel alieni boni, quod nobis placet,modò ne is ita charus ſit,ut unũ ſit nobiſcũ: tum ex bonis aliquãdo euenturis,aut præteritis,aut etiam ex malis tranſactis, motus quidã exiſtit iucundus in animo lætitię quidẽ ſimilis,nõ tamẽ proprie lætitia,ſed gaudium:qualis eſt etiã in noſtris bonis,quũ ea moderate ſumimus. Lętitia enim concitationẽ habet uehementẽ.eſtq; ferè de eo, quod ualde deſiderauimus, aut pro quo contendimus,ac laborauimus : aut quod derepente contigit præter opinionẽ noſtrã,uel expectationẽ.quo exagitatu dilatatur admodũ cor, adeò ut etiã mors interdũ conſequatur:uelut in illis mulieribus bello ſecundo Punico,quæ quũ filios ſuos,quorũ eſſet mors nunciata,derepẽte ſoſpites aſpexiſſent,exanimatæ ſunt. Celeriusq; ex ingẽti lætitia expirarit quis,quàm ex immodica ægritudine.Ab eadem cordis dilatatione exiſtit riſus, atq; exultatio,quũ iam pectus coercere non poteſt ſuũ cor:tum geſticulatio,& quandoq; demẽtia.Lætitia moderata,ſeu hilaritas,& gaudiũ, calore ſuo purgat ſanguinem,ualetudinẽ confirmat,colorẽ inducit florentẽ,nitidũ,gratum.ſicut eſt apud Sapientẽ:Cor lætũ pro medicina eſt,ſpiritus triſtis exiccat oſſa. Qui molli ſunt corde,facile mœrorẽ & lætitiã recipiũt,ut ſigillũ in cæra:qui duro,& calido, lætitiam citò capiũt,& diu retinẽt. ſicut cõtrà,qui duro & frigido,mœrorẽ,ut in atra bili.eſt enim mœror affectus terreſtris,frigidus,& aridus:lætitia aũt,calidus & humectus . idcirco ea facile in pueris,& iuuenibus,& bene ualentibus naſcitur:tum ocioſis hominibus,& ſecuris.nam metus lætitiã impedit, præſertim ſi ſit rei maioris, quàm de qua eſt lętitia,itẽ in uere,locis itẽ tẽperatis,amœnis,in feſtis,celebritatibus,cõuiuijs. In lętitiæ aduentu,ne ea impediatur,multi eos obices,qui occurrũt,amoliunt, & moleſte ferunt ſe interturbari,quaſiq; interpellari de curſu rei iucũdæ . itaq; de re triſti nolunt audire,ut initiò feſti,ludorũ,cõuiuiorũ,de morte,de parſimonia,de egeſtate,de negocijs publicis aut priuatis,de ſeueritate uirtutis & frugalitatis . odioſa ſunt hæc omnia per id tẽporis.conſumpta aũt lætitia,audiũt facile,& magis ad ea cõmouentur,quàm unquã antea,nẽpe ex recordatione fugacitatis rei lætæ. celeriter enim uidentur auolare, quæ placẽt : ſeu quia refrigerato iam corde,facile ſeueriores cogitationes admittunt. Lætitia tanto eſt maior,quanto nos maius bonũ nactos eſſe iudicamus:uidelicet amplum,nouũ,rarũ,inuſitatũ,quodq; paucisſimis contigerit,ijsq; pręcipuis & honoratisſimis.minor eſt,in contrarijs horũ.

DELECTATIO.

LÆtitia eſt primus uel aduentantis boni motus, uel iã implicitiatq; adiũcti, poſt illũ aũt quum reſedit animus,& bono ſibi cõgruenti fruitur,& acquieſcit, uoluptas eſt,ſeu delectatio:quam definire licet,acquieſcentiã uoluntatis in bono ſibi congruenti.Sæpe admonui,nõ referre affectus,rẽ ita eſſe, nec ne, modò eſſe exiſtimetur. Quidã enim ſola phantaſiæ actione id cõſequunt, ut in maximis ſibi bonis uideãtur uerſari: ſicut ille apud Horatiũ, haud ignobilis Argis, Qui ſe credebat miros audire tragœdos,In uacuo ſolus ſeſſor plauſorq; theatro:nota eſt fabula.quod eſt affectibus omnibus commune.Delectatio ſita eſt in congruẽtia,quam inuenire nõ eſt ſine pro-

portionis ratione aliqua inter facultatem & obiectum, ut quædam sit quasi similitudo inter illa. tum ne notabiliter sit maius, quod adfert delectationem: nec notabiliter minus, quàm ea uis, quæ recipit uoluptatē, ea utiq; parte qua recipitur. Ideo mediocris lux gratior est oculis, quàm ingēs: & subobscura gratiora sunt hebeti uisui. eundem in modum de sonis: quo fit ut notis carminibus magis capiamur in cantu, quàm ignotis. Additur autem, qua parte recipitur. nam potētia in eo facultatis expenditur, & obiecti applicatio. alijs auribus idem soni uasti sunt, alijs moderati: & qui sonus in proximo erat immodicus, paululū si recedat, moderatus censebitur. & Deus, qui est undiq; immensus, capitur ad delectationē ab ea parte animi, quæ habet quoq; suam immensitatē: & capitur ea ratione, qua potest illi accōmodari. At quemadmodū differentia est inter sanitatē & uoluptatē (neq; enim ualere est delectari, quod falso Epicurus credidit) ita est inter recreationē & delectationē. Nam & si multæ recreatiōes uoluptatis naturā obtinēt, et uim, nō omnes tamē. quippe remissio uel mutatio laboris etiam à minore ad maiorem, lusus, confabulatiunculæ, haud rarò non perinde animum delectant, ac refocillāt & reficiūt. ita capacius quiddā est recreatio, quàm uoluptas. Recreat utiq; omnis uoluptas, non omnis recreatio uoluptate afficit. In unaquaq; facultate, qua animātis cognoscit, inest delectationis uis: uelut in sensib. externis, internis, in mente. & ut quisq; plurimū est alicui facultatū earum deditus, ita delectationibus illius uehemētissime capitur. Populus sensibus, sapiētes menti sunt addicti. ut est cuiusq; uel facultatis uel rei iucundæ natura & qualitas, ita delectatio excellens est ac generosa, tum etiam pura, et diuturna: uel cōtra uilis, et sordida, breuis, molestiæq; admixta, ac perturbata. Infima omniū est, quæ ad sensum tactus pertinet, uidelicet terrestris. paulò honestior, quę ad gustū: sed nihilominus pecunia. leuis est in odoratu, qui sensus in homine hebetissimus est. nec tam est odor suauis gratus, q̃ teter & fœtidus molestus. Aures, quæ ad aerem pertinēt, aliquid habēt pulchrius. oculi, qui ad igneam naturā, & æthereæ proximā, cæteris præstāt sensibus. Celsiores istis sunt inferiores animi uoluptates: purissimæ aūt ac celsissimæ omniū, quæ ad mentem spectant: & in mentis muneribus, quæ ad contemplationē. Voluptates tactus et gustus nō sunt durabiles. citò enim hi sensus defatigātur, multumq; secum trahūt grauitatis ac molestię: diuturniores sunt aliorū sensuū, et inter eos aspiciēdi uis longissimè uoluptatē suam haurit. Delectatiōes phantasię stabiliores sunt, quàm sensuū. quo fit, ut cibi, potus, rei Venereę, musices, spectaculorū citò satietas irrepat: nō item possessionis, uel acquisitionis pecunię, potētiæ, honorū, gloriæ, quæ sunt in phantasia et decepta opiniōe. In mente sunt defecatissimæ ac diuturnissimæ, quibus illa nō defatigatur, sed reficitur. tales illic sunt, quales nemo nisi expertus adduci possit, ut credat. Sed documēto esse possunt ij, qui rerum omniū iacturā facile ac libenter pertulerūt, ut liberè illis atq; ex animi sui sentētia liceret perfrui. Quæ in cōtemplatione sunt uoluptates, ex natura illarū sunt, quibus nos in æternitate beatissimi reddemur. idcirco Pythagoras eam uitam dicebat esse omniū præcellentissimā, & Aristoteles finem bonorum in cōtemplatione collocauit. Hęc quidā in uero et recto hominis habitu, qui per delictū corruptus, & tanquā graui depressus onere, uergit deorsum, resq; inferiores ad sese reficiendū atq; oblectandū quærit. ita discedit à cōtemplatione rerū altissimarum ac præstantissimarū, ad ea quæ sunt actionū uitæ, & uersatur in politica, reiq; uel publicæ administratiōe, uel domesticæ. Sunt qui ne hunc quidē assensum ferunt, fabellis recreātur, & rerum gestarū cognitione sola ac memoria. Alij operib. tenētur, quæ exercemus manibus: ut ædificatione, textura, sutura, plastice, pictura, & eiusmodi. Alij ne tantū quidem possunt animū intēdere, laxissimis utuntur animorū remissionibus: ut lusionibus, uel inerti ac torpido prorsum ocio. Delabuntur quidā ad uoluptates, & sensuū illecebras, usq; ad deiectionē illam brutalis ingenij, quæ fit à uoragine uoluptatis immodicæ mentē absorpta. Hinc iam nō potest magis homo descendere, transit ad obliquitatē, ut omnino à ratiōe & iudicio deflectat. excogitauit nobilitatem, decus, famam, gratiam popularē, et quicquid in fortuna ad uanitatē pertinet. deniq; uellet, si posset, mentē exuere, ut deposita illius seueritate dissolutius se in oblectamenta immergeret: id quia per se nō auderet facere, retrahēte existimationis cura,

ra, interponit personam per quam faciat, infantem aliquem dicaculũ, uel morionem, aut scurrã, cum quo citra dedecus stultescat adeò uel tener factus est animus, ut nullum ferat pondus: uel depressus, ut nutu suo deorsum feratur. Mens nõ eget interuallis fruẽdi suis uoluptatibus: sensus egent, & quidẽ crebro. Mens delectationes delectationibus mutat diuersorũ generum, maiores minorib. & uiceuersa. lusus enim, & cogitationes remissiores de leuibus aut iucundis rebus, actiones sunt, & oblectamẽta ingenij. sensus autem ocio & quiete & receptu quodã in se indigẽt, ut nihil agant: quum mens cessare atq; interquiescere non possit. Ab ocio & intercapedine maiores sunt uoluptates in sensib. quas (ut inquit ille in Satyra) cõmendat rarior usus. & incitatiores ex irritatione cõtrarij, ut cibus à fame, potus ex siti. Voluptates corporis & animi extrudũt sese mutuo. dediti corporeis, illas quæ sunt in mente nõ percipiũt: & ẽ cõuerso. pugnãt uerò inter se maxime, ut quæq; sunt præstãtissimæ ac utilissimæ, nullumq; patiũtur commerciũ mutuũ. Omnem delectationis uigorẽ diutius & purius afficiũt naturalia, q̃ artificialia. aurea enim & argentea, & picturas, siue elegãtes, seu artificiosas, & domos instructissimas, & uestes uel artis exquisitæ uel precij uel uenustatis, si quis ter aut quater aspexerit, ita exatiabitur, ut amplius molestiæ ducat intueri: prata aũt, mõtes, hortos, ualles, fluuios, cœlũ, mare, nunquã exatiamur uidendo & cõtemplando. nimirũ quod unumquodq; eo delectatur, quod sibi est aptum & cõueniens. Nobis, qui naturales sumus, magis opera naturæ cõgruũt, q̃ nostræ artis. Accedit huc, rei perfectio, quæ maior est in quocunq; naturæ quàm artis opere. quin & arti ipsi naturæ opera magis & probãtur, & placẽt, q̃ sua ipsius, semperq; illa cupit & affectat ars imitari, ac effingere. Quòd si artificibus cõcederetur, mallẽt utiq; edere sua opera naturalia, q̃ artificialia. & qui proxime accesserũt, præclarẽ fecũ esse actũ existimarũt, eoq; magis probãtur ad spectatores. Raritas & industria preciũ addũt ijs, quæ prodeũt ab arte. miramur enim eatenus posse ingeniũ pgredi, & id potuisse exprimere. deniq; mutatio omnis, modò sensib. noua, iucunda est: ut in pantomimis, in psitacis, in pueris, quũ fari incipiũt. Et admiratio uoluptasq; ingeniũ & stupẽdorum naturæ operũ, uel assuefactione deterit, uel occultat sub nostra incõsiderantia. Intenti enim agimus semper in res uiles, magna hæc & mirabilia nõ uacat suspicere, & speculari. Leuis molestia magnã sæpenumero & acrẽ delectationẽ diluit, ppterea q̃d & cõstitutio nostri corporis, & cursus ætatis in peius semper uergunt. ita paruus dolor maiores uires nãciscit ex nobis ipsis, ad nos cõtrahendos ac prosternẽdos, quàm delectatio ad erigẽdos ac dilatãdos: magnisq; uiribus est opus, ut hoc nutãs corpus fulciatur. Iam uerò uoluptatibus facilius caremus, q̃ afficimur dolore. Illud priuationis est, hoc existẽtiæ. in priore nihil amittimus, in posteriote affligitur sensus, & rectus illius habitus tantisper aufertur.

DE RISV.

EX lætitia & delectatione, risus nascitur: qui affectus non est, sed actio exterior ab interiore manans. Nam ex lætitia uel delectatione dilatatur cor, ad cuius motum & facies extenditur, eaq; potissimũ pars, quæ est circa os, qui rictus nominatur, unde risus. Itaq; risus exteriorem sedem habet in rictu primum, hinc in oculis, & cuncto uultu. Interiorem autem, Plinius Secundus affirmat esse in præcordijs, quas Græci φρένας appellant: In his, inquit, præcipua hilaritatis sedes. quod titillatu maxime deprehenditur alarum, quas subit: & gladiatores, qui eo loci essent sauciati, ridentes oppetijsse. qui risus corporalis est prorsus, non ex affectu: sicut in titillatione sub axillis, aut alijs in locis. & ego ad primam & alteram buccam, quam sumo à longa inedia, non possum risum continere: uidelicet contracta præcordia dilatantur ex cibo. Nec risus ille est uerus in mœrore, aut indignatione: qualem fuisse Hannibalis in curia Carthaginensi ferunt, uicti à Scipione. ringere enim est illud, non ridere. In quibus flaua abundat bilis, ij ad risum sunt proni, quòd ex calore immodico facile exporrigitur cor: sicut rursum pituitosi, & qui atra bili infestantur, propter tarditatem frigoris, lenti sunt ad ridendum. Risus qui ex affectu nascitur, de lætitia est, aut delectatione noua. surgit enim primo illo contactu, quo lætitia uel delectatio recens mouet animum. Insperata uerò & subita plus afficiunt, citius commouent risum, & maiorem. Scilicet de ueteribus, uel assuetis non ridemus:

nisi qui illa accipiũt sępe tanquã noua,et tum primũ cognita.quod fit uel ex ipsis, qui ad risum sunt natura proni,cuius generis sunt pueri, mulierculæ, fatui: uel ex re quæ adeò est animo nostro cõgruens,ut quoties occurrit,amplectatur eam uelut nouam. Quidã nõ rident,ad quę nõ attenderũt,eadẽ multo post tempore,quasi recordati incipiunt ridere. Vehemens enim cogitatio ut affectũ impedit,ita etiã risum.quibus de causis prudentũ & sapientum hominũ rarior est risus & presior,isq; subrisus uerius, quàm risus:quum ob magnas intentasq; cogitationes,tum quod illis ob prouidentiã reputationemq; rerũ omniũ pauca sunt noua,aut insueta. Accedit his cõstitutio corporis,in præstantibus ingenia uiris,ad atrã bilim inclinãs. Imperãt etiã hi sibi,ne effuse rideant,quod est præter decorũ. Naturalis quidem est omnis risus,nullus uoluntarius:sed cohibetur tamen uel usu,uel ratione, ne immoderatè prorumpat, cõcutiens corpus uniuersum:quales sunt imperitorũ, & rusticorũ cachinnationes, tum puerorum & mulierculariũ,ut sui sint impotes,risu eiusmodi correpti ac cõcitati. Et ut uarij uarijs ad delectationem capiuntur, ita multis de causis risus prodit. Alij rident ob ea quæ cernunt,alij ob ea quæ audiunt,alij de rebus mentis,si placent uel propter lęuitiã boni,uel propter delectationẽ,quę ferè ad risum faciendũ sita est in deformitate quadam dicti aut facti:ut in gesticulationibus,in grandibus irati uerbis,cui uires desunt, nam si adsint uires,timemus:in casu innoxio quidẽ,sed fœdo:in dictis fatuis,aut scurrilibus:in interpretationibus,uel rogationibus absurdis, respõsis acute detortis alior sum,quàm quò pertinebãt rogata:in assimilatione per uerba, quæ est genus quoddã inimicæ repræsentationis:sicut in gesticulatione,atq; alijs eiusmodi compluribus. In quis omnibus placet insperatũ illud. recta enim & cõsueta uia progredientia sine sensu transmittimus,tanquã uetera,quia quodammodo præuisa:deflexa autem & praua mouent,quia nõ expectata. Democriti risus perpetuus, affectatus erat magis quàm naturalis.et irrisus nõ risus ad incessendas hominũ stultitias,quas illi sapientiã esse ducerent. Inter animantes omnes solus homo ridet, quoniã is solus habet uultũ, quo risum testetur. cæteris autẽ facies immoto habitu torpet:non quin aliæ ad sensum boni & uoluptatis suæ cõcitentur,impensius etiã quàm homo, & edunt signa quędã,quę risus uim & uicẽ obtinent,ut exultationes, & uoces etiã in suo illo genere incõditas: sed quia uultũ,uti nos nõ mutant,nõ dicuntur ridere. Qui autẽ Græca uoce agelasti nominãtur,quasi nõ ridentes,haud ideo quòd ridere nõ possint dicuntur,sed quia rarò: uel ex natura melãcholica, & duro corde, uel occupati cogitatione maiorũ malorum,qua diluitur lætitia & uoluptas:aut mente ad diuersarũ rerũ speculationẽ abducta,aut quod ex acuta & diligenti reputatione rerum omnium,nihil iam eis occurrit nouum. Contrà autem ebulliunt crebri & magni risus,seu mollefacto corde delicijs, ut uino,lusibus,amoribus,fabellis festiuis,cõcentu,lasciuia:seu remissis,et quasi reuocatis cogitationibus:uel reducta securitate, & tanquam animo à metu aut molestia liberato,uel delectamentis exquisitis, maximeq; nouis atq; insuetis.

DE OFFENSIONE.

HActenus ut de homine:iam ut de belua atrocissima atq; immanissima. affectus enim,qui ex opinione ueniunt mali, mirũ in modũ exasperãt atq; efferãt humanum animũ. Primus mali morsus offensio dicitur,tanquã quũ quis impingit. est enim dolor ex incõgruẽtis mali cõtactu. Vnde alij affectus suppullulãt odij, inuidẽtiæ, iræ: & est animi ille dolor, dolori corporis haud absimilis,qui existit à prima uellicatione aut pũctione. Est porrò malũ,q̃d nos offendit,q̨cquid est aduersum nobis ac incõuenies, & cõgruẽtię nostrę inimicũ:quẽadmodũ quũ deforme aliquid intuemur,uel absurdos sonos audimus,praueq; cõcinẽtes. Cõgruẽtia aũt hęc uel est in corpore,uel in animo. In corpore est harmonia illa,qua recte ualemus. quæ quũ aduerso motu attingit, offendimur.ut in cõcussu omni ac impulsu,in plaga,uulnere,pressione,æstu,algore,siti,fame, & eiusmodi. In animo uerò cõgruẽtia est primũ in sensib. habẽt eñ singuli sensuũ cũ certis reb. cõueniẽtiã,à quarũ cõtrarijs auertunt, & declinãt:ut oculi colores, & delineamẽta speciosa:aures, sonorũ cõcentũ:gust⁹, sapores sibi cõueniẽtes:nares,odores certos:tactus,proportionẽ principũ qualitatũ. Est altera cõgruẽtia in interioribus sensis,uelut imaginatione atq; extimatrice:unde insomnijs & delectationes

uersantur,

uersantur, et terrores. quę duo experimur in belluis, ut res à natura sua alienas aut cōtrarias refugiāt, uel impetū in eas faciāt. Est hīc congruentia in ratione, & hęc duplex. altera circa ueritatē, & id quod solū scitur: altera circa id, quod agitur. Actio uerò est uel eorū, quæ manu exercentur, quæ opera nuncupamus: uel quæ posita sunt in uitæ usu ac ordine, in administratione prudētiæ. Mendacio omnes offendimur, siquidem narretur tanquā uerū. alioqui aūt delectat cōpositio & asimulatio ueritatis: ut pictura, uel imitatio inimica. Quæ cognitiones artesq́ aut disciplinæ proportionē non habent cum ingenio nostro, offendūt nos quidē ad auersionē tantū, nō item ad insectationem maleuolā: nisi fortè accedat malignitas animi, & proteruitas, aut superbia, ut nihil patiamur pro pulchro haberi, nisi quod nobis placet, aut quo ipsi sumus prædi ti. In uita est cōgruens illud & decorū, quod sitū est in rectitudine, officijs, uirtute huius. ut nullæ sunt ferè præscriptæ formulæ, sed ex iudicijs, & cuiusq; æstimatione pendet, incredibile dictu, quàm uariē existāt ex eo offensiones: ut uix duos reperias, quibus idem placeat. Sequitur enim quisq; affectū, aut ingeniū suū, nō rectū examen rationis. Idcirco in iudicando tanta diuersitas: quippe ratio uel unica est, uel nō admodum multifaria: ingenia aūt infinita, diuersissima, difformia. Accedit his, nihil esse omnino, quod plurimū rationū argumentorumq; sit in cōtrarium capax, quàm officia et decorū uitæ. habent enim hæc quamcunq; te in partē cōuerteris, probabilem & pro se rationē, & in oppositū. unde error & fraus eorum, qui singula non rimantur altius. Quarta proportio est uoluntatis, de eo quod iudicatum est cuiq; bonū in præsentia. Hinc offensio, prout est & uoluntas uehemens, & quod bonū esse ducimus magnū, multumq; expetendū: contrarium autē malum, damnosum, & accuratè depellendū. Offensiones omnes eo grauiores sunt, quo interius penetrant. scilicet præcipua pars cuiusq; rei uerissimè res ipsa est, quod est in ea intimū. Itaq; quod illud attingit, rem ipsam attingit, & lædit. unde offensio acerrima. quocirca grauissimę omniū offensiones sunt in uoluntate, minus graues in ratione, tum in sensis, postremò in sensu corporeo. Nec offendimur ijs, quæ lædunt corpus, si uoluntas nō auersetur: ut quum ab amicissimis cædimur, quod in alijs censeremus esse intolerabile. & mendaciū, quod pro alio dictū uehementer nos permoueret, pro nobis ipsis gratū est, quia placitū uoluntati. In sensione est offensio. quod enim nō sentitur, nec offēndit: ut homo muscis infestatur, nō item elephantus, qui illas nō sentit. Idcirco qui delicato sunt sensu, uel natura sua, uel assuefactione, uel debilitate, celeriter offenduntur. nec de solo exteriore loquor sensu, sed de omni etiā rationis & uoluntatis. Teneri natura sunt pueri, & mulierculæ. assuefactione aūt quibus multū indulgetur, ut pueri molliter educati, sicuti qui à matribus uiduis, principes, diuites, & ij quibus assentantur & abblandiuntur omnes, repugnat nemo: quibus etiā omnia cedunt ex sententia. debilitate autem, sunt ægri, senes, lassi, famelici, sitiētes, quiq; magnis animi perturbationib. cōflictantur: uelut amoribus, ardentibus desiderijs, quæ explere nō possunt. Accedūt his uigiliæ, anxietates, metus, terrores, omnis deniq; exiccatio corporis, & feruefactio. nam affectus hic ad calidos & siccos refertur: idcirco in similibus cōstitutionibus corporum, & qualitatibus locorū ac temporum facile inualescit. Ex insuetudine quoq; sensus offensionis est multus & frequēs. Noui enim & inexperti passim offenduntur etiam minutissimis omnibus, scilicet præstinguntur, quibus nō assueuerūt. ut qui nunquam prius domo egressi, peregre proficiscunt, quæcunq; uident fieri à patrijs moribus aliena, damnāt, atq; abominātur tanquā absurda, stulta, barbarica: quū sint tamē plerūq; potiora, q̄ quib. domi insueuerāt. Nō sunt adeò delicati homines in usu rerū & experimētis uersati, nec cōsuefacti ꝓbra & cōtumelias ferre, ut Socrates: qui in priuato patientiā discebat, quā in publico pręstaret: nec qui assultus sunt fortunę crebrò perpessi. Sunt alię offensiones cuiq; peculiares, quas esse t immēsum ꝓsequi. ut alij ferræ stridorē ferre nō possunt, alij grunnitū suis, alij morderi lintheū, alij frāgi prunā ardentem forcipe. Sunt quos offendit gestus ad certū modū cōpositus, sessio, incessus, motio man⁹, locutio: sunt quos uel ruga alienæ uestis. quis ualeat explicare morositates difficilis huius animantis? nec ipse tolerabilis est cuiq;, nec potest alia tolerare. Et hoc in singulis hominū. quid mirū, si nihil sit tam ꝓbè, tam rectè, tam sanctè factum,

quod

quod omnibus in multudine placeat. Quidā ex praua cōsuetudine aspernādi omnia eum traxerūt morē ut quibuslibet citra iudiciū, citra discrimē omne offendātur: quibus etiā hoc sapientię loco est, nihil ne rectißimè quidē factū approbare, in omnibus mira iniquitate iudiciorū exquirere quod damnēt. quo nomine plurimū sibi placēt, & apud stultos spectatores ingenij gloriā cōsequūtur, quasi uerò nō sit multo promptius, & cuilibet factu facilius, pmiscue damnare omnia, quàm inter bona et mala discrimē ponere, quod ingeniosi demū est hominis & cordati. Contrarijs ex causis minuitur & detrahitur offensio. Extremū offensionis est excandescētia, infimū aūt auersatio, quū offensio auersione sola & separatione placatur, ut quū hilaris recedit à tristi, iocosus à seuero, fullo à carbonario, quæ molestia nuncupatur. Excandescentia cōcutit uniuersum corpus, et accendit cor. quū aūt est cōpressa, nec potest erumpere, cōuertitur in rabiē, & infert sibi manus uiolentas: tum extendit se late, etiā in eos, qui nihil offenderūt. ipsa se enim irritat, & exacerbat, & dilatat. Data est homini offensio, ut ad primū uelut mali gustū statim resiliat, neu progrediaē ulterius, ne forte ex assuefactione malū eiusmodi incipiat ei allubescere. Offensioni cōtraria est allubescentia: priuatio aūt, animi æquabilitas & profunditas quædā: ut facile deuoret, quæ alij non possunt perferre.

DE CONTEMPTV.

Contēptus ex offensione nascitur, quū malū eiusmodi est, q̄d nō nocet quidē, sed uile atq; abiectū iudicatur, ut in homines neq; & perditos. Non cupimus ei, quē cōtemnimus, benefactū: sed nec uolumus eū lædere, tantū illudere, & ostēdere quàm despiciēdus sit, ac pro nihilo habēdus. cōtemptus odij atq; inuidię acerbitatē sæpe diluit, ut nō tantū cupiamus illi malefactū, cùm id q̄d uires nullas habet, conatur tamē nocere, & ferocit in imbecillitate. Nascitur apud quosdā odiū, apud alios non odiū, sed augetur cōtemptus & irrisio. quale est illud in prouerbio, Mulier gladiū. Contemptū sequūtur irrisio, subsannatio, gesticulatio, delusio, auersio oculorū & auriū ab ijs, quæ dicit aut facit, despectus, tanquā indigna sint uideri, uel audiri. Pusillanimi suspicaces sunt, & cōtemni se ab omnib. existimāt: quicquid alij agant, aut dicāt, ad sui contemptionē rapiūt. unde crebræ querimoniæ, & maledictio. Contēnitur facile, qui minimū nactus sit ex ijs bonis, quibus nos plurimū tribuimus: ut alij nobilitati, alij facūdiæ, diuitijs, animositati, & eiusmodi. In precio est aūt, si alia sit nactus bona nō minoris æstimāda, ut potentiā, dignitatē, gratiam, eruditionē: uel si potest multū lædere, nō enim cōtemnimus, quos metuimus. Nihil abeo speres, inquit Cicero, quia nolet: nihil ab eo timeas, quia nō poterit.

DE IRA ET OFFENSIONE.

Ira est concitatio animi acerba, quod bona sua uidet cōtemni, quæ ipse putat non esse contemnenda, in quo & semetipsum censet cōtemni. cuiq; enim precium atque æstimatio ex suis bonis. Ira est motus, iracundia habitus, uel ingeniū naturale. Ira omnis ex offensione nascitur. nō est autem omnis offensio ira. differūt enim duo hæc, ut generale & speciale. Sed cōmuni tamen sermone cōfunduntur, adeò ut altera pro altera sumatur, & habent alioqui motus atq; effectus consimiles, tantum distant adiectione cōtemptus, tanquam distinctione formæ à genere. quippe ira sine contemptu nō est, offensio esse potest. Itaq; irasci dicimur rebus mutis & infantibus, & inanimis, quum nō ad arbitriū nostrum nobis parent. nobismetipsis quoq; quū facti alicuius pœnitet: aut quum aliquid agere conamur, nec procedit. offensio autem est hæc, non ira. neq; enim inest in his species cōtentionis: sed ita sunt tamen, sicuti dicebā modò, ira & offensio sensu sermoneq; cōmuni non uulgi modò, sed doctorū quoq; permixta & inuoluta, ut sæpenumero de utraq; intelligendū sit, quod de altera dicitur, pariterq; sit præcipiendū de ambabus. quemadmodū etiam est genus quoddam inflammationis in pectore, quum concitat se animus, magnosq; ardores ad grande aliquid arduumq; efficiendū concipit: quod sine ira atq; offensione contingit. nulla enim mali est species obiecta. Irasci tamen uocant omnes, etiam Aristot. ipse, & grandia opera ad partem irascibilē referunt, abutentes nomine, quod omnem incensionē sanguinis sub ira comprehendunt. est hoc autem inflammatæ cupiditatis. Sed redeamus ad propositum. Neglectio pro contemptu ducitur, apud eos præsertim qui maximā habent de seipsis existimationē, aut si sua bona putant omnib. præferēda, & uenerabilia.

de

de quo numero ſunt nobiles,milites,facundi, formoſi,ſuperiores quocunq; genere
bonorũ,cenſent exhiberi ſibi reuerentiã oportere:adeò quũ non fit,cõtemptos ſe in-
terpretãtur.Signa,ex quibus cõtemptionẽ colligimus,nimis multa fecit humanæ ſu
perbiæ ſuſpicacitas,dicta,facta,riſus,nutus,geſtus,motus corporis:& quum uires na
cta eſt ſuſpicio,nihil nõ eòdẽ rapitur.Eſt motus quidã offenſiõis naturalis,aduerſus
eum qui læſit corpus,qualis eſt in feris.eſt alter,qui ſubitò quidẽ exiſtit,& quaſi ſine
tempore ad primum tactum cõtemptus,ita ut nõnulli naturalẽ eſſe ducant,et indicio
anteuertere.is nonnunquã fit ex bile immodicè inflammata,aliàs uerò nõ ex iudicio
à cõtemptu orto ſubito,ſed ex illo quod in animo habemus præceptũ,& confirma-
tum,bonos eſſe nos,doctos,generoſos,induſtrios,præſtantes,oportere nobis hono-
rem exhiberi,& reuerentiã,non oportere nos cõtemni.ex hoc iudicio informato in-
tus atq; infixo ſubito ira incaleſcit,ubi primũ contẽptus uel procul ſeſe protulit,ac o-
ſtendit.Ira et uehemẽs offenſio peruertit mentẽ,ne recordetur iuſti ac pij,nõ beneuo
lentiæ,nõ neceſsitudinũ.nam occiderũt quidã uxores & chariſsimos liberos irati,&
prodegerũt opes auari,ambitioſi honores ſpreuerũt:& hæc omnia ex alio impotẽtio
re amore.Atq; indulgẽtia ſui tenerrima obtenebrat iudiciũ,negligit ſe,modò irruat
in ultionẽ:eſt planè cæcitas mentis. extenditur adeò,ut ſe uellet ulciſci uel cum iactu
ra cœli,terræ,generis humani:& indignatur, quòd in ultionẽ ſuam non etiã aſtra ipſa
cõſpirent,& cõcitentur.Iraſcimur nõ ſolũ uni alicui,qui nocuit, ſed toti nationi pro-
pter eum:ut Dido Troianis,& poſteris eorũ,propter Æneam. Sed fortaſsis hoc ma-
gis odium fuerit,quàm ira,ut Ariſtoteli placet,Seneca iram eſſe dicit. Quidam liben
ter immorãtur,nõ in ira,ſed in reputatione ultionis,quæ eſt res homini grata,quibus
incõmodis afficeret eum,qui læſit.Inducit furorẽ mentis,quum eſt uehemẽs, & inſa-
niam,ſicut in Aiace:alios item morbos,et mortẽ.L.Sylla in Puteolanũ quendã excan
deſcens interijt.In corpore uerò horrẽdos edit effectus,& uiro indignos. Efferueſcit
enim ſanguis circa cor initio offenſionis,corq; ipſum turgeſcit,unde eſt frequens illa
palpitatio in pectore:ſed nondũ eſt ira tamen,nec offenſio,quouſq; ardentes illi à cor
de ſpiritus cerebrũ inuaſerunt. quantumcunq; enim pectus incaleſcat, ſedatus erit
homo,& quietus,ſi calor ad cerebrum nõ penetret:quemadmodũ nec ebrius eſt,qui
multũ hauſit uini,ſed cui uinũ caput perculit. Celerrimè igitur exardeſcũt, quibus
humores in cerebro ſunt præferuidi.inde eſt etiã mutatio uultus,trepidatio oris, im-
pedimentũ ſermonis,& alia uiſu teterrima,beluæ planè,nõ hominis. Et ſunt adeò ſto
lidi nonnulli,qui præter eam deformitatẽ,quam ira foras promit,& depingit in facie,
gaudẽt efferare uultũ,& geſtũ uniuerſi corporis.Irati alij pallẽt facie,refugiẽte ſangui
ne ad cor:hi ſunt animoſi.alij rubent,aſcendente ad caput:iſti ignauiores.Et ut eſt ira
dolor,quod bona ſua,quæ putat nõ aſpernẽda,cõtemnuntur, ideo uult oſtẽdere ſua
bona nõ eſſe parui æſtimãda.idq; ſe aſſecuturũ credit oſtẽſione potẽtiæ, & præcipuè
nocẽdo:unde appetitus ultionis,qui eſt ei cõmunis cum offenſione,odio & inuidia.
Ariſtoteles aliquot ponit diſcrimina inter odiũ & iram. Odiũ, inquit, creſcit tempo-
re,ira minuitur.ultio iræ,eſt dolorẽ reponere:ultio odij,eſt malefacere,& ualde noce-
re.ira uult ſentiri ſuã ultionẽ:odiũ id nõ curat, modò malefaciat.itaq; mortẽ inimico
adfert,uel quod mortis ſit inſtar,truncationẽ membri,morbũ,egeſtatẽ,carcerem,exi
lium,uitiũ quoq; aut dementiã.ut olim Cretenſes,qui inimicis ſuis nihil imprecaban
tur aliud,quàm ut rebus malis delectarentur,& aſſuefacerẽt.Iratus dolet,odiens non
dolet.ira & offenſio facit potentes formidoloſos,impotẽtes autem ridiculos:ut pue
ros et mulierculas.at eo magis,ſi iactent uerba grandia,et tragica,& ad potentũ imita
tionem minẽtur dira atq; horrẽda.Seneca totam iram ſubito dicit exiſtere,cui meri-
tò Plutarchus refragatur.creſcit enim ex ſuis cauſis,ut ignis fomẽto ſubiecto. Gliſcit
porrò ex eiſdẽ,quibus de cauſis erat orta:nempe ex cõtemptus opiniõe,per loca ar-
gumentorũ omnia,ex eo in quo eſt tenero,delicato,laſſo,ægro,famelico, amante:iu-
xta uetera prouerbia, animo cupienti nihil ſatis feſtinare,à laſſo rixam quæri,fame ac
mora bilẽ cieri.adeò ut in aliquibus horum feruor hic naturalis ſit,ut dixi,& iudicio
prior.Qui inſueti ſunt accipere iniuriam,ijs offenſio eſt intolerabilior.In imbecillib.
acuta eſt ira,& prompta. putant enim ſe deſpici,quia inualidi,& ex moroſitate ſunt
ſuſpicaces,

urgent tamen & stimulant nos propinqui, affines, necessarij, superiores, quibus nos animũ nostrũ nõ permittere pro flagitio habetur, ita non satis est, affectus tam uarie in nobis pullulare, nisi etiã iussi accipiamus. O quàm dolẽdum est, tot ex causis nasci augeriq́ monstrum hoc adeò perniciosum humano generi. Sunt qui iram etiã postquam præterijt, simulent ex superbia, ne sine causa uideantur excanduisse, & opera agunt iratorum. Sapienter Seneca: Multos absoluemus, si cœperimus ante iudicare, quàm irasci. nunc autẽ primùm impetũ sequimur: deinde quamuis uana nos cõcitauerint, perseueramus, ne uideamur cœpisse sine causa. & quod iniquissimũ est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. retinemus enim illã, & augemus quasi argumentum sit iuste irascendi, grauiter irasci. Sic ille. Feruor ille à pulmonibus extinguitur, quum illos conus attigit cordis. Quosdã uidemus breuissimo tempore facere finẽ ultionis cupiẽdæ, propter pulmones paratos, & raritatẽ sanguinis circa cor, qui statim restinguitur, ut stupa incensa. Lentiores sunt ad irã frigidæ temperaturæ, sed in ea pertinaciores. Itaq; iuuat ratione uictus uti moderata: ut cibi ac potiones sint frigidæ, & in biliosis crassę, somnus largior, qes, actiones remissæ. Deferuescit ira minuta, uel opinione contẽptus, uel ultionis cupidine, uel quia nos simus obliti, uel quia auertimus cogitationem. quapropter utile est se ad lætiora transferre. Ita deferuescit facile festis diebus, celebritatibus, ludis, cõuiuijs, hilaritate, rebus prosperis, & successu. Risus & festiuũ aliquod respõsum dissoluit offensas: quomodo Tarentini iuuenes placarunt infensum Pyrrhum. Obtunditur etiã quia illi quorũ iudicium magni æstimabamus, & à quibus dolebamus nos despici, sunt iam obliti: uel quia mortui, uel quia discesserunt, ubi uel non aspernabũtur amplius nos, uel iam illorũ aspernationẽ illic non curamus. uel nos cernimus: uel illi sunt diminuti, ut ridiculi sint potius, si fastidium præ se ostendãt, q̃ curãdi. Cessat ira, quũ declaratũ est nõ fuisse cõtemptũ, quem credebamus, ut quũ quid fecit homo stultus, aut imprudẽs, aut imperitus, aut morbo aliquo demẽtiæ laborãs, ut nõ posſit recte iudicare. adhæc assuetus, aut inuitus, & qui coactus facit: eiusmodi enim nõ contemnũt. ut quũ iniuria ad necessitatẽ ineuitabilem refertur, uelut ad diuinã uoluntatẽ, cui nemo potest resistere: aut imperium regis, uel tyranni, uel eius omnino, qui potest extrema ui cogere. Item qui alteri nocet, ut sibi prosit. nõ enim is dicitur cõtemnere, & malunt homines à perturbatis agitatione animi aliquapiã iniuriã accipere, quàm à quietis, & ociose statuentib. Nec est cõtemptus, quũ prætenditur factũ quid esse à confisis beneuolẽtia aut humanitate & placabilitate alterius, potius est opinio quædã excellentię. Acçedit his, quũ nouo honore opinio utilitatis adimit. Porrò quũ animaduertimus, uel amicissimos nostros, & quorum affectus ducimus ꝓ nostris, nõ irasci, & iudicare nõ esse cõtumeliã, mitescimus ex autoritate: queãdmodũ contrà ex autoritate cõcitamur, ut modò diximus. item quum uidemus iniurioso illi multos irasci, atq; indignitate permoueri, placamur: scilicet manifestò tunc apparet, male illũ de nobis iudicasse, & tot iudicijs in cõtrarium acquiescimus. Quid, quod est uelut genus quoddã ultionis, tam multos uni esse infensos? Iam uerò quũ pœnitet eum, qui nos offendit: nã hic pœnã passus est ex pœnitẽtia. qui fatetur se errasse, minuunt nostrã iram: qui negant se fecisse, quod accusantur, quia nõ admiserũt cõtemptũ quẽ suspicabamur, uel quia metuũt nos, & superiores fatẽtur esse. Quum autẽ est offensio, nõ itẽ ira, magis accẽdimur, si existimemus eos mentiri: ut erga filios, uel famulos uel discipulos. irritamur enim impudẽtia eorũ, uel cõtumacia. Quum quis se nobis subijcit, lenit animũ: quod animaduertere est in feris. Si quis afficiat nos magno aliquo beneficio, in eum mitescit ira. Subijcitur etiã qui eget, qui rogat, qui in calamitatem incidit. Deferuescit bilis, si inuisi reuereantur nos, & metuant. hæc enim subiectio est cõtraria despectui. Adde, quũ ipsi nos damnamus, iudicãtes iuste pati ac meritò: quod fecit Dauid erga Semei. quippe nõ tum nostra bona magnificãda arbitramur, maliciã nostram reputãtes. Et ut bilis accensa parit facile offensionẽ atq; irã: ita quũ se remisit, extinguitur illa quasi perturbationis flãma. Quocirca bilim refrigerare, quod paulò antea monebã, ualde cõducit, uel cibo, uel potione, uel ablutione, uel somno, uel cœlo aperto, & aspectu amœnitatis. Ideo qui cõuiuijs & genio crebrò indulgẽt, tũ offendũtur rarius, tum offensionẽ re-

ueniat, quod amor & maiores agat radices, & stabiliores sint illius stirpes ac fibrae: uidelicet quod in nobis inuenit solùm sibi conuenientes. Rectè Cicero: Cui dolet, meminit: cui placet, obliuiscitur. Ex odio suppullulat maledicentia, & quũ incanduit, acerbitas, ac saeuitia. Amor stimulat ad bene agendũ, odiũ aũt auertit à bene agẽdo, & ad nocendũ impetit, ac sollicitat. ideo serit inimicitiarũ semina: & astutè dat operam, ut quẽ odit, incidat in periculũ, uel ut in irã eius, qui multum potest lædere. Quomodocunque enim siue per se, siue per aliũ, clàm, palàm, cupit ille male euenire. Hebetatur odium reb. calidis ac humidis, rebus lætis, ac ualde prosperis. Tum ijs oppositis, quæ amorẽ pariunt, aliàs potioribus, quàm erant odij causæ: aliàs paribus, interdũ quoque leuioribus, ut quisque est pro tẽpore affectus. Adimitur misericordia, tollitur spe, aut cupiditate certa aliquid ab inimico adipiscendi, quod utile aut iucundũ credamus fore, dignũque ut illũ de eo munere diligamus. Diluitur itẽ maiore aliquo & grauiore odio aut aliarũ rerũ magni momenti cura & sollicitudine. Sublatis quoque odij causis, contingit aboleri odiũ: ut quũ quis est mutatus. atque hoc prõptius, si qua subsit alia amandi causa: ut quòd propinquus, necessarius, eruditus, reipublicæ utilis, quòd redijt ad frugẽ meliorẽ. Contẽptus rerũ terrenarũ, & erectio animi ad cœlestes illas ac sempiternas, frangit odia atque inimicitias. Quid enim illi, qui in cœlestẽ patriã est intentus, cum offensiunculis breuis huius peregrinationis? Debilitatur etiã odiũ, si quis assuescat, quæ alij fecerint, aut dixerint, in meliorẽ partẽ deflectere. auferetur enim ea cogitatiõe origo offensionis, ac proinde odij quoque.

DE INVIDIA.

Bonum quod alteri cõtigit, quatuor modis potest cõsiderari. nã uel nocet nobis, ut quũ nostra bona fiũt minora applicatione aliorũ, quæ maiora censeātur: quẽadmodũ quũ sublatis in altũ uicinis parietibus, officitur nostris luminibus, in quo est dolor quidã naturalis. nã orbatio bonorũ, pro malo est. Altera est ratio boni alieni, quũ non nocet illud quidẽ nobis, sed dolemus, quod nõ tantundẽ nobis euenerit: quę est cupiditatis species quædã. Tertia est forma, quũ nollemus alios cõsequi, quod nos sumus cõsequuti, aut quod nos expetimus, aut quod cõcupiuimus, nec potuimus assequi. Maior est hæc inuidia, quũ de ijs bonis, quæ nobis oportere adesse cẽsemus, nec adsunt: aut quæ alijs cõmunicantur, quũ nos propria esse nobis oportere iudicamus, ut dignitatẽ in nobili. Hæc species uocatur zelus. Quarta est forma, quũ id solũ dolet nobis absque ullo respectu nostrarũ utilitatũ: sed tantũmodo quod iudicamus malum esse nobis, alios bene agere, quæ est germana & maximè propria inuidẽtiæ natura, qualis est diaboli, & filiorũ eius. Sed aliæ quoque similitudine quadã inuidiæ nuncupantur. Est ergo inuidia, animi cõtractio de bono alieno, in qua contractione inest morsus quidã, & dolor. itaque mœroris est pars. Bona autẽ, quibus potissimũ inuidemus, ea sunt ad quæ sequitur preciũ, existimatio, honor, decus, gloria. alijs enim non perinde inuidetur, ut acumini ingenij, amplæ eruditioni, ignobili, aut uirtuti neglectę: quę si magno æstimentur, inuidia protinus illa insequitur, non propter ipsa, sed propter preciũ. ita ut decus potius & honorẽ inuideamus alijs, quàm uera illa bona, quib. honor defertur. Inuidia ferè ex superbia nascitur, superbus autẽ sublimia hæc & speciosa magis ambit, quàm uera bona, & solida, quorũ illæ sunt quasi umbræ quædã. Quocirca superbi natura sunt inuidi. ex cupidine nanque præcellendi inuidia oritur: & eo magis inuidet quis, quo inanior est à bonis, quæ cõcupiscit: neque is est, qui uideri affectat. Itaque pusillanimi, inuidentes ferè sunt: ut Iob inquit, Paruulũ occidit inuidia. Prçclarè Cicero: Neminẽ alterius, qui suæ uirtuti confideret, inuidere bonis. Inuidia, res est abiecta, et seruilis. quoniã quisquis inuidet, maiora aut potiora iudicat alterius bona, quàm sua: aut certe id ne cõtingat, metuit. quocirca nemo audet fateri, se cuiquam inuidere: citius dixerint irasci se, aut odisse, aut etiã timere. minus enim hæc sunt turpia, & iniqua. Itaque qui odit, & qui irascitur, & qui mœret, & qui timet, & qui amat, affectum suũ audet retegere: unde maxima animi cordisque alleuiatio cõsequitur. qui aũt inuidet, cõprimit animi miseriã illã impeso studio, ne se proferat: unde magna corpori accidunt incõmoda, pallor, liuiditas, macies, oculi profundi, aspectus obliquus, & degener. Leonũ generositas nec limis unquã aspicit, & sic se aspici fert indigne. In animo intẽperiæ ac furiæ tumultuantur clausæ, & cohibitæ, quo nullũ potest esse tor-

mentũ par. Recte illi, qui inuidiã dixerunt esse iustissimã: quippe quæ inuidenti esset meritũ supplicium. Delectatur inuidi maledicẽtia, & carpunt quicquid inuidiosus uel dicit, uel agit: ut notã aliquã inurãt, aut maculã aspergãt, & quæ recta sunt, in peiorem partẽ detorqueãt: nõ tam quòd ipsi ea mala iudicẽt, quàm ut alijs mala uideatur. Tametsi inuidia, quũ nacta est uires, deprauat iudiciũ, uehemẽtius etiã quàm affectus reliqui: & quælibet minuta censet esset ingentia, & turpissima quę pulcherrima. quam in rem multũ facit odij acerbitas. Habet enim inuidia omnis odiũ ingenitum, et quidẽ atrocissimũ. quippe odium ex ira mitigatur facile, ex offensione autẽ satisfaciendo tollitur. Inuidia uerò nec curatur, nec patiẽ sibi satisfieri, imò irritatur beneficijs: ut ignis in naphtha accensus, qui infusione aquæ maius incendiũ excitat. unica ratione amittit uires, si felicitas, quàm inuita uidet, tollatur. Itaq; inuidia miserũ ueller efficere, odium uerò omnino perdere. inuidia quoq; idẽ conatur, quum aliter nõ potest miseriã adferre. exardescit quoq; in graue odij rabiẽ. unde exitium cõcupiscit eius, cui inuidet. Quarta inuidiæ species ad omnia sese bona porrigit: tres priores ad ea tantùm, quæ posse nos quoquo modo consequi arbitramur. itaq; inter compares & similes sunt maxime: sicuti figulo inuidet figulus, & egenus egeno, & uates uati, iuxta Hesiodi dictum. uidelicet dedecus est, quum sis in eadem nota, non per omnia esse parẽ: & naturaliter pũgit hominẽ. nã uelut iniuriã uidetur accipere, si melius habeat, qui non habetur melior. quũ uerò alter est superior, cessat uel dedecus, uel querimonia. Cõpares & cõsimiles uoco, in quacũq; boni comparatione, etsi in alijs sint ualde dispares: ut rex musicus alijs musicis, quemadmodũ Nero Cæsar Græciæ artificibus, hominibus de plebe infima. docti fortuna dispares, fortunati eruditione ac ingenio inæquales. utiq; quũ in fortunæ cõparationẽ uenitur: sicut ille, cùm de peritia. Nec ueritas similitudinẽ hãc aut dissimilitudinẽ metitur, sed cuiusq; existimatio & iudiciũ. Sunt extremæ cõditionis homines, qui regibus opulentiam suam & felicitatẽ inuidẽt, & magna demẽtiæ persuasione pares se esse regibus gloriãtur. alij se iudicãt regno digniores, & succensent quòd ille rex sit, non ipsi. & quidã inter furiosos cõstricti, uilissimæ prosapiæ, ad se clamãt regnũ iure pertinere: quales uidimus aliquot hic, & in Britannia. Eundẽ in modum euenit de literatura, de omni arte, disciplina, præstãtia ingenij. Hominẽ noui, uix ultra prima progressum elemẽta, qui se de eruditione nec Thomæ Moro, nec Erasmo Roterodamo iactaret cõcedere. Inuidia de bonis animi lõgiores habet decursus, quã de bonis corporis, uel externis: quoniã decus & æstimatio illorũ bonorũ nõ nouit finẽ, uti nec bona ipsa, quæ in immẽsa ui animi latissimẽ sese porrigũt. contrà autẽ, corporalia breuiores habẽt metas, siue in crescẽdo, siue in usu, siue in precio. Videre hoc est in offensione, quũ ludendo uincimur. grauius enim id ferimus, quũ in ludo id cõtingit multæ industriæ, ut latrũculis, uel aciebus: quàm in quo solũ dominatur sors, ut in taxillis. Lãguescit inuidia felicitate eò usq; progressa, uel in nobis ipsis, uel in æmulo, quæ omnẽ æqualitatẽ tollat: sicut in fortuna Alexãdri, quẽ odisse poterãt multi, inuidere nemo. Opprimitur enim inuidia magnitudine, non aliter quàm fumus ingẽti flãma. Vicissim Hadrianus Cæsar nactus principatũ, quũ obuius ei esset factus æmulus quidã: Euasisti, inquit, periculũ. Tametsi quartũ illud genus inuidentię nõ nouit discretiones: omnia inuadit, & lacerat. Vertitur itẽ inuidia in misericordiã, si in locũ felicitatis succedat miseria. & ferè ita fit, ut inuidi sint ad misericordiã proni, & misericordes ad inuidentiã. Contẽptus, quia miseriæ pars est, inuidiã retundit. quod Dionysio inferiori contigit, quũ deuolutus tyrannide, abiecte despecteq; Corinthi cõsultò uersaretur. Ægrotis, senibus, pueris, minus inuidemus: quod eorũ infirmitatẽ miseramur, senibus & ægris uidetur instare finis curriculi huius: pueros ad eã magnitudinẽ nescimus peruẽturos, quã nos nollemus. Et alioqui pueri, ut animãtes omnes teneræ, amabiles sunt, propter innocentiã ac simplicitatẽ. Extruditur minor inuidia à maiore, hoc est de reb. quas nos multo pluris facimus. Opprimitur etiã metu grãdis alicuius mali. intento enim in periculũ impendẽs, nõ uacat inuidere. Flaccescit inuidia erga ꝓcul dissitos uel loco, uel tẽpore: ut erga eos, qui lõgissime recesserunt: & in mortuos, nisi si res aliqua cõiungit eos, & ceu præsentes reddit, ut cùm ad cõparationẽ æstimationẽq; reuocãtur uel ingenij, uel eruditionis, uel monimen-

nimentorũ,uel rerũ gestarũ,uel nobilitatis, uel diuitiarũ atq; opũ,aut rerũ eiusmodi Inuidia cõmunicata fit minor.deteritur enim nostra inuidẽtia ex aliena aduersus eundem,tanquã ille iam fiat miserabilis,cui tam multi male cupiunt.adeò ut etiã quidam bene de ijs & loquantur,& sentiant,quibus inuident, quũ alios uident male de eisdem loqui, suprà quàm existimẽt par esse:uel cum uituperari audiunt in eo illa, quæ ipsi potius laudãda cẽseãt. Permouetur enim animus rei indignitate, quòd mala existimet bono accidere:& hanc putat esse ultionẽ,si cõtrà dicat,& approbet,quæ illi reprobãt,ut eos male urat. Quarta inuidiæ ratio iniquissima est prorsum,nec à Deo indita,sed à Dei inimico diabolo per peccatũ inuecta. Reliquæ tres,stimuli sunt,ut magna bona uelimus parare,& cõseruare.

DE ZELOTYPIA.

IN tertia parte inuidẽtiæ est zelotypia,quæ (ut uerbũ sonat ipsum)zelus est de forma.Ea est metus,ne quis,quẽ nos nollemus,fruatur forma aliqua. id uerò dupliciter:uel ut nos fruamur soli,uel ut is fruatur solus quẽ ipsi uolumus. nam & de liberis & sororibus,& de matribus,& de pupillis,& curæ nostræ concreditis, tangimur zelotypia:nõ ut nos illarũ fruamur forma,sed ne alij cõtra ius et fas.id uerò malũ esse cẽsemus,uel nobis,ut ignominiã aut pœnã: uel illis ipsis, quæ nobis sunt charæ,ut decus uel flagitiũ. Zelotypia autẽ fruitionis nostræ ex cupiditate nostra nascitur,quæ est uel uoluptatis,uel possessionis,uel proprietatis,uel decoris. Ex quarũ cupiditatũ incremẽtis & decremẽtis,augetur & minuitur zelotypia.Nã uel uoluptatẽ existimamus esse tantã,ut soli uelimus perfrui:& extenuari credamus,si cõmunicetur: uel cũ cupimus possidere,et amissionẽ metuimus in cõmunicatiõe:uel qualecũq; id est,quod possidemus,nollemus in eo habere sociũ.ut ille, qui negat se uel Iouẽ passurũ riualẽ. Ita euenit sæpe ut quod habemus propriũ,si reddatur cõmune,abijciamus prorsum, atq; aspernemur:& nõ modò zelotypiã,uerũ etiã cupiditatẽ illius omnẽ exuamus.Postremò spectatur in hoc zeli genere decus aut dedecus,pro cuiusuis æstimatione ac cẽsura zelotypiã induimus,deponimus,augemus,diminuimus:quo fit,ut uariè homines apud uarias nationes sint in hoc affecti.Occidẽtales & meridionales grãde cẽsent esse maritis dedecus,uxorũ impudicitiã,ideo ualde zelotypi sunt:septẽtrionales non itẽ. Animãtes quædã zelotypia tãgũtur,ut olores,& colũbi & gallinæ,& tauri,metu cõmunionis,ne minus sit quod cõmunicentur,néue amittatur penitus. Crescit & decrescit zelotypia ex psonis,locis,temporib.negocijs.Personæ sunt,zelotypus, & ea de qua est zelotypia,et propter quam.Zelotypus,si sit suspicax,sinistreq; omnia interpretãs, magnas præbet morbo suo accessiones: sin ita de se sentit, ut nõ arbitretur habere se quo placeat,celerius & grauius in zelotypiã incidit.Cuius sum⁹ zelotypi,potest occasionẽ dare affectionis & incremẽtis & decremẽtis.nã & antequã experimento fiat notior,cõsiderãtur in ea priora,mater,auia,educatrix,& educatio,& tota antèacta uita:tũ in experimẽtis sermo,mores,pietas,cõstãtia,ingeniũ,prudentia,amor erga nos, cura boni nominis,& metus infamiæ.Nos etiã quẽadmodũ in eã psonã simus animati,multũ refert:nã si infensi sumus,oẽs occasiones arripimus calũniæ ac rixæ: sin diligimus,minus facile ad zelotypiã impellimur.uerus enim amor minime est suspiciosus:imò cõtrà,à zelotypia amor diluitur.nisi fortè est is amor, quẽ cõiunctũ diximus cõcupiscẽtiæ,quũ amicus amici sui beneuolẽtia alijs inuidet,quo fruatur solus.Is de quo sumus zelotypi,si soleat ad impudicitiã sollicitare, si possit, si artes eius negocij calleat,si capiatur tali forma,qualis est erga quam tenemur zelo:si iã re ipsa det operã & sollicitet:si habeat,unde possit ei placere:si nõ è regione plura,uel maiora alia, unde displicere.multũ hæc zelotypiã & pariunt,& enutriunt. Ex loco, si nõ est aditus, si omnia obserata & clausa:si locus sacer,aut frequens, uel obseruatus, aut expositus multorũ oculis,et eorũ amicorũ,uel fideliũ nobis,uel inimicorũ illi,uel curiosorũ,aut loquaciũ,uel prudentis unius ac uigilãtis custodis,minus habet uiriũ zelotypia.quę si cõtraria sunt,plurimũ.In tẽpore sunt opportunitas, religio,si nõ uacat uel petenti, uel petito.Ex negocijs,si magnis negocijs distinẽtur,aut occupatissimi sunt: si putãt esse dãnosum suis utilitatib.uel existimationi: deniq; ei rei, quam ipsi pluris quàm uoluptatẽ faciãt.His omnib.adde causas cõtrarias.nã alteræ percẽsentur pro utrisq;:ex cau-

eandẽ ingrediãtur uitã, ipsi peregerũt, suboritur zelus, ne & eódẽ ipsi pueniãt: puta ad opes,famã,eruditionẽ,fauorẽ,gloriã.Itaq; homines modesti, tum animis uel humilib.uel seruilib.haud ualde sunt perturbationi huic obnoxij. Indignatio ex eadem radice oritur,qua misericordia:nẽpe ex iudicio boni,& amore illius. Sed in obiecto sunt affectus cõtrarij.quippe indignatio est de bono indigni: misericordia aũt de malo indigni.Ex harũ duarũ cõmixtione nascitur affectus ille,qui inSacris literis nonnunquã zelus nominatur,ut in libris Regnorũ de Helia:& in Psalmis:Quia zelaui super iniquos pacẽ peccatorũ uidens:& zelotæ illi bello Iudaico,de quib.Iosephus. Est enim zelus hic indignatio de ijs', quæ indigne fiunt cõtra eũ,qui est nobis charus:uelut cõtra deũ,& res sacras,cõtra rempublicã,cõtra principem. quo prætextu multi sæpenumero prauis libidinib.seruiũt,& explent odij sui acerbitatẽ. Zeli nomine alij rapiuntur zelo imperito atq; imprudenti:qualem in Iudæis fuisse Paulus significat,scribens ad Romanos.Addita est homini indignatio ad uitæ cõmunionẽ,ut æqua & recta constet bonorum omniũ distributio, ne ad indignos deueniãt,hoc est praue usuros.

DE VLTIONE ET CRVDELITATE.

QVicquid affectus accipit,cupit in idipsum refundere, unde accepit, siue bonũ sit,seu malũ.hinc nascitur erga beneuolẽtia, & benefacientẽ beneficentia, uel cõtra maleuolẽtia & maleficẽtia.Qua de causa animus ab aliquo affectus dolore,cupit in illũ ipsum,qui dolorẽ dedit,retorquere similẽ morsum:isq; appetitus ulciscendi dicitur,& cùm in opus exit,ultio.ea uerò est meritę sentẽtia nostra pœnę inflictio: pœna aũt damnũ est,siue læsio,in quocunq; genere bonorũ animi,corporis, fortunarum,ut est cuiusq; de his existimatio.Nã sunt qui se ulcisci putãt de iniuria,ostẽso medio ungue,aut gesticulatione turpi,aut cõuitio.sunt rursum,qui fuste uel gladio malint impeti,quàm uerbo ꝓbroso.alij,qui uel parũ sibi uiriũ ad ultionẽ esse rentur, uel auidissimè eã expetũt, diris detestationibusq; uindicẽ superiorẽ implorãt, ut principem,uel numẽ.Omnis ergo offensio,quæ latè per odiũ,per iram, per inuidiã, per indignationẽ se porrigit,cupidinẽ habet ultionis,hoc est doloris reponendi: nisi quod alij affectus aliter.Inuidia eñ callidè & astutè surrepit,ut nolit intelligi à se esse ultionem profectã.Ira apertè,& indignatio:ut hoc uelit & sciri ab alijs,& ab illo de quo se ulciscitur sentiri ac intelligi. Zelus gloriosam sibi censet & prædicandã uindictã de eo,cui succenset,sumptã.Odiũ uariũ est.nã cùm excandescit,in naturã iræ trãsit. frigidum uerò quasi uirus furtiuè surrepit,ac lædit.Acerbitas offensionis, quæ cohiberi amplius nõ potest,sed effuse in ultionẽ omnẽ prorumpit,ut noceat, quacunq; potest,rabies uocatur.tractũ nomẽ à morbo,quo canes & lupi infestãtur.quæ qm̃ nõ datur erũpere,auget & cõprimit cor,grauiterq; corpus uniuersum afficit,& percellit, rũpi ac disrũpi dicitur. Actus & mulctationis & uindicationis,cùm inualuit,trãsit in sæuitiã,seu crudelitatẽ,quæ est sympathiæ priuatio. qui enim cõpatiuntur, miserẽtur quoq;.Carẽt aũt sympathia alij perpetuò,alij tẽporariò.perpetuò ex cõstitutione naturali corporis,uel ex cõsuetudine,quæ uersa est in naturã:ad tẽpus autẽ, ut qui affectu aliquo uehemẽti cõmoti indurescunt.id aũt nõ diuturnius est,quàm ipsa perturbatio:ut cupiditas rei alicuius uehemẽs exacerbat sæuitiã in obsistentẽ, ut diuitiarũ, uel principatus,uel uoluptatis.tũ metus de re chara:ut de uita, de imperio: Neroni & Caligulæ & Cõmodo accidebat, ex metu sæuiebãt.E cõtrario Titus Vespasianus filius ex fiducia & securitate animi erat mãsuetissimus,etiam aduersus insidiãtes suo principatui.Ira quoq; & offẽsio dũ ardẽt,auferũt rectas cogitatiões, suadẽtq; asperrima,& maxime dira.Et est crudelitas triplex,in ꝓcurãdo,in exequẽdo,& in prętermittẽdo.Procurãt, iubẽt,qui arte efficiũt,uel astu.Exequunt, carnifices & milites.multi enim crudeles sunt in iubẽdo, ad nõ sustinerent manus admouere. Tertia est crudelitas in cessatiõe officij,cùm nõ miseramur,quos oportet, uel ex maleuolẽtia,uel ex socordia:ut cũ deserimus uel pręterimus parẽtes, ꝓpinquos,necessarios, calamitosos,in morbo,egestate,periculo,nec eorũ aduersis mouemur. caremus eñ illa,de qua dixi, sympathia. Inhumanitas, atq; immanitas est, cùm iudicio atq; ingenio humano abiecto,ferinum sumitur. Subsidit ultionis cupiditas intrinsecus, cùm

refrigeratus est sanguis à pulmonib. aut à semetipso deserbuit: ut in iis quorũ bilis cito quidẽ inflammatur, uerũ in leui materia tanq̃ in stupa breuissime restinguitur. pertinaciores sunt melancholici, aut phlegmatici incensi, ut tardiores ad ardendũ. Conquiescimus quoq; acceptis pœnis à nobis, uel ab alio, uel ab amico, uel à natura & fortuna, cùm sit miser, æger, pauper, ignominiosus: & cùm maiora pependit supplicia, quàm passurus erat ab irato. In mortuos nõ feruet ira, tanq̃ passos extrema, nec amplius capaces nostræ ultionis. Desinimus sæpe uindictã expetere, qñ iam illã paratam uidemus: quod multis euenit, qui inimicum qñ habẽt in sua potestate, parcũt, satis esse rati nocere potuisse. Languescit etiam acerbitas illa uicta, & delassata, cùm paulò antè in alios desæuijt: quemadmodũ in publicis supplicijs placatur princeps in ciuitate, & imperator in exercitu, pœna paucorũ. Frãgit̃ interdũ ab alio affectu, ut maiorib. malis, uel ira maiore aliqua: ut lapis lapide, uel malleo. Ira quidẽ cùm feruet, nõ admittit curationẽ ullã. magis enim remedio exacerbatur, propterea q̃d ratio est prorsum perturbata, & ignis cõpressus ualidius ardet: nisi ea sit fortè uis oppressionis, quæ ignem obruat, & extinguat, ut ruina incendiũ. Mitigatur quoq; amore eius, qui deprecatur pro inimico, aut cùm est honorificũ parcere, aut qñ aliquid utilitatis speramus, aut timemus damnum, ut clauus clauo extruditur. Dies deniq; ipsa morbis omnib. animi medicinã adfert citius aut tardius, pro qualitate corporis, pro persuasione & iudicio animi. & ut bilis accensa parit facile offensionẽ atq; iram: ita cùm se remisit, extinguitur illa perturbationis flãma. Idcirco bilim refrigerare admodum conducit, quib. modis superius est dictũ. Cõprimitur, & reseruatur uindicta aliud in tempus, quandiu exequendæ illius non est occasio. quod Reges dicit Homerus facere, ut ad tempus ultionem dissimulent, quoad inueniant suam opportunitatem. interea autem coaceruatur, & computrescit in stomacho: & quo longius dilata, hoc maiore cum purulentia euomitur.

DE MŒRORE.

MOeror, est animi de malo præsenti cõtractio, uel de eo quod iam habetur pro præsenti. Perturbatio, est hæc omnino lætitiæ cõtraria. eadẽ à Cicerone ægritudo nuncupatur. Quas aũt illæ ægritudinis partes cõstituat ex placitis Stoicorũ, facile esset huc adducere: & fecissem, si uel ab illis iudicatem esse satis recte tradita, uel à Cicerone animaduersa, atq; expensa. sed neutrũ uidetur mihi. si cui tñ placent, equidem nõ impedio: in promptu sunt apud eũ quarto Tusculanarũ quæstionũ. Nascitur interdũ mœror ex sola boni absentia: ut matri, cùm unicus discessit. Multi quoq; post delicias, & conuiuia, & dies festos ac lætos tristantur. unde est rei amissæ desiderium, & animus inquietus aliquid semper requirens: ut in equa pullo adempto. Ex mœrore atra bilis gignitur, & ex hac uicissim mœror ingrauescit, siue alia mali opinione. Videas melancholicos homines mœstos, quibus alioqui nihil accidit mali, nec ipsi mœstitiæ suæ causam possent reddere. Nigri huius humoris opus est obtenebrare spiritus, unde hæc existunt incommoda. adimitur animo sua alacritas, eademq; ex causa uultui quoque obfuscatur ingenium. Molestiæ, inquit M. Tullius, me hebetarunt. & Niobe in saxum dicitur esse ex luctu conuersa. Inducitur refrigerato cerebro somnus, quemadmodum est apud Psalmistam: Dormitauit præ tædio anima mea. Suboritur odiũ tũ hominũ, tũ lucis ipsius, rerumq; omniũ humanarũ, iuuatq; altius in mœrorẽ demergi: nec hilariora, uel cõsolationes admittũtur. quod Octauię cõtigit, de Marcello filio in adolescẽtia extincto, adeoq; ęgritudo auet gliscere, ut nunquã se satis iudicet mœrere. Cornelia Pompeij apud Lucanũ in ipsa doloris face: Turpe (inquit) mori post te solo nõ posse dolore. Augetur præcipue mœstitia in meticulosis, qui longissimè suspiciones mittũt, & diffusam texunt malorũ telã: ex hoc dãno illud, ex illo aliud, & deinde aliud nascet̃. Trãsit postremò in odiũ sui ipsius, & desperationẽ, ac rabiẽ: sicut de Hecuba legimus, quæ hac de causa fingitur uersa in canem. Corpus autem ægritudine exiccatur, & cõtrahitur cor, adeò ut in quibusdã ęgritudine extinctis repertũ sit, nõ latius mẽbrana. cor aũt cõtrahit se cũ uultũ, hoc est suã imaginẽ. deniq; atterit̃ ipsa ualetudo. Comites mœroris sunt fletus, plãctus, gemit⁹. Affectio hęc frigida est, & sicca. idcirco inualescit in frigidis tẽporib. & locis, omninoq; in iis quę igeniũ obtinẽt melãcholicũ: ut in autũno, & hyeme,

& tem-

& tēpore nubilo,&de nocte,tum ad Septentrionē.in quib.rēgionib.plures abſumit
mœſtitia,quàm in Hiſpania uel Italia.A cōtrario autem lux & ſerenitas exhilarat ani
mos,&ſol(quemadmodū Plinius inquit)tenebras triſtitiamq́ nō cœli modò,uerum
humani quoq; animi diſcutit. Et ut lætitia charis cōmunicata augetur, ſic etiā mœſti
tia.in lætitia enim pręter noſtrū bonū lętamur lætitia eorū,quib.bene uolumus:item
in ægritudine præter malū noſtrū animaduertimus eos, quibus chari ſumus,in eiſdē
malis uerſari,amore ſcilicet omnia unū reddente.Inter eos autē qui nō ita amant mu
tuo,cōtrariū euenit,ut lætitia cōmunicata augeatur:uelut in ſocietate quæſtus,uicto
riæ,belli,luſus,litis. Mœſtitia autē in alios deriuata,leuatur animus. Solatiū enim eſt,
ſe in malis non eſſe ſingularē:tum alios miſerari ſortē noſtrā,tanq́ patiamur immeri-
to.Et qñ eſt,qui ex dolore noſtro dolet,nec is tñ dolor in nos reciprocatur,uelut one
ris partē à noſtris humeris in alienos transferimus.quo fit, ut aliena lætitia ægritudi-
nem noſtrā exacerbet:ſicut feſti dies,& celebritates publicæ.cohibetur enim intror-
ſum,& augetur mœſtitia,per appoſitū cōtrarij:quemadmodū calor uiuentiū corpo-
rum in hyeme .Et cùm alios reputamus dolore noſtro nō moueri , ſurgit indignatio
& miſeratio noſtri ipſorū, & tanq́ in nouo malo reuocatur mœror. Diluitur triſtitia
uel malo ſublato,uel reddito amiſſo bono,aut reb.lętis maiorib.affluentib.quas non
pluris æſtimemus,quàm illas,quarū abſentia dolebamus.diluitur ijs etiā,quæ tepefa
ciunt atram bilim,ut cibis calidis,& humentib. uino potiſsimū. De quo eſt in Sacris
literis:Da uinum mœſto.oblectamentis quoq; uiſus,uel auditus:ut cœlo aperto,cā-
pis & pratis patentib.muſica,tametſi eſt muſicæ genus quoddam , q mœſto maiorē
mœrorem inſert.Aſſueti malis affligi,uelut callū animo ducunt , minusq́ ab ægritu-
dine premuntur,&maius malū minoris mali ſenſum obruit. Diſcutitur quoq; auer-
ſione cogitationis,ut negocijs,& narratiunculis lepidis,recto iudicio : nēpe reputa-
tione nō eſſe tantū malū,nō tanti eſſe ut ſic nos affligamus , plus nos in eo quod agi-
mus perdere,quàm ſit in eo quod dolemus deperditū:nempe negocia,& occaſionē
quæſtus,dignitatem,autoritatem,famā,gloriam , quæ ſunt ex medijs conſolationib.
non eſſe malū,nō tantū,nō illi cui euenit,nō nobis,nō chariſsimis noſtris:maius bo-
num inſtare,aut eſſe cōſecutū,hanc eſſe cōmunem ſortem,ab illo fieri cuius uolunta
ti & iudicio nō obtemperare nefas eſt,mœrore remediū nō parari.Poſtremò,ut in a-
lijs animi morbis clauus clauo retunditur , cùm oſtenditur uel periculū maioris ma-
li,quod inſtet,ut illud,quod iam adeſt,pro nihilo ſit habendum:ſicut qui dolet amiſ-
ſam pecuniam,in diſcrimine captiuitatis,aut mortis,aut amiſsionis liberorum uerſa-
ri.uel cōmonſtratur maximorum bonorū ſpes,ut famæ , & immortalitatis nominis,
uel dignitatis , gratiæ principis , aut illius (quod omnia ſuperat bona) beatitudinis
ſempiternæ.

DE LACHRYMIS.

LAchrymatio nō eſt affectus,ſicuti nec riſus.eſt enim lachryma humor , ex calfa-
ctione humidi ac teneri cerebri diſtillās per oculos.In magna calfactione,qñ ce
rebrum exiccatur,nō manāt lachrymæ:ut in ira uirorum,nec cùm iam antea eſt exic-
catum,ut in lōgo mœrore ac luctu,in ſenecta:uel cùm ſiccū eſt ex ſe, ut in melancho
licis.Sūt quos ingēs ęgritudo ita obſtupefacit,ut cōpreſſo calore omni,lachrymā da
re nō poſsint,quas uel in mediocri dolore profunderent largiter. Profluūt aūt lachry
mę,cùm cerebrū eſt humectatū,ut in ebrijs:cùm molle ac tenerū,ut in pueris,mulier-
culis,ægris.Exiſtūt ſæpe ex uento ualido,ex fumo , ex aduerſa aliqua ualetudine , ex
riſu itidem,quoniā in eo incaleſcit cerebrū.Ab affectionib . etiā naſcuntur , uelut ab
amore,ex deſiderio fruendi re chara:ab ira,in teneris,& q ſe ulciſci nō poſſunt:ab in-
uidia,in mulierculis & pueris:à pudore,à lætitia . Potiſsimū uerò ex miſeratione de-
fluunt lachrymæ.ea uerò eſt duplex,uel ſui ipſius,uel alterius.Miſeratur quiſque ſe-
metipſum in mœrore,quòd indigno iudicet ea mala accidere. adeoq́ naturales tum
ſūt lachrymę,ut multi eas ꝓfundāt abūde,uel ſola ex reputatiōe,quòd poſſet ſibi ma
la immerēti contingere: uelut carcer,exiliū,paupertas,orbitas,mors.Et ut quiſq; ſeſe
amat tenerrimè,maximisq́ cēſet eſſe bonis dignū,ita eſt ad ſui miſerationē promptiſ
ſimus:atq; inde lachrymatur ad imaginstionem mali. Aliena quoq; mala ex ſympa-
thia mouēt nos,& eliciunt noſtras lachrymas: ſed hæ tamen tum ad prodeundū tar-

diores

diores sunt,tũ ad exarescendũ faciles. quòd aliena incõmoda tanquã procul spectamus,& quorũ leuis ad nos sensus perueniat. Existunt quoq; lachrymæ,cùm quid uidimus,uel legimus,uel uidemus,uel recordamur pie,sancte,officiose dictum à quopiam,factum'ue:& eo magis,si is qui egit aut dixit, periculũ aut damnũ suũ magno atq; excelso animo præ operis pulchritudine pro nihilo duxit. Tributæ sunt homini lachrymæ ad testandũ nostrũ dolorẽ,ut alios in nostri miserationẽ, atq; ad ferendam opem adducamus,ut auxilio mutuo iuuemus inuicẽ:tum etiam ad testificationem, alienis malis nos affici,in quo est permagna animorum conciliatio.

DE METV.

Metus est,inquit Aristoteles,mali appropinquãtis phãtasia. Idcirco pericula metuimus,quæ sunt mali aduentãtis prænuncia,cuiusmodi sunt tẽpestates,prauæq; qualitates tẽporũ,ad quas sequuntur eluuiones,fames,pestilẽtiæ.Irę itẽ atq; offensiones eorũ,qui possunt lædere. quoniã enim possunt, & uolũt, manifestũ est rem malã instare. Timẽtur item astuti,uafri,callidi,magis quàm simplices & aperti. Timẽt qui sũt alijs formidolosi,iuxta mimũ Laberij:Necesse est multos timeat,quẽ multi timẽt. q enim formidini est alijs,nisi omnino insanit, uidet periculũ sibi esse ab illis omnib. ut se à metu liberẽt:& quẽ metuunt,oderũt,ut est in uetere uerbo,nisi fortè ij sint me tuentes,à quib,nullũ possit dãnum existere,aut quia nolẽt, aut quia carebunt uirib. & si hoc rarũ est,quoniã nihil est tam imbecillũ,quin aliquid ad nocendũ ualeat homini,præsertim in occasione.Mala etiã lõginqua minus nos perturbant: ut mors incerta,quã etiã senes homines procul adhuc abesse sperãt.Aliter sic ab Aristotele finitur metus,ut sit perturbatio ex opinione futuri mali utiq; molesti,uel corrumpentis. nõ enim,inquit,omnia expauescimus: quale est si quis sit iniquus futurus, aut ignarus:sed quæ magnas molestias importẽt animo,aut corruptionẽ corporibus.Id quidem fere in uita ciuili,de qua ille in Rhetoricis præceptis loquitur, plerię enim hominũ inscientiã & uiciũ nõ habẽt in malis,sed q nocet corpori,aut affectioni.Qui uerò ex præstabiliore sunt nota ingeniorũ, nõ minus ignorantiã rerũ bonarũ & uitium exhorrẽt,quã alij morbos & mortẽ.itaq; sic cõmodius finietur. Est cõtractio animi de eo,q cuiq; malũ uidetur,cùm cogitatur aduẽtare. Ergo quòd metus nascitur ex periculi cõsideratione,qui plus cõsiderãt,plus timẽt:ut prudẽtes,sobrij,experti. Pericula proxima,etsi aliena,incutiũt nobis timorẽ,tanquã nõ procul à nobis absit malũ. Proximum uerò est uel loco,ut illud,Paries cùm proximus ardet: uel similitudine cõditionis.tremit enim latro,cùm latronẽ aliũ uidet suspẽdi: & prægnãs, cùm alia uitã in puerperio amittit atq; eo perturbãtur cõfusius, quãto est cõformior conditio, in eo præsertim unde cõtractũ est malũ:ut si grassator plectitur,qa uulnerauit,nõ cõtentus spoliasse,alter qui idẽ admisit,expauescit.Sin quid sit dissimile,minor est metus: ut si spoliauit tãtũ,nõ uulnerauit:si ille captus est quia solus,hic uerò habet comites:si ille quia pernoctabat in publico diuersorio,hic in spelunca:si quis ex febre quartana interijt,quòd sibi nimiũ potãdo indulgeret,minus terretur homo tẽperãs in quartana. Metus primũ omniũ cõtrahit, et debilitat cor,ad cuius opitulationẽ superiorẽ calorẽ natura illi sũmittit,isq; cùm nõ sufficit,etiã inferiorẽ eodẽ rapit:unde pallor,&frigus. Tremẽte corde,tremit uniuersũ corpus.motũ ẽm cordis seqtur.unde linguæ titubatio,atq; hæsitãtia. Quod in alijs quoq; affectionib. est annotare, in qb. cor celerrimẽ agitatur:ceu in ira,& lætitia,tũ etiã in exercitatiõe.Sed in metu uox est exilis,quia calor à corde & à superiorib. descẽdit:in ira grauior, quoniã ascẽdit. inhorrẽt etiã pili,q ex frigore cõprimũtur meatus:unde rigor pilorũ.Qui parũ habẽt sãguinis calidi circa cor,ignaui sũt.Ideo qui ,ꝓportiõe sãguinis magno sũt corde,meticulosi sũt natura, ut lepus. Colũbi aũt,& cerui,timidi: quòd felle careãt unde accẽdi posset sanguis.nã in quib.flaua bilis intumescit,sãguis quoq; ebullit circa præcordia, & fiũt gnaui atq; strenui.Qui crasso sũt sãguine,& multo & calido circa cor,securo sũt animo,& audaci:abũdãt uidelicet calore,q est ad fiduciã potissimũ,& in qua diutissimẽ cõseruẽtur materia,nẽpe dẽsa & firma. Cũ aũt exiguus calor reuocat introrsũ ad pectus. fit cor debilius,et magis tremit. Vnde faciẽ in metu rubescere,argumẽtũ est animi degeneris: animosior est,cui expallescit,corroborat ẽm natura cor, sũmissis illi undiq; subsidijs calo-

caloris ac sanguinis. Is porrò calor, si descendat, crescit metus, deserto corde: unde & aluus soluitur. Et ex naturali ratione Homerus de ignauo dixit, Cor illi ad calcaneũ decidisse. Illud est annotãdũ, cõpresionẽ omnẽ cordis, quæ in ægritudine est, & formidine, tũ etiã in offẽsiõe & cupiditate cohibita & cõpressa, angustiã nominari: quæ fit etiã sæpe sine affectu, humore aliquo spisso incũbente in cor. Hæc quidẽ sunt metus opera in corpore. in animo uerò hęc exercet, perturbat & cõfũdit cogitatiões. Recte, q dixit: Quomodo poterit cœlos & elemẽta scrutari, cui pֿpetuò incũbit paupertatis, seruitutis, mortis metus? tũ illud: Pauor mihi sapientiã omnẽ ex animo expectorat. In periculis adesse animo, & cõsiliũ ex re nata, quasiq; sub manũ posse excogitare, ut de Annibale Liuius, & de Iugurtha Salustius memoriæ tradũt: nõ solũ fortissimorũ est, & eorũ qui nõ uehemẽter eiusmodi periculis mouentur, sed etiã acutorũ, magniq; ingenij. tales sunt autẽ, uel facti usu atq; exercitamẽtis multis & magnis, uel à natura formati & instructi, quib. est sanguis circa cor multus, calidus, liquidus: qui & copiosos, & subtiles, ac tẽperatos ad cerebrũ spiritus mittat. Plinius ait, nulli animantiũ pauorẽ esse cõfusiorẽ, quàm homini. fides sit penes illũ. Qui ingenij sui nutu ad metũ deuergit, uix rationes ullæ ac cohortatiões huic sufficiũt, ut animũ resumat, & sese erigat ad fiduciã. Magna & ualida est naturæ uis, cùm incũbit intrinsecus, id est in prima cõstitutione: nisi acris atq; assidua sit meditatio in periculis contẽnendis, in animo aduersus mala cõfirmando, ut persuasum obfirmatumq; sit, mala quæ timentur, nõ esse admodũ dãnosa: aut alia parata esse maiora bona, si illis defungamur malis: aut maiora mala, si illa quæ urgẽt nõ deuitemus, ac superemus. Recte Catilina Salustianus: Cõpertũ habeo milites uerba uirtutẽ nõ addere, neq; ex ignauo strenuũ, neque fortẽ ex timido exercitũ oratione Imperatoris fieri. Quãta cuiusq; animo audacia natura aut morib. inest, tãta in bello patere solet: quẽ neq; gloria, neq; pericula excitant, nequicquã hortere, timor animi aurib. officit. Sic ille. Et timido si persuadere tentes, timorẽ ipsum magis officere, & incõmoda grauiora reddere magis timeat: ut in cõtagiosis morbis, in quib. multũ nocet mali phantasia. pullulat enim metus geminus, alter ex periculo, alter ex metu ipso. Quæ ex metu proueniũt, hæc ferè sunt: demissio, abiectio sui ipsius, assentatio, adulatio, suspiciones, cautio, quæ extimulat ad quęrẽda malis remedia in animis firmis. in infirmis aũt existit cõsternatio, & cõturbatio, & exanimatio, tũ etiã pigritia, desperatio, & prostratio, ut supra iacenti ingruat, quicquid impẽdet & minatur. Quapropter nulla est animi miseria maior quã metus, nulla seruitus fœdior. eaq; de causa odiũ aduersus formidolosum, ad metũ tãquã ad cotem exacuitur, ut aduersus tyrãnum: & cupit se animus asserere in libertatẽ, unde resumptis uirib. frigefactus sanguis recalescit, & actione cõtrapositionis ardẽtissimè ad sese uindicãdum acceditur. quæ res etiã animosissimos sæpe, qui timuerãt, facit: & crudelissimos se in dominos gerũt, qui seruiebãt: magnoq; impetu excutiunt à se illos, à quib. premebãtur. Metus, ut alij ferè affectus, suspiciosus est, & meticulosi omnes suspicaces, omniaq; auget in maius: nec unquã tantũ est periculũ, quãtũ sibi fingit. quocirca solatij loco est timẽti pro re chara, interesse illius periculis, aut certe liquidò illa cognoscere. Bene expresit hunc affectũ Ouidius uerbis Penelopes: Vtilius starẽt etiã nũc mœnia Troiæ. & quæ sequuntur, notũ est carmẽ. Metus augetur auctis causis, ex qb. nascitur: tũ ad formidinẽ aliorũ, q experti sũt ea pericula, sciũtq; quãtum ex ijs immineat mali. ut cùm nauta timet in tempestate, terrentur uectores: & qui intrepido solẽt esse animo, cùm pauet, augẽt nostrã formidinẽ: ut cùm tyro cõspicit ueteranũ trepidantẽ. Perterrefaciũt nos quoq; grauius pericula, ubi præsidium nostrũ debilitatur. ut populus ualde cõturbatur, qñ magistratus timẽt, uel ij qui soliti sunt in periculis ciuitati pֿspicere: quemadmodũ pulli tremũt matrice cõmota. Quas etiã res experti sumus ualde asperas, magis deinceps metuimus. uelut digladiationẽ ij, qui ex prima grauiter discessere saucij. Securitas est, cũ nullũ esse remur periculũ, idq; uel ex consideratione, uel ignorantia. ex cõsideratione, cùm defuncti periculo nullum censemus restare: aut in uniuersum despicientes omnia, quæ instant, nihil ad nos peruenturum iudicamus. Qui curã etiã abiecerunt illius boni, quod periculo impetitur, securi agũt, ut diuitiarũ, famę, uitę: nihil enim habẽt amplius de quo

sint

sint solliciti,ac proinde timeãt,Ignorantia est in ijs, qui nõ cogitant aut perpendunt: ut dormiẽtib.pueris,ebrijs,inexpertis:tũ in ijs qrũ cogitatio aliorsum est auersa ab alijs cogitationib.& curis, uel à pturbatiõis uiolentia,ut ira, inuidis,cupiditate.Et securitas quidẽ est, ut dixi,quãdo nullũ esse periculũ arbitramur.Fiducia autẽ cùm in periculo cõfirmamur aduersus mala appetentia.ea uerò exoritur,uel aucto intrinsecus calore,ut uiuo iniecto:aut ijs quę corroborent cor,uel affectu aliquo feruenti.ut ira,amore,cupiditate,metu maioris mali:quæ sunt animo animositatis loco etiam in ignauissimis.certis etiã concentus generib.ut scribunt de Timotheo musico,qui lyræ cantib.Alexandrũ Macedonẽ & incitarit ad arma,& mox paulò mutatis numeris sedarit.Audacia est,cùm ad depellenda mala,uel bona ardua cõsequẽda,animus exurgit,& rapitur.Quod fit maiore quodã feruore sanguinis,eaq; de causa ad irascibile officiũ refertur:de quo sum,cùm de ira dissererem,loquutus.Æstimatur autẽ periculum ex loco,ex tempore,ex personis,uel nobis ipsis,uel inimicorũ,ex uirib.quorũ omniũ consideratio uel grauat periculi opinionẽ,uel eleuat,cùm uidemus parũ nobis posse noceri hoc tẽpore,hoc loco,ab his qui nolent, uel ob amorẽ nostri, uel ob ipsorum bonitatẽ.qualis est de deo fiducia.Qui non potuerunt,quia carent uiribus: non audebunt,quia nõ noscunt se habere uires,uel quòd omnino nõ habent,uel eas nõ intelligunt:ut equi,& tauri,& multi hominũ.Et nobis in his possessionib.familia amicis,necessarijs,deniq; propensis uirib.munimẽtisq; (quib. septa est ea pars nostri quæ impetitur,& id quod impetit)atq; inter se collatis.In ingenio sunt acumen, eruditio,facundia:in ualetudine cõstitutio,uires, alimenta, medicinæ:in fortunis opes: in dignitate,autoritas,gratia:quæ omnia patent latissime. Nõ est loci huius explicare.qui adierunt sæpe idem periculũ,& euaserũt incolumes,aut certe cũ leui incõmodo,fidentiores in posterũ redduntur:ut milites ueterani in bello.Noua,subita,inopinata pericula,animos quãtumuis fortes percellunt,ac cõsternant. quæ uerò præuidimus, quæ multũ uersando cogitatione fecimus, iam quasi familiaria minus urgent. Meditatio enim illa ꝑ assuefactione fuit patiendi,ut quasi callũ animo induceremus. Confirmant nos quoq; exẽpla aliena.Ille & ille fecit.quid est in me minus? & eo sumus erectiore animo, quo nos præstare illis arbitramur,qui fortiter eadem pericula & subierunt,& euaserunt.præstare quidem ijs uirib.quib.periculũ eiusmodi uel toleratur, uel repellitur: ut facundia,prudentia,gratia,robore,præsidijs amicorũ, loci, temporis,principis, dei. Cùm uerò imminens malũ nõ ducimus pro magno & perniciosо,cõstabilitur animus:ut cũ paratũ scimus esse aliquid potius quo prius, illud ampliter cõpensetur,uelut opes,eruditio,gloria,uita immortalis. Horror, & exanimatio, quæ sunt metus in animo effectus & opera, in præteritum quoq; recurrunt, quale est Vergilij, Nanq; animus meminisse horret. Ferunt Iudæum quendam in Gallia,cùm ex agro domũ de nocte reuertisset dormiens in asino, transissetq; ruptũ pontẽ per angustam tabulã, postridie reuocato ad acrem considerationẽ periculo, quod euaserat,exanimatũ esse.uidelicet imaginatio facit rem præsentem, ut aliàs dixi.Porrigunt se itidem formidines ad possibile.cõiuges quidam miserabiliter cœperunt lamentari,quòd essent ad focũ colloquuti.quid ipsis fieret, si unicũ suum amitterent,qui illis erat sanus,& ualens?Sed hoc phãtasiæ regnũ latè per affectiones omnes patet.Datus est homini metus,ut caueat nocitura,prius quàm se illi applicent.

SPES.

SPes cupiditatis est forma,nempe fiducia, euenturum quod cupimus. Spes non habet euidentiam scientiæ,sed coniecturam opinionis,uel probabilem,uel possilem,quòd sæpe factum est simile,quòd aliquãdo,quòd in pari idem euenit, quòd aliqua ratiõe & causa debet fieri,quòd par est ut fiat,quòd credibile est futurũ in hoc, ab hoc,hoc tẽpore, hoc loco, negocio. Nihil deniq; est tam leue,tã minutũ,tam procul dissitum,tam alienũ,ad quod animus non adhærescat facile, dũ spei adminicula conquirit.quãtulum enim aut quale sit cunq;, satis habet uiriũ ad spem sustinendã: adeò uel ipsa leuis est,uel hamata & uiscata,iucundissima est spei persuasio, & uita in primis necessaria,inter tot ærũnas & res duras, peneq; intolerabiles. Omnia enim fierẽt sine spei cõdimento nõ solũ fatua,sed etiã insuauissima. Prudẽterq; fictũ est in fabu

fabula, quod in Pandoræ pyxide, effusis rebus omnibus, ac perditis, ſpes ſola reſede
rit in fundo: quæ eſt imago humanæ uitæ. ideoq́ ab artufice mũdi effectũ eſt, ut ſpes
leuiſsimis de cauſis & naſcatur & ſuſtentetur.

DE PVDORE.

PVdor eſt metus dedecoris, ex quo nõ ſequitur damnũ. ab Ariſtotele definitur
dolor, ſeu perturbatio animi, de ijs quæ dedecus uidẽtur inferre. Et omnia reſpi-
cit tẽpora, præſens, præteritũ, futurũ, poſsibile. nec ſolũ pudor eſt de ipſo dedecore,
ſed de periculo etiã, ne admittas tale quid, unde adijſſe turpitudinis periculũ uidea-
re. Pudor q̃nquidẽ dedecoris eſt metus, multũ in ijs ualet, qui honoris ſunt cupidi. hi
enim tãto magis metuunt cõtrariũ, tanq̃ graue malũ. Turpe & decorũ multiplex eſt.
aliud enim natura ipſa cõſtat, ut quæ ſunt hominis naturæ amica, uel repugnantia. iu
ſtitia, humanitas, modeſtia, pulchra ſunt & decẽtia: his aũt cõtraria, deformia. Eſt &
turpe ex primo deriuatũ ſcelere, cũ corrupta eſt natura, diminuta eſt bonitas, inualuit
uiciũ. hoc ſitũ eſt in omni mẽtione obſcœnæ libidinis, quemadmodũ in Geneſi ſcri-
ptum legimus, poſt inobedientiã uelaſſe primos illos cõiuges pudenda. cuius cauſa
eſt, quòd humani animi generoſitas, cùm uidet mẽbra illa ſibi nõ obtẽperare, ſed du
ci proprijs quibuſdã motib. & incendijs, ſummouet à cõſpectu, & occultat ſeruũ re-
pugnantẽ, & ſubditũ rebellẽ. Ideoq́ quib. ea mẽbra nõ ſunt rationi ac uolũtati huma
næ inobedientia, minus illa & re & uerbis tegunt: quia nõ adeò tanguntur pudore,
ut in prima innocẽtia, & in noſtris ſenib. & puerulis: in quib. cũ pubeſcẽtia uenit etiã
pudor rerũ illarũ. Eſt & aliud turpe ex offenſione naturali ſenſuũ, ut ad odorem, uel
aſpectũ tetrũ, atq́ auerſandũ: qualis eſt in omnib. excremẽtis corporis, ijs præcipuè,
quæ per amplas corporis cloacas defluũt. Res iſtæ omnes per ſe turpes ſunt, horũq́
duorũ generũ uerba & cõmemoratio nõ carent obſcœnitate, & offenſio eſt deuitan
da. cauſa eſt. quòd uerba mouent neceſſariò intelligentiã & phantaſiam audientis. In
uenereis phãtaſia excitat motus libidinis flagitioſos: in tetris autẽ faſtidiũ, & nauſeã,
totiusq́ corporis, ſi paulò ſit tenerius ac delicatius, perturbationẽ. Hinc Cynicorum
diſſoluitur cauillosa reprehẽſio humanitatis, quòd homines puderet loq de ijs quæ
neceſſaria eſſent, & carerent flagitio: cuiuſmodi ſunt, liberis dare operã, excernere, na
res emungere, meiere: nõ puderet autẽ de uicijs & ſcelerib. apertè loqui, uelut de la-
trocinijs, de furtis, fraudib. proditione patriæ, uiolatione legũ, tyrannide. uidelicet ho
rum ſcelerũ cõmemoratio, tametſi ea ſunt nefaria, tñ nõ mouent phãtaſiã ad aliquid
turpe, aut graue corpori. mouent aũt illa altera, quamlibet naturæ neceſſaria, & cõdu
centia. Quin & ſapientes ea flagitia reticent apud eos, quos ſuſpicantur imitaturos,
ſi ſciant, nõ turpitudinis ſuæ gratia, ſed periculi alieni. cũ uerò de illis aliquid referũt,
addunt inſectationẽ ad doctrinã cautionemq́ audientiũ. Ex hiſce fœditatis & deco-
ris generib. naſcuntur illa, quæ hominũ morib. atq́ opinionib. nituntur. plurimũ in-
tereſt, quemadmodũ uel nos ipſi de reb. ſentiamus, uel alij, quorũ iudicio mouemur.
Cenſura pulchritudinis, aut fœditatis, ex receptis uel morib. uel opinionib. ſumitur.
Idcirco alia alijs uidẽtur turpiora: ut ſunt cupiditates eorũ, inter quos uiuimus, & uer
ſamur. militib. nihil eſt probroſius ignauia, negotiatorib. paupertate, aut carcre fide,
ſtudioſis literarũ inſciẽtia. quicquid ergo aliquod iſtorũ inter illos arguit, pudorẽ im
portat. In uniuerſum aũt, quoniã nihil eſt uirtute formoſius, uitia omnia incutiũt pu-
dorẽ. quin & eorũ ſimilitudines, imagines, ſigna, uitia ſunt: quæ fiunt cõtra piũ & fas,
cõtra æquum, cõtra ius, & leges. cõtra maiorum inſtituta, cõtra mores patrios, cõtra
præcepta ſapientũ, & prudentũ cõſilia. carere etiã ijs reb. pulchris, quæ alijs tui ſimili
bus nõ deſint, ſiue priuatim cuiq́, ut adoleſcentẽ nobilẽ generoſa educatione: uel pu
blice, ut ciuitatẽ legib. libertate. in uicio ſolent poni: tanq̃ tua culpa uel amiſeris, uel
nõ paraueris, quæ à cõmuni ratione diſcedunt. Verecundiã incutiunt ſiue in uitijs, ſi
ue in reb. neutris: ut ſtatura uel enormis uel puſilla, oris aut corporis deformitas, lin-
guæ uiciũ. Nec ſolũ res noſtræ turpes pudefaciunt nos, ſed eorũ qui nobis ſunt con-
iunctiſsimi: ita ut illorũ turpitudo in nos ipſos, uel noſtra in illos redundet: uti patrũ,
auorũ, filiorũ, nepotũ, cõſanguineorũ, principũ, ſubditorũ, tutorũ, pupillorum. Inter
oẽs patrũ eſt maxima, q̃d uerſiculo eſt græco teſtatũ: Nemo tã eſt uir excellẽs, ſuiſq́
fidẽs uirtutib. quẽ nõ frangat parentũ ignominia: propterea quòd uicia patrũ in nos

uidentur naturæ similitudine deriuari,tanquã hæreditaria.Sed apud rectè statuentes nihil ex hisce omnibus iustũ & legitimũ pudorẽ importat,prẹter illa, in quibus estaliqua nostra culpa:uelut in eorũ peccatis, qui curæ ac prouidentiæ nostræ commissi sunt,ac crediti:ut filiorũ,discipulorum,uxoris,pupillorũ,subditorũ, clientum, familiæ,necessariorum.de quo est illud,Amici uicia ferendo facis tua: utiq; in ijs probris, quæ ad curã nostrã pertinent excludere,aut emẽdare.Quo fit ut etiã leges, & pietas, & bona maiorũ instituta in gente aliqua,male ab alijs audiant gentibus,quũ illis omnibus ea non sit melior.quale est apud Paulũ, Propter uos male audit nomen Dei in nationibus.Ex alieno pudore atq; ignominia pudefimus & nos,quum eiusdẽ turpitudinis sumus nobis cõscij:uel quum illius fuimus autores,magistri,adiutores,socij: uel quum is pudefit immeritò,et quẽ indignũ sit pudefieri.Erubescimus itẽ ad alienã impudentiã,quando eum,quẽ cõueniebat uerecundari, uidemus nihil commoueri prorsum,aut leuissimè.Qui quod nõ exhiberi sibi reuerentiã uidens, à quibus, quo loco,tẽpore,negotijs,aut rebus existimant oportere,uerecundantur ipsi,neq; id modò,sed sæpenumero indignantur & irascuntur.eoq; uehementius.quo plus sibi arrogant,& honoris sunt auidiores.Modesti homines in medijs suis laudibus erubescũt: ut M.Cicero de Caio Aquilio dicit,pro Publio Quintio.timent scilicet suspicionem arrogantiæ,si immoti suas laudes auscultent,tanquã uideantur eas agnoscere, atque approbare.Qui discrimina hæc norunt fœdi & decori,metuunt tamẽ dedecus, passim uerecundantur sine causa:ut pueri, & rusticorũ pleriq;.unde est ille pudor rusticanus.Qui uerò nihil hæc curant,nec eos pudet: quod nõ simplici de causa cõtingit. Hi enim ex educatione non norunt,ut rustici,& filij egenorũ:illi seipsos in flagitia ita proiecerunt,ut omnẽ respectũ hominũ exuerint,ut latrones,leones,meretrices.Sunt quos in desperationẽ egerunt sua mala,& in odium decoris:sicut inopes,mendicos, ignominiosos.Alij superiores sese esse rentur,& uersari semper inter eos, quos nihil uereri debeãt:ut principes,magistri,patres,senes,homines arrogãtes, qui reliquos omnes despiciunt,tanquã inferiores se.Vicissim,qui de seipsi moderate sentiunt, sæpius incurrunt pudorẽ,non à rebus,sed à suis ipsorum ingenijs. Qui uideri affectant nullis esse uel inferiores,uel subditi,impudentiã dedita opera exhibent:& quærũt occasiones pudoris,ut confidentiã in illis suã ostẽtẽt. Ex optima & præstantissima sunt nota assectatores sapientiæ, qui hæc uulgaria rerũ discrimina derident. alia uidelicet habent ipsi excellentiora, magisq; ad librã ueritatis expensa atque examinata. Considerantur in censendis pulchris & deformibus,circũstantiæ locorũ: ut in Æthiopia deformis non est color ater, nec statura pusilla apud Pygmæos, nec furari Lacedæmone.Temporis:ut Saturnalibus ludere,atq; ineptire.Personarum:uel nostra,ut aliquid turpe facere Magistratũ,deformius est,quàm priuatũ:uel aliena,magis pudefimus apud eos,ex quorũ improbatiõe plus dedecoris nos reportaturos formidamus uel ob nostrum de illis iudiciũ,ut apud parentes,tutores,prẹceptores:uel omniũ,aut plurimorum,ut principũ,& eorũ qui magni habẽtur de sapientia,& rerũ iudicio,uel de uirtute:et potissimũ,qui ei turpitudini,quam nos reformidamus,obnoxij nõ sunt. Minus enim pudet nos turpiter aliquid agere,apud similia agẽtes. Deniq; quoscũq; reueremur,apud hos plurimũ erubescimus. Rursum, quorũ iudicio nihil tribuitur, nec de eis uerecundamur:ut puerorũ,& morionũ.Quod fit apud plures, magis pudendũ est,q̃ quod apud paucos,modò cætera sint pares.Idcirco multum pudet nos, si quod fœditatis signũ dedimus apud eos; quos suspicamur prodituros: & eo grauius,si sint latè sparsuri.Cuius generis sunt,qui solent,ut dicaces: qui cupide facient, ut inimici:qui possunt,ut celebres scriptores,uel qui inter multos & magnos uersantur.Amor si sit admixtus cum opinione magnitudinis,pudorẽ ducit secũ comitẽ:sin aliter,tollit,ut inter pares.Magnitudo est omnis excellentia,quæ consideratur ut talis siue cõditionis & fortunæ,siue corporis,siue animi,& mentis. Spes quoq; ad pudorẽ facit,à quo enim speramus boni nos aliquid accepturos,quocunq; boni genere,q nos utiq; ducamus esse tale:apud hunc ex leuissima dedecoris specie perfundimur rubore,metu,ne spe nostra frustremur.huic uidelicet probari uehemẽter expetimus,ut uoti fiamus cõpotes.Signa quibus fœditas notatur,sunt:reprehensio, increpatio,

patio,

patio,cōuitiū,derisio,illusio,dictū,nutus,gesticulatio,uoces incōditæ. Pudor suffun dit genas rubore,quæ est erubescētia:quia periculū in metu eius est generis,ad quod propulsandū opus sit cordi subsidio,nēpe calore illuc occurrēte.in pudore autē conturbatio quædā existit animi,ex opinione dedecoris.ad caput ergo rapitur calor, un de per faciē diffunditur. Eamq; ob causam M. Cato nec puerū pallentē probabat in pudore,nec militē rubentē in discrimine:quod hic argumētū præbebat ignauię,puer autē cōfidentiæ atq; impudentiæ. Quæ uidentur fœda nostra,magis nos afficiūt pudore,quàm quæ audiuntur: & aspectus eorū quos reueremur,plurimū nos pudore afficit.idcirco plerisq; in uerecundia demittunt oculos,alij auertunt,alij claudūt. pueruli, quū erubescunt,naturaliter manibus operiunt oculos,& faciē.Socrates de amore dicturus in Phædro Platonis,faciē pallio operuit,tanquā in argumento uersaretur parū se digno.nec sine causa dicitur prouerbio,Pudor in oculis.In tenebris nullus fere est pudor. & quū capite sumus inuoluto,nec noscimur,minus pudet. Alij generosiores,qui uel in solitudine apud semetipsos pudescunt,siue quid in præsentia agunt turpe,siue ex recordatione,quod egerint.Pudor,sicuti & metus,animū cōturbat:tametsi nō tanto quatit tormēto,sed cōfundit certe, excutitq; rectè cogitata.quod deprehensum est in doctis,& cordatis uiris, quū uel ad multitudinē dicturi prodissent, uel ad principē aliquē,quē eximie reuererētur.Valida rei alicuius cupiditas uerecundiā excutit,ut in amatoribus,in periculo rei alicuius charæ amittendæ:ut uitæ, aut filij.Auari eadē de causa nō multū uerecundātur,quū species est lucri aliqua. Nec senes multū pudet,partim quod apud iuniores agunt,id est se inferiores,quasiq; filios: nisi fortè hos habeāt pro fortioribus,ut principes,aut locupletes, aut patronos suos. alias quòd nō tā decore aut dedecore mouentur,quàm utili uel inutili. Pudor uelut pædagogus quidā additus est homini.puer enim uel adolescēs cōsilio est inualidus, propter ignorantiā eorū quæ uersātur in uita.Is si sibi fidat, in plurima incidet incommoda.ut ergo iudicio prudentiorū acquiescat,habet pudorē tanquā stimulū, qui impellat eum potiores reuereri. Potiores sunt autē uel numero,ut multi:uel ętate,usu rerum,prudētia,eruditione,leges ac mores,patria iudicia uniuersorū,uel plurīū, & eorum qui in magna sunt existimatione. quocirca nihil est ei, qui uitæ officia nō nouit, utilius.Cohibet itē affectus temere sese effundentes,atq; euagātes,ideoq; pro educatione est pueris & mulieribus. Nihil potuit dici in sacris oraculis de muliere fœdius, quàm quòd pudorē abiecisset.Et philosophus ille,quū puerū animaduertisset erubescentē:Bono es animo,inquit,fili,hic est color uirtutis. Viris etiā frenū est, ne se in ea effundāt quæ minime deceāt,minimeq; uel illis ipsis cōueniāt:uel alijs,ne quid committant turpiter,flagitiose,praue,indecenter,pro ratione personę,ætatis,tēporis,loci, societatis,humanitatis.maximeq; necessarius est omnibus, quicunq; in cōmunione & societate sunt uitā acturi.

DE SVPERBIA.

SVperbia,tumor est animi,ex opinione boni præcellētis, unde honor & precium existit:siue id bonū adsit,siue adfuerit,adfuturúmue sit. Infixæ sunt huius mali radices nostris pectorib. quoniā ex eo amore nascitur,q inditus est naturaliter cuiq; sui ipsius.is enim,ut est admixtus ignorātia, excæcatur, efficitq; ut quisq; sibi uideatur optimus,ac proinde bonis quibuscūq; dignissimus. quæ cēsura trāsit à nobis in eos, quos amamus tenerrimè:quoniam ij alteri nos sunt,ut diximus. Est ergo fons superbiæ primus,incōsideratus cuiq; amor sui ipsiùs. quod aūt manat ex incōsideratione, copiose necessum est influere in rudes,tardos,stupidos,præcipites,incōsideratos. nā docti,acuti,moderati,& qui in sese oculos reflectūt,probe assequuntur, nihil esse de quo mortalis ullus possit sumere spiritus: & ut biliosi quālibet acuti & eruditi, nisi se magno inhibeāt iudicio,&(ut ita dicā)sufflaminēt, rapiūtur præcipites in animi perturbationes,obnoxij sunt huic malo:tū q ignis amat superferri,& diffusa per cerebrū cholera,subito uelut tormento uim omnē rationis quatit. Tanta aūt sępenumero incōsiderationis caligo mentē obruit,ut superbissimus sit,qui minimas & paucissimas habeat causas sui efferēdi. Nascitur ex superbia,arrogātia: ut quoniā se maximis bonis dignū superbus existimat,quę ex se habet bona,unde originē sumit superbia,ingētia esse cēseat,unica,omniumq; pręstātissima ut nobilis genus suum, formosus formam,

acutus ingenii. quæ uerò aliunde propter illa accedunt, modica, & infra suã dignitatem: quæ tñ si aliis cõtingant, supra dignitatẽ & meritũ esse iudicet, ex liuore ac male uolẽtia, quę superbię sunt comites. Quicquid cõciliare decus & autoritatẽ & dignitatẽ potest, quærit, ut uere possideat, uel possidere certẽ se simulat: uitat aũt, quicquid quouis modo existimationi possit officere. Hinc est ostentãdi bonorũ suorũ auiditas ardẽtissima, ut aliis ea fiãt nota: & dedecorũ suorũ celatio diligẽs ac studiosa. quod facit nõ reb. ipsis modò, uerũ & iactatione uerborũ, & gestib. corporis totius. Et quoniã quæ rara aut noua, aut inusitata & singularia sunt, propter admirationẽ pluris facimus: ille eiusmodi sibi adesse bona uult aliis persuadere, in rebus animi, in reb. corporis, in iis quæ sunt uitæ, etiã in sumendo cibo, uestiẽdo, ludẽdo, in incessu, in reb. leuissimis, & quas nihil omnino interfit hoc aut illo modo agere atq; exercere, imò & in quib. periculosa est nouitas, affectat ab aliis discrepare, & ipse sibi munire uiã, qua ingrediatur. unde absurditas asseuerationũ in disciplinis, ut aliquid uideatur noui attulisse. Hinc inuidentia in eos, qui uel potiora habent, uel similia. efficiunt enim hi, ut ne, quod nos maximè cupim⁹, nostra sint unica & ꝓpria. Nihil adeò expetit superbus, ac Dei similitudinẽ aliquã: nõ utiq; quod ad bonitatẽ ptinet, sed quod ad potẽtiã & magnitudinẽ: ut se nullius indigere, multos aũt ipsius, nulli esse subditũ, illi plurimos, neminẽ sibi benefacere aut prodesse, se cõplurib. Et ut magnitudinẽ superbi ostẽtent, cõponunt se in modũ nõ amabilẽ, sed formidabilẽ. id simulãt, & iactãt diuitias, opes, potẽtiã, contẽptũ aliorũ tanq; lõgè impariũ, nõ dignãtur eos colloquio, nõ cõgressu: utuntur sono uocis graui, & uerbis grandib. ac tragicis, irrisione, subsannatione, iurgiis, minis. unde insolẽtia dictorũ & factorũ intolerabilis. In omni cõtentione ptinacia inuicta, & cõtra autoritatẽ omnẽ, & cõtra manifestissimã ueritatẽ, contra bonũ & utile uel ipsius eiusdẽ superbi. omnia enim postponit præeminẽtiæ, ne qua re habeatur inferior. Itaq; nec admoneri se patiuntur, nec doceri uolunt: sed quicquid semel arripuerint, tuentur. unde sectæ, & factiones. citiusq; mutari uellẽt ueritatẽ, & rerũ naturã, q̃ suã asseuerationẽ, quã ipsi nõ rarò falsam esse haud ignorant. Sequit̃ ira superbiã, ꝙ nunquã sibi tantũ tribui existimat, quãtũ mereatur tũ ultionis cupiditas, & mulctatio ꝓ occasionẽ. Iã circũspectio ad aliena uerba omnia, ad nutus, ad gestus, ne quid aduersum se exeat, nõ honorificũ. Suspicax est superbia, & quæ simpliciter sunt dicta uel facta, iniquissimis interpretationib. ad calumniã detorquet. Ex hoc tã prauo more, tamq; immodica sui indulgẽtia fit tenerrimus animus, omniũq; rerũ quæ aduersa sua uoluntate eueniãt impatientissimus. hinc offensio, & indignatio rabiosissima, & conuitia nõ in homines modò, sed in Deum quoq;, tacita plerunq;, interdũ uerò expressa & aperta. Ignoratio hęc tam crassa, uel incõsiderãtia tã præcipitata, nõ finit nos in reputatione nostrorũ bonorũ cogitare, à q̃ sint bona illa, quis, quomodo, qua ratione tribuerit. Nihil de Deo succurrit animo: nos nostra solertia, diligentia, merito nostro parasse existimamus. quale illud est apud Ezechielẽ ex persona diaboli, Ego feci me. ꝙ est, sicut Iob ait, Manũ suã deosculari: quę est impietas magna. Irrepit mire ꝑ cuniculos in mentẽ superbia. Sæpe enim magnis ex uirtutib. oritur: aliàs ex cõsideratione nostræ moderatiõis turgescimus, modo cũ reputamus superbos esse nos, idq; nobis dolet, reflectitur in se animus, & ꝙ superbia sua sibi displiceat, superbit. Flexuosus quidẽ serpẽs ille, hostis hominũ: sed & massa nostra lõga uitiorũ cõtinuatione corruptissima est. Expergiscitur nõnunquã ex recta præceptione superbia, ęgrescitq; medendo, ut inquit ille: & quẽadmodũ de palma dicũt, deprimẽdo erigitur. quũ enim hortamur aliquẽ uirtute fidere, q̃d est uerũ ac solidũ bonũ, nõ genere, opib. forma, facundia, eruditione, gratia. quę sunt inania: fit sępenumero, ut is neglecta admonitione, existimet præcipuũ se in eo esse, de q̃ iubetur non erigere animũ, magnãq; sibi uel eruditionẽ, uel formã, uel quid simile inesse, quãdoquidẽ remediis uidet esse opus, ne de tãto bono insolescat. Ergo adhibẽdo medicamẽto incrudescit morbus, qa medicamentũ tanq; molestũ reiicit, uel prætermittitur, ut inutile. causa uerò morbi, qa honorem uidetur continere, grata est, & fouetur delicate. Magna itaq; est opus arte ad cohibendã beluã hanc tam multiformẽ & multicipitem. Impedit superbia magnos in sapiẽtia profectus, partim dũ pudet discere, ne inferiores uideantur, partim quòd magnam

magnã uitæ partẽ ſupetbi per ambitionẽ, inuidiã, iram, ultionis cupidinẽ tranſigũt: ut ſic occupatis, nulla ſana cogitatio ſubire poſsit eorũ mẽtes. Et quẽadmodũ uenenata animalia, ſi quid ederint ſalubre, in uenenũ tamẽ cõuertũt: ita ſuperbus, quæcũq; agit, ad honorẽ parandũ, & aurã captandã refert. Et quia unicus eſſe ac ſingularis cupit, ſi quẽ aliqua de laude cõmendati audit, ſtatim ſua bona profert in cõparationẽ, tanquã potiora. Themiſtocles interrogatus, quæ nã eſſet ſuis auribus muſica gratiſsima: Oratio, inquit, de meis laudibus. Etiã de eo gaudet extolli, quod nõ ſolũ ipſe nõ habere ſe eſt ſibi cõſcius: ſed id quoq; ſcit alios ſcire. Mentiris, ſed places: dixit mulier quędã pediſſequę aſſentãti. Dolet homines aliud intueri, aliud cogitare, alia de re loqui, q̃ de ſe uno. nec officiũ eos cenſet facere, ſi id intermittãt: ut de Caligula ſcribit Tranquillus. Quocirca altitudinẽ omnẽ, tanquã ſuis officientẽ luminib. uellẽt deturbatã: ut principum nõnulli, ad cõmemorationẽ diuinæ potẽtiæ, tacite carpuntur animis, et cuperẽt, ne quis ſe eſſet potẽtior, ac ne deus quidẽ. Caligula idẽ, cum Ioue ſimulabat ſe inimicitias exercere. Superbo tantopere eſt perſuaſum ſe eſſe prę cellentẽ, ut exemptũ ſe arbitretur eſſe oportere humanis legibus: & impune abire, quicquid agat ipſe, in alios iudex ſeueriſsimus. nec impunita ſolũ præteriri ſua, uerũ (quod eſt intolerabilius) haberi in recte factis exẽptos quoq; naturæ legib. ne deo quidẽ ſummo & præpotenti ſubditos. ita ut quidã pudori ducãt, orare in tẽplis, ſuppliciter deũ precari, ad memoriam ſcelerũ ſuorũ uultũ cõtrahere, uel lachrymã dare aliquã. Bene declamator ille de ſuperbo: Erubeſcit Cæſarẽ timere. Superbia animũ tumentẽ facit, & proinde inanẽ: haud ſecus quàm ignis aquã. q̃d & in corporib. experimur bilioſis, in quib. facile gignuntur flatus & uenti. Inter omnia uitiorũ genera poteſt cõſtare pax & cõcordia, ſuperbia excepta. de quo eſt in Prouerbijs Salomonis: Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt. Reliqui enĩ uicioſi id expetũt, q̃d poſſunt omnes cõſequi: ſuperbi q; expetũt nõ poſſunt, nempe utrũq; alteri præferri. Solũ habet ſuperbus amicitiæ ſpeciẽ aliquã cũ eo, q ſe illi ſubijcit adulatiõe rerũ, et aſſentatiõe uerborũ. Superbo nullo negocio perſualeris, ut ab ijs ſe affectib. abſtineat, q ſunt demiſſiõi uicini: metu, lætitia effuſa, aſſentatiõe, ambitu. Tametſi ille demittit ſe nõnunq;, ut magis extollat: ſicut retrocedũt, q lõgius uolũt ſalire. ut etiã abiectiſsimè nõnunquã ſeruiat, quo poſsit impotẽtius dominari: & à ſe egẽtiſsimis atq; impuriſs. ſubmittit, ſi p illos arbitrat gradũ ſe ad dominationẽ poſſe præſtruere: ut olim C. Marius, & Iul. Cæſ. & quotidie noſtri principes. Eſt & comitas atq; educatio quædã ſuperbiſsima, nõ in alterius honorẽ, ſed in noſtrũ ipſorũ: ut boni eſſe, & prudẽtes, beneq; inſtituti iudicemur: unde accedat æſtimatio. De quo in Eccleſiaſtico dicit Ieſus: Eſt q nequiter ſe humiliat, & interiora eius plena ſunt dolo. Affectus hic eſt præferuidus: naſcit gliſcitq; in locis, tẽporib. negocijs calidis: uelut ad meridiẽ, in bellis, diſſenſionib. Quo aũt bonũ, q̃d poſsidere nos credim⁹, pluris fit, hoc maiores criſtas erigit hic gallus: ut in raris bonis & quæ pauciſsimis cõtigerũt, ijsq; honoratiſs. aut omnino nullis. Expendunt & iudicia ſpectantiũ, intumeſcit animoſus miles in caſtris, & facinorib. belli clarus: doctus in academijs. cõtrà deponit animos ſtudioſus inter ſigna militaria: miles inter libros. Idcirco ſuperbiſsimi omniũ ſunt nobiles, & formoſi: quia genus & forma magni ubiq; fiũt: tum diuites, q; pecuniæ omnia obediũt, ut inquit Sapiẽs: illiſq; omnes honorẽ exhibẽt. Frangitur ſuperbia primũ à ſapiẽtia et cõſideratione noſtrę utilitatis, tũ ſi apertè ſciam⁹ nõ ignorare alios, nõ ineſſe nobis ea bona quæ ſimulamus: aut ſi ſciãt nõ eſſe noſtra, ſed ad tempus accõmodata. Hinc ſi adſint tot mala, ut exiſtimatis bonis prægrauẽt, noſq; in animi cõtractionẽ abijciãt, aut ex grãdi periculo in metũ et horrorẽ. et ut eſt affectus calidus, infrigidatiõe corporis tepeſcit, ex alimẽtis, et loco. Bona prẹterita ſi p ſe cõſiderẽtur, erigũt nobis animos: deijciũt aũt, ſi ad pudorẽ præſentis fortunę referant. cũ quidem culpa eſſe noſtra amiſſa ducimus, & potiſsimũ culpa infami, uelut pditione, furto, latrocinio, adulterio, alea, imprudẽtia, demẽtia. Naturale illud ſemẽ primũ ſuperbiæ, unde in tantã degenerauit maliciã, nõ erat malũ: nempe ut ſe homo excellẽti cõditiõe pgenitũ reputãs, amaret ſe, dignũq; maximis ac ueris bonis cẽſeret: nẽpe cœleſtib. quæ magno animo appeteret. Verũ prolapſus in ignorãtia, lõgiſsimè illinc diſceſsit ad cupiditatẽ uiliũ rerũ, ac uaniſsimarũ: quæ appellauit bona, & p æternis illis ſubſtituit. Brugis, anno 1538.

Io. Lodouici Viuis ad illustriss. D. Ioannem Borgiam, Candiæ ducem, præfatio.

QVum olim de Institutione scriberem Christianæ fœminæ, non arbitrabar futurum, ut essent, qui me ad scribendum de marito hortarentur: nec mihi de hoc argumenti genere ueniebat in mentem. Itaq; aliqua illis uoluminibus securus admiscui, quæ nõ magis ad fœminam, quàm ad uirum uideri possent pertinere. nam nõ sperabam me deinceps commodiore mea dicẽdi locum habiturum, nec erat ille admodum à re alienus atq; abhorrens. Verùm opus, cùm spe atq; expectatione mea fœlicius fuerit, lectumq; sit à plurimis, & (ut modicè dicam) paucissimis displiceat, quorundam studia permouit, ut à me idem de uiro contenderent, quod in Secundo operis illius libro de fœmina feceram. Quorum uoluntati occupatissimis temporibus sustinuissem obtemperare. nisi ij essent, quibus me aliquid negare, præsertim talia petentibus, propémodũ fuisset nefas. Inter quos pręcipuus fuit Aluarus à Castro, Ioan. F. Burgensis, cùm Londini in Britãnia non solum eisdem uteremur ædibus, & quasi contubernio, uerùm etiam cubiculo communi, qui mihi amore ac beneuolentia mutua fratris cuiusdã uicem referebat. Huic ergo impensius hoc desideranti, negare omnino nõ sustinui. Itaq; illi paucula quædam pro tempore annotaui, tanquam in commentario, quæ mihi tum uidebãtur ad id, quod tantopere cuperet, facere: idq; nostra lingua Hispana. nam Latinam non intellexisset. Quæ deinceps, cùm mihi penitus improbarentur, augere atq; elimare est uisum, & Latinè conscripta ad te mittere. Non quòd tu his, aut huiusmodi præceptis quicquã indigeas, & per te ipsum, & in tali coniuge, matrona lectissima & grauissima: cui non dubito, quin abũdè magna & sancta lex sit pietas aduersum Deũ, & in te summa ac singularis: ut ei nullis sit alijs opus admonitionibus, aut præceptis ad uitam. Sed mihi omnino statutum erat, aliquid ad te scribere, tanquam & inter nos pignus nostrorum inter se animorum, & ad alios luculentum indicium mutuæ nostræ beneuolentiæ: qua ego nõ delector modò (est enim per se suauis amor omnis) uerùm etiam glorior. Itaq; plurimum cõciliatoribus debere me intelligo, ac præ me semper fero, Io. Andreæ Straneo absenti, qui me tibi istic effinxit, utiq; nõ qualis essem, sed qualem uel affectus ostenderet, uel iudicium esse ut uellet suadebat. Vicissim te mihi ex tuis uirtutibus per literas patefecit, ac declarauit. cum quib. admirabili consensu congruebant, quæ hic mihi de te narrauit Honoratus Ioãnius, ciuis noster, adolescẽs natus ad maxima: & (uiuat modò, ac pgat quà cœpit) futurum aliquãdo lumen nostræ ciuitatis. Hic, quam existimationem de te ex epistolis Stranei conceperã, cõmemoratione sua crebra auxit. Qui ambo cùm alia de ingenio & uirtutibus tuis dixerunt permulta, tum illud, quãtopere & doctis & studiosis omnibus faueres, & ipsis bonarũ artium studijs toto quod dicitur pectore cuperes optimè esse consultum. cuius rei esset maximum documentum, quod literarium ludum Gandiæ institueris, in quo puræ atq; elegantes literæ tradantur. Sed tu, quantũ doctis omnibus bene uelis, possumus uelut obsignatis tabellis planum facere. qui in epistola quadam Stranci ad me manu tua adscripseris: dux Candiæ, tibi & tui similibus deuotissimus, id est, ijs quos tu mei similes arbitraris. de quo tuo errore nõ est hic disserendi locus. Quanquã in his atq; alijs multis, an ludit sors? an potius hominum ingenia miserè cæcutiũt? ut homines & opera sint in precio, uilia ex se, & contemnenda: alia spernantur, dignissima plausu atq; admiratione omnium ætatum, idq; fit non quidem in fœlicitate eorum, qui quod meriti sunt non assequuntur: sed illorum, qui maximo se fructu fraudant uitæ ac rationis bene uel sentiẽdi uel uiuendi. De equo cognoscendo, domando, curãdo: de boue, de asino, rebus leuiss. atq; abiectissimis, multa sunt accuratiss. scripta & tradita: quę, aut quomodo diligẽda sit uxor, quemadmodum regenda & amanda, quomodo eligendus marinis, quẽ in modum colendus, q; pauci, ac propè nullus pręcipit? idq; leuiter & perfunctoriè. Quã ea, qualiacunq; sunt frigent? & nullius sunt æstimationis hominũ, ac gratię? An quia libẽtius homines lecturi sunt, quę uoluptatẽ inanem aliquã adferant, quàm quę utilitatẽ? nisi forte cõducibilius

tibilius existimamus, scire equũ regere, q̃ feminã, & comitẽ & sociã omni loco, omni tẽpore indiuiduã. Nõ alia de causa tot uidemus infoelicia cõnubia, & lachrymis ac querelis referta, q̃ tũ in eligẽdo est peccatũ, tũ quotidie in cõuictu peccatur, dũ utercp habenas deposcit sibi, aurigãdi prorsũ ignarus. An minus opus esse arte ad moderãdã foeminã cẽsemus, quàm ad equũ quãlibet spirituosũ, & fternacẽ? Equus si sessorẽ nõ ferat, pugnat uiribus: sed quæ aliis uiribus, quę arte ita cohibẽtur ac cõstringũtur, cõmoueri se magis robustissimus equus & bellator ut nõ ualeat, q̃ si pullus esset modò natus, & adhuc secũdis inuolutus. At homo pugnat uiribus, arte, statu, fraude. Probe quidẽ matronę deum & uirum amãti, nõ est sancita lex: amor est ei lex. Illi uerò, quã nondũ occupauit penitus ac sui iuris effecit amor, multi sunt cuniculi, per quos prauus animi affectus insinuat se, ut eò euadat, quò intẽdit: quò si pueniat, non minus uiro, quàm uxori, affectioni animi seruiendũ erit: hoc est, tyrãno importunissimo. Quibus nos aliis cuniculis occurrimus, in cõtrariũ actis, apertis nõnunquã, interdũ cæcis, & Heracliticis, sed quos uirũ cognoscere & agere, uehemẽter in rem utriusq fuerit. Ergo & aliàs de uxore scripsi, sola uoluntate uel iuuãdi, uel excitãdi, eorũ quos optimo publico in cõmune profuturos, si operã nauassent, cõsiderẽ. & nũc propositũ adfero par, utinã cũ successu non dispari: certè in opere omnium utilissimo ac pulcherrimo, in quo laudabilis est conatus, uel euentu omni destitutus ac desertus. Equidẽ peruellem, ut tibi tam satisfaceret hoc de marito opus, quàm illud de foemina, dicunt mihi, uxori tuæ foeminæ clarissimæ placere.

IO. LUDOVICI VIVIS
DE OFFICIO MARITI, LIBER.

ITa uisum est autori naturę quum uenturis ætatibus firmamẽta poneret, ut quæ animãtia & morbis mortiq ob-noxia condiderat, & numero perpauca, ederent generatione foetus, unde auctum uniuscuiusque genus diutissimè propagaretur: ut ex paruis admodum initiis unus atq alter in infinitã penè multitudinẽ excrescerent, & ex mortalibus quandã uelut immortalitatem assequerẽtur. Sed reliquæ animantes promiscuè sine ordine, sine ulla lege, naturæ obsequuntur, & liberis dant operã: illacq est eis uelut uniuersalis quædã lex, cui omnia animalia sua spõre uidemus obtẽperare. Tametsi in eis sint, quæ æuum cõparata transigũt, & connubii sanctitatẽ adeo incorruptè conseruãt, ut multa hominũ millia castitatẽ, charitatem, fidẽ ratione cõiugii doceri ab illis possent. quo in numero sunt olores, turtures, cornices, colũbi. Hominũ autẽ genus, animal societati & comunioni uitæ natũ, exactiorib. cõiugii legibus deuinxit. Noluitq soluta & effreni libidine uel marem per multas feminas uagari, uel feminã multis maribus corpus uulgare. Legitimis nuptiis unũ uni alligauit, & uiro in manũ feminã tradidit, non solũ ad sufficiendã sobolẽ, sed etiã ad uitæ societatẽ. Hoc est quod in Mũdi originibus Moses prodidit, dixisse Sapientiã illã mũdi architectatricẽ: Nõ est bonũ hominẽ esse solũ, faciamus ei adiutoriũ ipsi simile. Quantę hinc, & q̃ necessarię utilitates? Primùm, ut agrorũ finibus iã occupatis, possessis & legũ iuriscp ui ac potestate cõcessis ac confirmatis, tollũtur lites, sedãtur cõtrouersię: sic per legitima cõnubia datis uxoribus, cessant uirorũ inter se æmulationes: quas necesse esset existere, si feminę essent incertæ. Nã alius formam, formæq uoluptatẽ ceu in medio positã expeteret, & omnia censeret debere in ius & ditione uirorũ fortiũ cõcedere, tãquã premiũ roboris. alius q prior delibasset, uelut pręcepta possessione, acriter resisteret, & tãquã q re sua depugnaret. unde æmulationes, odiũ, rixę: & ut est homo animal, si affectibus se pmittat, superbũ, ferox, impotẽs, ultionis auidũ, plures rationes ac uias excogitat, tũ ad animi libidinẽ explendã, tũ ad persequendam & uindicandam, quam ipse iniuriam interpretetur, alios sibi adiũgeret, uel coactos metu, uel spe aliqua aut beneficio delinitos, ac illicefactos. unde pars

tatem:ficut odium minuit, atque extinguit. Quemadmodum in fabulis narratur, Medeam Colchicam, cùm accepisset relictam se esse ab Iasone Thessalo, ducta in suum locum alia, ea iniuria exasperatam, & acerbo quodam in uirum odio instinctam, communes liberos cõtrucidasse. Et Domitius Ænobarbus filium Neronem, qui postea imperauit, quòd sibi ex Agrippina natus esset, abominatus est, muliere feroci atque impotenti. Vicissim quoque charitas erga sobolẽ, amorem mutuũ coniugũ corroborat, dum uterque alterum diligit, & quia parem suũ, et quia eorum quos habet charissimos parentem, à quo uidet non secus illos diligi quàm à se: ut amor geminus sit, tum rectus inter ipsos tum reflexus à liberis. amamus enim eos qui charos nostros amãt. Ergo patres bene erga certam sobolem affecti suscipiunt, alunt pro facultatib. instruunt, arcent à uitijs, cohibent & comprimunt affectus, eliciunt rationis & iudicij uim, ut ea potissimũ utatur, cætera huic ceu reginæ pareant. Instructos non deserunt, non abijciunt, aut ab eis discedunt, ut cæteræ animantes: sed tuentur, complectuntur, quibuscunque possunt reb. ornant, fouent, adiuuant. Nec in eis subsistit ea beneuolentia: transit ad nurus, generos, affines, propinquos: unde maximæ sæpe amicitiæ ac cõciliationes sunt natæ, & fundatæ ciuitates. Descendit ad nepotes ac pronepotes, curamque posteritatis, in ea natura quæ capax & particeps immortalitatis æternitatem, quæ post se futura est, intuetur: unde domus & patrimonia & familiæ constitutæ, ac generis mansurum nomen, & ceu cuiusdam quasi gregis nota. Quæ utique sicut cùm ad ocium uel superbiã sunt parata, aliud non est eiusmodi familia, quàm flagitiorũ & scelerũ seminariũ, ut quādiu ea maneat, nunquam defuturus sit aliquis uel perditus & nequã, uel ferox & inquietus, atque alienæ libertatis uiolentus oppressor, dum solo nomine turgidus, alijs omnib. quamlibet bonis artib. confisis, postulat antecellere: sic cõtrà pulcherrima res est, cùm eò spectat, ut paratam in ea domo minores habeant certã aliquã disciplinã, artemque uitæ honestæ & per uerã laudem traducendæ. quam artẽ parentes liberis tradendã curant, seu melius ueluti per manus cũ hæreditate gentis ac nominis tradunt ipsi, optimarũ quoque actionũ in domestico exẽplo ad imitationẽ memoriã. His ex reb. omnib. quis explicare queat, quãtas sumus cõmoditates ad degẽdã uitã diuino munere cõsecuti? multumque à brutorũ cõditione rituque discessimus: & humanitas se ipsa exeruit, speciosissimamque ostendit ordine, legibus, disciplina, quę à uicijs nos abduceret, et in limine sisteret totius uirtutis. Data est una Eua uni Adam, sicut una Ecclesia uni Christo: quẽadmodum sanctus Apostolus interpretatur, maximũ illud fuisse mysteriũ, quod ad Christũ & Ecclesiã pertineret. Et unum debere unius esse, cùm natura ipsa clamat, tum diuina lex natura melior, & illius interpres atque explicatrix, ut uerissima, ita certissima nos edocet. primùm opificio ipso corporũ, & ratione generãdi, quæ ex duorũ cõplexu corporũ perficitur: sed occultiore quodã mysterio, quòd duorũ inter se amor optimus est, sine æmulatione: duorum uerò aut plurium ad unũ, æmulatione nõ caret. Quippe difficile est, ut unus æquè & amet duos, & colat, & se amare præ se ferat. Porrò ex duob. q se magis quàm alterũ redamari à tertio illo, in quẽ amor fertur, existimabit, insolescet tanquam parta in certamine uictoria: qui autẽ minus, dolore uretur, ceu uictus: & inuidebit riuali id quod uel solus cuperet possidere, uel certè potior esse in possessione. unde odium, & rixæ, & molestiæ in re familiari. quæ uel ferocia uirilis magno aliquo tumultu & perturbatione rerum decerneret: uel animi muliebris impotentia querelis atque importunitate, nempe armis suis, augeret ac infestaret, penitusque intolerabilẽ redderet uitã, nõ solũ subinde expostulans cũ riuali, nõ aliter quàm cũ pellice, sed etiã cũ marito. Non id expedit quieti & iucundæ trãquillitati, quam esse in re familiari cõuenit, ad quam se unusquisque uelut in portum recipit, defessus ac defatigatus cura rei publicæ aut priuatæ, sed externæ. Quòd si domi tã diu exetur quies, & omnia sint odijs perturbata, ubi tandem uirilis animus negocijs, curisque, hoc est tempestatib. iactatus acquiescet? Profectò in litib. fori, in undis illis & procellis concionum hærere, in peregrinationibus morari mallet, quàm se ad penates & intra domesticos parietes recipere, ad uitam usque adeò insuauem & acerbam. Nam in amicitia quamlibet plurium,

ges aliæ ſuper alias latę atq; ſancitæ,& poſtremæ quęq; atrociores priorib.tot minę,
tot errores, carcer, carnifex, Gemoniæ, ſecures,crux,culeus , & per ſingulos articu-
los acerbiſsimæ mortes,ad arcendũ à flagitijs nõ ſuffecerunt:horũ maiorib.ſatis fue-
rat edixiſſe,Ne quis uelit Quirites.In tantũ cętera inualidi, aduerſus modeſtiã & pu-
dorem fortes atq; inuicti ſumus: nihilq; animoſius facimus , quàm uirtutẽ cõtemne-
re.Simul cũ nullũ ſit animãs,cui magis in ſuo genere cõcordia ac beneuolẽtia quàm
homini cõducat,& ſit neceſſaria cõciliãdis amicitijs,& charitati hominũ inter ſe latè
diffundẽdæ:proſpectũ eſt,uti præclarè M. Tullius & D. Auguſtinus ſcriptis prodi-
derunt,ut uiri aliunde ſibi uxores quærerẽt,filiæ in alienas domos migrarẽt, magnã
ſecũ amoris cõciliationẽ traducẽtes, ut ijs affinitatis uinculis multi ſibi optimè cupe
rẽt,qui ex ijs uiderẽt cõſanguinitates,propinquitates, gẽtilitates naſci:omnia deniq;
humana & diuina iura,& tanq; nodos ac coniunctionẽ pietatis.Ita factũ eſt,ut chari
tas illa,quã parẽs natura per totũ humanũ genus cũ ſimilitudine ſui ſparſerat, ad pau
cos adfectuũ uicio & ſcelere cõtracta, rurſum ſe per cõnubia nõ modò in unũ aut al
terum proferret ac diffunderet,uerũ in domos,in ciuitates,gentesq;, quæ multis ſæ-
pe,nonnunquã uno matrimonio ex acerbiſsimis ſunt diſſenſionib.in dulciſsimã cõ-
cordiam reuocatæ.Sed quatenus liceat aut nõ liceat in his progredi, quæ ſunt & Ro
manorũ legib.& Pontificũ decretis ſancita,nõ eſt loci huius diſputare. dicẽtur aliq̃n
à nobis,cùm ſecũdo Chriſto,de repub.cõmẽtabimur.Cùm uero,poſt tãtas & in ani-
mis hominũ tenebras,& in uoluntatib.flagitia,& in natura auctã malorũ cõtinuatio
ne corruptelã,uiſũ eſt diuino cõſilio,opus ſuũ inſtaurare:miſit illũ eũdẽ filiũ ſuũ, per
quẽ orbẽ cõdiderat,ut & eũ ad patrẽ haberemus recõciliatorẽ tãti diſsidij, ad nos il-
luſtratorẽ tenebrarũ,& uitæ actionib.exẽplar.Ille humi abiectũ & cœno obrutũ hu-
manũ genus,uelut porrecta manu ad intuendũ cœlũ,ad luminis uſurã,ad captũ diui
nitatis erexit:& quaſi claſsicũ cecinisſet,ita quotquot cœleſtẽ illã uocẽ nõ repugnãti
bus animis audierũt,cęteris relictis curis,ac pro nihilo habitis,tãtę ſibi ac reliquis pa
randæ beatitudini ſe accinxerunt . Videbãt quicquid mũdi artes ac ſapiẽtia pulchrũ
atq; expetendũ uel armis peterẽt, uel opib. oſtẽtarẽt,uel philoſophię pręceptis ſcho
lisq; loquerẽtur,ac promitterẽt, id omne purius ac germanius incredibili cõpendio
offerri,ac penè in manus iam nunc dari.Excitatus eſt incredibilis ſequendi ardor, ut
eiſdem ueſtigijs , eódẽ quò dux anteſignanus Chriſtus , perueniret . feruente adhuc
eius cruore,& accẽdente eorũ pectora,quoſcunq; attigiſſet,ut ſtupore defigerentur
omnes,penes quos erat imperiũ populorũ & gentiũ,ſiue reges ac imperatores, & ma
gnorũ exercituũ dñi:ſiue uſu rerũ & prudẽtia callidi, ad quorũ conſiliũ ac ſententias
de maximis deq; minimis referebatur:ſiue profeſſores ſapientiæ, qui ceu in faſtigio
humanitatis collocati,& dijs proximi,reliquos omnes ſub ſe deſpectabãt,omnia cer
nebãt ab iſtis magno curſus impetu eſſe ſuperata.Nemo erat qui nõ admiraretur, un
de tãta uis,qua tot milliũ corda ingenti cõſpiratione idẽ peterẽt,idẽ profiterẽtur , idẽ
ſonarent,idẽ aſſequerẽtur.Non illis pecuniæ,nõ uitæ cura:nõ magiſtratus ambiebãt
aut ullã potentiã:domib.familijs,parẽtib. propinquitatib. liberis,ipſis quoq; renun-
ciarant uxorib.ne quid expeditos, currentesq; moraretur : ne quid impediret certa-
men,& retardaret uictoriã de uitijs,& hinc inauditũ illud uirtutis præmiũ. Nõ erant
de ſarcinis & impedimẽtis ſolliciti,qui ex uictoria ſe tam immẽſa adepturos bona ni
hil dubitarẽt . Nõ uacabat in tãta æui celeritate, alijs cogitationib.dare operã,ab hac
adeò immenſa & ſublimi raptis penitus atq; occupatis.Sed habet hoc tamẽ ardor il-
le pietatis noſtræ,quod in eũ à Chriſto manauit, tanquam ex auguſto quodam ſon-
te,ut tam aliorũ ſit ſollicitus , quàm ſecurus ſui.præditusq; eſt ingenti prudentia:ſed
quo magis incenditur is ardor, hoc magis prudentia foras prominet : & oblita ſui a-
lijs proſpicit , ſi quid modò eſſe poteſt in tanta effuſa & flagranti charitate alienum.
ſed certè ſe in tuto collocauit, & fiduciæ plenus exclamat, Quis nos ſeiunget à cha-
ritate Dei? Ergo pro alijs iam laborat , non pro ſe : uiuit ipſe , iam non ipſe , uiuit
autem in eo Chriſtus.Itaque uiuentis in ſe Chriſti iuſſa exequitur,uoluntati paret,ut
illis , quacunque poſsit , bene conſulat , quibus optimè conſultum eſſe uult Chri-

ſtus:

ſtus:nēpe gregi ſuo,pro quo nihil cūctatus eſt uitā impendere. Quocirca, cùm magiſtri illi tam pij cœtus & cooperatores Chriſti recordarentur, quòd ipſe idē dñs de uxorib.rogatus dixiſſet,Eſſe qui ſeſe ob regnū cœlorū exſecuiſſent,ſed nō omnes id poſſe præſtare,tantū eos quib.eſſet munere à cœleſti patre cōceſſum,ne quis incōſultò ſequendi ardore, dum id captat quod ipſi diuino beneficio nō eſſet tributum, in plagas illas Sathanæ improuidus caderet, quas ille plures occultioresq; circa pedes eorū tendit, qui magno gradu ad perfectionē pulcherrimorū operū uadunt: monet atq; hortatur Paulus,cautius ingredi,ac agere.& ubi plurimū latêre periculi cernūt, ibi adhibent remedia præſentiſsima:eam potiſsimū partem muniunt, quam ualidiſsimis intelligunt machinis ab hoſte peti.Ille idē Paulus, magnus ordinum ductator, qui exēplo ſui omnes prouocat,ut uniuerſis pro quiſquilijs habitis, Chriſtū nudum nudi ipſi,& crucifixum crucifixi ſequamur:cōſulit tñ,ſatius eſſe ad coniugiū deſcendere,quàm in incendiū decidere. Scilicet ne quis alienā pacem quietemq; per iniuriam & periculū cōturbet,ne'ue ſeſe ſpurcis cogitationib.& actib.cōtaminet, ſatius eſt uxorem accipere,quàm uri.Ergo quemadmodū herba,uel radix,uel legumen aliquod alijs cibus eſt,& quotidianū obſoniū,alijs medicinæ loco exhibetur:ita coniugiū,quod à principio naturæ fuerat,& procreandæ ſoboli à deo repertum,incontinentib.& libidinis indomitæ pro remedio eſt tanti morbi.Sit igitur nobis hoc poſitum,Coniugium eſſe unius uiri & unius fœminę,ad conuictus communionemq; uitæ totius legitimā coniunctionem.

DE ELIGENDA VXORE.

ANtequàm de eligēda uxore uerba facio,ſubmouendus eſt mihi è mentib.eorū quos doceo,illorū furor,qui uxores nō eligunt,ſed inuadunt:nō ducūt,ſed rapiunt,interuertūt,fallunt,deniq; inuitas ad ſe adtrahūt. Si eſſet mercimoniū aliquod uxor,aut ueſtis,fortaſſe nō adeo uideretur abſonū,illā quacunq; ratione & arte nanciſci: nam quomodocūq; parata,eundē uſum præſtaret. nunc cùm ſit futura indiuidua ſocia,& niſi amet,quantumcunq; uel opib.onuſta,uel formæ elegantia moleſtiā allatura:quæ dementia eſt,ab odio auſpicari myſterium maximæ charitatis? Elicitur amor amore,probitate,fide:nō extorquetur uiolentia. Frueris fortaſſe tu quidem ad tēpus opib.forma,genere uxoris:uxore nunq;. Illa demū ſunt rectiſsima & optima, quæ naturæ ſuæ maximè cōſentanea.Nō rapuit Adamus Euam, ſed à deo patre eius in manus traditā accepit:nō illam uiro deus obtruſit, ſed ad eos inuicem cōciliādos alterū ex altero eduxit,ſimilem formam & naturā dedit:ut unum etiam iam tum ante coniugiū uideri poſſent,nō duo. Rector humanæ uitæ eſt mentis iudiciū. quòd ſi in omni noſtra actione nō antecedit, in magna incidimus diſcrimina: cuiuſmodi inter mortales quotidie cōtingunt. quippe qui,quòd eſuri aut bibituri ſunt,multis antè rationib.ac modis explorant:quos aſcituri ſunt ad amicitiam, & uitæ communionem, tanto quàm cibus aut potio ſæpenumero uel utiliores uel damnoſiores,non explorant.Sed præpoſterè amant,priuſquā iudicent.Qui error, dici nō poteſt quanta in uitam noſtram mala inuehat. Vnde tot amicitiæ per atroces ſimultates diffringuntur: & fœdè diſrumpit affectus,quos affectus calidè atq; imprudenter copularat. uidelicet tales,quos nullum poterat uinculum diutinè continere. Atqui prius eſt & natura & ratione,iudicare:hinc ſequitur, ut commodo tuo uel amore complectaris, uel odio uites.Quòd ſi faciendum eſt in deligendis amicitijs,quanto accuratius in uxore,principe amicitiarū,ut prima inter omnia chara nomina? Epictetus Stoicæ ſectæ philoſophus ait,unāquanq; rem habere anſam ſuam:qua ſi apprehendas, optimè ac dexterrime utêris.Eaq; eſt uera & abſoluta prudentia,ſcire, quorſum quæq; res ſpectet, & quis eius ſit à natura illi tributus uſus.Si in uxore ducēda de ſobole modo & conuictu cogites,haud facilè in ea deligenda à recto aberrabis,quæ maximū eſt momentum ad uiri felicitatem aut miſeriam:quemadmodum ſcitè eſt à Xenophonte in Oeconomico ſcriptum.Nam ut quicque homini eſt coniunctiſsimum,ita ualidiſsimum eſt uel ad iuuandum, ſi ſit bonum: uel ad nocendum,ſi malum. Grauiora ſunt corporis damna,quàm externa:& animi,quàm corporis.Eundem in modum in eorum utilitate,quæ bona nuncupamus. Videbitur id fortaſſe nonnullis haud perinde

in uni-

in uniuersum pronunciandum. quippe sunt complures, quibus grauior est pecuniæ quàm ualetudinis iactura. Id uerò nō ex pecunia, sed eo quod sibi animus persuadet, rem esse atrocem atq; intolerabilē, amitti pecuniam. Itaq; non pecunia uincit ualetudinē, sed affectus. Quo fit, ut sint qui leuius ferant regno deturbari, quàm multi, si exigua patrimonij portio adimatur. Alij uerbulū atrocissimè ulciscunt. Alij & alapas & fustuariū negligunt. Hæc omnia ex animo, qui in homine plus potest polletq;, quàm corpus: nēpe interior & cōiunctior homini, atq; adeò homo ipse, sicut Platoni uidetur. Ergo si amicū tantū refert ad bene aut secus uiuendū, qualē habeas, qui tamē non eòdē tecū uel lecto, uel cubiculo, uel etiā tecto habitaturus sit, certè licet relinquere: quanto est id magis censendū de uxore? quę tecū est perpetuò uersatura, ad mensam, in cōclaui, in lecto, in arcanis, deniq; in ipso tuo pectore. Domo si abis, huic domum, huic familiā, rem familiarē, liberos, rem omniū charissimā & iucūdissimā, cōmittis ac cōcredis. hæc ultima dimittit discedentē, hæc recipit prima redeuntē, ex huius cōplexib. atq; osculis dimitteris, huius cōplexib. atq; osculis reciperis: huic si quid gaudes aperiendū est, huic si quid dolet. Cœlitū uita est, uersari cum quibus libeat, & quos ames. Inferiorū ea est præcipua calamitas, quòd omnes mutuò oderūt, & coguntur uidere ac uersari cum quib. minimè uellent: nec tamē discedere, aut separari datur. Hinc uidemus tam graues in quibusdā coniugijs casus, & fœda facinora, mutilationes, cædes, neces, per homines desperatos: quū retinere piget, quod reijcere non licet. Gemina igitur est uia & anceps in connubio: quarū altera ad miseriā ducit, altera ad felicitatem. in earū capite anxius tibi et sollicitius deliberandū est, q̃ fecisse Herculē illum inter Voluptatē & Virtutē, sophista Prodicus fingit apud Xenophontē in primo uolumine Commentariorū. Et quādo res tāti est momēti, ne grauetur Lector legere. nam ego nō grauabor rem aliquāto fusius explicare. Electio quū aliud nō sit, quàm assumptio eorū quæ cōgrua uidētur fini præstituto: quisquis electurus est, hunc oportet finem primū spectasse, hinc quæ fini cōueniant nō ignorare. Prudentē eiuscemodi hominē esse necessum est. Neq; enim alius & finē probè destinabit, & quæ fini accōmoda sint, nisi prudens, perspiciet. Porrò nemo prudens est, nisi rerū noticiā, usu & experientia cōsecutus: tum qui affectionū motibus minimè cōcitatur, quîs efficitur, ut iudicio minus ualeamus. Hæ duæ res, imperitia, & animi perturbatio, in causa sunt, cur iuuenes non perinde de rebus bene statuant, ac senes. Ignorant enim uitæ negocia, & noui ad omnia facile capiuntur. Hinc affectus conciti, quid in quaq; consultatione rectum sit, quemadmodū oportet, offusa menti nebula non dispiciunt. Quapropter ita expedit fieri, ut iuuenes curā uxoris deligendæ ad parentes referant: qui cùm plus uident, quàm iuuenes, & animorū tempestatibus carent: tū, quod in dando consilio potissimū est, non minus liberos suos amant, nec illis uellent aliter consultū, quàm sibi. Parenti enim ferè charior seipso est sua soboles, quod non semel magnis est exemplis demonstratū. Cauendū est iuueni, nedū ipse aliquod perturbati animi iudiciū secutus eligit, breuissimā uoluptatē sempiterna pœnitētia cōmutet. Magno ac perpetuo rerū usu atq; experimētis deprehensum est, rara esse fortunata cōnubia, quę clanculū inter iuuenē & puellā coierūt: cōtrà perpauca infelicia, quæ sunt parentib. autorib. cōfecta & cōfirmata. Vetera omnia cōiugia gentiliū ac Iudæorū ita coierūt. parentes autoritate sua utrinq; rē transigebāt. liberis nefas erat, ab eo discedere, quodcunq; uisum esset parentib. de ipsis statuere. Illud sunt tamē senes admonēdi, uideāt etiā atq; etiā, ne quid in liberis suis cōiugandis spectēt aliud, quàm illorū quietē, facillimamq;, et quoad eius præstari poterit, iucundissimā agendæ uitæ rationē. Habeāt ante oculos, non uanos aut stultos honores, nō inuidiosam & malè tutā potentiā, non inquietas factiones, nō id quo maximè ætas illa (ad alia satis cauta ac perspicax) fallitur ac tenetur, auiditatē opū. hoc est enim liberis miserā uitā & onus intolerandū imponere, dum ipsi suis obsequūtur affectibus. Quòd si tu uel claritudinem, uel opes, uel potentiā, uel dignitatē paras filio, ut aliquid inde ad te deriues, quid aliud hoc est, quàm filio abuti, ceu administro cupiditatis tuæ? ut dum tu quod cōcupisti assequare, nihil dubites filium in tantam malorum uoraginem detrudere: quam ipse nō perferet sine tacita tui

execratione, sæpe etiam aperta & alia. Si quis siue senex siue iuuenis, ipse per se non satis quid in re sit, perspicit: adhibeat in consiliū super tanti momēti negocio, quos & prudentes esse arbitretur, & sibi bene cupere. Et cùm in reliqua omni uita, tum uerò in hac cura & deliberatione, quæ est ceu uitæ totius cardo, minimè omnium popularibus est opinionibus assentiendum. An est aliquid magis absonum, inconditum, incompositum, quàm multitudo, bellua (ut prudentissime dixit ille) multorū capitū? quam si quis sequatur, fieri aliter nequit, quo minus eisdem inuoluatur malis, quib. illa: & quemadmodū ipsa uiuit, sic & is uiuat, nempe miserrimè. Quæ tandem esse potest prudentia, ubi affectus sunt incitatissimi, prçstò semper iussibus ignorātiæ. Quale uerò est, ut hic aut ille domi ob malè delectam uxorē infelicissimus, postulet et contendat à me, ut eundē in modum ego eligam, quo ipse elegerit? quorsum id? an ut eisdem ipse miserijs intricer: & ille ex querimonijs meis uel culpam suam tueatur societate euentus: uel solatiū aliquod fortunæ suæ capiet, quā sibi cum alijs uideat communem? Eligat prior, ostendat se suauissimè ętatē agere, nec iudicij sui pœnitere: tum me ad uitæ similitudinē, & eandē uiam ineundā exemplo suo uocet. Nam si ipse pœnas dat, quod malè elegerit, uocet potius ad diuersam eligendi rationē: & naufragus scopulos ac pericula demonstret euitanda. Si quod bonum uitæ profuturum precibus à Deo, & uotis petitur: maximè petenda est uxor bona, redditura et res prosperas lętiores, & leuiores aduersas. contrà uerò, mala & secundis insolescet, & tristibus despondebit animū: ut in neutra sit fortuna tolerabilis. ut nō iniuria Galli prouerbio lingua sua faciant: Non potest uocari bene natus, qui nō est bene cōiugatus. Socrates apud Xenophontē, eos qui à dijs uel uxorē, uel opes, uel potentiā rogarent, perinde dicebat facere, ac si peterēt, ut aleā sibi ludere, uel præliū cōmittere liceret, quarū rerum exitus sunt incerti. Bonā mulierē si quis roget, exitus est certus, & beneficio quodam summo ac singulari à Deo tribuitur, sicut testatur in Prouerbijs Solomon: Domū & diuitias hæreditate liberis relinqui à parentibus, uxorē uerò prudentem propriū esse munus Domini. Et Iesus filius Sirach: Pars bona, mulier bona, in parte bona timentiū Deum, dabitur uiro ꝑ factis bonis. Cæterū ut quisꝗ quantū sit à fœmina expectaturus sciat, priusquā eligat, paucis uerbis statui muliebre ingeniū explicare: ne quum ea experierit, quæ non multū absunt ab impossibilibus, non esse se cōsecutū grauissimè ferat, uelut deceptus, & debito fraudatus. Homo ex corpore constat & animo, in animo tanquā duæ sunt partes: superior, in qua iudiciū, consiliū, ratio, quæ mens dicitur: inferior uerò, in qua motus illi & æstus perturbationū, quæ Græce πάθη nominantur. Affectus ex opinionibus nascuntur. Opiniones uerò aliæ in alijs plus aut minus ualent, pro cōstitutione ac ratione corporis, pro moribus atꝗ assuefactione. ætas, ualetudo, uictus, tempora, loci, multū ad eam rem faciunt: quis omnibus corpus afficitur ac mutatur, & proinde ea quoꝗ animi pars quæ corpori est adiuncta, quā inferiorē nominauimus. Ergo affectus omni sexui, ut omni ætati sunt cōmunes, quemadmodum persuasiones de rebus. Sed alij tamē ualidiores, aut crebriores in mare, quàm in fœmina, aut contrà. Natura quū humanū semē in maternis locis tanquā pinsit, & corporat, si satis nacta est caloris, marē edit: sin minus, fœminā. Itaꝗ quādo ei deest præstantissima qualitas, & in primis actuosa ac uiuida, est animal fœmina imbecillū, nō modò in humano genere, sed in alio quocunꝗ, proportione generis ac notionis suę: tum inter homines in feliciore ualetudine, auctu recrementorū, quibus discutiendis calor non sufficit: unde stati menses, quoties nō fert uterū. Est etiā meticulosa: quandoquidē calor animosos facit. Auara, metu, ne desit: et tacito naturæ admonitu, infirmā atꝗ inualidā se esse, cuiꝗ multæ res sint opus. Occupata in cura rerū minutissimarū, tanquā caducū ædificiū fulciendū sit multis bacillis. Suspicax ex metu, querula, inuida, uarijs cogitationib. agitata, & concita. unde in lōgo & multiformi negotio imprudentia: tū occulta sua imbecillitatis conscientia despici se suspicatur. hinc in debili ematea, & quasi stupa, cōtinuò inflāmatur ira, ultionis cupidine accensa. Amatrix ornatus, quo se con tēptui eximat: & ut debilis et casui obnoxia, undiꝗ quò innitatur, quærit. Ergo uideas nōnullas, trahētes ad decus res minimas ac leuissimas: ut quòd uicinū habeāt poten-

potentem,aut quòd sint comiter à principibus salutatę,uel appellatę. ut illa prętereà, quę plerisque eorum qui robustiores credi uolunt,uidentur maxima, genus,opes,formam,necessarios. Ex eodem metu nascitur superstitio. nam ut religionem suadet sapientia,ita superstitionem uanus quidam terror. Loquacitas illis partim ex uarietate cogitationum affectionumque proficiscitur: quarum ut aliæ alijs subinde succedunt, ita alia ex alijs ueniũt in mentem,& inde in buccam.partim ex suspicione & metu:ne si taceant,uel in reprehẽsione aut iurgio,existimentur ex conscientia facere:uel in colloquio ex imperitia,quod quid locuturæ sint nesciant. Hæc quæ diximus omnia naturæ sunt,non sexus.idcirco nec in solis sunt fœminis,sed in multis etiam uirorũ,qui muliebri sunt ingenio,uel natura sua,& prima illa constitutione corporũ, quæ mutari in totum nequit:uel fiunt ętate,sicut pueri et senes:uel casu aliquo,ut qui diuturnis ægritudinibus corporis aut animi tenentur.Neque in omnibus fœminis sunt hæc omnia:neque in ijs quæ habent ad eundẽ semper modũ. Fuerũt enim,& sunt nõ paucæ robustiore ac uirili magis pectore,quàm uirorũ plerique. cuiusmodi apud gẽtiles memorantur permultæ:Cleobulina,Hipparchia, Diotima, Lucretia, Cornelia Gracchorũ, Porcia Bruti,Chlœlia,Sulpitia. Sed apud nos martyres innumeræ,quibus nec loquaces Athenæ cõparari ualeãt,neque bellatrix Roma.Nec ætati nostræ uoluit Christus deesse exemplũ, multũ etiã ad posteros manaturũ, quod præbet Catharina Hispana Britanniæ regina,Henrici octaui uxor:de qua uerius dici posset,quàm quod de Lucretia Valerius inquit,uirilem eius animum errore naturæ muliebre corpus sortitum esse.Pudet me mei ipsius,& uirorũ qui tam multa legerunt,quum fœminã illam conspicio,tanta inter res aduersissimas ac tristissimas tamque robusta uirilitate pectoris,ut nunquam quos de fortitudine ac animorũ robore uetustas famosa memoriæ posterorum cõmendauit,tanta animi constantia,tamque inuicto tenore probitatis, & sæuientem fortunã pertulerint,& rexerint blandientẽ.Si tam incredibilis uirtus in illa incidisset tempora,quũ honos erat propositus magnis uirtutibus: iam olim hæc & heroniarũ splendorẽ obscurasset,& in tẽplis tanquam numẽ cœlitùs demissũ adoraretur. Tametsi nec illi templa desunt.neque eĩm amplius illi aut magnificentius potest erigi templum,quàm quod ei per gentes omnes unusquisque in adyto pectoris sui,ex uirtutum admiratione construxit.Sed hæc omnibus nunc cognita, dicentur aliquando à multis,cum merita cura & dignitate.Verùm superiora illa hunc in finem sunt à nobis dicta,ut quemadmodũ mutari non potest uir,neque affectibus prorsum exui:sic nec speret quisquã fœminã se à ratione naturę suę,quã secũ ab utero eduxit,in aliã quandam traducturũ,melior poterit fieri,et affectus rediget in suam potestatẽ institutione ac usu:abijcere & tollere penitus tam poterit,quàm non esse fœmina,imò uerò quàm nõ esse homo.Summa hæc est,hominẽ semper futurũ hominẽ:hoc est,animal imbecillũ, inualidũ,immutabile,morbis expositũ,affectibus subditũ,procliuitate malũ,quod disciplina emendatur,parua aũt assuetudine fit pessimũ.Ferendi sunt affectus hi in feminas,sicut in amicis uiris eos ferimus quos habent.nisi humanũ omne refugientes consortiũ,in syluis ac solitudinibus edere uitã animũ inducamus. Et hoc æquius mulieres sunt ferẽdi, quod uiriles ferociã quandã habent, nec facilè domantur, aut regi se sinunt:falsaque libertatis specie,quã superbia genus hominũ edocuit, frenos indignabundi respuunt,ac excutiunt.Fœminei uerò ut infirmiores,ita & dimissiores sunt. Ergo tu illos in potestatẽ tuam rediges,& eis seu uirili robore, seu ingenij acumine, seu prudentia ac rerũ usu dominabere.Longeque est grauius herũ malũ perferre,quàm seruum.Dubitandũ non est,quin talẽ cõueniebat esse fœminã,ut quæ esset in uiri manu ac potestate uictura:diuinamque illã sapientiã attigisse à fine usque ad finẽ fortiter,& disposuisse omnia suauiter. Admiranda sunt Dei opera,& adorãda.nemo illa reprehenderit, quod est abominandum nefas. nemo ita ad disquisitionem uocarit, ut sententiam de illis ferat: quod non fit sine insigni quadam temeritate inconsiderantiæ, uel sine impietate malitiæ. Nos inscrutabilem illam & immensam diuini consilij rationem non assequimur. quædam tamen procul,ac uelut in tenebris, & sicut Paulus inquit, per speculum in ænigmate conspicimus, quantum sat est huic peregrinationi

transigendæ: ex quibus hanc licet sumere coniecturam, etiamsi mutari animorum affectationes possent, & pro muliebribus uiriles reponi, tamen esset uiro recusandum. Principiò, si robusto fœmina esset corpore et animo, quomodo pati posset uiro se esse subditam, non potentiori se? an nō uiribus & audacia freta insolesceret, regnumq́ domus & familiæ deposceret, uel uiribus & certamine decernendum? Audacē quis domi contineret, aut à turba frequentiaq́ arceret? Profusa nunquam conseruaret à uiro parta: quo nihil est in re domestica magis necessariū. Si res minutas negligeret, quomodo domesticum instrumentum, quod ex tam multis & exiguis rebus constare est necesse, coli & conseruari posset? quomodo supellex præstari sarta tecta, in qua sunt tot scruta, uilia, detrita, confracta, fila interdum, & leues flocci? Quis obiret munia illa domestica, aut rem culinariam tractaret? quis enutriret & curaret filios? quæ crux uirili esset pectori, ista exequi? abijceret citius omnia, & domui renunciaret malletq́ in syluis degere, quàm in tali pistrino. Loquacitas lenimentum interdum est uirili animo, publicis aut priuatis curis defesso ac cōfecto: dum adsit modus. Et pueros docet tum loqui, tum ea quis ætas illa capitur: ad quæ ægrè sese uirilis sublimitas demitteret. Iam ornatus, mundiciam parit rei familiaris: rem non tantum commoditati uitæ, & refectioni animorum perutilem, uerumetiā sanitati: quæ dici non potest, quantum sordibus atq; immundicia lædatur. nec ingenium satis uidetur mihi mundū, in squalore ac sordibus. Inuidia uerò atq; æmulatio inter eas, quum in rabiem non exit, multas earum uirtutes artesq́ exacuit: diligentiam domesticā, custodiā decoris, ne quid faciant aut dicant in quo posit ulla probri aut uituperij suspicio adhærere. Nec superstitio est in fœmina intolerabilis. caueatur tantum, ne eiusmodi anxietas uerā germanamq́ religionem uel extinguat penitus, uel opprimat. Nec mihi satis probatur mulier, quæ non aliquantum ad superstitionem uergit, ex ingenti quadam religionis cura: nisi fortè sit aliqua ex absoluto illo perfectoq́ matronarū genere. Ergo hæ sunt ingenij muliebris pronitates, quæ reflecti ad rectum poterunt, sicut & uiriles: quemadmodum in sequentibus declarabitur. Interea nulla est cum hoc ingenio repudianda, nisi nullā uelis, atq; adeò solus malis uiuere, cuiuscunq; societatis expers. Iam uerò cōnubij finis soboles est, & cōuictus. In utroq; horum multi flagitiosè delinquūt. Nam alij nihil pensi habent, ex qua sibi liberos progignant: quum contrà deceat, quo ipsi uel fortunæ muneribus uel naturæ sunt dotibus præstātiores, hoc diligentius accurare, ne tam generosum semen in aruū proijciant aut malignū, aut quod optimum semē praua quapiam qualitate corrumpat. Etenim id uidemus nauos atq; industrios agricolas in primis prouidere, ut solum sibi deligāt semini par, ne opera atq; impensa pereat, si ager uicio aliquo inquinatus malignā ac degenerē frugē emiserit: hocq; impensius uoto se deiectos ac frustratos dolent, quo spem uberiorē bonitas seminis fecerat. Accedit huc, quòd parens, quo tenerius filiū diligit, eo acrius uritur, uitia illum ex matre propè incurabilia duxisse. & de sobolis ob matrem dedecore, nō parū mœroris ad patrē redit. Iam cōuictus quanti est momenti ad uitā? quū nihil sit in ea acerbius, quàm sociū habere longi itineris, uel cōtubernalem malum, aut stultū, aut stupidum: satiusq; sit, solū omnino uiuere, quàm cum malo: et cum canicula lusitare, quàm cum fatuo sociare colloquia. Quæ demētia est, nihil arbitrari ad rem facere, quo ingenio, quibus sit moribus mulier? cum qua semper de die, de nocte uicturus es: imò uerò moriturus, si molesta cōtigerit, & contra animi tui sententiā. Ad sobolē spectanda sunt duo: corpus, & animus uxoris. illud, ne nimis sit deforme. Ephori apud Lacedæmonios mulctam dixerūt regi Archidamo, qui uxorem breui corpore duxisset, unde qui nascerentur, regiam personam ac dignitatē non satis honore corporis tueri ac sustinere possent. Quanquam hoc non tantum est, ut si reliqua abundè adsint, recusanda sit ea de causa uxor. Nam speciosissimos uidimus iuuenes, matribus genitos & statura pumilis, & corporibus distortissimis. Magis illud prouidendū, ne quo laborent morbo, ex ijs quos Medici hæreditarios uocant, qui à parentibus in liberos transfunduntur. inter quos sunt fœdi nōnulli, & qui officia uitæ impediāt. Ab his est diligentius cauendū, quàm ab alijs uel leuibus, uel nō perinde tetris atq; abominādis. Quin

ipse si

ipse si quo laboras horrendo atq; auersando, uellem eum ad modū uitæ tuæ rationes cōstitueres, ut uiuere cœlebs posses sine delicto. Quàm enim dulcissimū est genuisse, tam est acerbissimū uidere liberos graui morbo afflictos: quē sæpe optemus, fieri si posset, in nos translatū potius, quàm in illis tanto cum dolore nostro aspicere. Hinc animus contemplandus, ut natura sit sanus, ne parentis insania uel contagio corporū proli adhæreseat, uel educatione ac moribus. Idem sit mihi de uiro dictū. Hoc enim est boni & sapientis hominis, nolle ut infortuniū suū ad multos peruadat, sed se uno concludatur. Quòd si in amicos uiros ea sumus charitate præditi, ut accuratè demus operā, ne ad illos mala nostra uelut contagione quadā serpant: quanto decet magis in liberos nostros ad eum nos esse modū affectos? Hoc uerò consiliū putent patres datum esse & sibi, in eis cōiugandis, ne tales uideāt nepotes, & successionē gentis. Nam ipsis iuuenib. sine mente, sine sensu, frustra canitur carmen: & quo dementiores sunt, hoc se alios omnes ingenio ac rerū usu antecellere opinantur. Illud est enim insaniæ caput, sanissimū se existimare. Adde his, ne animus sit educatione ac moribus malus, prauusq;: quod cùm ꝑpter mares periculosum est, tum uerò propter filias pestiferū: quippe quæ apud matres educantur, & earū consilijs obtēperant, & facta dictaq; student effingere, ad quę uelut ad optimū quoddā exēplar se cōponunt. De genere non perinde oportet esse in hac de liberis cōsultatione sollicitū. te enim soboles sequetur, non matrē. Hæc de prole. Iam de cōuictu: in quo expendēda sunt bona & mala, commoda & incōmoda. Amor enim, unde amicitia nomē ducit, ex opinione boni & pulchri oritur. hoc idē est amicitiæ uinculū: quod ubi primùm sublatū est, amicitia quoq; dissoluitur. Idcirco inter solos bonos est uera & duratura amicitia, in quib. is uitæ ac animorū tenor constans est & perpetuus. mali uerò, qui praua sunt cupidine aliqua conciliati, non diutius sunt amici, quàm eiusmodi cupiditas hortatur ac impellit, quę simul uel copia expleta, uel tēpore flaccescens elanguit, amicitiæ uis penitus diluitur, uidelicet coagulo quo continebatur sublato. Quocirca bona & mala sunt cōsideranda, quibus homo uel intus in animo, uel fòris in corpore est præditus: quæq; hominū iudicijs à rebus, quæ penitus extra hominē sunt, accesserunt, siue ea bona & mala nominentur, ut Peripateticis & usui loquentiū placuit: siue cōmoda tantū atq; incōmoda, ut Stoicis, de quo nihil laboro. Sunt ergo hæc in animo: acumen, hebetudo, celeritas, tarditas, uafricies, simplicitas, malignitas, candor, sanitas, insania, pronitas ad uitia aut uirtutes, aliorum ad alias: & quæsita usu, artes, peritia, inertia, ruditas, prudentia, imprudentia: uirtutes omnes, & his contraria uitia. In corpore, ætas, sexus, ualetudo, statura, habitus, uires, forma. Exterius adduntur, genus, fama, opes, dignitas, gratia, conditio. Hæc sint à me uelut exempli causa dicta. neque enim hic locus est exactius de his disserendi. tantū hæc cōmemorauimus, quantū præsenti uidetur instituto sufficere. Verūenimuero ex his omnibus, ea quæ posita sunt & cōstituta in ipso corpore, facilè à quouis possunt intelligi. illa sunt remotiora atq; obscuriora, quæ in cuiusq; latēt pectore, tot inuolucris intecta atq; occulta: quæ nō aliter quàm externis actibus utcunque possunt cognosci ac deprehendi: tenuiter alia & obscurè, alia paulò dilucidius. ut sunt actionum aliæ interioris animi indicia, nōnihil euidentia atq; expressa: alia maligna & cōfusa. Prætereo illa quæ de Physiognomia sunt cōtemplatoribus naturæ tradita: nos aptius hic ad uitā loquemur, & ad cōmunē prudentiā cōgruentius. Illa sunt leuiter impressa signa, incessus, sessio, quies, uultus, & in eo oculi, gestus totius corporis, sonus uocis: quę tamen animū nonnihil, tametsi procul, demonstrant. Certiora atq; expressiora sunt, mores, in quibus præcipuū locū sermo obtinet: qui nō modò ingeniū declarat, sed etiā affectus, utpote qui ex utrisq; nascitur. Qualis uir, inquit uetus uerbū, talis oratio. & Socrates, quū ad eum adolescēs quidam esset à patre studiorū gratia deductus: Adolescens, inquit, loquere, ut te uideā. scilicet uir sapiens acutius erat iuuenis animū per sermonē inspecturus, quàm ex gestu & filo totius corporis. In sermone acumē sentētiarū spectatur, quod ab ingenio proficiscitur: tum orationis mores, & quasi educatio quędā, quòd ex affectionibus, quàm sit casta, uerecunda, grauis, sobria, moderata, facilis: aut cōtrà, obscœna, impudēs, leuis, inso-

lens,arrogans,morosa:talis est etiam fons,unde hic riuus emanat.In reliquis uitæ actibus sunt,qui extemplò animum foras proferunt,& aspiciendum uel rudissimis ac tardissimis hominib. exponũt:ut crebrò incẽdi iracundã:rixosam cõtendere,& subinde occasionẽ captare contradicendi:pertinacem nolle credere,aut maligno & Sardonio (quod aiunt) risu,prauoq; quodã silentio nõ decedere de sentẽtia. Apud extraneos non posse affectũ cohibere,impotentiorẽ arguit,quàm ut regi ualeat:aut laxũ dissolutumq; esse animũ,nec uelle sibi moderari,neq; ullũ habere respectũ arbitrorũ. Illa uerò non minus certa,sed aliquanto magis recondita coniectura,quæ ex amore atq; odio sumitur,id est,ijs quibus quisq; capitur,delectatur,tenetur:aut contrà, quæ auersatur,quæ fugit,quæ odit.Iis demũ delectatur quisq;,quæ libẽter facit,quæq; cupit sibi multo esse familiarissima & coniunctissima:ea odit,quæ uellet esse procul,& alienissima.Præclarè ac sapienter Plato,diligentiã omnẽ curamq; legũ cõditorũ in eo collocari oportere censebat,ut ciues assuescerẽt bonis delectari, auersari & odisse mala. Id si assequerentur, non multis esse opus legibus in ciuitate: quippe unusquisq; intra se legẽ sibi æquissimã circũferret,moderatũ animũ,ac bene constitutũ. Delectationes aliæ se proferunt sensibus corporis,aliæ cõsuetudine ac familiaritate in usum uitæ aliquem,& finem animo cuiusq; propositum ac præstitutum.Contemplandum,quę uelit quisq; audire,quæ uidere,tangere,olfacere,gustare:quibus capiatur uerbis,sermonibus,colloquijs,libris,congressibus,lusionibus,epulis,cultu,ac ornatu.Nihil tã expetit cuiusq; rei natura,quàm sibi simile:nihil tam abominatur æquè ac deuitat,quàm dissimile.Ergo qualiacunq; ea fuerint,quibus quisq; delectatur,similem intus animũ sciamus habitare.Hinc amor & odium,hinc amicitię omnes,usus & cõsuetudines:& quæ sunt ijs aduersa,inimicitiæ,auersiones,fugæ nascũtur,uel natæ coalescunt,ac cõfirmantur.Primò enim uel tacita quædã occultaq; naturæ cõsensio,ac similitudo aliquos conciliat,& inter se cõiungit,uel solus respectus utilitatũ:uel fortuita quædã & temeraria applicatio.ut qui eundẽ in ludũ uentitãt pueri,qui eadẽ naui aut rheda uehuntur:quos iter,quos militia,quos officiũ,quos conuiuiũ coniungit,quos præsens rei alicuius necessitas ac usus.Primi illi,ferè stabiles et sempiterni sunt amici.proximi, quandiu utilitatẽ ratio suadet. Tertij uel magis uniuntur, si eisdẽ studijs teneantur:& alter in altero,quo capiatur,inueniat. uel resiliunt, quũ diuersis ac disparibus studijs dediti,nihil in altero uident,quo oblectentur.Ex his omnibus spectare quadantenus licet,cæcas illas ambages nostri cordis.Nam asciscit quisq; sibi, & auidè retinet suum simile:aut ipse contagio quoddã ac cõsuetudine,& illo ceu affrictu euadit similis.De quo est illud in sacro carmine:Cum sancto sanctus eris,& cum uiro innocente innocens eris, & cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris. Itaq; intuendũ est, quibus sodalibus utatur,quã es ducturus:quibus diutinè sit usa:ipsa uel se adiunxit illis naturæ instinctu atq; impulsu, quia talis:uel conuersatione,facta est talis. Famulæ multũ etiã ingeniũ heræ suæ patefaciũt ac declarant.sicut prisca sententia perhibetur: Quales heræ,tales ancillæ:atq; etiã tales,ut inquit Plato, caniculæ.Nam & illã, in cuius manu est asciscere quas uelit, eas demũ credibile est eligere, ad quas nutu quodã similitudinis feratur naturæ:& quæ diu inter eas uersetur, uel ad ipsam cõtactu illarũ uitia aut uirtutes transeãt:uel sui ad illas mores,quod est pronius.ut quisq; fingit se ad illius ingeniũ,cui uehementer studet placere.Itaq; ex famulabus nõ eę spectãdę sunt, quæ mutãtur crebrò, & prius abeũt domo, quàm illarũ possit animus cognosci, aut quàm aliquid de suo potuerint in proximos transmittere:nec illæ,quę procul à domina in remotis domus ministerijs occupãtur:sed illæ tantũ,quæ dominabus suis diutinè à manu inseruierũt. Quorũ hominũ cõsuetudo in usum aliquẽ sumitur,horũ sunt qui nihil habent uitij,utiq; læsuri candorẽ pudicitiæ:alij habẽt. in his non simpliciter censendũ.Aut enim credibile est,eam id uitiũ ignorare, aut scire,tum posse scire, debere scrutari.Si sciat,cuiusmodi sit rei usus? quæ prætermitti nõ possit, an quæ possit cõmodè?Sint'ne alij,qui idẽ æquè possint prętare, malit tamẽ illũ:ita cum eo uersetur, ut se tantũ ostẽdat adduci necessitate,an familiari⁹ sedet illi? Hæc omnia facilè docebunt,qd sequatur,quid spectet,qd uelit,qua demũ re delectet.Fœmina quæ cũ crassis

& bene

& bene habitis uiris,cuiuscunque bonæ artis quæ ad sexum illum pertineant expertibus,libenter uersatur,& cum illis auidè sermones miscet,ad mensam & conuiuia arcessit,quid poterit dicere se in illis quærere ac spectare,quo oblectetur,nisi flagitiū? Ex anteacta uita de sequenti sumetur iudiciū.magnę sunt enim uires assuefactionis. quemadmodū se cum sodalibus,cum amicis puellis,cum ancillis,cum ministris gesserit:quomodo utranque tulerit fortunā,si sit experta res prosperas mansuetè,æquabiliter:an ferociter,atque impotēter: aduersas fortiter,& moderatè:an demisse,desperatè,abiectè. Pietas res est maximè recondita,& quæ solius Dei oculis est aperta ac exposita:nempe iudicis sui,& expensoris præmij ac supplicij. difficile est,de ea humanis sensib. statuere: nec illam sinit Christus sub alienā censurā uenire,de qua apud illud tantū supremū tribunal cognoscitur.Sed illius non leue est ad nos quidem indicium,libenter de Deo & rebus sacris loqui,& audire,non ad arrogantē aliquā ostentationem uel probitatis uel ingenij,nec ut alij erga se utantur iustitia & sanctitate morum ac uitæ:sed reuerenter ac demisse,ut ex præceptis illis,& ipsa & alij uitam instituant.Nec tantum religionē testatur crebra collocutio de externis,& ijs quorū actionem corpore magis quàm mente exequimur:quantum de rebus intimis,& illis quæ animum ad Deum erigunt ac sustollūt.Priora illa sunt,de ieiunijs disserere,de precū numero ac modo,de uotiuis ac sacris peregrinationib.nam ieiunia & preces tametsi sunt bona,& quę sæpenumero usurpari uelim à proba fœmina:tamen quia possunt à malis præstari,non usque adeò ueram sinceramque pietatem arguunt.Illa sunt euidentia magis testimonia,de iudice illo uiuorum et mortuorum,spectatore actuum & cogitatuum humani cordis:de fugacitate uitæ,de uanitate eorum quæ hîc expetuntur:de contemptu honorum,opum,dignitatum:de cura quam agit Deus tuendi,sustendandi,cōseruandi nostri:de amore Christi erga nos:de amore nostro mutuo,de ope egenis ferenda,de amore & cultu mariti,de liberorum & domus disciplina,de morte,de supplicijs malorum,de sempiterna bonorū felicitate.Hæc sint à nobis summatim de his omnibus dicta.Fictio in his & simulatio uel statim ab acuto spectatore deprehenditur,uel certè non inualescit tempore,sed se plerunque derepentè prodit, quum intentio animi in simulationem composita parum per se remittit,& suopte nutu ad naturā suam relabitur.Iam ergo ad institutum reuertamur,dicamusque de singulis illorū quæ in animo,quæ in corpore,quæque in externis posuimus,quorum gratia parumper sumus ad hæc,quæ modò disseruimus,digressi. Caput omnium est Pietas. Verè pia nihil unquam malefaciet:nihil committet,ob quod iure possit reprehēdi. Hæc est enim uera & natiua iustitia:de qua est uetus elogium, Quod uirtutem amplectitur omnē. Impia nihil recti faciet,nisi quum expedire sibi arbitrabitur,fictum & simulatum. Ita præcepta nostra eam modò spectabunt,quæ nec impia est.necdum ad pietatem perfectam profecit.Nullus quidem est perfectè pius. nam Paulus currere se ac laborare dicit,si quo modo possit assequi,& comprehendere.Sed ingentem quādam & benè adultam pietatem,pro plena atque absoluta habere solent. Intolerabiles sunt penitus, primùm impudica:quis talem prudens ducat? nisi fortè insanit.Qui expellit mulierē bonam,inquit Solomon,expellit bonum:qui autem tenet adulterā,stultus est,& insipiens. Qui potest esse amor adulteræ cum marito.de qua Dominus noster pronunciauit,quòd matrimonij mysterium scelere suo polluerit, & uinculum dissolueritarctissimæ illius societatis,maximique amoris? Sunt tamen, quæ prius turpis ac probrosæ uitæ,nonnunquā sese ad meliorē frugem recipiunt.Hæ iam nō sunt reponendę in malarū numero,quas uitę prioris tędetque pigetque,mutata penitus uiuendi sententia. Proxima,nec impudicæ dissimilis est,in malum prona,quæ habet naturam nutum in malū deprimentē:quem ipsa non modò nō conatur erigere,uerùm adiuuat,et detrudit,usu ac moribus ingenio indulgens: idque augens, dum blandè tractat ac fouet. Itaque fit,ut illi indies dulcescat.quum contrà conueniret,monitis & exercitationibus uirtutum cohiberi,ac in melius flecti.de qua non immeritò Ouidius: Quæ quia non licuit,non dedit,illa dedit.Hæc peior multo habenda est,quàm ex professo meretrix. Nam inter has non desunt,quæ probiore sint ingenio,& studioso magis honestatis;

quæq; ad flagitiũ fortaſsis impelluntur, nulla quidẽ neceſsitate, (neque enim maleſaciendi neceſsitas poteſt eſſe ulla) ſed certè ſpecie neceſsitatis aliqua. qua ſi carerẽt, nõ paucæ illarũ uitã honeſtius inſtituerẽt. Nec poteſt iucundè quis, aut quietè cum ea uiuere, quę probroſo rumore hominũ laborat. nec cum ea, quę natura eſt mentis imminutæ, poteſt eſſe amicitia aut concordia. Quid enim uiro, duntaxat nec ſocordi, nec ſtulto, acerbius, quàm dementẽ ſociũ perſerre? In alijs uerò (quandoquidẽ nõ in ſolo colloquio ſitus eſt cõuictus, ſed in ijs omnibus quę ad uitã degendã pertinẽt) conſiderandũ ac expendendũ eſt, quis ſit ducturus? quo ingenio? acuto, an ſegni. quibus moribus? placidus, iracundus, uehemẽs, remiſſus, impetuoſus, cunctantior, uinoſus, abſtemius, parcus, profuſus: uiduus, an nunquã antea maritus: cum liberis, an ſine liberis. tum qua arte uitæ ſuſteniet ſe, annuis agrorũ fructibus, an alijs prouentibus: ocioſus, an opiſex: eruditus, rudis: magiſtratus, priuatus. hinc qua ætate, qua ualetudine, qua firmitate corporis, qua ſtatura. Hiſce omnib. cõferenda ſunt ab uxore commoda & incõmoda. Hebes uxor hebeti marito minimè cõducit, nec imprudenti imprudẽs. quis proſpiciet rei familiari? quis educabit liberos? quis inſtituet? imò uerò qui ex eo pari naſcẽtur? meri aſini. aut ſi pueri feſtiui & ſcituli, ex educatione & domeſtica diſciplina obtorpeſcẽt, tametſi facilius inter huiuſmodi cõueniet, quàm inter uirũ prudentẽ, et uxorẽ torpẽti corde ac ſegni. Si ſtupidã ducis tantũ propter formã, quod faciũt quidã, quid refert, ſtatuam 'ne habeas aliquã Phidiæ elegantẽ, an talem cõiugẽ? Miſer, cui erit hæc uſui ad uitã? ubi exatiatus fueris ſpurca uoluptate, quis reget domum? cum qua miſcebis ſermones? quis miniſtrabit ægro? quis colloquio feſſum & iacentẽ alleuabit? quã habebis in aduerſis ſociã, in lætis cõgratulantẽ? Quid, quòd ex tarditate cordis tranſeunt in curas & cogitationes abiectas, degeneres, indignas eo qui ratione ſit prædituſ. Et hæ ad mores ſuos nõ paruã maritalis mentis partẽ traducunt, adeò ut cum illis obbruteſcat. Olim ante diluuiũ, quemadmodũ ex Sacra hiſtoria didicimus, uidẽtes filij Dei filias hominũ, quòd pulchræ eſſent, ſumpſerunt ſibi ex eis uxores, quaſcunq; animo eſſet collibitũ. quæ res ultionẽ Domini exaſperauit, ut hominũ genus aquarũ eluuione tolleret. Illud ſcilicet uindicabat Deus, quòd homines ſapiẽtes, & propter uirtutes filij Dei, hoc eſt imitatores illius, nõ cõſormes ſuę uirtuti delegerãt ſibi cõiuges: ſed filias hominũ carnales, quæ ſpiritus illos cœleſtes fractos & debilitatos in cogitationes terrenas & ſordidas detruderẽt, ut ex ſpiritu uerterẽt in carnẽ, ex quiete rationis in cõmotionẽ affectuũ, ut ex cœleſtibus fierẽt terreni. Ideoq; de illis dicit Deus: Non permanebit in eis ſpiritus meus in æternũ, quia caro ſunt. Adde, q; quæ ꝓpter opes aut genus ducit̃, inſolẽtior atq; intolerabilior erit, quo minus habebit cordis. Aſtutia ignis eſt, imprudẽter tractantẽ urit, & prudẽti exhibet negotij nõ parũ. Tenui uiro opus eſt ea quæ uel opes mediocres adferat, uel artẽ aliq; tuẽdę uitę. Diuiti, aut mediocri deniq; illi, cui nõ deeſt unde ſe ac familiã toleret, ſatis eſt, uenire non indocilẽ: ipſe eã arbitrio & morib. ſuis formabit. Inter illos quaſi animi morbos præcipuè uitãda eſt ſuperbia, monſtrũ quieti inimicũ, q̃d amorẽ, beneuolentiam, concordiã, cõiunctionẽ omnẽ impotẽtia ſua diffringit: & ſuauitatẽ illã amariſsimo pharmaco diluit, quã eſſe in cõnubio maximã par eſt. Quæ ex ſuperbia naſcunt̃ uitia, arrogãtia, ferocia, ira, faſtus, faſtidiũ, cõtemptus, omnia ſunt tyrannica, & perpeſſu grauiſsima. In huius tamen uitij ſignificatione facilè eſſet quemuis capi, ni attẽtius introſpiceret. Siquidem ſunt quædam alienis feroces, ſuis mãſuetiſsimæ. has tantum abeſt ut uelim reijci, ut nullas cenſeam expetendas magis eſſe, ac retinendas. Tales exiſtimo fuiſſe præcipuas atq; inſignes illas heroinas, Penelopen, Lucretiã, Corneliã, Porciam: quę maritorum ancillę, erga cæteros dignitatem & maieſtatem ſuam etiam ferocule conſeruabant, leoninis pectoribus laudẽ pudicitiæ cuſtodientes, paratæ uel cuncto ſanguine quamlibet exiguam illius maculam abluere. Sed ſi aduerſus maritum ſuperbiam hanc exerceat, permagna conſequitur interturbatio quietis. Hæc ad hunc ferè modũ cognoſcetur, quũ ex zelo quodã uel pudicitiæ, uel decoris, intractabilẽ ſe alijs præbet: nihil uel generis memor, uel formę, uel opum. hęc uxor erit, qualẽ quærimus, optima, & matronalis decoris ſeruantiſsima. Sin uerò ex genere, aut for-

ma, aut

ma aut cultu,aut opibus,animos illos sustulit,grauis & intolerāda erit. Quæ uirtutis tantum respectu cōgressus uirorum refugit,nec libenter cum eis sermones cōsociat, non secus candori suo labem expauescens, quàm ferunt armillinum in cœnoso loco:hæc tam nobiles quàm ignobiles,formosos deformes,inopes diuites uitat,ad uiros omnes,præterquàm ad suum,linea est (quod dicitur) alba in lapide albo. Sin uanitas rerum fortuitarū uanos ei spiritus subdit,illos demum despiciet,qui ea non habent,quibus ipsa extollitur.qui uerò habent,hos reuerebitur,& his dabit se comem atq; affabilē.Immitis & aspera,nouercā aget sæuam & atrocem.Rixosa,contentiosa, pertinax,iracundo minimè adiungenda scilicet ne stupa igni.quid agent domi aliud quàm ardebit maritus,mulier faces subijciet? Liberalis,munifica,atq; etiam profusa, nō est repudiāda Principi:quoniā nulla est uirtus,quæ Principē magis deceat,quàm benignitas.nec alia æquè animos popularium cōciliat,ac proinde firma atq; stabilia reddit magna fastigia:utiq; si rapacitati non sit admista,nec(quod ueteres de L. Sylla scribunt) alios per aliorum iniuriā locupletare studeat. Rapacitas fœminæ fugienda est ei,qui cum liberis uenit ad matrimoniū:sed potissimùm Principi,et rectori ciuitatis.illac enim solent irrepere improbi ad expugnandā integritatem uirorū:multosq; olim repetūdarū damnatos legimus,prouincijs præfectos,ob ea furta,non quæ ipsi, sed quæ uxores eorum fecissent.Itaq; actum est in Senatu Tiberio principe,ne ij qui in prouincias cum potestate mitterentur,uxores illuc secum ducerēt.Negligens inutilis est ei cui ipsi uersari in re familiari non licet. Parca et frugi non solum tenui est apta,sed illi quoque,in cuius facultates magnas uices ac mutationes solita est fortuna ostēdere.nō quin ea ius habeat in illa omnia quę idcirco fortuita nominanť:sed de ijs loquor,quæ fortuna maiore casuū uarietate uersare cōsueuit.Patrimonia enim mercatorū magis fortunæ instabilitatē sentiūt,quàm agricolarū,aut Principū,aut eorum qui certos habent & cōstitutos annuos prouētus,quis se sustentēt.Illa est ergo ei qui sub ictu collocatus est uertentis fortunæ,deligenda,quæ paruo assueta,in angustijs rebus & prudēter quæ adsint norit dispensare,& nō cōcidat animo.eiusmodi sunt quę bono genere ortæ,frugi ac sobriæ sunt,sub honestis parentib.aut ꝓpinquis educatæ, quibus magna fuit cura honestatis,edoctæ dedecus metuere,& necessitates omnes domesticis cohibere parietib. ne se foras proferāt,duro se & secūdario pane,tum potu frigidā paratæ tolerare,ut inopiā tegant.Nam illa sordidè nata,& indulgenter educata,ac prauè,decus,laudem atq; existimationē omnē uentri posthabet,ac delicijs se mel gustatis. Facunda,& ad dicendū instructa,tristi ac seuero ad remissionē animorū apta:præsertim si sit dicax sine acerbitate,& faceta.dum ne nimiū alienis uiris comis uideri,atq; urbana affectet:suspicaci & zelotypo mera crux. Loquax et futilis mulier noxia est ei qui res arcanas tractat,& quę euulgari sine præsenti periculo nō possent: ut Principum librarij,et quos sub Græcis Imperatoribus primicerios nominabāt. an nunc cancellarios? Fabio Maximo causa mortis fuit,q̃ is Posthumū Agrippam conuentū ab auo Augusto uxori suæ narrasset,hæc Liuiæ Augustę. Graue est,& in familiari colloquio,& ad mensam, & inter cōiugales cōplexus semper se circūspicere,ac uelut suimetipsius custodē agere,tanquā inter insidias:tum gestus & uultus comprimere,& chartas ac schedas omnes semouere,ne qua illa ad conscientiā,uel ad coniecturam perueniat eius,quod tanto cum periculo enūciaret. Forma,opes,genus,insolescētes ac arrogātes reddunt.Sequitur,inquit Ouidius,superbia formā. et Iuuenalis,

Intolerabilius nihil est,quàm fœmina diues. Martialis festiuè,ut solet:

Vxorem quare locupletem ducere nolim,
Quæritis? Vxori nubere nolo meæ.

Et Plautus Asinaria:Argentum accepi,dote imperium uendidi. Vir pauper,qui uxorem habet locupletem,non sæpenumero tam uiuit in molestia,quòd uxor sit grauis, quàm quod semper suspicatur se illi esse contemptui. De genere autem Iuuenalis:

Malo Venusinam,quàm te Cornelia mater
Gracchorum,si cum magnis uirtutibus adfers
Grande supercilium,& numeras in dote triumphos.

Tametsi

Tametsi permultũ,atque adeò totum ferè in institutione situm est. Sunt inopes,deformes,obscuræ,decuplo elatiores,quàm illis rebus insignes. M. Cato Censorius senex iam,& princeps in repub.uxorem sibi postulauit uiduus,Salonij cuiusdã clientis sui filiam. Irrideri se Salonius est suspicatus,quòd uir tantus affinitatem secum uellet iungere.quid multa?ducit uir senex adolescentulã,diues inopem,clarus obscuram,Princeps uilem.ea tamen (ut est apud D. Hieronymum) cõtumaciter se in maritũ gessit, minusque obsequentẽ se indies præbuit. Ita uir ille,qui quicquid siue in senatu,siue in foro,siue ad populũ diceret,oraculi loco accipiebatur,tantæ ciuitatis facilè sapientissimus,& cui domi & foris,in bello,in pace,in ocio,in negocio parem non haberet ætas illa:domi autoritate carebat,apud rudem & imprudentẽ puellam,tenuem,humilem,honoratã tamen,& ferè principem matronarũ,mariti causa. De hospite quodam meo Louanij,natione Phrysio,sæpe audiui,quum narraret mihi,fuisse in sua ciuitate uirum genere & diuitijs facilè primum,qui ratus facilem se ac iucundã acturum uitam,si uxorem accepisset multo inferiorem quàm ipse esset:duxit pauperem,ignobilem,& forma minus,ut in gente illa,quàm mediocri.sunt enim in illis regionibus formosissima hominũ corpora. Hæc tamen sordidè atque impudenter sub sordidis parentibus instituta,munia omnia domestica auersabatur,etiam mariti tuniculas uel attingere,uel aspicere dedignãs. Ea mortua,pertæsus morum spurcæ ac turpis educationis,parem sibi adiunxit,adolescentulam bene natam,diuitem,et insigni forma faciei. hæc non secus marito ministrauit,quàm si empta in domum uenisset,nõ coacta,non fictè:sed libens,& alacris,bona fide:illa maritũ induere,illa exuere,calciare,excalciare,extergere,mundare:& in frequẽti familia neminem patiebatur curare,quæ ad mariti corpus pertinerent,præter se unam.illa uesteis resarcire solita,lauare,complicare, componere,& reliqua animo agere prompto ac lætissimo,quæ famulę interdum grauarentur. Quocirca externa hæc perinde sunt,ut cuiusque est animus institutus,& assuefactus. Equidẽ haud abnuerim,si prauo sit mulier ingenio,& ei relinquã̄t,magnos spiritus opibus,forma & genere attolli,tanquam flamma in arida & leui materia. Itaque ducenda non est,nisi quum minimum à pari. & auscultandum Pittaci consilio,qui uir sapiens,unus è septem,rogatus ab adolescente,utram duceret,opibus se et genere potiorem,an parem,responderit,Tu tibi sume parem:de quo extat uetustissimum Callimachi epigramma,quod citat Laertius. De forma ludebant olim dilemmatijs ueteres:Pulchram si duxeris,habebis communem:sin deformem,molestiam. & dissoluebant:Si deformẽ,habebis propriam:si formosam,oblectabere. Tum illud: Deformem ferre graue,formosam seruare difficile. ergo definiebant:Sumendam esse mediocri quadam & stata forma,quam formam ea de causa uxoriam nominabãt. Indubiè insolescit pulchritudo immodica:uel eo uno,quòd quum omniũ in se oculos uidet cõuersos,et esse omnibus admirationi,aliquid in se credit rarum inesse ac insuetum,& humanitate maius:quum ipsa quale sit bonum illud formæ,tantum ad speculum corporeis oculis cernit,& extẽplò obliuiscitur:nec reputat mentis oculis,quàm leue & momentaneum sit,uel ex alijs facta de se coniectura. Accedit huc,quòd difficilis est eius rei custodia,quam multi expetũt. Hac de causa poeta quidam ait,Lis est cum forma sæpe pudicitiæ. Itaque sæpenumero sub istis formosissimis faciebus,uelut in pulchris hospitijs,habitat hospes deformis. Nimis uerò deformis,ut tenerrimè adametur,non tamen putat amari se,uelut amore indignam: & zelotypa est in omnes, quascunque maritum uidet blandius aspexisse,uel appellasse. nec inter istas desunt,in quas illud Declamatoris cõpetat:Quæ malã habent faciem,sæpe pudicę sunt,nõ animus illis deest,sed corruptor. Sunt hic tamẽ suæ quoque utilitates,pro uiri ingenio.ut uoluptarius & fastidiosus habeat,quo satietatem reparet:suspicax aũt,paratam cõiecturis suis securim. Non sunt hæc quidẽ catholica,sed ita solet usu euenire.omnia uerò sunt,prout in quaque est animus natura ꝓpensus:sed potissimũ formatus educatione puerili,& morib.confirmatus. Vires necessariæ sunt,si futura est uxor eius,qui manũ opera,& corporis labore uictũ sibi quærit,ut cõsors sit operum mariti,sicut in agro colendo. Valetudinaria grauis est,si ea sit ualetudo,quæ & uteri gestationẽ impediat,

pediat,& munia domestica. Ætatem definiũt Hesiodus,Plato, Aristoteles,in uiro cir citer quartũ & tricesimũ annũ,in fœmina ad duodeuicesimũ. quòd uir multo minor, nõ tantũ ad procreandã sobolẽ habet uiriũ,quantũ oportet:filijq; inualidi nascuntur, & ipse danda liberis opera iusto corporis uiriumq; incremento fraudatur. tum inexpertus rerũ,nõ satis rei familiari cõsulit,in qua regenda parũ habet autoritatis per ætatem.nec adolescentes liberi patrẽ haud multo quàm se maiorem natu reuerẽtur:magisq; ille fratrẽ eis,quàm parentẽ refert.Senior uerò,nec adiuuare paruos liberos potest,nec ab eis adiuuari,quum utriq; auxilij ac opis alienæ sint indigui: & è uita prius decedit, quàm possit illis uitæ rationem aliquam prospicere. At fœminæ multo ante annum duodeuicesimũ,impares sunt laboribus gerendi uteri,& discrimini enitendi. Nec expedit tam teneram Veneri assuescere.incenditur libido,& sistunt à progressu corpora.Nec ad regendam domum satis puella est reuerentia sui in ætate illa instructa,rudis ferè rerũ omnium:neq; longè prouectior præbet se uiro tractabilẽ,inueteratis iam moribus,ut mutari nõ possint.Deniq; ætates definitæ multũ inter se cõgruũt, & ad usum conuictumq; in cõnubio,& procreandis fœtibus, ut ea facultas per idem tempus utrunq; destituat:ne parum suauis sit in coniugio uita, si alteruter fœtificandi adhuc ualido,alter iam sit senecta debilitatus, ac effœtus. Hæc quidem ex illorum sententia,& potissimum Aristotelis in libris de Republica.Sed in his spectandæ sunt magis causæ,ob quas ita definierunt,quàm definitio.& quandocunq; causæ similes, aut hæ potius (nam indubiè prudentissimæ sunt) suaserint,definitũ à natura censeamus: quæ uaria artifex,humana corpora pro locis,temporibus, & occultis qualitatibus uariat.Sed prima habenda est mentis ratio,& illius quod unicum est mentis bonum,pietas.Dandum est operam,ut dum cœlibes sumus, eo utamur uictus more ac modo,ut carnis ariete ante iustam procreandi ætatem,quàm rarissimè & quàm leuissimè feriamur.Laudabilis cumprimis fuit mos ille Germanorũ ueterum,quem Cæsar tradit.Qui diutissimè,inquit,impuberes permanserunt,maximam inter suos ferũt laudem.hoc alij staturam,alij uires,neruosq; confirmari putant.In annum uerò uicesimum,fœminæ notitiam habuisse,in turpissimis habetur rebus . Quòd si hanc continentiam præstare non ualemus,omnia postponenda sunt religioni:& consilio Pauli obtemperandum, Melius esse iungi connubio, quàm uri. Exigua est atq; adeò nulla ferè diuersorij habenda ratio, domus maxima, seu tota potius.Peregrinatio est uita hęc:altera illa,patria & domus sempiterna.Dominus noster,id est uox diuinę sapientiæ,hominum genus docet, nihil prodesse homini, si mundum uniuersum lucretur, cum dispendio animæ suæ.Quæ uerò natu grandior nubit,eam oportet nõ solum naturæ uitijs carere,sed educationis quoq;.quando enim formabitur, iam dura, & moribus cõfirmatis? nam puella mollior est,ac cærea in quiduis fingi.In genere meminerimus ueteris prouerbij,Ex bona matre bonam nasci filiam. Nostrates id gemina sententia enunciant:Ex bona uite decerpe tibi malleolũ,quem pangas : Ex bona matre, sume tibi filiam.tum sic:Deambulãs per urbem,de matre prius percuntator, hinc de filia.Sed maior est uis in ijs quæ educarunt.non enim rarò uidemus malis prognatas, quòd à bonis institutæ sunt,& inter eas uersatæ,euadere educatricũ, quàm parẽtum, similiores:contrà,bonis ortas,ex contagio pessimas.Æmulatur aptissimè ætas illa,& expressius,mala.Scrutandi hoc loco affines,an nimium potentes,& longè te prægrauantes.Nescio an satis in potestate sis uxorem habiturus,fretam tantis suorũ uiribus. Cæsar Tiberius in matrimonio Iuliam habuit Augusti filiam probris oppletã,& manifestis adulterijs infamem.hanc quum nec maritali seueritate castigare ac cohibere, nec domo ejcere auderet,tanti patris filiam,nec ad patrem compertam adulterã deferre, incertus quo animo ille eam generis labem acciperet: retinere autem, & cum ea intra eosdem penates uiuere grauiss. censeret:coactus est specie quadam ocij Rhodum secedere,ac ibi uitam agere primùm ignominiæ expositam, deinde etiam periculo,quum & exul appellaretur,& nõ deessent qui in gratiam Caij Cæsaris priuigni mortem illi minarentur.Virum noui,qui nactus illustriss. nuptias, quibus ipse longè erat impar,postquàm illa primorũ dierum lætitia subsidisset, execrabatur diem illum

ceu

ceu fatalē sibi, quo illa primùm uxor sibi esset dicta. se, si parem duxisset, futurū fuisse longè fortunatissimū, quū abundaret opibus, nec pœnitendū esset ei genus. nunc ultro inuexisse in animum suū tantum molestiarū, & tam sæuum malorū agmen, à quo nunquam nisi uel sua liberari posset morte, uel cōiugis. Considerandū deinceps, quibus sint affines moribus, quo instituto uitæ: an odiosi, asperi, intractabiles, litigiosi, rixosi, feroces. perpetuū esset tibi cum illis & molestiss. negotiū. Quinetiā an seditiosi & factiosi, in ijs præsertim regionibus, ubi omnes solent uolentes nolentes inuolui partibus. Inquieti quoq; cōtagio inficiunt: & turbulentū reddit ingeniū, usus & familiaris cōtrectatio cum tumultuosis & turbulentis. Hinc an pauperes, petaces, inuerecundi, immodesti. Sunt qui eiusmodi odiū nequeāt deuorare, nisi procul sit forte demigrandū. Iam de opibus illud dicunt: Graue est siue ferre diuitē, siue alere pauperē. Consideret quisq; se, & rationes suæ uitæ. Si habet unde se ac uxorē toleret, quid uel gratius Deo, uel ad homines pulchrius, uel domi iucundius, quàm accipere tenuem, modò rectè institutā? Genus est eleemosynæ, paupertati subuenire: & habes nō solū uxorē, sed etiā ancillā, duxistiq; quæ exprobrare non possit, se hoc aut illud attulisse, quæ in prosperis fruatur tecū tuis, & sciat te omniū esse dominū, tibiq; referat cuncta accepta: in aduersis æquo, imò forti animo perferat reflantē fortunā, memor quàm parum ipsa in domū intulerit: & misereatur nō se, quæ pauper huc uenerit, sed te fortunis tuis exutū. Verùm iterū atq; iterū sumus admonēdi, me de bene institutis loqui. Nam illæ mendicorū filiæ, prauè ac sordidè educatæ, indulgēter tamē (ut in illa fortuna) habitæ, intolerabiles sunt in re & tristi & læta. Sin tuæ facultates minores sunt, q; ut sufficiāt tuæ mediocritati, eligenda est, quæ nōnihil subsidij adferat. Nam locupletissimā arripere, ut tu illius opibus per ociū fruaris, cùm delictū est in legē Dei, quæ hominē labori subiecit, tum cōcordiæ inimicū. Quo tandē animo putas illā diu laturam, te uelut fucū in suis demū fortunis hærere, operis uacuū, & cuiuscunq; bonæ frugis? Itaq; nō deest huiusmodi sua pœna, etiā in hac uita, quā animo illi & cogitatione suauē sibi & mollē finxerāt: rixç, cōuicia, & mutuū odiū, ut panis ille citra laborē & sudorem quæsitus, amarissimū secū obsoniū adferat. Quanto esset satius, atrū & secundarium esse panē, cum exiguo & uili obsonio, in tranquilla cōcordia ac quiete, quàm in uita illa amarissima atq; insuauissima siligineum ac perdiculas? & Sapientis consilio obedire, qui ait: Melior est buccella panis cum gaudio, quàm domus plena uictimarum cum iurgio? De illa placidissima laboris uita canit Vergilius, fuisse Tarenti senem agricolam in re tenui, qui

Regum æquabat opes animis, seraq; reuertens
Nocte domum, mensas dapibus onerabat inemptis.

M. Antonius Philosophus, quum Faustinā duxisset Antonini Pij filiam, & ea causa uideretur adoptatus, factusq; successor imperij, nō ausus est adulterij manifestā repudiare, ne de dote ueniret in controuersiā. Citius multò cōsuluero fœminç, ut potiori se his rebus omnibus nubat: quàm uiro, ut præstantiorem ducat. Est enim uirilis animus generosior: nec adduci potest, ut se ad cōparationem sui & uxoris demittat. Fœminarū pleræq; his sese armis in iurgio tuentur. Ilicò generis & opū collatio est audiēda. Post hæc cōsiderandi sunt casus: uidua sit, an innupta: uirgo, an corrupta: adamata, an integra ab amoribus. In uidua, cogitanda ætas. De puella non multo secus statuendum, ac si ueniret integra. Quanquam non parum interest, ab alio esse delibatum florem illum ætatis, nec te primos amores abstulisse: ut est apud Verg. Nec abs re nostri homines peruulgato uerbo dicunt: In amoribus, quemadmodum in offis, initia esse suauissima. In natu grandiore, quæ diu apud priorem maritum fuerit, uidendū quod à uiris sapiētibus præcipi de amicis solet. quemadmodum se apud coniugem illum gesserit. Reputādum quoq;, qualis maritus fuerit. Si uir probus, & ægrè eum ferebat: ex illo fac de te cōiecturam. neq; enim censebit aliter sibi esse apud te uiuendum. Sin uerò malus uir ac importunus fuit, eum tamē illa moderatè tulit, idem et tu spera. Sed si malus ille eam ad suos mores traduxit, dispicias, quàm tibi eiusmodi mores probentur. Quin etiā maritū illū ac te cōpara. Si ille te longè uirtute superat, semper apud te

erit

erit mœsta ac querula, collatione præteritorum cum præsentibus: & eo magis, quod semper hesternus dies melior, quàm præsens esse uideatur, nimirū ætate in peius uergente. Sin genere aut opibus erat potior, te cōtemnet, ut quæ aliàs tali sit marito usa, cui tu nō sis cōparandus. & hoc uel fastidiosius te despiciet, uel acrius oderit, quo ab illo indulgentius fuerit & cōmodius habita. Quæ uenit liberis onusta, rapax erit è re familiari, ut illis cōgerat: nec tuos, ac ne cōmunes quidem uestros æquè amabit. nam augebit charitatē miseratio in orphanos, paterno præsidio destitutos. In corrupta, respiciēda est uita prior. Omnino duo sunt earū genera periculosa: et quæ corpus multis uulgauere, istis difficile persuadetur continentia: & quæ consuetudinem habuere cum potētibus. Eodem modò, quas potentes adamarūt. Graue est ei, quæ solebat esse potentis domina, si iam illi seruiat, qui tanto est inferior suo mancipio. Molesta est etiam, ac insolens, quam multi sunt precati. Quicquid in te offendat, non putat futuros fuisse tales alios: & deflet, te sibi potissimū irato fato contigisse. Nollem duceres eam, cui te in amoribus nimiū demisisti, cui abblanditus es, cui assentatus, cui seruiuisti, quam uocasti heram, uitam, loculos, lumē, & alia quæ stultus et ineptus amor suader, etiam interdū quum inualescit impietas in Deum, & summū ac finem uotorū ac bonorum omniū. Facit enim eiusmodi demissio, ut ei sordeas ac uilescas, & uelit deinceps tibi dominari: grauiterq́ ac indignè ferat ministrare illi, cuius quandoq́ dominam se esse sibi persuaserat: uidelicet cui quiduis imperabat, etiam cum præsentissimo fortunarū & uitæ periculo: maiusq́ & promptius in eo reperiebat obsequium, quàm in Æthiope aliquo sale empto. Hinc ex impotentia, iræ: ceu uerò res tentetur indignissima, seruū heræ imperare. cōtumacia, & uerba cōtumaciæ respondentia, iurgia & lites acerbissimæ. quippe amor, odiū, reuerentia, cōtemptus, timor, actus sunt, qui in ijs animis, quos aliquando occuparūt, relinquūt sui diuturna quędā uestigia, quę philosophi Græcè uocant ἕξεις, Latinè ad uerbum habitus. Magni reges pædagogo atq́ educatores suos ex illa puerili institutione semper deinceps reuerentur & timent, quamuis sibi subditos, & in quos uitæ ac necis habere se potestatem non nesciunt. Hæc ergo est ueteris illius et sapiētis uerbi causa: Quos amores cōiungunt, dolores exercēt. Malim ut ea flamma, quæ ante matrimoniū ardet, & propè iam cùm ad coniugiū uenitur, deflagrauit, in cōiugio candeat, pertinax, pura, uiuida. Vides quanta opus sit prudētia ad hæc omnia iudicāda, & quemadmodū asciscere aliquē in consilium necesse sit, cui quieti sint sedatiq́ motus animorū, ne fallantur. Non est speranda uxor, quæ incōmodi nihil habeat, aut uicij. pauciora uel minora mala, pro maioribus et pluribus erunt bonis. Prudens quidē ex re præsenti sumet consiliū nam quum media sint propè infinita, nō quieuit certè de illis dari in uniuersum formulæ. Idcirco prudentia præstò est, quæ præceptis adiuuatur, non traditur. Et ad eam commonefaciendam hæc mihi uelut exemplorū gratia sunto dicta. Illud oportet sit in deliberatione omni de cōiugio positū ac fixum, ne in uxore deligēda sensus ullum iudiciū sequamur: nō oculos, qui capiuntur uenustate & forma: nō aures, quę facundia: nō animorum incitatos impetus, quibus uel ad genus, uel ad pecuniā rapimur. hæc omnia uel instabilitate sua, uel copia & satietate, celerē secum adducunt pœnitentiā. Omnia sunt ad mentem iudiciumq́ illud supremū exactumq́ reuocanda. Cauebis ne tua ex parte fallatur puella, uel in fortunis, uel in corpore. nunquā cōmoda & ex animi tui sentētia uteris ea, quam tu ad te fraude pellexeris. Natura enim eum, à quo sumus falsi, ut hostē odimus. nihilq́ humano ingenio inuisius, q̄ frustrari spe atq́ expectatiōe, tanquā debito. Satius est ei quam accepturus es, si quo morbo aut uitio laboras, patefacere, tum etiā nataliū & fortunæ tuæ mediocritatē declarare, cū periculo, sis'ne asseququuturus: quàm assequi cum certa & fraude, et proinde discordia. Prudēter ac pro uiro bono fecisse memoratur Sergius Galba, pater eius qui imperauit. Is enim appetitus à Liuia Ocellina, dite admodū fœmina, & pulchra, posita ueste, uitium corporis (erat enim gibber) secretò ostendit. qua animi generosa simplicitate delectata mulier, nihil fœditate corporis offensa, magis eum deinceps & adamauit, & coluit. Solent multi dicere, se recturos uxores, qualescunq́ quocunq́ modo sint nacti. In mari

ti manu esse,qualis sit uxor.Multū quidē in marito est situm,modò is sentiat,quemad modum oportet supremā quandā amicitię rationem esse coniugium,quod omnium nominū charitatem antecedit:amicitiamq́ multum à tyrannide distare,in qua cogun tur,qui parent.Cogitur quidē corpus,animus uerò in quo uno sita est amicitia,cogi non potest:& si quò tentes inuitum pertrahere,magis reluctatur,atq; in alteram partem reflectitur,ut de palma tradunt naturæ scrutatores.Ne putes esse uel cōnubium, uel concordiā,animis dissidentibus.hic est fons,hæc origo,hæc sedes amicitiæ.Et isti qui se uxores posse regere uel iactant,uel arbitrātur,in rem paulò altius progressi,intelligunt,longè se sententia atq; opinione sua fuisse falsos.Nam durū atq; intractabile deprehendunt, quod illi molle ac flexibile esse erant rati. alij asperitate morū & dura tractatione hoc cōsequuntur,ut ancillas habeant,non uxores:homines stulti, qui dominium cōnubiū esse existimāt,& qui se timeri uoluerūt,postmodū dolēt & cōqueruntur,nihil se amoris inuenire in illis, à quibus ipsi importunitate ac odio suo amorem sui omnem excusserūt ac abegerunt.Itaq; dum illa uelut tyrannica potestate initio delectantur,& tanquam glorìantur,& iactant dominos se uxorum suarū esse,miseram sibi & lamentabilem in posterum uitam fabricantur,expulso amore,suauitate, cōuictu omni iucundo,& leuamēto curarū (quæ omnia sunt in uero coniugio) metu,suspicionibus,odio,maleuolentia, curis & sollicitudinibus circumsepti. Certè si, ut natura & ratio, & diuina perhibent oracula, uir est mulieris animus, caput, pater, Christus:talis erit inter illos societas,qualis inter patrē & filium,non cuiusmodi inter mancipium & herum.

DE ACCESSV AD CONIVGIVM.

VBi certum iam est uxorem ducere, & quod humanæ fuit diligentiæ præstitisti, rursum uotis est successus ab illo rogandus,in cuius est manu.quem indubiè largietur,& quidē prolixè (sic enim solet) si illius est tibi respectus ante omnia ob oculos uersatus.Nam si tu,postquā cupiditati uel affectibus tuis effuse indulsisti,ad eum accurris, postulans ut ex animi sententia liceat re cōcupita perfrui: quid aliud quàm Deum uis esse uelut lenonem quendam, & tuarum uoluptatum administrum? ut in eiusmodi uotis ac comprecationibus, tacita quædā insit blasphemia. Quid enim refert,nomines Deum lenonem,an optes? Nec ueniendum est ad cōiugium,ut ad rem quampiam profanam,animo soluto & securo:sed ut ad rem sacratissimam,composito & perpurgato.Neq; enim sola est illa coniunctio corporum coniugium,aut strepitus ille inconditus saltantium & potantium:quæ sunt cum alijs rebus permultis ex gentilium moribus ad nos usq; deducta,ut est ingenium uulgi peiorum tenax.quum contrà,tum demum conueniret uotis ac supplicationibus ad diuos omnes dare operam,ut res tanti momenti feliciter utriq; coniugū cederet.Cęterùm res ipsa est à Deo pronubatore sanctificata, quæ efficit ut casti sint amplexus, thorus immaculatus, progenies munda. Et est, quemadmodum Paulus testificatur, magni illius mysterij symbolum,quo Christus Ecclesiæ indissolubili nodo coniungitur. Quocirca quantum erit uirium tuarum,altius te attolles,& cogitabis quantæ & quàm adorandæ rei imaginem sustineas:uxorē tuam esse tibi pro ecclesia,te illi pro Christo. ut tu ad eundem te modum aduersus illam geras,quo Christus erga suam ecclesiam.Incredibilis est Christi ad ecclesiam charitas:& tuam erga uxorem oportet esse, quàm fieri abs te poterit,maximam. In hominū atq; adeò animantiū omnium natura, efficacissima est ad amorem conciliandum societas,& cōmunio uictus. Quæ porrò potest maior esse societas,quàm inter coniuges? habent communem domum,commune cubiculum, communem thorum,cōmunem quamcunq; fortunam,siue lætam,siue tristem:com munes liberos. Quæ societas aut cōsuetudo satis erit ad eliciendā beneuolentiā eius qui uxorē nō amat? aut quis se ab illo amari credet, cui uxorē odio esse uideat? Sunt qui utilitates in amicitijs spectāt,ut Epicurei,despicabiles ac sordidi homines,et amore indigni:ut qui amicū nō ament, sed seipsos. Verū si quis est cōmodorū respectus, nulla ex re tanta existere emolumenta possunt,quanta existūt ab uxore:nō ab equo, aut boue,nō à uillico,nō à procuratore.Vxor est curarū leuamē ac socia, & ministra, diligentior, quàm ancilla quæcunq;,aut administer:qui omnes uel metu præstāt operam,

tam,uel spe mercedis. uxor solo amore adducitur: ideoque omnia facit rectius, quàm cæteri.Declarauit Deus,qui dixit:Faciamus Adamo adiutorium ipsi simile. Nam in adiutorio utilitas ministerij significata est,in similitudine amor.Seruus enim aut mercenarius,dissimiles sunt hero,ac propè non sunt illi pro hominibus.seruus est domino, ceu pro equo aut boue quodam suo, quem plagis admonet officij: mercenarius uerò,pro equo meritorio. Vsus opera,repræsentat precium:ilicò quæcunque consociationis fuit copula,discinditur. Filij pars sunt patris: idcirco utrosque conciliat naturalis pietas. uxor coniunctior est adhuc uiro suo. Parens labores subit pro filijs,hi rarò pro parente.& in alias domos mittuntur tanquam in colonias,ut quodammodo disiungi uideatur arcta illa consociatio. Vxor marito refert gratiam laboris, & quidem eodem tempore,nec illi domum,aut etiam lectum mutare fas est. Quòd si commoda atque utilitates spectantur,quæ potest esse maior illa? Quòd si ames uxorem,iucundissimam acturus es uitam:miserrimam,ni ames. Nihil est enim tristius, aut acerbius, quàm odisse,etiam si ameris:nihil felicius,quàm amare,uel inuisam. Quid prodest mihi aliorum in me beneuolentia,si ipse intrinsecus meo ipsius odio corrodor? Quid nocet aliorum in me odium,si animum meum placidissimus & dulcissimus occupauit affectus,amor? Intus est fons felicitatis,intus miseriæ. Nihil, aut perparum efficiunt externa,ad tristē aut iucundā uitam. Sunt qui angelos oderint,ipsos tamē felicissimos reddit amor suus. non desunt qui diabolos ament, infelicissimos tamen suo ipsorū odio. Quid quod fieri nō poterit,quin redameris,si ames? Potentissimū est pharmacū,amare,quò redameris. Tum demū uitā cœlestē deges; si mutua sit inter uos charitas: qualis est inter angelos & diuas illas animas,corpore hoc terreno exutas, uestitas numine. Quantum oporteat esse cōiugij amorē, declarat ipsa cōnubij lex & natura, quam Adam,seu uerius Deus per Adamū pronunciauit,ad quem quum esset Eua post primum illum dulcissimū soporē allata,futura coniunx, & socia tótius uitę: Ecce,inquit Adam,os ex ossibus meis,& caro de carne mea. propter hoc relinquet homo patrē & matrē,& adhærebit uxori suæ,& erunt duo homo unus. Hoc est summū amicitiarū, hic finis,ita cum re chara coniungi, ut unū fias cum illa. Vulcanū ferunt in fabulis,fabrū illū deorū,conspicatū duos,qui magna inter se amoris signa ostenderēt: deū beneuolentia illa & charitate delectatū (neque enim est aliud quicquā cœlitibus gratius, quàm amor) rogasse,Ecquid esset, in quo uellēt sibi ab ipso benefactū? O Vulcane, inquiūt illi,ut tuis istis diuinis instrumētis non rursū cōfles,ac refingas,unumque facias ex duobus. Videlicet ea est summa uotorū omniū in amore, hoc albū collimare cupit amor,assecuturus quicquid optat,si id effecerit: quod in illa demum cœlesti charitate est futurū,quū exuti carne peccati,omnes qui per Christū renouati erimus,unū & cū Deo fiemus & inter nos.quod à Christo edocti sumus. Quid uerò est, ab homine patrē & matrē relinqui, & hærere illū uxori suæ: nisi, charitatē hanc reliquas debere omnes superare,etiam illas,quibus à natura sunt filij parentibus conciliati,quas oportet esse maximas. Hector apud Homerū,id est homo solo naturæ huius nostrę tam imbecillæ magisterio institutus,scire se ait futurū aliquando tempus, quū Troia Græcorū uiribus excindatur: & tamē nec sui,nec parentū,nec fratrū ita angi sollicitudine & cura,ut uxoris unius. Sic enim facit illum loquentem: dicam enim Latinè,ut potero.

Haud equidem dubito,quin concidet Ilion ingens,
Et Priamus,Priamique ruet plebs armipotentis:
Sed mihi nec populi,nec charæ cura parentis,
Nec Priami regis tantum præcordia rodit,
Nec germanorum,quamuis multique probique
Ense sub hostili uitas in puluere ponent,
Quàm me cura tui coniunx charissima uexat.

Habet uirilis hic amor præsens continuò suum præmium. nam & in pectus uxoris transit ea flamma,ut ea quoque maritum flagrantissimè amet. Sic Hector Andromachę suæ unus erat instar omnium charissimorum nominum. Tigranes apud Xenophontem,regis Armeniæ filius,quū esset in Cyri potestate ipse & uxor,uita se redempturū

professus est, ni uxor seruiret. Illa paulò pòst, quũ Cyrus laudaretur, & ex ea, Ecquid ei Cyrus esset uisus, quæreretur: Sibi uero Cyrum negauit aspectum. à qua quum uir suus rogaret, Quid ergo spectasti, si illum non es intuita? Quem, inquit illa, aliũ, quàm illum, qui uita sua redempturũ se confirmauit, ne ego seruirẽ? ita mariti ardor uxorem accendit. Sed tamen quæ nam futura sit amoris in connubio ratio, quibus potius prę ceptis atq; autoritate tradendũ censeamus, quàm illius, quem Deus magistrum dedit gentibus per fidem & ueritatem? Hic in epistola quam Ephesijs scripsit, sic ait: Caput mulieris est uir, quemadmodũ ecclesiæ caput est Christus, caput Christi Deus. Nihil humile hominibus proponit, aut de terrena sapientia, hoc est, de fece haustũ: quæ corrumpitur, quæ stultitia est apud Deum, quæq; etiam in uita hac sæpenumero diluta, uim omnẽ & gratiã amittit. Ad exemplũ nos & imaginẽ attollit æternæ illius sapientiæ, per quam omnipotens Pater mundũ hunc condidit. Addit, caput illud Ecclesiæ salutem esse corporis sui tam seriò & bona fide, ut nihil cunctatus sit seipsum pro illo impendere. Ad huius amoris imitationẽ uocat suos Apostolus, ut quemadmodum Christus uniuersum sanguinẽ profudit, ut ecclesiã seruaret: ita tu nihil dubites, nõ pro tuis aut uxoris affectibus, sed pro salute illius, mortẽ ingenti ac præsentissimo pectore oppetere. Quid enim te animosum faciet, si amor non facit? qui etiam ceruis, & leporibus, & imbellissimis animalculis uires atq; audaciã suppeditat. In salute uerò uita, sanitas, uirtus, pudicitia & pudor continetur. reliqua non salutis, sed stultitiæ nomine concluduntur: cuiusmodi sunt diuitiæ, cultus, deliciæ, inanis gloria, uoluptates. Neq; enim ideo mortuus est Christus, ut ecclesiã auro & gemmis locupletaret, nõ ut affluerent uoluptatibus & delicijs sui. Hæc enim ipse contempsit, & suos docuit per illorũ contemptũ ad se uenturos. Affixus est aũt cruci, ut Ecclesiã sanctificaret, purgatam lauacro aquæ per uerbũ, quo illam sisteret sibi gloriosam, non habentẽ rugam ullam, aut maculã, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta, & inculpabilis. sic oportet uiros coniuges suas, ut sua ipsorũ corpora, diligere. Dominus noster Ecclesiã per mortem suam quotidie sanctificat, ut purgata purissimo sanguine sponsi sui, omni uirtutum genere ornetur, deposito uetere illo Adam cum actibus suis, induta sponso suo Christo, qui factus est à Deo in similitudinem prioris Adam, sed cœlestis, sub imagine terreni. Tanta uirtutũ excellentia promicat foras, & in admirationem sui spectantes conuertit. unde nascitur gloria Ecclesiæ: ut per illam se attollant ad fontẽ tam immensi boni, qui hosce riuulos suspiciunt & admirantur. Idcirco iubemur esse bonus odos in omni loco, sed Domino. et ipse Præceptor noster uult cognosci ab hominib. opera nostra bona: sed ut glorificẽt Patrem nostrum cœlestem, à quo illa accepimus. Astitit sponsa ad dexteram sponsi, in aurea ueste uariegata, & exculta. sed in tam precioso ornatu omnis gloria eius non ex uestibus, sed intrinsecus: non ex ijs quæ oculis corporeis cernũtur ab hominibus, sed ex ijs quæ spiritu uidet atq; approbat sponsus, cui se ornat, & componit uni. Quis potest humile quicquam aut sordidum in matrimonio cogitare, imagine sublimium rerum ac diuinarum? Ergo uita, uirtus, & fama uxoris, chariora cuiq; erunt sua ipsius uita: sicut Christus animam suam per incredibiles cruciatus posuit, ut Ecclesiam suam seruaret, sanctificaret, cohonestaret. Nec aspiciendum, qua forma, quo genere, quo censu, qua ualetudine sit uxor, quantum te re damet. Omnis est amanda: & quamcunq; sortitus sis, eo eris in illam affectu, quo Christus in Ecclesiam. qui non detrectauit, quin grauissimum subiret pro filijs scelerum & flagitiorum, pro inimicis suis supplicium, & ex eis Ecclesiam suam institueret: id est, eos sibi adiungeret, haud aliter quàm caput membra. Ille uerò quotidie docet rudem, fulcit labantem, illustrat obscuram, mundat, emendat, corrigit mira patientia & mansuetudine: deniq; qualemcunq; complectitur maximo amore, et fouet etiam ingratam, ac frigidè respondentem tam ardenti sponsi charitati erga se. Vxor est, & eo nomine tam unum tecum: ita ut teipsum ames, illa est amanda. Epaminundæ Thebano, principi bello & pace uiro, rerum scriptores tradunt, factione inimicorum mandatum in ciuitate munus humile ac pudendũ. Ille uerò magno se animo dixit accipere, atq; ita administraturum, deinceps pro honestissimo populi magistratu haberetur:

quod & perfecit. Ille hoc potuit apud tantã & tam uariam dissentientemq́ inter se ciuitatẽ, inter tot occursantes inuidos, tot inimicis illius conatus impedientibus, efficere, ut uile officium cõtemptui eximeret, pulchrum atq; expetendũ redderet: tu apud teipsum præstare non poteris, ut carnem tuam ab ignominia & contemptu animi tui uindices? Carnem uerò? imò te ipsum. Qui uxorem, inquit Paulus, diligit, seipsum diligit. nemo enim unquam carnem suam oderit, sed nutrit et fouet eam, quemadmodũ Dominus ecclesiam. Amicum Aristoteles ex sententia Pythagoricorũ definiuit esse, cuiq; alterũ ipsum. Coniugem definiuit Deus esse, cuiq; eundẽ ipsum. Ad concilian-das cõseruandasq́ inter inæquales amicitias, hoc cõsilium præbet M. Tullius, ut minor se attollat, maior demittat, ita rem ad æqualitatẽ posse redigi. In cõiugio nihil opus est demissione, aut sublatione: sed ita se cõiuges gerant inuicẽ, ut uterq; intelligat & sentiat, se partem esse corporis & animi alterius. Quocirca iam nec deformitas aut speciositas, nec inopia aut diuitiæ, nec nobilitas aut ignobilitas, nec sanitas aut morbus, nec prudẽtia aut imprudẽtia alterutrius, illius est solũ, sed utriusq;. omnia enim fecit cõmunia, qui ambos fecit unũ. Nec unquã uerus ac perpetuus erit amor, nisi in ijs rebus collocetur, quæ etiam sepulchro sunt superstites. Quippe forma, diuitiæ, genus, ac huiusmodi habent sua tempora, alia à natura statuta & definita, alia à fortuna, & humanis casibus. habent & suas societates, tum obliuionẽ quandã sui pro locis ac negocijs. neq; enim cogitare semper de Fabijs aut Cornelijs, de Cerdis aut Mendozis, de Luxenburgijs aut Valesiis possumus: aut grandẽ esse numeratã dotẽ. Flaccescit affectus tẽpore: & quod primò cupidè expetebatur, usu & copia sui satietatẽ, atq; inde fastidiũ in auiditatis locũ relinquit. Hæc omnia amorẽ minuunt, atq; adeò ex eis quædã penitus delent: qui si in animo ac uirtute sit situs, diuturnus, seu sempiternus potius erit. Virtus omni loco, omni tempore præstò est, nunquã ociosa & segnis, nunquam inutilis aut superuacanea, semper in actu, semper in officio. Humanus animus ne morte quidem extinguitur: ita & illos credibile est, post fata eos etiamnũ amare, quos habuerãt in hac luce charos: & qui animos illos amabãt, liberatos quoq; corpore eodẽ amore prosequũtur, tanquã amicos absentes, nõ uita functos. Itaq; uidemus multos fidẽ & amorẽ coniugij etiã post cõiugum mortẽ præstitisse. ut illa Demotionis Areopagitæ filia, de qua scribit aduersus Iouinianum D. Hieronymus: quæ Leosthene sponso mortuo, negauit se alteri nupturam, quòd adulterum acciperet, nõ maritum. illum enim uita functũ, sibi tamen adhuc uiuum maritum esse. & Romana illa, quæ uerba facientibus de nuptijs, Sibi uerò maritũ uiuere, respondit. Quàm acutè, ut cætera, Lucanus, Corneliam Metelli Scipionis filiam, Magni Pompeij ultimã uxorẽ, inducit, pellicem se Iuliæ uocantẽ? quasi etiã tum, inter uiuentẽ & manes, duraret copula tantæ charitatis. Quid, quòd natura cupit se quisq; esse charũ, & captat aliorũ fauorem & gratiã? Idcirco ea studet cõseruare ac augere, per quæ intelligit se esse fauorabilem & gratiosum. Vxor si te forma sua uidet captũ, uelitq; abs te amari, unicã omni diligentia curabit formã: si loquacitate, nunquã tacebit: sin uirtute, hoc potissimũ studebit, quemadmodũ se quotidie probitate et rectè factis superet. Biantis, unius ex septem illis, quos Græcia Sapientiũ nomine donauit, aiũt præceptũ de amicitia fuisse, ut sic quisq; amaret, tanquam esset osurus: sic odisset, tanquam aliquãdo amaturus. Nescio an in hoc homo ingeniosus adductus sit magis schemate uerborũ, quàm ueritate sententiæ. Quorsum enim cõsilium illud spectat, nisi ne quis cuiusquam sit bona fide uel amicus uel inimicus? Non immeritò subuerti omnẽ amicitiã ait Cicero, si quis ut osurus amet. quid enim fidet, ac credet? quomodo se amico totũ patefaciet? quomodo uerè, & toto quod dicitur pectore illũ diliget, quũ illa subibit cogitatio, futurũ eum aliquãdo inimicũ, aut esse posse? nimirũ cõtrahet se, & prospiciet ijs casib. q̃ possent accidere. Itaq; in usum uitę sic sentẽtia illa cõuertetur uerius, & naturę atq; humanitati cõgruẽtius: Ama, tanquã nunquã osurus: Oderis, tanquã aliquãdo amaturus. Simpliciter est cùm amicus omnis diligẽdus, tum uel in primis cõiunx. Et quãdo amor, queãdmodũ etiã reliqui affectus ex eo sunt genere, quos à Philosophis nominari habitus diximus: habitus uerò crebris actionibus & tempore inualescũt: dan

da est opera,ut initiò omnis ultro ac citro offensio deuitetur,ne,quemadmodũ Plutarchus inquit,tenera adhuc & mollis cõglutinatio,quamlibet leui impactione diffringatur.Alenda & uegetanda est noua illa animorũ compactio officijs,& suauitate cõuictus:donec ita coaluerit,ut ne grauibus quidẽ cõcusfsionib.possit dissilire.Ergo & suspiciones omnes procul arcẽdæ cùm omni tempore,tum potissimũ inter exordia matrimonij,ne prius odisse incipias,quàm amare.Eas uide ne ipse leuibus tibi de causis & cõiecturis cõfingas:quas ne tum quidẽ oportet pronis aurib.accipi,quãdo maiorib.forsan de causis erũt delatæ.Nulli cuiusquã hominũ mores tam esse undiq; numeris omnib.cõsummati possunt,ut unicuiq; satisfaciãt:& cui fuit in manu culpã præstare,huic non fuit suspiciones.propterea quòd iudicia hominũ sunt libera,atq; adeò licẽtiosa:& ea quę uidẽt,atq; audiũt,interpretãtur nõ ex uero,sed uel ꝑ affectu, uel pro cõiectura,quam sibi quisq; gaudet cõminisci,& alij alijs cõiecturis plus aut minus tribuũt.Iam uerò Pausanias in Symposio Platonis,geminã Venerem,geminũ etiam Amorem ponit,cœlestẽ & terrenũ.Terrestris amor cæcus est,abiectus,obscœnus,circa uilia & spurca.nam præstantiora illa nunquã intuetur.Cœlestis uerò amor oculatus,uirtutis,rerumq; uerè pulcherrimarũ,& cœlestib.similiũ cognatarumq; affectator.Mariti qui uxoris,uel formã,uel pecuniã amant,terrestri amori sunt subditi, & excæcati:nec in amando rationẽ,neq; modũ ullum norũt. Qui uerè mariti sunt,& animas ac uirtutes diligũt,ij nõ carent iudicio in amore,et cœlestis illius amoris ui et spiritu quodã afflati,prudentissimè amant: amorq; ille purus & sanctus,nõ impellit eos,aut præcipitat,quod facit terrenus,uiolẽtia:sed sapiẽter persuasos,molliter,quò oportet adducit.Amat sapiens maritus uxorẽ,& quidem ualidissimè:sed ut parens filium,ut caput corpus,ut animus carnẽ,ut Christus ecclesiã.sic enim se inuicẽ habere debent uir & uxor,ut hæc ista.Hoc natura ipsa nos edocet,hoc literis prodidere magni uiri,rerum diuinarũ,id est autoris naturę cõscij.Prius creatus atq; eductus est Adam ad imaginẽ & similitudinẽ sui conditoris.huic quum non uideretur cõuenire solum illum uiuere,datum est adiutoriũ ipsi simile,& de eius latere productũ.ut sit Adam Euæ,quod pater filio.Dictumq; est Euæ:Sub uiri potestate eris,& ipse dominabitur tibi.Ita est,nõ in homine solum,sed in omni animantiũ genere ac natura.Fœmina est in manu & potestate maris sui.Idcirco mari maior attributa est uis,& uigor animi ac corporis,quàm fœminæ.Quæ enim sunt regendi instrumẽta,ea potiora ac prę stantiora est in quaq; specie mas sortitus:acumẽ ingenij,diligentiã,sagacitatẽ,robur, audaciã,generositatẽ,ac sublimitatẽ animi.Quapropter Romani naturę uocẽ secuti, nunq̃ mulieres uirili autoritati in totũ exemere.Maiores nostri,inquit Liuius Catonis uerbis,nullã ne priuatã quidẽ rem agere fœminas sine autore uoluerũt:in manu esse parentũ,fratrum,uirorum. Coniugiũ nominatur,& cõparati dicũtur:sed nõ sunt pares,nisi impar sit uiro fœmina,quemadmodũ festiuè lusit Martialis epigrammate:

Inferior matrona suo sit,Sexte,marito,
Non aliter fiunt fœmina uirq; pares.

Ergo marito aduersus uxorẽ suam unus sufficit affectus,amor: sed uidens.Vxori in uirum duo sunt opus,amor ac ueneratio.Non cogũtur affectus,sed persuasi eliciuntur. nec amorẽ,nec uenerationẽ uiolẽtia extorquebis:impetraris facilius,postquã ea præstiteris,quis illæ animi affectiões inuitãtur atq; educũtur.Duo sunt uelut magnetes amoris & reuerẽtię.Amore amor attrahiẽ:nec ulla sunt philtra his ualidiora.Hoc nõ fit uerbis,inquit ille:Marce,ut ameris,ama.Non arte,nõ casu aliquo putãt naturæ rerũ periti hoc accidere,sed arcano mundi artificio.Plato enim sapiẽtię studiosus ait, mundũ uniuersum quibusdã quasi nexib. compactũ & colligatũ esse ab opifice illo suo Deo,ut alia alijs ita adhæreãt,ut si quis ullum illorũ ceperit,alterũ etiam occulta illa connexione trahat,uelut annulos in torque.sed præcipuè cõiuncta esse similia & cõformia,unde nascãtur cõtagia morborũ,& beneuolẽtia in naturæ similitudine,atque ingeniorũ,& amãtes redamari. Cæterùm amorẽ hunc oportet uerũ ac germanũ esse,alioqui nihil habiturũ uiriũ ac efficaciæ.Pictus in pariete ignis nõ urit.falsus magnes ferrũ non attrahit.Mirantur quidam non redamari se,quum ipsi tot signa amoris osten-

ris ostendant. Amoris signa non sunt amor: ideo nec idem efficiunt, quod amor ipse. tinò uerò ficta hæc & simulata, in contrariũ deprehensa proficiunt: ut odiosus sit, qui cùm non amaret, tam expressas ederet charitatis significationes. Conciliatur etiam amor opinione probitatis. Nihil est enim uirtute, ut est apud Ciceronẽ, amabilius: nihil quod magis omniũ mentes animosq; ad se amandũ pelliciat. Videlicet amor est affectio erga pulchrum. nihil uerò est uirtute formosius: quæ si oculis corporis cerni posset, mirabiles amores excitaret sui. ea mentis oculis spectatur, trahitq; aspicientes ad sui beneuolentiã. Venerationem parit opinio præstantiæ, quæ sita est in potentia uel corporis uel animi. Ad corpus pertinẽt uires, opes, amici, clientelæ, serui, ministri, subditi, fauor, gratia, dignitas, honor. In animo sunt, iudicium, prudentia, ingenij acumen, sagacitas, uigilantia, fortitudo & audacia, quis magnæ & præclarę res geruntur. Ex his nascitur maiestas, qua omnia reguntur inter homines. Hac reges & magistratus magnos populos atq; prouincias tuentur, & unius hominis arbitrio tot hominũ millia obtemperãt: hac duces atq; imperatores armatos exercitus quócunq; libitum est agunt: hac eget herus in famulos, hac pater in liberos, hac maritus aduersus coniugem: ut illa & bonũ uirũ amet, et prudenti obsequatur. Prudentia enim remota probitate uafricies est, & res formidabilis. Bonitas semota prudẽtia diligitur quidẽ, sed nullum uelut iure suo obsequiũ adipiscit. In eadẽ maiestate iustitiæ uis inest permagna: nempe & ad remunerandũ, & ad puniendũ uiribus, æquitate, uoluntate. Quibus ex rebus marito tantũ sufficit, quantũ ad regendã domum cõtinendamq; in officio cõiugem ac familiã est satis. Alijs enim opus est uiribus ac maiestate ad gubernandã ciuitatem, tam uatiã, & tot familijs cõstantem, quàm domum. Caput horum omniũ est fides, quæ certissima atq; expeditissima per scientiam paratur. proxima uerò, qualicunque persuasione. M. Cato, sicuti Sallustius scribit, esse q; uideri bonus malebat. ideo quo minus gloriã petebat, hoc eam magis assequebatur. Qui uerò deauratum habet annulũ, huic uel cõseruanda est diligenter bracteola, uel resarciẽda, ut solida credantur omnia: uel certè cõuertẽdus annulus, aut procul à cõspectu submouẽdus, ne oculis admoueri propius possit. Illinc uerò minimè cõuenit eradi ac detegi, unde fœdissimus appareat cõtemplanti annulus. Quod quidẽ iudicandũ est non simpliciter, sed prout cuiusq; ingeniũ atq; res alias pluris aut minoris æstimat: nempe uel uenam, uel precium, uel pondus, uel materiã, uel artificiũ. Obryzũ oportet existimare nactũ se, quisquis habeat. Quæ opiniones primis statim cõgressibus nouos adhuc animos occupant, firmissimæ esse in posterũ solent. sicut quæ à pueris uidimus, tenacissimè hærẽt memoriæ. & primi illi lanarũ colores nunquã eluũtur: infectumq; in lana pannũ uulgò dicunt, quẽ significãt nunquã colorẽ amissurũ. Idcirco nõ ex modò affectiões cõtinuò sunt à primo inducendæ, sed tota etiã uitæ est ratio ac ordo instituẽdus, ut toleratu sit facilior, & cõsuetudine dulcescat, qualẽ tibi maximè putes expedire, spectato ingenio tuo ac uxoris, opibus, facultatib. non præsentib. tantũ, sed quas uerisimile est deinceps adfuturas. Quinetiã ratione aliquã habita casuum humanorũ, ne grauis sit mutatio, & ferè intolerabilis delicato uxoris animo, nempe fœminæ. Tametsi casus sunt propè infiniti, nec illorũ iniri ratio potest ulla: atq; eorũ pleriq; ad curã sunt illius remittendi, cui nos omnes cum uniuerso mundo sumus curæ, quiq; nos futurarũ atque incertarũ rerum cogitationẽ ac sollicitudinẽ iubet ponere, sui unius esse illa muneris: humanã sedulitatem nõ ea posse magis præstare, quàm ingenium nosse. Sed ut reuertar ad id quod proposuerã, cauendũ est ne quũ procaris, aut dicta iam uxore ac pacta, ineptis illis amoribus indulgeas: id est, adulatoribus uoluptatis, in quibus multa homines coguntur & dicere & facere putida ac puerilia. De quo amandi genere est Mimus ille: Amare & sapere uix Deo cõceditur. Amor & uinum in tua potestate sunt, antequã bibas: postquã biberis, tu es illorũ possessionis ac mancipij. Hic illa opinione de te imbuetur, & quidẽ prima, uanũ te, ineptũ, futilem, stultũ esse. Nec in eiusmodi amorib. retinere maiestatẽ poteris. Non bene conueniunt, inquit Ouidius, nec in una sede morantur, Maiestas & amor. De terrestri illo & cæco amore Poëtam locutum, res ipsa testatur. nam alter ille oculatus & cordatus, maiestatem nõ imminuit.

Nec ferre potest mulier,ut quem sibi aliquando subditũ uidit, patiatur iam dominũ. Et quanto imbecillior est muliebris animus,hoc est magis anxius potentiæ:& semel dominationẽ nactus,iniuriã se putat accipere,nisi semper deinde dominetur. Nec ullum est imperiũ uiolẽtius aut grauius,quàm eorũ quos ratio ac natura subditos esse iussit:ut seruorũ,turbę opificum,puerorũ,mulierum. Sed quemadmodũ uirũ,quum amat,meminisse uolumus maiestatis:ita amoris non obliuisci,quum regit. hoc enim oportet esse in uirili pectore amoris & maiestatis temperamentũ. Nam quũ cogitat, se esse caput & animũ,illam uelut corpus & carnem:simul uenire illi in mentem conuenit,esse illam filiam,& sociam laborum ac fortunarũ,communẽ esse inter eos sobolem:os ex ossibus,& carnẽ de carne uiri.ita erit in cõiugio dulcedo illa & suauitas cõuictus:quæ si absit,non iam est coniugiũ,sed carcer,et odium,& carnificina animorũ perpetua. Sentiat uxor amari se simpliciter,ac bona fide.sed hac de causa,quòd optimam de illa habeas existimationẽ: non ulla utilitatũ, aut uoluptatis gratia. Nam qui se nõ propter se amari intelligit,haud facilè in amando facit paria. Redamat enim,q̃d amatur. Pecunia quũ diligitur,aut nobilitas,hæ amori responderẽt,si quem haberẽt amandi sensum,animus quum amatur,is quia et amare potest.refundit quem acceperat amorem:et qua est parte attactus,respondet. Et ut sentiet amari,ita uirilẽ amorẽ sapientemq; agnoscet. Arulatori,qui rudiũ equorũ gradus format,in duro & contumaci pullo hærendũ est,strato & stapedis insistendũ,& arte regendæ habenę,& calcaribus quũ est opus urgendũ.in obsequẽtiore,multũ remittit de diligẽtia & cura. Aspera uxor & amore est lenienda,& regenda maiestate. Miti & probæ quo te blandiorẽ præbueris,hoc eam mansuetiorẽ experiere. Generosa & excelso animo plus reuerebitur uirum,quanto ille negligentius reuerentiã afferet. Sed nec ita se unquã prudẽs maritus in amorẽ effundet,ut se uirum esse obliuiscaĩ,& rectorẽ domus ac uxoris,& positũ se uelut in statione illa,ut uigilet,ut attẽdat quid domi suæ fiat,quid ingrediaĩ, quid egrediatur. Industria,arte,diligentia opus est pecudũ rectori,quanto magis hominum:animãtis adeò uarij,atq; intractabilis. Si hoc cõsecutus sit uir,ut uerè & ex animo ab uxore ametur,nihil iam opus est præceptis,aut legibus. Amor eam et plura,& efficacius,quàm ulla philosophorũ monita,docebit. Et quũ affectib. posita sit lex, non rationi,quæ ipsa est lex: affectus omnes rectius in officio amor continebit,affectuum omniũ potentissimus tyrannus,quàm leges ullæ quamlibet uel scitè ac prudẽter,uel imperiose ac minaciter latæ & cõstitutæ. Amanti nõ est posita lex. quid enim ponat homo legem,ubi natura ingenuit? Patri aduersus filiũ nemo legem unquã statuit,filio in patrẽ statuit:propterea q̃d in patre ardet semper animus charitate erga filium:hic nonnunquã in patre amando cessat. Vxor si amat uirũ,is est ei pater,mater, fratres,opes unicæ,& quicquid optari potest. Felicem illam domum,quam cõiungit eadem copula,quæ mundũ,quæ cœlos,& cœlestes illas mentes:nempe mutua charitas. Et quid est in uniuersa uita,quod possit uel cum uno tam beati cõuictus die comparari? Habuerat Calenus in matrimonio annos quindecim Sulpitiã, fœminã inter matronas Romanas doctissimã et pudicissimã.de hoc cõnubio Martialis sic scripsit:

O molles tibi quindecim Calene,
Quos cum Sulpitia tua iugales
Indulsit Deus,& peregit annos.
O nox omnis,& hora,quæ notata est
Caris littoris Indici lapillis.
Vixisti tribus ô Calene lustris.
Ætas hæc tibi tota computatur,
Et solos numeras dies mariti:
Ex illis tibi si diu rogatam
Lucem redderet Atropos,uel unam
Malles,quàm Pyliam quater senectam.

Tum demũ est inter cõiuges idem cõcentus,atq; eadem harmonia,quę inter cœlum & terram,qua cõstat opificiũ naturæ,& per quã tanta animantiũ stirpiũmq; uarietas & pul-

& pulchritudo producitur. Itaq; perscrutandū, an simpliciter & uerè amet, eiusq; ingenium pernoscendū: & quemadmodū ignis igne accenditur & crescit, ita amore amor, ut ab uxore redamatus, nō modò illam amet ardentius, sed sibi quoq; ipsi fiat ca causa cōmendatior. ita flamma & aliam flammā auget, & ab ipsa inuicē augetur. Habet in se, inquit Seneca, non mediocre res ista gaudiū, & mercedē. quid enim iucundius, quàm uxori tam gratū esse, ut propter hoc tibi charior fias? Si qua est res in istis fortuitis alia qua cōfidat, aut fiat ferocior, uel quā amet atq; admiretur, unde uel maritū despiciat, quia non habet: uel se marito æquet, aut etiam anteponat, quia ipsa habet: huius cōtemptus est ostendēdus, et precium eleuandū. ut reuera nulla est huiusmodi res, quæ uerū solidumq; habeat, & à natura ceu ædile quodā positū & taxatū preciū. tantū ex stultitia humanarū opinionū accepit. Formam, quàm fragile existimes munus, quàm fugax, & alijs quàm possidēti utilius: quippe fruitur eo aspectu spectator. Formosus uerò nec se potest frui, nisi leuiter ad speculū: continuò eius q̄d uiderit, immemor. & est utriq; incitamentū ad malū. qui habet, insolescit, ac superbit animo: qui intuetur fit amator formæ, & subijcitur fœdo illi amori ac spurco. In mēte, unde homo censetur, esse uera pulchritudinis lineamēta, quę sui amores cōciliant prȩstātes ac cœlestes, in quib. nihil sit tetrū, nihil dictu aut factu pudendū. Quocirca nullū esse, modò mentē ac iudiciū habeat hominis, qui non multo malit probā deformē, quàm insigni specie improbā. Diuitias declarabis te nō magni facere. tibi q̄d habeas, sufficere: nec artē deesse quærendi. nec graue futurū tibi, paruo te tolerare, si nequeas uiuere in re lauta, finē pecuniæ esse, satisfacere naturæ, cōtentę exiguis: quū opinio uasta atq; infinita sit. Facundiā te nō probare in fœmina, hoc est, loquacitatē esse tibi suspectā: quā magis silentiū & taciturnitas deceat, etiā ferè usq; ad uitiū. neq; em̄ nimis posse fœminam in tacēdo progredi. Genus tuū non esse prorsum pœnitendū: & qualecunq; sit, generosiorē semper maritū esse, q̄ fœminā: nec solere spectari quis parēs, sed quis maritus fuerit. hunc nobilitatē aut ignobilitatē cōferre uxori ac natis. Cæterùm neminē debere aliena uirtute fidere. quanquā omnes eisdē elementis cōstemus, unumq; esse uniuersorū patrē Deum: impiumq; esse, Christianos exuto uetusto Adam, & baptisatos per sanguinē Christi, post innouatā illius morte creaturā, genus adhuc corporū spectare: quos iam spiritu oportebat uiuere, si Christiani essēt nominādi. unū esse nostrûm omniū patrē, caput & proautorē generis Christū: per quē redditi sumus naturæ natalibus, à quibus propter primū illud scelus exciderat tota gens hominū. hanc unā esse nostrā nobilitatē: in qua nec sit Græcus de literis & ingenio gloriabundus: nec Iudæus, de repromissione terrestris Canaan, & circūcisione Abrahæ: nec Romanus de triumphis, et imperio subacti orbis: sed Christianus, id est spiritalis homo, atq; cœlestis. Quid dicā uel uiris ipsis turpe esse, laudē ad se ex genere trahere: quanto fœminis turpius? quippe gloria generis iam nō præclara aliqua uirtute cōparatur, sed uel coaceruatiōe opū, quas colligit ampliores iniquus ac auarus quispiā: uel bello, cædibus, latrocinijs, crudelitate: quale est genus tam per Hispaniam celebre Gotthorum. Quæ quū uiro sint pudēda atq; abomināda, quanto erūt fœminæ tetriora, cui sunt arma et bella à natura negata? Sed de forma, diuitijs, facūdia, genere, multa dici possent: quæ ego in pauca cōtuli, ne in cōmuni loco Lectorē proximo sermone onerarē: prȩsertim quū ea quę hisce de rebus dici soleāt, in medio ferè sint posita. Cum affinib. ita te geres, ut uxor intelligat tam honestā esse illis uestrā coniunctionē, quàm tibi: nec minus bene cum illis actū, quod tu ipsis affinis cōtigeris, quàm quod illi tibi. Solent affiniū quidā graues esse, et existimare nihil sibi in affinē non licere. qui si tales sint, ut eam de te præbeāt significationē, te sine sua ope domū et familiā sustētare non posse: etiā si eis plurimū egeas, remitte illis opē ac beneficiū omne. Præstat em̄, iuxta Sapiētis cōsiliū, ut domi tuæ pane atro & salsamētis uescare, q̄ delicatissimè et opipare con uiueris cum rixa & iurgio. Sed nec illi, si sapiunt, ostendēt uxori tuæ, tam parui te ab ipsis æstimari, propinquæ cōcordiam tecum inani suæ iactantiæ anteponent: quin & in omni tua lite cum uxore tibi aderūt, uti par est. Quòd si nō fecerint, dementes se ac stolidos esse declarabūt: & tibi eiusmodi affinib. minimè erit opus. Si utiles illi erant tibi,

tibi, quære aliunde subsidium tuis rebus. Deniq; quomodo posis cunq;, te tolera ci-tius, quàm ut eiusmodi affinium malefico beneficio utaris.

DE DISCIPLINA FŒMINÆ.

PRima deberet esse legibus ea cura, mea quidē sententia, ut ciuiū mores rectè constituerent: darentq; operā, ut de rebus incorruptè sentirēt. Nam si bene educatā moratamq; habuerint ciuitatē, exiguus supererit in iubendo aut uetando labor. Neq; admodū erit opus aut ad deterrendū pœnis, aut præmijs ad allicefaciendū. Caro nostra peccati cœno infecta, quum indiuidua sit mentis comes, prauissimas illi de rebus omnibus opiniones offert primū, hinc quoad potest inculcat atq; infigit. quæ calamitas utriq; sexui est cōmunis. Ad extirpāda eiusmodi deprauata iudicia, disciplina indigemus, quæ cognitione literarū uelut cōpendio quodā paratur. Video uenisse in quæstionē, an expediat fœminā literas nosse: de qua multi ambigūt. Alij pro cōperto habent, nō esse cōsultū. De ea paucis disputaui in uolumine primo de Fœmina, quantum res eo loci postulabat. neq; hic multis morabor Lectorē. tantū ea dicā, quæ satis esse uidebuntur ad confutandā eam sententiā, quæ nobis nō probatur: in quā existimo delapsos nōnullos, dum alias literas ex alijs censent. Quòd si literarū rationes ac genera explicentur, et designetur quę sit cognitio, quā nos fœminę profuturam dicimus, puto nō fore multos, qui diuersam potius sententiā sequātur, quàm nostrā. Sunt literæ, quæ ad expoliendū locupletandumq; sermonē spectāt. sunt aliæ, quæ ad uoluptates sensuum, aut astū, ac uafriciē. aliæ, quæ ad cognitionē naturæ: aliæ, quæ ad animos cōponendos. Voluptates titillāt pleraq; poētarū opera, & Milesię fabulę: ut Asinus Apuleij, & ferè Luciani omnia. quales crebræ sunt in linguis uernaculis scriptæ Tristani, Lanciloti, Ogerij, Amadisii, Arturi, & his similes: qui libri omnes ab ociosis hominibus & chartarū abundantibus, per ignorantiā meliorū sunt cōscripti. Hi non fœminis modò, uerumetiā uiris officiūt. quemadmodū ea omnia, quis nutus iste noster ad peiora detruditur: ut quibus armatur astutia, accenditur habendi sitis, inflammatur ira, aut cuiuscunq; rei turpis atq; illicita cupiditas. Exigua quædam naturę cognitio, quantū opus est cōmuni huic uitæ rationi tuendæ, utilis est fœminæ. exactior illa simul cum eloquentia & ornatu uerborū, uiris magis cōgruit. Illa uerò qua mentes meliores redduntur, utriq; est sexui maximè necessaria. Ex se homo neq; bonus, neq; malus nascitur: pronior tamē ad uitiū momento illo primæ noxiæ. Incitatur eò exemplis multorū, & ceu cōspiratione quadā peccantiū. nusquā enim cōuertit oculos, quin uideat, quod cum scelere aut flagitio imitet. Impellitur eōdē exhortationib. illorū, qui uidentur uelle bene consultū: primū Poētarū, & quasi publicæ uocis. Quæ enim isti cōponunt, adlubescūt animis, recipiuntur, cantillantur, & sine sensu ullo admittūtur in animos, ut hæsisse prius sentias, quàm applicari. Iam magistri primæ illius ætatis, qui nō multū à populari sensu atq; opinionibus distant, eadē illa admirantur, quæ rude uulgus: genus, diuitias, potentiā, honores, ultionē. ad hæc hortantur, & fingunt teneros animos. Parentes & propinqui inane uirtutis nomen esse rentur. ad ista formāt suū puerū, quæ sunt sensib. blanda, nō ad durū ac rigidū honestū: dum uel ipsi altius se nō attollūt, quippe sunt ex turba uulgi: uel ita uiuunt, et se pro exēplis actionum omniū haberi postulāt. Nec desunt parētes, quod magis mirēre, uiri graues atq; eruditi, qui uirilē illā et seuerā uirtutē filijs tanquā comitē adiūgi exhorreāt: et immodicus ille atq; incōsultus amor, prauā quandā ad delicias indulgentiā suadet, ut quū probitas adeò sit naturæ nostræ cōgruens, meritò Quintilianus miretur, tam paucos esse bonos. Sed eundē mirari oportebat, quum institutio sit tam praua, bonum esse ullum. Quòd si à procliuitate quadā penè naturæ, si exēplis, si hortatibus & cōsilijs magnarum autoritatū ad malū impellimur, nō reuocamur ac retrahimur disciplina ulla, quæ est reliqua bonitatis spes? Omnia ruent in nefas, & uenietur per consuetudinem peccandi ad fastidiū honesti, & cōtemptum bonę mentis, & odiū uirtutis. Excitanda est rationis uis, ut aliquid in animo posit: instillādus amor uirtutis, tradenda sunt aduersus corruptelas opinionū præcepta sapientiæ, usu atq; assuefactione procliuitati resistendū, & quasi cōtinēter cū ea de mētis & animi totius possessione decertandū.

Animal

Animal est fœmina ratione prædituũ ut uir, & ingenium habet ambiguũ ad utrunq, usu & cõsilijs flectile. Si sunt nõnullæ malæ, id non arguit naturæ malitiam, non magnis quàm in uiris: ut magis ridiculi sint, qui in cunctũ sexum sint inuecti, propter aliquas parũ probatas: & non eandẽ rabiem in totum hominũ genus exercuerint, propter latrones aut ueneficos. Quę uerò est dementia, existimare ignorantia bonorum quenquã meliorẽ fieri? ceu uerò in humanis animis non ex se magnæ ac densissimæ sint ad bonũ contuendũ tenebrę: mala ultrò se ingerãt, quibus nihil sit doctore opus. nec unquã in ullo sistũt, quemadmodũ erant ingressa: gliscũt sensim, & foras se effundunt, ut cuiusq uitiũ etiam alios lædat. Quòd si nõ expedit bona legere, nec audire expediet, nec uidere. neq enim sunt ipsæ literarũ formulæ, de quibus est cõtrouersia: sed ea sensa, quæ literis sunt conclusa & cõsignata. Ergo uxor aut filia tua discet quẽadmodũ se comet & pectet & fucabit, & insolabit capillos, et subfumigabit chirothecas, & acu supparos pinget, & qua pompa incedet, & quib. uerbis erit uel ad lasciuiã uel ad superbiã instructa nõ audiet, quomodo hæc nugamẽta cõtemnet? quomodo ornabit mentẽ? quomodo placebit Christo? Huius tu es sentẽtiæ homo Christianus, qua nunq fuisset stolidissimus gentilis? Excludetur igitur mulier ab omni bonarum rerũ cognitiõe: & quo erit imperitior, tanto melior credetur? Sunt quidã in eam torpedinẽ adducti, ut meliores credãt rudes etiam uiros. quib. ego cõsuluerim, ut asinos potius gignãt, q homines: aut ut dent operã, ut quicquid est in filijs ad res pulchras & præclaras igniculi, sedulò extinguendũ curent. eosq bestijs reddãt, quàm hominibus similiores: ita demũ optimos, et quales optãt habituri. Quòd si eruditio probitati obest, oberit educatio inter doctos. melior ergo et cõmodior inter imperitos. & hac de causa satius erit ruri, quàm in urbe educari. multo etiam cõsultius in saltu aliquo, & solitudine, quàm ruri inter homines. Nam in cõtrarium recurrendo inuenies, quo excultiore sunt doctrina homines, et experimẽtis ac usu rerũ, hoc magis conuenire inter illos educari pueritiam. Atqui ut de fœminis, quemadmodũ cœperam loquar: ego contrà usu euenire cõperi, malas omnes, rudes ac ignaras prorsum esse literarum: doctas uerò, probas, & laudis ac decoris amantissimas. nec ullam memini uidisse me impudicã, doctam. An nõ quiduis facilius hebeti ac imperitę calidus & callidus amator persuadebit, q ingenio & eruditiõe septæ ac munitæ? Imò uerò hæc sola est causa, cur pleræq omnes fœminæ sunt difficiles, morosæ, studiosę cultus, admiratrices nugarũ, in ꝓsperis insolẽtes, in aduersis abiectæ ad mœrorẽ, deniq intolerabiles, quòd nulla meliorũ rerũ cognitione imbutæ, aliud nec amare possunt, nec odisse, quàm q̃d sub indocta didicerũt matre, aut malorũ exemplis, et quò uergit inualescẽs corporis põdus, nullis sapiẽtiæ monitis fultũ. Nec uiri ipsi, id est hominũ genus, à pecudum ingenio et ritu abesset, si naturæ huic suæ relinqueretur, infectæ iam & corruptę sordib. delicti. An esset fera ulla tam immanis, tamq à cõditiõe ac natura hominũ aliena, q homo ipse, semota institutiõe? Socrates, hoc est (ut Valerius inq̃t) humanę sapientię quasi quoddã terrestre oraculũ, in Sympoſio Xenophõtis sic loquit: Cùm ex alijs, inquit, permultis, tum ex ijs quę puellã hanc uidetis facere, manifestò licet colligere, muliebre ingeniũ nihil esse quamcunq ad rem ineptius uirili: tantũ opus est cõsilio, & uirib. quocirca adhortor uos omnes, quotquot estis mariti, ut uxores uestras intrepidè doceatis, quicquid eas uelitis scire, si sciant, usu prẽstare ac exequi. sic ille. Et Seneca: Mulier, inquit, nõ refert q locuples aut honorata sit, æquè impudẽs animal est: & nisi sciẽtia ac cessit, ac multa eruditio, ferè cupiditatũ incõtinẽs. Quid idẽ ad matrẽ suam Albinã? Vtinam quidẽ uirorũ optimus, pater meus, nimis maiorũ cõsuetudini deditus, uoluisset te sapientũ pręceptis erudiri potius, quàm imbui. non parandũ tibi nunc cõtra fortunã esset auxiliũ, sed proferendũ. propter istas quæ literis nõ ad sapiẽtiam utunt, sed ad luxuriã cõstruũt, minus est indulgere studijs passus. Sed nihil auctoritatibus indigemus, ubi clara exaudiri naturę uox ac diserta potest, hoc ipsum iubentis: contra quam etiam si philosophi omnes cõspirarent, non magis efficerent, quàm si soli conarentur luminibus obstruere. Habemus naturæ coniunctum cœleste testimonium. Quid maius aut excelsius est in omni genere sapientiæ, quàm religio?

Atqui Dominus noster ad mysteria suæ pietatis, præ quibus humana omnis sapientia mera est stultitia, fœminas quoq; admisit: ostendēs sexum illum maximarū etiam rerum esse capacē, & eidem conditū esse fœlicitati, cui uiros. Præceptis esse illas excolendas, cōdocefaciendas usu, quemadmodū & nos. Quòd meliores nō sint, nostrā esse culpā, qui doctrinā subtrahimus. nostrū enim est hoc munus, nostra quasi prouincia, illas instituere. Si est uir uxoris caput, si mens, si pater, si Christus, horū omniū munere ac officio docendā habet uxorē: quippe Christus nō tantū seruator atq; instaurator est suæ ecclesię, sed etiā magister. Patris est, filiū rectè educare atq; instituere. Nam de mente ac capite quid attinet loqui? In mente est hominis ingeniū, consilium, ratio: in capite sensus omnes, quibus ad uitā hanc utimur tanquam ducibus. Itaq; in officio turpiter ac flagitiose cessat, quisquis fœminā suā nō instituit. Idem Socrates dicebat, uiros à publicis ciuitatis legibus debere regi, fœminas uerò à uirorū cohabitantiū disciplina. Sed Paulus, quum ita edicit, Mulieres in ecclesia loqui nō placere, tantum si quid dubitēt, uiros suos domi interrogare: apertè necessitatē uiris imposuit erudiendi. Quorsum enim uirū fœmina sciscitabit, qui docere uel nolit, uel nō possit? Tot bella fœminarū causa sunt suscepta, tantū laborum adimus, ne quid eis domi in cultu, in uictu, in nugis desit, ne dos filiabus ampla ad cōditionem parandā: leuem operā, qua meliores fiant, defugimus. quales si essent, nec illarū flagitia nostras armarent manus: nec quicquā deesset, paucissima requirētibus: & ad cōditionem plurimos pulchritudine uirtutū allicerēt. Iam quæ fœminā existimē oportere cognoscere, hæc ferè sunt. Primū ut seipsa norit, ex quibus sit primordijs cōdita, & in quē finē, qui sit rerū ordo & usus: tum summā Christianæ pietatis, sine qua nihil rectè fit, & cum qua rectè omnia. Sed pietatis, nō superstitiōis: ut discat, quid hæc inter se distent. Pietas enim facit simplicissimas, ac optimas: superstitio fucatas, & molestas. Ita sciet, quibus in rebus sita est uera religio, quomodo colēdus Deus, quomodo amādus proximus. hinc qui amor, qui cultus debetur marito: qui illi debet esse instar numinis, & illius uoluntas pro diuinis legibus. Quid illi erit domus, quàm uice totius Reipublicæ? Quæ sint in re familiari suę partes, quæ uiri. Duas esse fœminæ uirtutes, ac propè solas, naturę religionē, sexus castitatē: quanquā uirtutes omnes religio, ut superius dixi, cōprehendit. Sed de castitate separatim & explicatè præcepta tradētur, & cuiusmodi uelimus esse castitatē: nempe sapientū uirginū, non fatuarū. Tum pudicitiæ pudorem adiunctū, et curā famæ nominisq;, ut sit bonus odor Domino in omni loco, & ad exemplū, & ad quietē mariti. quanta sit opinionū in uulgo corruptela, quę sit cura, ratio, modus educandi atq; instituēdi liberos. Simul discat nōnulla de cōtemnendis fortuitis, ut animo sit aliquantū uirili ac robusto, quo utranq; fortunā moderatè ferat: ne aduersis impar, aliquid cogatur prauè aut flagitiose designare, uel certè cogitare. Hæc si uel legere nesciat, tardiuscula, aut parū nata ad literas (sunt enim tales & inter uiros) docebitur à marito explicatè ac familiariter, nec semel: ut nō intelligat modò, uerum etiā memoriæ infigantur, ut parata habeat, quū usus poscet. Audiet interdū alias legentes, & exponētes, aut colloquētes istis de rebus. Sin legere norit, huic primùm omniū adimantur libri poëtici, & nugatorij, quos paulò antea commemoraui: tum quòd satis est ad malū procliuis natura nostra, nihil illi opus stimulis, nec stupæ igni, admotę oleo: tum quòd, quemadmodū sapienter est apud Senecā, breuis est ætas, etiā si tota bonæ menti impenderetur. Dandi illi in manus libri pij, qui & sapienter doceāt, & ad sanctè uiuendū excitent atq; inflamment. In quo magno iudicio est opus. neq; enim pueriles, aut superstitiosi, aut uani atq; inepti cōcedentur: quales sunt nō modò in linguis uernaculis scripti permulti, sed etiā in illa Gotholatina. A curiosis quoq; est arcenda, ut à quæstionibus ex intima theologia. Minimè decet fœminā tantis in rebus percōtatricem esse, aut curiosam. De philosophia quoq; morū, illi pij sufficiunt. pietate enim optimè mores formātur. Sed si quos priuatim ea de re placet dare, ij sicut de pietate dixiмus, doceant atq; hortentur, atq; excitent plurimū, minimū rixentur. satis est sexus ille per se ad rixā & altercationē appositus. Multa de cōponēdis affectib. & sedāda illa animorū tēpestate legat. Vehemēter hac parte philosophię indiget fœmina, in qua

præcipui

præcipui sunt Plato, Cicero, Seneca, Plutarchus. Faciunt ad hoc etiã ij scriptores, qui exempla eorum persequuntur, qui aliquid uel dixerunt uel fecerunt uitæ utile, ac dignum imitatione. quemadmodũ Valerius Maximus, & hunc æmulatus Sabellicus. In eundem numerum ueniunt acta Sanctorum nostræ religionis, hinc humanæ sapientiæ sectatorum. De re familiari præcipiunt Aristoteles & Xenophon. De educandis liberis multi nominatim scripserunt: olim Plutarchus, nuper Paulus Vergerius, & Franciscus Philelphus. Addentur hisce omnib. paucula quædam, de ratione quotidiani uictus, & de simplici ac facili medicina: qua est opus in leuiculis puerorum aut familiæ morbis, qui tanti non sunt, ut propter illos opera sit medici imploranda. Memini me de his alibi præcepisse: sed non ab re fuerit, hîc ea a nobis repetita. nam hæc ut fiant, ad uirorum curam pertinet. Puto his omnibus abundè excultũ fore muliebre ingenium, & ipsam instructam ad uitam commodè ac religiosè transigendam. Quòd si omnino numeris delectatur, habeat Christianos pijs de rebus uates, Prudentium, Aratum, Sedulium, Iuuencum, & his similes, siue Latinè scribentes, siue patria unicuiq; lingua. Naturæ cognitionem, grammaticæ, dialecticæ, historiæ, & rerum gestarum, reipublicæ administrandæ, & mathematicarũ artium, uiris relinquat. Nec facundia fœminę congruit, etsi multarum linguas antiquitas est mirata, ut Corneliæ Gracchorũ, Muciæ, Læliæ, Hortensiæ: sed non tam quòd multa facundè differerent, quàm quod pauca purè ac incorruptè. deniq; non tam didicerant illas artes, quàm eis ex domestica consuetudine erant infectæ: ut sine labore aut sensu ullo discendi, à patribus eas uideantur accepisse. Educatam nunc, si dijs placet, nominãt, imprudenter ac impudenter loquaculam: quòd multa effutiendo, neq; unquam faciendo finem loquendi, tenere confabulonem in multas horas posit, ne facto utrinque silentio, sit discedendum. Quid existimãdum est locuturam tam diu imperitam puellam, cum adolescente non multo sapientiore, nisi uel stulta, uel obscœna? Et hãc demum uocant disciplinam aulicam: uidelicet illius scholæ, in qua & aliæ discuntur artes, huius quidem dissimiles, sed eiusdem magistri diaboli. En quò mores hominum sunt delapsi, quàm inuersa omnia, ut tacere fœminam turpe existimetur: id est, pulcherrima eius uirtus, fœda uideatur, ac deformis. Quantam huic rei animis hominum persuadendæ nauasse diabolum operam arbitramur? Tu uerò inter fœminæ tuæ disciplinas, silentiũ numerato, magnum sexus illius ornamentum. Et cùm loquitur, simplex sit, minimè affectatus aut cõptus sermo. Nam fucata oratio magnam animi uanitatem arguit: & laudatæ illę à uetustate, tanquam facundæ, nihil in laudib. habuerunt maius, quàm quòd patriũ semonem purum ac germanũ conseruarent, ut Cicero in libris de Oratore docet. Non sine bili Iuuenalis, sed nec immeritò, & salsè:

Non habeat matrona, tibi quæ iuncta recumbit,
Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat enthymema, nec historias sciat omnes:
Sed quædam ex libris, & non intelligat. odi
Hanc ego, quæ repetit, uersatq; Palæmonis artem,
Seruata semper lege, & ratione loquendi,
Ignotosq; mihi tenet antiquaria uersus,
Nec curanda uiris opicæ castigat amicæ Verba.

Accedet syncerae huic & sanctæ institutioni magnũ pondus, mariti exemplum, tam efficax ad formandã uxoris & cunctæ familiæ uitam, quàm Principis ad mores publicos ciuitatis. Rex est enim quisq; domi suę. Quocirca quemadmodũ Regẽ decet & iudicio populũ antecellere, & exẽplo uitæ præstare quod iusserit: ita eum qui uxorem accipit, exuere iam puerilẽ animum, & cogitare quod ille dicit in Comœdia, Ætas hæc aliam uitam, alios mores postulat. Sumere consilium ac mentem senilem, quæ facilè & mariti & patrisfamiliâs ius atq; autoritatem tueatur: non solùm sermone ac præceptis ostendendo optima, sed uita & actionibus. His enim duab. reb. magnopere opus est ad hominem regendum, sapientia & exemplo sui: ut ipse quę uerbis iusseris, re præstes. Vita non modò, ut inquit Fabius, plurimum persuadet, uerũetiam cogit. Hoc uidemus in bello euenire, ut fortissima sit ad animos militũ illa Du

cis cohortatio: Facite milites, quę me facientem uideritis. ita ille mortis contẽptus in duce, peruadit cõtinuò totũ exercitum: ut nemo sit adeò ignauus, qui non uitã parui faciat, quam uidet Imperatori suo tam uilẽ esse. Sic Christus, sic eius Apostoli & martyres facilè mundũ in suam sententiã pertraxerunt, quòd sic uiuerent, ut loquerẽtur: sic loquerentur, ut uiuerent. Quomodo parebit tibi uxor, de tẽperantia præcipienti: si tu ebrius, & crapulam eructans ea dicas? quomodo de cõtinentia, si sis ipse adulter, & per alienas fœminas uagam libidinem circunducas?

In commune iubes, si quid (inquit Claudianus) censesq́; tenendum,
Primus iussa subi. tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cùm uiderit ipsum Autorem parêre sibi.

Simul aliena exempla maritus habebit in promptu. Minus enim uidetur factu difficile, quod sit iam ab alijs factũ. Quòd si generosus sit & sublimis animus, credi nequit quantũ aliena extimuletur laude. ut Themistocles solitus erat dicere, excitari se Miltiadis trophæis. Nec solũ adducẽtur uetera illa nomina, & æuo consecrata, Sarra & Rebecca, tũ Penelope, Andromache, Lucretia, Cleobulina, Hipparchia, Porcia, Sulpitia, Cornelia: & nostræ diuæ, Agnetes, Catharinæ, Agathæ, Margaritæ, Godolinæ, Barbaræ, Monicæ, Apoloniæ: sed recentiores quoq;, Catharina Angliæ regina, Clara Ceruenta Valdauræ uxor, Blãcha Marca. tametsi uereor, ne matris meæ nomẽ quibusdã uidear ambitiosius usurpare, & pietati nimiũ indulgere. Multũ equidẽ pietati tribuo, sed multo plus ueritati. Nec deerunt in unaquaq; gẽte ac ciuitate probæ & sanctæ matronæ, ad quarũ exemplum erit excitãda. Sed plurimas habebit uires, si qua habeat domestica exẽpla, ad quæ possit cũ laude reuocari: ut matris, auiæ, amitæ, materteræ, sororis, cõsobrinę: deniq; propinquæ alicuius, aut necessarię. multũ enim ijs exẽplis mouemur, quæ uelut de uicino cõtemplamur: melius illa effingimus, ad quæ cõponimur ex proximo. Acta etiã malarũ, cũ insectatione atq; execratione, pro exẽplo erunt, q uitet. cùm sciet celari eiusmodi flagitia nõ posse: & paratũ esse supplicium, cùm minimũ ignominiã atq; abominationẽ publicã ciuitatis: ut satius multo sit mortẽ obire, quàm sic uiuere. Colloquijs quoq; familiarib. eruditio excolẽda, & mores cõfirmãdi. Collocutio sit simplex, tãq; cũ charissima ac familiarissima, ne ullis utare uenerationis uerbis, nec illa erga te immodicis. quæ ut interdũ augeãt reuerentiã, certè minuunt eã, q in coniugio maximã & uerissimã esse oportet, charitatẽ. Sed nec augent animi uenerationẽ: tantũ fucant, quæ simplicia atq; aperta esse in primis conuenit. Nemo bona fide arrogantẽ, aut uanũ reueretur: nec eũ, quẽ uidet reuerentiã suo quasi iure exigere. elici ueneratio potest, extorqueri nõ potest. Tu illã eo uoca nomine, in quo magna insit amoris significatio: ut filiã aut sororẽ, quẽadmodum appellat Paulus suã. Illa te, amoris & uenerationis nomine: si uult, dñm, ut Sarra Abrahã, sicut est apud Petrũ in epistola, & in Genesi. Colloquẽdũ sæpe ac multũ de pietate, de morib. de errore populari, de usu rerũ, de fortuitis ferẽdis. sæpe de cõseruatiõe & regimine rei familiaris, de artib. uitæ, de filiorũ, si habeas, sancta institutiõe: quẽadmodũ cos efficias, nõ locupletes, aut ciuili dignitate honestos, sed probos ac pios. Sed meminerimus, infirmũ esse sexũ illũ natura sua: & ut non corpore, sic neq; animo posse grauia semp sustinere. Ideo utendũ nõ raro remissionib. ac refectionib. curarum, ut iocis, ut narrationib. eorũ quæ uicinis, quæ amicis cõtigerũt. modò absit curiositas, & studiũ aliena scrutãdi arcana: in quo sunt reciprocæ uices. Si in uitã uicini aut alterius ciuis inquisieris, ille etiã in tuã inquiret, aut alius quispiã: quo nihil est in ciuitate uel ad cõseruãdas amicitias, ac mutuã beneuolentiã, uel ad bene & quietè uiuẽdũ, pniciosius. Gaudet uerò humana mẽs cognitiõe rerũ qualiũcũq;. nã suauissimus illi9 pastus est, cognitio. Et illæ domo clausæ, exhilarãtur auditiõe eorũ quæ foris agũtur: dũ ea sint, quæ bonos mores nõ corrũpant. ita enim minus tenẽtur pdeundi desiderio. Iocãdũ quidẽ nõnunquã, nõ scurriliter, aut obscœnè, nec plerũq; de reb. leuiculis colloquendũ ea res frangit ac debilitat earũ animos, ut postea nihil graue & seriũ possint ferre uel in sermone & cõsilijs, uel in uita & usu fortunæ. Siquidẽ assidua illa de nugis cõmentatio, similes sui reddit mentis ac animi uires: nẽpe leues ac imbecillas. Ægyptia

sub

ſub Pharaone ſeruitus erat, in paleis & luto ſemper uerſari, tolli mares, ſeruari fœminas. Ea res cuius myſterij fuerit ſignificatio, equidē Euſebij uerbis aptiſſimè uidetur mihi poſſe explicari. qui in concione de Paſchate ſic inquit: Iam primū duriſſima illa Ægypti tyrannica ſeruitus, quid aliud præferebat, ꝙ diabolū ſupra humanū genus peccatorū exercere dominatū? quid, inquā, erāt illa uilia & horrenda in luto & paleis Pharaonis imperia: niſi fœda atꝗ terrena diabolicæ uoluptatis officia, & uitiorū deteſtanda contagia? Siquidē infructuoſa & inania uitæ huius opera, paleæ ſunt: paleæ inquā, nimiū flammis amica materia. Sed & hoc ipſum, quòd Pharao in paruulis Hebrçorū pueros iubebat interfici, & fœminas reſeruari, diaboli utiꝗ ſpeciem præferēs, inimicus ſpiritui, & amicus carni: inuidens uirtuti, cōſentiens uoluptati: fortitudinē præfocabat, nutriebat cōcupiſcentiā. Hæc Euſebius Emyſenus. Neꝗ ſolum à crebris sut impudicis abſtinendū eſt iocis, ſed etiā à luſibus & contrectationibus, ne magis amatorem te, quàm maritū eſſe oſtendas. Adulter eſt, inquit Xyſtus, uxoris ſuæ amator ardētior. Vxor enim, dignitatis eſt nomen (ſicut ille Romanus princeps dixit) nō uoluptatis. Tu uerò qui uxorem habere pudicā & caſtam cupis (nemo enim maritus non cupit, etiam qui inſanit) ne primus libidinem eius inflammes ad cogitationē ſceleris. Quæ demētia eſt id corrūpere, quo poſtea ſi puro atꝗ integro non utare, grauiſſimam ſis moleſtiā habiturus? Ne accendas ignem, cui mox reſtinguēdo non ſis par. Stupei ſumus omnes. nec una ſolū parte incendimur, ſed quacūꝗ ignis eſt admotus, urimur: oculis, auribus, tactu, per ſingula corporis mēbra libidò excitatur. Prudentes medici morbidū membrū, quod ſanari arte non poteſt, ſtupefaciunt. Primū eſt, rectè ualere: non dolere, proximū. Eam curam uidemus ſemper adhibitam à uiris ſapientibus, ne qua aperiretur feneſtra ad obſcœnos cogitatus. Fuerunt olim religiones non nullæ caſtitatis, quæ ita cuſtodiebātur, ut & uerba, & quicquid quocūꝗ ſenſu ad libidinem poſſet ſollicitare, magna cura deuitaretur. nō ſolum in ſancta pietate, ut apud monachos illos, qui in una Cycladū habitantes, animalia uſibus uitæ neceſſaria in altera aſſeruabant, ne ipſi eorum coitus fortè aſpicerent: Romæ in ſacris Bonæ deæ, marem ne pictum quidē aſpici fas erat. Lacedæmone, & in Delo, canē intrare templū ne fas, propter uulgarē & promptam illius animantis libidinē. Eadem de cauſa uetitum eſt Delio ſacerdoti, canem nominare. Auguſtus ſpectaculo athletarum, mulieres edicto ſubmouit. Per dies Olympicorū certaminum, fœminę omnes Piſa diſcedebāt. Videlicet ſi per aures corrumpimur, ut habet ſententia Menandri, nō minus nos per oculos corrumpi cēſendum eſt. tam enim hàc ad animū penetratur, quàm illac. Eam tu curā domū tuā transfer, ut omnia ſint ſpurcitiæ & obſcœnitati obſtructa. Pudicitia pudore, à quo & nomen accepit, conſeruatur neꝗ alterum ſine altero poteſt conſtare. Idcirco pudor magno eſt ſtudio in muliere fouendus, ne ullo pacto aut modo excutiatur: ita, ut uelim nouas nuptas ſtatim à uirginitate amiſſa aliquantiſper latere, quēadmodum latuiſſe Eliſabetham legimus, Zachariæ uxorem: hæc, quia uetula cū uiro cubuiſſet: illæ, quia uirgines cubuerunt. Qui ſponſalia ita inſtituēre, ne primo ſtatim congreſſu coniuges iungerentur, pudicitiæ maximopere uidentur conſuluiſſe, ne mulier & familiariter uerſaretur, & rem haberet cum eo, quem fortè nunquā eſſet prius allocuta, quod non fieret ſine magna pudicitiæ ac pudoris iactura: in quibus ſita eſt haud exigua ſanè pars bonorum in ciuitate morū, & publicæ quietis per gentes omnes. Sunt nonnulli ſponſi impatientes moræ, qui & in ſpōſas & in ſeipſos malè conſulunt. At Iacob tot annis cum adamata Rachele, dicta iam uxore, & pacta, in communibus paſcuis, in ſolitudine uerſatus, ſanctiſſimè ſe cū ea ſemper geſſit (quapropter uiti illius digamia multorum caſtitati meritò anteponenda eſt: quemadmodum de auo eius Abraamo Auguſtinus definit) & Rachelem uſꝗ ad extremū uitæ conſtātiſsimè ac unicè amauit, & uxore uſus eſt ſpectatæ probitatis, ſingulariꝗ in cōiugem pietate. Ergo ſi quid uxor tua uel natura, uel educatione ac moribus habet pudibundum ac pudicum, id aſſuefactione & doctrina augendū cura: ſin laſciuū ac petulans, refrena ſeueritate morum, & diſciplina reſeca. Modò ne obliuiſcamur, non oportere abeſſe à coniugio ſuauitatem conuictus, caſtam quidem illam & puram,

ram. Paulus iubet uenerabile in omnibus esse matrimoniũ, & thorũ immaculatum. Tum ad Corinthios, Vt sciat unusquisq; uas suum possidere in sanctificatione. quod siue de suo uniuscuiusq; corpore, siue de uxorio intelligendũ sit, utriq; ad cohibẽdas uoluptates pertinent, & libidinem immodicè se effundentem. Sacramentũ est coniugium, & rerũ maximarũ (ut Paulus inquit) mysteriũ, non est polluendũ spurcis libidinibus. Hostis dæmon septem Saræ maritos, qui aspectu formæ incitati, à libidine matrimonium exordiebantur, interfecit. Seruatus est Thobias, qui angelicis monitis coniugium est ab oratione auspicatus. Operæpreciũ fuerit uerba audire non hominis, sed angeli. Audi, inquit, me, & ostendam tibi, qui sunt, quibus præualere potest dæmoniũ. Hi nãq;, qui coniugium ita suscipiunt, ut Deum à se, & à sua mente excutiant, & suæ libidini ita uacent, sicut equus & mulus, quibus nõ est intellectus, habet potestatem dæmoniũ super eos. Tu autẽ quũ acceperis eam, ingressus cubiculũ, per treis dies continens esto ab ea, & nihil aliud nisi orationibus, uacabis cum ea. ipsa autem nocte incenso iecore piscis, fugabitur dæmoniũ. Secunda uerò nocte, in copulatione sanctorũ patriarcharũ admitteris. Tertia autẽ nocte benedictionem consequẽris, ut filij ex uobis procreentur incolumes. Transacta autẽ tertia nocte, accipies uirginem cum timore Domini, amore filiorum magis quàm libidinis ductus, ut in semine Abrahæ benedictionẽ in filijs consequaris. Hæc Raphael Thobiæ. Si propter sobolẽ uxor est tibi ducta, huic uni da operã, non libidini: imitatus sanctos illos patres, qui ob eam unã causam uidebantur uxoribus coniungi, ideo & ab illis grauidis abstinebant. In quo à bestijs planè superamur, quæ certis ac statis anni temporibus, Veneri quærendis liberis dant operã. ea semel defuncti, in reliquum tempus facile Veneri renunciant, dum filij sint nati. Sin ad motus libidinis cõprimendos coniugio medicinæ uice uteris, iuxta consilium Apostoli, nec morbus excitandus est, ut medicina utaris: nec medicina non est insuauis ac importuna, nisi quum necessitas adhiberi cogit. Quis enim compos mẽtis medicinã ad delicias sumit? quæ medicinę uires assuetudine amittit. Exercendũ & consuefaciendũ est corpus, ut medicina facile, nisi quũ res flagitet, possimus carere: quæ si interdũ desit, nõ succumbamus morbo, collecto iam ex consuetudine robore aliquo, ut minus habeat uirium morbus in corpore uegetiore. Quid, quòd uoluptates, inquit ille, cõmendat rarior usus? Vno pharmaco satisfiet huic morbo, aut non mille. Facilius est intra unius usum contineri, quàm hunc egressos intra mille. nullũ est mediũ, aut unum, aut infinita. & quemadmodum Plutarchus inquit in libro de Curiositate, quo uerius assuescas iustitiæ, conuenit, ut interdum iusta quoq; & omnibus permissa legibus, prætermittas. Ita ut ab alienis facile abstineas, condisce & à tua abstinere. Neq; illud oportet ignorari, quod traditũ est ab Apostolo Dei, te maritum iam non habere amplius corporis tui potestatẽ, sed uxorẽ: uti nec uxor sui habet, sed tu. In alieno est mancipio utrunq; corpus, ut iam sine alterius iniuria neuter de suo possit statuere. Si illa alijs communicat corpus suum, te grauissimè lædit: sin tu, illam: uterq; Deum, pronubũ, & uelut utriq; pro altero sponsorẽ. Itaq; quid humanis legibus liceat, aut quid sibi uirorum consensio & quasi conspiratio in ciuitate sumpserit, non inquiro. certè eam iniuriã, utercunq; intulerit, seuerissimè in eo Deus puniet, cuius numen est in connubio uiolatum: apud quẽ nulla est sexus, generis, gentis, personarum discretio. Maritorum & raræ debent esse & sobriæ uoluptates: quos meminisse cõuenit se uiros esse, & à natura magnũ animi robur accepisse, ut spretis ac repudiatis delicijs, laudẽ & decus per laborem cõsectentur. tum etiã prætergressos iam ætatem illam, in qua teneris atq; infirmis adhuc corporibus, deliciarum ac uoluptatũ nonnullæ concessæ uideri possent. Hinc cogitet, præfectum se esse regendæ familiæ: id est impositam necessitatem bene præcipiendi, & ipsum iuxta sua uiuendi monita, alioqui grauissimo exemplo peccaturum: nec eam retenturum maiestatem, quæ est gubernationi necessaria. Postremò Christianum esse se, qui mundo & delicijs nuncium miserit. Harum omnium rerum causa, oportet in matrimonio pauciores uoluptates suscipi, & eas temperatissimas, ut refectio tantum laborum curarumq; quæsita esse uideatur, nõ indulgẽtia cupiditatũ. Et ijsce uoluptatibus uxor

uxor adhibebitur, ut quæ laborum & solicitudinũ est particeps, ne submoueatur relaxationibus & recreationibus, quarũ lenimẽtis adiuti ac subleuati sufficimus gestando oneri. Quẽ tandem putamus esse animũ fœminæ, præsertim mollẽ ex se ac inualidũ, quũ uidet se marito in curis ac molestijs sociã, in leuamẽtis curarũ alienã? Concuteretur eo zelo uirile robur: quãto magis contrahi & mœrere fœminã, & despõdere animum existimandũ est? & hæc quidem, quũ ab ijs oblectamẽtis arcentur, quæ natura & ratio statuũt coniugibus esse cõmunia. Quid quũ etiã illas mariti illicitis suis uoluptatibus irritant, ac propè in furorẽ agunt? de quo grauissimus est apud Isocratẽ locus in Symmachico, quẽ non grauabor adscribere uti est à me alias uersus. Loquitur Nicocles rex Salaminæ: Damnaui præter hæc omnia, flagitiosã illorũ prauitatẽ, qui quũ uxores duxissent in uitæ totius cõmunionẽ, non ijs cõtenti, quæ cœlibes designassent, etiã proprijs suis uoluptatibus uxores mœrore afficerent: à quibus uxoribus, si quid illis subasperũ contingeret, grauiter indignarẽtur: quumq; in reliqua uitæ cõmunione perquàm cõmodos se exhiberent, in uxores tamẽ essent perincõmodi: in quas tanto uiros cõuenit esse leniores ac tractabiliores, quòd illæ in secretissimis uitæ nostræ agunt, pluriũ & potiorũ rerũ nostrarum participes. ita fit, ut frequenter in ipsis inimis aulis seditiones ignari alant, & dissensiones post se relinquãt. Hactenus Isocrates. Si prudenter illi cõsulunt, qui euectos fortunæ fauore hortãtur, demittere se in planum, quantũ possint, ut minus reliquant inuidiæ iaculis obiectũ: quãto utilius fuerit consiliũ maritis, nullam præbere uxorib. suis zelotypiæ ansam? quæ est inuidentiæ pars, atq; ea atrocissima, & quæ sæuissima sit malorũ causa. Animus enim œstro illo percitus, nihil dubitat semetipsum ire perditũ: modò per illam, quã cupit, ruinã. Credunt se quidẽ ludere, atqui lusus hic plerunq; exit in rabiẽ. Age uerò, quãdo nulla sunt monita, aut præcepta Philosophiæ, quæ nobis exactius sint intelligenda atq; obseruanda, quàm mysticarum literarũ, per quas Deus dignatur loqui humano generi: operæpreciũ fuerit inquirere, quid illud est in epistola Pauli ad Corinth. priore, ubi Christianis cõiugibus magister ille gentiũ & doctor ecclesiarum sic præcipit: Nolite mutuò fraudare, nisi ex cõuentu, ut uacetis ieiunio, uel precibus. postea redite ad idem, quod antea, ne tẽtet uos sathan per incõtinentiam uestram. Debet se homo Christianus in spiritũ crebrò erigere, ne uel rotã uel maximã uitæ partẽ exigendã sibi in carnis cogitationib. opinetur. alioqui nec nomini suo satisfacit, nec professioni, nisi & spiritu spiritalis homo uiuat. Nec promissam illã felicitatẽ aliter cõsequetur, q̃ per uitã spiritalẽ: quippe in qua coniungẽdus est deo, & spiritui & purissimo. ut illuc nulla arte, nulla uia possit peruenire, nisi per spiritus puritatem: qui hoc nitidius ac perfectius purgat, quanto accuratius cõtagijs subducitur carnis huius. Quã diu quidem in hac mortalitate corporis, iussu & uolũtate cœlestis illius Imperatoris clauditur, ita cum agere oportet, ut simul & corpori & spiritui prospiciat: huic, ut uiuat & uigeat: corpori uerò, ne ferẽdis uitæ laboribus deficiat, ne parum se possit spiritui cõmodum & obsequens præbere. Quòd ut uidemus in equo, duabus de causis usu uenit: aut q malignè nimis est habitus, aut quòd benignè nimis & prolixè. uterq; enim onus recusat, & strigosus ac macie perditus, profligatusq; equus, & sagina ferox, ac refractarius. Sed quemadmodũ lucernæ oleum est nonnũquam infundendũ, ut ardeat: ita sunt tempora, in quibus utrique & corpori & spiritui oleũ instillamus. Corpus sua exigit tempora, in quibus curetur solũ: Spiritus sua, in quis & ipse solus. non quòd ullũ sit tẽpus, in quo extingui aut intermori alterutrũ oporteat, q̃ diu hic agimus: cæterũ q his tẽporib. alterutri datur opera, ne extinguatur. Habẽt tamẽ hoc inter se diuersum ac contrariũ, q cũ corpus curatur, obscurius lucet lumẽ spiritus, cũ spiritus sublãguidũ est corporis lumẽ, & flaccidus uigor. Hoc ergo tẽpore, quo per ieiuniũ atq; orationẽ oleo irrigamus spiritũ, uult nos Paulus ab eo opere abstinere, q obicẽ adfert oleo in spiritũ irrorãti, illudq; tanquã aqua admista diluit. Ieiuniũ cõpressio quædã est, & uelut subductio corporis, ne obiectu sui lucẽti spiritui officiat. Hinc uigẽs ardensq; spiritus in orationẽ se attollit, quæ est rerũ altissima meditatio: quæ nõ unius esse horæ aut alterius debet, sed multorũ dierũ: ut assensui mẽs illi con-

suescat, quem factura est corpore hoc soluta ac liberata. Dominus noster pauca uult nos loqui, quum nos ad cogitationes patris erigimus. Ideo praecepit: Quum oratis, nolite multũ loqui. Meditari uult & plura, & diu. idcirco orandũ semper esse monet. Ab hac mentis intentione, & quasi uolatu, ne nos pondere suo degrauet atq; abstrahat corpus, uult Paulus: quũ huic sumus dediti, à concubitu nos subducere. Est enim brutalis omnis coitus, mentẽq;, uelut tormento in eam acto, de fastigio suo detrahit, ac deturbat. Vnde uir ille sapiens, quando coeundũ esset homini rogatus, respondit: Quum uolet se minor fieri, pecudi par. Totã quidẽ Christianã uitam oportet esse perpetuum quoddã ieiunium, nullumq; praeteriri diem sine oratione. sed tamẽ Christianis coniugibus aliquoties in anno dies continenter aliqui sunt sumendi, qui peculiari abstinentiae & ardentiori orationi dedicentur. eo tẽpore non solũ secubent, aut certè parcant maritalibus cõplexibus: uerumetiã à uoluptatibus temperent, quibus corpus titillatum dilatatur, & tanq; animi luminibus obstruit. Tum cogitabũt quid ipsi sint, quid uita, quis usus rerum, quò ituri, & quà: quomodo capti, & empti peccato: quomodo redempti à Christo, & alia, quae nullũ Christianorum ignorare fas est. Sed eiusmodi separationẽ Apostolus ex cõsensu docet esse faciendã. Amoris & concordiae est gratia Christi, non dissidij, non fraternae contristationis. Praecipuũ est in hac, ut proximo extra Dei offensam satisfacias. reliqua Deus boni consulet. Equidem Fulgentij hac de re sententiã non grauabor adscribere: Veruntamen ut omnia uestra honestè fiant, in redditione coniugalis debiti sic infirmitatẽ carnis usus excipiat coniugalis, ut non caro libidini seruiat, sed animi uirtus adiuta diuinitùs, carnalis concupiscentiae frena restinguat. Negotiũ nanq; substituendae prolis, ita debet à coniugibus peragi, ut subseruiente uerecundia, dum se ad opus foecunditatis animus fidelis inclinat, modestiã simul naturalis honestatis Deo adiuuante custodiat. Et alibi: Prae omnibus autẽ meminerint fideles cõiugati, semper orationibus & eleemosynis insistendum. nec uelint iugiter in ipsa carnis infirmitate iacere, sed festinent gradũ uitae potioris ascendere. & ut ad uirtutẽ continentiae perueniat animus, magis magisq; carnalis concupiscentiae eõ primantur excessus: ut dum Deo adiuuante illũ superauerint gradũ, in quo coniugalis infirmitas ueniã postulat, celsiorẽ possint laudabiliter obtinere, in quo continentiae uirtus palmã uitae melioris expectat. Haec quidẽ ad spiritũ. Intermittendi quoq; sunt cõgressus illi genitalis thori, statis mensium diebus, et quũ alteruter ęgrotat, utraq; res morbos in foetum transfundit. Muliebris institutionis fructus praecipuus ad maritũ redit. Prudentius administratur domus, sanctius instituuntur liberi, minus permittitur affectibus: quo fit, ut uita tranquillior sit, & ea de causa suauior. Quid, quòd habebis non solũ ministrã operũ, & sociã fortunarũ, uerumetiã curarũ ac cogitationũ tuarum fidissimã consciã, & in rebus dubijs cordatã consultricem? Ea demũ est uera hominũ societas, quum non solũ in sociũ deriuare licet partẽ laborũ, sed onus quoq; affectuũ animi & curarum, quibus angimur: quod nõ minus onus appellandũ est, nec minus etiã ipsa premit corpora, nedum animos, quàm arare aut fodere, aut graue aliquod põdus baiulare. Quòd nisi cor illorũ plenũ atq; aestuãs aliquã se aperiret, haud aliter rumperetur, quàm uas aliquod igne sine ullo spiraculo incluso. etenim sunt curae ipsae ignes, & ardent, & urunt cor: à quo etymo nomen acceperunt. Itaq; uidemus multos curis aut animi cõmotionibus quasi grauidos, quęrere aliquẽ, in quẽ onus effundant. Num quis hic est? nemo est. Num quis hic me sequitur? nemo homo' st. Iam' ne erumpere hoc licet mihi gaudiũ? Prò Iupiter, neminem curiosum interuenire nunc mihi, qui me sequatur? quoquò eã, rogitando obtundat? enecet? q̃d gestiã, aut q̃d laetus sim? q̃ pergã? unde emergã? & alia, quae adolescẽs ille Terẽtianus exultãs loqtur, & immodico redundãs gaudio, ut continere amplius nõ ualeret. Obisse mortẽ multos ꝓdunt rerũ scriptores, perculsos uel subita aliqua et inopinata laetitia, uel metu, uel moerore. Quae opes illi amico cõparari queant, cui nõ nugas modò & iocos, & haec quae foris multis sunt exposita, & obuia: sed in adyta illa tui pectoris possis admittere, ad ea, in quae ipse nõ sine formidine intueris? Cui res audacter magnas, prauasq;, iocũq;, Eloqueret, quae tincta malis, & quae bona dictu: Euomere si quid uellet, tutoq; locare. Quo cũ multa uolup', ac gaudia: clãq; palãq;. ut ait

ut ait Ennius. Et consiliũ à tali amico poscimus, cùm est opus, uidelicet cùm nos perturbatione animi uelut puluere ob oculos offuso, non satis quid in re sit, quidq; expediat, dispicimus. Nullum est in uita condimentũ huic par, nec dulcedo his amaroribus, qui in ęui huius breuitatem intercurrunt. Quòd si hoc tantum est bonum in amicis, qui non lectis solum, & cubiculis, sed ædibus, & interdum quoq; ciuitatib. & prouincijs separati degunt: quanto erit maius in ijs qui indiuidui sunt & domo & lecto? Vxor ergo si bene edocta sit, & arcanum tacebit, quia grauis matrona, ac fidelis: & consiliũ præsens expediet, nempe prudens, ingenio disciplinæ beneficio ad intelligentiam ueri illustrato. Nec secus tibi consulet, quàm sibi ipsi: ut quem non minus amet, quàm seipsam. hoc enim inter capita est non Christianæ modò, uerum & matronalis philosophię. In committendis ac credendis arcanis duo spectari solẽt, amor & prudentia. quorum ille præstat, ut uelit celare, quod periculosum esset eloqui: hæc uerò, ut sciat, & possit. nam taciturnitas, prudentię quasi clauo regitur. Imprudenti aut garrulæ nihil credito, nisi si quid fortè uulgatum cupias. & licebit ea in hoc abuti. Stulta extẽplò se suis prodit moribus, uel ipsis statim uerbis promptum erit deprehendere. Loquax & futilis, percontatrix est. sicut Horatius admonet. Sunt eiusmodi semper sollicitæ, curiosæ, anxiæ si quid putant esse maximè arcanum, & ab omniũ cognitiõe cõsultò remotum: inquietæ, donec eò penetrarint, & prorsum cognoscãt. Notæ multis, & multos norunt: quod assequi nõ possunt, nisi multorum teneant secreta, & ea sint multis elocutę. miscent cum multis sermones, & eos tacitos in aurem: cumq; sint ociosæ, imò uerò malè feriatæ, uidentur tñ occupatissimæ. Aliæ uitio hoc laborant futilitatis, quòd sunt bonarum rerum inanes. ut tintinabulum tũc crebrius & argutius sonat, cùm est ab alijs rebus præterquàm à pilo inane: quod si qua materia repleatur, tacet. Aliæ inciuiles sibi esse, & parum amicę uiderentur, nisi in congressionibus maritorum, parentum, & domus mysteria diligentissimè occultanda, & ab alienorum oculis submouenda, in sinum amicarum effunderent, hoc uelut fœdere perpetuas & sanctas amicitias sanciri existimantes. Sunt, quæ se magnorũ rumorum aut reconditorũ, aut atrocium autores dici & haberi gaudent. quales sunt etiam inter uiros nõ pauci, qui se admirabiles rentur fore, si admirabilia sint ea quæ narrant. Tum ostentare gestiunt, quantũ apud omnes habeant autoritatis ac fidei, ut quæ rerum usq; adeò arcanarum fiant participes. Eiusmodi cùm sint pleræq;, utiq; propter ignorantiam rerum meliorũ. Fuerunt olim graues quidam uiri, qui arcanum cõmitti fœminę uetuerint, nõ matri, non sorori, non uxori. Ex eadem mente Porcius Latro: Mulier (inquit) id solũ potest tacere, quod nescit. Equidẽ magna huiusce rei uidi exẽpla, quæ ueteres illas sententias confirmet. Quæ tales sunt, aut emenda, aut caue. Sed fuerit satius operam impendere, ut meliores facias: breui molestia ingẽtes in uita fructus collecturus. Illud inter cætera præcipuè est prouidendũ, ne cui funem dederis, qui tibi ex eo aptaturus sit laqueũ. Quid enim fieri potest magis hostile? de quo est illud Sapiẽtis in Sacris libris: Ne des mulieri potestatẽ animæ tuæ, ne ingrediat̃ in uirtute tua, & cõfundaris. Ferũt fuisse Polycedẽ quendã furẽ, ad quẽ nõ sat erat arcas esse clausas, sed simulari oportebat, nihil arcis includi: omnia quæ domi essent, patẽre illi incustodita. Et uulpẽ olim narrãt, familiã habuisse amplã & locupletem. huic filios fuisse aliquot, qui subinde qd domi & in re familiari agendũ cẽserent, matrẽ admonebant. illa uerò ueterana, & multo usu callida, dextrã suã aurem uocabat prudẽtiã, sinistrã memoriã. cũ catulos uidebat sinistrã circũstetisse, expẽso qd dicerẽt, sępe obtẽperabat: nõnunquã ut filijs gratificaret̃, cũ aliquo dispendiolo. cũ ad dexterã astiterant, nunquã ferè obsecundabat, etiã si spretis filiorũ uocib. minorẽ esset prædã domũ reportatura: ne modò nimis damnum esset luculentum. Cumq; illi matrem accusarent, quòd reiecto suo cõsilio, minus esset prospera uenatione usa: Atqui filij, respondebat illa, aliud quiddã domũ retuli, pręda opimius, quietẽ, quã ope ac auxilio maiestatis cõseruo. Sin filij parũ rectè admonuissẽt, illa tũ suauiter ac placidè imperitiã indicabat. Ergo & cùm se nimis ingererent, repulsi: & cùm fallerentur, edocti, maiorem matris uenerationem induebant. At quum planè uulpinè sentirent, & sicut filios erga matrem decebat, ita eorum sensa mater amplectebatur: non tanquam nouum sibi

aliquid, aut inauditum, admirata: sed tanquam uulpinam indolem peruetere m sibi ac perfamiliarem uideret, & id demum laudaret, quòd certam suam sobolem agnosceret, & uulpinas artes discerent, & dociles præberent se discipulos, ac modestos filios. Tum quo magis intelligerent, rem sibi cum ueterana esse uulpe, ostendebat, quæ in consilio uel rectius excogitari potuissent, uel efficacius.

DE DOMO.

ET illi quidem tales se inter seipsos, interioribus animi sensib. præbebunt. Nunc de externis, in quibus omnibus maritus, si modò non statuit infeliciter ætatem degere, non inconditas atq; stultas uulgi sequetur uoces, in diuersa uocantis, & somnia rationi ac bono aduersa. Non protinus bene regitur ciuitas, quòd uicinam æmulatur: nec domus, quòd se ad proximæ exemplū cōponit: nec quisq; nostrûm, quòd ita uiuit, ut alij. Ille est exitiabilis error in uita, quòd alienis actibus tanquā exemplo trahimur: ut nihil faciamus, quia sic fieri oporteat, sed quia fieri cōsueuit. Quāta dementia est, uelle tibi malè esse, quia est uicino? & cùm alij pœnas dent erroris, quoniā sic agunt, ad eundē tū modū agere, sine consideratione euentus: tantumq; apud te consensum peccantiū habere ponderis, ut paratā & certam miseriam nō recuses, ne ab illo recedas. Nobis in omni deliberatione de uita, magnæ sunt circū oculos offusæ tenebræ: & uia quā insistendū est, ignota. Itaq; & luce opus est nobis, & duce. Splendidissima uitæ totius in omni eius genere ac ratione lux est deus, qui unus est sapiens, qui solus habet oculos, & lumen: nouitq;, quā sit unicuiq; ingrediendū, non hominū modò, sed angelorum, atq; ijs omnibus quæcunq; mundi uniuersitas continet. Xenophon in primo libro Commentariorū Socraticorum inquit: Si quis dei iussis neglectis humana sequatur, perinde eum facere, ac si pro duce uiæ gnato, cæcum ac ignarum sumat. Tum etiam reprehendit eos, qui spectantes hominum iudicia, diuina desererent. Nihil tam est non modò ad æternitatem illam conducibile, uerūetiam ad uniuscuiusq; instituendā uitā, quàm lex diuina: cuius infimum, ad quæcunq; excelsius est supremo humanæ sapientiæ fastigio. Hāc legē accuratè & reuerenter scrutare, eamq; domi tuæ sancias uelut rectissimā tuarū omniū actionum normā. Longo quidē interuallo, sed tū proximi sunt, qui ingenio, sapientia, uirtute Deū, quoad eius fieri potest, sequuntur, & diuinam quandā in mortalitate hac uitā referunt. horum in numero sunt sancti uiri, & sapientiæ studiosi: quales nec gentilib. quidā defuerūt, excellenti quodā ingeniorum uigore à natura instructi & præditi. Dicat fortè aliquis: Graue est, unū se multitudinis cōsensui tāq; ualidissimo torrenti opponere. at in grauib. & difficillimis reb. uersatur generosa uirtus. Sed nec eris unus. queadmodū eū malū institutū cōplures sunt secuti: ita nec deerūt, qui nō aspernētur tuū bonū. Non est de humano genere desperandū, præsertim cū nulla sit uirtus, quæ iuncta nō sit utilitati: ut uitiū damno est cōfine. Videre est in re domestica, in qua labor, parsimonia, frugalitas, quātas secū adferunt cōmoditates ad uitā? & ad multarū magnarumq; genera uirtutū? uelut temperantię, cōtinentiæ, pudicitiæ, fidei. nā his uirtutibus uitia cōtraposita, ex desidia, luxu, profusione nascūtur. Quid quòd habemus eorū exempla, qui uulgi stultitia spreta & contempta, ad iudicium, rationem, honestatem, laudem, se & suas omnes rationes contulerunt, nactiq; sunt tum laudem atq; admirationem etiam ab ijs quos contemnebant: tum etiam, qui sequerentur. sic remuneratur uirtus, seu uerius deus, caput & parens totius uirtutis, eos qui se quàm homines pluris faciunt. Cur unus quilibet hominum uel stolidus, uel nequā, uel & prauis animi cupiditatibus corruptus, improbum morem audebit inducere? uir sapiens non audebit probum? An in genere humano plus licere oportebit malis ac demētibus, quàm uiris bonis? & tutior erit ad mala libertas ꝓposita, q̄ ad bona & publica emolumēta? At ridebit, si id faciat. Ridet sapientē stultus, sapiēs stultū. ab utro te malis irrideri? Plato, inq̄t ille, instar est mihi tot⁹ populi Atheniēsis: & mihi unus sapiēs maioris est, q̄ infinita opificū barbarorū atq; imperitorū hominū turba. Vnde malis stare? à deo & sapientia contra stultitiā hominū, an ab hac cōtra illos? Quanquā nec ita tibi cōmunem esse fugiendū morē cōsulo, ut in aduersum penitus recidas, ut si quis luxuriosus

uestitur serico,uel auro textili, ipse ne sis illius similis, uestiaris canabaceo : si annulū gestat aureū cū gemma mille aureis empta, tu annulo utaris ferreo,aut stanneo,cum pala silicea:si capis, & perdiculis uescitur,tu furfuraceo pane, obscœna & noxia addas obsonia.Sunt in omnib.uitę actionibus certi limites,intra quos uirtus cōsistit.In his cognoscendis tenēdisq; exercet prudentia suū munus,& quasi prouinciā. Nā sicut Horatius inquit:Dum uitant stulti uitia,in cōtraria currunt. Nō huc tendūt mea præcepta,ut tollāt ex ciuitatib. ciuilitas,& ex hominib.humana educatio : sed ut hæc in peius prolapsa,quantū quidē ratione ac iudicio cōsequar,erigātur. Quēadmodū nihil esset in ciuitate,æqualitate omniū inæqualius:sic in domo minime cōuenit, omnes esse pares. Non est in ea Rep.æqualitas,in qua priuatus est par magistratui, plebes senatori:sed perturbatio & confusio omniū officiorū. Dñi domus sunt, uir & uxor,quib.à deo præceptū est:Dominamini piscib.maris,& uolucrib.cœli, & omnib. quę mouentur super terrā,replete ac subigite illā.Sed de fœmina dictū est ab eodem rerum opifice,quòd sit adiutoriū uiri.Quocirca dominus est maritus totius domus, sine prouocatione:maiore etiā potestate ac iure,quantū quidē ad domesticā rē & familiarē pertinet, quàm sit regis in regnū. Fœmina est ceu pręfecta reliquorū,sed sub uiro.Sunt nonnulla in domo iuris prorsum atque autoritatis uiri,in quę turpe ac flagitiosum sit,fœminā uiro inconsulto quicq; statuere:sicut in admittendo hospite, in locanda filia.Sunt alia,in qua maritus permittit totū suum ius, probæ fœminæ : ut in famulas,in rem culinariam,in supellectilē prope totam.Sūt alia uelut media, ut cùm uendenda sunt aliqua,in domestico instrumēto superuacanea,aut emēda necessaria: quæ prout est fœminæ ingenium,ac fides,ita statuuntur.Est quā & consulam,& sinā libens,maximas quoq; res iudicio atq; arbitratu suo disponere,fœminā spectatę probitatis,& magni usus rerū.Est cui uix minima cōcredā,uel ob stultitiā,uel improbitatem.Sunt etiā regionū mores uarij,ac perquàm dispares.Mela descriptor orbis, memoriæ prodidit,in Ægypto mulieres solitas obire munia extra domū,nempe forū,& negotia:uiros domi pensa,& curam rei domesticæ.Illas humeris onera accipere, uiros capitibus.In Batauia mulieres multū exercent mercimonia, uiri potāt.Qui mores mihi non probantur,nec sunt ad naturam congruentes:quę uiris omnib.animos attribuit generosos,sublimes,diligentes,actuosos,ut foris uersentur, & utilitates cōparent,quas domum ad uxorem & familiam conferant,ut mulierib.& filijs & famulis imperent. fœminis contrà meticulosos, auaros, demissos:ut sint uiris subditæ, & quæ ab ijs quæsita & parata fuerint,conseruent.Meminerint mariti se uiros esse, idcirco decere illos uirile pectus,hoc est,forte ac excelsum,curis nō modò par, uerum etiam altius. Et uiros non solum attributa facultate ac instrumento maiorū curarum natura ad capessenda eiusmodi munia inuitauit,atq; adornauit:sed quò eam in rē alacriores incumberent, solutos genuit laboribus & molestijs alterius sexus, fluore menstruo,ferendo utero,nutriendo fœtu.quę cùm mulier obit,domi sedēs quidem, sed tanto & corporis & animi onere depressa,commouere ut se non ualeat: quantulum est,uirum ualentem atq; expeditum foris quærere,quæ uxori & domui conducant?Itaq; euigila,& bonas omnes ingenij corporisq; artes exerce, ne quid uxori & familiæ desit:ita omnes facilius in officio contenturus. Quis est ferus adeò,& inmani cordis duritia præditus,qui si labore illo queat uxori subuenire, sustinere possit illam rebus ad uitam necessarijs carentem aspicere? imò uerò recto atq; honesto officio non satisfecerit, nisi uel suo ipsius sanguine prospexerit cōiugi. Hinc licet intelligere,quàm abiectis & despicatis sint illi animis, qui uxoribus eripiunt, quod in aleam perdant,aut in ingluuiem profundant. quod exemplum in nullo prorsum animalium genere est deprehendere:ut mas ipse non solum desit suæ fœminæ,sed de illius alimento atq; utilitatib. q; possit,detrahat.Adeò qui hoc faciunt homines, malignitate & pusillo ac degenere animo inferiores sunt belluis. Sed quātum inter ipsos & belluas interest, qui humani habent nihil præter faciem? Solebant esse olim in Græcia, inter domestica ædificia, Andronitis: membrum ædium, in quo soli agerent uiri sine fœminis: & Gynæcontis, ubi fœminæ sine uiris: & Parthenon, ubi uirgines : alia erant communia . Ea nos discrimina nulla habemus, tametsi culina ma-

na magis fœminæ cōuenit, quàm uiro, in qua mulier imperet, & quasi regnet sola: sed ita, ut ipsa quoq; manus cibis admoueat, cùm parātur, ne cōtenta sit in genere præcepisse, ac abesse. Domū & supellectilē crebrò reuisat, ac recognoscat, ut lacera & fracta resarciat: & marito, si quid desit, in tēpore significet. Versabitur cū liberis, & famulabus, cū famulis nō erit ei multū cōmercij, ut nec tibi cū eius puellis. Nō sines eā domi ociosam sedere. Mulier, inquit Publius Syrus, cùm sola cogitat, malè cogitat. Exercebit artem aliquā, nō tam deliciosam, quàm utilē rei familiari, licet sis opulētus. nā nihil est fortuna, etiam amplissima & bene cōstituta, mutabilius. Accedit huc, quòd quæ utilitatē habent aliquā, magis ad se mentē ac cogitationē operantis reuocāt, nec tam facilè per alia diuagari permittunt, intentamq; in se detinēt. Sed in exigēdo opere, habēda erit ratio ualetudinis, & habitus corporis. Nā nec patieris eā desidere: nec ita exercebis, ut affligas ualetudinē: præsertim cū eas muliebrib. officijs natura occupat, & abundè satis exercet, nēpe in fastidijs menstruis, cùm gerunt uterū, & recens enixas. Nō erit ludibunda. quid enim potest bene cogitare, cùm lusitat? & est alioqui mulier animal satis ad uoluptates pronum. Domus erit ei uice maximæ cuiusdā ciuitatis: ut & rarò prodeat, & peregrinationes sibi uideatur suscipere, quoties pedē est extra limen positura. Ibit solū ad ea loca, quib. excusari nō potest: sed nec quærat sibi affines, propinquos, necessarios: id est, occasiones discurrendi. Paulus eas uiduas Timotheo ad ignominiā notat, quæ per domos alienas ociosè circumuagantur. Vnde & curiositas nascitur, & garrulitas, & alia permulta uitiorū genera: & ruunt claustris reuulsis, quæ bene coercebantur domi sedendo. Hasce uiduas uitari Paulus iubet. In tēplis spectetur pietas, nō frequentia & celebritas. Magnę sunt noxiarū remissiones, ubi piè oratur. Vtinā mos ubiq; esset is qui in hac Belgica, ut omnes domo prodirēt tecto capite, nō obuoluto: ut agnosci etiā à curiosè spectantib. non queant, cùm ipsæ nullū non uideant, & liberè contēplentur. Sed sic tū, ut non sint omniū cōspectui expositæ nec ipsæ alios possint aspicere, quàm ex aduerso ad certū spacium occurrentes, nisi turpiter caput contorqueant. Nec solā prodire expedit, nec nimis comitatā: damnosa est ea res, propter sumptus: & propter fastum, quem illa sic stipata cupit ostentare. Eam comitentur, qui matronā honestent, quiq; nulla inficiant labe aut mores, aut coniugij decus.

DE EXTERNIS.

NAm in societate & conuictu hominū, alij alios cōtaminamus: ut in pomis, aut pecore, cōtagio ab alijs ad alia sensim serpente primū, mox longè se ac latè diffundente penetrant. per sensus oēs ad animā corruptelæ, per aures uerbis, per oculos factis, exemplisq; actionū. Ideo sacer & regius Vates monet, ut cū sancto & insonte uersemur, deuitemus impium ac nocentē. Miratur ille in fabula ingeniū adolescētis, qui cū perditis sodalib. tamdiu cōuersatus, nihil tū uitij ex uicino flagitio cōtraxisset. Sed cōtinuò res indicat. nō potuisse illū effugere cōtagiem. Ergo si tibi est liberum, eligenda est ad habitandum ciuitas bene instituta ac morata, in qua & corruptorum sit quàm miniū, & corrumpentiū. Sin de ciuitate parum hoc licet, certè sit talis uicinia. Tum qui domū aduentant, sæpe ut necessarij adducuntur, præstāt hostes: & hoc sæuius lædunt, quo maiorē erga se beneuolentiā experiuntur. abutūtur enim simplicitate necessitudinis ad scelus. Explorādi sunt prius sodaliū aut notorū animi, ut flagitiū in domū non inferant. hinc existimatio, ut nec probrum, quò sint ingressi, relinquant. qualē fuisse Sergium Catilinā, Marcus & Quintus Cicerones significant: ut si quam in domū intrasset, dedecus atq; ignominiam in ea impressam relinqueret, etiamsi abesset culpa omnis. Neque enim Pythagoricum illud in hac coniugij amicitia oportet ualere, esse amicorum communia omnia, & amicos ipsos communes. loquimur autem de uulgari hac amicitia. nam altera illa exacta atq; absoluta, rarò admodum culta est inter homines: qualis si esset ulla, nō sanctius cuiq; sua custodiretur mater, ex qua esset genitus, q̄ amici uxor: nec ad cōtaminationē ualeret amor mutuus, sed ad custodiā pudicitię ac uirtutū omniū. Quę enī amicitia est, cōditionē eius quem diligas, peiorē efficere? Neq; uerò nō perspiciēdi sunt etiā ꝓpinqui & cognati uxoris,

uxoris, quo sint ingenio, quibus moribus. Aures conseruandæ sunt puræ. Hiero Syracusanus poetã magna pecunia multauit, φ audiente uxore impudicũ recitasset carmen. Sunt q obscœnas cõfabulationes, præcipuã rentur esse urbanitatẽ: & qui his non delectetur, absurdũ esse hominẽ, & rusticè seuerũ. Addũt etiã uulgare illud, haustum de fece, Omnia sana sanis. Atqui Paulus uersum Menãdri adducturus, scribens Corinthijs, ut huic quorundã peruersæ opinioni occurreret, præfatur: Nolite seduci, corrumpunt mores bonos collocutiones malæ. Inficimur spurcis ac turpibus sermonibus, per aurẽ ad animũ illapsis. inficimur obscœnis factis, & picturis, per oculos animo sollicitato: ut nõ immeritò pœnã publicã Aristoteles statuat ijs pictoribus, qui ea proponunt oculis multitudinis, quis libido satis per se ardens, magis tũ inflammetur. Quæ dementia est. eiusmodi tabulas aut signa ab ipsis quoq; maritis emi, & thalamis ac cubiculis dedicari? Eiusdẽ notę sunt illi mariti, qui apud filias & uxores spurcissima uerba nihil dubitant euomere. in quo patefaciunt leuitatẽ atq; stultitiã suã, & se in pectore olentissimã uomicã ꝓ corde habere, unde tantũ puris spõte ꝓfluat. Nec congressus iuuenũ in domũ tuã admittas, unde nascuntur saltationes, lusus, cõmessatus, & alia fortunis dãnosa, nec honori cõducẽtia, quieti inimica, pestes certè pudicitiæ: deniq;, quod est caput, Deo inuisa. Hæc neq; domi tuæ feras, neq; aliena probes, neq; illuc uxorẽ tuã aut filias ducito, id est stupã ad ignẽ. Et quoniã, uti diximus, nihil est magis alẽdũ augendũq; in muliere, φ pudor, unde est deriuata pudicitia: ideo ibi est potissimũ habẽda ubi sint quos uereatur, & à quibus malè audire timeat. Tales sunt primùm, quas illa probissimas esse cẽset, tum necessarij, ꝓpinqui, noti, & eæ quibus cũ ab ineunte ætate cõsueuit, si modò sint bonæ: ut nihil est perniciosius, φ malę. Discat multũ tribuere famæ, & malã expauescere, & gaudere bona. Nulla est satis pudica, inquit Declamator ille, de qua queritur. Et alter ex eadẽ schola, Quæ potest nõ timere opinionẽ adulterij, potest nõ timere adulteriũ. Validissima est ad generosum animũ, æstimatio de se. queadmodũ sordidus abiectusq;, flocci famã & opinionẽ sui non facit: uidelicet non sustinet eò aspirare, quò se peruenturũ desperat: & adeò laude non extollitur ad res egregias, ut sicunde sit eam fortè nactus, illa uelut mercede acquiescens et contentus, retrò abeat. Excelsus uerò, more ignis aura illa uires sumit: & quo se meliorẽ putat credi, hoc magis esse studet. quod uidetur, uel in acri animo laudis cupidine, uel in absoluto uirtutis & exempli. Ergo aspirandũ nõnunquã huic igni, & tuo & alieno spiritu ac sibilo, ut sic ardeat, queadmodũ oportet. Conducibile uiro fuerit, cognoscere Eubuli gymnastæ morẽ. quippe ubi ingressus esset gymnasiũ Acœtis adolescẽs, illũ statim Eubulus ad imitationẽ componebat Asbyli Crotoniatæ pentathli, qui periodũ uicerat. Eos uerò qui uel in cursu, uel lucta, uel alio agone alio, siue ignauè cecidisse, siue flagitiosè alterum supplantasse, denique prehensione aut aggressu usos illegitimo, uel uiderat Acœtis ipse, uel ita audierat, dissimulari ut non posset, probris ludimagister insectabatur, ut ab eorũ æmulatione adolescentem suum deterreret: atq; is non esset ignarus, in eo se ludo cõsistere, ubi nec cõmendari turpiter factũ posset, uel latere inter tot obseruantes: paratamq; illis ignominiã, quicunq; contra præscripta legũ gymnasij sese exercerent. Reliquos, qui eundẽ ad ludũ aduẽtare essent soliti, Eubulus magnis laudibus euehebat, ut iuuenis sui strenuitatẽ exacueret. quo ipse eundẽ in modũ uellet bene audire, & ignauiæ cùm puderet, spectantibus tot fortium uirorum oculis. Bene & ex naturę sensu Hector ille apud Nævium: Gaudeo mi pater laudari abs te laudato uiro. Themistoclem Atheniẽsem Miltiadis trophea nõ sinebant dormire. nec Achilles tanti gloriã militarem fecisset, si solum esset Thersitem nactus fortitudinis suæ spectatorem, atq; arbitrum: sed subdebãt ei stimulos, Aiaces, Diomedes, Vlysses, Nestor, et filij Atrei, et Hector hostis, qui non erat occasioni defuturus ad nocendum, si quid ille de uiribus & ardore animi remisisset. Quin & illud non segne erat calcar:

Heu socij, quanto mœrebit Græcia luctu,
Gaudebitq; domus Priami, & Troiana iuuentus?

Cum alijs circumspectè loquendum est tibi, de uxore tua. Primùm arcana illi matrimonij oportet esse myste-

mysteriorũ plena,& ad quæ nemo admitti abs te poteſt,quin & tibi ſtoliditatis notã contrahas,& inimicitias domi. Docuit hoc Candaules,rex Lydiæ. In ſacris literis encomiũ eſt probę fœminæ. in quo inter cętera eſt illud,Et uir ſuus laudabit eã,hoc eſt, erit uiri affectibus cõmendata. Quæ enim laus bonæ matronæ poteſt amplior aut uberior cõtingere?Illa eſt ei maxima,& uice refertiſſimi cuiuſdã theatri applaudentis. Periculoſa eſt omnis uiri de uxore ſua laudatio.nã aut ſuſpicio eſt ſuſtinẽdæ ineptiæ ac leuitatis,ut à dicacibus obiectetur,uenalẽ illũ habere uxorẽ, quam ſic cõmendet: aut eæ dotes,in quas zelotypia locũ nõ habet, & quæ aliorũ prauas cupiditates magis deberent reſtinguere,quàm incitare, ſępenumero peruerſa ingenia ad corrũpendũ accendũt.ut Sex.Tarquiniũ uirtutes Lucretiæ. Nã ſunt quidã adeò prauis ac importunis animi cupidinibus,ut ea demũ ardentiſſimè expetant,à quibus maximè deberent abſtinere,& unde iure omni & æquitate arcẽtur:ut uideantur eo ipſo inflãmari,quod minus liceat.Itaq; acutiſſimè rẽ illi animaduerterãt,qui tutiſſimũ pronunciarunt eſſe,nõ noſci fœminã.Remouendę ſunt omnes occaſiones peccãdi,oẽs anſę delictorũ.Dominus noſter hortatur ſuos, & mares & fœminas,ut hoc accuratis precibus à cœleſti omnium patre poſtulent,ac cõtendant,ne in tentationẽ adducantur.

DE CVLTV.

PRimos omniũ mortaliũ texit Deus Adam & Euã,ad id ſubmouendũ oculis,unde pudefierent. Reliquum deinceps corpus uariè neceſſitas uelauit, pro qualitate cœli,alibi ad frigus,alibi ad æſtũ arcendũ. Hinc in omnibus ciuitatibus,atq; hominũ cœtibus datũ eſt aliquid ſpectantiũ oculis,ut neceſſitati decor accederet. Sed praua hominũ natura,in re omni honorẽ ac decus captauit:in bonis,in malis,in luctu,in ipſa quoq; ignominia. Nam quod initiò pudoris aut neceſſitatis fuerat, in honorẽ & gloriam conuertit. Ita luxus nullus finis, præſertim apud eos qui tegumenta ſua ſtudẽt honoratiora facere,quàm ſeipſos.quales ſunt plerę; fœminę,& uirorũ nõ pauci. Grauiter philoſophus,quiſquis fuit,ei qui de ueſtis bonitate ſuperbiret:Nõ deſines, inquit,de ouis uirtute gloriari? Ariſtoteles magiſtratũ ponit Gynæconomon, cuius ſit munus uidere,ne muliebris mundus aut modũ excedat, aut parũ ſit ætati ac conditioni aptus,cõgruensq;. Habebãt & Romani ſuas leges cibarias ac ueſtiarias, quis huic malo ſuccurrebatur. Nunc neq; leges ſunt ullæ,neq; magiſtratus:tantũ cui licet, quantũ libet:ſeu uerius tantũ cuiq; libet, quantũ licet: nõ p leges,aut æquũ & bonũ, ſed per facultates. Quare unũquẽq; decet domi ſuę legẽ & magiſtratũ ad eã rem eſſe, & ad priuatã utilitatẽ,& ad publicũ exẽplũ. Iam primũ reputare illud maritus debet, uxorẽ nullos habere oculos,quibus ſe ornet,quàm cõiugis ſui. Cęci uxor,inquit uulgare uerbũ,cui ſe cõponit? Meritò legiſlator Lacedæmoniorũ iubebat,uirgines aperta facie domo prodire,q; uirũ quærerẽt:maritas operta,q; iam inueniſſent. Porrò inſanit maritus,ſi placere ei nõ poteſt uxor,niſi cõpta admodũ, ac exculta. Virtutes eſſe oportet,quis ille capiatur:nõ amiculũ,aut monile,ac ne cutẽ quidẽ natiuã. quãto minus ſordes picturę,& cœnũ fœtidiſſimũ? quibus ſi delectaris, naturalẽ faciẽ quã cernes,faſtidies. Affectus hic erga amicã eſt, nõ in coniugẽ. Nã uis libidinẽ tuã ſenſibus excitari,interiora nõ diligis. Quòd ſi q̃modocunq; induta uxor eſt,& placet,quoniã idẽ eſt animus,idẽ corpus:quorſum cultus tã anxius,moleſtus,periculoſus,dãnoſus? Ornatæ enim geſtiunt egredi,& ſpectari ſe. uidelicet is eſt fructus illius ſumptus,& tantæ curæ. Sollicitatur ſpectator ad expetendã formã, ornatus lenocinio auctam & cõmendatã. Tu uerò ſedulò illud caue, ne patiaris uxorẽ tuã noui eſſe alicuius ac inuſitati in uictu aut ueſtitu autorẽ inuenti,ne per hoc ciuitati innoteſcat.minus animaduertuntur cõſueta. Iam uerò domi manũ,quibus eſt opus,nõ admouent.culinam, aut ea loca in quibus uel minimũ ſit ſordiũ,ſedulò deuitant:nec ferè ab uno diſcedũt loco,maximè terſo & nitido,ne uel ueſtitus maculetur,uel perturbetur aliquid ex ijs quæ tanta arte & cura ſunt diſpoſita.unde naſcitur uaniſſima occupatio, ut nihil non deceat. Itaq; ancillæ ſunt cultus, totos dies in hunc componendum conſeruandũq; intentæ,aliarum penè rerum uel oblitæ,uel negligentes. Quid dicam? quanta hinc ſuperbia exiſtat?quum ornatior,alias tãquam melior deſpicit, & tenuiorũ inuidẽtia

ſenſim

sensim serpens, cunctáque inuidia & mutuis odijs ciuitatẽ incendens, quę sæpe res magnis simultatibus populos inuoluit: ut memoria patrum Barcinni in Leletanis Hispaniæ, quum negociatorum uxores, uigentibus illic cõmercijs Alexandrinis, luxu & profusione cultus nobiles fœminas superarent. nec ullus finis aut modus in cultu, irritante seipsam quotidie luxuriosa dementia, uel ex natura sua, uel ex æmulatione. His accedit, quòd aliud nascitur ex alio, ut in fabulis narrant de Lernæo serpente. Preciosa uestis poscit decentes lacinias, & cingula: hæc congruens monile, & torquẽ, & focale exquisitissimarum pelliũ: hęc armillas, & dextrocheria. Nec brachia sic uestita patiuntur manus esse nudas, nec tegi quibuslibet chirothecis, sed stymmate illitis, cũ clauulis aureis. Accedent inaures, & spathalia. & quũ iam mulier eandem habebunt materiã, quæretur ars quæ longè superet materię: hoc est, causa perdendæ pecuniæ. neque enim aliter putant se fidem diuitiarum facturas. Planè ita usuuenit in cultu, quę admodum in tabulis & instrumentis contractionum & pactionum, quæ quum simpliciter fierent, & plurimum spectaretur æquitas, ac bona fides, sufficiebant duo uerba. Vbi cauillis cœptum est occurri, aperuerunt se sexcenta rimarum millia, quîs obstruendis omnibus iam nullũ ingenium, nulla uerba sufficiunt. Ita simplex ornatus seipso constat, & contentus est: curiosi nullus finis, aut modus. Magnopere peccant in ciuitate locupletes uiri, qui uxoribus suis quantum libet permittunt. Inducunt enim morem, quem & illæ, quæ minus multo ac propè nihil habent, arripere ac tenere non dubitant. ita luxu uinci turpe ducunt: fide, diligentia, pudicitia, non ducunt. Neque ulla spectat, quantum possit, sed quantum aliæ fecerint. Vnde in quibusdã ciuitatibus, ubi omnia omnibus licent, multæ non timent cupiditati cultus de pudicitia satisfacere. Ditiores uerò quum uident, ad suam magnitudinem tenuiores aspirare, ut se æqualitati eximãt, segregant atque attollunt se magis. ita utrinque in hac contentione ostentationis uirium rumpuntur. Atque ea fortitudo, sicut est in Comœdia, in neruum erumpit denique. Sunt apud Liuium in suasione legis Oppiæ uerba quędam hac de re, Catonis consulis personæ atque autoritati attributa, quæ propter grauitatẽ sententiæ operæprecium fuerit cognosci. Atque ego, inquit, nonnullarum cupiditatũ nec causam quidẽ aut rationem inire possum. Nam ut quod alij liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat: sic æquat omnium cultum, quod unaquæque uestrûm uereturt, ne in se conspiciatur. Pessimus quidem est pudor uel parsimoniæ, uel paupertatis. Sed utrunque lex uobis demit: quum id quod habere non licet, non habetis. Hanc ipsam exæquationem non fero, inquit illa locuples. cur non insignis auro & purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet? ut quod habere non possunt, habituræ fuisse, si liceret, uideãtur. Vultis hoc certamẽ uxoribus uestris injcere Quirites? ut diuites id habere uelint, quod nulla alia possit. pauperes, ne ob hoc ipsum contẽnantur, supra uires se extẽdãt? Næ simul pudere, quod non oportet, cœperit: quod oportet, nõ pudebit. quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, uirum rogabit. Miserum illum uirum, & qui exoratus & qui non exoratus erit: quum quod ipse nõ dederit, datum ab alio uidebit. Sic ille. Adde his, quanta sit inter hæc maritorum, & quàm misera necessitas, qui ut tãtis sumptibus sit unde suppetat, nihil dubitant uarias parandæ rei artes quærere, & tentare alias molestissimas & tædio ac labore: alias inuidiæ plenas, nec sine periculo: alias etiam prauas ac scelestas. Hi sunt, qui non utuntur uxoribus, sed quod Paulus uetat, abutuntur. Ipsæ interea non alio sunt affectu aduersus uirum, quàm sedulus paterfamiliâs, & faciendæ rei studiosus erga procuratorem, aut uillicum diligẽtem & frugi, à quo fortunas ac possessiones suas uidet optima fide administrari atque augeri. Sic amatur uir à sumptuosa uxore, non propter seipsum, sed propter utilitates suas ac cõmoda: ut maritos se non aliter habere arbitrentur, quàm strenuos quosdã quęstores. quorum fretæ diligentia ac labore, & partis opibus, ipsę ociosæ, molliter, ac per fastũ & superbiam in rerum abundantia uitam exigant. Quod si mutetur fortuna, sublato usu, hoc est nodo amoris, charitas illa uel dissoluitur, uel certè uehemẽter refrigescit ac diminuitur. Tu si sapias, multo aliter statues. Memineris nõ te ꝓpter mulierẽ esse

natum, sed illã propter te. itaq; eã assuefacies ministrare, & inseruire tibi, & in eam rationẽ uitã componere ac constituere, ut sciat adiutricẽ se esse tuorũ laborũ: atq; quantum per te licebit, participẽ, non ociosam dominã. Summã rerũ omniũ ad te referes, non ad illã. eius decus, honestas, laus omnis uera ac solida, maximè erit tibi curæ, non secus ac tua ipsius: in quo sine exceptione ulla unũ estis. Voluptates uerò, delicias, uanũ & cõmentitiũ illius decus irridebis, ac repudiabis: nec pluris abs te faciẽdũ duces, quàm ridicula infantiũ desideria, quæ fert ætas illa. Ita demũ sancti Apostoli consilio parueris, præcipientis, nos in tanta æui rapacitate sic habere uxoris, tanquã non habentes: & sic uti, ut non abutamur. Ergo te & uxorem ita uesties, ut simul necessitatibus satis facias naturæ, simul spectantiũ oculis, conseruata dignitate tua. Hoc erit discrimen, quòd tu uirilius uestiere, id est simplicius, & neglectius: accuratius uerò, atq; exultius fœmina. Vt enim sumptus neutrum sexum decent, ita mundicies ac nitor fœminis congruit. Hæc uis est naturæ adferenda, eam mutari posse ut speres. Philocosmus est sexus ille. castigãda est immoderata cupiditas luxus: naturalis affectus in totum eximi nõ poterit, neq; erit cũ eo luctandũ. Satis erit, esse bene institutã: ut in cultu nõ tam preciũ, aut nouitatẽ, uel immodicas elegantias sequatur, quàm sordes uitet: & ita se gerat, ut nec fastidiri possit, nec improbari. Cõmẽdatior est omniũ oculis ac iudicijs moderatus ac parabilis cultus. grauitate ac mundicie decoratus, quàm sumptuosus ille, & prælautus. Qui sumptuose aut eleganter nimis uestitur, hũc ut fortassis diuitem nonnulli putent, eundẽ tñ profusum ac uanũ: qui modicè, ut plurimũ ac propè totũ necessitati uideatur tribuisse, hunc uirũ prudentẽ ac bonũ. Et in fœmina, eximia illa cultus cogitatio ac cura, uanitatẽ animi arguit, & autoritatẽ omnẽ adimit uirtutibus matronæ. neq; auget existimationẽ pulchritudinis, cuius uniuersa gratia cultui assignatur. Sed pulchritudinis ad alienos oculos nulla debet iam amplius esse nuptis cura. Quãtũ est pudicitiæ & cordis indiciũ. purus ille simplexq; ornatus? atq; hoc euidentius, si nõ ignorant, malle eam prudẽtia se excolere, quàm auro & argento: grauitate, fide, diligẽtia domus, institutione liberorũ, quàm gemmis, bysso, serico. Nec est ullus, qui nõ magis eiusmodi matremfamiliâs ueneretur, quàm fulgentes istas, & sollicitè cõpositas atq; excultas. Cui non erat plenior maiestatis Cornelia Gracchorũ mater, auri & gemmarũ inops: quàm fœmina illa Cãpana, eius hospita, hisce abundans rebus? Nemo ergo id deinceps obijciat: Dandum est aliquid oculis intuentiũ. Videtis, sic dari plurimũ. Ornatus ille simplex, parabilis, parus, modestus, grauis, sanctã atq; incorruptã domus disciplinã loquitur: tenues cõmendat frugalitatis specie, & tanquã tenuitatis suæ ac moderationis admonitu, quasi se nõ ignorẽt: quod est in re omni turpissimũ. Auersantur omnes pauperẽ, sumptuosè uestitã. Neq; enim nescitur in ciuitate, quantũ ferè quisq; possideat, quid possit. Itaq; pauperẽ illã, superbã & insolentẽ iudicant: & insipientẽ maritũ, qui se administrũ præbeat stultitiæ muliebris. Diuites laudantur uel de moderatione & tẽperato diuitiarũ usu, quasi illis nõ sustollant animos, nec arrogãter opes ostentent: uel de exẽplo. Tum demũ & uirtutes ornamentũ sunt uestitui, & hic homini: & quisq; per se honestus est, nõ per ornatũ. Quid, quòd negociatorib. & ijs quorũ fortunæ fide cõstant, fidem auget: nobilibus & principib. ciuitatis gratiã cõciliat, demissis ad popularitatẽ, fastu seposito? Neq; est aliquid Christianius, quàm superfluis illis, quæ in splendidum illum cultum erant profundenda, inopum necessitates subleuari: & nõ habere in synthesi aut mundo, quantũ sat esset multis puellarum conditionibus. cùm à Magistro sapientiæ & autore nostræ salutis sit auditum, ut duas tunicas qui habet, alteram det ei qui nullã habet. Quòd si cui tam parũ est in animo firmitatis ac roboris, ut omnino aliquid datũ uelit non tam intuentium oculis, quàm suis ipsius, hoc est stultitiæ suæ opinionis: is saltem ne pecuniam ijs emendis consumat, quæ uel corrumpuntur facilè, ut uestibus bombycinis, aut byssinis, aut tenuissimæ ac preciosæ lanæ: uel quæ simulac ad emptorem transierũt, maximam precij partem amittunt, ut gemmis, aut auro, uel argento fabberrimè facto, ita ut materiam quãlibet magnæ æstimationis opus precio æquet, sæpe etiã antecellat. Sit potius aurũ uel argentũ mediocris artis: & id nõ tam credat

se mu-

se mulier possidere, quàm custodire, futurum subsidium tuarum necessitatum, si usus poscat. Hæc & ornant, & minus habent inuidiæ, & diuitias arguunt, & fidem augent ac conseruant, si hac indiges. Domi simplicius ac uilius uestiatur, ut sit ad domestica omnia opera expeditior.

DE ABSENTIA MARITI.

Deberet unusquisque, quum uxorem accipere animum inducit, ita res & rationes suas constituere, ut quàm minimum sibi relinqueret causæ, cur haberet peregrinandum. Vetus uerbum est, nihil magis & saginare equum, & uberare agrum, quàm oculum domini. Sic domino præsente, omnia in ædibus fiunt rectius: & iuxta Catonis oraculũ, Frons occipitio prior est. Sed quia non omnia euentura præstari possunt hominum uel consilijs, uel uotis: quum abes, da operam, ut minimum abesse uidea re. Non fuerit inutile, habere domi aliquẽ fidum, à quo de singulis domesticis rebus subinde fias certior. Qui si desit, ne desit: ut Comici dictum inuertas. Quod nescias, scias. Nullo quidem tempore, sed minimè omnium quum peregrinaris, relinquas domi tuæ, qui decus tuum ignominia aliqua contaminet, ac deturpet. Noli quenquam pati, in quo non sit magnus respectus Dei. nullum est facinus, ad quod adduci non queat, uel præsenti mercede, uel spe aliqua, qui Deũ non, ut oportet, reueretur. Quũ abes, relinque domi uiros non multos, sed fidei compertissimæ, & honesto aliquo opere occupatos: non ociosos, non uagabundos, non comptulos, aut cantatorculos. Minus uiriũ est legibus, absente magistratu. Ex inerti illo ocio pessimi cogitatus nascũtur: & segnes isti ac desides, honestati nominis sint certa pernicies. Ne puellæ sint domi, nisi castitatis & uerecundiæ spectatæ, & quæ paucissi. habeant per ciuitatem familiaritates. Eadem est adhibenda diligentia in ijs omnibus, qui domum uentitãt, ut cogniti atque explorati sint patrifamiliâs. Commenda & concrede domũ propinquissimo, aut maximè necessario, siue uiro, siue matronæ, cuius fidẽ sis expertus: & in quo id sit autoritatis, ut eum facilè reuereantur uxor ac familia.

DE REPREHENSIONE ET CASTIGATIONE.

Vxoris uitium, inquit M. Varro, aut ferendum, aut tollendum est. quod quũ tolli non possit, necessariò sit ferendum: sed hoc rarum. Itaque præstat, non despõdere animum: sed omni ui ac arte contendere ac cõniti, ut emendemus, ac corrigamus. ne fit, quod Mimus ait: Amici uitia ferendo, facis tua. Sciat se paterfamiliâs uelut in specula quadam esse positum, unde omnia domum aduentantia prospiciat, ut occurrat, & auertat ea quæ uel domesticis emolumẽtis ac utilitatibus, uel famæ uxoris aut suæ officerẽt. Ita tamen, ne ipse sibi de uxoris probitate fingat somnia, & ex inanibus cõmentis atroces moueat tragœdias. Vt ex molossis, quos custodiendæ domus gratia multi alunt, sunt nonnulli, qui in somnijs territi, sollicitè latrantes, totam sæpenumero familiã excitant, cogũtque per ædes tumultuari: postea falsus index ab indignantibus famulis cæditur. Sic fit, ut ipse & internè discrucieris animo ijs curis & anxietatibus, quibus nullæ sunt acerbiores, quas ipse tibi manus tua asciuisti: & foris uulgi fias fabula, derisusque ac contemptus pœnas des uel leuitatis, uel nõnunquam etiã crudelitatis. Vxorem ab omni peccandi occasione pro uirili parte auertere utile est. Diligentem quoque ac circunspectum erga illam esse, quæ nondũ tibi sit perspecta, haud improbatur. Zelotypia uerò ad quid ualeat, non uideo equidem, nisi ut discrucieris animo: & te ijs tormentis ultrò addicas & mancipes, quibus nulla possunt in uita hac cõparari. Quid? an non scyphũ uel ampullã uitreã sedulò custodis: & filium accuratè atque anxiè educas, atque à uitijs abducis, & citra zelotypiã? cur non idẽ intuenda coniugis pudicitia & probitate præstiteris? Neu facilè tanta de re alijs fidẽ habeas, maleuolis, suspicacibus, iniquis rerũ omniũ interpretibus: uel etiã necessarijs tuis, sed plus nimio curiosis ac credulis. Fuit olim Valẽtiæ homo nobilis, Carrosus, ni fallor, nomine qui uxorẽ habebat castã quidẽ illã, sed parũ secunda fama. hãc amici & propinqui sæpe apud maritũ criminabãtur. Is à primo rẽ non neglexit. sed quũ liquidò cõperisset, uanis illos suspicionibus agitari, nec finẽ tñ calũniandi facerẽt, & urgendi eũ quasi iure suo, ut in eã grauiter animaduerteret: ille uxoris pudicitiã defendẽs, exposuit, quæ

sibi essent cōperta atq̧ explorata. quūq̧ illorū aures purgationi uideret obstructas, empto equo generosi seminij, rogauit illos, ut unà secū extra urbē prodirēt, ad faciendum periculū in decursorio, quod est inter regiā & diuæ Trinitatis. Ibi quū spaciū illud ter aut quater cursu equi cōfecisset, cæteris attentè spectantibus rogauit, Ecquid eis equus uideretur? Alijs eum in totū probantibus, alijs in eo nōnihil requirētibus, ferrū quod ad sinistrā gestabat, distrinxit: Per Christū, inquit, et diuos omnes iuro, me eum confossurū, quisquis uel equū meū, uel uxorē meā accusarit. Ita omnes in præsens cohibuit. Mox re paulatim patefacta, & innocētia uxoris omnib. approbata, habitus est uir magni & cordis & animi. Castigatio ac reprehensio uel ad emendationē illius pertinere debēt, cui adhibētur, uel ad cæterorū exēplū. Alioqui ultio est, & crudelitatis species. quod quidā faciunt, in eū sæuientes, cui sunt irati: occidentes etiā, & dicunt se castigare. Egregia castigandi ratio, perdere. Rectè Seneca, qui neminē prudentē ait punire, quia peccatū sit, sed ne peccetur. reuocari enim præterita non posse, futura prohiberi. Sunt in cōiugio tria peccatorū genera, tria etiā castigationū illis cōgruentia. Primū & maximū, & quod omne superat scelus, adulteriū, quo uxor disiungit se à marito, & uinculū totius charitatis & concordiæ coniugalis semel abrūpit: ut Dominus repudiari hanc ius esse pronunciet, quū retineri uelit quocunq̧ alio uitio infectā & probrosam. Huic extrema castigatio adhibetur, lege permissa. Callidus in re medica chirurgus ad secandū aut urendū non descendit, nisi impulsus ultima necessitate: alijs omnib. remedijs tentatis prius, & nequicq̧ consumptis. Neq̧ id facit, nisi exploratis antea in se instrumētis, pectore, facultate. quæ omnia nisi adsint præsentia, ne significat quidē morbū id postulare. Sūt alia peccata leuissima: sunt alia media, & quasi interiecta inter hæc duo. His medetur reprehensio & castigatio. Primū omnium delecta iam atq̧ approbata uxore, fac ipse reputes tecū, nunquā in ullo mortalium id paucis deprehēdi congressibus, quod se paulatim multis experimētis atq̧ usu proferi. Ne tu de illa magnā opinionē concipias, quasi undiq̧ absoluta, & in qua nihil sis desideraturus. quo fieret, ut tu frustratus uoto, nō aliter q̄ falsus captusq̧ uehementer doleres, ac te ipse affligeres. Itaq̧ de cōiuge tua idē cogitato, quod de homine quocunq̧, minus te procedēte tempore inuenturū, q̄ initio apparebat. ut si quid maius, id in lucro deputes, sicut ille dicit. Adhæc cōsiderari par est, muliebrē sexū infirmū ex se esse, atq̧ inualidū, corpore morborū seminibus afflicto atq̧ infestato: & hinc motibus, ac crebris in animo tēpestatibus. Quæ molestia per menses singulos, quū uelut sentina uteri purgatur? quæ prægnantiū fastidia? quàm præsentia enitentium discrimina? quania enixarū iam & puerperarū? quàm illinc discedunt fractæ? quot casibus & periculis obnoxiæ? ut mirandū sit, sanā ullā illarū unquā uiuere. uniuersa aūt uita quid aliud, quàm seruiūt nobis, siue uirgines parētibus, siue nuptæ maritis, siue liberis matres? Iā minus habēt in animo neruorū ac uirīū. minus & iudicio assequūtur, & eruditione ualent, & rerū usu ac exprimētis sunt instructæ. Quis adeò est immitis, ut cōditionē eiusmodi nō misereatur? Itaq̧ cōueniendū illis ad multa: & infirmū natura animal à fortiori tolerandū. Decet, inquit Paulus, uos qui estis robustiores, imbecillitatē infirmiorū æquis animis perferre. Quòd si uir ille in Græcia sapiens, in amicorū delictis, ne grauius succenseret, solitus erat intra se cogitare, atq̧ ita sibi ipse loqui: Et hic est homo, id est animal mutabile, & erroribus lapsibusq̧ obnoxiū: quāto est idē causatius cogitādū de fœmina? Hoc & natura & comitas docēt, ut senibus cedāt iuuenes, imbecillis fortes, claudis recti. Iam si stultū homo sapiens non perferat, parū nomini atq̧ excellētiæ illi, mētis lumini ac uigori satisfecerit. Hoc idē præterquā q̧ exerta uoce clamāt & præcipiūt mores ac ciuilis educatio, natura, ratio, & monita diuinæ sapiētiæ: suadet etiā pax & quies domestica, cui amplissimæ opes non queāt cōparari. Quantū perfers laborū ac molestię, terra & mari, ut aliquid pecuniæ cōquiras? at quē tandē in finē, aut usum? nempe ut domi placidè iucundeq̧ ex ijs quæ parasti, uitā traducas. Quin tu igitur aliquid etiā tāto duntaxat leuius domi dissimulas, & tacitè cōcoquis? ut quietē cōserues, sine qua nec opū est utilitas ulla, nec suauis uita ipsa. Ecquā tandē amicitiā aut cōiunctionē poteris tu inuenire, in qua nō

multa

multa sint, perferenda & dissimulanda? Quæ uerò non placebunt, uide etiã atq; etiã, & expendito, ex infirmitate ne dicta factã ue fuerint, an ex malitia. Sic rectissimè cuiusmodi castigationis modo utendũ tibi sit, statues. At qùum reprehensio genus sit medicamenti quoddã ex amaris illis, quę corpus non sine auersione & horrore quodam curant, atq; expurgant: ideo nõ est exhibẽda, nisi necessitas admoneat. Nihil tantas uires reprehensioni addit, atq; autoritas dicentis: quæ & paratur prudentiæ ac beneuolentiæ opinione, & eisdẽ rebus conseruatur. Sed potissimũ atq; efficacissimum est uitæ exemplũ, si id faciat quis, quod iubet. Neq; enim apertius aut fortius possunt uituperari et carpi mali, quàm bonorum uita, ut est à me in superioribus declaratum. Si tu ipse tacita doctrina præmonstres uitia, & ad illa rationẽ ac uiam: cur conquereris, si dociles habes discipulos, ad quod abs te acceperunt? Respondebit tibi, quẽ arguis, id quod asotus filius in Declamatione apud Cæstiũ Pium, se flagitia sua patri luxurioso imputare: ab eo se didicisse, ob quæ culparetur. Autoritatem non oportet ignorari, nimio reprehendendi ac contradicendi usu deteri, ac diminui, minusq; crebras reprehensiones habere uiriũ, non ex se, sed quia occalluit, quem obiurgas, & castigationis sensum assuefactione amisit. Leuia uitiola consultius fuerit dissimulari: & pondus reprehẽsionis alijs grauioribus, ubi magis erit necessariũ, reseruare. Quod uidemus à cautis negociatoribus & à uersutis aulicis fieri: ut illi fidei suæ uires, hi uerò gratiæ & fauoris sui Principis nõ nisi in amplissimis operæprecijs, aut in maximis difficultatibus periclitentur, cætera se integros seruent, ne quid detrahãt rebus tanti momenti. Sunt uitia, quæ expediat in totũ pretermitti, quũ spes est emẽdationis ex eadẽ ipsa honore stimulata: uel quod quædã uitia erumpunt, si credantur patere. Sunt qui se ad bonã frugẽ ultrò recipiant, si nõ putentur mali. Cn. Pompeius bello Sertoriano literas ciuiũ, quas in scrinijs Sertorij uicti repererat, nõ lectas, omnes bona fide inspectante exercitu concremauit, ne se tecti ac dissimulati hostes apertè proderent, ubi uiderent arcana sua palàm esse. Idẽ C. Cæsar fecit, Pompeio ex acie Pharsalica profligato: & iterũ apud Thapsum Africæ, deuicto Metello Scipione. Sunt uitiola quædã, in utroq; sexu propè naturalia: quæ si in coniuge contraria non sunt, præcipuo fœminarũ bono pudicitiæ toleranda sunt, & dissimulanda, atq; eo magis, si admonitionibus & reprehensionibus aliquot nihil aliud profeceris, quàm uxorẽ irritare. Itaq; si id tuleris, magnũ ex tua patientia feres fructũ, nam ea deinceps commodiore uteris. Quid, quòd par est, assuefactione nõ modò facta esse illa tolerabilia, sed etiã iucũda? quid enim non mollit & condit familiaritas? Reprehendendũ est nõ impetu, sed iudicio: nec præferuidè, sed sensim, & subfrigidè. Efficacior est eiusmodi reprehensio, quam uenerabiliorẽ reddit species quædã grauitatis, & moderati animi, quũ tu non tam cõcitatione animi tui uideris eò impulsus, quàm improbatiõe delicti. Nec in castigando indulges affectui, sed charitati eius, quẽ cuperes esse meliorẽ. Obseruari cõueniet locũ & tẽpus, ne increpandi ardore actus, fœdè uxorẽ suggilles: aliquidq; incõsultius apud extraneos, aut etiã familiares effutias, quod mulieris animũ in perpetuũ perstringat, unde occultę crescũt inimicitię, & odia irrecõciliabilia. Nec tua ira sit diuturna, ut uxor uelut in desperationẽ quandã agatur præceps. Viri, inquit sanctus Apostolus, diligite uxores uestras, & nolite esse erga illas asperi. Et si Dominus fratri uetat irasci, quanto magis uxori, quæ omnẽ fratrũ & beneuolentiã, & coniunctionẽ debet superare? ut est à nobis non uno in loco dictũ. Etenim dicendũ est sæpe, & inculcandũ: Si caput mulieris est uir, caput uiri Christus, utriq; cõgruit, ut maritus se in coniugẽ ita gerat, ut Christus erga nos, clementer uidelicet, ac amice. Idẽ Apostolus, uxorem uocat corpus uiri, ut ecclesiã Christi. At quàm crebra nõbis à corpore existunt incõmoda? & tamen non illud odimus, nec abijcimus: sed perferimus, alimus, curamus. Breuẽ oportet esse mariti reprehensionẽ, & uelut ictui præceleri simillimã. Nam diutina obiurgatio atq; increpatio, nõ multũ ab hostili abest dissidio, quę amorẽ illũ coniugalẽ refrigerat, & affectus in longũ tẽpus exasperat, cõuictusq; et cõsuetudinis suauitatẽ rixis atq; acerbitate cõmutat. Addẽda est reprehẽsioni ratio, qu ur tibi nõ probetur quod uertis uitio: ut ea & persuadeat in præsens & in posterũ, cũm sit

opus,meliorũ admoneat.Magnę ſunt enim in humanis mentib.uires orationis.Nec quicquã magis hærer circa ſummũ animũ,mínuſq; altè penetrat,quàm illa:Sic uolo, ſic iubeo.Ita obiurgabis,ut illa intelligat,ex ſollicitudine amoris naſci admonitionẽ, quòd ſe meliorem eſſe cupias, & quodcũq; ex ipſa ſublatũ uitiũ, quo amor ſit integrior ac flagrantior:nec ulla prorſum querimonia intermiſcet.Ergo cõtinuò,poſtq; caſtigaris, & illa ſe tibi audientẽ dicto fore uel uerbis erit pollicita, uel teſtata pudibundo ſilentio atq; aſſenſu,redeat priſtina ſerenitas uerborũ,& uultus,& ſolita amoris ſigna.Sũt in præſtantib.fœminis haud aliter,quàm in uiris,animorũ quidã excelſi ac generoſi motus:& qui imprudentib.aut nõ ſatis acuiè rem animaduertentib.oriri ex arrogãtia uel contumacia uideri poſsint.Nõ ſunt illi penitus frangẽdi, aut opprimendi,ſine quib.nulla ferè matronarũ ad eximiũ illud & memorabile decus eua ſit,quod laudẽ atq; admirationẽ hõminũ excitarer.Sunt hę animorũ affectiões aptiſſimæ ad decus,& ea de cauſa ad pudicitiã ſedulò,atq; adeò anxiè cõſeruãdã.Magnæ iſtæ & egregiæ non tã deprimendę ſunt graui,cùm peccauerint,increpatione:quàm à ſolo & fecibus ſuſtollendæ,uel ſtimulis æmulationis,uel requiſitione ſolitæ uirtutis,aut domeſtico exẽplo,& tanquã ſpeculo admoto.Erunt quib. nutus tuus ſuffecerit,aut ſignificatio ex uultu,te improbare, præſertim apud uerecundã atque ingenuè educatam:eo magis,ſi te reuereatur.Probę matronæ nihil opus eſt maiore fuſte, quàm mariti ſubaſpero uerbo,aut cõtracto ac perturbato uultu.Vbi hæc nihil proficiunt,ſed ueniendũ eſt ad pugnos & fuſtẽ,uæ domui.De illis iam nihil præcipio, in quib.Pellitur è medio ſapientia(ſicut uetus dicit Poëta)Vi geritur res. nec unquã,uir bonus,me autore,huc deſcenderit.Nã ſi uxor ſæpius monita, reprehẽſa, obiurgata, cõuicio impetita, duriorem tñ ſe exhibet,quàm flecti ut poſsit:modò integrè habeat pudicitia, feratur. Nec rũpendus eſt arcus,nimiũ tendẽdo.Sic Socrates Xantippen ſuã tulit:qui imitãdus eſſet, ſi cui tãtũ foret in animo per philoſophiæ progreſſus firmitatis ac uiriũ paratũ:aut ſi perſuaderet ſibi,per mulierẽ tanq; inſtrumentũ, exerceri patientiã ſuã à dño,ad incrementa uirtutũ,ut Iob,& Thobiã, non ſine maximo ſuo bono,& uxoris flagitio: quorũ utrunq; dominus ſit aliquãdo cenſura ſua oſtẽſurus. Tũ reputet,eam ſibi tanquã ſortẽ obueniſſe:haud ſecus quàm genus, patriã,corpus, animũ,ingeniũ:qua ſorte unũquenq; ſine querela acquieſcere fas iuſq; eſt: cogitantem, æternũ illũ atq; omnipotentem diſtributorẽ, ſapientiſsimè omnia ac iuſtiſsimè diſpenſare.Poſtremò fas eſt, ut cuius autoritas & numẽ cõciliauit inter ſe coniuges, eiuſdẽ ipſius reſpectus & memoria recõciliet diſſentientes. Nã inter homines quis auderet pacem a Rege factã rumpere?aut quis ſuſtineret cõmendatum ſibi ab homine chariſsimo abijcere,ac repudiare?Quòd ſi in his tantũ ualet uel potẽtiæ reuerentia,uel ſtimulus amoris:quãto magis ualere debet erga deũ?quo nihil eſt potẽtius,& noſtri amicius,quòd nihil oportet nos æquè tũ uenerari, tũ amare. Reuocare etiã in memoriã cõuenit, quod Paulus dicit,uxorẽ eſſe carnẽ uiri. Innumera ſingulis tẽporis punctis exiſtunt cuiq; noſtrûm à corpore ſuo incõmoda: nemo tamẽ corpus ſuũ odit,aut nõ diligit,nõ fouet,nõ indulget,quãtum poteſt:& ſi aliquando illi iraſcitur, continuò póſt tamen redit cum illo in gratiam. Idem omnium affectus præſtari debet aduerſus coniugem,idq; ex Apoſtoli doctrina.

DE PROGRESSV IN CONIVGIO.

VBi uxorem magis fueris expertus,tenerius eſt amãda. Huc nos natura inducit, quæ reb familiaribus ac conſuetis dulcedinẽ quandam indidit, etiã ſi ſint ex ſe ſubaſperæ ac moleſtæ.& uſus ille ac diuturna ſocietas, amorem ac beneuolentiã firmiſsimè conciliat,ut etiam canes,& feles,& equos,& reliqua bruta ea de cauſa diligamus,illorumq; uel morte uel diſceſſu contriſtemur. Quid minus eſt non dico ſapientis ac bene inſtituti hominis,ſed ne hominis quidem,quàm uxorem, cui aliquandiu aſſueuerit,non amare?Sedebat in cubiculo Meleager Oenei filius, iratus ſibi & ſuis. Curetes,quibus bellum erat cum Calydonibus,urbem aggreſsi, ingenti eam oppugnatione uexabant:nec ſpes erat iam amplius uel in uiris, uel in mulieribus reliqua. Accurrunt ad columen,ac extremam patriæ ancoram,Meleagrum, ſenes & primores ciuium,illius uires ac manus implorãtes,ut arma induat,& patriæ opituletur nutanti,

tanti.adsunt cũ religione & deorũ cultu ac ceremonijs sacerdotes,pollicẽtur amplissimam operæ mercedẽ.Illis contẽptis ac spretis,accedit uenerabilis canicie, uenerabilior pietate senex Oeneus:nec cunctatur,ut duriorẽ filiũ flecteret, genua eius supplex amplecti.Accedit mater,ab ira in preces atq; obsecrationes uersa.Sorores & sodales iucũdissimi,quibuscũ gratissimã ætatis partẽ transegerat,orãt & obtestãtur,ne se in ultimo deserat discrimine.Nihil eum mouet,perstat in proposito ferox animus: omnib.salutẽ,q; ita hortatu,monitis,blanditijs,pollicitationib.precib.supplicijs petierant,denegans.Interea hostes irruptione in urbẽ facta,occidere,agere, prosternere,incendere. Trepida se infert Cleopatra cõiunx:Succurre,quęso,mi uir:occidimus (inquit)nisi succurris:hostis possidet omnia.Huius unius uocib.& periculo,ferreus ille ac inexorabilis permotus,mollefactusq;, sumit arma, & pulsis hostib. postremo excidio urbẽ ac ciues eripuit.Videlicet heros ille magnanimus,quã naturæ iussionẽ ac legẽ nunquã uel legerat,uel audierat,impressam habebat in pectore,ac infixã præcordijs:qua sciebat,uxorẽ esse seipsum.alios omnes,isti magnã ex pietate necessitatem imponẽtes,extra ipsam tñ esse:coniugẽ utrò ea esse charitate cõciliatũ cõiugi, & eo nexu coniunctũ atq; aptũ,ut multa in cõiugis gratiam nõ refugiat ac recuset,quæ uel sibimet ipse recusaret.An ex cunctis mortalib . exclamat ille Homericorũ heroũ præstãtissimus,soli Agamemnon & Menelaus uxores diligũt? & nõ idẽ facit quisq; uir bonus,cui sit aliquid mẽtis & cordis?ut mihi Briseis mea uerè ac toto pectore diligebatur,licet in bello à me manu capta.Rex ille apud Salustiũ moriens,sic filios ad cõcordiã hortatur:Quis amicior,q; frater fratri?aut quẽ alienũ fidum inuenies,si tuis hostis fueris?Imò quẽ alienũ fidũ inuenies , si cõiugi hostis fueris ? Quis se diligi abs te poterit credere,cui uiderit nec uxorẽ charã esse, duntaxat honestã & probã ? Nam quòd interdum uitijs eius offensus ac irritatus eam odisse uideare , hoc magis abs te amicos fugabit,cùm nemo se sine uitijs sciat uiuere:sed speret tñ,tolerabiliora usu & assuefactione fore.quæ cùm uideat, te tã diuturno & tã perpetuo cõuictu nõ potuisse in uxore deuorare,quid aliud expectabit,q; te minus sibi indies amicũ futurũ,quo se penitius noris,& cõsuctius fueris secũ uersatus?Potest ullũ humanũ uitiũ (loquor nõ de illis atrocissimis & capitalib.sed de istis omniũ ferè cõmunib.)potest inquã tale aliquod alienius esse à natura & ingenio cuiusquã, quàm sunt inter se mores & ingenia hominũ & brutorũ?atqui usus & cõsuetudo huc eos adducit,ut commodè ac suauiter sub eodẽ tecto uiuãt,& colludãt etiã homo & leo.& uterq; alterius sensu,natura,actib.tantũ abest ut offendatur,ut delectetur quoq; , & absens cõsuetudinẽ illã requirat.adeò familiaritas tã diuersa cõiungit & cõciliat,penè repugnãte natura.quia abest malitia:qua admista,nõ potest simillima etiã secundissima natura. in tantũ efficax & præsentaneũ est cõcordiæ uenenũ,malitia.Nec herba mẽta , sicut rerũ naturæ cõsulti perhibẽt,tãtopere lac in caseum cogi uetat:ut malitia humani cordis beneuolentiã coalescere.Quid, quòd in coniugũ discordia maior sustinẽda est uiro infamia, quàm mulieri?quòd is tanquã potior & prudentior,uxoris uitiũ,quod odiũ & dissidium peperit,nõ uel sustulerit(sicut inquit Varro)uel certè tulerit.in omni enim discordia culpæ maxima pars in potiorẽ confertur,quòd is moderari rem,ne ad simultatem progrederetur,uel noluerit,uel nõ potuerit. in quorũ altero est manifesta malitia:in altero imbecillitas atq; impatientia. Quæ omnia procul cõueniebat esse ab eo, quẽ hominũ existimatio alteri tanquã præstãtiorẽ anteponebat . Ita odio habetur q; nos fefellerit,quodq; muneri atq; officio suo, cùm minimè erat opus , defuerit.Illud uerò,ubi uxore ad satietatẽ fueris potitus, refrigescere amorẽ,quẽ ardor(ut uidetur) libidinis accẽderat,hominũ est spurcorũ atq; abiectissimorũ:imò uerò non hominũ, sed beluarum:quę nihil mente & ratiõe ualent,motibus illis sensuum ad actiones incitantur atque impelluntur, qui simulac consederunt, habitus quoque animorum mutantur. Sunt præter familiaritatem aliæ amoris causæ, quæ marito cuicunque, modò non saxo aut stipiti, sunt cogitandæ. Vxorem tot labores & pertulisse. & paratam perferre: ut marito deseruiat, ut illi pariat liberos , hæredes nominis & fortunarum, propagationem generis . illam omnibus & parentum & necessariorum

hHh 4

fortunis renũciaſſe, tuas unius ſecutã pro ſua habiturã, quæcunq; tibi acciderit. nec minus gauiſurã tuis proſperis, aut mœſturã tuis triſtib. quàm teipſum. Iam ſe nec patrem, nec propinquos, neq; ullos omnino neceſſarios agnoſcere: in te uno ſpes omnes & cogitationes ſuas habere collocatas, & defixas. Quid ergo unũ faciet, aut ſatis præſens erit pharmacũ ad amorẽ, ſi non ſufficit hæc tanta cõmunio? Quiſquis ergo naturæ, quiſquis humanitati ac ſapientiæ uolet auſcultare, is uxorẽ notam iam & conſuetam magis amabit indies: plus illi cõfidet, & maiora edet beneuolẽtiæ ſigna, quis amorẽ in illã ſuũ teſtetur: ſed quem præ ſe ferat natũ & enutritũ eſſe experientia uirtutũ eius, & cõſeruari ſpe, futurã eam in poſterũ ſui ſimilem, atq; adeò pulcherrimo ſeſe uictoriæ genere deuicturã, ut eſt apud Platonẽ. Nec ipſam ſolũ tãta charitatis ſignificatiõe proſequêris: ſed inde uelut ex copioſo quodã fonte nõ tenuiter maligne ue in affines tuos, illius cognatos, deriuabitur: ut illi ſentiãt, quantũ ſibi eiuſmodi propinqua proſit: & uxor liquidò intelligat, ſe tam impenſè tibi eſſe charã, ut etiã beneuolentia hæc in ſuos redundet. Nec exiguas hinc utilitates domi capies. Quòd ſi cõſanguineos diligẽdos propter ipſam uolumus, quid faciendũ de eiuſdẽ ipſius filijs cenſemus? qui tibi nõ poterũt non eſſe gratiſsimi, ſi matrem ames. illa quoq; gratiam in tuis referet, ſi habes: & tuos, & illius, & cõmunes omnes amor copulabit mutuus ueſter, tanquã tenaciſsimũ glutinũ. Multi in coniugio caſus interueniunt, paupertas, ignominia, carcer, exiliũ, morbi. qui oẽs incertæ quidẽ ſortis, & humanorum caſuũ cõmunes ſunt omnibus. Poſſunt tñ alterutrũ cõiugum ferire, altero intacto. ut ſocerũ. ex quo magna expectabatẽ hęreditas, bona amittere: ignominia & dedecore affici, unde filia nota aliqua infingatur: conuictã alicuius criminis, ſæpe falſò, aut immeritò, in cuſtodiã includi, aut ciuitate expelli, in morbũ incidere. In his ſolũ id dicã, quod natura præſcribit, quod deus non ſolũ in tãta corporũ atq; animorũ cõiunctione, ſed in uniuerſum per totũ hominũ genus præſtari iubet, ut eo ſit quiſq; animo erga alterũ, quo illũ eſſe uellet erga ſe. Quemadmodũ uxorẽ caſus tuos accipere ac ferre cõuenit, ita & te illius: præſertim cùm amor ille cõnubij ſummus ita omnia debeat miſcuiſſe, atq; unũ effeciſſe, ut iam dici nõ poſsit hoc huius eſſe, nõ illius: ſed ſint amborum omnia, & utriuſq;, cõmoda, incõmoda, bona, mala. Quòd ſi unus eſtis homo, non duo, ægrotare illa nõ poteſt, quin tu ægrotes: nec illa eſſe pauper, te diuite. quód que inter amicos cõtingere nõ poteſt, quomodo in tãta amoris & animorum copula continget? Amicus certus, inquit Ennius, in re incerta. Quantũ ualentẽ & integrã dilexeris, morb. & res afflictæ declarabunt. Si ſecutus & naturæ inſtinctũ, & Dei iuſſa, uxorẽ unũ exiſtimaris tecũ: iam hoc corpus morbis putre, non minus tuũ eſſe duces, quàm illius: nõ aliter tractabis ac curabis, quàm cùm & forma & ætate florens, corporis oculis multo erat gratiſsimũ: nec alia ſedulitate & cura miniſtrabis illi, quàm ipſi tibi. & quemadmodum uel in te, uel filijs, ex miſeratione creſceret charitas: ita erga uxorem docebit te amor facere. ſi illam tam uerè, quàm te aut liberos tuos diligas, ut charior ſit tibi ægra, aut concuſſa & deiecta fortunæ ictu, quàm ſtans, & florens. Habent mulieres rixulas ſuas, & inuidiolas, & ſimultatulas uarias, crebras, momentaneas, leuiſsimis de cauſis excitatas, ut ſunt teneris animis, & iudicio infirmo. his nõ cõuenit admiſcere ſe uirilem grauitatẽ. Habẽt itẽ ſuas ambitiones, in honore uerborũ, in loco, ſiue ſedeãt, ſiue ambulẽt. hæc omnia nõ augebit uir, nec miniſtrum præbebit ſe, atq; ultorẽ fœminei doloris aut querimoniæ, q; nõ ſatis honos ſit exhibitus ex ſentẽtia. Irridebit potius, & cõtẽnet, atq; uxorẽ ſuã ad curã potiorũ eriget, quãtũ quidẽ facere poterit. Nã q his ſe immiſcẽt & occupãt, digniores ſunt peplo & colo q̃ barba & exiſtimatiõe uirili. Iſtis ſcilicet magiſtratũ mãdes, & ciuitatẽ regendã tradas, q domi ſuę ſic ineptiũt. Quid ẽm uiro magis indecorũ, q̃ illis muliebriter tangi?

QVAS VTILITATES AFFERT AMOR CONIVgum mutuus.

Dici uix poteſt, quantas eiuſmodi concordia utilitates adferat, ad res tota in uita domi & foris maximas: quanta uerò per diſſenſionem ac diſcordiã coniugum dãna & incõmoda inuehant. Familia, heris diſsidentib. tanquam ciuitas in diſcordia

Princi-

Principum,quieta esse nō potest.in illorum cōsensione cū incredibili lætitia acquie-
scit, sperās fore, ut tales erga sese experiatur,quales uidet illos inter seipsos præbere.
In quo nec iudicio atꝙ expectatione sua falluntur.quippe illi cōmodè se mutuò ex-
hibendo,& placidè,cōdiscunt nō passim erratis familiæ excandescere,nec omnia tu
multib.miscere, impotenti iracundia:ita absunt domo grauissimi ac importunissimi
cōtubernales,uerbera & sæua dicta, & alia, quæ iratus atꝙ ardens animus suadet fa-
cere.Ergo nō solum lȩti sunt ministri,uerū alacriores nauāt eam operā, quā oportet:
& obsequentiores se dant hæris,reueriti illorū maiestatē,quȩ ex concordia nascitur,
augeturꝙ.Nā & uir uxoris maiestatem,amore ac beneuolentia tuetur: & mulier ui-
ri,cultu & obedientia.Quid,quòd cōcordia opinionem adfert probitatis & pruden
tiæ?Necesse est enim, bonos eos esse,qui tam diu ament: neꝙ enim amicitia est ulla,
nisi inter bonos diuturna,& prudētes,qui ita perferāt,& deuorēt ea, quib.alij offensi
amicitiā & charitatē deserunt ac diffringunt.Neꝙ alia ex alia cuiuscūꝙ rei existima-
tione maior reuerentia & maiestas,quàm ex ea ipsa oritur,bonitatis ac prudentiæ:ut
iam ueneratio hæc nō solis domesticis parietib.in animis familiæ concludatur , ut te
illa uelut cœleste quoddā numen colat,& adoret:sed foràs emicet, & lumē suum per
ciuitatem omnē diffundat, ut te omnes & probū uirū esse censeant, atꝙ ad amorem
gratiasꝙ natū & fictū à natura,qui tam constanter ames:& cordatū sapientemꝙ,qui
sic omnia domi tuæ etiam subaspera & difficilia modereris: dignumꝙ ut remp.regas
qui priuatæ tuæ tāta sapientia & iudicio præsis:facilè cōtenturus in cōcordia & tran-
quillitate ciues tuos,qui eam domi tuæ ita cōstabilieris & confirmaris.Nā cōtrà,quē
putas crediturū,te præsidem,pacem quietemꝙ in ciuitate conseruaturū : qui uideat
perficere nō posse,ut domi placidè & cōcorditer uiuas? ubi tu nō es magistratus,sed
planè rex quidam,& omnium dominus?Leontinus Gorgias, qui primus ingentem
est dicendi laudē apud Græciæ populos consecutus,cùm multa in Olympijs horta-
retur Græcos de cōcordia,exclamasse tradūt quosdā:Redigat prius se & uxorem &
ancillā in cōcordiā,tū demū huc ista nobis cōsultū prodeat.Nec est quisquā,ꝗ tā bo-
no & miti uiro nō facilè amicū se fore speret. qua publica beneuolētia nullȩ fingi pos
sunt pares diuitiȩ.Quid fides per alienas domos,quàm pulchra res est ac magnifica?
quemadmodū de Thebano Cratete memoriæ proditū est,cui ob singularē probita-
tis opinionē,amoremꝙ in Hipparchiā uxorē,omnib.cognitū ac spectatū,cuncta nō
solū hostia toti⁹ ciuitatis & cubicula,sed recōditissima quæꝙ ex re familiari, tanquā
domestico cuidā genio patebāt.Idcirco Grȩca uoce θυρεπανοίκτης nominatus est.Ne-
mo enim eū ad alienas oculū animūꝙ adiecturū suspicatur, cui optimè cōuenit cum
sua,& nodo suauissimo firmissimoꝙ sunt cōnexi.Sed domū redeamus,ad larē ac pe
nates. Tota familia est in officio,cùm suapte sponte læta & alacris,tū uiro fœminā,&
hac uirū adiuuāte,cōcordia impultrice.ut uterꝙ,quādo animi cōmotionib.nō cōci-
tatur, nullo negotio familiā in fide atꝙ officio cōtineat , cùm ipse suoipsius nō desit.
Vnde & res familiaris diligētius curatur,& neutrius animo offensionibus atꝙ indi-
gnitate ab ea cura auerso atꝙ abhorrente,& omnib.per domū ac familiā ab amore re
ctis & tēperatis.Lōgè enim opinione sua fallitur,quisquis uel metū,uel precij spem,
uel quid esse aliud cēset,quod ęquè homines ad quodcūꝙ officij aut muneris genus
nauiter obeundū exacuat ac extimulet,ut charitas & beneuolētia.De cōmunib.am-
borū filijs hoc quidē minus quiuis admirabit̃,esse illos gratiores permultò ac suauio
res,qui etiāsi alterius essent,amor tñ efficeret,ut alteri essent lōgè iucūdissimi.Quāto
nūc magis eā ardere flāmam est necesse,cui utrinꝙ quȩdā uelut faces subdūtur?Illud
fortasse uidebitur mirabilius,ꝙ tñ ijs quib.naturæ rerum sunt cognitȩ,potest esse ex-
ploratissimum,filios ex coniugibus bene consentiētibus,& inter se charis,nasci mi-
tes,comes,moderatos,amabiles, & ad omne suauitatis ac humanitatis genus mirifi-
cè aptos atꝙ appositos.Scilicet eæ affectiones atque habitus gignentium , quæ ani-
malem hominis partem occupant , in corpora atque animos fœtuum ferè transfun-
duntur. Quid, quòd ex domestico exemplo mansuetudinē & placabilitatē discunt,
& tanquam affrictu quodā trahūt?Hic cōuictus domi in tāta serenitate & tranquil-

litate concordiæ, quàm est similis cœlesti illi uitæ? Vnde, quẽadmodũ uir ille sapiens apud Homerũ inquit, multa magnaq́ꝫ ad amicos gaudia redundãt, & ad eos quibus chari sumus: ad maleuolos aũt atq́ꝫ inimicos, molestiæ & mœrores. Sicut cõtrà hi exultant, illi sunt in luctu, cùm nos dissidere, odisse, rixari, litigare uident, uel audiunt. malis enim odiũ inhiat, tãq́ꝫ suauissimo suo pastui: bona fugit ac uitat, quasi perniciosum sibi uirus. Sed quæ hactenus exposui, etsi magna sanè, ut cernitis, atq́ꝫ expetẽda: cuncta tñ cũ hoc uno, quod nũc adijciã, nõ sunt cõparanda. Domi charitatem discimus, meditamurq́ꝫ, quã aduersum alios præstemus. & cùm sedati tranquilliq́ꝫ, tũ etiã suauitate illa mutui amoris animi deliniti, facilius ad religionẽ uacant, attolluntq́ꝫ sese in contemplationẽ, amorẽ, cultũ, uenerationẽ omnipotẽtis illis numinis naturæ. Hinc nostra pectora amore hoc coniugũ à sancto illo cœlesti igne tanquã subarrata & pignorata, paulatim ab eo accenduntur, donec ingentes illius flammas concipiãt. Quo quid optari, aut quid concedià deo potest hominum naturæ maius ac præstabilius, q̃ ut amatores efficiamur uerè, ac bona fide, diuinæ illius suæ pulchritudinis?

DE IIS QVÆ NON HABENT LIBEROS.

FIlij nonnunquã à deo uel non dantur, uel dati adimuntur, occulto illo suo & inscrutabili cõsilio: imò uerò paterna quadam indulgẽtia, quôd ita uidet nobis expedire. ne quis omnia in casum, aut naturales causas referat: quod nõ est sapientis hominis, uedũ Christiani. Nec tñ pro exiguo habendũ est beneficio, dulce illud fel nõ gustare. quod qui glutierũt, testantur ita esse mistũ ac temperatum, ut uni mellis guttæ, fellis sint sexcentæ infusæ: nec iniuria Græco quodam epigrammate inter fœlicitates illam numerari, ἄπαιδα uiuere. Augustus propter filiam & neptem coactus est sæpe uersum illum Homeri exclamare: Coniuge non ducta, natis utinam caruissem. Vt prætercam Ciceronis ad Atticum querelas. Sed non est hic locus disputandi de orbitate. tantũmodo hæc à me sunt inducta, admonendi maritorũ causa, ut cùm sit iã incertus liberorũ fructus, & sæpius magnas calamitates parentib. quàm uel utilitatẽ, uel uoluptatẽ ullã adferãt, ne filios per flagitiũ ullũ quærant: hoc est, malũ incertũ, per certũ Nec uxorib. tanquã sterilib. sint asperi, cùm sæpenumero neutrius id uitio cõtingat: nec amborũ, ut dixi. sciantq́ꝫ, ardentius ab illis desiderari sobolẽ, quàm à uiris: ut à pariete caduco tignos, qb. fulciañ. Sterilis erat Anna, uxor Helcana Ephraitæ: quomodo eam cõsolatur uir suus? Nunquid nõ ego melior sum tibi, quàm decem filij? Ex tali uiro decebat nasci & principem Israelis, & prophetã, & Samuelẽ. Si à deo mittãtur liberi, lætis sunt accipiendi animis, ut munus cœleste: & optimè instituendi, ut eorũ probitas & illis ipsis prosit, & in te redũdet, nõ modò ad incredibilẽ tuam uoluptatẽ, & hominũ existimationẽ de te: uerũ etiam ad merita benefactorum uitæ huius, per quæ immortale illud in uita altera præmium paratur.

DE VXORE NATV GRANDIORE.

POsteaquàm senectutẽ proba & morigera uxor attigerit, faciẽdum quod in omni solemus ministerio fideli ac diligenti. Equum & bouem uelut emeritos soluimus, liberius sinimus uagari & pasci, minus ad laborem reuocamus. emancipamus seruum. ueterano militi agri distribuuntur, unde uiuat: ministrum ingenium post bene ac fideliter nauatam operam, ferè æquamus nobis, atq́ꝫ in affinitatem asciscimus. Quanto honorificentius, uxorem ætate iam prouecta, & in senium uergente, haberi tractariq́ꝫ consentaneum est? quæ non est animal brutum, ut equus: non ancilla, & peioris conditionis iure gentium, quàm tu ipse: non famula, mercede conducta: sed par tibi, & socia à deo assignata, coniuncta amore ac societate tali, quæ reliquas oẽs longè antecellat. Quin etiam æquum est, ut quæ ipsa affectus suos uiro tam diu subdidit, iam non magis subdita sit marito, quàm par. Quippe motus illi & perturbationes incitatæ animorum, quæ mariti maiestate ac uelut regno quodam erant cohibendæ, & ob quas dominari uxori maritũ oportebat, sedatæ iam sunt annis ac usu: ut nihil sit amplius, cur maritus imperiũ in uxorẽ postulet, & maiestatẽ suã retinere studeat, cũ minui iã nõ possit, sublatis ijs q asperos sese atq́ꝫ intractabiles iusto ac moderato imperio præbebãt. Idcirco dñs Abrææ præcipit, ut uetulæ suæ Saræ obtẽperet,

uideli-

uidelicet iam nõ uxori,id eſt carni:ſed ſublatę quadãtenus ad uirile ingeniũ,& ad cõ
ditionẽ ſpiritus.Huiuſmodi ergo nõ oportet deinceps ut iuuenẽ accipi,tractariq;,re
frigerato ætatis ardore,& debilitatis uiribus labor eſt detrahendus: ſubleuanda eſt
miniſtris. & quando ſanati ſunt morbi illi animi, qui rationi ac iudicio officiebant,
quo minus uerũ deſpiceret,& uolũtati,quo minus bonũ expeteret,iam & ſapientior
& melior facta,dẽptis obicibus,admitte eam magis indies ad cõſilia.incipe illã ęqua
re tibi,& cũ ea de minimis,de maximis reb.cõſulta.Primus tu illi uenerationem atq;
autoritatem adferto:ut exemplũ tui & liberi,ſi quos habes,& reliqua familia ſequa-
tur.Ita percipiet illa obſequij ſui fructũ, ut domina ſit,quę tam diu miniſtra.Neq; ue
rò inſolens aut intolerabilis exiſtet hera,quę tamdiu antea didicerit imperio parere.
Deſinat paulatim in uobis ſexus diſcerni,& incipite ad cœleſtẽ illã iam nũc uitã præ
ludere,in qua nullus eſt ſexus,ſicut nos docuit Dei filius: Nõ ducunt,nõ nubũt,ſed
agunt uelut angeli Dei,puri atq; incorruptibiles ſpiritus, inter quos nemo naſcitur,
nemo perit,ut opus ſit reparatione generis per connubiũ.Amor hic nõ in caduca ul-
la re,ac morti obnoxia,ſed in animis fixus & cõſtitutus, etiã uitæ functã ꝓſequetur.
Itaq; ſublata ex oculis,ſepulta,& cõplorata:charitas tñ uiuet adhuc, uigebitq;.& erit
talis uxoris dulciſsima recordatio,omnisq; illius memoria gratiſsima.Ergo & cõmu
nes liberi iã erũt chariores,& per ſe,quia liberi,& quia tali fœmina tibi geniti. illosq;
miſeraberis, quòd eiuſmodi ſint matris fructu orbati. filios etiã illius,ſi quos ex alio
habebat marito,tuorũ habebis loco:nẽpe ex illa progenitos, quæ unũ erat tecũ & ſa
cramẽto cõiugij,& natura amoris.Efficies etiã,ut cuius dum uiueret reſpectus mul-
tum cõſanguineis & neceſſarijs ſuis proderat,proſit etiã mortuæ memoria. Affinib.
tuis uiua uxore bene tecũ cõcordi,mulũ erat cõmodandũ:mortua nõ minus.ſi qui-
dem ea extincta,nondũ eſt tñ amor ille extinctus, qui tibi eius propinquos nõ aliter
cõiungebat,ac tuos ſanguinis cõmunio,& naſcendi ſors: debilius ad cõiunctionem
uinculũ,q; illud prius beneuolẽtiæ atq; amoris. Si tu illã in hoc mortalitatis itinere
antecedis,teſtatũ atq; impreſſum tũ aliorũ,tum eius memoriæ relinques,non affectũ
modò,uerumetiã iudiciũ de illa tuũ,ut hãc ei pro cõſenſu,fide,ac pietate erga te gra-
tiam referas,ut omnes intelligant,qualis ea uxor fuerit:& ipſa ſentiat approbarã fuiſ-
ſe tibi ſuam uoluntatẽ atq; operã, eumq; iam nunc uiuens adhuc fructũ ꝓbitatis ſuæ
percipiat.Nã maximũ & ueriſsimũ illũ uita hac peracta nãciſcetur, in illa ſempiterna
beatitudine.Fuerit quoq; amoris & humanitatis tuæ,qñquidem tu illi ademeris,hoc
eſt columẽ domus,& fortunarũ omniũ,& remanet meticuloſus atq; inualidus ſexus
te unico ſuo præſidio deſtitutus,relinquere illi aliquod quodãmodo deſertæ uidui-
tatis ſolatiũ ex tuis facultatib. unde ſe cõmodè ſuſtẽtet,ne acerb. ille ac funeſtus dies,
qui te ipſi abſtulit,cũcta in eã mala uideaẽ pariter inueniſſe.ſed hoc ꝓ cuiuſq; erit ſta-
tuendũ ingenio,ac moribus.Erit,cui omnia tutò poterũt credi, perſpectæ fidei, fru-
galitatis,prudẽtiæ.Erũt,quas ditiores relinquere parũ cõduxerit:nec aliud futurã pe
cuniã,q; inſtrumentũ uoluptatũ.Sũt rapaces,etiã ex auaricia in ſuos ipſarũ liberos ſę
uæ.Nemini oportet matronã eſſe notiorẽ,quàm uiro ſuo, cũ qua tã diu in ſecretiſsi-
mis & recõditis locis,in luſib. in ſerijs,eſt uerſatus:ut niſi ſit ſtipes,totũ mulieris inge
niũ exploraſſe,& ſenſus illius oẽs ꝑcallere poſsit,& debeat.Is ergo iudicio,ꝙ ex actio
nib. & uita uxoris collegerit,adhibito,ita faciet, quẽadmodũ maximè ſit facto opus:
ſed ſic,ut & amor ſeueritatẽ iudicij diluat ac tẽperet, & iudiciũ effundentẽ ſe amorẽ
cohibeat.Qualiſcũq; uerò ſit,nullo penit' modo relinq eã inopẽ aut egenã cõuenit,
quãtũ ꝑ fortunas tuas licebit.Malimq; ſi in alterutro peccãdũ ſit, opulẽtiſsimã relin-
qui,q; ullis ad uitæ uſus neceſſarijs indigã. Maius eſt infirmitati illi à paupertate peri
culũ,quàm à diuitijs.At uerò qm moriẽs ad alia proficiſcit loca,iſtis potiora,corã eo-
rũ quæ hîc relinquit,ne ſumat ipſe ſibi,iã uita functo: ſed ijs mãdet,quæ res habebũt
præſentes nec uelit ita ſui memoriã uxoris pectori eſſe affixã,ut in uiduitate ſub ſuo
nomine iubeat eam perſeuerare: magno ſæpe illius incommodo,& pietatis diſcrimi
ne.relinquat eam ſuo cõſilio,ut id de ſua & neceſſariorum ſententia, prout ratio tem
poris feret,ſtatuat.quod eius & probitati,& quieti animi maximè conducet.

FINIS.

Io. Lodouici Viuis in libros de institutione fœminæ Christianæ, ad Serenifs. D. Catharinam Hispanam, Angliæ Reginam, &c. Præfatio.

OVIT me sanctitas morum tuorum, & animi tui ardor in sacra studia, ut de Christianæ fœminæ institutione aliquid ad te scriberem, argumento ut maximè necessario, ita nulli hactenus tractato in tāta ingeniorum scribentiumq́ue uarietate ac copia. Quid enim est perinde necessarium, atq; illarum animos fingi ad uirtutem, quæ nobis in omni uitæ ratione sociæ sunt inseparabiles? Beneuolentia firma est inter bonos, inter malos autem non diuturna. nec immeritò Aristoteles eas ciuitates, quæ fœminarum institutionem parum habent rectam, magna se felicitatis parte ait orbare. Videlicet nihil est æquè molestum, ut communionem uitæ habere cum improbo. quod ut de ciuitatibus meritò, sic de unaquaq; domo iustius dici potest. Porrò de re familiari Xenophon & Aristoteles, & de republica Plato, præcepta cùm traderent, nonnulla dixerunt, quæ ad mulieris officium pertinerent. Tertullianus, Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Fulgentius, de uirginibus ac uiduis sic disseruère, ut aliquod uitę genus suadeant, potius quàm formēt. Toti sunt in castitatis laudibus celebrandis, magnifico uerò opere, & illis ingenijs illaq; sanctitate digno: sed præcepta formulasq; uitæ paucissimas perhibuerūt, satius esse rati adhortari ad optima, & manum porrigere ad altissima, quàm erudire inferiora. Nos autem exhortationes illis relinquentes, ut ætatis degendæ rationem ex autoritate potius illorū, quàm ex opinione nostra sibi quisq; deligat, ipsa uitæ instituta documentis componimus. Itaq; orsi à prima fœminæ ætate, ipsam usque ad connubia Primo libro deducimus: hinc à coniugio ad uiduitatem, quemadmodum transmittēdum illi cum marito tempus benè ac beatè censeamus, Secundo: Postremò, uiduitas instituta est. Et quoniam fieri aliter nequijt, multa primo dicta sunt uolumine, quæ ad uxores & uiduas pertinent: multa proximo, quæ ad cœlibes: nonnulla tertio, quæ ad omnes. ne qua uel uirgo solū sibi legendum primū librum putet, uel nupta alterum, uel uidua tertium, uniuersos singulis legendos censeo. In quibus breuiores forsitan fuimus, quàm nonnulli uoluissent. sed si quis intentius consilij nostri rationem cōsiderarit, non sine causa factum à nobis intelliget. Nam in præcipiendo non in postremis esse debet ratio breuitatis, ne uerbositate legentium animos obruas potius quàm edoceas. & ea esse pręcepta decet, quæ etiam memoriter quisq; facillimè comprehensa teneat. Neq; enim ignorari oportet leges, quibus uiuendum est: quod Christus, & eum Apostoli secuti, Petrus, Paulus, Iacobus, Ioannes, Iudas, declararunt: qui pietatis præcepta ut diuina, sic etiam pauca breuiaq; mundo tradidere. Et enim quis illas seruare leges poterit, quas ne tenent quidem, qui in eis incanuerunt? Ea de causa nec exempla, quæ attuli plurima, extendi: nec in communes uirtutum aut uitiorum locos egressus sum, amplissimum spaciandi campum, & qui se toto subinde opere ostendebat, ac uelut inuitabat: ut modum liber inueniret: nec solum legi sine lassitudine, sed relegi quoq; posset. Ad hoc, ut uirorum institutiones numerosæ sint, fœminarū certè mores paucissimis formari præceptis possunt. Quoniam uiri & domi, & foris, & in re priuata, & in repub. uersantur: ideo quæ ratio sit tantæ diuersitatis officiorum, non nisi longis uoluminibus explicatur. fœminæ unica est cura pudicitiæ: idcirco cùm hęc expolita est, abunde illa dimitti uidetur instructa. Quo execrabilius est illorum scelus, qui unicum hoc fœminarum bonum corruptum eunt: tanquam si lusco illud quod superest lumen, extinguendum cures. Sunt qui fœda & spurca conscribunt carmina, quique dictu saltem honestum obtendere consilio suo prætextum possint, equidem non uideo: nisi quòd corruptus animus nequitia, & ueneno putris, aspirare nisi uenenum nequit, quo interimat uicina. Dicunt se amantes esse: credo, nam sunt etiam

cæci,

cæci, & dementes. quasi tu potiri tua non ualeas, nisi simul cum illa reliquas omnes corrumpas, & contamines. Mihi nullus unquam hominum iustius uidetur exulasse Ouidio Nasone, si modò propter artem amandi relegatus est. Cæteri enim cinecerũt lasciua & flagitiosa: hic egregius artifex, in formulas (si dijs placet) & præcepta nequitiam redegit, magister impudicitiæ, publicus corruptor morum ciuitatis. Non dubito quin aliquibus uidebor edere feueriora præcepta, atq; asperiora, quàm par esset. qui si legerent, quàm minuta persequuntur Sancti scriptores, quàm anxij sunt exactores singulorum, quibus uerbis, qua grauitate, qua seueritate: me utique blandum nimis atq; indulgentem iudicarent. Sed ea natura est rerum: bonis apertissima uidetur uirtutis uia, & amœnissima, contrà uitiorum angusta & salebrosa: malis nec iucunda uia est, quà insistunt: nec satis lata, satisq; commoda, probitatis. Quod quum ita sit, ac cedendum potius est bonis, & credendum, falli citius malos iudicio suo, quàm consensum bonorum. Pythagoras, & eum reliqui in descriptione Y æmulati, superatis primę uirtutis difficultatibus, cætera latissimè & facilissimè patêre aiũt. Plato ex eiusdem Pythagorę sententia, deligendam uitæ rationem suadet optimam, quam consuetudo suauissimam reddet. Dominus in Euangelio uiam regni Dei arctam appellauit: non quòd reuera talis esset, sed quia pauci illam ingrediuntur. nisi quis uanum illius esse dictum putet, Iugum meum suaue est, & onus meum leue: ac promissum illud, Neminem esse qui aliquid propter ipsum relinquat, qui non maiora multo recipiat, etiam in hac uita. Quorsum hoc spectat, nisi ad uoluptatem, & delicias uirtutis? Itaq; non ignoro, quibus hæc mea præcepta seuera nimis & rigida uidebuntur, uiris iuuenibus, imperitis, lasciuis, perditis, qui ne aspectum quidẽ probę ferre possunt, qui uelut ociosi et bene pasti equi, ad equas omnes adhinniunt: tum etiam puellis stultis, uanis, insulsis, quæ spectari, quæ adamari gaudent, & approbari sua uitia cuperent multitudine peccantium, ceu conspiratio turbæ immutare rerum naturã posset. Nouum malis non est, odisse bene monentes. sed in hoc ipso materiæ genere Theophrastus, quum de coniugio grauissimè multa scripsisset, meretrices in se concitauit: & prostibit Leontium, Metrodori concubina, quæ aduersus tantum & facundia & sapientia uirum, librum sine mente, sine fronte euomeret. Quod tam indignum facinus uisum est, ut tanquam nihil iam superesset bonæ spei, prouerbium natum sit, Suspendio arborem eligendam. Sanctus Hieronymus ad Demetriadẽ de se ad hunc modum scribit: Ante annos circiter triginta de uirginitate seruanda edidi librum, in quo necesse fuit mihi ire contra uicia, & propter instructionem uirginis, quam monebam, diaboli insidias patefacere, qui sermo offendit plurimos, dum unusquisq; in se intelligens quod dicebatur, non quasi monitorem libenter audiuit, sed quasi criminatorem sui operis auersatus est. Sic ille. En quod hominum genus sanctè instituendo offensuri sumus: quibus placuisse, uituperatione (ut ita dixerim) & culpa non caret. Stabunt à nobis graues & cordati uiri, castæ uirgines, probę matronæ, prudentes uiduæ, omnes denicq; qui uerè & ex animo sunt Christiani, non solo nomine. qui omnes sentiunt, ac sciunt, nihil fieri posse mitius leniusq; præceptis nostræ pietatis, à quibus nunquam sinat Christus mentem ac sententiam nostram uel latum pilum deflectere. Sanctas fœminas leuiter tantum officij sui admonui: cęteras interdum paulò castigaui acrius, quòd uiderem documẽta sola parum proficere in ijs, quæ ducenti reluctantur: & inuitę ferè trahendæ sunt, quò oportet. Idcirco apertius quandoq; sum locutus, ut fœditatem morum suorum ipsæ uelut in tabella depictam intuentes, erubescerent, et desineret erubescenda facere: simul bonæ tum se ab illis uitijs procul abesse gauderent, tum darent operam, ut longius etiam recederent, & in sedes uirtutis intimas se reciperent. maluiq; iuxta Hieronymi consilium, uerecundia parumper, quàm causa periclitari: sic tamen, ne in pudendum quid prolaberer, quo nihil turpius est præceptori castitatis. quo factum est, ut intelligenda nõnunquam sint plura, quàm exprimantur. Quæ à receptissimis moribus abhorrerent, ea magnis autoritatibus suffulcij, ac confirmaui, ne dirui possent impetu publici consensus. Hoc opus tibi non secus offero, Regina inclyta, quàm si pictor faciem tuam artificiosissimè expressam daret. siquidẽ

ut in illa imaginem tui corporis depictam cerneres, sic in his libris imaginem uidebis animi: quippe quæ fuisti & uirgo, & sponsa, & uidua, nunc uxor (quod ut diutissime sis, Deum precor) & sic in his omnibus uitæ generibus cursibusq; te gessisti, ut exemplum reliquis sit optime uiuendi, quicquid agas. Sed tu mauis uirtutes laudari, quàm te: etsi nemo commendare muliebres uirtutes potest, quin te quoq; eadem laudatione comprehendat: parendum tamen erit tibi, modò scias, sub excellentibus & egregijs uirtutibus alias plerunq; tui similes expresso nomine, te semper (etsi tacitè) prædicari. neq; enim extolli laudibus uirtutes possunt, quin pariter & illi commendentur, quamuis innominati, qui plurimum illis ipsis uirtutibus præstiterunt. Leget hæc monita mea Maria filia tua, & effinget ea, dum se ad domesticum exemplar componit probitatis & sapientiæ tuæ. Effinget certè: & nisi humanas omnes coniecturas sola fallat, optima & sanctissima ut sit necesse est, te & Henrico octauo nata, tali & tam laudato coniugum pari. Habebunt igitur fœminæ omnes, ut per uitam & actiones tuas exemplum: sic per hoc tibi dedicatum opus, præcepta & rationem uiuendi. Vtrunq; debebūt probitati tuæ, qua & tu sic uixisti, & ego ad scribendū impulsus sum. Vale. BRUGIS, nonis Aprilis. 1523.

IO. LVDOVICI VIVIS
DE INSTITVTIONE CHRISTIANÆ FOEMINÆ, LIBER I. QVI EST DE VIRGINIBVS.

DE EDVCATIONE VIRGINIS INFANTIS.

FABIVS Quintilianus oratorem instituens, à cunis ipsis exordiendum censet: nullum tempus debere uacare ratus, quod ad finem illum destinatæ artis non accommodaretur. quāto maior cura suscipi debet de uirgine Christiana, ut non solùm eius incrementa formemus & componamus, sed initia quoq; à lacte ipso: quod uelim, fieri si possit, maternū esse: idq; consuluerunt Plutarchus, Phauorinus, & alij maximi philosophi. Sic enim mutua illa inter matrem et filiam charitas fiet maior, quum nihil de matris nomine à matre ipsa in aliam descindetur. nam & nutrices matres appellari sunt solitę. Verius mater filiam existimat suam, quam non solū utero gestauit & peperit, sed etiam infantulā semper in ulnis baiulauit, cui præbuit mammā, quā de sanguine suo aluit, cuius somnos sinu suo fouit, primos arrisus accepit blanda, & oscula ta est: prima balbutiē conantis fari audiuit læta, atq; adiuuit, & ad pectus infantem pressit, optima precans. Hęc uicissim tanta in matrē pietate imbuēt filiam, ut charior multo sit ipsi mater, cuius amorē rudi adhuc & tenero animo largissimè hausit. Quis possit dicere, quantū hæc in hominib. cōciliant augentq; charitatē, quū beluæ feræ ab omni amoris sensu in alienū genus remotæ, nutricios atq; educatores suos diligāt: & quo illos protegāt ac propugnēt, mortem obire nō recusent. Deinde fit (nescio quo pacto) ut non amorē modò, uerùm & pronitatē ad certos aliquos mores sugamus cum lacte. Hoc ipsum est (inquit Phauorinus apud Gelliū) quod sæpenumero miramur, quosdā pudicarū mulierū liberos, parentū suorū neq; corporibus, neq; animis similes existere. Neq; uerò de nihilo nata est, etiā pueris nota fabula: Illū q scrofæ lacte nutritus esset, in cœno se uolutauisse. Qua de causa uir acutissimus Chrysippus, sapientes optimasq; eligi nutrices præcepit. quod nos & sequemur: & præcipiemus ijs matribus, quib. infantes suos proprio lacte non licebit alere. Neq; uerò tantā curā in quærenda puero nutrice ponendā uolo, quantā puellæ. Quintilianus satis habuit dicere, Videndū ne sit uitiosus sermo nutricibus: propterea quòd qui in infante insedit sermonis modus, difficile elueretur.

De moribus non ita fuit sollicitus, quos sæpius alibi puer induit, quàm domi. Et tamen Chrysippi de nutricibus sententiã attulit, uelut idem sentiret ipse. At puellã quoniam non perinde doctã uolumus, ac pudicã & probã: tota est parentũ cura illò conferẽda, ne quid ei adhæreat uitiosum & turpe, nihil per sensus corporis tale, nihil per nutrimentũ irrepat. nutricem uerò primam audiet, primam uidebit: & quæ rudis discet, hæc perita & callida tentabit reddere. Quocirca D. Hieronymus Lætę filiam instituens, nutricem uetat temulentam, aut lasciuam, aut garrulam sumi.

DE RELIQVA INFANTIA.

VBi iam ablactata fuerit, fari atq; ingredi cœperit, lusus omnes sint cum puellis æqualibus præsente aut matre, aut nutrice, aut grauioris ætatis proba fœmina, quæ lusiones illas, & animi oblectamẽta temperet, atq; ad honestatẽ uirturemq; dirigat. Omnis masculus sexus absit, nec assuescat uiris delectari natura enim in illos diutissimè amor noster perseuerat, cum quibus pueriles horas, oblectationesq; traduximus: qui affectus in fœmina est pertinacior, nempe ingenio ad uoluptates propẽsiore. In illa ætate, quæ nondũ bonũ ac malũ dijudicat, ne docẽda quidẽ sunt mala, & rudis adhuc animus sanis opinionib. imbuẽdus. Pestilẽs opinio eorũ, qui filios suos uolunt & bonũ & malũ non ignorare: ita demũ aiunt melius uirtutẽ persecuturos, & fugituros uitia. Quanto rectius et utilius est, mala non modò nõ facere, sed nescire quidem? quãto item fœlicius? Quis nõ saltẽ fando audiuit, illa nos omnes hora miseros factos, quũ primi illi autores generis humani quid bonũ esset, quid malũ, nouerũt? et profectò patres, qui nolũt filios suos malorũ imperitos & inexpertos esse, digni sunt quorũ liberi ea sciant: & quũ malè fecisse pœnitebit, recordent se malè facere patrib. autoribus didicisse. Impudica aut lasciua uerba, aut gesticulationes parũ decoras, ne tum quidẽ discat, quũ rerũ est rudis, effictura etiam robustior & gnara. Plerisq; ita usuuenit, ut quæ assueuerũt, hæc crebrò inscijs & imprudẽtibus excidãt: interdũ reluctantibus, ac retinere conantib. elabantur, et erumpãt inuitis: tanto crebrius si sint mala, ut est eorũ tenacior humanus animus. Caueant parẽtes, ne factũ aliquod eius indecens uel risu, uel uerbis, uel gestu approbẽt: aut quod turpissimũ est, osculis & complexu excipiãt. id sæpe conabit̃ puella reddere, quod gratissimũ parentibus putabit. Omnia sint in primis annis casta & pura, saltem morũ gratia, qui ex illa infantili consuetudine prima uelut delineamenta ducunt. Verba aliquot Cor. Taciti lucet adscribere, de indole ueterũ Romanorũ: iampridẽ suus cuiq; filius ex casta parente natus, non in cella emptę nutricis, sed in gremio ac sinu matris educabatur. cuius præcipua laus erat tueri domũ, & inseruire liberis. Eligebatur autem aliqua maior natu propinqua, cuius probatis spectatisq; moribus, omnis cuiusdã familiæ soboles cõmitteret̃. coram qua neq; dicere fas erat, quod turpe dictũ: neq; facere, quod inhonestũ factu uideretur. Ac nõ studia moresq;, sed remissiones etiam, lususq; puerorum sanctitate quadã ac uerecũdia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic Actiam Augusti matrẽ præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus: quæ disciplina ac seueritas eò pertinebat, ut sincera & integra, et in nullis prauitatib. detorta uniuscuiusq; natura toto statim pectore arriperet artes honestas. Sic ille. Vnde apparet, qua ratione, quibus artib. antiqui illi in illam uirtutũ claritudinem, quam ne intueri quidẽ nunc sustinemus, eua serint. Et narrat hæc de uiris: quantam erga fœminas adhibitã diligentiã existimam⁹? Ergo lubricis oblectamẽtis, quib. ætas illa indiget, absit, quicquid potest rectę institutioni officere: nihil obscœnũ in animos irrepat, non garrulitatis inficiat̃ studio. Sed iam tum ceu per lusus mediteẽ, quæ postea ꝑfutura sunt. Castis fabellis, ducat̃: tollant̃ puppæ, imago quædã idololatrię, et quæ cõptus ac ornatus cupiditatẽ docẽt, augentq;. Magis ꝓbarim scruta illa, quis simulachra totius domesticę supellectilis in stanno aut plũbo sunt expressa: cuiusmodi est in hac Belgia magna copia. Est hoc iucundũ infanti ludicrũ: & interea singulorum nomina, atq; usus, aliud agẽs addiscit.

DE PRIMIS EXERCITAMENTIS.

ÆTate, qua uidebitur iam idonea literis & cognitioni rerum, incipiat ea discete, quę ad cultum animi, quæq; ad tuendã regendamq; domum spectãt. Tem

pus nullũ diffinio. alij cũ anno septimo exordiendũ putauerũt, ut Aristot. & Eratosthenes. alij quarto quinto'ue, ut Chrysippus, et Quintilian. Ego uerò totam hac de re deliberationẽ ad parentũ prudentiã reijcio, qui ex qualitate & habitu infantis cõsiliũ sument: modò ne officiat indulgentia, qua qdã ita delicatos habẽt suos liberos, adeò illis metuũt, ut ab omni arceãt labore, ne fortè in morbum incidãt. Hi dum eorũ uires corpusq; putãt augere ac confirmare, debilitãt & frangũt. Multũ officit filijs parentũ indulgẽtia, quę effrenẽ illis in mille uitia licentiã offert, atq; adeò ingerit: sed fœminæ in primis. Hæc enĩ magna ex parte solo cohibetur metu. qui si absit, tum demũ habenas naturæ laxat: si in malũ fertur procliuis, eò se pręcipitat, nec bona euadit, nisi talis sit suopte ingenio, ac natura ipsa, quales nõnullas est inuenire. Discet ergo simul literas, simul lanã & linũ tractare: duas artes iam inde ab innoxio illo seculo posteris traditas, utilissimas rei familiari, & cõseruatrices frugalitatis, cuius cõuenit in primis studiosas esse fœminas. Non descendã ad minutiora, ne cui humiliora instituto meo persequi uidear. Sed fœminã nullo modo placet mihi artiũ, quę manibus tractantur, imperitã esse: ac ne principẽ quidẽ, aut reginã. qd enim aliud potius aget, aut melius, uacua domesticis negocijs? Cõfabulabitur scilicet cum uiris, aut alijs fœminis. Quibus de rebus? semper loquetur? nunq; conticescet? At cogitabit. quæ? Celer est cogitatus fœminæ, ac ferè incõstans, uagus, peregrinus: nescio quò lubricitate deuoluet sua. At legere optimũ est: & id in primis cõsulo. sed iam lectione fessam, ociosam uidere non possum. Nec Persicas illas fœminas imitabitur, inter eunuchorũ agmina cantibus, cõmessationibus, iugibus & sempiternis uoluptatibus immersas: quæ ad fastidiũ uitandum subinde mutabantur, & unius finis initiũ erat sequentis. nec efficere tamẽ poterant, ut uel hæc uarietas iucũditate animũ expleret: semper aliquid & in unaquaq; desiderabatur, & in uniuersis: lassitudoq; & ipse primus gustus tædiũ illicò adferebat, tum repetebãt uoluptates damnatas. hinc quas maxime placituras existimarãt, mira anxietate auersabãtur. ita quũ nulla satisfaceret, aspernabãtur omnes. Nimirũ non est ille uerus animi pastus. Idcirco semper animus quidẽ ad diuersa properabat, tãquam aliena percurrens. At in opere honesto apud probas mẽtes, & actio reficit: & q̃d inde existit, placet mirificè: & bene collocatas horas ducimus, quæ in hoc cõsumũtur: neq; aliud requietẽ suadet, q; fatigatio cõtinua intẽtionis: nec mutare uellemus, si per eam liceret. Diuus Hieronymus Paulã, nobilissimã fœminã, ex Scipionũ & Gracchorum gente, quæ etiã Agamemnonẽ illũ principẽ Regũ in stẽmate ostendebat, discere uult lanã facere, tenere colũ, ponere in gremio calathũ, rotare fusum, stamina pollice ducere. Demetriadẽ quoq; pari nobilitate atq; opibus, habere iubet lanam in manibus, & uel staminis pollice fila deducere, uel ad torquẽda subtegmina in alueolis fusa uertere, aliarumq; neta aut in globũ colligere, aut texenda cõponere. Fuit enim semper lanificiũ honestæ fœminę exercitamentũ atq; ars. Romanæ omnes, quũ nuberẽt, fusum & colum cum lana ad mariti domũ afferebãt, postesq; lana attingebãt, & coronabãt, quod illis religiosum fuit: tum super lanatã pellẽ sedere noua nupta iubebatur, ut disceret, quid factura domi esset. hinc marito hęc dicebat uerba: Vbi tu Caius, ego Caia. Fuit Caia Tanaquil Ethrusca, summo loco nata, frugalissima mulier, ut si qua alia: Tarquinij Prisci regis uxor, quæ lanificio maximã operã curamq; adhibuit: ideo pro dea culta est, eiusq; statuæ colus addita, pudicitiæ & industriæ monumentũ. Acclamabatur etiã in nuptijs creberrimè Thalassio, ceu quis dicat quasillũ, in quo reponit̃ lana: ut admoneretur operis sui nupta. Itaq; hoc agere, argumentũ erat prudentis & pudicæ fœminæ. Regij iuuenes, quũ orta super uxoribus contentione, Romã properè uenissent, cæterasq; regias nurus inter æquales cõuiuãtes, Lucretiã uerò nocte sera deditã lanæ inter lucubrantes ancillas, in medio ædiũ sedentẽ deprehendissent, pudicitiæ laus penes eam omniũ cõsensu mansit. Redacto uniuerso populi Rom. imperio in Augusti potestatẽ, ipse filiã et neptes suas lanificio uoluit assuescere. Idem Carolus Magnus fecit. Terentius, quũ parcam & pudicã puellam describit, Lana (inquit) & tela uictum quæritans. Salomon in encomio sanctæ fœminæ, lanã & linum quæsijsse illam dicit, & operatam consilio manuum suarum. Nec referre puto, lana sit an li-

num:

num:utrunq; ad usus uitę necessarios pertinet,& honestissima est fœminarũ occupatio. Anna Helcane uxor, Samueli filio suis ipsa manibus tuniculas dicitur annuas cõfecisse. Castissima Ithacensiũ regina Penelope uiginti annos, quibus Vlysses maritus abfuit, texẽdo fefellit. Reginæ Macedonũ,& Epiri, uestes maritis, fratribus, filijs, parẽtibus, ipsę proprijs manib. cõtexebãt & cõsuebãt: ẽ quib. aliquot Alexander Magnus Persicis reginis ostendit, à matre & sororib. cõfectas. Apud Hispanas ueteres præmiũ fuisse certamini publicè propositũ tradũt rerũ scriptores, quæ plurimũ neuisset, aut texuisset: idq; statis temporib. iudicabatur, allatis in publicũ operibus: honosq; erat per magnus, ut quæq; multũ & industriè laborasset. Manet hodieq; idẽ studiũ frugalitatis in plerisq;,& ostẽtatur diligentia operis: tum apud optimas quasq; turpe est ociosam desidere. Regina Isabella, Fernãdi cõiunx, nere, suere, acupingere quatuor filias suas doctas esse uoluit, ex quibus duæ, Lusitaniæ fuerũt reginæ: tertiã uidemus Hispaniæ, Caroli Cæsaris matrẽ: quartã Britanniæ, Henrici octaui coniugẽ sanctissimã. Discet ad hæc culinariã, nõ illã popinariã sordidã immodicorũ ciborũ,& quæ plurib. ministret, quã publici coqui tractãt: nec uoluptatis nimiæ, ac gulæ: sed sobriã, mundã, temperatã, frugalẽ, qua parentib. & fratribus cibos paret uirgo, marito uerò & liberis nupta. sic enim & ab illis,& ab his nõ exiguã initura gratiã, si non omnia in famulas reiecerit, sed ipsa suis manib. curarit,& cõcinnarit: quæ iucũdiora erunt parentibus, uiro, liberis, quàm à famulab. ministrata: atq; eo magis, si ægrotẽt. Nemini culinæ nomẽ sordeat, necessariæ,& sine qua nec ægri conualescimus, nec uiuimus sani: quã nec Achilles rex & regis filius,& horũ præstantissimus, fastidiuit. ad quẽ quũ Vlysses,& Aiax, & Phœnix uenissent, de recõciliatione cum Agamemnone acturi, ipse paratis mensis præcinctus, culinã ac cibos curauit, optimos charissimosq; sibi Principes cõuiuio excepturus suaui,& sobrio. Spectat id quoq; ad frugalitatẽ,& mundicias. nam pręsente domina, aut filiafamiliàs omnia fiunt lautius, nitidius, adde etiam accuratius, minore sumptu. Quæ ista est tanta manuũ sollicitudo, aut tantũ culinæ fastidiũ, ut ne interesse quidẽ, aut spectare sustineãt, quod esurus est charissimus, uel parens, uel coniunx, uel etiã filius? Sciãt, quæ id agũt, fœdari magis manũ, si porrigatur alieno uiro, quàm si intingatur fuligine: turpius esse cõspici in chorea, quàm in culina: utilius, taxillos aut lusoria folia scitè tractare, quàm cibos: minus decere probã, gustare in comessatione potum ab alieno uiro traditũ, quàm sorbitiunculã uiro suo tradendam. Hanc ergo artem mea callebit fœmina, quo magis omni ętate suos demereatur sibi:& quo tum rectius ac purius, tum minoris curatæ dapes ad mensam ueniãt. Vidi ego & hic,& in Hispania,& in Francia, qui cõualuerint cibo ab uxoribus, aut filiabus, aut nurib. cocto: qui eas postea multo habuerint quàm antea chariores. Vidi contrà exosas uiris uxores, soceris nurus, patribus filias, quòd se artem negarint tenere instruẽdi epulas. Atq; adeò quòd uiri in hac Belgica cauponẽtur sæpe ac multũ, præcipuã esse causam autumo, negligentiã & ignauiã fœminarũ in coquẽdis cibis, quæ cogit uiros à domo abhorrere,& alibi quærere, quod domi non inueniunt.

DE DOCTRINA PVELLARVM.

IN puella instituenda longè plus uideo adhibendũ operæ, quàm uulgus hominum credat. Natura humani corporis protinus ab sua origine procliuis est ad flagitia, in ea nutu suo fertur, sicuti est sacris oraculis proditum. Propellunt eòdem tot ubiq; occursantes mali, qui uel magistri sint, uel autores ad malitiam, quòcunq; te uerteris, uerba se & facta praua ingerunt oculis. perimus ingenio nostro ad malum uergente, perimus tot exemplis, tanta conspiratione contra bonum:& acerbissimam præter cæteras infligit plagam, diaboli pugna capitalis. Quòd si pro bono nihil adsit, non monita, non præcepta sapientiæ,& rectè uiuendi: quid reliquum fiet misero homini ad extrema scelerum? Bene nobiscum ageretur, si uel recti nõtitia à tot malis oppugnantibus nos posset tueri: nedum ut nudi & destituti à bonis consilijs salui esse poisimus. Stultè dixi facere illos patres, qui liberos suos bonum & malum scire uolunt. non minus & illi peccant, qui eos nec bonum scire patiuntur, nec malum. Vtinam inter tot malos transigere uitam possemus, malitiæ ignari. Sed bonum, si non tradas, nesciri po

test:malū,etiāsi occultes;non potest celari.undiq; existit,et se ꝓfert,nec se in obscuro contineri patitur. Sunt multis suspectæ doctæ fœminæ,ceu malitiæ naturali accedat adiumentū astutæ eruditionis:quasi uerò nō & uiri eadē conditione suspecti esse debeāt,si astuta eruditio prauo ingenio addat. Sed doctrina,quā ego toti humano generi uelim ꝓponi,sobria est & casta,quæ instituat,& meliores reddat:nō quæ ad prauas animi libidines uel armet,uel instiget. Cuiusmodi sunt,ut loquar de fœmina, præcepta uitæ,& exēpla ꝓbitatis:quorū si peritia dānosa est,nō uideo quomodo futura sit ignorātia utilis. Quid ergo? uis tu filiā tuā malū callere,& bonū ignorare? quæ igitur ad scelus adducēt,tenebit? quæ à scelere abducēt,ignorabit? tā iniquè de scientia bonorū statuis,ut nociturā eam arbitrere,quū nō noceat sciētia pessimorū? Quū ergo à uitio inuadetur,cui assueuit,q̄d erit præsidiū ab honestate,quam nullo modo nouit? Quòd si ista placet sentētia,cur ad sacras cōciones adducimus? cur docemus ipsi? castigamus,admonemus meliorū? præstabit credo rus seponere,& ingeniū (si quod habent) debilitare,ac opprimere,deniq; beluas efficere ex hominib.ita enim lōgius aberūt à doctrina. Quærit Aristoteles philosophus,cur tibicines,& musici,qui festis ac celebritatib.mercede cōducti canūt,quos uulgus Grecorū Dionysiacos uocabat,uoluptatib.semper dediti,nunq̄ ad bonā ullā frugē peruenirēt,sed nequiter ꝑditis moribus uitā omnē degerēt? respondet hinc fieri,ꝙ quū semper inter delicias & cōuiuia uersent,nec unq̄ philosophiæ præcepta,quæ ad uitā sanctè degendā pertinēt,audiāt: nec ullū,dū rectè uiuit,aspiciāt:aliter uiuere nesciūt,q̄ quomodo uel audiēdo,uel uidēdo,uel usu didicerūt. Nihil porrò audierūt,nihil uiderūt,aut cōsueuerūt,nisi uoluptuariū,& pecuiniū,inter uoces & clamores absonos,inter saltātes,osculātes,ridētes,edētes,potātes,uomētes,inter ꝑfusos immodica lętitia,& omni cura mētis morumq; abiecta. hæc eadē morib. & tota uita ut exprimāt necesse est. Mulierē non facile inuenias malā,nisi quæ ignorat,aut certè non cōsiderat, quantū sit bonū pudicitia:quantū scelus admittat,si eam perdat:quàm turpi,& leui,& momētanea uoluptatis imagine,quantū bonum cōmutet:quantū simul malorū agmē introducat,eiecta castitate. nec expēdit,quę sit corporea uoluptas,ut inanis et stulta res,et ꝓpter quā ne manus quidem esset uertenda:nedū ut illud abijciat, quo nihil esse potest in fœmina pulchrius, ac præstabilius. quàm leue ac uanum sit comi anxiè, excoli, expoliri, magno ornari: quàm perniciosum,aliorū in se oculos & desideria cōuertere. nā quæ hæc & similia; uel naturali uirtute ac bono mētis,uel ex literis cogitare didicit,imbuto et munito pectore sanctis cōsilijs,nunquā ut turpe aliquid admittat,animū inducet:aut si inducat,retrahentib.à facinore tot ꝓbitatis pręceptis,tot sanctis monitis atq; adhortamentis,ex eo cōiectura fieri potest,qualis esset futura,si nihil de honesto audiuisset. Ac nimirum si reuoluere atq; explicare superiores ætates libet, nullā ferè inueniemus doctā, impudicā:imò uerò pleraq; omnia fœminarū huius & superiorū seculorū uicia (quæ sunt sanè inter Christianas plura quàm unquā in ulla gentilitate aut Barbaria fuerūt) ex inscitia sunt ꝓfecta:quæ egregia illa sanctorū patrū monita de castitate,de solitudine,de silētio,de ornamētis & cultu muliebri,neq; legerūt,neq; audierunt.quæ si quo modo cognouissent,fieri nō potest,ut res esset in insolentiā hanc progressa,adeò intolerabilē.illorū rationes,atq; autoritas,& erūpentia cohibuissent flagitia, & grassantia cōpressissent. Obijciet fortasse aliquis ex omni memoria gentiles unā aut alterā, Sapphum poetriā summā,quæ nō satis castè Phaonē adamarit:& Leontiū Metrodori cōcubinam,quæ aduersus Theophrastū scripserit:& Semproniā,græcè & latinè doctā, quā Salustius parū integrè pudicitiā habuisse refert.ceu uerò pro his tribus adnumerare nō ipse sexcētas queā,quas ad maximas uirtutes euexit eruditio,nō modò de nostris,sed de Barbaris quoq;. Verùm antequā id facio,de hisce trib.loquar. Autores habeo magni nominis,qui Sapphum Lesbiā lyricā doctissimā, non illā esse putēt, quæ Phaonē deperierit:sed aliā,magna ut eruditione,ita cōtinentia uitæ. Tū Leontiū non uenit ad Metrodorū docta,sed illius domi eruditionē ꝑcepit,et eius generis eruditionem,quæ ad mores minimū cōferret,nēpe Epicureā,omnia uoluptate metientē. unde illi in Theophrastū rabies,qui uoluptatē incesseret. Semproniæ doctrina nō fuit,

quam

quã nos probæ fœminæ cõcedimus,rerũ moraliũ,& rationis uitæ bene agẽdæ.tantũ erat sermonis cuiusdã expolitioris cura:qua nõ ita multũ laboris collocari uolumus. Idẽ poterat de Sappho respõderi.Iam si nos doctas acies explicarimus.pdibũt,Cornelia Gracchorũ mater,quæ ipsa pudicitiæ exẽplar,filios suos edocuit:Læliç,Mutiç, Portia Bruti,quæ de Catonis patris sapiẽtia copiose hausit: Cleobulina, Cleobuli uni⁹ ex Septẽ sapiẽtib.filia quæ tã dedita literis & sapiẽtiç uixit,ut Venerẽ omnẽ asper nata,uirgo pmãserit. Cui⁹ exẽplũ secuta est Pythagorç filia,quæ patris scholã eo mor tuo rexit,uirginũq; choro præfecta est. Ex eadẽ secta & disciplina Theano Metapõti nata,insignis etiã uaticinio,singulari splẽduit castitate.Sibyllas decẽ,Hiero.uirgines fuisse pdit. Cassãdrã itidẽ,& Crisẽ,uates Apollinis ac Iunonis,uirgines legim⁹:id fe rẽ cõmune fœminis uatib.fuit. Pythia Delphis nõ aliter q̃ uirgo respõsa cõsulentib. ędebat:quarũ prima Phemonoe,heroici carminis inuẽtrix ferẽ. Sulpitiã Caleni pręce pta de cõiugio cõscripsisse,significat Val.Mart.sed quæ ipsa pri⁹ uita sua expresserat:

Omnes (inquit ille) Sulpitiam legant puellæ, Vni quæ cupiunt placere uiro.
Omnes Sulpitiam legant mariti, Vni qui cupiunt placere nuptæ.
Castos hæc docet,& pios amores: Lusus,delicias,facetiasq;.
Cuius carmina qui bene æstimarit, Nullam dixerit esse sanctiorem.

Constat ætate illa nullũ maritũ Caleno fuisse fœliciorẽ,Sulpitia uxore. Hortẽsia,Hortensii Oratoris filia,patrẽ ita effinxit dicẽdo,ut honestissima & uenerabilis fœmina, rationẽ ad Triũuiros reip.cõstituendç habuerit pro sexu suo: quã posterior ætas nõ modò in admirationẽ & laudẽ muliebris facundiæ,sed ad imitationẽ quoq; legit, ut Ciceronis scripta,uel Demosthenis. Ædesia Alexãdrina, Syriani philosophi propin qua,ingẽti et doctrina et puritate morũ,ęuo suo miraculo fuit. Corinna Tanagręa,Ar chelodori filia,adolescentula prudẽtissima,Pindarũ uatem carminũ certamine quin quies uicit. Theia Erinna,quę Platonis ętate nondũ uiginti annos nata fato cõcessit, Homerũ maiestate heroici carminis fertur æquasse,quũ ille Apollini cõparetur. Eunomia uirgo Christiana,sicuti apud Hieron.legis,Nazarij Rhetoris filia,in eloquentia patri coæquatur. Paula Senecæ mariti doctrina instructa,mores quoq; æmulata est. Seneca idem Albinã matrẽ suã sapientũ præceptis, mariti iussu imbutã tantũ, nõ item eruditã dolet. Argentaria Polla Lucani cõiunx, quæ marito mortuo Pharsaliæ opus emendauit,etiã adiutasse in scribendo uirũ dicitur:insignis genere,opibus,forma,ingenio,pudicitia. de qua sic Calliope apud Statium Lucano loquitur:

Nec solum dabo carminum nitorem, Sed tædis genialibus dicabo
Doctam,atq; ingenio tuo decoram, Qualem blanda Venus,daretq; Iuno,
Forma,simplicitate,comitate, Censu,sanguine,gratia,decore.

Quinq; filias Diodorus dialecticus habuit,illustres artibus,& pudicitia: quarũ historiam Philo Carneadis magister persecutus est. Zenobia Palmyrænorũ regina, etiam Græcè & Latinè calluit,& historiã cõposuit:cuius,ut aliarũ quarundam,incredibilis cõtinentia,proximo à nobis libro reddetur. Quid Christianas loquar? an Teclã Pauli discipulã,dignã tanto magistro discipulã? an Barbarã,edoctã ab Origene Adamantio? an Catharinã Alexandrinã,Costi filiam? quæ disputãdo maximos & exercitatissimos philosophos superauit. Cognominis eius Catharina Senensis uirgo, doctissima monumenta ingenij sui reliquit,in quibus illa sanctissimi animi relucet. Nec nos gẽtilitati suas uates inuidemus:quippe qui quatuor etiã in eadẽ habeamus domo uir gines uates,Philippi filias. Hieronymi temporib.sanctæ omnes fœminæ,doctissimæ fuerũt.utinã illis nõnulli ætatis huius senes Theologi eruditione pares essent. Scribit ad Paulã,ad Lætã,ad Eustochiũ,ad Fabiolã,ad Marcellã,ad Furiã,ad Demetriadem, ad Saluinam,ad Herontiã Hieron. ad alias Ambrosius, ad alias Augustinus, ad alias Fulgentius:suspiciendas omnes ingenio,literis, uita. Valeria Proba, quæ uirũ unicè dilexit, Vergiliocentones de Christo Domino cõposuit. Eudociã Theodosij iunioris,rerũ scriptores nõ minus clarã peritia rerũ & probitate narrant,quàm imperio. cuius dicitur esse, qui circumfertur Homerocentron. Hildegardis Germanæ uirginis epistolæ, & eruditi libri sunt in manibus. Ætas nostra quatuor illas Isabellæ reginæ

filias,quas paulò antè memoraui,eruditas uidit.Non sine laudibus et admiratiõe refertur mihi,pafsim in hac terra,Ioannā Philippi cõiugem,Caroli huius matrē,ex tempore Latinis orationib.quę de more apud nouos Principes oppidatim habētur,Latinè respõdisse.Idem de Regina sua,Ioannæ sorore,Britanni prædicāt.Idem omnes de duabus alijs,quæ in Lusitania fato cõcessere.quib.quatuor sororib.nullæ memoria hominū mulieres synceriore pudicitia,nullæ puriore ac integriore fama,nullæ popu lis suis gratiores atq; amabiliores Reginæ extiterūt,nullæ magis amarunt coniuges suos,nullæ obsequētius eis paruerūt,nullę accuratiꝰ se ac suos omnes sine labe cõseruarūt,nullis magis fœditas aut lasciuia displicuit,nullæ absolutius & exactius numeros omnes probæ fœminæ impleuerūt.Crescentē Valentię meę uideo Menciā Mendozam,Marchionis Zeneti filiā,quæ olim(ut spero) celebrabit.Si reginæ post se de priuatis fœminis mentionē fieri paterētur,adderē huic numero Angelā Zabatam,ciuem meam,incredibili ad omnis generis literas ingenij celeritate ac dexteritate,pudicitia ac prudentia singulari:tum Thomę Mori filias,Margaritā,Elizabetā,Cæciliā, atq; earū consanguineā Margaritā Gigiam:quas pater nõ contētus esse castissimas, etiam doctissimæ ut essent curauit:sic fore iudicans,ut uerius firmiusq; essent castæ. In quo nec uir ille sapiētissimus fallit,nec alij qui idem censent.Res enim est literariū studiū,primùm quæ mētes hominū occupat totas,deinde in cogitationē attollit pulcherrimarū rerū,ut à turpitudinū cogitationib. auocet animos:& si qua talis cogitatio obrepat,uel eam statim præceptis ac cõsilijs bene uiuēdi munita mens pellit,uel aurem nõ præbet rei abiectissimę ac spurcissimę,quū alias ipsa,purissimasq;,solidas & maximi decoris uoluptates habeat,quibus ducat. Hinc puto Palladē ingeniorum atq; artiū deam,Musasq; omneis uirgines esse à uetustate existimatas. Nec à libidine solum abhorrebit pectus sapiētiæ deditū,hoc est à fuligine res candidissima,& à maculis mūdissima,sed à leuib. quoq; & nugacib.oblectamētis,quibus leues puellarū tentātur animi:uelut à saltationibus cantiūculis,& lusibus eiuscemodi lasciuis ac ineptis.Nunq;,inquit Plutar. saltationib. se mulier recreabit literis addicta. Sed quæ nā sint istæ literæ,quib. fœmina formabitur?quæret aliquis,et quas imbibet?Initio disputationis huius id attigi:Sapientiæ studia,quæ mores ad uirtutē fingāt:studia sapiētiæ, quę ratione doceāt optime & sanctissime uiuendi. De eloquētia nihil sum sollicitus: nõ indiget ea mulier,probitate ac sapientia indiget.nec turpe est fœminā tacere:fœdum & abominandū,non benè sapere,malè uiuere. Sed nec protinus eloquentiā in hoc sexu improbarim,quam Quintilianus,et hunc secutus diuus Hieron.laudatā in Cornelia Gracchorū matre perhibēt,et in Hortensia Q.Hortēsij filia,& in Eunomia Nazarij filia.Si fœminā aliquā inuenire sit sanctā & doctā,quæ erudiat,hanc malim: sin minus,uirū deligamus uel grandæuū,uel certè optimū et probatissimū:neq; hunc cœlibē,sed cui uxor sit,& quidem nec deformis,et chara:ita demū in alienas minimè exardescet.Neq; hæc fuerūt prætermittēda,quū in educāda fœmina potissimā,ac nescio an solam curā uendicet pudicitia.Quū docebit legere,ij libri sumant in manus, qui mores cõponant:quū scribere,ne sint ociosi uersus,q ad imitationē proponūtur: nec lasciua quæpiā,aut uana cantiūcula:sed graue aliquod dictū,prudēs & sancta ex literis Sacris aut philosophorū monumētis sententiola,quam sæpius scriptā,tenacius memoriæ affigat.Et in dicēdo quidē nullū,ut uiro,sic neq; fœminæ finem statuo,nisi q uirum pluriū ac uariarū cognitiõe rerū instructū esse par est,quæ & ipsi prosint,& reip.tum usu,tum etiam eruditiõe in alios trāsfundēda,& ꝓpaganda.Mulierē totam esse uolo in ea parte philosophiæ,quæ mores sibi formādos sumpsit,ac meliores reddendos. Ad hoc sibi uni discat,uel ad summū liberis,pueris adhuc,aut sororibus,in Domino.neq; em̄ scholis præfici fœminā decet,nec inter uiros agere,aut loqui,et uerecundiā pudoremq; uel totū,uel magna ex parte in publico detere primum,hinc paulatim excutere,dum alios docet.quā,si ꝓba sit,domi sedere potiꝰ,et alijs incognitam esse cõuenit.In cœtu uerò demissis oculis,pudibundā tacere:ut uideāt quidē eā sanè nõnulli,audiat nemo.Apost.Paulus,uas electionis,ecclesiā Corinthiorū sanctis præceptis instruēs:Mulieres,inquit,uestræ in Ecclesia taceāt. neq; enim permittit illis

lis loqui,sed subditas esse,ut lex iubet.si quid uerò cupiūt discere,domi uiros ꝓprios interrogēt.Et Timotheo discipulo suo sic scribit:Mulier in silentio discat,cum omni subiectione.docere aūt mulieri nō permitto,neq; autoritatē habere in uirum:sed esse in silentio.Adam enim primus fictus est,deinde Eua:& Adam non est seductus mulier aūt seducta,in p̄uaricatiōe fuit.Itaq; quoniā infirmū animans est fœmina,& iudicio inualido,quodq; falli est in ꝓcliui (quod ostēdit parēs hominū Eua,quam leui argumēto cepit diabolus) idcirco docere illā non oportet,ne quū sibi falsam de re aliqua opinionē persuaserit,autoritatē docētis in auditores transfundat,& alios quoq; in errorē suū facilè pertrahat,nēpe ultrò doctorē sequentib.discipulis. Non excidit mihi,quasdā esse de fœminis parū idoneas percipiēdis literis,utiq; sicut inter uiros.Harum nō est abijciēda cura,exhibendū sermone,quod scripto nō potes:& à doctis alijs sui æqualibus discant,siue dum illæ legunt,siue dum ea referūt quæ legerūt.

QVI NON LEGENDI SCRIPTORES, QVI LEGENDI.

SAnctus Hieronymus ad Lætam de Paula instituēda scribens,sic præcipit:Nihil discat audire,nihil loqui,nisi quod ad timorē Dei pertinet.Haud dubium,quin idem de lectione cōsulturus.Inualuit cōsuetudo quauis gentilitia peior,ut uulgares libri,qui in hoc scribuntur,ut ab ociosis tum uiris tum fœminis legantur,nullam habeant aliam quàm de bellis aut amoribus materiā. De quibus libris ne præcipiendū quidē puto,si modò inter Christianos uerba facimus. Quid ego quāta sit ea pestis dicam? quū igni stipulæ,& arida subijciunt ligna. At scribunt hæc ociosis.ceu uerò nō satis per se magnū sit uitiorū omnium fomentū ocium,nisi & faces subdātur,quibus ignis hic cunctū simul hominē ualidè corripiat,& exurat. Quid puellæ cum armis? quæ ipsi uel nominare dedecus est.Narrāt mihi quibusdā in locis morē esse,ut puellę nobiles ludicra armorū auidissimè spectēt:etiam de armis,deq; uiris fortib.iudicium ferant.uiri uicissim illarū censurā plus reuereātur,pluris faciāt,quàm uirorū. Non facile animus est pudicus,quē ferri,& lacertorū,et uirilis roboris cogitatio occupauit. Quis inter hæc inermi & imbelli atq; imbecillæ pudicitiæ locus relinquit? Fœmina, quæ illa meditatur,uenenū pectore imbibit: cuius hæc cura,hæc uerba apertissima indicia sunt.Lethalis est hic morbus:nec detegēdus tamen à me,sed obruendus atq; opprimēdus,ne alias & odore offendat,et cōtagio inquinet. Arma igit quū Christianum uirū tractare,nisi in acerrima atq; ineuitabili necessitate fas non sit,spectare fœminā fas erit? & si nō manibus,certè quod grauius est,animo & corde uersare? Deinde quid mihi amores alienos legis? & blanditias et ueneni illectamēta sensim haurris ignara,et plerunq; uidens ac prudēs:quum nōnullæ,in quibus nihil iam superest bonæ mentis,ad hæc legēda ueniāt,ut eiusmodi sese amatorijs cogitationib.suauissimè pascant.Has nō modò præstaret nunquā didicisse literas,sed perdidisse etiam & oculos ne legerēt,& aures ne audirēt.Quanto has satius esset cæcas & surdas,ut Dominus in Euangelio dicit,ingredi in uitam,quàm cum geminis oculis auribusq; mitti in gehennā ignis? Hæc puella usq; adeò Christianis turpis est,ut etiam Barbaris esset pudēda,ac detestāda.Quo magis miror sacros cōcionatores,quū plerunq; res minutas maximis tragœdijs exagitēt,hoc singulis cōcionibus nō clamare. miror corda tos patres hoc suis filiab.permittere, maritos cōcedere,mores & instituta populorū dissimulare,ut nequitiæ assuescāt fœminæ legēdo. Decet humanas leges,& magistratus,nō fora solum,& lites spectare:sed mores quoq;,& publiquos,& priuatos. Itaq; cōueniret,libidinosa carmina & spurca,de uulgi ore per leges tolli.ceu uerò cani in ciuitate nihil debeat,nisi fœdū? & quod audire nemo probus queat sine pudore? nemo sapiēs sine indignatiōe? ut uideātur,qui eiusmodi cantiūculas cōponunt,nihil laborare magis,quàm ut publicos iuuētutis mores corrūpant,non secus ac qui publicos fontes uenenis inficiūt.Quis hic est mos,ut cantio nō existimetur,quæ uacet turpitudine? Hoc ergo curare leges & magistratus congruit.Tum et de pestiferis libris, cuiusmodi sunt in Hispania Amadisus, Splandianus, Florisandus, Tirantus, Tristanus:quarū ineptiarū nullus est finis,quotidie prodeūt nouæ:Cœlestina læna nequitiarum patens,carcer amorum.In Gallia Lancilotus à lacu,Paris et Vienna,Ponthus & Sydonia,

& Sydonia, Petrus Prouincialis & Maguelona, Melusina, domina inexorabilis: in hac Belgica Florius, & Albus flos, Leonella, & Cana morus, Curias & Floreta, Pyramus & Thisbe. Sunt in uernaculas linguas transfusi, ex Latino quidã: uelut infacetissimę facetię Poggij, Euryalus et Lucretia, Centũ fabulę Boccatij, quos omnes libros cõscripserunt homines ociosi, male feriati, imperiti, uitijs ac spurcitiæ dediti: in queis miror quid delectet? nisi tam nobis flagitia blandirẽtur. Eruditio nõ est expectanda ab hominibus, qui ne umbrã quidẽ eruditionis uiderãt. Iam quum narrãt, quæ potest esse delectatio in rebus, quas tam aperte & stulte cõfingunt? hic occidit solus uiginti, ille triginta: aliud sexcẽtis uulneribus cõfossus, ac pro mortuo iam derelictus, surgit protinus, & postridie sanitati uiribusq; redditus, singulari certamine duos Gigantes prosternit: tum procedit onustus auro, argento, serico, gemmis, quãtum nec oneraria nauis posset portare. Quæ insania est ijs duci, aut teneri? Deinde argutũ nihil est, præter quædam uerba ex penitissimis Veneris scrinijs deprompta, quæ in tempore dicuntur ad permouendam concutiendamq;, quã ames, si forte sit paulò cõstantior. Si propter hæc leguntur, satius erit libros de arte lenonia (sit honos auribus) scribi, nam in alijs rebus argutę quæ possunt proficisci ab scriptore omnis bonę artis experte? Nec ullum audiui affirmantẽ, illos sibi libros placere, nisi qui nullos attigisset bonos. & ipse interdũ legi, nec ullum reperi uel bonæ mentis, uel melioris ingenij uestigium. nam eis qui eiusmodi laudãt, quorũ ipse quosdã noui, ita demũ fidem habebo, si id dixerint, postq̃uã Senecã, aut Ciceronẽ, aut Hieronymũ, aut Sacras literas degustarint, morib. quoq; fuerint nõ omnino corruptissimi. Nam plerunq; ea sola est laudandi causa, quod in illis, ceu in speculo mores suos cõtemplentur, & approbari gaudeant. Postremò etsi essent acutissima, si iucunda, nolim tamẽ uoluptatẽ ueneno illitam, nec exacui fœminã meã ad flagitiũ. Profectò ridenda est maritorũ dementia, qui permittũt suis uxoribus, ut eiusmodi legendis libris astutius sint prauę. Quid de ineptis & imperitis Scriptoribus loquar? quũ acutissimos iuxtà & doctissimos poëtas Græcos Latinosq;, qui amatoria cecinerunt, uetet Ouidius attingi ab eo, qui mores impudicos fugiat? Quid dici potest Callimacho, Phileta, Anacreonte, Sappho, Tibullo, Propertio, Cornelio Gallo, poëtis, iucundius, dulcius, suauius, argutius, omni eruditionis genere excultius atq; expolitius? quorum ingenium & Musas tota Græcia, tota Italia, totus orbis admiratus est. & tamen reijciendos castis pręcipit, inquiens in secundo libro de Remedio amoris:

Eloquar inuitus, teneros ne tange poetas:
  Summoueo dotes impius ipse meas.
Callimachum fugito, non est inimicus amori,
  Et cum Callimacho tu quoq; Cõe noces.
Me certè Sappho meliorem fecit amicę,
  Nec rigidos mores Theia Musa dedit.
Carmina quis potuit tutò legisse Tibulli?
  Vel tua, cuius opus Cynthia sola fuit?
Quis potuit lecto durus discedere Gallo? ad postremũ se quoq; uitari iubet:
  Et mea (inquit) nescio quid carmina tale sonant.

Sonant certè, & ea de causa à bono principe in exiliũ meritissimũ ad Getas expulsus es. In quo subit admirari seueritatẽ uel seculi, uel Principis illius. Viuimus in ciuitate Christiana, quis hodie autori similiũ carminũ uel leuiter succenset? succenset uerò? quis nõ amplectitur, nõ fauet? Pellit Plato ex republica, quam instituit bonorũ hominum, Homerũ & Hesiodũ poetas. At hi quid turpe habent præ arte amandi Ouidij? quę à nobis legitur, habetur in manibus, teritur, ediscitur? Sunt magistri, qui suis discipulis prælegãt. sunt qui editis cõmẽtarijs, nequitiæ uiã aperiãt. Videlicet Ouidiũ Augustus relegauit, & hos Ouidij interpretes in ciuitate retinuisset? nisi plus esse credimus scripsisse turpia, q̃ explicare: & noua adolescẽtię pectora tã honestis fœcundare seminibus. Exul est, qui põdera, qui mẽsuras fraudauit: exurit, qui adulterauit numũ, qui falsauit instrumentũ. In reb. paruis qui tumultus? et honoratus est in ciuitate, atq; etiam

etiam magister sapiētiæ, corruptor iuuētutis? Fœminæ igitur hi omnes libri nō secus quàm uipera uel scorpius auersandi sunt. Si qua est, quæ sic horū librorū teneatur lectione, ut ponere de manib. nolit, huic nō modò illi extorquēdi sunt: sed si ægrè ac inuita meliores euoluit, danda opera uel à parentib. uel ab amicis, ut nullos legēdo, literas desuescat, & (si fieri potest) dediscat penitus. Consultius est enim, bona re carere, quàm malè uti. Proba fœmina nec tales libros in manus sumet, nec spurcis cantiūculis os suū cōtaminabit: & quantū præstare poterit efficiet, ut aliæ similes sui sint bene agendo simul & bene monēdo: adde his etiam, iubēdo & præcipiēdo, si hoc ei liceat. Porrò qui nam libri sint legēdi (nam hoc quærat aliquis) de quibusdā nemini nō cōstat: uelut de Euangelijs Domini, de Apostolicis tum actis, tum epistolis, de historicis & moralib. Veteris instrumēti, de Cypriano, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Chrysostomo, Hilario, Gregorio, Boëtho, Fulgētio, Tertulliano, Platone, Cicerone, Seneca, & similib. Super quibusdam consulēdi sunt docti & cordati uiri, nec temere suū iudiciū sequet fœmina: nec leuiter disciplinis & literis intincta, falsa ꝓ ueris, perniciosa ꝓ salubrib. inepta et stulta ꝓ grauib. et approbatis admittat. Erit omnino sciendi cupida, ut rectius uiuat: in iudicādo aūt meticulosa, nec de dubijs ꝓnunciabit: sed tenebit ea quæ uel Ecclesiæ autoritate uidebit approbata, uel consensu optimorū. & meminerit semper, ac recolet, nō de nihilo esse, ꝙd Paulus docēdi aut loquēdi in Ecclesia munere fœminis interdixit: sed subdi uiris, et tacitas quę opus sit addiscere. Neque uerò poetis carebit, si capiat numeris. aderūt Prudentius, Arator, Prosper, Iuuencus, Paulinus, qui nō multū antiquis cōcedant. Inueniet profectò in autorib. lectu dignis, omnia acutiora, pleniora, maioris & certioris uoluptatis, pastū deniq; animi iucúndissimū: quæ omnia tum uitæ prosint, tum animū menteḿq; mira delectatione perfundant. Itaque festis diebus assiduò, & profestis interdum, legenda uel audienda sunt, quæ mentem in Deum extollant, quæ pectus in quietem Christianam componant, quæ mores meliores reddant. Optimum erit, antequā ad rem sacrā exeas, Euangelium domi & epistolam eius diei legere: addita, si habes, expositiūcula. Sacris operata, ubi domū redieris, remq; familiarem curaris, si qua ad te illius spectat cura, sedato & traquillo animo aliquid ex illis legere, quæ diximus, si modò scis legere: sin nescis, audire. Profestis aliquot diebus idem agito, præsertim si alijs operibus domi necessarijs non impediris. magis etiam, si libri sint ad manū: maximè, quum interuallum est inter festa, solito maius. Caue credas, ferias esse ab Ecclesia institutas, ut ludas, ut ociosa cōfabuleris cum æqualibus: sed ut tum demū intentius, & tranquilliore mente de Deo cogites, de uita hac nostra breuissima, deq; illa in cœlis sempiterna.

DE VIRGINITATE.

TAnta est uirginitas, tamq; admirabilis, ut pauca de illa dici nec possint, nec debeant. nos tamē institutā breuitatē obtinebimus, ut qui recordamur præceptores esse nos, nō præcones. Virginitatē uoco, integritatē mētis, quę etiam in corpus dimanet: integritatē porrò, ab omni corruptiōe ac cōtagio. Huius generis uita nulla est cœlesti similior. Illic enim abrogata lege carnis, tanquā angeli Dei erimus, nihil iam deinceps à sexu sentiētes: ubi nullæ nec uirorū erunt, nec fœminarū nuptię. Quid in terres cōditas, uel purius est angelicis mentib. uel à sexu & cōmistione generationis & corporis seruitute liberius? quid inter homines magis hoc exprimit, ꝙ̃ uirginitas? Cæterū puritatis huius ac synceritatis præcipua pars, ac propè tota in animo est sita, in quo & fons uirtutū omniū. Nam corpus terrenū ac brutū, administrū est solum nostræ uolūtatis: neq; illud spectat Deus, aut curat, alienissimū à se: sed mentē, naturā sibi similē, & quadātenus propinquā. Quapropter quæ cōtaminato animo corpꝰ integrum seruant, uirginitatis sibi uel nomē stultè arrogāt, uel laudē. Huiusmodi Dominus in Euangelio suo uirgines appellat fatuas, quæ non aliter uirgines sunt, ꝙ̃ mortuæ, uel depictę. quid em̄ fatuū, nisi ꝙd saporē naturę nō resipit? Virgo fortassis hominibus fuerit, qui oculis carneis carnē intuent: Deo ꝓfectò nō erit, qui spiritus spiritu cernit. Quid, ꝙ ne hominib. quidē est ꝓ uirgine? Declamator ille de seculo, incestam esse eam ꝓnunciat, etiam sine stupro, quæ cupit stuprū. Si quæ cōtagiū in se hominis

admittit,

admittit, uirginitatis amittit decus, & nomen: quæ diabolis prostituta est, quomodo poterit uirgo Christi nominari? quę cōuentio Christi ad Belial? quid purissimo Deo cum animo impuro? Nec immeritò discessum à Deo Sacræ literæ fornicationem appellant: quòd animus noster castitatē suā uni Deo debitā, adulteris prostituit. Rectè Fulgentius: Virginitatē, inquit, carnis per hominē nititur diabolus præripere, cordis uerò uirginitatem per seipsum conatur auferre. Illuc ergo admouenda sunt ualidiora præsidia, quo maius periculū incumbit. mens est diligēter muniēda, ne in uirgineo sit corpore uiolata, ut omnes diuitiæ, omnis pulchritudo integritatis ibi firma atque inexpugnabilis perduret. Filia regis in Psalmo quadragesimo quarto, etiā si ornata aureis fimbrijs, & circūamicta uarietate, tamē gloriā omnē introrsum cōuertit. hęc est Ecclesia uniuersa: de qua Augustinus ait, quod despōsata est uni uiro Christo, sicut Paulus ad Corinthios scribit. Quanto igitur digna sint honore membra eius, quæ hoc custodiunt etiā in ipsa carne, quod tota custodit fide, quę imitanē matrē uiri & domini sui? nam Ecclesia quoque uirgo & mater est. Sic Augustinus. Eiusmodi uirgines meritò, quod Fulgentius scribit, à uirtute nomē accipiūt. Istis unigenitus Dei filius, unigenitus etiā uirginis filius, sponsus est: sanctæ uirginitatis fructus, decus, & munus, quem corporaliter sancta uirginitas peperit, cui spiritualiter sancta uirginitas nubit, à quo sancta uirginitas fœcundatur, ut perseueret intacta: à quo donatur, ut permaneat pulchra: à quo coronatur, ut regnet perenniter gloriosa. tantū Fulgentius. O felicem uitæ cōditionem, quæ iam nunc in hoc mortali corpore meditatur, quod futuri sumus in æternitate, quæ in Christo patrē habet, & sponsum, & filiū: ne nihil in illo sit, cuius ad uirginē ius nō pertineat. Sed tu sponsa es Christi, per integritatē mētis: uide ut maiore sollicitudine ad custodiā huius excubes, quàm corporis. ut hāc quidē serues, multū est operæ ponendum: sed ut illam, multo plurimū, siue ut rectius loquar, uniuersum. Quantumcunque uales, oculos & aures claude, quà ingressus machinis diaboli oppugnantis. cogitatus rege, et habe in tua potestate, ne arcē animi tui prodāt praua aliqua dulcedine illecti, ac uenditi. Nec exigua res est uirginitas corporalis, quā omnes gestant in oculis, uel impudicis quoque hominib. reuerēda: ut nō iniuria poëtę fabulētur, Maiestatē in terras delapsam, ipsis quoque uirginib. nō aliter assistere, quàm regibus & magistratib. Inter deos ipsos gentiliū, alioqui spurcissimos, Cybelen, quā illi omnes uocabāt matrē, uirginē fuisse uolūt. Diana deis gratiosissima, quòd perpetuæ se uirginitati consecrarit. Mineruā tria eximia suspiciendā reddebant, uirginitas, fortitudo, sapiētia: & de Iouis cerebro (quē illi maximū, principemque existimabāt, & patrē deorū ac hominū) nata fingebāt: unde nefas erat oriri quicquā, nisi purū, castū, sapiēs, magnū planè & admirandū. ita coniunctā putabāt sapientiæ uirginitatē, ut eundē septenariū numerū & castitati & sapientiæ dicarint: tum Musas omnes scientiarū præsides, uirgines esse perhibuerint. In templo Delphici Apollinis sapientissima fœmina, quæ afflatu diuino plena cōsulentibus futura præcinebat, uirgo semper fuit: quam uulgò Pythiam cognominabāt. omnes etiā Sibyllas, quas Varro decē numerat, Hieronymus uirgines fuisse perhibet. Romæ templū fuit Vestæ, cui à uirginibus ministrabat, quas Vestales uocabāt. ijs assurgebat cunctus Senatus, his magistratus omnes de uia decedebant, maximoque in honore fuerūt apud totū populū Rom. Semper sacra ac uenerabilis res castitas fuit, & potissimū uirginitas, etiam inter latrones, sacrilegos, facinorosos, nefarios homines, inter feras quoque bestias tuta & reuerēda. Tecla (inquit D. Ambrosius) naturā bestiarū uirginitatis ueneratione mutauit. Tantum habet uirginitas admirationis, ut eam uel leones mirentur ipsi. Quanti igitur æstimāda ea res est, quæ fœminas sæpenumero ab imperatoribus, à tyrannis, à magnis exercitib. uendicauit ac tutata est? Legimus raptas plerunque fœminas, dimissas esse ab insolentissimis militibus, tantum respectu uirginalis nominis, quòd uidelicet uirgines se esse affirmassent, nefas enim existimabāt, propter breuissimā & momentaneā delectationis umbram, tantū bonū imminuere: malebatque unusquisque tanti facinoris autorē quemuis potius esse, quàm se. O nefariam puellam, & uita indignam, quæ se ultrò eo priuat bono, quod rapere milites omnibus scelerum generibus assuefacti reformidāt: uel amatores ipsi,

res ipsi,ardore cæci,furore amentes cunctatur.nullus est enim amans tam perditus, cui si succurrat uirginem esse,quam deperit, non expergiscatur, non oculos aperiat, non sumat iudicium, non deliberet quid sit acturus,& de mutanda mente consultet: usque adeò expauent omnes tanti precij bonum tollere, quod postea nec retinere ipsi possunt,nec reddere,quũ tamen nihil ipsis deperest. Scelerata puella non contremiscit id perdere,quod perditũ semel,recuperare in posterũ nulla ratione ualeat? quum maximũ quod habebat bonũ,ipsi pereat.Et si affectus aliquid ualent,ut ualere plurimum par est,iustos præsertim & honestos,uertat se quoquò uolet puella amissa pudicitia,omnia inueniet sua causa tristia,mœsta,lamentantia,lugentia,irata sibi,et infesta. Quis dolor cõsanguineorũ,quum se omnes dehonestari sentiunt unica puellæ illius turpitudine?quis mœror?quæ lachrymæ parentũ,& nutritorũ?hæc gaudia rependis pro tot sollicitudinibus,tot laboribus?est'ne hoc præmiũ educationis?Quç detestatio familiariũ? qui sermones uicinorũ, amicorũ,notorũ, execrantiũ sceleratã iuuenẽ? quæ irrisio?quæ fabulæ æmularũ uirginũ?quæ auersio amicarũ? quæ undique fuga,& solitudo?quũ unaquæque mater,nõ filias modò,sed etiã filios, cõtagio tam prauæ atque impurç mentis procul arcet. Quid,quòd etiã proci,si quos habebãt,discedunt?et qui prius amorẽ simulabant,nunc apertè oderũt?interim etiã detectus uerbis exprobrant scelus.ut mirer posse puellæ,quæ hæc uideat,non dico uitã iucundã esse, sed omnino ullam esse,& nõ protinus mœrore cõtabescat?Iam quid dicã odia,& iras omniũ? quibus scimus à multis patribus iugulatas esse filias.à fratribus sorores,à tutoribus pupillas,à cõsanguineis cõsanguineas. Hippomenes Atheniẽsiũ princeps,quũ filiã uiciatã à quodã deprehẽdisset,eam cum equo ferocissimo in equili sine cibo cõclusit.equus quum diu inediam tolerasset,naturæ etiam trueulentia uersus in rabiem,puellam dilaniauit,ut se pasceret. Pontius Aufedianus Romæ, ubi filiã suam Fannio Saturnino à pædagogo proditam comperisset,& seruum et filiam interemit:Publius Attilius Filiscus filiam,quòd se stupri fœditate cõtaminauerat,trucidauit.Inuentus est in eadem urbe L.Verginius Centurio,qui filiam integram amittere maluerit,quàm habere uiciatam.ideo Verginiam suam unicam,charissimam,ne Decemuiri libidini seruire cogeretur,quando alia nulla re poterat,cultro & oblata morte uendicauit. Patrum memoria in Hispania Tarraconensi duo fratres,quòd sororem,quam uirginẽ credebant, ferre uterum deprehendissent,dolore quousque enixa esset dissimulato,& cohibito, simul fœtũ utero emisit,inspectãte obstetrice,gladijs in uentrẽ adactis confecerunt.In eadem Hispaniæ parte,me puero, tres uirgines sodalem puellam, quam in obscœno facinore deprehenderant,prælargo lintheo præfocarunt. Plena est exemplorum historia,plenus uitæ communis usus. Nec mirum est hæc à patribus & necessarijs designari,& in tantum odium charitatis affectum subitò mutari:quum ipsç abominando & sæuo amore actæ,omni prorsus ex pectore eiecta pietate,parentes,fratres,filios etiam oderint,non tantum amicos & familiares.Atque hæc non solas puellas uelim de se dictũ existimare,sed maritos quoque,& uiduas:omnes in summa fœminas. Iam uertat se ad seipsa fœmina,& suum scelus consideret.ipsa se formidabit,atque exhorrebit, nec noctibus nec diebus quiescet, exagitata semper conscientiæ flagello, & incensa uelut facibus ardentibus.à nemine intentius conspicietur,quin eum aliquid de suo facinore scire uereatur,eique tunc uenire in mentẽ.nemo summissius loquetur,quin de suo scelere loqui illum putet.non audiet sermonẽ de nefarijs fœminis,quin propter se suspicetur dici.non audiet nomẽ corruptoris,etiam in quouis alio nominari,quin obliquè se peti metuat.Nullus strepet occultè domi,quin palàm factũ scelus suum pateat,& se iamiã punitũ iri.Seruiendũ est ijs omnibus,quos aliquid suspicetur suspicari,demissè agendũ et abiectè,ne si quid paulò uel liberius dicet,uel erectius agat,continuò obijciatur illi dedecus suũ.Semper cõsternata,semper exanimata uiuet:imò nõ uiuet,sed priuabitur morte corporis,quum toties animo enecetur.Quæ regna uelles hoc perpetuo cruciatu empta? hunc uiri cõscelerati patiuntur:sed fœminæ lõgè acerbius,quo fœdiora sunt omnibus eorũ delicta,& natura est meticulosior.Ac nimirũ si quis expẽdat accuratius,dignæ sunt tum ijs malis,tum etiam peioribus fœminç, quç

parũ diligẽter pudicitiã custodiũt. Nam uiro multa sunt necessaria, prudẽtia, eloquentia, peritia reipublicæ, ingeniũ, memoria, ars uitæ aliqua, iustitia, liberalitas, magnanimitas, & alia, quæ omnia longũ esset persequi. Hotum aliquid si absit, minus uidetur culpandũ: si modò adsint nõnulla. At in muliere nemo uel eloquẽtiã requirit, uel ingenium, uel prudentiã, uel artes uitę, uel administrationẽ reipub. uel iustitiã, uel benignitatẽ. nemo deniq; quicquã aliud præter pudicitiã: quæ sola si desideretur, perinde est, ac si uiro desint omnia. quippe in fœmina, pudicitia instar est omniũ. Ignau⁹ & iners custos est, qui unicã rem cõmissã, & fidei suæ creditã, multisq; cõmendatã uerbis, & anxiè, nequit custodire, præsertim ubi nemo extorturus est inuito, ac ne nolẽti quidem tacturus. Id unũ fœmina si cogitarit, attentior erit, & cautior custos suæ pudicitiæ. qua una, ut salua, cætera ipsi omnia in tuto sunt: ita perdita, uniuersa semel cum ea pereunt. Quid enim salui est mulieri, amissa pudicitia? inquit Lucretia. cui tamen animus castus erat in corpore inquinato. Idcirco condito in uiscera sua ferro, ut Quintilianus inquit, pœnam necessitatis exegit, ut quamprimùm pudicus animus à polluto corpore separaretur. Non quòd factũ imitandũ proponã, sed mentẽ: ut nihil mulieri restare credas, quæ pudicitiã abiecit. Adimas fœminæ formã, genus, opes, uenustatẽ, eloquentiã, acumẽ ingenij, peritiã suarũ artium: addas tamẽ castitatẽ, omnia cumulatissimè dedisti. contrà, largiaris plena manu illa omnia, & dicas impudicam: hoc uno uerbo detraxisti omnia. nuda relicta est, & detestanda. Sunt alia, tum ex corpore, tum etiam ex animo, quæ ad curam pudicitiæ fœminas adiuuent: de quibus nunc loquar.

QVOMODO VIRGO CORPVS TRACTABIT.

PRimùm omniũ illud parentib. consulendũ duco, quod Aristoteles in Historia animaliũ: ut filias, ineũte pubertate maximè custodiãt, arceantq; ab omni uirorum cõgressu, eo tẽpore proniores esse in libidinẽ. Ipsæ quoq; puellæ, cùm omni alio tempore, tũ hoc in primis, ab omni occasione seu uidẽdi, seu audiẽdi, seu etiã cogitãdi turpiũ, debẽt sese abducere. in quod per reliquã nihilominus ætatẽ dabũt operã: & ante connubiũ crebriora ieiunia proderũt, quæ nõ debilitẽt quidẽ corpus, sed refrenẽt, & cõprimãt, restinguantq; iuuẽtutis incendia. nã hæc demũ sunt uera & sancta ieiunia. Victus sit facilis, ac parabilis, nec efficacia calidus: cogitandumq;, & primã illã matrẽ propter cibũ eiectã ex Paradiso: & multas iuuenes delicatis cibis assuefactas, quum illos domi nõ haberẽt, foris cũ naufragio pudicitię quęsiuisse. Potus erit ille à natura in cõmune paratus, liquida & pura aqua. Vini usus (inquit Valer. Maximus) olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne in aliquod dedecus prolaberẽtur. quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus, ad inconcessã Venerẽ esse consueuit. Aquã uerò si non feret stomachus, dandã erit paulũ ceruisię, aut uini, quantũ sat erit ad concoquẽdum cibũ, nõ ad corpus inflãmandũ. Nec id solũ ad mores, & corporis lasciuiã, petulantiamq; coërcendã iuuat, sed ad firmiorẽ quoq; ualetudinẽ. Apud Hieronymũ Furiæ scribentẽ, sic legimus: Aiunt medici, & qui humanorũ corporũ scripsere naturas, præcipueq; Galenus in libris περὶ ὑγιεινῶν, puerorũ & iuuenũ, ac perfectæ ætatis uirorum mulierumq; corpora insito calore feruere: & noxios illis esse cibos ætatibus, qui calorẽ augeant: sanitatiq; conducere, frigida quæq; in esu & potu sumere. sicut è contrario senibus, qui pituita laborãt, & frigore, calidos cibos & uetera uina prodesse. Vnde & Saluator: Attendite (inquit) uobis, ne fortè grauentur corda uestra in crapula, & ebrietate, & curis huius uitæ. & Apostolus: Vinũ, in quo est luxuria. Nec mirũ, hoc figulũ sensisse de uasculo, quod ipse fabricatus est: quũ etiã Comicus, cuius finis est humanos mores nosse, atq; describere, dixerit, Sine Cerere & Libero friget Venus. Primùm igit̃, si stomachi firmitas patit̃, donec puellares annos transeas, aquam in potu sume, quę natura frigidissima est. aut si hoc imbecillitas prohibet, audi cum Timotheo: Vino modico utere, propter stomachũ, & frequẽtes tuas infirmitates. Deinde in ipsis cibis calida quæq; deuita. Non solũ de carnib. loquor, super quib. uas electionis ꝑfert sententiam: Bonum est uinum non bibere, & carnem non manducare: sed etiam ipsis leguminibus. Inflantia quæq;, & grauia, declinanda sunt. & paulo antè: Quid ergo necesse est nos iactare pudicitiam, quæ sine comitibus & appendicibus suis, cõtinentia

& pa-

& parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum, & animæ subijcit imperio, ne quod alijs præcipit, ipse non seruet: & adolescentula feruente cibis corpore, de castitate secura est? Neq; uerò hæc dicēs, condāno cibos, quos Deus creauit ad utendū cum gratiarū actione: sed iuuenibus, puellis, incētiua aufero uoluptatum. Non Ætnæi ignes, nō Vulcania tellus, nō Væseuus & Olympus tantis ardoribus æstuant, ut iuueniles medullæ uino plenæ, & dapibus inflammatæ. Hæc omnia ex Diuo Hieronymo: quæ adduxi, ut sciretur, quid magister ille cōtinentiæ sentiret, qui etiā Saluinæ præcipiens, mauult ualetudinē corporis, quàm animi, periclitari, dicens: Multo melius est stomachū dolere, quàm mentē. imperare corpori, quàm serui re: gressu uacillare, quàm pudicitia. Vir sanctissimus Gregorius Nazianzenus, Hieronymi magister, uirginē suam pane uult famem placare, & sitim aqua. Hilario monachus, quū in eremo etiā tenuissimo uictu uix se sustentans, titillari se tamē nonnunq; à libidine sentiret, ieiunijs corpus suū macerabat, dicens: Domabo te cōcupiscentia, ut de cibo cōgites, nō de uoluptate. Et hæc quidē dicunt discipuli Christi, socij Pauli, dediti sobriæ & castæ religioni: quippe qui sciunt, sanctorū hominū alimēta etiam missa diuinitus, tenuia & simplicia fuisse, quæ satisfacerent naturæ citra delicias. Helisæus se ac filios prophetarū agrestibus alebat oleribus, & amarū cibū dulcorari farina iubet, nō melle, aut saccaro. Idē milites, quibus in Samaria luminū usum ademerat, excipi iubet cōuiuio panis & aquæ. Ioannes Baptista destinatus Christi metator, & instātis lucis præco, locustis & agresti melle in solitudine sustentatur. Abacuch angeli iussu, cibū messorū ad Danielē defert Babylonē. Heliæ subcinericius panis, & aquę poculū ad refectionem è cœlo missum est. ceu uerò nō siligineus panis, & perdices, & capi, & phasiani, & martij panes mitti è cœlo possent, aut coturnices, ut olim filijs Israelis, tam facilè, quàm eiusmodi alimentū. Sed nimirū tali nutrimento sancti egent, quod animum cōtineat in corpore, nō submergat. Quid philosophi? quid sapientiæ mundi magistri? modicū cibū, & facilē, & parabilē cōmendant omnes, quo sobria sit mens, & continens corpus. Socrates philosophiæ parens tenuitate uictus assecutus est, ut nunquā nec ipse, nec eius familia graui aliquo & periculoso attingeretur morbo. Senecā Stoicū, scribit Tacitus, in summa opulētia agrestibus pomis & aqua pura naturæ satis fecisse: unde & corpore ad eum modū fuerit extenuato, ut apertæ Neronis iussu uenę, sanguinē penè nullū stillarint. Qualē uictus rationē putamus in Xenocrate fuisse, cui cum clanculū esset in eius grabbatū Phryne formosissimū scortū à discipulis summissum, multū ab ea cōtrectatus, & uarijs modis sollicitatus ad libidinē, cōmotus tamē nō est. Plato in suis legib. uini usum adolescentib. detrahit. Cic. in Off. totū uictū cultumq; corporis ad ualetudinē & uires, nō ad uoluptatē referendū censet. Atq; etiā (inquit) si cōsiderare uolumus, quæ sit in natura hominis excellentia & dignitas, intelligemus, quàm turpè sit diffluere luxuria, & delicatè ac molliter uiuere: quamq; honestū, continenter, parcè, seuerè, sobriè. Hoc Cicero. Ouidius Naso amori tradens remedia, eum qui castè uicturus sit, tēperantē quoq; esse monet, eiq; à cibis illis abstinendū, qui Veneri corpora nostra parāt: uinumq; in primis uitandū. illos autē mensis inferēdos, qui Veneri corpora nostra negāt. Quū de cibis dico ui sua calidis, idem de omni exercitatione uolo intelligi, qua uiscera inflammātur: quin etiā de unguentis, de aromatis, de cōfabulationibus, ac uirorū aspectu. Hæc omnia noxia sunt castitati, quib. incēdimur flagitioso ardore. Lectus erit nō perinde delicatus, ac mundus: ut placidè quiescat, nō molliter. quòd etiā in uestibus prçcipiendū est, ne sint delicatæ, aut preciosæ nimiū: sed sine sordibus, sine labe. nescio quemadmodū mundicies animi corporis gaudet mundicie: contrà, delicatus & eneruis & fractus animus, sericis ac byssinis uestibus delectatur: & omnia nisi sint talia, aspera putat, dura, intolerabiliora. Gregorius Naziāzenus aurum, serica, margaritas, uirginibus suis aufert. Quàm stulti sumus, si credimus uerba illa Seruatoris Christi: Ecce qui mollibus uestiuntur, in domibus regum sunt: id significare, ut qui in comitatu Christianorū regū ætatē degunt, mollibus induantur. Non nouit Christi religio aulas & reges huiusmodi, de quibus ipse idem dixit: Reges gentiū dominantur eis, & qui potestatē habent

in eas,benefici uocãtur.uos aũt nõ sic:sed maximus ucstiũm, fiat ut minimus, & ductator uelut ministrans. Si Dominus noster superbiam ipsis regibus et regnis adimit, quomodo superbiæ relinquet instrumenta? Omnino uult Christus suos meminisse, Christianos esse se,nõ mundanos. quibus dictum est, Vos de mundo nõ estis.Sancta est & seuera Christiana pietas,cuius ut iugũ animab.est facile,dulce, suaue, & in quo est eis requies:ita graue ac molestũ corporis uoluptatibus,cum quib. perpetua est illi pugna. Hic est mundus,qui Christianos odit,quia de mundo non sunt.Somnus sit in uirgine nõ longus:nec minor tamẽ,quàm pro ualetudine. cui nos ita prospicimus, ut melius ualeant,quæ hanc nostrã frugalitatẽ sequuntur,quàm quæ delicias:quibus deditas marcescere uidemus,ac pallere.His omnibus addendũ est negociũ aliquod, & occupatio digna uirgini,cuiusmodi aliquot recensui. nunquã enim facilius subrepit astus diabolicus,quàm in ocio:nec aliàs promptius exercet artes suas Venus.nec in fœmina modò,sed in fortiore animãte,ac cõstantiore,uiro. Sunt enim nostri animi ad aliquid agendũ nati,& appositi. itaq; opere pascuntur,roborãtur,gaudẽt:ocio uerò dissoluuntur,inertia decidũt,nec omnino possunt nihil agere:ut ad libidinẽ & flagitia,& his grauiora etiã facinora prolabãtur necesse sit, quum melius aliquid deest, quo occupentur.Artifex ille tractandorũ amorum Ouidius,Ægisthum ea sola causa animũ ad Clytemnestrã Agamemnonis cõiugem corrumpendã,ipsumq; Agamemnonem occidendum adiecisse definit,quòd desidiosus esset. Hinc inter amoris remedia illud est de præcipuis, ne nos Cupidinis sagitta ociosos ac uacuos deprehendat:

Ocia si tollas (inquit) periere Cupidinis arcus,
Extinctæq; iacent & sine luce faces.

Adolescit amor,& altissimas iacit radices, si de eo quod amas, multũ cogites & crebrò.D.Hieronymus Demetriadi uitandũ prorsus ociũ suadet. idcirco ubi perfuncta sit precibus,lanã iubet tractare,& parare telam,ut hac uicissitudine operũ,dies longi nunquã uideantur.nec ideo nõ cessandũ uult, quòd illa egeret, quæ esset fœmina inter primarias Romanas locupletissima : sed ut per occasionem operis nihil cogitaret aliud,quàm quæ ad obsequiũ Domini pertinerẽt,quem locũ sic claudit : Simpliciter loquar, quamuis omnem censum tuũ in pauperes distribuas, nihil apud Christũ erit preciosius,nisi quòd ipsa manibus tuis confeceris,uel in usus proprios, uel in exemplum uirginũ cæterarũ,uel quod auię matriq; offeras.Sic ille.Profectò ita est.Segnis atq; ignaua,uel etiã (si dijs placet) lusibus uoluptatibusq; ætatẽ transmittẽs,indigna est alimẽto suo in Ecclesia Christiana,in qua Paulus maximus Christi præco clamat, ac uelut legem pronunciat:Qui nõ laborat,nec edat. Cõmunis est illa pœna generis humani,à Deo pro prima illa noxia hominũ generi inflicta:Per sudorẽ uultus tui uesceris pane tuo. Haud dubiè istos,qui huic generali pœnę subditi nõ sunt, quũ nõ minus quàm alij peccarint,alia manet,uel grauior,uel certè nõ leuior. Quũ cõtinendos uel opere,uel sanctis & cogitationibus & cõfabulationibus muliebres animos iusserim,ne in flagitia otiosi prolabãtur:quo'nã existimabimus illos ferri, qui folijs aut taxillis lusitãt? Quæ occupatio in uiro quũ sit fœda,nõ poterit nõ esse in fœmina detestanda. Quid discere,quid cogitare poterit fœmina,aleã ludẽs? necesse est solutat animum,& in auariciã rapiatur, suopte nutu illuc propẽsa:tum in periuriũ, nũmi causa. hinc si uiri adsint,multa audiat fœmineis aurib.indecora.Quàm turpe uisu est, fœminã pro calatho alueolũ tractare? pro fuso talũ rotare? pro radio taxillũ iacere? pro spatalio,aut libro precatorio,lusorias chartas euoluere? Nemo paulò cordatior nõ eam desidentẽ malit aspicere,q̃ sic occupatã.nec est,qui nõ & illã quæ didicit,& eũ qui illam talia docuit,& eos qui permiserũt,cum ingenti animi indignatione, grandi conuicio prosequatur.

DE ORNAMENTIS.

Dici nõ potest, quantũ inter hunc cultum ornatumq; fœminarũ intersit, & eum quẽ sancti omnes autores uno ore pręscribũt fœminę baptizatę:nimirũ seculi principes Apostolorũ & Ecclesiæ columina Petrũ ac Paulũ,quorũ de ornãdis fœminis hæ sunt breues sanè pręceptiũculæ,sed quę aliorũ lõgissimas orationes includãt. Petrus sic ait:Mulierũ ne sit exterior uel capillis complicatis, uel circũiectione auri,

aut

aut indumentorũ amictu ornatus. Cæterũ mens & cõscientia, quæ separata est ab spectantiũ oculis, si incorrupta sit, & placido quodã agatur spiritu, ac trãquillo, ea demũ splẽdida res est apud Dominũ, et magnifica. Paulus uerò sic: Mulieres in habitu ornato, cum uerecũdia et sobrietate ornãtes se, et nõ intortis crinib. aut auro, uel margaritis, uel preciosa ueste, sed quod decet mulieres pietatẽ professas, per bona opera. Hæc Apostoli: quib. nihil sanè opus est plurib. uerùm explicatius sunt dicẽda nonnulla, ijs præsertim, quibus multa sunt uerba faciẽda, priusquàm uelint exaudire. Et persequar separatim, & configã singulas earũ insanias. Principiò de fuco. In quo equidẽ audire peruelim, quid spectet uirgo, quũ cerussa & purpurisso se illinit. Si sic placere sibi, demens est. Quid enim charius, aut gratius cuiq;, quàm unusquisq; per se sibi? Si uiris, scelesta. Vnicũ habes sponsum Christũ: ei ut placeas, animã orna uirtutibus, & formosissimus te deosculabitur. At spõsum quæris uirũ, & ei cõciliari studes fuco. Primùm docebo quàm fatuè, deinde quàm impiè. Perinde mihi uidet esse, cupere te fuco pellicere uirũ aliquẽ, ac persona: quẽ tantũ auertes renudata, quantũ attraxisti cõtecta. Misera, si solo fuco ducit ad te maritus, quãdo fucũ elueris, quomodo eris grata? nisi forte nunq; crustã illam ablutura es: sed sic ibis cubitũ incrustata, sic surges, sic in priuato uersabere, sic in publico. Iam cui tandẽ potest non esse molestissima fuci cura, ut semper sit integer? quàm alijs ad risum expositũ est, si quid uel aquæ aspergine, uel sudore, uel æstu de cerussa aut purpurisso liquefactũ est, & aliquid ostẽditur cutis natiuæ? nihil potest esse in forma aspectu deformius. Celebrabatur in Græcia cõuiuiũ, multis mulierib. frequẽs. inter oblectamẽta epulantiũ, cùm alij sunt nõnulli lusus inducti, tũ ille, ut per uices unusquisq; cõuiuarũ cæteris omnib. quicquid esset collibitũ imperaret. quũ esset uentũ ad puellã quandã insigni specie, & ingenio nõ inamœno, eaq; animaduertisset adesse cõplures fœminarũ, cerussa, purpurisso, & alijs pigmentis incrustatas, ad pudorẽ incutiendũ, Rem (inquit) leuẽ iubebo, q̃ & ipsa obibo prima: ut unaquęq; nostrûm madidas manus per os circũducat, ac lintheo extergat. ipsa prima est suum ipsius iussum executa. sed quum nihil gereret fuci, ex lotione illa pulchrior remansit: fucatæ uerò absurdas in primis, & ridiculas facies retulerunt, ludibrioq; tunc habitæ, abstinuerunt deinceps eiusmodi medicamentis, & contentę natiua facie, spreuerũt emptitiam. Ad hæc quis unquam pulchras existimet, quas sciat pigmentis illitas? etiam formosæ speciei honorem, laudemq; amittunt, quum pictę cernuntur. Vniuersus enim decor, omnis gratia attribuitur arti, non naturę. Quid quòd & tenella cutis citius rugatur, & totus faciei habitus in senilem deformatur modũ? fœtet spiritus, scabrescunt dentes, toto deniq; corpore teter halitus spiratur, tũ ex cerussa, & argento uiuo, tum uel maximè ex dropacibus, sapunculis, & smegmatis, quis cutem uelut tabellam in postridianam picturam parant. Vt iure sint hæc ab Ouidio uenena dicta. Iuuenalis festiuè, qui quærit:

An quæ mutatis inducitur atq; fouetur
Tot medicaminibus, coctæq; siliginis offas
Accipit, & madidæ, facies dicetur, an ulcus?

Quæ omnia possem fusius persequi, in ea natus urbe, cuius fœminæ hac de re apud alias gentes malè audiunt: & mea sententia meritò. Libet charissimã mihi patriã reprehẽdere, ut q reprehẽdendũ est, pudefacta uitet. Huc accedit, q si aliter nuptura non es, nisi dealbata & rubicata, satius est nunq; nubere, quã offenso Christo nubere: et uiro dementi nubere, cui plus placitura est cerussa, quàm tu ipsa. Quid enim de eiusmodi uiro sperare potes, cui plus arridet alba crustula, quàm proba fœmina? quis eò insaniæ deuenit, ut seruũ uel equũ empturus, malit eum mangonizatũ sibi ostẽdi, quàm rudẽ, & in ea facie quã dedit natura? Hoc facimus in mancipijs & iumentis, nõ faciemus in uxoribus? Dedit tibi Deus humanã faciẽ, ad imaginẽ filij sui: nec nudã dedit. nam inspirauit in eam spiraculũ uitæ, ut radius quidã uitæ illius rerũ omniũ in ea reluceat: quid tu eam mihi sordibus obruis, & cœno? Si Apostolus Paulus uirũ uelare caput suũ prohibet, quia imago Dei est: quid eum dicturũ censes de imagine Dei in facie mulieris, luto illo cõfœdatã? Hieronymus aduersus Heluidiũ, ne quis putet iocos aut lusus esse, sic scribit: Hęc ad spe-

culum pingitur,& in contumeliã artificis conatur pulchrior esse,quàm nata est. Et ad Furiam: Quid facit in facie Christiana purpurissus, & cerussa? quorũ alterũ ruborem genarũ labiorumq; mentitur: alterũ candorẽ oris & colli,ignis iuuenũ,fomenta libidinum,impudicæ mentis indicia. Quomodo flere potest pro peccatis suis,quæ lachrymis curem mutet,& sulcos ducit in facie? Ornatus iste non Domini est uelamẽ. Istud Antichristi est. Qua fiducia erigit ad cœlũ uultus,quos conditor non agnôscit? Tantum Hieronymus. Audi nunc sanctissimũ martyrẽ Cyprianũ: Ornamentorum ac uestium insignia,& lenocinia fucorũ,nõ nisi prostitutis & impudicis fœminis cõgruũt: & nullarũ ferè preciosior cultus est,quàm quarũ pudor uilis est. Sic in Scripturis sanctis,quibus nos instrui Dominus uoluit et moneri,describitur ciuitas meretrix compta pulchrius,& ornata,& cum ornamentis suis,ac propter ipsa potius ornamẽta peritura. Nunc quanta ignorantia ueri est,quanta animi dementia, id uelle,quod & nocuerit semper,& noceat: & putare,quod inde ipsa non pereas, unde alios perijsse cognoscas? Neq; enim Deus purpureas aut coccineas oues fecit,aut herbarũ succis aut cõchilijs tingere et colorare lanas docuit. Nec distinctis auro lapillis,et margaritis cõtexta serica,& numerosa cõpage digestis monilia instituit,quibus ceruicẽ quam fecit absconderet,ut operiatur illud quod Deus in homine formauit, & cõspiciatur desuper id quod diabolus adinuenit.an uulnera inferri auribus Deus uoluit,quibus innocens adhuc infantia,& mali secularis ignara crucietur? ut postea de auriũ cicatricib. & cauernis preciosa grana dependeãt? & si non suo pondere, merciũ quantitate: quæ omnia peccatores & apostatæ angeli suis artibus prodiderũt,quãdo ad terrena contagia deuoluti,à cœlesti uigore recesserũt. Illi & oculos circũducto nigrore fucata,& genas mendacio ruboris inficere,& mutare adulterinis coloribus crinẽ,& expugnare omnem oris & capitis ueritatem corruptelæ suæ impugnatione docuerunt. Et quidem isto in loco pro timore,quem nobis fides suggerit, pro dilectione, quam fraternitas exigit,nõ uirgines tantũ aut uiduas,sed et nuptas puto,& omnes omnino fœminas admonẽdas,quod opus Dei,& factura eius,& plastica adulterari nullo modo debeat, adhibito flauo colore, uel nigro puluere, uel rubore, aut quolibet deniq; lineamenta natiua corrũpente medicamine. Dicit Deus, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Et audet quisquã mutare & cõuertere,quod Deus fecit? Manus Deo inferunt,quãdo illud quod ille formauit,reformare,& transfigurare cõtendunt: nescientes,quia opus Dei est omne quod nascitur: diaboli,quodcunq; mutatur. Si quis pingẽdi artifex,uultũ alicuius,& speciẽ,& corporis qualitatẽ,ęmulo colore signasset, & signato iã,consummatoq; simulachro,manus alius afferret,ut iã formata,iam picta, quasi peritior reformaret,grauis prioris artificis iniuria,& iusta indignatio uideretur. Tu te existimas impunè laturã,tam improbæ temeritatis audaciã, Dei artificis offensam? Vt enim impudica circa homines,& incesta fucis lenocinantibus non sis,corruptis uiolatisq;,quæ Dei sunt,peior adultera detineris. Quòd ornari te putas,quòd putas comi,impugnatio est ista diuini operis, præuaricatio est ueritatis. Dominus tuus dicit: Non potes facere capillũ unũ albũ,aut nigrũ: & tu ad uincendã Domini tui uocem,uis te esse potiorẽ? Audaci conatu,& sacrilego cõtemptu crines tuos inficis,malo præsagio futurorũ capillos iam tibi flammeos auspicaris,& peccas (prò nefas) capite, id est,corporis parte meliore. Hæc Cyprianus. Pudet post Christianorũ præcepta aliquid de Barbaris afferre. Vnicũ tantũ addã hominis prudẽtissimi, Lycurgi Lacedæmoniorũ legislatoris: qui quũ ex uirtutibus spectãdas fœminas suas,non ex cultu ornatuq; cẽsuisset,fucũ omnẽ muliebrẽ ciuitate sua legibus expulit, omnibusq; comendi & ornandi corporis artificibus Sparta interdixit,tanquã corruptoribus uirtutis,& bonarũ artiũ. Dominus per Osee propheta significat,mulierẽ, quæ à se ad mœchos suos conuersa esset, inauribus & monilibus se ornasse, ut illos sequeretur, non Deum suũ. quæ ornamenta maledicta sunt,ut Tertullianus ait: sine quibus nõ potuit maledicta & prostituta describi. Deo si te paras,ac bonis hominibus,satis pulchra es, quum bona: diabolo & malis hominibus non placebis,nisi naturali pulchritudini, & proinde uirtuti,multũ detrahas. Quid faciunt auriculæ perforatæ,quas integra cartilagine

lagine natura produxit? Quid ni etiam perforet nares luxuria? Sed hoc quoq; apud Barbaras quasdã gentes fit. Quid ni uel digitos, uel labia? nam articulorũ singulos radians gemma deuincit. Qui prodest tantum auri pondus? ut etiam congestum uideri possit ad uires ostendendas? An melior crederis, an formosior, an prudentior, tanto metallo onerata? Nihil tale. De bonitate quid attinet loqui? An potest esse bona simulatrix, quæ & aliud uult credi, quàm sit? Quid quòd formosiores mea quidẽ sententia illæ uidentur fœminæ, in quibus pulchritudo faciei elucet in mediocri cultu? Nam splendor cultus, obscurat decus formæ. Nihil est enim tantũ, qui cõparatione maioris minuatur, ac uelut decrescat. Si tantus est nitor ornatus, necesse est, ut honor speciei appareat minor: et quicquid in ea placet fœmina, cultui attribuat, non formæ. Sapienter Romanus ille, qui princeps suæ ciuitatis in humili domuncula habitans: Malo (inquit) ut domui ego sim ornamento, quàm mihi domus: nec aliquid uolo domi meæ uisendum, præter me. Sic fœminæ pulchriores cẽsentur, in quibus modicus atq; honestus cultus cõmendat & probũ ingeniũ, & amabilẽ formã, nõ opprimit fastuosus ille ac nimis lautus. Decet uirũ ornatus grauitatis, fœminã honestatis. Quid, nullas'ne olim censetis formosas & fuisse, & esse existimatas, & adamatas uiris suis, apud rude illud seculũ, & priscũ, quũ nondũ malicia tantas uires nacta esset? Ego uerò plures autumo, & cõstantius gratas, quũ nõ erat pulchritudo tẽporaria, sed perpetua: uidelicet naturalis, quã nõ poneret fœmina cũ ueste. Quando igitur nec ad decorẽ facit cultus ille, nec ad uirtutẽ, quorsum pertinet? dic ipsa. Ditior uidebor, & ea causa honoratior. Hæccine cogitatio est, hęc uox pectoris Christiani? Inutili auro collũ tuũ premitur, quum tot circa te esurientibus nummulũ neges. Spolias uicinos, ac forsan etiam familiã, liberos, cõiugẽ ipsum, ut in te auri & gemmarũ radij spectantiũ oculos præstringãt. Tam multi exuũtur, ut tu una induaris? Hæc est charitas Christiana? hoc in baptismo cõceptis iurasti uerbis? renũciare te Sathanæ, ac pompis eius. At quid nõ pompas Sathanæ tenacius prolixiusq; retines, quàm gentiles ipsæ? Totã te specta, Sathanæ satellitẽ agnosces. Tu domi exquisitissimis ad saturitatẽ utẽs cibis, ructas capos, perdices, phasianos, delicatas placentulas, pulmenta, condimenta, offulas, omnia magno conquisita & comparata, inter tot enectos fame? Tu in ocio, in lusibus ac uoluptatibus, inter tot sudores & ærumnas uicinorũ: tu in publico, serico & bysso amicta, inter tot nudos: tu auro, tu argento, tu gemmis, inter tot mendicos spectanda? An sic Christi pauperis discipula es? & non potius diuitis Plutonis? Nolo te squalidã & pannosam conspici, sed nec in uestibus ad ostentationem & superbiam inuentis. Imitare, cuius meritò gaudes nomine cognominari, Christum. Imitare tenuẽ & frugalem eius matrem, quam nunc dominam homines colunt, inferi tremunt, superi reuerẽtur: cuius ut exterior uestis ex uulgari & parabili erat panno, sic interior illa uestitus speciosissimo auro & gemmis distinctus atq; intertextus. Non potes utrinq; esse aurea. Elige, utrum mauis, corpus an animum aureum. Non queo singula argumenti huius percurrere, quæ sunt infinita, nempe uitia. De odoribus tamen dicam. Vt non probat animus rectè atq; ad humanitatem institutus immundiciem aut fœtorem, moderatos odores non reijcit, quibus spiritus uel reficiuntur defatigati, uel excitantur languentes, uel etiam curantur affecti (nam Maria illa unguentũ super caput Domini effudit, nardi fidelis preciosæ, quo odore domus tota repleta est, nec id fuit Christo ingratũ:) sic odores istos tam immodicos improbat, fomenta istius corporis, cui quo magis indulgetur, eo se in animum erigit insolentius, & uniuersi hominis tyrannidem poscit, trahitq; ad imas cupiditates omnia, ubi sedes est suarum deliciarũ. Hieronymi dictũ est ad Demetriadem uirginem: Cincinnatulos pueros, & calamistratos, & peregrini muris olentes pelliculas, de quibus illud Arbitri est,

Non bene olet, qui bene semper olet.

quasi quasdam pestes, et uenena pudicitiæ, uirgo deuitet. Similis est apud Martialem uersiculus: Malo quàm bene olere, nil olere. Plautus Mostellaria:

Mulier (inquit) rectè olet, ubi nihil olet. Respondebit forsan aliqua fastidiosula, & quæ argutijs ingenij nomẽ prudẽtiæ pararit: Dandũ est aliquid generi, nobilita

ti,opibus, spectatoribus. Cedò cuiâs es,quæ ista dicis? Christiana'ne,an gentilis? Si gentilis,tecū non disputo:si Christiana,scito superbissima fœmina,nō nosse Christū ista discrimina.arrogantiæ sunt hæc diabolicæ,nō modestiæ animi Christiani.Inueterauit dictum illud propter ueritatem:Nullum esse animal ornata fœmina superbius. Non ornaměta sunt ista corporis,aut naturæ,sed fomenta insolētiæ tuæ. Veritati,inquit Tertullianus,nemo præscribere potest,non spaciū temporū,non patrocinia personarū,non priuilegiū regionum:quia Dominus noster Christus,qui manet in æternum,ueritatē se,non consuetudinē cognominauit.Dandum est (inquit) aliquid recepti morib.dandum cōsuetudini. Quæro,cōsuetudini quorū? Si sapientū et bonorū hominū,fateor:si stultorū,cur aliquid concedendū est,nisi ab stultis? Quid quod (ut doctè Quintilianus ait) consensus bonorū,ea sola dici debet cōsuetudo uitæ? Est inducta mala cōsuetudo.esto tu princeps eius abolēdæ,& ea penes te manebit gloria, sequētur et aliæ tuū exemplū:ac ut à malis cōfirmatus est mos prauus,sic à bonis extirpabitur,atq; inuehetur bonus. Quòd si semper morib.obsecundandū ac indulgēdum est,nunquā in melius proficiēt sæcula,semper in peius,cùm inuehere pessimū licebit morē,auferre non licebit. Age,quorū est iste mos,quem iactas? aut unde acceptus? A gentilib.fœminis. Cur nos etiam gentilitatē cum eo more retinemus? Aut si Christianū placet nomē,quin & mores quoq; huic nomini cōgruentes? Illa gentilis est,& ea facit,quæ Deum nō nouit,nec temperantiā uitæ. Tu,quæ Deum nosti,& in eo abluta es,quid plus quàm illa præstas? Quid est illud ꝙd renūciare te Sathanæ,& omnib.eius pōpis es professa,si sic eum gentili certas,ut non eam æques modò pompa,sed superes? Quid dicā æmulari te gentiles,nō illas sanctiores,& seueriores antiquas? sed iuniores has,leues,luxu diffluētes,flagitijs & scelerib.delibutas.nō Lacænas illas priscas honestissimas,quarū reginæ Lysandri coniugi,eiusq; filiabus,quum Dionysius Syracusanus rex stolas preciosissimas misisset,eas illæ spreuerunt,hoc dicto,Hæ dedecori nobis erunt potius quàm decori.nō ueteres Romanas,quib.quū Pyrrhus Epirotarū rex per legatū Cyneā,aurū,argentū,byssina & serica amicula donaret,nulla inuēta est tam uel cultus studiosa,uel auida,uel perdita mente,& ore perfricto, quæ acciperet. Q. Claudia uirgo Vestalis, dubiæ pudicitiæ fama laborauit, ꝙd exquisitiore & accuratiore corporis cultu uteretur.Lex fuit Romæ Oppia,secūdo bello Punico lata,ne qua mulier auri plus semūcia haberet,neu uersicolori ueste uteretur.quę durauit,quoad Asiana luxuria inuasit ciuitatē.tunc mulieres tanquā furibūdæ in publicū se proruerūt,licentiā sibi cuiusuis ornatus flagitātes.ne hoc fieret, uir grauissimus M.Cato cōsul,oratiōe sapiētiæ plena dissuasit:suaserūt duo Tribuni plebis,quorū oratio scripta est apud Liuiū,diluta sanè,et aurib.stultę multitudinis accōmodatior,quàm sapientū. puicerūt tamē importunitate & puicacia sua mulieres, ut superbię suæ freni laxarent,liceretq; quātū liberet. Vnde quę mala euētura essent, prædixit Cato: ut alijs multis suis dictis,ita & hoc uates uerissimus. Nam quis explicare queat,quanta sit pudicitiæ iactura,propter hanc cultus contentionē? dum unamquanq; ornatu à socia uinci pudet: & ubi cōpositas se atq; instructas intuentur, tunc ꝓdire,tunc ostentare sese,& uersari cum uiris gestiunt:ibi naufragiū pudicitiæ. Ægyptias mulieres(inquit Plutar.)calceis uti,patrius mos nō fuit,ut domi cōtinerētur:sic fœminę si serica,byssina,aurea,argentea,gemmas,lapillos adimas,facilius domi clausam teneas.Apud eundem autorem duæ sunt Sophoclis tragici & Crais philosophi,de ornatu sententiæ. Ille de diuite cultu inquit: Non est hic ornatus, ô misera,sed dedecus uidebitur,& manifestū insaniæ tuæ argumentū.Crates ait,ornatum esse,quod ornat.ornat autem,quo mulier honestior fit.talem non reddit aurum,aut smaragdus,aut purpura: sed quæcunq; indicia sunt grauitatis,moderationis,pudoris.Demochares mulieris ornatū,sermonis & ornatus parsimoniā definit. cuius etiā est Sophocles sentētia. Apud Græcos uulgare illud erat,& prouerbij forma iactatū, ornamentū mulieris non aurū esse,sed mores.Aristot. philosophus ingeniosissimus, mulieres iubet sumptu,uestitu,& apparatu minore etiā uti,quàm legib.ꝓmissum sit: cōsiderare præcipiēs,non uestimentorū nitorem,nec excellentiā formæ,nec auri copiam

piam tantum ualere ad mlieris laudem, quantũ modestiam in rebus, ac studiũ honestē ac decorē uiuēdi. In hanc eandem sententiā cunctus seculariũ sapientiũ populus uadit: nullus est in eis, qui hanc cultus elegantiā ab stultitię uanitate profectā nō pronunciet. ut erubescat Christiana fœmina gentiles sequi, nō eos graues et sapientes uiros, non probas & honestas matronas, sed stultorũ errorem, & insanarũ exemplũ. Et profiteor me expedire nō posse, quid saltē dictu honestũ ornatui suo mulieres queāt obtendere, nisi solùm ut formosiores uideātur ut magis illiciant uiros. Atqui hoc etiam gentiles puderet cōfiteri. Loquar cũ Christianis: ut uirorũ animas facilius & arctius illaqueēt. Non de integra cōscientia uenit, inquit Tertullianus, studium placendi per decorē, quem naturaliter inuitatorem libidinis scimus. Chrysostomus non habet in numero uirginum, studio comendi ac ornandi sui deditas. quanto minus, si id fecerint, ut libidinem intuentiũ inflamment? Tu ergo simul superbiæ tuæ seruies, & diaboli retia in tuo corpore ad inspectantiũ animas capiendas extendes? O non fœminam Christianam, sed diaboli ministrā, & satellitem: pronũciabitur tibi indignantis Domini super te atrox cōminatio. Per Esaiam enim sic loquit Deus: Pro eo quòd eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerũt extento collo, & nutibus oculorum ibant & plaudebant, & ambulabāt, & pedibus suis cōposito gradu incedebāt cum calceolis squammatis, decaluabit Dominus uerticē filiarum Sion, & turpitudinē earum nudabit, & pro ornamēto erit ignominia. In die illa auferet Dominus ornamentorũ calciamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, & gemmas in frōte pendētes, & mutatoria, & pallia, & linteamina, & acus, & specula, & sindones, & uittas, & theristra: & pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispāti & cōpto crine caluiciũ, et pro fascia pectorali ciliciũ. Ista de fœminis. De uiris quoq;, propter eas ipsas uilibus & se indignis rebus addictis & mancipatis: Pulcherrimi quoq; uiri tui gladio cadent, & fortes tui in prælio, & mœrebũt atq; lugebunt portæ eius, & ipsa urbs desolata in terra sedebit. Hæc Dominus Deus, terribilis, quũ irascitur. cuius sanctus martyr Cyprianus, sic inquit: Sed sunt aliquę diuites, et facultatum ubertate locupletes, quę opes suas præferāt, & se bonis suis uti cōtendant. Sciant primò illam diuitē esse, quæ in Deo diues est: illam esse locupletē, quæ locuples in Christo est. Bona illa esse, quæ sunt spiritalia, diuina, cœlestia, quæ nobiscum apud Deum perpetua possessiō e permaneāt. Cæterùm si tu te sumptuosius comas, & per publicũ notabiliter incedas, oculos in te iuuētutis illicias, suspiria adolescentũ post te trahas, cōcupiscendi libidinē nutrias, peccandi fomenta succēdas, ut si ipsa nō pereas, alios tamē perdas, & uelut gladiũ te & uenenũ uidentib. præbeas: excusari nō potes, quasi si mente casta sis, & pudica. redarguit te cultus improbus, & impudicus ornatus, nec cōputari iam potes inter puellas & uirgines Christi, quæ sic uiuis, ut possis adamari. Locupletem te dicis, & uirginē: sed iactare diuitias suas uirginē non decet. quũ dicat Scriptura diuina: Quid nobis profuit superbia? aut quid diuitiarũ iactura cōtulit nobis? transierũt illa omnia tanquā umbra. Locupletē te esse dicis, & diuitē: & utendũ putas ijs, quę possidere te Deus uoluit. Vtere, sed ad res salutares: utere, sed ad bonas artes: utere ad illa quæ Deus præcipit, quæ dominus ostendit. Diuitem te sentiāt pauperes, locupletē te sentiant indigentes, patrimonia tua Deo fœnora, Christum ciba. Hæc martyr. Fulgentius uerò explanatius: Vestis quoq; talis sit sacræ uirginis, quę testis existat intimæ castitatis. Nihil nitoris in habitu exterioris hominis quæratur, ne interioris hominis habitus sordidetur. Virgo, quæ ornatũ corporeę uestis affectat, animam suam uirtutũ splendore despoliat: nec habet castitatē ueram, quæ intuētibus parat illecebram: nec fidem seruat Christo, quæ populo quærit magis placere quàm sponso. Consequenter aũt necesse est, ut quæ humano cōspectui cōcupiscentiā seminat, in diuino cōspectu iracundiā metat. Ne dicat igitur puella, quũ ornat: Vestis aut monile nō malefaciet. Ita est. Sed illac introibit malefactor, & suggestor malæ uoluntatis. Hactenus ex diuo Fulgentio. Nam in re tam aliena à morib. et cōsuetudine diuturna & confirmata, libenter sanctorũ patrum autoritatē interponimus, quo fides sit

apud

apud elegātes istas & urbanas maior, quæ rusticanam & insrunitā esse ducunt, si qua Christianè uestiatur. Neq; uerò satis est, quod quædā dicūt: Sufficit mihi mea cōscientia, quā Deo approbabo. Sufficis, si proximū nō lędis, si nō es ei offendiculo, in quod impingat. Modestiā nostrā Apostolus uult esse notā omnib. hominibus, nō ad gloriā nostrā: sed ut Dominus dicit, Quo uideāt uestra opera bona, & glorificēt patrem uestrum, qui in cœlis est. Idē Apostolus, ne fratrē offendat, carnes se in æternū nō gustaturū profitetur: tu ne fratrē in laqueū pertrahas, nō sustinebis pectus tegere, nec alienam faciē tuæ imponere? Vbi deinde est charitas proximi, cui præfers, nō dico uestē tuā, sed uestis ostentationē? Tertullianus religiosè: Pudicitiæ Christianæ satis non est esse, uerùm & uideri. Tanta enim debet esse plenitudo eius, ut emanet ab animo in habitū. An nō meministi, matrē tuā Euā uiro fuisse causā ruinæ? & tu illā in eo æmulari uis? Quanto esset satius, ut nos lugubri ueste sexus uestri peccatū defleretis, quàm ut splendido ornatu iuuenē concupiscentiā irritaretis? Quid tu, postquā aliquos diabolo manciparis tuis laqueis, quomodo extricabis, quū uoles? quomodo ex diaboli seruitute in libertatem Christi uindicabis? quibus piaculis tam nefariū scelus expiabis? & ludis in tanto discrimine, secura non magis de alieno corio, quàm de tuo. Ac sunt quæ obijciāt, Hoc ipsum scandalū fugimus per cultū, ne aliæ cultiores redarguise per mediocritatē nostrā interpretentur, quū nec inferiore loco natę simus, nec minus posside amus. Sinite illas, iuxta cōsilium Redemptoris nostri, quia cæcæ sunt, & duces cæcarū, quæ malunt offendi, quàm prouocari. si illæ scandalizantur uestris bonis, quin uos potius eorum malis? illæ offenduntur, quòd ex præscripto Apostolorū ornamini: uos magis offendimini, quòd illæ ex diaboli uoluntate, ac præceptis. Egregius esset proximi zelus, si te & illū perderes, ne ille offenderetur. O alteras illas delicatas puellas, quæ ne benefacientes quidē alias ferre possunt? Quid ergo (quærat aliquis) sordentes tu, & squalidas esse fœminas iubes? Ego uerò id nolo: nec tam spurca est mea disciplina, nec mihi unquā immundicies cordi fuit. sed Apostolicā regulā seruari uelim, quā initio tractationis huius posui. qui nō immundas, nec obscœnas & horrētes situ ac squallore iubet esse pias mulierbres, nō illuuie ac pannis obiectas: sed ab immodico dehortatur ornatu, simplicemq; & parabilē suadet. Sunt suæ frugalitati mundiciç, puriores multo quàm luxui: ut facilius est à sordibus exiguū uasculū tueri, quàm amplā supellectilē. Non uestietur serico, at laneo: nō byssino, at lineo uulgari: nō splendebit uestis, at nec sordebit: nō erit admirationi, sed nec fastidio. Mundus muliebris nominatur earū ornatus, quo mundicies significatur, nō artificiū, uel opulentia. Auri, uel argenti, aut margaritarū, gemmarum'ue, nō uideo rei tam sumptuosç ad quid ualeat usus: nisi quorundā lapillorū uires magis æstimētur, quàm ostentatio, sicut coralli, uel smaragdi. si modò tantillç rei uires illas natura indidit, quas perhibēt. Sed quota quæq; propter eas quidem lapillos quærit: et non potius in uanitatē, ut ditior habeatur? Multo minor est usus sericorū, in quib. quod breui deteritur, perit expensa, & sumptus est intolerabilior rei familiari. Ergo mea uirgo nō fucabit faciē, sed mūdabit: nō illinet sapūculo, sed abluet aqua: nō capillos insolabit, aut inficiet, ut colorem mutet: sed nec habebit impexos, neq; furfurib. capitis horrētes, caputq; ipsum & ab sudore, et ab squalore tuebit. non oblectabit delicatis odoribus, minus fœtore. Ad speculū sese intuebitur, nō ut accuratè comet & pingat, uerū ne quid ridiculū aut dedecēs sit in ore, & toto capite: quod cernere nō potest, nisi per speculum. tum ibi se cōponet, ne quid in uultu sit, quod castā et modestā fœdet. Postremò quod Socrates discipulis suis præcipere solebat, putabit & sibi dictū esse, ut se in speculo spectarēt: Si formosi essent, curarent, ne deformē haberent animū: sin deformes, pulchritudine animi corporis deformitatē compensarent. Inter hæc omnia, pudicæ animo semper obuersabitur, pulchritudinē corporis, & plerasq; possidentium in magnam arrogantiam, & plerosq; spectantiū in libidines tetras atq; abominādas, quę utrisq; exitio fuerint, impulisse. Quo factum est, ut sanctæ cōplures fœminæ (quantū poterant) negligendæ formæ dederint operā: ut minus quàm erant speciosę apparerent, ne in eas inciderēt uoragines, quas paulò antea indicaui. Hæc quæ de cultu ex institutis Christi

attuli,

attulit.quum fœminis congruunt omnibus, tum uel maximè uirginibus:quas nescio qua tandem ratione elegātius ornari quorundā mos obtinuit, quàm cōiugatas. Ego uerò honestius iudico uxorē aliquādo,si ita marito placear,excultiorē prodire,quàm uirginē,in quātocunq; genere,& opibus. Vxor oculis uiri sese ornat:uirgo tota Christi est,cui se parat.nam uirū uel poscere,uel expetere,non est germanæ uirginitatis,ut suo loco dicā.Ideo Apostolus inquit:Mulier innupta,& uirgo, cogitat quæ Domini sunt,ut sit sancta corpore & spiritu.quæ autē nupta est,cogitat quæ sunt mundi,quomodo placeat uiro.Illud uerò ne admonēdum quidē arbitror,fœminæ uirili cultu & uestitu utendū non esse.alioqui euidentissimū fore signū,& audaciā uirilem,et notabilem impudentiā inesse muliebri pectori. Conseruatur enim distinctione illa uestitus pudor,parēs & nutritius pudicitię.Audiendusq; est Dominus,his uerbis in Deuteronomio uetās:Non induet mulier ueste uirili,nec uir utetur ueste fœminea. abominabilis enim est apud Deum, qui facit hoc.Sexuum diuersitatē natura insignē fecit in animantiū corporibus.Quòd si nos corpus tegimus,et discrimen illud naturale ab occurrentiū oculis auertimus,uelamētis uti par est : ut indumēta ipsa significationem præ se ferant differentiæ,oportet ne nos cōfundamus,quod suis notis natura distinxit. quocirca qui uestimēta reddit promiscua, meritò abominandus nuncupatur à Domino,qui rem tentat naturæ legibus inimicā : unde multa in hominū cœtib. existerēt pericula.Sed id nulla audet fœmina,nisi quæ pudicitiā prius simul cum pudore abiecerit:cui præcepta nostra nec proderunt,nec scribuntur.

DE SOLITVDINE VIRGINIS.

TAm ualidū est in hoc inferiore mundo regnū Sathanæ,& ex eo tanta pro malo cōspiratio,tam pertinax uitiorū suorū defensor populus,ut nemo proferre possit caput in publicū,quin ilicò per omnes sensus in animū insiliat, quod uirtutē & pietatē diuexet.ut sapiētissimè nostri dixerint,per sensus omnes, ceu per fenestras quasdam, mortē ad animū uel irrumpere, uel irrepere. Qua de causa uigilandū est perpetuò in custodia animæ,& reputandū,militiā esse hominis uitā in terra, sicut inquit Iobus : ut,quemadmodū Propheta ille fortis luctator, stemus super custodiā nostrā, & figamus gradū super munitionē.Ianuas has sensuū tanti periculi,haud sæpe uirgo aperiat:& quum aperit,adhibēdum est præsidiū, & cautè, ne uel impetu se hostis proruat,si uires desint:uel astu sese insinuet,si prudētia. Virgini rarus debet esse egressus in publicū,quum neq; negocij sit ei quicquā foris,& periculū preciosissimæ rei pudicitiæ.nec solū quum prodibit,sit matri comes,uerumetiā quum domi sedet:quod & matribus præcipiendū est.Hieronymus Lætę cōsulit,ut itura ad suburbanū,filiam in urbana domo ne relinquat:Nesciat (inquit) sine te, nec possit uiuere : ac quum sola fuerit,pertimescat.Quod sic uolo intelligi,ut abducat secum filiam mater,si aliquandiu moratura sit.nam alioqui nihil necesse est semper comitem matri exire filiā,quoties domi prodit : præsertim si ipsa uel ad cōuiuia, uel nuptias, uel uirorū congressus, uel ad aliquē similem eat locū:siue necessarij officij gratia, siue ut marito gerat morē, quò uirginē filiam afferri nō conuenit. Sed sit domi mulier aliqua proba, pudicitiæ custos:quippe nulla est pestis maior,neq; perniciosior, quàm quæ alitur domi. hanc quomodo aliter caueas,ni expellas prorsum? Quid prodest ab omni externa iniuria lignū defendere,si intus teredine exedatur? Probissimā noui fœminā, quæ custodiæ puellarum cōmissa,filios cum puellis lasciuius lusitātes, quod tenerè nimis illos deamaret,reprehendere & arcere ab iniuria castitatis nō sustinebat. Quapropter prouidendū est,ne matrona,cui puella creditur,uiros habeat,aut filios,aut fratres procacio res ac lasciuos,uel quib. ipsa obsistere non audeat, nec cōmissam rem fortiter propugnare.Sit nō casta modò,sed quæ se etiā uultu & grauitate,tum prudētiæ,tum morū, tum orationis,uenerabilē & suspiciendā reddat:cuius oculos & superciliū,nedū uocem,omnes uereātur,& fratres natu maiores.ipsa in custodia stationis suæ nullū uereatur,ut sola pręsentia sua,tuta omnia circū pudicitiā pręstet.Illa uerò pellēda q̃ longissimè,quę exēplo suo ad lasciuiā et libidinē inuitet.Nā quę precio cōducta ab amatore uerbis sollicitat,& ,ptrudit ad facinus,nomine humano caret,nēpe res diabolica quam

quam fugiet puella nõ secus ac uiperã, uel aspidẽ:quã ex ciuitate sic expulsam oporteret,tanquã communem omniũ perniciem.Dici nõ potest,quorũ sint eiusmodi mulieres malorũ causæ.Non ferat ergo puella,ne aspectũ quidẽ harũ.nam basilisci sunt, aut catoplebæ,oculis præsentißimũ uenenum inspirãt, & uel solo intuitu perimunt. Nec putet quis hyperbolicè hoc à me dictũ.Sunt nõnullæ harũ tales artifices, ut oculis sæpe sine uerbis capiant.aliæ etiã fascinis & incantationibus utuntur:cuius rei utinam rariora essent exempla.Quid,quòd uel sola salutatione,aut arrisu, aut etiam obtutu,maculã hic serpens aspergit puellæ,quã aspexerit: apud illos præsertim, qui artem mulieris norũt:ut taceã quanta labes, & quàm ineluibilis imprimatur domui, in quã aliquoties sit ingressa.Confugiendũ ergo ad matrẽ uelut asylum,& ei, quid nefaria tentarit,narrandũ,aut sic uitanda & auersanda est,ut intuentibus significationem præbeas,te in ea pestem metuere.ita & tibi proderis facto,& alijs exemplo,quũ quid alijs puellis expauendũ in ea sit ostendes.E rep.esset, in tenues uetulas inquiri:ut censori morũ ciuitatis cõstaret,unde uictũ parent.qui si desit, certißimæ fiunt lænæ, atq; hinc ueneficæ.Iam de comitibus sic Hieronymus præcipit:Nolo de ancillulis suis aliquam plus diligat,cuius crebrò auribus insusurret: quicquid uni loquetur, hoc omnes sciant.Placeat ei comes nõ compta,neque formosa,atq; lasciua, quæ liquido gutture carmen dulce moduletur:sed grauis,pallens, sordida,subtristis. Eadẽ est ad Demetriadẽ sententia.In puellis sodalibus illud caueri cõuenit, ne qua uel cultu, uel uerbis,uel lusiunculis noceat lasciuis.nihil tibi sit omnino rei cum puellis, quæ spectari, quæ amari gaudent:quæ formosum illũ,aut diuitẽ,aut elegantẽ, aut nobilẽ gloriãtur se habere amatorẽ,& ab eo scriptas literulas circunferũt,interim suis æqualib. ostentant,aut facta narrãt,aut dicta referũt,hæc egit,hæc dixit,sic me aggressus, sic me laudauit.Apage istas,quamlibet tibi sint uicinæ,quãlibet opulentæ, necessariæ, affines, cõsanguineæ. quòd si sorores sint,id uerò tu nega:morsę sunt à diabolo,cane rabido, & ipsę in rabiẽ uersę,ubi nullũ est tam charũ nomen,ut ad cõmerciũ pertrahat. Quin potius & à sorore pręfocatur soror,& à fratre frater,& à matre filius. Oblectabit se igitur uirgo mea cum delectis uirginibus sui similibus interim lusibus honestis ac liberalibus:aliàs sanctis lectionibus aut cõfabulationibus, quas lectio suggeret. nihil de saltationibus aut conuiuio,aut uoluptatibus referat, ne sociæ falsa delectationis specie cõmoueãtur.nemo intererit uir. Tum à socijs relicta sola in cubiculo suo, nõ prorsus nihil aget.nam ociosam esse,periculosum est,præsertim solam. In populo (inquit Ouidius de tali) tutior esse potes.Nec cogitationibus animũ ut permittat,est tutum, quantumlibet honestis initio,& sanctis.Lubricus est fœminæ cogitatus, nec uno loco facilè cõsistit.à rectis ad praua exiguo negocio delaberetur. Nec omnino sine causa uidetur quibusdã dixisse Publius Syrus mimographus:Mulier quum sola cogitat, malè cogitat.Neq; uerò Magdalena illa,quæ sedẽs iuxta pedes Domini audiebat uerbum illius,cõtemplatione tantum rerum cœlestiũ fruebatᷣ:sed id faciebat:sed id faciebat,siue dum legit,siue dũ audit,siue dum orat.Idẽ faciat mea nõ uirgo solũ,sed quęuis fœmina.nã in multis huius libri locis,omnib.in uniuersum fœminis præcipimus. Legat igitur sola,uel oret,festo die:eadẽ agat profesto,aut operi manuario intenta sit. Non dubiũ,quin tale aliquid agentẽ reperit Mariã angelus:quæ turbata est,quòd uenerandũ illud & perpetuũ silentiũ,nec interpellari unquã solitũ, uox augustior quidem,sed uirilis,similis rupisset.ideoq; alma dicitur ab Hebræis, quòd uirginẽ absconditã sonat.Hæc est de qua prædicit Esaias: Ecce uirgo abscondita cõcipiet, & pariet Deũ & hominẽ.Ea demũ uirgo cõcipit Christũ,quã nullus præter Christũ nouit. Ergo & domũ nemo admittetur à uirgine, nisi quẽ pater disertis uerbis admitti iusserit. ipsa matrẽ domesticis paulatim laborib.incipiet leuare,quã & patrẽ rerũ omniũ post Deũ charißimos habebit.Hi si iubeãt lanæ,aut lino,aut cuicunq; opificio filiã intentam esse,nõ modestè solũ,uerùm alacriter etiã exequetur. hoc diligẽtius, & solertius, si aliqua uictus pars eo labore ad parẽtes reditura est. tum uerò fœlicißima erit, & cogitabit se gratiæ partẽ aliquã,cui tantã debet,referre:& illis alimẽta reddere,à quib.acceperit. Quũ puellæ per negocia domestica solę esse licebit,ac orare, primùm omniũ
se totam

se totam deo tradat, & dedicet, ueneretur Christũ, eiusq; matrẽ, & ueniã pacemq; ab illis petat tunc cogitet se esse uirginẽ Christianã, Christi spõsam, Mariæ imitatricem: nihil esse uirginitatẽ corporis, nisi pura sit mens. hæc si adsit, nihil esse mundius, nihil deo gratius. Se sectatricẽ sanctissimæ matris dñi, primũ omniũ debere in se excellentissimã ipsius effingere uirtutẽ, modestiã illã & moderationẽ animi, quã humilitatem uulgò dicimus: quæ tanta in illa fuit, ut cũ omnia ipsi cõtigerint maxima atq; amplissima, nihil tñ fuerit, quod illam animo extolleret, quod ei spiritus faceret: nobilissima puella, quę in stemmate quatuordecim reges, tot duces Israelis cõputabat, ditissimis orta parentib. ditata etiã à Magis, formosissima, ingeniosissima, doctissima, & sapientissima. At inter hæc omnia, ut æquabilẽ gerebat animũ, & submissam de se opinionem: illam cõscia cœlestis partus, & mater tanti filij, marito fabro ministrare dedignata nõ est, & cõsanguineam inuisere, eiq; grauidæ assistere, ac famulari. Cui se præposuit? quam prę se uel genere, uel forma, uel ingenio, uel dignitate cõtempsit? cui se nõ posthabuit? uirgo angelis quoq; præstantior, quorũ erat Regina destinata. Quocirca nõ probo, Diuã uirginem in sericis atq; aureis amictib. depictã, gemmis atq; unionibus ornatã: ceu his illa delectata esset, cùm inter mortales ageret. Etiã simulachrũ illius, quibusdã in locis synthesin habet, & uestes, si deo placet, mutatorias, cùm multi mortales quotidianis careãt. nihil minus eam refert. Malim simplici illo cultu, quali erat uti solita: quo superbiæ nostræ moderatio animi illius expressius ante oculos proponatur, & tacitè conuicium faciat: existatq; unde coarguantur, ac proinde doceantur diuites, unde se pauperes solentur, unde his animus augeatur, illis decrescat, utrisq; uerò ad iustum quendã habitũ moderationemq; reducatur. ut nec etiã desperent locupletes, nec nimis confidant egenæ: sedi sit quædam inter eas uelut exæquatio. Huius ergo tantæ uirginis exemplum sequetur mea puella, nõ ficto & simulato, sed uero animo, & certo: ne tetrius sit & perniciosius uitium, sub facie uirtutis latens, & uenenum sub re salutari, ac morbus cute integra & sana contectus, eoq; se à cura defendens obtentu. Nihil agant fœminæ fucatum & fictum, ut bonæ uideantur: nec se rerum naturas aut fallere sperent, aut mutare posse. Non idem ualent simulata quod uera, ficta & adumbrata, inualida atque imbecilla sunt: ipsa tandem uel se produnt, uel deteguntur. Verè igitur sit puella, quod præ se ostendit: modesta, humilis, pudica, pudibunda, proba. & esse eam talem cõuenit, & uideri: ita Diuę uirgini, quã uerè atq; expressè uita sua repręsentabit, acceptior facta: tum Christo. qui dignã se sponsam agnoscet. Orabit primùm pro se, ut augeatur pietate, proposito sanctæ pudicitiæ, & reliquis uirtutibus: tum pro parentibus. hinc pro fratrib. sororib. cõsanguineis, & cæteris. pro quib. deum precari eam cõueniet. Huius etiam preces gratissimæ deo erunt, & efficaces ad quiduis impetrandũ: nẽpe animi purissimi & integerrimi, germaneq; Christiani. Velim, quæ orabit, ipsam intelligere: uel loquetur lingua, quã norit: uel quæ Latinè dicet, habeat prius ab aliquo declarata. Nec putet in murmure & agitatione labiorũ sitam adorationẽ, sed in mente & cogitatione, cùm à reb. istis uilib. ad cœlestia diuinaq; animũ erigit. Hoc iubemur in sacris facere, quãdo dicitur, Sursum corda: nos respondemus, Habemus ad Dominũ. In quo mentiuntur planè plurimi, qui dum id dicũt, cur habẽt in sordida quapiã & ima mundi huius recula detrusum ac defixũ: nec attollere eos sinit eadẽ, quę depressit, cura? Veros adoratores Christus esse pronunciat, qui spiritu adorant Patrẽ: & hãc illi esse gratissimã adorationẽ, acceptissimas preces. Videat ergo, ne mẽs, ne animus à uerbis dissonẽt. idem intus loquatur, quod exterius: imò exterius, quantũ uelit taceat, uel loquatur alia: modò intus clamet ad Dominum, & possit dicere cum sponsa: Ego dormio, at cor meum uigilat.

DE VIRTVTIBVS FŒMINÆ, ET EXEMplis, quæ imitetur.

Disecet ex libris, quos uel leget, uel audiet, uirtutes sui sexus in uniuersum. Decet quidem unamquanque fœminam uirtutibus omnis generis esse præditam: sed illi sunt peculiariter necessariæ nonnullæ. sicuti cùm fœda omnia, tum uerò quædam abominanda, atq; execranda. Et sunt uirtutes aliæ coniugatarũ, aliæ uiduarum: de ijs

tamen quæ toti sexui cõgruunt, loquar. Ante omnia sciet, castitatem esse principem fœminæ uirtutem, & quæ una instar sit reliquarum omnium. Si hæc adsit, nemo requirit alias: si absit, nemo respicit alias. Et quemadmodũ Stoici philosophi in sapientia existimabant sita esse bona omnia, in stultitia mala omnia, ut solum sapientem dicerent diuitem, liberum, regem, ciuem, formosum, animosum, beatum: contrà uerò stultum, pauperem, seruum, exulem, peregrinum, deformem, ignauum, miserum. sic de pudicitia in fœminis iudicandum est, pudicam esse formosam, uenustam, dotatam, nobilem, fœcundam, omnia optima & præstantissima: rursus impudicam, mare & thesaurum malorum omniũ. Pudicitiæ comites indiuiduæ sunt, pudor & sobrietas. à pudore uidetur dicta pudicitia: ut pudica nõ sit, quam nõ pudet. hoc est uelum quoddam nostræ faciei. Nam cùm natura & ratio, corruptum corpus & carnẽ peccati uelasset, ob pudorem primi dedecoris, faciem autem apertam nudamq; inuolucris istis nostris reliquisset, illi suum amiculum nõ negauit, pudorem scilicet, quo cũ humana cõmendatione operiretur: ut nemo id cerneret, quin magnã aliquam probitatem sub illo tegumento intelligeret latere: nullusq; esset, qui nõ amaret sic indutum, exutum odisset. Erubuit, inquit ille pater in Comœdia de filio, salua res est. Et uir Sapiens adolescenti in rubore: Confide fili, iste est color uirtutis. Quòd si hoc de uiris dicitur, quid existimari de fœminis par est? quid de tenellis uirginibus? Execratur dominus impudicam, dicens, Frons mulieris meretricis tibi facta est, depuduit te. Adeoq; faciei nostræ nõ decoram modò, sed necessariam quoq; censuerunt uerecundiam, ut os, faciem, frontẽ, pro uerecundia & pudore usurparint. Hinc sunt illa iam inde à priscis seculis deducta prouerbia, nõ habere frontem, durum os, tenerũ os, & similia, per quæ uerecundia aut inuerecundia designantur. Nascitur ex uerecundia modestia & moderatio, siue cogitet quid, seu dicat, seu agat. ut nihil nec in affectib. nec uerbis, nec factis existat immodicum, arrogans, insolens, lasciuum, putidum, petulãs, nihil iactabundũ, aut ambitiosum. Honores nec se mereri credat, nec expetat, imò uerò deuitet: & si contingant, quasi immerita erubescat. nulla re insolescet, nõ forma, non uenustate, non genere, nõ opibus: sciens, illa breuiter peritura. superbiæ uerò paratam æternam pœnam. Sobrietas continentiam fouet, ut ebrietas deterit. Nemo ignorat quid crapulam sequi soleat. Additur sobrietati parsimonia, & frugalitas: quas esse in re familiari mulieris partes, Plato & Aristoteles nõ immeritò ꝓdiderũt. Quæret uir, custodit & seruat fœmina. Ideo illi animus additus, huic detractus: quo ille strenuè pararet, hæc meticulosè contineret. Ex hac corporis sobrietate, etiã in animũ sobrietas deriuabitur, ne affectus uelut temulenti tumultuentur, & turbẽt tranquillitatem uirtutis: sed liceat & bene agere, & bene sapere. Pietati dedita sit, & modicis contentæ præsentia sufficiant. Magnus est quæstus, iuxta Apostolum, pietas, cum acquiescentia præsentium. nec absentia, aut aliena quærat, unde oriatur inuidia, & æmulatio, & curiositas alienorum. Decet cum primis fœmineum sexum deuotio rerum sacrarum. quo fœdior est mulier, aliena à religione, & uelut ominosum prodigium auersanda & detestanda. Cum inuidia est illi crebrò pugnandum: quæ cùm sit fœminis usq; ad ridiculum turpis, nescio tamen quo pacto pertinacissimè sexum illum infestat. Sed quæ sobria est, cuiq; abundè magna sunt, quæ naturæ necessitatib. satisfaciunt, nõ erit, cur alteri uelit inuidere, aut esse alienæ domi curiosa. At quæ pudibunda est, & temperato animo, quæq; sobria, nunquam ira efferetur, nec in maledicentiã prorumpet, nec in sæuitiẽ aliquã & inhumanitatẽ rapietur. Quum enim fœminarũ genus mansuetũ natura, & beneuolũ esse cõueniat, ut quod imbecillũ sit, & alieni auxilij uehemẽter indiguũ: quis ferat in muliere impotentẽ irã & crudelitatẽ? ut perdere cupiat, quæ, si sit opus, seruare nõ ualeat. & animum iniuriæ memorẽ, quã reponat in occasionẽ ultionis? Digna est huiusmodi mulier, quæ tantis afficiatur malis, ut numero magnitudineq; illorũ prostrata & cõcussa, uictã se fateatur, ac de ira & ultione cæterisq; insanijs desinat cogitare, de salute sollicita. quod multis sæpenumero uidemus accidere, iusto iudicio Dei: nec sine approbatione eorũ, quib. nota erat ferocia illius ac sæuicia. Planè cũ immanib. beluis, superbia, ira, atq; inuidia, propositum est incautæ fœminæ certamẽ, ꝗ leuib. earũ & teneris animis offensio omnis gra-

uissima

uissima atq; intolerabilis uidetur, & atrociter uindicāda. nimirū res exiles ac minutissime, tanquā ingentes se ac solidissimas, imperitis ac uitiosis offerūt oculis: tāto magis offusa nebula, uel fumo. Itaq; nisi tam immanes hostes uel arte uitarit, uel superarit strenuitate, periculum est, ne ipsa ab eis cōficiatur, habitura sempiternū & in hac uita, & in altera cruciatū. Credo perspicuum esse, pudicitiā uelut reginā esse in uirtutib. fœminæ. Hanc sequi inseparabiles comites duas, ex pudore sobrietatē gigni: ex queis duabus reliquum muliebrium uirtutū chorum, mundumq; cōponi ac fabricari, modestiā, moderationē, frugalitatē, parsimoniā, domesticā diligentiā, religionis curam, mansuetudinē. quas omnes uirtutes, cùm ipse alijs locis aliquāto fusius explicabo, tum uberius à sanctis sapientibusq; uiris tractatas passim inueniet. Delineatā intuemini honestatis imaginē, quæ tanta specie, tamq; præstanti forma est, ut si corporis oculis cerni posset, quemadmodū est à Platone scriptū in Phædro, mirabiles amores excitaret sui. neq; sic pulchritudo ulla oculos nostros capit & tenet, ut arriperet duceretq; secum honestas, aperta nobis atque ostensa. Tum colliget uirgo uel audiendo, uel legendo, sancta exempla uirginū, quæ sibi proponat imitāda; quarumq; se similem esse cupiat, & operam nauet non segnē ut efficiat. Primùm omniū, ut dixi, principis illius ac decoris uirginitatis, Mariæ, Christi hominis ac dei parentis: cuius uitā non solæ uirgines habent tanquā exēplar propositū, ad quod se cōponant, effingantq;, sed nuptæ etiā, ac uiduæ. omnib. enim omnia facta est, ut omnes ad suæ castitatis, maximarūq; uirtutū exemplū prouocaret, & adduceret. uirginib. modestissima uirgo, nuptis castissima est nupta, uiduis religiosissima uidua. Prima insuetā hāc omnibus retro seculis uirginitatis rationē ac uiā, magno animo & pientissimo, proposito est ingressa. Prima in coniugio uixit supra humanū morem, nullo carnis usu, angelica uita, ut custodē suæ pudicitiæ sumpserit, nō uirū. quæ quoniā miracula erant, ideo maiore miraculo, stupente natura, filiū mūdo edidit. Vidua uerò iam facta, quoniam tota eius uita ex spiritu pendebat, & in corpore uiuens supra corporis se cōditionem extulerat, in uno deo & obsequentissimū nacta est filiū, & castissimū sponsum, & indulgentissimū patrem: ut quæ propter deū cuncta contēpserat, in deo cuncta inueniret. Sed quid ago Diua? quid incepto? an de tuis infinitis laudib. dicere? atqui hoc nec huius est uel torpedinis, uel infantiæ, uel angusti loci. Opus est latissimo ocio, opus facūdia exercitatissima, opus ingenio summo, ac eruditissimo. Vos hanc uirginem imitamini, quotquot integrā seruare castitatē uultis. Vos hanc sequimini cōiugatæ, quib. curæ est maritis placere, & præstare quod iurastis. Vos hanc semper spectate uiduæ, ex qua & solatiū amissi coniugis, & consiliū tuendæ prolis, & exemplum reliquæ degendę uitæ fructuosissimum percipietis. Secutæ sunt huius institutum maxima nostrarū millium agmina, sicut Psalmista prænunciarat: Adducentur regi uirgines post eam. quarum acta non modò in præsens, uerùm & omni posteritati proderunt ad æmulationē. Nec gentiles uirgines tacent historiæ, nobilitatas sola pudicitia: quarum catalogū ex Græcis historijs Hieronymus cōtra Iouinianū disputās, recensere grauatus nō est: quòd uideret in eiusmodi reb. nō parū homines exemplis moueri. neq; enim factu difficile uidetur, quod factum aliquādo sit. Adduxit multas, quæ uitæ quoq; maluerint iacturā facere, quàm pudicitiæ. Equidē grauissimo iuxtà & sanctissimo uiro nō hanc contumeliā faciā, ut quæ ille collegit, uel tanquam super uacanea prætercam, uel alijs ponam uerbis, quasi melius ipse dicturus: quin ut ab eo posita sunt, adscribam. Sic ergo inquit: Triginta Atheniensiū tyranni, cùm Phædonē in cōuiuio necassent, filias eius uirgines ad se uenire iusserūt, & scortorū more nudari, ac super pauimenta patris sanguine cruentata, impudicis gestib. ludere. quæ paulisper dissimulato doloris habitu, cùm temulentos conuiuas cernerēt, quasi ad requisita naturæ egrediētes, inuicē se cōplexæ præcipitauerūt in puteū, ut uirginitatē morte seruarent. Demotionis Areopagitarū principis uirgo filia, audito sponsi Leosthenis interitu, qui bellū Lamiacum cōcitarat, se interfecit: asserēs, quanquā intacta esset corpore, tñ si alterū accipere cogeretur, quasi secundū accipere, cùm priori mēte nupsisset. Spartiatæ & Messenij diu inter se habuere amicitias, in tantū, ut ob quædā sacra etiā uirgines ad se mutuò mitterēt. Quodā igitur tēpore, cùm quinquaginta uir-

uirgines Lacedæmoniorũ Messenij uiolare tentassent, de tãto numero ad stuprum nulla consensit: sed omnes libentissimè pro pudicitia occubuerunt. Quãobrem graue bellum, & longissimum concitatum est, & post multum temporis Mamertia subuersa est. Aristoclides Orchomeni tyrãnus adamauit uirginẽ Stymphalidem: quæ cum patre occiso, ad templum Dianæ confugisset, & simulachrum eius teneret, nec ui posset auelli, in eodem loco confossa est. Ob cuius necem tanto omnis Arcadia dolore cõmota est, ut bellũ publicè sumeret, & necem uirginis ulcisceretur. Aristomenes Messenius, uir iustissimus, uictis Lacedæmonijs, & quodã tempore nocturna sacra celebrantibus, quæ uocabantur Hiacynthina, rapuit de choris ludentium uirgines quindecim, & tota nocte gradu concito fugiens, excessit de finibus Spartanorum. Quumq; eas comites uellent uiolare, monuit, quantũ potuit, ne hoc facerent: & ad extremum quosdã non parentes interfecit, cæteris metu coercitis. Redemptæ postea à cognatis puellæ, cùm Aristomenẽ uiderent cædis reum fieri, tam diu ad patriam non sunt reuersæ, quàm diu iudicij aduolutæ genibus, defensorem pudicitiæ suæ cernerent absolutũ. Quo ore laudendæ sunt Scedasi filiæ in Leuctris Bœotiæ: quas traditum est absente patre, duos iuuenes prętereũtes iure hospitij suscepisse: qui multum indulgentes uino, uim per noctem intulere uirginibus. Quæ amissa pudicitia, uolentes superuiuere, mutuis conciderunt uulneribus. Iustum est & Locridas uirgines nõ tacere, quę cum Ilium mitterentur, ex more, per annos circiter mille, nulla obscœni rumoris & pollutæ uirginitatis fabulam dedit. Quis ualeat silentio præterire septem Milesias uirgines: quæ Gallorum impetu cuncta uastante, ne quid indecens ab hostibus sustinerent, turpitudinem morte fugerunt: exemplũ sui cunctis uirginibus relinquẽtes, honestis mentibus magis pudicitiam curæ esse, q̃ uitam. Nicanor uictis Thebis, atq; subuersis, unius uirginis captiuæ amore superatus est. Cuius coniugiũ expetens, & uoluntarios amplexus, quòd scilicet captiua optare debuerat, sensit pudicis mẽtibus plus uirginitatem esse, quàm regnum: & interfectam propria manu, flens & lugens amator tenuit. Narrant scriptores Græci & aliam Thebanam uirginem, quam hostis Macedo corruperat, dissimulasse paulisper dolorẽ, & uiolatorem uirginitatis suę iugulasse postea dormientem, seq; interfecisse gladio: ut nec uiuere uoluerit post perditam castitatẽ, nec antè mori, quàm sui ultrix existeret. Hæc omnia Hieronymus. Vt si quis est pudor, erubescant Christianæ fœminæ, quæ parũ castę integritatem sub castissimo Christo, castissimæ matris filio, in castissima Ecclesia seruant: cùm gentiles fœminæ, spurcissimum Iouem & impudissimã Venerem colentes, pudicitiam charissimis uniuersis rebus prætulerint. Quid ego huc exempla sanctarũ uirginum afferam, ad eas commouendas, quas non pudet uel castas gentiles nominari: Quam potissimũ proponam imitandam, cùm se per millia nobis offerant: Teclam ne: an Agnetem: an Catharinam: an Luciã: an Cæciliam: an Agatham: an Barbaram: an Margaritam: an Dorotheam: an potius exercitum undecim millium uirginum: quæ omnes, dictu mirabile, mortem obire maluerunt, q̃ libidini hostiũ sua corpora prębere. At hunc consensum tam sancti propositi uix in duob. uiris inuenias, quod in undecim tenellarum uirginum milibus tam ratum fixumq; permansit. Quis numerus capiat eas: quę iugulari se, quæ cædi, truncari, suffocari, mergi, secari, exuri, facile sunt passę, ac libenter, dum pudicitiam tuentur: quæ mortem, cùm nollent sibi afferre, arte quæsierunt, in discrimen castitatis adductæ, ut Brasilla Dyrrachina primaria uirgo, quę quũ imminentem suæ pudicitię crudelem uictorem cerneret, pacta est, si saluam integritatem reliquisset, herbam daturam se, cuius succo illitus, nullis telis uiolari posset. Conditionem accepit miles. Illa ex proximis hortis uulsa herba, quæ prima ad manum fuit, iubet in se uim eius experiri: infectoq; iugulo: Hoc (inquit) feri ad faciendũ periculum. nã res est comperta. ferijt, & uirginẽ interemit. Quid q̃ occidere se fœminã, ut castitatẽ tueatur, nec Hieronymus uidetur dãnare: Et Ambrosius lib. de Virginibus 3. huic quęstioni martyris Pelagiæ opponit exẽplũ: Nihil assertione opus dicens, ubi factũ sit martyris uirginis annorũ quindecim, quę cum matre & sororibus in flumẽ se præcipitauit. Sophroniã nobilem fœminã Eusebius in Ecclesia

Ecclesiastica historia tradit, cũ uideret maritũ suũ, urbis præfectũ, in defendẽda pudicitia à libidine Maximini cunctari, ac nutare, abditã in cubiculũ ferro pectus apeuisse, quã tñ Ecclesiæ cõsensus martyrũ numero adscripsit. Hęc omnia castitatis exẽpla in ecclesia legũtur: & audet impudica mulier eò uenire? nec exhorret in cœtũ uirginum lupanar inferre? suoq; uultu sanctissimos inquinare oculos? suis uocibus tenerrimos auditus polluere? Nefaria mulier, tu uel Catharinã, uel Agnetẽ, uel Barbaram sonare audes? & sacra nomina impurissimo ore contaminare? Tu te aliquo ex illis nominib. insignis? & similis uideri uis nomine, cuius es morib. inimica? nec tibi cum uocaris, occurrit, qualis illa fuerit cuius gestas nomẽ? quumq; illã purissimã, castissimã, optimã, te cõtrà impurã, impudicã, scelestã, cogitas: nõ te furiæ exagitãt noctes & dies? nõ te exterrent? nõ te ardentib. facib. persequuntur? O confidentissima fœminarũ. Et natalẽ sanctæ uirginis tu audes celebrare, indigna quæ nascerere? osq; tuũ impudicũ pudicissimis oculis ostẽdere: & uis eam te aspicere, uel audire, sceleribus obrutã: quæ uiros, nec bonos quidẽ, dũ in corpore uiueret, uel uidcrit, uel audierit? Quanto satius esset, te nunquã in earũ conspectũ uenire, ne in te ulciscerentur iniuriã sexus: nec eius nomine uocari, ne de te pœnas sumerẽt nominis sui uiolati. Ego uerò id seriò dico, neque enim hic est iocãdi locus: edicto publico deberet caueri, ne qua manifestò impudica mulier Maria nominaretur. Cur nos ei nomini, cui meritò assurgimus, cui poplitem flectimus, non tantum honoris habeamus, quantũ quibusdam suis gentiles? Athenis quòd Harmodius & Aristogiton tyrannos ciuitate exegissent, decreto sancitum est, ne seruis, aut ijs qui artem parum liberalem exercerent, illorum nomina inderentur.

QVOMODO FORIS AGET.

PRodeũdum erit aliquando, sed q; fieri poterit, rarissimè: ꝑpter multa. Principiò, q; quoties in publicũ exit uirgo, toties de sua & forma, & modestia, & prudẽtia, & pudentia, & probitate iudiciũ subit penè capitale: qm̃ nihil est fama & existimatione fœminarũ tenerius, aut magis iniuriæ obnoxiũ. ut nõ immerito uideri possit de filo araneæ pẽdere: idq; quoniã illa quæ dixi, exacta desiderãtur in fœmina: nostra uerò iudicia morosa & suspiciosa sunt, ac (quemadmodũ Ouidius inquit) Nos in uitiũ credula turba sumus. Porrò maledicto (ut Cicero ait) nihil est magis uoluere, nihil facilius emittitur, nihil citius excipit, nihil latius dissipat. Quòd si semel hæsit in puella ex hominũ existimationibus nota aliqua, sempiterna ferè perdurat: nec eluitur, nisi maximis pudicitiæ & sapientię ostensis argumẽtis. Loqueris pauca in publico, rudis crederis: multa, leuis: indoctè, hebes: doctè, maliciosa: non facile respondes, superba, malè educata: respondes, nõ magno impulsu casura: sedes composito uultu, dissimulatrix: gesticularis natura, stulta: spectas, eò ferri animũ: rides cùm quis ridet, etsi altò intẽta, arrisisse, actum esse. audis uirum, placere tibi quę dicit, nec difficilis expugnatu. Quid dicam, quanta undiq; flagitiorum & scelerum in publico materia? Egressa est Dina filia Iacob, ut uideret mulieres ciuitatis. ibi statim reperit, à quo probro ac dedecore afficeretur: & uiolata, causa fuit, cur masculi omnes Salẽ cum Rege & eius filio à Symeõ & Leui cõtrucidarentur: ut non iniuria uideatur Tragicus dixisse, Virgines in turba conspici nefas. Quanto præstaret manere domi, quàm has tam uarias, tam iniquas adire censuras, tam præsentia pericula? nec est ubi magis ualeat illa græca sententia: Viue ignotus. Idcirco Thucydides illã demum optimã esse mulierẽ censuit, de cuius uel laude uel uituperatione minimus est sermo. Latẽre debet mulier, nec multis esse nota. indicium est non integræ seu castitatis, seu famæ, noscitari plerisq;. quid uerò, per ciuitatẽ cantari, uel aliqua nota insignĩ ue designari? ut alba, clauda, straba, sima, uara, luscios, uaria, parua, magna, pinguis, manca, balba: ignorata hęc uulgò oportuit in proba fœmina. Nunquã ne ergo ferendus extra priuatũ pes? Grande scilicet nefas. Semper delitescendum domi? hoc est (sicut quædam interpretatur uanæ, & ut uel spectẽt uel spectentur cupidæ) in carcere, in ergastulo? Prodeundum uerò aliquando, si res poscet, aut iubeat parens. Prius tamen quàm pedẽ ianua efferat, non secus quàm pugnatura paret animum. Cogitet quæ uisura, quæ auditura sit, quę dictura. Reputet apud se, undiq; aliquid occursurũ q́d pudicitiam & bonã men

tem sollicitet,& côcutiat. Aduersus hæc diaboli undecunque ingruentia iacula clypeũ sumat pectoris bonis præceptis ac exemplis muniti, propositum firmum pudicitiæ, animum in Christum intentissimum ac defixum. Nec ignoret, se ad uanitatem & diaboli præstigias atque illusus ire: quis ne capiatur, maximopere prouidẽdum est. Nec aliud existimandum est id quod foris uidebit, quàm spectaculum quoddam uitæ humanæ ex cuius uicijs ante oculos positis, ipsa non modò contagio nõ corrumpatur, sed etiam emendet sua. & quo momento à Deo in homines sese cõuertet, ut siue probet eos, siue ab eis probetur, à Christo in adulterium discedit. Si bona uiderit, sequetur propter Christum: sin mala, uitet propter Christum. Animaduertat, ne sic se componat, sic incedat, sic agat aut loquatur, ut pedica diaboli sit uiris. Non solum ipsa peccare non debet, sed quantũ potest præstare, ne causa sit alijs & incitamentum peccati: alioqui membrũ erit eius diaboli, cuius est & instrumentũ, non Christi. Diuam uirginẽ ea modestia ac moderatione gestus atque uniuersi corporis fuisse ferunt, ut si qui lasciuiores oculi in eam incidissent, uelut si ardens pruna in aquã cecidisset. turpe illud incendiũ protinus extingueretur: & ceu uis quædã intrinsecus emanans continentiæ ac temperationis, prauas illas intuentiũ cupidines coercebat, animosque conuertebat in sui naturã. His atque eiusmodi cogitationib. armata, domo exeat cum matre, si habet, & si licet, sin minus, cũ graui aliqua fœmina uidua aut coniugata, aut etiam uirginæ probatæ uitæ, casti & sobrij sermonis, sanctæ uerecũdiæ. Homerus pudicam Penelopem in consessu procorũ descendisse canit, sed non solã, uerum duab. comitatã probis ancillis, cùm tñ domi suæ esset, & Telemachus filius inter procos sederet, iam tũ adolescẽs. D. Paulus nullo pacto uult fœminã caput nudare. de reliquo autẽ corpore Hieronymus iubet, ut procedens in publicũ, non pectus & colla denudet, nec pallio reuoluto ceruicẽ aperiat: sed celet faciẽ, & uix uno oculo, qui ad uiæ necessarius est, patente ingrediatur: nec spectare cupiat, nec spectari, nec oculos mobiles huc atque illuc iactet: nec curet quærere, quis illic aut illic habitet, quæ uix uicinos suos debet nosse. Tecta uult esse omnia in uirgine, præter oculos, uiæ duces. Nec uideo quid possit esse honesti & pudici in ostẽtatione colli (sed hoc tolerabile) pectoris etiã & papillarũ, tum interscapilij, ita ut aliquæ humeros ipsos renudent id uerò quàm fœdũ sit, cæci (quod aiũt) uidẽt: cùm ex intuentibus alij rem tetrã abominẽtur: lasciuiores, insolita corporis parte cõspecta, ceu igne subiecto accendãtur. Quorsum pertinere credimus inuẽtas manicas prælongas, & chirothecas? nunquid ut manus fouerẽtur molliter, ac odoratè? non erat tã ingeniosa in luxũ & delicias uetustas, certè ut necessitati consuleretur, & manus nisi in opere laterẽt: ne quid cerneretur ex corpore, mãcipio uilissimo, ac nequissimo: nec in facie existeret aliud quàm probitas, & uerecundia. Milesias uirgines eo correptas olim animi furore legimus, ut se passim suspẽderẽt: neque huic malo remediũ inueniebatur ullũ. edicebatur horribilibus pœnis, ne fieret: cõtemnebantur pœnæ. quæ enim morte atrocior? quã ipsæ ultrò apperebãt. Custodiebantur, inter custodũ manus exitum inueniebat spiritus. Edictum est tandem, ut quæ se occidisset, nuda per medium forũ media luce traheretur. hac pœna deterritæ sunt, ne nudæ cernerẽtur, licet examines. O pudorẽ incredibilẽ, & prædicandum. quę mortem malorũ ultimum contemnebant, pudorem etiã in mortuo corpore curabãt. ita furor ille cõpressus ac sedatus est. Quid, quod prouida rerũ natura mater, uerecũdiæ fœminarũ cõsuluit? Dictu mirabile. Virorũ corpora proiecta in mare, Plinius in historia rerum tradit, supina ferri, fœminarum prona. Naturæ ergo pudor earum curæ est, ipsæ suum negligunt? In ingressu, nec celeritates suscipiat fœmina, nec tarditates notabiles. Iam ubi in hominũ conuentu considebit, magna & uultus & totiũ corpus conuestiendũ ornandũque erit modestia, quæ nõ ex ostentatione nascatur, sed ex miti & uerè Christiano pectore: hæc demũ solida & durata est modestia, gratiãque spectãtiũ bona fide cõciliat: tũ pudorẽ addẽdũ pudicitiæ, cæterarũ quoque uirtutũ mũdũ atque ornamentũ. Oculos cõtineat demissos, nec attollat nisi rarò & modicè, & uerecũdiæ, neminẽ intẽtè ac incõniuẽter aspiciat. Si uiri seorsũ sedeãt, & in puellas spectẽt, ac inter se colloquantur: ne credat uirgo se spectari, de se illos loq. Fit enim, ut puellę quędã, quę pulcritudinis aut uenustatis opinionẽ ipsę sibi cõfinxerũt, in se unas cõ-

tectos

tectos omniũ oculos autumẽt, omniũ sermones in se dirigi. ita si quis eas aspiciat uir, etiã aliud agens & cogitans, suã spectari formã ratæ subridẽt: & ne hoc ipsum ridere uideatur, frigidũ aliqua de re sermonẽ injiciũt, quę ipsæ putẽt ad risum mouẽdũ esse aptũ. Cernere est interdũ uiginti pariter cõsidẽtes, quas si quis intueatur, rideãt oẽs, obtẽdẽtes, se uel uerbũ uel factũ aliquod cuiusquã earũ ridere, minimè tñ ridiculũ: cũ unaquæq; se solã inusitata & ꝓdigiosa forma spectaculo atq; admiratiõi esse sibi persuadeat, in quo leuitatẽ suã & dementiã apertissimè declarãt. Mea uirgo & negliget formã, nec se esse pulchrã putabit, nec dictis insulsis aut friuolis arridebit, nec gaudebit se intẽtius cõspici, ac uelut scopũ esse se cõfabulationũ iuuentutis: cùm hoc magis sit ei lachrymandũ, excellentissimũ bonorũ suorũ à tot hostib. tot machinis impeti atq; oppugnari, quibus an obsistere omnibus possit, ignorat: suam faciem uelut facem quandam, iuuenum animos ad inconcessas turpesq; libidines inflammare. Et quoniam de risu agimus, qui maximè leuis solutiq; animi est index, caueat ne effusius riserit, ut corpus totum cachinno uideatur concuti, aut compressum non ualeat spiritum recipere: neue frigidis aut insulsis de causis, ut quòd aliquis sit caluus, aut uarus, aut uacia, aut balbus, aut blesus, aut uerbum protulerit inuersum: neu leuibus, ut quòd interpolatum gestet pileum, aut præpostere uel dissutum calceum, uel fractam zonulam, aut quòd in nasum cuiusquam musca inuolarit, aut quòd transilierit scamnum felis. Sed potissimum cauendum, ne ex cuiuspiam calamitate risus sumatur, seu derisus uerius: cùm sint humani casus omnibus communes, & causæ ignorentur cur eueniant. Signum est animi atrocis atq; immanis, in calamitatibus humanis lasciuire, aut insolescere: nec reuerentis, aut reputantis incognita quidem illa, cæterum admiranda atq; adoranda cõsilia diuinæ mentis, quę alios facit in hac ęui breuitate miseros, alios fœlices, pro uisum est ęquissima illi sapiẽtię æterni, ac omnia moderantis dei. Illud ne admonenda quidem est, ne iuueni ridenti arrideat: quod planè non fit nisi uel ab impudica, uel ab amenti. Ne sinat se uellicari, uel lasciuius tãgi. mutet locum, & abeat, si uitare aliter nõ possit. Nihil uiro det, nihil à uiro accipiat. Beneficium accipere (inquit prudens uir) libertatem uẽdere est. Nec immeritò illud apud Hispanos & Gallos usitatum est: Fœmina quæ accipit, se uendit: fœmina quæ dat, se dedit. Itaq; honesta nec dabit, nec accipiet. Garrulam nolim esse, nec inter puellas, nam inter uiros minor esse quosdam tam impudentes, qui probent. Consuetudo illa accepta & iussa est, quantum arbitror, suffragijs infernis, ut laudi uertatur fœminas scitè ac facundè cum uiris confabulari, idq; in multas horas. Quæso uos, quid loquetur imperita puella cum iuuene imperito bonarum rerum, peritissimo malarum? quid ignis cum stupa? (puto de Christo, aut diua Virgine, aut de animo componendo) quæ poterit esse materia confabulationis tam longæ? an non uterq; mutuo ardore incensus, de igne, quo ardebit, uelit nolit, cogetur loqui? Has uocant fœminas palatinas, siue aulicas. Quæro, à palando, an à balando? nam aulicas esse satis apparet ex plerisq; aulis temporum nostrorum, parentibus flagitiorum omnium, & sedibus Sathanæ: quas non tantũ Christianus auersetur, sed & gentilis, qui pauxillum habeat mentis melioris. Atqui ex illis nõ sunt omnes impudicæ, aiunt isti. Primũ nescio. deinde etiã si sunt corpore pudicæ, certè animo impudicissimo sunt: & si nõ corpore, at animo uiris prostitutę, nec istis quicquam defuit ad impudicitiã, pręter occasionem: quod propè semper in oculis multorũ, & frequentia uersantur. Quę quia non licuit, non dedit, illa dedit: Inquit Ouidius. Sapienter Diuus Aurelius Augustinus: Nos per aurem conscientiam conuenimus, occultorum nobis iudicium non usurpamus. Si tu non aliter loqueris quàm meretrix, qua fronte uti te pudicam esse credam postulas? Nõ uidisti, inquis, me cubantẽ cũ uiro. Nec meretricẽ uidi. Sed quod argumentũ in omni natura usurpamus, nõ uis in te ualere, ut de internis per externa iudicemus? Postulas, ut aquã cõtineri credã in dolio, ex quo uideo uinum profluere. Sed quid nos cũ istis disputamus? Quis probatus uir hæc ꝓbat? qui laudãt, nisi qui nec umbram quidẽ norũt castitatis, qui uellent omnes mulieres (fieri si posset) impudicas esse, quo propius inuenirẽt, ubi infinitã suã libidinẽ expleret. q ipsi ad ambas aures flagitijs, facinorib. scelerib. immersi, nec intueri sua uitia iã possunt, nec aliena. Exuant prius istas scelerum tenebras, quibus opprimuntur: tunc credemus eis de

uirtute iudicantibus. Antiquis Romanis fœminis in schola illa castitatis, comitatem parũ probatam fuisse, autor est Cornelius Tacitus. Posthumiã Vestę sacerdotem incestus accusatã Plutarchus tradit, tantum ob solutiorẽ risum, & liberiora cũ uiris colloquia. Sed absolutã Pont. Max. Spurius Minutius admonuit, ne sermonibus uteret inculpatæ uitę indecẽtibus. Puellã & uirũ in loco aliquo solos diutinè cõfabulari, ne si sint quidẽ fratres, sinendũ est. Multa possunt adduci, & uetera & noua exẽpla fœdorũ facinorũ, quid fratres etiã ipsi sint ausi, nacti solitudinis occasionẽ. Sic Amon Dauidis regis fili⁹, Thamar sororẽ suã uiolauit. sic Caunus sororẽ Byblim. Nunquã Augustin. cũ sorore sua habitare sustinuit. malũ dicebat fœminã uidere, peius alloq, pessimũ tãgere. Pionis Abbatis ęgrotabat soror. rogatus, ut eã antequã fato defungeret, cõueniret: alieno ductu, & clausis oculis, ad cubiculũ ægrè uenit: paucis allocutus, eũdem in modũ è uestigio reuertit. Nec fratres cũ sororibus, aut propinquos cũ propinquis puellis, quãlibet casti sint, & spectatæ cõtinentiæ, lusitare, nõ eas osculari, palpare, uellicare patiat. quid hoc aliud est, ꝙ puellã impudentioribus coqui, & maturare? ut si quid petulantiores illi rogent, istæ excalfactæ, aliquid haud cõueniens pudicitię suæ cogitẽt? Nec in frequẽti atrio uel cubiculo uelim in angulũ sedecere. Quid dicturi sunt soli, quod reliqui audire nõ possint? si casta modò & pura locuturi sunt. Colloquia de rebus bonis secretũ nõ petunt. ibi secretũ desideratur, ubi cõscius timetur: & pudorẽ adfert, si ad alios dimanet sermo. Nec multos inter iuuenes uirũ & puellã sermones seri cõuenit, etiã arbitris alijs nisi tã apertè honesta & pura sint omnia, ut nulla possit incidere suspicio obscœnitatis. Sunt enim quidã in nequitia usq; adeò ingeniosi, qui sic uerbis ambiguis obliquisq; quæ sentiunt, inuoluũt, ut quò tendant, non difficilè intelligatur ab ea cui dicuntur: ambiguitas tñ faciat, ut negare possint se hoc sensisse, & tanquã malignos interpretes incessere, q ad turpitudinem rapiãt, quæ ipsi sincero dixerint animo ac simplici: & acutuli sibi uidẽtur, si his artib. ualeãt, omnium bonarũ expertes, potẽtes prudentesq; ut faciant malũ. quæ res nõ arguit ingeniũ, sed malarũ rerũ prauã industriã, quę (ut Seneca inquit) somno & lãguore turpior est. Nec ingeniũ, fraudib. cẽsendũ est, & fallacijs, nisi diabolos sãctis angelis de ingenio pręferimus, quũ unus beatorũ angelorũ diabolis uniuersis acutior & sapiẽtior sit. In summa, præstat semper quàm minimũ cũ uiris intercedere cõmercij: paucissima cum eis sunt uerba cõmutanda, atq; ea modestiæ, pudicitiæ, prudentiæ plena. Nõ existimaberis filia infantior, sed sapiẽtor. Quòd si sententia de morib. tuis pronuntiãda est, malo uidearis malis parũ docta, quàm bonis parum proba. Cedò, quàm multa legis Mariæ uerba in tota quatuor Euangeliorũ historia? Intrat ad eam angelus, & paucis uerbis tanti mysterij nunciũ absoluit, ijsq; sapientissimis & sanctissimis. Visit Elisabethã, loquitur, ut Deum laudet. Parit filiũ Deum, celebratur ab angelis, adoratur à pastoribus, & tacet, conseruans omnia quę ab illis dicebantur, conferens in corde suo. Adoratur à Magis, qui procul eò uenerant. quid ipsam legis locutã? Alia forsan de illa regione fuisse percontata, de opibus, de sapientia illorum, de astro. Ipsa, quod teneram decebat uirginem, muta semper. Offert filium templo, & uaticinãtem de illo Simeonem rogasset alia, aut quædam, aut eorum quæ dixerat rationem & modum. Vertit sermonem ad uirginẽ senex de filio: Ecce positus est hic in ruinã & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicitur. Et tuam ipsius animam dissecabit gladius, ut aperiantur multorum cordium cogitationes. Alia mulier, quando, quomodo, ubi futurum, esset sciscitata: ipsa nihil legitur dixisse. Amittit charissimũ filium Hierosolymis, quæsitum tribus diebus, tandem inuentum, quot uerbis compellat? Fili, qui fecisti nobis sic? ecce pater tuus. & ego mœsti quęrebamus te. Natu iã grandior, in nuptijs illud tantum admonet: Fili, uinum non habent. Ad crucem omnino elinguis, nihil ex filio quærit, cui se relinquat, quid moriturus mandet: quòd in publico loqui non didicerat. Hanc uirgines, hanc fœminæ omnes imitamini pauciloquam quidem, sed ad miraculum sapientem Theano Metapontinæ uati & uirgini doctissimæ, magnum fœminæ ornamentum silentium esse placuit. Idem & Sophocli: quippe silentio, castitas & prudentia suauissimè condiuntur. Illa demum erit mihi fœmina facundissima, cui quum uerba erunt ad uiros facienda, rubor toto ore

suffunde

suffundetur, turbabitur animus, & uerba non suppetent. O eloquentiā hanc singularem, & efficacissimā. Nō es patrona, ô filia: nec in foro agis, ut causam uel tuā, uel clientis affligas, nisi loquaris. Tace tu tā audacter, quàm alij loquuntur in foro. sic enim melius pudicitiæ tuæ causam defenderis: quæ apud æquos iudices superior uidetur silentio tuo, quàm sermone. Puerū quendā tradunt rerū Scriptores, productū in rostra populi Romani super causa pudicitiæ, defixis in terrā oculis, & pertinacissimo silentio pudicitiā suā uehementius populo cōmendasse, q̃ longis & accuratis orationibus disertissimi Oratores. Sed ut de fœminis loquar: Sancta Susanna, de flagitij crimine pertinaci silentio se purgauit, non meditata oratione. Diuū Ambrosium audiamus: Susanna mulier tacuit, & inimicos suos uicit. nō enim apud Danielem iudicem uerborū se ratione defendit, nō patrocinij sermone tutata est: sed in sancta fœmina tacente lingua, pro ea castitas loquebatur. Idē libro de Virginib. tertio, sic inquit: Deesse sermonem uirgini, quàm superesse malo. nā si mulieres etiā de reb. diuinis in ecclesia iubētur tacere, domi uiros suos interrogare, de uirginib. quid cautū putamus? in quib. pudor ornat ætatem, taciturnitas cōmendat pudorē. Sic ille. Nec solū sic inter uiros se geret, sed inter fœminas quoq; modestus decebit sermo, & parcior, nō sonorus, nō arrogans, aut uirilis animi indiciū, nullo admisto iureiurādo. quod cùm in uiris deforme sit, nō poterit nō esse in fœmina flagitiosissimū. Fœminā iurare iā alienū uidetur mihi à natura, quàm armis indui. Sed neq; sit uox fracta, & delicata, nec uultus in atrocitatē & sæuitiē cōpositus, nec in seueritatē quidē, aut tristitiā, aut fastidium: neq; uarius, aut prę se delicias ostendēs, uel cōtemptū, nō renidēs, nō mobilis, nō uagus & solutus, similis animi index certissimus. Sunt quædā corde tam fluxo & pertuso, ut inter pares omnia, & aliena & sua loquacissimè effutiant, nihilq; pensi habeant quid loquātur. quicquid in buccā uenerit, profundunt. Hinc studiū mentiēdi, cùm uera desunt: & fabulæ de illis ortæ, quo ex uno coruo fecerunt centū, & ex uno homine occiso mille, & ex cane mediocri maiorē elephāto Indico: ut iam nemo, quibus uerbis rem usq; adeò præposterā & ridiculā aptè insectetur, inueniat. naso & irrisionib. omnes excipiunt, quod ad summam reprehensionem sufficiat narrasse. Aliæ hoc agunt, quod ineducatæ sibi uidentur futuræ, si quando taceant: uel parum amicę, nisi secretissima quæq; & maximè tacenda in sinum alterius effuderint, etiam cum periculo. Sunt quæ non arbitrentur se in hoc peccare: aliæ, quoniam in eis sermo cogitationem præcurrit, antè effutierunt quod erat tacendū, quàm uel cogitarent quid dicturæ essent, uel expenderent an dici conueniret: omnino prius quàm sentirent se eloqui, prolocutæ sunt. Multæ laborārea uanitate, aperiunt secretissima, solum ut tales existimentur, quibus res tantæ facile soleant cō credi. Misera, quis committet tibi sua, qui experimētum de te sumpserit in alienis? Hinc multis arrepta ansa pręcipiendi, Arcanum fœminæ nunquam credendum, non sorori, non matri, non uxori. Sed hoc uitiū quarundam esse, nō sexus, ostenderunt constantissimæ aliquot, quæ ne totæ quidem, quæ scirent, prodiderunt: ut Pythagoræa illa, quæ dentibus suam sibi euulsam linguam, in faciem torquentis tyranni cōnspuit, ne eloqui ulla necessitate cogeretur. Prætereo Milesias, quæ consilium maritorum multis diebus, quàm diu uidelicet opus fuit, cōstanter & prudenter Massilię celauerūt. Epicharim scribit Tacitus, conscium Pisonianæ cōiurationis, iussam tormētis dilacerari, ut indicaret: primo die nō uerberib. nō ignib. nō ira, eo acrius torquentiū, ne à fœmina spernerētur, cōmotam, ut aliquid se scire cōfiteret. Postero die, cū ad eosdē cruciatus retraheretur, gestamine sellæ (nā dissolutis mēbris insistere nequibat) uinculo fasciæ quā pectori detraxerat, in modū laquei ad arcū sellæ restricto, indidit ceruicē, & corporis pōdere cōnixa, tenuē iā spiritū expressit, Aristogitonis, q Pysistrati filios expulit, amicā Lænā nomine, Athenięsēs memoriæ mādarūt, tortā à tyrānis ut amicū proderet, in silētio tormenta omnia ppessam esse. Si hæc impudicæ, quid pudicæ? Fugiēda etiā alienæ domi curiositas, ne omnia rimari & scrutari cupias: nec plus uelis seu capere, seu scire, quàm ultrò concedatur. Contendendum, & rixandum in publico non dico leuiculis de rebus, sed nec si de magna aliqua possessione ageretur. Præstat fortunarum pati detrimentum, quàm nominis & frontis, & rerum iure charissimarum. De festis

& cele-

& celebritatib. & conuiuijs, nescio quid præcipiam Christianis, in tam receptis mori bus plusquàm gentilitijs: ut demens putetur, qui nõ simul cum orbis consensu ultrò se rapiendum permittat, sed unus potius, aut cum paucis tanto se & tam incitato populorum torrenti opponat. Auscultent ergo gentiles, quæ Christianũ nolunt. Ouidius flagitiosa illa tradens amandi præcepta, de publicis spectaculis dicit:

Spectatum ueniunt, ueniunt spectentur ut ipsæ:
Ille locus casti damna pudoris habet.

Iuuenalis in Satyra, negat in theatris, in choreis, in celebritatib. inueniri illas, quæ graui & honesto uiro placere, ac satisfacere, cõiuges possint. Cõuiuia Veneris & Cupidinis esse arma, testatur idẽ Ouidius. Et ꝓfectò quę potest esse pudicitiæ custodia, dum tot oculis expetitur puella? tot uultus eam intuentur? tot ipsa cõspicit? necesse est urat, & uicissim nisi saxea sit, suo & ipsa quoq; igne incalescat. Accedit ardẽti igni maximus ex cõuiuio fomes, cibi, potus, confabulationũ, arrisionũ blandarũ, & illiciũ aspectuum, tactionũ, uellicationũ, & aliorũ, quorũ magnam præbet Liber ille Bacchus licentiã. quis inter hæc animus purus & integer, libidinosa nulla cogitatione temeratus? Amentissimus populus nõ aliter putat puellas peccare, nisi cũ uiris cubẽt. Tu ergo, qui baptisatus es per Euangelium Christi, quomodo uel legis uel audis illa Christi in Euãgelio uerba: De omni uerbo ocioso reddẽdã rationẽ in die iudicij? At inter iuuenes & puellas in conuentib. & cõpotationib. quot uolitãt non modò ocio sa uerba, sed quę corruptissimi nostri mores etiã laudabilia faciũt, exitiosa iacula? Tũ & illud eiusdẽ dei: Quisquis uiderit alienã mulierẽ ad concupiscendũ eam, iam adulteratus est eam in corde suo. an non etiã de muliere uirũ intuente putas dictũ? In sæculo dixit quidã: Incesta est etiã sine stupro, quę cupit stuprũ. & Menander ait, collo quijs prauis corrumpi mores ꝓbos. quẽ uersiculũ cõsecrauit Paulus, epistolæ cuidã suæ inserẽs. Postremò nõ Christianus es, & spiritalis, sed carnalis gẽtilis, imò uerò pecus, si nõ uirtutũ & uitiorũ fontẽ intus esse in animo intelligis: nec referre qualis quisq; sit corpore, sed mẽte. Ausim dicere, post pubertatis annos paucas ex cõuiuijs & celebritatib. uirorũ redire animo uirgines, ut ierãt. aliæ forma capiuntur, & quasi tenẽtur irretitæ: aliæ ingenio, aliæ diuitijs, aliæ facũdia, aliæ agilitate. in cœtu uirorũ hæc omnia puella inuenit extẽta, uelut plagas. difficile uidetur non illis saltem capi, ad quas propensior fertur. Quàm præstat non amare periculũ? ne, iuxta consiliũ Sapiẽtis, pereas in eo. Mea sentẽtia est, imò Christi (ut opinor) debere cõtineri uirgines domi, abstinere publico, nisi sacri gratia: & bene tectas, à cõspectis uirorũ separatas: quòd D. Chrysostomus solitum ætate sua fieri scribit, ne laqueum uel præbeant, uel reperiant. Cum nuptijs, cum uirorum conuentibus, & conuiuijs, nullum debet esse, aut quàm rarissimum Christianæ uirgini commercium. sexcentis conuentib. & cõuiuijs intersit fœmina: in nullo eorũ uel audiet, uel uidebit, unde redeat domũ melior: in omnib. plurima, unde peior. sunt non parum multi, quib. sola hæc est ars, eiusmodi celebritates petere, ac inibi aliquid uel dicere, uel facere, quod probitati detrimentũ adferat. Quid de puellis sentiam, hinc intelligi potest, quod & pueros adhiberi cõuiuijs nolim: tum quod inimicũ hoc est uirib. & ualetudini crescentis ætatis: tũ quòd cõuiuiũ omne, ut nunc sunt mores, seminariũ est multorũ uitiorũ, quantumuis sobriũ & tẽperatũ. Multa spectat ibi puer turpia, multa discit flagitiosa, etiã inter senes graues. Qui inter fœminas & uiros dicam, ubi accensis qua intrinsecus qua extrinsecus in libidinem animis, quantumlibet pudoris comprimantur frenis, erumpunt tamen, & efferunt se immodicè ac turpiter, nec habenas audiunt, & secum rapiunt uectorem. Quid porrò, si ultrò stimulentur calcaribus? ibi uerò nec modus, nec modestia est ulla, nec pudoris respectus.

DE SALTATIONIBVS.

Dicamus & de illo nõnulla, quo nihil agũt plerę; fœminarũ libẽtius, quodq; magna cura etiam à parentibus docentur, ut doctè saltent. Nolo hic disputare de chironomia, & palæstra uetere, quam Plato, & Stoicorum plurimi utilem dixerunt liberis pueris, Cicero & Quintilianus necessariam oratori: quę aliud nihil erat, quàm formatio

formatio quædam gestus totius ac motus, ut decora & essent omnia, & mouerentur: quæ ars prorsum (ut aliæ permultæ) ex usu abijt. Ad istam uenio saltationē, sic enim appello, non tripudium modò, uerum etiam palæstram horum temporū, quæ molli peragitur incessu. nam in utraq; simile est flagitiū, seu idem uerius. Quin palęstra, uel chironomia, & si exiguis interdū & fractis, nec se multū attollentib. sine falticulis tamen nequaquā exercetur. Saltationē ergo cùm à Romana grauitate, tum etiā à Græcis ipsis paulò cordatiorib. ac frugaliorib. repudiatam uidemus. Demosthenes orator comitatū Philippi Macedonū regis apud cunctū populū Atheniēsem incessens, nihil potuit grauius in eos iacere, quàm esse illos, qui nihil dubitarent, ebrij saltare: prudentes uerò & probos, qui saltationes non ferrent, à se repulisse. Nec ulla ex castis illis Romanis matronis saltasse legitur. Salustius Semproniā scribit doctius cantasse & saltasse, quàm necesse esset probæ. Cicero Murenam defendens, refert obiectū esse illi à Catone, quòd in Asia saltasset. Hoc crimen tantū erat, ut defendere rectè factū non sit ausus, sed constanter pernegarit: Nemo (inquit) ferè saltat sobrius, nisi forte insanit: neq; in solitudine, neq; in cōuiuio moderato, atq; honesto. Intempestiui conuiuij, amœni loci, multarū deliciarū comes est extrema, saltatio. ita saltationē necesse est omniū uitiorū esse quasi cumulū. At nos in ciuitatib. Christianis scholas saltandi habemus: sed in eisdē, in quib etiā publica lupanaria. tantū grauitate morū à gentilibus uincimur. Neq; uerò illi hoc nostrū norant nouū saltandi genus immoderatū, iactabundum, accensionē libidinis, plenū impudicis contrectationib. & basijs. Quid sibi uolunt tot basia? credo, ut columbas aues effingamus, Veneris, ut ueteres putabant. Olim solis cōsanguineis ferre osculū licebat: nūc passim in Gallia, in Britānia, fertur quibuslibet scilicet hoc facit baptismus, ut omnes, si deo placet, fratres esse uideātur. Equidē scire uelim, quò pertineat toties osculari: ceu aliter cōstare nō posset uel amicitia, uel charitas cū fœminis. initiū illud est turpitudinis, quā nolo explicare. Planè mos mihi fœdus uidetur, ac barbaricus. Sed pergo de saltationib. dicere. Quorsum tot saltus puellarū, subiectis à uiris cubitis, quo altius se attollāt? Quid usq; in medias noctes sine satietate, aut lassitudine agitari eas? quæ si iubeantur proximū templū petere, ire se negent posse, nisi equo uectas, aut rheda. an nō planè clamāt, se intemperijs exagitari? Audisse memini me quosdā procul in nostrū orbē ab extrema illa Asia deductos, cùm saltātes uidissent mulieres, territos fugisse, quòd illas dicerent nouo & inusitato sibi furoris genere concitari. Ac profectò quis nō mulieres credat furere, cū saltent, si saltātes nunquā antea cōspexerit? quis nō mēte captas, cùm sic ad aliquem membranæ uel chordæ sonitū manus, caput, totū corpus in gesticulatione mouent? iam in illis celebritatib. iuuat contēplari, quàm cōpositæ aliæ sedeant spectātes, quo gestu aliæ, quo incessu, quāta moderatione, quāto fastu saltēt aut incedāt. In quo earū dementiā cognoscas licet, quòd rem tā stultā prudentissimè conātur agere. uidelicet uniuersa illarū mēs à capite in extremos pedes desilijt: ibi est nimirū magis necessaria cùm saltatur, quàm in cerebro, uel corde. Quæ unquā legitur saltasse sanctarū fœminarum? quotaquæq; est ex istis grauiorib. & prudentiā rerū usu nactis, quæ uel non dissimulet se artem illam scire, uel rogata ut prodeat, non recuset? omnino & contumeliæ loco ducat? nimirum non ignorant, stultum illud esse, alioqui ultrò facturæ. Quid quòd eiusmodi nec frequentes adsunt ubi saltatur, nisi necessarij officij gratia. ibiq; sic agunt, ut inuitæ uideantur retineri, uultu & gestu toto illa aspernantes, tanq; non probent. quo loco quæ potest custodia esse pudicitiæ, spectatis tot uirorū corporibus? & sollicitatis animis per oculorum ostia, artib. subtilissimi hostis nostri? De opere ipso sanctus uir pronunciauit, malle se arare festis diebus, & fodere, quàm saltare. Diuus Ambrosius sorori suæ scribens, inquit: Debet igitur bonæ conscientiæ mentis esse lætitia, non inconditis comessationibus, non nuptialibus excitata symphonijs. Ibi enim intuta uerecundia, illecebra suspecta est, ubi comes deliciarum est extrema saltatio. Ab hac uirgines Dei procul esse desidero. Nemo enim (ut dixit quidam secularium doctor) saltat sobrius, nisi qui insanit. Quòd si iuxta sapientiam secularem saltationis, aut temulentia autor est, aut dementia, quid diuinarum Scripturarum cautum putamus exemplis? quum Ioannes prænuncius Christi, sal-

sti,saltatricis optione iugulatus exẽplo sit, plus nocuisse saltationis illecebrã, quàm sacrilegi furoris amentiã. Extruitur regifico luxu ferale cõuiuium,& explorato quã-do maior solito turba conuenerit,filia intimis mãdata secretis in conspectũ uirorum saltatura pro ducitur. Quid enim potuit filia de adultera matre discere,nisi damnum pudoris? An quicquã est tam pronũ ad libidines,quàm incõditis motib. ea quæ uel natura abscondit,uel disciplina uelauit,mẽbrorum operta uelare? ludere oculis? ro-tare ceruicẽ? comã spargere? Meritò inde in iniuriã diuinitatis ꝓceditur. Quid enim ibi uerecũdiæ potest esse,ubi saltatur,strepitu cõcrepatur? tũc Rex (inquit) delecta-tus dixit puellæ,ut peteret de rege quid uellet. Hactenus Ambrosij uerba. Inuentus est mos nõ ita pridem,ut uiri & fœminæ personati urbẽ totã circũcursitent,saltantes per celebres domos: quales sũt procerũ,diuitũ,aut in quib. aliqui cõuiuantur,seu po tant uerius, atq; huic ludicro ita sunt quidã dediti, ut nihil affirment esse paris oble-ctamenti,quàm eum in modũ capite obuoluto domos circumire. uident ipsi, & no-scunt omnes,à nemine cogniti: ut infantes pueruli,qui magnã capiũt uoluptatẽ,cùm admotis ori manib. putant se ab alijs non cerni, & audiunt se ab alijs requiri. Sed sub larua eiusmodi multa delitescunt flagitia. Primũ curiositas immodica mulierũ, quæ scire quid ubiq; agatur,uehementer auent: qui conuiuentur, quo ordine,quomodo ornati,quàm splendido apparatu. unde nascitur inuidẽtia,loquacitas,detractio,infa-matio. Amicũ credit se quis recipere,tecta facie: hostis est, & quidẽ capitalis, qui ex-ploratũ ingreditur,quà noceat. & inimicũ retectum licet excludere,hunc opertũ non licet. Tum habenæ laxãtur impudentiæ muliebri. quæ enim aliquò proficisci & salta re erubesceret cognita,nõ ueretur id facere laruata. eoq; nullus est illic respectus æta tis,dignitatis,fortunæ,existimationis. Nec solũ audiũt obscœna, & se indigna,sed di-cunt intrepidè,quæ ne cogitare quidẽ auderent,si noscerentur: uerũ omnia exæquat oculis spectantiũ larua,uelut tenebræ quædã obiecta. ita assuescunt paulatim impu-dentiæ,ut detrimentũ,quod sub persona accepit uerecundia,citra personã proferat, & ostendat, & in Gallia, Germania, Britãnia,ubi populi simplicius uiuunt, minusq; inter se homines astutè uersantur,flagitia hæc sequuntur non negligenda. In Hispa-nia, Italia, & alijs regionib. in quib. propter ingeniorũ acumen plus est calliditatis & uafriciei,uerendũ est,ne magnorũ scelerum occasionem prębeant eiusmodi ludicra, quæ hactenus pauca quidem contigerunt, & si nonnulla, nimirum re adhuc non ad-modũ uetere,neq; usitata. Sed ea mala satius fuerit cogitationi uniuscuiusq; relinque re,quàm dicendo explicare: ne admonuisse magis uideamur,quàm castigasse.

DE AMORIBVS.

EX congressib. colloquijsq; cũ uiris amores nascũtur: inter uoluptates enim, cõ-uiuia,saltationes,risus,delicias,regnũ exercẽt Venus, & Veneris puer Cupido. Istis illiciuntur & illaqueantur humani animi,sed in primis fœminei, in quos impo-tentissimè uoluptas dominatur. O miserã puellã,si capta ex cœtu illo discedis. quan to præstitisset mãsisse domi? aut fregisse crus corporis,quàm crus mẽtis? Conabor ta men præsidiũ adferre,si nondũ sis capta,ne capiaris: & si capta sis,subsidiũ,ut elaba-ris. Primùm omitto,quæ à philosophis,quæ etiã à sanctis uiris,quę deniq; à cũctis sa pientib. cõtrà cupidineũ amorẽ dicũtur. Illa quoq; taceo,quæ etiã ab ijs scribũtur, q amorẽ ex professo uidẽtur uoluisse laudare. Quãta illi faciunt conuicia? tyrannum il-lum nominãt,durum,asperum,tetrum,crudelem,fœdum,scelestum,execrandũ, im-pium,autorem atque impulsorem pessimorum facinorum. Ex Aristotele, Seneca, & Plutarcho, D. Hieronymus sic inquit: Amor formæ rationis obliuio est, & insaniæ proximus,fœdum minimeq; conueniens animo sospiti uitium,turbat consilia, altos & generosos spiritus frãgit,à magnis cogitationib. ad humilimas detrahit: querulos, iracũdos,temerarios,durè imperiosos,seruiliter blãdos,omnib. inutiles,ipsi nouissi-mè amori facit. Nã cùm fruendi cupiditate insatiabilis flagrat,plura tẽpora suspicio-nibus,lachrymis,conquestionib. perdit,odiũ sui facit, & ipse nouissimè sibi odio est. Sic Hieronymus. Quis cõsequi dicẽdo possit,quot periuria, quot fraudes,quot cæ-des,quas strages,quas euersiões urbiũ,gentiũ,regionũ,hic amor dederit? Quid ego hic Troiã deletã narrẽ,ꝓpter Helenã? tot ibi exercitus ꝑęsos,tãtũ bellũ inter Lacedæ

monios

monios & Messenios, propter raptas uirgines? Ipsum quoq; Lacedæmoniorũ imperium ab Epaminũda Thebano ad Leuctras Bœotias concussum? uindicante (ut Plutarchus ait) Scedasi genio filias à Lacedæmonijs iuuenibus stupratas, & patris querimoniã à magistratibus contemptã. Florentes Hispanias Rodericus rex, cõcubitu Cauæ Iuliani comitis filiæ perdidit, lacerãdasq; & cõculcandas Mauris reliquit. Genus hominũ prostrauit & afflixit Adã, propter amorẽ Euæ. Exclamat ille, Quid nõ cogit aurũ? Imò uerò, quid nõ cogit sæuus amor? Mitißimũ Dauidẽ impulit, ut innocentẽ Vriã præsentib. periculis obijceret, quo potiretur liberè Bersabee: Solomonẽ sapientißimũ regẽ dementauit, usq; ad idololatriã: Samsonẽ debilitauit: Medeã adegit fratrem lacerare, filios occidere: Catilinã, filiũ propriũ interimere, ut in uacuam domũ Orestillã duceret. Oderunt parentes & cõsanguineos puellæ, quòd suo amori obsistant. Sunt, quæ matres ipsæ suas, ex quib. erant natæ ac educatæ, ueneno sustulerint, ut cũ amatorib. fugerent. Messalina Claudij Imperatoris uxor, illo uiuo, & Hostiã ad sextũ decimũ ab Vrbe lapidẽ profecto, ipsa nulla diuortij mentione facta, publicè, media luce, Romæ Caio Silio nubere ausa est. prætereo quòd priuata fiebat ex Augusta. certè id cõflabat periculũ, sub quo & ipsam, & Siliũ, & omnes tã nefarij cõnubij conscios perire erat necesse, sicut euenit. Hæc facerẽt Orestes ulli, aut Aiaces, aut illorũ quisquã, quos exagitatos à furijs accepimus? Nec in ullis tigrib. leonib. lupis, ursis, talis annotari potest furor. nimirum eò protrudit conscientia sceleris, œstro percita, quod uæcordia ne cogitare quidem secura poßit. Deniq; hunc tam immanem affectum, & atrocem, si quis oculis corporis posset cernere, non secus terreretur ac cohorresceret, quàm si subitò truculentißima occurreret bellua, & quàm longißimè se territus abriperet. Si non es ergo huius scorpij ueneno icta, reputare animo tuo uersiculum illum Mimi debes:

Amor animi arbitrio sumitur, non punitur.

Esse in tua manu, amorẽ admittere: & postquàm admiseris, iam te tui iuris non esse, sed illius: non licere tibi illũ extrudere cùm libeat, illi uerò & licebit & libebit domicilio te tuo deturbare. itaq; nisi hospitem eiusmodi uenientẽ ad te arceas, ipsa à te arcebere. Faciẽdũ est, quod deinceps pati erit necesse, nisi feceris. Quippe amor, quo ipse immoderatius ac profusius in animo nostro dominetur, & omnia pro libito cõturbet, sursum ac deorsum inuoluat ac misceat, mentẽ primũ omniũ uel excæcat, uel eijcit, ut cùm nihil cernat, aut procul absit, cognoscere nec poßit quid domi suæ agatur, sed cunctam se amoris arbitrio tractãdam & uersandã permittat. Atrox uenenũ, quod luminib. nos orbat, & excæcatos per mille abrupta, per totidẽ præcipitia trahit raptatq;, & plerũq; in exitiabilẽ uoraginẽ deuoluit. Nullũ adeò est uel inhumanũ & immane facinus, uel sic inusitatũ atq; inauditũ, quod nõ suscipiamus, si in hoc amori parendum aut gratificandum sit. fraudare amicos, occidere consanguineos, parentes iugulare, trucidare quos pepereris, leuia sunt, in gratiam amoris. Nec illa grauia, à stirpe patriam regionem genus humanum excindere. Quæ inter hæc memoria sancti, pij, æqui? Deus, & religio, & bona mens, nugæ omnia, suimetipsius iam oblito. Qui sanus est, & hæc reputans, nõ dat operã, quo in hanc mentis phrenetidem, cæcitatemq; ad omnia nunquam incidat: nimirũ dignus is est, qui perpetuò illa teneatur, nec inueniat suorum malorum finem aut modum, sed agitetur diebus ac noctibus face illa Cupidinis: nec cibum sumat, nec dormiat, nec uideat, nec quiescat: & cùm sit homo, nullo tamẽ humano munere fungatur. Affectus hic, cùm animos mortalium omnium impotentißimè rapit, tum uerò fœminarum, quanto teneriores sunt quàm uiriles: quo circumspectius cauere illis expedit, ne sensim illum hauriant insciæ. Illabitur enim quandoq; improuisus ijs, qui in discrimina adducti, & in occasionib. positi, securi sunt, quo motu animi inuadantur: amoremq;, ubi primùm irrepsit, tanquam blandũ suauemq; amplectuntur, & fouent, ignaræ quàm capitalem ac formidandam pestẽ, sub illa frontis blandicie occultã. Ergo primis quibusq; occasionib. fortiter obsistendũ, q; & magister amorũ Ouidius cõsulit. Neu sine adolescere paruulos Babylonis: sed iuxta Psalmistæ monita, Allide illos ad petrã, & cõminue in firmamẽto religionis Christo Iesu. qui in Canticis uirgines admonet, inquiẽs: Capite nobis uulpes

paruulas, quæ demoliũtur uineas. & eo suadet accuratius capiendas, si uinea bonorum fructuũ iam flores ostendit. Accipit amor uires ex mora, ut aliæ res permultæ.

Vidi ego, quod fuerat (inquit Ouidius) primò sanabile uulnus,
Dilatum longæ damna tulisse moræ.

Non magis audiendus amans: quàm incantator, aut ueneficus. Aggreditur hic suauis ac blandus, & primùm omniũ puellã laudat, captũ se dicit eius forma, postremò perire præ amore immodico. Videlicet non ignorat multarũ uanos animos, quæ unicè laudibus suis delectãtur. Sic uolucrem auceps fallit uisco & fistula. uocat te formosam, uenustã, ingeniosam, faeundã, nobilẽ: & forsan nihil horũ es, sed tu illa mẽdacia libẽter audis. stulta, putas te uideri talẽ, cùm nõ sis? Sed fac esse. num etiã prudentem adiecit? num pudicã? Si prętermisit hæc, nihil dixit. sin adiecit, quid à te sperat? Si sperat, mentitũ esse apparet. Quomodo igitur orauit? Captum se ait istis tuis dotibus, quid inde? periturũ, nisi potiatur. Hinc illæ lachrymę. Vide iam tu, ne & ipsa illius uerbis capiare, ac pariter & unà pereatis. Moriturũ se deierat, atq; etiã (si dijs placet) iamiam mori. credis tu hoc? Demens, proferat tibi ille, quot amore interierint ex tot amatorũ millibus? Excruciat quãdoq; amor, nunquã perimit. Quòd si perit, quãto cõsultius est tibi perire illũ quàm te? aut etiã unum perire, quàm duos? Quid attinet explicare, ut promptũ & cõmune sit id carmẽ amatorib. ut omnes memoriter teneãt, cùm sæpenumero ne gutta quidẽ amoris aspersi sint. Solũ id occinũt, ut fallãt. Puella quædã Gallica, ex ijs quæ Margaritã Valesiã comitatæ sunt in Hispaniam, uisentẽ Franciscũ Franciæ regẽ fratrẽ suũ, Caroli Cæsaris captiuum, cùm à iuuenibus Hispanis subinde audiret, Amore enecor: Morere iam tandẽ, inquit, ut amatorem aliquẽ mori uideã, ex tot morituri entib. Quòd si te amator tui fruatur ad satietatẽ, ibi ostẽdet quantũ amarit. Si amasset ille te, hoc est animũ tuũ, nunquam eum quàm diu uixisses, fastidiũ aut satietas tenuisset tui. Sed quia corpus tantũmodo deperibat, & breuem ex te uoluptatẽ, ideo flaccescente corpore deferbuit ille ardor, expletusq; uoluptate fastidiuit copiã. Non sunt rara exempla, nec uetera necesse est aduocare. Nullus est tam rerum imperitus, qui non audierit, qui non uiderit sexcenta uirorum millia, ubi puellis essent abusi, abiecisse illas plerunq; in fornicẽ aliquem, cùm eas nunquam dilexissent. alios qui adamarũt, ex ardentissimo amore in capitale odium uersos, cæcidisse, aut iugulasse amicas. Nulla est ciuitas, in qua non quotidie hæc audiantur: ut magis puellarũ furorem demirer, quæ se in tantum malorum mare non inuitæ immergant. Vnde quæso tam frequẽtia lupanaria? præfandus est honos: sed hæc non sunt tacenda, quorũ similia non dubitauit Hieronymus eloqui. Vnde tot prostibulæ, etiam honesto natæ genere? unde tot in ptochotrophijs & ualetudinarijs ulcerosæ etiã adolescentulæ speciosissimæ? unde tot stipem poscentes, pallidæ, ægræ, teterrimis morbis contabefactæ, nisi ex istis exemplis? Si nullus te uirtutis, nullus probitatis, pudicitiæ, religionis respectus mouet, si nulla sanctarũ uirginum reuocant acta & exempla: hi saltem miserarum puellarũ casus flectãt, qui te indubij manent, si eandem quam illæ uiam insistas. Fallet te amator, uel quia solitus fallere, uel quia hoc est præmium obscœni amoris, uel quia id suadet uoluptatis satietas. Proderũt etiam multa ex ijs quæ in custodia pudicitiæ diximus, ut amorẽ nec uictus ratio gignat aut alat, nec ocium, nec conuersatio cum uiris. Apud Lucianum sophistam quærit ex Cupidine mater Venus, cur, cùm Iouem, Neptunũ, Apollinem, Iunonem, se etiã matrẽ, deniq; deos omnes iaculis suis configat: Mineruæ, & Musis, & Dianæ manũ nõ admoliatur? Minerua (inquit ille) mihi uenienti cõminatur, hæc occasionibus it obuiam, & resistit, Musæ uerò reuerẽdæ sunt, & semper honestis exercitijs occupatæ: hæ maiestate sua, & negocij intẽtione ab amore se uindicãt. Diana in syluis & solitudinibus errat, hæc amorẽ nõ haurit cõsuetudine. Multũ enim amoris per sensum se insinuat, quod post ea teneris cogitationib. alitur, & excrescit. At capta est puella. Remediũ quęrẽdũ est plagæ, antequã cogat id perpetrare, quod pœnitentiã æternã afferat. Primũ hoc docendũ, quòd in eam te uoraginẽ uidẽs prudensq; cõieceris. nec audiẽdi sunt, qui fuisse in manu sita negent, amorẽ nõ admittere. Vox ea est hominũ prætexentiũ crimini suo excusationem necessitatis, tanquã inuiti fecerint, & ignorantiũ amoris naturam

ac uim.

ac uim. Cogitandus est igitur æquè uersiculus Mimi:

Amor extorqueri non potest, elabi potest.

Qui apertè indicat, non amorem ui irrupisse, nec ui expellendū: sed ut illapsus est, ita sensim à nobis exprimendū. Non sines uagari animū tuū. nā eò spōte sua reuoluetur. Sunt cordatiores aliquot, qui amatorias cogitationes alijs diuersi generis extrudunt, ueluti clauū clauo. Itaq; uehemēti studio alicui se exercitamēto cunctas dedunt, in quo uniuersa animi intentio occupata, alias curas meditationesq; excludat. Ergo uel telam magna compendij spe ordiuntur, uel auidißimè discunt acu pingere uel legere, uel scribere, uel literas Latinas: quod siue præsentis commodi illecebra, siue spe uenturi animum in se uertat ac detineat. Porro cùm paulùm amoris conquiescent stimuli, & pondere ac uiolentia illius relaxata uacabit mente aliquid cernere, reuolues ac reputabis cum animo tuo, quàm multa per amorem egeris stulta, cæca, sine mente, sine sensu: quomodo tantum boni temporis in eo triueris inutilibus & stultis curis, in quo amiseris occasiones rerum optimarum, qua face arseris: quàm multa cogitaris, dixeris, feceris, partim inepta, partim insana, partim etiam impia: in quantum malorum seminarium te præcipitabas cæca. quantum est beneficium, oculos tibi esse restitutos, ac ad meliorem redire mentem uelle? haud mediocre Dei munus hoc esse, nec paruam ei ob illud deberi gratiam. Tum redi ad opus aliquod. Cura ne rem amatam aspicias, ne de illa audias: si cogitatiōi occurrit, animū alio retorque, uel lectione, uel oratione, uel sermone aliquo, uel etiam cantiuncula honesta, uel cogitatione rei iucūdæ, modò puræ & castæ. Hinc si quid is, quem amas, uitij habet, si quid deformitatis, id fac potius menti obuersetur, quàm si quid boni & pulchri. Nullus est mortaliū, in quo non insit quod improbes: id occurrat primùm, de illo cogitāti. Iam reputa latère ingentia sub uirtutis specie mala, multa sub honesti facie perniciosa. Superbos & fastidiosos reddit forma, nobilitas insolentes, diuitiæ temerarios, robur corporis feros ac immanes. Reuoca in memoriā, nō si quid dixit quod placuerit, sed si quid quod displicuerit. fieri aliter nō potest, quin ipsa illū recorderis aliquid egisse aut dixisse ineptū, friuolū, stultū, fœdū, tetrum, abominandū, nequiter, flagitiose, dementer, nefariè. Ex hoc quod prodijt, fac coniecturā, qualia sint alia, quæ intus maxima cura occultentur. Nā nemo quantū potest, uitia sua nō celat, nemo nō ostētat uirtutes: ita fit, ut & hæ sint semper minores quàm uideātur, uitia uerò maiora quàm appareāt. Adde quòd affinitatib. uitiorū & uirtutū fallimur, quoniā quisq; melior quā sit uideri affectat, nosq; imperitè & ad uulgarē trutinā uirtutes examinamus. Igitur liberalē uocamus, qui sit profusus: fortē, qui temerarius: eloquentē, qui loquax: ingeniosum, qui leuis. Istis sæpe capiuntur puellæ, cùm nec ipsæ satis iudicare sciāt: & de homine iudicāt ex, quod extrinsecus apertū omnibus, obuiūq; circumgeritur: præsertim cùm nemo ad amicā accedat, qui non se in habitum componat & optimi uiri, & fortunatißimi: ne quid ei credatur deesse, quod in aliquo mortali ad amorem conciliandum optari posse uideatur. Hunc in modum improuidis puellis imponunt, cùm tenuißima boni specie detestandas malorum uoragines cōtegunt: ut aucupes uiscum cibo, & hamum piscatores esca. Hęc omnia reputare puella debet, antequàm sera teneatur pœnitentia, & incipiat sapere, cùm nihil iam prodest. Quòd si amorem prorsus exueris, tū uelut sanitati restituta, & receptis luminib. intelliges, ut cùm aliorum complurium, tum uel huius beneficij nomine nunquā deo sis soluendo, qui te ex numero dementiū exemptā inter sapientes reposuerit. Quę enim sancta fœmina Christiana, quę habita inter gentiles uel mediocriter prudēs & proba, adamauit unquā nisi maritū? Nec cupies hoc amoris genere te amari, neu improbis artib. ignes uiri accēdens, peruenturo & ad te facile incēdio proximo. Gloriantur se quædam habere amatores, quos dedita urāt opera. Sed istæ, quę uenatū à diabolo ducuntur expāsione formæ, cultus, sermonis, sibi ipsæ nō minus tendūt rete, quàm uiris: duriorēq; sibi reddūt custodiā suæ pudicitiæ, quam tot expetāt atq; impetāt. Ægrè retinetur, quod tā multi laborāt extorquere. Ita cōtingit eis meritò, quod Iesus ait, filius Sirach: Qui in altū mittit lapidem, super caput eius cadet, & plaga dolosa dolosi diuidet uulnera. Et qui foueā fodit, incidet in eā: & qui statuit lapidē proximo suo, offendet in eo: qui

aqueum alij ponit, peribit in illo. Scelerata, nō uides te hūc in casses diaboli tuis fraudibus impellere? eódem & tu cum illo casura, ut ministerij tui mercedem accipias? & ille ardebit, quia uictus diabolo: & tu, quia diabolo uictrix? Vterq; stipendia meret peccati ampla: stipendiū autem peccati, quemadmodū testificatur Apostolus, mors. Lex Christi, quæ formula est dilectionis mutuæ, non uestitum modò, & uniuersa fortuita, sed corpus quoq; ipsum, & sanguinē, & uitam cuiusq; nostrûm animæ proximi postponit. omnes enim intenti atq; expediti in profectionem, incumbimus, ad destinatam immortalitatis fœlicitatem. Quàm cōuenit nos gaudere, quum exemplo, uel monitis, uel incitatione nostri fratri ad uirtutē profuimus: tam dolere, quū ille nostra causa fit peior. Si detestatur illum Dominus, per quem scandalum uenit: quid illi fiet, qui sciens & prudens offendiculū obijcit pedibus ambulantis proximi, in quod ille cum graui casu impingat? Nec secus mœrebit proba fœmina, se alicui occasionē aut ansam fuisse flagitij, quàm si à se esset occisus. quātò scilicet leuius est ceruicē iugulare, quàm animam: & à trunco separare caput, quàm animam à Deo. sine anima morietur corpus, uiuet nihilo secius anima: sine Deo nec corpus, nec anima. Quocirca studebit fœmina diligenti opera, ut eum reuocet ad mētem, quem ipsa dementarit. primū quantum poterit, uerbis, & bene admonendo: quę si parum proficiant, auersione sui, & reiectione illius. rarius cum illo colloquetur, rarius se illi aspiciendam offeret. Minuet ea quibus ille est captus, formam, uenustatem, cultum, sermonem. cogitabit illis non ornari se, quæ ruinā fratri præbēt: sed diaboli se exhibere ministram, ad offensam Dei. Non potest Christianus appellari, qui uel cum impendio proprij corporis salutem fraternæ animę non procurat. In historijs Nationum legimus, adolescentem eximiæ formę, quum in se uideret puellas aliquot exardescere, cultello faciem suā defor masse. O exemplum omniū fœminarum, ô adolescentem illustri memoria dignum. id fecit & uir, & gentilis. Christiana uirgo, aut mulier, pilum unū de cultu, de uerbis, de colloquijs non detrahet, quibus & perimit fratrem, & maiestatem uiolat Christi? Nec fœminis in suo sexu desunt exempla, si imitari meliora est animus. Fuit Barcini, quę ut amatorem suū perditum ad mentem reuocaret, brassicas putres sub axillis aliquandiu tenuit, edit item brassicas crudas, & propius ad amatorem accedēs, tanquā secretum colloquium expetens, teterrimo illo fœtore in perpetuum ab se illum absterruit, ac fugauit.

DE AMORE VIRGINIS.

ET quando hominum mentes aptæ atq; appositę sunt ad amandum, ostendā tibi puros & sanctos amores, qui amorem hūc prauū atq; adulteriū extrudāt. Habes primū quē ames, patrem Deū, sponsum Christū. habes matrem eius, & sororem tuā, diuam Virginē. habes tui similem, Dei ecclesiā: habes tot uirgines sanctissimas, quarū animæ in cœlis agunt beatæ, nomina in terris sacrata sunt. Habes parētes, qui te genuerunt, qui tibi sunt Dei uice, qui te tāto labore aluerūt, tanta educarūt charitate ac cura, quos & ames, & quantū opis erit tuæ iuues. Eorum iussa semper habeas sacrosancta, modesteq; illis obtemperes: nec in animo sit, nec uultu aut gestu aliquam prę te feras cōtumaciam, putesq; illos imaginem quandā solidam & uerā tibi referre illius rerū omnium parentis Dei. Habes animū tuum, tibi uel naturæ uoce cōmendatū: habes in alijs uirtutes, & animos Christo deditos. habes eos, qui te cupiūt saluam atq; incorruptā: deniq; æternam lætitiam, summāq; illam & nunquā finiendam fœlicitatem. Hi demū sunt ueri ac recti amores. Nam ille corporū fictus est, uerīq; amoris peruersus simulator: quę libido potius, quàm amor debet nūcupari. Illa omnia si bona fide amas, nec Deo præpones hominem, nec sponso Christo iuuenem scortatorem, nec diuæ Virgini lænā, nec Ecclesiæ Dei lupanar, nec consortio sanctarū uirginū cœtum impudicarum, nec parētibus extraneos, imò hostes, nec animo tuo corpus, nec alienas uirtutes uitijs, nec animos Christi cultores animis diaboli ministris: nec eos qui te seruatā atq; integram esse uolunt, ijs qui perditā & corruptam: nec breuissimam & momentaneam delectatiunculam æternæ lætitiæ, nec inferorū miseriam beatitudini suis omnibus numeris absolutæ. Ita magis apud te ualebunt Dei iussa, quàm hominis suasus dolosi: & malis Christo fidē habere, quàm uerbis impurissimi nebulonis:

& sequē

& sequeris potius, quò te ducet diua Virgo, quàm quò libido: & chariorē habebis, quē illa tibi conciliarit, q̃ quem lęna: & Ecclesiæ leges nō uiolabis, ut serues fornicis: & males aggregari inter Catharinas, Agnetes, Claras, Margaritas, Barbaras, Teclas, Agathas, quàm inter impudicas, quarū ut uita Deo, ita & nomina hominibus ignota sunt, utraq; sunt diabolo cognita, & perscripta. nec deseres parētes, ut amatores sequaris: nec æternā relinques eis animi ægritudinē, ut exiguā des fraudulēto amatori de te uoluptatulā: nec males corpori tuo bene esse, q̃ animo: & gaudere corpus, tristi mente. nec auscultabis potius quid ex scelere quis dicat, quàm quid ex uirtute: nec credes citius satelliti diaboli, quàm ministro Christi, nec cōmittes te ei qui uult perimere, sed qui uult seruare: & eliges citius, perfecta & æterna in cœlis perfrui lætitia, quàm hic falsa imagine gaudij attingi, eadē ut fugacissima, sic & mœrori adeò permista, ut maior merito pars mœror dici atq; existimari debeat. tū horrebis magis illā sine fine ullo miseriā, quàm captabis uoluptatē hāc mūdi, si modò sit hoc nomine censenda. uolues q; animo illud sancti uiri: Momentaneū est quod delectat, æternū quod cruciat. In re ergo tot ac tantis amoribus stipata ac freta, Dei, Christi, Mariæ, Ecclesię, uirginū, parentū, tui ipsius, beatitudinis diuinę, quis patebit obscœnitati aditus? non erit tam impudēs & temerarius Cupido, ut impetere locū non reformidet tam uenerādis custodibus munitum ac septum, qui Musas studiorū causa reueretur. Quòd si ausit, in illum certè suum sibi telum retorquebitur. nam ubi hæreat in eiusmodi puella, non inueniet.

DE QVÆRENDO SPONSO.

HVmanum genus mortale in singulis, successione sobolis fit perpetuum. Et ut soboles sancta sit, ac pura, Deus cōiugium instituit: quo autore seruire possumus naturæ, sine peccato. Ideo Paulus ait, Qui uirginē suam uiro collocet, nō malefacere, tantū in Domino. Et quādoquidē uir quæritur fœminæ socius fortunarum omnium publicè ac priuatim, comesq; indiuiduus ac inseparabilis, ut sola alterutrius mors possit illos seiungere, maior est & grauior hęc deliberatio, quàm pro hominū opinione: cùm ex ijs sit, in quibus, sicut dici solet, nō est bis peccare. si semel peccatū sit, ferendum est deinceps quicquid acciderit, uelis nolis. Quocirca maximo opere prouidēdum est, ne aberretur. Vera uirginitas cōiunctionem sexus nec nouit, nec appetit, ac ne cogitat quidē, ab omni illius sensu beneficio cœlesti uindicata & libera. Itaq; uirgo, dū parentes de ipsius cōditione cōsultant, totā eiusmodi curā ad illos releget: qui & ei nō minus bene cupiunt, quàm ipsamet sibi, face à natura in illorū pectoribus accēsa, & per ætatē atq; usum rerum longius prospiciūt. quómodo enim poterit puella domi clausa uirorū nosse mores, atq; ingenia, ut sibi ex illis deligat, uel ignara rerum, quid expediat, uidere? Apud Homerū autem, cùm Nausicaa per quietē esset à Minerua summonita, uti uestes ablueret, breuiter futura sponsa: illa currū ab Alcinoo patre petijt, ut in flumine uestes lauaret, aliā tamen prętendens causam. Nam eā uel cōiugij meminisse puduit. Quod imitatus Vergilius in duodecimo Æneidos, cùm Latinum & Amatā coniuges colloquentes fecisset cū Turno, Lauiniæ, illorū filiæ, cui Turnus destinabatur, lachrymas tantū dedit, & ruborem, nō uerba: significans, uirginē nō decere interloqui, ubi mater & pater de cōnubio ipsius deliberant. Romanus olim mos fuit, inter matronas illas exemplaria pudicitiæ, ut nupta, quo primùm die ad mariti ædes deducebatur, ipsa per se nō ingrederetur mariti limē, sed intrò ferretur sublata: ceu ui quadā reluctans, & inuita in eū ueniret locū, ubi uirgineū decus esset amissura. quomodo id potest uirgo simulare, quæ ultrò nuptias expetijt, & postulauit? De Rebecca sic loquitur diuus Ambrosius: Non est uirginalis pudoris, eligere maritū: sed iam desponsata uiro, de profectionis consulitur die. Nec immeritò dilationē nō attulit. iure etenim properare debuit ad maritum. Vnde illud Euripideū, quod mirantur pleriq; unde translatū sit, manifestū est. ait enim in persona mulieris, quæ tamen maritū uolebat relinquere, & ad alias petebatur nuptias: Sponsaliū quidē meorum pater meus curā subibit, hoc enim nō est meū. Ergo quod & ipsi philosophi mirati sunt, seruate uirgines. Tantum Ambrosius: qui ne uiduis quidē permittit, ut ipsæ sibi cōditionem quærāt. In oratione Saræ filiæ Raguelis, hæc sunt uerba: Tu scis Domine Deus, quòd nunquam cōcupiui uirum, & mundam seruaui animā meam

ab omni concupiſcentia.nunquã cũ ludentib.miſcui me:neq; cum ijs,qui in leuitate ambulant,participẽ me præbui.Quemadmodũ uerò ait,uiros ſibi à parentib. traditos ſuſcepiſſe,audiamus: Virũ(inquit)cum timore tuo,non cũ libidine mea conſenſi ſuſcipere.Puella igitur,dũ illa cogitatio parentes occupat,uotis ac cõprecationib.negotiũ adiuuet.Poſcat puriſsimo affectu à Chriſto,ut is cõtingat ſponſus,qui à pietate nõ deterreat,nõ auertat aut impediat,ſed inuitet,adhortetur,adiuuet: & iuxta uaticinium Apoſtoli,Sanctificetur mulier infidelis per uirũ fidelẽ.Parẽtes ipſi nõ modò in cõſilio eiuſce rei capiẽdo charitatẽ patrũ in liberos obtineant,& præſtent,ſed affectum quoq; induant puellæ,ut ita eligãt, quemadmodũ ſi ipſi eſſent nupturi. Multi enim uel imprudentes patres,uel mali,peccãt in deliberãdo, quod quem ſibi ipſi cõmodũ generũ putãt,eundẽ credunt bonũ fore maritũ filiæ. Ita ſæpenumero diuitias ſolas,uel ſanguinẽ,uel opes ac potentiã ſpectãt generi,quæ ſibi utilia rentur fore: nõ ea quę expediẽt filiæ,domi cũ illo intra eoſdem parietes habitãti.eiuſmodi homines hoſtes ſunt,nõ parentes:ſeu ut aptius dicã, negociatores filiarũ, qui illas impendũt, ut ſibi ſit bene.Non eſt nodus, qui poſsit diſſolui.Si quò ſis filiũ miſſurus cœnatũ,diligẽter prius inquiris,qui ſint cõuiuæ:ſi quò peregrè,q̃ ſint futuri uię comites:ſi aſſeclã,ſi famulũ admittis,qui ſit,cuiâs,quib.ꝓpinquis,quib.morib.qua fide. hęc omnia quãta ſedulitate ſcrutaris,cùm illæ tñ adiũctiones breuiſsimi ſint tẽporis:tenellę tuę uirgini,rerũ omniũ ignaræ ac rudi,quæ tibi fidit uni,in cuius manib.ſpes omnes ſuas & uota collocat,nõ aliũ habitura quàm quẽ ipſe dederis ſociũ,nõ aliã fortunã & ſortem:nõ dubitas adiungere,qualẽ nõ uelis habere ſeruũ, tam accõmodũ ſocietati, q̃ uel urſum,uel lupũ,uel ſuem.Haud iniuria prouerbiũ uſurpãt illud Galli,nõ eſſe fœliciter natũ, qui nõ ſit fœliciter maritat⁹: ut infortunatũ cõiugiũ nobilitati, formę,ualetudini,opib.ac potentiæ ad miſeriã prægrauet.quòd ſi iure de uiro id dicũt, quãto cauſatius de fœmina,cui tanto eſt accuratius prouidendũ,ut probus cõtingat uir, q̃ cõtrà uiro,ut proba fœmina:quãto uidelicet leuius eſt imperare malo, quàm parere. In coniugio duo ſunt ſpectanda;cõuictus & ſoboles.In priore ſunt,uictus,hinc uſus familiaris,& cõſuetudo quotidiana.Prima cura debet eſſe uictus,ſed ea leuiſsima:ſecunda corporis mariti,tertia ſobolis,quarta & potiſsima morũ atq; ingenij.de quib. præcipiemus ſigillatim. Sed in his omnib. in uniuerſum eſt curandũ, ut æqualitas ſit quædã,uel ſimilitudo uerius inter uirũ & puellã,qua nihil tenacius animos & copulat,& cõtinet.arctiſsimũ eſt enim amoris uinculũ ſimilitudo:idq; uidetur admonere Pittacus Mytilenæus,qui fuit unus ex ſeptem illis Gręcię ſapientib.celebratiſsimus. hunc enim cùm adoleſcens,quẽ duæ appetebant,altera genere & opib. ſuperior, altera par,utrã duceret rogaſſet:ſapiens illũ ad luſitãtes pueros remiſit,qui ſubinde clamitabant,λάβε κατ' ἑαυτὸν,ſume quæ tibi cõgruat,innuens hoc eſſe faciundũ. Minima eſt quidẽ,ac ſi precium rectè æſtimetur,infima tuendi corporis cogitatio:ſed ineuitabilis neceſsitas effecit,ut eſſet,ſi non maxima,certè prima.Si filiæ tantum es pecuniæ collaturus in dotẽ,quantũ ſatis ſit familiæ ſuſtinẽdæ, totã tuã curam ad generi ipſius conſiderationẽ transfer,quo ſit corpore,quo animo. Si illũ aliquid neceſſe eſt cõferre,intuendũ non quàm magnas poſsidet diuitias, ſed quã artẽ uel parãdi quæ nõ habet,uel cõſeruãdi parta.Nullæ ſunt tãtæ opes,quæ ſi tueri ac retinere neſcias,nõ breui exhauriãtur tẽpore.Themiſtoclis Græcię principis conſiliũ fuit de cõditione quęrẽda,malle ſe uirũ ſine pecunia, q̃ pecuniã ſine uiro. Qui nec artẽ callet bonæ frugis aliquam,nec pecuniã poſsidet, hũc ſeruituti aptiorẽ deputo,quàm cõnubio. Matrimonium eſſe non debet ſine patrimonio. ut alterũ uideatur adferre fœmina, nempe matronæ uirtutes,& facultatẽ pariendi filios:alterũ uir, quod ad uitam ſuſtentãdam pertinet.Et in artib.uitæ ſunt quædam fugiendæ omnino,ut flagitioſæ,uelut ea quæ rem facit pecunia fœnori data:crudeles item atq; inhumanę,quales ſunt carnificum, piratarum,militum mercenariorum, qui exigui quæſtus gratia manus ſuas accommodant,iugulandis hominibus,depopulandis agris, exurendis ædificijs, quo nihil dici poteſt immanius. ſunt aliæ probroſæ,ut ubique cauponum, interpolarum, mediaſtinorum:ad quos non deſcendemus,niſi uel deſperata conditione alia quacunq;

uel

uel si de eadem & nos simus nota. Immodicæ opes, & nostris longè superiores, insolentes reddunt maritos, & uxorũ despectores, quibus non tanquam legitimè coniunctis, sed ut ancillis abutuntur: eoq́ magis, si opulentiæ accedat potentia, uel generis claritudo. In corpore contemplamur formã, ætatem, ualetudinẽ. Exiguũ bonũ & momentaneũ est forma, nec deformitas impedire coniugiũ debet, si adsint reliqua: modò ne omnino fœdissima sit, & portentosa. Ætas magis est spectãda, ne sit uel minor quàm exigat autoritas patrisfamiliâs, qui uxorẽ, liberos, & familiã possit regere: sieu maior, quàm ut suppetant uires ad munia domestica: ne'ue prima statim inter initia coniugij, filijs adhuc infantib. cõcedat naturæ, uxorẽq́ ac liberos præsidio suo orbatos destituat. Valetudinis maior est habenda ratio, tum propter domus ac familiæ munia, quæ sanũ rectorẽ crebrò postulant: tũ propter uxorẽ & liberos, quos morbo suo inficit, si sit cõtagiosus. idq́ tãto est cauendũ accuratius, si teter sit morbus, atque abominabilis, & ex ijs quos medici hæreditarios nominãt. Quid dicam, si sit insaniæ aut dementiæ genus, quod multis exemplis deprehendimus ad posteros trãsferri? Illuc potissimũ dixi curã & cogitationẽ uniuersam debere cõferri, ut ingenium ac mores contemplemur. hæc est una hominis censura. hinc homo est æstimandus. nihil uel in corpore est, uel in fortunis, unde iudiciũ fieri possit certũ de homine: non diuitiæ, nõ possessiones, nõ genus, non potentia, non gratia, non dignitas, nõ clientelæ, non forma, ualetudo, ætas, integritas, proceritas, non horum aduersa: nihil denique præter ingeniũ, in quo sunt acumen, eruditio, uirtutes; uel cõtrà hebetudo, ruditas, uitia. Multa in cõnubij cursu molesta intercurrunt, multa sunt deuorãda fastidiosa & grauia. Prædicebat hoc Paulus de cõiugib. Infirmitates carnis habebũt hi. Multæ res exacerbare possunt hoc uitæ genus, unica uerò condire ac leuare, si bonus & prudens cõtingit uir. Proba mulier peculiare est donum dei uiro (ut inquit Sapiens) quod illi pro benefactis confertur. Quid mulieri probus uir? nisi fortè iucundius ac fœlicius censemus bonũ habere famulũ, quàm bonum herum. O stultos parentes, ô insanas & uæcordes puellas, quæ uel formosos, uel locupletes, uel nobiles bonis præfertis? augetis uobis curas, anxietates, molestias, quas per sese adfert ipsum cõnubiũ. Calamitosa sunt cõiugia, quæ sola conciliat uel pecunia, uel uoluptas: ut Helenæ & Paridis, quorum illa opes Asianas concupiuit, hic uerò uoluptatem egregiæ formæ. Ediuerso placidum ac felix fuit Vlyssis ac Penelopis consortium. quippe uir erat sobrius & sapiens, uxor moderata & casta. Si quis esset de numero aliquo electurus uiæ comitẽ, an nõ furiosum eum omnes iudicarent, si diuitem libentius sumeret, aut bene uestitum, aut speciosum, quàm hilarem & facundũ, qui est in itinere pro uehiculo, sicut habet uetus sententia: aut prudentem ac prouidum, à quo & tædium leuari posset itineris, & in periculis adiuuari? Quòd si nihil est uita aliud quàm uia, quanta uęcordia est, eam quæ ex se est undiq́ tot incommodorum referta, plurib. adhuc augere discordia coniugũ? Nubis formoso, hunc species fastuosum reddet: nubis diuiti, hunc diuitiæ fastidiosum: nubis nobili, hunc genus insolentẽ. deniq́ superbia, quæ ex fortuitis donis nascitur, non sinet inter uos concordiam bona fide coalescere. Si pulchro formæ causa nubis, in quo nec mens est, nec probitas, nec salis mica, ut est in ueteri dicto (quemadmodum usu solet deprehendi, ut in istis elegantibus hospitijs sit hospes turpissimus) eodem cõsilio nuptias expetieris tabulæ, aut signi marmorei, pulchrè delineati ac decolorati. Vis opulentũ stolidũ, propter opes: quin potius auream statuam? clarum genere, spurcum, intemperantem, propter sanguinem: cur non eadem mente simulachrum Scipionis, aut Cęsaris? Et quanto esset satius, cum signis, tabulis, & statuis uitam degere, quàm cum homine improbo atq́ intolerabili? Itaq́ parum appositè mutis rebus assimilaui homines malos: rectius asinis, suibus, ursis, lupis contulissem. Equidem fabulam esse rebar, Pasiphaen concubuisse cum tauro. nunc factum est mihi uerisimilius, postquàm eas uidi quæ ab illis non abhorrerent, quorum ingenium peius beluino: spurcis uidelicet, ebrijs, iracundis, stupidis, imprudentissimis, fatuis, immanib. sanguinarijs, q minus habẽt hominis, q́ quæuis feræ. à sapiẽtib. à moderatis uiris fugiũt, & abhorrẽt: ut huiusmodi fœminas, qdã nostrati cat

mine iure incesserit, dicens, luparum eas esse naturæ in deligendo, quæ ex multis lupis masculis, qui eā sectantur, uilissimū dicitur ac putidissimū sumere. à quo ingenio translatū est ad mulieres, luparū nomē. Atqui uiri nō tam facile capiūtur fœmina, in qua non aliqua sitte fortunæ, siue corporis, siue ingenij dos eluceat. Mulieres aliquæ sæpe amant quosdā, tantū quòd amore nihil penitus dignū habeāt. quo apertius declarent, se iudiciū, rationē, cōsiliū, mentem flocci nō facere, nunquam istis duci, quicquid agāt, semper animi morbo impelli rationis experte, imò uerò inimico. Dici nō potest, quantā nobis iuuentutis partē eiusmodi corrumpant, mulieres ne appellem, an olida morticina. neq; enim tantæ iacturæ meminisse possum, sine stomacho. Affectant scilicet imperiti iuuenes, & rectioris cōsilij ignari, approbari se puellis, quas adamant, quas concupiscunt. uident nō posse aliter, nisi ab omni honesta arte, à cultu ingenij ac morū quàm longissimè recedāt, omnia postponunt amoris imperijs. Itaq; amores eiusmodi fœminarū simillimi sunt pharmacis ueneficæ illius Circes, quibus illā homines in belluas mutasse perhibent. Nam queādmodū pueri lusib. dediti, qui nihil per ætatem altius aut melius sapiunt, eos admirantur solos, qui in suis illis lusionibus multū ualent: sapientiū studia ducunt pro nihilo, quia nec cuiusmodi sint, coniectura assequuntur: sic fœminæ delicijs, uoluptatib. lasciuiæ, demētiæ addictæ, eos demū sapientissimos opinantur, qui illis ipsis rebus sunt demersi, quibus eis tribuunt plurimū: quicquid autē saniorē mentem resipit, uelut nugas & amentiā, magno uultus fastidio reijciunt. stolidos & insanos amāt, colunt, suspiciūt, sapiētes esse & existimant, & aperte fatentur. contrà uerò sapientes cōtemnunt, auersantur, stultos esse dicunt, & insulsos: non aliter quàm incensi febre, mellita tanquā fellea respuunt, & suibus gratior cœni est odor quàm amaricini. At si scirent, quātū prodesse possent multis, cōmutata iudicandi peruersitate, nō tā malè de illis ipse sentio, quin credam eas & in statuendo, & in uita tota sapientiores fore. Ausim dicere, apud adolescentes & iuuenes nō perinde cōcionatorū omniū, parentū, magistratuum recta monita atq; exhortationes ad uirtutē habitura esse uirium, quantum istarum & mentes sanas, & uerba mētib. sanis digna. Plurimū autoritatis habet, quicquid ab eo uel dicatur, uel fiat, quē ames, cui placere studeas: idq; legislatorē Lacedæmoniorū sensisse, Plutarchus est autor in Lycurgo. Memini narrari olim mihi peradulescentulo, esse in Hispania ciuitatē, in qua iuuētus nobilitatis ex ocio atq; opulētia cœperit in studia sese luxus proijcere, ut nihil curarent præter cōuiuia, saltationes, amores, lusus, & exercitia, quę minimū uel bonæ mētis adferēt, uel prudētiæ: cū magno seniorū mœrore, qui ex ijs initijs grandē reipub. suæ iacturā augurabant, multiq; eorū noctes ac dies, quomodo hisce suorū iuuenū uitijs obuiā ire possent, inter se cōsultabāt. etenim se mortuis, ciuitatē in perditissimorū hominū manus deuenturā uidebāt. Eorū quidā cōsiliū attulit salubertimū. nā cū animaduertisset amatoreulos esse hos iuuenes, & de uolūtate ac iudicijs fœminarū plurimū pēdere, autor reliquis senib. fuit, ut quisq; filiabus suis, & nurib. ijsq; fœminis quæ ad curā suā pertinerēt, declararet, quo in discrimine sitæ essent ciuitatis res, quæ ex florēti ac fœlice miserrima ac perditissima esset futura, simul primū amētissimi homines administrationē illius suscepissēt: fœminas uerò, quę nūc molliter per opulentiā ætatē agerēt, inuersis negotijs in egestate atq; inopia rerū omniū durissimā toleraturas uitā. Vnicū restare hisce malis remediū, si illę quarū cęteris iuuēt⁹ tātopere tribueret, ad prudētię illos studiū, curāq; publicę salutis extimularēt, id futurū facile, si saltatorculos, loquaculos, ineptos, scurriles, cōuiuatores, ludibundos, aperta significatione fastidij defugerent atq; auersarentur: probos autem, moderatos, sobrios, in quibus nonnihil eluceret cordis, comiter ac beneuole exciperent, hos laudarent, tanquam futuros aliquando columen & tutelam patriæ: uituperarent illos, ut nequam & perditos adolescentes, nullius frugis, & patriæ futuros dedecori atque exitio. Placuit senibus consilium, quod & explanatum fœminis, uehementer est, ut in tam manifesto periculo, approbatum, idq; illæ acutissimè exequutæ sunt. breui tempore iuuentus ita est commutata, ut è profligatissimis ac perditissimis, cordatissimi uiri euaserint, & callentissimi publicæ priuatæ'que administrationis. atque illa ciuitas multo deinceps uigentior fuit sub his iuuenibus, quàm sub illis

senibus

ſenibus fuerat, longeq́ꝫ maiores ſuos iuuenes iſti ingenio & rerũ uſu antecelluerunt. Miſeræ, quid facturæ eſtis cum uiris auro onuſtis, mente exhauſtis? Num tu mauis mœrere ſemper auro & ſerico inuoluta, quàm lætari in panno laneo, aut etiã canabaceo? mauis haberi odio, & uapulare in purpura, quàm diligi, & in dulciſsimos mariti complexus uenire ſub colore pullo? ſi illa mauis, habe quæ optaſti, & ne queraris ea tibi contingere, quæ ipſa manu tua cepiſti prudens ac uidens, quãuis cęcè atq; imprudenter. Quid, quòd maritos complures accepimus, ſola inſania inſtigatos, uſq; ad uxorum inſontium necem proceſsiſſe? Iuſtina nobiliſsima Romana uirgo, ætatis ſuæ puellas forma ſupergreſſa, cùm locupleti quidẽ, ſed ſtolido & furenti uiro in matrimonium eſſet tradita, de excellenti illa ſpecie in ſuſpicionem marito uenit. qui cãdidiſsimæ uxoris ceruicem conſpicatus, inclinantis ſe ad exuendum calceum, furore ex zelotypia correptus, teneram puellam & nouam cõiugem obtruncauit. de quo facinore eſt illud Epigramma: Immitis ferro ſecuit mea colla maritus,

Dum propero niuei ſoluere uincla pedis.
Durus, & ante thorum, quo nuper nupta coiui,
Quo cecidit noſtræ uirginitatis honos.
Nec culpa meruiſſe necem, bona nomina teſtor;
Sed iaceo fati ſorte perempta mei.
Diſcite ab exemplo Iuſtinæ, diſcite patres,
Ne nubat fatuo filia ueſtra uiro.

Si rectè præcipit Plato, ut uiri, tanquã diligẽtes & induſtrij agricolæ, uideãt, in quod aruũ proijciãt generoſum ſemẽ, ne uitio ſoli degeneret: quãto id eſt ſolicitius proſpiciendũ fœminæ, nẽpe aruo ipſi. etenim ſi & ſemini, & ſolo daretur ſenſus, nõ dubiũ, quin utrũq; alterũ poſceret bonũ: nã ex amborũ cõmiſta facultate cõſtãt fruges: ſed accuratius tñ, ac anxius terra ipſa, ꝑpterea ꝙ fruges maximã partẽ uiriũ à ſemine potius ꝙ̃ terra accipiũt. nec generoſa equa, niſi generoſum equũ admittit. Optari ſolet, ut parẽtẽ ſoboles referat. cuperes tu uxor filios patris huiuſmodi ſimiles? aut tu ſocer nepotes? quæ demẽtia eſt, cũ aſciſcere generũ, cuius ſi qs ſimiles nepotes precef, uelut execrationẽ abomineris. Quãto generoſius Ariſtides Locrenſis, Platonis familiaris? à quo cũ Dionyſius inferior unã ex eius filiabus uxorẽ ſibi depoſceret, reſpõdit, Gratius futurũ ſibi, uidere eã mortuã, quàm tyranno nuptã. Cõuictus in collocutione ſitus eſt, & cõmunicatione fortunarũ omniũ. quid colloquetur, quid dicet ſtupidus, & cunctarũ rerũ ignarus prorſum? quæ crux erit, audire aſinũ perpetuò rudentem? & tãto acerbior, ſi ipſa nõ careas ingenio. quemadmodũ ſolet dici, nullũ cruciatũ eſſe parẽ homini cordato, quàm illi fatuũ alligari. Paulus apoſtolus nõ patiur, ut mulieres loquãtur in eccleſia, ſiue docendi, ſiue diſcendi gratia: ſed ſi quid auent ſcire, uiros ſuos domi rogent. quem rogabis miſera, ſi quid de pietate dubitas, aut de uita? formã ſcilicet ipſam, aut nobilitatẽ, aut diuitias. quas expetiſti in demente. quis familiã, qs filios inſtituet? Reb proſperis moderatiõe eſt opus, reb. aduerſis cõſolatiõe, in utriſq; magno & ualido cõſilio: quis hęc præbebit, cũ uirũ habeas à iudicio, à ratione nudũ penitus, ac inopẽ? Si trãſis in mores mariti mali, ſis mala: ſin ei repugnas, inuiſa. quæ rixa, ꝙ odiũ æternũ? ꝙ interdũ ut uites, uel in ſimilitudinẽ cõcedis ſcelerũ, uel in approbationẽ. Eccleſia, quo minus ſinat Chriſtianã barbaro aut hæretico uiro nubere, uel cõtrà uirũ fidelẽ infideli mulieri, hæc eſt cauſa, ne alter cõtagio inficiatur alterius. Cõſidera mihi uerſa uice, quæ cõfabulationes ſint cũ ingenioſo & prudẽte. ut nullũ ſuauiorẽ cõcentũ inueniri poſſe cõſtet, ſermone hominis eiuſmodi: & eo magis ſi accedat facũdia. Quę filiorũ inſtitutio? quę familię deſcriptio uiri prudẽtis? ꝙ̃ & ad uſum accõmoda, & ad ſtabilitatẽ firma, & ad honeſtatẽ ſpectabilis? Si quid cupis diſcere, habes paratũ magiſtrũ: ſi cõſilio indiges, ſiue ut te ſapiẽter in reb. ſecũdis geras, ſiue ut in aduerſis fortiter, habes ad manũ fontẽ, ex quo copioſè haurias. nec illa modò, ſed præcepta, monita, exhortationes, conſolationes: ea deniq; omnia, quibus inter has uitæ tempeſtates per ſingula momenta eſt opus. Cũ bono quæ manſuetudo? quãta pax & tranquillitas? quæ incremẽta pietatis, adiuuãte uiro nõ præceptis ſolũ, & inani quidam philoſophatione uerborũ, ſed exemplo ſuarũ actionũ? ut nõ maritũ

conti-

contigisse tibi experiare, sed angelū cœlitus missum, uniuersæ uitæ tuæ ducē. Hæc uera est & germana tranquillitas, gustus planè quidā æternæ illius fœlicitatis. Propter uirū eiusmodi, & uxori, & liberis, & uniuersæ familiæ, affinibus quoq; ipsis & necessarijs benefaciet Dominus. Propter Abrahā dedit dominus filiū Saræ, propter Isaac geminos Rebeccæ. Generationē iustorū curæ esse deo, testatur ipse oraculis suis, nō uno loco: qui toties Israeliticæ genti grauissima cōdonauit scelera propter Abrahā, Isaac, & Iacob. Generatio rectorū, inquit Psalmista, benedicetur. & idem alibi: Iuuenis fui, & senui, & non uidi iustū derelictū, nec semen eius quærens panem: tota die miseretur & commodat, & semen illius in benedictione erit. Tum Salomon in Prouerbijs: Qui conuersatur sine reprehensione in iustitia, beatos filios relinquet. Apud homines uerò quæ potest commendatio illi comparari, optimi uiri coniunx? optimi uiri filius? Euander Arcadum rex, simul primum est Æneam contuitus, in patris Anchisæ memoriam est illum complexus: —Vt te fortissimè Teucrum, (inquit) Accipio, agnoscoq; libens: ut uerba parentis, Et uocem Anchisæ magni, uultusq; recordor. Quid soceri? quātū sibi parant præsidiū, si generi probi sint, officij ac pietatis memores? sin uerò praui, perditi, stolidi, fraudulenti, arrogantes, scelerosi, hostes sibi asciscunt. inimicus est malus gener, non affinis: bonus, nō tam gener, quàm filius. Socrus Petri ualida febre à Domino liberata est, quòd pro ea gener esset precatus: tanti fuit illi, generū habere talē, quē comitē & discipulū sibi adiungere Christus nō dedignaretur. De nuru in libro Ruth legimus, cùm ex terra Moabitide Noemi reuertisset in Iudæam, patriā suā marito & filijs orbata, comitatæ sunt uetulā nurus duę Moabitides: altera earū Orpha nomine domū reuersa est, ad gentē suā: Ruth uerò secuta est semper, quam & uerbis consolata est, & opera sua aluit, ac fouit. ita in Ruth & pietatē filię Noemi reperit, & filij curā. Verè uidua & deserta fuisset anus, si nō, quàm Orpha erat, meliorē nurū esset nacta: sed qa Ruth habuit, nō omnino uideri potuit liberis orbata, nec (quo nomine nuncupari uolebat) Mara, id est amara. Quin quum Ruth peperisset Obeth & Booz, tam gratulatæ sunt uicinæ mulieres ipsi Noemi, q̃ si illi nō modò nepos esset ex filia natus, aut filio, sed filij septē. erant enim hæc gratulantium uerba: Benedictus deus, qui nō est passus, ut deficeret successor familiæ tuę, & uocaretur nomē eius in Israel. En habes, qui consoletur animā tuā, & enutriet senectutē tuā. De nuru tua natus est qui te diliget, & multo tibi melior est, quàm si septem haberes filios. Hactenus quidē de sponso ipso. Nūc quemadmodū quærēdus parandusq; sit, paucis disserā. illud tamē ante omnia præfabor, ita homines sæpenumero mutari coniugio, ut quē omnes aspernabātur cœlibē, hunc maritū nemo nō filiæ suæ optaret, quemadmodū alij mutātur in peius. Dum cōditio uirgini prospicit, expedire cēsent aliqui puellas nubiles crebrò cōspici in publico, elegāter ac splēdide indui atq; ornari, uersari & cōfabulari cū uiris, facundas esse, doctas saltare & psallere, interdū etiā amare eū, quē sibi maritū destinēt: sic enim fieri, ut facilius cōditionē inueniāt. Cui prauę opinationi poterat ex ijs quę dixi, in uniuersum occurri. sed singula excutiā, ut nō modò prudentib. satisfaciamus, sed etiā rudib. & inexpertis rerū. Ecquis unquā uir prouidus hoc cōsuluerit, q norit nō esse mala facienda, ut inde bona eueniāt? pręcipuè ubi mala pręsentia certa sunt, bona nec certa, nec omnino solita ꝓcedere. Quòd si nō es aliter nuptura, ô uirgo, nisi ꝑ has animi corruptelas, & per hæc discrimina pudicitiæ, præstat nunquā nubere: aut solū habere Christū spōsum, q̃ nubere diabolo prius, ut mox nubas uiro: imò uerò ut duos habeas simul maritos, uel adulterū alterū, nēpe cui posterius cōiūcta es, hominē scilicet. Quæ sint pericula, quę mala in ijs reb. omnib. explicaui antea. Itaq; approbatā sententiā nostrā cōfido esse ijs, quib. prima est ac potissima Christi ac pietatis cura. Nunc cū ijs loquamur, q nefarie quidē ac impiè, sed res mūdi antiquiores reb. Christi habet. Duo esse animaduerto, quæ maxima potest ad uirū afferre mulier: integrā pudicitiā, & integrā famā. nullus usq; adeò insanit, nullus tā uel formæ deditus est, uel opib. uel generi, nullus tā impurus & perditis uitæ rationib. q nō ferat quālibet uxorē, si hæc duo habeat: sicuti rursum nullus qui ferat, si non habeat. Iam quæ puella integrius castitatem & nomen tuetur? quę domi sedet clausa, an quæ frequēs in publico? domi nulla flagitij occasio,

foris

foris undiq; scatentes innumeræ, multæq; ex singulis succrescẽtes, tanquã hydræ capita. De puella domi abdita nemo fert iudiciũ: de ea quæ in publico uisitur, unusquisque. ubi labes & facillimè, diuersitate iudicantiũ aspergitur: nec facilius usquã hæret quàm in puella, nec aliunde difficilius eluitur. Vtrã magis admirantur uiri? utrã suspiciunt, & pudiciorem censent? quã uel rarò uidẽt, uel nunquã? an quã ubiq; obuiã, etiam ad fastidiũ? nec facile credunt rectè seruari integritatẽ à puella quæ tam crebrò prodit in publicũ. Profectò ad conditionẽ parandã audiri de puella magis conducit, quàm eam uideri, ut sunt diuersa hominũ ingenia, & iudicia. Puella quę spectatur, aliquid uel dicit uel agit, quod aut ipsi ducturo displiceat, aut alicui ex ijs quos habet in consilio, aut cui multũ adhibetur fidei. ob quod unũ dirimũtur plerunq; cõiugia, quæ iam propè cohæserant: illudq; nõ iniuria dicit populus, Connubia, quæ multũ tractantur, rarò cõpingi. Dicamus de uestib. & fuco. si propter hæc duceris, nõ intelligis te odiosam fore, quãdo sine his eris? Atqui ut hãc domi personã aliquando ponas, necesse est, & uerseris simpliciter ac apertè cum marito. An illud ignoramus, ut maximè placent ea, in quib. aliquod insperatũ inuenimus bonũ: ita maximè odio esse, quæ nos speratis fraudant bonis? Si formosa uideris sponso, culta & picta, nec es tamen, cùm ille de tua forma magnã opinionẽ cõceperit, necesse est te oderit, postq; se falsum intellexerit. Quid? quòd nominare possum etiã in hac regione, & in mea, puellas cõplures natu grandiores innuptas adhuc, quòd exquisito & sumptuoso utantur cultu: Tota (inquiũt) dos cũ ipsis dotalib. donis in uestitũ unũ, aut monile profundenda erit. hic ornatus & marito est grauis in nupta, & patri in uirgine. unde est in domo mœstitia illa, cùm filia nascitur: uidelicet quòd iam tum quãti deinceps cõstitura sit, parentes reputant. Adde his, quòd nimiũ cultæ de mentis leuitate ac uanitate suspectæ sunt: modicè uerò, frugalẽ, sapientẽ, grauẽ esse iudicant: & qualẽ quisque matronã suam esse cuperet. Iam eas, quæ libenter uersantur cũ uiris, quis nõ aliqua sinistra suspicione aspergit? Atalantã Iasidis Argiui filiã, quæ urbicas aspernata delicias, syluis & uenatib. dedita uixit, quæq; nobilẽ illũ Calydoniũ aprũ confixit prima, historiæ narrant uirginem fuisse uenatricem: sed declamatores eius integritatẽ in dubiũ uocarunt, illo argumento, quòd sæpe cum uiris iuuenibus in syluis uagaretur. Et de pudicitia puellæ nullus est aduersus rumor tam exiguus, qui nõ uelut olei macula serpat ilicò, ac sese diffundat. augetur enim sermonibus credulæ in uitiũ turbæ. Deniq; quis est maritus tam patiẽti stomacho, qui facilè uxorẽ toleret, assuetam semper cum uiris cõuersari, & sociare sermones? qui non malit eam, quę cũ solo marito libẽtius sedeat, & colloquatur, quàm cũ uirorũ caterua? in qua alius sollicitat forma, alius opibus, alius largitione, alius ingenio, alius facundia. est qui nobilitate, est qui uirib. corporis, & robore. Nã facũdas esse puellas, hoc est garrulas (quid enim est facundia in fœmina, nisi garrulitas?) arguit leuitatẽ animi, & malitiã ingenij: ita ut ducturus, uiperam se accipere existimet, nõ uxorẽ. Loquaculã, & saltatricem, & dicacem, & ludibundam laudãt iuuenes coràm, simplicem appellãt, festiuam, ingenuè educatã: omnes, ut facilius fallãt & corrumpãt, nemo ut ducat: omnes se potituros citius credunt tali. nullus eam uxorẽ libens acceperit, quam se alijs tam facilẽ præbere cernit. Probant in præsentia, quę illæ agunt, quia delectantur. Miseræ, si quæ illi postea seorsim dimoto uelo inter se colloquuntur audirent, ibi demum cognoscerent, quàm ex animi sententia & laudarint, & arriserint, & uerbis ac uultu incitarint: intelligerent, cùm festiuã uocãt, sentire illos lasciuã: cùm facundã, loquacẽ & garrulã: cùm agilẽ, leuiorem animo q; corpore: perurbanè educatam, inuerecundã: peraulicã, petulantem & procacẽ. dixerũt simplicẽ & sine dolo, fatuã subnotarũt, & quę fœminæ decorũ ignoret. At inueniũt istæ cõditionẽ. Fateor, nonnullæ uel cura & prouidentia parentum aut propinquorũ, uel uirorũ imprudẽtia & fatuitate. Sed quàm multæ nõ inueniũt? Quãto plures nubũt & meliorib. maritis, & fœlicius, quę nõ uelut lenocinijs illiciũt uiros? qui postea, cùm se captos sentiunt, mala tractatione mulieres enecant. Neque enim bono coniuge & frugi utêris unquam, quem arte ac dolis circumuentum pellexeris. In summa, si quis est uel adeò demens, uel adeò spurcus & nequam, ut talem mulierẽ malit, q; solitariã, seuerã, cultu simplici, taciturnã: ei det uicinus filiã suã,

ego non darem meā.nā necesse est leuitatē amet,& uicia, qui ea grauitati,sanctitati,& cæteris uirtutib.anteponat. De amore dicenda sunt paucula,quæ res maxima ex parte puellas miserrimè decipit,& in mille præcipitat casus. Qui cōstabit,nō decere puellam ne significationē quidem præbere uolūtatis cōiugij,& amare iuuenē, ut nubat? Si illū amas,antequā sit maritus tuus,quid ille ipse suspicabitur, nisi tam te facile adamaturā aliū,quàm se,quem nondū amarē oportebat? Vtiq; nō se solū amari credet, cùm nō minor sit causa, cur & alios ames: & postquā illi iuncta legitimè fueris, alios quoq; adamaturā,nēpe usq; adeò in amores propensam. Obtegant hæc alij quibuscunq; uolent colorib. mulier quæ uirū nō maritū suum amat,si rem habet cū eo, corpore lupa est: si nō habet, animo. Nec refert quē amet, ubi nō dū maritū amat. Insana, nunquam ne fando quidē audisti, plurimas istis amoribus intempestiuis adductas, ut ijs obsequerentur, quos maritos sibi fore sperabant? hos uerò, ubi libidinē suā ad satietatem expleuerant,elusas illas contempsisse? idq; meritò, & sapientissimè. Indignæ enim sunt, quas ducant uiri, quibus eisdem ipsæ declararunt, posse se cum eo qui legitimus maritus non esset, concumbere: simile & ante coniugium facturæ cum alijs procis, & in coniugio cum mœchis. Nullus dies est, quo non hæc in unaquaque ciuitate accidant. Nulla est tam ab omni auditione eorum, quæ in populo agantur, remota, ad quam eiusmodi non peruenerint. Audio in hac regione, in qua uiuo, reiectos esse à quibusdā puellis procos, unicā ob causam, quòd nulla prius inter ipsos intercessisset amoris cōsuetudo: quippe negabant posse se cum eiusmodi maritis iucundè ac suauiter uiuere, quos ante coniugiū nec amassent, nec nouissent. Idem creberrimū esse in Creta narrant. quasi uerò non posset amor in coniugio coalescere. Quid opus est tales animos uerbis insectari? quos quæ non uidet esse impudicos, ea profectò multo impudicior est. Tu ergo nō uirū diliges, qui ipse tibi dei legibus, dei iussu, ac deo uelut pronubo iunctus est: sed quia eius amori ante sanctas & legitimas nuptias assueueris? illiusq; cōuersatiōe excalfactā libidinē ad thorū afferes? hoc idē & scorta faciūt, quæ eā ob causam amatores suos diligūt: neq; tu sanè multū scortorū absimilis es. Et ita puellis eiusmodi uelut ultiōe diuina accidit, ut tota amoris flāma, quā in cōiugio ardere cōueniebat, ante cōiugiū ardeat, & inter primos nuptiarū amplexus deflagret, atq; extinguatur. Vnde illud uulgare uerbū, Qui propter amores coniungūtur, in mœroribus uiuūt: quippe solet in multis restincto amoris ardori maximū odiū succedere, quæ res cunctæ ciuitati magnarū sæpe fabularū materiā præbet, cùm ardentissimos amatores trib. aut quatuor post nuptias diebus rixatos audiunt, & ad pugnos ac fustes uenisse: quumq; adhuc ex pane in nuptiarum usum parato domi superesset, diuortium fecisse. Nec mirum: durare ignis nō potest, qui pabulo & fomento caret: nec amor, qui honestis moribus non alitur. quādoquidem nulla est (ut inquit Cicero) firma inter malos amicitia. Quòd si amoribus nō expedit conciliari connubia, nec tam turpibus & fragilibus nobis fanctam illam constringi charitatem: cogitare unusquisq; potest, quanto minus per dissidia, rixas, lites, odia mutua. ut cùm in litigio fœmina uirum aliquem maritum esse contendit suum, aut è diuerso uir fœminam aliquam uxorem. Nihil unquam uel legi, uel uidi, uel audiui ineptius, atq; absurdius, quàm ut inuitum & renitentem trahas ad te illum, qui cum indiuiduè uictura es: & qui nisi te amet, misera sis futura. ceu uerò cogi posset quis, ut amaretur. Non extorquetur amor, sed elicitur. nec unquam amicus erit, qui repugnans aliquò est pertractus, ubi & uinctus teneatur. Quanta dementia est, ab odio auspicari mysterium sacrati amoris? seruum mediusfidius nolim inuitum retinere, quanto minus coniugem? Non dico, detrectantem & inuitum nō esse arripiendum uirum, sed neq; nubendū illi, nisi id cōiugiū libens ipse & auidus expetat. Neq; decet puellæ patrē uel curatores rogare, aut ambire: imò neq; puellā offerre ultrò. cōtrà potius, uirū ipsum matrimoniū poscere. Sic fieret, nisi omnia pecunia metiref, & regeret. Nūc pecuniæ nubit, pecunia ducitur, & (sicut nō festiuiter minus quàm uerè Seneca dixit) uxores digitis ducimus. Propterea tā crebra cōnubia tristia uidem', & infœlicia, cùm uterq; cōiugū pecuniæ se copulatū putat, nō homini, illāq; uelut legitimū cōparem arctissimè uterq; cōplectitur; uxorē uerò ceu pellicē maritus, & maritum

ritum ceu adulterũ uxor, in usum tantũ libidinis, cætera alter alteri inuisus atq; odiosus. Qui propter diuitias coniũguntur, simul habitant, non simul uiuunt. qui propter uoluptatem ac speciẽ, cum his etiam euanescit charitas cõiugalis. qui aũt uero ac germano amore, hi profectò ex duobus hominibus unus animus fiunt: quæ est naturalis ueri amoris efficacia. Qui rerum igitur naturas integras purasq; cõseruare studẽt, nec deprauatis corrũpere iudicijs: coniugiũ copulam quandã esse reputant amoris, beneuolẽtiæ, amicitię, charitatis, pietatis, omniũ suauium, dulciũ, charorum nominũ, undiq; stipatã, fultamq;. Idcirco futurũ inseparabilẽ socium fallacibus lenocinijs non decipiũt, nec aperta ui rapiũt, & trahũt. Sed quod nomen usurpari in eo negocio solet, ducunt ac ducuntur: idq; apertè, simpliciter, purè, ingenuè, ne alteruter, aut ambo etiam, captos se, fraudatosq;, uel ui pertractos maximo utriusq; malo conquerantur: sed sancta sit inter illos, & fœlix concordia, dulcissimum matrimonij cõdimentum.

DE INSTITVTIONE FOEMINÆ CHRISTIANÆ LIBER SECVNDVS.

QVID COGITARE DEBEAT, QVÆ NVBIT.

FŒMINÆ, quum nubit, origo connubiorum in mentem reuocanda est, & leges illius animo ac cogitatione crebrò reuoluẽdæ: & sic ipsa se parare debet, ut tanto mysterio intellecto prius, postmodũ satisfaciat. Princeps & conditor immensi huius operis Deus, postea quàm hominem marem in orbem terrarũ inuexisset, non existimauit congruum esse, illum relinqui solum. itaq; sociam illi adiunxit, animantem animo ac forma simillimã, qua cum uersari, sociare sermones, commodè ac suauiter degere ætatẽ posset. postremò esset sobolis procreatio, si liberet. Etenim coniugium nõ tam ad prolem sufficiendã institutũ est, quàm ad cõmunionẽ quandam uitæ, & indissociabilẽ societatem. Nec maritus nomẽ est libidinis, sed cõiunctionis, ad uitæ uniuersas actiones. Fœminam Deus ad marẽ deduxit: quod aliud nõ est, quàm Deum ipsum nuptijs autorẽ conciliatoremq; præfuisse. Ideo Christus in Euangelio cõiunctos à Deo nominat. Vir ilicò ut fœminã generis sui cõspicatus est, unicè illam amare cœpit, dixitq;: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea. Hæc uocabitur uirago, quia de uiro sumpta est. Propter hanc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnẽ unam. Quum in carnẽ unam dicitur, una caro est intelligẽda. porrò caro hominẽ significat: uirunq; ex Hebræi sermonis proprietate. Itaque qui prius duo erant homines, conglutinati matrimonio fiunt unus. Hoc est cõiugij mysteriũ admirandũ, sic copulare coniuges, & cõmiscere, ut unum faciat ex duobus: q̃d & præstitit in Christo & Ecclesia, sicut docet Apost. Paulus. Hoc nulla uis ualeret efficere, nisi diuina. Necesse est sanctissimã rem esse, cui sic peculiariter adest Deus. Quapropter non ad choreas se uenire fœmina, aut ad lusus, aut ad cõuiuia arbitretur, quũ huc accedet. altius ipsi cogitandũ est: Deus est auspex, Ecclesia pronuba. Qua de causa quod tantis autorib. coniunctũ est, & fixũ, non sinit Christus à quoq; mortali uel refigi, uel dissolui, atq; ex uno duo fieri, qui ex duob. facti sunt unũ, dicens in Euangelio suo: Quod Deus cõiunxit, homo ne separet. Quòd si separari nefas est, et nodus ille non est humanis manib. resoluẽdus, quẽ constrinxit Deus: nec alius debet tentare aperire, q̃d clausum est claue Dauid, quã solus habet agnus ille immaculatus: iam nunc initiò sic te honesta para fœmina, uti eo modo tibi cõiungas amore, quẽ cõiunxit sacramẽto Deus, ut colligatio facilis tibi, ac leuis fiat. Nec solutũ aut laxatũ optes uinculũ, ne te ac cõparem tuũ in molestiã inextricabilẽ, perpetuamq; miseriã cõuoluas. Nam magna pars huiusce rei in tua manu sita est, ut uel pudicitia & modestia, et moris gestiõe cõmodo utaris marito, et fœliciter agatis: aut rursum uitijs animi corporisq;, duro atq; aspero, molestiamq; & tormentum tibi ac illi fabriceris, ne morte quidẽ finiendũ. Eris quidẽ perpetuò in pistrino ancilla, laborabis, trahes molam, plorabis, affligabis te, execraberis diem quo illi thoro iuncta

es,execraberis illũ quo es nata,& parentes,& consanguineos,& quotquot eiusmodi matrimo. io suã operã cõmodarunt,si maritũ tuis uitijs offensum,in tui odiũ impuleris. At uerò uiues iucundis in ædibus domina, lætaberis, exultabis, bene precaberis diei quo nupsisti,& ijs qui te illi iunxerunt,si tuis uirtutibus,modestia,cõmoditate,amabilẽ te illi præstiteris. Prudens enim ait Mimus:Bona mulier ad uirũ parendo imperat. Plinius iunior, quũ uxore uteretur ex animi sententia, uicissim se illi tractabilẽ ac suauẽ præberet, Hispulæ uoris suæ amitæ gratias & suo & uxoris agit nomine: Ego(inquit)quòd illã mihi,illa ꝙ me sibi dederis,quasi inuicẽ elegeris.Super hæc omnia caput illud connubialiũ legũ primũ, & haud scio an solũ,Erunt duo in hominẽ unum:cardo est cõiugij,uinculũ sanctissimę societatis. In hunc uelut scopũ,si cogitata, dicta,facta mulier direxerit,rectissimè atq; integerrimè cõnubij sanctitatẽ ut tueaĩ & conseruet,optimeq; ac beatissimè uiuat,necesse est. Hoc obuersari semper debet animo castę mulieris,& probę. Huic legi ut satisfaciat,eamq; ut operibus suis exprimat, & repræsentet,dies ac noctes meditabitur:nõ ignara,nullã ei uirtutẽ defuturã,quæ legem hanc seruarit,ut putet se unũ esse cum marito,& ita uiuat,ut planè unũ esse & uideatur,& sit:contrà,nullã adfuturã ei,quæ nõ fuerit. Simillimũ hoc est præcepto illi, quod se unicũ suis tradere sæpissimè Christ⁹ testatus est,ut se mutuò diligerẽt. Sapientissimus artifex affectuũ humanorũ nõ ignorabat,quæcunq; societas hoc glutine coiret,ei nullis alijs legibus,edictis,statutis pactis,cõuentis opus fore:omnia in placidissima tranquillitate & cõcordia futura:nullas rixas,nullas lites; nullas querimonias subor ituras. Neq; enim aut inuidet quis,aut irascitur,aut iniuriã facit,aut litẽ mouet,aut negociũ facessit,aut anteferri se cupit ei quẽ amat:nõ aliter de illo cogitat, ac de se ipso. nec minus ei bene cupit,quàm sibi : quũ & omnia illius sua & uicissim sua omnia illius esse ducat.se quoq; alterũ esse illũ,& hunc esse alterũ se. ô diuini sermonis adorãdæ uires. Planè uerbũ fecit Dominus abbreuiatũ,quod ut sapientiã diuinã cõtineret, sic humanã omnẽ longè antecederet. Tria tantũ uerba dixit,& quæcunq; longissimis orationib. mortales nõ tam explicãt,ꝙ explicare balbutie ac infantia sua conanĩ & laborãt,expressit. Nullã fero aliã cõiugijs legẽ,sola hæc sufficit, sola hæc, quæcunq; uel humanũ excogitare ingeniũ,uel mortalis eloqui posset facũdia,cõprehendit. Credat fœmina non mihi,sed primo nostri generis parenti Adæ:imò uerò pareat Christo iubenti,in Euangelio suo,ut sint duo in hominẽ unũ,& dicẽti, quod Deus cõiunxit. Nã quæ ita uiuit,ut se ac maritũ rem prorsus unã esse arbitreĩ,hæc absoluit numeros omnes sanctæ uxoris. Liberati eramus scribẽdi labore ac cura, hoc uno Dei præcepto,si tam altè in mẽtes mulierũ penetrasset, ut intelligere id facilè, ut continere atq; exequi possent,& uellent. Sed quo hęreat fixius,radicesq; firmiores ducat multis euolutũ & tractatũ modis,uarijs effictũ formis,ponendũ sub oculos docendumq; erit,quo capi ac teneri queat facilius. Meminerit tamen prudens mulier, quæcunq; dixerimus,illud unum documentũ esse,uelut hominẽ eundẽ sæpius mutato cultu. Nuptiarũ die (quandoquidẽ initium hoc est nouæ uitæ, cuius euentus sunt incerti) nihil opus est saltationibus,& choreis,& strepitu illo cõpotationũ & immoderatæ ac proiectæ lætitiæ:ne contingat quod Sapiens ait,Risus dolore miscebitur,et extrema gaudij luctus occupat. A uotis est potius & cõprecationibus auspicandum,ut is præbeat lætos successus,in cuius sunt manu. Quũ longũ aliquod iter,uariũ, incertũ ineundũ est,nemo aulœdũ accersit,& ad saltandũ amicos cõuocat,sed Dei opẽ implorat,ut bene ac fœliciter eueniat quod aggreditur: quãto id solicitius, & pio magis animo faciendũ est die nuptiarũ,qui est utriq; cõiugũ uel ad fœlicitatẽ,uel ad calamitatẽ natalis? Mira dictu res, quàm peruertit hominũ sensus diabolus, pessimi cuiusq; exempli suasor atq; instigator,ut quæ diuinitùs sunt nobis tributa contra uenenũ antidota, ijs ipsis rantũ nos admisceamus ueneni,ut planè fiant exitialia:& unde speranda erat salus, inde nascatur pernicies. Profitemur in baptismo renũciare põpis Sathanæ, nos baptismo ingentem pompam adiunximus. Permissæ sunt nuptiæ in remedium libidinis,nos effecimus ut nihil esset eis libidinosius. Grauiter Chrysostomus conqueritur, quòd ipso statim nuptiali die,teneræ puellæ anim⁹ tot undiq; flagitiorũ machinis impetatur. Sa

tis no

tis nobiscum ageretur præclarè, si in tanta tempestate perturbationum, rectum tenere possemus clauum mentis nostræ: nedum ut illis afflati atq; impulsi uentis, salui ueniamus in portum. DVO MAXIMA IN MVLIERE CONIVGATA.

INter coiugatæ fœminæ uirtutes, duas præstare illā oportet maximas, & præter cęteras eminētes: quæ solæ si adsint, coiugia possunt firma, stabilia, perpetua, facilia, leuia, dulcia, beata reddere: sin alterutra absit, infirma, grauia, inamabilia, intolerabilia, miserrima. hæ sunt, pudicitia, & amor in uirū summus. Prius illud paterna domo debet afferre, posterius ingrediēs mariti limē sumere, ut relictis parentib. cōsanguineis, necessarijs omnibus in uiro se cuncta illa repertura nō dubitet. In utroq; imaginē refert Ecclesiæ, quæ & castissima est, & syncerā fidē tenacissimè seruat sponso suo Christo. tot intrinsecus petita procis, baptizatis hæreticis: tot extrinsecus oppugnata gentilib. Agarenis, Iudæis, nunq; tamē uel minima labe infecta est, & in Christo suo omnia sibi bona posita esse & ducit & sentit. Castitas in marita debet esse maior etiā, quā in cœlibe. nā si nūc eā inquinas & uiolas (quod auertat Deus) uide quàm multis uno scelere facis iniuriā, quot irritas aduersum te uindices. Lædis primùm duos, quibus nihil neq; maius, neq; melius, neq; charius tibi esse cōuenit: Deū, quo autore estis cōiuncti, & per cuius numē puritatē thori iurastis: tum Deo proximū maritū, cui uni dicasti te, in quo omnes omniū charitates et pietates uiolaris. Nam tu es ei, quod Eua Adæ, filia, soror, socia, uxor: adde his, alterū te esse. Itaq; perinde est, ac si tibi manū intulisses. Dissolueris maximā omniū cōiunctionē, ruperis sanctissimū rerū humanarum uinculū, fidē: quā multi etiā armatis hostibus datā, cum certa sui pernicie seruauerūt. Tu marito uiolaris, & ei pectori, quod charius tibi tuo ipsius esse debuerat. Polluis mundissimā Ecclesiā, quæ in te cōiungēda manus suas accōmodauit. Dirimis ciuilē societatē, uiolas leges, & patriā: cædis amarissimo flagello patrē, uerberas matrē, sorores, fratres, propinquos, affines, necessarios. Es exēplo tuis æqualibus ad scelus. inuris notā æternā generi tuo: & mater dementissima ac crudelissima, filios tuos in eam adducis necessitatē, ut nec de matre audire possint sine pudore, nec de patre sine dubitatione. Quocirca & periurio te deuincis, & sacrilegio. nam per sacramentū & uotum corpora uestra Deo sunt dicata. Tum pręter decus sanguinis, transfers hęreditates à dominis ad alienos. Adducis in periculū fratres, ut incestè misceātur sororibus. Quomodo plus peccant, aut tetriore facinore se cōtaminār, qui patriā euertūt, qui leges & iustitiā tollūt, qui parentes iugulant, qui sacra & prophana cōtemerant ac polluūt? Quos deos, quos'ue homines putas tibi propitios esse posse? Te ciues, te leges, te iura humana, te patria, parentes, cognati, liberi, te maritus damnāt, & puniunt. In te Deus, læsam abs te & conculcatā maiestatē suā atrocissimè ulciscetur. Et ne sis ignara mulier, pudicitiā et castitatē habes tu quidē, sed creditā iam, et apud fidē tuā depositā, cōmendatamq; à uiro. Quo iniquius est te dare, q̄d alienū est, domino inuito, ut ad cętera flagitia furtū etiam adiungas. Lacæna quædā marita iuueni rē fœdā rogāti, Darē (inquit) si meū peteres. nam q̄d petis, patris erat, dum essem uirgo: nunc mariti, postq; nupsi. Facetè illa quidem, & argutè, sed ad bonas mulieres cōmonefaciēdas prudenter. Nec minus illa in Insubria cōmodè, quæ quū Marsidiū maritū suū tenerrimè diligeret, & amator rem ab ea turpē cōtenderet, idq; per uitā & salutē Marsidij: Atqui Marsidius (inquit illa) mallet centies mori, quàm id semel à me cōmitti. q̄d uerò per salutē illius à me requiris, ab ipso eodē petito. Apostolus Paulus ecclesiā Dei docēs, inquit: Mulier nō habet potestatē sui corporis, sed uir. Quod dictū usq; adeò rem omnē turpē tetramq; arcere à muliere, modò nō perditissimis uitæ rationibus, par est, ut etiam August. ne uotū quidē, aut institutū cōtinentię probet in cōiugata, nisi probarit uir. Reprehēdit Celantiā, optimā matrēfamiliâs, siue Hieronymus, siue quis alius qui ad eam scripsit, uir haud dubiè doctus et sanctus, quòd uotum in se suscepisset cōtinentię perpetuę, marito incōsulto. Ne ad bonū quidē cōtinentię ius habet in corpus suū fœmina: cogitet quisq; ad impudicitiæ malū quantū habeat? Vituperatur cōtinentia inscio marito, quid fiet adulteriū inuito marito? Audi quib. uerbis utitur: Sed illud quoq; didici, quod non mediocriter angit ac stimulat, te uidelicet tantū hoc bo-

num cõtinentiæ absq; cõsensu & pacto uiri seruare cœpisse, quũ hoc Apostolica om nino interdicat autoritas: quæ in hac duntaxat causa, nõ modò uxorẽ uiro, sed etiam uirũ uxoris subiecit potestati. Vxor, inquit, sui corporis potestatẽ nõ habet, sed uir. si militer aũt, uir potestatẽ non habet sui corporis, sed mulier. Tu uerò quasi oblita fœderis nuptialis, pactiq; huius & iuris immemor, incõsultò uouisti Domino castitatẽ. Sed periculose promittitur, quod in alterius potestate est. Et nescio, quàm sit grata Deo donatio, si unus offerat rem duorum. Ad hunc modũ ille, quæ est concors sacrorum omniũ Scriptorũ sententia. Quòd si ille ob rem sanctã, quod iuris ipsius nõ erat, tam acriter honestissimã matronã obiurgat, quib. usus esset uerbis in nefaria, de re fœdissima insectanda? Et ut intelligas, quantũ & Deus et homines crimẽ esse adulteriũ censeant, Christus in Euangelio suo, quũ retinendas omnino uxores edixisset, ne ullam permisisset diuertẽdi ansam, unicum adulteriũ excepit. Ferenda igitur temulẽta, iracunda, luxuriosa, iners, gulosa, mendax, uaga, ualetudinaria, iurgatrix, maledica, fatua, insana: solam licet adulteram eijcere. Grauia quidẽ & reliqua uitia, sed tolerari tamen possunt. at fidem thoro nõ seruasse, intolerabile est. Homerus inter execratiões & diras in uiros, illam præcipuã ponit, eorũ uxores alijs uiris misceantur. Iobus quoque, si insidiatus sit ad ostiũ amici sui, hoc sibi imprecatur: Scortũ (inquit) alterius sit uxor mea, & super illam incuruẽtur alij. uidelicet, quod id eum matrimonij natura tota q; ratione pugnat, quæ in mutuo amore sita est. Quo momento alium uirũ quàm legitimum mulier in cor admittit, eodem ijs intemperijs ac mariti metu cõcutitur, ut nihil oderit illo capitalius: nunquã occurrit, quin expauescat, atq; exhorreat, tanquã si à furijs exagitetur ardentib. facibus, ut est in fabulis. Sunt et alia duo bona, quibus connubium donauit natura: proles, & res familiaris. Hæc quoq; polluit, ac corrũpit adulterium: quippe sobolem, ut dicebã modò, incertã facit: rem domesticã pessundat. negligit enim domum mulier, adulterio alienata, & immemor sui: nec fortunas diligere potest eius, cuius odit uitam, ac ne liberos quidẽ. Iam quid non cõcedat ei mulier, cui se & pudicitiã suam, hoc est, maxima sua bona prostituit? scilicet pecuniã negabit, aut regnũ, aut filiorũ mortem, cui non negauit semetipsam? cui conscientiã suam prodidit? Liuia Germanici soror, tradita semel Seiano pudicitia, homini plus ætate media, ignobili, impuro, abnuere illi nõ sustinuit Drusi mariti sui, filij Tiberij Cæsaris, hæredis tanti imperij, iuuenis formosissimi, generosissimi, animosissimi, ad hęc liberorum quos ex eo susceperat, necẽ: spreta regni certissima spe, excussa pietate filiorũ, nõ reuerita Antoniã matrẽ, & Augustã auiam, grauissimas seculi sui matronas: immemor nobilissimi sanguinis, tum patris, fratrisq;, quos humanũ genus de probitate pro dijs uenerabatur, paratis sub sagacissimo & sæuissimo socero tormẽtis, sub quibus & Liuiæ ipsi, & Seiano, & eorũ amicis omnibus anima erat (ut euenit) per mille atrocissimas neces exigenda. Nimirũ nihil sibi reseruat mulier, quæ pudicitiã abiecit. Quòd nõ Christianæ tantũ sanctæ fœminæ intellexerũt, sed etiã barbaræ. Ex quibus fuerũt nõnullæ, quæ pollutæ, indignas se uita iudicauerũt. ut Lucretia Collatini uxor, cuius factũ ob admirabilẽ pudicitiæ amorẽ meritò nobilissimum est. Aliæ, quę ne castitatis naufragiũ facerent, sese peremerũt. Captis Athenis à Lysandro Lacedæmoniorũ rege, impositisq; triginta uiris, qui ciuitatẽ regerent, quũ adeò superbè insolenterq; sese gererẽt, ut etiã Tyranni appellarẽtur, illuderentq; multarũ pudicitiæ: Nicerati uxor, ne & ipsa eorũ libidini seruire cogeretur, uoluntaria morte se subtraxit. Quid singulas referam: Teuthonicorũ cõiuges, post præliũ ad aquas Sextias, quo C. Marius infinitam eorum multitudinẽ deleuit, Mariũ orauerunt, ut sacris Vestę uirginibus dono mitterentur, se non minus quàm illas uirilis concubitus expertes uicturas. id quum à ferreo illo C. Marij animo non impetrassent, nocte insequẽti laqueis se omnes præfocarunt. Bello, quod Phocensibus cum Thessalis fuit, quum Thessali Phocensium fines cum ingenti exercitu ingressi essent, Daiphantus summus Phocẽsium magistratus ad populum tulit, ut magna & ualida coacta manu obuiam hostibus prodiretur: pueros uerò et senes et cõiuges, reliquamq; imbellẽ turbã in secretiorẽ aliquẽ locum includerent, magna eódẽ lignorũ & stipularũ cõgesta ui, ut si uicti essent, illi se statim

subiecto

ſubiecto igne cōcremarēt. Quū frequens populus hoc decerneret, ſurrexit grandior quidā natu, qui ſententiā fœminarū ſuper ea re ſciſcitandā cenſuit. Si cōſentirēt, ita fieret: ſin quid ſecus, iniquū eſſe id ſtatuere, illis inuitis. Interrogatæ ſunt mulieres, quæ uniuerſæ cōſilio inter ſe capto, approbare ſe Daiphanti legē reſpōderūt, quin etiā agere illi gratias maximas, qui optime & ciuitati proſpexiſſet, & ſaluti ſuę. Ergo in ſecretiorē quendā locū ea mente abductæ ſunt. Phocenſes tamē, ut tanta fœminarū pudicitia merebatur, ſuperiores domū è bello redierūt. Damo Pythagoræ filia rogata, quādo eſſet mulier à uiro pura: A ſuo (inquit) ſlicò, ab alieno nunquā. Et hæc quidē præſtabant barbaræ in tenebris, quibus omnia obſcura erant, & incerta, & quę tantū connubij myſteriū ignorabāt: quo magis erubeſcendū eſt Chriſtianis, ſanguine Domini redemptis, baptiſmo ablutis, doctrina eruditis, luce illuſtratis.

QVOMODO SE ERGA MARITVM HABEBIT.

Rem uariā admodū, et explicatu difficilē, de officio uxoris in uirū, unico uerbo (ſicuti paulò antea memoraui) cōprehendit Dominus. Recordetur mulier, q̄d dudū diximus, unū eſſe hominē cum marito: atq; ea de cauſa nō aliter amet eum, ac ſeipſa. Docui modò, ſed iterandū eſt ſæpe: (nam hęc eſt ſumma uirtutū omniū cōiugatę mulieris) Hoc ſignificat, hoc præcipit cōiugiū, debere mulierē exiſtimare, maritū ſibi eſſe omnia, omnibusq; charis nominib. unū ſuccedere, patri, matri, fratrib. ſororib. Quod Adam fuit Euæ, q̄d ſibi Hectorē eſſe ait apud Homerum probiſsima Andromache:

Tu mihi, tu ſolus pater es, materq; uerenda,
Tu dulcis frater, tu gratus ad omnia cōiunx.

Quòd ſi amicitia ex duobus animis unū reddit, quāto id à cōiugio uerius efficaciusq; præſtari cōuenit, quod unū reliquas omnes amicitias longiſsimè antecellit? Idcirco nō unum modò uel animū, uel corpus ex duob. facere dicitur, ſed unū prorſus hominē. Quare quod uir de muliere dixit, Propter hanc relinquet homo patrē & matrē, & adhærebit uxori ſuę: hoc fœminam dicere ac ſentire, etiā maiore de cauſa & ratione cōuenit. Quoniā, etſi ex duob. factus ſit unus, mulier tamen filia eſt uiri, & imbecillior, eoq; defenſione illius eget: & marito deſerta, ſola, nuda, obnoxia iniuriæ eſt, marito comes, ubicunq; ſit, patriā, domum, lares, parentes, neceſſarios, opes ſecū habet. Cuius rei exēpla ſunt permulta. Hipſicratea Mithridatis regis Ponti uxor, quæ uirili cultu maritū profligatū, fugientēq;, quócunq; per ſolitudines latebras quæreret, ſecuta eſt: ibi regnū, ibi opes & patriā ſe ſe inuenturā duxit, ubicunq; eſſet maritus. quod profectò maximū dolorū lenimentum, & tantorū malorū ſolatiū Mithridati fuit. Flaccilla Noniū Priſcū, & Egnatia Maximilla Glitionē Gallū, utraq; maritū in exiliū comitata eſt, ingentiū opū iactura, q̄d urbe & Italia deceſsiſſent. Sed uiros ſibi ſuos uniuerſa illa, quæ in patria reliquerāt, ſuperare, ac copioſiſsimè repręſentare arbitrabantur. ideo maxima gloria apud omnes fuere. Non minore Turia, quæ Q. Lucretiū maritū à triūuiris proſcriptū, inter camerā & tectū cubiculi, una cōſcia ancilla, ab imminenti exitio non ſine magno ſuo periculo tutū præſtitit. Et Sulpitia Lentuli uxor, quæ cum à Tullia matre diligētiſſimè cuſtodiretur, ne uirū à triumuiris proſcriptū ſequeretur, famulari ueſte ſumpta cum duab. ancillis, & totidē ſeruis ad eum clādeſtina fuga peruenit: nec recuſauit ſe ipſa proſcribere, ut ei fides ſua in cōiuge proſcripto cōſtaret. Fuerunt multæ, quæ maluerint ipſæ ſubire diſcrimē, quàm uiros ſuos. Vxor Fernandi Gonzalij Caſtellę comitis, quū rex Germanicæ Legionis, quæ urbs eſt in Hiſpania Aſturienſi, maritū in cuſtodia teneret, ipſa uelut uiſendi gratia ad carcerē uenit, uiroq; perſuaſit, ut cultu ſecū cōmutato, ſe ſubduceret, ac ipſam ibi relinqueret in caſum periculi: quod & fecit. Rex admiratus mulieris pietatē, precatus tales ſibi ſuisq; liberis cōiuges, illā marito remiſit. Et eadem gente illa, quæ Roberto Britanniæ regi nupta, quū maritus in expeditione aduerſum Syrios plagā in brachio accepiſſet luculentam gladio uenenato, rediſſetq; in patriā, nec ſanitati reddi poſſet, niſi pus illud uirulentū alicuius ore exugeretur: rexq; certiſsimū illi parari exitiū intelligens, quicunq; id muneris obijſſet, neminē eiuſmodi diſcrimini obijcere ſuſtineret: ipſa noctu ſolutis uulneris faſcijs, primùm inſcio marito, pòſt etiam conniuente, exugens, & paulatim expuens uenenū omne elicuit, pla-

gamq́ medicis præbuit facillimè curandã. O quàm doleo, si qua est fides, non tenere me tantæ matronæ nomẽ, dignissimę quę eloquẽtiss. encomijs celebraret. Nec taciũ tamen est. nam in actis Hispaniæ legi, ni fallor, quæ Rodericus Toletanus Archiepiscopus cõscripsit: unde ego aliquando in libros meos cũ honestissima mẽtione transferã. Tyrrheni, quũ frequẽtes ex insula sua Lacedæmonẽ migrassenr, uenissentq́ Lacedæmonijs in suspicionẽ, tanquã res nouas molirẽtur, omnes custodiæ publicæ traditi, & capitali supplicio addicti sunt. uxores eorũ impetrato à custodib. ad uiros ingressu, tantũ salutãdi & cõsolandi gratia, uestes cum uiris permutarũt. Hi uerò capite obuoluto, ut illarũ mos erat, carcere elapsi sunt, eo loci fœminis relictis: quas mox cũ liberis, omnibusq́ bonis recuperauere, iniecto Lacedæmonijs terrore, quòd Taygetam montẽ ceu arcẽ occuparant. Huius tam præclari facinoris Valerius Max. & Plutarchus meminerũt. Quũ Acastus Peliæ filius sorores suas ad mortẽ expeteret, quòd illæ patrẽ suũ occidissent, tametsi prudẽtes (nam reuocare ad uigorẽ iuuentę uoluerant) Alcestis una illarũ apud Admetũ uirũ erat. hunc Acastus cepit, & necaturũ se illum est minatus, ni uxorẽ traderet. ille uerò cõstanter pernegare. quumq́ nõ procul abesset, quin occideretur, Alcestis ultrò est ad mortẽ profecta, ut uirũ seruaret. Fuere, quæ mortuis maritis superesse nõ sustinuerũt. Laodamia ubi nunciũ accepisset, Protesilaũ uirũ ad Troiã ab Hectore interfectũ esse, ipsa se occidit. Paulina Senecæ coniunx cum marito mori uoluit: & scissæ sunt illi uenæ. sed à Nerone inhibita est, retentaq́ in uita, & obligata brachia, pressusq́ sanguis uel inuitæ, uel ignaræ. Vixit paucis annis pòst, ore ac mẽbris ita pallentibus, ut ostẽtui esset, corporisq́ habitu apertissimè cõiugalẽ pietatẽ testãte. Demotionis Areopagitarũ principis filia uirgo, audito Leosthenis sponsi interitu, se ipsam interfecit: affirmans, tametsi intacta esset, tamẽ quũ illi toto animo denupsisset, adulterã se fore, cuicunq́ alteri cõiungeretur. Vetustissimi scriptores Halcyonẽ referũt, Ceyce marito nõ passã esse superuiuere: ergo in mare se dedisse pręcipitẽ. Addũt fabulę, quæ sæpenumero uitã nostrã instituũt, uersos in Halcyones aues, sic charas Thetidi, ut quoties nidificẽt, maxima sit in mari & cœlo tranquillitas: idq́ statis quotannis diebus cõtingere, qui ea de causa Halcyonij uocẽtur: hoc à dijs tribui pietati uxoris in cõiugẽ. Iidẽ perhibẽt, Andromedã Cepheo genitã, translatã à Pallade inter sidera, quòd maritũ Perseũ patriæ ac parentib. prætulisset. Euadne funus Capanei cõiugis celebrans, in rogũ se cõiecit, ne uel morte ipsa à charissimo socio separaretur. Cecinna Pętus uxorẽ habuit Arriã: is quũ in armis fuisset, quę mota à Scriboniano in Illyrio erant cõtra Claudiũ Cæsarẽ, Romã est pertractus. Arria milites orauit, ut se ministrã darẽt marito pro famulis, quos uiro cõsulari erant relicturi. Quod quũ nõ impetrasset, cõducta piscatoria cymbula, magnã nauẽ secuta est: Romæq́ paucis diebus post mariti suppliciũ se ipsa interemit, quũ superesset ei filia Traseæ nupta, grauissimo temporũ illorũ & sapientissimo uiro. Porcia Catonis filia, M. Bruti uxor, uicto & perẽpto marito mori statuit: ferrũ est ablatum, ipsa se prunis ardentibus in os ingestis suffocauit. Panthia Susii principis uxor, uiro fidẽ captiua seruauit, et pro eius salute uniuersis effusis opibus, occisum quoquè in bello uoluntaria morte prosecuta est. Iulia Cęsaris dictatoris filia, quum Pompeij Magni mariti sui uestis cruenta domũ è campo referretur, suspicata sauciũ esse uirũ, exanimis penè concidit: qua cõsternatione animi, eijcere partum immaturum coacta, interijt. Postrema eiusdem Pompeij uxor Cornelia, turpe dicit esse, occiso marito posse uel solo dolore non mori. Artemisia Lydorum regina, ut literis traditum est, Mausoli coniugis defuncti cineres potioni aspersos bibisse præ immodico amore fertur, sepulchrum eius uiua fieri cupiens. Gammę facinus egregium prętermittendum non est. id ego totidem Latinè referã uerbis, quot Græcè Plutarchus: neq́ enim possem melius. Erat (inquit) in Galatia Sinatus & Sinorix tetrarcharũ illius regionis potentissimi, & cõiuncti sanguine. Sinatus uxorẽ habebat Gammã nomine, forma quidem & uenustate insigni, sed uirtute cum primis admiranda. non enim erat tantum moderata, & mariti amans, sed prudens, & magnanima, tum etiã propter commoditatẽ beneuolentiamq́ subditis chara. Accedebat his omnibus claritudo, quòd Dianæ sacerdos esset, quam deam

Galatæ

Galatæ in præcipua habent ueneratione ac cultu: in cuius sacris & pompis Gamma sese magnificè admodum gerebat. Huius ergò amore Sinorix captus, quum adducere in suam sententiam nec hortatibus, nec ui posset, fœdo atque indignissimo facinore Sinatum per dolum interfecit. nec ita multo pòst de cōnubio allocutus est Gammā, uersantem in templo circa rem sacram, ferentem mariti necem nō lamētabiliter, neque abiectè, sed iram premens in corde, obseruans occasionē qua Sinorigis scelus ulcisceretur. ille aūt supplici eradmodū precabatur, orationemque adhibebat nō omnino indecentem: quòd cùm cæteris rebus omnibus Sinato esset præstantior, tum quòd necem illius nō ulla alia de causa, nec flagitio suscepisset, quàm Gāmæ impulsum amoris impotētia. Mulier aūt initiò nō iracundè abnuebat, deinde paulatim uisa est remolliri ac flecti. nam familiares & necessarij, ut Sinorigis gratiā captarent, hominis potentissimi, in eandē uoluntatē incumbebāt suadendo, tundēdo, & quodāmodo cogēdo illā. tandē ea cessit, accersitque illū ad se in templū, ut cōsensus & approbatio mutua pactaque cōnubialia sub teste ac iudice dea celebrarētur. illumque templū ingressum comiter exceptū, ad aram deduxit, ubi prælibauit ei ex phiala, cuius ipsa partē hausit prior, alteram partem ei ebibendā porrexit. inerat autē mulsum ueneno temperatū. ut uerò conspicata est eum exhausisse, sustulit clamorē. & ante deam prouoluta genibus: Testor te, inquit, sanctum numen & uenerabile, quòd huius diei ac temporis causa sustinui Sinato marito meo superuiuere, medij huius temporis nullū alium capiēs usum ex uita, præter spem solam ultionis: quam ubi sum assecuta, descendo ad uirum meū. Tibi uerò mortaliū omniū scelestissime atque impijssime, ministri tui sepulchrū parēt, pro nuptijs & lecto geniali. Hæc ubi Sinorix audiuit, sentiēs iam uenenū serpere per uitalia, corpusque uniuersum cōcitare, rhedā cōscendit, ut sese agitaret & cōmoueret ualidè. sed iam impos sui, in lecticā translatus, expirauit ad uesperum. Gamma uerò, quum adhuc uitā nocte tota protulisset, postquā mortuū esse illum cognouit, libens lætaque animā emisit. Sic Plutarchus. Propter has sexus uniuersus fœminarū bene audit, & iuuat uxores ducere, & filias tollere, atque in spem bonam educare. sicut è contrario prorsum, quum in eas solum intuemur, quæ fœmineæ uirtutis officiū uel spernunt, uel negligunt. Hæc maxima proposui, ut saltem mediocria nō præstare pudori sit. Quo intolerabilior est illarū inhumana impietas, quæ perferre ualent maritis uel ignominias, uel damna, uel quid aliud aduersi accidere, pecuniæ causa, quum sit ipsis in arca satis æris, quo eximere eiusmodi calamitatibus uiros possent: etiam si nihil esset, ferre non deberent. ô animum quauis fera immaniorem. Et tu sanguinem, tu corpus tuū, te ipsam in marito perpeti potes sic affligi? Nimirum ciuiles mores, legesque quæ id tolerant, maiorem habuerūt pecuniæ rationē, quàm pietatis ac fidei. Sed hæc, ut alia inter nos permulta, relicta ex gentilitate tenacius Christianis adhęserūt, quàm lex Christi permittebat: in qua, non dico ab uxore propter uirū, sed à Christiano propter Christianum quamlibet ignotum, quicquid in arcis conditur uestium & metallorum, quicquid possidemus opum, profundendum est. Quocirca sciat mulier, quæ non etiam ob leuissima mariti incommoda uitanda uniuersum semel patrimonium effundit, nec Christianę, nec probę, nec uxoris nomine dignam esse. Certissimum est signum pudicitiæ, maritum toto (quod dicitur) pectore amare. Tanta fuit Agrippina Germanici uxor opinione castitatis, propter amorem cōiugis, ut Tiberius Cæsar, quum eam eiusque filios ob odium criminaretur, quo illos prætextu aliquo perderet, Neroni Agrippinæ filio impudicitia obiecta est: hoc in mulierem, quum alia dixisset atrocia, ne fingere quidem est ausus. Refertur & à maritis ea gratia, ut uxores à quib. amari se compertum habent, ipsi quoque ardentissimè redamēt. sic Vlysses Circem & Calypson deas spreuisse traditur, propter mortalē Penelopem: & ad eam per decennale naufragium, per tot ærumnas & discrimina contendisse, ac peruenisse. Hector, quòd Andromachen sciret in se uno sitas omnes habere charitates, ita illam redamauit, ut excidiū Troiæ non tam parentū aut fratrū causa dolere se dixerit, quantū uxoris. Non disputo an hæc sint fabulę: certè ad imaginē humanę uitę ab ingeniosissimo uate sunt cōficta. Sed in reb. gestis illud à Cicerone, Valerio Maximo, Plinio, & alijs

refertur, Tiberiū Gracchum optione proposita, utrius uitam seruari mallet, suam an Corneliæ uxoris, cui unicè erat charus: quū alterutri omnino existimaret fato defungendum, mori se & Corneliam maluit. fœlix uxor, quæ talē uirū habuit: infœlix, quæ superuixit. Neq; uerò sic amandus est maritus, quemadmodū amicum amamus, aut fratrem geminū, ut solum sit amor: plurimū cultus ac reuerētiæ admistū oportet, plurimum obediētiæ atq; obsequij. Non modò mores maiorum atq; instituta, sed leges omnes humanę ac diuinæ, ipsa etiam rerū natura clamat, mulierē debere esse subditam uiro, ac ei parere. In omni animaliū genere fœminæ suis maribus obtemperāt, illos assectātur, illis blandiūtur, ab illis castigari se ac uerberari patiēter ferūt: & natura docuit fieri id oportere, ac decere. quæ natura, uti Aristot. in libris de Animalib. perhibet, omniū animantiū fœminis minus neruorum, roborisq;, quàm masculis dedit, & carnē molliorē, & delicatiorē pilum. tum partes, quas ad se tuendū tribuit, ut dentes, cornua, calcaria, & cætera id genus, plurimis fœminis negauit, quarum uiris attribuit: ut ceruis, et apris fœminis. si quibus autem fœmellis cōcessit, eas ipsas partes potiores fecit in maribus: sicut cornua in tauris firmiora, quàm in uaccis. Quis omnib. sapientissima natura nos edocuit, ad marem spectare propugnationē. ad fœminam uerò, sequi marē suū, & sub eius tutela delitescere, illiq; præbere se ipsam morigeram, ut tutius & cōmodius uiuat. Sed nos à belluarū actibus, quibus tamē pudefimus, ni antecellamus uirtute, ad rationē humanā ascendamus. Quæ mulier eò insolētiæ atq; arrogantiæ uenerit, ut audiens esse nolit dicto mariti, si cogitet illum sibi pro patre, pro matre, pro cōsanguineis esse omnibus, illi se uni amorē omnem pietatemq; reliquorum uniuersorū debere? Hæc nō cogitat ea mulier demēs, quæcunq; cōiugi non obsequitur: nisi fortè nec patri, matri, & cōsanguineis obsequi instituerit. nam si his obediat, & marito eam obedire necesse est: in quo iure omni, more, statuto, præcepto naturali, humano, diuino, cuncta sunt ei posita & collocata. Non est apud homines honoratior mulier, quæ sibi supra maritū honorē arrogat: sed stultior, & magis ridicula, adde etiam omnib. inuisa atq; execrabilis, tanquā quæ sancitas à natura leges conetur inuertere. nō secus ac miles imperare suo imperatori si postulet, aut luna soli præesse, aut brachiū capiti. In coniugio enim, ut in homine, uir est pro animo, mulier pro corpore. illū imperare, hoc seruire oportet, si uicturus est homo. Declarauit hoc eadem ipsa natura quæ marē finxit gubernationi aptiorē, quàm fœminā. Quippe magnis in rebus, & in discrimine fœminam ita frangit & cōfundit pauor, ut nec ratione uti possit, nc iudicio: ut est affectus ille impotētissimus, quiq; omnē consilij usum semel eripiat. Vir animosus est, nec tantopere metu concutitur, quin facile dispiciat, quid'nam expediat rebus pręsentib. Ad hæc ut in fœmina crebriores exurgūt perturbatiōes, iudiciū est semper affectu aliquo cōmotum, ac proinde minus sibi cōstat, iactatum tempestatib. affectionū in diuersa raptantiū, ideo plerunq; inualidū atq; inefficax. Sapiētissimè Paulus, ut cætera: Caput, inquit, uiri Christus, caput mulieris uir. Truncus est uir, et planè mortuus, cuius caput nō est Christus: demēs et temeraria est mulier, cui uir non præest. Hic iam diuina iussa ingredior, quæ apud saniores mentes plus legibus, plus humanis omnib. plus naturæ ipsius uoce, ualere ac posse ius fasq; est. quippe natura sæpe inflectit, ac deprauatur: Deus integerrimus semper, idemq; ac sui similis persistit. & conditor est naturæ Deus, quo potior, & mentib. nostris uenerabilior esse debet, fideiq; certioris. Autor ergo uniuersitatis mundi huius, mūdo nouo adhuc & rudi, quū generi humano poneret leges, fœminæ sic statuit: Sub uiri potestate eris, et ipse dominabit tibi. in quibus uerbis illud est animaduersiōe dignū, q nō solum uiro ius & dominiū tradit in fœminā, sed usus quoq; possessiōis. Apost. Paulus, magister Christianę, hoc est diuinę sapiētię, mulierē dominari uirō nō permittit, sed subditā illi esse: idq; nō uno in loco. Petri Apostolorū principis hoc est edictū: Mulieres sint subditæ uiris suis, sicut et sanctæ mulieres, sperantes in domino. Sic Sara obediebat Abrahæ, dominū eum uocans. Hieron. ad hunc modū Celantiæ præcipit: Seruetur in primis uiro autoritas sua, totaq; à te discat domus, quantum illi honoris debeat, tu illum dominū obsequio tuo, tu magnū illum tua humilitate demōstrati

tanto

tanto ipsa honoratior futura, quantũ illum amplius honoraueris. Caput enim (ut ait Apostolus) mulieris, est uir. Nec aliunde magis reliquũ corpus ornatur, quàm ex capitis dignitate. hæc ille. Insipientes fœminæ non cõsiderant, quum omnis ad se honor ex maritis demanet, se fore inhonoras, si uiros habeãt, quib. præesse mulieres possint. Ita honorẽ dum captãt, amittunt. nam illud statim perdunt, unde maximus ad mulieres redit honos, honoratis esse uiris cõiunctas. Nihil genus, nihil opes, nihil fortuna proderũt: honore carebis, si carueris uir. At quis honorem poterit habere ei uiro, cui uideat imperare fœminã? Contrà uerò nihil oberit ignobilitas, nihil paupertas, nihil faciei ulla gratia. Honoraberis, si honestetur maritus. Ita nec Orestillã adiuuit uel forma, uel genus, uel diuitiæ, quo minus cõtemptui & odio esset, scelerati Catilinæ coniunx. Nec Saloniæ tenuitas nocuit, quin chara & admirãda esset populo Rom. Censorij Catonis uxor. Sed ut melius parêre possis marito, & omnia ex eius animi sententia perficere, pernoscendi sunt prius illius mores, et cõsideranda uel fortunæ uel naturæ cõditio. In his multa sunt maritorũ genera: omnes quidẽ amandi, colẽdi, reuerẽdi omnes, obsequendũ omnibus: sed nõ omnes similiter tractãdi, ut linea (quod dicũt) alba in lapide albo. Et in maritis puto equidẽ illud debere usui accõmodari, quod de uita humana dicit ex Platone Terentius: Vita (inquit) hominũ perinde est, ac si ludas tesseris: ut si quod iactu opus nõ est euenit, id arte ut corrigas. Sic in maritis, si is cõtigerit ex sentẽtia, gaudendũ, honorandus, amandus, sequendus est: sin parũ optabilis, arte, si queas, uel emẽdandus, uel certè minus reddendus incõmodus. Aut igitur maritus erit fortunatus, aut infortunatus. fortunatos nunc uoco, quibus aliqua bona cõtigerunt, uel uitæ, uel corporis, uel animi: infortunatos, quibus ex aliqua illarũ trium partiũ mala. fortunati facile uxoribus satisfaciũt: de infortunatis cõsulendũ. Quanquam initio omniũ admonendæ sunt, ne amorẽ in mariti fortuna potius collocent, quàm in marito ipso. alioqui minus firmiter amabunt, ac lentius: & si fortuna, ut est fluxa ferè atque incõstans, discesserit, auferet simul secũ & amorẽ. Ne amẽt pulchros propter formam, ne diuites propter pecuniã, ne magistratus ob dignitatẽ. aliter enim ægros, pauperes, priuatos oderint. Si nacta est doctũ uirum, hauriendũ ab eo sancta præcepta. si bonũ, proponendus in exemplũ, quod æmulere. Quòd si sit infortunatus, illa debet in primis animo occurrere Cnei Pompeij, magni sine dubio & prudẽtis uiri, ad Corneliam uxorẽ oratio, quã uersibus Lucanus prosequutus est. Victus enim à Caio Cæsare Pompeius, quũ Lesbũ insulã petijsset ad recipiendã uxorẽ, quã secũ fuga abduceret, uxor maritũ cõspicata uictũ, in terrã semianimis cõcidit: nõ tam dolens cecidisse se, quàm illũ. Pompeius sublatã è terra, & sensibus redditã, in hanc sententiã est cõsolatus: Mea Cornelia uxor, rerũ omniũ mihi charissima, miror te fœminã isto genere natam, sic primo fortunæ prostratã ictu. nunc tibi aperta est uia ad immortalẽ gloriã. nam materia laudis in fœmineo sexu nõ est eloquentia, nõ respondere cõsulentibus de iure, nõ bella gerere. unica tantũ est, si maritũ habeas miserũ: quem si amaris, si colueris, si nihil miseria offensa, ita ut maritũ decet tractaris, omnia te secula cum ingente laude celebrabunt. Maiori tibi fuerit gloriæ, quòd uictũ Pompeiũ amasti, quàm quòd principem populi Ro. ducẽ senatus, imperatorẽ regũ. hæc enim facile est cuilibet etiam stultæ ac improbæ uxori diligere: amplecti uerò miserũ, id demũ est optimæ. Quocirca hoc ipsum quod uictus sum, debes diligere, tanquã materiam uirtutis tuæ. nam si quid tũ, me uiuo, desles & desideras, certè illud ipsum quod perijt, ostendis tibi fuisse charum, non me, qui adhuc supersum. His atque alijs similibus uerbis tunc ille utebatur, ægram animi refouens. quæ proba matrona tanquã oraculũ sæpenumero in animo suo uoluet, ne se affligat, quòd maritus obtigerit infortunatus: ne hac illum de causa oderit, ne cõtempserit. quin potius si sit pauper, cõsolandus est, unicas opes esse uirtutem: adiuuandus honestis artibus, quas illi scias placituras, & quas in te noti & necessarij probent, quæque sanctitatem bonæ matronæ deceant. Vide, ne in tam perditam mentem ruas, ut uelis illum propter pecuniam indecoras artes exercere, aut facinus aliquod fœdum perpetrare: aut ut tu uel delicatius, uel affluentius alaris, uel cultius ornêre, uel laxius habites: in summa, ut tibi optimè & suauissimè sit, illum

lum labores & sudores magnos, etiam discrimina subire. Potius tibi ac melius est, secundario tantū pane uesci, & turbulentā potare aquam, quàm maritum cogere, non dico uilibus se artibus & sordidis, aut labore immodico dedere: uerum cuiuis exercitio, ad quod ipse inuitus quidē, sed accedat tamen, ut morē tibi gerat, & domesticas tuas rixas effugiat, sitq; aliqua domi pax. Maritus sui iuris est, & dominus uxoris, nō uxor mariti. nec plus à marito contendere uxor debet, quàm quantū ipso uolente libenteq; uideat se impetraturā. In quo peccāt multæ, quæ maritos importunis suis uocibus flagitando, tundēdo, deniq; odio ad illicitas artes, & grauia uel facinora uel flagitia impellunt, ut quæstū faciant, suæ gulæ ac uanitati, suæ superbiæ cōsulentes, non maritis. Quid dicā, esse molestas aliquas & inimicas uirtutibus cōiugū, si has esse rei familiari damnosas uideāt? Id eo est turpius, quòd quum fœmineus sexus tantā præ se ferat pietatē, & natura uideatur deuotior sacris rebus quàm uirilis, obliuiscit sui, & pietatem omnē abijcit pecuniæ gratia. Has mulieres sanctæ literæ sub uxoribus Iobi & Thobiæ coarguūt, quæ insanissimæ pietatem & magnas uirtutes maritis calamitosis exprobrabāt. In quo erant etiā impię, nedū uęcordes, quòd nō reputarēt, uel maiores esse opes quæ uirtutib. parantur: uel situm in manu Domini, locupletissimū fœlicissimumq; uno momēto facere quemcunq; uelit. Quid opus est alijs tyrannis ad martyrium? Istæ irreligiosæ nō secus persequuntur maritos ob religionē, quàm Apostolos Nero, aut Christianos alios Domitianus, uel Maximinus, uel Decius, uel Diocletianus. Equidē arbitror, relictā fuisse solā uxorē Iobo, ut tristitiā uiri plus urgeret, & maledica sua rabie pondus adderet tot modis presso. O execrabilis & impientissima mulier, sanctitatē uitæ marito tanquā crimē obijcis? Hoc ne diaboli quidē facere auderent. Euertit diabolus fortunas omnes Iobi, familiā occidione perdidit, filios absumpsit, ipsum ulceribus & sanie induit, nunquā opprobrauit, quòd in pristina animi simplicitate permaneret. Opprobrauit mulier, ut ostēderet, diabolo se esse cōfidentiorē. Insultet sanè cōiunx, quantū uolet: hoc nō aliter cōiugi gaudendū est, quàm Apostolis, quod digni essent habiti, ut cōtumeliā paterētur propter nomen Domini Iesu. Tu uerò filia, tantū aberit ut cōparē tuū à probitate abducas, ut etiā certissimo uniuersæ rei familiaris dispēdio, imitata tot sanctas Christianas, ad innocentiā & pietatē & recordationē diuinæ bonitatis ac potētiæ adhorteris, & cōtingat tibi, quod Paulus inquit: Sanctificat uir infidelis per mulierē fidelē. Sic amplę facultates, sic ingētes opes quæruntur. Recole uerbū Domini: Neminem esse, qui sua gratia aliquid in hoc æuo neglexerit, qui nō multo plura, & in altero, & in hoc etiā cōsequatur. Primùm diuitiæ illæ certæ ac solidæ sunt, quæ nullis obnoxię casibus custodiuntur, nō internis, ut æruginì in metallis, tineæ in uestibus: nō externis, ut furibus, ut prædonibus, ut uiolento ac iniquo principi, aut iudici rapaci. Tum de hac uita experimētis se id didicisse Psalmista profitetur, longoq; ætatis usu, nunquā se uidisse iustū derelictū, aut semen eius quærens panē. Sed Domini in Euangelio habemus syngraphā, qua iubemur optimè de benignitate ipsius sperare. Scire cœlestē patrē, quibus ad uictū egeamus: illum omnia hęc suppeditaturū nobis, postquā quęsierimus regnū suū, & iustitiā eius. Si deformis est maritus, amandus animus, cui nupsisti. Si æger, ibi demum præstanda est uera uxor: cōsolandus, consouendus, curandus, habendus nō minus charus & in delicijs, quàm si esset maximè sanus & ualens, magnamq; morbi illius partē in te deriuabis. Sic fiet, ut ille minus doleat, quū sociā te aspiciet sui doloris. Non est bona coniunx, quæ cōiuge mœrente gaudet, ægrotante ualet. Lecto affixa sis oportet, modò uerbis dolorē leuās, modò somētis leniēs. Tu ipsa uulnera, tu ulcera, tu affectū tuis manibus tracta, corpus tu tege, tu retege, tu exterge, tu potionē præbe, tu urinā matella excipe, ne hæc abhorreas: nihil magis in illo fastidieris, quàm in te ipsa: ne reijcias curā in famulas, quæ rem segnius ac negligētius curāt, quia nō amāt. Et quū se nō amari sentit æger, ingrauescit corporis morib. ex animi ægritudine. Ego'ne illas uxores, et matronas, & sanctas (si dijs placet) fœminas ut appellē, quæ in maritorū morbo tam securæ agunt, ut eis satisfaciat cura, quā circa illos gerunt famulæ, ipsis uxoribus ignaris? Nam quod uideo, quasdā nec sua stata sacra, nec cōuiuia, nec uisitationes & cōgressus

ſus æqualiũ. nec ſolita oblectamẽta adduci ut intermittãt, maritis morbo domi clau-
ſis: hoc iam nõ coniugum eſſe officiũ dixeris, ſed cõcubinarum, aut etiã (ut aperta lo-
quar) meretricũ, quæ mercede cõductæ, cum uiris cubãt. Cur enim me pudeat meri-
to nomine illas appellare, quas nõ pudet id facere, unde mereantur? Quid ſi tu nihil
cẽſes intereſſe, ægrotet ne maritus, an uicinus? niſi quòd maritus eſt domi, uicinus fo-
ris: impudentiſsima profectò es, ſi poſtules ut te uxorẽ uocẽ, quũ quod uxoris eſt, nõ
præſtes. An tu textricẽ uis te haberi, quę nec ordiri telã, nec radiũ iacere, nec telam pe
ctine quatere didiciſti? Et quanquã uirtus etiã nullis extrinſecus adiuta luminibus,
in tenebris ipſis ſplendorẽ ſuũ obtinet, claraq; & celebris eſt: tamẽ quantũ in me erit,
nõ ſinã hoc & præſentes & poſteros ignorare, quod ipſe uidi, quod alij pariter mecũ
quàm plurimi ſciunt. Clara Ceruenta Bernardi Valdauræ cõiunx, quũ uirgo tenerri-
ma & formoſiſsima Brugas eſſet ad ſponſum deducta, iam plus quadraginta annos
natũ, prima nuptiarũ nocte crura eius faſcijs inuoluta uidit, deprehẽditq; maritũ ſibi
ægrum & ualetudinariũ obueniſſe. nihil tamẽ illũ ob id auerſata, nõ cœpit eum odiſ-
ſe, quũ præſertim nondũ poſſet uideri amare. Incidit nõ multo pòſt Valdaura in gra-
uiſsimum morbum, de cuius ſalute et uita medici omnes deſperabãt. ipſa cum matre
tanta cura & aſsiduitate circa lectũ ægri uerſabatur, ut ſex totis hebdomadib. ambæ
nec ſe exuerint, niſi ut mutarent ſupparos: nec ulla nocte ſupra unã aut alterã horam
quieuerint, idq; indutæ, multis noctibus traductis inſomnibus. Erat radix morbi In-
dici, quem Gallicũ hic uocãt, ſæui & cõtagioſi. Diſſuadebãt medici, ne ſic eum cõtre
ctaret, ne tam propè accederet. Idem conſulebãt neceſſarij. Tum æquales fœminæ in
religionẽ adducebãt, nõ eſſe tam anxia cura diuexandũ (ita enim loquebãtur) homi
nem iam fatis debitũ. & magna mortis parte in corpus recepta, proſpiciendũ eſſe ani
mæ: de corpore nihil cogitandũ aliud, quàm ubi cõderetur humo. Quibus uocibus
adeò illa absterrita nõ eſt, ut curarit quidẽ quæ ad animũ ſpectabãt: ſed ipſa culinę ſor
bitionibus, quę remediũ afferrent, ipſa pannis ſubinde mutandis (nam ſoluta erat ma
iorẽ in modũ aluus, & alijs locis pus tetrũ dimanabat) eſſet inſẽtiſsima, ſurſum deor-
ſum toto die curſitaret, animo corpuſculũ fulciẽs: laborib. impar, ni tanta uis affectus
ſubueniret. Ita diſcrimẽ maximũ Valdaura euaſit, iurantibus medicis, è manibus Or-
ci uiolentia cõiugis ereptũ eſſe. Alius facetius q̃ Chriſtianius, decreuiſſe dixit Deum,
Valdaurã occidere: uxorẽ uerò obſtinaſſe, è manibus ſe illũ non dimiſſurã. Cœpit ei,
fluente quodã ardentiſsimo ex capite humore, arrodi interior nariũ caruncula. medi
ci puluiſculũ dederunt, quo ſubinde reſpergeretur ulcus, tenui per fiſtulã aut calamũ
flatu: quumq; nullus inueniretur, qui nõ eum laborem recuſaret, omnibus rem auer-
ſandam exhorrẽtibus, ſola coniunx hoc præſtitit. ſcatentibus per genas ac mentũ pa
pulis morbi, quũ nullus raſor cõmodè poſſet barbã eius radere, nec uellet, uxor, for-
ficulis octauo quoq; die dexterrimè attondebat. Collapſus deinde in aliũ morbũ lon
giſsimum, ſeptem ferè annorũ, ipſa infatigabili diligentia & cibum ei parauit, quũ pe-
diſſequas haberet duas, & filiam grandeſcentem. ipſa eadem, tum fœda illiuit ulcera,
tum & crura putidiſsima undiq; ſanie diffluentia contrectauit quotidie, turundas &
malagmata impoſuit, ac faſcijs deuinxit, ut muſcum diceres eam contrectare, nõ rem
fœtoris intolerabilis. Quin & anhelitũ, quem nemo non etiam ad decem paſſus auer
ſabatur, ipſa ſuauiſsimũ iurat fuiſſe. Et quidem ſeriò mihi ſuccenſuit, quum ſemel fœ-
têre dixiſſem. Aiebat enim ſibi uideri, ceu fragrantiã maturorum & dulciũ malorum.
Atq; hoc toto morbi tempore, quum eſſent quotidie magni faciendi ſumptus, ad ho
minem tot morbis cõtuſum, alendũ & curandũ, in ea domo, ad quam multis iam an-
nis nulla ex re quæſtus aliquis redierat, nec annuos haberet prouẽtus, ipſa ſe annulis,
ipſa torquibus aureis, ipſa monilibus, ipſa ueſtibus, ipſa abacũ ſuum uaſis argenteis li
bentiſsimè ſpoliabat, ne quid marito deeſſet. cõtenta quauis menſa, modò marito ſup
peteret, quod tam afflicto malis corpori cõduceret. Sic ille uitã traxit uxoris cura, ca
daueroſo corpore, ſeu ſepulchro uerius, decẽ annis à primo illo morbo. quo tempo-
re ipſa duas ex eo proles ſuſcepit, quũ antea ſex genuiſſet, uiginti annis nupta, nun-
quã cõtagioſiſsimo mariti morbo, nec ulla omnino ſcabie infecta, nõ modò ipſa, ſed

a

nec

nec ullus liberorũ,corporibus omniũ sanissimis atq; mundissimis. Ex quo liquidùm fit,quãta sit uirtus,quãta sanctitas earũ,quę uerè ac toto pectore maritos(ut congruũ est) amãt,quẽadmodũ illis Deus præsentẽ quoq; gratiã referat. Obijt tandem senex ægrotus:seu nõ obijt,sed abijt uerius,& exijt iugẽ cruciatũ:tanto tamẽ dolore Claræ, ut qui illã norint,fateãtur nunquã adolescentẽ maritũ,integro corpore,formosum,diuitem,tantũ reliquisse charissimę uxori desideriũ,mœrorẽ,luctũ. Multi gratulatione citius putabant esse opus,q̃ cõsolatione: quos illa propemodũ execrabatur,optans ut maritus,qualis qualis erat,fieri si posset,sibi redderetur, etiã cum liberorũ omniũ, quos quinq; habet,iactura. Quumq; sit integra ętate,nunquã statuit nubere:quòd se alterũ Bernardũ Valdaurã inuenturã negat. Prætereo pudicitiã, cuius est exemplar. prætereo sanctitatẽ morũ. de pietate coniugis est sermo,quæ nunquã uenit sola,semper reliquis omnibus comitata uirtutibus. Quis hanc nõ perspiciat,nõ corpori Bernardi Valdauræ nupsisse,sed animo? aut non putasse, corpus illius suum esse? Quid quòd uiri sui præcepta,& mandata omnia ita obseruat,tanta reuerẽtia,ac si adhuc uiueret:& ex eius præscripto multa agit,sic illum facere statuisse aut mandasse dictitãs. Talẽ uxorẽ Euripides si habuisses,tam laudasses fœminas, quàm eas uituperasti. Talem si Agamemnon,patria te multis annis de Troia uicta læus spectasset triumphantem. Tacenda hæc nõ fuerunt,quũ sæpenumero minora memoriæ mandentur,ad maritas sui officij cõmonefaciendas. Plebeiarũ sunt hæc, inquit illa nobilis. Primùm nõ omnino ex fece plebis Clara Valdaura,& iuuenis,& formosissima,& delicatissima, & comitata famulabus,quibus magnã curæ partem mandare poterat,si sustinuisset. Sed multæ sunt nobilissimę quæ idem præstent,quas cõmemorare omnes nõ queo: nec præsentes modò,sed quæ olim uixerũt. Nam magna ex parte,uitia tantùm superiorum ætatum,insequẽtia tempora usu retinẽt. An tu nobilior uxore Themistoclis, Athenarum,imò Græciæ principis? quæ sola ferè in aduersa ualetudine marito ministrauit. nobilior Stratonica Deiotari regis cõiuge? quæ uiro seni,mœsto,ualetudinario,ipsa erat & coqua,& medica,& chirurga: nihilq; magis eam urebat,quàm quòd interdũ difficilis & morosus senex,parũ sibi illam diligẽtia satisfacere indicabat. nobilior regina illa Britanniæ,quæ uulnus exuxit mariti? Principes Romanæ fœminæ nõ alijs manibus tractari sinebãt maritos ægros,quàm suis. An tu credis te Romanis etiam antestare nobilitate? in quos si quis genus potest referre,nobilissimus existimatur. Sed quid necesse est sanguine atq; opibus nobiles referamus? Nobiles sunt, uirtute & claris actibus illustres. Tu cum tua nobilitate iacebis obscura & ignobilis: istas omnis ætas,omnis sexus noscet & celebrabit. I nunc,& iacta tuam nobilitatem, quam nec uiua,nec mortua ullus cognoscet. Pecuniam,inquis,attuli,qua cõducatur qui hoc agat. Ergò pecuniæ uir tuus nupsit,nõ tibi. Et tu uxorẽ te esse censes solùm, quod tecũ cubitat uir? An in hoc uno situm esse coniugium arbitraris? Leges profectò Dei & naturæ uiolas. Nam si tuum corpus tractare te nõ pigeret ægrè, & in pustulas ac ulcera oculos ac manus immittere,cur maritũ auersaris sic affectũ,quũ sitis duo in carne una,seu (ut dicã Latinius) homo unus? nisi forsan hoc ad te dictũ pertinere nõ putas. Vbi est deinde illa cõiunx,indiuidua cõiugis comes & socia,si,quũ te coniunctissimã esse oportuit,discedis? Tu ergo nec fratri tecum genito,nec patri,nec matri,qui te genuerũt,id officiũ præstares? Quòd si hoc pudet cõfiteri,pudeat de marito uel cogitare,q̃ apud te illis omnib. præponẽdus est. Etsi ex istis sunt nõnullę,quę etiam matres deserãt ægrotas,nec aliquẽ amãt præter se: dignæ uicissim,quæ à nullo amentur alio,ut nec amant. Quoties uidimus mutã animantẽ fœminã,saniẽ & ulcera maris sui lambere? Hoc boues,hoc canes,leones,ursi,bestiæ tum cicures,tum feræ. Mulier tangere nõ sustinet,ac ne inspicere quidẽ. Vultis apertè loquar? haud paucæ, quã nõ tractãt mariti,tractãt adulteri. Nam fuerũt,quæ in hoc sunt deprehẽsę: ut sciatis nõ retrahi à natura,sed à scelere. ut non uideatur eas iniuria Iuuenalis sic incessere:

Quæ mœchũ sequitur,stomacho ualet. Quæ maritũ,delicatula,& leuissima marũ quoq; offensiuncularũ impatiẽs. Pergo uerè dicere,& alias infortunatorũ species recẽsere: etsi omnes nec possum,nec uolo. Si incõmodis sit moribus,tolerãdus,nec improbitate

probitate cum eo cõtendendum,ne nunquã ſit finis mali ac miſeriæ. noli tu improbi-
tate tua improbitatẽ illius retundere,& iracundia iracundiã coërcere.id uerò laceſſe-
re atq; irritare morbũ fuerit,nõ ſanare.ne ſperes te cœnũ cœno ablaturã,uel incendiũ
poſſe reſtinguere oleo iniecto.uerte potius te ad illas,quæ maritis utuntur plurib. ui-
tiorum generibus,aut certè maioribus,aſperos atq; intolerabiles,et ex illorũ fortunis
ſolatiũ tuis ſume.Non potes in eo amare, quod habet uitia:at ama, quod multis,nec
minus difficilibus caret.Ne ad illas reſpicias,quæ fœlicius uidentur coniunctæ : quæ
ratio cogitationis uniuerſam uobis uitã inſuauẽ redderet. quanq; quid iſtis quoq; do
mi lateat,tu neſcis:ſed illas tamen cõtemplare,quibus durior eſt uitę cõditio.Cæterũ
quo tempore tractabiliorẽ ſe maritus præbebit,comiter eſt et blandè admonẽdus,ut
melius uelit uiuere.Si audierit,& tibi & illi maximopere profueris. ſin cœperit ex-
candeſcere,noli contrà niti,& ex uno inſano duos facere,te atq; illũ. Tu functa es mu
nere tuo,perfer:& erit tibi nõ modò magnæ apud mortales gloriæ, ſed merito apud
Deum ingenti. Quòd ſi fortè eius uitio ac impotẽtia animi uapules,puta te à Domi-
no corripi:et propter aliqua tua delicta id tibi accidere,quę illa uia expiant.Beata es,
ſi modico uitæ huius labore,magnos alterius cruciatus redimis. quanq; raræ ſunt bo
næ & prudẽtes uxores,quæ à uiris quãlibet ſceleratis & inſanis cædãtur. Dolorẽ tuũ
domi deuora,nec in uicinia uocifereris,nec alijs de uiro cõquerare,ne quẽ uidearis
iudicẽ inter te & illũ ſtatuere. domeſtica mala domeſticis parietib. ac limine cohibe,
ne ſe foràs efferãt, ne ſerpãt latius. ſic moderatione tua cõmodiorẽ reddes cõiugem,
quem alias querimonijs & futilitate linguæ exacerbares. Sunt etiã nõnulli mariti fa-
tui,et mente capti:hos proba cõiunx tractabit arte,nec exaſperabit,nec adimet hono
rem uiri.ſed perſuaſum prius,omnia ſe ex animi eius ſentẽtia facturã, & ut maximè il
li expediet,facilè prudẽtia reget,uelut belluã manſuefactã.In hos mulier ſe habebit,
ut matres in ſimiles filios,quæ in maximã & uehementiſsimã miſerationẽ ex miſeria
filiorum adducũtur,& ex miſeratione creſcit charitas:ita ut debiles, mutilos,ſtultos,
deformes,ualetudinarios plus ſæpe ament,quàm firmos,integros, prudẽtes, formo-
ſos,ualẽtes.Nolo percurrere cætera infortunatorũ genera,ſemel eſt de uniuerſis præ
cipiendũ.Huic,qualiſcunq; eſt,nupſiſti:hunc tibi Deus,hunc Eccleſia, hunc parẽtes
dederũt uirum,maritũ,dominũ.ex tot uirorũ millibus hæc eſt ſors & pars tua.Feren-
dum eſt bono animo,quod mutari nõ poteſt:& amãdus,colendus,honorãdus, ſi nõ
propter ipſum,certè propter eos à quibus tibi aſsignatus & cõmendatus eſt, propter
fidẽ quam dediſti:ſicut multi indigniſsimis proſunt ac benefaciunt, unã ſolũ ob cau-
ſam,quod à chariſsimis cõmendatos habẽt.Multi quædã agunt, ſolũ quòd promiſe-
runt,alioqui nõ facturi.Et danda eſt tibi opera,ut quod uel nolens factura eſſes, & fa
cere uidearis,& facias libẽtiſsimè.Sic enim leuiora & iucundiora reddes tibi omnia,
quæ grauiſsima & moleſtiſsima eſſent inuitę.Reputatio neceſsitatis fortiter docebit
ferre,cõſuetudo facilè,quæ in duriſsimis etiã calamitatibus mollimentũ inuenit, citò
in familiaritatẽ grauiſsimã adducẽs,uti Seneca inquit.Cogita te hoc debere uiro, ma
gnam tibi parari hoc modo apud Deum gratiã, magnũ & honeſtiſsimũ ad homines
nomẽ.Hic uideo poſſe à nõnullis dubitari,quatenus ſit marito obtemperandũ. Quã
quæſtionẽ quoniã difficiliorẽ quarundã mulierũ improbitas & cõtumacia reddidit,
explicabo paulò fuſius,quod ſit imperiũ uiri in uxorẽ.Et in rebus quidem aut hone-
ſtis,aut quę nec uitioſę ſunt ex ſe,nec probę, nihil ambigi debet,quin mariti iuſſa de-
beãt eſſe uxori uice cuiuſdã diuinę legis.Maritus enim Deo ſuccedit in terris,& poſt
diuinam illam maieſtatem ipſe ſolus uxori refert omnes omnium charitates, cultus,
maieſtates.Idcirco ſi quid eſt,quod Deo uelit uxor dare, nõ iuſſa à Deo, marito non
permittente,dare nec debet,nec licet.Quid eſt magis uxoris,quàm corpus,quàm ani
mus? at nec in corpus ſuũ poteſtatẽ habere maritã fœminã,teſtificatur diuus Paulus.
Nec cõtinentiam offerre poteſt Deo,nõ dico inuito marito,ſed nec inſcio.Quocirca
ſi,quum maritus tuo egeat miniſterio,tu uelle te non dico ſaltare,aut ire ad publicos
ludos,aut ad conuiuia,aut deliciatum respondes (nam hoc planè ſcortorum eſt) ſed
orare, ſed templa circumire : ſcias & ingratas tuas preces Deo futuras,nec re in tem-

plo Deũ inuenturã. Vult te Deus orare, sed negocijs cõiugis liberã. Vult sua tẽpla inuisere, sed quum nihil est quod domi maritus tui indigeat. Hæc enim cõiugalia sunt, quæ posuit Deus in officio cõiugis. Accedere iubet ad aras suas, sed placato prius amico: quanto magis placato prius omniũ mortaliũ amicissimo marito? Quid tu mihi sacra, quid tẽpla uisis, quũ aliud uir tuus aut expresse iubet, aut tacitè poscit? Tu in tẽplo quæris Deũ, quũ cõparẽ tuũ à Deo tibi sociatũ uel ægrũ domi relinquas, uel esurientẽ? Circa eius lectũ sunt sacra omnia. ibi aræ, ibi Deus, ubi pax & cõcordia & charitas: inter eos præcipuè, qui his cõglutinati rebus indiuidui esse debẽt. Deum facile tibi amicũ reddes, si hominẽ reddideris. Non eget nostris ministerijs Deus. pietatem sibi uni, & supremũ cultũ reseruauit: obedientiã postulat, nõ sacrificiũ. Cætera propè hominibus hominũ præcipit causa, ut inter se cõcorditer atq; amicè uiuerẽt. Hoc docet, q; toties mutuã charitatẽ inculcat, quòd eis quos in regnũ suũ admittit, pro beneuolentia in homines suã beatitudinẽ repẽdere se profitetur. quos rejcit, hoc nomine detestaẽ, quòd benefici in homines, & beneuoli nõ fuerint. Facile recõciliatur Deus, si recõcilies hominẽ. Nec ulla est expeditior uia ad gratiã Dei, q̃ per gratiã hominũ. Itaq; magna se sacra faecre putet mulier, quũ marito inseruit: magnas ædes sacras circumire, quũ mariti lectũ. Quanq; sunt nõnullæ, quæ quãlibet affectis maritis templa sua nõ relinquerẽt, haud æquè pietatis gratia, quantũ (ut equidẽ arbitror) uel consuetudinis, uel oblectationis. De istis quid opus est disputemus? Illas uerò quas ducit religio, Paul⁹ hũc in modũ admonet: Virgo cogitat quæ sunt Domini, quomodo Deo placeat. mulier cogitat quæ sunt uiri, quomodo uiro placeat. Non tollit curã religionis in cõiuge, sed ostẽdit minorẽ iam esse: quòd uirgo tota sit domini, deq; illo solo ua cet ei cogitare: marita diuisa inter Deũ & uirũ, ut quã totã prius occupabat contẽplatio uitæ cœlestis, ea nunc ad curas uitæ huius descenderit, ꝓpter uirũ. non q; ista ratio à Domino aliena sit, quã ipse idem cõstituit: sed altior erat altera, & Domino propinquior. Placet quidẽ uxor Domino, sed per uirũ mediũ: quia marito studet satisfacere, quem præfecit Dominus. placet uirgo, & uidua sine uiro, & quasi sine interprete. distinctæ sunt earũ cogitationes, ut Marthæ & Magdalenæ distincta opera, non per cõtrarietatẽ, sed ꝑ gradũ: ut excellẽtiora sint uirginis, quàm maritæ. Ergo pietatis in muliere maxima pars est, cura et ministeriũ cõiugis. Neq; uerò existimet quis Apostolũ, quum ait, Mulier cogitat quæ sunt mariti, quid fieri soleat, non quid debeat, innuere. Neq; enim Paulus in cõsuetudinẽ adducit res prauas, nec fenestrã illis aperit, qua sese ingerãt. quid quòd nec omnes uirgines cogitãt de Domino, nec omnes uxores de maritis? Docet nos ergo, qd oporteat & uelit in utrisq; fieri, ut quã prius in cœlibatu cunctã esse in cogitatione de Domino par erat, ea nunc de contemplatione illa detrahat, quod impẽdat cõiugali ministerio: alioqui nec Paulo magistro, nec Christo Domino satisfactura: & amissura religionẽ in ea ipsa religione, quã captat. Idẽ Apostolus scribẽs ad Timotheũ, de mulieris officio illud posuit: Mulier in silẽtio discat, cum omni subiectione. docere aũt mulieri nõ permitto, neq; dominari uiro, sed esse in silẽtio. Et ad Corinthios: Mulieres uestræ in ecclesia ne loquanẽ. si quid uerò dubitãt, domi uirũ quæq; suum roget. Quę mihi profectò lex eò uidetur spectare, ut discat mulier à marito, & in rebus incertis sententiã illius sequatur, & eadẽ credat quæ ipse. Quòd erret maritus, solus in culpa est, uxore innoxia: nisi fortè manifestiora sint, quàm quæ ignorari sine noxia non possint: aut aliter doceant ij, quibus fidem habere etiam ꝫ marito conuenit. Impia enim, ut maximè maritus imperet atq; exigat, facienda non sunt, si scias esse talia. Et unus agnoscendus uiro superior, uiro charior, Christus. Caput quidem mulieris uir, at uiri caput Christus. Plurimæ sanctæ mulieres nostrę religionis, etiam à maritis suis supplicio affectæ sunt, quòd Christi præcepta contra uoluntatem eorum sequerentur. Cauendum tamen, ne temerè, & ex cuiuslibet sententia de pietate mariti statuas: grauius est hoc, quàm ut cuiusuis iudicio credi debeat, quod esset in uniuerso genere humano amplissima dissidiorũ materia. Vetabat olim Apostolus, ab impio marito uxorem discedere, nisi ille fineret. tantum est uidelicet coniugij uinculum, ut nec pietas dissoluat, Paulo autore, nisi impietas permittat. Quid in utroq; Christiano,

Christiano, utroque pio statuendū est: quomodo in bonū uirū affectā oportet esse uxorem? Equidē prætermittere nec uolo, nec debeo, de uxoris officio grauissima monita, quę sunt in Oeconomicorū uolumine posteriore, quod Aristotelis nomine inscribitur. Existimare (inquit) probā mulierē decet, mores uiri legē esse uitæ suæ, à Deo sibi impositā, per cōiunctionem matrimonij, atque cōsortij. Quos si quidē æquo tulerit animo, perfacilè reget domum: sin contrà, difficilius. Quapropter decet nō solum in prosperis rebus, secundaque fortuna, unanimē se uiro præstare, et inseruire uelle, uerumetiā in aduersis. Si sit in rebus defectus, uel corporis ægrotatio, uel alienatio mentis; æquo ferat animo, & obsequatur: nisi forte turpe aliquid sit, & indignū. ne si quid perturbatione animi uir deliquerit, memoriter seruet: sed affectui ignorātiæque adscribat. nam quāto in his diligētius obsequetur, tanto illi maiorē gratiā habebit, quū animi perturbatio erit sedata. Et si iubēte eo id turpe nō prouenerit, melius recognoscet ad sanitatē reuersus. Quapropter ab his cauere debet mulier: in alijs multo magis obtēperare, quàm si empta uenisset in domū. Magno enim precio empta fuit, societate: magno precio, uitæ & procreationis liberorū: quib. nec maius, nec sanctius quicquā inueniri potest. Præterea, si cum fortunato uixisset uiro, nō usque adeò uirtus eius enituisset. Nam est sanè parū, secundis rebus bene uti. Attamē aduersas moderatè perferre, multo maius est existimandū. Nam in magnis calamitatib. & iniurijs nihil abiectè facere, excelsi est animi. Precandū est quidem, ne quid tale accidat uiro. Quòd si quid accidat aduersi, putare debet hinc optimā sibi laudē, si rectè gesserit, peruenturā secū ipsa reputās, quòd nec Alcestis tantā sibi gloriā cōparasset, nec Penelope tot tātasque meruisset laudes, si cum fortunatis uiris uixissent. Verùm Admeti & Vlysis aduersitates parauerūt illis memoriā sempiternā. In aduersitatibus enim uirorū suorū fidem ac iustitiam erga illos seruantes, gloriam non immeritò sunt consecutæ. Nam prosperitatis quidem facilè est reperire participes: aduersitatis uerò, nisi quæ optimę sint, mulieres participes esse renuunt. Ob quæ omnia multo magis decet uirum in honorem habere, nec illum contemnere. Hactenus Aristotelis uerba.

DE CONCORDIA CONIVGVM.

PErcensere concordiæ bona, & quemadmodū uniuersa quæ in mundo sunt, atque adeò mundus ipse, pace ac cōcordia cōsistat, infinita res esset, nec loci huius. De matrimonio est nobis sermo institutus. dico maximā eius tranquillitatem, ac perinde fœlicitatis partem esse, concordiā: maximā tempestatē, ac miseriæ partem, discordiā. Pythagorici, inter magistri Pythagoræ præcepta illa ex primis tenebant, ab ipsis sæpenumero usurpata: Fugienda & abscindēda sunt prorsum, languor à corpore, imperitia ab animo, luxuria à uentre, à ciuitate seditio, à domo discordia, & in uniuersum à cunctis rebus intemperantia. Vlysses apud Homerum Nausicaæ Alcinoi filię uirum & domum optat, & cōcordiam: quo nullū melius est in uita bonū, aut magis expetendum. Nam quum cōcorditer uir atque uxor degunt, multos inimicis dolores afferunt, multa amicis gaudia, & primū omniū sibi ipsis. Sic ille. Quàm fortunatū coniugiū putamus fuisse Albutij: qui cum Terentiana sua uigintiquinque annos egit, sine aliqua uel leui offensione. Quāto fortunatus Pub. Rubrij Celeris: qui cum Ennia quatuor & quadraginta, absque ulla querela. Oritur ex discordia dissensio, rixa, iurgiū, pugna. Querulæ sunt pleręque fœminę, & difficiles: quumque subinde leuissimis de causis obiurgēt maritos, res exit in maximas animorū offensiones. Nec aliquid est, quod ita alienet uirū ab uxore, ut crebra rixa, & uxoris lingua amarulenta: quā Salomon tecto in hyeme perstillanti assimilat, quoniā utraque res uirū domo expellit. Idem satius ait esse, habitare in deserta terra, quàm cum uxore litigiosa & iracunda. Hoc beneficium cōferunt in omnes quædā intolerabiles, ut nulla ferenda uideatur. hinc Caij interpretatio, Cœlibes quasi cœlites: & gręcè ἠιθέους, quasi ἡμιθέους, hoc est cœlibes semidei. Tum dictum illud, Qui non litigat, cœlebs est: ceu omnes coniugati litigent. Eadem res quieta pleraque ingenia, & rixarum inimica, ab uxoribus ducendis absterruit. multa etiam in opprobrium sexus propterea conscripta, immeritò utique, & olim quæsita, atque acriter exercita diuortia, quæ hodieque in Christiano populo desiderantur à

plurimis, quòd dicãt se usuros cõmodis magis uxoribus, si illæ sciant se posse pelli, ni
morigeræ sint & tractabiles. In qua mea sententia uel uiri falluntur, uel mulieres sunt
stultissimæ, quæ nõ reputãt, tanto obsequẽtiores debere se uiris præbere, ut iucũdius
uiuant cum ijs, à quibus nulla ratione separari queant: neu perpetuã necessitatẽ in mi
seriã uertãt, quã exuere nunquã possint. Multũ enim positũ est in uxoris manu, ut cõ-
cordia sit domi. Nam uiri animus minus est irritabilis: nec in genere modò humano,
sed in cunctis animantibus, sicut Aristoteles inquit. Mares ut animosiores sunt, & fe-
rociores, ita simpliciores etiã, minusq; insidiosi, nẽpe generosioribus animis præditi:
fœminæ contrà maliciosiores, & suspicionibus atq; insidijs magis intentæ. Quo fit, ut
infirmissimis quoq; cõiecturis pertrahãtur, & lædi se quãlibet leui ictu putẽt animi
tenelli: ideoq; crebrò expostulẽt, uirosq; indignitate querelarũ accendãt. sed facilior
reconciliationi uir, quàm fœmina: sicut inter uiros, ut quisq; maximè muliebri est pe-
ctore, minimeq; generoso, ita est iniurię retinentissimus, & pertinacissimè uindictam
expetit, nec mediocriter se uindicasse cõtentus est. Erat Romæ sacellũ in Palatio, deæ
cuiusdã, in quo, si quid domi inter cõiuges inciderat iurgij, locuti quę uolebãt, recon-
ciliabantur. Dea hæc Viriplaca nũcupata est: quæ nomine suo admonebat, nõ uxorẽ
à uiro placandã esse, sed uirũ ab uxore. Etiã in mariti culpa, nulla tua, abs te tamẽ, qui
in illius es manu ac potestate, initiũ est captandũ recõciliandæ gratiæ. quãto magis, si
in te hæreat culpa aliqua, summissione, blandimentis, pœnitẽtia maritus est delinien
dus? Et quanquã optima pars eorũ quæ diximus, ad cõcordiã spectet, tamẽ propius
huc quædã afferemus. Vnũ illud est ad concordiã præcipuũ & efficacissimũ, si amet
uirũ uxor. Ea enim est amoris natura, ut amorẽ eliciat. Nec mirentur quædã, se à mari-
tis amari, quũ ipsæ affirmẽt, se amare illos, uideãt, ne nõ æquè amẽt, ut præ se ostendãt.
Ament uerè, & amabũtur. nam ficta, simulata, adũbrata, tum ipsa se aliquãdo tandem
produ̅t: tum nõ easdẽ, quas ueræ germanæq; res & expressæ, uires obtinẽt. Porrò si a-
ment se mutuò uir & uxor, idẽ uolẽt, idẽ nolẽt: quæ demũ (ut inquit ille) firma amici-
tia est. Discordia et dissensio nulla esse inter eos poterit, in quib. idẽ est cor, nõ diuersa
cupiens: eadẽ sentẽtia, nõ diuersa sentiens. Blanca mater mea, quũ in cõiugio sedecim
egisset annos, nunquã à me uisa est rixari cum patre, aut in cõtrariũ uolũtatis illius tẽ-
dere: eadẽ illis erat omnino mens, & affectus simillimi. Sed de matre mea, alius erit fu
sius dicendi locus cõmodior. Porrò quòd nõnullæ, quũ imprudẽtius amẽt, ad infrin-
gendã cõcordiã impetu rapiuntur, aliquot præceptiunculis promouenda est eorum
prudentia, & uehementia retardanda. Præcipuũ est omniũ, si cõtinuerint animũ, hoc
est affectũ & perturbationẽ, quę imbecilles fœminarũ animos maiore turbine & cor
ripit, & secum trahit: utpote quę minore robore possunt obsistere. Erit ergo in mulie
bri animo magna modestia, et eam operibus exeret, ac patefaciet. Iterũ admonẽda est,
imò sæpe, ne aliquid agat, ut agere uideatur. Nam id inefficax atq; infirmũ est. Sit qua
lis uideri uelit: eo facilius, & certius & uerius uidebitur. Nec putet se simulatione im-
ponere oculis omniũ posse. Non sunt homines stipites, aut saxa, qui rem fucatam fi-
ctamq; discernere à uera & genuina nesciãt. Adde, quod ut spectantes fallant, non ta
men rerũ ipsam naturã fallent, quæ nõ eandẽ energiã atq; efficaciã rebus falsis adum
bratisq; indidit, quã natiuis & solidis. Experiãtur hoc in seipsis, reputent cum animis
suis, num modestas putent eas, quæ modestiã imitantur, quũ non habeãt. Num reda
ment eas, quæ se illas amare falsò asseuerant. Proderit & illud nuptæ exhibere consi-
lium, quod Lollio prudens poëta Horatius de amico, ut se amici moribus actibusq;
accommodet. Ille uenari si uolet, ne tu poemata cõponas, sed ut excussis camœnis se-
quaris iumenta retibus onusta, & canes. Fratres erant Amphion & Zetus ex Antio-
pa, & quidẽ gemini: prior lyra doctissimus, Zetus rudis. quumq; parũ lyræ sonus pla
ceret Zeto, & uideretur ea causa germanorũ discindi gratia, Amphion lyrã posuit. sic
uxor attemperet se mariti moribus ac studijs, ne illa oderit, aut aspernetur. Androma
chen Hectoris cõiugẽ memoriæ mandatũ est, ipsam suis manibus fœnũ & auenã He
ctoris equis præbuisse, quòd maritus illis delectaretur, & in bellorũ usum accuratissi
mè ac indulgenter aleret. Cæcilius Plinius amasse uxorẽ se unicè multis epistolis suis

declarat,

declarat,inter quas est quædam ad Hispulam uxoris amitam,quę illam educarat.his literis tum agit illi gratias,quòd talē formarit puellā:tum causam,cur tantopere uxorem amet,aperit,sic de illa scribens:Amat me,φ castitatis indiciū est: accedit his studium literarū,quòd ex mei charitate concepit.Meos libellos habet,lectitat,ediscit etiam.Qua illa sollicitudine,quū uideor acturus:quanto,quū egi,gaudio afficitur?Disponit qui nunciēt sibi,quem assensum,quos clamores excitarim,quem euentū iudicij tulerim.Eadē,si quando recito,in proximū discreta uelo sedet,laudesφ nostras auidissimis aurib.excipit.Versus quidē meos cantat,formatφ cithara,non artifice aliquo docēte,sed amore,qui magister est optimus.Nuper quum Lutetiæ Parisiorū essem,côueniilemφ Gulielmū Budæū domi suæ,præterijssetφ per impluuiū,qua nos deambulabamus,uxor eius formosissima,& quæ (quantū ex facie & totius corporis habitu planè heroino côiectare poterā) proba cum primis & prudēs mihi matersamilias uisa est:ubi maritū ea qua decebat reuerētia,me etiam comiter atφ honorificè salutasset,rogaui ex illo,num esset eius coniunx:Hæc est,inquit,côiunx mea,quæ mihi sic morē gerit,ut non tractet negligētius libros meos,φ liberos,φ uideat me studiosissimū.In quo hæc mea sententia maiorē etiam laudē meret,quàm Pliniana,φ literas nescit,quū illa sciret.Quanto hæc prudētius & honestius,quàm quæ uiros ab studijs literarū,ab honestis artib.retrahūt ad quæstū,ad lusus,ad uoluptates adhortātur ac propellūt,ut ipsæ etiam in partē ueniant uel lucri,uel lusus,uel deliciarū,quoniam cōmunicari secum posse studia desperāt? stultæ ignorāt,quanto solidior & uerior est uoluptas ex gloria,quod maritis fruanē sapiētibus,quàm opulētis aut deliciosis:tum quanto & cōmodius & iucundius cum sapientib.uiris uitam degāt,quàm cum stultis,uel cum ijs qui sapiētiæ frenos affectibus suis non iniecerūt:quos passim excitatæ in animo perturbationes cunctos abripiūt,& transuersos longissimè à recto & iusto euehūt.Nec solum nō studia,sed nec fastidiet in marito quicφ,non uerbis,nō oculis,non gestu,nulla deniφ significatione.Omnia diliget,omnia admirabitur,omnia colet,omnia assentietur,habebit quiduis dicenti fidem,etiam si narret ueri dissimilia & incredibilia.omnes illius uultus sumet,ridēti arridebit,mœsto se præbebit mœstam, seruata semper autoritate matronalis integritatis ac uirtutis: ut magis illa ex amico proueniant animo,quàm adulatorio.Nec se marito ulla in re præferet,illum patrem, illum dominum,illum maiorem,potiorem,meliorem se & putabit,& præ se feret,& profitebitur.Qui poterit cōstare amicitia,& amor,si diues ipsa cōtemnas maritū pauperem,si formosa deformem,si nobilis ignobilem?Satyricus inquit:

Intolerabilius nihil est,quàm fœmina diues.

Idem diuus Hieronymus in Iouinianum. Theophrast.quoφ,diuitem uxorem ferre tormentū esse (ait) non credo,nisi addant malam,aut insipientē.Nam quæ malùm dementia est,non cōsiderare,quàm leuis res est pecunia: ut est ultimū ex ijs,quæ solent hominib.spiritus tollere? Sed in multis leues & inanes animi,tenui aura intumescūt. Fatua,num non coniugiū omnia reddit cōmunia? Si amicitia fiunt omnia cōmunia, quanto cōmuniora matrimonio? nō solum pecuniæ,sed amici,propinqui,nihil non. Quod Romani,sicut Plutar.inquit,suis legibus declararūt:quibus uetabaē,inter cōiuges dari aliquid,aut accipi,ne quid distinctū & propriū esse alterutrius uideretē.In optima repub:ut docet Plato,meū et tuū auferri decet.Quanto magis in optima domo?quæ tum demū optima et perfectissima est,ac ea de causa fœlicissima,quum sub uno capite non est nisi unū corpus.Nam si uel plura habeat capita,uel corpora,monstrum est.Quid dicam? nihil esse uxoris,uiri omnia?Vt iuxta Plutarchi similitudinē, uinū dilutū,etiā si plus infusum sit aquæ,quàm uini,uinū tamē dicitur: ita quātolibet plus attulerit fœmina,quàm uir,huius tamen reddūtur omnia.An non is cuncta possidet,quæ sunt fœminæ,qui fœminā ipsam possidet? quiφ eius est dominus? Atqui audis à Deo,& conditore omnium Domino: Sub uiri potestate eris,& ipse dominabitur tibi.Idcirco nec de forma cōtemnendus est maritus.habes tu formam in corpore tuo mulier: at maritus & formā tuā,& te possessiōe sua.Non disputo primùm, φ exiguū ac tenue sit hoc formæ munus,ut cōstet opinionib.Eadem alijs speciosissi-

ma,aliјs deformisſima uidentur. quàm fluxum & fragile, quantis caſibus obnoxiū, quàm fugax. Vna te febricula,unus nævus,unus pilus deformisſimā poſſet ex ſpecioſisſima facere. Et hoc quiddā neſcio quid tam leue,tam euanidū,mirum quantopere ſtulta et inania corda tumefaciat atq; attollat,ut uentus utrē. qua de cauſa Poeta ille dixit:Sequitur ſuperbia formam.Sed in uiris nemo requirit illam formę gratiā,in mulieribus decere putant.Et tamen legis à ſapiētisſimo rege dictū,Fallax gratia,& uana eſt pulchritudo: mulier timens Deum,ipſa laudabitur. Deniq; ſi eadē eſtis caro,ſeu idem potius homo,tu et maritus:utiq; deformis eſſe nequit,cui eſt pulchra uxor.Sed quorſum de pulchritudine ſpectat iactatio: quaſi neſciamus quamlibet ſpecioſum corpus fœminę,nihil eſſe aliud quàm ſterquilinium candido & purpureo uelo opertum? ſi illud formoſisſimum Alcibiadis corpus introſpici poſſet,dixit Philoſophus neſcio quis,quàm multa in eo appareret tetra & abominā da? Nobilitas (ut inquit ille) ſola eſt atq; unica uirtus. Taceo ut ſtulta res ſit hæc,quam nobilitatē appellamus: bello,crudelitate,latrocinijs,fraudibus,ſpoliationib.parta & cōſeruata,cuius opinio alitur à magno erroris magiſtro populo. Sed quantumuis nobilis,ſi ignobili nubas, ignobilior eo redderis.Non eſt uxor marito nobilior:nec in humano genere continget,quod in nullis animantib.Filij patrē ſequūtur gentiū omniū ritu,nempe potiorem.Quòd ſi tu nobilisſima es,maritus tuus aut nobiliſſimus fit per te,aut tu ignobilis per illum.Iure ciuili mariti dignitatē tribuūt fœminis, non patres.ita ut clarisſimæ non appellētur,quæ clarisſimis ortæ patribus,plebeis nupſerūt.Declararunt hoc patriciæ mulieres Romanæ,quæ Virginiam patricijs ortam parentib. quia plebeio denupſerat,ſacello pudicitiæ patriciæ exegerūt,plebeiā eſſe dictātes,non patriciā. neq; id ipſa inficiata eſt:nec pudori ſe eſſe plebeiā duxit,nec præ illorū patriciatu plebem ſuam cōtempſit,nec erubuit uocari Virginia Lucij Volumnij.Cornelia Scipionis filia quū in domū ueniſſet amplā illā quidē,multisq; clarā honorib. ſed plebeiā tamē, & quę cum paterna cōparanda nō eſſet:ipſa ex Cornelia gente,Romæ omniū facile principe,& ex ea gente familia primaria Scipionū,filia Scipionis illius Aphricæ domitoris,principis ſenatus populi Rom.et omniū gentiū,filia Tertię Æmilię,ex Æmilio genere Romæ & toto orbe illuſtrisſimo,tanta maiorū omniū & paternorū & maternorum gloria,claritate,ſtemmatis:maluit tamen ſemper Cornelia Gracchi nominari,quàm Scipionis:irata etiā plerisq;,qui honoris ut putabāt gratia,Scipionis cognominabāt.Marſippa,ut ſcriptores Græci tradunt,Idam maritum,hominē mortalem,Apollini deo (ut credebant) immortali prętulit.Soror prioris Dionyſii tyranni Syracuſii Theſia,Philoxeno nupta,quū Philoxenus molitus quiddā aduerſus Dionyſium,è Sicilia profugiſſet,accerſita à Dionyſio fratre,& caſtigata,quòd fugam mariti nō ſibi deteхiſſet:Quid tu,inquit,tam degenerē me et abiectā putaſti uxorē,ut ſi de mariti ſciſſem fuga,nō illum fuiſſem ſecuta,& ubiuis gentiū maluiſſem Philoxeni exulis uxor dici,quàm hic in patria Dionyſii regis ſoror? Hunc tam ſanctū,tam generoſum animū Syracuſani admirati,poſt exactos tyrannos,& uiuam coluerūt,& omnibus honorū generib.,pſecuti ſunt mortuā. Vxor Maximiliani Cæſaris Maria,quū ei hæc Gallia Belgica patris Caroli hæreditate obueniſſet,Galliq; Maximiliani ſimplicem & manſuetū animū paruifacerēt,ad Mariam tanquā principē de rebus omnibus ditionis referrēt,nihil illa pro poteſtate unquā ſtatuit incōſulto uiro,cuius uoluntatem ſemper pro lege habuit.et poterat abſq; mala uiri gratia omnia adminiſtrare ſola pro arbitrio,nihil nō permittēte Maximiliano, & ex miti animo ſuo,& uxori charisſimæ ac prudentisſimæ,& indole illius.Ita Maria uirū in maximā autoritatē breui adduxit,plurimū ei tribuēdo:ditioq; audientior fuit principibus geminata reuerentia,& quaſi utriusq; maieſtate ab altero fulta & ſuſtentata.Non debet prudēs mulier dotem ſuam exiſtimare,quam in domū mariti inferat pecuniā,uel ſpeciē,uel claritudinem proſapiæ: ſed pudorem,pudicitiā,probitatē,obedientiā uirilis imperij,ſedulām curam liberorum ac domus,ampliter dotata uenit,quæ ſic eſt inſtructa. Alioqui cōuiciū adfert,nō connubiū mulier,quę fortunā habet qua inſoleſcat:nō habet qua regatur,uirtutem. Alcumenæ apud Plautum hæc ſunt ad Amphitryonem uerba:

Non

Non ego illam mihi dotem esse duco,quæ dos dicitur,
Sed pudicitiam,& pudorem,& sedatam cupidinem,
Deûm metum,parentum amorem,& cognatûm concordiam:
Tibi morigera,atq; ut munifica sim bonis,prosim probis.

Hęc in animo.Nunc freni sunt linguę adhibēdi,quos facile frenatus animus iniiciet. Nam quòd sunt impotenti lingua pleræq; fœminarū,id ex impotentia proficiscitur animorū.Totas enim occupat ira,& abripit,nec quicquā illis sui iuris relinquit.Hinc in iurgando nec modus,nec ratio ulla conuiciorū,quū nullus sit rationi,nullus iudicio locus:omnia ignis accenderit,& sua fecerit:nempe fomenta facile nactus,in materia molli ac tenera,& proinde ardori apta.Vnde rabies effusissima tū affectus,tum linguæ,quam sæpenumero miratus sum in probis:& in quibus nec pudicitiā,nec pudorem,nec sanctitatē,nec alias magnas præclarasq; uirtutes desiderarē,coactus sum modestiā & temperationē iræ linguæq; desiderare,nō sine meo etiā pudore:quum tamen nihil ad me de toto iurgio pertineret,quòd erat inter alienissimos:si quid modò quod Christianorū sit,alienū esse Christiano potest.Quocirca ut difficillima,ita pulcherrima præstantissimaq; erit uirtus fœminæ coercere linguā. quod nō erit operosum efficere,si se habuerit in sua potestate:si se munierit,& cōfirmarit,ne perturbationibus se tanquā tēpestatib.auferendā permittat.Illud in primis, dum quieta est, dum sana,dum sobria,& sui iuris,sæpe cogitet,& obstinet animo,ne si in rixā cum marito incideret,probrū aliquod obiiciat graue,uel generis,uel corporis,uel animi,uel uitæ, quo sciat illū malè uri:nusquā quidā,sed minimè omniū corā iis,à quibus ipse id ignorari uehemēter cupiat.Nam hac cōtumelia irritato,difficilior erit deinceps recōciliatio,quinetiā recōciliatus, quoties ei maledicti illius in mentē uenerit, nō æquis unq; oculis uxorē aspiciet.Iam apud Deum quanta offensa? Dominus in Euangelio Matthæi ait:Quisquis indignatus fratri suo in uoce affectionis proruperit racha,ceu quis dicat,at tu,reum fore cōsilio:quisquis Fatue,reum gehenna ignis. Nunc ipsa reputato,quid fiet tibi,qui maximū aliquod maledictū,non in fratrem modò,sed in patrem, in Dei (quantū ad te attinet) uicariū,in omnes cōsanguineos ieceris? Iactum uerò in te à marito,caue ne memoriæ adhæreat,patiēter perferto,& magnā apud eum iam sedatum gratiā ista tolerātia inieris, indomitumq; illius animū in bonā uertes, uicissimq; posthac mitiore ac cōmodiore.Terentius mores hominū fabulis suis exprimens, de puella pudica inquit:Hæc uti liberali esse ingenio decet,prudens,modesta,incōmoda atq; iniurias uiri omnes ferre, & tegere cōtumelias. Has ob causas redditus est uxori mariti animus,à qua erat alienatus.Hoc idem est sapientis apud Senecā tragicū nutricis consiliū,quod illa Octauiæ Neronis dabat:Vince obsequendo potius immitem uirum.Estis quidē uos fœminę tenero corpore,imbelli.accedunt his quotidiani penè labores è sexu,menstruorū fastidia,molestiæ uteri,pericula enitendi: planè estis cōditione digna quā misereantur mariti. uidete ne importunitate uestra excutiatis ex maritorum animis misericordiam uobis debitam,ut miserabiles non sitis, quum tamen miseræ.Nec beneficiū aliquod tuum exprobraueris marito,quę res etiam inter alienos odiosissima est,& debitam gratiā pro beneficio amittit, qui exprobrat:quippe excussit eam ex animo alterius. Adde,quòd si rectè expenderis,beneficiū non potest tuū existere in maritū aliquod:quippe cui tantū debes,quantū patri, quantū ipsi tibi.Nec genus,aut ingeniū,aut dotes suas modesta fœmina crebrò commemorabit: quæ res molesta est, & fastidiū solet uel marito amantissimo parere. Iuuenalis optare se dicit obscuram & ignobilem citius,quàm Corneliam Africani filiam,de cuius uirtute multa commemorauimus:si animos illi faciat paterna claritas.Sic enim ait:

Malo Venusinam,quàm te Cornelia,mater
Gracchorum,si cum magnis uirtutibus affers
Grande supercilium,& numeras in dote triumphos.
Tolle tuum precor Annibalem,uictumq; Syphacem
In castris,& cum tota Carthagine migra.

Vir grauissimus Plutarchus præcipit,initio coniugii uitandū omnem cōtentionis &

rixæ ansam, quũ nondũ satis cohæsit amor: teneréq; adhuc & fragilis quauis de causa dissolueretur, haud secus quàm uasa recenter ficta, quælibet mediocri impulsu confringuntur. Nec iurgandum esse in lecto geniali, nam ubi ponent animorũ offensiones, si locum illum ad reconciliationem maximè idoneum, rixis suis infestũ & odiosum reddiderint, ac uelut medicinam corruperint, qua illis animorũ morbis subueniri oportebat? Sunt & minutiora quæpiam, quibus uel confirmatur amor, uel luxatur: quæ uxor diligenter in uiro animaduertet, ut illius aptet ingenio ac uoluntati. Aliqua pro exemplis subijciam, unde reliqua intelligãtur. uelut quibus nam cibis, quomodo paratis, quomodo cõditis delectetur, à quibus abhorreat: salsa amet, an subsatua: calida an frigida: hoc genus carnium, piscium, potionis, an aliud quoppiã: qua hora, quibus mantilibus, quibus mappis, quadris, patinis, scutellis, cucumis, salino, poculis, quemadmodũ poni sibi mensam gaudeat, quos adhiberi cõuiuas, quales collocutiones, tum quomodo sterni lectũ, quib. culcitris, stragulis, opertorijs, lintheis, puluinis: hinc in sellis, in scãnis, in tota ratione uictus, supellectilis ac instrumẽti domestici, quæ sunt muliebri curæ iniuncta & delegata. Sunt hæc quidẽ per se, ut dicebã, parua, sed maximi interdũ apud humanos animos momẽti: qui nõ à magnitudine rerum cõmotiones accipiũt, sed à suis ipsorũ æstimationib. An nõ minutius est, prunã cultello dissecari, lintheũ morderi, serrã acui, suẽ grunnire, & eiusmodi tenuia & leuia quãplurima? at quàm multi hisce rebus ita permouentur, & exhorrescunt, ut mallent uulnus accipere, quàm illa perferre, occulto sensu peculiaris cuiusdã naturæ. Quanti fecit Isaac filij pulmentũ? ut hoc elicuerit ab eo benedictionẽ, maximã illo tempore hęreditatem. Quis nõ audiuit odiũ coniugum ex mora prandij, ex frigidiusculo iure, ex mantili sordido conceptũ, excessisse in dissidiũ & diuortiũ atrocissimũ? Hęc est pręceptorum omniũ summa, ut uxor perspectis magna cura & iudicio mariti moribus, talem se erga illũ præbeat, qualẽ uellet famulã suã esse in se, si eisdem & uxor ipsa esset moribus prædita. Illud quoq; addendũ, crebras offensiunculas amorẽ quamlibet radicatum & fixum commouere primùm, hinc nutentẽ iam facilè subruere. Olim hæc fuit regum ars, ut res gratas, & quæ beneuolentiã conciliarent, ipsi obirent per se, uelut munificentiã, largitiones, ueniã: tristia uerò, amara, aspera, per ministros, sicut exilia, spoliationes fortunarũ, supplicia capitalia. Sic ferunt fuisse in Sicilia fœminam primariam, memoria patrum, quæ sedulò animũ aduerteret, quid famuli sui agerent grata domino, idq; ipsa deinde exequebatur, mandabat uerò illis, quæ forent subaspera & submolesta. Quo grauius castigandæ sunt mihi uxores Belgicæ, quæ maritis, cũ leuare uolunt fessum animũ, & Genio indulgere, segniter malignéq; quæ sunt opus subministrantes, abigunt eos domo, tanquam ex solitudine: illi uerò in ceruisiariam aut uinariam cauponam se recipiunt, nactíq; ibi ad rem omnem sodales commodos, & rerum omnium paratam copiam, facile in omne se uitiorum genus effundunt, ingluuiem, ebrietatem, aleationem, scortationem, desidiam, relictis domi uxore & paruis liberis, esurie confectis, ipsi censum uniuersum usq; ad tunicas & lectulos profundunt: domum auersati, ut specum aliquod, in quo fera bestia incubet, nempe uxor inimica. Nec desunt inter eas, quæ hæc omnia nõ inuitæ perferant, modò ne sit ipsis manus uel supellectili uel operi culinario admouẽda: tãta est in illarũ pectorib. segnicies ac socordia, interdũ ꝓteruitas quoq; & peruicacia, qua malũt perire se, quàm si semel indignari cœperint, uel minimũ de animis remittere in gratiã maritorũ. Itaq; ipsæ in causa sunt, ut corrũpant maritorũ mores simul cum re familiari. uideasq; hic plerosq; cœlibes frugi, maritos nequissimos ac perditissimos. At istæ adeò in reb. necessarijs tardæ ac desides, dictu incredibile ꝙ prõptæ diligẽtesq; sunt in uagãdo, discurrẽdo, garriẽdo: in seipsis autẽ comendis & ornãdis, sedulitate atq; industria incomparabili.

QVOMODO PRIVATIM SE CVM MARITO HABERE DEBET.

NOn fuerit alienũ iam hic disserere, quemadmodum se in priuato & remotis arbitris cum marito geret. Sciat ante omnia ueteres illos, qui Iunoni nuptiarum pręsidi ac tutrici sacra faciebant, nunq; immolata uictima fel reliquisse, sed illud exemptum

ptum hostiæ post arã reijcere cõsueuisse: significantes, nec irã, ne amaritudinẽ aliquã inter cõiuges incidere oportere. Iidẽ Veneri deæ Mercuriũ adiungebãt, quasi lepõrẽ & suauitatẽ quandã in cõnubio. quippe debet uxor cõmoditate morũ, et sermonis le põre, ac blanditijs coniugẽ delinitũ sibi copulare, arctiusq; in dies deuincire. Nihil e- nim est, quod ualidius ad se attrahat et rapiat, quàm dulcedo morũ ac orationis. Quid prodest mulieri ingeniũ & prudentia, nisi adsit lenitas & mansuetudo erga uirũ? ne- mo nõ malit cum cane suo cõuersari, quàm cum muliere importuna & feroci. Tene- bit prudẽs mulier fabulas & historias & narratiunculas ut iucundas, ita etiã puras ac honestas, quibus fessum maritũ aut ægrũ reficiat, ac recreet. tum præcepto sapientiæ, quibus uel adhortetur ad uirtutẽ, uel retrahat à uitijs. Aliqua etiã grauiter dicta cõtra impetus assultusq; utriusq; fortunæ, quibus uirũ seu elatũ secundis rebus sensim de- mittat in planũ, seu abiectũ prostratumq; aduersis erigat, utrinq; aũt ad mediocritatẽ reducat. si qui in eo affectus tumultuãtur & sæuiunt, muliebrib. castis prudentibusq; lenimentis tempestatẽ illã mitiget, et sedet. Sic Placidia Theodosii filia, Athaulphum Gothorũ regem maritũ suum, Romanũ nomẽ delere moliẽtẽ, à tam immani cogita- tione, dulcedine orationis ac morũ suorum leniorem cõmodioremq; factũ, ad sanita- tem humanitatemq; reuocauit. Multa sunt hac de re à diuo Ioanne Chrysostomo in Ioannis Euangeliũ cõscripta, quarũ hæc ferè est summa. Grande momentũ est mulier ad uirũ rectè admonendũ, & si qua inuaserit animũ illius tempestas, sedandũ. neq; e- nim maritus uel patri æquè, uel magistro auscultabit, ac cõiugi probę. Habet uolupta tem nescio quã, haud sanè exiguã, admonitio uxoria, quandoquidẽ ex ingenti bene- uolentia uidetur nasci. amat enim mulier hunc, cui cõsulit: nec aliter prospectũ ei cu- peret, q; sibiipsi. Multosq; testimonij gratia possem adferre, ex immitib. uxorum ope ra mansuefactos. Verum enimuerò re est maritus admonendus. nõ inani uerborũ stre pitu. id perficies, si te nõ uitiosam animaduerterit, nõ pretiose indutam, nec superflua expetentẽ, sed cõtentã necessarijs. Quòd si uerbis quidẽ philosophere, actionibus au tem longè aliud præstes, ilicet nugas ille tuas aspernabitur, & præcepta tua operibus tuis cõfutabit. Exempli causa: quum aurũ non quæres, nõ gemmas, nõ preciosam ue stem, sed pro his modestiã ac charitatẽ indueris, & ab illo exiges, consulentẽ te feret. Nam si studendũ est ut uiro placeas, anima ornanda est, nõ corpus corrumpendum. Non enim aurũ uxorẽ efficit perinde amabilẽ, & desiderabilẽ, ut modestia, & pietas, & affectus, quo uitam pro marito impenderes, si esset opus. Corporis cultus marito sumptuosus est, & grauis: animus uerò ille gratus, sine sumptu. Hactenus ex Chryso- stomo. Obseruanda sunt porrò admonendi tempora: neq; enim sunt omnia cõsenta nea. Officiũ extra tempus, molestia est. Sigillũ molli cera imprimes, & monita molli animo: scilicet quum pectus illius nulla perturbatione agitabitur, seorsum et semotis arbitris. Vtere dexteritate ac suauitate sermonis: nec in consulendo sis immodica. fa- cias loquendi finẽ, ante satietatẽ. tum rationẽ adijce, quam obrẽ sic suadeas. hæc enim nõ aliter quàm primę sagittę appositę, efficiẽt ut monitus tui altius in cor eius uibren tur. sermonis cõuersionẽ in rem aliquã facies iucundã, quæ totã superiorũ uerborum asperitatẽ, si qua fuit, leniat, tollatq;. Ipsa ad eum de curis tuis omnibus et cogitatibus referto, modò nõ friuolis, nec uirili aure indignis. Illũ unũ habebis sociũ, cõfabulonẽ, cõsultorẽ, magistrũ, dominũ: in illius pectus depones cogitationes tuas, & quicquid te angit, in illo acquiesces. Faciunt hæc ad amorẽ mutuũ, faciunt ad concordiã. quo- niam quidem illos amamus natura, in quorũ pectus curas affectionesq; nostras ue- lut oneris partẽ deriuamus, quibusq; plurimũ fidimus. uicissim nos illi amant, qui se amari sentiunt, & sibi tantopere fidi, ut ad intimos etiã animi recessus admittantur, ni hilq; sit illis in nostro corde tectũ & occultũ. Quam legem ne existiment fœminæ o- portere sibi cõmunem ac parem cum maritis esse, nolint ipsæ omnia maritorũ cõsilia scrutari. Molesta est plerũq; illa curiositas, & suspecta de garrulitate, quęq; uirorũ ani mos quãdoq; exasperat. Habẽt quoq; mariti nõnulla, quæ nolint uxorib. esse cogni- ta, sibi unis reseruãt. Apud Homerũ Iuno inquit Ioui, Ne tu mihi postmodum irasca- ris, si te inscio ad profundi Oceani ædes abiero, Iupiter uerò Iunoni: Noli mea omnia

consilia rimari,neu te cogniturã speres. Quanq; sapiens mulier,quanta maxima poterit uigilãtia & sagacitate illud odorabitᷓ,num qua de se sinistra suspicio in animo mariti hæreat,num lemẽ iræ & odij,nũ quæ reliquiæ,num uestigia. Si quid sit tale,nauet sedulã operam,ne sinat radices adolescere. facile gliscũt hæc leuibus de causis,et perniciosa fiunt. Euellet blanditer,& satisfaciet marito. Citius inualescũt et occidũt incogniti ac aperti morbi,q̃ qui se foras proferunt. Ne extorqueat,ne duriter attrectet,ne magis instigat,dũ reuellere conaᷓ:demet potius sine doloris sensu,hoc est,sine expostulatiõe,sine querelis. Nec putet sibi uel homines,uel deos unquã futuros ꝓpitios, nisi placato marito. Dominus in Euangelio ait: Si offers munus tuũ,et ad altare recordaris aliquid tibi offensiunculæ cum fratre tuo resedisse,posito ibi munere,euestigiò ꝓpera ut fratri recõcilieris,ita demũ oblaturus Deo q̃d instituisti. Frustra Dei pacem imploras,nõ pacato amico:quanto magis cõiuge irato? Videat etiã atq; etiã,ut quæcunq; in cubiculo & ad sacrosanctũ genialẽ thorũ dicẽtur,agentur'ue, sacrosancta arcana existimet,maiore etiã premẽda silentio,quàm illa quondã Cereris Eleusinę, seu ut rectius et aptius dicã,quæ in aurẽ dicũtur sacerdoti à cõfitente. Quę insania est,efferre tam recõdita,tam reticẽda? Generosus et rectè educatus populus Atheniensis, bellũ cum Philippo rege Macedoniæ gerẽs,deprehẽsas illius ad Olympiadẽ uxorẽ literas resignare & legere nõ sustinuit:q̃d existimaret (id quod res habet) arcana coniugum sacra esse,nec fas euulgari,aut ab alienis nosci. ita obsignatas illas intactasq; in Macedoniã ad Reginam transmiserũt. Digna gens,quibus fidem et silentiũ coniuges omnes seruarẽt. Quòd si hoc illi fecerũt hosti armato,quanto cõgruentius est,te idem marito facere? Portia M. Bruti cõiunx,ultroneo uulnere cõstantiã suam explorauit,an reticere magna secreta posset:& ubi uulnus se tacere & celare posse intellexit,tum ex uiro rogare est ausa,quæ'nam animo tam anxius uolueret:cõsiliumq; Cæsarianę necis cõmissum sibi à Bruto,æquè tenaciter fideliterq;,ac quiuis cõspiratorũ, tacuit. Nec studebit solum illi amica uti sit semper,sed etiam ne alios & inimicos faciat,& in periculũ cõijciat,susceptis simultatib. Neq; eñ ꝓ lenone utendũ ipsi est marito ad iniurias,si quas putat illatas sibi,ulciscendas:nisi periculũ sit pudicitię,quæ est fœminæ res omniũ preciosissima. sed neq; huic tamen erit,si nolit,& caueat. Verba si quis parũ honorifica dixerit,aut id fecerit q̃d tenerũ uideatur læsisse animũ,non protinus est ad uirũ accurrendũ,& igneis uerbis (qualia solet ira subministrare) accẽdendum illius pectus,& armandę manus. Deuorabit hæc omnia proba mulier,& existimabit se tutam undiq; ac munitã,salua & intacta pudicitia,qua polluta nihil superest purũ. Erit in cõiugali cubiculo,ac lectulo maritali,non modò pudicitia,sed etiam pudor,ut uxorẽ se meminerit:in qua Plutarchus summũ amorẽ & summũ pudorẽ coniunctos esse uult,atq; complexos. Ferunt Persarum regum legitimas uxores cõuiuari quidẽ cum eis,et genialiter agere cõsueuisse,cœnis aũt lasciuiorib. non admitti,sed psaltrias tantum & cõcubinas:eum honorẽ coniugio deferebãt. Nam ut princeps ille solitus erat dicere, Vxor dignitatis nomẽ est,non uoluptatis:sic maritus cõiunctionis,ꝓpinquitatis,unionis appellatio est,nõ libidinis,sicut est à nobis superius declaratum. Decet tamẽ uiros nec immodicis se immergere uoluptatib. nec cum alijs oblectare se,quàm cum proprijs uxoribus. Sed hic uiros nõ docemus, qui locus ad eos potius spectaret,ne ipsi libidinum et lasciuiæ suis uxoribus magistri essent,meminissentq; sententiolæ illius Xysti Pythagorici: Adulter est in suam uxorẽ,omnis impudicus amator ardẽtior. & parẽrẽt apostolo Paulo præcipiẽti maritis,ut uxores suas tanquam uasa generationis possideãt in sanctificationẽ,nõ in cupiditates immoderatas atq; illicitas,q̃d gentiles faciũt,qui Deũ ignorãt. Sponsus in Canticis canticorũ,spõsam sororẽ suam uocat,quo puriorem denotet charitatẽ matrimonialẽ. Sed ad mulieres redeamus. Ipsæ pudicũ et sanctũ horum,spurcis et libidinosis actibus ne coinquinent. Honorabile cõnubiũ sit inter uos omnes,inquit idem Paulus,& thorus immaculatꝰ. Casta illa Spartana rogata,an accessisset unq; ad maritũ: Minimè uerò (inquit) sed maritus ad me. uidelicet pudica fœmina mariti libidinẽ nunquã irritarat,nec uenere usa erat,nisi ut coniugi obsecundaret. Zenobiam Palmyrenorũ reginam,scribit

Trebellius

Trebellius Pollio mulierẽ eruditiſſimam,& regni adminiſtrãdi prudentiſsimã,ea caſtitate fuiſſe,ut ne uirum quidẽ ſuum niſi tentatis cõceptionibus noſſet.Nam ubi ſemel cõcubuiſſet,à uiro abſtinebat uſq; ad tempus menſtrui:ſi cõceperat, omnino ſecubabat,quoad peperiſſet:ſin aliter,poteſtatẽ ſui faciebat uiro quærẽdis liberis. Quis hanc credat nõ modò libidini,ſed uel mediocri uoluptati cõcubitum dediſſe?Suſpicienda & adornãda matrona,quæ nõ plus muliebrib.ad libidinẽ ſollicitabaẽ, quàm pede aut manu,digna,quæ uel ſine cõcubitu páreret,quæ tantùm in pariẽdi uſum pe tebat:uel ſine dolore,quæ implebatur ſine uoluptate. Plus præſtitit noſtra Chriſtiana Ethelfrida Britannorũ regina,quæ poſtquàm ſemel peperiſſet,amplius uiro ſuo con greſſa nõ eſt.Quanto magis illa Edeltrudis,regina itidẽ eius gentis,quæ duobus ibi maritis nupta,utrunq; ad perpetuã caſtitatẽ induxit. Fuerunt & alia cõiugum paria, quę cõcubitus prorſum expertia uixere:uelut Henricus Bauarus Romanorum prin ceps cum Sinegunda,Iulianus martyr & Baſilia.In urbe uerò Alexandrina Chryſantus ac Daria,et Amos cum uxore ſua.Malchus itidẽ monachus,cuius uitam Hieron. retulit,cum conſerua illa ſua.Nimirum intellexerũt diuini homines,id quod à ſapien tiſsimis uiris traditũ eſt,corporis uoluptatẽ indignã eſſe excellentia hac noſtra,quàm per animi naturã poſsidemus.idcirco eo magis ab unoquoq; cõtemni,& reijci,quo quiſq; largius de illa animi præſtantia ſortitus eſt,Deo propinquior:nõ uſurpari.nec crebrò aſciſci,niſi qui animus parũ generoſus,humilis,abiectus,multũ ſordidę ac deſpicatæ naturæ traxit,minimũ altiſsimæ illius. Vxores exutę ſupparis induite pudorem.& hoc naturæ honeſtiſsimũ amiculum ſemper retinete interdiu,noctu,cum alienis,cum uiro,in luce,in obſcuro:nunquã uos Deus,nunquã angeli,nunquã conſciẽtia ueſtra nudas pudoris tegumento conſpiciat.Nihil fingi poteſt deformius,aut turpius uobis,ſic renudatis. Grauis poeta Heſiod.ne nocte quidẽ mulieres interulam tunicam ponere uult,quatenus noctes etiam deorum immortaliũ ſunt.Rebecca filia Bathuelis,quum ad Iſaac duceretur,cui erat nuptura,cumq; deambulantẽ offendiſſet in campo,rogauit,quis ille eſſet? ubi cognouit eſſe Iſaac ſponſum ſuum,continuò ſeſe pallio operuit,prudẽs uirgo,& probè inſtituta,alias omnes edocuit,primã ac pręcipuam uerecundiã marito deberi. Nam cui exhibenda eſt maior uerecundia,quàm cui maxima reuerentia?

DE ZELOTYPIA.

ZElotypiam ex Stoicorum ſententia Cicero finit,ægritudinem ex hoc quod alter quoq; potiatur,eo quod quis concupiuit. Definitur etiam,metum eſſe ne quis tecum habeat commune,quod tuum unius uelis eſſe. Quibuſcunq; explicetur uerbis,perturbatio eſt certè truculentiſsima,& planè tyrannus immitis atque impotentiſsimus:qui quamdiu in mariti animo regnat & ſæuit,deſperanda eſt uxori concordia.Præſtaret utriq; mori,quàm alterum in zelotypiam incidere,ſed uirum præcipuè.Qui cruciatus,quæ tormenta æquari poſſunt,tum agitato intemperijs zelotypiæ,tum ei de quo eſt ille metus? Hinc querimoniæ, expoſtulationes, clamores, odium ſui & alterius,perpetua mali ſuſpicio,rixa,iurgium,pugna,cædes deniq;.Nam & legimus,& fando audiuimus,occiſas à plurimis coniuges ſuas,ſola zelotypia percitis.Quo affectu feræ quoquè beſtiæ nonnullæ grauiter tentantur.Leænam Ariſtoteles ſcribit à leone diſcerpi,ſi adulteratam deprehenderit.Cygnum fœminam multi uiderunt confectam à maſculo,quod alterum marem ſecuta eſſet.Quocirca uiribus eſt uniuerſis annnitendum,ne maritum eæ furiæ inuadant: ſi inuaſerint,ut liberetur. Hoc unica ratione aſſequetur mulier,ſi nihil uel dicat,uel agat,quod in ſuſpicionem rapi à marito poſsit: tanto minus,ſi natura ſua ſit ſuſpicax. Bene Paulus,Hieronymus,Ariſtoteles,& alij magni ac ſapientes uiri,nec malum agendum,nec quod mali habeat ſpeciẽ.Graue hoc,inquis:nam quis poſsit etiam ſuſpiciones regere?Tu multis modis.Primùm,ſi caſtè uixeris,& propemodũ hac ſola uia expeditiſsima. nam ueritatis parens eſt tempus,falſa tempus debilitat ac tollit,uera cõfirmat & corroborat. Si caſta ſis,et maritum habeas zelotypum,ſpera facile ac breui hanc illum animi perturbationem poſiturum. ſin impudica,pro certo ſcito, non modò non deletum iri, ſed inualituram indies. In ſumma, ſi mariti zelum innocens perfers,beata es: ſi nocens,

cens,misera. Amabis maritũ,et nauabis operã,ut ille amari se sentiat.sed uide,ne id simulatè.nam eò magis & acerbius oderit,quo uiderit te simulare accuratius. Ficta enim nõ modò,quò dirigũtur,nõ proficiũt,uerũ plerunq; in contrariũ. Sæpius admoneo fœminas,& admonendæ sunt sæpissimè,plus quàm uiri,ne se fallãt,existimãtes nihil referre,agas'ne aliquid,an uidearis agere. Imperitæ sunt,& stultę,si figmentis et fucis suis rerũ se naturã mutaturas sperãt. Neminem ostendat se amare mulier,nõ æquè modò ac uirũ:sed nec alium,quàm uirũ. Si quos amet alios,mariti amet gratia:aut ne diligat quidẽ,quamlibet marito charos. Nam plerięq; omnes uiri facilè patiuntur,gaudent etiam,ut cætera habeãt cum uxore cõmunia,amicos cõmunes nõ habere. quod & uxoribus usuuenit de famulabus,& fœminis amicis suis. In publico gerat se maximo cum pudore,ne libenter seu uersetur seu colloquatur cum alienis uiris:nec cum mulierib. quæ de neglecta pudicitia malè audiãt. Lenæ uerò nec cõspectũ sustineat: literas nullas uel det,uel accipiat,cõiuge inscio. De alienis uiris parcissimè loquatur: neq; formã,neq; dotem aliquã corporis eorũ laudet,aut laudantẽ libens audiat,nec eos intẽtè spectet:nec illis præsentib. aliquid agat,quod indiciũ possit cuiquã esse turpitudinis. quem uirũ,quam mulierẽ nolet te maritus alloqui,eius omnino cõgressus & colloquia desugito:uel matris tuæ,si ita marito libeat. Quòd si ullũ suspicacẽ esse noueris,nec apud eum,nec apud fratrẽ,aut filiũ,aut patrẽ,aut propinquũ pro uiro ullo intercedes:nisi is fortè cõsanguineus sit,uel adeò affinis ut nulla in negociũ possit incidere sinistra interpretatio. Alioqui enim alia potius re quapiã suspicabitur adduci te,quàm benefaciẽdi aut cõmiserationis studio,ut sunt semper suspiciones in peiorem partẽ credulæ. pro multis simul uiris tutius poteris,ut pro ciuitate,aut populo, aut prouincia,in quo iniqua interpretatio minus ualebit. Hæc omnia dicẽda fuerũt, quandoquidẽ non malum modò uitandũ suademus,sed eius quoq; imaginẽ ac similitudinem. cæterùm praua illa cogitatio eximenda est mulieribus,quòd charitatẽ maritorum,& curam de ipsarũ pudicitia,zelotypiã esse nõnunquã interpretãtur,quum tanti referat probas esse uxores. sunt quæ nisi solutissima in res omnes concedatur licentia,zelotypiã confestim arguãt,& ingenti temeritate atq; impudẽtia marito apud loquacẽ famã ciuitatis inuictissimã inurũt notam. Vnde ille & malè audit immeritò, & à multis contemnitur,atq; inuidetur. Sunt hæ mulieres,an uiperæ? uxores,an hostes? Non hæc est Christiana disciplina,sed intẽperantis cuiusdã stoliditatis ac brutæ. Illud uerò risu'ne magis an indignatione prosequendũ sit,nescias:quod nõnullæ exeunt,manent,redeunt,colloquũtur,conuiuãtur, ubi,quamdiu, cum quibus uolunt, agunt omnia pro animi sui libidine,maritis sinentibus,& inter hæc omnia zelotypię maritum insimulant. Nunc de zelotypia fœminæ dicendũ. qua quidem si tangatur, profectò non ita multa adhibuerim remedia,ut sanem,modò ne sit nimia & uiolẽta, quæq; pacem domus turbet,et marito sit grauis,ac planè intoleranda. Nam si eiusmodi est,medicina succurrendũ censeo. Ante omnia,ut mulieri ueniat in mentem maritum dominum esse,nec idem sibi licere quod illi:humanas leges non perinde à uiro pudicitiã exigere,ut à fœmina. liberiores esse uiri,quàm fœminæ,uitæ totius ratiões. uiris curanda esse multa,fœminis solam pudicitiã. Claudendæ aures ijs,qui sinistrum quid de marito uolunt deferre:ut sit nobis atq; illis persuasum,malam eos apud nos captare gratiam. Hermione Cadmi Thebani uxor, quum à marito propter zelotypiam discessisset,lamentans queritur apud Euripidem,malarũ fœminarũ ingressu se perditã,quòd illis obtrectatricibus aures fidemq; adhibuisset. Mulier si ob pellicatũ uel maritum deferre,uel grauiter cum eo rixari deliberet,faciat dictum illud cogitatione tractet,quod quidã quum fugitiuũ persequeretur, isq; in pistrinũ se conieciſſet,fertur dixisse: Vbi malim te uidere? scilicet,quàm eo loci,in quem te coniecissem ipse,si cepissem. Sic ergo reputet,ubi me aut quid potius agentẽ uidere malit pellex, quàm domo profugã,& à geniali thoro,uel in graui dissidio cum uiro? ut tum demũ minima opera cunctã ad se mariti mentẽ allicefaciat,quam ipsa à me importunitate mea auerti,& alienaui. Vt taceã uulgi sermones,quibus & se,& maritum præbere fabulam honesta matrona quibusuis à uiro iniurijs & contumelijs affecta non debet.

Memoriæ

Memoriæ à quibusdã traditũ est, puellas aliquas recens nuptas, cùm maritos studio uenãdi foris quãdoq; pernoctantes, suspicarentur aliarũ fœminarũ teneri cõsuetudine, illos esse in saltus prosecutas, ibiq; in tenebris à maritis iaculis cõfixas, & à canib. dilaniatas, cùm esse feræ crederẽtur. nimis magnas dederũt pœnas tam curiosæ zelotypiæ. Quãto moderatius & prudẽtius Tertia Æmylia, prioris Africani cõiunx: quę cùm marito unã ex ancillulis suis placere sensisset, rem dissimulauit, ne domitorẽ orbis, ac populi sui principẽ, incõtinentiæ dãnasse uideretur: & sese impatiẽtiæ, quæ iniuriã coniugis, maximè ætate sua uiri, ferre nequisset. ac ne uulnus aliquod læsi animi aluisse in pectore crederet, marito mortuo, ancillã illã pellicẽ suã, honesto liberti sui cõnubio prosecuta est. rata, si quis nostrarũ rerũ apud uita functos est sensus, & hoc quoq; mariti manib. gratissimum futurum. Sapientissima fœmina non ignorabat, se uxorem, se dominam esse, quócunq; uir suus diuertisset: si mariti concubitus alteri inuideret, hoc libidinis esse, non amoris. Quid quòd maritũ, si succenseas, magis irritabis: si finferas, citius reuocabis? præsertim ubi tuos faciles mores cũ importuna pellicis insolentia cõpararit. Sic Terentius, humanorũ adfectuum depictor, Pamphilum à Bacchide concubina charissima ad inuisam uxorem traductum scribit in Hecyra, postquàm & ipse Pamphilus sese & illam Bacchidem, & hanc quæ domi erat cognouit. satis ad exemplum ambarum mores earum existimans:

> Hæc ita, uti liberali esse ingenio decet,
> Pudens, modesta, incommoda atq; iniurias
> Viri omnes ferre, & tegere contumelias.
> Hic animus partim uxoris misericordia
> Deuictus, partim uictus huiusce iniurijs,
> Paulatim elapsus Bacchidi, atq; huic transtulit
> Amorem, postquàm par ingentem nactus est.

Hæc ille. Non tacendum est nobilis illius matronæ factum, quæ cùm maritum haberet amore alienæ uxoris captũ, itareq; ad illã quotidie uideret, inter uirũ & fratres illius insidiantes præsentissimo cũ periculo, maritũ aggressa: Tu (inquit) mi uir, ab amore isto illicito diuelli non potes, nec ego abs te id contendo. solum oro, ne cũ tanto uitæ tuæ discrimine ames. illa se uelle sequi te ait, duc in arcem tuam: ego ipsi hanc ædium partem cedam instructissimam, in aliam migrabo, ac dabo tibi fidem, non aliter me illam habituram, quàm si soror mihi esset germana: si quid secus senseris, tu me potius domo pellito, illam retineto. Persuasit marito, & nocte quadam pellicem in arcem intulit, uehementer trepidam, ac metuentem uxorem amatoris: quæ illam blandissimè & humanissimè exceptam, in suis cubiculis collocauit, nec aliter appellauit quàm sororem. uisitq; eam bis quotidie, tractariq; iussit accuratius & delicatius, quàm semetipsam, absque ulla uel in uerbis uel in factis odij significatione. Nunc (inquit) marite, tutius amabis, & securius fruere. Vir uno ferè anno ad uxorem teneram, nobilem, castam, & pellice profectò formosiorem non accessit. Vxor quid in animo haberet, solus scit Deus: quod homines iudicare poterant, non iniquè ferre uidebatur, præsertim ubi maritum periculo subduxerat. multa in templo, multa in precibus esse. afflictam facilè omnes intelligebant, indignantem aut conquerentem nemo. Post annum maritus ad uxorem totus conuersus, amicam cœpit capitaliter odisse: & ea pulsa, tantum amorẽ ad uxorem transtulit, ut in ea se animum, uitam, spiritum suum situm esse prædicet. nec sustinebit, ut ait, superstes illi esse. Nominibus abstineo, quoniam omnes adhuc uiuunt. Et hęc quidem dixi de ijs, quæ certam habent zelotypiæ causam. Nam quæ incertã, importunæ ac intolerabiliter agunt, & sibijpsis & coniugib. certum cruciatum ob incertum admissum afferunt. quod faciunt pleræq; immodicè uel amantes, uel indulgentes suis affectionib. uel quæ ipsæ sibi fingunt somnia, & infirmas coniecturas pro magnis & cõpertis argumentis arripiũt. locatur cum aliqua maritus, ne putet protinus amore esse captum. Magna pars affectus est, quid credas. sæpius enim ex opinionibus affectus, quàm ex rebus nascuntur. Ne traharis quibuslibet suspicionibus, quam ne perspectis quidem & exploratis moueri oportet.

pPp

DE ORNAMENTIS.

ET hoc, ut cætera, ad uiri uoluntatē mores que referendū est: si malit tenuem cultū, hoc uiendū. nam si ornatiorē ac splendidiorē quæris, iam non adeò mariti oculis te componis, atque alienis: quod non est probæ. Quid enim cū auro & argento, mulieri? primùm Christianæ, deinde cuius maritus illis nō delectatur? Tu iubente uiro, ad Christianū ornatum te non accōmodas? quæ etiam diabolicum debes induere, si is uelit. Ambrosius de fucis ad hunc modū scribit: Hinc illa nascuntur incentiua uitiorum, ut quæsitis coloribus ora depingant, dum uiris displicere formidant: & de adulterio uultus, meditentur adulteriū castitatis. Quāta hæc amentia, effigiem mutare naturæ? picturā quærere? & dum uerentur maritale iudiciū, prodere suū? Prior enī de se pronūciat, quæ cupit mutare, quod nata est. Ita dū alij studet placere, prior ipsa sibi displicet. Ambrosius hæc. quæ ipse sentit, cùm nihil super hoc uxori maritus disertè præcepit, nec uir prudēs præcipiet. Quòd si fecerit, aut illū id scias cupere, commodè atque in tēpore dissuade, idque seriò. si nihil profeceris, dabis hoc quidē oculis & uolūtati eius. Sed dices cū sancta Hester, omni illa diaboli pompa cōpta & instructa: Tu scis domine necessitatē meam, quòd abominer signum superbiæ, & gloriæ meæ, quod est super caput meū in diebus ostentationis meæ: & detester illud quasi pannū menstruatæ, & non portē in die silentij mei. Quòd si liberum sit mulieri, cùm cōiugata sit, quib. uelit indui ac ornari, cogitet iam nō habere cur magnopere fastū & nitorem cultus exquirat, & inuenerit iam quod aliæ per eiusmodi se retia dicūt quærere. Admonet Cyprianus martyr nuptas, ut uideant ne nimiū sibi per placendi studiū de coniugū solatio blandiantur, ne dum eos in excusationē suā proferūt, in societatē criminosæ cōsensionis ascíscant. Habent, quid nos antè de ornamentis senserimus. nūc magis decebit Petro auscultare, & Paulo, qui cultū matronæ Christianæ simplicem parabilemque esse uolūt, fulgentiore sanctitate uitæ, quàm auro uel gemmis. Et nacta est iam honesta mulier alia uteriora ornamēta, tum in pudicitia (ut Xystus inquit) tum in liberis honestè educatis, sicut dicebat Cornelia de Gracchis suis, tū in uiri gloria. Philonis sapientiæ sectatoris uxor, cùm sine aurea corona processisset in publicū, & aliæ gestarent, rogata cur non & ipsa ferret: Vxori (respondit) satis ornatus esse, uiri uirtutem & laudes. Quis nō pluris faciebat Catonis nō admodū diuitis uxorē, quàm multorū publicanorū, qui diuitijs affluebant, uxores? An nō præstat Xantippen Socratis pauperis cōiugem fuisse, quàm Scopæ, uel cuiuslibet illius æui opulēti? Ornamentū mulieris (ait Democharès) sermonis atque ornatus parsimonia: & ornatissima est, quæ optimū habet uirū. Chrysostomus multis locis lernam hanc fœminei cultus, ferro atque igni persequitur: pestique renascenti toties, tam uariæ, multa fomenta admouet. cuius sententiā, quoniā fusa est, ut ferè ubique, in pauca cōtraham, & quidē nō uno ex opere. Genus quoddā est idololatriæ cultus hic uestiū, moniliū, & totius domestici ornamenti tam exquisitus, tamque anxius, ut pro idolis tibi sint aurū, gemmæ, ac uestitus: nec aliter tractas, ac reuereris, quàm olim simulachra illa sua error antiquus. Quid quòd marito & uilē uxorē ac cōtēnendā reddit, & odiosam? quos enim minoris æstimamus, quàm qui subinde nobis indigent? Quòd si mulier sæpenumero maritū de ornatu interpellet, uilis illi, pfectò fuerit, & suspicionē ei injciet, nō se illū amare, quòd sit uir suus à Deo copulatus, sed quòd procurator facultatū diligēs, & suppeditator uanitatis ac fomenti superbiæ: tum demum uerè se intelliget maritus diligi, seposito respectu utilitatum, & sibi obtemperari tanquam maiori & uicario dei, cùm paucissima uxor requiret, & ea exigui precij. ita ille cognoscet, nō amari se propter necessitatem, sed propter charitatē à deo iussam. Porrò cùm auri pars maxima in uxoris ornamenta profusa est, & in angustias res familiaris est contracta, quæ nam esse potest cōiugij uoluptas? Fortasse hic mulieris apparatus inter matrimonij exordia gratus fuerit propter nouitatem, paulatim uerò gratiam illā suam amittet cum nouitate: haud aliter quàm consuetudo spectandi cœlos & sidera, quibus nihil est speciosius, admirationem omnem consumpsit. Quòd si illa iam maritus nō curat, cui te tandē ornas? foris uis placere, & ab alijs laudari: atqui desiderium hoc mulieris est minimè pudicæ,

cæ. Quid quod modesta & modicè culta plures laudatores inuenit, & meliores homines, quàm fastuosa illa, cultusque sui ostentatrix? temperatã probi & sapientes laudabunt; profusam luxuriosi & incontinentes iuuenes. quanquam nec hi tam laudabunt, quàm expetent. nam quantumcunque eorum libido lacessatur, improbabunt tamen luxum & incontinentiã mulieris. Dicet fortassis earũ aliqua, quid nã ipsa cõmereor, si alius de me malè suspicatur? Tu suspicioni huic per habitum, per incessum atque aspectum, per omnem denique corporis motum ansam præbes, & fomenta sumministras. Nam ea quæ opum modò sunt indicia, tãto studio Apostolus circumcidit, aurum scilicet, margaritas, & sumptuosa uestimenta: quanto magis ea, quæ tam anxiè, tãta arte conquiruntur: quod genus sunt purpurisso uultus inficere, stibio oculos pingere, fracto gradu incedere, uocem formare molliorẽ, lasciuum, obtutum, & qui libidinis iacule tur incẽdia: superfluã pallij ac tunicę iactationẽ, cingulum affabre cõfectum, striden tes crepidulas, & cætera irritamenta lasciuię. ista quippe à pudore sunt alienissima, & dedecoris ac turpitudinis plena existimant. Enimuerò si hæc Apostolus ijs quę sub uiro sunt, quæ in delicijs uiuunt, quæque diuitijs circunfluũt, interdicit: quid dicturũ eum censemus de uirginibus? Verũ ut de cultu cũ gentili nihil disputem: cedò quid mihi respõdebit Christiana, in pompa illa templũ ingressa, ubi audit de sublimi loco pręcipiẽtes Apostolos cõtraria? An huc uenit, ut illorũ oratiõi factis suis repugnet? & uelut clamet, quãtumcunque geminentur & inculcentur illorũ uerba, se tamen uel nõ audire, uel pili nõ facere. Si quis paganus nostris interesset cœtib. cùm illa dici ab Apostolis Christi audiret, hanc uerò Apostolorum discipulã hoc facere cõspiceret, nũquid cõtineret risum, & non potius discederet, uelut inepta fabula offensus? Hęc ex sancto Ioanne Chrysostomo. Cæterum ut non fastũ, & pompam, & preciosum in matrona cultum, ita nec sordes atque immundiciem probamus, modò ne in tenui ac uili uestitu emineat cura & studiũ ornatus. Sunt quas etiã rudis pannus ac crassus, ob naturæ uenustatem deceat. sunt quæ arte efficiũt, ut deceat. Dandum (inquiunt) aliquid est loco, tempori, cõditioni uitæ, & receptis moribus ciuitatis. Dandum sanè interdũ nonnihil, quando extorqueri aliud non potest: sed nõ multum, ac multo minus etiam, quàm postulent. Aristoteles in Oeconomicis libris ex seculari sapiẽtia, minore cultu apparatuque debere mulierẽ ut censet, quàm leges ac mores ciuitatis præscribant. quippe quam considerare (inquit) cõuenit, quod nec uestimentorũ nitor, nec excellentia formę, nec auri copia tantum ualet ad mulieris laudem, quantum modestia in rebus, ac studium honestè uiuendi, & cum decore. Est ergò plus semper rationi tribuendum, plus sanctitati & pietati, quàm uanis iudicijs, & prauis moribus per flagitiosos aliquos inductis, atque à corruptis uulgi sensibus acceptis & confirmatis. Deberent sanctæ aliquot matronæ, uelut cõspiratione facta in eiusmodi mores impetũ facere, ut tenui ac parabili cultu & ipsæ quod oporteret præstarent, & alijs uiã quà insistendum esset indicarent. Quanto maior laus esset, malum sustulisse morem, quàm secutã esse? nec desperandum est posse tolli ab aliquibus, cùm aliquæ intulerint: nec ita deplorandũ humanum ingeniũ, ut accipere mala possit, bona non possit, præsertim quũ rectus animi habitus huc propendeat. Quantum cõsensus malarum ualuit in malũ, tantum bonarũ ualeret in bonum: inciperent modò honestate modestia, pudicitia certare, ijs quę uincere pulchrũ ducerent: non ostentatione opum, quæ leues animos in maximas æmulationes & certamina impingit. Probitatem, patientiam, amorem atque obsequium mariti probant omnes, & laudant paucæ inuident alijs ad imitationem: ornatum uerò, uestes, torques, murenulas, monilia, inaures, annulos, uasa cælata, omnes inuident, omnes concupiscunt. O superbissima & stulta animalia, ficta ad uanitatem, & ostentationem. Hinc cõtentiones tam accensis animis eousque progrediuntur, ut quemadmodum sapientissimè Cato apud Liuium inquit, diuites id habere uelint, quod nulla alia possit: pauperes, ne ob hoc ipsum contemnãtur, supra uires se extendant. Ita fit, ut quum pudeat quod non oportet, iam quod oportet nihil pudeat. Maritos ac liberos spoliant, ut se uestiãt: domi fames & egestas, ut ipsæ onustę auro & serico in publico incedãt. maritos ad turpes quæstus, ad praua facinora suis querimonijs impellunt, ne uicina, ne cõsanguinea, ne affinis ditiorẽ se & or-

secta & clausa. uelim illud priscũ non perinde illuc pertinebat, ipsa uti ne à uiris cerneretur, ac ne cerneret uiros. Fauna Fauni regis Aboriginũ uxor, quàm diu uixit, neminem unquã uirũ uidit, præter Faunũ. Ideo mortua, nomine Bonæ deæ culta est, eiusq; sacris nõ modò uiris omnib. interdicebatur, sed nec imaginem licebat conspici masculi animalis. Neq; id dico, quòd clausas semper mulieres esse pręcipiã, aut opertas: sed quòd rariores in publico, & minus inter uiros, quo etiam nihil potest gratius maritis cõtingere. Quàm iucundũ putamus fuisse Tigrani, apud quẽ cum Cyrus rex Persarũ cœnasset, multusq; post conuiuium esset apud Tigranem de Cyri forma sermo (erat enim mirificè decora) rogauit uxorẽ Tigranes, ecquid esset ipsi uisa Cyri facies? Non possum (inquit illa) dicere. nã ita me dij benè ament, ut toto conuiuio nunquã abs te ad aliũ uirum deflexerim oculos. Sancta matrona nec audiet libens uiros alienos, nec de eis, deq; eorũ forma differet. Quid ipsi cũ pulchritudine aliorum, cui omnes uiros æquè pulchros, omnes æquè deformes esse conuenit, præter maritũ? Is unus cæteris pulchrior sit, cæteris uenustior, ut matri suus unicus filiolus. Sponso in Canticis canticorũ, fœminarũ omniũ pulcherrima uidetur sua spõsa. Vicissim huic ille uiros uniuersos forma & gratia uincit. Nec minus Duellio uxoris grata simplicitas, dicam Hieronymi uerbis: Duellius, qui primus Romæ nauali certamine triumphauit, Biliã uirginẽ duxit uxorẽ, tantę pudicitiæ, ut illo quoq; seculo pro exẽplo fuerit, quo impudicitia monstrũ erat, non uitiũ. Is iam senex, & tremente corpore, in quodam iurgio audiuit exprobrari sibi os fœ dũ, & tristis sę domũ cõtulit: quũq; uxori questus esset, quare nunquã se monui , ut huic uitio mederetur: fecissem (inquit illa) nisi putassem omnib. uiris sic os ole e. Laudanda in utroq; pudica & nobilis fœmina: & si ignorauit uitiũ uiri, & si patienter tulit: & q maritus infœlicitatẽ corporis sui nõ uxoris fastidio, sed maledicto sensit inimici. Idẽ Hieroni Syracusio regi ferunt cõtigisse. nimirũ hoc dicere nõ possent istæ, quæ multos uiros ante connubiũ, multos in cõnubio deosculatæ sunt. In publico quãtus sit seruãdus pudor, ex hoc facilè poterit colligi, quod & domi, & in cubiculo, & cũ solo uiro, & de nocte seruãdũ docuimus. Quid attinet morẽ illũ barbaricũ insectari, quo apud quasdã gentes promiscuè uiri & uxores eisdẽ balneis lauant? ne cõmemorandus is quidẽ est, ferinus potius quàm humanus. Pauca mulier audiet, præsertim uiros loquẽtes: pauciora dicet. Si quid se uel auditurã lasciuũ, uel uisurã putat, subducat quãprimũ se. Declamator quidam de seculo sapienter de fœminis sic loquitur: Ferat matrona oculos iacẽtes in terrã, & aduersus officiosum salutatorẽ inhumana potius, q̃ uerecunda sit. lõgè antè suã impudicitiã neget ore & uultu, q̃ uerbo. Hierõ ille, cuius modò memini, Epicharmum poetã magna pecunia mulctauit, q præsente regina indecorũ quiddã recẽsuisset. Augustus Cæsar athletarũ spectaculo, quo dij corpora nudare soliti erant, fœminas uenire edicto uetuit. Nõ mirũ. hic est Cæsar, qui leges tulit de adulterijs & pudicitia. Propter eandem causam per dies Olympicorũ certaminũ fœminæ omnes Olympia & Pisis excedebãt: tum etiã, ne in tãta uirorũ frequẽtia uersarentur. Nõ ergo loquetur, nisi quæ obsuerit tacuisse. nec audiet, aut certè nõ attendet ea quæ nihil ad probitatẽ morũ attinent. Periculosa res est carnis titillatio, quam semper nobiscum circumferimus, nec iudicio uel rationi obtemperat. Annotauit Diuus Augustinus, quod apostolus Paulus de cęteris uitijs dixerit, Resistite: de libidine autẽ, Fugite. Nã reliquis (inquit) uitijs, deo adiuuante, debemus in præsenti resistere: libidinẽ uerò fugiendo superare. Cõtra libidinis impetum apprehende fugã, si uis obtinere uictoriã. Nec sit tibi uerecundũ fugere, si castitatis palmã desideras obtinere. Fugiendum est, quoniã grauẽ castitas sortita est inimicũ, cui quotidie resistitur, & semp timetur. Verè nimiũ miserãda & plãgenda cõditio est. ubi citò præterit quod delectat, & permanet sine fine quod cruciat. Sub momẽto enim libidinis impetus trãsit, & permanet sine termino animæ infœlicis opprobriũ. Sic ille. Vbi sunt istæ aulicæ, quib. mori est, solas esse aliquãdo sine turba iuuenũ, quib. cũ dies & noctes fabulentur? quid respondebunt Augustino, imò Apostolo Christi? Aiunt se purè ac sine ulla suspicione mali id agere. mihi uerò nõ fit credibile, ac ne Sapienti quidẽ qui interrogat: Quomodo quisquã cõtinebit in sinu ignem, nec exuretur? Sed fac illas absq; ulla cogitatiõe ob-

fœcnitatis uersari. Certè eiusdē quoq; Sapientis sententia est: Periturū in periculo, qui periculū quærit. Et ut illis quod est sanè perdifficile, nihil ueniat in mentem mali, poteris tu idem præstare de uiris, quod de teipsa? Delinquis ergo uel opere, uel periculo, uel incitamēto. Sugillat Iuuenalis eas fœminas, quæ sciunt quid Seres, quid Thraces rerū gerāt, quid toto agatur in orbe. Cato in Oratione de fœminis, omnino uult honestā matronā nescire quæ leges uel rogentur uel abrogentur in sua ciuitate, quid in foro, quid in curia tractetur. Hinc illud apud Græcos uulgare: Mulierū opera tela, nō conciones. Aristoteles minus turpe ducit esse uiro, etiā quæ in culina agātur nosse, quàm mulieri quæ extra domū: idcirco eam prorsus uel loqui de repub. uetat, uel audire. Materterā suā scribit Seneca per sedecim ānos, quib. maritus suus Ægyptum rexit, nunquā in publico cōspectā esse, neminē prouincialiū in domū suam admisisse, nihil ab ullo uiro petijsse, nihil à se peti passā. Itaq; loquax (inquit) & ingeniosa in contumelias præfectorū prouincia, in qua etiā uitauerūt quidā culpam, non effugerunt infamiā, uelut unicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui periculosi sales placēt, omnē uerborum licētism continuit, & hodie similem ipsi (quāuis nunq; speret) semper optat, multū erat, si per sedecim dies illā prouincia probasset: plus est quod ignorauit. Hactenus Senecæ uerba. Intelligebat profectò sapiētissima fœmina, cōgressus uirorū aliquid nominis sui cādori obfuturos, delicatum & tenuē byssum nō debere à multis cōtrectari. Numa Romanus rex, sicut scriptū est à Plutarcho, tacere fœminas, & abstemias prorsus esse, neq; de necessarijs rebus absente uiro quicquā loqui assuefecit. Fertur igitur, quū mulier aliquādo propriā in foro causam dixisset, senatū cōsuluisse deos, quid nam ciuitati id mōstrū portēderet. Nouas nuptas amissa uirginitate mēses aliquot latēre domi cōuenit. sic Elizabetha Zachariæ cōcepto fœtu, aliquātisper latuit. hæc quia uetula cū uiro cubuisset, illæ quia uirgines. utrasq; pudere decet facti, quāuis non illegitimi. Sunt quibus alienæ dignitates spiritus sustollunt, ut mariti, fratris, propinqui, affinis, etiā (si dijs placet) amici, aut uicini interdū leuiter noti. Quantæ stultitiæ est sic agere, ut aliū sua uirtus bonū & honore dignū faciat, te aliena uirtus malā, & honore indignā? Nec desunt, quæ sic propinquorū potētiam abutātur, ut nō se modò, sed illos potētes, inuisos reddāt. Vt uxor fratris Vitellij imperatoris, quę ex principatu leuiri plus sumebat sibi, quàm Augusta ipsa. Hieronymi Syracusani regis impotēs sororum dominatus, impulit populum ad seditionē, qua ille cū uniuersa gēte deletus est. Fuit nostra ætate nobili cuidā superbissima uxor, is magis opib. deuolutus, iure id passus iudicatus est, quòd mariti potentia mulier arrogantissimè ferociret. Thucydides ne laudari quidem sermonibus uulgi bonam mulierē permittit, tantum abest ut uituperari nō abominetur, sed esse prorsus alienis incognitā, minimúq; de illa famā loqui. Non est argumentū pudicitiæ, nimis nosci fœminā & celebrari & cantari, & publicè quoq; cognomine aliquo insignitā uolitare per ora multorū: uelut pulchram dici, aut strabam, aut pætam, aut ruffam, aut claudam, aut obœsam, aut pallidā, aut macilentā. hæc enim publicè in proba muliere ignorari oportet, quēadmodū superiore libro demōstrauimus. Sunt tamē quarū uitæ ratio ita fert, ut uersari habeāt in publico, uelut quę uēdūt aut emūt. Nollē, fieri si posset, huiusmodi negocijs mulieres admoueri: quāuis in hoc & regio spectatur, & cōditio uitę. Itaq; si aliter nequit, adhibeātur ijs reb. uetulæ, aut mediam ætatē egressæ cōiugatę. Sin uerò necesse est omnino per puellas agi, dent operam ut sint comes sine blanditijs, & pudibūdæ sine arrogātia: malintq; aliqd iacturæ in mercib. facere, quàm in pudicitia. Hoc dico propter nōnullas, quæ nimijs blanditijs emptores alliciūt. At non matronarū (inquit Plautus) par est officiū, sed meretricū, uiris alienis subblādiri: quarū etiā dolos breui cognitos emptores uitant, tanquā Sirenū cantus. Maiorē faciet quæstū uerecūda, quam nec mētituram nec imposturā de facie & morib. emptores iudicabūt. Delectatur quādoq; blanditijs & lusib. locuples mercator: sed rarus est, qui pecunia redimat. & cùm ad serium mercatus uentū est, nulla fides habetur lasciuæ: q; si habetur, aliquādo à iuuenib. affectu deceptis, aliter senib. & ueteranis & ditib. usu uenit, in quib. affectus omnes uincit lucri cupiditas. Cęterùm quomodo

quomodo se cunq; res habeant, illud semper mulieris animo & cogitationi obuertetur, certissimum & fixũ unicum fœminę thesaurũ esse pudicitiã cum pudore. Quum probã coniugẽ domi sic eluserim, intelligi satis potest, quantũ illi cõcedam in bello gerendo, & tractãdis armis. Ne nominare quidem hæc illã uolo, quæ utinã & Christianis adimerentur uiris. Iam euanuit illa Iudith uidua, umbra tantum rerum futurarum, quæ continentia & sanctitate sua Olofernis, hoc est diaboli caput abscidit. Iam Delbora, quæ iudicauit Israelem, Euangelio Christi cessit. quanquam hæc non tam bellicis cõsilijs & artibus populũ dei bellantem adiuuit, ut ieiunijs, precationibus, uaticinio. de quis duab. fœminis cùm diuus Ambrosius in libro de Viduis disseruisset, ad Christianas conuersus fœminas inquit: Ecclesia autẽ non armis secularibus uincit aduersarias potestates, sed armis spiritualib. quæ sunt fortia deo, ad destruendas munitiones, & altitudinem nequitiæ spiritalis. Arma Ecclesiæ fides, arma Ecclesię oratio est, quę aduersariũ uincit. Mulieris in publico neq; uox, neq; uerba, neq; gestus, neq; incessus, significationẽ aliquã prębebũt uel arrogãtię, uel fastidij, uel deliciarũ: omnia erũt simplicia & recta, modestia & pudore tẽperata atq; condita. Matronas ubiq; decebit grauitas & seueritas, in sermone, in uultu, & cũcto gestu: erga uiros aũt iuniores & lasciuos, etiã ferocitas ac superciliũ: maximè uerò omniũ aduersus eas fœminas, quæ nõ sunt famæ integræ, ne blãditijs uel humanitate mores illarũ uidentẽ approbare: sed uultu ipso, qd de illis sentiãt, testent. Liuius scribit, Hispulã scortũ Romæ nobile à Sulpitia accersitã, ppè exanimatã fuisse, q tã graue esset fœminã cõuenstura. Ita debẽt dignitatẽ suã tueri matronæ, ut pudeat improbas uel illas aspicere. Neque uerò existimet mulier, qa nupta est, iam quiduis sibi licere uel audire, uel loqui. Quũ esset uirgo, ignorãtię poterat habere excusatiõnẽ, si qd absq; rubore uel audiret obscœnũ, uel loqueret. Nũc marita, & uirũ experta, intẽperãtię ac turpitudinis nota nõ caret, si qd accidat tale. Et qm leues quarũdã animi tenuissima honorculi aura facile impellunt, admonẽdæ sunt, ut grauiores sint, q̃ quę tã exiguo spiritu quatiãt circũ agi: prudẽtiores, q̃ quę ignorent, ut ridicula & despiciẽda res sit hic quẽ nos honorẽ nominamus. Quid ad rẽ facit, Cornelia uoceris, an domina Cornelia? domina, an dominula, uel semidomina? Hæ sunt enim in Gallia differẽtiæ. O inanẽ animũ, si tã exiguo uoculę flatu mouet. Stulta, an nõ uides te nõ ptinus dominã esse, q uoceris? qd qui reginas & augustas nominãt fœminas, an faciũt ptinus, quia sic appellãt? Angelus Gabriel reginã & dominã suã, Marię tãtũ nomine cõpellat: & tu indignè accipis, tuo ipsius nomine à uiro meliore te nũcupari? quãta ignoratio est eorũ quę cupis? Dominam uerò nemo potest uocare, nisi quam adamat. nã ea demum est illius domina & tyranna, cui seruit is turpiter ac miserè. Quòd si honorata non est, cui non præponitur domina, omnes in pop. Rom. in tota Italia, Græcia, Africa, inhonoratæ uixerũt, ac pinde miseræ. nulla enim tũ mulier domina uocabatur, utiq; nec uir dñs. Ago uerò quantũ interesse putas, sedeas, ambules'ue prima, an postrema? Apud nõnullas gentes honoratiss. sunt primi, apud alias postremi, apud alias medij. Ergo hoc totũ opinionib. cõstat, nõ natura rerũ. Quòd si opinioni satisfaciendũ sit, cũ es prima, puta te apud illos agere, q primis deferũt honorẽ: cùm media, apud illos qui medijs: cùm extrema, qui extremis. sic semper uideberis æstimationi tuæ honestissima. Cõtrà, ne honore nimirũ efferaris, cũ honoratiss. situ es loco: cogita te in illis esse, quib. est ijsce locus infimus. Iam cedi de uia, quid aliud est q̃ fortiorẽ imbecilliori indulgere: ut rectũ claudo, uel firmũ & ualentẽ inualido, uel expeditũ implicato, uel celerẽ tardo? Et putas aliã esse causam, cur uiri tã blãdè fœminas cõpellẽt, tã leniter alloquant, tãto in precio habere, ac ueneratiõe etiã præ se ferãt, quàm q imbecillũ sexũ, & in quem leuissimæ quæq; offensiones penetrãt, ac imprimuntur altissimè, robustior sexus delicatè cõtrectat, ut uitra tenuia, & pinde fragilia? Nõ ergo uestra uirtus parit uobis honorẽ, sed aliena comitas. Nec honoramini quia honorẽ meritæ, sed quia honoris auidæ. Nam cùm uident uos tanto affectu id cupere, & eiusmodi capi, exiguã rem benignè uobis gratificamur. Vocant dominas, arrident, colloquuntur blandè. uerba quãtulo cõstãt? Cedũt uia, leue est tãtilli itineris dispendiũ, & interim respirãt. Locãt priores, bene sedebũt sub uobis. Dãt partẽ in domo instructiorẽ, uestes molliores, aurũ, argẽ-

tum,gemmas:idē faciunt & pueris,ne ploret.Nec uos sapiētiores pueris existimant: nec eitis,quādiu illis mouemini.Deniq; uobis relinquūt.quæ male uos urūt ad ēptā illis cōtempsisse magnificū ac gloriosum est:tū ut ea excolatis,quæ ipsis nō uacat. & qa uos norūt tales, nemo honoratiores putat quod honoremini à uiris: sed illos potius educatos & comes,qui honores cōcedūt eis, quss sciant honoris imagine ægre cariturās. Vir sum,sed quatenus uos patria quadā charitate instituendas suscepi, nihil quod ad eruditionem uestrā pertinere credā,uel celabo,uel dissimulabo:etiā mysteria nostrs detegā,nescio qua uirorū gratia.Itaq; uolo,uti ne ignoretis,rideri uos,& inani honorū specie deludi à nobis:ac quo estis honorū cupidiores,hoc nobis maiori esse & ludibrio & fabulę.largimur uobis ampliter ineptias illas,quas uos honores uocatis,sed non mercede nulla. Nam uos uicissim nobis de stultitia affectuū & iudiciorū uestrorū nō paruas nobis præbetis uoluptates. Nescitis profectò, ubi solidus honor est situs mereri honorē decet,nō expetere:& sequi is debet,nō captari.Argumentū uobis erit,honorē uos mereri,cū contēni nō ægre patiemini. Et est hic natura atq; ingenio sic peruerso, ut(quod de crocodilo Physici scribūt)fugientes persequatur,persequentes fugiat:asper blandientib.blandiēs asperis.Nulla expeditior ad gloriam uis,inquit Socrates,quàm per uirtutē,quæ sola gloriā nec quærit,& inuenit.Catonem Vticensem Sallustius scribit msluisse bonum esse, quàm uideri.Ideo quo minus gloriā quærebat,eo magis assequebatur.Ergo certissims sd uerissimos honores uia est uirtus:quæ ut inhonorata esse nequit,ita nec contēni se indignatur.Nā ut planè quid sit honor intelligatis,est is ueneratio,quasiq; testimoniū excellentis uirtutis. uirtus aūt seipsa cōtenta est,honorē nō requirit:& cominus,quo est excellētior. nos tribuimus,quum recto & debito uolumus officio defungi.Vulgò illud fertur,honorem deberi fœminis:quod fœminę nō iniquę aduersum sese iudices facile agnoscūt, libēter amplectūtur.Imperitè hoc atq; inscitè,ut alia populus permulta.nā si constat, prẽstantiorē in omni uirtutū genere esse uirilē sexū:huic debet honos à fœmineo,nō uice uersa. Deus quoq; autor omniū,& institutor,cùm uirū fœminæ præfecit,honestiorem declarat uirū,& huic esse honorē deferendū. nisi fortè ita sumus absurdè peruersi,ut reges ac principes debere subditis suis honorē existimemus,& nō cōtrà potius subditū principi.Nō esset profectò,si rex agricolæ aut famulo caput nudaret, & loco cederet,nō inquā esset honos,sed ineptia,uel fatuitas,aut res ludicra: ita non est honos,qui à uiro fœminæ exhibetur,sed lusus quidā,& res deridicula.Quanto esset uerior sentētia,nō sic,Honorādę fœminæ: sed hunc in modū elata, Cedendū imbecillitati muliebri,ferendæ aut tolerādæ fœminę,tanquā sexus infirmior à robustiore, ut cæcus à uidēte,æger à ualido. Assentationes,adulationes,blāditias,quæ putat honores esse uel laudes , digna est cui honores laudesq; nō aliæ contingant. Et tū sunt aliquæ tam dementes,quæ cùm adulari se sciant,laudari tamen credant. Quid ignoratis miseræ,quātum laudibus assentatio distet:An uos esse laudes putatis eas, quas nec ille ex animi sui sentētia profert:& uos scitis tum falsas esse,tum illū ex animo nō loqui,sed uel ridendi uel fallēdi gratia simulare:Nemini de uestris bonis plus credideritis,quàm uobismetipsis. Quæ se explorauit fœmina,plsnè perspicit nihil in se habere quod lsudem mereatur,præter animum,qui se laude omni indignum censet. Si quid boni adest,Dei munus est,illi acceptum referatur:illi laus,illi gratiarū actio. sin quid mali,nostri sceleris est: ut probrū & reprehensio iure ad nos pertineat, laus sd aliū.Et quāuis honore cōtemnēdū suadeā,nolim tū pro nihilo haberi dedecus pudicitię.Proximus est ad impudicitiā gradus. quę potest nō timere suspicionē adulterij, potest nō timere adulteriū,inquit Porcius Latro. Quū uerò hæc sit in humanis honorib.in decore,in laudatiōib.utilitas abiectę mētis est,ita se demittere,ut humana cuiq; inuideat.Quòd si honores laudesq; inuidere turpe est,multo magis pecuniā,aut,uestes aut possessiōes. prẽstat enim decus hisce omnibus. Nec formā inuideri cōuenit, nec ualetudinem,nec fœcunditatem. munera hæc Dei sunt, ut alia omnia quæ contingunt mortalibus(sicut nos dicimus)bona:ut appareat, iam non ei qui illa recepit inuidere nos, sed distributorem beneficiorum suorū Deū culpare ac reprehendere. Taceo,q; hæc non magis habenti inuidenda sunt, q; magna impedimēta longum & diffici-

difficile iter ingressis. Quid enim aliud hæc sunt fortunæ bona, quàm molestæ sarcinæ in uita? & quod pessimũ omniũ est, quæ animũ ad cœlestia tẽdentẽ nutu & põdere suo ad terrã detrudũt. Si absit liuor, facilè & illud uitiũ deuitabit, quod ex liuore nasci ferè solet, ut litigent, iurgentur, conuicientur, alienæ domi curiosæ sint, inspectentq; ac scrutentur quid agant, quid dicãt, quomodo & unde uiuãt. Hæc nunquã honesta mulier faciet, sed impudens & digna proscindi satyra. Nisi illud fortè cures, ut indigẽti subuenias. tibi enim derelictus est pauper, orphano tu eris adiutrix. Fœlix si hæc est mens, de qua in Psalmo dicit: Beatus qui intelligit super egenũ & pauperẽ, in die mala liberabit eũ dñs. Dominus conseruet eum, & uiuificet eũ, & beatũ faciat eũ in terra, & non tradat eũ in manum inimicorũ eius. Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius, uniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius.

QVOMODO AGENDVM DOMI.

DVobus illis, pudicitiæ, & amori coniugis summo, si peritia regendæ domus accedat, iucundiora fiunt & fœliciora cõnubia. Sine hoc tertio res familiaris, sine illis prioribus matrimoniũ nõ cõstat, sed fæua & perpetua est crux. Paulus prudẽtiæ & castitati mulierũ curã rei familiaris adiungit. de quo loco diuus Ioannes Chrysostomus sic inquit: Animaduertire, obsecro, indicibilẽ Pauli diligentiã. is qui intactũ nihil relinquit, quo nos à tempestatib. mũdanorũ negociorũ abducat, domesticæ rei magnã præsefert curã: uidelicet ea ritè cõstituta, magnus patet locus, in quo cœlestis gratia conquiescat, alioqui pariter cõcidunt uniuersa. Mulier, quæ domũ studiosè curat, ut eodem studio pudicitiam conseruet necesse est. nã huic curæ & administrationi deseruiens, nõ facile delicijs, conuiuijs, & intempestiuis aut uanis lusionibus occupabitur. Tantũ Ioannes Cõstantinopolitanus. Lacæna in bello capta, rogata à uictore quid sciret facere, domũ (inquit) regere. Viros, Aristoteles ait, in re domestica quæstores debere esse, fœminas custodes quæsitorũ: quas in hoc uidetur finxisse natura meticulosas, ne parta profunderent, addita semper cura & anxietate, ne desit. Quòd si mulier larga sit, nunquã uir tantũ poterit cogere, quantũ hæc breui dissipabit. Ita res tota familiaris dilapsa ilicò, consistere nõ posset. Nõ decet ergo honestã matrem familiâs profusam esse. Nec pudicitiæ multũ parcunt, quæ pecuniæ nõ parcũt, ut de Sempronia Sallustius refert: cui chariora semper omnia, quàm decus aut pecunia fuere. pecuniæ an famæ minus parceret, haud facilè discerneres. Nõ quòd placeat, eã iniustè parta uelle mordicus retinere, aut uetare ne uir in sãctos usus pecuniã distribuat & qui numus semel eius arcã ingressus est, tãquã in labyrintho aut turri Danaes exitũ nõ inueniat. quod aliquæ faciũt, ignaræ quatenus seruandũ, & cõtinendũ sit. Idcirco Essæi mulieres secũ in illã sacratiorẽ uitã nõ inferebãt, quòd negarẽt idoneas esse cõmunitati rerũ. Nã quod semel apud se uidit fœmina, pati nõ potest gratis aliò trãsire. Itaq; parsimoniæ ac frugalitati familiã assuefaciet. nam hę fœminarũ potius partes sunt, quàm uirorũ: sed ita, ut sciat aliud esse parsimoniã ac auaritiã, multũ inter frugalitatẽ & sordes interesse: nõ idẽ esse sobriè uiuere & esurire. Dabit operã ne quid omnino desit familiæ in cibario & uestiario: qua de re audiẽda est Aristotelis sententia: Tria (inquit) cùm sint, opus, cib. & castigatio: cib. sine castigatiõe & opere petulantẽ reddit: opus uerò & castigatio sine cibo uiolẽta res est, & infirmũ facit seruũ. restat igitur, ut opus faciendũ materfamiliâs ministris dispẽset, & cibũ sufficientẽ, quæ est serui merces. Administret omnia ex uoluntate & iussu mariti, aut eo certè modo, quem sciat illũ neutiq; improbaturũ. Nõ aspera in familiã, nec dura, sed mitis & beneuola, ut matrẽ magis experiantũ quàm dominã, sicut Hieronymus inquit. A quib. mãsuetudine potius, quàm seueritate exigat reuerentiã, ad quã breuissima est per uirtutẽ uia. Nihil addũt autoritati & uenerationi rixæ, iurgia, cõuicia, clamores, plagæ: detrahunt citius. cõsilio aũt, ratione, grauitate morũ, uerborũ, sententiarũ, quiduis perficias celerius ac cõmodius, quàm impetu & uiolẽtia. Magis ueremur prudẽtes, quàm iracũdos: plus cogit quietũ imperium, quàm uehemens: imperiosior concitatione quies. quod quum dico, non inertes esse matronas aut segnes, sed reuerendas, moneo, ne sic quiescant, ut dormiant: ne sic præcipiant, ut contemnantur. uigilent, intentæ sint, seueræ sine sæuitia, acres sine amaritudine, diligentes sine uiolẽtia. neminem oderint

exfa-

ex familia, prӕsertim si nõ malus est, quòd si diu domestico eius ministerio usi simus,
non alio habeatur loco quàm fratris aut filij. Feles & canes aliquãdiu domi alitos di
ligimus: quãto is affect⁹ uerius erga hominẽ prӕstãdus est? In ancillis & assectis & pe
dissequis, & ijs deniq; omnib. quӕ uel necessitate coactӕ, uel mercede adductӕ in-
seruiunt, magna & imprudẽtiӕ & improbitatis flagitia ex inscientia nascunt: nõ ali-
ter atq; in turba uniuersa operariorũ atq; imperitorũ hominũ. Itaq; docendӕ & ad-
monendӕ sunt, ut meminerint prӕcepti non cuiuslibet de uulgo hominis, sed Pauli:
ut nauiter & mansuetè & benignè, atq; etiam hilariter obeant munus suum, nõ oblo
quentes, non responsantes, nõ obmurmurantes: sed ne tristes quidem, uel asperӕ, ne
gratiam laboris & apud homines, & apud deũ amittant. Tum puras contineant ma
nus à furtis & rapacitate, in quo gratiores gerũt animos bestiӕ omnes, quàm multi
hominum. Quӕ enim fera adeò est immanis, ut alimentorum atq; educationis bene
ficium sic remuneretur, ut de commodis illius detrahat, à quo tot cõmoda percepit?
Quanquã non solet id fieri nisi ab animis deiectis, & plane dignis seruitute: quibus
quӕ prӕditӕ sunt, gula sunt uoraces, ac lurcatrices, rapaces manibus: & conquerun
tur non esse sibi aperta omnia, garrulitate futili ac periculosa: & indignãtur arceri ab
arcanis: importunè petaces: nec expleri possunt, absq; respectu ullo, nõ ex quãto cu-
mulo accipiant, sed quid suӕ cupiditati satisfaciat malam impudentemq; sub paren
tum uilitate ac sordib. educationem, in familias honestas transferunt. & criminantur
deinde dominas impatientiӕ, intentӕ suis utilitatib. dominas oderunt, & amorẽ ab
eis exigũt. quin iniuria sese affici credũt, si nõ accipiãt, quod nec meruerũt. inter hӕc
uitia, cùm hӕc omnia ex sententia non cedunt, uirulentè in domũ illam obtrectant,
ubi integrӕ & sanctӕ habitӕ sunt, nec licentia est flagitijs prӕbita. Ergo sciãt quӕ sic
se gerunt, & se esse homines, ac sacra illa intinctas aqua, sistẽdasq; aliquando ante tri
bunal Christi: qui non secus rationẽ ministerij ac officij sui ab illis reposcet, quàm re-
giminis à magnis principib. Animus enim & mens à Christo spectatur in quocũq;
homine, nõ magnitudo, aut qualitas cõditiõis uel fortunӕ. quippe faciẽ hominũ Deus
nõ respicit, qui iudicib. suis prӕcipit, ut personã pauperis in iudicio ne accipiant, nec
ideo secundũ illũ pronunciẽt, quòd sit pauper. Et sicut grat⁹ est deo pauper mitis, iustus,
Christo similis: ita exosus atq; abominabilis, qui uitia paupertati adiũxit. Quocirca cõ
cupiscentias suas cohibeant, & aliena nõ minore cura ac fide tractẽt, quàm propria:
persuasӕ aliena nõ esse, ex quib. ipsӕ sustentãtur. Dominos & dominas non secus di-
ligãt & colãt, ac patres matresq;, quippe altor, educatorq; nõ alio est, quàm patris loco. Id
nomẽ ipsum ostẽdit, quòd heri & herӕ, patres & matresfamiliâs nũcupãtur Tũ Ro. mo-
re libertini patronorũ nomina usurpabãt, tanquã parentũ. Quӕ domi audierint, ac ui
derint, arcana esse putẽt omnia, nec posse sine ingenti scelere enũciari: nõ solum inte
rea dum in illis ӕdib. degunt, sed nec postquã migrarint. quorsum enim & parietes,
& fores pertinent, si istӕ omnia patefaciũt? an nõ prӕstaret uiperã domi alere, quàm eius
modi futiles, ex quarum loquacitate, & sӕpenumero uel sinistris interpretationibus,
natis ex hebetudine, uel mẽdacijs, ex odio atq; ira, magnӕ calamitates cõflãtur inno
xijs & honestis hominib. Quomodo illӕ, aut quãdo tantã iacturã sarciẽt, & tantũ de
lictũ luent? M. Liuio Druso architectus quidã ӕdes se ӕdificaturũ recipiebat, in quas
ex nulla domo alia esset prospectus. At potius (inquit ille) ӕdifica mihi domũ, si po-
tes, in qua quicquid agã, uniuersus populus Ro. possit aspicere. Fidẽter quidẽ Dru-
sus. & sanè sic est: bonis omnib. ita uiuendũ in priuato, quemadmodũ uiuere uellent
in publico: & sic intra domesticos parietes agendũ, ut si subitò nos alieni cõspiciant,
nulla sit erubescẽdi causa. Verũenimuero ea est per totũ humanũ genus & corporũ
& animorũ imbecillitas, ut multa ex usu sit celeri. Multa tolerantur domi, quӕ foras
elata, inepta & ridicula iudicentur: prӕsertim quòd unusquisq; nostrûm, quam ue-
niam sibi poscit, nõ uult alij tribuere. tanta est in nobis iniquitas. & quӕ ipse seriò fa-
cit quotidie, in alio si semel deprehẽderit, deridet, atq; etiã calumniatur. Ex hisce dela
tionib. quӕ simultates atq; inimicitiӕ in ciuitate tota oriantur, nemo nõ sӕpe expe-
ritur, dũ omnes & aliena curiosè scrutari auemus, & nostra uel sciri, uel malignè uel si
nistrè iudicari ӕgerrimè ferimus. Turbatur per hӕc ciuium tranquillitas, procedit

maleuo-

maleuolentia in rabiē: unde rixæ & pugnæ, & inter potētes factiones, inter minores uerò delaturę & calumniæ de capite, de fortunis, de existimatione. Verbum erat uetus, Nocens metuit pœnā, innocēs casum. nō placet hoc. illud uerius, Nocēs metuit pœnam, innocens calumniam. Et tantorū malorū causa est famularū garrulitas: quæ irata effundit, non quantū uiderit, sed quantū suppeditat animus, cupidine ultionis ardens. Heræ si pactæ mercedi assem detrahant, iniquissimæ erūt, nec ulla eis esse potest uenia apud deum. Quanta quiritatio? qui clamores? quæ execrationes? nam istis pro ludo est, sic miscere ac turbare res quietas, & familias bene cōstitutas uel euertere, uel affligere. Quòd sic uiuant, in culpa est tarditas atq; imperitia, quæ nulli unquā bono esse potuit, nunquā illis uenit in mentē, spectari actiones omnes nostras tū uerba & cogitatus, à iudice illo æterno, qui retribuit unicuiq; secundū opera ipsius. Matresfamiliâs, quod celari expediat, ne cōmittant quibusuis famulab. sed fidei spectatæ. Ipsæ uicissim famulæ taciturnitate ac fide eas se præstēt, q b. nō aliter possint quæuis cōcredi, quàm ipsis filiab. nihil dicant, neu agant, quod à domina aut liberis accipi queat in exemplū, aut incitamētū peccandi. Grauius plerūq; delinquitur exēplo, quàm facto. Si ita uixerint, cōditionē nō cōmodiorē solū sibi reddēt, sed honestiorē quoq;, gratā deo, gratā hominib. & ad meliorē fortunā certissimū gradum: alioqui in miseria illa seruitutis cō sumentur, inuisæ omnib. & despectæ. hæc potissimū sciāt & teneāt famulæ. tū legāt interdū aliquid, quod mentē & mores possit excolere. quòd si legere nō norūt, auscultēt legentes attente. interfint concionib. eùm uacabit: occupatis uerò dū interquiescūt, heræ aut filiæ, duæ uel audierint, uel legerint, referāt, unde prudentiores ac meliores euadant. De famulab. satis dictū: redeamus ad matronas. Fidelius & gratius obsequiū est quod ab amore impetratur, quàm quòd à metu exprimitur. Metum abesse placet, reuerentiā nō placet. Ne sis famulis uiris nimium blanda, nec comis, nec facilis, nec festiua, nec multū cū eis uersare: nec tecū uel colludere quisquā eorū audeat, uel iocari. sis eis sanè chara: sed non tam chara, quàm ueren da. Non uis timeri ut domina, at uenerationē exige ut mater. Famulare, genus licentiæ auidū est, quam ipsi sibi ostensam arripiūt, & augent. Nō perinde exactè uiro pręceperim, caueat ne sibi familiā fecerit minus familiarē, quàm mulieri, cui nolim multū esse cū famulis cōmercij. Nec cū eis pleraq; transigat, ne arguat ipsa, ne castiget uiros: marito id muneris relinquat. Sit tota cū famulab. suis & pedissequis, quarum sint mores integri, & pudicitia explorata. Ipsa plurimū simul exēplo adiuuabit, simul monitis, præceptis, adhortationib. tum diligenti cura, ne quid eā lateat quomodo famulæ uiuāt, & uitijs remedia opponat, ac uelut morbis antidota. Si qua parū syncerè habere integritatē deprehensa est, aut credita, nec obiurgationib. & castigatione proficitur, pellatur domo. Facilè proxima quæq; uenenū corrūpit, & credit suspicax uulgus famulas dominarū esse similes. Quàm illud est apud Hieronymum frequens, dominas ex ancillis æstimari? Nec mirū, cùm Græco prouerbio etiā catellæ dominarū mores dicantur referre: & illi apud Terentiū adolescentes, de sordib. & negligentia cultus ancillæ, pudicitiam colligunt dominæ. Homerus sapientem Vlyssem scribit, cùm domum redisset, eas occidisse ancillas, quæ cum procis concubuerant, quòd hę non solum probrum domo, sed periculum quoq; pudicitiæ Penelopes attulissent. Rex Dauid post Absalonem filium suum deuictum, eas concubinas suas, quas Absalon ex cōsilio Achitophelis incestu polluerat, in perpetuam custodiā à sese posuit, unde nūquā postea eductę sunt. Ipsa matrona ijs artib. se exercebit, quas altero libro exposuimus, & in officio cōtinebit famulas: ut casta Lucretia, quā lucubrantē cū ancillis, & pensa partientē regij iuuenes deprehenderūt. quod eo diligentius exequetur, & accuratius, si qua familiæ pars labore hoc alenda est. Salomon in laudibus sanctæ fœminæ, quę sisse illam ait lanā & linū & operatā cōsilio ac diligētia manuū suarū. Theano Metapōtina rogata quę esset optima matrona, uersu Homeri respondit

Telam quæ tractat, lectum curatq; mariti.

Ex ea industria (pergit dicere Sapiēs rex) facta est quasi nauis institoris, de lōgē portans panē suū. Ac ne somno indulgere nimium ostēdat, addit: De nocte surrexit, deditq; domesticis suis cibū demēsum, hinc recipiens se cū famulab. quid cuiq; faciendum

dum esset praecepit. Sedulae mulieris est, cibū quidē toti familiae parare, operam uerò solis foeminis indicere. Viris indicat, ut uidebitur, maritus. De lucubratione mulieris uersus sunt apud Vergilium, sanè quàm lepidi atque elegantes:

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum, ceu foemina primum
Cui tolerare colo uitam, tenuique Minerua,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes?
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut seruare cubile
Coniugis, & possit paruos educere natos.

Postea uerò quàm est familiae satisfactum, ex ijs quae supersunt, largitur ad eleemosynā. Manum (inquit) suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem. Non debet sancta mulier sic diuitijs cōgerendis incumbere, quin pauperibus distribuat, & inopibus subueniat: nec tenuiter, sed plena manu, cogitans, ad foenus se illa dare in hoc seculo. & in altero multo plura & potiora recepturā. Addit uerò: Nō timebit domui suae à frigorib. niuis. Nec timebit etiā, si pauperib. non solū expressum numū inter digitos porrexerit, sed si manū aperuerit, & palmā extenderit, quasi copiosè elargita: nec timebit, quoniā diligētia sua & lanificio nihil domi suae in necessitatibus deest. Et omnes domestici eius uestiti sunt duplicibus. nihil enim est in re familiari cōducibilius, quàm bene pasci, & benè uestiri: nō ad uoluptatē, sed ad necessitatem: nō delicatè, sed utiliter. Malè tñ continetur uirtus, quae aduersis ex propinquo exēplis sollicitatur. Ideo matrona ipsa primū omniū uictu suo parsimoniā doceat: sic facillimè curā illius ministris ingeret, alioqui iniquū existimabūt famuli ac famulae id te exigere, quod ipsa nō praestes, semperque ad custodiā tuorū praeceptorū inuitos atque obmurmurātes pertrahes. Tu ipsa igit semper sicca esto, semper sobria: nec causa tantū famulitij tui, quantū tuijpsius. Quàm foeda res est ebrietas & ingluuies, maxima oppugnatrices & pudoris & pudicitiae, hostes nominis honesti? Nemo ebriosam & uoracē foeminā non ceu infaustā & inauspicatā auem abominatur. Omnes inter immodicos cibos periclitari pudicitiā sciunt. quū nullū est capitis & lateris discrimen. Subdit his Salomon: Nec relinquit domi suae aliquid sibi incognitū, quin subinde inspiciat, omniaque cognita sibi & prompta faciat, ne cùm usus poscat, aut ignoretur quicquā, aut nimis sit quaerendū. tū quis status, quae cōditio rei familiaris, quantum expēdi, quantū retineri, quomodo pasci, quomodo uestiri cōueniat. Ait em: Cōsiderauit semitas domus suę. Ipsa uidelicet in angulo quopiā domus nens, aut suens, aut texēs, aliquid denique similis operis obiēs, in quo liberior est cogitatio, mittet animū suū per cubicula, per arcas, per uestiaria, per quicquid est domi, ut cōsideret quid desit, quid superfluat, quid emendū, uendendū, sarciendū. Multū haec diligentia rem familiarē tuetur, ac sustentat. Aderit puellis operi intentis, siue dū coquūt, siue dum nent, siue dū texūt, siue dū suunt, siue dū suppellectilem uerrūt. Exactius haec omnia fiunt praesente domina, & frugalius. Frōs occipitio prior est, ait Cato. quodque illi prudenter dixerūt, nihil magis uel equum saginare, uel aruum uberare, quàm domini oculū: ad matrē familiās remque domesticā trāsferri potest, nihil esse quod aut cōseruet diutius rē domesticā, aut integrius, mūdius, elegātius, quàm gnauae & diligētis matronę oculū. Haec agēs, & labori perpetuo incūbens, panē ociosa nō comedit: & paret deo, quòd nō uult nos sine sudore faciei nostrae uesci pane nostro. Exemplū etiā praeceptum Pauli sequitur, quòd inter eos quib. mysteriū dñi annūciabat, tñ ociosus nō edebat panē, sed in labore ac fatigatione dies & noctes, quantū ei à diuino ministerio uacabat, manus occupabat opificio suo, ne quē grauaret: illud crebrò admonēs, dignū nō esse ut edat, qui recusat laborē. Neminē patietur mulier domū ingredi, sine mariti iussu, ut ab Aristotele praeceptū est. multo enim clausior erit domus, cùm uir peregrè aliquò erit profectus: quo tēpore, quēadmodū Plautus inquit, bonas mulieres aequū est facere, ut absentes uiros perinde habeāt quasi praesentes: sed quatenus toti⁹ domus cura illa interior mulieri incūbit. Tenebit remedia uulgarib. & penè quotidianis morbis, eaque in cellula habebit parata, quib. marito, paruis liberis & familię, cùm res feret, subue-

subueniat,ne accessere subinde medicũ necesse habeat,& omnia ex pharmacopolio emere.necꝙ uerò mulierẽ uelim arti se medicæ dedere,aut sibi nimis hac in re fidere. Frequentib.& penè quotidianis morbis,suadeo medelas ut norit:ueluti tussi,distillationib.scabiei,torminib.solutæ aluo,uel cõstrictæ,lũbricis,dolore capitis aut oculorum,febriculæ,luxatiõi,leui scissuræ,& similib.quæ singulis propè dieb.leuissimis de causis cõtingunt.Adde his uictus quotidiani rationẽ,maximũ ad integrã ualetudinem momentũ,quæ sumenda,quæ uitãda,quãdo,quatenus.Atꝙ eam quidem peritiã discet potius ex usu aliarũ prudentiũ matronarũ,aut ex consilijs cuiusquã propinqui medici,ex libello aliquo facili ea de re cõscripto,quàm ex magnis & accuratis medicorũ uoluminib.Sancta materfamiliâs explicita iam domesticis & familiari buscuris,eligat sibi quotidie,si potest:sin minus,festis dieb.secretũ domi locum,à frequentia & strepitu sepositũ:ibi remotis paulisper solicitudinib.domus:& cõposito animo,reputet ad cõtemptũ res istas mũdanas,& quòd leues atꝙ instabiles sunt,& ꝙ fragiles ac citò periturę:& ꝙ tanta breuitas uitæ nostræ in tãta celeritate,ut nõ agi,sed rapi non abire uideatur,sed fugere Hinc sustollat se lectione aliqua diuina in cogitationẽ cõtemplationẽꝙ rerum cœlestiũ.Tum cõfessa deo peccata sua,ueniam ab illo & pacem supplex petat.oretꝙ pro se primũ:hinc deo iam facta gratior,pro marito,tum pro liberis,deinde reliqua familia,ut dominus Iesus meliorẽ omnib.mentem inspiret.Paulus diuinorũ mandatorũ nuncius,nascentẽ Corinthi ecclesiã dei docẽs,sic inquit.Si quis frater uxorem habet infidelem,& hæc cõsentit habitare cũ illo,ne dimittat illam.Etsi qua mulier fidelis habet uirũ infidelẽ,& hic cõsentit habitare cũ illa,ne abeat à uiro.Sanctificatus est enim uir infidelis per mulierẽ fidelem,& sanctificata est mulier infidelis per uirũ fidelem.Vnde enim scis mulier,si uirum saluum facies? Quod partim ad preces attinet(multũ enim ualet iusti oratio assidua,ut inquit Iacobus)partim ad exẽplũ uitæ,quod Petrus apostolus explicat dicens:Similiter & mulieres subditæ sint uiris suis,ut & si qui non credũt uerbo,per mulierũ cõuersationem sine uerbo lucrifiãt,cõsiderãtes in timore sancto cõuersationem uestrã. Multas legimus fœminas Christianas,quarũ opera ad sanctã pietatem mariti sunt adducti,ut à Domitia Flauius Clemens,è Domitiani Cæsaris propinquis:à Clotilde Clodoucus Frãciæ rex,à Igulde Hermogillus Gotthorũ rex,ab alijs alij quàm plurimi.

DE LIBERIS ET QVÆ CIRCA ILLOS CVRA.

PRincipiò,si non paris,id non solũ moderato perfer animo,& æquo:sed aliquatenus etiã gaude,ꝙ incredibilis molestiæ ac tædij facta sis expers.Nõ est hic explicãdi locus,quæ miseriæ subeundæ sint prægnãti,dum gestat uterũ:qui dolores,quãtum periculũ,cùm enititur.Iam nutriendi & educãdi quę fastidia,quãta sollicitudo,ne improbi & flagitiosi euadãt liberi,ne quid eis aduersi accidat? ꝗ æternus metus,quò eunt,quid agunt,malũ ne faciãt,neu accipiãt.Equidẽ rationẽ expedire nequeo istius cupiditatis filiorũ. Vis mater fieri?quorsum?an ut mũdum augeas?quasi uerò infrequens futurus sit,nisi ipsa unum atꝙ alterũ animalculũ pepereris,& addideris messibus Siculis & Ægyptijs unam spiculã,ad summũ duas:& ceu deus nesciat,si uelit,ex lapidib.istis filios excitare Abraę.Ne sis in dei domo sollicita,unde replebitur. Ipse suæ domui prospiciet.At sterilitatis probrũ exhorres.illud uerò cum lege Mosaica euanuit iam ad fulgorẽ gratiæ Christi.nunc in lege uiuis,in qua etiã uirginitatẽ cõnubio præferri merito uides.Quid ꝙ per Esaiã dominus pollicetur sterilibus sanctis multo ampliorẽ atꝙ honestiorẽ locum in sua ciuitate,ꝗ si numerosam reliquissent sobolem.Itaꝙ uituperãda est illa in Flãdria,quę cùm nupta propè ad 50.annum sine fœtu uixisset,defuncto uiro,nupsit alteri,id solum prætẽdens,ut experiretur,in uiro,ꝙ liberos nõ haberet,fuisset culpa,in se,an in uiro,digna profectò cupiditas muliere uetula,sed delira.Quanꝗ nescio,an alia erat secũdarũ nuptiarũ causa.Ipsa illam obtendebat,quæ ad stultã multitudinẽ honestior uidebatur.nec illi lętum admodũ fuit connubiũ.nam filiũ peperit,qualem nulla habere uellet.At,uidere cupis liberos ex te natos.num alij erunt,ꝗ cæteri?Habes pueros ciuitatis,imò baptizatos omnes:quos materno affectu cõplectaris,& credas ex te genitos.Hoc humanitas sua det,re

ligio præcipit. Quid quòd maritus tibi si sit probus, instar est multorũ filiorũ: ut Hel
cana dixit Annæ suæ. De filijs es sollicita, & in marito non acquiescis, qui unus plus
te amat, quàm decẽ filij amarẽt, abs te geniti? Profectò fœminæ nõ modò grauidæ, sed ua
cuæ quoque, immoderatis illis & absurdis appetitibus infestamini, quæ piccationes
dicũtur. Quæ liberorũ miseris tã dira libido? ut inquit ille. Si sollicitudines & ærum-
næ, quas matribus filij pariunt, in tabella uobis depingerentur, nulla esset sic auida
filiorum mulier, quæ nõ mortis instar filios expauesceret: & quæ haberet, etiam suos
plus odisset, quàm immanes feras, aut serpentes uenenosos. Quod gaudiũ, quid lęta
bile est filijs? Quum sunt pueri, merũ odiũ. in grandiusculis, sempiternus metus, quò
inclinabũt. Si mali, ætern⁹ mœror: si boni, perpetua sollicitudo, ne moriãtur, ne quid
eis accidat, ne abeãt, ne mutentur. Quid opus est Octauiã Augusti sororẽ huc addu
cam? Vtinã non essent adeò crebra exempla illarũ, quę ex lætissimis matribus subitò
afflictæ, in perpetuo luctu cõtabuerunt, & extinctæ sunt. Quid, quòd si multos habeas,
maior anxietas: & unius uitia, gaudiũ quod de reliquis suspiciebas, non diluunt mo-
dò, sed delent. Et dixi de maribus. In fœminis custodiendis, quæ carnificina anxieta-
tis? in collocandis, quæ moles curarum? His accedit, quòd parentes raro uidẽt filios
bonos. Vera enim bonitas sapiẽtia comitata, nõ nisi in grauiore iam & propè exacta
ætate cõtingit. Quum incipimus sapere, tum morimur, dixit quidam: & Plato beatũ
illum esse ait, cui uel in senectute datur rectè & sapere, & uitã instituere. At ea filiorũ
ætate iam parentes in puluerẽ abierunt. Quid, quòd paucissimi omnino filij gratiã paren
tibus uel referunt, uel habẽt, pro tot ęrũnis? imò negligunt eos, à quibus tãta sunt cu
ra enutriti: oderũt eos, à quibus sunt tenerius dilecti, quàm ipsi à sese. habiti sunt à pa
rentib. blãdè atque indulgenter, ipsi eos grauiter & asperè accipiunt. O ingrata mulier,
quę nõ agnoscis quãtũ à Deo acceperis beneficiũ, quod uel non pepereris, uel filios
ante mœrorẽ amiseris. ut scitissimè Euripides dixerit: Carentẽ liberis, infortunio fœ
licẽ esse. Sed hæc potuissent à nobis plurimis uerbis extẽdi, nisi quòd hoc uti que loco
minimè essent necessaria. Quæ ergo nõ paris, uide ne in maritũ reijcias sterilitatis tuę
culpam. In te forsan est uitiũ, quæ es uel natura, uel Dei uoluntate sterilitatis dãnata.
Inter maximos Philosophos cõstare uideo, fœminas fœtus non gignere, suo sæpius
quàm uirorũ uitio. Paucos uiros steriles genuit natura, fœminas plurimas, sapientissimo
cõsilio: quo in uirili infœcũditate maius est dãnum, quàm in fœminea. plus enim ex
uiro prouentus est in generãdo, quàm ex fœmina. Quòd si in te infœcunditas est mulier,
frustra insanis, quantũcunque scelerũ animo cõcipias, nunquã fœtũ concipies utero.
Quid, quòd Dei priuatis cõsilijs, æquissimis illis quidẽ, sed nobis ignoratis, plerunque
nulla ex cõiugio prouenit soboles? nam Dei munus est, ut bonos liberos, ita liberos
omnino prouenire. idcirco ad alia remedia accurrere, quàm ad Deũ, superuacaneũ est. A
Deo petẽda est proles, & bona ples. nã si proles cõtingat mala, pręstaret uiperã pepe
risse, uel lupũ. Sic ergo roga filiũ, ut Anna Helcanæ uxor, quæ pręcib. & lachrymis, &
sanctitate uitæ impetrauit non filiũ modò, sed prophetam & iudicẽ in Israel: sic ut al-
tera Anna Ioachim, quæ tota Deo confisa, Mariã orbis reginã saluti hominũ edidit:
sic ut Elizabeta Zachariæ, quę etiã sterilis Ioannẽ illũ Domini nũciũ genuit, qui mul
tos filios genuit Christo, quo maior nullus ex muliere natus est. Domin⁹ Saræ steri
litatem suã non iniquè ferẽti, eo tẽpore quo sterilitas magno probro habebatur, filiũ
in senectute dedit Isaac, imaginẽ Christi Domini. & hic ipse Isaac pro Rebecca cõiu
ge sua sterili Dominũ orauit, à quo impetrauit geminos duorũ ingentium populorũ
autores. Vxori Manne sterili, modestæ ac pudicæ fœminę, angelus Domini Sampso
nem ex ea nasciturũ nunciauit, iudicem & liberatorẽ Israelis. Tales accipiunt, quę sic
petunt. Verba angeli ad Sampsonis matrẽ sunt hæc: Sterilis es, & absque liberis, sed cõ
cipies, & paries filiũ. Caue ergo ne bibas uinum, ac sicerã, nec immundum quicquã
comedas, quia concipies & paries filium, cuius nõ tanget caput nouacula. erit enim
Nazaræus Dei ab infantia sua, & ex matris utero, & ipse incipiet liberare Israel de
manu Philistinorũ. Hæc admonẽt me, ut ipse prægnãtes admoneã, interea dum ute
rum gestant, ne indulgeãt crapulæ, ne inebrientur. Multi quæ à matribus acta sunt dũ
gestabãtur, uitæ totius moribus retulere. Et quatenus imaginationis uires magnæ ac
ualidæ

ualidæ sunt in humano corpore, matres dum uterum gestant, dent operam, ne quam admittant uehementē cogitationē deformis rei, turpis, obscœnæ: pericula item deui tent, in quib. fœda aliqua uisu species possit occurrere. quod si eas occasiones adeāt, præ cogitent, quicquid possit oculis offerri, ne ex inopinata nouitate noceat, si quid subi tò aspexerint, unde cōtrahat noxam fœtus. Iam susceptis liberis, quę adhibēda in his educādis cura, maius esset differere, quàm ut capi proposito posset opere, si fusius essent singula expromēda. Qua de re à ueterib. & à recentiorib. cōscripta sunt plurima, etiā dicatis in idipsum libris. Ego uerò pauca attingā, quæ muneris uideātur esse pruden tis matronæ. Ante omnia, mater thesauros suos uniuersos in liberis sitos esse ducet, Opulenta quędam Cāpana cùm Romā uenisset, exceptaq; esset hospitio à Cornelia Gracchi, mundū omnē suū muliebrē Cornelię explicuit, qui erat sanè diues metallis, uestib. gēmis: eum ubi laudasset Cornelia, rogauit Cāpana, ut & uicissim illa cimeliar chium suū aperire haudquaquàm grauaretur. abierāt Gracchuli ad ludū literariū: respon. dit, se sub uesperū facturā: pueris reuersis, Hi mihi unici thesauri, inquit. Cùm Ionica Lacęnæ de textura gloriaretur, operosa & sumptuosa: hæc respōdit, Atqui mihi qua tuor filij omni uirtute pręditi, textura & preciū & opes sunt. Quocirca in hoc thesau ro cōseruando atq; excolēdo nullus recusandus est labor. Omnia facilia reddet cha ritas, & leuia. Nutriet, si poterit, suo lacte, & parebit naturæ uoci, quę tributis māmis & copioso puerperis lacte, clamare uidetur, ac iubere, Nutriat quæ peperit, ut cętera agunt animalia. Quin sapiēs & benigna rerū omniū parens, quem sanguinem in cor pusculū fœtus in utero uertebat, eum post partū ad pectus tanquā copiosi cuiusdam & salubris fontis craterē trāsmittit in lac candefactū, ut sit unde partus sustētetur, nec deserit tenerū, ex utero emissum, quin eodē pastu alat, quo finxerat: haud parua sanè mercede à natura ipsa nutrienti pro opera tributa, & tanquā relata gratia, quod fœtū ipsius nutriat, ut saniora sint corpora illarū quæ hoc faciūt: cùm eæ quæ nutriendi la borem recusant, inter lacteū humorē exiceandū, multū adeant periculi. Accedit his, quod utilius est fœtui maternū lac, quàm nutricis. tum quia ex quib. cōstamus, ex eisdē con gruētissime alimur: nihilq; est cōuenientius infanti, quàm ea ipsa substātia, ex qua est fi ctus: tum quia nutrix nō rarò alumnū suū admouet pectori inuita, & subirata: mater cōtrà alacris semper ac læta, uel ipso pueri sui cōspectu, si quid erat in animo nubili, exhilarata, gaudens, ridensq; eo magis, quo auidius illum haurire cōtēplatur. Quòd si cœpit iam ridere, aut balbutire, incredibili alacritate ac lætitia perfunditur. unde quantū salubritatis lac trahat, credi non posset. Hoc nō in humano tantū genere, sed per animantes omnes generale est naturæ beneficiū. De canibus (ut unū pro omnib. exemplū ponam) sic scribit Columella: Nec unquā eos, quorū generosam uolumus indolē cōseruare, patiemur alienæ nutricis uberib. educari, quoniā semper & lac & spiritus maternus, longe magis ingenij atq; incremēta corporis auget. Sunt tamen, quas iustæ causæ excusant: itaq; nolumus uideri sine exceptiōe pręcepisse, & hac de re locutus sum uolumine superiore. Si literas mater sciat, ipsa paruulos pueros eas doceat, ut eadē utātur matre, nutrice & magistra, magisq; ament, & prōptius discant adiuuāte amore in eā quæ docet. Puellas pręter literas, artib. etiā instituet muliebrib. lanam & linū tractare, nere, texere, suere, rem domesticā colere & administrare. Non erit pię matri molestū, uel literis interdū dare operā, uel lectioni sapientū & sanctorū librorū: si nō sua, certè liberorū gratia, ut erudiat, ut meliores reddat. Eurydice iam na tu grandior, literis se & præceptis morū tradidit, tantū ut hæc in filios transfunderet, quod & fecit. Infans enim primā audit matrē, primā balbutiē ad illius sermonē cona tur effingere: ut illa ætas nihil aliud quàm imitatur, & in hoc solū dextera est. primos sen sus, primāq; mentis informationē ex ijs sumit, quæ de matre uel audit, uel uidet. Itaq; plus est in matre ad effingendos puerorū mores positū, quàm quis putet. Illa uel optimū facere potest, uel pessimū. Vt optimū faciat, paucula præcepta in breuia cōferemus. Det operā, ne falsē filiorū causa rusticè loquatur, ne idem sermo in teneris puerorū animis infixus simul adolescat cū ætate: & ubi inualuerit, dediscere uix possint. Nullū sermonē melius aut tenacius discunt pueri, nullū expressius, quàm maternū: illū cū uitijs ipsis aut uirtutib. si quid horū habet, reddunt. In Valentiā meam à Iacobo Aragoniæ

rege ex Agarenorũ impuritate uindicatã (quo nomine fausta est nobis semper illius uiri memoria) in eã ergo, his pulsis, immigrare iussi sunt frequentes uiri Aragonij, & mulieres Illerdenses, à quib. incoleretur: ex utrisq; nati filij, sermonẽ matrũ tenuerũt, eum quẽ iam per plures quàm ducẽtos & quinquaginta annos loquimur. Tiberij & Caij Gracchi eloquentissimi sunt habiti, at horũ linguã mater Cornelia formauit: cu ius prisco seculo lectæ sunt epistolæ eloquentiæ plenissimæ. Istrina Scytharũ regina Ariphitis uxor, ipsa Sylẽ filiũ Græcis literis instituit. Nutrices uetat Plato, inanes aut aniles fabulas pueris suis narrare. Idẽ præcipiendũ matribus. hinc enim fit, ut quidã ex prima illa educatione in grandiorem ętatem uel teneros, uel fractos, & pueriles animos referãt, nihil ut graue ac prudẽs audire & sustinere queãt: sed tãtum libros ineptissimarum fabularũ sectentur, qui nec ueri quicquã narrãt, nec uerisimile. Habebunt igitur ad manũ parẽtes iucundas quasdam historiolas, & honestas fabulas, quæ ad cõmendationẽ uirtutũ, ad uitiorũ odium tendant. illas primũ audiet puer: & eum nondũ quid uitium sit, quid uirtus, intelliget, has tñ amare incipiet, illa odisse. simul cum his affectionib. adolescet, ac se similem conabitur effingere eorũ, quos mater recte fecisse confirmabit: dissimilem eorum, quos praue. Addet mater laudes uirtutũ, detestationes uitiorum, utrasq; crebrò repetat & inculcet rudibus animis. Habeat familiaria sancta quædam dicta, & uitæ formulas, quæ frequenter audita puerorũ memoriæ, uel aliud agentiũ inhærescant. Accurrunt ad matrem pueri, de omnibus eam consulũt, omnia ex ea percontãtur: quæcunq; responderit, credunt, mirantur, habẽt pro cõpertissimis. ô matres, quãta occasio uel optimos reddẽdi filios, uel pessimos? Hic infundendæ sunt rectissimæ opiniones, & puræ Christianæ: opes, potentiã, honorem, gloriam, nobilitatem, formam, res esse uanas, stultas, cõtemnendas: iustitiam uerò, pietatem, fortitudinem, continentiã, eruditionem, clementiã, misericordiã, charitatem generis humani, hæc demũ pulchra, hæc admirãda, hæc sectanda, hæc fidelia & solida esse bona: non magnifaciendũ, in quo illa superiora insint, sed in quo hęc altera. Quicquid ab aliquo factũ narrabitur sapienter, ingeniose, honestè, prosequatur laudibus: quicquid nequiter, uafrè, subdolè, impudẽter, improbè, nefariè, magna reprehensione. Qↄum puerũ cõplectetur, cùm deosculabitur, ac uolet bene precari, nõ hæc precetur: Vtinã tibi contigãt maiores opes q̃ Crœso, aut Crasso, aut Cosmo Medici, aut Fuggeris: maiores honores quàm Pompeio, aut Cęsari: utinã fœlicior sis Augusto, & Alexandro. sed sic: Vtinã tibi det Christus, ut sis iustus, ut cõtinẽs, ut fortunæ contẽptor, ut pius, ut sectator sui, imitator Pauli, integrior Caronib. melior Socrate aut Seneca, iustior Aristide, doctior Platone, aut Aristotele, eloquẽtior Demosthene uel M. Tul. Hæc putabit maxima, hæc expetẽda, hæc quæret, hęc cõcupiscet, quæ sibi uelut optima precari audiet eos, quib. est charissimus. Nunquã uel dictũ à puero, uel factũ nequiter, impudẽter, improbè, procaciter, petulãter, excipiat mea matrona risu & oculis. Eiusmodi assuescent pueri quæ uiderint probari & grata esse parentib. hæc iuuenes & uiri nõ deponẽt assueta. Castiget eũ, & ostendat illa nõ agenda, nec sibi placere. Contrà, amplexibus & osculis prosequatur, si quam aliquando melioris indolis significationem ediderit. Sunt in nobis igniculi quidam, seu semina uirtutum à natura indita, ut Stoici Philosophi obseruarunt. Nostri synteresin Gręco uerbo nominant, quasi conseruationem & scintillam iustitię illius, qua primus autor generis humani donatus erat à deo. Ille igniculus, adolescere modò liceret, ut illi sentiunt, ad magnam nos uirtutem perduceret. Sed obruitur deprauatis iudicijs atque opinionibus, & dum lucere incipit, ac in flammam se attollere, non modò nullo adiutus alimento, sed aduersis quoque flatibus & imbre oppressus, extinguitur. Parentes, nutrices, nutricij, magistri eruditionis, cõsanguinei, necessarij, familiares, magnus erroris magister populus: hi omnes semina illa uirtutũ radicitùs conantur extirpare, & emicantem igniculum stultitia suarum opinionum tanquam ruina opprimere. Vniuersi diuitijs plurimum deferunt, nobilitati assurgunt, honores adorant, potentiam quærunt, formam laudant, gloriam admirantur, uoluptatem sequũtur, paupertatem conculcant: nullum rentur maledictum grauius, quàm inopiam: simplicitatem animi derident, religionem habent suspectam, eruditionem inuisam: probitatem omnem

nem aut dementiam nominant, aut fraudem, illa optant, cùm benè precantur: hæc si
quis nominet, uelut infausta exhorrent, atq; ominosa. ita fit, ut iaceāt hæc atq; spernā
tur, nemo se his dedat: illa in precio, illa in honore sint, oēs ad ea currant. unde tāta im
proborum & stultorum copia, boni ac sapientes usq; adeò rari: cùm tamen natura il-
la melior hominum, propensior suapte sponte in uirtutes sit, quàm in uitia. Sācta ma
trona his corruptis opinionibus, integrioribus alijs & Christiana dignis occurret, in
suoq; puero bonorum præceptorum ac consiliorum instillatione igniculū illū, quē
diximus, fouebit, semina irrigabit, ut in magnam lucem ille, hæc in frugem ingentem
optimamq; consurgat: nec franget neruos & corporis, & ingenij, & uirtutis, molli e-
ducatione ac indulgentia, ne cibis obruat, ne somno nimio & delicijs dedere se pue-
ros patiatur. retardant hæc mentis celeritatem. Et sunt quædam matres, quibus nun-
quam satis edunt, bibunt, dormiunt, uestiuntur, curantur filij. Traducāt diligentiam
hanc ad mentis curam, quæ efficit, ut & mens & corpus ualida & robusta sint. Rarò
memini uidisse me magnos & præstantes siue eruditione & ingenio, siue uirtute ui-
ros, qui essent indulgenter à parentibus educati. Quid quòd nec corpora robur iu-
stum accipiunt, debilitata delicijs? Ita dum seruare filios credunt matres, perdunt: &
dum laborāt ut sanius ac integrius uiuāt, stultæ, ualetudinem debilitant, & minuunt
uitam. Ament sanè filios, ut amari par est, plurimū scilicet. Quis enim naturæ legē uel
abrogare conetur, uel improbare? Et cuius immanitatis est, nō amare quē peperceris?
sed amorē celent, ne ex hoc licentiā arripiant pro libidine agēdi. nec impediat amor,
quo minus & à pueris uitia per uerbera, fletus, lachrymas arceamus: & corpus ac in-
geniū firmiora reddantur, seueritate uictus atq; educationis. De uirga & castigatio-
ne apud Sapientē uirum hæc sunt cōsilia, quibus parēre unumquenq; nostrûm cōue
nit: Stultitia colligata est in corde pueri, & uirga disciplinæ fugabit eā. Noli subtrahe
re à puero disciplinam. si enim percusseris eum uirga, non morietur. Tu uirga percu-
ties eum, & animā eius de inferno liberabis, uirga atq; correctio tribuit sapientiam:
puer aūt qui dimittitur uolūtati suæ, cōfundit matrē suā. Videlicet caro peccati pro-
cliuis in malum à sua origine, factū est nequissimū mancipiū, quod nisi plagis emen
dari nō potest. ideo dominus quē corripit & castigat, amare se profitetur. In quo de-
cet cordatos parentes imitatores esse diuinæ indulgētiæ. neq; enim is amat filiū, qui
correctione & castigatione eius abstinet. sicut idē Sapiens inquit: Qui parcit uirgæ,
odit filiū suū: Qui aūt diligit illū, instāter erudit. Matres hoc uelim ne ignoretis, maxi
mā partē malorū hominū uobis esse acceptā referendā: ut intelligatis, qualē uobis de
beant filij gratiā. Vos stulticia uestra prauas opiniones ingeritis, uos alitis, uos pecca
tis, flagitijs, sceleribus eorum etiam arridetis. uos uadentes ad summas uirtutes, ab-
horrentes ab opibus mūdi, & diaboli pompa, lachrymis uestris & acribus reprehen-
sionibus ad diaboli laqueos reuocatis: quoniam mauultis eos uidere diuites & ho-
noratos, quàm bonos. Agrippina Neronis Cæsaris mater, cùm super filio consuluis-
set diuinaculos, Imperabit: responderūt illi, Sed matrē occidet: Occidat (inquit) dum
imperet. utrunq; contigit: & imperauit, & occidit: sed cùm nec occidi Agrippina uel
let & filio paratum esse à se imperium pœniteret. Vos deniq; indulgentia uestra nec
per laborē uultis eos uirtutē discere, & p delicias gaudetis uitijs obrui. Idcirco fletis
& lugetis plurimæ (nā non de omnibus loquor) & meritas etiam in hac uita datis de-
mentiæ uestræ pœnas, cùm filios esse doletis, quales ipsæ fecistis. Nec ab eis redama
mini, qui inamabiles se omnibus esse propter amorem uestrū sentiant. Nota est ado-
lescentis illius fabula: qui cùm ad suppliciū duceretur, colloquium matris exposcit:
oreq; ad matris aurem admoto, tanquam aliquid secretò dicturus, auriculā eius mor
su amputauit. Increpantibus qui aderāt, quòd nō fur modò, sed impius in parentem
esset: respondit, hoc esse præmium educationis. nam si illa me (inquit) cùm puer libel-
lum sodalis in schola surripui, quod fuit primum meum furtum, castigasset, non ad
hæc essem facinora progressus. at illa indulsit, & osculo furem excepit. Fuit Brugis,
cùm hæc ederem, mulier, quæ duos filios indulgentissimè, ac proinde corruptissimè
aduersa patris uoluntate educarat. illa clanculum suppeditare pecuniam, unde lude-
rent, potarent, scortarētur: alterum uidit suspensum, alterum capite truncatum. quo-

circa uulgari uerbo sapienter admonemur, præstare ut ploret puer quàm senex. Quid de illo matrū furore dicam, quæ filios deformes, distortos, imperitos, hebetes, inertes, ebriosos, insolentes, stolidos, plus amant plerunq;, quàm formosos, rectos, eruditos, acutos, solertes, sobrios, modestos, quietos, prudẽtes? Quid istuc est? error'ne mentium humanarū, an meritū pro peccatis nostris suppliciū, ut amemus, quod minimè amandū est? Mutæ animātes formosissimis uel catulis uel pullis blandiuntur: atq; adeò indicium hoc in eis est generositatis filiorū, cùm chari sunt matri. Venatores illū fore optimū canē præsciūt, cuius fœta maximā gerit curā, pro quo ante alios est sollicita, quē primùm refert in cubile. In hominū genere illū ferè scias esse uilissimum & despicatissimū, quem mater amat tenerrimè. Vultis uerè ab eis amari, ea præsertim ætate, qua sciunt iam quid sit uerè & sanctè amare? efficite, ne uos admodū ament, cùm quid sit amor adhuc ignorant, & parentib. placentā aut fauum aut saccarū præferunt. Nullū filiū mater tenerius amauit, quàm mea me: nullus unquā minus se matri sensit charum: nunquā ferè mihi arrisit, nunquā indulsit. & tñ cùm domo trib. aut quatuor dieb. ea ubi essem inscia, abfuisse, penè in grauissimū incidit morbū. reuersus, desiderat ū me ab ea nō intellexi. Ita neminē magis fugiebā, magis auersabar, quàm matrem puer: nullū mortale magis in oculis tuli adolescens, cuius mihi nūc memoria sacratissima est: & quoties occurrit, quā corpore nō possum, animo & cogitatiōe dulcissima cōplector. Sodalē habui Lutetiæ, doctū in primis uirū, qui inter cætera fauentis numinis beneficia, & illud reponebat, quòd indulgentissimā matrē amisisset: quæ si uiueret (inquit) ego nec Lutetiā eruditionis gratia uenissem, & domi inter aleas, scorta, delicias, uoluptates, ut cœperā, cōsenuisse. Qui potuisset ille matrē amare, quā mortuā esse gaudebat? Sapiēs mater nō filio delicias potius optabit, quàm uirtutem, nō opes magis quàm eruditionem, quàm bonum nomen, non uitam indecoram citius quàm honestam mortē. Lacænæ mulieres filios malebant pro patria honestè cadere, quàm uitam seruare fugiendo. Ita plurimas memoriæ traditum est, ipsas suis manibus ignauos filios interemisse, illo addito elogio: Nec meus hic fuerat, nec Lacedæmonius. Sophia cū tres haberet speciosissimas filias, trib. uirtutū nominib. insignitas, Spē, Fidem, & Charitatē, iugulatas pro Christi gloria, lætissima spectauit, & nō, pcul ab urbe Roma ipsa suis manib. sepeliuit, Hadriani Cæsaris principatu. Nō tam ergo artea quæstuarias docebūt parentes liberos, quàm sanctas: nec proponēt imitādos eos, q opes maximas breui tēpore fabricati sunt, sed qui ad summas uirtutes peruenērе. Meritò reprehenduntur Megarenses, qui filios suos sordidā frugalitatē & auaritiā docebāt, habituri pro liberis frugi seruos. Antiqua hæc Megarensiū reprehēsio, in quàm multos hodie Europæ populos meritò posset cōferri? Florentiā & Genuā Italię, Burgos Hispaniæ, Londinū Britanniæ, Rotomagū Galliæ. ita fit, quod cōtingere passim uidemus, ut moniti toties rē quærere, rē facere, rē augere, rē quocunq; modo parare, facinora suscipiāt capitalia & nefaria: cuius culpę nō exiguā partē parētes sustinēt, suasores, autores, impulsores, & quod omniū iustissimū est, cū alia deest ad diuitias uia, parētes ipsos filij expilāt. Quòd si septa uidēt ad numos omnia, incipiūt odisse patres & ex odio mortē optare, quærere tollēdi rationē. & plurimos à proprijs liberis ueneno sublatos perhibēt, quib. longū est senis mortē expectare. Ergo qui parētes filios docuerūt pecuniā reb. omnib. esse anteponendā, ipsi uim præcepti illius in se experiuntur: ipsis parentib. pecuniā liberi præferūt. Exprobrāt sæpe parētib. filij uitia sua, tanquā illorū uel exēplo, uel negligentia sint corrupti. Iuuenis ille luxuriosus, luxurioso patre natus, apud Declamatores sic loquitur: Meam luxuriā patri imputabo: nō sub seuera fui disciplina, nō sub bene institutæ domus lege, quę posset adolescentis formare mores, & à uitijs ętatis abducere. At cùm cōtinenda est prima liberorū ętas, & seueritate sanctę disciplinę cohibēda, ne in uitia per licentiā excurrat, unde ægrè reuocetur, nec auferēda de pueri dorso uirga: tū præcipuè filiæ nulla sunt indulgentia tractādæ. Corrūpit indulgētia filios, at filias perdit funditùs. Licētia uiri fimus deteriores, fœminæ scelestæ. Quoniā solutū in uoluptates affectus ingeniū, ni frenis cohibeatur, ruit præceps in mille facinora. de quo est sapiens admonitio Iesu filij Sirach: Filiæ tibi sunt, serua corpus illarū, & nō ostendas hilarē faciē tuā ad illas. Et filiæ

qui-

quidē quemadmodū sint educandæ, superiore libro demonstraui. Ea leget mater: quod multa iniunt etiā, quæ maritas instituāt. & matrū est curare, ut ea filiæ exequātur, quę præcipimus. Posteaquā parentes, quantū fieri potest, prouiderint, ne quid uerbis turpe, fœdū, obscœnū, perniciosum, nefariū, animo pueri insideat, factis magis atque exēplis prouidebūt, ne quid uideat puer, quod effingere sine turpitudine nō possit. & est alioqui ætas illa, ut dixi plane simica, quæ nihil profert suū, utique nec habet, omnia imitatur. Quid quòd aliena forsitā exēpla deleuerint parentes ab animis puerilib. autoritate & amore sui, adde etiā bene monendo: quę uerò ipsi fecerint, reprehendere nō poterunt, nec si reprehendāt, mouebitur tantū puer iis quæ audit, quàm quæ uidet. Rectè Iuuenalis, plus habere ponderis parentū exēpla apud filios, quàm multorū doctorum monita & præcepta: ita unico malefacto grauius nocebūt, quàm multis sanctè consultis profuerant. Idcirco in Satyra decimaquarta, sapienter suadet his uerbis:

Nil dictu fœdum, uisuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est: procul hinc, procul inde puellæ
Lenonum, & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reuerentia, si quid
Turpe paras, nec tu pueri contempseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

Numidiam Quadratillam sugillat Cæcilius Plinius, quòd Pantomimos effusius fouebat, quàm principi fœminæ cōueniret. In eo tamē prudentiam anus laudat, quòd Quadratū nepote suū adolescentē spectare nec domi, nec in theatro Pantomimos suos permiserit: cumque uel illos auditura esset, uel animū calculorum lusu laxatura, solita nepoti esset iubere, abiret, atque studeret. Idē autor, Hispulæ uxoris suæ amitæ maximas agit per epistolā gratias, quod uxorē suā apud ipsam educatā, suasibus atque exēplis ad rectum honestumque finxerit, nihilque in illa domo uiderit nisi sanctū & imitandū. Ac nimirū erga filias maior debet adhiberi uigilantia, ne quid uel pudorē, uel pudicitiā, uel modestiā maculet, quo hæc in fœmina exactiora perquirūtur, quàm in uiro: & fœminæ, animaliū omniū ingeniosius imitātur: quodque est utrique sexui cōmune, promptius ac perfectius uitia, nec cōtineri possunt, si autoritas in exemplū accedat: ut si matrē, aut quam uulgo probari uident, effictur ę sint. Hinc in ciuitatib. quarū principes sunt improbæ, raræ sunt plebeiæ probæ. Et quæ à malis educātur, nō frequēter sunt aliusmodi. Nec certissimū non est uetus uerbū, similem matris filiam. Neque tamē adeò est matris similis filia, atque educatricis, unde nothæ pleræque, quæ apud sanctas ex patrib. suis adoleuerūt, à matrib. degenerantes, uitam uirtutem que auiarū educatriciū expresserunt. Cæsar M. Cato, C. Manlium senatu mouit, quod uxorem præsente filia deosculatus esset. Nescit rudis ætas, cur quidque fiat, ad eosdem actus reddit, uelut speculum acceptas formas, non eisdem finib. Quod intelligens prudentiss. iuxtà & sanctissimus senex Eleazarus, cū ex edicto Antiochi iuberetur carnes suillas edere: recusantique gentiles amici suaderent, ut saltem edere se simularet, ut illo prætextu dimitteretur, tanquā regiæ uoluntati obtēperasset: mori se respōdit malle, quàm aliquid agere, quod in exēplum rei pessimæ accipi à iuuenib. posset. hisque uerbis est usus: Non enim ætati nostrę dignum est fingere, ut multi adolescētes, arbitrātes Eleazarū 90. annorū transisse ad uitam alienigenarū, & ipsi propter meam simulationē, & propter modicū corruptibilis uitæ tempus decipiātur, & per hoc maculā atque execrationē meæ senectuti cōquiram. Nam etsi præsenti tempore supplicijs hominū eripiar, sed manum omnipotētis nec uiuus, nec defunctus effugiā. Quamobrē fortiter uita excedendo, senectute quidem dignus apparebo. Adolescentibus autem exemplum fortè relinquam, si prompto animo ac fortiter pro grauissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis confestim ad supplicium trahebatur. ij autem qui eum ducebant, & paulò antè fuerant mitiores, in iram conuersi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogātiam prolatos arbitrabantur, sed quum plagis perimeretur, ingemuit, & dixit: Domine, qui habes sanctam scientiam, manifestè tu scis, quòd quum à morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores, secundum animam uerò

propter timorē tuū libēter patior. Et iste quidē hoc modo uita decessit, nō solū suue nib. sed uniuersæ gēti memoriā mortis suæ ad exēplū uirtutis & fortitudinis derelinquens. Instituēdi sunt igitur etiā exēplo parentū filij: nec eis ostendendū, quod facile in uitiū trāseat, ne ipsi facilius trāsferant, simul imperitia meliorū, simul hominū natura in peiora procliui. Puniuit Dn̄s Heli iudicē & pontificē Israelis, nō q̄ filijs suis Ophni & Phinees malo ipse fuisset exēplo, sed quod prauos & flagitiosos nō castigasset. Itaq; casu è sella interijt, translatumq; est sacerdotiū in aliā familiā. Quāto grauius uindicabit in eos parētes, qui ipsi uel exhortatione, uel exēplo suo liberos suos scelerate uiuere docuerūt? Quod si suppliciū de peccatis adultorū filiorū peruasit ad patrem, quatenus non quātum posset inhibuerat: quid fiet ijs, qui teneros ad libidines, uoluptates, cupiditates, facinora uel dictis impulerunt, uel factis? Cōtrà de muliere, quę filios uirtuti assuefecit, Doctor gentiū ait: Mulier seducta in pręuaricatione fuit, sed salua erit per filiorū generationē, si permāserit in fide, & charitate, & sanctificatione cum pudicitia. Liberi si uita decedant, existimandū aliud hoc non esse quàm depositum reddi. De consolatione mortis, quàm copiose scriptum est à Platone, Cicerone, Xenocrate, Seneca? Quàm sententia illa celebris, reputantib. uitæ huius in tanta breuitate tam longas ærumnas: Optimū non nasci, proximū citissimè aboleri? quā comprobarunt Sapientiæ affectatores, profectam (uti rentur) à Sileno quodam, qui temporibus uixerit Crœsi & Cyri cum septē Grecię sapientibus: sed prolatā à Salomone, multo uetustiore illis omnib. & subindicatā à Iob Husita, qui antē Mosem regulus fuit in Arabia. Vnde & gētes quędā, uelut Thraces, & Gallorū Druydæ, tū uitæ huius tædio, tum spe quadā melioris pòst uenturę, lætitia cātuq; eos prosequebātur, qui fato defungerentur. Sed illa certissima & fidelissima cōsolatio, quæ ex ueritate sumitur, nempe consideratione futurę uitæ. Mors ex se malū non est: tātum de modo ac ratione sua cēsetur. Fœlices, quibus exitus ab hac uita in amicitia Christi cōtigit: infœlices, q̄b. secus. illi enim ad ingentē beatitudinē trāsmittūtur, hi ad extremos cruciatus & miseriā. Proinde hoc est abs re curandū, ut sic filios cōponas ac effingas, ut quandocunq; iubeat eos Imperator è uita tāquā è statiōe excedere, gratiosi imperatori exeant, animo atq; industria illi sua approbata. Hoc cū ita sit, quāto gaudio excipienda est mors infantiū, qui citra sensum laborū ac sollicitudinū æui huius ambitionis, inuidiæ, arrogātię, necessitatis, antequā inuadat agmē illud morborū, corpore integro, tenuissimo quodā mortis gustu, horribilē carcerē lætissima beatitate cōmutant? Quæ maior optari illis posset fœlicitas, quàm ut in odiosissima & fastidiosa ac periculorū referta uia, subito celeri quodā uolatu ad diuersoriū trāsferantur? aut q̄, cùm alijs diutina & operosa contingat militia, illi pręmium idem tanto minore opera consequantur? nec grandioribus alia debet uotis optari, nisi ut meritis & misericordia illius qui nos à noxis emundauit, uendicauitq; à diaboli seruitute, expurgatis delictis, puri lætiq; auferantur è tenebris uitæ huius antequàm malitia immutet cor eorum, & reuolent ad patriam illam, in qua sita est beatitudo sempiterna? Ad quæ regna uellent parētes ex se genitos euehi, cū his cōparanda? Vtiq; nō ad alia, si nō magis ab affectib. suis, q̄ liberorum utilitatib. traherentur. Atqui decet ipsos filijs eā fœlicitatem propter inania sua gaudia, seu uerius gaudiorū somnia nō inuidere, nec simulare se illorū dolere uicem, cùm suam plāgant: quos tamen conueniret hilares & lætos esse, ut qui ciues illi p̄genuissent ciuitati, cuius deus princeps est, angeli ciues: deq; ea sint optimè meriti, tali sobole progenita, & sic educata hoc pacto, ac meritò futurū, ut arbitror, Paulus docet, ut mulier salua fiat. Ergo cōsultius erit, ac piū magis hoc nomine gaudere, q̄ mœrere cōfici, q̄ repetitū est quod nō donatum fuerat, sed accommodatum: nec querelis & luctu nostro iudiciū reposcentis dei damnare. Sed pro usura quantulicunq; tēporis habenda gratia. nec imitandi ingrati illi, qui immemores percepti fructus, iniuriam interpretantur, nisi beneficium quod gratis datur, arbitratu suo æternum possident.

DE BIS NVPTIS, ET NOVERCIS.

QVæ priorib. maritis elatis, alijs denupserunt, hoc super ea quæ scripsimus, sunt admonēdæ, Videāt, ne immodica superiorū uirorū cōmemoratione præsentes offendant. Solet hoc ingenijs hominū usu euenire, ut meliora semper uideantur præ sentibus,

sentib. præterita: propterea q nulla est tanta felicitas, quæ nõ multũ trahat secum incommodi, & amaritudinis admistũ. Hoc cùm adest, urget nos acriter: cùm abijt non magnum sui sensum relinquit. Ita fit, ut minus uideamur transactis malis affecti esse, q̃ afficiamur præsentib. Vergit etiam in pronum ætas, quæ indies importandis incõmodis fit peior, & sustinẽdis importatis imbecillior, tum recordatio uigentioris ætatis, & uelut cõparatio, cum ingrauescente tædium affert præsentiũ, desideriũ præteritorum. Sed Salomoni non placet, cogitationẽ illam sapientis animũ subire, ut existimet superiores annos præsentib. potiores esse: nec prudenti fœminæ ita uidebit: nec putabit mortuũ maritũ hoc uiuente meliorem ac cõmodiorem fuisse. Sæpe enim falluntur, cùm si quid eas in præsenti offendit uiro, tunc tantũ in altero quæ placuerũt, recordãtur: idq; faciunt odiosius, si in quo uiuens parum satisfacit: id magis ex animi sententia defunctus præstabat, ibi sine reputatione rerum aliarum, ad eam solam referunt inter maritos cõparationem. Hinc mœstitia, hinc perpetuæ querelæ, & molestæ marito uoces: & dum mortuũ cõplorant, ac desiderare se querebundæ testantur, neutrum retinent. Nouercæ uulgo male audiunt, tanquã iniquæ in priuignos sint. cuius rei non pauca exempla memorantur, & totum hoc genus epigrãmate Græco incessitur: q priuignus quidam, cùm nouercæ coleret sepulchrũ, à delapsa ex eo columella sit interemptus. Etiam atq; etiam exhortãdæ sunt fœminæ, dent operam, ut affectus & animi perturbationes habeant in sua potestate. hic fons atq; origo & malorũ omnium & bonorũ. Affectiones si dominari inter te sinas, magnũ calamitatũ & miseriarum agmen semel importabũt, q reijcere postea uix queas: sin tu illis domineris, sanctissime uiues, ac beatissime. Istud assequemur, si in animi trãquillitate & quiete sedulò meditati erimus, quemadmodũ nos geremus ingruentib. concitationũ & tempestatum causis. Non sunt ergo iniustæ & asperæ nouercæ, nisi quarũ tyranni sunt affectus, quæ ipsæ animi ægritudinib. non imperãt, sed seruiũt. Nam quę mente, ratione, iudicio ducitur, reputabit se idem cum marito esse: idcirco utriuslibet liberos cõmunes esse oportere. nam si amicitia omnia reddit cõmunia, adeò ut cõplures amici amicorum liberos non secus ac proprios ament, colant, adiuuẽt: quanto id plenius exactiusq; debet coniugiũ præstare, cumulus non amicitiarũ modò, sed propinquitatũ & cognationũ omniũ? Mariti patrueles, cõsobrini, fratres, parentes, pro talibus habẽtur, & sic nominãtur ab uxore: quãto id magis præstandũ est filijs? Tum miserebitur mulier teneræ ac informæ ætatis: & recordatione suorũ, si habet, diliget alienos, reputans cõmunem humanæ gentis sortem: reperturos suos in se talem, qualem ipsa alienis se præbuerit, seu fato defungaẽ, seu uiuat. deniq; bona mulier priuignis erit, quod tam crebrò ab eis audit, mater. Quæ nãq; est ab omni humanitatis & mansuetudinis sensu adeò remota, quã non mitiget & flectat illa uox, Mater à quocũq; profecta sit: sed in primis à pueris, qui assentiri nesciũt: qui simplici animo sic cõpellant, non alio affectu, q̃ ueram matrem, ex qua nati sunt. Quàm dulce est amicitię nomẽ? quod iras mollit? quod odia discutit? Matris nomine quid potest inueniri efficacius? ne pe incredibili charitate plenũ & constipatũ. An non iratissima mitescis, cùm te matrẽ nominari audis? Immanior es quauis fera, si te nomẽ illud non remollit. Nulla est adeò truculẽta & incicur bellua, cui si eiusdẽ generis animalculũ abblãdiatur, nõ illi protinus mitescat. Te liberi mariti tui emollire blandiẽtes nequeũt. Tu mater appellata, hostem exhibes. tu cõcepta plerũq; sine causa odia, in ætatem imbecillẽ atq; innoxiã exerces. tibi cũ Christianos omnes beneuolẽtia & charitate fas sit esse fratres, odiosi sunt, domo & affinitate cõiuncti, fratres tuorũ liberorũ. Non te manes matris illorũ terrent, persequũtur, exagitãt? Cognoscite nouercę, quæ tales estis, impotẽtes iras uestras ex solis uecordiæ ac uehemẽtiæ uestræ somnijs natas. Vitrici cur non sic oderũt priuignos? nullus ferè est uitricus, qui nõ tanq̃ filiũ, priuignũ amet. Mentiar, nisi magna etiam regna à uitricis relicta priuignis legamus, nõ secus q̃ si ex ipsis nati essent. Aug. Tyberio, Cl. Neroni Romanũ imperiũ reliquit: etiã cũ ille nepotẽ & pronepotes haberet, hic filiũ. Nõ q se nõ genuisse illos ignorẽt, sed quia ratiõe & sano iudicio assequunẽ, nullas esse inter uitricos et priuignos odiorũ causas, nisi ipsi morib. suis fecerint. Quid eñ priuigni in uitricos cõmeriti sunt, q nõ ipsis parẽtib. sint procreati?

Hoc

Hoc præstare non hominũ est, sed dei. At non blandiuntur, non semper lusitant uitrici cum priuignis, ut matres uellent. Hoc argumento nec patres naturales amant filios. Quid dixi, hos non amare? Nonnullæ sunt tam uesanæ matres, ut cõmunes liberos diligi à maritis uix credant, quòd nõ totos dies & totas noctes cum illis ineptiãt. Non potest sic ineptire uirilis sexus, ut muliebris. Magnitudo illa uirilis animi amorẽ facile cõtinet, ac cõegit: dominatur illi, nõ seruit. Sed uos nouercæ, quin semper priuignos osculamini? pectitis? excolitis? tanquã uestros? Tãtæ scilicet in animis uestris ex affectionũ nubilis densantur tenebræ Quod amatis, dignißimum iudicatis quod ament omnes, nemo uobis uidetur satis amare. quod odiis, dignißimũ odio ducitis, & alijs semper amari nimis. Nec desunt, quæ priuignos capitaliter cùm oderint, amare tamen se iurent. Insanæ, siue id ipsæ credant, siue alios sperent crediturosː insaniores, si imposturam se deo facturas confidant. Et postulas, ut te audiat Christus, uocatus à te pater: quæ priuignos auerseris, uocata ab illis mater? Nõ credit Ioannes apostolus inuisibilem deum ab eo diligi, quæ fratrem odit, quem uidet.

QVOMODO SE GERET CVM CONSANGVINEIS ET AFFINIBVS.

SOrorem Nigidius Figulus dictam esse tradit, quòd seorsum eat, quoniã in aliam transit domũ & familiã. Quod cùm ita sit, mulier nupta officiosior esse incipiet in affines, quàm in consanguineos. Sic decet propter multa, tũ quòd in illã gentẽ uelut transplantata est, cui filios generatura est, quã fœcunditate sua numerosiorẽ facturas: tũ quòd propinquorũ & consanguineorũ beneuolentiã iam parauit. Affiniũ deinceps quærendus amor. Adde his, quòd & filij, si genuerit, chariores sint gentilib. & propinquis suis, adiuti non modò mutua illorũ in patrẽ, sed matrẽ quoq; charitate. Deniq; multas adfert & in cõiugio & in uiduitate cõmoditates, si diligare ab affinibus: multa incommoda, si sis odiosa. Illud quoq; spectarũt, quà consanguineis ad alienos traduxere connubia, quo latius se hominũ inter ipsos charitas & amicitia diffunderet, quasiq; propagaret. Conuenit ergo, affiniũ amorẽ diligẽter parare, aut partum iam cõseruare, ac cõfouere. Socrus ferũt nouercalib. in nurus odijs, uicißim has non minus ardere illarũ amore, ac pietate. Terentius ex cõmuni hominũ cõsuetudine ac sensu, Omnes (inquit) socrus oderunt nurus. Facetè illa, quæ etiã socrus imaginem è saccaro cõfectã, amarã esse dixit. Plutarchus Cheroneus, & ex hoc autore Hieronymus cõtra Iouinianum narrat, in Lepti Aphricæ ueterem fuisse morẽ, ut noua nupta, postridie nuptiarũ ollam à socru utendã rogaret, illa porrò habere sese negaret: ut statim à nuptijs cognitis in socru nouercalib. morib. minus in posterũ offenderetur, si quid intercideret asperius. Mihi uerò causam inimicitiæ huius reputanti, plerunq; stultus utriusq; zelus uideretur esse. Positus est uir uelut in medio inter matrẽ & uxorem, utraq; alteram quasi pellicem insectatur. Mater ægrè fert totum filij amorem à se in nurum traduci, uxor non patitur aliam amari præter se. Hinc simultates et odia & rixæ: ut inter duos canes, si quis altero spectante alterum demulceat. Pythagorici olim, accedentib. amicis non minui amicitiã arbitrabantur, sed augeri, & roborari. sic nec mater debet existimare, se minus matrem fore, si matrimonio iungatur filius: nec uxor se minus uxorem, si habeat socrum, quin potius decet alterã alteri conciliare uirũ, si quid offensiunculæ inciderit. Stulta socrus, an non uis amari à filio coniugem, amicam, sociam indiuiduã? Tulisses igitur, te marito charam non esse. Quid miserius potes optare filio, quàm ut cum inuisa atq; infensa habitet? Stulta nurus, nõ uis à filio amari matrem? tu ergo matrẽ non amas? Amaberis tu à marito, ut socia, ut dulcis coniunx: amabitur mater à marito, ut cui maritus uitam & nutrimenta & educationẽ debeat, ac pro his magnã pietatem. Nurus quãdo se ac mariũ idem esse non ignorat, mariti matrem, suam esse existimabit: nec illam minus amabit, nec minus reuerebitur, quàm ueram matrem: sed officiosius colet, quò illam sibi arctius demereatur & cõciliet. Non feret molestè amari à uiro matrem: imò proba & sancta fœmina, si maritum animaduerterit non satis erga matrem morigerum, adhortabitur, & rogabit, ut matri eum se præstet, quem esse decet filium. Augusti neptis, quæ Germanico nepoti, Liuiæ ex Druso filio denupserat, Liuiæ & uelut nurus & uelut priuigna erat inuisa: aspera ipsa alioqui & uehemẽs, sed tãta pudicitia, & tam raro in coniugẽ amore, ut

re,ut indomitum illũ Liuiæ animũ duabus illis uirtutib. in bonum uerteret. Nurus non alio affectu alant in necessitate socrus,& sustentẽt,ac si ex eis natæ essent. Ruth Moabitis,patriam & cognationem totam propter socrum spreuit,ne miseram & afflictam anum in tam confuso mœrore desereret. Itaq; illam simul consolabatur uerbis,simul refouebat labore,uicemq; omni modo explebat filiæ. Nec mercede pietas illa caruit.nam cõsilijs socrus instructa Ruth, maritũ inuenit Booz hominem locupletem,& Obeth peperit,& proauia Dauidis regis fuit,& ex eius stirpe Christus dominus natus est. Video aliam quoq; odij huius esse causam. Graues & molestæ sunt nonnunquã nurib. socrus,de reprehẽsione,uelut censoriæ quædã & morũ magistræ: uicissim his illæ,de domus regimine. Vtrobiq; utræq; immoderatæ. nam nec castigationes & admonitiones conuenit esse asperas atque importunas. Sed obseruanda sunt tempora, nec perinde acidis utendum uerbis, atque efficacibus. nec omnino conuenit matremfamiliæ nihil domi agere, ociosam securamq; uelut hospitem sedere. Contrà porrò iuuenib. non tantum utilia sunt senum monita, sed etiam necessaria: quæ qui refugit, næ ille haud bonæ indolis signum exhibet. Scias eum multa in se habere quæ reprehendantur, qui est admonenti infestus. In sententijs Regis sapientis sic legimus: Ei qui corripientẽ dura ceruice contemnit,repẽtinus super ueniet interitus,& eum sanitas nõ sequetur. Nunquã non prodest obiurgatio,etiam inimici,etiam falsa: quæ saltem huc prospiciat,ut cautiores reddat, ne quãdo cõmittamus,in quod meritò eiusmodi obiurgatio competat. Adhæc in cura rei familiaris cõducibile cũ primis est,iuuenẽ inexercitatam,inexpertam,imò uel exercitatissimã seniori auscultare. Vetulus canis nõ de nihilo latrat. prudentior fies, si ad tuam prudentiã,senilẽ adiunxeris. Quocirca cedat aliquid de iure suo utraq; alteri, ut ad concordiam redigãtur. Socrus in tempore admoneat,adhortetur, dehortetur,& si opus sit obiurget,omnia ex uero amore & recto affectu,non odij acerbitate. Nurus uicissim,attento,prompto,alacri animo audiat,unde fiat melior,& capessat probitatis leges à senili prudentia profectas. Socrus nurũ instituat in re domestica: sed sic, tanq; futuram dominam proba consultrix & directrix. Nurus pareat, ut domini sui matri, seu potius ut suæ: quandoquidem per matrimonij uinculum coniunctæ sunt omnes necessitudines, tanto arctius primæ illæ parentum ac fratrum.

QVOMODO CVM FILIO AVT FILIA CONIVGATA, cum genero & nuru.

VT in cæteris reb. omnib. decet uxorem mariti se iudicio ac uoluntati accõmodare. ita cùm opus erit liberos cõiugare. Hoc cùm Aristoteles in libro secundo de Re familiari docet,tum ratio ipsa præscribit,ut summa in filios autoritas sit penes patrẽ. Sic Romanis legib. filij nõ in matris,sed in patris potestate erãt, quãdiu uiuerent,etiã cõiugati,& grãdiores natu,nisi emãciparentur. quãtam in ueros filios conuenit esse apud patres potestatẽ, cùm in Christũ uoluerit deus aliquã esse apud Iosephũ? Angelus domini,cùm per quietẽ Iosepho nunciat, quòd in utero Mariæ esset, non uirili esse conceptũ semine,sed ui ac opere diuini spiritus: Pariet(inquit) Maria filiũ,& uocabis nomẽ eius Iesum. Non dixit,pariet tibi filiũ, quod ueris patrib. dici solet: nam mulieres uiris pariũt liberos.& tñ addit Vocabis, ut significaret ius atq; autoritatẽ eius, qui pater existimatur: cùm uirgini dixerit, Vocabitur nomẽ eius Iesus. Velim in collocãda filia, annũ eius cùm minimũ decimumseptimũ expectari. sic Plato, Aristoteles, Hesiod⁹ suadẽt: sic natura ipsa, quę magnas ad libidinẽ flãmas prima pubertate ingenuit, sinendũ, ut eæ restingãtur sua sponte, quo in posterũ sint ad Venerẽ minus procliues. accedit ea ætate robur gestãdo utero, fœtui alimentũ, & incremẽta maiora. Nuptiæ si sunt sacramentũ, si castũ & purũ opus, cui adesse deũ scimus uelut auspicẽ, ecclesiã uidemus facẽ præferre tanq; pronubantẽ, quorsum attinẽt tot flagitiorum & nequitiæ instrumenta. conuiuia uirorum ac fœminarum, cœtus à uino & crapula saltantium, uellicantium, palpantium, nugantium: omnibus ad accendendam libidinem compositis, tanto cultu, tanta pompa. nec deest sedulus conciliator ac proxeneta pessimè contrahentium diabolus. In die tanti mysterij, cùm nihil non mundum sanctumq; dici & agi fas sit, dapes libidinem sollicitant, formæ etiam arte adiutæ:

adiuræ: accẽdit uinũ, inuitat occasio, superbiã attollit cultus, ferociã ætas: designationes & stulti quidã honores alijs arrogantiã mouent, alijs odiũ, alijs inuidiã. nec unus sufficit nuptijs dies: proaulia celebranda sunt, & epaulia. bona interdum patrimonij parte in conuiuiũ, & sportulas, & congiaria effusa, atq; ijs elargita, quibus profutura non est, nec habituri sunt gratiã, imò reposcent. & hæc omnia dantur mulierũ uanitati, dum gulæ, aut superbiæ, aut delicijs, deniq; uentosæ uanitati suæ indulgent, & uel oblectare sese gestiunt per solutissimã lætitiã, uel ostentare opes, etiã quas nõ habẽt. At ubi liberorũ peractæ fuerint nuptiæ, nurũ non insectabit prudẽs mulier, nec eius odio putabit se amorẽ impetrare, nõ illius modò, sed ne filij quidẽ, si amet illã. Si bene moneat, si instituat, si coram illa ea dicat & faciat, quæ ipsa nurus in exemplũ tum castitatis tum frugalitatis possit accipere: si non ferat inter coniuges inimicitias, sed alicunde subortas tollat: illosq; inter se totis uiribus laboret reconciliare, deniq; in nurum materno se esse pectore patefaciat ac declaret: facilè perficiet, ut sibi filiũ demereatur, & à nuru magnũ sibi amorẽ acquirat, magnamq; reuerentiã. Ille quãto ardentius amabit eã, ex qua genitus, & per quã uxore utitur tum castiore, tum frugaliore, & secum magis cõcordi: ut nõ obligatũ modò sentiat se matris beneficio, sed institutricis uxoris suæ, autorisq; nõ paruæ partis fœlicitatis suæ. Nurus haud aliter in socrum erit, ac in matrẽ affecta, per quam ipsa peritior fit, ac melior, maritoq; suauiore gaudet, atq; amantiore sui. Cõtraria omnia in aspera socru cõtingunt. Filiã nuptã mater nõ cõtendet tam suã esse, quàm cùm adhuc cœlebs erat. Cogitet in alienã iam domum, tanquã in coloniã missam, ad propagandã illic sobolẽ. Monebit meliorũ, aut monita iam in cœlibatu in mentẽ reducet nuptæ. non aget cũ ea quæ putarit genero displicere. Nõ ducet ad tẽpla, nõ domo proferet, ac ne loquetur quidẽ, si id credat aduersa generi uolũtate fieri. Ne dicas mihi indignabunda mulier, filiæ meæ loqui nõ potero? Filia quidẽ tua est, sed iam non tua fœmina. quicquid in eã habebas iuris, genero cessisti. Tu potius, si ex te genitã amas, & uis eam beatã uidere, hoc est, cõcorditer uiuẽrẽ cũ marito, sis ei cõsultrix semper atq; autor, ut uiro per omnia morẽ gerat, ne tecũ quidẽ loquatur illo inuito. Adulter est, quisquis in alienam uxorem plus sibi uult licere, quàm maritus permittat: fur est, qui rem alienã attingit, dño inuito. Generum nõ aliter amabit, ac filiũ: reuerebitur tñ plus, q̃ filiũ. Neq; enim licere sibi socrus arbitrabitur in generũ, quæ in filiũ, nisi quòd nec minus ei benè cupiet, nec aliter cõsulet, atq; adhortabitur, sed sic tñ, ut suadere magis, ac rogare uideatur, quàm uel præcipere, uel imperare. Et quãdo ille iam indissolubili nodo iunctus est filiæ, qualiscũq; sit, nõ tolerandus solũ, sed probãdus: laudãdus etiã apud filiã, ne qua discordiæ occasio inter illos obrepat, id est, postremæ miseriæ seminariũ. Fœlicius uiuet uxor, si mariti mala omnino ignoret, q̃ si cũ eorũ cõsolatione luctetur. Quid quòd socrus, quæ generos apud filias accusant, ipsæ suum damnant iudicium, quæ tales elegerunt?

DE MATREFAMILIAS PROVECTIORIS ÆTATIS.

MAtronæ natu grandiori cõueniet illud, quod ibi Ægyptiæ uolucri narrãt, quib. rerũ naturas perquirere curæ fuit: ut annosior iã, aromatis pximę Arabiæ, quicquid in corpore est uitiosi humoris repurget, halitũq; ore emittat suauissimũ. Defuncta mulier & libidine & munerib. pariẽdi atq; educãdi, cœlestia potius q̃ terrena sapiet, ac spirabit, nihil siue loquetur, siue aget, quod nõ sanctissimũ sit, & exẽplũ iuniorib. ad imitandũ. Tũ incipiet notũ esse eius nomẽ, ut Gorgias dicebat, cùm sit ignota facies. Tũ superior uita sanctissimè acta incipiet proferri. Tũ uere pba mulier ad uirum parẽdo imperabit, & assequetur ut magna sit autoritate apud maritũ, quæ semper sub mariti autoritate uixerit. Themistoclis uxor Archippa, parẽdo diligẽtissimè coniugi suo Themistocli, tãto sibi illũ amore cõciliauit, ac deuinxit, ut uicissim ipse prudẽtissimus uir, ac in primis strenuus imperator, uxori penè in omnib. obsequeretur. unde gradatio illa Græcorũ per iocum à multis iactata: Quicquid puer hic uult (Cleophantus is erat, marito unicè charus) Græci uolũt. nam quod hic uult, mater: quod uerò mater, idem Themistocles: porrò quod Themistocles, id Athenienses: quod Athenienses, hoc Græci omnes. Dominus Abrahæ præcipit, Saræ uti dicto sit

audiens

audiens, quoniam illa senex erat, & libidinis emortuæ: idcirco nihil iuuenile, aut impultrice libidine pudendum consultura. Neque uerò quacunque sit ætate, uelut solutam se legibus credat, & nactam rerum omnium licentiam: semper subijci uiro debet, sub eius patrocinio & tutela degere, & pudore ornari. Sed in hoc tempus ætatis ubi peruenerit, locatis liberis, soluta curis terrenis, spectãs quidem terram, corpore terræ reddendo, animo uerò cœlũ, ut illuc immigraturo, sensus omnes, animũ, mentẽ uniuersam ad Dominum eriget, totaque in profectione accincta & incumbens, nihil meditabitur, quod ad instans iter non accommodetur. Caueat modò, ne ex religione in superstitionẽ per ignorantiam delabatur: quod uitiũ ætatem illam solet infestare. Multum quidem sit sanctis actionibus intenta, sed plus tamen fidat clementiæ et benignitati Dei, ne confidat sibi, tanquam operibus suis eò peruenturæ, quò instituit, potius, quàm Christi beneficio ac munere. Quumque uigeat adhuc plus animus quàm corpus, detrahat corporis laboribus, addat animi: plus oret, & attentius, sæpius de Deo cogitet, ardentiusque. rarius ieiunet, minus se circumeundo templa defatiget. Nihil opus est fraudet suum sibi Genium, aut senile corpus extenuet. Prosit alijs benè monẽdo, prosit exemplo uitæ suæ, reditura ad illam commodi parte haud sanè exigua.

IO. LVDOVICI VIVIS DE INSTITVTIONE FŒMINÆ CHRISTIANÆ, LIBER TERTIVS, QVI EST DE VIDVIS.

DE LVCTV VIDVARVM.

SANCTA mulier mortuo marito, maxima se accepisse damna sciat: sublatum esse pectus illud, charitatis & amoris mutui plenũ, non modò dimidium animi sui perijsse sibi (sic enim docti quidam homines, quos ualidissimè deamarent, nominarunt) sed ipsam totam sibi ereptam, & extinctam. Hinc honestæ lachrymæ, hinc iustus dolor, et plãctus non improbandus. Maximum argumentum impudici animi & sęui, non plorare maritum extinctum. Duo sunt fœminarum genera, quę in lugendis maritis contrarijs modis æquè peccant: & quæ nimis lugent, & quæ parum. Vidi in hac Gallia Belgica, & in Britannia, mulieres maritorum morte non acrius perculsas, quàm si leuiter notus aliquis interijsset. manifestum iudicium frigidæ charitatis coniugalis, quo nihil sceleratius dici potest, uel detestandum magis. Respondent, quum reprehendũtur, sic ferre genium regionis. quod obtendere solent, qui uitia sua in uim siderum aut cœli, soli'ue naturam referunt. Ingenium regionis peccata non ingerit: alioqui nõ delinquentes essent puniẽdi, sed regio. Nec ab aëre, uel cœlo accipimus scelera, sed ex moribus. Sub omni cœlo & bene uiuitur, & male. Nec ora est in terris ulla tam infœlix, quæ non etiam bonos ferat: nec ulla sic beata, quæ careat malis. Vidi rursum, & quidem plurimas, quæ maritorum salutem uel uita sua libentissimè redemissent. Non est quod ingenio loci imputẽtur uitia. Frigidius est cœlũ in suprema Thracia. at de illis Pomponius Mela sic scribit: Ne fœminis quidẽ segnis est animus: super mortuorum uirorum corpora interfici, simulque sepeliri, uotum eximiũ habẽt. Et quia plures simul singulis nuptæ sunt, cuius id sit decus apud iudicaturos magno certamĩ ne affectant: moribus datur, estque maximè lætum, cum in hoc cõtenditur, uincere. Ad eundem modum consuesse Indicas mulieres certare, grauissimi autores tradidere. Apud Germanos ueteres, à quibus Belgę propè uniuersi ducunt originem, tantum uirgines nubunt, & cum spe uotoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt, quomodo unum corpus, unamque uitam, nec ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed tanquam matrimoniũ ament. Vt intelligas, mutatos cum delicijs atque opulentia mores, & diuitiarũ ardorẽ pios charitatis ardores extinxisse. Tota lex Christi nihil aliud sonat, quàm charitatem, amorẽ, ardorem. Ad ignẽ terris immitten-

dum ueni (dicit Dominus) & quid laboro magis quàm ut accendatur? Sed ubi Christo pauperi adiunximus pecuniosum diabolū, & sobriæ pietati luxuriam ac temulentiam, castæ seueritati impudicas delicias, Christianismo gentilitatē, Deo diabolum: talem societatē aspernatus Christus, munera sua abstulit, diaboli reliquit. At firmitas forsan tanta est in animis earum, ut ipsæ se quamprimùm sapientia cōsolentur, et ictæ prostratæq; subitò erigant. Laudarem in uiro, & quidē sapiente: at in sexu imbecilli, suspecta est tam importuna sapientia. Maximos & sapiētissimos uiros doluisse mortem leuium amicorū scimus, etiam ubertim illachrymatos. Solon Atheniensiū legūlator, & unus ex septē Sapientibus, lachrymis & planctibus celebrari exequias suas iubet: ut indicarent amici, quanto ipsius desiderio tenerentur. Occisa Romæ Lucretia, quum Iunius Brutus mortis & pudicitiæ illius à regis filio læsæ ultor, reges Roma exegisset, bellumq; ea de causa esset à regibus motū, in primo eius conflictu Brutus occubuit. hunc matronæ uindicē pudicitiæ annum luxerūt. Si illæ alienū uirum, quòd alienam pudicitiā uindicasset, tantopere mortuū doluerūt: quanto æquius est, te tuę pudicitię non modò uindicē, sed tutorem, tui corporis propugnatorē, tuorum filiorū patrem, familiæ, domus, bonorū omnium columē, dominum, defensorē? Vis dicam? Fleres, si non illinc discederes locupletior, quàm intraras. nunc pecuniæ lætitia sensum omnem doloris lenit ac demulcet. Fleres mortuū, si amasses uiuentē. nunc ereptū non doles, quòd charū non erat. Sunt quæ maritos ablatos gaudeant, tanquā triste excusserint iugum: et ceu nodo ac dominatu solutæ, nactæq; libertatem propè exultēt. O mentiū cæcitatē. non est libera nauis, quæ rectore caret, sed deserta: nec liber est sine magistro puer, sed uagus, sine ratione & lege. Sic mulier marito orbata, uerè quod audit, uidua, id est, destituta & desolata: tum planè uentis temerè agitatur, ut nauis gubernatore carens: & sine mente atq; consilio fertur, ut puer adempto pædagogo. Dicet aliqua, talis erat maritus, ut præstaret sine illo agere, quàm cum illo. Nulla id unquā proba dixit, nec mala tacuit. Si tibi tam charus fuisset uir, quàm leges connubiorū à Deo ipso latæ iubent, ut alterum te esse reputares: nō secus ægrè ferres illum eripi, quàm te. Malæ mulieri si maritus flagitiorum omnium licentiam non largitur, intolerabilis est. Sanctæ matronæ nullus est tam molestus cōiunx, quem mortuū malit quàm uiuentem. Sed hisce de rebus disputare quid attinet? satis superiore uolumine, abundeq; declaratum à nobis est, nec probæ dignam esse nomine, nec uxoris, quæ non toto pectore uirum amat, ut seipsa. O prouida natura, seu potius sapientissimus bonorum morum magister Deus: nulla est uirtus, cuius non aliquam finxerit tam obseruatricem animantē, ut optimo iure cōtemptores uirtutis illis coarguat. Quàm pudorem incutiunt, ut suggillant apiculæ inertes homines? desides formiculæ? Canum fidelitas, infideles homines peiores se testatur esse. Columbæ & oues, ut fraudes & astutiam damnant? fides uerò & charitas coniugij, columborū ac turturum moribus exprimitur hominibus, quasiq; exprobratur. quæ aues (ut Aristoteles prodidit) uno mare cōtentæ uiuūt, nec alterum recipiūt. Turtur uerò cōpare amisso, nec liquidam bibit, nec in frondēti ramo sedet, nec alijs sui generis colludētibus ac lasciuiētibus se admiscet. Hos castos amores, sanctosq; significat Salomon, quū sponsam ad se inuitans: Vox, inquit, turturis audita est in terra nostra. Et sponsam ipsam modò columbę assimilat, modò turturi. Audiant morosæ & querulæ uxores Pliniū, de columbis hæc narrantē: Pudicitia illis prima, & adulteria ignota, coniugij fidem non uiolant, cōmunemq; seruāt domū. Nisi cœlebs aut uidua, domum nō relinquit, & imperiosos mares subinde etiam iniquos ferūt. quippe suspicio est adulterij, quāuis natura non sit. tunc plenū querela guttur, sæuiq; rostro ictus. Sic ille. Idcirco Dominus offerri uult turtures aut columbas, in purgatione mulieris puerperæ: ut significetur, infantem, qui in conspectu Domini sistitur, ex pudico & charo coniugio natum esse, cuius symbolum est in illis auiculis: imò et exemplum ijs hominibus, qui sic ab humana degenerarunt mente, ut rectum & sanctum à bestiolis edocēdi sint. Non grauabor & illud ex Æliano addere: Cornices (inquit) charitate inter se quadam & fide cōiunguntur. mirum enim in modum sese amant, ubi primùm societatem coierunt,

runt, neque ille temerè ac promiscuè miscentur: narrantque naturæ illarum periti, ex pari mortua una, altera nulli in posterum adiungi, sed uiduè ac mœstè ætatem degere. Proditum quoque est in nuptijs antiquorum, post hymnum Hymenæo dictum cornicem inuocari solitam, symbolum concordię utriusque coniugum. Sic ille. Verùm mulieres illæ non peccant minus, quę modum fletibus & luctui nesciunt ponere. Nam & recenti plaga immoderatis eiulatibus omnia complent, atque confundunt, capillos lacerãt, tundunt pectus, genas dilaniant, caput ad parietem arietant, humi sese applodunt, & luctum quàm longissimè protrahunt: uelut in Sicilia, Græcia, Asia, Romæ, ut etiam legibus duodecim tabularum Senatusque decretis modus fuerit, & moderatio luctui adhibenda. Idcirco his gentibus scribens Apostolus, consolandos eos habuit, dicens: Nolo uos, fratres, ignorare de ijs qui dormierunt, ne contristemini, ut cæteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quòd Iesus mortuus est, & reuixit: sic & Deus illos, qui dormierũt, per Iesum ducet cum eo. Vidua lugeat maritum mortuũ, et quidem uero affectu: non uociferetur, non se applosione manuum, aut concussione membrorum uel corporis affligat. Sic doleat, ut meminerit modestiæ ac moderationis: ut ægritudinem non tam ipsa ostentet, quàm alij facilè intelligãt. Hinc ubi primus ille doloris assultus conquierit, incipiat de consolatione cogitare. Nolo afferre explicatas à Philosophis longis uoluminibus consolandi rationes. Fœminam Christianam doceo: ex Christiana philosophia, ad quam reliqua omnis humana sapientia mera stultitia est, petẽdam medicinam censeo. Reuocemus in memoriam, quod modò ex Apostolo posui, illos qui per Iesum dormierunt, adducendos à Deo cum ipso Iesu ad æternam beatitudinem. itaque bona spe debere nos esse. Cogitabit ergo prudens mulier, hac lege natos mortales omnes, hàc lege uiuere, ut naturæ tanquam creditori debitum reddant, quandocunque reposcet: alios quidem paulò citius, alios paulò serius: sed tamen omnes communi teneri sorte, ut nascendi, ita uiuendi ac moriendi. Animas nostras immortales esse, hanc uitam esse profectionẽ in aliam æternam, & fœlicissimam ijs qui sanctè ac piè temporariam hanc transegerint. Quod facillimum præstat religio Christiana, non meritis nostris, sed bonitate & iustitia illius, qui nos à uinculis mortis sua morte exoluit, deleto per sanguinem suum edicto illo patris, quo uniuersum genus hominũ capitis damnabatur, nisi ille subuenisset, mortẽ ingressum ex nauigatione in portum. Qui moriũtur, antecedere: nos breui secutores, solutosque corporibus agitaturos in cœlis æuum: quoad rursus corporibus eisdem, suo quisque, non tamen pressi ac grauati, ut nunc, sed induti tantum & leuiter amicti, commutata mortalitate in immortalitatem, uita fruemur & beata & sempiterna. Hisce uerbis iubet nos Paulus cõsolari inuicem. Hęc est germanè & solidè Christiana cõsolatio, quũ non diremptos amicos amici superstites cogitabunt, sed præmissos tantũ in eum locum, ubi paucis dieb. pòst lætissimè cõgressuri sint: si modò dederint operã, ut quòd illos profectos & credunt & sperant, ipsi quoque exercitamentis uirtutũ perueniant. Hoc docet Christianos sacerdotes recentibus uiduis præcipere, his consolationibus ægros animos refouere: non quod quidã faciunt, in funebri epulo præbibere uiduæ, & iubere bono esse animo, non defuturum qui illam ducat, se iam animo maritum illi prospexisse. Sed quæ possunt alia bene madidi inter epulas & pocula eructare?

DE FVNERE MARITI.

VT alia permulta, sic & istud ex gentilitate in Ecclesia remansit, celebrari funera magna pompa. Illi enim animas intumulatorum corporum, graues apud inferos perferre pœnas, superstitiose credebant, & pompa exequiarum gloriam tum illi, tum posteris eius acquiri autumabant. Sed nec inter eos defuère, qui hæc uana esse non dissimularint. Vergilius, persona Anchisæ, sapientissimi (ut uideri uult) uiri, facilem sepulchri iacturam esse ait. & Lucanus:

—Placido natura receptat
Cuncta sinu: cœlo tegitur, qui non habet urnam.

Tum sapientię affectatores, Diogenes, Theodorus, Sèneca, Cicero, sed in primis Socrates, magnis docebant argumentis, non referre, ubi cadauer putresceret. M. Æmi-

lius Lepidus, qui princeps Senatus sextus iam censoribus erat lectus, paulùm ante quàm expiraret, præcepit filijs, lecto se strato sine lintheis, sine purpura efferent: in reliquum funus, ne plus quàm æris denos consumerent: gloria nobilitari maximorum uirorum funera solere, non sumptibus. Valerius Publicola & Agrippa Menenius, alter regū expulsor & uindex libertatis, alter publicæ pacis interpres ac sequester: tum alij excellentissimi plerięque uiri, sepulturæ honorem adeò contempserunt, ut in imperio & maximis opibus uersati, ne unde quidem funeris choragium conduci posset, uiuentes prospexerint: facturi haud dubiè, si tantum ipsi credidissent esse in sepultura bonum, quantū populus. Venio ad nostros. Religionis Christianæ martyres non putarunt sua interesse, ubi exanime iaceret corpus, modò animæ esset optimè prospectum: Christum, quum animas reddet corporibus, facilè domi suæ, quam ipse exploratissimam cunctam habet, etiam tenuissimos corporum cineres inuenturum. Augustinus libro de Ciuitate Dei primo: Omnia, inquit, ista, id est, curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exequiarum, magis sunt uiuorum solatia, quàm subsidia mortuorum. Si enim aliquid prodest impio sepultura preciosa, oberit pio uilis, aut nulla. Atqui longè aliter uidemus rem se habere. Neque enim apparatus exequiarum cruciatum diuitis Azoti apud Euangelium leniuit: nec ignominiæ Lazaro fuit, humi abiectum esse illius cadauer, ille in inferno malè actæ uitæ pendit supplicia: Lazarus in sinu Abrahæ reficitur, & mercedem accipit uitæ innocenter & piè traductæ. Nec tamen hæc eò tendunt, ut sepulturæ prorsum tollantur. nam & sancti patres, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, de sepulturis suis morientes nonnulla mandarunt. & Tobias ab angelo Domini commendatur, quòd mortuos contumulauerit. Verùm enimuerò funebrem totum apparatum mortui utilitatem spectare decet, non uiuentium. Mortuo autem cum solo Deo res est, qui in defunctis uitæ superioris approbat merita, ut puram castamęque illorum qui uiuunt mentem. Non fastus illi gratus, non opum placet ostentatio, sed sancta fides ac fiducia in ipsum, tum charitas in genus humanum. Eleemosynam si feceris, accipies: & misericordiam consequere misericors. Para & tibi & mortuis tuis amicos de iniquo mãmona, ut in altera uita reperiatis, qui uos excipiant in æterna tabernacula. Dominus in Euangelio, propter opera charitatis uel exhibita paradisum reddit, uel negata negat. Tum de ratione eleemosynæ præcipit, ne fortunas tuas uicinis aut potentibus impartiaris, qui quum opus sit rependant, & uelut beneficium fœnereris: quæ munera meritò quidam de seculo hamata nominauit. Cæterùm tenuibus & mendicis largire, qui referre gratiam pari munerum genere non ualeant, ita demum uberrimam à Deo mercedem recepturus. Quanto igitur præstat uestire pauperes extraneos, quàm diuites consanguineos? reficere esurientes prophanos, quàm opulentos sacerdotes? Et quod in ceram, magnasęque sepulchrorum, & operosas moles impenditur, tenuibus siue uiduis, siue pupillis, & inopi hominum generi erogare? Quanto certius hinc fœnus, & uberius? In die fletus tui, meminerit eorum qui necessitatibus pressi semper flent: illorum lachrymæ tuis succedent, illorum lætitia te exhilarabit, illos reperiet mortuus tuus aduocatos patronosęque æterno illi iudici gratissimos qui causam suam agant, qui capite periclitanti tam anxiè adsint, quàm in suorum ipsorum periculo. Satis apparet ex his quæ dixi, quid de uiduis illis sentiam, quæ ut splendidè maritos efferant, creditores fraudant, uel legatis non satisfaciunt, quum hæc cura oportuerit esse prima. Nihil hic necesse est differam, quàm astringant homines debita: tum sanctitatem testamentorum quanti conueniat momenti esse. Solidus duraturusęque honor funeris in hominum animis situs est, non in pompa iustorū, nec tumulo marmore uel ære aut metallo preciosiore substructo. Boni uiri quamuis humili sepulturæ bene precantur omnes: magnifica malorum Mausolæa execrantur hoc acerbius & odiosius, si sciant de iniquè parata pecunia erecta esse. quid dicam, si propria, uel per uim erepta, uel dolo detenta? tunc nullus dirarum finis, & iustarum imprecationum. Mortui debita in illum transeunt, qui hæreditatem eius creuit. Alienum æs, quod maritus contraxit, naturæ, imò diuinis legibus tam debet uxor, quàm uir. quæ soluendo est, nec dissoluit, fur est: & in mariti uoluntatem, & in coniugij cha-

ritatem ac fœdera,& in leges Dei contumeliosa est,nec ab humanis legibus libera.

DE MEMORIA MARITI.

MEminerit uidua,et hoc habeat semper ante oculos,animas nostras nō unà cum corporibus interire,sed exui corporis sarcina,& exolui uinculis istis corporeæ molis,mortemq́; discessum esse ac dissociationem corporis & animi. Animas uero non ita in aliam immigrare uitam,ut rebus nostris omnibus penitus renuncient. Auditæ sunt nonnunquam à uiuentibus, & multa de nostris actibus euentisq́; cognoscunt,uel ex sorte suæ beatitatis,uel interpretibus angelis,qui inter nos & illas crebrò commeant. Quocirca oportet piam uiduam existimare,non sibi prorsum maritum subtatum esse,sed tum uita animi,quæ uera & expressa uita est, tum etiam sua de illo perenni recordatione uiuere. Viuunt enim apud nos uel absentes amici,uel corporibus liberi,si uiua illorum imago pectoribus nostris impressa,assiduis nostris cogitationibus quotidie renouetur,recensq́; semper uiuat in nobis,& uigeat. Intereunt omnino,si letho,hoc est obliuioni traditi sint. Valeriam Messalinam Sulpitij coniugem interrogabant fratres sui post mariti mortem,quum & ætate esset adhuc integra,& ualido corpore,& forma eleganti,nubere iterum an uellet: Minimè uerò,inquit illa,nam Sulpitius mihi semper uiuet. Hoc gentilis,& de immortalitate animorum incerta. Quid Christiana? Ergo memoriam mariti,non uelut mortui,sed absentis,colet uidua maiore ueneratione ac pietate,quàm fletu. Magnum illi iusiurandum erit per coniugis manes: Sic agat,sic uiuat,quomodo marito,iam non uiro,sed spiritui cuidam simplici puroq́;,& tanquam numini placiturum sciet. Illum sibi obseruatorem & custodem apponat,non actionum externiorum modò,ut antea circumseptum corpore: sed nunc eo exoneratum,liberumq́; ac merum spiritum conscientiæ quoq; suæ. Sic familiam tractet,sic administret domum,sic educet liberos,ut gaudeat coniunx,& bene secum actum sentiat,quòd talem post se reliquerit uxorem. Ne ita se gerat,ut de flagitiosa & scelesta fœmina irati manes pœnas sumant. Cyrus maior moriens,apud Xenophontem filijs mandat,ut ob immortalitatem animi sui, cultumq́; & reuerentiam deorum æternorum,memoriam sui piè inuiolateq́; conseruent. Sit uerò finis aliquis lachrymarum & fletus,ne sic nos uideamur lugere mortuos nostros,ut extinctos penitus,sed tanquam absentes. Si tam uenerabilem sanctamq́; esse uiduæ conuenit mariti memoriam,qua pœna dignæ illæ censebuntur, quæ maritorum manes maledictis & acerba insectatione prosequuntur? quæ apertè restantur, nunquam illos fuisse sibi charos,dum uiuerent: utiq; nec futuros,quibus postea nupserint. nemo est enim à uitijs immunis,& qui non aliquid habeat,quod displiceat. Quisquis eas audit, non omnino stupidus,quid cogitare aliud de eis potest,quàm non futuras apud secundos alias,quàm fuerint primis? nam de priore amicitia experimentum sumitur ad sequentem. Insanæ non uident & conditionem sibi per eiusmodi maledicentiam difficiliorem inuentu reddi, & si rursum matrimonio iungantur, adduci maritos in suspicionem,non minus se illis fore odio,quàm superiores fuerint. nam si illos amassent,nunquam potuissent animum inducere ad eum modum de illis & sentire, & loqui: quorum desiderio conueniebat,& amorem & pietatem esse auctam.

DE CONTINENTIA ET HONEstate uiduæ.

IN tradendis uidualis uitæ legibus,unde melius exordiar,quàm à Pauli dictis, qui ad Corinthios scribens, cœlibes ait curare quæ sunt Domini, quemadmodum illi placeant: coniuges uerò quæ sunt mundi, quemadmodum satis coniugi faciant. Ita maritatam conuenit totam de mariti moribus ac arbitrio pendere: solutam uerò marito, ad coniugem se sanctarum omnium fœminarum uertere, Christum Iesum. Iam ergo abeat ornatus ille,& cultus corporis. qui quum maritus uiueret, uideri poterat illius oculis tributus: nunc marito mortuo,totus apparatus, tota uita ad illius uoluntatem attemperanda,qui marito successit,mortali immortalis,homini Deus. Huic uerò sola comenda & excolenda mens est,quam sibi unicam despōdet Christus,in qua acquiescit et deliciatur. At componunt se nupturæ. Quę de uirginibus diximus,huic

congruunt loco. & multo minus decet ornari uiduam, quæ non modò ipsa quærere conditionem non debet, sed ne oblatam quidem uel arripere, uel accipere. inuita, & reluctans, & ineuitabili necessitate compulsa uenit ad alteras nuptias proba mulier. Adde quod in uirgine toleratur cultus, fastiditur in uidua. Quis enim non auersetur, quæ post primum uirum adhuc nuptuiat, ac profiteatur se alterum expetere, & repudiato sponso Christo, nubit diabolo, deinde homini, simul uidua, & coniunx, & adultera? Quanto facilius meliusque conditionem illæ reperiunt, quæ uiduitatem habitu corporis, cultu & moribus exprimunt? Capiuntur enim etiam obscœni ac flagitiosi honestate, uirtusque uel malitiæ grata est: ita ex ijs quæ uident, coniecturam faciũt, si illas ducerent, & contingeret sibi prioribus fato defungi, cuiusmodi essent uiduas relicturi. Nullus est maritus, qui non & suam mortem ab uxore doleri uelit, & se desiderari. Sed quum de coniugatis illa tum philosophorũ dicta, tum Apostolorũ præcepta habeamus, quid ipsos de uiduis sentire par est? de quibus Paulus ad Timotheũ scribit: Verè uidua, & desolata, sperauit in Deo, & insistit precib. noctes & dies: quæ uerò deliciatur, uiuens mortua est. Hæc præcipe, ut irreprehẽsibiles sint. Viuere credun tur ijs, qui & ambulare illas, & edere, & bibere, & loqui, & cæteris uitæ munerib. fungi extrinsecus cernunt. si quis tamen immittere in penitissima uiscera obtutum posset, seu potius in arcana mentis, uideret peccatricem animam remotã à Deo, uita sua extinctã iacere. Hoc Paulus, hoc Ambrosius, hoc Hieronymus, hoc Augustinus, hoc sancti omnes, una eademque sententia clamant: lachrymas, luctum, solitudinẽ, ieiunia, ornamenta esse sanctæ uiduæ. Porrò quæ conuiuia, quos lusus frequentatura uidua esset, quas choreas, Paulus ipse satis explicauit, quum insistere illam dixit orationib. die ac nocte. Sic oportet sublato iam mortali marito, cum immortali uersari ociosius & liberius, confabulari crebrius & suauius. Apertius eloquar: oportet uiduam tum attentius orare, tum frequentius, ieiunare longius, sacrificio sacrisque cõcionibus multam adesse, legere studiosius, & se in contemplationem efferre eorum, quę uitam moresque meliores reddant. Anna Phanuelis filia de tribu Aser, quæ annos septem à uirginitate sua cum uiro marito exegerat, post octoginta quatuor uiduitatis annos, à Christo Domino in templo reperta est: unde non discedebat, ieiunijs & precibus diebus atque noctibus sedula & intenta. Plures & maiores in uidua, quàm in coniugata, uirtutes exigimus. hæc enim accommodare se mortalis uiri arbitrio debet, cui nupta uiuit, & diuisa est inter uirum & Deum. Illa uerò immortalem accepit cõiugem Christum: unde fas est, ut prȩstantiora iam sint omnia, & tanto marito cõgruentia, nec diuisa est, sed cuncta illi uni uacare ut debet, ita & potest. Verba pudiciora sint, & modestiora: siquidem speculum solet esse oratio animi, & morum uniuscuiusque. Vetus dictũ est: Qualis uita, talis oratio. Nocent etiam cogitationibus spurca uerba: Corrumpũt mores bonos collocutiones malæ, quod ex Menandro Paulus apostolus ait. Non modò uiduæ uerba eiusmodi uelim esse, quæ incorruptè casteque quę sit opus enuncient: sed quæ uel mores audientium instituant eruditione, emendent exemplo. quatenus est quoddam orationis genus ab homine profectum, qui magnam prudentiam magnæ probitati adiunxit: quod cum ad exprimendos tantum animi conceptus tendere uideatur, obiter tamen eruditionem instillat, & excolit mores. Neque uerò quod uiduata coniuge humani matrimonij legibus soluta est, ideo nihil sibi crediderit non licere. Sæpenumero ostendunt uiduæ, quales in connubio fuerint, & retegunt licẽtia uiduitatis, quod celabant mariti metu: ut auiculæ caueis liberatæ, illicò ad ingenium redeunt. huiusmodi uiduas deuitari Apostolus præcipit, quæ condemnationem prȩ se ferunt, quòd primam fidem irritam fecerunt. multæ enim uitia utcunque in cõiugio dissimulata impetu effundunt, adempto uiri obice quo cohibebantur. Tum demum intelligitur, qualis sit uel natura uel moribus fœmina, quũ tantum licere potest, quantum libeat. nam sicut Hieronymus inquit: Illa uerè pudica dicenda est, cui licuit peccare, si noluit. cui enim sola defuit occasio, huic omnia adfuerunt ad impudicitiam. Nunc oportet circumspectius agere fœminam, quando uitia omnia ipsi imputãtur: ut uirtutum laus penes eam solam manet. Quippe maritus dum uiueret, utrorumque
magnam

magnam partem in se deriuabat. In uiduitate Christus maritus facilè aderit, uolenti sanctè uiuere: illiqꝫ acceptum referendum est, si quid boni exit: nobis uerò, si secus. Et quemadmodum in proba uxore deliciç omnes collocatæ sunt uiro: sic credi uix posset, ut chara, ut iucunda est Christo, quæ uerè uiduam præstat, hoc est, cui in hac uita desolatæ, tota spes ac fiducia, deliciæ cunctæ & uoluptates sunt in Christo. Huiusmodi præcipit Paulus etiam ab episcopis haberi in precio. multa enim per earum preces impetrat Ecclesia à Christo. Talis meruit inter primas cernere in templo Christum, & de illo ijs qui aderant uaticinari. Talis & laudatur testimonio Dei, & commendatur nobis iussis illius. nam per Esaiam ait: Iudicate pupillum, & iustificate uiduã. Rursus in Psalmo, de Christo Domino: Pupillam & uiduam suscipiet. & in Exodo: Viduæ & pupillo non nocebitis: si læseritis eos, uociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamqꝫ uos gladio, & erunt uxores uestræ uiduæ, filij uestri pupilli.

QVOMODO AGENDVM DOMI.

ET si frequẽtem in templo, assiduam in orationibus uoluerũt sancti esse uiduam, humanarũ tamen rerum curæ non exemerunt. Doctor Ecclesiarũ de uiduis loquens ad Timotheum: Si qua uidua filios aut nepotes habet, discat primùm propriã domũ piè tractare, & uicem reddere progenitoribus. Hæc doceat uidua, hæc discant filij, hæc nepotes: modestè se gerere, & pie parentib. obsequi. Plerunqꝫ id uidemus euenire, ut sub uidua educati, minus ijs quibus oportet pareant, corrupti nimia uiduæ indulgẽtia: ita ut in prouerbiũ apud aliquas gentes, & potissimũ nostrã abierit, Alumnus uiduæ: de malè educatis adolescẽtibus, de iuuentute corrupta, præferoci, & perditis uitæ rationibus. Consulerẽ fœminæ uiduæ, ut curã educationis liberorũ probo alicui et graui mandaret uiro. nã ipsa amore cæca, nimiũ se putat seuerè tractare filios, etiã quando maximè indulget. Non quin fuerint sapientissimæ aliquot uiduæ, quæ filios prudentiss. & optimè educarint, uelut Cornelia quæ Gracchos, & Veturia quę Martiũ Coriolanũ: ut hic quicquid præclarè gereret in rep. siue domi, siue foris, hoc stimulo pungeretur atqꝫ excitaret, ut se matri atqꝫ educatrici suæ approbaret. Quemadmodũ instituendi sint liberi, dixi uolumine superiore: illinc petat uidua, quæ ad curam hanc facere existimet. De familia idem Apostolus inquit: Si qua uidua suis, et maximè familiaribus nõ prospicit, fidẽ abnegauit, & est infideli peior. Cæterùm ne ipsa, præsertim si sit adhuc ætate nõ mala, admiscendam se habeat turbæ famulorũ, audiat quid diuus Hieronymus suadeat Saluinæ: Tenera (inquit) res in fœminis fama pudicitiæ est, & quasi flos pulcherrimus citò ad leuẽ marcescit aurã, leuiqꝫ flatu corrũpitur: maximè ubi & ętas cõsentit ad uitiũ, & maritalis deest autoritas, cuius umbra tutamẽ uxoris est. Quid facit inter familiæ multitudinẽ, inter ministrorũ greges? quos nolo cõtemnat ut famulos, sed ut uiros erubescat. Certè si ambitiosa domus hæc officia flagitat, pręficiat his senẽ honestis moribus, cuius honor, dominæ dignitas sit. Scio multas clausis ad publicũ foribus nõ caruisse infamia seruulorũ, quos suspectos faciebat, aut cultus immoderatus, aut crassi corporis nitor, aut ætas apta libidini, aut ex conscientia amoris occulti securus animi tumor, qui etiã bene dissimulatus frequẽter erumpit in publicum, & cõseruos quasi seruos despicit. Hæc sunt Hieronymi uerba. Quibus hoc addo, ut & famulitiũ minuat uidua, uirorũ pręsertim, & sibi grandiorem natu fœminã adiungat, probã prudentemqꝫ, sub qua uiuat, quã de rebus quæ ad muliebrem curam pertinent, consulat. Si ipsa grauis annis iam sit, senem asciscat consanguineum uel affinem, cui fidat. Deniqꝫ consilio semper utatur uiri, quem sciat prudentia ualere, & rebus suis bene cupere, & perspecta esse fide. Prisci Romani fœminas in uirorum potestate semper uoluerunt esse, tum patrum, tum maritorum, tum fratrum, tum propinquorũ. Habitabit libẽtius cum socru aut affinib. quàm cũ matre, aut propinquis: simul propter mariti memoriam, cui tributum uideri potest, quòd plus illius gentem & sanguinem diligit, quàm suũ: simul quod in eam familiã translata est, cui liberos uel peperit, uel certe erat paritura. adhæc seuerior quàm inter cõsanguineos,

creditur esse inter affines pudicitiæ disciplina, ubi charitas putatur minor, & hinc indulgentia propè nulla, & compressior licentia. Sed sancta mulier non adeò his mouebitur, quanquam his quoque, ut mariti memoria ac pietate. Sic Antonia minor Octauiæ & Marci Antonij Triumuiri filia, Drusi uxor, cum socru Liuia consenuit. Sic Ruth patriam & domum socrui Noëmi posthabuit. Nisi fortè apud socrum aut affines sint lasciui aliqui & petulantes iuuenes, qui existimationi maculam, castitati periculum afferre possint: uel affines ipsæ mulieres haud prorsus honestè audiant, tunc enim ad consanguineos migrare consultius fuerit.

QVOMODO FORIS.

PRodeundum erit quandoque domo, id faciant contectæ, & re ipsa ostendentes, quod nomine præferunt. Vidua enim & Græcè & Latinè, quasi desolata & deserta dicitur. Multum ergo inter solam & comitatam uiro intererit. Si tantam & morum seueritatē, & cultus, ab uxore exegimus, quid facturi existimamur in uiduis? Exemplum oportet illas esse continentiæ, frugalitatis, pudicitiæ. Si exemplum, quî conueniet, illas comptas, instructasque diaboli armis procedere? ut quum uanitatem animi proferant, tum laqueū Sathanæ tendāt pro exemplo Christi. Optimè sanctus Ambrosius, lugubri habitu & seuera ac tristi fronte premi petulantes oculos, restingui libidines. Tutissimū erit, rarius in publicum exire, idque socia graui aliqua & proba fœmina, recta uia quò intendas. Templa ne quæras, ubi frequētia sit, & celebritas uirorum: sed ubi solitudo, in qua peccandi licentia sit nulla, orandi autem copia & occasio amplissima. Cum sacerdotibus ac monachis nihil necesse habet multum uersari. Astutus est diabolus, et magno usu didicit, qua quisque arte subuerti possit, facilè quod cupit efficit, nactus occasionem: quoniā aliud non habet, in quod incumbat. Si quem de pietate consulere uult uidua, deligat senem aliquē, cui libido iam emortua sit, nec tamen alia uitia renata: non attentum ad rem, nec qui assentari in animum inducat pecuniæ spe, solida & sobria eruditione, quique tum ingenio tum experimentis prudentiam collegerit, ne aut menrem fœminæ plus quàm opus est constringat, nec frena licentiæ remittat, nihilque uel antiquius habeat, uel charius, quàm uerum piumque. Ad hunc referat uidua, si quid dubitat, ignoret cæteros. Hieronymus Eustochio sic consulit: Si quid ignoras, si quid de Scripturis dubitas, interroga eum, quem uita commendat, excusat ætas, fama non reprobat: qui possit dicere, Desponsaui enim uos uni uiro, uirginem castam exhibere Christo. Quod si nullus sit talis qui possit exponere, consultius est aliquid nescire securè, quàm cum periculo discere. In foro, in consessu uirorum, in turba, nihil esse debet uiduæ: in quibus locis magnum est periculum ijs rebus, quæ uiduæ commendatissimæ sunt, pudori, pudicitiæ, existimationi, & sanctitati. Decet uiduam ita agere, ut non modò sibi consulat, sed etiam alijs. In publico, sub oculis uirorū, multis cōtrectantibus, paulatim effricatur frons, nutat cum uerecundia pudicitia, adducitur utraque in discrimen: & si expugnata non est, certè oppugnata dicitur. Et de expugnatione loquitur quisque, non quod uerū est, sed quod libet. Iam curæ mundi huius, ardorem illum cœlestium rerum frigefaciunt. Et quod Dominus in Euangelio suo testatur, inter sentes decidit semen, quod præsentis uitę curis sollicitudinibusque suffocatur, nec finitur in optimam frugem excrescere. ac ut mare, in quod uenti incubuere, etiamnū sedatis uentis transactaque tempestate agitatur: sic humanus animus solutus pridē negocio seculi huius, illud adhuc animo & cogitatione uoluit, & post laborē anhelat, nec cōtinuò ab opere ad trāquillitatē suā redit. At cōmoto animo cuiusmodi futuræ sint preces uides: anxiæ, cōfusæ, cœnū mundi istius spirātes: ut flumine aut fonte turbato, nō licet purā & liquidā haurire. Quies animi est, quæ nos altissimè ad diuina colloquia sustollit: ut Magdalenā illam, quę nescio rebus humanis misso, sedebat iuxta Domini pedes, uerbis illius intenta. Idcirco Christi elogio commendatur, quòd optimā elegerit partē, quæ nunquā ab ipsa auferet. At dicet aliqua, periclitatur patrimoniū, intēditur mihi lis. De illo audi Ambrosiū: Ne dixeris, sola ego sum: castitas solitudinē quærit, pudica secretū, impudica cōuentū. Sed negociū habes & in-

& intercessorẽ aduersarij uereris, apud iudicẽ pro te Dominus interuenit, dicẽs: Iudi
cate pupillo, & iustificate uiduam. Sed patrimoniũ uis tueri. Maius pudoris est patri
moniũ, quod melius regit uidua, quàm nupta. Seruus peccauit: ignosce. melius est enim
alterius culpã feras, quàm tuã prodas. sic ille. Quid quòd ita uidemus natura nostrorũ in-
geniorũ cõparatũ esse, ut commẽdatissima sit iudicibus causa illius, qui uel infirmos
patronos habet, uel nullos? Tunc enim in uicem patronorũ succedũt iudices, quum
contrà patrocinijs & aduocatis minutissimis iudices plerunque aduersentur. scilicet,
ut nimias opes odimus, sic exiguas tenuesque adiuuamus: ut efferẽtes se deijcere atque
deprimere conamur, demissos attollere. quin etiam sic ferè statuimus (sicuti prudens
quidã uir dixit) ut in omni certamine qui potẽtior est, etiam si iniuriã accipit, tamẽ quia
plus potest, facere uideatur. Idem de patronis putato me locutũ, quod de iudicib. quis
omnib. probatior erit illius uiduę causa, quam uiderint pudore impediri ac cohiberi,
ne ipsa probet: cõmendatior eius, quę minus cõmendarit: uerisimilior illius, quã san-
ctitati deditã, non credũt facilè uel retenturã quod suũ non sit, uel repetiturã. Ita san-
cta fœmina non litigatoris argumẽta in forum affert, sed autoritatẽ testimonij, & ma-
gni præiudicij grauitatẽ. Illa uerò loquax, & frequẽs, & proinde importuna, necesse
est obtundat, et odio sit, & sibi quę diximus patrocinia detrahat. Et hæc quidẽ uel de
bonis iudicibus, aduocatisque locutus sum, uel quos ipsa malos esse nescit. Nam sunt
quidã usque adeò praui & flagitiosi, ut in his iura nõ æquitate, sed turpi libidine regan
tur, in quos publicę disciplinę seueritas profectò animaduerteret, nisi uerissimũ esset,
quod Sapiens ille dixit, leges aranearũ telis esse simillimas: quæ minuta animalcula
irretiũt, à maiusculis rumpuntur. Cæterùm hos si tales esse nõ ignorarit proba uidua
(ilicò enim fama retegunt) non modò cum certissimo fortunarum damno uitabit &
fugiet, sed cum præsentissimo uitæ discrimine. Idem censeat me de quibusuis lasci-
uis libidinosisque dixisse. Porrò de circũcursatione, & de ædibus alienis, Pauli præce-
ptum est: uelut inhonoras esse reijciẽdas eas uiduas, quæ ociosę domos circumeant:
nec ociosæ tantùm sunt, uerũ & garrulę, & curiosę, effutiẽtes quæ non oportet. Sunt
enĩ quę iam, ut sibi quidẽ uident, domesticis suis negocijs perfunctę, alienis impudẽ
ter se ingerũt, & uelut sapiẽtes suadẽt, adhortant, pręcipiũt, reprehendũt, cauillant: fo
ris mirè oculatæ, domi cæcæ.

DE SECVNDIS NVPTIIS.

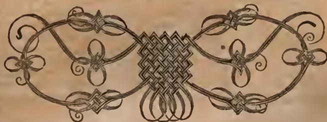
SEcundas nuptas reijci in totũ ac reprobari, hæreticorũ est. Melius esse cõtinere,
quàm iterũ nubere, nõ modò consiliũ est Christianæ puritatis, hoc est, diuinæ sa
pientiæ: sed gentilis quoque, id est humanæ. Germanas fœminas (uti recensui) tantum
uirgines nupsisse, scribit Cornelius Tacitus. & cùm aliæ maritis in prima iuuẽta orba
tæ, iterũ uxores fieri noluerũt: tum insignes maximè, Valeria Messalorũ soror, & Por
tia minor Catonis filia: apud quam etiam, quum fœmina laudaretur optimis prædita
moribus, quæ secundũ haberet maritum, Portia respondit, fœlicẽ & pudicam matro
nam nunquã bis nubere. Cornelia Gracchorum mater, Ptolemæi Ægyptij regis nu-
ptias, ad quas post Gracchi mortem ingentibus promissis alliciebatur, recusauit: ma
luitque Cornelia Gracchi esse, quàm diuitis Ægypti regina. In scena & theatris secun-
da matrimonia exagitãtur etiam mimorũ carminibus. Habent (inquit) maledicti lo-
cum crebræ nuptiæ: & mulier quæ multis nubit, multis non placet. Valerius Maxi-
mus antiqua referens instituta, sic inquit: Quæ uno cõtentæ matrimonio fuerunt, co
rona pudicitię honorabãtur. existimabant enim eum præcipuæ matronæ sincera fide
incorruptũ esse animũ, qui pòst depositæ uirginitatis cubile, in publicũ egredi nesci-
ret: multorum matrimoniorũ experientiã, quasi legitimæ cuiusdã intemperantiæ si-
gnum credentes. Afferuntur nõnullę à uiduis causæ, cur nubere se prætexãt uelle. de
quibus hunc in modum diuus Hieron. ad Furiam scribit: Solent adolescẽtulę uiduę,
quarũ nõnullæ abierũt retrò post Sathanam, quũ luxuriatę fuerint in Christo, nuben
tes dicere: Patrimoniolũ meum quotidie perit, maiorum hæreditas dissipatur, seruus
cõtumeliose locutus est, imperiũ ancilla neglexit, quis procedet ad publicum? quis
respondebit pro agrorum tributis? paruulos meos quis erudiet? & uernulas quis e-
ducabit? Et hanc, prò nefas, causam opponũt matrimonij, quę uel sola debuit nuptias
impedire

impedire. Superducit mater filijs non nutricium, sed hostem: non parentem, sed tyrannum: inflammata libidine obliuiscitur uteri sui, et inter paruulos suas miserias nescientes, lugens dudum, noua nupta componitur. Quid obtendis patrimoniū, quid superbiam seruulorum? Confitere turpitudinē. Nulla idcirco maritum ducit, ut cum marito non dormiat: aut si certè libido non stimulat, quæ tanta insania est, in morem scortorum prostituere castitatem, ut augeantur diuitiæ? & propter rem uilem, atque perituram, pudicitia, quæ & preciosa & æterna est, polluatur? Si habes liberos, nuptias quid requiris? Si non habes, quare expertam non metuis sterilitatem, & rem incertam certo præfers pudori? Scribuntur tibi nunc sponsales tabulæ, ut post paululū testamentum facere compellaris. Simulabitur mariti infirmitas: & quod te moriturā facere uolet, ipse uicturus faciet. aut si euenerit, ut ex secundo marito habeas filios, domestica oritur pugna, intestinum prælium. Non licebit tibi amare liberos, nec æquis aspicere oculis, quos genuisti. Clàm porriges cibos, inuidebit mortuo: & nisi oderis filios, adhuc eorum amare uideberis patrem. Quòd si de priore uxore sobolē habēs, domum te introduxerit, etiamsi clementissima fueris, omnes Comœdi & Mimographi & cōmunes Rhetorum loci in nouercam sæuissimā declamabunt. Si priuignus languerit, & condoluerit caput, infamaberis ut uenefica: si non dederis cibos, crudelis: si dederis, malefica dicêris. Oro te, quid habent tantum boni secundæ nuptiæ, ut hæc mala ualeant cōpensare? Hæc Hieronymus. Sed de cōtinentiæ laudibus, & dissuasione secundarū nuptiarū, quid ipse post Hieronymi torrentē, aut Ambrosii dulcem ambrosiā queam dicere? Ex illis petat, qui desiderat. Nobis illa in hunc locum afferēda nō sunt, qui nō adhortationes ad aliquod uitę institutū scribimus, sed pręcepta de illo, quodcunque fuerit. Quanque in hoc autor essem castæ fœminæ, ut in sancta uiduitate perseueret, eo magis si filios habet, qui uidetur cōiugij finis & fructus esse. Quòd si in hoc degendæ ætatis genere non cōfidit se uel libidinis stimulos superaturam, uel famæ loquacitatē sinistre suspicacem, audiendus erit Apostolus Paulus ad Corinthios: Dico & uiduis, & cœlibibus, bonum illis esse si manserint quemadmodum & ego. Sin uerò non cōtinent, connubio iungātur. præstat enim matrimonium cōtrahere, quàm uri. & ad Timotheum: Iuniores uiduas reijce. postquàm enim licentiose abusæ fuerint Christo, nubere uolūt, habentes præiudiciū, quòd primam fregerint fidem. simul & ociosæ discūt domos circūire: nec ociosę tantū, sed & nugaces, & curiosæ, loquētes quæ nō oportet. Volo igitur iuniores nubere, filios gignere, domesticam rem administrare, nullam occasionē maledicti præbere aduersario. Sunt enim quædā, quæ iam cōuersæ, secutæ sunt Sathanā. Nolunt quædā nubere, prætendētes libertatem. Si ea est libertas spiritus, ut liberius te cunctam Deo dices sine cura mariti, quis id non probet? Sin uerò, ut absque reprehensore aut admonitore facias, quicquid animo fuerit collibitū: libertas est carnis, & occasio nō libertatis, sed exitij. neque est probæ ac prudentis fœminæ indiciū, postulare ut nullius potestati atque autoritati subdatur sexus rudis ac infirmus: quem semper humanæ ac diuinæ leges uirili potestati ac regimini subiecerūt. Aliæ secundas nuptias nō amore puritatis ac castitatis recusant, sed gloriæ. quibus non aliud à Christo dicetur, quàm quod fatuis uirginibus, Nescio uos: & quod hypocritis, Recepistis mercedē uestram. Istæ à maritis hominib. uiduæ, uanæ atque infrugiferæ stultitiæ non tam nupserūt, quàm miserè & laboriose seruiunt. Videant tamen quæ nubunt, ne ilicò à mariti funere, aut pòst paulū. id signum est, uiuentes non amasse, de quorum morte acceptū dolorem, luctum, desideriū tam breuiter deponunt. Et si quid de domo aut filijs prouidendum est, curent ante strepitum nuptialem, et ante dominiū alterius mariti. Nec parentibus si habent, ius illud in se adimant, quin eis plurimū in quærenda cōditione, atque adeò totum deferatur. Neque enim quòd uirum amiserunt, idcirco etiam patrem: et quia mariti legibus solutæ sunt, protinus & parentū quoque, quæ non minus debent nunc eis uiduæ, quàm antea uirgines. Sancti uiri Ambrosii sententiā de hoc habemus, qui in libro de Abrahā patriarcha primo, sic scribit: Mulier, si qua amisso marito adolescentula laqueum infirmitatis suæ timet incidere, si uult, nubat tantùm in Domino, ut electionem mariti

parentibus

parentibus deferat, ne appetentiæ existimetur autor, si ipsa de nuptijs suis electionem sibi uendicet. expetita enim magis debet uideri à uiro, quàm ipsa uirum expetisse. Sic ille. In locum parentum consanguinei atque affines seniores succedunt: illarumq; castiganda est impudentia, quæ non solùm inconsultis ijs, quibus parentum reuerentiam debent, sed inuitis quoq;, & interdum reclamantibus ipsæ sibi maritos inueniunt, planè testificantur se non tam hoc agere, ut carnis incitamentis sine scelere eant obuiam, quàm hunc uirum ad libidinem cum eo explendam appetere: facturæ sine connubio, si sine dedecore liceret. Itaq; respectu hominũ, non Dei, coniugium prætenditur: ne quis sit, qui reprehendere audeat uitium, cui obiectum est sacramentum. Deus tamen reprehendet et puniet, cuius oculis nullum obstabit uelum, quin uitium ipsum intueatur nudum apertumq;. talia enim sunt omnia ante illum. Si ratio pietatis tantum in earum ualet animis, & effugere uolunt culpam, idq; unum queritur per coniugium, nihil debet ipsarum referre, quis sit maritus, modò à crimine uindicet per matrimonium: & hoc honoris illis habeant, quibus cœlesti oraculo iubentur obtemperare, ut cupido sit mulieris, electio parentis. significet mulier, se uelle nubere: pater declaret, cui nubet. Quid quòd affectu occupatus animus, non satis quod è re futurum est dispicit. Nam ea est affectus omnis natura, commouere, cõcitare, turbare omnia, obscurare ueri atq; honesti lucem, ut cerni non queat. Sunt uerò liberiores uiduæ aliquæ, non propinquorum cura: quippe sapienter est à uetere populo Romano institutum, apud quem nulla fœmina ne priuatam quidem rem sinebatur agere sine autore: in manu esse uoluerunt parentum, fratrum, uirorum. Sed quibusdam id ab autoribus suis conceditur, ut sibi pro arbitrio maritum deligant. hæ uiros quærant eiusmodi, quibus congruum sit uiduas copulari: non iuuenes lasciuos, lusibundos, imprudentes, indulgentes, qui nec se nec uxorem nec domum sciant regere: sed uirum mediam ætatem prætergressum, sobrium, seuerum, reuerendum, magno usu rerum, cordatum, qui totam domum prudentia sua in officio contineat, qui sapientia sua sic omnia moderetur & temperet, ut hilaritas quędam domi sit sobria, et parcatur sine contumacia, & in opere familia perseueret sine molestia, & pura sint omnia atq; integra: quoniam illi hæc scient placere, cui seuni approbari omnes pluris facient, quàm toti ciuitati. Quòd si uelut coacta ad alteram conditionem pertrahitur uidua, par est ut nuptias occultet, quarum est ipsi desiderium turpe: ne id ostentet populo, in quo culpam metuit. Itaq; secundæ nuptiæ silentio, ac penè clanculum transigentur, sine strepitu ac choreis: & coniuges acquiescentes consanguineorum affiniumq; conscientia, alienos deuitabunt, ut cõiunctos prius audiant matrimonio, quàm coniungi. Nemo in fœdo suo morbo medicinam sibi adhiberi poscit publicè. Nemo, nisi fortè insanit, assecutum se prædicat, quod expetisse uituperabitur.

DE INSTITVTIONE FŒminæ Christianæ, finis.

IO. LVDOVICVS VIVES CAROLO QVINTO CÆSARI AVGVSTO REGI HISPANIARVM S. D. P.

QVVM IN TANTA CONTINVATIONE BELLOrum, aliorum ex alijs incredibili fœcunditate renascentium, ingentes cuncta Europa clades acceperit, atque omnibus pene in rebus magna quadam egeat, & quasi uniuersali instauratione: nulla tamen re, perinde est illi opus ac pace quadam & concordia, tanquam in totum hominum genus superfusa. Excisos uidemus ac depopulatos agros, ædificia diruta, urbes alias æquatas solo, alias exinanitas prorsum ac desertas, alimenta et rara et precij intentissimi, studia literarum segnia & pene amissa, mores prauissimos, iudicia tantopere corrupta, ut scelera pro benefactis approbentur. Hæc omnia constitutionem ac reparationẽ uel maximam poscunt, exigunt, efflagitant, et prętenues magnarum rerum reliquię amplius se non posse consistere, ni mature succurratur, apertissima uoce clamant, testanturque. Sed ea quantumcunque exigantur, & in illum ipsum gradum reponantur, unde ceciderant, in eo certe non perseuerabunt diu, nisi Pace & Concordia munita & fulta. quandoquidem deiecit illa dissensio non solum inter Principes, sed inter priuatos quoque. & deijciet, quoties in illa inuadet. Itaque nihil est, quod tam sit hoc tempore mundo necessarium ad se sistendum, ne intereat penitus, quàm concordia. Ea una & collapsa reparabit, et reuocabit fugientia, et amissa iam ac propè deplorata restituet. Quisquis erit ille tam fortunatus naturæ partus, tam charus superis, tam prosperũ Dei munus felixque orbi uniuerso, per quem Deus iam rebus humanis placatior pacem genti suæ reddiderit, huic nimirum ex cunctis mortalibus cumulus bonorum omnium debebitur. utinam uel multis priuatorum, quibus ad eam rem magnam tribuit Deus uoluntatem, parem dedisset facultatem, uel uos Principes, quibus ille facultatem est largitus, uoluntatem adderetis. Quanquam ipse magnum atque euidens signum erexisti ad optimè sperandum de quiete orbis, ut duo illa animus & potentia, in tuo isto pectore coniuncta esse credantur: & quemadmodum sustollere ac sublcuare possis oppressum ac iacens Christianum nomen, ita etiam uelis, & annitaris pro uirili. Potentia tot regnis declaratur non cruore nec cæde hominum quæsitis, sed à maioribus hæreditate tibi relictis, occulto dei consilio tot magnos principes tam procul ditione atque origine dissitos coniugijs nectente, ut tu hoc statu rerum tantus princeps existeres. Accessit Regio nomini per se amplo ac magnifico Imperatoria dignitas sacra augustaque, cuique omnes ultrò concedũt. Comprobata est nascẽdi sors tot uictorijs præter spem oblatis, ut non solùm ingentes exercitus frangerentur, caperentur numerosissimæ urbes, sed duo præcipui Christiani orbis principes in tuam potestatem uenirent,

rent, Franciscus Galliæ Rex illis septus ac munitus copijs, et Clemens septimus Pontifex nō solum ecclesiastici ordinis primus, sed magnus etiam opibus, ditione, armis. Conspirarunt tot reges ac nationes, coierunt metuendam societatem potentiæ, conflarunt fœdus grandibus uerbis et horribilibus conditionibus, ijs qui eo fœdere non comprehenderētur. Tu uelut gladio nodum illum discidisti, ut nemo sit, cui non fiat perspicuum, hos tantos tamq; admirandos successus non humanarū esse uirium, sed diuinarum, qui tibi uiam ad pulcherrimum aliquod & maximum opus communit, si uelis ingredi, uoluntatem uerò multis documentis ostendisti, illo potissimum, quòd ita te cum utroq; captiuo tuo gessisti, quò pacem aliquam inuenires, ut reprehensione etiam tuorum non carueris, quòd nimis utrunq; liberaliter nimisq; benignè dimiseris, quin & ex ijs, qui in ea deliberatione fuerunt tibi in consilio, nōnulli male ea de causa audierint. Tibi uerò, qui ad pacem festinares, quæcunq; aperta concordiæ uia ilicò arrisit. Sed hactenus, ne id ignores, iacta sunt tantùm præclarorum facinorū fundamenta. Nam in ea illa opera, quæ cogitas, quæq; omnes de te speramus, ac nobis pollicemur, uix prima es spacia ingressus, signa præmisisti modò, quis spes est eorum confirmata, quæ nemo non abs te uelut iure requirit suo. Siue enim quia potes, tanquam officium exigunt, siue quia uis, & cœpisti, tanquam debitum, ut nullus sit qui non se fraudatum captumq; conqueratur, si pedem referas, si quod reliquum est cur riculi, detrectes. Cognitæ istæ tuæ uirtutes, quæ tibi tam gratum ad omnes nomen pepererunt, ceu arrabo quidam fuēre te illas ipsas uirtutes cōseruaturū, aucturumq;, id est, satisfacturum publicæ expectationi. Ita est, ab incognita uirtute nihil uelut debitum reposcimus, à cognita omnia, quum in hoc honestissimorum actuum quasi stadium introires, primisq; in carceribus consisteres, ne dimidium quidem eorū exigebamus, quæ iam præstitisti, hæc uerò ista quoniam ingentia pollicētur, de ijs te ingentibus appellamus, ut nobis promissis, & proinde nostris. sed ascēde iam altius, & maiore cum ueneratione cogita non iam te illa ipsa hominibus solùm debere, uerū ipsi quoq; Deo sancto & præpotenti. A quo quanto es hactenus indulgentius habitus, hoc te diligentius conuenit anniti ac contendere, ut te tanta beneuolentia dignum præbeas. illiq; tanquam patri obsequentem te, ac morigerum des filium. Si te ea esse animi arrogantia, atq; impietate existimarem, ut maxima ista, quæ tibi contigerunt, tuarum esse uirium, tuæ facultatis ac consilij esse crederes, multis tentarem uerbis eiusmodi cogitationem ex præcordijs tuis reuellere, qua nihil esset pestilētius. sed quū sciam omnia te illi referre accepta, à quo sunt tibi donata, non est quod hoc in loco multa à me uerba consumantur. Ea enim sunt circa te acta, ut non tantū modesta tua prudentia ac pietas, uerùm quiuis stolidissimus è uulgo facile intelligat, magnum aliquid, insolitum, admirandum, moliri sapientissimum numinis consilium, modò tu illi te commodum exhibeas instrumentum, non iræ ac animaduersionis Dei in nostra scelera, quod ille idem auertat. sed clementiæ illius, qua misertus sui generis humani, propitius iam tandem nos & fecundus respiciat, ut non quam meremur pœnam infligat, sed eam inspiret mentem, qua pœnas nos atrocissimas mereri agnoscamus, & illas deprecemur mente atq; actionibus uitæ commutatis. Indixisti profectionem in Italiam. habes animos totius Europæ atq; adeò Asiæ quoq; suspensos in exitum huius itineris: habes omnium aures & oculos intentos, & in te, atq; in id unū quod agis defixos, quid tanto rerū molimine acturus sis? quò euasurus? Boni omnes, & quotquot te propius nouerunt, sperant, ac pro certo compertoq; habent eam futurā perfectionem maximorum operum, quæ inchoasti, de quibus iampridem te animo agitare decet, & profectò iam agitas, nisi nos & ea quæ hactenus fecisti bellissimè fallūt, & ij qui de te loquuntur familiarius & in aula (quod dicunt) interiore cognito. Neq; enim tantus apparatus, ea rerum omnium molitio, ea commotio omnium, ut exciri sedibus suis Hispania uideatur, uel ad potentiæ ostentationē, & uanissimū aliquem rumorem colligendum pertinet. Quid à grauitate ista alienius? uel ut Italiam modò subijcias, id est, ut anguillam pisceris, quæ tibi arctissimè retinenti lubricitate sua ela-

batur, quid minus isti prudentiæ cōuenit? & rerum usui atque experimētis? ceu uerò nouus nunc & peregrinus uenias, ad res Italiæ noscendas. Rem uerò solidam, rem in posterum stabilem, diuturnamq́ omnes re animo destinasse non dubitāt. rem qualem optat mundus, quia uehementer indiget. Pacem scilicet principum, quoad eius fieri possit firmam mansuramq́. Tum concordiam opinionum, quam ego ut utiliorem magisq́ humanę genti necessariam, ita factu difficiliorem puto, quam alteram illam inter principes. Quandoquidem principum res, quę in humanis uiribus sunt positæ, domantur maiore potentia, delassantur progressu, cedunt temporibus, occasiones expectant, seruiunt rerum cursui: deniq́ mutantur uoluntatibus, quæ exiguis sępe respectibus adducuntur, atq́ impelluntur. Opiniones uerò & sententiæ de ueritate rerum, postquàm accedentibus affectibus ualidæ inueterauēre, ardentes ac pertinaces perseuerant, tāto magis quo aliquid extrinsecus adhibetur, quod obsistat. tum uerò ut ignis aspersu leuis aquæ maiores attollit flammas, non metuunt potentiam, non obediunt tem poribus liberæ ac sui iuris, nec aliter exire possunt, quàm intrauerant: nempe specie aliqua ueritatis. Nam minæ & ostensio terroris cohibere quidem possunt corpora, mentes non possunt, quo humanę uires non penetrant. Animorum uerò concitati illi motus atq́ affectus, quæ perturbationes nominantur, tanquā grauis et periculosus morbus, nisi exactissima tractentur arte, cura ipsa incrudescunt, maioresq́ turbas ac tumultum edunt. Sunt enim natura sua morosæ, difficiles, uiolentę, impotentes, atroces, sæuæ, respuunt, ac indignantur medicantis manibus, præsertim si curationem prę te feras, ut irrependum, non ingrediendum habeas ad sanationem. uides in hoc proximo ecclesiæ concilio, de quo congregando audio te uehementer esse sollicitum, & sine quo diutius salui esse non possumus, in eo ergo quum remediū sit tam uarie deprauatis ac detortis opinationibus adhibendum, leniendę ac mitigandæ exasperatæ affectiones tam multiplices, quæ apud plerosq́ in acerbissima odia excessere, intelligis quo iudicio, qua arte, qua prudentia sit opus acuta, rara, exquisita. Nullum unquam fuit in ecclesia concilium, in quo tot morbi tam lætales fuerint sanandi, idcirco nec ullum in quo si quid fuerit peccatum, maius discrimen, imò grauiorem ac præsentiorem perniciem adferat. Posita est in spe ac expectatione huius concilij ecclesia, in quo medicinam inueniat tam perditæ ac extremæ ualetudinis, in illo si quid humanis concedatur affectibus, si quid personæ impetrarint, si hominum fauor, ut aliquid pro se contra fas & pium, contra uerum æquumq́ decernatur, si non omnia exactissime expendantur magna sapientia, iudicio, pietate, horret animus dicere, credi non potest, quanta & quam penè mortifera plaga religioni infligetur. O quam in arduo conspicio collocatum euentum tuarum cogitationum? Quantam paratam in summo gloriam? quantum ad homines præmium, licet hoc leue & breui periturum, ac contemnendum? Sed quantum tamē ad deum, firmum & sempiternum? Nunquam paruo constitit maxima laus. Quòd si tantopere ei est uigilandum, qui domus unius mores prolapsos & à recto deflexos, corrigere ac restituere conatur, quid ei censes faciundum, qui orbem pene uniuersum suscepit instaurandū? nec aliter fulciendum ac sustinendum nutantem, quam ut in fabulis ferunt de Atlante. cui defesso Hercules se tanquam uicarium parumper præbuit, nescio an columnis istis tui symboli aliquid uolueris significare tale, ut te Atlanti uelut alterum Herculem successurum quandoq́ præ te feras, certe sine fabulis atque allegorijs quiddam non dissimile præstare habes necesse, ut pergas in ijs, quæ es exorsus. Exerendum est tibi acumen ingenij, proferenda lux cordis & iudicij, agendum, uigilandum. multa sunt tibi tuis oculis & auribus cognoscenda, plura ex uiris, quorum fidem, sapientiā, rerum usum exploratum habeas, & compertum. plurima ex eorum librorum lectione, quos principem uersare par est. qui libri cōsilium & exactum dabunt, nec ulla assentatione aut respectu potentiæ tuæ infectum. Nihil purius sumitur, quàm ex illis. Sed hac de re sta tui fusius ad te aliquando commentari. In præsentia de eo ad te scribo, quod unicum homines omnes adeò requirunt, desyderant, suspirant, ut quidam propémodum deplo-

plo-

plorarint, de concordia humani generis libros quatuor: admiscui multa de discordia, ut ex eius comparatione melius intelligeretur, quæ sit concordiæ uis, quæ præstantia. Congessi in hæc uolumina, quæ mihi tantis & tam uarijs de rebus in mentem pro tempore uenerunt. Nam infinita sunt, quæ & de bonis concordię dici possent, & de discordiæ malis. Disserui primo uolumine, unde & quemadmodum nata sit inter homines cõcordia, quomodo discordia tanquam bonum lollium in bona segete suc creuerit, hinc quanta rabie homines inter se discordiam exerceant. Tum ex his capitibus & quasi fontibus quę bona dimanent, quæ mala. Postremò, quę sit uia, qua ueram inter se homines concordiam ac pacem conseruent. Tibi hæc uisum est dicare, in cuius manu & uoluntate maxima est sita pars concordiæ ac quietis hominum. cur rentem, ut spero, adhortor. Verùm non uni tibi scribuntur, sed omnibus per te, & priuatis, & Principibus, ut cõmunibus rebus adeò fractis perditisq; maturè subueniãt, antequàm in id exitium ruant, unde postea (quod Christus prohibeat) non possint eas, etiam si maximè uelint & conentur, eximere. Christum precor, ut ea semper cogites, atq; exequaris, quæ sint tibi ac regnis tuis, seu potius toti Ecclesiæ profutura.

BRVGIS TVIS,
Calend. Iulij, anno Domini millesimo quingentesimo uigesimo nono.

IO. LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE CONCORDIA LIBER PRIMVS,

Qui est

DE ORIGINIBVS CONCORDIÆ & Discordiæ.

VLTÆ ac uariæ sunt in humano genere tum prauè consultorum, tum malefactorũ rationes ac modi, quorum nonnulla uel præsenti uoluptate blandiuntur, atque inuitant, uel usum post se aliquem relinquunt, ut ea tametsi mala sunt, nec iusta ulla excusatione possunt defendi: tamen speciem apud peruersa ingenia excusationis aliquam præ se ostentent, quod profuisse quodammodo existimentur, quamuis sub retecto & se proferenti compendio latet iactura incredibilis, sed quæ ita latet, ut nõ difficile sit cuiuis paulò intentius spectanti eam intelligere, & quasi manu prehendere. Sunt uerò alia uitiorũ ac scelerum genera tanta malitia infecta ac macerata, ut quum animum uehementer sollicitent, nihil tamen ostendant aut delectamenti aut utilitatis. imò uerò contrà, innumeras sollicitudines, angores, metus, mœstitias, damna, atque incommoda. ad quæ postquàm impetu quodam rapti peruenimus, & animo ad satietatem in illis indulsimus, cõcussi molestijs, fracti laboribus ac damnis, reuersi ad nos ipsos miramur, quid tandem nos eò impulerit, & quando nullam inuenire possumus mediocrem facti nostri causam, ultionem esse numinis in nos irati interpretamur. Huius generis ac notæ est discordia, monstrum infestans humanam gentem, nec oblectationẽ ullam secum, nec compendium, imò uerò omnia quæcunque dici possunt incommoda, & mala secum uelut agmine quodam importans. Primùm omnium ut pax, amor, cõcordia humana nos in natura conseruat, ita discordia & dissensio homines nos esse non sinit. cogit nos à præstantia degenerare originis ac stirpis nostræ, nec tam in feras demittit, quàm in sceleratas illas atque impias mentes, quas ab exercitio diabolos uulgò nuncupamus, transfert. Animantes enim reliquæ ita sunt à principe illo & conditore omnium Deo institutæ, ut unaquæque sibi uiuat, & ualeat. nec sobolem diutius agnoscit, quàm dum illa ad certam quandam magnitudinẽ adoleuerit parentum indiga. nam simul primùm tueri se per seipsam ac sustentare potest, parentibus æternum ualere nunciat, sibi uni uiuit, ac consulit, nec illos amplius in posterum agnoscit. Inter naturæ miracula recensent, quibus hęc curę fuit consectari, ciconiam tamdiu parentes senio confectos alere, quam ipsa ab illis tenera & implumis sit in nido sustentata. ita ut ea res Græco uerbo locum dederit, quo illi referre gratiam ἀντιπελαργεῖν uocãt, sumpto de ciconijs nomine. in quo multorum hominum ingratitudo coarguitur, qui beneficiorum immemores aut etiam osores, uel benefactores transeunt sine gratia, uel etiam insectantur, & damnis afficiunt malefica uoluntate pro illorum opere benefico. Cæterùm ciconiæ pietas gratitudinis magis genus est, quàm societatis. Ouium, gruum & eiusmodi citius greges quis dixerit, quàm societates. Apum quandam uelut ciuitatem non sine ingenti admiratione contemplamur, in qua & domus sunt certæ ac

tæ ac cōstitutæ,& Rex gentis,quem illæ non minus obseruant,quàm (ut inquit Vergilius) Ægyptus,aut ingēs Lydia,aut populi Parthorum,aut Medus Hydaspes.Sed eam si quis diligētius attendat,comperiet consensum potius quendam esse & conspirationem ad instituti operis diligentiam,quàm societatem aut amicitiā argumento est,quòd foras egressæ & extra opus positæ, ciuitatis ac fœderis inter se iam non meminerunt, nec ciues ac contubernales, nec peregrinas atq; aduenas dignoscunt. Hominem uerò sanctum animal, si quis explicet penitus, inueniet ad religionē aduersus deum & societatem cum hominibus non modò natum esse,sed factum, appositum,instructum. Data est illi diuino munere ingenij uis excelsa, erecta, qua per elementa omnia in cœlos sublatus,illos omnes percurrat,ordinemq; & naturā uniuersitatis huius.nec eis contentus ad authorem omnium parentem suum penetret,diuinitatisq; illius sit capax, quod profectò tantum donum superuacaneum esse uideretur, nisi ad religionem pertineret, & ad eum colendum, quem mente esset consecutus:ut quemadmodum inter homines,si quis sit insigni aliqua & excellenti præter cęteros uirtute,ita natura fert,ut hunc amare et colere uelimus:huic innotescere,& quatenus fieri concedatur,amicitia illi, usu, ac familiaritate coniungi. Sic ad contemplationem diuinæ illius & præpotentis naturæ per gradus rerum conditarum subnixis ac sublatis incredibili uirtute aspecta ardeat animus amore et obseruantia tanti boni, nec quiescat, donec illi notior factus,eius amicitia uelut supremo bonorum omnium perfruatur. Rursum descendit huc ad se ac sui similes humanus animus, & eodem mentis uigore & celeritate excogitat artes & instrumenta non modò uitæ transigendæ,sed etiam quibus homo deposita illa maliciæ feritate mitescat, & fiat huic, de qua loquimur societati aptior. nec sibi uni hæc inuenit,sed in commune reliquis hominibus etiam nihil de societate & concordia cogitans, quo appareat in illo uel aliud agente proferre se sua sponte apertissima signa humanæ huius consortionis. Nam plerunq; ij homines ad excudendas artes incumbunt, qui se illis ipsis artibus nunquam usuros satis sciunt. Sed quemadmodum Agricola ille apud Cæcilium, quum senex admodum & effœta iam ætate arbores poneret,rogatus cui?Dijs, inquit, immortalibus,qui & alios uoluerūt ponere non sibi,sed mihi.Sic & me non mihi,sed uenturis, qui etiam uenturi hoc idem officij suis posteris præstabunt. Ita hæc hominum inter se societas non finibus uitæ huius clauditur, sed ulterius transcendit, ut ad mortuorū quoq; curam ij uideantur pertinere, qui uiuunt. Habet quidem homo animi motus quosdam uehementes & incitatos cum quadam perturbatione, quibus extimulatur ad desciscendum ab hac concordia, nempe superbiam,arrogantiam, liuorem, iracundiam.Sed benignissimus naturæ nostræ author in reliquis animalibus summum illis motibus ius attribuit,& uelut potestatem sine prouocatione,quo metus aut spes aut charitas,aut odium impellunt, eò rapitur bellua, nec potest pedem referre, domini enim sunt affectus totius bestiæ. In nobis uerò perturbationes omnes ceu uilia & nequam mancipia amplissimo quodam concessu ac munere seposuit Deus à regimine hominis. Subdita esse iussit generosæ menti, uoluntatemq; illis præfecit liberam & inconcussam,quæ spretis affectionum tumultibus & illorum clamoribus pro nihilo habitis,statueret,quicquid ipsi esset collibitum. Addidit rationem ducem & consultricem operum,quę nunquam ad discordiam aut odium,semper ad amorem,concordiam,quietem,iustitiam,æquitatem, omne deniq; uirtutis & bonitatis genus uoluntatem adhortatur, & instigat. Nec potest ab huius consilijs uoluntas discedere, nisi prius humanam dignitatem exuerit & in feram transierit, aut fera etiam peius. Et ne commemorandis maximis mentis nostræ diuino munere non ornamentis modò, sed instrumentis quoq; rem nimium producam,subijciam modò de memoria, quam iure optimo mentis humanæ thesaurum soliti sumus appellare. Hæc enim non est in brutis,cuiusmodi in homine,nec illa parentū recordantur,nec meliorem agnoscunt, nec patriæ desyderio aut pietate tanguntur,idcirco solutæ & exleges naturæ suæ nutu instinctuq; uitam transigunt, præsentibus tantum accommodę. Homo uerò & pa

rentes & propinquos, educatores, pædagogos, institutores recordatur, omnium deniq;, qui illi quacunq; ratione ac modo profuerunt, ad memoriam beneficij & remunerationem, si qua detur. quo non aliud æque societati tuendæ conseruandæq; conducit, cum legum reminiscitur, & magistratuum, ut illis pareat: ciuium & sociorum, quos iuuet. deniq; totum hominum genus haud aliter aspicit, quàm socios ut commonefactione similitudinis et communis naturæ natum se ad omnium usus esse non ignoret, ne quam prætermittat benefaciendi alijs occasionem, non nescius prętermitti id non posse sine uiolatione legum naturę, hoc est Dei & omnium & naturę ipsius conditoris, ut deserere naturæ iussa perinde sit ac insignem Deo facere iniuriam, tanquam aliquid ipse statuerit à nobis reprobandum. Maxima sunt hæc quidem omnia concordiæ & societatis iudicia, sed apertius aut euidentius nullum, quàm quòd sermonem accepimus, quo reliquæ uniuersæ animantes carent. Neque enim aduersus Deum opus erat sermone, qui in intimis pectoris nostri recessibus uersatur, cuiq; notiores sumus, quàm quisque sibi. Nec ullus secũ ipso sermone indiget. hominibus hominum causa tributus est sermo: quo non aliud excogitari poterat instrumentũ communicationi hominũ aptius: ut quisq; alteri, siue quid ipse animo & cogitatione clausum teneat, aperire, siue quid alicubi factum aut futurum sit explicare possit: nihil sit deniq;, quod homo eloqui & uelut per linguæ infundibulum à mente sua in alienam transfundere & quasi transuasare non ualeat. Quàm admirabile sit hoc Dei artificiũ, consuetudo facit, quominus cogitemus. sed est profectò ingens. Nec minus illud, sonos omnes tam multiformes humani sermonis paucis esse litterarum formulis comprehensos, unde literarum natus est usus, quas qui nunquam uiderunt, ut in remotissimis oceani insulis nauigatione ad occidentem à nostris hominibus repertis, nulla ui cogitationis & coniecturæ, quemadmodum fiat, possunt colligere. Et quemadmodum lingua & uoces præsenti societati seruiunt, & glutinum sunt communis uitæ, ita scriptura priores cum posterioribus coniungit, & multas ætates unam facit. colloquuntur scriptores cum posteris nondum natis, & hi cum scriptoribus iam olim uita functis. Sermoni adiunctus est is, qui in solo homine intelligitur, uultus, qui in naso, fronte, ore, sed oculis potissimũ promicat, & se profert, estq; uice sermonis cuiusdam. nec alio sermone utuntur ij, quibus linguę usum natura ademit, nempe infantes & muti. quin etiam homines facundissimi multum se eo in dicẽdo adiuuari sentiunt, nec dissimulant momentum ad persuasionem adferre haud leue. Et quemadmodum in nullo est animante, præterquàm in homine, ita homini erat futurus necessarius uicturo in societate, nullij alij. quippe uultu apertius sæpenumero intuemur, quæ in pectore sunt tecta, quàm sermone cognoscimus. multæ sunt fraudes in sermone. Flexibilis est pro arbitrio loquentis. nec uultus non est sępe falsus & ad libitum compositus. sed difficilius est uultum simulare, quàm sermonem, præsertim in hominibus natura simplicioribus, aut ubi tanta affectus impotentia inuasit, ut uultum ministrum suum eripiat potestati fictæ uoluntatis. ut quantumcunque conetur, nequeat tamen uoluntas eum torquere, quò intendit, nempe ad fallaciam. Itaq; uidemus crebrò sermonem fucatum simplicitate uultus coargui. Et ut ostenderet ei Deus, cuiusmodi ea esset societas futura, inermem eum penitus in lucem uitæ huius misit. reliquis animantibus uarie arma attribuit, uel quibus nocerent, uel quibus se tuerentur. leoni, urso, lupo, ungues ac dentes & magnum in lacertis ac corpore uniuerso robur, apro & elephanto dentes columelares. equo ungulas, tauro cornua, ericij spicula, scorpio uenenũ. Sunt quæ tuta inter sui dissimiles agunt testis aut corijs densissimis: & si non aliud, certe pernicitas parit salutem. homo nec dentium firmitate aut unguium potest impetere, non cornu, non spiculis, non ueneno est armatus. corio mollissimo animal inerme ac proinde innoxium, ut intelligat qualem se debet inter homines prębere. nam à noxijs feris societas eum et consensus aliorum hominum defendet, ut mutuo sint alij alijs auxilio. Imploratur hoc subsidium lachrymis non exiguo argumento humanæ mansuetudinis & concordiæ. Nam lachrymæ affectus molles ac mites declarant, non bellui-

num illum rigorem, qui nequit flecti, tantum potẽtioris affectus uiolentia frangitur. Accedit huc, quòd lachrymę nostrum dolorem aut gaudium testantur: siue dum nostra dolemus mala, aut illachrymamur lætitiæ, siue dum aliena mala miseramur, & ad eundem nos quoque modum affici, quo illi affecti sint, defluentes lachrymæ testantur, quo nihil dici potest ad concordiam & amoris conciliationẽ confirmationemq́ efficacius. Quid ualidius sit ad parandã gratiam quam uel nos alijs penetralia animi nostri reserare, in quo est fiducia amicitiæ fundamentum, uel illorum mala aut bona tam esse nobis curę, quàm nostra ipsorum, ut non secus illis permoueamur, quàm nostris ipsorum, quæ est amicitiæ cõsummatio, quum idem est uelle, idem nolle, et omnia facta sunt amore communia. Est & in risu quoddam lætitię & hilaritatis signum, argumentumq́ mansuetudinis animi, quod risu emollitũ esse ostendit. Nam in illis, qui nunquã feruntur risisse, ut Crasso & alijs, quos ἀγελάστους Græci uocant, exijtis animi tenor, sicut Plinius inquit, in rigorẽ quendam toruitatemq́ natura duram atq́ inflexibilẽ, affectusq́ humanos adimit: ita uidemus maximas sæpe molestias aut res tristissimas, aut initia grauiũ irarum discussa esse leui aliquo risu. Et ad hanc concordiam firmius inter homines deuinciendã non solùm inermem produxit Deus hominem, sed infirmum, imbecillũ, impotem sui, alienæ prorsus opis indigum. Cætera primo statim ortu aut mox paulò uires naturæ suæ sentiũt ac usurpant: & quicquid unquam habituræ sunt, accipiũt, ingressus, natatus, pernicitates, pasci, appetere profutura, noxia deuitare, quod uidere est in ijs animantibus, quæ inter nos nascunt & crescunt pullis gallinaceis, anaticulis, agnis, hœdis. Homo uerò ita nascitur, ut nihil minus uideatur futurus, quàm quod postea uidemus, animalà primo brutũ, stupidum. &, ut Plinius aptissimè dixit, iacet manib. ac pedibus deuinctis flens: quòd nisi subueniret miseratio, nemo tam inutilem truncũ, imò uerò molestum uellet tollere. Alitur misericordia parentũ & nutricũ, educatur aliena ope, crescit aliena ope, nihil attulit suum, omnia habet aliena, precario accepta. Nam quomodo poterat demissius supplicare, quàm tot lachrymis ac eiulatu, ut sciat alienum esse beneficiũ, quod uiuit, quod sapit, quod potest, quod est omnino aliquid, ut & benefactoribus habeat gratiam, & quacunq́ ualeat, referat, tum memor, ex quibus initijs adoleuerit, discat alio rum inopiæ ac infirmitati manũ porrigere, opem adferre. Adde his præsentes necessitates in quamlibet potenti. Robustissimũ & ualentissimũ uirum una febricula concutit, ut cogatur multorũ opem supplex implorare, & imbecillissima muliere ad ministerium ad salutẽ egeat Leo iste imò arx, quam febris est demolita. Sano quoq́ ad quotidianas necessitates, quàm multorũ sunt labores corrogandi: agricolę, pastoris, textoris, extructoris, nauię, uehicularij, et aliorũ alijs pro cuiusq́ arte ac ratione uitæ. Quòd si crescat sensus & potentia & dignitas, ibi uerò, quo altius hominem euehit fortuna, hoc magis cogit eum opera omniũ illorum indigere, quos sub illo reliquit. ut nõ in aliud uideantur homines sublati, quàm ut de illo excelsiore loco prouideãt eos omnes, qui sunt ipsis opus, & sine quibus uiuere ac sustinere se in illo culmine non ualeant. Nec solùm in hominibus est hæc mutui auxilij tanta indigentia, sed in terris ipsis, quæ humano cultui & usui sunt traditæ. ut aliæ alijs rebus & careant, & abundent, quo hæc communicatio & commercium humani generis nullis gentium aut terrarum limitibus dirimatur. non mari aut fluminibus, non montibus, saltibus, harenis & uastis solitudinibus, quis omnibus difficultatibus euincendis excogitata sunt remedia, ut nihil iam iter faciundum impediat. Ergo memoria beneficiorum ad benemeritos, & miseratione aduersus imbecilles, & erga omnes recordatione infirmitatis naturæ, quæ nos multis cogit indigere, cõcordia hæc fortius coalescit, quũ nullus sit, qui uel nõ iam profuerit aut nobis ipsis, aut ijs, quorũ nos utilitates pro nostris ducimus, uel nõ possit per occasionẽ prodesse. Quid hic dicam, quantum est in hominibus odium, quæ auersatio solitudinis? ut ea instar sit mortis, quæ appetitio societatis, colloquij, conuersationis, seposito respectu omni utilitatis suscipitur, tantum naturæ quodam nutu: ut etiam hostes illi humani generis, qui græco uerbo ho-

minum osores nominantur, qualem fuisse Athenis Timonem quendam bellis Peloponesiacis accepimus, tamen solitudinem refugiunt: & quum homines omnes se dicant odisse, homines tamen quærunt, quibus cum uiuant, & colloquantur, breui perituri, nisi, quos nanciscerentur. Voces has naturæ tam exertas & exaudibiles, sed quibus scelera nostra obturbant, ne intelligi à nobis possint, instaurator labefactatæ uitio nostro naturæ Christus adiuuit illustratione eorum, quæ nos feceramus obscura, & propius auribus nostris admotus effecit, ne quis causificari posset se non audiuisse. Is ergo cœlestis sapientiæ magister fundamentum, ædificium, tectum, denique caput & finem suorum omnium præceptorum in charitate una posuit, hortatus homines ad amorem, concordiam, amicitiam. testatus ita demum futuros illos, si mutuò bene uellent. hoc est ita demũ futuros Christianos, id est homines naturæ puræ ac incorruptæ. Quid enim est aliud Christianus, quàm homo naturæ suæ redditus, ac uelut natalibus restitutus, à quibus deiecerat eum diabolus, captum uictoria sceleris? Expositus est nobis homo à natura ipsa, id est à Deo rerum omnium parente ac principe factus, instructus, ornatus, appositus ad pacem, quietem, concordiam, amorem, amicitiã, ad ea ipsa edoctus à filio Dei & Deo ipso. Vnde ergo tantum per uniuersum hominum genus dissidiorum, tantum discordiarum, inimicitiarum, odiorum? quantum non est inter res suapte natura atque ingenio inimicas ac pugnantes. ut nec gens genti, nec populus populo, nec in eadem ciuitate ciuis ciui, nec uicinus uicino, nec intra eosdem parietes frater fratri, filius patri, uxor uiro bene uelit. Oderunt, rapiunt, spoliant, fallunt, fraudant, cædunt, tollunt inuicem. nec in his ista exequendi uicibus modus ullus, aut requies. Quid aliud existimandum est quàm defecisse hominem à natura sua? Ita necesse est accidisse. Nam uiuenti sub legibus naturæ suæ, non ita discordia dominaretur inimica naturæ. Ergo oportet ab humanitate hominem discessisse, quum amorem & concordiam exuit. Quid opus est dissimulatione aut schematis? planè ac apertè cõfitendum est, non fuit homo humanitate contentus, diuinitatem expetiuit, idcirco & humanitatem, quam relinquebat amisit, nec quam affectarat diuinitatem, est cõsecutus. ad quam fortasis diuinitatem quadamtenus pertigisset, si se agnoscens & suis diffisus uiribus Dei se gratia ac beneficio adepturum sperasset, cuius in se tam prolixam erat iam benignitatem expertus. Sed se non agnouit & diaboli uersuta sublatus fraude eò ascendit, unde non posset sine grauissimo casu descendere. sed omnium fuit in casu acerbissimum, quod memoria remansit læsa, uoti reliquiæ multæ adhuc restant, casum sumus obliti, quem tamen tanto nostro malo quotidie sentimus. sed alias potius placet causa affingere, & auertere à nobis authoribus culpam in naturam aut rationẽ negociorũ, hoc est in Deum ipsum, si apertè auderemus proloqui. hæsit præcordijs superbia affixa graue malum & tyrannis sæuissima, quæ nunquam se satis tutam arbitratur in solitudine, teterrimum circumfert secum satellitium flagitiorum omnium ac scelerum. Quid non appetat, qui Dei æqualitatem inuadebat? Infinita est in nobis antecellendi cupiditas, non una aliqua in re, sed in omni, quamcunque uidemus esse in precio, qualiscunque demum ea sit, modò placeat, modò approbetur. uolumus per religionem & Dei cultum antecedere, tanquam chariores ac propinquiores simus Deo. non ignari exemplis ac documentis innumeris, eo longius quenque ab illa sancta natura abscedere, quo se arroganter propiorem uel putarit, uel ostentarit. Sed quid ad rem, quantum absimus? proximi credi affectamus, hoc petitur, hoc est præmium laboris. hæc merces, qua una acquiescimus. Quot suscipiuntur labores, ut liceat unicam illam uoculam audire, ô doctum hominem. ea meditatio noctes iungit diebus, abstinetur concessis uoluptatibus. fit ualetudinis dispendium, ut dicat, sæpe qui non intelligit, doctus est. Quòd si emenda essent oua duo, reijceres consilium eius, qui oua non nosset: at indocti de doctrina tua iudicantis censuram amplecteris. & ea non delectaris tantùm, sed dilataris, sed extolleris, atque ingentes spiritus assumis. Sunt, qui non negant se quidem indoctos, nempe quia nihil habent in eruditione

quod

quod ostentent, uideri tamen uolunt ingenij acumine doctis non cedere, nemini sua prudentia non satisfacit, ne stultissimis quidem. sic qui infirmior est corpore, quàm ut obtegere possit, & fucum facere, de animo se uenditat. superari quidē se posse, uinci non posse. etiam deformissimo placet sua forma. & arte captat, quod defuit naturæ. Quid dicā de genere, quo ut nihil est reuera posterius in laudibus, ita nihil prius usurpatur, aut iactatur. adeò ut pluris etiam faciamus alienam uirtutē, quàm nostram ipsorū. at hoc genus cuiusmodi censemus esse, ut habere in stemmate latrones & stupidissimos caudices laudi detur: nec desint, qui inter nobilitatis titulos ponāt genus relatum ad ursum, aut sirenem, aut serpentē, aut olorem, aut ueneficam aliquam. Opibus tanta ex admiratione accessit authoritas, ut inexplebilis sit iam auaricia. quum uident homines soli possessioni diuitiarum semoto quocunque usu, honorem haberi, imò uerò adorari diuitē ab ijs, qui daturi sunt illi citius, quàm accepturi. Hinc quæ ostentatio, qui spiritus in numerosa familia, in cultu immodico, in luxu? ut credamur habere rem. ut qui non habent, ne carere uideantur, omnem uirium suarum facultatem transgressi miserrimā uitam degant. ea uia grassantes ad pecuniam, in qua maximis eum difficultatibus uix insistunt, dies & noctes cura illa atque anxietate torti ac uexati repetūt quotidianas ærumnas cum sole nascentes. sed uocat nos ad se honor. Mira dictu res, captauit humana superbia, & hæc præstantiæ cupido laudem atque admirationem ex re omni, non ea solum, quæ speciem uidebatur habere aliquam uirtutis aut boni, sed ex neutris, & quæ indifferentes nominantur, ex friuolis ac ineptis, ex noxijs, ex pudendis, ex uicijs. Sedere, stare, iacere, ingredi, omnem gestum & motum corporis uolumus ita fieri cum dignitate, ut non contenti offensionem spectantium defugisse, etiam decus ex ijs paremus. nihil finimus esse naturale. omnibus adhibenda est ars honoris colligendi. Si quis uidet notabilem se esse, quòd cruda & nocitura edat poma, auidè uorat, & undecunque rapit sine appetitu, & cum periculo. Ludit quis, uellet tesseras alio modo, quàm communi mittere, aut miscere, & distribuere, & iacere in mensam folia aliter, quàm reliqui. ea est cupiditas segregandi se à uulgo, & insignem se faciendi nota aliqua. Est mihi istud datum à natura, inquit Thraso ille in Comœdia, ut grata sint, quæ facio omnia. Quid magis pudendum homini, quàm nobilissimum animal, tanquam ægrum non posse uitam uno die sine cibo & potu prorogare? nec tueri se à cœli iniuria sine tecto & uestitu? quę omnia constat homini data in remedium noxę, quam peccatum attulerat, atqui in ijs. quid decus ambitur? gloria lautæ mensæ, cibis exquisitissimis procul allatis & emptis magno, indumētis pretiosissimis undique conquisitis, ædificijs altissimis & sumptuosissimis: quid istuc est? etiam'ne honor petitur ex dedecore? Iam nónne uitia sunt ludere, balneari, ociari, nihil agere, scurris ac morionib. benignè facere? At quàm multi per hæc uolunt nobilitari? Quid sceleratius latrocinijs, cædib. adulterijs, fraudibus, imposturis? et hæc precium receperūt. & qui fecere, prædicanda ducunt. & amplam se ad suos posteros nominis sui gloriam credunt transmittere, ut inter maiorum suorum laudes ista cōcelebrent. usque adeò nihil est quod, qui facit, non uelit pulchrū uideri. & quod pulchrū uidetur, non habeat sectatores. utrunque ex eodem superbię fonte in genere mortaliū uberrimo. Nec solùm affectat superbia in omnib. laudē, sed more ignis se attollit, ut reliquis emineat. ut iam nō modò pulchra & admirāda sint, quæcunque agit, uerùm summa & singularia. Et miramur relinqui aliquid inter nos quietū & tranquillū, quum tantopere superbiæ disciplina inualuerit, atque omnia inuaserit, uel solo sui tactu contaminata. Impetit superbia duobus iaculis inuidia & ira. Nam si quis aliqua rerū huiusmodi, quę pulchrę ac præstantes censentur antecedat, cōtinuò à superbia mittitur inuidia, quę formosa deturpet, & puris labem aspergat. denique malè sentiendo & peius omnia interpretando, nihil syncerum aut rectum prætermittat, omnibus uel apertissimam notam inurens, uel certè suspicionem, quando aliud non potest. sin detrahere à nobis tentet, iniuria nominatur, & iræ permittitur ultio. utraque & inuidentia & ira uoluntate malefaciendi est armata, quæ uoluntas, quum inueterauit, fit odium, ut ex

ut ex uino acetum, sed acerbius est ex inuidia odium, quàm ex iniuria. Iniuriæ enim potest aliquando satisfieri, nunquam inuidiæ, scilicet est uelut ignis in naphtha accensus aut Samosathensi Maltha, qui profusa aqua pertinacius ardet, & quemadmodum ille inquit in fabula, hoc in ista clade mirandum accidit, Alit unda flammas, quo prohibetur magis, Magis ardet ignis, ipsa præsidia occupat. sic inuidia beneficijs irritatur magisq; ardet, si quis tentet restinguere, nisi materiam penitus subtrahat incendio, nempe uirtutem aut gloriam ex qua est nata, adeò canino more uiuimus, ut non modò præstantium rerum excellentia inuidiam exagitet, ut eruditio, forma, dignitas, potentia, opes, sed leuium quoque, ut nouitas in cultu, dignitas in incessu, insignis gladius aut pileus. Sunt qui nihil penitus habent causæ, sed non possunt sine hoste uiuere, ut de ueteribus Hispanis scripsit Trogus, quod malum nobis est cum multis alijs nationibus commune factum. ut si quis quamobrem suscepta sit discordia consyderet, plane intelligat non tam id fieri cupidine sui ulciscendi, quàm odio concordiæ. Ad pugnam & gladium prouocant alij hominem procerum aut elegantem in experimentum uirium. alij robustum & ualentem, ut animum explorent. sunt, qui exterum, ut sciat inter cuiusmodi agat uiros. alij Germanum, aut Hispanum, aut Heluetium, propter bellicam harum gentium famam: ut canes, quibus ad rixam satis est præter hostium transisse. Nam, qui ebrij cupiunt pugnare, magis uino quàm ingenio uel animo suo morem gerunt. ego uerò de abstemia ebrietate loquor. Illud mirificè ad indignitatem mouet reputantem, quas quisque uocet iniurias, & in alienos affectus durus atq; inexorabilis, quantum suis indulgeat. Primùm omnium superbiæ semina unicuique persuaserunt, ut magnificè de se sentiret, non modò si uirum aliquem, quem malicia tam per ætatem atque usum instituit, sed si puerum, qui uix fari potest, quiq; rerum penè omnium intelligentia caret, qualis nam sit, roges, optimum se & perfectissimum esse respondebit. Nec tam elaborarunt, ut id assequerentur, quod se esse crederent, quàm ut alij ita existimarent. Itaque non desunt plerique, qui uolunt alijs esse persuasissimum se id habere, quod ipsi idem non ignorant in se non esse: quasi uerò uel simulando tot posint oculos, & aures, & iudicia fallere, aut animorum libertatem uiolentia cogere. Est qui ab alijs contendat, ut quod falsissimum esse uident, uerum esse non dubitent. Quosdam eo dementiæ superbia sustulit, ut etiam sperent alios plus ipsis habitum iri fidei, quàm suis ipsorum oculis, ut quod idem ipsi compertissimum habent illos scire, postulent tamen in suam eos gratiam ignorare. Ergo laudem eruditi ambit imperitus, strenui ignauus, auarus benigni, & quod magis ridiculum est formosus uult credi, quem omnes uident deformissimum: robustus, qui uix ingreditur ac subsistit: procerus, pumilio, & in digitos erigitur ac ceruicem extendit. Loripes putari uult rectus, fuscus candidus, & cuius humilitas sordesq; imò etiam turpitudo generis est notissima, claritatem præ se ostendit, etiam apud uicinos suos & inter quos est natus ac educatus: qui fari uix ualeat, pro Cicerone se aut Demosthene uenditat. Pauper & pannosus opulentus cupit uideri, & id ut existimetur, uniuersum censum in cœnulam effundit. Quid illa? boni ac moderati uiri laudem famamq; captare in medio saltu latronem, dum hominem spoliat, dum cædit, quòd aut tunicam aut pileum, quem auferre poterat, relinquit. aut uitam, quam eripere licuit, donat? in medio lupanari meretricem se pro Penelope aut Lucretia gerere? Lenonem pro Socrate quopiam aut Lælio. & hæc quæ per se sunt intolerabilia uincuntur indignitate, quod non tam alijs uolunt esse persuasissimum, quàm nonnunquam sibi metipsi persuaserunt. & atrocitati facinorum aliquid prætexunt, quo rem etiam apud seipsos leniant, grauitatemq; rei eleuent, uel dum culpam à se auertunt. uel in alios per comparationem uel culpam uel inuidiam maiorem deriuant, ut non tam uideantur labore alijs ut imponant, quàm sibimetipsis, se adactos uel necessitate id facere, uel iusta aliqua indignatione, uel impulsos aliena iniuria. Illos, qui ab omnibus habentur uiri boni, grauiora sæpe designare, sed seu clàm esse, seu aliqua tegi opinione

nione nominis:se quantulumcunq; sit,in quo pec cen: infamia laborantes,premi maiore inuidia,quàm pro ratione facti.& quod in alijs esset leuissimū,in se fieri crimen capitale,quemadmodū ferunt in fabulis lupum dixisse,quum uideret coruum ulceroso asino insidentē.Nec deest omni hominum generi communis illa humani generis pestis assentatio, quæ approbet,quantumcunq; iniquas aut absurdas sententias. Nam alios ad assentationē et applausum uiciorū impellit pecuniæ fulgor,alios incōsulta & cœca beneuolētia,alios patrociniū communiū uiciorū,alios metus,alios cupiditas fruēdi uoluptatib.Quo fit,ut nec diuiti,nec inopi,nec latroni,nec scorto, nec lenoni desit assentator:quandoquidē nemo est tam abiectus ac inutilis,qui nō aliqua ex parte uel nocere ualeat,uel spes nostras adiuuare.utriq; abblādimur,huic ut prosit,illi ne obsit.Quis inter hæc sibi uerū dicere ausus est? ut inquit Seneca,quis nō inter adulantiū blandientiumq; positus greges, plurimū tamen sibi ipse assentatus est? Quare quod certissimū omnibus & exploratissimū esse uolumus, id si quis declaret se nō credere,tanta censetur iniuria, quanta,si quod nos longo usu ac possessione cepimus,eriperet.Ita factū est,ut & mendaciū sit iniuria, quia falsum: & uerum sit iniuria,quia amarū:ut iam ægre possit quisquam de alio loqui uel sine mendacio uel sine cōtumelia,in tantas angustias te deducta,ut cōsultissimum existimetur de alijs in totum tacere.Quod narrant Philippum Burgundiæ Principem,quum dissimulato cultu famam sui inquireret,compotori in caupona cōsuluisse,ut ne unquam de principibus uerba faceret.Nam si laudaret,mentiretur:sin uituperaret, periclitaretur. Hi animorum morbi,quibus quisq; manus præbēs iniquus alijs atq; asper tam blanditer se demulcet,effecerunt,ut introrsus amore omni collecto homo seipsum tenerrime diligat.Ergo quemadmodum in corporibus uidemus contingere, ut quum calor se ad cor ac uitalia recepit, extremæ partes rigeant, ut in metu, in ira, in rigore accessionis febris,ita quum se tota intro charitas confert, ut intime ardeat, minimum foras emicat,atq; existit,externa riget.quoties homo uniuersam amoris sui flammā ad se reuocat,& in illis pectoris sui penetralibus continet, cohibetq;, ut seipsum habeat multo charissimū, ibi uniuersa amoris uis cōprimitur, nec se ad alium quenquā promit. qui enim adeò se uehementer amat, solū se amat. Hic est ille sui amor,quē esse maximorū malorū fontem etiam humana præditi sapientia sunt cōquesti. Augustinus noster caput scelerū cunctorū dicit esse amorē sui:ita ut diuinis præceptis nihil aliud iubeatur, quàm Dei & proximi amor,uetetur amor sui. Ille rectus & iustus amor,impletio est diuinorū omniū præceptorū.hic prauus & iniquus,uiolatio est omniū. Quanquā, si quis acutius attendat,nō illud eiusmodi rei nomen satis esse congruū inueniet,neq; illos qui ita se amare existimenī,se amare,sed sua sæpe etiā alienissima. Amāt enim possessiones,quas cupiunt habere proprias:amāt existimationē hominū,cui seruiūt,quā supra modū cōseruare,atq; augere studēt:amant suū corpus, cui se mancipauerūt, & nihil nō illi postponūt. Animū uerò,qui est uel solus homo ipse,uel unde maximè homo censetur,negligūt:& hactenus amāt,coluntq;,quantū corpori uitā suppeditat,ac sensum,quo se uoluptatibus expleat,& rebus cōcupitis. Neq; enim prudentia,nec eruditione,nec ullo pulcherrimarū uirtutū genere exornare ac excolere animum studet,quæ unica est salus, & uita animi. unus illius pastus omniū suauissimus. & sine quo non iniuria Salustius animam oneri esse dixit,corpus uoluptati. Sapienter apud Platonem Socrates Alcibiadem docet,non esse eam hominis curam,quę adhibeatur ijs,quæ homo possidet, sed quæ ipsi eidem homini. In unoquoq; nostrum animū dici quenque,corpus nostrum, fortunas uerò & possessiones quædam procul posita. Ita non eum amare Alcibiadem, qui eius corpori bene uelit,sed qui animo. & eum, qui corpus curet, sua curare: qui uerò opes, nec se nec sua,sed alia longe dissita. Nemo prohibetur seipsum amare, sed in eo plerią; omnes turpiter ac flagitiose falluntur,quid sit quisq;. An non deforme sit & insaniæ simile, si quum quis honorem uellet regi exhibere,Rex nō se regem esse clamaret, sed cultum suum,sed domesticū instrumentū,& pecuniā,& illū regiæ dignitatis ornatū spectantiū oculis expositū? Ita planè est,omnes insanimus. nemo se intelligit. quisque se esse credit, non seipsum,sed

ea quæ

ea quæ possidet. Quàm grauiter Epictetus Stoicus: Hæc, inquit, minimè congruunt argumēta, Ego sum ditior te, melior igitur. ego sum peritior, tanto ergo melior. Hæc sunt longè cōgruentiora. Ego sum te ditior, mea igitur quàm tua possessio melior. ego te sapientior, mea igitur quàm tua oratio melior. At tu neq; possessio es, neq; oratio. Age uerò, Quid si quis paulò sapientior, quas homines in tantis tenebris, in hac cæcitate atque ignorantia iniurias uocent expendat, & quibus ex rebus læsos conquerantur, iurabit neminem penitus sanum esse. uides tu animal hoc tam superbum, tam elatum, tam ferox? nihil est eo inualidius atq; infirmius. Nam, ut destitutum est ac desertum magna diuini illius præsidij parte, quam à se suo scelere dimouit, ac reiecit: ita ad muniendum fulciendumq; imbecillum locum tanto propugnaculo nudatum, & iniuriæ iam undiq; expositum alia accersiuit innumera & in animo, & in corpore, & extrinsecus. Diuina defensio ac tutela instar illi erat non modò eorum omnium, quæ in eius locum reposuit, sed quæcunq; cogitari humano animo poterant & expeti. ea separata ac digressa opus illi fuit his penè infinitis, sed quæ subiecit tanquā bacillos columna diruta prorsum ac deiecta, ut illa simul uniuersa non possint eum uindicare ab ea iniuria, cuius uiolentiæ sunt obiecta, à qua undiq; & continenter oppugnatur atq; infestatur. Ergo superbiæ addita est ad eam pudefaciendam humilitas atq; imbecillitas, ut manifestius coarguatur criminis, quòd in tanta se egestate ac sordibus extulerit, in quibus conueniebat potius sui conscium sese demittere. Superbię atq; infirmitati adiuncta est ignorantia, ut ueri germaniq; sui finis uel nescius uel oblitus illa omnia, quis ad hanc edendam uitam indiget, bona nuncupet, bona esse arbitretur, et iniuriam censeat, si quis eorum aliquod uiolet, aut attingat, quæ sint sua bona. Percurramus eorum nonnulla, sed breuiter & quasi defungendi gratia. Apostoli rogant magistrum, ut sibi fidem augeat. Dominus ipse miraculorum potestatem pollicetur ei, qui fidem habuerit, uel non maiorem grano sinapis. Nunc si cui dixeris non satis eum Deo fidere, iniuria est, ob quam transfigenda sit lingua. pòst explicata Euangelicę gratiæ præcepta addit Dominus noster: Postquàm hæc omnia feceritis, dicite, Serui sumus nequam. Si quis de se audiat, quòd indignus sit Christiani nomine, aut cœlesti præmio, non aliter irascitur, quàm si adimeretur. quid adimitur ne uerbulo? minimè uerò cœleste illud, sed terrestre istud adimit. nempe existimari & quia hoc solum quærimus, idcirco tantopere succensemus tanquam uoto deiecti, et fraudati debito. Nunquam minus fuit in orbe Christianæ pietatis, nunquam magnificentius quisq; de se sensit, et peius de socio. homines hominibus, nationes nationibus impietatem obijciunt, quòd parum sint Christiani: quasi qui exprobrat, extra eiusmodi esset probrum. Quid causæ est? in obijciendo non falluntur, in sentiendo de se falluntur. omnes æquè sunt impij, sed ad sua cæci, aliena uident, seu non uident potius, tantùm impetu affectus propelluntur. non desunt, qui in calore contentionis illa obiectent, Christianior sum te, imo ego te. ad ferrum accurrant, & ibi se confodiāt. uidelicet, ut illuc eant, ubi eis ostendetur de eo pugnasse, quod ab utroque longissimè aberat. & quum Christianitatis nomen ac propè umbram amiserimus, tamen alij de aliorum Christianitate testificātur, inquirunt, accusant, pronunciāt, additis capitis, famæ, & fortunarum pœna. quomodo iudicant de re, quam nunquam, ne per somnium quidem uiderunt? an ipsi se pro censura utūtur & regula? ut quod ad normam illam non congruat, reprobari oporteat, ut iam uicia sint uitæ amussis. Scire id licet, nam quum uirtus unica sit, uicia uaria atque infinita, uideas alios alibi eadem in causa absolui, & condemnari, & uicium unum aliud condemnat, tanquam sibi contrarium, ut temerarius timidum, aut profusus tenacem. At quibus de causis animosæ inter doctos homines contentiones oriantur, & incalescant, quemadmodum exerceantur, in quas tragœdias exeant, quis nostrûm sine pudore possit recordari? Disciplinas omnes & omne sciendi genus principio ignorantia, deinde pertinacia & nolle melius dicenti cedere, in opiniones primùm, hinc in sectas discerpserunt, ut iam perpauca sint inter eruditos consensu omnium recepta. De literarum pronunciatione dissidetur, de orthographia, de canonibus grammaticæ, de usu linguæ, de carminibus, de intelligentia scri-

tia scriptorum, de uita & philosophia morum, de natura, de coelis, de rebus diuinis, & pietate. nihil integrum, nihil non controuersum est relictum. tanta fuit ex socordia ignorantia, & ex superbia studium tuendi, quæcunque suscepissent, ne alius uideretur melius sentire aut monere. Habet ingenium homo & natura sua angustum, & peccato obscurum. magnaq; inhumanis pectoribus & tenebrosa densatur nox. iudicio, usu rerum, prudentia nihil fere possumus, omnia sunt in humana uita errore & ignorantijs plena, ut nihil magis uideatur esse hominis, quàm labi, errare, falli. Sentin', (inquit ille in fabula) me esse hominem? & Plinius excusationem affert erratorum, quòd sit homo. Nos tamen, quos superbia conata est supra hominem efferre, quum tam longe sub homine reliquerit, si errare, decipi, hallucinari dicamur, contumeliam esse censemus. etiam non intellexisti, pro conuitio à multis accipitur, quasi tarditas exprobretur. cui respondent ilicò, melius quàm tute. ceu uerò non potuerit non intelligere uicio dicentis, aut quòd aliam in rem intentus fuerit. Veteres olim multum & diu sapientem quæsitum uix semisapientem inuenerunt tolerabilē. nunc si quem neges esse sapientem, iniuria est capitalis. O miseros illos priscos homines, qui tunc sapientem inquirebant, quum nullus esset. Si in hanc eos ætatem natura reseruasset, tam eis diligenter fuisset stultus quærēdus, quàm tunc sapiens. aut si quem sapientem esse negassent, uita eis esset propter iniuriam amitteda. Nec minus est iniuria dicere, quod omnes uident. ut claudum claudum appellari, strabum strabum, giberum giberum, plancum plancum, labeonem labeonem, quasi uerò cerni iniuria non sit, dici sit, an plus sciam, quòd audierim, quàm quòd uiderim? nihil tale. Sed ea est stultitia, ut speremus celari posse, etiam quæ sunt omnium oculis exposita. itaque quum dicuntur, indigne ferimus, tanquā opinione falsi & spe depulsi, quòd intelligimus non ignorari. Generis laude nihil tenuius dici potest. quòd sis bono patre natus, hoc necessitatem imponit tibi, ut sis illi similis. alioqui non effugies degenerationis notam. Omnes hoc agūt laude generis expetenda, ut quum ipsi sint propè authorum dissimiles, tanto habeantur nequiores. & tamen quia populari stultitia inductum est, ut præclarum sit bonis maioribus esse progenitum, mirum quàm insane ambitur ab omnibus id decus, à cerdonibus, à culinarijs, etiam à seruis Æthiopibus & mediastinis. Se quidem seruitutem seruire & coactum iniquitate fortunæ uilissimis occupari ministerijs, cæterum esse natum bono sanguine. porcino uidelicet, quo nullus est utilior. Et eam bonitatem generis, illi ad latrocinia suorum maiorum referunt. fuisse nescio quem proauum suum, qui arcem obsederit in uia regia, ut nemo illac potuerit iter facere, quin spoliaretur. O egregiam laudem, quòd ea fecerit impune, propter quæ alij suspenduntur. hoc uerò non iam sibi debet, sed fortunę, quæ ab illo magistratus manum procul arcuit. Quanta iniuria est uocari aliquē ignobilem, aut paganum, & ut nunc loquuntur, uillanum. Serpit id longius tanquam labes olei, nec solum grauissima est contumelia, parentes aut auos cuiusquam attingi, sed patrueles, consobrinos, deniq; affines & gentiles remotissimos. Quanto fastidio alios despiciunt ij, quorum parentes nullas bonas artes habuerunt? nam ea est nobilitatis bono pars. quanta cura à se depellunt ignobilitatis notam omnes. ô animos in cœno demersos, nullus ne recordatur nō posse ignobilem esse, cui deus sit parens? audes tu genus huius uituperare, quod est à cœlo deductū? aut homines anxie scrutaris ad decus, cui ad manum sint Deus pater, & angeli fratres. & ille qui genus tuum contemnit, uelit nolit, ex eisdem cōstat principijs ac elementis. & eundem habet patrem. nec est unde se magis possit iactare, quàm ex communi uestro patre. nisi fortè pluris facit putre corpus ab hoc esse homulo genitum, quàm diuinum animum adeò æterno, omnipotenti. & rege naturæ. Voluptates ita homines dementant, iuuenes præsertim, ut asperi & infensi fiant præceptoribus, educatoribus, propinquis, etiam parentibus, legibus, magistratibus, patriæ, deniq; omnibus melius monentibus, & per quos ipsis parum licet se ex animi sententia expetitis delicijs ad satietatē obruere, quas ubi sunt nacti, uel etiamdum quærunt. zelus & inuidia, ne quis eisdem fruatur, quo œstro animos concitat? quot bene consentientes amicos in exitium mu-

bellorum continuatione quiescentem iam, & quasi respirantem non passus est diutius ociari, bellum Peloponesiacum sceleſtissima fraude excitauit. Alexandrum Macedonem in tantos illos furores præcipitem egit Achillis æmulatio. ducebat exercitum per Asiam. Alexandrum exercitus, Alexander cæcam ambitionem sequebantur, ut liceret naturæ finibus inscribere, hucusque bellabundus, hoc est latrocinabundus peruenit Alexander. Alexandri successus multos deinceps impulit, Pompeium Magnum, Iulium Cæsarem, quem ferunt Gadibus ad statuam Alexandri illachrymasse, quòd ea ætate, quum ille iam Asiam uicisset, ipse nihildum gessisset memorabile. Itaque Romam reuersus omnem dedit operam, ut sibi bellum aliquod decerneretur magnum, uarium, periculosum, ubi se patefaceret clausa illa & cohibita in pace sæuitia. Nuper Carolum Burgundiæ ducem, admiratio gestorum Alexandri coegit ijs se bellis intricare, in quibus ipse perijt, & in extremum discrimen uniuersam Belgicam adduxit, ex qua Mariæ hæredi ademрта est à Ludouico Franciæ rege Burgundia. Tãta fuit stultę huius famæ dulcedo, imò uerius rabies, ut mulieres compulerit sexus & naturæ suæ oblitas, uirili more armis se tegere, & in prælia uiros lacessere. Amazones ex Scythia egressæ Thermodoontẽ amnem & illam ponti oram occuparunt. inde uicinis bello aut perdomitis aut diu & multum fatigatis, quod de uirtute Atheniensium, sicut Lysias scribit, multa audiuissent, ultrò illuc sunt transgressæ ad uires illorũ tentandas, quo ipsarum nomen latius inclaresceret. Prętextum est huic gloriæ prorogatio finium ac imperij. hæc causa bellorum propè omniũ Græcis, Romanis, Carthaginensibus. Non poterant se domi regere, tot conflictati dissidijs, discessionibus, tumultibus, factionibus, bellis ciuilibus. alienos quærebãt, quos regerent, ut alios haberent in sua potestate, qui se non habebãt. quod & regibus non raro contingit, ut quum uel pueri, uel adolescentes imperiti ac inexperti rerum & usus uitæ, uel senes uoluptarij, aleatores, fatui, uni domunculæ gubernandę pares non sint, orbem concupiscant regendum, & plures nationes habeant, quàm sciant nominare. Quid aliud fuit imperium potentibus nationibus, nisi causa maximorum uitiorum, & impunitorum, & ad extremum armorum uel ciuilium, uel externorum, sub quibus miserrimè conciderent, uel funditus extirparentur, uel fœdissimè seruirent paulò antea tot gentium domini. Et Principum singulis quid aliud est latum imperium, quàm uel cura iugis & grauissima, si bene fungantur suo munere: uel parandi summum discrimen, si sint negligentes. quàm aperte naturam integram praua malicia corrupit, & deprauata opinio integritatem iudicij sustulit? nam quid aliud est regere aut gubernare, quàm consulere, prospicere, curare non secus ac filios? Idcirco Princeps, parens patriæ nuncupatur. At quid minus conuenit, quàm uelle te consulere ijs, qui te recusant? & per maleficia attrahere ad te, quibus dicas te uelle benefacere? an etiam occidere, diruere, incendere est gubernare? & metu opprimere est consulere? uide ne appareat te non tam cupere regere, quàm dominari. Non est regnũ quod expetis, sed tyrannis, uelle multos tibi esse dicto audientes, nõ ut commodè uiuant, sed ut te metuant, & imperata obedienter faciant. Neque uerò bellorum origines & causæ intra honoris limites insistunt. Quicquid principi aut populo non placet, manus armat. & querela inter potentes bellum indubitatum parit. Itur ad arma propter mulierculam, quod utiq; lenonum est, nõ principum, ut sit (quemadmodum inquit Horatius) cunnus teterrima belli causa. quid potest obscœnius dici? propter rem turpissimam ac fœtidissimam? hoc fuit multorum bellorum initium, ut Pelopis, Lapitharum, Æneæ ac Turni, Tyndaridarum cum Ida & Lynceo. Patris ac filij Henricorum in Britannia. hoc deniq; illius tam decantati Gręcorũ ac Troiæ. Quanto melius sapiebat ille & Thrax & barbarus, quàm ingeniosa Græcia, qui utrinq; ad auxiliũ & pares à Græcis & à Phrygibus sollicitatus, quum belli originem cognouisset, utrorumq; iudicia damnauit: testatus se nõ uidere, quid opus esset armis ad eam causam: illud esse promptius ac uerius, ut Paris Menelao uxorem Helenam redderet: se Paridi, si tam in fœminas insaniat, uel decem missurum puellas formæ exquisitissimæ, & per gentes rarae. Hæc ipsa causa priuatos quoq; non aliter committit, quàm tauros

uel canes, dum aliquot eandem fœminam sequuntur. Illud non minus fœdum, ut fœminæ obsecundes, imò ut pareas, bellum facere, quorum sunt non pauca exempla: ut Periclis Atheniensis, qui propter Aspasiam scortum Milesium Samijs mouit bellum infestantibus Miletum. Cæsar dictator Ptolemæum sustulit in gratiam Cleopatræ. Rex Galliæ Carolus ab uxoris suæ fastu ac stultitia instigatus Flandriam maximo fatigatam bello penè deleuit. Persepolim Alexander Macedo exussit, Thaidis meretriculæ hortatu. prô dedecus, uiriles animos tam abiectè fœminis seruire, ut intelligas belluas esse, non homines, uoluptate captas & irretitas esca fallacissima. Iam quale est rectorem tot populorum ac gentium, quo nihil conuenit magis esse graue ac seuerum, uerbulo uno aut dicteriolo obliquè detorto ita cōcitari, ut in extremum discrimen adducat tot capita curæ ac fidei suæ cōmissa? Quid illa, quęcunque possidemus, domos, agros, seruos, supellectilē, uestes, pecuniā, nō solùm fecimus nostra, sed nos ipsos, nēpe substantiā nostrā, ita enī & Latinè appellamus Græcos secuti, qui οὐσίαν, adiuuamur ueterib. dictis uel ab imperitia uulgari ortis, uel à poetis sensū & famā multitudinis pro duce usis. pecuniā esse cuique uitæ uice. Satis hoc persuaserūt sibi, q exigua mercedula menstrua singulis horę momētis caput suū periculo obijciūt, & si quis pecuniam aut possessionem attingat, ibi non secus dolemus, quàm qui uruntur aut secantur, nimirum substātia detrahitur, inueterata quidem opinione. Ploratur lachrymis, inquit Iuuenalis, amissa pecunia ueris. Quo ore, quibus uocibus illa intonantur, meum, tuum? quot iniuriarum, litium, controuersiarum, rixarum, pugnarum, cædium sunt authores? quantas duo illa uerba tragœdias excitant in rebus humanis, & eo maiores, quo consurgunt freta & suffulta potentia maiore. ô uoces humano generi infaustas atque infelices, quum illas uel Princeps uel magnus aliquis populus querulo ingeminat clamore. Neque enim solum recente adhuc & tanquam calenti iniuria repetuntur res, sed ex ueteribus monumentis Meū illud & Tuum eruitur, exesis iam chartis, exolescentibus literis, in quo imperita multitudo uel princeps cupiditate ardens armatus ingenti potentia cognoscit, & statuit de suo ipse iure actor & iudex. quæ ratio rerum repetendarum efficit, ut nihil nō sit cuiusque. Quid enim est, quod non aliquando fuerit sub alijs dominis, quod non sub maioribus cuiusque? Atqui dicunt publica usu capi non posse, ideo nihil iure adimi regibus aut populis. Quòd si publica usu non capiuntur, utique nec ullus rex aut populus suum potest facere, quod est publicum generis humani, imò priuatum Dei, uel (ut ueteres loquebantur) fortunæ, qui loquendi mos durat etiamnum. ô dementiam, nostra nominamus, quæ nos ipsi fortunæ esse profitemur: & nostram dicimus pecuniam, qui nec animos habemus nostros, corpora uerò minus multo. Nec sic repetuntur ingentes tantum prouinciæ, sed agri quoque particula, aut arx aut castellum, aut etiam aquula diuturno bello uicinas nationes implicitas tenuit, imò etiam magnos reges, qui scurris & assentatoribus suis urbes & regiones tanquam congiaria animose largiuntur, idque gloriæ sibi ducunt. Nolunt alteri regi olim amico & bene merito cum utriusque regni salute agellum cedere, qui lenonibus & impurissimis applausoribus non parua regni sui parte cedunt. Quid, quòd eum ipsum tractum, qui tot cædium, tot cladium fuit causa, occupatum iam & emptum tantis amicorum & innoxiorum fortunis, sanguine, spiritu, extemplo adulatorculorum cuipiam donant, in hoc demū hominum genus benignissimi. præclaram uerò belli causam. ut scelestum aliquem uita indignum dites, non dubitas tot bonos uiros patrimonijs, liberis, uita priuare, & ut lenunculus uel etiam latro aliquis, habeat quod helluetur. graues & præstantes uiri præcipuique in cohorte amicorum, si non gratia, certe dignitate ac meritis, primi obijcientur sæuitiæ belli & paratissimo capitis discrimini. Indurat nos hoc habendi studium. reddit immites, asperos, efferatos, expellit affectus illos omnes humanos ac mansuetos. omnia persequimur summo iure, & aduersus omnes. non solùm egenis non subuenimus ex tam cumulatis diuitiarum aceruis, sed etiam spoliamus nudos. hinc tantus mendicantium numerus in ecclesia dei. Duri enim in numo atque inexorabiles sumus fratrib. propinquis, ipsi patri, qui nos genuit, ipsi matri, quæ tot pertulit

tulit fastidia, dum uterum gestat, tot pericula, dum enititur. Quumque ad benefaciendum & communionem utilitatum arctissimis curam nostrã terminis definierimus, ad nocendum longissimè expandimus, iniurias parentibus, filijs, fratribus factas nostras esse interpretamur, etiam auis, & proauis, & magnis auunculis, & magnis patruis. mortua quoque & consepulta excitamus, reuocamusque in memoriam obliterata, maiore nostro dedecore, quàm eorum qui uel fecerunt, uel passi sunt, quos dum uindicare cupimus, magis lædimus. efficimus enim ut qua illi ignominia affecti sint, sciant, qui ignorabant. quin & nostrarum opinionum corruptela ita tulit, ut quę pro pinquo cuique acciderunt, uel affini quamlibet remoto, pro nostris sint habenda, nimirum nam sunt, qui altissima stultitia alijs, ut probrum obijciant, casum aut aduersam fortunam affinis aut cognati tam procul dissiti, ut iam ferè nihil ad genus attineat. Complectimur quoque pro nostris clientes, pupillos, amicos, ministros, seruos, inquilinos, colonos, mercenarios, uicinos, leuiter notos. quin & affinium aut amicorum notos, uicinos, mercenarios, alij ciues contra exteros tuentur, quod oporteat ciuem adesse ciui, ut fratrem fratri. alij exterum aduersus ciuem, quod non oporteat hospitem iniuria adfici, & premi imbecilliorem, non ut infirmiori ferat opem, sed ut ciuem lædat. Sic principes & potentes populi extendunt quàm latissime confœderationes, tanquam retia. recipiunt in societatem, in clientelam plurimos, idque sedulò faciunt, non tam ut illos tueantur, quos sibi adiunxerunt, quàm ut illorum occasione alios inuadant. ita persequuntur eum, à quo læsus sit amicus, non adeò ut hunc tueantur, quàm ut illum, si possint, spolient. ut quæstor qui furem persequitur, non quo reddat ei pecuniam, à quo est surrepta, sed ut fisco suo applicet. Et cùm ipsi cum quibus uelint societatem, fœdus, amicitiam coeant, tamen aliorum uel confœderationes uel etiam ueteres amicitias & coniunctionem sanguinis non ferunt. iniuriam suam interpretantur, & in occasionem uertunt belli faciendi. Populo Romano ea fuit causa sumendi arma aduersus multos Italiæ populos, quod ex eis aliqui in hostium exercitu fuissent: eadem contra Numantinos, eadem aduersus Britannos, cùm id sæpe non fuerit factum, quo Romanos iniurijs & damnis adficerẽt, sed quemadmodum solet fieri, ut subuenirent uel uicinis, ut Britanni Gallis, uel consanguineis, ut Numantini Sedingensibus. Nusquam accuratius elaborauit diabolus, quàm in spargendis ubique discordiæ seminibus, & eis confouendis, ut uberrimam frugem ef funderent, uidelicet, quod nihil est tam aptum eius ingenio, quàm odium ac dissidium, nihilque quod nos longius submoueat à meditatione cœlestis illius societatis, cui homo est conditus, tanquam succidaneus. Quippe concordia hominum inter se mutua expressissima est diuinæ illius imago ciuitatis, discordia uerò gustus est inferorum. Itaque odia inseuit gentium publica inter se. ut quòd Gallus & Scotus oderint Britannum, & contrà Hispanus Gallum, Heluetium Germanus: quæ nascuntur ob ueterem aliquam cladem, cuius memoria tot deinceps officijs ac mutuis cõmodis uel elui, uel leniri nequit. breuis est beneficij recordatio, immortalis iniuriæ. itaque inimicitias tradunt ueluti per manus cum hæreditate parentes filijs. Alij alijs eas declarant, & infigunt. hæc instillat nutrix puero cum lacte: hæc magistri confirmant: hæc à publica uoce & cantilenis discunt: ad hæc pueri in lusionibus sese mutuò stimulant. ô quàm sollicitus est magister suæ artis diabolus? quàm sedulus curat ludum suum? quàm ubique adest, nec ullam prætermittit docendi occasionem? Interdum ad publicas & capitales nationum inter se inimicitias satis est priuatũ aliquem affectum esse ab alio iniuria, aut etiam conuicio aliquo uerberatum. Is in patria spargit capitali esse odio illos homines in totam eam gentem, quærere belli causas, & alia dictu atrocia, quæ animus per dolorem excogitat. hæc de ciue & populari accipiuntur pronis auribus à pullata turba, sparguntur, serpunt latius & ex paucorũ suspicione fit certissima persuasio. Nihil nõ arripitur in ansam dissensionis. lõginquitas loci efficit, ut nihil debeat esse inter eos homines sancti aut æqui: imò ne alius sit alij hominum numero. Quòd si non mutuò se intelligant, ibi uideas illos horrere inter se colloquia & congressus, contrahere se, & fugere contractum & aspectum, quasi

draco elephantum aspexerit, aut ursus leonem, & nō potius homo hominē, id est animal mansuetissimum, aliud sui generis ac ingenij, fortassis hinc nascuntur, quæ à nostris sunt hominibus in orbe isto nouo acta, ut Indi illi non sint illis habiti pro hominibus, de qua iniquitate destinatus est mihi alio opere dicendi locus. Menelaus in declamatione apud Libaniū subsignificat Asianis cum Europicis naturale esse bellum quòd mari dirimerentur. quid potest immanius dici? Græco olim reliquæ nationes erant barbaræ, id est semi homines. idem nunc Italo iniuriosis in naturam, qui illam ad effundenda sua omnia munera limites aliquos elegisse, uel montium uel fluminum, uel maris arbitrantur. ceu uerò definita esset Dei uis locis, & non ubicunq; homines ederentur, ea quoq; adessent, quæ hominum genus Dei benignitate accepit, non beneficio locorum. Nec uicinas nationes uicinia uindicat à dissidio. imò uerò hoc acrius dissentiunt, quo sunt coniunctiores. nunquam inter illas pax, nunquam quies. sexcenta quottidie inter manus nascuntur discordiarū incitamenta. agellus, aquula, cippus, pulsatus, spoliatus aliquis in latrocinio, aut per lasciuiam ludentium, certamina festis temporibus, unum uerbulū temere iactatum, uanus rumor sine authore, somnium alicuius. In eadē natione inter urbes uicinas, si quid altera alteri nocuit, memoria damni sempiterna. quòd altera uel noluit, uel nō potuit alteri laboranti subuenire. odia publica. Deniq; satis est ad odium nō esse eandem ciuitatem. nam omnia in peius rapiuntur, quæcunq; utrinq; fiant, & sinistras interpretationes licet in publicum euulgare secundo populo. Sunt qui bellorum causas & proinde culpam omnem in principes reijciant. ab illis inuito & reclamante populo turbari res orbis. utinam uanæ in totum essent, atq; iniquæ eiusmodi querelæ. Sed & nos odijs nostris mutuis illorum furoribus seruimus, illi nostris affectibus ad explendam animi sui libidinem abutuntur, ardet quidem belli cupiditate eorum uel superbia uel auaritia, sed nos id bellum pecunijs, instrumentis, commeatu, manibus & uita nostra, prompti alacresq; adiuuamus, quod contra eam gentem, quam odimus, gerendum sit. ut dum principis uidemur dicto esse audientes, animi nostri morbis obtemperemus, eidem ipsi reluctātes & refractarij, si quem princeps receptū prauū morē conetur antiquare, meliorē inducere. At saltē uiuere intra eadē mœnia, ciues esse eiusdem ciuitatis, eorundē sacrorū & profanorū participes, hoc demū à discordia tuetur. imò uerò id est crebriorum discordiarum materia, & acerbiorū inter eos, qui non spectāt ad idem forum, eandemq; dictionem iuris, ut in quibusdam ciuitatibus, ubi non simplex est magistratus, nec una curia. Inter initiatos & profanos, rogati quid oderint, nihil habebūt, quod respondeant, nisi diuersas esse professiones. Quid ergo? eadē professio certe glutinum erit ad concordiam efficax? minime uerò, imò maxima est inter eiusdem ordinis & artis homines inuidia & hinc odiū. Inuidet figulus figulo iuxta priscam sententiam, & poeta poetæ. quæ inuidia non solum cōmunionem artium inuasit, sed etiam ciuitatis. ut facilius ferāt ciues eminere inter se exterum hominem, quàm popularem suum. Lex fuit Corinthi, ne quis alijs esset præstantior, sed si quis præstaret uirtute aliqua, ciuitatem exiret, & apud alios esset excellentior. Athenis ostracismus exilij genus exquisitis populi suffragijs in hoc erat repertus, ne quis in ciuitate esset uir cōsilij, uirtutis, gloriæ magnitudine insignis. de qua inuidia est quod Dominus noster dicit in Euangelio, nullū prophetā acceptum esse in patria sua. Iam factiones in eodem etiam oppidulo, in eodem uico, quarum alijs alij se addicunt sine ratione, sine mente, sine iudicio. Si rationem causamq; iubeantur exponere, nullam habebunt, quam reddant. & quo magis ostendant se ferarum ritu ruere affectu, non mente ulla duci, ut feræ uocula aliqua aut colore in furorē irritantur, quemadmodum incandescere ferunt tauros in rubrum colorem, & canes iubilis quibusdam immittuntur, ita isti certa quadā uocula aut colore excitati ad arma discurrūt, nō hominib. fauent, non hominib. mouentur, sed uel sono per aures capiuntur, uel colore per oculos, ut bestiæ. transeat alio uox aut color, iam pro eisdē stabunt, quos modò occidebāt. Nec ijdē penates & cōmunis domus glutinū est cōcordiæ. nec sacra mēsæ aliquid faciūt, imminet exitio uir cōiugis, inquit poeta quidā, illa mariti. nō socer à genero, non hospes ab hospite tutus. Inter sorores & fratres odium capitale, quòd al

ter

ter charior esse patri creditur,aut em:nere dignitate,ob hæreditatulã,ob uerbulum,
ob suspiciunculam.Quid ergo ab odio nos & discordia tuebitur?non longinquitas
prodest,non propinquitas iuuat,non natio uindicat,non ciuitas,non ordo,non pro
fessio,non domus,non mensa,non uterus & communes parentes,ut iam inter Chri-
stianos propter tantas dissidiorum repetitas causas,& simultates adeò crebras,opti-
mus esse ille uideatur, qui neminem odit, neminem amat,neminem curat, sibi intus
uiuit,& suum negocium unius agit,aliorum altißimè securus.Omnes hi,non huma
no,sed ferarum more,ac modò pro cibo in medio posito ruunt,pugnant,lacerant,sæ
uiunt inuicem:est suus cuique cupiditati cibus,quicquid illa expetit. Superbus ue-
rò,unde præcipua & largißima discordiarũ materia dimanat,honori semper,ut pro-
prio suo & peculiari pabulo inhiat.Is est ipsi pastus suauißimus,imò uerò hoc solo se
sustentat. ita nondum adeptus quærit anxie,& nactus exultat,& frustratus dolet,àc
uritur.& ei qui impedimento fuit,irascitur,remq; ultione dignam censet : quo fit,ut
nunquam sit à discordijs & inimicitijs quies,ubicunque multis rebus impositum est
honoris nomen & precium,quippe fiunt homines primùm superbi atque ambitio-
si,hinc contentiosi,uehementes,iracundi,auidi ultionis. Fieri enim nequit,ut quum
quisque maxima concupiscat,tantum consequatur,quantum concupiuit.igitur fru-
stratus desiderijs aliorum quietem interturbat,per quos ipse factum iudicat,quomi
nus uoti fieret compos. Hoc honoris nomen,immane dictu, quantas in Christiana
gente quotidie turbas designet.Consultum uolunt honori,nihil dicunt se esse sollici
tos, quo sit loco pecunia aut uita,modò honor sit in tuto . Honori bonam mentem,
honori pietatem & Deum posthabent. Vt ille,qui moriturus rogauit sacerdotem,
quem in modum uellet se mori,demissè ut Christianum,an elatè ut honestum equi-
tem?satisfaceret ne Christo,an honori?Quis furor est iste honoris?tanti facere uocu
lam unam,uel nutum,uel tacitam cogitationem,momẽtaneam,unius aut alterius im
periti stultè iudicantis? Nam esse stultitiam apparebit,si declararimus quid tandem
honorem isti uocent . Honorem enim esse censent significationem omnem rei,quæ
pro bona habetur in animi aut corporis dotibus,uel in ijs rebus quæ fortunæ pote-
stati subduntur.Deniq; earum omnium,quibus precium aliquod fecit humana æsti
matio.quali uerò id sit uirtutis & bonorum omnium præmium,agnosci ab alijs.Om
nis contrariarum rerum significatio, pro ignominia habetur,& ira excitatur tãquam
ad occursum contemptus,ut reus indignam ulciscatur. ergo iam non modò in uer-
bis,quæ in se uel laudes habent,uel uituperij speciem,sita est honoratio aut contem-
ptus,sed in omnibus & uerbis & gestibus, quibus humana suspicio interpretata est
aliquid generis eiusce denotari . mentiris : tanta est contumelia,ut non possit nisi uel
uita , uel insigni aliquo damno sarciri.Si tantundem,sed alijs uerbis dixeris,euasisti
iræ uiolẽtiã.ut si dixeris,bona uenia.ita nõ mouemur re,sed sono,sed leui aura.Olim
secũda persona erat Tu,numero unius.pluratiuo Vos:nunc in linguis Itala & Hispa
na,plus est negocij in quærẽdis epithetis,q̃ in tota inuẽtione. Est cui dicẽdũ sit Vos:
est cui dominatio,pręstãtia,excellẽtia,prudẽtia,celsitudo,maiestas:breui(ut opinor)
deitas.Gallica lingua iã eodẽ incipit morbo tẽtari,uelut ex uicinarũ cõtagio.Si quis
aliter loquaẽ,socij maiestatẽ uiolauit.cõtẽptus est:ira suadet uindicãdũ.Capitis nudá
tio,sedisse,surrexisse,cessisse uia,substitisse:oris crepit⁹,ruct⁹:flexisse poplitẽ:dextra,
sinistra,medius locus:mouisse pedẽ,manũ arrisisse,sibilasse,corrugasse nasũ,expotre
xisse frontẽ,cõtraxisse,aspexisse,bis trãsisse ante ostiũ,flexisse uultũ,porrexisse manũ,
extendisse digitũ,ostẽdisse unguẽ mediũ,etiã spectasse lapsum:ubi,quãdo,q̃ diu,quẽ
admodũ,apud quos:omnia cẽsuram subeũt ad subsellia iracundię,insit' ne honor an
cõtẽptus.his omnib.tã leuiculis maximæ quoq; & diuturnitate atq; officijs cõfirma
tiss.cõcordiæ possunt diffringi,& ex amiciss.capitales fieri inimici.ô miserũ humanũ
genus,quis fuit ille tam crudelis tibi hostis,qui te uaniss.hæc edocuit?præteritis tam
multis magnis & admirabilib.pfuturis,imò necessarijs uitæ,quæ ignoras?nõ dũ,qui
sit cœlorũ & syderum cursus,quæ stirpib.& animãtib.natura,quę corporib.tuis pro
futura,quæ noxia,nouisti,nõ quæ uirtutis & honesti ratio,nõ quẽ in finẽ es natus,&
quę sit ad illũ uia didiceras,cũ iam his adeò nocituris tantã ponere operã uacarat.Su

perbia effecit,ut optimi & uideamur nobis, & alijs uelimus uideri. hinc nobis sem»
per indulsimus, & delicate habuimus, tanquam digni, qui sic tractaremur. deliciæ
nos ita molliuerunt, ut quantulacunque offensio uideatur nobis intoleranda, quòd
cōtingere pueris delicatulis uidemus, ut semper sint irati. nec reputamus iustá ne sit
an iniusta:institutori,educatori,hero,Magistratui,Principi, parenti, patriæ ipsi, legi»
bus,æquitati,quum facinora nostra puniunt,irascimur,&si liceret nos ulcisceremur.
& ulciscuntur,qui possunt,ut mox dicam.Itaque, ut ægri intenti semper agimus,ne
quid nos lædat.quo fit,ut non solum offensiones expauescamus,sed omnes offensio
num species, umbras, signa.Quàm miserū est sic animo ægrotare? Et ut sciamus stul
titia nostra id fieri,non natura,citius iniurias,quàm iniuriarum umbras ferimus. Dis
cipulus adolescens mauult se à pręceptore cædi,quàm acriter obiurgari.Seruus mal
let alapam, quàm grauè conuicium. In præceptis scholæ diaboli traditur minorem
esse iniuriam sauciari ferro, quàm colapho feriri. & leuiorem esse contumeliam peri»
culòsum uulnus cū luculenta cicatrice,quàm fustuariū, uel etiā arundine semel attin
gi aut uirga.fuit,qui in iurgio minareī alteri fustuariū,ille se uerò pro accepto habere
dixit, & omni crudelitatis genere uindicandū statuit fustuariū ꝙ aër acceperat, non
ipse.Quid ille, qui in iurgio & pugna accepit.primùm alapā, deinde grauia aliquot
uulnera in thorace & lateribus,quib.pòst paulùm uita est defunctus? quumꝙ ei lini
rentur,quum obligarentur uulnera,quum adhiberetur, quod pro tempore poterat,
remedium,subinde exclamabat,ne ista curatore:sed maxillam hanc significans plus
se ob alapam dolere, quàm de uulneribus, quæ illi præsentem mortem adferebant.
quanto rectius exclamasset& prudentius,Sanate prius,si potestis ô medici,hanc in»
saniam,deinde uulnera.An non aperte ostendimus robusta nos habere corpora,ani
mos infirmissimos, quando uulnus potest corpus ferre, non potest animus uerbu»
lum.uerbulum uerò,imò id quod nemo facile dicat, quid designet, nec quorsum sit
accipiendum, ut labra extendi, aut corrugari, aut conniuere, aut intentius aspi»
cere. puerorum more, qui aliorum ridiculis gesticulationibus irritantur, & agun»
tur in eiulatus & lachrymas. Quid, quòd ipsis puerorum lachrymis & mulieru»
larum rixis admiscemus nos uiri senes,& si dijs placet,seueri, etiam magna pruden»
tiæ ac rerum usus existimatione onusti. & nostræ iræ in uicem succedunt irarum,
quas pręteruolans musca potest usque ad incendium excitare. Quis posit persequi
omnia, quæ humana amentia iniuriam, contumeliam, dedecus esse sibi persuasit?
quum sint alia omnibus propè nationibus communia,alia quibusdam,alia certis po
pulis aut hominibus,quum uel casus sic accipiantur,tanquam iudicio euenerint, ut
tegulam de tecto lapsam sauciasse aliquem, equum calce percussisse, accipitrem fi»
mo inquinasse uestem cuiuspiā,impulsum quem ab alio in turba undante. hæc om»
nia ultione digna iudicantur.Nimirum uirtutis unica est ratio, uicij innumeræ sunt.
hominis natura unica est & simplex.quam si sequeremur, ut inquit Cicero, nihil est
tam simile sibi, quàm essemus omnes omnium. Sed ubi primùm à natura discessi»
mus,nullus alteri relictus est similis, ac ne sibi quidem ipsi. mira uarietas rationum,
uiarum,sententiarum.concordiæ unus est modus, discordiæ infiniti, uasti, longissi»
mè inter se ac latissimè dissidentes. nec satis est unumquenque acutissimum secum
circumferre ad discordiam calcar, etiam alij alijs uel exemplo sumus ad nefas uel in»
citamento.quæ quis uel non intellexit,uel pro iniuria haberi ignorauit, uel dissimu»
landum duxit,ea continuò non desunt,qui iniuriam esse doceant, nec ferendam esse
censeant,ad ultionem stimulent,&quemadmodū ulcisci aut posit aut debeat,com»
monstrent.eum esse amicitiæ zelum rati,si amicum ex uiro bono turbulentum & sce
leratissimum reddant, hoc est ipsis similem. Nec desunt,qui magna authoritate ar»
denti discordiæ aridissimas fasces subdant. poetæ iram Ioui tribuunt, non utiꝙ mo»
deratam aut mediocrem, sed ardentissimam & prærapidam, qua & filium de cœlo
deturbet, & uxorem cathena pendentem puniat, & cœlum concutiat, & urbes
ac regna euertat. Ira etiam uiros fieri heroes, quales sunt Reges Homerici. In»
ter philosophos fuit peripatetica natio, quæ iram fortitudinis cotem appellaret: à
quibus

quibus illud manauit, generosius animus contumeliæ impatiens. coniunguntq; hi res diuersissimas, feritatem iræ cum mãsuetudine rationis, ut ratio uel ab effreni procursu auferatur, uel ministro utatur contumacissimo, qui non, quantum iusserit domina ratio exequatur, sed quantum socia libido. scitissimè Seneca affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt. Maximo theologi supercilio eos, qui contumeliolas ferre nequeunt, & se quacunque ratione ulciscuntur, magnanimos appellant, permoti Aristotelis authoritate utcunq; intellecta: sed cui imprudentes plus interdum tribuunt, quàm Christo. certè, si eum ipsi magnanimi censeant nomine, nullus æque fuerit pusillanimus, ut Christus & eius discipuli, & quotquot ex Christi præceptis sanctè & religiose uitam instituunt. quanto Christianius Seneca? Non est illa animi magnitudo, tumor est. Non habet ira, cui insistat. non ex firmo mansuroq; oritur, sed uentosa & inanis est. tantumq; abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. At uerò ubi iræ satis per se incitatæ tales accedūt hortatores atq; authores ea grauitate & fide, quanta celeritati fit accessio, ut & seipsa magis incitet, & auidius ultionem expectat, quàm uidet adeò uicij nota eximi, ut etiam præclaræ illi ac generosæ uirtutis nomen imponatur? & si prætermiserit, probrum illi & ignominiam esse paratam. quænam ergo melior restat spes, ubi uicijs ita blandimur & indulgemus, ut signum esse pronunciemus animi generosi ac excelsi? Ita dulcuerunt hominibus discordiæ, ut multi ferre non possint amicos bene cōsentientes, omnem excogitent rationem dissidij. Nec ulla omnibus gratiora spectacula, quàm uel ueræ pugnæ uel imaginariæ. Ita ut rixantes & iurgantes multi læti ac ridentes spectent, uberioremq; conuiciorum & iurgij materiam occulte suggerant, modò hunc incitantes, modò illum, & uicto se adiungentes, quo diuturnius sit prælium. laudum orationes quamlibet elegantes & artificiosas, quis potest nisi breuissimas deuorare? conuicia & maledicentiam nunquam exatiamur audiendo. Meritò queritur Demosthenes sumpsisse sibi Æschinem fauorabiliorem in dicendo & plausibiliorem partem, nempe uituperandi. sibi difficiliorem relictam, & quàm minus auditores præferant, laudandi, & quidem sui. Iam simulachra pugnarum præcipuæ cuiusdam sunt in spectaculis uoluptatis. olim gladiatores in harena, uenationes, naumachia, athletæ. nunc militaria exercitamenta, certamina poetarum uel oratorum, disputationes in scholis, quibus homines interfunt literarum prorsum ignari, iurantq; singularem se ex illis uoluptatem capere, nempe ex pugnæ imagine, nam uerborum nihil intelligunt. in quo docti homines flagitiose peccant, qui illam de se hominibus imperitis præbent uoluptatem, quos illi etiam iam, si Deo placet, non solum, ut spectatores ad sua certamina admiserunt, sed ut arbitros & iudices, ut indignitati nihil sit relictum, quo crescat.

LIBRI PRIMI
FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI LIBER SECVNDVS, QVAM INHVMANITER HOMINES EXERCENT DISCORDIAS.

ISCORDIAS suscepimus,alias uafre ac malicioſe, pleraſque omnes ſtulte ac pueriliter, ſed omnes tñ inhumaniſsime, & ex diaboli arte exequimur,atq; exercemus. Odij ſunt(queadmodũ in ſuperiorib. diximus)fontes duo,inuidia & ira. Inuidia,degener eſt,meticuloſa,plebeia,nec audet caput exerere:& cùm nõ minus nocere cupiat,quàm ira, tamẽ eam de ſe habet exiſtimationem,ut aſpectũ hominũ fugiat, tãquam probroſa,imò abhominanda. Itaq; nihil accuratius celat inuidus,quàm inuidiam, quòd turpe ac fœdum habeatur inuidere. uidelicet quiſquis alteri inuidet, & illum ſuperiorem tacite confitetur, & ſe parum ſuis bonis confidere. Nemo enim, ut præclare eſt apud Ciceronem, qui ſuis confidit bonis, alienis unquam inuidet. Tametſi inuidia, quantumcunq; ſeſe ſtudeat occulere, tamen ita exedit præcordia, & contabefacit uniuerſum corpus, ut in uultu exiſtat notabili quodam liuore. à cuius etiam coloris appellatione ipſa nominatur. ultrix ſui, in hoc uno ęquiſsima, quum ſit cætera ſcelerata atq; atrox. Ira generoſior exiſtimatur, quippe quæ creditur rei indignitate permoueri, & tanquam ultrix eſt malorum, & miniſtra deæ illius Nemeſis, quam ueteres finxerunt indigna perſequi, & uindicare. Itaq; nonnulli eam conſulto oſtentant, monſtrum adeò deforme. Quare inuidia, quum ſibi tempus lædendi uidetur nacta, prodit iræ ſpecie & cultu indulta, contundit atq; affligit bona, ſimulans ſe indignitate aliqua perculſam iuſto dolori indulgere. Hoc malum tale eſt in rebus hominum, qualis eruca in frugibus, aut bruchus, qui optima quæque & fructuoſiſsima arrodit. quale in animantium corporibus aconitum, quòd uitalia extemplo inuadit & enecat. huius propoſitum eſt dare operam, ne quid ſit inter homines atq; etiam angelos boni. Nam dæmones, ut acti inuidia hominibus nocuerunt, ac nocet, ita etiam angelis nocerent, ſi qua liceret. Ira uerò adminiſtram ſe inuidiæ præbet, ut tãtum inuidia lædendo conſequatur, quantum ira uirium & facultatis habet. Ciuitatum atq; humanorum conuentuum inſtitutores ac rectores, quum nulla re facilius, quàm iniurijs, ira, ultione, hoc eſt diſcordia, cœtus, congregationesq; hominum uiderent diſſolui poſſe, & experimentis deprehendiſſent ſolere, coagmentari autem conſeruarique conſenſu & concordia: optimum factu ſunt rati legibus latis & iudicijs conſtitutis de hominum inter ſe iniurijs cognoſcere. ut & pœna deterrerent multos à facienda iniuria, & æquitate cohiberent ab ultione iratos, qui intelligerent paratam eſſe iure ac æquitate ultionem, ut liceret ſibi ſuas iniurias perſequi primùm tuto, & ſine retaliatione ultionis: hinc cum leui diſpendio fortunarum aut quietis, tum etiam cum aliqua opinione boni & moderati ciuis: & ad coercendos motus animi impotentes periculum oſtenderunt ei, qui non iure & legibus, ſed ipſe manu ſua iniuriam repoſuiſſet. Ergo, ſicut corrupta corporis noſtri natura effectũ eſt, ut medicina, quæ alioqui in hoc fuiſſet intenta, quemadmodum ſanitas conſeruari, & uita longiſsimè produci poſſet, nunc tota eſt in morbis uel depellendis uel cohibendis, alijs ex alijs renaſcentibus, & latiſsimè ſeſe effundentibus, ut ſatis ei ſupérque negocij exhibeat hæc lucta. Ita leges & iura, quæ in natura integra magiſtri tantum fuiſſent, & uelut indices, quæ eſſet uia ad concordiam tenendam. Nunc à diſcordia extricare ſe non ualent, ut iam propè de concordia deſperarint, abundè multum ſe adepturos cenſentes, ſi effreni huic & rapaci diſcordiæ frenos aliquatenus & retinacula iniecerint. Itaque uideas magiſtratum, iudicem, principem, imaginem rectoris mundi in munere quidem omnium, pulcherrimo & maximo occupatum, tamen circa feces & ſordes rerum. meum ille ſurripuit, imò id meum erat. pronunciat

ciat lex cuius auaricia sit iustior. alapam inflixit, furem uocauit, minatus est, lotio perfudit, unguem medium ostendit, ore crepuit. seuerissima lex cogitur inter duos sedere aut pueros aut stultos, & qui tanquam iniuriam hæc facit, & qui tanquam iniuriam hæc accipit. ut magni aurifices in ciuitatis inopia scruta & nugas conficiunt ex uili materia, quando nemo est qui magna illa & preciosa emat. Mirabantur olim Seneca & alij sapientiæ professores tria fora uix sufficere urbi Romæ. atqui erant illi ethnici, ciuitas amplissima, sedes imperij totius orbis. nũc, quod est in Christiana gente tam frigidum oppidulum, cui duo sufficiant? Brugis uiuo, urbe non perinde ut alias opulenta & frequenti, populo mansuetissimo ac ciuilissimè educato, & tamen hic quinque sunt fora, nec omnino muta aut deserta. Nec satis fuit leges esse de litibus olim inter gentiles, nunc inter profanos constitutas, etiam sacri atque initiati homines litigant, & forum habent, & formulas, & accusationes, & testes, & iudicem, & lictorem, & carcerem, & carnificem, & gladium, & ignem, & uenenum, sacerdotes illius Christi: qui quum esset omnium dominus iudex uiuorum & mortuorum, tamen roganti cuidam, ut fratrem iuberet hæreditatem secum partiri, respondérit ô homo, quis me iudicem constituit inter uos? Sed nec tot leges, tot fora, tot iudices cuncti tantum habent uirium, ut morbum tollant: tantum premunt, ne se proferat. neque enim iudicium uel concordiam sarcit, uel discordiam diluit, sed cohibet modò manus, irámque se effuse prouentem. odia tantum abest, ut leniat, ut sæpe exasperet, ac tum efaciat, quãdoquidem iudicio uictus perinde ex foro discedit, quasi non iure abiret inferior, sed iniuria, sed fraude, litigatori, iudici, & legi iratus. Vellem potius ad hoc leges, iudices, mores ciuitatum, populorumq; incumberent, ut inquietos hominum animos castigarent, docerentque, quàm indigna homine faceret, & qui iniuriam alteri inferret, & qui studeret referre. concordiam nunquam constaturàm, si uterque quantum legibus permittatur, contendens alterum uicerit. citius mansuram concordiam, si uterque de suo iure cedens alterius charitati ac beneuolentiæ odij causas condonarit, ut & qui læsit, doleat se in amicitiam peccasse, & læsus facile amico ignoscat. hæc erat expeditior uia ad concordiam, quam tradidit magister ueræ sapientiæ Dei filius. Ergo quum affectus affectum repercutit, ira celatur uel metu territa uel spe delinita, infida illa, ut Seneca inquit, & mala affectionum pace. Cæterum ubi uel ira acrior atque impotentior est quàm ut legum subsidia expectet, uel qui contendunt legibus se & magistratibus superiores putant, tum efferuescit animus, & tanquam concitatum mare assurgit, nec absurdè tempestati assimilatur ira, siue origo spectetur, siue effectus. Est enim maris tempestas uelut quædam eius ebullitio. & philosophi, iram, feruorem diffinierunt sanguinis circum cor: continuo tempestate surgente cœli facies mutatur in tetrum quendam & horribilem aspectum. non alius est hominis uultus ira incandescente: & quemadmodum iratum hominem, ita etiam iratum cœlum dicimus. quanta oris totius distorsio & tum efactio? quàm torua facies? pro fulgoribus sunt oculi, quemadmodum Homerus inquit de Agamemnone, irato illi oculi in modum ignis fulgurabant. tonitrua sunt inconditum quoddam murmur. & ut mare agitatur, sic corporis totius fit concussio, ut nesciat stare loco. Fulmina sunt conuicia, & uerba atrocissima, magis plerunque quàm ipsum fulmen noxia & periculosa. sunt quibus facundia in ira suppetit, ut de Caligula scribit Tranquillus: ibi dicenda & non dicenda effunduntur, dum se ira sæuissimis dictis simul irritat & ulciscitur. tum atrocissimè quicq; iacitur, & ea profunduntur, quæ omnem ad gratiam reditum intercludant, quæq; per idem redeant iugulum, quà exierant. Sunt quibus fumente uires ira, & mens ad cogitationem confundatur, & ad loquendum lingua, tum uerba perplexa & perturbata & sermo sine mente ac sensu, quæ satis ostendunt, quemadmodum intus sit animus affectus. nonnullis uox intercluditur. tantum fremunt absurdum quiddam ac inconditum. alij crassiore pectore, & magis naturę ferinę nihil prius uerborum iaculantur, sed continuò rem manu exequuntur, quos multi animosissimos uocant, id est minus homines, magis bestias: quibus iræ sunt præcipites, & impetus pro sermone, ac querimonijs. Tum pro telo est uel

manus

manus ipsa,uel pes,uel cubitus,uel caput,aut etiam sputum, denique quicquid primum est ad manum,furor, ut dicit ille, arma ministrat. Rudi adhuc seculo manus in pugnum contracta erat pro telo,unde pugnæ nuncupatæ.hinc ira telum fecit, quicquid iaci posset,aut quo homo cædi,liber,candelabrum,panis,scutella,titio,lapis,lignum.nihil non erat hominem læsurum molle ac tenerum animal. Robustior deinceps facta est indies ira,& robustiora quæsiuit instrumenta.erutum est ferrum,quod natura altißimè condiderat.gladius fabricatus, quo una plaga posset confici homo. Sed ultionis duo sunt genera,alterum belluarum, alterum diabolicum. nam humanum nullum est.Bestiæ irritatæ impetu aguntur,& quantum per uires licet, præsenti commotioni satisfaciunt.ubi refrixère,simul iniuriæ memoriam,& ulciscendi auiditatem cum affectu deponunt.Homo uerò,quo non modò homine se peiorem declaret,sed etiam bellua,non contentus incitato affectui indulgere, recordatur & iniuriæ,& eius qui fecit,& amicorum,& propinquorum illius,non in diem unum,aut mensem,aut etiam annum reseruat, sed in multos annos & ætates.ira enim, ut est in uetere uerbo, omnium tardißime senescit, & inimicitias per manus filijs,& nepotibus cum hæreditate tradit. & ultionem legat, & in hoc excitat uires omnes atque artes rationis,iudicij,consilij,ut uiam ad uindictam inueniat. ut non in aliud uideatur magna illa munera,quibus belluas excedit,accepisse, nisi ut per illa ipsa, quibus bruta antecellit,brutis fieret deterior.ut Cotta ille Ciceronianus uisus sit quibusdam meritò rationem calumniari tanquam nequitię,flagitiorum,scelerum omnium instrumentum, tametsi ea res poterat illum cōmonefacere naturam nostram ab integritate sua recessisse.Quid illud,quale esse dicam,quòd ultio non concluditur eo, qui iniuriam fecerit, sed latius se expandit?unus læsit, plectuntur multi.apud quasdam nationes, quæ quum ipsæ sibi abunde ad humanitatem uideantur informatæ, inhumanißimè uiuunt, ad reponendam iniuriam non modò authorem requirunt, sed parentes,fratres,filios, auos, proauos, nepotes, pronepotes, patrueles, patruos, consobrinos,omnes propinquos,affines,gentiles,quacunque sint ualetudine, conditione, sexu, ætate, ut etiam pulchre uideatur sibi functus ultionis munere, qui lactantem puerum in ulnis nutricis ceciderit propinquum eius,à quo sit uiolatus. Et ut iniurias ad tā multos extendimus: ita non solū nostras persequimur,sed omnium qui uel consanguinei sunt nobis,uel affines,uel affinium affines,amici,clientes,sodales, noti, amicorum amici, amicorum noti. & hæc non ut iniuriam prohibeamus ne fiat.aut quum fit,inhibeamus,ne se latius effundat,quod forsan excusationem haberet aliquā,sed ut factam & propè iam obliteratam,renouemus,& uindicemus, ut noua iniuria non medeamur priori,neque enim id iam possumus,sed utranque exacerbemus.At quorum iniurias uideri uolumus ulcisci, etiam cum aliquo uitæ,aut fortunarum discrimine, certè quietis ingenti dispendio, eos non iuuaremus exiguo aliquo labore, aut argenteo numo. in iuuando tam segnes & maligni, ad nocendum prompti & liberales. quin si amicißimè ad rem profuturam sibi ac honestam, operam nostram aut pecuniam utendam roget,licet sine dedecore recusare, si leuißimè notus uocet ad nocendum alicui, maximum dedecus excusasse, imò ultrò & inuocatos oportet ad eiusmodi pręclara facinora uenire uiros fortes ad res sanctas semper occupatißimos, ad res turpißimas nūquam non liberos ac negocio uacuos.Euigilauit in hoc uis illa humanæ rationis propè diuina,quasi id unum esset suum munus. tanta cura iniuriarum momenta expendit ac digessit. tum quæ quibus iniurijs responderent ultiones. hæc capite uindicanda, illa fustuario, alia harundine, alapa, uulnere in facie,mulctatione fortunarum,dignitatis.Satis hęc quidem expensa sunt diligenter & exacte.sed ab istis tam acribus appensoribus peruelim audire istis ipsis humanis ultionibus quæ tandem diuinæ respondeant:hærent,ego eis paucas explicabo,corporeis spiritales,leuibus grauißimæ,atque acerbißimæ, momentaneis æternæ.Omnia oportet discordiæ seruire, non interna modò,sed externa quoq;.Sermonem,& lachrymas,& amicitias,quas ad mutuū auxilium ex Dei munificentia acceperamus,in mutuam perniciem conuertimus, amicus amicum, frater fratrem,uicinus

nus uicinum,ciuis ciuem,non ad opem ferendam implorat,ut in commune prosint, sed ut alij noceant. fit manus hominum consentientium in ultionem eius,quam illi iniuriam interpretantur,uel quòd causæ fauent,uel quod homini,aut quòd alij alias spes sequuntur,induunt arma.existit factio.& quum leges & maior potestas non timetur,uocatur bellum,uel ciuile intra eadem mœnia & ciues, uel externum inter duos populos ac nationes.& cui sub legibus crux & alia sunt suppliciorum genera parata,supra leges non solum impunitum est,uerum etiam honestum & gloriosum. quod belli nomen à belluis deductum esse testatur Festus Latini sermonis bonus autor. quippe res est belluis magis congruens quàm hominibus.hic enim ad humanitatem mansuetudinemque est à natura formatus ac fictus,illæ uerò ad feritatem & incursus animorum.sed ita tulerunt nostra scelera,ut quod malum congruentius belluis uideretur,illæ non facerent,nos faciamus,quod à nostra est natura alienissimũ, quodque illa maximè auersatur atque abhominatur. belluarum dicis esse bellum? atqui nulli animanti,quàm homini,sicut Plinius inquit,pauor confusior,nulli rabies acrior. Cætera animantia in suo genere probè degunt:congregari uidemus & stare contra dissimilia.Leonum feritas inter se non dimicat,serpentum morsus non petit serpentes. Ne maris quidem belluæ ac pisces, nisi in diuersa genera sæuiunt,solus, quem minimè omnium conueniebat,homo belligeratur,ut appareat reliqua in natura sua permansisse,hominem ab ea desciuisse ad aliam peiorem,ut fruges nũquam in melius degenerant.facile intelliget contra hominis naturam esse bellum,quisquis bellandi causas excusserit.Naturale uidetur esse famem & sitim sedare,ob quæ interdum sæuiunt feræ:propulsare uim & molestiam frigoris,æstus, pluuiarum, niuium, denique cœli iniurias,desyderijs naturalibus satisfacere. De nulla harum rerum est bellum.Galli olim magna manu alpes superarunt,Italiam sunt ingressi,Heluetij Galliam,Cymbri Italiam,Gotthi Europam,nullus alimenta,nullus naturalia desideria sequebatur,omnes delicias,alij uinum,alij oleum,alij locorum amœnitates.Anno abhinc septimo magna fuit in quibusdam Europæ regionibus frugum inopia, grauissima omnium in Bethica Hispaniæ,ut ingens hominum numerus per uias publicas,& sub priuato status iacuerit fame absumptus,iumenta omnia perierint.ut in sequenti anno ad terram uertendam hominibus ipsis trahẽdum fuerit aratrum.Quis egressus est domo?quis sumpsit arma,ut tam diram luem effugeret?uerbulũ unum, ambitio,auaritia manus ferro armat,& in bella gentes ac nationes propellit,adeò facilius ferimus,quod naturam lædit,quàm quod superbiam:uidelicet ad hanc defecimus ab illa.Morimur intra mœnia,quum egressis liceret uitam prorogare,& laboris odio teterrimam omnium mortem oppetimus,nempe fame contabefacti.superbia nos aut stoliditas per tot agit casus, per tot discrimina, per maria uastissima, per saltus profundissimos,per desertas humano cultu & inhospitales harenas,per uenena, uel feras gentes belluis,quàm hominibus similiores,procul à patria,à penatibus,à coniugum complexu,à conspectu liberorum.& agit ea res non unum aut alterum hominem,sed populos & nationes auitis sedibus. Idcirco illi uarijs casibus ac calamitatibus immersi & obruti exempla humano generi ediderunt noua,admiranda, horribilia. Ex principibus alij turpiter & cum ingenti ignominia & damno coacti redire,ut Cambyses,& Marcus Antonius.alij oppressi in cursu felicitatis,aut ex summo rerum fastigio uno turbine ad solum elisi,ut Cyrus,Demetrius,Pyrrhus,Annibal,Crassus,Pompeius,& Romani Principes,quorum iniri numerus non potest.ex nationibus aliæ toto orbe dispersæ,quæ ipsæ ultrò solum uerterant,aliæ ita conciderunt,ut nec superfuerit,qui tantæ nuncium cladis domum posset afferre,sicut Heluetij,Cymbri,Galli Senones.Postea uerò,quàm semel reuulsa sunt concordiæ & uerecundiæ repagula,ibi nullus est atrocitatis modus excæcata cogitatione uel ad memoriam uel ad consyderationem humanitatis:nullus sanguinis,nullus necessitudinis aut meritorum respectus: imò in eos sæuitur crudelius,quos ratio & natura iubent debere nobis esse commendatiores,in fratres,in amicos fratrum loco habitos, in nomina charissima.Nam illud est ex præceptis superbiæ,hoc esse maiorem iniu-

riam,quo à coniunctiore inferatur. quasi uerò nihil oporteat ad concordiam ualere cogitationem propinquitatis & sanguinis, memoriam iucundæ conuersationis,recordationem officiorum aut etiam beneficiorum.nimis est illud uerum,Cui dolet, meminit:cui placet,obliuiscitur. Primus frater Cain fratrem suum Abelem obtruncauit,quòd is gratior esset Deo,quasi Deo futurus esset ipse acceptior per offensam. quid hunc censemus facturum fuisse Deo,si licuisset,qui fratrem occidebat,quod illi uideretur charior?Satis hoc ostendunt,qui Principes suos oderunt,quod apud illos ualeat aliquis gratia uel authoritate magis,quàm ipsi:& iniuriam interpretantur nullum suum damnum,sed beneficium alienum.& Deo se irasci cautiores occultāt, imprudentiores patefaciunt.non Principes solùm,quos eo insolentiæ euexit perpetua fortunæ indulgentia,sed priuati quoq; homunculi & plebei,quos affectus impotentia detegit.Caius Caligula Ioui irascebatur, & ad pugnam eum prouocabat,& se in Græciam remissurum eum sępe est minatus:lenones,latrones,milites,& alij homines impuri ac facinorosi,si quid displicet,blasphemias in Deū & diuos omnes abhominabiles iaciunt,manu rem decreturi,si possent.ô clementiam naturæ Principis. hæc omnia ille audit & perfert,& illis ipsis nasci solem,& annum progredi iubet,& terram fruges fundere,quo alant linguas contaminatissimas,& uitam scelestissimam prorogent.Romulus Remum occidit,ne parem in potentia haberet:quumq; bene se fratre liberatum putaret,Tatium nō potuit effugere.& qui fratrem geminum non tulerat,coactus est Sabinum hominem perferre. Sed quid ueteres tragœdias euoluimus?& connumeramus Polynices & Etheocles,Atreos & Thyestes,Demetrios & Persas,Iugurthas & Adherbales,Nerones & Britannicos,& uetusta alia fratrum nomina?Princeps Turcarum à nece fratrum suorum regnum auspicatur,quod solenne fuit Regibus Persarum.Ætas patrum & nostra uidit fratres cum fratribus commissos,filios fratrum & sororum à patruis & auunculis occisos,fratres à fratribus interemptos,non solùm inter Principes Christianos,sed etiam in plebe.hæc prodente me hîc Brugis duo fratres à fratribus sunt occisi,alter ob hæreditatulam,alter ob uerbulum.filium armatum in patrem,& quod mirabilius est,patrem in filium quoties legimus?Nec exempla ætate patrum defuerūt,nec nostra forsan desunt.Sed quia in persona ignobili,ideo minus notabilia. Et quum humana rabies ab ipso eodem patre, qui hoc quod uidemus ac tangimus genuit,manum non contineat,quid addam de heris, de præceptoribus, de educatoribus,de magistratibus, de legibus, de patria? quos omnes unicuique nostrûm parentis non habere locum ac maiestatem nephas est.tametsi nescio an hi animorum patres maiorem sibi suo iure uenerationē ac pietatem uindicent: illi enim corpora procrearunt,isti mentes.nec potuit aptius dici, quàm quod Paulus Apostolus,quos in fide erudiuit,& genuisse se dicit in Christo, & ex eis rudiores,& quasi inchoatos parturire adhuc,quoad in eis Christus formetur,efficiunt corporales patres, ut simus animalia : spiritales uerò,ut homines.nam quid esset alienius à mente,à iudicio humano,quid syluestrius homine semota educatione,admonitionibus,consilijs,disciplina?Ergo hoc tanto beneficio,quod proximum est illis cœlestibus ac diuinis,quid excogitari potest amplius aut sacrosanctius?Atqui multi se in præceptorem,in benè monētem,in eum qui rudem ætatem excoluit atque expoliuit,qui errata castigauit,qui belluinos animi motus compresit, & quatenus potuit ad rectum atque humanitatem informauit,in hos(inquam)asperos se atque inhumanos præbent,& tantum beneficium tanquam grauissimam iniuriam aut intolerabilem contumeliam puniendam ducunt.qui admoniti meliora tales sunt bestiæ,tam feræ,tam immites,quales essent relicti sibijpsi,nunquam edocti ab ijs,quibus eam gratiam pro maximo merito reponunt?Stolidissimus Hercules Linum pręceptorem asperius quiddam monentem confecit.Quot adolescentes ob peccatum aliquod cæsi,ut plagis admoniti cauerent in posterum,alij calenti adhuc uibice,alij frigefacto iam & multos post annos utilissimę uirgę,idest formationis ad uirtutem pręmium,ferro ac nece optimè meritorū repræsentarunt?quibus tantum debebant,ut nec satisfecissent,etiam si corpora & uitas suas pro illorū salute ac com
modis

modis obtulissent. O homo, siccine remuneraris eos, qui te hominem fingunt, qui te degenerare in belluã non sinunt? Alcibiades & Coriolanus bellum patriæ fecerunt. Caius Cæsar patriæ & libertati. An non liquidò quiuis perspiciat esse à natura aberratum, ut quod maximè & ad ueniam debebat ualere, & ad concordiam, id sit ad discordiam & odium efficacissimũ, nempe cogitatio sacri nominis, & memoria charitatis. Natura hæc tam præclara dederat munera, recordationẽ, rationem, mentẽ, superbia ademit. At semel in discordiam ingressis, ita seipsam irritat sæuitia, ut occupato prorsum toto pectore nihil minus eo admittat, quàm ullam cõcordię aut reconciliationis mentionẽ. ineptam esse iudicat, importunã, irridendã. Bello ciuili Vitellij & Vespasiani, quum legatos ex urbe Vitellius ad Antoniũ & Vespasiani exercitus de pace misisset, miscuerat se legatis, inquit Tacitus, Musonius Ruffus equestris ordinis studiũ philosophiæ & placita Stoicorũ æmulatus, ceptabatq; permistus manipulis bona pacis ac belli discrimina differẽs, armatos monere, id plerisq; ludibrio, pluribus tædio, nec deerant, qui propellerent, proculcarentq;, ni admonitu modestissimi cuiusq;, & alijs minitantib. omisisset intempestiuã sapientiã. Sunt qui ipsi sibi succenseant, quòd nõ satis irascantur, ut ille in tragœdia, Non satis magno meũ Ardet furore pectus impleri iuuat maiore monstro. In ira uerò subito uerbo aliquo aut obsequio frontẽ exporrigere, atq; exhilarari turpe existimatur, et inconstantiæ deputatur. scilicet ita iam præiudicauit insania, insaniã esse ab insania discedere, stulti & dementis à feritate ad humanitatẽ redire. Inuenias quasdã nationes, quæ nõ reponere iniuriã aut ignoscere turpissimũ omnium esse ducãt, & eum qui id fecerit, propinqui abiurant, & ignominiæ loco habent cõsanguineũ se illius cõfiteri. quid ea re dici potest barbarius? quum id constet & in humana philosophia, & in diuina sapientia maximi & excelsi animi, & illius Dei naturę simillimi esse iniurias cõtemnere. At quantis odijs armati concurrunt, quantas si haberent uires, nihil ex homine restaret. nollent interdũ mortem esse finẽ uictoriæ, sed mille mortes, mille cruciatus & animã si possent, extinguerẽt. Bello Punico secundo, quum in armis essent duo totius orbis potentissimi populi, Romanus et Carthaginensis, traxissentq; in bellũ Europam et Aphricam tantis copijs, opibus, pręlijs, cædibus, strage pecorum, hominum, agrorũ, ciuitatum, tamen Liuius scribit maioribus cõcursum esse odijs, quàm uiribus. quanta oportet fuisse odia? Hostiũ intestina uorata sunt per hosce annos ab hostibus in Italia, & sanguis haustus, quo se crudelitatis sitis satiaret. Si cui filiũ leo laniasset, & is extemplo leonem esset nactus, non tam acerbe se de leone ulcisceretur, ut homo de homine, Christianus de Christiano. odij magna sunt & sæua indicia arma, quæ antiqua ætas excogitauit ad læden dum, & quæ nunc leuia existimantur, & mitia præ ijs, quæ insequentes ætates inuenerunt. gladius, hasta, arcus, scorpio, in quo tamẽ recens è Sicilia allato exclamasse ferunt Archidamũ Agesilai filiũ Dorica illa sua lingua, Perijt uiri uirtus. hæc quidẽ pugnæ, muris uerò in obsidione subuertendis testudo, aries & reliquæ machinæ. Christiani ad excogitandũ acutiores, rudem uetustatem superauimus, bombardas inuenimus æreas non unius generis, sed ingentes, minores, minimas. & quas decẽ tauri loco nõ moueant, & habiliores, & quarũ quamq; singuli homines gestent, ut lanceã, & quæ unũ globum iaculãtur, et quæ multos. Prò superi immortales. quis hostis humani generis rem excogitauit adeò exitiabilem, abhominandã, funestã? an hæc est Dei ira cupientis iam humanũ nomen penitus delere, & imponere mundo suo finem? nõ est inuentũ hoc gentiliũ, non Agarenorũ. Christianorũ est. quis hic nos adiuuit? spiritus credo, sanctus ille, qui ad significationẽ mansuetudinis colũbæ est symbolo ostensus. Ferunt olim fuisse Salmoneũ quendã in Gręcia, qui quòd sonitus tonitruũ Iouis, & non imitabile fulmen ære & cornipedũ cursu simularat equorũ, ictus sit fulmine à Ioue, & grauia pendat apud inferos supplicia, quod huius rei inuẽtori fulmẽ? quę satis erũt supplicia? qui nõ solũ effinxit tonitrũ, sed uicit horribiliore strepitu? Nã uim & iniuriã fulminis utinã solã haberet bombarda, & nõ unaquæq; esset nocentior, q̃ omnia totius ęstatis fulmina. fulmen unum, unum hominem absumit. bombarda una quotquot una serie obuij sunt uenienti globo, tanta uiolentia, ut nec latera sint tu-

a.occiduntur etiam,quos discerptorum corporum frusta uolantia contigere.Rex il'e ostenso scorpione perisse uirorum uirtutem est questus,quòd fortissimus uir sagitta extingui posset,priusquàm manus cōsereret. quid nunc dicturus,quum non unus uir fortis,sed multi uno bombardæ ictu discerpūtur? Ergo iampridem nec uires,aut animus cuiusquam est notabilis.nam fortissimus quisq; inter primos antequàm acies congrediantur,cadit.nec locus ullus satis munitus.Dicearchum Peripateticū uirum doctum,& totius memoriæ antiquitatis peritissimū collegisse scribit Cicero omnia cladiū genera,quis unquam humanum genus esset afflictū,pestes,fames,eluuiones, incursus bestiarum,terræmotus,& ex altera parte posuisse bellorum iniurias.has uerò ostendit plures homines absumpsisse,quàm reliquas omnes.& tamen nondū tot bella,tanta cōtinuatione,tot locis,tanto furore erant gesta,quàm fuerunt post illum. Nondum cognitū erat bombarda,Sathanæ inuentū.Seneca rabiem explicans odiorum,castra ponit ex utraq; parte contraria,& parentum liberorumq; sacramenta diuersa,subiectam patriæ ciuis manu flammam,& agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitātia,et uiolatos fontes uenenis,& pestilentiam manu factam,& productam obsessis parentibus fossam plenos carceres, & incendia totas urbes concremantia,dominationesq; funestas,& regnorum publicorumq; exitiorum clandestina consilia. & pro gloria habita,quæ quandiu opprimi possunt,scelera sunt.Raptus ac stupra,& ne os quidem libidini exemptum. Adijce nunc publica periuria gentium,& rupta fœdera,et prædam ualidioris,quicquid non resistebat abductum.Sic Seneca.in quibus ille describendis Syllana,aut Pompeiana respiciebat tempora,aut regnum illud triumuirale.Num hæc insequentia dedidiscerunt secula,aut ulla fuit tam Deo chara ætas,quæ ista omnia nō auctiora uiderit? Misera cogitatu res,nullum fuit inuentum tam utile hominum generi, cuius nō magna pars hominum socordia interciderit.Bellica inuenta,artes,stratagemata,doli,crudelitas,omnia manent etiam hominum ingenijs aucta in melius,hoc est in peius.Cessauit in alijs rebus ingeniū,multumq; ab illa ueterum diligētia degenerauimus. in bello semper euigilauit ratio,iudicium,cogitatio, meditatione,usu,exercitatione.homines socordissimi,& qui hominū nihil habere uidebantur præter faciem,ingenijs tardissimis,pectore frigidissimo & inerti, in hac una arte cæteros omnes antecellebant. utinam hi essent progressus facti in sapientia,uel arte quapiam uitæ utili. Et reliquæ omnes artes habent suas exercitationes,suas remissiones,sua tempora,quibus honestæ & præclaræ uigent,mox decedente precio atq; hominum æstimatione languescunt,ac iacent. post redit honos,reparantur. belli,sicut ille queritur,nullæ feriæ. rerum etiam iucundissimarum pecuniæ,uoluptatum satietas aliqua,belli nulla.Si quis seriem rerum à Nino Assyriorum rege percurrat usq; ad hæc tempora,nullam inueniet in humano genere bellorum intermissionem,nisi annis aliquot,quibus natus est dominus. Vrbs una Roma per septingentos annos bis tantùm clausit Ianum suum indicem bellorum,& pacis.semel sub Numa, iterum paulò post bellum Punicū primum paucis diebus.Nos adhuc Christiana gens sceleratius,qui his mille annis non interquieuimus,quin bella continenter gesserimus alia ex alijs nata,ut prius seminarium uideatur fuisse posterioris,ita cōnexa inter se,ut annuli in torque.Et si quis res anguli huius,in quem Christianum est nomē contractum & coarctatum euoluat,ac inspiciat,inueniet materiam esse bellis paratam ad sex millia annorū:si principes modò,quod hactenus fecerunt,dicta,damna,promissa, fœderū capita, hæreditates,iura mordicus teneant,et persequanē. Ibi uidetur intendisse neruos ad discordiā affigendam & propagandā diabolus,ubi maximè iussa erat cōcordia. ut quemadmodū ille apud Paulum queritur,occasionē nactum sit flagitiū per legem. et peccatū,quod ante præcepti promulgationē iacebat,subitò præcepti uoce audita excitatū sit ad conuocandas uires contra prohibitū.Olim mirabantur gentiles esse Cares gentē quandam in minore Asia,quæ aliena bella mercede gereret.Itaque quòd animas uenales circūferrent, tam habiti sunt uiles, ut si quid cum periculo experiendū foret,in Care iuberent id fieri.Nunc nationes omnes Christianę,quæ prohdolor sunt perpaucę

& digitis

& digitis possent computari, omnes mercede in bellũ conducuntur, non à Christia-
nis solum, quod uix esset ferendũ, sed sub Turca faciunt stipendia, etiam contra Chri
stianos fratres suos. An ullum unquam fando audiuimus Agarenum sub Christianis
ducibus contra populares suos merentem? At qui nos tãto furore in fratres nostros
debacchamur, ut illos in subsidium contra Christianos aduocemus, & in illorum ca
stris militemus in ijs bellis, quis illi cladẽ uniuerso Christiano nomini ac exitium mi-
nantur. Tanta est odij rabies, ut nihil dubitemus, modò inimico uterq; eruatur ocu-
lus, uos unum impendere: sæpe etiam utrunq; lumen libenter amittere, dum ille al-
terius faciat iacturam. nimirum qui est oculorum usus, cùm simus cæci? Itaq; nõ gra-
uate amittimus, quorum nihil indigemus. Hæc ipsa pollens inclyti Pelopis domus
Ruat uel in me, dummodo in fratrem ruat. sic enim Atreus imprecatur. Quærat ali-
quis quid ergo, tam dulce est bellare, ut ita homines sine fine, sine modo belligeren-
tur? minimè uerò, imò nihil est acerbius, ut mox dicã. Sed naturæ rerũ sunt aliqui ter
mini, superbiæ nulli: idcirco artium, meditationum, exercitationũ, uoluptatum sunt
oportunitates & limites, ad quos illæ progressę reuertuntur. Hinc uidemus in anno,
in ætate hominis, in animo, in corpore, in cœlo, in elementis redeuntes uices. Super-
bia semper incensa, semper ardens nullum nouit finem, de qua est illud in sacris Psal
mis, Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. Si nihil fiat uenienti obuium,
effundit se. si quid obsistat, irritatur, & sumit uires, ut maiore impetu quicquid iter
morabatur, proturbet. Nec iam superbus hominem se esse meminit, & breui moritu
rum, & iudici illi omnipotẽti redditurum de cogitationibus rationem, nedum de fa-
ctis dictisúe. Ergo omnium illorum oblitus iniuriarum & dolorũ suorum sensu non
modò homines, sed bruta animantia & mutos lapides, cœlum ac elementa permoue
ri debere censet, quasi Deus aliquis afficeretur, in cuius salute mundi esset salus con
clusa & comprehensa. Itaq; nullus est Princeps, qui non affectibus suis totum huma
num genus concuti uellet. Et quatenus potest, dat operam, ut omnia secum confun-
dat. nec terras & maria, quoad eius fieri potest, relinquit immota, omnia ad internum
suum tumultum uellet tumultuari, quietis iratus infensusq;. Quid agis? quò te prori
pis? quò ascendis superbia? quò aspiras? An hoc est ullo modo uel Deo, uel angelis,
uel hominibus ipsis rectè statuentibus tolerabile, postulare unum homulum, ut pro
pter affectionem, propter odium suum, propter suas inimicitias claudantur nauiga-
tionibus maria, excindantur segetes, reuellantur arbores, uastentur agri, excindan-
tur uillæ, oppida, urbes, & quod est omnium indignissimum, tot hominũ millia mor
tem oppetant, quia sic illi est uisum, sic placet, sic decreuit libido. Non agitur de eius
uita & salute, sed de ditione aut dignitate, imò uerò de ditionis aut dignitatis parti-
cula, sæpe etiam de uerbulo uno temerè elapso. ferremus hoc, si equus de equis tan-
tum sibi sumeret, aut canis de canibus, aut angelus de angelis? & hoc sibi licere ius
fasq; esse, existimaret? At qualis homũcio id uult sibi cõcedi, ꝙ temporarius, quàm
non diuturnus, ꝙ diuturnus potius atq; adeò momentaneus: & in eo uitæ puncto
eam connectit materiam ac seriem, quę satis sit decem hominum ætatibus molestis-
simo ac miserrimo negocio exercẽdis: ipse sæpe, dum telam orditur, extinctus. quid,
quod etiam in priuatis hominibus hoc uult, hoc postulat quisq;, hoc contendit, ut
omnes inimici sint eius, quem ipse oderit. etiam si is alioqui plerisq; sit eorum com-
modissimus, & illius usus ac familiaritas utilissima, interdum quoq; necessaria. Ascen
dit altius superbiæ impotentia, & non contenta homines inquietasse, Deo facesseret
negotium, si ualeret. dum ipse, quas uocat iniurias suas ulciscatur, & obsequatur sæ-
uissimo animo, paratus est in extremum discrimen legem ac pietatem Dei adduce-
re, accitis ad instrumentum suæ crudelitatis, qui sacra omnia conculcent, & profa-
nent. Iam tanta est in natura nostra imbecillitas, ut magnę sint uires opus ad eam iu-
uandam, exiguæ seu nullæ potius ad lædẽdam. Quippe ipsa sibi inualiditate sua na-
tura officit, etiam si aliud desit. Ergo, qui facit iniuriam, continuò accipit, uel quod a-
lienis lęditur uiribus, uel quod ipso suo conatu, ut delicati pueri, quos offendit quan
tulacunq; motio: & quum cædunt, magis sibi, quàm illi quem percutiunt, nocent,

Idcirco nullus est finis discordiæ & bellorum, quia nec est iniuriarum: dum quisque iniuriam interpretatur, & quam ab alio accepit. & quam ipse quoque dum alteri nocere cupit, sibi fecit. Quid, quod sunt in animo tantæ ex superbia deliciæ, ut multi iniuriam sibi illatam censeant, quod sibi ex animi sui sententia facere non licuerit. Sic iracundus præceptor in discipulum incedit, quod flagra quietus ac placidus non accepit. & multi, quod quem uolebant ferire, se subduxerit. Caius Fimbria factiosus homo, improbus, importunus Quintum Scæuolam Pontificem innocentissimum uirum in funere Caij Marij sauciandum curauerat, & uel quod senex se celeriter subduxerit, uel hominum tumultu percussor retardatus atque impeditus, non eam fecit plagam quam Fimbria uoluisset. diem Fimbria dixit Scæuolæ. mirabantur omnes, quid esset in eum uirum dicturus, quem nemo satis posset pro dignitate commendare. Ego uerò, inquit Fimbria, crimini illud do, quòd nō toto corpore immotus ferrum acceperit. An non principes nouimus, qui causam grauissimi belli ceperint, esse suos à populatione & latrocinio repulsos? Si ergo iniuria est non fecisse iniuriam, quantum quis concupierat, minime mirandum est, tam fœcundam esse dissidiorum materiam. sic exercent odia, & simultates homines imprudentes, nec humanitatis studijs exculti & ad meliorem mentem informati. quomodo uerò ij, quos sapientiæ præcepta sanioribus iudicijs instructos à uulgi opinionibus semouerunt magnitudine animi, temperantia, modestia & moderatione cæteris eminentes ac suspiciendos? Pudet dicere, & mallem multo præterire, nequid in ordinem meum dixisse uidear contumeliose. sed res est notior, quàm dissimulari ut possit. itaque attingetur à me, tum ut reliqui cognoscant non deesse inter nos, qui nostra uitia & intelligant, & uituperent: tum ad castigandos meos populares. nam illi, quum in eo grauissime peccant, quòd professi moderationem affectuum, ita incenduntur, tum uerò quòd authoritate ingeniorum ac doctrinarum exemplo sunt alijs ad rabiem dissensionum. Si quis de uocula uel literula dissentiat, non aliter interpretantur, quàm si de toto ingenio iudicium ferat, tristissimæ literę tabella in urnam missa. quasi uerò non possim in formosissimo corpore næuum improbare cum admiratione pulchritudinis. Platonem, Aristotelem, Hippocratem, Ciceronem, Senecam, Quintilianum, Plinium, Diuum Hieronymum, Diuum Augustinum & alios huius notæ uiros, ut literarum artiúmque quosdam parentes suspicimus, & eorum scripta pro oraculis habentur. At quàm multa sunt in eis, quę nos conniuenter legimus, alia quę apertò reijcimus? Nec tamen minor est ad animos nostros illorum authoritas & dictorum fides. uidelicet quos fuisse magnos homines fatemur, homines tamen fuisse dicimus, qui, ut scierint plurima, plura tamen ignorarunt, & fallere potuerunt, quemadmodum & falli. Nos contrà, nolumus pro hominibus haberi, & quam sæpe excusationem alienis erratis ultrò & humane tribuimus, quód sint homines, in nobis diabolico fastu reijcimus. Planè ita est, nō est homo, sed pecus: is homo, qui homo non uult existimari. Iam in ipsa philosophia quæ affectibus moderatur, & mores componit, quam Socrates deuocasse de cœlis & in cœtus hominum ac ciuitates introduxisse iure laudatur, quomodo dissentiunt? ut concitasse uideatur perturbationes omnes animi, & frena excussisse illa, quæ reperta in hoc fuerat, ut sedaret, & cohiberet. Agitur de modestia ac moderatione, omnia sunt immodestissima, quum de fortitudine & fortuitorum contemptu, in furorem res prodit ob rumusculum, ob uerbum, quod alicui imprudenti exciderit. In eo ipso maximè gloriam expetunt, quum maxime de reijcienda ac repudianda gloria præcepta tradunt. Theologi ipsi gladiatorum animis de rebus diuinis inter se concurrunt, & acerbissimis odijs de charitate. In hisce omnibus dissensionibus extimulat seipsam superbia: accenditur bilis, sustolluntur spiritus. Inde quod primùm est, executitur contrà sententiis uita, conditio, fortuna, genus, ingenium, eruditio, dicta, facta, suspiciones, rumores, & iaciuntur atrocissima conuicia uel uera, si quid notæ alter nouit in altero. nam grauissimū quicque exit primùm, & quod reconciliationi reditum omnem obstruat. uel falsa, si uera ignorantur, quibus non solum fama, sed etiam fortunæ & uita impetatur. ut non imperitus existime-

existimetur modò, unde fides eleuetur dicentis, & detrahatur authoritati pondus, sed etiam conflетur periculum uel à principe, uel à magistratu, per leges & iura ciuitatis, uel à rudibus aut furiosis hominibus, & qui manu non dubitent rem decernere. hanc scilicet moderationem acceperunt ex chartis Socraticis, & humanitatem ex humanitatis studijs. Quid dicam, uoces & clamores immanes ac absonos. ô cœlum, ô terra, portentum, saxum, fustuarium, & alia ex puerili quadam rabie ridicula. Hinc apparatur bellum, accersuntur in partes eruditi, conciliatur plebis fauor, quo iudice certandum est, quandoquidem suspecti sunt docti omnes tanquam infecti fauore partium: uolitant, ceu iacula inuectiuæ, criminationes, recriminationes, epigrammata, apologiæ, antapologiæ, epistolæ, dialogi. aduocatur tota facultas dicendi. intenduntur oratoriæ artis nerui, tanquam de capite sit periculum, ô homines disertos, qui sic linguam exerceant. Prætereo uetusta illa, nec quæ ipsi uidimus, commemorabo, illud in gratiam uetustatis, hoc in honorem uiuentium, quæ sunt tamen profectò acerbissima atque indignissima. Quàm indecoras patrum memoria, doctorum hominum pugnas audiuimus, Poggij cum Valla & Philelpho, Politiani cum Scala & Merula, de uerbulis, de sententiolis læuissimis, sæpe etiam obscœnis, de uersiculo, de litterula, de nugis nugacissimis. Reges non iam acriter pro magnis regionibus ac prouincijs decertant, nec intemperantes homines de suis uoluptatibus. Si quis conuicia, & curam, atque anxietatem audiuisset orationum, quoduis sibi uadimonium deserendum duxisset, ut tantam rem cognosceret, putasset inter illos doctos duntaxat homines & tantæ existimationis dimicationem esse, uel priuatim de alterius aut etiam utriusque uita, uel publice de statu ciuitatis. ubi uerò de tenuissimis inter illos rebus agi cognouisset, despicatissimis illos esse animis indignabundus clamasset, & homines abiectos, qui de rebus adeò uilibus, non de lana caprina, sed de aristula, aut siliqua uolitāte os aperire sustinuissent. ut nusquam commodius uidisset uetus uerbum cōgruere, Magnas nugas, magno conatu agi. Nec semper ob literas inter literatos lis oritur, sæpe etiam de pecuniola, de interuerso discipulo, hoc est materia quæstus & gloriolæ: de magistratu scholastico. Neque uerò controuersia intra uerborum conuicia consistit, ut Minerua Achillem apud Homerum monuit, sed foras se proruit ad lapides, ad fustes, ad ferrum. & delassata iam lingua & penna, manu atque ense res geritur, ut absoluta sit canina (quod Appius dixit) eloquentia, in qua latratus sequuntur morsus, implorantur potentes homines aut prætcroces, ut uis & ferrum in locum sapientiæ ac facundiæ succedant. At cuiusmodi sunt odia? Potuit post Cannas & Trasimenum & urbem in extremum discrimen adductam Annibali Popul. Roman. placari, sed leues homines atque imperiti. Possunt reges regibus post ingentia pericula, post clades grauissimas, nempe rudes & crassæ Mineruæ homines. disertus grammaticus, orator facundus, acutus dialecticus, studiosus & bene moratus Philosophus, grauis & pius Theologus ei, à quo semel se læsum putat, quòd dissenserit in re neutri forsan cognita, reconciliari nec potest, nec debet. Non oportet sic homines doctos agere, ut imperitos. constantia maxime eruditionem decet. rudium leuia sunt odia, doctorum solida, ut perpetuus quidam paries, qui nec fenestras habeat, quà unquam tieri lumen penetret, nec hostium qua redeat gratia. Parum illud grauiter, Oderis, ut aliquādo amaturus: sic autem constantius oderis, ut semper osurus. Nec unquam reditus fit in gratiam bona fide, quin expressa & luculenta uestigia odium relinquat fixa, non solum ad diuturnitatem, sed ad æternitatem quoque. At qui se putat uicisse, quæ epicenia cōcinit? quos triumphos ducit, quæ trophæa de uicto statuit? discendunt interdum dubio (quod aiunt) Marte, & se pro uictore gerit quisquis non aperte concessit de uictoria, quàm, si quis superatus, prostratus, fractus agnoscit, miserum illum, præstaret ei succubuisse ad Cannas. eum dolorem uictus, quo iure, qua iniuria, per fas per nefas conatur reponere, & uictor uictoriam florentem ac uigentem perpetuò conseruare. O quàm hęc sunt pudenda in hominib. sapientiæ magisterium professis, & qui se medicos esse animorū iactant, ipsi tam ægris pectorib. nunquam sibi adhibeāt, quam medicinā per ciuitates uenalē circumferūt,

An non liquidò apparet non illos magna illa & præclara didicisse, ut sic uiuerent, quod inter Catonis laudes ponit Cicero: sed quo nomen sibi & famam eruditionis insignem claramq; ad multos compararent, uel lautum degendæ uitæ instrumentũ cum ocio pleno dignitatis. Nam in quos tantam leues punctiunculæ impressionem faciunt, utiq; nunquam hi animos ad robur uirtutis exercuerunt, patientiámque & contemptum eorum, quæ alij uel exhorrent, uel consectantur. ob eiusmodi professores malè apud plerosque audiunt literæ omnes. & sacrosanctæ disciplinæ, quum ex magistris artes censentur, fiunt & inuisæ & ignominiosæ. tum qui eas oderunt, exultant, ac se non illis imbutos esse gloriantur. nec interim uenit nostris in mentem celebratissimorum apud Homerum uersuum, qui attribuuntur personæ senis prudentissimi,

Ω πόποι ἦ μέγα πένθος ἀχαιΐδα γαῖαν ἱκάνει,
Η μὲν γηθήσαι πρίαμος πριάμοιό τε παῖδες,
Αλλοί τε τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ.

Quo fit, ut quantum erant per concordiam disciplinæ omnes progressæ, tantundem retro iam in contrarium discordia tanquam tormento repellantur. Dixi de doctis, quid loquar de sacris hominibus ac initiatis interioribus mysterijs nostræ religionis? quanquam & horum multi ad classem literatorum pertinent. sed attingendi sunt priuatim, quoniam alio nomine censentur. Hi uerò iam nec militum numero prophanis principibus cedunt, nec gerendis bellis cuiuis ueterum ducum, nec exercendis propter quamlibet exiguum compendiũ litibus, rabulis & sycophantis Atticis uel Romanis. emere sacerdotiũ non licet, hoc est ei, qui possidet quieta, cõtractione numerare pecuniã, ut cedat. eripere licet molestia, lite, fraude, odio, conuitijs, corruptis procuratorib. aduocatis, iudice, ui, ferro, latrocinio. quasi non hæc multo sint peiora, quàm semel numerare. non hoc probo, quis enim probet sanus? sed si hoc, quod est præ illis leuissimum, tantopere damnamus atq; abhominamur, quid de alijs est omnibus censendum? quum tamen ea rite & iure existimemus fieri, non illud, quod est tanto tolerabilius. His occupatis nec studere uacat, nec docere populũ, nec respondere consulentibus, sed tantum cursitare, causam meditari, blandiri iudici, excogitare artes ac fraudes uictoriæ profuturas. Itaq; quod maximè lamentandum est, sacerdotes Christi multum à prima illa & uera institutione uitæq; integritate degenerarunt. & propter eos populus à uera atque incorrupta pietate. Quid uerò ij, qui non charitatem hanc uulgarem, sed absolutam quandam profitentur ac totius uitæ morumq; perfectionem? ita ut propterea uniuersis dicantur & fortunis & blandimentis uitæ huius renunciasse. an hi à discordia, ab odio, atq; inuidentia non mordentur? non oportebat proximos apostolicis institutis, & mansuetudinis Christi expeditos imitatores, quiq; uniuersis se excusserant, à quibus odia atq; inuidentiæ solent nasci. Atqui & inter eos professio cum professione certat odijs asperrimis, & ex eadem natione ac secta alij cũ alijs inter quos est, nescio quid, in uictu aut uestitu discrepantię, aut etiam in ratione morum, ac usus rerum. In eodem quoq; cœnobio & intra eosdem parietes, capitales puerilibus de causis inimicitiæ & factiones, tanquam in imperio. si quem tamen oderunt foris, in illius odium eorum multi frequentes consentiunt, quantumcunq; inter se dissidentes ac discordes. conferunt inter se non beneuolentiam & charitatem, sed uires ad eum lædendum, quem illorum aliquis habeat inuisum. mittunt iacula atrocissima. Nam quicquid nõ placet, non dico eruditis. ex ipsis & sanis. iudicij, quod utiq; ipsũ tanta in re quis ferret, sed quod uel coquo interdum, uel ianitori non probatur, aut alicui ex eis qui literarum umbram ne per somnium quidem uiderit, nec iudicio ualet, nec prudentia, id non lectum, non auditum, non uisum unquam, eruditiorib. ac prudentioribus multum reclamãtibus, alij permulti uocant impium, blasphemũ, scandalosum, hæreticũ. quo in crimine impetunt scilicet capillum aliquem? tria quæ sola hic habemus uitam, famam, fortunas. uiuunt ex benignitate populi, & tamen timeri se gaudent, & gloriantur se esse illis terrori, à quibus iuuantur, & posse plurimum nocere. Dementes, qui ita sentiunt. An ignorant,

ignorant, quàm infirma sit potentia metu subnixa? quanto esset stabilior in amore & diuturnior? Paulum, quod se, ut Christi decebat Apostolum, gereret, ita diligebant omnes, ita colebant, ut ei oculos quisq; suos libens dedisset, si postulasset. & quemadmodum in doctis sunt, qui illa sui ordinis hominum flagitia intelligunt, & dolent, ita nec inter hos desunt, qui popularium suorum uitia uident, agnoscunt, uituperant, & quoad eius fieri potest, deuitant. Nihilo secius tamen, si eruditi illa rabie atque animorum impotentia & exemplo nocent, & studia partim in inuidiam adducunt, partim in contemptum, multo potentius est sacerdotis prauum exemplum ad corrumpendum multitudinem, quippe quos singulis pene horis unusquisq; nostrûm & de noxis adit, & de ancipitibus consulit, & concionantes attente ac reuerenter, uti par est, auscultat, & sacrificantes piè audit, quapropter sunt, sicut Dominus dixit, sal terræ, qui si sit infatuatus, quomodo reliqua Christianæ gentis multitudo salietur? Ergo dissensiones illæ & odia tum in uniuersum ordini sacrarissimo, tum plerisq; unilibus uitæ institutis odium creant. quodq; omnium est perniciosiss. detrahunt fidem atq; authoritatem uerbo Dei. Nam quid hic commemorem, quantam per hosce annos Christiana est pietas iacturam passa, afflictata, & concussa inter scopulos altercationum, rixarum, litium, interdum de maximis & præcipuis rebus, sæpe de leuiculis, nonnunquam de ijs quæ utriq; erant ignoratæ, sed quas utriq; fortiter asseuerarent, partim, quòd in rem suam putarent esse ita teneri, ac credi, partim, quòd iampridem illis essent opinionibus imbuti & addicti, partim quòd cōtra sentientes odio prosequerentur. Ita exilia pro grauissimis, & incerta atq; incōperta pro exploratis perspectisq; utriq; tradiderunt, & recepta utrinq; sunt magno adiuratorum applausu. Ergo illi indignantur & persequuntur hos, quòd ueteres & receptas suas persuasiones, quibus tot annis assueuere, nō relinquant propter suas opinationes, quas hic nō est excutiendi locus. Sed certe, ut quædam sunt diuersissimæ, ita multæ sunt tales, ut si explicatius loquantur, non aliud dicent, quàm alteri, genere quodam peculiari delectantur loquendi in odium aduersariorum, tantum quia contrarius ille receptior est apud hos, & tot annorum usu tritus, atq; inter eos approbatus. quod uidemus pueris contingere, qui si quid sit dictum à rixante, ut ipsi idem asseuerent, sed alijs uerbis, non est pilus leonis, sed leoninus. Alteri non cedunt eis odio atq; importunitate. nolunt explicari sensa, uerbis atq; etiam syllabis adhærent, tanto cum periculo ac dispendio pietatis. & urgent scitum, receptúmque esse ab Ecclesia, quod est tantum à nonnullis priuatim, qui ita censuerunt. Maximi oportet esse momenti, quæ iussit, ac statuit rite congregata Ecclesia, alioqui fluctuarent omnia, & maxima sequeretur in pietate rerum omnium confusio. Sed quæ aliquibus ita sunt uisa humanis opinionibus ac artibus inquisita, ea non oportet tantum apud omnes ualere, ut inde statuatur de fide cum odio & discordia eorum, quibus illud non probatur. qua discordia nihil est magis religioni Christianę contrarium. Inde nascitur mutua opprobratio & obiectio hæreseos, & odium, ut uterq; non sit alteri Christiani uice. Nam cùm nihil sit atrocius, quàm hęretici nota aliquem inurere, utriq; nihil magis habent in ore, nullum promptius ad manum telum, quod iaciant. an istud ex mãsuetudine & charitate Christiana, quam utrique continenter sonant, laudant, ingeminant, inculcant, cùm à nulla re absint longius? Pugnãt utriq; acerbissimis odijs, & quib. possunt uirib. Igne & ferro qui possũt: qui nō possunt, animo maleuolẽtissimo, & lingua uenenatissima, uidelicet utriq; ad exemplũ mansuetissimi illius Christi, qui cùm cęderetur, nec feriebat, nec cōminabatur, dominus cœli & terræ, qui uno oris sui uerbo poterat omnes funditus extirpare, ut & mundum hunc dissoluere, & nouum condere. at hic conuicijs impetitus uel tacuit, uel respondens calumniæ, conuicium superfedit regerere. Nos uerò non iam cum hæresi pugnamus. sed cum homine mallemus hæreticũ perire, quàm reuerti ad saniorem mentem. nisi si quis fortè nomen gloriamq; ex eius mutata mẽte, tanquam ex parta uictoria sperat. At quomodo ad se conãtur pellicere? nō uiuidissimis rationib. de mysticis literis, aut ipsa rerũ natura desũptis, ut olim Ambrosij, Hieronymi, Augustini, Irenæi, Athanasij, Chrysostomi. non uitæ exemplo, ut

martyres,

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE CONCORDIA ET DISCORDIA LIBER TERTIVS,

Qui est, DE BONIS CONCORDIÆ, ET MALIS DISCORDIÆ.

VITA hæc nostra, qua immortalis humana mens putri hoc & caduco corpore includitur, quam ideo ueterum quidam alij carcerem, alij mortem nominarunt, nostri appositius peregrinationem atque exilium: ea ergo quocunque sit nomine censenda, uia est ad illam æternitatem, si modò aptè & conuenienter ad illam exigatur. Viæ huius unicum est uiaticum uirtus, reliqua uel uirtutis sunt adminicula atque instrumenta, uel adiumenta uitæ, quæ de artificis ac principis suæ nomine appellationem sumunt, ut etiam bona à plerisque nominentur. Sed nec in nomine ero sollicitus, sint sanè commoda, si quis uolet, aut opportunitates, nos Latino & recepto utemur uocabulo, ubi res sunt expositæ ac declaratæ, ita bona nuncupentur, contraria uerò mala. Naturā atque origines concordiæ & discordiæ primò uolumine explicauimus: tum quantopere uoluntatem nostrā à recto discordia deflexit & abduxerit, altero. Nunc quorum sint operum authores atque effectrices docebimus, ut appareat initijs & originibus earum non esse dissimiles actiones. Quemadmodum à Deo nata est concordia patre ac authore bonorum omnium, à diabolo uerò discordia principe atque opifice omnium malorum: sic nullum est nec boni genus, quod à cōcordia non proficiscatur, nec mali, quòd non à discordia. Incipiam à postremis bonorum, quę tamen multi, iudiciorum prauitate prima ponunt. Opes hominum aut constant fixis possessionibus, ut agris, atque ædificijs, aut ijs quæ moueri loco possunt, ut metallis, gemmis, uestitu, supellectili, seruis, pecore. Bellum tanquam uehementissima quædam procella, quæcunque fiunt obuia, proruit: nihilque integrum aut erectum prætermittit. omnia desecat prosternitque, ut messor duabus falcibus armatus ferro & igni. Dissipantur greges & armenta fugatis custodibus, aguntur, iugulantur. Nemo se audet pręsenti periculo obijcere, ut aret, ut sementem faciat, & alia exerceat opera, quæ colendis sunt agris necessaria, quòd si per occasionem iam hoc sit factum, antequàm miles in regionem se proruat, tum tempestate illa excitata, proculcantur agri, aut immaturi demetuntur. Nam hæc est latrocinij huius ars, in horam uiuere, nihil reseruare, nec de suis quidem cogitare utilitatib. ut quot ferro subijcere non ualeant, fame doment, non aliter quàm belluas immanes. Narrant in Insubria & illa Gallia circum padana, in qua iam tot annos Europa bellum continenter gerit, esse magnos fertilissimorum agrorum tractus, in quibus nihil aciem remoretur, omnia deiecta & deturbata. non uillam stare, non parietem, ac ne arborem quidem, ubi & amœnissimæ solebant uillæ cōspici, & fundi fructuosissimi, & syluę & nemora ad usum ac delicias parata, ut regioni illi nulla in orbe posset alia comparari. At collectis iam ex agris & reconditis, credo, parcitur. Quæ habere in potestate sua nequeunt, dant operam, ut quacunque uia corrumpant. quæ sunt nacti, profundunt. quæ relicturi sunt, efficiunt ne cui usui esse possint. quæ sit omnium uitæ utilium in castris dilapidatio ac dilaceratio: si adsit copia, facilè potest conijcere quisquis cogitet, quale hominum genus sint milites. Plus alimentorum & uestiarij, exercitus unus absumit hominum uiginti millium, quàm togatorum centum millia. Celebrantur Lugduni in Gallia, & Antuerpiæ Belgicæ, & Medymnæ in Hispania campestri conuentus negociatorum frequentissimus, per annos singulos bini, Lugduni quaterni: non intenduntur alimentorum precia tanta turba affluente. faciant aliqua iter copiæ decem millium hominum, ibi famem diutinam relinquunt, caritatem uerò indubitatam ad multos

multos annos. Testari potest hoc Flandria magno suo incommodo, etiam post annum decimumsextum. Inter hosticum & pacatum hoc tantum exercitus interest, quòd in hostico rapere palàm putant licere, & non uti, sed corrumpere, pulchrum ac militare censent: in pacato palàm petunt, clàm surripiunt. corrumpere flamma aut ferro non licet, profundere ac dilacerare licet. Quanquam sunt pacata, in quibus se milites insolentius ac intolerabilius, quàm in hostico gerunt, ut in Italia, quum dispositus per hyberna exercitus, aut etiam nonnunquam æstiua, prudenti cuiusque militis iudicio relinquitur, quid & quatenus sit ab hospite suo exacturus, discretionem uocant castrensi uocabulo. Reputare potest quisque, quid facturi sunt, quorum iudicio res permittitur, quum iudicium nullum habeant nisi peruersissimum & sceleratissimum. Integro esset opus uolumine, & quidem iusto, si explicare tentarem minimam eorum partem, quæ in discretione milites designant nequitiæ, flagitiorum, importunitatis, procacitatis, insolentiæ, scelerum. Ardentibus bello nationibus terrestres uiæ obsidentur latronibus, maritimi egressus piratis, ut gentium inter se commercia exerceri nequeant, quibus maximè ubique opes comparantur. Nemo ferè audet domo egredi, non dico ex sua natione & regno, sed nec ex urbe sæpenumero, ne ex ædibus quidem. Nam ut sunt quædam lignorum genera, quæ quum ardent, accensas scintillas procul iaculantur, ita bellum quoquouersum latrones mittit, & qui in solitudine & locis desertis, & qui in regijs uijs, & qui in ipsis ciuitatum uisceribus grassentur. Nec soli hostes ab hostibus intercipiuntur, sed ab armato milite, nec medijs ac neutris, nec ipsis etiam amicis atque adeò ciuibus parcitur inermibus, non ut clàm latrocinij more ac consuetudine spolientur, sed ut publice expilētur uexenturque, haud secus quàm hostes. Hoc funesto bello quod tamdiu Europam afflixit concursu duorum potentissimorum Principum Caroli Cæsaris, & Francisci Galliæ regis Lusitani neutri partium accesserunt, nec ideo tamen continuerunt ab eis manus Galli. Nuper capta Roma, nec Germanus miles Germano incolæ pepercit, nec Hispano Hispanus. Quid potest ex pulsa iustitia esse tutum, quæ sola præstat tutam imbecillitatem inter uires? Nec fides commerciorum in bello cōstat, quum perdito & decoctori confugere ad arma liceat, tanquam ad asylum, nec ius ac leges exercentur, alienatis omnino mentibus ac sensibus, & à ciuitatis in belli curam conuersis, iniecta illis manu à terrore. Quid quòd nec libenter quisquam ad eos fert sua mercimonia, quos odit: aut si adfert, parum syncere ac bona fide contrahit: studet enim fallere aut in re, aut in precio. nec fides est unquam inter inimicos integra, quæ quum præcipua esse inter contrahentes debeat, hæc si absit, facile est intellectu qualis cōtractus relinquatur. Nec soli agri, & qui ex eis percipiuntur fructus, qui sane sunt quàm maximi, & in hominum uita præcipui, ac propè soli, tanta concussi calamitate uastati ac desolati horrent, sed urbes etiam ueteres benèque fundatæ atque institutæ, quæ constructæ fuerant pace, bello funditus extirpantur, ut non aliter uideantur pax & discordia inter se distare quàm mors & uita, ut omnia pace oriantur, stent, & uiuant, discordia cadant ac extinguantur. Sunt qui iucundissimū dicant esse spectaculum ardere ædificia: homines, quibus pro lusu & delicijs est crudelitas. Si ignis splendore capiuntur, quid puerilius? sin iactura & damnis hostium, quid immanius? sin casu & ruina eorum, quæ bene stabant, quid insanius? quum possent esse aliquādo tua, & tibi in tempore contra hostes magno esse usui atque adiumento. Fuit Princeps quidam apud Ilergetes, qui quum uicinæ regioni bellum faceret, duas illorum fortissimas ac munitissimas arces manu captas diruit. potitus est deinde natione illa uniuersa. Ab Lelecanis bellum illi paulò pòst extitit, qui uictam illam regionem duobus propugnaculis desertam statim occuparunt, & inde totum illius regnum, quæ omnia facile retinuisset, si arces illas duas conseruasset, quas belli furore cæcus ac amens deiecerat. Equidem uæsaniam illam animorum non satis queo intelligere, qua duo reges impellantur, ut eam ipsam ditionem, de qua certant, expilent, diruant, uexent, uastent, funditus excindāt. hoccine est uelle eam regere? ea est charitas, qua adducuntur ut eam sibi afferant, imò in libertatem ab iniquo possessore, egregia & mira repetendi ratio,

perde-

perdere, quæ conaris recuperare, apertè ostendis non esse tua, quæ sic tractas. Quanto mulier illa Thebana uerius ac sapientius:

—Néue quas regere expetis,
Euertas Thebas. quis tenet mentem furor?
Petendo patriam perdis. ut fiat tua,
Vis esse nullam. Quin tuæ causæ nocet
Ipsum hoc quòd armis uestris infestis solum,
Segetesq́ adustas sternis, & totos fugam
Edis per agros. Nemo sic uastat sua.
Quæ corripi igne, quæ meti gladio iubes,
Aliena credis. Rex sit è uobis uter,
Manente regno, quærite.

Quid, quòd etiam si non sis ipse aliquando futurus earum rerum dominus, par est tamen cogitare, te posse illa aliquando ad filium aut hęredem tuum deuenire. Rex ille Epirotes patrem suum solebat execrari, quòd Cahoniam esset depopulatus, quam postea filius cum uxore dotis nomine accepisset. At uerò nec spes est hæredis illa quandoq́ futura. At eorum, qui aliquandiu erunt amici. At erunt hominum. Octauus Henricus Britanniæ rex Morinum Gallis ademit, incensum est à militibus. Eodem anno rex sororem suam Mariam Ludouico Galliæ regi dedit nuptum, pax coijt, & magna inter utranque gentem amoris signa ostensa, nec Principes oderant mutuò: redditum est Gallo Morinum, hoc est urbis cadauer: quàm maluisset Britannus integram uel seruasse sibi, uel amico & affini reddidisse? quanto id fecisset maiore cum gratia, & alterum sibi deuinxisset tanto beneficio? ut quum Tornacum Neruiorum Francisco restituit. Sylla inter cæteras suas felicitates numerabat, quòd Athenas, quas sibi licebat euertere, conseruasset. Multa sunt, ob quæ præferuidè in illo iuuenili ardore, & insolentia blandientis fortunæ ab Alexandro Macedone perpetrata, uehementer illum paulò pòst doluisse, memoriæ est proditum: sed nihil insignius aut notabilius, quàm quòd Persidem euertisset, cùm propter urbis pulchritudinem ac magnificentiam, tum uerò quòd Persis alijs grauius fuisset, nempe ijs qui animo essent adhuc inimico, alijs uenerabilius & plenius maiestate, quum Alexandrum aspicerent in solio tot Regum sedentem, & inde Asiæ populis iura reddentem. Nullúmne tandem inter hominem & belluam oportet esse discrimen? quin quemadmodum fera præsenti animi concitationi obtemperat, nec futura prospicit, sic nec homo ipse. Et profectò feræ irritatæ ac à nobis sauciæ, non ita se & suum sanguinem de nobis uindicarent, ut homo de homine. Deplorans Lucanus bella Romanorum ciuilia, inter cætera illud ceu uaticinabundus posuit:

Hæc facient dextræ, quicquid non expleat ætas
Vlla, nec humanum reparet genus omnibus annis:
Vt uacetà ferro gentes Mars iste futuras
Obruet, & populos æui uenientis in orbem
Erepto natale feret, tunc omne Latinum
Fabula nomen erit, Gabios, Veiosq́, coramq́
Puluere uix tectæ poterunt monstrare ruinæ,
Albanosq́ lares, Laurentinosq́ penates,
Rus uacuum, quod non habitet nisi nocte coactus
Inuitus, quęstusq́ Numam iussisse senator
Non ætas hæc carpsit edax, monimentaq́ rerum
Patria. destituit crimen ciuile, uidemus
Tot uacuas urbes, generis quo turba redacta est
Humani? toto populi, qui nascimur orbe,
Nec muros implere uiris, nec possumus agros
Vrbs nos una capit. stat tectis putris auitis
In nullos ruitura domus.

gnæ & memorabiles acies concurrerunt, longa deinde annorum euolutio numos omnis materiæ profert, ac ostendit. Quod reliquum uel urbibus uel castris fit, milites diripiunt. Ergo in bello diuites sine quæstu, quod paratum erat, expendunt, & prædæ sunt hostibus, atque etiam nonnunquam suis ciuibus, & suo ipsorum principi. Et quantulumcunque habent pecuniæ, ea quid aliud est turbulentis temporibus, quàm certissima materia sollicitudinis & periculi? nam omnes insidiæ in bello & discordia tenduntur pecuniæ. Pauperes iacentibus artibus, interclusis commeatibus, exhausto benignitatis fonte, non habent unde miseram animam sustentent. contrahunt se diuites, & tolerant, quomodocunque possunt, ut pecuniæ parcant, quum omnia sint, quàm in pace cariora, & quærendi occasio sublata. quare dimittunt famulos, & se ad minorem numerum & ipsis sustentatu faciliorem redigunt. nihil dant, ne sibi ipsis desit. non mutuant maligna & suspecta omnium fide, non emunt: nam omnia tunc putant superuacanea, præter ea, quæ sunt quotidie uitæ necessaria, & sine quibus ne diem quidem possent unum producere. Quid tenuibus relinquitur, qui se manuum labore sustentabant, nisi ut boni aut inualidi mendicent, aut uitam durissime ac difficillime exigant, fame eos cibos ingerere in uentrem cogente, quos aliàs nequiuissent sine nausea attingere aut etiã intueri. mali uerò & ualẽtes ad latrocinium egestate impellantur, aut manus sanguine cruentent, quod interdum multi faciunt, qui à sanguine & maleficijs, quum suopte ingenio abhorrent, tum etiam educatione ac moribus. Inter hæc in publica & communi cunctorum depauperatione imò egestate soli augentur, & ditescunt, cruce digniores, quàm uita aut pecunia, tametsi nec hi diu opes illas possident. Vbi est præda urbis Romæ nuper captæ, quam dicunt fuisse ingentem, immensam, innumerabilem? non possent hodie quinquaginta numorum aureorum millia ostendi. milites certe qui expugnationi interfuerunt, quique se in illas immerserunt manubrias, miseros, nudos, egentes uideas. scilicet iuxta uetus uerbum, Malè parta, malè dilabuntur. Celeriter uicijs omnia absumuntur, alea, scortis, effusissimo rerum omnium ac perditissimo luxu, uestitu sumptuosissimo, profusissimis atque intempestiuis conuiuijs, in quos demum usus miles per sanguinis sui dispendium, per uitæ præsentissimum discrimen pecuniam quæsiuit. Nam ut continenter & sobrie uiuat, nulli sequenda sunt castra. soluti ac immodici sumptus & ducum & militũ dexteras armant. Sed illis sumptuũ ac luxuriæ uoraginibus, quid esse satis posset? his nec prȩda captarum urbium sufficiunt, nec quod quotidie ex hostico & ex pacato rapiunt, nec stipendia, & donatiua principum, quibus duobus stipendijs & donatiuis uel ad mediocrem exercitum incredibili pecunia est opus. Marcus Crassus, is quem Parthi occiderũt, solitus erat dicere, neminem debere appellari diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus. quo significabat eiusmodi pecuniam oportere esse immensam. Populus Romanus, inquit Cicero, ex tantis uectigalibus iampridem uix potest contingere. Cæterum quanta sit Charybdis exercitus, imò uerò Oceanus, nihil necesse est principibus nostri temporis planum facere, ipsi hoc disciplinæ genus alios possent edocere, experimento artis per uarias & ingentes molestias capto, ut miret nondum eos tanto teneri odio, ut quouis citius confugiant, & quomodocunque pacem & concordiam componant, quàm belligerentur. Habent hodie duo Principes, quod antè centum annos habuerunt uiginti, qui & opera magnificẽtissima extruxerunt, & ornauerunt loca sacra & prophana, & locupletarunt honestissimorum officiorum atque artium collegia, & sodalitia, & aluerunt numerosissimas familias, & amplissimis sunt congiarijs multos prosecuti, & uectigalibus erant contenti modicis, & indictiones extra ordinem excogitabant nullas. denique in summa rerum omnium copia atque abundantia lætissimè uitam traduxerunt sibi & suis populis felices. Confer mihi nũc hos tam latè imperantes cum illis Regulis. non ædificant, imò diruunt. non locupletant sodalitia, imò spoliant. alunt paucos & magna ex parte inutiles, ne quid dicam peius. ab omnibus auferunt, nemini dant, nisi maligne ac sordide, ut plus illi soliti essent dare au-

ri, quàm isti argenti, uectigalia sunt grauissima, indictiones, mutuationes aliæ quotidie super alias. nullus modus aut finis. semper mœsti, queruli, famelici, cum tantum edant. sitis inextinguibilis, quum continenter hauriant. ut non iniuria his dici possit quod Scythæ illi ad Alexandrum, Quid tibi diuitijs opus est, quæ te esurire cogunt? primus omnium satietate parasti famem, ut quo plura haberes, hoc acrius quæ non habes concupisceres. quid dicemus esse causæ tam absonæ dissimilitudinis? quid aliud nisi, quod illis quietis in concordia nihil non erat satis. qui omnia desyderijs sanis ac naturalibus determinabant. bellum aqua est intercus, ut potus ipse sitim lacessat. Ecquid tam magnum aut tam præclarum bello acquiritur, quod non pluris ita paratum constet. Quòd si parum quæratur, & ut crebrius contingit, nihil, nullæ sunt tantæ & tam admirabiles opes, quas bellum paucis aliquot annis gestum non exhauriat. Quid si amittatur aliquid de ditione, hoc uerò iam non est aureo hamo piscari, quid Augustus dicebat, sed amissis multis aureis hamis nihil cepisse, & perdidisse digitos & manus. Nam quid aliud sunt regni ciuitates & populi, quàm regis, hoc est capitis membra? Quæ mala de discordia sunt dicta, contraria sunt de concordia bona cogitanda. Rustici in uillis atque agris suis, occasionibus atque opportunitatibus tutò operantur, arant, serunt, metunt, colligunt anni prouentum, recondunt, conuehunt in urbem, & quantulumcunque, quia commodè dispensatur, est satis. Nam si modus & ordo adsit, nihil est tantulum, quod non sufficiat. sin desit, nihil tam amplum aut numerosum, quod non deficiat. Si quibus est adhuc rebus opus ad usum, eæ compensantur commercio, importantur ab alijs nationibus tutò, nempe uijs, terra ac mari purgatis, apertis, liberis. & libenter, ut ad amicos: & fideliter, ut inter beneuolos. Ita ut etiam ex Britannia usque, & ex Flandria atque etiam ex Cymbria, & Dacia Siciliæ ac Venetijs frumento succurratur. Nam Sicilia Italiæ uber ac nutrix, nonnunquam à septentrione enutritur. Id uerò fit armis positis perfacile. quæ quum sumpta sunt atque exercentur, non solum Britannia uel Bethicæ, uel Vasconibus Hispaniæ amicis ac iunctis fœdere, subuenire nequit, sed nec proximæ Flandriæ, aut inuicem hæc Britanniæ. Ornantur regiones oppidis ac urbibus, urbes ædificijs, agri uiris ac uillis, nemora arborib. arua frugibus, prata florũ uarietate amœnissima: stant humana opera & ad spectandum grata, & ad utendum aptissima, ut iam non tota ad possidentes perueniat utilitas, non parua etiam ad conspicientes pertinet. Quicquid uerò quis possidet, tutò ac secure habet, non modò in arca aurum, argentum, gemmas, uestes, sed etiam in codice nomina. fides enim quæ sub tutela est legum, uiget in ui ac uigore legum. Et quantulacunque pecunia maxima est in pace, quia satis, nempe remissis omnium utilium precijs, & constante artibus omnibus suo honore & premio. Desides uerò aut malefici uel esuriunt, uel dãt pœnas, uel (quod est illis mortis instar) ad meliorem sese frugem ac mentem recipiunt. Hic est ille pacis fructus, de quo per Esaiam Dominus loquitur, Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Quid porrò in priuatis discordijs, num alio modo procedit res, quàm in publicis? Incitati enim animi, & ab ira & odio occupati ac oppressi, uel suis cauendis periculis intenti, uel alienis construendis, non satis operam ijs artibus ac munijs queunt nauare, unde uitæ alimenta & subsidia colliguntur, nec in administratione rei familiaris munera diligentis obire patrisfamiliæ ac frugi. Ergo lucra intercidduntur. quod uerò erat alijs temporibus paratum, temere ac dissolute prodigitur. Accimus enim ad persequendas inimicitias perditos homines, profusos, uoragines, Scyllas & Charybdes luxus & uoluptatum, quæ ipsum quoque oceanum facile exorberent. nam boni & moderati amici, si quos habemus, auctores sunt nobis concordiæ, & inimicitijs commodare assiduam suam operam nec uolunt, nec possunt. Interea quot elabuntur è manibus occasiones augendæ rei? Idcirco negociatores quorum ars & finis est studiosissime pecuniam facere, eiusque rei omnium sunt callentissimi. rarissime, & non nisi multum detrectantes inimicitias suscipiunt, susceptas uerò leuissime exercent, & quàm licet citissime, abijciunt ac deponunt.

ponunt, qui non eo sit animo, qui non ita se comparet, ac uiuat, eum mercaturæ faciendæ parum idoneum existimant. Vident enim homines in sua arte acuti ac peringeniosi, nihil esse opibus perniciosius, quàm discordiam: nihil utilius, quàm concordiam, quàm patientiam earum, quas iniurias uulgo nominant. ut non absurde Patientia dici posit Fortunæ mater, non solum in mercatura, & artibus diurni quæstus, uerum etiam in regia, inter nobiles, inter ignobiles, inter ipsos quoquè armatos milites, inter piratas, ac latrones. Opibus accedunt amici, iucundissima (ut est in prisco uerbo) possessio, quibus tamen in discordia pendenti, præ sollicitudine aut metu animo frui non possumus, hoc est remoto ac separato ab ijs, quæ sunt in amicitiæ usu dulcissima, quæ constare & exerere uim suam nequeunt, nisi præsenti cogitatione, & in id quod agit intenta. At discordiæ cogitatio propter uehementiam affectus, totam ad se mentem uolentem nolentem reuocat, & hoc cogit agere, quod ille præscribit. Quid, quòd eos multis periculis obiectamus, uel ut nos tueantur, uel ut ulciscamur inimicos, de quo est uersiculus ille Græcus, Pereant amici, dum unà inimici intereant, dictum hominis inhumani ac desperati. Quanto humanius ac sapientius Scipio Africanus, malle se ciuem unum seruare, quàm occidere hostes decem. sed quum tantum nos in discordia amicis egeamus, tantaque illorum sentiamus adiumenta, ex ipso suo ipsorum beneficio incipiunt nobis uenire in suspicionem, ut non tam amicos arbitremur habere nos, quàm dominos. Interdum planè ita est, ut amici intellectis nostris necessitatibus, & quantopere suas manus spectemus, sustollant se, atque insolescant. & minus se indies commodos nobis ac obsequentes præbeant. Interdum nobis uanæ ob animum eius rei imagines obuersantur, ut quod nunquam illis in mentem uenerit, nos uenisse credamus. Non refert, quid in re sit, ipsæ nostræ suspiciones multum de amicitiæ authoritate, beneuolentia, suauitate detrahunt. & incipimus non satis amicis confidere, nec ex animo, quemadmodum par erat. Sed quum nobis finxerimus minus illos amare, quàm antea, egeamus tamen illis, iam non cum illis agimus aperte ac simpliciter, nec uera amicitiæ fiducia, sed tegimus ac fucamus omnia, & in locum simplicis fidei succedit simulata beneuolentia, & adulatoria suauitas. Et quibus in concordia paribus utimur, ac ea de caussa iucundissimis ac suauissimis (nihil est enim in uita dulcius, quàm amici pares) illis nos in discordia summittimus: nec retinere nomen suum potest amicitia, sublatis ijs, quibus potissimùm consist., amore, æqualitate, simplicitate, fiducia. ita & nos paulatim amicorum odium alte bibimus. & illi nostris his cogitatibus, neque enim clàm esse & occultari tam possunt sedulò, quin promicent sæpe foras, & se prodant, auertuntur, quum uident amissam esse fiduciam sui, quæ est multo unicuique gratissima. Ergo uel in totum discedunt, uel si restincto amore pergunt tum nobis dare operam, tum demũ fiunt, quod suspicabamur, domini ex amicis. Mercenarij uerò atque etiam interdum serui, occasionem se nactos putant, qua dominis suis dominentur. & tantum eos premunt in discordia, quantum se ab illis pacatis temporibus pressos esse interpretantur, ac iudicant. Hoc alij consulta faciunt malicia, alij inconsulta naturæ prauitate. Quo fit, ut quod ius domini, aut uires magistratus, aut Principis potentia ac opes magnæ sunt in pace, in discordia sublata parentum reuerẽtia, propè sint nullæ, quoniam ministris est nobis aut subditis utendum insolentissimis, hoc est nequissimis dominis. Augustus Cæsar exercitum prætorianum Romæ constituit, qui ad Principis custodiam excubaret, paratus etiam Italiæ subitis casibus. nullum Principis illius institutum æquè infeliciter cecidit reipublicæ. His cohortibus, erant enim triginta insecuti deinceps Principes turpissimè seruiuerunt. & hi milites maximorum in imperio motuum ac malorum origo atque authores fuerunt: nec imperij custodes, sed prædones se ac dilaceratores præstiterunt, ut non immeritò Plutarchus ille Cheronæus dicat, mutationes illas Cæsarum post Neronis mortem breui tempore tam crebras: sesquianno enim quatuor fuerunt principes, non tam imperandi cupiditati principali assignan-

das esse, quàm luxui & cupiditatibus militaribus. Nullum regnum per orbem, nulla dominatio, tyrannis paucorum, multorum potestas æquè fuit instabile, ut Romana monarchia, occisis eodem anno, eodem mense Cæsaribus, ab ipsis eisdem militibus qui elegerant, etiam proposito uenali imperio, tanquam ueste uel annulo in auctione, addicturi pluris licenti. Quid, quòd Principes cogebant sæuè ac impotenter habere suos populos, & omissa iuris & legum cura, militariter in castris insanire: quo se militibus approbarent, gratiq́ essent illis, ob uitę similitudinem: alioqui non habituri imperium diuturnum. Et his bellis proximis, quàm seruiliter Gallus Heluetio se submisit, Carolus desperatissimæ ac perditissimæ Germaniæ atq́ Hispaniæ fæci? Et qui Principes nobilissimi ac præclarissimi noluerunt paulùm alter alteri uelut leui lateris declinatione cedere, coacti sunt impurissimos dominos toto corpore perferre, & eis propter bellum adulari, quos in pace crucifixissent. quin & prætermissis uiris grauibus, prudentibus, etiam amicis hominibus, istis, quos oderunt, coguntur cum magno suo dolore benefacere. Sic Caius Cæsar turpissimos ac probrosissimos homines in curiam induxit. maluisset quidem honestiores, sed per hos dicebat suam se dignitatem recuperasse, ut ostenderet inuitum quidem se facere, sed tamen non posse excusare, aut prætermittere. Quid, quòd morosi homines, & difficiles, & insatiabili auiditate, quicquid agunt, tantopere imputant, ut compensari non credant etiam dimidia Principis ditione. Nec solùm quæ agunt, sed etiam sæpe quæ non agunt, in rationem referunt actorum. Libelli in scrinijs Othonis Principis reperti sunt à Vitellio centum uiginti postulantium præmium pro cæde Galbæ, quem unus occiderat, eos omnes Vitellius rerum potitus, ut Tacitus & Plutarchus tradunt, conquiri iussit, & interfici. Alexander multos mundos esse concupiscebat, nam purpuratorum suorum unusquisq́ hunc totum expetebat. Infinita erat Alexandri cupiditas sibi & suis, suorum cuiusq́ non minor sibijpsi. Quid sibi de tanto imperio Iulius Cæsar, cuius modò memini, præter uictoriæ nomen reseruauit? Atqui is à suis occisus, quibus cum maxima & plurima dedisset, spes tamen altissima non impleuerat. Nec minus intractabiles se præbent & principibus subditi, & magistratibus priuati, belli & dissidij tempore, quàm milites siue externi sint hostes, siue intus tumultuetur discordia. Neq́ enim audent impurissimo cuiq́ & facinorosissimo & maximè factioso resistere. Quum & aër, & aquæ pestilenti sunt aliquo uitio contaminatæ, corpus quod in illis semper necesse est uersari ac uiuere, difficile seruatur incorruptum & sanum. At quum in ipsis ossibus medullisq́ affixa hæret lues, & sæua morbi uis totum corpus peruasit, potest fortassis remedium extrinsecus aliquod adhiberi. Tutus uerò nemo est, qui prospiciat oppressa mente, & omnibus corporis sensibus, tanta & tã tumultuosa morbi concitatione. Talis est imago externæ discordiæ & intestinæ. Vinculum cœtuum & congregationum humanarum est iustitia, & leges ex iustitia profectæ ac deriuatæ, ceu anima quædam ciuitatis. Harum ope ac beneficio & Magistratus habent in sua manu rempublicam, & Principes regnant. at legibus inter tam irritatos animos nec respectus ullus, nec reuerentia. pellitur è medio sapientia, ut inquit Ennius, ui geritur res. Nec Magistratus, qui sunt leges loquentes, tueri ius suum, & retinere legum, iustitiæq́ maiestatem possunt, aliorsum cogitationibus conuersis cura maioris mali, quæ remissio Magistratuum permagnam malefaciendi fenestram prauis & procacibus aperit. egestas uerò etiam non malis necessitatem facit. Itaq́ tot designantur quotidie flagitia & facinora, ut nec animaduerti possit in omnia, nec expediat, ne intelligant mali, quanto maior ciuitatis pars conspirarit in nefas. Sublato enim respectu legum, & consensu parendi, quid aliud est magistratus aut Rex, quamlibet magnus, nisi homo unus nõ alio fortior aut pręstabilior? Quid, quòd magistratibus inter se concordibus dicto audientes sunt ciues, & milites ducibus. discordibus uerò ansam se nactos gaudent contumaciæ, ut est multitudo ad licẽtiam peiorum procliuior, cùm sciant huic futurũ gratum, si illi repugnent. & dum collegã inimicum præsidio uolumus nudare, aut acti suspicionibus sinistre

quæ dicat, aut faciat interpretamur, nosmetipsos ope omni spoliatos atque exarmatos iniuriæ obijcimus illorũ, qui occasiones captant lædendi nostri. Sublato Maximino Cæsare barbarissimæ crudelitatis, senatus duos iussit imperare Maximum & Balbinum senes uiros, & graues, concordes initio, postea ex suspicionib. discordes. prætorini, quòd ab illis haberentur paulò seuerius, tollere eos statuerunt, nactique ex eorum dissensionib. occasionẽ, facto agmine irruperunt in palatiũ, idque medio die, quumque prior impeteretur Maximus, acciuit Germanos satellites, qui non procul pro salute Principum excubabant. Balbinus ratus uocari cõtra se, uetuit ne irent. ita Principes omni propugnatione destituti, uiui capti sunt, atque in proxima castra cũ irrisione ac ludibrio abducti, & antequam re intellecta defendi à Germanis possent, crudeliter interfecti. Nec sine ciuium concordia charitatem pietatemque exhibemus patriæ debitam. Alij enim cæco aliorum odio malunt turbari ac interire omnia, quàm bene geri auspicio, ductu, consilio eorũ, quos odere. & quemadmodũ multi per certissimam manifestissimamque suam ruinam non dubitant eos, quibus sunt irati, impetere, & perire uolunt, modò lædant. Ita eadem affectus impotentia per casum & ruinam patriæ odia sua explent, & inimicos ulciscuntur. Ergo quod in primis est salutare reipublicæ omittitur, in medium consulere trahentibus ad se factionib. totam rempublicam, inter raptantium manus diuulsam ac dilaceratam, quod Romæ factum est per ciuiles dissensiones, & fit, in quacunque ciuitate sunt dissidia & partes. Ideo nunquam satis laudari potest illorum Principum uirorum moderatio, qui occasiones omnes fugiebant inimicitiarũ, ne per simultates suas, detrimenta ulla respublica acciperet. ut Scipio Africanus maior, qui cessit urbe, ne certamina sua cum tribuno plebis, aut legibus, aut cõmuni libertati essent grauia, aut discordiã in ciuitate, partesque ac factiones crearẽt. Thebanus quoque Epaminõdas ciuiũ suorũ iniurias patientissimus tulit, ne illarum ultionem cum aliqua patriæ iactura cõiungeret. In pace uerò & cõcordia uigent leges, quarum spiritus, uita, motus, actio, est parentiũ obsequẽtia, & alij alios non secus, quàm seipsos iuuant, intelligunt enim se uelut in eadem uehi naui, ut quæcunque re adiuta sit nauis, omnib. sit in commune profuturum. In discordia tantum abest, ut manus quis ad iuuandum patriam admoueat, ut quando suę parum sunt ad nocendum ualidæ, fortiores accersat. Rabies nostra per hosce annos effecit, ut ad eam rem non egeamus exemplis procul petitis. Nosmetipsi documento sumus nobis in orbe Christiano, hoc est in magna quadam republica atque adeò patria. Nam omnes, qui ueteri illi parenti Adæ renunciauimus, & in sanguine Christi antiquis sumus maculis abluti & perpurgati, unicum agnoscimus patrem Christũ illum, qui in similitudinem carnis peccati, sed tamen cœlestis homo secundũ deum formatus est, ut iam non modò unius ciuitatis ecclesiæ sumus ciues, sed etiam maiori uinculo colligati, nempe unius omnium patris filij, imò uerò eiusdem capitis & corporis membra, ut nec manus nocere possit pedi suo cũ sua utilitate, aut oculus auri. Atqui nos connexionis huius & uelut harmoniæ obliti alij in alio, non solum uiribus nostris, quoad licet, sæuimus, sed communem hostem adducimus prius in perniciẽ inimici, mox in nostram ipsorum, qui accersiuimus. Quid prodest doctrina filij Dei, & animorum sublatio ad patrem cœlestem, si cum his omnibus uita, morib. sententia, pietate ab ijs, qui nudam desertámque sequebantur, qui natura superamur? Consultat in cœtu procerum Cneus Pompeius, quo se post cladem Pharsalicam ad reparandas uires conferat: refert ad eos de Parthica fuga, quòd ij ueteres Romanorum hostes libenter sint quemcunque Romanum ducem aduersus Romanas uires adiuturi, quanta in patriam pietate ea est à Principibus uiris sententia refutata? ut Cæsarianos in consilio dixisses, non Pompeianos sedere. Inter quos Lentulus illa censuit, quæ uersibus est postea Lucanus persequutus, Se non commissurum, ut ciuium dissensionibus, peregrini se & barbari admiscerent: nec passurum, ut clarissimus Romanus sanguis Parthico telo effunderetur. Se quidem & Pompeianum, & uictum, Cæsarem odisse hostem uictorem, sed non tamen

eo animorum & contentionis insaniæ euectum, ut perire Cæsarem uelit manu Parthorum. Quòd si in Pharsalica acie de ciuili bello esset actum, & consumptis alterius partis uiribus secundum Cæsarem dij pronunciassent, iret sanè uictor ad Parthos. Cæsarem quidem inquit uictum, reum, sordidatum ex uinculis causam dicentem & uidere cupio, & uisurum me de benignitate Deum spero. sed certe de Parthis triumphantem lætissimus spectarem. Sic ille, cui reliquum est concilium gestu & uocibus assensum. Quis non miretur constitisse uictis, deiectis è tanta dignitate, mœstis, afflictis, perditis, uel ad intuendum rerum honestumque mentem ac iudicium, uel ad eam sequenda temperamentum doloris. Sed omnia & animorum magnitudo facile regebat, & uincebat patriæ charitas. O Romani proceres, uestra ista in patriam flagrantissima pietas quàm iure merita est, id quod & consecuta, ut patriæ uestræ principatum uniuerso orbi imponeretis? Quid Otho, quemadmodum apud Cheronensem Plutarchum loquitur pòst Bebriacense prælium inter ipsum & Vitellium, quum magnæ adhuc ipsi restarent uires, cedere tamen Vitellio, & sibi mortem asciscere decreuisset. Non est (inquit) milites nobis cum Annibale, aut Pyrrho, aut Cymbris pro Italia certamen. sed bellum cum Romanis hominibus gerentes, utrinque iniuria patriam afficimus, siue uictores siue uicti, quippe quod uictori est utile, patriæ est damnosum. credite hoc, gloriosius mori possum, quàm imperare. Neque enim uideo quid tantum Romano Populo uictor profuturus sim, quantum, meipsum deuouens concordiæ ac paci, ne alterum Italia diem huic similem uideat. O uerba pulcherrima. Quis hæc loquitur? Decius ne aliquis, aut Fabius, aut Æmylius, aut Marcellus, aut in illa uetere republica aliquis? cùm benefacere propè in naturam uerterat nullus horum. Sed Otho ijs temporibus, quibus uix uerba manebant eadem, quæ prius, nedum facta. homo delicatus & mollis. Sed uidit tamen hæc facilè, simul primùm oculos à delicijs ad uim ueri & recti potuit conuertere. Quid Astiages Medorum rex, quum pro ditione Harpagia Cyro ex filia nepote esset uictus, & ad uictorem nepotem adductus, Harpagum ibi uidisset crudelitatem sibi exprobrantem, quæsiuit an ipse author fuisset & Cyro suscipiendi belli, & Medis desciscendi? quòd quum Harpagus etiam gloriabundus asseuerasset: Næ, inquit senex, aut stultū te esse hominem, aut impium oportet. illud, quòd alterum quàm te malueris esse regem, hoc uerò, quòd Medos ciues & populares tuos nihil de te malè meritos regno priuatos ac libertate Persarum seruituti subiecisti. Nos uerò ita sumus angustis animis, ut nullam iracundiæ dilatationem capiant. ita teneris, ut subitò leuissimi odij flamma penitus conflagrent, nec ullum temperamētum aut moderationem moribus. atque institutione comparauimus. ideo cæci, amentesque in mutuū exitium ruimus. à dæmonib. suppetias peteremus, si qua daretur, nedum à Turca, quem ipsi uidentes uolentesque potentissimū in nos facimus, & uires nostras imminuimus. Bellis Peloponnesiacis, quæ per tot annos magnas Græciæ clades attulerunt, commissis inter se duobus nationis illius potentissimis populis Attico & Lacedæmonio, uictis ad Ægos flumen Athenien. & urbe fame atque obsidione pressa, & coacta deditionem facere, conditionesque ac leges à uictoribus accipere, Thebani & alij Lacedæmonum socij uehementer efflagitabant ac contendebant, ut Athenæ diruerentur. Lacedæmonij uerò negarunt se alterum Græciæ oculum eruturos, & sublaturos Athenas, à quibus bello Persico Græcia esset in extremo discrimine fortiter adiuta. Itaque impium uidebatur Græciam communem patriam tanto præsidio orbare. At quoties Christianæ nationes ac prouinciæ aliæ alijs auxilio fuerunt in subitis casib. & magnis periculis? & essent adhuc contra cōmunem hostem, si nō alienarent̄ tāta discordia, imò nō proderentur Turcæ? ita nō modò illas perdimus, sed nos etiā magno & præsentissimo præsidio nudamus. Proximi enī sunt incēdio ac periculo, qui iunctos habent limites cū Turca, & uicinas ditiones. remotiores Christiani per illos, qui tāque in finib. pro cōmuni salute excubāt, sunt tuti, ut Germani per Pannonios, Galli per Italos. Primis illis absumptis, si quis ex reductiotib. tutū sese fore arbitrat̄, is nec incēdij naturā animaduertit, & res nō modò ueteris memo-

memoriæ,utrumetiam nostræ aut ignorat, aut non recordatur, ut in uita & ætate & ciuitate sua appareat eum peregrinari. Quibus tandem terminis contentus fuit his ducentis annis Turca? Vtrum ijs, quos non solum humana industria gentium ac nationum fecit? an ijs quos natura, non magnis est amnibus illius cursus prohibitus? Non altissimis montibus retardatus, non ipso mari impeditus: ardens illa imperij cupiditas omnia quantumuis difficilia euicit, superauit, transgressa est, aperientibus illi uiam Christianorum inter se armis ac odijs, dum quisque sui improuidus, modò inimicum feriat, tegere ac tueri se postmittit. & publicam communemque causam priuata affectione deserit ac prodit. Habemus à Gadibus ad Istrum quicquid inter utrunque mare interpatet fortissimam ac potentissimam Europam, in qua per concordiam non Turcæ tantum pares, sed cuncta essemus superiores Asia. quod & gentium ingenia atque animi declarant, & rerum gestarum monumenta docent. Nunquam enim uel mediocres Europæ uires Asia sustinuit, quemadmodum alibi est à me in opere huius argumenti peculiari disputatum. Sed si nos ita pergamus agere, uti cœpimus, multos cogemus illud exclamare: En quò discordia ciues perduxit miseros. & ingentibus nostris malis demonstrabimus uim illius priscæ sententiæ, Discordia maximæ res dilabuntur. Res omnes humanæ, ut hominum uires atque ipsi homines infirmæ per se sunt atque imbecilles. Si tamen multi ad eas iuuandas confirmandasque consentiant, robur atque incrementa accipiunt: sin manus subducant, redeunt: quo nutu ac ingenio feruntur suo ad solitam sibi infirmitatem, non secus, quàm qui nauigium ui & contentione lacertorum per aduersum flumen ducunt, si paulùm modò brachia remittant, illos, ut Vergilius inquit, in præceps prono rapit alueus amni. Scyllarum fuisse quendam regem Scytharum perhibent, qui quum moriens octoginta filios, quos relinquebat, ad concordiam adhortaretur, inter reliqua adferri fascem sagittarum iussit, & sigillatim unicuique totum præberi, ut frangeret: id quum nemo posset præstare, separatim tradidisse singulis singulas sagittas, quas nullo negotio omnes confregerunt. tum patrem adiecisse, talem esse concordiam fratrum, qualis esset fascis, discordiam singulis telorum similem, ut concordia inuictos, discordia fragiles & iniuriæ obnoxios reddat. Idem in fabulis narrant de Agricola sene moribundo. Quintus Sertorius ad ostendendam concordiæ uim gracilis & strigosi equi, caudam iussit à ualidissimo iuuene cunctam reuelli, quod quum ille efficere nulla ui posset, imbecillus senex fortissimi equi caudam pilatim denudauit. Hoc est, quod sapiens ille Hebræus monet, fasciculum triplicem difficile frangi. Et alio loco idem: Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma. quod Antisthenes Cynicæ sectæ Philosophus æmulatus, dicere erat solitus, fratrum concordium conuictum quouis esse muro fortiorem. Fortassis superuacaneum uideri possit, si eas orationes, quas multi ad filios habuerunt, qui eos ad concordiam exhortarentur, huc adducerem, ut Cyri apud Xenophôtem, Philippi apud Titum Liuium, Micipsæ apud Salustium. Sunt quidem illa grauiter ac sapienter dicta, tantopere, ut etiam uaticinia, magis quàm sententiæ prudentum existimari possint. Nam illi ipsi fratres capitaliter postmodum dissenserunt, & ea illis exitio discordia fuit. Sed nemo est in communi hominum usu ac uita, qui multis exemplis non didicerit, quàm illud diuinum sit oraculum, Cōcordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Testantur hoc & priuatæ domus, & ciuitates, & populi, & sodalitia, & collegia, & academiæ, & artes ac disciplinæ omnes, & ingentia regna atque imperia, quæ omnia & ad magnitudinem illam concordia euexit, & ad ruinam miserumque interitum discordia impegit. Sic Assyrij, Medi, Persæ, Græci, postremò Romani surrexerunt, & ad fastigia illa ditionis sunt euecti, sic postea ceciderunt. Creuit Roma quamdiu publicæ utilitatis respectus priuatas affectiones superabat. & homines reliqua discordes atque inter se inimici, tamen ita in manu sua affectus habebant, ut quantamcunque animi commotionem pro republica sedarent, illasque uelut pectorum tempestates intuitus patriæ serenaret. Innumeri hoc clarissimi uiri mente ac sententijs suis declararunt, Bruti, Publicolæ, Camilli,

Simplicius & incautius in aliena uterque ditione, quàm in sua. nec referebat essent domi, an foris. Tam erat Caroli Anglia, quàm Henrici Belgica & Hispania. Si quid uterque in alterius regno factum cuperet, unica uel literarum uel mandatorum significatione impetrabat. Quid erat aliud utrunque utrobique regnare? Nunc malo aliquo rerum humanarum fato rebus turbatis, neuter ditionem alterius non modò non adire, sed nec auderet intueri. Vias omnes sternit ac patefacit concordia. In discordia clausa & obstructa sunt omnia. nihil est tutum, nec solitudo & deserti prosunt loci, nec artes & ingenij calliditas, nec maiestas nominis, nec numerosi exercitus, quin omnia uis & iacula discordiæ penetrent & contundant. nihil est infirmius quàm quantacunque potentia in discordia, nusquam magis ludit fortuna. Cyrus cum tanta manu & post cursum illum uictoriarum uictus & cæsus est à muliere. Nec Marcellum tuuit perpetuò inuicta felicitas, quin ab Annibale occideretur, quem ille primus uinci posse docuerat, nec ipsi Annibali exercitus Italiæ uictor, nec Pyrrho strenuæ copiæ & peritia rei militaris. Demetrius Macedoniæ rex, qui Poliorcetem sese cognominabat, egregiam artem, ut Seneca dicit, quassandarum urbium professus, ad extremum captus est à Seleuco, & in custodia ægritudine animi absumptus. captus est Asdrubal Pœnus, è suis ipsius castris Syracusanorum impetu abductus & quidem obsessorum. Captus est ab Anglis Ioannes Franciæ rex, qui numerosissimis suis copijs paucitatem hostium ita contempserat, ut certis conditionibus dedentes se illi recusarit. Plena est horum exemplorum historia. & ne uetera tantum exempla consectemur, nec Franciscum tantus exercitus est tutatus, nec Clementem Pontificem tota ipsa Roma, nec sacrosanctum dignitatis nomen: ut nemo tantas se habere uires in bello credat, quin ei uertens sit fortuna metuenda. Ideo enim Martem Mauortem nominarunt, quasi res magnas subitò uertentem. Quid, quòd bellicis temporibus, nec rex tuto in suo regno uersatur, nisi circundatus semper septusque armis, hoc est carcere, ut non sine causa utrunque custodia nominêt. metuit enim & ab exteris insidias & à suis, siue is est animorum in discordia terror, siue iure habet, quos per occasionem tempo rum cauere debeat. Nam proceres in pace dicto sunt audientes, propterea quòd stat à Principe multitudo, & licet eos, si quid malè egerint, legibus ac moribus interrogare. Nec facilè ab amicis, si deficiant, recipiuntur. In bello uerò uindicant iras suas occupatis in unā eam curam omnib. principe ad multa nolit uelit cōniuente. Tùm habent quò confugiant, si non putent se in ea ditione incolumes mansuros. Milites ipsi ad tutelam & custodiam regni, hostesque à finibus arcendos ac propulsandos asciti & rogati sacramento, militarem insolentiam in regni perniciem regisque ipsius imperatoris sui, in cuius uerba iurarunt, conuertūt. Quoties Prætoriani milites, quoties legiones absentes, quoties illæ ipsæ, quas suus imperator ducabat, arma pro salute ducis, ac capite cum iureiurando sumpta, in ipsum eundē uerterūt? occisus est à suis Caius Cecinna, quòd exercitum in naues contra Syllam ducturus imponeret. Exustus L. Fimbria, quòd ignauiam exprobrasset. Interfecti Galba, Pertinax, Alexander seuerus, Maximinus, Magnus, Balbinus, & alij penè innumeri, non aliqua sua culpa, sed militari insolentia atque insania. Quid dicam, proditiones, & defectiones exercituum exiguo ære uenditas, quas nostra uidit ætas? Quid non habebunt uenale milites, qui animas habent uenales? Vis tu nō uendi te eo precio ab istis, quo illi suas ipsorum animas uitásque uendiderunt? At manent aliquandiu in fide. non nundinantur defectionem & fugam, scilicet non audent, maiore metu retrahente, aut non plus aliunde sperant, quàm abs te cōsequuntur. Nuper uidimus ab insaniente exautoratorum manu Regem in Gallia creatum, quem illi militari uocabulo ceruleum, credo, de cultus colore nominabant, magno sanè Galliæ terrore, periculo non paruo. Sed nec habet Rex ditionem in sua potestate, nec quod potissimum, maximéque est regiæ dignitatis, legibus & æquitati potest adesse, quin multa inuitus quidem & gemens, sed patiatur tamen contra leges, contra ius ac fas in bello perpetrari, nec possit animaduertere, exuri, expilari, dirui, cædi subditos & subditorum fortunas à suis ipsius militibus, sine quibus, quod Regium nomen ac dignitatem tueri ac conseruare

uare

rium iudicia ex affectu nascũtur,non ex ueri dispicientia. Itaq; fauor ferè solet adferre decus,odium uerò ignominiã. quisq; enim ita loquitur, ut intrinsecus est affectus. Res studijs & tanquam factione scinditur,ut propè omnia in uana et leui multitudine. Hispano omnia Hispanica probantur, Gallo Gallica. Per triginta annos perniciosum Christiano nomini Gallia cum Hispania gerit bellum penè cõtinens. ademit Hispanus Gallo Neapolim, Mediolanũ, Nauarram, Ruscinonem. tot illi clades attulit, tot exercitus obsidione occidit, Regem ad ultimum cepit. & tamen post hæc omnia Gallus domi triumphat, & se pro uictore, & in sua natione, ac apud alias spectatrices gerit. ita loquitur, ita scribit, ut uideatur totam Hispaniã à Pyreneis ad Gades uictor proculcasse. Non hic cano Hispaniæ encomium, alijs ego illam rebus laudatam uellem, non armis & uictorijs, hoc est latrocinijs & crudelitate, nec Hispaniam pro peiore haberem, si esset uicta, nec Galliam pro potiore, si uicisset. Quid aliud toto ago opere, quàm furores istos detestari? et si possim, utinam ita sim felix, ex hominum mentibus uel tollere penitus, uel certe, si qua detur, extenuare ac diminuere. nec multum refert, laudes hominem de armis, an de inhumanitate. aut Christianum de uictorijs & cæde, an de defectione à Christo ad diabolum commendes. Faceret Christus, ut alijs pręstantioribus rebus magisq; Christianis hominibus dignas ego aliquando & Hispaniam quæ me genuit, & Galliam quæ aluit, florentes uigentesq; et in certamen pulcherrimum adductas aspicerem. ut non sæuitia & odijs contenderent, utra alteri maiora damna & mala adferret, quod non est uel Christianarum, uel uicinarum nationum, uel earum, inter quas per tantam annorum continuationem optimè conuenerat, sed certarent utra eruditior, utra prudentior, ac humanior, utra esset sanctior & magis dedita pietati. O si id ego uideam, antequàm ex hac uita migro, quam me opportunissimè natum esse tempore existimabo? Quocirca huc spectant ea, quæ sunt mihi adhuc dicta, ut ostenderem, quàm exiguam laudis ac gloriæ celebritatem consequantur in discordia uictores apud uictam nationem. Quid ad alias? an hæ sunt incorruptiores? maioribus interdum affectibus, quàm illæ ipsæ quæ contenderunt infectæ, sicut in priuatis certaminibus solet accidere, ut spectatores omnes confestim se nutu quodam naturæ alterutri parti ad fauorem & beneuolentiam applicent, & cohęreant. Exemplis est parcendum, ne discordiam quam perditam atque extinctam cupimus, magis irritemus. Nec posterorum iudicium erit syncerius, nam hæ affectiones & partes, filijs cum hæreditate à parentibus tanquam per manus traduntur. qui medij sunt & ceu neutrarum partium apud eos uictum esse inuitum. est ignominię: uictorem esse, crudelitati. Ita enim sumus à natura facti & cõpositi, ut inferiorem partim misereamur, partim despiciamus, prout est nostrum ingenium, & ingenij mores, superiori infensi, etiam quem admiramur. Sed fac aliquos apud populũ illum nasciturũ rectius de tuis rebus gestis locuturos. Id uerò tum cõtinget tibi, quũ iam ad te non magis, quàm ad statuam aliquam tuam pertinebit. maioribus eris uel gaudijs uel mœroribus implicatus, quàm ut ullus ad te istarum uocum sensus uel cura pertingat. Finge uerò te omnino propagandi nominis studiosum. ut maximè bello uincas, quid de te loquętur posteri? Non omnes nationes bellum probant, ut multæ in Asia & Aphrica, & rem qualis est, talem esse arbitrantur, inhumanam, atrocem, sæuam, uix belluis, nedum hominibus congruentem. & assecuti sunt per naturam sine malicia, quod nos natura & philosophia & ipso Christo magistro non assequimur propter maliciam. Quid in istis ipsis nationibus, in quibus bellorum uictoria pulchra existimatur, quàm multi sunt, qui uel ingeniorum, uel sapientiæ ope, uel numine quodam ac beneficio Dei uictoriam abhominantur, ut tetram ac execrandam. Opifices ac operarij, quæ est maxima humani generis pars, de bello uel non loquuntur suis rebus occupati & intenti, ut alijs non uacet attendere, uel detestantur rem sibi damnosissimam atque exitiabilem. Interdum, quòd sunt partes aliquæ adeò remotæ, ut ad illas non nisi serò, & ægrè, & perleuis possit fama rerum gestarum penetrare, quod de Caucaso monte & Euphrate amne scribit Cicero, quos tran-

scendere Romanorum fama,& tam incredibiles gestæ res nequiuerunt. Sed nostra ipsa memoria,& his ipsis annis,in quibus uiuimus,quàm sero,quàm negligenter audiuimus Sulthanum tantum Principẽ à Turcarum rege captum fuisse ac spoliatum imperio,& rem iam decennem,nondum tamen omnes sciunt.Quid in hac ipsa Europa,in mediterraneis Hispaniæ,& illa interiore Gallecia,Franciæ rex iam erat solutus, quum auditum est captum fuisse. & narratum non aliter, quàm si dixissent magnam imbrium ac niuium uim Valentiæ aut Hispali cecidisse. At qui loquuntur, quàm interdum aliter narrant,multa mentiente fama,& quàm exiguo tempore,partim quòd admiratio rerum priorum maioribus alijs insequentibus rebus excutitur tanquam clauo clauus,partim quòd considentibus affectibus, flaccescit & admiratio & dulcedo narrationis. Alij,nihil admirari aut extollere,ex Horatij consilio pro sapientia usurpant.alij res paulò notiores,aut etiam non admodum recentes,narrare absurdum ac putidum esse arbitrantur.Ita fit,ut breui tempore totus ille excitatus hominum sermo de uictoria, qui tanto fuerat labore ac sollicitudine, tantis impensis, tanta rerum optimarum quæsitus iactura,propter quem nos & opes,& ditionem nostram,& pietatem, & totum ferè humanum genus in periculum adduxeramus, uel negligatur ab intentis in res alias, uel non se longè diffundat, uel breui tempore conticescat amissa gratia nouitatis. & loquor de magnis bellis ac uictorijs. Nam discordiæ illæ & factiunculæ in ciuitatibus, tametsi nec leuiore rabie susceptæ,nec minoribus animis exercitæ,tamen ignobiles sunt penitus, incognitæ non modò extra urbis mœnia,sed sæpe extra uiciniam,in qua exercẽtur.Illi uerò ita se periculis pro uano hoc & conficto honoris nomine obijciunt,ac si gladiatores in orbis totius amphitheatro depugnarent,ut illorum insaniam nescias ridendam ne magis habeas,uelut puerilẽ,quòd inanes quasdam & commentitias res tanti fecerint, an deplorandam,quòd se optimarũ in uita rerum, & scientia & fructu fraudauerunt, dum hac una nobilitari exoptant. & de uniuersa sua & suorum existimatione agi censent, quam se mansuetudine amissuros,crudelitate retenturos arbitrantur.quàm uerè excitant motus in sympulo, puerili quidem opere,sed scelerato animo non minus,quàm magni & sęui reges? O quàm pudendum est unius cerdonis uel naturæ iudicio tantum tribui, conscientiæ animi nostri tam parum,ut meliorem facias hominem fortis extremæ,quàm te uel generosum,uel eruditum, uel etiam principem uirum? Quòd si tantum deferimus hominis unius iudicio, quanto plus est angelis spectatoribus, & ipsi summo & sapientissimo Deo deferendum mundi præsidi, & conscio etiam illorum in nobis, quæ ipsi nos ignoramus? Iam expendamus res ipsas,ex quibus gloria captatur.uicisti,quod tandem est tuum decus,quod ipse possis tibi uelut iure tuo uindicare? te triginta bellatorum millibus comitatum abegisse imbelle pecus,combussisse agros, diruisse uillas,uastasse regionem,cepisse diu sedendo urbem,aut oppidum fame, siti, & alijs multis malis pressum,& confectum? Adde etiam,si placet.concursu acierum,altera triginta armatorum millia superasse. Si qua est laus, cur non totus exercitus ad eam uocatur? cur non sæpe gregarius aliquis miles,qui primo concursu magnum ad uictoriam momẽtum attulit? cur tu unus Princeps tibi uni adscribis ac usurpas,q̃d est tam multorum? Non iniuria Clytus ille,quem Alexander occidit,in extrema illa cœna Græcorũ morem ac patriũ institutũ damnauit,qui in trophæis non militũ nomina,sed unius ducis adscriberẽt.Fortasis tolerabilius hoc fuerit, quàm omnia attribui ei, qui per legatos sedẽs inter omne uoluptatũ genus,procul nõ à iactu modò,ut aiũt,sed ab auditione ipsius belli hostiũ acies dicitur toto cãpo cõstrauisse:quũ cęsi,& sepulti,& putrefacti sint prius,quàm nũcius ad eũ magnis quidẽ itinerib. perferatur:nõnunquã re in uetustatẽ iam & propemodũ obliuionẽ,ubi contigerit,adducta.Quid,quũ fortissimas legiones nõ militũ hastæ & lacerti,sed uel res muta strauerit, uel casus aliquis domuerit? Si ingens aliqua bõbarda multos in prælio mortales discerpserit, ut inde uictoria pareã,cuius est ea laus? cuius gloria & decus militare? an bõbardæ? ut illi trophæũ statuatur,non ducii? an ne eius,qui incenderit? quod puer potest fecisse,an ne possidentis?

tis? quum posit esse uel fœminæ uel uiri ignauissimi. An non apparet sic extolli com mendariq; uictorem prælij, quemadmodum illi olim in Græcia incredibilibus cele brabātur laudibus, quorū equi aut currus olympia uicissent. quumq; illi uel fœmina, uel senex uir fractus morbis, cōtusus doloribus & asperrimo cruciatu mouere se è le cto in Sicilia uel Asia non ualeret: præco interea omnis generis laudes de celeritate & fortitudine in senem claudum, atq; extremæ & perditæ ualetudinis, omni clamore ac cōtentione uocis cōgerebat, non sine risu eorum, qui illum nossent, qui sic lauda retur. Ita uincit uel fœminæ, uel infantis uagientis, uel ludentis pueri, uel adolescen tis, iuuenis, senis uoluptatibus immersi, aut certe rebus alijs & negocijs domi deditι, exercitus, clasis, bellica instrumenta, uictor nominatur, & laus ad illum redit, quia ti tulum obtinet possidētis. Iam ne intelligis, quàm ficta, quàm uana, quàm falsa sit res, quàm ex iniquis & stultis iudicijs, quæ operæ experti, operæ mercedem attribuit, & præmium defert ad eum, in quo nihil est meriti. Quid in casibus? Fabius Maximus Samnitium ualidissimas acies errore eorum fudit, quòd acclamatū esset in exercitu aduentare à Samnitium tergo collegam P. Decium. Sol & uentus Romanis aduersi multum ad uictoriam Annibali profuerunt. quoties formido & trepidatio legiones omnes uno homine fugiente inuasit, qui traxit secum uiros fortissimos & cuncti ex ercitus robur, casus equi unius equitatū auertit, una hasta in hastas hostium transuer sa iniecta ordines turbauit. Cuius erit ea laus? cui statuetur trophæum? nō forti exer citui, sed forti fortunæ. Quid quum fame, aut siti, aut peste, aut quo morbo alio maxi mæ militum copiæ absumuntur, ualidissima præsidia in potestatem hostium cogun tur uenire. Tempestas numerosam & fortem classem cōfregit, ruina arcem diruit, una scintilla casu in puluerem bombardicum insiliēs arcem cum toto præsidio incendit, cuius erit hæc fama? quis ob uictoriam celebrabitur? Nihilominus qui feliciores fue runt, ad sese trahunt laudem, perinde ac si fortitudine uinceret, qui uincit casu. Sed ex omnibus honor & decus captatur, quum illud crebrius usu ueniat, ut ignauiori & pe iori soleat sors potius & casus secundū uentum aspirare. Quis posit dicendo expo nere, quanta sit in his rebus stultitia? sed inhumana tamen atq; immanis. utriq; se non raro pro uictoribus habēt, & gerūt, & trophæa in sua quisq; regione de altero statuit, ut bellis Peloponnesiacis Athenienses & Lacedæmonij. quæ signa uictoriæ ad diu turnitatem impressa dici non potest, quantum incitant utrorumq; animos, & ueteres iam ac propè obliteratas inimicitias reuocāt & exacerbant. unde multa & olim & nu per ea sola de causa reparata esse bella nouimus. quam puto fuisse causam, cur anti quis militaribus legibus sancitū fuerit, ne renouari atq; instaurari collapsa liceret tro phæa, uidelicet ne tam diu inimicitiarū & notæ & irritamenta perseuerarent. Pro tro phæis sunt modo signa militaria diuis apud templa affixa. O miserum, cuius tot labo rum & periculorum fructum situm esse in una aut altera linthei ulna putas, quibus ni hil est magis caducū, aut quod celerius corrumpatur ac pereat. Vbi sunt tot Græco rum, tot Romanorum trophæorū millia, arcus, obelisci, & alia signa uictoriæ, etiam dijs sacra & penè gentiū iure inuiolabilia? Quàm citò linthea illa discindūtur? quàm pauci aspiciūt, quàm nullus ferè animaduertit, aut quærit causam? nam interdū apud gentem uictam nō pauciora est uidere, quàm apud uictricē. Illud uerò iam nō huma num, sed uel belluinū, ex stupore ac inconsyderātia, uel diabolicum ex impia malicia, quod Christo & martyrib. eius insignia nostræ crudelitatis appendimus, manifestis sima argumenta nos & Dei iussis, & eiusdem ac martyrū exemplis minimè ausculta re. Veteres olim ad Martem bellorū Deum & Iouem, in cuius manu credebāt esse ui ctoriam, rei bene gestæ signa deferebant, indicium grati animi, quòd illis referebant acceptū, quorū beneficio crederetur euenisse. Quàm ineptus fuisset, qui Veneri, aut Gratijs, aut Nymphis arma de hostibus manu capta appendisset, deabus māsuetis & à bello alienis? Quid si Deum aliquem habuissent, qui semper ad amorē, ad pacem, ad concordiā, ad patientiā esset adhortatus, à discordia, à bellis & cædibus homines præceptis suis auertisset, quàm eum ducem aut militem impium & nefariū censuis-

sent, qui illi ipsi Deo bellorum prædam impartiretur. & eam rem, quemadmodū expiari oporteret, pontifices consultarent. Nos uerò eiusmodi pugnarū Christo & martyribus offerimus testimonia, quibus illi maluerunt uinci, quàm omnino pugnare. & qui uita, et uerbis nihil docuerunt aliud, quàm sibi tales dissensiones maxime displicere, per eas non ad Deum illum patrem concordiæ & mansuetudinis perueniri, sed ad diabolum caput & principem dissidij, odij, pugnæ, ac cædis. Longe aliud est ignis & gladij & pugnarū genus, quod ille cœlestis magister, & Dei unicus natura filius ad immittendum è cœlo in terram uenit, ut omnia charitate conflagraret, ut uir ab uxore, pater à filio, hic à patre separaretur ad sequendum Christum. certarent omnes pietate in Deum, & beneficentia inter se. Hæc est Christiana pugna, id est hominis perfectissima. At qualiscunq; hominis, modò hominis illa sunt, ingenio, prudentia, ratione, moderatione, temperantia contendere, ac conniti, ne quis te superet. Sic Socrates pugnauit instructus solius naturę armis. Sic Cato, de quo Salustius scribit, Catoni studium modestiæ, decoris, sed maximè seueritatis erat, non diuitijs cum diuite, neq; factione cum factioso, sed cum strenuo uirtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat. Hæc demum est uera uictoria uincentis, nam in alijs contentionibus necesse est prius uincare ab ira, ab immanitate, antequā inimicum uinceas. prius te fatearis inferiorē, & fuisse sub inimico, quum te læderet. nam qui superior est, nunquam attingitur damno, uelut numen quoddā extra humanas iniurias & damna positum. Sed quid nobis alienis exemplis est opus, qui tot domesticis abūdemus, Christi in primis, & martyrū illius? quorum si gloriosissimas & fructuosissimas uictorias admiramur, ac celebramus, illorū nos pugnas imitari fas iusq; est, ut ad decoris quoq; & gloriæ participatum admittamur. Cedo ecquid se Dei filius atq; ipsa eadem ueritas uicisse profitetur? nō castellum aliquod, aut frigidum ac inane oppidum, nō infirmos, & breui perituros mortales. Ego (inquit) uici mundum, confidite. quanta ostenditur fiduciæ atq; alacritatis causa, sub eo imperatore tyrociniū militiæ sumus facturi, sub eo discemus nunquā uinci, sed uincere, qui solus ipse mundū deuicerit. Quòd si solus tantas & tam ualidas acies disiecit, fudit, cōstrauit, quid censemus illius milites ac manū præsente illo facturos? Nimirū aderit adiutor pugnæ, laudator uictoriæ, coronabit suos, ut inquit horū castrorū miles Cyprianus, & ipse coronabitur uicissim per illos. Hæc sunt hominū, hæc Christianorū prælia, & cōtra hos hostes, hęc hominū. Nā nec uires, quantūcunq; augeantur, tauri, aut elephātis robur, nec animi securitas par erit leoninæ, nisi quis ab hominis ingenio ac natura in desperatā aliquā feritatē & rabiē degeneret. Quid quòd uires corporis in parte sunt bruta & uilissima animositas in ea parte animi, quæ à belluis nihil differt, ut uictoriæ harū partiū laus planè sit cum bestijs cōmunis. Quid, an nō hoc testanť exēpla omnia & similitudines de bellica fortitudine ac robore, quæ omnia ex belluis, ex reb. prorsum insanis petūtur. cōferuntur uiri pugnaces leonib. cōferuntur apris, ursis. eorū impetus, uētis, undis cōcitatis, tēpestatibus, fulmini. pleni sunt harū rerū Homerus, Vergilius, Pindarus & alij, qui tanto spiritu, ardore, facundia, bella & pugnas cecinerūt, quāto si res mites, humanas, & hominibus profuturas. næ illis humanū genus plurimū deberet, quibus nūc perparum debet. Itaq; illa sit ueræ humanę laudis uictoria, quū ingenio, iudicio, ratione, mente, cōsilio, sapientia, uirtute superamus, quæ hominū sunt propria, nō & cum feris communia. Num etiā in gloria ponendū erit, bis millies mille hominū Cæsarē suis uictorijs occidisse, & tantam iniuriā, sicut Plinius dicit, factā humano generi? Alexandrū Macedonem Seneca furiosum iuuenem appellat. Lucanus,

Terrarum fatale malum, fulmenq; quod ipsum
Percuteret populos pariter, & sydus iniquum
Gentibus.

Nec possunt uicti laudare, à quo tot incōmodis & malis sunt affecti. nec tui uictores à quo sunt exhausti. ita pro tāta gloriæ spe animo iam præcepta ac deuorata, uel execrationes reportas, uel querelas maleuolētia ac odio intinctas & cōcinnatas. Iam quis possit illū uerè ac ex animo reuereri, quē incitatū et propè furentem

tem aspicit? unde colligit prauissimi cordis multa argumēta, leuitatis, imbecillitatis, imprudētiæ. Si imprudens in inimicitias deuenit, indiciū est temeritatis, sin ultrò eas appetijt, acerbæ ac immitis naturę. diffugiūt amici, exhorrēt atq; abhominantur pro ximi tantā pectoris illius fæuitiā, et non secus deuitant, quàm acutissimas spinas aut animal ueneno armatum, cuius nō est tam pestis præsentanea, quàm hominis rixosi, & ad discordiā procliuis. adde fœditatē oris, & confusionē uerborum, ut nescias (inquit Seneca) detestabile magis id sit uitium, an deforme: idem ad alios est puerile, ad alios fæuū & formidabile. nam quibus noceri potest, ij terrent, & periculo quoad ualent, se subducūt. quibus non potest, ij non aliter irati motus & feroces minas rident, quàm feræ in cauea tumultuātis, aut tragœdi grandia loquentis sub persona Herculis uel Aiacis. Nam quid est contemptibilius, q; ferox & elatus animus sine uiribus? Equidem nihil magis miror, quàm esse doctum aut prudētem ullum uirum, cui hæc sunt cognita, qui non à se primum omnium impetret, exigat, extorqueat, ne cui irascatur, ne de illa tranquillissima animi quiete deturbetur inimicitijs susceptis, & discordia exercenda. quæ quum cuicunq; est homini turpis ac probrosa, tum doctos, & eos qui pro sapientibus habentur, maxime dedecet, ut quæ omne authoritatis pondus detrahit, & relinquit sapientiæ præcepta fidei inania, quum uident tam alienam esse uitam à professione et dictis magnificis, quem rixantem & iurgantem uidemus, minoris multo facimus, quàm antea. dumq; cōuitium facit, & ipse accipit, eo illo inquinatur. atq; ex pugna nigri ac dehonestati recedunt siue uictores siue uicti. id tanto magis & certius, quòd nulla est rixa, in qua non aduersarius aliquid pro se adferat, & cōtra te, quod tibi suspicionem aliquam aspergat culpæ. ut est nemo sic undiq; integer ac inculpatus, ut in eo nulla posit hærere nota maledicti. Quid quòd nec est ram uilis atq; abiectus ullus, tam in commune odiosus omnibus, qui non habeat, qui sibi ex affectu faueant, nulla consyderatione rationis & causæ. Quandoquidem nec Vatinio illi, cuius odium prouerbio locum dedit, defuere, qui illum fouerent, qui adiuuarent, eueherent ad magnos Populi Romani honores. Nam & Tribunus fuit plebis, & Prætor. Contrà, nullus est adeò apud omnes gratiosus charusq;, cuius non sint aliqui maleuoli ac inimici, qui conuicia in illum & libenter audiant, & facile propter odium credant etiam ab homine fæcis extremæ: ut qui Clodium amplectebantur in inuidiam Ciceronis, & Vatinium aduersus Marcum Catonē. Quis credat, quàm leui uerisimilitudine criminis, hominum uoluntates commutantur? quàm ideo breuis est à decore ad ignominiam, à gloria ad infamiam transitus? quàm celeriter maledictum mittitur, quantas momento temporis uires colligit? quàm citò hæret? quàm ægrè, quàm tarde eluitur, ac perpurgatur? Sunt nonnulli, qui quod conuitiū non ignorant esse uanissimum, auditum tamen mandant memoriæ, & insigni malicia per occasionem abutuntur, si quando illos uolunt premere, in quos est iactum. Inter homines eruditos eleuata tantopere authoritate literarum, spreta & conculcata per eorum discordiā sapientiæ maiestate, audent irrumpere in uetita imperiti, ingerunt se doctorum pugnis, arbitros faciunt certaminis, et sequestros pacis: quanto artium ac disciplinarum omnium detrimento? Lutetiæ in comicijs rectorijs, quòd inter Philosophos non conueniret, essetq; ad pugnos & fustes progressum, uidi non semel prophanum magistratum comitia illa moderantem, hominem quantum mihi quidem tum est uisum, non hebetem, aut indoctum, deridentem magistrorum & immodestiam in suffragando, & in loquendo imperitiam. Æquum fuit, ut qui se regere nesciebant, ab ijs regerentur, quos illis & natura & ius ac leges, & ratio ac dignitas professionis subiecerant. Sunt quidam, qui dum satisfacere huic honoris stultæ existimationi uindicanda iniuria affectant, maiore se probro ac dedecore inuoluunt, sicut captæ auiculæ, quæ dum retibus se ac laqueis, temerarijs agitationibus conantur explicare, arctius innodant atq; irretiunt: ut ille in Hispania, qui ostenso ab inimico fuste, pro accepto se fustuarium habere est professus, in quas se implicuit miserias, dum iniuriam, quam non acceperat, ulciscitur? ut grauissimè Seneca dixerit, multos altius iniurias

sibi dimisisse, dum uindicant. Quanto ille acutius & prudentius, qui cum alapam accepisset, clàm dedisse se simulauit. ita dum uterque & datam à se, & acceptam ab altero contendit, res est plausibili risu extincta. qui dederat, contentus fuit conscientia: qui acceperat, simulatione. Conuicium uel patiētia exceptum non hæret, uel ratione sine ira dilutum amittit uires. ira autem in argumentum sumitur conscientiæ: at uerò qui conuicium gladio regerit, tam honorem suum lædit, quàm inimicum, de quo se ulsciscitur. relinquit enim in animo cuiusque suspicādum, quod cuique libet. ita nec illis satisfacit, nec quum id reputat, sibi ipse. Christiani hominis uerum ac solidum decus si tum est in testimonio suæ conscientiæ, & approbatione illius agonothetæ Dei, qui spectator & arbiter est nostrorum & operum & cogitatuum. Non qui se ipsum com mendat, inquit sanctus apostolus, is probatus est, sed quem Deus commendat. Magnum est, iuxta uetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi. nullus erat in gymna sio tam ambitiosus iuuenis aut captator auræ popularis, qui non se uni Herculi maluisset approbari, quàm uniuerso, quamlibet numeroso cōsessui. Quòd si in quo nos exercemus, tantum illius tribuimus oculis, qui plurimum in ea arte ualet, ut orator Ciceronis aut Demosthenis, Apellis pictor, Medicus Galeni, quid nos sentire de spe ctatore nostro Deo fas est? quam omnia quæcunque uel dicimus, uel facimus, uel etiā cogitamus, quandoquidem sancta illa & omnipotens maiestas rebus est omnibus præsens, ad illius uoluntatem atque approbationem ita sunt accurate dirigenda, ut collimemus? Illinc ergo honor Christiani hominis. non ex stultis, incertis, caducis hominis unius aut alterius sermunculis. Hanc ipsam uirtutem postea honor consequetur, etiam minimè abs te quæsitus, imò uel reiectus interdum ac repulsus. Est enim honor uirtutis umbra. Itaque sapienter Socrates suos admonebat compendiariam esse ad laudem & summum decus uiam per uirtutem, si talis quisque esset, qualis uellet existimari, umbram qui cupit retinere, non illam, sed corpus eius apprehendit. Quanta est ad omnes spectantes reuerentia animi in sua pace tranquilli? & nostra ista fastigia supergressi? atque ea despicientis, quæ nos suspicimus, atque admiramur? Colligantur omnia omnium & ueterum & recentium ducum gesta bellorum, non ea æquè laudant homines, & cum dulci quadam beneuolentia in animos recipiunt, ac si quid ab illis audiunt clementer, mansuetè, humaniter esse factum. illa charitatem in tanto antea uita functos, illa plausus, & fauorem, & gratam sui memoriam excitant. illorum & nos libenter & sæpe recordamur, quos Deo simillimos esse arbitramur, non uictorijs & cædibus, sed summa moderatione in summa potentia, ut tam parum liberè sibi per mansuetudinem imperauerint, quibus tam multum per opes ac potentiam licebat. Quàm fauorabilis & omnium sermone celebrata est illa laus noluisse nocere, quum posset. quum illud etiam, qui nihil damni accepimus, tamen nocuisse execremur. uirtus nemini unquam nocuit. prodest etiā sublata ex oculis, & occultis actionibus sepulchro est superstes ad iuuādum. Vtrum uerò Alexander Macedo maiorem nactus est gloriam, aut in animos le gentium libentius admittitur Darium, Porum, & totam Asiam uincens, an quum clementissimè se atque humanissimè aduersus matrem, uxorem & liberos Darij gerit, qua mansuetudine animi id consecutus est, ut uetula Sisigambis post filium & nu rum & tantas amissas opes durare sustinuerit in uita, non sustinuerit post Alexandrū. Quin etiam nunc ob eam ipsam causam bonorum principum numero non prorsum eximitur, inter quos non magis reponitur ob uictorias, quàm Lysander, uel Hannibal, uel Seuerus. Etiam in priuatis hominibus, & in tenuitate rerum ex uitæ constantia ac perpetuo quodam tenore intelligitur non pacem illam ex ignauia esse aut segnitie animi profectam, sed ex uitæ instituto atque animi altitudine. Et fama hæc uirtutis, ut splendor tanquam ex quodam ortus sole non se unius domus aut ciuitatis angulo cohibet, concluditque, sed quoquo uersum radios emittit, ut etiam in abditissimo et maxime recondita penetret. Quanto plures sunt humiles ac egeni homi nes, constantia pacis ac uirtutum ampliorē consecuti famā, & uberiorem gloriā, quàm

magni reges hominum strage & bellicis uictorijs? Si tanquam ad censum multitudo uocaretur, quæ prodirent philosophorum apud gentes examina, quæ prophetarum apud Iudæos, quanta diuorum in nostra religione? Nec est quòd quisquam miretur, quum in uirtute laudetur homo, in bello bellua. bellica laus opinionibus hominum constat, uirtutis uerò gloria natura. Itaque uideas laudari ac celebrari bellaces illos Annibales, Alexandros, Cæsares à perpaucis, Socrates uerò, Platones, Senecas, Paulos, Petros, Augustinos, Ambrosios uel latronibus esse uenerabiles ac sacrosanctos. uidelicet illorum arma & bellicæ artes bonis nocuerunt. horum studia & actiones omnibus in commune sunt usui. bonos meliores reddunt, malos utcunque inhibent, & interdum ad uirtutem exemplo sui flectunt aut bene monendo. In magnis ducibus ardorem quendam animorum igne uolucrem, ut ille dicit, laudant, in sapientibus & sanctis uiris, uelut numen quoddam illis clausum pectoribus adoramus. Quanta ueneratione mens nostra unius eiusmodi occursu uiri imbuitur, ut ei non parere uelut numini cœlitus delapso nefas habeatur. & illi nonnunquam à nobis impetrent, quod nec leges ciuitatum & minaces illis pœnæ additæ, nec principum potentia ferro & præsenti morte armata. Tumultuantes conciones, quas nec præconum uoces silentia indicentium, nec lictores et fasces magistratuum, nec magistratus ipsi & minæ carceris, nec immissus in turbam miles sedauit, quemadmodum eleganter Virgilius inquit,

Pietate grauem ac meritis si forte uirum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant,
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Idcirco imperiosius esse imperium quieti & tranquilli animi experimur, quàm præferuidi ac turbulenti.

Peragit tranquilla potestas,
Quod uiolenta nequit, mandataque fortius urget
Imperiosa quies.

Quid de diuturnitate loquar? Ingentes uictorias, clades, ultiones, non solum qui passi sunt, conantur hominum memoriæ eximere, quia coniunctas esse cum aliqua sua ignominia arbitrantur, uerum etiam ijdem ipsi, qui fecerunt, confundi eiusce rei notas, & deleri recordationem cupiunt, uel ad tollendam suspicionem suæ crudelitatis, uel ad sarctam & reconciliatam amicitiam solidandam, ne tanta sæuarum supersint inimicitiarum uestigia, & alioqui sine hominum cura hæc omnia tempus consumit, utique est è re hominum penitus aboleri. At exempla mansuetudinis, tolerantiæ, modestiæ, moderationis, quam omnes extendi ac propagari cupimus? consignamus litteris, exprimimus picturis, narramus alij alijs. & quia libenter, ideo crebrò tradunt parentes filijs, magistri discipulis ad imitationem uirtutis. ut eiusmodi factorum memoriam necesse sit esse immortalem, & esse hominum generi conducit. Equidem de istis, qui per bella & discordias, magnitudines falsas quærunt, audire peruelim, num sit aliquid in mundo maius, quàm proximè ad Diuinæ naturæ sanctitatem, maiestatemque accedere? At huc mansuetudine, clementia, & pace peruenitur. Nihil est enim mitius numine, & cuius potentiæ uim ac magnitudinem ingenia nostra non capiunt, hunc potissimùm constat de clementia esse admirabilem. Quænam est ista insana feritas, existimare deiecti ac degeneris esse animi, parcere, aut pacem petere? Ergo uilis & degener Deus, qui toties à nobis offensus, & sanctis suis legibus uiolatis, ad pacem & amicitiam uocat? Conuertimini ad me, clamat idem ipse, & ego conuertar ad uos. An non inter ipsos quoque homines, quo quisque est excelsiore animo, hoc eum ad ignoscendum proniorem experimur, minúsque iniuriarum persequentem: quod in generosis feris uidemus contingere: quippe leones, & ursi, & elephanti, minus iniurias suas sentiunt, minus persequuntur, quum contrà timida animalcula instent, & sæuiant in prostratum. An uerò humaniorem existimari inhonoratiorem

oportet, & sapientia in stultitię est numero collocanda: planè ostendimus nos diabo li discipulos id solum habere in precio, quod illi maxime placet. Apud Indos narrant nostri nautæ esse quasdam gentes, quæ inter bona uitæ huius, solā numerent concor diam: & duobus dissidentibus tam esse honestū, qui prior occupet pacem, quā is inter nos est probro atq; ignominiæ obnoxius. quanto illi sapientius solo naturæ magi sterio, quam nos tot literis & liberis & cœlesti philosophia ad scelus abutentes? Indos ergo similiores fecit Deo natura, quàm nos institutio? Est ne aliquid magis in tanta potentia beneficū, quàm Deus, qui infinitas illas suas uires nunquā ad nocendum ostentat, semper iuuando & beneficijs immensam esse suā potentiā declarat. Contrà nostri homuli ad principatū, et res administrādas euecti, nocendo patefacere uolunt, quantum possunt, quum alioqui nihil sit facilius etiā infirmissimo quàm lędere. uera magnitudo beneficijs ostenditur. nam prodesse, hoc demū est posse. Quum Lacedæmone nunciatum esset Olynthum esse à Philippo euersam, Ægesipolis Cleombroti filius sapienter subiecit, Atqui talem ille urbem nunquā condet: nimirum significans non protinus Philippum magnum aut potentem debere censeri, quòd Olynthū bene conditam & constitutam deleuisset, sed si alteram urbem illius similem construeret ædificijs, fundaret legibus. Nam ciuitatis statum subuertere, & urbem excindere seditiosus potest ciuis, pistor uel nauta de fęce uulgi, ut his proximis ostensum est Hispaniæ motibus. at condere, erigere, fundare, constituere, hoc demum est magni uiri & præcellentis. Hæc quidem, quæ sunt à nobis adhuc dicta, extra hominem natura posuit. accedamus propius. Sunt in homine partes duę, corpus & anima. Corpus uelut ægrum non potest sine continuis medicamentis uiuere, clausis terra et mari itineribus, ut quibus nobis opus est, nequeant importari, & domi uerò depopulato agro ac exciso non possumus ijs rebus ali, quæ salubritati sunt corporum necessariæ. Quid si obsideamur, & deliberatum atq; obfirmatum sit deditionem, non nisi in rebus extremis ac deploratis facere, ibi cibos in corpus ingerimus tetros, & solo nomine abhominādos. quoties legimus clausos tolerasse se equis, canibus, felibus? quoties muribus? quum Athenæ obsidione premerentur à Demetrio, qui se Poliorceten cognominabat, tam dira fuit fames, ut ob murem fortè è tecto delapsum mortuum, pater & filius ferro dimicarint, & quidem Philosophi. Nuper in Gothalonia muribus se bellis Gallicis aluerunt, quibus quærendis etiā domus diruebantur. Nec res est obsidentibus commodior uastato ab eisdem agro, conculcata in herba segete, corruptis frugibus, uel clausa hostium armis regione, uel quum in hostico habentur statiua, & obsessores odio uicinarum gentium laborant. Itaq; in castris ea est uita, quam ne canes quidem perferrent, quantumcunq; uincti, quin abrumpere omnia, quæcunq; remorantur, conarentur, ut diffugerent. Esuriendum est unum atq; alterum diem, aut se tolerandum cibo exiguo atq; eo fœdissimo & auersando, & quem nemo intueri sustineat apertis naribus, qualem etiam sus obesissimus fastidiret: & eo loci, ubi etiam si delicatissimas habeas epulas, salubres esse corpori non queāt in cœno, inter saniem, & tabum, inter cadauera. Carolo Burgundiæ duci nocte, qua ad montem Hericum uicit, trepido adhuc, nec satis uictoriæ suæ fidenti, mensa est humi apposita, & tria aut quattuor cadauera subducta ex eo loci, ut esset ubi princeps sederet uictor. tum unus aut alter fascis allatus straminis, ibi fessus è labore prælij, & saucius, & parum securus sumpsit eam cœnam, qualem cōijcere quisq; potest illo & loco & tempore & rerum motu potuisse apparari. Sæpenumero non cibo uescimur, sed quacunq; materia in uentrem ingesta. ut quum Cæsar ad Dirrachium obsideret Cn. Pompeium, inopia commeatuum Cæsariani milites quicquid terræ affixum inuenerunt, pro alimento sunt usi. In exercitu Marci Antonij triumuiri, quem contra Parthos ducabat, absumpto quod habebant frumento, & hordeaceis panibus argento repensis, tam fœda fames exercitum inuasit, ut quicquid in agro radicibus hærebat, euulserint ad esum. inciderunt in herbam, quæ alienatos homines, & mente captos eiectabili enecabat, qua peste plurimi sunt desyderati. quoties uentum est ad lora

madefacta,

madefacta, quoties ad humana corpora decimo quoque in sortem uocato: ut in exercitu Cambysis, quem in Aethiopiam ducebat, Bellisario Iustiniani duce cum Ostrogothis in Italia bellante, tanta fuit annonae penuria, ut se hominũ corporibus coacti sint tolerare. Nec unicum est malũ cibi inopia, sitis quoque infestat. sicut in reliquijs Pompeianis, quas Cato per Aphricae deserta transtulit in regnum Iubae. In mari & fames & sitis est atrocior, quod celerrimè omnia corrumpuntur, nec est effugium inter undas, ut saltem fuga liceat praesentem urgentemque perniciem euadere. Et istis sic pastis detrahitur (credo) labor, aut habentur mollius corpora tam malignè alita. perferenda centurionum atque aliorum ducum & uerba superbissima, & uerbera grauissima. cubandum humi, sub dio, interdiu, nocte, in aestu, in pluuia, saepe in fossa aqua plena. tranandi uorticosissimi fluuij, caedenda robustissima sylua, luctandum cum dumetis & uepretis densissimis, & cum natura ipsa rerum, portandum uallum, ducenda fossa, aggerenda saxa aut harena, construendum, diruendum laboriosissimè, & inter uolitantes sagittas & bombardarum glandes. baiulanda impedimenta humeris & dorso ut mulis, nec ea appellatione carent, qui re id praestant, muli nominantur Mariani, instituto Caij Marij. & haec illis patienda, qui in castra tanquam in asylum quoddam quietis & ocij. odio laboris ac artium bonarum confugerunt. Itaque illud sunt nacti iustissimum desidiae praemium. Praetereo coeli iniurias, aestus, calores, imbres, & in mari tempestates, quibus maximae sunt saepe classes iactatae ac elisae. Ex quo uerbo uenit mihi in mentẽ loci cuiusdam Senecae in Naturalibus quaestionibus, quem equidem propter sententiae grauitatem, et gratiam uerborum, non grauabor adscribere. Quae nos, inquit, dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium: uela uentis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, uim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturae. Non erat tanti, si ad pacem per ista ueheremur. Nunc quum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias uadosi maris, cum effugerimus procellosos desuper montes, per quos praeceps in nauigantes uentus impingitur, cum inuoluto nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes cum turbinibus diuulsa nauigia, quis erit huius laboris ac metus fructus: quis nos fessos tot malis portus excipiet: Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandae gentes, tracturaeque magna ex parte uictorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos: Quid exercitus scribimus directuros aciem in medijs fluctibus: Quid maria inquietamus, parum uidelicet ad mortes nostras terra latè patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem ualetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens, Emetiri cuique annos suos ex cõmodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, et uocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quaeritis: mortem, quę ubique superest: Petit illa nos & ex lectulo, sed innocẽtes petat. occupabit nos in nostra domo, sed occupet nullum molientes malum. Sic Seneca. Hinc in castris ciborũ, & uictus rationi certissima parata est lues. nihil est, quòd uetera ponã exempla. nunquã dissolutus est sine graui aliquo & detestabili morbo exercitus, saepe etiã nouo & inaudito uidelicet λοιμὸς μετὰ λιμὸν, ut est in Graeco prouerbio. Fieri aliter nequit, quo minus affligatur tanta inedia, & eiusmodi alimẽtis ualetudo, & corrupta morbo tot corpora contagiẽ suam in uicina transmittãt. & ut sunt cibi insoliti atque à natura corporum nostrorũ abhorrẽtes, ita morbi quoque foedi, abhominabiles, & nunquam antèa cogniti. uel ipsa tam diuturna inedia, quum reditur ad priorem et consuetã uictus rationem morbum generat, & saepissimè praesentaneã perniciem ac interitum adfert. ut Perpiniaci soluta obsidione, quũ liberi iam & in campos egrẽssi, cibum ac potum largius sumerẽt, plurimi subitò uitaliũ compressu expirabant. et processisset longius ea pestis, ni diaeta occursum fuisset à medicis. Sed recedamus paulisper à bello & castris, in ipsis urbis, tectis, & sub toga feruor ille irae & aestus cordis ultionẽ expetẽtis, cõcutit uelut tormẽto quodam animos & corpora. Nam dum in hoc tanquã corporis carcere animae nostrae inclusae detinentur, permagna est illis cum corporib. cõnexio ac colli-

a colligatio,ut impetus et commotiones uehementes,non illum solum in quo fiunt affligent,sed etiam utrunque.Hinc & affectus alij atque alij in animum ex corporis habitu dimanãt,ut ex animi affectionibus morbi in corpus,atque etiam hominis interitus consequatur.Sic obijt L. Sylla Puteolis,dum in Granium quendam Puteolanum ardentius excandescit.De lætitia,de mœrore,de metu infinita sunt exempla,nec de ira pauciora. Nec corpus curamus,dũ in æstu illo ex anxietate obliti nostri,uel ultionis cupidine anhelamus,uel metuentes nos cõtrahimus. Oblitusque sui est Ithacus discrimine tanto,nec ulli nos loco,nec homini,nec cibo credimus. Ergo, quod sumitur, qui potest esse in tanta perturbatione mentis uel salubre uel iucũdum? Iam uita ipsa, & libertas,& salus semper est sub ictu,siue in castris,siue in urbe,quia inimicis perpetuò pendet utrinque hamus occasioni suæ intentus,& impetunt mutuo fuste,saxo,ferro,funda,arcu, scorpione, bombarda, cuniculo,ueneno. Addunt his tot artes,astutias,fraudes. Nec in acie inter uolitantes glandes,aut ingentes bombardarũ globos licet,uel leuiter commutato loco præsentem mortem declinare.eadẽdum est tibi uel à bombarda icto,uel à socio,quem tua es dilaceratione in idem fatum tracturus. Extra aciem uerò quis euitabit tam intenta & uigilantia ad nocẽdum ingenia,tanto periculosiora,quanto magis uicina? aduocantur omnes nerui ingenij & rationis,excogitantur tot artes,& lædendi uiæ.bene ageretur cum humano genere,si tam intẽtam curam,& continuũ in bonis artibus laborẽ collocaret. Didicerũt iam homines & usu cõtinuo,& aucta indies rabie odiorũ,ita habere uiles hominũ animas,ut à cane et ab homine offensus magis dubitet canem occidere,quàm hominẽ. Quid ego furorẽ illorum cõmemorem,qui dum instruũtur ad cõcursum acies,ingentis cuiusdã muneris loco à ducibus suis petunt,ut primi collocenẽ,hoc est primi oppetant mortem,ita meritorũ suorũ & laborũ omnium abundè relatã esse sibi gratiam præ se ferunt. Non est hæc fortitudo,sed stultæ glorię cupido incõsulta. Miserum,quid laudabunt? cadauer iam non sentiẽs? quid refert siue laudẽt illud, siue equum tuum.at qui nam homines laudabũt? ij quos ipse non ignoras esse stultissimos & insipiẽtissimos,ut ueræ uirtuti testimoniũ non possint reddere,quia nec iudicãt:nec si iudicẽt,quibus sit uerbis opus,extollãt.& illis ipsis fortasse non licebit te laudare occupatis maiore malo, aut factũ aliquod,quod ad uictoriã maius attulerit momentũ,tuum illud primũ obscurabit,& face lucerna obruet,aut non erunt,qui laudent cæso exercitu,aut certè cõscijs uirtutis tuæ. Sic enim libet nominare,illorũ uocabulis,qui uiros bonos nominãt iracundos,superbos,crudeliter animosos,& sæuitiam uirtutem,sed fac loqui. Quàm loquenẽ diu? postridie non meminerint scortis et aleæ suæ intenti. Quanto aliter in concordia affluit copia rerũ omniũ beatissima,et eorum quę intus in agro proueniunt,et quæ foris importanẽ,quum sunt omnia salubria ex se,tum uerò fiunt salubriora et ex cœlo à contagijs puro,& ex cuiusque animi trãquillitate & quiete. Videre est maciem & pallorẽ inuidentiũ,aut discordiũ,quorũ corda offensæ dolore,aut uindictę cura et cupiditate coquũtur,quòd foras affectus promicat, & signa sui in facie & toto corpore sparsa imprimit? contrà ijs quibus intus pax est,lætitia in aspectu ipso intelligitur,de quo sunt illa uiri sapientis in sacris parabolis, Melior est buccella panis cum gaudio, quàm domus plena uictimis cum iurgio. Animus gaudens ætatem floridam facit,spiritus tristis exiccat ossa. Profectò non minorem excitat in animo discordia tempestatem,quàm quum uenti uelut uelut agmine facto,ut inquit Poeta:

Qua data porta ruunt,totumque à sedibus imis
Vnà Eurusque Notusque ruunt,creberque procellis
Africus,& uastos uoluunt ad littora fluctus.

Non possum aptiore similitudine motus in animo discordiæ ob oculos proponere. ita cunctæ pariter tempestates & perturbatioues partim à superbia excitatæ,dum nócere, partim à sollicitudine, dum ne noceatur sibi,uitat & cauet, tumultuantur,ut uenti illi in angusto,& qua data porta ruunt. Nec aliud existimãda est cuspis illa,qua Æolus montem impulit,quàm mucro discordiæ. Quòd si huic immani ac fœuæ cupiditati uires sint additæ,tum fit illud,quod alibi Poeta idem canit:

Ipse

Ipse pater media nimborum in nocte corusca
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis strauit pauor.

Nullus discordia nunciata, relinquitur affectus in animo quietus aut ociosus. Videre mihi uideor illum, quem Romani Gallicũ aut Italicũ tumultũ nominabát, in quo nullæ ualebant uacationes, nec stipendiorũ emeritorũ, nec ætatis, nec dignitatis, quin omnes etiam uiri consulares irent ad saga. Prima omnium cõsurgit ira tanta interdũ, ut ex ea in furorem breuissimus ac facillimus sit gradus, quemadmodum in Hercule & Aiace, nec Ennius iniuria, initium furoris dixit esse iram. Tum inuidia, affectus teter, ac rabidus. Hinc mœror, spes, lætitia, metus. Quippe necesse est metuat multos, quem multi metuunt, ut ille dicit. Quales sint tyrannnorum metus ac terrores, idem ipsi declararunt, ut doctus homo & ingeniosus Dionysius Syracusanus, qui amicum opes suas, & fortunas, & regiam dignitatem laudantem, ut specimen eiusmodi uitæ sumeret, collocari iussit in lecto ornatissimo, & regio more atq; apparatu conuiuium instrui. è lacunari uerò supra ceruicem illius acutum gladium suspendi de seta equina, & quanquam non omnes sunt fortuna tyranni aut reges, omnes tamen qui inimicitias exercent, et metum faciũt, in eadem sunt pauoris et formidinis cõditione. Neq; enim solus ille Dionysius filias habebat suspectas, aut solus Pheræus Alexander uxorem. in quamlibet humili tecto & tenui fortuna trepidandum, metuendum, expauescendũ est discordi. Et quemadmodũ nec amicis, nec notis, aut propinquis fidimus, ita nec tutos nos esse arbitramur à rebus coniunctissimis, quæq; uel idem sint nobiscum, liberis, & uxore: uidelicet non ignari, quot mariti sint ab uxoribus, quot parentes à filijs proditi & uenditi. quodq; magis mirandum sit, filij à parentibus, dum uel iræ ac discordiæ suæ seruiunt, uel manus suas alienæ discordiæ accommodant. Nulla est in animo unquam pax, aut quies, sed curæ irrequietæ, & anxia sollicitudo, omnia semper tumultu plena, & panicis terroribus. Nam sicut per nebulam intuētibus omnia uidentur esse maiora, quàm re uera sint, ita per iram, aut metum, et discordiam, iudicantes omnia grauiora esse, et atrociora censent, uerba, facta, gestus. omnia in peius interpretantur stimulata mente odij ac simultatum œstro. Itaq; uoces & sonitus omnes anxij & suspensi captant, ostij strepitum, felis uocem, soricis stridorem impetum esse irruentis inimici suspicantur, arborum umbras armatos hostes. & fugiunt non inimicos, sed suam ipsorum mentem, hæc sibi confingentē ex terrore: nec ulla est tam leuis per noctem commotio aut sonitus, qui non male quietos somnos interrumpat, ut non solum inquieta sit uigilia, sed somnus ipse nomen illud suum quietis iucundissimum amittat. nulla mortis mentio, quæ ipsos non exanimet. gladium, uenenum, arcum, bombardam, uel si nominetur, imminere sibi, ac supra caput instare suspicantur. Auertit ea cogitatio animum, ut nunquam adsit rebus præsentibus. Itaque nec tempus anni uernum, & illa camporum amœnitas atque auium concentus, nec ulla alia harmonia, nec conuiuia, nec amicorum colloquia suauia esse possunt animo, id est, lætitiæ & suauitatis fonte corrupto ac uenenato. seque omnibus priuat uoluptatibus. quum intus calamitates cuncta obsideant, ut nullum cibi genus gratum esse potest ei, cuius palatum febre & bilioso est humore deprauatum. Est ne hoc uiuere? an torqueri, nec finem inuenire tormentorum? Hæc sunt furiæ illæ ac intemperiæ animorum, quas poetæ ardentibus facibus consceleratorum hominum mentes persequi non tam finxerunt, quàm imagine quadam quid homines paterentur, ostenderunt, nec re uera alia sunt apud uita functos scelerum, & malæ actæ uitæ supplicia. At in concordia nihil non est gratum & dulce, tali conditura cibis omnibus infusa. etiam hybernæ tempestates, quoniam intus est serenitas, quæ tempestatem illam procul ab animo ejicit ac depellit. etiam inconditi atq; absurdi soni, quoniam interior harmonia efficit, ne absona illa exaudiãtur. etiam cum ijs, qui nos odio prosequuntur congressus & cõfabulationes, quoniam amor, qui animũ occupauit, exterius odium non aliter colliquefacit, quàm ignis ceram. Hoc uidit uir ille prudētissimus,

tißimus,qui in lite decem ducatorum millium causam aduersario cessit,quòd diceret pecuniam præsertim tantam ob uoluptates modò quæri,at si plus paratum sri uoluptatum cessione illa & renunciatione controuersiæ, quàm pecunia uicta lite. Nec mihi nec aduersario tam sum,inquit,hostis,ut pecuniæ illius spe tam durā acerbamq; utriq; nostrum fabricer uitam.Instrumentū uitæ est pecunia. At homines miseri,qui sequuntur lites prius moriuntur,quàm uiuant,& quum uita sit deinceps incerta,ipsi eam in præsens certa morte mercantur.Deniq; ut inferorū imago est discordia ad uiuum expressa,ita concordia cœlestis uitæ,& gustus quidam sempiternæ illius beatitudinis.Ingeniorum nullus esse per discordiam potest cultus.Artes illæ cellulariæ & quæ manus operi admoliuntur,iaceant necesse est sublato quæstu,hoc est,earum honore ac precio,commeatibus interclusis,quum aliud nec emitur,nec habetur in precio,nisi quod quotidianis & ineuitabilibus necessitatibus seruiat.Nec est,qui uel eas artes,uel has magis ingenuas tradat,aut percipiat,in bello demersis omnium animis ac cogitationibus,in cura belli & sollicitudine euentus.Nec est unde alantur,eruditionem traditurus & accepturus in publica omnium egestate,aut certè parsimonia, quum nullæ sint tantæ opes,quæ bello uel mediocri sufficiant.Sed qualiscunq; occuparit animum discordia,siue publici belli,siue ciuilium factionum,siue priuatarū & inermium simultatum, nec docere præceptorem sinit,nec auditorem addiscere,nec patrem de institutione filij prudenter consultare. Quomodo philosophabor,inquit Græcus ille,in quem semper incumbit seruitutis,paupertatis,mortis metus? Nec foris exaudiri sapientis hominis uox potest,quum armis uniuersa perstrepāt, & tumultu sint plena. Sed carmina tantum,inquit Poeta,nostra ualent Lycida tela inter Martia,quantum Cahonias dicunt aquila ueniente palumbas. Nec intus potest aliquid audiri,atque intelligi, quum maior adhuc in animo agitetur tempestas, & uastiores clamores omnia cōfundant,tumultuante illic discordia,quibus obtūditur mens, ne quid exaudiat aliud rectè ac sapienter dictū. Quàm multi magnis & præstantibus ingenijs præditi,longißimè in artes ac sapiētiam potuissent progredi,nisi auocati essent discordijs,retracti cura inimicitiarū,qua publicè,qua priuatim.multa sunt utriusque rei exempla,sed de publicis dißidijs notiora etiam in principibus uiris Alcibiade, Alexandro, Iulio Cæsare, Germanico Drusi filio. Iam uerò quemadmodum omnia concedunt in mores uictoris, & uoluntas regentis est pro lege,& uita pro exemplo,ita ubi furor omnia occupauit,non solum ea facit sui iuris, sed sapiētiam,modum,moderationem derisui esse,et haberi pro insania. Ergo contempta,despectaq; omni sapientia & mentium cultu,libri proculcati & pro nihilo habiti,tanquam uilis præda & sarcina,inutilis uel ferro,uel discerptione,uel igne sunt absumpti. Hinc tanta bibliothecis clades,& tot desyderantur magnorū authorum monumenta, quibus amißis,dici nō potest quantā studia & artes omnes plagam acceperint,ut bellis Gothicicis,Alanicis,Agarenicis.nec exigua,ut credi par est,librorū iactura nunc Roma capta & direpta.Pace opus est,quiete,cōcordia,ut ingenia excolantur,et uigeant artes.quiescendo,sicut est apud Aristotelem,paratur sapientia,non motibus et perturbationibus animi.haud aliter quàm in turbulenta aqua nihil uidetur,quæ clara perspicuaq;,dum quiescit,& pisciculos et calculos in imo ostendit.In Pop.Rom.quandiu ille uicinis bellis & proximo terrore est cōcussus,nullæ omnino fuerūt literæ,uidelicet usq; ad finē belli Punici secundi,liberatus & defunctus propinquis bellis respirauit eius animus,et uacauit ei literas atque humanitatem,hoc est unicum pastum suum requirere. Quicquid enim fuit literarum in illa gente,id totum à domita Carthagine usq; ad Antoninos floruit. Et nuper renascentes in Italia literæ,quasiq; longo postliminio domū reuertentes,secedere nunc & latere sunt coactæ, cōcussa & discerpta tot nationū bellis Italia.Hispania mea à prima sua origine in regulos, & proinde in cōtinua bella dissecta,rudis atq; agrestis literis,& omni penè humanitatis cultu caruit.pace uerò per Romanos parta,& diuulsis illis partibus in unum uelut corpus redactis,literæ atq; eruditio fuit tanta,ut certare cum ipsa Roma posset,siue cognitione rerū,siue ingeniorū acumine.quod satis abundeq; testant monumēta literarū, quæ

quæ sunt ante Gotthorum aduentum ab Hispanis conscripta. Post Gotthos & Agarenos nunquam Hispania de manibus arma posuit, ideo tam rara illic eruditio, & si qua erat, sordida & de fæce hausta. Nunc uerò ubi sublatis perpetuis hostibus, qui octingentos propè annos in uisceribus illius, tanquam grauissimus quidam morbus hæserant, at ma abs se in alias nationes conuertit, partaq; est aliqua domi quies, incipit ad pristinum illud decus aspirare, & ornamenta illa ingeniorum tamdiu amissa, per ueras ac solidas disciplinas requirere. Hoc idem Galliæ contigit, hoc Germaniç, & cæteris nationibus ac prouincijs: quippe nulla ars, nulla disciplina ex illis præstantibus, et quç in animis sitæ, animorum ui atque actione exercentur, uel percipi potest rectè, uel ad alios perferri, eo deuincto atque impedito, quo uno constant, nempe animi ac mentis lumine atque acie. utiq; nec uiles illæ, & quas manuum operationibus tuemur colligatis manibus & externis sensibus, uel extinctis penitus, uel uitiatis. Quòd si quis morbus pictoris, aut celatoris, aut agricolæ manus inuadat & constringat, regere digitorum articulos, ut non queat, si musici aures, quomodo artem illam tuebitur ac præstabit, quam profitetur? Eundem ad modum res se in ingenuis habet artibus, & studijs totius philosophiæ. Si enim uis illa & quasi mentis oculus, odij atq; iracundiæ puluere ac nebula obductus est, penetrare ad recti ueriq; dispicientiam, ut non ualeat, nec percipere poterit illam inuentorum à maximis ingenijs subtilitatem, nec tradere. Ita uidemus à præclaris ingenijs, quum in eruendam ueritatem alicuius rei altissimæ obrutæ ac reconditæ incumbunt, quæri loca quietissima, & ab omni turba ac strepitu remota, eligi tranquillitatem & silentium illud noctis perpetuum. Sed quid iuuabit pacata esse procul omnia, si proximus uicinus, si etiam contubernalis ebrius uociferetur, & clamoribus inconditis atque absurdis omnia repleat, ac confundat? si curæ interturbent, si quiritetur ira, si pungat, si sollicitet, si uexet, atque infestet odium. Percurrat quis per artes ac disciplinas omnes, inueniet unamquanque quietem animi exigere, sine qua defungi officio non possit. In Grammatica, illa rerum & uerborum cognitio, illa reconditorum ac difficilium apud Poetas, Oratores, historicos, locorum inquisitio, atq; intelligentia uacantem alijs curis animum requirunt. Quid carmen pangendum, an non Poetas uel diuino quodam afflatu instinctos in nemora & loca silentio, ac solitudine uenerabilia mittit, in quibus sacræ habitant Musæ? Carmina, inquit Ouidius, proueniunt animo deducta sereno. Carmina secessus scribentis & ocia quærunt. Horatius queritur sibi occupato in tantis turbis & clamosa ciuitate non licere carmen componere. Ideo Poetæ grande aliquid mandaturi chartis, degeneres recedere optant curas, & se terris ac nubilis eripi. Dialectica purum atque exactum iudicium postulat, minimèque affectionibus uel detortum, uel obscuratum, nihilq; disputantibus æque obesse docet Aristoteles, ut ira incendi. Orator uel odio tumens, uel ira inflammatus, quid dicet ingenio & eruditis auribus dignum? effundet furore plenos clamores, & tumultu omnia replebit. & quum nulla sit ars, quæ ita prudentia nitatur, ut oratoria, nullam ab affectibus, ab odio, ab inimicitijs, ab animi commota atque efferuescenti iracundia longius conuenit abesse: quæ omnia si mentem occuparint, procul inde prudentiam omnem abigent, atq; expellent, sine qua, oratoria insania est, non res grauissima ac præstantissima. Mathematicç artes in sacros sese mentis recessus & uenerandum silentium recipiunt, ut uel in medio prælio & urbis oppugnatione, quum iam hostis murum & portas tenet, iam faces ædificijs admouet: pax & quies sit in animo mathematici, qualem in Archimede fuisse accepimus, quum Syracusæ à Marcello caperentur. Quid, ea philosophia, uel quæ est de contemplatione naturæ, uel de moribus, potest ne à concitatis & concussis animis percipi ac teneri? Qui naturæ rerum cognitioni erant dediti, non solum publicis rebus omnibus & priuatis renunciabant, uerumetiam suo ipsorum corpori, ut non modò uanitatem iniuriarum ullam, sed nec morbos nec incommoda sentirent, uix etiam dolores acerbissimos, ut posuisse hic sensus omnis corporis uiderentur, dum se in peregrinationem naturæ dabant, & per cœlos ac elementa uagabantur: sic

Thales, sic Pythagoras, Democritus, & alij ferè uitam ediderunt ea mente atque instituto ingeniorum & actionum. Iam ea quę mores & hominum animos ad pulcherrimum habitum componit, quum tota ad quietem quandam & dulcissimum pectoris contentum pertineat, quomodo inagitato & perturbato inimicitijs corde sedem & domicilium ponet. Quis philosophiam hanc uel assecutus est in Græciæ populis primus, uel tradidit? nisi ille Socrates hac ipsa de causa sapientissimus nominatus & habitus, in cuius animo incredibilis erat altitudo ad despicientiam iniuriarum. tanta & tam pertinax quies, ut eodem oris habitu & ingredi domum sit solitus & domo egredi. ita affectus suos omnes rexit, habuitque in manu & potestate sua, ut propè caruisse illis sit creditus. Iuris prudentia ex hac ipsa est disciplina genita. quid aliud sunt iurisconsulti, quàm (sicut Vlpianus ex Celso dicit) sacerdotes boni, æqui, antistites iustitiæ, præsides legum, patroni iuris. Si norma hæc, quam rectissimam esse conuenit, inflectatur, si inficiatur uenenis fons concordię, si ipsi inimicitijs et odio imbuantur, pacis & beneuolentię tutores, quid reliquum erit miseris ciuibus spei, quum amissus sit unicus ex tempestatibus portus iustitiæ, & tam publicæ quietis, quàm priuatæ. si ipsi qui iniuriarum depulsionem profitentur ac promittunt, paratos ad faciẽdam gerunt animos? Quomodo quid rectum sit, metietur, ac iudicabit, detortus deprauatusque gnomon? & iam Lesbia erit regula, non ad prudentem salutis omnium moderationem ac temperamentum, sed ad obsequium animi & seruitutem affectus, quo nihil peruersius cogitari potest, aut iniquius. Quòd si tales esse & magistros & studiosos aliarum artium oportet, quæ omnes sunt humanæ, qualem esse illum diuinæ sapientiæ uel professorem uel certe administrum, nam profiteri arrogans uideri posset, illum, ut inquit Paulus, dispensatorem mysteriorum Dei fas est: scilicet æmulatorem Christi, apostolis similem. Lampas est Christi pax fulgentissima, qua gressus ad illa sacrosancta adita regimus, nunquam peruenturi ad intima, nisi ope ac subsidio illius mitissimi spiritus, per quem Apostoli peruenerunt. Spiritus (inquit) sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille uos docebit omnia & suggeret uobis omnia, quæcunque dixero uobis. superuacaneo profectò futuro tanto Dei beneficio & tam singulari munere, si id humanæ præstare poterãt uires, quod diuinus spiritus promittebat. Aliæ quidem humanæ artes exhiberi ac percipi possunt, humano spiritu perpurgato, & naturæ efficientia ac luce illustrato, diuina hæc sine diuino spiritu non potest. magister est artis quisque suæ & conseruator optimus. humanus tuebitur humana, diuinus diuina. Cursus ipse rerum perduxit nos ad religionem, id est ad summum felicitatis hominum. & quæ nos, ut magnis authoribus placuit, à ferarum conditione sola separet. quid enim homo esset sublata pietate ac religione erga numen, nisi agreste quoddam brutum? capite in terram deiecto, nec patriam, nec originem suam respectans, deditum affectibus, mancipatũ uoluptatibus, religio illum extollit. & tam erigit mentem in animo, quàm naturà in corporis constitutione ac forma caput erectum atque excelsum finxit. Hæc una ad beatitudinem reducit, quam quia philosophi ueteres non tenuerunt, ideo in beatitudinis inquisitione tam multa posuerunt absurda, & tam uaria, non quòd fuerunt hęreses in illo hominum genere, sed quòd scribentes aut disputantes. uidelicet unicum est in scopo album, extra id uerò uastum est atque infinitum spatium. Nec ea uita modò functos beatos efficit, sed hîc etiamnum carcere hoc clausos magnis arabonibus pigneratur. Idcirco in diuinis oraculis pij homines, beati iam nunc nominãtur. Beati, inquit, sanctus Propheta immaculati in uia, qui ambulant in lege domini. beati, qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Et dominus noster in euangelio, Beati eritis, quum uos oderint homines propter me. beati pacifici, beati mites, beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam. Porrò, uera & sancta Christiana pietas duobus est uelut capitibus uniuersa comprehensa, ijsque amoris, charitatis, pacis, concordiæ, amore proximi quem uides, & amore Dei quem non uides. In his duobus, legem ac propheias omnes sitos esse ac conclusos, ueritas ipsa pronũciat. Plenitudo legis, inquit Paulus, id est, custodia

dia atque obseruatio legis, dilectio. Idem paulò antè de hominum dilectione ita loquitur, Qui diligit proximum, legem impleuit. Nam, non adulteraberis, nō occides, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo clauditur, Diliges proximum, sicut teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Quæ porrò potest esse proximi charitas in discordia, quum oderis, & affectui tuo seruiens abijcis ea, quæ ex amore nata, amore etiam conseruantur? ea sunt humanitas, mansuetudo, clementia, et illud humanę societatis uinculum iustitia. Spolias immerentes nō hostes solum, hoc est, hostis tui subditos, sed tuos etiam ipsius, quum & inimico, cui scis te odiosum atque inuisum esse, religio te iubeat subuenire, & nudum uestire, & pascere esurientem. contrà, discordia expilat, diruit, incendit, opprimit, uiolat uirgines, stuprat matronas. miles numo emptus illos iugulat, à quibus nunquam erat læsus, imò quos antea nunquā uiderat, nec audierat quidem nomen. Quid opus est uetera commemorare exempla, quorum nullus est modus aut finis, quum recentibus abundemus tanto cum dolore nostro? ea ipsa nos moueant, quæ oculis quotidie usurpamus. Honestos homines uidemus in hac Belgica complures, & olim bene locupletes hostiatim stipem poscere, comitatos uxoribus, onustos liberorum gregibus, belli procella fortunis omnib. deturbatos, ijs indutos pannis, quibus aliquando non essent dignati culinæ instrumenta aut etiam pauimentū uerrere: eo se pane tolerātes, ijs epulis, quas antea nec sustinuissent intueri. Plures sunt huiusmodi in Francia. In Italia uerò nihil est aliud uidere, in urbibus, in oppidis, in uijs, in agro, in locis desertis. Quid fœminæ & nuptæ & innuptæ, quanto cum pudore petunt, quo se sustentent? qui pudor paulatim terendo deteritur, atque excutitur funditus. Patritiæ uirgines uulgando corpore se alunt, sub parentibus primoribus sui populi honestissime ac sanctissime educatæ atque institutæ, sed ad eam calamitatem ictu belli detrusæ. In quo miror esse ullum tam saxeum, qui possit cohibere lachrymas. Quis credat hæc aliquando narrari regibus? eos tamen in suo furore persistere. adduci non possum, ut credam, adeò illos esse inhumanos. In pugna atque in uictoria parcitur ferè bellorum causæ & origini malorum, mulctantur insontes, & qui nihil peccauère. Cæsar Octauius importunitate L. Antonij lacessitus, ut uolebat uideri, non inuitus cepit arma. Antonium Perusiæ inclusit, pressumque obsidione & fame teterrima coegit deditionem facere. ipsi fonti & authori discordiæ ignouit. simul cum sceleratis ac nefarijs militibus, oppidum uerò diruit, & miseros atque innoxios ciues fame prius contusos & profligatos plerosque occidit, alios fortunis & possessionibus deturbatos in egestatem & acerba mala eiecit. Quàm illud est ex quorundam regum crassissima stoliditate, quod apud Libanium Menelaus pro concione Troianorum Helenam repetens dicit: Hactenus quidem, inquit, facti culpa uno Paride concluditur, post hanc uerò concionem, si Helena non reddatur, liquidò intelligetur uos in illius facinus consentire, & penes utrosque futurum crimen. Itaque & de illo sceleris authore, & de uobis approbatoribus nos pœnas sumemus. Quasi uerò in manu sit populi, quoties uelit praeuis principum consultis obsistere. Si id priuati homines nullo uitæ usu dicerent, & disputarent, resistere tam multos uni posse, si uelint, quod non faciant, coniecturam esse, nō facultatem illos deficere, sed uoluntatem, minus mirarer. At Principes et principum consultores id dicere atque asseuerare, homines illo ingenio, illa eruditione & rerum usu, quantum in eo esse conuenit, qui cōsilium dat rectori populorum ac gentium, id eos sentire, id confirmare, quis non miretur? quis ferat? num non de seipsis possunt coniecturam sumere? an populus eorum uoluntates expendit, aut expensas si damnat, prohibere potest? quominus statuta & decreta exequantur. quàm multa populus ignorat. alia, quæ cognoscit & improbat, tamen tacet, aut mussat, & quanquam paratum cernit periculum, tamen uidens et prudens perfert: & rapitur tanquā in torrente, quò uoluntas principis inclinat, non quò sua, ne in peius malum incurrat seditionem ac ciuilem discordiam. Si principes non insanirent, eiusmodi homines agi, spoliari, rapi, premi, cædi ducerent dignos? Aiunt non posse ad hostem perueniri,

nisi per hos.utrum ergo censent iustius, multa & malis innoxios afficere, ut noxium puniant,an noxio ignoscere,ne immerentes lædant? Humanitate, æquitate, ratione, natura,Deo in cōsilium adhibitis hoc dicent.sed quia his omnibus repudiatis ac exclusis,crudelitatem,furorem,cacodæmones asciscunt,prius illud exequuntur. Olim Augustus Alexandrinis pepercit propter amicum suum Arrium,propter unum tam multis:& hoc sitā magnis & sapiētibus uiris,quum tamen saluus & tutus sit futurus ille.isti sæui & crudeles unum quærunt per tot millium perniciem ac pestem,incertū an meritus ille dabit pœnas,quum interea isti innoxij atque immerentes plectantur. Equidem non uideo,quæ excusatio satis esse posit huiusmodi consilijs & factis.Iam æquitatis nō exigua pars aut de postremis est,satisfacere quenq; suo muneri.At nullus est in officio,qui illud rite queat obire, cui sit odio seruiendum, cui cogitandum de inimicitijs,cui ultio procurāda,siue is sit priuatus aliquis seu magistratus.Nec rex à bello occupatus prorsum & possessus, potest munia exequi uel regis, uel quod idē est,patris.non uacat audire singulos,non cognoscere causas,non querelas,quæ ad illum tanquam ad communem parentem deferuntur,non etiam ipsis ciuitatibus aut populis opem illius implorantibus prospicere ac subuenire. Nec delirè illa uetula, cui cum respondisset Cæsar Adrianus,non uacare sibi auscultare,ne ergo uacet imperare.Eiecta iustitia,quem nodum esse humanarum congregationum nemo ignorat, id quod in societate proximum & coniunctum est cum ipsa iustitia, adimitur libertas,qua efficitur,ut homo homini hominis sit loco,nō pecoris.Nec decurrere potest fluuius fonte arefacto.leges nullæ sunt sine præsidio iustitiæ, silent leges inter arma, quemadmodum ait Ennius,nec se sinunt expectari. C.Marius,quum ciuitate Romana contra leges quosdam donaret uictor,obiecta ei postmodū lege, negauit se illam inter arma exaudiuisse.Et quum leges bonis tutelam ac securitatem,malis terrorer adferāt,pœnas & supplicia minentur,discordia in diuersum mutatis rebus,pauorem bonis,impunitatem malis & securitatem præbet.

Tunc data libertas odijs,resolutaq; legum
Frenis ira ruit,non uni cuncta dabantur,
Sed fecit sibi quisque nefas,semel omnia uictor
Iusserat. Et idem:
— Seruilia soluit
Agmina,conflato sæuas examina ferro
Exeruere manus:nulli gestanda dabantur
Signa ducis,nisi qui scelerum iam fecerat usum,
Attuleratq; in castra nefas.

ut inquit Lucanus.In tanto hominum odio, quis potest mentem ad Dei amorem ac pietatem attollere? Ioannes ille Christo intimus & arcanorum particeps,apertè testatur, si quis dixerit diligere se Deum quum oderit fratrem, hunc mendacem esse. nec conceditur Deum colere semper aut munienti se & cauenti ab altero,aut tendenti alteri insidias.nec de Deo possumus cogitare aliter affecto animo,quàm ipse est Deus, nempe tranquillus & pacatus.turbato enim,sanctæ omnes cogitationes magno turbine,& ingenti quodam excutiuntur tormento.Itaq; neglecto Dei respectu, omnia quæ in illius erant gratiam colenda ac ueneranda contemnūtur:prophanantur templa,contaminantur sacra,nulla sacramentorū & præsentis numinis uerecundia. Gentem noui,apud quam multi in hoc solum eunt ad templa,ut in consessu, & in significatione pacis experiantur,quantum sibi defertur.Ibi de loco,de pace,rixæ & pugnæ & plagæ ac uulnera atq; etiam cædes,in concordia quærunt discordiam,ex pace illis bellum oritur. An nō adorantem mysterium corporis Christi Galeacium ducē Mediolanensem inimici confecerunt,ut memoria patrum Iulianum medicem, qui Clementem hunc genuit? Quid addam aliud, quod animus uel cogitare reformidat, & tacebitur in honorē seculi prioris,& posteritatis causa.& miramur hanc esse in Christiano nomine malorum continuationem ac seriem,quam nos ipsi qui miramur,no-

ftris ipsorum manibus accersimus & fabricamur. Periuria & blasphemiæ ad argumentum militaris fortitudinis iam pertinent. Episcopus ille in Hispania dux militum, id est utroque armatus gladio, & ductaior spiritualium & corporalium copiarum, militem, qui raro & uerecunde iurabat, grauiter increpauit, quod parum uiriliter blasphemaret. Commotus animus & aliquo affectu incensus, non dubitat falsum iurare, dum sibi indulget, & scelera ex continuatione in usum ac mores transierunt, ut non solum permittantur & tolerentur, sed pulchra etiam existimentur esse ac laudabilia. Peccator, quum in profundum peccatorum uenerit, contemnit. ô consuetudo peccandi, exclamat Cicero, quantum habes iucunditatem in improbis & audacibus, quum pœna abfuit, & licentia consecuta est. Ea fiunt Deo, Christo, Diuæ uirgini ab irritatis animis conuicia, quæ puderet nos lenoni aut meretrici facere. Quis acutus rerum æstimator possit principes eos existimare pilum unum habere Christiani hominis, qui, modo odij sui acerbitatem exatient, ista non dubitant perferre, & talium scelerum non solum impunitatem dare, uerumetiam occasionem, causam, incitamentum. hęc in pietate sunt sita. Quid ego de iudicio & prudentia dicam? ijs ne quos propter stipem aut rem leuissimam peierare uides, & fœdissimum conuicium in Christum & diuos omnes iacere, credis commendasq; in discordia regnum, salutem, uitam tuam, securusq; conquiescis uno illorum iureiurando fretus, te non prodituros nec deserturos tua signa, quos uides singulis momentis peierantes & fidem fallentes? Occiso Galba, inquit Plutarchus, Otho senatum iureiurando adegit in sua uerba, tanquam alij ipsi essent senatores, aut aliorum deorum cultores. ita iurarunt id, quod Otho ipse & senatus, quum pro Galba iurassent, non tamen præstiterunt. Nec solum ab impuro milite proculcatur, quicquid est sanctum ac pium, sed à crasso ac stolido purpurato, qui totum in aula diem ociosus desidet, aut recumbit. irridetur aperte pietas & Dei reuerētia, uel obliquis & tectis dictis illuditur. Si quis inter belli furores de pietate, de charitate proximi, de respectu ullo Dei uerba faciat, non solum deses atque iners nobilitas totum sermonem frigidissimis ac impijs facetijs excludit, uerumetiam consiliarij graues corpore & uestitu, atque etiam opinione, & aliorum & sua de incredibili sua sapientia magno fastidio rejciunt, quos eo persuasionis euexit authoritas, ut satis esse putent, si nutu repudient sententiam, aut si dicant non esse ita. Alij, si quid est mansuetius ac Christianius monitum, id monachis in monasterio conuenire, non regi in aula & regno cauillantur. Tum de administrando bello & populis regendis sic disserunt, quomodo nec apud Hannibalem, aut Dionysium, aut aliquem tyrannum ex gentilitate illa permissum esset agi ac deliberari, quasi uerò nihil interesse oporteat inter principem Christianum, & paganum, aut solos monachos Christianam præstare pietatem fas sit, alij omnes & reges in primis soluti sint legibus. suis quidem quisq; est solutus non maioris aut potioris se. uidere est hoc inter ipsos homulos. non alligant comitem suæ leges, tenent & constringunt, ducis in cuius est clientela. Dux solutus est in ditione sua, subditusq; uictusq; sub rege suo. quòd si omnes legibus tenentur potentioris, homines infirmi hominū infirmiorum, quis legibus sempiterni illius & præpotentis Dei eximetur, ad quem reliquus uniuersus mundus comparatus, minus est, quàm nihil ad magnum aliquid, & admirandum. Tu ergo diaria formicula contra Deū æternam omnipotentiam assurgis, & stultissimum animalculum in diuinam sapientiā cauillaris, ac dicta dic's. Sunt qui animi rabie atque impotentia execæcati, res sacras praue interpretentur & intelligant, tantum ne cum ijs consentiant opinione, à quibus dissentiunt uoluntate. Interea, quæ sunt ueræ pietatis, odiosis utrinque altercationibus ac litibus obscurantur, & tanquam in confrictu duarum molarum atteruntur. non abs re nostri prouerbio dicunt, Pugnantibus molitoribus, uæ farinæ. His temporibus tantam pietas accepit plagam, quantam nemo bonus sine lachrymis queat recordari: quum inter doctos, utrorumque importunitate, res uocatæ sint in dubium & controuersiam, quas semel firmatas & constitutas, immotas deinceps manere oportebat. Et ex doctorum rixis

incipiunt in animis multorum non ſolum illa refrigeſcere, quæ uelut appendices & infirmorum adminicula ueræ illi & ſolidæ pietati per probos ac cordatos uiros erant addita, ſed quod omnium eſt acerbiſsimum, miſerrimum, deflendum, ſumma quoq; pietatis luxari ac nutate. Nec occurri poteſt tanto malo, aut medicina ulla adhiberi, quum in commune conſultari non queat. quippe principum diſcordię regiones claudunt, ne congregari & in unum conuenire poſſint corpora. & doctorum odia animos diſiungunt, ne inter ſe ad communem deliberationem mentes coeant, ut nec loqui utrinq; de alteris ſit iam tutum. & quemadmodum in caſtris Cn. Pompeij ſcriptores tradunt fuiſſe Domitium, Appium, & aliquot alios, qui medios & neutrarum partium ciues, hoſtium numero habendos cenſerent: ita apud alterutros de pace, de reconciliatione mentionem facere, ſuſpicione non caret fauoris partium aduerſarum: quaſi concordiam nemo optare poſsit, niſi pro inimicis faciens, an non liquidò poteſt intelligi ſua utroſq; ſponte ad odium ueniſſe, non neceſsitate aliqua impulſos ad diſſentiendum. De re loqui maxime Christiana, imò penè unicè Chriſtiana, rem optare, ſuadere, procurare, quam unam commendauit, præcepit Chriſtus, alienum erit à Chriſtianitate? Nulla alteri in alteros oſtendunt ſigna beneuolentiæ. omnia hoſtilia, omnia ſunt acerba, omnia capitalia, ui & ferro, & crudelitate pugnatur, tanquam de fundo deijciendus ſit iniuſtus occupator, non praua opinio de ſenſu, de imperio, de fortunis, de uita dimicatur, non de dogmatibus & manſuetiſsima religione. ſic agere, expeditiſsima eſt uia ad depellenda corpora ab agris ac ciuitatibus, non mentes ab erroribus. Quis ſine grauiſsimo dolore recenſeat, quæ Chriſtianum nomen inter bella principum & diſſenſiones opinionum amiſerit? Ætate Diui Hieronymi, quum Conſtantinus Auguſtus profeſſus religionem noſtram iuſſit templa deorum dirui, hoc eſt anno à paſſo Chriſto plus paulò trecētis, unica erat per totum Romanum imperium Chriſtiana pietas. Nam præterquā quòd princeps ſequebatur meliora, iam ex ſe multo antea gentilis ſuperſtitio frigebat, atq; ibat peſſum. Itaq; colebat Chriſtū, quicquid inter Gades & Euphratē amnē, id eſt Romani imperij terminos per Europā atq; Africam ſe pandit. Paulatim uerò in eas anguſtias ſumus redacti, ut uix ſextam illius terrarum tractus poſsideamus partē. amiſimus Africā totam à Tinge ad Hilū, Ægyptum, Arabias duas, Palæſtinā, Syriā, Aſiā, Pontū, & ferè illā Pauli laboribus meliore philoſophia imbutā atq; inſtitutā Græciā: in angulo hoc, quē nobis fecimus reliqui, tumultuamur, belli geramur, inſanimus. Itaq; pauxillū hoc tantę fortunę reliquias ægrè tuemur, retēturi ne ſimus, neſcio quid magni mali animus præſagit. Nam quæ poteſt eſſe ulla in poſterū boni ſpes, aut quid ſupereſt in ſolatiū tot malorū, ſi hoſtes in exitiū noſtrū conſpirant, & uires in commune conferunt ad mutuum auxilium. nos contrà, in cōmuni diſcrimine conſpiramus, ut deſeramus ac perdamus inuicē, imò uerò, qua clam, qua aperte alij alios in extremū diſcrimen deturbemus, & adiuuemus exitium. An nō fuit Iulianus quidā comes in Hiſpania, qui Poderico regi offenſus Agarenos per Bethicā, cui præerat, in Hiſpaniā introduxit, ubi hæſerunt uſq; ad noſtrā memoriam: & calamitas illa orbem ferè Chriſtianū eſſet peruagata & uaſtaſſet, ſi Hiſpaniæ, ut reguli Agarenorū multi, ita unus contigiſſet. Rhodum non prodidit eques quidā illius inſtituti? Conſtantinopolitanæ cladis quinam fuerint cauſa, nolo commemorare, ne recentia quidem uulnera, à quib. ſit per hoſce annos accitus & ſollicitatus Turca, ut Chriſtianorū arma inter ſe conſerta ſuis opprimeret. Hos putamus unquam uel per ſomnium de Chriſto, aut humana anima, de morte ac uita cogitaſſe? Ergo & nos ſanctū Dei nomen cōtemnimus ac cōculcamus, & propter nos male audit à Paganis, qui, quū uident tanto nòs aliter quàm habeamus in legis præſcripto uiuere, uana eſſe quęcunq; dicimus, et fictā nos agere fabulā ſuſpicant. Itaq; à religione noſtra longius propter nos diſcedētes, in errore ſuo magis confirmant, in quo uidēt ſe humanius ac ad naturā rationēq; cōgruentius uiuere, q̄ nos inter diuina oracula, & pręcepta coeleſtis philoſophię. Concordia & patiētia & charitate mutua adduct⁹ eſt ad Chriſtū mūdus, quū homines uiderēt ſectatorib. Chriſti nō modò bene inter ſe cōuenire, uerum

etiam

etiam cum exteris.illos inimicis etiam suis & persecutoribus bene uelle, & à quibus magnis essent affecti iniurijs,beneficia reponere pro dolore, tantum aberat,ut contumeliæ uel damni meminissent.Qui essent tandē tam saxeo pectore,tam rigido & ferreo corde,quos nō permouissent hæc exempla animi excelsi ac planè cœlestis,et humanis rebus omnibus altioris?In concordia & principū armis positis,& opinionum modestia & ratione dominantibus,nō stomacho aut cupiditate ulla, medicina adhiberi tantis malis posset. Neq; enim aliud tam firmauit nostram religionē,quàm Christianorū cōcordia,tam infirmauit,quàm dissensio. scilicet legi charitatis, quid aptius aut congruentius inueniri potest,quàm consensus,pax, cōcordia, unanimitas? quid inimicius aut magis noxium,quàm ulla penitus dissensio? quod præuidens Paulus grauiter increpat Corinthios,& per hos ecclesias deinde omnes,quòd lites & cōtrouersiolæ,etiamsi à primo in speciem leues,inter illos existerent.Sed nihil est in discordia tam minutum aut negligendū,quod charitati nō officiat, quodq; nō paulatim ex quamlibet leui motu aut tenui flatu,uelut in stupā ardens scintilla incidens,magnam mox flammā & grande incendiū suscitet.Idem,quanta sollicitudine, quàm accuratis & anxijs uerbis concordiā Christianis cōmendat,scribens Philippensibus, si qua est exhortatio,si quod ex amore solatiū,si qua spiritus cōmunio,si qua uiscera,& cōmiseratio,implete gaudiū meū,ut idem sentiatis,eandē habentes charitatē,unanimes unū idemq; sapientes:nihil per contentionē aut gloriā inanē,sed demisse de seipso sentiat quisq;,quemuis sibi aliū anteponēs, ne quis sua ipsius quærat cōmoda, sed aliorū. Et quemadmodū uia est ad beatitudinē religio, & ipsa etiā beatitas, sic nihil est dulcius aut suauius,quàm amicitia & cōcordia:quā qui è uita tollit,solem(ut inquit Cicero)è mundo tollit.nihil est beatius,quàm amare,etiā si nō redameris:nihil acerbius aut miserius,quàm nō amare,etiam si ameris.neq; enim alienus te affectus uel miserū faciet, uel felicē,sed tuus ipsius.nihil tantā infert toto animo lætitiā,quàm amor:nihil tantas tenebras & tempestates,quàm odiū.Ipsum benefacere,quod ex amore proficiscitur, quàm ex se iuuat? q; pulchrū est? quàm beatū,ut Paulus inquit,& quidē ex uerbis domini? quantas habet uires? ut dare & benefacere crebrò uelit,qui semel dulcedinē illam gustarit.unde prisco dicto,largitionē fundū ferūt nō habere.Hæc sunt in discordia mala,hæc bona in cōcordia.quis hominē à tantis bonis in tanta mala traduxit?genius aliquis hostis sæuissimus,Deus iratus:imò idē ipse,qui nocet sibi, dū alteri uult nocere,& ad aliena incerta mala,per certa sua uadit.Cedò,est tanti discordia,et illa ultionis dulcedo inhumana,ut tot incōmoda,tot mala propter eam accersantur, tot cōmodis,tot bonis præteritis ac relictis? Vtriusq; rei & cōcordiæ & discordiæ uestigia authorū sunt & actionū similia.Concordia hominū genus cōgregauit, ciuitates cōdidit,auxit,cōseruat,inuexit artes uitę utiles,opes,cultum ingeniorū.effecit maximo ingenio uiros sapientia,eruditione,uirtute.Ex discordia relinquunt dispersi ac dispalati homines,pleni terrore ac formidine,nulli se loco,nulli hominū credentes, ut pes ab spina recēs læsus uestigiū securo nō figit.dissipati cōuentus & cōgregationes sublatis legibus,rupto cōcordię fœdere.Ædificia,uillę,urbes dirutæ,quicquid solo affixū erat euulsum,fames,pestis,inopia rerū omniū,imperitia, inertia, pessimi mores, & ex militib.exautoratis,peritissimi ac strenui latrones, quæ metamorphosis ex illis est,quā naturæ scrutatores dicūt esse inter res cōfines, & quib. fit aliquis uelut pons cōmunis.Vndecunq; uerò redeāt milites,aduehunt secū domū, quicquid in illa erat gente morborū ac uitiorū,tum animi,tum corporis.Nam ut secta cæpa quicquid circa se nacta est praui ac uitiosi, uel humoris uel spiritus,ad se attrahit,nihil boni aut salutaris:ita milites quocunq; sunt ingressi,nunquā illinc rectos & bene cōstitutos mores,si qui sunt,educūt.Sed morbos,pestes,flagitia,uitia, quæ omnia in castra extemplo cōfluunt, tanquam in pronā aliquam & amplam cloacam. Hæ sunt ueteres querelæ uirorum in Populo Romano sapientium, qui deflebant ciues suos à Sicilia, Græcia,atque Asia esse corruptos.illinc malos mores & à sanctis illis antiquis uehementer abhorrentes, in ciuitatem suam milites cum armis & uictoria reportasse. Equidem nolim ætatem nostram nimis sæpe suggillare, sed nemo hodie ignorat, qui

morbi,qui mores,quæ opiniones & iudicia de rebus, quæ scelera ab alijs ad alias nationes per exercitus,hoc est,per uias militares commigrarint. Age uerò,quid est tanto tumultu, tot & alienis malis quæsitum & nostris? plerunque nihil præter luctum & impatiētiæ querelas,dum uterque domum reuertitur pauperior & peior, perditis corruptisque tam suis,quàm hostium rebus. At interdū augetur ditio, sed incremento breui amittendo,etiam nonnunquam cum fœnore, quum uictus aduocata noua manu fessos & sua ipsorum uictoria uexatos ac fractos inuadit. Sed fac remanere regnum amplius. Quid quæso aliud est magnum imperiū moliri,quàm ut ille dicit, materiam struere magnæ per uota ruinæ? paulùm modo si conniueas, de gradu excuteris. documento sunt tot Romani principes, quorum alij,qui diligētia cōplecti ac tueri tam uastā ditionem statuerāt,onere illo tantæ molis oppressi ac uix respirantes ad priuatā subinde uitam respectabāt,atque ad eius uel solam cōmemorationem animū cum læta quadā spe erigebāt, quemadmodū Augustus Cæsar, qui toties sibi animo proponebat ocium illud, quod acturus esset deposita illa persona tam graui, tam intoleranda odiorū atque ærumnarū referta. Nec defuere, qui se penitus priuatos facerent, hoc est, darent se ab illo fastigio præcipites,quū in imo mollē & felicem uitam aspicerēt. Alij uerò,quū se ad uoluptates cōtulissent,illudque existimarēt esse præmiū ingentis potentiæ,ipsa immensæ molis uolubilitas,quę male fistit,in uoragines inextricabiles deturbauit. Exemplorum in his nullus est modus. Taceo de Parthis, de Persis, de alijs magnis & amplissimis regibus. exempla sunt per totum humanū genus similia, uel eadem potius. ut non iniuria Rex ille sapientissimus oblato diademate acclamarit, nobilem magis,quàm iucundū pannū: quem,si quis sciret, quot labores, sollicitudines, calamitates,gemitus cōtegeret,ne humi quidem iacentem uellet tollere. Quid uerò gentibus ac nationibus est magna potentia,nisi occasio uiciorum & scelerū omnium capitalium ac nefandorum? quæ in magnam ciuitatem,ceu in sentinam quandam ex uniuerso orbe confluunt. Non enim flagitia & scelera inopiam aut paupertatem sequuntur,sed opes & regnū uoluptatū. Quod excogitari potest sceleris genus, quod in urbe Roma iam principe gentiū non uigeret,quod non haberetur in precio,quod non regnaret. Assentationes,factiones,periuria, homicidia, circumscriptiones, fraudes,adulteria,stupra & luxuriæ non dicendi modi, coniurationes, corrupta iudicia, falsæ tabulæ,falsi testes,auaricia,arrogantia,inuidentia,parricidia. hæc omnia ita illic erant frequentia,quotidiana,in magnis,in paruis,ut ex cōsuetudine iam sensum amisissent, nec alio habebantur loco, quàm esse, aut bibere, aut dormire. obduruerat & percalluerat ciuitatis incredibilis consensus ad scelera. Quòd si una aliqua pestis satis est ad numerosam aliquam gentem delendam, quum sæue ac diu grassatur, quid hæ tot & tam crudeles pestes conglobatæ,uelut agmine uno in ciuitatē irruentes? quantas dabunt strages? quid ex eo populo integrum aut intactum relinquent? Itaque, ut integritas & continentia,& labor & moderatio,et frugalitas,& bona fide cultæ amicitiæ unamquanque gentem, in qua recipiuntur, gloria & potentia super cæteras extollunt,ita contraria his uicia diruunt, & extirpitus reuellunt. Quoties Populi Romani prolapsos & corruptissimos mores Latini scriptores deplorarūt? quoties Græci scriptores Attici Populi ac Lacedæmonij? Locum unum attingā Isocratis, in quo paucis ille & sanè quàm grauiter mala ingentis fortunæ & ampli imperij connumerat. Hoc,inquit, quod uocatis imperium, facile quiuis intelliget nil esse aliud, quàm calamitatem meram,quandoquidem ea est eius uis ac natura, peiores ut illos reddat, à quibus possidetur. Maximum sit huius rei argumentum, quòd & nos & ciuitatem Lacedæmoniorum tantopere corruperit. Quam enim rempublicam illi octingentos per annos firmam atque stabilē perpetuo conseruarant,eam ipsam principatus sensim collabefactā penitus cunctā dissoluit,scilicet pro antiquo ritu,pro more ac instituto maiorū,quibus erat ciuitas illa regi solita,singulos quidē ciuiū imbuit segnicie, iniquitate,prauis animi cupidinibus,tū parandæ rei,tū iniuriæ faciundæ. aduersus uerò ipsam rempublicā principatus idē suspicionē intulit socijs, cupiditatē hostibus præ-

dæ tam

dæ tam opimæ quoquomodo potiundę. fœderũ uerò, pactorum, et iurisiurandi eum contemptum, ut pro nihilo penitus ducerentur. Sic Isocrates in oratione, quæ est de pace. Quibus de causis & rationibus potẽtes omnes populos, sine exceptione in felicitatis cursu, uel oppressos penitus uidemus & excisos, uel uexatos & adductos in summum discrimen, certè ad extremum dissolutos & absumptos uicijs prius, & sceleribus exesos tanquam carie. Nihil necesse habeo Athenas, Sparthã, Thebas, ipsam Romam, & uetusta nomina meminisse, uicinis possumus exemplis admoneri, quæ suppeditant Hispania, Gallia, Italia. Accedit his, quòd nec iucundum esse, quantumcunq; imperium potest, quomodo paratum sit cogitanti, quanta sæuitia, quot cædibus, odijs, execrationibus, quot damnis & dispendijs bonorum, & in alijs & in ijs maximorum. quę res est tanti, ut delectare possidentem queat reputantẽ, quàm sit malis artibus quæsita? Primùm nihil adeò refugit atque abhorret humanus animus natura liber ac sui iuris, quàm speciem omnẽ uel captiuitatis uel seruitutis. nec unquã damnis, mulctatione, iniurijs flectet, qui nec beneficijs quidẽ uiolentis tenetur. elici tantum potest blandè & quasi suauitate quadã euocari integra prorsum libertate, quapropter infensissima et capitalia sunt eorũ odia, qui ui ac metu ad parendũ pertrahũtur. Nec imprudenter Scythę illi Alexandrum monent, caueat, ne amicos sibi credat esse quos uicerit, inter dominum & seruum nullam esse amicitiam. His odijs querelę & odia illorum quoq; accedũt, à quibus es adiutus, dum cõpensare illorum non potes operas uel impensas. Neq; enim desyderia militũ opes explerent ullæ. nec ciuib. ex quãtacunq; uictoria repręsentabis, quod ademeris belli tempore. Ita finito bello, pro simplicibus hostibus nactus es binos, et illos, in quos armatus exercuisti sæuitiã, & tuos: in quos nõ minus fuisti, sed sine armis, crudelis: interdum quoq; armis & terrore ostenso, ne insolens & intolerabile imperium recusarent. Sunt ne hi fructus uictoriæ, ut post exhaustũ regnum tuum, cui te parentis esse loco diui omnes ac homines iubent, reducas in illud decem millia militũ, hoc est totidem latrones, qui publicam quietem quotidie infestent ac interturbent, qui artes uexent, leges impugnent, uirtutes infestẽt, & cœptos labefactari populorum mores corpore præcipitẽt toto? Quæ mala non ad unum aut alterum, uel mensem uel annum durant, sed tam altè & in animis, & in rebus ipsis infigũtur, ut extrahi sit longum et difficile. Vestigia exercitus alicuius per pacatum transeũtis uident etiam filij, per hosticum uerò abnepotes bene impressa & distincta, quæ confundere non ualuit tanta temporis diuturnitas, qua omnia absumuntur. ea uerò quoties spectantur, subit animos recordatio illa, qui fecerint. Hinc odia & inimicitiæ sempiternæ, quę toties instaurantur, quoties memoria illius calamitatis renouatur aspectu. utinam non haberemus tam uicina exempla. Romani, quum multa & magna in Italia bella gererent, multas clades dedissent, multa ademissent, multa diruissent, intellexerunt inter tot uicina odia se non posse consistere, nisi insigni aliquo beneficio uictos ad se illexissent. ciuitate sua omnes propè Italiæ populos donauerunt, ut Roma tanquam communis quædam esset omnium patria, & bellum non contra illos esset gestum, sed pro illis. nec minus esset uictoria Italis omnibus, quàm Romanis utilis. cladesq; non esset ab alienis accepta, sed à seipsis. Hinc uetus illud manauit uerbum, Romanos ignoscendo & clementia creuisse. Nam ijs deinceps usi sunt socijs fidelissimis, quibus bello uictis captisq; pepercissent. quod non modò in populis, ac nationibus, sed in singulis nostrûm quotidie uidemus contingere, ut qui amicitiam conseruare studuit, uel silentio, uel obsequio, uel dissimulatione offensionis ac iniuriæ. uel clementia & ignoscendo, postmodum beneuolentissimum sit eum expertus, quem acerrimum inimicum sensisset, si omnia statuisset persequi summo iure, uel potius summa libidine. nec illum solum, sed alios multos sæuitia irritatos ad propulsandum tanquam commune incommodum & incendium publicum. Regnabat Augustus Cæsar Romæ, id est, in ciuitate nondum seruire assueta, itaque multorum est insidijs petitus, quos uel recordatio extimulabat libertatis, uel præsentium rerum inuidia, uel cupiditas ad eundem

perueniendi locum, in quo illum uidebant. De omnibus se ille seuerè uindicauit, nec tamen pœnę deterrebāt alios. animaduertit in Saluidenū, secutus est Lepidus triumuiri filius, hoc summoto extitit Lucius Murena, post Murenā Seruilius Cæpio, mox Ignatius. clara nomina audiuistis, ut seruos & de plebe homines taceam idem ausos. Postremò Lucius Cinna sacrificantē Cæsarem adoriri statuerat, & ad aras ceu uictimam quandam immolare. delatum est ad Cæsarem indiciū, qui mœstus admodum & anxius, quod aduersum se coniurationes nullis terminis cohiberentur, decreuit, quandoquidē nihil hactenus seueritate profecerat, aliam uiam tentare. Cinnæ ad se uocato, quæ cōperisset, ostendit. tacenti & manifesto uitam, fortunas, dignitatem, et alia in ciuitate præclara dixit se donare, ut ex eo die inciperet inter eos amicitia. Cinnam deinde per totam uitam amicissimū fidelissimumq; semper est expertus, à quo & hæres est moriens relictus. nec ab ullo deinceps alio insidijs appetitus est. qua clementia, mirum dictu, quantopere & studia sibi publica adiunxerit, & dicto audientes habuerit, quotquot erant in tanto imperio. nec ullorum erga se maiorem charitatem sensit, quàm eorum, quos seruarat, quos fecerat sibi ex hostibus amicos, Domitios, Messalas, Asinios, Cicerones, Cocceios, Salustios, Duellios: deniq; quantumcunque erat floris in tam florenti ciuitate. Nempe allicitur atque inuitatur humanus animus bonitate, tolerantia. capitur generosa illa magnitudine, qua iniuria occultatur, ne existat, ne extimulet eum, cui est facta. mancipium est clementiæ. amat, suspicit, adorat. ergo tanto illo beneficio parem se referre gratiam non arbitratur posse, nisi se illi cunctum dedat, ac deuoueat. Itaque amici ex ijs fiunt non modò charitate & constantia, sed nec obsequio & usu cuique ueterum cōcedentes, & illorum quos nunquam inimicos habuimus. nam & amant amore ac bonitate adducti, & se plurimum debere intelligūt, ut quæ agant, non dare se amico existimēt, quod alij amici faciunt, sed reddere. Versiculus est quidam Græcus, quo significatur dulcissimū esse ulcisci se de eo, qui læserit. at dulcedo eiusmodi quàm est breuis? quàm diluta? quanto odio, labore, molestia temperata? num ea est cum hoc tanto fructu, cum tam incredibili ignoscentiæ ac reconciliationis uoluptate, uel diuturnitate, uel soliditate comparanda? Expletio est illa quædam affectus beluina, hæc uerò mera est & propria mentis atque animi delectatio. Ecquem aliquando clementiæ pœnituit, ac reconciliationis? quem non discordiæ ac uindictæ? Quid, quòd iniuria iniuriam irritat, ac producit. nec usquam sistitur, dum punitio semper atque ultio non eo nomine accipitur, sed iniuriæ & maleficij. ergo punitioni punitio imminet, ultio ex ultione nascitur, tanquam ex aqua glacies, rursum aqua ex glacie. Neque uerò illos modò, in quos benignos se ac clementes præbuerunt, tales reperiuntur, quales dixi, uerumetiam plurimorum sibi animos ad beneuolentiam & uenerationem adiungunt, qui omnes non secus ac numini prospero & salutari fauent & obsequuntur. sicut contrà, multorum etiam amicorum odia excitantur, exemplo crudelitatis in unum aliquem ædito. Quòd si ad amicitiam intercludatur reditus, & pro iniuria reponatur maleficium, adducti in desperationem, quacunque datur, nocent. Seuerus Cæsar Nigro uicto, quum eius exercitum illi se dedentem asperis modis & crudeliter, ut erat natura sæuus, acciperet, complures ex ueteranis militibus coegit trans Euphratem ad Parthos confugere. ij quum barbaros disciplinam, & Romana militandi exercitia docuissent, effecerunt, ut illi in posterum molestissimum Romanis copijs negocium subinde exhiberent. Contrà Cneus Pompeius uicto Sertorio non modò contrarijs militibus impunitatem proposuit, sed & literas ciuium in Sertorij scrinijs deprehensas, quibus opem atque operam illi suam aduersus Syllanas pollicebantur partes, non lectas bona fide inspectante exercitu combussit, ne illis spem omnem reconciliationis adimeret, neu hostes aperte fierent, si esse crederentur. Retulit Caius Cæsar pro Sertorio & Mariana factione bis Pompeio gratiam, semel ipsi eidem uicto ad Pharsalum Thessaliæ, iterum in eius socero Metello Scipione ad Thapsum Aphricæ, uidelicet, ne si tot ciuium animi, mentes, consilia palàm fierent,

rent, acrius sibi esset, quàm quod gerebat, suscipiendum bellum. Quin Cæsar idem & ciuibus omnibus quicunque Pompeij essent partes ac uoluntatem secuti, clementissimè ignouit, ut nullus toto illo bello perierit, nisi in acie armatus. Nec tamen tanta clementia lenire ac mansuefacere potuit iratos animos ac odio tumentes. nec in amicis quidem, et suarum partium militibus ingentibus ab se beneficijs affectis fidem inuenit, quam tantopere expetierat, quam in illorum pectoribus tam sedulo studio, tot muneribus atque humanitate curarat confirmandam. quid illi futurum arbitramur, si sæuisset? sed quia multi se ab illo læsos existimabant, non defuit occasioni suæ iem per imminens ultio. & illæsos pertraxit in conspirationem læsorum dolor tanquam admonitu communis fortunæ, tanto est facilius per damnum animos alienare, quàm postea quocunque beneficio sarcire discissam gratiam, quocunque lenimento mollire animum tumentē, & quam ipse feceris, plagam sanare. uidelicet in procliui sunt damna & discordiæ, commoda uerò & reconciliatio in arduo. scitè Homerus ut alia permulta Atam, id est offensam & damnum finxit celerrimè per hominum capita discurrentem, Litas uerò, id est preces ac reconciliationem, cunctabundas & claudas lentissimè subsequi, ut quod Ata disiecerit ac diruerit, instaurent. Sic enim ait, nam uertam Latinè utcunque, more meo:

Hasque litas genuit claudas Saturnia proles
Deformesque strabis oculis, rugisque uerendas,
Quæ à tergo comites Ate uestigia seruant:
Has ualida & firmis pedibus præuertitur Ate
Per gentes grauibus genus hoc mortale ruinis
Concutiens, & damna ferens impune uagatur,
His lento passu cura est lenire dolores,

Iam quos desyderamus post discordiam ciues, socios, uiros claros, graues, sapientes, utiles reip. ut ea iactura resarciri postea & cōpensari nullis omnino cōmodis ualeat. quales necessarios & amicos, quos principes bona regni sui parte uellent, fieri si posset, uitæ restitui. Nec in eo affectu soli sunt principes, nos etiā priuati homines eos interdum in dissidio amittimus, pro quorū uita & salute fortunas, sanguinē, uitā & iam nostrā parati essemus impēdere, ut illi pro nobis fecerūt. Memini me Valentiæ de senibus nostris crebrò audiuisse, Alphonsum Aragoniæ regē regno Neapolitano post tot labores potitū, nō ita gaudere solitū, quòd factus esset uoti cōpos, quàm mœrere fratris in obsidione occisi morte, quem propè sua ipsius uita, regno sine dubio multo habebat chariorē. Quales bellū hoc & Cæsari & Frācisco amicos absumpsit? Cæsari Borboniū, Hugonem, Moncadam, Fieramoscā. Gallo Paliciam, Trimollā, Boniuetum, Lescutiū Spuriū Sabaudiæ auunculū, Bayardum, Lautreciū, Vaudemoniū destinatum regē Neapolis. quanti unumquenque illorū redemptū nunc uellent? atque utinam hactenus mōdò Atæ huic permissum fuerit humanis capitibus insultare, nec pluris utrique hortum stet tam præferuida contentio. Nec aliter post discordiam uidemus accidere, quàm, ut uel uictus & uictor pariter mœreant, uel lugeat uictor. intereat uictus aut quum mitissimum fuit bellum, lugeant ambo. Certè utrunque eius pœnitet, nec ullum ferè tam felix fuit aut bellum aut dissidium, quod prudens uictor singula expendens, ac ad rationem & calculum reuocans, non mallet nunquam fuisse susceptum. Nestor & Menelaus, quos sapientes Homerus finxit, eosdem facit bellum ad Troiam gestum deplorantes, & illius nobilissimæ uictoriæ pigere ac pœnitere, quum recordantur, quot illam damnis & calamitatibus, quanta malorum aliorum ex alijs renascentium serie, cuiusmodi uirorum iactura cōparassent. Diomedes apud Vergilium iam iuuenili feruore refrigerato, iam annis grauior atque usu rerum ac prudentia edoctus meliora, nō impetu illo, quo ad Troiam acies sternebat & congrediebatur cum diuis, sed auditis, ille hæc placido sic reddidit ore.

Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille uiros, infanda per orbem

Supplicia

Supplicia,& scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama,nec ueterum memini lætor'ue malorum.

Denique fieri nullo potest modo, ut alteruter discedat sine damno,qui alteri exitium parat,inquit ille in Tragœdia,cum scire oportet sibi paratã pestem,ut participet partem.Iratus enim,periculum dum facit,nõ uidet.ita aperit aliquid,qua lædi possit uel ab imbecillimo.præsertim,quum nihil sit tam inualidũ,cui non satis sit uirium ac potentiæ ad lædendum naturæ nostræ infirmitatẽ,quç se per seipsam sine externis ullis frangeretur uiribus.nempe ex quo primum die est in lucem producta,multis obnoxia casibus,fulcitur & retinetur ingenti atque anxia cura,prona semper in interitum, quo illi quantumcunque arte ac diligentia conseruetur,tandem cadendum est,ut minimè sit ulla impulsio necessaria moli huic nutu ac pondere suo per præceps ruenti.

LIBRI TERTII FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE CONCORDIA LIBER QVARTVS.

QVÆ SIT AD VERAM CONCORDIAM VIA.

SVPERIORIBVS libris,quantum à nobis ex tanta rerum multitudine ac uarietate,quæ etiam abit in infinitum,colligi potuit,satis & discordiæ sunt mala exposita,& cõcordiæ bona.ut neminem esse adeò natura sua litium & rixarum,& cõtentionis,& pugnarum amantem existimem,quin originem authoremque tot malorum dissensionẽ fugiat,et tot bonorum commodorumque parentem ac nutricem cõsensionem cõcordiamque,libens totoque animi studio cõsectetur.Sed ab hoc mentis proposito firmo,nonnũquam ac bene constituto,abducit nos affectus, uel impetu ualens,uel diuturnitate grauis ac potens,nec secum ipse satis consentiens & concors. Piratæ & latrones,quorum ars atque exercitium est infestare hominum genus,perturbare quietem,leges ac iura conculcare, contaminare sacra & prophana omnia, tamen inter se pacem quandam & concordiam cõseruant,definitam certis quibusdam legibus & uelut iustitiæ æquitate:nec aliter possent coitiones illas suas & latrociniĩ societatem retinere.Quòd si ita est,profectò affectus peiores sunt latronibus, & illorum sæuitia minus ulla consortionis lege ac ratione cõtineri ac cohiberi potest quàm hominum impurissimorum.Nam animi motibus non,ut Seneca inquit,infida est & mala pax.sed nulla pax penitus,non quies,non induciç à bello. lætitiç repugnat ægritudo,spei metus,inuidiæ candor, desperationi fiducia. tum mistim ut in confusa acie concurrunt.certæ rei fiducia tollit ægritudinem,metus inuidiam,hilaritas crudelitatem,desperatio iram,quorum alia aliorum ictu aut pondere subinde & extolluntur, & deprimuntur.Quid unicuique affectui an pax est secum? minimè uerò.metus huius rei metum alterius diluit.spes huius adimit illius,ut lux luce,adustio adustione tollitur. Qui ergo nec inter se,nec eorum ullus secum ipso pacem potest habere,ij si regnum occupent animi,considerare cuique est promptum,quos edent intus & foris tumultus,quæ bella excitabunt,quas dabunt strages ac clades impotẽti rabie,& cæco cõcursu.oportet hos quietis iuri & regno iudicij ac rationis subdi,ne omnia perturbent,ut ualidior ratio frenos illis iniiciat,& regat impotẽtiam,fractosque & debilitatos cogat discere audientes esse dicto.neque enim dum recti & integri stabunt,parebunt

rebuntunquam. Sic quidem facto opus esset, sed ubi sunt opes ad dissoluedam hanc Tyrannidem? quum peccati tormento in hominem impacto amissæ sint corporis uires, prostrata ratio, confirmati affectus, magnaq; illis potestas et rerum omnium effusissima licentia concessa. ut iam homini capto & uincto libertas sit aliena ope ac beneficio quærenda, nimirum Dei opificis, ut eodem instrumento opus confractũ reficiat, quo fecerat integrum, nempe sapiẽtia illa, unico filio suo. qui corroborata ratione ac mente, animorum tumultus ac uiolentiam cohibet, & obtemperare cogit melioribus. ut quum regendi peritus sceptrum obtinet, parent uerò, qui aliud facere nõ debent, quia nec sciunt, uera sit in toto homine pax, quæ ex hoc uelut fonte forás dimanet, omniaq; tranquilla sint in cuncto hominum genere, quia intus in unoquoq; arma sunt de manibus extorta ac proinde rebellio sublata. Hæc est pax illa, quam se Christus ait suis impartiri, sed qualẽ dare non ualet mundus. homines enim pactionibus suis affectus leniunt, non comprimunt: blandiuntur, non cohibent. ad summũ ui & metu manus arcent ab iniuria, id est maiore discordia, ligant minorẽ. Christi uerò pax aspera inquietis affectibus rationem magnis opibus instuctam in solium totius animi euehit, ut iam nec obsignatis tabulis, nec testibus, nec iureiurãdo sit opus, nec paratis armis & ostensione terroris, quandoquidem dissensionis materia, occasio, authores, arma sunt penitus erepta. Quæ omnia simul ac illa pax discesserit, in animum subeunt, ut tacitum sit & acerbissimum bellum, etiam quum pax uidetur maximè florere, & manus cessant. Non est pax impijs, exclamat diuinum oraculum. Nam ardet intus bellum, etiam inter ipsos eosdem excitatum, qui prius ad rebellandũ conspirarant. Quocirca mirandum non est inter homines, ut qui sese cunctos affectibus regendos dediderunt, nunquam pacem, nunquam concordiam & communem animorum esse sensum, quum non sit inter eorum dominos, & à quibus leges iuraq; accipiunt. Sunt causæ rerum nonnullæ, quæ ita sunt cum suis operibus coniunctæ & connexæ, ut quisquis uel hęc uel illa cognouerit, nihil sit amplius, quod de alteris dubitet. Solem splendor hic sequitur, ignem fumus: qui fumum uidet, intelligit ibi esse ignem: qui ignem, fumum. Sic qui scelera nostra animaduerterit ex interiori habitu profecta, is non mirabitur tale esse inter nos bellum. qui uerò bellum, deprehendet quales intus simus, nempe flagitiosissimi ac pessimi. Sunt enim hæc illorũ opificum exercitamenta & opera. Paulus ex dissidijs suorum, carnis regnum arguit, & ex hoc regno dissidia. Quandoquidem necesse est inter eos, quos perturbati animorũ motus quòlibet impellunt, & in sentiendo & in cupiendo discordiam existere. ut quum sententia regat animos, cupiditas uitam, & opiniones sint pugnantes, & uoluntates inimicæ, & actiones hostiles. Hinc nascitur tantum, tam uarium, tam uastum discordiarum mare, quàm prioribus uoluminibus patefeci, in quod demersit nos nostrorũ continuata & pertinax scelerum consuetudo, quorum nullam intermissionem facimus: adeò, ut malefacere ex usu in naturam uideatur uersum. nec tantis incommodis & calamitatibus, quæ aliæ ex alijs suppullulant, nõ dissimili fœcunditate nostrorum delictorum admoniti sumus sequi meliora. Nam facimus quidem ipsi nobis manu nostra hæc mala, sed quibus tamen indulgentissimus ille mundi & prudentissimus rector utitur, ceu stimulis ad excitandos nos flagitijs & delictis nostris indormiẽtes seu immorientes uerius: ut excitati atq; expergefacti & in memoriam culpa reuocata causas fugiamus tantorũ in præsens malorum, & quæ nos in æterna, ni cauerimus, demersuræ sint. ita ut ipsum quod scatet ex uomicis nostris pus, & quæ ex sceleribus nostris nascuntur mala, uertantur nobis in medicinam morbi & emendationem erratorum, si intelligamus. At nobis tantum induxit callum assiduitas peccandi, ut iam nulla sentiamus uerbera, nec castigationem esse erratorum existimemus, sed quouis aliorsum potius, quàm ad officij admonitionem referamus. Quocirca, sicut prudenter Augustinus ait, perdimus reprehensionis & castigationis fructum, dum talia esse non libet intelligere ac credere. & quæ sunt diuini consilij, in casum, sortem, fatum quoddam reijcimus, in quo sit temeritas euentus, non effectus destinatus. Itaq; perit

A a A

& usus, & precium medicinę. nam dum non ea mente & sensu sumitur, nec locus, nec tempus, nec actio eius animaduertitur atq; obseruatur. fit q; sæpenumero noxia, quæ, ut oportebat sumpta salutaris fuisset. Totiam perpetuis annis gerũtur bella, tot sunt datæ & acceptæ clades, tantum sanguinis exhaustum, incensi agri, occisa pecora, uiolatæ leges, prophanata sacra, toties nefas uile habitum: quis inter has tam atroces calamitates factus est pilo melior? Tanta est in sententijs atque opinionibus dissensio, atque hinc in uita, & in ea, quæ caput est rerum omnium religio, propter sacerdotum & initiatorum probra & dedecora, propter auariciam, luxum, fastum, superbiam, libidinem & cupiditatem rerum omnium infinitam. Tanta illi acceperunt damna etiã in ijs, quæ illorum permulti prima putant pecunijs & authoritate: alijs imminuti redi tus, alijs maiestas, alij penitus ex dignitate deturbati. quis uertit se ad præceptorem, ad uocantem? quis floccum unum ultrò deposuit illius uitæ tam turpiter & flagitiose iampridem institutæ? aut saltem deponere se simulauit, ut si aliud in animo sentiret, uultu certe & exterioribus factis aliquid probi et moderati uiri ostentaret ad frugem meliorem reuersi? certe ad retinendam maiestatem hypocrisi, quàm ingenio, sapientia, integritate uitæ quibus carebat, non ualeret. Pulsat cum ingenti terrore fores Christiani orbis Turca, cladem & exitium nostro nomini præ se gerens. quis puras ad Christum manus sustulit, ut dignetur pacatior populum suum respicere, & auertere furorem hostilem ab infirmo sexu, à tenera aut imbecilla ætate, ignem à sacris, cædem à uiris, populationem & uastitatem ab agris & urbibus, blasphemiam à suo sancto nomine? Nihil est factum tale. at saltem mutarunt aliquid ex pristinis moribus, mollita sunt nonnullorum corda? imò uerò omnes sacri & prophani duriores ac desperatiores effecti, in apertam pestem, prudentes & uidentes ruunt, tali acerbitate animorum, quali esse solent feræ bestiæ multum irritatæ, deinde emissæ, ut indies & mala nostra crescant, & scelera malorum causæ. At pacem, dicet aliquis, & concordiam à Deo quotidie petimus, at uerbis quid loquamur, nihil sanè interest, neq; enim hæc ullius sunt apud Deum momenti. redeat in se quisq; et consyderet, quem ad finem uota faciat de pace, inueniet se non quiete optare, ut tranquillis rebus magis & sibi & alijs uacet pietatem colere, & securo animo Deo se cũctos addicere: uerùm ut metu omni seposito, securius animo de uoluptatibus cogitare liceat, uoluptates conquirere, uoluptatibus perfrui. magis opes, cultum, fastum omnem ostentare, & exercere superbiam, quam sæpe asperæ res, ut bella & discordiæ cogunt delitescere atq; occultari. Ita fit, ut expedire fermè uideatur bellum esse, quandoquidem pace uti nescimus, & illius quietem nostrorum uitiorum alimenta facimus, ut non iniuria questus sit ille in satyra, malis nos pacis uexari. Non quærimus pacem, sed securitatem & ocium explendis cupiditatibus. non alijs nos uolumus bene uelle, sed ut alij nobis. non alios esse nobis charos, sed nos illis. Neq; enim exposcimus à Deo illud, quod est maximum ad hominem munus, ut bonam det mentem, ut prauos affectus uel mutet, uel domet & rationi subijciat. cæterùm ut uoluptates, luxum, superbiam nostram nullus derepente metus interturbet, ut in alta & composita securitate liceat cupiditatibus regnum suum liberè exercere. Quem tandem diuorum auscultaturum hæc tam turpia uota arbitramur? quem nõ damnaturum ac reiecturum? Quę nos puderet homine arbitro atq; audiente pronunciare, ea impetrare contendimus à Deo immortali, sapientissimo, pro quibus à uiro bono conuitium & obiurgationem referremus. Imperatorem quendam ferunt castris & urbe hostium potitum, quum de conditionibus pacis ageretur, & ab eo quædam postularentur, partim iniqua, partim contra uoluntatem ipsius, & commoda suæ reipublicæ: admiratum esse hostium dementia, qui ad se potentiorem & armatum, non dubitarent eiusmodi postulata mittere. itaq; illis hoc solùm respondit, Quoniam iniusta à fortiori petitis, nec iusta uos ab eo impetrare iustum est. Quis non admiretur nostram dementiam ne an impietatem, an cæcitatem dicam animi, nomẽ mihi, quo id exprimam, Latinum deest? qui omnipotentem Deum, nos homunciones ex fimo & argilla ficti nõ dubitemus,

mus,nostris rogatibus offendere,& ab eo postulare, quæ sunt illi inimicissima. Nam quid aliud est opes,uoluptates,honores,potentiam perere? Sed de ijs alio loco, nunc de quibus agimus. Quid est uictoriã ab eo de fratre tuo ui & cæde partam postulare, & ei signa ex hoste capta & spolia appendere,id est munimentum crudelitatis, à qua ille mitiss. semper abhorruit,et illi gratulari tuam sæuitiam? quid hoc,inquam,est aliud,quàm si explicatius & apertius uelis loqui,sic eum conuenire: Princeps potentissime & iustissime uniuersitatis huius domine,iubes me esse tui similem,hoc est æquum,mitem,clementem,iubes non malum malo rependere,iubes me fratrem meũ ut meipsum amare propter te,iubes etiam diligere uoluntate inimicum, & benefacere nocenti ac lædenti. ego tamen statui contra leges, & iussa, & exemplũ tuum ferro illum & igne persequi, uel quia animus est aliquid illi adimere,uel quia uiam aliquã prospicio ad amplius regnum,uel ut obsequar prauo alicui affectui,nempe iræ aut inuidiæ. Decreui,quacunque possim,illi & fortunis eius cladem,exitium,pestem, mari,terra,factis, uerbis adferre. Rogo te pater clementissime ac mitissime, ut ad eam rem suppedites uires, aperias uiam,consilia adiuues,secundes cœpta. si uictor rediero,ornabitur ædes tua præda & signis militaribus.ego & fortissimi milites mei,re strenuẽ gesta,madentes adhuc à cruore & cæde circum templa tua omnia ibimus gratulatum,& supplicatum,quòd stratos cæsosq́ reliquerimus filios tuos,quos tu ut redimeres ac seruares,non dubitasti numen humanitati nostræ coniungere,& in tuo purissimo atque innocentissimo corpore dolores incredibiles,& ignominiosam atque acerbissimam mortem perferre. Hæc si quis diceret,nónne omnes eum & saxo stupidiorem,& quouis diabolo desperatiorem clamarent,dignúmque qui atrocissimos à Deo cruciatus pro tali uoto reportaret? Atqui nemo fallat se, consyderet ea,quæ rogat in discordia,excutiat,expendat singula,intelliget alijs quidem uerbis,sed re tamẽ hæc esse,non alia. Quisquis aliquid ab alio rogat, uideat prius quid, & à quo, & quis roget. ita facile uel cogitationem omnem ponet,non impetraturus, uel rationem & uiam inueniet,qua assequatur. Homo à Christo pacem petit,id est, inops à ditissimo, rem quam ipse libentissimè solet tribuere, modò pacem petamus, hoc est quietem animi,cuius ope & amare homines liceat,& pie colere sanctum numen. Nam securitatem in delicijs & cupiditatibus optare,non est pacem rogare, sed semina discordiarum & bellorum omnium,quæ ex indulgentia affectuum exardescunt. Petat homo à Deo, petat Christianus à Christo. si saltem hominem Deus agnosceret in petente & non diabolum, indubie largiretur rem homini inter cæteras maxime conducibilem ac necessariam. nunc sub humanis formis diabolicos spiritus & arrogantiam intuetur: mirandum non est,si iustissimus ac sapientissimus dispensator non dat dæmonibus,quod est hominum. Redeamus ad hominum naturam; id est ad nos ipsos. ille cœlestis pater Deus,cuius bonitatem,benignitatemq́ innumeris quotidie beneficijs ac muneribus experimur,imbecillitati nostræ non deerit propicius ac fauens. ille conantes adiuuabit,et erigentes se porrecta manu sustinebit ac fulciet,quodq́ deficit naturæ,supplebit illius paratissima benignitas, ut ex infirmo & debili homine Christianus fiat, id est numeris omnibus perfectus atq; absolutus. Incipiat iam ergo homo esse homo,id est nosse se. nam neque dæmones se norunt,quia nolunt: nec bestiæ,quia non possunt,hæ nunquam nactæ fuerunt tanti boni facultatem. illi accumulatione & continuatione scelerum prorsum amiserunt, ut callum obduxerint intelligentiæ delictorũ. Radix sicuti ostendi,& seminarium discordiæ totius, est superbia, quæ tantis delicijs animum emolliuit, ut nihil sit tam leue aut tenue, perferre ut possit. tanta caligine mentes nostras obruit ac oppressit, ut nemo se noscat, nemo quis, ubi,cum quibus,quemadmodum uiuat, quæ sit rerum natura, quod precium,qui usus inspiciat & contempletur. Agnoscat se & sua homo, & tanquam fenestra ad meridiem spectante aperta,inferet se lumen, quod discussis tenebris clare omnia & dilucide monstrabit. tum sident huic gallo cristæ,& pauo (sicut narrant) ponet alas aspecta pedum fœditate, uideat animal hoc superbissimum & consyderet, quæ sunt illa,

ob quæ superbit, & intelliget se sordidum ac pannosum de cultu gloriari, infirmum de uiribus, egenum de opibus, deformem ac fœdum de pulchritudine. Habet animum, primùm quàm concussum & agitatum affectuum tempestatibus? quàm discissum, diuulsumq; illa discordia ciuili, quam secum, quòcunque fugiat, circumfert? Sollicitus, anxius, metuit, sperat, mœret, contrahitur, dilatatur, leuissima aura totus ab imo concitatur, ut harenæ & cœnum, & alga, & quicquid est in flumine immundissimo, misceantur uno numo, una uoce, uno gestu, uno iudicio postremi hominis & de fece. hæc quisquis erit contuitus, non minus ipsum sui ipsius pudebit, quàm terrebitur aspectu talis monstri, uarij, multiformis, sæui, importuni, horribilis, & quod nisi coerceatur, ac dometur, præsentem allaturum sit magnam pestem & sæuam: itaque non blandietur, nec molliter in suam perniciem alet eiusmodi belluam centicipitem, nec pulchra nomina capitibus imponet, quibus allectus & falsus in certum exitium proturbetur. non appellabit iram, magnanimitatem, aut cotem uirtutum: non sæuitiam, strenuitatem: non metum, cautionem: non temeritatem, fortitudinem. Nam quæ tandem esse spes sanationis potest ulla, si morbis sanitatum nomina imponuntur? Quomodo sanabitur is, qui se bellissime ualere non dubitat medicis iratus, tanquam insanis ac inimicis, & qui depulsuros se profiteantur, quod ille præstantissimum se habere credit? Nullus est prorsum affectus, qui si ad mentis & rationis iudicium uocetur, non protinus appareat uere deformis, abhominandus. Quid abiectius metu? Quid magis indecorum quàm ira? Quid execrabilius superbia? Iam mens ipsa, suprema animi & celsissima pars, uidebit quantopere sit tum natura sua tarda ac præpedita, tum tenebris peccati cæca, & à doctrina, usu ac solertia imperita & rudis: ut ne ea quidem, quæ uidet, quæ'que manibus contrectat, cuiusmodi sint, aut qui fiant, assequatur. nedum ut in abdita illa naturæ arcana possit penetrare. Sapienter'que ab Aristotele illa est posita sententia, mentem nostram ad manifestissima naturæ non aliter habere se, quàm noctuæ oculum ad lumen solis. ea omnia, quæ uniuersum hominum genus nouit, quota sunt pars eorum, quæ ignoramus: nec solum id uniuersitate artium est uerum, sed in singulis earum, in quarum nulla tantum est humanum ingenium progressum, ut ad medium peruenerit, etiam in infimis illis ac uilissimis, ut nihil existimetur uerius esse dictum ab Academicis, quàm sciri nihil, quod qui primus professus in se est Socrates, hunc ea de causa sapientissimum esse, illius Dei oraculo pronunciatum, cui Deo reliqui omnes de sapientia concessissent: nullam'que esse maiorem insipientiam, quàm hominem existimare se scire, quod nesciat. Id'que uidemus magnis uiris in curriculo sapientiæ usu euenire, ut quo ulterius sint in eo progressi, eo se minus intelligant & deprehendant scire, tanquam rursus ad carceres è cursu ipso referantur. quanquam qui rem acutius inspexerit, & subtilius inquisierit, facile deprehendet nihil scire, & putare se scire, in ipsis adhuc hærere carceribus. intelligere autem se nihil scire, ad metam humanæ sapientiæ pertigisse. Quantum est ergo stultitiæ ac imperitiæ argumentum, offendi quem, quòd indoctus uocetur, quodq; illud obijciatur sibi, quòd esset ipsi, si saperet, profitendum. quanta existimatur iniuria dicere ignorari quid ab aliquo, qui si centies se excusserit, nunquam scientię ullius mica decidet, uidelicet quum nulla insit penitus.

Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad uitam fuit,
Quin res, ætas, usus semper aliquid adportet noui,
Aliquid moneat, ut illa quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Quemadmodum inquit ille in Comœdia. id est, nemo tam unquam firma & constituta fuit sapientia, quin tempus & ætas docerent eum nihil scire, falli, errare. sicut seni illi tam diu percepta, infixa, confirmata opinio, ad postremum tamen fuit mutanda. Cuius est tam spectata uel sapientia uel felicitas, cui non plurima euentus sit mentitus? imò uerò, qui non usu deprehendat se ignorantia prolapsum, cæcitate aberrasse,

rasse, stulte per imprudentiam consuluisse, ut ipsum suimetipsius pudeat. quas arbitrabamur firmissimas coniecturas, & quibus nos impensissimè nobis placebamus tanquam occultam rem & altè abditam Marte ac industria nostra eruerimus, sequẽs dies, dies uerò, imò sequens hora cõfutat, & leuissimis nos rebus patefacit impulsos. Cur ergo toties experti ac falsi, pergimus tamen cõiecturulis nos totos permittere? quod equidem esset ferendum utcunque, si id ad bene faciendum, ad iuuandum alios pertineret. ad nocendum uerò, ad uitia, ad scelera credere toties mentitis, & fraudis manifestis, quanta est socordia? quum in rebus exigui precij capti semel & fraudati tanto in posterum diligentius prospicimus & cauemus. quã ostendimus inuitos nos esse bonos, ultrò ad malefaciendum currere? leuem occasionem, tenuem prætextum, atque adeò sæpenumero nullum sufficere ardenti in hoc & concitatæ uoluntati. At uoluntas hæc si retegatur, quanta obijciet oculis intuentium ulcera, quas plagas à uicijs & delictis acceptas? Ipsa per se imbecilla motuũ arietibus subinde concussa, quã facile confringitur ac ruit, & ex tanta cadendi continuatione tanquã pedum suorum usum amisit? iam illi stare propè tam alienum est et coactum, quàm quæ contra naturam, quam naturã ipsi tam perpetua & pertinax consuetudo uelut nouam quandam effinxit. Ita ut uel de iusto sit in libris Sapientiæ, quòd septies cadat singulis diebus. quid facturum censemus iniustum hominem aut impium? & in epistola sancti Ioannis legimus, Si dixerimus, quòd peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & ueritas in nobis non est. hoc uerò nõ illi sunt modò assequuti, quibus traditum erat cœlitus omnia esse subdita tyrannidi peccati, liberari uerò per crucem filij Dei: Gentiles quoque, etsi causam ignorant, rem tamen perspiciunt. Senecæ est sententia illa, Neminem inueniri, qui se posit absoluere, & innocentem quenque se dicere, quòd respiciat testem, non cõscientiam. & alio loco fusius: Si uolumus, inquit, æqui omnium rerum iudices esse, hoc primùm nobis persuadeamus, neminẽ nostrûm esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio orit, nihil peccaui, nihil feci: imò nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercione nos castigatos, quum illo ipso tempore peccemus, quo adiecimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? ut hoc ita sit, quàm angusta innocentia est ad legem bonum esse? quanto latius patet officiorum, quàm iuris regula? quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt? sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. alia fecimus, alia cogitauimus, alia optauimus, alijs fauimus. in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Sic Seneca. Atqui iste tantopere ulcerosus & indicanti ulcera irascitur, & medicamentum ad sanationem uel ostendenti, uel adhibenti est infensus, tanquam facienti iniuriam, quòd ægrum appellet eum, qui se optime ualere arbitratur. alijs uerò qui eodem tenentur morbo, et ceu in eodẽ iacent ualetudinario, succenset. atque adeò alienis uerrucis grauissimè offenditur, qui ipse turpissimis est tuberibus deformatus. Hoc est diaboli ingenium, bonum se credere, quum sit pessimus. ita ut monstranti morbum, tanquam mendaci et maledico & conuicianti inimico male uelit. tum alios minus, quàm ipse sit, malos graui supercilio increpat, & teterrimum uideri uult id uitium, quo ipse uel aliud, uel idem ipsum maius & notabilius occurrentium oculis expositum circumfert. Hæc est humani animi facies, hic status, in quo cernitis quàm nihil sit gloriandum, aut unde se homo possit extollere. At cuiusmodi habet corpus, quod alij sepulchrum nominarunt, alij carcerem: uerius dici posset, putris cuiusdam nauis sentina aut cloaca ruinosa. fœtebit si aperias sterquilinium hoc, opertum cute. quod quale sit, abundè ostendunt, quæ per eius omnes meatus perenni scaturiunt. per nares, per aures, per axillas, per os ipsum. quid dicam, per ea quæ pudor uetat eloqui, non minus quàm proferri? & in hac obscœnitate sordium, quanta imbecillitas? nam & sentinæ fiunt sæpe ex forti abiete, ex robore: & cloacæ, ex saxo durissimo. quæ porrò pars est corporis, cui non peculiaris sit morbus aliquis, & doloris faces ardentissimæ? non caput, non manus, nõ pes, non

ipsi etiam dentes & extremi ungues, præter eos morbos, qui uniuersum hominē inuadunt, & quasi ingenti tormento cōcutiunt. Ante Plinij ætatem trecēta erant morborum genera annotata ab ijs, quibus curæ est ista persequi. post illū, quot sunt exorta noua, incognita, nullis ueterum cedentia siue præsenti periculo, siue acerbo dolore, siue abhominabili fœditate? Habent alia animantia, ut de inanimis taceam, uillos, & setas, & cutem durissimā, quibus etiam graues punctiones non sentiunt, & aduersus animalculorum morsus & molestias tanquam lorica quadam sunt armata. homo tenerrima & mollissima cute nec arenæ papulam, nec stipulam, nec ruga, nec floccum, nec pilum adhęrentem perfert. quid dicam araneolos, muscas, culices, cymices, formicas, pulices, pediculos, & alia exigua dictu & uisu animalcula? quantū hæc omnia negocium facessunt huic giganti, etiam quum de cæde populorum et nationum, quum de euertēdis regnis cogitat, quum de bello aliquo sæuissimo? quantum ei bellum infert pulex? quàm totum ad se cōuertit hunc urbium & gentium domitorē atque euersorem? ô miserum, tam fortia cogitas in tanta infirmitate? cur non prius concalescis, antequàm te tanto uirium certamini obijcias? cur non uincis prius hunc uicinum hostem, à quo infestaris? postmodū illos aggrediere fortiores, à quibus numquam es lacessitus? Quid hîc recenseam molestias a solo, à cœlo, ab ætate? ingredienti harena moratur uestigium, lutum detinet, lapides pungunt, rupes frangūt. quomodo luctandū cum terra et tanquā ab inuita extorquendū, quo uita sustentetur? quanta in uarietate temporū molestia? ardores præfocant, rigores adurūt. pluuuias non ferimus, expauescimus fulmina, tonitribus penè examinamur. quæ est infantię imbecillitas? quantis cum lachrymis sunt omnia excudenda? q̄ est seni grauis uita ipsa, alioqui ex se fugax & incerta, milleq́ per singula horæ momēta periculis obnoxia & exposita? ut nihil sit tam exiguum & cōtemptibile, quod non satis sit ad hominē uel robustissimū prosternendū. quid dicam absumi quosdā incognita prorsum causa, ut à uita ad uitam, tanquā à cubiculo ad cubiculum migrent, ut nemo possit sibi, nō dico annum polliceri, ut est in uetere dicto, sed nec horam. Quocirca quis assequi uerbis possit, quantus sit furor, quàm cæcus propter uerbū unum, ut uel prauæ animi tui libidini uel iudicio dementis alicuius satisfacias, & quietem uitæ, quæ alioqui rara & perbreuis est, & fructū uiuendi amittere. &, quemadmodū Ennius inquit in Tragœdia, præter propter uitā uiuere. Nanq; dum de ultione ira cogitat & deliberat, nihilq; minus agit, quàm id propter quod est uita homini cōcessa, quumq; tot undiq; instent molestiæ ac difficultates, si quid est uel à solo uel à cœlo suaue, uel ab amicitijs, uel ab ætate, eo se fraudare, & maiora sibi arcessere pericula quàm quibus nos natura circūsepsit. ut uita se omnino fraudet, qui bili & stomacho suo seruit, qui linguæ indulget, qui ultioni habenas laxat. quum contrà ex pace, ex cōcordia, ex modestia et moderatione cōsequi possimus, ut & cōmodis uitæ facile perfruamur, & leuiora nobis fiant incommmoda. Quærit sanctus ille uates, sit'ne aliquis homo, qui uelit uitam, qui diligat dies uidere bonos? Atqui hoc, qui non cupiat est nemo. audiat ergo, quid illi sit, ut hoc adipiscatur, faciendū. Prohibe linguā tuam à malo, et labia tua ne loquātur dolum. Diuerte à malo & fac bonū, inquire pacem, et persequere eam. Exteriora omnia animorū signa in linguæ sunt appellatione cōprehensa. illa enim, quemadmodū interna affecta sint, loquuntur. Vir etiam in sæculo moderatus ac bonus. nam de perfecto illo & diuino nondū dissero, linguā & manus subijciet publicis legibus, prudens gestus quoq; ac nutus educationi, uafer utilitatibus. Quorsum pertinēt dicta, nutus, detorsiones labiorū, oculorū, superciliorū, gesticulationes, & notæ. quibus alios irridemus, signa maleuolētiæ? Primum quàm sunt illa omnia turpia, deformia, indigna, non solū prudētia, sed quouis uel mediocri acumine? An tu idem putas esse gesticulari, irridere, quod acute reprehēdere, sapienter admonere? si gesticulationes ingenij sunt, & prudētię signa, cōcedamus omnes histrionib. ac scurris. An est quicquā promptius aut facilius, quàm torquere labra, corrugare nasum, cōtrahere uultū, cachinari, scōma uel cōuiciū iacere? hæc magis sunt ijs ad manū, qui mente ac ratione minus ualent.

lent. illi armis pugnant inermes ac inopes iudicij, acuminis, peritiæ. Nihil est simplicius, planius, rectius, sensu, uerbis, uultu hominis prudentis ac cordati. Neq; irridere, probitatis est aut sapientiæ argumentū: nec irridere, stultitiæ uel prauitatis. Adde illa omnia, quàm sint inefficacia declaramus nos prauo esse animo atq; etiā inimico sine ullo alterius damno cum periculo nostro. quam est intemperantis ac impotentis stultitiæ id agere, quod nec nocere possit alteri, nec tibi prodesse? à nulla re longius uidetur discedere felicitas fortunæ, quàm ab impotentia animorū, ab intēperantia linguę: maxima egenorū pars eò est delapsa, quòd sibi nequiuerūt imperare, ut leues impulsiunculas sustinerēt. & dum tangenti toto corpore resistūt, seipsos in imum deturbarunt, noluerunt nutui cedere, cedunt patrimonijs, possessionibus, fortunis omnibus. noluerūt uerbulo cedere, cedūt uitæ. Nam quandoquidē res omnes hominū in lubrico sunt & præcipiti loco derelictæ, si uehementius te aduersus aliquē cōcitaris, facies tibi impulsum et casum, quod prius leuis erat cōtactus. Qualem uerò illius existimamus fortunā fore, qui amicū mauult perdere, quàm uerbū? At contrà pleriq; dissimulandis iniurijs nacti, consensionē & amicitias etiā allicefactis ad se illis, qui odisse uidebantur, opes amplissimas & ingentē potentiā collegerunt. quā multis nascentibus inimicitijs & futuris aliquādo atrocissimis obuiā silentium iuit, & ingentia molimina tanquā subtracto fundamēto discussit, quasiq; materiā detraxit nascenti flammæ? Antonio Eremitæ uiro illi sanctitate inclyto perhibēt, quū alia multa in illa esse solitudine & locis desertis diuinitus ostensa, tum uerò quodā die orbē uniuersum retibus & laqueis coopertum, ipsumq; exclamasse, Mi domine, quis effugiet hæc? cui à cœlo missa sit uox, Animi demissio. Ita est planè. Quanto prōptius est uiuere in concordia, quàm in dissidio? uidelicet cedere facilius est, quàm resistere. cedentē nemo persequitur, resistentē impellimus. Illi quoq;, ut grauiter est apud Senecā, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiā detrahendo rebus per se superbis, & fortunā suam, quàm maxime poterūt, in planū deferēdo. Expositus est nobis breuiter uniuersus homo intus & foris. qui si talis est, tam alijs miserandus, pudēdus sibi, haud utiq; difficile fuerit cogitare, qualia sint humana omnia, quæ ipse sibi uel asciuit necessitate, uel opinione adfinxit. Opes & potentia, quàm à re omni utili solida & māsura inanes, quàm leues, momētaneæ, incōstantes. quod idem licet de fauore, de gratia, de honore, de dignitate, de gloria dicere. quid ni, quū omnia regat partim populus, partim fortuna: quis duobus, quid potest incōstantius atq; instabilius cogitari? ut sæpe nox una, sæpe paucæ horæ inter regnū & carcerē, inter triumphū & exiliū, inter summam gloriā & summā ignominiā, inter uitā deorū honori parē & mortē cōtumeliosissimā interfuerint. meū ergo aliquis appellet, quod possit ante horam perdere? Sumptuosa ædificia, magnus domi & in toto cultu apparatus, quàm exiguo est usui? nec nos tuetur, imò cōtra nos illū ingēti ac molestissimo tuemur labore per tot curas, per tot incōmoda, adde etiam per discrimina, adde pernefaria facinora & capitalia scelera, tam quam uastā & inconditā molē. Quòd si & in horum natura tanta est infirmitas, & in possessione inconstantia, tam facile ab alijs uel læduntur uel tolluntur penitus, quid prodest inimicitias, propter hæc ipsa suscipere, quū maius ab inimicis damnū breuissimo et possit & soleat afferri tēpore, quàm est illud ipsum, propter quod discordias excitauimus? Itaq; uidemus quotidie cōtingere, ut uniuersum censum in discrimen adducāt, qui numū sestertiū noluerunt contēnere. Nobilitatē confinximus, quū constemus omnes ex eisdē principijs & elemētis, cōditi ab eodem naturæ principe, progeniti ab eisdē authoribus gentis. gignimur in flagitio, ex semine fœdissimo ac spurcissimo. nascimur ex malis hominib. inter dolores & grauissimos cruciatus cum præsentiss. & nostro & enitentiū discrimine. nutrimur in molestijs, educamur in laboribus. ubi sunt inter hæc natales? qd uult sibi sanguis putris morborū omniū fons, imò sanies et pus olidissimū? Quis iratus genius tm̄ oneris huic lumēto imposuit, quū seipsum ægrè portet? ut magis mirer nō ipsum sępenumero despōso animo oneri succūbere, et hāc uanitatis telā, quā tātis cū ærūnis orsus est, et texit, medio texēdi cursu prę

que hominibus contingant, uana sint, caduca, obnoxia casibus, commẽdata, non donata. Solam uirtutem ita à Deo nobis tribui, ut ea demum fiat possidentis, si uelit. reliqua uerò nunquam in ius & mancipium transire eius, qui utitur. Ingenij acumen uel tempore, uel usu immodico, uel interdum morbo, aut casu aliquo deteritur ac retunditur. memoriæ, ætas est inimica. nihil est in homine quod citius sentiat incommoda senectutis. Doctrina, desuetudine elabitur, morbo perit. Vires, nimijs laboribus, aut una febricula franguntur. denique eas aufert illa, quæ reliqua omnia, ætas. Corpus quot morbis expositum, imò obuium, quot doloribus, quot grauissimis cruciatibus? in illud dominantur cœli, elementa omnia, stirpes, uenena, feræ, homines quàm multis modis? hostes, latrones, tyranni, magistratus? ut prætercam casus, quorum exponi summa non posset. Vita ipsa ex se fugacissima, & uel ad semihoram incerta, finienda morte non huius aut alterius generis, sed incerti, incogniti, inexpectati. Parentes, liberos, uxorem, amicos, seruos, clientes, homines esse omnes, id est, & mortales, & in uita mutabiles. ut nec si moriantur, quicquam acciderit contra naturam. nec si uoluntate & moribus mutentur. nec minus equi, & iumenta, & pecora sub mortis ac mutabilitatis sunt ditione, quàm homines. Pecunia metallum est, quid aliud quàm terra in suis uisceribus concreta? huic tendunt insidias tam multi. hanc inuadunt & oppugnant fur clancularia rapina, latro ui aperta: alius blanditijs, alius fraude. infinitæ sunt artes auertendi ab alio ad se pecuniam. Vestes infestant tot uermiculi, tot papiliones, situs, puluis, ipsum tempus. Vitreum aut Samium uas est fragile. Picturæ uel eluuntur, uel deteruntur. ædificia aliàs tempestatibus ruunt, aliàs ex materia ducunt uitium, aliàs tempore collabuntur. Agri interdũ bellico impetu uastantur, interdum calamitatibus à cœlo aut solo. tot nimbis, fulminibus, grandine, eluuionibus, ariditatibus, tot exitijs & pestibus frugũ, sæpe arroduntur à uermiculis, sæpe à cognatis herbis suffocantur, ac corrumpũtur. Quid est decus, quid honor, quid gloria? gestus aliquis aut uerbulum inane penitus. quàm citò, quàm facilè exolescit decus, & in ignominiam uertitur? Nobilitas uel non agnoscitur, uel egestate ac uilitate progeniei penitus exolescit. Quid non est morti & casibus subditum? quid illis ui, arte, ratione potest ulla eximi? Qui ergo hanc esse naturã rerum, cõditionemq́ recordabitur, næ is utetur, quemadmodum oportet, præsentibus. si uerò absint & discedant, non magis cõtristabitur, quàm si in rosetis rosas non inueniat sub brumam. Quippe eam sciet esse legem & cõditionem eiusmodi rerũ, ut suis uicibus modò influant, modò abscedãt. æquo feret animo res naturę suę cursu uadere. quemadmodũ ueris illi gratissimo temperamẽto non molestè fert ætatis feruores succedere, aut his hyemis rigorẽ. & oceanũ quo inundarat, inde recedere, nauesq́ paulò antea fluitantes in sicco relinqui. Huic si se naturæ accõmodarit, facillimè ac iucũdissimè uersabitur in uita. nihil est enim dulcius, quàm secundũ naturam uiuere, id est, flumine placido, & secundo uento nauigare. nec ei unquam illa pœnitẽtiæ excidet uox, non putaram. omnia enim habebit præcognita & præuisa. sin uerò contra naturam aliquid cupiat, & quasi nauigium aduersis uentis aduerso æquore conetur agere, nec unquam compos fiet uoti, & semper inter molestias fastidia, ægritudines cõflictabitur, infensus & sibi & multis. An tu indigneris, aut inimicitias cum ullo omnino sumas, quòd uel res naturæ, id est domino suo seruierint, non tuæ uoluntati, uel quòd eo illa ipsa natura sit usa uelut instrumento instituti sui cursus? Quis fulmini uel pelago irascitur, aut cum eo exercet simultates, quòd filiũ uel ædes uel mercimoniũ eripuerit? Nam etsi uoluntas uidetur aliqua adhiberi inter homines, tamen uiro sapienti natura est magis rerum spectanda, ministra Dei, quàm uoluntas hominis praua, ministra maliciæ, sed quæ nec satis fuisset, ut adimeret uir malus pecuniam uel uestem uel speciem illam honoris, si tam illa naturæ suæ ui fuisset tua, quàm uirtus. At quibus nihil auferũt homines, auferunt casus à cœlo, ab elementis, à rebus inanimis, ab animantibus, incognitis nobis causis, sed nõ omnino nullis. Itaq; quam cõsolationẽ alienis casibus exhibere soles ex natura ipsa promptam, eandem tuis ipsius adhibe, id est, utere eadem medicina,

regere.id si es nactus,tunc sanè foras ad alia regenda egredere. Quòd si nec exiguum regnum, nec domum, nec teipsum ritè potes gubernare, quis furor dicendus est, te multarum nationum atque urbium habenas deposcere? non aliter, quàm Phaetontem in fabulis ferunt adolescentem Solis patris sui currum & equos, quos lachrymis & importunitate consecurus & seipsum perdidit,& incendit mundum. Nec aliter mul ti ex istis quærunt & postulant regna, quàm pueri equorũ lora, uel clauũ in naui. putant enim regere, esse manum admouere. nam gubernatoris artẽ, quia non assequuntur, credunt illum non arte, non ingenio et industria uti in contorquenda tanta mole, sed solùm manu temerè, & ut casus ferat, mota. Ita uideas istos, qui tot motibus & turbatione rerum humanarum ad ingentes ditiones peruaserunt, existimare bellissimè perfunctos se regendi munere, si diplomatis nomen suum adscripserint, cætera uel in syluas uenando abditos, uel in regiæ penitissimo inter scorta & conuiuia & aleam. Exempla sunt horum inter ueteres permulta, atque utinam solùm apud illos. Strenuissimus & prudentissimus uir Pop. Rom. Publius Scipio, quum censor de more uoti carmẽ, scriba ex publicis tabulis præeunte, pronũciaret, uentumque esset illuc, Iuppiter auge rempublicam: nunquam sic precari animum induxit, monẽte multum scriba atque hortante: sed sic, Iuppiter conserua rempublicã: satis esse auctam dicens, modò conseruaretur. ac protinus, ut inquit Valerius, in publicis tabulis ad hunc modum carmen emẽdari iussit, qua uotorum uerecundia deinceps censores in condendis lustris usi sunt. Augustus Cæsar princeps planè regẽdi artifex, mirari solebat Alexandrum Macedonẽ non magis cogitasse, quemadmodũ parta regna administraret, quàm quemadmodũ noua alia partis adiungeret. Et ad Christianũ principem par est loqui de onere regendi homines. Quid enim est aliud plures quærere, quos regas, quàm habere, de quorũ uita, salute, fortunis, moribus rationem sis Deo redditurus, mundi præsidi & iudici omniũ exactissimo, qui illos omnes fidei ac curæ tuæ commisit ac commendauit. illius re uera est grex, tu nihil es aliud in eo, quàm fidei cõmissarius uel datus origine, uel ascitus uoluntate, uel ingestus ui ac inrrusus. Nihil apud illum proderunt speciosi tituli, quibus falli quidẽ possunt homines, & eis silentiũ imponi: Deus falli nõ potest, apud quẽ unusquisque seipsum ex mentis suę cõscientia, uel damnat uel absoluit, nõ ex testibus, nõ ex tabulis, nõ ex rumoribus cõfictis, nõ ex patroni meditatis coloribus aduersus crimen. Recipiat se introrsus unusquisque ad mentem, ad consiliũ animi, & intelliget hanc imperandi & potentiæ cupiditatẽ, propter quã toties orbis uniuersus cõcutitur, ac turbatur, totã ex ignorãtia & cæcitate nostrarum opinionũ ortam esse, quæ se à iudicio & cõsilio rationis seiunxerunt, transfugerunt ad affectus. Egredietur foras uir prudens, & alios quoque homines excutiet, atque eodẽ examinabit Lydio lapide, quo seipsum. horũ omniũ neminẽ non inueniet similem sui, inualidũ, mille casibus subiectũ, & proinde miserabilẽ. quumque uiderit, quæ sint unicuique etiã beatissimo ferenda in uita, sortẽ & conditionem suam intelliget sibi esse patibilẽ, ut nõ sit, cur se aliter ultum de eo cupiat, à quo iniuriã se accepisse opinatur, quàm ulciscetur casus & ipsa conditio humana. Quid optas inimico? fortunarũ aut dignitatis iacturã? expecta parumper, uidebis. Neque est enim tam felix ullus in uita, cui non eiusmodi casus aliquis intercurrat. cladem eius ditioni, si sit princeps? accipiet pestẽ, famem, eluuionẽ, terræ motũ, populi inter se discordiã & dirũ malum seditionem. Cupis orbitatẽ aut mortes charissimorũ: si sustinere paulisper potes, fiet tibi natura uororũ tuorum administra. At morbos mauis, acriores natura dolores inferet, & ardẽriores admouebit faces, quàm hostis crudelissimus ac immanissimus. quæ humana rabies adeò potest humanũ corpus torquere, ut torquet stomachi morbus, ut podagra, ut dolor etiã dentium? Equidem prǣterire nec possum, nec debeo, quæ apud Aurelium Prudentium sanctissimus Martyr Romanus de Catasta, in qua torquebatur, ad populum concionabundus loquitur:

Nec distat ignis & fidiculæ sæuiant,
An corpus ægrum languor asper torqueat,

Quum

Quum sæpe morbos maior armet sæuitia:
Non ungularum tanta uis latus fodit,
Mucrone quanto dira pulsat pleuresis:
Nec sic inusta laminis ardet cutis,
Vt febris atro felle uenas exedit,
Vel summam pellis ignis obductus coquit,
Papulasq; feruor æstuosus excitat,
Credas cremari stridulis cauteribus.
Miserum putatis, quòd retortus pendeo
Extentus ulnis, quòd reuelluntur pedes,
Compago neruis quòd sonat crepantibus,
Sic eiulantes ossa clamant diuidi,
Nodosa torquet quos podagra & arthesis:.
Horretis omnes hasce carnificum manus:
Num mitiores sunt manus medentium
Laniena quando sæuit Hippocratica?
Viuum secatur uiscus, & recens cruor
Scalpella tingit, dum putredo abraditur.

Sic ille. At curas & sollicitudines & mentis furias illi optas: habebit per singula momenta, alijs ex alijs motibus, perturbationibusq; animum subeuntibus, tanquam undis, ui tempestatum impactis ad littus: concutietur, & agitabitur, metuet, pauebit, mœrebit, terrebitur, confundetur, contabescet ægritudine, stimulabitur inuidia, æstuabit odio, ardebit ira. & accensus nec compos erit animi, nec corporis, nec fortunarum. nunquam enim isti mari deest, quo concitetur auster aliquis: nunquam hominum uita non suppeditat affectibus & occasionē & materiam tumultuādi. Quòd si alia desint omnia, certè is qui fecit iniuriam, furias illas sentiet ultrices, quas adfert maleficij conscientia. Quæ est prima scelerum ultio, ut ille dicit in Satyra, quòd se iudice nemo nocēs absoluitur. nec ulla uel optari potest, uel excogitari acerbior. Nam aliæ omnes fortunæ sunt aut naturæ, ista delicti, quemadmodum Cicero multis uerbis in Lucium Pisonem persequitur. aliæ uel ad nos nunquam perueniunt, uel corpus attingunt: solum ista animum, id est, hominem ipsum transuerberat. Nec existimandum est aliud esse illud scelerum apud uita functos sempiternum supplicium, de quibus est illud in mysticis literis, Vermis illorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur. Hoc cruciatu quanto leuior est mors? quam tamen, ut summum malorum plerique inimicis suis imprecantur. Est quidem illa summū malorum omnium, sed extremum tamen, ut qui aliorum lætantur morte, ipsi in malis remaneant alij malis sint exuti ac liberati, & in ea forsitan traducti bona, ad quæ nunquam peruenient, qui illorum mortem uel procurarunt uel optarunt, ut uota pro illorum salute uideantur fecisse, quos oderant, quos execrabantur, quos diris deuouebant. Sed omnino mortem illi desyderabas, & eam optare animo obstinasti: quiesce parumper, nam & te & illum duci natura iussit, ambos quo die in lucem edebamini, capitis damnauit, nō longo interuallo plectemini. quoties cōtigit, ut prior moreretur is, qui alium mori iusserat? Captus est Galliarum Rex Franciscus à Carolo Mompensiero Borbonio, à Marchione Piscariæ, à Carolo Lanoio præfecto Neapolitano. omnes illos tres ante duos annos sepultos audiuit. Si illis erat iratus, quid plus uoluisset facere? Si habuisset in sua potestate ad ultionem, quid aliud fecisset, quàm fecit natura? Quid ergo animaduersionem aliam? quid alium quæris carnificem, quum habeas tam paratas, naturam & fortunam? quæ ita nonnunquam miseram imbecillitatem hanc affligunt, ut ijs etiam simus miserandi, qui interitū nostrum auidissimè expectabāt, & casus sæuissimi exempli imprecabant. Vergilianus Diomedes ita iactatos & cōcussos narrat fuisse Græcos Troia reuertētes, ut etiam Priamo fuissent miserādi. Post reputationem casuū et fragilitatis figmenti huius contemplabir, quibus erroribus homines

in uita agitentur, quid bonum uocent, quid malum. De his quàm longe aliter statuant, quàm pro uero & rectè instituta ratione, hinc quid pro contemptu habeant, quid pro iniuria, quas sibi ultiones & pœnas sumant, quam pueriliter tantis in rebus ludant, ut per tumultum & præcipitanter consulent, nempe affectu præside: quàm leuibus coniecturis rapiantur, uidelicet ubi se auræ leuissimę ac concitatissimæ cunctos permiserunt. Ita fit, ut eos continuò post factum grauis pœnitentia inuadat. Hæc erunt ei pro exemplo, ut ipse ex alienis erratis, quod genus est prudentiæ felicissimum, uitam suam emendet, mores atque actiones componat. In quo primum erit omnium, ut, quemadmodum se nõ extollit iam arrogantia sublata, neq; enim uidet causam ullam, cur id faciat, ita nec se cuiquam anteponat, nec ullũ contemnat, nisi qua & se quoq; contemnendum censeat, quum tanta sit in natura humani generis similitudo, nec sit quisquam qui non aliqua ex parte alio sit melior, alio peior. stultorum, qui se nõ nouerunt, est alios contemnere. quippe qui alijs detrahunt, quod sibi arrogant. At uir notitia sui institutus, instructus, fretus, intelligit se nihilo plus habere, quàm alium quemuis de turba, & paupertatem suam tacitus agnoscit. quòd si alios uideat non minus quàm ipse sit pauperes, qui se locupletes uel ab ingenio, uel ab opibus, uel à genere, uel à dignitate esse autument, non eos propterea despiciet, quum in re nullum sit discrimen. æque sunt pauperes & abiecti. non nihil fortassis in cogitationibus intersit. certe nõ magis ridiculum sit hunc se illi anteponere, quàm si olla figlina, cui nihil sit adscriptum, præstare se illi dicat, si qua inscriptum sit, argentea. par est utilitas naturæ, et inter res æque humiles abiectásque, quantulum interest, etiam si titulus sit mendax? falletur fortasse imperitus, at qui materiam & precium nouerit, nunquam falletur. Iam quum homines, uel uere sint animi, uel mente censeantur, atque æstimentur, quis poterit homo de homine ferre sententiam? quum nemo ualeat ad intima illa mentis & penetralia peruenire, quæ tot inuolucris, tot operimentis contecta & occulta, nec angelis quidem patent, soli authori suo noscuntur, ibi quoque ipsa non satis plerunque cognita atque explorata. Postremo non ignorat, nihil esse in uita malum præter culpam, quæ, ut etiam est à gentilibus animaduersum, sola est homini præstanda. qua quum sciat se quisque non carere, de altero in cuius se comparationem adducit, incertus ac ignarus. quippe animus, in quo uno est culpa, uti modo dicebam, longissime ab humano intuitu recessit. an non hinc fit, ut causa sit nulla, cur homini cordato & rite omnia expendenti, alius sit ullus contemptibilis præ se? Atqui hinc certa erat petenda & uerissima uniuscuiusque humanæ actionis censura. Probe ac sapienter Epictetus Stoicus, Lauatur quis cito, ne dicas male eum lauari, sed cito. bibit quis multum uini, ne dicas male, sed multum. nisi enim eius consilium scias, unde scis an male? Nisi forte expectamus, dum ille relicto animo, ad comparationem corporum descendat, & aliquid arroget sibi ac se efferat, quod ualidiori sit aut integriori corpore, et egenus ac miser homini conditionis eiusdem se anteponat, quòd tunica sua adeo resarcta, ut iam ex centonibus & commissuris tota sit consuta, pauciores habeat commissuras quàm illius: aut calcei sint minus detriti. utinam tam bene egisset nobiscũ natura, ut aliquid haberent humana corpora, quo possent superbire, et gloriari. quid nõ habent putidum, fœdũ, aut fœdum? Nouercam nominarunt naturam, & magnum illi conuicium fecerunt uiri sapientiæ affectatores, qui corpora solummodo nostra spectarunt, nõ perinde animos. Quisquis homo hominem despicit de corpore, in id periculũ se adducit, ne sibi bestias habeat præponendas. & qui hominẽ cõtemnit, belluis sit cõtemptui eadem de causa. Nulla enim re corporis pręstamus, quin ea ipsa ab aliquib. belluarũ superemur. Cedò quis tandẽ tanti faciet suum corpus, ut inde sibi animos sumat? An uir probus ac sapiens, cuius bona omnia in uirtute sunt sita, qui sola mente cõfisus ac fretus uitã securus agit et felix? An uero acutus homo, & qui omnino nõ sit ab incõsiderantia dementatus, quem in corpus suũ intuentẽ pudet sui ipsius, quicq;, si in contentionẽ laudis corpus adducat, metuit ne nõ aliter cum ludibrio atq; ignominia repellat, q̃ si olidissimũ scaphiũ adferret auro intectum, nihil puto esse magis absurdum ac ridiculũ, quàm quòd iactet quis magnam se aut integrã aut bene compactã firmamq; circũferre toricam affixam semper ac hærentem sibi. Nam hæc demum sunt uera nomina istius pudendæ superbiæ tot malorum per

gentes omnes originis ac fontis largissimi. Quod si nihil homo ingeniosus & prudens ex tota corporis & mentis nostræ natura potest deligere, quo se alicui anteponat, quanto habebit minus ex ijs quæ foris sunt, quæ aliena dici debent, non nostra? uelut nobilitas, & genus, & proaui, & quæ non fecimus ipsi, ut Iuuenalis inquit. aut de opibus, de seruis, de ædificijs, quæ sepe & peioribus & stultioribus & ægris copiosiores cōtingunt, quàm bonis & sapientibus & robustis, quæꝗ uel nostrā imbecillitatem testent̄, qui tot indiguimus: uel malitiam & metū, qui diffisi deo tantū ex caducis & momentaneis rebus præsidium petierimus, quasi non maius esset paratū dei & per deū mentis ac rationis nostræ. At propter dignitatem? ceu uerò nunꝙ ea indignissimo eueniat. de honore, de fama? quasi uerò populus nō fallat̄ in censenda uirtute. singulorum naturā, usum, preciū nouit, excussit, expendit. scit quàm sit parū tribuendū hisce omnibus, quæ nō in sua habet manu, sed in aliena posita libidine. nullū meliorē possunt facere, si accedant: nullū feliciorē, utiꝗ nec peiorē, si recedant, iactata temeritate casuū, fundata opinionib. imperite sentientiū. Nam illa ꝓpter togā aut tunicā, aut pileū, aut calceos, aut anulū, aut equū, anteferre se alijs, puerorū sunt, quibus hæc sola uident̄ bona, quoniā alia nō intelligunt. Neꝗ uero, si qua edita fuerit ab alio cōtemptus in ipsum species, aut iniurię significatio, offendet̄ & conturbabit̄. Quippe superbia discedens abstulit secum delicias, quib. sublatis, ut nihil inuenit ob quid sibi placeat & se erigat: ita robustior factus, minus iā leues punctiunculas sentit. Quale sit in se iactū telū contemplabit̄, si uera dicant̄, si æqua fiāt, nō magis iniuriæ loco deputabit, quàm si homo uocaret̄, aut mortalis, aut si se illi angelus præferret, aut ipse belluis. sin falsa aut iniusta, non tam ob inane dictū indignabit̄, ꝙ uicem socij dolebit, qui ita fallatur. & miserabit̄ uel cæcū, qui inconsulto impetu in alīū fert̄: uel errantē, cui alij præ ignorantia sui sordent. An indignat̄ aliquis, & non potius ridendum ducit, si cæcus cæcitatem exprobret cæco? scabiosus scabioso scabiem? claudus claudo pedem & gradū? imo etiam nō raro, quod tanto est magis ridiculū, cæcus uidenti, scabiosus puro, claudus recto, adeo ut spectatores quamlibet rudes & uulgari sensu ioculare citius existiment, quàm maledictū. & quemadmodū ignorantia superbiam asciscit, hęc uenit comitata delicijs, morositate, suspicionibus iniuriæ, cupidine ultionis, rationibus sui uindicandi: sic peritia modestiā secū importat, & moderationē, & æquabilitatē animi, causas discordiæ extenuat, aut omnino reijcit, concordiæ prorsum & undiꝗ conquirit. Neꝗ ullus potest iniuriam uelle facere, pro quo paratā non habeat excusationē: et in eo ipso quo fert̄ iniuria, patrociniū. ut nemini magis sit iniquus ꝙ sibi ipse. sic enim alios tuet̄ ac defendit. Senex putat̄ lęsisse canis & ętati magna debet̄ reuerentia. Puer, multa sunt illi infirmitati iudicij cōdonanda. Mulier, imbecillitas sexus meret̄ ueniam. Aeger, quis sapit in morbo? illud dolor fecit, non homo. nec medici irascunt̄ suis phreneticis, à quibus multa sunt audienda cōuicia. Doctus, aliquid tribuendū peritiæ, & existimandū nihil ab eo temerè dici aut fieri. Indoctus, ignoscendū inscitiæ, quod genus est cæcitatis. Nam & cæcus, si in quem impingat, quis est adeo delicatus, qui nō magis misereat̄ & reducat in uiā, ꝙ succēseat, & animaduersione iudicet dignū? Melior, si se tibi anteponat, ferendum. nū tu uis ordinē rerū confundi? nū nō animā corpori pręstare, angelū tibi, te bestijs? Peior, uidendum, ut quū gallus aquilā contemnit. Par, dolendum ac miserandū, quòd nō intelligat uiā se ad sui cōtemptum aperire per cōtemptū tui. Cum ualidiore certare, insanū: cū infirmiore, turpe: cū pari, periculosum. fortuna diuitē tuet̄, pauperē excusat. seruū miserabilē facit cōditio, maiorē tu postulas à seruo ultionē, ꝙ dederūt leges, quę rē illi omniū maximi precij libertatē ademerūt. Potēs, cedendū ei cui tā multi cedūt. An ego, inquit Phauorinus, uno in uerbo repugnē Adriano, cui in omnibus triginta legiones obediūt? ꝙ scitè de se & C. Cæsare Laberius: Etenim ipsi dij negare cui nihil potuerunt, Hominem me denegare, quis posset pati? Magistratus, obtemperandum legibus, & patriæ debitas pietas præstanda. Qui parum possunt, quanta est dementia eos inimicitias cum potentioribus exercere? quæ, ut felicissime cadant, non tamen uel stultitiæ notam effugiunt, uel superbiæ. Quid, quod illos non in se modo irritāt, sed aduersum quoscūque eiusdē nationis, professionis, ordinis, etiā corporis ac formæ, damnata in totum similitudine illius, cui male uolunt, tanquam omnes eiusdem

sint

ſint ingenij ac naturę. turbant quoq; publicam quietem, dum cogunt diuites et homines opibus feroces omnia commouere, quo ſe ulciſcant. At qui plurimum poſſunt, hos tanto decet agere circumſpectius, ne illam fortunæ magnitudinem uniuerſam in diſcrimen adducant ſortis aſſuetę, exiguo momento ingentia uertere. quid, quòd moles quanto eſt grandior, hoc eſt minus regi habilis, & facilius in tempeſtate aut cõtentione rerum commotarum frangitur. certè aliquid accepit detrimenti in anguſtijs, & alioqui potentibus, etiamſi diſcedant ſuperiores, nõ tamen erit admodum decorum. ſin inferiores, probroſiſſimum. Deniq; nullum inuenias, quem expediat diſcordiam in ſe admittere: nullũ, cum quo expediat. omnes impedit & prohibet tum ſuæ perſonæ ratio, tum eorũ quibuſcum ſunt diſſenſuri, tum perſonarum comparatio inter ſe. Videlicet natura exerta uoce clamat ſe homines omnes ad mutuũ amorem finxiſſe, & conciliaſſe inter ſe, ut ſicut ciuis ciui nocere nõ poteſt, quin patriam uulneret, quæ omnes communi quodam uinculo quaſi mater complectitur: ita nemo homo hominem poteſt illæſa natura lædere, quiq; non maximam hanc humani generis patriam conſauciet, & ſancta naturæ iura uiolet, quę eadem ſunt diuina. Quid? quòd ſi diligenter ſingula animo aduertamus, neminẽ ferè inuenias, in quo pręter communem illam nõ aliqua ſit etiam peculiaris amoris cauſa. Quis enim hominũ nõ eſt, aut parens, aut frater, aut filius, nepos, auus, proauus, propinquus, affinis, neceſſarius, gentilis, cognominis? alius eſt uicinus, alius eſt ciuis, aut conterraneus, alius hoſpes, alius amicus, familiaris patris, aui, fratris, amicus amicorũ, ſocius ſtudiorũ, ſocius artis eiuſdẽ, ſocius operę, laboris, itineris, ſodalis, collega. ut nunquã ad nocendũ poſſis conſurgere, quin tibi uenerabilis aliqua ſuperior poteſtas, uelut manus injiciat, & a motu reuocet inconſulto. parentem lædere uetat pietas, propinquum ſanguis, affinem coniunctio, uicinus pro cognato haberi debet, & hunc tuæ ipſius utilitates tibi cõmendant, quæ à uicinis paratæ ſunt etiam maximæ. ciuem defendit lex. peregrino ne noceas, educatio prohibet, inferiori bonitas. cum ſuperiore ne contendas ratio ſuadet, cum pare periculum. Chriſtianum religio facit tibi fratrem, & communis parens Deus, & idem caput Chriſtus. At hic nihil uidetur profuiſſe. profuit fortaſſis, ſed inſcio, uel iam immemori, ui puero, ut in aliud intento & parum aduertenti ad beneficium. profuit ignotus, præteriens. quàm multos pueros eripimus periculis? adiuuamus ope, opera, conſilio? qui nos minime nouerunt, qui nunquam poſtea recordãtur. quàm multis occultè ſumus opitulati, qui magnam, quam accipiebant à nobis opem, non ſenſerunt. At non profuit nobis ipſis. Profuit certe ijs quibus nos non aliter conſultũ, quàm nobis ipſis cupimus, filijs, parentibus amicis. Profuerunt nobis aut noſtris ij, qui in hoc gratiam à nobis repoſcunt ſui beneficij, ut eius parentes, liberi, neceſſarij. At proderit, at proderunt ſui, uel nobis, uel noſtris: & fortaſſis ijdem erunt illius nepotes & noſtri. Num diſſenſiſſent tanto odio L. Salinator & Cl. Nero, ſi cogitaſſent futurũ, ut aliquando duæ illæ gentes in unã coaleſcerent? belluarum eſt ſola præſentia intuitas illis acquieſcere, hominum in procul futura mentem mittere, nempe immortalium, & ad æternitatem creatorum. Non eſt notus, eſſe poteſt: & quidem familiaris & amiciſſimus nemini amore atq; officijs ceſſurus. ſi te oſtendas diligere, hoc eſt, attrahes, ſi certiſſimum hamum eſcam'que obtuleris, amorem. Meliorem conciliet tibi admiratio præſtantię, parem naturę ſimilitudo & morum. ama in illo, quas in te uides, laudes ac uirtutes: aut miſerare, quod in te uides miſerandum. Erga inferiorem ex miſeratione creſcat charitas. quis enim nocere uult ei, cuius miſeretur? Denique hominem homini coniungat ſimilitudo efficaciſſima ad congregationem et charitatem. neminem inuenies tam ferum, tam'que alienum ab humanitate omni, qui amore prouocatus non reſpondeat, quum etiam feræ beſtiæ tantopere à ſenſu naturę noſtræ in rigorem illum animorum ſemotæ cicurentur tamen, & eos diligant, in quibus ſigna aliqua beneuolentiæ ſenſerunt. Nihil non ſatis eſſe ad diſcordiam ſolet contra naturam, cur tam multa ad concordiam pro natura nihil ualebunt? Leuia ſunt ex his quædam, dicet aliquis. an leue eſſe aliquid poteſt, cui robur addit natura? hoc eſt numen ſanctum & omnipotens. ecquod iſtorum uocas leue tu, cui ſatis eſt grauis ad diſcordiam unus numulus, una uocula, unus nutus, aut leuiſſimum alicuius & contemptiſſimum hominis iudiciũ? etiam contra patriam, pietatem, contra ius ſanguinis, contra officium,

 contra

contra æquitatē,contra sanctitatē amicitiæ,contra fidem. scilicet hæc sunt grauia,quæ tu ex stultitia tua confinxisti. leuia erunt illa alia,quæ statuit natura æquo bono,pio,sancto fulta et munita. Qui uiolatū se ab aliquo arbitrat̄,hic quemadmodū est à nobis positum,tanq̄ prudentiæ totius caput, de ea re consulere debet ac decernere, quacunq; cōmotione animi liber,& à tempestatibus sedatus: alioqui praue ut de omnibus statuat, est necesse,augente omnia tumore tempestatis,nihilq; in statu & magnitudine sua naturali relinquente. Quod si affectus cōtinuo, ut solet,exurgat,& inuocatus atque inexpectatus irrumpat & inuadat inuitos,id tamen crebra meditatione & usu perceptum habere nos et firmum oportet, ut nos sustineamus, nec sinamus a b affectu auferri: moram'que actioni demus, ne impetu suo cogitationi & consilio anteuertat, ut præpostero atque inuerso rerum ordine, tum demum cogitationi demus locum, quum res est iam peracta: & nos eò progressi, unde integrum non est redire, nec aliquid est consilium & ratio & cogitatio profutura. Itaque reputet apud se & externa & interna, quid sibi & suis ultio eit commodi allatura,quid incommodi. Quanta est illa animorum cæcitas,quàm rapidus & præceps impetus, quantus egressus ab homine ratione prædito, & degeneratio in feram rationis penitus expertem? non posse hominem, quum ad lędendum aut se ulciscendum consurgit, uel breuissimam ab se moram impetrare, ut dum æstimet atque expendat, quantum idem ipse damnum est accepturus ex eo ipso damno, quod alteri festinat factum. Si non ipse, at ij quos non minus uel habet,uel certe habere debet charos quàm semetipsum,parentes, patria, fratres, filij,nepotes,cognati,affines,necessarij,ciues,denique ipsa religio, quamunam omniū decet unicuiq; nostrûm longe esse charissimā & cōmendatissimam. Hinc post aspectum rerum externarum oculos iam in semetipsum conuertat,et in cōmunem conditionem. Platonem,quoties in hominū uitia ac errores incideret,ferunt ex seipso solitum percontari, Num & ego sum talis? Quòd si ipse in eisdem peccaret, turpe existimabat non se eo uitio purgare,quod in alio deforme esse arbitraretur, potius quam alteri illi succensere. Quis ferat furem alienis furtis uehementer offendi, & latronem in latrocinia animaduertere? Diogenes Cynicus, quum cœnosis pedibus strata Platonis triclinia calcaret, rogatus quid ageret,Calco, inquit, Platonis fastum. At, inquit Plato, calcas hunc fastum meum,sed fastu tuo. Quoties id nobis usuuenit in uita,ut fastum calcemus fastu, & alienam iracundiam uelimus cohibere nostra? & quæ sunt per immodicum animi feruorem peccata, nos alio animorum feruore puniamus? Quale est te eam ueniam alijs negare,quam toties habes petendam? aut,ut uitia diligenter occultaris,certe uenia indiges, si non ab alijs, quia flagitiorum tuorum sunt ignari,utique à tua ipsius conscientia, quę omnia intuetur. sed non eadem in te crimina admittis,at non dissimilia, & forsitan grauiora. nam sunt, qui in sua tantum præsentia intuentur, ut si non idipsum quod alij delinquant, pro innocentissimis haberi se ac inculpatissimis postulent, etiam si alia singulis horis sexcenta flagitia & scelera designent. Sed in hoc sibi humana superbia mirifice indulget,ad alios seuera et rigida: ut uulnera quæ ipsi facimus,punctiunculas existimemus. si alij nos pungant, uulnera esse censeamus, deorum atque hominum fidem exclamantes. nostra conuicia,leues iocos:aliorum iocos, non ferendas contumelias, & dignas animaduersione noui exempli. quod potissimum habent homines dicaces, ut ipsi in alios, quæcunque uisum est dicta libere dicant, id'que impune sibi esse æquum existiment,ipsi dictorum & iocorum impatientissimi. nam si quis eos uel leuissime perstringat, ita excandescunt, tanquam fortunæ sint omnes, & caput impetitum. Ita nullos uideas crebrius irasci,nec acerbius, quàm qui alijs materiam & occasionem præbent excandescendi, nec alij maiores edunt turbas, quàm ij à quibus initium turbæ est exortum. Peccamus omnes, erramus, labimur, delinquimus alij in alijs, nemo non in aliquo. Ignoscamus inuicem in culpa communi, imo uero ignoscat quisque alijs in culpa persæpe sua ipsius, non illorum. Quod si quis altius est in gradibus sapientiæ ac iudicij prouectus,ut aliorum hominum errores uideat, & ipse minus quam alij delinquat, quid alijs indignatur,quod non idem præstent,qui non idem sunt facultatis ad bene sentiendum ac uiuendum consecuti? uin'tu tantundem illum efficere, qui non tantum possit? Is uero grauiter est castigandus qui tam parum pręstat,quum tam multum sit nactus.

M. Cato

M. Cato Censorius uocem ſępenumero emittebat plenam fiduciç ſuę, quam ei non arrogantia dictabat, ſed rectiſsima conſcientia, oportere alijs ueniam dari, ſi peccaſſent, ſibi non item. nam in illis quæ deliquiſſent, uel inſcitiæ, uel impotentiæ affectuum deberent uideri imputanda, in quorum poteſtate adhuc eſſent. ſe uero ſi peccaſſet, malitiæ eſſe, non ignorantiæ, aut animi cǒcitati. Idem, quum in uictoria fugientium hoſtium tergo inſtaret, & ex cæſis quendam cum opulenta præda iacentem uidiſſet, ſequenti ſe dixit armigero, Tu hunc ſpolia, qui non es Cato. uidelicet non rebatur idem ſapienti Catoni licere, quod cuilibet militum. magnas compedes iniecerat ei ſtudium probitatis, quibus alij propter ignorantiam & corruptos mores erant ſoluti: ſed ita ſoluti, quemadmodum qui uiuunt ſine legibus, ignorantia humani iuris: ut quantum ab ſtultitia uir ſapiens ſoluitur, tantum à ſapientia colligetur. Ecquid poteſt dici dulcius aut felicius, quàm ignorantiæ uinculis liberari, uinciri ſapientia? quàm libenter hiſce nodis innecterer, ut illo ergaſtulo liberarer ſtultitię? Quocirca ſtudioſus ille ſapientiæ iam deinceps plus à ſe exigat: & quia plus poteſt, & ut in arte cui ſe addixit, dedicauitque, exerceat. maiores illi quotidie in ea fiant progreſſus, quo ſe altius à ſolo & à uulgaribus ſenſibus ſuſtollet ac uindicabit. Tum rurſum acutius eam intuebitur, quam nos ſedulo ante oculos propoſitam habere conuenit, hominum naturam. uidebit animal infirmum ac mutabile. & quam ueniam haberet aut ægris, aut pueris, aut fatuis, eandem cuiuis hominum concedat. quibus enim alijs humanæ omnes ſocietates conſtant, quàm ignorantia pueris, ſtultitia fatuis, potentia inualidis ac infirmis? unde ea ſunt omnia, ob quæ indignamur, & quas iniurias nominamus, uidelicet uel ex ignorantia eorum qui & faciunt iniuriam, & qui ſe dicunt accipere. alij nec tantum aſſequuntur, ut quid ſit iniuria, intelligant, quid alteri nocere, quid ſibi. ita dum ſe alios credunt lædere, ſibi potius quàm alijs officiunt. Alij minus habent uirium, quàm ut animum effrænem & impetu ſe aliquo irruentem continere poſsint ac ſiſtere, ut qui ſe per pronum deiecerunt, qui ex infirmitate impotentes nominantur. Eſt in ijs cui ætas nondum attulit iuſtum robur, ut puero: eſt cui robur excluſit imperitia: eſt quem eneruarunt delitiæ, quales ſunt locupletes, & homines fortunæ fauore in peius refecti. alium inflauit uanum potentiæ nomen, alium rupit indignatio, alium contudit deſperatio, & confregit. hæc damna per humanum genus uagantia homines, ut malos efficiunt, ita etiam miſerabiles, dum grandi ac forti teſtudine quatiuntur muri tam fragiles & caduci. Quod ſi cui in aſcenſu ad ſapientiæ faſtigium multum eſt profectum, quàm pulchra & magnifica erit huiuſmodi perſona ſapientis? quàm uelut imago quædam numinis expreſſiſsima inter homines uerſabitur: quantum illi gaudium quum ſe contemplabitur à uiolentis dominis, ut Sophocles inquit, liberatum aſſertumque, nempe animi affectionibus & morbis ſæuiſsimis tyrannis, qui non ſolum ipſi in quemcunque animum inuaſerint, importuniſsimum exercent dominatum, uerumetiam efficiunt, ut is ipſe animus tyrannidem in alios affectet, & quatenus poſſit exerceat, ſimul, quo nihil eſt monſtroſius, grauiſſimus dominus & ſeruus abiectiſsimus. Hinc uidebit ſe errores illos iam elapſum ac eluctatum, inter quos alij adhuc cum preſentiſſimo diſcrimine, tanquam inter rupes aſperrimas, in magnis tempeſtatibus conflictentur. Intuebitur ſub ſe alios miſere circa res inaniſſimas laborantes & anxios: ipſe, ſicut Statius inquit,

Celſa mentis ab arce.
Deſpicit errantes, humanáque gaudia ridet.

In ſe uero reductus & cæteris altior, tantum ab eorum curis ac cogitationibus diſtabit, quantum uidens à cæco, ſanus ab ægroto. nec aliter gaudebit, quàm ex ſeruitute poſtliminio quodam reuerſus in patriam, aut primis illis uerisque naturæ natalibus ingenti aliquo beneficio reſtitutus. Nec magis alijs indignabitur ac ſuccenſebit, quàm ope aliqua dei ex tempeſtate in portum adductus ijs qui adhuc in medijs fluctibus ui uentorum ac maris iactantur. itaq; miſerebitur, adiuuabit, quacunq; poterit ope, opera, uotis. Quis enim naufragus aſtans iam in littore, & alios in undis adhuc cernens agitari, illos uel pede, uel contis introrſus retrudit? & non potius ipſe aliquo uſq; in ipſum mare ingreſſus, quantum ei ſaluo capite licet, manu prehendit, ut in ſiccum trahat: aut tabulas & perticas

porrigit, quibus innixi ad eandem perueniant salutem, in qua se ipse iam constitutum esse lætatur. Ita uir hic sapiens ascendentes non detrudet pede, non cubito. Quid enim alienum est magis à sapientia & probitate, quàm inuidentia, quàm liuor? Sed ijs porriget manum, & gradum fulciet, & quatenus incolumi sapientia licebit, se demittet, ut alios eòdem perducat, quò ipse iam peruenit. In quo statu animi sui, quem rectissimo & firmo iudicio approbarit, uti se conseruet, quantamcunque poterit operam ponet. nec quicquam existimabit accidere sibi miserabilius posse, quàm tanto ex fastigio deturbari, & ex quietissimo portu in tempestuosissimum oceanum retroagi. Quanquam difficile factu est, ut qui semel beatitudinis illius gustum cœperint, ad sordes & acerbitates pristinas ullo impulsu relabantur. Primùm enim tranquillitas in illa animi sublimitate erit, & pax & æquabilitas tanta, quanta est in excelsis illis rebus, & hunc turbulentum aerem excedentibus. nam quo quæque res est altior, minus ad eam penetrant & pertingunt hi motus, quibus inferiora hæc continenter percelluntur, quanta est in cœlis ordinis constantia, ut omnes definita lege per æuum decurrant: nec ulla sit tot seculis uarietas, aut perturbatio, sed placida semper tranquillitate cursus ac conuersiones suas conficiant. cœlestia semper

Inconcussa suo uoluuntur sidera mundo.
Fulminibus propior terræ succenditur aer,
Imáque telluris uentos tractúsque coruscos
Flammarum accipiunt. nubes excedit olympus
Lege deum, minimas rerum discordia turbat.
Pacem summa tenent.

Quid est deo stabilius aut firmius, qui in sancta illa sua maiestate immutabilis moderatur admirabili sapientia mundum uniuersum? & sapientis hominis mens, tanquam terrestre quoddam numen felicissimum, altior est motibus atque agitationibus, quibus expositi sunt atque obnoxij sensus hominum rudiorum. effictórque diuinæ illius naturæ ac æmulus, nõn aliter iniuriam sibi posse fieri arbitratur, quàm deo, cui nihil potest suum adimi. Ita ille, qui sua bona omnia in se uno posita esse ducit, semper sua secum circumfert, ut philosophũ illum Græciæ ferunt respondisse: quæ eius sunt generis, ut illis nec inijci manus possint, nec noceri, quo animo, qua fiducia Socrates, quam securus sui, Me inquit, occidere Anytus & Melitus possunt, lædere nõ possunt. Nec est aliud certius magnitudinis argumentum, quàm uulgaribus istis non permoueri, tanquã altius se sustulisse, quàm quò se erigant ac perueniant ea, quæ semper circum humum repunt, turbulenta, uaria, iniqua, inconstantia. Doctrina uiri, inquit Hebræus sapiens, per patientiam nõscitur: & gloria eius, iniqua prętergredi. Quid uel ad inspicientes admirabilius, uel ad usum uitæ dulcius ac beatius, quàm eiusmodi quies tam æquabilis, & perpetua? Cuius pulchritudo & felicitas, quum ex seipsa intelligitur ordine, constantia, firmitate quadam cum alacritate & lætitia, tum ex contrarij motus agitationibus, tormentis, & perspicua miseria. In ea igitur uir sapiens, ubi collocatum se uiderit, omnem nauabit operam, ut sistat & confirmet ijs cogitationibus, quas superius dixi: atque illa rerum omnium expensione, ut non amplius cuique tribuat, quàm illa est, & à bene iudicantibus censetur. se uero quantum facere atque eniti poterit, muniet undique, & consepiet, ne quid eò perуadat, quod sublimem illam tranquillitatem interpellet: id est, ne ex felicitate & ceu diuina quadam uita in pristinas hominum miserias retrahatur. Ita erit paratus & eo se loci constituet, ut altior sit, quàm ut illuc penetrare possint humilia hæc in humanis rebus uolitantia iacula, & insultantia capitibus hominum pumilorum: tum etiam armatior erit, quàm ut penetrent, etiam si pertingant, ut fit, quod præclare Tertullianus dicit, iaculum in uirum fortem missum, redit ad mittentem. & quum ideo te lædit, ut doleas, si non doles, fructum ille iniuriæ amisit: ita tu abibis illæsus, & delectatus aduersarij tui dolore. Qui in aliquem dicit, dolet se dictum perdidisse, quod non intelligatur. quanto magis perdit, si intelligatur: non tamen quo mittebatur, hæreat. Nam illic dictum est neglectum, quia non intellectum: hic uero & dictum et dicens ipse negligun tur, seu contemnuntur uerius. Mollia oportet esse & multo tenerrima, quæ leui aura

uerbi

uerbis agitantur, quæ ablationem rei quæ nos non attingit, sentiunt, ut flocci & stipulæ, quę ex subito commouentur: uel si quis assurgat, aut uestem moueat, uolitant. Quid illa, nō assurgere, nō nudare caput, sic aut sic salutare, hoc aut illo loco recipi, et alia quę huiusmodi sunt, ut quum leges & iura ciuitatum, concordiæ, ciuium maximopere consultum uoluerint, negligenda tamen duxerint, tanquam uel minora, quàm quæ possent cernere, uel leuiora quàm pro sua cura. Ergo aliquis adeo erit delicatus & tener, ijsce ut conturbetur ac permoueatur morbis, quos propter eorum tenuitatem medicina contempserit, ac præterierit? indignáque iudicarit, de quorum sanatione uel uerbum unum perderet? Maius est robur sapientiæ, quàm ut tam exiguis & leuissimis cedat impulsibus. Socrati, Platoni, Diogeni & alijs philosophis, nō solum in his leuiculis atque inanibus, uerùm & illis rebus quas uulgus pro intolerandis habet iniurijs, quies & tranquillitas suppetijt, etiam usque ad hilaritatem, ut in ea illi iocarentur & luderent, quæ alij per discrimen orbis totius ducunt uindicanda, usque adeo non tantum leuia esse censebant, ut negligerent: sed humilia, ut contemnerent: inepta & puerilia, ut riderent. scilicet tectus ille tanto clypeo sapientiæ, exit in uitam & hominum cœtus, tanquam in magnam quandam & confertam turbam, uel in nauem uectoribus plenam, agitatam & concussam undis, & flatibus uentorum, in qua non oportet irasci eum, si impellatur, si pede, si cubito pulsetur, si aspergatur unda, si peruomatur à uectore proximo. Loco & tempestati sunt illa imputanda, non hominibus, qui eo tempore aliud uel nesciunt agere, quia non didicerunt: uel non possunt, quia in aliena sunt potestate, non in sua. Sic homo sapiens, quum domo egreditur, imo uerò domi quoque & in lecto suo scit se inter superbos uersari, ut ferenda sint ei insolentia, fastus, iniuriæ. inter iracundos, ut clamores & conuicia atque etiam plagæ. inter inuidos, ut obtrectatio & maleuolentiæ argumenta, & uirus illud pectoris ac linguæ. inter dicaces, ut dicta & aculei, & scurrilis procacitas. inter rapaces, ut furta. inter rudes, ut inertia. inter ineptos, ut molestiæ & putida uel facta, uel dicta. inter insipientes, ut stultitia. inter hebetes tardósque, ut torpor ac socordia. Denique in omni genere uicij, stultitiæ, imprudentiæ, quibus omnibus non est aliter ignoscendum, quam affectis in magno aliquo ualetudinario iacentibus. Et quum præscius sit, se omnia hæc reperturum, uisurum, experturum, nihil tanquam nouum admirabitur, unde animo solicitari possit, aut angi. Dabit quidem operam & elaborabit, ut sanet, si quos possit: sed ita, ne dum eos curare studet, ipse in illum ipsum eorum morbum incidat. miserabitur illorum sortem, & affectus extrà prospectabunt: non se introrsus reflectent. neque enim sua dolebit caussa, non incenderur, non uociferabitur, non indignabitur, non feriet tanquam ipse indigna passus, quæ omnia iudicabit esse ab illa sua tam præclara, támque magnifica persona multo alienissima. nec ullam existimabit esse caussam tantam, propter quam ad hæc impellatur, ut tanto ex culmine descendat. C. Cæsar dictator resistenti uoluntati suæ Metello Tribuno plebis: Nunquam efficies, inquit, ut iram Cæsaris mereare. O' uocem ueræ magnitudinis in falsa. Ergo Cæsar, quod Pompeio ex Italia profligato armatas in urbem legiones induxerat, tantum ascendisse se credet, ut potentia inferiores indignos ira sua censeat: sapiens hic, qui altius uulgari hominum fastigio per sapientiæ gradus est euectus, non idem uerius atque efficacius existimabit? quem ad culmen rerum humanarum non signa & armatæ latronum cohortes, sed uirtus Deo simillima sustulerit. Atqui illam ipsam ingentis animi uocem magis ipsi Cæsari congruere arbitrarer, postquam uictor armis positis, & republica constituta, clementia & beneficijs superasset, quos prius armis & exercitu. Tum demum princeps in sua ciuitate iustitia & moderatione regens ac temperans seipsum & reliqua omnia dicat suis ciuibus, Iram Cæsaris non merebimini. non quòd indignum ducat unius hominis sanguine contaminari legiones aduersus Pompeium & Senatum, & maximam ciuium partem in Italiam traductas: sed quòd indignum sit, irasci sanum ægris, ualentem inualidis, sapientem stultis. eum qui ratione, qui iudicio regitur, ijs qui se totos animi concitatis affectionibus permiserunt. Nam si quem ea magnitudine decet reliquos antecellere, profectò eum esse principem oportet. alioqui quomodo uel equum, uel bouem, uel nauem reget, qui non plus habeat mentis & iudicij, hoc est,

facultatis ad regendum, quàm bos uel equus, uel etiam malus, aut codex aliquis nauis. Illa demum est magnitudo uera principis, melius de rebus statuere quàm uulgus: & primum omnium seipsum moderari, qui tot millia habet in sua potestate. Ex hac magnitudine non facile deijciet se aut descendet princeps ira & discordia cum alijs, ne se in ordinem redigat, & priuatum reddat ex principe. Nam facit se aduersarium qui contendit: & ut uinceret, par fuit. Quid est porro aliud uetus princeps, quàm uir sapiens cum publica potestate? ita ut inter principem & sapientem in potestate erga alios quidem fortasis aliquantulum, in iudicio uerò ratione, mente, consilio, uoluntate nihil intersit: & hoc præstat homini in homines sapientia, quod homini in bestias ratio: ut quemadmodum per rationem uitatur belluarum impetus, domatur contumacia, cicuratur feritas: ita per sapientiam facile & tuto uersetur quiuis in tanta uiciorum importunitate & immanitate scelerum. Qui infirmus est, cui nihil accessit roboris ex sapientia, si ea consideret, quæ quotidie in humano genere designantur, syluas forsan & solitudines tanquam perfugium tot malorum quærat. Sapiens uerò & constans, nec uiolentiam scelerum reformidat, nec turbæ in se incurrentis ictus sentit, nec contagia conuersationum timet, nec iter suum ad eos aditus flectit, quos ipsa præbet turba circumstans & premens. neque enim aut dicentibus, aut irascentibus, aut minantibus, aut quo alio morbo percitis se accommodat, ut ea flectat modos actionis suæ, quod est quum infinitum, tum uerò hominum anxie ac miserrime uiuentium. Subinde enim ex transuerso existit, & in nos fertur, qui nos à proposito dimoueat: & qui proximo relicto, seruire sibi nos cogat. quòd si spectet & sequatur sapiens, nihil illi esse unquam poterit statutum de uirtute. & fit, ut dum inseruire cupis uni, & unius offensionem uitas, offendas duos, sæpe etiam plures, atque adeo illum eundem cui te uendicabas. Quamobrem magnus ille uir in quietam iam & tranquillam sapientiam compositus, electa semel uirtutis & sapientiæ uia, eam tenebit perpetuo rectam & simplicem. Si in ea sint semitæ, qua ingrediatur commodius, malet ambulare per siccum, quàm per cœnum: & planam eliget, relicta saxosa: & in ea non incurret ultro inuenientem ex aduerso, sed cedet de semita, quamlibet commoda, per quæ lutum iter faciet & lamas, modò ne extra uiam, ut non illum aut offendat, aut lędat. quòd si ille ita se opponat, ut si nolit eum detrudere atque amoliri, omnino sit ei de uia egrediendum, non curabit offensiones aliorum: culpam enim esse sibi prestandam sciet, non casum. Et tam procul ab hominum erroribus sublatus, indignum loco illo & magnitudine fecerit, si aurem demiserit, ut istas uoces humiles audiat, & leues ac inanes colligat rumores. Nec unquam pluris iudicium aliorum faciet, quàm suum quid de se alij sentient, minime sollicitus, conscientia mentis suæ acquiescet. An non absurdissimum est, talentem nec credere, nec curare ægri iudicium de saporibus, pictorem populi de imaginibus, musicum de carmine & concentu, sapientem uerò sollicitum esse, quid de sapientia stultus sentiat? Et quandoquidem conscientiam suam uir sapiens uidet, optime de uita & omnibus actionibus arbitrari atque statuere, illa erit una contentus; plurisque illius uocem ac testimonium æstimabit, quàm amplissimum theatrum refertum stultitia opificum & turbæ popularis: quam non distinguo censu aut uestibus, sed iudicio & sententia de rebus. Quapropter per omnia uagatus tantus uir, & assecutus quæ sit hominũ cogitatio, qui sensus de uita, quàm inique de rebus iudicent, quàm maligne optima interpretentur, quàm mala ex suo quisque affectu: denique quid possint hæ uoces laudantium aut uituperantium, unde profectæ, quo pertineant ac pertingant: gloriam & sermones hominum non pluris apud se faciet, quàm uoces psittacorum, qui quæ non intelligunt, loquuntur, aut reddunt, quæ ab alijs accepere: & quod ad ueram sublimitatem magnitudinémque unum deerat, depositis nugis & leuitatibus nostrorum errorum, ad postremum gloriam quoque abijciet, & pro nihilo ducet. Ita perfunctus externo omni bello, à nullo extrinsecus hoste amplius impetetur ac infestabitur. tum uacabit illi curas omnes ab externis ad interna conuertere, & ciuilem acerbissimam discordiam, quam in pectore suo semper secum circumfert, quo pacto mitiget & componat, quęrere. Nam ne putet deuictis externis hostibus debellatum sibi esse, alij restant domi superandi multo quàm illi externi

acriores

actriores atque immaniores, qui affixi hærent uisceribus, nunquam nos relinquũt, semper occasionibus suis intenti atque imminentes, imo uerò occasiones ipsi sibi faciunt, & undecunque arripiunt. modò aperta ruunt pugna, modò agunt cuniculos, qua se insinuent: modò conglobati iusta acie decernunt, & quasi collatis signis. interdum singuli aut manus aliqua excursiones facit, nullæ induciæ, nulla intercessatio, nulla quies, aut certe multo breuissima. Ex ijsdem ubi coegerũt totam ciuitatem tumultuari, proruunt se foràs, atque externum bellum suscitant è ciuili. Hi sunt ignoratio, imprudentia, affectuum tyrannis, & rebellio uiciorum, & scelerum sordes atque spurcitia, morborum dolores, corporis imbecillitas, & tot necessitates, curæ, sollicitudines parandi res eas quæ uitæ sunt non modò in diem necessariæ, sed in horas etiam. O' miserum hominem, domi hostes hos habes, & alios foris quæris, quibus cum pugnes? num non isti satis tibi negotij exhibent duri, acerbi, perpetui, ut alios tibi uacet curare, & ulcisci? ceu quis peste ictus, ciuitatem circumeat chirurgum requirens, qui malagma uel epispasticum adhibeat reduuię. Contra hos ergo uires omnes sapientię aduocabit. Nam & robur paci reipublicæ circundabit, id est quieti animi, ne possit illorum motibus ac tumultibus perturbari. & moderatione illos sepiet, ne se effundant foràs ad uicinas & socias ciuitates, hoc est, ne homines lædant quos minime omnium oportet læsos, nempe coniunctos nobiscum, & confœderatos naturæ & Dei uinculis pactis'que: tum prudentia ac consilio domabit ac leniet præferuidos illos ac feroces, ut iram: & excitabit segnes, ut hanc corporis nostri molem: uel retundet pertinaces, ut superbiam ac inuidiam: erudiet imperitos, ut ignorantiam. Denique dabit operam, ut alios, quos expellere nulla poterit ratione, uelut necessitates & infirmitatem corporis, cõmodos quieti ac iustitię suæ reddat. quoscunque autem possit, uel tollat, ut inuidiam atque arrogantiam: uel quàm longissime arceat & excludat, ut iram & segnitiem, & curas anxietatémque corporis tuendi. quantum habet quisque, quod agat domi. ut planè cõtingat nobis, quod Plutarchus de Lamijs scribit in libro de Curiositate, quę domi cæcę nihil cernunt, foris autem oculatæ & acutæ omnia. Quæris pacem, abs te ordire. quęris bellum, domi habes. quàm apposite Iob hominis uitam quam hic trãsigimus, militiam nuncupauit. uides'ne homo manifestum te de stultitia teneri, quum bello, imo perpetua pugna, quam intra te geris, et aqua in summum quotidie discrimen mitteris, neglecta, alienis te admisces. Huic nostræ orationi audio multorum deplorationes ac querelas adiunctas, quod uictis, profligatis, proditis, deletis prorsum externis hostibus, quum ad intestina dissidia oculos reflectunt, pacémque domi cupiunt constituere, maius subinde inter manus succrescat bellum, his aut illis irritatis, dũ alios leniunt, mitigant, cõprimunt, coercent. Cuius rei exempla sunt crebra in omni genere humanæ philosophiæ: siue quis in Græciæ sapientes intueatur, siue in Romanos, siue in gentes illas quas Græci barbaras nominabant, Aegyptios, Aethiopes, Chaldæos, Persas, Indos. Illis enim postquam & hominum uoces, & iniuriæ, & contumeliæ, & fama, & morbi corporis, & necessitates, & uita ipsa, & omnia quæ pro charis uulgo habentur, erant contempta & superata, intra se in suis ipsorum animis alij à superbia uexabant, dum omnes tanquã pecudes ipsi homines despiciũt. alij constricti tenebant ignorãtia rerũ cognitu dignissimarũ, aut quas homini turpe est nescire: alij circa res leuiculas magno erãt conatu detenti atque occupati. alij semper irati, alij semper mœsti, alij nunquam non læti, alij profusi in risus & cachinnos, & quidem cum irrisu generis humani, alij resoluti in lachrymas & cõtracti dolore: alij hostes publici hominum, infensi omnibus, & omnes rabie quadam proscindentes: alij uanis somnijs territi, alij temeraria confidentia in omnia irruentes. alij mira cæcitate confundentes omnia rerum discrimina. alij nimia subtilitate nihil non discriminantes, alij singulari socordia nihil rati esse deum, alij ridicula superstitione nihil non esse deum, quæ omnia etiam pueris sunt nota & decantata. quibus è rebus fiebat, ut dum ab externis ueniebant ad interna, rursum hæc illos in externas inimicitias mitterent. ita nec ulla erat intus pax, nec externa diuturna. & quies illa uitæ magis erat simulatio pacis, quàm pax uera: nam specie uidebantur homines non curare, intus uerò acriter mordebantur. & qui homines negligebant, etiam oderant. ergo pax erat non ex amore & charitate mutua, sed quod ad iniu-

riarum

riarum sensum occalluissent. uel hunc affectum iræ dissimulabant, dum alteri seruirent maiori, nempe gloriæ ac superbiæ suæ. quæ si contingebant hominibus sapientiæ studiosis & sectatoribus, imò uerò sapientiam ipsam miro omnium fauore iam adeptis ac professis, quid oportet usu nobis euenire hominibus de plebe nec illis ingenijs præditis, nec tanta diligentia ac studio? Ita ut id bellum ineuitabile infinitum esse quidam censeant, & uictoriam nobis nulla arte aut uiribus parabilem. & certamen adeò cum hominum natura & cõditione connexum, hostemq; ita insuperabilem, ut furori simile uideatur uictoriam sperare. Profecto homini hoc rerum statu sine diuina ope impossibilis est. Et ueteres illi sapientiæ studiosi, exiguum quendam lucis radium, quem nemini diuina bonitas negauit, procul intuebant̃. sed paulum modò si aciem atque intentionem illam cogitationis remisissent, in has tenebras recidebant, quas secũ humanus animus malicia contaminatus circunfert. dúmque tam longe abesse se à lumine uiderent, desperarunt se unquam effecturos, ut propius rebus suis admotum opera atque actiones suas omneis illustraret. Itaque ad se reuersi, à seipsis opem petierunt, quum à solo erat lumine sperandum. Quapropter mirandum non est illos parum fuisse fortes ad sustinendum illud bellum, quum ab eo peterent suppetias, qui dare non poterat: nempè quisque à seipso, ab humana sapientia, id est, ut homini peste saucio prodesset alterius hominis eodem morbo infecti sanies. Nam quum remedium corruptæ ac deprauatæ humanæ sapientiæ quæreretur, quomodo ab ipsa eadem sapientia quę ægrotaret, petebat̃? quasi uerò in morbo inesset medicina: aut quum inualidus opem posceret, ipse alium iuberetur adiuuare. Ceciderat humana sapientia, & nos illius manus spectabamus, ut attolleremur. Idcirco quod tantopere concupierant, non sunt consecuti, quippe qui tanquam à pumice aquam requirerent, & salutarem liquorem à fonte corruptissimo. Nobis uero qui nõ ignoramus, unde sit subsidium accersendum, facilius erit externo bello perfunctis internum & gerere & conficere. Quę que homini sunt impossibilia, fient nobis possibilia in Deo per Christum. Quàm iuuat me ecclesiæ totius nomine post illam querimoniam, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius, cum Paulo exultantem exclamare: Gratia dei per Iesum Christũ. Nam quod impossibile erat Legi, in quo infirmabat̃ per carnem, Deus filium suũ mittens in similitudinẽ carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne. Primum omnium sapientiam illam qualemcunque, de qua sum locutus, quantum in nobis erit, confirmabimus, & usu ac consuefactione dabimus operam, quo firmas in nostris pectoribus radices agat, ceu gradum ad excelsam illam & perfectam: tum altius erit unicuique ascendendum, nempe corrupto ad incorruptum, cęco ad uidentem, stulto ad sapientem, ignaro atque improuido ad scientem & prouidum, lapso ad stantem, corrupto ad incorruptum. quòd si humana fecisset sapientia, profecto quò tantopere cupiebat, peruenisset. Id quod tandem Socrates moriẽs utcunque intellexit, quemadmodum multis est uerbis à Platone explicatum in Phedone, ubi uir ille consensu atque opinione Græciæ sapiens, discipulos suos è uita migraturus hortatur, ut sapientiam, quam tantopere expetierunt, à solo Deo accepturos se sperent, non ab hominibus: longe sanctius sublimiusque apud charos sibi homines uerba iam faciens, quàm fecerat ad rudem iudicum populique Atheniensis multitudinem. Ergo primùm omnium ueniet in mentem huic nostro, qui ad meliorem sapientiam informatur, sanctæ illius & admirabilis Dei maiestatis, cuius respectus in humanis pectorib. motus illos subitos & legi ac rationi parum obtemperantes coercebit, uinciet, reddétque tranquilla omnia & serena: & efficiet ut cũ hominib. concorditer uiuamus, non quasi cum canibus aut felibus ex contemptu, sed tanquam cum paribus et simillimis ex charitate. Nam in illo authore rerum omnium, quum alia intuebat̃ magna & præstantissima, tum illud quòd incredibili sapientia et ęquitate mundo pręest, et occulto suo cõsilio singulis ea distribuit, quæ uidet cuiq; maxime conducere. Nec esse aliam credet in rebus fortunam, non alium casum, non fatum, nõ Parcas, non necessitatẽ, non Adrastiam, nõ Nemesim, & alia quæ uetustas imperita in illa cęcitate ac nocte ex ijs quę uidebat confinxit, quũ caussas ignoraret, illa omnia esse Deum unum, eásque appellationes ex operibus sortiri, quemadmodum etiam est à nonnullis gentiliũ proditũ, Seneca Stoico ex placitis sectę, & Aristotele

Peripa-

Peripatetico. Sancti uiri diuinę naturę & intelligentia & amore cõiunctißimi, grauia atque acerba perpeßi, in hac uita nunquam de fortuna, nunquam de casu aut fato sunt questi: ad deum lachrymas & querelas omnes cõuerterunt. illum ubi nominassent, fortunam se & fatum & reliqua ab ignoratione uulgi distincta inter se ac separata comprehendisse existimabant. cuiusmodi ut exemplo dicam, fuerunt Iob, Dauid, Thobias. in quorum, plurima quum sensissent aduersa, querimonijs nunquam est uel fortunę nomen auditum, uel fati: semper dei omnia & potentis, & uidentis, & dispensantis. casus ergo humanos moderatius feremus, quum persuasum habuerimus, ab illo administrari & proficisci omnia: illum ad sua opera nullius ministerio indigere, multorum uti. alias cœlorum ac siderum, alias elementorum, alias hominũ, quos Paulus ministros iustitię dei facit, quum dicit principes à deo missos ad uindictam malorum, laudem uero bonorum. Et Dominus noster ad tribunal Pilati adductus, id est iudex ad tribunal rei sui, docet humanũ genus hominibus in homines uel ad lędendum, uel ad iuuandum uires diuinitus dari, non à seipsis. Quis porro ministris irascitur, & non illi, à quo iussi aliquid faciunt? Quòd si deo irasci grande est nefas, an non etiam nefas erit dei ministris succensere, quos ille aliquod obire munus iusserit? et si omnia inter homines iudicio sunt et ęquitate illa diuina distributa, quis potest sine scelere id inuidere alteri, quod illi munere ac beneficio dei obuenerit? qui prætorem aliquem ab imperatore factum indignum dicit prætura, an nõ is imperatoris iudicium reprehendit? Magnæ inijciuntur per has cogitationes inuidiæ ac iræ compedes, non extrinsecus, utà legibus per minas pœnarum, sed intrinsecus earum caussis atque originibus extenuatis ac prope extinctis, etiam reuulsis radicibus & fibris. uincientur quoque celeres & promptæ manus, quum reputarit esse illum non remuneratorem solum ac iudicem, sed eum qui sibi iudicium uelit omnium relinqui, precium, æstimationem uel recte factorum, uel secus. Ita conuenit ineffabili iustitiæ, ut omnia sint æqua & certa. Nam nos quàm raro non fallimur, dum de iniuria iudicamus? hos error popularis & recepta persuasio seducit, illos concitatus affectus & ob oculos mentis offusus, ut omnia uideantur maiora spectanti quàm re ipsa sint, nõ aliter quàm ijs qui per nebulam intuentur. Est enim ira, sanguinis circa cor ebullitio, unde fumus per cerebrum diffunditur, ut irato iam nõ ex uero species rerum animo obuersentur, sed ex concitationis uiolentia: quod & in omni alia perturbatione usuuenit. Ergo ipse quum de te non iudices, uis alium iudicare? postulas, ut habeas alium in tua potestate, qui te non habes? Olim uiri quidam de studijs sapientiæ clari, quum seruis suis essent irati, sumere de illis supplicium supersederunt, quòd metuerent ne non pro ratione id facerent, sed pro animo commoto ac perturbato: nec iudicium esset norma actionis, sed dolor & acerbitas animi ex sua sede ac potestate egreßi. Cęde tu ô Speusippe, inquit Plato, prauum hoc mancipiũ. Nã ego irascor. & Architas Tarentinus uillico, Quàm te duris modis acciperem, ni essem iratus. Idem ille Plato quũ ipse sibi uir illis in sapientia progreßib. fidem derogasset, nec animo tantũ crederet, quantũ ille sęuus ac furens flagitabat, quanto duxit indignius alieno morbo seruire, & alijs, quod affectus dictasset, narrantib. plus habere fidei quos sciebat nõ minus & posse falli quàm seipsum, & solere, referam eius factũ Valerij Maximi uerbis. Audierat Xenocratẽ multa de se impie locutũ, & sine ulla cunctatione criminationem respuit. instabat certo uultu index, quæreus caussam cur sibi fides non haberetur: adiecit non esse credibile, ut quem tantopere amaret, ab eo inuicem non diligeretur. postremo, quum ad iusiurandũ inimici afferentis malignitas cõfugisset, ne de periurio eius disputaretur, affirmauit nunquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici sibi expedire iudicasset. Quàm acute inspexit homo prudens, posse eum falli qui referat. solere falli, uelle fallere. adduci huc non amicitia & amore nostri, sed odio ac maleuolentia eius, de quo aliquid narret, sed cupiditate suarum utilitatum, quòd se aliquid adepturum speret, si fidem sit nactus. Nos uero inter hæc omnia prauißima cæcitate & stultißima animi libidine quæ inuiti audimus, libenter credimus, ut inquit Seneca. Sed nec humanas leges uir hic pius & uni Deo innixus, ad uindictam implorabit. quid illi, qui sola uidit ope dei cum humana ope & cum legibus, quæ sunt alioqui non raro iniquæ, nempe ab iniquis hominibus latæ & acceptę, & ijs quos in eis sanciendis rexit

magis

magis animi libido, quàm rectum iudicium. & alij aliter de rebus sentiunt. sunt quibus qualecunque furtū morte uideatur esse dignū, ut Draconi. sunt, qui rem esse putent risu magis, quàm animaduersione dignam, ut Lacedæmonijs & Aegyptijs. adulterijs alibi pœna proposita est, & quidem capitalis: ea ipsa alibi sunt impunita. Iam qui leges exercent magistratus, qui ea de caussa leges loquentes nominantur, adducunt magis affectu aliquo, quàm iure aut bono, alij periculo territi, alij spe deliniti, alij mercede corrupti, alij odio tumentes, alij amicitia, fauore, gratia impulsi, torquent leges, & deflectūt ab æquitate ad obsequiū animi. ita medicinam in uenena noxia cōuertunt: & quod paratum erat ad cohibendos animi temerarios affectus, ipsi eo illo abutunt, ut suis seruire affectibus cogant. Accedunt patroni & aduocati, qui rectam & religionis custodientem iudicis mentem dicendo & arte captam ab æquitate ad suas utilitates deuocent. Quid, quòd uit pius de quo iamdudū loquimur, nihil faciet tanti, ut eā obrem & suam & socij sui quietem litibus defatiget ac uexet, & de charitate illa aliquid detrahat, ac diminuat? Quid enim ducet esse tantum, ut anteponendum censeat uel quieti animi sui, uel illi charitati, quam humano generi a deo exacte deus commendauit? An ille uel rumores, uel uerba, uel peccuniam, uel uestem, uel etiam suum ipsius corpus pluris, quàm animam æstimabit? quid est quod comparari possit menti? Non est in mundo maius aliquid homine nec in homine maius aliquid mente. Quid commutabit homo cum anima sua? inquit ille cœlestis sapientiæ magister. Itaque forenses hasce actiones ridebit tanquam pueriles, & pueris aut mulierculis inuentas ac paratas, nō sibi, qui pietate iam adoleuit, & ad robustam constantémque ætatem peruenit. qui pueri sunt adhuc, & umbris mouentur, nec uera intelligunt rerū precia, ij mensura legis indigent, tanquā publica. quandoquidē nullam suam habent. qui uero mensurā & normam habent rerum omniū deum & cōscientiam mentis suę, quam illi uni se student approbare, ijs leges superuacaneæ sunt, nec aliter eas rident atque aspernantur, quàm uiri puerorum pacta & cōditiones in lusibus, quę pueri mira grauitate ac cura constituunt, & obseruant. Quantopere destomachatur Paulus lites esse inter Christianos, hoc est homines pręstantes & ex perfecta illa nota: huius doctrinā sequuti ueteres illi patres, forum & lites Christianę magnitudini atque excellentiæ turpes & deuitandas duxerunt, ut Tertullianus, Ambrosius, Lactantius & prisca illa ecclesia. Quid Paulos, quid Petros commemoro? quid sincerum illum & diuinum populum? Quàm se Socrates, Plato, Xenocrates, & alij ex seculo sapientes malę feriatos existimassent, si diem illis dixissent, à quibus iniurijs aut incōmodis erant affecti: hoc ergo pręstitit gentilis in tenebris humi abiectus, cęcus & ignarus ueri, nō pręstabit Christianus in claritate, in luce hac, in hoc fulgore, in rerum omniū certissima cognitione atque intelligentia? cuius uita cœlitus pendet, qui illuc tendit, illuc aspirat, nec aliter corpus hoc intuetur, q̃ ergastulū animi, nec uitam aliter quàm exiliū. ut nihil esse censeat, quo facilius compos uotorum omniū reddatur, quàm hinc q̃ celerrime reuolare ad patriam & patrem suum: & quemadmodū optat Paulus, dissolui iam tandem, & esse cum Christo. Tu hunc ita affectum, ita expeditum ad profectionem, ita festinantem respectūrum putas nugas, & impedimentis sese itineris intricaturum, ut dum illa curat, serius perueniat quò intendit? Quòd si iure non agit, si non repetit, non persequitur ea de quibus formula est à legibus constituta, an illa sentiet, quæ usque adeo sunt minuta & tenuia, ut curam legum atque aciem effugerint? uerbum non honoris plenum, non assurgere, non recipi loco honestissimo. quæ ita sunt leuia atque exilia, ut oporteat animum esse inermem nudumq; ad quem hæc perueniant, & tenerrimum quem hæc commoueant. Age uero quid petimus? ultioni reponere iniuriam ei qui fecit? Atqui animus est, qui solus facit iniuriam, ad quem solum homo pertingere ac penetrare non potest, neque cognitione, neque uindicta: neque enim est iniuria, si animus à lædendi uoluntate abfuit. Nos uero animum exactionibus interpretamur, in quo iudicio sæpissime fallimur, quum facta & dicta aliorsum rapimus, quàm ille, qui fecit quid, aut dixit. multi simplicius aut inconsideratius uel egerunt aliquid, uel sunt elocuti. alij non rati sunt esse iniuriam, aut id quo quis posset offendi. & is loquendi aut agendi mos, qui tibi iniuriæ est & cōtumeliæ plenus, illis est comis ac ciuilis educationis. alij nō ignorāt esse rem subaspeream,

ſperã,ſed animus illis non fuit nec contemnendi,nec lędendi,tantũ id ſunt auſi,freti bo-
nitate noſtra & manſuetudine. denique ſuos fines habuerunt alieniſsimos ac remotiſsi-
mos à contumelia noſtri,ab iniuria, à lędendo. Iam uerò nos pro animo nocemus pecu-
niæ, agris, pecoribus, poſſeſsionibus,denique corpori: & quod eſt omnium iniquiſsi-
mum,hominibus,nempe ſeruis,filijs,uxori,amicis,ſubditis, inſontibus atque innoxijs
pro nocente.quæ etiam poſtquam perfecimus, quem ſumus ulti? poſſunt illa omnia pe-
rire animo illæſo.itaque nos non ei qui iniuriatus eſt,gratiam referiums,ſed ijs quę poſ-
ſidet:& quemadmodum eſt in uetere ſententia, Clitellam ferimus, quando aſinum nõ li-
cet: ut qui impulſus ab aſino,cui inſidebat agaſo, quum hominem tentaret cædere, pro-
tinùsque is exclamaſſet Athenienſem eſſe ſe,tum ille in aſinum uerſus: Atqui hic nõ eſt,
inquit,Athenienſis.itaꝗ eum plagis onerauit.omnino tales ſunt noſtrę ultiones,qualis
puerilis quidã in Hiſpania luſus, ex cuius legibus clamant pueri,feri nõ ferientem te, ut
nõ liceat eum qui cęcidit,referire,ſed proximũ,qui nos nõ tetigit. Iam & in menſura re-
pendendo erramus.alios minus ꝙ peccarũt,punimus, alios amplius, alios nõ ſuo tem-
pore,alios non ſuo loco,propterea quòd ſiue affectione rapimur,in ea eſt cæcus impetus
ad cõſiderationem horũ omniũ,nullo prorſum modo aptus, ſiue iudicio ducimur, in eo
eſt ignorantia,ne poſsit aſſequi,ut maximè attendat & conẽt. Solus Deus humana intue-
tur corda,quod eſt illius proprium,ut καρδιογνώστης dicatur. Apud illũ,inquit Iob,eſt forti-
tudo & ſapientia.ipſe nouit decipientẽ,& eũ qui decipiẽ. Itaꝗ ſolus poteſt expendere,
quantũ quiſque peccet,quantum bene faciat,quantũ mereaẽ. ſcilicet animus eſt,qui in a-
ctione omni eſt expendendus,nõ ipſa actio,quæ & eadem à diuerſiſsimis poteſt animis
proficiſci,& diuerſiſsima ab eiſdem. Ergo ille detecta unicuiꝗ ſua cõſcientia efficit,ut
ſe quiſꝗ prodat, & manifeſtum eſſe fateatur. tum punit & uindicat æquiſsimè. primùm
eum qui fecit,& eum ſolũ,& eo loco & tempore quo cõgruit,& ubi maximè doleat,&
uere ſe intelligat punitũ acrius , ꝙ uel hoſtes ipſi poſſent optare. O' quàm formidabilis
eſt iudex ille,apud quem quiſꝗ nõ expectata ſententię pronuntiatione ſe iudicat, & qui
punit nõ externa,id eſt, ueſtem pro homine: ſed illud ipſum, in quo ſedes eſt ac ſenſus a-
cerbiſsimi doloris. Chriſtus imperator noſter & pater ſapientiſsimus, hoc demũ pericu-
lum & tyrones ſuos,& filios quos habet chariſsimos,metuere docet ac uitare: cuius hoc
eſt ex monitis illis et pręceptis diuinis, Nolite eos timere qui occidunt corpus : at poſt-
quam occiderint,aliud quod agant, non habent. illum timete, qui poſtquam corpus oc-
ciderit, poteſt animam mittere in gehennã. An tu uis,aut ſi optio offerreẽ, eligere aptio-
rem poſſes ultorem doloris tui,& ſapientiſsimũ, ut quantũ quiſꝗ meritus ſit,uideat: &
æquiſsimum,ut uelit:& potentiſsimum,ut poſsit punire? Tu ergo abſtine omnino ma-
num ab ultione,quam maximis,ut uides , de cauſſis ademit eam tibi dominus omnium
de cõſeruo tuo,pater omniũ de fratre tuo,princeps omniũ de ciue tuo. Neꝗ enim patiun-
tur ciuiles leges , ut priuatus de priuati iniuria ipſe ſtatuat , & uindicet : ſed ultionem ad
principem remittũt, & tñ princeps ipſe homo eſt inter homines ius dicturus. quanto eſt
intolerabilius , mortalem Deo præripere ultionem, & humanã ſtultitiam diuinæ quæ-
ſtioni præiudicare? quũ non ſecus ea homini à Deo tollatur, ꝙ puero uel furioſo ferrum
à ſene,à ſano,à ſapiente . Quamobrem nõ minus eſt maleficiũ,hominem laceſsitũ noce-
re,quàm laceſſentẽ. Grauiter Q. Tertullianus & ſanctè: Quid refert,inquit,inter prouo-
cantẽ & prouocatũ? niſi quòd ille prior in maleficio deprehendiẽ,at ille poſterior. tamen
uterꝗ læſi hominis domino reus eſt, qui omne nequã & prohibet,& damnat . Nulla in
maleficio ordinis ratio eſt, nec locus ſecernit quod ſimilitudo cõiungit. Abſolute itaꝗ
præcipiẽ malum malo nõ rependendũ. par factum,par habet meritũ. ſic ille. Nec ſolũ ab
ultione cohibenẽ manus,ſed uerba,oculi,nutus,geſtus: quæ omia prudens in mundo &
callidus modeſtię ac moderationi habet ſubdita. Chriſtianus Deo, nõ intentus ſuis oc-
caſionibus , ut ille : nec tempora uafre obſeruans, ſed expectans patienter ac ſimpliciter
diẽ domini,ſicut ſancti martyres in reuelationib. D. Ioannis iubenẽ facere. de quo Cy-
prianus ad hunc modũ ſcribit: Et quoniam plurimos ſcio,fratres dilectiſsimi,uel ponde-
re iniuriarũ ingentiũ,uel dolore de ijs qui aduerſum ſe graſſanẽ & ſęuiunt, uindicare ue-
lociter cupere, nec illud in extrema parte reticendũ eſt, ut in iſtis fluctuantis mundi tur-

in cœlo, & quæ in terra, diremit mediam maceriem, & utrumque parietem in se coniunxit, factus lapis angularis, & copula totius ædificij, ille qui ab ijs qui secundum humanos sensus ac cupiditates ędificarent, non secundum sapientiam & uoluntatem dei reiectus toties ac reprobatus fuerat, atq; etiãnum reprobatᷓ. Olim natura omnes inter se deuinxerat, separauit malitia: rursum quęsitę sunt ab hominib. rationes aliquę cõiungendi hominum inter se, alios cõmunione ciuitatis, alios sacris, alios sanguine & affinitatibus, alios pactis ac fœderibus: alios magistratibus, collegijs, sodalicijs. Sed quibus copulis nonnullos cõiungebant, eisdem disiungebãt alios: ut qui cõiuncti erãt ciuitate, ij tanquã mœnib. arbitrabanᷓ se cinctos, quis disiungerenᷓ ab alijs ciuitatib. qui sacris, separati erãt ab ijs quibus alia erant sacra. ita alienus erat gentilis Iudæo propter sacra & ceremonias utriq; proprias: Gręcus à barbaro, propter nationes: Atheniensis à Lacedęmonio, propter ciuitates: Hispanus cõiunctus Italo fœdere, disiũctus à Pœno propter idẽ fœdus. Hæc omnia hæserũt in humano genere ex noxia uetusti Adam. Nouus uerò Adam exors peccati omnis, & cœlestis à Deo missus, omnes illas sepes, omnes terminos ac limites diruit, & in primã illã ac ueram naturã hominẽ reposuit, ut quũ ipse esset pater & princeps omniũ, effecissetq; suo sanguine, ut uniuersi homines ad eandẽ ciuitatẽ, ad eadẽ sacra, ad eandẽ felicitatẽ pertinerẽt, iã cessarẽt humanę distinctiones, noua essemus omnes et una creatura, in qua iã nec discrimẽ esset natiõis, nec gentis, nec cõditionis, nec status: sed membra unius corporis, una beneuolentia, uno sensu cõiuncta. quod cũ solũ conareᷓ Christus inter suos perficere, assertos iã à seruitute scelerũ ac flagitiorũ, et per sanguinẽ suũ repositos in gratiã patris, id uidit una ratione cõmodissime posse fieri, si homines omnes mutuo inter se bene uellẽt, atq; unanimes ęuũ in hac uitę cõmunione traducerent. Idcirco unicũ dedit suæ gratiæ præceptũ, ut inuicem diligamus. Multa habet dogmata humana philosophia, multas leges gentilitas, multas ceremonias, pręcepta, iussa, Moses q; plurima. Nõ amãti multis monitis, pręceptis, dogmatibus, legibus, minis, terrore, blandicijs est opus, ut rectè uelit agere, & huic panno putri multis subinde commissuris. Si amor accedat, tanquã ignis noxia et uiciosa omnia excoquẽs ac perpurgans, is unus uice erit legũ quęcunq; excogitari possunᷓ omniũ. Itaq; sapientissimi dei, et expeditissime cuncta obeuntis uerbũ est unicũ breue, sed ualidissimũ atq; efficacissimũ. Hoc est, inquit Christus, pręceptũ meũ, ut diligatis inuicem. quo dicto tanquã a pręcentore prolato carmine, mirus consurrexit cõcentus omniũ sequentiũ, nihil aliud sonantiũ pręter amorem, charitatem, beneuolentiã, pacem, concordiã. Quid aliud sunt Euangelia? quid scripta Apostolorũ & sanctorũ patrum, q; præconia charitatis, exhortationes ad charitatem? ignis flagrantissimus, sed saluberrimus cœlestiũ similis. Hoc iubet, hoc uult Deus, ut homo hominem, hoc ipso quòd sit homo, diligat: nec gentẽ spectet, nec cõditionem, nec aliud q; humanitatẽ et Deũ. quam regulã qui sequunᷓ, ij demũ sunt Israelitę dei, chari domino, pax super illos, ut inquit Paulus. Iudęus fratrẽ suũ diligebat Iudęũ, à gentilib. tantopere ex præceptis alienus, ut etiã nõ dubitarint eorũ magistri addere, prosequendũ esse inimicũ odio. At Dominus noster ut pater uniuersorũ hominũ, omnes patria charitate complectens, omnes omnib. cõciliat, ut fratres inter se: & ita uult nos esse affectos erga omnes, quemadmodũ ipse idẽ fuit, qui pro omnibus uenit, quantũ in se fuit, omnes reuexit ad salutem et uitã. amicos, inimicos, cognatos, tribules, municipes, populares, aliẽos, si quid modò dici aut esse poterat alienũ naturę illi omnia complectenti. Socrates interrogatus cuias esset, mundanũ se esse respondit. Idẽ Anaxagoras, Democritus, Diogenes. An homines tenuem quandã lucem per angustissimã rimulã intuiti, homines omnes tanquã ciues suos aspicient, nõ aspiciet is qui scit omnib. esse unũ cõmunẽ patrem, qui in hoc descenderit in terras, ut & Deum hominib. pacaret, & homines inter se? Quocirca illis qui sunt extra eclesiã & cõmunionem gratię corporis Christi, nõ cladẽ optabit Christianus, nõ mortẽ, nõ infortuniũ. quę barbaria est, existimare hoc demũ esse uere Christiani, si strenue Turcas, aut alios Agarenos excereᷓ? & martyrem se putat, qui plurimos illorũ iugularit, quasi id nõ posit melius præstare impurissimus ac crudelissimus latro? amandi sunt Turcæ, nempe homines, amandi ab ijs qui illi uoci uolunt parêre, Diligite inimicos uestros, illis ergo, quod ueri est amoris,

bene cupiemus, illudq; optabimus unicum & maximũ bonum agnitionem ueritatis, quod numquam assequentur conuicijs aut maledictis nostris, sed eo modo, quo nos ipsi ope ac beneficio sumus Apostolorum cõsecuti: rationibus naturæ & humanis ingenijs congruentibus, integritate uitę, modestia, moderatione, inculpatis moribus, ut nos ipsi priores re ostendamus quę profitemur & iubemus, ne a fide nostrorum dictorum arceat eos tam discrepans uita. Nec solũ hoc erimus affectu atq; animo in eos impios, à quibus nõ lędimur, sed in eos ipsos qui nos persequunt & affligũt. hoc naturæ lex postulat, hoc Christi iussa, hoc imitatio cœlestis patris, hoc nostræ ipsorũ utilitates. Quid enim est magis ex naturæ ratione ac iure, quàm unũquemq; ita se aduersum alios gerere, quemadmodũ alios uelit erga se? Atqui, nos amari uellemus etiam ab ijs quos capitaliter oderimus, & nobis beneuolentiã pro maleuolentia repẽdi, ut etiã iniuriam nos accipere cõqueramur quod nõ amicissimorũ hominũ opera ab illis ipsis accipimus, quos nos habemus inuisissimos. quod si ita sentimus de nobis, naturę profecto uiolamus iura et leges, nisi ad eũ dẽ quoq; nos modũ in alios geramus. Christus quo id nobis efficacius persuadeat, exẽplũ proponit nõ humanę sapientię, sed diuinę naturę, quę nihil odit, in oẽs etiã inimicissimos benefica. Dicet aliquis, Sublime nimis exemplũ, nec facile esse humanæ imbecillitati id exprimere. imo uero, si finis uotorũ nostrorũ est, sempiternã illam felicitatẽ cõsequi, quę nihil est aliud quàm coniũgi cum deo, & unũ cum illo fieri, nõ potes cum illo iungi & unũ fieri, nisi prius illi fias quàm simillimus. an tu unum speres fieri cũ deo in tanta dissimilitudine & discrepantia uoluntatũ, animorũ, sensuum, actionũ? Atqui sola nos charitas cũ illo cõiunget. nam nec potentia potes esse deo similis, nec sapientia, nec operib. infinitis: charitate potes, hac sola ad illũ peruenies. quod si ille tam larga atq; effusa sit charitate, ut amicos et inimicos diligat, solem hũc suũ a quo tãtas utilitates percipimus, super bonos extẽdat & malos, pluuiã suam in agros iustorũ et iniustorũ ad fruges atq; alimenta spargat, tu uero tam arcta sis charitate, et adeo maligna, ut solos amicos tuos uelis diligere, quod et ethnici faciũt, et homines scelerati ac nefarij: qua tandẽ re speras te futurũ diuinæ illius naturæ imitatorẽ & similẽ, ut illi possis ad immortalẽ felicitatem cõiungi? Hoc egerũt Christus, hoc eius Apostoli & martyres, quo nihil sciebãt propius esse numini prępotentis dei, ut quũ sese eo cõstituissent loci, breuis foret ad cõiunctionẽ diuinitatis gradus. ubi sunt isti, qui magnũ & pulchrũ dicũt, nõ ignoscere, ulcisci inimicũ, exaturare iram, dolorẽ explere, unde nata sunt illa apud Græcos, irã uiri melle esse dulciorẽ, & iucundũ esse ulcisci in eum qui prior læserit? o insaniã singularem. an potest aliquid esse pulchrius aut magnificentius, quàm quod simile & propinquũ sit illi præcellenti naturæ dei, quę est fons, origo, exemplũ, regula, censura pulchrarũ, magnarũ, admirabiliũ omniũ rerũ? Quid uero magis est illius quàm misereri, ignoscere, clemẽtia et benignitate uti incredibili, etiã in hostes, etiã in ingratos: hoc est magnitudinis illius nolle uindictã sumere quũ possit: omnesq; offensas nostras sublimitate & amplitudine sua obruere atq; occultare, ne qua sentiant, & existãt. Cõtrà paruorũ est animorũ & prauorũ, uelle se ulcisci, & tentare: etiã, quũ nõ possint, experiri tñ, et pessimã libidinem ostendere, quamuis irritã. uersus sunt apud Ausoniũ Gallũ duo ex Biantis, ut scribit, sententia: Quod prudentis opus? quum possit, nolle nocere. Quod stulti propriũ? non posse, & uelle nocere. Hoc nõ solũ in deo uidemus & Christo eius filio deo ipso, sed in sanctis uiris, qui ingentem illã atq; admirabilẽ à deo acceptã potestatem sanandi ęgros, excitãdi ad lucẽ hãc & uitã mortuos, occidendi cõtumaces, tradendi Sathanę, nunq; in eos uel tentarũt cõuertere, à quibus tot cõtumelijs, tot iniurijs afficiebant. nec illis solũ nõ conati sunt nocere, sed nec optarũt, nec sunt dira imprecati. nõ ita erant à magistro edocti: aliã pugnandi uincendiq; rationẽ inierãt, nempe qualẽ doctor ipse atq; imperator Christus, qualẽ dominus omniũ deus, ut ferendo, ut tolerãdo omnia superarent, & per bonũ diuinę gratiæ malitiã uincerent humanã. Hoc uere est magni animi, & deo simillimi. Nã uerbũ aut iniuriã nõ posse perferre, tã est magni animi & fortis, quàm magni & ualentis stomachi bucceã aliquã panis aut casei non posse concoquere. nihil est hac præsertim in parte animo similius quàm stomachus. nã et hic pro animo atq; affectu solet poni, & utrobiq; deuorare dicimus, & concoquere. ut eodem sit modo de animi uiribus ac robore censendũ, quo de stomacho.

Quid

Quid, quod inimicos et perſecutores ſuos non aliter aſpicit Chriſtianus, ꝙ uir fortis la-
bores & uberrimã gloriæ ſuę materiã? quid enim, inquit Cicero, odiſſet Clodiũ Milo
ſegetem ac materiã glorię ſuę? Parũm ne exiſtimamus hominem perſecutione hominũ
meliorem fieri? quanta eſt illa & ꝙ optanda cõmutatio hominũ odio patienter tolerãdo,
gratiã & peculiarem quandam beneuolentiã parari dei ſummi ac præpotentis? Quum
Paulus carnis ſuæ ſtimulo plusꝙ uellet urgeret, ter rogauit dominum, ut ſe illo libera-
ret. ab eodẽ reſpõſum eſt illi: Sufficit tibi gratia mea. nam uirtus in infirmitate perficit.
quod ubi ille audiuiſſet, nõ aliter deinceps aſpexit & interpretatus eſt infirmitates ſuas,
ꝙ magnetem & inuitamentũ diuini fauoris: ut proſperas ſibi eas arbitrabatur, per quas
tanti poſſeſsio boni pararet. Qui poterat ille odiſſe infirmitates ſuas, de quib. ait ſe glo-
riari? qui uideret patefacere illas in ſe aditũ gratiæ numinis? An non atrociores ſunt in u-
noquoꝗ infirmitates et ſtimuli carnis ſuæ, ꝙ externi inimici? atqui ille eas nõ odit, imo
libens ac lætus amplectit, tanꝙ labores, quos tam incredibilis manet merces. oderit cre
do homines, quibus ferendis diligendisꝗ tantũ ſciat eſſe præmium propoſitũ: tanta pœ
na, ſi oderit, ſi auerſetur, ſi ſit illis infeſtus. Nec uero quisꝙ ſibi magnopere concedat aut
indulgeat in odio uitiorũ, nõ hominũ, ne longius in hoc progrediat ꝙ oportet, ne dũ nõ
ſatis acute et ſubtiliter diſtinguit, homines oderit, dum ſe uitia odiſſe cauſſat. In ꝗ uehe-
menter eſt opus iudicio & prudentia, quibus qui non perinde ualent, ijs cõſultius fuerit
uitia non perinde odiſſe, ac miſerari, affectumꝗ, quo ipſe indiget, in cõmuni infirmitate
prębere. Quod ſi eos qui ſunt extra eccleſiã, ſic iubent natura, Chriſtus, deus amari, co-
gitare cõuenit, quo nos animo eſſe par eſt erga illos, qui eiuſdem ſunt corporis membra,
cuius & nos, inter quos diſſenſio & odiũ nõ alius ſunt generis, ꝙ ſi à manu diſſideret la
certus, aut digitus ab oculo. Eorum cõmodis & bonis tam gaudebit, ꝙ oculus, ſi per ſe
ſenſum haberet, utilitate manus aut pectoris. nõ aliter dolebit illorum malis, ꝙ oculus
damnis & cruciatu pedis. Quoniã quidem nõ minore harmonia & concentu coalitum,
coaugmentatumꝗ eſt corpus Chriſti, quæ eſt eccleſia, ꝙ corpus uniuſcuiuſꝗ noſtrũ. fe
cit enim Chriſtus congregationẽ hanc & conuentũ ſuorum omniũ, corpus unum, cuius
ſe caput conſtituit, totumꝗ uiuida illa & ardentiſſima ſua charitate animauit. Maiusꝗ
eſt in hoc corpore uinculũ charitas, maior ex ſalute capitis animatio, ꝙ in corpore cuiuſ-
cunꝗ animantis ſanguis atꝗ anima. Et ſanctus ille ac cœleſtis ardor ſubtiliorẽ & acu-
tiorem ſenſum per omnia coporis huius membra diffundit, ꝙ ſpiritus & continuatio in
animali. At ſunt, qui eum ſe ſentire ſenſum negẽt: mirandũ nõ eſt, ut qui ſint caloris ac ui
tæ corporis expertes, utiꝗ nec emortua in animãte membra, quę uita prorſum, quę calo
re ſunt orbata, quemadmodũ alia ſint adfecta membra ſentiũt: maximũꝗ eſt argumentũ
mortuã eſſe partem, quum ad aliarum dolorem nõ cõmouetur: ſcilicet interrupta eſt illa
corporis harmonia, per quã ſenſus toto ſe corpore inſinuat, ac peruadit. Quid nõ in ipſa
humana charitate maior interdũ eſt in amante ſenſus rei charæ, ꝙ ſui ipſius? Cui nõ nota
eſt hiſtoria illa Arrię uxoris Pæti? quæ quũ decreuiſſet cũ marito mori, uulnusꝗ in pa-
pillã pugione impreſsiſſet, extractũ pugionẽ marito porrigens, Nõ dolet, Pæte, inquit,
uulnus hoc: ſed quod tu facies, hoc dolet. Quid Epaminõdã, quid Lyſaniã, Brutũ, De-
cios, quid reliquã illã fortiũ uirorũ famoſam manũ cõmemorem? qui ꝗ unice patriam et
ſuos ciues diligerent, libenter uitã pro patria deponebãt. Plena eſt exemplorũ hiſtoria,
ſed uita cõmunis nemini nõ quotidie rem ob oculos ſubijcit, patres, matres, morientes
maiore de liberis cura urgeri, ꝙ de ſeipſis. Quid in illa belluarũ feritate, atꝗ illo inflexi
bili rigore animorũ, num nõ amor eaſdẽ uires exercet & oſtendit? Viuit in amato amãs,
nõ in ſe: uiuit in ipſo amatus, nõ ipſe. Audiamus doctorẽ gentiũ & magiſtrũ eccleſiarũ
tãtis charitatis flãmis accẽſum ac peruſtũ, ut propè extra ſeipſum efferret. Viuo, inquit,
ego, iam nõ ego, uiuit aũt in me Chriſtus. idẽ alios docet quãdoquidẽ Chriſtus pro omni-
bus paſſus ſit mortem, et in uitã ſe reduxerit ut ne quis illius ſectator ſibi amplius uiuat,
ſed ipſi Chriſto. Quod ſi tantus eſt per mẽbra illa inſinuatus ac inditus ſenſus, quę mem
bra nõ ſunt peccati frigore emortua, ſed cõfota ſalutari illo calore uiuũt, uigent, ſentiunt,
quãtum unicuiꝗ membrorũ cõuenit eſſe doloris ſenſum, quũ aliquod peccat, id eſt ex-
tinguit, et tanquam à toto corpore deſecatur? Quàm anxius eſt ac ſollicitus uerus amor,

aliud quàm dispensatores sumus munerum dei, ea ita recondimus, & alios arcemus ab ijs, ut appareat nos cogitare & munera esse possidentis propria, & alienissimũ esse unum quemq; ab alio. Sũt quos deus pecunijs ditauit. Sunt quos uiribus, potentia, prudentia, consilio, literis, gratia, authoritate. Nemo non sibi hæc reseruat, & uult esse propria. clamat opulentus, Meum, meũ. doctus nõ docet, nisi accepta mercede, sæpe maligne, & discipulis inuidens: prudentes hoc esse officiũ suũ rentur, ut tanq; aliena spectent omnia, suũ agant negociũ, sibi prospiciant, & caueant: sibi unis uiuant, introrsum reducta omni cogitatione. qui gratia uel authoritate ualet, nõ ea utit̃ ad cõmoda multorũ, sed ad suã uel utilitatẽ, uel laudẽ. Deus qui tã est benigne impartitus, iubet gratis dare q̃d gratis acceperimus. homo qui accepit, cogitat, Hęc sunt mea. quid plus habebo q̃ alij, si cõmunicem? recondit, claudit, munit ferro, ui, legibus. Quis possit sine acerbissimo dolore meminisse, quot sunt in Christiano populo indocti, quos sinunt errare & falli homines eruditi? quot imprudentes & incauti, quibus nemo bene consulit, & tanquam errantes reducit in uiã? quot pueri incõditi, ineducati, quib. educandis atq; instituendis nemo uel digitũ dignaretur mouere? quot egeni, quos nemo adiuuat? quot inopes ubiq; obuij et expositi, quibus nemo succurrit? quid hæc indicant aliud, quid apertissime loquunt̃, q̃ nos omnia solũ retinere, rem prorsum abiecisse, non esse inter nos cõmunicationẽ illã corporis Christi, sed unũquenq; suũ sensum habere, suũ negociũ agere, se spectare ac intueri, non Christũ unũ cõmunem omnib. Nõ esse in nobis spiritũ illum mansuetudinis Christi, qui nõ quę sua sunt, quærit, sed quæ aliorũ. qui tacite omnia perfert, qui bene omnib. precat̃, cõsulit, prospicit pro uirili sui parte: neminem iudicat, nisi se ipsum, ne à domino iudicet̃. Cõtra hic noster superbus & contumax spiritus in unoquoq; interponit iudiciũ, nõ de se, sed de ceteris, unde superbia, & arrogantia, & aliorũ cõtemptus: atq; hinc rixæ, inimicitiæ, odia capitalia. At quàm indignum & intolerandum est, seruum de conseruo iudicare? cæcum de eo quod non uidet? imperitum de eo quod nescit? & anteuertere iudicium dei uerum ac iustum? Quid est quod alium iudicemus, quum ignoremus occultos humanis cognitionibus humanos animos? Tu uero alienum animum putas te perspecturum, qui tuũ ipsius ignores? Iam quur ego socium contemnam, quum nesciam utrum ille me sit præstantior & melior, an deterior? Agimus in uita hac, tanquam in magni cuiusdam principis aula & comitatu, in quo honoratissimi sunt & primæ æstimationis non qui claritate sanguinis excellunt, nec qui amplissimas possident opes, nec qui cultissimè atq; ornatissime uestiuntur, non robore insignes, non eruditione aut usu rerum præstantes, sed qui flagrantissima ad principẽ pollent gratia. Ita inter nos, solum Christiani hominis bonũ est, gratiosum esse deo. quis uero de seipso, nedũ de alio possit statuere, quàm illi sit gratus, ut non habeat homo, unde uel se attollat, uel deprimat fratrẽ suũ? Sunt iusti & sapientes, inquit Solomon, & opera eorũ in manu dei, & nescit homo utrũ odio an ira dignus sit. Apostolus Paulus examinata cõscientia pectoris sui, nihil se quidẽ inuenire ait sceleris aut flagitij, sed nec protinus se esse iustificatũ. Ideo præcipit̃, ut accedentes ad seruitutẽ dei, quũ de illius fauore tantopere simus incerti, uigilemus, astemus in timore. & Paulus toties monet timendũ esse casum ei qui stet. nõ esse despiciendũ fratrem, nõ iudicandũ, ne in eo ipso quod arguit, seipsum condemnet. Hæc quidẽ, quæ hactenus dixi, ad uitã hanc pertinent fere omnia. Quid si quis se attollat ad cogitationẽ & spem illius sempiterni premij, aut supplicij metũ? Apud Ciceronẽ Scipio Africanus, quũ ei à patre Paulo, & Scipione Africano auo ostẽsa esset cœlestis illa felicitas, qua fruerent̃ ij qui patriã adiuuissent, Ego uero, inquit, etsi in patriã antehac optime eram adfectus uestigijs ingressus uestris, nunc t̃n tanto ꝓposito præmio annitar multo uigilátius. quẽ non excitaret contemplatio illorũ bonorũ? superant illa cœlestia æterna bona omnem spem, omne uotũ, omnẽ cogitationẽ hominũ, unũ fieri cũ ipso deo, qui melior, qui maior, qui beatior est, q̃ qui amplitudine capi possit humanæ mentis. contrà in disiunctione illius cruciatus & supplicia sunt, quæ uel cogitare animus uix sustinet. ô miserũ, quum istuc uadas, in his occuparis? ad tanta bona es genitus ac editus in hanc lucẽ, numulum aut uerbulũ respectas? etiã ut ad bona hæc nulla est uia, q̃ per concordiam expeditior, ita nulla ad infelicitatem, quàm per discordiã: uidelicet in hoc, quemadmodũ in elementis, in animantibus,

tus, non turbulentus, non ultor & maleficus. Nam de illo dei filio, qui ipse est deus & patri similis, aequalis unus, in cuius corpore inhabitat plenitudo infinitę diuinitatis, Esaias propheta scribit: Non clamabit, neq; accipiet personam, nec audietur uox eius foris: calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. Huius est generis ac naturae sedes suauissimi illius spiritus, qui ad mansuetudinem suam declarandam, columbae simplicissimae & mitissimae animantis speciem, tanquam symbolum sui hominib. ostendit. Hic est illius locus, qui factus est illi in pace, & habitatio eius in Sion: non tam in illa Sion armata & pugnace, sed in hac quieta & exarmata, & seipsam non ulciscente, imo pacem reddente pro bello, pro odio charitatem: qua una cõmutatione princeps et imperator noster confregit potentias, arcum, sagittam, et bellum. in illa Sion illustrata mirabiliter à montibus aeternis, illa tam pacis copiosa & quietis redundãte, ut iam qui illam incolunt, confient gladios suos in uomeres, & lanceas suas in falces. nec amplius tollat gens contra gentem gladium, nec exerceantur ultrà ad praelium. O salue pax quam de coelo ad hominum animos pacificator ille deduxit dei & hominum, Deus & homo, quae tanta es, ut eam nec humana sapientia magno supercilio atq; arrogantia sufful ta, nec hominũ opes, copiae, uires, potentia, quibus miseri mortales animos sumunt, deniq; non uniuersus orbis coniunctus & conglobatus, ut maximè uelit & conetur, dare possit. pax tam immensa, tam admiranda, ut nemo eam uerbis explicare, nemo explicanti queat credere. solus credit qui experiť, qui gustũ illius quandoq; aliquem accepit. Hęc in nobis praestabit, quod fracta & debilitata nostra ratio non ualet. ut pace intus in animo & quiete parta, ac confirmata, nec foris ulla sit dissensio, quae semper ex interiore manat dissidio, tãquam ex perpetuo fonte. pax erit intus, foris, publice, priuatim, unicuiq; cum alijs, unicuiq; secum: quod munus quantum sit, uel hinc licebit intelligere, quòd dominus omnium, cui pater coelum & terram, tanquam herili filio, ut sic loquar, iam emancipato subiecit, inter tot ac tantas opes illud unicum delegerit: quod filijs sibi charissimis ad patrem rediturus, quasi testamento relinqueret. Quis dubitet, quin rem & per se amplissimam & precij ingentis, & utilissimam nobis? Audi nunc homo, quisquis es, sed affectu animi paulisper seposito, ratione, mente, iudicio in consilium assumptis. Vides, ut te ad pacem & concordiam hi omnes adhortantur ac extimulant quibus unice es charus natura, Deus, tu ipse, à discordia dehortantur, ac deterrent, ad quam solus instigat ac sollicitat te hostis tuus diabolus. Vides bona omnia, & animi, & corporis, & fortunae ex concordia oriri, mala ex dissidio atq; inimicitijs. Pacem & concordiam uiam esse ad sempiternam felicitatem, dissensionem & maleuolentiam ad aeternos cruciatus ac supplicia. Cur ergo tam auide in tuum exitium ruis? cur exigua caussa, impulsu minimo, saepe etiam nullo discedis, ac desciscis à natura, à Deo, à teipso, transfugis uidens ac prudens ad hostem nunquam amicum futurum ad mala, quorum nec in praesens, nec in posterum modus est ullus aut finis? Redi ad te ipsum, & eum qui uere tu es, dilige. Nam si te non abieceris, ac deserueris, facile & cum natura tibi conueniet, & ad Deum ascendes, necà re aliqua abhorrebis magis, quàm ab odio & discordia, nullius aeque studiosus, ut concordiae ac amoris.

Brugis, 1526.

IOANNES

IOANNES LODOVICVS VIVES DOMINO ALFONSO MAVRICO Archiepiſcopo Hiſpalenſi S. D.

QVVM libros de concordia humani generis quatuor ad Carolum Cæſarem abſoluiſſem, uiſum eſt mihi reſtare, ut aliquid de pacificatione commentarer. id enim ſequi naturæ quodam ordine uidebatur, ut qui inter ſe ſunt concordes, ea ipſa concordiæ dulcedine ac uoluptate deliniti & capti, etiam alios uidere uelint bene inter ſe conſentientes, id'que pro uiribus procurent. Et qui ad concordiam ſit adhortatus, eum ad pacificationem adducere atque impellere par eſt. Hoc opus decreui ad te mittere. Nam quum multis nominibus doniſq;, ſiue naturę, ſiue induſtrię, ſeu potius diuinę benignitatis, unde ſunt omnia, magnus ſemper occurras, nullo te illorum contemplari quiſq; poteſt, quin te pacificū eſſe debere intelligat: Vt nihil ſit aliud quodcunque tuum ornamentum, quàm uelut debitum officium pacificationi, ut ſi is eſſe uelis, qui nominaris, & crederis, pacis & concordiæ publicæ perſtudioſus ſis oportet. citiúſque tibi tuorum ornamentorum ac decorum ſit perſona exuenda, quàm pacificatoris. Nobilitas generis docet te pro quiete ac concordia publica, non ſanguinem modo, ſed uitam quoque libenter atque alacriter deponendam. quæ ſunt enim alia nobilitatis merita? quò pertinent illi ab hominibus exhibiti honores? niſi quòd hoc ſunt animo in patriam & ciues ſuos. Iam ætas iſta annis domita, & manſuefacta uſu ac experimentis rerū, quid ſuadet, ꝗ ſequi meliora? nempe tranquillitatem & quietē, refrigeratis iam in tuo pectore Martijs illis ardoribus, et flammis: quę quū reſtinguunt, uenienti ſapientię tanq; poſſeſſione cordis cedunt. Tum authoritas & locus apud principē uel ſummus, uel in ſummis. Neq; enim aliud exiſtimari conuenit cōſiliarios regū, quàm eorū animā, mentem, iudiciū, & proinde reipub. ſalutem, qui & Principū cupiditates refrenent, & concitatos motus inhibeant, & illos ulterius ꝗ expedit, ſe rapientes reuocent ſiſtantq;. Hi ſi à pace & concordia abhorreant, ſi diſſidijs, ſi odijs faueant, an non tale erit regimen populorū, quale in corpore, ſi inſaniat mens? Adde his dignitatem Archiepiſcopi, id eſt uicarij atq; imitatoris Chriſti illius, quem à cœlis in terras pacificatio deuocauit, ut non aliter populū ab epiſcopo aſpici fas ſit, quàm oues à paſtore. Nam ea imagine functionem iſtam ueſtrā ac munus Chriſtus expoſuit dominus & rex ouium omniū. Diligis, inquit, me plus quàm hi? paſce ergo oues meas. ita ut in Chriſti pecore rite, & ut conuenit paſcendo exigat̃ egregius quidam erga Chriſtū dominū amor, qui & in illius gregē multus ac copioſus deriuabit̃ taꝗ à capite in reliquū corpus. Accedit his omnib. maximis, ut uides, pignorib. pacificationis, munus inquiſitionis hęreticorū: ꝙd quū tantū ſit, tamq; periculoſū, niſi ſciat quis ꝗ pertineat, eo peccabit grauius, ꝗ de pluriū ſalute fortunis, fama, & uita agit̃. mira dictu res, tantū eſſe permiſſū uel iudici, qui nō caret humanis affectionibus: uel accuſatori, quē nōnunq; ad calumniā, odium, uel ſpes, uel praua aliqua impellit animi cupiditas. In tanto diſcrimine tempeſtatis non unica ſpectanda eſt ſacra illa, ut Græci dicunt, ancora, ſed bonus & ſapiens rector claui. qui & ſciat in quem ſit portum nauis torquenda, & illuc eam uelit deducere, ad pacem uidelicet & quietem publicā, cui hactenus modo dum ſatisfiat, inquiſitionis eſt munus neceſſariū. Nec arbitror in Eccleſia Dei ullam eſſe functionem maioris momenti, quę'que uirum requirat & iudicio acutiorem, & magis bonitate præditum', minúſque morbis ac perturbationibus animi obnoxium atque obſequentem. Ergo quum te undique decora tua omnia, & officia ad publicam pacem & cōcordiam impellant, cui potius de pacificatione ſcripſero, quam tibi? olim etiam hic mihi uel familiarius noto, ut eſt incredibilis tua in ſtudioſos omnes humanitas, quam quum habent omnes compertam, tum nulli teſtari poſſunt melius, quàm qui quotidie experiuntur, Lodouicus Coronellus Theologus, Ioannes Martinus Poblatio Medicus, Antonius Daualus, et Ioannes Caſtellus Philoſophi, & alij quos eſſet longum admodum connumerare. Ego meos recenſui, quorum memoriam propter eorum & ingentem eruditionem & ſingularem probitatem libentiſsime ſoleo uſurpare. Vale.

IOANNIS

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE PACIFICATIONE LIBER VNVS.

ATIS arbitror cùm ab alijs permultis, tũ à me ipso nuper quatuor esse uoluminib. declaratũ, neminẽ non solum Christianũ appellari posse, id est perfectũ & cõsummatũ hominẽ, sed ne hominẽ quidem, qui paci, cõcordię, charitati, beneuolentię, quantũ ab eo præstari possit, non studeat. huc à natura nos & corporũ & animorũ nostrorũ impelli atq; incitari. huc adduci à magistro diuinę sapientię ac ueritatis, ab interprete naturę, imo illius principe atq; autore. Quod si in unoquoq; hominum charitas sit nõ ficta aut simulata, & in specie oculis hominũ tributa, sed uera illa, & quę se dei oculis approbari posse nõ diffidat, ea nõ efficiet modò, ut mutuo amemus, excluso penitus atq; eiecto odio, & cõcorditer cũ alijs uiuamus, uerùm ut discordes uidere ac dissidẽtes nõ possimus. nihil est eñi in natura cõgruẽtius similitudine, nihil cuiq; amicius aut gratius, q̃ suũ simile. nihil magis horret atq; auersaf quicq;, q̃ diuersum ac dissimile. Amoris inter similia hoc est perspicuũ signũ, q; facile inter se cõmutanf ac transeunt, & quasi unũ fiũt, quę est amoris uis atq; efficiẽtia. Iniustitiã ægrescit uir iustus, etiã in alio aduersus aliũ, quũ ad ipsum nec utilitatis aliquid pertingit, nec damni. Luxum & intemperãtiã uir temperãs in quocũque auersaf. Naturalis est ea actio, ut mutuo sese refugiant pugnãtia, similia cõgregenf. Quòd si is qui uideri atq; existimari postulat uir iustus, aliorũ inter se iniurias uel libenter aspicit, quod quidam insigni animorũ prauitate faciũt, uel certe nõ inuitus, utique apparet nõ re uera iustitiã in mente illius uigere ac uiuere, sed ementitã esse iustitiæ imaginem, ad cõmoda & utilitates priuatas susceptã, uel ad gloriã nominisque opinionem ostentatã. Quo fit ut res ficta atq; adumbrata nõ easdem habere possit uires, quas uera atque expressa. Nec solum uera charitas ac concordia dissensionẽ odit, sed etiã metuit, nõ secus q̃ trãquillitas procul existẽtem tempestatẽ, ne ad se quoq; paulatim se insinuet serpẽs quodã uelut contagio, & substituens ibi gradũ per ea quæ semel occuparit ad uicina, ut sensim omnia peruadat. Sic quieti & tranquilli uiri, & amatores cõsensionis ac pacis, aliorũ inter se iras dissidiáq; expauescũt, ne & sua ipsorũ quies illis concutiaf motib. nam rixari & dissidere assueti, temerarios illos animi impetus in quosuis sine discrimine cõuertũt, incurrũtq; in eos, à quibus nõ sunt lacessiti, quosq; minime attingi oportebat. Stoicę disciplinę sectatores, sapientẽ suũ ita fixũ atq; stabilẽ fingũt, ut nullis tẽpestatib. cõcuti, nullis tumultib. agitari, aut moueri possit. Cœlum, inquit Horatius, si ruat, impauidũ ferient ruinæ. Talẽ se ille quidẽ pręstabit, si res id ferãt: malet tamẽ quantũ facere atq; eniti poterit, ut placidę sibi ac trãquillę sint res q̃ cõmote et cõcitatę: imò parũ ꝑ officio sapiẽtis hominis fecerit, si relicta quiete, in tumultus se ac tẽpestates cõnjciat. eligẽda sunt ei optima & cõmodiss. ferẽda uerò quæcũq; cõtigerint. Idẽ, ꝑfecto hoc erit in animo in reliquos homines, ut uel sibi creatas turbas et discordias nõ recuset, modò per pacẽ et cõsensionẽ aliorũ. Prętereo tres Decios, Curtios, Coclites, Scęuolas, Codros, Lysanias, et illas omnes deuotiones pro ciuib. et salute patrię. Vir plane Stoicus M. Cato quomodo inter bella ciuilia loquens inducitur à Lucano?

O utinam cœliq; Deis, herebiq; liceret
Hoc caput in cunctas damnatum exponere terras.
Deuotum hostiles Decium pressere cateruæ.
Me geminæ figant acies, me barbara telis
Rheni turba petat, cunctis ego peruius hastis
Excipiam medius totius uulnera belli.
Hic redimat sanguis populos, hac cæde luatur
Quicquid Romani meruerunt pendere mores.

Hic est uere affectus magni & sapientis uiri, se et suã salutẽ aliorũ saluti posthabere, seq; ipsũ nihil dubitare perdere, ut alij seruẽt. quã q̃ nõ potest seipsũ pulchrius aut magnificẽtius seruare, aut excellẽtiore sibi salutẽ parere, q̃ dũ se unũ multis impẽdit, memor à natura genitũ se multis, à sapiẽtia regenitũ omnib. ut quod uni naturę tacite ac ignobiliter debet, neq; negari aut recusari diu potest,

tan

tanta cum utilitate, quum est opus, repræsentet. Occultus quidam naturæ sensus, à iudicio & recta ratione confirmatus, per gentes omnes humanum genus docuit eum, qui id præstaret, excelsum, sublimem, magnum esse uirum atque admirandum, dignúmque nõ humanis tantum, sed diuinis etiam honoribus: animúmque illius magis inter numina esse, quàm inter quoscunque homines reponendum & collocandum, uelut humanitatis conditionem omnem supergressum: quem natura uel Deus potius singulari quodã munere ac beneficio simillimum sibi dedisset, in aliorum magis, quàm in eius ipsius commoda atque utilitates. maximum quoddam est & singulare in hoc genere à Deo in homines cunctos profectum munus, & quod unum instar sit omnium, quæ expeti, quæ desiderari, quæ cogitari queant, Christus IESVS homo & Dei filius Deus ipse. Hic est ille Iupiter seruator, hic ille Hercules malorum auersor, monstrorum domitor, purgator orbis. Hic quum in sancta illa perpetua atque immutabili ageret pace, ad quam nec tumultus ullus, nec motus potest peruenire, miseratus hominum discordias & odia, nihil dubitauit ad has nostras se tempestates demittere, ut depulsa discordia atque inimicitijs, pace nos sua illa admirabili, & quę humanũ captũ excedit, impartiret. Bellũ erat hominib. inter se, bellũ hominib. cũ angelis, bellũ cũ Deo. Hominẽ à Deo seiuxerat ac separauerat delictũ: idem ipsum & angelos auerterat ab hominib. & homines inter se ipsos separabat, atque alienabat: ut persuasionibus ex mente ac ratione deprauata inualescentibus, alios dissentientes ac discordes redderet patria, alios natales, alios professio, alios imperium, alios religio & Deorum cultus. Has tantas, tam diuturnas, tamque acerbas inimicitias Christus in suum corpus recepit: ut quoniam temporaria quadam morte corpus suum erat ad immortalitatem innouaturus, simul cum illa morte extingueret, purgarétque res omnes conditas odijs illis ac dissensionibus infectas: proferrétque puram ac nitẽtem creaturã, & in primis humanũ genus conformatũ ac configuratũ corpori excellentis suę beatitudinis, cum quo corpore ipse nos omnes tanquam in aurificis quodam catillo refuderat ac liquefecerat, ut quicquid esset terrenę sordis alienę à pręstãtia illius cœlestis metalli, igne illo discuteretur ac euanesceret: cætera remanerent adeò pura atque incorrupta, ut nec illa Christus dedignaretur membra sua tanti capitis facere, nec Deus sibi applicare atque adiungere, ut unum simus nos & ille, qui prius & tam eramus propter scelera dissentientes, & propter maculas spurcissimas disiunctissimi. Tali est illum specie intuitus Malachias propheta: Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum: et sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum, & quasi argentum: & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia. Et placebit Domino sacrificium Iuda & Hierusalem, sicut dies seculi, & sicut anni antiqui. Hæc propheta. Ergo ita nostrã malã causam suæ optimę adiunxit, ut quũ potentior inualidioris causam in se suscipit, & ius infirmum atque imbecillum fortiori connectitur: seu quum alieni aut parum fauorabilis negocium homo in se transfert gratiosus. Diruta est per Christi sanguinem sepes omnis et intergerinus paries, quis hæredia atque ædificia disterminabãtur. Pacata sunt à tanto pacificatore bella omnia & terrena & cœlestia: redijt homo in gratiã cum Deo, redijt cum angelis: & ipsi inter se homines iam nec natales habent, quos respiciant, nec imperium, nec regionum limites, nec cultus Deorum. Vnus est omnium pater, unus Dominus, una ciuitas, Deus unus, una professio baptismatis & fidei. Conduntur gladij, quos illæ prius distinctiones nudabãt ac distringebant, inter quos hæc cogitantur, quemadmodum dominus, magister, princeps, pater omnium iubet ac imperat, nõ surgit gens cõtra gentẽ, nec arma induũt, nec gladiorũ est usus ullus: sed iuxta uaticiniũ Hiesaię in falces cõflant, & lanceę in uomeres: ut quę prius humana trãsfigebãt corpora, iam terrã solũ ad communes omniũ fructus, publicasque utilitates uertant atque exerceant. Quàm ostendit se Dei esse filium paterni operis amator, obsequens uoluntatis: ut quum patrem habeat amoris & concordiæ authorem, ipse tanti sit boni instaurator. Quid potest filius facere, nisi quod patrem uiderit facientem? Quid facit pater aliud quàm mitem & benignam condere naturam, conciliatricem ad amorem ac beneuolentiam omnium inter se? Quid aliud agit filius, nisi ut quod odij lolium in hanc segetem inimicus homo superiecit, reuellat ac stirpet? Ille ita se gerit Dei naturalis filius, quisquis uerò

illum

illum erit æmulatus, filius erit etiam Dei adoptione ac participatione naturalis. Beati pacifici, inquit idem ipse dei filius, quoniam filij dei uocabunẗ. non tangitur tantæ rei zelo atq; inuidentia, ut communem posside at, quam propriam habebit. filij dei uocabuntur, quia concordiæ amici, & amoris reparatores, cuius est pater & author deus. filij dei participatione, quia naturalis dei filij æmulatores uoluntatis, adiutores operis. neq; enim in re tam pulchra atq; admirãda dubitat gentiũ magister se attollere, ut etiã se & sui similes coadiutores appellet Christi. Quis nõ excitet ad tam amplã excelsãq; nuncupationẽ, ad incredibilis dignitatis participatũ? Quis nõ uelit coadiutor esse tanti regis, cui pater mũdum uniuersum, atq; angelos ipsos subiecit? Quis non tanti pręmij cupiditate incendaẗ atq; inflãmeẗ? Si filij dei, pacifici: si coadiutores, Christi. cuius filij, cuius coadiutores, qui spargunt discordiæ semina? qui sparsa alunt augentq;? qui rixis, qui dissensionibus gaudent? nec aliter eis pascunẗ, quàm suauissimo quodam cibo ac gratissimo? res ipsa loquitur, ut pacifici filij sunt authoris pacis, ita & discordiarũ odiorumq; authores, filij sunt authoris odij. Quid magis contrariũ atq; inimicũ paci & charitati quàm odium & dissensio? nec aliquid deo magis aduersum magisq; inimicũ, quàm diabolus. Quod si à deo amor proficisciẗ, fieri aliter non potest, quin à diabolo sint dissidia, rixæ, conuicia, odia, maleuolentia. studiosi concordiæ, filij dei: studiosi discordię, filij diaboli. Neminem à pacificationis munere licet esse immunẽ, omnes oportet esse pacificatores, quoniã omnes oportet esse participes huius tantæ adoptionis, atq; adeo homines esse oportet. Sunt, qui aliquid ad pacificationem possint adferre opere ac reipsa. Sũt qui rem nullam habent, isti uoluntatem cõferant in commune, & uotis faustisq; precationibus, interdũ quoq; exhortationibus atq; incitationibus adiuuent laborantes. monet tanquam ex alto ciues omnes sanctus propheta, ut rogent quæ ad pacem sunt Hierusalem. Nõ prodis ipse in aciẽ, quia uel natura uires tibi ademit, uel opes fortuna. at certe, ꝓdeuntes uoce, uotis, bonis ominibus ad uictoriã adiuua, contribue uoluntatẽ, qui facultatem non potes. An tu, quum in opere uersatur pacificator, quũ cõmissæ sunt concordia & discordia, id est, causa dei cum caussa diaboli, non saltẽ affectu & uoluntate, caussæ dei contra caussam diaboli fauebis, & uerba boni ominis proferes? An diabolũ males ex certamine uictorem discedere? nõ quòd uinci ullo certamine possit deus, cuius omnipotentia par est, & præsto uoluntati, uoluntas immenso consilio innixa: sed id quod ad nostra cõmoda parauit deus, potest ob flagitia nostra ac scelera, diaboli astu ac artibus auerti atq; impediri, ut non ille frustretur deum sua uoluntate, sed nos utilitatibus ac bonis nostris, quibus semper insidiaẗ intenta in hoc unũ et sedula diaboli inuidẽtia. Possunt aliquid ad cõcordiã adferre, qui apud humanos ualẽt animos, in quib. sedes est atq; origo, amoris, odij, cõsensionis, dissidij & unitas illa uel disiunctio ac diuersitas cordiũ, quæ inde nomen sumpserũt cõcordię ac discordię. Mouent animos mortaliũ hęc fere, opes primũ, quib. oculi & mentes multitudinis perstringuntur: pecuniæ, possessiones, familiæ, clientelæ. multum hisce tribuit uulgus, quod nõ perinde ad iudiciũ rationemq; res omnes reuocat atq; expendit, ut sensu quodã externo adduciẗ. Tum claritas generis, quibus nos multũ debere propter merita progenitorũ arbitramur, illosq; non dubitamus præstans quiddam & excelsum præ cęteris habere hominibus, qui illis sint orti parentib. Honor quoq;. nam id interpretamur signũ quoddã atq; argumentũ uirtutis. Iam superior multum, ut par est, apud inferiorẽ potest polletq;. Domi quidẽ herus, cui nos subdunt, leges, pater & mater, quibus natura & pietas educator, pædagogus, institutor: qui non aliter animos regenerant ad lucẽ quandã & uitã rationis, q̃ parentes hoc corpus. Publice aũt lex quæ est uelut anima quædã & sensus & mens ciuitatis, & per legẽ magistratus, & princeps, qui est tanq̃ cõmunis omniũ pater. Nec inferior apud superiorẽ caret gratia. Hoc enim & natura rerũ docet, & recta ratio, ut quicquid alteri curaẗ, charũ sit gratumq; illi qui curat. Quippe nihil ab ullo fit recte, qui non ex opere delectationem quandã percipit. Non equos, nõ oues, non naues, non domos, non deniq; artẽ aut rem aliquã probe curabit atq; exercebit is qui ex ea ipsa uoluptatẽ nõ capiat. At delectari nemo potest re aliqua, nisi eam amet, nisi ea iucunda illi sit & chara. Quapropter necesse est regentem atq; administrantem diligere id cui præest gubernando, siue ea sit inanimis res, sensus omnis uitæq; expers, siue animata, multo

omnium maxime,si sit homo quem si quis oderit,si auersef,nunquam sic reget, quemad modū officiū postulat,nempe ut ad illius utilitates qui regitur,omnia referant.hoc demū enim est regere ac gubernare,nō ad suas ipsius,quod est dominū ac tyrannū,nō principē, nō regē,nō præsidē hominū ac custodem agere.Iam uero quum non aliud in animis non modo hominū, sed cunctorū animantium fortius aut ualentius inueniri possit, q̃ amor, utiq; amici ad quiduis in utranq; partē persuadendū magnas & efficacissimas habent ui res,ad hortandū,ad dehortandū,impellendū,reuocādū,inhibendū,sistendū. In parte ami citiæ sunt propinqui,quos conciliat sanguis:ciues,quos patria,quos lex,quos cōmunio sacrorū & prophanorū:uicini,quos magnæ cōmodorū ultro ac citro rationes.Iam si qua uirtute insigni quis præstat uel à natura attributa, uel industria,usu,exercitatione parta et aucta, hunc & suspici et plurimū posse cēsemus oportere.In hoc numero sunt uiri fortes, quib. multū concedit̄,tū ob admirationē excelsi animi,adeo ut uetustas deorū genere p̄gnatos crediderit, & heroas appellarit medio quodā genere inter deos ac homines: tum etiā ob usum tuendæ patriæ & propulsandę iniurię à capitib.ciuiū suorū.uiros porro do ctrinis ac prudentia excellentes nō aliter sequimur, his q; nos tradimus ac cōmendamus q̃ cæci uidentib. illos enim quid in quaq; re & rectū & profuturū sit, scire ac perspicere non dubitamus, itaq; illis uelut ducibus utimur ad uitā.postremo boni id possunt in ho minū animis ac mentib. ut ijs non parere grande sit nefas.Hæc quidem humana omnia, id est hominū ad homines. Nā est uis quædā & authoritas diuina:eā quantū ualere apud homines fas ius q; sit, quis potest ignorare? perhibet̄ hæc primū & exponit̄ sacris libris et mysticis literis, quarū sunt interpretes atq; administri qui populū Christi instituendū susceperunt,siue scriptis monumentis, siue scholasticis professionib.siue cōcionib.atq; orationib.popularib.siue priuatis colloquijs,siue secretis cōfessionib.noxiarū,in quib. sacerdos si modo officio ac munere suo p̄be defungit̄,à uicijs dehortat̄ ac deterret, incitat atq; impellit ad pietatē,consolat̄ mœstos,iacentes tanq̃ porrecta manu erigit.domat cō tumaces,lenit asperos,deniq; quicquid est in pietate uel tractū cōsolidat,uel prauū corri git.Hi omnes uelut uox quædā sunt diuina, quorū authoritatē his uerbis sanxit ipse idē deus et dominus omniū, Qui uos audit,me audit.Parāt et humana illa & diuina hęc ma gnā hominib.ad homines authoritatē, suntq; omnia uelut instrumenta quædā, quæ per mundū deus in toto hominū genere sparsit, ut quisq; nostrū, quoad eius fieri possit, & operis sui sit coadiutor,et administer uoluntatis,ut dum iussis uolitisq; illius obtempe ramus, non illius beatissimæ naturæ agamus negociū,sed nostrum.neq; enim ille habet maius aliquid aut excellentius,in quod crescat,ut melior unquam aut felicior euadat.nos sumus qui incrementis uirtutis,qui liberatione miserę calamitatis indigemus,ut cō iun ctione tātę beatitudinis efficiamur beati. At ille optimus ac p̄bissimus nihil unq̃ nobis in perniciē nostrā dederit filijs & figmento suo, nec potentissimus cōtra suā uoluntatē. Quod si quod q; instrumētū ei operi accōmodat̄, cui à natura sua est tributū,omnia opera exacta et consummata existēt. q̄ uero sint praua,pręposterа,corrupta,nō alia fit de caussa, quàm quod alienissimis illa instrumentis armisq; aggredimur atq; exercemus. Habet homo opes,nempe uel pecuniam, uel clientelas,uel familias,uel agros,fundos,uillas,& reliquas possessiones. An hæc omnia uel sordida accuratione ac custodia contineri, uel inani profusione et stulta ostentatione consumi erit satius, quàm ad multorum utilitates & bona publica dispensari? Quibus tandem rebus locupletes homines melius possunt collocare uel pecuniæ usum, uel famulorum aut clientū uires, quàm si faueant legibus, adiuuent æquitatem, adsint iuri ac iustitiæ? quorum omniū mentes ac sensus ad solam pa cem,cōcordiam q; spectāt,ac intendunt. An diuites fructum suarum opum existimabūt uoluptatem,tanquam pecudes aut uanam possidendi iactantiā, ut arcæ potius credantur esse,quàm homines qui aurū continent,non utuntur. Nobilitas quæsita est per beneficia publica ciuium, nempe quòd magni aliqui & excelsis animis uiri, conseruandis ciuib. legibus,patria, non solum magnam et strenuā operam,sed seipsos quoq;,quū opus esset, impenderunt. hæc est uera & propria origo nobilitatis.Nam quid aliud tantū & ipsis,& toti generi decus quæsiuisset:aut cur illis obnoxios se ciues sui esse credidissent, nisi gra ta beneficiorum recordatione? quo modo ergo conseruatur honor ille sanguinis, ac na

talium, ferendis fouendisq; inimicitijs, natus adultusq; pace & consensione ciuium tuenda? Quid sibi uult ius gladij gestandi, quo ignobiles ac plebeij carent homines? an leges nouercæ uel hostes potius sunt suorū ciuiū, quæ ferro armant in perniciem aliorū abusuros: & non potius hoc cogitant, arma illi exhiberi, qui ad iustitiam, ad concordiā, ad pacē publicā, quoties res postulabit, utetur: id est, adiutorem se & præsidem legū offeret, quum illis uis aliqua aut iniuria inferetur à concitatis animorū motibus atq; affectionibus. tantum leges nobilitati fidunt, pro qua maiores eius spoponderunt maximo apud rempub. pignore posito memoria suorū pręclare factorū, in quę uelut successores relinquunt imagines sui, non mutas è cera uel luto fictas, sed uiuas atq; spirantes filios, nepotes, totam denicq; stirpem. Ergo tu quum contra leges & iura patriæ maleficis & conisceleratis hominibus te præbeas, & turbis ac discordijs gaudeas, & bella suscites, hæres eius nobilitatis haberi postulabis, quæ genita est ferēdo auxilio legibus, iudicijs, iuri, æquitati, qui ciuium quies & beneuolentia cōstituitur? Quid magis alienum uel ab origine & caussa nobilitatis, uel à generosa & miti educatione, quàm odijs & acerbitatib. aliorum delectari, et inimicitijs pasci? an uero id docet comitas & animus excelsus uereq; generosus? an suauis illa & germane humana ciuilisq; institutio, qua cæteros mortales antecellere nobilitas dicitur? Quid illa omnis educatio ac disciplina in uerbis & gestu, & externa quadam specie consumetur? nihil'ne penetrabit ad animum, qui solus, quum sit hominis præcipua pars, ac propè sola, ineducatissimus ac barbarissimus remanebit spurco & bruto corpore, ad humanū quendam & ciuilem habitum apto & conformato? ut non ita se gerat uir nobilis exteriore conuersatione, quia homines sentiat dignos esse ea comitate ac reuerentia; sed quia decere existimet natalium suorum claritatem, sic loqui & gesticulari, & uenerationem simulare eorum quos contemnit, et amorem pre se ostentare eorum quos uel odit, uel penitus negligit: ut haud facile interpreteris, utrum eam nobilitatis disciplinam, arrogantem modestiam nomines, an modestam arrogantiam. certe hoc docentur, superbissimum animum, personam agere hominis moderatissimi. Nō est hæc hominum institutio, in quibus primum omnium mens, qua homines sumus, ad recti atq; honesti curam est inflectenda: sed brutorum, ut psittaci aut canis, quorum linguā & corpus ad ea cogimus, quæ ab interioribus sunt animi sensibus uehementer discrepantia. Quanto est promptius & satius, nobilitatē eadem ratione tueri ac propagare, qua est orta? ut quæ beneficijs in publicum se protulit ac emersit, eisdem ipsis conseruetur: & quam authoritatem nacta est à multitudine, eandem illam authoritatem ad cōmoda multitudinis conuertat: & gratiam aliquam referat ei, cui tantum debet. Cedo honorem, qua in re situm esse existimas? aut quem esse illius fructum opinaris? an quòd nudetur caput, cedatur de uia, ponatur genu, magnificis titulis compellere? Qui congruit, ut quum tu ea esse credaris uirtute, ut honorem merearis, uirtutis tamen honorisq; eam demum esse utilitatem putes, ut uana illa, & à quacunq; bona re uacua consequaris? ob honorem atque authoritatem, dicebat Chrysippus, semota benefaciendi occasione, manum non uerterem. O' quantas occasiones honorati homines, & in authoritate ad uulgum positi, maximarum & pulcherrimarum rerum pretermittunt, dum uana illa honoris specie umbrā que acquiescunt. Possent ueneratione ac maiestate sola, iura & leges fulcire ac sustentare, componere controuersias, inimicitias tollere, odia comprimere, ac sedare: quietem, pacē, charitatem in ciuitate fundare ac constituere; denicq; ea perficere authoritate, quæ uix ullis uel armis perficerent, uel uiribus, si non omnia singulari quadam improbitate ac malicia ad se & suas utilitates referrent, Epicureorum more ac sententia: quæ est non solum à philosophia explosa & reiecta: sed à natura, ab educatione, à uita damnata. Timent quidam ne detrimentū authoritatis suæ accipiant, si tam multos curent, & tam multa. Quàm falsi sunt reputatione rerum? an maior comparari aliunde potest authoritas, quàm dum multi affecti se beneficio abs te recordantur? & dum homines omnes uident te hæc siue naturæ, siue industriæ, siue existimationis bona iuuandis habere, quàm plurimis parata, ut non unius esse hominis bona existiment, sed omnium? nec secus illa uel aspiciat quisque uel curet, & conuersari studeat, quàm propria. laborat quidem interdum in sarcienda concordia animus, authoritas in tuto est. quòd si hæc fluctibus forte nonnullis existimationis praue iudicantium aliquando iactetur, maior tamen atque admirabilior exemplo

emergit, & in tutum portum molliter descendit in posterum inuiolabilis. Non unus uel Socrates, uel Q. Fabius Maximus, uel aliquis ex illa uetustate rei huius testimonium præbuit ac posteris documentum: sed quotquot ueræ uirtutis grassantur uia, eò semper loci peruenere, qualem ipsi uix uel optare fuissent ausi. uidelicet melius cõsulit deus uiri tuti, quàm ipse uir bonus sibi. O quam flagitiose honorati homines delinquunt, qui præstantissimæ occasionis leuissimum sibi fructum desumunt, & pulcherrimo omnium in humano genere instrumento ad opus inanissimum abutuntur. Tu ergo quum ceu salutare quoddam numen gentibus possis & populis optime consulere, in nudatione capitis, uel assurrectione, tanquam desideriorum fine, & optato quodam salutis portu conquiesces, etiam te uere sapientem bonumque nuncupabimus? & præferemus nobis ipsis? quum in rebus æstimandis, à quolibet de fęce uulgi nauiculatore, uel seruo mediastino non distes. nec erubesces, quum, ut uir sapiens salutabere, à quo tam procul abes actionibus? depone grandia ista nomina, & graues istos honores, quibus mundo imponis, si illis sustinendis es impar: si exequendis quæ illi iubent, uel animus te deficit, uel uoluntas. stulte uulgus, quur tu sapientem aut bonum eum uocas, & ut talem reuereris, cuius bonitatem, sapientiamque grauem tibi sæpe experiris, utilem nunquam? Sed ad superiores ueniamus. nam quia de omnibus est dicendum, non possumus multa de singulis dicere, quod esset alioqui non huius operis atque instituti. Quæ mens est superioris erga subditum, qui finis, quid suadet ratio, quid loquitur natura ipsa, ut curæ sint superiori subditi tanquam custodi, ut intendat, ut uigilet, quo ij qui reguntur, quieti pacatique in consensione & concordia uitam traducant? Huc pertinent cœtus omnes, & coitiones hominum. in hoc datus est à natura sermo, in hoc parata communio rerum omniũ ac mutua commercia: in hoc & leges latæ sunt, & magistratus creati sunt, & ciuitates constitutæ. Hæc prima eligendi regis fuit causa, ut ille in summa omnium potestate sequester esset, uindexque publicæ pacis, illiusque beneficio ac ope, quiete ac concorditer intra una mœnia uiueretur. Dare operam, ut ciues dissideant, irritare uoluntates, incendere odia, & alere, tam est regis aut magistratus, quàm pastoris iugulare oues, aut custodis frugum, eas incendere. rector qui suorum odia tanquam noxias herbas postmittit extirpare, sæuus tyrannus fit ex principe iusto ac legitimo. Hoc uero non solum Christiani scimus, qui exemplar principis ab æquitate Christi & diuinæ sapientiæ ad homines deducimus, illósque erigimus, ut sanctum illum exprimant principatum, aut certe illius uestigijs insistant. Sed nec gentiles ignorarunt, ut Plato, Aristoteles, & alij, qui hoc regem à tyranno differre prodiderunt, quod rex pacem inter ciues suos curet et colat: tyrannus irritet animos, & spargat semina discordiarum: quæ ubi succreuerunt, fouet. Nec habet subditos, ut regat, ut illorum utilitatibus prospiciat, qui dissidẽtes potest uidere: sed uel ut per occasionem dissensionis spoliet ac perdat, uel ad ludos ac delicias suas committat tanquam felem cani, uel duos canes aut gallinaceos inter se. an hoc est regem esse hominũ aut principem, sic habere subditos, quomodo pecudes à nobis & bruta animantia possidentur? Regem, principem, magistratum elegit populus, ut adsit iustitiæ, ut patronus sit ac propugnator legum, ut uinculum concordiæ ciuilis. in hoc ipsum confirmat deus incredibili ui maiestatis occulte indita. Num uel lex ad discordiam est ciuium lata? uel deus author est dissensionis? & non potius nec lex aliud intuetur, quàm ciuium pacem & quietum consortium ac conuictum: nec deus aliud iubet quam charitatem ac mutuã beneuolentiam. Nec solum in leges magistratus & princeps, quum dignitatem init, iurat, sed nomina illi induuntur, quis meminerit cõciliatorem se esse communis dilectionis, authorem & nodum concordiæ, uindicem pacis, quietis, ocij. Nam & nuncupatur pius, & clemens, & beneficus, & seruator, & in primis pater patriæ. quo nomine ut nullum est augustius, ita non aliud æque principem muneris sui admonet, ut intelligat eodem se debere in subditos suos affectu esse, quo est erga filios pater aut mater. Multæ possunt ex filijs ad parentes redundare acerbissimæ calamitates: sed nulla acrior, nulla atrocior, nulla qua ita affligantur ac constementur, quàm si illos inimicis inter se animis dissidentes uideant. hoc uero telo nullum est aliud, quo parentum corda, quamlibet dura & præfracta, quamlibet ad casus omnes parata atque obfirmata, lætalius transfigantur, ac trãsuerberentur.

berentur. ictu hoc nō secus iacent concussi ac prostrati, quàm si uiscera inter se concurrãt, & pugnent, cor cum pulmonibus, iecur cum splene. Quid enim aliud sunt parentib. liberi, quàm sua ipsorum uiscera? Quid ego uel antiqua ad hanc rem exempla, uel recentia inducam? an persequar ueteres fabulas, & euoluam tragœdias, ut exponam quo dolore affecta est Iocasta filijs bellantibus Polynice atque Eteocle? Quid Philippū Macedoniæ regem, quid Seuerum Romanū principem mœrore confecerit ac extinxerit, nisi filiorum inter se odia, & inimica certamina? Philippi oratio extat apud Liuium breuis quidem illa, sed ingentis doloris index, & qualem credibile est paternum animum illo tempore concepisse. sed unusquisque id in se experitur. quin etiam qui liberos nunquam genuit, hic nihil necesse habet antiqua rerum gestarum monumenta scrutari. roget quemlibet de plebe, ab omnibus eadem audiet, uidelicet natura in hoc mutata non est, una omnibus seculis, eadem sui que similis perseuerat. Quid patres morientes posteaquam uniuersis uitæ huius uel blandimentis, uel curis renunciarunt, adhuc tamen una solicitudine premuntur, ut filios concordes relinquant? Hinc apud omnes rerum scriptores in hoc ferè consumuntur orationes morientium, ut liberos si quos relinquunt, aut nepotes, denique eos quos filiorum loco habeant, ad concordiam, beneuolentiam, charitatem exhortent. Sic Cyrus maior moriens apud Xenophōtem, sic Micipsa apud Salustium. quid fœmina illa Iuliensis, cuius mortem Valerius narrat, quum ipsa uoluntario ueneni haustu è uita discederet, quum iam extremum uale dixisset humanis rebus, fortiter à se spretis contemptisque in illa uitæ ac mortis securitate, unica residet cura concordię suorū. Talem omnino animū, mentem, sensum oportet esse regis ac magistratus in eos quibus præest, si uere is est qui nominatur, & non in feram degenerauit sæuissimam. Si generosus principis animus, altiorib. ad imitationem, pulchrioribusque exemplarib. capitur, habet deū, habet uiciniorē sibi, & eiusdē naturæ Christū Iesum, cuius caput & summa diuinæ orationis in exhortatione suorū, ad unanimitatē, uerūque ac germanū amorē uersabatur. hæc erit, inquit, nota mea, hoc signū, quo intelligãt homines uos esse meos, inuicē diligere ac bene cupere: nec solū ita inter se suos uoluit esse affectos, sed cū alienis: Diligite, inquit, inimicos uestros, orate pro affligentib. & persequētib. uos. neque uero ipse ita se gessit, ut contentus præcepisse, subduxerit sese suis ipsius monitis exequendis. Qua charitate, qua pietate cōplexus est suos? & omnes suppullulantes discordiæ inter illos radiculas statim euulsit? quomodo seipsum morti prudens ac uidens obtulit, ut omnē à suis discordiā, omnes inimicitias expelleret, & atrocissimū bellū festa pace finiret, & sempiternā cōstitueret ac constabiliret inter omnes unionē. Principi proximus est eius consiliarius, nō modo authoritate & loco, uerū etiā potentia: nec raro est principe potentior ac pollentior, quū hic persępe imperij habeat nomen, rē ille. Caput regni est princeps, id est, sensus, uoluntas, mens, ratio sui populi. Ita esse oporteret: & profecto esset, ni cupiditates ac libidines animi tantū in unoquoque iuris ac ditionis occupassent. Illud est in hoc rerum statu reliquum, ut rex uoluntas sit regni. Consiliarij uero mens eius, & ratio, & id quod nomen ipsum loquitur, consilium. cuius rei aptissimã concepit ac expressit imaginem, qui dixit, pręstare malū esse principem cum bonis consiliarijs, quàm bonum cum malis. Quod ergo est tandem consiliarij munus? quæ partes? non est opus longa uel procul repetita expositione, res ipsa nos docet, quod mentis & rationis in animo, regere ac cohibere uolūtatem, docere meliora, deterrere à prauis, monere, incitare, extimulare ad pulchra & præstantia, ad omne genus honestatis & laudis. Quale, que contra rerū naturã esset monstrū, si ipsa ratio, quã etiã gentilis Aristoteles cognouit ad optima nos sēper adhortari, suadeat pessima? & iudiciū ac sanitas mentis hominē ad insaniã rapiat? Bella & discordiæ ex perturbatis oriuntur affectionibus, pax & concordia è ratione ac mente. Si consiliarij discordiam excitent, si illi faueant, deciscunt à seipsis, corruptoresque uerius nominentur, quàm consultores. Si regijs affectibus per se concitatis consiliariorum etiam ardentes affectus accedant, & quidem cum authoritate & fide, quantum erit incendium? quæ ruina? quis poterit cadentes sistere res humanas? Si quæ tuba posita est in castris, ut receptui det signum, ea ipsa ad aciem & pugnam uocet, quis erit finis bellandi? Quum fons sit communis omnium rex, unde uniuersi hauriunt, & medicina quietis publica, in quam

unam intentos cuncti habent oculos, huic si uenenum sit infusum ab ijs ipsis qui illi sunt uel perpurgandæ, uel conseruandæ adiuncti, quis ullam poterit in posterum salutis micam sperare? Quantus se aperit & quàm late patens campus, qui tamen non est in præsentia nobis decurrendus, quippe de consiliarij officio non scribimus. Itaque pergamus instituto nostro dicere. Publicus pater est princeps ac magistratus, priuatus paucorum est magister. domesticus est maritus, & qui nec patris caret nomine, pater familiæ. Quòd si hi omnes affectu sunt & paterno quodam sensu in eos quos regunt, quid poterunt auersari magis quàm uel discipulorum, uel uxoris, uel familiæ dissidia atque odium, id est, cæcitatem quandam & furorem mentis? Magister atq; institutor quum formator sit morum ad modestiam, moderationem, temperantiam, ad humanitatem, id est animi placidam quandam tranquillitatem cum suauitate, & beneuolentia erga alios, quid poterit congruentius munere ac professione sua facere, quàm adhortari, impellere quantũ consilio, iussu, authoritate, uerbis & re ualeat, in concordia & amicitia discipulos continere, non solum ipsos inter se, sed aduersus alios, ut quæ præcepta ab institutore ipso acceperunt, nõ ad uerba & inanem quandam uel disputandi ostentationem, uel disserendi conuertant, sed in corpus & sanguinem transferant, ut simul quanta sit uis illorum præceptorum, omnes intelligant: quę non in uerbis solum et leui quadam aura euanescunt, sed ita alte in animos penetrant, ut ad res atq; opera transeant. In quo magister & probissime erit perfunctus officio suo ac munere, & maximam operæ suæ laudem fructumq; colliget, siue humanis uocibus aliquid tribuẽdum censeat: siue, quod est ueri atq; absoluti sapientis, altius sibi spectandum statuat, & testimonio conscientiæ suæ uelit acquiescere, pręmiumq; expectet illud à deo sempiternum. hoc demum est magistri, hoc philosophi, hoc sapientiæ, hoc cuiusq; eruditionis professoris. Est enim eruditio omnis, cultus quidam animi, quo ruditatem, feritatem, duros, asperos, barbaros atq; inhumanos mores deponimus, ciuilitatem atque humanitatem sumimus, ut alienius nihil sit ab omni literarum atq; studiorũ ratione, ꝗ dissidia, discordiæ, odia, maleuolẽtia: id est, ꝗ inhumanitas ab humanitate. Ad exacuenda puerorũ ingenia, & diligentiã excitandam, facile quidem conceditũ, ut leuia quędam inter eos certamina suscitet magister ludi, & tanquam eos cõmittat: sed rem citra acerbitatẽ atq; odia debere subsistere, nemo ignorat. nam si ad odia, si ad rixas & conuicia res sit progressura, tolli certamen omne fuerit consultius, ne dum haurire se eruditionẽ arbitrantũ, perniciosum animis uenenũ imbibãt: et quũ in hoc parata sit omnis eruditio, ut tanꝗ cõpositio quędã sit animi, et aptatio ad uirtutẽ, ut animus per eruditionẽ purgatus atq; excultus excipiẽdę uirtuti accõmodus sit atq; idoneus: nos eã in uiciorũ et scelerũ omniũ gradũ atq; instrumẽtũ cõuertemus: quãdoquidẽ nõ est crimẽ ullũ aut scelus, cui odiũ & discordia uiã nõ aperiat, nẽpe dux & parẽs superbię, unde reliqua omnia scelera dimanãt: ut appareat nõ minus magistrorũ diligentiã curãq; in hoc debere excubare, ut discipulos ad beneuolentiã ac dilectionẽ ꝓnos redderẽt, ab acerbitate omni animorũ & odio auerterẽt ac abducerent, ꝗ ut ijs artibus & disciplinis pulchre instituerent, quas tradendas susceperunt. Hanc operã dandũ est præceptorib. ętatũ omniũ, ut si quid uel à natura inditum sit, uel ab institutione acceptum, uel ab usu confirmatum, mite, suaue, amabile, humanũ, id foueant, nutriant, educent, educant, confirment. In pueris ne molles illi ac teneri animi, & in quiduis fingi cerei, prius ferè incipiant male uelle, quàm omnino uelle: et odisse sciant, anteꝗ cognoscere. néue massa illa mollis, quę sensim durescit, cum pessimo odij glutino coalescat, & induretũ. quid alienius à ratione, à mente, à recto consilio & sano, ꝗ nouis puerorũ pectorib. acerbitatẽ, amarulentiã, uirus exitiabile initio ꝓtinus instillare? Si nefarius est, & nõ uno supplicio, nec una morte dignus, qui semina sulcis mandanda malis uenenis inficit, quid censebitũ meritus is qui puerilia illa semina, unde magnę deinceps surgũt arbores, & amplissimæ segetes, tam prauis rudimentis corruperit? Quanto præstaret, domi retinere puerũ, ꝗ eò mittere, ubi prius disceret male facere, quàm scire quid omnino bonum sit, quid malum. Iam ardor ille & impetus iuuenilis animi, nõ est discordię stimulis pungẽdus: id est quod Pythagoras ænigmate inquit, nõ addendus igni gladius: quã ętatẽ magis cõuenit coerceri ac refrenari, interdũ ꝗq; lupatis & asperrimis echinis, ꝗ illã quę suapte natura stare loco nescit: quę prona &

na & præceps ad dissensiones feruore suo corripitur? Si huic tam ex sese commoto atque incitato uel habenas relaxet moderator, quò sperabit illum deuenturum, nisi in altissimam aliquam uoraginem, unde se nunquam inposterum possit extricare? Quid faciet prouectiorũ præceptor, & ut Græco dicitur uerbo γεροντοδιδάσκαλος? an is refrigeratas ætatis beneficio immodicas illas flammas, rursum pestilentis linguæ aura suscitabit, & conuertet ueteranum pullum suum decurso iam fere spacio iterum ad carceres? quid magis ætatem illam decebit, quàm pax animi, & quies, & beneuolẽtia cũ multis, cum nullo odium ac dissensio? quorsum ergo scholas ætate illa ingreditur? cur iam annis grauis in gymnasio se exercet? quid in auditorio sedet rugis & canis uenerãdus, nisi ut quod assequi per annos nõ potuit, disciplinæ beneficio ac subsidio consequatur? Quid tu illũ nõ solum tam iusto & ꝓbo uoto frustraberis, sed peiorẽ etiã domũ remittes, quàm ad te uenerat magistrũ & ꝓfessorem sapientiæ? tantũq; aberit ut aliquid ex ijs quæ cõcupierat apud te adipiscat, ut etiã si quid boni recedẽtes anni reliquerãt, perdat, dũ te audit. Ergo institutor pueri ac iuuenis, qui discipuli nõ magis imbuendũ doctrina sua pectus, quàm fingendũ animũ recepit, ad omnẽ mãsuetudinẽ, humanitatẽ, amorem formabit ac curabit discipulũ: & magister natu grandioris, non solum nullas iniiciet inimicitiarũ flãmas in cor auditoris, sed si quę aliunde trãsilierint, omni cura atq; opera extinguet elaborabit. sciet omnẽ suã eruditionẽ in animũ discipuli nunq; penetraturã, nisi is quietus sit, nulla intus tẽpestate docẽtis uoci obstrepente, & quasi tumultuante pro foribus, ne quid eò ingrediat. ita ut uelit maxime obliuisci sui muneris ac partiũ doctor sapientię, ut aliarũ rerũ omniũ, certe paci et quieti auditoris dabit operã, qui reputet frustra clamaturũ se, nisi quieto sedatóque pectore audientis. Si exẽplũ alicunde repetendũ est, quid opus erit uel uetustũ Pythagorę institutũ ac morẽ repetere, cuius schola nõ tam erat artiũ meditatio, quàm amicitiæ? quid Socratis, quid Platonis? optima sunt ad imitationẽ omnibus proponenda: assequatur quisq; ex eo, quantũ uires sufficient. utiq; assequet nõ parũ, si sequatur sedulò ac bona fide. Christus est exemplar hoc, & ut gręci dicunt πρωτογραμμον. Quid aliud fuit uniuersa cœlestis illius scholę doctrina, nisi charitas? quis huc deicẽtius, nisi recõciliatio, gratia, pax? Iam maritus, & quod uxorẽ uti par est, diligit, optabit ac efficiet, quoad poterit, ut procul ab eius animo abiit cruentissima illa animorum crux, odium, atq; inimicitię: & quod bene uult prospectũ suæ familiari rei, dabit operã, ne familiæ in curã & cogitationem simultatum auertæ partum uacet domestica munia obire. Duo sunt animi potentissimi affectus & ceu tyranni quidam, amor atque odium. amor suauitate quadam & dulcedine delinitus, odium autem acerbitate perfusum, omnia animi munera in ius suum ac possessionem pertrahunt, & sibi unis cogũt seruire. Ergo susceptis semel inimicitijs tanquam iustitio in ciuitate indicto, cessant omnes animi functiones, odio soli opera nauatur. Quocirca illud est in primis cauendum ijs qui sunt officium aliquod exequuturi, ne ab eo procul expellantur odij tanq; tormento in animum adacto. & ij, quorum è re est illos probe defungi suo munere, uehementer expedit accurare ac elaborare, ut illi quieti tranquillíq; odiorũ turbis nõ interpellati atq; impediti, intenti atq; alacres in id quod agendum est, incumbant: hac mente oportet esse superiores erga inferiores, magistratus & principes et consiliarios erga ciues, patres in filios, heros in seruos, uirum in uxorem, et contrà subditos in principem, seruos in herum, discipulos in preceptorem. si quidem tam conducit superioribus inferiores esse in officio, quàm inferioribus superiores utrisque plurimum. neque enim constare potest apta illa harmonia & concentus rerum, nisi quisque erga alium munus atque officium suum diligenter, ac bona, quod dicitur, fide, obeat. Et quemadmodum compositio hæc uniuersitatis mundi confestim interiret, si uel cœlum desineret salutarem illam suam uim terræ immittere, uel terra excipere, illáque ad usus mortalium uti ac dispensare: ita in ciuitate & quacunque domo ac re familiari omnia pessum eant & dissoluantur necesse est, si is qui præest, alijs curis à gubernaculo discedat. & qui subditus est, non præcipientis uoci ac uoluntati obtemperet, sed animo quisque suo. hoc uero sæpenumero uiuuenit iusto præmio malitiæ, ut qui inter aliquos inimicitias optauit & aluit, ita exasperarit eorum inter se animos, ut illi facile in quosuis irritatos animi impetus conuertant, etiam in illos ipsos authores dissi-

dij, & tanquam gladiationum lanistas: quemadmodum bestiæ feræ accensæ & irritatæ sæuiciem illam suam in ipsos non raro magistros conuertunt: & ignis uehementer accensus scintillas iaculaᵗ in eorum ora qui insufflarunt atq; accenderunt. Id uidemus passim & publice in ciuitatibus & regnis, & priuatim in uicinijs & domibus accidere. Ergo domi suę paterfamilias concordiam fouebit, ut diligētiores sint omnes in officio, memor sapientis sententiæ, quam à Pythagora profectam esse scribit Diuus Hieronymus: Fuganda sunt omnibus modis et abscindenda, languor à corpore, imperitia ab animo, luxuria à uentre, à ciuitate seditio, à domo discordia, & in cōmune, à cunctis rebus intemperantia. Magnopere authoritatem in publicum lædit, esse domi discordias ac simultates. quis credet ciuitatem ab eo posse in pace ac consensione contineri, qui propriam domum non queat regere? Philippus Macedoniæ rex, quum dissidentes Gręcię populos ad pacem conaretur adducere, & Leontinus Gorgias de Græcorum cōcordia librum accuratissimum in Olympia recitasset, uterq; est à multitudine reiectus ac irrisus, quod de aliena concordia uerba facerent, qui ipsi domi suæ non possent concordiā stabilire. nam rex domi dissidentes habebat filium & uxorem, orator uero uxorē et ancillā. Non adducebanᵗ Greci, ut crederēt suas querelas, rixas, discordias ab ijs hominib. sapienter posse cōponi, qui ipsi priuatas domi uel authoritate, uel prudētia nō sedassent. Subditi tam debent dissensiones principum optare aut illis fauere, q; membra, ut caput uehementi aliquo motu quatiaᵗ. Principib. in curā belli auersis atq; incumbentibus nec respublicas uacat regere, nec de priuatis caussis cognoscere, nec singulorū querelas audire, quæ ad illum ceu patrē quendā à filijs deferunᵗ. exasperatus est principis animus in bello, & efferaᵗ magis indies, siue dū dat cladē, siue dum accipit. & indignissimū cēset priuatas ad se querimonias deferri, quū ipse de capite, de salute sua, de rerum summa, uel de magna aliqua ditionis parte in periculū uoceᵗ, nō aliter reb. pacis ac togę ferox infensusque, q; si quis equo de equa cū pare pugnāti frenū uelit inijcere, & ad domestica opera reuocare. Quę insania est subditorū bellū ulla ratione optare, & nō ad belli mentionē toto prorsum corpore inhorrescere? quū illinc fons existat omnib. incōmodorū & malorū omnium. quū omnes dico, paucissimos quosdā excipio, latrones crudelissimos ac impurissi. quibus sub iure & æquitate uitā uel diem unū pferre nō liceret. Quantū authoritate, quātū suadēdo, admonēdo, hortādo, precādo, deniq; quibuscūq; reb. subditū erga superiorē tā q; filiū aduersus patrē ualere ac posse fas iusq; est, salua maiestate omni ac reuerētia magistratus ac principis, tātū laborare ac cōtēdere deberent, ut principē suū et cōuentus rectorē à turbis illis odij ac tēpestatib. ad quietiss. pacis tranquillitatē traducerent, ut ex illa suauitate capitis multū in cætera omnia mēbra deriuareᵗ. Quid filius? potest ne pius existimari, qui patri odiū aduersus quē q; uel optet uel alat? id est sæuiss. animi morbum imprecet? et nō potius, si quis talis morbus extiterit, nō aliter sanādū atq; auertē dū curet q; periculosam aliquā corporis ęgrotationē? Potest pius filius perferre patrē undis illis atq; æstibus fluctuātis cordis uolui & iactari, obsideri cæcitate mētis, agitari furijs atq; intemperijs? quid em aliud est odiū q; hęc omnia? Discipuli quid possunt recti, aut sani, aut pfuturi ex eo fonte haurire, qui odij uenenis est pfusus ac imbutus? Quis adeo est uiator mētis impos, qui sitim ex fonte aliquo leuaturus, nō quātū fieri ab ipso potest, purgat immundā aquā, & cœnosam ac turbidam eliquat, quam est in corpus infusurus, ne noxia p salutarib. sumat. Expositum est mihi alio in loco, q; nulla eruditio uel percipi ac teneri, uel ad alios perferri queat sine pace & quiete animi. Iam uxor abuteᵗ ne uiro suo p lenone, & instrumentū faciet leuitatis animi sui ad explendū odiū aut cupiditatem aliquā? scelaratā illā cōiugem, quę cōiugē suū ad inimicitias extimulat & accendit. stultum illū uirū, qui se muliebris stultitiæ admīnistrū præbet. quomodo uero marito uteᵗ cōmodo & ex animi sui sententia inimicitijs percito, & ardenti, cogitatione omni in eā curā incūbente? quid quod ille impetū omnē cōceptæ acerbitatis in quodcunq; primū fors obtulerit, effundet: atq; eo magis et acrius, si hoc sibi licere in illud putet, ut uiro in uxorē, hero in famulos, ut quū sessor ira perculsus in equū ascendit, nec frenis nec calcaribus parcit, nec pugnis, nec ferro, si sit ad manū, & feruētē illū sanguinē in miserū atq; innoxiū equū despumat, quandoquidem is infelicitate sua proximus irato contigit. Nec

Immerito Plutarchus nihil magis fugiendum euitandumq́ seruis docet, quam iram domini, à nulla alia mentis perturbatione maius esse famulis periculū, etiā si ea sit in alios concepta. In uicinia, in ciuitate, quid dulcius, quid amabilius aut gratius, quàm superfusam esse concordiā, tanquam serenū quendā & tranquillū aerem per cāpos & prata adulto uere? Rident omnia, abblandiunt, uocāt, inuitant, detinent. Ita uidemus homines permultos magni & iudicij & rerū usus, peragratis conspectisq́ regionibus terra & mari quàm plurimis, oblitos patriæ & omniū necessitudinū ibi sistere, & finem tum peregrinādi, tum etiā uiuendi facere, ubi uel morib. atq; instituto maiorū, uel māsuetudine ingeniorū quietissimæ ac placidissimæ uitā. ibi dicunt esse patriā, ibi parētes, ibi chara omnia pignora et nomina, ubicunq́ iustitia & pax & concordia colant; exiliū esse, ubi ciuis ciui uel aduenæ facessat negociū: ubi uicinus, uel curiosus, uel turbulentus uicino sit molestus: ubi animum propinquus, amicus, leuiter notus, ignotus sollicitet, & de quiete illa dimoueat ac deturbet. neq; hęc modo pati est intolerabile: sed uel uidere & spectare, ita est acerbū, ut multi satius ducāt domos & patrias suas ac suorū maiorū relinquere, & aliò quàm lōgissime demigrare, quò nullus possit earū rerū sensus pertingere, nō aspectus, nō auditio, nō intellectus, deniq; aut cognitio prorsus ulla. Quis potest lætus odia, dissensiones suorū ciuiū aut uicinorū uidere, qui sciat tempestatē illā uel subito uel sensim, certe aliquando se ad ipsum effusurā? Hominē ne aliquē ita alienis inimicitijs delectari, ut tē pestatē exciter in eo ipso mari in quo ipse nauigat? Nam quid aliud est ciuitas, quid uicinia, quàm idem mare, idem iter, eadē nauis, qua uicini uel incolæ uehunt? Quis possit enumerare, sinistre illæ interpretationes, quot sint malorū in ciuitate caussa atq; origo: simultatū, odiorum, litium, rixarū, pugnarū, & malignè alienis inuertendis ęquissimā quidē in nos, sed tū asperrimā legē sancimus, ut nihil tam rectè, tā simpliciter, tā circumspectè possit quis uel agere uel dicere quod nō illico in peiorē ab alijs partē rapiat. ea illa formula interpretādi, quā idē ipse edocuit pessimus, ut in alios omnes magister, ita in seipsum. Amicus qui amicū uidere cupit discordē, qui nō quacūq; potest dat operā, ut reponat in gratiam aduersarij, hūc oportet nō esse amicū, nec amare, nec amici reb. aduersis commoueri aut tāgi: sed esse ueneno infectū, nēpe simulatione amicitiæ ad suas aliquas utilitates & cōmoda: uel malitia, qua nō tā cupit habere amicū, quàm obnoxiū per alienas inimicitias, atq; adeo seruū quem premat, cui quiduis imperet coacto pręsenti necessitate, quia ope illius atq; auxilio indiget, metuēs ne deserat ab amico in discrimine. uiri fortes, quū in hoc potissimū intentū sit generosum illorū pectus, ac uigilet, nec cui fiat iniuria, nō tā debēt curare ne factā, ppulsent, quàm ne fiat omnino. nō aliter quàm iustos, nō à deo decet illud optare, ut puniant qui peccarint, ac ne quis uelit peccare. hoc sibi destinarūt leges, huic rei medici nam conant ac remediū adhibere, ne quis noceat, ne pacē cōturbet, ne quietē cōsternet ac peruertat: deniq; ut uelut antidotū adferāt cōtra aduentātes morbos, quo sanitas cōserue tur. Nā si uiri fortes materiā quærūt uirtutis suæ exercēdę, an maiorē requirūt, quàm obuiā ire malis erūpentib. arcere iniurias sensim, prepentes, ne se pferant, ne existāt: parū ne habet medicus negocij, qui in corpore ualetudinario laborat, ne serpat morbus, ne inualescat. Nō est uiri fortis, et magni atq; excelsi animi, optare aduersa quib. se exerceat, quib. uincēdis domādisq; illā desidētis uirtutis quasi rubiginē extergat: sed ubi uel casibus, uel hominū uicijs ac scelerib. acciderūt, præsenti cū illis animo cōgredi ac pugnare. perfert quidē uir fortis aduersa, nō eligit. Nū qui uirtutē uult suā inclarescere, nimirū is oculos quærit à quib. claritas spectet. qui nō dat sui pręclara facinora oculis cōscientię, sed hominū ostentator est magis, quàm bonus: et fortiter agit amore laudis, nō uirtutis. Optare bellū & discordiā, quàm rabie ac carnificina illa delecteris, quid immanius quàm sanguine oculos pascere, et humanū animū inhumanitate reficere, ac recreare? Si spectet predā, quid auarius, quid magis aut uerius latronis et quidē sęuissimi, qui iugulat nō cōtētus spoliasse? nā sunt quidā in illa inhumanitate humaniores, qui nihil pręter spoliū petāt. Sin gloriā facias finē discordię ac belli, quid crudeliter stultius aut uanius, qui per scelera et nefanda facinora famā boni et magni uiri aucuperis? Quod si hoc fortitudinis nomē tātopere expetis, aut omnino pati nō potes actuosā & igneā illā uim quiescere, nō est quod penuria ma-

ria materię conqueraris, ne extra te egreditor aut uagator, fortaſsis non erit ſemper quod agas foris, domi intra teipſum nunquam deerit, redi ad te obſeſſum atque oppugnatum tot fortunæ caſibus, tot naturæ incommodis, tanta imbellicitate, tot morbis, tanta animi impotentia ſæuiſsimis ac importuniſsimis tyrannis ſubdita, & ab eis agitata. Quid tu alienam ciuitatem oppugnatum aut propugnatum uenis, qui tuam obſeſſam & in extremo periculo deſeris? tu alienis uxorib. ac liberis fers opem, quũ tuam opem tui liberi ac cõiunx implorent? Non poteſt pati quietem uir fortis, tumultus alienos curat, & præſidem ſe offert alienæ domui, quũ ex ſua hoſtes agant prædas, & iam ardentes faces tectis ſubijciãt. Materiã tu fortitudinis à me poſcis, qui tecum hoſtem ſemper habes teipſum? An ullam maiorẽ fortitudinẽ eſſe arbitraris, aut alios Gallos Hiſpanus in Italia quæris, uel Hiſpanos Gallus, ꝙ animum tuũ, qui ſemper tecum, id eſt cum mente, iudicio, ratione, hoc eſt cum homine ipſo præliaẽ: in quo uincendo caue laudem ullã fortitudinis ampliorem eſſe arbitrere. hanc etiam, qui gentes ac populos ſubiecerant, nõ ſunt conſecuti. Quàm fœdus, ꝙ imbecillus erat Achilles ille Homericus, ꝙ non dignus ea quam illi circũponit Homerus perſonã, qui poſt Thebas Ciliciæ, poſt Cyprum, & alias permultas inſignes uictorias, uictus proſtratusꝙ exigua iniuriola, attollere ſe nullo poteſt pacto: nõ legatione amiciſsimorũ regũ, nõ precib. nõ muneribus, non præſenti gentis ſuę periculo. quid aliud teſtaẽ, ꝙ ſe ab impotentia animi uictum fractumꝙ reſumere in manus arma non ualere? Quid Alexandrũ, qui alios permultos uicit, niſi hoſtis internus? hęc eſt uictoria rara, ſingularis, admirãda. Huius gloria & uehementer hominũ animos permouet, & diuturnior eſt, ꝙ illa cædib. & immanitate parta. Ergo illud eſt fortiũ atq; excelſorũ, pacem & in ſe et in alijs curare: & in hoc fortitudinis ſuæ uires atq; authoritatẽ cõſumere, ut ſit quies ac cõcordia, ut credãt robur illud animorũ, nihil eſſe aliud ꝙ pacis, & iuſtitiæ, & quietis aram, & publicũ quoddã patrociniũ. Quid refert, manu & armis pacẽ paraueris poſt bellũ? an authoritate bellũ naſcens cõpreſſeris? & fugientẽ iam pacẽ cedentemꝙ furori incitatorũ animorũ, tanꝙ iniecta manu domũ et in ciuitatem reduxeris? certe utrũq; bellũ ipſe confeciſti, utriuſq; pacis es author. ſed hoc felicius, illud incruentũ, quod ſine periculo tuo ſine multorũ certa clade, tũ etiã pulcrius ac præclarius. quanto præſtãtius eſt res egregias & magna laude dignas animi ꝙ corporis uirib. perficere? Animo enim ſumus homines, corpore à beſtijs nihil aut parũ admodũ diſtamus, nec corporis uel uiribus, uel celeritate quantumcunq; eæ increſcant. beſtiarũ permultis pares eſſe poſſumus, utiq; nec illę ingenio, mẽte, uirtute nobiſcũ poterũt unꝙ cõparari. hæc ſunt hominũ, his qui laudanẽ, laudes conſequunẽ magnis & excellentib. hominib. dignas. Milites in numero ſe & loco uirorũ ſortium collocari efflagitant: in quo ordine duo ſunt genera, alterũ eorũ qui ſtipendij gratia ſequunẽ ſigna, uel ꝗ ex ciuitatibus ad caſtra tanꝙ ad aſylum quoddam ꝓfugerint deſidiæ aut impunitatis. inter hos & carnifices aut latrones aliquos, nõ uideo quid interſit. Sunt alij, tametſi rari, nõnulli tamẽ, ex meliore quadã et meliore militũ nota, ꝗ ſuas manus, arma, corpora ſaluti reip. aut principis deuouerũt. hos exiſtimare oportet, ſe pręſides et tutores et cuſtodes eſſe reip. uel capitis ac mentis reip. principis. At remp. nõ ignorant quandã eſſe uelut conglutinationẽ ciuium per iuſtitiã, neq; em̃ aliud eſt ciuitas, ꝙ hominũ conuentus lege ac iuſtitia cõſtitutus & firmatus. Quod ſi milites cuſtodire aſsignatũ locũ uolũt, ſi manere in ſtatione, ſi conſeruare ꝗd tuẽ dũ defendẽdũq; ſuſceperũt, neceſſe eſt iuſtitię, iuri, legib. pręſtò adſint. pacẽ, quietẽ, cõcordiã foueant, cõſeruent, ꝓpugnẽt, quo mẽs, ſenſus, uoces, iuſtitię omnes tendũt, in quib. ſitus eſt finis uniuerſarũ iuſtitię actionũ. deniq; ea quę de uiris fortib. ſunt à me modo poſita, de ſeipſis dicta eſſe putẽt. Eruditus quid aliud diſcit in ſcholis, ꝙ ruditatẽ illã et tenebras & barbariã exuere, quantũ doctrinæ beneficio ꝓgredi ac ope poteſt, quę omnia ſeclus per humanos animos cõtraxit? quid porro eſt barbarius, ꝙ inimicitijs, pugnis, et cõmiſsis ad crudelitatẽ animis aut corporib. delectari? Tũ libertãtis malis ac morbis animus formaẽ ad mãſuetudinẽ atq; humanitatẽ, unde inſtitutionẽ ad bonas artes, humanitatẽ ueteres appellabãt. an uero ſpectaculũ eſt humanitate dignũ uidere inter homines ꝗ belluarũ ſunt, nõ hominũ, diſsidia, ſimultates, odiũ, rabiẽ ferarũ teterrimarũ? Quàm indecorũ eſt docto homine, nõ plus bono multorũ ꝓdeſſe, ꝙ quęuis de uulgo & incrudita

inerudita multitudine? Quorsum ergo tantarũ rerum cognitio? quorsum tot acuta argumenta? tot grauiter excogitata, dicta, responsa, de pace, de cõcordia, de bello? tãta linguę facundia, et illa per hæc tanta bona parata authoritas? quibus tandem in rebus cõsumentur opes & copiæ tantopere præclarę? an in excitandis aut alendis dissensionibus, ut ad illa ipsa redeas, quæ ut effugeres, in scholam te tãquam in tutissimum aliquem portum recepisti? an ut uoces & uenerationem hominum colligas? quid est fœdius, aut quod opus alienius est à facultate tantorũ instrumentorũ? num nõ apertè hæc ipsa testanẽ & clamant se uel à natura, uel à deo ad homines propter hominũ utilitates esse missa? num non se in sarcienda & cõseruanda concordia exerceri uolunt, postulant, & quasi iure suo repetunt & contendunt? quid poterit agere maius aut præstabilius uir doctus, aut cõgruentius admirandis illis ingenij ornamentis? Qua tandẽ in re melius aut se dignius exercebit acumen illud ingenij ac iudicij, illã copiam ac uarietatem rerũ, illam cognitionem naturæ & totius memorię antiquitatis, illam diserti sermonis eloquentiam? an ut de deorũ insanijs atq; impietate aliquid cõmenteẽ aut celebret uetera uel recẽtia latrocinia, et corũ tẽpora diligenter ac anxie cõlignet, aut argutias quęstionũ, ac disputationũ araneas texat & retexat? aut inquirat ea quæ nec inueniet, nec inuenta in ullũ poterit accomodare uitæ usum? Percurrat omnia, nihil reperiet quod ęque debeat facere uir tantis dei munerib. instructus, ꝙ homines pro uirili sua ad cõcordiã exhortari atq; impellere, hoc est, ad similitudinẽ quandã dei & cõiunctionem sustollere, à diaboli partib. ad dei partes traducere, hoc demũ est fungi uero munere hominis eruditi ac sapientis, in quo & prodest, quib. ꝓdesse cum deus uoluit tãta tributa eius rei facultate: & quatenus potest, refert ei gratiã quãdamodo aliquã, à quo accepit tam multa pulcra sane & admirabilia. At bonos & mãsuefacta natura sua oderit, ac detestabiẽ inimicitias haud secus, ꝙ caput & seminariũ uitiorum omniũ, & hoc cum docebit bonitas, ut multis ꝓlit. ut quũ se felicissimũ esse uideat, quod odio, ira, inimicitijs est liberatus, cõsecutus uirtutem, et per eam incredibilẽ in animo tranquillitatem pacemq;, alios cupiet eodẽ adducere, quo ipse peruenit. neq; enĩ est inuida natura boni: nec quicꝙ esset illo miserius, qui felicitatẽ est per uirtutem adeptus, si inuideret alijs bona suis similia, si metueret, ne quis eo ascẽderet quo ipse. ergo & dissentientes inter se miserebitur is qui sciet, quanto illi bono se fraudent, nempe quiete et concordia. & dabit ꝙ poterit maximã operã, ut tantę illos infelicitati eximat. Sequitur authoritas diuina, de qua prius ꝙ dico, uetim, ut qui discordijs uel delectatur, uel dat operã, in ipsam discordiã, & se authore dissidentes intueaẽ. uis tu ꝓpter suspiciunculã aliquã, aut animi tui prauã cupiditatẽ disiungi ac diuelli, coniunctos sacris, legib. ciuitate? uis tu segregari eos qui sunt ex eodẽ grege, collegio, sodalitate, studijs, artibus? exigis ut amicus oderit amicũ, magister discipulũ: aut cõtra hic præceptorẽ, frater insectetẽ fratrẽ, filio male uelit mater? quid uis? quid poscis? quid cõcupiscis? quid contendis? O impiũ & nefariũ, siue quia id speras, siue quia cupis, & aggrederis. Sex sunt, inquit sapiẽs, quæ odit dominus, oculos sublimes, linguã mendacẽ, manus effundẽtes innoxiũ sanguinẽ, cor machinãs cogitationes pessimas, pedes ueloces ad currendũ in malũ, ꝓferentẽ mendacia, testẽ fallacẽ: sed super hęc omnia, septimũ detestaẽ eum qui seminat inter fratres discordias. An uero fratres sunt ulli certiores aut magis germani, ꝙ quos genuit deus, regenuit Christus, ut eundẽ habeãt duplici nomine patrẽ cõmunẽ? Iam qui resides et quietos animos ad motũ et inimicitias suscitat, perinde facit ac qui in confertã turbã hamatũ ac uenenatũ mittit iaculũ, incertus quẽ feriet: putat se frequẽter duos cõmittere, quos pugnãtes libẽs ac lętus spectabit. inuoluit una patrẽ suũ, fratrẽ, filiũ, amicissima, charissima capita: quę ipse longissime à tumultu ac molestia omni abesse magno æstimaret, nõ raro etiã semetipsum. cæca est libido illa discordiæ excitandæ, & multarum rerum improuida: si aperiret oculos, & tãquam picta in tabella ea cerneret mala quę nascuntur ex bello, quæ ex dissidijs ac odijs etiam priuatorum, raptus, spoliationes, uiolentias, incendia, ruinas, cædes, cuiusmodi in tertio de Concordia uolumine explicuimus, neminem credo tam immani feritate imbutum esse, qui uellet cuiusquam animum ad odium atque inimicitias inflammare. Prò deum immortalem, esse hominũ ullum, qui quũ recordetur authorẽ se, originem, caussam fuisse tot malorũ, habeat tamẽ reliquum aliquid cur

illi iu-

illi iucunda esse in posterum uita possit, & hic communis aer gratus, quem ipse tot sceleratis cogitationibus primum, hinc fœdis facinoribus contaminauit. Atqui hominis est futura prouidere, spectare finem, nam ea potissimum re à brutis animantibus distamus, quæ demisso in terram capite præsentia tantum intuentur, uentri seruiunt: homo autem erectus uentura prospicit, non uoluptatibus corporis, animi libidinibus ancillatur, sed iudicio, consilio, rationi, uirtuti obtemperat. qui aliter uiuit, faciem quidem habet hominis, ingenium uero ac mores belluæ, quæ impetu temerario in alienũ & suum exitium rapitur. Age uero, quæ potest esse in discordiæ aspectu delectatio, quum in concordiæ sit intuitu uel maxima & iucundissima? quam utique ad rem non conuenit eorum uti testimonijs, quibus uitæ consuetudo iudicij acrimoniam corrupit, non magis quàm uel de saporibus febre incensum consulimus, uel de coloribus uiciosos oculos. homo malus tam deprauatum habet malicia sensum mentis, quàm æger sensum corporis morbo. Vir bonus mensura est omniũ, quemadmodũ acute Aristoteles de recto diffiniuit, quod sit & sui & praui censor, flexum uero & curuũ, nec sui nec recti. Quæ porro est bonorum hominum sententia de concordia & discordia? Rogentur omnes, una atque eadem uoce respondebunt, nihil esse gratius, nihil amœnius, nihil amabilius aspectu hominum concordium ac consentientium: nihil tetrius, horribilius, detestabilius odijs, acerbitate, rabie animorum: prorsus concordiæ spectaculum simillimum esse gratiæ sereni ueris, quum uernat, quum floret, quũ arridet mundus. discordię faciem non aliam, quàm mare turbidum, & uentos concitatissimos, & cœlum tonitribus, fulminibus, nimbis ruens. Transeat iam paulisper homo ab humanis ad diuina, à terrenis ad cœlestia. Inspiciat sacras literas, & libros pietatis nostræ, id est, oracula, quæ deus ipse author mundi huius humano generi dignatus est edere: hæc uero, quid sunt aliud quàm fons quidam pacis, concordiæ, unanimitatis, ac mutui omnium amoris inter se? Ideo ille sanctus spiritus, cuius afflatu sunt literæ illæ proditę, ignis specie est ab humanis oculis cõspectus, quod nihil spiraret aliud quàm ardentem quandam charitatem, qua gelidæ animorum nostrorum sordes discuterentur ac purgarentur. Quod si administri illarum literarum, atque huius ignei spiritus, hoc est amoris cuiusdam meri, uenenatas ex tam liquido et salubri fonte, & ipsi sibi hauriunt, & alijs præbent aquas, tam fugerit ex terris salus, quàm, ut poetę dicunt, iustitia, nec mentiunt, si ipsi inimicitias et odia uel suscitant, uel augent, uel fouent, uel certe dissimulant? Si speculatores dormiũt, si custodes uel ipsi lupos submittunt, uel taciti eos intuentur, si sal terræ infatuetur, quomodo fatua hæc saliemus? quò cõfugiemus, si pernicies est ipsi eadem saluti immista? Interpretes sanctorum uoluminũ qui abstrusa & recondita sensa exposita atque enucleata rudioribus tradunt fratribus, & sublimia spiritus sensa monumentis literarum ad usum & pręsentium & posteritatis consignant, quid spectant: utrum dici unius incertas uoces, iniquas, instabiles, an ęternũ se Christo approbari, & pulcherrimi laboris pulcherrimum pręmium expetunt? Quod si magni isti uiri, & quibus humanum genus nunquam sit soluendo, ut ingenia altissime sustulerunt, ita et affectus ad res magnificas ac excelsas erexerint, obuiam odijs omnibus atque inimicitijs ibunt, ut eisdem uestigijs insistentes, quibus doctor ille felicitatis nostrę uehementer se et sua tanto pręceptori discipuli approbent, imperatori tyrones. Sacerdotes omnes faciant in mentem reuocent, quanto sint titulo ab apostolo Paulo donati, qui se atque illos ausus est coadiutores & cooperatores uocare Christi Iesu. At Christi opus unicum pax est, & reconciliatio exitrabilis discordiæ. Tum meminerint se esse apostolos, id est missos. quò uero missos? declarat idem ipse, qui mittit. Ite, inquit, prædicate euangelium omni creaturæ. At euangelium bonus est nuncius. nemo melior, nemo gratior, quàm qui pacem adfert. sic scriptũ est in uaticinijs Esaiæ, Quàm pulchri super montes pedes annunciantis & prædicantis salutem. paucissimis uerbis sanctum ministerium absoluit, dum & in excelso eos ad prędicationis intelligentiam & libertatem collocat, & expeditos pedes ostendit, & quid prędicaturi sint docet, pacem nimirũ & salutem. Sic Christus prædicauit caput, magister, exemplar prædicantium. sic illum apostoli secuti. hęc est disciplina uelut per manus tradita, ut nullo à crimine sollicitius auerterint suos, quàm à dissensionibus. ad nullam uirtutem accuratius traduxerint, quàm

ad mu-

ad mutuam charitatem. hoc est caput pietatis huius, nec aliter peruenietur quò intendimus: idcirco huc sacramenta omnia & mysteria religionis nostræ pertinent. Ergo Christi sacerdotes interpretes se & tanquã sequestros esse pacis ne ignorent, pacis & hominũ inter se, & hominũ cũ deo, ut qui uicarij sint Christi, & ab ipso eodẽ quũ in hanc prouinciã mitterent͂, audierint, Quicquid ligaueris super terrã, erit ligatũ & in cœlis. & alio in loco, quũ quasi instruerent͂ ad munus obeundũ, Accipite spiritũ sanctũ, quorũ remiseritis peccata, remittent͂ eis: & quorũ retinueritis, retenta sunt. de pace igitur, de cõcordia multa & multum audiant, legant, meditent͂, cõmentent͂, ad pacem suadeant, hortentur, impellant. efficacissimas de pace adferant rationes, quæ nõ leuiter summis animis hærentes, leuissima quaq; aura deleant͂: sed quæ altè penetrent, quę aculeũ in auditorũ præcordijs infixum relinquant, quemadmodũ Periclem fecisse magnũ Athenis oratorẽ scriptores ueteris comœdię significant. Authores sint omnibus nõ modo ut crebro sermonib. de cõcordia intersint, sed ut legant eos qui hortati sunt ad pacem & unionem animorũ, dehortati à dissidio, siue ij sint seculi scriptores, siue pietatis nostræ. Hęc agant publice in cõcionibus, hæc priuatim in colloquijs, hæc secreto in consilijs, & dum hominũ noxijs audiẽdis dant operã, ut ubiq; sint filij dei, apostoli Christi, sacerdotes Christi, imitatores Christi, nõ solum pacifici et reconciliatoris, sed pacis ipsius ac reconciliationis. Quàm est deforme, q̃ turpe, abominandũ, nefariũ, impium, sacerdotem Christi & dei omnipotentis occasionẽ ullam bello & rixis & discordiæ præbere, uel aliunde subortã atq; existentem non protinus euellere, etiã cum ipsis fibris. Ex eis sunt nõnulli qui conuiciant͂, rixant͂, & manifesta odij sui signa proferunt. ij exemplo atq; incitamento sunt spectatoribus ad similẽ deformitatẽ. neq; enim dedecere arbitrant͂, quod ille fecerit magister morum, lux, & dux, & sal uitæ nostræ, tum detrahunt fidem atq; authoritatẽ sacris monitis & operi sanctissimo ac omniũ utilissimo: ipsos decet præstare primos ad quæ hortant͂. sic mundus cõuersus est ad rectam pietatẽ, quũ homines uiderent eosdem se habere operis authores, quos consilij, nec ab oratione uitam discrepare. quod uiciũ quũ in professoribus humanæ esset sapientiæ animaduersum, omne fere detraxit pondus illorũ præceptis. At in nostris philosophis studiosi mundanę sapientiæ quũ illud uiderent, quod esset in suis desideratũ, stupefacti exclamabant, Qui sunt isti qui ita uiuunt ut loquunt͂? ita loquunt͂ ut uiuunt? Nemo facile explicet, quantũ eiusmodi pręcipiendi ratio uirium & momenti habeat ad efficientiã eorum quæ conatur. Iam cuiusmodi sunt illi qui ansas odijs ac simultatibus prębent impia subtilitate? odisse nõ potes, odij signa potes ostendere. nõ potes amare, amoris indicia potes subtrahere. Non disputo de eiusmodi inuento: illud dico, nolim quenq; tam periculose esse ingeniosum. potes tu riuũ prohibere, quũ fontem uel aperueris, uel reliqueris? potes tu ita ignem includere, ut se non proferat? ego uero uix fieri posse credo, ut non se amare indicet, prodat, testetur, quisquis amat.

Quis enim bene celauerit ignem,
Lumine qui semper proditur ipse suo?

Hoc gentilis quidã dicit, sed natura animaduersa rei, amorem qui cohibet, uel efficit ut maiore se impetu mox effundat, uel certe frangit, ac diminuit. Dominus noster nõ solum affectum præcipit, sed quod necessaria ex affectu nascitur, opera, si possis. Orate, inquit, benefacite ijs qui oderunt uos. Et Paulus: Si esurierit inimicus tuus, cibum illi dato: si sitierit, potum. ita enim carbones ignis congeres super caput eius, noli uinci à malo, sed uince in bono malũ. Quanto illi flagitiosius ac sceleratius qui odia serunt, qui bellũ excitant, qui alunt. quo quid esse põtest execrabilius? ut qui principes hortant͂ ad bella, qui in populis tanquam classicum canunt. ut ille concionator in quodam regno, qui abhinc annos duodecim populum in aduenas omnes & exteros irritauit. Neq; uerò hęc sunt solum diligenter prudenti ac pio sacerdoti euitanda: sed quoties res postulabit, exerendus est zelus ille, zelo Christi simillimus, & proferenda est libertas: non tacendum, non dissimulandum, non conniuendum. Propter Sion, clamat ille, non tacebo, & propter Hierusalem nõ quiescam. Et alio loco: Exalta uocem tuam tu qui euãgelizas Sion. Paulus hortat͂ Timotheũ, ut euangeliũ pacis prædicet, instet opportunè ac importunè. nõ quòd importunum uelit esse uerbum dei, aut prædicatorem ipsum, sed quòd, quam homines

uicijs detorti ac deprauati importunitatē eſſe arbitranť, ipſe opportunitatē ſibi eſſe ſciat.
Zelatores Chriſti unicum illius præceptū charitatē zelent.hoc eſt prędicatoris munus,
ſicut Eſaias inquit,annūciare pacem,prędicare ſalutem,quę in ſola ſita eſt pace:hoc repe
tant,hoc infigāt,inculcent.Tot bella iam continenter gerūt duo capita orbis Chriſtiani.
traxerūt in partes reliquos omnes reges, principes, reipublicas, populos,nationes Eu-
ropæ totius. tot clades datæ atꝙ acceptæ ſunt,prouocarūt mutuo ad ſingulare certamen
illi in quorū perſona & uita & ſalute tot gentiū & regnorū uita & ſalus eſt poſita, dimi-
nutę ſunt uires orbis Chriſtiani, ut metuendū ſit ne nō ſimus futuri pares cōmuni hoſti.
quid hic tacemus? quid muſſamus? Telemachū ſanctū uirū memoriæ tradunt, quū Ro-
mę in amphitheathro gladiatores ſpectaret,& illi mutuis ſe uulneribus conficerent,pro-
ſiliſſe in harenā amenti ſimilem, & mediū inter illos alternis utrūꝙ complectentē ex-
clamaſſe,Quid facitis fratres? quę cauſſa eſt tantę diſcordię? nos omnes Chriſtianū orbē
tanꝙ in harenā digladiantē & ſeſe conficientē taciti ſpectamus. Quin clamamus,quin
oſtendimus,nec hunc uocari poſſe catholicū.nec ſacrum,neꝙ illum chriſtianiſsimū,nec
alium fidei defenſorē,niſi ea exequanť quę ſunt chriſtiani,nempe bene uelle,amare,non
nocere, prodeſſe qua poſsit.nō conſtare chriſtianiſmum ſine charitate, non fidem catho-
licam.nihil ſacri aut ſancti relinqui ſepoſita charitate.hoc non uno loco diſertis eſſe uer-
bis à Chriſto pronunciatū & edictum.hęc quidem chriſtianus ad chriſtianos dicat.nam
etiā ſi gentilis,ut Seneca,Plato,& alij,orationem haberent ad principem plenam grauita
tis,acuminis,ingenij, prudentiæ,qua oſtenderent quàm parum inter bonū principem et
bellatorem conueniret,amatorem ſuæ gentis & patrem patriæ,à belli origine cauſſa nu-
tricula plurimū diſtaret.Sed de Chriſtianis dicamus,ut cępimus.Hoc pacificationis of-
ficium,quum eſt ſacerdotis omnis Chriſti,tum eſt uel maxime pontificibus congruens,
qui propius nobis atꝙ exactius referunt perſonas apoſtolorū,atque adeo Chriſti ipſius:
hoc opes,quanꝙ hæ ad rem nihil faciunt: ſed hoc authoritas,qua plurimū ualent,& ua-
lere eos par eſt: hoc ratio poſtulat dignitatis, ut paci & concordiæ cōmiſſi ac concrediti
ſibi gregis deeſſe abſꝙ nefario ſcelere non poſsint.Dicet aliquis:Bene hæc quidem, &
ita eſſet faciundū,ſed diſplicebunt hominibus. Quid ergo hominibus ad gratiā loquū-
tur? hoc ſcurrarū eſt,uel aſſentatorū,nō bonorū hominū, & uirorū grauiū,non ſacerdotū
dei.Audiant Paulum optimū & ſacerdotē & concionatorem, & Pontificem: Si homi-
nibus placere ſtuderē, Chriſti ſeruus nō eſſem. Quàm grata comutatio,ſerui gratiam a-
mittere,ut domini nanciſcaris? priuati, ut regis? lunam excludere,ut ſolem admittas? uir
ſeculari ſapientia præditus mauult iacturā facere fauoris hominū & gratiæ,ꝙ conſcien
tiæ.mauult regem lædere,ꝙ mentē ſuam,& mentis dominam uirtutem: tu Chriſtianus
non audebis hominem offendere,ut deo obſequaris? Nec dubitabis inimicitias poten-
tiſsimi ſuſcipere,ut inualidiſsimū ac miſerrimū animalculū tibi concilies? At eſurient.
quid tu ab hoc te homine nutriri ac ſuſtentari credis,& nō à deo,qui te & illum benigni-
tate ſua alit? quid huic proderunt gēmæ ac metalla,ſi ille manū ſuam contraxerit? annum
ſuum ſuper ingratū orbem extendat? ſed finge id futurū,ut eſurias,ut inedia contabeſcas,
nō id erit diuturnū.tanto celerius ad illas epulas reuolabis, quæ te uerius immortalē at-
que immarceſſibilem efficient, quàm poetica illa ambroſia & nectar. ô beata fames, quā
cœleſtis panis exaturabit.felix ſitis,quę diuino rore reſtingueť.an nō ipſe rerum omniū
& dominus pollicitus eſt ac recepit,beatos fore qui propter iuſtitiam eſurirent & ſitirēt,
quoniam ipſi ſaturarenť? ergo tu non perferes pauliſper ſitim & famem: et in diuerſorio,
in quo ater eſt et durus panis,& cœnoſa & noxia aqua,parumper te ſuſtinebis,quū ſcias
in proximo ſiligineū eſſe paratum panem & uinum ſuauiſſ. & aquam liquidam & ſalu-
berrimam? Iam uero conuerto orationem meam,& dico eos magis placituros homini-
bus,& in maiore futuros precio,modo ſermoni moderato ac prudenter pio uita reſpon-
deat, & intelligant homines non illos uel reſpectu ſuorum cōmodorū latrare,uel ſeruitu
te praui alicuius affectus: ſed dei ſe exhibere adminiſtros, ut tanꝙ fiſtulæ quædam ſint,
quæ ſacro illo diuino ſpiritu animatę,ſonū illum emittant ad eorum ſalutem quibus ali-
quid ſignificant. id facile uita declarabit, ſine qua fucata & ſimulata exiſtimať omnis ad
hortatio.tum etiam oderunt omnes conſultorē,qui nō ad utilitates eorum quibus conſu
lit,refert,

sit refert quæ dicat, sed ad suos, uel suorum. Magnus princeps erat Theodosius Augustus, maior multo quàm nunc Christiani uniuersi. Ambrosius episcopus Mediolanensis dignitate non maior, quàm quiuis nunc episcopus, opibus uero multis huius temporis haudquaquam comparandus. At hic episcopus tantum principem à sacris repulit, quod Thessalonicæ ciuium paganorũ cædem à militibus fieri esset passus. cessit princeps non homini, non Ambrosio, sed ministro uirtuti illius dei, quæ se in sancti pontificis mentẽ insinuauerat. nec alio deinceps fuit loco apud animũ principis, quàm numinis cuiusquam terrestris. Quantũ potuit efficere Leo Pontifex apud Atilam pia oratione, sed quæ pio ex pectore nasceretur? ut prætercam martyres, qui illa perfecerunt quæ nullis armis, nullis lacertorum & exercituũ uiribus perfici potuissent. unde ortæ sunt primùm tam immensæ opes ecclesiæ, nisi ex ueneratione & cultu piæ libertatis? ut principes & potentes uiri non aliter sanctos uiros suspicerent, & haberent in precio, quàm instrumenta & tubas quasdã sancti illius spiritus & diuinæ uoluntatis? Quid nostri respondent, quũ hæc audiunt? putas nos æque ut illos profecturos? Quid istuc est? nunquam tentarunt, uel frigide aliquando, ut consultius esset non attigisse, & diuinant se non profecturos? quomodo ergo maiores nostri & martyres profecerũt? An homines tunc, quos in sententiam suam addúcebant, meliores erãt quàm his temporibus? imo peiores, tyranni crudelissimi, sine deo, sine religione, sine iure ac lege, liberi, & in omnem licentiam soluti ac effrenes. ipsa tunc uerba efficaciora, quũ sint adhuc eadem, & paratus ille idem patronus ac tutor, qui dixit, Quũ steteritis ante principes & reges, nolite præmeditari quid sitis responsuri. dabitur uobis in illa hora spiritus, & eloquentia, cui homines nõ poterũt resistere. neque enim estis uos qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui illa uobis dictat. At ipsi hortatores meliores, scio, sed id ipsi agant, in hoc incumbant, ut particulã certe aliquã illorũ probitatis exprimant, quo & partem aliquã maximorũ facinorum ipsi sua bonitate præstent. Verum fac non solum displicere, & esurire, & nihil proficere, sed etiã cædi atque a deo occidi. quid Christo similius, atque ideo beatius, quàm plagis aliquot tantum margaritũ cõparare, cui emendo omnes terræ totius opes satis nõ sint? ego uero censeo, inquit Paulus, nõ esse uitæ huius mala omnia atque incõmoda digna cœlesti illa felicitate, quæ reuelabitur in nobis. Quid amplius aut magis expetendũ, quàm mortem per tot cruciatus naturæ debitam tanto cum fœnore Christo impẽdere, & quasi debitũ posse imputare? compendio tanto breuiore, quum semel duntaxat moriaris in Christo, toties in natura? Censen, te si morbum aut præsens hoc periculũ euadas, futurũ immortalem? aut ullum habes certum aut statum tibi uitæ finem? hodie si euadas, forsitan absumêre cras, ut casus intercurrunt in uitam uarij, subditi, inopinati, admirabiles. quid ergo iuuat incertæ breuitati tam anxiè consulere, certæ æternitatis securũ ac oblitum? Negat Socrates uitam accepturum se sub hac conditione, ne philosophię, ne admonendis libere hominibus det operã, cuius sane uerba grauissima & pulcherrima non pigebit adscribere quæ sunt apud Platonem in Apologia: Quod si me, inquit, uiri Athenienses ea nũc lege absolueritis, ut ne amplius huic inquisitioni sapientię nauem operam, neu uerser in rebus pręclaris cognoscendis, in quo uero studio, si quando deprehendar, mors sit mihi capitis condemnato obeunda, ego uero cõditionem hanc recusem. Equidem uos uiri Athenienses singulari quadã beneuolẽtia omnes cõplector: parendũ tamen potius duco deo immortali, quàm uobis. Itaque quamdiu & spirabo & potero, nunquam philosophiæ curam abijciam, nec uestri admonendi, moreque ac modo meo adhortandi ad uirtutem, quemcunque fuero ex uobis nactus. O pudor nostræ pietatis. Socrates homo gentilis in tenebris, in nocte incertus omnium, quæ nos habemus certissima, reus apud iudicem in discrimine capitis audet dicere se magis pariturũ deo, quàm po. Athen. nec cessaturũ ab eo ipso opere, quod illi crimini dabatur, & ob quod erat in periculum uocatus uitæ. uir Christianus apud Christianum in loco, in quo nõ mõdo est tutus, sed plenus etiam uenerationis & augustæ cuiusdam maiestatis, nihil audebit monere, ex ijs quæ deus iubet, quæ sunt muneris sui ac officij? Quid si non sit tutus, certe non magis periclitari poterit, quàm tunc Socrates. At quantó est beatius huic nostro propositũ & paratum præmiũ, quàm Socrati? Philosophum quidem illum & plane sapiẽtem hominem, si quis inter illos fuit, magne utique,

sed tamen incertæ ducebant coniecturæ. Nos uero ab ipso iudice teste domino, ab illo qui tot se argumētis signisq; deum esse ostēdit, cui uni obtemperandū esse potius quàm hominib. Socrates nō ignorauit. ab eo ipso autore humanę felicitatis quid audiuimus? Beati estis, quū maledixerint uobis homines, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malum aduersum uos, mentientes propter me. gaudete, & exultate, quoniam merces uestra copiosa est in cœlis. Sed quid nos rationes ad id suadendū conquirimus, & non potius ipsius unius Christi uita & actiones omnes pro omnibus argumētis sufficiunt, pro omnibus exemplis sunt exemplum unum, quod æmulemur, ad quod nos fingamus & componamus? quisquis eò cupit peruenire quò Christus peruenit, eum oportet eadem uia ingredi qua est ille ingressus. unica est ad unicam beatitudinē uia, nec alia possumus illuc pertingere, q; per Christum, & in Christo. Ioannes Apostolus nos docet, eum qui se in Christo manere dicat, oportere sic ambulare, quemadmodum Christus ambularit. quencunq; Christus in se receperit, eadem ducet uia, qua idem ipse ingredit̃. neq; enim, quū in naui sedeas, alia potes, aut aliò proficisci, q; quò nauis. Quid ergo opus est alijs præceptis morum, aut alia uiuendi formula? Hęc est una regula, hic canon, ad quem nos & nostra omnia coaptemus. Optimi principis exemplum Homerus proposuit Achillem sæuum ac immitem. prudentis autem, Vlyssem uafrum ac mendacem. Xenophon Cyrum non descriptum qualis esset, ut ait Plato, sed qualem esse cōueniret, qui nec magnus aut magnopere imitandus esset princeps, etiam si omnino fuisset is quem describit philosophus eloquentissimus. Habet suum Aphricanū Cicero, habent alij alios. Quò nobis figmenta aut error hominū praue iudicantium de uirtute? Non potest cęcus cæco uiam præire. Christum Deus humano dedit generi, uidens uidentem, cæco inter abrupta iter facienti, ut homo huius manu uel lacinia apprehensa certus ac tutus eò perueniat, quò illum cōmunia omnium mittunt uota. O quantum tibi mortales omnes debent seruator Christe Iesu, quibus dignatus es non solum morte tua salutem perditam ac deploratam reddere, uerum etiā uita exemplū ad ęmulationē adferre principis, subditi, patris, filij, magistri, discipuli, domini, serui, potentis, imbecilli, opulenti, egeni. denique cuiuscunq; personę sine uirtute præstātis potētia, opibus, authoritate, dignitate, sine illis ipsis rebus inferioris ac minoris, ut inde quisq; tantū sumat sibi, quantū uiderit opus esse. Hunc sequant̃ maiores aduersum minores, ut tales se prębeant qualē ille erga nos. Hūc minores aduersum maiores, ut tales sint qualis ille erga patrē. Hortat̃ nos sanctus Apostolus, ut ea sit quisq; mente, eo animo ac sensu, q̃ uidemus fuisse Christū dei unicū filiū naturalē, qui quū ea ageret, sic se gereret, ut perspicue intelligere omnes possent, illū esse deum, eiusq; diuinitatem admirabiles actus apertissime testarentur, nō tamen patris æqualitatem sibi unquam uendicauit, semper illum sibi anteposuit, ut patrem filius pientissimus: & diuinam maiestatem humana infirmitate cōtexit, ut quisquis carneis solum oculis aut humana fretus sapientia humilitatem illam esset intuitus, de sublimitate dubitaret. neq; enim satis illi fuit, humana facie numen uestiri: paupertatem quoq;, inopiam, famem, sitim, labores, sudores, fletus, ignominiā, cruciatus, deforme supplicium circundedit, & alia quæ etiā inter homines nō dominium aut libertatem, sed seruitutem quandam: neq; eam honestam aut tolerabilem, sed abiectissimā indicant ac extremam. Hæc omnia facile pertulit, ut patri quiduis iniungenti morem gereret sine exceptione, non usq; ad famem, non usq; ad dolores & cruciatus: sed usq; ad mortem, & eam omniū turpissimam, & ultimæ contumeliæ. Quę omnia quorum utilitatibus sunt data nisi hominum? quorum res est tantis mysterijs acta, nisi hominum? ut homines & salutem inuenirent ueteris morbi, & exemplum uitæ totius, quod unum instar esset omnium præceptorum totius philosophię, & quicquid humano posset ingenio excogitari. Vtrumq; Apostolus Petrus docet, inquiens, Christus passus est pro nobis, uobis relinquens exemplū, ut sequamini uestigia eius. Huc ipse idem deus diuina & mitissima nos uoce hortatur, uocat, inuitat, allicit. Exemplū do uobis, ut quemadmodum ego facio, ita uos faciatis. & alio in loco: Discite à me. quid discemus pater omnium ac magister? quid nos iubes discere? quid exprimere ac effingere? an mundum condere, an erigere hominum gentem collapsam, cęcis reddere oculos & lucis usum, mundare elephātiacos, reuocare mortuo

ad uitam? non possumus. hæc tuæ sunt infinitę facultatis ac potentiæ. Quid ergo, ostentationem potestatis, fastum ditionis, superbiam & fastidium inter inferiores, contumaciam in maiores, inuidiā inter pares? hęc quidem possumus, hæc uolumus, hęc solemus. sed tu ita egessisti, ut hæc à tuorum mentibus reuelleres & extirpares. hoc uis nos abs te discere, hoc reddere & exprimere, mitem animum, moderatū, demisse de se sentientem, beneuolum erga alios, non inimicitias quærentem inter ingratos, inter eos à quibus ipse odio habeatur, sed ab alijs quæsitas ac illatas, tollentem atq; dirimentem, nec recusantem per odium sui, per damna, per suam ipsius mortem discisos & discordes, pace coniungere, beneuolentia coadunare. Graue hoc quidem nobis, non in prima & integra natura, sed in tam inueterata malicia. sed fortassis spe mercedis omnia perferemus. q̄d tandem proponis præmium? inuenietis requiem animabus uestris. Ecquid magis inquietat ac uexat cor humanum, quàm superbia, sęuitia, odium, simultates? ecquid perinde serenat tranquillum & beatum reddit, ut moderatio, mansuetudo, pax? Hic est in uita mortali gustus immortalis illius felicitatis. Ergo negociator propter compendium & leue & incertum, & nō diuturnum, peregrinationes terra ac mari difficillimas ac periculosissimas suscipiet, perferet famem, sitim, algorem, æstum, molestiam uectionis naui, equo, rheda per harenas, per rupes, affectus domabit & subijciet legibus nationis eius in qua negociatur, etiam si iniquissimis, & à suo ingenio ac moribus longe alienis atq; abhorrentibus. patietur principis gentis illius & priuatorum arrogantiam, superbiam, conuicia, contumelias, ut tādem ad lucrum uilissimum perueniat. homo Christianus nihil omnino faciet, nihil ferre maximi huius & sempiterni præmij gratia? Cedo uero. Quod tandem tu præmiū Christe tanti obsequij, tam fidelis operæ, tam pij es laboris cōsequutus? Elargitus est se Christus omniū saluti, paruit patri usq; ad infimū supplicium. ideo illinc eum pater usque ad fastigium sustulit rerum uniuersarum. imposuit eum hominibus, dominiū dedit inferis & dæmonibus. extulit super cœlos, supra angelos, ut illius nomini omnes cedant, omnes se summittant, omnes tanti principis maiestatem & potentiam reuereantur, ac adorent. illius regnum, ut salutare ac prosperum, ita maximum & potentissimum sentiāt elementa, cœli, homines, dæmones, angeli. Quod si nos uolumus in partem regni admitti, necesse est laborum & curarum partem non detrectare, atque eadem uia, quantum erit uirium cuiusque, ad eandem metam contendere.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CONDITIONE VITAE CHRIstianorum sub Turca.

EST INTER Christianos homines odiorum atq; inimicitiarũ tanta acerbitas, & tam cæca rabies, ut ea multi mortales perciti atq; acti præcipites, nihil dubitent in se ac alios pessime consulere, & in eas uoragines se ac suos omnes, uel uotis ac desiderijs, uel etiam quatenus possint re ac opera conijcere, unde nunquam deinceps emergant. Optant alij non unius aut alterius hominis cædem atque interitum, nec inimicitias inimicis concludunt, sed populorũ, ciuitatũ, nationum, gentium cladem læti ac libentes spectarent. Alij nouationibus rerũ student. & cuperent nõ solum principem mutatũ, sed Turcam, aut impium aliquem regem & à nostra pietate non tantũ uita & actionib. sed nomine quoq; ac professione abhorrentem. Ad quã tam impiã ac nefariã animi libidinẽ uarij uarijs de caussis rapiunť. Sũt qui hoc cupiant, q̃d sub Christiano principe, Christianos hic de nomine ac professione nuncupo, sub tali ergo rege durã uitam & intolerabilem trasigunt pressi uel à rege ipso, uel ab ijs quib. rex publicas administrationes concredit ac cõmendat, uel ab hostibus quos ille in se lacessiuit, quum illis à finibus ditionis suæ arcendis par nõ esset. In quo utriq; & princeps & subditi non mediocre flagitiũ admittũt. ille quidẽ, qui muneri suo non satisfacit, & patrem professus, hostẽ præstat, caussamq; eiusmodi querelis præbet. Christianus uero priuatus etiã culpandus, qui ita rerũ uitæ huius cura & cogitatione à cursu cœlestium reuocať, ut suam & aliorũ quietem interturbet. unus est finis, quo omnes tendimus, nempe felicitas illa sempiterna. una uia qua ingrediendũ, uera pietas. quantulũ refert, modo ab hac uia nõ depellare, quid extra illã fiat? quid prauus aliorũ atq; inciiatus animorũ tumultueť impetus? Quàm parui refert Christiani hominis tam exiguũ atq; incertũ uitę curriculũ, sub quo principe decurrat, decurrat modo, ut metam possit pertingere quò cõtendit. Viatores uidemus paulo prudẽtiores ac moderatiores uiæ omnes molestias, & uisu ac perpessu indignissima siue in diuersorijs, siue in uia ipsa tacitos præterire ac deuorare, in id modo spectantes ac intentos, quo profectionẽ destinarũt, cultu modico ac interdũ sordido, splendore illo atq; illa dignitate deposita, qua sunt in patria. ferunt excludi se, extrudi, nõ haberi honestissimis hominib. honorẽ, tractari se ut famulos, illã aduersum se exerceri petulantiam, cuius sunt ipsi domi coercitores ac punitores. Quid eos qui in aliena regione negocianť, si quid illis uel à priuatis grauius, uel à principe existat, uel etiã à solo aut cœlo, quomodo aspicimus cõcoquere ac pati, & quasi in statione perdurare, ne lucri spes abrumpatur. quæ Germaniæ rigora tolerant Itali & Hispani atque adeo Bethyci mercatores? quos Aegypti aut Africæ ardores Galli & Germani? quæ tributa, indictiones, duritatem oris, uerba atq; etiam interdũ uerbera contumeliosiss. omnia mollit ac condulcorat spes rei augendę. Quid milites perferunt in castris ob uilem stipem? quid athletę ob uictoriam? quantum uenatores propter ferã occidendam. Tam ualide spes aliqua animũ omnem à presentiũ rerum cogitatione ac sensu ad se auocat. At uero, quod nos ita in cura præsentium rerum immoramur, an non aperte declaramus non ita animum nostrum spe aliqua duci præmij, ut illorũ? alioqui quanto minus, quàm illi, de quibus dixi, hæc præsentia sentiremus, occupati atque intenti in eam uitam, quæ immortalis est post hanc mortalem futura. Idcirco sancti apostoli, quum uiderent non debere Christianum suum cura rerum uitæ huius intricari, obedire nos rectoribus ac præfectis nostris iusserunt, non solum commodis & mitibus, sed asperis quoque & difficilibus. nec parêre nos tantum uolunt, sed & pro illis orare cœlestem nostrum patrem, ut sapienter populum regant, cuius administrationi præsint. Id quum disertis uerbis præcipiunt tum ipsi ac martyres, deinde omnes præstiterunt. Cypriano Cæcilio quum esset, tanquam crimen obiectum à præfecto, quod in Cæsarem coniurasset, respondit, Longissime absumus nos Christiani ab ista culpa, qui Cæsari etiã si alia sacra, alios deos colenti, tñ quia princeps est noster, bene & cupimus, & precamur, &

mur,& rogamus deum nostrũ, ut mentem illius ad cogitationem uerorũ honorum addu cat. Nam quid potest tantũ principes eripere, quo non maius sit, quod odiũ, quod res tur batæ,& auocatio à religione eripiat, ac tollat? siue bona inter se diuersorũ generum conferatur, fortuita cum corporeis, aut animorum, siue etiam generis eiusdem. Alij speciem sibi quandam confinxerunt stultam libertatis, ne nominatam quidem in uetustis Romanorum ac Græcorum monumentis, nedum expressam, ut cuiq; impune liceat quãtum libeat. quod quum sub Christiano consequuturos se desperent, ideo uel Turcam mallent, quasi is benignior sit in largienda libertate hac, quàm Christianus. quid tu dicis? ista uero est in hoc libertas, quòd nihil ad publicum bonum ærario ciuitatis pendeas, uel principis fisco? quòd penitus sublata sint uectigalia? magistratus uel nulli, uel authoritate debilitata prorsum & imminuta, ut a priuato non differant, quòd impune liceat cuiuis malefacere? ubi uisa est libertas hæc? quando audita? quis populus, quæ resp. uel punctum posset temporis in tali libertate consistere? an non si omnia omnibus licerent, breui fieret, ut nemini liceret quicquam? & pro principe uno excluso, sex centi nascerentur postridie? nec esset ullus, qui se non in illius reponi ac collocari sedem ui, armis, cæde omnium peteret ac contenderet. Cedo, quod tandem tempus uolunt uel Athenis signare, uel Spartæ, uel Romę, in quo maxima uiguerit libertas? nullũ inuenietur tam solutum ac liberũ, in quo non magistratus, leges, forum, iudicia, pœnæ, præmia ualuerint, in quo non uectigalia fuerint. transeo, cum non solum æs uel argentum, uel aurum rei erat publicę impendendum, sed sanguis quoq; ac uita uolenti nolenti, quod contigit uel sub florentissima libertate. contra potius ea existimatur libertas summa, legibus ac legitimis magistratibus quiete obtemperare, & bonos se ac moderatos præbere ciues. uoci legum aut magistratuum presto esse, & imperijs prompte ac alacriter parêre. imò uero hæc una est libertas uera, ut uelis bene uiuere, hoc est, animi uitijs uacare, & impotentissimis tyrannis animi motibus ac cupiditatibus non seruire, quę sola est seruitus, ut nec reges ipsi dici possint liberi, quam diu his obsequuntur. Proxima est libertas, quæ ex priore illa deriuatur ac deducitur, quiete & pacate legibus ac magistratibus tanquam publicis parentibus obedire. qui, sicut est in Mimo, amandi sunt, si boni: sin aliter, terendi. Nam male & per alienã iniuriam uiuere, libertas non est, sed effusissima atq; effrænis quiduis agendi licentia, & flagitiorũ ac scelerũ impunitas. Quidã se non putãt satis liberos, nisi quiduis in quęuis liceat, sublatis legib. summoto metu pœnarũ omni, & reuerẽtia magistratuũ. Alijs ob oculos uana quędã obuersat imago libertatis, quę animos imprudentes in errorem adducit, quæq; non solũ cum chartis exoleuit ac cõputruit, sed nulla potius ullo fuit tẽpore, ullo in populo. nec ipsi qualis sit, satis scirẽt explicare etiã si maxime uellẽt ac conarent, tamẽ se libertatẽ clamant cupere. Euoluãt uero, legant rerũ ueterũ monumẽta omnia, inuenient nulla esse nũc tam dura, aspera, difficilia tẽpora, quibus nõ peiora atq; intolerabiliora fuerint Romæ, nõ modo sub Cæsaribus, quorũ uix unus atq; alter non importunissima fuit bellua, sed sub ipsis consulibus. An huc adducã ciuiliũ bellorũ nomina, Antonios, Octauios, Brutos, Cassios, Dolabellas, Hircios, Pansas, Cæsares, Põpeios, Marios, Syllas? adde his Gracchos, Fuluios, Carbones, Saturninos, Glaucias, & aliam turbulentorũ ciuiũ manũ? Quid iuuabat ne aliquẽ illis temporib. Romę uiuere, aut omnino natũ esse? ut mortuorũ consolationes inde peterent, quòd tam miseris esse absumptos temporib. felicitatis & maximi cuiusdã beneficij loco deberet deputari. Sic Sulpitius cõsolatur Ciceronẽ, sic Cicero mortem L. Crassi, & Q. Hortensij oratorũ. sic Cato habitus est felicissimus, q; eo modo è uita exisset, atq; eo tẽpore. Si quis superiores ætates memoria repetat, inueniet pauperem populum exiguum pependisse uectigal, sed ex facultatibus exiguis ac prope nullis stetisse tamen in acie noctes ac dies armatũ, ferentem labores ac pericula militiæ, cum stipendium numeraretur malignissimum, diu nullum, ita ut mergentibus se in sortem usuris, corpore & sanguine crudeli esset fœneratori satisfaciendum. Denique non opus est ambagibus. quid fuit aliud Romana respublica, nisi tacitum quoddam regnum nobilitatis in plebem? An Athenas libet inspicere? non placebunt. nihil fieri potest turbulentius illo populo, nihil leuius, nihil ingratius, ut nulli essent infeliciores, quàm qui uel aliquid ad communes & publicas utilitates contulissent,

uel qui insigni uirtute aliqua & laude præstarent. An placebit Sparta, etiam gentilibus sapientibus improbata? ut Platoni & Aristoteli, consensus quidam ac bellum & duram inhumanitatem. Quæ est ergo libertas hæc, quam ipsi nec optando & cogitationibus talem possent fingere, ut ciuitates & hominũ cœtus ac cõmunio constare cum illa posset ac perseuerare? Sunt, qui quorundam principũ aut nationum odio malint Turcæ & cuicũq; principi barbarissimo subijci, quàm illis. ut Italorũ quidã, quorũ Gallũ alij, Germanũ alij, alij Hispanũ tã infense oderũt, ut malint centies mori, & quod morte est peius, indignissima & nefaria cuiusuis imperata facere, quàm sub illis uiuere. Si meminerunt cladiũ Italię, res quidem est acerba, & profecto deflenda. Sed an non plures atq; atrociores ipsi olim toti humano generi intulerunt? ignorant has esse rerum humanarũ uices, ut uictor uincatũ, & patiatũ inuitus ac gemens, quæ aliquando fecerat lætus ac exultus? Roma est capta & expilata. graue sane & odiosum bonis omnib. quis enim uellet id factũ? ne ipse quidem Princeps, cuius auspicio res putatũ gesta. Sed reducat Roma in mentem ac recordationẽ, quot ipsa urbes ceperit, expilarit, incenderit, diruerit, solo æquarit, non modo tecta & populũ, sed uestigia quoq; deleuerit ciuitatũ uetustissimarũ. Quid idẽ ipsi Itali, quomodo matrem suam Italiã tractarunt? an humanius & mitius, quàm exteræ istæ nationes? an uetera nomina iterum cõmemorem, Marios, Syllas, & huiusmodi? nunc in istis ipsis cladibus, quarum memoria recentissima est, & sensus adhuc urit, an non sæuiora multo ipsi designarunt Itali in Italiam, quàm Germanus, aut Hispanus, aut Gallus? At oderunt gentem, cuius sentiunt incommoda. putãt ne talem se eam gentem in amicos & iunctos uel ditione, uel fœdere præbituram, qualem in hostes armatos, aut hostium ciuitates atq; agros. aliam sentient amicam, quàm inimicã. non tales experiuntur Neapolitani Hispanos, quales Insubres. Neapoli statur legibus. habent ciues cum peregrinis, cum militibus idem forum, eundem iudicem, omnibus ex æquo ius dicitur, secundũ leges & iura: inter hostes nulla putatur legum communio: licere in eos credũt, quicquid lubeat. Principem uero non posse pati extraneum, nimis est delicatũ, ne dicam insolens, quum & olim mundus tã diu passus sit Romanos magistratus, & in unaquaq; natione scimus res collapsas & prope perditas exteri principis cura esse ac prouidentia erectas ac restitutas. in Hispania, in Germania, Britannia, Gallia, in ipsa eadem Italia. Atqui ab extero tantopere abhorrent, cur ipsi accersunt non futuri mox accito pares? & si Hispanum, uel Germanum, uel Gallum sic fastidiunt & oderunt, cur Turcam & Scytham extremæ feritatis ac barbariei non abominantur, differentibus, diuersis, contrarijs moribus, lingua, commercio religione? Non desunt qui Christiani dicuntur, non amore pietatis, aut etiam professione uitæ, sed tantum uelut quodam cognomine, quòd nati sint inter Christianos, haud aliter quàm dicerentũ uel Romani, uel Carthaginenses, uel Scipiones. tam facile, tam libenter, cuiuscunq; superstitionis, & impij deorum cultus futuri, quàm sanctæ religionis nostre. Ad istos tam deploratos, seu uerius deplorãdos, longe esset repetenda oratio, ut qui ad humanum essent sensum mentemq; reuocandi, à qua tam longe recedit quisq;, quam à religione, sine qua, si quis acutè rem expendat, nõest homo homo, sed bellua. Itaq; multo alia his opus esset oratio, seu pharmacum uerius. Nam quemadmodũ Circe illa pharmacum habebat, quòd humanæ faciei ac naturę redderet, quos ipsa eadem pharmaco alio ex hominibus bestias fecerat: ita malicia hominem in belluam mutauit, cõuertit rursum in homines ratio ac religio. Non intelligunt insani isti, si hic humana omnia consumantur, nihil penitus inter hominem, inter futurum & bestiam, nisi quòd bestia simplicius conformiusq; ad naturam uiuit, hoc est felicius homo uero maiore malitia ac proinde rerum cura obruitur ac premitur, id est miseria perenni. quæso, num etiam si optio daretur, eam eligerent conditionem uitæ, ut omnia cum corporibus interirent? sed hæc opinio, quæ non solum animæ uitam eripit, & eam, sicut Cicero insectatur, tanquam capitis damnatam morte multat, uerum etiam religionem extinguit, & deum de cœlis ac mundo detrahit, maioribus est à me aliquando uiribus aggredienda, & quod de Christi auxilio spero ac confido, penitus extirpanda. Inter ea autem omnes, quibuscunque aliquid in animo restat honesti ac boni respectus attendat. Quum adhuc ferueret sanguis Christi, & firma esset constans q; Christianorum hominum fides, & proinde religio pura

atque

atque incorrupta, nihil erat utilius Ecclesiæ, quàm agere sub principe impio, à pietate nostra sententia abhorrente, professione hoste. Nam in fide tam solida, et tam alte radicibus immissis, non erat periculum, ne quis ullo metu perterrefactus, aut uoluptate delinitus, aut spe illectus nutaret. uincebat omnia, superabat, psternebat, conculcabat ualidissimus cunctorũ adfectuũ amor: nec aliter minas, terrores, uerbera, tormenta, cruciatus, mortem, fides charitate fulta atq; adiuta excipiebat, quàm marinos fluctus, & tempestatum impactus scopulus aliquis uetustus rupis durissimæ: ut ita infigi ac confirmari fides uideretur, quemadmodum stipes aut saxum fistuca percussum. Ergo altius acta sunt per martyrium fidei nostræ fundamenta: qui que ictus eò putabantur infigi, ut luxarent & reuellerent, hærentem ac fixum stipitem altius demittebant. Nulla in terram decidebat cruoris martyris stilla, ex qua nõ centum Christiani uiderentur surgere. adeo erat efficax sanctus ille cruor, qui exemplo principis et authoris sui, pro ipso eodem libẽter fundebatur. Iam ad permouendos saxeos illos & ferreos homines, quàm erat illud ualidum uidere cõstantiam profitentiũ, ut durum duriore frangeretur, intueri robur humano maius plane cœleste & diuinitus adiutũ. Philippus Vostrensis princeps Romanus ad annũ V.C. millesimum, Christianũ nomen magis est professus, quàm præstitit pietatem. Insecuti nihilo secius principes, idem in nomen Christianũ exercuerunt odium, quod superiores. Decius, Diocletianus, Maxentius, & alij. Primus bona fide baptisatus est Cõstantinus. fuit dies ille, nescio an tam ecclesiæ prosper, quàm multis forsan uideri posset. Certe D. Hieronymus in uita Malchi Monachi, non perinde uidet esse illo facto lætus. Cessauit enim martyriũ, id est fidei coticula, accensio charitatis, fundamentũ ac robur totius religionis. securitas illa peperit negligentiam & obliuionẽm maximarũ uirtutũ, nõ minus quàm longa & certa pax ociosis militibus desidiam atq; ignauiã. paratior erat quisq; in præsenti, aut certe impendenti periculo, q̃ nunc sumus metu sublato. Nam etiamnum in tam alta hac securitate adituri pericula aliqua, uel naturæ, uel casuum, ut intraturi mare, aut prçliũ, aut euidens aliud capitis & uitæ discrimen, sanctius nos gerimus, & paramus nos diligentius diuini iudicis examini, quàm quũ lauti accumbimus frequenti & lçto cõuiuio. Ingressus est princeps ecclesiam, non ut uerus ac plane Christianus, quod fuisset sane felicissimum & optandum: sed inuexit secum nobilitatem, honores, arma, insignia, triumphos, supercilia, fastum, superbiam. id est, uenit in Christi domum comitatus diabolo: & quod fieri nullo modo poterat, uoluit duas domos aut duas ciuitates coniungere, dei & diaboli: quod non magis potuisset efficere, quàm Romam & Constantinopolim, quæ tanto & terrarum & maris tractu separantur. quæ communio Christi ad Belial? inquit Paulus. Refrixit paulatim ardor, nutauit fides, degenerauit tota pietas, cuius nunc umbra atque imaginibus utimur, eas q;, ut ille dicit, utinam retineremus. Sed quemadmodum dies ille Constantini tristis pietati fuit & dolendus: ita ille acerbissimus, nefastus, aterrimus illucebit, quisquis nunc his moribus & hac uitæ ratione populum aliquem Christianum ditioni subdet uel Turcæ, uel Principis cuiuscunque à pietate nostra nomine alieni, ac professione. imo uero non illucebit, sed perpetuas tenebras & noctem inferet. Vos qui immunitates, qui libertatis nomina tanti facitis, reputare decet uos omnes Turcæ, non alio futuros loco, quàm pecudes, quas ad utilitates modo & fructus suos alit, non ad participatum ullum commodorum, honorum, non denique earum rerum, quæ communes sunt ciuibus inter se. quum illi non simus futuri, nec ciuium numero, ac ne hominum quidem. Non pateretur nos augere opibus, potentia crescere, uigere honoribus, pollere dignitate. incrementa nostra omnia haberet suspecta inimicus nobis lege, inimicus professione, inimicus odio, & suo & auito, nec ulla se nobiscum crederet deuinctum lege, nullo iure, non fœdere, non communione, non humanitate & natura ipsa omnibus communi. Quicquid ipsi liberet, existimaret licere oportere, & iure uictoriæ, & quod non censeret ullas esse leges, ullum iusiurandum, ullam fidem, qua soluti affectus possent alligari, aut uehemẽtia impetus retardari ac impediri. nam qua fide uictoriam exequatur, testes sunt Rhodiani milites, qui nisi se mature subduxissent, crudelissimo illos dolo statuerat omnes intercipere. Sed nec ad ipsos suos populares, & eisdem initiatos sacris meliore utitur fide. Victo et capto Sultbano, Mamelucos paratos

se defen-

Turcis,si quis sit semel receptus,nulla ui,nulla ope,nulla arte potest unde uenerat,redire. Et quum inter animantia omnia, solus homo scelere suo corruptus, à natura sua discesserit,quia & à deo fit,ut si sibi relinquatur, nullum animal efferatius euadat,nullum magis barbarum atque incompositum, nec ulla fera bellua tam sit immanibus moribus & inhumanis, tam belluæ similis ac homo. Quales ergo illic adolescere atque educari pueros est credibile,solutos,effrenes in licentia atque impunitate uiciorum omnium,semota disciplina? Quæ potest in eiusmodi animis esse pietas? Iam religio mirabiliter efflorescit studijs adiuta sapientię,& bonarum artium,quibus eruditus atque excultus animus acutius recondita diuinæ sapientiæ mysteria intuetur. nec remotus est ad diuina gradus cognitio atque exploratio rerum humanarum & mundi huius, cuius notitiam corporis sensibus capimus,atque usurpamus. Apostolus Paulus inuisibilia dei per uisibilia cognosci ait. et primam Abraæ cogitationem accessum'que ad uerum atque omnipotens numen adorandum ac colendum ex astris illi, ex cœlis, ex ordine & constantia mundi esse ortam, author est Philo Iudæus is qui de Mundo scripsit,ut non iniuria uideatur dixisse psalmista, cœlos enarrare gloriam dei. Nec alia maior est superstitionis ac impietatis causa & occasio, quàm ignorantia. At studia humanitatis,id est philosophia,& reliquæ ingeniorum atque ingenuæ artes,ut honore uelut gratissimo quodam & saluberrimo fauonio exhilaratæ flores ac fructus fundunt, ita contemptu aut etiam neglectu flaccescunt ac emarcidæ collabuntur. Græcis aut Romanis rerum potientibus magni sunt in disciplinis omnibus progressus facti. sub Gotthis & barbaris illis ac feris dominis ita clanguerunt, ut parum admodum abfuerit, quin uitam omnem penitus ac spiritum exhalarent. quàm tenues,quàm inualidas earum reliquias patrum ętas & nostra accepit? At Turca quàm alienus sit ab omni cultu animi Scytha sanguinarius, quis non uel fando audiuit? sub eo quod sit artium decus, qui uigor, uel ex Græcia discamus. Nisi forte meliores nos putamus fore aut pollentiores ingenijs, magísque factos atque aptos ad literas aut natura & nutu quodam ingeniorum magis ad literarum studia propensos Græcis, à quibus artes ac disciplinæ omnes cultúsque & ornatus ingeniorum & natus est & auctus,& in cæteros omnes mortales propagatus. Si ille pristinus,qui iam olim ardor deferbuit, adhuc in nobis duraret, fortassis credi posset pie uicturum Christianum sub Turca: sed quum uideamus inter nos plena & florenti ecclesia propter numum unum centies peierari nomen domini, ubi periurio non solum à diuino iudice parata est spiritalis animaduersio, sed etiam ab humano corporalis: quid fututum arbitramur non numo uno,sed tanta mercede proposita commissi? Et qui sub Turca contra Christianos, contra patriam, contra penates, contra religionem meret ducato uno, an non religionem ipsam deseret, & se abnegare profitebitur, si is iubeat, aut se cupere significet propter decem? Quid ij qui hic inter nos de fide sunt dubij, num illi non leuissimo momento impulsi deficerent? Nec illi ipsi, qui nunc sunt firmi ac constantes, fortassis stabilitatem illam suam perpetuo possent conseruare. Quantum putamus contagij ex dubijs & inconstantis fidei dei hominibus ad sodales,ad conuictores, ad familiares,& eos quibus cum uersantur, & colloquuntur, affricari ac hærere? non minus atque ex putri aliqua ac fœda scabie, cui non inijceret scrupulos illa tam frequens dubitatio, inquisitio, examinatio, altercatio, præsertim accedente in partes diaboli ueteratoria astutia & fraudibus? Nam si in rebus quæ corporeis sensibus expositæ sunt magis atque obuiæ, quàm ea in quibus sita est fides pietatis, humana cauillatio aliquid semper inuenit, quod conuellat, quod luxet. & præstigiæ sensibus nostris fiunt, ut ueritas sæpe obscuretur ac cogatur latêre, non id quidem rerum uicio, aut magnitudine luminis nostrorum ingeniorum, sed tenebris atque hebetudine mentis nostræ. ut merito ille dixerit, Nimium altercando ueritas amittitur. Quid futurum est in religione, in ea quæ sensum omnem humanum excedit, quæ est substantia rerum spectandarum, argumentum non apparentium? Fortior quidem deus diabolo, & omnium ueritas fortissima: sed nos qui à deo ad diabolum defecimus, quæ à partibus nostris uidentur stare, facilime recipimus: ægre quæ faciunt pro diuinis, pressi hoc carnis pōdere: quę nutu suo ad ima nos deijcit, id est à cęlestib. ad terrena, ut magno conatu sit opus, q̃ tā onusti cliuū hunc ascendamus. quū ultro per p̄nū delabamur

bamur. Adfert tempus ipsum ueritati splendorem ac lucem: & ipsa ueritas posteaquam diu latuit, emergit tandem. fateor, sed interea dum tempus cunctatur, dum illa emergit, nos immergimur, ac perimus. Postremo, quum hic inter nos, ubi incitamur monitis. authoritate sapientum, exemplis bonorum deterremur ab impietate, ignominia, dedecore, foro, iudicijs, pœnis, nihil uel uidemus, uel audimus, quod ad impietatē aperte ac palàm adhortetur, atque impellat, aut à uirtute, probitate, pietate auertat, atque arceat: respectum tamen Christi inter postrema posuerimus. nunquid si inuersa sit uitæ & rerum ratio, non potiora erunt nobis, quæ iam nunc priora esse, quàm pietatem existimamus? Quid iam ergo est reliquum, quod furiosi homines, perditi, desperati, cōsecuturos se sub regno Turcæ sperent? non opes, non honores, non dignitates. quis enim hæc canibus concedit? cuiusmodi nos illis erimus. libertas quæ esse poterit sub tali domino, imo sub talibus dominis? nobis præcipue, quum nulla sit eius popularibus eiusdem gentis & hæresis? Literarum nulla erit cura, nulla mentio, pietas in periculo. Quid restat? ut noua aliqua rerum natura condatur, cuius bonis insani isti sub Turca perfruantur? Quòd si quis adeo sit forti atque audaci animo, ut contemptis alijs rebus omnibus, pietatem tamen se sub impio rege conseruaturum confidat, id tamen non debet alijs optare ac procurare, de quorum constantia ac firmitate nihil habet exploratum. sed et ipse qui sibi nūc uidetur stare, ne se efferat animo, iuxta monita D. Apostoli, sed circūspecte agat, metuens casum. Non est omnino committendum, ut tentemus, ut uelimus, ut optemus experiri qualis illa futura sit uita, in tantam tentationem morum ac pietatis nullo penitus modo quantum præstari à nobis posit, debemus sinere ut inducamur. nam & illis quos confirmaturus & corroboraturus erat ille spiritus, cui pares non sunt mundi uniuersi & totius naturæ uires, præcepit tamen Deus, uigilent, orent, ne inducantur in tentationem, incerti utrū in ea pugna occumbent, an euadent incolumes. Quanto id est nobis omnib. magis orandum, tanto infirmioribus omni animorum robore ac uiribus deserti ac destituti? precibus est hoc contendendum, & omni arte, ingenio, ope, uiribus connitendum: cauendum'que, ne tanta pernicies & tam præsens malum contingat.

IOAN-

IOANNES LODOVICVS VIVES CONSVLIBVS, ET SENATVI Brugensi Salutem.

PEregrini & aduenæ officium esse, tradit Cicero, in aliena republica non esse curiosum. Ita est. Nam in res alienas curiositas ubiq; est odiosa. cura & amica admonitio nõ improbatur. Quanquam neque naturæ lex alienum ab homine quicquam sinit esse, quod sit hominũ: & Christi gratia uelut tenacissimum glutinum homines omnes inter se copulauit. Et ut sit alienum aliquid, ego uero sic in ciuitatem hanc afficior, ut in Valentiam meam: nec aliter hanc nomino quàm patriã, cuius iam quatuordecim annis sum incola, etsi nõ cõtinenter, semper tamen huc sum solitus redire tanquam ad domum. Placuit ratio administrationis uestræ, educatio, ac ciuilitas populi huius, & incredibilis in eo quies ac iusticia per gentes celebrata. Itaq; & uxorem hic duxi. nec secus huic ciuitati consultum uelim, quàm ei in qua quod uitæ reliquum Christi benignitas fecerit, traducere statuerim. méque pro ciue eius duco, atque in ciues eo sum animo quo in fratres. Et multorum ex illis indigentię ad scribendum me impulerunt, quemadmodum posse eis subueniri censeam. Quod etiam ut facerem, iampridem in Anglia rogatus eram à domino Pratensi, præfecto uestro, qui de publico ciuitatis huius bono, proinde ac debet, multum et sępe cogitat. Vobis hoc opus inscribitur: tum quòd ad benefaciendum, & subleuandos miseros uehementer estis propensi (quod declarat tanta inopum multitudo, quæ huc undiq; affluit, tanquam ad paratum egenis subsidium) tum etiam, quòd quum ea sit origo ciuitatum omnium, ut esset in unaquaque earum locus, in quo dandis atque accipiendis beneficijs, & mutua subuentione coalesceret charitas, & firmaretur societas hominum: administratorum ciuitatis illud debet esse munus, curare & adniti, ut alij alijs auxilio sint: nemo prematur, nemo grauetur damno per iniuriam accepto: & imbecilliori adsit potentior, ut concordia cœtus et congregationis ciuiũ charitate augescat indies, ac sempiterna perseueret. Et quemadmodum patri familiæ turpe est in opulenta sua domo sinere aliquem esurire, aut nuditate, uel pannis fœdari: sic non conuenit, ut in urbe haud prorsus inope, magistratus, ferant ciues ullos fame & miseria urgeri. Ne pigeat hæc legere: aut si non libet, certè rem ipsam accuratissimè expendere: qui tam soliciti cognoscitis de lite hominis priuati, in qua sint mille floreni controuersi. Opto uobis uestrę que ciuitati prospera omnia & felicia. Brugis, VI. Ianuar, 1526.

umbraculis. Nullus tam est uel corpore ualidus, uel acer ingenio, qui si humano more ac modo uicturus sit, sibi unus sufficiat. Ergo uxorem sibi adiungit prolis gratia, & ad conseruandum parta, ut est meticulosus sexus ille natura, & tenax. Dein socios laborum adsciscit, quibus bene uult: & quatenus potest, benefacere studet. gliscit amor, et societas paulatim, ac forás serpit. Dúmque alij alijs sunt astricti officijs ac beneficentia, amor iam non intra eundem larem & focum continetur: uerum beneficio affectus gratiam habet, & si quadetur ansa, compensare non negligit. Nihil enim magis natura odit, quàm ingratũ animũ, quæ etiam bestijs feris, ut elephantis, leonibus, draconibus, gratitudinis sensum, & beneficij memoriam quandam indiderit. Iam hoc uidebatur conducibile & iucundum, si illi, qui inter se communicandis beneficijs optime cuperent, ut se mutuo adiuuarent, casas & habitacula in propinquum conferrent, ne in rebus subditis deessent, quibus uellent subuentum. Proximus ager est ab illis occupatus. & sibi quisque munus, quo sibi atque alijs prodesset, ultro desumpsit, ad quod maximè fictus, appositus'que uidebatur. Piscationem alij, alij aucupium, agriculturam, pasturam, texturam, ædificationem, aut eiusmodi ad uictum pertinentia. Hactenus quidem pulchrè illi & concorditer inter se agitabant, sed auitum malum non paucos uexauit, alijs præeminendi, imò uerò premendi studio, ut ociosi & honorati alienis laboribus fruerentur, cæteri imperata facerent: ipsi regno & potentia conspicui, stipati manu eorum, quos uel arte, uel metu in consensum tyrannidis suæ pertraxissent. hoc ex ambitione illa proauorum est natum, qua sibi spem diuinitatis pręsumpserant. Vtique nec nostra dominandi libido alium ter minum quàm diuinitatis accipit. quod ostendit furiosus ille iuuenis Macedo, quum pa rum fecisse sibi uideretur, quod hunc terrarum orbem possideret: tametsi melior ei pars restabat expugnanda. Hinc acceptæ leges æquæ omnibus, & hæ per uioléntiam imperantium corruptæ, & muri additi ciuitatibus, & bellum tum ciuile, tum externum: quod omne pestis genus exuperat. Hic iam humanæ & desidiæ & arrogantiæ & inopiæ occurri cœptum, quum aucto hominum genere alij non haberent unde se sustentarent: alij inertes, de alienis operibus uictum postularent. Ergo primum omnium agri, qui ciuitati circumiacerent, ciuibus inter se, ut expediebat distributi: & limites additi, consecrati legibus. Et quoniam rerum permutatio, quæ apud seculum priscum in usu fuerat, parum uisa est commoda: numus excogitatus est publica forma, tanquam tessera: qua ciuitatis fide, & à cerdone calceos quisque acciperet, & à pistore panem, & à textore pannũ, ea materia impressum signum, quæ solida firmáque facile quod impressum esset retineret, nec inter contrectantium digitos consumeretur: & quæ nec copia uilesceret, nec esset inuentu rara. Initio æs fuit. hinc argentum, postremo aurum, conciliante etiam pretium his metallis naturæ uirtute, qua dicuntur ualere. Hi nummi à primo aliquam multi cusi, & diuisi per ciues, ut quisq; negotiaretur, daret pro alienis laboribus aut rebus, uicissim pro suis acciperet. hoc modo facultates uitæ honesto exercitamento conseruaret: & libratis per mutuas commutationes ciuitatis officijs, res unicuique sua consisteret. Verùm multi casus interueniunt. Alij ægritudine corporum ab opere cessantes, expendendis, & non accipiendis pecunijs in egestatem recidunt. idem ijs accidit, qui bello, aut aliqua ingenti calamitate, sua perdiderunt: cuiusmodi permultis in hoc turbulento orbe positis necesse est contingere: uelut incendia, eluuiones, ruinas, naufragia. Sunt quorum ars quæstuosa esse desinit. Præterea, qui patrimonia abligurierunt turpiter, aut per stultitiam prodegerunt: denique quærendæ & conseruandæ rei multæ sunt uiæ, amittendæ fortassis haud pauciores. Hæc quidem in externis. Quæ quod incerta uoluerentur lege, hoc est, humanis mentibus incognita, fortuita ueteres nuncuparunt. Prospectum etiam misero & affecto corpori, ut remedijs per experimenta quæsitis iuuaretur, & eorum quibus esset charus, animus ęger subleuaretur alloquijs, atque obsequijs. Dein magistri rudi ætati adhibiti, qui uitam formarent, uirtutis iter ostenderent, consilium regerent. Primum suus cuique pater, hinc mater, nutrices, nutricij, patrui, auunculi, & qui longius egrediuntur, & minus arcto sanguinis uinculo constringuntur. Adhæc, scholæ, & magistri sapientiæ, multáque in hoc à maximis uiris relicta monumenta. Sed remedia

procul quærenda sunt, aut ignota, aut magno paranda, aut utendi modus incognitus, in queis omnibus aliena indigemus opera. Et in ingenij cultu sunt quibus magister non contigit, alios corrupit magister ipse corruptus. Vt populus, magnus erroris doctor & uicinus uicino, & pater filio autor & index est prauæ opinionis, multi etiam institutores stolidis et deprauatis iudicijs: quibus anseres uolis credere, ludos ingenuorum puerorum regunt. Alij præceptorem aspernati, oneri cæcitate consilij sui per præceps feruntur, dum nullum admittunt ducem, aut cæciorem sibi deligunt. Ita totus interne ac externè inops factus homo, iustissimo premio operis, q̃d susceperat, diuinitatis usurpandę. Contusa est superbia clatissimi animantis. Vt nihil sit eo infirmius, nec quod minus per se ualeat. Tota eius uita & salus in aliorum auxilijs sita est: tum ad reprimendam superbiæ radicem, quę per autores generis ad posteros transfertur: tum etiam peculiariter occultis dei consilijs. ut alijs desit pecunia, alijs sanitas, uel ingenium, praue usuris, alijs inopia. Hæc instrumentum est magnarum uirtutum. Omnia enim ad utilitates nostras refert princeps ille & rector mundi huius, sapientissimus pater ac indulgentissimus. Quisquis ergo aliena ope indiget, pauper est: & ei misericordia est opus, quæ Græce eleemosyna dicitur, non in sola pecuniæ erogatione sita, ut uulgus putat, sed in omni opere, quo humana indigentia subleuatur.

QVAE SIT BENEFACIENDI RATIO.

SEd ut sciat quisque qui sit beneficiorum ordo, & quomodo uel accipiendum beneficium, uel dandum, & quanta cuique habenda sit gratia, declarabo, quænam sint beneficia præcipua, & tanquam primæ notæ, quæ proxima, quæ tertia. Nam quidam nihil iudicant dari aliud, aut accipi, uel esse omnino beneficium, quàm pecuniam. Hinc illa uulgaria, Quid profuit? quid iuuit? nihil dedit, multum profuit, nam dedit aut quæ ad pecuniam parandam spectant? Vt si quis artem quæstuosam docuerit, aut consilium lucrosum dederit. In quo peccant multi: qui dum in consilio dando, toto animo ac cogitatione pecuniam intuentur, bonæ mentis & uirtutis obliuiscuntur. Verùm nos, quum ex animo constemus & corpore, in utroque horum hæc habemus, siue bona libet appellare, seu commoda. Primum in animo est uirtus, unicum ac uerum bonum: hinc ingenium, acumen, eruditio, consilium, prudentia: tum in corpore bona ualetudo, ut menti seruiat, & uires quæ laboribus uitæ sufficiant. Postremo in externis pecuniæ, possessiones, facultates, uictus. Præcipuum ut summum beneficium est, si quis uirtutem cuiusquam adiuuet: ita plurimum omnium debent Deo, non quibus contingit nobilitas, forma, opes, ingenium, gloria, sed quibus ille dignatus est impartiri suum spiritum ad cognoscenda & exequenda, quæ sancta & salutaria sint, hoc est, quæ ipsi placeant. de quo munere legimus in Psalmo 147: Qui annunciat uerbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Hoc est ingens illud beneficium, quod Christus in eos confert, qui per nomen ipsius uere baptizati sunt, & illi uni fidunt. Huius beneficij administri, & ceu dispensatores fuerunt eius discipuli, optimè de genere humano meriti, & deinceps quoquot A postolis, non tam dignitate succedunt, quàm functione ac operibus. Pro hoc munere, incredibile dictu, quantam debeamus gratiam. Hoc est bonum illud quod unusquisque optare debet cuicunque alij mortali & quatenus fieri possit, consilio, diligentia, opera procurare. Post uirtutem eruditio sequitur, tendens ad cognitionem uirtutis, per quam homo homini, tanquam de suo lumine lumen accendit, nec communicatioue minuit, sed augetur. Quàm pulchrum est ac magnificum, celsissimam omnium mentem erudire, expolire, instruere, ornare? Negat Socrates habiturum se ei gratiam, qui pecuniam dedisset, sed maximam illi, à quo esset inscitia liberatus. Et sanctus Iob in egestate & sordibus abiectus, non dona à potentibus amicis requirit, tantum doceri se orat. Nunquid dixi, Adferte mihi? & de substantia uestra donate mihi? uel liberate me de manu hostis, de

manu

manu potentum eruite me? docete me, & ego tacebo. & si quid forte ignoraui, instituite me. Iordidi isti qui datam pecuniam tantopere imputant, & aliena se studia sustentasse iactitant, doceant ipsi: tunc utcunque erit, unde merito queant gloriari. Aristoteles praeceptorum beneficium cum diuino & parentum ponit. queis tribus aequa gratia, inquit, rependi non potest. Indicibile est, quantopere magni & eruditi uiri reipublicae prodessent, si non grauarentur uel ipsi munus suscipere instituendae pueritiae ad omnia sequacis, & in quam multo facilimum est rectas opiniones instillare: uel certe eis qui docent, non deesse monitis, praeceptis, & adiumentis eiusmodi, & tanquam uiam digito praemonstrare. certe rectores ciuitatum decet non esse in hoc segnes, quin optimos ludi magistros prospiciant suis pueris praeditos non modo ingenio ac eruditione, uerum etiam iudicio syncero & sano. Nam in illa puerili institutione magna uis est ad reliquam omnem uitam: quemadmodum in seminibus ad fruges uenturas. profecto in hoc expediret accuratius incumbere, quàm in ornanda urbe, aut locupletanda, nisi forte putamus prestare malos posteros relinquere, modo & diuites. Iam animos componere ac sedare, quod fit partim praeceptis uirtutis, partim alloquijs, consolationibus, solatijs, utilitatione, obsequijs. Praeterea tueri corpora, quantum & quàm amplum munus censetur? Vnde liberatorum & seruatorum nomina reperta, & tot olim coronae excogitatae uirtutis signum, ac gloriae. graminea, ei qui ciuem in acie seruasset: quema, ei qui ab obsidione liberasset. & medicina magno in pretio habita, & ad deorum inuentionem relata. Vir medicus, inquit Homerus, multos ualet uiros. & dominus iubet honorari medicum. Quantum etiam, ex carcere & captiuitate redimere? Terentius Culeo senator liberatus è Carthaginensi carcere à Scipione Africano, per reliquum uitę non aliter eum obseruauit ac coluit quàm dominum: triumphumque illius nudo capite prosequutus est. Olim honoratissimum erat, captiuos de suo redimere, etiam apud gentes, quod Cicero in Officijs testatur. Ex quo magis erga principem tanquam beneficentissimum afficeretur populus, inuentum, ut eius inauguratione uinculis & custodia detenti soluerentur. Vltimus ferè locus pecuniae relictus. hac etiam iuuare, liberale ac honestum, in quo est mirifica dulcedo. Nam ut Aristoteles & Cicero & caeteri docent philosophi, pulchrius ac iucundius est dare quàm accipere. id que dominus sententia sua comprobauit. Vt est apud Paulum scribentem Corinthijs: Iuxta uerbum, inquit, domini, beatius est dare quam accipere. gustata liberalitatis uoluptate, non possumus ab ea deterreri, quamdiu suppetit quod detur. etiam si non suppetat, uel per rapinam quaerit. quod declarauit multi, qui eripiebãt alijs q̃d alijs darent, ut Alexander, Sylla, Caesar. Idcirco uetere prouerbio dictum est, largitionem fundũ nõ habere. uel dare ijs quos ingratos nouimus, delectat. tantum quia damus. est enim aemulatio quaedam diuinae conditionis & naturae, ut alij nostra opẽ uideantur indigere, non nos illorum, & tanquam manus atque auxilium nostrum spectent. de deo enim dicitur in psalmis: Dixi domino, deus meus es tu, quia bonorum meorum non eges. & alio loco: Omnia ad te spectant domine, ut tu des sibi escam in tempore opportuno. Aperis tu manum tuã, & imples omne animal benedictione. In quo ille est maximus quorundam error, ut alios spolient quod dent alijs. quale enim est, per iniuriam benefacere? certe eam gratiam non assequuntur quam captant. nam cui placet, obliuiscitur: cui dolet, meminit: et dum uolunt potentes uideri, coguntur minimorũ opem implorare. Vt iam uulgo dicat, magnus princeps, magnus mendicus. Sed haec dixi, ut declararem quanta esset in dando dulcedo, ut ea sola posset ad dandũ pellicere uel alia omni utilitate sepolita: ergo quemadmodum non soli uictui subueniendũ est, quum totus undique homo auxilio indigeat, sic nec beneficia nostra sola pecunia concludenda. benefaciendum ijs quae sunt in animo, uotis, consilio, prudentia, praeceptis uitae: & quę in corpore, praesentia corporum, uerbis, uiribus, labore, procuratione: & externis, dignitate, autoritate, gratia, amicitijs, pecunia, sub qua ea sint mihi comprehensa, quae pecunia comparantur. Quacunque re quis possit, iuuet & prosit illis qui indigent, ueminí quantum in se est noceat, nisi hac uia bono illi primo, hoc est, probitati utilitatem adferat. Sed neque hoc nocere nominabitur. Non enim dandum cuique est quod

 expetit:

expetit, sed quod ei expedit, in quo necesse est eum omni perturbatione animi uacare, qui hoc iudicaturus est.

QVA'M SECVNDVM NATVRAM SIT, benefacere.

VErum hominis, & quia facti eum puduit, & quia impulsus fuerat astuti hostis fra-sibus, clementissimus dominus misertus est, reseruauit'que illi locum, quem prius destinarat, sed duriore iam conditione assequendum. Et in hac uita alios aliis charitate quadam opitulari uoluit. Primùm ut amore illo inciperent iam nunc ad cœlestem sese ciuitatem præparare, in quo nihil est aliud, quàm perpetuus amor, & indissolubilis concordia. Præterea hominem in societate & communione uitæ acturum, animo prauum, & inquinata origine superbum indigere alterius ope deus uoluit, alioqui nunquam futura inter eos societate uel diuturna, uel fida. Vnusquisque enim arrogantia indita & prono in malum ingenio aspernaretur socium, ac desereret, nisi contineretur metu, quòd aliquando eo indigeret. Quippe neminem sic euexit fortunæ fauor, quin ad implorandam inferioris opem uel inuitum deijciat: imò uero ille fortunæ fauor sine minorum ope uel non paratur, uel non conseruatur. documento sunt magni reges, quorum potentia subditis innititur: corruitura illico, si eam hi destituant. Quis puer aut uetula ignorat, maxima imperia consensu firmari? quæ nulla penitus futura sint, si nemo pareat. Nec illa profecto respub. stare diu potest, in qua unusquisque sua modo & amicorum curat, nemo cómunia, siue unius uoluntate regantur omnia, quæ dicitṝ monarchia: siue pauci administrent, quę oligarchia: siue populi sit potestas suprema atque imperium, quę democratia iusta respub. & salutare est imperium, si ad publicas utilitates curæ & consilia regentiū referantur. in ad se quisque quantum astu, arte, potentia ualuerit, trahat, tyrannus est etiā populis sui ipsius, nec diutinè libertatem & potentiā retinet, sed breui in ius & arbitriū alienum seruus pertrahitur. Quod duæ potentissimę gentes declararūt, Romana & Atheniensis: & declarabunt, quotcunque tales habent ciues, qui se, quàm suam patriam, magnos & potentes esse malint. Verùm naturæ sic uidetur gratia referri, si quum multis ipsi adiutoribus egeamus, multis etiam adiumento simus. Itaque ea cupiditas mirifice est humanis pectoribus inædificata, ut generosi animi benefacere quàm plurimis, & iuuare uelint, nihil'que honestius aut præstantius arbitrentur. id'que sine ulla sui utilitate, etiam cum ingenti uel fortunarum, uel uitæ dispendio. quæ omnia complures magno atque excelso animo uiri æstimarunt uilia, dum subleuarent oppressos, subuenirent inopibus, confirmarent infirmos, afflictis opem ac solatium afferrent. consequutáque sunt eos grandia præmia, ut immortalitate censerentur digni. nimirum non ignorauit uetustas illa maxime diuinum esse, benefacere. Quid de bonis uiris loquor? quum piratæ & latrones, qui prædandi cupidine maria & terras inquietant, uideri tamen uelint nonnullis profuisse, & potuisse iugulare aliquos, quos conseruarint. Nam hoc est maximum latronis beneficium. Militares homines natura iactabundi fortitudinem suam non imputant, nisi quod in commune ceu præsidium quoddam prosit. Quocirca nulla res magis debet cogitationes hominum exacuere atque excitare quàm studium aliis benefaciendi. siue quod is iussit, cuius præceptorum amplissima est merces: siue quod aliter societates hominum nequeunt stare, siue inhumanè & contra naturam existimandum est, non subuenire quibus possis, siue quod hac uia alij aliis beneficium in commune reponunt, si potentior infirmiori absit. postremò unumquenque conuenit admonitu communis sortis huc adduci.

QV-

QVIBVS DE CAVSSIS QVIDAM A BENEFA-
ciendo deterrentur.

SEd duæ caussæ sunt, quibus potissimum beneficentia nostra restringitur, uel quia profuturos nos alijs non putamus, uel quia obfuturos nobis ipsis, aut ijs quos habemus charos. Vt liberis, propinquis, necessarijs. Existimamus non prodesse quod datur malo. & ingratitudine uehementer offendimur. Tum ita nos tenere diligimus, ut non audeamus benefacere, ne quid ea res nobis noceat. Dicam prius de inopibus, hinc de ijs quibus opes adsunt. Nihil est uirtute amabilius, nihil quod ad se ualidius homines pelliciat, quàm species illa honestatis: contrà fœdius nihil est uitio, aut quod citius intuentes abs se cum abominatione auertat. Ergo iuxta ueteres illos uersiculos: Beneficium dando accepit, digno qui dedit. & illum Ennij: Benefacta male locata, malefacta arbitror. Neq; aliud quicquam magis a dando nos deterret, quàm quum metuimus, ne male beneficium collocemus. Id duabus ex rationibus fit. altera, aut quum beneficium cui dedimus, non prodest, in quo dolemus nos operam atque impensam lusisse. Aut quum ingratum experimur. quod flagitium non eum tantum offendit, in quem quis est ingratus, aut ingrato soli nocet, sed in commune omnibus. Arctat enim hominum benignitatem, & ardorem iuuandi restinguit. Timonem quendam Athenis hominem locupletem beneficentissimum ac munificum in primis fuisse perhibent: sed expertum multos aduersum se ingratos, in odium quoddam humani generis adductum esse, quæ res ei cognomen fecit misanthropu. Videmus discipulos uocem illam ac stylum à præceptoribus expolitum atque excultum in ipsorum perniciem conuertisse. Quis uelit docere? Parentes à filijs dehonestatos, compilatos, expulsos, cæsos, interemptos. quem delectet uel gignere liberos, uel tollere? clientes, famulos, famulas in domum & familiam receptos, adiutos opibus, euectos dignitatibus, non aliter acceptos, & habitos quàm filios, corrupisse patronorum uxores, filias, propinquas, liberorum indolem, spoliasse domum, prodidisse patronos ipsos. Vt præstitisset serpentem in domum admisisse, quàm in domum tam pestiferos homines. Quis non malit in syluis, & solitudinibus uiuere? Rectorem ciuitatis noctes & dies publicis commodis inuigilantem cum suo commodo leuem ac ambitiosum uocant, & regendi imperitum. Bonum principem populus conculcat, malo paret. ea res multos esse malos cogit: & quod admiserunt ingrati, grati luunt. Idcirco inuisa est omnibus ingratitudo etiam erga alios. Tantumque hoc crimen uisum est, ut quum sit in ciuitate frequens, nulla sit tamen aduersus illud legibus animaduersio constituta, quod omnem humanam æstimationem superaret, & ex ijs esset, ut inquit Seneca, quæ ad uindicem Deum remittuntur. Sunt qui ex mendicorum filijs aliquos aluerint, ut docerent, ut instruerent facultate uitæ, pro filijs haberent, hæredes testamento scriberent: hos paucis pòst diebus cum furto à dominis profugisse. Aut si aliquandiu in domibus remanserāt, effusos in omnem impudentiam, ac immodestiam, obloquutores, responsatores, insolentes, rapaces, intolerabiles esse factos. Et quia de mendicis res ipsa admonuit, si quis eorum uitam ac uitia, & quæ quotidie flagitia & scelera designent, consideret, utiq; miretur magis esse, qui illos uel intuitu dignetur, usque adeo perditum est, quicquid illis datur. Primùm immodestissime ac importunissime efflagitant, ut extundant magis, quàm impetrent. Sunt qui hac sola de caussa nihil dant. alij dant, ut tantam ab se molestiam dimoueant. Quum illi nullo respectu ubi, aut quando petant in ipsa confectione sancti mysterij non sinunt homines attente ac pie Sacramentum uenerari. Faciunt sibi transitum inter turbam confertissimam, fœdi ulceribus, tetro per uniuersum corpus halitu spirante. tam & se diligunt, & ciuitatem totam negligunt, ut nihil pensi habeant, ne in quē trāsmittant uim morbi, ut nullū fere est morbi genus, quod nō habeat suam contagiē, quin & ulcera multi comperti sunt ipsos sibi certis medicamentis & facere & augere, ut miserabiliores sint intuentibus. nec solum sua ipsorū corpora auiditate quęstus sic deformant, sed et liberorū, quos nōnunquam circumferunt accōmodatos: Nouí gentē apud quā etiā raptos & debilitatos ad cōmouendos magis à quibus stipē

precantur. Sic alij uarios morbos simulant sani & integri. si soli sint, aut necessitas subitò ingruat, ostendunt quàm non sint infirmi. Sunt qui fuga sibi consulant, si quis eorum ulcera & morbos uelit curare. Alij ociosi lucri dulcedine, quod necessitatis est, uertunt in artem. Nollent commutare rationem hanc parandæ pecuniæ, nec minus pro mendicitate sua pugnent, si quis tentet adimere, quàm alij pro suis opibus. Ergo diuites poscunt stipem, & ab ijs accipiunt quibus iustius deberent dare: quod deprehensum in nonnullis, omnes suspectos facit. Iam qui semper Deum, & quicquid est usquam diuorum habent in ore, nihil in pectore habent, minus, quàm illos: impatientissima in Deum iaciunt conuicia. Videre est eorum rixas tam rabidas, maledicta, execrationes, & propter minutam unam centum periuria, plagas, cædes, impotentissimè omnia & teterrime. Aspernantur nonnunquam, quod gratis donatur, si auiditati non respondeat: magnóque uultus fastidio & contumeliosis uerbis reijciunt. Stipem nacti etiam illos à quibus accepere, rident, tantum abest ut eis seorsum bene precentur. alij recondunt incredibili auaritia: quum ne morientes quidem ad aliquem pro se usum proferant. Alij detestando luxu dilapidant, cœnis opiparis, quales nec opulenti ciues domi suæ habent. animosius illi florenum unum in capum, aut delicatum piscem, aut generosum uinum prodigant, quàm stuferum diuites. Vt non insulse uideantur quidam dicere illos cauponi mendicare, non sibi, uidelicet quòd quàm facile est eis illa pecunia eo quæsita die, tam se aliam quæsituros postridie confidunt. & nescio quo pacto rara est in exiguis rebus parsimonia: rarior multo, si partæ sint citra industriam & laborem. Iam quo strepitu epulantur? quàm clamoribus inconditis? dicas rixari meretrices cum lenonibus. Voluptates diligentius rimantur, & se in eis altius immergunt, quàm diuites. Quæ uitæ consuefactio inciuiles eos reddit, impudentes, rapaces, inhumanos: puellas uerò impudicas, libidinosas. Si quis eos rectè ac liberius admoneat, ferocissime obloquuntur, & subinde illud iactant, Sumus pauperes Iesu Christi. Quasi uerò dominus Iesus tales pauperes agnoscat, tam alienis à suis moribus, & præscripto sanctitatis uitæ. Qui non pauperes pecuniæ pronunciat beatos, sed spiritu. Atqui isti maiores interdum attollunt spiritus, uel ob hoc ipsum quod sunt pauperes, quàm opulenti ob suas opes & copias. Oderunt omnes, qui uel non dant, uel reprehendunt. A' furtis nihil aliud eos arcet quàm pœnæ metus: aut etiam quod occasio non datur. Nam si detur, ibi nec legum, nec magistratus ulla est reuerentia: paupertatis prætextu nihil non licere sibi rati. Iras suas non uerbis aut pugnis uellent ultas, sed ferro & cæde. argumento sunt multa homicidia clàm ab ipsis patrata. & si quando ciuilis discordia incidit, nulli maiores edunt clades, siue prodendo, & instigando, siue ipsi manu propria. ut non sine grauissimo consilio uideantur Romani submouisse egenos cura omni atque administratione Reipublicæ, cuius ciues haberent pro inimicis. Quæ tamen non sunt à me dicta in uniuersum de omnibus, sed de genere. alia enim in alijs uel hominibus, uel nationibus sunt uitia, in quibusdam nulla. Deinde ad cohortandos magnos magistratus, ac priuatos, ut paupertati maturè subueniant, ne sinant tantam labem & fœdissimam uomicam perniciosissimè hærere in uisceribus suæ ciuitatis.

QVOMODO INOPIBVS AGENDVM.

TVm etiam ad eos ipsos inopes commonefaciendos, quemadmodum se debeant gerere in suis aduersis rebus. Primũ reputare oportet eos inopiã illã missam sibi à Deo iustissimo, & occulto consilio, etiam ipsis uehementer utili, adempta uitiorũ materia, & tributa, in qua se uirtus facilius possit exercere. ideo nõ modo tolerandã æquo animo, sed libenter quoque amplectendã, tanquam Dei munus. Vertant se ad dominũ qui eos tetigit magno argumẽto amoris illius, quia quem diligit, castigat. ne perdant correptionis & calamitatis fructũ, qui est, seipsos & authorẽ suũ, à quo admonentur atque accersuntur cognoscere, reiecti à mũdo, electi à Deo. Nudi atque expediti, nudũ atque expeditũ Christũ

alacriter

alacriter comitentur. Sancte agant, Deóque solo fidant, non humana ope ulla. & quandoquidem mala recipiunt in hac uita, dent operam, & connitantur, ne peius multo habeant in altera, ne propter minimos ac uilissimos quæstus in uita amarissima iacturam faciant cœlestium gaudiorum. Nihil simulent, ne imposturis uideantur pro arte uti, confisi magis fraude sua quàm bonitate Christi, qui nos omnes alit. Non enim pecunia est, quæ nos alit, aut panis, minime defuturus ijs, qui uere se tales pauperes præbuerint, quales ipse diligit, simplices, puros, uerecundos, amabiles. Modestè & probe petant, ac uersentur. Nihil enim uerecundia & modestia pulchrius, aut ad conciliandum amorem efficacius. Porro quid intolerabilius superbo paupere? de quo sapiens ille Hebræus inquit: Tres species odiuit anima mea, & aggrauor ualde animæ illorum, pauperē superbū, & diuitem mendacē, & senem fatuū & insensatum. Neminē oderint, nemini inuideāt mortalia immortalia, accincti & properantes. Ament, & redamabuntur. Christo paupertate similes sint, & imitatores charitate. Qui laborare ualent, ne sint occiosi, quod discipulus Christi Paulus uetat. Et lex Dei hominem labori subdidit. Et Psalmista beatum illum uocat, qui edit panem labore manuum suarum quæsitum. Vt nihil est nunc eis segni illo ac torpido ocio dulcius, ita nihil esset consuetis aliquid agere grauius aut inuisius quàm ocium, nihil iucundius opere. Quod si mihi fidem non habent, eos interrogent, qui ex ocio se ac desidia ad laborem negotiá que transtulerunt. Homini enim operi assuefacto quàm consuetudine, tum uerò natura ingenij humani ocium ac desidia mortis est instar. Multum & pijs orent animis pro bona mente sua, & illorum à quibus in necessitatibus uitæ adiuuantur. Vt dominus Iesus dignetur eos remunerare centuplo illo in æternis bonis. Pro his quæ acceperunt, non contenti sint uerbis gratias egisse, animum quoque retineant gratum, hoc est beneficij memorem: & quæ data ipsis fuerint, ne turpiter prodigant, neu sordide asseruent, non secum in alteram uitam translaturi. In usus necessarios prudenter dispensent, quibus ubi erit satisfactum, alijs pauperibus ne inuideant quæstum, procurent etiam, si possint. Quin & ipsi de superuacuo diurni uictus largiantur, imitatione uetulæ illius Iudææ, quæ de tenuitate sua duo minuta domino obtulit, hoc est uniuersum censum suum, & laudata est sacro illo Seruatoris nostri ore. Felicissima, quæ paupertatem suam oblita est, dum Deum respicit. Idcirco tantum deuotionis suæ præconem inuenit. Felix eleemosyna de necessitatibus decisa, quæ Christi testimonio ingentibus diuitum donarijs prælata est. Ne hoc uideatur Christianis hominibus factu graue, quod gentiles præstitere, alieni à sancta pietate, emptorem à taberna sua, quod quantum in eum diem uictui sat erat collegerant ad uicinum, qui nihil aut parum uendidisset, transmiserunt. O Christiani ferreum pectus, quod neque exempla flectunt hominum mundo seruientium, non Deo, nec tot diuini præceptoris cum tanta uel pœna uel mercede documenta, nihil aliud sonantia, quàm ut proximo bene & cupias, & facias, quatenus possis. Sed ad pauperes redeo. Liberos pie sanctesque educent, ac instituant, ut quandoquidem nullas eis sunt opes relicturi, uirtutem & sapientiam relinquant hæreditatem regnis omnibus anteponendam. Hæc si egerint, si sic uixerint, scio, & capitis ac uitæ meæ periculo ausim spondere, ubi ab hominibus cibus defuerit, cœlitus à Deo nunquam defuturum. Quod qui non credit, profecto is nec Christi promissis fidem habet, & suam uitam non intelligit neutiquam cibo propagari, sed uoluntate Dei.

QVIBVS VITIIS IMPEDIANTVR À BENEFACIENDO ij qui possunt.

SVNT & in nobis è regione alia uitia, quæ magis multo nostram beneficentiam impediunt, omnia ex immodico nostri amore orta. Cuius certissima & germana soboles est superbia, & cupiditas alijs eminendi, propter quam alios premimus. Hinc superbiæ coniunctissima inuidentia, qua nostra bona uolumus

nescio quot psalmos, & missas dici. Alij arces construunt, aut pyramides, aut imagines, denique quod memoria non patiatur intercidere. ac dum ista cogitatione agitamus, & magnam inde nobis gloriam pollicemur, victuróśque nos etiam post mortem, minutum negatur pauperi, ne quid tantis sumptibus deficiat: imo uero detrahitur minutum pauperi, si habeat, & spoliatur nudus. Ergo præcipua caussa, cur non beneficimus, & superbia, & amor nostri: qui quo flagrantius exardescit, eo magis extinguit charitatem erga alios. De quo Dominus noster in Euangelio suo inquit: Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Hæ sunt ueriores ac certiores caussæ, cur in benefaciendo contrahimur. Sed more cunctis hominibus communi, culpas nostras in alios transferimus: & à quo nos ultro abhorremus, caussificamur non facere alieno uitio.

NVLLAS CAVSSAS DEBERE IMPEDIRE NOS à benefaciendo.

AT uero pulchra res est, & excellens inprimis, benefacere, in qua decet homines æmulatores esse parentis sui dei, cuius benignitatem ingratitudo nostra non exhaurit. pluit super iustos & iniustos, oriri solem suum facit super bonos & malos. Et si quis recte expendat, ferè inopum uitia nobis sunt imputanda. ingratos ipse facimus lente aut maligne succurrendo non puro animo, sed aliquid spectantes aliud, quàm beneficium, & gratiã, exprobrando beneficio, cõmemoratione, nutu, fastidio. Multi etiam unius erga quempiam ingratitudine sic permouentur, ut nemini uelint prodesse. atque nemo ignorat, non omnes homines eodem esse ingenio, eisdem moribus. ipse experire, audi Senecam hominem gentilem Christianus edocentem, quæ illum conueniebat potius à Christianis discere. Equidem locum integrum adscribam, ut pudeat unumquemque nostrûm, ne ex præceptis quidem gentilium paulo sanioribus uitam instituere: Non est, inquit, quod tardiores nos faciat ad benemerendum turba ingratorum. Nam primum, ut dixi, nos illam inertiam augemus. Deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa necessitate facrilegi, negligentes que eorum deterrent. utuntur natura sua, ipsos munerum suorum malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non fœneremus. dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. & liberi & coniuges sæpe fefellerunt, tamen & educamus, & ducimus. Adeóque aduersus experimenta pertinaces sumus, ut bella uicti, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet, quæ si quis non dat, quia non recipit, dedit ut reciperet. bonam ingratorum facit caussam, quibus turpe est non reddere. Quàm multi indigni luce sunt, & tamen eis dies oritur. quàm multi quod nati sunt queruntur, tamen natur. sobolem nouam gignit, ipsósque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa: & post malos quoque bonum quęrere. Quid magnifici erat, multis prodesse, si nemo deciperet? Tunc est uirtus, dare beneficia, non utique reditura, quorum à uiro egregio statum fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos & pigriores ad rem pulcherrimam facere nõ debet, ut si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare: quia qui nõ dat, uitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio, qui beneficium non reddit, non magis peccat quàm qui non dat. Hactenus ille. Sed fuerit sanè metus hic ingratitudinis apud gentiles aliquis, quem tamen tantopere Seneca, ut audisti, conatur eripere, id'que primo capite librorum de Beneficijs, tanquam lapidem primo statim ingressu molestũ & intrantibus offecturum. Nos uero ne is metus à iuuando retrahat, Dominus sponsorem se offert pro paupere: in se recipit, quod inopibus confertur. quid locupletiorem quærimus? an fidelem magis? quid illo cogitari potest mitius, aut benignius? ille omnia nobis dedit, quæcunque habemus: & tamen si quis ab eo iussus pauperi aliquid erogarit in dei gratiam, ipse debitorem se facit: sibi uult referri expensum, quod de bonis illius fratri datur. Quid porro nobis uel durius, uel ingratius? qui de ijs quæ ille apud nos

callutimus, ut iam non censeamus quæ tantum lædunt. Eiusmodi diuitibus contingit sæpenumero quod sapiens inquit: Qui calumniatur pauperem, ut augeat diuitias, dabit ipse ditiori se, & egebit. Sed ne quis subtrahat pauperi manum, metu ne desit sibi, aut certè prætenuiter impartiat, Solomonem ausculta: Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. & Paulum ad hunc modum confirmantem Corinthios in danda eleemosyna: Potens est autem deus omnem gratiam augere in uobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum. sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus. iusticia eius manet in seculum seculi. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit. Et multiplicabit semen uestrum, & augebit incrementa frugum iusticiæ uestræ, ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem deo. Quoniam ministerium huius officij non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam accumulat per multas gratiarum actiones domino. Sic ille. Videlicet oratio & gratiarum actio, quæ fit propter eleemosynam deo, impetrat ab illo incrementa eorum cõmodorum per quę misericordiam operamur. Quid, num dictis tantum hæc & monitis constant, non itidem exemplis? In libro Regnorum tertio legimus: Erat in Sarapta Sidoniorum uidua, quæ tantum farinæ habebat domi, quantum pugillo capi posset, & olei paucas guttas: hæc lignatum egressa, duo ligna referebat domum, ut libum sibi ac filiolo coqueret: quod ubi edissent, morerentur: etenim erat fames atrocissima in Israel. Helias uero id sibi pro eleemosyna postulauit, promittens nõ defuturum ei ac filio. fidem habuit mulier prophetæ, dedit illi, quantulumcunq; habebat. postmodum uero nec hydria farinæ defecit, nec olei lechytus imminutus est, usque in diem quo misertus est dominus Israel. I nunc, & timidus commoda, quod tanto cum fœnore recepturus es, etiam in bonis uitæ huius. At posteritatem cogitat quis: id profecto infinitum est. quis tandem erit cumulandi modus? Quid, ipsis nullam ne uis curam relinquere? nihil quod agant? in quo se exerceant? pessime perfecto in eos consulis, & ipse non recusas tum misere uiuere, tum etiam male illorum caussa. qui cuiusmodi futuri sint, ignoras. Audi sapientiss. Regem: Rursus detestatus sum, inquit, industriam meam, qua sub sole studiosissime laboraui, habiturus hęredem post me: quem ignoro, utrum sapiẽs, an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudaui, & sollicitus fui. & est quicq; tam uanum? Vnde cessaui, renunciauitq; cor meum ultra laborare sub sole. Nam quum alius laboret in sapientia, & doctrina, & sollicitudine, homini ocioso quæsita dimittit. Hactenus ille. Cęci exemplis non mouemur, quæ quotidie oculis se ingerunt: sed nos ab eis animum auertimus, existimantes communi hominum conditione nõ teneri, quum simus homines. alijs adimũtur filij, quibus ingentes opes congregauerant: & fit quod legimus in psalmo 48. Relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra eorum, domus illorum in æternum. Tabernacula eorum in progenies progenierum. Nominauerunt nominibus suis terras suas. Aliorum diuitiæ ad secundum hæredem non perueniunt, corrupta filiorum indole spe paternæ hæreditatis, aut ipsorum parentum indulgentia. Tum quod conseruare nescit, qui laborem non adhibuit in quærendo. Aliorum filij sine diuitijs fuissent optimi, in diuitijs sunt pessimi. ut instrumentum uideatur flagitiorum ac scelerum is pater reliquisse, qui quacunq; ratione liberos locupletare studuit. liberi etiam quum patrem uident omnia diuitijs posthabere, ipsi patri diuitias anteponunt, iustissima talione, & quam ad nos edocendos deus sinit euenire. bona arte & sancta mente filios instructos abunde diuites relinques; ne illud doceas, rem quocunque modo rem. alioqui in te primum experientur uim præcepti illius. Vis audire ueras diuitias, & decedentis uita patris ad filios mandata. Tobias sic moriens loquitur: Audite filij mei patrem uestrum. Seruite domino in ueritate, & inquirite, & faciatis, quæ placita sunt illi, & filijs uestris mandate, ut faciant iusticias & eleemosynas, ut sint memores dei, & benedicant eum in omni tempore, in ueritate & in tota uirtute sua. caput itidem eiusce libri 4. plenum est eiusmodi mandatis, quibus decet unumquemq; patrem filios ditare, non auro uel argento. uetus uerbum est, Congestori auaro hæres prodigus. & illud: Nec bono hæredi opus est pecunia, nec malo: ille facile quæret, hic cito profun-

QVAE VNICVIQVE A' DEO DANTVR, NON PROPTER ipsum dati solum.

Plato philosophus fœlices fore respublicas aiebat, si duæ illæ uoces ex hominum uita tollerentur, Meum & Tuum. Quantas enim inter nos excitant tragœdias? & quibus clamoribus illa intonantur? Meum dedi, meum abstulit, meum non tanges. Tuum non attigi, tuum tene, tuo sis contentus. Quasi uero aliquid ullus hominum possideat, quod merito queat suum appellare: etiam uirtutem ipsam à Deo accepit, à quo nobis data sunt omnia, alijs aliorum causa. Primùm natura, per quam uolo Deum intelligi. Nam nihil est natura aliud, quàm illius uoluntas, & iussus. Hic ergo quãtas utilitates nobis siue ad uescendum herbarum, radicum, fructuum, frugum, pecorum, piscium, effudit? omnia in commune. Siue ad uestiendum pelles, uellera, tum ligna & metalla, & commoditates animantium, ut canum, equorum, boum: denique quæcunque protulit, in hac proposuit domo nullis repagulis aut seris clausa, communia ijs quos progenuit. Dic tu qui occupas, an sis naturæ magis filius, quàm ego? si non es, cur me excludis, tanquam legitimus naturę filius nothum? At inquis, Operam & industriã nauaui, liceat & mihi possidere: idem faciam. Ergo quod natura liberalitate sua dedit commune, nos malignitate nostra proprium facimus. Quod illa obuiam exposuit, nos auertimus, recondimus, claudimus, tuemur, arcemus alios poste, pariete, seris, ferro, armis, denique legibus. Itaque auaritia & malitia nostra charitatem & famem indicit abundantiæ naturæ, & diuitijs Dei paupertatem adfert. Iam per malignitatem nostram effectum est, ne uerè Deo dici possit: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione, non potest iniri numerus eorum qui tertio abhinc anno in Bethica extincti sint fame: uicturi ad huc, si tam essemus prompti ad ferendam opem, quàm ad petendam. Aut si nos uel bestiarum liberalitas moueret, & sensus quidam naturæ accommodatior, quàm noster, quarum nulla est, quæ pasta & saturata, residua non hic in commune incustodita uelut in amplo quodam naturæ relinquat penore. Quapropter sciat, quisquis naturæ munera possidet, si cum egeno fratre communicet, iure possidere, & ex naturæ uoluntate, ac instituto. Sin secus, furem & raptorem esse naturæ legæ conuictum & damnatum, quum occupet & detineat quæ natura non ipsi uni procrearat. Ad Architam Pythagoricum Plato scribit: Non nobis solis nati sumus, sed ortus nostri partem patria uendicat, partem amici. Et senex ille in comœdia: Homo sum, humani nihil à me alienum puto. Nemo sit ergo huiusce rei inscins, se nec corpus, nec animam, nec uitam, nec pecuniam habere in usum modo suum & commodum data: sed esse illarum rerum omnium dispensatorem: nec alio fine à Deo accepisse. Hoc etsi umbra quadam, tamen uetusta gentilitas uidit, quæ ita per leges de suis ciuibus sanxit, ut appareret unumquemque omnia debere suæ ciuitati: huic in quemque ius ac fas esse de corpore, de uita, de fortunis statuere. Vnde illi apud Athenienses Areopagitæ, apud Romanos Censores, in uitam, censum, mores cuiusque inquirebant, ut legibus & pœnis iudicarent, quàm hæc ab unoquoque in publicum commodum administrarentur. Sed in ea quidem re afferamus iam non hominum testimonium, sed sed Dei edictum. Gratis, inquit, accepistis, gratis date. & parabola proposita est de eo, qui talentum quod à domino acceperat, quia re condidit, nec est eo nogociatus, punitur acriter, collaudatis ijs, qui negociatione rem auxerant: hoc est, multos ad iuuerant illis ipsis domini beneficijs. Quocirca fur est, non qui hæredi, quod in opibus largiatur, detrahit: sed quisquis inutiliter eruditione abutitur, uel uires consumit, uel scientiam sinit torpescere, uel pecuniam profundit, uel asseruat. Dicet aliquis, id'que ingenti cum supercilio: De meo hæc facio: quid mihi ad tribunal Christi charitatis & mutuæ beneficientiæ uindici, id allegas, quod non tibi licuisset ad sellas censornm Romanorum? ostendi nihil esse cuiquam suum. Fur, inquam, est & raptor, quisquis pecuniam in aleam prodigit, qui domi in arcis coactam detinet, qui in ludos effundit aut epulas, qui in preciosas admodum uestes, aut instructissimum ua-

mum uario argento atque auro abacum, cui uestimenta domi computrescunt, qui emptitandis rebus superuacuis, aut inutilibus pecuniam expendunt, qui in uanas superstructiones. Denique quisquis, quod superest necessarijs naturæ usibus, non egenis impartit, fur est, & si non humanis legibus, quanquam his etiam nonnullis, certè diuinis punitur.

NON CONSTARE PIETATEM ET CHRISTIANISMVM sine beneficentia mutua.

HActenus diuina cum humanis coniunxi, propter eos qui tenebris altissimis immersi non ferunt diuinæ lucis fulgorem. Nunc uerò sola persequemur illius principis ac domini iussa, de quo dicitur: Nolite eos timere, qui occidunt corpus, postmodum autem nihil habent reliqui quod agant: illum timete qui ubi corpus occiderit, animam potest mittere in gehennam. Sed nos tantopere ad scelera occalluimus, ut nihil æquè surdis audiatur auribus, quàm quæ Deus iussit. Nec saltem uitæ huius uanitas nos commonefacit, non esse hic spes nostras figendas, ad illum uenturos nos, qui fuerit & spectator, & testis nostrarum quoque cogitationum, eundem futurum iudicem, & unumquemque nostrûm pro meritis aut retenturum secum in æterna beatitudine, uel missurum ad supplicia. Deus ergo per quos nobis loquitur, nisi primum per filium suum? hinc per sanctos uiros, & spiritus eius afflatos? sed Dei certissima oracula expressa sunt libris ueteris ac noui Testamenti. Quibus omnibus nihil cõmendatur magis, nihil inculcatur crebrius, quàm misericordia: seu quis Græce malit, eleemosyna. In Deuteronomio sic dominus loquitur: Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ, idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum tuam egeno & pauperi, qui tecum uersatur in terra. Nec gratis hoc iniungitur, additur præmium, ut paratam inueniat misericordiam, quisquis exhibuerit. In Psalmo enim 40. Dauid inquit: Beatus qui intelligit super egenũ & pauperẽ, in die mala liberabit eum dominus. Dominus cõseruet eum, & uiuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius. Dominus opem feret illi super lectum doloris eius. Vniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius. Eiusdem uatis uersiculus ille ex 9. Psalmo: Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor, apertè declarat potentem in hoc esse à domino uel dignitate ornatum, uel munitum ac instructum potentia, honore, autoritate, opibus, ut tutor & defensor sit inopis, ut robustior filius imbecilliori à patre custos adiũctus. Nec de sacrificijs & ceremonijs suis dominus est sollicitus, misericordiã ab homine exigit. huic uni mercedem pollicetur. Apud Esaiam prophetam uerbis domini sic legitur: Rogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo uolunt. Quare ieiunauimus, & nõ aspexisti? humiliauimus animas nostras, & nescisti? Ecce in die ieiunij uestri inuenitur uoluntas uestra, & omnes debitores uestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiè. Non est hoc ieiunium quod placet domino. Nonne, inquit, hoc est magis ieiunium, quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos qui confracti sunt, liberos, & omne opus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos uagosque induc in domum tuam. Quum uideris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris: tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur. Et anteibit faciem tuam iusticia tua, & gloria domini colliget te. Tunc inuocabis, & dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adsum. Hactenus Esaias. Quærit & circumspicit peccator quemadmodum offensum ab se dominum queat placare, offert uictimas, offert primogenitum suum: & spretis omnibus, quæ extrinsecus poterant adferri, de interioribus misericordia postulatur. Sic enim legimus in uaticinijs Michææ prophetæ: Quid dignum offeram domino? Curuabo genu Deo excelso? Num quid offeram ei holocaustomata, & uitulos anniculos? Nunquid placari potest dominus in millibus arietum aut in multis millibus hircorum pinguium? Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum uentris mei, pro peccato animæ meæ? Indicabo tibi ô

bi ô homo, quid sit bonum, & quid dominus requirat à te. Vtiq; facere iudicium, & diligere misericordiam. Quibus curę est perscrutari naturas rerum, perhibent amorem natura & ingenio suo à nulla re uerius elici quàm ab amore. Sic nihil æquè Dei misericordiam nobis conciliat, quàm nostra misericordia. Qui pronus est ad misericordiam, inquit Salomon, benedicetur. et de immisericorde idem ait: Qui obturat aurem, ne audiat imbecillum, & ipse inuocabit dominũ, et non erit qui exaudiat eum. Sed nos aquam, ut dicit, in mari quærimus. quid aliud sonāt uetera Dei pręcepta, nisi unicā uiā nanciscēdę Dei misericordiæ, esse nostrā misericordiam, etiā usque ad cōmoda uitæ huius temporariæ? Abraham & Loth consuetudine accipiendi hospites, angelos inscij receperunt, tantóque honore digni sunt habiti: nec angeli asymboli discesserunt. Loth ab incendio & ruina quinque urbium exemptus est. Abraam filium recepit originem promissæ illius sanctæ ac innumeræ posteritatis. Rex ille & ut senex, & ut uates, sic inquit: Iunior fui, etenim senui, & non uidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Tota die miseretur & commodat, & semen illius in benedictione erit. Veniamus ad Christum fidelissimum legatum patris, missum ad nos magna & admirabili autoritate signorum & uirtutum in illa humilitate corporis, ut hominem hostem irato reconciliaret patri, insipientem erudiret, errātem in uia reduceret, cæco usum redderet solis ac luminum. hunc audiri pater uoce sua iussit. nos illius doctrina ac luce nos uenditamus. illius gloriamur nomine, quod est super omne nomen: nec est aliud super terram, per quod salui esse possimus. nec aliud, in quo nos conueniat gloriari, quàm Pauli exemplo, cruce domini nostri Iesu Christi. Sed equidem non uideo, qua facie audeamus Christianos profiteri nos, quum nihil ex ijs præstemus, quæ Christus prima iussit, ac prope sola. habebant gentiles philosophi suum signum, quo agnoscebantur, nuditatem pedum, sicut Nazianzenus perhibet, utilitatem uestium: habent Iudæi circumcisionem: milites in bello sua signa. oues signatæ sunt, merces itidem. Christus nullum'ne habet signum, quo uocat suos, atque ab alienis separat? In hoc, inquit, cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inuicem. Et mox: Hoc est præceptum meum, ut diligatis inuicem. hoc est caput, hoc primum dogma. Amoris hæc est natura, ut omnia faciat communia, iuxta priscum uerbum quod à Pythagora & à Pythagoricis profectum, cæteræ philosophorum nationes retinuerunt. Nec secus qui amat, res amici curat, & tractat, quàm suas ipsius, interdum quoque accuratius, & ardentiore affectu. At in nobis unusquisque suum agit negotium, nemo fratris. Et quemadmodum Paulus Corinthios obiurgans, inquit: Alius esurit, alius ebrius est. Tantum abest, ut quæ habes, communices fratri, ut quacunque arte & fraude possis, quæ frater possidet, ad te trahas. Pauperem uides nudum, ipse uestibus non indutus, sed onustus & obrutus, ac præteris. Vbi iam signum illud, quo Christi oues censentur? Atne Deum quidem diligit, qui hominem non diligit. Testificatur hoc Ioannes in epistolis suis. Qui habuerit substantiam huius mundi, & uiderit fratrem suum necesse habere, & clauserit uiscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? & post paululum: Si quis dixerit, quod diligit Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem uidet: Deum, quem non uidet, quomodo potest diligere? Ad hæc nec Christo credit, qui ei non fidit. quid enim est aliud credere alicui, quàm eius dictis fidere, & promissa existimare certò euentura? Atqui dominus omnibus, etiam ijs qui de nobis pessimè sunt promeriti, & nocerent, si qua possent, iussit nos benefacere: quod'que difficilius est, bene cupere. Ille se debitorem tibi offert pro eo, in quem beneficium contuleris. Si crederes tam eximiam illum relaturum gratiam, quantam pollicetur, an non dares? qui negociatori das decem ducatorum millia, ut cum fœnore recipias, fisus aut uerbo mortalis, aut syngrapha mali. Atqui & à Christo habes syngrapham. Sed nimium carne opprimimur, & spiritalia in animos nostros non penetrant circumseptos tanta mole carnis, quæ uitiorum assuefactione callum duxit. Nec uitam nostram Deo, à quo uno & genita est, & conseruatur, credimus. Nam si Christo crederemus iubenti, ut totam curam tuendi & su-

stentandi nostri reijciamus in patrem, à quo sunt omnia, quique ea & pascit, & sustentat, quæ sine cura sunt, essemus usque adeo solliciti? non essemus, si rex aliquis mortalis spopondisset. Quid aliud dicam, nisi sic nos loqui tanquam omnia credamus, sic uiuere tanquam nihil. Neque uero te tangit, quod summum & postremum est in religione, finis uitæ uel per uirtutem, uel per uitia transactæ, quam præmia uel supplicia consequuntur. Peccata dicit eleemosyna purgari. Reliquum, inquit, est, ut faciatis misericordiam, & sunt uobis munda omnia. Confirmauit ueterum sententiam. Siquidem Theobias ait: Præmium enim bonum tibi thesaurissas in die necessitatis, quoniam eleemosyna ob omni peccato & à morte liberat, non patietur animam ire in tenebras. Et Ecclesiasticus: Ignem ardentem extinguit aqua, & misericordia resistit peccatis. Superbissimo Regi Daniel cōsulit, ut peccata & blasphemias suas misericordia & eleemosynis pauperum redimat. Concinunt his omnibus Christi discipuli ex magistri schola dicentes: Charitas operit multitudinem peccatorum. Centurioni illi gentili in Actis apostolorum propter eleemosynas indicatur ab angelo iter salutis. Et quemadmodum ad ciuitatem aliquam demigraturis salutare consilium est, si quos eius incolas officio sibi aliquo demereanť: sic dominus admonet atq; hortatur nos ex mammona iniquo amicos quærere, qui nos mortuos recipiant in æternas illas domos. & adolescenti qui de uita æterna consulebat, respondit: Si uis perfectus esse, uade, & uende omnia quę habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & ueni sequere me. Iudicis uiuorum & mortuorum utinam non minus quisque sententiam metueret, quàm sæpe audiuit, & quàm nulli non est cognita, qui uel pro misericordiæ operibus præstitis beatam æternitatem remuneratur, uel pro omissis supplicio addicit. Quid dicemus ad hæc omnia? An contingit nobis, quod de Pharisæis narrat Lucas in euangelio: qui quod essent auari, irridebant præcepta Christi: nec ulli sunt adhuc, quibus æque ridicula est cœlestis doctrina, quàm accensis diuitiarum cupidine: ut ineptus est regno Dei diues, qui opes suas amplectiť? nec sine maxima causa Paulus apostolus solam ex peccatis omnibus auaritiam appellauit seruitutem idolorum. Pecuniam enim, inquit, quidam expetentes à fide naui tutissima deciderūt. Nullū crimen morte ab Apostolis uindicatū est, prę ter auaritiam Ananiæ, & cōiugis, in quam Petrus potestatem illam apostolicam non per tortorem & carnificem, sed efficacia uocis suæ ostendit, & exercuit: quod sciret, quantum affectus ille probis moribus, & pietati nostræ odium bellum'que indixisset: quod aliquando exarsurum esset maximo detrimento & clade religionis. Examinet quisque conscientiam suam an credat illa quæ recensuimus, quum his tam parum moueatur. At credo, ait unusquisque, ego uero credere te audio, credere non uideo. Filioli, hortatur Ioannes, ne diligamus uerbo tantum, sed re, & opere. Et Iacobus: Estote factores uerbi, & non auditores tantum. si credis, cur tantis promissis & minis non tangeris? cur quod assignatum tibi est munus, nō capessis? præsertim tantis gaudijs paratis ei, qui fecerit: tantis cruciatibus, qui prætermiserit. Summa hæc est: ego neminem existimo Christianum esse, qui quatenus potest, nō subuenit fratri indigenti. Paulus & Barnabas quum Hierosolymam uenissent, Iacobum'que fratrem domini loci illius sanctissimum Episcopum, simul & Petrum & Ioannem conuenissent, exposito euangelio, quod prædicarant in gentibus. & collaudati ab apostolis, sic digressi sunt, ut utrinq; tantum de misericordia meminissent. dextras, inquit, dederunt mihi, & Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi in circumcisionem, tantum ut pauperum memores essemus. De toto homine curant, totum alunt, & reficiunt, toti student prodesse. menti per prædicationem & sacram doctrinam, corporibus primum miraculis & uirtute pellendi morbos, quæ comitabatur prædicationem, constantissimamq; illam fidem, & adiumentis uitæ in colligenda pecunia, qua indigi alerentur. hoc est uere Christiani & sectatoris principis ac magistri sui, qui totum hominem fecit, totum sanauit, totum aluit, mentem doctrina, corpus cibo, ita conuenit nos & animo benefacere, & corpori, quæcunque facultas detur.

QVANTVM ET QVOMODO CVIQVE BEnefaciendum.

CIcero, Aristoteles, Theophrastus, Panætius, Possidonius, Hecaton, Seneca, & cæteri, qui de officijs uitæ communis scripserunt, leges quasdam statuunt, cui quatenus, quantum, quando, quemadmodum, præstandum sit uel officium, uel beneficium, uel referenda gratia. sed quum humana sola persequunt̃, non omnia potuerunt suis præceptis concludere, propterea quod hominũ natura uarietate sua infinitatem, quam formula sua diuina dominus cõprehendit, uidelicet autor illius. Dato enim charitatis præcepto erga deum & hominem, ceu normam quandam & amussim assignauit, qua uniuersa mortalium omnium uita possit dirigi. Si quis uere & ex animo deum diligit et fratrem propter deum, amor ille uerius ei suadebit & rectius quid agendum sit, quàm quicunque magistri sapientiæ. Sumat quisque in proximum affectum germane amicum, atque in iuuando deum solum spectet, ab illo sperans remunerari se, nihil dico amplius. hoc unicum documentum superat longa illorum philosophorum, quos modo commemoraui, scripta. De magnitudine beneficij, & in quem conferendum, sunt illa Christi: Omni petenti abs te dato: uolenti mutuari abs te, ne auertaris. Benefacite persequentibus uos, amate eos, quibus estis inuisi. orate pro ijs qui uos execrantur ac deuouent. nempè sic agendum est ei, qui à rebus istis mundi huius penitus se ad dei unius fiduciam, & amorem sustulit. Illud uero Thobiæ humanum magis: Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab ullo paupere. Ita enim fiet, ut nec à te auertatur facies domini. quomodo potueris, ita esto misericors. si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartire. cui non dissonat quod in Ecclesiastico legitur: Ante mortem tuam benefac amico tuo, & secundum uires tuas exporrigens da pauperi. Hi facultatem metiuntur, & sollicitudine non carent, quæ amor excludit. Sed quanto hi melius, quàm qui ex ingenti iuuandi facultate & copia exiguam portiunculam impartiunt: ut qui ex amplissimis opibus unam aut alteram stipem unciariam, dicamus minutam: ut hactenus fecimus, uoce uestrati. Qui parce, inquit Apostolus, seminat, parce & metet: & qui in benedictionibus seminat, id est largiter & plena manu, abunde etiam metet. similis est ad Galatas sententia, quam statim referam: Vt à deo accipis, sic illi reddito. si ille affluenter dat tibi, cur tu illi retribus tam arcte & malignè, præcipue quum nihil tibi dederit, propter te unum, sicuti disseruimus. Neque uero necessitates nostras sic conuenit metiri nos, ut luxum & diffluentiam inter necessitates ponamus, sicut sericis uestiri, auro & gemmis fulgere, stipari magna frequentia administrantium, quotidie epulare opipare, aleam animose ac largiter ludere. At ne quis blandiatur sibi, tanquam de multis copijs multa etiam egenis elargiatur, admonendi sumus, non esse acceptam deo eleemosynam quæ ex sudore & substantia pauperum rapta sit à diuite. quale est enim per fraudem, per imposturam, per rapinam, per uim expoliasse te multos, ut aliquid paucis aspergas? surripuisse mille, ut des centum? in quo putant se quidem satisfacere, si ex magnis uel prædis uel fraudibus redimant se aliqua portiuncula, quam dent egenis, aut ex qua ædificent sacellum, affixis suis insignibus, aut templum ornent specularibus: aut quod ridiculum magis, auditori noxarum numerent, ut absoluantur. Confessio Zachæi publicani hæc est: Ecce domine dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quem defraudauerim, reddo quadruplum. Ideo sic à Christo absoluitur: Salus hodie huic domui facta est, quoniam & ipse filius sit Abraæ: nempe qui iusticiam Abraę nõ profitebat̃ nomine, sed pręstabat operibus. De iustis ergo & bene quæsitis grata est domino eleemosyna. faciat quisq; quod Zachæus, ut idẽ audiat. Et omnib. est benefaciendum. nam pro omnib. se offert Christus. Ac ne nos deterreat inopis indignitas, habemus dignissimũ deum, qui nobis immerentib. prior benefecerit. is te ex creditore debitorem facit, si quid das pauperi. Aristoteles philosophus gentilis non perinde bonus ac doctus, quũ malo homini numum roganti dedisset, admonentib. amicis ac

sub obsurgantib. quod benefecisset indigno, Nō inquit, illius sum misertus, sed naturę: quanto nos magis decet misereri pauperis propter deum? cuius misericordia si uel temporis punctum à nobis recederet, quid esset nobis uniuersis miserabilius? Atqui hæc est dei & domini uniuersorum syngrapha: Quicquid uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis. Audi etiam hominem, si fas est hominem, post deum audiri, sed sapientissimus est, & dei scriba. itaque deus putabitur loqui: Fœneratur domino, qui miseretur pauperis, & uicissitudinem reddet ei. Quis nostrum expostulationem illam domini sustinere poterit: Serue nequam, cur ex meo non dedisti, quod ipse iusseram? quid fecisses de tuo? Itaque æterna hæc bona non habebis, in quibus fidelis non esses, qui in mundi uanitate infidelis fueris. Non hæc fingo, Christi uerba sunt in Euangelio Lucæ: Qui fidelis est in minimo, & in maiore fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiore iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles nō fuistis, quod uestrum est, quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est, quis dabit uobis? Sed expendendę sunt hominum necessitates: alij plus egent alijs. Sunt etiam quibus pręstat talētum dare, quàm alijs minam: ut qui pecuniam in usus honestos expendunt. Aleatoribus aut scortatoribus dare, quid est aliud, quàm igni stupam addere? quod dicunt, non esset hoc beneficium, sed damnum. Ideo Paulus ad Galatas sic scribit: Communicet is qui in fide instituitur, ei qui instituit in omnibus bonis. nolite errare, Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus. tempore enim suo metemus non deficientes. ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Timotheo præcipit, ut presbyteri, qui bene præsunt commisso gregi, honore, hoc est munere, & liberalitate duplici digni habeantur, præcipue ij qui laborant uerbo & doctrina, uidelicet quod hi pecuniam commendatam ac ueluti creditam melius dispensabunt, quàm imperiti, aut nequam, aut flagitiosi homines. Ad eundem modum probum ingenium fouendum, adiuuandum, prouehendum, ornandum, instruendum facundia, eruditione, autoritate. malum uero coercendum, spoliandum, exarmandum, torquendum. detrahenda ei eloquentia, & autoritas, nocendi instrumenta: nō ponendum ferrum in manu furentis. Sed hoc discrimen non quemadmodum nunc facimus, expendendum est. Vt pluris apud nos ualeat cognatio, aut noticia, aut cōmmunis patria, familiaritas, officia, quàm sapientia, mores, uirtus: hinc enim sumendum discrimen, non illinc. Vere fratres sunt, quos peculiari quodam & sancto modo regenuit Christus, apud quem non est distinctio Iudæi, & Græci. Nam idem dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum. sed certe in hoc summa rei uertitur: referantur omnia ad bonum illud præcipuum, ut tantum iuuetur quisque quantum ad hoc uidebitur indigere. & cuique demus plurimum profutura, & diu quantum ratio uel necessitatis eius uel facultatum nostrarum feret. Quæ non iuuant, superuacua sunt, onera magis quàm munera: ut fœminæ aut seni, sicut inquit Seneca, arma uenatoria, rustico libri. iam quæ nocent, quanto uerius maleficia sunt, ut ebrioso uinum dare, gladium pugnaci? in quo dum putamus prodesse, uehementer lædimus. Quid distant talia a micorum munera & hostium uota? At in modo, ut ne quid ad nos referamus, omnia in deum. Idcirco alacriter exequendum, quod Thobias dixit, libenter. & Paulus: Vnusquisque det sicut destinauit in corde suo non ex tristitia, aut ex necessitate. hilarem enim datorem diligit deus. Itaque ex anima adiuuandum & benefaciendum prompto nascatur beneficium: non quia aliud non audeas, uel negare erubescas. Porro quid differt? non admodum abest à negante. arguit enim tarditas refugisse nos, & eripi magis à nobis, quàm impetrari. dandum ergo cito, id est quum primum se ostendit occasio, & maturitas utrinque. serum beneficium post opportunitatem, imò non est beneficium. At uero nec antequam sit opus, cito dicitur. cito est enim antequam urgeat necessitas, antequam ad flagitium aut facinus adegerit, antequam rogandi rubor faciem accenderit: quod est præmium muneris maius ac grauius, quàm pecunia, ut est gratum beneficium quod rogandi

rogandi necessitatem antecessit? Et hilaritas, quam Paulus uult beneficentiæ admisceri. promptus est ille animi affectus in uultu, uerbis, & toto gestu eminens non ornantes munus uerbis, quod amens ille amator in comœdia seruo mandat: sed animo proferentes alacrem, lætum, quòd benefacere contigit. Tum etiam cupidium amplius dandi, si ita res postularet, aut liceret, libertate tamen incolumi & non confusis uoluntatum signis: ut nihilominus aperias, quid displiceat, quid correctum uelis, ac mutatum. Nam admonitio et castigatio genus est eleemosynę, ut declarauimus, maioris quàm pecunię erogatio. Cauendum tamen, sic corripias, ut ne uidearis id facere quod moleste feras, peti abs te beneficium: aut quod ius illud reprehendendi non ex illius culpa sumpseris, aut amico tuo pectore, sed autoritate beneficentiæ: inualida enim est tunc obiurgatio. proinde consultius est apud eiusmodi suspicaces homines castigationem in aliud tempus differre, ut delicet quum nihil das. Nec nobis arrogemus quicquam: nam non de nostris bonis impertimur, sed deo reddimus quæ sua sunt. quin potius habeamus gratiam, quod uti licuit, & existimemus actum nobiscum optime quod fuerit, unde tantam consequeremur mercedem. Nec beneficium corrupermus exprobratione, iactantia, commemoratione, ostentatione. Denique nihil uelimus datum hominum oculis, sed dei, quo minus expectari mus ab hominibus hoc plus accedat à deo. Si ab hominibus præmium speremus, diuino frustrabimur, plerunque & humano quoque. illa ergo beneficentia deo gratior, quæ solis dei oculis exhibetur, in qua nihil humanæ uanitati relinquitur. pulchrum templa extruere, & ornare, quibus deus colatur: sed nescio quid uendicat sibi in his omnibus affectus humanus, etiam in uiris, qui mente sunt integerrima: nam de ijs qui uanitatem solam spectant, quid attinet loqui? quanto purius & sanctius, & deo acceptius, quod inter dantem & recipientem consumitur? cuius testem solum adhibes innuisibilem illum, qui uidet omnia. in his enim soli studes deo placere, nihil ad gloriolam tuam conuertis. huius etiam certissimum & largissimum remuneratorem habes patrem illum cœlestem, à quo tu solo aspici uoluisti. Sed iam dominũ ipsum auscultate apud Matthæum: Attendite ne iusticiam uestram faciatis coram hominibus, ut ui deamini ab eis, alioqui mercedem non habebitis apud patrem uestrũ, qui in cœlis est. Quum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & uicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico uobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextra tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui uiderit in abscondito, reddet tibi.

FINIS LIBRI PRIMI.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE SUBVENTIONE PAUPERUM, SIVE DE HUMANIS NEcessitatibus, Liber secundus.

QUANTOPERE CONVENIAT RECTORI CIVITAtis, curare pauperes.

ACTENUS quid unumquemque deceat, posthac quid ciuitatem publicè et eius rectorem qui est in ea, quod in corpore animus, hic non unam aut alteram corporis partem uegetat, aut uiuificat, sed corpus uniuersum: sic magistratui nihil in suo coetu relinquendum est neglectum. Nam qui diuites solum curant, spretis pauperibus, perinde faciunt ac si quis medicus nō multum censeret manibus subueniendum aut pedibus, quòd procul absint à corde, quod ut non fieret sine graui damno totius hominis, sic nec in Republica tenuiores negligūtur citra periculum potentium. illi enim necessitate pressi, partim furantur. Iudex indignam se putat eam cognitionem. sed hoc leue: ditioribus inuident, fremunt atque indignantur superesse illis unde scurras, canes, scorta, mulas, caballos, elephantos alant: sibi uero non esse quod dent paruis liberis esurientibus: illos superbè ac insolenter diuitijs abuti, quas sibi & similibus eripuerint. Hæ uoces haud facile creditu quot ciuilia per gentes omnes bella commouerint, in quibus incensa multitudo, & odio flagrans, primum omnium furoris sui experimenta in diuites edit. Non aliam caussam afferebant Gracchi, non aliam L. Catilina ciuilis discordiæ, quam excitarant, ne quid de nostris temporibus uel regionib. commemorem. Equidem non pigebit adscribere locum quendam ex Isocratis oratione quæ Areopagitica dicit, de moribus ciuitatis Atheniensium. Similia, inquit, dictis sunt quomodo ipsi inter se agitabant. Non enim circa publica solum erat hic consensus, sed in uita etiam priuata. tantum alij erga alios prudentiæ ostendebant, quantum par est tum recte sentientes, tum patriam habentes communem. Tantū aberat, ut locupletibus tenuiores inuiderent, ut his non secus magnæ domus curæ essent ac suæ ipsorum, reputantes felicitatem illarum utilitati sibi esse. Opulenti nō despiciebant pauperes, sed considerantes pudendam sibi esse ciuium suorum indigentiam, necessitatibus illorum subueniebant, quum his quidem agros exigua mercede colendos locarent, alios ad negotiationē procuratores suos mitterent, alijs alias occasiones præberent lucri. Neque uero metuebāt ne in alterum duorum dispendiorū inciderent, aut censu uniuerso spoliari, aut certè parte aliqua. contrà potius non minus ijs confidebant quæ fuerant largiti, quàm quæ domi asseruabant. Tantum Isocrates. His accedit periculum ex contagio morborum commune, quoties uidemus, hominem unum magnum aliquem & sæuum morbum in ciuitatē inuexisse, unde alij complures perierint: ut pestem, scabiem Gallicam, et eiusmodi. Quale est enim, ut in unoquoque templo, cum festum est solenne ac celeberrimum, tum maximè penetrandum sit in ædem inter duas acies morborum, uomicarum, ulcerum, & cæterarum rerum uel dictu obscœnarum, hæc una sit pueris, puellis, senibus, grauidis uia. putatis omnes tam esse ferreos, ut ad eum aspectum ieiuno corpore non commoueantur? præsertim cum eiusmodi ulcera non modò ingerantur oculis, sed etiam naribus, ori, & ferè prætereuntium manibus & corpori admoueantur. tanta est impudentia efflagitandi. prætereo, quod nonnulli admiscent se turbæ, commodum discedentes à latere extincti peste. Hæc non sunt administratoribus ciuitatum negligenda, tum quò subueniatur morbis, tum ne ad plures serpant. Præterea nec est sapientis magistratus, & studiosi publici commodi, relinquere tantam ciuitatis partem non inutilem modo, sed perniciosam quoque & sibi, & alijs. Clausa enim multorum benignitate, quum unde se alant non suppetit, alij coguntur latrocinia & in ciuitate & in itineribus exercere: alij clàm furantur. fœminæ quæ sunt ætate bona, pudore abiecto, pudicitiam retinere non queunt, uenalem ubique habent minimo, nec à pessima consuetudine possunt extrahi.

Vetulæ

Vetulæ continuò lenocinium arripiunt, & lenocinio coniunctum ueneficium. egenorum parui liberi prauissimè instituti, ipsi cum filijs abiecti ante sacras ædes, aut circumuagantes petendo nec sacris intersunt, nec concionem audiunt, nec sciũt, qua lege, quo ritu uiuant, quid de fide & moribus sentiant. Nam eò dilapsa est disciplina Ecclesiastica, ut nihil administretur gratis. uendendi uocabulum abominantur, certè numerare coguntur. Episcopus autem parœcianus tam detonsas oues non putat ad caulam & pastu ram suam pertinere. Ita nemo, qui mendicos illos uideat confiteri, communicare cum alijs mensa Domini: & quum docentem nullum unquam audiant, necesse est corruptissimè de rebus iudicent, & incompositissimis sint moribus: & si fortè aliquã ad opes emergunt, intolerabiles existant ob inhonestam & uilem educationem. Vnde nascuntur ea uitia, quæ dudum recensui, non tam illis imputanda, quàm etiam interdum Magistratibus, qui non aliter ciuitati prospiciunt, haud rectè de gubernatione populi statuentes, ut qui solum se existiment præfectos litibus pecuniæ aut criminibus censendis. Quum contrà magis conueniat eos in hoc incumbere, quo pacto ciues bonos reddant, quàm quemadmodum uel puniant malos, uel coerceant. quanto enim minus esset opus pœnis, si rectè esset prius illud curatum? Romani olim sic suis ciuibus prospexerant, ut nemini necessum foret mendicare, ac ne liceret quidem iam inde à duodecim tabulis uetitum. Idem Atheniensium populus cauit. Legem dabat Dominus Iudææ genti peculiarem, duram, præfractam, uidelicet populo consimilis ingenij: & tamen in Deuteronomio iubet, agant, dent operam, quatenus erit suarũ uirium, ne ullus sit inter eos indigus, & mendicus, præsertim anno illo quietis, & acceptabili Domino, in quo semper uiuunt, quibus Dominus Iesus sepultus est cum lege, ceremonijs & uetere homine & resurrexit in nouitate uitæ ac spiritus. profectò turpe ac pudendum est nobis Christianis, quibus nihil est magis imperatum, quàm charitas, ac nescio an solum tot in nostris ciuitatibus egenos et mendicos passim occurrere. quocunque te uertas, inopia, necessitates adsunt, & qui extendere manum coguntur, ut accipiant. Quid, quòd quemadmodum renouantur in ciuitate omnia, quæ temporibus aut casibus uel mutantur, uel intereunt, muri, fossæ, aggeres, riui, instituta, mores, leges ipsæ. sic par esset succurrere primæ illi distributione pecuniæ, quæ uarijs modis damna accepit. Excogitata sunt à uiris grauissimis, & qui ciuitatis saluti uolebant consultum quædam salutaria, relaxatio tributorum, agri publici tradebant colendi pauperibus, distributio publicitus alicuius redundantis pecuniæ, quod etiam nostra ætate uidimus. Sed illis opus sunt certæ occasiones, quales hoc tempore prærarae contingunt, idcirco ad alia confugiendum remedia commodiora, magisque perpetua.

COLLECTIO PAVPERVM ET PROFESSIO.

QVæret ex me aliquis, quomodo tantæ multitudini subueniendum censes? Si quid in nobis charitas ualeret, ipsa esset nobis lex, quæ amanti non est posita, ea faceret omnia communia. nec secus alienas necessitates quisque spectaret, quàm proprias. Nunc nemo est, qui cuiam suam extra domum suam proferat, interdũ nec extra cubiculum, ac ne extra seipsum quidem, quando multi nec parentibus, nec filijs, nec fratribus, nec uxori satis fidi sunt. Ergo remedijs humanis utcunque occurrendum, præcipuè apud quos parum habent efficaciæ diuina. Mea quidem sententia ad hunc modum: Ex pauperibus alij uiuunt in ijs quæ uulgo hospitalia dicuntur, græcè ptochotrophia, sed notiore illo utendum erit. alij publicè mendicant' alij ferunt, ut possunt, domi quisque suæ suas necessitates. Hospitalia uoco, ubi ægri aluntur, & curantur, & ubi certus inopum numerus sustentatur, et ubi pueri ac puellæ educantur, & ubi expositi infantes nutriuntur, & ubi mente capti continentur, & ubi cæci degunt. hæc omnia sciant rectores ciuitatis ad curam suam pertinere. Nemo de legibus conditorum caussificetur, inuiolatæ perdurabunt. uerba in his expendenda non sunt, sed æquitas, ut in contractibus bonæ fidei, & uoluntas, ut in testamentis. de qua dubium non est, qui in ea fuerit, ut in usus quàm fieri posset optimos, relictæ à se facultates distribuerentur, & dignissimo consumerentur loco: per quos aut quemadmodum fieret, non tam solliciti, quàm ut fieret. Deinde nihil est in urbe tam liberum,

quod

Qui fœdis modis & per turpitudinem facultates prodegere, ut lusu, scortis, luxu, gula, alendi quidem. nam nemo est fame occidendus. cæterum ijs molestiores imperentur operæ & uictus tenuior, ut alijs sint exemplo, & ipsos prioris uitæ pœniteat, ne facile in eadem uitia relabantur, cohibiti etiam inopia uictus & laborum duritia, non occidendi fame, macerandi tamen.

His omnibus non deerunt officinæ, in quibus recipiantur. Qui lanificium Armenterij exercent, imò plerique omnes opifices queruntur de raritate ac infrequentia operarum. & qui serica Brugensia contexunt, conducerent quosuis pueros tantum ad gyrandum quosdam tomuulos, quibus numerarent quotidie singulos stuferos, plus minus, præter cibarium, nec possunt inuenire, qui hoc agant. nam parentes eorum aiunt, plus illos domum referre ex mendicatu.

Sed publico nomine singulis opificibus certus assignetur numerus eorum qui per se nequeunt officinam aliquam nancisci. Si quis tantum in sua profecit arte, officinam aperiat. Tum his, tum etiam illis, quibus tyrones aliquos magistratus assignarit, & ea quibus publicè ciuitas utitur, quæ sunt permulta, uelut imagines, statuæ, uestes, cloacæ, fossæ, ædificia locentur facienda, & ea quæ hospitalibus erit opus, ut fortunæ à principio pauperibus datæ, inter pauperes consumantur. Idem episcopis, collegijs, abbatibus consulerem. sed aliàs ad hos scribemus, & spero aliquando illos id sua facturos sponte, etiamsi nullus moneam.

Quibus non fuerit adhuc uel de domino uel domo prospectum, ij tantisper alantur, aliquo in loco de eleemosynis. sed ne cessent interea, ne per ocium discant desidiam: in eadem domo detur prandium aut cœna uiatoribus sanis, et uiaticuli nonnihil quantum sat erit usque ad proximam urbem, quà est illorum iter.

In hospitalibus qui ualidi sunt, & illic hærent, tanquam fuci fruentes alienis sudoribus, exeãt, et ad opus mittañ, nisi iure aliquo illic eos manere oporteat, uelut gentilicio ut quibus hoc munus relictum est beneficio suorum maiorum, aut qui de facultatibus suis illi domui impartiti fuerint.

Tum cogantur ibi laborare, ut fructus operis sit communis. si quis alius illic sanus & ualens charitate domus & ueterum sodalium idem sibi permitti rogauerit, fiat et remanendi copia eadem lege. Ex bonis olim in eiusmodi usus collatis nemini deliciari liceat.

Nam sunt, qui ex ministris facti sunt domini. et mulieres delicatè uiuẽtes cultu splendido in origine pij operis ad ministrandum ascitæ, nunc exclusis pauperibus, aut malignè habitis superbę dominę: adimatur hoc eis, ne ex substantia exiliũ pauperũ pinguescãt, agãt propter quod illuc uenerunt, intentę sint ministerio infirmorum, similes uiduis illis ecclesiæ nascentis, quas tantopere laudant Apostoli. quod supererit temporis, orent, legant, neant, texant, occupatæ sint bono aliquo & honesto operi, quod etiam ditissimis ac nobilissimis matronis Hieronymus præcipit. Nec cęcos patiar ociosos uel sedere uel obambulare: sunt permulta in quibus se exerceant. alij ad literas sunt idonei, studeant. in nõnullis bonũ progressus uidemus eruditionis haud pœnitendos: alij ad artem musicã, cantent, pulsent fides, inflent tibias, alij uertant turnos aut rotulas, alij trahant torcularia, alij agitẽt folles in ferrarijs officinis. capsulas, cistellas, canistella, caueolas, scimus cæcos cõponere. cęcę nent & filũ conglomerãt. nolint modo desidere, nec opus refugiant, facile in quo sint occupati inuenient. Segnities et scordia in caussa est cur negẽt se quicq̃ posse, non corporis uitium. infirmis quoque & senibus suggerantur leuia pro ætate & ualetudine, quæ operenĩ. Nemo tam est inualidus cui omnino uires desint alicui rei agendæ. ita fiat, ut cogitationes & praui affectus animi, qui ociosis subnascuntur, occupatis & operi intentis cohibeantur. Repurgatis eiusmodi hospitalium sanguisugis, expensis & annuis reditibus, & præsente & numerata pecunia, considerenĩ uires uniuscuiusq; hospitalis, donaria, & superuacua ornamenta iucunda pueris aut auaris magis quàm pijs utilia distrahantur.

Tunc mittantur ad unumquodque eorum ex ęgris mendicis quot satis esse uidebuntur, modo ne uictus tam restet eis arctus, ut uix sedet dimidiam famem. quod prouiden-

dum inprimis eſt ęgris uel corpore, uel animo. nam iſti ægreſcunt magis inopia alimenti. Sed deliciæ abſint, unde poſſent facilè malè aſſuefieri.

Et quia de mente captis locus admonuit, cum nihil ſit in mundo excellentius quàm homo, nec in homine quàm ipſa mens, præcipua dãda eſt opera uti hęc ualeat. ſummũq; hoc beneficium cenſendum eſt, ſi aliorum mentes uel ad ſanitatem reduxerimus, uel cõſeruauerimus in ſanitate atq; cõſtantia. Ergo adducto ad hoſpitale homine mentis emotæ, principio perſpiciendum eſt, utrum naturalis ſit inſania, an caſu aliquo contigerit, ſit ſanitatis ſpes, an penitus deſperata: dolendum tanto humani animi rei prǽſtantiſſimæ incommodo, & ante omnia ſic habendus, ne augeatur ei, aut alatur amentia. quod fit furioſis irriſione, laceſſitu, irritatione: fatuis aſſenſu & comprobatione eorum quæ ſtultè ſeu dixerint, ſeu egerint, atq; incitatione, ut ridiculè magis deſipiant, tanquam ſubditis fomentis inſulſitati atq; ſtultitiæ. Quid poteſt dici inhumanius, quàm dementare aliquem ut riſum captes; & ludos tibi de tanta hominis malo facias? Adhibeantur congrua ſingulis remedia. alijs opus ſunt fomenta & ratio uictus, alijs mitis tractatio & comis, ut tanquam feræ ſenſim manſueſcant: alijs inſtitutio. erunt qui cohercione & uinculis egebunt: ſed ita his utendum, ne illi magis per hęc efferantur. omnino quoad eius fieri poſſit, tranquillitas in eorum animos ſit uehẽda, unde facilè iudicium redit, ac ſanitas mentis.

Si non omnes inualidos mendicos hoſpitalia ceperint, conſtituenda domus una, aut plures, quot ſufficient: illic includendi, conducendus medicus, & pharmacopola, & miniſtri ac miniſtrę. ſic fiet, quod à natura, & ijs qui naues fabricant, ut ſordes unum in locũ conferãtur, ne reliquo noceant corpori. proinde, qui tetro aut cõtagioſo tenentur morbo, ſeorſum cubent, & ſumant cibum, ne ad alios ſerpat faſtidium, aut infectio, ut nunquam ſit morborum finis.

Cum quis conualuerit, eodem modo habendus, quo reliqui ualentes: mittendus ad opus, niſi pietate quadam malit arte ſua alijs illic prodeſſe.

Egenis qui domi ſe continent, ſuppeditandũ opus de publicis illis aut hoſpitalib. nec à ciuibus deerit: & ſi neceſſitates ſuas approbarint maiores, quàm ut ſatis ſit, quod redit ex labore, addendum quantum uidebitur ſufficere.

Neceſſitates pauperum humanè atq; affabiliter quæſtores examinent, nihil detur ſiniſtris interpretationibus, ferocia ne utantur, niſi ſi neceſſariam cenſuerint aduerſus refractarios & detrectatores publici imperij.

Sanciatur hæc lex: Si quis rogarit, aut gratiam uel authoritatem ſuam interpoſuerit, quo alicui detur pecunia neceſſitatis nomine, ne impetret: & mulcta eſto, quæ ſenatui ui debitur. Tantum liceat admonere, eſſe qui indigeat: reliqua pręfecti eleemoſynarum, aut quod Senatus aſſignarit, cognoſcant, fiatq; eleemoſyna, prout flagitabit neceſſitas. Ne quando in poſterum locupletes homines parcentes æri ſuo de fortunis pauperum poſtulent miniſtris, familiaribus, affinibus, neceſſarijs ſuis erogari, quod eripiatur ijs qui maximè indigent, & incipiat gratia egeſtates excludere: quod in hoſpitalibus uidemus contigiſſe.

CVRA PVERORVM.

PVeri expoſiti habeant hoſpitale, ubi nutriantur, quibus ſunt certæ matres, eos ipſę uſq; ad ſextum annum enutriant, poſtea transferantur ad publicam ſcholam, in qua literas & mores diſcant, inibi alantur.

Huic scholę præſint uiri, quantum fieri poterit, urbanè ac ingenuè educati, qui mores ſuos in rudem ſcholam transfundant. Nam pauperum filijs à nulla re eſt maius periculum, quàm à uili & ſordida & inciuili educatione. in eiuſmodi magiſtris accerſendis, magiſtratus ne ſumptib. parcãt. magnã rẽ præſtabũt ciuitati cui pręſunt exigua expẽſa.

Sobriè diſcant uiuere, ſed mundè ac purè, & eſſe contenti paruo. ab omnibus arceanť uoluptatibus: nec delicijs aut ingluuie conſueſcant: neu gulæ ſint mancipati, cui quum deeſt, quod ex libito ſuppediteť, diſcuſſo pudore omni, mendicant, quod uidemus à quibuſdam fieri, ſimul primùm deeſt uel ſinapis, aut quid ſimile.

Nec ſolum diſcant legere & ſcribere, ſed inprimis pietatem Chriſtianam, & rectas opiniones de rebus.

Idem

Idem dictum sit mihi de puellarum schola, in qua tradantur prima literarum rudimenta. & si qua est literis idonea & dedita, sinatur aliquanto progredi longius, modò spectent omnia ad meliores mores. discant rectas opiniones, & pietatem, tum nere, suere, texere, acu pingere, peritiam culinę, et rei familiaris, modestiam, sobrietatem, comitatem, pudorem, & primum omnium tueri castitatem, persuasæ hoc esse unicum fœminarum bonum.

Postea ex pueris aptissimi quique ad literas retineantur in schola, futuri aliorum magistri, & seminarium deinceps sacerdotum. reliqui transeant ad opificia, ut cuiusque fuerit animi pronitas.

CENSORES ET CENSVRA.

CReentur ex Senatu per singulos annos Censores bini grauissimi uiri, & probitate spectatissima, qui in uitam & mores pauperum inquirant, puerorum, iuuenum, senum. pueri quid agant, quid proficiant, quibus sint moribus, qua indole, qua spe, & si qui peccent, quorum culpa omnia corrigantur.

Iuuenes et senes an iuxta leges de se latas uiuāt, in uetulas accuratissimè inquirāt, prima rias artifices lenocinij & ueneficij. Quàm omnes parcè & sobriè uitā degant. Castigent, qui ludos aleatorios, qui uinarias aut ceruisiarias tabernas frequentant: si non prosit una atque altera obiurgatio, animaduertatur in eos.

Pœnę statuendæ, ut in unaquaque ciuitate uisum fuerit ijs qui in ea plurimum pollent prudentia. non enim eadem omnibus locis aut temporibus congruunt, et alij alijs magis mouentur.

Diligenter cauendum à fraude hominum ociosorum & segnium, ne fallant.

Vellem etiam, ut ijdem censores de iuuentute & filijs diuitum cognoscerent. Esset hoc ciuitati utilissimum, si cogerent eos rationem magistratibus tanquam patribus reddere, quemadmodum quibus artibus atque occupationibus tempus dispensent. Maior esset eleemosyna hęc, quàm multa florenorum millia egenis erogare. Erat hoc olim censoria dignitate apud Romanos, & Areopagitica apud Atheniēses prouisum: sed obsolescente integritate ueterum morum, à Iustiniano Cæsare renouatum est in collatione de quæstore, qua iubetur, ut de omnibus tam sacris, quàm prophanis personis, quacunque conditione & fortuna, inquiratur: qui sint, unde uenerint, qua de causa. Eadem lex neminem patitur ociosum degere.

DE PECVNIA QVAE HIS SVMPTIBVS SVFFICIAT.

BElle quidem tu hęc, dicet aliquis. sed unde facultates ad ea omnia? Ego uero, tantum abest ut defuturas credam, ut etiam superfuturas liquido uideam, nō modo ut quotidianis illis necessitatibus, sed etiam extraordinarijs subueniri queat: cuiusmodi passim in singulis ciuitatibus permultæ accidunt.

Olim quidem cum adhuc ferueret sanguis Christi, omnes proijciebant opes suas ad pedes Apostolorum, ut ipsi iuxta necessitates uniuscuiusque distribuerent. Eam curam deinceps repudiarunt Apostoli, tanquam se indignam: quippe decebat magis eos concionari, docere Euangelium, quàm pecunijs uel corrogandis uel erogandis occupari. Itaque id munus Diaconis mandatum. nec isti quidem retinuerunt diu. Tantum erat studiū docendi, euehendi pietatem, properandi ad ęterna illa bona per pulchram mortem. Itaque de collectitia pecunia prophani ex Christianismo egenis suppeditabant, quod cuique erat opus. Gliscente uero Christiano populo, multis admissis non admodum probis, cœptum est ab aliquibus administrari negotiū haud bona fide. Episcopi & sacerdotes charitate pauperū opes illas ad subleuandos inopes collatas iterum in suam curam receperunt. Nihil enim eo tempore non credebatur Episcopis, uiris probitatis ac fidei exploratæ, & percognitæ. Quam rem Ioannes Chrysostomus quodam loco refert. postmodū refrixit magis ac magis feruor ille cruoris Christi, & spiritus domini communicatus est paucioribus: cœpit ecclesia mundū æmulari, & cum eo pompa, fastu, luxu certare. Iam Hieronymus conqueritur, præsides prouinciarum lautius in monasterio cœnare, quàm in palatio. Ad eos sumptus opus erat grandi pecunia. ita quod pauperum fuerat, in rem & facultates suas Episcopi & presbyteri uerterunt. Vtinam tangeret eos spiritus Dei,

& ad memoriam reducerent, unde habent, à quibus data, qua mente: & recordarentur, se ex substantia impotentiũ potentes esse. Eorum munus est, docere, cõsolari, corrigere, quantum ad animos, tum corpora sanare. Quod facerent, si tam Christo fiderent, quam uolunt alios fidere ad sua cõmoda. Sed hoc commune est malum. Vnusquisq; nostrum bonitatis quã ipse nõ præstat, seuerus est ab alio exactor. Egenis de suo etiã minimo succurrere, Pauli exemplo. In summa perfectissimum esse in charitate, ut omnia omnib. fiat: nec humilitatem despiciat, quin ad eum se demittat, ut prosit: nec altitudini cedat per uerbum Christi, ut ædificet. Hi & Abbates, & alij Ecclesiastici præfecti, si uellent, maximam egenorum partem subleuarent magnitudine prouentuũ. Si nolũt, Christus erit uindex. Vitandus semper tumultus, & ciuilis discordia, maius malum quàm sit pauperum pecunias detineri. Nec enim ulla quamlibet ingens pecunia debet esse Christianis tanti, ut propter illã arma induant. Omnino seruiendum est publicæ trãquillitati, quam Christus præcepit, & Paulus, magistrum secutus. Nec pauperes id debẽt optare, ut tumultus in ciuitate ullus existat, quo sit ipsis prospectum, cum eos deceat esse mortuos seculo, incumbentes noctes & dies in cogitationem finis peregrinationis huius ad portum & patriã illam, in qua audiant: Lazarus recepit mala in uita sua, ideo nũc recreat, et reficit.

Ergo prouentus hospitalium annui redigatur ad summam: nec dubium, quin attributo opere, quod agant, quibus adsint uires, non solum eis qui in hospitalibus uiuunt, redditus sufficient, sed etiam impartiri ex eis poterit externis. Nam opus hospitalium in unoquoque oppido dicuntur mihi esse tantæ, ut si rectè dispensentur, abundè sit subueniendis omnibus ciuium necessitatibus & ordinarijs, & subitis, ac extraordinarijs.

Hospitalia ditia tenuioribus impartiãt de superfluo suo. quod si nec tenuiora indigeant, dent superuacua illa egenis occultis. Nec solũ charitas Christi sic per uniuersam sese ciuitatem diffundat, ut totam eam uelut domum quandã efficiat concordẽ, & bene inter se consentientẽ, ac unumquenq; omnibus amicũ: sed etiam foràs exeat, & totum Christianum orbem complectatur. fiatq; quod inter Apostolos fuisse legimus: Multitudinis credentiũ erat cor unum, & anima una: nec quisquam eorum quæ possidebat aliquid suum esse dicebat: uerùm erant illis omnia cõmunia. nec quisq; egens erat inter illos.

Itaq; & hospitalia locupletia, & uiri opulenti, quum iam in suis ciuitatibus deessent cũ quibus copias suas cõmunicarent, æquum esset ut ad uicinas, etiam longinquas mitterent, ubi indigentiæ essent maiores. Hoc est uerè Christianis faciendum. Hospitalibus singulis bini suffragijs Senatus assignẽt curatores, uiri spectati, & in quibus multum ualeat respectus Dei. hi quotannis rationem reddant Senatui administrationis suæ. Si placeat fides, continuetur eis munus: sin aliter, creentur noui.

Tũ unusquisq; moriens, aliquid pro facultatib. solet legare pauperib. exhortãdus est ut põpæ funeris iubeat detrahi, quod egenis psit. hoc gratius apud dominũ funus, nec ad homines inglorĩũ. Sed migraturis è uita, nulla debet esse gloriæ cura, uel laudis, nisi à deo.

Et in funere uisceratio præbetur, & distribuitur panis addita pecunia, aut alijs rebus per tesseram, quam quidem conuenit esse liberam in primis exequijs, & post annum uertentem ijs qui res defuncti curant.

Deinceps Ecclesiæ relicta cognoscant præfecti eleemosynis, quemadmodum distribuatur: ne illis detur, qui minimè egent.

Si hæc omnia non sufficiunt, proponantur arculæ in tribus aut quatuor præcipuis tẽplis oppidi, et in quibus sit maxima frequentia, in quas quisq; quantum suaserit deuotio inijciat. nemo erit, qui non malit decem stuferos illic collocare, quàm in mendicis circũ uagantibus minutas duas. Sed ne singulis hebdomadibus proponantur arculæ, nisi cum indigentia compellet.

Hisce arculis præsint bini honesti ac probi uiri, nõ tam diuites, quàm quod in eiusmodi muneribus ante omnia spectandũ est, animo minimè rapaci, uel sordido, electi à Senatu.

Nec colligat, quantum poterit, sed quantum sufficiet in singulas hebdomadas ad summum plus paulo, ne illi assuescant grandẽ pecuniam tractare, ne idem eis cõtingat quod quibusdam ex ijs quibus demãdatur cura hospitalium. Quid hic fiat, nescio, nec scrutor studijs meis intentus. Sed in Hispania fando de maioribus natu audiebam, esse multos qui

qui censibus hospitalium domos suas in immensum auxissent, dum se ac suos pro pauperibus alerent, aedes suas frequentes familia facerent, hospitalia pauperibus infrequentia: haec ex opportunitate promptae pecuniae tam numerosae.

Quocirca nec reditus posthac emantur pauperibus. nam hoc praetextu pecunia apud rectores hospitalis detinetur. & interea dum reditui colligitur pecunia, dum asseruatur quoad emere liceat, pauper fame & miseria contabescit, ac perit.

Quod si magnus pecuniae numerus apud eos sit, qui eleemosynis publicitus praesunt, detrahatur, ut paulo ante dixi, quod & mittatur ingentioribus locis. Nam ingens pecuniae uis ita cupiditatem sui auget, ut eam tractantes aegrius ferant quicquam ex illa impartiri, quàm de modica summa. Necessaria uero asseruetur penes Senatum iureiurando & diris atque imprecationibus consecrata, ne in alium usum uertatur, et expendatur ad primam occasionem, ne mos sit quicquam habere diu reconditum. Nunquam enim deerũt qui indigeant, iuxta praedicationem domini: Pauperes semper habebitis uobiscum.

Prouidendum, ne aliquando Sacerdotes obtentu pietatis & missarum, uertant pecuniam in rem suam. satis est eis prospectum, non egeni pluribus.

Si non suffecerint aliquando eleemosynę, adeantur locupletes uiri, & rogentur, ut adiuuent pauperes, quos sic deus commendauit, ut saltem mutuent, quod sit opus. idque eis postea, si ita uelint, abundante magis eleemosyna, bona fide repraesentetur.

Tum ciuitas ipsa detrahat aliquid publicis sumptibus, uelut solennibus epulis, xenijs, lautitijs, congiarijs, annuis ludis, & pompis, quae omnia ad uoluptatem, aut superbiam, aut ambitionem faciunt. Nec dubito, quin Princeps aequo animo, seu uerius laeto acciperet minore apparatu excipi se, modo sciret quos in usus expenderetur ea pecunia, quae profundi in eius aduentum sit moris. Quod si non boni consuleret, profecto pueriliter esset ac stulte ambitiosus, uel ineptus. Sin uero ciuitas hoc nolit facere, certè mutuet quod postmodũ recipi at maiore eleemosynarũ prouentu. Omnino eleemosyna libera sit. quemadmodum Paulus inquit: Vnusquisque sicut destinauit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate. nemo enim cogendus est benefacere, alioqui hoc nomẽ perit. Haec omnia indubiè etiam redundabunt. Verum in tam pio negocio non sunt humanę uires expendendae, sed solum diuinis confidendum. aderit Dei benignitas sanctis conatibus. Hęc multiplicabit et diuitibus ea ex quib. eleemosynas largiuntur, et pauperibus eleemosynas uerecundè petitas, piè acceptas, sobriè distributas. omnibus enim pro spicit Dominus, cuius est terra & plenitudo eius. Ille abundanter creat omnia ad usus nostros: tantum à nobis reposcit promptam & ueram uoluntatem & affectum pro tam immensis beneficijs gratum.

Exemplis declaratum hominibus est quàm plurimis, coeptum esse à quibusdã sanctũ opus, cum nonnulla eorum sollicitudine, ac etiam desperatione, non suffecturas facultates uiresque quae in id essent prouisae. Sed opere procedente, ita rem esse auctam, ut ijdem illic qui negotio praefuissent, cogerentur admirari, per quósnam occultos meatus incrementa illa essent submissa? Experimentum unum pro innumeris ex uestra pauperum puerorum schola, recordamini, quam annos abhinc decem ijs initijs inchoaueritis, ut duodeuiginti duntaxat pueri illic sustentarentur. Et subuerebamini, ne non suppeteret, unde possetis institutum hoc retinere: nunc centum plus minus sustentantur affluentibus facultatibus, ut supersint etiam pluribus alendis. Et quum extraordinarij superueniunt, nõ desit quod edant. scilicet largitate dei uniuersa sustentantur, aluntur, uiuunt, consistunt, non opibus, non ope propria, non cõsilijs humanis. Quocirca in pijs rebus aggrediendis, nefas est considerare quid possis, sed quantum fidas ei qui potest omnia.

Pauperes ipsi qui non laborant, discant non multa habere in longum tempus prouisa, unde crescit securitas, minuitur erga Deum fiducia, non humanis praesidijs fidant, sed Christo solo, qui adhortatus est nos, ut curam alendi nostri, ad se & patrem suum remittamus, qui ea pascit, ac uestit, quae nec serunt, nec metunt, neque texunt, neque nent. Agant uelut angelicam quandam uitam, intenti precibus, pro se primum, hinc pro salute eorum à quibus fuerint adiuti, ut Dominus Iesus dignetur eis retribuere centuplum illud in illis sempiternis bonis.

DE IIS QVI VEL SVBITA ALIQVA VEL OCCVLTA necessitate urgentur.

NEc succurrendum modo pauperibus, qui ijs carent quæ in diem ad uitam pertinent, sed illis etiam, quib. subitus aliquis casus ingruit: uelut captiuitas in bello, carcer ob debita, incendium, naufragiũ, eluuies: multa morborũ genera, deniq; innumera fortuita, quæ honestas affligũt domos. his accedunt puellæ tenues, quas sæpenumero inopia ad abutendum pudore adigit. Enimuerò ferendum non est, in ciuitate non dicam Christiana, sed nec gentilicia, modo humano uiuatur more, cum alij ita diffluant opibus, ut aliquot aureorum millia in sepulchrũ, aut turrim, aut uanũ ædificium, aut epulum, aut munus publicum effundant, propter quinquaginta aut centum florenos periclitari pudicitiam uirginis, salutem & uitam honesti hominis, uirum cogi deserere uxorem & paruos liberos. Tum et captiui redimendi, quod etiam inter præclara beneficia à ueteribus philosophis memoratum est, ut Aristotele, Cicerone, & alijs. Sed prima habenda eorum ratio, qui duram seruitutem apud hostes perferunt: quales sunt Christiani in potestate Agarenorũ, qui quotidie de defectione à fide periclitantur. hinc negociatorũ & qui inermes peruenerũt in manus hostium. armatis enim ultima debeť miseratio, qui alijs caussa sunt tot malorum. ex clausis carcere primi sint illi, qui casu magis quàm sua culpa deuenerunt in paupertatem, ut soluendo non sint: hinc qui diutinè detenti sunt in custodia.

Eius uero qui aliquando fœlix fuerit, nec turpi sua culpa factus sit miser, uehementer miserendum, siue admonitu communis sortis, & tanquam exempli cuiusdam aliorũ, siue quod is duriorem experitur miseriam, cui aliquis remanet felicitatis sensus.

Nec expectandũ, dum ingenuè educati necessitates suas exponant, diligenter sunt subodorandæ, & eis clam succurrendum: quod cum alios permultos fecisse, memoriæ proditum est: tum Arcesilaum, qui puluino dormientis amici & pauperis & ęgri & utriq; præ uerecundia dissimulantis, grandem auri summam supposuit, ut experrectus inueniret, quo iuuaretur sine damno uerecundię. uidelicet prouidendum est, ne pudicè ac liberaliter instituti dum beneficio iuuantur, suffundantur pudore, qui illis esse grauior solet, quàm beneficium uel utile, uel gratum.

Iidem illis quibus parœciarũ curã delegauimus, occultas istas necessitates inuestigabunt, & ad Senatum ac locupletes homines perferent tacitis nominibus, quousq; subueniať. nam præstabit illis ipsis indigentib. coràm benefieri, tũ ut sciant, quib. sint habituri gratiã, nec ulla sit utrinq; suspicio, tanq̃ ij per quos sit datũ, aliquid de munere interuerterint, nisi tanta sit egeni dignitas, ut in illud pudoris discrimen adduci non debeat.

Ergo subijciet quispiam: Si his quoq; succurrendum, nullus erit finis dandi? Ecquid potest cogitari beatius, quàm nullum esse benefaciendi modum? Rem atrocem dixisti, putabam te conquesturum, defuturos aliquando, in quos sis misericors. Debes quidem optare aliorum caussa, ne quis sit qui aliena ope indigeat, sed tua, ut nunq̃ desit tibi materia tanti lucri, quo æterna pro perituris, & ijs quæ uarijs sunt casibus obnoxia, cõmutes.

Hæc quidem uidentur mihi hac occasione rerũ facienda, fortasse non expediet omnia sicut à nobis præscripta sunt, in qua q; ciuitate, & omni tempore seruari. id prudentes ex unoquoq; populo uiderint, & suæ ciuitati pietate patrię rectè cõsulant. finẽ certè & mentẽ & scopũ eundẽ prẽstitui, credo q̃d semper & omni loco expediet ac oportebit. Quod si nõ omnia eodẽ cõducet agi tẽpore, quod recepta cõsuetudo fortassis nouationi obstabit, licebit uti arte, & initio faciliora induci. deinceps sensim q̃ difficiliora existimabũť.

DE IIS QVI NOVAS HAS CONSTITVTIONES IMPROBABVNT.

ET quamuis uirtus ipsa pulcherrima sit ex sese, atque expetenda, habet tamen non paucos hostes, qui specie ac probitate illius uehementer offenduntẽ, tum quòd moribus ac delicijs ipsorum aspera & infensa est. sic mundus pugnauit semper & pugnabit cum lege Christi, cuius fulgorem tenebræ illæ & uiciosi oculi ferre ac perpeti non possunt. Ita in pposito negocio, etsi quemadmodum quiuis modò non iniquus censor facile iudicabit, eò spectent omnia, ut subueniatur necessitatib. hominũ, subleueňť miseri, tamen in tanta humanitate nõ deerunt qui uel calumnieňť aliquid, uel certè molestè ferant. Quidã eñ cũ nihil audiũt aliud q̃ tolli pauperes, existimãt pelli cos, clamãt inhumanũ factum,

factũ, miseros homines sic eijci. quasi uero nos expellamus, aut id agamus, ut sint miseriores. nõ hæc nostra est mẽs, sed ut eximant̃ e miseria, e luctu & calamitate illa sua perpetua, ut habeantur pro hominibus, & digni sint misericordia. Sunt qui uolunt Theologi uideri, idcirco aliquid ex Euãgelio adducũt, nihil interest quã ad rem, prędixisse Christũ dominum & Deum nostrũ: Pauperes semper habebitis uobiscum. quid iam? num nõ etiam prædixit futura scandala? & Paulus, fore hęreses? ne subueniamus igitur pauperibus, nec offendicula uitemus, nec resistamus hęresibus, ne illi mentiti uideant̃: dij meliora. Non prædixit Christus pauperes semper nobiscum futuros, quod id ipse uellet: nec scandala euentura, quod ei placerent. Quippe nihil cõmendauit nobis accuratius, quàm auxiliũ inopum: & illum execratur, qui offensioni caussam præbuerit. Sed & imbecillitatem nostrã nouerat, qua ad paupertatẽ deuoluimur: & maliciam, qua nos statim lapsum erigimus: sed iacere & contabescere patimur, idcirco pauperes semper nõ habituros pręnunciat. eadem caussa de offensionibus & ex hæresibus Paulus, quas ex corrupta hominum natura multisq; contemerata uitijs nascituras sciebat: & tamen cundum obuiã uoluit, quum exoririent̃. ut ad Titum: Potens sit Episcopus doctrina sana, & eos qui contra dicunt arguere. Ergo istis prædictionibus non sic iubet nos Christus agere, sed uidet acturos. Ita & hęc nostra consilia non tollunt pauperes, sed subleuant: nõ impediunt, quo minus aliquis sit pauper, sed ne diu sit, porrecta ilico manu, ut assurgat. Vellem in totum efficere possemus, ne ulli essent in hac ciuitate pauperes, non metuerem periculũ, ne falsum Christus dixisse putaret̃: essent abunde multi in alijs. Nec solum pauperes sunt qui carent pecunia, sed quicunq; uel uiribus corporis, uel sanitate, uel ingenio, & iudicio, sicut à nobis initio operis explicatũ est. Adde, quod nec minus dicendus est pauper etiam pecunia, cui uel in hospitali uel in casula sua tenuis uictus suggerit̃, non ipsius uel industria uel opere quęsitus, sed alieno prorsum beneficio. Iam uero utri faciũt inhumanius, qui pauperes in illis suis sordibus, squalore, uitijs, flagitijs, impudentia, impudicitia, ignorantia, dementia, calamitate, miseria uolunt computrescere, an qui uiam excogitant, qua eos illinc ereptos ad ciuiliorem & puriorem & sapientiorẽ uitam traducãt, cum tanto lucro tot hominũ inutiliũ ac perditorũ? Itaq; agimus nos, sicut ars medica, quę nõ adimit morbos hominum generi, sed quoad eius fieri potest, sanat. Vtinam lex Christi in animis & pectoribus nostris ualeret: utique efficacior esset quàm medicinæ cognitio, perficeret hæc, ne ulli essent inter nos pauperes: sicut nec fuerunt nascente Ecclesia, quemadmodum narratur à Luca in Actis Apostolorum: nec essent scandala, nec hæreses. sed quia prægrauabunt nostra scelera, & homines non tam corde & actionibus uitæ Christianum nomen profitebuntur, quàm ore: idcirco nunquam pauperes, offensiones, hæreses deerunt. Erunt fortasse nonnulli, cuiusmodi in publicis consilijs esse solent, qui quo habeantur sapientiores, magnamq; ex ea opinione autoritatem sibi cõcilient, nihil probant, nisi quod à se sit profectũ. Hi male profecto sentiunt non solum de hominibus, sed etiam de Deo ipso, qui uel credunt, uel alijs uolunt esse persuasum illum in alijs suis partubus effœtum, in ipsis effudisse uires omnes ingenij, iudicij, prudentiæ. eiusmodi Iob irridẽs, inquit: Ergo uos estis soli homines: & uobiscum morietur sapientia? Equidem haud abnuerim esse aliquos, qui tantum ingenio & dexteritate atque acrimonia quadam iudicij ualent, ut cogitando & meditando exundant, quæ fere nullus alius, sed propterea existimare optimũ, quod ex te natum: id uero hominis est nimium arrogantis, etiam sicut Terẽtius dicit, imperiti: Qui nihil nisi quod ipse faciat, recte factum iudicet. Sed duo genera hominũ existimo habituros nos infensissima: alterum, ex his ipsis ad quos uniuersus benignitatis huius fructus peruenturus est: alterum, eorum qui administratione pecuniarum submouentur. Sunt enim qui consuefacti sordibus & obscœna illa sua miseria, educi se ex ea ferant ęgerrime, detenti dulcedine quadam inertis desidię, dum agere, laborare, industrios & frugales esse grauius morte ducũt. O dura in his conditio benefaciẽdi, quũ hominũ flagitia beneficiũ in iniuriã cõuertant. Quid odiosius, q̃ beneficiũ superbe accipere tãq̃ si lędaris, & damnũ interpretari? hoc uitiũ simillimũ est illi Iudæorum, qui autorem uitæ quod benefaceret, iuuaret, sanitatẽ, salutẽ, lucẽ afferret, persecuti sunt morte, & ignominia affecerũt pro effusissima beneficentia in omnes,

quotquot uti uellent. sed ut illi superbia, arrogantia, ambitione, auaritia immersi contumeliam arbitrabantur ab his tam sæuis dominis liberari: sic isti sordibus, pædore, impudentia, desidia, flagitiis obruti in seruitutē se pertrahi existimant, si in meliorem conditionem euehant. Verum Christum ipsum æmulabimur, quem à benefaciendo ingratitudo eorum nō deterruit, qui accipiebant utilitates. nec considerandū, quid uelit quis accipere, sed quid debeat: nō quid ipsi placeat, sed quid expediat. agnoscent beneficium quū redierit melior mens. Tunc dicent: Senatus Brugensis nos seruauit inuitos. quibus si indulgeatis & obsecūdetis eorum desideriis, si quādo uel ad temporis punctū oculos ac mentem recipiant, dicent indubie: Senatus nos amando occidit. quod de patre queritur unusquisq; filius nimis indulgenter habitus. tum oderunt eos à quibus in perniciem suam adiuti sunt. Sed ne sit ita. faciamus quod prudentes medici in furentes ęgros, quod sapientes patres in prauos liberos, ut cōmoda illorum adiuuemus repugnantiū & reclamantium. Deniq; rectoris Reipub. officiū est, sollicitū non esse quid unus aut alter aut certe pauci de legibus & administratione sentiant, modo totius ciuitatis corpori in cōmune sit consultū. Leges enim etiam malis utiles sunt, uel ut corrigantur, uel ne diu malefaciant. At uero qui pecunias pauperū tractabant, eripi sibi id munus moleste ferent. uerba grandia, quæ augendę atrocitatis caussa cōquiruntur, hæc & eiusmodi esse solent: Non esse attingenda tot annorum approbatione confirmata, periculosum esse mores nouari, statuta conditorum nō mutāda, ruitura protinus omnia. Quibus nos opponemus: primùm, quę praui mores confirmarunt, cur non infirment boni? In illam porro disputationem descendere non audebunt: utrum præstet, quod nos conamur inducere, an quod ipsi retinere? Iam si nihil est mutandum, cur ipsi primos à conditoribus relictos mores paulàtim adeo immutarunt, ut hos pugnare cum illis appareat? Euoluantur acta, interrogetur senum memoria, reperietur quantum hæc administrandi ratio ab illo distet, quæ cœrat nouo opere, uiuente adhuc conditore, aut paulum antè uita functo. Nos hic eos tenemus medios. Nolumus mutari primam institutionem, non patimur institutoris uoluntatem irritam fieri, quæ in testamento omni prima, imo sola spectatur. De prima constitutione constat ex actis, & memoria multorum. At de uoluntate, quis non uidet uiros illos pecunias & annuos reditus legasse, quibus non explerentur diuites, sed sustentarentur pauperes, oraturi pro anima defuncti, ut à peccatis uitæ soluta & pura in sedes illas cœlestes à deo recipiatur? Quod si multum isti in contrarium tendant, nimirum manifesti fient, suam se rem atq; utilitatem tueri, non pauperum, quum nos pauperum curam susceperimus, & tamen ipsi aduersantur. quid tandem spectant? si se, auaritiæ conuincuntur, & declarant sibi illa administrasse, non pauperibus. Nec auaricia hæc turpis tantum est, sed perniciosa & detestāda. Nam quum eripere aliquid diuiti crimen sit, quantum nefas iudicabitur pauperi subtrahere? in furto enim diuiti aufertur pecunia, pauperi uita. sin respiciunt pauperes, Senatus uult illis prolixius subueniri, an eorum interest per quos fiat, modo fiat? & quidem rectissime. sicut de Senatu fidei iam olim perspectissimæ confidendum est. Prædicetur Christus, inquit Paulus: quomodo, mea nihil refert, prædicetur modo. At per se id uellent fieri, si Deum intuentur, uoluntate satisfaciunt: sin homines, ambitio deprehensa est. an etiam queri audebunt, quod uos eorum uel ambitionis, uel auaritiæ ministros uos ipsos non præbetis? aut tacite nō obsequimini? Prætereo cætera, quæ hoc loco possent dici, si quis eorum per tot annos administrationē excuteret. sed camarinam hanc non attingam, nec agitabo cœnum istud. Neq; uero exiguū illis erit decus, non restituisse, non mordicus retinuisse creditam & depositam apud se pecuniam, fauisse miserorum negocio, & se adiunxisse consensui ciuitatis, & tam esse amicos publicis decoris, ut illud suum quoque priuatum esse ducant.

NIHIL DEBERE OBSISTERE QVO MINVS HAEC QVAE diximus, fiant.

MVlta sunt à gentilibus in omni genere uirtutis, quū dicta præclare, tum facta grauiter & cum dignitate: sed nihil tam cōstanter, tam fortiter, tam imitatione dignū, quàm

quàm quũ sic uiscceribus eorum patriæ pietas, & in ciues suos charitas affixa hæreret, ut rumores, iniquas interpretationes, maledicta, conuitia suorum æquis animis exciperent ac perferrent, nec propter illa uel pilo dimouerentur à suscepto cõsilio patriæ iuuandę, quum ea consilia ipsi reprehenderent et damnarent, qui potissimũ iuuabantur. in hoc numero præcipui sunt, Miltiades, Themistocles, Scipio: sed inprimis duo, Epaminũdas Thebanus, & Q. Fabius Maximus: Romę, qui quũ Annibalem cerneret nõ ui, sed mora posse frangi, cunctando bellũ trahebat: id solũ ad uictoriã salutare intelligens, hoc eius factũ multi ociosi, aut callide pugnaces homines ita criminati sunt, tanquã uel pactione cum Annibale id ageret: uel ambitione, ut diutius esset in imperio & summo magistratu: uel ignauia & metu, ut tentarint imperiũ Fabio abrogare. certe illi dictatori Minutius Magister equitũ iussu populi ęquatus est. quod nunq̃ fando fuerat auditum, Senex inuictus à calumnia & stultitia suorũ perstitit in incœpto, & salutem populo suo attulit. quem Annibal indubie cepisset, nisi artes obstitissent Q. Fabij. Euentus declarauit, quanto uir ille esset animo, qua prudentia, quo amore in patriam & ciues, ut confessione omniũ celebrati sint illi de eo uersiculi ueteres quidẽ & rudes, sed magnifici cum primis elogij & præstantissimi:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.
Nam non ponebat rumores ante salutem.
Ergo magis'q; magis'q; uiri nunc gloria claret.

Hoc & alij eiusdem mentis nullo dei respectu faciebant, quippe quibus nõ erat Christianus sol exortus: tantum uel educationem, uel famam, uel decus suæ ciuitatis sequebãtur. Nos quanto ampliora & præstantiora decet aggredi, unum intuitos Christum: humanis uiribus neglectis, atq; adeo contemptis & spretis, quibus clarissimus ille sol illuxit, qui illius doctrina sumus edocti, quibus cõmendata & iussa charitas, tanto supplicio, si omiserimus, proposito: aut premio, si erimus executi: hoc futura mercede amplio re, quo maiores molestias in Dei gratiã subierimus. Non ergo approbandũ modo consilium hoc, sed capessendũ, exequendũ. neq; enim satis est bene uelle, nisi etiam manus operi admoueas, quum se præbet occasio. Humanis impedimentis non decet eos detineri, quos diuina imperia stimulant, & urgent: præsertim quum hæc sequantur & publice & priuatim utilitates humanæ ac diuinæ.

COMMODA SI HAEC FIANT HVMA na & diuina.

Decus ciuitatis ingens, in qua nemo uisitur mẽdicus. Nam ista mendicorũ frequentia, arguit & in priuatis maliciam ac inhumanitatẽ & in magistratibus negligentiã boni publici, furta, flagitia, latrocinia, cædes, capitalia scelera designabuntur pauciora, rariora lenocinia & ueneficia. quando quidem mitigabitur inopia, quæ primum ad uitia & turpes mores, tum ad hæc sollicitat ac impellit.

Quies maior, ubi erit omnibus prospectũ: concordia ingens, quum ditiori nõ inuidebit pauperior, quin diliget potius ceu benefactorem: nec ditior tenuiorem auersabitur, ut suspectum, imo diliget tanq̃ sedem beneficij sui, & debitæ gratiæ. natura enim sic fert, ut eos amore prosequamur, quos & beneficio. ita gratia gratiam parit.

Tutius & salubrius & iucundius erit in templis atq; adeo in tota ciuitate uersari, non passim ingesta oculis ulcerum & morborum illa fœditate, quam natura exhorret, animus etiam maxime humanus ac misericors.

Nec tenuiores cogentur per importunitatem dare. & si quis uolet dare, nec multitudine mendicorum deterrebitur, nec metu ne indigno.

Maximum ciuitatis lucrum, tot ciuibus factis modestioribus, ciuilioribus, commodioribus patriæ, qui'q; eam habebunt chariorem, in qua, uel ex qua sustentantur. nec rebus nouis aut seditionibus studebunt, tot mulieribus ab impudicitia reuocatis, tot puellis à periculo, tot uetulis à maleficio. Pueri & puellæ literas, religionem, frugalitatem, & uitæ artes docebuntur, quis probe ac honeste ac pie uita traducitur. Omnes denique recipient mentem, sensum, pietatem. Versabuntur inter homines educate, ciuiliter humano

humano more puras continebunt manus à flagitijs, recordabuntur Dei uerè ac bona fide, erunt homines, erunt quod nominãtur Christiani, quæso quid aliud est multa hominum millia reddidisse sibi ipsis, & acquisiuisse Christo! Iam diuina illa cõmoda: Quod multorũ animi religione liberabuntur, qui quũ uideant, debere se officijs miserationis defungi, non tamen quod iussi sunt præstant: aliàs indignitate petẽtium auersi, aliàs ob multitudinem uoluntate impedita, ac uelut sententijs in diuersum tracta, quo primũ uel potissimum opem ferant, quum ita multos uideant egestate premi, ut ceu desperatione quadam nemini succurrant, quandoquidem intelligunt parum admodum quicquid dederint profuturum, tanquam si magno incendio unam atq; alteram aquę guttulam asper gas. Ergo quib. facultates aderũt libẽtius atq; ideo copiosius largient, læti, quod rebus tam rite sanctéq; cõstitutis, bono sint loco beneficiũ posituri, ut simul homines iuuent, simul capessant Christi iussa, magnamq; proinde apud illum gratiam ineant. Nec dubiũ quin ex alijs quoque ciuitatibus, quæ non similem in modum res pauperum suæ curæ fecerint, opulenti complures pecunias huc mittent, ubi scient, solere optimè dispensari, illisque qui plurimum egeant, subueniri. His adde, quod tam misericordem populum dominus peculiariter tuebitur, ac uerè beatum faciet. Audite, quis populus merito possit beatus dici, non cuiusuis hominis, sed prophetæ testimonio: Erue me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est uanitatem, & dextra eorum dextra iniquitatis: quorum filij sicut nouellæ plantationes in iuuentute sua. filiæ eorum cõpositæ, circumornatæ, ut similitudo templi. promptuaria eorum plena, eructãtia ex hoc in illud. Oues eorum fœtuosæ abundantes in gressibus suis, boues eorum crassæ. Non est ruina maceriæ, neq; trãsitus, neq; clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populũ, cui hæc sunt: beatus populus cuius dominus Deus eius. Nec temporalia deerunt commoda exemplo uiduæ quæ Heliæ cibum præbuit. Idem psalmista de ciuitate in qua dominus inhabitat, canit: Viduæ eius benedicens benedicã, pauperes eius saturabo panibus. Et alio loco ad eandem ciuitatem: Posuit fines tuos pacem, & adipe frumenti satiat te.

Verum omnia superat incrementum mutui amoris, quod fiet communicandis ultrò & citro beneficijs candide ac simpliciter sine suspicione indignitatis. & hinc præmium illud cœleste, quod paratum esse ostendimus eleemosynis, quæ ex charitate proficiscuntur.

IOAN-

FINIS

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE COMMVNIONE RERVM, AD GERMANOS inferiores.

APIENTES quidam è gentilitate animaduersis acutè ac diligenter humanis rebus, pronunciarunt uitia in præcipiti, uirtutes in arduo esse sitas. Alij sensu eodem res bonas ferri aduerso flumine, malas autem prono & secundo: ita nos nostra sponte ad uitia prolabi, magna autem brachiorum ui contra amnis cursum reniti. Haud secus quàm qui, ait Vergilius,

Aduerso uix flumine lembum,
Remigio subigit, si brachia forte remittit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.
Sic omnia fatis
In peius ruere, & retro sublapsa referri.

Olim in Germania res pietatis erant ita constitutæ, ut firmæ ac stabiles gratissima quiete perseuerarent: nec quisquā fas esse ducebat de ulla earum rerum quæ receptæ iam essent, ambigere. Inuentus est qui primū auderet quædā in dubium reuocare, initio modice ac uerecūde, mox aperte, nō solum ut disputaret, sed ut negaret, abrogaret, tolleret, permulta tanta confidentia, quàm si de cœlo & arcanis diuinitatis esset delapsus, aut de calceo uel pallio suendo forei quæstio. ea fenestra aperta, iam non quæ speciem aliquam dubitandi possent præbere, sed quæ per tot annos accepta, & approbata essent ab ecclesia, reiecta sunt, ut falsa, inutilia, noxia.

Ex dissensione opinionū uentum est ad dissidium uitæ, cœptum est nō iam amplius linguis & calamis certari, sed hastis, gladijs, bōbardis. Illis uero qui pro ficto quodā libertatis nomine, & æqualitate inferiorum cum superioribus iniquissima bellum mouerant, successerunt, qui non illam modo exequatiōnem, sed cōmunitatem rerum omnium decernāt, postulent, efflagitent. Ad eamq́ obtinendam homines supra modum euangelici, quiq́ nos pro Christianis nō habent, sumunt arma, coniurant aduersus magistratus, ut per illorum cædem, & incendia domorum, turbatis ciuitatibus, impetum in bona & fortunas omnium faciant. Quid excogitari potest conformius iussis Christi? Nimirum Dominus noster aut eius Apostoli, si hic inter nos adhuc agerent, nō aliud præciperent. Profecto uerum est, præcipites ferri nos in facinora, et scelera, leuemq́ impulsum sufficere ad fœdissimos lapsus.

Sic cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendas,
Fertur equis auriga, neq́ audit currus habenas.

Si res hæc nulla rationis agitur specie, sed uiolentia tantum & robore brachiorū, iam non secta hæc est, sed latrocinium. Quid aliud uel Sparthacus uolebat, qui mouit bellū seruile? uel Catilina, qui coniurauit aduersus patriam? uel piratæ, qui terras & maria inquietant prædandi gratia? Quid opus est aduersus hos uerbis, aut disputatione? sola ui uis arcetur, armis arma, & dolo dolus comprimitur. Quòd si armantur exercitus aduersus eos qui abegerunt ex agris pecora, & obtriuerunt segetes, quid istis erit faciendum, qui in uisceribus grassantur ciuitatum, nec quenquā esse quietum sinunt? impetunt probos, & moderatos astu, ui, ferro, incendijs? Qui estis huiusmodi, cogitis principes & magistratus in uos sęuire, nō satisfacturos alioqui muneri sibi à Deo mandato tuendi suum populum. Minatus est aliquis incensurum se domum quampiam, an non uos ipsi si magistratus essetis ac ciuitatis custodes, noctes & dies aduigilaretis ut illum mactaretis publicæ securitati. Iudicate ipsi de uobis, qui conspiratis in incendium totius urbis. Si fera aliqua, leo puta uel draco, in abdito quopiam ageret ciuitatis loco, unde subinde improuisa prodiens laniaret obuios, quàm teneret ciues omnes sollicitos & intentos, quo ad pernicie illa adeo præsenti & anxia formidine liberi essent?

Vos dies & noctes cōsilia initis crudelissima, quęadmodū rapiatis, perdatis, trucidetis, qui

tis, quis mirari possit tam esse magistratus intentos, ut uos ex uestris latebris extrahant, & tam praesenti peste ciuitatem suam expurgent? & ut appareat, quàm uel ridiculam uel indignandam fabulam agatis, dum haec tantopere nefaria, & non dico à mansuetudine pietatis Christianae, sed ab humanitate omni aliena atque abhorrentia, tractatis, agitatis, decernitis, euangelium Christi habetis in manibus, & Epistolas Apostolorum eius. Vide quem ignem ex quo igne accendunt? Dominus ait, Veni, ut ignem mitterem in terram, ecquid uolo aliud, nisi ut ardeat? Isti faces accendunt, non quibus animos nostros salutari igne inflamment, sed quibus nefario igne, templa, domos, fortunas omnium. quid potest dici congruentius? Non sum adeo inhumanus, nec tam malè de uobis omnibus sentio, ut existimem omnes, qui communionem hanc rerum expetunt, ferro & incendijs grassari uelle. Credo inter eos esse non paucos moderatiores. Nam in hoc negotio tria hominum genera uersari arbitror. Praecipui sunt, & aliorum ductores ac magistri, uafri quidam, facinorosi, impudentes latrones, qui moueri magnam hominum manum posse sperarunt, cupidine tum diuitiarum, tum consequendi quidquid animo esset collibitum. Alterum genus est quorundam, qui uel desidia atque ignauia, uel fortuitis casibus, uel immoderatis sumptibus, profusis patrimonijs, aut laborem defugientes, quo facile parari posset uictus, communionem bonorum optant. nec inter hos desunt, qui mediocri opulentia maiores diuitias expectent, si locupletum hominum fortunae in praedam concesserint. Tertij sunt quos ego non tam praua uoluntate peccare autumo, quàm ignorantia & tarditate mentis, quibus ex quocunque mysticae scripturae dicto imperitissime ac stultissime intellecto, quiduis persuaseris leui opera. quod malum quantum his temporibus, & quàm late damnum attulerit, nemo facile dixerit, praesertim prona credulitate in res uel nouas, uel libidini gratas, & contra eos quos oderant. Itaque isti quum audiunt, Charitas omnia reddit communia, in prima illa ecclesia omnia fuisse fratribus communia, dominum nostrum iubere, ut qui habet duas tunicas, det unam non habenti: continuo adducuntur, ut statuant, ita oportere fieri, nec aliter posse nos charitati & religioni Christianae satisfacere.

Ex his tribus generibus, primi sunt non magis sanabiles, quàm latrones. Secundorū praua cupiditas cohiberi potest facile. Tertij non multum absunt ab innocentia, in quos competit illud Petri: Scio fratres, quod per ignorantiam fecistis. Primi relinquuntur potestati ciuili, in quam aperte peccant. decernat de illis iuxta receptas leges, qui non sine caussa gladium portat. Quod si non temere gladium gestat aduersum fures, adulteros, circumuentores, quid contra sentinam hanc malorum omnium teterrimam & pestilentissimam? Secundorum cupiditas etsi non caret culpa, quamdiu autem est sine aliorum fraude, poenam non meretur. Lex enim ciuilis in cogitatus & occultas cuiusque cupidines non penetrat: quod est unius Dei.

Postremi digni sunt & clementia, & doctrina, qua meliorum moneantur. Istis uisum est mihi, quae dederit spiritus domini scribere, ut rectius de rebus sentiant, seque à consortio segregent hominum consceleratorum, ac facinorosorum, qui aliud non quaerunt, quàm socios latrocinij complures. sperant enim per uires & potentiam multitudinis nacturos se impunitatem suorum facinorum: quod frustra sperant. Nō enim nunc primum continget, quod nunquam antea sit uisum. & ut praeterita omittam, sumant experimentum, quàm in irritum omnia ipsorum cadant cōsilia, aduersante Deo tam nefarijs ac impijs conatibus. Dolēdum profecto esset hosce innocuos in dispari caussa parem exitum sortiri cum illis immanissimis latronibus.

Itaque iam de quęstione ipsa cum eis agamus quos sanari posse spes est aliqua. Cedo, uos cur postulatis ut communia sint omnia? adducitur statim exemplum Apostolorum, quòd in ecclesia illa nascenti & purissima, feruente etiam tum in Christianorū cordibus Christi sanguine, nemo existimabat quicquam esse suum, sed omnia illis erant communia, & distribuebantur, ut cuique erat opus. Rectissime id quidem factum. quis neget? & conueniens charitati, si probe expendas singula. Sed uis'ne tu in nomine Christiano quod Christo gratia, per uniuersum terrarū orbem patet, fieri, quod tum fiebat inter paucos in eadem ciuitate cōgregatos, nempe Hierosolymis? Num idem postea est factitatū

inter Gentes? quid tale uel in Asia, uel in orbe reliquo est factum prędicantibus Ioanne, Paulo, & alijs uel Apostolis, uel eorum discipulis? Paulus non praescribit Timotheo de diuitibus, ut facultates suas cōmunes proponant omnibus, sed sic: Diuitibus huius seculi praecipe, non sublimiter de se sentire, neque sperare in incerto diuitiarum, &c. Quid, quod nec legimus illud esse Hierosolymis uel iussum, uel praedicatum ab Apostolis, ut fieret, sed recens baptizatos ex ardore ingenti charitatis eò impulsos. Necq; enim à Domino acceperant, apud quem Zachaeus publicanus sic de uita sua profitetur. Ecce Domine dimidiū bonorum meorum do pauperibus: et si quem defraudatus sum, reddo quadruplum. Accipe quid audiat à magistro ueritatis. Non iubet eum omnia in cōmune proponere, sed hac parte satisfactum censens charitati, dicit: Hodie salus huic domui facta est. At dicit idem Dominus alio in loco: Qui habet duas tunicas, det unam non habenti. & si uis perfectus esse, abi, uende omnia quae habes, & da pauperibus, & reuersus sequere me. Excutiamus haec quęso te. censes'ne tu eum esse ex illis non habentibus, cui alteram tunicam iubet dari dominus, qui habebat quidem, sed per luxum ac nequitiam profudit: deinde propter desidiam nō habet, quum labore ac industria parare possit. si uel it non credo te adeo esse stupidum, ut existimes, dominum suadere ut benignitate mea alam huius ignauiam & socordiā, non est hic nō habens, sed nolens. Audi Apostolū uelut interpretantē magistri dictum ad Thessalonicenses: Sunt inter uos quidam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. his autem qui huiusmodi sunt, denunciamus, & obsecramus in Domino Iesu Christo, ut cum silentio operātes panem suum manducent: quoniam si quis non uult laborare, nec edat. praecipit omnino Apostolus, ne ijs subueniatur, qui ociosi et desides nolunt sibi panem labore aliquo uel industria quaerere. Quod si hic, cum nihil habeat, quia tamen habere nō uult, pro habente iudicatur, & indigno qui accipiat: quid de illo erit sentiendum qui habet, quantum sat est, plus tamē auet, postulat, quaerit. Sed expēdamus ipsa uerba domini, Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti. dare audis, non rapere: tu non uis elicere, aut impetrare, sed extorquere, etiam per uim, per incendia, per occidionem. dicitur uero de duabus tunicis, ut det alteram: non iubetur quis communia facere sua omnia, sed dare superflua, retinere necessaria. tu non explorato ac ne considerato quidem, quae sint cuique necessaria, quae superflua, petis, rapis omnia. non animaduertis, senex sit an iuuenis, sanus an aeger, maritus an cęlebs, onustus liberis an cōtrà, rudis an peritus, tum cuius artis peritus: utrum eius per quam possit quaestum facere, an quae non sit in precio: filios habeat an filias, nubiles an nondum: quae domi eius uides, aliena sint an propria, cōmodata an commēdata, an credita, nihil horum penitus. sed tanquam si lupus esses, aut ursus, uno impetu caeco sine cogitatione, sine cōsideratione irruis, inuadis in eius facultates, & in illam ipsam únam tunicam, quam Dominus ei reseruat: & hoc, ut prae te fers ex immodica tua erga illum charitate. At ex uobis dicunt nonnulli, quod non recte faciunt ultrò, faciant saltem coacti. iuxta illud domini: Cōpelle eos intrare. & Deus permisit, ut Hebraei spoliarent Aegyptios, & eiecit Amorrhaeum, & Hiebuzaeum, ut introduceret filios Israelis. nullum est tam leue momentum rationis, quod uos alijs in rebus lentissimos, in istis non permoueat, & quocunq; libuerit totos conuertat. An uero potes tu inuitum me & reluctantem pertrahere, ut benefaciam? Num opus ullum esse bonum censes, cui refragatur sententia uoluntatis? Quis adeo est demens, ut, Compelle eos intrare, ad uiolentiam referat, & non potius ad assiduam admonitionem, de qua Paulus aperte ad Timot. Praedica uerbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa, in omni patiētia & doctrina. scilicet ingrediuntur animi, quo corpora contra uoluntatem detruduntur. Non misit dominus suos instructos ijs armis, quę apta sunt ad uim, de qua tu loqueris, nempe hastis, gladijs, balistis, scorpionibus: sed de qua ego loquor, uerbo ueritatis, & ui prodigiorum. Hebraea uero carnalia sunt, nec in lege spiritus habent locum, nisi ad spiritum reducta, alioqui cur non insipidam illam & mortuam quoq; legem recipimus, cum puerilibus caeremonijs? Itaque spoliatio Aegyptiorum & eiectio Amorrhaeorum ad altiorem sensum pertinet, nempe ad internitionem carnis & uitiorum, quum ad requiem promissam tendimus. Caeterum in ipsa etiam carne, nón rapuerunt filij Israel is aurum

& argentum Aegytiorum, sed impetrarunt, quum Dominus illos gratiosos fecisset apud Aegyptios, & Aegyptij uexati tantis malis libenter eo precio redemerunt se ab ultione Dei Iacob, quem adeo potentem & seuerum experiebantur.

Cum Amorrhaeis autem & Cananaeis noluit Dominus quicquam esse commune filijs Israelis, sed propter eorum scelera deleuit eos de terra, in quam ex promisso introduxit sobolem Abrahae atque Isaac.

Illud porrò, Vade & uende omnia quae habes, non ad communionem spectat, sed ad denudationem ab omnibus, ut expeditus expeditum, nudus nudum Christum sequeretur usque ad crucem, & mortem. Nam qui praecipit uendere & distribuere, non intelligi uult, ut communes possideat opes cum alijs: sed ne quicquam possideat cuius cura à sequela Christi impediatur. quòd si in uobis tantus est respectus charitatis & perfectionis Christianae, non aliena inuadere, sed uestra distribuere deberetis. Quàm egregia & plane festiua interpretatio dictorũ Christi. ille tibi dicit, Da pauperibus omnia quae habes: tu conuersus ad proximũ dicis, Audis ne, quid ille praecipit, ut ego accipiam, quae habes. tibi uero id praecipitur, ut des, non ut rapias, ac ne ut petas quidem. quid magistro charitatis cum petacibus? dare ille docet ex animo, quod est charitatis: non petere, quod est cuiusuis etiam nequissimi: multo minus rapere, aut extorquere, quod est latronis. ideo Paulus ait, & quidem iuxta uerbum Domini, beatius esse dare quàm accipere. dare enim ad aeterna bona euehit: accipere autem horum est terrenorum, quae momento temporis effluunt.

Dant autẽ libenter nõ nisi optimi: accipiunt uero eo libentius, quo sunt peiores. Sed reuertamur ad exemplũ Apostolorum, quo uos uno maxime cõfiditis, quasi per omnia similes illorum, quum nihil de prisca illa sanctitate placeat praeter nomina, quibus uos ad desidiam & luxum & insolentiam uestram abutimini. Nam si uetera illa tantopere uobis probantur, cur non illorum fidem imitamini? patientiam, mansuetudinem, clementiam, alacritatem spiritus, cur non exhibetis uosmetipsos omnia omnibus, ut omnes lucrifaciatis? cur non ad praedicandum euangelium, & gloriosam pro Christi nomine obeundam mortem in Africam uel Asiam conceditis. Paulus debitorem se omnibus esse, profitetur, & laborare manibus: uos alios uultis laborare manibus, & debitores uestros esse dum in cauponis & ganeis desidetis. Sed Lucae uerba haec sunt capite quarto Actuum Apostolorum: Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una: nec quisquam eorum quae possidebat, aliquid dicebat esse suum: non dicit neminem possedisse quicquam proprium, sed non dixisse. addo etiam pro uobis, nec existimasse quicquam proprium. dicere enim in sacris literis non raro pro sentire atque existimare usurpatur. ut, Dixi, Custodiã uias meas. &, Dixit insipiens in corde suo, Nõ est Deus. &, Dixi, uadã & affluã delicijs. &, Quũ hęc omnia feceritis, dicite, Serui inutiles sumus. Sed erant eis omnia communia, uidelicet quod quum nemo existimaret se quicquam habere proprium, fiebat, ut usu & leuatione necessitatum omnia fierent omnium: quum quod refert historia possessores agrorum argento ex uenditione illorum conflato, posuisse precium ante pedes Apostolorum, non colligitur hoc fecisse omnes, sed nonnullos. nam de Iose cognomento Barnaba meminit. nõ erat autem opus exemplo peculiari unius, in quo erant alij pares. Accedit huc, quod id non ex iussu cuiusquã, sed instigatione charitatis fiebat. Nam Petrus capite proximo Ananiam castigans, qui de agri precio detraxerat quod occultaret, dixit, Num nõ tuus erat ager, & agri precium tuum, ac penes te? itaque non propter pecuniam quam retinuit, multatus est, sed propter mendacium, quo Deum sese falsurum sperauerat. Sed pergunt: Charitas omnia reddit communia cum naturae legibus (nam amicus cuique, iuxta sententiam Aristotelis, est alter ipse. ideo Pythagoras omnia esse amicorum cõmunia aiebat) tum uero lege Dei, quae potior est, quàm natura ipsa. Indubie si ego te uere ac plane ex animo diligam, non minus existimabo oportere te meis uti, quàm si tua essent: uicissim tu facies, si me ames, tum fiunt communia omnia in amore mutuo, quę amicitia nuncupatur. sed charitas mea etsi facit tibi mea communia, non tamen facit mihi tua communia. charitas enim mea in me exercet suas uires, nõ in te. Salsum uero, si quis hac utatur oratione: Amabo mi frater

da mihi

da mihi tua omnia, quia amo te. quin potius respõdebit alter, Da tu mihi, si me amas. nã si ego dedero, non id erit signum me amari abs te, sed si accepero. Iam uero charitas facit omnia communia usu quum est opus, non possessione. mater enim locuples, quæ unigenum suum tenerrime amat, non protinus ei possessione cedit bonorum, sed non patitur ei quicquam deesse eorum quibus indiget. Nouum charitatis genus, ex abundantia illius inuadere aliena: & quia tu effli ctim me amas, rapere mea me inuito, ut quũ tu nihil habeas, ego multum, efficias ut uice uersa, ego repente nhil habeam, tu omnia, tu hanc charitatem facile approbares piratis, lenonibus, fœneratoribus, aleatoribus, ebriosis, decoctoribus, flagitiosissimo atque impurissimo cuique.

Hæc qui docent, si ita sentiunt, sunt'ne homines, an belluæ? si non sentiunt, sed persuasuros se sperant, uel sunt impudentissimi latrones, uel ad quos loquuntur, non habent pro hominibus. Tu si ueram germanam'que habes charitatem, ede tum in te ipso, tum in alijs actiones atque opera charitatis. In te sunt ea quæ D. Paulus recenset in epistola ad Corinthios priore: Charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, non agit perperam, non intumescit, non est indecora, non quærit quæ sua sunt, non iritatur, non accipit in malam partem, non gaudet de iniquitate, congratulatur autem iusticiæ: omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia persert. Erga alios autem exercet charitas, ut quacunque uales adiuues & prosis in animo, in corpore, in fortunis, uoto, uerbo, opere, per te, per alios quoscunq;, quoad eius possis præstare. Optare quidem debes, ut omnes ab spiritu domini regantur, & charitas Dei ualeat in eorum pectoribus. Iudicare autem de cuiusquam animo, nõ est tuum. quis es tu qui iudicas seruum alienum? domino suo stat, aut cadit. Quid agit quisque, quid dat, quid retinet, quid possidet, uis tu scrutari, & ex iniquitate iudicij tui statuere? magnum hoc est argumentum, non duci te charitate, sed inuidentia, temeritate, & prauis cupidinibus. charitas enim omnia suffert, ut modo dicebam, omnia bona credit de dilecto, omnia sustinet, omnia sperat. Ostensum est communionem hanc nulla esse lege iussam. cõsequens est, ut doceamus ne posse quidem fieri, etiam si maxime expediret. Et quia res ingenti clauditur ignorantia, examinemus paulo diligentius singula. Nam isti si quid dicatur, animaduerterent atq; intelligerent, non dubito quin permulti eorum in nostrã sententiam transirent. Vultis esse communia omnia. Taceamus de statu illo hominis inculpato, quem innocentiæ uocant: loquamur de hac nostra natura procliui ad uitium, & mala omnia. Sunt quædam naturæ ita communia, ut propria non possint effici, cuiusmodi cœlum, sidera, & hic aer spirabilis. Sunt alia communia, quæ occupatione fiunt propria, ut piscis in alto captus, & auis telo deiecta. Sunt alia legibus & iure ciuili communia, ut agri uacui, qui fiunt occupãtis: & in theatro uel templo, quem quisq; locũ ceperit, eius fit ad tẽpus. Iam sunt quædam usu communia, alia possessione, quæ propter usum est parata. nam si usum omnino detrahas possessioni, res est inanis prorsum, & umbra sine corpore. Porro omnia iubes esse cõmunia: Latum uerbũ Omnia, & plane stolidæ cuiusdam temeritatis; ea enim nemo ualeat determinare, nec ubi tandem consistat, nosse. Dixerit fortasse inter istos paulo cordatior quispiam, Omnia quæ sunt humani usus, percurramus per hęc ipsa. Habet homo animam, corpus, externa.

Vis in animo uirtutem esse communem, uis acumen, scientiam, usum re rum, prudentiam, iudicium, memoriam? Vis in corpore robur, ualetudinem, formam, integritatem, acumen sensuum, ætatem? Hæc cuique sunt propria, non potes communicare alijs. Restant externa, quæ tandem ista sunt omnia, quæ postulas fieri communia? ego sum studiosus, tu miles: hoccine uidetur tibi æquum, ut libri mei sint communes tibi? mihi uero tua arma? placet dare puero, quæ sunt senum in uictu, in uestitu, in cultu? senibus uicissim quæ puerorum? ægris quæ sanorum? & è contrario, nihil fuerit ineptius ac peruersius. onera sunt ista, non utilitates. his accedunt, quod alij sunt heri, alij famuli. Placet ne omnes uel heros fieri, uel ministros? quis unquam sanctorum uocauit seruos ad pileum, & mouit bellum seruile. Censen tu omnes debere esse magistratus, aut contrà, omnes esse priuatos? lex Christi & famulos & dominos & magistratus & priua-

 tos distin-

tos distinguit. Non confundit ordinem ille, cuius opera omnia ordine & præscriptione persistunt, tantum animos format ad mansuetudinem, clementiam, humanitatem, & obsequium. quod multis locis Apostoli testantur. Dominus enim noster, qui dixit, Qui primus erit inter uos, gerat se ut postremum: nō primatum abrogauit, sed aperte constituit: uerùm moderatum, & modestum, ea mente quasi esset postremus. An non Petrum pascendis ouibus suis præfecit? & Paulus potestati superiori obsequentes nos esse iubet? Qualis autem relinqueretur species reipublicæ, in qua nemo esset rector aliorum & præses? quale corpus foret sine capite? qualis nauis sine clauo, & gubernatore? qualis homo sine mente? quid inæqualius illa æqualitate? At uxores uidelicet erunt communes. quid esset caussa maiorum malorum? pater filio in hoc non concederet, nec filius patri, nisi forte inter pecudes. Vnum ex omni hominum memoria refertur exemplum Seleuci Syriæ regis, qui filio Antiocho, quem tenerrime diligeret, quod amore nouercæ captus contabesceret, & in discrimen uenisset uitæ, uxorem cessit: quod in paterna indulgentia primum ponitur. Paulus tradidit illum Satanæ, qui uxorem accepisset uiduam patris sui. & Solomon stultum excordemque illum pronunciat, qui cum adultera uxore habitet.

Plato, qui in sua republica ausus est de cōmunicandis uxoribus disputare, explosus, eiectus, exibilatus, irrisus est, non à Christianis modo, uerumetiam ab ipsis philosophis Gentilibus. Sed quid opus est hac de re uerba inter nos facere? quorū Deus & Dominus adulterij damnat non solū illum, qui uxorem alienā impudice attrectarit, sed qui uel concupiscens aspexerit. nimirum pater eius dixerat, Ne concupieris uxorem proximi tui. Honorem credo & decus cōmune facies, ut non minus homo sceleratissimus accipiat et stupidissimus quam probissimus & sapientissimus. ut accipiat quidē, nullo negocio perficies: sed ut dent, reclamabūt superi, & inferi, & parietes ipsi. His rebus omnib. detractis quid fit reliqui? opes, quibus quisque eget. Quid petis? ut egeno succurratur. æquum est, non te uitique extorquere, sed unumquemque facere, ut qui eget accipiat. eget uero, qui non habet, nec parare potest uel per ætatem, uel per imbecillitatem, aut inscitiam: non qui abligurivit omnia, postea impudenter petit, imo efflagitat tanquam suum fucus ociosus, alienæ industriæ insidians. In opibus sunt domus, harum autem & rei familiaris communitas nulla esse potest in tanta uarietate ingeniorum. Est alius natura solitarius & taciturnus, alius ex casu quopiam mœret, aut luget: alius languet, aut ægrotat. Sunt senes inualidi, & senio graues, sunt occupati magni momenti cogitationibus, ut de collocanda filia, de summa belli, de re familiari aut publica. Versatur quis in studijs literarū, contemplatur humana aut diuina, orat cum intentione pietatis, uis tu in secretum istorum irrumpere? & captantem quietem ac silentium interpellare? ne domesticus quidem, aut coniunx, uel filius gratus esse posses per id temporis, quanto minus hospes aut ciuis alienus, & ignotus. Etiam caupones, & qui in diuersoria omne genus hospitum ad se uocant, & recipiunt, habent sibi & familię suæ cœnacula, & conclauia separata, ad quæ non admittuntur hospites. Quàm multi sunt etiam in ciuitate, quos etsi non odimus, eorum tamen usus & consuetudo est nobis odiosa. hæc tanta importunitas non aleret profecto concordiam, sed magna in cuiusque pectore odia & simultates. Apostoli & Dominus noster fons totius charitatis etiā sine foco & lare subducit nihilominus se non raro à turba, quandoque etiā ab ipsis discipulis in montem, in locum desertum ac solitarium: nimirum incurrunt tempora alijs maiora & plura, alijs minora & pauciora, ut est cuiusque ingenium & mores, in quibus omnino uelimus esse nostri, & quasi intra nosmetipsos secedere. nec quicquam contigerit grauius & molestius, quam altum illud silentium interrumpi. Præterea necessitates corporis, dormire, quiescere, leuare uesicam, purgare aluum, pedes abluere. Tu ergo dum alter captabit somnum, cantabis, si uidebitur, aut saltabis. Sed plerique istorum assueti dies & noctes in cauponis & ganeis & lustris agere, seu uerius habitare inter strepitus & clamores absonos, nec silentium & quietudinem uel sentiunt ullam, uel requirunt, nec corporis purgamenta ritu pecorum alijs præsentibus uerentur reddere. Iam definias usum supellectilis:

sumis

sumis tu uestem meam, aut poculū quo ego nunc nō egeo, intra horam egebo: non feres nisi postridie. quæ communio est hæc, ut cuius res sit, non possit uti, quum uelit, alter autem quamdiu, uelit utatur. Hoccine est concordiam & amorem mutuum gignere, conseruare, augere? imo est totius amoris uenenū, qui mansuetudine, bonitate, commoditate morum procreatur. nec est ullus, qui tantam importunitatem non auersetur, & oderit. Quid de pecunia, si tu quantum tibi sat est habes, qua fronte à me postulas meum? an ut & tu abundes? atqui istuc est quod tu in me damnas. Quis uero uidere poterit æquis oculis, quod solertia, labore, assiduitate, parsimonia collegit, ociosis se inuito distribui, & industriam suam alienæ ignauiæ desudasse? Accenditur in similitudine artium atque officiorum inuidia: & extincta erit, si tu indignus possideas id quod ego bonis artibus quæsiui. Si ultro ipse dedero, facile patiar: sin cogar, quis dubitet, quin futurum id sit animo meo intolerabile. uult enim quisque ad suum, non ad alienum arbitrium, & amare & benignus esse, ac beneficus. Coges' ne tu me sine summa mea indignatione, ut opus si libens fecero pulcherrimum, faciam inuitus? quis non hanc seruitutem esse censeat, ut recte facere non in mea sit manu, sed in tua, qui me compellis?

Tolle ab hominibus hos animorum motus, qui affectus dicuntur: fortasse communionem rerum perfeceris. finge nouos quosdam homines, & rempublicā Platonis non solum à Philosophis derisam, sed à natura ipsa rerum rerum eiectam. nam in his hominibus, & his affectibus, non communionem introduces, sed odia, dissensiones, rixas, iurgia. pugnas, bella. Natura enim nostra aspernatur eam, reclamat, repellit. Quippe res humanas omnes cōdidit Deus propter usus hominū. usum necessitas peperit. regit autem ingenium, & scientia utendi, tanquam gubernator nauem.

Quod si nec omnibus eadem est necessitas, nec eadem scientia utendi, quæ ratio est, ut usus sit idem? belluis omnia sunt semper communia, quod nec egent nisi ad præsentem pastum, nec peritiam acceperunt uariæ utilitatis. Humano generi ingenium tam uarium, diuersum, multiforme, aperte testificatur non posse ullo pacto eundem esse rerum usum. Iustitia & sapientia opus est ad regendos populos ac cœtus hominum. illas qui habet, aptissimus est rector. uis tu magistratum illi esse communem cum puero imprudenti, cum lenone impurissimo, cum pirata uel gladiatore crudelissimo? nec putabis interesse quem præficias tuæ ciuitati, optimum, prudentissimū uirum, callidum usu rerum atque experimentis, an perditissimum, nequissimum, flagitiosissimum? Est opus consilio, nihil putabis distare, referas ad hominem cordatissimum an excordem? conseruanda est pecunia. nihil differet, commendetur homini frugi, ac bonæ fidei, an luxurioso decoctori? nihil referet de agris homini diligenti, & industrio, an segni & otioso? tradas curandam rem familiarem parco, & frugi, an ebrioso, aut nequam, sine ulla mente & cura? Non potest exercitium rerum esse idem, ubi exercendi ars est diuersissima. Autor uniuersi mundi, qui tantum discrimen inter homines posuit, non potuit manifestius nos docere, non minus discrimen oportere esse in possidendo, ac utendo. Sed taceamus de mente, in quam homines isti sine mente non penetrant. Aperi paulisper oculos, si finit crapula. uides ne alios pueros, alios iuuenes, senes, uiros, fœminas, fortes, imbecillos, sanos, ægros, proceros, pusillos. hæc tua est sententia, res tam differentes eadem mensura metiri, idem boui dare quod asino: tantundem equo, quantum elephanto: sic uestiri piscem, ut simiam. Impetra nouam rerum naturam à Deo, tunc forsan & communionem hanc assequeris rerum quam animo confingis, & Messiam quem expectas, de qua impietate nefandissima nihil loquar in præsentia: erit aliud dicendi tempus. Vide iam quantopere natura huic tuo uoto ne dicam, an libidini, an commento, repugnet: fac ut seu ui & potentia principis alicuius, seu ingentis exercitus armati omnia ad æqualitatem & communionem redigantur. non poterit ea æqualitas biduum totum perseuerare. Alij quod acceperint, potando, ludendo, scortando, uictu lauto & uestitu profundent, & minus statim possidebunt. alij labore ac solertia quærent, ut plus habeant. quod expensum fuerit, uel dissimulabit modestus, uel teme-

rarius & ferox reposcet.qui parauerit,dare recusabit. Inde rixæ & pugnæ inter omnes. De præeminentia scilicet nulla erit contentio, quum in communitate illa unusquisque & alteri parere dedignabitur,& postulabit aliorum obsequium.

Quòd si nunc urgente necessitate & admouente tantas faces egestatis, tam multi inueniuntur segnes,& qui mori malint,quàm manum admouere operi, quid futurum censemus æqualitate rerum omnium & communione indicta?uel hæc sola recusatio laborū aut ad inopiam rerum omnium nos redigeret, dum nemo arare uellet, aut fodere, aut ædificare. uel certe bellum atrocissimum excitaret, ut uictores cogerent uictos laborare, in quo rursum inęqualitas maior & iniquior multo, quàm prius. Quid loquar de dignitate,de honore, quid de principatu? tolle hodie consules, senatum, principem.pro duodecim sublatis senatoribus existent cras duodecies millia, pro duobus consulibus duo millia, pro uno principe mille. quorum quisque sæuiorem exerceat tyrannidem in suam multitudinem, quàm quilibet ex ijs quos uos sæuissimos & importunissimos esse ducitis, quod per eorum consilia non liceat uobis orbem terrarum cæde atque incendijs miscere.Sed quale tādem sit siue placitū,siue institutū hoc, siue ut aptius loquar,latrociniū ex ijs qui id tantis animis, & tam immaniter ac scelerose cupiunt, procurant, qui se duces, autores, suasores, impulsores, magistros præbent.quibus maxime conducit, facile fuerit absque ullis argumentis perspicere. A' fructibus eorum, inquit Dominus, cognoscetis eos. Boni & moderati homines,quacunque secta, quacunque opinione de pietate ac moribus quieti agunt semper modici,moderati,contenti suo quamlibet paruo, frugi, laboriosi,diligentes.

Etiam indigentiam rerum omnium & inopiam extremam facilius ac libentius tulerint,quàm ut subuentum sibi cupiant,per iniuriam alienā.malunt fame & egestate contabescere,quàm interturbare pacem & quietem cuiusquam. A seditione autem non aliter abhorrent,atque à sentina & origine malorum omnium, in qua nihil est tutum, nihil relinquitur incontaminatum, omnia profanantur & uiolantur. At isti egregij duces & signiferi nihil aliud postulant,quàm seditionem,cædem,incendia,confusionem,& permistionem cunctarum rerum.Sunt homines imperiti, sine ullo iudicio prorsum & corde.hoc primum quale est ad rectè iudicādum tantis de rebus, & ad innouandum orbem terrarum? nulla se exerceent bona arte, eorum plerique opifices sunt, sed segnes, & quibus laborare instar mortis, affixi semper scamnis cauponarum & lupanarium. QVID aliud isti post decocta patrimonia egentes atque inopes cupiant, quid aliud sibi censeant conducere, quàm rerum uniuersarum confusionem quandam, ad alendam suam segniciem, & libidinem? quod scelus capitale reformident homines perditis & desperatis uitæ rationibus? mors parata est egestati. malunt perire maius aliquid ausi iuxta prouerbium quorundam, diues aut suspensus. qualis tandem existimanda est lex, quæ magis fauet improbissimis quàm ꝓbis,utilior est impurissimis et turbulentissimis,quàm moderatis & quietis. Adiunxerunt se his milites,oleum camino. ò quales autores pietatis,qui animas temis aureis scutatis in singulos menses uenales circumferunt, & bōbardæ globo pectus opponunt,hi scilicet spe maximarum prædarum inuecti & confundi omnia recusabūt? homines probi et moderati nihil uolent parū sibi nisi iuste ac legitime.& qui propter exiguam pecuniolā in bello, extra bellum, in agro,in urbe, propter symbolum autem in caupona,non dubitabit fratrem suum ense transfodere, hic erit mihi magister pietatis aduersus leges patrias, aduersus fidem principi & patriæ debitam, aduersus recepta à patribus Eccesiæ, aduersus iura omnia & humana & diuina.ò miseros, quibus huiusmodi homines satis magnum habent pondus autoritatis, ut eos in re qua nulla est maior, seducant, & quidem specie religionis & ex Dei iussis. Non est nouum, perditos & consceleratos homines seditiones & bella concitare, ut egestati suæ remedium quærant, quacunque possint. Fecit hoc L. Catilina, fecerunt serui aliquot, quorum erat prætextus pulchrior pro libertate: sed ausum esse quenquam religionem deorum immortalium suis facinoribus obtendere, nouum est omnino atque inusitatum. Ac ut manifestior sit insolentissima uæcordia, charitatis titulum crudelitati & latrocinio præscribunt. hoc uero non satis possint indignari,quibus isti periculum creant, securi

curi autem non satis ridere. Noui apostoli, sed ab illis ueteribus toto cœlo & solo differentes: illi ceruices suas offerebant pro Christo: isti alienas impetunt pro gula sua & libidine. illi si quis quæ haberent cepisset, nō repetebant. ferris, inquit Apostolus, si quis uos cædit, si quis expoliat. isti raptum eunt aliena. illi magistratibus & principibus ob temperantes propter deum suum Christum: hi magistratibus & principibus insidiantur propter deum suum uentrem. In quo ergo conueniunt? in eo quod hi apostolos se nuncupant, ut illi, quasi ad nomen statim res consequatur, & euangelium circumferunt in sinu etiam quum scortantur, quum adulterantur, quum ebrij uomunt, quum iugulant fratrem suū unius floreni gratia. Equidem iam pridem nihil sum adeo admiratus, quàm potuisse in humano genere inueniri, non unum aut alterum, sed aliquot millia, qui in tantis rebus tam leuiter caperentur. nec habuisse tantillum mentis, ut quàm stultum esset in ratione quod illi attulissent, perspicerent, quàm impium in religione, quàm sceleratum in uita. Vos ne si essetis homines, uel ausi fuissent illi de re tam impudenti uerba facere, uel tertium illorum uerbum taciti ac patientes pertulissetis? non estis profectò homines, nec uos esse facile intellexerunt illi, à quibus estis turpissime decepti. Sed estis uos & naturæ munere perparum nacti mentis, nec illam usu, exercitio, diligentia excoluistis: imo si quid habebatis paululum, illud ocio, desidia, ingluuie, libidine obruistis, atque extinxistis funditus. denique hominis plerique uestrum habent prorsum nihil, nisi formam, uultis tamen de altissimis & reconditissimis rebus disputare, censere, decernere, uel decernentibus fidem illico accommodare. In iudicio aliarū rerum in uita omni cuncta bundi seu tardi potius: in hac una quæ est omnium prima, maxima, grauissima, celeres ac præcipitati. Sed sit hactenus siue ruditate, siue tarditate, siue temeritate peccatum. Reliquum est fratres, iuxta consilium Apostolorum, ut segregemini à genere hoc prauo, nec ducatis iugum cum peccatoribus, ne uos iusta dei ultio cum illis inuoluat: Nec illi certe si quod auertat deus, forent superiores, magis uobis parceret, quàm alijs: sed ubi alios omnes spoliassent, afflixissent, occidissent, in uos & uxores uestras & liberos uestros rabiem sui latrocinij conuerterent. quòd nunc non palàm agant, caussa est, quòd sicuti est in ueteri dicto, coniungunt homines mala. foris habent satis negocij, quo occupentur: eo si essent perfuncti, sentiretis non esse magis pios, nec magis abstinentes erga uos, quàm in reliquos. omnia uestra bona, fortunæ, possessiones, uxores, liberi, libertas, sacra & profana concederent in ius & libidinem non meliorum, sed potentiorum etiam regnum, & tyrannis teterrima, atque acerbissima, & latrocinium publicum impunitum receptum pro lege per uim atque arma. Vos autem fratres relictis his sanguinarijs atque incendiarijs latronibus, redite ad ueros duces ac magistros tum pie uiuendi, tum recte sapiendi Christum atque eius apostolos. qui nos omnes ad mansuetudinem, ad patientiam, ad charitatem adhortantur, uocant, inuitant, ut sine inuidia aliorum acquiescentes, rebus quisque proprijs, quamlibet exiguis & difficilibus, sobrie, diligenter, industrie quærat uictum non diu necessarium, sed ad peragendum iter hoc uitę breuissimū in omni sanctitate atq; innocentia, quæ uia est ad æterna illa bona certissima: cætera, quæ sunt dissidij, contentionis, si multatum, belli, non dei sunt, qui autor est pacis totius, & concordiæ: sed diaboli, qui sedulus quacunque per uniuersam hominum gentem potest, inimicitiarum & & discordiæ fortissima semina spargit, ac fouet, hanc autem dei uiam quietis, moderationis, modestiæ, sobrietatis, pacis experiemini dulcissimam, aptissimam, & huic uitæ tranquillissimam degendæ, & ad alteram illam consequendam sempiternam, cui conditi sumus.

Brugis, M.D.XXXV.

IOANNES LODOVICVS VIVES D. IOANNI EPISCOPO LINCOLNIensi, à confessionibus inclyti Britanniæ regis. S.

VDIO pacificatorias aliquot legationes ultro citro'que inter principes missas ac remissas: quod responsi ferant, ignorari. Mihi uero bellum hoc nec humanis uiribus excitatum, nec hominum uoluntatibus uidetur geri. Galli nihil magis cupiũt, quàm pacem. uos à bello abhorretis. Cęsar quietem exoptat, & à tot bellum auersantibus, bellum trahitur. pacem desiderant, nec usquam est illam reperire. Quis non uideat, esse uoluntatem aliquam, quæ humana plus possit, polleat'que cuius imperijs hæc agantur? quum pax inueniri non queat, quærentibus cam ijs, in quorum manu uidetur residere: quum uotis exoptant, quos nos præstare posse credimus. Non inter se belligeratur hominum genus, sed cum Christo. ideo pace indignum est. Non est pax impijs, non est concordia superbis, solus bonus bono amicus est: malus nec bono amicus est, nec malo. Ferunt paci orbis propemodum aliud non obstare, quàm quod neutra pars uult eam prior petere. Quid potest arrogantius, aut superbius dici, quàm hoc, uere ex diaboli schola? qui propterea sempiternus erit hostis Deo, quod ut ueniam petat, nunquam animum inducet. Quanta est ueri ignorantia? Si quis res ipsas acutius perspiceret, intelligeret nihil esse magnificentius, nihil amplius, honoratius, excelsius, quàm ultro & priorem uenire ad poscendam pacem. Quid enim est aliud, Faciamus pacem: quàm, reprimamus cædes, depellamus latrocinia, constituamus concordiam, reducamus & confirmemus humano generi commercia, religionem, literas, disciplinas, tranquillitatem, securitatem, gaudia, mundo nouam quandam & hilarem fa[illegible]: discutiamus tristitiam orbis: uiuant boni, & uigeant: malorum uero & consceleratorum hominum coherceatur audacia? Hoc qui prior dicat, qui alterum ad auxilium tantæ & tam præclaræ rei aduocet, non uideo cur inhonoratior habendus esset: si non inimicus homo superseminasset zizania, & ueras rerum naturas corrupisset, ac pro solidis ac germanis uirtutibus laudibusq́; deprauatissimas opiniones humanis mentibus ingessisset. Narrant Hispani nautæ, esse in nouo isto Orbe, quem repererunt, insulas quasdam, inter quas si bellum incidat, honestissimus & sit, & habeatur, qui pacem ab hoste roget: alterum scelestum, et omnibus in commune hostem, qui rogatam neget. & indignissime eos ferre, quorum hostes in postulanda pace ipsos anteuerterint, officio pulcerrimo, ad illorum sententiam, atque amplissimo. Quid nobis literæ? quid humanitas prodest? quid tot artes uitæ? tanta educatio? quid magisterium Dei omnipotentis? cum inter hæc tam admirabilia corruptissima geramus naturæ iudicia. Illi rudes & Barbari populi, citra literas, citra cultum omnem, & pietatem, ueras sanas'que opiniones à recta & pura natura edocti sunt. Verum nostra hæc mala inuexerunt duo inexhausta uicia, illis hominibus incognita, ambitio & auaritia quæ ad summum profecta, efficiunt, ut nihil ulli sufficiat, quum aliquid semper desit altissimo gurgiti cupiditatis. Itaque nec nos illæ opes iam capiunt, nec ulli honores explent. Animalcula, quibus & in alimenta uiuentium, & in sepulturam mortuorum dimidium agri iugerum sufficit: cogitatione per terras omnes ac maria circumuagamur, omnia turbantes, concutientes omnia, dum animi libidinibus obsequimur: nec nos fragilitatis nostræ, & quorsum euasuri simus, uel quotidie cadentium numerus, uel ipsi corporum nostrorum morbi admonent. Quis non ceu monstrum detestetur, in tanta naturæ infirmitate tantam inesse ferocitatis ac maliciæ firmitatem? Geramus bellum, & uincamus Turcæ, deuoraturo & uictum accisum, & uictorem lassum. Sic minorum animalium pugnas aquila dirimit, ut utrunq; absumat. Si natura cõstitutum esset, ut isti corpusculo non nisi magna terrarum & maris spacia possent satisfacere: illa esset forsitan culpanda, si nostri tuendi caussa, hos tumultus longe & latè excitaremus. nũc saeculus

lus iste angustus, tam exiguis rebus non plenus modo, sed etiam redundans, tam cito periturus, quantas mouet tragœdias? Prouidentissima natura, quæ ut nemo homini homo noceret, corpora nobis tribuit paucissimis explebilia: quo fraudes atque iniurias mutuas iustius tanquam nostro ipsorum testimonio condemnaret, & scelera nobis esse unis imputanda conuinceret. Cæterùm nos obliti naturæ, obliti Dei, in mutuum exitium concurrimus. Hæc quotidie audimus, sed rimosis auribus: quotidie cogitamus, sed fluxa mente, eo'que uitiorum uentum est, ut iam & morbos pro sanitate complectamur: remedia'que rideamus, tanquam senum delirantium inuenta. Verùm hanc astutam & insipidam sapientiam, Dominus ostendet esse meram insaniam: & palàm, in illo suo die, quum iustitia conuertetur in iudicium: & occultius aliquanto, quum unusquisque hoc corporis inuolucro solutus, sistetur tribunali suo, iudicis iusti et seueri. Quin etiam in hac uita interrogetur seorsum reputatio cuiusuis horum, qui magna arrogantia profitentur humanam sapientiam: qualis sapientia sit, noctes et dies odio, inuidentia, tumore, elatione animi, iracundia, fraudibus, imposturis, terrore agitari, lacerari, distorqueri: neque diurna pace, neque quiete nocturna perfrui. Hæc uidelicet est sapientia hominum, hæc magnitudo, per alienam perniciem miserum esse. Huc usque prouectus sum iusto dolore, ob mala ætatis huius, quum Christiana gens eiecto respectu omni charitatis Euangelicæ, & Christi sui immemor, uiribus suis ad se perdendum abutitur, nec unquam ipsa in apertius aut maius sese adduxit discrimen, imminente occasioni suæ hoste potentissimo abalienato Christo à tam fœdo & desertore populo: qui relictis eius sanctissimis signis, ad uitiorum omnium & idololatriæ castra perfugit, translato Dei honore ad homines & metalla, ut qui accuratius tractamus, quę sunt mortalium hominum quàm quæ dei, uiuentis in secula seculorum. Idcirco ita uiuimus, & agimus, uelut filij abdicati, ut repulsi à tutela & cura Dei uideamur, dimissi nostræ stultitiæ: cuius unius opera sunt clades, & ruina, & miseria omnis Europæ totius. At inter hæc, labijs Deum pacis honoramus: quum corda infecta sint hostili inter nos & cruento odio, non Principes modo, sed priuati etiam, qui maximam et arctissimam amicitiam prę se ostentant: ut nunc uerius, quàm ætate ulla alia, dici possit, OMNIS HOMO MENDAX. Nec ad homines solum, quod utique ferendum esset, aliud gerimus ore apertum (sicut inquit ille) aliud clausum pectore: sed erga Deum quoque, nefaria obliuione, non reputantes illum cogitatus nostros acutius inspicere, quàm nos ipsos. Loquimur tanquam filij dei, uiuimus tanquam eius hostes. Sed finem faciam, præsertim apud te, qui hæc neque ignoras, & correcta uelles. Vtinam melioribus monitis non tanta esset obiecta scelerum nostrorum moles. De coniugio meo aliàs ad te scripsi. Ricardus Patus, sororis tuæ filius, & Antonius Barcherus, cliens tuus, mira alacritate in studiorum stadio decurrunt. nihil illis opus uel incitatoribus, uel frigida, quod scio multo tibi gratissimum esse.

VALE MI PATER.

Octauo die Iulij. 1524. Brugis.

DE EV-

DE EVROPAE STATV AC TVMVLTIBVS IOANN. LODOVICVS VIVES ADRIANO VI. Pontifici Maximo S.

EATISSIME Papa, & uicarie Dei omnipotentis, deterruit me ratio negociorum tuorum, ne quid, ex quo auditum est te Pontificem Maximum esse designatum, ad te scripserim. Nam inter tot gratulantium epistolas, & uoces, nullum putaui literis meis locum futurum. Nunc tandem remisso illo animorum feruore, qui nouis magistratibus atque honoribus solet excitari, maturum mihi uisum est pauca uerba Sanctitati tuæ scribere, iam principi Sacerdotum, & pietatis Christianæ: qui ad Decanum Louaniensem scripsi, qui ad Episcopum Dertusensem. Neque enim dignitate moueor, tametsi in terris summa ac prestātissima: quam tamen indignis quoque contigisse hominib. scimus omnes. Vir optimus uenerabilem reddit optimum honorem: & tum demum prosequuntur homines iusta reuerentia dignitatem, quum in illo esse uident, quem etiam priuatum suspicerent & adorarent. Rident, qui scelestum hominem, & facinoribus obrutum, sanctissimum patrem nominaturi sunt: & dant eum titulum non sententiæ animi sui, sed consuetudini loquendi: pudet'que uicarium Christi eum nuncupare, quem suum nemo uellet. At quanta ueneratione perfundi putas illos, qui sanctissimum de solis moribus nominassent Pontificem Maximum, ueterum illorum similem, in eremo, seminudum, & solum oleribus uictitantem. Perstringit oculos nostros fortunæ splendor, non cogit animos. Tu quidem ad fastigium rerum humanarum sola uita innocentissimè acta euectus, ostendisti locum adhuc esse uirtuti, eius'que respectum non prorsus humanis mentibus excidisse. Et ut liceat uerum dicere, superiorum Pontificum uita effecit ut maximum in terris ornamentum ipse ornasse uidearis. Excogitantur tituli consuetorum dissimiles, quibus adearis tu illorum pontificum, quos nostra uidit ætas, dissimilimus. Ne pigeat hæc audire, quem non piget aliter uiuere, quàm uixerunt illi. nisi uelis homines contrarios mores eisdem laudibus honestare. Non impetrabis hoc à libertate publica, ut interea dum tu illorum uitam actionibus tuis reprobas, nos eam oratione nostra comprobemus. Sed de tuis laudibus & aliàs audies, & ab alijs doctius, atque accuratius. Nunc à me paucula more meo simpliciter quidem ac imperite accipies, cæterum amoris & obseruantię in te meæ plenissima. Nam nisi me opinio ac iudicium animi mei de humanitate ac mansuetudine tua uehementer falsum habuit, confirmatum tamen plurimis experimentis non reijcies Romanus Pontifex epistolam eius cuius Episcopus Dertusensis non es aspernatus. neque enim te sic mutauit tanta dignitas, ut uirtutes summas ac singulares, quas in te unicas semper laudauimus, semper admirati sumus, quæ'que te ad istum ipsum honorem perduxerunt, uel ademerint, uel minuerint. Patieris igitur te paucis admoneri, ab alijs forsan peritius: à nullo profecto amantius, quàm à me. at quàm prudenter aut commode, ipse existimaris: qui ut recto monitori auscultare, ita non capi à prauo diceris. Idcirco qualiscunque hæc admonitio futura est, in te non erit periculosa: nam & bona proderit, & non oberit mala. Quo die nunciatum nobis est te amplissimis comitijs Pontificem summum declaratum esse, alij quidem omnes incredibili tenebantur lætitia: Ego uero, qui felicitatem humanam non opibus aut potentia metior, non tam gaudebam, quàm amici uicem eram sollicitus. Gaudebam equidem, contigisse uirtuti aliquod ex istis nostris præmijs: si modo non omnia ad subtilē illā exactā quàm philosopho

rum,

rum, & Stoicorum præcipue, seu Christianorum uerius formulam redigimus. Gaudebam datam aliquando non ambienti, quod ambienti soleret. ualuisse tantum uirtutem, quantum opes, fraudem, imposturam. Gaudebam tibi, quæ meritus es, contigisse: & optimo uiro maximum esse mandatum honorem. Tum etiam datam tibi occasionem ostendendæ, seu, ut aptius dicam, exercendæ probitatis & prudentiæ tuæ: rebus præsertim adeò collapsis, & tanta materia benefaciendi. Sed hinc mea nascebatur sollicitudo, esse rem Christianam in eum statum adductam, hinc bellis, hinc turbis ab hominibus prauè sentientibus excitatis, ut restitui priori gradui non minus sit operosum & difficile, quàm pulchrum, & omni laude dignissimum. Tum etiam unde alijs gaudium nasci solet, inde mihi cura suboriebatur, quod præcessoribus tuis melior esses. Ita enim res sunt à multis illorum tam diu administratæ, ut quum tibi displiciturę sint, tamen hoc usu & assuefactione tam diuturna mutari à te uix possint: & tamen mutandas esse tu ac omnes diui atque homines censemus, mutari omnes cupimus, actu in primis. His de caussis & rationibus non æquè tibi gratulandum censeo, cui contigit altissimus in mortalitate locus. Atqui excitandus es, ut modicus iste animus et uere sanctus, res amplissimas incipiat cogitare, & isto fastigio congruentes: adhortandus, ne defatigeris in negocio tam uario, tam difficili, tam molesto, quo minus dies ac noctes in id incubas, quomodo tanto muneri satisfacias, & actionem ad susceptam personam attemperes. ne quum tota tua superior uita summa sit tibi cum laude acta, & ad personas quas sustinebas, conuenientissimè: nunc in postremo actu, quod procul absit, deficias, quum plausus excitandus est. Duo sunt, quæ à te postulantur, atque expectantur: quies ab armis inter principes, quies à tumultibus inter priuatos. Reliqua in præsentia omittam. de his duobus paucula quædam disseram liberè, ut cœpi. Equidem scio alia auditu iucundiora: & possem dicere, si uellem. sed hæc quæ dixi, ac dicam, usu potiora inuenientur. Nemo ex me quærat: Quid tu non apud Pontificem esse putas, qui hæc & meliora consulat? Ego uero et plurimos. sed magnitudo Pontificatus facit, ne unquam nimis multi consultores esse uideatur: præsertim ubi Pontifici licet, auditis omnibus, quod optimum factu sit, eligere: nec cogitur, ut quenque audiuit, extemplò id exequi. Nec illa quæstione uelim premi: An non melius hæc Pontifex ipse? Certe melius multo. sed consilia omnia, & admonitiones tollat è uita necesse est, quisquis non uult prudentiorem moneri à minus prudente. Quis Princeps consuli sibi patietur, ne dicam moneri se, si consultores omnes hoc ipso quod consulunt, peritiores se ac prudentiores esse præ se ferat, & profiteatur? Itaque audies ipse, quæ non ignoras: & hoc magis ad perficienda, quæ sanctissimè cogitas, excitaberis, quum idem alios quoque cupere intelliges: & erit hic animo tuo stimulus non segnis, quòd uideas optare homines, intus exteriúsque tranquillitatem. Neque nunc uerò sic, ut alijs temporibus, quum sola uota faciebant, & optare poterant magis, quàm sperare. De te autem tanta est in mentibus omnium opinio, tanta fiducia, ut sperent facile quod optant: confidant futurum, quod sperant: factum propè credant, quod confidunt. Commouit anteacta uita tua hanc de futuris expectationem: ut integrum iam tibi non sit, aliter agere, quàm quod omnes sperant, quàm quod uniuersis consensus pro te publicus spopondit: nisi cunctos uelut efflagitantes creditores fallere semel sustineas. quod facere non potes sine magna inuidia, etiam istius tantæ celsitudinis, de qua tam male multi suspicabuntur, ut eius uitio mutari credant mores eorum, qui illuc ascendunt. Omnes quæ scripseris, quæ gesseris, norunt. Si tu, quod omnes sibi promittunt, remedium non affers tantis malis, quæ poterit esse in posterum spes? quem fieri optabunt Romanum Pontificem, ut fessis labefactis'que rebus succurrat? Meliorem te? At nullus speratur. Parem? Difficile inuentu: sed mutabitur honore. nam peioris quid attinet uel meminisse, si meliorem corruperit fortuna? Hic fidem Dei atque hominum implorabis, si quod fueris priuatus optimus, non ideo liceat nunc tibi similem esse præcessorum tuorum. Hęc est conditio rerum: sic ingressus es in uitam, ut naturæ leges mutare non possis. Sapientissimi uiri dictum illud est, duriorem esse conditionem spectatę uirtutis, quàm incognitę. Benefacta pro debitis exigimus, quę aliter eueniunt, ut decepti ab his infesto animo reprehendimus. Mediocris uirtus illi, à quo nulla certe

certe expectabatur, magnæ laudi uertitur: qui uerò sui expectationem aliquam fecit, non nisi amplissimis illam factis implet. Quanquam gaudere nimirum debes, obtigisse tibi materiam, in qua ingenium, probitas, prudentia tua possint enitescere, ac exercendo augeri. Nam illa torpent, si quiescant: & uires amittunt, ut uentus in plano concitatus, aut ignis, cui nihil sit obuium, quod incendat. Optabant ueteres illi bellum, ut uirtutem in eo, uigoremque animi & corporis ostentarent. Optari poterat tibi, sed longe diuersa ratione. Illi enim uastando, sternendo, occidendo, cladem stragemque longè faciendo ac latè, magnam laudem, clarum nomen, immortalem parari gloriam arbitrabantur: ut eorum memoria sacrosancta esset mortalibus, qui magnam mortalium partem deleuissent: & ii essent humano generi chari, qui adeò homines oderant, ut plurimos de possessionibus, de fortunis, plurimos de uita deiecissent: & grati bonis hominibus essent, quibus solis bellum faciebant, latronibus & consceleratis comitati ac adiuti. Quanto tu rectius, atque ad ipsam hominis naturam accommodatius? amicum te fore hominum genti existimas, si eos inter se feceris amicos: gratum omnibus, si odium sustuleris: si effeceris, ut suæ cuique fortunæ, uxor, liberi, amici grati sint. quod sola pax præstat. Quanto id humanius, rectius, melius, quod non solum Christiani optimum & sanctissimum factum nominarunt, sed ethnici quoque, Senecæ omnes, Cicerones, Platones, Socrates. Decet hoc magis & bonum uirum, & Christianum, & Episcopum, et principem Episcoporū. Sed profecto ad tantam impudentiam non progrediar, ut etiam de officio tibi tuo præcipiam. Non disseram, quid te deceat: nec ex humanitate tua tantum mihi licentiæ arrogabo. cui fuerit satis, quid abs te sperent homines, indicasse. Quanquam ne hoc quidem ignorare te arbitror: nisi dignitatū gradus, per quos ad istud culmen peruenisti, omnem priuati hominis cogitationum memoriam sensum'que excusserunt. Recordare quid priuatus à nouo Pontifice optaris: facile conijcies, quid à te desideretur. Vtinam principes omnes aliquando in priuata uita uersati essent, quanto facilius subditorum necessitatibus obsecundarent? & discerent succurrere miseris, non ignari & ipsi malorum. Nunc contrà, nati & educati inter regias opes, indulgentissima semper usi fortuna, calamitates ciuium quia non intelligunt, rident. Ita pro nihilo habent propter suam uel rixulam, uel ambitionem, uel auariciam, uastari agros, uillas, & oppida excindi, populos, gentes'que unica belli procella absumi, florentissimas nationes, & firmatissima regna funditus interire. Non putant se reges, nisi has afferant humano generi strages. Hinc nomen, hinc gloriam parari ab assentatoribus audierunt. qui in publico bono egeni, malis publicis magni atque potentes sunt. Nec uidere possumus sine gemitu, nec referre sine lachrymis, greges senum & paruulorum abiectos medijs foris, & ante sacras ædes lamentantes, mediocres: interdum etiam amplas suas fortunas direptas ab hostibus, nonnunquam ab amicis militibus: & quod indignius est, cōbustas. Nam si raptæ tantum essent, hominibus saltem prodessent. nunc noua ratio gerendi belli excogitata est, ut incendantur omnia. Galli nostra incenderunt, nos nunc uictores Gallica: illi rursus per occasionem collecta manu, nostra. finisque sit breui nominis Christiani, spectaculum Turcæ gratissimum, cum nos ipsi ministri simus uotorum illius, nisi quòd mitiorem illum credo, quàm ut sic uellet in nos sæuire: aut certè saniorem, quàm ut uellet perdere, quæ uictor possidere posset. Quæ sic unquam belligerauit Barbaria, ut nec sibi pateretur prodesse uictoriam, nec hosti? Hoc illorum est, qui perditi spem omnem & cogitationem uitæ abiecerunt. At nos pulchrum id, si Deo placet, & magnificum ducimus. Hoc demum putamus uincere, si sentiant se uictos esse, qui uincuntur: & uerum fiat uetus illud à crudelitate quorundam deductum: Quid uictis aliud quàm mœror? Feros & Barbaros populos Græci Romanique deuicerunt, erepta tantum iniuriæ licentia: & opibus, & artibus, & moribus locupletiores, instructioresque ex uictoria reliquerunt. ut præstaret ab eiusmodi magistris uitæ uinci, quàm illos uincere. Et illa inter se gentiles: quibus incerta erat animorū immortalitas, nihil dictum de charitate, non unum audierant humani generis parentem: non à diuino magistro commendatam atque adeò iussam patientiam, prohibitam uindictam: non audierant ab oraculo, nihil prodesse homini, si uniuersum mundum lucretur, animæ uerò suæ detrimentum patiatur. Nos

tur. Nos Christianos à Deo ipso hæc omnia edoctos, & inter quos uel leues esse rixas destomachabatur Paulus, nihil pudet tantas strages edere, hominum etiam immerentium, ita ut mitius pugnaturos appareat cum ursis aut leonibus, quàm cum Christianis. Et ista faciunt, qui inter hæc non exhorrent patrem appellare Christum: quum ipsi Christi filios, non fratres, sed hostes esse suos arbitrentur. Nec tremunt, quum prælium instituri uota Christo faciunt, nullius rei magis inimico, quàm belli: nempe unius amicitiæ prædicatori & commendatori unius disciplinæ pacis magistro, solius charitatis legislatori. Hoc est, inquit, præceptum meum, ut diligatis inuicem. Quid igitur Præceptori charitatis cum tot animis odio tumentibus, & exulceratis? ut si quis, quæ Christus præceperit, cum ijs quæ nos agimus conferat, commentitiam nos & ridiculam agere fabulam iuret, quum sacris intersumus, quum Christiani & dici & haberi uolumus. Scio quid iam dudum ista legens cogites: Vellem, si per illos liceret. Fortassis rem inuidiosam dicam, sed certe non minus ueram, & ad præsens institutum in primis utilem. Hæc tibi scribuntur uni: quo apertius et simplicius loquar, eo me existimare debes tui decoris & publici commodi studiosiorem, qui contempta propria utilitate, etiam cum inuidia moneam, quæ in rem esse tuam communem que uideantur. Sunt Beatissime pater nonnulli docti homines, qui proximi & probati Principibus, magna que apud illos autoritate, quum de bello consuluntur, ita de iusto & iniusto bello disserunt, ut facile ex eorum oratione ansam Principes, alioqui in suos affectus proni & præcipites, arripiant existimandi quodlibet bellum modo placeat iustum esse. Prætextus & colores nunquam desunt, dum non desit facultas, & occasio. Qui si aliter censerent, ac disputarent, iniecta in Principum animos religione, cohiberent ac reuocarent homines ad arma procliues, & affectionibus impulsos. Tuum est, Pater sanctissime, ex præceptis nostræ pietatis, quorum interpres mundo præsides, docere & Principes & Principum consultores, bellum hoc inter fratres, & quod plus est, initiatos eodem baptismate, iniquum, sceleratum esse, contra fas, contra pium: nec secus, quàm si membra corporis eiusdem inter se dimicent, ex Pauli doctrina, iuxta quam apud Deum iam non est Græcus, aut Iudæus, aut Gallus, aut Hispanus, quisquis per CHRISTVM renatus est: sed noua creatura. Quod qui cogitant, & exequuntur, pax super eos. Si tu ita doceas, primum tantus Theologus, deinde uir optimus, tum Princeps nostræ religionis: si ita statuas, uicarius in terris maximi Dei: quis in contrarium uel tantæ eruditionis disputare, uel istius edicti niti, aut sine impietate poterit, aut sine noxa audebit? Sed hoc loco sint ista nobis satis dicta. Nunc ne te publico bono occupatum diutius interpellemus, paucis de quiete religionis nostræ agendum est: & eo parcius ac modestius, quod apud summum Pontificem, & uirum tanta doctrina uerba facimus. Vides qualicunque cœperint affectu, progressos tamen esse homines quosdam extra uetita septa, & firmata partim diuinis legibus, partim antiquo Ecclesiæ consensu ac ritu ausos impetere. Huic malo quemadmodum subueniendum sit, non crediderim te ignorare. Vetus uerbum est, ciuitatis imperandi prudentissime imperium eisdem artibus retineri, quibus initio partum sit. Repetamus origines illas magnitudinis huius Ecclesiæ. quid nobis modò faciendum sit, ibi uidebimus. Quorum uel tutius, uel commodius exempla possumus sequi, quàm eorum quibus ita opitulata est uirtus diuina, ut hæc ex paruis initijs tam aucta nobis reliquerint? Omni memoria tumultibus Ecclesiæ occursum est, indictis conuentibus patrum, quod generale Concilium uocamus. hæc una est medicina, morbis etiam, qui deplorati putabantur. Ibi expositis uel querelis, uel rationibus, quibus adducti erant, qui parũ recte sentirent, cognitis morbis præsentia remedia adhibebantur. Nulli morbi periculosiores sunt, quàm qui latent. Nulla sanies noxia magis, quàm quæ non exprimitur. Multas inimicitias ad capitale odium adultas scimus, quod uel occultæ creuerint, uel purgare uirus expostulando aut iurgando non licuerit: Confisse in amicitiam uidemus, qui rixa aliqua concœptum dolorem effuderunt. hinc illud uulgare, Amantium iras esse amoris redintegrationem. Ferunt aliquot & nostra & patrum memoria Pontifices, Consilium non secus ac uenenum deuitasse, quod dicerentur uereri,

ne aliquid suæ potentiæ fortunæ'que, constitutis cleri moribus, detraheretur. Male custodit potentiam metus. Etsi sæpe suspectus quis sit, pro manifesto habetur. Quale argumentum est innocentiæ, refugere cœtus, & libera iudicia: non existimare se tutum fore, si de meliore rerum statu consulatur? Neque id ignorant multi: idcirco signum conscientiæ interpretantur, etiam ubi culpa nulla subest, quod in disquisitionem prodire non audent. Tibi uero nihil tale metuendum est. Primum in ista animi tui moderatione, quę libentius lætius'que sine tanto fortunæ strepitu uiueret. deinde in moribus sanctissimis ac orbi uniuerso spectatissimis. postremo in conscientia mentis tuæ: quæ quum non terret, omnia undiq; secura sunt. Ergo expedit indici commune toti Christianæ genti concilium, eò loci, ad quem si quis non uenerit accersitus, non loco uideatur diffisus, sed conscientiæ. Ibi humanis omnibus sepositis affectibus, sumptis tantummodo Christianis, hoc est diuinis, de tota caussa grauius & accuratius cognoscatur. Quæret aliquis: Quid igitur? an non grauissime est iam & diligentissime cognitum? Vt maxime sit: quid tamen illis facias, qui hactenus priuatis tantum premi se autoritatibus, nulla publica, nulla satis graui existimant? Istis est aliquid dandum: & non contemnenda tot animarum millia, pro quibus Dominus passus est. Quanto tumultu, quibus apparatibus una Turcarum ciuitas oppugnaretur? ex qua alij diffugerent, ne baptissarentur, alij baptissati suum semper retinerent Mahumetem, pauci boni essent: Ecce tibi tot ciuitates baptissatas, deflexas de uia, suscipiatur laboris aliquid, ut sensim redeant in uiam: præsertim cum facilis sit initio opera, quæ nulla proficiet, si res (quod auertat Deus) inualescat, & tempore uires atque incrementum sumat. Necessaria res est consilium, etiam si hæc tempestas non incidisset. Eadem opera multa poterunt fieri compendia, multis obuiam malis ibitur. Alia sunt etiam complura super quibus oportet in Ecclesia consultari. In eo cõsilio magna cum placiditate animi ac commoditate, quemadmodum faciendum esse probe nosti, de ijs solis & inquiratur & statuatur rebus, quæ ad summam pietatis spectant, ad sanctos mores. Alia quæ in utramque partem disputata, contentionem possent scholis suppeditare: nec ullam facit, quomodocunque definiantur, uel religio iacturam, uel bonorum morum institutio: in gymnasia, & disputantium circulos, liberas'que opiniones, & sectarum placita referantur. Ne dum omnia mordicus apprehendimus, non tam dicta uideamur damnare, quàm dicentem. & quum aliquid fortasse dubium pro certo atq; explorato, aut indifferens pro necessario tradimus, fenestram prauis & uersutis hominibus, sinistre'que omnia interpretantibus aperiamus, suspicandi pleraque omnia esse talia, nos'que incomperta pro certis affirmare. quæ suspicio quantum hactenus aduersarios adiuuerit, dici non potest: dum enim quiuis tanquam ruenti Ecclesiæ conatur opem adferre, atq; illã ceu Atlas quidam fulcire, fragiles & putres bacillos subiecit, qui etiam inter admouendũ confracti sunt. Ea dixerunt atq; asseuerarunt, quæ partim ambigua pro certissimis tradita, partim friuola pro solidis, aliàs ridicula pro maxime serijs, pro uerissimis uanissima, ex cœno quorũdam libellorum hausta, pondus ac robur suæ caussę detraxerũt, addiderunt contrariæ: ut nõ aliter uiderent facturi, si præuaricari, & acuto uafro'que ingenio aduersarijs caussam prodere in animum induxissent: alij concionibus, alij priuatis colloquijs, alij scriptis. Ex quibus fuere quidam, qui nec suis, nec aduersarij perpensis uiribus, cum fortiore congressi, uehementer caussam totam afflixerunt: quum ex illis omnes censerentur, alij ad hoc inducti sunt pietate quidem, sed inconsulta: & zelo Dei, sed non secundum scientiam. nonnulli quod ea sit ipsorum existimatio de re, ut neminem credant adfuturum, si absint ipsi. Quemadmodum dixisse olim quendam accepimus: Si ipse eam, quis manebit? sin uero maneam, quis ibit? Sunt qui nonnihil uel à populo captabant auræ, uel auri à potentibus: rati iuxta Pauli sententiam, quæstum esse pietatem. Inter hæc quis locus ad scribendum magno uiro, & aliquid allaturo utilitatis? quum tanta turba etiam claros occultet, dum nemini omnes uacat cognoscere: nec sit, qui optimum quenque & legi dignum iudicet. unoquoque se, aut eum cui addictus atque adiuratus est, reliquis præferente, nec contentus sua suffragio extulisse, aliena promit: iniuriam'que interpretatur non modo si cui secundus habeatur,

beatur, sed etiam si secundus exiguo subsequatur interuallo. Ita res geritur priuatis commodis, non publicis. nec spectatur quantum quisque possit iuuare in commune, sed quantū pecuniæ redituram est, uel nominis. Ergo magni uiri partim indignitate despondent animos, partim desperatione profectus tacent. Prima debebat esse cura, ni ego fallor, ac nunc debet esse, ne quilibet passim scribat. Deligant prudentissime, atque acerrimo iudicio, qui hoc agant. & qui scribent, assumant secum iudicium in consilium, non impetum: Christum, non humanam libidinem: cœleste præmium, non diuitias: laudem à Deo, non ab hominibus. eorum'que scripta concilium uniuersæ ecclesiæ accuratissimè examinet: ut communi consensu, quæ uidebuntur, approbet, ac confirmet, reliqua partim reijciat: partim si ambigua fuerint, uel obruat silentio, uel tanquā materia detur ingenijs exercendis. Hæc ego, Beatissime pater, multis prætermissis, & aliud in tempus dilatis, Sanctitati tuæ ausus sum scribere: non fiducia ingenij, aut prudentiæ meæ, quasi meliora ipse mihi inuenturus uiderer, quàm alius quiuis: sed probitatis, & mansuetudinis animi tui, quæ ultro ad se plurimos inuitat. tum amore publicæ Europæ totius concordiæ: quam non possum non ingemiscere, sic inter se discissam, tanto omnium damno conflictari: populum, quem Christus sanguine suo redemptum, unum in corpus charitate ueluti glutino quodam coagmentari præceperat. Poteram de tuis laudibus longissimam orationem contexere, nihil admonēdo. id forsitan alijs Pontificib. gratius fuisset. Sed eo liberior, et procul magis omni assentatione fuit animus, quod ad te hæc mittenda erant: & nulla opum spe ducebar, tametsi tibi amplissimæ suppetunt, tantum amore in te ueteri ac confirmato, & obseruantia in istius tuæ dignitatis non ditionem, sed maiestatem. Tuum erit, boni consulendo præstare, ne mihi uel inconsultus amor, uel immodica pietas fraudi sint, ne'ue commeruisse uidear, dum bene mereri studeo. Reliquum est, Christum maximum obtestari, ut quæcunque statueris, approbet, feliciter'que euenire sinat. Vale, Beatissime Papa, & uere sancte.

Louanij, XII. Octobris.

1522.

IOANNES LODOVICVS VIVES HENRICO VIII. REGI ANGLIAE INCLYTO S. DE FRANCISCO Galliæ Rege à Cæsare capto.

INCREDIBILES animi mei erga maiestatem tuam & obseruantia & amor efficiunt, ut quemadmodum felicissima tibi opto omnia, sic euenire uehementer gaudeam. Opinione uero mea, de uirtute ac prudentia tua, iam olim adducor, ut occasionem tibi aliquam, & quasi materiam suppeditari cupiam, qua ingentem istam animi ac probitatis tuę lucem proferas, tum ad gloriam tuam, tum ad cæterorum Principum exemplum. Præsentis uero temporis occasio compotem me uoti mei uidetur effecisse. Cepit Carolus Cæsar Franciscum Galliæ Regem, uenis tu quoque in aliquam eius gloriæ societatem. Nunc spero annisuros uos, atque eam nauaturos operam, ut intelligant omnes non præsentes modò, sed etiam posteri, ad quos tantæ rei fama dimanabit, non tam uos illum in uestra habuisse potestate, quàm uos ipsos, nec in ius ac ditionem concessisse temeritatis fortunę: quin uos potius in illam dominatos. nec his tam prosperis rebus factos insolentiores: sed meminisse inconstantiæ rerum secundarum, uarietatis'que casuum humanorum, ac reputasse cum animis uestris, quod illi accidit, potuisse cuique uestum, quod prohibeat Deus, accidere. Quippe omnia omnibus sunt communia: nec humanæ sorti exemptus quisquam est. Quocirca & bona spes est, uos moderate uictoria usuros, nec sæuituros in gentem innoxiam, & præsidio destitutam: neu florentissimum Christiani orbis regnum uastaturos, & tanquam uniuersæ

Europę alterum eruturos oculum. Quid enim populus commeruit, si regi uisum est bellum suscipere? etiam consiliariorum omnium, ut ferunt, aduersa uoluntate. Equidem quantum ad utilitatem uestram, uestrorum'que populorũ attinet, non tanti facio captum esse regem, quòd bellum erit deinceps aut nullum, aut certe facilius, ac proinde breuius: quanti exemplum documentum'que æstimo, quod uos hinc pro acumine uestrorum iudiciorum, pro'que rerum usu ac prudentia sumetis. Principio, ne ulli fidatis successui: tum ne adeo facile suscipiatis bella. Consideretis uarios belli casus & Martem incertum: ut uicti, fugati, inclusi, obsessi, uictorem superarint, obsessorem ceperint. postremo quantum regno uniuerso, tot gentibus ac populis, noceat hominis unius uel ambitio cæca, uel audacia inconsulta. Nam quis possit dicere, primò quantus mœror ad primam auditionem capti Regis cunctam Galliam inualerit? silentium ubique, solitudo, uastitas. hinc quæ animorum consternationes, qui terrores subiti, diurni, nocturni? quę suspiciones periculorum omnium? ut nulla litaura, quę non eis uideatur esse armatorum hostium irruentium fremitus. Iam quæ cogitationes, & quàm anxij animi in euentum belli huius? Quid fiet Galliæ? nihil eis uenit in mentem præter euersiones, populationes, fugam, cædem, stragem, incendia, interitum, & ruinam omnium: omnia atrocia atque infanda. uidelicet, quia mansuetudinem uestram ignorant: & metuunt ne tantum suadeat libido, quantum permiserit fortuna. quum contrà nihil dubitem, quin hoc uobis lubebit moderatius, quo immoderatius licebit. Sed in tantis Galliæ malis nemo est adeò uel animo ferus, uel illorum uoluntate hostis, qui non eorum uicem misereatur: uel quia sunt Christiani, uel homines, uel quod idem cuiuis alij potuisset accidere. O' quæ materia benefaciendi, & cuius tum ad Deum meriti, tum ad homines gloriæ? Si tu & Carolus Cæsar legatos illuc primo quoq; tempore mitteretis, qui illos uestris consolarentur uerbis, bonaq; spe, ac recreatiore esse animo iuberent, uos non cum gente de uita certare, sed de ditione ac finibus, quos malitis ipsi iure & amicorũ disceptatione recuperare, quàm ui & mutuis cladibus, nullas cædes, nullas populationes passuros uos in Gallia à uestris militibus fieri: nec secus uos illos curaturos, quàm si uterque uestrum in Francisci locum successisset, in quem locum charitate ac beneuolentia iuxta leges omnes humanas diuinasq; oportet uos succedere, ut eos ceu orphanos tueamini, quibus patrem ademistis. Sic apud Romanos, gentem imperandi callentissimam, ij duces, qui nationem aliquam aut populum imperio subegissent, in clientelam illum suam ac patrocinium recipiebant, nec alios uel ben'euolos æquè, uel beneficos populus ille experiebatur, quàm cum quo imperatore arma contulisset. Itaque amisisse Gallos Regem unum, reperisse defensores ac patronos duos: nec postea Regem defuturum, & in hanc sententiam alia, quæ uos tanto melius me excogitare poteritis, atq; explicare: quanto & iudiciorum acrimonia & prudentia plus ualetis, polletis'que. Simul non arbitror ignorare uos, quantum id esset momentum ad efficienda quæ concupiscitis. delineretis uestra illa animi moderatione ac mansuetudine populos omnes Galliæ, detraheretis illis cogitationem omnem reparandi belli, ac tuendi sui, & quasi excuteretis arma de manibus. Nam sæpenumero ex desperatione rerum in magna & fortissima facinora uenitur. eodemq; sunt loco, magnus animus, & perditus. Quid quod confirmaretis potentiam uestram: quæsita uobis per clementiam illam moderationem'que ingenti uestrorum subditorum & obsequiosissima beneuolentia, qua nulla sunt ualidiora Principi munimenta. Nec ulla esset natio, quæ non uos sibi reges exoptaret, tanquam numina cœlitus demissa. Nam quid magis est diuinæ naturæ, quàm benefacere, prodesse, iuuare, seruare quàm plurimos? Præter hæc omnia, satisfaceretis Christo, cuius respectus hoc debet ob oculos uestros crebrior obuersari, quòd ad tribunal eius breui (quid enim longum est in hominũ uita?) sistendi estis, deposito omni fortunæ uestræ strepitu, nihil à quouis priuatorum discreti ac differentes, ubi tantum uobis prodesse poterit uita piè ac innocenter transacta. Non addam plura, ne præcipere uidear prudentiæ uel tuæ, uel tuorum consultorum: & in

primis

primis D. Cardinalis, uiri in gerendis publicis negocijs exercitatissimi. Hęc scripsi Oxoniæ in literato ocio, à regia & negocijs procul. Ridebis forsan sententiam hanc meam, seu quòd uere intelliges esse eius, qui de alienis, nec satis perspectis atque exploratis censet rebus: seu quod id admoneam, quod tibi tanto antea præclarius uenit in mentem. Vtinam superuacaneus sim monitor, & currentem (quod dicitur) exhorter. Ego uero facere aliter nequiui, quin hæc ad te scriberem, adductus quum amore maximo in te meo, tum publica quiete, & Christianorum pace, cui semper & faui unice: & nisi mens hæc, quod nolit Christus, mutetur, fauebo. Si quid erratū est, speciosa erroris caussa ueniam meretur. Impartiat tibi D. Iesus, lenem illum suum & mitem spiritum, quo seruandis iuuandis'que hominibus maximam ac solidissimam gloriam, opes'que amplissimas sitas esse arbitreris.

Oxoniæ tuæ, XII. die Martij.

1525.

IOANNES LODOVICVS VIVES HENRICO VIII. REGI ANGLIAE inclyto, S.

DE PACE INTER CAES. ET FRANCISCVM GALLIARVM regem: deq; optimo regni statu.

QVANTVM & maiestatem tuam, & reliquos omnes Principes, quibus cum fuit mihi usus aliquis, hortatus sum semper ad pacem: tantum hoc tempore pacis audito nomine sum lætatus, tum publici commodi gratia, tum etiam Principum ipsorum quibus ego et multis nominibus optime cupio: & illo potissimum, quod publica salus cum ipsorum salute, ac sana mente coniuncta & complicata est, ut diuelli non queant. Est enim princeps in republica, quod animus in corpore: & imago quædam autoris illius rerum naturæ. Videre est, quàm turbatum atque affectum sit corpus, animo affecto. Hoc incitato, quæ faces micant in oculis flammarum? quanta oris distortio? & atrox agitatio corporis totius? Eodem languente, & demisso, uniuersum corpus ad eundem continuo habitum componitur. Sic Princeps affectus suos omnes in ciuitatem transfundit: & ad eius exemplum tota sese comparat multitudo. Quocirca illud est optimo Principi curandum, & in quem tantum nomen merito competat, ut talem ipse se & publice & priuatim præbeat, quales uelit subditos habere. positum'que sese arbitretur in refertissimo theatro, ubi nullum eius uel factum uel dictum occultum sit. Nec tenebrę, aut solitudo obstat, quominus in uulgus dimanet, quicquid egerit. nam lux principatus omnia reddit conspicua: intenta'que tot in se unum ora fallere, ut maxime uelit, non tamen potest. Loquax enim fama, uel abditissimos recessus explorat ac patefacit. Porro quicquid uident placere & approbari dominanti, hoc omnes sequuntur, in hoc sine iudicio ruunt: tanquam satis sit illum faciendum iudicasse, penes quem ut summam potestatem, ita etiam summam prudentiam consilium'que esse interpretantur. Sunt qui ignorent esse, quæ æmulantur pessima: sed morum similitudine placituros se sperant ei, in cuius manu est fortuna, opes, dignitates, honores, & cętera, quæ mortales auidissime expetunt. In hoc numero primas partes obtinent assentatores, grauissima pestis potentium: ut qui præcipuum aditum ad sapientiam intercludant, edoceri, reprehendi, quæ non minus necessaria sunt Principi, quàm reliquis hominibus: uidelicet & ipsi homini, & cui maiore rerum usu est opus, quàm priuatis, quanto plura atque ampliora unius prouidentia & consilio tenentur. Nullus hominum citra doctrinam atque admonitorem, satis instructus est ad sapientiam. magistris, rerum usu, ostensoribus errorum, ac emendatoribus indiget, ad rudem per se animum excolendum, quos omnes assentator abigit à Principe: tanquam non ille reliquorum mortalium more ac modo editus sit, sed magnus iam & absolutus. quid

quidagat. Quum contrà, cui tot delicię, uoluptates'que summum in omnes ius addant, in omnem licentiam calcaria: huic oportet frænos iniici, quis præceps & effusus animus retineatur. alioqui se'que ac sua pessum rapiet, si omnes cadentem impellant, nemo fulciat. Magnum regni columen sunt amici prudentes, ac liberi, quibus moderata potentia sustentatur. Rex'que siue prudentiæ uerecundia, siue melius suadentis monentis'que oratione atque autoritate, sese ad studia uirtutis conuertit. Tum populo utitur sui simili, hoc est optimo: regnum'que quietum agit, minime studiosum rerum nouarũ. Nam rege malo, mali sunt subditi. inter malos uero concordia haud diuturna: cum Princeps superbe imperat, subditi contumaciter parent. Malos regere acerbissimum est: acerbius etiam, si rector ipse sit malus. nec ulli parent libentius, ꝙ boni bono. Ergo regni uinculum maius aut firmius nullum est, ꝙ bonitas. nam imperia dura, aut immoderata cito dissoluuntur: magis'que uiolenta sunt, ꝙ duratura. quoniam nihil stabile Principem cum subditis coniungit: nec aliud ad disiunctionẽ expectatur, quàm occasio. Nullum animal inuitum retinetur perpetuo, si liceat effugerę: nihil'que magis à coacto laborat, ꝙ ut citissime quicquid remorat, abrumpat. Maximum est animorũ glutinũ inter bonos: nec secus bonus uir bonũ imperantem audit, ꝙ seipsum. Quapropter illud in primis est sapienti principi laborandũ, quiq; sempiternũ imperiũ & ipse dum uiuat possidere, & hæredibus tradere per manus cupit, ut se ac suos bonos faciat: ipseq; sit gubernandi peritissimus: & parere modeste, atq; obedienter subditos doceat. Mira dictu res, imò uero absurda. beluarum rectores nihil potius aut prius, quàm fera ingenia mansuefaciunt, & iussis obtemperare docent: ita demũ existimantes se illis pro arbitrio usuros, sine incommodo, aut periculo. Nam nisi feritatem deponant, ac domenť, rectoris magistriq; uocem aspernati, in illum potissimũ naturæ suæ sæuitiam conuertent. Sic equi gestandis sessoribus, aut oneribus aptanť: sic tauri iugo ceruicem prębent: elephantis magnę turres impositę: leonibus quidã pro canibus usi sunt. Hominũ rector homines rudes ac syluestres adhuc, nulla prius cura adhibita, securus tractat. cum morosius aut intractabilius nullũ aliud sit animans: nec cui domando, si uirtus absit, plures sint artes necessariæ. Violentia se quidam, & terrore abunde munitos, instructosq; ad hoc arbitrantur. quæ uti seruilia sunt, non liberalia: ita populum totum in seruilem naturam ac conditionem deformant: nihilq; agunt, aut dicunt liberis dignum. & uelut nequam mancipia, non aliud magis aut crebrius meditantur, quàm fugã à domino crudeli. Qui generosiori sunt pectore, occasionem undiq; uenantur asserendi sui. Ita nullum fastigium debiliore fundamento nititur, quàm regnum metu. Nec ullæ opes satis firmæ sunt, quas multi timent. Ipse'que formidatus peiore sit oportet conditione, quàm multitudo territa. Siquidem nemini fidere, non loco, non tempori, non hominum cuiquam tuto se credere ac committere, omnia suspecta habere: hoc non regnare est, sed claudi carcere. Notæ sunt Augusti & Traiani uoces, Nolle se nocentibus imperare: Imperium deposituros, si reipublicę eos esse Principes non expediret. Quantam quietem in illorum animis fuisse conuenit, qui se non hastis, aut satellitio, sed subditorum beneuolentia tutos scirent? Ego uero huiusce rei ex te sumo coniecturam, quem magis ac sæpius tuorum pietate, quàm satellitio stipatum uideo. Quàm raro tu custodibus uteris? id'que quum facis, magis pompa quadam, ac more maiorum, quàm quod opus esse credas. Sic enim illi te claudunt, ut nulli non apertus sit aditus ad te. Nec magis uiuis in aula satellitibus uteris, quàm pictis in aulæis. Istuc demum est liberum ac regem esse. cum'que fructum percipis fiduciæ ac securitatis tuæ, ut nemo tuorum sit, qui non capiti suo citius noceri uelit, quàm tuo pedi. Hæc quidem si probitas conglutinauit, ut spero, sempiterna erunt. Non est enim amicitiarum certius aliud, uel diuturnius glutinum, quàm uirtus. Nam inter malos beneuolentia tam diu durat, quàm diu utrisque utilis est. fructu adempto, amicitia dissoluitur. Inter bonos uero, ubi nullus est respectus commodorum, ipsa uirtus, quæ coniunxit, conseruat: nec dirimi nisi cum ea possunt. Quocirca omni studio Principibus laborandum atque annitendum est, ut ipsi boni, suos quoque bonos faciant:

Hæc

Haec una aptissima est est ars mansuefaciendi hominis, hęc copula, qua fortissimè & rectus & rector cohaerent. Quippe uirtus amicitiam gignit. Amori autem nihil difficile, aut graue: siue fortunae, siue liberi, siue sanguis & uita pro amico in discrimen adducenda sint, dulcius est. nihil que magis iuuat in magna amicitia, quàm magna amoris argumenta, & quoad res patiatur, indubitata signa ostendere. Qui boni non sunt, diligere se simulant rebus prosperis, in periculo primi deserunt. Preter haec omnia, uirtus quieta & moderata est, nec rerum nouarum studiosa. ita fortunę contemptrix, ut corporis & diuitiarum rationē nō habeat: cuncta animo innixa ac fulsulta. Quod si Christiana pietas accedat, hoc est absolutio omnis uirtutis, imò uero uirtus unica in discessum tota incumbens, & peregrinationem quandam hanc uitam esse rectissime censens, facile cuiusuis imperium perfert. Quantulum enim eius interest, quid de fortunis aut corpore Princeps statuat? modo animę prospectum sit. Ecquid refert mortalis? unum aut alterū annum uicturi, sub quali eos humano Principe trāsigat? cum alterum coelestem habeat Principem, ad quem per neglectū mundanarū rerum citissime properat. At uir malus supernarum rerum uel rudis uel negligens, unicam uitae huius cogitationem animo uoluēs, facilis ac pronus est & Principi & rerum statui mutando. Quoniam inquieta est mali hominis mens, nec unquam praesentibus rebus acquiescit: nouare subinde cupit omnia, ut qui insomnia laborant, identidem se in lecto uolutant, & locum nouum quaerunt: quasi in loco haereat tristium, & non in morbo. Nactus uirtutem, usque adeò est ea contentus laetus'que, ut eam rerum conditionem ac statum, in quo ipsi liceat illam colere, & amet, & retinere studeat. Simul non ignarus mutationem rerum, tumultum, caedes, rapinas, cladem, alia'que immania & infanda secum importare, uehementissime tantam crudelitatem exhorret. Stultus aut impius, qui mentem in futura non mittit, rebus modo, quae adsunt, quae'que uidet, impellitur, quantumcunque res nouentur, caetera putat fore praesentibus similia, & se loco meliore. Simul atrox animus, aut honorum uel pecuniae cupidus, per caedes & mala publica ad explendam libidinem rapitur: nec interesse retur, quà sit eundum, sed quò. Quamobrem aut ego uehementissime fallor, aut Principibus & magistratibus, quo populus dicto sit cum magna reipublicae quiete ac salute audientior. nihil magis expedit, quàm teneram statim aetatem curare rectis ac sanis opinionib. imbuendam: ut sciant quis sit usus, quod praemium, qui finis unius cuiusque rei: quantum & quatenus de unaquaque sumendum, quanti ea aestimanda. Habeant'que tanquam probi aurifices, uelut Lydium quendam lapidem, quo precium & indicaturam singularum rerum, quas uel expetimus, uel auersamur, cognoscant: pecuniae, possessionum, amicorum, honorum, nobilitatis, dignatatis, imperij, formae, uirium, uoluptatis, ingenij, eruditionis, uirtutis, ac religionis. ne inuersis rerum aestimationibus, maxima negligant, minima & abiecta consectentur: de pecunia, de umbris & somnijs, quae ipsi sibi confingant, graues moueant tragoedias: pietatis, prudentiae, ac uerorum bonorum uel obliti, uel securi. Hi sunt qui pecuniae, aut uoluptatibus, aut ambitioni dum metuunt, patriā, bonum atque honestum deserunt: publica produnt, dum seruiunt priuatis: stultā quandam excogitant imaginem libertatis, qua non fiunt liberi, sed mali. Porro in adultis & iam institutis, cura literarum ac religionis priora omnia & certiora reddet. non religionis, quae exteriorib. signis ac ceremonijs tota collocetur, quū inter haec animus sit impurus ac impius: nec literarum, quae ad pugnam & contentiones cōpositę, pertinaces reddunt homines, non prudentes: caeterum studiorum, quis mores componuntur, instituitur uita. & religionis, quae animos ad coelestia sublatos, cunctos ad curam honestatis conuertit, & ad coelestium bonorum amorem inflammat. Religioni nemo eximitur. In literis autem partim concionibus adiuuabitur uulgus, partim libris patria lingua conscriptis, de rebus legi & cognosci dignis: quibus bonae horae non anilibus transigantur fabulis, nec gestis rebus nihil ad exemplū pertinentibus. Sec primum omnium pecuniae admiratio detrahatur, compescatur luxus, incitetur sobrietatis studium, accendatur mutua charitas, non per peccata quaestum

 fieri:

fieri: sed unicam uirtutem esse lucrū. Denicꝙ ab eis rebus deterreant homines, quarum caussa ingentia flagitia designantur, & capitalia scelera. Tali populo felicissimum futurum est regnum tuum: cuius tu non tam eris laboriosus rector, quàm lętus spectator atque exhortator. Ipsi enim sese regent. & ij erunt, quos monendos magis habeas, quàm castigandos. Vides summam administrandi imperij in bonitate uerti, tanquam in cardine, ut is demum habiturus sit principatū iucundum ac stabilem, quisquis effecerit ciues probos, facillime facturus tales exēplo sui. Nemo fert enim, exigere quenquam ab alijs, quod ipse non praestet. nec frustra dicitur, Vitā maxime persuadere. At uel rectori curae huic, uel subditis uirtuti uacare, nisi in pace non datur. bello enim uniuersa, uelut tempestate, confunduntur. Vnicum tempus conseruādae bonitatis populi, est pax. Nam ea quibus homines meliores fiunt, pace uigēt, languescunt bello: literae, religio, leges, iusticia, negociatio, quies, opificia honesta per ciuitatem contractio, atcꝙ occupatio omnium, & utilis. Bello enim, uelut in affecto corpore, nullū mebrū officio suo rite defungitur. Literae quę ocio, & quiete, & fauore Principū, tanquam salubri quadam aluntur aura, necesse est turbatis omnibus, & Principū animis aliò auocatis aegrę ac moerentes conticescant: praesertim quum sint suapte natura uoce gracili, in strepitu armorū, tubarū, bombardarū. Et intermissis cōmercijs, multiscꝙ necessario indictionibus, omnium benignitas coarctatur. unde sustentari solet ordo studiosorum hominum. Ad haec uilescit honos ille, qui est uelut actio, & uita quaedam eorum quae inter homines exercentur, & quo artes florent ac adolescunt. Iam religio quae potest esse, efferatis animis tanto aliorū in alios odio? & imbutis madefactiscꝙ cruore ac saeuitia: quibus humana atque diuina omnia per miscentur: ut tam quisque aptissimus bello uideatur, quàm religionis & bonę mentis habet quàm minimum. Iocus & ludus sunt in militia, domos diripere, fana spoliare, uirgines rapere, solidas urbes atque oppida incendere. magna dementia, propterea corrumpere, quod retinere non ualeas. Haec sunt belli decora, profuisse nemini, nocuisse quamplurimis: nullo respectu aut recordatione praesidentis mūdo Dei. Ita gerunt in pollutis corporibus caecos animos, ut Dei iusticiam non uideant, & admoneri indigne ferant. Qui dicunt Deo, Recede à nobis, scientiam uiarum tuarū nolumus. At qua insolentia, & ore quàm importuno diuinas leges negligunt, humanas aspernantur: ut hoc demum uideatur esse uere ac germane militare, nihil arbitrari aequi ac boni propter se esse sancitum: nullo se iuri esse subditū: se in uagina leges omnes inclusas cum ferro gestare: quicquid consceleratos animo collibuerit, id solū esse ius atcꝙ aequū. nec sibi modo in populum tantum licere, sed in ipsos quocꝙ Principes: quod hi sua opera et uiribus Reges sint. Quis seruus emptus de lapide, quod dicunt, tam obedienter domini imperata executus est, quàm memoria nostra Reges Francorū, quicquid Heluetijs uenit in mentem: scilicet illos unos praesidium ac stabilimentū regni sui ducebant esse. nō facturi, si manum ab alijs gentibus uoluissent continere, nec ultro uicinas nationes bello lacessere. Principes etsi alia omnia in bellum inuitarent, illud unicum deberet retrahere, ne ipsis res esset cum militibus, hominum genere iniquissimo, atcꝙ insolentissimo. Necꝙ uero tales sunt solum in alienum principem, sed etiā in suum, cuius dignitatem, opes, praesidia omnia in se solis collocata esse putant, & posse quocuncꝙ uelint secum trāsferre. quae porro in pace ne cogitant quidem, quoniam populus adest, proceres quiescunt, propinquae nationes & reges pacati sunt: ipsi milites ad togam, & paganū cultum atcꝙ habitū redacti, necessarijs ad uitam operibus destinenᵗ, magiscꝙ illis ad meliorē mentē uacat. Quod si pestis haec celsitudinē quocꝙ principatus pertingit, & infestat, reputare conuenit, multo acerbius humiliora premi ac diuexari. quippe populus nō tantum premiᵗ ab ijs qui militię sacramento sunt rogati, sed ab ijs etiam omnib. qui se illis adiungunt, uel adiunctos simulāt, ut per militarē licentiā impune possint malefacere, interīs ijs penes q̄s summa est potestas, in cogitationē bellorū. nec in eos audēt animaduertere qui se q̄quo modo milites profitenᵗ, ne seditionē incōmodissimo tēpore moueant,

postremo

mo multitudo grauata indictionibus & tributis, exclusis per bellũ terra & mari cõmercijs, in summa egestate ac miseria uitam trahit, tam exhausta & perdita, ut quiete ac pace deinceps reddita, uires tamen longo etiam tempore recipere non ualeat. Permulti cessante artis quæstu, aut inualidi mendicant, aut latrocinantur ualidi. Præsertim ingenti licentia atq; impunitate scelerum, quam belli tempore necesse est contingere, quum quisq; ita sanctissimus ac honestiss. habetur, ut animus est ei promptiss. flagitijs ac facinoribus patrandis: tanquam in eiusmodi dexteris posita sit regni salus, quæ maximã malam perniciem regno adferunt. Ergo boni præsentem rerũ statum mœsti oderunt, mali sceleribus assuescunt, ac proinde impunitatem diligunt. iura illis, leges, iudices, inuisa sunt: & his ipsi infesti. Quam regni faciem necesse est tum esse? terrerentur indubie Principes, si eam uelut in tabella depictam cernerent.

At uero quantum principis caussa bello turbato sunt omnia, tantum in pace ea, quæ nobis charissima esse par est, illi sunt accepta referenda. Animus disciplinis excolitur, religione in Deum se attollit, artibus ac negociatione corpori ministratũ uictus, iusticia publica, quies per ciuitatem paratur, in qua certe cuique fortunæ, grati liberi, coniunx, domus, res familiaris. quæ in bello & incerta, & plerunque etiam grauia sunt. Hæc omnia in pace Principi debentur, tanquã legum animæ, sponsori publicæ fidei, sequestri cõcordiæ. unde qui hanc uiolant, contra pacem domini Regis dicuntur fecisse, Tu es. per quem & in publico, & in priuato, & ad mensam; & in lecto tuti sumus. tu nobis omnibus legum nomine spondes. alioqui præstaret in solitudine ac speluncis degere, quàm inter homines, quorum rari boni sunt: idcirco probum & quietum Principem iure hæc omnia consequuntur. laus à literatis, qui suum illi ocium debent. Quo nomine clarissimus fuit Augustus Cæsar: concelebratusq; ab omni scriptorum genere, quibus ille festa pace toto orbe diffusa, altissima fecerat ocia. nactusq; est eam gloriam, quæ est per gentes rarissima, conciliato sibi tanto amore, Senatu ac populo Romano. ut mortuo, quum iam nulla erat adulandi necessitas, ostenderint, quantopere dilexerant uiuum, effusis omnium animis in honestanda memoria defuncti, nullus honorũ modus, nullus finis, uerissimis omnia affectibus, ut quando præsentia Parentis patriæ orbabantur, recordationem retinerent sempiternã, eam que tempus ipsum circulis suis nouam subinde reduceret. tantumq; in omnium animis ualuit optimi Principis memoria, ut quatuor in eius gratiam continuos Principes orbis terrarum perpessus sit, quales nemo seruos pateretur. His accedunt opes, quibus si abundent subditi, Rex ipse inops dici non potest: ut nec opulentus, si ipse solus possideat. Fallitur Princeps, qui maiores putat futuras suas diuitias, si coaceruet, quàm populi, aut firmiores. Nam & infinita adeo multos contrectare necesse est, & ea omnia parata sunt moderato Principi, si usus poscat. Quid quod tutius, nẽpe minore cum inuidia, mediocres suas opes quisq; custodit? His accedunt uota bonorum hominum pro salute unius, & amor omnium effusissimus in illum, per quem fortunis suis fruuntur. Sed hæc, atque alia, quæcunque dici possent, superat, quod Rex sic administrando regno, officio suo satisfacit. quippe siue pictorem, siue pastorem, siue caligarium, siue fabrum, aut alium quemcunq; nemo non tum ridet, tum etiam odit, qui explere munus susceptum non queat, adeo & in magnis & in paruis, non præstare quod quisque profiteatur, turpe atque inuisum habetur. Ita fit Princeps expressissimum principis mundi simulachrum, qui salutare imperium in omnes uniuersitatis partes diffundit, bonitatemq; illius qui non percipit, suæ id modo culpæ assignet. Ille enim optimus, tranquillo atque æquissimo regimine cuncta disponit, potentiamq; nemo experitur, nisi coniunctissimam bonitati. Non ultro terret: nec quantum nocere possit, minatur, sed quantum prodesse ualeat, ostendit. omnesq; beneficiorum magnitudine ad se inuitat. Hoc principi nõ licet in bello imitari, quum terror ostendendus est, & quacunque possis hosti nocendum, minandum quoq;: & dum times, sæuire cogeris, inuisus hostibus, suspectus socijs, subditis grauis. Quapropter retinenda ante omnia est pax, tanquã aptissimũ tẽpus, tum gubernãdo regno, tum etiã cõfirmando. Pacẽ nactus es primũ Dei dono

autore,

autore & conciliatore pacis totius ac concordiæ: hinc probitate tua & consilijs D. Cardinalis, magni cumprimis uiri ac prudentissimi. Fortassis rebus turbidis non uacauit pacem cum bello cõferre, occupatis uniuersis sensibus cura & meditatione belli, dum uel caues tibi, uel insidiaris alijs. Nunc quietus utrumque expende: confer amorem hunc cum illo odio, hanc communionem gentium cum illa diremptione, uide, an curas & sollicitudines belli hac securitate commutares: hanc certationem officiorum, illis perpetuis insidijs? Sumptus belli infiniti: pacis moderati, & tolerabiles. bonus in pace populus, ac proinde obediens, promptus'que: bello efferatus, improbus, omnia detrectans. artes mansuetæ pacis, & placidissimo isti tuo ingenio mirè congruæ: in bello sanguinolenta omnia, atque inhumana. Princeps ipse terrens semper, ac timens. Et fuit quidem bellum illud segne ac torpidum. longe alium sensisses ludum, si res utrinque incruduisset. Hæc quæ inuoluta, & summa quadam proposui, ipse si ingenio tuo acutissimo atque exercitatissimo euolueris, atque explicaueris, quod mihi in tam longa epistola facere non libet, scribenti ad te, à quo ipse hæc possem longe copiosius ac melius edoceri: profecto inuenies, quanto labore bellicum illud tempus fugiendum sit, hoc uero pacatum retinendum consertis (quod dicunt) manibus, & toto nisu. nec suscipiendũ bellum facile, nec certa pax sperata uictoria permutanda. De nulla re magis aut crebrius deliberandum est, quàm de bello, in quo non licet bis peccare: & ad quod Princeps descendere uix debet, etiam ineuitabili necessitate pressus, omnibus primo remedijs tentatis, & frustra consumptis. Nullum est tam felix bellum, quo non sit potior iniqua pax, siue curas, siue sumptus, siue discrimina consideres & contempleris. Itaque de iure suo citius decedat Princeps, quàm de summa periclitetur: & tantã fortunæ plagam leui lateris inflexione declinet. Varij sunt belli casus, & exiguo momento maximas res uoluit. unde Mauortem ueteres nominarunt. Bellum in cuius manu est suscipere, non est deponere. Initia belli penes Principes sunt, exitus penes fortunam: seu uerius Deum, cuius uoluntatem erga nos non sine caussa ignoramus, uidelicet nescij, quàm apud eum gratiosi simus. Itaque non secus, quàm pecunia nostro arbitrio aleæ exposita, ilico alieni fit iuris, incertum cui cessura sit: ita Princeps & tota ditio in sortem euentus conijcit, moto bello. Hinc etiam dicimus belli aleam, & de summa rerum certari. Quàm multos pœnituit belli uel prospere cœpti? quàm nullum pacis, aliquo siue incommodo, siue etiam iniuria redemptæ? Nec ulla resp. instabilior est, quàm quæ sæpe mouet arma. Quoties in extremum discrimen Athenæ uenerunt? à Persis exustæ, à Lacedæmonijs oppressæ, ac spoliatæ mœnibus: à Philippo fractæ, ab altero Philippo afflictæ: à Mithridate accisę, à Sylla propemodum deletæ. Bellatrix illa Roma à Tatio capta est, à Porsenna obsessa, à Gallis incẽsa, à Pyrrho territa, ab Annibale concussa: suis denique armis dilacerata. Dicet aliquis: Armis & bello crescunt regna. Sed eisdem quoque pereunt. Minus forsan est in pace splendoris & gloriæ, falsæ illius quidem: sed & plus quietis. minus controuersiæ, ac periculi, & proinde firmitatis plurimum. Non laboro, inquit Theopompus rex sapientissimus, quàm amplum filijs regnum tradam: cæterũ quàm mansurum ac stabile. Nihil ab alijs repetis, sed nec abs te alij. In quorum utroque est periculum: siue cum fortiore congrediaris, siue cum debiliore. quippe nihil est tam infirmum, cui suæ ad nocendum uires desint: destitutoq́ facultate omni iuuandi ac benefaciendi, multum adhuc ad lædendum superest. tanto uidelicet promptius est malefacere, seu robore suo, seu imbecillitate nostra. Habes inclytę Rex, quæ mihi addictissimo atque amantissimo Maiestatis tuæ uisum est hoc tempore, de bello & pace ad te scribere. Tu hæc animi illa mansuetudine & lenitate accipies, qua reliqua mea soles: imò uero, qua beneuole admonentes auscultas. quaq́ in re omni uteris, non Britannis tantũ, sed exteris quoq́ nationibus cognita atque explorata. Studia profecto mea, quorum ocia tu solus, secundum Deum facis, hanc scribendi opportunitatem non potuerunt tacitam præterire. Vnum illud, priusquam finem dicendi facio, adijciam, quod abs te non oportet ignorari: tametsi uel audire te, uel conjectura confe-

consequi,non dubito.Gentes omneis,quantum fama & hominū sermonibus intelligimus,à te expectare, ac propè suo iure exigere, ut qui pacis initia & spem mundo ostendisti, eam tu idem absoluas:adducto in concordiam Carolo Cæsare,autoritate & amicitia cum illo tua.ne flos iste pacis speciem ac lætitiam quandam uideatur ostendisse perbreuem,sine fructu. Vtinam gaudium hoc Christiano orbi solidum præstes,ut gloria quietis Europæ redditæ,uniuersa tibi uni debeatur: & compositis Principum discordijs,ac tumultibus sedatis, de religione,pietate, Christianis rebus consuletur.quare quantum orbis indigeat, uides. Equidem non intelligo, quid magis defensorem fidei deceat, aut quemadmodum possis tibi maiore obsequio CHRISTVM demereri. Quem precor,ut ea semper cogites,agas'q;,quæ saluberrime ac felicissime tibi & regno tuo cessura sint. Brugis, VIII. Octobris. 1525.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE EVROPAE DISSIDIIS, ET BELLO Turcico Dialogus.

MINOS, TIRESIAS, BASILIVS COLAX, POLYPRAGmon,Scipio,umbræ.

MINOS.

POSSES ne nobis Tiresia dicere, quemadmodum sese res hominum apud superos habeant? Nam animæ huc decidunt tam densæ,quàm uel grando uehementi aliquo turbine excussa,uel folia flante per autumnum Borea. TIRES. Quin tu potius aliquem ex eis,qui huc uenerunt, percontaris: hominem negotiatorem, aut uersatum in principum comitatu? MI. Non male mones, per Ditem. Heus umbræ, quæ'nam uestrum bene atq; ordine callet res humanas, quas modo reliquit? VMB. Hæ duæ,ô Minos. quarum altera negotiata est Venetijs, Londini, Antuerpiæ, Romæ,Neapoli, Medimnæ,in Chio, Alexandriæ:altera uixit in Regia Hispana,Gallica, Britannica, Romana, functa multis & diuturnis legationibus. MI. Accedite propius. Tu,quæ adhuc uideris aurum esurire, quis uocabare apud superos? VMB Polypragmon. MI. Et te Epicuri de grege porce, quo tandem pulchro nomine compellabimus? VMB. Multis ô Minos,& præclaris.nam sum multis gentibus & familijs prognatus: omniumq; gero nomina, ne quid de nobilitate detrahatur. tum quod unaquæque familia non cedit alij cuiquam opibus, dignitate, rebus gestis. MIN. Satis es prœmiatus,narra tandem. VMB. Basilius, Gnato, Colax, Fucus, Tinea palatina, Demouorus: & materno genere attingo Midam regem. MIN. Et hæc tua laus præcipua. Mirum est unum sufficere tot baiulandis nominibus. Sed esto pro illis omnibus Colax. nam sic fiet uerborum cōpendium. Dic nobis, quo in statu sunt res hominum? COLAX. Consueto. MIN. Vnde ergo tam crebræ ad nos animæ? COL. Nescio planè. consumuntur morbis,& est nonnihil belli. MIN. Qui gerunt bellum? COL. Quale hominis prudentissimi quæsitum? Qui gererent? principes & populi. MIN. Mirum ni canes & feles. COL. Ridiculum. TIR. Scilicet,quia homines malicia illos & crudelitate superāt. MIN. Qui Principū? & quomodo? COL. Ne nimium perconteris. nam non est temere de Principibus loquendū. omnes sunt probi uiri. MIN. Atqui pessimi interdum uiuunt COL. Atqui optimi sunt, etsi pessime uiuant. MIN. Qui fieri hoc potest? COL. Vraudis, sic res habet. MIN. Ipsis ergo licet malefacere, nemini licet maledicere? COL Vin tu Minos tantum cuilibet licere, quantum regi? de quo est illud: Quod libet, licet. MIN. Quid ita? COL. Quia aurum possident. MIN. Plurimum ergo licebit arcis. Sed quid iuuat,quando nō pecuniā regunt reges,sed ipsos pecunia. Verū tibi,ut uideo, Aesculapio est opus, qui cerebrū curet. itaq; mane paulisper, nā ad eū mittemus te. Dic tu interea Polypragmō.

Tu Tire-

Tu Tiresia rogo, ne grauere, quæ iste dicat, attendere: & corrigere, si quid peccarit. Age, effare, quid fit apud superos? POLY. Estur ô Minos, potatur affatim, scortantur multi, adulterantur multi, luditur alea, deliciantur diuites, esuriunt inopes: qui non habet, dat: qui habet, accipit. emitur quàm fieri potest uilissimo, uenditur quàm potest carissimo. corrumpuntur merces: conturbatur, rumpitur fides. MI. Atqui nihil nominatur, aut celebratur magis hoc tempore, quàm fides. POL. Sic sperant se illam consolaturos, si laudent, quam lædunt. MIN. Quid agunt Principes? quid Christiani? quid Turca? POL. Propemodũ eadem ista. & bellũ ubiq;, discordiæ, odia. MI. Non inter Christianos pus to. nam his nihil cõmendauit magis uel accuratius Doctor ille cœlestis sapiẽtiæ, quàm beneuolẽtiã mutuã. & ea uoluit nota insigniri suos. PO. At nulla ętate, nulla natione tan ta fuerunt odia, quanta nunc inter eos. Olim odia erant inter gentes Asiæ, atq; Europæ, quod mari uiderentur diremptæ: aut inter duo ingentia imperia, ueluti Lacedæmonios & Athenienses, Carthaginiẽses & Romanos: aut inter eos, qui de finibus cõtendebãt. Nunc inter prouincias odium publicum & irreconciliabile, quod nullis officijs placari, nullis beneficijs tolli & restingui queat. Italus Transalpinos omnes tanquam Barbaros fastidit, atq; odit. Gallus ad Britanni nomen despuit. Hic nõ admodũ charos habet Scotos, & Gallos. Inter Gallos & Hispanos memoria nostra bella gesta non citra ingentes clades: unde relicta sunt magna in eorum pectoribus inimicitiarũ semina. Vtinam his limitibus contenta esset discordia, serpit ad intima. ciuitates inter se inimicæ, in eadem ditione, ob aquulam, ob agellum, quod alia intereuerit alius plus satis opulentæ nonnul la cõmoda. In eadem ciuitate factiones. Columnenses, Vrsini, Romæ: Adorni, & Fragosi, Genuę: Aragonensẽ. & Andegauenses, Neapoli: Velasci, & Manrici, in Hispania. in quas ruunt sine mente, sine iudicio. Pater filijs uelut per manus tradit simultates. Nascuntur hostes, non fiunt. Etiam regiones urbis afferunt discordias. Frater in hoc natus uico, inimicus est fratri nato alibi: & contra eum, si sit opus, stet in acie. Profani homines infensi initiatis, plebes optimatibus. subditi ei, qui præest, male uolunt: hic, illos non amat. In scholis, & Philosophia, hoc est in domicilio moderationis ac modestiæ, pacis, quietis, tranquillitatis, patientiæ, simultates: & quidem capitales, inter studiosos Latinæ ac Græcæ linguæ, & studiosos Dialecticæ ac Philosophiæ. inter eos, qui gaudent al tercantium circulis: & eos, qui quietis magis studijs delectantur. Quid dicam inter deditos disciplinæ ac studijs eisdem, plagæ, cędes, ob colores quosdã: tum sectæ: alij Thomæ, alij Scoti, alij Ocham. Nam inter Lutheranos, & Antilutheranos minus miror esse tanta odia. Illud magis dolet, alteros sic esse in alteros animatos, ut perditos & excisos uelint, non emendatos, certe sic inter se depugnant, ut hoc uideantur solum agere. Nec inter Lutheranos ipsos est amor & concordia: quum tamen nihil in ore habeant aliud, quàm fidem, euangelium, charitatem. Iam inter professos summam quãdam charitatem, quiq; idcirco Fratres nominantur, quæ dissidia? quàm interdum cruenta? monachus in mendicantẽ, Minorita aduersus Dominicanum, Minorita claustralis in Obseruantem. quæ expulsiones, conuicia, minæ, insectatio? MI. Quid malum, tot dissidia, tot odia, tot hæreses? Nunc non miror, tam frequens iam hæreseos crimen iactari: quum omnia sint hæresibus plena. POL. Non omnia audisti. MI. Quæso ne narra plura. TIR. Dic uno uerbo, hostem esse quemq; sibi ipsi: nempe malum malo. Nam iustitia terris excedens, amorem secum & beneuolentiã in cœlum tulit. iniquitati odium & dissidia comites re manserũt. MI. De bellis iam loquere. Nã pulchrè uideris mihi tenere humana illa. POL. Nihil mirũ. nam in ijs locis atq; inter eos sum homines uersatus, ubi nihil ignoratũ, quid toto agatur in orbe, ut inquit ille. Accuratius nos ista inquirimus exigui lucri caussa, q̃ illi ipsi quorũ uita & fortunæ in hoc uertunẽ. quin & à nobis principes ipsi, si quid sit noui, rogant. TIR. Videlicet sic exacuit humanas mentes nũmi spes. POL. Tum etiã de libris nõnulla hausi, relaxandi animi gratia. Ergo fuit Alphonsus quidã Rex Aragonũ (nam hinc exordiendũ censeo) qui à Ioanna Neapolis regina adoptatus, magna classe et copijs Neapolim profectus, & captus primũ à Genuenẽ. hinc à Philippo Mediolanensi duce honorifice dimissus, & liberaliter adiutus, cepit regnũ illud diu obsessum, expulso Renato Andegauensi, quem ipsa eadem Ioanna postmodum adoptarat, inconstantia

mulicbri,

muliebri. TIR. Quid fecissent nati, qui adoptati sic insaniebant? POL. Turbat eo motu Italia, dũ nouus Rex suspensos & sollicitos tenet Italiæ populos, multis bello lacessitis. Turca Byzantiũ expugnat, & mox per occasionẽ Trapezuntẽ cum uniuersa Pontiora, cui iam olim imminebat. nec subueniri ex Italia Christianis potuit. nec reliqui occidentis res satis quietæ, satisq; pacatæ per id erãt temporis. Francis eñi Burgundi & Britanni negocium facessebant. Rhenatus Joanni filio superstes, Carolum fratris sui filium hæredem scripsit. hic quum liberos nullos genuisset, Ludouico Gallorũ regi domum cum Neapolitani regni iure, hoc est belli materia fœcundissima testamẽto reliquit. Sed hic natura sua semper ab Italia abhorruit. TIR. Nescio in alijs quàm prudens, in hoc certe nõ modo sapientissimus, sed uates quoque. POL. Ita Neapolitana illa caussa tantisper iacuit ingenti Galliæ fœlicitate, sed quæ diuturna non fuit. Carolus Rex octauus administrationem nactus, nihil antiquius duxit aut pulchrius, quàm regnum illud ui atq; armis repetere: & amplissimę alioqui ditioni suæ adiungere. coegit ingentes copias, concussit trepidatione tantæ expeditionis Gallias, Italiã, Hispaniã. MI. Memini illius. Tale animaculũ, tam pusillum, tam deforme, tantos excitebat motus? & quidem tam breui periturum? POL. Hoc ipse nec sciebat, neq; metuebat. Venerat in regnum florentiss. iuuenis, charus atque expectatus suis: nobilitati præsertim defessæ perpetienda improbitate patris atque odio: allexerat undique milites largitate sua, & spe opulentæ prædæ. TIR. Hoc est uerè regnare, auitum regnum perdere, ut nouum quæras. Sic sentit populus, regem habere se. POL. Turca interea discordijs nostris potens, effudit se latius, cepit pulcherrimam & nobiliss. Eubœæ partem, Græciam, Macedoniã, Eubœam, insulas Aegei maris. Dum Christiani de pugno terræ inter se decertant, ille eis amplissimam ditionem ademit. multa molientibus nostris hominibus, & subinde coeuntibus in consilium, ut Turcæ obuiam iretur: sed in irritum omnia. TIR. Citius de communi salute lupi cum agnis deliberent, & statuant, quàm Christiani. Qui fiet unquam aliter? ubi quum de communi & publica re deliberatur, nemo ad hanc respicit; quisq; ad suam priuatam. POL. Aperuit alpes Carolus. TIR. Hoc est, patefecit aditum spoliationibus, cladibus miseriæ Galliæ. POL. Transijt in Italiam cum maximis opibus, sed quas omnes effudit. terruit Italiam & urbem, expugnat regnum, redit in Galliam nõ sine periculo. Nam dimicandum ei fuit in Insubria. Quantus apparatus tam breui Comœdiæ? Paucis pòst diebus regnum illud à Gallis desciscit, & Rex ipse moritur. TIR. Hic exitus cuiusq; fabulæ. & nemo alienis exemplis admonetur, nemo fit cautior. POL. Succedit Ludouicus, qui non modo ius Neapolitanum repeteret, sed Mediolanens. quoq;. TIR. Scilicet ut animosus aleator sponsione geminata, in apertius discrimen se & sua adduceret. POL. Baiazetes Turca, mortuo apud nos fratre eius, quem ueneno sublatum esse fama est, maxima eorum qui id fecerunt dementia, gaudere, & agere quod Rusticum illum ferunt in Apologis filios suos docuisse, ut sigillatim uirgas frangerent, quas simul nequiuissent: arripere quamcunque expetisset prædam, & paulisper conquiescere, dum eam communit, ac pro partibus suis confirmat, ne eripi possit facile. MIN. Atqui callidos homines audieram esse uos. POL. Eramus. sed odia, uoluptates, cupidines prauæ dementarunt nos. Lodouicus rex Mediolanum recipit à Lodouico Sfortia, & eum captiuum Gallis ostendit. TIR. Magnum est, hominem uictum, & uinctum, quò uelis ducere, & quibus uelis ostendere. POLY. Adiecit ad Neapolim animum. nec aduersata est sors: cepit eam. Sed quum Fernandus Hispaniæ Rex, Ioannis Alphonsi fratris filius, uideret opulentissimum regnum uelut prædã relictam in medio fortunæ belli, misit eo magnam classem. primum hoc prætextu, suppetias se sorori suæ & eius filiæ ferre, quę duobus Neapolitanis regibus nupserant, Fernando, & Fernandulo. Pugnatum est aliquoties: & Gallus ubi parem suum sensit, egit de præda partienda. Non recusauit in præsens cõditionẽ Fernandus. TIR. Vafer: maluit dimidiũ tollere, quàm periclitari de toto. POL. Sed nulla fides regni socijs. Vtriusq; milites alteri ab alteris lacessiti, ut est genus hominũ insolens, uel odio quietis atque ocij, cuius sunt impatientes, tanquam sterilis sibi, atq; infrugiferi, ruperunt fœdera, & graui bello de tota possessione certatum est: collatis signis aliquoties dimicatum, magna utriusque gentis strage: sed quod res indicat,

Gallorũ maiore. Pulsi sunt regno. Pauci qui ex cõflictibus supererãt, receperunt se eMdiolanum, quod adhuc Gallorũ imperio tenebatur. TIR. Hui cœnam pessimam, magno cõparatam. Mars molesta nauis. quicquid edit uector, cogit reuomere. MIN. Confer in pauca. POL. Nõ possum breuius. Succedit Iulius II. Pontifex. TIR. Oleũ camino. MIN. Cui secundus? TIR. C. Cæsari. POL. Huic uenit in mentem, patrimoniũ D. Petri uendicare. Itaq; conditione cum Gallis, Hispanis, Germanis facta, Venetos inuasit. detractæ his non paucę plumæ. Hinc uisum est Italiam Transalpinis gentibus, hoc est Barbaris, (sic enim ipsi uocant) purgare. Placuit à Gallis exordiri: & in hoc abuti Hispanis armis, postmodum re cum ipsis Hispanis futura. TIR. Excommunicata Gallia toties, & tam sæuè, ut mirer superesse eis commune quicquam. POL. Pugnatũ ad Rauennam ingenti & cruento prælio. Galli quidem uictores, sed ita accisi, ut coacti sint Italia decedere. TIR. Planè, ut sit prouerbium uetus: Interierunt uictores, fleuerunt uicti. POL. Morte Iulij, Hispani liberati sunt bello: quod eos indubiè manebat, si strenuo illi patrimonij D. Petri defensori longior uita Petri beneficio contigisset. TIR. Nunquam Petrus faciet rem. alioqui hunc curasset seruandum. POL. Bellum tamen quasi per manus successori est Leoni relictum. Is Reges Hispaniæ & Britanniæ magnis pollicitationibus ad bellum pellexit. in quo Nauarra fuit Fernandi præda. & Scotorum Rex Iacobus in acie ab Anglis cæsus est. TIR. Non omnes qui uenantur feram, occidunt, multi etiam pereunt: & bono seniculo Fernando par erat, aliquod dari laboris præmiũ. POL. Atqui Iulius, ut Gallis dirarum & deuotionum plenas naues miserat, ita Fernando uenias & faustas precationes, quot uel possent expeti. TIR. Ad animam quidem hæc, Nauarra uero ad corpus. Si utrunque laborat, iniquum est non utrunque mercedem auferre. POL. Ex discordia confœderatorum pax nascitur. Lodouicus uita decedit, & aliquanto mox Fernandus. TIR. Nimirũ uetula ueterina iuueniliter uolebant excurrere. & Lodouicus inprimis campum nactus perpulchrũ, sed ungulæ suæ nimis lamosum. POL. Huic Franciscus succeßit gener, Fernando Carolus nepos ex filia. Franciscus statim Regni initio, ingentibus copijs parat fugitiuæ illi Italiæ compedes injcere. TIR. Sed aureas, puto: & quæ magis ad fugam sollicitent. POL. Mediolanum ingenti prælio, atque ambiguo, ductu suo recipit. TIR. Sed tantis sumptibus, ut mireris Galliæ ubertatem, quæ toties demessa reuirescat, & fundat ex eodem satu fruges, uelut restibilis quidam ager. medicam dicas ferre, non pecuniam. præsertim quum utantur pedite peregrino: & nobilitas equitet, continuis tot bellis suprà quàm dici poßsit, exhausta atque imminuta. MIN. Dolet per Proserpinam, sic affligi Galliam. nam non credas, quot probæ ac innoxiæ animæ ad tribunal hoc omnibus ueniant annis. TIR. Philogalatos uideris mihi esse, ô Minos. MIN. Non tam Philogalatos, ô Tiresia, quàm Philagathos, cuiuscunque sit gentis. POL. Præclara sibi uidebatur Franciscus regni sui fecisse tyrocinia, tanta ditione imperio suo adiecta. itaque statuit aliquantisper quiescere, uires reficere, ac se nouo alicui reparare bello. Inter hæc Maximilianus Imperator fato defungitur. De imperatore deligendo, ambitu & profusißimis largitionibus apud electores à Carolo & Francisco certatum: quasi mercimonium licerentur, non regnum. TIR. Inepte hæc sunt illis sua mercimonia, hæc negociantur. POL. Vincebat largitione Franciscus: sed Carolus memoria tum gentis suæ, in qua erant quinque continui imperatores: tum nationis, quod ad Germaniam paternum genus referebat. Itaque hic imperator declaratur. magnorum odiorum radices iam pridem natæ, adultæ hinc inter duos iuuenes præcipuos orbis Christiani, pares nobilitate, opibus, ditione, potentia. TIR. Adde etiam felices & sibi & suis regnis, si felicitati suæ modum sciuissent ponere, contenti amplißimis imperijs, non ferro, non ui partis, sed à maioribus relictis hæreditate. POL. Dum in Germaniam ad ineundum principatum ex Hispania Carolus redit, consecuti sunt motus Hispaniæ, plebis aduersus nobilitatem, urbium aduersus urbes. TIR. Rabies, non dissensio. neq; enim sciebat multitudo, quid peteret cur arma corripuisset, pro quo pugnaret. optimates, quod esset belli sui præmium, non ignorabant. POL. Hanc occasionem Franciscus arripuit, & in Hispaniam exercitum misit ad intercipiendam Nauarram. Hinc bellum exortũ, quod huic tempori incredibilia mala importauit. Capta

pta à Gallis Nauarra, & ante sextam hebdomadem cum ipsorum clade amissa. Nam Hispani externo hoste conspecto, iras in illum & arma conuerterunt. Carolus ad Valencennas Belgicas, non multum à capto, aut certe obsesso abfuit. TIR. Periculū adit, qui facit. nec quisquā est tam potens, qui tutus sit, si hostē habeat. POL. Adiunctus partibus Cæsaris Britannus, Scotus Gallis. Itum in Italiam. Pontifex Cæsarianū se est professus: ademptum Mediolanū Gallo, post magnum prælium: & Tornacū in Belgica. Cæsari uero Fōterabia, in Pyrenæis: sed quæ postea est recuperata. Pressus Gallus, undiq; in Cæsarianos, qui Massiliā obsidione cinxerant, totis uiribus incubuit. quos quū illinc in Italiam fugasset, magna est eos celeritate persecutus. Quod nisi Cæsariani pari usi essent in fuga celeritate, & cōpendijs uiarum, maxima fuisset uel accepta ab eis clades, conclusis & fugiētibus, uel certe data à desperatis. Ad Ticinū uero pugnatū est in septo. ibi con trucidati Galli, & Heluetij milites: partim in amnem demersi, dum fuga saluti suæ consulunt. Rex cum frequenti nobilitate in manus Cæsarianorū uenit. TIR. Qui ad se Martem accersit, canem rabidam, fieri secus nō potest, quin mordeat. Et sunt, qui ad mala sua cursim cōtendāt. MI. Quid interea Turca? dormit ne? POL. Minime getiū. Nouus Princeps, quę maiorib. suis fuerant inexpugnabilia, Rhodū insulā & Belgradū, uerè gradū Pānoniæ et Christiani nominis maxima nostra ignominia subegit. MI. Quid? Rhodū amisistis? TIR. Quā obliuiosus es Minos? nō recordaris anno abhinc tertio, q̄t ad uestrū tribunal ueniebāt animę, & quidē per millia, aliæ sauciæ, aliæ lāguidę, aliæ cādidis cru cib. alię notis barbaricis insignes. MI. Memini equidē, illinc ueniebāt? TIR. Illinc. MI. Sed accessit ille tam ꝓpe? TIR. Longè istis uidet, qui nihil sentiūt, nisi uiuū perstringat. POL. Adducit in Hispaniā Frācis cus, ad Cæsarē. ibi de pace inter eos cōuenit. Sed interea Pont. & Venetis placuit, uel quod olim Iulio, Italiā externo liberare dominatu: uel non sinere opes Cęsaris, semper ipsis formidabiles, in Italia inualescere. dant operam, ut cōiurent ciuitates Italiæ, in fœdus, quod Sanctū appellarūt. TIR. Probe faciunt, nomen & omen quantiuis precij. POL. Dimittit Franciscus in Galliā, datis duobus paruis filijs obsidibus, quos reciperet, simul primū pacta inter se & Cęsarē præstitisset. sed Rex sollicitatus ab Italis, fœderi se adiunxit. TIR. Putauit expectandū lusus exitū. POL. Itaque distulit tradere, quæ promiserat. Pacis conditiones Cæsarianis uident æquissimæ: Gallis, & qui pro eis faciunt, iniquissimæ. TIR. Sic usu ueniebat filijs meis, colludentibus. nullus unquā faciebat iniuriā, accipiebat semper. POL. Hispani militis graue atq; acerbam insolentiā, negant Itali esse iam amplius Italiæ tolerabilē. TIR. O quale hominum genus, dij uestrā fidem, nominasti Hispanū militē: Sunt quidē milites omnes pręse tuidi, arrogantes, incōpositissimi. Ecquis enim miles uel suo ipsius patri tolerabilis? Hispani tū milites, nullis alijs cedunt improbitate duricia oris, atrocib. dictis q; factis nescio an ex tanta continuatione uictoriarū. Itaq; nō dubito illos uiolente se ac impoten ter gessisse, multaq; facinora fecisse fœda atq; abominanda: stipendio præsertim tamdiu dilato, & ad postremum ægre appenso. neque enim erat, unde. idq; illi interpretati sunt, quod faciunt sanè non admodum inuiti, iuberi se ex uictis rapere, nonnunquam ex socijs quoque. Quibus de causis ingens tum Italiæ, tum aliarum quarundam nationum aduersum se & principem suum, & uniuersum Hispanum nomen odium concitarunt. Etsi merent sub Hispanis ducibus Itali quidam, qui crudeliora in suos edunt facinora, quàm ulli Hispanorum: nominantur hi quoque Hispani, quia sub eisdem signis, & duce Hispano. Sed nec statuere possum, an Italorum querela satis iusta, ut bellum alienissimo tempore mouerint. Et alioqui illis inuisus semper est uictor. quod ipsis commune est cum cæteris prouincijs, quæ uictæ ac subactæ alieno imperio reguntur: sicuti M. Tullius deplorauit, Flaccum defendens. POL. Turca mense hoc Danubium transgressus, ualidissima manu Pannoniam inuasit, & grandi prælio nostros concidit. inter quos etiam Regem, admodum etiamnum adolescentem: nec sine Turcarum strage. Nam Bohemi, & cæteri Germani, strenue locum, quem initio prælij occuparant, tutati sunt. sed ferè multitudo eos hostium oppressit, & fuga à quibusdam ex acie facta ordines aperuit, dissoluit, lacerandos hosti præbuit. Hinc Turca per Hungariam effusus expilauit, & continuo pòst incendit urbes, plerosque mortales trucidauit, pecora abegit, cædem

ubique & stragem attulit. multa fœde, multa horrenda patrata sunt. In Italia de possessione Insubriæ, inter Cæsarianos & confœderatos maximis conatibus certatur. Dolet uehementer, non obtigisse mihi fatum aliquanto longius, ut finem fabulæ huius licet tanto pere atrocis tristisque spectarem. TIR. Votum improbum Polypragmon, diuturnam uitam nimis optabas. nec enim erit ita breui malorū finis. Nam uideor mihi uidere res orbis Christiani conuolutas, tanquam globū fili innodatū atque implexum, ut eglomerari uix possit, nisi Deus ipse sapientia & beneficio suo, opem ac subsidiū afferat rebus tam afflictis, & labētes ac ruentes fulciat. MI. Egregie functus es tuo munere, Polypragmon. Edocuisti me, unde tanti animarum casus. probe atque ordine uideris mihi latrocinia illa percurrisse. nam quid aliud sunt inter Christianos bella quàm mera latrocinia? Insanias mihi narrasti, non bella. Cæterum post tot sumptus, pericula, discrimina, utra pars facta est ditior, aut meliore est conditione? POL. Vtrique ô Minos, & socij eorū omnes exhausti, regna compilata, nobilitas fracta & accisa, florentes olim urbes solo æquatæ: agri exinaniti, deserti. hæc quæsita sunt per tot labores, & mala data atque accepta ultro & citro. MI. Quid furori similius? TIR. Hoc ipsum. si modo simile sit quicquam sui ipsius. Nunquam ne uersiculū illū audisti: Stultorū regum, & populorū continet æstus? MI. Audiui sæpe. TIR. Nunc rem expressam audis. MI Sed sunt ne uera hæc omnia, Tiresia? TIR. Veriora ijs quæ ad Sagram: & quidem cruentiora. Heu quantum potuit terra pelagoque parari, Hoc quem ciuiles hauserunt sanguine dextræ: Non Turca solum deleri, sed subigi etiam potuit, quicquid terræ ac maris inter orientem atque occidentem solem patet. MI. Ergo, ut uideo, nutricula bellorū omnium est Italia. illinc orta bella inter uos, ætatis huius omnia: ab illis hominibus educata & redaccensa: illic maxima ex parte gesta. Cur non ea cedunt Italis, & rem tam perniciosam possidenti sinunt ualere? TIR. Nihil utique Hispaniæ & Galliæ utilius, ô Minos, utinam animum transalpini possent inducere, ut id facerent. essent duo illa regna, imò Christiana omnia, quietissima, lętissima, florentissima utris, diu itijs, amica inter se: tum Christiani orbis firmiores opes, copiæ, uires, et Turcis impensæ formidabiles. Sed præterquam quod uidetur ipsis præmium dignū bello & uictoria, Itali ipsi illi, qui expulsos uoluissent exteros, qui conati essent, qui sumpsissent arma, qui aciē congressi: ijs digressis, altero die alpes transirent, ut aliquem uel Hispanum accirent, uel Gallum, qui in se dominaretur. MI. Quid malum nescirent ipsi sua regere? TIR. Scirent, & aliena quoque. nam ingenijs sunt præditi, tali ent consilio, prudentia, uitæ usu atque exercitatione: nec uiribus, aut armis sunt postremi, sed factionibus sunt dissecti, & odio laborant incredibili inter se. ea tes ciuitates omnes atque imperia quamlibet potentia, & recte firmata ac constituta diruit, funditusque extirpauit. Itaque modo iras suas ulciscantur, canem aliquem, nedum hominē quemuis, principem & dominum reciperent. Malunt Hispano, Gallo, Germano seruire, quàm parēre ciui. Prudenter quidam eorum uates cecinit: Sic est, acerba fata Romanos agunt, Scelusque fraternæ necis. ut immerentis fluxit in terram Remi, Sacer necibus cruor. POL. Illi de Italia liti, duæ aliæ accesserunt. de Burgundia, Mariæ Caroli filiæ à Lodouico XI. adempta: quam Carolus hic uelut hæreditatem suam armis repetit, quando hoc solum est ius inter potentes. & Nauarra, quam à Iulio publicatam bello Gallico, Fernandus Aragonius intercepit. MI. Quid? Pontificis sunt regna, ut ea quibus uelit detrahat? quibus uelit, atribuat? Pol. Ius quidem aiunt esse Pontificis, possessionem autem ferri & uirium. MI. Has mallem. POL. Nimirum & ius pontificium his cedit. Sed de Nauarra leuius malum, quod quia misit, non amplas habet opes. Nec de Burgundia graue, quod hi non ambiunt & sollicitant alios Principes, ut ad se ueniant, ingentia pollicentes. MI. Oportet eam esse Italiam, quam quisque facile expetat, & pro qua, sicut de Helena dicitur, indignum non sit, tot gentes in discrimen belli uenire. POL. Est quidem amœnissima regio, & soli uberrimi, tum urbibus ac populis frequens. planè, qualem Vergilius describit. Credo legisse te, etsi Latinum poetam. Sed illis tantum est Italia utilis, qui in pace, & sine ulla possident controuersia, ut Sicilia olim Regibus Aragonum. Nam aliqs non solum annui illic redditus alendis præsidijs non sufficiunt, sed multum est de suo addendū. Equidem de ijs, qui id scire bellissime existimabantur, audiui, quū dicerent,

ad fiscum Fernandi Regis nũmum unum sestertiũ ex Neapolitana ditione nunquam reddisse. quin potius mitti illuc solitum, ad tolerandos militares sumptus ex prouentibus Castellæ. Sit hoc tibi maximi argumenti uice, quod Gallia & Hispania, ex quo cœpe runt in Italia res gerere, exhaustæ & profligatæ sunt. Italia non est dragma facta paupe rior, nisi quantum militaris furor uastauit. MI. Quid ergo? TIR. Stulta ambitio nominis, sine re. & Itali ipsi ijdem in caussa. MI. At Tiresia, quã tãdem medicinam adhibendã tantis malis censes? TIR. Quid iuuat ea de re consultare, quum illi bonis consilijs parituri non sint? adeo excæcatus quisque ab affectu, autore pessimo, rapitur. MI. Sed quid obstat, quin sententiam tuam aperias, modo paucis: antequam repleatur forum umbris, quæ postulent sibi ius dici. TIR. Nescio quid sperandum sit, ô Minos, in tam aspera & confirmata discordia: ubi quisque improuidus sui, uicinum uellet perditum. putat se quisque nõ tutum modo & incolumem, sed auctũ quoque & locupletatũ fore, si uicino sit quàm pessime. Atqui si uicini domus ardeat, non est uicina domus loco optimo. Pessimum pro se cto habebit uicinũ, quisquis habebit Turcã. lupos mallem, aut palustrem aliquẽ, & pestilentẽ agrum. POL. Atqui cõstans est apud superos rumor, immissum Turcã in Pannoniam ab ijs quos minime decebat, & à quib. nemo unquã metuisset. TIR. Ego uero metuo, ne magnã malam pestem, & bene adultam sibi accersierint & illi ipsi, & quotquot uenienti non obstiterint pro uirili. MI. Quo tandem fœdere coierunt? per quos iurarunt deos? quũ pietate & Deorũ cultu tantũ inter se distent. quis Turcæ pro Christianis spopondit, quũ ingressus esset in Pannoniã, nõ omnes aduersus eum conspiraturos? & correptis armis concursuros in eius perniciem, tanquã ad restinguendũ incendiũ. TIR. Nihil opus est iureiurando. præsens utilitas maximũ est inter eos fœdus, & societatis uinculum. Ingentia Christianorũ dissidia, & irreconciliabilia, satis Turcæ spondent fore tuta omnia. Quin tu quæris potius, quis datur Christianis obses? Turcã nõ inuasurum illos, à quibus sit in Europam aduocatus? Hoc magis esset eis cauendũ, & prouidendũ, præsertim quũ nõ pauca ediderit in eos ipsos exẽpla, à quibus essent sibi ciuitates & populi pditi. MI. Oportet eos odisse mutuo capitaliter, qui nunquã faciunt bellandi finem ullum, aut modum nihil satis iuratum, satis sancitum, firmum, pactum. nulla pax ualida, nullæ induciæ: facta omnia infecta, firmata infirma. TIR. Illud peius, si uideas quemadmodum inter se gerant bella, non gladio aut hasta, uel scorpione aut arcu, ut una plaga, quum est letalis, mortalem unum absumat. tormenti genus est ab eis repertum, quo excusso grauius consternere, quàm quum tonat Iupiter. prosternuntur uno excussu uiceni, quadrageni, centeni. SCIP. Dij immortales, qualis hæc est rabies? Ergo nullus est iã locus, nec honos uiris fortibus? TIR. Viros fortes casus iam facit, simul tis prælijs super sint: non animus, aut robur. SCIP. Atqui memini dici mihi in Græcia, fuisse illic Lacœnem quendam hominem militarem: qui uiso scorpionis genere, quod erat nuper è Sicilia allatum, exclamarit, Perijt uiri uirtus. quid nũc exclamaturus, si illa uideat? TIR. Quid? Perijt hominis humanitas. nam ex hominibus degenerauerunt in feras sęuiss. & Christiani inuento hoc nusquam accuratius, quàm in Christianorũ perniciem utuntur. Turcæ inuiti ad hæc tela descenderunt, & coacti, ne à Christianis facile uincerentur, ni ea in castris tormenta haberent. SCIP. Illud uehementer admiror, ut inter se inimiciss. sint animis, ingruente tamen externo hoste, non coadunari & consentire in tutelam communis salutis. ut canes ad conspectũ lupi, aut feræ alius. Hoc enim & uidi, & legi, & fando audiui, usu uenisse in unaquaque ciuitate, unde natus sit ille Syncretismos, gręco prouerbio celebratus. Multa sunt in ciuitate nostra exẽpla, multa in Gręcia: & quod recens de Hispania Polypragmon retulit eorum populorum uel hominum, qui priuatas inimicitias tantisper ponebant, dum externus metus urgeret: quo sublato, ad priora dissidia redibant. Dici enim solet, homines mala coniungunt: & nullos esse ueriores amicos, quàm qui inimicum habent communem. TIR. Vtuntur quidem arte hac, sed in Christianum: ut uero inter se pacem coeant aduersus hostem suæ pietatis & Christi, nihil est satis ualidũ & efficax: non respectus Christiani Principis, & fortassis consanguinei, ut sunt omnes sanguine inter se & affinitatibus connexi. Malunt ditionem eius esse sub Turca, quàm sub propinquo. suam mallent à Turca, quàm à Christiano occupari: quod indubie futurum

 est, si

est si, sic pergant. Quanta dementia? cum Christiano licebit agere legationibus iure, disceptatione, amicis cõmunibus, precibus, deprecationibus: a Turca uero nihil unquam æqui & boni impetrabitur. Nec tantulum uel pietate, uel populorum respectu aut Dei tanguntur. An non commodius populi sub Christiano uiuent Principe, quàm sub Turca? Iam pietas, ut frigebit sub Rege, ex professo hoste pietatis? Interfui apud Elysios die quodam, quum Lucanus sodalibus aliquot suis de bello ciuili Pompeano multa narraret, ut uidebatur acta temporũ illorum exactissime nouisse: inter cætera referebat, Lentulum quendam magno animo uirum ex uetere illa nobilitate Romana, post pugnam Pharsalicã, qua Pompeij opes fuerunt fractæ à Cęsare, dixisse, hoc unũ urbi Romæ solatium ex tantis belli illius calamitatibus restare, quod ciui esset suo seruitura, nempe Iulio Cæsari. sic Europæ, quandiu nullum est à Turca periculum, illa est unica consolatio, quod quisquis uincat, erit Christianus. At Turca si uincat, quod solatiũ erit reliqui? quæ in posterum boni spes? Hæc ociosi & securi spectant: & auersi à cõmuni hoste, mutuo depugnant. Multum uereor, ne & in Italia hoc tempore de hoc uno tantum certetur, ab utris Italiam capiet Turca: à Cæsarianis, an à confœderatis? Putat se unusquisque saluum fore, & quidem solum. quasi uero expugnatis reliquis, illum unum Turca passurus regnare, non sibi subditum, nõ unum ex suis bassanis. Frustra hæc moneo & uociferor. Incendium hoc paulatim inuadendo quæq; proxima, extrema quoq; corrumpet. Sed alijs sunt superi intenti, nec exaudiunt, quę apud inferos clamamus. BAS. Licet paucula Minos dicere? MI. Dic, dum ne insana. BAS. Sanissima, & prudentissima. Non intelligis Tiresia, si cui est Principi aut populo fœdus cum Turca, huic principi grandia & ualidissima cum illo intercedere iuramenta, res amicorũ saluas fore. TIR. Plurimum tu quidem alieno iurijurando tribuis, qui non est solitus multum tuo tribuere. ex te ipso uelim, de alijs cõiecturã sumas. BAS. Tiresia, quod sit dictũ cũ tua bona uenia, appareret te, etsi dicaris Thebis regnasse, nũquã tñ ex casulis pdisse, nec regũ uidisse palatia, qui me æques Principib. TIR. An non tã oportet te quæ iuraueris præstare, q̃ ipsos Principes? Sed quandoquidẽ te arbitraris hominẽ, illos deos: aut illos homines, te pecudẽ: dic quæ pax, quod fœdus, quæ fides uel publice uel priuatim data, sancta fuit ætate hac, & firma? Ergo Christianus quod Christiano iurauit, non seruat, seruabit Turca, quod Christiano promisit? nisi credis Turcam religiosius Mahumeti somnia colere, q̃ uos sanctam pietatẽ Dei ueri & immortalis, præsertim quũ uos sciatis nefas esse, fidẽ frangere: ille contra ius fasq; esse credat, circũuenire uos, lędere, tollere hostes suę superstitionis, idq; iussum sibi à suis oraculis. Nec pauca sane Constantinopoli, Trapezunte, in Pannonia, in Eubœa, exempla ostendit, se fidem, iusiurandum, deum suum, misericordiam, humanitatem flocci nõ facere. MI. Atqui ex te Basili audire percupio, quæ tandẽ caussa Christianos Principes ad tanta & tam cõtinua impellit bella. BAS. Multæ sanè & graues. TIR. Eas ego non uideo. BAS. Non mirum. nam es cæcus. TIR. Atqui uides, me hic apud inferos oculatiorem esse te. BAS. Hic uero tu & oculatus, & auritus, etiã linguax, apud superos uero nihil cernis. TIR. Tu uero ita illa cernebas, ut ad hæc animũ nunquam deflecteres. BAS. Animaduerti Tiresia, quod nolim dictum putes sine stomacho, te iamdudum in Principũ bella rusticis facetijs ludere, & res maxime serias irridere. TIR. Ego uero Principes omneis uenerandos esse existimo, obtemperãdum qualibuscunq;. pręterea summam beneuolentiam, effusumq; omnium fauorem deberi bonis. Sed quid faciendum censes Colacule urbanissime: & quod tu libentius audis, aulicissime? uis me puerilia grauiter audire, stulta & furiosa suspicere, crudelitatem approbare, homini uero irasci te. hoc nouum est, atq; insolitum. qui etiam ijs, quos oderas, eras blandus: Nam te habere stomachũ, negare nõ possum: qui illius gratia indigna egeris, passus sis, dixeris, audieris permulta. Sed profer ex disciplina ista aulica, recõditas istas atq; admirabiles belligerãdi ratiões & causas. BAS. Primũ ocij uitẽdi causa, rogo te, quid faciet iuuenis Princeps cũ iuuẽtute nobili? Ludẽt scilicet aleã, sedebũt domi, cõpotabũt, saltabũt, scortabunt? Ea est disciplina tua, ut hæc uelis iuuenes principes exercere? ergo optimũ & præclarũ opus quęrũt, q̃ occupẽtur, bellũ. TIR. Midicã rationẽ audiuistis. quasi tertiũ nihil sit, aut illa agere, aut bellũ facere. Quin potius cõsilijs intersunt? prudẽtes audiũt? dãt ope

ram

ram præceptis sapientiæ? discunt populum bene & sapienter regere? ea denique meditantur, qui ciuitates & regna, quorum tutelam susceperunt, quietè ac feliciter gubernent? Nam ex bello cædes, rapinæ, incendia, & propter impunitatē, scelera omnia nascuntur. in pace uero bonæ artes ualidæ ac pollentes sunt Hoc est Principum munus, hoc nobilitas, utile populis & gentib. gratū Deo. Hoc ego sciogētilis, tu ignoras Christianus? BAS. Ista Christiana? Audis Tiresia? TIR. Vtere ad eiusmodi belluas dictis sāctarū literarū, uel autoritate Christi. Intelligis eos præsentib. cōmodis, non ueneratione ulla Dei, aut respectu uirtutis atq; honestatis moueri? MI Nunc nihil miror esse ex uobis, qui Turcā nō abominenī, cum Christiani nomine, mente & cogitatione tam alieni sitis à Christo, ut nec pudeat talia ex impotentia affectus, ploqui, et quidē ad tribunal hoc. Expecta finem colloquij. sentics, quanti sint Christiana hæc momenti, & quantū illis tribui decuerat in uita. TIR. Nihil est, Minos: mea sunt rustica. ista sunt urbanitatis cuiusdam, et salium. BAS. Bōna uenia, Minos. Dico, Christum nō tollere, quo minus principes sint principes, & nobiles nobiles. TIR. Vult quidem Christus, principē esse principem: at nō uirum malū. nobiles esse nobiles: sed non impios homines, qualis es tu, qui tale uerbum effudisti. MI. Dic alias caussas, si habes. BAS. Quid uis me miserum dicere? non possum præ mœrore, territus minis tuis, & tanto præiudicio iudicis ipsius. MI. Licebit tibi caussā dicere, interea hęc agamus. Effunde alia in meā gratiā, quo manifestius tu ipse dementiam tuam agnoscas. BAS. Audies tam Minos caussam, quam confutare Tiresias non poterit. nec à mea, ut tu uis, dementia profectam: sed à senibus quibusdam. quos principes in consilijs habent, quos'que permultum de sapientiæ nomine uenerantur. Bello quæritur gloria: tum conseruatur amplitudo imperij, etiam augetur. Iubentur Principes respicere maiores suos, cuius sint nominis: quàm immortalis gloriæ illi, qui ditionē auctiorem reliquerunt, q̄ acceperint? q̄ ignobiles uilesq;, qui minorem. Simul in testimoniū magna adducunt nomina, & uetustate cōsecrata: Alexandros, Iulios, Pompeios, te etiam inter alios numerant, Scipio. & tanto magis debere anniti, si quid habeat iuris, ut suum recuperet. Habes etiam Tiresia, quod in hoc cauilleris? TIR. Est quod in libris Mysteriorum legitur: A' senibus egressa est iniquitas. Tametsi non credo eundem in modum senes omnes consulere, sed tantum eos, uel quibus quæstui est bellum: uel de quibus merito dicatur, Bis pueri. Omnes isti tui Alexandri, & Iulij, & Philippi, & Pompeij, strenui sunt latrones: quod gentiles neque ignorauimus, neque dissimulauimus. Quanto satius esset cogitare, quemadmodum parta regerentur, quàm quemadmodum pararentur noua. Augustum Cæsarem, quum Alexandri res in oriente gestas legeret, admiratum ferunt, non reputasse Alexandrum cum animo suo, qua ratione ac uia quæsita conseruaret, ac regeret: sed tantum, quomodo quæsitis alia adderet. Scipio, huius nepos, quum censor esset, noluit in solenni carmine, sicut erat moris, precari, Dij augete Rempublicam: sed, Conseruate. satis, inquit, habemus auctam, si modo conseruetur. Iam quæ gloria est, cum tanta strage auxisse? Et interdum iuuenítam regendi imperito, ut domui mediocri non satisfaceret, regnum unum non sufficit. alia conatur adiungere, non quæ administret, sed quæ possideat: quum deberet alijs cedere de suo, si tantum haberet mentis, ut quod onus sustineat, intelligeret. Nam ista uetera iura, quid aliud sunt, quàm uiui radices? unde alia ex alijs succrescunt bella, nisi simul radix ipsa obliuione obruta extinguatur. O' quanti ea regibus & populis constant? Duo mediusfidius regna, quale illud est quod petitur, ijs ipsis expensis possent emi: ut prætercam eos, qui pro caussa ceciderunt: ciuitates excisas, depopulatos ingentes tractus agri optimi & feracissimi. Si tu non recusares per tot hominum mala regnare, non miror sic de Christo sentire te. nec excutio, quàm uana sunt iura ista uetusti alicuius tituli. SCIP. O' si nunc ueteres illi reuiuiscerent Romani, qui orbem totum ab usque Gadibus ad Euphratem & Tigrim amnem, per fœcialem & patrem patratum repeterent: BAS. De uobis multo diuersa ratio, qui armis quæsita, armis perdidistis. SCIP. Quasi aliud sit hoc tempore ditionum omnium ac regnorum ius? Sed uolo et ipse paucula de bello uerba facere, à puero habitus atq; educatus inter arma, & in ipsis prope castris natus, quiq; ductu atq; auspicijs meis militare didicerim. et loquar de

minum millia ſigna contulerunt. Iam de Aſia, ut preteream bellum illud famoſiſſimum Græcorum cum Priamo & Troianis, populus Athenienſ. colonias in ora Aſiæ habuit XII. urbes inſignes, & Aſiæ totius, ſiue populorum frequentia, ſiue opum copia & uiribus facile principes. Galli eam partem tenuerunt, quæ nunc de illorum nomine eſt Galatia. Alexander paucis annis Aſiam totam, non modo cui nunc Turca dominatur, ſed uſq; ad Indiam, & Oceanum terris illis circumfuſum, triginta bellatorũ millibus ſubegit. Frater meus uno prælio, Tauro tenus: unde Aſiatici cognomen inuenit. Cn. Pompeius exiguo tempore uſq; ad Euphratem, & ad Septentrionem, feras & incultas nationes, quæ uel nominibus ipſis barbariem ſuam præ ſe ferrent. Cæſar dictator tribus horis Pharnacem Mithridatis filiũ, ut triumpho adſcriberet, VENI, VIDI, VICI. Omittam Ventidiũ Baſſum, Tib. Claudiũ, Traianũ, & alios permultos, qui in Aſia maximas res pari facilitate & felicitate geſſerunt. Quo magis hominib. ętatis huius pudendũ eſt, hoc ſuo tempore accidiſſe, quod antea nulla hominũ memoria ne fando quidem fuerat auditum. Magna atq; horrenda nomina, & numeroſi exercitus inſonant auribus: Ionij, Paphlagones, Cilices, Pontici, Phœnices, Syri, Aegyptij. tum armatorum genera: hippotoxotæ, pedites, equites leuis armaturæ, cataphracti: claſſes ingentes, quas nulli portus capiant, uix mare ipſum: auri atq; argenti copia incredibilis. Olim hæc omnia de Antiocho, rege terræ eiuſdem, eadem & magnifica magis iactata ſunt in Aegeo Achaiæ, cum conſilium eſſet multarũ illic gentium. Feſtiuum eſt, quod huic tantæ orationi, quam literis T. Liuius mandauit, T. Quintius reſpondit, Rex, inquit, contra peditũ equitumq; nubes iactat, & conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt aũt res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpitis mei, hominis & boni, & ſciti conuiuatoris, apud quẽ ſolſtitiali tempore comiter accepti, cum miraremur, unde illi eo tẽpore anni tam uaria & tam multa uenatio, homo non, q; iſti ſunt, glorioſus renidens, Condimentis, ait, uarietatem illam & ſpeciẽ ferinæ carnis ex manſuefacto ſue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo ante iactatæ ſunt, poſſe, & in uaria genera armorum, & multa nomina gentiũ inauditarum. Dacas enim, & Medos, & Cadulios, & Elimæos, uiros omnes eſſe haud paulo mãcipiorũ meliũs, propter ſeruilia ingenia, q; militum genus. An uero in militũ numero ſitam eſſe uictoriam creditis? Quadraginta pugnatorũ millia ſumo mihi delectorũ, quales in Africã tranſportaui, equidem non tanto numero, cum Annibale in uici. reliquũ orbem hoſti cõcedo, meliore mihi ſpe uictoriæ, quo illi plures fuerint. Quid enim aliud in tanta turba, niſi alius alium protrudit, & manus impedit, ne libere atq; expedite queat dimicare? Vtinam tot eſſent hoſtes, ut eis campus eſſet anguſtius. Non morabor in re, nulli bonorũ imperatorũ aut ducum ignorata, præſtare mediocrem bonorũ militum copiam bene inſtructorum, q; turbam illam regi inhabilem: quæ nec imperia poſſit accipere, nec ſeruare: pugnet que, ut ſibi uideaẽ quiſq;, non ut duci. Plurima ſunt & maxima exempla, nihil magis ſaluti fuiſſe in pugna, q; mediocrem numerũ, & concinnum. nihil maiorem attuliſſe perniciem, quàm ingentes illas & uaſtas copias. Auſim hoc cõfirmare, homo ſemper in bellis uerſatus, rariſſimo uictores aliquos fuiſſe, quia plures. niſi forte notabilis ſit paucitas. Quid quod domo licebit ſupplementa accerſere? ſi ſit opus. ſed nõ erit aduerſus tam imbellẽ hoſtem. Dicet uero aliquis: Alię ſunt nunc res, alia tempora, alius Aſię ſtatus. Neq; hoc ipſe neſcio. ſed animi, ſed uires eędẽ. Nã quod Aſiam dixi imbellẽ, hoc ſi uel inſcitia, uel nullo militaris rei uſu contingeret, utiq; mutare poſſe cõfiterer. ſed quia naturę eſt, non caſus, corrigi utcunq; poteſt. mutari penitus non poteſt. Ariſtoteles enim ſapientiæ aſſectator, & alij magni uiri permulti, quib. rerũ naturas cauſſasq; perquirere curę fuit, memorię prodiderũt, fortiſſimã mundi gentem & animoſiſſ. eſſe eam, quę Europam incolit, Aſianos meticuloſos homines, & bello minime idoneos, fœminis ſimiliores quàm uiris. Vt non modo Europa homines cæteris animo ac uirib. præſtantiores edat, ſed feras quoq;. quippe leones, qui in Europa naſcunẽ, plus habent animi, quàm Punici. canes etiam, lupi, & reliquæ animantes. tametſi Africæ plus oſtendunt ore ipſo ferociæ. Itaq; licet Turca fortiſſimos haberet aliunde collectos exercitus, magnã uictorię ſpẽ in ignauia ducũ haberẽ collocatã, qui omnes Aſiani ſunt, quippe malim, ut ille dixit prudẽtiſſimè, exercitũ ceruorũ duce leone, quàm leonum duce ceruo. Obijciat mihi aliquis

quis experimenta seculi huius, quo Asiani Europæ partem subegerunt. Ceu uero nunquam sit fando auditum, meliores à peioribus esse quandoque superatos: uel propter ipsorum discordias, uel contemptu inferiorum, aut quòd incauti in periculum ruerunt. denique casu aliquo: ut nobis ad Caudinas furcas temerarius inter montes ingressus, ad Thrasimenum circunfusa nebula exitio fuit. Quid si quis post tres ingentes cõflictus ad Trebiam, & eum quem modo nominaui Thrasimenum, mox ad Cannas, inferiores pro nunciasset uires nostri populi quàm Carthaginensium, iussissetque nos à Carthaginensibus pacem supplices petere: næ ille neque nostris, neque hostium uiribus atque opibus expensis, celeri nimis desperatione Romanis rebus in æternum ualedixisset. ut L. Metellus, & alij quidam iuuenes cogitarant, quos ego ab eo furore reuocaui. Nos temeritas nostrorum imperatorum afflixerat. Simul duces populo cautiores elegimus, meliore loco stetit nostra res: & Carthaginem cepi. Europæ discordia primum inter Constantinopolis principes, Asiam Turcis tradidit. hinc in Thraciam aditum patefecit. tum Regum Europæ dissidia, & bella alia ex alijs renascentia, uelut hydræ capita, animum illi auxerunt ad effundendum se latius in Europam. Res prosperas facile quiuis etiam ignauissimus quum se dant, accipit. Nemo nescit clauum in tranquillitate regere. Tantis culpa uestra successibus, facti sunt illi paulo audaciores. Corrigitur nonnunquam arte aliqua naturæ uicium, non tollitur: & si ars cesset, semper natura ipsa, quod suum est, paulatim ad se retrahit: & tandem uicta atque sublata arte, sibi uendicat. Paulum si reflarent uenti, & odia atque iras uestras in illum transferretis, agnosceretis illico Asianos animos, detegerent res aduersæ, atque explorarent mentes eas, quas tanta felicitatis continuatio abdidit & occultauit. ibi declararent se non ui ac uirtute sua, sed culpa uestra fortes & strenuos fuisse. Profecto aut ego sum militaris rei omnino rudis: aut ijs exercitibus quos hoc tempore Polypragmon esse in armis retulit, in Italia & Germania, ne nunc res præteritas deplorem, sed illis ipsis quicquid imperio & dominatu tenetur Turcæ, potest expugnari ac subigi: uelint modò anniti, atque operam nauare, & maneat bona fide concordia. Neque uero sicres Turcæ occuparent, ut Christianorum à Christianis. inter quos omnia, quæ armis deuincuntur atque occupantur, plena controuersiæ, magno cum labore custodiuntur. Quicquid semel est captum, id ab eo qui amisit, & eius hæredibus in æternum reposcitur. nullus litigij finis, & certaminum. Neque raro id contingit, ut aliena inuadens, amittat sua: propterea quod hic ferrum in ferrũ incidit, & inter pares certamina sola morte finiuntur. Cum Turca non est idem turis, neque periculum par. Illic prælio qui uincet, bello uicerit. Non est Asia, quæ semel amisso exercitu alterum reparare ualeat, nisi forte inualidam atque inconditam multitudinem mittat, ut det manus, nõ ut conferat. Amplissima atque ingentia operæprecia uidetis. Addite his omnibus præclarum decus: siue prolatis imperij finibus, & extremas nationes arma uestra sentire maximis quoque rebus gerendis, ingens uobis nomen latissime facere (quod meo quidem tempore gloriosum in primis ac prædicandum censebatur, siue detracto Europæ populis metu ac seruitio Turcæ, ampliata etiam pietate, & propagata in tam multos. Nescio an idem Christo uideatur, sed certe hoc tolerabilius malum, quàm furor ille ciuilis dissidij. TIR. Imo fraterni, quandoquidem omnes illi fratres uocantur, & unũ profitentur patrem cœlestem Deũ, quamuis pietas sanctis monitis et exemplo uitę dilatatur atque augetur, nõ ui aut armis. Nõ possunt humanæ mentes cogi aut trahi, at duci possunt. MI. Iam ingenti multitudine obruimur. Dic paucis Tiresia, quæso te, quod tandem existimas posse hisce malis remedium inueniri? Fortassis curabimus consiliũ tuum, per Mercurium, perferendũ ad superos. TIR. Non puto esse consilijs locum. nam omnia sæuæ atque atroces amicorũ affectiones occuparunt: nec consilijs est ullus aditus. Sed sententiam meã aperiam: & paucis, uti rogas: Primum omniũ unica Christianorum arma, solum præsidiũ, sed id fortissimũ atque inexpugnabile, est Christi sui tutela. si is eos recipiat, inuicti, inuiolabiles cunctis erunt nationibus, ac gentibus: sin rejciat, quid aliud fuerint quàm præda? Sed recipiet, modo uelint ipsi: nam ille expositus est ac obuius ijs qui ad ipsum redeunt. Recipiant oculos, intelligant quantum habeant, quàm inuincibilem præsidem: ad eum reuertantur, illum solum intentis atque inconniuentibus oculis aspiciant. Et non contenti

tenti sola Christianorum nomine, re ipsa atq; operibus tantæ & tam præclatę professioni satisfaciant. Pacem & ueniam à Christo petant, ac precentur. Hinc quod unice illi placet, quod quę est caput præceptorũ eius, depositis bellis, odijs, simultatibus, rixis, dissidijs, bene inter se uelint, ac mutuo ament. Non suis fidant uiribus aut armis, sed Christo. Et quantum ad humanam quidem diligentiam atque operam attinet, haud ægre accepta hactenus plaga sanaretur, si iuuenes duo cõtenti latissimis imperijs, quę possident, amice inter se & concorditer uiuere animum possent inducere. aut si regnum liberet augere alienissimum potius, & pietatis hostem bello impeterent: quam uicinum, sanguine & mysteriorum initiatione coniunctum. Nam tertium illum credo impedimento non futurum, quo minus firma sit eorum concordia, qui etiam subsidium paulo quidem serius, nempe tanta terrarum & maris intercapedine, sed optimo ac pio animo in Pannoniam usque per legatum misit, præstitit quod potuit. Et cum longissime à sensu horum tumultuum absit, propter insulam ab orbe seiunctam, tamen suæ curæ id bellum esse duxit, in quo in remotissimis quidem & disiunctissimis regionib. sed tamen de Christiani Principis ditione aduersus Mahumeticum ageretur. Habent adhuc Christiani firmissimam Europę partem Germaniam. Discedant ab armis inter se, alioqui perierunt. Muniant, firment Germaniam arcibus, præsidijs: sed in primis consensu gentis futura inexpugnabili, si is adsit. In hoc conspirent, ne ille potiatur Germania, aliter nihil restat spei, quo minus cedant illi possessione occidentis, & in nouum orbem magnis classibus perfugiant, qui nolint sub illius dominatu uiuere. Neq; illic eos patietur quietos agere, homo cupiditatis atq; ambitionis œstro percitus. Quid enim reliqui est, quod obsistet ei, Germania innixo & fulto? Nugæ omnia. Piget dicere, quàm infirma sint reliqua aduersus Germaniæ, & tot gentium ac regnorum dominum. Fortissima quidem est omnium Europa. Sed quid iuuat, si ille præstantissimam Europæ partem possideret? Nec sperent cessaturum Turcam, aut quæsitis contentum, defuturum suæ occasioni, quam illi Christianorum discordiæ facilem prębent, qui etiam ex Pannonia discedens, reditum suum in proximum uer est terris illis ac nationibus comminatus. Ergo coeant in pacem primo quoque tempore, & in medium de communi salute consultent: ne dum contentius pergunt certare, uictorem fessum, uictum, & fractum absumat communis hostis recens, integer, ualidus. Sed nihil tale metuendum est, si maneat inter Christianos firma & solida concordia: sine qua inuicti & salui esse non possunt. Hæc quidem sic CHRISTVS approbet, qui unus plus potest polletq; quàm reliquus orbis uniuersus, qui suos, ut bonos tuebitur, ita deseret malos, hoc est alienos, nihil que desertis erit imbecillius, ut nec illis fortius, quos ipse in curam & tutelam suam receperit. MI. Putas hæc eos Tiresia facturos? & tam bonis auscultaturos consilijs, atque adeò uaticinijs? TIR. Aut facient, aut non facient. MI. Hic est mos tutus, sic nunquam mentiere. TIR. Idcirco eo utor more. Hoc uero confirmo tibi, si non fecerint, uenturum aliquando tempus, utinam non breui, quo uellent facta, utinam non sero.

Brugis, 1526. Mense Octobri.

IOAN-

IOANNES LODOVICVS VIVES [redacted] S. D.

NVNC primum renunciat mihi Laurentius Decanus, Stephanum comitem iturum isthuc: si quid uellem mandare, discessurum eum hinc cras sub solis ortum. itaque accipies à me, quæ in mentem nunc ueniunt. Nam habebam in animo literas tibi scribere longi subsellij, ut ait ille, si tabellarium inuenissem, à quo essem submonitus tempestiue. Louanio, pridiè quàm illinc abirem, dedi regēti Lilij literas ad te, μετὰ ὀκρυμιῶν τινῶν. credo esse redditas. Et significabam tibi, me iturum postridie Antuerpiam, ubi inueni Ioannem tuum in conuentu mercatorum. quem paulo pòst requisiui, ut ad te scriberem: iam nusquam erat. miratusque sum nihil eum attulisse mihi abs te. Cúmque Antuerpiæ non conualescerem, ueni Brugas, ratus me non mansurum hic supra hebdomadas duas. iam sextam hic ero. usque adeo infixus hęrebat hic morbus: maxima tamen pars abijt. et quod restat, nō me magnopere terret. sed cum hic hactenus desedi, manebo hic Regem, & Morum, ut uideam quo pacto sit mihi uiuendum posthac. Pecunia Reginea me huc usque alui, et alo. Moro scripsi me prolixe collocuturū cum eo, cum uenerit: suspicari potest quid uel im, sed nō apertè quicquam, quum nollem te inconsulto. tametsi consiliū tuum propemodum noui, ut parem ocium ad uitam studiosam, undecunque queam: quod, cum alia pręstitero omnia, non est in manu mea pręstare. quod si in eo solo sita est fortuna, non est suę quisque fortunę faber, ut dicebat Appius. Habes quæ hactenus egerim, quæ'que sim breui acturus. scio quæ subeat animum tuum cogitatio: De Augustino quid? sex libros habeo paratos, hoc est recognitos. nā alij permulti sunt scripti. quos sex possem mittere, si, qui exscriberet, haberē. Cæterùm si non mittantur hoc Augusto, mittenē ante hyemem, ut spero. Scit Deus quantum ea res me angat. sed uis me θεομαχεῖν? malui differre Augustinum, quàm uel immori labori, uel euadere inutilem alijs laboribus oppressum morbis, et sine ullo instrumento uitæ. Hęc enim recuperare difficile possem semel amissa: illū dilatū facile erit in manus sumere, cum uolam. Rogo te etiam atque etiam, ut si non uel tempori, uel sorti, uel fato imputandā hanc culpam censes, mihi saltem hanc facias huius errati gratiam, siquidem per me erratum. εἰμὴ πρὸς σὲ καὶ ὀκρυμίας ἄλλας, quæ inter legendum occurrerunt. fac ut per hunc eundem qui has ad te pertulit, rescribas nobis, si modo uacat: & si scripto aut non potes, aut non uis, uerbo certe effice, ut de tua ualetudine statu'que rerum tua mortalium rum intelligam, quas ego non minus charas habeo curóque quàm meas. Vale pręceptor omnium chariss. Brugis X. Iulij, 1521.

IDEM EIDEM.

EXpectatissimas tuas literas accepi his diebus superioribus, quæ mihi quod abs te essent, non potuerunt esse non gratissimę: quod uerò nec te ualere, nec res tibi ex animi tui sententia procedere significarent, maxima mediusfidius molestia me, seu mœstitia potius affecerunt. Voluissem, quum hic nouissime fuisti, mecum esses collocutus, narrassem tibi quę audiui. etsi ea ipse nec uera esse puto, nec uerisimilia: sed ut magis quorundam animos haberes exploratos, quos tibi incognitos non esse sat scio: & quæ forsitan si ex me audisses, minus nunc rumoribus istis, quos in Germania quoque dissipatos scribis, mouerere. Lutherianum te hic existimari certum est: sed ab eisdem, quos ipse quum adesses, non ignorabas, si quid esset odij & inuidię plenum, tibi solitos impingere. nec faciliorem uiam existimant minuendæ famæ atque existimationis tuæ, quàm si te cum Luthero coniungant. Qui hæc conantur, non sunt illi quidem multi, sed assiduo clamant, & inculcant, nihil'que omittunt quod ad hoc persuadendum putent facere: & maximè uellent persuasum Cæsari ac principibus: tametsi hoc quantum intelligo, non aperte agant, neque directè, sed obliquè, & per occasionem. in aula sunt theologi aliquot Parrisienses, hi quod in te probant solum est, quod de Luthero semper te pronunciasse dicunt ambiguè

guè. sed isti facile te ferunt, modò Lutherus opprimatur. Est Augustinianus quidã tractus per hosce dies ex Antuerpia Bruxellam in ius. eò conuolarunt ὁ χωλὸς καὶ ὁ λήμαλες. istos audio criminose quibusdam conuicijs locutos esse de te: quod iam faciebant, antequam Lutherus nasceretur. nunquam sic Orestes insaniuit aut Hercules, ut isti duo. sed incredibiliter saxicida. cuius omnia, siue loquatur quid, siue agat, mera sunt saxa. homo dignior tragœdia, quàm illi ueteres ὁ ἄγγελος φημαῖος, homo aperto pectore neq; sua, neq; aliena celat. querit, affectũ se multis iniurijs abs te, sed nõ posuisse tamen ueterẽ amorẽ. dixitq; ducem Albæ tibi esse infensum, quod in Hispaniam scripseris ad Barbyrium, Hispanos Luthero fauere, ut credantur Christiani. quod credibile non est. nam non puto te id scripsisse: & quamuis per iocum scripseris, quis ea potuit ad illum perferre? deinde ipse collocutus sum cum eius filio, qui narrabat patrem incidisse nonnunquam in sermonem de te, nullam tamen eius dicti fecisse mentionem: quo tamen esset animo, non potuisse cognoscere. nam ipse in neutram partem ulla prodebat signa. & est hic sodalis λῷστος, nõ taciturus, si quid comperisset, nam neq; tacuit hæc duo: prius, dixisse te Antuerpiæ bibliopolę, ut uenderet libros Lutheri, nihil ueritus diploma: alterum, Lutherum, quum ut recantaret, incitaretur, respondisse non id esse sibi integrum inconsultis ijs quibus authoribus & impulsoribus negotium hoc suscepisset. suspicari se te esse inter reliquos, & de primis unũ nominatũ. hic est omnis fons rumoris in Germania sparsi. quẽ tu etiam quum adesses, ferè totum uideras. nam qui de te sic sentiebant, antè tanquam de Christiano, alijs nominibus non addicto, in eadem adhuc sunt sententia. ac plane fama uires acquirit eundo. nebula hæc est, quam ipse procul spectans ingentem: putas aliter dicturus, si propius admotam cerneres, & tangeres. nec mirum, homines de rebus quæ procul aguntur, sic mentiri, quum hic quotidie narrentur nobis Bruxellæ & Mecliniæ agi, quæ ne sunt quidem unquam cogitata. Itaq; commoueri te hisce uocibus nihil oportet. qui hic te Lutherianum uocant, & qui in Germania minimè Lutherianum, utriq; ijdem sunt, & eandem rem agunt: sed pro qualitate & theatri & spectatorum mutant personam, in inuidiam tamen conantur trahere, & munitum omni alia parte hac tentant inuadere. Aulicis tuis amicis uellem scriberes, qualis tibi calumnia per scelestę inimicos homines intentetur, ut ad Deloinum: & si tibi quicquam est amicitiæ cum Cæsareo confessore, cui fides in aula non minor quàm Christo: & ipse eò ibo post solutum Augustinum, ubi calore meo non parum huius nebulæ dissoluam. nam neq; me infimum omnium censet. & ago ut sim de familia Fernandi. sed hoc Harpocrati, ne si emanarit, impediri possit. ἄγγελον si commode posses per occasionem honorifice nominare, redderes ὁμοῖον. nam questus est mihi, te non retulisse gratiam περὶ τοῦ ζέ in Stunicam. intelligis puto. uide quibus moueatur? aut potius quid de te sentiat, quum tantopere cupit laudari abs te. isti uerò alij mordent acrius morituri, ut quædam bestiæ. nam hanc iuuentutẽ constat eos non habituros. quæ tota e[illegible] hoc est bonorum studiorum, & Christi. saxicidã collegæ oderunt, & ferunt. tantos spiritus sumpsit ingressu huius domus Cameracensis, & arbitrantur eum plurimum posse, quòd puerum sectetur. ô homines umbris exterritos, quasi uel quem sequitur, aliquid possit. Vel ille quantum dominus potest, possit. Decretum animi tui est, quale semper fuit, Christianum: & indubie paratum est tibi à Christo, ingens illius & copiosum præmium, quandoquidem tam mala tibi ab hominibus refertur gratia: tametetsi quantum ad hos spectat, prout fuerit tui studiosus uel secus nouus Pontifex, leniet, aut asperiores reddet horum uoces. sed quęso te, uis tu communem bonorum hominum sortem recusare? per Christum rogo te etiam atq; etiam mi Erasme, ne te angas animo, ne præcipites senectutẽ tuam, demissis in imum pectus istis tumusculis. nam cui & Christus ipse, & boni omnes & innocentia conscientiæ tantopere fauent, non est à malis nocere facile. tibi enim quum culpa uacaueris, quæ est una bono uiro in uita præstanda, quem tibi exitum statuat deus, curandum nõ est. sed ego hæccine tibi? Varamum, & Thaleum & Mauritium habeo auditores, & charos, sed cõmendatione tua priores illi erunt chariores, & hic postremus: si modò charior potest esse. De Augustino absolui tredecim libros. septem sunt recogniti & transcripti: sex alij premuntur aliquãdiu: interim aliquid accrescit. iuueniliter statui mihi tam breuem diem, nõ ex-

 penso

penso negotio tam longo, & uario, & recondito, usq; adeo multis historicis rebus, fabularibus, naturalibus, moralibus, theologicis referto, quæ tu non ignoras. explicarem rationem totam laboris mei, nisi ad te scriberem. peto à te ne ęgre feras paulo serius expectatione tua mitti, modo omnino Augustino indignum opus exeat. uerberasti animum meum illo tuo uerbo, Non ero tibi toties flagitando molestus. Videris enim nolle me posthac admonere utilitatis meorum studiorum. incitatio enim ista tua, & etiam ut tu uocas, efflagitatio, quid aliud est quàm calcar, quod me alioqui cessantem, ad egregia opera stimulat? & efflagitationē hanc nominas? quid ergo præceptoris uocabis monita? uis esse tam in amicos & discipulos ciuilis, ut mœrore eos afficias, quum uidēt secum uelut cum leuiter notis, aut tibi paribus agere. nondum & agendo & dicendo potuit tibi Viues persuadere, te nihil posse facere sibi molestum, nisi quum, ne sis molestus, times. tale est illud in superscriptione, Amico meo obseruando: nec obseruando, sed etiam, si dijs placet, in primis obseruando. si posthac ad hunc modum permiseris istum siue Ioannē, siue Liuinum scribere, rejciam literas. Cui obseruandus ego sum, is non est Erasmus. per omnia iura amicitiæ, & uniuersa tua in me beneficia, & si qua sunt mea in te officia, te precor, ut me utaris familiarius. Gaudeo te sic esse in Germania exceptum: quanquā mihi nihil noui id fuit. Gaudeo quoq; habere te istic Velium, cuius, ut puto, extat carmen de te genethliacon felicis. mea sententia. saluta eum nobis, si ita tibi uidetur. & Buschium. simul & Rhenanum, si istic adest. Mauritius salutem tibi plurimam. salutabis & à Ioanne Clemente, qui non ibit in Italiam ante proximum uer. is dicit multum doluisse, quòd se inscio profectus sis Basileam. nam si resciisset, comitatus esset te, & mansisset istic hymem totam. agebam de conducendo aliquo, quum commode me Franciscus bibliopola submonuit, missurum se quàm primum istuc ad te nescio quos libros: si quid uellem perferri, adiuncturum se reliquæ sarcinæ: itaq; iussum est illi committere septem libros recognitos iam à me: incipiat excudere Frobenius, si sic tibi uidetur, decem alios usque ad decimumquintum. mittam haud dubie ante quadragesimam. reliquum per Franciscum ipsum, quum ibit ad mercatum Francfordiensem. ex istis septem poteris cognoscere, si quid modo uacat legere alienum, quam rationem commentariorum sum secutus. etiam si reliqui præter octauum, nonum, decimum, & decimumoctauum minus habent & operis & operæ: quoniam non ita sunt uarij: & magna pars eorum quæ in illis tractat, passim est cuiuis obuia. Cura rogo te, ut excudantur aliquot centena exemplarium istius operis à reliquo Augustini corpore separata: nam multi erunt studiosi homines, qui Augustinum totum emere uel nolent, uel non poterunt, quia non egebunt, seu quia tantum pecuniæ non habebūt. Scis enim fere à deditis studijs istis elegantioribus pręter hoc Augustini opus nullum fere aliud legi eiusdem authoris. Vale iterum atq; iterum mi optime præceptor. Louanij 19. Januarij, 1522.

VIVES [redacted].

EPistolam tuam accepi Basileę scriptam pridie Nonas Februarias: & accepi non resignatam prorsus, sed signo ita luxato & obscurato, ut facile esset deprehēdere, fuisse apertam in uia. De Ciuitate Augustini gaudeo seorsim edi, & habeo tibi ingentem gratiam, qui hoc curaris. sed uelim etiam, & cum reliquis Augustini operibus excudatur, ne desit hoc membrum corpori suo. quod credo Frobenium facturum, ut & separatim aliquot, & coniunctim aliquot imprimat. Voluissem lectis nonnullis paginis in ijs libris quos misi, iudicium ad me sententiāq; tuam perscripsisses, ut scissem quid uitandum mihi, quid sequendum, quid tenendum esset. ego enim in hoc opere breuitate quantum potui, studui placere. incurrerunt quidam loci in quibus id pręstari non potuit, ut quum erant res non admodum Theologis nostis cognitæ. sicut historiæ, fabulæ, Philosophica, præcipuè Platonica. Ideo in octauo & decimo libris longior fui forsan quàm oportebat: tum ut recondita illis aperirem & proferrem, tum ut Platonica prorsus non ignorarent, uiderentq; hæc nihil Aristotelicis cedere, & inciperent alios quoq; magnos authores uelle cognoscere: nec tamen omnia cōieci quę potuissem: multo plura prætermisi quàm attuli. in alijs libris facilè institutam seruaui breuitatem, quoniam historiæ, ex sacris libris petitæ notiores sunt etiam uulgò, quàm ut debeant fusius explicari.

cari.& theologica argumenta non sum multis executus,attigisse contentus,alioqui nullus fuisset modus: nec gloriæ tam seruiui, quàm forsan putas. etsi nonnihil quoque est ei datum,sed neque tẽpus, neque operis ratio magnopere me de gloria siuerũt cogitare. plus enim uoluissem temporis ad opus quod totũ aure tribueretur & nomini. Deinde nescio quo pacto cõmentarij nisi sint in sacras literas,non habent geniũ illum,qui magnũ excitare nomen possit. opus ingentis gloriæ totũ futurũ est authoris ipsius, nõ debet in aliũ scribi. Verum ita est à nobis,quantũ licuit,elaboratũ,ut nõ diffidã fore quin lector me et tibi,quo authore opus suscepi,& Augustino,& gloriæ seruire uoluisse cognoscat.quæ iocatus sum in interpretẽ non omisi,& alioqui in præfatione, etiãsi non monuisses,erat animus ostendere,cuiusmodi homines in Augustinũ scripsissent,idque faciã & propinabo illos lectori bellissime ridendos,tum in opere ipso interspergo uelut flosculos ex eorum cõmentarijs, & Passauantij additionib. quorũ lector suaui odore reficiat, minusque sentiat uiæ molestiã. Ex ijs quæ nunc mitto,cognosces quod ego illorũ inuidiã metuã. uitam Augustini mallẽ ipse adderes.nam ego nõ cõfido meo iudicio eam collecturũ,quo tu soles omnia. & iniuriã fecero sancto,si quid tu de illo esses scripturus,ipse scriberem: ineptijsque meis in caussa forẽ,quo minus uita illius,eloquẽtia tua illustrata ueniret ad posteros.ego uerò te potius rogo atque hortor ut eam scribas. Mitto hic decẽ libros ab octauo ad decimũseptimũ:reliquos quinque sub Pascha,aut paulopóst missurus.confecti sunt maxima ex parte,nunc recognolco:& in chartã mundiorẽ describendos statim curabo. autographũ seruabit apud me in sanctuarijs.neque enim nescio quod à me dãnose peccaretur Frobenio,si cui facerẽ copiã.sed uelim quoque ut is uicissim neminẽ admittat ad lectionẽ eorũ quæ excuderit, prius quam absoluerit totũ opus. nec id dico sine magna caussa. Video te semper omnia uitæ tuæ præsidia in innocẽtia ponere.qua una fretus magnus ille orator,& in reip.procellas tẽpestatesque ingressus,facile se simultates omnes contẽnere profitebatur:& profecto fieri aliter nequit,quominus Deus tibi bene uelit, ut qui cogitas nõ esse hãc æui nostri breuitatẽ dignã ut ob eam tuendã tumultus & tragœdias excitemus. De Aleandro nõ dubito ita esse ut scribis: tametsi ipse cum Leodio rediret Bruxellã, iurarit mihi, se dignitatẽ tuã apud magnates omnes semper esse tutatũ.nũc ad Hispaniã cucurrit ad nouũ Pontificem.de quo omnes optima & maxima sperãt,atque ominanẽ.faxit Christus,ut is creatus sit in remediũ tantorũ malorũ ecclesiæ suæ. Quod istic metuũt tibi amici ne aliqui stringãt in te styli aciẽ,hoc,ut Cicero respõdit,beneficiũ est. Quid enim amplius & copiosius,quam Erasmo,& pro Erasmo dicere? O quam facilis,& quam non uera modò, sed etiã uerisimilis est defensio innocentiæ.tu quã uitã cõscientiæ tuæ maximo rerũ omniũ testi approbas,diffides te alijs approbaturũ uel inimico iudici,ut ille Scipio. De monacho nigro doleo te tã sero in sententiã meã uenisse. illud uerissimũ est,uitandũ amicum qui obesse potest,prodesse nõ potest. Stunicã lõgas in te parare et atroces inuectiuas narrauit mihi Vergara,recitauitque illius epistolã missã ad se Roma,qua id se facturũ minaẽ. epistola est Hispanè scripta qua respõdet literis Vergaræ latinis. Nam id miraẽ Vergara illũ uulgari sermone rescribere latino talem epistolã.nec Thraso,nec Pyrgopolynices scripsissent nondũ cum aliquo Hispano. De Stunica sum collocutus,quin odisse se illius mores dicat,arrogantiã,iactantiã,maledicentiã,inuidentiã suprà quam explicari possit & credi. Scripsit etiã uirulentissimũ librum in Fabrũ.is liberanimos multorũ irritauit, alienauitque ab eo amicos plerosque:quin & aiunt illum non posse pati aliquos esse inter se amico animo:laborare semper & anniti,ut eos nõ tantũ disiũgat,sed etiã cõmittat.hoc dixerũt mihi,quos ipse ex cõiunctissimis infestiss. inimicos reddiderat. Megerã dicas,nõ hominẽ.ab huiusmodi morib. predito magna laus est uituperari,cui placere nemo possit,sine suspicione similitudinis morum.mihi unicus ille uersiculus uenit in mentẽ,quo te cohorter: Tu ne cede malis,sed contrà audentior ito. forsan lõge aliter dicerẽ,si istic essem,sed tamen non suademus,quod nos faceremus in simili rerũ statu collocati,sed quid faciendũ esset. peracta tibi est maiore ex parte uitæ fabula. quod superest, plausui da totũ,non spectantiũ modo & præsentiũ, sed Christi,cui tot labores sunt tibi desudati,sed cõscientiæ tuæ:& si quid spectantib. quoque tribuis, posterorũ potius,quam præsentiũ.illi enim sublata inuidia,ceterisque affectib. purũ te uerũque Erasmũ considerabũt,reddentque meritas tibi laudes, tãto copiosius quanto iniquiores tibi tui seculi homines fuerunt,

pitq́ legere.illinc rediēs offendi Hilariū nostrū pulsantē nostras fores, qui nūciauit te bene ualere. quod equidē gaudeo nō mediocriter. De aduētu huc tuo nihil dicebat se habere certi, pręterquā φ nō dubitaret te haud diu abfuturū. multi te cupiūt adesse, etiā ij qui plurimū possunt in hac aula, ac penes quos putatᵉ esse cēsura ingeniorū ac studiorū. nisi fucū omnib. faciūt, & uehemēter simulatas gerūt uolūtates, quod in nulla aula nouū est, nec in hac rarū. hodie loquar Coronello, quem nondū cōueni, ex quo huc uenit: si quid ex eo cognouero, quod credā tua interesse abs te nō ignorari, addā his literis, si modo nō misero: si misero, scribā per alios. Vergara salutat te. qui narrauit mihi, Hispanū quendā, qui nūc agit Romæ, Mirandā nomine, scripsisse de trib. aut quatuor locis Annotationū in nouū Testamentū tuarū, sed modestiss. ac honorificētiss. monēs potius id agit, q̄ reprehendēs, aut obiurgās. opus aiebat sibi esse dicatū. dicebāt hic in aula esse qui haberēt: si nācisci possum, dabo huic Hilario ad te. Coronello sum locutus, & quidem ꝓlixé, ἵνα τὴν ἐμὴν εὐδαιμονίαν συμμάθῃς. Primū recensuit occupationes suas in Lutheranos. ideo dicebat se non potuisse rescribere tuis literis, quas mihi ostendit responsurum se antequā Brugis abeat. Vereri iudiciū & censurā tuā, ꝓpterea nō posse expedire rationē aliquā responsionis. Versari se in angustia & inopia rerū ac uerborū, sed uerborū potius. te si ita sentit, ut mihi est locutus, et deierauit se ex animi sentētia loqui, alterū Hieronymū aut Augustinū putat, seq́ studiosissimū tui nominis esse ait. admiratorem tuorū monumentorū, q̄ purissima esse & Christianissima prædicat. depugnaturū pro illis nō secus ac pro Euāgelio Christi. Tū ego: Qui sunt igitᵉ qui illū ceu Lutheranū incessūt? nulli, inquit, sunt. nihil iā loquunᵗᵉ. sunt stupidi, qui ita iudicāt. hæc cōfabulationis summa: diremit nos hora cœnæ. Libellū Mirādæ nō habeat Bruxellę. dicūt esse, si possum alicūde, eū tibi expiscabor. Hodie uenit ad me famulus quidā Leodiēsis Hispanus qui olim mihi ministrauit, narrauitq́ Leodiēsem tradidisse literas tuas domini co cuidā Italo. quē hic apud eū Aleander reliquit, ac suspicor esse Aleādri propinquū. hic dominicus ubi legisset literas, dixit ijs qui ederāt: Erasmus excusat, cū nemo accuset: & queritᵉ de Aleandro, cū hic honorifice semper de illo sit locutus, ac literas scripserit pont. beneuolentiæ in eū pleniss. Pratensis hodie aut cras ꝓfecturus est in Britanniā legatus perpetuus: dixitq́ mihi, Leodiensē ostēdisse sibi tuas literas. esseq́ sollicitū φ æger significares te scripsisse. Cācellariū tibi impēdio fauere dixerūt mihi homines etiā ex uulgo aulæ. has literas uides centonib. coagmētatas. Nam ut quicquid cognouerant, ita scribebā. sed tu huiusmodi mauis quib. certior de omnib. fias, quā accuratas illas, in quib. nihil sit præter ciuilitates. tum apud me esset heri Hilarius uenit ad me Hispanus, de Leodiensi familia. narrauitq́ ipso Hilario audiente, nullū hodie uiuere sub cœlo hominē, cuius Leodiens. sit amātior, q̄ tui. habere semper opera tua in manibus, lectitare sedulò & admirari, ꝓpugnare te, si quis calumnietᵉ, nō secus quā aras & focos. se crebro cœnis & prādijs interfuisse, ubi excitata de te mētione, ita te tuūq́ nomē & eruditionē aduersus Italos quosdam defendisset, ut facilè appareret, te illi esse q̄ chariss. Hilarius tuus diligentiss. fuit in requirēdis respōsis ab ijs, ad quos scripseras: sed genius huius aulę est mirus dilator & procrastinator. Augustinus meus aduentu amicorū, aulicorū depositus est tātisper è manib. ubi primū hinc abierint, conuolabo Louaniū, ibi quā citissimè addā extremā manū. desunt em̄ quinq́ libri tantū. Nā Frobenius habet XVII. Cōmendo tibi Hilariū hunc condiscipulū. Olim Parisijs meū, quē arbitror alioqui tibi esse commendatissimum. Vale Brugis XX Maij 1522.

VIVES [redacted].

ABsolui tādē Christo gratia 22. lib. de Ciuit. Dei, q̄rū quinq́ postremos qui reliqui erāt, per hūc iuuenē Coloniens. mitto cū epistola nūcupatoria ad regē Britānię cū pręfatione: et de ueterib. interpretib. postremo de Gothis: quę quatuor initio operis ponentᵉ. sunt em̄ ceu pręmia quędā, In pręfatiōe ipsa paucula quædā attigimus de immensa tuarū laudū materia, utinā tā eleganter & doctè, q̄ uerè q̄ ipse sentio magnificè, ea tu leges prius q̄ imprimantᵉ, & cēsura tua omnia tēperabis, addes & mutabis, quæ uidebuntᵉ, modo ne minora facies, q̄ diximus, alioqui nihil futura, tum si quid est erratū nō modo in Gręcis & orthographia: sed etiā uel in historia, uel fabula, uel philosophia, uel theologia, uel dictione, tibi omnia trado emēdāda, approbaturus nō secus, q̄in hoc egeris ope-

tis tuis digna lætabor, undecunq; resciam. ex te mallem, quò certior esset in certiore nuncio lætitia. pecunia egeo quidem, approbabitur tamen mihi quicquid tu & Frobenius statuetis. si quid mittitis, iubete quàm primum reddi. Si quid uis ad Vergarã scribere, mitte huc ad me. Proximo mense cogito in Britanniã transmittere: si quid mandas, scribe per N. cum redibit è mercatu Francfordiensi. simul te, oro per eundem mittas mihi literas aliquas ad amicos illic tuos cõmendatitias, saltem ut sciãt me amicum esse tuum, quo me pluris faciant. etsi nõ est consilium manere ibi supra tres menses, aut ad summũ quatuor: qua de re puto me tibi locutum esse Brugis. me tenet tantum scholarũ tędium, ut quiduis facturus sim citius quàm ad has redire sordes, & inter pueros uersari. Ruffaldus salutat te impensissime, qui dicit se breui cum patre cõgressurum, & à præsente impetraturum, ne tibi solutio hęc diutius differatur [illegible]. mirum de rebus omnibus silentium. fauor bonorum in te ardentior, quàm unquam [illegible]. spero te uiuentẽ adhuc uisurum studia hominum in te, qualia meritis tuis debentur, & interfuturum tuæ posteritati. istis te debes temporibus seruare. Nam narrauit nobis te affligere ualetudinem tuam immodicis studijs. Hic omnes tui te impatienter iam desideramus: & precamur Deum, ut incolumẽ te nobis reddat. Hic apparamus bellũ maioribus animis quàm gerimus. atq; utinam utrũq; fieret minoribus. aliquot Hispanorum militum millia dicuntur in Britanniam applicuisse, ut admisceãtur ordinibus Britannis. multum de pontifice nouo speratur. Hactenus perfrixit. putant ferè ut incalescat hoc Cæsaris congressu, qui ad litus Cantabricum appulit XVI die Iulij. Vereor ne ille non tam se esse pont. Rom. meminerit, quàm ueteris huius iuris in se, ut pristinæ authoritatis pondere in sententiam huius trahat. quod si illi qui sit & non qui fuerit, in mentem ueniat, spes est magna pacis. sed hæc relinquamus fatis. De Graphæo & alijs rebus puto ad te scribi per Petrũ Aegidium, & alios qui sciũt. Nam ego domi semper abditus nihil audio: aut tam serò, ut citius sit istuc perlatũ, quàm ad me. His diebus uacationum Claua uenit Gandauo huc, tantum ut Græcum aliquem audiret. Vide studium senis, & uõ erubescimus iuuenes dormire. Vale etiam atq; etiam mi præceptor. Louanij die assumptionis Virginis, 1522.

VIVES

DE ratione ne fallatur Frobenius, res sic habet. Franciscus dederat antequam liber exiret XX aureos florenos. sub finem Ianuarij dedit sex. hanc summam ipse accepi, tum & tres libros. aiebat iussum esse à Frobenio dare mihi XXXII florenos aureos, sed ex his detraxisse octo, qui debebantur tibi. Quæ ille de me ac meo nomine ad uos scripsit, nihil me mouerunt. nemo magis est, si qua est fides, imperitiæ meæ conscius me ipso, nec minus dissimulator. idcirco leuiter angor gloriã non contingere, cũ nõ meruisse sciam. Ita uelim mihi propitiũ Christum, ut credo assecutum me nominis opinionem meritis maiorẽ, & tam immodicè fauere mihi famam sępenumero admiror. Itaq; quod ille dixit, non ægrefero, cum in hac parte felicius succedat, quàm optare me par est, incorruptius mea æstimantem. Quid, quod si maxima mihimet ipse de me persuasissem, & me optimos ac doctiss. libros scribere arbitrarer, non ignoro tamen peculiarem genij fauorem esse, à quo uita monumentis literarijs inspiratur: & fortunam esse, quæ rebus precium & æternitatem donet. nosq; consilia præstare, non euenta. ideo sapientis esse, postquã quæ in manu sua sita sunt, quàm possit industrie ac diligenter disposuerit, fortuitis æquabilem se præbere: siquidem aliud in uita præstandũ non est bono uiro, præter culpam Hęc quidem me cõsolarent, si in uera eruditione ac sapientia obscurus essem: nunc aũt & clarior sum, quàm plerunq; uellem, ne meam à rebus omnib. inopiam tam multi spectarent, ac scirent: & imperitiam meam tantam esse uideo, ut illam profiteri prę pudore cogar, ut quod alij deprehensuri sunt, ipse minore culpa præ me ferã. Scripsi tamen primùm ętatis calore impulsus, deinde quia tenet insanabile multos scribendi cacoethes. sed meũ sanabo, ut spero. nam simul ut primũ emisero librũ, quẽ his diebus ad Reginã Anglię cõposui, in longas me abdã ferias, & ociũ innoxiũ, tum q; hoc ad pinguẽ uitã beatãq; cõpendiosius, tũ ne me toties uoce pdam mea, uelut sorex, & lacessam fortunæ atq; existimationis aleã: postremo, quòd, ut Appius consulebat, satius est cessare, q̃ nihil agere.

agere. Tum nemini facessam negocium ex istis qui nomina nostra quæstibus suis metiuntur, & censent. Et hæc quidem ut maximè, uerū Frāciscus scripserit. Nam an ita sit, tēpus, ut spero, declarabit, & potest Frobenius ab Hilario sciscitari. de Augustino scio illum uendidisse plurima exemplaria, & ipse noui qui emerint. qui uero de Londino audet tam impudenter mentiri? Vbi ipse fassus mihi est se paucis diebus supra triginta Augustini exemplaria distraxisse. certè Lupsetus negabat se in Anglia uidisse Augustinum ullum meum uenalem. in eadem Anglia supra quadringenta mea somnia affirmauit mihi uendidisse se. Forsan non uendibile putat nomē, quod confert cum tuo aut Budæi. quid? nusquam ne est hic alius, quem socium sibi Frobenius adiungat? O' miseram ingeniorum gloriam, si aliter constatura non est, nisi eiusmodi nebulonibus libuerit. Ego uero & gloriæ iam nunc & studijs omnibus renuncio, si hac necessariò eundum sit. Pudet literariæ conditionis, si exiturus liber non sit, nisi illiteratorum auaritiæ approbetur, ut Kemponum & Brechtorum & Torrentinorum plena sint omnia, Ciceronem uix unus habeat. Nunquam deus immortalis tam inique cum studijs egerit, ut aliter exerere se nequeant, nisi per N. quæstum: quem ego puto in me esse inclementiorem, quod cum Antuerpiæ me aliquot dies latitādo elusisset, nescio cuius pecunię, quæ de ratione supererat, gratia, dixi ministris illius, defessum esse iam me perferendis ipsius præstigijs & elusionibus, quibus me tam impudenter ludificaretur. Valeat gloria, si tantam importat seruitutem, ut unicū uerbū loqui libere non sinat, cum ij qui gloriā non sectantur, dicant quicquid libet. Vellē scripsisses an sit Frobenius illa opuscula impressurus: alioqui significa per primas literas: mittemus aliò. Neq; uerò tā me immodice ipse amo, ut cum dāno Frobenij uelim ex eius officina prodire quicquā meū. nō est sic ille de me meritus: itaq; ne putet me sibi iratum fore, si mea non ediderit, faciat quod maximè in rem suam esse credet. Sed nimio plura de nugis, & ad te. De titulo: ego uero sexcentos commisero in scribendo solœcismos bene adultos, etiam Egmondano ridiculos, modo ne βαρβαρισμὸν unum in dando: non tam misere grāmaticos metuo. Romæ non dubito quin sis omnia reperturus commota, & turbata, præsertim Rhodo capta. De Turca timent omnes, ne impetum conuertat in Siciliam & Italiam. De Budæi munere non tam lętum est, quàm de ualetudine eius triste. ad illum his diebus scripsi. Quum hæc scripsissem, factus literis amicorum certior, opuscula mea non esse à Frobenio excusa, & N. dicere te authore reiectum à Frobenio librum, qua de re scripturum te mihi per famulum, quem paucis diebus huc mittes. & quanquam non magni tua refert, quid ipse de hoc facto credam: tamen si qua est mihi apud te fides, uelim existimes me illud non credere, non & si quis dixisset spectatiss. fidei, quanto minus à N. profectū, tantū adieci, ut scires N. nondum mutasse mores. Si dicam me non aliquantum doluisse, mentiar: sed minus forsan quàm alij eiusmodi rebus soleant. ex tuis literis aliqua erat spes. Nam scribebas Frobenium libentius mea impressurum, si N. acciperet societatem, quasi subsignificares impressurum. nunc intelligo, nec me, nec mea esse tanti, ut in tanta librorum uarietate locus sit tam exiguo libro ullus, nisi ad primam præconis uocem uendatur. & si illum uendibiliorem fecisset Frobenij officina, ut somniū fecit, & in Germania tam lata tamq; diserta studiosis, in qua quid non distrahitur? Opuscula quædam mea curauit istic Beatus edi, quorum ne unum quidem exemplar hic uidimus. Equidem falsum me opinione comperio. Nam qui ut me nō in orchestra sedere sciebam, sic ad quatuordecim ascendisse iam uel arbitrabar, uel cupiebā, nunc in plebeijs de postremis me esse sentio. O' q̃ uerè censu distinguūtur ordines, etiam huius ciuitatis. hem huccine reciderunt illa tam magnifica, Clarissimus & undequaq; doctiss. Sed hæc quoq; uiderit fors. cum qua qui minimum habēt negocij, hi demū fœlicifs. sunt. Ego nulla ratione subtrahere me potui Hispanico itineri, quod puto me cras aut perendie ingressurū. quod uelit Christus mihi prospere succedere. per Britanniā proficiscar, & ibi & in patria amici in te hominis officium præstabo. Christum precor ut te seruet diutissime incolumem, & lætum. ubicunq; fuero, illinc te de meis rebus certiorē faciam. Vale mi præceptor, & memineris semper amicitiæ nostræ: meq; Christo, cui tam gnauiter seruis, commenda. Beatum saluta mihi, & Frobenium. x. Maij. 1523. Brugis.

VIVES [redacted].

EX Britannia discessi mense Aprili tantum ad ducendam uxorem, iussus à principibus & Cardinale eò redire ad finem mensis Septembris. Quod faciam, ni necessitas aliqua & uis maior impediat, aut caussa maximè sontica. ita enim sunt homines illi de me meriti, ut iniquum sit me non obsecundare eorum uoluntati, quum illi multis in rebus indulgeant meæ. Ferijs eucharistiæ subieci ceruicem iugo muliebri, nondum mihi quidem graui, & quod cupiam adhuc excutere. sed euentum Deus uiderit. Hactenus nec mihi factum displicet, & ijs omnibus qui nos norunt, mirifice placet. ut aiunt, nihil hic esse multis annis actum tanta omnium approbatione. De illis hominibus in quos οἱ φίλοι οἱ ἐγκαλοῦντες, malum deploratum: sed propemodum οὐ τούτοις χρόνοις ἀναγκαῖον, quib. pessum iere omnia. ἀλλὰ ταῦτα ἐατέον. tu nisi agas quid minimè conuenit, nihil egeris: sin egeris, corrumpes, quod est in illo malum optimum. ô magnæ difficultates, in quas te nomen implicat tuum, ut non uid[redacted]cum decore cessare, quin publicis rebus publica persona interponaris, nullo tanto temperamento, quin alteruiros offendas, & forsitan utrosq;. fac memineris uersum Ennij de Maximo. Salutaris à Claymondo. & ferè illa academia nihil audiui multis diebus gratius, quàm opera tua nostris quoq; Hispanis esse cordi. spero fore, ut illis & similibus assuefacti, mansuescant. exuantq; barbaricas aliquot de uita opiniones, quibus acuta quidem ingenia, sed ignoratione humanitatis, sunt imbuta, quas alij alijs uelut per manus tradunt. Nunciatum erat nobis in Britannia, te in Burgundiã migrasse, ut uino illo puro ac generoso curareris à calculo. alij te in Britanniam uenturũ affirmabant: & audiui à quodam, fuisse te indubiè uenturum, si esses accersitus. quod utinam illic rescissem, ea te res nõ diutine fuisset remorata. uenisses gratus optatusq; Regi, Cardinali, & toti nobilitati. sed si id statuis, incipe simul aliquid καὶ ἰνα τὸν μεσότητα, aliter nonnullis corrugabis frontes, quorum inprimis conuenit tibi esse exporrectas. sed non dubito quin hisce de rebus, ut prudentius potest, ita copiosius scripserit ad te Morus. me uerò mi præceptor, scis paratissimum esse, si qua in re possum tibi esse usui, quanquam uires exiguæ, sed uoluntas ingens. Frobenium mihi salutabis, & Rhenanum. Vale etiam atq; etiam, mi domine. Brugis, XVI Iunij 1524.

VIVES [redacted].

PAlæstritam te fecerunt isti, uolueris, nolueris. sed sic ἀνταγωνιστὴν uincis, ut spectatores cognoscant te ei parcere, quem potueris prosternere: & sic conueniebat, ne in se traherent uictoriam illi, quorũ plausus esset orbis gemitus. Regi est heri tuus liber redditus de Libero arbitrio. ex quo inter sacra legit pagellas aliquot, & ostendit sibi perplacere. ait se perlecturum. indicauit mihi locum, quo dicit se impense delectatum, quum deterres homines ab immodica perscrutatione adytorum diuinæ illius maiestatis. Regina etiam mirificè de hoc ipso te opusculo, etiam loco diligit: iussitq; hic tibi salutem suis uerbis adscribi: simul agi gratias, quod uir tantus & de tanto argumento loquuturus, ita te demiseris, & rem tractaris tanta modestia. Quid Rex cupiat te in Psalmos annotare, cognosces ex Montioio, cui Rex peculariter scribendum mandauit. simul significauit mihi, se expetere colloquium tecum: de quo nõ dubito quin egerit cum Moro, ut est apud eum multus et gratiosissimus. ex eius literis id intelliges. quàm feliciter agerent literæ, si hæc procella non incidisset. ô illum tuum nouũ colluctatorem imprudenter præferuidum: dum uel ingenio, uel argutijs, uel nominis dulcedini indulget. dictu facile quantum obfuerit optimæ caussæ, pro qua primum prodierat, ut non sibi solum fidem abrogarit, sed paratam obiecerit inuidiam ijs omnibus qui aliquid ausi sint mutire de dictis illis melioribus. Gaudeo te recognouisse epistolas Hieronymi. nam in illis erant quædam ἀνθρωπινὰ ἁμαρτήματα, quale in tua epistola ad me, Publium mimographũ, pro D. Laberio itidem mimographo. sed hæc quis etsi agnoscat, non ignoscat? in ista eruditione & tot elegãtissimis doc[redacted] ingenij monumentis. uerùm ego tua omnia sic uellem exacta, ut nullã reperiret ansam uel ipse momus. equidem cum te admoneo, sic ipse admoneri uideor, uel reprehendi potius, ut illi qui Catonem reprehenderunt. Linacer reliquit homines magno doctorum omnium mœrore, quibus omnibus benè cupiebat, & fauebat ex animo plusquam apud eum ualebat opinio ingenij & eruditionis, quàm

re tibi præclara aliquot hominis illius facinora: Verùm malim non agi inter uos de de uita, sed de sententia. reliqua κατὰ τὸ βέλτιον ἐνδέχεται. Olim ad te destinaueram scribere, sed nescio, quemadmodum excidit, ut libros omnes tuos cures, dum uiuis, redactos in certos aliquot tomos excudi. non dubito, quin aliquid tibi tale in mentem multo antea uenerit. & hoc animo moliaris. sed eo facies celerius, cum intelliges alios quoque impense cupere. multæ sunt tuorum operum editiones atque impressiones, si è uita discedas, ut tibi est, ac nobis omnibus discedendum, priusquam omnia collegeris, & quæ sit postrema iudicij tui mens declaraueris, qua & te profitearis stare, & alios uelis idem facere, quicunque sunt tecum sensuri, magnopere timeo, ne magna sequatur operum tuorum confusio ac perturbatio, unde periculũ sit, ne pereat tibi tua gloria. sed hoc fortassis ad te leue: sed certè fructus quoque studiorum tuorum, cum hærebit lector incertus, quid demum ipse uel probaris, uel improbaris. nam nunc qui editiones distinguunt, utcunque sensum animi tui deprehendunt. posteri uerò quibus editiones separare non licebit, confundentibus omnia typographis, maxima monumentorum tuorum utilitate frustrabuntur. adde ijs, quæ ut alia alio deferuntur, complura sunt abs te edita. quorum titulos ne audiuerũt quidem homines tui nominis perstudiosi, et qui plurimum se per opera tua profecisse sentiunt, ac præ se ferũt. inter quos sunt nõnulli, qui ex me quærunt quo fine existimem introductam abs te disputationem illam ἰχθυοφαγίας, de uoto, & ui præceptorũ in opere tituli puerilis, & quod uidetur pueris scriptum rem tantam neutiquam intellecturis: respondeo quædam, quis ut illis satisfaciam, nescio: mihi utique non satisfacio. nam alienissima uidetur mihi & loco & personis illis dissertio. ἵνα δοκῶμεν τὸ κρεῖττον τεθεῖσθαι. Itaque non uidetur fuisse faciendum. præsertim cum offensione multorum. φωνῆς τινῶν. sed nihil dubito, quin tibi facti tui pulcherrimè cõstet ratio, quam non grauaberis primis litteris, quas ad me dabis, uno aut altero uerbo subijcere ad eximendum & meum & meorum amicorum scrupulum. Curtius uenit heri Louanio. narrat Vincentiũ tuum & Gotscalcum agere animam. Egmõdano multa & dira esse: anginam comminatam, & comminari atrociora indies. itaque uereor ne non tollat. Tum & Latomum Cameraci uiuere, quanta ruina Academiæ, prostratis tot & talibus columnis? Rhenano & Frobenio tuo multam ex me S. simul & Cantiunculæ, si istic adsit. Saluebis à Laurino. Cura ualetudinem tuam, mi præceptor, & nos ama. 6. Augusti. Brugis 1526.

VIVES [redacted].

EXpectanti mihi abs te quotidie literarum aliquid, seculum penè præterijt: & multæ ad te scribendi occasiones è manibus elapsæ, dum aliquid semper puto recepturum me, cui respondeam. nam bis aut ter scripseram, & de tuo silentio suspicari cogor, uel non esse tibi litteras redditas, uel occupatissimum te fuisse. siue hoc ipsum in caussa fuit, cur non scripseris, siue quid aliud. ego uerò æqui ac boni facio, modo et rectè ualueris, & nostri non omnino obliuiscare. idque satis mihi est recordatione tua consignatum esse tuo in pectore. ut id uerò literis quoque ac uelut syngrapha testificere, nihil laboro. Quid istuc de rebus tuis adseratur Lutetia, nescio. Nam Decanus ait se habere tuas literas, quibus conquereris περὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων. atqui nobis quotquot illinc ueniunt scholastici, mirificum fauorem nunciant omnium erga te, & eorum qui infensissime erãt odisse soliti. in Hispania enchiridion tuum cœpit loqui nostrati lingua, & quidem secundo populo, qui solebat esse in potestate τῶν ἀδελφῶν. Idem cogitant facere de Paraphrasibus. Vehementer mirantur quidam uel huc nõ redire te, uel certè in Galliam proficisci. ἵνα ἴδιον βίον διατελῶν οἶδα, τίνος οὕνεκα ταῦτά μοι λέγονται. Vellem cõsuleres quieti tuæ senectutis. Nam istius temporis, quod ætati tuæ restat, magnus erit pietati ac literis usus, te libenti ac læto: exiguus, commoto & conturbato. Amabo mi præceptor, si quid uidisti eorum operum, quæ te absente edidi, perscribe ad me sententiam tuam, imo uerò magistri & patris reprehensoriam admonitionem. nam nihil [illegible] quo me magis sentiam proficere, duntaxat cum reprehensio uenit à prudenti amico: nec imprudentis quidem aut inimici nocet. Vtinam propius adesses, & cõsulere liceret te ἀνανεῖ χρόνων. in Britanniam propediem proficiscar, Christo secundo. si quid mandas, significa, & curabitur. & si ni-

noritæ. Itaque ampliatum [illegible] sessionis Domini. huic consilio erant designati ex uniuersa Hispan[illegible] quisque, & minimum corruptus affe-ctu. inter eos, Viruesius homo γνήσιος ἐρασμικός. puto Coronellū, Lermā, Dionysium non defuturos studiosiss. tui, hoc est ueræ pietatis, atque eruditionis. Aderunt etiam Episcopi, quos eò mittet Cæsar. Hæc tibi fusissime exposui. Postea accepi literas à Vergara, Scepero, & Viruesio. quæ in illorum literis ad te pertinent, ea curaui tibi in hac epistola describi. Sceperus hęc: Hic magno animo monachi bellum aduersus Erasmum suscepere. Id moliuntur, in id uigilant, ut omniū Erasmi librorum lectio Hispanis interdicatur. Obstamus interea studiosi aliquot, qui Cancellarium precibus fatigamus ut doctiss. & optimi uiri patrocinium suscipiat. & facit id sane, sed aliorū id munus est. Præest inquisitioni (ita uocant) Reuerendiss. D. Hispalens. uir sane bonus, & qui horum impetū aliquandiu compressit, sed satisfacere omnib. nequit, & mira est illorū rabies. Iam aliquot diebus publicè quoque legi in cœnobijs desitum est, ut in Erasmū singuli quid excuderent. prolati sunt aliquot articuli, quos illi hęreticos et schismaticos uocant. Tuetur Ludouicus Coronel. adest Canarien. Episcopus, & alij aliquot. Nos interea dolemus, opē quod ferre afflictis rebus minime queamus. Nam confestim magnum audentibus periculum immineret. Sed quid ego hoc apud te hominem Hispanum, qui hanc tyrannidē satis cognitam habes? Nolo ergo ad te longior esse, nam abunde tibi omnia narrabit D. Ludouicus Pratensis. Vergara uerò est recētior, nempè ex antè diem pridie Idus April. cum Sceperi literæ datæ sint mense Februario. Is ergo ad hunc modum: In Erasmum conspirarunt nuper monachi nostri: non omnes quidem, sed plerique. Quo enim quisque istorum ordo longius abest à mēdicitate, hoc minus illi est iniquus. Res ad magistratus relata est, atque hactenus quidem summo cum Erasmi fauore procedit. princeps meus hominem sibi penitus tuendum suscepit. Fauet illi etiam Cæsar apertissime. Fauent magistratus ipsi, fauent denique boni omnes. Aduersarij quoniam uident nihil sibi hac contentione, nisi commune odium quæri, paulatim iam frigere incipiunt, libenterque quantum existimo quod cum bona omnium pace fieri liceret, factum mutarent. Viruesius inclusit fasciculo meo hasce omnes literas, quas ad te transmittam, ut intelligas non eum esse, qui tibi in suspicionem uenire debeat, tanquam non satis bona fide tibi faueat, aut caussā tuā præuaricabundus susceperit, de quo narrant mihi omnes qui ex Hispania ueniunt atrocissimas simultates susceptas illi esse cum fratribus tua caussa: nec ullum simplicius aut syncerius: doctrinam tuam uel amplecti, uel tueri. & est alioqui concionator, ut aiunt, primi nominis, mira grauitate morum, & uita inculpatissima, homo dignissimus. quem propius cognoscere & amare uelis, & referre, sicut amicus noster solet dicere, in calendarium amicorum tuorum, illorum inquam selectissimorum, ac præcipuæ notę: et quidem loco honestissimo. adducitur a ueneratione tui & ad te defendendum ornandum'que, quantum pro uirili potest, non alia utilitate aut ratione, quam quod doctrinam tuam censet deriuatam ex uero ac puro fonte Christianæ pietatis. noli, quæso te, spernere tales patronos optimæ illius caussæ, quam suscepisti. Recentissimæ sunt Aluari literæ negociatoris illius, qui tibi pensiones tuas ex Anglia solebat mittere. is nunc duxit uxorem Burgis Hispaniæ. scribit pronunciatum iri ante quindecim dies, ut est hominū opinio a[illegible] p te καὶ κατὰ τῶν ἀδελφῶν & eos qui doctrinę tuę fauent postulasse à quæsitore, u[illegible] homæ ac Scoti opera inquiratur: uelle se horum placita ad examen reuocare, s[illegible] quid contrarium uel mysticis literis, uel ueteribus nostrę religionis scriptorib[illegible] tulant de eò sibi ius dici, & ut hæresin damnari. quæ hac de re accipiam ab alijs [illegible] atque explicatius, faciam te certiorem. Simul misit mihi Aluarus Hispanam [illegible] Viruesij ad Minoritam quendam magnę in Hispania autoritatis ac nominis. ea epistola circunfertur per Hispaniam, & legitur cum maxima omnium approbatione. est elegantissimè scripta nostra lingua. eam ego in latinam conuerti, tantum intelligi ut abs te possit. Vale plurimum mi præceptor & pater. Brugis festo Margaretæ.

1527.

tiones refrigerent. Itaq; rogo te mi preceptor, ne posthac de nomine aut gloria ad me scri pseris. Nam iuratus tibi cōfirmo me minus multo hisce nominib. moueri, quàm possis credere. Publicis commodis multum tribuo: hæc libentiss. adiuuem, si qua possim: & felices eos esse censeo, qui his profuerunt. uberiorem tibi gloriam laudemq; censeo contingere, quum aliquem legendis ingenij tui monimentis meliorem factum uideo, quàm quum illa omnia audis, Facundiss[illegible]ximū. Iupiter & Iuno utinam aliquando litent nō prisce illi Veneri, sed Christo uerticordio. Saluebit à me Rhenanus, & Cantiuncula, si est Basileæ. Vale etiam atq; etiam, Brugis. Calend. Octobris, 1528.

VIVES [illegible].

ANtuerpiæ quū essem mēse Iunio, ad te de recognitione Augustini mei scripsi, deditq; eam epistolā ad te mittendā. Postea accepi tuas literas bene ueteres, datas ad me Friburgo, quo dicebas te Basilea migrasse: quod tibi optime uertat. utinā huc accederes propius, si modo id tibi nō dissuadent rationes rerum tuarū. Augustinū prope recognoui. ante mensem Octobrem tradam absolutum Francisco, qui confirmauit mihi satis me tempori daturum, uel si ad Calend. Nouembreis, si maturius aut literas tuas accepissem, aut N. de eo me admonuisset, iam pridē librū haberet Frobenius. Archiepiscopus Toletanus grauissime ægrotauit, ut pp̄e haberetur in tota Hispania pro mortuo, & ita erat huc ad quosdam scriptū: sed reualuit, & in administratione rerum Hispaniæ adiunctus est Augustę à Cæsare discedēte. queis duob. additi sunt dux Albæ, & magister equitum nuper mortui filius: ita ut hi tres sint uelut admonitores & consultores. illa imperatrix, & rectrix omniū. Quod memineris mei in præfatione Augustini, gratissimū est, quia abs te profectum & facis pro amore nostro mutuo, alioqui non multum moror nec mentiones mei, nec famam nominis, quo nihil est uel inanius, uel amariore conditū felle, etiamsi orbis totus tanquam in theatro me admiretur, mihi applaudat, non sentio me pilo meliorem factum, aut feliciorem, miseriorem sæpe, ac peiorem, cum tumultus ille abducit me ipsum à me: nec possum in me ipsum oculos meos & cogitationem reflectere intentam in plaudentes. Itaq; aliquando famam procul aspectam admirabor, sequebar nunc propius admotam, & propè contrectatam. intelligo rem esse uerissimā, uaniores qui captant, si qua hominum moribus prodesse queam, id [illegible] solidum [illegible]e arbitror, & [illegible] hæc dixi, ne tu mihi toties famæ spec[illegible] [illegible]ntum quoddā obijcias, cu[illegible] [illegible] [illegible]rnula tenuissima magis mouebis me publ[illegible] osten[illegible]dis. de qu[illegible]bus feliciorem te iudico quàm de nomine & fama longe & late peruagata, quæ tibi merito quidem contigit. sed si illa duo seiungantur, mereri, & consequi, utiq; prius longe pretulero. Archiepiscopi munus exiguum est præ illius in te & amore & ueneratione ingenti; sed mittet aliquando plura quanquam sat scio te donorum fontes, nempe egregias erga te uoluntates pluris facere quàm ipsa dona. Credo audiuisse te Cęsarem soluisse Barcinnę cum classe instructissima, in qua sint triremes quadraginta, naues onerariæ septuaginta, celoces decem: his uehi præter comitatum aulicum & florem nobilis iuuentutis Hispaniæ socios nauales ad decem millia totius Hispanię lectissimos. Massilia scribunt uisam eam classem legentem oram Gallici maris quinto die mensis Augusti. sunt qui addant ad septimum diem eiusdem mensis tenuisse Genuam, atque ibi descendisse. sed hoc incertū. D. Iesus seruet eum: atque eam largiatur illi et facultatem & uoluntatem, ut res Christiani orbis in meliorem statū reponat. Vale etiam atque etiam. Brugis XXX Augusti 1529.

VIVES [illegible].

COnuenit me hic Gādaui Grynæus tuus, qui uisus est mihi & tua & optimi cuiusq; amicitia multo dignissimus, illa probitate oris, & pudore uirgineo, illo animo bonarum artium studiosissimo, magnisque progressibus in literis. Ei me quum pro more meo, tum iussu tuo, familiariter præbui horam unam, & alteram, id est, quandiu uoluit. Amicis in Britannia meis cōmendare illum non potui, quod illinc reuertens modo me adijt. hæc exaraui tibi inter medios ludos celeberrimos, qui in comitatu Cæsaris fiunt, ideoque epistola hæc erit breuior quàm uellem. Ego ad te rarius solito do literas; quod nō dubitem te & negotijs occupatum & ætate ac grauitate ualetudinis defessum minus

 liben-

communi præceptori nostro, & Zasio, & Glareano, Vale etiam atque etiam. VI. Idus Mart. Oxoniæ.

IOANNES LODOVICUS VIVES DAMIANO
Goesio suo.

QVod epistolę tuæ nondum responderim mi Damiane, non uoluntas in causa fuit quę est erga te, ut potuisti cognoscere, pfectò summa, sed ualetudo aduersa mea, quę per ingentes dolores tum corporis, tum animi mei uires ualde afflixit: neq; nūc scriberem, nisi uererer ne quid tu de immutata mea erga te uoluntate secus suspicarere quàm res habet et ego uelllem. cupio enim ut intelligas me in ratione ista amicitię paria tecum facere, & tantopere amantem, non mediocriter redamare. Munus istud regium opto tibi felicissime euenire, ut in eo diutissime & cum summa gratia, atq; animi tranquillitate uerseris. Quod te scripturum ex patria recipis, rem utiq; feceris mihi multo gratissimam. iter tibi prosperum precor. fac quæso ut per occasionem Regi tuo, atque adeo beneficio illius in me, meo quoque, salutem dicas meis uerbis reuerentissime atq; officiosissime: & gratias pro me agas de amplis. congiario, quo me superiore anno prosecutus est. quod eo rerum mearum articulo contigit, ut non potuerit non & maximum & multo iucundiss. uideri. Salutabis mihi D. Episcopum Vesceuiensem. Hedioni non rescribam nunc propter meam ualetudinem. quin & multum deliberabo, quando, ac quemadmodum scribam, propter tempora & hominum suspiciones. Gratulor tibi profectum in literis. non possum mouere manum in scribendo. Vale.

Brugis 17 Iunij 1533.

O. LUDOVICI VIVIS EPISTOlarum Finis.

32

